

LUGD. BATAV EX Officina HACKIANA. 1673.

ALEXANDRI AB ALEXANDRO,

Jurisperiti Neapolitani,

GENIALIUM DIERUM LIBRI SEX,

Cum integris Commentariis

ANDREÆ TIRAQUELLI, DIONYSII GOTHOFREDI, J.C. CHRISTOPHORI COLERI & NIC. MERCERI.

Accessere INDICES *Capitum, Rerum & Verborum locupletissimi.*

TOMUS PRIMUS.

LUGDUNI BATAVORUM,
Ex Officinâ HACKIANA,
cIↄ Iↄ C LXXII.

NOBILISSIMO & AMPLISSIMO VIRO

DIDERICO VAN LEIDEN VAN LEEUWEN,

CIVITATIS LEIDENSIS CONSULI, SUPREMI SENATUS RHENOLANDICI ET VORNANI ADSESSORI.

Nobilissime & Amplissime VIR,

UM Geniales Dies ALEXANDRI ab ALEXANDRO in officinâ nostrâ de novo curasse-

mus describi & res ad exitum tenderet, incepimus cogitare, an aliquis posset criminari, si clarissimum nomen Tuum in vestibulo hujus libri conspiceretur. Dubitabamus ideo, quia hęc officiorum ratio viris doctis librorumque auctoribus propria videtur longeque remota ab iis, qui ipsi libros scribere non possunt. Contra occurrebat jus dedicandi Alexandri ab Alexandro quodammodo nobis quæsitum, non modo quod ære nostro illum comparavimus, sed quod operæ non parum & studii in illum impendimus. Nam præter typorum elegantiam & chartæ candorem

hæc editio ſola comprehendit quidquid Interpretum pluribus antea editionibus continebatur. Adeo ut, ſi ipſe Alexander reviviſceret, non modo non ægre laturus hanc ſui operis dedicationem, ſed ob eandem non mediocriter ſibi gratulaturus eſſe videatur. Nam, ut de operâ noſtrâ taceamus, nihil illi præſtare potuimus honorificentius, quam ut auctoritate & ſplendore nominis Tui ſitum & ſquallorem vetuſtatis illi detergeremus. In Te enim quidquid literis pereuntibus ſpei eſt reliquum docti habent collocatum, quoniam ipſe ex illorum numero es & illam ſtationem in

republ. tenes, ut literas adflictas & tantum non perditas recreare & refocillare poſſis. Quid enim de Te illi ſibi non promittant, de cujus voluntate dubitare non poſſunt, quippe cujus pignora doctrinam habent non modo Tuam, ſed etiam majorum Tuorum. Adeo ut eruditio non tam labore Tibi adquiſita quam domi nata & à majoribus relicta poſſit videri. Quod ſi non aliunde conſtaret, literarum commercium, quod avo Tuo THEODORO cum Juſto Lipſio interceſſit abunde faceret fidem. Non male ergo de Alexandro meremur, ſi tantum patronum illi conciliamus.

Quam-

Quamquam & alia ratio & quidem præcipue nos ad hoc consilium impulerit. Videlicet, cum à longo tempore Te patronum elegerimus, Te unice coluerimus, à Te invicem omnia officia, quæ patroni clientibus prę-ſtare ſolent, acceperimus, avebamus cultus & obſequii noſtri ſpecimen aliquod publice edere: non quidem pro dignitate Tuâ, neque enim hoc perſonæ noſtræ permittunt, ſed quo in officio noſtro & pietate erga Te nobiſmet ipſi aliquatenus ſatisfaceremus. Huic deſiderio noſtro explendo commodum ſeſe obtulit Alexander ab Alexandro: cujus Geniales Dies

in hoc novi anni introitu, quo Tibi publice privatimque feliciter ominemur, ſtrenam mittimus. Nullo munuſculo id facere potuimus auſpicatius hoc tempore, quam libro, qui pacis & quietis eſt ſymbolum, quibus excidimus: ex omnibus libris nullus mitti poterat titulo magis appoſito, quam quo læti & geniales dies portenduntur. Meminimus, quibus fluctibus decumanis nuper fueris quaſſatus, cum ad civitatis noſtræ gubernacula in ſęviſſimâ tempeſtate cum paucis collegis ſedebas: dum foris petulans & crudelis hoſtis imminebat cervicibus, domi mucrones in viſcera noſtra ipſi

ipsi convertebamus. Tunc probasti omnibus prudentiam Tuam, tunc constantiam, tunc fidem, tunc probitatem, quibus in republicâ semper ante fueras versatus. Et nisi tales tunc clavum tenuissent, civitas hæc nostra eodem submersa naufragio fuisset, quo tot inclytæ urbes tunc sunt absorptæ. Sed nos imprudentius delati sumus in campum, in quo nunquam exercitati fuimus. Itaque melius est referre pedem, ne culpâ palæstræ pariter & ingenii immortales laudes Tuas deteramus. Quod superest Deum Opt. Max. toto pectore veneramur, ut Te reipubl. nostræ & domui Tuæ

Tuæ diu præſtet incolumem: & in hoc ſecundo magiſtratus Tui anno, dies atros & lugubres, quos hactenus vidiſti, in totidem candidos & geniales commutet. Vale. Lugd. Batavorum, Ipſis Kalend. Januar. anno Chriſti cIↄ Iↄ CLXXIII.

Amplitudini Tuæ

Omni cultu & obſequio addictiſſimi

FRATRES HACKII.

TYPOGRAPHI CANDIDO LECTORI S. P. D.

Upervacaneum ducimus, Candide Lector, Opera hæc ALEXANDRI AB ALEXANDRO *pluribus Tibi commendare, quippe quæ jam satis superque, tum ob styli elegantiam, tum ob materiæ & rerum ubertatem, Orbi literato innotuerunt, & quàm avidè ab omnibus arrepta fuerint, testes locupletes sunt nonnullorum iteratæ editiones. Verùm cùm vulgari Doctorum Virorum monumenta in publicam lucem edentium consuetudine receptum sit, in limine Operis Lectorem monere, si quid in eo innovatum vel additum sit, paucula ergo hæc habeto: Exhibemus Tibi Auctoris textum emaculatissimum, cum optimæ notæ editionibus fideliter collatum, & à fœdis mendis, quibus antehac squallebat, summa diligentia perpurgatum, cum Commentariis integris* Andreæ Tiraquelli, Dionysii Gothofredi, J. C. Christophori Coleri & Nicolai Mereri. *Accesserunt insuper huic nostræ editioni duo Indices novi, primus Capitum, alter Rerum & Verborum memorabilium, qui in hactenus impressis editionibus, propter multifarios in numeris commissos errores, nulli fuere usui. De typorum elegantia, & chartæ nitore, utpote cuique hanc nostram editionem cum antecedentibus conferenti abundè conspicuis, impræsentiarum aliquid addere supersedemus.*

Hisce fruere ac vale Candidè Lector, & nobis plura indies meditantibus & tuis studiis inservientibus fave.

QUÆ

QUÆ DE
AUTORIS VITA
Ex hisce commentariis colligere licuit.

DE ALEXANDRO hoc, nihil à recentioribus βιογράφοις scriptum comperitur, cum tamen eorum tempore vixerit, quorum vitæ à diversis conscriptæ sunt, nimirum Fran. Philelphi, Georg. Trapezuntii, Joan. Platinæ, Joviani Pontani, Theodori Gazæ, Nicol. Perotti, Do. Calderini, Hermolai Barbari, Pauli Cortesii, Raphaëlis Volaterrani, quos partim Romæ prælegentes audivit, partim officio sibi devinxit, partim etiam quæstionibus propositis (ut fieri solet inter doctos) exercuit. Philelphum juvenis senem observavit, illumque Romæ M. T. Ciceronis Tusculanas quæstiones summo artificio prælegentem audivit. Nicolaum Perottum & Do. Calderinum scribit sua ætate Martialis apophoreta magna æmulatione Romæ in scholis eodem tempore prælegisse. Professione fuit jurisconsultus, in qua eo usque progressus est, ut & in agro Neapolitano, & Romæ causas sæpe defenderit: ubi & ædes ostentis umbrarumque illusionibus infames se aliquando incoluisse scribit, ac in agro Vaticano prædiolum habuisse. Tandem ubi in judiciis gratia & corruptionibus omnia transigi videret, patronisque contra vim potentiorum nihil amplius præsidii esse: relicto foro, & causarum actionibus, in mitioribus studiis ætatem consumpsit: satius esse ducens, ut ipse de se inquit, modico civilique cultu contentum vivere, quàm bona animi turpi quæstu pessimo exemplo fœdare.

AD

AD ILLUSTREM

ANDREAM AQUÆVIAM,

DUCEM ADRIÆ, VIRUM ELOQUENT.

ALEXANDRI AB ALEXANDRO,

JURISPERITI NEAPOLITANI, in ſuos GENIALES DIES,

PRÆFATIO.

GEniales meos, & à ſeveris ſtudiis lucubratiunculas, ſucciſivis temporibus excogitatas, an dicarem tibi, Dux inclyte, diu ancipiti cogitatione & dubia mente in utranque partem diſtractus ſum. Cum enim ætate noſtra te ingenio & facundia propè ſingulari videamus, quid dignum eruditione tua, aut ſatis exploratum probatumque, homo ego tumultuarius, in litibus & foro verſatus, apud te afferre poſſem, hæſitabam. Nunquid ex agro jejuno & exili, poma Alcinoo (ut ajunt) aut Floræ ſerta dare tentarem, ut quod Phormioni Hannibal, id tu mihi aliquando objectares? Rurſus commentatiunculas meas, qualeſcunque forent, cujus patrocinio totò committerem potius, quam tuo, habebam neminem. Solus tu mihi occurrebas, cujus ingenii præſtantem vim, & dicendi facundiam noſcitabamus: cujuſque, præter familiæ genus inclytum, præterque avitam gloriam, fortunæque & animi dotes, etiam acre judicium examuſſim de ſtudiis bonarum artium, & omni antiquitate, ſæpenumere factum audieramus. Accipias ergo opuſculum & jocos meos, quibus quando à foro & negotiis otium & quies erat, quandoque ab incurſu calamitatum, & ſævientis fortunæ procellis reſpirare potuimus, cum amicis interdum ludere ſolebamus: quibuſque, mores & exempla omnis vetuſtatis, veterumque illa inſtitutio avorum, tam circa honores & magiſtratus, ſenatuſque conſulta, remque bellicam & militarem, quam circa ſacra, cæremonias, cultuſque

que deorum: quantumque à nostra religione, qua recte imbuti sumus quæque nobis sanctissima & providentissima constituta est, illa discrepent, liquido tibi innotescere possit: opus sane operosum: non quo judicium censuramque tuam, quæ pensiculata nimis & acris est, quam nos subire formidamus, experiar: sed quo patrocinium mihi adversus cavillantes, si qui fortasse sunt, paratum inveniam. Siquidem hæc aliquibus non probari, & fortasse non nimis docta aut exculta visum iri, haud dubito. Id tamen qualecunque sit, tu boni æquique consules. Nam etsi tuo gravi & firmo judicio dignum opus non sit, rudibus saltem ad capiendum majoris operis incrementum, & quandam vetustatis imaginem, vitandumque inquirendi laborem, cum omnia ex pluribus studiis collecta, complecti memoria non sit, fortasse proderit. Legentes tantum quæso meminerint, homini in foro versato, & tumultuariis judiciis fere pessundato, qui nec curis, nec negotio vacat, animo etiam tam variis actionibus occupato & impedito, quæ maxime à quiete doctrinam avocant: ut quid dignum auribus, diligenterque exploratum, aut satis graviter pensitatum, in medium adferre possit, non facile dari. Adde quod antiquitatis omnis ratio cognitioque, & si quod est vetustatis exemplar apud autores multivagos, Græcos & Latinos, quos undique conquisitos, quoad facere potui, evolvimus, sparsim & intercise detrusa, nec in promptu exposita sunt. Adde causarum & negotiorum, privatarum publicarumque rerum sollicitam curam, quæ sapientis quoque animum in diversum trahit. Sed qualecunque hoc munusculum futurum sit, id à te peto, ut meum erga te sincerum animum, fidemque, & sedulum in omni fortuna obsequium, saltem testari videatur: quod ita acceptum iri à te, etiam atque etiam postulo. Vale.

INDEX

INDEX CAPITUM
LIBRI PRIMI
GENIALIUM DIERUM.

TOM. I.

CAPUT I.

Cap.

LIBRI SECUNDI.

CAPUT I.

Cap.

LIBRI TERTII.

CAPUT I.

LIBRI QUARTI.

CAPUT I.

Cap.

LIBRI QUINTI.

TOM. II.

CAPUT I.

LIBRI

LIBRI SEXTI.

CAPUT I.

INDEX

INDEX AUCTORUM
A B
ALEXANDRO AB ALEXANDRO
CITATORUM.

Monitum volumus Benevolum Lectorem literâ a numeris adjectâ priorem, b posteriorem Operis Tomum designari.

CATALOGUS AUCTORUM

Qui in hisce Semestribus & Spicilegio passim citantur.

Fulvius

Fortũ. Licetus.
Gellius.
Georgius Fabricius.
Georgius Agricola.
Glossarium.
Gracchanus Iunior.
Guilielmus Budæus.
Guilielmus Postellus.
Hadrianus Junius.
Harmenopulus.
Heraclides.
Hierocles.
Hermolaus Barbarus.
Herodotus.
Herodianus.
Hieronymus.
Homerus.
Horatius.
Jacobus Tusanus.
Jacobus Micyllus.
Jacobus Cujacius.
Jamblichus.
Janus Palmerius.
Janus Guilielmus.
Janus Parrhasius.
Interpres Euripidis.
Interpres Pindari.
Interpres Juvenalis.
Interpres Persii.
Interpres Aristophanis.
Interpres Apollonii.
Johannes Grammaticus.
Johannes Brodæus.
Johannes Boëmus.
Johan. Maria Catanæus.
Josephus.
Josephus Scaliger.
Isaacus Casaubonus.
Isidorus.
Julius Cæsar.
Julius Cæsar Scaliger.
Julius Capitolinus.
Julius Obsequens.
Justus Lipsius.
Justinus.
Justinus Martyr.
Juvenalis.
Lactantius.
Laërtius.
Lampridius.
Leonicenus.
Leonhardus Aretinus.
Livius.
Lucanus.
Lusitanus.
Lucius Sylla.
Luctatius.
Macharius.
Macrobius.
Marlianus.
Marsilius Ficinus.
Manilius.
Martialis.
Maximus Tyrius.
Mirsilus Lesbius.
Nazarius.
Nonius Marcellus.
Nonnus.
Onufrius Panvinius.
Orosius.
Orus Apollo.
Ovidius.
Palladius.
Paterculus.
Paulus J.C.
Pausanias.
Paulus Manutius.
Perottus.
Petrus Victor.
Petrus Pithœus.
Petrus Nannius.
Philander.
Philostratus.
Phurnutus.
Phrynichus.
Plato.
Plautus.
Plinius.
Plinius, nepos.
Plutarchus.
Pollio.
Pollux.
Polybius.
Polyænus.
Polydorus.
Pompeius, J.C.
Pomponius, J.C.
Porphyrius.
Priscianus.
Propertius.
Robertus Stephanus.
Ruellius.
Rufinus.
Sabellicus.
Sabinus, J.C.
Salustius.
Sedulius.
Seneca.
Seneca Poëta.
Servius.
Servii Schedæ.
Sidonius.
Silius.
Simplicius.
Sipontinus.
Solinus.
Stephanus.
Stobæus.
Strabo.
Suetonius.
Terentius.
Tertullianus.
Theodoritus.
Theodorus Gaza.
Thucydides.
Tibullus.
Torrentius.
Trebellius Pollio.
Turnebus.
Valerius Maximus.
Valerius Probus.
Valerius Flaccus.
Valla.
Varro.
Vegetius.
Verrius Flaccus.
Virgilius.
Vitruvius.
Ulpianus.
Volaterranus.
Volcatius Gallicanus.
Volusius Metianus.
Victor.
Xenophon.
Zasius, J.C.
Zenodotus.

ALE-

ALEXANDRI AB ALEXANDRO,

JURISPERITI NEAPOLITANI,

GENIALIUM DIERUM LIBER PRIMUS.

CAP. I.

Locus ex Tranquillo de testamento Cæsaris, in natali Joviani Pontani invicem discussus, & quid sit in ima cera instituere.

ACcersebat plerunque nos in hortos amœnissimos, ubi ædiculas habebat, Jovianus Pontanus in nostra Parthenope, vir memoria quidem nostra omnibus bonis artibus, atque omni doctrina præditus: cui præter ingenii mansuetudinem, quæ plurima in homine fuit, munditia verborum, & compositus ille sermo, ad omnem ingenuitatem plurimum accessionis faciebant. Illoque conveniebamus complusculi, quibus bonarum artium studia, eædemque disciplinæ, atque non absimilis discendi facultas erat. Detinebat demulcebatque nos vir ille fandi dulcissimus, egregia quadam & illustri oratione, sermoneque perquam lepido & venusto, totos plerunque dies: tanta in eo comitas, tantusque lepos erat. Forte autem, cum natalis sui diem annuum Decembrio mense, ut solebat, cum amicis celebrare vult, evenit ut & nos una cum reliquis *Jovianus Pontanus.*

mihi conjunctissimis, primis ab eo tenebris acciti, apud eum convenire mus. Quo cum venimus, benigne quidem & comiter accepti, ad focum consedimus, festivissimisque colloquiis noctis particulam cum mira suavitate traduximus: cum interim Jovianum florenti quadam facundia, & sermone quam castissimo de litterarum disciplinis differentem, animo serio & aure attenta exciperemus: quo sermone desito, cum jam mensas & cœnam instrui juberet, cæterisque nimis intempestivum cœnandi tempus esse videretur: Quin ergo, inquit, optimi juvenes, dum cœna apparatur, dumque obsonia esui matura fiunt, aliquid per hoc otium legimus? Jussitque mox adferri sibi Suetonii Tranquilli Cæsarum vitas. Aderat inibi adolescens tunc quispiam lætæ indolis, atque à litterarum cultu non abhorrentis: huic demandat, ut divi Julii vitam, donec maturum cœnandi tempus foret, nec turbide, nec ambigue legat. Accipit ille cupidus & libens, atque diserte admodum legere incipit: cum nos interea ea lectione demulsi, legentis verba, & compositam illam dicendi brevitatem, summa cum attentione captaremus: cumque ad calcem lectionis ventum foret, ancipiti sententia, & operta verborum significatione, de testamento Cæsaris in hæc verba ipsum loquutum offendimus: *Sed novissimo testamento tres instituit hæredes, sororum nepotes, C. Octavium ex dodrante, L. Pinarium, & Q. Pedium ex quadrante, reliquos in ima cera, C. Octavium etiam in familiam nomenque adoptavit: plerosque percussorum in tutoribus filii, si quis sibi nasceretur, nominavit, D. Brutum etiam in secundis hæredibus. Populo hortos circa Tyberim publice, & viritim trecentos sestertios legavit.* Quibus perlectis, puerum subsistere Jovianus jubet, & ad Dentatum conversus, juvenem, qui, ut mihi videbatur, in cognoscendis rebus lectione multa exercitus erat: Quid tu, inquit, Dentate sentis de hoc quadrante & dodrante, in quibus hos hæredes scriptos autor hîc memo-

memorat? Cumque ille hæreditatis quotam esse partem asseveraret, in qua illos institutos à Cæsare arbitraretur: Proba, inquit Jovianus, hæc & vera sententia est, sed inops admodum & jejuna: plus ego desidero. Et me intuitus, rogat, nunquid in nostro jure civili (in quo multum operæ per id temporis impendere videbamur) aliquid de istiusmodi partibus tradatur. Tum ego: Memini, inquam, traditum memoratumque apud nonnullos veteris disciplinæ autores, præcipue apud nostros Jureconsultos fuisse, omnem hæreditatem, quantacunque esset, si morientis supremo judicio non esset divisa, tum ab ipso jure in duodecim partes omne illud patrimonium partiri: quas quidem partes omnes in unum collatas, Assem pleraque antiquitas dixit, singulas vero disjunctim divisas, Uncias appellavit. Itaque si te hæredem in uncia instituero, in duodecim partes diviso prius toto asse, hoc est, omni patrimonio & fortunis meis, unica tantum pars tibi institutionis jure debebitur: cum vero te hæredem in assem effecero, solidam hæreditatem & integrum patrimonium, nullis diminutis partibus, transferri volo. Hæ autem duodecim unciæ, quæ assis appellatione continentur, propria nomina à veteribus Jureconsultis singulæ nactæ sunt: nam præter unciam & assem ea pars, quæ sextans appellatur, duas totius assis partes, hoc est, duas uncias habet, quadrans vero tres. Cum ergo hic in quadrante hæredes institutos L. Pinarium & Q. Pedium videamus, quin ex duodecim unciis integro Cæsaris patrimonio diviso, tres tantum unciæ, hoc est, quarta totius hæreditatis pars, his duobus debeatur, in dubium non venit. Deinceps est triens, id est, tertia pars totius assis: quatuor enim hæc continet uncias, quincunx vero quinque. Semis autem dimidium illius habet, quod asse continetur, quæ quidem pars, sex uncias ex toto asse vendicavit: quippe cum totus as in duodecim uncias dividatur, quod dimidium illius est, sex uncias, id est, semissem

Hæreditas omnis in 12. partes divisa.

As.

Sextans.

Quadrans.

Triens.

Quincunx.

Semis.

Septunx. Bes. Dodrans. efficiet. Septunx autem septem consequitur uncias, bes octo, dodrans vero novem. Cum igitur in dodrante (ut Tranquillus hîc refert) C. Octavium Cæsar testamento hæredem fecerit, ex duodecim unciis, in quas Cæsaris hæreditas divisa fuit, hic in dodrante institutus, novem consequetur: reliqui vero duo, L. scilicet Pinarius & Q. Pedius, quadrantem, id est, tres uncias ex integro asse, & quartam totius hæreditatis vendicabunt. Inter hos ergo & illum duodecim unciæ, & tota Cæsaris hæreditas divisa fuit. Dextans. Deunx. Dextans autem decem signat uncias, deunx vero undecim. Juvenalis locus Satyra I. Quod à Juvenale non inscite, ut arbitror, dictum est:

Unciolam Proculejus habet, sed Gillo deuncem.

Totum enim assem divisit, cum ex duodecim unciis alteri unicam, alteri undecim uncias patrimonii tribuit. Est quidem, inquit Jovianus, ita ut dicis, satisque de quadrante & dodrante, deque uncia & asse, ut à juris studioso explicatum accepimus: sed unum illud etiam me angit, in quo ancipitem cogitationem jam diu duxi, sæpiusque in hoc quærendo fui. Nam cum tres hæredes institutos auctor hîc dicat, plures postea nominavit, Cajum scilicet Octavium, Quintum Pedium, & Lucium Pinarium. Ima cera. Demum adjicit, *reliquos in ima cera* hoc est, ultima testamenti parte, *scriptos fuisse*. Etenim si totus as, inter eos quos modo nominasti, absumptus est: quid reliqui sit quod istis debeatur, non equidem video: totus enim as, ut modo dixisti, totam absumit hæreditatem, & dodrans cum novem signet uncias, quadrans vero tres, duodecim uncias & totum efficiunt assem. Neque est præterea quod ex defuncti bonis amplius asse hæredi scripto debeatur. Ergo aut frustrabuntur peculio Cæsaris isti reliqui in ima cera adjecti, aut alia quædam hæreditas obveniendа est, ut istis etiam satisfiat: quorum alterum si asseveras, profecto perperam & absurde dixeris. Neque ego Tranquilli lapsus. Tranquillum vel sincerissimum scriptorem tam inconsiderate

ſiderate loquutum arbitror, ut pluſquam oporteat aliquid in ſcribendo addiderit: ſiquidem tam circumciſus in explicandis adnotandiſque rebus fuit, ut arguta brevitate pleraque potius perſtrinxiſſe, quam aliquid plus juſto addidiſſe videatur. Tum ego, Eſt, inquam, quod dubitetur: neque abnuerim, quin locus hic perobſcurus forſan videatur pleriſque: qui tamen, probabili ratione reddita, clarus & expoſitus fiet. Tres enim Cæſar teſtamento ſuo hæredes fecit, ex toto videlicet aſſe. Siquidem dodrans & quadrans, duodecim uncias & totum efficiunt aſſem. Et quod aſſe diſtributo, reliquos in ima cera inſtituit, equidem denotat, non in nova quadam hæreditate hos admittendos fore, ſed poſtquam in univerſum bona ſua inter hæredes partitus fuit: in ima cera illos qui in ſingulas partes jure legati admittendi fuerant, nominaſſe: quæ quidem legata, quamvis toto aſſe diſtributo, non extra hæreditatem ſunt, ſed à ſcriptis hæredibus, atque ipſo aſſe debentur. Etenim ſcriptus hæres, qui aſſem aſſequitur pro quantitate bonorum in quibus inſtitutus eſt, legata quoque diſtribuet. Vetus enim eſt teſtantium mos, (quod ipſum apud Jureconſultos lege ſancitur) ut primo teſtamenti capite, hæredis fiat inſtitutio, ſive unus, ſive plures ſint, qui in univerſum bona ex defuncti voluntate capiant: ſequenti capite & in ima cera, ſecundi hæredes, legata, & reliqua teſtatoris voluntas, & diſpoſitio ponantur: ſive aliquos onere gravat, aut ſi quibus dari fierique oportere, teſtator pro ſua voluntate arbitratus eſt, qui non hæredes, ſed legatarii dicti. Siquidem non bona in univerſum, ſed legata & res ſingulares capiunt. Idque ex integro aſſe, atque ex toto patrimonio deducitur. Et hoc Tranquillum nunc dicere arbitror. Nam cum primo capite teſtamenti Cæſar tres feciſſet hæredes ex aſſe, in ima cera & ultimo capite reliqua poſuiſſe, quæ à ſcriptis hæredibus debentur, Cajumque Octavium in familiam nomenque adoptaſſe, ſecundos hæredes & tutores

Legata.

Vetus teſtantium mos.

Legatarii.

nominasse, populo hortos publice, & viritim trecentos sestertios legasse. Quibus verbis ultro citroque ad multam noctem habitis, animadversum est, obsonia jam præmatura & præcocta esse. Mox in aliud tempus dilatis sermonibus, ad natalem Joviani diem celebrandum, cujus causa veneramus, ab ipso admoniti divertimus.

TIRAQUELLI ANNOTATIONES in CAP. I.

HOC primum caput nihil aliud, quam interpretatur locum Suetonii in Cæsare, cap. 83. Eamque interpretationem Alexander bona ex parte accepit ex Varrone illo togatorum doctissimo, l. 1. aut ut alii computant, 4. de lingua Latina, haud multo ante finem, ubi disserte declarat assem & ejus partes, uti etiam noster Justinianus *in §. hereditas. Instit. de hered. instit.* & ut novissime ita scientissime Budæus Galliæ nostræ hujusque seculi decus perpetuum, in libris de Asse & partibus ejus, ad quos te, amantissime Lector, relego, ne in re jam satis ab aliis tractata tempus frustra teramus.

Unum tamen aut alterum tantum non intactum prætereundum duximus, videlicet *imam ceram* quam hic vocat Suetonius, *extremam ceram* appellatam fuisse à Tullio in 3. in Verrem actio. ubi Asconius illius interpres doctissimus interpretatur *ultimam tabulam, ultimam partem tabulæ*. Martialis autem, lib. 4. Epigr. 26. plurali numero *ultimas ceras* vocavit.

Nihil, Amiane, præter aridam restem
Moriens reliquit ultimis pater ceris.

Plures vero *ceras* fuisse in testamentis, præter ea loca satis probat Horat. lib. Serm. 2. Satyr. 5.

Qui testamentum tradet tibi cunque legendum:
Abnuere: & tabulas à te removere memento:
*Sic tamen ut limis rapias, * quid prima secundo*
Cera velit versu, solus multisne cohæres
Velox percurre oculo.

Quo in loco Acron. *Prima*, inquit, *cera secundo versu hæredis continet nomen.* Porphyrion autem alter interpres, *breve est hoc, & juxta ordinem, quia prius testatoris nomen, secundo hæredis.* Et ipse Suetonius in Nerone, cap. 17. *Cautum ut in testamentis primæ duæ ceræ, testatorum modo nomine inscripta vacuæ signaturis ostenderentur.* Ex quibus intelligi potest non duas tantum fuisse ceras in testamentis, sed & aliam tertiam, quæ *ima* sive *extrema*, aut *ultima* dicebatur, in qua legata, & cæteræ testatorum dispositiones continebantur.

Quod autem postea dictum est, veterem testamentorum morem fuisse, ut primo testamenti capite hæredis fiat institutio, id depromptum est ex *l. 1. ff. de hered. instit.* ubi ita scribitur, *cum qui testatur, ab hæredis institutione debere initium facere testamenti.* Quod quemadmodum sit intelligendum, disces ex interpretibus ejus loci. Cætera vero hujus cap. notiora sunt, quam ut aliorum testimoniis, vel authoritatibus fulciri debeant.

GOTHOFREDUS.

* *Quid prima secundo Cera velit versu.*] Ibi vetus Commentator, *Prima cera* (inquit) *prima Tabula. Nam in prima Tabula secundo versu hæredis nomen continetur.* Apulejus Apolog. 2. *lege potius testamentum, si quid quasi insanus scripsit, hoc reperies, & quidem à principio Sicinius Pudens filius meus hæres esto.* in ima vero cera, secundi hæredes & substituti. *Cujas lib. 2. Inst. tit. 4.* de ima cera seu ima parte testamenti dixi *§. 3. Inst. de pupillari subst. & l. 34. §. 1. ff. de usu fructu legato.*

CAP. II.

CAPUT II.

Qui reges vel principes apud varias gentes cognomenta ex suo nomine posteris reliquerint.

NON apud Romanos solùm, sed apud exteros quoque observatum accepimus, ut ab eo qui de sua republica bene meritus fuit, posteri duces cognomenta accipere operæprecium ducerent. Nam de Romanis principibus nemo ambigit, quin à divo Julio & Octavio reliqui imperatores, [1] Cæsares & Augusti dicti cognominatique sint. Credo equidem, quòd desiderio illorum post funera tenerentur, & tanquam in posteris eadem indoles futuræ virtutis eniteret: ita eodem sibi nomine adoptato, ipsi quoque ad præclara facinora obeunda invitarentur. Mansitque sequutis imperatoribus cognomen Cæsaris & Augusti: Quod non ipsis modò, [2] sed uxoribus, sororibus & fi-

Cæsares. Augusti.

Augustæ mulieres.

TIRAQUELLUS.

1 *Cæsares & Augusti.*] De his Cæsaris & Augusti appellationibus, & quid inter eas differat, satis superque diximus in nostris Comment. de jure *Primigeniorum in 17. quæst. in 4. opin. num. 22. incipien. Atqui licet videre,* & multis seq.

2 *Sed uxoribus, sororibus, & filiabus.*] De uxoribus constabit ex iis quæ mox subduntur: sed quibus addes, eo tandem deventum fuisse, ut omnes passim uxores Augustæ vocarentur, ut patet ex *l. princeps, ff. de legib.* ubi Augusta, licet non sit legibus soluta, princeps tamen eadem illi privilegia tribuit quæ & ipse habet. & *l. si Augustæ ff. de leg. 3.* loquente de Faustina, quam Augustam vocat. & *l. quoties C. ubi Senat. vel clariss. & l. cum heredes. in princ. C. qui testa. facere poss.* ubi ita scribitur, *cum heredes Imperatores, sive Augustæ.* & iterum postea: *& sicut prisca legibus cautum est, Imperatori quoque & Augustæ testamentum facere liceat, & mutare.* & *l. bene à Zenone,* vers. *eodemque modo. C. de quadrienn. præscr.* ubi hæc verba sunt, *eodemque modo si à serenissima Augusta aliquid alienetur, quare & non eadem utatur prærogativa.* Julius autem Capitolinus in Pertinace, tradit *eadem die, qua ipse Pertinax Augustus est appellatus, & Flaviam Titianam uxorem ejus. Augustam quoque fuisse appellatam:* qui paulo post scribit, hanc uxoris Augustæ appellationem ipsum Pertinacem non recepisse. De sororibus autem, vide infra in verbo, *Uxori, sororique.* De filiabus vero Cornelius Tacitus lib. 15. scribit *Neronem filiam suam, quam ex Poppea susceperat, & ipsam quoque Poppeam Augustas appellasse.* Et Suetonius in ipso Nerone cap. 35. scribit *ex Poppæa filiam tulisse Claudiam Augustam, eamque amisisse admodum infantem.* Et Julius Capitolinus in vita Antonini Philosophi, scribit *filiam ipsius Antonini fuisse Augustam vocatam.* Et de aliis quoque inferius dicetur.

& filiabus commune fuit. [1] Siquidem Livia postquam nupsit Octavio, [2] Augustæ nomen tulit, [3] & Agrippina postquam Claudio conjugata fuit. Senatus quoque frequenti curia [4] uxori sororique Trajani, cognomen Augustarum dedit: [5] & Vitellius matri, [6] & Faustinæ uxori Antoninus; [7] sic Juliani uxor & filia, Augustæ appellatæ sunt: quibus hoc etiam honoris tributum est, ut illas quandoque [8] sacer ignis præiret: [9] quem mox sequuti Cæsares, pro majestate impe-

Ignis sacer præcedebat.

1 *Siquidem Livia.*] Plinius lib. 15. cap. 30. eodemque ult. *Namque*, inquit, *Liviæ Drusillæ, quæ postea Augusta matrimonii nomen accepit, cum pacta esset illa Cæsari, &c.* Nam & alibi eandem *Augustam* vocat ipse Plinius, scilicet, lib. 37. eodemque ult. cap. 2. Et Dion in Augusto ad fin. *Cum autem* (ait Græce quidem, sed in hunc sensum) *Augusto populus Romanus æternitatem immortalitatemque donavisset, ei Liviam, quæ tum Augusta nominabatur, Sacerdotem creavit.* Cornelius autem Tacitus lib. 1. Historiæ Augustæ, scribit in testamento Augusti Liviam ipsam in familiam Juliam nomenque Augustæ fuisse assumptam. At Suetonius in Claudio, cap. 13. tradit, *eandem Liviam id cognominis sibi oblatum recusasse.*

GOTHOFREDUS.

2 *Augustæ nomen tulit.*] Et reliquæ omnes principum uxores, quibus & Cæsarum ipsorum privilegia collata à maritis. *l. 31. ff. de legibus. l. si Augusta. 57. ff. de legat. 2. l. 6. in fin. ff. de jure fisci. l. 3. Cod. de quadr. præscript.* & aliis innumeris locis.

TIRAQUELLUS.

3 *Et Agrippina.*] Tacitus lib. 12. *Augetur*, ait, *& Agrippina cognomine Augustæ.*

4 *Uxori sororique Trajani.*] Plinius in Panegyrico scribit, *Senatum obtulisse cognomen Augustarum uxori sororique Trajani, quod certatim deprecatæ sunt, judicantes plus esse in eo, si uxor & soror Trajani Imperatoris, quam si Augustæ dicerentur.*

5 *Et Vitellius matri.*] Scilicet Sextiliæ, ex eodem Tacito, lib. 18. *Sic Capitolium*, inquit, *ingressus, atque ibi matrem complexus, Augustæ nomine honoravit.* Sed & Claudius (quod addendum est) Antoniæ matri apud Suetonium in vita illius, cap. 11. Et Alexand. Severus matri quoque Mammeæ apud Herodianum lib. 5. post princip.

6 *Et Faustinæ uxori Antoninus.*] Uterque & Pius & Philosophus, ex Julio Capitolino in vita utriusque. Nam & utriusque uxores *Faustinæ* vocabantur, ut ibi videre licet. Et de alterutra loquitur, *l. si Augustæ. ff. de legat.* 2. à nobis supra citata.

7 *Sic Juliani uxor & filia.*] Ex Ælio Spartiano in vita illius.

8 *Sacer ignis præiret.*] Id enim tributum fuisse Lucillæ Antonini Philosophi Imperatoris filiæ, uxori primum Veri & ipsius Imperatoris, & deinde Pompejæ tradit Herodianus lib. 1. Et Martiæ quoque ex concubinis Commodi, & quam prope uxoris loco habuit, idem eod. lib. 1. *

GOTHOFREDUS.

* His adde quæ de sacri ignis prælatione scripsi ad *Edictum Justiniani* 8. *cap.* 4.

MERCERUS.

9 *Quem mox sequuti Cæsares, &c.*] Quasi vero Julianus id primus usurparit: Imo ante eum Pertinax, ignem, & cætera principatus insignia dicitur contem-

imperii, [1] more Persarum regum & Indorum, sibi vendicarunt: [2] tametsi Vitellius oblatum sibi Cæsaris cognomen recusarit, Augusti verò distulerit: quod postea deploratis rebus, quum hostilibus armis premeretur, dimissum revocavit, & Cæsarem se dici voluit: [3] donec post seriem annorum, haud longo intervallo, Romani principes Antonini cognomenta sumpsere. [4] Namque à Pio Antonino, Antoninus Philosophus, vir omni laude dignus: deinde Commodus, Caracalla, Geta, Heliogabalus, & alii ex Cæsaribus fama illustres, Antonini nomen sibi adoptarunt: [5] voluitque Severus Imperator, ut Romani imperatores, sicut Cæsaris, sic in posterum Antonini nomen ferrent, hoc suæ posteritati longe clarissimum fore arbitratus.

Antonini.

contempsisse. Et ante Pertinacem, Commodus Lucillæ sorori suæ natu maximæ reliquit principatus ornamenta, ut sederet in theatris in sella imperatoria, & ignis eam præcederet. Ea ergo ornamenta habuerat jam ab eo tempore, quo nupta erat L. Vero, assumpto in partem principatus, & Imperii Romani. Quæ omnia tradit Herodianus. Qui solus inter scriptores rerum Romanarum, videtur hujus moris meminisse. Hic ignis in lampade præferebatur.

TIRAQUELLUS.

9 *Quem mox sequuti Cæsares.*] Ut videre licet ex Herodiano eodem lib. 1. non semel, ubi de Lucio Vero, & Commodo: & lib. 2. ubi de Pertinace, & de Macrino: & lib. 7. ubi de nece Alexandri Severi, & iterum ubi de inauguratione Gordiani.

1 *More Persarum.*] Quorum reges sacer quoque ignis præibat, ut scriptum reliquit Q. Curt. lib. 3. non semel.

2 *Tametsi Vitellius, &c.*] Suetonius in vita illius, cap. 8. in fin. *Cognomen, inquit, Germanici delatum ab universis cupide recepit, Augusti distulit, Cæsaris in perpetuum recusavit.* Tacitus lib. 17. *Nomen Germanici Vitellio statim additum, Cæsarem se appellari etiam victor prohibuit.* Et libro 18. *Præmisit in senatum edictum, quo vocabulum Augusti differret, Cæsaris non reciperet, cum de potestate nihil detraheret.* Et lib. 19. *Nec deerat ipse vultu, voce, lachrymis misericordiam elicere, largus promissis, & quæ natura trepidantium est, immodicus. Quin & Cæsarem se dici voluit, aspernatus antea, sed tunc superstitione nominis, &c.*

3 *Donec post seriem annorum.*] Id videre licet ex Julio Capitolino, Ælio Lampridio, Ælio Spartiano, Herodiano & aliis vitarum horum Imperatorum scriptoribus; præsertim vero ipso Spartiano in vita Septimii Severi.

GOTHOFREDUS.

4 *Namque à Pio Antonino.*] De nominibus Antoninorum & vocis eorum differentiis vide Revardum 3. variorum 10.

TIRAQUELLUS.

5 *Voluitque Severus.*] Scilicet Septimius ex Herodiano qui id tradit, lib. 3. De qua re etiam loquens Ælius Spartianus in vita illius scribit, Antonini nomen Bassiano & Getæ filiis imposuisse, quod Severus ipse in Marci Antonini familiam transire voluisset.

bitratus. Mox succedenti ævo, collapsa re militari, [1] Ataulphus Gothorum rex, Roma debellata, eo vesaniæ processit, ut quemadmodum Cæsares, sic in posterum Romanos principes Ataulphos cognominari destinarit: à quo instituto, sicut à pluribus aliis, postea desitum est. [2] Nomen verò imperatoris, prætoribus olim magnarum laudum titulus fuit: quippe hoc honore velut insigni munere, milites summos duces honestabant iisque præcipuus honos habebatur semper. Postea nisi illos, quorum ductu & auspicio confectum fuisset bellum, [3] & sub quibus decem hominum millia uno prælio cecidissent, [4] aut saltem duo millia, quæ postea consuetudo increbuit, vel denique mille occubuissent, aut præcipua victoria potiti essent, nullos imperatoris nomine dignos putarunt. [5] Propterea Marco Crasso,

Ataulphi.

Imperator.

Imperatores qui vocati.

1 *Ataulphus Gothorum rex.*] Id relatum est à Paulo Orosio lib. Historiarum ad D. Augustinum, 7. cap. 29. eodemque ult. & alio Paulo Diacono de Gestis Romanorum, lib. 13. ubi & illud tradunt, Placidiæ, aut ut alii vocant, Placidæ uxoris suasu incœpto destitisse: quod & nos retulimus in nostris *legibus connubialibus. libro* 11. *n.*12. incipiente *Ataulphus.* *

GOTHOFREDUS.

* Hujus Ataulphi res gestas vide apud Procopium, 1. Vandalicorum, & Iornandem in rebus Gothicis. Wisigothorum rex fuit, Romam tenuit post Alaricum, inde Galliæ partem.

TIRAQUELLUS.

2 *Nomen vero Imperatoris.*] Appianus Alexandrinus, lib. 2. de bellis Civilibus, loquens de Attilio Varo, tradit, illum Imperatorem se nominari voluisse. Hanc enim appellationem Prætoribus non mediocris apud milites authoritatis: quasi ipsis testificantibus eundem Imperatoris nomine non indignum esse. Hunc quippe honorem Prætores jampridem in maximis belli operibus sibi vendicasse, observarunt post veteres, Alciatus & Ferretus ad Corn. Tacit. lib. 12. *

GOTHOFREDUS.

* De Imperiis V. Sigonium, 1. de antiquo jure civium Romanorum, cap. 21. vide eundem 3. de antiquo jure Provinciarum 6.

TIRAQUELLUS.

3 *Et sub quibus decem millia hominum.*] Ipse Appianus iis quæ clausula præced. ex eo diximus, hæc subjecit: *Nunc autem sub quibus decem millia in bello cecidissent, hac appellatione dignos haberi audio.*

4 *Aut saltem duo millia, &c.*] Cicero Philip. 14. *At si quis Hispanorum, aut Gallorum, aut Thracum mille, aut duo millia occidisset, non eum hac consuetudine quæ increbuit, Imperatorem appellaret Senatus? tot legionibus cæsis, tanta multitudine hostium interfecta, Imperatorium nomen adimemus?*

5 *Propterea Marco Crasso.*] Aliter Plutarchus in vita illius, ut ibi videre poteris. At illum Imperatorem vocat Cæsar, lib. 3. belli Civilis. *Qui,* (inquit, de Parthis loquens) *paulo ante M. Crassum Imperatorem interfecerant.*

1 *Pom-*

Crasso, quod urbem Zenodotium trans Euphraten, imbelli certamine & incruento Marte vicit, & ob id imperatoris nomen sibi arrogavit, magnæ invidiæ fuit, quod non multo negocio tantum nomen vendicasset. [1] Pompejus, quod in Aphrica Domitium superasset, quodque ex viginti millibus hostium, vix tria millia effugissent, toto conspirante exercitu, imperatoris nomine fuit honestatus: qui licet se Imperatorem salutari permiserit, nunquam tamen epistolis aut chirographis hoc nomen usurpavit. [2] Julius Cæsar, C. Cæsaris pater, quod Syllanis temporibus, multa Samnitum & Lucanorum millia ad Eserniam interfecisset, ab exercitu Imperator fuit appellatus. [3] Mox divus Cæsar, post pericula depulsa, prænomen Imperatoris sibi arrogavit. [4] Deinde Augustus Tiberium [5] & Claudium Drusum privignos hoc nomine nobilitavit. Bello quoque Germanico fusis fugatisque hostibus, [6] Tiberio Cæsari [7] & Tito expugnatis Hierosolymis, miles victor imperatoris nomen dedit, & trophæum posuit. [8] Cicero quoque, quod

1 *Pompejus.*] Cæsar lib. 3. belli civilis, *Pompejus*, inquit, *eo prælio Imperator est appellatus, hoc nomen obtinuit, atque ita se postea salutari passus est, sed neque in literis, quas scribere est solitus, neque in fascibus insignia laurea prætulit.* Et Plutarchus id dicit in vita illius. At Plinius id illi testimonium præbuit, lib. 7. cap. 26. *Toties Imperator antequam miles.*

2 *Julius Cæsar, C. Cæsaris pater.*] Paulus Orosius Historiarum lib. 5. cap. 17.

3 *Mox divus Cæsar.*] Apud Suetonium in vita illius, cap. 76. Sed & ante quoque in Hispania apud Hirtium in bello Hispaniensi.

4 *Deinde Augustus Tiberium.*] Tradit tamen Suetonius in vita Tiberii, c. 26. eum hoc Imperatoris prænomen recusasse. Nec alicubi legi eum sic appellatum ab Augusto. Vide sequen. annotat.

5 *Et Claudium Drusum.*] Vereor ne hic & in præcedenti annot. Alexander fuerit deceptus, & utrumque scilicet Tiberium & Drusum filios Liviæ ex Nerone priore marito acceperit, pro Cajo & Lucio ejusdem Augusti nepotibus ex Julia filia, quæ illos Agrippæ pepererat, quos ipse Imperatores appellarat & suos successores designarat, ut tradit Dion in vita illius.

6 *Tiberio Cæsari.*] *Germanico*, ut credo, voluit & certe debuit dicere, qui, ut scribit Tacitus lib. 1. *victis Germanis Imperatoris nomen, auctore Tiberio accepit.*

7 *Et Tito.*] Suet. in vita illius, c. 6.

8 *Cicero quoque.*] Plutarchus in vita illius, & ipsemet Cicero lib. 2. Epist. famil. epist. ejusdem lib. 9. totius autem voluminis 2., cujus initium est, *Tu vide*, ubi dicit se apud Illum devictis Amanensibus *Imperatorem* appellatum. Ideoque & in capite illius epist. & multarum seq. se *Imperatorem* nuncupat,

quod Parthos ad Amanum profligasset, [1] & Metellus quod Sertorium vicisset, imperatoris nomina tulere. [2] Fertur tamen Curio ad Uticam, quod ejus opera conductis commeatibus, omnium rerum copia abundaret exercitus, imperatoris sibi nomen ascivisse. [3] Et Scipio bello civili inter Pompejum & Cæsarem, ut pecuniam à provincialibus cogeret, se imperatorem dixisse. [4] Demum Cæsares, ne in crimen invidiamque inciderent, imperatoris nomen, tanquam titulum mitem & honestiorem, abrogato regis vocabulo, iterum & sæpe desumpsere. [5] Quare Augustus semel & vicies fuit Imperator dictus, & secuti principes hoc cognomento persæpe nobilitati sunt. Quod etiam [6] apud Græcos fuit usurpatum: quippe [7] Phocion vigesimum

Cæsares tandem imperatoris nomen sibi assumpserunt.

1 *Et Metellus.*] Plutarchus in vita Sertorii.

2 *Fertur tamen Curio.*] Ex Cæsare l. 2. de Bello civili: cujus hæc verba sunt, *His rebus gestis Curio se in castra ad Bagradam recepit, atque universi exercitus conclamatione Imperator appellatur.*

3 *Et Scipio.*] Ex Cæsare lib. 3. Belli Civilis, *His*, inquit, *temporibus Scipio detrimentis quibusdam circa montem Amanum acceptis, Imperatorem sese appellaverat: quo facto civitatibus Tyrannisque magnas imperaverat pecunias, item à publicanis suæ provinciæ debitam biennii pecuniam exegerat, & ab eisdem insequentis anni mutuam acceperat*, &c. Quibus adde, & alium Scipionem antiquiorem, nempe eum, cui Africani cognomen fuit, ita quoque appellatum ex Livio 3. Decad. lib. 7. Et Tiberium Junio Blæso tribuisse ut Imperator à legionibus salutaretur, devicto Tacfarinate, ut tradit Tacitus lib. 3. non multo ante fi. Idque *prisco erga duces honore*, ut ille dicit. De quo etiam Vellejus Paterculus lib. 2. Syllam quoque Imperatoris nomen adeptum fuisse ob multas victorias adversus hostes adeptas, ut scriptum reliquit Plut. in vita illius. Et Brutum item & Cassium ab exercitu Imperatores vocatos fuisse, testis est idem Plutarchus in vita Bruti. Et Q. Cassium Longinum, quod in Lusitania Medobregam oppidum, montemque Herminium expugnasset, Imperatorem appellatum, tradit Hircius aut Oppius in bello Alexandrino.

4 *Demum Cæsares.*] Dion in Julio Cæsare, & cæteri vitarum Imperatorum scriptores. Ipse autem Dion tradit Augusto Cæsari decretum fuisse nomen Imperatoris, non tanquam maximæ alicujus pugnæ victori, neque summa dignitate prædito, sed veluti omnium rerum domino, à quo cæteri Imperatores nomen traxere, & ab illo Imperatores Romanos connumerandos. Vide ibi cætera.

5 *Quare Augustus.*] Ex Tacito l. 1. ubi describens pompam funeris ipsius Augusti, inter titulos honorum ejusdem hunc ponit, nomen Imperatoris semel atque vicies partum.

6 *Apud Græcos.*] Adde & Carthaginenses ex Livio 3. Decadis lib. 1. non multo post princ. *In Asdrubalis locum, haud dubia res fuit, quin prærogativam militarem, qua extemplo juvenis Annibal in prætorium delatus, Imperator ingenti omnium clamore atque* assensu

rium Imperator dictus est: [1] Aratus decimum & septimum imperatorem gessit, [2] Pelopidas ter & decies, [3] Philopœmenes octavum: quem apud Achæos intra annum bis gerere non licebat, sicut [4] apud Spartanos bis eundem classis præfectum fieri lege vetabatur. Sola mulier [5] Zenobia [6] Palmyrensium regia, quum orientis regnum tueretur, armata in virili veste exercitui præfuisse, & Imperatoris nomen tulisse dicitur, cujus auspiciis pleraque egregie gesta in hostes fuere. Sed non solum Romanos, verum eos qui Albæ regnarunt, qui ante Romulum per annos trecentos fuere, idem observasse proditum est. Constat enim à Sylvio Ascanii filio, qui secundus ab Ascanio suscepit Albæ regnum, reliquos Albanorum Reges per ordinem successionis, [7] Sylvios cognominatos fuisse. Siquidem Æneas Alba-

Achæorum & Spartanorum mos.

Zenobia.

assensu appellatus erat, favor etiam plebis sequeretur.

† *Phocion.*] Plutarchus in vita illius uno in loco, sed in alio tradit illum quintum supra quadragesimum imperium gessisse, quamvis nunquam ipse comitiis intervenisset.

1 *Aratus.*] Id ex Plutarcho est in vita illius, ad finem.

2 *Pelopidas.*] Et id quoque ex eodem Plutarcho in vita illius, etiam ad fin.

3 *Philopœmenes.*] Satis constat ex Plutarcho in ejus vita, & Livio 4. Decad. lib. 5. & alibi, hunc sæpius Imperatorem Achæorum fuisse, sed numerum certum non adscribunt. At Pausanias lib. 8. dicit octavo illum fuisse Ducem Achæorum designatum, cum septuagesimum jam annum esset egressus.

4 *Apud Spartanos.*] Ex Plutarcho in Lysandro. Alibi tamen idem Plutarchus, scilicet in Apophtheg. Laconicis inter instituta Lacedæmoniorum scribit illis interdictum fuisse nautis esse, & navali pugna decertare. Verum postetius & in mari eos pugnasse, & cum mari potiti essent, rursus destitisse, cum mores civium corrumpi animadvertissent. Sed iterum quoque super hoc mutatos fuisse, quemadmodum & in omnibus aliis.

5 *Zenobia.*] Apud Trebellium, aut ut alii vocant, Trevellium Pollionem tum in vita illius, cum & in vita Aureliani. Sed his omnibus addes, & Reges quoque qui Duces exercitus deligebantur, *Imperatores* quoque vocatos. Sic enim Antiochus Ætolis Dux delectus adversus Romanos, *Imperator* vocatus est apud Livium quartæ Decad. libro 5.

GOTHOFREDUS.

6 *Palmyrensium regina.*] Hinc Palmyrenæ factionis dominatio. *lib. 4. Cod. de ingenuis manumiss.* ubi dixi.

TIRAQUELLUS.

7 *Sylvios cognominatos fuisse.*] Dionysius Halicarn. lib. 1. Livius 1. Decad. lib. 1. non multo post princ. *Sylvius deinde regnat Ascanii filius, casu quodam in sylvis natus. Is Æneam Sylvium creat: is deinde Latinum Sylvium, ab eo coloniæ aliquot deductæ Prisci Latini appellati. Mansit Sylviis postea omnibus cognomen, qui Albæ regnarunt. Latino Alba ortus, Albæ Atys, Atys Capys, Capi Capetus, Capeto Tyberi-*

Albanorum rex, & Latinus, & Capis, & Capenus, & Tiberinus, ac reliqui deinceps, quandiu regnum Albæ *Sylvii.* stetit, Sylvii cognomenta ab illo meruere. Sicut Latinis *Murani.* regibus [1] à Murano, qui in Latio regnavit, Murani cognomen inditum ferunt. Quæ quidem res ancipitem mihi animum sæpe agit, cogitatioque subit, cur non exemplo Albanorum & Latinorum, idem quod in imperatoribus, etiam in regibus veteres Romani factitarunt, ut à conditore urbis Romulo, reliqui post illum reges, felix faustumque nomen acciperent: cum præsertim ipse urbis conditor, bonis artibus partum firmatumque regnum, inter omnia inimica infestaque longe illud majus, auctiusque reliquerit. Sed hanc quæstiunculam relinquamus, quibus hujuscemodi indagare, ingenium abunde & negocium est. Parthos quoque idem observasse, ut regum cognomenta ferrent, multi prodidere. [2] Etenim Arsaces Scytha, vir fortis & strenuus, cum premente inopia, latrociniis obnoxiam juventam ageret, coacta exulum manu, quos Parthos nuncupant, devicto Seleuco & Mandrago- *Parthi.* ra, in regem Parthorum assumptus, illud ita instituit, formavit-

Tyberinus, &c. Servius enarrans eum locum lib. 6. Æneidos:

Ille (vides) pura juvenis qui nititur hasta.

Albani, inquit, *Reges dicti sunt Sylvii ab hujus nomine, sicut hodieque Romani Imperatores Augusti vocantur: Ægyptii, Ptolemæi: Persæ, Arsacidæ: Latini, Murrhani:* citatque illud ejusdem Virgilii lib. 12. ejusdem operis:

Murrhanum hic atavos, & avorum antiqua sonantem
Nomina, per regesque actum genus omne Latinos.

Quo etiam in loco idem Servius, *hic est*, ait, *cujus nomine majores omnes Murrhani dicti sunt & Reges fuerunt. Scimus enim plerumque solere fieri, ut primi Regis reliqui nomen etiam possideant, ut apud Romanos Augusti vocantur, apud Albanos Sylvii, apud Persas Arsacidæ, apud Ægyptios Ptolemæi, apud Athenienses Cecropidæ.* Sed quantum ad Persas vide infra in verbo, *Etenim Arsaces*, ex quo intelliges Servium lapsum fuisse, & pro Persis Parthos debuisse dicere. Sed & illud de Sylviis voluit Festus Pompejus l. 17.

1 *A Murano.*] Totus hic locus Alexandri est.

2 *Etenim Arsaces.*] De hoc Justinus libro 41. à quo etiam hic locus sumptus est, nisi quod is *Andragoram* vocat, quem hic *Mandragoram* appellat. Sed & de hoc Arsace quædam Strabo libro 15. non semel, & Dion in Pompejo, qui & addunt Reges Parthorum ita esse dictos. Et Eusebius in Chronicis Olympiade 133. Et vide quæ diximus in verbo, *Sylvius cognominatos fuisse.*

3 *Qua-*

mavitque, ut diem victoriæ tanquam natalem libertatis, multis post tempestatibus solemnem celebrarint: qui postquam fato functus est, tanto honori ipsius memoria fuit, ut celebre ad posteros reges cognomen Arsacis ex suo nomine reliquerit. Nam & Parapatius, & Mithridates, & Pharnaces, & qui post illum regnarunt Parthorum reges, cognomen Arsacis sibi posterisque illustri titulo propagatum adoptaverunt. [1] Quorum posteros parum legitime regnare dixerunt, nisi [2] ex matris incesto & filii concubitu editi forent. [3] Quinetiam apud Indos hunc aliquando morem inolevisse accepimus. Nanque Indorum Reges, alios Palibrotos, alios Sandracoctos, [4] nonnullos Taxiles, sequente

Incestus Parthorum. *Palibroti.* *Sandracotti.* *Taxiles.*

1 *Quorum posteros.*] Multi tradunt apud Parthos matrimonia parentum & filiorum esse legitima, & inter cæteros Bardesanes in lib. de Fato, & D. Clemens lib. Recognitionum 9. & Euseb. lib. præparationis Euangelicæ 3. & iterum 6. c. 8. & è Poëtis Lucanus lib. 4.

Parthorum dominus quoties sic sanguine mixto
Nascitur Arsacides, cui fas implere parentem.

Et nos quoque diximus in nostris ll. connubialibus, l. 7. num. 33.

GOTHOFREDUS.

2 *Ex matris incesto.*] Sic Catullus de Gellio loquens:

Nascatur Magus ex Gellii matrisque nefando
Conjugio, & discat Persicum haruspicium.
Nam magus ex matre & gnato gignatur oportet,
Si vera est Persarum impia relligio.

Incestum hunc apud Persas permissum fuisse, testis Augustinus in Leviticum cap. 18. eo alludit Mirrha apud Ovidium Met. 10.

——— *Gentes tamen esse feruntur,*
In quibus & nato genitrix, & nata parenti,
Jungitur & pietas geminato crescit amore.

Adde quæ notata cap. 24. hoc eodem libro infra.

TIRAQUELLUS.

3 *Quinetiam apud Indos.*] De his tribus Regum Indorum appellationibus Strabo, lib. 15. & præterea de tertia, Plutarchus in Apophthegmatis Alexandri: & Q. Curtius, lib. 8. Sed de *Palibrotis* alii aliter, nempe hos gentem esse Indorum: & inter hos Pomponius Mela, lib. 1. ubi de India loquitur: & Plinius, lib. 6. cap. 19. & Solinus cap. 65. aut aliorum computatione, 55. & Justinus, lib. 40. & Plutarchus in Lucullo, & in Pompejo. Maluit autem hic Alexander sequi Strabonem. Cæterum Arrianus de gestis Alexandri; lib. 8. post princ. meminit *Palimbothræ* Indorum urbis maximæ. Et postea quoque eodem libro tradit *Palimbothram* amplissimam Indicarum urbium esse in Gedrosorum finibus juxta Erranoboæ & Gangis fluminum concursum. Sed & idem, illo ipso libro scribit Sandrococtum maximum esse regnum Indiæ: & vide infra, lib. 2. cap. 31.

GOTHOFREDUS.

4 *Nonnullos Taxiles.*] Taxilen reperio regiam fuisse, Periregis, altitudine ab antiqua Nino non multum differentem, & Græco more ædificatam.

quente nomine in quemcunque imperium transiret, ob eximiam in bello virtutem denominatos ferunt. [1] Bithynos quoque ob prioris Nicomedis claritatem, qui militiæ & domi clarus fuit, Nicomedis cognomen regibus indidisse putant: sicut à Cecrope, qui Athenis regnavit primus, Reges Atheniensium Cecropidas nuncupari. [2] Hic enim omnem multitudinem in oppida duodecim digestam, partitus fuit, quam Theseus obviam eundo periculis, ne hostium præda forent, velut unius corporis alumnos, in unam urbem postea sociavit & coëgit. [3] Et Paphlagonum Philomenes, [4] Thessalorum Hellenes ab Hellena, [5] & Assyriorum Reges Tigranes dicti cognominatique sunt. Cum enim Seleucidarum imperium ab Alexandro ad septuaginta supra ducentos annos provectum fuerit, Tigranis cognomen à primo illo, qui Assyriis præfuit summæ justitiæ temperamento, posteri desumpsere, ita ut per ea tempora quatuor supra decem Tigranes Reges denominati ferantur. Quin etiam [6] à Neoptolemo Achillis filio, qui Pyr-

Nicomedes. *Cecropidæ.* *Philomenes.* *Hellenes.* *Tigranes.*

tam. Ad eam venisse Apollonium, regnante Phraote rege, cujus rei testis est Philostratus libro 2.

TIRAQUELLUS.

1 *Bithynos.*] Strabo l. 12. *Nicomedia*, inquit, *dicta de nomine regis cujusdam Bithyni, qui eam condidit: multi enim eodem nomine vocati fuerunt, veluti Ptolemæi, propter prioris celebritatem.*

2 *Hic enim omnem multitudinem.*] Plutarchus in vita Thesei.

3 *Et Paphlagonum Philomenes.*] Justinus, lib. 37. in fin. *Nicomedes*, ait, *quoniam se tueri jure non poterat, justo regi redditurum respondit: atque ita filium suum mutato nomine Philomenem Paphlagonum regum nomine appellat, & quasi stirpi regiæ reddidisset regnum, falso nomine tenet.*

4 *Thessalorum Hellenes ab Hellena.*] Corrige ex *Hellene*, nam hic *Hellen* vocabatur, ex Solino, cujus verba hæc sunt, c. 13. aut, ut alii computant, 14.

5 *Et Assyriorum Reges, Tigranes dicti.*] *Armeniorum* dicere, ut opinor, voluit, quorum multos Tigranes reges fuisse legimus, ut videre licet apud Xenophontem Pædiæ Cyri, l. 3. non multo post princ. Valerium Maximum, lib. 9. cap. 11. Plutarchum in Lucullo, & in Pompejo: Justinum, lib. 40. Luc. Florum lib. Epitome Livii 97. & 98. Dionem in Pompejo, statim post princ. Nullum autem Assyriorum præter unum & ipsum Armeniæ regem qui Syriæ regno mutuis fratrum odiis & bello inexpiabili consumpto, à populo ascitus per 18. annos illo tranquillissimè potitus est, sed tandem illo à Lucullo victo, rex Syriæ Antiochus Cyziceni filius ab eodem Lucullo appellatur, ut ait Justinus, lib. 40. Vide an alibi reperies quod Alexand. ab Alex. hic dicit.

6 *A Neoptolemo.*] Plutarchus in Pyrrho, in princ.

1 *Ponti*

Pyrrhus dictus est, Reges Molossorum Pyrrhidæ, cum ea loca tenuissent, & [1] Ponti Mithridatis nomina sumpsere. Is enim cum quo populus Romanus multiplex bellum gessit, à primo Mithridate sextus adnumeratur, [2] quem Eupatorem vocitarunt. Fuitque literis proditum, reges Persarum, qui spadones in regnum asciti fuere, [3] Bagojos nuncupari. Et in Meroë, quod [4] Candaces præcipua mulier regnum tenuisset, reginas in posterum Candaces cognominari: eaque observatio constans & perdiu mansit. Nec me præterit, Ægyptios quoque Reges eandem consuetudinem usurpasse, ut in pleraque historia est. Siquidem cum antea [5] Pharaones dicerentur, [6] Ptolemæus Lagus gregarii militis filius, qui Ægyptum armis sibi vendicarat, post res cum Antigono compositas, cum quo multiplici bello & immodica simultate conflictatus est, Ægypti regnum, quamdiu vixit, moribus & disciplinis mirifice instru-

Pyrrhidæ. Mithridates. Bagoji. Candaces. Pharaones. Ptolemæi.

1 *Ponti Mithridatis.*] Plutarchus in Demetrio scribit *Mithridatem* Ariobarzanis filium, genus regum qui deinde Ponto imperitarunt, post octavam successionem, à Romanis destructam posteris suis reliquisse. Hujus quoque primi *Mithridatis* meminit & Probus Æmylius in Datami. cap. 5.

2 *Quem Eupatorem vocitarunt.*] De quo Strabo, lib. 1. & lib. 6. ad fin. & lib. 7. & lib. 10. & 12. non semel.

3 *Bagojos nuncupari.*] Plinius, l. 13. cap. 4. *Chorsinam*, inquit, *omnium, quas regias appellavere ab honore, quoniam regibus tantum Persidis serebantur, Babylone natæ uno in horto Bagou*, aut, ut alii legunt *Bagæ*: & subdit, *ita vocant spadones qui apud eos etiam regnavere.* De *Bagoa* quoque Eunucho, rege Ægyptio, Ælianus, lib. 6. cap. 8. de varia Historia, ubi de Artaxerxis cognomento Ochi occidione loquitur. Et Plutarchus in l. 2. de fortuna Alexandri: *Bagoas*, inquit, *eunuchus Darii & Doris Persarum imperium quasi humeris sublatum imposuit.* Et Q. Curtius, l. 10. c. 1. de gestis Alexandri mentionem facit *Bagoæ* Eunuchi ipsius Alexandri. Et Diodorus lib. 17. *cum mille militibus præfectum ait.* Ovidius autem libro 2. Amor. Elegia 2. servum puellæ custodem *Bagoum* vocat.

Quem penes est dominam servandi cura Bagoë,
Dum perago tecum pauca, sed apta, vaca. *

GOTHOFRIDUS.

* Adde Suidam in Βαγώας.

TIRAQUELLUS.

4 *Candaces.*] Strabo, lib. 17. Plinius libro 6. cap. 29. ad fin. Eusebius historiæ Ecclesiasticæ, libro 2. cap. 1. Divus Lucas in actis Apostolorum, cap. 8.

5 *Pharaones.*] Ex sacris Bibliorum libris.

6 *Ptolemæus.*] Hanc Ptolemæorum seriem late descripserunt Strabo, l. 17. & Pausanias, libro primo.

instruxit ornavitque. Is igitur jam grandis natu, morbo absumptus est, magno de se, ut de tam bene merito principe, desiderio relicto: cujus memoriam Alexandrini tanta charitate prosequuti fuere, ut Philadelpho qui post eum regnavit, & reliquis Ægypti regibus, ab illius nomine, [1] Ptolemæi cognomenta indiderint. Nam & Euergetes, qui Philadelpho successit, & Philopator, qui [2] Tryphon, & Epiphanes, & Philomator, & alter Euergetes Phiton appellatus, & Lagus, & Auletes Ægyptiorum reges, ab illo Ptolemæi dicti cognominatique sunt. Hic enim Philadelphus Stratonis discipulus fuit, omni doctrinæ genere clarus, [3] qui cum viribus attenuatis, infirma valetudine laboraret, miro discendi studio affectus, nobilem illam [4] omnium sermonibus celebratam bibliothecam, conquisitis undique exemplaribus, omniumque linguarum voluminibus construxit, pulcherrimum sane regiæ opulentiæ monimentum, quæ ad primum Alexandrinum duravit bellum. Quem Philadelphum, [5] Philomatorem & [6] Philopatorem ob neces parentibus & Germanis fratribus illatas, per antiphrasin & irrisionem vocitarunt: sicut [7] Euergeten quod deorum simulacra à Cambyse disjecta restituerat, quasi beneficum: & [8] Auleten diffamatissimum,

Ptolemæi. Philadelphi bibliotheca. Ptol. Philomator & Philopator unde dicti. Ptol. Euergetes. Ptol. Auletes.

1 *Ptolemæi cognomenta indiderint.*] Id quod nos ex Servio & Strabone diximus, supra in verbo, *Sylvios cognominatos fuisse.*

2 *Tryphon.*] Ultra eos quos supra citavimus in verbo, *Ptolomeus.* Plinius, lib. 7. cap. 56.

3 *Qui cum viribus attenuatis, &c.*] Strabo, lib. 17.

4 *Omnium sermonibus celebratam bibliothecam.*] Et inter cæteros Plinii, lib. 35. cap. 1. Gellii lib. 6. cap. 17. codemque ult. Et Plutarchi in Cæsare, & Athenæi lib. Dipnosophistarum, 1. cap. 1. ubi & alias celeberrimas bibliothecas commemorat.

5 *Philomatorem.*] Justinus libro 19.

6 *Philopatorem.*] Aliter Pausanias l. 1.

7 *Euergeten.*] Ex Plutarcho in Coriolano, non multo post princ. Et in libro de fortuna Alexandri secundi.

8 *Auleten diffamatissimum.*] Strabo lib. 17. *Sed omnes*, inquit, *Ptolemæi post tertium male vixerunt, delitiis corrupti: omnium vero pessime quartus, septimus & ultimus Auletes, qui præter alia flagitia etiam choraulam exercuit, & adeo in ea gloriabatur, ut non cunctaretur certamina in regia celebrare, ad quæ & ipse cum aliis certaturus prodibat. Hicque est quem Alexandrini exegerunt.* Et post pauca, *Interea Auleten Romam profectum Pompeius suscipit, & Senatui commendat ac de reductione ejus agit*: & quibusdam interjectis dicit illum fuisse à Gabinio reductum.

1 *Post*

nium, quod super cætera flagitia & dedecora, choraulam & tibias exerceret. Hunc enim Auleten ob simultatem Ægyptii regno exegere: qui Romam exul cum venisset, à senatu populoque Romano benigne exceptus, in Ægypti regnum ab Aul. Gabinio reductus & restitutus fuit. [1] Post quem Alexandrini Cleopatram & Ptolemæum puerum regno præfecere, sed mota seditione, à factione alterius partis, Cleopatra in Syria exulavit, atque ex illo Ægypti regnum penes puerum stetit. [2] Hic est enim Ptolemæus ille puer, qui Pompejum Magnum ex Pharsalo fugientem, ministro Achilla & Photino miseranda nece affecit: exindeque Alexandrinorum res, urgente fato, in pejus magis ac magis ruere visæ sunt: [3] donec Augustus terra marique victor, Actiaco prælio superatis Alexandrinis, Antonioque & Cleopatra, quam matrimonio sibi devinxerat, victis necatisque, Ægyptum omnem stipendio superimposito provinciam effecit, quam [4] primus Romanorum Cornelius Gallus præses administravit. Tunc primum sub præsidibus haberi cœpta est, atque ex illo finis regum Ægyptiorum fuit.

Ptol. Auletes exulrestituitur ab A. Gabinio.

Ptol. Puer.

1 *Post quem Alexandrini.*] Strabo lib. 17.

2 *Hic est enim Ptolemæus.*] Plutarchus in vita Pompeji, ad fin. & Appianus Alexandrinus bellorum civilium, lib. 2.

3 *Donec Augustus.*] Strabo lib. 17. Eusebius in Chronicis, Olympiade 187. Suetonius in Augusto, cap. 18.

4 *Primus Romanorum Cornel. Gallus.*] Idem Euseb. ubi supra, Ægesippus, lib. 2. & Dion in Augusto.

CAPUT III.

Quæ potestas, quantumque jus adversus reliquos magistratus, Tribunis plebis Romæ fuerit.

[1] TRibunos plebis, quos plebe à patribus discedente, & ad sacrum montem secedente, sacrosanctos sibi plebs creavit, nec juri dicundo, nec postulatis civium nosceen-

Tribuni plebis quando creati primum.

TIRAQUELLUS.

1. *TRibunos plebis.*] Hæc sunt ex Livio, 1. Decadis, lib. 2, & Plutarcho in vita Coriolani. *

GOTHOFRIDUS.

* De tribunis plebis adde *l. 2. §. iisdem temporibus. ff. de origine juris.* Gellium. 13. cap. 12. & 15. c. 27.

scendis, sicut alios magistratus, sed ut auxilii latio adversus consules esset, & illos qui insolenter in plebem insultarent, utque præsides libertatis custodesque forent, creatos accepimus. [1] Ideo nec in sella curuli sedere, nec purpuratos incedere, nec lictorem ut consules prætoresque, [2] sed viatorem habere illos satis constat. Causa autem hæc est, quod tribunus plebis, populi Romani [3] magistratus non est: [4] propterea cum consulum, prætorum, & ædilium, reliquorumque magistratuum, creato dictatore, jurisdictio cesset & conniveat, solos tribunos plebis in potestate esse liquet. [5] Ex reliquis præterea magistratibus, cum multi vocationem & cognitionem habeant, apud tribunos tantum prehensionem esse absque vocatione, memoriæ datum est. Prehendere enim tribuno plebis licet, & in carcerem mittere, [6] jure sacrosanctæ potestatis, [7] etiam con-

Tribunus plebis viatorem habebat.

Tribuni plebis potestas.

TIRAQUELLUS.

1 *Ideo nec in sella, &c.*] Plutarchus Problem. cap. 81. *Quid est*, inquit, *quod Tribunus purpuram non portat, cum cæteri magistratus purpurati incedant? An quod Tribunus omnino magistratus non est? Nam nec lictores habet, nec in sella curuli, sed sedens jus dicit, &c.* Nam postea alias rationes affert, quæ & huc pertinent, quas ibi videre poteris. Cicero autem Philip. 2. invehit in Antonium, quod *Tribunus lictores laureatos habuisset qui illum antecedebant.*

2 *Sed viatorem habere.*] Livius 1. Decadis lib. 2. *Ardens*, inquit, *ira Tribunus viatorem mittit ad Consulem.* & A. Gellius, lib. 13. cap. 12.

3 *Magistratus non est.*] Sunt propria verba Livii 1. Decadis, lib. 2. *Consul*, inquit, *negare jus esse Tribuno in quemquam, nisi in plebejum: non enim populi, sed plebis eum magistratum esse.* Plutarchus autem cap. 81. Problem. *omnino magistratum non esse*, ut supra ex eo diximus.

4 *Propterea cum Consulum, &c.*] Plutarchus ubi supra, scribit nec creato quidem Dictatore Tribunos potestatem deponere, sed cum omnis potestas & imperium ad Dictatorem redeat, soli omnium magistratum retineant, quasi imperium nullum gerentes, & alium quendam in republica locum obtinentes. Et idem propemodum tradit idem Plutarchus tum in vita Fabii Maximi, tum & Antonii. Ante hos Polybius, lib. 3. *Dictatoris*, inquit, *summum liberumque imperium, sub quo mox cæteri magistratus cessant, exceptis Tribunis.*

5 *Ex reliquis præterea, &c.*] Gellius lib. 13. cap. 12. authoritate Atteji Capitonis & Varronis, & aliorum, multis ostendit Tribunos plebis *prehensionem* non etiam *vocationem* habere.

6 *Jure sacrosanctæ potestatis.*] Verba sunt Livii 3. Decadis, lib. 9. *Quem*, inquit, *comprehendere Tribuni juberent, ac jure sacrosanctæ potestatis reducerent.*

7 *Etiam Consulem, Prætorem, Censorem.*] De Consulibus mox subjicit exemplum, cui & alia addam. De Censore habes testimonium ex Livio 1. Decad.

consulem, prætorem, censoremque, [1] M. Drusi exemplo, qui tribunus plebis, Philippum consulem, quia concionantem interpellarat, præcipitem egit in carcerem, ita ut non modica vis sanguinis è naribus efflueret. Etiam ab injuria quæ coram fieret inhibere, [2] mulctamque indicere Consuli, Dictatorique [3] & reliquis Magistratibus Tribunus pro imperio poterat. [4] Intercessiones quoque adversus reliquorum potentiam magistratuum, apud Tribunos plebis tantummodo sunt. Contra vero Dictatoris imperium, [5] à quo non est provocatio, Tribunis intercedendi facul-

1. Decad. libro 9. ubi P. Sempronius Consul Appium Claudium Censorem in vincula duci jussit. Sed & de Tribunis militum consulari potestate, testimonium habes Livii 1. Decad. lib. 5.

1 *M. Drusi exemplo.*] Id ex Valerio Maximo est, lib. 9. cap. 5. Verum & huic exemplo adde & aliud. Lucium Licinium Lucullum, & Aulum Posthumium Albinum Consules, cum delectum severe agerent, nec quenquam gratia dimitterent, à Tribunis plebis qui pro amicis suis vacationem impetrare non potuerant, in carcerem fuisse conjectos, ut tradit L. Florus Epitome Livii l. 48. Qui & ipse lib. 55. scribit, Tribunos plebis, quia non impetrarant, ut sibi denos quos vellent milites eximere liceret, Consules in carcerem mitti jussisse. Tiberius autem Gracchus in oratione quam habuit post abrogationem Octavii sui collegæ à populo factam, inter cætera hæc dicebat, Esse vero pergrave si Consul à Tribuno plebis in carcerem duci possit, ipse autem Tribunus à plebe deponi & abrogari non possit, ut scribit Plutarchus in vita illius. Apud Livium autem 1. Decad. libro 4. *Trib. plebis pronunciaverunt placere Consules Senatui dicto audientes esse: si adversus consensum amplissimi ordinis ultra tenderent, in vincula se duci eos jussuros, idque ipsum fecerunt.* Apud Ciceronem in Oratione in Vatinium, ipse Vatinius Trib. plebis M. Bibulum Consulem in vincula duxit. Appianus lib. 4. Bellorum Civilium scribit nonnullos ex Consulibus à Tribunis plebis fuisse custodiæ inclusos.

2 *Mulctamque indicere Consuli Dictatorique.*] Habebant enim summam coërcendi potestatem. cap. 12. lib. 3. A. Gellii. Ideoque de Tribunis & L. Menenio exconsule, Livius Decad. 1. lib. 2. inquit, *in mulcta temperarunt Tribuni: cum capitis anquisissent, duo millia æris damnato mulctam edixerunt.*

3 *Et reliquis magistratibus.*] Ut Censoribus ex Livio 1. Decad. lib. 9. ubi P. Sempronius Trib. plebis Appium Claudium Censorem, nisi Æmiliæ legi paruerit, in vincula illum duci jubere se minatur. Et 5. Decad. lib. 3. ubi Rutilius Tribunus plebis C. Claudium Pulchrum, & Tiberium Sempronium Gracchum Censores mulctavit.

4 *Intercessiones quoque.*] Etiam adversus Senatusconsulta, Cornelius Tacitus, lib. 16. *Aderat consilio Rusticus Arulenus flagrans juvenis, & cupidine laudis offerebat se intercessurum Senatusconsulto: nam Plebis tribunus erat.*

5 *A quo non est provocatio.*] Ut videre licet ex Livio 1. Decad. lib. 2. in duobus locis, & iterum lib. 3. in Oratione L. Quintii & ex nostro Pomponio in l. 2. §. populo. ff. de origine juris.

facultas non est, quamvis plerique contra Dictatoris jussum, Tribuni intercessionem valuisse contendant,[1] Quinti Fabii exemplo, qui cum Magister equitum esset, & in eum, quod contra vetitum pugnasset, L. Papyrius Dictator animadvertere vellet, M. Fabius pater, qui ter Consul Dictatorque fuerat, Tribunos plebis & populum appellavit, qui intercessione sua, etsi precariam præstitissent opem, reum tamen supplicio exemere.[2] Ego autem cum id aliter compertum non habeam, Tribunitiam potestatem semper Dictatoris imperio cessisse ausim asseverare.[3] Ab uno quoque Tribunorum ad reliquos Tribunos provocare licere, ipsosque intercedere posse, non est controversia. Neque enim levis est unius Tribuni in prohibendo potestas.[4] Siquidem uno aliquid fieri negante, nihil cæteri, etiam si plures numero sint, decernere valent.[5] Id tamen lege cautum erat, ne ultra mille passus ab urbe ad Tribunos provocatio foret. Ideo si quid sublata intercessione Tribunorum, per populum agi vellent, extra urbem ultra mille passus comitiis indictis, & senatu evocato, decernebant. Tunc enim sine imperio Tribunus censebatur. Capitis etiam diem dicere [6] Dictatori vel [7] Consulibus, postquam abiere magistratu, [8] & reliquis

Tribuni in prohibendo potestas.

1 *Q. Fabii exemplo.*] Ex Valerio Maximo, lib. 2. cap. item 2. & Livio, qui hanc rem elegantissime tractat, 1. Decad. lib. 8.

2 *Ego autem.*] Id authoris est: sed vide tamen quod Plutarchus scripsit in Camillo. Nempe cum Dictatorem jus in foro dicentem lictores Tribunorum plebis nixos fuisse invitum ducere ad ipsos Tribunos.

3 *Ab uno quoque.*] Id enim videre licet ex Gellio lib. 7. cap. 19.

4 *Siquidem uno.*] Dionysius Halicarnassæus, lib. 9. statim post princ. Et id quidem Plutarchus etiam aperte declarat, tum in Gracchis, tum in Catone Uticensi. Imo vero Polybius, libro 6. *Si* (inquit) *ex Tribunis unus duntaxat resistat, non poterit Senatus aliquid ad effectum perducere, imo ne consistere quidem, aut omnino aliquo proficisci.*

5 *Id tamen lege cautum erat.*] Livius 1. Decad. lib. 3. *Neque enim*, inquit, *provocationem esse longius ab urbe mille passuum, & Tribunos si eo veniant, in alia turba Quiritium subjectos fore consulari imperio.*

6 *Dictatori.*] Livius Decad. 1. l. 7. de L. Manlio postquam dictatura abiit, sic habet, *dies Manlio dicitur à M. Pomponio Tribuno plebis.*

7 *Consulibus.*] Idem 1. Decad. l. 2. *Considius & Genutius Tribuni plebis, diem dixere T. Menenio anni præcedentis Consuli, illumque condemnarunt.* Et

quis magistratibus dum in honore sunt, Tribunorum potestatis est. [1] Illud certe satis constat, neque Tribuno plebis diem integrum ab urbe abesse licere, ne auxilii latio cum opus fuerit, civibus desit: [2] sicut Heduis in more fuit, ut qui summum gerit imperium, finibus excedere non posset. [3] Neque eum qui parentem superstitem habeat, Tribunum plebis esse oportere. Propterea Servilius, qui Tribunatum gesserat, falso Tribunus esse creditus est: quod patrem, quem obiisse mortem opinio invaluerat, vivere constabat. [4] Quin & illud animadvertimus, Tribunis quoties oportere visum fuit, habendi & dissolvendi senatus, [5] nonnunquam, ne consularia comitia fiant, intercedendi jus potestatemque fuisse. Ipsis tamen cum frequens habetur senatus, [6] intra limites curiæ ad-

paulo, post alii Tribuni plebis diem quoque dixere Sp. Servilio, mox quam Consulatu abiit. Et lib. 3. alii Trib. diem quoque dixere Sp. Tarpejo & Aulo Aeternio, & aliis quibusdam Consulibus postquam magistratu abiere: & aliis sæpe.

8 *Et reliquis magistratibus.*] Valerius Maximus lib. 6. cap. 5. tradit, Tiberio Graccho & C. Claudio, ob nimis severe gestam Censuram diem M. Pompilium Trib. perduellionis ad populum dixisse: nec tamen aperit an tum etiamnum Censuram gererent, an vero ea decessissent. Sed & idem lib. 7. cap. 2. scribit, Claudium Neronem & L. Salinatorem revocatos à Cn. Bebio Trib. pleb. ob nimis etiam aspere actam censuram.

1 *Illud certe satis constat.*] Ex Dionysio Halicarnasseo, lib. 8. Gellio, lib. 3. cap. 2. Macrobio, libro Satur. 1. cap. 3. & Servio enarrante eum locum Virgilii lib. 5. Æneid. vs. 739.
Et me sævus equis Oriens afflavit anhelis.

2 *Sicut Heduis.*] Cæsar libro Commentariorum belli Gallici. 7. *Legibus*, inquit, *Heduorum iis qui summum magistratum obtinerent, excedere ex finibus non liceret.*

3 *Neque eum, &c.*] Livius 3. Decad. lib. 7. *Servilium*, inquit, *negabant jure aut Tribunum plebis fuisse, aut Ædilem esse, quod patrem ejus, quem Triumvirum agrarium occisum à Bojis circa Mutinam esse, opinio per decem annos fuerat, vivere, atque in hostium potestate esse satis constabat.* Et ejusdem Decad. lib. 10. de eadem re loquens, *Latum*, ait, *ad populum, ne Cn. Servilio fraudi esset, quod patre, qui sella Curuli sedisset, vivo, cum id ignoraret, Tribunus plebis atque Ædilis plebis fuisset, contra quam legibus sancitum erat.*

4 *Quin & illud.*] Appianus Alexandrinus libro 2. bellorum civilium, de Curione Tribuno plebis loquens, *cum nihil peregisset, imperfectis adhuc rebus Senatum dissolvit: id enim Tribuno facere licebat.* Idque etiam videri potest ex Livio, 1. Decad. libro 4. non multo post princ.

5 *Nonnunquam ne comitia consularia fiant.*] Livius 1. Decad. lib. 3.

6 *Intra limites Curiæ.*] Valerius Maximus libro 2. cap. 2. num. 7. quo tractat de institutis antiquis: cujus hæc verba sunt, *Illud quoque memoria repetendum est, quod Tribunis plebis*

adesse non licebat: sed positis ante curiæ fores subselliis, quæ ad populum pertinerent, senatusconsulta excipere: quæ si probarent, T, litera subscribere solebant. Si autem minime rata esse vellent, poterat senatusconsultum per intercessiones Tribunitias impediri. Tametsi ævo posteriore, Tribunum frequenti curia, de his quæ ad populum pertinerent, senatum sæpe consuluisse, [1] ibique subsellia habuisse, inter exempla inveniamus: [2] donec Atinio plebiscito Tribuni plebis senatores effici meruere. [3] Posse etiam plebem consulere, & rogationes ad populum ferre, ac super his leges promulgare, quæ plebiscita dicta sunt, Tribunitiæ potestatis esse nemo dubitavit: quod quidem concilium in æde Vulcani frequentes habuere, ibique, si qua turbulenta confusio esset, in qua consulto opus foret, plebejos advocare, & concionem frequentissimo concilio habere assueverant. *Canes in templis pro æditius.* In quo templo canes pro æditius esse, & sacrilegis tantum adlatrare, fama ferebat: [4] sicut apud Ætnam in Vulcani templo canes lucum & templum asservare dicunt: [5] & in Daunia, Achajæ Minervæ delubro, atque in Creta Dictææ matris æde canes enutriri traduntur, qui Græcis subblandiuntur, Barbaros vero insectantur. *Diomedeæ aves.* [6] In sinu quoque Adriatico Diomedeæ aves Græ-

intrare Curiam non licebat, ante valvas autem positis subselliis decreta patrum attentissimus curis examinabant, ut si qua ex eis improbassent, rata esse non sinerent. Itaque veteribus Senatusconsultis, T, litera subscribi solebat, eaque nota significabatur illa Trib. quoque censuisse.

1 *Ibique subsellia habuisse.*] Nam & *subsellia Tribunorum, Triumvirorum, & Quæstorum sunt propria*, ut scribit Asconius Pedianus in 1. act. in Verrem. Legimus autem apud Dionysium Halicarnasseum, lib. 10. non longe à princ. *Tribunos plebis Senatui interfuisse.*

2 *Donec Atinio Plebiscito.*] Sane scio duos Patricios & Consulares viros Sp. Tarpejum & A. Æternium, Tribunos plebis, fuisse cooptatos, apud Livium 1. Decad. lib. 3.

3 *Posse etiam plebem consulere.*] Vide infra lib. 6. cap. 23.

4 *Sicut apud Ætnam.*] Idem Gyraldus de diis gentium, & Cælius Rhodiginus lib. 23. cap. 29. nullo ab illis citato authore. Simile autem quippiam refert Plutarchus Aratum Sicyonium in vita illius fecisse: nempe quinquaginta canes cum quibusdam militibus, Acrocorinthi custodiæ commisisse.

5 *Et in Daunia.*] Aristoteles, si is est, *περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων*, id est, de mirabilibus auscultationibus, c. 106.

6 *In sinu quoque Adriatico.*] Aristoteles

Græcis mites, Barbaris vero infestæ sunt. [1] Hoc etiam notatum est, tribuni plebis domum cuivis patere, foresque illius per diem perque noctem reclusas esse oportere. Cujus rei causam quærentibus nobis, illud probabile visum, quod congressus faciles ad se præbere, & neminem aditu arcere debet. Nam soli tribuno, noctu pariter & die cuivis opem imploranti præsto esse, & jus auxilii sui expedire, atque à cujusque magistratus nimia potentia plebem tueri fas est.

teles in illo eodem libro c. 73. & Servius l. 11. Æneid. in eum locum. *Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur.*

1 *Hoc etiam notatum est.*] Plutarchus Probl. cap. 81. scribit, C. Catonem dicere solitum, Tribunum plebis abjectum esse, nec aspectu gravem, nec aditu difficilem, sed facilem ac multitudini commodum & tractabilem. Unde nec domus Tribunitiæ januam claudi mos erat, sed noctu & interdiu semper tanquam portus quidam & profugium, quibus opitulandum esset, patebat.

CAPUT IV.

Quid verbum, sino, cum negandi adverbio apud Jureconsultos designet, & quam vim habeat in edictis.

ARguebat quispiam negligentię colonum suum, quem partiarium habebat, quod cum fundum suburbanum in agro Neapolitano, ut vetus illius regionis mos est, colendum locavisset, in lege locationis ita scriptum fuit: Ut colonus fundum bene coleret, bene irrigaret, bene stercoraret, neve quempiam injussu domini in fundum ingredi sineret. Cum postea dominus poma & fructus arborum clam sublatos, & ex his nihil ad justam magnitudinem crescere, quin furto subtractum foret, reperisset: coloni negligentiam incuriamque acerbe atque acriter apud judices criminatus est: quantique sua interesset, tanti litem æstimari poscebat. Cumque colonus secundum locationis legem, se neminem admisisse, aut in fundum ingredi sivisse contenderet, contra stabat fundi dominus, vehementique objurgatione colonum incessebat, cum non

modo non admittere quempiam, sed etiam evigilare atque attenderere ne quis ingrederetur, debuisset. Quibus jurgiis ad multam diem protractis, tandem secundum domini postulata judices litem dedêre, quantique domini interesset, tanti litem contra colonum æstimarunt. Sed cum post immodicas altercationes sedatæ res & compositæ viderentur, amboque & colonus & dominus discessissent, percontatus ego sum judices, quibus rationibus adducti, contra colonum litem æstimassent: nam pacto stetisse videbatur, si neminem permissu suo in fundum ingredi sivisset: atque ideo secundum pacti legem potius absolvendus quam condemnandus fuit. Tum ex his unus literis homo multis præditus, comprobata quæstione: Verbum, inquit, sino, in conventione positum, si cum negandi adverbio ponatur, non solum hanc habet vim ut quis contra facientem prohibere debeat: sed ut impense operam det, ne ob socordiam negligentiamque secus fiat: quod nisi factum fuerit, culpa commissa est: debuit ergo colonus juxta conventionem deductam in chirographo, non solum ingredi volentem prohibere: sed enixe dare operam, & fundum ita custodire, nequid ob socordiam furti damnive dominus pateretur: quod quia molliter fecit atque neglexit, jure mulctandus fuit. Et ne, inquit, me hoc tantum asseverare putes, poterit apud te multum fidei fecisse Alphenus juris publici privatique peritus, qui de hac quæstione, de qua tu modo quæris, consultus, ita respondit: (tum ibi [t] libellum mirandæ vetustatis è sinu depromit, corrosis jam & senio labentibus litteris. In eo ita scriptum fuit) *Redemptor sylvam ne cædito, neve sindito, neve deurito: neve quem sindere, cædere, urere sinito.* Respondit Alphenus, *locatorem potius id videri voluisse, ut redemptor non solum si quem casu vidisset sylvam cædere, prohiberet: sed ut curaret dare operam, ne quis cæderet.* Quod cum legissemus, tum plane animadvertimus, graviter simul & vere litem æstimatam & judicatam fuisse.

Sino cum negatione.

Hoc

TIRAQUELLUS.

HOc caput nulla advocatione indiget, quippe quod tantum vim & naturam verbi *finendi* declarat ex Alpheno Jurisconsulto *in l. locationis, 19. ff. locat.* *

GOTHOFRIDUS.

* Porro quæ locata *finendi* modo dicerentur, vide §. 1. *Institut. de testamentis. l. 1. Cod. comm. de legatis, Cajum 2. Institut. 5.*

1 *Libellum mirandæ vetustatis.*] Phaleras suas hic author mirum in modum venditat: cum hic locus sit in *Pandectis* (quæ omnium manibus teruntur) *ex 7. Digestorum Alpheni* deromptus.

CAPUT V.

*Ex * quot militibus decuria, centuria, ordo, manipulus, vexillum, turma, cohors & legio, à Romanis scribi consueverint.*

IN antiquis annalibus illorum qui in re militari docti Romani moris & juris fuere, intercise scriptum invenimus, militum ordines in acie instruenda, alios minores, nonnullos majores descriptos fuisse: quo facilius cujus ordinis quisque miles, cujusque manipuli esset, & sub quo duce militaret, dignosci animadvertique posset. Ideo Imperatores singulas centurias ex centum peditibus, decurias vero ex decem equitibus scribere solitavere, ut hac militum descriptione distinctior acies & instructior fieret. Ordo autem, minor centuria, majorque decuria, ex sexaginta militibus constat, cui præerat vexillarius, plerunque centurio aut ordinis ductor. [1] Manipulus levis ex viginti militibus & turba scutatorum fit, Persis ex vigintiquatuor, mili-

Centuria. Decuria.

Ordo.

Manipulus levis.

GOTHOFRIDUS.

* Adde Varronem 4. de lingua. num. 16. & Isidorum 9. cap. 3.

TIRAQUELLUS.

PRincipium hujus cap. ferè totum est ex Livio 1. Decad. libro 8. Sed quod paulo post dicitur, *centurias peditum esse, decurias equitum:* Cicero tamen in 7. Philippica loquitur de *centuriis equitum:* uti etiam facit Livius 1. Decad. l. 1. in regno Tarquinii Prisci. Et quod non omittendum ducimus, Asconius Pædianus in 3. actione in Verrem ad fi. scribit, *decurias honestiorum esse, centurias inferiorum.*

1 *Manipulus levis.*] Et hæc Livii eodem loco: sed quod is dicit *manipulum levem esse 20. militum*, Xenophon Pædiæ Cyri lib. 6. simpliciter dicit *manipulum esse* 24. Cæterum Donatus enarrans eum locum l. 11. Æn.

Tu Voluse armari Volscorum edice maniplis.

Ajunt, inquit, *Manipulum dici ducentorum militum numerum sub uno vexillo constitutum.*

1 *Turma*

militesque manipulares appellati. Huic etiam centurio præerat, quem manipularem vocitarunt. Manipulos vero quindecim suis intervallis distinctos, in prima acie velut fortissimum robur plerunque Imperatores locarunt. Levisque manipulus dictus, quod hastis miles gæsisque, non armis gravioribus muniretur. *Turma.* [1] Turma quasi terma, triginta equites, hoc est, tres decurias, & decuriones tres vetusto more recipit, qui honore præstant & ordine. [2] Ex tribus enim centuriis, Ramnensi, Titiensi, & Luceri, (quas à prima origine ad belli pacisque munia Romulus instituerat) triginta equites singulis conficiendis turmis scribere solitus fuit, exque ea lectione turmæ constitutæ. *Centuria.* [3] Sed turma ex equitibus, centuria fit ex peditibus. *Tribus.* Has quoque tribus veteres nuncuparunt, & qui his præsunt, *Tribuni.* [4] tribuni vocati. [5] Primipilus ex tribus vexillis constat, qui *Primipilus.* centurionem habet, [6] cui primipili nomen, qui ordine primus erat: siquidem centurio primus, & primipilus, ac primi ordinis ductor, idem fuit: post quem ductor popularium,

1 *Turma quasi terma.*] Ex Varrone lib. 1. aut aliorum computatione 4. de lingua Latina: Sexto Pompejo in verbo, *turmam*: & Vegetio lib. 2. Rei militaris, cap. 14.

2 *Ex tribus enim, &c.*] Livius, 1. Decad. lib. 1. Asconius Pædianus in 3. actione in Verrem: & Servius in l. 5. vs. 560. Æneid. Virgilii. ibi,

Tres equitum numero turmæ. —

3 *Sed turma ex equitibus, &c.*] Hanc differentiam etiam posuit Vegetius lib. 2. cap. 14. & Servius in eum locum, lib. 9. Æneid. vs. 368.

Cætera dum legio campis instructa moratur.

Hinc autem *equitum turmæ* Virgilio, lib. 5. Æneidos, eo loco quem nuper citavimus. Cæterum Livius 3. Decad. lib. 10. ut *turmas* etiam equitibus attribuit ut cæteri, ita peditibus *cohortes*: *Equites*, inquit, *in turmas, pedites in cohortes, sicut quondam à Romanis Centurionatus didicerat, distribuit.* Jam autem diximus *centuriam* quoque de equitibus dici Tullio & Livio.

4 *Tribuni vocati.*] Asconius ubi supra & Modestus in libro de vocabulis rei militaris.

5 *Primipilus ex tribus vexillis.*] Livius lib. 8. Decad. 1.

6 *Cui primipili.*] Idem Livius ejusdem 1. Decad. lib. 7. paulo ante fi. *Qui*, inquit, *alternis prope annis, & Tribunus militum, & primus Centurio erat, quem nunc primipili appellant.* Sed & adde & hunc principem primum centurionem, ex eodem 3. Decad. lib. 5. T. inquit, *Pedanius princeps primus centurio, cum signifero signum ademisset, &c.* Cæsar autem belli Civilis lib. 1. L. inquit, *Puppius primipili centurio adducitur.* & alibi eodem lib. *Ex Afranianis interficiuntur T. Cæcilius primipili centurio.*

1 *Vexil-*

larium, in Romanis caſtris ſæpe meruit, & ordines duxit. [1] Vexillum ex centum octoginta tribus hominibus fit. Horum primum [2] triarios habet veteranos, & ſummæ virtutis milites: ſecundum rorarios, fiduciæ paulo minoris: tertium vero [3] accenſos, qui minimi roboris, vel in fronte locati, primos congreſſus excipiebant, vel in poſtremam aciem rejiciebantur. [4] Cohors alia milliaria, ea mille quingentos pedites, equites vero centum triginta duos habet. Cujus generis cohortes, quod ex lecto milite conſtabant, ad ſubita belli, quo lapſam aciem repararent, ſervare ſoliti ſunt. [5] Aliæ quingentariæ, quas ex quingentis quinquaginta peditibus, equitibus vero ſexaginta ſex plerumque deſcripſere. Ex quibus nonnullæ conſulares,

Vexillum. *Triarii.* *Rorarii.* *Accenſi.* *Cohors milliaria.* *Quingentaria cohors.* *Conſulares.*

1 *Vexillum ex centum.*] Livius 1. Decad. lib. 8. *Primum*, ait, *vexillum Triarios ducebat, veteranum militem ſpectatæ virtutis: ſecundum Rorarios minus roboris ætate factiſque: tertium Accenſos minimæ fiduciæ manum, eo & in poſtremam aciem rejiciebantur.*

2 *Triarios.*] Livius iis quæ ſupra diximus ſubjungit, *Triarii ſub vexillis conſidebant, ſiniſtro crure porrecto, ſcuta innixa humeris, haſtas ſubrecta cuſpide in terra fixos, haud ſecus quam vallo ſepta inhorreret acies, tenentes. Si apud principes quoque haud ſatis proſpere eſſet pugnatum, à prima acie ad Triarios ſenſim referebantur. Inde rem ad Triarios rediiſſe, cum laboratur, proverbio increbuit.* Et Dionyſ. Halicar. lib. 8. *Triarii*, inquit, *ſunt veterani ſpectatæ virtutis, quibus tempore pugnæ credunt caſtrorum cuſtodiam: & non niſi neceſſitate coacti ad horum extremum ſubſidium refugiunt.* Varro lib. 4. de lingua Latina, ubi dicit hos ita dictos eſſe, *quod in acie tertio ordine extremis ſubſidiis ponerentur.* Vegetius lib. 1. cap. 20. & lib. 2. cap. 2. ubi ſcribit & hos poſt omnes acies ſolere collocari, omni armorum genere inſtructos, qui genu poſito ſubſidebant, ut ſi primam aciem vinci contigiſſet, ab iis integrato prælio victoria repararetur. Modeſtus in libello de vocabulis rei militaris: *Sextus ordo poſt omnes à firmiſſimis & ſcutatis, & omni genere armorum munitis bellatoribus tenebatur, quos antiqui Triarios appellabant. Hi ut requieti & integri acrius invaderent hoſtes, poſt ultimas acies ſedere conſueverant: & ſi quid in primis ordinibus accidiſſet, de horum viribus reparationis ſpes tota pendebat.* Hæc ibi. Ex quibus ſatis intelligitur unde exiit illud proverbium, *Res ad Triarios rediit*, quod & à Livio ubi ſupra dictum eſt.

3 *Accenſos.*] Et tu de his etiam præter Livium & in hac & in alia ſignificatione vide Nonium Marcellum, in doctorum indagine, Varronis authoritate de vita populi Romani, l. 3. Aſconium Pædianum in 3. actione in Verrem. Vegetium lib. 2. cap. 19. & lib. 3. cap. 14. & quæ diximus in noſtris Commentariis *Retractionum, lib.* 1. §. 1. *in gloſ.*

4 *Cohors alia milliaria.*] Modeſtus dicto libro dicit *pedites* 1105. Tu vide quæ ſcribentur infra, libro 6. cap. 13.

5 *Aliæ quingentariæ.*] Vide dict. cap. 13. & præterea Plutarchum in vita Pelopidæ.

1 *Aliæ*

Prætoriæ. Urbanæ. Legionariæ. Auxiliares. Quadragenariæ.

res, [1] aliæ prætoriæ, [2] aliæ urbanæ, [3] multæ legionariæ, [4] pleræque auxiliares dictæ. [5] Cujus generis cohortes numero decem, justam efficiunt legionem. Tametsi cohortes quinquagenarias apud Latinos, Samnites & [6] Hernicos, & [7] apud Camertes sexcentorum militum quandoque descriptas legamus, [8] quas in centurias, centurias vero in contubernia, non nunquam duces divisere, ut decem militibus uno tabernaculo degentibus præesset unus, qui contubernii caput foret, ipsaque cohabitatio [9] contubernium dicta. [10] Cyrus tamen contubernia pro numero centurionum divisisse fertur, singulisque tabernaculis centum milites cohabitare jussisse, qui uno convictu viverent, & sub eodem Centurione militarent. [11] Lycurgus vero ad maximos conatus, turmam quadratam ex quinquaginta equitibus fecit, quam οὐλαμὸν vocitavit: [12] qui etiam equites ac pedites in sex tribus divisit, quarum quælibet tribunum militum, & quatuor præfectos manipulares habuit, quinquagenarios octo, duces turmarum sedecim. Ex quibus tribubus aliquando tres, nonnunquam sex turmæ pro necessitate constituebantur. Inter cæte-

Turma quadrata.

1 *Aliæ prætoriæ.*] Apud Ciceronem in 2. Orat. adversus Catilinam, & in Epist. ad Quintum fratrem. Tacitum lib. 3. & iterum lib. 11. Et Plinium, qui *prætorianas* vocat. l. 9. c. 6.

2 *Aliæ urbanæ.*] Ex Cornelio Tacito lib. 19.

3 *Multæ legionariæ.*] Ex Livio 4. Decad. lib. 4. & iterum 10.

4 *Pleræque auxiliares dictæ.*] Cæsari lib. 1. belli Civilis: & Modesto ubi supra. Sed & tu his adde *tumultuarias* ex Cornelio Tacito lib. 20. ut tamen super illis videas infra lib. 4. cap. 1. & lib. 6. cap. 22. Adde, inquam, *cohortes vigilum* ex ipso Tacito lib. 19.

5 *Cujus generis.*] Ex Modesto ubi supra.

6 *Hernicos.*] Horum quadringenariæ octo cohortes apud Livium Decad. 1. lib. 7.

7 *Apud Camertes.*] Id videre licet apud eundem 3. Decadis. lib. 8. non multo ante fi.

8 *Quas in centurias, &c.*] Vegetius libro secundo. cap. 13.

9 *Contubernium dicta est.*] Festo Pompejo libro 3.

10 *Cyrus tamen.*] Vide Xenophontem.

11 *Lycurgus vero.*] Plutarchus in Lycurgo authoritate Philostephani, cujus in eam rem hæc verba sunt, Φασὶ τὸν οὐλαμὸν εἶναι ἱππέων πεντήκοντα ἐν τετραγώνῳ σχήματι τεταγμένον.

12 *Qui etiam equites.*] Scilicet Cyrus, Pædiæ Cyri libro 2. & expeditione Cyri junioris: vide tamen num sit Lycurgus quem intelligit Alexander.

cæteras fuit [1] Spartæ cohors [2] Pitaneta præcipui roboris, quæ ultimo discrimini, & ad extremos casus servabatur. Et tametsi centuriæ, decuriæ, turmæ, cohortes, equitatus, pro voluntate, proque arbitrio sæpe auctæ & imminutæ, nonnunquam duplicatæ fuerint: idem tamen nominis, quamvis mutato militum numero, sortitæ fuere. *Pitaneta cohors.* Legio autem non uno semper eodemque ex numero fit: sed pro robore, proque militari miltitudine, modo major ampliorque, modo exilior esse consuevit: sæpiusque numero & genere variavit. [3] Romulo primum regnante, legio ex peditum tribus millibus, equitibus vero trecentis fieri cœpta est: quam, quod ex lectis militibus confecerat, [4] legionem appellari maluit. Aucta mox civitate adventu Sabinorum, & crescente imperio, sex millium peditum, equitum sexcentorum, legiones fieri cœptum [5] Plutarchus auctor est: cujus testimonio amplissimo moverer, nisi quod à C. Mario primum, cum adversus Cimbros moliretur arma, sex millium & ducentorum peditum, equitum vero trecentorum descriptas fuisse [6] T. Livius memorat. *Legio.*

1 *Spartæ cohors.*] De Lacedæmoniorum cohortibus hæc comperimus. Ephorus eam dicit fuisse *quingentorum virorum*: Callisthenes *septingentorum*: Polybius *nongentorum*, uti eos refert Plutarchus in Pelopida.

2 *Pitaneta.*] De qua Herodotus lib. 9. & Thucydides belli Peloponesiaci l. 1. in præfatione.

3 *Romulo primum regnante.*] Ex Plutarcho in Romulo. Servius autem enarrans illud Vergilii lib. 7. Æneid.

Hic effatus equos numero pater eligit omni.

In legione, inquit, *non nisi trecenti equites erant, quæ habebat sex millia virorum.*

4 *Legionem appellari maluit.*] Varro lib. 3. de vita populi Romani, apud Nonium Marcellum in verbo, *legionum proprietatem*; & iterum libro 4. de lingua Latina. & Plutarchus in Romulo. Modestus in lib. de vocabulis rei militaris, post princ. & Vegetius lib. 2. cap. 1.

5 *Plutarchus auctor est.*] Prædicto loco.

6 *Livius memorat.*] Id nullibi (quod meminerim) scribit T. Livius, nec qui ejus Epitomen scripsit, L. Florus. Sed id quod hic dicit Alexander, Festi Pompeji est lib. 17. Verum Festus Pompejus lib. 17. *Sex millium*, inquit, *& ducentorum hominum primus C. Marius descripsit legionem, cum antea quatuor millium fuisset*: unde etiam appellabatur *quadrata*, de qua Plutarchus in vita Marii. Cæterum ipse Livius 5. Decad. lib. 3. tradit, in bello Macedonico adversus Perseum statutum fuisse, ne plus *sena millia peditum & 300. equites* in singulas Romanas legiones essent. Et paucis interjectis scribit, duaslegiones scriptas,

quæ

morat. [1] Scipio deinde, cui Aphricano fuit cognomen, cum in Aphricam trajiceret, duas Cannensis exercitus legiones ita supplevit, ut singulæ sex millia & ducentos pedites, trecentos haberent equites: [2] sæpiusque in describendis legio-

In legionibus describendis varietas.

quæ *quina millia peditum & ducenos* haberent, & *equites trecenos*. Rursumque paulo post subjungit, in Hispania finitum fuisse in legiones numerum, *peditum quina millia, trecenos & 30. equites.*

1 *Scipio deinde.*] Non deinde fuit, quia Scipio hic Africanus longo ante tempore præcessit C. Marium. Sed quod de eo hic tradit, Livii est 3. Dec. lib. 9.

2 *Sæpiusque in describendis legionibus.*] Legiones non uno eodemque numero semper fuisse peditum & equitum, sed plerunque variasse jam satis liquet ex his quæ dicta sunt: & præterea ex Livio 1. Decad. lib. 6. *quatuor legionibus quaternum millium scriptis.* Et lib. 7. *Decem legiones scriptæ dicuntur quaternum millium & ducenorum peditum, equitumque trecentorum.* Et libro 8. 3. Decad. lib. 1. *Sempronio datæ legiones duæ: ea quaterna millia erant peditum, & treceni equites.* l. 2. *Quantæ autem*, inquit, *peditum equitumque additæ sunt copiæ, adeo & numero & genere copiarum variant auctores, ut vix quicquam satis certum affirmare ausim. Decem millia novorum militum alii scripta in supplementum, alii novas quatuor legiones quinque legionibus additas, ut novem legionibus rem gererent: numero quoque peditum equitumque legiones auctas millibus peditum, & centenis equitibus in singulas adjectis, ut quina millia peditum treceni milites essent.* Et lib. 6. *Exercitus civium sociorumque minui jussus, ut ex duabus legionibus una legio quinque millia peditum & treceni equites essent.* Et lib. 8. in oratione Scipionis Africani, *propter quod facinus tota legio, millia quatuor hominum, in foro Romæ securi percussi sunt.* Et 4. Decad. lib. 7. *Duæ legiones Romanæ, duæ socilum ac Latini nominis erant: quina millia & quadringentos, aut, ut alii legunt quadringenos, singulæ habebant.* Et libro decimo, in principio. *Ob ea novus exercitus conscribi placuit, quatuor legiones in Ligures, ubi singulæ quina millia, ducenos pedites, trecenos haberent equites.* Et alibi eodem lib. *novam legionem ei quinque millium & ducentorum peditum cum equitibus quadringentis Consules scribere jussit.* Et 5. Decad. lib. 1. *Sed cum nova legione quam Consules conscripserant, quinque millibus peditum, 300. equitibus in Corsicam jussus est transire.* Et ejusdem, 5. Decad. l. 4. *Id præsidii additum Anicio præter duas legiones, quas portare in Macedoniam est jussus, quina millia peditum & ducenos habentes, trecentos equites*, quid simile ei quod supra in verbo, *Livius memorat*, ex eodem adduximus. Ut interim omittam Vegetium rei militaris lib. 2. cap. item 2. scribentem, singulas Romanas legiones habuisse *sena millia armatorum*, interdum amplius. Cæterum Modestus in libello de vocabulis rei militaris tradit legionem habere *pedites 6. mil. 105. equites 726.* Polybius lib. 1. loquens de primo bello Punico, scribit tunc legionem fuisse *quinque millium & ducentorum peditum, & equitum ducentorum.* Et paulo post, *quatuor millium & ducentorum peditum, & equitum ducentorum.* Idem Polybius lib. 3. *Romani*, inquit, *quatuor legionibus exercitum complent. Singulæ quoque legiones quaternis millibus peditum constant, equitibus ducentis: aut si quando ingens aliqua necessitas urget, quinis millibus peditum, trecentis equitibus.* Et lib. 6. *Singulæ legiones quaternum millium & ducentorum peditum*

gionibus variatum fuit, ut modo quatuor millium peditum, equitum vero trecentorum legiones fierent: modo quinque millia peditum, equites trecenti in singulas essent legiones. Quibus Romani duces ob varios eventus [1] nomina indidere. Siquidem [2] C. Cæsar Martiam [3] & Alaudam præcipuas nuncupavit, [4] decimam maximo in honore habuit: reli-

Legionum diversa nomina.

ditum, modo quinque millium, si quando major videretur periculum imminere. Servius enarrans illud Vergilii, lib. 7. Æneid.

—— *equos numero pater eligit omni.*

Id est, inquit, *trecentum: & perite dicit. Nam in legione non nisi trecenti equites erant, quæ habebat sex millia virorum.* Idem libro 11. Æneidos in eum locum,

Tu Volusæ armari Volscorum edice maniplis:

De hac ipsa re loquens, dicit, *in his rebus accessit temporis, ducum varietatem semper mutasse militiæ disciplinam.* Apud Celtiberos autem, ut & id scias, justa legio erat *quatuor millium scutatorum, & ducentorum equitum*, ut testatur Livius 3. Decad. lib. 8. post prin.

GOTHOFRIDUS.

1 *Nomina indidere.*] Fulminatricis legionis hic author non meminit: quæ vel præcipua, vel inter præcipuas, M. Antonini fuit, teste Tertulliano.

TIRAQUELLUS.

2 *Cajus Cæsar Martiam.*] Non est Cajus Cæsar, Caligula cognominatus, sed C. Julius Cæsar, à quo cæteri Imperatores Cæsares nominati sunt, qui legionem *Martiam* appellant, ex Appiano lib. 3. iterumque 4. belli Civilis: Vellejo Paterculo libro 2. in Augusti historia: Valerio Maximo, lib. 3. cap. 2. L. Floro, epito. Livii lib. 117. Et de hac quoque in epistola Valeriani Imperatoris apud Trebellium Pollionem in vita Claudii secundi Imperatoris: cujus hæc verba sunt, *Claudium Illyricianæ gentis virum, Tribunum Martiæ quintæ legionis fortissimæ dedimus.*

3 *Et Alaudam.*] Ex Suetonio in ipso Cæsare, cap. 24. *Qua fiducia*, incipit, *ad legiones quas à Republica acceperat, alias privato, alias publico sumptu addidit, unam etiam ex transalpinis conscriptam, vocabulo quoque Gallico. Alauda enim appellabatur.* Et de hac quoque Plinius, lib. 11. cap. 37. paulo post prin. *Præterea parvæ, quæ ab illo Galerita appellata est quondam, postea Gallico vocabulo etiam legioni nomen dederat Alaudæ.* Et Cicero ad Atticum lib. 16. epist. 5. *Antonius cum legione Alaudarum ad urbem pergere, pecunias municipiis imperare.* Et Philippica 1. *Addo etiam judices manipulares ex legione Alaudarum.* & Philipp. 5. *Antesignanos & manipulares & Alaudas judices se constituisse dicebat.* Et Philip. 13. *Huc accedant Alaudæ cæterique veterani judicum tertiæ decuriæ, &c.*

4 *Decimam maximo in honore habuit.*] Ut videre licet ex eo ipso Cæsare lib. 1. belli Gallici, cujus hæc verba sunt: *Quod si præterea nemo sequatur, tamen se cum sola decima legione iturum, de qua non dubitaret, sibique eam prætoriam cohortem futuram. Huic Legioni Cæsar & indulserat præcipue, & propter virtutem confidebat maxime.* Iterumque paulo post, & alibi sæpe, idem scito ex Appiano lib. 2. bellorum Civilium, à quo hic Alexander id accepisse videtur.

[1] reliquas vero à numero dixit. [2] Nero ad Caspias portas ducturus, sex millium militum legionem fecit, quam phalangem magni Alexandri appellavit. Otho præcipuæ legioni, [3] Auxiliatricis nomen dedit: [4] Vitellius, Rapacis: [5] Varro, uni vernaculæ: [6] Pompejus, gemellæ, quod ex duabus

Legionis præcipuæ variæ appellationes.

1 *Reliquas vero à numero dixit.*] Ut scilicet appellarentur prima, secunda, & deinceps: & milites etiam earum à numero primani, secundani, & deinceps, ut videbis infra lib. 6. cap. 29.

2 *Nero ad Caspias portas.*] Suetonius in vita illius, cap. 19. *Parabat*, inquit, *& ad Caspias portas expeditionem conscripta ex Italicis senum pedum tyronibus nova legione, quam magni Alexandri Phalangem appellabat.*

3 *Auxiliatricis nomen.*] *Adjutricis* dicere debuit ex Cornelio Tacito l. 18. & 19. quibus locis eam *primam* * fuisse dicit. Cui concinit *& l. ult. de appar. præfec. prætor. lib. 12.* † ubi scribitur, *cum in legione prima adjutrice militaret.* Spartianus item in Adriano post princ. dicit illum fuisse Tribunum *Adjutricis legionis*, quam *secundam* fuisse dicit. Scio autem, *Adjutricis* & *Auxiliatricis* nomina idem significare, sed quia *Adjutricis* nomen sive cognomen huic legioni datum est, non licet id alio etiam idem significante appellare: non magis quam si quis Suetonium Tranquillum vocaret Suetonium Lenem, quanquam & ipsius Suetonii Tranquilli pater Suetonius Lenis vocabatur, ut ipse tradit in Othone, cap. 10. Hæc tamen eadem in his vocabulis significatio fecit, ut etiam ignotus interpres Plutarchi in vita ipsius Othonis, *Auxiliatrix*, verterit: quem sequutus est noster Alexander.

GOTHOFRIDUS.

* Fuit & secunda legio adjutrix. *l. 1. Cod. de professorib. lib. 12.*

† Meminit & hujus legionis *adjutricis* lex ultima. *Cod. de castrensi peculio militum & præfectianorum lib. 12.* ubi dixi plenius de legionibus.

TIRAQUELLUS.

4 *Vitellius Rapacis.*] Plutarchus in vita Othonis: & Cornelius Tacitus lib. 18. non semel, atque etiam l. 20. & ubique dicit eam fuisse unam & vigesimam.

5 *Varro uni vernaculæ.*] Id ex Cæsare depromptum est, l. 2. belli Civilis, cujus hæc verba sunt, *His cognitis rebus altera ex duabus legionibus, quæ vernacula appellatur, ex castris Varronis astante & inspectante ipso signa sustulit.* Idem autem Cæsar lib. 3. Belli Civilis, *Pompejus*, inquit, *in conspectu utrorumque oppidorum, neque suis ausus est subsidio venire. Aquilas & signa habuit tredecim legionum, sed ex quibus aliquid firmamenti se existimabat habere, duæ fuerant vernaculæ quæ à Trebonio transfugerant: una facta erat ex coloniis quæ fuerunt in his regionibus: & quarta fuit Afraniana ex Africa, quam secum adduxerat.* Sed & Hircius in bello Alexandrino memorat milites vernaculos: *militibus*, inquit, *vernaculis & secundæ legionis gratulatur:* & paulo post, *Nemo enim aut in provincia natus, aut vernaculæ legionis miles, &c.* Et iterum postea, *permansit in sententia legio vernacula.* Rursumque meminit L. Titii tribuni militum *legionis vernaculæ.* Et in bello Hispaniensi: *Sed ex quibus aliquid firmamenti se existimabat habere, duæ fuerant vernaculæ, quæ à Trebonio transfugerant*, & alibi sæpe in eod. lib.

6 *Pompejus Gemellæ.*] Cæsar de Pompejo loquens, lib. 3. Belli Civilis, non longe post prin. *Legiones*, inquit, *effecerat civium Romanorum novem: quinque ex Italia, quas traduxerat, unam ex Sicilia veteranam, quam factam ex duabus Gemellam appellavit.*

1 *Hadria-*

bus unam effecerat: [1] Hadrianus Minerviam, alii primigeniam, [2] nonnulli classicam, [3] plerique Italicam [4] septimam, [5] Galbianam, [6] geminam: [7] Vindemissam: [8] alii Claudianam vocitarunt: [9] Valerianus fœlicem, [10] Samnites linteatam. Græcis vero Hipparchia ala fertur præcipua, quæ ex quingentis duodecim constabat equitibus, & alia [11] Agema: Macedo-

Græcorum erat ἱππαρχία, & ἄγημα.

1 *Hadrianus Minerviam.*] Id haud dubie sumpsit à Spartiano in vita illius post princ. ubi scribit id nominis fuisse ab Hadriano impositum, secunda expeditione Dacica Trajanum ipsum Hadrianum primæ legioni *Minerviæ* præposuisse.

2 *Nonnulli Classicam.*] De hac Cornelius Tacitus lib. 18.

3 *Plerique Italicam.*] Et de hac quoque ipse Tacitus lib. 17. & lib. 18. ad fin. ubi eam dicit fuisse *primam*, & rursum lib. 19.

4 *Septimam.*] Hæc non ita cognominata, sed à numero, scilicet quod inter alias *septima* esset, vocata est, ut pleræque omnes, unde & *Septimani* dicti milites hujus legionis apud Cornelium Tacitum, lib. 19. de quibus & nos alibi dicemus. Sed hæc *Septima* multis aliis cognominibus vocata est, ut videbis in sequentib. annotationibus. Et *Septimæ hujus*, sine alio cognomine fit mentio a Cæsare, lib. 2. item 3. 4. & 5. Belli Gallici, & sæpe etiam à Tacito.

5 *Galbianam.*] Tacitus hanc dicit fuisse *Septimam*. lib. 18. & 19. in duob. locis: ex quo forte legendum hic est uno spiritu & sine puncto *Septimam Galbianam*. Sed & eam *Galbianam* vocat idem Tacitus, dicto lib. 19. nisi & hæc alia, quod non opinor.

6 *Geminam.*] Hæc quoque memoratur Tacito, lib. 19. non multo post princ. ubi hanc dicit fuisse *decimam tertiam*. Et hujus item meminit Antonius in Itinerario. Et hæc forte est quæ *Gemella* supra dicta est.

7 *Vindemissam.*] Vindemissam legendum ex Tacito libro 20. quam & *unam & vigesimam* dicit fuisse: unde & hæc eadem videri potest cum *Rapace* illa, de qua supra diximus.

8 *Alii Claudianam.*] Tacitus, qui hanc dicit etiam fuisse *Septimam*. l. 18. & 19. post princ. & iterum postea eod. lib. & in hoc postremo loco aperte declarat, aliam fuisse *Septimam Galbianam*, de qua supra locuti sumus, & hanc *Septimam Claudianam*.

9 *Valerianus Felicem.*] Ex Flavio Vopisco in vita Probi Imperatoris, ubi dicit fuisse *tertiam*. Sed superioribus adde *quartam* legionem *Macedonicam*, ex ipso Tacito lib. 19. Adde inquam *Pelignam* ex Valerio Maximo, libro 3. cap. 2. ubi de Vibio loquitur: & Liv. 3. Decad. lib. 5. ubi de eodem loquitur, & ex eo intelliges eam ita vocatam, quod erat *ex Pelignis*. Nam & cohortes quoque videmus appellari ex oppidis aut nationibus ex quibus erant: ut *Marrucinam*, *Firmianam*, *Vestinianam*, *Cremonensem*, apud eundem Livium 5. Decad. libro 4. ubi & ipsam *Pelignam* inter cæteras nominat. Et pariter equitum turmam *Placentinam* & *Æserninam* in eodem loco. Hirtius autem in libro de bello Alexandrino *Ponticam* legionem memorat. Sed & idem in bello Africano sæpe meminit legionum *Julianarum*.

10 *Samnites linteatam.*] Livius declarans quare ita vocaretur, 1. Decad. libr. 10. & Festus Pompejus aliam ejus appellationis causam afferens, lib. quoque 10.

11 *Agema.*] Hic ita legendum est, & alia *Agema* Macedonibus, & *Ephebica*. Nam de primo est illud Livii de Macedonibus loquentis, 5. Decad. l. 2.

cedonibus Etherica, [1] Apud Romanos Scriboniana [2] & Singularium. [3] Antiochus Gemeam, [4] mille equitum alam vocitavit. Inter quas ala Campanorum, ex quingentis fere equitibus multum [5] anteisse fertur. [6] Illud plane constat, veteres Romanorum perraro, & nisi contra maximos conatus, plus quatuor legionum exercitus scripsisse, [7] atque in

Gemea ala.

Delecta deinde & viribus & robore aetatis ex omni ceteratorum numero duo erant Agemata, hanc ipsi legionem vocabant. Et iterum postea, *medium omnium erat Rex* (is erat Perseus Macedonum rex) *circa eum Agema quam vocant*: Et Polybius libro 5. *Ventris*, inquit, *ad se scutatis & quae Macedones Agema vocant*: sic enim legendum est, non *Agemae*, ut in codicibus qui circumferuntur, legitur. Sed & in alio loco ejusdem lib. 5. *Eurylochus Magnes tribus millibus hominum praeerat, quos reges Agema vocant*: nam & sic quoque legendum est non *Agemae*, ut ibi corrupte legitur, vide tamen Graecum utrobique. Et Q. Curtius de rebus gestis Alexandri libr. 4. ubi de acie Alexandri Macedonis, *In dextro cornu locati sunt equites, quos Agema appellant.* Et iterum lib. 5. De *Etherica* autem & ipsorum Macedonum legione Probus Aemilius in Eumene. Sed & adde eorundem sacras alas ex Livio 5. Decad. lib. 2. in duobus locis.

1 *Apud Romanos Scriboniana.*] De hac ala Tacitus lib. 19. post princip.

2 *Et Singularium.*] Tacitus lib. 20. *Accessit*, inquit, *ala Singularium, excita olim à Vitellio.* Sed & his alis Romanorum adde *alam Taurinam* ex Tacito lib. 17. & *Auraniam* ex eodem, lib. 19. & *Picentinam* ex eodem, lib. 20. quae & ipsae, ut puto, dictae sunt ex gentibus ex quibus erant, ut supra diximus de legionibus, & cohortibus.

3 *Antiochus Gemeam.*] Ex Livio 4. Decad. lib. 7. ubi sic scriptum reperitur in quibusdam codicibus, quos secutus est Alexander, *Addita his ala mille ferme equitum: Gemeam eam vocabant.* Nam ibi de Antiochi exercitu loquitur, verum in veteri codice legitur *Agema.*

GOTHOFRIDUS.

4 *Mille equitum alam vocitavit.*] Hinc *alares* dicti lib. 4. *Cod. Theodosiani de veteranis libro* 7. Glossis: *Hala* καὶ ἴλη, *ala. Halares* ἱππέων ταξίαρχοι. Polybius sic de alis: *Equitatus pariter decem dictae sunt alae. Ex unaquaque autem Consules, tres praefectos selegerunt, iique sibi tres* οὐραγοὺς, id est, *optiones adsciverunt. Enimvero primus alae praefectus erat lectus, is alam ducebat: duo vero decuriones dicebantur. Absente vero primo, rursus secundus praefectus alae, vices sustinebat.*

TIRAQUELLUS.

5 *Anteisse fertur.*] Superioribus adde, Cares *Alam* equitum appellasse: unde Alabandus Euhippi & Callirhoës filius ab equestri pugna victor nomen adeptus est, ut testatur Stephanus de urbibus, & ex illo Volaterranus Geographiae lib. 10.

6 *Illud plane constat.*] Sic legiones ternae datae consulibus: quatuor dictator usus, apud Livium Decad. 1. lib. 2. *fuit autem is tantus quantus nunquam ante exercitus fuerat ex legionibus decem*, ut idem ait: qui ejusdem Decadis lib. 8. c. 8. pro exercitu, *Scribebantur*, inquit, *quatuor fere legiones quinis millibus peditum, equitibus in singulas legiones trecenis.*

7 *Atque in justa legione.*] Ex Gellio lib. 16. cap. 4. in fi. authoritate Cincii, lib. 3. de re militari: cujus haec verba sunt, *In legione sunt centuriae sexaginta, manipuli triginta, cohortes decem.* Cui in numero

in justa legione centurias sexaginta, manipulos triginta, cohortes decem ponere consuevisse. [1] Quodque jure militari præter descriptos singulis legionibus milites, qui Romani vel Latini nominis erant, semper auxiliares ex sociis civitatibus finitimis, aut externis, peregrinæ juventutis sub disciplina & cultu Romano, & auctum voluntariis agmen jungi consuevere. [2] In quo id servatum est, ne unquam amplior numerus auxiliariorum ex peregrinis copiis, quam civium foret: [3] tametsi à prima origine Romani semper suo milite, nullo externo adjuti militarint. [4] Quodque singulis qua-

Justa legio.

Singularum legionum capita.

numero cohortium consentiunt Modestus in libello de vocabulis rei militaris, & Vegetius de re militari libro 2. cap. 6. ubi & ipsi sigillatim declarant numerum & signa singularum cohortium, & iisdem prope verbis: ut hinc possis intelligere unum ab altero mutuasse, scilicet, Vegetium, qui tempore Valentiniani Imperatoris vixit, & ei eos suos libros dedicavit, Modesto qui tempore Taciti etiam Imperatoris suum librum scripsit eique dedicavit. Præcessit autem Tacitus Valentinianum plus minus nonaginta annis. Sed & idem scribit Servius, enarrans illud lib. 11. Æneidos:

Tu Volusum armare Volscorum edice maniplis.

Præterquam quod dicit *sex cohortes*, ubi alii *decem* dicunt.

1 *Quodque jure militari.*] Modestus ubi supra, & Vegetius illius quoque operis lib. 2. cap. item 2.

2 *In quo id servatum est.*] Livius 3. Decad. lib. 5. *id quidem semper cavendum Romanis ducibus monet, exemplaque hæc pro documentis habenda, ne ita externis credant auxiliis, ut non plus sui roboris suarumque propriarum virium in castris habeant.* Hæc ille. Exempla autem illa, de quibus loquitur, ea sunt quæ ante retulerat, P. scilicet & Cn. Scipiones fratres, & eorum exercitum in Hispania periisse dolo auxiliariorum qui multo majore numero erant quam Romani. Sed & idem ejusdem Decad. lib. 8. loquens de Scipione Africano filio illius Scipionis, & nepote alterius ex fratre; *Scipio*, inquit, *cum ad eum fama tanti comparati exercitus perlata esset, neque Romanis legionibus tantum se parem multitudini ratus, ut non in speciem saltem opponerentur Barbarorum auxilia: neque in iis tamen tantum virium ponendum, ut mutando fidem quæ cladis causa fuisset, patri patruoque magnum momentum facerent, præmisso Scylano ad Culcam duodetriginta oppidis regnantem, ut equites pedites que ab eo quos se per hyemem conscripturum pollicitus erat, acciperet.* Polybius vero loquens de Romanorum castrametatione, l. 6. *Multitudo*, inquit, *universa auxiliariorum existit peditum æqualis plerunque Romanis legionibus: equites duplo plures sunt Romanis.*

3 *Tametsi à prima origine.*] Id quidem videre licet ex Livio 1. Decad. prioribus lib.

4 *Quodque singulis quatuor legionibus.*] Id ex Livio est 1. Decad. libro 9. ubi ita scribit: *Et duo imperia eo anno dari cœpta per populum utraque pertinentia ad rem militarem. Unum ut Tribuni militum seni deni in quatuor legiones à populo crearentur, quæ antea perquam paucis suffragio populi relictis locis Dictatorum & Consulum ferme fuere beneficia:* idque forte aliquandiu observatum fuit, Verum posterioribus temporibus,

quatuor legionibus, tribuni militum seni ac deni præfecti, centuriones, decuriones & legati præesse consuevere. [1] Est quoque illud animadvertere, lege militari sancitum, ut miles subsit centurioni, centurio tribuno, tribunus præfecto castrorum, præfectus legato, legatus consulis pareat imperio. Consul autem, & magister equitum, sicut reliqui magistratus, dictatoris jussui & potestati subest. [2] Claudius vero Cæsar militiam ita ordinavit, ut post cohortem, alam: post alam, tribunatum legionis daret: quam militarem institutionem [3] à Lacedæmoniis fluxisse crediderim, [4] à quibus reliqua Græcia armorum duces, velut rei militaris peritissimos, petebat: quibus in more fuit, per gradus majores duces minoribus præesse: & ne turbatis imperiis confunderentur, munia distincta mandare multis. Nam cum rex apud eos summum gerat imperium, post regem fuere duces: proxima dignitate tribuni, post tribunos: centurio-

Ordo magistratuum in re militari.

Militiæ ordo.

Lacedæmoniorum duces rei militaris peritissimi.

poribus, præsertim sub Imperatoribus sæpe aliter, nempe ut singuli Tribuni singulis legionibus darentur. Livius enim 5. Decad. lib. 5. loquitur de Servio Sulpitio Galba *Tribuno* militum secundæ legionis in Macedonia. Et Cæsar lib. 6. Belli Gallici de Victore septimæ legionis *Tribuno*: Suetonius in Othone cap. 10. de Suetonio Leni *Tribuno* tertiæ decimæ legionis. Et Spartianus in Adriano post prim.quetu dicit fuisse *Tribunum* secundæ legionis. Et Trebellius Pollio in vita Claudii secundi in epistola Valeriani Imperatoris: ubi ipsum Claudium creat *Tribunum* Martiæ legionis, ut & supra diximus ad aliud propositum.

1 *Est quoque illud, &c.*] Id quoque paucis interversis Livii est 1. Decad. lib. 8. cujus hæc verba sunt, *Quod si fecisset non L. Papyrium, sed Tribunos, sed parvum populi judicium nequicquam posteros accusaturos: cum polluta semel militari disciplina, non miles Centurionis, non Centurio Tribuni, non Tribunus legati, non legatus Consulis, non magister equitum Dictatoris pareat imperio.* Sed & quod Centuriones Tribunis parerent, illis autem Decuriones, testis est Dionys. Halicarnass. lib. 2.

2 *Claudius vero Cæsar.*] Suetonius in vita illius, cap. 25. in prin. prope ad verbum.

3 *A Lacedæmoniis.*] Ex Thucydide libr. 5. ubi scribit, Apud Lacedæmonios ex lege Decani suberant Centurionibus, hi Tribunis, hi ducibus à rege præpositis, hi regibus. De eorum autem peritia in re militari omnes ubique, qui eorum mores & instituta describunt, locupletissimum testimonium perhibuerunt.

4 *A quibus reliqua Græcia, &c.*] Sic enim Gylippum Lacedæmonium Syracusani pro duce & Imperatore accersiverunt in bello Peloponnesiaco, qui Niciam vicit, apud Thucydidem & Plutarchum in vita ipsius Niciæ. Sed & Carthaginenses quoque Xantippum & ipsum Lacedæmonium adversus Romanos qui Attilium Regulum Romanum imperatorem vicit, & vivum cepit, ut est apud Florum ex Livio, Epitome lib. 18.

* Adde

turiones: deinceps decani. Ita ut cum gerendarum rerum cura & procuratio multis incumberet, in exercitu vix quispiam mediocri prudentia vir, sine honore aut imperio foret.

CAPUT VI.

*Ex quibus * causis dictator † apud Romanos olim, & quare fieri consuevit.*

DIctatorem, à quo [1] provocare non licebat, quemque [2] summum Romæ imperium tenuisse certum est, non modo laborante repub. & [3] trepidis in rebus, cum aut de communi libertate ageretur, metusque de summa rerum esset, quod ultimum erat consilium: sed ex variis eventis, diversisque rerum causis creari solitum accepimus. [4] Nam & clavi figendi, & senatus legendi, aut magistratus coërcendi causa, nonnunquam quæstionibus exercendis, plerunque comitiis habendis, sicut res tempusque postulabant, etiam florente republica, & procul à belli tumultu, creatum fuisse liquet. [5] Constat enim civitate morbo laborante,

Dictatores cur crearentur.

Clavi figendi causa.

GOTHOFRIDUS.

* Adde *l. 2. §. 18. ff. de origine Juris. l. unicam. ff. de officio præfecti prætorio.* adde Sigonium 3. de antiquo jure provinciarum, 7. Plane rebus trepidis & ubi patres terror invaserat Dictatorem dici primis Reipublicæ temporibus constat ex Livii 4. 6. 9. 22.

† Qui & Magister populi, Varro 5. de lingua. Festus in *Optima lex*: Seneca epistola 109.

TIRAQUELLUS.

1 *Provocare non licebat.*] De hoc supra c. 3. in verbo, *A quo non est provocatio.*

2 *Summum Romæ Imperium.*] Livius 3. Decad. lib. 2. *maximum* dicit, inquiens, *Ædem Q. Fabius Maximus dictator vovit, quia ita ex fatalibus libris editum erat, ut is voveret, cujus maximum imperium in civitate esset.* Pomponius autem noster in *l. 2. §. post.* *ff. de orig. juris.* dicit summam eum habuisse potestatem.

3 *Trepidis in rebus, &c.*] Id videre licet apud Livium 1. Decad. lib. 2. in creatione T. Largii primi dictatoris: iterumque paulo post in creatione A. Posthumii. & libro 3. in creatione L. Quinctii Cincinnati. & lib. 4. in creatione Mamerci Æmilii, ubi his istis verbis utitur: & alibi sæpe in creationibus Dictatorum, & Plutarchum in Hannibale.

4 *Nam & clavi figendi, &c.*] De his postea sigillatim dicetur.

5 *Constat enim, &c.*] Hæc ad causam clavi figendi pertinent, suntque Livii 1. Decad. lib. 7. post prin. ubi loquitur de creatione L. Manlii Imperiosi, cujus Alexander hic meminit. Et lib. 8. ubi de creatione M. Claudii Marcelli: Et iterum de creatione L. Æmilii Mamerci. Rursumque lib. 9. de creatione C. Petilii, & alibi sæpe.

rante, cum vis pestilentiæ, & insanabilis pernicies, tabesque civitatis ita per omnium capita pervagata esset, ut nec ope divina, nec humanis consiliis levari posset, quotidieque variis morbis corpora affecta caderent: ex seniorum memoria repetitum pestilentiam quondam fixo à dictatore clavo decessisse. Ideo C. Genutio, & L. Æmylio Mamerco consulibus, & sæpe alias, cum gravi morbo civitas affecta esset, senatus L. Manlium Imperiosum, dictatorem clavi figendi causa dici jussit, qui dictator dictus, clavum panxit, isque clavus dextro lateri ædis Jovis optimi maximi in Capitolio fixus fuit. [1] Post quem cum Romæ de veneficiis quærerent, & aliquot matronæ damnatæ forent, eaque res prodigii haberetur loco: ut mentes alienatæ, sui compotes fierent, simili memoria ex annalibus repetita, clavi figendi causa dictator creatus Cneus Quintilius fuit, qui fixo item clavo, cum eo piaculo civium mentes sui compotes fecisset, discordesque animos conciliasset, dictatura se abdicavit. [2] Eos autem clavos fuisse æneos, notasque numeri annorum quibus tunc tempora designabant, habuisse, idque à Vulsiniis emanasse ferunt, quibus in usu erat clavos indices numeri annorum habere, fixos in templo Nurciæ Hetruscæ deæ. [3] Comitiorum verò causa, si quando neuter

L. Manlius clavo fixo pestem sedavit.

Cneus Quintilius clavo fixo mentes alienatas sui compotes fecit.

Comitiorum causa

1 *Post quem cum Romæ de veneficiis, &c.*] Id ex Livio est 1. Decad. l. 8. ubi postquam tradidit 170. Matronas veneficii damnatas, subjungit, *Neque de veneficiis ante eam diem Romæ quæsitum est: prodigii ea res loco habita, captisque magis mentibus quam consceleratis similis visa. Itaque memoria ex Annalibus repetita, in secessionibus quondam plebis clavum à dictatore fixum, alienatasque discordia mentes hominum, eo piaculo compotes sui fecisse, dictatorem clavi figendi causa creari placuit; creatus est Cn. Quintilius.*

2 *Eos autem clavos fuisse æneos, &c.*] De iis clavis Livius, à quo hæc majori ex parte accepit, 1. Decad. libro 7. non multo post prin. *Eum clavum*, inquit, *quia raræ per ea tempora erant literæ, notam numeri annorum fuisse ferunt, eoque Minervæ templo dicatam legem, quia numerus Minervæ inventum sit. Vulsiniis quoque clavos indices numeri annorum fixos in templo Nortiæ Hetruscæ comparere, diligens talium monumentorum author Cincius affirmat.* Hæc ille. Festus quoque Pompejus lib. 3. *Clavus*, ait, *annalis appellabatur, qui figebatur in parietibus sacrarum ædium annos singulos, ut per eos numerus colligeretur annorum.*

3 *Comitiorum vero causa.*] De dictatoribus creatis Comitiorum causa, Livius 1. Decad. lib. 7. ubi scribit hac de causa creatum fuisse ægris Consulibus L. Furium Camillum: & paulo post T. Man-

ter consulum bello abesse poterat, vel morbo aut alia necessitate comitiis præesse nequirent, senatum absentibus consulibus dictatorem, qui comitiis præesset, dicere consuisse sæpe compertum est. [1] Dicebat enim consul dictatorem comitiorum caussa [2] in castris, vel ubi ubi terrarum erat, cum ipse à bello avocari commodo Reipublicæ non posset. [3] Quæstionibus quoque exercendis creari dictatorem, argumento est, quod Sp. Melio imperium populi Romani affectante, cum nullius imperio magistratus cogi posset, senatus ut nefarios ipsius conatus reprimeret, utque clandestinas insidias à capite & cervicibus dimoveret, dictatorem creari exacta ætate Q. Cincinnatum voluit: qui re explorata, sumpto de reo supplicio, dictatura se abdicavit. [4] Et cum occultas principum conjurationes, consiliaque clandestina, Capuæ fieri percrebuisset, senatum quæstiones veri inquirendi causa decrevisse, dictatoremque quæstionibus exercendis dici censuisse, multi adnotarunt. Nec me præterit, [5] legendi quoque senatus, cum patres in demortuorum loco sufficì, ordinemque senatorium suppleri opus foret, ut esset qui novos legeret Senatores, quique senatum sufficeret, plerumque dictatorem fuisse. Quo tempore illud evenit, [6] ut duo simul dictatores, quod nunquam

Legendi senatus gratia. *Dictatores duo simul creati.*

T. Manlium Torquatum. Et 3. Decad. lib. 2. L. Veturium Philonem absentibus Consulibus. Et lib. 5. post princ. Q. Fulvium Flaccum, etiam consulibus absentibus. Et lib. 9. ob eandem caussam Q. Cæcilium Metellum. Sed & Consulibus præsentibus nec impeditis nonnunquam placuit Comitia per dictatorem haberi. Sic enim C. Claudius Nero M. Livium collegam dictatorem dixit Comitiorum caussa, apud eundem Livium 3. Decad. l. 8. Et vide Livium in eo loco quem tibi adducam infra in verbo, *Atque in agro Romano.*

1 *Dicebat enim Consul.*] Sic enim L. Cornelius Consul, M. Claudium Marcellum dictatorem dixit apud Livium. 1. Decad. libro octavo, & alibi sæpe.

GOTHOFRIDUS.

Dicebat enim Consul.] Viva voce: nonnunquam per literas, sed rarius.

TIRAQUELLUS.

2 *In castris.*] Et sic quoque C. Julius ejusdem 1. Decad. lib. 7.

3 *Quæstionibus quoque exercendis.*] Hæc sunt ipsius Livii 1. Decad. lib. 4. ubi hanc Sp. Melii historiam concinne scribit.

4 *Et cum occultas, &c.*] Et hanc quoque historiam scripsit Livius ejusdem 1. Decad.

5 *Legendi quoque Senatus.*] Ex eodem Livio 3. Decad. lib. 3.

6 *Ut duo simul Dictatores.*] Id quoque est ex Livio eodem illo lib. 3. Decadis, & Plutarcho tum in Hannibale,

Ferias indicendi causa. Contumaciam cohibendi causa. Prodendi flaminis gratia. Dictator quis creabatur, & quo tempore & loco, & quamdiu.

quam antea factum, crearentur, Marcus scilicet Junius, qui castris dictator tunc præerat, & M. Fabius Buteo, qui ordinem senatorum, eo quod multi bello ceciderant, sufficeret legeretque. [1] Quanquam & feriarum causa, cum tetra prodigia nunciarentur: proptereaque feriæ indicendæ forent, ut esset qui ferias indiceret, [2] quique ludis Romanis, aut quadrigis mittendis præesset. [3] Nonnunquam ut illorum [4] contumaciam cohiberet, qui functi honoribus, magistratu abire, vel senatus dicto parere nollent. Interdum, qui flaminem proderet, dictatorem fuisse legimus: qui quidem magistratus non Romæ tantum, [5] sed & Albæ, & Lanuvii, [6] & in toto fere Latio summus erat. Id quoque non prætereundum, quod sive belli gerendi, sive cujusvis muneris exequendi causa, dictator dictus foret, nisi virum con-

tum in Fabio Maximo. Polybius autem l. 3. loquens de M. Minutio Ruffo magistro equitum ipsius Fabii Maximi, cui à populo Romano æquatum fuerat Imperium cum ipso dictatore. *Tum duo*, inquit, *dictatores uno tempore, uno exercitu erant, res ante eum diem inaudita.*

1 *Quanquam & feriarum causa.*] Sic creatus est M. Valerius Publicola apud Livium 1. Decad. lib. 7.

2 *Quique ludis Romanis aut quadrigis.*] Livius 1. Decad. lib. 8. in fin. *Nec discrepat*, inquit, *quin dictator eo anno, A. Cornelius fuerit, id ambigitur belline gerendi causa sit, an ut esset qui Ludis Romanis (quia L. Plautius Prætor gravi morbo forte implicitus erat) signum mittendis quadrigis daret.* Et l. 9. in oratione P. Sempronii Tribuni pleb. *Quem clavi*, inquit, *figendi, aut ludorum causa dictatorem creas.* Et 3. Decad. libro 7. *T. Quintius Consul dictatore Comitiorum Ludorumque faciendorum causa dicto, T. Manlio Torquato ex vulnere mortuus.* Ex quo vides aliquando duabus illis causis simul dictatorem factum.

3 *Nonnunquam ut illorum contumaciam, &c.*] Apud Livium 1. Decad. libr. 4. L. Quinctius Cincinnatus dictator dictus ad comprimendam cohibendamque Sp. Melii viri seditiosi & regnum affectantis impotentiam ac contumaciam. Et 3. Decad. lib. 10. P. Sulpitius etiam dictator dictus, ut pro jure majoris Imperii Cn. Servilium Consulem, qui jussu Senatus trajecerat in Siciliam, inde in Africam transiturus, in Italiam revocaret.

GOTHOFRIDUS.

4 *Contumaciam cohiberet.*] Est hoc in dictatura Sp. Largii primi dictatoris admodum observandum: eum dictaturam (Latino bello confecto) deposuisse, nemine à se civium occiso nec multato gravius: quod exemplum postea dictatores secuti ad multas usque ætates. Halicarnass. 5.

TIRAQUELLUS.

5 *Sed & Albæ.*] Livius 1. Decad. lib. 1. in regno Tulli Hostilii, *dictatorem*, inquit, *Albani Metium Suffetium creant*: illorum vero potius an Græcorum exemplar sequuti fuerint Romani, disquirit Dionysius Halicarnass. lib. 5. extremo.

6 *Et in toto fere Latio.*] Ælius Spartianus in Hadriano scribit, illum per Latina oppida fuisse dictatorem. Vide infra lib. 4. cap. 23.

consularem, quique consulatum antea gessisset, [1] & nocte silente, [2] atque [3] in agro Romano (is autem Italia terminatur) dici licuisse: [4] nec ultra sex menses [5] ante Syllam, dictaturæ munus quempiam exercuisse, [6] præter Furium Camillum, cui jam exacto semestri, cum consternata respublica laborarent ancipiti metu, ne tumultus urbani fierent, neve urbe relicta, Romani Vejos migrarent, senatus in annum dictaturam invito prorogavit: [7] atque hic Camillus fuit, qui vindex majestatis Romanæ, dictatura quinquies, triumpho quater potitus est. [8] Consulatum vero nunquam attigit, [9] tametsi lege veteri de dictatore creando primum lata, id sancitum fuerit, ut nisi consulares viri, quique consulatum antea gessissent, nulli dictatores haberentur aut fierent. *Furius Camillus.*

1 *Et nocte silente.*] Ex Livio 1. Decadis lib. 8. & 9.

2 *Atque in agro Romano.*] Ex eodem 3. Decad. lib. 7. Cujus hæc verba sunt, *Hæc recitata à Consule ita movere Senatum, ut non expectanda Comitia Consulis censeret, sed dictatore Comitiorum causa dicto exemplo in Provinciam redeundum. Illa disceptatio tenebat, quod Consul in Sicilia se M. Valerium Messallam, qui tum classi præesset, dictatorem dicturum esse ajebat: patres extra Romanum agrum (eum in Italia terminari) negabant dictatorem dici posse*, & cætera quæ sequuntur. Sed & ibi alio loco, *Hi nunciare Consuli jussi, ut si ad Comitia ipse Romam venire non posset, dictatorem in agro Romano diceret.*

GOTHOFRIDUS.

3 *In agro Romano.*] Hunc præcedebant secures 24. Consulem vero duodecim. *Polyb.* 3. Proconsulem sex fasces *l. proconsules* 14. *ff. de officio proconsulis.* De numero fascium & fascibus scripsi plenissime *ad l.* 1. §. 5. *ff. de postulando.*

TIRAQUELLUS.

4 *Nec ultra sex menses.*] Livius 1. Dec. l. 6. post princ. & Pomponius *in l.* 2. §. *populo. ff. de origine juris.*

5 *Ante Syllam.*] Hic enim perpetuam dictaturam usurpavit exercuitque per aliquot annos, & tandem se ea sponte abdicavit. Plutarchus in vita illius. Julius Florus Epitome Livii lib. 99. *Sed* & post illum Julius Cæsar perpetuam & ipsam dictaturam sibi decerni passus est; ex Suetonio in vita illius c. 77. & Plutarcho etiam in vita illius, & omnibus ubique. Unde & privatim Cæsar *dictator* vocatur ad differentiam aliorum. Ita enim illum simpliciter appellat Tacitus libro 5. & Plinius lib. 2. cap. 30.

6 *Præter Furium Camillum.*] Livius 1. Decad. l. 6. ad principium: & Plutarchus in vita illius.

7 *Atque hic Camillus fuit.*] Plutarchus ibi in prin. & satis liquet ex Livio 1. Decad. lib. 5. & 6.

8 *Consulatum vero nunquam attigit.*] Plutarchus ubi supra.

9 *Tametsi lege veteri, &c.*] Id Livii est 1. Decad. l. 2. c. 18. *Apud veterrimos*, inquit, *authores T. Largium dictatorem primum, & Sp. Cassium magistrum equitum creatos invenio. Consulares legere: ita lex jubebat de dictatore creando lata.* Hæc ibi. Alia autem multa de dictatoribus videbis infra libro 4. capite 23.

CAPUT VII.

CAPUT VII.

Locus ex Terentii Phormione elucidatus, & vetus senatusconsultum à Græcis ad Romanos deductum.

LEgebamus aliquando, dum pueri essemus, Terentii Phormionem, ubi adolescens filius virginis amore perditus, mentitus se proximum genere, puellam absente patre uxorem duxerat, lege coactus. Demum reversus pater, servum, cujus suasu nuptias confecerat, quod indotatam duxisset atque ignobilem, jurgiis afficiebat, quum levi mercede inhonestas nuptias effugere, & filium ab ignominia redimere potuisset. Hoc erat, si dotem virgini dedisset, ut dote contenta, alium puella virum quæreret, filium vero dimitteret: aut si pecunia deesset, mutuam sumeret vel fœnore. Cui servus in hæc verba respondit, *Hui dixti pulchre, siquidem quisquam crederet, Te vivo.* Quid sibi vellet, quod vivo patre neminem filio crediturum pecuniam servus respondebat, non satis tunc acceperamus. Sed quum post aliquot dies, in eandem lectionem, ut fit, incideremus, animadvertimus vetus olim senatusconsultum fuisse, *Solonis lex.* quod primum [1] à Solone veteri lege sancitum, inde ad nostros deductum fuisse arbitror, quo cautum fuit, Patre vivente, [2] filio qui sub patris jure est, credi pecuniam non licere: & qui credidisset, petitionem non habere: ne filiusfamilias ære nexus alieno, ut creditum redderet, vel necem patri machinaretur, aut aliunde eam inhonestius quæreret. Sed cum ipsius senatusconsulti verba non haberemus, incidimus forte ad id temporis cum hæc dictavi, in pluscula legum commentaria, quæ ex naufragio erepta, nauta quispiam

TIRAQUELLUS.

1 *A Solone.*] Tu nullum apud ἄξοσι γρα-φαῖς reperias hujus legis verbum.

MERCERUS.

2 *Filio qui sub patris jure est.*] Videtur tamen huic rei tempus aliquod præfinitum, ita ut male quidem crederetur, filii familias ante vicesimum quintum annum ætatis, post illum vero, non item. Colligi videtur posse ex Plauti Pseud. A. 1. S. 3. CA. *Perii, an non tam lex me perdit quinavicenaria? Ba. Eadem est mihi lex, metuo credere.*

1 *Impu-*

piam Romam advexerat: ea cum emendi studio inspiceremus, illud ipsum senatusconsultum, quod diu [1] impensa opera quæsieramus, casu invenimus. [2] Verba vero ex eo senatusconsulto hæc sunt: Placere ne cui qui filiofamilias mutuam pecuniam dedisset, etiam post mortem parentis, cujus in potestate fuisset, actio petitioque daretur: *Ut scirent, qui pessimo exemplo fœnerarent, nullius posse filiifamilias bonum nomen, inde expectata patris sui morte fieri*, & infra: Cum enim fœneratores magna licentia pro arbitrio fœnerarent, cautum fuit primo [3] duodecim tabulis de modo credendi, Senatusconsultum in fœneratores.

GOTHOFREDUS.

1 *Impensa opera quæsieramus.*] Aut hic author Pandectas nondum habuerat vel legerat, aut imperitis fucum se facturum putat, qui Pandectas mediocriter etiam legerunt.

TIRAQUELLUS.

2 *Verba vero ex eo senatusconsulto, &c.*] Nescio cur Alexander se ejus Senatusconsulti verba invenisse dicat in commentariis quibusdam è naufragio ereptis, cum ea ad verbum inscripta sint in *l. 1. ff. ad Senatusconsultum. Macedo.* qui quidem titulus tam *ff.* quam *Codicis* non ob aliud editus est, quam ad interpretationem illius Senatusconsulti.

3 *Duodecim tabulis, &c.*] Totus hic locus ex Corn. Tacit. l. 6. c. 16. depromptus est, cujus hæc verba sunt, *Interea magna vis accusatorum in eos irrupit, qui pecunias fœnore auctitabant, adversus legem dictatoris Cæsaris, qua de modo credendi, possidendique intra Italiam cavetur, omissam olim, quia privato usui bonum publicum postponitur. Sane vetus urbi fœnebre malum, & seditionum discordiarumque creberrima causa: eoque cohibebatur antiquis quoque & minus corruptis moribus. Nam primo duodecim tabulis sanctum, ne quis unciario fœnore amplius exerceret, cum antea ex libidine locupletium agitaretur. Dein rogatione Tribunitia ad semuncias redactum. Postremo vetita versura, multisque plebiscitis obviam itum fraudibus, quæ toties repressæ miras per artes rursum oriebantur. Sed tum Gracchus prætor, cui ea quæstio evenerat, multitudine periclitantium subactus retulit ad Senatum, trepidique patres (neque enim quisquam tali culpa vacuus) veniam à principe petivere: & concedente, annus in posterum sexque menses dati, quis secundum jussa legis, rationes familiares quisque componerent. Hinc inopia rei nummariæ commoto simul omnium ære alieno: & quia tot damnatis, bonisque eorum divenditis, signatum argentum fisco vel ærario attinebatur. Adhæc Senatus præscripserat, duas quisque fœnoris partes in agris per Italiam collocaret. Sed creditores in solidum appellabant, nec decorum appellatis minuere fidem. Ita primo concursatio, & preces, dein strepere Prætoris Tribunal: eaque quæ remedia quæsita venditio & emptio, in contrarium mutari, quia fœneratores omnem pecuniam mercandis agris condiderant. Copiam vendendi secuta vilitate, quanto quis obæratior ægrius distrahebant, multique fortunis provolvebantur. Eversio rei familiaris dignitatem & famam præceps dabat, donec tulit opem Cæsar disposito per mensas millies sestertio, factaque mutuandi copia sine usuris per triennium, si debitor populo in duplum prædiis cavisset. Sic refecta fides & paulatim privati quoque creditores reperti: neque emptio*

dendi, ne quis plus unciario fœnore fœneraret: mox tribunitia rogatione ad semuncias fœnus redactum, deinde ad semissem, postea ad trientem: [1] demum L. Genutius Tribunus plebis tulit ad populum, ne ullo modo fœnerari liceret. Post aliquod vero tempus, [2] Sulpitius Tribunus plebis, ut credendi modum præfiniret, legem tulit, ne quis ordinis senatorii, ultra duo millia drachmarum æs alienum conflaret: qui postea decedens, contra legem à se latam, trecentas myriadas æris alieni conflasse inventus est. [3] Divus deinde Cæsar etiam certum modum credendi præfinivit. Tiberius vero ut fœnus tolleretur omnino, disposito per mensas millies sestertio, cavit, ut singulis facultas creditum accipiendi fieret in triennium sine usuris, si debitor in duplum populo cavisset. Postremo pluribus plebiscitis, non modo fœnus, sed vetita versura fuit, cautumque perpetuo senatusconsulto, ne filiosfamilias credere liceret. Causam ferunt fuisse, [4] quod Cælius Plotius fœnerator T. Veturium nexum & addictum, ob reliquum fœnoris non

Fœnus quo pacto paulatim abrogatum.

Credebatur non ultra duo millia drachmarum.

Cælius Plotius fœnerator.

emptio agrorum exercita ad formam Senatusconsulti, accibus, ut ferme talia, initiis, incuriosa fine. Sed & huc spectant verba Titi Livii 1. Decad. lib. 7. *Haud æque patribus læta insequenti anno C. Marcio Cn. Manlio Consulibus de unciario fœnore à M. Duellio & L. Menenio Tribunis plebis rogatio est perlata: & plebs aliquanto eam cupidius scivit accepitque.* Et non multo post, *Non eadem domi quæ militiæ fortuna erat plebi Romanæ. Nam etsi unciario fœnore facto levata usura esset, sorte ipsa obruebantur inopes, nexumque inibant, &c.* Et alio loco ejusdem libri, *Idem*, inquit, *otium mansit, Manlio Torquato, C. Plautio Consulibus, semunciarium tantum ex unciario fœnus factum, & in pensiones æquas triennii, ita ut quarta præsens esset, solutio æris alieni dispensata est: & sic quoque parte plebis affecta, fides tamen publica privatis difficultatibus potior ad curam Senatui fuit: levatæ maximæ res, quia tributo ac delectu supersessum.* Hæc ibi. *Unciarium* autem *fœnus* cujusmodi sit, ut id in transcursu dicam, disces ex Budæo de Asse lib. 1. ubi de unciaria usura loquitur: idque declarat ex *l. Titium §. præfectus. ff. de administrato.*

1 *Demum L. Genutius.*] Ex Livio, 1. Decad. lib. 7. cap. 42.

2 *Sulpitius Tribunus plebis.*] Ex Plutarcho in vita Marii.

3 *Divus deinde Cæsar.*] Id totum usque ad versur. *(Causam ferunt)* est ex Cornelio Tacito lib. 5. ut jam ex eo diximus.

4 *Quod Cælius Plotius.*] Valerius Maximus lib. 6. cap. 1. *Titus*, inquit, *Veturius cum propter domesticam ruinam & grave æs alienum Cælio Plotio nexum se dare adolescentulus admodum coactus esset, servilibus ab eo verberibus, quia stuprum pati noluerat, affectus, querelam ad Consules detulit, à quibus hac de re certior factus Senatus, Plotium in carcerem duci jussit.*

I *Sicut*

non redditi, stuprare voluit, & verbere affecit. [1] Sicut de Papyrio traditur, qui Publium nexum ad libidinem perlicere conatus fuit, quæ causa traditur fuisse, ut nexi solverentur, neve in posterum quisquam necteretur. In qua quidem re, adnotare succurrit, apud Jureconsultos [2] reliquatores dici, qui integrum æs alienum cum fœnore non exsolvissent, sed partem æris alieni & fœnoris deberent. Fuitque Athenis magistratus cui [3] Zeteta nomen, apud quem si quis integrum æs debitum non solvisset, conveniri lege pote-

Reliquatores.

Zetetæ.

1 *Sicut de Papyrio.*] Livius 1. Decad. libr. 8. *Eo anno, ait, plebi Romanæ velut aliud initium libertatis factum est quod necti desierunt. Mutatum autem jus ob unius fœneratoris simul libidinem, simul crudelitatem insignem. L. Papyrius is fuit, cui cum se C. Publius ob æs alienum paternum nexum dedisset; quæ ætas formaque misericordiam elicere poterant, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt & florem ætatis ejus fructum adventitium crediti ratus, primo perlicere adolescentem sermone incesto est conatus; deinde postquam aspernabantur flagitium aures, minis territare, atque identidem admonere fortunæ: postremo cum ingenuitatis magis quam præsentis conditionis memorem videret, nudari jubet verberaque afferri. Quibus laceratus juvenis, cum se in publicum proripuisset, libidinem crudelitatemque conquerens fœneratoris, ingens vis hominum cum ætatis miseratione, atque indignitate injuriæ accensa, tum suæ conditionis liberumque suorum respectu, in forum, atque inde agmine facto ad curiam concurrit, & cum Consules tumultu repentino coacti Senatum vocarent, introeuntibus in curiam patribus, laceratum juvenis tergum procumbentes ad singulorum pedes ostentabant. Victum eo die ob impotentem injuriam unius, ingens vinculum fidei, jussique Consules ferre ad populum, ne quis nisi qui noxam meruisset, donec pœnam lueret, in compedibus aut in nervo teneretur: pecuniæ creditæ bona debitoris, non corpus obnoxium esset. Ita nexi soluti, cautumque in posterum, ne necterentur.* Hæc ibi. At ante id tempus Servius Tullius Romanorum rex ita in fœneratores edixit, *Si qui in posterum à fœneratoribus mutuum acceperunt, eos ob æs in nervum duci non sinimus, eaque lege, ne fœneratoribus jus sit in libera corpora, sed contenti sint debitorum facultatibus.* Author Dionysius Halicarnassæus lib. 4.

2 *Reliquatores.*] *Pomponius in l. locatio. §. reliquatores. ff. de public. & vect. & Scævola l. creditor. §. Valerius. ff. de solutio.* ex verbo *Reliquare*, quo usus est *Paulus l. Lucius ff. de admi. tuto. & Ulpianus l. rescripto. §. debitores. versic. sed eos. ff. de muner. & honor.* Et vix apud alios autores reperias. *

GOTHOFRIDUS.

* Glossis: *Reliquatio* λειπογραφία: *Reliquo*, λειπογραφῶ. Cassiodorus 5. Variarum 6. *Comperimus Thomatem 10. millia solidorum reliquatorem vestris utilitatibus fuisse.* Tertullianus 56. de anima: *donec reliquatio compleatur ætatis*, & eodem libro, *donec reliquatio compleatur temporum.* & *Ulpianus l. 20. §. 6. ff. familiæ erciscundæ, reliquatus est.*

TIRAQUELLUS.

3 *Zeteta.*] De Zeteris Atheniensium magistratibus loquitur Pollux Onomasticon libr. 8. περὶ ζητητῶν ἀρχῶν. Sed hi alii esse videntur quam quos Alexander hic designat.

1 *Indis*

Fœnus exosum. poterat. Indis [1] vero & [2] Germanis fœnus ignotum fuit, & pleræque gentes odio illud inexpiabili prosequutæ, adeo ut cum furem dupli, [3] fœneratorem quadrupli damnarent. [4] feruntque Ægyptios & [5] Athenienses, cum hæc contagio mali latius serperet, pluribus decretis cavisse, ne ob fœnus corpora adjudicari vel addici possent, neve super corporibus fœnerari fas foret, nec citra debitoris facultatem sævire, quæ lex [6] Sisachthia & [7] Chreocopia dicta: *Lex Sisachthia & Chreocopia.* adeo ut [8] Lycurgus è tota Sparta fœnus & usuras exterminasse dicatur: [9] cumque omnis Ægyptus esset obruta fœnore, fuit lege sancitum, ut ita demum mutuam pecuniam accipere liceret, si cadaver patris fœneratori daretur pignori, penes quem esset potestas paterni sepulchri debitoris oppignorati. *Agis.* Inter cæteros [10] fertur Agis Atheniensium dux adeo fœnus exosum habuisse, ut omnium fœneratorum tabulas igne supposito in foro concremarit, quo igne nullum clarius

1 *Indis vero.*] Ælianus variæ historiæ lib.4. initio.

2 *Germanis.*] Tacitus de moribus Germanorum.

3 *Fœneratorem quadrupli damnarent.*] Ex Catone de re rustica, initio.

4 *Feruntque Ægyptios.*] Ex Diodoro Siculo lib.2. cap.3. cujus de Bocchoride Ægyptiorum legislatore hæc verba sunt, Latine versa, *Fœnus quod ex scripto contrahebatur, prohibebat ultra contracti mutui duplum exigi. Solutio ex bonis debitoris solum fiebat, corpus non poterat addici creditori. Putabat enim oportere bona tantum subdita esse debitis: corpora, quorum opera & bello & pace uterentur, civitatibus addicta esse. Non enim æquum videbatur, milites qui pro patriæ salute pericula subirent, pro usuris in carcerem duci, aut ob unius avaritiam in periculum agi patriæ salutem.*

5 *Athenienses.*] Idem Diodorus ibidem subdidit, *Hanc quoque legem videtur Solon ad Athenienses transtulisse, quam Sisachthiam appellavit, decernens, ne ob usuras civium corpora nollerentur. Neque injuria queruntur quidam de nonnullis Græcis legumlatoribus, qui arma, aut aratrum, aut aliud quidvis operi necessarium prohibeant ob fœnus addici creditori: corpora vero quæ his utuntur, tradi permittant.*

6 *Sisachthia.*] Jam de ea dictum ex Diodoro, de qua Plutarchus libro de fortuna Alexandri, Politicis, & vita Solonis: in similique Laërtius.

7 *Chreocopia.*] Plutarchus in vita Solonis. *

GOTHOFRIDUS.

* Glossis: χρεωκοπία decisio, χρεωκόπος decoctor, χρεωκοπέω decoquo.

TIRAQUELLUS.

8 *Lycurgus.*] Plutarchus in Agide.

9 *Cumque omnis Ægyptus.*] Herodotus l.2. ubi de Asycho rege Ægypti, & Diod. Siculus, l.2. c.5. ad medium.

10 *Fertur Agis.*] Ex Plutarcho in ipso Agide: sed in eo lapsus est Alexander, quod *Agidem* dicit Atheniensem, cum fuerit Lacedæmonius, & Lacedæmonum rex, ut ibi & ubique videre licet.

ſius lumen vidiſſe Ageſilaus dixit. Laudaturque [1] Antoninus Pius & [2] Alexander Severus, quod Romæ fœnus trientarium conſtituerint, cum nonnullos fœnoris cauſa agro paterno avitoque exutos comperiſſent: ſemiſſem vero induxerint, & abrogarint. [3] Lucullus quoque adeo fœneratorum licentiam cohibuit, ut omnem Aſiam fœnore demerſam liberarit: [4] Sicut Cato qui in fœnore coërcendo aſperior & durior, ex tota Sicilia fœneratores exegit, illamque ære alieno obrutam in priſtinum decus reſtituit. Hoc quidem ſenatuſconſultum jam longo abuſu obliteratum, [5] divus Claudius fœneratorum licentiam coërcens, ne filiisfamilias pecuniam fœnori darent, ſevero edicto ſervari mandavit. [6] Divus deinde Veſpaſianus cum cenſuram ageret, ſaluti parentum & liberorum conſulens, illud denuo ex longo intervallo revocavit. [7] Non ergo inſcite ſer-

1 *Antoninus Pius.*] Capitolinus in vita illius.

2 *Alexander Severus.*] Ælius Lampridius in vita quoque illius.

3 *Lucullus.*] Plutar. in vita illius.

4 *Sicut Cato.*] Scilicet primus, ille *Cenſorius* dictus, ex Plutarcho in eodem, & ante ex Livio 4. Dec. l. 2. c. 27. cujus hæc ſunt, *Sardiniam M. Porcius Cato obtinebat, ſanctus & innocens, aſperior tamen in fœnore coërcendo habitus, fugatique ex inſula fœneratores.*

5 *Divus Claudius.*] Cornel. Tacitus lib. 11.

6 *Divus deinde Veſpaſianus.*] Suetonius in eodem, c. 11. *auctor*, inquit, *fuit Senatui decernendi, ne filiorumfamilias fœneratoribus exigendi crediti jus unquam eſſet: hoc eſt, ne poſt patrum quidem mortem.*

7 *Non ergo inſcite.*] Tandem redit ad concluſionem interpretationis loci illius Terentiani. Sed vice auctarii addico & alia loca ad fœnoris reprobationem: Livius 1. Dec. l. 7. c. 21. *Inclinatis*, inquit, *ſemel in concordiam animis, novi Conſules fœnebrem quoque rem, quæ diſtinere unanimes videbatur, levare aggreſſi, ſolutionem æris alieni in publicam curam verterunt quinque viris creatis, quos Menſarios à diſpenſatione pecuniæ appellaverunt*, & rurſus eodem lib. *Judicia eo anno populi triſtia in fœneratores facta, quibus ab ædilibus dicta eſſet, traduntur.* Idem ejus Decad. l. 10. cap. 23. *Eodem anno Cn. & Q. Ogulnii ædiles curules aliquot fœneratoribus diem dixerunt, quorum bonis mulctatis, ex eo quod in publicum redactum eſt, ænea in Capitolio limina, & trium menſarum argentea vaſa in cella Jovis, Jovemque in culmine, cum quadrigis, & ad ficum Ruminalem ſimulacra infantium conditorum urbis ſub uberibus Lupæ poſuerunt, ſemitamque ſaxo quadrato à Capena porta ad Martis ſtraverunt.* Ex quibus plane intelligis maximas eas mulctas fuiſſe, quæ tantis ſumptibus ſatis fuerunt. Idem 4. Dec. l. 5. c. 7. *Inſtabat cura alia, quod civitas fœnore laborabat, & cum multis fœnebribus legibus conſtricta avaritia eſſet, via fraudis inita erat, ut in ſocios qui non tenerentur his legibus, nomina tranſcriberent, ita libero fœnore obruebant debitores: cujus coërcendi cum ratio quæreretur, diem finiri placuit, Feralia quæ proxime fuiſſent, ut qui poſt eam diem ſocii civibus Romanis credidiſſent,* pecu-

ſervus ille reſpondebat, neminem fore, qui, vivo patre, filio pecuniam crederet, cujus petitionem actionemque lege & ſenatuſconſulto non haberet.

pecunias profiterentur, & ex ea die pecuniæ creditæ, quibus debitor vellet legibus, jus creditori diceretur. Deinde postquam profeſſionibus detecta eſt magnitudo æris alieni per hanc fraudem contracti, M. Sempronius Trib. pleb. ex autoritate patrum plebem rogavit, plebeſque ſcivit, ut cum ſociis ac nomine Latino, pecuniæ creditæ jus idem quod cum civibus Romanis eſſet. Ruſus eod. lib. *judicia in fœneratores eo anno multa ſevere ſunt facta, accuſantibus primates Ædilibus curulibus M. Tuccio & P. Junio Bruto. De mulcta damnatorum quadrigæ inauratæ in Capitolio poſitæ, in cella Jovis, ſupra faſtigium ædiculæ, & XII. clipea inaurata.* Et 5. Decad. lib. 2. *Erant autem non Ætoli modo in ſeditionibus propter ingentem vim æris alieni, ſed Theſſali etiam: ea contagione velut tabes in Perrhæbiam quoque id pervaſerat malum. Cum Theſſalos in armis eſſe nunciatum eſt, Appium Claudium legatum ad eas res aſpiciendas componendaſque Senatus miſit, qui utriuſque partis principibus caſtigatis, cum injuſto fœnore gravatum æs alienum, ipſis magna ex parte concedentibus qui oneraverant, levaſſet, juſti crediti ſolutionem in annuas penſiones diſtribuit.* Plinius lib. 33. cap. 1. *Flavius vovit ædem Concordiæ, ſi populo reconciliaſſet ordines: & cum ad id pecunia publica non decerneretur, ex mulctatitia fœneratoribus condemnatis, ædiculam æream fecit in Græcoſtaſi.* Eſt Plutarchi libellus de vitanda uſura, qui omnibus obvius eſt. Denique locus eſt Horatii ad ſpeciem hujus capitis maxime pertinens, adverſus Fufidium fœneratorem qui filiisfamilias pecunias mutuabat ſub gravibus uſuris, lib. 1. Satyr. 2. poſt prin.

Fufidius vappæ famam timet, ac nebulonis,
Dives agris, dives poſitis in fœnore nummis,
Quinas hic capiti mercedes exigit, atque
Quanto perditior quiſque eſt, tanto acrius urget.
Nomina ſectatur modo ſumpta veſte virili
Sub patribus duris tironum. ——

Appianus quoque libr. 1. Bellorum civilium de his ſcribit, *Per idem tempus,* inquit, *optimates in urbe contendere cœpere, cum quidam debita cum uſuris èxigerent, lege quadam veteri vetante ſupra fœnus fœnerari: contra illum qui feciſſet, mulctam ſubituro, &c.*

CAPUT VIII.

Spero te amaturum fore vel amandum fore, veterum autoritatibus Latine dici licere, contra opinionem quorundam Grammaticorum.

COmmentatiunculas ſuas non invenuſtas adoleſcens quiſpiam ingenio & lingua præſtabili, dum poſteritati & gloriæ ſervit, apud nonnullos ejuſdem diſciplinæ viros lectitabat, non equidem, ut videbatur, laudis indipiſcendæ gratia, ſed ut gravi illorum judicio ſubnixus, liberius conſultiuſque, ſi quod in eis delictum, ſi quodve mendum eſſet, caſtigaret, eorumque explorata ſententia, nonnulla

nulla in vulgus emittebat, multa vel tollebat è medio, vel corrigebat. Aderat inibi familiaris meus quispiam, honesti ordinis, Latinæ eloquentiæ, & veterum literarum non ignarus, qui cætera quidem minime visus aspernari, uno verbo se offensum dicebat, quod in posterum nihil in eum scripturum fore, ille dixerat. Minus Latine (inquit) dictum est, scripturum fore, sed aptius convenientiusque dicendum fuit, scripturum esse. Si quidem verbum fore, cum tempus quod futurum est designet, cum participio in rus, vel in dus, quod pariter futurum tempus designat, minime convenire, perindeque haberi ac si dicas scripturum futurum esse: quæ oratio, ut probe nosti, nihil habet gratiæ vel dignitatis. Quoque minus dubites, inquit ille, hoc senserunt multi eruditi: quorum sententiam judiciumque minime aspernaberis. Statimque ad nos attulit observationes Grammatici hominis non incuriosi, in quibus ad hanc sententiam scriptum, definitumque invenimus: Fore, cum vim participii habeat, cum nomine, non cum participio jungi oportere, ne duo simul participia confundantur. Itaque dicendum, spero te amatorem fore, vel amaturum esse: non autem amaturum fore, vel amandum fore: venturum esse, non venturum fore. Et ita dici scribique oportere maxime contendebat. Quod cum legissemus, tenuit nos admiratio istius doctoris, equidem diserti, & tamen inconsiderati, qui præcipiti ductus sententia, tam asseverate contendere auderet, id quod longe secus à doctissimis sæpe usurpatum memineramus. Siquidem T. Livius facundissimus autor, secundi Punici belli octavo, & acturum se, inquit, per populum aperte fore, si senatus adversaretur. Et alibi, libenter facturos fore, ut ludi maximi fierent. Et rursus, eo quoque mittendos fore legatos, dixit. Et septimo de Macedonico, sub pellibus habendos milites fore. Q. Curtius, senescendum fore tantum terrarum vel sine imperio obeunti. Quibus stipulatur Plinius naturalis historiæ secundo. Quid fore putandum est? inquiens, & pluri-

Fore.

Laurentius Valla lucubr. lib. I. cap. 18.

bus exemplis quibus omnis historia referta est, quæ trita & pervulgata in quæstione minime dubia referre non necesse habeo. Præterque veterum autoritates, rationes adduci possent, quibus ita dici convenire facile contenderim ex arbitratu eruditissimi viri. Cum enim substantivum olim verbum fuerit fuo, atque ejus infinitivum fore, fuisse, futurum esse, &c. ejusdemque verbi nonnulla tempora retinuerimus, adeo ut forem antiquum, & essem recentius dicamus: quis prohibet etiam fore atque esse, simul custodiri, perindeque amaturum fore dici, quod amaturum esse: Sed cum nos autoritatibus veterum inniti debeamus, quibus hæc comperta fuere, quæ pro ratione sunt, frustra in re confessa & explorata, rationem & adminicula non necessaria inquirimus. Si qui tamen sunt ita Latinæ linguæ curiosi, aut animo tam agresti & duro, quibus veterum autoritas non satis sit, poterunt ab his qui istiusmodi res conquisitius indagant, quibusque ista consectari curæ fuit, hæc atque his similia perscrutari.

Fuo.

TIRAQUELLUS.

TOtum hoc caput, ut alia pleraque hujus operis, in Laurentii Vallæ observationes editum est, pro ea quæ cum illo inimicitia Alexandro fuit, nec ea quidem occulta, licet ejus nomen ubique hic noster suppresserit, sed ita, ut veluti digito illum ostendat. Locus autem in quo eum taxat, in hoc capite, est in l. 1. Elegantiarum Vallæ cap. 28. Et ut fateor illum jure ab Alexandro hoc loco reprehendi, id tamen paulo acerbius factum nemo justus rerum æstimator negaverit. Nullius autem classicorum autorum testimoniis ad illum convincendum innitimur: sed unius qui his in rebus instar omnium haberi debet, alia testimonia addam: hic est M. Tullius, quem merito linguæ Latinæ parentem plerique omnes fatentur. Qui in oratione pro Milone, *Spero*, inquit, *multa vos liberosque vestros in Republica bona esse visuros. In his singulis ita semper existimabitis, vivo P. Clodio nihil horum vos visuros fore.* Et licet id testimonium sit nonnihil ambiguum, propterea quod in nonnullis codicibus alibi legitur, *visuros fuisse*: tamen quod citra omnem dubitationem est, is lib. epistolarum famil. 3. epist. 13. & in ult. initio: *Quasi divinarem tali in officio fore mihi aliquando expetendum studium tuum.* & epist. ad Atticum libro 5. in princ. *Te ad me fore venturum.* Sed non tamen præteream quæ scribit Servius in lib. 3. Æneid. ibi:

— *Cum protinus utraque tellus*
Una foret. —

Foret, inquit, *ab infinitivo est, sed modo præteritum significabat tempus, quod rarum est: sæpius enim futurum significat.*

CAP. IX.

CAPUT IX.

Pleraque veterum Romanorum [1] cognomenta, quibus de causis indita & denominata fuerint.

VErum profecto est, id quod à multis traditur, veteres illos non infimæ plebis homines, quorum bona fortique opera populus Romanus usus fuit, ex re rustica, in qua multum diuque versati fuerant, clari nominis cognomenta sumpsisse. Ex qua re conjectari licet, fortes illos atque acri ingenio viros, quicquid à reipublicæ muneribus ocii & laxamenti habebant, id plerunque in exercendis agris & colendis frugibus ponere consuevisse, neque sementes terræ jacere, neque vites amputare, aut agros stercorare, vel irrigare, fastidio unquam duxisse: quæ nunc probro ducimus, dedecorique & turpitudini damus. [2] Ejusmodi fuisse Pisones, quod in pinsendo frumento longo usu fuerant exerciti, vel à piso legumine: hi enim [3] Calphurniorum prosapia à Numa originem duxisse feruntur. [4] Cicerones & Lentuli, alteri ob ciceres, alteri ob lentes eximie cultas, generosum familiæ nomen invenere. [5] Fabios quoque à satione fabarum sunt qui autument denominatos: [6] tametsi ab Hercule prognatos, & ab fovea dictos nonnulli fe-

Pisones. *Cicerones.* *Lentuli.* *Fabii.*

GOTHOFRIDUS.

1 *Cognomenta quibus de causis indita.*] De nominibus impositivis, vide libellulum Titi Probi: & Sigonii librum de cognominibus Romanorum.

TIRAQUELLUS.

2 *Ejusmodi fuisse Pisones.*] Plinius lib. 18. cap. 3. & vide seq. annotat.

3 *Calphurniorum prosapia à Numa.*] Ut scribit in eo Plutarchus: qui tamen *Calpum* appellat Numæ filium, sicuti Pompeius Festus lib. 3. Sed quod hic dicit Pisones à Calphurniis Numæ Pompilii posteris cognomen traxisse, id probat Horat. in libro de arte poëtica ad Pisones:

— *Vos ò Pompilius sanguis.*

quo in loco Acron & Porphyrion interpretes tradunt, *Pisones à Pompilio descendisse: nam Calpus filius erat Numæ Pompilii, à quo Calpurnii Pisones nomen traxerunt.*

4 *Cicerones & Lentuli.*] De prioribus Plutarch. in Cicerone. de utrisque Plinius lib. 18. cap. 3.

5 *Fabios.*] Idem ubi supra, sed alii aliter, ut mox subjiciam.

6 *Tametsi ab Hercule.*] Plutarchus in vita Fabii Maximi, *ferunt*, inquit, *Herculem cum muliere aut una nympharum concubuisse, & hinc Fabium Maximum natum esse, à quo Fabiorum familia Romæ initium habuit. Quidam autem*

Antonii. li ferant. Sicut [1] Antoniorum familia, quæ Romæ imperitavit, Antonem Herculis prognatum, autorem stirpis nuncupat. *Lactucini.* [2] Lactucini, quod lactucas colerent, & [3] Hortensii *Hortensii.* quod hortorum studio tenerentur. [4] Stolones quoque à *Stolones.* pampinatione & cura arborum, quod curarent, ne frutices quos stolones vocant, ad caudices arborum nascerentur, nobilia cognomenta invenere: Ex qua familia Licinius ille Stolo [5] primus de plebe consul, quia filium emancipando, fraudem legi fecerat, qua vetabatur ultra quingenta *Pilumni.* agri jugera possidere, [6] sua lege damnatus est. [7] Pilumnos, quod

primos ejus generis viros, quod primum venandi per foveas morem induxerint, à fodiendo Fodios olim appellatos dicunt: deinde mutatis literis, lapsum loquendi consuetudinem Fabios cognomen fecisse. Cui nonnihil connivens Pompeius Festus libro 6. *Fovii,* inquit, *qui nunc Fabii dicuntur, quod princeps gentis ejus ex ea natus sit, cum qua Hercules in fovea concubuit. Alii putant eum primum ostendisse quemadmodum ursi & lupi foveis caperentur.*

1 *Antoniorum familia.*] Plutarchus in Antonio, in princ. Ex quo intelliges eum fuisse Marcum Antonium Triumvirum, qui nunquam Romæ imperavit, illi enim tantum Triumviratus in divisione imperii cessit, quo rempublicam constituerent. Antoniorum autem, qui postea Romæ imperarunt, familia, aliunde orta dicitur, ut videre licet apud Capitolinum in vita utriusque Antonini, Pii scilicet & Philosophi. Quod imperitasse dicantur Antonii, patere vel ex eo quod M. Anton. cons. impotenter dominaretur, teste Floro ex Livii 117.

2 *Lactucini.*] Plinius lib. 19. cap. 4. Sane Diodorus Siculus meminit M. Valerii Lactucæ, lib. 2. Μάρκος, inquit, Οὐαλέριος Λακτούκας.

3 *Hortensii.*] Familiam Hortensiorum fuisse Romæ, haud dubium est: è quibus Hortensius ille orator tempore Ciceronis fuit, & alter poëta apud Ovidium lib. 2. Tristium:

Nec minus Hortensi, nec sunt minus improba Servi
Carmina —

Hos autem ab hortorum cultu dictos esse, Alexander conjectura probabili ponit.

4 *Stolones.*] Varro l. 1. de re rustic. cap. 2. & Plinius lib. 17. cap. 1. Caji autem Licinii Stolonis Consulis meminit Valer. Max. lib. 1. cap. 1. ubi de more ludorum loquitur.

5 *Primus de plebe Consul.*] Hic posset videri lapsus Alexander: nam Livius Decad. 1. lib. 6. ad fin. & lib. 10. in oratione P. Decii Muris, & Plutarchus in Camillo dicunt, *L. Sextium* primum de plebe Consulem factum. Verum Plinius Secundus, si is de Viris illustribus, cap. 20. hunc *Stolonem* dicit primum è plebejis consulem factum, sed Plinium Alexander secutus est. Sed quod non est controversum, ipse Licinius Stolo primus è plebe magister equitum factus est, ut legitur apud Livium, citato lib. 10. Item ex ejusdem Licinii lege consules ex plebe creari in urbe Roma cœperunt, teste Gellio lib. 17. cap. 21. Collegam autem idem Licinius habuit in consulatu L. Sulpicium Peticum, ut Livius tradit lib. 7. initio Decad. 1.

6 *Sua lege damnatus est.*] Livius prædicto loco sic habet: *C. Licinius Stolo à M. Popilio Lænate sua lege decem millibus æris*

quod pilum conterendo frumento idoneum commenti sunt, dictos accepimus. Et [1] Serranos, quod agros sererent, vel quod serenti fuerat delatus honos. [2] Cujus familiæ proprium erat, fœminas nullo tempore linea veste uti, sicut [3] Cethegis distincto amictu, & exerto brachio incedere: & [4] Flaminiis, nisi sacrorum causa è sua domo ignem efferri. [5] Suilli vero, [6] Bubulci, [7] Bupecii, [8] Caprarii, & Por- *Serrani.* *Suilli, Bubulci, Bupecii. Caprarii.*

mis est damnatus, quod mille jugerum agri cum filio possideret, emancipandoque filium fraudem legi fecisset. De quo Plinius lib. 18. cap. 3. Columella libro 1. cap. 3. & Plinius Nepos, aut quisquis est, in libro illo elegantissimo de viris illustribus, & Plutar. in Camillo.

7 *Pilumni.*] Plin. dicto libro 18. cap. 3. post princ. & Servius initio l. 9. Æneid.

1 *Serranos.*] Plinius ibidem, & Servius ad Vergil. 6. Quintilia. lib. 1. c. 8. Q. autem Serrani consulis cum Q. Cæpione meminit A. Gellius l. 15. c. 28.

2 *Cujus familiæ proprium erat.*] Plinius Varronis autoritate lib. 19. cap. 1. H. inquit, *Varro tradit in Serranorum familia gentilitium esse feminas lineæ veste non uti.*

3 *Cethegis distincto amictu.*] Porphirion interpres Horatii, in arte Poëtica, ibi:

Fingere cinctutis non exaudita Cethegis.

Omnes, inquit, *Cethegi morem servaverunt eundem: inter cætera descriptam tamen retinuerunt. Nunquam enim tunica usi sunt. Ideo cinctutos eos dicit, quoniam cinctum est genus tunicæ infra pectus aptatæ. Alii autem intelligunt cinctutis, id est, militaribus viris, & ad militiam paratis: unde per contrarium dicit Poëta:*

—— *Distinctos Mulciber Afros,* id est, *imbecillos ad militiam*, de qua re alibi dicam. Sed quod ad hunc locum pertinet, credo Alexandrum hîc voluisse dicere, *cinctuto amictu*; nisi potius voluerit dicere *distincto*; at id omnino contrarium esset iis, quæ supra diximus. Verum haud dubie, *cinctuto* legendum est, ex Porphirione ubi supra, cui adstipulatur illud Lucani l. 2.

—— *Exertique manus vesana Cethegi.*

& Silii de eodem, aut alio ejusdem nominis, loquentis libro 8. non adeo longe à fine:

Ipse humero exertus gentili more parentum

Difficili gaudebat equo. ——

4 *Flaminiis.*] Festus Pompejus l. 9. *Ignem*, inquit, *ex domo Flaminia efferri non licebat, nisi divinæ rei gratia:* sed tamen vide num id intelligendum sit de domo Flaminis, qui è sacerdotibus erat non Flaminiorum.

5 *Suilli.*] Plutarchus tum in vita Publicolæ, cum Problematis cap. 40. autoritate Fenestellæ.

6 *Bubulci.*] Plutarchus dictis in locis, & Plinius lib. 18. cap. 3. post prin. Cajus autem Junius Bubulcus Consul, semel & iterum est, apud Livium 1. Decad. lib. 9. item & Censor, & postea Dictator, ejusdem lib. 10. post princ. & C. Attilii Bubulci Consulis, meminit Paulus Orosius lib. 4. cap. 10. *

GOTHOFRIDUS.

* *Bubulci.*] *Bubulcus* Juniorum cognomen fuit, quod optime bubus quærerent.

TIRAQUELLUS.

7 *Bupecii.*] Nihil de his quod nunc recorder, legi.

8 *Caprarii.*] Capritiorum & Caprariorum familias fuisse dicit à capris dictas, Varro de re rustica, lib. 2. cap. 1. interpres tamen Plutarchi in Publicola, Caprarios vertit eos, qui à capris cogno-

Porcii, Ovinii, Caprilii, Equitii, Tauri.

[1] Porcii, [2] Ovinii quoque, [3] Caprilii, [4] Equitii, & Tauri, à pecudibus & armentis cognomenta familiæ tulere: ex quibus claros illustresque viros militiæ domique multos fuisse, fama vulgavit. Rursus [5] ex corporis vitio, aut membri jactura magis quam honestamento plures dicti cognominatique sunt, quos recensere, & brevi perstringere, de quibus meminisse potuimus, non pigebit. [6] Strabones, Pæti, [7] & [8] Cæci, ex oculorum vitio cognomenta invenere: tametsi [9] pætos habere oculos, laudi plerunque datum sit;

Ex corporis vitio, Strabones, Pæti, Cæci.

cognomina sumpserunt: & legimus C. Cæcilium Metellum Caprarium consulem * fuisse cum C. aut ut alii legunt Cn. Papyrio Carbone, anno urbis 641. Scio autem Ciceronem de eo dicere, l. 3. de Orat. *matrem ipsius si quintum pareret, asinum fuisse parituram.* Sunt & alias caprarii, custodes caprarum, apud Var. de re Rust. lib. 2. c. 3. & Columel. lib. 3. cap. 10.

GOTHOFRIDUS.

* *Legimus Caprarium consulem fuisse.*] Et Caprarii cognomen ex contumelia traxisse.

TIRAQUELLUS.

1 *Porcii.*] Idem Varro & Plutarch. ubi supra.

2 *Ovinii.*] Varro eodem loco. Lampridius autem in Alexandro Severo, mentionem facit Ovinii Camilli Senatoris antiquæ, ut dicit, familiæ. *

GOTHOFRIDUS.

* *Ovinii.*] Quod si legas *Oviculæ*: Fabius enim Maximus *Ovicula* dictus fuit, quia moribus fuit humilibus. Plutarchus in Fabio: author de viris illustrib. Nisi *Ovinios*, dicamus eos fuisse, qui & Junii. Hi autem dicti, à quodam Æneæ comite, teste Dione. Nam hic author *Oviculæ* meminit.

TIRAQUELLUS.

3 *Caprilii.*] Jam de iis diximus, de quibus ut vides ita loquitur hic Alexander, tanquam diversæ essent familiæ Caprariorum, & Caprilionum.

4 *Equitii & Tauri.*] De his duobus Varro, ubi supra: ibique ultra eos qui hic nominantur, Vitulos quoque à pecore dictos putat. Statilii autem Tauri bis consulis ac Triumphalis meminit Suetonius in Nerone cap. 35. & Varro ubi supra, Dion lib. 49. Vellejus Paterculus lib. 2. Item Sex. Pacuvii Tauri ædilis plebis, Plinius meminit lib. 34. cap. 5.

5 *Ex corporis vitio.*] Plutarch. in vita Coriolani.

6 *Strabones.*] Plutarchus ibi, & præterea, Plin. libro 7. cap. 12. & lib. 11. cap. 37. & Nonius Marcellus lib. 17. de quo vide infra in verbo, *Pætus.*

7 *Pæti.*] Plinius dicto lib. 11. c. 37. & Plutarch. ubi supra. Livius autem Decad. 1. libro 8. memorat P. Ælium Pætum consulem, & ejusdem lib. 10. de quo vide infra, sub verbo, *Pætus.* refert Livius augurem, & paulo post consulem M. Fulvium Pætum. Et plures Epist. Cic. ad C. Papyrium Pætum lib. fam. 9.

8 *Cæci.*] Plutarchus ibi.

9 *Pætos habere oculos.*] Venus enim oculis pætis fuisse dicitur Virg. si is est, in obscæno carmine.

Notas habemus quisque corporis formas,
Phœbus crinosus, Hercules lacertosus,
Trahit figuram virginis tener Bacchus,
Minerva flavo lumine, Venus, pæta.

Et Varro de numismatis apud Persianum lib. 6. *Non hæc res de Venere Pæta strabam facit* ἐπ᾽ ὀφθαλμῶν. De Pæto illud

sit; sunt enim ad lasciviam proniores. Sicut [1] Licinii & [2] Limi, alteri quod parvis ocellis nascerentur: alteri, quod limis oculis intuerentur. [3] Horatio illi qui Thuscorum copias detinuit solus, quod alterum in bello amisit oculum, Coclitis nomen fuit: quamvis quod esset unoculus, Cyclopem, mox lapsa consuetudine, pro Cyclope Coclitem appellatum ferant. A simis vero naribus vel repandis, [4] Silos & Si- *Licinii. Limi. Cocles. Sili, Simi.*

illud Horatii lib. 1. Serm. Satyr. 3.

—— *Strabonem*

Appellat paetum pater ——

quo in loco Acron, *Paeti*, inquit, *proprie dicuntur, quorum huc atque illuc oculi celeriter vertuntur.* Porphirion autem alter interpres, *Strabo*, inquit, *qui est detortis oculis, Paetus, leviter declinatis.*

1 *Licinii.*] *Luscinii* ut puto, voluit aut debuit dicere ex Plinio libro 11. cap. 37. ubi tradit Ocellas Luscinios injuria cognomen habuisse, qui parvis essent oculis. Nam quod Licinii ab oculorum vitio dicti sint, nusquam opinor, lectum est. Cicero autem in oratione legis Agrariae, *Luscinos* nominat honoribus & rebus gestis ornatos: & A. Gellius lib. 17. cap. 21. memorat Q. Fabricium Luscinum cum Q. Æmylio Pappo censorem.

2 *Limi.*] De limis oculis Plautus in Milite glorioso, & Ovidius l. 3. Amor. Eleg. 1. & Plinius lib. 8. cap. 16. sed an fecerint cognomen familiae cuipiam, ignoro.

3 *Horatio.*] Plutarch. in Publicola, *Horatio*, inquit, *quod alterum oculum in bello amisisset, cognomentum Cocles est inditum*: quod & ipsum ante scripserat Dionysius Halicarnas. l. 5. Subdit autem Plutarchus, *quosdam id ex simitate nasi tractum autumasse, quia sub ipsa fronte ita depressus demissusque erat, ut nullum fere inter oculos discrimen extaret, ipsaque supercilia commixta interim confusaque essent. Idcirco volentibus eum plerisque Cyclopem appellare, delapsa loquendi consuetudo obtinuit, ut Cocles à plurimis diceretur.* Plinius autem l. 11. capite 37. *ab iisdem qui altero lumine orbi nascerentur, Coclites vocabantur.* At Varro de lingua Latina libro 5. aut aliorum computatione 6. *ab oculo* ait, *cocles, ut ocles dictus, qui unum haberet oculum*, citatque illud Plauti in Curculione.

LY. *Unoculo salve.* CUR. *quaeso derides ne me?*

LY. *De Coclitum prosapia te esse arbitror.*

Nam hi sunt unoculi.

Cujus loci autoritate Servius libro 8. Æneidos, ad id,

—— *Auderet qui vellere Cocles.*

Scribit *luscos coclites dixisse antiquos: unde & Cyclopas dictos coclites, quod unum oculum haberent.*

4 *Silos.*] Cicero l. 1. de natura deorum. Plutarchus in Coriolano, Quintilianus lib. 1. cap. & Fest. Pompejus l. 17. ubi ita scribit, * *Silus appellatur naso sursum verso repando: unde galeae quoque à similitudine Sila dicebantur.* Valerius autem Maximus libr. 6. cap. 1. memorat Cn. Sergium Silum, & Seneca lib. 1. controvers. contr. 2. Albutium Silum oratorem, & iterum libro 2. controvers. 3. Fuere quoque & Silii, ex quibus P. Silius propraetor ad quem extant epistolae Ciceronis 36. & seq. libro 13. Famil. & C. Silius apud Tacit. lib. 3.

GOTHOFRIDUS.

* *Silus.*] Glossis: *Silo* σιμὸς & *Cillico.* Arnob. 3. adversus gentes: *Ergo esse dicendum est quosdam capitones, silunculos, frontones, labrones, in his alios mentones, nasicas atque nasicas.*

Silones, Chilones, Labeones, Nasones, Flacci, Capitones, Frontones, Burri.

& [1] Simos: à superciliis, [2] Silones: à labiorum magnitudine, [3] Chilones & [4] Labeones: à naso, [5] Nasones: ab auribus mobilibus, [6] Flaccos: à capite [7] Capitones, à fronte [8] Frontones, dictos accepimus: sicut à colore, [9] Burros, Ni-

TIRAQUELLUS.

1 *Simos.*] Plinius lib. 11. c. 37.

2 *Silones.*] *Cilones* hic & statim post dicendum esse videri potest ex Pompejo Festo libro 3. ubi posteaquam de Chilone dixit, uti mox dicemus, statim subdit *Cilo, sine aspiratione, cui* * *frons est eminentior, ac dextra sinistraque velut recisa videtur.* At Sosipater Charisius artis Grammaticæ lib. 1. *Cilones*, inquit, *dicuntur, quorum capita oblonga, & compressa sunt.* Verum Nonius Marcellus tradit *Silones dictos à superciliis prominentibus, à Sileno, qui hirsutis superciliis pingebatur*, idque autoritate Varronis in γνῶθι σεαυτόν: *nonne non autem scribunt esse grandibus superciliis Silonem Quadratum, &c.* Ex quibus potes intelligere corrigendum quod statim habet Alexander, hos dici *qui sunt præminentibus superciliis*, & scribendum, *prominentibus*: differunt enim præminere & prominere. Seneca libro 2. controv. 1. meminit Pompeji Silonis oratoris.

GOTHOFRIDUS.

* *Cilo.*] Glossis: *Cillo* ἀπερκέφαλος, iisdem etiam dicitur *capito.* Hinc Fabius *Cilo* dictus *l.* 1. *ff. de offic. præf. urbis. l. ultima ff. de offic. præf. urbis.*

TIRAQUELLUS.

3 *Chilones.*] Festus ubi supra, *Chilo*, inquit, *dicitur cognomento à magnitudine labrorum.*

4 *Labeones.*] Plinius lib. 11. cap. 37. & Donatus in Eunucho Terentii act. 2. sc. 3. Verum Priscianus tradit hos à *labe* dictos: fuere autem Antistii Labeones Jurisconsulti, de quibus in *l. posteriore, ff. de orig. juris.* & Tacitus l. 3. ante fin. At Sosipater Charisius artis Gramm. l. 1. Verrii Flacci autoritate dicit *à labris immodicis Labeones* dictos.

5 *Nasones.*] Ovidius Naso cognominatus fuit, & Sextius Naso inter conjuratores necis Cæsaris, apud Appianum lib. 2. bellorum civilium, & Cn. Otacilius Naso Ciceroni epist. 34. Famil. lib. 13.

6 *Flaccos.*] Plinius l. 11. cap. 37. *aures, ait, homini tantum immobiles: ab his Flaccorum cognomina.* Cicero libro primo de natura deorum. Livius autem 3. Decad. lib. 5. memorat Q. Fulvium Flaccum consulem cum Appio Claudio: & eundem sive alium ejusdem nominis censorem. Valerius Maximus lib. 2. cap. 2. & M. Furium Flaccum, ibidem: & C. Avianum Flaccum Cicero epist. 56. Famil. l. 13. Omnibus autem nota est historia Sulpitiæ, M. Fulvii Flacci uxoris, quæ censura omnium matronarum à centum probatissimis haud temere electa est, quæ simulachrum Veneris monitu librorum Sibyllinorum dedicaret, apud Plinium lib. 7. c. 35. Valerium Maximum lib. 8. cap. 16. & Solinum c. 7.

7 *Capitones.*] Cicero lib. 1. de natura deorum. Idem autem Epist. Familia. lib. 13. Epist. 30. C. Atteji Capitonis meminit: & alterius Atteji Capitonis, Tacitus lib. 3. & Itei Capitonis, idem lib. 13. & Asinii Capitonis, A. Gellius libro primo cap. 20. & 21. & Fonteji Capitonis Tacitus lib. 4. & 17.

8 *Frontones.*] Cicero in Antonianis, & Lactantius libro de opificio Dei.

9 *Burros.*] Quintilianus lib. 1. c. 8. Sextus autem Pompejus l. 2. *Burrhum* cum aspiratione scribit, dicitque antiquos *Burrhum* dicere, quod nunc dicimus *rufum*: unde rustici *Burrham* appellant buculam, quæ *rostrum* habet *rufum*: pari modo rubens cibo ac potione ex prandio *Burrhus* appellatur.

Burri.

[1] Nigros, [2] Rufos, [3] Aquilios & [4] Rutilios. Dixere autem Silos, naribus sursum versus repandis: Silones vero, qui præminenti supercilio forent, [5] Galbas quoque à colore gal-

Nigri, Ruffi, Aquilii, Rutilii, Sili, Galbæ.

Burri præfecti cohortium prætoriarum meminit Tacitus lib. 14. & Suetonius in Nerone 35.

1 *Nigros.*] Plutarchus in Coriolano, Spartianus in Pescennio Nigro. Tacitus autem lib. 3. memorat Bruttedium Nigrum ædilem: & C. Cæcilii Nigri Quæstoris sub Verre prætore, meminit Cicero in Verrem actio. 1. & ibi Asconius Ciceronis interpres in argumento.

2 *Rufos.*] Plutarchus ibi, & Quintilianus dicto libro 1. cap. 8. Minutii Rufi meminit Cæsar lib. 3. belli civilis: & P. Sulpicii Rufi, idem lib. 4. belli Gallici. Seneca lib. 2. controv. 2. Vibii Rufi. Extatque epistola Ciceronis ad Sextilium Rufum Familiar. libro 13. epist. 24. & ad Titum Rufum prætorem urbanum eodem libro epist. 34. Et Q. Minutii Rufi ædilis plebis, & L. Julii Rufi, & M. Cœlii Rufi prætoris meminit Livius 4. Decad. libr. 2.

3 *Aquilios.*] *Aquilum* colorem quendam esse liquet, ex Suetonii Augusto, cap. 79. *colorem inter aquilum & candidum.* Quis autem qualisve is fuerit, declarat Pompejus Festus libro 1. Satisque constat Aquiliorum familiam Romæ fuisse; nam & de Aquiliis meminit Plinius secundus, & is est, de viris illustribus 10. & de Aquilio Regulo fit mentio in *l. Aquilius. ff. de donat.* quamquam nonnulli ibi legunt *Attilius*, sed in Pandectis Florentinis legitur *Aquilius*: & de alio Aquilio trib. plebis, qui legem Aquiliam rogavit, *l. 1. ff. ad l. Aqui.* & de alio item Gallo Aquilio Jurisconsulto *l. 2. §. Post hos Quintus, ff. de orig. juris*, nisi idem fuerit, sed de hoc etiam meminit Tullius libro de officiis 3. Fuit & alius C. Aquilius, his multo antiquior, qui consul vigesimus fuit cum T. Sicinio apud Livium Decad. 1. lib. 2.

4 *Rutilios.*] Sextus Pompejus Festus lib. 16. Rutiliorum autem familiam apud Romanos antiquam testimonio est C. Martius Rutilius, ter consul, Dictator primus de plebe, & Censor apud Livium Decad. 1. libr. 7. Est & P. Rutilius consul apud Valerium Maximum lib. 2. cap. 2. & P. Rutilius à M. Scauro repetundarum accusatus, ut scribit Tacitus lib. 3.

5 *Galbas.*] Suetonius in Galba capite 3. *Qui primus*, inquit, *cognomen Galbæ tulit, cur, aut unde traxerit, ambigitur: quidam putant quod oppidum Hispaniæ frustra diu oppugnatum, illitis demum galbano facibus, succenderit: alii quod in diuturna valetudine, galbeo, id est, remediis lana involutis assidue uteretur: nonnulli, quod præpinguis visus fuerit, quem Galbam Galli dicant: vel contra quod tam exilis, quam sunt animalia quæ in æsculis nascuntur, appellantur que galbæ.* Cassiodorus autem scripsit, *Galbam à lucido corpore* dici, quia *Galbeus*, ut dicit, *est passeris nomen luteis pennulis.* Quintilianus lib. 1. c. 8. inter alia cognomina, quæ ex secretiore quadam causa imposita sunt, ponit, nec aliter declarat, uti nec in aliis multis, in quibus illum in hac tractatione citavi. Est autem Sergii Galbæ epistola ad Ciceronem, inter hujus familiares l. 10. Fuit & alius multo antiquior ita cognominatus à Catone Censorio repetundarum accusatus, ut scribit Tacitus lib. 3. cujus etiam meminit Paulus Orosius lib. 4. cap. 20. & Eutropius lib. 4. c. 2. & Servius Galba memoratus Cæsari lib. 3. belli Gallici, initio, & Servilius Galba inter Cæsaris interfectores commemoratus Appiano, lib. 2. Bellorum civilium. & P. Servilius Galba, unus ex competitoribus Ciceronis in consulatu, apud Asconium Pædianum in argumento Orationis Ciceronis in toga candida contra C. Antonium & L. Catilinam.

1 *Lappas.*]

galbulæ avis credunt denominari. Est enim passeris genus luteis pennis, tametsi à galbeo indumento aliqui dictos asseverent. Et [1] Lappas, ab inculto capite: & [2] Suras, à surarum nervositate: & [3] Halas, [4] à fœdo oris halitu: [5] Cossosque, quod rugosi corporis forent: sunt enim vermes seu teredines, quos in vetustis lignis cum cariem contraxere, genitos inspicimus. Sicut [6] Ænobarbos ab æris funi-

Lappa, Suræ, Halæ, Cossi. Ænobarbi.

1 *Lappas.*] Quid sit *Lappa* videris ex Plinio libr. 18. cap. 17. & plenius lib. 21. cap. 17. Sed quid ad hanc hominum appellationem pertineat, non video: idem tamen quod hic Alexander, scripsit Cælius Rhodiginus l. 24. cap. 5.

2 *Suras.*] Aliter Plutarchus in Cicerone, ubi de Cornelio Lentulo *Sura* loquitur: quem à *sura* quidem cognominatum tradit, sed alia de causa quam Alexander scripserit. Cornelii *Suræ* meminit Martialis l. 6. Epigr. & Manlii *Suræ* causidici meminit Quintilianus.

3 *Halas.*] Eo cognomine quosdam Romanos fuisse vocatos scimus, & inter alios laudatissimum illum C. Servilium *Halam*, magistrum equitum L. Quintii Cincinnati Dictatoris: qui ipse *Hala* seditiosum illum Sp. Melium obtruncavit, apud Livium Decad. 1. libro 4. quique bis consul fuit, apud eundem lib. 4. & 7. ejusdem Decad. 1. Sed unde ita sint vocati, non recordor me legisse, nisi apud Cælium Rhodig. lib. 1. cap. 5.

GOTHOFRIDUS.

4 *Halas à fœdo oris halitu.*] Iidem hircosi & scabrones, in *l. 12. in fin. ff. de ædilitio: illi hircum olent, his scabræ & sordidæ gingivæ ex abluendi negligentia.* De olente hircum vide Horatium & Senecam epist. 87. Iidem *Axillæ*, ab axillarum fœtore, & in Glossario, cap. de membris humanis, *Alæ μασχάλαι, Hircus τράγος.*

TIRAQUELLUS.

5 *Cossos.*] Sex. Pompejus lib. 3. & de hujusmodi vermibus præter illum Plinius * libro 11. cap. 33. & lib. 17. c. 14. & lib. 30. cap. 13. ubi hos Cossos vocat. Quis autem ignorat Cornelium Cossum, illum Tribunum militum, qui de Larte Tolumnio rege Veientum occiso, spolia opima retulit, apud Liv. Decad. 1. lib. 4. & Val. Maximum lib. 3. cap. 2. & Plutarch. in Marcello. De quo illud Virgilii 6. Æneid.

Quis te magne Cato tacitum, aut te Cosse relinquat.

Is idem consul creatus fuit cum T. Quintio Pœno, iterumque cum L. Furio Medullino, & tertium cum eodem, ex citato Livii testimonio. Fuitque alter P. Cornelius Cossus Tribunus militum consulari potestate, eodem libro 4. Alius item Aulus Cornelius Cossus cum M. Valerio Corvino Consul, Livii ejus Decad. lib. 7. Alius præterea Cossus præfectus urbis sub Augusto, de quo Seneca ad Lucilium epist. 1. Tacitus libro 15. loquitur de Cornelia Vestali ex familia Cossorum.

GOTHOFRIDUS.

* Præter hos autem authores Glossarii author: *Cossus*, ξύλου σκώληξ. *teredines* iidem & *termites* dicti à *terendo*. Est igitur in ligno termes aut teredo quod vermis in carne, tinea in vestimentis, eruca in olere, Tarmes in lardo. 12. Isid. 5.

TIRAQUELLUS.

6 *Ænobarbos.*] Suetonius in Nerone, cap. 1. & Plutarch. in Paulo Æmylio.

simillimo capillo, multos dictos volunt. [1] C. Mutius vir clarus genere factísque, cum Porsennam gladio impeteret, quod scribam pro rege obtruncarat, à clade dextræ manus, quam sibi ad ignem deflagravit, Scævolæ nomen tulit. Inde [2] cognomentum Scævolæ multis Romæ factum est. Scævum enim Græce lævum designavit. [3] Plautos etiam & *Plauti.* *Ploti.*
[4] Plotos, quod supra modum pedibus planis essent. [5] Plancis verò & [6] Pansis, à vola pedum pariter id nominis fuit: *Planci.* *Pansæ.* *Valgi.*
cujus familiæ numeratur [7] Numatius Plancus, vir prætorius & consularis, qui sub disciplina Ciceronis evasit orator summus. Sic [8] Valgi, [9] Vari, [10] Vatiæ, [11] Vatinii & Scau- *Vari.* *Vatiæ.* *Vatinii*

1 *C. Mutius.*] Livius hanc historiam & hinc nominis Scævolæ principium elegantissimè scribit, Decad. 1. lib. 2. & Dionysius Halicarnassæus.

2 *Cognomentum Scævolæ.*] Festus Pompejus l. 10. ubi de *Leva* loquitur.

3 *Plautos.*] Plinius lib. 11. cap. 45. & Sex. Pompejus lib. 14. & Quintilianus lib. 1. cap. 8.

GOTHOFRIDUS.

Plautos.] Glossis: *Plautus* βλαύ-τος, qui nullam in medio pedis cavitatem habet.

TIRAQUELLUS.

4 *Plotos.*] Festus dicto libr. 14. sed ad quos referes, ad hos, an ad Plautos illos, qui Plautii cognominati sunt? nam C. Plautium consulem cum C. Fabio, iterumque cum Manlio Torquato, memorat Livius Decad. 1. l. 7. Sed & Plautios Lucium, Cneum, & Publium legas 1. Decad. lib. 8. & Aulum Plautium in Nerone Suetonii cap. 35.

5 *Plancis.*] Plinius dicti l. 11. c. 45. & Quintilianus lib. 1. cap. 8. & Pompejus lib. 14. ubi docet *plancas* tabulas *planas* dici, atque ab hujusmodi tabulis *Plancos* appellari, qui supra modum pedibus plani sunt. Lucii autem Planci consulis tempore Augusti meminit Sueton. in Augusto, & T. Munatii Planci Tribuni plebis Asconius in orationem pro Milone.

GOTHOFRIDUS.

* *Plancis.*] Glossis: *Plancus* πλα-τύπους.

TIRAQUELLUS.

6 *Pansis.*] Plinius & Quintilianus ubi supra: Cassiodorus vero dicit, dictos ab *expansis capillis*. Cæterum Livius 1. Decad. lib. 10. memorat Apulejum Pansam consulem cum M. Valerio Maximo. Fuit & alius Pansa cum Hirtio, qui ambo perierunt in bello Civili adversus Antonium & Augustum.

7 *Numatius Plancus.*] Hujus sunt, ut quidam putant, plurimæ epistolæ elegantissimæ ad Ciceronem & Ciceronis ad eum, familiarium libr. 10. & de hoc quoque loquitur Plutarchus in Catone Uticensi. Sed illi Planco, sive hic fuerit, sive alius, prænomen Cneus fuit, ut videre est, ex illius ipsis epistolis. At hujus Numatii Planci haud dubie meminit in Augusto Suetonius cap. 7. ubi scribit ex illius sententia, *Octavium cognomen Augusti assumpsisse: hic autem*, ut scribit Eusebius Chronographus, *cum Galliam comatam regeret, Lugdunum condidit.*

8 *Valgi.*] Sex. Pompejus lib. 19. in verbo, *Valgos.*

9 *Vari.*] Pompejus ibidem, verbo, *Vari.* Cicero de natura deorum lib. 1. Plinius libr. 11. cap. 45. Nonius Marcellus in verbo *Vari*, hos *Varos* appellat.

Scauri. [1] Scauri, quod varias haberent suras, aut crura pedum intorta, vel quod talis præminentioribus forent. In Scauris enim adnumerantur præcipuæ nobilitatis viri: quorum familiam in [2] Scauro Mamerco, qui majestatis reus causam dixit, extinctam fuisse volunt. Ex Metellis uni, quod frontem vitta ligatus ambularet, [3] Vittato: alteri, quod funebres ludos & viscerationem sine mora exolvendos curavit, [4] Celeri nomen datum: tertius, quod à Furio tribuno patris reditum exoravit, [5] Pius cognominatus est. [6] Falconum, quod pollices pedum introrsus curvatos Falconis instar haberent. Et [7] Sedigiti, quod senis plerunque digitis: & [8] Tuditani,

Scaurorum familia quando extincta. Vittatus. Celer. Pius. Falcones, Sedigiti. Tuditani.

pellat. Fuit & aliud cognomentum non longe ab hoc differens, scilicet *Varii*, pro his qui è semine vario, id est, è meretrice prodeunt. Sic enim appellatum Heliogabalum illum imperatorem diffamatissimum, tradit in illius vita Lampridius. Actium autem Varum memorat Cæsar belli civilis l. 1. & Q. Titanium Varum præfectum equitum Hircius, lib. 8. belli Gallici. & Lentulum Varum, Julius Paulus *l. Impro. rar. ff. ad municipalem.*

10 *Vatia.*] Plinius ubi supra. Seneca in epistolis ad Lucilium, loquitur de hortis Servilii Varii: & Varro de re rustica, ubi de canis forma, *Canis pedibus* ait, *potius varis quam vatiis.* *

GOTHOFRIDUS.

* *Vatia.*] *Varii* & *Vatii* meminit *lex 10. in fin. ff. de ædilitio edicto.*

TIRAQUELLUS.

11 *Vatinii.*] Plinius eodem loco: ubi & nonnulli legunt *Vatieni*, ut scribit Hermolaus Barbarus in ejus loci castigatione. Et ejus nomine est Narbonensis Orator nobilis apud Martialem in epigram.

Dicti patria Narbo Vatieni. ——

& apud Eusebium Chronographum.

1 *Scauri.*] Quintil. & Plinius ibidem.

2 *Scauro Mamerco.*] E prosapia veteri fuit hic, vir consularis, sub Tib. Cæsare, de quo Tacit. lib. 3.

3 *Vittato.*] Plutarchus in Coriolano.

4 *Celeri.*] Plutarchus ibidem, & in Romulo, Asinii autem Celeris viri consularis meminit Plinius l. 9. c. 17.

5 *Pius.*] Ejus rei historiam recitat Valerius Maximus libro 5. cap. 2. Sic Antoninus primus hujus nominis imperator, *Pius* cognominatus est, ut tradit Julius Capitolinus, hujus cognominis multas rationes ponens in vita ipsius Antonini post princip. Refert autem *Suetonius* in Tiberio cap. 17. quod cum Romani peterent, ut ipse Tiberius *Pius* cognominaretur, Augustus intercessit. Seneca lib. 1. Suasoriarum 1. contr. 2. & lib. 2. controv. 1. & 2. mentionem facit Cestii Pii oratoris.

6 *Falconum.*] Sext. Pompejus lib. 1. Livius autem 3. Decad. lib. 10. & Decad. 4. lib. 1. memorat Valerium Falconem prætorem.

7 *Sedigiti.*] Ex Plinio l. 11. c. 43. Notus est autem omnibus Volcatius Sedigitus, qui Jambis judicium suum de Latinis Comicis interposuit, apud A. Gellium lib. 15. cap. 24.

8 *Tuditani.*] Festus lib. 18. *Tudites*, inquit, *mallei à tundendo dicti: inde & cuidam cognomen Tuditano fuit, quod mallei similis caput habuerit.*

1 *Malici.*]

ditani, quod malleo simili capite nascerentur, cognomen gentilitiæ stirpis invenere. Tudites enim mallei, à tundendo dicti sunt. Sic [1] Malici & [2] Bronci, alteri quod magnis malis & buccis tumidioribus essent: alteri, quod ore sine labiis nascerentur. [3] Capellas quoque, à capillorum hirsutie dictos volunt. Et [4] Cenestellas, à calvitie: [5] Columellas, à proceritate: [6] Arvinas, à pinguedine: [7] Nasicas, ab adunco naso: & [8] Mammulas quasi papillosos, ab ipsa re denominatos ferunt. [9] Leccæ quoque inexhausta libido, & obscœnus amor, gentilium nomen dedit. Quinctiam ex variis fortunæ casibus multos clara nomina sumpsisse inve- *Malici. Bronci. Capellæ. Cenestellæ. Columellæ. Arvinæ. Nasica. Mammulæ. Lecca. Ex fortunæ casibus.*

1 *Malici.*] Idem Festus libro 12. *malici*, ait, *cognominantur homines malarum magnarum, atque oribus late patentibus.*

GOTHOFREDUS.

* *Malici.*] Vide Festum in *Mallici*, ubi alii legunt *Malici*: quod veteres μαλλὰς, τὰς σιαγόνας appellarunt. Igitur & *Mallici* sunt gulosi, ut & ab eadem ratione γναθῶνες gulosi.

TIRAQUELLUS.

2 *Bronci.*] *Broccos* dicit Plinius, libro 11. cap. 37. *Labra*, inquit, *à quibus Brocci. Bruncos* autem Nonius Marcellus: dum scribit, *Brunci sunt producto ore pro dentibus*, in idque citat illud Lucilii Satyr. lib. 3.

Bruncus necit lanam dente recisa, &c.

3 *Capellas.*] Nullibi hæc memini legere me, nisi apud Rhodiginum qui ab hoc authore, ni fallor, acceperat, ut alia pleraque in libro 24. cap. 5. Omnes autem norunt nomen Martiani Capellæ qui de Mercurii & Philologiæ nuptiis scripsit.

4 *Cenestellas.*] *Fenestellam* scribit Cælius Rhodiginus prædicto loco. At Hadrianus Junius in commentario de Coma, cap. 11. ponit *Cenestellam*, ut hic autor quem solum ille citat.

5 *Columellas.*] Donatus in Phormionem Terentii scribit *columellas* apud veteres dictos *servos majores domus: ut columina familiæ.*

6 *Arvinas.*] Servius enarrans illud 7. Æneid.

Et spicula lucida tergunt ——

Arvina pingui.

Arvina, inquit, *est durum pingue inter cutem & viscus*: laudat ejus rei authorem Suetonium libro de vitiis corporalibus. Ego scio Arvinas quosdam esse cognominatos, ut Aulum Cornelium Arvinam dictatorem apud Livium Decad. 1. lib. 8. ante finem. & P. Cornelium Arvinam consulem cum Q. Martio Tremulo ejusdem Decad. lib. 6. sed an id illis cognomen à pinguedine, nescio me legisse.

7 *Nasicas.*] Idem Cælius lib. 24. cap. 5. Inferius autem dicit hic non ab adunco naso, sed à majoribus naribus dictum Scipionem Nasicam, quod est diversum: nec tamen scio unde utrunque acceperit. Scipionis autem Nasicæ multi meminerunt, & inter cæteros *Pomponius lege 2. §. post hunc Appius, ff. de orig. juris*, & Cicero lib. 5. Tuscula.

8 *Mammulas.*] Idem Cælius habet ibidem. At Livius 3. Decad. l. 3. memorat A. Cornelium Mammulam proprætorem Sardiniæ.

9 *Leccæ.*] Idem & Cælius. Livius autem Decad. 4. libro 2. M. Porcii Leccæ tribuni plebis, & libro 3. P. Porcii Leccæ prætoris meminit.

1 Cor-

invenimus. Valerio tribuno militum, cum ad singulare certamen à Gallo provocatus descendisset, quod pugnanti in galea corvus insedisset, [1] Corvini nomen factum. Et T. Manlius, quod prævalidum hostem comminus trucidasset, induviasque hosti torquem detraxisset, [2] Torquati nomen assumpsit. [3] Druso quoque à duce Druso pugna singulari victo, clarum familiæ nomen datum. Rursus [4] Buteones dicti, quod autori familiæ, cum classi præfectus à portu solveret, Buteo avis felici omine insedit, quo augurio insignem de hoste victoriam tulit. Ea enim [5] triorches, quod treis habeat testes, nuncupatur. Et [6] Lænatos quod eo vestis genere utebantur, [7] quæ χλαῖναι dictæ. Quorum M. [8] Popilius Lænas princeps familiæ fuit, qui consul & flamen, cum lænam indutus sacrum faceret, orto patrum & plebis tumultu, ut erat amictus, in forum processit, magnificaque oratione seditionem compressit, & rixam

Corvini. *Torquati.* *Drusi.* *Buteones.* *τριόρχης.* *Lænati.*

1 *Corvini nomen.*] Ex Livio hanc historiam late describente, Decad. 1. lib. 7. & Plinio de viris illustrib. 29. & Paulo Orosio lib. 3. cap. 6.

2 *Torquati nomen.*] Ex eodem Livii libro, & ex Tullio lib. 1. de Finibus, & 4. Tuscula. & 3. Officiorum, & Plinio lib. 33. cap. 1. & 11. & Suetonio in Caligula cap. 35. & A. Gellio libro 9. capite 14. Plutarchus autem in Mario, putat id cognomen ex forma & modo corporis impositum fuisse.

3 *Druso quoque.*] Suetonius in Tiberio, cap. 3. *Drusus, ait, hostium duce Druso comminus trucidato, sibi posterisque cognomen fecit.* Livii autem Drusi seditiosi viri meminit Lucius Florus epitome rerum Romanarum lib. 3. & M. Livii Drusi, autor est Plinius de viris illustribus, 66.

4 *Buteones.*] Plinius lib. 10. cap. 8. memoratur autem inter cæteros cognomines M. Fabius Buteo dictator, & postea ædilis curulis 3. Decad. l. 3. & 10. & Plutarchus in Fabio. Sed & Buteonis oratoris meminit Seneca Controversia 1. lib. 2.

5 *Triorches.*] Ibidem Plinius, & Aristoteles historiæ animalium lib. 9.

6 *Lænates.*] Quintilianus libro 1. cap. 8. Apud Livium Decad. 1. lib. 7. M. Popilius Lenas quater consul fuit: verum is *Lenas* sine diphthongo, non *Lænas*, vocatur, ut inde ortum dici non possit, quod hic dicitur: quanquam scio plurima vocabula nunc sine nunc cum diphthongo scribi. fuit autem & Cajus Lænas poëta Lyricus, cujus meminit Donatianus in Poëtica.

7 *Quæ χλαῖναι dictæ.*] Plutarchus in Numa autoritate Jubæ scribit, *lænas* apud Romanos eas esse dictas, quæ Græcis χλαῖναι vocantur.

8 *Popilius Lænas.*] Cicero de claris oratoribus de eo sic ait: *Qui cum consul esset, eodem tempore, sacrificiumque publicum cum læna faceret, quod erat Flamen Carmentalis, plebis contra patres concitatione & seditione nuntiata, ut erat læna amictus venit in concionem.*

xam sedavit. [1] Livio Salinatori, quod in censura ex salaria annona novum vectigal statuisset, sal cognomentum dedit. *Salinator.* Ex Sabinis vero [2] Claudios, ab autore Appio Clauso gentis principe, qui cum multitudine clientum Romam commigravit, deductos ferunt: [3] ex qua familia multi insignes nobilitate & honoribus, contra furores tribunitios, pro patribus perpetui defensores extitere. *Claudii.* Hujus generis [4] Appius Caudex cognomento fuit, quod primus classem extra Italiam duxerat, & navali prælio pugnare docuerat. *Caudex.* Dixere autem caudicem, lignorum acervum compactum & conglutinatum, unde & codices. [5] Ea autem Appiorum familia ab apii corona, quam L. Appius in Achaia ludis Nemæis meruit, originem duxisse fertur, *Appii.* cui postea [6] Neronis dixere nomen, quod Sabina lingua fortem designavit *Nero.*

1 *Livio Salinatori.*] Livius 3. Decad. lib. 9.

2 *Claudios.*] Idem 1. Decad. lib. 2. & Dionysius Halicar. lib. 5. Suetonius in Tiberio, cap. 1. hinc illud Virgilii 7. Æneidos,

— Sabinorum prisco de sanguine magnum
Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar.
Claudia nunc à quo diffunditur & tribus & gens.

3 *Ex qua familia.*] Id apud Livium perpetuo videre licet.

4 *Appius Caudex.*] Seneca lib. de brevitate vitæ, *Quis*, inquit, *Romanos primus persuasit navem ascendere? Claudius, is fuit Caudex, ob hoc ipsum appellatus, quia plurium tabularum contextus, caudex apud antiquos vocatur: unde tabulæ publicæ codices vocantur, & naves nunc quoque quæ ex antiqua consuetudine commeatus subvehunt, caudicariæ appellatæ.* Ex quo intelligis caudicem & codicem promiscue eandem rem appellari. Sed & de eo Suetonius in Tiberio cap. 2. *Claudius Caudex primus fretum classe trajecit, Pœnos Sicilia expulit.* De qua re etiam Polybius lib. 1. & de eodem Appio Caudice Plinius de viris illustribus cap. 37. & A. Gellius l. 10. cap. 25. & lib. 17. cap. 21. Sed quod ad naves pertinet, eas *caudicarias* Festus libro sexto dicit ex tabulis grossioribus factas.

5 *Ea autem Appiorum familia.*] Signatam præsente nota impositionis rationem habet ab Apio herba, quamvis fuerint cum tempore literæ in cognomine Appiorum duplicatæ. Aliter autem Cajus Titus Probus in epitome lib. 10. Valerii Maximi, nisi liber subditititius, ejusque titulus sit, dicit *Appium ab Antaco rege Sabinorum prænomen esse*

6 *Neronis.*] Suetonius in Tiberio cap. 1. extremo, loquens de gente Claudia, *inter cognomina & Neronis nomen assumpsit, quo significatur lingua Sabina, fortis ac strenuus.* Idem & A. Gellius l. 13. c. 21. *Id autem sive Nerio, sive Nerienes est, Sabinum verbum est, eoque significatur virtus ac fortitudo. Itaque ex Claudiis, quos à Sabinis oriundos accepimus, qui erat egregia atque præstanti fortitudine, Nero appellatus. Sed id Sabini à Græcis accepisse videntur, qui vincula & firmamenta membrorum νεῦρα dicunt, unde nos quoque Latine nervos appellamus.*

gnavit & strenuum: ex qua [1] nonnulli patricii, alii plebeii: plebeia Marcellorum, patricia vero Pulchrorum fuit. [2] Aurelios quoque ex Sabinis, quod publice his Romæ locus datus foret, ubi Soli sacra facerent, à Sole nuncupatos ferunt, proque Auseliis Aurelii dicti, sicut Valesii, Fusii, & Papysii quondam, nunc [3] Valerii, Furii, & Papyrii, R, primum litera inventa. Is enim Claudius Centinianus, [4] seu Centimanus fuit, qui librum in jure civili conscripsit, & primus R, literam Latinis dedit. Papyrius, à pedum pernicitate, qua victor omnium suæ ætatis æqualium fuit, [5] Cursoris nomen accepit: alteri, ob loquendi tacendique in ætate prætextata prudentiam, [6] Prætextati nomen datum. Præter hos [7] Cati, qui & Cor-

Marcelli, Pulchri. Aurelii. R. literæ inventor. Cursor. Prætextatus, Catus,

1 *Nonnulli patricii.*] Id omnino est Asconii Pædiani. Cui concinens Sueton. initio Tiberii scribit, *Patritia gens Claudia (fuit enim & alia plebeia, nec potentia minor, nec dignitate) orta est, &c.*

2 *Aurelios.*] Pompejus Festus l. 1. *Aureliam, inquit, familiam ex Sabinis oriundam à Sole dictam putant, quod & publice à Populo Romano datus sit locus, in quo sacra facerent Soli: qui ex hoc Auselii dicebantur, ut Valesii, & Papysii, pro eo quod est Valerii & Papyrii.*

3 *Valerii, Furii, Papyrii.*] De Valeriis & Papyriis diximus ex Pompejo: sed & de Valeriis & Furiis idem scribunt Livius, 1. Decadis libro 3. non multo post princ. Macrobius, l. 3. Saturn. cap. 2. & de Papyriis quoque *Pomponius* Jurisconsultus *l. 2. §. post hunc Appius. ff. de orig. juris.* & Quintilianus lib. 1. cap. 6. Quo pertinent quæ Cicero lib. Familiarium epistolarum nono, ad Papyrium Pætum scribit, Lucium Papyrium Crassum primum Papysium vocari desiisse.

4 *Seu Centimanus.*] Hoc acceptum ex dicta *l. 2. §. post hunc Appius.*

5 *Cursoris nomen.*] Livius 1. Dec. l. 9.

6 *Prætextati.*] A. Gellius l. 1. c. 13. & Macrobius 1. Saturnal. cap. 6.

7 *Cati.*] Quid *Catus* significet aperte indicat Cicero lib. 1. de legibus. *Quis igitur prudentem, & ut ita dicam catum, non ex ipsius habitu,* & apud eundem Thuscul. lib. 1. *Ennius aut alius ex veteribus Latinis, dixit, Egregie cordatus homo Catus Ælius Sextus.* Item Thuscula. 2. *Sed homo Catus nunquam terminus, nec magnitudinis, nec diuturnitatis modum:* quamvis nonnulli legant ibi, *Cautus.* Plautus quoque in Mostellaria,

Equidem Pol miror tam catum, tam doctum te.

Et in Menæchmis: —— *Custodi catè.* Ex quibus satis ostenditur *catum* significare prudentem, cautum, callidum. Nam & hinc Mercurius *Catus* dicitur, Horatio lib. 1. Carminum Ode 10. & *catum consilium* Plauto in Epidico. Varro autem de lingua Latina lib. 6. interpretatur, *Cata,* apud Ennium *acuta: hoc enim, inquit, verbo Sabini dicunt: quare Catus Ælius Sextus, non ut ajunt sapiens, sed acutus.* At Donatus in Andriam Terentii scribit *catum dici callidum, doctum, & ardentem* ἀπὸ τοῦ καίειν, *unde & Cato dictus.* Servius in primum Æneidos *catum* exponit, *ingeniosum.* Igitur Plinius l. 7. cap. 31. scribit apud Romanos *Catos* fuisse

& [1] Corculi, quod usu & sapientia [2] præstarent: nam catum [3] Sabini acutum dixere. Et [4] Curiones à curis, quibus macilentiores erant, denominati sunt. [5] Ex qua gente tres præcipui oratores, lumen totius senatus atque imperii fuere. [6] Dentatos quoque, [7] quod solido osse vice dentium armarentur, dictos putant, quo modo [8] Prusiæ regis Bithyniæ

& Corculus. *Curiones.* *Dentati.*

fuisse cognominatos, *qui animi bonis cæteros mortales sapientia præstitissent*: ut hinc intelligas sapientes quoque *Catos* dici, contra quam Varro supra dixerat. A *Cato* autem quopiam dictus est *fons Cati*, ex quo aqua Petronia in Tiberim fluit, ex Festo lib. 6. Porro Firmii *Cati*, meminit Cornelius Tacitus lib. 2. at Sexti illius Ælii *Cati*, præter Varronem, Cicero in Topicis. lib. 2. de orig. jur.

1 *Corculi.*] Cicero in Bruto, & in Thusculanis. Plinius prædicto loco, item ejus nepos de viris illustribus cap. 44. ad id quod de *catis* diximus, addit & *Corculum*. Sext. Pompejus lib. 3. *Corculum*, inquit, *à corde dicebant antiqui, solertem & acutum*: citatque illud Plauti in Casina:

Ego sum liber inerum corculum.

Sed id melius probat illud Ciceronis lib. 1. Thuscula. *Aliis cor ipsum animus videtur; ex quo excordes, vecordes, concordesque dicuntur*: & Nasica ille prudens bis consul, Corculum, ut scribit ipse Cicero in Bruto, sive de claris oratoribus.

GOTHOFRIDUS.

2 *Quod usu & sapientia.*] Hinc Q. Ennius dicebat, *se tria corda habere: quod loqui Græce & Osce & Latine sciret*. 17. Gellius. 17.

TIRAQUELLUS.

3 *Sabini.*] Hoc illud est, quod supra de *Catis* ex Varrone diximus.

4 *Curiones.*] An à curis cognominati sint ignoro. Scio autem Sext. Pompejum l. 3. scripsisse *curionem agnum* à Plauto pro macro positum fuisse, quasi cura macuisset. Locus Plauti quem ille non designat est in Aulularia.

MEG. *Volo ex te ego scire qui sit agnus curio.*

EVC. *Qui ossa atque pellis totus est, ita cura macet.*

Curio autem Maximus, cujus frequens mentio est apud Livium, is est, cujus autoritate curiæ, omnesque curiones reguntur, ut tradit idem Pompejus lib. 11. Quasi scilicet non à *cura*, sed à *curia* dici videatur: quod & palam profitetur Varro de lingua Latina lib. 5. Cæterum Plinius lib. 7. cap. 41. *Una*, inquit, *familia Curionum, in qua tres continua serie oratores extiterunt.* Sunt præterea ad Curiones complures Ciceronis Epistolæ, familiarium l. 2.

5 *Ex qua gente.*] Solinus c. 7. scribit plurimos inter Romanos eloquentia floruisse, sed hoc bonum hæreditarium nunquam fuisse, nisi in familia Curionum, in qua tres serie continua oratores fuere.

6 *Dentatos.*] Plinius lib. 7. cap. 16. & Solinus cap. 4. scribunt hos *Dentatos* dici, quod *cum dentibus nati essent.*

GOTHOFRIDUS.

7 *Quod solido, &c.*] Sunt & ita plerique qui conjunctis digitis nascuntur. *l. 14. §. 6. ff. de ædilitio edicto.*

TIRAQUELLUS.

8 *Prusiæ Regis Bithyniæ.*] Valerius Maximus libro 1. capite 8. Solinus d. cap. 4. Sext. Pompejus lib. 11. ubi hinc dicit illum appellatum fuisse *Monodon*, quod *unum os habuit dentium loco*: Subditque similiter habuisse Pyrrhum Regem Epirotarum: quod & ipsum tradit Plutarchus in Pyrrho.

niæ filius fuisse fertur. [1] Quanquam plerique aliter sentiant, autorem scilicet gentis, cum primum in lucem editus fuit, dente nato prodiisse: sicut [2] de M. Curio, & M. Carbone traditur. Rursus [3] Clodii & [4] Cluentii à Cloante, & [5] Memmii à Muesteo, à [6] Sergesto autem Sergii, sunt à Naute [7] Nautii, & [8] Gegamii à Gia, Trojanis ducibus, qui Æneæ

Clodii. Cluentii. Memmii. Sergii. Nautii. Geganii.

1 *Quanquam plerique aliter sentiant.*] Quod nos jam diximus, ex Plinio & Solino.

2 *De M. Curio & M. Carbone.*] Ex Plinio dicti lib. 7. cap. 16. & Solino cap. 4.

3 *Clodii.*] Sunt qui *Cladii* legunt apud Plutarchum in Coriolano, ubi de nominis origine disserit.

4 *Cluentii.*] Ex Virgil. 5. Æneid.

—— Sylloque Cloanthus
Cærulea, genus unde tibi Romane Cluenti.

5 *Memmii.*] Ibidem Virgilius ait:

Mox Italus Mnestheus, genus à quo nomine Memmi.

Sunt autem quædam epistolæ Ciceronis ad C. Memmium scriptæ lib. 13. familiarium, quem tamen alium putem, utpote minorem & posteriorem Cajo Memmio, cui Lucretius libros sex, de rerum natura dedicavit.

6 *Sergesto.*] Idem Virgilius:

Sergestusque, domus tenet à quo Sergia nomen.

Sergii Cornelii consulis cum Q. Flacco meminit Livius Decad. 1. lib. 2. & alterius L. Sergii Fidenatis cum M. Geganio Macerino, ejusdem Decad. 1. lib. 4. & cum Hostio Lucretio Tricipitino, ut est apud eundem.

7 *Nautii.*] Servius Maurus ad 2. Æneidos, ibi:

Fatidique aggressi sacrato avellere templo Palladium ——

Item & lib. 3. & lib. 5. Sextus quoque Pompejus lib. 12. Dionysius Halicarnassæus lib. 8. Livius Decad. 1. lib. 2. memorat Spurium Nautium & Sextum Furium consules, & Cajum Nautium & P. Valerium. Item lib. 3. Lucios Nautium & Minutium: & alium C. Nautium Rutilium & M. Papirium Atratinum ejusdem decadis lib. 4. Dionysius quoque Halicarnassæus lib. 6. meminit etiam S. P. Nautii: *familiæ*, inquit, *natus honestissimæ. Nam autor ejus generis unus ex Æneæ sociis fuerat: qui sacerdos Minervæ in æde in arce Iliensi consecratæ, Palladium secum transtulerat, cujus custodia mansit penes successores generis Nautiæ.*

8 *Geganii à Gia.*] Ex eodem Servio in eum locum Æneidos lib. 5.

Ingentemque Gias ingenti mole chimæram.

Fueréque ex antiqua familia Geganiorum ut liquet T. Geganius & P. Minutius consul, Livii Decad. 1. lib. 2. & M. Geganius Macerinus C. Julio consul. Decad. 1. lib. 3. Idemque iterum cum Tito Quintio Capitolino, Livii dictæ Decad. lib. 4. Idem & tertium consul fuit cum L. Sergio Fidennate, ut dixi proxime in verb. *Sergesto.* Fuitque idem ipse Censor, cum C. Furio, ut videre licet ex oratione P. Sempronii apud Livium Decad. 1. lib. 9. & alius Proculus Geganius Macerinus cum L. Menenio Lanato consul. Decad. 1. lib 4. Dionysius autem Halic. lib. 3. scribit, ad magistratus Romæ gerendos fuisse Geganiorum familiam. Idem lib. 7. meminit T. Geganii Macerini consulis & L. Geganii ejus fratris. Geganios autem ex Albanis ortos tradit idem Dionysius lib. 3. in oratione Metii Suffetii, & præterea Julios, Servilios, Metilios, Curiatios, Quintilios, & Clœlios, quorum Alexander non meminit.

1 Pro-

Æneæ comites post eversum Ilium, huc applicuêre, illis progenitoribus gloriantur. fuitque [1] proprium Nautiorum familiæ, ut sacerdotes Palladis fierent, & sacra tractarent, quod princeps familiæ Palladium Romam attulisse ferebatur. Sic [2] Manilios à Manilia Telegoni filia, quam Thusculi genuit, & [3] Cæcilios à Cæculo Prænestis conditore. Et [4] Lamios à Lamo, qui Formiis imperavit, & [5] Calphurnios à Calpho Numæ regis filio, oriundos ferunt. [6] Quatuor enim Numa filios genuit, qui omnes honestarum familiarum nomina dedere: Calphum, ex quo Calphurnios: Pomponem, unde Pomponios: à Pino autem Pinarios, & ex Mamerco Mamercos fluxisse putant. Calphurniorum familiam illustrasse dicitur L. [7] Calphurnius Piso Frugi, qui

Manilii. Cæcilii. Lamii. Calphurnii. Pomponii. Pinarii. Mamerci.

1 *Proprium Nautiorum.*] Ex Servio tum lib. 2. Æneid. tum lib. 5. eodem, & ex Dionysio Halicar. lib. 6.

2 *Manilios.*] Ex Festo lib. 11.

3 *Cæcilios.*] Ex eodem lib. 3. Sed idem ipse aliter lib. 11. ubi de Metellis habet. Fuit autem Q. Cæcilius consul cum L. Veturio, apud Livium Decad. 3. lib 8.

4 *Lamios.*] *Lamias* legendum est. Fuit enim *Lamiarum* Romæ nobilis familia, à *Lamia* Formiarum rege orta: ex qua fuit Ælius Lamia, ad quem Horatius scripsit 26. Oden l. 1. Carm. & od. 17. lib. 3.

Æli vetusto nobilis ab Lamo,
Quando & priores hinc Lamias ferunt,
Denominatos ———

Et ibi Acron & Porphyrion interpretes. Fuit autem Lucius Lamia commemoratus Ciceroni familia. lib. 11. epist. 16. & seq. ubi illum dicit *esse equestris ordinis principem.* & lib. 12. epist. 29. & Asconio Pediano in orationem Cicer. contra Pisonem. Item & fuit alter ab illo Ælius Lamia, à quo conjugem Domitiam Longinam in uxorem duxit Domitianus; quemque Lamiam postea in exilium egit, tandemque necari jussit, ut est apud Suetonium Domitiani cap. 1. & 10. De quo Juvenalis Satyræ 4. extremo,

——— *Lamiarum cæde madenti.*

Sed & de familia *Lamiarum* idem Satyra 6.

Quædam de numero Lamiarum ac nominis alti.

Et utrobique interpretes. Lamii autem Cajetæ regis meminit Silius, ibi,

——— *& regnata Lamo Cajeta.*

5 *Calphurnios.*] De iis ad initium capitis dictum est, sub verbo, *Calphurnios sua prosapia.*

6 *Quatuor enim Numa filios.*] Hæc sunt Plutarchi in vita ipsius Numæ, non multo ante finem, nisi quod Plutarch. *Calpum* appellat, uti quoque Festus lib. 3. quem Alexander hic *Calphum* vocat. Sed quod de *Pinariis* hic est, aliter se habet Plutarcho, Proble. 60. scilicet eos ita appellatos fuisse, quod vescentibus cæteris ex iis quæ super ara magna Herculis immolarentur, dapibus prohibiti sint. Sed & aliter de *Mamercis* Festus libro 11. scilicet id prænominis *Oscum* esse, ab eo quod ii *Mamercum* appellant.

7 *Calphurnius Piso.*] Cicero de claris oratoribus lib. 2. de Officiis. & in Verrem actio. 5. & Valerius Maximus meminit ejusdem lib. 2. cap. 2.

Repetundarum lex. qui tribunus plebis, Repetundarum legem tulit primus, & promulgavit. [1] Æmylia gens, Mamercum Pythagoreum autorem suæ stirpis nuncupat: cui propter eximiam humanitatem, quodque animo esset æquissimo, cognomen Æmylos inditum ferunt, sicut à lepore [2] Lepidi, & [3] Cicurii mansueti appellati. Scipio [4] Nasica, à majoribus natibus, & ob morum temporantiam Corculum. Contra vero [5] Trebonius, quod esset ingenio impotens, & moribus difficilimis, Asper dictus est. Sic [6] Cotæ ab ira, & oris torvitate, quod acres forent & vehementes. & [7] Insani, quod natura in-

Æmylios. Æmylii. αἱμύλιοι. Lepidi. Cicurii. Nasica. Corculum. Cotæ. Insani.

1 *Æmylia gens.*] Plutarchus in Numa & in Paulo Æmylio. & Festus lib. 5. cap. 4.

2 *Lepidi.*] Quin Lepidus à lepôre dicatur, nemo dubitabit, quando lepidus is sic dicatur, in quo lepòris est plurimum.

3 *Cicurii.*] Varro de lingua Latina lib. 6.

4 *Nasica.*] De Nasica, diximus supra sub verbo, *Nasicas*. de Corculo, sub verbo, *Corculi*.

5 *Trebonius.*] Livius Decad. 1. l. 3. *Lucius*, inquit, *Trebonius Tribun. plebis infestus patribus, quod se ab iis in cooptandis Tribunis fraude captum proditumque à collegis aiebat, Rogationem tulit, ut qui plebem Romanam Tribunos plebis rogaret, is usque eo rogaret, dum X. Tribunos plebis faceret: Insectandisque patribus, unde Aspero etiam inditum est cognomen, Tribunatum gessit.*

6 *Cotæ ab ira.*] Quintilianus id tantum indicat lib. 1. cap. 8. Suidas autem tradit *Cotam* tam vehementes ictus tragula fecisse solitum, ut non solum hostis pectus & latera trajiceret, verum etiam terræ adfigeret; dicitque Græca origine appellatum fuisse, quod Græci ictus vehementiores κότας vocant. Livius sane Decad. 4. lib. 10. memorat L. Aurelium Cotam Trib. militum, & Asconius Pedianus Verrina 2. eundem prætorem, nisi de quo alio intelligat. & Valer. Maximus. lib. 2. cap. 2. Cajum Cotam Cicero in 2. oratione legis Agra. & contra L. Pisonem, ubi Asconius ejusdem meminisse Ciceronem Dialogis de Oratore scribit, quod verum est ex lib. 2. de Oratore ad Q. Fratrem. Item L. Cotæ consulis cum L. Torquato, idem meminit & M. Cotæ cum L. Lucullo. 7. in Verrem. Cornelius Tacitus commemorat, lib. 3. Aurelium Cotam consulem, atque etiam L. Cotam, quem dicit accusatum fuisse repetundarum à Scipione Africano; & L. Aurunculeium Cotam, Cæsar libro 2. & 4. Belli Gallici. & Aurelium Cotam Suetonius in Cæsare cap. 1. Cornelium Cotam Appianus, lib. 1. Bellorum Civilium. & ad Maximum Cotam oratorem bis scripsit Ovidius ex exilio, lib. 3. de Ponto, epist. 2. & 5.

7 *Insani.*] Plato in Symposio, non adeo longe à princip. scribit Apollodorum cognomine *Insanum* fuisse appellatum, quod sibi & aliis detraheret. Sed & Antiochum regem Syriæ ita vocatum scribit Polybius, & ex eo Athenæus, l. 2. c. 3. & l. 5. c. 4. & l. 10. c. 12. At ex Latinis autoribus, ad quos Alexander, ni fallor, potius respexit, Domitius doctus & celebris Grammaticus, Romæ cognomentum *Insani* ob id nactus est, quod esset natura intractabilis & morosus, teste A. Gellio, lib. 18. cap. 7. & certe de hoc intelligit Alexander.

1 *Mas-*

intractabiles: atque [1] Massæ, quasi fures: & [2] Lamiæ, quasi voraces, cognomenta invenere. Fabius vero Maximus ex morum clementia, & quod nihil illo esset placidius, [3] Oviculæ: idem, quod Hannibalem mora fregit, [4] Cunctatoris, & à verruca in labiis, [5] Verrucosi nomen accepit. Est enim [6] verruca, præminens caro seu tuberculum. Alter, quoniam sordidæ intemperantiæ foret, & profusa largitione patrimonium prodegerat, [7] Gurgitis, sicut [8] Nepotes, qui attri-

Massæ. Lamiæ. Ovicula. Cunctator. Verrucosus. Gurges. Nepotes.

1 *Massæ.*] Idem & Rhodiginus lib. 24. cap. 5. sed unde id sumpserint, nescio. Nonnullos autem dictos *Massas*, ut Bæbium Massam legas apud Plinium Cæcilium epist. 4. lib. 3. & 29. lib. 6. & 33. lib. 7. & alios Massones, didici ex Cicerone famil. lib. 9. epist. 11. ubi Lucii Massonis meminit.

2 *Lamiæ.*] Idem Cælius ubi supra. Aliunde autem id nominis in quandam Romanorum familiam ortum esse, diximus in verbo *Lamios*. Scio autem *Lamias* alia significatione, mulieres quasdam sive larvas aut lemures dici, quæ homines, præsertim pueros & infantes enecant & devorant, ut videre licet apud Philostratum de vita Apollonii, & Horatium l. 1. Ode 36. & Apuleium Metamorph. lib. 1.

3 *Oviculæ.*] Plutarchus in vita illius, Plinius Junior de viris illustribus 43. & Senior lib. 34. cap. 7.

4 *Cunctatoris.*] Livius Decad. 3. lib. 2. & [illegible] Plutarchus ubi supra; hincque illud Ennii à Cicerone de officiis, & Macrobio relatum:

Unus homo nobis cunctando restituit rem.

Ex quo Virgilius Æneid. 6. versum confecit,

Unus qui nobis cunctando restituit rem.

5 *Verrucosi.*] Plutarchus & Plinius Secundus ubi supra. Cicero de claris oratoribus, *Quintus etiam Maximus*, inquit, *Verrucosus, orator habitus est, temporibus illis* [illegible] & Julius Obsequens Prodigiorum cap. 28. Plinius lib. 34. cap. 7.

6 *Verruca.*] Horatius lib. 1. Serm. Satyr. 3.

Qui, ne tuberibus propriis offendat amicum,
Postulat, ignoscat verrucis illius, &c.

De iis Plinius locis infinitis, & ex libris Originum M. Catonis. Gellius lib. 3. cap. 7. habet, *Verruca est locus editus atque asper.*

GOTHOFRIDUS.

6 *Verruca.*] Arnobius 5. adversus gentes: *sed concedamus Jovem in verrucula collis unius cum Numa stantem, altercabiliter conseruisse sermonem.*

TIRAQUELLUS.

7 *Gurgitis.*] Macrobius lib. Saturnal. 3. cap. 12. De hoc quoque Fabio Gurgite Livius Decad. 1. lib. 10. *Eo anno Q. Fabius Gurges consulis filius, aliquot matronas ad populum stupri damnatas, pecunia mulctavit.* & postea, *Idem consul cum D. Junio Bruto Scæva creatus est.* Plinius autem lib. 7. c. 40. *Familia Fabiorum quæ una*, inquit, *quæ tres continui principes senatus, M. Fabius Ambustus, Fabius Rutilianus filius, Q. Fabius Gurges nepos.*

8 *Nepotes.*] Hi dicuntur luxuriosi, & suorum bonorum consumptores, obligurritores, ut scribunt Diomedes Grammaticus & Sext. Pompejus l. 12. & Porphyrion in Horatii Epod. Od. 1. qui hujus appellationis causam ponit, quod *solutioris delicatiorisque vitæ so-*

attritis facultatibus vino, alea & scortis, patrimonium exhausere, appellati. Tertius: quod salutis ædem pinxit, [1] Pictoris. Alius [2] Ambustus, [3] cujus filia Licinio Stoloni nupserit.

Pictor. Ambustus.

*leant esse, * qui sub avo nutriuntur.* Quod & satis probat illud ipsius Horatii eo loco,

Desciniblus aut perdam ut nepos.

& lib. 2. Serm. Satyr. 3.

Vincit enim stultos ratio insanire nepotes,

Illudque Ciceronis in 1. Oratione legis Agrariæ, post princ. *Videte nunc proximo capite ut impurus helluo turbet rempublicam, ut à majoribus nostris relictas possessiones dispendat, & dissipet, ut sit non minus in patrimonio populi Romani nepos, quam in suo.* Et in 2. ejusdem legis oratione, *ut in suis rebus ita in republica luxuriosus nepos.* Idem pro Quintio, *Quis tam perditus & profusus Nepos?* &c. Fuitque id cognomentum familiæ honestæ: ex qua dictus Marcellus *Nepos*, cujus sunt epist. ad Ciceronem, & Ciceronis ad eum: Familiarium l. 5. & Flavius *Nepos*, tribunatu à Nerone exutus apud Tacit. l. 15. & Pleterius *Nepos* vir senatorius apud Spartianum in vita Hadriani non semel. Sed an id cognomen contractum sit à luxuria; alibi legisse non † memini. Inde vero dicuntur *Nepotini ‡ sumptus*, Suetonii Caligula cap. 37. *Nepotinis sumptibus omnium prodigorum ingenia superavit.* & *nepotor*, pro luxuriose & prodige vivere, apud Senecam de Beneficiis, lib. 1. cap. 15. *Ut pro liberalitatem nepotari.* & apud Tertullianum in Apologetico, *Aristippus in purpura nepotatur.* Inde & luxus, *nepotatus.* Apulejo lib. 2. Metamorph. sic nepotatus nomen verbale, ut in illo Afranii versu,

Sumptuositate ac nepotatu nobilis.

GOTHOFRIDUS.

* *Solutioris victus qui sub avo.*] Magis verisimilem profert Isidorus in Etymologicis: *Nepos*, inquit, *dictus à genere quodam scorpionis, qui natos suos consumit, excepto eo, qui dorso ejus insederit. Nam ipse qui servatus fuerit, consumit patrem. Unde homines, qui bona parentum per luxuriam consumunt, nepotes dicuntur. Hinc quoque nepotatio pro luxuria ponitur, qua certe quoque res consumuntur.*

† *Legisse non memini.*] Locus tamen ille Isidori satis evidenter probat, qui à me allatus est: & Glossis *Nepotatus* ἀσωτία, qui & iisdem, luxus, luxuria, ganeum: & ibidem ἄσωτος est Ganearius, lascivus, luxuriosus, prodigus, profusus, sumptuosus, helluo, exoletus, beletro.

‡ *Senec. 1. de beneficiis. 15.* Idem epist. 95. *Quantus circa nepotis focus juvenitus premit.*

TIRAQUELLUS.

1 *Pictoris.*] Plinius lib. 35. cap. 4. de pictura loquens, ait, *Apud Romanos quoque honos mature huic arti contingit. Siquidem cognomina ex ea pictorum traxerunt Fabii, clarissimæ gentis, princepsque ejus cognominis ipse ædem Salutis pinxit.* Hujus sæpe meminit Livius, & Decad. lib. 1. appellat illum antiquissimum scriptorem, de quo Cicero in Bruto, *Fabius*, inquit, *Pictor, homo nobilissimus, juris & literarum antiquitatis bene peritus.*

2 *Ambustus.*] De hoc attigi proxime in verbo *Gurgitis.* Sed & hujus meminerunt Plinius de viris illustribus 20. & Livius Decad. 1. lib. 4. ubi cum dicit fuisse consulem cum C. Furio Pacilio, & alias eodem libro, Tribunum, & lib. 7. ejusdemque iterum cum C. Poetelio Balbo, & tertium cum T. Quintio, vel ut aliis placet, cum M. Papilio consulem: Sed magistrum equitum P. Valerii Publicolæ dictatoris, & rursum Cornelii Arvinæ dictatoris lib. 8. ante finem. & deinde Dictatorem, ejus Decadis lib. 9. Fuit & alius C. Numatius Ambustus cognomi-

nupserat. [1] Ex qua familia, quæ nulli contigit, uno velut tenore tres principes senatus fuere, Fabius scilicet Ambustus, [2] Rutilianus, & Gurges, præcellenti ingenio viri. [3] Is autem Ambustus, quod adolescens ictus fulmine deflagravit: idemque Pullus, postea [4] Rullus nominatus. Fuit quoque Fabius cognomento Venox, [5] qui censor cum Appio Claudio, ob inquisitas aquæ venas, Venocis nomen accepit. *Rutilianus.* *Venox.*

gnominatus ob eam caussam quam declarat Asconius Pædianus in Milonianam.

3 *Cujus filia Licinia.*] Livius 1. Decadis lib. 6. inquit, *M. Fabii Ambusti filiæ duæ nuptæ, Servio Sulpitio major, minor C. Licinio Stoloni.*

1 *Ex qua familia.*] De quo diximus ex Plinio proxime in verbo, *Gurgitis.*

2 *Rutilianus.*] *Rullianum* vocat Plinius capite 40. libro 7. Plutarchus *Rullum* in vita Pompeii, & *Rhylianum* in vita Fabii Maximi. Sed *Rutilianum* Livius Decad. 1. lib. 8. ubi scribit illum fuisse dictum magistrum equitum à L. Papyrio Cursore. & aliàs Item Valerius Maximus lib 2. cap. 2. & lib. 4. cap. 1. & scriptor de viris illustrib. 32.

3 *Is autem Ambustus.*] Pompeius Festus lib 14. *Pullus*, inquit, *Jovis dicebatur Fabius, cui Eburno cognomen erat, propter candorem, quod ejus natis fulmine icta esset. Antiqui puerum quem quis amabat, pullum ejus dicebant.* Arnobius contra Gentes libro 4 *& ut Jovis dicatur pullus, in partibus Fabius adurantur mollibus, obsignaturque posticis.*

4 *Rullus.*] Ita cognominatus fuit Fabius Maximus avus illius Q. Fabii Maximi Cunctatoris, ut liquet ex Plutarcho in Pompejo, & Livio Decad 3. lib. 10. Fuere autem & alii cognomines: Plinium etenim lib 8. cap. 51. scribit P. Servilium Rullum patrem ejus Rulli, qui consule Cicerone legem Agrariam promulgavit, solidum aprum Romanorum primum in epulis apposuisse. Extantque etiamnum tres orationes ipsius Ciceronis de lege Agraria contra P. Servilium Rullum Trib. plebis.

5 *Qui censor.*] Vereor ne hîc Alexand. memoria lapsus sit: neque enim quisquam Fabius Venox aut alterius cognominis censor fuit cum Appio Claudio: sed C. Plautius, ut tradit Livius lib. 9. cui quidem Plautio an cognomentum fuerit *Venox*, nescio: At id cognominis fuisse alteri L. Plautio consuli cum M. Follio Flaccina, videre est dicto libro 9. ut alteri L. Plautio consuli cum L. Papyrio Crasso ejusdem Decad. 1. lib. 8. Post illos autem censores fuere Q. Fabius & P. Decius dicto lib. 9. in fine. Sed quod illi Fabio cognomen fuerit non reperio: nisi is fuerit Q. Fabius Maximus Rutilianus, qui annis 21. plus minusve fuerat ante magister equitum L. Papyrii Cursoris, sicuti supra diximus. Quanquam Cælius Rhodiginus idem quod hic habet, lib. 14. cap. 5. in fine. & addit præterea hos censores fuisse M. Valerio Maximo & P. Decio consulibus: ego neque censores, neque consules hos simul fuisse reperio. Cæterum Hermolaus Barbarus in Castig. ad Plin. lib. 7. cap. 9. scribit, antiquam tabulam Romæ repertam hoc scripto, *Censor Claudius C. F. Ap. N. Cæcus C. Plautius C. F. C. N. Qui in hoc DXXV. honore appellatus est*: & paulo post subdit; *Quanquam & Venox L. Plautius L. F. L. N. Venuseus in eadem tabula legitur.* Miror autem Hermolaum *Venocem* pro nobili accepisse, & interpretatum fuisse.

Maximi. pit. Et alter Rutilianus, cui primum [1] ob virtutem Maximi cognomen datum, qui [2] magister equitum à Papyrio dictatore pene securi percussus est. [3] Duos enim Maximos populus Romanus præcipue cognominavit, Valerium, qui plebem patribus conciliavit, & hunc Rutilianum: post quem [4] Pompejus, astipulante Sylla, Magni nomen accepit. *Cæsones. Cæsares.* Nec me præterit, [5] Cæsones, quod cæso matris utero in lucem prodiissent, sicut [6] Cæsares, quod est Juliorum familiæ cognomentum, vel quod cum cæsarie nascerentur, seu quod avus C. Cæsaris elephantem occiderat, qui Punica lingua Cæsar dicitur, nomina invenisse: cujus familiæ *Sacra Apollinis.* proprium dicunt fuisse, ut sacra Apollinis curæ habeant, ejusque ministri fiant. [7] Iulos vero, à prima barbæ lanugine plerique dictos autumant: [8] ἴουλον enim Græci primam in mento dixere lanuginem. *Agrippa.* & [9] Agrippas, quod contra nascentium legem, pedibus prius ex utero emersis, nati essent, quasi ægre partos nuncupari, quod omen infelicitatis fuit: sicut [10] qui ex utero haud magno negocio & proniori partu effusus foret, felix augurium affert. Et Vo-

1 *Ob virtutem Maximi.*] Aliter Livius 1. Decad. lib. 9. *Extremo,* inquit, *Q. Fabius Censor simul concordiæ causa, simul ne humillimorum in manu comitia essent, omnem forensem turbam excretam in quatuor tribus conjecit, urbanasque eas appellavit: adeoque eam rem acceptam gratis animis ferunt, ut Maximi cognomen quod tot victoriis non pepererat, hac ordinum temperatione pareret.*

2 *Magister equitum.*] Livius Dec. 1. lib. 8. & Valer. Maximus lib. 3. cap. 2.

3 *Duos enim Maximos.*] Plutarch. in Pompejo.

4 *Pompejus.*] Ibidem Plutarch. & Livius Decad. 3. lib. 10. in fine. Cassiodorus libro 4. Variarum lect. epist. ultim.

5 *Cæsones.*] Plinius lib. 7. cap. 9. & C. Titus Probus in epitome libri 10. Valerii Maximi, & Festus lib. 3. Cæsonis autem Fabii consulis primum cum L. Æmylio, secundum cum Sp. Furio, tertium cum T. Virginio, meminit Livius Decad. 1. lib. 2.

6 *Cæsares.*] Plinius ubi supra, & Solinus cap. 4. Sed tu omnino vide quæ de hac re scripsi in nostris Commentariis.

7 *Iulos vero.*] Servius ad eum locum Æneid. 1. Virgil.

At puer Ascanius cui nunc cognomen Iulo.

8 Ἴουλον.] Idque non solum virorum, quod planum est, sed & arborum & pomorum ex Plinio lib. 16. cap. 29.

9 *Agrippas.*] Plinius lib. 7. cap. 8. Quintilianus lib. 1. cap. 8. A. Gellius lib. 16. cap. 16. Solinus cap. 4. & Nonius Marcellus ad extremum operis sui.

10 *Qui ex utero.*] Id quod tacite sentiunt prædictis locis Plinius & Solinus.

I *Va-*

[1] Vopiscos, cum ex gemellis uno defuncto, alter super-viveret: & [2] Proculos, qui foris agente patre: ac [3] Posthumos, qui post patris obitum nati essent: & [4] Cordum, qui sero & postremus: atque [5] Opiter, qui patre mortuo, avo

Vopisci. Proculi. Posthumi. Cordus. Opiter.

1 *Vopisci.*] Plinius lib. 7. cap. 10. Quintil. d. cap. 8. Plutarch. in Coriolano, Solinus & Nonius ubi supra: C. autem Titus Probus in dicta epitome Valerii *Opiscos* habet, ubi mendum puteo, cum ipse idem Vopiscum Julium commemoret.

GOTHOFRIDUS.

Vopisci.] Vopisci, uno abortu exclusio. Nonius cap. 19. uno abortivo ad partum legitimum deducitur. 9. Isidorus 5.

TIRAQUELLUS.

2 *Proculos.*] Plutarchus prædicto loco, & Festus l. 14. Livius autem Decad. 1. lib. 2. memorat Proculum Virginium consulem cum Sp. Cassio; & libro 8. P. Plautium Proculum etiam consulem cum P. Cornelio Scapula. & Tacitus lib. 15. Gervasium Proculum equitem.

GOTHOFRIDUS.

Proculos.] Glossis: *Proculus* πόῤῥωγονος.

TIRAQUELLUS.

3 *Posthumos.*] Ibidem Plutarchus, & iterum in Sylla, in fin. Servius l. 6. Æneid. ad illud,

— *Tua posthuma proles.*

Quintilianus lib. 1. cap. 8. Gellius l. 2. cap. 16. Eusebius in Chronicis 1. & clare probat illud Plauti in Aulularia, act. 1.

Post mediam ætatem qui duxit uxorem domum,
Si eam senex anum prægnantem fecerit
fortuito,
Quid dubitas quin sit paratum nomen
puero Posthumus?

Festus lib. 15. Et de iis in nostris legibus connub.

4 *Cordum.*] Quintilianus prædicto loco, *Scrutabitur*, inquit, *ille præceptor acer atque subtilis origines nominum, ut quæ ex habitu corporis Rufos, Longosque fecerunt. Ubi erit aliquid secretius, unde Syllæ, Burri, Galbæ, Planci, Pansæ, Scauri, taliaque: & ex casu nascentium, hinc Agrippa & Opiter, & Cordus, & Posthumus erunt: & iis quæ post natos eveniunt, unde Vopiscus, Cato, Scipiones, Lentuli, Serrani.* Sunt & ex variis causis, quibus ostendit omnia hæc nomina hominibus imposita ex variis causis, quas tamen aliter non declarat, sed relinquit legentium conjecturæ. Quod ad *Cordum* pertinet, de quo hic tractamus, facile possimus conjicere, ita eum nominari, qui sero & veluti intempestive nascitur, ut *fœnum cordum* appellatum, quod autumnale est, & sic serotinum & postremum, ut scribit Columella lib. 2. c. 1. Plin. l. 18. c. 28. Pompejus lib. 3. ubi ait *frumenta corda* dici, quæ sero maturescunt. Sic & olus *cordum* appellat ipse Columella lib. 12. cap. 13. & *Agnos Cordos*, Plinius l. 8. cap. 47. & ante illum Varro qui per aspirationem scribit *Chordos*, de re rustica l. 2. cap. 1. à χορδὴ verbo Græco. Cordi Cremutii meminit Suetonius in Augusto, cap. 25. & Julius Capitolinus in Gordianis alterius Cordi qui vitas Imperatorum scripserat, meminit. Sed scriptor de viris illustribus cap. 12. scribit Mutium Scævolam, *Cordum* fuisse cognominatum, licet in quibusdam libris *Codrus* eo loco legatur.

5 *Opiter.*] Quintilianus ubi supra. C. T. Probus in epitome 10. Valerii Maximi. Festus libro 13. Memoratur autem Opiter Virginius Consul Rom. primum cum Sp. Cassio, iterumque cum L. Æmilio, Livii Decad. 1. lib. 2. & Dionysii Halicarn. libro 5. Atque

Cæsar

avo vivo editi forent, dictos existimarunt. Cornelius qui [1] Scipionum nomen propagavit, quod patrem lumine orbum, pro baculo regeret, velut hastili nixum, Scipio fuit appellatus. Et [2] Cincinnatus, quod esset capillo incompto: & [3] Roscius, quod exactæ virtutis & consummatissimus foret. Cum enim Roscius Gallus histrio nulli secundus, supra omnem memoriam absolutissime mimum ageret, sicut [4] Pollus apud Græcos, si quem virtute præcipuum & artibus præcellentem videbant, Roscium, hoc est, miræ & perfectæ probitatis nuncupabant. Sic Piso, quod in omni re commodus foret, utilis & fructuosus, [5] Frugi est cogno-

Scipio. *Cincinnatus.* *Roscius.* *Pollus.* *Piso.* *Frugi.*

Cæsar Opiter Tito Probo ubi supra. Ex quo illud te scire oportet, multa prænomina, aut etiam nomina, in cognomina, & è diverso ab antiquis versa fuisse, ut vides in Opitris appellatione, & Posthumi, Cepionis, Bruti, & aliis quamplurimis ipsi Probo memoratis.

1 *Scipio.*] Ibidem Quintilianus. Livius Decad. 1. lib. 5. Macrobius 1. Saturnal. cap. 6.

2 *Cincinnatus.*] Suetonius in Caligula cap. 35. Livius autem Decad. 1. lib. 3. memorat L. Quintium Cincinnatum dictatorem, & lib. 4. consulem: & eundem etiam dictatorem Valerius Maximus lib. 2. cap. 2.

3 *Roscius.*] Cicero l. 1. de Oratore, scribit *Roscium Gallum Comœdum eo præstantiæ venisse, ut cum de perfecto in arte aliqua loquimur, is in suo genere Roscius à nobis dicatur.* Et Festus lib. 16. ad fin. *Roscii,* inquit, *appellantur in omnibus perfecti, quod Roscius quidam perfectus unus in arte, id est, comœdia judicatus sit.* Ubi emendandi sunt libri vulgares, qui ubi *Roscii* deberent, *Rosii* habent. De illo est versus Horatii epistola 1. lib. 2.

Quæ gravis Æsopus, quæ doctus Roscius egit.

Macrobius quoque lib. 3. cap. 14. Saturnal. multa de illius excellentia scripsit, & nos quoque in commentariis Nobilitatis.

4 *Pollus apud Græcos.*] Nescio an hic intelligat de Pollo Agrigentino Sophista, Gorgiæ discipulo, qui primus in oratione invenisse dicitur antithera, & similiter desinentia; quod Philostratus dicit minime verum esse, sed jam inventis sæpe usum fuisse. Suidas autem scribit eum genealogiam eorum qui ad Trojam profecti sunt scripsisse, simulque navium catalogum. Sed hunc Pollum puto eum esse histrionem de quo loquitur Gellius l. 7. c. 5. ubi eum dicit fuisse in terra Græcia fama celebri, qui gestu & vocis claritudine & venustate cæteris antestabat.

5 *Frugi est cognominatus.*] Cicero in oratione pro Fontejo inquit, *in oratione C. Gracchi permulta in L. Pisonem turpia ac flagitiosa dicuntur, at in quem virum? qui tanta virtute atque integritate fuit, ut etiam illis optimis temporibus, cum hominem invenire nequiorem neminem posset, solus tamen Frugi nominaretur.* Ejus quoque in Verrinis meminit Cicero, & in ejus Pisonianam Asconius, ut ipse Cic. Thusculan. 3. & ad Pætum Familiar. lib. 9. epist. 22. & Dionysius Halicarn. lib. 4. ubi eum annales scripsisse dicit, ex quibus illum citat, nisi hic alius sit, & alterius Pisonis Frugi Liciniani. Suetonius Galbæ cap. 17.

cognominatus. [1] Scrofæ vero & [2] Asinæ unde sint cognomenta, vulgo proditum est: siquidem alter cum vades daret, asinam onustam auro in forum duxit: alter supposita uxore puerpera, quam depeculatus fuerat, scrofam se non habere mentitus fuit: seu quod [3] Varro tradit, qui primus genti nomen propagavit, cum quæstor in Macedonia relictus foret in castris, hostesque impressionem facerent, passim vociferatus est, celeriter se illos, ut scrofa porcos, disjecturum, quod & fecit: unde nomen assequi meruit. Proditumque memoriæ est, Cornelium Rufum, quod ex præscripto librorum Sibyllinorum ludos fecerat, Sibyllam primo, mox annis intercedentibus, [4] Syllam appellatum posteris nomen propagasse. Et militem, quod fronde coronatus, militaria gessit facinora, [5] Frondicii nomen dedisse. Sed jam longius evecti sumus, quam statueramus. Itaque ne longius legentes fatigemus, neve pluribus moremur studiosos, de his hactenus dixisse satis sit. Hoc quoque non fuerit ab re meminisse, pleraque cognomenta Romanis ex piscibus fuisse indita. Nam [6] Murænas & Ora-

Scrofæ, & Asinæ.

Syllæ.

Frondicii.

Cognomina ex piscibus.

Murænæ.

1 *Scrofæ.*] Ex Macrobio Saturnal. lib. 1. cap. 6. ubi & ita cognominatum ait Tremellium.

2 *Asinæ.*] Macrobius ibidem. Livius autem Decad. 3. lib. 3. memorat Cornelium Asinam interregem & P. Cornelium Asinam, sive illum, sive alterum. Asconius Pædianus in Orat. Cicer. contra L. Pisonem, & Cneum Cornelium Asinam consulem cum C. Duillio, Paulus Orosius lib. 4. cap. 8. Fuerunt autem & Asinii vetustæ familiæ, è quibus Asinius Pollio orator celeberrimus, & cujus perelegans extat oratio adversus Catilinam. Asinius quoque Sabinus memoratus Tacito, lib. 3. & Asinius Capito, apud A. Gellium lib. 5. cap. 20. & 21. Fuere & Asellæ cognominati, ut Lucretius Asella apud Florum epitomes lib. 86. & 88. & scriptorem de viris illustribus 68. Fuere denique Aselliones, ut Sempronius Asellio scriptor Romanæ historiæ, apud A. Gellium lib. 1. cap. 13. & lib. 5. cap. 18.

3 *Varro tradit.*] Scilicet de re rustica lib. 2. cap. 4.

4 *Syllam.*] Plutarchus in Mario, initio. Macrobius Saturnal. libro 1. cap. 17. Quintilianus vero lib. 1. c. 8. ponit hoc nomen inter ea quorum origo secretior est. Ad illam autem sententiam alludit Silius Italicus ibi,

— *Sibyllam vocitat Syllam.*

5 *Frondicii.*] Plinius lib. 17. cap. 1. de arboribus loquens, *Fuere*, inquit, *& ab iis cognomina antiquis, Frondicio militi illi qui præclara facinora Vulturnum transnatans, fronde capiti imposita adversus Annibalem edidit.*

6 *Murænas.*] Varro de re rustica lib. 3. cap. 3. loquens de Lucio Muræna, quem tradunt fuisse ob eam causam ita appellatum: & Macrobius Saturnal. 3.

Oratæ. [1] Oratas, vel quod [2] piscium ejus generis vivaria quam amplissima haberent magno fœnore, vel quod eo edulio præcipuo vescerentur, plerique dictos volunt. [3] Tametsi Murænam à nervoso corpore, sicut [4] Nervam à fortitudine multi denominari dicant. [5] Fœminasque Romanas duo tan-

nal. 3. cap. 15. Lucii autem Murenæ meminit Plinius lib. 33. cap. 3. & D. Murænæ scriptor de viris illustribus cap. 30.

1 *Oratas.*] Iidem ibidem de Sergio Orata loquuntur, de quo & alia multa dicit Macrobius: Valerius item Maximus lib. 9. cap. 1. post princip. & Plinius lib. 9. cap. 54. Pompejus autem Festus inquit, *Orata genus piscis appellatur à colore auri, quod rustici Orum dicebant, ut auriculas, oriculas: itaque Sergium quendam prædivitem, quod duobus annulis aureis & grandibus uteretur, Oratam dicunt appellatum.* Quæ longe diversa sunt ab iis quæ Varro & Macrobius dicunt. Cæterum Martialis hunc piscem *auratam* per diphthongum appellat, lib. 13. epigram. 90.

Non omnis laudem pretiumque aurata meretur,
Sed cui solus erit concha Lucrina cibus.

In iis autem cognominibus sumptis à piscibus adde Callimedontem Rhetorem, *Locustam* fuisse cognominatum, quod eo pisce delectaretur, ut videre licet apud Athenæum lib. 3. cap. 11. & 13. & lib 8. cap. 6.

GOTHOFRIDUS.

2 *Piscium vivaria.*] Murænarum piscinam hujusmodi Vedius Pollio habuit, quibus, ob crystallinum fractum, cum servum objici jussisset, Cæsar servum dimitti & crystallina omnia coram se frangi jussit, complerique piscinam. 9. Plinius 23. Seneca 3. de ira 40. Tertullianus libro de pallio.

TIRAQUELLUS.

3 *Tametsi Murænam.*] Cassiodorus hoc dicit in libris variarum.

4 *Nervam à fortitudine.*] Idem ex eo loco. Miror autem Alexandrum prætermisisse Macrinum, Torquatum, Sylam: ut videbis apud Plutarchum in Mario, initio, videlicet ex figura & modo corporis. Longos etiam ex habitu corporis, ex Quintiliano libro 1. cap. 8. uti & jam ex eo diximus. Fuit autem C. Sulpicius Longus consul apud Livium Decad. 1. l. 8. Gracchos, quod eum qui ita primus vocatus est, mater mensibus duodecim gestasset in utero: quare quod legitimum partionis tempus supergressa esset, eaque diutius partum quam solerent gravidæ gessisset, Gracchum à gestando nominavit, ut testis est Varro, & diximus in nostris commentariis ad *L. si unquam. C. de revocand. donatio.* in verbo *susceperit liberos, num.* 210. Quanquam alii dictum putent à Gracculo ave garrula. *Senecas, quod is cui primo cognomen id impositum est, canus sit natus*, ut tradit Cassiodorus, sicut de Numa Pompilio dicitur: & ad illud allusisse videtur Virgilius lib. 6. Æneid.

— Nosco crines, incanaque menta
Regis Romani. —

ubi Numam canum à prima ætate Servius Maurus testatur fuisse. Pertinaces, quod qui primus eo nomine dictus est, scilicet Pertinacis Imperatoris pater, negotiationi materiariæ constanti ac pertinaci studio incumberet, ut in vita ipsius Imperatoris traditur. Terentios à *terens*, quod est, Sabinorum lingua, molle, ut putat Varro ad Libonem primo. apud Macrobium lib 3. Saturnalio. cap. 13. ad finem. Sed alia hujuscemodi multa videbis apud Cælium Rhodiginum lib. 24. cap. 5. & 6.

5 *Fœminasque Romanas.*] Plutarchus in Mario, initio, & Problem. 102. præterea de maribus Pausanias in Achaicis.

tantum nomina ferre, mares vero tria, sæpius quatuor, prænomen, cognomen, agnomen, & nomen, idque nobilitatem generis monstrare: quodque [1] rarenter mulieres prænominibus utebantur, mares vero frequentissime. Namque cognomen & agnomen mulieri non dabatur. Quod nobis, cum frequenti lectione id observaremus, ita esse propemodum visum fuit.

Fœminæ duo, Mares autem tria aut quatuor nomina habebant.

cis: & id videre licet apud autores ubique. Nec tamen omnes mares tria nomina habent, sed tantum liberi & nobiles, ut legitur apud Quintilianum, quo respicit Juvenalis ibi,

Tanquam habeas tria nomina.

& Ausonius in numero ternario,

—— Tria nomina nobiliorum.

1 *Rarenter mulieres prænominibus.*] Bene dicit *rarenter*: nam *quandoque utebantur*, ut dicit Festus lib. 14. quod Cæcilia & Terracia Cajæ sunt appellatæ, pari modo Lucia & Titia: & videto quæ dicam lib. 5. cap. 4. infra.

CAPUT X.

Quare partus ancillæ, cujus usufructus legatus fuit, in fructu non sit, cum reliquorum animalium contra fuerit.

INter contentiones forenses quondam summa dissensio fuit, an partus ancillæ, in qua ususfructus legatus est, in fructu sit habendus, ita ut in eo sicut in ancilla ususfructus maneat. Vetus quæstio fuit inter consultissimos viros P. Scævolam & M. Manilium, à quibus Brutus summæ autoritatis vir, qui inter Jurisperitos multum longeque præstitit, & M. Cicero jure meritoque dissentit. Verba Ciceronis de finibus bonorum primo, si recensere ea quis vellet adscripsi: An partus ancillæ sit in fructu habendus, disseretur inter principes civitatis, P. Scævolam & M. Manilium: ab hisque M. Brutus dissentiet, quod & acutum genus est, & ad usus civium non inutile, nosque ea, eorumque scripta, reliquaque ejusdem generis, & legimus libenter, & legemus: hæc quæ vitam continent omnem, negligentur? Hactenus Cicero. Manilius & Scævola, in fructu ancillæ partum esse dixere, ea de causa, quod sicut in cæteris animantibus, quæ in manu man-

Ciceronis locus.

mancipioque sunt, illorum fœtus in fructu est. Siquidem pecudum legato usufructu, soboles ex pecudibus postea natis suffecta, perinde accedit legato, & in fructu habetur, ac si una cum pecore legata fuisset. Ita ancillæ legato usufructu, pari exemplo partum ancillæ in fructu esse voluere pluresque jureconsulti in hanc sententiam concessere, à quibus tamen Brutus gravis autor in primis, certioribus argumentis dissentire haud immerito visus fuit: cujus sententia postea obtinuit. Non enim sicut in sobole pecudis pecus enatum, nexu obligatur, & in fructu est, ita ancillæ partum in fructu esse, aut in jus ditionemque venire censuit. Quippe pecore legato, ipsum pecus & sobolem tanquam pari nexu obligatam accedere, & in fructu esse consentiunt omnes. Sed in fructu hominis, [f] homo, inquit, esse non potest, permagnique interesse an pecus ex pecore, vel homo ex serva nascantur. Cum enim ex serva natus, sui potens non sit, nec alieni juris aut ditionis fiat, sed in servitio & famulatu domino ita addictus, ut sine domini jussu permissuve in jus alterius venire aut mancipio, nexuve obligari non possit, ideo ancillæ partus in jus ministeriumque usufructuarii non venit, sed velut mancipium domino addicitur. Quod in pecore enato secus dici convenit. Siquidem pecus enatum, cum in manu & fructu sit, una cum pecore legato tanquam adjectum perinde manet, ac si una legatum esset. Aptissime commodissimeque Brutus, magno ut fuit ingenio, ab homine pecus sejunxit. Sed sicut hoc peracri judicio non inepte ab altero discrevit, & diver-

TIRAQUELLUS.

ID caput constat duobus membris, quæ ad jus nostrum civile pertinent. Primum deciditur per legem *Vetus, ff. de usufructu & quemadmodum.* Secundum ex l. *repeti. §. rei. & l. fundi.* & duabus seqq. *ff. Quib. mod. ususfruct. amitt.*

GOTHOFRIDUS.

f *Homo esse non potest.*]Cur non potest? plerisque enim in locis servi quadrupedibus exæquantur. *l. 2. ff ad l. Aquiliam.* *Cajus* 2. Aureorum, hanc rationem adfert: *absurdum*, inquit, *visum est hominem in fructu esse, cum omnes fructus rerum natura hominum gratia comparaverit.* & hac ratione Cajus utitur, ut probet, Partum ancillæ in fructu non esse: in *l. 28. ff. de usuris.* quæ ratio in *lib. 2. Institutionum* repetita. §. 37. *Instit. de rerum divis.*

diversum arbitratus fuit: ita causam ego tam variæ decisionis, à veteribus Jureconsultis libenter quæsierim, Cur areæ usufructu legato, si in ea insula erecta foret, ea postea demolita in eadem met area mihi usumfructum manere Paulus [1] & Ulpianus censuerunt, non autem econtra: namque ædium usufructu legato, illis demolitis, licet alteræ suffectæ sint, in eis tamen mihi nullum [2] manere usumfructum, constans omnium opinio fuit. Et tametsi rationis hujus dijudicandæ non prompta animadversio foret, constitit tamen grande discrimen subesse, quod [3] demolitis ædibus, solum & area quæ prius fuit, manet, in qua mihi ususfructus incolumis & certus est: ædibus vero demolitis, quamvis alteris inibi suffectis, non easdem censeri convenit. Ideo cum aliæ, non eædem dicantur, usumfructum propterea non deberi, jure meritoque putarunt.

1 *Ulpianus.*] Aut potius *Africanus in l. qui usumfructum areæ. 36. ff. de usufructu. & Marcellus l. 71. d. Titulo.*

2 *Manere usumfructum.*] Dic potius. *Areæ usufructu legato, si testator postea in ea insulam ædificavit & ea vivo eo deusta fuerit vel deciderit, areæ usumfructum non extingui sed deberi, quod tunc consetur area rediisse in pristinam suam formam, quam habuit tempore testamenti, ut nihil plus vel minus sit in hoc quam illo casu. Non idem receptum est in ædium legato. Nam Ædium usufructu legato, si eas ad aream redactas postea ædificavi, non convalescit ususfructus: quia res non ita potest ad formam suam pristinam redire, nix est enim ut ea plane forma sit in nova ædificia quæ fuit in vetere: aut certe sit id rarius. Et hæc causa est, ut in servitutibus urbanis eadem specie & qualitate repositis, jus duret. l. 20. §. 2. ff. urbanor.*

3 *Demolitis ædibus.*] *D. l. 36. & l. 10. §. 1. ff. quibus modis usufruct. amitt.*

CAPUT XI.

Miracula de somniis apud nonnullos cognita & comperta, & quæ ipse expertus fui.

JUnianus Majus conterraneus meus, vir bene literatus, in exquirendis adnotandisque verborum & sententiarum viribus, multi studii fuit; & præterquam quod in erudiendis juvenculorum animis, imbuendisque doctrina pueris, castigatissimæ disciplinæ, somniorum quoque omnis generis ita verus conjector fuit, ut ipsius responsa, di-

 vina

vina fere monita haberentur. Ad eum memini, cum puer adhuc essem, & ad capiendum ingenii cultum frequens apud eum ventitarem, quotidie somniantium turbam, hominesque celebri fama & multi nominis, de somniis consultum venisse. Declarabat definiebatque ille, non breviter aut subobscure, ut plerique, sed exposite atque aperte ænigmata somniorum, sive boni, sive mali prænuncia: ita apte, ut judicium factum à veridico diceres. Multi quoque illius monitu, vitæ interitum, nonnunquam animi ægritudines vitarunt. Sed quod illi interprete Juniano assequebantur, animadverti quosdam haudquaquam summæ nobilitatis, sed homines tenuissimos, & sortis infimæ, absque ullo interprete assecutos, & somnio tantum præmonitos, imminentem cladem aut futurum exitium, & pleraque incommoda vitasse, verissimaque, qualia futura viderant, somnia extitisse: quod genus Græci ὅραμα, hoc est, visionem dicunt. Nuper in Vesuvino meo familiaris meus quispiam fuit, homo alioqui exiguæ sortis, obscurus & egens, sed tamen spectatæ fidei, & exempli recti, qui ovium greges custodire solitus, cum esset gravior annis, & valetudine non bona, eam curam unico, quem habebat, filio delegarat. Accidit, dum procul à stabulo ipse & filius sub parvulo lare noctu decubarent, ovem quandam à lupo circumventam, sibi in somniis obversari, illiusque dentibus opprimi & lacerari visam: quo somnio expergefactus senior, filium qui una decubabat, excitavit, utque ad gregem propere accederet, acclamavit: namque ovem, cujus etiam nomen referebat, à lupo circumventam dilaniari dixit. Qui cum illuc excitatus pergeret, eandem, quam pater prædixerat ovem, à lupo lacerari atque opprimi invenit, verissimumque, & quale pater prædixerat, insomnium expertus fuit. Matrona insignis, multi & celebrati nominis, dum Neapoli degerem, referre mihi solita est, quamcunque in somniis imaginem vidisset, eandem sibi postera luce repræsentari. Eaque magnæ admirationi

tioni apud reliquas matronas fuit, quod sæpius quæ sibi die eventura erant, somnio monita, futura prædiceret. Sed præ omnibus, quæ notaverim, res est memoria & admiratione digna, quam ego nuper expertus sum, & re probavi. Jacebat in lectulo Marius alumnus & cliens meus, cujus ego ingenium & animi indolem sæpe demiratus sum. Is cum per quietem matrem defunctam efferri, & funus apparari vidisset, gravissimos gemitus & lugubres querelas quamvis somnio confusus, edebat: quem cum excitari jussissem, & causam tam luctuosi gemitus requisissem, retulit matrem vita functam, sibi per quietem visam efferri, & funerari. Observavi ego diem, & tempus, quo species hæc observata fuerat, notavi. Haud multo post, nuncius defunctæ matris ad me venit: à quo cum diem requisissem, convenit, ipso die quo mater per quietem efferri visa fuit, illam è vita excessisse. Quibus exemplis admonemur, ut esse præscita quiescentis animi, & divinationes, humanæque mentis præsagium, quasi vaticinium futurorum divinitus mortalibus datum per somnia credamus.

TIRAQUELLUS.

NArrat quædam vera sui temporis somnia, ex eo somniorum genere, quæ ὅραμα, id est, visionem Græci vocant: de quibus & aliis somniorum generibus late Macrobius de Somno Scipionis, libr. 1. cap. 3. Sed & si alia plurima desideras de Somniis, pete ex Ciceronis libro primo de Divinatione, & Valerio Maximo lib. 1. cap. 7. & ex hoc ipso Alexandro infra libro 3. cap. 26. & de Somniis inscripti sunt Artemidori Daldiani libri sex.

CAPUT XII.

Quæ forma castrorum, qualisque disciplina olim fuerit, & quot portæ in Romanis castris esse consuevere.

QUibus castrametandi scientia, & idonea castris loca eligendi nota & perspecta cognitio fuit, cujus rei gloria [1] Pyrrho Epirotæ præcipua fuisse traditur, quique militа-

TIRAQUELLUS.

1 *Pyrrho Epirotæ.*] De Pyrrhi in re militari & castris metandis peritia Plutarchus in vita illius. Apud Livium autem Decad. 4. lib. 5. Hannibal hac in re judex maxime idoneus, Pyrrho secundum locum post Alexandrum, in maximis Imperatoribus assignavit,

litaris disciplinæ præcepta diligenter exequuti sunt, hoc annotasse literis accepimus, ut pro loci qualitate ubi castra metanda forent, proque angustia & laxitudine, aut militari multitudine, ita se duces castris capiendis insinuent. Sed neque eadem figura & habitu, neque eisdem in locis, semper castrametari oportere, recte arbitrati sunt: [1] Siquidem modo quadrata, modo trigona, plerumque rotunda, ex disciplina Lycurgi, qui ita castrametari docuit: nonnunquam lunata, & hemicycla castra habere: interdum planis & patentibus campis, nunc arduis & acclivis in locis, plerunque demissa valle, [2] nunc in colle edito, & summo jugo castra communire: nonnunquam terræ situ difficili, & impedito saxis præruptissimis loco munito, ut si qua major vis ingruat, [3] milites in tuto sint: & sicut loci natu-

Castrorum alia atque alia figura.

quod primus castra metari docuisset, neminemque elegantius loca cepisse, & præsidia disposuisse. Sed & idem Livius eod. lib. 5. scribit Philopœmenem præcipue in ducendo agmine, locisque capiendis solertiæ atque usus, nec belli tantum temporibus, sed etiam in pace ad id animum exercuisse. Subdit & mox alia, ex quibus multa Alexander in hoc capite scribit, & quæ ideo mox subscribam: *Ubi*, inquit, *iter quopiam faceret, & ad difficilem transitu saltum venisset, contemplatus ab omni parte loci naturam, cum solus iret, secum ipse agitabat animo: cum comites haberet, ab iis quærebat: si hostis eo loco apparuisset, quid si à fronte, quid si à latere, quid si à tergo adoriretur, capiendum consilii foret: posse instructos recta acie, posse inconditum agmen, & tantummodo aptum viæ occurrere. Quem locum ipse capturus esset cogitando aut quærendo exequebatur: aut quot armatis, aut quo genere armorum (plurimum enim interesse) usurus: quo impedimenta, quo sarcinas, quo turbam inermem rejiceret, quanto ea aut quali præsidio custodiret: & utrum pergere qua cepisset ire via, an eam, qua venisset, repetere melius esset: castris quoque quem locum caperet; quantum munimento amplecterentur loci: qua opportuna aquatio, qua pabuli, lignorumque copia esset: qua postera die castra moventi tutum maxime iter, quæ forma agminis foret.* Hæc ibi. Procles autem Carthaginensis apud Pausaniam lib. 4. ante finem, refert ipsum Pyrrhum fortuna, & rerum gestarum splendore Alex. Magno inferiorem fuisse. In disponendis vero sive instruendis in acie peditibus, & equitibus, excogitandisque contra hostes stratagematis, peritiorem fuisse.

1 *Siquidem modo quadrata.*] Vegetius de re militari lib. 1. cap. 3. ait, *interdum autem quadrata, interdum trigona, interdum semirotunda, prout loci qualitas aut necessitas postulaverit, facienda sunt.* & iterum l. 3. c. 8.

2 *Nunc in colle edito.*] Ideoque Cæsar cum essent circum castra Pompeji permulti editi & aspeti colles, hos primum præsidiis tenuit, castellaque ibi communiit, ut idem Cæsar scribit l. 3. Belli civilis.

3 *Milites in tuto.*] Vegetius libr. 1. cap. 22. *Castra*, inquit, *præsertim hoste vicino, tuto semper facienda loco sunt: ubi lignorum & pabuli, & aqua suppetat copia.* & lib. 3. cap. 8.

1 *Nisi*

natura tempusque patitur, castra & munitiones extendere: ut opportuna aquatio, ne siti & lassitudine conficiantur: ut lignorum, ut pabuli copia sit: ne commeatu, [1] neve re frumentaria prohibeantur, haud parvum munimentum esse putavere. [2] Præcipue cavendum, ne collis aut jugum immineat, unde prospectus castrorum, & subita incursio fiat, neve sylva densa, aut latens fossa, vel sinus occulti jaceant, unde latebræ hostium & insidiæ parari, aut tacito speculatu pericula oriri possint. Portæ quoque castrorum, ut pro amplitudine pauciores potius, quam plures construantur, esse cum facilius, tum etiam utilius, idque percommodum fuisse & salutare. Tametsi in Romanis castris multiplices aliquando portas nonnulli exemplis adnotarint: quod ideo servatum est, ne quid eruptionem subitam in hostes demoretur, utque omnibus portis effusus equitatus, uno impetu in hostes diversi irrumpant. Sed tamen ubi amplissima erunt castra, & quamvis late fusa, ibi [3] quatuor ad summum portas constitui convenire: minora vero & angusta, duabus contenta esse debere, omnes ferme consentiunt: Quarum sicut nomina distincta, ita dissimilia fuere munia. [4] Prima enim prætoria, quæ

Quid præcipue cavendum in castris locandis.

Portæ castrorum.

Quare multiplices portæ in castris Romanis.

Diversis castrorum portis, diversa nomina tributa.

1 *Neve re frumentaria.*] Idem Vegetius lib. 3. cap. 8.

2 *Præcipue cavendum.*] Idem c. 22. *Cavendum etiam*, inquit, *ne mons sit vicinus altior, qui ab adversariis captus possit officere.*

3 *Quatuor ad summum portas.*] Livius Decad. 4. lib. 10. ita de portis loquitur, ut quatuor omnino essent, scilicet porta extraordinaria, porta principalis dextera, principalis sinistra, & Quæstoria. Illius verba sunt; *Æmylius ad quatuor portas exercitum instruxit, ut signo dato simul ex omnibus partibus eruptionem facerent. Quatuor extraordinariis cohortibus duas adjunxit, præposito M. Valerio legato, erumpere extraordinaria porta jussit. Ad dexteram principalem hastatos legionis primæ instruxit: principes ex eadem legione in subsidiis posuit. M. Servilius & L. Sulpitius Trib. militum his præpositi. Tertia legio adversus principalem sinistram portam instructa est: id tantum mutatum: principes primi & hastati in subsidiis locati. Sext. Julius Cæsar & L. Aurelius Cotta Trib. militum huic legioni præpositi sunt. Q. Fulvius Flaccus legatus cum dextra ala ad Quæstoriam portam positus.*

4 *Prima enim prætoria.*] Vegetius lib. 1. cap. 23. *Porta*, inquit, *quæ appellatur Prætoria, aut Orientem spectare debet, aut eum locum qui ad hostium castra respicit, aut si iter agitur illam partem debet attendere, ad quam est profecturus exercitus.* Sextus Pompejus l. 14. *Prætoria*, inquit, *porta in castris appellatur, qua exercitus in prælium educitur.*

[1] quæ & quæstoria dicta est: siquidem in Romanis castris, & [2] prætorium ducis, & quæstorium fuit, prout prætor, aut quæstor castris & legionibus præerat: quæ vel orientem solem spectare, vel è conspectu hostium dirigi consuevit. Quod eo fit, ut siquando ad arma conclamatum foret, sine tumultu extra castra contrahi multitudo, & explicari ordines, signaque educi possint. Etenim ubi acie decernendum erat, illinc cohortes educi, & copiæ admoveri solebant. Ubi etiam militum statio composita, instructaque ad subitos conatus esse debebat, cui etiam [3] Principali nomen datum. Altera à tergo castrorum [4] Decumana, eo quod ampla & patens: ex qua desertores, & facinorosi, in quos jure militari animadvertendum erat, educuntur, & pœnis coërcentur. [5] Tertia principalis, [6] ex qua principes & summi duces velut ex postico, siquando usui foret, opem suis laborantibus ferre, ordines tendere & milites educere consuerant. [7] Via quoque quæ ad portam ferebat, Principalis dicta est. Quarta post prætorium, [8] Quintana dici-

Castrorum locus.

Statio principalis.

Decumana statio.

Via principalis.

Statio Quintana.

quia initio prætores erant, qui nunc consules, & hi bella administrabant: quorum tabernaculum quoque dicebatur Prætorium. Sed & de hac porta Cæsar l. 3. Belli civilis, *quos in statione ad prætoriam portam posuerat*. ejusdemque meminit Cornel. Tacitus lib. 20.

1 *Quæ & quæstoria.*] Plerisque videtur esse diversa, quibus ego assentior: & satis liquet ex Livio Decad. 5. lib. 1. post princip. ubi de nece Marci Livii Strabonis Tribuni militum.

2 *Prætorium ducis & quæstorium*] Livius Decad. 1. lib. 10.

3 *Principali nomen datum.*] Ad hæc Festus lib. 14. habet, *Principalis*, inquit, *castrorum porta nominatur, quod in eo loco est in quo principes ordines tendunt.*

4 *Decumana.*] Vegetius libro 1. cap. 23. *Decumana*, ait, *porta quæ appellatur, post prætorium est, per quam delinquentes milites educuntur ad pœnam.* Ejus meminit Livius Decad. 1. libr. 3. ubi de Sp. Furio cons. loquitur & l. 10. Item Tacitus lib. 1. *Ut cuncti ruerent ad portas, quarum decumanæ maxime petebantur.* & Cæsar Belli civilis l. 3. 4. 5. & 6. & Hircius de Bello Africano.

5 *Tertia principalis.*] Ex Festo diximus supra in verbo *Principali*.

GOTHOFRIDUS.

6 *Ex qua principes.*] *Principalis* hæc porta à principiis: *Principia* porro, quod in his locis principes milites essent, ut mox dicam.

TIRAQUELLUS.

7 *Via quoque*] Livius Dec. 1. l. 10.

8 *Quintana.*] Festo l. 15. *Quintana*, inquit, *appellatur porta in castris post prætorium, ubi rerum utensilium forum sit*, de qua loquitur Livius Decad. 4. lib. 1. post princip. Ad hujus similitudinem Suetonius in Nerone, cap. 26. dicit ipsum Neronem domi *Quintanam* constituisse, ubi partæ & ad licitationem dividendæ prædæ precium assumeretur.

dicitur: quippe per eam commeatus in castra convehi, & rerum utensilium copia venalis exponi: inde etiam merces ad usum militaris multitudinis, quæque bello usui forent, importari & exportari solita. Hoc quoque inter exempla relatum est, quod & [1] Fabius Maximus, & [2] plerique imperatores præcipiebant, exercitum itineribus, & locorum mutatione crebro fatigari, potius quam uno in loco in castris sedere, esse cum tutius, tum ad disciplinam militarem nobilius. Id quod Cyrum [3] apud Xenophontem novimus factitasse. [4] Quamvis nonnulli, castrorum crebram mutationem, præ se ferre turpem fugam, & exercitus alienationem, duxere. Fuitque [5] præcepto militari observatum, ut vigiliarum vices tubæ in castris per intervalla significent: [6] & siquando hostes in conspectu sint, pro portis castrorum singulæ stationes, & expeditæ cohortes, dispositis excubiis, instratis equis, frenatisque, pro vallo excubent, ut omnia militari custodia vigiliisque tuta firmaque sint, ne paratis insidiis, & omni aditu præsepto, nudata custodiis stationibusque castra, hostes adoriantur, & nec opinantes invadant, cædibusque & rapinis pateant. [7] Paulus vero

Exercitus crebro exercendus.

Vigiliæ in castris.

1 *Fabius Maximus.*] Livius Dec. 1. libr. 10. *post terrorem Appio prætori factum a militibus, consulis Q. Fabii jussu, castra nusquam stativa Romanis fuere. Fabius enim negabat*, inquit, *uno loco sedere exercitum: itineribus ac mutatione locorum mobiliorem ac salubriorem esse.*

2 *Plerique Imperatores.*] Ut Metellus, qui teste Valerio Maximo, libr. 2. cap. 3. *castrorum subinde loca mutabat, eademque tanquam hostis semper adesset, vallo fossaque aptissime cingebat*: & apud Plutarchum in Apophth. Lycurgi, ipse Lycurgus jubebat frequenter castra mutari, ut hostibus magis noceret.

3 *Apud Xenophontem.*] Cyri pædiæ lib. 1.

4 *Quamvis nonnulli.*] Est sententia Curionis apud Cæsarem l. 2. de Bello civili. *Castrorum autem*, ait, *mutatio quid habet nisi turpem fugam, & desperationem omnium, & alienationem exercitus?*

5 *Præcepto militari.*] Vegetius l. 3. cap. 8. *Quia*, inquit, *impossibile videbatur in speculis per totam noctem vigilantes singulos permanere, ideo in quatuor partes ad clepsydram sunt divisæ vigiliæ, ut non amplius quam tribus horis nocturnis necesse sit vigilare. A tubicine omnes vigiliæ committuntur, & finitis horis a cornicine revocantur.*

6 *Et si quando hostes.*] Vide infra in verbo, *Caius vero Cæsar.*

7 *Paulus vero Æmylius.*] Plutarchus in illius vita.

vero Æmylius, ut attentius custodiæ contra somnum re pugnarent, nocturnas vigilias sine armis fieri, & inermes milites vigilare jussit: quod multi postea duces exequi magno studio curaverunt. Tametsi [1] veteri exemplo, stationes vigiliæque, diurna nocturnaque munia ab armatis in castris fierent: ita ut ferant militem, quia vallum non accinctus gladio, & alium, quia pugione tantum accinctus foderet, capite luisse. [2] Arma enim veteres membra militum dixere. [3] Ferturque Epaminundas, cum custodias stationesque circuiret, ut disciplinam exemplis stabiliret, sopitum militem gladio transfixisse, asserens quod qualem invenerat, talem reliquerat. [4] Augustus quoque manipulares milites [5] statione deserta, & centuriones morte mulctavit. [6] Cajus vero Cæsar, ut ad subitos conatus disposita præsidia haberet, duas sæpe legiones pro castris excubare jussit, utque in disponendis castris, tendentium ordines, & descripta suis quæque partibus loca ac justa itinerum intervalla distincta sint: [7] utque tribuni militum in principiis jura dent, indeque milites signum petant, ac in sta-

Arma militum membra.
Animadversio in dormientes in stationibus.
Alia disciplina.

1 *Veteri exemplo.*]Hæc periodus usque ad vers. *ferturque*, sunt transcripta ex Cornel. Tacito lib. 11.

GOTHOFRIDUS.

2 *Arma membra militum.*]Hinc arma alienasse, militi grave crimen est: unde & hæc culpa desertioni exæquatur, utique si tota alienavit: plura apud Paulum libro singulari de pœnis militum: adde de pœna militis, in bello arma sua amittentis, aut aliena arma surripientis, *l.4.§.13.§.14. ff. de re militari.*

TIRAQUELLUS.

3 *Ferturque Epaminundas.*] Julius Frontinus lib. Stratagem. 3. cap. 12.

4 *Augustus.*] Suetonius de eodem, cap. 24.

GOTHOFRIDUS.

5 *Statione deserta.*] De eo qui in exploratione, emanet, id est, fugit hostibus insistentibus, de eo qui à fossato recedit, aut stationis munus relinquit *vid. l. 3. ff. de re militari.*

TIRAQUELLUS.

6 *Cajus vero Cæsar.*]Ipse Cæsar l. 1. Belli Gallici *primam & secundam aciem in armis esse, tertiam castra munire jussit*, & paulo post, *Nihilo secius Cæsar, ut ante constituerat, duas acies hostem propulsare, tertiam opus perficere jussit: munitis castris duas ibi legiones reliquit.*

7 *Utque tribuni militum.*] Hi primum dicti quod *militibus præessent*, ut ait Modestus de vocabulis rei militaris, jurejurando milites jussu consulum conventuros, adigebant, ut est apud Livium Decad. 3. libr. 2. ad quos tandem honesta missione milites dimissos, arma retulisse Tacitus ait, lib. 18. & de iisdem plura Vegetius, lib. 2. c. 7. & 12.

stationes & vigilias eant: etiam ut in [1] prætorio Imperatoris tabernaculum, [2] quod Augustale dicitur, tendant, ibique pro tribunali sedere, classicumque apud eos cani, quotiesque dimicandum foret, pugnæ signum ab his tribuni petere debeant. [3] Cyri vero tabernaculum apud Xenophontem hyeme pariter atque æstu orientem versus, aut [4] in castrorum medio, quod locus munitissimus foret, statui consuevit. Ea enim regio summis ducibus dabatur. [5] Alexandri Magni tabernaculum statuæ circumcingebant: in quo traditur mirum, cum [6] ad Oxum amnem statueretur,

Augustale tabernaculum.

Ducum summorum locus.

1 *Prætorio Imperatoris.*] Idem dic & de prætorio consulis & prætoris, utrique enim habuerunt: unde ab Appio Claudio & Q. Fulvio Coss. & Claudio Nerone, erecta tria prætoria circa Capuam, habet Livius Decad. 3. lib. 5. Sane sive consulum, sive prætorum, sive Imperatorum, qui bella administrarent, *tabernaculum* dictum fuisse *prætorium*, ex Festo lib. 14. supra positum fuit.

MERCERUS.

2 *Quod Augustale dicitur.*] Id sumpsit Alex. ex Quinctiliani cap. 2. lib. 8. Ego tamen non cujuslibet ducis, aut imperatoris tabernaculum, sed solius Augusti, Augustale dictum puto: vel si hæc appellatio ad omnia tabernacula quorumcunque ducum pertinuerit, non proprie illi tabernaculo, in quo dux esse, dormire, cibari, & alia familiaria agere solebat tributam; sed ei duntaxat, in quo signa, Imagines, & cætera sacra militiæ reponebantur. Quo sensu, non inepta erit Lectio Vertranii in Annali 2. Cornelii Taciti, *Nulla cœpta egressus Augustale, &c.*

TIRAQUELLUS.

Augustale.] Quinctilianus lib. 8. c. 2. quod de perspicuitate est.

3 *Cyri vero tabernaculum.*] Xenophon Cyri pædiæ lib. ult.

4 *In castrorum medio.*] Idem, eodem lib. ult.

5 *Alexandri Magni tabernaculum.*] Polyen. stratagematωn lib. 4. Plinius lib. 34. cap. 8. post princ. *Alexandri,* inquit, *Magni tabernaculum sustinere solitæ traduntur statuæ.* Ælianus autem de varia historia libr. 9. cap. 3. scribit, Alexandro tabernaculum fuisse centum mensarum spacii capax, quinquaginta aureis columnis interstinctum, quibus tectum suffulciebatur. Ipsum vero tectum erat inauratum, & magnifica arte, varietateque concinnatum.

6 *Ad Oxum amnem.*] Q. Curtius l. 7. Gestorum Alexandri, paulo ante finem, tradit, in tabernaculo Alexandri ad flumen Oxum, turbidum & potu insalubrem conspectum fuisse fontem, quem quia tarde notaverant, subito extitisse finxerunt: Rexque ipse credi voluit, donum id Dei fuisse. Quod vero ponit hic Alexander, oleum ex fonte manasse, non dixit Curtius, sed potius aquæ potus suavis & salubris. Verum Plutarchus in vita Alexandri, scribit eum fontem fuisse pinguis liquoris, non gustu quicquam ab oleo differentis. Strabo autem libro 11. refert Macedones qui in exercitu Alexandri erant, prope Ochum effodientes, olei fontem invenisse. *Nam verisimile est*, inquit, *ut nitrosa quædam & aluminosa, & sulphurea & bituminosa, terram perfluant, ita quoque pinguia inveniantur: raritas autem efficit admirationem.* Idem Athenæus l. 2.

retur, fontem manantis olei scaturisse. Philippus autem pro vallo castrorum, nonnunquam in conspecto maxime tumulo tabernaculum fixit. Quæ quidem [1] ex corio & pellibus, modo ex saccis aut ciliciis pilis contextis construebantur. [2] Numidæ ex calamo & stramento, Nomades centonum instar tectoria intexebant, multi ex [3] tabulis & cratibus; fuitque [4] more novitio servatum, ut in prin-

Tabernacula ex quibus apud diversas gentes.

c.2. *Apud alios*, inquit, *sunt fontes qui pingue nescio quid habent, velut qui in Asia, de quo Alexander scripsit, se olei fontem invenisse.*

1 *Ex corio & pellibus.*] Sic Cæsar lib.3. Belli civilis, *Ibique*, inquit, *reliquarum ex Italia legionum adventum expectare, & sub pellibus hiemare constituit.* Livius Decad.1. lib.5.c.2. *Militem*, inquit, *Romanum in opere & labore, nivibus pruinisque obrutum, sub pellibus durare.* Idem 3. Decad. lib.3. *ubi primum sub pellibus haberi cœpti sunt.* & Decad.4. lib.7. *Instare hiemem, aut sub pellibus habendos milites fore.* Tacitus lib. 13. cap.35. *Retentusque omnis exercitus sub pellibus quamvis hieme sæva.* & lib. 14. *Contractus deinde omnis exercitus, sub pellibus habitus est.* Ammianus Marcellinus libr. 23. *cum armigeris gradiens manu, in stationis quadam sub pellibus mansit.* Claudianus in Panegyrico 1. Stiliconis,

— *Quoties sub pellibus egit*
Edonias hiemes? —

& Sidonius in Panegyrico ad Majoranum,

Aut rex aut populus castris modo clausus aprica
Vel sub pelle iacet. —

Pompejus Festus lib.1. *Tecta*, inquit, *castrensia quamvis pellibus contegantur, tabernacula tamen dicuntur.* Ex hoc autem *pelles tentoria* dicuntur apud Trebellium Pollionem in vita Claudii Secundi Imperatoris. cap. 14. Nam & *tentorium*, tabernaculum dicitur.

2 *Numidæ ex calamo.*] Livius Decad. 3. lib. 10. post princ. *Hibernacula Carthaginiensium, ex congesta temere materia ex agris, exædificata, lignea ferme tota erant. Numidæ præcipue harundine textis, storeaque pars maxima tectis, passim nullo ordine, quidam ut sine imperio occupatis locis, extra fossam etiam vallumque habitabant.* Alexander autem hic calamum vocat, quam Livius *harundinem*: nam idem est calamus & harundo, nisi quod nonnulli graciliorem tenuioremque illum esse putant, hanc vero majorem. Polybius l. 14. initio. *Numidæ*, inquit, *nec lignis, nec terra, sed simpliciter cannis & calamis ad struenda tentoria utebantur.*

3 *Tabulis & cratibus.*] Livius Decad.4. libro 5. cap.37. *Cum ibi stativa essent*, inquit, *& pauci tabernacula haberent, multitudo alia casas ex arundinibus textas, fronde quæ umbram modo præberet, texissent, &c.* Sicque Flaccus apud Capuam *metuens ne simul exercitum mœnia urbis amœnitas emolliret, in portis murisque sibimetipsos tecta militariter coegerat ædificare: erant autem pleraque ex cratibus aut tabulis facta, alia arundine texta, stramento intecta omnia*, ut refert Livius Decad. 3. lib.7. cap.3. His autem adde, Antiochum Syriæ regem *tabernacula textilibus sigillis adornata* statuisse, teste Valerio Maximo lib. 9. c.1. Et in his tentoriorum sive tabernaculorum differentiis, non pigebit huc adferre quod scribit Claudianus lib.1. de Laudibus Stiliconis,

— *Fucataque Medus,*
Hic gemmata niger tentoria fixerat Indus.

4 *More novitio servatum.*] Nescio quare dicat more novitio, quando jamdudum & temporibus Cæsaris, pom-

[1] principiis castrorum, aut juxta tabernaculum ducis, templum vel ædiculam simili exemplo milites construant, intra quam [2] signa & aquilam venerarentur & servarent: unde cum opus esset, extra castra educi possent. [3] Illud quoque notatum, per exploratores centurionesque, Romanos duces prius explorato & præviso locum castris ante capere consuesse: quotiesque motis castris loca mutanda forent, [4] militari more vasa prius conclamari, & colligi: utque itineri sarcinas aptent, admoneri: ne quid ignari imprudentesque præpropera festinatione prætermittant. [5] Vallum-

Templum juxta tabernaculum ducis.

Vasa conclamari.

Vallum castrorum.

Pompeji & Crassi, Aquila aurea, sic enim ea vocabatur, sacellum habebat perexiguum, in quo collocata erat, longissimæ hastæ affixa, & gestabatur in omnibus exercitibus ex delectu comparatis, cujus quidem hastæ pars inferior peracuta erat, ita ut in terram defigi posset. Hæc enim scribit Dion in Pompejo.

GOTHOFREDIS.

1 *Principiis castrorum.*] *Principia* loca ubi *principes* milites stabant. §. 3. *Cod. quæ sit longa consuetudo. l. 12. in fin. ff. de re militari.* Reperio in principiis istis Constantinum salutatum à Præfectis & Tribunis & veteranis, privilegia petentibus veteranis indulsisse. *l. 1. Cod. de veteranis*: qui locus insigne antiquitatis exemplum continet: Ab his autem *principiis*, *Principalis porta*. Festus, de quo paulo ante hic author dixit.

2 *Signa & aquilam venerarentur.*] Tertullianus in Apologetico, respondens gentilibus qui Christianos accusabant, ut crucis studiosos; *sed & victorias*, inquit, *adoratis, cum in tropæis cruces sint intestina tropæorum. Religio Romanorum tota castrensis, signa veneratur, signa jurat, signa omnibus Diis præponit. Omnes illi imaginum suggestus insignes monilia crucium sunt: siphara illa vexillorum & Cantabrorum, stolæ crucium sunt.*

TIRAQUELLUS.

3 *Illud quoque notatum.*] Vegetius de re militari lib. 3. cap. 13.

4 *Militari more vasa prius conclamari.*] Cæsar lib. 1. Belli civilis, *Quo cognito*, inquit, *signum dari jubet, & vasa militari more conclamari.* & lib. 3. *Scipio nocte, neque conclamatis quidem vasis, flumen transit*; & paulo post, *Vasisque militari more conclamatis, progressus millia passuum tria, &c.* Livius Dec. 3. lib. 1. cap. 47. *proxima nocte jussis militibus vasa silentio colligere, castra ab Ticino mota.* & lib. 7. cap. 29. *tum quoque vallo egrediens signum dedit, ut ad locum miles esset paratus, si collis in quem speculatum irent, placuisset, vasa colligerent, & signa sequerentur.* & eodem libro paulo ante finem, c. 49. *Vigilia prima, dato signo, ut taciti vasa colligerent, signa ferri jussit.* Item apud Frontinum l. 1. stratagemat. cap. 8. de Cajo Cæsare, inquit, *ut citra vexationem suorum hostilia impediret consilia, in initio statim noctis vasa conclamare milites jussit.*

5 *Vallumque castrorum.*] Livius Decad. 3. lib. 5. *circumspectare atque agitare Dux cœpit, si quomodo posset vallum circumjicere, sed erat adeo nudus tumulus, & asperi soli, ut nec virgulta vallo cædendo nec terra cespiti faciundo, aut fossæ ducendæ, &c.* Plinius libro 35. cap. 14. *Hinc & cespitum natura castrorum vallis accommodata, contra fluminum impetus aggeribus.* Ex quo maxime loco transcripsit, quæ hic habet Alexander: ad hæc plura Vegetius libr. 3. cap. 8.

1 *Lapi-*

lumque castrorum ex cespite aggesta humo, aut mole & aggere contra fluminum impetus: nonnunquam ducta ingenti fossa, vel [1] lapidum congestis molibus: plerunque [2] arboribus objectis, prout materia suppetebat, à tyronibus, præfecti castrorum jussu, communiri. Quæ quidem [3] fossa persæpe fuit duodecim pedum, & si detur occasio, latitudine quam amplissima, ne quis illam & munitiones transcenderet. Vallum vero tantæ crassitudinis, quod nullo telo, nulloque tormento trajici possit. Quæ quidem munimenta, siquando hostis propinquus foret, firmis stationibus dispositis, ut armati inermes & operi intentos tuerentur, fieri solebant. Germani tamen, & [4] Gallorum pleraque gens, pro vallo dispositos habebant cur-

Fossa duodecim pedum.
Valli crassitudo.
Germanor. & Gallorum vallum.

1 *Lapidum congestis molibus.*] Sic Carthaginenses *fixis undique circa ex propinquis vallibus congestis, vallum auxerunt*, apud Livium 3. Decad. l. 8. Philippus quoque Macedonum rex *lapidum congerie, ut pro muro essent, præmunivit*. apud eundem Decad. 4. lib. 1. & similiter Antiochus ejusdem Decad. libr. 6.

GOTHOFRIDUS.

Lapidum congestis molibus.] Hinc pœna constituta militi si per murum castra ingrediatur, aut si fossam transiliit, aut à fossa recessit. *l.* 1. §. 4. §. 17. §. 18. *ff. de re milit. vi.*

TIRAQUELLUS.

2 *Arboribus objectis.*] Ex Livio Decad. 1. lib 6. cap. 2. post princ. ubi de vallo Volscorum. & Decad. 3. libr. 5. & Decad. 4. lib. 1. ubi de illo Philippo Macedonum rege.

3 *Fossa.*] Vegetius de re militari, libro 1. cap. 24. Sicque Antiochus in bello contra Romanos circa Magnesiam gesto, *fossam sex cubitis altam, duodecim latam* duxit apud Livium Dec. 4. lib. 7. Cæsar autem l. 2. Belli Gallici, *castra in altitudinem pedum duodecim, vallo fossaque duodeviginti pedum munivit*. Item lib. 7. Cæsar adversus Heduos *fossas quindecim pedes latas, eadem altitudine perduxit*. & lib. 3. Belli civilis, *erat eo loco fossa pedum quindecim & vallum contra hostem in altitudinem pedum decem*. Homerus autem libro 12. Iliados describit fossam Græcorum adeo latam atque profundam, ut difficile esset supersilire aut transilire, ibi,

—— οὐ γὰρ ἐδύνατο τάφρος
Εὐρεῖ' ὑπερθορέειν σχεδὸν, οὔτε περῆσαι
Ῥηιδίη, κρημνοὶ γὰρ ἐπηρεφέες περὶ πᾶσαν, &c.

Mira autem fuit ea fossa quam Artaxerxes Cyro fratri suo objecit, nempe latitudine pedum quinquaginta, & altitudine totidem, ut in ejus vita scribit Plutarchus.

4 *Gallorum pleraque gens.*] Nam C. Cæsar libr. 1. de Bello Gallico scribit, *Bojos*, quæ Galliæ gens est, *pro vallo carros objecisse*. Carrus autem species est vehiculi, ut currus, de quo & nos dicemus infra, libro 2. cap. 30. Adde quod & Thraces curribus oppositis pro vallo utebantur, ut tradit Arrianus de rebus gestis Alexandri, libr. 1. post princ.

1 *Roma-*

curris mutuo nexu. [1] Romani in magno discrimine, novo munimenti genere, clitellas & conjectas sarcinas, pro aggere opposuere. [2] Cæsar ad Mundam, cum materia defecerit, cæsorum hostium factis aggeribus, & humanorum corporum strue castra vallavit. [3] Nicias vero dum ad Syracusas sedet, cum esset pro vallo pugnandum, incendio machinarum, quibus castra vallaverat, hostium vim propulsavit. Quodque in castris Romanis postquam vallo fossaque communita sunt, equo insidentem militem, nisi cum acie dimicandum foret haud facile perspectum esse: neque longius à tubæ auditu, nisi Imperatoris aut tribuni jussu, [4] militi extra munimenta abire licuisse: qui contra fecerat, in eum militaris animadversio erat. Idque ideo cautum, ne vagi milites solutiore cura obambulantes, in hostili solo temere' progressi, cædibus essent & periculis obnoxij. [5] Quodque mulieres in ca-

Vallum Romanorum. *Vallum ex humanis corporibus.* *Alia disciplina.*

1 *Romani in magno.*] Id enim fecit Cn. Scipio in Hispania cum à Carthaginensibus & Numidis obsiderentur, apud Livium Decad. 3. libr. 5. Sed & id quoque fecere Samnites apud eundem, lib. 10. Decad. 1.

2 *Cæsar ad Mundam.*] Ipse Cæsar vel Hircius Belli civilis libro 6. qui de bello Hispaniensi est, *ex fuga hac*, inquit, *cum oppidum Mundam sibi præsidium constituissent, nostri cogebantur necessario eos circumvallare, ex hostium armis pro cespite cadavera collocabantur.* Plutarchus autem in Cæsare hanc pugnam quæ ad Mundam fuit, describit, sed nihil hac de re dicit. Hic vero locus in memoriam revocat, quod à Valerio Maximo scriptum est, lib. 9. c. 2. Annibalem in flumine Vergello, corporibus Romanis ponte facto exercitum traduxisse, de quo Silius Italicus, lib. 8. in fin.

Cesserit huic Trebia exitio: pons ecce cadentum
Corporibus struitur. —

3 *Nicias vero.*] Plutarchus in vita illius.

GOTHOFRIDUS.

4 *Militi extra, &c.*] Eo pertinet Patervi consilium, *Qui se meminerit* (inquit) *armato præesse, parcissime commeatum det; equum militarem extra provinciam Duci non permittat. Ad opus privatum, piscatum, venatum, militem non mittere. Nam in disciplina Augusti ita cavetur. Etsi scio fabrilibus operibus exerceri milites non esse alienum, vereor tamen si quidquam permisero quod in usum meum aut tuum fiat, ne modus in ea re non adhibeatur, qui mihi sit tolerandus.* Hæc Patervus apud Macrum. 1. *de re militari.* His addendum, eum qui ad diem commeatus non venit: non rediit: perinde punitum fuisse, ac si emansisset vel deseruisset. *l.* 3. §. 7. *ff. de re militari.* adde *l.* 1. 2. 3. *Cod. de commeatu.*

TIRAQUELLUS.

5 *Quodque mulieres.*] Quintilianus, si is est, in Milite Mariano, *meretrices*, inquit, *ab exercitu submoventur, intrare nostra castra fœminis non licet.* Item Servius

castris interesse, aut cum militibus turpi consuetudine versari non decebat. Mulieres enim castra sequi apud majores magnæ turpitudinis erat, & severissimæ animadversionis. Quare [1] Scipio Æmylianus maximus Imperator, & qui imperatorias artes callebat, bello Numantino collapsam militiæ disciplinam, & dissolutum morem in omne licentiæ genus, ejectis multis millibus scortorum, restituisse fertur, ad opusque milites traduxisse, stantesque prandere coëgisse, & cocti nihil vesci. [2] Metellus in Aphrica lascivientem exercitum, & pravis moribus institutum, correpta castrorum disciplina, emendavit. [3] Alexander quoque Macedo, depulsis pistoribus & cocis, ad prandia, itinera nocturna: ad cœnam, cibi vinique parcitatem se habere dixit. Quibus disciplinis imbuti milites, in fide & officio mansere, sæpissimeque fuisse perspectum, quod in quibus locis hostes castra metati fuerant, inibi Romani exercitus eadem castra operibus septa habuere, tunc præcipue, quum hostium vestigiis inhærendo, illos haud

Alexand. apophthegma.

vius ad illud 3. Æneid. ℣. 519.

— *Nos castra movemus*,

tradit *castra dicta, quasi casta, vel quod illic castraretur libido, nam nunquam his intererat mulier.* Propertius l. 4. eleg. 3. in epistola Arethusæ ad Lycotam,

Romanis utinam patuissent castra puellis,
Essem militiæ sarcina fida tuæ.

Hinc ad illud Virgilii 8. Æn. ℣. 688.

— *Sequiturque (nefas) Ægyptia conjunx.*

Idem Servius ait, *exclamatio est Nefas non in eo tantum quod Cleopatram Romanus, scilicet Antonius, duxerat, sed etiam quod mulier castra sequebatur: quod in ingenti turpitudine apud majores fuit. Unde bellaturus Pompejus in Lesbo reliquit uxorem.* De quo nos latius diximus in nostris *legibus Connubialibus. l. 15. num. 24.*

1 *Scipio Æmylianus.*] Valerius Maximus lib. 2. c. 7. in princ. Julius Frontinus strategemat. lib. 4. cap. 1. Vegetius de re militari lib. 3. cap. 10. Paulus Orosius lib. 5. cap. 6. Eutropius lib. 4. cap. 7. & nonnihil scriptor de viris illustribus, cap. 58.

2 *Metellus in Africa.*] Valerius & Frontinus prædictis locis, & Vegetius lib. 3. cap. 10.

3 *Alexander quoque Macedo.*] Plutarchus tum in vita, tum in Apophthegmatis ipsius, *Alexander, inquit, cum Adæ Cariæ reginæ bellaria & obsonia, à pistoribus & cocis impendio elaborata, ad ipsum quotidie mittere curaret, meliores dicebat sibi esse cocos & obsonatores, scilicet, ad prandium, iter nocturnum; ad cœnam vero prandii mediocritatem.* Idem autem quod Alexander, secutis temporibus prohibuit Pescennius Niger teste Spartiano, scilicet pistores exercitum sequi, ut omnes buccellato in locis panificis accepto contenti essent.

1 *Quid*

haud facile assequi poterant. [1] Quod ne fieret, salubri consilio provisum fuit, ut abituri milites vetera tabernacula & munitiones incendant, nequando illa hostium receptus forent. [2] Erat quoque vetus constitutum, ut quoties duo simul consules prætoresve contra hostes, duos consulares exercitus, multasque legiones ducerent, quo facilius tantæ multitudini præessent, divisa castra, copias & præsidia haberent, & munia belli partirentur, ne confusa imperia & decreta ambigua forent. Quod ævo succedente, à [3] Domitiano, vetitum fuit. Is enim geminari legionum castra prohibuit, sub unius imperio, & unis castris, satius regi milites arbitratus. [4] Horum castrorum formam in locis compluribus etiam nunc extare, valli que & fossarum altitudines, & egregias munitiones firmo munimento relictas, nos recentissima memoria vidisse, & singulas portas adnotasse, quæ species illius veteris instituti, magnum nobis documentum fuit, libenter meminimus.

Abituri, tabernacula incendebant.

Domitianus geminari castra prohibuit.

1 *Quod ne fieret.*] Apud Cæsarem Belli civilis libr. 2. & 3. Sed & antea multo incendi castra imperaverat Q. Fabius Maximus dictator. Livii Decad. 3. lib. 9. erant autem maxime tentoria, ut dictum est, *stramento intecta omnia, velut de industria alimenta ignis*, ut ait Livius Decad. 3. lib. 7. cap. 3.

2 *Erat quoque vetus constitutum.*] Sic ante Capuam consulum & prætoris divisa diximus prætoria, ex Livio Decad. 3. l. 3. sic duorum consulum dicuntur duo consulares exercitus, ejusdem Decad. l. 1. & castra alterius consulis juncta castris alterius, ejus Decad. l. 7. Polybius l. 3. de consulibus qui simul ad idem bellum mittebantur, *Consilium*, inquit, *non erat, ut legiones inter se dividerent, suisque uterque arbitratu proprio exercitu uteretur.* Idemque postea loquens de L. Æmylio Paulo, & C. Terentio Varrone consulibus, qui ambo adversus Annibalem missi sunt, *Copiæ*, ait, *omnes inter consules dividantur.*

3 *Domitiano.*] Suetonius in eodem cap. 7.

4 *Horum castrorum.*] Hæc ipsius authoris verba sunt.

CAPUT XIII.

*Quot cognominibus * Fortuna dea apud Romanos cognominata, & quibus templis donata fuerit.*

INter numina pleraque quæ veteres habuere, olim à Romanis Fortunam eximie cultam, scriptum in antiqui-

GOTHOFRIDUS.

* Seneca 4. de beneficiis 8. *Natura, fatum, fortuna, omnia ejusdem Dei nomina sunt, varie utentis sua potestate.*

Augu-

quitatibus & traditum est. Idque ex eo conjectari licet, quod plures illi ædes fuisse, ac diversis nominibus deam denominari, vulgo proditum est. Primus enim [1] Ancus Martius Fortunam virili cognomento dedicavit: ut vero plures certioresque, [2] Servius Tullius Parvæ Fortunæ ædem consecravit primus. In qua æde signum sua prætexta ornatum dedicasse, & longo tempore mansisse incorruptum, autores tradunt. Causam fuisse crediderim, quod tenuis ipse & parvi cultus, ut tum res erant, quodque [3] ex captiva natus, Fortunæ beneficio regnum assequutus foret, propterea templo illam sacrasse, proque dea coluisse, tanquam gratiam meriti ferret: quam quidem ita cumulatissime retulit, ut non una æde illam recepisse aut consecrasse satis fuerit: siquidem regnum assequutus, [4] Fortis Fortunæ, [5] Primigeniæ, & [6] Masculæ, mox [7] Prosperæ, & Viri-

Fortunæ masculæ. *Parvæ fortunæ.*

Augustinus 4. de Civitate 11. *Prosse formitis vocetur que Fortuna.* & post: *Ipsa sit Fortuna barbata, quæ adultos barba induit, &c.* De Fortunæ porro Epithetis variis, vide Brissonium 1. de formulis.

TIRAQUELLUS.

1 *Ancus Martius.*] Ex Plutarcho de Fortuna Romanorum, non multo post princip.

2 *Servius Tullius.*] Ex eodem Problem. 74.

3 *Ex captiva natus.*] Id nos amplè dedimus in nostris commentariis de Nobilitate.

4 *Fortis Fortunæ.*] Plutarchus dicto Problem. 74. Livius quoque Decad. 1. libro 10. tradit Papyrium post triumphum, de reliquo ære quod in ærarium intulerat, ædem *Fortis Fortunæ* de manubiis faciendam locasse, prope ædem eidem deæ à rege Servio Tullio dedicatam.

5 *Primigeniæ.*] De eadem scripsimus in præfatione tractatus Primigeniorum num. 76. de qua Cicero lib. 2. de legibus, & Livius Decad. 3. libr. 9. & 4. lib. 4. & 5. lib. 3. item & Plutarchus dicti Problem. 74. & 106.

6 *Masculæ.*] Plutarch. probl. 74.

7 *Prosperæ.*] Vereor ne ipse falsus sit Alexander, dum id nomen veluti proprium tribuit Fortunæ, cum sit non nomen sed epitheton fœlicis Fortunæ, ut alia plerumque dicuntur prospera, felicia, & secunda. Neque aliter intellexisse videtur Dionysius Halicarnassæus, unde forte hic mutuatus est, quæ de prospera & virili fortuna scribit lib. 4. originum Romanarum; ubi Græcis verbis hoc sensu inquit, *Hisque pace belloque gestis, ac duobus extructis templis Fortunæ, qua per omne vitæ tempus visus erat uti prospera, altero in foro Boario, alteroque ad ripas Tiberis ei, quam virilem appellavit, sicut & nunc à Romanis dicitur.* Sed & alii quoque id epitheton tribuunt Fortunæ. Cicero lib. 3. de natura deorum, & in ea quam in senatu habuit post reditum. & Horatius lib. 4. Carmin. ode 14.

Fortuna lustro prospera tertio,

inquit; quam & ipse Cicero Fortunam *secundam* in eundem sensum dicit in ora-

Virilis Fortunæ templa eundem erexisse fama vulgavit. Quod quidem [1] Fortis Fortunæ templum, extra pomœrium fuisse in hortis à divo Cæsare populo legatis juxta Tiberim, mox Tiberii tempore dicatum: [2] Primigeniæ vero in colle Quirinali auctores memorant: quam ædem Domitius prætor urbanus postea dedicavit, licet alteram Primigeniæ ædiculam Publius Sempronius consul secundo Punico bello vovisse, & voti reus dedicasse feratur. Extatque veterum monumentis, eundem Servium Primigeniam & [3] Obsequentem Fortunam in Capitolio sacrasse, illamque præcipua religione coluisse, Prosperæ vero in foro Boario fuit: [4] Virilis autem Fortunæ templum extra urbem ad Tiberis ripam, [5] in quod mulieres quæ dabantur nuptui, frequentes ventitabant, & corpore invelato singula membra, ne quo morbo vitioque affectæ forent aut labe aliqua tenerentur, detegebant. [6] Aucto postea imperio, cum de Vejentibus Carvilius Consul triumphasset: ærisque gravis trecenta nonaginta millia in ærarium detulisset, de

Fortunæ diversæ cognomina. Primigeniæ Fortunæ templum.

Obsequentis.

Prosperæ.

Virilis.

oratione de Responsis aruspicum. Fortasse tamen Alexander *Prosperam* posuit pro *Bona*, de qua postea dicemus: cujus quidem *Bonæ Fortunæ* templum in foro Boario (ut hic de *Prospera* dicit) conditum fuisse tradit Halicarnasseus lib. 4.

1 *Fortis Fortunæ templum.*] Plutarchus libro de fortuna Romanorum non longe à principio, sed & quantum ad id quod de ejus templo juxta Tiberim locato scribit Alexander, vide infra.

2 *Primigeniæ vero in colle Quirinali.*] Livius 3. Decad. lib. 9. & 4. Decad. lib. 4. & Decad. 5. lib. 3. & Plutarch. problem. 74. & 106. & hanc eandem dictam fuisse *Publicam fortunam*, Ovidius libro 4. Fastorum docet ibi,

Qui dicit, quondam sacrata est colle Quirini,
Hac fortunæ die Publica, verus erit.

3 *Obsequentem.*] Plutarchus de fortuna Romanorum, & P. Victor in prima regione urbis Romæ.

4 *Virilis autem Fortunæ.*] Dionysius Halicarnasseus libro quarto, & Plutarchus de fortuna Populi Romani.

5 *In quod mulieres.*] Ovidius libro quarto Fastorum,

Discite nunc, quare fortunæ thura Virili
Detis eò, gelida qui locus humet aqua.
Accipit ille locus posito velamine cunctas,
Et vitium nudi corporis omne videt.
Ut tegat hoc, celetque viros, fortuna Virilis
Præstat, & hoc parvo thure rogata facit.

6 *Aucto postea imperio.*] Alexander hic, quod rarissime facit, auctorem citat Livium loco non designato, qui est Decad. 1. lib. 10. & idem prope Varro de lingua Latina lib. 5.

de reliquo quod ex manubiis & omni præda exactum fuit, Fortis Fortunæ ædem, prope illam quæ à Servio Tullio dicata fuerat, faciendam locasse, T. Livius auctor est. [1] Cujus dies annua octavo calendas Julias celebratur: quo tempore Hasdrubal periit, & Massinissa Siphacem *Muliebris.* bello vicit. [2] Muliebris vero Fortunæ phanum Latina via, IIII. ab urbe milliario, in quo loco Coriolanus matris precibus sive imperio adactus, ab urbis excidio temperavit, Romæ consecratum dedicatumque, haud ferme quisquam est qui ignoret: [3] cujus simulacrum non semel humanam *Viscatæ.* emisisse vocem ferunt. Fuisse quoque [4] Viscatæ Fortunæ templum, quod ejus illecebris multi capiantur, denomi- *Equestris.* natæ: [5] quinetiam Equestris, juxta lapideum theatrum, ad quod Q. Fulvius Flaccus ex Laciniæ Junonis templo mar-

1 *Cujus dies annua*] Ex Ovidio libro 6. Fastorum 767. qui mensi Junio dedicatus est, ibi,

Tempora si veteris quæris temeraria damni,
Quartus ab extremo mense bis ille dies.
Postera lux melior: superat Massinissa Siphacem,
Et cecidit telis Hasdrubal ipse suis.

& paulo post, ȳ.773.

Quam cito venerunt Fortunæ fortis honores!
Post septem luces Junius actus erit.

2 *Muliebris vero Fortunæ.*]Livius 1. Decad. l. 2. cap. 40. Valerius Maximus lib. 1. cap. 8. & lib. 5. cap 2. * Plutarchus de Fortuna Romanorum. Divus Augustinus de civitate Dei, l. 4. c. 19.

GOTHOFRIDUS.

* *Plutarchus de fortuna.*] Et in Coriolano.

Muliebris fortunæ.] De hac *Fortuna Muliebri* sic loquitur Tertullianus libro de Monogamia: *Fortunæ muliebri*, inquit, *coronam non imponit, nisi univira, sicut nec Matri Matutæ.*

TIRAQUELLUS.

3 *Cujus simulacrum.*] Dionysius Halicarnass. l. 8. Valerius Maximus dicto cap. 8. libr. 1. & dicto lib. Plutarchus, loquens de muliebri Fortuna, *Quo tempore*, inquit, *Fortunæ fertur simulacrum, hanc cum sacraretur vocem edidisse*, † *Sancte me legibusque patriis feminæ consecrastis.* & idem quoque scribit in Coriolano, ad finem, ubi præterea dicit, *eam secundo vocem auditam esse.* Lactantius item lib. 2. c. 5. sic habet, *Simulachrum Fortunæ muliebris non semel locutum esse traditur.*

GOTHOFRIDUS.

† *Sancte me legibus.*] Paulo aliter Valerius d. loco. *Rite me matronæ vidistis, riteque dedicastis.* Idem Augustinus 4. de civitate 19.

TIRAQUELLUS.

4 *Viscatæ Fortunæ.*] Plutarchus ubi supra, eam ita vocatam ait, *quod tenaciter attrahat quicquid illi hæserit*: & Problem. 74. *tum Fortunæ*, inquit, *ἰξευτρίας templum est, quam Viscatam nominant.* Budæus in priore loco *Viscatricem* vertit.

5 *Quinetiam Equestris.*] Ex Livio Decad. 4. lib. 10. cap. 40. & Decad. 5. lib. 2. cap. 1. & Valer. Maximus lib. 1. cap. 10. & Lactantius lib. 2. cap. 8.

1 *Bout.*]

marmoreas tegulas detulit; quæ mox ob religionem eodem relatæ fuere. Ac [1] Bonæ, [2] Reduci, [3] Euelpidi, & Atrophea, nec non [4] Convertenti, [5] Benesperanti, Propriæ, [6] Virgini, & [7] Seiæ Fortunæ templa, uno tempore constructa multi asseverant. Tametsi [8] Equestris Fortunæ ædem Romæ nullam fuisse aliqui contendant, nisi apud Antium. [9] Hanc ædem Fortunæ Seiæ, à Servio Tullio Seiæ.

antea

1 *Bonæ.*] De qua Cicero 6. in Verrem, non longe à princ. dicit inter signa alia C. Helii Mamertini fuisse *Bonam Fortunam.* & Dionysius libr. 4. ubi tradit ei templum à Rege Servio Tullio conditum. Item & Plinius libro 36. cap. 5. ubi scribit *Praxitelis simulacrum Bonæ Fortunæ in Capitolio esse.* & Pausanias lib. 5. hujus aram in Olympia esse scribit. Dionysius Halicarnass. lib. 4. uti cum supra citavimus in verbo *Prospera.* Ea vero Græce vocatur *εὐτυχία*, Cebeti autem in Tabula *ἀγαθὴ τύχη.* Cujus etiam statua fuit Athenis apud Prytaneum, quam adolescens quispiam adeo deperiit, ut amore insaniens, sibi ipsi mortem intulerit, de quo apud Pausaniam. Fuit autem è contrario *Mala Fortuna*, Græcis dicta *κακὴ τύχη.* de qua paulo post dicetur.

2 *Reduci.*] De qua Martialis lib. 8. Epig. [illegible].

Hic ubi Fortunæ Reducis fulgentia late
Templa nitent, felix area nuper erat.

Item & Claudianus,

Aurea Fortunæ Reduci si templa priores
Ob reditum verere ducum. ——

3 *Euelpidi.*] Plutarchus de Fortuna Romanorum.

4 *Convertenti.*] Idem ibidem & problem. 74. & forte de hac intelligit Livius Decad. 1. lib. 9. cap. 17. dum scribit, *longa vita Magnum modo Pompejum Fortunæ prohibuit Fortunæ:* quamvis ea verba aliter accipi possint.

5 *Benesperanti.*] Plutarchus dicto problem. 74. *Εὐέλπιδος τύχης* meminit, cujus ædem Romæ fuisse tradit, ubi interpres vertit, *Benesperantis Fortunæ*, rectius tamen posset interpretari *Benespei Fortunæ.*

6 *Virgini.*] Plutarcho de Fortuna Roman. est *παρθένος*, quæ *Virginalis* Arnobio, lib. 2. adversus Gentes.

7 *Seiæ.*] Hujus meminit Plinius lib. 36. cap. 22. cujus verba sub verbo, *Hanc ædem*, adscribam. De *Seiana fortuna*, commentar. ad Suetonium in Tiberio, & A. Gellius libro 3. cap. 9. meminerunt. De *Seia* quoque dea sive ea fuit, sive alia, quod utique magis credo, Plinius lib. 18. cap. 2. *Has enim, inquit, deas tunc maxime norant, Seiamque à serendo, Segestam à segetibus appellabant, quarum simulacra in Circo videmus.* Macrobius lib. 1. Saturn. c. 16. *Apud veteres qui nominasset salutem, Semoniam, Seiam, Segetiam, Tutilinam, ferias observabat.* Divus Augustinus de civitate Dei l. 4. cap. 8. *Sata frumenta quamdiu sub terra essent, præpositam voluerunt habere deam Seiam: cum vero jam essent super terram, & segetem facerent, deam Segetiam: frumentis vero collectis atque reconditis, ut tuto servarentur, deam Tutilinam præposuerunt.*

8 *Equestris Fortunæ.*] Cornelius Tacit. libro 3. Ann. cap. 71. scribit: quod cum equites Romani pro valetudine Augustæ donum vovissent *equestri Fortunæ*, & ejus cognominis nullum tum Romæ delubrum esset, illud Antium miserunt, ubi eo nomine colebatur.

9 *Hanc ædem fortunæ Seiæ.*] Ex Plinio lib. 36. cap. 22. ubi scribit. *Nerone principe in Cappadocia repertus est lapis,*

 duri-

antea erectam ex phengite lapide mirifico opere Nero princeps instauravit, ita ut foribus opertis diurna ibi lux videretur: in qua Servii Tullii simulacrum tecto vultu toga superinjecta, diu mansisse dicitur, quasi ut lateret Fortunæ dedecus, quod serva natus imperitaret. Convertens autem Fortuna, quod homines ludificatur, quodque per omnia humana agitat, ac parvis momentis magnas facit mutationes, in eodemque vestigio nunquam diu stat, dicta denominataque est, quæ [1] à Græcis τύχη ἀΐξαντος, quasi æstuans dicta. [2] Legitur quoque Fortuna Calva, quam sub tecto nominare, religio non sinit: & [3] Fortuna Respiciens, cujus ædes juxta templum Jovis Victoris erat. Et Fors Fortuna, [4] quæ ædem trans Tiberim habuit: & For-

Convertens Fortuna.

Calva.

Respiciens.

Fors Fortuna.

duritia marmoris, candidus atque translucens, etiam qua parte fulvæ inciderant venæ, ex argumento Phengites appellatus. Hoc construxerat ædem Fortunæ, quam Seiam appellant, à Servio rege sacratam, aurea domo complexus. Quare etiam foribus apertis, interdiu claritas ibi diurna erat, haud alio quam specularium modo, tanquam inclusa luce non transmissa.

1 *A Græcis τύχη ἀΐξαντος, quasi æstuans.*] Alii *æstuariam* sive *volubilem* interpretantur: nam & ipsam *volubilem* dicit Plinius lib. 2. cap. 7. Sed tu de hoc omnino vide Erasmum chil. 1. centur. 9. c. 62. & chil. 3. cent. 6. c. 69. ut tamen non omittam, quod Catullus id *Fortunæ* tribuit quod maris est proprium, *fluctus* scilicet, cujus quidem maris pars est Euripus, inter Aulidem Bœotiæ portam & Eubœam insulam, cujus meminit Strabo lib. 9. & Plinius lib. 2. cap. 97. Carmen vero Catulli est ex epigramm. 69. ad Mallium:

Accipe quis mergar Fortunæ fluctibus ipse.

2 *Legitur quoque Fortuna Calva.*] *Occasionem calvam* esse omnes norunt, vel ex Græco Possidonii in lib. 8. Epigrammatῶn, vel ex Ausonio, qui Latinum illud fecit; in quo inter cætera est,

Occipiti calvo ne tenear fugiens.

Sed à quibus (veteribus intelligo) *Fortuna* ipsa *Calva* dicta sit, nescio, nec quare ita dicenda sit: nisi si quis contendat, ut occasionem ita & fortunam esse: ut si quæpiam bona offeratur, protinus sit arripienda, ne continuo effluat atque prætervolet, eamque nequicquam mox omissam quæratis, ut dicebat Lucius ille Marcius, apud Livium 3. Decad. lib. 5. Neque enim eadem bona Fortuna, nec sæpe, nec diu est, ut de occasione dicebat Aristhenus apud eundem Livium Decad. 4. lib. 2. Cœlius vero Rhodiginus lib. 21. c. 29. in Plinii lib. 18. cap. 2. ubi post Seiam & Segestam alterius quoque sine cognomine meminit, *Calvam* à quibusdam intelligi, scribit. Magis tamen ei placet *Tutilinam* intelligere, ex Augustino Civitatis lib. 4. cap. 8.

3 *Fortuna Respiciens.*] Hujus templum P. Victor ait esse *in decima regione urbis Romæ.*

4 *Quæ ædem trans Tiberim habuit.*] Varro de lingua Latina l. 5. Livius 1. Decad. lib. 10. cap. 46. & Decad. 3. lib. 7. Tacitus lib. 2. ejus ædis juxta Tiberim meminit, in hortis quos Cæsar dictator populo Romano legaverat. Plutarch. de fortuna Romanorum.

P. Vi-

[1] Fortuna Propria, cujus delubrum in Palatio est, & ad portam Collinam fuisse [2] tres Fortunas, de quarum nominibus ambigitur: ædem quoque Fortunæ [3] intra portam Carmentalem, & [4] malæ Fortunæ, in Exquiliis, ubi sacellum Larium fuit; sub idem tempus dedicatas invenimus. Hanc, quæ intra portam Carmentalem sita erat, quandoque incendio absumptam, triumviri reficiendis ædibus à solo collapsam refecere: [5] illam vero quæ in Exquiliis, non ut opem ferret, sed ne obesset, [6] sicut Febris phanum, & pleraque numina Romani persancte coluere. [7] Ejus vero simulacrum manu altera cum cornu copiæ, altera gubernacu-

Propria. *Mala.* *Fortunæ simulacra diversa.*

P. Victor in 14. urbis regione. Donatus in Phormione. & Ovidius 4. Fastorum ait,

Ite deam læti Fortem celebrate Quirites,
In Tiberis ripa munera regis habet.

1 *Fortuna Propria.*] Plutarchus de fortuna Romanor. eam *ἰδίαν* Græce vocat.

GOTHOFRIDUS.

2 *Tres fortunas.*] His addendum ex Athenæi 8. Hadrianum imperatorem extruxisse ac dicasse *Fortunæ urbis Templum.*

TIRAQUELLUS.

3 *Intra portam Carmentalem.*] Ex Livio 3. Decad. lib. 5. post princ. *Alteri,* inquit, *reficiendis ædibus Fortunæ & matris Matutæ intra portam Carmentalem: sed & Spei extra portam, quæ priore anno incendio consumptæ fuerant.*

4 *Malæ Fortunæ in Exquiliis.*] Id ex Plinio est, lib. 2. cap. 7. Sed quod hic dicit Alexander, *ubi sacellum Larium fuit,* male accipit apud Plinium: neque ille quem sequi auctor hic videtur, de *mala Fortuna* loquitur, sed de *Orbona dea*: ejus verba hæc sunt: *Ideoque etiam publice Febris phanum in Palatio dicatum est, Orbonæ ad ædem Larium ara: & malæ Fortunæ in Exquiliis.*

5 *Illam vero quæ in Exquiliis.*] Plin. lib. 2. cap. 7.

6 *Sicut Febris phanum.*] Plinius eodem loco, & Valerius Maximus lib. 2. cap. 5. & alii quos in [illegible] citavimus in commentariis Nobilitatis cap. 31. num. 539.

7 *Ejus vero simulacrum.*] Lactantius lib. 3. c. 29. *Simulacrum,* inquit, *Fortunæ cum copia & gubernaculo fingunt, tanquam hæc & opes tribuat, & humanarum rerum regimen obtineat.* Cui, inquit, *opinioni & Virgilius assentit, qui Fortunam omnipotentem vocat, & Historicus qui ait, Sed profecto fortuna in omni re dominatur.* Hæc ille. Locus autem Virgilii est ex octavo Æneidos, vs. 334.

Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum.

Atque etiam is is est, in illo carmine Asclepiadeo,

Fortuna omnipotens insipientibus.

Ille autem Historicus est Salustius in Catilinario. Pausanias autem lib. 7. quo Achaica describit, tradit in ædicula Ægiræ *Fortunæ signum esse Amaltheæ cornu præ se ferens,* cui assistit volucer Cupido: quæ quidem Amoris cum Fortuna conjunctio, significat plus fere in amore Fortunam posse quam pulchritudinem: qua de re infra sub verbo, *Ἔρως.*

naculum geminum versans effingebatur. [1] Nonnulli habitu fœmineo furenti similem, cæcam & exoculatam super volubile saxum effinxere, quod nullo delectu opes ad malos & indignos conferat, quodque vaga, inconstans, & instabilis foret. Quare Apelles Fortunam sedentem effinxisse dicitur, eo quod nunquam staret: sed quos fovisset indulgenter, mox de gradu dejiceret. [2] Aliqui sine pedibus illam exsculpsere, sed manus & pennas tantum adhibuere: ut si manus porrigeret, pennas comprehendere non sineret. [3] Bupalus vero Fortunæ simulacrum fecisse dici-

1 *Nonnulli habitu fœmineo.*] Ex Cebete in Tabula, *Sed mulier, inquit, illa quænam est, quæ veluti cæca atque insana super lapide quodam rotundo consistere videtur? Fortuna, inquit, vocatur, &c.* De qua ex Pacuvio antiquo poëta, auctor ad Herennium refert,

Fortunam insanam esse & cæcam & brutam perhibent philosophi,
Saxoque illam instare globoso prædicant volubili.
Ideo, quo saxum impulerit fors, cadere eo Fortunam autumant.
Cæcam ob eam rem esse iterant, quia nihil cernat, quo sese applicet.
Insanam autem ajunt, quia atrox, incerta, instabilisque sit.
Brutam, quia dignum atque indignum nequeat internoscere.

Plinius lib. 2. cap. 7. *A plerisque vero & cæca etiam existimata, vaga, inconstans, incerta, varia, indignorumque fautrix.* Apulejus l. 7. Metam. post princip. *Subibatque me, non de nihilo veteris priscæque doctrinæ viros finxisse ac pronuntiasse, cæcam & prorsus exoculatam esse Fortunam, quæ semper suas opes ad malos & indignos conferat, nec unquam judicio quemquam mortalium eligat.* Ex quibus Alexander hæc de re plura mutuatus est. Ante hos Aristoteles Problem. lib. 8. cap. quærit, *cur divitiæ magna ex parte ab hominibus pravis, potius quam à bonis habeantur? An quia Fortuna cæca est*, inquit, *& discernere sibi atque seligere quod melius est non potest.* Tullius autem in lib. de Amicitia, sic ait, *Non ipsa solum Fortuna cæca est, sed eos etiam plerumque efficit cæcos, quos complexa est.* Alia multa de Fortunæ cæcitate, volubilitate, & inconstantia, videbis in illo Asclepiadeo apud Virgilium & Martianum Capellam.

2 *Aliqui sine pedibus.*] Hi sunt Scythæ ex Q. Curtio lib. 7. in oratione Legatorum è Scythia ad Alexandrum. Sed ad id quod de pennis hic ait, accedit quod & Eusebius *ipsam Fortunam* scribit, *veteres in pila sedentem effinxisse, eique alas addidisse.* Ad quod alludit illud Horatii lib. 3. Carminum Ode 29.

Fortuna sævo læta negotio, &
Ludum insolentem ludere pertinax,
Transmutat incertos honores,
Nunc mihi, nunc alii benigna.
Laudo manentem, si celeres quatit
Pennas, resigno, quæ dedit.

3 *Bupalus.*] Hic Pictor ex Horatio Epod. Ode 6. & ipsius eo in loco interpretibus. & Pausanias libro 9. quo Bœotica describit. Apud eundem autem Pausaniam lib. 4. quo de Messeniis, *primus Smyrnæis simulachrum Fortunæ omnium primum finxit, capitique illius polum imposuit, & altera manu copiæ cornu, quod Amaltheæ Græci vocant, tenentem fecit.* De quo supra in verbo *Ejus vero simulachrum.*

1 *Cujus*

dicitur primus, polum habens in capite, & altera manu cornu Amaltheæ. Alii vitream, quod puncto temporis frangitur, statuere Fortunam. [1] Cujus simulacrum ex auro fabrefactum velut sacratissimum in cubiculo imperatoris poni, & post obitum in successoris tabernaculum transferri Spartianus memorat. Fuitque observatum, illos qui Fortunam religiose colerent, magnis sæpe incrementis auctos: qui vero minimo cultu, aut despectui habuissent, pluribus incommodis fuisse dehonestatos. Propterea [2] Timotheus Cononis filius, quod Fortunæ successus sibi adscriberet, neque illi ut par erat, gratiam ferret, licet magnus Imperator, de gradu dejectus, & infœlici pugna victus, atque in exilium actus fuit. [3] Galbæ quoque, qui For-

Fortunæ simulacrum in cubiculo Imperatoris.

Fortunæ cultores & despectores.

1 *Cujus simulacrum ex auro.*] Spartianum hic auctor citat, cujus in vita Severi Imperatoris hæc sunt verba, *Fortunam deinde regiam, quæ comitari principes, & in cubiculis poni solebat, geminare statuerat, ut sacratissimum simulacrum utrique relinqueret filiorum. Sed cum videret se perurgeri, sub hora mortis jussisse fertur, ut alternis diebus apud filios Imperatores in cubiculis Fortuna poneretur.* Sed ex iis nondum apparet eam Fortunam *ex auro* fabricatam, ut Alexander ait, sed id est ex Julio Capitolino, cujus in extremo vitæ Antonini Pii hæc verba sunt, *Fortunamque auream, quæ in cubiculo principum poni solebat, transferri ad eum jussit*, id est, ad Antoninum Philosophum qui illius successor fuit. Rursus in vita ipsius Philosophi, *Statimque* inquit, *signo Æquanimitatis Tribuno dato, fortunam auream quæ in cubiculo solebat esse, ad Marci cubiculum transire jussit.* Tacitus autem l. 15. de Nerone loquens, inquit, jussisse eum ut *Fortunarum effigies aureæ in solio Capitolini Jovis collocarentur.* Sed an ibi intelligat de aureis effigiebus, quæ in cubiculo principum esse solebant, mihi perspicuum non est.

2 *Timotheus Cononis filius.*] *Hic fortunatus Imperator existimabatur, atque ideo ei quidam invidentes pingebant urbes nassam illi dormienti ultro ingredientes, quibus hæc ipse dicebat, Si tantas urbes dormiens capio, quid me vigilantem facturum putatis?* refert Plutarch. in Apophthegmatis Imperatorum. Attamen tam fœlix Imperator acceptam fortunæ tantam felicitatem non ferebat, sed suæ ipsius virtuti. Ideo & is tandem centum talentis condemnatus fuit, & in Chalcidem secessit, ut tradit Probus Æmylius in illius vita. Non sic autem Nicias, & ipse Atheniensium Imperator: nam si quid ei præclarum gerere contigisset, ejus gratiam non virtuti ac prudentiæ suæ, sed Fortunæ magis ac deorum benignitati acceptum referebat, gloriam suam, quam minime poterat, invidiæ obnoxiam facere conabatur. In quo præclare illum sibi consuluisse aliorum casus edocuerunt, quod & in ipsius Niciæ vita Plutarchus scriptum habet.

3 *Galbæ quoque.*] Suetonius in eod. c.18. *Monile*, inquit, *margaritis gemmisque consertum ad ornandam Fortunam suam Thusculanam, ex omni gaza secreverat; id repente, quasi augustiore dignius loco, Capitolinæ Veneri dedicavit: ac proxima nocte somniavit speciem Fortunæ querentis fraudatam se dono destina-*

Fortunam Thusculanam torque fraudarat, illamque Capitolinæ Veneri dedicarat, in somnis Fortuna queri visa est, quod se promisso fraudasset, brevi se quoque repturam quod dederat, interminata est: quod mox fuit sua morte subsequutum. Sed quod de Mala Fortuna & Febri, idem de [1] Postverta & Prosa, quarum Romæ duæ aræ fuere, ac [2] de Væjove, [3] Timore, & [4] Pallore, atque [5] Averrunco & [6] Robigo diis, dictum accepimus. Siquidem hujuscemodi numina, [7] ne quid obessent, neve aliquid afferrent incommodi, Romani persancte habuere, quos cane & ove placabant. Fuit enim [8] Væjovis ædes in-

Dii nocentes. Væjovis templum.

stinato, minantisque rrepturam & ipsam quæ dedisset. Cumque ex territus luce primus, ad expiandum somnium præmissis qui rem divinam appararent, Tusculum excucurrisset, nihil invenit præter tepidam in ara favillam, atratumque juxta senem in catino vitreo thus tenentem, & in cado fictili merum.

1 *Postverta.*] A. Gellius l.16.c.16. & Macrobius Saturnal. lib. 1. cap.7. *Postvertam appellat, ut & Anteuortam.*

2 *De Væjove.*] A. Gellius l.5. c.12. & de eo quoque meminit Cicero l. 3. de natura deorum.

3 *Timore.*] Imo *Pavore*, ex Livio Decad.1. libr.1. cap.27. & Lactantio lib. 1. cap.20. & Divo Augustino de civitate Dei, libr.4. cap.23. & aliis à me citatis in commentario Nobilitatis cap. 31. n. 539. Licet enim *timor* & *pavor* idem significent, non licet tamen propria nomina in alia ejusdem significationis mutare, ut alias diximus.

4 *Pallore.*] Ex Livio, Lactantio & Augustino, & aliis dicto loco relatis in ea Nobilitate.

5 *Averrunco.*] Varro de lingua Latina lib.16. ex auctoritate Pacuvii.

6 *Robigo.*] Hunc nonnulli *Robigum* & *Rubigum*, alii *Robiginem* & *Rubiginem* vocant. De quo Varro lib. 1. de re rustica, cap. 1. loquens de Diis rei rusticæ, *quarto*, inquit, *Robigum & Floram, quibus propitiis neque rubigo frumenta, atque arbores corrumpit, neque non tempestive florent*: itaque publicæ Robigo feriæ, *Robigalia*, Floræ ludi, Floralia, instituti. Ovidius libr.4. Fastorum, vers.927.

Flamen in antiquum lucum Robiginis ibat.

& Columella libr.10.

Hinc mala Robigo virides ne torreat herbas,
Sanguine lactantis catuli placatur, & extis.

De *Robigalibus Festis* illi Deo dedicatis, præter Varronem, Plinius libr.18. cap.29. *Tria namque tempora fructibus metuebant, propter quod instituerunt ferias, diesque festos, Robigalia, Floralia, & Vinalia: Robigalia Numa constituit, anno regni sui undecimo, quæ nunc aguntur ad septimum Cal.Maji, quoniam tunc fere segetes rubigo occupat.*

7 *Ne quid obessent.*] Ex Valerio Maximo, l.2. cap.5. Livio Decad.1. l.1. Plinio lib.2. cap.7. Lactantio, lib.1. c.20. Divo Augustino de civitate Dei lib.4. in multis locis.

8 *Væjovis ædes.*] A. Gellius libr. 5. cap. 12. & Ovidius libr. 3. Fastorum, vers. 430. & P. Victor in 8. regione urbis.

1 *Febris*

inter Capitolium & arcem inter duos lucos. [1] Febris vero phanum triplex: unum in capite vici longi, alterum in palatio, tertium juxta Mariana monumenta, cujus adhuc extare vestigia plerique asserunt. Quæ numina à Græcis originem duxisse crediderim: quippe [2] Athenienses Contumeliæ & [3] Impudicitiæ aras sacrarunt, ut à contumeliis & probris averterent. [4] Lacedæmonii, Morti & [5] Timori, atque aliis affectibus templa dicarunt. [6] Misericordiæ quoque, [7] Pudori, [8] Famæ & [9] Appetitioni Athenis visuntur *Febris templa.*

1 *Febris vero phanum.*] Ex Valerio Maximo lib. 2. cap. 5.

2 *Athenienses Contumeliæ.*] Cicero lib. 2. de legibus. illud vitiosum Athenis, quod Cylonio scelere expiato Epimenide Crete suadente, fecerunt *Contumeliæ* phanum & *Impudentiæ.* Et Pausanias lib. 1. has appellat ὕβρεως & ἀναιδείας. Et Theophrastus in libro de legibus ὕβρεως καὶ ἀναιδείας παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις εἶναι βωμούς, &c. Ister libro 4.

3 *Impudicitiæ.*] Aut Alexander aut librarius hic erravit, nam *Impudentiæ* legendum est, ex Cicerone & aliis proxime relatis: & præterea Zenobio, & Theophrasti lib. de legibus, & Diogeniano in collectaneis Adagiorum, in enarratione illius Θεὸς ἡ ἀναίδεια, id est, dea Impudentia, & Menandro in Gnomologiis, qui illam Deorum maximam appellat.

—— ὦ μεγίστη τῶν θεῶν
νῦν οὖσ' ἀναίδει', εἰ θεὸν καλεῖν σε δεῖ.
δεῖ, τὸ κρατοῦν γὰρ νῦν νομίζεται θεός.

De quo vide Erasmum, qui & hos citat, Chiliad. 3. cent. 1. cap. 63. nullibi autem legi *Impudicitiam* deam fuisse existimatam.

4 *Lacedæmonii, Morti.*] Plutarchus in Cleomene. Estque hymnus Morti apud Orpheum, qui ei thure sacrum facit. Sed & alii *Mortem deam* sive *deum* putaverunt: & inter cæteros Virgilius lib. 11. Æneidos.

Multa boum circa mactantur corpora Morti,
Setigerosque sues, raptasque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes. ——

Ubi Servius ex Lucano & Statio Papinio. *Mortam* præterea unam è Parcis nominatam tradidit Cesellius Vindex in suis Antiquis lectionibus referente A. Gellio lib. 3. cap. 16.

5 *Timori.*] Plutarchus in Cleomene, de quo dictum supra in verbo, *Timore.*

6 *Misericordiæ.*] Pausanias libro 1. Diod. Siculus lib. 13. Et è poëtis Statius illam magnificè describit lib. 12. Thebaidos, illis versibus,

Urbe fuit media nulli concessa potentum
Ara deûm. ——

& Claudianus in bello Gildonico,

—— Flentibus aram
Et proprium miseris numen statuistis Athenæ.

Id autem templum *Misericordiæ* Athenis pro Asylo fuit, ut tradit Servius Maurus ad Virgilium 8. Æneid. ibi,

Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum,
Retulit. ——

7 *Pudori.*] Xenophon in Symposio, & Pausanias lib. 1. Hesiodus autem in ἔργοις καὶ ἡμέραις scribit Pudorem cum Nemesi in cælum rediisse, mutato aureo seculo: & Hesychius refert *Pudoris* aram Athenis fuisse in Acropoli.

8 *Famæ.*] Pausanias & Hesiodus prædictis in locis, & Plutarchus in Camillo, ubi & ei templum Romæ fuisse dedicatum tradit.

9 *Appetitioni.*] Ibidem Pausanias:

Vitulina dea. Hercules. Conopius. Apollo culiciarius. Jupiter. Hippothonus. Apollo Erythibius, & Pornopion. Fortunæ cultus apud exteros.

tur aræ. Romani [1] Vitulinam deam, quod lætitiæ præesset, magno cultu semper habuere. Etiam [2] Paupertatis & [3] Senectæ, apud Gades sacella ostenduntur. & [4] Octæi Herculem Conopium, ne provinciam infestam culicibus redderet, venerati sunt. Nam culices Octæi conopas vocant. Sicut de [5] Apolline Culiciario proditum est, qui in Attica colebatur, quod infestos culices ex agris propulsaret, & [6] Hippothonus Jupiter apud Erythræos, & [7] Erythibius Apollo apud Rhodios habentur maximi. Erythibam enim Rhodii rubiginem dicunt. [8] Bœotii quoque Apollini Pornopioni sacra facere dicuntur, ne muribus provinciam redderet obnoxiam. Apud eos enim mus pornopios nuncupatur. Et tametsi Fortunæ præcipuum nomen Romæ fuerit, non minus tamen apud alios culta celebra-

& videndus Cicero libro 2. de natura deorum.

1 *Vitulinam.*] *Vitulam* legendum est ex Macrobio, aliorum auctoritate scribente Saturnalior. lib. 3. cap. 2.

2 *Paupertatis.*] Ex Arriano de gestis Alexandri, ubi rationem reddit, quod ea ad artes comminiscendas industriam, & ingenium hominum exacuit. Aristophanes quoque in Pluto ejus deæ meminit.

3 *Senectæ.*] Ibidem Arrianus.

4 *Octæi Herculem Conopium.*] Strabo l. 13. Sunt autem qui non *Conopium*, sed *Cornopium* legant: quod scilicet, *Cornopas* fugaverit, id est, locustas, quas illi κόρνοπας, vel ἀκρίδας vocant,

5 *Apolline Culiciario.*] Ibidem Strabo.

6 *Hippothonus Jupiter.*] Hic est error manifestus Alexandri, qui dum Strabonem ex jam dicto loco sequeretur, deflexit tamen ab Strabonis verbis, quæ Latine sic redduntur: *Solent homines à parvis rebus nomina imposita, quibusdam lenimentis mitigare. Nam & à culicibus, quos Octæi Conopas vocant, Hercules Conopius apud illos colitur, quoniam eos ab iis liberavit. Apud Erythræos quoque Mimantem habitantes Ipoctonus colitur, quod ipsis vineis infestissimus sit: nam ex Erythræis omnibus apud illos solum ex bestiola non gignitur.* Hæc ille: ex quibus vides hic non semel errasse Alexandrum, tum quod *Hippothonus* scripsit pro *Ipoctonus*, tum quod cognomen Jovi tribuit, quod Herculis est.

7 *Erythibius Apollo.*] Et hæc quoque ex Strabone: qui proxime dictis subjecit. *Rhodii autem Apollinis Erythibii templum habent: hi Rubiginem Erythibam vocant.*

8 *Bœotii quoque, &c.*] Aliter Strabo, ubi supra, *Apud Æoles*, inquit, *qui in Asia sunt, mus quidem Pornopion vocatur. Rhodii autem hoc modo culices vocant, & sacrum faciunt* * *Apollini Pornopio.*

GOTHOFRIDUS.

* *Apollini Pornopio.*] Quin Pausanias notat libro 1. sive Atticis, apud Athenienses, extra templum (quod *Parthenona* appellabant) æneum fuisse Apollinem (à Phidia fictum) *Parnopiumque* appellatum à bruchis, quod se deus Bruchos, (qui totum agrum magna afficiebant calamitate) extra fines pulsurum dixisset.

lebrataque est: Nam Ferentano in oppido, & [1] in Algido, atque [2] Antii, Equestris Fortunæ templum & alterum [3] Præneste satis vetustum, & multa religione inclytum visebatur, ubi sub imagine [4] duarum sororum colebatur, ex quo consulentibus certa edi oracula putabant: ubi [5] Sortes primum à Numerio Suffucio sitas fuisse fama fert, sicut [6] Lyciæ fons sortes antiquissimis characteribus, quibus futura prænoscuntur, emittere traditur. In Eubœa quoque Rhamnis urbs fuit, in qua Fortunæ templum habebatur maximum, & multis cæremoniis sacrum. Præ cæteris autem [7] Syri Fortunam impensius coluisse feruntur, cujus simulacrum ad Orontem summo ingenio & arte, ut Pausanias ait, à Sicyonio Eutychide effictum erat: sicut Athenis in Prytaneço simulacrum ἀγαθῆς τύχης supra omnium sæculorum memoriam insigne colebatur.

Sortes.

Rhamnenses.

Syri.

TIRAQUELLUS.

1 *In Algido.*] Nam & Livius Decad. 3. libro 1. scribit *supplicationem Fortunæ in Algido factam.*

2 *Antii.*] Cornelius Tacitus l. 3.

3 *Præneste.*] Cicero libr. 2. cap. 41. de divination. Plinius lib. 36. cap. 25. Strabo lib. 5. Valerius Max. lib. 1. c. 1. Suetonius in Domitiano c. 15. & Livius Decad. 5. libro 2. cap. 1. unde Silius ait,

— Crispisque dicatam
Fortunæ Præneste jugis —

& Lucanus libr. 2.

— Vidit Fortuna colonos
Prænestina suos. —

Sed & Capuæ templum *Fortunæ* fuit, quod tactum de cœlo scribit Livius 3. Decad. libr. 7. cap. 25. & apud Megarenses, ex Pausania libro 1. & Corinthios & Argivos, ex eodem libr. 2. & apud Phæacas, ex eodem libro 4. Item & Eleos, ex eodem libr. 6. & Thebanos & Thespienses, ex eodem Pausania libri noni diversis locis. Item in urbe Siciliæ Tyche dicta, *quod ibi phanum Fortunæ vetus fuit*, ut refert Cicero in Verrem lib. 4. cap. 53.

4 *Duarum sororum.*] Hinc Statius in Sylvarum libro primo.

Et Prænestinæ poterant migrare sorores.

5 *Sortes.*] Cicero lib. 2. cap. 41. de divinatione.

6 *Lyciæ.*] Vide in lib. Primigeniorum, quæst. 17. in 1. oppos.

7 *Syri Fortunam.*] Pausanias lib. 6. quo Eliaca describit.

CA-

CAPUT XIV.

Quoties opima spolia cæsis hostium ducibus Romam relata fuerint, & quoties Jani templum clausum sit, aliaque scitu non indigna.

Prima spolia opima. *Jovis Feretrii templum.* *Secunda spolia opima.* *Tertia spolia opima.*

OPima spolia, [1] quæ regibus ducibusque hostium cæsis, Jovi Feretrio in Capitolium ferebantur, ter solum à Romanis ducibus; qui fortem strenuamque operam reipublicæ navarunt, delata fuisse comperimus. [2] Prima Romulus urbis auctor & parens, de Acrone Ceninensium duce post raptas Sabinas detulisse fertur, quo tempore Jovis Feretrii templum dicavit. Fuere enim Ceninenses ex Sabinis, Latio propinqui, qui una cum Crustuminis & Antennatibus ob raptarum contumeliam contra Romanos primi sumpsere arma. Jovis vero Feretrii templum fuit in vertice Capitolini montis, exiguum sane & angustum, sed religione sanctum, & propter vetustatem longe primum. Neque magno post intervallo [3] Cornelius Cossus dux ea tempestate inclytus, secunda detulit spolia de Larte Tolumnio, rege Vejentum, quem acie vicit, & manu confecit. [4] Vejentes enim gens Hetrusca fuere, cum quibus & Romanis multiplici bello, & prope assiduis cladibus, de imperio sæpe dimicatum est. Tertia [5] Claudius Marcel-

TIRAQUELLUS.

1 *Opima spolia.*] Hoc ex Dionysio Halicarnas. lib. 2. Livio Decad. 1. l. 1. cap. 10. & 4. cap. 19. 20. & Sexto Pompejo lib. 13. & Propertio lib. 4. Eleg. 11.

2 *Prima Romulus.*] Livius dicto libro 1. Valerius Maximus libr. 3. cap. 2. Plutarchus, & in Romulo & in Marcello. Plinius de viris illustribus cap. 2. Solinus cap. 2. Hinc Ovidius lib. 5. Fastorum, ab Ilia natum Romulum vocat,

— *Iliaden humeris ducis arma ferentem.*

3 *Cornelius Cossus.*] Livius dicto libr. 4. & Valerius ubi supra. Plinius aut scriptor de viris illustribus cap. 25. Plutarchus dictis in locis. Servius l. 6. Æneid. ad illũ ꝟſ. 841.

Quis te magne Cato, tacitum aut te Cosse relinquat?

Ovidius præterea in Epigrammatis, apud Priscianum lib. 5.

Larte ferox cæso Cossus opima tulit.

4 *Vejentes.*] Livius ubi nuper. & libr. 5. ejusdem Decad. 1. & Valerius Maximus lib. 1. cap. 8.

5 *Claudius Marcellus.*] Virgilius 6. Æneid. ꝟſ. 855.

Aspice ut insignis spoliis Marcellus opimis

Ingre-

cellus manu strenuus & bonus Imperator, de Viridomaro Gallorum Duce, seu Britomarto apud Clastidium victo, opima spolia reportavit. Cum Gallis enim & Romanis ad internecionem, & sæpe Marte atrocissimo dissensum est. Sed hi Insubres, fuere accolæ Alpium, qui post Senones arma contra Romanos tunc & sæpe alias moliti sunt. [1] Feretrius vero Jupiter, vel à ferendo seu feriendo dictus, quasi ut ducem dux feriret, se propitio & juvante effectum sit. [2] Ex cujus æde, siquando fœdus ferire, aut pacem Feciales inire vellent, sicut ex Capitolina arce verbenam & gramen cum terra evulsum, ita lituum & lapidem silicem, quo fœdus percuterent, sumere mos erat. [3] Opima vero, vel ab opibus, ut ait Varro, vel ab invicto opere, cum victoribus tantum laudis accesserit, nomina sumpsere: seu quod fidei propius est, opima ampla dici, sicut [4] opimam prædam, & [5] opimum bovem dicimus. Hæc nisi duces, regesque, [6] quorum auspicio res geruntur,

Feretrius Jupiter unde.

Opima spolia unde dicta.

Ingreditur, victorque viros supereminet omnes.
Hic rem Romanam magno turbante tumultu
Sistet eques, sternet Pœnos, Gallumque rebellem:
Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.

Quibus adde Plutarchum ubi supra, & Florum Epitome Livii lib. 20. *

GOTHOFRIDUS.

* Ausonius Eidyllio XII.

Tertia opima dedit Spoliatus Aremoricus Lars.

Hunc Florus 2. cap. 4. *Viridomarum* appellat. Propertius loco hic citato *Virdumarum*.

TIRAQUELLUS.

1 *Feretrius vero Jupiter.*] Plutarchus in Romulo. Festus lib. 6. & Propertius Eleg. 11. lib. 4. in fin. ait,

Nunc spolia in templo tria condita, causa Feretri,
Omine quod certo dux ferit ense ducem?
Seu quia victa suis humeris hæc arma ferebant,
Hinc Feretri dicta est ara superba Jovis.

2 *Ex cujus æde.*] Livius 1. Decad. lib. 1. & 3. Decad. lib. 10. ad finem.

3 *Opima vero.*] Festus lib. 13.

4 *Opimam prædam.*] Cicero in orat. pro Roscio Amerino, Horatius Epodon ode 10.

5 *Opimum bovem.*] Varro rei rusticæ lib. 2. cap. 1. & Cicero lib. 5. Tusculan. quæstionum.

6 *Quorum auspicio res geruntur.*] Neque enim alii opima spolia Jovi Feretrio ponebant, ex Livio Decad. 1. l. 4. ubi, *Cæterum*, inquit, *præterquam quod ea rite opima spolia habentur, quæ dux duci detraxerit, nec ducem novimus, nisi cujus auspicio bellum geritur.* Valerius Maximus lib. 3. cap. 2. de T. Manlio Torquato, & aliis sequ. Plutarchus in Marcello, *Obtinebat*, ait, *tum opinio, ea tantum opima esse spolia, quæ primus in agmine dux duci detraxisset.* Dio lib. 51. de M. Licinio Crasso, *Bastar-*

nis,

tur, suismet corporibus dimicantes, hostium ducibus detraxerint, necemque & exitium intulerint, haudquaquam opima dici voluere. [1] Fuere qui crederent Jovi Feretrio spolia opima, prima trecentis assibus: secunda Marti, octoginta: tertia Quirino, assibus centum, ex commentariis Numæ præmio constituto, fuisse consecrata. Sed admonuit me hujus rei mentio, venitque mihi in mentem, id quod veterum monumentis extat, ter quoque templum Jani, pacatis undique populis, ocioque & pace compositis, quamdiu Romana res stetit, clausum fuisse. Ex qua re conjectari licet, Romanos à gerendis bellis, & strepitu armorum, parum ocii & laxamenti habuisse, atque ideo militari usu assiduo, manu promptos, fortesque bellatores evasisse. [2] Semel à Numa [3] templum Jani clausum fuit, per id tempus quo Romæ regnavit, annis fere IIII. & XL. quo tempore Janum ad infimum Argileti indicem belli pacisque consecravit, cum populus Romanus tranquillam pacem ageret, & à belli tumultu homines ad deorum cultum curamque revocarentur. [4] Iterum post primum Punicum bellum, cum ad Ægades insulas navali prælio contra Carthaginenses fœlici victoria pugnatum est, ab urbe condita anno fere quingentesimo, icto cum Carthaginensibus fœdere à Luctatio, Marco Attilio & Tito Manlio consulibus. Quo tempore diutino bello fractis animis, vectigalis & stipendiaria populo Romano Cartha-go

Jani templum quoties clausum.

Carthago vectigalis pop. Rom. Templa Jani.

nos, inquit, *cecidit, ac regem eorum Deldonem interfecit, Jovi Feretrio opima spolia relaturus, si ipse suis auspiciis non Cæsaris rem gessisset.*

1 *Fuere qui crederent.*] De cæteris Plutarchus, paulo tamen aliter, qui sic in Marcello scribit, *Numam Pompilium in commentariis prima, secunda & tertia meminisse opima tradit esse: primaque capta, Jovi Feretrio: Secunda, Marti: Tertia, Quirino consecrari jussit: primo asses trecentos, secundo, octoginta, tertio centum præmium esse constituit.* Servius autem ad 6. Æneidos tradit, *Numam præcepisse prima opima spolia Jovi Feretrio debere suspendi, quod jam Romulus fecerat. Secunda, Marti: quod Cossus fecit. Tertia, Quirino: quod fecit Marcellus.*

2 *Semel à Numa.*] Ex Livio Dec. 1. l. 1.

3 *Templum Jani.*] Ex Varrone l. 4. de lingua Latina. Plutarcho de fortuna Romanorum. L. Floro libr. 4. Epitomarum, ad fin. Servio, ad illud 1. Æn.

Aspera tum positis mitescent secula bellis.

4 *Iterum post.*] Paulus Orosius l. 4. cap. 10.

1 *Impe-*

go facta est, sed brevi tempore tertio [1] imperante Cæsare Augusto, post bellum Actiacum, Antonio & Cleopatra victis profligatisque, [2] pace terra marique parta, cum tot dissonas gentes nationesque societate & fœdere junxisset: & à civili dissensione, assiduisque cladibus populus respirasse, & quietis imaginem sumpsisse visus foret. [3] Qui tamen ter Janum clausisse dicitur post Actiacam victoriam: primo, quo tempore Augustus fuit consalutatus: secundo, post Cantabricam: tertio, cum à cunctis orbis partibus res pace composuisset. [4] Post quos Nero princeps, & deinde [5] Titus Cæsar, eversa Hierosolyma, & bellis confectis, Jani templum clausisse feruntur. Quod quidem [6] templum ad infimum Argileti, medium circa forum, contra Capitolium fuit, forma quadrata, haud multæ amplitudinis. Siquidem cum Jani simulacrum & aram tecto clausisset, non multum ultra spatii occupavit. Et sicut [7] duplici

1 *Imperante Cæsare Augusto.*] Idem Orosius libro 6. cap. 20. & Suetonius Augusto, cap. 22.

GOTHOFRIDUS.

2 *Pace terra marique parta.*] Hoc elogio, *Pace terra marique parta* Janum clausit, Imperatores Janum à se clausum testatum relinquebant. Livius 1. cap. 19. *Nostra ætate Dii dederunt, ut videremus post bellum Actiacum ab Imperatore Cæsare Augusto Janum clausum, pace terra, marique parta.* Suet. Augusto 22. *Augustus Janum Quirinum terra marique parta pace ter clausit.* Idem ex veteribus Neronis nummis & inscriptione quadam, quæ Emeritæ exstat probari satis potest.

MERCERUS.

3 *Qui tamen ter Janum clausisse.*] De hoc multi nostris temporibus inter se digladiati sunt. Omnium optime rem illam totam explicavit Justus Lipsius cap. 20. Elect. & cap. 8. libr. 2. Antiq. lect.

TIRAQUELLUS.

4 *Post quos Nero.*] Suetonius in eod. cap. 13.

5 *Titus Cæsar.*] Nihil de hoc Suetonius, Aurelius Victor, Eutropiusve tradunt, ut amplius videris. Ego reperio post Maxentii exitum Constantium Iani quoque templum clausisse, apud Ammianum Marcellinum lib. 16.

6 *Templum ad infimum Argileti.*] Livius Decad. 1. lib. 1. de Numa, *mitigandum ferocem populum armorum desuetudine ratus, Janum,* inquit, *ad infimum Argiletum indicem pacis bellique fecit, apertus, ut in armis esse civitatem: clausus, pacatos circa omnes populos, significaret. Bis deinde post Numæ regnum clausus fuit: semel T. Manlio consule, post Punicum primum perfectum bellum: iterum (quod nostræ ætati Dii dederunt ut videremus) post bellum Actiacum, ab Imperatore Cæsare Augusto pace terra marique parta.*

7 *Duplici facie & bifrons.*] Sic & Janum *bifrontem* dixit Virgilius Æn. lib. 7. ubi,

Janique bifrontis imago.

& libro 12.

Latonæque genus duplex, Janumque bifrontem.

Quæ

Templi Jani binæ fores.

plici facie & bifrons effingebatur, sic [1] binis utrinque foribus munitum erat, ut alteris orientem Solem, alteris occidentem prospectaret. Ipsum deinde [2] ad forum transitorium translatum memorant, [3] captisque Faleriis, quatuor portarum fuisse extructum, quod Jani simulacrum cum frontibus quatuor, multo ævo vetustum, ibi erutum fuisse dicerent. Aliud quoque Iani templum [4] ad forum olitorium conspicuum fuit: quod Cn. Duillius, qui triumphum navalem egit, primus extruxisse fertur. [5] Ad hoc tem-

Quare autem ita dictus sit, disces ex Macrobio libro 1. Saturnal. cap. 7. & Plutarcho in Numa Pompilio.

1 *Binis utrinque foribus.*] Quod Janum dici dominum putarent, in quo ortus & occasus, unde Horatius dicebat,

Matutine pater, seu Iane libentius audis.

in ejus templo binas portas fecerunt, ut Servius refert, ad illud Virgilii l. 7. Æneidos, quod alia binorum forium constitutionem trahit,

Sunt geminæ belli portæ (sic nomine dicunt)
Relligione sacræ & sævi formidine Martis.

2 *Ad forum transitorium.*] Captis Faliscis, civitate Thusciæ, inventum est simulacrum Iani cum frontibus quatuor. Unde quod Numa templum instituerat, translatum est ad forum transitorium, & quatuor portarum unum templum est institutum, ait Servius, prædicto loco. Dictum autem fuit forum transitorium, ex quo ad forum Romanum primo, deinde & ad forum Cæsaris & Augusti, transitus pateret: habuit autem cum tempore, pro Transitorio, *fori Nervæ* appellationem.

3 *Captisque Faleriis.*] Servius meos *Faliscos* appellat; illis tamen utraque appellatio convenit, apud Livium Decad. 1. libr. 5. ubi promiscue *Faliscos*, quos & alibi *Phaliscos*, *Falerios* nuncupat. Sed idem lib. 10. Faliscum vocat agrum, & Falerios oppidum innuit. Inde vero hoc loco velim *Faleriis* legi, pro Etruscis sic dictis. Neque enim exaudiendi sunt Falerii à Phalera, quæ in sinu Maliaco fuit, ut est apud Livium Decad. 3. libr. 7. ab eodem Phalara nominata. Decad. 4. lib. 5. Neque item Falerii à Faleria Thessaliæ, de qua idem Livius Decad. 4. lib. 2.

4 *Ad Forum olitorium.*] Iani templum hoc loco dedicatum à Cn. Duillio hic ait, & Cn. tribuit, quod C. debuit adscribere: *qui quidem Consul adversus classem Pœnorum prospere pugnavit, primusque omnium Romanorum Ducum navalis victoriæ duxit triumphum*, ait L. Florus Epitome Livii lib. 17. & D. Hieronymus in Jovinianum lib. 1.

5 *Ad hoc templum.*] Vereor ne non verum sit, quod Alexander hic ait: sic enim Virgilius habet libro 7.

Sunt geminæ belli portæ (sic nomine dicunt)
Relligione sacræ, & sævi formidine Martis:
Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri
Robora, nec custos absistit limine Ianus.
Has, ubi certa sedet patribus sententia pugnæ,
Ipse Quirinali trabea, cinctuque Gabino
Insignis, reserat stridentia limina Consul,
Ipse vocat pugnas, sequitur tum cætera pubes.

Quæ

templum, bellum ſuſcepturus conſul, frequenti ſenatu, primoribus patrum ac militibus comitatus, accedebat. Ipſe [1] incinctus ritu Gabino, ſolemni more fores templi recludebat. Is vero amictus erat toga ſuper tergum ſic rejecta, ut lacinia revocata hominem cingeret. Qui habitus veſtituſque ex eo ſumpſit ortum, quod Gabini cum operarentur ſacris, repentino hoſtium incurſu, ut erant incincti zonis, ab aris ad prælium profecti, inſignem de hoſte tulêre victoriam. Quod compar fuit cum eo, quod de Pauſania auctores produnt, qui cum extra militum ſtationem ſacrum faceret, Lydos repente incurriſſe, & ſacrificii apparatum disjeciſſe: ipſumque & comites, ut erant inermes, loris proſecutos Lydos fugaſſe: inde inſtitutum manſiſſe, ut [2] Lacedæmonii in ephebos flagris deſævirent. [3] Inde è columella, quæ pro Bellonæ templo ſita erat, haſtam

Belli ſuſcipiendi initium

Toga Gabina.

Quæ templo Iani, de quo ſupra in verbo, *Ad forum tranſitorium*, diximus accommodata, illique ad forum tranſitorium, huic aptari minime poſſunt, malim igitur legi, *ad illud templum.*

1 *Incinctus ritu Gabino.*] Fortaſſe voluit dicere, *cinctu*: neque enim Gabiorum mos quod fuerit cinctos pugnare, dicitur cinctus Gabinus: ſed eo, quod cum Gabii civitas Campaniæ ſacris operarentur, bellumque ſubito venit, tunc cives accincti togis ſuis, ab agris ad bella profecti ſunt, & adepti victoriam. Unde hic ortus eſt mos apud Romanos conſules cingendi Gabino cinctu, toga ſcilicet in tergum rejecta, ut una ejus lacinia à tergo revocata hominem cingat, ſicut refert * Servius ad Virgilium. Incinctum autem cinctu Gabino conſulem pugnaturum Livius libro 8. Decad. 1. teſtis eſt, de Decio loquens ibi, *Ipſe incinctus cinctu Gabino, armatus in equum inſiluit, ac ſe in medios hoſtes immiſit.* **

GOTHOFRIDUS.

* Illo verſu: *Ipſe Quirinali trabea, cinctuque Gabino.*

** Et Valerius 1. c. de religione 1. *Fabius Gabino ritu cinctus, manibus humeriſque ſacra gerens ex Capitolio deſcendit.* Iſidorus vero 19. cap. 24. *Cinctus Gabinus*, inquit, *eſt, cum ita imponitur toga, ut togæ lacinia, quæ poſt ſecus rejicitur, attrahitur ad pectus, ita ut ex utraque latere ex humeris penderet, &c.* Adde Vellejum Paterculum.

TIRAQUELLUS.

2 *Lacedæmonii in ephebos.*] Ex Lycurgi legibus Lacedæmones à pueritia paſſim verberibus aſſueſcebant, ut vitæ duritate utiles publicis rebus redderentur: ſicque Flagratorum è ingenuis Lacedæmoniis meminit. Et Tertullianus in epiſtola ad Martyres. Eodem pertinent quæ Seneca in libro de Divina providentia ſcribit, *Nunquid tu invisos eſſe Lacedæmoniis liberos ſuos credis, quorum experiuntur indolem publice verberibus admotis? Ipſi illos patres adhortantur, ut ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros ac ſemianimes rogant, perſeverent vulnera præbere vulneribus, &c.*

3 *Inde è columella.*] Feſtus Pompejus lib. 2. ubi de Bellona loquitur.

Belli indicendi ceremoniæ. Jani simulacrum. Numerare gestu manus.

stam consul jaciebat: sicque acerrima bella & maxima pro aris focisque proque imperio indicebat. [1] Ejus vero simulacrum [2] cum clavi effingebatur & virga: dextra, trecentenarii: sinistra, sexagenarii quinarii numeri figuram, quot diebus annus terminabatur, manu significans: quippe [3] veteres gestu manus modo dextræ, nunc sinistræ & digitorum depressione, aut circumflexione, sæpe annos dinumerarunt. Siquidem digitus minimo proximus complicatus, senarium ostendit numerum: circulare digitos sinistra, [4] modo decem, nunc triginta: palma porrecta, XL:

1 *Ejus vero simulacrum.*] Id est, Iani; ad illum enim Tacitus revertitur: estque id ex Plinio lib. 34. cap. 7. post princip. & Macrobio lib. 1. cap. 5.

GOTHOFRIDUS.

2 *Cum clavi effingebatur.*] Arnobius 5. advers. gentes: *Fronte Ianus ancipiti, aut dentata illa, qua insignitus est, clavis, quid in se habet magnum?* Albricus libello de deorum imaginibus paulo aliter: *Ianus*, inquit, *in deorum numerum acceptus est, cui omnium rerum initium tribuebant. Hic taliter figurabatur. Erat rex homo, sedens in throno fulgenti, radiis circumquaque, qui duas facies habebat, quarum una ante se, altera post se respiciebat. Juxta illum quoque erat templum, & in manu dextra habebat clavem, qua templum ipsum aperire se monstrabat. In sinistra vero habebat baculum, quo saxum percutere, & ex illo aquam producere videbatur.* Hæc Albricus. *Clavim* Portumno etiam tribuebant. Festus: *Claudere & clavis ex Græco descendit: cujus rei tutelam penes Portumnum esse putabant, qui clavim manu tenere pingebatur, & deus fingebatur Portuum.* Sunt tamen, in illo Festi loco, qui *clavum* legant.

TIRAQUELLUS.

3 *Veteres gestu manus.*] De hujusmodi computatione digitorum Plautus in Milite, Act. 2. sc. 2.

Dextera digitis rationem computat. —— Item & Cicero lib. 5. ad Atticum. Plinius lib. 34. cap. 7. ubi de Iani statua. Juvenalis Satyr. 10. ubi de Nestore loquitur, quem ferunt tres ætates vixisse.

Fœlix nimirum qui per tot sæcula mortem
Distulit, atque suos jam dextra computat annos.

Item & Plutarchus in Apophthegmatis, ubi de Oronte Regis Artaxerxis genero. Quintilianus lib. 1. & lib. 11. cap. 3. quod est de pronunciatione. Tertullianus in Apologetico. Macrob. libr. 1. Saturnal. cap. 5. & Horus apud eundem Saturnal. libr. 7. Apulejus in 2. Apolog. Boëtius in Porphyrium, & Cassiodorus in quadam ad ipsum Boëtium epistola. Donatus in Adelphos Terentii. D. Hieronymus in Jovinianum, libro 1. non longè ab initio, & nonnihil in epistola ad Gerontiam de Monogamia. Præterea & Beda * & Isidorus † & Julius Firmicus Maternus, quædam de his tractaverunt: ut ante Nicander in Græcorum Epigrammatis, in Cocyttarum annum, & hujus computationis meminit. Ex omnibus Cælius Rhodiginus lib. 23. cap. 12.

GOTHOFRIDUS.

* Exstat ejusdem Bedæ fragmentum de computo vel loquela per gestum digitorum.

† Vide 1. Isidori 21. 22. 23. 24.

MERCERUS.

4 *Modo decem, nunc triginta.*] Huic repugnat Apulejus Apol. 2. *Si triginta annos*

XL: superiore vero digito depresso, LX significari tradunt: Centenarium vero numerum de sinistra transferri in dextram: & iisdem digitis quibus in læva, sed non eundem numerum designari. Aliusque gestus alios numeros figuravit. [1] Nonnulli Janum ita effinxere, ut in dextra T notam haberet CCC. in sinistra vero, ZE,LXV. denotarent. Cui etiam duodecim aras (quot mensibus annus claudebatur) Romæ dicatas [2] Varro significat: sicut [3] in agro Larissæo juxta Magnesiam portus Achivorum duodecim habuisse aras: & [4] juxta Ilium Lecti ara XII. diis dicata ferebatur. [5] Dionysius Tyrannus junior, ut notam dierum totius anni traderet, in Prytaneo Tarentino fixit candelabrum, in quo tot succendebantur lychni, quot anni dies erant. Persici quoque reges, trecentos sexaginta quinque juvenes puniceis velatos amiculis, pro numero dierum totius anni, qui lateri astarent, promptos & expeditos habuere. [6] Ipse autem cum solemnia exhibentur, [7] in præfatione sacrorum, *Jani diversa nomina.*

manus pro decem dixisset, posset videri pro computationis gestu errasse, quos circulare debuerit digitos, aperuisse. Quare circulari digiti ut decem: aperti ut triginta significarentur.

TIRAQUELLUS.

1 *Nonnulli Janum.*] Id reprehendit Lilius Gregorius Gyraldus, historiæ deorum Syntagmate 4. ex auctoritate Suidæ. Sed vide Plinium libr. 34. c. 7. & Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 5.

2 *Varro.*] In lib. 5. rerum humanarum apud Macrobium d. c. 9. Sed aliter ait Fabius Pictor, si is est auctor libri qui ejus nomine circumfertur.

3 *In agro Larissæo.*] Ex Strabone lib. 13.

4 *Juxta Ilium.*] Ibidem Strabo, *Juxta*, inquit, *Antigianum aræ quoque XII. deorum, quam Agamemnon construxit, Lecti ostenduntur.* De altera autem harum, ni fallor, loquitur Herodotus libr. 1.

5 *Dionysius Tyrannus.*] Euphorion in historicis commentariis, & ex eo Athenæus lib. 15. c. ult.

6 *Ipse autem.*] Id est Janus: nam ad eum revertitur, ut ex inferioribus liquet.

GOTHOFRIDUS.

7 *In præfatione sacrorum.*] A Jano precationes suas auspicabantur, etiam ante Jovem, hoc modo: *Jane, Juppiter, Marspater, Quirine, Lares.* Martial. 10. epigr. 28.

Annorum nitidique sator pulcherrime mundi,
Publica quem primum vota precesque canunt.

Festus in *Chaos.* *Jano primo supplicabatur velut parenti & a quo rerum omnium factum initium putabant.* Arnobius 3. advers. gentes. *Janum in cunctis antepositis precibus, & viam vobis pandere ad deorum audientiam creditis.* Idem, Aurelius Victor in Breviario. Ovid. 1. Fastorum. Macrob. 1. Saturnal. 9. Servius 5. & 7. Æn. August. 7. de civitate 1. & 3. Cato 1. de re rustica.

rum, variis nominatur nominibus. Nam & [1] Geminus, [2] Pater, Iunonius, [3] Consivius Quirinus, [4] Patutius, & [5] Flusius pro multiplici potestate dicebatur. Cujus [6] in foro statua triplex fertur fuisse: ad unam convenire creditores,

Jani triplex statua in foro Romano.

TIRAQUELLUS.

1 *Geminus.*] Macrobius l. 1. c. 5. hujus appellationis & cæterarum rationem reddit, & Lampridius in vita Commodi. *

GOTHOFRIDUS.

* Jani Gemini mentio fit à Varr. 4. de lingua. Velleio 2. Plin. 34. 5. 7. Suet. Ner. 13. auctore de viris illustribus 3. Vocabatur & *Bifrons* Virgil. 7. & 12. Æneid. Ovid. 1. Fastor. & 4. de Ponto 4. *biceps* Ovid. 5. Fastorum, *biformis* διπρόσωπος Plutarchus in Catonis. διμέτωπος Plutarchus in Numa, *Quadrifrons* Fab. Pictor libro de aureo seculo. August. 7. de Civitate 8. Isidor. 11. *Quadriformis* Macrob. 1. Saturnal. 19. *Quirinus*, Festus in Opima. Horat. 4. Odar. 15. Suet. Augusto 22.

TIRAQUELLUS.

2 *Pater.*] *Pater* cum generale sit omnium deorum, ut ait Servius ad 2. Georgic. Virgilii in princ. & cujusque proprium Epitheton, ut idem ait ad 1. Æneid. ibi,

Jam pater Æneas ——

Et ad ejusdem, lib. 3. ibi,

De pater augurium ——

solitum est in votis Iano accommodari, ut ex Livii lib. 8. Decad. 1. sciri potest, ibi, *Iane, Iupiter, Mars pater.* Sed extra vota, ut apud Virgilium,

Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit urbem. *

GOTHOFRIDUS.

* Aurelius Victor in breviario historiæ Romanæ. *In sacris omnibus primum locum Iano detulerunt, usque eo, ut etiam cum aliis Diis sacrificium fit, dato thure in altaria, Ianus prior nominetur, cognomento quoque addito Pater.*

TIRAQUELLUS.

3 *Consivius.*] Macrobius lib. 1. c. 11. ubi & cætera cognomina Iani explicat, de hoc sic habet, *Consivius, à conserendo, id est, à propagine generis humani, quæ Iano auctore conseritur.*

4 *Patutius.*] *Patulcius* legendum ex Ovidio lib. 1. Fastorum, ibi,

*Nomina ridebis, modo namque Patulcius * idem,*
Et modo sacrifico Clusius ore vocor.

Ad idemque Macrobius ubi supra.

GOTHOFRIDUS.

* *Patulcius* à patendo & aperiendo: *Clusius* à claudendo videtur appellatus.

TIRAQUELLUS.

5 *Flusius.*] Legendum *Clusius* ex Ovidio & Macrobio, nisi & ibi mendum sit.

6 *In foro statua triplex.*] Livius Decad. 5. lib. 1. non longe à fine, *Forum, inquit, porticibus tabernisque claudendum, & Ianos tres faciendos.* P. autem Victor, in 8. Regione urbis, quæ Forum Romanum est, *Iani, inquit, duo celebris mercatorum locus.* Quo spectat illud Horatii,

Postquam omnis res mea Ianum
Ad medium fracta est. ——

Ubi Acron, *Iani, inquit, statuæ tres erant, ad unam illarum solebant convenire creditores, & feneratores, alii ad reddendum, alii ad locandum fenus.* A quo ut vides, Alexander hunc locum accepit. Sed & Porphyrion ibi, *Omnes, ait, ad Ianum in Basilicæ stabant feneratores.* Sed eodem respicit illud ejusdem Horatii lib. 1. epistola 1.

Hæc Ianus summus ab imo
Perdocet. ——

ubi Acron, *duo Iani ante Basilicam Pauli steterunt, ubi locus erat feneratorum.* Quibus Porphyrion inibi subscribit: & ad eundem Horatium l. 2. Sermo. Satyra 3. haud multum à principio.

tores, ad alteram qui fœnus redderent, ad tertiam qui locarent. Sed præter Iani templum, quod pacatis undique populis claudebatur, fuit [1] Romuli templum in Quirinali, omni tempore clausum, quod patefieri non decebat: quasi arcanum haberi vellent, an humo tectus, an inter divos relatus fuerit, tametsi Varro post Rostra Romuli sepulchrum fuisse dicat, quod inter antiquissima urbis monumenta adnumeratur. Ante cujus ædem, [2] testante Plinio, duæ myrti fuere: una patricia, altera plebeja: quæ pro augmento vel damno senatorii ordinis vel plebeji, modo fœcunde redundabant, nunc detrimento languebant. [3] Apud Heleos Plutonis templum semel annis singulis aperitur, & quamvis patens, nulli ingredi fas erat. [4] Corinthi quoque Necessitatis & Violentiæ phanum fuisse ferunt, à cujus limine arcentur omnes. Contra vero, [5] ædem Horæ perpetuo apertam Romani voluere, illiusque aditum patere omnibus. [6] Cur autem indicem belli pacisque Ianum potissimum ferant, variata memoria est. Sed tametsi in diversum autores trahant, illa nobis ratio potior & præstabilior visa, quod cum sub præside Iano temporum ratio vicesque habeantur, ideoque & bifrontem fingi, & tam anni principium, quam finem Iano dicari convenerit. Sic temporum qualitas, sive bellum, sive pax futura esset, sub ipsius præsidio & tutela foret. Apertus, ut omnia hostilia esse, & cuncta bello ardere, velut contra hostes profecto deo: clausus vero, tranquilla pace vigere, & ab armorum strepitu procul esse designaret,

Romuli templum semper clausum.

Myrti duæ ante Romuli templum.

Plutonis templum.

Necessitatis & violentiæ templum.

Horæ templum.

Janus cur & belli & pacis index.

1 *Romuli templum.*] Dion Halicarn. idem & Plutarchus in vita Romuli.

2 *Testante Plinio.*] Lib. 15. cap. 29. ubi ita inquit, *In delubro Romuli sacræ fuere myrti duæ, ante ædem ipsam per longum tempus, altera Patricia appellata, altera Plebeia. Patricia multis annis prævaluit, flaccescente Plebeia, exuberans ac læta, quamdiu senatus quoque floruit, illa vigens, Plebeia retorrida ac squalida. Quæ postquam evaluit flaccescente Patricia Marsicis bellis, languida auctoritas patrum facta est, ac paulatim in sterilitatem emarcuit majestas.*

3 *Apud Heleos.*] *Eleos* legendum est, neque enim ulli *Helei* sunt: & id quoque retulit Livius. Gyraldus de diis Gentium, Synt. 17. ubi nec ullum auctorem citat, tu apud Pausaniam videas.

4 *Corinthi quoque.*] Pausanias lib. 2. qui de Corinthiacis est.

5 *Ædem Horæ.*] Plutarch. Probl. 45.

6 *Cur autem indicem.*] Idem in Romulo, & Servius ad 7. Æneid. Virgil.

CAPUT XV.

Verbum Liberorum & Parentum, in edictis prætorum quos comprehendat, & an ad omnes in infinitum extendatur.

IN edicto prætoris de in jus vocando, scriptum est:[1] Prætor ait, *parentem, patronum, liberos, parentesq; patroni patronæve, in jus sine permissu meo ne quis vocet.* Quærebatur apud juris studiosos, qui tunc animo vacuo & soluto in foro convenerant, cum prætor coërceat hoc edicto illos, qui se prius non adito, parentem aut patronum, parentesve, aut liberos patroni, in forum vel judicium traxerint: num is qui avum paternum, qui supra parentem est, vel qui nepotes patroni, aut pronepotes, qui inferiores sunt, sine permissu prætoris, in judicium vocarit, pariter in edictum committat, perindeque mulctandus & coërcendus pœna sit. Quod est dicere, num parentis nomine, aut liberorum, superiores supra patrem, aut inferiores ultra filios comprehendantur edicto. Anceps quæstio fuit inter veteres juris peritos, & diu in utramque partem agitata, plerisque arbitrantibus in consularibus edictis, & tribunitiis rogationibus tanquam diversa dici, liberos, nepotesque. Multis contra opinantibus, maximeque antiquorum opinionem probantibus, qui censuerunt parentis nomen ad tritavum usque extendi: liberos vero, ad trinepotes: ultra hos posteriores nuncupari: ex ascendentibus vero, majores. Nos postea, cum in legum controversiis versaremur, admodum eleganter in[2] Cassii commentariis in hanc sententiam scriptum definitumque invenimus: qui legem duodecim tabularum interpretatus, tam in senatusconsulti, quam præ-

TIRAQUELLUS.

1 *Prætor ait.*] Sunt verba *l. 4. §. prætor. ff. de in jus vocan.*

2 *Cassii commentariis.*] Caji Cassii mentio est *d. l. 4. §. parentes. l. appellatione parentis. ff. de verb. signif. l. Jurisc. §. parentes. de grad. affinit.* Eodem Pompejus Festus l. 14. *parens,* inquit, *vulgo pater aut mater appellatur, sed Jurisprudentes avos & proavos, avias & proavias, parentum nomine appellari dicunt.*

1 *Paren-*

prætorum edictis nomen parentis ad [1] superiores, & [2] liberorum ad inferiores, [3] ad utrumque sexum, & in infinitum extendit. Nec modo liberorum, sed [4] natorum nomen ad idem produci: [5] liberosque habere non eum dici solum, qui plures, sed qui unicum habeat filium. In cujus sententiam reliquorum Jurisperitorum opiniones postea concessere. Cajus tamen [6] Caligula, cum nullum rapinis modum faceret, [7] posteros non ultra filios extendi, nequiter cavillatus est, [8] Lampridius vero in Alexandri vita à vulgi sermone non diversus, parentis nomine non superiores modo, sed [9] cognatos affinesque comprehendi censuit. Ex quibus sine controversia liquet id, de quo verbis disceptabatur, pari mulcta afficiendum, qui avum paternum, qui supra parentem est, vel patroni nepotes, qui inferiores sunt, in forum vel judicium traxerit, quam qui parentem, aut patronum, vel patroni filios, inconsulto prætore, in judicium vocaverit.

Liberos habere qui dicantur.

GOTHOFRIDUS.

1 *Parentis ad superiores.*] In Infinitum *l. 4. §. 2. ff. de in jus vocando.*

2 *Liberorum ad inferiores.*] Idem Cassius in *l. 10. §. 9. ff. de in jus vocando.*

3 *Ad utrumque sexum.*] Hæc sententia est Ulpiani, in *d. l. 10. §. 5. & Caji lib. 23. ad edictum provinciale*, hoc est in *l. 51. ff. de verb. significat.*

TIRAQUELLUS.

4 *Natorum nomen.*] Ex Modestino *l. natorum 104. de verb. signif.* cui nonnihil adversatur illud Virgilii 3. Æn.

Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.

5 *Liberosque habere.*] *L. non est sine liberis. & l. seq. dicto tit.* cum similibus, quas collegi in comment. *l. si unquam. verbo, susceperit liberos, n. 241. C. de revocand. donat.*

6 *Caligula.*] Suetonius in illius vita cap. 38. *Negabat*, inquit, *jure civitatem Romanam usurpare eos, quorum majores sibi posterisque eam impetrassent, nisi filii essent; neque enim debere intelligi posteros ultra hunc gradum.*

GOTHOFRIDUS.

7 *Posteros non ultra filios.*] *Posterorum* tamen nomine omnes omnino descendentes continentur. *§. ult. Inst. qui testamento tutores dari. l. 4. ff. de jure immunitatis.* qua de re dixi plenius ad *l. 1. in fin. ff. de jure immunitatis.*

TIRAQUELLUS.

8 *Lampridius.*] Ejus verba sunt, *Amicos & parentes, si malos reperit, aut punivit, aut si vetus amicitia, vel necessitudo non sivit puniri, dimisit à se, dicens, His charior est mihi respublica.* Sed tu adde alios multos in eadem significatione hac appellatione usos, quos videbis in nostris commentariis *Retractuum*, *tit. 1. §. 1. gloss. 8.* in verbo, *Le parent.*

MERCERUS.

9 *Cognatos affinesque.*] Certe patrui, amitæ, vitrici, novercæ, socrus, prosoceri, prosocrus, absoceri, absocrus, parentum: & deorsum versum fratris filii, privigni, nurus, pronurus, generi, progeneri liberorum nomine honestantur, apud nonnullos auctores ut probat Cuja. cap. 18. lib. 9. Observ.

CAPUT XVI.

Quæ & quot curiæ Romæ fuerint, & verbum Curia, sine adjectione nominis, quam curiam designarit.

DEambulabam aliquando Romæ cum Pomponio Læto, viro literarum & locorum veterum [1] exequentissimo. Cumque antiquitatis studio ruinas urbis & veterum monumenta, quicquid visendum esset & memorabile, scrutaremur: in ruinis templi Pacis, grandioribus literis extantibus, effractum ibi marmor legimus, hac inscriptione: [2] IN CVRIA HOSTILIA: Quærebat à me Pomponius, ubinam curiam Hostiliam quondam fuisse crederem. Cumque me arbitrari, apud Rostra Hostiliam curiam fuisse, ibique [3] Tullum Hostilium regem curiam juxta Rostra construxisse (autore Varrone) respondissem, [4] Rostra autem in [5] foro esse Romano: siquidem ex rostris navium Antiatum, suggestum in foro extructum legimus: in quibus [6] clarorum virorum imagines, qui reipublicæ navarunt operam, pro immortali gloria sæpe statui & coli solebant. *Curiæ duorum generum.* Fuisseque [7] duorum generum curias: unum in quo sacerdotes res divinas, sacra, & cæremonias, cultusque deorum cura-

TIRAQUELLUS.

SUper hoc capite vide Varronem libro 4. linguæ Latinæ, & Plutarchum in Romulo, & Pompejum Festum lib. 3. in verbo, *Curiæ.* & lib. 12. in verbo *Novæ curiæ*: & ex recentioribus Lasium in commentariis Reipublicæ Romanæ lib. 12. cap. 3.

1 *Exequentissimo.*] Nomen è Participio: & Gellianum est, lib. 10. c. 12.

2 *In curia Hostilia.*] De hac Livius Decad. 1. lib. 1. & iterum lib. 5. & Valerius Maximus lib. 9. cap. 5.

3 *Tullum Hostilium.*] Idem Valerius ubi supra, & Livius lib. 1. & 8. Decad. 1. Varro libr. 4. de lingua Latina. Nam & Asconius Pædianus in Milonianam scribit, *rostra ante sua tempora fuisse ad Comitium, prope juncta curiæ.*

4 *Rostra autem.*] Livius libr. 8. & Plin. lib. 3. cap. 5.

GOTHOFRIDUS.

5 *Rostra autem in foro esse Romano.*] Hoc & eodem loco leges XII. Tabularum in Tabulis eboreis perscriptæ, compositæ, i.e. positæ, ut possent leges apertius percipi. Pomponius libro singulari Enchiridii. *in l. 2. §. 4. ff. de origine juris.*

TIRAQUELLUS.

6 *Clarorum virorum imagines.*] Livius Decad. 1. lib. 4. scribit, *Legatorum qui Fidenis cæsi erant, statuas publicas pro Rostris positas fuisse.*

7 *Duorum generum curias.*] Varro dicto l. 4. & Festus d. lib. 12. in verbo, *Novæ curiæ.*

1 *Sta-*

curarent: alterum, ubi ſenatum de rebus publicis, & ad populum pertinentibus, conſulerent. Quid tu, inquit Pomponius, cum ſimpliciter curiam nulla cognominis adjectione apud auctores legimus nominari, de qua intelligi oportere cenſes? [1]Statuam enim Porſennæ accepimus juxta curiam fuiſſe: ſed de qua intelligi debeat, non ſane definitum eſt. Nam & [2] Calabram curiam legimus juxta Capitolium, quæ caſæ Romuli fuit proxima, quam ſine calatione aperiri non licuiſſe ſcribit Varro. Et [3] veteres curias, ubi pontifices de ſacris ſacerdotiiſque, & religione deorum, deque cæremoniis conſulebant. Et [4] Pompeii curiam, [5] in qua ſenatus frequens eſt haberi ſolitus, ibique [6] Julius Cæſar idibus Martiis conjuratorum manibus oppreſſus interiit. Et aliam cognomento [7] Pompilianam, novitia denominatione: & Divi Julii, quæ [8] Julia dicta eſt: & Augusti curiam, quam in comitio ipſum conſecraſſe memorant: in quibus tem-

Calabra curia.

1 *Statuam enim Porſennæ.*] Servius lib. 8. Æneidos ad illud:

Nec non Tarquinium ejectum Porſenna jubebat
Accipere. ——

Ubi Porſenna miratus Clœliam virginem, *rogavit per literas Pop. Romanum, ut ei aliquid virile decerneretur: cui data eſt ſtatua equeſtris, quam in Sacra via hodieque conſpicimus*, ait ille. Quæ quidem verba non Porſennæ, ſed ejus poſtulatione Clœliæ datam ſtatuam intelligenti ſignificabant: ſicuti Livius lib. 2. & auctor de viris illuſtribus ſcribunt. Aut igitur conniventibus oculis Servium noſtrum Alexander hic ſecutus, offendit: aut aliunde tranſcripſit hæc de Porſenna, quæ vix reperies.

2 *Calabram curiam.*] Plinius l. 34. cap. 6. Idem Servius ad illud 8. Æn.

Romuleoque recens horrebat regia culmo.

Scribit *Romulum culmis texiſſe curiam, ad quam calabatur, id eſt, vocabatur Senatus & populus, à rege ſacrificulo, ut ludorum & ſacrificiorum pronunciarent dies.* Idem fere Macrobius libr. 1. Satur. cap. 15. & Feſtus lib. 3. verbo, *Calabra.*

3 *Veteres curias.*] Varro lib. 4. & Feſtus lib. 3. *Curia*, inquit, *nominantur in quibus uniuſcujuſque partis populi Romani quid geritur, quales ſunt hæ, in quas populum Romulus diſtribuit, numero triginta, quibus poſtea additæ ſunt quinque*: de quibus idem Pompejus lib. 12. ibi, *Novæ curiæ. Veteris* autem *curiæ* & Tacitus lib. 12. meminit.

4 *Pompeii curiam.*] Suetonius in Julio Cæſare, cap. 80.

5 *In qua ſenatus.*] A. Gellius l. 14. cap. 7.

6 *Julius Cæſar.*] Cicero libr. 2. de divinat. Plutarchus in vita Bruti. L. Florus ex Livio, Epitome 116. Appianus autem, ſcribit libro 2. Bellorum civilium, illum cecidiſſe mortuum in conſpectu ſtatuæ Pompeji.

7 *Pompilianam.*] Flavius Vopiſcus in vita Aureliani.

8 *Julia dicta.*] A. Gellius 14. cap. 7.

 1 *Tem-*

[1] templa per augures, ne prophana essent loca, neve edicta senatusconsulta irrita forent, inaugurata fuere. Et [2] Gerusiam, quæ seniorum dicta, & [3] Octaviæ, sicut Leucadiam ac Saliorum: siquidem Salii propriam habuere curiam. Atque omnes denique curias suis [4] nominibus notatas definitasque videmus. Sed quia nullo nominis cognomento frequenter Curiam apud auctores legimus, de qua intelligi conveniat, equidem dubito. Tamen, si me opinio non fallit, inquit Pomponius, memini [5] Asconium Pædianum dicere, Rostra ad comitium, prope juncta curiæ fuisse: nulla propria denominatione exprimens curiam, licet alio translata, & nova postmodum facta sit. Ex hoc arbitror, inquit, id quod necessario redundat, cum in Rostris olim curia Hostilia fuerit, ut Varro & autores tradunt: cum simplici nomine curiam absque cognomento enunciari videmus, antequam alio translata foret, de Hostilia, quam ibi legimus fuisse, intelligi oportere. Ad hanc curiam ad dextram supra comitium [6] Græcostasis erat, [7] statio legatorum exterarum gentium [8] & nationum. Ad quam si injuriam questi venirent, aut mandata haberent, accedentes præstolabantur, & subsistebant. [9] Athenis multiplices fuere curiæ, inter quas Cholargea præcipuæ nomina-

Curia per se quid sibi velit.

Græcostasis.

Curiæ multiplices Athenis.

1 *Templa per augures.*] Idem ex Varronis epistola ad Oppianum scripsit, *nisi in loco per Augures constituto, quod templum appellaretur, Senatusconsultum factum esset, justum id non fuisse, &c.*

2 *Gerusiam.*] Varro lib. 4. de lingua Latina, Festus libro 7.

3 *Octaviæ.*] Plinius lib. 35. cap. 5.

4 *Nominibus notatas.*] Inter cæteras Syllæ curia Plinio l. 34. cap. 6. Tifata, & Titia, Festo Pompejo, libro 18. *&* *novæ curiæ*, lib. 12. ejusdem.

5 *Asconium.*] In Ciceronis orationem pro Milone.

6 *Græcostasis.*] Varro lib. 4. Cicero ad Quintum Fratrem, Epistola 5. l. 2.
* Plinius lib. 33. c. 1.

GOTHOFRIDUS.

* Et 2. ad Atticum 1.

7 *Statio legatorum.*] *Græcostasis* dicta, à parte multa exterorum, puta à Græcis, quorum legationes frequentiores, adde Asconium Pædianum 3. Verrina. Cæterum in hac Comitii parte, Romani legatis exterorum gentium, locum, lautia & senatum dabant. Liv. 29. & 45.

TIRAQUELLUS.

8 *Et nationum.*] Varro ubi supra: *Ante Curiam Hostiliam rostra, cujus id vocabulum, ex hostibus capta fixa sunt rostra. Dextra à Comitio locus substructus, ubi legati nationum subsisterent, qui ad Senatum essent missi.*

9 *Athenis.*] Plutarchus in Pericle.

1 *Phylai-*

minationis, quod inde Pericles oriundus foret: & [1] Phylaidarum, ex qua Pisistratus: & alia magistratuum curia, ubi jura dabant, quod [2] Prytaneon dictum est. [3] Megarenses vero cum eorum curiam, in qua Timalci tumulus fuit, inter mira & memoranda ducerent, tanquam quid visendum & mirificum, propter maximas substructiones, Marco Antonio ostendisse dicuntur. Mox sciscitantes quid de illa sentiret, arbitrati miris illam laudibus ejus testimonio celebrari, futilem & nullius pensi judicavit. Cui haud absimile est quod [4] de Chiis proditur: qui cum ex Chio marmore versicoloribus maculis, urbis muros tanquam quid mirum Ciceroni ostentarent: magis mirum fuisse, si ex Tiburtino marmore illos construxissent, allegavit.

Prytaneum.

Ciceronis dictum.

1 *Phylaidarum.*] Idem in Solone.

2 *Prytaneum.*] Idem in Theseo. Sed & in eodem loco, aut alio cognomine, alebantur publico sumptu, qui bene de republica meriti erant. Cic. libr. 1. de Orato. de quo & Livius Dec. 5. l. 1. Fuit autem & *Prytaneum* Siphniis ex Pario lapide constructum, apud Herodotum lib. 2. & aliud in Acradina, civitate Siciliæ. Sed & aliam curiam fuisse Athenis, reperies apud Pausaniam lib. 1.

3 *Megarenses.*] Plutarchus in vita Antonii.

4 *De Chiis proditur.*] Ex Plin. l. 36. c. 6. cujus verba sunt; *Primum, ut arbitror, versicolores istas maculas Chiorum lapidicinæ ostenderunt, cum extruerent muros, faceto in id M. Ciceronis sale, omnibus enim ostentabant, ut magnificum; Multo*, inquit, *magis mirarer, si Tiburtino lapide fecissetis.* Illud denique vice auctarii superioribus addito, quod habet Andreas Fulvius Antiquitatum urbis lib. 4. cap. 38.

GOTHOFRIDUS.

De Chiis.] De Chiorum lapidicinis sic Cicero 1. de divinatione. *Fingebat Carneades in Chiorum lapidicinis saxo diffisso, caput extitisse Panisci.*

CAPUT

CAPUT XVII.

Quæ fuerint Romanarum * *Tribuum nomina, & unde dictæ denominatæque sint: & quæ apud exteros celebrentur.*

TRibus Romanas,[1] quas quinque & triginta fuisse constat,[2] unde dictæ, quæque singulis nomina fuerint, quia subobscura quæstio est, nec satis obvia, in Vesuvino meo, dum ruri agerem, indagare visum fuit.[3] Romulum urbis conditorem, in tres tribus populum divisisse, Titiensem à Titio, Ramnensem à Romulo, & Lucerem[4] à Lucumone: singulisque illarum Tribunos præfecisse, & quamque tribum in[5] decem curias partitum esse, illisque curiones præposuisse, ita ut triginta essent curiæ,[6] Dionysius auctor est. Rursusque singulas curias in decurias, præfectos illarum decuriones dixisse, ut in sua quisque curia sacra facerent, suamque aram haberent, ubi[7] Juno Mensalis, quæ[8] Quiritia dicta est, colebatur: feriasque obser-

Rom. populus in tres tribus divisus. Curiæ. Decuriæ. Decuriones. Juno Mensalis & Quiritia.

GOTHOFRIDUS.

* De Tribubus & Curiis, vide Sigonium 1. de antiquo jure civium Romanorum 5.

TIRAQUELLUS.

1 *Quas quinque & triginta fuisse.*] Ex Cicerone in 2. oratio. de lege Agraria. In Verrem 3. & ibi Pædiano, & Livio Decad. 1. libr. 1. & 6. & Decad. 3. lib. 7. & Decad. 5. lib. 5. Valerio Maximo lib. 2. cap. 4. Asconio in 2. in Verrem, Appiano lib. 1. Bellorum civilium, Plutarcho in Tiberio Graccho, Pompejo Festo lib. 3.

2 *Unde dictæ.*] Livius Decad. 1. l. 1.

3 *Romulum.*] Idem Dionysius Halicarnassæus dixit, lib. 2. & Varro l. 4. de lingua Latina. Livius lib. 1. & 10. Asconius in 3. in Verrem. Plutarchus in Romulo. *

GOTHOFRIDUS.

* Idem Pomponius in l. 2. §. 1. ff. de origine juris.

4 *A Lucumone.*] Imo à Lucero Ardeæ rege, qui auxilio fuit Romulo, adversus Tatium bellanti. Festus in *Luceres.*

TIRAQUELLUS.

5 *In decem curias.*] Plutarchus ibidem.

6 *Dionysius auctor est.*] Lib. 3. Idemque habet Livius libr. 1. & Servius ad Virgil. 9. Æneidos, ibi,

Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro.

7 *Juno Mensalis.*] Videndi Dionysius & Plutarchus in dictis locis.

8 *Quiritia dicta.*] Quid hic velit Alexander nescio: * Illud scio Quiritinam tribum à Curensibus Sabinis appellationem traxisse videri Pompejo Festo, libr. 15. & Quirinæ tribus meminit Asconius, in oratione Ciceronis pro L. Cornelio, ad finem.

GOTHOFRIDUS.

Quiritia dicta.] Aut potius *Curis*, ut nos dicam.

* Illud

[1] observarent, ac ex raptarum nominibus decuriis nomina fuisse, multi asseverant. [2] Tullus vero Hostilius in honoribus & magistratibus dandis fecisse dicitur turmas, sicut erant [3] Athenis curiæ, quæ vice tribuum rogarentur. [4] Aucta mox civitate, & latius propagato imperio, tribus simul constitutas, & numero auctas, ut postremo quinque & triginta fuerint. Ac ex locis quibus duxere originem, aut à conditoribus, nomina tulisse auctores tradunt: ita ut [5] post pugnam cum Latinis ad Regillum lacum, tunc primum triginta unam tribus Romæ factas inveniamus. Adscitis deinde novis civibus, ad quinque & triginta illas propagasse facile crediderim. [6] Romilia ergo tribus, quæ & Quirinalis dicta, quod à Romulo instituta, ex his quos in civitatem asciverat, ex agro quem de Vejentibus ceperat, & ex Sabinis: & [7] Titiensis sive Titia, à Tito Tatio, dictæ nominatæque sunt. Procedente mox tempore, quum Tar-

Romilia tribus sive Quirinalis.

* Illud autem sciri potest ex Festo. *Curiales (inquit) mensæ, in quibus immolabatur Junoni, quæ Curis est appellata.* Idem in Celibari hasta. *Matronæ Junonis Curitis in tutela sunt, quæ ita appellabatur, à ferenda hasta, quæ lingua Sabinorum Curis dicitur.* Curitidis Junonis meminit Halicarnasseus l. 2. & Servius 1. & 8. Æneidos.

TIRAQUELLIS.

1 *Feciasque observarent.*]Vide Dionys. Halicarnass. & Plutarch. in Romulo.

2 *Tullus vero Hostilius.*] Livius l. 1.

3 *Athenis curiæ.*]Plutarchus in Pericle.

4 *Aucta mox civitate.*] Ad Romanos redit, & de hoc jam dictum est, in princ. hujus cap.

5 *Post pugnam.*] Livius Decad. 1. libro 2.

6 *Romilia.*] Alexander hic 35. tribus fuisse scribit, ut toto capite liquet. *Tribus* olim Romæ, ratione triplici fuêre distinctæ, in *Urbanas* & *Suburbanas*, quæ Libertinorum, & *Rusticanas*, quæ Ingenuorum fuerunt. *Urbanæ*, ex Varronis sententia, quatuor erant: Collina, Esquilina, Palatina & Suburrana. *Suburbana*, una tantum, Romulia. Rusticanæ autem 30. Æmylia, Aniensis, Claudia, Cornelia, Crustumina, Fabia, Falerina, Galeria, Lemonia, Metia, Narniensis, Oriculana, Ousentina, Papyria, Pollia, Pontina, Popilia, Publicia, Pupinia, Quirina, Sabatina, Scaptia, Sergia, Stellatina, Terentina, Tromentina, Veientana, Velina, Veturia, Volicina. Sic enim Paulus Manutius, paulo aliter, quam Alexander noster, has tribus nominat, ut videre est in Scholiis, quæ in M. T. Ciceronis Epistolas edidit, appositis scriptoribus, quæ de iis meminerunt. Poterit etiam hac de re consuli Varro, libr. 4. Cic. 1. in Verrem, & ad eum Asconius. Festus Pompejus libr. 16. ubi *Romuliam* non *Romiliam* scriptum est.

7 *Titiensis sive Titia.*] Festus l. 18. *Titiensis tribus à prænomine Tatii regis appellata videtur.*

[1] Tarquinius Priscus tres adjicere tribus veteribus vellet, augurio detentus est quo minus faceret. [2] Servio Tullio post classes centuriasque constitutas, [3] Suburranam, Palatinam, Exquilinam, Collinam, quas urbanas appellavit, & à parte cœptæ urbis nominavit, additas fuisse memorant. [4] In quas manumissos, si reipublicæ Romanæ participes esse vellent, ut una cum civibus censerentur, distribuit. In has quatuor urbanas, [5] Quintus Fabius Rullus omnem forensem factionem postea excretam, censor coëgit: quod adeo populo gratum dicunt fuisse, ut ex hoc Maximi nomen assequi meruerit. Proditum tamen memoriæ est, [6] temporibus Syllæ, libertinos ex factione Carbonis, & bello sociali, Latinos populos in quinque & triginta tribus divisos, jus suffragii habuisse. Lapsis inde temporibus, cum [7] Cn. Manlius tribunus plebis, homo summa temeritate, perniciosissimas leges ferre vellet, ut libertinis in omnibus tribubus assetibi & suffragari liceret: ita à Cn. Domitio prætore truci oratione confractus fuit, ut sublata rogatione, turpissime destiterit. Demum [8] Clodius tribunus plebis, dum infensis animis patricios insectatur, ut libertini, qui in

Suburrana. Palatina. Exquilina. Collina. Urbanæ tribus. Fabius unde Maximi cognomen adeptus. In 35. tribus Latinus pop. divisus.

1 *Tarquinius Priscus.*] Livius Decad. 1. lib. 1.

2 *Servio Tullio.*] Livius l. 1. Dionysius Halicarn. lib. 4. Festus lib. ult.

3 *Suburranam, &c.*] Plinius l. 18. c. 3. *Rusticæ*, inquit, *tribus laudatissimæ eorum qui rura haberent. Urbanæ vero in quas transferri ignominiæ esset, desidiæ, probro. Itaque quatuor solæ erant, à partibus urbis in queis habitabant, Suburrana, Palatina, Collina, Exquilina.* Hæc ille. At primam illam *Suburbanam* vocat Varro lib. 4. de lingua Latina, quam Festus *Suburranam* appellat, lib. ult. ibi, *Urbanas tribus appellabant in quas urbs erat dispertita à Servio Tullio rege, id est, Suburrana, Palatina, Exquilina, & Collina.* Sed & de his Lucius Florus Epito. Livii lib. 20. *Libertini*, inquit, *in quatuor tribus redacti sunt, cum antea dispersi fuissent, Exquilinam, Palatinam, Suburranam, Collinam.*

4 *In quas manumissos.*] Hæc Lucius Florus, citato loco; & ad idem Livius Decad. 5. lib. 5. *In quatuor*, ait, *urbanas tribus descripti erant libertini, præter eos, quibus filius quinquennio major ex S. C. esset.*

5 *Quintus Fabius Rullus.*] Ex Livio Decad. 1. libr. 9. extremo, & Valerio Maximo lib. 2. c. 1.

6 *Temporibus Syllæ.*] Hæc quoque Flori sunt, Epitom. Livii libro 84. & Appiani de bellis civilib. lib. 1.

7 *Cn. Manlius tribunus plebis.*] Asconius Pædianus, in Ciceronis orat. pro Milone, hunc non *Cn.* sed *Lucium* Manlium vocat: tu videto Appianum ubi supra, & Plutarchum in Gracchis.

8 *Clodius tribunus plebis.*] Livius Decad. 5. lib. 5.

in tribus solum tribubus suffragia ferebant, in urbanis quoque, quæ ingenuorum sunt, suffragari possent, legem tulit & promulgavit: quod aliquandiu mansit. Præterque has urbanas reliquæ rusticæ dictæ, à quibus [1] transire ad urbanas, Romano civi fuit probro datum. Esi tamen literis proditum, Scipionem Nasicam, licet moribus spectatissimum, à rusticis tribubus ædilitatis repulsam tulisse, quod candidatus dum obviis manus daret, & suffragia ambiret, rustico opere duratas manus illis objectaret. Ab Appio vero Claudio, cum ex Sabinis magno clientum manu Romam commigraret, [2] Claudiam tribum, & [3] Lemoniam à pago Lemonio, qui extra Capenam via Latina fuit, dictas memorant. Sic [4] Pontia, [5] Crustuminia, & [6] Scaptia ab oppidis quorum cives in urbem asciti fuerant, dictæ nominatæque sunt. Ea enim urbs Scaptia in agro Campano fuit, Crustuminium in Sabinis. Post vero incensam à Gallis urbem, cum Camilli opera civitas restituta foret, [7] quatuor ex novis civibus, qui in civitatem asciti erant, tribus additæ sunt, quas ex locis nominatas facile crediderim. Hæ fuere [8] Stellatina, Sabatina, [†] Tromentina & Armensis: quas

Libertini in urbanis suffragabantur. Tribus rusticæ. Scipio Nasica repulsam à rusticis tribubus tulit. Tribus Claudia & Lemonia, Pontia, Crustuminia, Scaptia. Stellatina. Sabatina. Tromentina. Armensis.

1 *Transire ad urbanas.*] Ex Plinio dec. 3. lib. 18.

2 *Claudiam tribum.*] Halicarnassæus lib. 5. Livius Decad. 1. lib. 2. Servius ad lib. 7. Æneidos ibi:

Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum.

3 *Lemoniam.*] Pompejus Festus libro 10. *Lemonia,* inquit, *tribus à pago Lemonio appellata, qui est à porta Capena, via Latina.*

4 *Pontia.*] Idem Festus l. 14. *Pontinam* vocat *tribum, quæ à Pontia urbe est dicta.*

5 *Crustuminia.*] Idem lib. 3. hanc tribum *à Crustumeria Tuscorum urbe* dictam scribit. Inde Cicero pro Cornelio Balbo, dixit, *objectum est etiam quod in tribum Crustuminam pervenerit.* Livio Decad. 5. lib. 2. *Spurius Ligustinus tribus Crustuminæ, ex Sabinis oriundus.*

6 *Scaptia.*] Livius Decad. 1. lib. 8. *Eodem anno census actus, novique cives censi: tribus propter eos additæ, Metia & Scaptia.* Pompejus autem Festus lib. 17. *Scaptia tribus,* inquit, *à nomine urbis Scaptiæ appellatur:* & inde *Scaptienses tribules* dicti Suetonio in Augusto cap. 40.

7 *Quatuor ex novis civibus.*] Livius Decad. 1. lib. 6. haud multum à principio, *Tribus quatuor,* inquit, *ex novis civibus additæ, Stellatina, Tromentina, Sabatina, Arniensis: eæque 35. tribuum numerum explevere.* Ex quo intelligis hic mendum fuisse in dictione, *Armensis,* quam in *Arniensis* mutavimus.

GOTHOFRIDUS.

8 *Stellatina.*] *Stellatina* tribus dicta, non à campo eo qui in Campania est, sed eo qui parum abest ab urbe Cape-

quas etiam urbanas appellari audio. ſed hæc [1] Scaptia, & [2] Sabatina, quæ & Fabiana dicta eſt, peculiares quondam divo Auguſto fuere; atque ideo cum in campum deſcenderent, ne quid à quoquam deſiderarent, pluribus ab eo muneribus donatæ ſunt. [3] Arnienſis, ſeu Narnienſis, ea tribus fuit, in qua cum Livius cenſor nomen ferret, Claudius Nero, cum quo cenſuram frequentem jurgiis egit, quod non ſincera fide ſecum rediiſſet in gratiam: eundem Livium equum vendere juſſit, reddens talionem: quippe Livius citato nomine Claudii in Pollia tribu, ob veterem ſimultatem prius equum vendere coëgerat. [4] Sabatinam vero, à lacu Sabate nuncupatam volunt. [5] Papyria quoque, [6] Pupinia & [7] Pupilla, ex ſuis progenitoribus vocantur. Quanvis Pupiniam ab agro Pupino dictam, eſt non immerito exiſtimatum. [8] Metiam à Metio oppido claro & pervetuſto, cujus memoria intermortua eſt, quidam dici opinati

Arnienſis, ſeu Narnienſis.
Sabatina.
Papyria.
Pupinia.
Pupilla.
Metia.

Capena, ex quo Thuſci profecti, Stellatinum eum campum appellaverunt. Feſtus.

TIRAQUELLUS.

† *Tromentina.*] Feſtus lib. 18. *Hæc tribus à Campo Tromento ſic dicta eſt.* Sed vide num error ſit Pompeji Feſti & Alexandri qui illum ſecutus eſt; dum *Tromentinam* ajunt, quam Livius tribum *Pomtinam* appellat, ubi ſupra. *

GOTHOFRIDUS.

* Sed in Livii Epitomatore libr. 6. hæc appellatur *Promentina.*

1 *Scaptia.*] *A nomine urbis Scaptiæ.* Feſtus.

TIRAQUELLUS.

2 *Sabatina quæ & Fabiana.*] Ex Suetonio Auguſti cap. 40. cujus verba ſunt, *Comitiorum quoque priſtinum jus reduxit, ac multiplici pœna coërcito ambitu, Fabianis & Scaptienſibus tribulibus ſuis, die comitiorum, ne quid à quoquam candidato deſiderarent, ſingula millia nummum à ſe dividebat.* Hujus *Fabiæ* meminit & Horatius lib. 1. epiſtola 6.

— *Hic multum in Fabia valet, ille Velina.*

GOTHOFRIDUS.

Sabatina.] *Hæc à Lacu Sabate dicta Sabatina.* Feſtus. Livius 6. Epit. Liv. 6.

TIRAQUELLUS.

3 *Arnienſis ſeu Narnienſis.*] Hæc ſunt omnino Livii Decad. 3. lib. 9. ad fin. & Valerii Maximi lib. 2. c. 4.

4 *Sabatinam.*] Feſtus lib. 17.

5 *Papyria.*] Feſtus lib. 14. eam dicit à *Papyrio* vocatam.

6 *Pupinia.*] Idem ab agro Popino hujus tribus nomen putat.

7 *Pupilla.*] Idem hanc Popiliam appellat, quam à progenitrice nomen traxiſſe ſcribit.

8 *Metiam.*] Idem lib. 11. ſic habet, *Metia tribus à quodam caſtro ſic appellatur.* *

GOTHOFRIDUS.

* Alias *Macia.*

1 *Sabi-*

natti sunt. Hanc Metiam Marcus Livius [1] Salinator in censura cum cæteras tribus ærarias fecisset, quod se ut nocentem condemnassent, & postea consulem censoremque fecissent, solam mulcta exemit, & sine noxa reliquit. [2] Phalerinam, & Ophentinam, Lucio Flacco & Lucio Plautio consulibus additas tribus accepimus. Sed Ophentina [3] ab Ophente fluvio dicta est. Sic [4] Volscinia, [5] Terentina, & Faucia: quarum sicut loca originis ob vetustatem interciderunt, ita nomina originum abolita, memoria obliterata sunt. Sed [6] Fauciam pluribus cladibus insignem, si quando in comitiis prima rogabatur, velut tristi omine infamem & detestabilem, omnes abominandam putasse, auctores memorant. Constat enim hanc Fauciam tempore captæ urbis, quo ad Alliam fœde pugnatum est, & Caudinæ pacis, & ad Cremeram infelicis pugnæ, quo pericula & terrores respublica perpessa est maximos, primam rogatam

Phalerina. Ophentina. Volscinia. Terentina. Faucia.

Faucia in comitiis primum rogata, tristi omine asserebatur.

TIRAQUELLUS.

1 *Salinator.*] Ex Livio, Decad. 3. lib. 9. ad fin. & Valerio Maximo, l. 2. c. 4. & auctore de viris illust. cap. 50.

2 *Phalerinam & Ophentinam.*] Livius Decad. 1. lib. 9. de iis diversa scriptura sic habet, *Et duæ Romæ additæ tribus, Ufentina & Phalerina.*

3 *Ab Ophente fluvio.*] Festus l. 13. inquit: *Oufentinæ tribus initio causa fuit nomen fluminis Oufens, quod est in agro Privernate inter mare & Terracinam.* Lucretius: *

Priverno Oufentina venit, fluvioque Oufente.

qui tamen versus non est in sex libris T. Lucretii Cari de rerum natura. *Ufentis* autem *fluvii* meminit Livius Decad. 1. lib. 5. *Tum Senones recentissimi advenarum, ab Ufente flumine, usque ad Æsim fines habuere.* Plinius item lib. 3. cap. 5. scribit, *Dein flumen Ufens, supra quod Tarracina oppidum, lingua Volscorum Anxur dictum.*

GOTHOFRIDUS.

* Legendum *Lucilius*, ut apud Varronem.

TIRAQUELLUS.

4 *Volscinia.*] Hanc *Volscinianam* dicit Volaterranus: ego contendo *Voltiniam* appellatam fuisse *tribum*: idque assevero ex antiqua spectatione quam Lugduni scio in hæc verba: L. HELVIO L. F. VOLTIN. FRUGI CURATORI NAUTARUM. quamquam si quis velit a *Volsiniis* Hetruriæ nobili oppido, illam dicere *Volsiniam*, ubi auctorem assiduum ad eam rem attulerit, non impediam.

5 *Terentina.*] Livius Decad. 1. l. 10. scribit, *additas fuisse tribus Aniensem & Terentinam.*

6 *Fauciam pluribus cladibus.*] Hæc sunt ex Livio Decad. 1. libro 9. ubi sic habet, *Papyrius C. Iunium Bubulcum magistrum equitum dixit, atque ei legem Curiatam de imperio ferenti, triste omen diem diffidit, quod Fauciæ curiæ fuit principium duabus insignibus cladibus, captæ urbis, & Caudinæ pacis, quod utroque anno ejusdem curiæ fuerat principium.* Macer Licinius tertia etiam clade quæ ad Cremeram accepta est, abominandam eam curiam facit.

gatam fuisse. Ideo siquando rogabatur prima, tristitiam & calamitates, exitialeque omen adferre credita est. Neque ignoro Mentinam, [1] Polliam & Galeriam, haud longe post additas tribus, cæteris adnumerari: quas ex locis nomina sumpsisse, haud dubie existimarim. [2] Hæc enim Pollia tribus fuit, quæ cum Flaviam rogationem de pœna Thusculanis irroganda, quorum consilio defectiones à populo Romano fiebant assidue, omnes tribus antiquassent, sola verberandos necandosque, eorumque bona jure belli publicanda censuit: quod tam ægre [3] Papyria tribus tulit, ut neminem ex Pollia candidatum, Papyria quæ Thusculanis pronior erat, ad honores evehi passa fuerit. Quo autem tempore lex de ambitu à Caio Petilio lata est, [4] Pomptinam & Publiciam, mox Anthesim & [5] Velinam adjectas tribus fuisse constat. Hæc enim à Velia edito urbis loco, seu à Velino lacu, cujus incolæ in civitatem asciti fuerant, denominata fertur: quamvis Velinam cum Exquilina in urbem uno tempore ascitas [6] Livius tradat. Sed Anthesis juniorum plerumque fuit: cujus in dandis nominibus sors prærogativæ plurimum valuit. Præter quas fuere Aniensis, Æmylia, [7] Sergia & Cornelia, ex claris Corneliorum & Æmyliorum familiis ductæ, quorum auctores nomina familiarum dando Tribubus, ad posteros famam nominis transmisere. Sed Aniensem Marco Fulvio Pæto & Tito Manlio Torquato consulibus tribum veteribus additam invenimus. [8] In Æmylia autem, ut Formiani

Mentina. Pollia. Galeria.

Pomptina. Publicia. Velina. Anthesis.

Aniensis. Æmylia. Sergia. Cornelia.

1 *Polliam.*] De qua Livius Dec. 3. l.9. & Valer. Maxim. l.2. c.4. de Claudio Netone, & l.6. c.5. de M. Curio.

2 *Hæc enim Pollia.*] Ex Livio Decad. 1. libro 8. non multo ante fin. & Valerio lib.9. c.10.

3 *Papyria.*] Ibidem Valerius hoc de *Popilia* dicit.

4 *Pomptinam & Publiciam.*] Ex Livio Decad. 1. libro 7. ubi posteriorem non *Publiciam*, sed *Publiliam* vocat.

5 *Velinam.*] De qua Horat. l.1. epist.6. *Hic multum in Fabia valet, ille Velina.*

6 *Livius.*] Quantum ex Epitome Flori constat 19.

7 *Sergia.*] De hac Asconius in Ciceronis Cornelianam, ad finem.

8 *In Æmylia autem.*] Ex Livio Decad. 4. lib. 8. *Rogatio*, inquit, *ut in Æmylia tribu Formiani & Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent: atque in his tribubus tum primum ex Valerii plebiscito censi sunt.*

1 *Præro-*

miani & Fundani: in Cornelia, ut Arpinates nomina ferrent, quandoque rogatione promulgata cautum fuit. Præter quas erat [1] prærogativa juniorum & seniorum, quibus Veturiæ & Galeriæ nomen. Namque ex ipsis centuriis, facto iterum delectu ex junioribus & senioribus, præstantiores ætate & dignitate, in proprias centurias seligebant: quarum in ferendis suffragiis erat prærogativa & primus honor. Hoc tamen dicere ausim, [2] actores Atellanarum hoc privilegio datos, ne tribu in qua ascripti erant, à censoribus amoverentur: [3] sicut Augustus histriones immunes verberum fecit, & ne flagellis cæderentur, edicto inhibuit. [4] Quodque ex quinque & triginta tribubus in Comitiis siquando rogarentur, quæ plures in eandem sententiam irent, cæteris prævaluisse: eamque tribum, cujus in ferendis suffragiis prærogativæ favor inclinavit, & quæ primo suffragabatur, cum ipsius auctoritatem omnes tribus facile sequantur, tantum roboris habuisse, ut pro quo candidato suffragium tulerit, eum aut ipsis Comitiis, aut in proximum annum ad honores provexerit. Illud quoque non

Veturia. Galeria.

Atellanarum actorum privilegium.

Histrionum privilegium.

1 *Prærogativa juniorum & seniorum.*] Livius 3. Decad. lib. 6. *Fulvius*, inquit, *Romam comitiorum causa accersitus, cum comitia consulibus rogandis haberet, prærogativa centuria juniorum declarasset, T. Manlium Torquatum, & T. Otacilium.* Et paulo post, loquens de eadem, habet, *Tum centuria & auctoritate mota viri, & admirantium circa fremitu, petit à consule, ut centuriam seniorum citaret; velle sese cum majoribus natu colloqui, & ex auctoritate eorum consules dicere, citatis centuria senioribus.* Et infra, *ita de tribus consultatione data, senioribus dimissis, juniores suffragium ineunt. M. Claudium Marcellum fulgentem tum Sicilia domita, & M. Valerium absentes consules dixerunt: auctoritatem prærogativæ, omnes centuriæ secutæ sunt.* Ejusdemque Decad. libro 7. non multo post initium. *Ipse comitia in quam diem primum potuit, edixit: quæ certamine, inter Tribunos plebis dictatoremque injecto, perfici non potuerant. Galeria juniorum, quæ sorte prærogativa erat, Q. Fulvium & Q. Fabium Consules dixerat, eodemque jure vocatæ reliquæ, &c.* Quibus adde Asconium ad 2. Ciceronis in Verrem.

2 *Actores Atellanarum.*] Livius Decad. 1. libr. 7. & Valerius Maximus lib. 2. cap. 4.

3 *Sicut Augustus.*] Suetonius in eod. cap. 46.

4 *Quodque ex quinque.*] Ex Asconio enarrante eum locum Ciceronis secunda actione in Verrem, *Dedit enim prærogativam suæ voluntatis ejusmodi.* Superioribus autem Romæ tribubus adde quoque *Sappiniam* fuisse, teste Livio libr. 1. Decad. 4. initio.

Tribus decem Athenienſium.

non eſt abs re dixiſſe, [1] Athenis decem tribus, quarum ſuffragiis, pacis bellique temporibus reſpublica ſtetit, à regibus qui imperitarunt, nomina ſumpſiſſe: ſingulaſque tribus in decem genera diſtinctas fuiſſe. [2] Ex quatuor enim tribubus, in quas olim civitas diviſa fuit, [3] Cliſthenes decem effecit. Namque à Cecrope, qui primus regnavit, tribus Cecropis dicta, ſicut [4] Ægis altera, tertia Erichthis: Pandionis, [5] Athamantis, [6] Antiochis, [7] Leontis, [8] (ex qua Themiſtocles fuit) [9] Oenis, Eantis, [10] Hippocoontis: quibus per ſubſequentes reges duæ additæ, [11] Antigonis & Demetrias ab Antigono & Demetrio: qui ex ſuis nominibus, decem veteribus illas adjecere. Hanc Eantidem ferunt, quum fortiter contra Mardonium & Perſas pugnaſſet, illoſque turpi fugaſſet fuga, ab Athenienſibus hoc proprium tuliſſe, ut ſoli illius tribules Spargiticis nymphis ſacrum victoriæ faciant quotannis impenſa publica. Poſt quas fuere [12] Alopecia, Athononea, [13] Pæanica, Dece-

Eantidis tribus prærogativam.

1 *Athenis decem tribus.*] De quibus late Pauſanias libro primo, & Pollux libro octavo Onomaſticῶn, ubi de *Trittyarchis*, Plutarchus in Solone.

GOTHOFRIDUS.

Athenis decem tribus.] De Tribubus, Curiis, Gentibus & populis Athenienſium v. Sigonium 2. de Republica Athenienſium 3. Harum creberrima fit mentio apud Stephanum libro de urbibus.

TIRAQUELLUS.

2 *Ex quatuor enim.*] Strabo libro 8. ait *Jonem Athenienſium multitudinem in quatuor tribus diviſiſſe.*

3 *Cliſthenes.*] Herodotus lib. 5. *Cliſthenes, inquit, cum vinceretur, populum amplectendo ex quatuor tribubus decem effecit, cognominibus Jonis filiorum Geleontis, Ægicoris, Argadei, & Hopletis, in alia commutatis, quæ ipſe invenit.* Adde Ariſtotelem Politicorum lib. 3. c. 3.

4 *Ægis.*] Scribendum fuit *Ægeis*, ab Ægeo, ſecundum Pauſaniam lib. 1. ubi & ſequentium hic tribuum meminit.

5 *Athamantis.*] Sive *Acamantis* ex Plutarcho in Pericle, Diogene Laërtio in Zenone Cittico, & Pauſania libro primo. Sive etiam *Aeantis*, ex eodem Plutarcho in Ariſtide, niſi hæc alia ſit.

6 *Antiochis.*] Plutarchus in Ariſtide, eum ex hac tribu fuiſſe dicit, & idem Pauſanias.

7 *Leontis.*] Plutarchus & Pauſanias prædictis locis, & ante eos Herodotus lib. 5.

8 *Ex qua Themiſtocles.*] Plutarchus in eodem & in Ariſtide.

9 *Oenis.*] Plutarchus in Cimone, eundem ex hac tribu dixit.

10 *Hippocoontis.*] Stephanus de urbibus, ubi de Piræo: ſed Pauſanias dicto lib. 1. hanc *Hippothoontis* appellat.

11 *Antigonis.*] Plutarchus in Demetrio.

12 *Alopecia.*] Idem in Themiſtocle & in Pericle.

13 *Pæanica.*] Herodotus lib. 5.

[1] Decelensis, [2] Specia, Acharnas, [3] Agraleuta [4] Alimusos (ex qua Thucydides) & [5] Lacyas (unde Milciades) mox illis prioribus adjectæ, ex quibus judices, qui jura darent in foro, deligebantur. Eratque constitutum, ut nisi Cypriorum princeps, tribus Atheniensium nemo sorte educeret. [6] Thuriorum quoque urbs in decem pariter tribus divisa fuit; quas ex gentibus quæ in civitatem ascitæ fuerant, denominarunt. Siquidem ex Arcadibus tres Arcadicæ: reliquæ vero, Bœotia, Amphictyonida, Dorida, Lyda, Athenaida, Euboida, & Nesyotis, nomina tulere. Ferturque [7] idem Clisthenes tribus Doriensium, ne forent eædem Sicyoniis, quæ Argiis, diversis nominibus notavisse. Nam præter tribum suam, cui Archæ nomen erat, reliquas ludibrio habitas, ex brutis appellavit. Quippe Hyatas, id est suales, aliquibus Oneatas, hoc est asinales, reliquis Chœreatas, hoc est porcales, nomina indidit: quibus mox aliud dixere nomen, hoc est Hyleas, Pamphilos, Diamantes, & Egyleas. [8] Helei vero, cum XII. tribus forent, postea bello Arcadico parte agri amissa, in octo relapsi sunt: rursus restituto agro, eo venere, ut X. fierent. Traditum quoque est, Corinthios, postquam in unam civitatem asciti fuere, in octo tribus distinctos fuisse, quarum [9] nomina prodita

Tribus decem Thuriorum.

Tribus duodecim Helei.

Tribus octo Corinthiorum.

1 *Decelensis.*] Idem lib. 9. declarat unde ea dicta sit. Strabo autem lib. 9. scribit *Deceleam fuisse ex XII. civitatibus, quas Cecrops, Atheniensium rex habitandas degessit, Theseusque postea in unam Athenarum civitatem congregasse dicitur.*

2 *Specia.*] *Sphettica* legendum ex Plutarcho in Demetrio.

3 *Agraleuta.*] Plutarchus in Themistocle.

4 *Alimusos, ex qua Thucydides.*] Idem Plutarchus in Cimone: qui tamen in Pericle dicit *ipsum Thucydidem fuisse ex Tribu Alopecia.*

5 *Lacyas, unde Milciades.*] Idem in Cymone. Supradictis autem adde & alias Atheniensium tribus, scilicet, *Batadem* ex Plutarcho in vitis decem oratorum, ubi de Lycurgo, *Neomeritas* ex Polluce libro 9. ubi de Demarchis: Adde & tribum *Διομεία*, à Diomo Colytti filio, ex Hæsichio, & *Pæaniensem*, & alias quatuor ex Plutarcho in Solone. Strabo vero lib. 9. tradit *Athenis fuisse centum & septuaginta tribus*; sed & nonnullos addere quatuor Pausanias lib. 1. scribit.

6 *Thuriorum.*] Ex Diodoro Siculo lib. 12.

7 *Idem Clisthenes.*] Herodotus l. 5.

8 *Helei.*] *Elei* scribendum & hic & alibi fuit, ex Pausania lib. 5.

9 *Nomina prodita non sunt.*] Imo unam Petram nominat Herodotus libro 5. in oratione Sosiclis Corinthii.

dita non sunt. Et Pyrenses, inita cum Attalo societate, de nova tribu [1] Attalida X. veteribus adjicienda convenisse, quod postea subsequutum est. [2] Spartæ vero Ægida & [3] Pitana præcipuæ tribus fuere, ex qua Menelaus ortiundus fuit. Sicut [4] apud Bojos tribus Sappinia. [5] Persæ autem urbes in quatuor sæpe curias divisere: Unam pueri tenebant, & qui erant ætate imbelli, ad primam usque lanuginem: Alteram adolescentes primo flore ætatis, quibus ad militare munus satis erat virium & roboris: Tertiam ætate matura viri: Quartam senio affecti, qui nullo impliciti negocio, militiæ muneribus vacabant, vitamque ocio exigebant. [6] Hiberos quoque apud Albanos in quatuor genera divisos comperimus: unum ex quibus deliguntur reges, secundum ex sacerdotibus, tertium ex agricolis & militibus, quartum ex plebejis & popularibus. De [7] Megarensibus vero traditum est, olim in quinque tribus omnem regionem divisisse, ut distinctio ordinis fieret: ex quibus alii Heraci, nonnulli Piraci, alii Megarenses, plerique Traspodicei, ultimi Cynosurci dicti. [8] Indi autem non per ætates & tempora, sicut Persæ, sed per munera & ar-

Tribus Spartanorum. *Tribus Bojorum.* *Curiæ urbium Persarum.*

Tribus Hyberorum.

Tribus Megarensium. *Tribus Indorum.*

1 *Attalida.*] Livius Decad. 4. lib. 1. *Honores regi primum Attalo immodici, deinde & Rhodiis habiti, tum primum mentio illata de tribu, quam Attalida appellarent, ad decem veteres tribus addenda.* Nescio autem unde hic accepit quod de Pyrensibus prodidit.

2 *Spartæ vero Ægida.*] Herodotus l. 4. *ab Ægeo vocantur Ægidæ, in Sparta ingens tribus.*

3 *Pitana.*] Herodotus libro 3. dicit *ex ea tribu fuisse Archiam.*

4 *Apud Bojos tribus Sappinia.*] Plinius autem libro 3. cap. 15. ad finem, scribit *eorum fuisse CXII. Tribus, idque ex Catonis auctoritate.* Sed & apud Samios fuisse tribum *Æschrioniam*, habet Herodotus lib. 3. ad fin.

5 *Persæ.*] Xenophon Cyripædiæ libro 1.

6 *Hiberos.*] Sine aspiratione *Iberos* scribendum est ex Strabone lib. 11.

7 *De Megarensibus.*] Plutarchus Problem. 130.

8 *Indi.*] Strabo libr. 15. & Diodorus Siculus libr. 3. cap. 10. paulo ante fin. Arrianus Nicomediensis de rebus gestis Alexandri lib. 8. Superioribus adde, Ægyptios in septem omnino genera divisos fuisse, ex Herodoto lib. 2. scilicet, *sacerdotes, pugnatores, bubulcos, subulcos, institores, interpretes, gubernatores navales.* Quamquam Diodorus libr. 2. cap. 3. scribat eorum politiam in tria hominum genera institutam, *Agricolarum, pastorum, opificum.* Idemque lib. 1. cap. 2. haud multum à fine, tradit Athenienses ab ipsis Ægyptiis illud desumpsisse, ut tripartitam suam politiam facerent: & primum gradum fuisse *nobilium*, secundum *militum*, tertium *plebis & opificum.*

I *Asseri-*

& artes singulos populos in septem tribus partiti fuere: in Philosophos, agricolas, pastores, artifices, milites: ephoros & consiliarios: qui licet essent pauci, & severissimis moribus astricti, tamen examussim facta regum pensitabant & certa lege examinabant.

CAPUT XVIII.

Historia de Scipione Asiatico, & morte Æmyliani Scipionis, quæ incerto auctore fuit: item de Gracchis.

Scipio Asiaticus peculatus accusatus.

SCipio cognomento [1] Asiaticus, superioris Aphricani frater, post superatum Antiochum, & Asiam bello victam, peculatus crimine accusatus à tribunis plebis quandoque fuit: cumque in carcerem duceretur, Tiberius Gracchus tribunus plebis (qui antea, quod de republica cum Aphricano dissentiret, infensus Corneliorum genti fuerat) intercessit, eumque ne in carcerem mitteretur, inhibuit: [2] cujus rei beneficio amicitia inter eos conciliata & affinitas fuit. Siquidem solenni die, quum Iovi epulum in Capitolio libaretur, Corneliam filiam maturam viro ei desponsatam dedit: quam ille [3] tam cupide dilexit, ut duobus anguibus deprehensis in cubiculo, quum haruspices respondissent, mare angue dimisso fore ut Cornelia mortem obiret: fœmina autem, se occasurum: maluerit Titus Sempronius marem potius extinguere, quam illa morte obita superesse. Ex hac Cornelia Sempronius duodecim filios sustulit: qui omnes mortem obiere immaturam. Ipseque haud multo post duobus consulatibus & triumphis pariter clarus, ac censuræ honore insignis, moritur superstitibus Tiberio & Caio Gracchis, summis oratoribus, præcellenti ingenio & suorum temporum eloquentissimis: ac

Amor erga uxorem.

TIRAQUELLUS.

1 *Asiaticus.*] Plutarchus in Scipione. Valerius Maximus libr. 4. cap. 1. lib. 5. cap. 3. & libr. 8. c. 1. A. Gellius lib. 7. c. 19. adde Livium 38.

2 *Cujus rei beneficio.*] Valerius l. 4. cap. 2.

3 *Tam cupide dilexit.*] Cicero de divinatio. libr. 1. cap. 18. & 2. Idem Valerius libro 4. cap. 6. Plutarchus in Gracchis, post princ.

ac Sempronia filia: quos ex Cornelia genuerat. Sed Tiberius, cum legem Agrariam turbulentissimam, invisam patribus, contra senatus decreta tulisset, novasque alias haud minus perniciosas ferre contenderet, duce Scipione Nasica, concursu hominum interficitur. Cajus vero Gracchus tribunus plebis, dum improbis concionibus rempublicam vexat, actaque sua tueri vult, neque abrogari patitur, duce Opimio consule, servi manu cæsus occubuit. [1] Sempronia autem Scipionis Æmyliani (cujus summa dignitas, magnæque res gestæ fuere, qui ob Carthaginem & Numantiam funditus eversas, minor Africanus, & Numantinus cognominatus est) conjugium sortita fuit: cum qua non modica simultate & pene dissidio, quod eam ob morum pravitatem exosam haberet, aliquandiu vixit: venitque in suspicionem, ipsius necis, quæ fuit auctore [2] incerto, non minimam causam præbuisse. [3] Quanquam de Caio Graccho, & Fulvio Flacco ejus familiari, pariter ambigi dubitarique videamus. [4] Hic enim Scipio, licet maximus Imperator, tantæ fuisse traditur abstinentiæ, ut annis quatuor & quinquaginta, quibus in humanis egit, nihil dicatur emisse, nihil vendidisse, nihil ædificasse: atque in tanta rerum affluentia & opibus, quibus Carthaginem & Numantiam delevit funditus, [5] haud plus tribus & triginta argenti libris, auri vero duabus, reliquisse. [6] Qui Tribunus adhuc militum, dum stipendia faceret, magnum Catonis, futuræ magnitudinis, testimonium

Tiberii Gracchi mors.

Semproniæ cum Scip. Æmyl. conjugium.

Scipionis Æmyl. abstinentia & frugalitas.

Catonis de Scipione elogium.

1 *Sempronia autem.*] Ex Valerio l. 3. c. 8. Appiano libro primo. Bellorum civilium, & Floro epitome Livii l. 59. & Orosio libro quinto, cap. 8.

GOTHOFRIDUS.

2 *Incerto auctore.*] Sic tamen Valerius 5. c. 3. *raptorem spiritus domi invenit: mortis punitorem in foro non reperit.* Adde Livium 59. Vellejum, Plutarchum in Gracchis.

TIRAQUELLUS.

3 *Quanquam de Caio Graccho.*] Plutarchus ubi supra.

4 *Hic enim Scipio.*] Plutar. in ejusdem vita & Apophthegmatis.

5 *Haud plus tribus & triginta.*] Plinius lib. 33. cap. 11. de XXXII. *libris argenti* duntaxat loquitur, & Plinius junior, si is est, de viris illustribus, cap. 58. de *totidem libris argenti*, & præterea *duabus & semilibra auri.*

6 *Qui tribunus.*] Plutarchus in iisdem Apoph. & in Politicis. & Florus dict. Epitome 59.

monium tulit. Siquidem interrogatus, qualis inter primores juvenum videretur Scipio: hunc solum sapere, cæteros vero velut umbras ferri, respondit. Quod compar fuit cum Antigoni dicto de Pyrrho: quem magnum futurum virum, si senesceret: & Scipionis [1] de Mario, quem proximum post se imperatorem, professi fuerunt. [2] Is quoque cum ab Appio Claudio competitore in censura conviciis jactaretur, quod civium nomina ignoraret: curæ sibi fuisse potius, ne à quoquam ignoraretur, quam multos novisse respondit. Illud plane constitit, post Æmyliani necem, homines de Sempronia uxore, quoquo modo merita, nec minus de Cornelia socru, tanquam cum veneno interceperint, propalam loqui solitavisse: idque non incertis auctoribus probari. Hæc nos de Gracchis, propter harum rerum studiosos, quo facilius innotescerent, non omittenda putavimus. *Scipionis apophthegmata.*

GOTHOFRIDUS.

1 *Scipionis de Mario.*] Et Syllæ de Cæsare, Suet. Julio cap. 1.

TIRAQUELLUS.

2 *Is quoque cum ab Appio.*] Plutarchus in Apophthegmatis ipsius.

CAPUT XIX.

Quanta & quam varia Jurisconsultorum opinio fuerit de supellectili, & quæ supellectilis nomine comprehendantur.

QUid sit supellex, quidve supellectilis nomine comprehendatur, varie inter Iurisconsultos dissensum est, pugnantiaque studia inter eos opinionesque fuere, aliis alias res supellectilis appellatione designantibus; omnes autem *Supellex.*

TIRAQUELLUS.

1 *Quid sit supellex.*] Loca Jurisconsultorum hic nominatorum non eo minus adjecimus, quod designata fuerint primum in margine hujus capitis à Joanne Ferrerio Pedemontano viro & probo & docto: cui multum debet res literaria eo nomine, quod non hunc librum tantum, sed & alios multos, & eos quidem optimos, multis ac variis mendis detersit: atque etiam locupletissimam omnium scriptorum Bibliothecam paravit, quam pariet propediem.

autem ita definiere, [1] ut domesticum patris familias instrumentum rerum ad quotidianum usum paratarum, supellectilem esse dicant. Quæ autem res hujuscemodi sint quotidiani usus, quas in supellectili adnumerari conveniat, sententiæ variarunt, magnaque inter eruditos, & perpetua dissensio fuit. [2] Pomponius vir, ut in illa quisquis ætate, consultissimus, domesticum patris familias instrumentum, quod neque auro, argentove facto, aut vesti annumeretur, supellectilem definivit. [3] Florentinus inter Iurisperitos auctoritate non minori, præter hæc, animalia excepit: itaque equi, boves, gallinæ, anseres, & cætera hoc genus, quæ pecorum numero habentur, quamvis in quotidiano usu forent, in supellectili non haberi censuit. [4] Paulus autem juris æque peritissimus, vasa ænea vulgaria, quæ proprio sunt loco sita, capsasque vel armaria, quibus vestes librive continentur, etsi quotidiani usus causa parata, in supellectili adnumerari negavit. [5] Alphenus, qui Servii Sulpitii discipulus fuit, illa quæ ad artificii aliquod genus seorsum pertinerent, & nomen sui generis separatum haberent, in supellectili non haberi dixit: itaque pugillares & codices, tum fabrilia arma & militaria, juxta Alpheni sententiam, in supellectili non sunt. [6] Tubero negavit, ea quæ in penu forent, præterea argentum, vestem, mundum muliebrem, & alia ornamenta, instrumentum agri vel domus, supellectilis appellatione contineri: reliqua vero quæ in quotidiano essent usu in supellectili adnumeravit. [7] Papinianus autem Scævolæ discipulus, cui in advocatione fisci successit, magnæ apud Severum auctoritatis, mensas argenteas vel eburneas, argenteosque lectos

GOTHOFRIDUS.

1 *Ut domesticum patris familias, &c.*] Pomponius 6. ad Sabinum in *l. 1. ff. de supellectili legata*, *Alfenus l. 6.* Celsus, Labeo, Tubero, lib. 7. ibid.

TIRAQUELLUS.

2 *Pomponius.*] *L. 1. ff. de supell. leg.*

3 *Florentinus.*] L. 2. eod.

4 *Paulus.*] L. 3. eod.

5 *Alphenus qui Servii.*] Leg. secunda §. *ab hoc*, *ff. de origine juris.* Loquitur de supellectili. *l. 6. ff. de sup. leg.*

6 *Tubero.*] *L. 7.* §. 1. eod.

7 *Papinianus.*] *L. legata.* eod.

1 *Mode-*

lectos & argentea candelabra, legata supellectile deberi dixit: argentum tamen escale vel potorium, in supellectili esse [1] Modestinus negavit: fuitque sententia [2] Labeonis, quæ deliciarum magis, quam usus causa parantur, quæque in eximio cultu forent, inter supellectilia non censeri. Myrrhea vero, quæ vescendi causa parata sunt, licet in deliciis forent, in supellectili tamen adnumerari. Sed in hac quæstiuncula, quia vulgaris fere & protrita est, nimium immorari, nullum operæ precium fuerit. Illud certe [3] dixisse haud piget, in supellectili contineri, mensas, trapezophoras, delphica, subsellia, scamna, lectos etiam exsultos gemmis & auro, culcitras, stragula, & toralia, quibus lecti torive insternuntur, non autem vehicula: nam illa instrumenti viatorii esse [4] Florianus ait. Præterea pelves, quamvis argenteas, candelabra, & craterem etiam argenteum, myrrhina, crystallina aut vitrea escaria, vel potoria, lucernam quoque, & trullam. Adde vasa ænea vulgaria, quæ proprio non essent loco affixa, & si quid paratum foret quotidiani usus causa, præter illa quæ modo excepta fuere. Ex quibus datur intelligi id, de quo dissensio erat, quid verbo supellectilis dici comprehendique oporteat. Sed quia de escario argento & Delphicis mentio est, non omittendum, literis proditum esse, [5] Delphica dici *Delphica vasa.*

1 *Modestinus.*] *l. cum quidam.* cod.
2 *Labeonis.*] *l.* 10. *&* 11. cod.

GOTHOFRIDUS.

3 *Dixisse haud piget.*] Post Paulum *l.* 3. *ff. de supellectile legata.*

TIRAQUELLUS.

4. *Florianus.*] Quæ huic conniventer tribuit Alexander, Pauli fuere, ex *l.* 5. cod. cujus in Epigraphe habuit fortasse *Flor.* pro *Florentino*, ubi *Florianum* explicuit: sed neque hujus * inter jurisauctores nomen lectum est, neque illius d. l. 5. dicitur fuisse in libris Thuscis, quorum receptissima auctoritas est pro fidissimo testimonio.

GOTHOFRIDUS.

* *Floriani* scilicet. Nam *Florentinus* non infrequens.

TIRAQUELLUS.

5 *Delphica dici vasa.*] Apud Paulum 3. *ff. de supell. le.* Sic legendum fuit, *mensæ, trapezophora, Delphica*, & ita hoc ultimum scriptum est nomen in libris Thuscis: unde *mensas Delphicas* intelligo dici à Paulo nomine supellectilis contineri. Erant autem *Delphicæ mensæ*, quas Servius gentilis meus *Tripodas mensas* appellat; ita dictæ, quod in templo Apollinis Delphici eis superpositæ Phœbades vaticinarentur.

Sic

dici [1] vasa, quorum nulla mutata forma, varius & multiplex usus foret. Namque ita erant fabrefacta, ut duplici facie diversis usibus inservirent: siquidem Delphis vasa elaboratæ artis habuere, ita ut poculorum vicem præstarent, & clypeorum loco usui essent. [2] Trapezophoras vero mensas fuisse ornatu magno, quæ effictis imaginibus sustinebantur, quales hodie in vetustis marmoribus sæpe visuntur: quippe mensarum species apud veteres multifarias legimus, scilicet [3] trapezas, quas magidas Græci vocant, & [4] tripodes, & [5] micotrapezas, in quibus modica parabatur cœna, & [6] epidorpias, [7] urnarium & cyli-

Trapezophora.

Micotrapeza.

Sic ille ad 3. Æneid. vers. 360. ibi,

Qui tripodas, Clarii lauros, qui sydera sentis.

Ad hæc Valerius Maximus lib. 4. tit. 1. & Plinius lib. 34. c. 3. nonnulla pertinentia scribunt, de quibus latius in nostris Σχολαγραφήμασι. add. l. 3. de sup. le.

Malim autem legi, DELIACA DICI VASA; quod ea sint vasa præstantissima, quæ *Deliaca* vocantur. Plinius lib. 34. *Antiquissima æris gloria Deliaco fuit, mercatus in Delo concelebrante toto orbe.*

GOTHOFRIDUS.

1 *Vasa, quorum nulla mutata forma, &c.*] Imo Delfica abaci sunt, ex quibus vina ministrantur, οἱ ταῖς τραπέζαις ἔχοντες ... licet & hi inter vasa ponantur à Plinio, 33. cap. 11. Martialis: *Aureus non simplex, Delfica portat.* Agretius, *in Delfica comparata semper vasa sunt.* Idem Procopius de bello Vandalico, & hac motus ratione in Glossario, ita legendum puto *Delfica* μονοσχελῆ, cum tamen legatur *Delura*: & in eodem, Abaci Delfica μονοσχελῆ, ut ταπεινότερα, dixi, & dicam plenius, *leg. 3. ff. de supellectile legata.*

TIRAQUELLUS.

2 *Trapezophoras.*] Cicero ad Familiares libro 7. epist. 24. *Trapezophorum, inquit, si te delectat, habebis.* Pollux lib. 10. c. 16. hunc in sensum ait, *licet mensam in qua pocula reponuntur tetrapum dicere, aut etiam monopum, vel si quis ambitiosius nova quidem abstineat, trapezophorum, velut qui mensam gestet.* De quo amplius videris apud Catellianum, Cotam & Alciatum: sed & apud Rhodiginum lib. 7. cap. 12.

GOTHOFRIDUS.

Trapezophoras.] Glossis: Τραπεζοφόρον, *Cilibrare.*

TIRAQUELLUS.

3 *Trapezas, quas Græci magidas.*] Ita Sophocles dixit, & videre est apud Julium Pollucem libro 8. cap. 10. & lib. 10. c. 16. eoque vocabulo usus est Plinius lib. 33. cap. 11. & Paulus, *l. servus cujusdam. ff. de condit. indeb.*

4 *Tripodes.*] Ita dicebantur quibus mensæ superponebantur: sed & tripodem mensam quandam esse, innuit Athenæus lib. 2. cap. 7. & Pollux libro 6. scribit fuisse quasdam mensas primas, secundas & tertias, & tripodes quibus subjacebant.

5 *Micotrapezas.*] Legendum fuit *Microtrapezas* ex Antiphane, illos ita vocat qui in deliciarum veluti pelagus sese demerserunt, apud Athenæum.

6 *Epidorpias.*] Hæ mensæ erant omnium postremæ, quibus bellaria inferebantur, ut etiam Cælius Rhodiginus annotavit lib. 8. c. 15.

7 *Urnarium.*] Mensa erat quadrata, vasis modo destinata, ita dicta, quod urnas

[1] cylibantum, & alia mensarum genera, si cui illa prosequi libeat. Inter escarium vero argentum etiam aquæ manaria, id est, vasa abluendis manibus accommodata, quæ Latini Gutturnia vocant, [2] Pomponius in auro & argento legato contineri putavit.

urnas cum aqua positas ibi in culina habebant. Varro in Ταφῇ Μενίππου, apud Nonium Marcellum in generibus vasorum; inquit: *Sed quæ necessitas te cogit aquam effundere domi tuæ, si vasa habes pertusa, plumbum non habeat? ad quam rem nobis est confusorium? ad quam rem urnarium?*

1 *Cylibantum.*] Id apud Romanos erat mensa vinaria rotunda, à poculis, quæ κύλικας Græci vocant: ex Varrone de lingua Latina libr. 4.

2 *Pomponius.*] *L. in argento. §. ult. ff. de auro & arg.* leg. de Cylica Festus lib. 3.

CAPUT XX.

In qua ætate milites apud Romanos legi consuevere, & quæ fuerit disciplina militaris, quodve jusjurandum.

QUI de militari disciplina libros posteris reliquére, eos haud fere quenquam [1] minorem [2] septem & decem annis, [3] aut sex & quadraginta majorem, militiæ & tyro- *Tyronum ætas.*

1 *Minorem decem & septem.*] Livius Decad. 3. lib. 2. *Dictator, inquit, ex auctoritate patrum dictus M. Junius, & T. Sempronius magister equitum, delectu edicto, juniores ab annis XVII. & quosdam prætextatos scribunt*, & deinde lib. 5. post initium: *Tribuni plebis si iis videretur ad populum ferrent, uti qui minores septem & decem annis sacramento dixissent, iis perinde stipendia procederent, ac si septem & viginti annorum aut majores, milites facti essent.* Hæc ibi. Tamen aliquando post Cannensem cladem, ii qui sexdecim annos nati fuerant, nec militaverant, omnes ærarii facti fuerunt, ut idem Livius tradit ejusdem Decad. lib. 7. quod pugnare cum eo videtur, quod dicto l. 2. à nobis prolatum diximus.

GOTHOFRIDUS.

2 *Septem & decem annis.*] Constantius *ab anno decimo & nono ad militiam eligi jubet, l. 1. Cod. Theodos. de Tyron.*

TIRAQUELLUS.

3 *Aut sex & quadraginta majorem.*] Livius Decad. 5. lib. 3. *Censores ut eam rem adjuvarent, ita in concione edixerunt, legem censui censendo dicturos esse, ut præter commune omnium civium jusjurandum hæc adjurarent: Tu minor annis sex & quadraginta es, &c.* Polybius lib. 6. tradit pedites qui sextum & quadragesimum annum attigerant, nisi in necessitate reipublicæ, stipendia facere non cogi: nec equites qui decem stipendia fecissent. Vix tamen intelligo quod Servius ad illud 2. Æn.

Fas mihi Grajorum sacrata resolvere jura.

scribit, *quod qui habent plenam militiam, quinque & viginti annis teneantur.*

Etruc-

tyrocinio adscribi voluisse constat, idque à Servio Tullio vetere [1] censione cautum fuisse primum, quod ævo subsequente [2] à Cajo Graccho lege sacrata sancitum fuit. Causa autem hæc est, quod citra eam ætatem, aut supra, velut immaturos, aut præduros & effœtos, militiæ rudimentis minime idoneos putarunt. Ideo vetus constitutum erat, juvenes nisi post pubertatem, & [3] primo flore ætatis, dum per ætatem laborem militarem ferre possent, florentes viribus, & eos ex urbana, [4] sæpius agresti juventute rusticis operibus duratos, militari sacramento & muneri adigere, singulosque militiæ per numerum in juniorum tabulis adscribere, [5] qui Catalogi dicti, illosque [6] ex corporis habitudine, si apti militiæ, [7] si lato pectore, si cervice erecta, si fortis & strenuus: quæ species, qualisque vigor, & quod robur virium foret, internoscere, ut illorum forti fidelique opera, respublica uti possit. Nam [8] nimis pinguem,

Catalogi. Habitudo corporis in militiam adscribendorum.

Et rursum lib. 7. ibi:

Ipse vocat pugnas. ——

Tradit *completa stipendia & militiæ tempora viginti quinque annis.*

1 *Censione.*] Improprie dixit, *Censione*: nam pro Arbitrio, hic capitur. *Censio* enim proprie castigatio est. Eadem voce utitur infra libro tertio, cap. 13. in simili quoque significatione.

2 *A Cajo Graccho.*] Plutarch. in illius vita.

3 *Primo flore ætatis.*] Sic Virgil. 7. Æneid.

—— *Et primævo flore juventus.*

Et ibi Servius.

4 *Sæpius agresti.*] Ab opere rustico ad militiam transitum suadet Vegetius lib. 1. c. 3. Itaque Livius ait Decad. 3. libro 5. *Ex S. C. creati Triumviri bini conquisitionem ingenuorum per agros habuerunt.* *Fortissimi enim viri, & milites strenuissimi ex agricolis gignuntur, minimeque male cogitantes*, ut ait Plinius lib. 18. cap. 5.

5 *Qui Catalogi dicti.*] Idem Cælius Rhodig. lib. 21. c. 32. se à Græcis observasse dicit. Varro autem in descriptione graduum ætatis humanæ in annos XV. horum qui sunt in tertio, qui ad XV. annos pervenirunt, *ex catalogo*, ait, esse dicuntur: sicuti *ultra catalogum* qui jam militiæ apti non sunt.

6 *Ex corporis habitudine.*] Quales Tirones deligendi sint, docet Vegetius rei militaris lib. 1. c. 5. & 6. & lib. 2. c. 19. Ubi inter cætera comperies in his requiri magnitudinem corporis, quanquam ego magis animi exigerem. Tu videris Beroaldum ad Suetoni. Neron. cap. 19. *

GOTHOFRIDUS.

* Proceritatem vero in milite utplurimum exigebant senum vel certe quinum pedum. Hinc Valentinianus & Valens in l. 3. *Cod. Theodos. de Tyronibus. In quinque pedibus & septem unciis usualibus delectus habeatur. Pretium vero in adæratione, fuit 30. aureorum. Novel. 3. Theodosii*, titulo *de Tyron.*

TIRAQUELLUS.

7 *Si lato pectore.*] Ex Vegetio lib. 1. cap. 6.

8 *Nimis pinguem.*] Gell. libro 7. cap. 22. eodemque ult.

gnem, deformem aut mancum, desidem aut vecordem, tanquam minus utiles, militiæ non adscribebant: quippe [1] Cato Censorius pinguem militem, velut reipublicæ incommodum, jure incessiit: cujus inter guttur & inguen, cuncta sub ventris dominio forent. [2] In qua semel adscriptus, nisi propter [3] demerita exauctoratus foret, ipso nolente, deleri nequibat. In quo id sedulo cavebatur, ut primum militiæ vinculum putarent, [4] sacramenti religionem: secundum, [5] singulorum amorem, velut inexplicabilem nexum, cum his qui una mererent: tertium, [6] deserendi nefas. Quibus ad militiam admissis [7] primo anno custos

Militiæ vincula.

stos

1 *Cato Censorius.*] Gellius ubi supra.

2 *In qua semel adscriptus.*] Livius Decad. 1. lib. 7. ad fin. *Lex quoque sacrata militaris lata est, ne cujus militis scripti nomen, nisi ipso volente, deleretur.*

3 *Demerita.*] *Demerita* dixit, vulgari, & non satis Latina voce, in hac saltem significatione, pro qua hoc loco accipi deberet. Eandem vocem similiter usurpat infra, lib. 3. cap. 13.

4 *Sacramenti religionem.*] Milites enim lecti, ubi nomen dedissent, singuli jurabant, pro Rep. se esse facturos: neque, nisi completis stipendiis discessuros, ut Servius refert init. 8. Æn.

5 *Singulorum amorem.*] Alias non satis fidus erat exercitus inter se incognitorum ex multis generibus hominum, ut est apud Liv. Decad. 4. libr. 5.

6 *Deserendi nefas.*] Nam qui in pace deseruit, eques gradu pellendus est, pedes militiam mutat. in bello idem admissum capite puniendum est, *l. non omnes. §. qui in pace. ff. de re milit.* Sed & tu vide eandem legem in princ. *& in §. qui desertori. & §. desertor. & §. qui in desertione & l. desertorem* in princ. *& §. si minor, eod. tit.* & alibi sæpe eod. tit.

GOTHOFREDUS.

Deserendi nefas.] Adde Titulum *Cod. de desertoribus.*

TIRAQUELLUS.

7 *Primo anno custos.*] Ex Virg. lib. 5. Æneid.

At pater Æneas nondum certamine misso,
Custodem ad sese, comitemque impubis Iuli,
Epytiden vocat. ———

Et ibi Servius interpres, qui & in id citat illud ejusdem libr. 8. de Pallante loquentis.

——— *Sub te tolerare magistro*
Militiam & grave Martis opus, tua cernere facta
Assuescat: primis & te miretur ab annis.

Sed & idem Servius in illud l. 7. Æn.

Ante urbem pueri & primævo flore juventus
Exercentur equis, domitantque in pulvere currus.

Bene, inquit, *Romanæ militiæ morem exprimit: nam post pubertatem armis exercebantur, & 16. anno militabant, qua etiam solo sub custodibus agebant.* Alexander autem Severus apud Herodianum l. 6. ad fin. Maximinum tyronibus præfecit, ut eos ad militiæ munera exerceret, & ad bellandum idoneos redderet. Quod ipsum retulit Jul. Capitol. in vita ipsius Maximini: ubi epistolam ejusdem Alexandri in eam rem adscripsit, *Veteres milites tibi, Maximine mi charissime atque amantissime, idcirco non credidi, quod verebar ne vitia eorum sub aliis indefecta,*

emendare

Tyrunculorum ductor & magister.

ſtos ſub quo diſciplinam ediſcerent, & magiſter, ſub cujus imperio tyrunculi acuerentur, publice dabatur, ne expertes operum militarium, arma tractarent. [1] Divus vero Julius equites Romanos, aut ſenatores armorum peritos, ſub quibus militiæ neſcii erudirentur, magiſtros dedit: quorum præceptis imbuti, præſtando & pervigilando, militare rudimentum deponerent, legeſque pugnandi, & prælii normam ac dictata internoſcerent. Primuſque [2] Publius Rutilius conſul, collega Cnei Manlii, è ludo Cornelii Scauri doctoribus accerſitis, plagas vitandi & inferendi militibus præcepta dedit. Inde ne temere & ſine arte pugnarent, utque tyrones ſub diſciplina eſſent, & militaribus imbuerentur præceptis, [3] tribunis datum negocium fuit. Quos optimis diſciplinis inſtitutos, tandem militiæ adſcribebant. [4] Apud Perſas vero magiſtri rei militaris, grandiori ætate fuere, nec citra annum quinquageſimum, ſub quibus parata inſtructaque acie, parce primum & modice, mox exactiſſima cura militiam ediſcebant: apud quos juventus à vigeſimo ad 50. annum militare cogitur, ultra vero arma tractare vetitum. [5] Siquidem lex militaris etiam Roma-

Publ. Rutilii præcepta pugnandi.

Tribunorum munus.

Magiſtri militiæ apud Perſas grandævi.

emendare non poſſes. Habes tyronem ad tuos mores, ad tuam virtutem, ad tuum laborem, eos fac militiam addiſcere.

1 *Divus vero Julius.*] Sueto. in vita illius cap. 26.

2 *P. Rutilius conſul.*] Valer. Max. lib. 2. cap. 1.

GOTHOFRIDUS.

3 *Tribunis datum negocium fuit*] De officio & poteſtate Tribuni militum dicetur infra lib. 6. cap. 18.

TIRAQUELLUS.

4 *Apud Perſas.*] Strabo lib. 15. ad fin. Xenophon Pædiæ Cyri lib. 1.

5 *Siquidem lex militaris.*] Seneca lib. 2. de Brevitate vitæ, *Lex*, inquit, *à quinquageſimo anno militem non cogit*; ex quo legendum hîc puto, *cogebat*, non *tangebat*. Livius 4. Decad. l. 10. *Imperatum à Senatu Q. Petilio Prætori, ut omnes minores quinquaginta annis ſacramento ligarentur.* Et 5. Decad. lib. 2. *Illud præcipuum datum ſorti Macedonicæ, ut centuriones militeſque veteres ſcriberet, quos vellet Conſul, uſque ad quinquaginta annos.* Et paulo poſt, *P. Licinius Conſul S. C. recitari juſſit: primum quod bellum Senatus Perſeo juſſiſſet: deinde quod veteres centuriones quam plurimos ad id bellum ſcribi cenſuiſſet: nec ulli, qui non major annis quinquaginta eſſet vacationem militiæ eſſe.* Cornelius autem Nepos, aut quiſquis, qui vitam Pomponii Attici elegantiſſime ſcripſit, de ipſo loquens, *Incidit*, inquit, *Cæſarianum civile bellum, cum haberet annos circiter ſexaginta. Uſus eſt ætatis vacatione, neque ſe quoquam movit ex Urbe.* Quæ loca videntur pugnare invicem atque etiam cum eo quod dictum eſt in princ. hujus c. 2. de 46.

annis

Romanis à quinquagesimo anno militem non tangebat. [1] Apud alios inolevit mos, ut post annum quadragesimum militiæ tyrocinio neminem adscriberent: post quinquagesimum vero militare desinerent, hisque, velut perfunctis militia, missio daretur. [2] Quod Scytharum legibus cavebatur, ne hominem sexagenarium militiæ admitterent. Ægyptiis in more fuit, [3] ut Calasiries, qui præcipui habentur milites, à nullo doctore, sed à patre solum militiæ præceptis erudirentur. [4] Phocion vero, ut Athenienses nimis bellicosos à belli furore delectu acerbo cohiberet, quod libentes & cupidi appetebant, lecta juventute, etiam octogenarios, emeritis stipendiis, coëgit dare nomina. [5] Camillus contra Latinos & Volscos magna mole dimicaturus, seniores quibus aliquid virium superesset, in sui verba juratos centuriavit. [6] Romani quoque bello Hetrusco, & sæpe alias, seniorum cohortes, post emerita stipendia, [7] quin etiam libertinorum ad militiam excivere. [8] Et Marius magnæ partis milites seniores, qui multa stipendia meruissent, & capite censos, sacramento adscivit. [9] Quod Alexan-

Ætas tyronum & rudiariorum apud diversos.

Calasiries.

Senes in militiam adscripti.

annis. Sed hos 46. annos fuisse tempus ordinarium vacationis militiæ, nisi si qua urgens necessitas cogeret majores deligi, ut in locis Livii supra proxime citatis: at neque tunc majores annis quinquaginta cogebantur. Quod autem Cornelius Nepos loquitur de sexaginta annis, non eo pertinet ut vacatio non nisi huic ætati daretur: sed haud dubie eam ipsam ætatem vacationem præbere.

1 *Apud alios.*] Scilicet Lacedæmonios, ex Plutarcho in vita Agesilai.

2 *Quod Scytharum legibus.*] Superioribus illud adde: Acarnanes, ab Ætolis bello lacessitos *à 15. ad 40. annos tempus militiæ præscripsisse*, ut tradit Livius 4. Decad. lib. 6.

3 *Ut Calasiries.*] Herod. lib. 2. non multo ante finem, & iterum lib. 9.

4 *Phocion vero.*] Plutarch. in vita illius, ubi tamen non *octogenarios*, sed *septuagenarios* dicit: ipse autem Phocion octogenarius erat.

5 *Camillus contra Latinos.*] Plutar. in vita illius.

6 *Romani quoque.*] Ex Livio Dec. 1. lib. 10. *His nunciis Senatus conterritus justitium indicit, delectum omnis generis hominum haberi jussit, nec ingenui modo aut juniores sacramento adacti sunt, sed seniorum etiam cohortes factæ, libertinique centuriati.* [illegible]

7 *Quin etiam libertinorum.*] Quod jam diximus ex Livio supra: & præterea 3. Decad. lib. 2. *Libertini etiam, quibus liberi essent, & ætas militaris, in verba juraverant.* Et 5. Decad. lib. 2. *Dimisisque, qui parum idonei essent, supplementum legeret ex libertinis.*

8 *Et Marius.*] Valer. Max. libro 2. cap. 3. & Plutarch. in vita illius.

9 *Quod Alexander Macedo.*] Justinus lib. 11.

Alexander Macedo fecisse dicitur, ut ducturus contra Darium, veteranos peritos belli, militiæ adscriberet. Non sic Conon, qui ut exercitum suppleret Atheniensium, pueros immaturos annis, quibus vires non suppetebant, & senes legit. [1] Milites vero in castris, nisi Romanos cives, vel Latini nominis, levium tamen armorum auxiliares æternos, sacramento Romani adigere solitavere. [2] Contra vero Cyri consilium fuit, non modo ex civibus suppleri milites, sed velut optimos equos è longinquo quæri oportere. [3] Idem apud Alexandrinos vetusto more servatum est, ut nullos milites, nisi peregrinos, militiæ admittant. [4] Proditumque memoriæ est, in fœdere, quod cum Romanis & Antiocho ictum est, caveri, ne milites sub ditione populi Romani conducere, aut voluntarios habere liceret. [5] Inter auxilia tamen minori in legionibus longe major numerus adscribi assuevit. Sed tamen legionariorum & arma graviora, & disciplina fuit severior: auxiliariorum vero minor, nec tam exactæ diligentiæ: quibus in prælium euntibus, prӕter saga togasque & rectam tunicam, album aut rubrum paludamentum, quo socios ab hostibus internoscerent publice, dabatur, Aphris vero, Camiis, Numidis, [6] Lacedæmoniis, & Massagetis, in bellum profecturis, [7] russatas vel

Romani externum militem in castris non admittebant.

Aliæ atque aliæ vestes habitusque in militiam proficiscentium.

1 *Milites vero in castris.*] Legati ad Senatum ajunt, *Milite atque equite scire nisi Romano, Latinique nominis, non uti Pop. Romanum: levium armaturum auxilia, etiam externa vidisse in castris Romanis.* Livius Decad. 3. lib. 2.

2 *Contra vero Cyri consilium.*] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 2.

3 *Idem apud Alexandrinos.*] Strabo libr. 17.

4 *Proditumque memoriæ est.*] Alias pacis conditiones Antiocho dictas apud Livium lib. 5. Decad. 4. & ejusdem lib. 7. reperias: sed sequenti lib. 8. sic ex fœdere relatum, *Milites mercede conducendi ex iis gentibus, quæ sub ditione Pop. Romani sunt, Antiocho regi jus ne esto: ne voluntarios quidem recipiendi.*

5 *Inter auxilia.*] Hic vide omnino quæ diximus supra cap. 5. in verbo *Agema*.

6 *Lacedæmoniis.*] Vale. Max. lib. 2. c. 1. Ælianus de Varia Historia, lib. 6. c. item 6. & Plutarch. in institutis antiquis Lacedæmoniorum.

7 *Russatas.*] *Russas* nonnulli appellant, & in his Fla. Vopiscus & Trebellius Pollio in vita Claudii secundi. *Russatum* autem quendam militem vocat Juvenalis Satyra 7.

Parte alia solum Russati pone lacerti.

Imo vero de agitatore factionis *Russatæ* debet Juvenalis versus accipi.

1 *Id quod*

vel puniceas ferre vestes moris erat: ut eo argumento vulnera & sanguis effusus non innotescerent, confidentiusque & sine pavore dimicarent: [1] id quod apud Persas in usu fuit. Namque Artaxerxes ducturus contra Cyrum, milites rubro sagulo ornavit, [2] Cyrus albo, [3] Agesilaus quoque ita copias instruxit armis, ut omnia ærea punicea viderentur. [4] Thraces pullas induti tunicas in acies prodeunt: contra [5] Mybæ & [6] Æthiopes candido amictu, [7] Samnites discolori veste præliantur, nonnunquam candida, Boii & Insubres auratis sagulis, [8] Galli virgatis [9] cum torque aureo, [10] Britanni glasto infecti. † Est enim fullonia herba, Glasto. quæ

1 *Id quod apud Persas.*] Plutarchus in Artaxerxe, & ante illum Xenophon Pædiæ Cyri lib. 6.

2 *Cyrus albo.*] Intellige de Cyro minore ipsius Artaxerxis fratre, ex eodem Plutarch. ubi supra. Nam major ille *puniceo* utebatur, ut tradit Xenophon in Pædia illius lib. 7. in princip. Minor autem albo colore usus est, non quo milites sanguinem non expavescerent: sed quia juvabat pugnaturos ad mortem, aut certe ad cædem speciose incedere. *Qua contemplatione ut colorum tanta varietate subit antiquitatem mirari*, ut ait Plinius lib. 35. cap. 7.

3 *Agesilaus.*] Translata hæc ad verbum è Græco, Xenophon. de Agesil. laudib.

4 *Thraces pullas.*] Plutarch. in vita Pauli Æmilii.

5 *Mybæ.*] Illi Æthiopiæ populi sunt, de quibus Sil. Italicus lib. 3.

His simul immitem testantes corpore solem
Exusto venere Mybæ: non ærea cassis,
Nec lorica riget ferro, nec tenditur arcus,
Tempore multiplici mos est defendere lino,
Et lino munire latus, scelerataque succis
Spicula dirigere, & ferrum infamare veneno.

6 *Æthiopes.*] Plinius lib. 33. cap. 7.

7 *Samnites discolori veste.*] Livius de utroque 1. Decad. l. 9. & iterum 10. & præterea de priore Lucius Florus Epit. 1. in bello Samnitico.

8 *Galli virgatis*] Virgilius de Gallis loquens lib. 8. Æneid. non adeo longe à fine.

Virgatis lucent sagulis. ——
Virgatæ vestes quæ dicantur, vide apud Cælium Antiquarum lectionum l. 16. c. 7. ubi hunc Virgilii locum citat.

9 *Cum torque aureo.*] Strabo libr. 4. & Plinius lib. 33. cap. 1. *Ubi Gallos* inquit, *cum auro pugnare solitos, Torquatus indicio est.* Hanc autem Torquati historiam, qui ita à torque aureo, quem Gallo à se devicto, detraxit, late describit Livius 1. Decad. l. 7. & ex quadrigario A. Gellius lib. 9. c. 13.

10 *Britanni glasto infecti.*] Cæsar l. 5. Commentariorum, & Plin. libro 22. cap. 1. Super quo & tu vide, quæ scripsi in nostris *ll. Connubialibus l. 3. num. 11.* sed ut redeamus.

GOTHOFRIDUS.

Britanni infecti.] Solinus cap. 35. in f. *Britannis per artifices plagarum figuras jam inde à pueris variæ animalium figuræ incorporantur, inscriptisque visceribus, (hominis incremento) pigmenti notæ crescunt. Nec quicquam magis patientiæ loco nationes feræ ducunt, quam ut per memores cicatrices plurimum fuci artus*

quæ atro colore inficit, & hominem decolorem facit. [1]Geloni hostium cutibus ornati, quo truculentiores visu & aspectu formidabiliori essent. [2] Æthiopes dimidiatum corpus minio, dimidiatum gypso solent illinire. [3] Fertur Cajus Cæsar, ut in conflictu bellorum cunctis innotesceret, ad prima signa novo colore amictus, & diverso armorum habitu insignis prodiisse. [4] Et Lucullus cum thorace squamoso, & amictu purpureo præliari. [5] Gylippus vero maximus Imperator, sordida veste & semilacera, ac cultu neglecto conspicuus erat. [6] Agis quoque Lacedæmoniorum Dux, à gregario milite nihil differebat: [7] sicut Agesilaus, qui cultu corporis vili exultabat, exercitu autem ornato. [8] Contra, Alexandrum Macedonem, insignem cum regio habitu, tum Siculo amiculo, & lineo thorace, duplicata ac ferrea

Imperatorum & ducum alii atque alii cultus intelle.

artus bibant. Hinc Propertius 2. El. 19. *infectos Britannos* vocat. Martialis vero 11. *cæruleos*, & 2. distichorum: *pictos*. & in Claudiani Panegyrico 2. de laudibus Stiliconis, *Britannis ditibus ferro picta genas.* Tertullianus libro de velandis virginibus, *Debebunt etiam & ipsæ aliqua insignia sibi defendere, aut pennas Garamantum, aut strobulos Barbarorum, aut cicadas Atheniensium, aut circos Germanorum, aut stigmata Britonum.* Isidor. 19. cap. 23. *Nonnullæ gentes non solum in vestibus, sed in corpore, aliqua sibi propria quasi insignia vindicant, ut videmus circos Germanorum, granos & cinnabar Gothorum, stigmata Britonum. Circumcidunt Iudæi præputia: pertundunt Arabes aures, & post inde abest gens Pictorum, nomen à corpore, quod minutis opifex acus punctis & expressos nativi graminis succos includit, has ad sui speciem cicatrices ferat pictis artubus maculosa nobilitas.*

TIRAQUELLUS.

† *Est enim fallonia herba.*] Vide omnino *d. mem. 11. l. 3. Connubial.*

1 *Geloni hostium cutibus ornati.*] Herodo. lib. 4. Pomponius Mela lib. 2. cap. 1. & Solinus cap. 25. Sed idem de quibusdam Scythis tradit Plin. l. 7. c. 2.

2 *Æthiopes.*] Sed & scribit Herodotus lib. 8. Phocenses aliquando sexcentos viros gypso & eorum arma illinivisse.

3 *Fertur Cajus Cæsar.*] Id ex ipso Cæsare lib. 7. Commentariorum de bello Gallico, paulo ante finem, facile cognosces, cujus hæc verba sunt, *Accelerat Cæsar, ut prælio intersit: Ejus adventu ex colore vestis cognito, quo insigni in præliis uti consueverat, turmisque equitum & cohortibus visis, quas, &c.*

4 *Et Lucullus.*] Plutarch. in vita illius.

5 *Gylippus vero.*] Plutarchus in vita Niciæ non semel.

6 *Agis quoque.*] Idem auctor in vita illius. Sic legas Vespasianum, cibo fortuito, veste habituque vix à gregario milite discrepantem, apud Tacitum lib. 18. initio.

7 *Sicut Agesilaus.*] Plutarch. in Apophtheg. Lacon. Xenophon de laudibus Agesilai, ante extremum, frugalitatem illius multis argumentis proponit: sed hujus non meminit expressim: tu amplius quæsieris.

8 *Contra, Alexandrum.*] Plutarch. in vita illius & nonnihil Arrianus de gestis ipsius, lib. 1.

1 *In qua*

ferrea casside, auro & gemmis arma honestabant. [1] In quo illud traditur mirum, dum in India præliatur, concussis armis, visum barbaris lumen infundere, & monstrum ante se agere. Quod compar fuit [2] cum Epizelo Atheniensi, qui (ut tradit Herodotus) in pugna Marathonia dum præliatur, visum monstrum, quod ante se conspiciebat, occidere nisus, luminibus captus perpetuo mansit. [3] Etiam Tiberii equus in conflictu belli ore flammas interdum emittere visebatur. [4] Cajus tamen Gracchus legem tulit ad populum de vestibus publice militibus dandis, sine stipendiorum diminutione. [5] Inde institutum, ut singulis militibus saga togæque in hybernis dentur: prævaluitque mos, ut in bellum profecturi Romani milites, singuli in tabulis describantur: ut illorum qui prælio ceciderant; nomina reversis innotescerent: utque in delectu conscribendo, primus miles bono omine tanquam inde faustum felixque auspicium futurum sit, conscribatur. Id enim boni ominis esse & prosperos eventus facere putabant. Apud Persas invaluit mos, ut profecturi in bellum, in cistam ante regis tribunal singuli singulas sagittas immitterent, mox reversi, quisque repeteret suam: ut ex remanentibus, illorum qui prælio cecidissent numerum internoscerent. [6] Hi ergo in castris militiam edocti, hyeme pariter atque æstu diebus singulis mane & post meridiem, locum tenere, signa sequi, ordinem servare, [7] fossam fodere, figere vallum, militari gradu incedere & alia militaria

Lex de vestibus publice militibus dandis.

In bellum profecturi.

Tyronum institutio.

1 *In quo illud traditur.*] Cælius Rhodiginus lib. 15. cap. 5.

2 *Cum Epizelo Atheniensi.*] Herod. lib 6. At Plutarchus Parall. l. 1. scribit *Polyzelum unum ex ducibus Atheniensibus in ea pugna Marathonia, conspecto quodam humana specie augustiore cæcum factum fuisse.*

3 *Etiam Tiberii equus.*] Idem Cælius Rhodig. lib. 15. cap. 5.

4 *Cajus tamen Gracchus.*] Plutarchus in vita illius.

5 *Inde institutum.*] Legimus tamen, & antea dictum, Grave tributum, quod togæ quingentæ imperatæ erant, cum quingentis tunicis, cum milites in hybernis agerent. Livius Decad 4. libr. 7.

6 *Hi ergo.*] Ad Romanos redit. De his autem militiæ exercitiis, videbis apud Livium 3. Decadis lib. 6. ad fin.

GOTHOFRIDUS.

7 *Fossam fodere, &c.*] *Cogendi sunt* (inquit Vegetius 3. c. 4.) *omnes fossatum cædere,*

taria facere quotidiano usu ediscebant. Nam ducibus, centurionibus & tribunis, præcipue curandum erat, in locis ubi stativa habebant, cogere tyrones milites cum primum merere cœpissent stipendia, ne sine consilio, sine imperio in hostes tenderent, per turmas hincinde crebro concurrere, decurrere, clamare, locum tenere, jussa exequi, seque in orbem colligere, cuneum facere & phalangem, ut sequi signa, & pati tædium, æstus ac vigilias assuescerent, pulsi loco cederent, & in acie quisque agnosceret ordines suos: ita ut usu quotidiano non minus ipsi sibi præscriberent quid facto opus foret, nec incitante ullo, nec imperante, quam ab aliis ediscerent. [1] Quæ disciplina præcipua Iphicrati traditur, ut sine ducis opera milites ita institueret consistere in acie, ut peritissimè dispositi viderentur. [2] Iactu quoque disci, cursu, saltu, jaculatione, & [3] lucta invicem contendere, mos erat. [4] Nandi quoque post solitas exerci-

Iphicrates.

cædere iter per dumosa & abrupta facere, materiam dedolare, aperire fossam, ita exercitati atque eruditi in sedibus, prælium magis necesse habeant optare quam otium.

TIRAQUELLUS.

1 *Quæ disciplina præcipua Iphicrati.*] Probus Æmilius in vita illius. Justinus lib. 6. Hujus milites ob militaris rei peritiam *Iphicratenses* dicebantur, quemadmodum Romani *Fabiani*. Hic primus omnium spoliis bello captis nomen suum inscripsit, cum antea solius civitatis nomen inscriberetur. Author Suidas.

2 *Iactu quoque disci.*] Hos quinque ludos honestos esse & permissos, præsertim militibus, satis constat ex *l. 2. ff. de alea usu & aleat.* & de jactu disci & jaculatione, satis constat ex Homero loquente de ludis militaribus Achivorum l. 2. Iliados in Catalogo.

—— *Λαοὶ δὲ παρὰ ῥηγμῖνι θαλάσσης*
Δίσκοισιν τέρποντο, καὶ αἰγανέῃσιν ἱέντες.

Et libr. 8. Odysseæ de his quoque duobus, & præterea de saltatione, pugna & cursu.

—— *ὅσσον περιγινόμεθ' ἄλλων.*
Πύξ τε παλαισμοσύνῃ τε καὶ ἅλμασιν, ἠδὲ πόδεσσιν.

Et de duobus quoque illis prioribus. Horat. Carminum lib. 1. Ode. 8.

—— *Sæpe disco*
Sæpe trans finem jaculo nobilis expedito.

Quo in loco Acron dicit, *Discum genus esse ludi certi ponderis, quo juvenes in agone contendebant.*

GOTHOFRIDUS.

3 *Lucta invicem contendere.*] Quin *alearum* usus extra operas pugnatorias militibus permissus ut Justinianus refert in *l. 3. C. de aleatoribus.* Ubi dixi. Ludi quoque *taxillorum* fit mentio in *l. 16. § 7. ff. de pœnis.*

TIRAQUELLUS.

4 *Nandi quoque.*] Vegetius lib. 1. rei militaris cap. 17. Sed & Horat. ea Ode lib. 1 Carm. id ponit inter honesta exercitia militaria.

Cur neque militaris
Inter æquales equitat.

Galbin

exercitationes juventutis Romanæ summum studium in militari rudimento fuit, aliaque insta militaria, quibus quasi simulacris pugnæ, animos corporaque tanquam ad verum bellum acuebant. [1] Ad palum quoque exerceri, aut jaculis atque sagittis ferire, nonnunquam fundis & lapidibus, disciplinæ militaris erat. [2] Fuit enim palus cubitorum trium, quem tyrones scuto & clauo velut hostem petere, in eumque ictus & plagas inferre solebant. In quo id cavebatur in primis, ne dum ad palum ictus intendunt, ipsi hostium telis pateant: proinde oportebat animo eos & corpore intentos esse non magis ad inferendos, quam ad cavendos declinandosque ictus: cui ludo Palaria nomen. Arcu quoque & sagittis plerunque [3] Cretensibus & Cydo-

Ad Palum exerceri. Palus.

Palaria ludus. Sagittandi exercitium.

Gallica nec lupatis
Temperat ora frenis?
Cur timet flavum Tyberim tangere?

Id est, ut interpretatur Acron, *natare, quod adolescentibus inter summa erat virtutum exercitationis studia*. Porphyrion autem ibi dicit, *id necessarium militiæ esse*. Unde Sueton. in Augusto cap. 64. scribit illum nepotes docuisse natare. Silius autem Italicus libro 8. inter bellica exercitia, quibus juventutem instruebat, id quoque ponit:

— *Undosum frangere nando*
Indutum thorace vadum, spectacula tanta
Ante acies virtutis erant.

Ex hoc autem proverbium, *Neque natare, neque literas*: subaudi, *novit*. de quo Erasmus Chil. 1. cent. 4. c. 13. Alexander autem Macedo apud Plutar. in vita illius, *O deterrimus*, inquit, *ego, qui nare non didici*: *maxque rapto incumbens clypeo tranat*.

1 *Ad palum quoque exerceri.*] Vegetius lib. 2. cap. 23.

2 *Fuit enim palus cubitorum trium.*] Vide Vegetium lib. 1. cap. 11. & alios, quibus Palus dicitur imago lignea, super terram fixa, quem hasta sive ense petebant: & tanquam cum hoste certatim congrediebantur: scuto vimineo, & interdum clava graviore, ut in vera pugna postea solutiores aptioresque essent: aut scopo præfixo, id est, aliquo fasce viminco, vel aliquo signo arcu exercebantur. De hujusmodi autem palis Polybius lib. 17. *Græci palum hunc optimum esse putant, qui plurimas habeat & maximas circa stipitem excrescentias. Apud Romanos vero pali duos, aut tres, aut ad summum quatuor virgulas habent, & tales usurpant: unde accidit, ut facile portari queant: unus enim vir tres vel quatuor invicem compositas gestat.* *

GOTHOFRIDUS.

* Seneca 2. epistol. 18. *Exercemur ad palum*: Adde Lucianum Demonante.

TIRAQUELLUS.

3 *Cretensibus.*] Strabo libr. 10. Livius 4. Decad. lib. 8. Diod. Siculus l. 6. c. 15. ubi & ipsos Cretenses sagittandi modum induxisse tradit. Apulejus autem libr. 11. Metamorph. non multo post princ. *Cretes*, peculiari epithero *sagittarios* vocat. & alii multi, quos tibi citabo infra lib. 6. c. 22.

[1] Cydoniis exactissima cura milites instruebantur, [2] sicut apud Græcos palæstra. *Cyri disciplina militaris.* Cyri vero disciplina fuit, ut milites semper opus facerent, & nunquam exercita juventus, nisi sudore prævio cibum sumerent. [3] Qui etiam neque prandebat, neque cœnabat unquam, nisi sudasset primum, & militaria obivisset munera. *Agesilaus.* [4] Agesilaus quoque in gymnasio, ne ocio senescerent milites, exercitationis & virtutis cujusque præmia proposuit, levibusque præliis experiundo assuefecit. *Persarum regum mos.* Qui etiam Persarum regum mos traditur, ut cursus & pugnæ dona militibus proponant. *Alexandri Maced.* [5] Alexander vero Macedo, ne ocio milites lascivirent, certantibus virtutis præmia Chiliarchas dedit. *Aureliani.* Præ cæteris [6] Aurelianus Cæsar nullum reliquit vacuum diem, quin se pilo, sagittis, ac militaribus armis exerceret. *Maximini.* [7] Et Maximinus senior, quamvis grandis natu, campestrium exercitationum supra modum labores subiit. *Antonini Caracallæ.* [8] Antoninus quoque Bassianus Caracalla, præterquam quod se cum militibus exercebat, iter semper onustus armis pedes fecit. *Severi.* [9] Id quod de Severo scriptum accepimus, ut hyeme sæva & gelida, aperto capite per nives & pruinas, per montes sylvasque cursitaret, in patientia laboris, & victus abstinentia, supra fidem assuetus. Quibus documentis redacto in disciplinam milite, posito rudimento, & continuo usu firmato, legiones conscribebant, Præterque milites peregrinæ militiæ,

1 *Cydoniis.*] Strabo dicto lib. 10. Hi autem & Cretenses sunt, ut tradit Servius l. 10. Æneidos, enarrans eum locum

— *Infelix nova gaudia Cydon.*

& probat illud Homeri lib. 3. Odyss.

Ἔνθα διατμήξας τὰς μὲν Κρήτῃ ἐπέλασσεν,
Ἧχι Κύδωνες ἔναιον —

Quod nos latius dicemus infra lib. 6. cap. 22.

2 *Sicut apud Græcos palæstra.*] Id ubique videre licet, & præcipue apud Cal. Rhodig. l. 13. c. 17. Ubi etiam traditur de initiis Olympici certaminis, & l. 13. c. 30. de palæstræ inventore.

3 *Qui etiam neque prandebat.*] Ibid.

4 *Agesilaus quoque.*] Xenophon in oratione de laudibus ipsius Agesilai, post initium.

5 *Alexander vero.*] Q. Curtius rerum gestarum Alexandri lib. 5.

6 *Aurelianus Cæsar.*] Flavius Vopiscus in vita illius.

7 *Et Maximinus senior.*] Herodianus lib. 7. & Jul. Capitolinus in vita illius.

8 *Antoninus quoque Bassianus.*] Dion in vita illius.

9 *Id quod de Severo.*] Intellige Septimio: ex Herodiano lib. 3.

1 *Inter*

tiæ, [1] inter auxilia Cretenses sæpe militasse accepimus. Hi enim terrestri navalique prælio, ad insidias, furta & rapinas populando assueti, excursiones maximas facere promptissimi sunt, in prælio vero segnes: [2] Cydones vero fortissimi, sicut Homerus inquit, illorumque arcus caprinis pellibus ornari, plerique literis adnotarunt. Idque [3] à Juvenale versibus mundis significari crediderim, dum inquit:

Cretenses milites sæpe inter auxilia Romanorum. Cydones.

Tu fruere scabie mali, quod in aggere rodit,
Qui tegitur parma & galea: metuensque flagelli,
Discit ab hirsuta jaculum torquere capella.

Juvenalis locus.

Notat enim illa veteris disciplinæ rudimenta, quibus tyro miles in emittendis jaculis apud suum centurionem instrui solebat. [4] Quinetiam Romanæ militiæ fuit, levis armaturæ

1 *Inter auxilia Cretenses.*] Nam in bello Macedonico inter *auxiliares milites* Romanorum fuere *Cretenses*, apud Livium 4. Decad. libro 1. Et in bello Achæorum adversus Nabidem tyrannum Lacedæmoniorum, apud eundem 4. Decad. lib. 5.

2 *Cydones vero fortissimi, sicut Homerus inquit.*] Cydones è Cretensibus sunt mediterranei, ut supra diximus in verbo & *Cydoniis*. Sed credo hic legendum esse *Cicones*, quos bellicosos, veluti peculiari epitheto, vocat ipse Homerus l. 2. Iliad. in Catalogo,

[illegible] δ' ἀρχὸς [illegible] αἰχμητάων,

Et alibi de eorum fortitudine & viribus in bello videbis apud eundem Odysseæ lib. 9. post princ.

3 *A Juvenale.*] Satyra scilicet 5.

4 *Quinetiam Romanæ militiæ.*] *Levis armaturæ erat promptissimum genus ad lacessendum certamen*, ait Livius Decad. 5. lib. 4. post princ. *Habebant autem è loris de corio crudo pectoralia, quæ priscum lorica dicebant: postea*, ut ait Varro de ling. Lat. libr. 4. *succiderunt Galli è ferro, sub id vocabulum ferream tunicam appellabant.* Unde Virg. lib. 3. Æneidos.

Loricam consertam hamis, auroque trilicem.

Ubi Landinus. *Levis autem armaturæ fuit galea, à galero, quo multi antiqui usi*, ait Varro: id est, non solum galea, sed & galero assetit illos veteres. De hoc Virg. 7. Æneid.

— *Fulvosque lupi de pelle galeros,*
Tegmen habent capiti. —

De galea Servius eam duplicis generis fuisse prodidit ad Virg. Æn. 9. ibi.

— *Galeam fidus permutat Alethes.*

Aliæ enim fuere explorantium, aliæ bellantium. Hujusmodi meminit Homer. Iliad. 6. cum Diomedes exploratum ivit,

— Κεφαλῆφι ἔθηκε
ταυρείην ἄφαλόν τε καὶ ἄλλοφον,

quæ καταῖτυξ ibi dicitur, quia sine corio humilis fabricata sit. Diversæ vero formæ fuerunt galeæ bellantium, ut idem Servius observavit. Sic accipiendus ille Virgil. versus, Æn. 3.

Et conum insignis galeæ, cristasque comantes.

de quibus tractavit Vegetius rei Militaris lib. 2. cap. 16.

turæ milites atque equites, [1] loricas & [2] galeas ursinis pellibus tectas, quo truculentiores visu forent, in aciem deferre: sicut Græcorum veteres, pelles fluviatilis canis pro capitis tegumento vice galeæ detulere, [3] equinasque jubas & caudas in galeis, aut pennas struthiocameli: [4] nonnunquam leonis pellem pro conis apud Romanos fuisse constat, [5] more Æthiopum, qui pelles equorum capitum cum ipsis auribus & jubis deferentes, nonnunquam [6] pardorum pellibus [7] leonumque amicti acies subeunt & præliantur. [8] Thracibus in more fuit, è pelle vulpina cassides ferre, [9] sicut Albanis & hiberis cum ferinis galeis pugnare. [10] Rhoxani

Galearum & loricarum insignia apud diversas gentes.

GOTHOFRIDUS.

1 *Loricas.*] Erant in eum usum Romanis Imperatoribus suæ certis in urbibus fabricæ, in quibus singulis barbaricarii quoquo tricesimo die senas cassides & buccudas tegebant auro argentoque *l. 1. C. Theodos. de fabricensib.* Unde & buccularum structores inter militares refert Tarruntenus Patervus *l. Militarium in l. 6. ff. de jure immunitatis.* Porro *lorica* quod è *loris* fieret primum: quippe de crudo corio pectoralia faciebant, Varro 4. de lingua. Postea ex ferro lorica facta est à Gallis. Inde Loricam dictam putat Isidorus 18. c. 13. *quod loris careat & solis circulis ferreis contexta sit.* Fiebat interdum squamata ex laminis æreis aut ferreis concatenatis in modum squamarum piscis, poliebantur autem & legebantur ciliciis.

2 *Galeas.*] *Galea* ab galero, quo multi usi antiqui. Varro d. loco. Ex corio fiebat. Unde si Isidoro credendum 18. c. 14. *dicta est galea, quod veteribus galeros corium diceretur.* Cassis vero fiebat ex lamina, ducta voce à Tuscis, qui galeam, cassim appellabant, forte à capite. *Cassidem* tamen appellatam fuisse tradit Festus.

TIRAQUELLUS.

3 *Equinasque jubas.*] De quibus paulo post dicemus.

4 *Nonnunquam leonis pellem.*] Vide infra sub verbo *Leonumque.*

5 *More Æthiopum*] Non omnium, sed eorum, qui ex Asia sunt, ex Herodoto libr. 7. in descriptione exercitus Xerxis.

6 *Pardorum pellibus.*] Apud Homerum libr. 3. Iliados post princ. Paris pugnans adversus Græcos pellem pardi indutus, fortissimum quenque in certamen provocat:

Τρωσὶν μὲν προμάχιζεν Ἀλέξανδρος,
Παρδαλέην ὤμοισιν ἔχων. ——

Diodorus quoque Siculus lib. 5. cap 2. scribit *Bacchum in præliis pardorum pellibus usum fuisse.* Vide seq. annotat.

7 *Leonumque.*] Nam ipsi Æthiopes, qui ab ortu solis sunt in exercitu Xerxis, adversus Græciam, leonum ac pardorum pellibus amicti erant, teste Herodoto lib. 7.

8 *Thracibus.*] Herod. libr. 7.

9 *Sicut Albanis & Hiberis.*] De his duobus Strabo libr. 11. ubi hos scribit ferinas galeas habere, nec aliter declarat cujusmodi hæ fuerint. Intelligit autem de Hiberis Orientalibus, non de Hispanis, quibus galeas æreas, cristatas palmis, tribuit Diod. Siculus libr. 6. cap 9.

10 *Rhoxani.*] Strabo lib. 7. sic illos vocat, quos Ptolemæus *Roxolanos*, Volaterranus *Rutenos* ex eo nomine intelligit.

1 *Homeri*

xani non modo galeis sed thoracibus & scutis ex crudis boum coriis uti solebant. Apud Græcos autem, [1] Homeri testimonio, equinæ jubæ pro cristis fuere. [2] Pyrrho & Philippo hircina cornua, Hammoniis arietis caput, [3] Achæis pennæ variis distinctæ coloribus. [4] Alii rubras cristas supra cassidem deferebant. [5] Cimbri & Theutones horrentium hiatibus animalium contexere galeas. [6] Abradatæ Persarum duci conus hyacinthinus erat. [7] Cyrus cassidibus æneis & conis albis milites ornavit. [8] Cares gallos gallinaceos pro conis habent. [9] Alexandri cassidem cristata juba & & pennæ candidissimæ circumcingebant. Nonnunquam insigne

1 *Homeri testimonio*] Libro 3. Iliad.

> Κρατὶ δ' ἐπ' ἰφθίμῳ κυνέην εὔτυκτον ἔθηκεν,
> Ἵππουριν. ——

Et paulo post:

> Ἦ, καὶ ἐπαΐξας, κόρυθος λάβεν ἱπποδασείης.

Et iterum lib. 4. ejusdem operis, atque iterum lib. 6.

> Τόν ῥ' ἔβαλε πρῶτος κόρυθος φάλον ἱπποδασείης.

Et iterum eodem lib. 6. ante finem in duobus locis. Sed & apud alios quoque Virgilii testimonio de Mezentio loquens lib. 10. Æneidos,

> —— *Cristaque hirsutus equina.*

Et Silii lib. 8. de Curione.

> *Horridus & squamis & equina Curio crista.*

2 *Pyrrho.*] Plutarch in vita illius. *Pyrrhus*, inquit, *stabat detracta casside, ac rursus eam capiti imponebat, ut insigne hircinorum cornuum nosceretur.*

3 *Achæis.*] Plutarch. in Philopœmene. Sed & quod huic addas, Plinius lib. 10. cap. 1. tradit *conos bellicos & galeas pennis struthiocameli olim adornari solitas.* Claudianus quoque in sextum consulatum Honorii, ostendit antiquiores illos galeas ornasse pennis avis Junoniæ, id est pavonis.

> *Quod picturatas galeæ Junonia cristas Ornet avis.* ——

4 *Alii rubras.*] Ad quas alludit Virgil. 9. Æneid.

> —— *Tremunt in vertice cristæ Sanguineæ.* ——

Et ante,

> —— *Illum ipsum clypeum, cristasque rubentis Excipiam sorte.*

& ibidem:

> *Purpurei cristis juvenes auroque corusci.*

5 *Cymbri & Theutones.*] De his duobus Plutarch. in Mario.

6 *Abradatæ.*] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 6. non longe ante finem. Hic autem fuit Susorum rex, eique Panthea uxor conum ipsi fecerat, ut idem tradit.

7 *Cyrus.*] Idem author ejusdem operis lib. 7. ad princ.

8 *Cares.*] Plutarch. in Artaxerxe. Herodotus autem lib. 1. scribit *eos primos galeis cristas imposuisse, & clypeis signa adjunxisse, & lora scutorum excogitasse.*

9 *Alexandri cassidem.*] Plutarch in vita illius. Apulejus autem (quod nostro authori addes) lib. 10. c. 9. describit Castorem & Pollucem cassidibus stellariis orbatis stellarum apicibus libro 10. cap. 9.

1 *Epi-*

insigne fuit [1] Epiporpoma. [2] Galli non modo scuta, sed corallio ornabant galeas. [3] Galatæ partim cornua, partim quadrupedum habuere effigies. [4] Samnites cum pinnis muralibus digladiantur, in prælio vero [5] cristatis galeis: sicut [6] Lusitani, & Sacæ Scythica gens, quibus nervatis cristatisque galeis pugnare in usu est. [7] Teucri, [8] Mysi, & [9] Thraces super æneas galeas bovis aures & cornua apponunt. Inter cæteros [10] Conidus centurio, bello contra Mysos fertur miraculo fuisse, quod poculum supra cassidem, modo suscitans flammam modo remittens deferebat. Eratque Romanæ militiæ vetus constitutum, ne [11] miles sine commeatu ab signis abeat, [12] neve præsidio decedat, neve locum relinquat, aut è castris effugiat, neu discedat longius: sed explorato, & sub signis atque subsidiis positis non modo in acies prodeat, sed lignatum & pabulatum vadat: omnia denique velut si coram hoste, cauta prævisaque sint. Utque milites die simul ac noctu, juxta parati instructique ad

Militiæ Romanæ vetus constitutum.

1 *Epiporpoma.*] Πόρπη Græcis est fibula sive spinther connectendis vel ornandis vestibus, unde ἐμπορπᾶσθαι, & ἐπιπορπᾶσθαι, fibulis connectere, adornare: & verbalia ἐπιπόρπημα & ἐμπόρπημα, infibulatio, fibula pendens è chlamyde, vel è manica, vel è pileo, ornatus gratia.

2 *Galli.*] Plinius lib. 32. cap. 2.

3 *Galatæ.*] Diodorus Siculus l. 6. c. 9.

4 *Samnites.*] Varro lib. 4. de lingua Latina.

5 *Cristatis galeis.*] Livius 1. Decad. lib. 9. & iterum 10.

6 *Lusitani.*] Strabo lib. 3. Nervatas tamen non galeas, sed peltas habuisse Lusitanos, & galeas, more Celtiberorum, ferreas, cristatas palmis, scripsit Diod. Siculus lib. 6. cap. 9.

7 *Teucri.*] Herodotus lib. 7.

8 *Mysi.*] Herodotus lib. 7.

9 *Thraces.*] Et ibi quoque. Ex quo loco intelliges eosdem esse Mysos & Thraces. Quibus addes, *Parthis plumeas loricas fuisse, quæ eos toto corpore tegebant*, ex Justino lib. 41. cap. 2. ubi subdit, apud eos nullum auri & argenti usum fuisse, nisi in armis. Cujusmodi autem erant loricæ Sarmatarum, sive Nomadum, videbis apud Pausaniam lib. 1.

10 *Conidus Centurio.*] Lucius Florus Epitom. 4. cap. ultim.

11 *Ne miles sine commeatu ab signis abeat.*] Liv. 1. Decad. lib. 5. post princ. in oratione Appii Claudii ad fin. *Nam & nostris legibus miles sine periculo à signis discedere non potest. l. pen. §. ex quibus causis ma.* idem & nos alibi diximus. *

GOTHOFRIDUS.

* Adde *l. 3. §. si ad diem commeatus, & l. qui commeatus spatium excessit. 14. ff. de re militari.* quæ est ex Pauli libro singulari *de pœnis militum. l. 1. 2. 3. C. Theodos. de commeatu.*

TIRAQUELLUS.

12 *Neve præsidio decedat.*] In eodem loco Livii, & præterea 3. Decad. lib. 4.

1 *Ad*

[1] ad nutum imperiumque præsto sint: [2] qui contra fecerat, aut ignominia notaque afficiebatur, aut severa correptione capite luebat: tametsi nonnulli delicta hujusmodi lenius vindicarint. Nanque [3] Æmylianus Scipio, licet gravissimus exactor disciplinæ, quem militem extra ordinem deprehenderat, fustuario plectebat, cumque vulgato ad rem militarem exemplo, [4] si Romanus civis esset, vitibus, si vero externus, fustibus cædebat. [5] Est quoque lege militari sancitum, ne lixæ permixti cum equitibus vagentur: [6] neve frumentum publice datum miles vendat: [7] aut prædas pecorum vel mancipiorum vino commutet: [8] neve gregarius miles in acie vel castris servum aut jumentum habeat: neu quis, ubi tribunus militum fuisset, postea ordinum ductor esset: [9] nec qui ordines duxisset, miles postea fieret. Utque milites manipulares, qui sub disciplina

Scipionis animadversio in milites extra ordinem deprehensos.

1 *Ad nutum.*] Q. Curtius lib. 3. ubi loquitur de militibus Alexandri.

2 *Qui contra fecerat.*] Vide infra libro 2. cap. 13.

3 *Æmylianus Scipio.*] Luc. Florus Epitom. Liv. 57.

4 *Si Romanus civis esset, vitibus.*] Ipse Florus eod. lib. Idque quod hic dicit de vitibus, desumptum videtur ex Plinio lib. 14. cap. 1. ad fin. & Cor. Tacito l. 1. & 5. & Juvenale loquente de Mario, Satyra 8.

Nodosam posthac frangebat vertice vitem.

Plura de fustis & vitis castigatione tradidi ad Macrum, qui de hac loquitur l. *milites agrum. §. irreverens. ff. de re milit.*

5 *Est quoque lege militari.*] Hujus & sequentium legum militarium fons est, ratio disciplinæ, quæ omnia delicarum instrumenta militibus rescidit, apud Florum ex Livio epito. 57. Sed quod hic de lixis ait, adeo sanctum fuit, ne extraordinarii, quibus licebat quæ libuisset, ut de lixis ait Festus Pompejus lib. 10. equitum disciplinam corrumperent.

6 *Neve frumentum.*] De tribus enim quæ miles curare debet, hoc unum est, *ut habeat cibum paratum ad subita imperia*: quod tradit Livius Decad. 5. l. 4.

7 *Aut prædas pecorum.*] *Cum vino permutatio vetita est, ne vinum sequentibus voluptatibus*, ut ait Livius 4. Dec. libr. 6. *a disciplinæ rigore milites desciscerent.* Unde Pescennius Niger, teste Spartiano, cum in Ægypto limitanei milites vinum ab Imperatore peterent, *Nilum*, inquit, *vicinum habetis, & vinum quæritis?* Vide Erasmum in Apophth.

8 *Neve gregarius miles.*] Jumenta omnia, quo milites oneri ferendo assuefaceret, Scipio Aphricanus vendi jussit, dum exercitum ad severissimam militiæ disciplinam revocavit. Ex L. Floro dicta Epitom.

9 *Nec qui ordines.*] Dionysius Halicar. lib. 9. P. inquit, *Volero ex plebe vir fortis, qui superioribus expeditionibus ordines duxerat, tunc inter gregarios adscriptus, negabat se militem fieri debere, nullam ignominiam in militia meritum.* Quod & ipse scribit Livius 1. Decad. lib. 2. non adeo longe à fine.

1 Sem-

plina militant [1] semper cincti [2] caligatique sint, quæ quidem caligæ multiplicicibus [3] clavis munitæ erant: [4] discinctos enim, velut ignavos & militiæ minime aptos putarunt: præcinctos vero, fortes & strenuos. Quare Macedonum lex erat militaris, ut qui miles hostem non occidisset, non militari cingulo, sed capistro cingeretur: quod apud Carthaginenses servatum legimus, ut discinctos, postremos homines ducerent: [5] tametsi Aphrorum peculiaris feratur mos, fluxa tunica & discinctos incedere. [6] Quinetiam ut in expeditionem ituri milites, arma & vallum, nec

Discincti. Macedonum lex militaris.

Aphri discincti.

1 *Semper cincti.*] Vide paulo post in verbo *Discinctos enim.*

2 *Caligatique.*] Nam & *caligati* dicebantur milites manipulares. *l. de militibus. ff. de cust. reo. & l. 2. §. quod ait. ff. de his qui not. infam. & l. à caligato. C. de nupt.*

3 *Clavis.*] Juvenalis Satyr. 15. eademque ult.

Offendere tot caligatos
Millia clavorum. ———

Et Valerius Max. lib. 9. c. 1. ubi de Antigono: & Josephus libro 7. belli Judaici, ubi de nece Juliani Hecatontarchi. Indeque etiam *caligares clavi* dicti Plinio lib. 9. cap. 18. & libro 22. cap. item 22. & *caligarii* eidem Plinio libro 34. cap. 14.

4 *Discinctos enim.*] Horat. in Epodo, ode 1. in fin.

Discinctus aut perdam, ut nepos.

Quo loco Acron & Porphyrion interpretantur, *discinctus*, id est, *dissolutus, negligens, animi luxuria diffluens.* Et Persius Satyr. 3.

Non pudet ad morem discincti vivere Nattæ?

Et Satyr. 4.

Cum bene discincto cantaverit ocyma Vernæ.

Et Suet. in Augusto c. 24. in fin. *Pro cætero delictorum genere variis ignominiis affecit, ut stare per totum diem juberet discinctos.* Trevellius Pollio in Salonino Galieno. Spartianus in Severo. Servius enarrans eum locum libro 1. Æneid.

Illi se prædæ accingunt. ———

Et eum locum lib. 8. ad finem.

——— *Discinctos Mulciber Aphros.*

Vbi *Discinctos* ait, *inhabiles militiæ. Omnes enim qui militant cincti sunt, aut certe inefficaces & ignavi: ut contra, Præcinctos strenuos dicimus.* Horat.

Altius & nos ———
Præcinctis unum. ———

Vnde & Græce εὔζωνος appellatur, non qui bonam zonam habet, sed qui est strenuus. & vide Festum Pompejum lib. 5. paulo post princ.

5 *Tametsi Aphrorum.*] Virgilius eo loco, quem nuper citavimus:

——— *Discinctos Mulciber Aphros.*

Vbi Servius sic scribit, *vel habitum eorum ostendit, qui usque ad talos fluebat.* quod Plautus in Pœnulo tetigit Act. 5. Scena 5.

Quis hic homo cum tunicis longis, quasi puer cauponius?

eodemque illud Juvenalis Satyra octava:

Cum tenues nuper Marius discinxerit Aphros.

6 *Quinetiam.*] Ad Romanos redit. Est Ciceronis libro 2. Tuscul. Quæst. *Nostri exercitus primum unde nomen habeant, vides: deinde qui labor, quantique agminis: ferre plus dimidiati mensis cibaria: ferre si quid ad usum velint, ferre vallum. Nam scutum, gladium, ga-*
leam

nec non utrem, follem, scutum, gladium, tum siquid ad usum velint, interdum plus dimidiati mensis cibaria, absque servorum aut jumentorum ministerio humeris ferant, antiqui moris & exempli fuisse. [1] Illud quoque animadvertimus, nemini in Romana militia extra ordinem, etiam in provocantem, [2] contra imperium pugnare licuisse: idem Macedonibus, quibus injussu ducis aut arma capere, aut in ordines ire vetabatur. Quodque, [3] nisi militari sacramento miles adscriptus foret, hostem gladio petere, aut militare minime fas erat: perindeque in eum militaris animadversio fuit, qui hostem militiæ sacramento non adscriptus occideret, [4] aut qui classico revocatus, tardius pareret, quam qui civem aut socium injuria occidisset. [5] Ideo laudasse Cyrus dicitur militem, qui cum hostem interfecturus gladium eduxisset, classico receptui audito, ictus

Sua qui ss onera ferebant.

Pugnare extra ordinem injussu ducis non licebat.

tam in more nostri milites non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus. Tametsi imperator Alexander expeditionis tempore melius putavit, ut annonam milites in expeditionibus acciperent: nec cibum septemdecim dierum portarent, uti solebant.

1 *Illud quoque animadvertimus.*] Livius 1. Decad. lib 7. ubi loquitur de Manlio Torquato, qui adversus Gallum provocantem, non prius se obtulit, quam ejus rei potestatem à Tito Quintio Poetio Dictatore impetrasset. Et rursum eodem libro dum loquitur de M. Valerio Corvino, qui & idem fecit. Et 3. Decad. libro 3. ubi idem quoque fecit Claudius Asellus, provocatus à Jubellio Taurea Campano. Quam historiam quoque recensens Silius Italicus libr. 13. hæc scribit:

Procurrit non capitis parmi committere Martem
Sponte viri. ——

Et Livius dictæ Decad. 3. libro 5. ubi T. Quintius Crispinus provocatus à Badio, & ipso quoque Campano, à Consulibus ejus rei facultatem petivit.

GOTHOFRIDUS.

2 *Contra imperium pugnare licuisse.*] Hinc Modestinus *l. 3. §. 15. ff. de re militari. In bello* (inquit) *qui rem prohibitam fecit aut mandata non servavit, capite privatur, etiamsi res bene gesserit.*

TIRAQUELLUS.

3 *Nisi militari sacramento.*] Apud Romanos, qui sacramento non tenerentur, licet in castris versarentur: tamen nec hostes prælio lacessere, nec ferire fas erat, ut autoritate Catonis junioris scribit Plutarch. ejus rei multas rationes adferens problemate 38. Cic. de Officiis lib. primo.

4 *Aut qui classico revocatus.*] Plutarch. in Apophthegmatis Laconum ignobilium, *Lacon*, inquit, *in acie cum ensem foret in hostem illaturus, signo receptui dato non intulit: sed quodam percunctante, Cur hostem, quem ceperat, non occidisset? Quia parere, inquit, Imperatori melius est, quam hostem necare.*

5 *Ideo laudasse Cyrus.*] Plutarch. problem. 38. & ante eum Xenophon Pædiæ Cyri libr. 4. ad princ. ubi illum militem *Chrysantem* nuncupant.

1 *Sed*

Sacramenta militari non adscriptis hostem ferire aut militare fas non erat.

Juramentum legitimè militare.

Juramenti militaris forma.

ictus cohibuit, & hostem dimisit. [1] Sed prius sua sponte decuriati equites, centuriati pedites, sacramenta mutuo præstabant. [2] Paulo deinde Æmylio, & Terentio Varrone consulibus, tunc primum, quod nunquam antea factum, per tribunos militum à voluntario sacramento ad legitimum jusjurandum milites adacti fuere. [3] Quod quidem imperator præstare tenebatur primus, suo mox ordine [4] subsequebantur legati, deinde tribuni, deinde centuriones, postea decuriones, mox præfecti castrorum, demum milites: quod singulis annis Calendis Januariis denuo præstabatur. [5] Jurabant enim per deos solenne jusjurandum: postea in acta principum, se jussu consulum conventuros, [6] neque è castris, eorum injussu, quæsitis occasionibus abituros, non fugæ formidinisve causa extra ordinem recessuros, nisi [7] teli sumendi, hostis feriendi, aut civis servandi causa. [8] Neque in exercitu propève decem passuum millia, pluris argentei nummi furtum facturos: extraque hastam, ligna, pabulum, utrem, follem, siquid quod pluris esset, nacti fuissent [9] id omne ad consules

1 *Sed prius sua sponte.*] Ex Livio 3. Decad. lib. 2. & vide præterea Julium Frontinum Stratagematōn lib. 4. c. 1.

2 *Paulo deinde Æmylio.*] Ex eodem Livio ubi supra.

3 *Quod quidem Imperator.*] Magnam partem hujus ordinis accepit à Cæsare lib. 3. belli Civilis, cujus hæc verba sunt, *Princeps Labienus procedit, juratque se eum non deserturum* (de Pompejo loquitur), *eundemque casum subiturum, quemcunque ei fortuna tribuisset. Hoc idem reliqui jurant legati. Hos Tribuni militum, Centurionesque sequuntur, atque idem omnis exercitus jurat.*

GOTHOFRIDUS.

4 *Subsequebantur legati.*] Polyb. 6.

TIRAQUELLUS.

5 *Jurabant enim.*] Livius 1. Decad. libr. 3. & iterum 3. Decad. libro 2. & Servius lib. 8. Æneid. in princ.

6 *Neque è castris.*] Livius 3. Decad. lib. 2. & Julius Frontinus lib. 4. Stratagematōn cap. 1.*

GOTHOFRIDUS.

* Adde Halicarnassæum lib. 10. *se Consules secuturos in quodcunque bellum ducerent, neque signa deserturos, neque in detrimentum populi quid facturos*; adde alias formulas ex Polyb. 6. Halicarnas. 11. Liv. 22.

7 *Teli sumendi.*] Al. *cibi petendi.*

TIRAQUELLUS.

8 *Neque in exercitu.*] Ex Gellio libro 16. cap. 4. auctoritate Cincii in lib. 3. de re militari.

GOTHOFRIDUS.

9 *Id omne ad consules delaturos.*] Polyb. 6. jurabant quoque sese nihil quidquam ex præda parta aversuros interversurosve esse. Polyb. 10.

les delaturos, aut dominis reddituros. [1] Nonnunquam alio sacramento milites adactos comperimus, tunc cum ingens subeunda dimicatio foret, & in extremum discrimen res venit; [2] ut nisi victis, debellatis, fusisque hostibus victores forent, se ad castra nunquam redituros jurarent. [3] Tum illud notatum est, quod si ab universo exercitu jusjurandum consuli præstandum esset, satis fuisse, si centurio vel tribunus exercitus nomine, conceptis verbis, sublimi voce juraret, omnisque multitudo & singuli milites communi conspiratione & consensu in eadem verba silentio in se quisque juret. Hocque jusjurandum, ac si concepta verba singuli expressissent, perinde tenere, ac sanctum *Fortiter.*

TIRAQUELLUS.

1 *Nonnunquam alio sacramento.*] Livius 1. Decad. l. 2. in M. Fabio & Cn. Manlio Coss. Idem autem 3. Decad. lib. 6. tradit Acarnanes in bello adversus Aetolos conjurasse, *nisi victores se non redituros, qui victus excessisset, eum ne quis urbe, tecto, mensa, lare reciperet.* Sed & 4. Decad. libro 1. scribit, Abydenos jurejurando à sacerdotibus adactos fuisse, *neminem vivum, nisi victorem acie excessurum.* Sed & apud Cæsarem libr. 3. Belli Civilis, Labienus primum, deinde Pompejus & cæteri jurarunt, *se, non nisi victores in castra redituros.* Pausanias lib. 2. scribit Argivos dum ad bellum Trojanum proficiscerentur, jurasse *se in bello permansuros, donec vel Ilium cepissent, aut ipsi inter pugnandum occubuissent.* Superioribus autem adde inter cætera, quæ milites jurabant, id fuisse, scilicet, *se obtemperaturos ducibus, atque eorum mandata pro viribus executuros*, ut tradit Polybius libr. 6. ubi id præterea dicit, unum omnium primum in id Sacramentum speciatim deligere solitos, tum reliquos singulatim procedentes, omnia se facturos, ut primus ille.

GOTHOFRIDUS.

2 *Ut nisi victis, debellatis, &c.*] Secundo bello Punico jurabant, strenuam se fortemque operam daturos, quoad Pœni in Italia essent. 7. Val. 6. Livius 22.

TIRAQUELLUS.

3 *Tum illud notatum est.*] Paulo aliter Servius in libr. 8. Æneid. in princ. Nempe, *quod si esset tumultus, id est, bellum Italicum, vel Gallicum, in quibus ex periculi vicinitate, erat timor multus, unde nomen tumultus derivatum, tunc singulos interrogare non vacabat. Qui erat ducturus exercitum, ibat ad Capitolium: & exinde proferens duo vexilla, unum roseum, quod pedites evocabat: & unum cæruleum, quod erat equitum (nam cæruleus color est maris, à cujus Deo equum constat inventum.)* Qui vult Rempublicam salvam esse, me sequatur. *Et qui convenissent, simul jurabant.*

GOTHOFRIDUS.

Tum illud notatum est.] Est & illud notandum, duplex jusjurandum exactum fuisse: unum ab adigendis, alterum ab exactis. Senec. 15. epist. 96. Primæ militiæ vinculum est religio & signorum amor & deserendi nefas. Deinde facile cætera exiguntur, mandanturque ad jusjurandum adactis.

Lacedæmonii. sanctum & illibatum haberi. [1] Apud Lacedæmonios vero milites hoc etiam juramentum præstare soliti sunt, eosdem cum imperatore amicos inimicosque habituros, utque bonorum malorumque firma consensio inter eos & fœderatio esset. [2] Neque omittendum, quod de Atheniensibus memoriæ proditum est, qui cum propter quotidianas contentiones, & violatum jus gentium, infensi Megarensibus & animo hostili essent, quoties milites solito militari sacramento adigebant, hoc etiam jusjurandum illos subire coëgisse, se intra militiæ tempus quotannis quoquo modo possent, Megarensium agros finesque infesto exercitu invasuros, & pervastatis agris, nihil intactum relicturos, atque in eos omni clade belli grassaturos.

Atheniensium militum in Megarenses conceptum juramentum.

TIRAQUELLUS.

1 *Apud Lacedæmonios.*] Id si apud illos moris fuit, inde ortum conjicio, quod cum in urbanarum tribuum quilibet quinquagenarii octo essent, duces militis peregrini, ut testatur Xenophon de Rep. Lacedæmoniorum, extraneum vel mercenarium militem jurejurando adigere ad eorum fidem oportuit, & religione juramenti in officio continere.

2 *Neque omittendum.*] Id ex Plutarcho in Pericle.

CAPUT XXI.

Dissensio inter duos ludi professores super verbo, Invenio & Reperio, contra observationes Grammatici cujuspiam.

AMbulabamus in littore dum Neapoli essemus, æstivo anni tempore, cum jam advesperasset, ego & Junius Antonius, & plerique studiosi paribus disciplinis dediti, qui illuc ociandi causa advenerant. Cumque duos ludi literarii professores, super verbo Reperio & Invenio, gravi contentione inter se jurgantes disceptantesque videremus, libuit eorum disceptationi interesse. Atque ex his alter, cum Invenire diceret esse, impenso labore rem diu quæsitam assequi: reperire vero, rem non quæsitam, sed forte oblatam, nancisci, idque Ovidii auctoritate, qui in suo majori carmine dum Inachum natam Io quærentem facit,

facit, post longos & irritos labores his verbis illam affatur, Tu non inventa, reperta es. Quos ipse versus sic explicabat, ut diceret, te ego cum diu quæsierim, non inveni, sed casu oblatam comperi. Ovidium ergo de significatu verbi contra illum dijudicare asserebat, qui verbum Reperio casus facit, non operæ. Quoque minus dubites, inquit ille, habes Latinæ linguæ doctorem non ignobilem. Nec mora, commentatiunculas quasdam Grammatici hominis non incuriosi, quas secum adduxerat, è sinu togæ depromit, in quibus ita scriptum erat: Excogitare consilii est, reperire vero fortunæ. Unde Ovidius: Tu non inventa, reperta es. Hæc cum ille & pleraque legisset, reclamabat alter, Doctorem istum nec verba nec mentem Ovidii intelligere quisse, labique errore manifesto. Siquidem reperire, est cum labore aliquid quæsitum assequi, deductum ex re & pario. parere enim est cum labore quærere: unde pecunia parta, cum labore quæsita dicitur: imo eundem Ovidium, quem in medium ille adduxerat, eodem versu significantius contra demonstrare: Tu non inventa, sed reperta es, inquit, quasi, ego te non casu & fortuna nactus sum, sed studio & labore quæsitam reperi. Quod & alio versu eundem exploratius significare ajebat: Examinansque artus primo, mox ossa requirens, Reperit ossa tamen. Præterque hanc Ovidii auctoritatem, idem apud auctores probatissimos usu continuo observari. Q. Curtius: Quippe Euphrates, inquit, altum limum vehit, quo penitus egesto, vix sufficiendo operi firmo reperiunt solum. Et idem: Quia duces asservati profugerant, misit qui conquirerent, nec reperti. Suetonius in Cæsare: Idque eo studiosius facerent, quod aliquantum vasculorum operis antiqui scrutantes, reperiebant. Vides, inquit ille, reperire esse operæ & consilii, non autem fortunæ: Atque alter cum contra tenderet, & voce immodica obstreperet, eadem sæpius & quædam nugalia repetendo, cupidus ego istius doctoris men-

Laurentium Vallam ait Elegantiarum suarum, lib. 5. cap. 1.

Reperio unde.

tem plane perspicere, accipio libellum à manibus magistri, atque in eo lego pleraque nimium audacis doctrinæ & confidentis. Namque eo processit, ut singulos ferme veterum probatissimos, quorum vestigiis nobis inniti operæ precium est, à præscripta à se lege & dicendi norma dissidentes, taxare non fuerit veritus. Præter quæ in eo admiratus sum, Offendo & Nanciscor fere idem esse, quod procul à vero esse aperte liquet. Etenim si reperire est aliquid impenso studio invenire, ut est modo ostensum: nemo fere quisquam id in verbo nanciscor & offendo inveniet. Siquidem verba hæc haud dubie sub casu & fortuna sunt. Præterea qui rem exquisitius pensabit, inveniet nancisci id frequentius notare, rem scilicet forte oblatam, data occasione assequi & habere. T. Livius tertio ab urbe condita: Pacuvius, inquit, Calanus malis artibus nactus opes. Idem, castris ponendi dispersos nactus. Cæsar, idoneam tempestatem nactus dixit, id est, assequutus. Id quod Festo Pompejo auctore scientissime probatur, qui verbo nanciscor, significatum assequendi potius, quam inveniendi, in suis commentariis tribuit, & plerisque veterum auctoritatibus, in quibus si nancisci invenire dixeris, profecto absurde & imperite loqueris. Hæc & pleraque in eo cum legissem, cum me jam tæderet, librum restituo, atque illos invicem altercantes disceptantesque relinquo.

Offendo, & Nanciscor.

CAPUT

TIRAQUELLUS.

ID caput ex his est, quibus Laurentium Vallam innominatim, ut semper alias, taxat. Cujus locus est Elegantiarum lib. 3. cap. 2. quo ipse Valla contendit interesse inter hæc verba *invenio* & *reperio*, ut illud sit rei *perquisitæ*, hoc *oblatæ*: Alexander autem, multis antiquorum scriptorum testimoniis, probat reperire de re *perquisita* dici. Quibus * addes Plautum in Cistellaria:

Requirens servus reperit, quem projecerat.

Et in Trinummo:

Non monstrare possim istos homines, quos tu quaeritas, quod ad exemplum est,

Conjectura si reperire possumus.

Terent. in Phor.

Sed ubi Antiphonem reperiam: aut qua quaerere insistam via?

Ubi Donatus interpres id non obscure animadvertit. Et rursus in Hecyra:

Perpol quam paucos reperias meretricibus fideles evenire amatores.

Quo etiam in loco ipse Donatus,

Apprime

Aptum, inquit, *verbum ad veritatem, & idcirco non dicit, pauci sunt, sed paucos reperias quaerens: non autem reperitur, nisi quod quaeritur: non quaeritur, nisi quod positum non sit.* Et Sueton. in Augusto cap. 94. *Et diu quaesitus tandem in altissima turri repertus est.* De verbo autem *invenire*, quod etiam dicatur de re non quaesita, probat apertissime illud Senecae in l. 6. de beneficiis, *Transeuntem Platonem, quem non quaesierat, invenit.* Illud autem Ovidii:

Tu non inventa, reperta es.

est ex lib. 1. Metamor.

GOTHOFRIDUS.

* *Quibus addes Platonem.*] Et his rursus addes: *Inveniri* ea proprie dici, quae fortuna dedit, tametsi isti rei inveniendae operam non dedimus. Sic Tryphoninus, *Thesaurum inveniri* dicit *l. 63. §. 3. ff. de acquir. rerum dominio.* Et Justinianus §. 37. *Instit. de rerum divis. casu fortuito thesaurum inveniri.* Interdum tamen *thesaurus repertus* dicitur, tametsi casu, ut *l. unica. Cod. de Thesaur.*

CAPUT XXII.

*Ex quibus victoriis olim consules, & deinde sequuti duces * triumphare consueverint.*

VEteres Romanos olim [1] non ex quibuscunque victoriis triumphare consuevisse, sed cum bellorum & victoriarum causae eo munere dignae viderentur, triumphos egisse accepimus. Causae triumphorum licet à prima origine exiles fuerint atque tenues, quippe quia exiguis viribus & parva manu rem agebant: postea, aucto dilatoque imperio, majores certioresque fuere, ut ad triumphi munus quisquam aspiraret. [2] Cum Vejentes olim Tarquiniensesque pro Tarquiniis contra Romanos movissent arma, & velut aequo Marte utrinque pugnatum foret, quod uno plus Hetruscorum in acie cecidisset, nec hostium quisquam postera die in conspectu erat, digna res triumpho visa fuit. Itaque

Causae triumphorum à prima origine exiles.

GOTHOFRIDUS.

* *Triumphare consueverint.*] Quod tamen victores expetebant: Verum huic lege occursum fuit potentium cupiditati, hoc constituto, ut ne quis triumpharet, nisi qui quinque millia hostium una acie cecidisset. 2. Valer. 8. Dio. 37. Caeterum quoniam & adversus hanc legem victores plerumque de numero hostium caesorum mentiebantur, lex superior alterius legis adjutorio fulta est, hoc addito: *ut quam primum victores Imperatores urbem intrassent, apud Quaestores urbanos jurarent, de utroque numero* (hostium nimirum caesorum, & amissorum civium) *vere ab his senatui esse scriptum.* Valerius illo loco de Triumphis. Alia quaedam v. apud Isid. 18. cap. 2.

1 *Non ex quibuscunque victoriis.*] Triumpho adsimilis *Ovatio*, de qua vide Gell. 5. c. 5. & lib. 6. cap. 17. infr. apud hunc auctorem.

TIRAQUELLUS.

1 *Non ex quibuscunque victoriis.*] Vide Valer. Max. lib. 2. c. 3. in princ.

2 *Cum Vejentes.*] Livius 1. Decad. lib. 2.

Itaque Valerius consul, quamvis collega morte sublato, de Vejentibus Tarquiniensibusque triumphum egit. [1] Et P. Valerius, & T. Lucretius consules cum infesto exercitu in agrum Sabinum profecti, primo vastatione, mox prælio ita hostium opes afflixissent, ut nihil inde rebellionis timeri posset, triumphantes urbem iniere. [2] Quinetiam ex deditis & non captis urbibus, aut hostibus fusis & aversis, stante dictatore, à consulibus sæpe triumphatum est. [3] De Priverno [4] & Pometia, [5] deque Sabinis & Samnitibus, etsi non vi captis, sed in deditionem acceptis, triumphare licuit: propterque aversos & palatos hostes, [6] C. Petilius consul, dictatore Q. Servilio Hala, de Tiburtibus & Gallis triumphavit. [7] Et Cornelius & Bebius consules, quod Ligures Apuanos, non expectantes bellum, in deditionem acceperunt, & [8] ad duodecim millia in alias terras traduxerunt, de Liguribus velut acie victis, triumpharunt. Procedente mox tempore, cum propagato imperio, cum hostibus validioribus, magnis utrinque viribus bella agerentur, [9] cautum fuit, ne cui triumphum, nisi quinque hostium millia cecidisset, & justa acie magnas copias fudis-

Triumphorum causæ viles abrogatæ.

1 *Et P. Valerius.*] Hæc prope ad verbum sunt Livii eodem lib. 2. Decad. 1.

2 *Quinetiam ex deditis.*] Ut patet ex his quæ sequuntur.

3 *De Priverno.*] Ex Livio 1. Decad. libr. 7.

4 *Ex Pometia.*] Ex eodem ejusdem Decad. lib. 2.

5 *Deque Sabinis.*] Postea quam se Collatia Sabinorum urbs per legatos dedidit, bello Sabino perfecto, Tarquinius triumphans Romam rediit. Livius lib. 1. Decad. 1.

6 *C. Petilius.*] Livius 1. Decad. l. 7. docet hîc legendum *C. Petilius Balbus*, qui cum M. Fabio Ambusto consul fuit. Claudius enim Petilius Marci Valerii Corvini in consulatu collega, nihil quidquam memorabile refertur edidisse, quo triumphum adipisceretur.

7 *Et Cornelius & Bebius.*] Livius 4. Decad. l. 10. ubi dicit hos omnium primos nullo bello gesto triumphasse.

8 *Ad duodecim millia.*] Legendum *quadraginta millia* ex Livio ubi supra. Et adde superioribus Sp. Cassium Consulem, Volscis & Herminis deditis, petiisse, & obtinuisse triumphum: gratia magis usurpantem eum honorem, quam jure postulante: quippe qui nec urbes ullas expugnaverat, nec hostem acie fuderat, nec triumphi ornamentum, captivos ullos habebat, aut spolia, quæ in pompa traduceret. Hæc enim de eo scripsit Dionysius Halicar. lib. 8.

9 *Cautum fuit ne cui triumphum.*] Valerius Max. libr. 2. cap. 3. in princ. At Paulus Orosius lib. 5. cap. 2. dicit *legem fuisse Romæ, ut quisquis quinque millia hostium peremisset, triumphandi haberet potestatem.*

fudisset, decernere liceret. Cujus rei fidem apud quæstores, ut quid laboris exhaustum, quidve cædis, noscerent, amplissimo testimonio facere oportebat. Idque non ab re visum. [1] Erat enim triumphus ingens honorum cumulus, quem multi duxerunt maximum vitę bonum, quo nisi magnis conatibus devictis perduellibus, victores bello duces honestabant. [2] Utque nisi pro aucto imperio, non pro recuperatis his, quæ bello amissa erant, triumphus cuiquam decerneretur. [3] Quinetiam nisi suo ductu & auspicio, ac in sua & non aliena provincia, eaque pacata, & nullo manente bello, imperatóres hostes profligassent & vicissent, triumphare nemini licuit. [4] Ideo Livio & Nerone consulibus [5] devicto ad Metaurum Hasdrubale, Livius qui in sua provincia rem gesserat, de Hasdrubale & Pœnis justissime triumphavit. Nero autem, qui potior victoriæ causa fuit, quod in aliena provincia suppetias collegæ dederat, ovans in urbem vectus est. [6] Exque duobus consulibus eandem pro-

Triumphus quibus admittebatur.

1 *Erat enim triumphus.*] Nam & Scipio Africanus apud Livium 3. Dec. lib. 10. dicit, *Nihil magnificentius quicquam triumpho apud Romanos esse.*

2 *Utque nisi pro aucto imperio.*] Valerius Max. l. 2. cap. 3. ubi de Q. Fulvio & M. Marcello loquitur, & Plutar. in Pompejo.

3 *Quinetiam nisi suo ductu.*] Valerius Max. ubi supra post princ. & Livius 4. Decad. libro 1. ad finem. ubi cum L. Furius Prætor triumphum ex Gallis peteret, majores natu Senatores negabant, quod alieno exercitu & aliena provincia rem gessisset, magnaque pars Senatus nihil præter res gestas, & an in magistratu, suisque auspiciis gessisset, censebant spectare Senatum debere: evicit tamen Furius ut triumpharet. Idem ejusdem Decad. libr. 4. refert Appium Claudium Prætorem ob rem feliciter gestam adversus Celtiberos, ovantem fuisse Vrbem ingressum. Caussam autem triumphi negandi Senatui fuisse, quod alieno auspicio, & in aliena provincia pugnasset. Vellejus Paterculus lib. 2. *Lepidus, inquit, cum difficultate locorum, & cum vi hostium luctatus, magna cum clade obsistentium, excisis agris, exustis ædificiis, cæsis viris, lætus victoria, prædaque onustus pervenit ad Cæsarem, & ob ea, quæ si propriis gessisset auspiciis, triumphare debuerat, ornamentis Consularibus, consentiente cum judicio principum voluntate Senatus, donatus est.*

4 *Ideo Livio & Nerone Coss.*] Valer. Max. lib. 4. cap. 1. & Livius 3. Decad. lib. 8. ubi tamen ipsum quoque Neronem triumphasse dicit: sed equo invectum, & sine militibus. Alterum autem quadrigis invectum & cum militibus.

GOTHOFREDUS.

5 *Devicto ad Metaurum Hasdrubale.*] Horatius: *Testis Metaurum flumen & Hasdrubal devictus.*

TIRAQUELLUS.

6 *Exque duobus Coss.*] Hæc omnia ad seq. clausulam sunt Livii 1. Dec. l. 5.

provinciam sortitis, contraque eosdem militantibus, uni triumphum decretum, quod hostes fusius egerat, ejusque ductu & auspicio parta victoria fuerat, alteri negatum legimus. L. Valerio Potito & M. Manlio consulibus, quod contra Æquos in Algido prospere rem gessissent, Valerio triumphus, quod perseverantior in hoste persequendo, instando, urgendoque fuerat: Manlio vero, ut ovans urbem iniret, à senatu datum est. [1] Fuitque animadversum, quod tametsi victis, fugatisque hostibus, res triumpho dignas imperatores gessissent; si tamen neque dictator, neque consul aut prætor excercitui præfuissent, neque legitimum haberent magistratum, cujus ductu & imperio victi essent & profligati, triumphare nemini fas erat. Propterea [2] L. Cornelio Lentulo, magnis rebus gestis, negatus triumphus fuit, quod proconsul Hispaniam provinciam, non consul obtinuisset. Tametsi [3] Scipionem proconsulem, & cui sæpe prorogatum imperium fuerat, de Hannibale & Pœnis: [4] & Cneum Manlium de Gallogræcis, [5] Paulumque Æmylium de [6] Ingaunis [7] Liguribus, [8] & Pompejum Magnum de Sertorio, proconsules egisse triumphos legamus. Per-

1 *Fuitque animadversum.*] Plutarch. in vita Scipionis. Livius 3. Decad. l. 8. & alio loco, quem mox citabimus.

2 *L. Cornelio Lentulo.*] Livius 4. Decad. lib. 1.

3 *Scipionem proconsulem.*] Livius 3. Decad. lib. 8. & alibi sæpe duobus libris sequentibus. & Plutarchus in vita illius. Atque alterum Scipionem Proconsulem: scilicet, P. Cornelium Scipionem & de Liguribus triumphasse tradit Livius 4. Decad. libro 6.

4 *Et Cn. Manlium de Gallogræcis.*] L. Florus Epit. 2. in Bello Gallogræco scribit negatum fuisse triumphum ob victoriam Gallogræcorum, deque ea contentione refert complura Livius Dec. 4. lib. 8. & demum lib. sequ. post princ. sic ait, *Ad tertium Nonas Mart. Cn. Manlius Vulso de Gallis qui Asiam incolunt triumphavit.*

5 *Paulumque Æmylium.*] Livius 4. Decad. libro 10.

GOTHOFRIDUS.

6 *Ingaunis.*] Ab his *Albingaunum* Liguriæ oppidum, Melæ libro 2.

7 *Liguribus.*] Etsi Livius libro 40. scribat fuisse eo die 15000. Ligurum cæsa, Triumphi tamen non meminit, sed supplicationis ad omnia pulvinaria per triduum decretæ.

TIRAQUELLUS.

8 *Et Pompejum Magnum de Sertorio.*] Plutarchus in vita illius, & Valer. Max. libr. 8. cap. 16. Et adde M. Acilium etiam Proconsulem de rege Antiocho & Ætolis triumphasse, apud Livium 4. Decad. libr. 7.

1 *Per-*

[1] Perraro enim alicui triumphare permissum fuit, qui sine justo imperio rem gessisset: [2] præter Pompejum Magnum, qui tametsi in senatum per ætatem admissus non fuisset, eques Romanus adhuc, id quod contigit nulli, devicto in Aphrica Domitio, triumphavit: [3] cui hoc ferunt præcipuum contigisse, quod è tribus orbis partibus speciosos egerit triumphos: [4] sicut Camillo, qui tres triumphos una egit, triplici victoria ovans. [5] Sed nec eum, qui magnis perpessis cladibus, & nimium cruenta victoria esset potitus, tanquam lugubri, & parvi compendii, quod multis funeribus, non multis commodis rempublicam affecisset. [6] Propterea Valerio consuli, victori contra Gallos, ob cladem exercitus, negatus triumphus fuit: cum magis dolor civibus amissis, quàm victoria hostibus fusis prævaluisset. [7] Nec eum qui exercitus Romam non deportasset, nisi perdomitam pacatamque provinciam successori dedisset, more majorum. [8] Est tamen memoriæ proditum, nonnunquam stantibus consulibus prætorem, qui in sua provincia res gesserat, hostesque fuderat, etiam sine consulibus triumphasse: [9] duosque consules de eisdem hostibus parta victo-

Pompejus Magnus eques ad hoc triumphavit.

Camillus tres triumphos una egit.

1 *Perraro enim.*] Livius 3. Decad. libro 8. ubi de triumpho P. Scipionis. Valer. Max. lib. 2. cap. 3. ubi de eodem Scipione loquitur.

2 *Præter Pompejum Magnum.*] Plinius libro 7. cap. 26. & Lucius Florus Epitome Livii lib. 89. Valerius Maximus lib. 8. cap. 16. Plutarchus in Mario non semel. & de eo quoque Hircius in Bello Africano, *Adolescentulus,* inquit, *atque eques Romanus triumpharet.*

3 *Cui ferunt præcipuum.*] Vide Plinium lib. 7. cap. 26.

4 *Sicut Camillo.*] Plutarchus in vita illius. Livius 1. Decad. l. 6. post princ.

5 *Sed nec eum.*] Valer. Max. libr. 3. cap. 2. & 3. ubi de P. Scipione.

6 *Propterea Valerio Conf.*] Paulus Orosius historiarum libro 4. cap. 9. in princ. Sed & ob eandem caussam denegatus est M. Attilio Regulo, Consuli, ob amissa multa millia militum adversus Samnites, apud Livium 1. Decad. libr. 10.

7 *Nec eum, qui exercitus.*] Livius 4. Decad. libro 9. ubi de L. Manlio Proconsule petente sibi decerni Hispaniam. *Rerum,* inquit, *gestarum magnitudo impetrabilem faciebat, exemplum obstabat, quod ita comparatum more majorum erat, ne quis, qui exercitum non deportasset, triumpharet, nisi perdomitam pacatamque provinciam tradidisset successori: medius tamen honos Manlio habitus ut ovans Urbem iniret.*

8 *Est tamen memoriæ proditum.*] Id satis constat ex iis, quæ diximus supra in verbo, *Quinctium.*

9 *Duosque consules.*] Nam & C. Claudius Nero & M. Livius Coss. simul triumpharunt, ex Livio 3. Dec. libro 8.

victoria triumphantes urbem iniſſe. [1] Neque negaverim, non ſemel, ſed pluries in eodem magiſtratu, & contra eoſdem hoſtes, propter res feliciter geſtas, magnis ſæpe ducibus triumphare permiſſum, quodque à principio urbis, non curru triumphali, nec equo vehi triumphantes, ſed pedibus incedere aſſueverant. Poſtea equo vecti, [2] demum curru [3] quadrijugo triumpharunt. [4] Tametſi Romulum de Acrone Ceninenſium duce, curru quatuor equorum triumphaſſe Dionyſius aſſeverat. [5] Ac ex duobus imperatoribus in magiſtratu poſitis, illi qui in ſupremo gradu eſt, ſoli triumphare permiſſum. Ideo conſul cum dictatore aut prætore non triumphat, ne minor poteſtas majori æquata videatur, neve auſpicia quæ majoris magiſtratus ſunt, cum minoribus confundantur, [6] licet dictatorem & magiſtrum equitum una triumphaſſe ſæpe legamus. [7] illud denique ex annalibus conſtat, Romanum civem, quamvis reipubl. pernicioſum & infeſtum, ſi bello victus foret, in triumpho deferri

Triumphantes initio urbis pedibus incedebant.

Rom. civem in triumphū ducere non licebat.

1 *Neque negaverim.*] Ego reperio Petilium conſulem de Gallis Tyburtibuſque geminum triumphum egiſſe, apud Livium Decad. 1. l. 7. & C. Mario duos triumphos ex geſtis in eodem magiſtratu oblatos fuiſſe. Florus ex Livio Epit. lib. 68.

2 *Demum curru quadrijugo.*] *Camillus Dictator primus curru equis albis juncto, Urbem invectus triumphans ingreſſus eſt.* Livius Decad. 1. lib. 5.

GOTHOFRIDUS,

2 *Demum curru.*] Dux vero ſuperatus ferculo imponebatur, & ante currum triumphantis agebatur. Seneca ad Marciam 13. Paulus in triumpho victum ante currum egit Perſen. Idem de vita beata. 25. *In alienum imponat ferculum exornatmeus victoris ſuperbi ac feri victoriam.*

3 *Quadrijugo triumpharunt.*] Is vero qui currum triumphantis ſequebatur à tergo, Triumphanti ſuggerebat, *Reſpice poſt te, Hominem memento te.* Tertullianus Apologetico. Arrianus 43. Epicteti 24. Plin. 28. c. 4. *Carnificem* cum fuiſſe colligas ex Iſidori 18. cap. 2.

TIRAQUELLUS.

4 *Tametſi Romulum.*] Dionyſius Halicarn. libro 2. *triumphaſſe* Romulum ait, quem tamen *duplici victoria ovantem* Livius appellat Decad. 1. lib. 1.

5 *Ac ex duobus imperatoribus.*] Valer. Maximus libr. 2. cap. 3. non multo poſt princ. ubi loquitur de Luctatio conſule & Valerio prætore.

6 *Licet Dictatorem.*] Fuere certe illi diſparis poteſtatis, ut edocet Livius Decad. 3. lib. 2. & 8.

7 *Illud denique.*] Ideo cum *A. Cornelius Coſſus Dictator triumphavit invidioſo magis triumpho quam glorioſo, fremebat populus non deſuiſſe tantum ſuperbit, quod M. Manlius ante currum ſit ductus,* inquit Livius 1. Decad. l. 6.

1 *Quad-*

deferri non licuisse: [1] quodque si contra piratas, servos aut fugitivos, vel aliud genus hominum Romano nomine indignum, bellatum foret, tanquam belli causa erubescenda, quamvis parta victoria, aut hostibus fusis, aversisque, nemini triumphare licere. [2] Contra vero cives bello victos, quia lugubris victoria est, ipseque dux minime Imperator censetur, licet bene gerendæ rei occasione data, neque ovare, neque triumphare, vel supplicationes cuiquam decernere, dum respubl. stetit, unquam permissum fuit, nisi post aliquot ætates, cum [3] Aurelianus Augustus de Tetrico viro senatorio (quem in oriente vicerat) & Zenobia muliere triumphavit. [4] Apud Græcos vero servatum diu est, ut qui imperator hostem fugasset, trophæo donaretur: qui occidisset, aut funditus evertisset, triumpho, vel encomio & peplo. [5] Fuisse autem peplum, velum *Græcorum triumphi.* *Peplum*

1 *Quodque si contra piratas, servos, aut fugitivos.*] Neque enim illi hostes erant populi Romani. *l. hostes sunt. ff. de capt. & postlimin. rever.* Leges tamen M. Crassum divitem cum Pompejo & Cæsare Triumvirum, quod duodecim millia gladiatorum fugasset, qui in Campania duce Spartaco insurrexerant, ovantem Urbem ingressum fuisse.

2 *Contra vero cives.*] Ex Val. Maximo lib. 2. cap. 3. ubi loquitur de P. Scipione & M. Marcello. Sed Herodianus lib. 3. scribit Septimium Severum Imperatorem, recusasse triumphum ex civili victoria Juliani, Nigri, & Albini devictorum, quod & ipsum dicit Ælius Spartianus in vita illius, *Ne*, ut dicebat, *videretur de civili triumphare victoria.* Scribit tamen Tacitus lib. 20. non multo post princ. *Multaque data triumphalia de Civili bello, idque cum multo honore verborum.*

3 *Aurelianus Augustus.*] Flavius Vopiscus in vita illius, & Trebellius Pollio in vita Zenobiæ.

4 *Apud Græcos.*] Id probatur ex iis quæ sequuntur: sed non omittam id magna ex parte sumptum fuisse ex Servio libro 10. Æneid. in eum locum:

—— Voveo prædonis corpore raptis
Indutum spoliis, ipsum te Lause trophæum
Ænea. ——

Dictum est, inquit, *trophæum* ἀπὸ τοῦ τρέπεσθαι, *id est, ab hostium conversione. Unde qui hostem fugasset, merebatur trophæum: qui autem occidisset, triumphum,* ἀπὸ τοῦ θριαμβεύειν, *id est, ab exultatione.* Idem quoque Servius in lib. 11. Æneid. quo loco citabimus infra, in verbo, *Vel insignem arborem. Pinus* (ait) *victoriæ triumphus debetur.*

5 *Fuisse autem peplum.*] Id quoque ex eo probatur, quod statim ex Plutarcho dicetur, de Atheniensibus, & quod Virgilius scribit in Cyri post princip.

Sed magno intexens (si fas est dicere) peplo,
Qualis Erichthoniis olim portatur Athenis,
Debita cum castæ solvuntur dona Minervæ.

Et paulo post,

Ergo Palladiæ texuntur in ordine pugnæ,

Magna

lum in quo qui facinora gesserant fortia, singula egregie gesta, atque accerrima prælia & maxima effingere, illudque pro immortali memoria exponere palam, & templis dicare assueverant, scriptores produnt: [1] in quo Deorum imagines, sæpe clarissimorum virorum gesta effingebant. [2] Quare Athenienses Antigoni & Demetrii imagines cum Jove & Pallade effinxere in peplo. [3] Nonnulli peplum eximii candoris vestem sine manicis, aureis distinctam clavis, fuisse autumant: [4] quam quinto quoque anno apud Hylen mulieres sex & decem Junoni contexebant. [5] Encomion vero carmen in victoris laudem editum ad immortalitatem, quo ipsius res gestæ magnificæ, illustri præconio canebantur, quod [6] epinicion vocant: [7] trophæum vero monumentum dixere nunc marmoreum, modo æneum, cum inscriptione & titulis ævo perpetuo duraturis. Nonnunquam, si materia non suppetebat, [8] lapides in ingentem

Encomium. *Epinicion.* *Trophæum.*

Magna giganteis ornantur pepla trophæis:
Horrida sanguineo pinguntur prælia succo.

1 *In quo deorum imagines.*] Et hoc quoque ex ipso Plutarcho.

2 *Quare Athenienses.*] Plutarchus in Demetrio.

3 *Nonnulli peplum.*] Scilicet Lactantius Placidus interpres Statii libr. 10. Thebaidos, non adeo longe à princ. Sed tu de hujusmodi vocabuli significatione, vide omnino nostras leges Connubiales l. 3. inter ornamenta muliebria.

4 *Quam quinto quoque anno.*] Vide ipsum Lactantium.

5 *Encomion.*] Menander in Artibus. Et ea voce in hac significatione usus est Plutarchus in Fabio Maximo.

6 *Epinicion.*] De hoc Suetonius in Nerone cap. 43. *Revocatisque ad pœnitentiam defectoribus, sequenti die lætum inter lætos cantaturum epinicia, quæ jam nunc sibi componi oporteret.* Et lib. Machabæorum 2. cap. 8. *Et cum epinicia cantarent in Hierosolymis.* Vbi Nicolaus Lyrensis non male interpretatus est, *solemnitates pro victoriis.* Et hoc apud Græcos usus est Plutarchus in Romulo. Hincque Demosthenes τὰ ἐπινίκια θύειν, pro, victimas ob partam victoriam immolare. Aliter autem accepisse videtur Plato in Symposio, ubi ita facit loqui Socratem: χθὲς γὰρ αὐτὸν διέφυγον τοῖς ἐπινικίοις φοβηθεὶς τὸν ὄχλον.

7 *Trophæum vero monumentum dixere.*] Cicero, aut quisquis is est, ad Herennium lib. 4. Ad id autem quod dicit hic, *cum inscriptione & titulis*, spectat illud Virgilii lib. 11.

— *Inimicaque nomina figi.*

Vbi Servius, *Dicit, ait, affixos trophæis titulos cum nominibus acciserum.* Ego de ruderibus trophæi, quod C. Marius ad aquas Sextias erexit. Amplius didici & ex opere testaceo constructa trophæa, quibus affigi exuvias promptius, quam marmoreis, faciliusque fuit.

8 *Lapides in ingentem cumulum.*] Herodotus libro 7. Quem locum ubi tenuere Barbari, lapideum illic titulum imposuerunt.

1 *Vel*

gentem cumulum aggerendo, [1] vel insignem arborem excisis ramis, [2] ubique hostium spolia statuendo in memoriam posteritatis, bonis & fortibus viris pro trophæis erigebant. [3] Tametsi qui primi ex Græcis æneum aut lapideum statuere trophæum, non magnopere probati fuerint, quod regum tantum nomina illis inscriberent, nec militum operam aut fortitudinem, quibus victoria parta fuerat, annotarent. [4] Fuitque moris in locis quibus cum hostibus decer-

Trophæa quibus statuerentur, & quo loco.

1 *Vel insignem arborem excisis ramis.*] Ex Virgilio lib. 11. Æn. ad princ. cujus hi versus sunt:

Ingentem quercum, decisis undique ramis,
Constituit tumulo: fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuvias, tibi magne trophæum
Bellipotens: aptat rorantes sanguine cristas,
Telaque trunca viri, & bis sex thoraca petitum,
Perfossumque locis: clypeumque ex ære sinistræ
Subligat, atque ensem collo suspendit eburnum.

Et Juvenalis Satyra 10.

Bellorum exuviæ, truncis affixa trophæis
Lorica, & fracta de casside buccula pendens.

Et quæ sequuntur. Et Suetonius in Caligula cap. 45. *Truncatisque arboribus & in modum trophæorum adornatis.* Et Plutarchus in Romulo, ubi ipsius trophæum de Acrone, Ceninensium rege, describit. & in Marcello, ubi de triumpho Gessatarum. & in Nicia non multo ante fin. Et Claudianus libr. 1. in Ruffinum,

Festinate urgete manus; meus ecce paratur
Ad bellum Stilico, qui me de more trophæis
Ditat, & hostiles suspendit in arbore cristas.

Et Prudentius lib. 2. in Symmachum,

Et suspensa gravi telorum fragmina trunco.

Et Sidonius Apollinaris in Panegyrico Majorani, post principium.

Ista micant clypeo, cuspis trabe surgit eburna
Ebria cæde virûm, propter Bellona trophæum
Extruit, ut quercum captivo pondere curvet.

GOTHOFRIDUS.

Vel insignem arborem.] Picturæ trophæorum plerumque etiam tales. Nam spolia capta in stipitibus fixa, trophæa dicebantur, teste Nonio. Hinc Minutius Felix in Octavio: *Trophæa vestra victricia, non tantum simplicis crucis faciem, verum & adfixi hominis imitantur.* Tertullianus Apologetico: *sed & victorias adoratis, cum in tropæis cruces sint intestina tropæorum.*

2 *Ubique hostium spolia statuendo.*] Adjectis Titulis hostium devictorum aut gentium superatarum. Plutarchus libro de Fortuna Romanorum, ubi de Sylla loquitur. Tacitus 11. Dion. 37. cap. 3. Plinius 20.

TIRAQUELLUS.

3 *Tametsi qui primi ex Græcis.*] Plutarchus in Problem. cap. 36. Diodorus autem Siculus libr. 3. in oratione Nicolai Syracusii, scribit priscos Græcos in victoriis bello partis curavisse, ne lapidea, sed lignea potius trophæa erigerentur, ut his brevi tempore consumptis, quam celerrime auferrentur è medio monumenta discordiæ.

4 *Fuitque moris.*] Id probatur ex iis exemplis, quæ mox subjiciuntur.

1 Et

certassent & vicissent, aut aliqua insigni clade affecissent, ibi victores duces pro monumento laudis cum ampla inscriptione trophæum ponere, & fortium factorum posteris dare memoriam. Quare Pericles novies patria victor, trophæum posuit: [1] & aliud Agesilaus inter Anthracem Nartheriumque erexit. Lacones, quod Persas parva manu vicissent, porticum Persicam de manubiis trophæi loco extruxere. Idem contigit [2] Fabio Æmyliano, qui ad Rhodanum devictis Gallis, ex candido lapide velut monumentum magnæ laudis trophæum tulit. [3] Sylla contra Archelaum potitus victoria, fixit stemma, in quo Martem, Victoriam, & Venerem, & se venustum inscripsit. [4] Marius vero de Jugurtha & Cimbris duplici est trophæo donatus. [5] Metellus autem devicto Sertorio aureum sibi poni jussit. [6] Quod & Flaminius de torquibus Gallorum aureum statuit, cum elogiis monumentorum cladis illatæ. [7] Claudius quoque devictis Boiis, ex torquibus Gallorum unum magni ponderis in Capitolio donum posuit, index victoriæ & triumphi. [8] Sicut Octavius, qui ex auro rostratæ columnæ in foro trophæum fixit. Cer-

Trophæa diversa variarum gentium, ex diversis causis.

1 *Et aliud Agesilaus.*] Xenophon in oratione de laudibus ipsius Agesilai, & Plutarch. in Apophth. Laconicis, & in vita illius. ubi etiam non multo post tradit Bœotios juxta Itoniæ Minervæ sacrum trophæum erexisse, Atheniensibus ibi prælio victis.

2 *Fabio Æmyliano.*] Strabo libro 4. Vbi præterea dicit, ipsum Fabium ob eam victoriam duo templa extruxisse, Marti quidem unum, Herculi vero alterum.

3 *Sylla contra Archelaum.*] Plutar. in vita illius.

4 *Marius vero.*] Suetonius in Cæsare, & c. 11. & Plut. in vita ipsius Marii.

5 *Metellus.*] Plut. in vita Sertorii.

6 *Quod & Flaminius.*] Lucius Florus Epitome 20. in bello Gallico.

7 *Claudius quoque devictis Bojis.*] Is fuit *M. Claudius Marcellus* Consul, ex Livio qui id tradit 4. Decad. libro tertio, auctoritate Valerii Antiatis.

8 *Sicut Octavius.*] Hic, ni fallor, deceptus est Alexander: qui ex auro has columnas rostratas fuisse dicit. Nam ex ære dicit Virg. de his loquens l. 3. Geor.

Atque hic undantem bello, magnumque fluentem
Nilum, ac navali surgentes ære columnas.

Vbi Servius scribit, *Augustum*, de quo Virgilius ibi loquitur, *victorem totius Ægypti, sustulisse de navali rostra ærea: quibus conflatis, quatuor effecit columnas, quæ postea à Domitiano in Capitolio sunt positæ, quas*, inquit, *hodieque videmus.* De Augusti autem trophæo vide apud Plinium lib. 3. cap. 20. Appianum l. 5. bellorum Civilium loquentem de trophæo Victoriæ adversus Pompejum, Magni filium.

1 *Cer-*

[1] Germanicus vero devictis nationibus inter Rhenum & Albim, congeriem marmorum, structis molibus, Tiberio sacravit. Proditumque memoriæ est,[2] Artemisiam, devicta Rhodo, trophæi loco duas statuisse imagines æneas, unam Rhodiæ civitatis, alteram illi stigmata inurentem pro æterna memoria dedecoris, ignominiæque acceptæ. Mirumque prodi[3] de Numenio Antiochi duce, qui cum in Arabia, æstuante vadoso & reciproco mari, prælio navali contra Persas victor fuisset: mox æstu reverso, pedestri certamine ibidem victor, gemina trophæa Jovi & Neptuno posuit. [4] Sicut de Neoptolemo Mithridatis duce traditur, circa Mæotim, æstate navali pugna, hyeme vero equestri, glacie concreto mari, iisdem in locis victoriam tulisse.[5] Convenitque inter peritos rei militaris, quod tametsi duces fœliciter rem gessissent, & insigni victoria potiti essent, si tamen precario ab hoste aliquid petiissent, nec trophæo donarentur, nec encomio. [6] Viriatus autem Lusitanus hanc temeritatis laudem tulit, ut potitus victoria contra Romanos, trabeas & consulares fasces triumphi loco

Qui precario ab hostibus aliquid petiissent.

1 *Germanicus.*] Corn. Tacitus lib. 2. ubi de ea re loquens, *Miles*, inquit, *in loco prælii Tiberium Imperatorem salutavit, struxitque aggerem, & in modum tropæorum arma subscriptis victarum gentium nominibus imposuit.* Et paulo post, *Laudatis*, ait, *pro concione victoribus, Cæsar (is Germanicus erat) congeriem armorum struxit, superbo cum titulo, Debellatis inter Rhenum Albimque nationibus, exercitum Tiberii Cæsaris ea monimenta Marti & Jovi & Augusto sacravisse.* Qui locus, si perpendatur, docebit, aut Alexandri, aut scriptoris hic esse vitium, ubi legitur, *congeriem marmorum*, pro *congeriem armorum*, ut legitur apud Tacitum. Quod, si cui magis placet ex hujus authoritate verba Taciti emendare, non impendiam.

2 *Artemisiam.*] Id ex Vitruvio est libro secundo cap. 8.

3 *De Numenio.*] Plinius lib. 6. c. 28.

4 *Sicut de Neoptolemo.*] Strabo l. 17.

5 *Convenitque inter peritos.*] Ex Plut. in Nicia, ubi scribit ipsum Niciam nihil veritum illam seu legem, seu consuetudinem, qua passim ab omnibus judicatur, illos hostibus victoriam tacito consensu tribuere, qui corpora ad sepulturam repetere coguntur. Itaque trophæi statuendi, quibus id evenerit, imperatoribus facultatem adimi. Qui enim vicerint, potentiores esse judicantur. Ideoque ut precario quidquam ab inferioribus petere absurdum videtur: sic nihil Niciam eam legem veritum, victoriæ ac gloriæ opinionem negligere maluisse, quam civium suorum corpora inhumata relinquere.

6 *Viriatus autem Lusitanus.*] Paulus Orosius lib. 5. cap. 2. Florus lib. 2. Epit. de rebus in Hispania gestis.

1 In

loco [1] in montibus figeret. [2] Sic Pompejus, devictis Hispanis & Alpinis gentibus, trophæa in Pyrenæis jugis, qua in Hispaniam iter est, excitavit. [3] Et Domitius Ænobarbus, [4] ac Fabius Maximus contra Allobroges, [5] turres, fixis hostilibus armis, erexere. Inter cæteros memoriæ proditur [6] Sesostris Ægypti rex, si cum hostibus qui magno certamine dimicassent, & præsenti animo restitissent, rem gessisset: ibi trophæum cum coleis & virili membro erigere: si vero remisso & languido animo, per ignaviam segniter victi, aut nullo negotio pulsi essent, contra eos muliebri genitali constituto, tanquam in desides & ignavos, trophæum ponere consuevisse. [7] Apud Lacedæmonios vero, contra

Sesostris trophæum.

1 *In montibus.*] Nam & alias hujusmodi trophæa figebantur in locis eminentioribus, sive editioribus, de quibus videas apud Virg. lib. 11. Æneid. ubi trophæum de Mezentio tumulo constituit. & ibi Servius id annotavit quod diximus: qui & subdit, *quod ex eo more trophæa in urbibus figebantur, in arcubus exædificatis.* Et vide versu sequen. ubi de *jugis Pyrenæis.* Id autem ita fiebat, ut trophæa essent conspicuiora, possentque à longinquo conspici.

2 *Sic Pompejus.*] Plinius lib. 3. cap. item 3. in princip. & lib. 7. cap. 26. & lib. 37. cap. 2. & Servius in 11. Æneid. ad princip. auctoritate Salustii, cujus hæc verba affert, *Domitis Hispaniis trophæa in Pyrenæis jugis constituit.* Et ante hos Strabo libr. 3. non semel, & iterum lib. 4.

3 *Et Domitius Ænobarbus.*] Lucius Florus libr. 3. Epit. in bello Allobrogico. *

GOTHOFRIDUS.

* De hoc bello, adi Florum abbreviatorem libro 61. Justin. 37. Eutropium, Orosium.

TIRAQUELLUS.

4 *Ac Fabius Maximus.*] Strabo l. 4. *Quo in loco*, inquit, *Isar & Rhodanus ad Gemmenum montem confluunt, ubi Q. Fabius Maximus Æmylianus triginta vix militum millibus, ducenta Gallorum millia ad internecionem dedit, & de lapide candido ibidem trophæum erexit, Marti quidem unum, Herculi vero alterum.* Et Lucius Florus ubi supra.

GOTHOFRIDUS.

5 *Turres, fixis hostilibus armis, erexere.*] Qui mos insolitatus fuit Romanis. Nunquam enim populus Romanus hostibus domitis victoriam suam exprobravit. 3. Florus 2. quod postremum Flori confirmat Claudianus, loquens de Roma:

Matris non dominæ ritu civesque vocavit,
Quos domuit, nexuque pio longinqua revinxit.

TIRAQUELLUS.

6 *Sesostris Ægypti rex.*] Herodotus lib. 2. & Diod. Siculus libr. 2. cap. 1. Et ante hunc Hismanditus, & ipse Ægypti rex, patientem sculpere fecit, captivis absque pudendis, manibusque à rege ductis: quæ nota erat illos esse animo viles, & corpore imbecilles. Diod. ibi.

7 *Apud Lacedæmonios.*] Plutarchus in Marcello. Theriades autem Lacedæmonius in bello quodam adversus Argivos, cum ejus exercitus jam victor

contra. Nam qui dux fortiter dimicasset, & cruento Marte, magnaque hostium clade, vicisset, trophæi loco gallum diis immolabat: qui vero deditione & pacto, nec nimium cruenta victoria potitus, belli mala vitasset, bovem: ut signarent, magis decere imperatorem (juxta Periclis sententiam) consilio & astu, quam gladio aut multo sanguine fuso, victoria potiri. Neque prætereundum, quod tametsi ponendi trophæa, rebus prospere gestis apud Græcos frequens usus foret: [1] regibus tamen Macedonum fuisse vetitum, ne illa erigerent: quippe cum Caranus devicto Cisseo rege, trophæum posuisset, noctu veniens leo, illud evertit & disjecit; inde velut fœdi ostenti malique ominis vetitum est, ne in posterum reges Macedonum quæsitis victoriis [2] trophæa ponerent.

Lacedæmonii victoriam incruentam laudabant. Periclis sententia. Macedonibus trophæum erigere vetitum.

ctor esset, tamen gravi vulnere jaceret, antequam animam exhalaret, excepto suo sanguine trophæum jussit tolli, quod digito sanguine oblito inscripsit. Ad quod respiciens Statius libro 4. Thebaid. statim post princ. ait:

Et Lacedæmonium Thyre lectura cruorem.

Ubi Lactantius interpres id refert quod diximus.

1 *Regibus tamen Macedonum.*] Hæc usque ad fin. sunt Pausaniæ libro 9. Reperio tamen Philippum Alexandri Magni patrem, Macedonum regem, Illyriis devictis, trophæum erexisse, apud Diod. Siculum lib. 16. cap. 4. Alexander autem Magnus ejus filius, nec de Dario, nec de victoriis Indorum trophæum statuit, ut dicit Pausanias, ubi supra.

2 *Trophæa ponerent.*] De aliis autem trophæis vide Ciceronem de Oratore, ad Herennium libro quarto, Plinium lib. 3. cap. 20. Plutarchum in Parallelis cap. 5. & 6. Herodianum libro tertio, tum in vita Bassiani, ubi de Alexandri Magni trophæo, tum etiam in triumpho Septimii Severi.

CAPUT XXIII.

Disceptatio Francisci Philelphi cum Grammatico, an Cicero aliquando ludum aperuerit.

FRanciscus Philelphus, ætatis suæ homo doctus & fortunatus, inter sui ævi poëtas famam carmine primum auspicatus est: à principibusque qui eo tempore floruerunt magnis honoribus & re familiari auctus & honestatus fuit. Cujus vitia ineuntis adolescentiæ, postquam deferbuere cupiditates, cum jam ætate matura senesceret, magnis postea vir-

ca virtutibus emendavit. Is cum ævo ingravescente celebris famæ haberetur, & optimatum rogatu accersituque Romam adventasset, experiri, credo, volens quantum dicendo valeret, Tusculanas quæstiones Ciceronis publice in scholis legere aggressus est. Ad eum quotidie concursus studiosorum juvenum, & clari nominis professorum frequens fiebat. Ipseque inter legendum firma etiam tunc voce & latere, novis & exquisitis eloquentiæ generibus præceptisque discipulos imbuebat, exploratoque judicio, singula dicendi genera, & philosophorum scita multo cum nitore & cultu pensitabat & rimabatur. Eum ego adolescentulus senem inter cæteros coævos meos colui & observavi: cumque ad eum nos quoque ventitaremus, memini ipsum inter legendum dicere, Ciceronem cum ejusmodi quæstiones scriberet conventum suæ ætatis studiosorum habuisse, ludumque literarium quasi aperuisse: & pleraque hoc genus satis scite & eleganter, ut mos ingeniumque ejus fuit non sine multo ornatu in scholis recensere. Cumque perorasset, & à lectione, ut fit, discipuli apud eum se colligerent & fabularentur, ipseque illa eadem sæpius repeteret: animadverti quempiam grammaticum florentis facundiæ, cujus nomen libens prætereo, ejus doctrinæ æmulum, qui ipsum perniciali odio prosequebatur, sæpeque apud studiosos illum in invidiam crimenque vocabat, singulaque non modo dicta factaque, sed verba & nutus observabat, contradicere: quæque ille dixerat, vera esse pernegare, neque apud auctores inveniri, Ciceronem ludum aperuisse aut scholas studiosorum habuisse, asseverare. Cumque Philelphus, mitis ut erat & placidus, non rhetorum scholas, in quas homines passim ventitarent, sed tamen aliquos præstantis ingenii viros studiosos disciplinarum Ciceronem edocuisse, & quasi ludum aperuisse diceret, idque testimonio probari [1] illius ad Pætum epistola, qua

Ludus Ciceronis.

1 *Illius ad Pætum epistola.*] Quæ est lib. 9. epist. fam. epist. 18. quæ incipit, *Cum essem otiosus.*

Ad

qua se Dionysium superiorem imitari dicit, qui cum Syracusis expulsus, Athenas commigrasset, ludum inibi aperuit: se pariter habere discipulos asseveravit. Hæc & pleraque cum ille diceret: contraque cum alter insectaretur, & jam non contentione, sed clamoribus & prope dimicatione rem agerent, nec res sisti videretur posse: excandescens Philelphus, tanta indignatione exarsit, ut illum indoctissimum omnium indoctorum vocitaret. Tandem communi discipulorum amicorumque intercursu, desita ira & ardore illo animorum, composita controversia, & lis dirempta est. Sed cum postea in ipsius Ciceronis multiplici lectione versaremur, invenimus id ab eo apertius significari. Namque [1] ad Volumnium Cassium scribens, Cassium & Dolabellam suis auribus frui asseverat. [2] Ad Pætum quoque: Veniunt qui me audiunt quasi doctum hominem, quia paulo sum quam illi doctior. [3] Et ad Papyrium Pætum: Hircium ego habeo, inquit, & Dolabellam, dicendi discipulos, cœnandi magistros: puto te audîsse, illos apud me declamitare. [4] Vatinius quoque ad Ciceronem de Catillo inquit: Defenditur à Q. Volusio tuo discipulo. [5] Quod & M. Fabius de Cælio & Pansa testatur: qui omnes à primo ætatis gradu Ciceronem in disciplinis bonarum artium sectati fuere. Sed quod de Cicerone, idem nimirum [6] de Socrate, Platone, & Aristotele, aliisque doctissimis viris, qui scientia præcelluere, accepimus, qui bonis disciplinis juvenum animos imbuendo, æternam sibi gloriam peperêre, suisque discertationibus & documentis diversarum opinionum sectas invenere.

1 *Ad Volumnium Cassium.*] Epist. famil. lib. 7. epist. ejus libri omnium postrema.

2 *Ad Pætum quoque.*] Lib. 9. Epist. famil. epist. 16. & 20.

3 *Et ad Papyrium Pætum.*] Epist. famil. lib. 9. epist. 16. omnium totius operis 167. ejus initium est: *Delectarunt tuæ literæ.*

4 *Vatinius quoque ad Ciceronem.*] Inter epistolas ad familiares ipsius Ciceronis libro 5. epistola 10. omnium 67.

5 *Quod & M. Fabius.*] Quintilianus scilicet, lib. oratoriarum Institutionum.

6 *De Socrate, Platone.*] Hoc videre licet apud Laërtium in vitis eorum.

nere. Ante omnes [1] Pythagoras Samius juvenum æmulantium studia scholasque sophistarum in Italia habuisse fertur: pluresque discipulos reliquisse magnæ & expertæ virtutis. [2] Sic Thebanum Epaminundam Lysias Pythagoreus, [3] Aristoteles Theophrastum, [4] & Syracusanum Dionysium Plato erudivit. Perraroque eximius aliquis ingenio & doctrina inventus est vir, cujus non aliqua monumenta studiorum mandata literis, aut aliqui discipuli sapientiæ præceptis aucti & imbuti, velut hæreditaria munera posteritati [5] relicti fuerint.

1 *Pythagoras.*] Idem Laërtius in vita illius.

2 *Sic Thebanum Epaminundam.*] Plutarchus in vita illius.

3 *Aristoteles Theophrastum.*] Laërtius in vita utriusque.

4 *Et Syracusanum Dionysium.*] Plutarchus in vita Dionis: & Laertius in vita ipsius Platonis.

5 *Relicti fuerint.*] Addo superioribus quæ de Cicerone dicta sunt, quæ & ipse lib. 1. de Divinatione scribit, *Nuper cum essem cum Q. Fratre, in Tusculano disputatum est. Nam cum ambulandi causa in Lycium venissemus (id enim superiori gymnasio nomen est) Perlegi, ille inquit, tuum paulo ante tertium librum de natura deorum.* Ex quibus plane constat *Lycium* fuisse gymnasium in Tusculano Ciceronis à nomine Aristotelicæ scholæ dictum. De quo etiam per ipsum Cicer. libro Academicarum quæstionum. Et quod scribit Plutarch. in vita ipsius Ciceronis, *cum Rempublicam in monarchiam per Cæsarem mutatam aspicientem, publica misisse, ac operam junioribus præbuisse, qui philosophiæ adarti studium ferent.*

CAPUT XXIV.

In quo gradu cognationis apud plerasque gentes matrimonia licuerint, & quam diversi mores in contrahendis nuptiis fuerint.

INter [1] omneis constare video, licuisse quondam passim, & nullo delectu aut modo, veteres conjugiis affinium cognatorumque copulari: quod tamen non æque apud omnes servatum est. Nam etsi apud nonnullas [2] Indorum gentes,

Indorũ gentes.

TIRAQUELLUS.

1 *Inter omnes.*] De hac re scripsimus in nostris legibus Connubialibus in lib. 7. num. 30. 32. & multis seq. in quibus videbis auctorum de hac re testimonia, quorum nos versu sequ. nonnulla afferemus.

2 *Indorum gentes.*] Hieronymus libro 2. adversus Jovinianum, quod vix alibi reperies.

1 *Sida-*

gentes, [1] Arabas, [2] Persas, [3] Maurosque, qui juxta Bactrianos sunt, ac [4] Magos, [5] & Babylonios, quorum hoc institutum fuit, cum quibus [6] Chrysippus sentire visus est, filios matres ducere uxores, & cum parentibus stupro coire, atque ex eis sobolem gignere passim licuerit, idque inter eos conjugium nullis fuerit legibus vetitum: [7] tamen apud reliquas ubique gentes, tam immane scelus, lege & moribus sub gravi documento interdictum fuit: nefas scilicet existimantes, filios cum matribus turpi amore commisceri, ferarum ritu: quod dictu audituque fœdum & pudendum est. [8] Ægyptii vero sororum amoribus conjugiisque implicari, & cum his passim matrimonia inire solitavere. [9] Quippe Ptolemæus, ut sororis, quam miro amore

Arabes. Persæ. Magi. Babylonii.

Ægyptii.

1 *Arabas.*] Strabo lib. 16. ubi scribit: *apud Arabas, qui in Aromatifera regione sunt, omnibus consanguineis unam uxorem esse.*

2 *Persas.*] Idem Strabo libro 15. ad fin. Catullus quo loco statim citabimus. Curtius lib. 7. & alii multi à nobis citati l. 7. connubiali. n. 32. *

GOTHOFRIDUS.

* Idem Harmenopulus 1. Titulo 1. *Gentium, inquit, jus est, quo gens grati... ne miscteri matribus apud Germanos & Græcos, contraque iis misceri apud Persas.*

TIRAQUELLUS.

3 *Maurosque.*] Legendum *Nauros* ex Curtio lib. 8. non multo post princ.

4 *Magos.*] Laërt. in proœmio, auctoritate Socionis. Catullus in Gellium,

Nascatur Magus ex Gelli matrisque nefando
Conjugio, & discat Persicum aruspicium.
Nam Magus ex matre & nato gignatur oportet,
Si vera est Persarum impia relligio. *

GOTHOFRIDUS.

* Idem Augustinus in Levitici 18. adde quæ scripsi cap. 1. hoc eodem l. 1.

TIRAQUELLUS.

5 *Et Babylonios.*] Adde & alias multas gentes, ut Parthorum, Medorum, Phrygum, Galatarum, Æthiopum, Scytharum, Hyberorum, Nomadum, ut & nos diximus & probavimus ex illis nostris legibus Connubialibus l. 7. numero 33.

6 *Chrysippus.*] Ἐν τῷ περὶ πολιτείας, ut tradit Laërtius in vita illius, & Epiphanius libro Hæreseon 3. cap. ultimo: & alii, quos videbis l. 7. Connub. n. 38.

7 *Tamen apud reliquas.*] Ut & nos late scripsimus in eadem l. 7.

8 *Ægyptii.*] Diodorus Sicul. lib. 1. & alii, ibi à me citati.

GOTHOFRIDUS.

Ægyptii vero sororum amoribus.] Iisdem lex fuit, mortuorum fratrum conjuges sibi matrimonio copulare, quod post illorum mortem mansisse virgines ducebantur, arbitrantibus (cum corpore non convenerint) nuptias non videri re esse contractas. Zeno ut refert. *l. 8. Cod. de incestis Nuptiis.*

TIRAQUELLUS.

9 *Quippe Ptolemæus.*] Justinus libro 14. Pausanias in Atticis. Herodianus libr. 1.

amore deperibat, conjugium sortiretur, & suam libidinem expleret, passim id licere permisit. Itaque ut dirum facinus, & notam turpitudinis nefariæ, velamento matrimonii obnubilaret, omnibus id permitti voluit. [1] Id quod *Persæ.* Persis quoque licuit. [2] Nam Cambyses duas sorores cum desiderium ferre non posset, [3] Darius Satyram iisdem genitam parentibus connubio sibi devinxere. [4] Idem Epirotæ, *Epirotæ. Macedones, Græci.* [5] & Macedones: siquidem & [6] Ptolemæus Ceraunicus Arsinoën duxit, [7] & Olympias Pyrrhi filia, fratris conjugio potita fuit. Contra vero [8] omnis fere Græcia, qui inter privatas necessitudines cum sororibus commisceri interdictum habuere; nefandumque putavere eodem parente genitos invicem incestis nuptiis detineri. Tametsi *Athenienses.* [9] Atheniensibus germanas ducere uxores, crimini datum non fuerit: [10] quippe [11] Cymon Elpinicen duxit; & ex illo tradi-

1 *Id quod Persis.*] Ut & supra dictum est in verbo, *Persæ.*

2 *Nam Cambyses.*] Herodotus in Thalia.

3 *Et Darius.*] Justinus lib. 1 r.

4 *Idem Epirotæ.*]Quod probatur ex eo quod statim dicetur de Pyrrhi filio.

5 *Et Macedones.*] Contra Herodianus libro 1. dum scribit, *Ptolemæum, contra Macedonum leges, sororiis nuptiis sese implicasse.*

6 *Ptolemæus Ceraunicus.*] Plutarch. In lib. de educatione liberorum. Justinus lib. 24. Pausanias lib. 1.

7 *Et Olympias.*] Justinus lib. 28. in princ. *Olympias,* inquit, *Pyrrhi Epirotæ regis filia, amisso marito, eodemque germano fratre Alexandro, &c.*

8 *Omnis fere Græcia.*] Herodianus, ubi nuper citavimus.

9 *Atheniensibus.*] Arnobius lib. 8. contra Gentes. Sed tu tamen vide nostras ll. Connubiales in 7. l. num. 37.

10 *Quippe Cymon.*]Probus Æmylius in proœmio, & iterum in vita ipsius Cymonis.

MERCERUS.

11 *Cimon Elpenicem duxit.*] Muret. cap. 7. lib. 1. Variar. ex Andocide vetustissimo oratore, contendit idipsum apud Athenienses non licuisse per leges, & mores, cum Cimon propterea dicatur actus fuisse in exilium. Sed & Arist. talia matrimonia videtur improbare, cap. 2. l. 2. Polit. Plutarchus, Ammianus & alii manifeste tradunt Cimonem insimulatum fuisse incesti. Quare hoc loco Alexander sibi cavet, cum tradit ex Cimone licuisse cum sororibus copulari: quasi ante Cimonem ea connubia non licuissent. Quæ tamen licuisse tradunt Demosthenes, Philo, Seneca, Æmilius Probus. Et præterea annotat Æmil. Probus, Cimoni turpe non fuisse, sororem germanam in connubio habere. Græcia vero parum verecunde de diis suis sensisset, si in more hominum non fuissent ea connubia, quæ ipsa inter Deos agnovisset. Nam *Saturnus Opem junctam sibi sanguine duxit, Oceanus Thetyn, Junonem rector Olympi.*

1 *Persis*

traditum, impune cum sororibus conjugari. [1] Persis quoque legitimum fuit, neque pudendum visum est, non modo sororibus, sed & filiabus commisceri. [2] Namque Artaxerxes Athosim atque Mestrim filias justæ uxoris loco habuit: & alii impune id factitarunt, [3] quod Græci & pleraque gens improbum nefandumque existimarunt. Præ omnibus vero [4] Lesbii fœdissimæ Veneris fuisse traduntur: apud quos nihil sinceri erat aut incontaminati: adeo ut ne capiti quidem parcerent, & omni fœda libidine se inquinarent. [5] Apud Romanos vero tam informia conjugia, lege & moribus interdicta fuere: apud quos licet cum affinibus, cum quibus summa erat necessitudo, conjugalem inire copulam esset lege vetitum, ea de causa, ut novos affines agnationibus familiarum, multasque propinquitates & clientelas mutuis affinitatibus sibi adsciscerent cognationis jure: tamen [6] cum sobrinis, aut defunctæ uxoris sorore, vel [7] mortui fratris uxore copulari non vetabatur. Cæcilius enim Metellus, uxore defuncta, illius sororem desponsam tulit. [8] Et Brutus Porciam sobrinam, nulla prohibente lege, desponsavit. L. quoque Crassus ex defuncti fratris uxore filios eduxit, & propagavit. [9] Ex descendentibus vero, ad neptes usque, conjugia Romani vetuere, id quod etiam plebiscito cautum fuit. [10] Sed fratris filiam

Persæ.

Lesbii.

Romani.

TIRAQUELLUS.

1 *Perses quoque.*] Sed de iis jam dictum est.

2 *Namque Artaxerxes.*] Vide l. 7. Connubialem, num. 32.

3 *Quod Græci.*] Ut dictum est supra.

4 *Lesbii.*] Ex Aristophanis interprete in Vespis, eum locum interpretante Μέχρι νῦν ἐστὶ λεσβιάζειν τὰς ξυρομένας, idque testimonio Theopompi in Ulysse, & Heraclidis in Troilo.

5 *Apud Romanos.*] Ex Plutarcho problem. 6. 108. ubi reddit multas rationes, & vide l. 7. Connubial. n. 41. & multis seq.

GOTHOFRIDUS.

6 *Cum sobrinis, aut defunctæ, &c.*] V. l. *celebrandis* 17. *Cod. de Nuptiis.*

7 *Mortui fratris uxore.*] V. l. 8. *Cod. de incestis Nuptiis.* Fratris filiam ducere licebat Romanis & Græcis.

TIRAQUELLUS.

8 *Et Brutus Porciam sobrinam.*] Plutarch. in vita illius. Et alii plerique suas consobrinas in uxores duxere, ut videbis in 7. l. Connubiali n. 44. Neque enim id legibus nostris prohibitum est, ut ibi dicitur.

9 *Ex descendentibus.*] Ut videre licet ex *l. nuptiæ consistere.* & *l. ult. ff. de ritu nupt.* & *§. ergo non omnes. Inst. de nupt.*

10 *Sed fratris filiam.*] Ex *l. qui in provincia. §. divus. ff. de ritu nupt.* & aliis multis citatis in l. 7. n. 42.

Fratris filiam ducere licebat Romanis & Græcis.

filiam ducere uxorem, licet antea lege vetaretur, subsequutis inde temporibus, [1] passim id licere principes voluere, postquam [2] Claudius Cæsar rem desuetam usurpavit, ut Agrippinam, cujus amore deperibat, sibi uxorem desponsaret. Idem apud Græcos licuisse comperimus. Namque [3] Alexandrides sororis filiam sponsam duxit: ex qua Doryeum, Leonidem, & Cleombrotum genuit: quod succedente ævo [4] à Nerva fuit severa constitutione inhibitum. Proditus tamen memoriæ est [5] Antoninus Caracalla, præter instituta majorum, novercam Juliam uxorem duxisse, nuptiasque incesto primus polluisse: causatus, principi, quodcunque liberet, impune licere. [6] Et licet socrus genero copulari nullis auspiciis posset, [7] sobrini tamen

Novercam ducere.

Sobrini filiam ducere.

MERCERUS.

1 *Passim id licere, &c.*] Verum est id quidem usque ad Nervam. Qui (ut est apud Dionem) vetuit, ne sororum filiæ ducerentur. Quem Dionis locum etsi gravissimi, ac doctissimi viri de filiabus sororum solum interpretentur, mihi videtur intelligendus etiam de fratrum filiabus. Etenim quid fuerit opus lege vetare, quod nec ulla lege licebat, nec videtur à populi consuetudine admissum? Suetonius, & Cornelius Tacitus temporibus Nervæ vixerunt. Uterque vero disertim scripsit, Populum Romanum ita horruisse Claudii nuptias cum fratris filia, ut non sint reperti præter Primipilarem unum, & libertinum alterum, qui Claudii exemplum sequerentur. Multo ergo magis horruerit nuptias cum filia sororis, quæ permissæ nunquam fuerant. Post Nervæ vero principatum populi vitia legem Claudii renovarunt: saltem tales nuptias usitatas fecerunt. Quare Diocletianus, & Maximianus iterum repressêrunt: & post eos Constantius & Constans, addita etiam pœna capitis. Quod postremum Sozomenus tribuit Constantino eorum patri. Revocavit postea Basiliscus arrepta tyrannide: inhibuitque postremo Zeno Imp. recuperato Imperio, & rescissis actis Basilisci.

TIRAQUELLUS.

2 *Claudius Cæsar.*] Suetonius in vita illius cap. 7. & Cornelius Tacitus lib. 12.

3 *Alexandrides.*] Legendum *Anaxandrides* ex Herodoto, id de eo referente lib. 5.

4 *A Nerva.*] Ut tradit Dion Nicæus in vita illius. Sed tu super hoc vide omnino l. 7. Connubialem n. 42. ubi videbis & ante tempora Nervæ fuisse prohibitum.

5. *Antoninus Caracalla.*] Ælius Spartianus in vita illius.

6 *Et licet socrus.*] Quod videre poteris ex nostra l. Connubiali 9. n. 104.

7 *Sobrini tamen filiam.*] Nescio quonam pacto hæc clausula præcedenti conjungatur, cum nihil cum ea commune habeat. Est tamen verum quod hic dicitur. Nam si sobrinam licet ducere uxorem, ut dictum est supra in verbo, *Et fratres*, multo magis ejus filiam.

MERCERUS.

Sobrini tamen filiam.] Imo vero & sobrinam ipsam ducere leges permiserunt. Sic M. Marcellus Juliam

Augusti

men filiam uxorem ducere nullæ leges vetuere. Scipio enim Nasica Africani majorem filiam nullo prohibente jure sibi desponsavit: quod alii frequentes factitarunt. Procedente mox tempore, [1] Valentinianus Cæsar, ut soboles passim propagaretur, gentesque affatim redundarent, [2] duas simul uxores ducere licere, duobusque impune conjugiis commisceri lege sacrata sancivit: [3] quam legem Julius Cæsar decrevisse dicitur, ut [4] liberorum quærendorum causa, [5] quot vellet quisque uxores ducere, facultas

Uxores quot quisque vellet, ducebat.

Augusti filiam sibi sobrinam duxit: Nec M. Cicero vitio vertit Antonio, quod patrui filiam in matrimonio haberet. Hæ nuptiæ permissæ sunt, florente, imo vero adolescente repub. ob eum casum quem narrat Plutarchus, quæst. Rom. Quamquam ut loquitur D. August. tales nuptiæ propter vicinitatem horrebantur illicitæ, & ut loquitur Cornel. Tacit. Annali. 12. longo tempore Romæ fuerunt ignoratæ. Permissæ tamen usque ad principatum Theodosii. Qui ut scribit Aurel. victor, *Tantum pudori tribuit & continentiæ, ut sobrinarum nuptias vetuerit, tanquam sororum.* Permiserunt tamen etiam postea Arcadius, & Honorius Impp.

TIRAQUELLUS.

1 *Valentinianus Cæsar.*] Aliam hujus l. causam affert Socrates Constantinopolitanus in historia tripartita Cassiodori lib. 8. cap. 11. Nempe quod post Severiam priorem uxorem, Justinam quoque, quam deperibat, duceret. De quo etiam Paulus Diaconus in vita Valentis ipsius Valentiniani filii.

MERCERUS.

Valentinianus Cæsar.] Ante hunc Imperatorem certe tales nuptiæ permissæ non leguntur. Sed revera tamen usitatæ fuerunt, circa tempora Valeriani, Diocletiani, & Maximiani. Hi enim necesse habuerunt vetare lege lata, ne quis plures uxores duceret. Quod frustra factum esset, nisi Pop. magna obstinatione in id vitium incidisset. Videtur porro irrepsisse in rempub. Romanam à Judæis. Qui sibi Moysis lege permissum ajebant plures uxores ducere.

GOTHOFRIDUS.

2 *Duas simul uxores ducere licere.*] Id Judæos ipsos quoque observasse, refert Theodosius, Arcadius & Honorius l. *Nemo Judæorum. C. de Judæis.*

TIRAQUELLUS.

3 *Quam legem Julius Cæsar.*] Suetonius in vita illius cap. 52.

MERCERUS.

4 *Liberorum quærendorum.*] Etsi hoc ultra Censuram nostram est, velim tamen notes, hanc legitimam fuisse formulam uxoris habendæ. Quod nisi nimis longum foret, pluribus testimoniis confirmarem. Hoc solum dicam, Apud Valerium, Augustum injustum pronunciasse senile quoddam conjugium, quia non esset initum liberorum quærendorum caussa. Et apud Plut. Antonium dici contra leges patrias Cleopatram duxisse, quia eam libidinis tantum caussa duxerat, non liberorum quærendorum.

5 *Quot vellet, &c.*] Habet hæc Alex. ex Suet. Incidit vero in codices Suet. male sanos. Cæsar enim eam legem ad se solum pertinere voluit. Quare emendandus locus ille Suet. eo modo quo Lipsius emendavit & Torrentius.

cultas foret. [1] Id quod apud Siculos & [2] Athenienses in usu fuisse quandoque invenimus. Siquidem [3] Dionysius uno simul tempore cum Doride Locrensi, & Aristomacha Syracusana nuptias celebravit. [4] Et Demetrius Antigoni filius, atque [5] Euripides poëta duobus simul conjugiis nihil veriti sunt copulari.[6] Socratem quoque tradunt simul Xantippen & Myrtonem Aristidis neptem habuisse uxores. [7] Ipse vero Demetrius tam inexhaustæ libidinis fuisse fertur, ut postpositis armis & omni apparatu belli contra Megarenses, Lamiæ prostitutæ amore accensus, inserviret: ut haud immerito Lysimacho ostentanti vulnera, quæ cum leone miræ magnitudinis pugnans, passus fuerat: ipsius legati respondisse ferantur, quasi alludentes, Demetrium quoque meretricis Lamiæ in collo notas & vulnera dentibus inflicta, exhibere potuisse. Proditum vero memoriæ est, Athenienses, ut exhaustam juventutem belli cladibus repararent decreto cavisse, ut urbanam cives ducerent, & ex altera liberos tollere non vetarentur. Apud Spartanos duas simul duxisse, crimini fuisse datum satis constat (licet aliqui contra vetitum pessimo id exemplo factitarint)

Demetrii libido.

Athenienses urbanam ducebant uxorem.

Spartani.

tius. Primus ergo Romanorum Antonius, duas uxores eodem tempore habuerat. Quod tradit Plut. in Comparat. Antonii cum Demetrio. Porro autem quod hic traditur de multitudine uxorum, de legitimis uxoribus intellige. Nam Concubinam uxori legitimæ superducere, fortasse Romæ licuit. Quod pluribus probat Hotomanus, contra multorum opinionem. Sed & Cicero id videtur docere, 1. de Orat. Ubi Crassus de eo loquens, qui duas uxores eodem tempore habebat, Romæ unam, in Hispania alteram; posteriorem dicit saltem in Concubinæ locum habendam fuisse, si judicaretur divortium cum priore factum non esse novis nuptiis, sed faciendum fuisse verbis solennibus, & certa formula.

TIRAQUELLUS.

1 *Id quod apud Siculos.*] Quod probat ex eo quod postea dicit de Dionysio.

2 *Et Athenienses.*] Gellius lib. 15. cap. 17. vide l. 7. Connub. cap. 23.

3 *Dionysius.*] Cicer. lib. 5. Tuscul. quæst. Valerius Max. lib. 9. cap. 14. Plutarch. in Dione, post princ. Ælianus de Varia historia lib. 13. ubi tamen posteriorem illam uxorem vocat Aristænetam.

4 *Et Demetrius.*] Plut. in vita illius.

5 *Euripides.*] Gellius lib. 15. c. 20. Sed tu omnino vide l. 7. Connubialem, num. 23. 25. & 26.

6 *Socratem quoque.*] Athenæus & Laërtius in vita illius, auctoritate Hieronymi & Satyri.

7 *Ipse vero Demetrius.*] Plutarchus in vita illius, Athenæus in Dipnosophistis. & vide Ælianum l. 12. Variæ historiæ.

1 *Lysim-*

ctitarint) [1] Lycurgi lege, qua binas uxores unas ædes incolere, atque in eadem domo habitare non permisit. [2] Brachmanes, [3] Numidæ, & [4] Mauri, pro modo facultatum uxores habent: itaque multis denas, plerisque vigenas habere permissum est. [5] Reges quoque Persarum & Assyriorum, plures, quibus civitates pro redimiculis & muliebri mundo largiuntur, habent uxores. [6] Sed sicut apud diversas gentes, nationesque dispares gradus affinitatis cognationisque, quibus cum jungerentur, definiti fuere: ita mores obscœnos & sordidos ritus, ac fœda quædam solennia in contrahendis nuptiis, pleræque gentes dispari observarunt modo. [7] Quippe Thraces mulieres nupturæ, non parentum arbitratu, sed præmiis nubunt. Virgines enim quæ forma præcellebant, à viris precio exhibito, & certa subtaxata pecuniarum summa, emebantur. Contra vero deformes & minus decoræ, preciis mercabantur viros quibus nuberent. [8] Babyloniis [9] & Assyriis peculiare fuit, nobiles virgines ad forum in unum cogere, circumstanteque virorum turba, per præconem singulas auctionari: ut quæ complacita foret, pretio exhibito, aut datis vadibus, sponsa duceretur. Apud [10] Taxilos, Brachmanesque si qua propter inopiam virum nancisci non posset, in forum virgo producebatur: & classico evocata turba, pudibundisque ostensis & revelatis, cui com-

Brachmanes. Numidæ. Mauri. Persarum & Assyriorum reges. Ritus diversi in contrahendis nuptiis. Thraces. Babylonii & Assyrii. Taxili & Brachmanes.

1 *Lycurgi lege.*] Xenophon in Republ. Lacedæmoniorum.

2 *Brachmanes.*] Strabo lib. 15.

3 *Numidæ.*] Salustius in Iugurtha.

4 *Et Mauri.*] Idem auctor ibi, & Procopius de bello Vandalico libro 4. Adde & Indos, Thraces, Catheos, sive Catheros, Venedos, Iudæos, Ægyptios, Nasamones, Parthos, Cyrenaicos: Persas, Syros, Pæones, Gelones, Germanos ex multis auctoribus à me citatis in l. 7. Connubiali, n. 20. 21. & 22. & de nonnullis quoque infra dicetur.

5 *Reges quoque Persarum & Assyriorum.*] Ex Cicerone in quinta in Verrem actio. & Strabone libro 5.

6 *Sed sicut.*] Id patet ex seq.

7 *Quippe Thraces.*] De his Herodotus, & Pomponius Mela libro secundo, capite item secundo & Solinus cap. 15.

8 *Babyloniis.*] Herodotus lib. 1.

9 *Et Assyriis.*] Ælianus de Varia historia lib. 4. Et Stobæus ex Nicolao, Sermone 42. & ante hos Strabo lib. 16.

10 *Taxilos.*] Strabo l. 15. auctoritate Aristobuli. Hi autem, ut ibi videre licet, sunt Indiæ populi, ex quibus & Brachmanes sunt, ut dicetur infra l. 4. cap. 13.

Bœotii & Locri. Eucliæ ara. Romani. Futinus. Indi. Phasis fluvius. Athenienses.

complacita erat, nuptui dabatur. [1] Bœotiis [2] & Locris nihil erat in sponsalibus firmum, nisi sponsus & sponsa in ara, Eucliæ virgini dicata, prius libarent: haud aliter, nisi more solenni antea libassent, matrimonium esse rati. [3] Qui mos Romæ quandoque invaluit: siquidem olim nuptura, [4] in sinu Futini dei sedere cogebatur. [5] At apud Indos, nisi nubentes unguento quod ex arboribus Phasis fluminis distillat, delibuti forent: neque matrimonium, neque cognationis jura legitime contrahi putarunt. [6] Sicut Atheniensibus nulla

1 *Bœotiis.*] Plutarchus in Aristide.

2 *Et Locris.*] Idem ibi.

3 *Qui mos Romæ.*] Lactantius lib. 1. c. 20. Sunt qui hunc Deum non Futinum, sed Mutinum vocant, *in cujus*, inquit, *sinu pudendo nubentes præsident, ut illarum pudicitiam prior deus delibasse videatur.* Et sic *Mutinus* legendum sit, facit illud carmen Priapeium.

Fiet in ebrietate minister Mutino.

At *Mutunus* * legitur apud Tertullianum in Apologetico, & Arnobium libro quarto adversus gentes, Augustinum lib. 4. cap. 11. ubi tamen in nonnullis codicibus ita legitur, *Ipse est Mutunus, vel Tutunus, qui est apud Græcos Priapus.* Sunt tamen & qui apud Lactantium, ubi supra, *Futinum* legant.

GOTHOFRIDUS.

* Qui apud Festum legitur, Mutinus: *Mutini (inquit) Titini sacellum fuit Romæ, cui mulieres velatæ togis prætextatis solebant sacrificare:* Mutinum vero vel Motunum dictum putant, quod vim movendi se viro & uxori adderet. Sunt qui apud Tertullianum illo loco Apologetici legunt *Mutinum*, à Mutone, ineptissime.

MERCERUS.

4 *In sinu Futini.*] Lege *Mutuni*, vel *Tutuni*, vel *Futini*. Certe Mutunus hic Deus vocatur apud Arnob. libr. 4. adversus Gent. & Apud D. August. c. 9. libr. 6. de Civitate Dei. Sic etiam reponendum censuit Ernus Guliel. apud Lactantium lib. 1. Institut. In quibus omnibus locis, hic mos deducendi novam nuptam ad Mutunum, & statuendi illam in illius Dei sinu describitur. Existimavi porro olim Virgines ad illius Dei templum deductas, pridie nuptiarum, quo vestem muliebrem primum induebant: tum quod ejus Dei templum Festus extra urbem eo spatio collocet, ut eo Virgines nuptiarum die commode deduci, & inde reduci non possent: tum quod sicut mares Tyrocinii die in Capitolium, Indeque in forum deducebantur, ut ibi gerendæ reip. facerent auspicium, sic decere videbatur, ut virgines tyrocinii die, qui pridie erat nuptiarum, deducerentur ad Mutunum, ut ibi prior Deus earum virginitatem delibaret, ipsæque propagandæ civitatis auspicium facerent. de qua mea conjectura aliorum sit judicium.

TIRAQUELLUS.

5 *At apud Indos.*] Philostratus in vita Apollonii libr. 3. ubi tamen eum fluvium non *Phasidem* appellat, sed *Hyphasidem. In cujus ripis*, inquit, *arbores nascuntur similes his, quæ prope Ilium nascuntur, è quibus unguentum distillat, quo in nuptiis Indi perungi consueverant, tantique ab illis æstimatur, ut nisi tali unguento perfusi nubentes fuerint, imperfectæ nuptiæ, & Veneri minime gratæ putentur.*

6 *Sicut Atheniensibus.*] Lysias, si is est, in oratione pro Phrynichi filia. & Libanius in oratione de Dianæ laudibus: & vide omnino Cœlium Rhodiginum lib. 26. cap. 19.

1 *Neque*

nulla dabatur nuptui, ni prius Dianæ sacra obiisset. Nam vestem induebat, cui crocoton dixere nomen: [1] neque initiari poterat decennio major, vel quinquennio minor. [2] Samnitum institutio talis erat, non cuivis homini nuptui locare filias, sed decem deligebantur quotannis virgines ex omni turba: quæ totidem magnæ indolis juvenibus darentur, compare voluntate, ut si à suscepta vitæ institutione, aut à bono honestoque decederent, per ignominiam illi virgo adimeretur, alterique locaretur. Proditum quoque memoriæ est, [3] Phœnices virgines in lustris & lupanari vulgo quæstum facere in phano Veneris in [4] oppido Sica: exque eo quæstu meretricio dotem parare, & ita virum nancisci: de reliquo vero donum Veneri exhibere. [5] Quod apud Cyprios usurpatum fuit. Nam virgines nupturæ, ad littora descendere, & cum hospitibus commisceri, vulgatoque corpore quæstum facere solebant, donec dotes, quibus virum nanciscerentur, sibi compararent. [6] Harmeniis lex est, ut virgines in phano vetustissimo & sanctissimo Anetidis deæ prostituantur: ubi ipsius statua ex solido auro sita erat, [7] quam Antonius expilavit, quibus emeritis, cujusvis præcipui hominis conjugium sortiri fas erat, nemine abnuente, aut tale conjugium detrectante. [8] Indi vero maximum decus arbitrati sunt, si qua virgo eleganti munere, aut insigni dono priscæ artis digna foret. Quibus in more

Crocoton.

Samnites.

Phœnices.

Sica.

Cyprii.

Harmenii.

Anetis.

Indi.

1 *Neque initiari poterat.*] Nescio quare huic tractationi hæc inseruit, nihil omnino ad eam pertinentia, sed ad Vestales tantum: quæ neque decem annis majores, neque V. minores, *capi* poterant, ut videre est apud A. Gellium libr. 1. cap. 14.

2 *Samnitum.*] Ex Strabone libr. 5. ad fi.

3 *Phœnices.*] Lucianus in Icaromenippo, Athanasius contra Gentiles, Eusebius præparationis Euangelicæ libro 4. Divus Augustinus de Civitate Dei libr. 4. cap. 10.

4 *In oppido Sica.*] Hic lapsus est memoria Alexander: neque enim id *Phœnicibus* tribuunt scriptores, quod de *Sica* hic dicit, sed *Punicis*, ut tradit Valerius Max. lib. 2. cap. 1. quod de Institutis antiquis est.

5 *Quod apud Cyprios.*] Justinus libro 18.

6 *Harmeniis.*] Strabo libro 11. ad finem.

7 *Quam Antonius expilavit.*] Plinius lib. 33. cap. 4.

8 *Indi vero.*] Arrianus de gestis Alexandri Magni lib. 8. Ex quo intelliges hic legendum, *elephanti*, non *eleganti*: errore quidem lubrico.

more fuit, ut parentes nubiles filias in cœtu præstantissimorum juvenum producant: exque illis virum sibi deligat, qui fortitudine, cursu, pugna, aut specie corporis cæteris antistaret, nullaque dote exhibita, quem sibi illa virum delegerat, sponsum abducebat: quippe cum non genere aut nobilitate, sed libentes cum viris insigni corporis forma jungantur, ut species manaret ad posteros.[1] Quod (*Celtici.*) & Catheorum dicunt proprium fuisse, ut sponsa sibi virum deligat: sed ut eo fœdere jungatur, ut viro defuncto, eadem pyra oppetere cogatur. (*Segoregii.*) [2] Segoregiorum vetus erat mos, ut paratis instructisque mensis, inter epulas virgo introducatur: & cui ex convivis aquam dederat, eum sibi virum delegisse videbatur. (*Talcheæ.*) Sicut [3] apud Talcheas Libycam gentem, ubi multi unam expetunt: apud futurum socerum instructis epulis, coram sponsa scommata jactitant, fabellas & jocos, cuique arridet mulier, illum sibi delegisse censetur. [4] Nonnunquam posita virgine, in victoris præmium (*Indi.*) decernebant Indi, luctatione & pugnis, victorque præ- (*Sacæ.*) mium sponsam abducebat. [5] Idem apud Sacas extimas Scythiæ gentes: namque hi solebant pro sponsa cum rivali pugnis decernere, victusque velut deformatus ignominia, pudibundus & mœrens, in latebra degere, & alterius (*Laxamatæ.*) aspectum lucemque vitare. Circa Mæotim gens est, [6] Laxama-

1 *Quod & Catheorum.*] Strabo libro 15.

2 *Segoregiorum.*] Justinus libr. 43.

3 *Apud Talcheas.*] Ialcheves, sive ἰαλχῆβεις, Lybios id ipsum facere, quod hic traditur, scribit Nicolaus περὶ ἐθῶν, & ex eo Stobæus Sermone 44. Credoque hos esse, quos Alexander hic *Talcheas*, paucis literis immutatis, appellat.

4 *Nonnunquam posita virgine.*] Strabo lib. 15.

5 *Idem apud Sacas.*] Ælianus de Varia historia lib. 12. Diodorus Siculus lib. 1. cap. 9.

6 *Laxamatas.*] Pomponius Mela lib. 1. cap. 21. quo Chalybes describit. Idemque de Amazonibus Herodotus libro 4. Et idem quoque de Sarmatis ipse Pomponius Mela libro 3. Et de Sauromatis Nicolaus lib. nuper citato, & ejus auctoritate Stobæus Serm. 44.

GOTHOFRIDUS.

Laxamatas.] Videtur legendum *Iaxamathas* ut apud Melam, vel *Iaxabatas*. Sunt enim Stephano *Iaxabatæ*, populi circa Mæotin ὡς Σαυρομάτας φησὶν ἔθνος. quin & idem mos tribuitur Amazonibus apud Herodotum libro 4. quæ & ipsæ Scythicæ. Sed omnium maxime Melæ locus ille id evincit, qui de *Iaxamathis* loquens, hunc eundem modum refert.

xamatas vocant, apud quos virgo nisi qui hostem confecisset, nuptui dabatur nulli. [1] Et ex Carmanis uxorem ducebat nemo, nisi qui hostis caput ad regem detulisset. [2] Apud Syginnos Persicam gentem, mulier, aurigandi perita, quemcunque vult virum ducere, jus habet. [3] Troglodytæ vero, fœminas viris desponsas, primis noctibus cognati affinesque producunt, illasque promiscuis adulteriis patere sinunt, postea perpetuæ pudicitiæ adscriptæ, severissimis pœnis, vel minima conjectatione, si deliquissent, coërcebantur. Quem morem [4] Gymnesiarum incolis, [5] Balearibus, [6] & Lydis invaluisse legimus. Tradunt quidam [7] Andrimachidis in Aphrica populis, usum multa secula viguisse, ut virgines nupturas regi in primis offerant, ut illarum pudicitiam ante solemnia nuptiarum delibaret. [8] Quod à Volsiniensibus quandoque servatum legimus, ut servili pressi dominatu, ingenuas filias servis delibandas darent. [9] Ebulibus vero insulis rex imperare dicitur, qui sine spe conjugii, in quamcunque commotus fuerit, usuariam

Carmani.
Syginni.
Troglodytæ.
Gymnesiæ
Baleares.
Lydi.
Andrimachidæ.
Volsinienses.
Ebuliæ insulæ.

TIRAQUELLUS.

1 *Et ex Carmanis.*] Strabo lib 15.

2 *Apud Syginnos.*] Strabo libr. 11. *Syginni*, inquit, *in cæteris rebus Persice vivunt. Equis vero utuntur pusillis & hispidis, qui equitem vehere non possunt, quadrigis jungunt, quarum mulieres sunt aurigæ, à pueritia exercitatæ, & quæ optime ducere quadrigas judicatur, cuicunque vult nubit.*

3 *Troglodytæ.*] Non recordor me id legisse de *Troglodytis*, sed de *Angylis*. idem propemodum tradunt Pomponius Mela libro primo, cap. 8. & Solinus cap. 44.

4 *Gymnesiarum incolis.*] Diodorus Siculus lib. 6. cap. item 6.

5 *Balearibus.*] Idem eodem loco. Iidem autem sunt *Gymnesiæ & Baleares*, ut scribit Strabo libr. 3. & Plinius libro 3. cap. 5. non longe à fin. Nam *Baleares*, inquit, *Gymnesias dixere.* & nos quoque alibi dicemus.

6 *Et Lydis.*] Herodotus l. 5. Strabo libr. 11. ad fin. Ælianus variæ historiæ libr. 4. initio.

7 *Andrimachidis.*] Idem auctor libro 4.

8 *Quod à Volsiniensibus.*] Valerius lib. 9. cap. 1.

9 *Ebulibus.*] Non memini me legisse insulas eo nomine vocatas. *Ebusum* autem è Balearibus insulis esse vidimus apud Strabonem l. 3. Plinium l. 3. cap. 5. non longe à fin. non semel & alibi sæpe. & Pomponium Melam l. 2. cap. ult. *Ebudes* * autem legimus esse in Oceano Britannico apud Solinum cap. 35. ubi id dicitur de rege eorum.

GOTHOFRIDUS.

* Quæ & Αἰβοῦδαι Stephano, quinque sunt numero: & ita prorsus hic legendum *Hæbudes*, ut apud Solinum: vel *Æbudæ* ut apud Stephanum.

1. *Apud*

Æthiopes. tiam capit. [1] Apud Æthiopes pleraque gens solennes nuptias non novit, quia passim & indiscreto concubitu miscentur. [2] Garamantes quoque nuptias non novere, sed ferarum ritu passim in Venerem ruere licebat. *Garamantes.* Quod quidem à barbaris frequens usurpatum est, qui turpi coitu se immiscentes, expertes tori genialis fuere. Inter quos [3] Lyminini populi traduntur, vulgato concubitu, connubia habere promiscua, filiosque editos post quinquennium in unum coactos, suum quemque similem agnoscere, & pro filio educare. *Reges Persarum & Medorum.* Neque omiserim quod traditum est, [4] apud Persas [5] Medosque, reges quamplures habere uxores, mulieres vero quàm pluribus nubere: quæ autem paucioribus quinque viris nupsisset, agrestis habebatur & sordida. *Thraces.* [6] Thraces quoque honori ducunt, multiplici conjugio & numero uxorum gloriari, sicut [7] Germani, qui licet singulis uxoribus contenti sint, nobiliores tamen plures habere uxores pro decore familiæ & majestate putant. *Germani.* Apud [8] Arabas, [9] Nabathæos & [10] Britannos, in usu fuit, ut consanguineis cognatisque omnibus una uxor sit, ad quam per vices quisque suo ordine admittitur: ingressurusque ad eam *Arabes. Nabathæi. Britanni.*

TIRAQUELLUS.

1 *Apud Æthiopes.*] Plinius l. 5. c. 8. & Solinus cap. 39.

2 *Garamantes.*] Pomponius Mela libro 1.

GOTHOFRIDUS.

Garamantes.] Adde quæ de *Hunnis* scribit Ammianus.

TIRAQUELLUS.

3 *Lyminini.*] Stobæus ex Nicolao Sermon. 42.

4 *Apud Persas.*] Non memini me id legisse de Persarum regibus nuncupatim, sed de Persis simpliciter, ut multas uxores ducerent, apud Herodot. libro 1. & Ammianum Marcellinum libro 23.

5 *Medosque.*] Strabo l. 11. *Medorum est*, inquit, *reges multas uxores habere, pauciores autem quam septem non licet.* Eodem modo proditum est, mulieres pulchrum sibi existimare, ut viros habeant quam plurimos, pauciores quinque calamitosum ducere. De quo etiam Æneas in descriptione Asiæ c. 34.

6 *Thraces.*] Pomponius Mela lib. 2. cap. 2. & Solinus l. 2. cap. 16. Heraclides in Politicis. Herodotus ante hos tradidit, id tantum tribuens Thracibus, qui supra Crestonas sunt, libr. 5. post princ.

7 *Germani.*] Corn. Tacitus de moribus Germanorum. & Cæsar ad fi. lib. 1. Commentariorum belli Gallici, dum loquitur de Ariovisto Germano.

8 *Arabas.*] Strabo l. 16. ad fi.

9 *Nabathæos.*] In eodem loco.

10 *Britannicos.*] D. Clemens, si is est, l. 9. Recognitionum c. 7. Et Eusebius præparationis Evangelicæ l. 6. cap. 8. Aliter Cæsar l. 5. belli Gallici.

1 *Illud*

ad eam baculum pro foribus ponit: alterius vero congressum pro adulterio fuit. Ac ne nimium multa complectar, neve ulterius barbaros ritus moresque recenseam, de his hactenus dixisse abunde fuerit. [1] Illud utique verum est, quod à Græcis & Romanis pariter factitatum novimus, ut uxorem quam quis duxisset, etiam sublatis liberis [2] alii dare usuariam, ex qua liberi gignantur, mox illam vendicare legibus & moribus permissum fuisse. [3] Sic Cato Martiam uxorem amico dedit, & [4] Socrates Xantippem. Atque alii id sæpe factitarunt: quem morem apud Lacedæmonios, [5] Lycurgi lege, [6] Tapyrasque, & plerasque gentes invaluisse, documenta sunt: qua cavetur, ut ad senioris uxorem juvenis florenti ætate, tollendæ prolis causa admittatur: [7] legibus vero Solonis sancitur, ut orbæ puellæ qui sunt genere proximi, nubant, utque, si maritus ad rationem veneream minus potens foret, mariti propinquus illius uxorem nanciscatur. Quare [8] Attalus Asiæ rex, cum falsus

Græci & Romani uxorem aliis usuariam dabant.

Solonis lex.

1 *Illud utique verum est.*] Quod exemplis seq. patebit.

MERCERUS.

2 *Alii dare usuariam, &c.*] Hoc de Romanis quidem scribunt Suidas, Tertul. Zephyrus, S. Salvianus, & alii multi auctores fide digni. Sed tamen crediderim, debuisse intervenire divortium. Certe Cato apud Lucanum, & alios auctores Rom. notatur, quod post obitum Q. Hortensii, cui Martiam uxorem utendam dederat, illam sine nova solemnitate nuptiarum recepetit, ac si nullum cum ea divortium fecisset.

TIRAQUELLUS.

3 *Sic Cato.*] Uticensis, ex Plutarch. in vita illius, auctoritate Thraseæ Strabone lib. 11. Appiano lib. 2. Bellorum civilium, Lucano lib. 2. Tertulliano in Apologetico cap. 39. D. Augustino in lib. de Fide & operibus & in lib. de Bono conjugii.

4 *Socrates Xantippem.*] Ut refert Tertullian. Apologe. c. 39. duas uxores habuit Xantippem scilicet & Myrtonem. Laert. in ipsius vita. Rhodig. lib. 25. cap. 4.

5 *Lycurgi lege.*] Xenophon in Rep. Lacedæmon. & Plut. in vita Lycurgi.

6 *Tapyrasque.*] Strabo lib. 11.

7 *Legibus vero Solonis.*] Plutarch. in vita illius.

8 *Attalus Asiæ rex.*] Plutarch. in apophtheg. Eumenis, & nonnihil Livius 5. Decad. libro 2. Ad hos autem mores gentium in hac re uxoria, adde, Sunitas quotannis & adolescentes & virgines publice judicare solitos. Et qui optimus ex adolescentibus judicatus fuisset, eligere ex virginibus, quam uxorem ducere mallet: & post eum secundum, & sic deinceps. Nicolaus de Moribus gentium, & ex eo Stobæus Sermo. 44. Adde inquam & aliarum plurimarum gentium diversos hac in re mores à nobis latissime descriptos, & optimorum scriptorum testimonio comprobatos in d. nostra l. Connubiali, quæ in hoc ipsum præcipue facta est.

falsus rumor invasisset, Eumenem fratrem morte sublatum fuisse, protinus illius conjugem una cum regno sibi vendicavit: deinde Eumene superstite, uxorem illi simul & regnum restituit.

CAPUT XXV.

Quid sit Artemon apud Jureconsultos, & quod dicatur plumbum in ripa positum, de quo ambigitur apud multos.

MAlum, navis esse partem, licet pleræque naves sine malo sint: Artemonem vero non esse navis partem, [1] Jabolenus ex auctoritate Labeonis, in primis magni & docti viri, de verborum significatione notavit. Quæsivi ego à Jureconsulto maximo temporum nostrorum, claro in judiciis & foro, [2] quid esset Artemon, qui quasi additamentum, non pars navis à Jureconsulto censeretur: cumque ille ex opinione interpretis, Artemonem gubernaculum, seu clavum navis diceret esse: rursus quæsivi ab eo rationem tam variæ decisionis, cur malus navis pars sit, cum pleræque naves sine malo sint: gubernaculum vero pars navis censeri non debeat, cum extorto gubernaculo, navis haud dubie fluitaret, & incommoda fieret, arbitriumque moderandi deperiret. Quippe, sicut gubernaculum

TIRAQUELLUS.

1 *Jabolenus.*] In *l. malum*, in princ. *ff. de verb. signi.* Est autem *malus*, ut recte interpretatur Accursius, *arbor navis.* De quo Plautus in Trinummo, act. 4. sc. 1.

Frangere malum, ruere antennas, scindere vela.

Et Lucretius lib. 2.

Antennas, proram, malum, tonsasque natantes.

Et Cæsar lib. 3. belli Gallici. & Cicer. in Verrem, act. 7. & lib. 3. de Orat. & in lib. de Senect. Plinius lib. 7. c. 56. paulo ante fi. ubi dicit, *Vela Icarum, malum & antennam Dædalum reperisse.* & alii scriptores sæpissime. Sed quod arborem navis significet, indicat illud Ovid. in Epistola Oenonis Paridi,

Aura levis rigido pendentia lintea malo
Suscitat. ——

Et ipsum malum *veliferum* vocant Lucanus lib. 1. & Valerius lib. 1. Argonauticôn. Cæterum Vitruvius lib. 10. cap. 8. *Ejusque vela cum sunt per altitudinem mediam mali pendentia, non potest habere navis celerem cursum.* Et iterum c. 21. *Quemadmodum, inquit, navis malus à puppi ad proram continetur, rudentibus & funes prærudentibus transversis erant religati.*

2 *Quid esset Artemon.*] Accursius in ea *l. malum*, erravit, dum gubernaculum esse putavit, ut & hic noster auctor dicit. Sed tu omnino vide Alciatum in ead. l. Et Pollucem lib. 8. c. 6.

3 Sed

naculum, sic malus navi facile demi & addi, figique & refigi potest: plusque operæ & negocii gubernaculum navi, quam malus præstet. Cumque ille subdubitare aliquandiu visus non facile objecta dilueret, tandem dixi, à nostris interpretibus pleraque minus commode & vere definiri: ob quæ non solum imperiti legum & rudes, sed & docti in dissonos sensus dilabuntur: Multiplicique affecti errore, veros significatus non plane percipiunt. Non enim gubernaculum navis Artemon fuit, ut falso illi opinati sunt: quippe gubernaculum non esse navis partem, dicere, est improbissimę insipientiæ: [1] sed Artemon trochleę genus tractorium est, quod ἐπάγοντα Græci vocant, quo fune ductorio per orbiculos trajecto, & acto in gyrum, ut nostri moris est, facili ductu importantur onera vel exportantur: vulgoque, quantum conjectura assequimur, organum dicitur. Is autem Artemon, navis pars non erat: cum non navigationi, sed oneri inferendo machina commode constructa fuerit. [2] Iterum idem Iabolenus plumbum quod pro tegulis tecto appositum foret, ædium partem esse, ex auctoritate ejusdem Labeonis asseverat. [3] Quod vero in ripa tegendi causa locaretur, contra esse dixit: quo fit, ut vendita domo vel legata, plumbum quod esset in ripa, venditioni aut legato non accedat. Quid esset plumbum in ripa,

Artemon quid verè significet.

1 *Sed Artemon trochleæ genus.*] Id ex Vitruvio l. 10. c. 5.

2 *Iterum idem Iabolenus.*] In d. *l. in dom.* §. *plumbum.*

3 *Quod vero in ripa tegendi causa.*] Hic Alexander secutus est depravatam hujus l. dictionem. Nam ut admonet Alciatus, in eo loco non ita legendum, sed hoc modo, *quid hypethrii causa*, ut est in libris Florentinis: & quid sit *hypethrium* declarat ipse Alciatus eodem loco. Vide Vitruvium lib. 5. cap. 9.

GOTHOFRIDUS.

Quod vero in ripa tegendi causa.] Legendum: *Quod vero hypethri tegendi causa poneretur*: hoc sensu. Plumbum, quod pro tegulis positum est, perpetui usus causa positum intelligitur: nullus enim ædium usus, sine tegulis, aut his, quæ tegularum vicem præstant. Et ideo domo vendita aut legata, plumbum id ædibus cedit. In plumbo, hypethri (id est, subdialis loci, aut solarii), tegendi causa posito, diversum jus statutum est. Quoniam non perpetui usus causa positum intelligitur, sed ad tempus. Nam hypethra æstate velis tegebantur: hyeme plumbo, vel simili genere, ne frigore ac gelu pavimentum obduceretur. *l.* 12. §. *de velis, ff. de fundo instructo.*

in ripa, sæpe à juris professoribus quæsivi. Et tametsi nonnulli inani opinione ferantur, ipseque legum interpres alioqui facundissimus, ingenue se id ignorare fateatur: animadverti tandem, plumbum quod esset in ripa tegendi causa, illud dici convenire, quod tecto destinatum, needum appositum, aliquo in loco relictum, donec tecto apponeretur, commendatumve fuisset: esseque in ripa id commode dici, quod parieti inhærens erectum, ita subsidet, ne humi jaceat penitus, unde vulgo arripare dicunt. Id autem plumbi, quod ita hæsit, & subsidet, in ripa esse dictum est. Fuit ergo opinio Labeonis, quod tametsi tegulæ plumbeæ, quæ in tecto sitæ erant, ædificii pars forent: illas tamen quæ sepositæ muro adhæserant, ut paulo post apponerentur, ædificii partem non esse, licet ad eum usum destinatæ, ut pro tegulis tecto inservirent. Itaque legata domo aut vendita, plumbum quod in ripa ita situm erat, venditioni aut legato non accedere, legitime putarunt.

CAPUT XXVI.

Quod esset collegium fratrum Arvalium Romæ institutum, quive Salii sacerdotes, & quot societatum genera fuerint.

Primū collegium Romanum.

PRimum [1] sacerdotum Romæ collegium, fratrum Arvalium fuisse multi asserunt. Hoc enim sacrum à principio originum Romulus instituit primus. Nam cum legibus armisque urbem munivisset, ne religio in bene instituta civitate deesset, undecim [2] fratres Arvales constituit sacerdotes, seque duodecimum. Fratresque ideo apellavit, quasi mutua charitate & fœdere nexi forent. Refert tamen [3] Masurius Sabinus, [4] Accam Larentiam Romuli nutri-

Fratres Arvales cur dicti.

TIRAQUELLUS.

1 *Primum sacerdotum Romæ collegium.*] Ex Plinio lib. 18. cap. 2. & Fulgentio de vocibus antiquis auctoritate Rutilii Gemini in libris Pontificalibus. & Gellio lib. 6. cap. 7.

2 *Fratres Arvales.*] De quibus præter illos Varro lib. 4. linguæ Latinæ.

3 *Masurius Sabinus.*] Apud A. Gellium lib. 6. cap. 7.

4 *Accam Larentiam Romuli nutricem.*] Plinius, Gellius & Fulgentius ubi

nutricem, duodecim eduxisse filios, & cum unum fato amisisset, in defuncti locum Romulum ascivisse: ipsumque & cæteros Arvales appellasse fratres, quod socii essent & fere pares, agresti & pastoritia sodalitate conjuncti. [1] Horum insigne fuit spicea corona alba, infula alligata, quam, dum operarentur sacris, singulos gestare solenni more decebat: quo insigni ab Acca Larentia donati primum fuere: isque honor perennis illis perpetuo mansit, ita ut nullo successu vel casu tanta societas, nisi vita finiretur: tantæque fuit amplitudinis, ut etiam ab hostibus captos & in extrema fortuna, aut exules, quamvis nullo postliminio redemptos, honor hic comitaretur. [2] Apud Aquitanos vero Soldurii dicti sunt, quorum societas erat, ut iisdem vitæ commodis, opibusque promiscuo usu Soldurii.

ubi supra. De hac præterea multa Varro lib. 5. ling. Latinæ. Plutarch. Problem. cap. 34. & Macrobius lib 1. Saturn. c. 10.

GOTHOFRIDUS.

Larentiam.] Al. *Laurentiam.*

TIRAQUELLUS.

1 *Horum insigne.*] Plinius & Gellius ubi supra.

2 *Apud Aquitanos vero Soldurii.*] *Soldurii* legendum est ex Cæsare lib. 3. belli Gallici. cujus hæc verba sunt, *Adiatomannus, qui summam imperii tenebat, cum sexcentis devotis, quos illi Soldurios appellant. Quorum hæc est conditio, ut omnibus in vita commodis una cum his fruantur, quorum se amicitiæ dediderint; si quid iis per vim accidat, aut eundem casum una ferant, aut sibi mortem consciscant. Neque adhuc hominum memoria repertus est quisquam, qui eo interfecto, cujus se amicitiæ devovisset, mori recusaret.* Nicolaus autem Damascenus, Peripateticus, lib. 116. & ex eo Athenæus Dipnosop. l. 6. c item 6. non multo post princ. tradit Adiatomum Sotianorum regem (quæ gens inter Celtas est) sexcentos delectos cives apud se habere, qui patrio eorum idiomate Siloduni dicuntur. (Nam Græci vocant Σιλοδούρους, quos Latini, vota exequentes) totidemque reliquos etiam ejus gentis reges semper habere solitos, vitæ necisque socios, qui simul cum rege viverent, communiaque negocia gubernarent, & simul etiam cum dies mortis illi advenisset, commorerentur, & sive is in belli discrimine diem ultimum clausisset, sive senio morboque consumptus decessisset, sive alia quavis de causa, eadem mortis ratio illos semper sequebatur, neminemque ex illorum numero unquam repertum fuisse, qui rege vita functo, contra patrios ritus debitam sibi mortem subterfugere tentarit. Et simile quippiam tradit Servius Salustii auctoritate l. 4. Georg. in eum locum,

— *Pulchramque petunt per vulnera mortem.*

De Celtiberis, qui se regibus devovent, & post eos vitam refutant: in quo Celtas imitati sunt eorum auctores, ex quibus oriundi in Hispaniam, quæ hodie Biscaia dicitur, transierunt. Luc. lib. 4.

— *Profugique à gente vetusta*
Gallorum Celtæ miscentes nomen Iberis.

usu fruantur, siquid autem adversi contingeret, eosdem casus eandemque fortunam, ac etiam vitæ interitum, una subire cogerentur. [1] Quod ab Ægyptiis usurpatum legimus, quibus amicitiæ genus & sodalitium fuit, cui nomen συναποθανουμένων, quasi commorientium, qua nulla sanctior firmiorque fuit: quo genere Antonius & Cleopatra, cui plus nimio se addixit, mutuo affectu devincti fuere, hac lege copulati, ut si fatale quippiam aut diri casus alteri contigisset, alter tanquam pœnæ socius, eundem fortunæ exitum esset laturus, sociique & comites essent fortunarum & calamitatum. Apud Hunnos tale fœdus inexplicabili nexu contrahebatur, ut viginti viri generosi spiritus, eisdem sacris initiati, una comites essent consiliorum & voluntatum: eo vinculo, ut in convictu frequenti, & contubernio maneant, & ne punctum quidem temporis vacuum relinquant: prosperaque & incommoda mutuis officiis ferant ad supremum diem: morte autem obita, superstites defunctum efferant & comitentur. Hiberorum vero mos fuit, ut amici in familiaria jura assueti, principi se devoveant, vitæ mortisque ultores: quique ita in cohorte amicorum devoti erant, omnium consiliorum secretorumque participes fiant, & si quid timendum accidisset, omnes casus, & fortunæ minas, atque una mortem oppetere cogantur. [2] Qui mos Cantabris fuisse traditur, ut pro amicis & fœderatis, sociali fide se immolare, atque interire non dubitarent, insigni testimonio mutuæ charitatis & perpetui amoris. [3] Ex Socianis quoque Gallorum gente, sexcenti ex primoribus Soldurii vocati, unà cum rege vivunt & commoriuntur: nefas putantes, superstitem principi suo esse. Apud alios vero intimi familiares, qui manus, mens, lingua, & oculus, atque aures principis vocan-

Συναποθανουμένων. *Hunnorum fœdus.* *Hiberi.* *Cantabri.* *Sociani. Soldurii.*

1 *Quod ab Ægyptiis.*] Plutarch. in vita Antonii, cujus in eam rem hæc verba sunt, Ἑταιρίαν δὲ συνέταξαν οὐδὲν τῆς Ἀμιμητοβίων ἐκείνης ἀποδέουσαν ἁβρότητι καὶ τρυφαῖς καὶ πολυτελείαις. ἀπεγράφοντο γὰρ οἱ φίλοι συναποθανουμένους ἑαυτοὺς καὶ διῆγον εὐπαθοῦντες δείπνων περιόδοις.

2 *Qui mos Cantabris.*] Strabo lib. 3.

3 *Ex Socianis.*] Supra in verbo, *Apud Aquitanos.*

vocantur, in eodem cultu & convictu sunt, rei nullius ignari, & amici principis, qui arcana consilia & abditos sensus soli cognoverunt. [1] Ab Æthiopibus servatum est, ut familiares in regis societate per omne obsequium insinuati, unà cum rege ad supremos annos vivant consociati & fœderati, qui summum inter amicos locum tenent, & si qua corporis parte rex mancus fieret, eodem membro se deforment, eoque morte sublato, sponte intereant. [2] Tauris apud Scythas cum regibus præcipue gratos, & qui magno in honore fuissent, ex amicis sepelire in usu fuit, cui rex tanquam pignus amoris aurem abscindere solebat. Apud Græcos usurpatum est, ut cum aliqui inexplicabili nexu copulantur, uno pallio invicem se operiant, & morte obita eodem tumulentur: quo significabant, duo simul corpora concordibus animis, & una mente teneri. Priscis autem [3] Longobardis maximum fuit amoris vinculum, apud aliquem ponere barbam. Is enim intimo fœdere astrictus erat, apud quem lanuginem quispiam deposuisset, sicut apud Persas donari annulo à rege, fœdus inexplicabile, & summi amoris vinculum putabatur. [4] Huic ergo Larentiæ, quæ Flavia dicta est, mense Aprili, solennes dies & sacra ab Anco instituta, Romani assidue celebrant: quæ [5] Larentalia dicta sunt, & decimo Calendas Januarias, qui dies Jovi feriatus erat. Cui Martis flamen plerunque Pontifices in Velabro, ubi Larentiæ ara & statua erat,

Æthiopes. *Tauri.* *Græci.* *Longobardi.* *Persæ.* *Larentalia.*

1 *Ab Æthiopibus.*] Ex Diodoro l. 4. cap. 1. *Turpe, ait, existimabant rege claudo non & omnes claudos amicos esse. Ferunt quoque consuetudinis esse, amicos una cum rege in morte vita defungi, existimantes eum interitum gloriosum, veræque amicitiæ testem.*

2 *Tauris apud Scythas.*] Legendum *Tauricis*, ex Plinio lib. 4. cap. 11. Sed quod de eorum more refert Alex. amplius quæro.

GOTHOFRIDUS.

3 *Longobardis maximum fuit, &c.*] Longobardi per comam & capillos adoptabant. Paulus Monachus lib. 6. de gestis Longobardorum. *Circa hæc tempora Carolus Francorum Princeps, filium suum ad Luitprandum misit, ut ejus (juxta morem) capillum susciperet.*

TIRAQUELLUS.

4 *Huic ergo Larentiæ.*] Ad Romanos redit. & id quidem est ex Lactantio lib. 1. cap. 20.

5 *Larentalia.*] *Larentinalia* vocat Lactantius ubi supra.

erat, sacrum anniversarium facere, ad ejusque sepulchrum Decembri mense convenire frequentes; & dare inferias solebant, quod populum Romanum decedens hæredem fecerat. Cujus rei causa, ejus dies inter fastos relatus fuit. Stataque die flamen Quirinalis illi quotannis sacrum facit. Hujus postea exemplo inter Romulum & Tatium inita societate, retinendis Sabinorum sacris, [1] sodales Titii à T. [2] Tatio, vel à titiis avibus, quas observant augures, denominati sunt. Post quæ, sodalitates, [3] sacris Idæis magnæ matris receptis, Romæ sub idem tempus inventæ, veluti publica munera habita sunt, sicut sub Tiberio [4] Augustales, qui numero quinque & viginti ex primoribus urbis, sorte ducebantur: quos Tiberius Juliæ genti sacravit. Et Antonini temporibus [5] Antoniniani sodales, [6] mox Æliani, & [7] Aureliani, & demum [8] Faustidianæ puellæ ad imaginem antiquitatis nuncupatæ, qui in principis comitatu, inexplicabili fœdere vincti erant, & post funera illi flamines & sacerdotes consecrati. Sed cum à Romulo hoc sacerdotium primum institutum ferant, quin reliqua sacra

Sodales Titii, Titii aves. Sodales augustales.

Sodales Antoniniani.

1 *Sodales Titii.*] Varro l. 4. de ling. Latin. De hisque Lucanus lib. 1.

Septemvirque epulis festis, Titiique sodales.

Et Suetonius in Galba cap. 8.

2 *Titis*] Corn. Tacitus lib. 1. iterumque lib. 18. ad finem.

3 *Sacris Idæis.*] *Idæa mater accepta fuit à Romanis, pridie Idus Aprilis, M. Cornelio Cethego & P. Sempronio Tuditano Coss. diesque festus Megalesia dictus*, ut ait Livius lib. 9. Decad. 3. & Varro de ling. Lat. lib. 5. Eadem vero magnæ matri, quando locata dicataque fuerit ædes, refert idem Livius libro 6. Decad. 4. De cujus sacerdotibus sic ait Plinius lib. 35. cap. 12. *Samia testa Matris Deûm sacerdotes, qui Galli vocantur, virilitatem amputant.*

4 *Augustales.*] Cor. Tacitus lib. 1. & iterum 3. & Suet. in Claudio c. 6. & in Galba cap. 8.

5 *Antoniniani.*] Julius Capitolinus in Antonino Pio, & in Antonino Philosopho non semel, & Spartianus in Caracalla in fin.

6 *Mox Æliani.*] *Helviani* legendum ex Jul. Capitol. in vita Pertinacis, paulo ante fin. ubi & hos Martianos dictos dicit à Marco Antonino: *Helvianos* autem ab ipso Helvio Pertinace, & Spartiano in vita Severi.

7 *Aureliani.*] Capitolinus in vita Antonini Philosophi. Quibus & tu adde *Alexandrinos* ex Lampridio in Alexandro Severo.

8 *Faustidianæ.*] *Faustinianæ* legendum est ex Capitolino in Antonino Pio. *Puellas*, inquit, *alimentarias in honorem Faustinæ, Faustinianas constituit.* & in vita Antonini Philosophi: *Novas puellas Faustinianas instituit in honorem uxoris mortuæ.*

1 *Numa.*]

sacra [1] Numa summus religionum cultor obiverit, nulla controversia est. Nam & Pontifices, flamines, Salios, atque augures ab ipso inventos tradunt. [2] Fuere enim Salii Martis sacerdotes numero duodecim ex patriciis, liberi & cives, & qui neutro parente orbati essent, à Numa seu Tullo Hostilio bello contra Fidenates (ut Livius auctor est) voti causa nuncupati, qui postea numerum Saliorum duplicasse fertur, ita ut quatuór & viginti belli pacisque temporibus collegio cooptarentur: cujus sacri causa hæc & origo fertur: [3] Cum enim regnante Numa, morbo & afflatu noxio civitas affecta esset, eaque lues nullis sacrificiis aut piaculis sedari videretur posse, peltam æneam è cælo, in qua Romanorum fata sita erant, in manus Numæ decidisse ferunt. In qua cum urbis salutem sitam crederent, ne inventu facilis, & ob id furto exposita esset, alias undecim elaboratæ artis eadem facie mensuraque à Mamurrio fabro, ne dignosci posset, constructas dicunt fuisse: illasque in Martis sacrario asservasse, illarumque custodes, Salios vocasse: quorum princeps præsul, alter vates, alius magister, qui præsidebant, dicti: [4] illorumque insigne tunica erat punicea, & æneum in pectore tegmen, quod

Salii.

Pelta cælitus delapsa.

Insigne Saliorum.

1 *Numa.*] Livius 1. Decad. lib. 1.

2 *Fuere enim Salii.*] Livius eodem lib. 1. & iterum lib. 4. dictæ Decad. & Dionysius Halicar. lib. 3. Cicero lib. 3. de Oratore. Plin. lib. 11. cap. 3.

3 *Cum enim regnante Numa.*] Ex supradictis & præterea Plutarcho in Numa, Festo Pompejo lib. 11. ubi de Mamurrio, & Servio enarrante illum locum Virgil. lib. 8. Æneid.

——— Lapsa ancylia cælo.

Et huc quoque spectat illud Ovid. l. 3. Fastorum.

Quis mihi nunc dicat, quare cælestia Martis
Arma ferant Salii, Mamuriumque canant?

Et multis versibus seq. ubi multa vidébis ad hunc locum pertinentia. Ex quibus intelliges illud Propertii lib. 4. eleg. 2.

At tibi Mamurri formæ cælator ahenæ
Tellus artifices ne terat Osca manus.

Et de hoc quoque Mamurrio Dionysius Halicar. libro 2. & vide Valerium Maximum l. 1. c. 1. Livium 1. Decad. lib. 1.

4 *Illorumque insigne tunica erat punicea.*] *Picta*, legendum est ex Livio 1. Decad. l. 1. cujus hæc sunt verba: *Salios duodecim Marti Gradivo, tunicæque pictæ insigne dedit, & super tunicam æneum pectori tegumen, cælestiaque arma, quæ Ancylia appellantur, ferre, ac per urbem ire canentes carmina cum tripudiis, solemnique saltatu jussit.*

quod supra tunicam versicolorem induebant: [1] tum balthei, & aeneae galeae, quibus ornati Martio mense, cum tripudiis ad tibiam, solennique saltatu caelestia ancylia ejusmodi ferentes, culti ornatique prodibant: ipsique gladiolis illa percutientes cum gressu & gradu composito, pulsu pedum ad sonum vocis modulato, per Capitolium & forum, perque urbem incedebant. Inque eo tripudio Mamurrium fabrum, qui tam exacte illa molitus esset, in nominis memoriam sempiternam, ac pennatas impennatasque agnas pro spicis & aristis, & Lucretium Jovem, Janumque deorum deum, aliosque deos, excepta Venere, quam in [2] carminibus saliaribus nominare nefas erat, verbis subobscuris, Marti consecratis, quae nec mutare licebat, ritu priscae religionis, in fine carminum referebant. Post aliquot vero aetates, imperatorum nomina suis carminibus Salios adnotare constitutum fuit, ut illorum quoque memoriam sempiternae gloriae mandarent. Quare [3] Germanici nomen saliari carmine, & mox aliorum principum, intercursu temporum celebrata fuere, quo tempore flaminica dialis uxor capillum pectere, antequam ancylia conderentur, vetabatur: quorum sacra & festos dies [4] coenis sumptuosis, & comessationibus cum cantu & sym-

Tripudia Saliorum & carmina.

Venerem in carminibus saliaribus nominare nefas erat.

Saliorum Sacra & festi dies sumptuosi.

1. *Tum balthei & aenea galeae.*] Dionys. Halicar. lib. 2.

2. *Carminibus Saliaribus.*] De quibus vide Fest. Pompejum lib. 1. ubi de Apamentis loquitur.

3. *Germanici nomen.*] Corn. Tacitus lib. 3. ait, *Ad Germanici memoriam meditata virtutis carmina, & laudationes & lachrymas: at nihil praeterea.* Germanici nomen Saliari carmini adhibitum. Idem Tacit. lib. 2. ante fin.

4. *Coenis sumptuosis.*] Festus Pompejus lib. 17. ubi de *Saliis*. Et hinc Horat. *epulas*, sive *dapes Saliares* pro opiparis & splendidis posuit lib. 1. Carm. Ode 37.

Nunc est bibendum, nunc pede libero
Pulsanda tellus, nunc Saliaribus
Ornare pulvinar deorum
Tempus erit dapibus, sodales.

Quo in loco Acron & Porphyrion interpretes scribunt, *Saliares coenas fuisse amplissimi apparatus. Unde*, inquiunt, *proverbium, Saliares coenas dici opiparas & copiosas.* Quo etiam spectat illud Apuleji lib. 4. Metamorph. *Ut equus quidem meus tanta copia, & quidem solus potitus, Saliares coenasse coenas crederet.* De Pontificalibus autem coenis, & ipsis quoque sumptuosis & magnificis, ipse Horatius lib. quoque Carm. 2. Ode 14.

Absumet heres Caecuba dignior
Servata centum clavibus, & mero
Tinget pavimentum superbum
Pontificum potiore coenis.

r Sati-

symphonia opipare celebrare soliti sunt: in quibus [1] sutiles coronas & alia conviviis oblectamenta adhibebant. Hique dies religiosi & sacri mansere in posterum. Quod sacerdotium quanti fuerit, licet æstimare, [2] quod nisi ex patriciis ad hunc honorem admittebatur nemo: [3] & nisi liber & civis, [4] patrimus & matrimus foret. Quodque Appius Claudius triumphalis, [5] Scipio Aphricanus, & L. Bibaculus inter Salios esse, & hæc sacra attrectare, gloriæ duxere. Et Titus Vespasianus, quod numero Saliorum fuisset cooptatus, gratias egit. [6] Antoninus quoque Philosophus, natus octo annos, ab Adriano Cæsare inter Salios adnumerari, laudi duxit, velut magni splendoris munus ferret. Eratque constitutum, ut qui consulatum aut præturam, aliumve magistratum gereret, ancylia ferre, & inter Salios esse cogi nequiret. Præter quæ, etiam [7] apud Latinates, Salios Martis sacerdotes fuisse: & in sacris Herculis ad magnam aram, Salios sacrorum ministros, cum cantu psallere consuesse comperimus. [8] Et tametsi Martio mense ancylia deprompta è Martis sacrario prodirent, siquando tamen gentibus nationibusque justum piumque bellum per Feciales indicebatur, ancylia in eodem sacrario,

Sacerdotii Saliorum dignitas.

Belli indictio.

1 *Sutiles coronas.*] Plinius l. 21. c. 3. *Sutiles, inquit, Saliorum sacris inventæ sunt, & solemnibus cœnis coronas.*

2 *Quod nisi ex patriciis.*] Dionys. Halicarn. libro 2. & id videre licet ex Juvenale Satyr. 6. adversus uxores nobilium, sive patriciorum, qui ex adulteris ignobilibus liberos edebant futuros Salios, propterea quod putabantur filii maritorum nobilium,

Transeo suppositos, & gaudia, votaque sæpe
Ad spurcos decepta lacus, atque inde petitos
Pontifices Salios, Scaurorum nomina falso
Corpore laturos. ——

3 *Et nisi liber & civis.*] Vide quod dixi in verbo, *Fuere enim Salii.*

4 *Patrimus & Matrimus foret.*] Iidem ibidem.

5 *Scipio Africanus.*] Ex Livio 4. Decad. libro 7. cujus hæc verba sunt: *Iisdem dies P. Scipione propriore etiam religione, quia Salius erat, disjunxerant ab exercitu.*

6 *Antoninus quoque Philosophus.*] Jul. Capitolinus in vita illius.

7 *Apud Latinates.*] Hi dicuntur municipes Latini oppidi Apuliæ, quod à mari parum distat, cujus quidem meminit Cicero in orat. pro Flacco: an autem apud eos Salii essent, nondum comperi.

8 *Et tametsi.*] Ex Servio lib. 7. Æn. in eum locum,

—— *Cum prima movent in prælia Martē.*
& iterum lib. 8. in princ.

1 Quo-

erario, aut in curia Saliorum commovere, moris erat: quasi eo motu Martem è sua sede excitum, eoque propitio & volente, arma expediri, legiones conscribi, exercitus apparari, atque omnia hostilia esse designarent: [1] qui dies religiosi, & infames habiti sunt, quibus antequam conderentur, sponsalia inire, peregre proficisci, aut pacis fœdera tractare, vel aliquid publicæ privatæve rei inceptare, velut mali auspicii, tristisque maneret exitus; [2] ominosum fuit.

1 *Qui dies religiosi.*] Hos dies religiosos esse constat ex Livio 4. Decad. lib. 7. *Stativa*, inquit, *deinde ad Hellespontum aliquandiu habuerunt, quia dies forte, quibus Ancylia moventur, religiosi ad iter inciderant.*

2 *Ominosum fuit.*] Præter autem illos sodales ab Alexandro memoratus, fuere & *sodales Mercuriales*, in honorem scilicet Mercurii, ut videre licet ex Tullio ad Q. Fratrem lib. 2.

CAPUT XXVII.

Quot Lictores apparitoresque habebat Dictator, quot Consules aut Prætores, Quæstoresve, quive secures habebant, & qui non.

QUod [1] Romulus parto regno, cum sella curuli trabeaque, & reliquo ornatu se augustiorem fecisset, tum maxime duodecim lictoribus insignem fecerit, qui fasces securesque velut insignia majestatis præferrent, à multis est memoriæ mandatum. [2] Nonnulli Tullum Hostilium Romanum Regem, primo purpuratum cum lictoribus & fasci-

TIRAQUELLUS.

1 *Quod Romulus.*] Livius 1. Decad. lib. 1. & quod de trabea dicitur, etiam Plinius lib. 9. cap. 39. in princ.

2 *Nonnulli Tullum Hostilium.*] Vide Plinium ibi, & ab eo paululum dissentit Alexander, nescio quos secutus auctores. Ille enim Plinius *toga prætexta & lato clavo è regibus primum Hostilium usum ait.* Non erant autem è purpura, cum tamen ea, qua usus est Romulus, trabea, regia toga, auro & purpura intexta esset, ut quidam ajunt, seu purpurea albi quidpiam haberet, ut Suet. lib. de genere vestium scripsit, teste Servio ad 7. Æneid. ibi,

Ipse Quirinali lituo, parvaque sedebat
Succinctus trabea. —

Unde liquet non Hostilium primo purpuratum fuisse, cum Romulo purpureæ togæ epitheton antiquitas dederit, de qua Virgilii versus est l. 11.

Et sellam regni trabeamque insignia nostri.

1 Fuere

fascibus in publicum prodiisse ferunt. Sed perpendimus, non lictores modo cum fascibus & securibus, sed apparitores quoque regem præire consuevisse. [1] Fuere enim apparitores ministri regii, qui adstabant lateri, & corporis stipatores erant: ut si quando opus esset, ad imperium nutumque regis præsto forent. Præter quos fuere [2] viatores in regio comitatu, qui quoties senatus cogendus esset, ex agris senatores advocarent, contumacesque citarent & arriperent. Quippe cum priscis temporibus proceres civitatis morarentur in agris, si quando consilium publicum cogendum erat, à villis arcersebantur in senatum: ex quo, qui eos evocabant, viatores dicti: quique ex viatoribus ligandi, cædendique jus habebant, [3] Lictores nominati sunt: quibus jussu Regis delinquentes [4] vincire,

Lictores. Apparitores. Viatores. Lictoris munus.

1 *Fuere enim apparitores.*] De his Livius 1. Decad. lib. 1. & Cicero in 5. in Verrem act. & in 2. Philip. & Jurisconf. in *l. diem. ff. de servis fugit. &* in *l. si pignore. ff. de evictio.* Quod autem sic vocentur intelliges ex Servio enarrante hunc locum lib. 12. Æneid.

— *Sicuque in limine regis*
Apparent. —

Cui loco similis est & ille ejusdem libri 8.

Quam Turnus regi, aut regi apparere Latino.

Sed & de his sunt plurimi tit. lib. 12. Justinianei Codicis, videlicet, *de appar. præfecti anno. & de appar. præf. ur.* & *appar. præf. prætor.* & *appar. proconf.* & leg. & leges quoque, ut *l. nullus apparitor. & l. quicunque. C. de diver. offic.* & *l. diem. ff. de ser. fug.* & *l. si pignore. ff. de evict.* & *l. ne dum apparitorem. C. de pœnis.*

2 *Viatores.*] Cicero de Senectute, *A villa, inquit, ad senatum arcersebantur Curius & cæteri senes: ex quo, qui eos arcersebant, viatores nominati sunt.* Columel. lib. 1. in præfatio. *Illis enim temporibus proceres civitatis in agris morabantur, & cum consilium publicum desiderabatur, à villis arcersebantur in Senatum: ex quo, qui eos evocabant, viatores nominati sunt.* Plin. l. 18. c. 3. *Tales tunc etiam viatores erant, quod ipsum nomen inditum est, subinde, & ex agris Senatum, ducesque arcessentibus.* Quibus accedit Sextus Pompejus lib. ultimo initio. Generaliter tamen viatores dicti sunt, qui jussa Magistratuum executioni mandabant, ut satis patet ex *l. magis puto. §. ne tamen. ff. de reb. cor.* Et Cicerone in Vatinium, *Misérisne viatorem, qui M. Bibulum domo vi extraheret.* Et Livio 4. Decad. lib. 9. *In censum referre viatores jussit, & omnes ubique.* Illud autem non prætermiserim, me ex Livio deprehendisse ut *lictores Consulum* essent, *viatores Trib. Plebis.* Hujus enim hæc verba sunt 1. Decad. lib. 2. *Ardens igitur ira Tribunus viatorem mittit ad Consulem, Consul lictorem ad Tribunum.*

3 *Lictores nominati sunt.*] Qui lictores & quare dicti sint, videbis apud A. Gellium aliorum auctoritate lib. 12. cap. 3. Fest. Pomp. l. 10. Nonium Marcel. Plutarch. Problem. cap. 67.

4 *Vincire, nudatosque.*] Livius 3. Decad. lib. 5. *In Campanos lictoris munus persequitur pluribus, ut ad palum deligaret, virgis cæderet, ac securi percuteret.*

Sic

cire, nudatosque virgis cædere, & si crimen exposceret, securi percutere negocium erat. Ideo lora in sinu gestantes, Regi apparebant: quibusque mandatum erat, facinorosis & delinquentibus crura & manus ligabant, ut post verbera novissimo exemplo afficerent. Præter quos fuit [1] accensus & præco, qui dicto Consulis alteriusve magistratus ad imperium nutumque præsto essent. Accensus, ut ad concionem: [2] præco, ut ad comitia Quirites advocaret. Quod munus ut esset expeditius, [3] libertis dari consuevit, sicut ministrorum & apparitorum, [4] Brutiariis, coactis servilia exhibere, pro eo quod bello Punico secundo post cladem Cannensem ad Hannibalem defecissent primi.

Accensus. *Præco.* *Brutiarii.*

Sic apud eundem legas Decad. 1. l. 2. *Consules spoliari hominem, & virgas expediri jubent.* Idem alibi, *Missi lictores ad sumendum supplicium, nudatos virgis cædunt, securique feriunt.*

1 *Accensus.*] Hac in significatione Livius 5. Dec. lib. 5. *Assuetis regio imperio, tamen nec ita sævum terribilemque præbuit tribunal, summotus aditus, præco, Accensus, insueta omnia oculis auribusque, quæ vel socios, nedum hostes victos terrere possent.* Et Sueton. in Cæsare cap. 20. *Antiquum etiam retulit morem, ut quo mense fasces non haberet, accensus ante eum iret, lictores pone sequerentur.* Et Plin. lib. 7. cap. ult. *Post aliquot annos adjectus est & meridies accenso Consulum id pronunciante.* Sed tu hic omnino vide Varronem l. 5. de ling. Lat. Asconium Pædianum in 3. in Ver. act. Nonium Marcellum de doctorum indagine. Vegetium lib. 2. c. 19. & l. 3. cap. 14. & quæ scribemus infra lib. 6. c. 22. Et quod accensi à lictoribus differrent, aperte ostendit Livius 1. Decad. l. 3. *Collegis*, inquit, *novem singuli accensi apparebant, penes præfectum juris fasces 12. erant, fasces enim à lictoribus deferebantur.*

2 *Præco, ut ad comitia.*] Atque etiam ut silentium indiceret, ex Livio 3. Decad. lib. 7. *Tum Scipio silentio per præconem facto.* Et Plauto in Pœnulo:

Exurge præco, fac populo audientiam.

Et Appiano lib. 4. bellorum Civilium non semel. Et ad quævis alia pronuncianda, ut ex multis auctoribus ubique videre licet.

3 *Libertis dari consuevit.*] Quod constat ex epistola 1. Ciceronis ad Q. Fratrem Proconsulem Asiæ libro primo, cujus hæc verba subjunximus, *Accensus sit eo etiam numero, quo eum majores nostri esse voluerunt, qui hoc non in beneficii loco, sed in laboris ac muneris non temere nisi libertis suis deferebant, quibus illi quidem non multo secus ac servis imperabant.* Sic intellige lictores, qui principibus apparerent, plebis homines esse, apud Livium l. 2. Decad. 1.

MERCERUS.

Libertis consuevit.] Id verum est post tempora Tiberii Gracchi. Qui apud Plutarchum novo more dicitur è propriis libertis apparitores habuisse, & eo nomine male audivisse. Quod vero Cicer. nobili illa epist. ad Q. fratrem scribit, à majoribus eos lectos esse ex libertis, vix scio an pertineat ad apparitores magistratuum Urbanorum.

TIRAQUELLUS.

4 *Brutiariis.*] Ex festo Pomp. lib. 2. ubi sunt qui legunt *Brutiani*, non *Brutiarii*.

primi. [1] Sed cum post exactos Reges, Coss. creatis, omnia insignia quæ apud Reges erant, populus Consulibus concessa voluerit, Brutus & Valerius Publicola, qui assertores & vindices Romanæ majestatis fuere, cum statuissent non formidolosum & ferum, sed mitem & plebi percharum efficere consulatum, utque offensionem & invidiam vitarent, in publicum prodeuntes cum eisdem quibus reges insigniis, secures à fascibus dimoverunt: & cum solis fascibus ad populum concionati sunt: inde mansit in posterum, ut cum duodecim fascibus, [2] totidem lictores sine securibus Consuli præirent. Hæc enim fuere insignia summi honoris & imperii consularis. Illis ergo magistratibus secures cum fascibus in urbe præferebantur, qui sine provocatione summam imperii tenebant, ut Dictatori, & Decemviris, à quibus ad majus tribunal provocatio non erat. [3] Dictatori ergo pro honore summi imperii, quod plus juris & majestatis haberet, [4] quatuor & viginti lictores cum fascibus [5] & securibus, viatoresque & apparitores,

Secures abiectæ post exactos reges.

Secures cum fascibus præferebantur post exactos reges.

1 *Sed cum post exactos reges.*] Hæc sunt Dionysii Halicarn. libro quinto, & Plutarch. in Val. Publicola.

2 *Totidem lictores.*] Intellige singulis Consulibus: nam duobus erant 24. ex Livio 1. Decad. lib. 2. & alibi dicemus latius.

3 *Dictatori.*] Plutar. in Fab. Maximo, & Dion in Augusto, Appianus Alexandrinus l. 1. bellorum Civilium, ubi loquitur de Sylla, & ante eos Polybius lib. 3.

MERCERUS.

4 *Quatuor & viginti lictores.*] Id quidem confirmant Dio. Cassius, initio lib. 54. Appianus 1. Bel. Civil. ubi de Sylla loquitur: Plutarch. in Fabio. His tamen non bene scio an fidem habere debeas. Repugnat Epitome Liviana, libro 79. Tradit enim Syllam processisse cum totidem lictoribus, & subjicit hæc verba *quod nemo quidem nunquam fecerat.* Appiano vero hac in parte vix habenda fides. Falli enim potuit in dictatoribus, sicut & in regibus, quos præcessisse viginti quatuor lictores tradit, contra meliorum scriptorum auctoritatem. Quod Plutarchus scribit, Fabium processisse cum 24. lictoribus, quo dictatoris auctoritatem ostentaret, innuit id minime factum esse more majorum. Dio tamen quomodo refelli possit non video, nisi dicas Pop. Romanum in eo Augusto adulari voluisse, & 24. lictores cum dictatura ibidem obtulisse, ne quid omitteret, quod ad hujus magistratus amplitudinem pertinere videretur.

5 *Et securibus.*] Nondum bene scio, An dictatorem secures præcesserint, quando non creabatur optima lege.

1 *Qui*

Consulibus quot lictores. res, [1] qui summoverent turbas, præibant: [2] Consulibus in urbe duodecim lictores cum fascibus tantum, demptis securibus: foris vero, ut in decreta sibi provincia, aut quum castris & legionibus præessent, fasces cum securibus, unaque lictores apparitoresque præcedebant: Idque ideo cautum, ut provinciam perniciosis hominibus purgare, illorumque audaciæ & temeritati obviam ire, flagitiaque & dedecora pœnis & damno mulctare valerent. *Jus necis intra pomœria consuli non dabatur.* In urbe enim Consuli cum securibus esse jus non erat: [3] quippe suprema potestas, & jus de nece civis Consuli intra pomœrium non datur. [4] Observatumque fuit, ut inter Consulem & proximum lictorem, nemini officii causa nisi Consulis filio aditus esset: *Prætori in urbe quot lictores.* [5] Prætori vero in urbe non duodecim ut Consuli, sed [6] sex tantummodo lictores apparere solent: extra vero urbem aliquando cum securibus apparuisse invenimus. [7] Paulo tamen Æmylio in prætura privilegio honoris duodecim secures apparuisse ferunt, ut consu-

TIRAQUELLUS.

1 *Qui summoverent turbas.*] Livius 1. Decad. lib. 8. *Repente strepitus ante curiam lictorum summoventium auditur.*

2 *Consulibus in urbe.*] Hæc usque ad clausulam, *Quippe &c.* sunt Dionysii Halicarn. lib. 5. atque iterum lib. 10. ad finem.

GOTHOFRIDUS.

Consulibus in urbe duodecim lictores.] Vide de hac re infra l. 2. c. 17.

TIRAQUELLUS.

3 *Quippe suprema potestas.*] Injussu populi, intellige ex Pomponio *l. 2. §. Exactis deinde, de orig. jur.* Fuit enim cum provocatione ad populum Consul creatus, deque ea lex lata, teste Livio libro tertio, Decad. 1. Sicque debet intelligi habuisse imperium majus apud A. Gellium lib. 13. cap. 14. Amplius puteni nec extra pomœrium in civem Consuli aut Proconsuli quidquam licuisse, cum eos, qui se dicerent cives, in urbem veteres remitterent, ut in actis Apost. de Divo Paulo c. 22. & 3. in Ver. acti. & ex Plinio epist. ad Trajanum, in promptu est. Quæ omnia ex fonte legis illius prodierunt, quæ, nisi Centuriatis comitiis, de capite civis Roman. rogati vetavit, teste Cicer. in ea orat. pro Rabirio. Unde quoque leges emanarunt *Portiæ & Valeria*, de quibus Liv. Decad. 1. libro decimo.

4 *Observatumque fuit.*] Inter regem & lictores incedere nemini licuit ex Romuli lege. Diony. Halicar. l. 2.

5 *Prætori vero.*] Vide supra lib. 2. cap. 15.

GOTHOFRIDUS.

6 *Sex tantummodo lictores.*] Vide *l. 14. ff. de officio proconsulis.*

TIRAQUELLUS.

7 *Paulo tamen Æmylio.*] Plutarch. in vita illius, & vide d. cap. 15.

1 *Tribuni*

consularem majestatem in provincia præ se ferret. [1] Tribuni autem plebis solum viatorem, apparitoremque à prima origine sine lictore habuere: qui etiam libertini erant, quippe cum Tiberius Gracchus in Tribunatu libertis apparitoribus primus usus fuisse dicatur. [2] Postea vero quam provincias sortiri cœpere, & illis cum imperio præesse, etiam lictores habendi tribuno facultas data est. [3] Quæstores vero, ædiles, duumviri, & minores magistratus, qui prehensionem & vocationem non habebant, in urbe nec lictore utebantur, nec viatore: [4] tametsi prætorem duodecim secures cum fascibus, & quæstorem, lictorem & fasces quandoque habuisse legamus: quod in provinciis, quas sortiti Prætores Quæstoresque fuerant, non autem intra pomœrium id licuisse apparet. [5] Extra urbem enim his uti fascibus & lictoribus interdum cum securibus licebat, ut sceleris & perfidiæ pœnas à facinorosis expeterent: in urbe vero minime, nisi [6] quæstores parrici forent, quibus pro imperio & majestate cum crimina vindicarent, in urbe lictores cum securibus sæpe prælati sunt: [7] Marcus tamen Livius Drusus, dum quæstor Asiam obtineret, nullo lictore, aut alio insigni honorum uti voluit, ne quid seipso insignius provincia haberet. [8] His ergo quorum erat majus imperium, & maxima auspicia, quique

Tribunus plebis viator & apparitor.

Quæstor parricidii, qui & Parricidialis.

Lictores cum fascibus in urbe habere quibus permissum.

1 *Tribuni autem plebis.*] Plutarch. in vita Tib. Gracchi, ubi tamen non eum primum, sed simpliciter fecisse scripsit. & vide Gel. libro decimo tertio cap. 12.

2 *Posteà vero quam.*] Confundit hoc loco Alexander Tribunos plebejos & militares, cum potestate consulari: quos distinctos legas apud Liv. libro tertio, Decad. 1. ubi primum militares creati: cum ante libro secundo ejusdem Decad. plebeji creati referantur. Sed nusquam est, quod sciam, Tribunos provincias administrasse.

3 *Quæstores vero.*] Gellius lib. 13. & cap. 12. & 13.

4 *Tametsi prætorem.*] Ut de Paulo Æmyllo dictum est.

5 *Extra Urbem.*] Dionysius Halic. libro quinto.

6 *Quæstores parrici.*] De quibus Pomponius in l. 2. §. *deinde cum ærarium. ff. de orig. jur.* & Festus Pompejus lib. 14. & alibi diximus. Cæterum legati lictoribus utebantur, ut patet ex 3. in Ver. act. non uno in loco, ubi loquitur de Cornelio lictore ipsius Verris legati.

7 *Marcus tamen Livius Drusus.*] Plinius Secundus, aut quisquis is est, libro de Viris illustribus cap. 72.

8 *His ergo quorum.*] Dionys. d. l. 5.

que cum adeunt magistratus, Vestæ & Penatibus rem divinam faciunt;[1] ut Dictatori, Consuli, & Prætori, passim lictores cum fascibus in urbe habere licuit:[2] Dictatori, etiam cum securibus.[3] Cæteris vero, qui minima auspicia habebant, lictore uti non licuit; nisi quæstori parrico, ut percensuimus. Fuitque vetus constitutum, ut præfecti Provinciarum & præsides, senatoribus ex claris majoribus & inclytæ familiæ, peregre agentibus, quo conspectior dignitas & honoratior foret, plerunque in provincia lictores cum bacillis darent:[4] utque, si reges externi aut fœderati in provincias populi Romani venirent, magistratus Romanus aut præses illi cum lictoribus & fascibus præiret.[5] Mario enim prætore Asiam obtinente, & in eam profecto Mithridate, semper cum fascibus Marius præcessit Mithridatem. Qui quidem lictores non his modo magistratibus,[6] sed & Vestalibus[7] & sacerdotibus, mox [illegible] Cæsa-

Lictores cum bacillis. Regibus externis præses cum lictoribus & fascibus præibat.

MERCERUS.

1 *Ut dictatori, Consuli, &c.*] Omittit magistros equitum, quibus 6. lictores apparuerunt, ut scribit Dio. lib. 42. Ubi agit de M. Antonio. Et legatos provinciarum: Quibus tamen lictores ademisse videtur Severus apud Spartianum. Et præter illos, Magistris vicorum apparuerunt lictores, saltem ex institutione Augusti, apud Dionem lib. 55.

TIRAQUELLUS.

2 *Dictatori etiam.*] Romæ secures præferri Dictatori visos refert Liv. li. 2. Decad. 1.

3 *Cæteris vero.*] Nam Consules, regia potestas, aut prætores iisdem auspiciis, quibus Consules, creati; qui minores sunt Dictatore, ut est apud Livium Decad. 1. lib. 8. sed reliqui magistratus, exceptis Consulibus, minora intelligendi sunt auspicia habere. De quibus A. Gellius lib. 13. cap. 14.

4 *Utque si Reges externi.*] Hoc probat exemplo sequ. Sed cui adde quod cum Juba Rex primo adventu Catonis Uticensis thronum suum medium posuisset inter ipsum & Scipionem: id animadvertens Cato, sublata sella ad aliam partem se contulit, & Scipionem inter se & Jubam medium fecit, quanquam sibi infensum & inimicum, ut scribit Plutarch. in vita ipsius Catonis. Alibi autem docuimus medeum locum esse honoratiorem.

5 *Mario enim Prætore.*] Plutarch. in vita illius.

MERCERUS.

6 *Sed & Vestalibus.*] Ut Vestalibus lictor appareret instituisse dicuntur Triumviri Octavius, Antonius, Lepidus, apud Dionem lib. 56. Plutarchus vero in Numa, id ad Numam refert. Utri magis credas? An Institutio Numæ, longo tempore desita.

TIRAQUELLUS.

7 *Et sacerdotibus.*] Plutarch. Problematûm cap. 13. & Fest. Pomp. l. 5. ubi scribit Flaminium lictorem dici, qui Flamini Diali, sacrorum causa, præsto est.

MERCERUS.

Et sacerdotibus.] Saltem principibus, ut flaminibus, Pontifici maximo,

Cæsaribus & summis imperatoribus [1] cum virgis laureatis, & [2] Augustis mulieribus pro muliebri fastigio præcessere. Quare [3] Agrippinæ matri Neronis, perpetuo senatusconsulto lictores duo tributi fuere, & flaminium Claudiale. Contra Tiberius Drusillæ matri decerni lictorem minime passus fuit, [4] licet Augustus illam in familiam nomenque Augustæ testamento asciviſſet. [5] Illud quoque observatum est, ut cum lictores jussu consulum aliquem è domo evocarent, fores ædium virga percuterent, quasi eo signo publicam adesse personam innotesceret. [6] Si cui tamen ob claritatem dignitatemque deferebant, virga fores percuti vetabant. Cum enim Pompejus Magnus Possidonii domum summi sapientiæ professoris esset ingressurus, fores virga percuti vetuit, & fasces summisit. Et si quando dicta-

Lictores cum virgis laureati.

Lictores fores virga percutiebant.

Lictorum munus.

mo, Curioni maximo. Nam minoribus lictores datos vix est ut credam. Sic interpretor Festum, cum meminit lictoris Flaminii, & Curiati.

1 *Cum virgis laureatis.*] Dubito an virgæ illæ laureatæ, solis Imperatoribus prælatæ sint, an etiam cæteris magistratibus. Seneca c. 1. l. 1. de Tranquil. *Placet honores, fascesque non purpura, vel laureis virgis adductum capessere, sed ut amicis, propinquisque, & omnibus civibus paratior, utiliorque sim.* Ubi fasces, & virgas laureas conjungi vides pro insigni magistratuum. Laurus tamen, vel in signum honoris, vel in auspicium triumphi Cæsaribus quasi peculiaris tandem facta est. Utut sit cave putes virgas illas easdem fuisse cum fascibus. Lictores enim illas gestabant cum suis illis fascibus, vel ad summovendam turbam, vel ad percutiendas januas quas intraret magistratus, vel indicendo silentio. Unde lictor veteribus glossis, est ῥαβδοῦχος: & summus seu primus lictor, ἀρχιραβδοῦχος. Cicero 11. epist. ad At. virgas illas appellat *bacillos*: quo certe nomine fasces non vocaret.

TIRAQUELLUS.

2 *Augustis mulieribus.*] Ut in sequentibus patebit.

3 *Agrippinæ matri Neronis.*] Cor. Tacitus lib. 1. *Cæterum*, inquit, *anxius invidia, & muliebre fastigium in diminutionem sui accipiens, ne lictorem quidem ei decerni passus est.*

4 *Licet Augustus.*] Idem Tacitus eod. lib. 1. sed alio loco ubi de testamento ipsius Augusti *Fuit*, inquit, *testamentum inlatum per virgines Vestæ. Tiberium & Liviam heredes habuit, Livia in familiam nomenque Augustæ assumebatur.* Et ne in hoc dubites quod Alexander hic *Drusillam* vocat, Tacitus *Liviam*, eadem fuit *Livia Drusilla* appellata, teste Plinio libro 15. cap. ult.

5 *Illud quoque observatum.*] Sic quoque de Tribuno militum Livius 1. Decad. l. 6. *Forte*, inquit, *ita incidit, ut in Ser. Sulpitii Trib. militum domo sorores Fabiæ, cum inter se, ut fit, sermonibus tempus tererent, lictor Sulpitii, cum is de foro se domum reciperet, forem (ut mos est) virga percuteret.* Unde est quod Fabius Maximus Dictator, Consulem ad se sine lictoribus venire jussit. Livius Decad. 3. l. 3.

6 *Si cui tamen.*] Plinius l. 7. cap. 30. & Solinus cap. 7.

[1] dictatori, [2] consuli aut prætori præirent, pro imperii majestate obvium quemque semita cedere, denudare caput, & obsequii honorisque causa equo descendere juberent, obviamque turbam virga subsisterent, & summoverent. Apud Athenienses, & omnem fere Græciam, ut discrimen personarum notaretur, magistratus non lictores, sed lixas simul & virgas habuerunt vice lictorum, [3] quos λειτέργες nuncupant. [4] Fertur vero Germanicus, Athenienses socios & fœderatos, uno lictore velut præcipuo munere donasse. [5] Neque prætereundum, in occursu majoris magistratus, minores [6] summittere fasces consuevisse: ut signarent honori deferre, & imperio parere. Quare [7] Valerius Publicola in suspicionem affectati regni adductus,

Athenienses lixas & virgas loco lictorum habebant. Summissio fascium.

1 *Dictatori.*] Plutarch. in Fabio Maximo.

2 *Consuli.*] Scriptor de Viris illustribus cap. 72. inquit: *M. Æmylius Scaurus Consul, P. Decium, Prætorem, transeunte ipso, sedentem jussit assurgere, eique vestem scidit, sellam concidit, ne quis ad eum in jus iret, edixit.* Adde & in partem idem licuisse Consuli, ex Livio Decad. 3. l. 4.

3 *Quos λειτέργες.*] Unde id Alexander acceperit, nescio. Omnes autem sciunt, λειτεργοι appellari ministrum, sive operatorem publicum, sive etiam sacrorum ministrum, ut λειτεργίαν, ministerium, sive munus quodpiam publicum, & λειτεργεῖν, ministro, publicum munus obeo. Hæcque passim apud auctores Græcos.

4 *Fertur vero Germanicus.*] Cornel. Tacitus Annal. libro secundo, de ipso Germanico loquens: *Hinc*, inquit, *ventum Athenas, fœderique sociæ & vetustæ urbi datum, ut uno lictore uteretur.*

5 *Neque prætereundum.*] Quod probat exemplo sequenti, & præterea ex Tullio. *Nam simul*, inquit, *ac me Dyrrachium attigisse audivit Plancius, statim ad me, lictoribus dimissis, insignibus abjectis, veste mutata profectus est.* Et ex Appiano l. 5. bello. civilium. de navibus Antonii & Ænobardi loquente, *Jam in conspectum venerant & inter præcedentes ex signorum vexillis apparebant, & ad cursum ut se invicem adirent hortabantur, cum lictor Antonio ante proram assidens, ut mos fuit, sive quod ambiguum virum illum ignoraret, qui tanto exercitu propriaque ad eos navigaret, sive à generositate animi id exprimeret, ut inferioribus dignitate viris, signum è navi deponere imperavit. Quod ab illis factum est.* Et huc spectat quod scribit Livius 3. Decad. l. 2. *Consulibus ad Dictatorem venire cum lictoribus non licuisse.*

MERCERUS.

6 *Summittere fasces consuevisse.*] Et deponere etiam secures, si talis occursus extra urbem fieret, ut auctor est Dionys. lib. 8. Sed & in mari, Naves magistratuum minorum, Imperii signa summittebant occurrente nave, in qua major erat potestas. Lictores vero, stabant parati obtemperare jussis majoris magistratus. Appian. 5. bell. Civil. Ne putes lictores abire jussos.

TIRAQUELLUS.

7 *Valerius Publicola.*] Livius 1. Decad. lib. 2. Scriptor de Viris illustrib. lib. 15.

1 *Licto-*

ductus, dum concionatur, fasces populo summisit: scilicet populi quam consulis majestatem & jura potiora arbitratus. [1] Lictoresque cum fascibus sæpe paludatos, consuli etiam paludato in provinciam profecturo præire solere: quæ quidem paludamenta tunc sumebant, cum in expeditionem aut decretam sibi provinciam consul iturus esset. [2] Paulo tamen Æmylio prætori in Hiberiam profecturo, album paludamentum, ac lictores ministrosque albatos cum modico comitatu tributos comperimus. [3] Sine autem lictoribus proficisci in provinciam aut consulibus profectis lictores in urbe mansisse, religioni est & prodigii loco habitum. Fuit quoque receptus mos, ut quoties insigni victoria consules potiti essent, ob res prospere gestas [4] laureatis

1 *Lictoresque.*] Nam apud Livium 5. Decad. lib. 1. C. Claudius Pulcher, Consul arguitur, quod in suam provinciam Histriam sine lictoribus paludatis abiisset, quod tamen postea Romam rediens fecit. Et iterum lib. 5. in oratione Servilii, *Consul*, ait, *proficiscens, Prætorve paludatis lictoribus in provinciam & ad bellum vota in Capitolio nuncupat.* De quo nos dicemus latius infra l. 3. c. 3.

2 *Paulo tamen Æmylio.*] Eidem in ulteriorem Hispaniam, quæ Iberia dicitur profectuto, præter eum exercitum, quem à M. Fulvio Proprætore accepturus esset, decretum, ut novorum militum tria millia duceret, & trecentos equites. Liv. l. 6. Dec. 4. post princ. Et nescio quare modicum Paulo fuisse comitatum, scribat Alexander.

3 *Sine autem Lictoribus.*] Vide infra lib. 3. cap. 3.

4 *Laureatis fascibus.*] Cicero in lib. de Divinatione, ubi dicit, *C. Marium cum fascibus laureatis incessisse.* Cicer. Att. lib. 8. *Age jam has compedes, fasces, inquam, hos laureatos, hæc ex Italia ferre quam molestum est.* Idem Att. lib. epist. 7. *Subito consilium cepi, ut ante, quam luceret, exirem, ne qui conspectus fieret aut sermo, lictoribus præsertim laureatis.* Et Phil. 2. de Antonio loquens, *Vehebatur in essedo Tribunus plebis, lictores laureati antecedebant.* Cæsar libro tertio belli Civilis, cujus verba mox adferemus. Tacitus l. 13. *Nero*, inquit, *ob res à Quadrato & Corbulone prospere gestas, laurum fascibus imperatoriis addi jusserat.* Plutarch. in Lucullo, Jul. Obsequens in lib. Prodigiorum, Jul. Capitolinus in vita Maximini, ubi scribit *Gordianum seniorem per Carthaginem venisse cum fascibus laureatis*: quod & ipsum talem reperit in vita Gordianorum. Cassiodorus variarum l. 9. epist. incip. *Quid P. C.* ubi de consulatu loquens, scribit, *Hunc honorem Deciorum familia non miratur: quia eorum plena sunt atria fascibus laureatis.* Et è poëtis Martial. l. 7. epig. 5.

Publica victrices testantur gaudia chartæ,
Martia laurigera cuspide tela virent.

Et lib. 10. Epig. 10.

Cum tu laurigeris annum qui fascibus intras,
Mane salutator limina mille teras.

Claudianus in quartum consulatum Honorii.

Nec te laurigeras pudeat Gradive secures
Sumere gestare manu.

Fasces laureati. Literæ laureatæ.

reatis fascibus prælatis incederent, [1] literasque laureatas Romam mitti, aut nuncios, [2] cum jaculis laureatis, advenire, [3] navemque laureatam aut vittatam, felicis victoriæ nuntium esse: ac læta & magna significare tunc, quum depulsis & dissipatis copiis hostes victi essent & profligati, animadversum est. [4] Victo enim Mithridate, & fugato duplici prælio, lauro ornatam navem, & bellico apparatu instructam, ut in victoria mos erat, Lucullus Romam misisse dicitur. Ipsis vero nuntiis tabellariis [5] Græci πτεροφόρους dixere nomen, quoniam erectas pinnulas gestarent, quod [6] Ælius Verus fecisse dicitur, ut cursoribus alas pennatas imponeret, illosque ventorum nominibus appellaret; quan-

Tabellariorum diversa nomina.

Hincque virgæ laureatæ apud Herodianum lib. 7. *Se jurbantur*, ait, *ipsum* (de Gordiano seniore loquitur) *principalis pompa omnis, militesque quicunque aderant, junioresque urbani procera statura ad eorum similitudinem, qui Romæ Imperatorem comitantur. Virgæ etiam laureatæ, quo insigni principes à privatis dignoscuntur.*

1 *Literasque laureatas.*] Liv. 1. Decad. lib 5. *Literæ* inquit, *à Posthumio laureatæ sequuntur victoriam Populi Romani.* Et 5. Decad. lib. quoque 5. post princ. ubi de Licinio consule loquitur. *Tabularius, qui se ex Macedonia venisse diceret, laureatas literas attulisse dicitur.* Plin. lib. 15. cap. ult. *Laurus Romanis præcipua lætitiæ, victoriarumque nuncia additur literis.* Jul. Capitolinus in Maximino, *Statim Romam laureatas literas misit, quæ in Urbe ingentem lætitiam fecerunt.* Lampridius in Alexandro, *Laureatas tabellas* vocat. Am. Marcellinus l. 16. ubi de Constantino Cæsare. Corn. Tacitus l. 19. *Ipse lauream prosperæ gestæ rei ad fratrem misit, id est, laureatam epistolam.* Ante hos Cæsar lib. 3. belli Civilis. *Sed neque*, inquit, *in literis, quas scribere est solitus, neque in fascibus insignia lauri prætulit.* Ex Poëtis Persius Satyra 6.

——— *Missa est à Cæsare laurus*
Insignem ob cladem Germanæ pubis.

Martialis l. 7. epig. 5. ad Domitianum,

Sed jam lætitiæ, quo sit fiducia major,
Sarmaticæ, laurus nuncius ipse veni.

Claudianus in bello Gildonico.

Ista domitus Gildo nullis victoria nodis
Hæsit, non spacio terræ, non obice Ponti
Congressum profugum, captum vox nunciat una,
Rumoremque sui prævenit laurea belli.

2 *Cum jaculis laureatis.*] Plutarch. in Pompejo tradit *tabellarios literas è Ponto ad Pompejum afferentes de morte Mithridatis, habuisse jaculorum cuspides lauri frondibus coronatas.*

3 *Navemque laureatam.*] Quod probat exemplo mox sequente.

4 *Victo enim Mithridate.*] Plutarch. in Lucullo. Sed adde laureatos legatos ex Herodiano lib. 7.

5 *Græci πτεροφόρους.*] Dionysius Halicarnasseus & Plutarchus in Othone: καὶ πτεροφόρους συνεχῶς ἐλαύνειν ἀεί τι νεωτερίζειν φράζοντας. Et ad id respicere Juvenalem quidam putant Sat. 4. ad finem.

Quanquam de Cattis aliquid torvisque Sicambris
Dicturus, tanquam diversis partibus orbis,
Anxia præcipiti venisset epistola penna.

6 *Ælius Verus.*] Spartianus in vita illius.

quandoque φανεῶτας [1] & γραμματοφόρους, [2] Persæ ἀγγάρους & ἀστάνδας. Proditumque memoriæ est, columbas tabellionum vice apud majores sæpe fungi solitas: quippe [3] Cecinna Volaterranus hirundines victoriæ nuncias habuit. [4] Cyrus vero per intervalla locorum tabellarios ita disposuit, ut fatigatis recentes, & nocturni diurnis succederent: adeo ut volantes grues superarent. [5] Quod & Xerxes fecisse dicitur, ut cursores invicem succedentes haberet dispositos, quos neque imber, neque noxa à cursu dimoveret. Inter alios [6] Marrhes, Ægypti rex, proditur cornicem habuisse, cui cursoris vice literas perferendas dabat. [7] Nec ab re fuerit meminisse, ex viridi lauro fascium Luculli, Pompeii fasces languentibus foliis lictores exornare, concessa mox victoriæ omen fecisse. [8] Sicut Superbus Tarqui-

Columbarum & hirundinum usus.

Tabellarii Cyri per intervalla locorum.

Cornix literas perferens.

1 *Et γραμματοφόρους.*] Γραμματοφόρος in hac ipsa significatione posuit Plutarchus in Galba: τῶν δὲ ὑπάτων ἐκπέμψας δημοσίους θεράποντας τὰ δόγματα κομίζοντας τῷ αὐτοκράτορι, καὶ τὰ καλούμενα διπλώματα σεσημασμένα δόντων, ἃ γνωρίζοντες οἱ κατὰ πόλιν ἄρχοντες ἐν ταῖς τῶν ὀχημάτων ἀμοιβαῖς ἐπιταχύνουσι τὰς προπομπὰς τῶν γραμματηφόρων.

2 *Persæ ἀγγάρους & ἀστάνδας.*] Herodotus lib. 8. & Suidas scribunt, *apud Persas ita vocari regios nuntios sive tabellarios, qui certis intervallis itinerum permutabantur.* Plutarch. autem in lib. de fortuna Alexan. post princ. scribit *Darium Persarum regem fuisse regem ἀστάνδην.*

3 *Cecinna Volaterranus.*] Plinius eod. lib. 20. cap. 24.

4 *Cyrus.*] Xenophon libro quarto, Pædiæ ipsius Cyri.

5 *Quod & Xerxes.*] Herodotus dicto lib. 8.

6 *Marrhes Ægypti rex.*] Id ex Æliano l. de Animal. 6. c. 7. cujus in eam rem hæc verba sunt, ἐν τῇ Αἰγύπτῳ περὶ τὴν λίμνην τὴν καλουμένην Μοίριδος, ὅπου κροκοδείλων πόλις, κορώνης τάφος δείκνυται, καὶ τῆς αἰτίας ἀκούειν ἄξιον· φασὶ τῷ βασιλεῖ τῷ τῶν Αἰγυπτίων, Μάρρης δὲ οὗτος ἐκαλεῖτο, ἦν κορώνης θρέμμα πάνυ ἥμερον καὶ τῶν ἐπιστολῶν, ὡς ἐβούλετο κομισθῆναί ποι, θᾶττον ἐκόμιζεν αὐτή, καὶ ἦν ἀγγέλων ὠκίστη, καὶ ἀκούσασα, ὅποι ἔδει ἰθῦσαι, δεῖ τὸν πτερὸν καὶ τίνα χρὴ παραδραμεῖν χῶρον, καὶ ὅπου ἥκουσαν ἀναπαύσασθαι. ἀνθ' ὧν ἀποθανοῦσαν ὁ Μάρρης ἐτίμησεν αὐτὴν καὶ στήλῃ καὶ τάφῳ. *In Ægypto ad eam Paludem, quæ Myris vocatur, ubi crocodilorum civitas erat, ostenditur Cornicis sepulchrum; & hujus quidem causam Ægyptii reddunt: Marrhæ, inquiunt, Ægyptiorum regi cornix fuit, animal oppido mansuetum & cicur, ita ut epistolas, quo ille vellet, facile perferret, essetque omnium nunciorum multo celerrima, si modo quo tendendum, & quæ prætervolanda esset regio, & ubi quiescendum audisset. Eam itaque pro hujusmodi officiis, defunctam Marrhes & columna & sepulchro honoravit.* Vide Suidam.

7 *Nec ab re fuerit.*] Id Plutarchi est in vita Pompeji.

8 *Sicut Superbus Tarquinius.*] Livius 1. Dec. lib. 1. *Qui ubi ad edictum Romani Regis ex omnibus populis convenere, ne ducem suum, neve secretum imperium, propriave signa haberent, misenit manipu-*

quinius, ne suum ducem Latini agnoscerent, neve discreta insignia haberent, ex Latinis Romanisque fascibus, manipulos miscuit, singulosque ex binis fecit. [1] Ipse tamen Pompejus, licet se imperatorem siverit appellari, nunquam tamen in fascibus insignia laureæ coronæ detulisse legitur: quo exemplo arguitur, imperatorum fascibus laureas apponi consuesse, quo justum imperium & legitimus triumphus notaretur. Apud Græcos vero vetusto more receptum est, ut si quid fauste & feliciter nuncii afferrent, coronati adventarent: ipsique cives felici accepto nuncio, in communis signum lætitiæ coronati incederent, ovantes, gratantesque. Carthaginenses, rebus feliciter gestis, præcipuum lætitiæ genus habent, victimas cædere, ludos celebrare, munera mittere. Quodque fascibus, quos præferebant lictores, [2] betulas virgas maxime commodas duxere. Itaque ex illarum virgis, tum propter candorem, tum propter tenuitatem publicos fasces, qui magistratibus præirent, effecêre. [3] Atque illud animadversum est, quod, tametsi ad reliquas provincias præsides & magistratus cum lictore & fascibus irent: tamen [4] Alexandriam consulares fasces accedere, aut urbem inire vetabatur: quod divinis carminibus & vaticinio prædictum

Græcorum mos audito fausto nuncio. Carthaginenses.

Betulæ virgæ.

Alexandriam fasces non ingrediebantur.

manipulos ex Latinis, Romanisque, ut ex binis singulos faceret, binosque ex singulis. ita geminatis manipulis, centuriones imposuit.

1 *Ipse tamen Pompejus.*] Plutarch. in vita illius: qui accepisse videtur ex Cæsare lib. 3. belli Civilis. ubi de ipso Pompejo loquens. *Sed neque*, inquit, *literis, quas scribere est solitus, neque in fascibus insignia lauri prætulit.*

2 *Betulas virgas.*] Plinius lib. 16. cap. 18.

3 *Atque illud animadversum.*] Vide num id voluit dicere, quod Corn. Tacitus lib. Annalium 2. scribit, *Tiberium imperatorem increpuisse Germanicum, quod contra instituta Augusti non sponte principis, Alexandriam introisset. Nam Augustus inter alia dominationis* (nisi divinationis legere malis) *arcana, vetitis, nisi permissu ingredi Senatoribus, aut equitibus Romanis illustribus, seposuit Ægyptum; ne fame urgeret Italiam, quisquis eam provinciam, claustraque terræ ac maris, quamvis levi præsidio adversum ingentes exercitus insedisset.*

GOTHOFRIDUS.

4 *Alexandriam, &c.*] V. Trebellium Pollionem. Fuit hæc Alexandria sedes præfecti Augustalis: qui ideo præfectus, non proconsul aut proconsularis dictus, ne si alterutro nomine fuisset appellatus, fasces consulares Alexandriam accessisse viderentur.

1 *Fœdera-*

dictum esset, tunc demum Ægyptum fore liberam, cum ad eam Romani fasces adventarent. Tametsi Romani magistratus libera & [1] fœderata oppida, velut sociali fide copulata, plerunque sine lictore aut fascibus adirent.

1 *Fœderata oppida.*] De fœderatis populis. vid. *l. 7. ff. de captivis & postliminio reversis.*

CAPUT XXVIII.

Quod regium diadema * *tam apud Romanos, quam apud exteras nationes gentesque fuerit, & quæ insignia.*

Apud Paulum Cortesium virum doctum, & mihi perfamiliarem, legebatur Luculli vita ex Plutarcho: in qua expeditionem & prælia contra Mithridatem à Sylla primum, mox à Lucullo suscepta, multa cum facundia verborum refert, cum quo multiplex, varium & inexpiabile bellum fuit: quoque modo fusus & profligatus, quum de consciscenda morte cogitaret, repentinæ incursionis metu, ac subito malo perterritus, eunuchum è cubiculo ad sororem, & duas uxores, Monymam & Veronicam, ut in tanto discrimine, ne cunctarentur sibi vel honesta morte consulere, ante quam victor hostis adveniret, misisse dicit: & dum alii alio letho absumerentur, illarum alteram animo consternatam diademate detracto, quod capite gestabat, & collo circumdato, suspendio vitam finire voluisse: alteram veneno mortem sibi conscivisse: & qualia in magnis discriminibus & summæ fortunæ casibus evenire solent, in eandem sententiam multa commodissime aptissimeque enarrat. Atque hæc cum legerentur, quidam vir curiosus & haud illiteratus, qui una aderat, quonam modo potuisset quispiam diademate quod capite gestaretur suspendio vitam finere, demirabatur: quippe diadema

Paulus Cortesius. Plutarchi locus in vita Luculli.

GOTHOFRIDUS.

* *Diadema.*] Isidorus lib. 19. c. 31. ait *ornamentum muliebre fuisse. Posteà id insigne regum factum.* Diadematae primus Romanorum principum usus est Aurelianus, ut Victor in ejus vita.

 1 *Plinius*

Diadema quid.

dema regium ex auro gemmisque constare dicebat, neque illo efficere potuisse quenquam, ut laqueo deperiret. Quæ cum dixisset, multique idem sentirent, dixi aliud fuisse sententiæ & opinionis meæ, diademaque regium, tam Romanis quam exteris gentibus, candidam fasciam esse respondi: quod insigne à Libero patre inventum [1] Plinius notavit: ideo crimini datum [2] Pompejo fuisse, quod ulceris velandi causa crus fascia circumcingeret, tanquam regium sibi diadema vendicaret, nihilque referre, qua in parte gestaretur, illi objectum esse: tametsi ferantur veteres, quod caligis non uterentur, [3] crura fasciis alligasse, [4] femoraliaque & [5] tibialia habuisse. Et [6] Lucius [7] Metellus, quod ulceris causa frontem fascia circumdedisset, Vittati seu Diademati cognomen tulisse. [8] Tigranes quoque Armenius candidam fasciam insigne regium ante Pompeii pedes abjecisse dicitur, velut dominationi cederet, & omni publico munere se abdicaret. Quin [9] Alexander memoratur, cum desiliens equo, casu Lysimachum vulnerasset, medendi vulneris causa, diadema sibi detraxisse, (nam candida fascia erat) illoque Lysimachi vulnus alligasse. Quod omen illum futurum regem designavit, sicut eventus docuit. Idque apud auctores assiduis exemplis patere. [10] Medis vero, [11] Persis & Arme-

Pompejus taxatus.

Metellus taxatus.

TIRAQUELLUS.

1 *Plinius notavit.*] Lib. 7. cap. 56.

2 *Pompejo.*] Ex Valerio Maximo libro 6. c. 2. & Ammiano Marcellino, & diximus in nostris legibus Connubialibus l. 3. inter ornamenta muliebria.

3 *Crura * fasciis alligasse.*] Quintil. l. 2. c. 3. *Fasciæ*, inquit, *quibus crura vestiuntur*. Et vide nostras ll. ubi supra.

GOTHOFRIDUS.

* Glossæ interpretantur *Fasciam* Δέσμη.

TIRAQUELLUS.

4 *Femoralia.*] De quibus Sueton. in Augusto cap. 82. & Exod. c. 28. & Levit. 6. & 16. & 44.

5 *Tibialia.*] De quibus Sueton. in eodem loco. apud nostros pro armorum genere in *l. qui commeatus. §. 5. ff. de re milit.*

6 *L. Metellus.*] Plutarch. in Coriolano.

7 *Metellus.*] Sigonius, lib. de nominib. Roman.

8 *Tigranes.*] Plutarch. & Dion uterque in vita Pompeji.

9 *Alexander.*] Hæc Justini sunt libro 15.

10 *Medis.*] Plutarch. in Antonio. Strabo lib. 11. Pollux lib. 7. cap. 13. & Maximus Tyrius Sermo 34. Arrianus gestorum Alexandri lib. 6.

11 *Persis.*] Plutarch. in Antonio & Asta-

[1] Armeniis regibus, [2] cidaris [3] quadrangulari figura, cum cærulea fascia albo destincta, [4] vel tiara, amictusque purpureus, [5] interdum candys, quod Persarum Lydorumque insigne regium erat, pro diademate fuit. [6] Quos quidem reges antequam sceptra inirent, sacris initiari oportebat: qui modus erat, ut vestem quam gestavit Cyrus, primum induerent, mox terebinthum & caricas gustarent, poculumque lactis ebiberent: [7] sicut initiatos sacris Isidis, fores ædis aperire arcanosque libros evolvere, aqua ablui, ad sacraria deduci, duodecimque stolis primo, mox ipsius deæ

Cidaris. Tiara. Candys. Regni inauguratio.

Sacrorum Isidis inauguratio.

Artaxerxe: & Arrianus ubi supra, & Curtius lib. 3. Athenæus lib. 12. cap. 3. *Neque,* ait, *insignia sane, quæ Persarum reges capiti imposuerant, deliciis carere consueverant: siquidem ex myrrha, vocataque labyzo conficiebantur*, ut ait Dion. Marcellinus autem l. 19. scribit, *Saporem Persarum regem aureum capitis arietini figmentum interstinctum lapillis, pro diademate gestasse, multiplici vertice dignitatum.* *

GOTHOFRIDUS.

* Isidorus ad vestem sacerdotalem refert: ut & *Cidarim*, qua Hebræorum Pontifices uti solitos fuisse & D. Hieronymus testatur.

TIRAQUELLUS.

1 *Armeniis r.*] Ut quantum ad tiaram, testes sunt Strabo lib. 11. Suetonius in Nerone c. 13. & Dion in Pompejo, post princ. sed & quantum ad hanc, adde Assyriis ex Justino lib. 1. post princ. & Trojanis ex Juvenal. loquente de Priamo, Satyra 10.

Tunc miles tremulus posita tulit arma tiara.

2 *Cidaris.*] Et hæc quoque Ponti regibus ex Plutarcho in Pompejo, ubi scribit, *Cidarim Mithridatis regis Ponti Cajum regis commensalem cum Sylla filio petenti dedisse, quæ,* ut dicit, *erat admirandi & incredibilis operis.* *

GOTHOFRIDUS.

* Q. Curtius libro 3.

TIRAQUELLUS.

3 *Quadrangulari figura.*] Dion. Halicarnass. lib. 3. scribit, *Diademata regum Persarum & Lydorum fuisse quadrata: Hetruscorum vero & Romanorum fuisse figura semicirculi.*

4 *Vel tiara.*] Nam & hanc Medorum fuisse, testis est Plutarch. in vita Alexandri, & Maximus Tyrius serm. 34. & Persarum, Xenophon Pædiæ Cyri lib. 8. sed adde & Parthorum ex Anacreonte. καὶ Παρθίους τις ἄνδρας ἐγνώρισεν τιάραις. & Trojanorum, ut supra in verbo, *Armeniis*, ex Juvenale. Sed & quod Persarum sit, probat illud Claudiani in 6. Honorii consulatum,

— *Persarum proceres cum patre sedentem*
Hac quondam videre domo, positaque tiara
Submisere genu.

5 *Interdum Candys.*] Diodorus libro 17. cap. 7. *Præter feminalia & velamen, quod Candyn vocant, omnem prorsus habitum peregrinum adsumpsit.* Plutarch. in vita Alexandri, & lib. de fortuna illius. Pollux lib. 7. cap. 13. Arrianus autem l. 6. Gestorum Alexandri, ubi de sepulchro Cyri loquitur, tradit *Candyn esse vestem regiam Persarum.*

6 *Quos quidem reges.*] Scilicet Persarum ex Plutarch. in Artaxerxe.

7 *Sicut initiatos sacris Isidis.*] Hæc sunt excerpta ex Apulejo libro 11. Metam.

1 Quæ

Tiara dea picta veste indui decebat. [1] Quæ quidem tiara pileus erat, ex qua redimicula, quibus maxillæ velantur, defluebant, [2] qua Phryges in solennibus utebantur sæpe. Quod quidem diadema, [3] Armeniorum reges nisi à Romanis assumere non poterant. Nanque experimento cognitum erat, barbaros malle Roma petere reges, quam habere. Persæ [4] Persici reges observarunt ex myrrha & labizo odorata, capiti insigne regium ferre, palamque picturatam & auro distinctam induere. Numidæ. [5] Numidis regibus sceptrum in sinistra, & candida in fronte vitta, insigne est regale habitum. Macedones. Assyrii. [6] Macedonum regum chlamys causia, & crepida, ac diadema: [7] Assyriorum vero, tiara diademate obvoluta, & tunica

1 *Quæ quidem tiara.*] Vide omnino quæ scripsi in legibus Connubialibus inter ornamenta muliebria, ubi de *tiara*.

GOTHOFRIDUS.

2 *Quæ quidem tiara pileus erat.*] Sic Hieronymus Tiaram descripsit. Epist. ad Fellciolam: *Quartum est genus vestimenti rotundum pileolum, quasi sphæra media sit divisa, & pars altera ponatur in capite.*

TIRAQUELLUS.

Qua Phryges.] Hinc enim *tiara Phrygia* Juvenali Satyra 6.

—— *Et Phrygia vestitur bucca tiara.*

Et Servius enarrans illud Virgilii l. 7. Æneid.

—— *Sceptrumque sacerque tiaras:*

Pileum, inquit, *Phrygum dicit.* Et ante illum Donatus ibi, *Pileum*, ait, *est quo Phryges utuntur, cum celebrant sacra.* Unde Virgil. *sacrum* appellat.

3 *Armeniorum reges.*] Legitur enim apud Tacitum lib. 2. *Germanicum insigne regium capiti Artaxiæ Armeniorum regis imposuisse.* Et lib. 55. *Tyridatem & ipsum Armeniæ Regem accepturum diadema in Urbem venisse.* Sic & Nero Mithridati, aut, ut alii legunt, Tyridati * Armeniorum quoque regi petenti diadema imposuit. apud Suetonium in Nerone cap. 13. Sed & Parthorum quoque regibus Rom. Imperatores diadema dedisse, satis ex eo videtur, quod scribit Dion. Trajanum diadema Parthenaspati, Regi Parthorum imposuisse.

GOTHOFRIDUS.

* Et recte legunt. Nam & à Xiphilino Tugιδάτης appellatur.

TIRAQUELLUS.

4 *Persici Reges.*] Dion, & ab eo Athenæus lib. 12. cap. 3. post princ. *Persæ stolam Medicam induunt.* Xenophon l. 8. *Persicum diadema capiti induxit Alexander, & alba tunica cum cingulo, Persarum more, usus est.* Diod. lib. 17. cap. 7.

5 *Numidis regibus.*] Ad id quod dicitur de candida vitta illud prope perpetuum fuit, ut candida vitta sive fascia in capite esset insigne regium ut colligi potest ex Suetonio in Cæsare cap. 79. & Val. Maximo lib. 6. cap. 2. quo loco loquitur de Pompejo & Favonio.

6 *Macedonum Regum.*] Herodianus l. 4. in Bassiano, & Valerius Maximus lib. 5. cap. 1. *Quemadmodum*, inquit, *Antigonus caput Pyrrhi texit causia, qua velatum caput suum, more Macedonum habebat.* Ex quibus intelligis hic *causia*, non *chausia* legendum.

7 *Assyriorum vero.*] Hos tiara usos testis

tunica purpurea, & partim alba, quam nisi rex induere nemo poterat. Sardis quoque curru vehi, & rectam ferre tiaram solis regibus dabatur. [1] Apud Siculos purpurea vestis, argenteus baculus, & purpura gemmis extructa cum diademate, Phœnicibus, Syris, & Cilicibus, chlamys cum crepidis, & candicans diadema. [2] Ægyptiis autem regibus, nunc leonis, nunc tauri, aut draconis effecti imaginem, aut ignem, arboremve effictam supra caput ferre, principatus & regii dominatus insignia fuere. [3] Tametsi regni cura & procuratio illis penes regias uxores fuerit, quibus plus quam regii honoris, obsequiique tributum est. Nonnunquam [4] diadema aspidis imagine distinctum, Ægyptiorum regum spectatissimum insigne fuit. [5] Parthis duplex diadema amplissimum decus regium dicunt esse, quippe quorum [6] reges magni, & [7] regum reges habe-

Sardæ. *Siculi.* *Phœnices.* *Syri.* *Cilices.* *Ægyptii.* *Reginarum honos apud Ægyptios.*

testis est Justinus lib. 1. post princ. ubi de habitu Semiramidis. Diodorus tamen lib. 3. cap. 7. scribit *Assyrios Arbacem regia stola indutum regem appellasse.*

1 *Apud Siculos.*] Siciliæ rex habuit purpuram, diadema, ac satellites armatos. Livius Decad. 3. lib. 4.

2 *Ægyptiis autem regibus.*] Hæc usque ad versic. *Tametsi*, sunt Diodori Sicu. lib. 2. cap. item 2. post princ.

3 *Tametsi regni cura.*] A quo mutuatus fuerit hæc Alexander, non equidem scio: diversum ex Diodori prædicto loco colligas, ubi Ægyptiis singulis major regis, quam uxorum, filiorumque, aut aliorum principum, salutis cura est: unde multo minus honoratas liquet Regum uxores, ab iis, qui Regum studiosiores essent.

4 *Diadema aspidis.*] Ælianus de Animalibus lib. 6. cap. 38.

5 *Parthis duplex diadema.*] Ex Herodiano lib. 6. non multo post princ. cujus hæc sunt verba, *Igitur cum ad hunc modum tredecim annis (quod quidem ad se attineret) sine querela cujusquam imperium gubernasset, ecce sibi haud opinato literæ ex Syria Mesopotamiaque redditæ à ducibus, in quibus scriptum esset: Artaxerxem, Persarum Regem, Parthis jam devictis atque Artabano, qui Rex magnus primus appellatus est, duplicique diademate utebatur, non solum Orientis regno, sed vita quoque expulso, subigere vicinos Barbaros, ac sibi vectigales facere.*

6 *Reges magni.*] Ex prædicto loco Herodiani, & Plutarch. in Pompejo. Sicuti etiam Persarum Reges. Unde illud Agesilai, Asiaticis ex consuetudine Regem Persarum magnum vocantibus, *Ecquid ille*, inquit, *me est major, nisi & justior & modestior?* Auctor Plutarchus in Apophthegmatis Laconicis.

7 *Regum Reges.*] In eodem loco Plutarch. in Pompejo, ubi tradit Pompejum noluisse Parthorum Regem appellare *Regum Regem*, ut à cæteris appellabatur. Suetonius in Caligula c. 5. *Parthorum Regem Regum appellat.* Et Phraates Parthorum Rex ad Augustum scribens, *Regem se Regum* appellavit apud Dionem in Augusto. Quin & Jul. Capitolinus Saporem Persarum

Regem

Phrygum reges maximi. Darii & Alexandri diademata. Syrii. Sceptrum. Scirpus Latior pro diademati. Batavi & Germani.

habebantur: [1] sicut Phrygum reges adeo processere, ut regum maximi nomina ferrent. Darii diadema fuit purpureum albo distinctum, quod mox Alexander usurpavit ferre. [2] Syrii quoque stolam & sceptrum pro regio diademate habuerunt. Apud prius vero seculum reges tenuisse hastas, quas sceptra nuncupant, pro majestate, proque diademate fuisse proditum est. Ferunt milites in exercitu Pharnacis, tumultuaria coacta manu, latiorem illi scirpum, dum ipsum in regem assumunt, pro diademate dedisse. Sicut Amasi, dum concionatur, pro regali ornamento galea data est. Batavi & Germani, regem, quem delegere, attollere humeris, & scuto exceptum subcollare per vices pro regio fastigio observarunt. [3] Romanis

Regem appellat *Regem regum*. De quo etiam Marcellinus lib. 17. scribit eum ad Constantium Imperatorem scripsisse hoc titulo, *Rex regum Sapor, particeps syderum, & Frater Solis & Lunæ, Constantio fratri meo salutem plurimam dico.* Plinius lib. 30. c. 1. tradit *Magicam in Oriente Regum regibus imperitare.* Plutarch. autem in Lucullo Tigranem Armeniorum Regem, *Regum regem* appellat. In Cyri autem sepulchro hoc Epitaphium inscriptum erat,

* *Cyrus ego Rex olim regum conditus hic sum.*

Cicero in epist. familia l. 9. Dolabellæ, *Agamemnonem Regem regum* appellat. *Agamemnoni*, inquit, *Regum regi fuit honestum habere aliquem in consiliis capiundis Nestorem.* Sic autem ait, Homerum imitatus, qui eo epitheto Agamemnonem donat, licet ἄναξ ἀνδρῶν familiarius appelletur. Similiter *Regis regum* titulus est apud Trebellium Pollionem, ubi de Sapore Persarum rege loquitur. Sed & Simandium & Sesostrem Ægyptiorum reges, se *Regum reges* inscripsisse: illum in suo monumento, hunc in quadam columna: auctor est Diodorus lib. 2. c. 1.

GOTHOFRIDUS.

* Versus Græcus talis est:

ἐνθάδ' ἐγὼ κεῖμαι Κῦρος βασιλεὺς βασιλήων. Strabo lib. 15.

TIRAQUELLUS.

1 *Sicut Phrygum reges.*] *Troas Regum reges* dictos scribit Strabo lib. 12. Nam & lib. 13. dicit *Priamum Regem regum factum fuisse.* Erant autem minoris Phrygiæ, qua Troas continetur, reges: quamvis Homerus in Catalogo navium ab ea abducere videatur: Æschylus autem & omnes, qui post eum fuerunt, & eandem esse gentem dicant, cui Priamus dominabatur, de cujus regno Strabo lib. 9.

2 *Syrii quoque stolam.*] Temere hæc apposita sunt hoc loco: etsi *stolam* generaliter accipias pro omni veste, quæ corpus tegeret. Dictum est autem Syrios reges chlamyde usos fuisse, quæ nihil aliud est quam paludamentum, si quid Nonio Marcello fidei damus. Sane reges Medi, cum Asiæ imperarent, Persæque stola ad Semiramidis exemplum, usi dicuntur, Diodoro Siculo lib. 3. cap. 2. & deinde cap. 3. sceptrum regni stolamque regiam Semiramidem refert struxisse.

3 *Romanis autem Regibus diadema.*] His verbis subnecti debent, non quadrangulare, sed semicirculare, quo ad diadema referantur. Etenim supra in verbo,

manis autem regibus diadema, [1] trabea, & purpureus amictus, non quadrangulare, sed semicirculare, insignia regii dominatus fuere. Sequutosque postea Cæsares,[2] diademate minime usos comperimus: imo omne decus regium, ut invidiosum, devitasse, quippe nomen regium alibi magnum, [3] Romæ vero intolerabile fuit. Frequens enim apud eos [4] laurea capitis decorum, & [5] distincta radiis corona ac purpurea chlamys, insignia imperii fuere: tametsi post temporum intervalla ex Cæsaribus [6] Aurelianum

Romani reges.

Regis nomen Romæ intolerabile.

verbo, *Quadrangulari figura*, ex Dyonys. Halicarnass. lib. 3. Regum Romanorum diadema fuisse semicirculare dictum fuit. Hæc vero ita pono, ne purpureum amictum semicircularem ridicule dicamus. Sane de regio diademate Servii Tullii est versus Juvenalis Satyra 8.

Ancilla natus trabeam, & diadema Quirini,
Et fasces meruit regum ultimus ille bonorum.

1 *Trabea.*] De quo est illud Virg. 7. Æneid.

Ipse Quirinali lituo, parvaque sedebat
Succinctus trabea, lævaque ancyle gerebat,
Picus equûm domitor. ——

Et rursus,

Ipse Quirinali trabea, cinctuque Gabino
Insignis. ——

Hincque Romulus *trabea decorus* Ovidio in libris Fastorum, & *Trabeatus* Romulus eodem l. 1. ejusdem operis:

Hoc igitur vidit trabeati cura Quirini,
Cum rudibus populis annua jura daret.

Plinius autem lib. 8. cap. 48. *Trabeis usos accipio reges.* & lib. 9. cap. 39. *Purpuræ usum Romæ fuisse video*, sed de Romulo in *trabea*, & alibi quoque diximus.

2 *Diademate minime usos.*] Nam & Cæsar diadema, illi ab Antonio oblatum repulit, ut videre licet ex Cicer. Philip. 2. Suetonio in vita ipsius Cæsaris cap. 79. & Plutarch. etiam in vita illius.

GOTHOFRIDUS.

Diademate minime usos.] Quæ initio hujus capitis notavi, vide.

TIRAQUELLUS.

3 *Romæ vero intolerabile fuit.*] Hæc ex Livio 3. Decad. lib. 7. de Scipione Africano loquente: *Circumfusi*, inquit, *inde multitudo Hispanorum & ante deditorum, & pridie captorum, regem cum ingenti consensu appellavit. Tum Scipio silentio per præconem facto, sibi maximum nomen Imperatoris esse dixit, quo se milites sui appellassent. Regium nomen alibi magnum, Romæ intolerandum esse, regalem animum in se esse, si id in hominis ingenio amplissimum ducerent, tacite indicarent, vocis usurpatione abstinerent.* Et idem propemodum scribit Polybius lib. 10.

4 *Laurea.*] *Ex Laureto, quod in villa Cæsarum ad Gallinas crevit, triumphans Octavius Cæsar coronam in capite gessit, ac deinde Imperatores Cæsares cuncti*, ut ait Plinius lib. 15. cap. ult.

5 *Distincta radiis corona.*] Alii eam *radiatam*, alii *rostratam* dicunt, qualem post Hadrianum plures ex Cæsaribus habuerunt, ut ex veteribus numismatis observatum fuit.

6 *Aurelianum Cæsarem.*] Aurelius Victor in vita illius, *Iste*, inquit, *primus apud Romanos diadema capiti innexuit, gemmisque & aurata omni veste usus est, quod adhuc fere incognitum Romanis moribus videtur.* Et idem iisdem omnino verbis scribit Eutropius in vita quoque illius.

1 Secutos

num Cæsarem, præter mores institutaque majorum, diadema usurpasse, eoque insigni primum usum fuisse legamus. Demum eo vesaniæ processum fuit, ut [1] sequuti Cæsares, [2] sacrum ignem, qui tantum [3] regibus Persarum mos erat, velut imaginem imperii sibi præferri sinerent, eoque præcipuo insigni & singulari ornatu uterentur. [4] Fertur Clearchus Heracliensium tyrannus, cum effluxè fluerent opes, eo processisse, ut successu continuæ felicitatis, supra spem humanam insolens, se Jovis filium diceret: superque cætera flagitia & dedecora, auream aquilam sibi præferri sineret: purpureamque vestem, auream coronam, & cothurnos excellenti cultu instar tragicorum regum pro insigni haberet, hanc regalem existimans palmam, velut eo ornatu, argumenta sui generis non ambigua fide demonstraret: [5] & Antigonus, quo Liberum patrem referret, insolenti dominatu eo vanitatis excessisse, ut hederam capiti suo pro diademate, pro sceptro thyrsum gestaret. [6] Indi vero reges, pro regio ornatu habent, ut cum foras prodeunt, aurea mitra pluribus gemmis distincta, & sindone amicti, tympanisque & tintinabulis

Ignis sacer. *Clearchi fastus.* *Antigoni insolentia.* *Indi.*

1 *Secuti Cæsares, sacrum ignem.*] Id enim colligere potes ex Herodiano libro 1. non semel, ubi de L. Vero, & de Commodo loquitur. & lib. 2. ubi de Pertinace, atque etiam ubi de Macrino, & lib. 7. ubi de Alexandri nece, iterumque ubi de inauguratione Gordiani.

GOTHOFRIDUS.

2 *Sacrum ignem.*] Vide quæ notavit Justus Lipsius ad 2. lib. Taciti.

TIRAQUELLUS.

3 *Regibus Persarum.*] Ex Xenoph Pædiæ Cyri lib. 8. Q. Curtio l. 3. non semel. Procopio lib. 2. belli Persici. Agathio Hist. lib. 2. Ammiano Marcellino lib. 23.

4 *Fertur Clearchus.*] Hæc sunt ex Justino lib. 16. usque ad eam clausulam, *& Antigonus.* De eo autem scribit Plutarch. de fortuna Alexandri libro 2. *quod fulmen gestaverit, unumque liberorum Tonitrum appellaverit.* Sed ad id quod scribitur de aurea aquila, addendum est, apud Romanos in omnibus exercitibus, ex delectu comparatis, aquilam auream præferri solitam, ex Dione, ubi de Crassi exercitu adversus Parthos. Et à regibus quoque Persarum, ut dicetur infra l. 4. c. 2.

5 *Et Antigonus.*] Ex Plinio lib. 16. cap. 4. & Herodiano lib. 1. post princ. Sed & adde M. Antonium habitu sese Liberum quoque Bacchum appellasse, teste Paterculo lib. 2. Socrate Rhodio apud Athenæum lib. 4. Senecaque l. 1. Suasoriarum, & Dione lib. 48. Atque etiam C. Caligulam apud ipsum Athenæum l. 4. & Dionem lib. 58.

6 *Indi vero reges.*] Strabo lib. 15. in diversis locis, & Philostratus in vita Apollonii lib. 2.

1 *Athe-*

nabulis præcedentibus, conspicui fiant. Quod autem de cidari diximus, non abnuerim illam ab tiara haud multum abesse, sed specie fere pari, neque invenusta fuisse. Præter quæ fuere capitis insignia [1] Atheniensibus, quod crobylum vocant, Cypriis, quod cordilen, Persis Nidarion, Ægyptiis fasciolum non regium, sed clarorum virorum & principum. De regali autem sceptro illud memoriæ proditum est, externorum regum sceptra in summo ciconiam, in imo hippopotamum habere effictum: quo argumento regem justitiæ obsequi oportere, atque feritatem & indomitas libidines, ne ira desæviat, emollire significabant: quod ciconia summæ pietatis, hippopotamus violentissimum animal foret. [2] Lydiæ vero reges sceptri loco securim habuisse feruntur, sicut [3] Labradeus Jupiter in Caria pro sceptro & fulmine securim ferebat. Romanis vero regibus, [4] lituus cuspide incurva, qui etiam virga [5] auguralis erat, [6] sceptri loco est habitus. [7] Tarquinio Prisco sce-

Cidaris & tiaræ affinitas. Crobylon. Cordile. Nidarion. Ciconia & Hippopotamus insigne regum externorum. Securis Jovis Labradei. Lituus.

1 *Atheniensibus.*] Hæc usque ad versic. *Ægyptiis*, sunt auctoris Etymologici. Est autem *Crobylus*, crinium utrinque in acumen intortorum plexus, de quo etiam Thucydides lib. 1. Lucianus in Navigio. Tertullianus in lib. de velandis virginibus. & alii, quos citat vir utique doctus lib. Animadversionum 2. cap. 1. & in commentario de Coronis lib. 1. cap. item 1. Sed tu tamen interim vide quæ scripsi de *Crobylo*, in nostris legibus Connubialibus inter ornamenta muliebria.

2 *Lydiæ vero reges.*] Plutarch. Problem. cap. 158.

3 *Labradeus Jupiter.*] Plutarch. eodem loco & his adde successores Androcli Codri regis Atheniensium filii, scipionem pro sceptro gestasse, ut scribit Strabo lib. 14. post princ.

4 *Lituus cuspide incurva.*] Cicer. lib. 1. de Divinat. Livius 1. Decad. l. 1. Gellius lib. 5. cap. 8. Macrobius Satur. lib. 6. cap. 8.

5 *Auguralis erat.*] Cicer. & Gell. ubi nuper citavimus.

6 *Sceptri loco habitus.*] Plutarch. in Romulo.

7 *Tarquinio Prisco.*] De hoc nihil Livius. Sed, ni fallor, id accepit à Dionysio Halicarnasseo lib. 3. ubi refert, *Hetruscos pace facta cum Tarquinio Prisco ad illum misisse insignia, quibus suos reges ornare erant soliti, coronam auream, & sellam eburneam, sceptrumque in summitate habens aquilam, & tunicam auro distinctam, ac purpuream togamque pictam.* Quibus ipse Tarquinius, consensu Senatus, postea usus est.

GOTHOFRIDUS.

Tarquinio Prisco sceptrum fuit eburneum.] Justinus l. 43. ait, *reges Priscos Latinos, hastas pro diademate habuisse, quas Græci sceptra dicunt.* Quod verum est. Unde hastas pro diis colebant. Virgil. —— *nunc ô nunquam frustrata vocatus. Hasta meos.* Homerus reges Σκηπτοῦχοι vocat. Nolo silentio hic præterire, quod legi apud Aristophanis interpretem in Avibus. Is inquit: *In sceptris summis olim expressas fuisse aves: in regum vero aquilam.*

Aquila in summo sceptri. *Indi.* *Babylonii.* *Figuræ aliæ atque aliæ in sceptris.*

sceptrum fuit eburneum, in summo aquilæ figuram habens, & corona aurea, quam usque ad extremum tulit. [1] Indis autem nisi ex ebeno sceptra sumere non licebat. Quorum reges cum jura dabant, aut exteros legatos admittebant, tunc capillum pectere, atque ornari solebant eximie. [2] Babylonii vero tanto studio sceptra prosequuti sunt, ut extra domum sine sceptro prodire, aut conspici nefas ducerent: in quibus diversas effictas species figurasque habebant, quippe mali, rosæ vel lilii, aut aquilæ, alteriusve avis in summo insignia ferebant. [3] Hoc diadema apud exteros hodie videmus in usu frequens, ut imaginem præ se ferant antiquitatis; nam candida fascia velut regio insigni caput obvoluti, regalem præ se ferunt majestatem. [4] Non ergo mirum, ubi in summa desperatione & diffidentia, Mithridatis uxor nihil prolatandum rata, cum mortem oppeteret, si arrepto diademate & insigni regio, quæ fascia erat, eodem collo alligato, vitam finire voluisset.

TIRAQUELLUS.

1 *Indis autem.*] Solinus cap. 65.
2 *Babylonii vero.*] Herodotus lib. 1.
3 *Hoc diadema.*] Ipsius auctoris est.
4 *Non ergo mirum.*] Conclusio hujus cap. ad declarationem loci Plutarchi supra in princ. citati.

CAPUT XXIX.

Quæ fuerint auspicia quæ è pullis emissis è cavea captarentur, & quæ secundos eventus, quæve infortunia afferunt.

INter [1] auspicia, quæ veteres maxima cura cultuque observarunt, annotavere annales, non parvæ æstimationis

TIRAQUELLUS.

1 *Inter auspicia.*]Omnia quæ hic & alibi dicuntur de hujusmodi auspiciis & auguriis, sunt omnino superstitiosa, ab ipsis Romanis tandem post multa secula repudiata, ut videre licet apud Ciceronem in lib. de Divinatione, præterquam quod legibus divinis & nostris canonibus sunt damnata, ut patet ex *causa* 25. *quæst.* 5. Ut interim omittam illud Accii, aut, ut alii vocant, Actii antiqui Poëtæ,

Nil credo auguribus, qui aures verbis divitant
Alienas, suas ut auro locupletent domos.

Quod

tis fuisse pullos, quibus è cavea emissis puls dabatur. Et tametsi antiquo augurum decreto, omnis avis tripudium facere possit, tamen inter eas præcipui fuere [1] pulli Melici & Chalcidici, [2] quibus tantum honoris tributum est, tantumque fabulosa vetustas religionis adscripsit, ut nisi his præmonentibus [3] comitia non haberent: [4] nullos ad honores provehérent: [5] nulli provincias demandarent: non senatum consulerent: [6] non bella vel paces inirent: [7] nihil denique domi forisque agerent, quod ab his non prædictum, velut deorum monitu, magna cura pensitarent. Hæ enim quasi [8] internunciæ Iovis & interpretes, futura præmo- *Pulli Melici & Chalcidici.*

Quod & à Gellio relatum est lib. 14. cap. primo. Hincque Valer. Flaccus, lib. 1. Argonauticῶν, *exta lubrica* appellat, veluti incerta, inconstantia & fragilia. Totum autem propemodum hoc caput, nec hoc auctore, nec aliis citatis, Casparus Peucerus in suos commentarios de præcipuis divinationum generibus transposuit, quo loco de auguriis & haruspicina disserait.

1 *Pulli Melici & Chalcidici.*] Id haud dubie sumpsit ex Plinio lib. 10. cap. 21. ubi tamen aliter intelligere videtur.

2 *Quibus.*]Scilicet auguribus, quamvis & ad aves referri possit.

3 *Comitia non haberent.*] Servius enarrans illud 6. Æneid.

Observans quæ signa ferant, quo tendere pergant
Passeribus. ——

4 *Nullos ad honores provehérent.*] Livius 1. Decad. lib. 6. paulo ante fin. in oratione Appii Claudii Crassi.

5 *Nulli provincias demandarent.*] Plinius lib. 10. cap. 21.

6 *Non bella vel paces inirent.*]Livius & Servius ubi supra. Plin. l. 10. c. 21. cum dicit, *Jubent acies aut prohibent.* Ideo Fabius auspicatus legitur, priusquam ab Tarento egrederetur. Livius Decad. 3. lib. 7.

7 *Nihil denique.*] Livius ibi. & Servius lib. 1. Æneidos, ibi,

—— *Primisque jugarat*
Ominibus. ——

id est, auguriis: ait, secundum Romanos, qui nihil sine auguriis agebant, etiam domi. Unde nuptiis * adhibitus *auspex.* Juvenal. Satyra 10.

—— *Veniet cum signatoribus auspex.*

Idemque Servius l. 4. Æneid. in eum locum:

Me si fata meis paterentur ducere vitam
Auspiciis.

Majores, inquit, *omnia auspicato gerebant.* Idemque Livius 3. Decad. lib. 1. *Auguriis*, inquit, *sacerdotisque augurum tantus honos accessit, ut nihil belli domique, nisi auspicato gereretur, concilia populi, exercitus vocati, ubi aves non admisissent, dirimerentur.* Similiaque in oratione Cn. Manlii Decad. 4. l. 8.

GOTHOFRIDUS.

* *Nuptiis adhibitus auspex.*] *Auspicalis Veneris* meminit Cicero pro Cælio, ut observavit doctissimus Janus Palmerius in Spicilegiis suis. Vide & Val. Max. capite de auspiciis & ominibus.

TIRAQUELLUS.

8 *Internunciæ Jovis.*]Cicero lib. 1. de Divinatione, *Idem cum tripudio auspicaretur pullarius, diem prælii committendi differebat.* Et l. 2. ejusdem operis, *Attulit in cavea pullos, is, qui ex eo nomina-*

Ritus auspicii capiendi à pullis. Signa mali ominis.

præmonere dicebantur, quibus pullarius præerat: quotiesque de promovendo negotio, aut re exequenda pullos consultum ibat, [1] imperato de more silentio, [2] pultem illis ante caveam [3] aut offam objiciebat: [4] eratque tempus consulendi summo mane & primo diluculo. Quod si oblata esca, è cavea [5] pulli non exirent, aut sero progressi [6] escam non attingerent, retrove cederent, [7] vel occinerent, [8] aut non vescerentur, [9] seu planctu alarum alimenta refugerent,

nominatur pullarius. Et epistolarum familiarium l. 10. epist. 12. ad Plancum, *Recitatis literis, oblata religio Cornuto est, pullariorum admonitu, non satis diligenter eum auspiciis operam dedisse.* Ejusdem in 2. orat. pro lege Agraria meminit, & Livius Decad. 1. l. 8. *Namque Papyrius Dictator à pullario monitus, cum ad auspicium repetendum Romam proficisceretur.* Et 5. Decad. lib. 1. *Super tam evidentem tristis ominis eventum, etiam ex pullario auditum est, vitium in auspicio fuisse.* Valerius Maximus l. 7. c. 1. de illo ipso Papyrio loquens, *Papyrius*, inquit, *Cursor, Consul, cum Aquiloniam oppugnaret, prælium vellet committere, pullariusque non pascentibus avibus, optimum ei auspicium renunciasset, de fallacia illius factus certior, sibi quidem & exercitui bonum omen datum credidit ac pugnam iniit.*

1 *Imperato de more silentio.*]*Hic apud majores nostros adhibebatur peritus, nunc quilibet. peritum autem esse necesse est eum, qui, silentium quid sit, intelligat. id enim* silentium *dicimus in auspiciis, quod omni vitio caret. hoc intelligere, perfecti auguris est. illi autem, qui in auspicium adhibetur, cum ita imperavit is, qui auspicatur,* dicito, si silentium esse videbitur, *nec suspicit, nec circumspicit: statim respondit,* silentium esse videri. *Tum ille,* dicito, si pascuntur. Pascuntur. *Quæ aves, aut ubi? Attulit, inquit, in cavea pullos is, qui ex eo ipso nominatur pullarius. Hæ sunt igitur* aves internuntiæ Jovis: *quæ pascantur, nec ne, quid refert? nihil ad auspicia: sed quia, cum pascuntur, necesse est aliquid ex ore cadere, & terram pavire,* terripavium *primo, post* terripudium *dictum est, hoc quidem jam* tripudium *dicitur.* Ex 2. Ciceronis de divinatione. Habet & Nicolaus Perottus ad 2. Epigram. Martialis lib. 1.

2 *Pultem.*]Festus Pompejus lib. 14. ubi de *pulte* loquitur.

3 *Aut offam.*] Cicero lib. 1. de Divinatione.

4 *Eratque tempus.*]Observatum habeo ex Livio, *Tertia vigilia noctis, pullarium in auspicium à Papyrio missum.* Decad. 1. lib. 1.

5 *Pulli non exirent.*]Valerius Maximus lib. 1. cap. 4. ubi de Publio Claudio loquens, *qui pullos, quod cavea exire nollent, abjici in mare jussit:* dicens, *Quia esse nolunt, bibant.*

6 *Escam non attingerent.*]Livius primæ Decadis lib. 6. paulo ante fin. in oratione Appii Claudii Crassi.

7 *Vel occinerent.*] Idem Liv. 1. Dec. lib. 6. ubi supra.

8 *Aut non vescerentur.*] Liv. ibi. & iterum ejusdem Dec. l. 10. Silius Italicus inter prodigia, quæ Flaminium cædem denunciabant, hæc quoque posuit,

——— *Tunc ales prescia luctus*
Damnavit vesci, planctuque alimenta refugit.

De quo etiam Cic. lib. 1. de Divin. Festus Pompejus lib. 14. Servius in l. 6. Æneid. ubi supra. & nonnihil Valer. Max. lib. 8. cap. 1.

9 *Seu planctu alarum.*] Id ex Silio est loco citato.

1 *Aus*

rent, [1]aut evolarent penitus, omen magni terroris & solicitudinis, tristissimosque eventus adnotabant. Tunc enim pullarius, quasi monitu, fatorum exitus animo præsumens, diem prælii aut rei exequendæ tempus diffundebat. Quod nisi paritum fuisset, extremum exitium & perniciem plerunque attulere. [2]Tiberio Graccho, qua die in turba cæsus occubuit, pulli non addixere, sed emissi è cavea, retro cessere, eventu tristissimo, qui mox consequutus est. Et Claudius [3] Pulcher mortuus adversus hostes, non pascentibus in auspicando pullis, per contemptum religionis inito navali prælio, terribili strage cum omni classe profligatus, pœnas dedit insignes.

1 *Aut evolarent penitus.*] Valerius Maximus lib. 1. cap. 6. *Flaminii autem præcipitem audaciam C. Hostilius Mancinus vesana perseverantia subsequitur: cui Consuli in Hispaniam ituro hæc prodigia acciderunt. Cum Lanuvii sacrificium facere vellet, pulli cavea emissi in proximum sylvam fugerunt, summaque diligentia quæsiti, reperiri nequiverunt, &c.* Suetonius in Galba cap. 18. inter omnia mortis ipsius Galbæ auspicia id commemorat, *Auspicanti pullos evolasse.* L. Florus & illud Hostilii Mancini refert Epit. Livii l. 55. Et Divus Augustinus de Civitate Dei l. 3. c. 21.

2 *Tiberio Graccho.*] Plut. in vita illius.

3 *Claudius Pulcher.*] Sueton. in Tiberio cap. 2. *Claudius,* inquit, *Pulcher apud Siciliam non pascentibus in auspicando pullis, ac per contemptum religionis mari demersis, ut biberent, quando esse nollent, prælium navale iniit, superatusque, cum Dictatorem dicere à Senatu juberetur, velut iterum illudens discrimini publico, Glicium viatorem suum dixit.* Florus Epit. Livii l. 19. *Claudius Pulcher, Consul, qui contra auspicia profectus jussit immergi pullos, qui cibari nolebant, infeliciter adversus Carthaginenses classi pugnavit, & revocatus à Senatu, jussusque Dictatorem dicere, C. Glicium dixit sortis ultimæ hominem, qui coactus abdicare se magistratu, postea ludos prætextatus spectavit.* Idem aut alius ejusdem nominis gestorum Romanorum Epitomate 2. in primo bello Punico, *Claudius,* inquit, *Consul non ab hostibus, sed à diis ipsis superatus est, quorum auspicia contempserat, ubi ille præcipitari pullos jusserat, quod pugnare ab his vetaretur.* Ante hos Cicero lib. 2. de natura Deorum, *Nihil nos P. Clodii bello Punico temeritas movebit? qui etiam per jocum Deos irridens, cum cavea liberati pulli non pascerentur, mergi eos in aquam jussit, ut biberent, quando esse nollent: qui risus classe devicta, multas ipsi lachrymas, magnam Reipublicæ cladem attulit.* Subditque hunc à populo ob eam cladem condemnatum. Verum Val. l. 8. cap. 1. scribit, quod cum ob eam rem infesto populo objectus, effugere debitam pœnam nullo modo posse crederetur, subito coorti imbris beneficio, tutus à damnatione fuit. Et hoc modo intelligit Servius in l. 6. Æn. eo loco,

—— Sic effatus vestigia pressit,
Observans quæ signa ferant, quo tendere pergant Pascentes.

cum quidam, inquit, *cupidus belli gerendi, à Tribuno plebis prohiberetur ne iret, pullos jussit afferri, qui cum missas fruges non ederent, irridens Consul augurium, ait,* Vel bibant. *& eos præcipitavit in Tyberim. Inde navibus victor ex Aphrica revertens, in mari cum omnibus, quos ducebat, extinctus est.* Hæc ille, qui ejus rei Livium auctorem laudat, qui tamen aliter eam rem narrat, ut ex Epitome illius patet.

insignes. Sunt tamen exempla, delusam religionem, & contempta auspicia, felices eventus & successus plerunque habuisse fortunatos. [1] Papyrius enim Cursor, cum à pullario admoneretur, ne cum Samnitibus prælio decerneret, pullis non addicentibus, feliciter dimicavit. [2] Et Flaminius consul moturus adversus hostes, contemptis auspiciis fortiter pugnavit & vicit. Si autem pulli è cavea egressi, objectam pultem aut offam volenti animo depasti essent, ita ut illis vescentibus [3] frustum ab ore decideret, & terram paviret, quod [4] tripudium faceret solistimum, rem haud dubie fortunari, & auspicia secunda esse, lætosque successus & spem mirificam præsignarunt. Sed quod de pullis apud Romanos proditum est, [5] idem in Lycia in Apollinis fonte, & in Medorum lacu ad Neptuni aquas Lymiræ pisces facere tradunt, ubi à consulentibus evocati, ad auditum veniunt: qui si objectas carnes diriperent & pascerentur, felicia portendere, & præsens auspicium facere, imperiumque brevi futurum interpretabantur. Contra si caudis abegissent, aut aspernati cibum refugissent, tunc luctus graves & dira ac pestifera augurati fuere. In Epiro quoque in templo Apollinis draco colebatur: & [6] in Ægypto Apis bos in phano antiquissimo & sanctissimo,

Indicia boni ominis.

Auspicia ex piscibus.

Alia ex aliis animantibus auspicia.

1 *Papyrius enim Cursor.*] Aliter retulerunt Livius 1. Decad. lib. 8. & 10. & Val. Max. lib. 7. c. 2.

2 *Et Flaminius.*] Livius 3. Decad. lib. 1. & 2. & Plutarch. in vita Fabii Max.

3 *Frustum ab ore decideret.*] Cicer. l. 1. & 2. de Divinatione. Festus Pompejus lib. 14. in Pul.

4 *Tripudium faceret solistimum.*] De tripudio solistimo * Cicero in d. locis, & iterum epistol. famil. lib. 6. ad Cecinnam epist. 6. Livius 1. Decad. lib. 10. c. 21. Festus Pomp. d. lib. 14.

GOTHOFRIDUS.

* Idem Cicero ad Cecinnam meminit alterius tripudii, quod vocatur *Sonivium*, his verbis: *Neque ex tripudiis solistimis, aut soniviis tibi auguror.* Vide quæ eruditissimus Scalig. notavit ad Festum, in voce *Sonivium.*

TIRAQUELLUS.

5 *Idem in Lycia.*] Hæc Plutarch. in lib. de industria animalium. & Plinii lib. 32. cap. 2. & Athenæi lib. 8. cap. 2. auctoritate Polycharmi lib. 2. rerum Lyciæ. & vide Ælianum de Animalibus lib. 8. c. 5. & infra lib. 5. c. 13.

6 *In Ægypto Apis bos.*] Apis apud Memphim colebatur, Diodor. lib. 2. c. 4. ubi quondam Ægypti regia. Illò bos à sacerdotibus deductus, ut ait Plinius lib. 8. cap. 46. dubitationem facit an & vacca ibidem fuerit & Dea: quod hic Alexander subjungit. Sane in honorem Osiridis & Isidis conjugum ob benefi-

simo, intra septa magnæ religionis, in quibus conjectura divinæ mentis & prædictiones futurorum putabantur. Sicut in Memphi vacca, & in Heliopoli [1] Mnevis bos, atque [2] in Arsinoë crocodilus. Hisque porrectam escam accipientibus aut aversantibus, fœlicia auguria & exitus fortunati, nonnunquam magna infortunia & repentinum incommodum prædici & præmonstrari. Fuitque observatum in omni augurum responso, ut si pullarius, seu quivis augur qui auspicatur, cuique monita deorum prædicere, & de augurio respondere, ac portenta interpretari curæ fuit, tacitum ferret quod dii vulgari voluissent: haud aliter contraheretur nefas, quam si occulenda divulgaret, & [3] abdita palam faceret. [4] Si vero augurio fallaci mentiri ausus fuisset, sinistrumque pro dextro, vel quod prodigii foret, contra denuntiasset: non id illi qui de auspicio consulit, sed in ipsius pullarii vel auguris caput, qui tam improbe mentiri ausus esset, quicquid fuisset infortunii, recisurum. *Augures in religionum delinquentes.*

beneficium monstratæ agriculturæ, alterum sub tauri, alterum sub vaccæ specie, ut solem & lunam, ut ait Plutarch. Ægyptii coluerunt.

1 *Mnevis bos.*] Strabo in eo lib. in duobus locis & Diod. Siculus lib. 2. capite 4. Eusebius Præparationis Euangelicæ lib. 2. *Mneuim bovem* dicunt, non ut antea legebatur hoc loco *Mneum*.

2 *In Arsinoë crocodilus.*] Strabo ubi supra. Eusebius autem dicit *in palude*, quod hic dicit *in Arsinoë*. Tu vide an idem sit.

3 *Abdita palam faceret.*] Neque enim omnia indicare debet, sed quædam occulere, ut ostendit Virgilius lib. 6. Æneid. loquens de vate,

—— *Fingitque premendo.*

Ubi Servius trahit ad sacerdotes, in idque refert illud Lucani,

—— *Nec tantum prodere vati*
Quantum scire licet. ——

4 *Si vero augurio fallaci.*] Liv. 1. Decad lib. 10. & Valerius Maximus l. 7. cap. 2. ubi de Papyrio Cursore. Gellius autem lib. 4. cap. 5. refert historiam Aruspicum, qui ob fulgur (nam statua Romæ in Comitio posita Horatii Coclitis, fortissimi viri, de cœlo tacta fuerat) piaculis luendum Aruspices ex Hetruria acciri, inimico atque hostili in populum Rom. animo, instituerant eam rem contrariis religionibus procurare. Ob id, cum de perfidia confessi essent, necati sunt.

CAPUT XXX.

Pythagoras, Parmenides & Zeno philosophi, tum Ennius, Pacuvius, Accius & Nevius poëtæ, unde originem duxêre.

Pythagoras. QUod [1] de Pythagora Samio veteribus monumentis memoriæ & literis proditum est, his etiam Genialibus adjicere non dubitavi. Siquidem hic Samo relicta, ex patrio & natali solo, primo in Ægyptum, mox Babyloniam ad Persarum magos, contemplandosque siderum motus, originemque mundi spectandam profectus est. Inde Cretam Lacedæmonemque ad cognoscendas Minois & Lycurgi inclytas ea tempestate leges, contendit: quibus instructus, tanquam ex mercatura bonarum artium Metapontum & Crotonem venit: ubi suis monitis præceptisque tantum processit, ut populum in vitia lapsum, ad frugales mores modestiamque revocarit. Ibique Architam primo & [2] Epicharmum, mox [3] Philolaum & [4] Alcmeonem, deinde [5] Zenonem, [6] Parmenidem, ac [7] Lysidem suæ disciplinæ sectatores habuit: qui ejus monitis doctrinaque imbuti, divina mente & consilio viri evasere, lumenque & ornamentum suæ reipublicæ fuere. [8] Sed Archytas [9] & Lysis ex Tarento, Alcmeon & Philolaus Crotoniatæ, ubi quondam [10] magna

TIRAQUELLUS.

1 *Quod de Pythagora Samio.*] Hæc ex Strabone l. 14. & Valerio Maximo lib. 8. cap. 7. Laërtio in vita ipsius Pythagoræ. Justino lib. 2. & Apulejo l. 2. Floridorum. Adde Ovid. l. 15. Metam.

2 *Et Epicharmum.*] Idem Laërtius in vita ipsius Epicharmi.

3 *Philolaum.*] Idem in vita ejusdem Philolai.

4 *Et Alcmeonem.*] Idem Laërtius in Alcmeone.

5 *Zenonem.*] Idem in vita ipsius Zenonis & Strabo lib. 6. post princ.

6 *Parmenidem.*] Idem in vita Parmenidis, & Strabo ubi supra.

7 *Lysiam.*] *Lysidem* legendum est, neque enim Lysias vocatur, sed *Lysis* ex eodem Laërtio in vita Pythagoræ non semel.

8 *Architas.*] Laërtius in vita Pythagoræ & ipsius Architæ, & Strabo lib. 6.

9 *Et Lysias.*] Laërtius in vita Pythagoræ, ex quo intelliges *Lysis* legendum esse, ut supra diximus.

10 *Magna Græcia.*] *A Locris incipit frons Italiæ, quæ Magna Græcia appellata est.* Plin. l. 3. c. 10. & tam Locri, quam Crotonienses in Brutiis erant, nunc vero Calabriæ regioni nomen est.

gna Græcia fuit. [1] Parmenides vero & Zeno [2] ex Elea Lucaniæ urbe, [3] quæ post [4] Silarum juxta sinum Possidoniatem sita est, oriundi fuere. Eam plerique [5] Eleam dixere, alii Ileam, quæ à Phocensibus colonia deducta fertur. Hic enim ille Zeno fuit dialecticæ primus inventor, cujus pleraque extant egregie dicta factaque, qui Pythagoræ præceptis imbutus, [6] cum Phalaridi tyranno homini sævo & sanguinario, ob crudelem dominatum necem machinaretur, ut cives ab impotenti servitio tolleret, & arcano consilio detecto, captus ab eo in omnes cruciatus laceraretur acerbis quæstionibus, quod conscios conjurationis non detegeret, nullis terroribus adduci potuit, ut affines culpæ & conscios facinoris palam faceret: sed vultu interrito, & quadam sublimi constantia, ea præsentia animi fuit, ut singulos tyranno intimos familiares, quanquam insontes, conjurationis capita esse diceret: quibus sublatis, multitudinem sævientem magnifica oratione ita impulit, ut facto impetu lapidibus eum obruerint. Sed quod de Zenone, [7] idem de Theodoro, qui in [8] Hieronymum Hiero-

Parmenides & Zeno.

Pythagoræ discipulis.

Zenonis constantia.

Theodori constantia.

1 *Parmenides.*] Laërtius in vita illius.

2 *Zeno.*] Idem in ejusdem vita. *

GOTHOFRIDUS.

* Cic. 2. Tusculan.

TIRAQUELLUS.

3 *Quæ post Silarum.*] Legendum *Silarum* ex Strabone & Plinio, quos Volaterranus sequitur, ut sit Elea, quæ hic dicitur, post oppidum Pestum, à quo sinus Pestanus, alias ab Græco nomine urbis Possidonia dictus Possidoniates. Hæc ita, nisi malis legere *Sybarim*, quæ à Crotone non longe distat ex Plinio lib. 3. c. 11. & Livio Decad. 3. lib. 6.

GOTHOFRIDUS.

4 *Silarum.*] Alias si malis, *Sybarim.*

TIRAQUELLUS.

5 *Eleam.*] *Elea* urbs est Lucaniæ, ex qua dicti *Eleates* Volaterrano. Plinio vero lib. 3. cap. 5. *Helea* dicitur oppidum, postea *Velia* dictum. Nescio vero unde hic Ileæ nomen transcripserit. Illud convenit, Eos, qui ab Harpalo regis Cyri præfecto ex terra Phocide fugati sunt, alios Veliam, partim Massiliam condidisse, teste A. Gellio lib. 10. cap. 16. Unde magis est, ut hoc loco pro *Ilea*, *Veliam* legendum putem.

6 *Cum Phalaridi.*] Valer. Maximus lib. 3. cap. item 3. At Laërtius in vita ipsius Zenonis, hunc non *Phalaridem* fuisse dicit, sed *Nearchum*: aut, ut alii volunt, *Diomedontem*. Sed & de hoc Tertullianus in Apologetico cap. ult.

7 *Idem de Theodoro.*] Hæc usque ad eam clausulam, *Iccus quoque*, sunt Valerii Max. ubi supra.

8 *Hieronymum Hieronis filium.*] Livius non *filium*, sed *nepotem* dicit 3. Decad. lib. 4.

Hieronis filium juvenem omnibus flagitiis coinquinatum, propter turpitudinem sordesque vitæ conjuraverat, scriptum accepimus. Is enim quum tormentis per omnia exempla cruciaretur, quæ fortissimi cujusque patientiam vincerent, ea fuit constantia animi, adeoque fortis & magnus, ut omnes socios facinoris supprimeret: tyranni vero alumnos & familiares, velut sceleris ministros & eodem crimine pollutos, per carnifices & tortores ad supplicium tradi

Leænæ constantia. fecerit. [1] Leæna quoque quamvis mulier, cum per omnes cruciatus vexaretur à tyrannis, nunquam adduci potuit, ut consilia Harmodii & Aristogitonis tyrannicidarum detegeret. Ob quod meritum simulacrum illi Athenienses erexere leænam æneam cui ob taciturnitatem linguam addi

Berosus astronomus. vetuerunt: sicut Beroso astronomo, ob vera quæ prædixerat vaticinia, in gymnasio statuam lingua aurata effinxere.

Epicharis libertina. Cui non absimilis [2] Epicharis libertina fertur, quam in conjuratione Pisoniana jussu Neronis per omnia fœda exempla cruciatam, non verbera, non ignes, non torquentium ira pervincere potuit, ut se consciam fateretur. Fuit quoque [3] alter Zeno philosophus insignis, & alii nominis ejusdem, fama illustres. Sed quia Tarenti mentio & Ileæ facta est, admoneor etiam [4] Rudiarum in Appulis sitæ urbis, quæ multi nominis & famæ non minoris

Ennius. habitæ sunt. Ex his enim [5] Ennius poëta oriundus fuit: tametsi

1 *Leæna quoque.*] Plinius l. 7. c. 23. & l. 34. c. 8. Pausanias l. 1. Athenæus lib. Dipnosophistarum 13. cap. 24. Polyænus Stratagematōn lib. 8. Tertullianus in Apologetico cap. ult. & in libello ad Martyres. Lactantius libro 1. cap. 20. Eusebius in Chronicis, & diximus in nostris legibus Connubialibus n. 135. *

GOTHOFRIDUS.

* Idem pene de puella quadam Pythagorica refert Ambrosius lib. 1. de Virginibus.

TIRAQUELLUS.

2 *Epicharis.*] Tacitus lib. 18. & Polyænus l. 8. Stratagematōn.

3 *Alter Zeno.*] Hic Citticus fuit ex Strabone lib. 14. prope fin. ubi eum dicit fuisse sectæ Stoicæ auctorem, & Laërtio in vita illius, de quo non absimilem historiam refert Val. Maximus lib. 3. cap. 3.

GOTHOFRIDUS.

4 *Rudiarum.*] Unde *Rudinus* vocatur ab Ausonio. Ptolemæus vocat Ῥοδίαι. Strabo Ῥοδαίων πόλιν. Stephanus Ῥοδίαι.

TIRAQUELLUS.

5 *Ennius Poëta.*] Strabo libro 6. & vide Servium enarrantem illud Virgilii lib. 7.

etsi ex Tarento ortum nonnulli credant. Ea enim urbs à Tarento haud multum distans, citra Brundusium in mediterraneo sita est, [1] ubi Lupiæ & Salapia oppida fuere. [2] Salentini autem hi sunt, qui extimam oram Italiæ, & Chersonessum circa Iapygiam incolunt, qui Mesapii, Calabri, Iapyges, Peucecii, & Appuli communi nomine appellantur. Fuit iisdem temporibus [3] Pacuvius tragœdiarum scriptor, Brundusii in agro Salentino [4] Ennii sorore genitus, [5] & Accius tragicus libertinis parentibus, haud multum ætate distantes: simul & [6] Nevius poëta, qui ex Campania, ut frequens opinio est, originem sibi vindicavit.

Salentini. *Pacuvius.* *Accius.* *Nevius.*

lii lib. 7. Æneidos:

At Messapus equûm domitor, Neptunia proles.

1 *Ubi Lupiæ, & Salapia.*] Strabo, ubi supra.

2 *Salentini autem.*] Hæc usque ad versic. *Fuit iisdem*, Strabonis sunt l. 6.

3 *Pacuvius.*] Eusebius chronographus Olympiade 156.

4 *Ennii sorore genitus.*] Ut scribit Plinius lib. 35. c. 4. Verum Eusebius ubi supra, tradit eum fuisse ipsius Ennii ex filio nepotem.

5 *Et Accius.*] Eusebius in Chronicis Olymp. 160.

6 *Nevius poëta.*] Hunc enim Campanum fuisse satis ostendit A. Gellius lib. 1. cap. 24. dum dicit: *Epigramma ipsius id se compositum esse plenum superbiæ Campanæ.* De hujus vero & superiorum temporibus idem A. Gellius lib. 17. cap. ultim.

ALEXAN-

ALEXANDRI AB ALEXANDRO,

JURISPERITI NEAPOLITANI,

GENIALIUM DIERUM LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Locus ex Propertio, ab Accio Syncero Neapolitano in convivio familiari commode emendatus.

Accius Syncerus.

Aturnalibus cum ego & familiares mei complusculi sub idem tempus Neapoli conveniremus, cumque à forensibus negociis feriarum causa aliquando quies foret: ad Accium Syncerum, virum ingenii cultu, & facundia singulari, cum quo mihi pervetus consuetudo fuit à puero, nonnunquam ventitabamus: cum eoque vel honestis deambulatiunculis, vel sermonibus lepidissimis, id quod erat temporis, ad multam sæpe diem conferebamus, quotidianoque ejus congressu & assiduo comitatu perfruebamur. Accipiebatque nos homo ille suavitate insigni plerunque novo epigrammate, aut elegia, versibus mundis & graphice factis, multo cum nitore & cultu, nonnunquam festivissimis epulis, & lætiore convictu, cœnaque non vulgari nec protrita, sed aut veteris cucurbitæ ferculo cum lactucæ thyrso minutim cæso, & acino uvæ passæ inspersο: aut olentibus pomis, anni frigore servatis, & ficu sicca sinuessana cum rosaceo ex Petrino suo, quæ ipse appellabat Petrinia. Velut fuit illa die, cum mihi & plerisque doctis viris cœna exhibita, Sanazario ex Æthiopia bonæ

Sanazarius ex Æthiopia.

bonæ frugis liberto, scitissimo adolescenti, quem libertate & gentili cognomento donaverat, liberalibusque disciplinis instruxerat, ita ut cuivis ingenuo non impar videretur, demandavit, ut Propertii elegias à se pluribus in locis castigatas, summissim leniterque cantaret. Quod cum ille cupide faceret, versusque ad tibiam modulis dulcissimis scita & canora voce canere inceptaret, nosque & proferentis verba, & concentum, numerosque admodum suaves, summa cum voluptate captaremus; & jam millibus modulatis versibus, ventum esset ubi Cynthiam Bajis demorantem, diu abfuisse conqueritur, his verbis:

Ecquid te mediis cessantem Cynthia Bajis,
Qua jacet Herculeis semita littoribus:
Et modo Thesproti mirantem subdita regno
[1] *Proxima Misenis æquora nobilibus?*

Accius carminibus pausam fieri jussit, & ad me conversus: Quid tu, inquit, qui orbis situm tam diu legendo perscrutaris, Misenum aut Bajas [2] cum Thesproti regno commune habere vidisti? Nunquid in memoriam venit, [3] Thesprotium agrum in Epiro juxta Chaones & Acarnanes, aut (sicut [4] Herodotus ait) Ambraciis & Leucadiis proximum, *Thesproti locus discussus.*

TIRAQUELLUS.

ID caput totum est in enarrandis duobus locis Propertii: priorem ex lib. 1. elegia 11. in princ. alterum ex lib. 2. eleg. 25.

GOTHOFRIDUS.

1 *Proxima Misenis.*] Scalig. legit, *Et modo Misenis.* Ex Veteri libro. Sic autem hunc locum præclare explicat. *Intelligit*, inquit, *duo maria*, *alterum* Puteolis, *alterum* Misenis *subjectum.* Ut Dion. lib. 48. ἐν τῇ Κύμῃ τῇ Καμπανίδι χωρίον τι μεταξὺ Μισηνοῦ καὶ Πυτεόλων μηνοειδές ἐστιν. ὄρεσί τε γὰρ σμικροῖς καὶ ψιλοῖς πλὴν βραχέων περιείληπται, καὶ θάλασσαν τριπλῆν κολπώδη ἔχει. *Deinceps ponit quæ sint ea* θάλασσα. *In medio mari erant Bajæ, nempe prope Lucrinum. Quum igitur Cynthia esset Bajis, sinistra* Puteolos, *quæ est ora Thesprotia, dextra* Misenos *habebat. In ora Cumarum, quæ Græcis Coloniis Abantum prætexta erat, sunt* Puteoli: *quam oram propterea vocat regnum Thesproti, quia Thesprotus nomen fecit Thesprotiæ Epiri, à qua Ambraciotæ Abantes profecti occuparunt eam oram, ubi fuerunt Cumæ.* Tantum de hoc loco doctiss. Joseph. Scalig.

MERCERUS.

2 *Cum Thesproti regno.*] Hunc Propertii locum multo melius, & accommodatius explicavit Scaliger, suis in illum poëtam Castigationibus. Hunc adire poteris.

TIRAQUELLUS.

3 *Thesprotium.*] Vide Strab. lib. 6. iterumque 7.

4 *Herodotus ait.*] Libro 8.

1 *Prachy-*

mum, longe à Cumano abesse? Quid enim isto in loco hic poëta senserit, qui regno Thesproti æquora Miseno proxima subdita esse dixit, quum tanto maris terrarumque recessu discreta sint, non equidem intelligo. Neque enim Thesprotios in Cumanum venisse, aut in Italiam colonias deduxisse, vel armis novas sedes conquisisse, unquam, quod meminerim, legi: nisi tu forte, qui meliore memoria es, aliter sentis. Cumque me id arbitrari respondissem, quod plerique studiosi sensere, ut poëta loci confinio & quasi commercio ductus, cum ex Chalcide & Eubœa profecti, multum in ora maris possedissent, lateque fines propagassent, illosque Cumanum tenuisse, & illuc colonias deduxisse, auctores tradant: siquidem Hypocles Cumæus, & Megasthenes Chalcidensis, multo emenso mari, huc colonias deduxere, moniti oraculo, quippe cum nullam coloniam sine consilio deorum Græci transmitterent: vel, ut multi ferunt, duce Parthenope Eumeli filia, quæ solum Neapolitanum delegit, columbæ augurium sequuta: in cujus rei monumentum, Apollini statuam Neapolitani erexere, columba humero insidente, quam ipsa inspicere & adorare videbatur: Thesprotiumque agrum ab Eubœa haud multum distare certum sit, quasi ad hoc alludens poëta, subdita regno Thesproti æquora Miseno proxima affirmàrit: scilicet quia ex Chalcide Thesprotis proxima & Cumæis profecti, agrum Miseno finitimum, hoc est, ipsas Cumas tenuerunt, propterea loca subdita videri: soleréque non ignobiles poëtas loca & recessus circumscribere, illaque non exposite & aperte, sed quasi per tegmenta & figuras obliquis orationibus denotare: idque sensisse doctos viros: itaque versus interpretatos fuisse dixi. Nunquam, inquit Accius, quod ego scio, tam hispida & agresti aure Propertius fuit, ut cum Chalcidem aut Cumæos dicere contenderet, Thesprotium agrum quasi finitimum illorum loco nuncuparit, quum præsertim nulla societas aut communio cum Thesprotiis agro Cumano fuerit:

Apollinis statua Neapoli erecta.

con-

constetque, si omnes sinus, promontoria, litora, insulas, & urbes maritimas, ac maria vasta, & terræ infusa, ex omni antiquitate percensere velis, Thesprotios magno litorum flexu & multiplici sinu, longe à Chalcide, Eubœa & Cumæis abesse: nec ita finitimos, ut forsan arbitraris. Neque ego hujus poëtæ præstantis ingenii vim, hos nitidissimos & mundissimos versus optime editos, tam abstruso & recondito significatu verborum conculcasse putarim. Etenim si Chalcidenses & Heretrienses ex Eubœa, classe huc advectos Cumas condidisse, & pulcherrimam Campaniæ oram, ac loca Miseno proxima tenuisse fama fert, sicut Japygiam, Phaliscos, Nolam & Abellam tenuere, cur loca Miseno finitima potius Thesprotiis quam Chalcidensibus, quam Heretriensibus subdita dixerit, equidem ignoro: cum & hi veri incolæ sint, & longe aptius convenientiusque fuit, istos, quam illos, cum quibus nullum erat commercium, nominasse. Verum, inquit Accius, si versus istos bene pensitare, & verba ac sensus aure attenta rimari volumus, non Thesproti, ut communis error habet, sed Prochytæ à poëta scriptum fuisse facile contenderim. Idque ita esse, in quodvis pignus vocarim, non aliter scriptum carmen ab eo editumve fuisse. Sed hic error ita aliquibus insedit penitus, ut divelli haud facile queat. Quod tamen ita esse, inclinat animus probabili argumento, cum [1] Prochytam & Pithecusas à continente æstu marino avulsas, quandoque circumfluum mare insulas fecisse, liquido constet, sicut Capreas, Leucosiam, Syrenes, & [2] Oenotrias: seu quod multi tradunt, Inarimen montem fuisse, qui motu terræ disclusus à continente, Prochytam fecit insulam, angusto freto interfluente, quæ Græcis ab effusione dicta est. Ipsamque & Pithecusas disclusas montis partes, proximas Cumanorum finibus tanquam moles objectas ante agrum Cumanum & Misenum *Prochyta insula.*

1 *Prochytam & Pithecusas.*]Strabo libro primo & sexto.

2 *Oenotrias.*] De iis omnibus Strabo d. lib. 6.

1 Ut

num existere, antiqua monumenta annalium prodidêre; quod & nunc videre licet. Subdita ergo Prochytæ regno Miseni proxima æquora poëtam dixisse crediderim, cum ipsa litora facili trajectu apta & cohærentia sint: quippe cum ante ipsam parvo freto distincta jaceant, propterea subdita videri potius, quam Thesprotios, cum quibus nullum commercium fuit, extimos & remotissimos intellexisse. Insulas quoque regna nuncupari, Virgilii testimonio probatum est 7. Æneidos, dum inquit:

Insulæ regna subinde nuncupantur.

Fertur Teleboum Capreas dum regna teneret.

Propertius falso nautam fuisse existimatus.

Hujusque erroris illud quoque specimen est, quod alio in loco communi opinione, pudendo errore, receptum erat navitam hunc poëtam fuisse: quod quidem ita fuit in confesso, ut in ejus vitæ commentariis plerique id pro certo posteris tradere non dubitarint, ut altero versiculo constare videbatur:

—— *quamvis navita dives eram.*

Locus alius Propertii.

Quo imperitius dici profecto nihil potuit, cum neque hoc usquam gentium tradatur, ut elegantissimus poëta & honestissimus, vitæ genus, poëtarum studiis piaculare, & portentosum nautæ munus concupiverit. Et portenti ac prodigii simile est, hæc commenta in tanti ingenii viro opinari. Sed quod à vero minime abest, mendum etiam in hoc versiculo facile, inquit, ostendimus: siquidem ubi legebatur perperam, *quamvis navita dives eram*, *non ita dives eram* dicendum fuit. Hujus quoque rei haud improbabile documentum videri, quod Jovianus Pontanus vir multæ eruditionis, antiquissimo firmabat testimonio, Propertii elegias patrum nostrorum ætate, & se adolescentulo primum in lucem prodiisse, cum antea inscitia temporum incompertæ forent & incognitæ: opusque obliteratum, & longissimo ævo absumptum, corrosis & labentibus literis in cella vinaria sub doliis inventum apparuisse, & cum libelli vetustate, verbis & nominibus absumptis longo situ & senio, quod in diuturna obscuritate la-

Propertii elegiæ quando & ubi repertæ.

te latuerat, veram lectionem assequi nequirent, effectum ut mendosi inde codices prodirent: paulatimque discuti errores, & corrigi cœpti sunt: nec tamen effici quisse, ut posteris omnino integri inoffensique darentur. Ad hunc modum Accius Syncerus noster, scite admodum apud complusculos qui aderamus, sermocinabatur. Itaque mendaces libellos deprehendebat, erroresque dijudicabat, ac perpenso judicio vitia rimababatur.

CAPUT II.

Qui quæstores Romæ, quotque fuerint, qualisque potestas & munus erat, aut jurisdictio. Item de ærariis.

ORigo quæstorum antiquissima est, [1] ut Pomponius [2] & Gratianus scribunt: quippe à conditore urbis Romulo, deinde Numa Pompilio, ut nonnulli putant: ut vero plures certioresque, à Tullo Hostilio quæsturam primo inventam fuisse autumant. Sed sicut hoc incertis auctoribus traditur, ita exploratum est, [3] Valerium Publicolam, qui cum Bruto consul fuit, cum Saturni ædem & ærarium condidisset, duos quæstores, qui publicæ pecuniæ præessent, suffragiis populi creari voluisse. Fuere autem hi P. Veturius & M. Minutius, qui primi ex patribus quæsturæ munus curiatis comitiis cepere. [4] Quæ res cum bene

Quæstorum origo.

Primum bini quæstores creati.

TIRAQUELLUS.

1 *Ut Pomponius.*] Imo vero *Ulpianus in l. 1. ff. de offic. Quæst.* Quamvis sciam ipsum Pomponium in *l. 2. § pa. pen. ff. de orig. iur.* de eorum origine aliquid scripsisse.

2 *Et Gratianus.*] Imo *Gracchanus Junius l. 7. de Potestatibus*, referente Ulpiano ubi supra. Cujus etiam mentionem fecit Plinius l. 33. c. 1.

3 *Valerium Publicolam.*] Ut tradit Plutar. in vita illius. Sed aliter Corn. Tacitus lib. 11. Ann. 22. cujus hæc verba sunt, *Sed Quæstores, regibus etiam tum imperantibus, instituti sunt: quod lex Curiata ostendit ab L. Bruto repetita. Mansitque Consulibus potestas deligendi, donec eum quoque honorem populus mandaret, creatique primum * Valerius † Posthumius, Æmylius Mamercus sexagesimo tertio anno post Tarquinios exactos, ut rem militarem comitarentur.*

GOTHOFRIDUS.

* Plutarchus dissentit. Nominat enim ille P. Veturium & M. Minutium. Imo & Livius & Dionysius pro Mam. Æmylio habent Cæsonem Fabium. Lips. comment. ad Tacitum.

† Val. Potitus, quod Valeriæ gentis cognomen est. Lips.

TIRAQUELLUS.

4 *Quæ res.*] Ex Livio 1. Decad. l. 4. in 2. locis.

bene & prospere reipublicæ cessisset, & plebs cum patribus tumultuata, quæsturæ se participem fore contenderet, eo deducta est, ut ex duobus quatuor quæstores fierent: duo, qui urbanis negotiis [1] & ærario præessent: duo, qui consulibus ad belli ministeria præsto forent: liberumque esset ut hi possent populi suffragio ex plebe vel patribus creari: quo tempore tanto certamine in quæsturam plebs invasit, ut ex quatuor vix uni patricio, [2] Fabio scilicet Ambusto, locus relictus foret. [3] Interjecto deinde tempore, quo Picentes assiduis cladibus fatigati, in populi Romani societatem asciti sunt, quæstorum numerus auctus fertur, [4] ut seni crearentur. Conjectari licet, [5] auctis populi Romani vectigalibus, & quæstu uberrimo ex provinciis provenieute, illorum numerum, qui id munus exequerentur, quibusque curatio hæc demandaretur, augeri oportuisse: [6] donec Syllana lege intercursu temporum, [7] ultra viginti excrevisse dicuntur. Quid autem quæstorio muneri conveniat, separatim & intercise [8] auctores tradunt. [9] Nam Consules [10] Prætoresque in pro-

Deinde quatuor.

Mox seni.

Tandem ultra viginti.

1 *Et ærario præessent.*] Asconius Pædianus in 3. in Verrem act. post princ. Pomponius Jurisconsultus *l.* 2. §. *deinde cum ærarium. ff. de orig. jur.* & probatur ex multis sequen.

2 *Fabio scilicet Ambusto.*] Livius ubi nuper citavimus.

3 *Interjecto deinde tempore.*] L. Florus Livii Epit. lib. 15.

GOTHOFRIDUS.

4 *Ut seni crearentur.*] Tacitus & Epitome Livii affirmant, ex quatuor, numero duplicato, mox octo fuisse creatos. Quod accidit circa annum urbis CDLXXXVIII.

TIRAQUELLUS.

5 *Auctis populi Romani vectigalibus.*] Corn. Tacitus l. 11. post ea verba, quæ supra ex eo citavimus.

6 *Donec Syllana* * *lege.*] In eodem loco.

GOTHOFRIDUS.

* *Supplendo Senatui*, ut scribit Tacit.

7 *Ultra viginti excrevisse dicuntur.*] Nec satis id quoque, Jul. Cæsar dictator quadraginta creavit. Vide Dionem lib. XLIII.

TIRAQUELLUS.

8 *Auctores tradunt.*] Ut Plutarch. in Gracchis.

9 *Nam Consules.*] Livius 3. Decad. lib. 8. ad finem.

10 *Prætoresque.*] Livius 3. Decad. libro 3. ubi de Quæstore Marcelli Claudii Prætoris. & Plutarch. in vita Cæsaris, ubi dicit illum fuisse Quæstorem Tuberonis Prætoris in Iberia, & ipsum quoque Prætorem creavisse Quæstorem filium ejusdem Tuberonis. Asconius Pædianus in 1. actione in Verrem scribit Ciceronem fuisse Quæstorem sub Sexto Peducæo Prætore, & Q. Cæcilium Nigrum sub Verre etiam Prætore.

1 *Quorum*

provincias profecturi, singulos Quæstores, [1] quorum curæ captiva præda, & quicquid auri argentique inde adveniret, appensum adnumeratumque demandaretur, apud se habebant. Quorum munus erat, [2] vectigalia populi Romani in provincia exigere, [3] stipendia præbere militibus, singulaque accepta expensaque rationibus inferre: [4] mulctas quoque pecuniarias tam Romæ quam in provinciis exigere & in publicas tabulas notare: [5] omniumque rerum pecuniarumque notas & illustres rationes dare: illasque confectas & consolidatas absolutasque [6] per suos scribas in

Quæstorum officium.

Scribæ quæstorum.

1 *Quorum curæ captiva præda.*] Livius 1. Decad. lib. 5. *Ingensque præda est parta, cujus pars maxima ad Quæstorem redacta est.* Rursumque, *Castra capta, præda ad Quæstores redacta.* Et 3. Decad. lib. 6. loquens de bonis captivorum Campanorum, *Jussique,* inquit, *ad Quæstores deferre quod auri argentique haberent.* Et alibi eodem libro, ubi de præda Carthaginis novæ. *Hæc omnia,* inquit, *C. Flaminio Quæstori appensa adnumerataque sunt.* Et paulo infra loquens de obsidibus captis. *Legatis,* inquit, *præsentibus suos restituit. Cæterorum curam benigne tuendorum C. Flaminio attribuit.* Et l. 7. *Scipio Afros captivos vendere Quæstorem jussit.* Et de hoc quoque loquens Valer. Maximus lib. 5. c. 1. ubi de Scipione Africano. *Huic,* inquit, *facto par ejusdem viri humanitas: a Quæstore suo hastæ subjectos captivos vendente, puer eximiæ formæ & liberalis habitus missus est.* Sed ut redeamus ad Livium, idem Decad. 4. lib. 4. de M. Catone loquens, *Vergestanos cæteros Quæstori ut venderet imperavit.* Dionysius Halicarnassæus libro 8. *Consul, tota præda spoliisque & captivis per Quæstorem venditis, in urbem deferri jussit pecuniam.* Idem de agris ex hoste captis, qui ob id *Quæstorii* dicebantur, scribit Siculus Flaccus in libro de conditionibus agrorum.

2 *Vectigalia.*] Et tributa ex Apulejo Apologia 2. *Prorsus,* inquit, *agello tributum dependi, præsens est Quæstor publicus, cui depensum est.*

3 *Stipendia præbere militibus.*] Nam & Asinius Pollio inter epistolas fam. Ciceronis libro 10. epist. 31. queritur quod Balbus Quæstor, magno pondere auri & argenti coacto de publicis exactionibus, ex Hispania fugerit, ne stipendio quidem militibus reddito. Et adde, Quæstores ea quoque stipendia, quæ à regibus aut nationibus pendebantur, accepisse, ex Livio 5. Dec. l. 1.

4 *Mulctas quoque pecuniarias.*] Id sumptum ex Corn. Tacito l. 13. *Neve,* inquit, *mulctam ab eis dictam Quæstores ærarii in publicas tabulas ante quatuor menses referrent.* Et Asconio Pædiano in 3. in Verrem act. *Quæstores urbani ærarium curabant, ejusque pecunias expensas & acceptas in tabulas publicas referre consueverant.* Sed hi, ut vides, loquuntur de Quæstoribus ærariis & urbanis. Et adde, bona publicata vendere, & in publicum redigere, ex Livio 1. Decad. lib. 4. ubi loquitur de bonis Sp. Melii. Et 3. Decad. l. 8. ad finem, ubi loquitur de agro Campano. Et Dionysio Halicarnassæo l. 7. ubi de accusatione M. Coriolani.

5 *Omniumque rerum.*] Cicero in 3. in Verrem act. & ibi Asconius Pæd.

6 *Per suos scribas.*] Nam & scribas habuisse Quæstores, præter illum Ciceronis locum, aperte colligitur ex eodem Cicerone in 5. in Verrem actione, ubi loquitur de Potamone Quæstoris ipsius Verris scriba & familiari. *

 * Fuerunt

in ærarium deponere: quos quidem scribas maximæ probitatis, ne quid fraudis dolive admitteretur, huic muneri [1] adscribebant: tametsi scribæ officium * Romanis mercenarium fuerit, nec magni testimonii aut precii: [2] Macedonibus contra, apud quos nisi viri expertæ virtutis, magnisque rebus gestis, & pro cumulo magnæ gloriæ admittebantur. [4] Siquidem Eumenes Cardianus scriba Philippi regis fuit: & alii viri illustres, hoc munere velut amplo honore honestati fuere. [5] Cato vero in quæstura ministros & scribas rationibus obnoxios, graviter increpitos, quod parum integra fide æra persolvissent, fœdum in modum vexasse, & magistratu dejecisse dicitur: qui tam accuratè quæsturam gessit, ut unus ex quæstoribus quotidie ad ærarium veniret primus, & rationibus confectis recederet postremus. Hos enim quæstores à principio [6] consules eligebant, [7] nonnunquam sorte ductos accipere coacti sunt: donec eum quoque honorem populus suffragiis tribunitiis, quibus libitum est, demandavit. In qua re id obser-

Cato in scribas infideles.

Quæstores à quibus eligebantur.

GOTHOFRIDUS.

* Fuerunt & Ædilitii scribæ, Prætorii, ærarii, Portorii. Solebant & alii cum consulibus mitti in provincias, qui vocabantur *Quæstores Consulum*, ut colligo ex Tacito lib. 16. Annal.

TIRAQUELLUS.

1 *Adscribebant.*] Scilicet ipsi Quæstores. Nam, ut scribit Livius 4. Dec. lib. 10. *Q. Petilius Quæstor L. Petilium scribam in decuriam legit.* Plinius tamen lib. 4. epist. 12. ita de ea re loquitur, ut scriba à Quæstore non deligeretur, sed ei sorte eveniret. *Cum in provinciam,* inquit, *Quæstor exisset, scribamque, qui sorte obtigerat, ante legitimum salarii tempus amisisset,* &c.

2 *Romanis.*] Paulus Æmylius in vita Eumenis.

GOTHOFRIDUS.

Romanis mercenarium.] Certe postea factus satis honestus *scribarum* ordo: quippe in quem multi sæpe liberti precio adsciscebantur. Tandem etiam ita ampliatus, ut per decurias tribueretur.

TIRAQUELLUS.

3 *Macedonibus contra.*] Ibi, & vide, quæ scripsi in Commentariis Nobilitatis cap. 34. num. 5. incip. *Scribas,* & multis seq.

4 *Siquidem Eumenes.*] Paulus Æmylius, Plutarch. uterque in vita ipsius Eumenis.

5 *Cato vero.*] Vticensis scilicet, ex Plutarcho in vita illius. Quanquam & Cato Censorius Quæstor quoque fuit sub Scipione Africano, apud Livium 3. Decad. lib. 9.

6 *Consules eligebant.*] Corn. Tacitus lib. 11. & iterum lib. 13.

7 *Nonnunquam sorte.*] Idem eodem illo libro 13. & in vita Agricolæ. Sed & nonnunquam etiam extra sortem ex Senatusconsulto Quæstor dabatur ex Livio 3. Decad. l. 10. *Lelium,* inquit, *cujus ante legati eo anno Quæstores extra sortem ex S. C. opera utebantur,* &c.

1 *Alii*

observari meminimus, ut antequam consul provincia decederet, quæstori magistratu abesse non liceret. [1] Alii vero quæstores dicti, qui provincias decreto senatus sortiebantur: qui etiam jus dicere, lictores habere, & munera belli obire, ac magistratus [2] insignia in provincia ferre poterant: quibus & mandata imperia & exercitus commissos, illorumque ductu & auspicio egregie bella gesta, provincias administratas & perdomitas, hostes victos & profligatos, atque exercitus fusos & multiplici clade affectos legimus. Præter quos [3] urbani quæstores fuere: qui etsi nullo imperio fungerentur, quippe qui [4] nec vocationem, nec prehensionem haberent, nec sella curuli, ut plerique magistratus, neque lictoribus aut viatoribus insignes forent, & apud prætorem possent à privato in jus vocari: negociosa tamen & plena solicitudinis administratio fuit: [5] Nam & ærarii, & vectigalium populi Romæ curam gessere: [6] tum si quid pecuniarum publice vel privatim erogari, [7] vel in ærarium condi deberet, quæstorum curæ demandabatur. [8] Cumque exercitus scribi, & in campum legio-

Aliud quæstorum genus.

Quæstores urbani.

Quæstorum urbanorum munus.

1 *Alii vero Quæstores dicti.*] Ex Strabone libro 13. disces, Fimbriam Quæstorem missum cum Val. Flacco, Consule, bellum adversum Mithridatem aggrediente.

2 *Insignia in provincia ferre poterant.*] Quod ex eo satis constat, quod M. Livius Drusus, Quæstor in Asia nullis insignibus uti voluit, ne quid ipso esset insignius, ut Plinius secundus, si is est, Virorum illustrium c. 66.

3 *Urbani Quæstores.*] Vide Ciceronem ad Atticum lib. 2. epist. 6. ad fin. Livium 1. Decad. l. 7. Valerium Maximum lib. 4. cap. 3. & Asconium Pædianum in Verrem act. 3. ubi & ipse Cicero mentionem facit hujusmodi Quæstorum urbanorum.

4 *Nec vocationem, nec prehensionem.*] Hæc & quæ sequuntur transcripta sunt ex Varrone apud A. Gellium l. 13. c. 13.

5 *Nam & Ærarii.*] Dictum est supra in verbo, *Et ærario præessent.*

6 *Tum si quid.*] Livius 4. Decad. l. 9. non ita longe post princip. tradit *vicenos quinos & semisses in millia æris Quæstores urbanos cum fide & cura solvisse pro stipendio collato à populo in publicum, quod ei solutum antea non esset.* Et in eodem libro: *S.C. factum est, ut singulis his centena millia æris Quæstores Urbani ex ærario darent.*

7 *Vel in ærarium condi.*] Inde captis à Marcello Syracusis, Quæstor cum præsidio ad Nassum ad accipiendam pecuniam regiam custodiendamque missus est, apud Livium 3. Decad. l. 5.

8 *Cumque exercitus scribi.*] Livius 1. Dec. lib. 3. *Hæc omnia,* inquit, *adeo mature perfecta accepimus, ut signa eo ipso à Quæstoribus ex ærario prompta delataque in campum.* Et lib. 7. *Is impigre exercitu scripto, cum omnes extra portam Capenam ad Martis ædem convenire armatos juniores jussisset, signaque eodem Quæstores ex ærario deferre, &c.* Sed

his

legiones educi oporteret, signa militaria à quæstoribus ex ærario promebantur: eaque ad consules in expeditionem ituros mittebantur. Quinetiam regibus & legatis, ex ultimis oris terrarum Romam profectis, [1] publicum hospitium & munera, quæ [2] lautia dicta sunt; [3] sæpe commeatus large & hospitaliter, [4] & vestimenta per quæstorem urbanum publico nomine præstabantur: ipsisque ac comitibus, ne quid rerum deesset, *urbani quæstoris curæ man-

his adde, quod & ipsi Quæstores catenas, quibus noxii vincirentur, asservabant: ex eodem Livio 5. Decad. lib. 1. cujus hæc sunt verba, *Ferrus ira, viatorem qui pro Quæstore Manlii erat, catenas poposcit, vinclos se Junium Manliumque militatur Romam missurum.*

1 *Publicum hospitium.*] Vt satis patet ex locis Livii, quæ mox adducemus: & præterea ex eodem 5. Decad. lib. 5. ubi de Prusiæ Romam adventante, *Datus*, inquit, *qui circumduceret eum, L. Cornelius Scipio, Quæstor, qui & Capuam ei obviam missus fuerat: & ædes, quæ ipsum comitesque ejus benigne reciperent, conductæ.* De quo etiam Valerius Maximus lib. 5. cap. 1. *Idem Senatus*, inquit, *cum ad gratulandum sibi Prusiam Bithyniæ Regem, Perse devicto, venire audisset, obviam illi P. Corn. Scipionem Quæstorem, Capuam misit, censuitque ut ei domus Romæ quam optima conduceretur, & copiæ non solum ipsi, sed etiam comitibus ejus publice præberentur.* Et continuo post scribit, *quod, cum Rex Ptolemæus à minore fratre regno spoliatus, petendi auxilii gratia cum paucis admodum servis, squalore obsitus, Romam venisset, ac se in hospitium Alexandrini pictoris contulisset. Id postquam Senatui relatum est, arcessito juvene, quam potuit accurata excusatione usus est, quod nec Quæstorem illi more majorum misisset, nec publico hospitio eum excepisset: eaque non sua negligentia, sed ipsius subito & clandestino adventu facta dixit, & illum è curia subito ad publicos penates deduxit, hortatusque est, ut depositis sordibus, adeundi ipsius diem peteret: quinetiam curæ habuit, ut munera ei per Quæstorem quotidie darentur.*

2 *Lautia dicta sunt.*] Livius 3. Dec. lib. 8. *Locus*, inquit, *inde lautiaque legatis præberi jussa, & munera, ergo in singulos dari ne minus dena millia æris.* & lib. 10. quo loco mox citabimus. Et 4. Decad. lib. 3. *Brevi post legati & à T. Quintio & ab rege venerunt. Macedones deducti extra urbem in villam publicam, ibique iis locus & lautia præbita, & ad ædem Bellonæ Senatus est habitus.* Et lib. 5. ubi tradit, *Attalo & Eumenis fratris legato, datas ædes liberas, ac lautia decreta: & munera equos duos, bina equestria arma, & vasa argentea centum pondo.* Et 5. Decad. lib. 5. *Stantibus in Comitio legatis, an locum lautiaque darent, nullum hospitale jus in iis servandum censuerunt.* Plutarch. Problem. cap. 43. *Quæstores*, inquit, *legatis munera mittebant, quæ Lautia dicebantur.*

3 *Sæpe commeatus.*] Livius 5. Dec. lib. 5. scribit, *legato Antiochi regis ædes liberas hospitio datas, sumptumque decretum, donec in Italia esset.*

4 *Et vestimenta.*] Livius 3. Decad. lib. 10. de legatis Masinissæ loquens, *Prætor legatis in singulos dona ne minus quinûm millium, comitibus eorum millibus æris, & vestimenta bina legatis, singula comitibus, Numidisque qui ex custodia missi redderentur regi, ad hæc ædes, liberæ loca, lautia legatis decreta.* Et 4. Dec. l. 1. *Munera deinde legatis in singulos quinûm millium æris ex S. C. missa.*

1 Nam

mandabatur. Qui tamen non omnium gentium legatis hæc munera præbere solitaverunt: [1] nam si quæ incognitæ legationes adventarent, antequam admitterentur, exploratores minoresque magistratus profecti obviam, qui & quæ petentes venirent, in primis inquirebant: [2] inque æde Apollinis extra urbem senatu evocato, postulata noscebant: quos, si videbatur, admitti jubebant. [3] Et si socii essent fœderati, aut bene de republica meriti, quo honoratius exciperentur, his obviam prodire, illosque liberali & largo viatico, ac comi hospitio juvare, benigne invitare, comitatuque & copia rerum omnium cumulare, nonnunquam apparatis excipere epulis per oppida perque municipia solebant. [4] Sed quum lapsis post temporibus, propagato latè imperio, legati sociorum ab exteris & ultimis gentibus urbem quotidie adirent: quum vix tot commeatibus populus sufficeret, cautum fuit, ut sublato sumptu & viatico, legati regum, municipiorum & colo-

1 *Nam si quæ incognitæ.*] Servius lib. 7. Æneid. enarrans eum locum,

—— *Ille intra tecta vocari*
Imperat. ——

dissentit hoc loco à Romana consuetudine: Nam legati, si quando incogniti venire nunciarentur, primo quid vellent, ab exploratoribus requirebantur, postea ad eos egrediebantur magistratus minores, & tunc demum Senatus extra urbem postulata noscebat: & ita, si visum fuisset, admittebantur.

2 *Inque æde Apollinis.*] Livius 4. Decad. lib. 4. ubi legati Nabidis Tyranni cum Romam venissent, extra urbem in æde Apollinis Senatus habitus est. Sed & nonnunquam in æde Bellonæ habebatur, ut ex eodem videre licet 3. Decad. lib. 10. ubi loquitur de Legatis Carthaginensium, & Massinissæ. Et 4. Decad. lib. 3. ubi loquitur de legatis Philippi Macedonum Regis. Nonnunquam item in æde Saturni, ut tradit Plutarch. Problem. 42. Sed non omiserim, legatos quoque Magistratuum Romanorum, in æde ipsius Apollinis aliquando receptos & auditos fuisse, ex ipso Livio 5. Decad. l. 1. ubi loquitur de legatis P. Sempronii.

3 *Et si socii essent fœderati.*] Nam apud Livium 5. Decad. libro item 5. non multo ante finem. *Lucius Cornelius Scipio, Quæstor, missus est obviam Prusiæ Regi amico, sociæque P. Rom. quo deos, qui Romam incolerent, Senatumque & Pop. Rom. salutaret.* Sed hoc in loco non prætermiserim Persarum Reges legatis hæc munera dare solitos, scilicet, unicuique talentum Babylonicum argenti præstantissimi. Talenta vero fuisse duas argenteas phialas, item armillas, & acinacem & torquem. Hæc autem universa mille Daricis æstimata, & præterea stolam Medicam, quam Dorophoricam appellant. Auctor Ælianus libro Variæ historiæ 1.

4 *Sed cum lapsis post temporibus.*] Totus hic locus, usque ad eam clausulam, *Quinetiam absentibus*, est Plutarchi Problem. cap. 42.

& coloniarum, undecunque Romam profecti, ædem Saturni petant in primis, ibique apud præfectos ærarii nomina dare, & literis asscribi debeant: ut quum commodum foret, noscendis singulorum postulatis senatus detur, & post mandata singulis in provincias profecturis consulatur. [1] Quinetiam absentibus consulibus comitia quæstorem urbanum habere posse, non est controversia. Præter hos fuisse [2] quæstores parricos, qui & [3] parricidii dicti sunt, apud multos comperimus: tantæ dignationis, ut capitis reos agere, & majestatis postulare, diemque perduellionis ad populum dicere, capitales res quærere, & de sontibus quæstiones habere possent. [4] A quæstoribus Cæsone Fabio & Lucio Valerio dies dicta perduellionis Cassio fuit. Et ab Aulo Cornelio [5] & Servilio quæstoribus M. Volsio, quod falsus haud dubie testis in Cæsonem fuerat, diem dictam accepimus: qui postea severa correctione damnati, suorum facinorum pœnas dedere. [6] Hos etiam lictorem & via-

Quæstores parrici, sive parricidii.

1 *Quinetiam absentibus Coss.*] Habita Comitia à Quæstoribus Urbanis non esse controversum hic ait: in quo nescio quos sit sequutus auctores. Sane cum sint Comitia aut tributa, aut calata: hæc vero aut centuriata, aut curiata, nunquam calatis, sive Centuriata, sive curiata fuerint, legas Quæstores habuisse Comitia, tum quod vocandi populi jus, tum quod auspicia non habuerint. Ne dicam Consules comitia absentes edixisse, ut observatur ex Livio Decad. 3. lib. 4. Gruchius habet Comitiis lib. 1. cap. 3. & 4. & lib. 3. cap. 3. Superest igitur duntaxat, ut Tributa Comitia habere potuerint Quæstores, eo jure quo & cæteri minores magistratus usi sunt.

2 *Quæstores parricos.*] Pompejus Jurisconsultus in *l. 2. §. deinde cum ærarium. ff. de origi. jur.* & Festus Pompejus libro 14. *

GOTHOFRIDUS.

* Festus sic ait: *Quæstores creabantur, qui cognoscerent de rebus capitalibus. Unde & Quæstores paricidi appellantur.*

Quæstores parricos.] Hanc nihili vocem esse, & pro ea substituendum, *Paricidas*, ajo cum Joseph. Scaligero. Quare cum corrupto Festo errasse heic Alexandrum non est mirum.

3 *Parricidii.*] Nam de capite civis Romani, injussu populi, non erat lege permissum consulibus jus dicere, propterea quæstores constituebantur à pop. ut *ff. de orig. Juris*, §. 23.

TIRAQUELLUS.

4 *A Quæstoribus.*] Ex Livio 1. Decad. lib. 2.

5 *Ex Servilio.*] Ex eodem ejusdem 1. Decad. lib. 3.

6 *Hos etiam lictorem.*] Ex illo ipso ejusdem Decad. lib. 4. ubi de P. Sextio Quæstore loquitur, & Cicerone pro Plancio Quæstore. *Nam simulac*, inquit, *me Dyrrachium attigisse audivit Plancius, statim ad me, lictoribus dimissis, insignibus abjectis, veste mutata profectus est.*

1 *Trium-*

& viatorem habere, & jus dicere liquet: qui & quæsitores dicti: quam jurisdictionem [1] triumviri capitales postea sibi vendicarunt. Quos quidem parricos [2] Syllæ temporibus ad viginti numerum propagatos, ut de sontibus pœnas exigerent, auctores memorant. Per quos jus quotidie dici, & senatum suppleri voluit. Est quoque illud animadvertere, quod licet quæstura [3] ex minoribus magistratibus in urbe foret, ejus tamen dignationis erat, ut quisque egregius & bonæ indolis adolescens, ex illa gradum ad reliquos honores faceret. namque hinc aditum reliquis adeundis magistratibus auspicabantur: siquidem primis experimentis, quæsturæ initiati, qui nullis ante honoribus usi erant, inculpatæ vitæ testimonio, ad ædilitatem, mox præturam, & demum consulatum, evehebantur. [4] Quinctiam tanto honori quæstura fuit olim, ut viri consulares, magnisque honoribus functi, illam gerere indecorum non putarent. Cum Marco Valerio Volesi nepote, Titus Quintius Capitolinus, qui ter consul antea fuerat, quique amplissimis magistratibus insignis erat, quæsturam gerere non dubitavit. [5] Cato quoque triumphalis senex, quæsturam ita gessit, ut consularis potestas quæstorio muneri adjuncta videretur. Quod & lege Pompeja cautum fuit, ut deinceps quæstores nisi viri consulares suffragio populi crearentur.

Quæstores parrici ad numerum vigenarium.

Quæstura primus gradus honoris.

Quæstura honor & dignitas.

Lex Pompeja de quæstura munere.

Fuit-

1 *Triumviri capitales.*] Vide infra lib. 3. cap. 16.

2 *Syllæ temporibus.*] Corn. Tacitus lib. 11.

GOTHOFRIDUS.

Syllæ temporibus.] Supra notavi.

TIRAQUELLUS.

3 *Ex minoribus.*] Is enim primus honoris gradus erat, ut videre est ex Cicerone in 2. in Verrem actio. & vide infra lib. 3. cap. 3. *Quæsturæ non honoris ipsius finis: sed patefactus ad consulatum ac triumphos locus novis hominibus videbatur.* Livius 1. Decad. lib. 4.

4 *Quinctiam.*] Idem Livius 1. Dec. l. 3. cujus hæc verba sunt, *Cum Marc. Valerio, Valerii filio, Volesi nepote Quæstor erat T. Quintius Capitolinus qui ter Consul fuerat.*

5 *Cato quoque.*] Vereor ne non verum sit quod hic dicit: Siquidem M. Portius Cato sub duce Scipione, Quæstor fuisse dicitur, anno antequam fieret Consul octavo, ut extat apud Livium Decad. 3. l. 9. Quod de auctore familiæ Portiæ constitit, Collega L. Valerio Flacco. Cavendum autem à Volaterrano, qui lib. 14. Catonem è Cypro Quæstorem 7. millia talenta asportasse scribit. In quo Strabonem habet repugnantem, qui Prætori Catoni illud tribuit, illi inquam, qui Prætorius se bello civili Uticæ interemit.

Fuitque inde servatum in exercitu, cum pro re consilium capiendum erat, vel acie duces congredi parant, ut quæstores una cum legatis & senatorii ordinis militibus, tribunis militaribus, & primorum ordinum centurionibus, consilio advocentur. [1] Cumque antea quæstores designati, gladiatoria munera exhiberent, quod illis erat hoc munus à principibus datum, postea [2] Neronis tempore senatusconsulto cautum fuit, ne deinceps quæstores exhibendi gladiatores ad ferrum, [3] necessitate polluerentur. Nec præterierim, quæstores [4] principis candidatos ultra præscriptos, cæteris adnumerari: quorum munus erat, acta senatus & principis perscribere: orationes imperatorum, & libellos ad senatum missos cum postulatis recitare, & mandare literis: dictandisque epistolis & legendis assiduè vacare. Quare orationes principum, senatusque edicta, ac militum conciones [5] per quæstores sæpe perscripta, lecta, & audita fuisse legimus. [6] Tametsi Nero princeps missas ad senatum orationes, preterito questoris officio, per consules recitasse pro concione: [7] & Vespasianus, orationes

Quæstores initio gladiatoria munera exhibebant. Quæstores principis candidati: & quod illorum munus.

1 *Cumque ante.*] *Ab initio Quæstura ex dignitate Candidatorum, aut facilitate tribuentium gratuito concedebatur, donec sententia P. Dolabellæ velut venum daretur. A. Vitellio, L. Lipsano Coss. introductum est spectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandum pecunia eorum, qui Quæsturam adipiscerentur*, ut refert Tacitus lib. 11.

2 *Neronis tempore.*] Tacitus lib. 13.

GOTHOFRIDUS.

3 *Necessitate pollerentur.*] Tacitus l. 11. & 13. Sed quod Nero prohibuerat, induxit iterum post Domitianus, teste Suetonio c. 4. Quem vide etiam in Claudio cap. 24. Tertullianus quoque alludit alicubi.

TIRAQUELLUS.

4 *Principis Candidatos.*] Hæc usque ad clausulam, *Tametsi Nero*, sunt nostri Ulpiani in *l. 1. §. 1. ff. de off. quæst.* Sed & ex Sueton. in * Augusto cap. 65. intelliges imperatores per Quæstores recitari fecisse vel orationes vel libellos. Ad hæc vide Lampridium in Alexandro.

GOTHOFRIDUS.

* Vide eundem Suetonium in Nerone c. 15. Tito c. 6. Vellejus Paterculus l. 11. se fratremque suum tali officio functum scribit. Dio. l. 54. & 55. communi nomine *ταμίας* appellat. Adde Lævinum Torrentium doctiss. Commentario in Suetonium.

5 *Per quæstores sæpe perscripta.*] Hi vocabantur *Quæstores principis*, ut innuit Tacitus lib. 16.

TIRAQUELLUS.

6 *Tametsi Nero.*] Sueton. in vita illius c. 15. Vide tamen Corn. Tacitum l. 16. circa fin. ubi ita scribitur, *Et oratio principis* (de ipso Nerone loquitur) *per Quæstorem ejus audita est.*

7 *Et Vespasianus.*] Imo vero Titus ipsius Vespasiani filius ex Suetonio in vita illius cap. 6.

5 Sed

nes in senatu quæstoris vice, frequenti curia retulisse dicatur. [1] Sed cum quæstura annuus magistratus foret (quippe finito anno, ex legis præscripto, reditus quæstori permittebatur) quosdam tamen prorogato imperio, continuo triennio ærarii curam, & quæsturæ munus gessisse comperimus: [2] donec lapsis temporibus, desito quæstoris officio, cura ærarii à quæstoribus urbanis ad prætorios prætoresque, ac præfectos ærarii, lege promulgata ab Augusto translata fuit. Is enim ex numero senatorum præfectos ærarii delegit primus: deinde sorte ducti fuere ex numero prætorum: quam [3] Claudius Cæsar à præfectis ad quæstores rursus devolvi jussit. [4] Deinde Nero curam tabularum publicarum à quæstoribus ad præfectos transferri voluit: donec [5] ad Vespasiani tempora perventum est, quibus rursus à prætoribus cura ærarii gerebatur. Apud Athenienses vero amplissimus magistratus quæstura fuit: quam cum gereret [6] Periander, gravissimam contraxit offensam, quod parcius frumentum populo impartiret, propterea que accusatus, & à plebe pro concione lapidibus obrutus fuit. Cur autem [7] in æde Saturni ærarium esse voluerint, licet varia opinio dissentiat, illorum sententiæ accedo magis, qui censuerunt, id quod nonnulli tradunt, & ad fidem pronius est, Valerium Publicolam, qui Saturni ædem construxit,

Quæstura annuus magistratus. *Ærarii cura à quæstoribus ablata.* *Quæstura apud Athenienses.* *Periander lapidatur.* *Ærarium in æde Saturni & quare.*

1 *Sed cum Quæstura annuus.*] Ex Plutarch. in vita C. Gracchi.

2 *Donec lapsis temporibus.*] Hæc sunt Suet. in vita Augusti cap. 36. & Taciti lib. 13. Sed & quantum ad Prætores est illud ipsius Taciti lib. 1. *Res sistentibus ærarii Prætoribus subvenit Cæsar.* Et lib. 13. idem dicit *sub Vespasiano Prætores ærarios ærarium tractasse.* Et quod attinet ad Præfectos ærarii, vide Plinium Juniorem lib. epist. 1. epist. 9. & in Panegyrico ad fin. & Gell. l. 13. cap. 25. *

GOTHOFRIDUS.

* His insuper adde, quæ doctissimus Lipsius Commentario ad 13. Annal. Taciti congessit.

TIRAQUELLUS.

3 *Claudius Cæsar.*] Tacitus d. l. 13. & Sueton. in Claudio cap. 13.

4 *Deinde Nero.*] Tacitus ubi supra.

5 *Ad Vespasiani tempora.*] Idem Tacitus lib. 13.

6 *Periander.*] *Pyrander* legendum est ex Plutarch. qui idem in Opusculis scribit auctoritate Callisthenis. Quod autem apud Athenienses essent Quæstores, videbis ex Livio 3. Decad. l. 8. uti & apud Carthaginenses ex eodem Liv. 4. Decad. lib. 3.

7 *In æde Saturni.*] Plutarch. in vita Publicolæ & Problem. Rom. cap. 42. & Macrob. l. 1. Sat. c. 8. vide in nostris retractibus *l. 1. §. 4. glos. 7. num. 12.*

1 *Tabula-*

Nemis & Tibure etiam fuit ærarium. Ærarium sanctius. Vicesimarium aurum. Vicesimarium, Cimiliarchium.

struxit, loci opportunitate ductum: quum omni aditu perspecto, undique præruptus & ab accessu munitus locus foret, eandem Saturni ædem æris publici, legumque & senatusconsultorum, [1] tabularumque publicarum, & signorum militarium sacrarium esse voluisse. Præter quod Saturni ærarium, [2] Nemis quoque & Tibure, sacrarum pecuniarum thesauros ad incertos belli eventus, si externa vis ingrueret, longo tempore servari accepimus. Illud quoque non ab re fuerit meminisse, in eadem Saturni æde fuisse sanctius ærarium intentioris curæ: in quo [3] aurum vicesimarium, quod ex vicesimis exigebatur, ad ultimos casus & in extrema fortuna populi Romani servabatur: quod vicesimarium, ab aliis [4] cimiliarchium dictum est. Ex

1 *Tabularumque publicarum.*] Servius enarrans illud Virgilii l. 2. Georg.

— *Aut populi tabularia vidit.*

Ubi, inquit, *acta publici continentur. Significat autem templum Saturni, in quo * ærarium fuerat, & ubi reponebantur acta, quæ susceptis liberis faciebant parentes,* citatque illud Juvenalis Sat. 6.

Tollis enim & titulis actorum spargere gaudes
Argumenta viri. —

Quibus adde quod & in æde Castoris nonnunquam pacta & fœdera figebantur, ut videre licet ex Livio 1. Dec. lib. 8. dum mentionem facit civitatis datæ Campanis.

GOTHOFRIDUS.

* Fuisse alia *acta* necesse est, ab illis, quæ in atrio libertatis adservabantur. Livius l. 43. Græci vocant γραμματα δημόσια.

Tabularumque publicarum.] Unde & Saturnus *tabularium* inventor fuit dictus, opinor. Tertullianus, Apologet. & August. de civit. Dei.

TIRAQUELLUS.

2 *Nemis quoque & Tibure.*] Appianus Alexandrinus bellorum civilium lib. 5. *Nemi, ait, ac Tybure, thesauri nunc vel maxime sacrarum pecuniarum adservantur copiosissimi.*

3 *Aurum vicesimarium.*]. Livius 3. Decad. l. 7. *Cætera, inquit, expedientibus quæ ad bellum opus erant Consulibus, aurum vicesimarium, quod in sanctiore ærario ad ultimos casus servaretur, promi placuit.* Et de hoc sanctiore ærario Cæsar lib. 1. belli Civilis, *Lentulus,* ait, *aperto sanctiore ærario ex Urbe profugit.* Cic. in 6. in Verrem actio. *Primum mihi literas publicas, quas in ærario sanctiore conditas habebant, proferunt.* Ad Attic. lib. 7. epist. 20. *Attulit mandata ad Consules, ut Romam venirent: pecuniam de sanctiore ærario proferrent.*

4 *Cimiliarchium.*] *Cimeliarchium* legendum. Est enim κειμήλιον, thesaurus, aut aliud reconditum quippiam ac sepositum. Homerus l. 15. Odyssee non adeo longe à princip.

[illegible]

Et Nonnus:

[illegible]

Hincque *Cimiliarcha. l. jubemus C. de sacros.*

Ex quo [1] C. Cæsar primo ingressu civilis belli, laterum aureorum sex & viginti millia, percussæ vero monetæ, pondo trecenta millia, quod erat tot triumphis partum congestumque, [2] & laserpitii pondo centum & undecim protulisse fertur. [3] Post quæ legimus ærarium militare cum vectigalibus novis ab Augusto editum: unde prompta pecunia stipendiis sufficeret. [4] Ædem vero Saturni in faucibus Capitolii fuisse constat, [5] qui mons Saturnius dictus, [6] ubi Carmentis phanum, à quo [7] Carmentali portæ nomen datum: ibi quoque [8] Saturnia porta, quæ Pandana, eo quod semper pateret, dicta est: in qua æde senaculum fuisse auctores memorant. Apud Græcos illud fuit notatum, [9] Minyam Chrysæ filium, qui Minyis imperitavit, condendis pecuniis thesauri locum munivisse primum. Tum si quando conspirante Græcia, communi consilio bellum gerendum foret, [10] in Delo insula, quam sedem bello delegerant, collatas pecunias ad belli opus tanquam ærarium deponere consuesse: idque quantum opinione auguror, ideo visum quod difficilis aditu, & arcis in

Ærarium militare. *Saturni ædes ubi fuerit.* *Carmentis phanum.* *Porta Carmentalis.* *Saturnia porta.* *Pandana.* *Delus belli sedes.*

sacrosf. eccl. & *chimiliarchum, l. ult. §. fin autem. C. de agric. & censf.* Rhodiginus lib. 4. cap. 9. quo significatur rerum preciosarum reconditorium. Et *κειμηλιάρχης* tanquam dicas *Thesaurarium.*

1 *C. Cæsar.*] Plinius lib. 33. cap. 3. *Cæsar*, inquit, *primo introitu urbis in Civili bello suo ex ærario protulit laterum 26. M. & in numerato pondo 300.*

2 *Et laserpitii.*] Plinius l. 19. cap. 3. *Cæsarem*, ait, *Dictatorem initio belli Civilis inter aurum argentumque protulisse ex ærario laserpitii pondo 111.*

3 *Post quæ legimus.*] Sueton. in Augusto cap. 44. *Ærarium*, inquit, *militare cum vectigalibus novis constituit.*

4 *Ædem vero Saturni.*] P. Victor ponit in eadem regione, scilicet septima, templum Saturni, Capitolium, & templum Carmentæ. Servius ad 2. Æneid. ait de eodem, *Est ante clivum Capitoli, juxta Concordiæ templum.*

5 *Qui mons Saturnius.*] Varro l. 4. de lingua Latina. Justinus lib. 43.

6 *Ubi Carmentis phanum.*] P. Victor ubi supra. Halicarnassæus Antiq. Rom. lib. 1.

7 *Carmentali porta.*] Ut infra l. 4. cap. 16. Ovid. Fastor. 2.

Carmentis porta dextra est via proxima Iano.

8 *Saturnia porta.*] Varro lib. 4. ling. Latin. Solinus cap. 2. Festus Pomp. lib. 14. ubi de Pandana porta. Et vide infra lib. 4. cap. 16.

9 *Mynyam.*] Pausanias l. 9. Ex quo intelliges *Minyam* & *Minyis* hic esse legendum.

10 *In Delo insula.*] Hæc usque ad versiculum, *nonnunquam*, sunt Thucydidis lib. 1. Belli Peloponnesiaci, non alibi, sum in ea oratione Corinthiorum, quam statim enabimus.

1 *Nonnunq.*

Athenienſium theſauri, Lacedæmoniorum, Macedonum, Syracuſanorum, Aſſyriorum, Cambyſis. Gaza Dejotari, Lyſimachi, Jugurthæ.

cis in modum munitiſſimus locus foret. Cœtus quoque & belli conſilia, in ejuſdem inſulæ templo [1] nonnunquam apud Olympia habebant: deque rebus maximis de conſilii ſententia decernebant. [2] Athenienſes vero Delphis theſauros omni ætate intactos habuerunt. [3] Lacedæmonii pecunias publicas in theſauris non coëgere, veriti ne violentiores cuſtodes nacti, illas expilarent. [4] Macedones in oppido Quinta juxta Tarſum, omnem gazam & pecuniam ad belli opus deponebant. [5] Syracuſani in Labdalo caſtello munito, [6] Aſſyrii autem Suſis, [7] Cambyſis ærarium, oppidum Gaza in Palæſtina fuit. [8] Nam Perſæ gazam ærarium vocant. [9] Dejotari vero in Pejo Phrygiæ, [10] Lyſimachi theſaurus Pergami ſervabatur: [11] aliquando in Cetirizi promontorio. [12] Jugurthæ in Thala & Capſa Numidiæ. Per-

1 *Nonnunquam apud Olympia.*] Vt patet ex oratione Corinthiorum ad Lacedæmonios apud eundem Thucydidem lib. 1. belli Peloponneſiaci, tum ad fin. in oratione Periclis apud Athenienſes.

2 *Athenienſes vero.*] Diodorus Siculus l. 11. & Probus Æmyl. in Ariſtide. Sed & adde, & in ipſis Delphis Spinenſes ſuos theſauros habuiſſe, ut tradit Strab. l. 5. non longe poſt princ.

3 *Lacedæmonii.*] Plutarch. in vita Lycurgi.

4 *Macedones.*] Strabo l. 14. Tamen Perſeus & ipſe Macedonum Rex à Rom. devictus, & in triumphum ductus, pecuniam ſuam in *Pella* depoſuerat, ut ſcribit Livius 5. Decad. lib. 4. tum alibi, tum ad fin.

5 *Syracuſani in Labdalo.*] Ubi caſtellum illud fuerit non ſatis ſcio: Hoc equidem comperio, Leontini Syracuſii regis fuiſſe pecuniam, ex teſtimonio Livii lib. 4. ſed in Naſſo l. 5. Decad. 3. Steph. *Labdalon promontorium Epipolæorum, prope Syracuſanos eſſe,* dicit.

6 *Aſſyrii autem Suſis.*] Herodotus lib. 5. Strabo lib. 15.

7 *Cambyſis.*] Volaterranus lib. 11. ait ex Stephano *Gazam à Syriis Azam vocari & Gazam, quòd Perſæ* * *theſaurum dicunt in ea conſtituiſſe, quæ de quinque civitatibus Philiſthinorum fuit in Palæſtina.*

GOTHOFRIDUS.

* Gloſſæ: Gaza χρήματα, Περσιστὶ λέγεται.

TIRAQUELLUS.

8 *Nam Perſæ gazam.*] Pomponius Mela lib. 1. cap. 11. Q. Curtius lib. 3. non multo ante finem. Servius in 1. Æneid. eum locum enarrans,

— *Et Troïa gaza per undas.*

& lib. 2. ibi,

— *Hinc undique Troïa gaza.*

D. Hieronymus in Eſaiam cap. 39. & in Ezechielem cap. 40. Iſidorus l. 26. Etymologiarum cap. 9.

9 *Dejotari vero.*] Strabo lib. 12.

10 *Lyſimachi.*] Idem Strabo l. 13.

11 *Cetirizi.*] Idem quoque l. 7. *Hoc,* inquit, *in littore Cetirizis promontorium prominet, locus munimine validus, quo aliquando Lyſimachus opum ſuarum theſauro & ærario uſus eſt.*

12 *Jugurthæ.*] Rurſus idem lib. 17. & Salluſt. in Iugurt. in diverſis locis. & præterea de Capſa. Paulus Oroſius lib. 5. cap. 14.

1 *Perſæ-*

[1] Persarum reges barbaras opulentias [2] in montibus ponunt, [3] Hebræi in Thrace & Tauro Hiericuntis: nam sacrum thesaurum [4] corbanam vocant. [5] Tigranis in Babyrsa & Olana, [6] Mithridatis in Petra Armeniæ, [7] Babyloniorum autem regum in Zeugma urbe juxta Euphratem, velut arce tutissima, tributorum thesaurus & ærarium esse consuevit.

Persarum regum, Hebræorum, Tigranis, Mithridatis, Babyloniorum.

1 *Persarum Reges.*] Ipse Strabo libro 15. ad fin. Verum idem eodem libro ante scribit, *Gazam thesauros & monumenta Persarum fuisse in Persepoli & Pasargadis.* Et iterum paulo post tradit *Cyrum suos thesauros Susis & Babylone condidisse.* Sed adde, quod Bocchus Numidiæ Rex thesauros quoque suos in monte Saxeo, qui ad fluvium Malucham erat, reponebat, ex Salustio in Jugurtha.

GOTHOFRIDUS.

2 *In montibus ponunt.*] Unde in veteris Poëtæ versiculo:

Persarum montes atque atria diviti' Crassi.

Pro divitiis Persarum.

TIRAQUELLUS.

3 *Hebræi.*] Strabo lib. 16. fol. 503. *Et loca ubi gaza recondita erat, quorum duo Thrax, atque Taurus, in Hiericuntis ingressu, sita erant.*

4 *Corbanam vocant.*] Josephus l. 2. de bello Judaico cap. 8. Eusebius lib. Chronicorum, ubi de Pilato: & probatur Matth. cap. 27.

GOTHOFRIDUS.

Corbanam vocant.] Sic etiam præter cæteros aliquoties Hieronymus in Epistolis.

TIRAQUELLUS.

5 *Tigranis in Bambissa, & Olena.*] Legendum est *Babyrsa & Olana* ex Strabone lib. 11. cujus hæc verba sunt, *Non procul ab urbe sunt castella quædam munitissima * Babyrsa & Olane, ubi Tigranis Artabasda thesauri servabantur.*

GOTHOFRIDUS.

* Libri manuscripti habent Βάμ-ξυρσα, ut notat vindex Strabonis optimus Casaubonus.

TIRAQUELLUS.

6 *Mithridatis in Petra Armeniæ.*] Strabo lib. 12. dicit *in Cabiri.* At Plutarchus in Pompejo dicit in *Inera castello.*

7 *Babyloniorum.*] Strabo lib. 11. & Statius libro Syl. 3. syl. 2.

Antiquæ Babylonis opes, & Zeugma Latinæ
Pacis iter. ——

His autem omnibus adde, *Decebali Dacorum Regis thesauros fuisse in Sargetia flumine*, ex Dione in vita Trajani: *Crœsi, Lydorum Regis, in templo, quod erat in Branchidis*, ex Herodo. lib. 5. *Sardanapali in locis subterraneis*, ex eodem lib. 2. *Sisini, qui Cappadocum imperium adortus est, in Nora, quæ nunc Neroassus dicitur*, ex Strabone lib. 12. non adeo longe à princip. *Athamanum in Tetraphiliæ*, ex Livio 4. Decad. lib. 8. post princip. *Darii in Damasco*, ex Q. Curtio lib. 3. *Populi Romani in templo Pacis*, ex † Herodiano libro 1. In quo non convenit supra dictis de templo Saturni, Carthaginiensium pro Sicyonium, ex Pausania lib. sexto.

GOTHOFRIDUS.

† Refert ibi Herodianus quædam prodigia, quæ post pericula ista Commodi acciderant. Inter quæ fuerat etiam arsura templi Pacis, in quod Romæ divitias magnas congestas fuisse. Cæterum quod Tiraquellus movet, nihil ad Pacis templum pertinere puto, ærarium Saturni. De qua re alibi dicam.

CAPUT

CAPUT III.

Quid responderit super controverso jure testamenti, in quo fundus seu ædes filiæ legata fuerant.

APud tribunalia judicum, cum in foro & judiciis versaremur, ibique assideremus ut postulata cognoscerem: testamentum exhibitum est in hæc verba: T. Sempronium filium honestissimum, ex asse mihi hæredem volo: Septiciæ vero filiæ meæ impuberi, cum viri potens erit, fundum suburbanum, seu ædes meas, quæ in via lata sunt, do, lego, ut hac dote contenta, Ælio Campano nubat. Cumque filia potens viri, dotem sibi à Sempronio apud judices dari postularet, & lege ageret, tamque ad fundum suburbanum, quam ædes admitti peteret ex legato, ideoque ad judices contestandæ litis gratia venisset, Sempronius contra renitens reclamabat, & Septiciæ alterum tantum deberi ex testamento, ut sive ad fundum, sive ad ædes admissa fuisset, amplius ex legato peti non posse ajebat: cum testamenti verba non utrumque dari, sed ad alterum admitti designarent, illamque si alterum fuisset assequuta, ad aliud jure legati admitti non decere: Cumque ad multam diem jurgiis clamoribusque obstreperent, & infinita contentio, atque inexplicabilis difficultas patronorum esset: tandem post immodicas altercationes, consultus ego à judicibus, super hoc jure controverso quid sentirem, testamentum & tabulas mihi exhiberi jussi: quo prolato, cum postulata cognovissem discusso jure quod in controversiam venit, & testamenti verbis mature pensitatis: utrumque Septiciæ deberi, & tam ad suburbanum fundum, quam ædes jure legati admitti posse respondi: quippe cum parentis arbitrium tam super fundo quam domo Septiciæ consuluisse appareat, & hoc ex testamenti verbis liquere. Dictio enim Seu, ultimæ dispositioni apposita, in qua omne momentum rei est, & testatoris voluntas sita apparuit, non disjunctiva, sed coaugmentativa est:

Dictio Seu, ultimæ dispositioni apposita.

est: illamque copulare verius quam disjungere: propterea utrunque simul comprehendere dixi. Et hoc habere rationem explicatam ex perpetua legis dispositione, quam Paulus jureconsultus, libro juris civilis [1] tertio de legatis, aptissime prosequutus fuit: qui de hac controversia consultus, ita respondit. Verba Pauli ex eo libro hæc sunt: Uxori meæ mundum, ornamenta, seu quæ ejus causa paravi, do, lego, placuit omnia deberi: hoc enim verbum Seu, ampliandi legati causa positum est. Quibus perlectis, judices secundum ipsius postulata Septiciæ litem dedere.

TIRAQUELLUS.

ID caput nil aliud quam controversiam, ex testamento quopiam ortam, dirimit, Pauli Jurisconsulti responso in l. *si quis ita legaverit. ff. de auro & argento legato.* Sed id quomodo accipiendum sit intelliges ex Accursio & cæteris interpretibus in eam legem.

1 *Tertio de legatis.*] In hoc Alexander falsus est, dum non profert Paulum ex debito loco: an vero à jure responsum ejus stet, amplius videris.

CAPUT IV.

Quæ deorum ædes extra urbis pomœrium sitæ fuerint, & ex his quæ in urbem postea receptæ.

QUod [2] ædes Vulcani à Romulo primum extra pomœrium constructa, in urbem diu admissa non fuit, causam hanc ferunt fuisse, ut is deus procul incendia arceret: neve confinio & quasi contagio, urbi quæ incendiis exposita erat, discrimini aut noxæ foret. quos enim deos [3] vi sua veteres obesse sunt arbitrati, in urbem diutius non admisere. Hac de causa ædem Bellonæ [4] & Martis extra

Ædes Vulcani cur diu in urbem non admissa. Ædes Bellonæ & Martis.

TIRAQUELLUS.

2 *Quod ædes Vulcani.*] Id totum usque ad clausulam, *Hac de causa*, Plutarchi est, Problem. cap. 46. Sed & Vitruvius lib. 1. cap. 7. eodemque ult. *Vulcani*, inquit, *fanum extra murum collocari, ut è mœnibus, religionibus & sacrificiis evocata ab timore incendiorum ædificia videbantur liberari.* *

COLERUS.

* Ibidem ait Vitruvius, Veneris quoque & Martis fana extra murum fuisse. Vulcani templum in circo Flaminio collocat Dionysius.

3 *Vi sua veteres obesse sunt arbitrati, &c.*] Atqui contra nonnunquam factum. Nam *Febris* templum in Palatio fuisse, quis nescit? *Martis Ultoris* in foro Augusti? *Veneris* in foro Cæsaris?

TIRAQUELLUS.

4 *Et Martis extra Capenam.*] Livius 1. Decad. l. 7. *Cum omnes extra portam Capenam ad Martis ædem convenire armatos juniores jussisset.* de quo dicam paulo post.

extra Capenam, quarto ab urbe miliario constructam ferunt, [1] ut à Civium mentibus intestinas clades, ardoremque conserendæ manus, à civili cruore ad hostiles pugnas avocarent, utque domi jugi concordia quietè viverent, illos veluti fomenta præliorum intra urbem esse noluere. [2] In hac æde Bellonæ summis ducibus, qui fortem strenuamque operam reipublicæ navarunt, post res gestas magnifice, senatus sæpe dari, ibique de triumphis, deque victoria consuli mos erat. [3] Martis vero ædem, qui Gradivus dicitur, Appia via quindecim stadiis ab urbe, & alteram Quirini cognomento, quasi sedati & tranquilli, intra pomœrium fuisse, multi meminerunt. [4] Sic Veneris Eryci-

Veneris Erycinæ.

1 *Ut à Civium mentibus.*] Vitruvius lib. 1. cap. 7. scribit *Martis ædem extra murum ideo collocari, ut non sit inter cives armigera dissensio; sed ab hostibus ea defensa à belli periculo conservetur.*

2 *In hac æde Bellonæ.*] Livius 3. Decad. l. 8. & aliis multis locis, quæ tibi citabo infra lib. 6. cap. 6. post princ. P. autem Victor eam ponit in 9. regione urbis ante portam Carmentalem.

3 *Martis vero ædem.*] Servius lib. 1. Æneid. enarrans eum locum:

Cana fides & Vesta, Remo cum fratre Quirinus,
Jura dabunt. ——

Mars, inquit, *cum sævit, Gradivus, cum tranquillus, * Quirinus dicitur. Unde habet duo templa, alterum in Urbe, quod Quirini est: alterum extra Urbem in via Appia, prope portam, quasi bellatoris, & Gradivi.* Et lib. 6. ejusdem operis in eum locum,

Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.

Quirinus, ait, *est Mars, qui præest paci, & intra civitatem colitur. Nam belli Mars extra civitatem templum habuit.* Cur autem *Gradivus* dicatur, declarat Festus Pompejus lib. 7. *Gradivus Mars appellatus est à gradiendo in bella ultro citroque, sive à vibratione hastæ, quod Græci dicunt κραδαίνειν, vel ut alii dicunt quia gramine sit † ortus, quod interpretantur, quia graminea corona in re militari maximæ est honorationis.*

COLERUS.

* Sed Quirinum alii dicunt appellatum Romulum.

† Ex flore eum concepisse matrem Ovidius quoque meminit lib. 5. Fast.

TIRAQUELLUS.

4 *Sic Veneris Erycinæ.*] Strabo l. 16. *Est*, inquit, *Romæ ante portam Collinam ædificium, quod Veneris Erycinæ templum dicitur, cui cum æde sacra insignis adjacet porticus.* Livius 3. Decad. l. 2. *Tum ædes vota Veneri Erycinæ: ædem Q. Fabius Maximus Dictator vovit.* Et 4. Decad. lib. 10. *Ædes duæ eo anno dedicatæ sunt, una Veneris Erycinæ ad portam Collinam.* * Sed quod hic non prætereundum fuit, aliud templum ipsius Veneris Erycinæ in Capitolio ante 30. annos plus minusve dedicatum apud eundem Livium 3. Decad. libro item 3.

COLERUS.

* Meminit hujus templi Ovidius quoque lib. 4. Fastorum. Sed in Sicilia quoque fuit in ipso monte Eryce, quod vetustate aliquando collapsum restauravit Claudius Imperator, teste Suetonio cap. 25.

Erycinæ templum extra Collinam magna mole constructum ferunt, cum portica insigni, quod devicta Sicilia Marcellus fundasse dicitur, ne libido invalesceret. [1] Utque luxuria à matribusfamiliâs abesset procul, ideo ab urbe semotum extra pomœrium locavere. [2] Ad hanc ædem siquando circus maximus Tiberis alluvione inundaret, ludos Apollinares sæpe celebratos comperimus: [3] in quam virgines ætate adolescente Veneri puppas, velut puerilia rudimenta, offerre tradunt. In ea quoque intercursu temporum, [4] Veneris Verticordæ simulacrum, quod homines ab effusa libidine averteret, dedicatum fuit. Sed quæ fuerint ædes deorum extra urbis mœnia, præcipuæ traduntur, [5] Jovis [6] & Fauni, [7] atque Æsculapii

Ludi Apollinares.

Puppæ Veneri offerebantur.

Venus verticorda.

phanum

TIRAQUELLUS.

1 *Utque luxuria.*] Vitruvius lib. 1. cap. 7. *Extra murum*, inquit, *Veneris fanum ideo collocavit, uti non insuescat in Urbe adolescentibus, seu matribus familiarum, Venerea libido.*

2 *Ad hanc ædem.*] Livius 3. Decad. lib. 10.

3 *In quam virgines.*] Persius Sat. 2.

Nempe hoc quod Veneri donatæ à virgine puppæ.

ubi vide interpretes.

4 *Veneris Verticordæ.*] Val. Maximus l. 8. cap. ult. * Lactantius Grammaticus interpres Statii lib. 5. Thebaidos, in eum locum, non adeo longe à princip.

Cœlum & Idalias procul ablegasse volucres
Fertur. ——

In idque etiam trahit illud Virgilii libro 4. Æneid.

Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.

Sed id clarius indicat Ovidius l. 4. Fastorum,

Roma pudicitiâ proavorum tempore lapsa est,
Cumæam veteres consuluistis anum.
Templa jubet Veneri fieri, quibus ordine factis,
Inde Venus verso nomina corde tenet.

COLERUS.

* Imo vero Lutatium Grammaticum fuisse puto.

TIRAQUELLUS.

5 *Jovis.*] Livius 4. Decad. lib. 4. non longe à fin. *In insula*, inquit, *Jovis ædem C. Servilius Duumvir dedicavit.*

6 *Et Fauni.*] Livius 4. Decad. lib. 3. *Ex eorum mulctatitia pecunia ædem in insula Fauni fecerunt.*

7 *Atque Æsculapii.*] Plutarch. Problem. cap. 94. *Cur Æsculapii ædes extra urbem posita est? An quod foris salubrius quam in urbe habitare crediderint? Nam Græci quoque in excelsis ac puris locis Æsculapii templa plane collocant. An quod Deum ex Epidauro arcessitum in urbem venisse opinantur? In Græcia enim non in urbe, sed procul ab Epidauro Æsculapii templum est. An quod dum draco ex navi in insulam descendisset, & ex oculis evanuisset, ipsum eo in loco ædis ponendæ auctorem ac præmonstratorem fuisse putaverunt?* Lucius Florus Epitome Livii lib. 11. *Cum civitas pestilentia laboraret, missis legatis ut Æsculapii signum Romam ab Epidauro transferrent, an-*

guem,

phanum in insula Tiberis, quam ab Epidauro advectus, sedem sibi delegerat: cum ægra valetudine urbs oppressa, & late vis morbi pervagata foret: seu quod fervente morbo foris habitare salubrius ducerent. [1] Næniæ quoque sacellum, [2] quod cantu querulo funeribus præesset, pari exemplo ab urbe semotum, extra portam Viminalem statuerunt: [3] sicut phanum Quietis via Lavicana, [4] & Rediculi extra portam Capenam, quod secundo Punico bello constructum fuisse constat. Cum enim Hannibal urbem oppugnaturus, inter Anienem & mœnia Romana castrametatus foret, quod nulla bene gerendæ rei occasione data, & spe urbis potiundæ abscissa, fatum urbis & propitii dii illius mentem ab oppugnanda urbe avertissent, & inde parum feliciter rediisset, Rediculo deo phanum ibi constructum ferunt: dictumque est Rediculi, quod visis quibusdam & ostentis inde deterritus, nullo edito negotio redie-

Næniæ sacellum. Quietis & Rediculi phanum.

guem, qui se in navem eorum contulerat, in quo ipsum numen esse constabat, deportavere: eoque in insulam Tyberis egresso, eodem loco sedes Æsculapii constituta est. P. Victor in 14. regione Urbis. Et Plinius l. 29. cap. 1. *Maxime vero antiqui medicinæ quæstum esse immani precio vitæ recusabant. Ideo templum Æsculapii, etiam cum reciperetur is Deus, extra Urbem fecisse, iterumque in insula traduntur.* Et Ovid. lib. 1. Fastorum,

Accepit Phœbo nymphaque Coronide natum
Insula, dividua quam premit amnis aqua.

Festus Pompejus lib. 9. *Æsculapio ædes facta fuit in insula, quod ægroti à medicis aqua maxime sustentantur.*

1 *Næniæ quoque sacellum.*] Festus Pompejus lib. 12. statim à princ. *Næniæ*, inquit, *deæ sacellum extra portam Viminalem fuerat dedicatum.*

2 *Quod cantu querulo.*] Idem Pompejus in ipso princip. libro 12. *Nænia*, * ait, *est carmen, quod in funere, laudandi gratia, cantatur ad tibiam. Sunt qui eo verbo finem significari putant. Quidam volunt Næniam ideo dici, quod voci similior querimoniæ flentium sit. Quidam ajunt Næniæ ductum nomen ab extremi intestini vocabulo. Græci enim νήτην, extremum dicunt: sive quod chordarum ultima νήτη dicitur, extremam cantionis eorum næniam appellarunt.* Et vide præterea quæ dicam infra lib. 3. cap. 7.

COLERUS.

* Hæc Festi verba parum sana sintaque esse, ostendit Joseph. Scalig. in suis Castigationibus. De etymo *Næniæ*, adi Scalig. Julium, lib. de re Poetica. lib. 1. C. 50.

TIRAQUELLUS.

3 *Sicut phanum Quietis.*] Livius 1. Decad. libro primo, Divus Augustinus de Civitate Dei lib. 4. cap. 16.

4 *Et Rediculi.*] Festus Pompejus libro 16. non multo ante fin. *Rediculi phanum extra portam Capenam fuit: quia accedens ad urbem Hannibal ex eo loco redierit quibusdam perterritus visis.* Hæc ille. Cætera hujus clausulæ propemodum sunt Livii 3. Decad. l. 6.

1 *Ædem*

rediei it. Ultra quod campum Rediculi extra Appiam ad secundum lapidem fuisse dicunt, in quo Hannibal castrametatus fuerat. [1] Ædem quoque Apollinis extra portam Carmentalem, [2] sicut ædem Honoris cum ara, quam Q. Maximus dedicavit, & collapsam M. Marcellus restituit, [3] atque Herculis templum diu mansisse extra Collinam plerique asserunt. [4] Sed hæc Apollinis ædes inter forum Olitorium & Circum Flaminium fuit. [5] Namque in altera extra pomœrium, legatis exterarum gentium, antequam admitterentur, senatus dari consuevit. Templum quoque [6] muliebris Fortunæ, Latinâ viâ, quarto ab urbe miliario ad fossas Cluillas, quod inde Coriolanum urbi excidium minitantem maternæ preces avocavere, quodque mulier urbi laboranti præsidio fuit, [7] & Virilis ac Fortis Fortunæ templa juxta Tyberim pariter extra pomœrium fuisse liquet: in quo muliebris Fortunæ templo, solas mulieres litare aut sacrificio admitti servatum est. [8] Ædes præ-

Campus Rediculum. *Ædes Apollinis.* *Herculis templum.* *Fortunæ muliebris.* *Virilis, & fortis Fortunæ templum.* *Spei ædes.*

1 *Ædem quoque Apollinis.*] Asconius Pædianus in invect. Cicer. contra C. Antonium & Catilinam.

2 *Sicut ædem Honoris.*] Apud Cicer. lib. 2. de Legib. *Ad portam Collinam ædem Honoris, & aram in eo loco fuisse memoriæ proditum est.* M. autem Marcellum *Honorem* consecrasse, tradit Lactantius lib. 1. cap. 20. idemque Livius Decad. 3. lib. 7.

3 *Atque Herculis templum.*] Livius lib. 6. Decad. 3. scribit *Annibalem cum duobus millibus equitum ad portam Collinam usque ad Herculis templum progressum fuisse.* Diodorus autem Siculus lib. 5. cap. 2. *templum Herculis à Romanis juxta Tyberim conditum* ait. Plinius lib. 34. cap. 7. Statuam vetustam Herculi sacratam ab Euandro in foro Boario, ubi templum Herculis. Dionysius Halicarn. l. 1. Liv. 1. Decad. l. 1. Plinius l. 10. cap. 19. fuisse autem initio ex bove eximia capta de grege ob boves repertos inibi sacra facta Herculi, nominis Boarii origo satis arguit. De quibus quidem sacris Livius refert l. 1. Dec. 1. ut inde potius forum Boarium dictum à priscis placeat, quam quod ibi securis temporibus boves, ut ait Festus l. 2. venderentur: vel quod ibi æreum tauri simulacrum esset, quod vidisse se Tacitus ait lib. 12.

4 *Sed hæc Apollinis ædes.*] Asconius Pædianus ubi nuper citavimus.

5 *Namque in altera.*] Scilicet in æde Apollinis ex Livio 4. Decad. lib. 4. ubi de legatis Nabidis, & dictum est supra eodem l. 2. cap. 2.

6 *Muliebris Fortunæ.*] Livius 1. Decad. lib. 2. Valerius Maximus l. 1. c. 8. Plutarch. in libro de fortuna Romanorum. D. Augustinus de Civitate Dei, lib. 4. cap. 19. & alibi quoque diximus.

7 *Et virilis ac fortis Fortunæ.*] Ex Dionysio Halicarnassæo l. 4. Plutarch. in d. lib. in variis locis & alibi quoque diximus. Ovidius l. 6. Fastor.

8 *Ædes præterea Spei.*] Livius 3. Decad. lib. 5. *Comitia*, inquit, *habita, quibus creati sunt Triumviri bini, uni*

prætera Spei extra portam Carmentalem fuit, [1] & altera in foro Olitorio. [2] Hanc ædem extra Carmentalem, secundo Punico bello incendio deflagrasse, à triumviris postea restitutam: illam vero in foro Olitorio, sub idem tempus fulmine ictam fuisse, quo tempore Hannibale Italiam pervastante, Respublica intestino malo laborabat, & cuncta bello ardebant, multi prodidêre. Quæ res vastitatem Italiæ, & imminens excidium, quo terra marique imperium agebatur & fluctuabat, haud dubie designavit. Apud Athenas vero [3] Cynosarges Herculis templum, [4] gymnasium & lucus, extra urbis mœnia visebantur. [5] Apud alios Timorem, Pallorem, Paupertatem, & Senectam, tanquam noxia numina, procul à civitate arcuere, nisi quod Spartæ Timoris templum juxta eorum tribunal Ephori locarunt, cum rempubl. nulla re magis quam metu corrigi putarent. [6] Alii Æsculapii templa extra urbis mœnia statuêre, quod foris degere salubrius ducerent. [7] Ab Ægyptiis autem perpetua constitutione servatum est, ut numquam Saturni templa aut Serapis intra oppida admittant: sed velut pervigiles & excubitores deos, extra pomœrium & in suburbiis sedes habere sinant, tanquam illorum numine & favore, validis septi præsidiis forent: proque aris focisque & deorum templis, ac solo in quo nati essent, excubarent: illorumque ministerio & opera, ab hostili incursu & clandestinis insidiis se tutos adnotarent.

Atheniensium templa extra mœnia. Timoris. Palloris. Paupertatis. Saturni & Serapis templa.

sacris conquirendis, denisque persignandis: alteri reficiendis ædibus Fortunæ, & matris Matutæ intra portam Carmentalem, sed & Spei extra portam.

1 *Et alteræ in foro olitorio.*] Livius 3. Decad. lib. 1.

2 *Hanc ædem.*] Livius præallegatis locis.

3 *Cynosarges Herculis templum.*] Herodot. l. 6. Livius 4. Decad. l. 1. Plutar. in Themistocle, Stephanus, Suidas, Hesychius. Et vide, quæ scripsi in commentariis de Nobilitate c. 5. n. 31. Erat & apud Athenienses gymnasium quod κυνόσαργες appellatur, non longe à portis civitatis apud Laërtium in Antisthene.

4 *Gymnasium & lucus.*] Livius ubi proxime.

5 *Apud Alios.*] Plutarch. in Cleomene.

6 *Alii Æsculapii.*] Jam de hoc diximus supra.

7 *Ab Ægyptiis.*] Macrob. Saturnal. lib. 1. cap. 7.

CAPUT

CAPUT V.

Quæ solemnes cæremoniæ more Romano in sponsalibus olim & nuptiis esse consuevere, & quæ apud exteros.

NUptiarum solemnes cæremonias, quæ ritu Romano in sponsalibus adhiberi solent, quas nostri majores festo conjugii die servare consuevissent, quasque vetusto more prætermittere non licebat, has ferme accepimus. Ubi enim virgo necessitudinis causa, futuro viro spondebatur, ipso sponsaliorum die, [1] signatoribus & auspi-

[1] *Signatoribus & auspicibus.*] Juvenalis Satyr. 12.

— Veniet cum signatoribus auspex.

Sed & de hujusmodi nuptiarum auspicibus Cicer. l. 1. de Divina. & in oratione pro A. Cluentio habita, *Nubit,* inquit, *genero socrus, nullis auspicibus, nullis auctoribus.* Virg. lib. 4. Æneid.

Diis equidem auspicibus reor, & Junone secunda.

Ubi Servius: *Nuptiæ,* inquit, *captatis auguriis fiebant,* citatque etiam illud Lucani lib. 2.

— Contentique auspice Bruto.

Id quod etiam tradit ipse Servius, enarrans illud ipsius Virgilii ejusdem operis libro primo,

— Primisque jugarat.

Ominibus. —

Valerius Maximus l. 2. c. 1. post princ. Cornel. Tacit. loquens de nuptiis Silii & Messalinæ, l. 11. & de nuptiis Neronis, & Pythagoræ lib. 15. *Paucos post dies uni ex illo contaminatorum grege, cui nomen Pythagoræ fuit, in modum solemnium conjugiorum denupsit: Inditum imperatori flammeum, missi auspices, dos,* &c. Sueton. in Claudio, c. 26. Lucan. ubi loquitur de Catonis & Martiæ nuptiis.

MERCERUS.

Signatoribus.] His locus erat & in *sponsalibus,* & in *nuptiis:* in *nuptiis* quidem, ut interessent cum seGererent tabulæ nuptiales, statim post deductam virginem: ut sic apud Martianum Capellam in nuptiis Philolog. *Sponsalibus* vero, ut subsignarent, Et nuptias contractas esse liberûm quærendorum caussa, uti colligas ex Ann. 11. Tacit. Et hunc dotis modum factum esse: (debebat enim dos solenni modo à parente, vel tutore sponsæ dici, & à marito accipi, quo plene dos esset, sicut annotat Donatus, in Andriam Terent.) Et tabulas iis verbis scriptas fuisse. Tum vero ut opinor debebant ipsi interesse, & subsignare relationi in acta. Solebant enim Romani, simul ac sibi uxorem vel desponderant, vel duxerant, vel dimiserant, in acta referre, ut sic in numero essent maritorum, & eorum præmia ferrent: vel contra, ab eo numero eximerentur, & uxorium penderent. Ut enim uxorium pendebant dimissa uxore, vel mortua: sic præmia maritorum ferebant, uxore sibi desponsa, ut auctor est Dio. Hi porro *signatores,* non quærebantur è plebe. Alicujus erant dignationis, pro re in cujus testimonium appellabantur. Seneca, *In quid isti ornati adhibiti sunt? in quid imprimunt signa? Hos incorruptos viros, & vindices libertatis existimas?* Ita tabulæ conficiebantur. Quibus signatis, sine dubio à populo circumstante acclamabatur: *Feliciter.* Juven. *Signatæ tabulæ, dictum feliciter,* & cæt. Post quod tempus, tabulæ illæ tantæ erant auctori-

[1] & auspicibus duobus nuptias castas & legitimas auspicabantur noctu, nonnunquam die luce prima: in quo [2] id cavebatur in primis, ne motus cæli aut terræ fieret, neve turbatiore

auctoritatis, ut illis integris, integrum quoque matrimonium: Ruptis vero, disparatum crederemus. Juven. *Tabulas quoque ruperat.* Tacit. Ann. 11. *Ne domum, servitia, & cæteras fortunæ paratus reposceret, sineretur imo ir, & redderet uxorem, rumperetque tabulas nuptiales.*

1 *Et auspicibus duobus.*] De Numero Auspicum in nuptiis nihil unquam legi. Arbitror auctorem hunc duos constituisse, ex eo quod apud Tacitum legeretur olim. *Missi auspices duo, & genialis thorus.* Pro quo, nunc viri docti monuerunt legendum esse. *Missi auspices duos & genialis thorus.* Adeo ut nunc, ex eo loco numerus auspicum colligi non possit, neque etiam tuto credi Alexandro. Auspicum vero munera in nuptiis, quando hic agitur de solennitatibus nuptiarum breviter perstringere lubet, & huic capiti pleniorem explicationem attexere rituum nuptialium. Non dicam de primo auspicum munere, quod erat auspicari, & videre ut uxor auspicato duceretur. Nam hoc viguit florente solum repub. Labente vero libertate, recomissa, nomen duntaxat auspices retinuerunt: ut Cic. 1. de divinat. & Valer. c. 1. l. 2. tradunt. Opinione vero nonnullorum, auspices iidem conciliatores erant nuptiarum, & ob id *Proxenetæ* vocabantur, & præmia maxima accipiebant, usque ad vicesimam partem dotis. Quæ summa, pro maxima illis præscripta fuit constitutionibus imperatoriis. Ipsi etiam dotem ferebant, & in divortio à marito recipiebant, ut colligas ex Claudio Suetonii. Dicitur enim is imperator, dotem inter auspices consignasse, cum Messalinam dimittere vellet. Certe etiam apud auctores, sæpe fere mentio fit auspicum, ubicumque dotis mentio fit. Mittebantur porro auspices à sponsa ad maritum: sicut vicissim Pronubæ à marito ad sponsam. Ut vero hæ sponsam cubitum deducebant ad lectum suum genialem: ita & hi maritum eodem perducebant. D. August. cap. 9. 16. de Civit. *Quid impletur cubiculum turba numinum, quando & paranymphi inde discedunt?* Imo, & in eo cubiculo patrum honesto officio fungebantur forsassis. Colligas ex Lampridii Heliogab. *Nupsit, & coiit, ut & pronubum haberet, & clamaret, Concide Magire.* Forte lumen præministrabant conjugibus conjugalia secreta miscentibus. Quo munere functa dicitur in terris Minerva, cælo ad tempus exulans apud Arn. lib. 4. adversus gentes, solebant præterea auspices, nescio quod inconditum carmen immurmurare inter ipsas solennitates nuptiarum. Ideo Tacitus ubi Nuptias Messallinæ cum Silio describit. *Audita,* inquit, *Auspicum verba.* Nec admodum placet quod nonnulli censuerunt, pronunciasse eos dicis caussa. *Ave addicere,* vel quod populo Rom. familiarius erat, in omni re quam faustam, fœlicemque vellet. *Feliciter.* Hæc enim vox, non peculiaris auspicum, sed totius populi communis erat.

TIRAQVELLVS.

2 *Id cavebatur in primis.*] Servius enarrans illud Virgilii lib. 4. Æneidos,

— *Prima & tellus, & pronuba Juno*
Dant signum. —

Nam secundum Etruscam disciplinam, inquit, *nihil tam incongruum nubentibus, quam motus terræ & cæli.* Tu adde fulmen nuptiis boni ominis esse, ut innuit Claudianus lib. 2. de Raptu Proserpinæ, de Jove loquens,

Consensisse generum nimbis Himenæus hiulcis
Intonat, & testes firmant connubia flammæ.

In hoc

tiore cœlo, & die inquieto fœdus inirent. Hæc enim præcipue nuptiis adversari putabant. Auspicatissimum vero signum esse [1] cornicem, maximæque fidei & inviolati fœderis indicium facere. ea enim cornicum societas est, ut ex duabus sociis altera extincta, vidua altera perpetuo maneat: [2] quod de Lyncibus proditur, ut post amissam conjugem alii non jungantur. Qui tum pro marito auspicabatur, [3] auspex, idemque paranymphus: qui pro uxore, [4] Pronuba dicebatur. [5] Tunc qui sponsam ducturus erat illam sibi in conjugem dari solenni stipulatione postulabat: qui vero daturus,

Ceremoniæ nuptiarum. *Cornix.* *Auspex.* *Paranymphus.* *Pronuba.*

In hoc cum Servio multis minime convenit, quod is omne fulmen nuptiis adversum putet.

2 *Cornicem.*] Plutarch. in dialogo, *Quod bruta animalia ratione utantur.* & Æliano lib. 3. de Animalibus. Orus Apollo in notis Hieroglyphicis. Et Gregor. Nazianzenus. Et vide in nostris legibus Connubialibus l. 3. n. 5. Adde autem & accipitrem Circon altero pede claudum, prosperrimi augurii nuptialibus negociis, & pecuariæ rei fuisse. Plinius lib. 10. cap. 8.

MERCERVS.

2 *Esse Cornicem.*] Auspicia uti diximus, peri desierant tempore Ciceronis, quare nec tunc forte *Cornicum* adventus spectabatur. In Græcia porro, inter modulos nuptiales hic erat. ἐκκόρει κόρη κορώνην. De quo Ælianus 3. Animal. Pindarus Pythiis. Hic modulus, an Romam translatus sit, nescio: sed tamen *Cornicibus* sacratus est locus trans Tiberim, apud Festum. Et *Cornices* in tutela Junonis esse creditæ, quæ nuptiarum præses erat.

TIRAQVELLVS.

3 *Quod de Lyncibus.*] Hæc Servius lib. 4. Æneidos in eum locum.

Non licuit thalami expertem sine crimine vitam
Degere more feræ? ——

4 *Auspex.*] Idem Laurent. Valla lib. 6. Elegant. & alii recentiores. Sed unde hanc differentiam auspicis & pronubæ acceperint non video. *Scio autem Donatum ad 7. Æneid. ibi,

Et Bellona manet te pronuba. ——

scripsisse, *pronubas dici quæ in obsequio nubentis sunt, quæ scilicet nubentes domum mariti deducunt & comitantur.* Et *Pronubam* Junonem dici Virgilio l. 4. Æneid. eo loco, quem supra in verbo. *Id excolebant*, citavimus.

COLERVS.

* Varro, teste Servio in schedis, *pronubam* dicit, *quæ ante nupserit, & quæ uni tantum nupserit.*

5 *Pronuba dicebatur.*] Tertul. lib. adhortatorio ad Castitat. *Monogamia apud Ethnicos in summo honore est, ut & Virginibus legitime nubentibus univira pronuba adhibeatur. & sic auspicii initium est.*

TIRAQVELLVS.

6 *Tunc qui sponsam ducturus.*] Id quod videre licet ex Plauto in Aulularia,

Meg. *Quid? nunc etiam mihi despondes filiam?*
Evc. *Illis legibus.*
Cum illa dote, quam tibi dixi.
Meg. *Spondes' ergo?*
Evc. *Spondeo.* †

Ex Gellio, auctoritate Servii Sulpitii lib. 4. cap. 4. & nostris quoque legibus Connubialib. Vide Servium in l. 10. Æneid. eo loco,

Et gremiis abducere pactas?

COLERVS.

† Vide Hotomannum de ritu nuptiali cap. 9. de sponsalibus.

Sponsa. Sponsalia.

daturus, illi uxorem futuram spondebat. Qua de causa mulier, sponsa ([1] auctore Servio Sulpitio) & ipsa conventio, [2] sponsalia dicta sunt.[3] In qua sponsione nec propria nomina sponsi sponsæve exprimere fas erat: [4] sed vir Cajus, virgo vero Caja dicebatur. Castum Cajæ Cæciliæ conjugium, quæ Tanaquil dicta, Tarquinium Priscum conjugem sortita fuit, felici nomine usurpantes. [5] Idque sacrificio perfecto, & con-

1 *Auctore Servio Sulpitio.*] A. Gellius lib. 4. cap. 4.

MERCERUS.

2 *Sponsalia dicta sunt.*] Hæc notatio satis consentanea est. Tamen non minus recte deduceretur à sponsoribus, qui more prisco dabantur utrinque, ad majorem confirmationem stipulationis illius nuptialis. Qui mos, etiam retentus est in Latio, usque dum totum lege Julia civitate donatum esset. Alioqui ratione illius nudæ stipulationis, *sponsalia dicuntur mentio, & promissio futurarum nuptiarum*, ut à Florent. J. Cto. Verrius Flaccus, aliam hujus vocis ethymologiam tradidit, aliam Varro, qui spondeo derivat à spero, & sponsam speratam interpretatur. Illas vero ex illorum auctorum libris repete. Solum moneo nunc, Sponsalia non solum significare stipulationem illam, sed etiam cœnam, quæ illius stipulationis gratia, præberi solebat à sponsa. Cic. Epist. 5. lib. 2. ad Qu. Fratrem *Sponsalia Crassipedi prabui.* Ex Seneca. *Surgam ad sponsalia, quia promisi: quamvis non concoxerim.*

TIRAQUELLUS.

3 *In qua sponsione.*] Id ex Plutarch. in Problemat. 29. Festo Pompejo l. 7. & diximus in nostris legibus Connubial.

COLERUS.

4 *Sed vir Cajus.*] Valerius quoque libello nominibus impositivis, sic scribit: *Caterum Caja usu super omnes celebrata est. Fertur enim Cajam Cæciliam, Tarquinii Prisci regis uxorem, optimam lanificam fuisse, & ideo institutum fuit, ut novæ nuptæ, ante januam mariti interrogatæ, quænam vocarentur, Cajam esse se dicerent.*

TIRAQUELLUS.

5 *Idque sacrificio perfecto.*] Ex Virg. lib. 3. Æneid.

Connubiis arvisque novis operata juventus.

Quo loco Servius, *Perfecit*, inquit, *sacrificia propter connubia, & novas sedes: quia apud veteres neque uxor duci, neque ager arari, sine sacrificiis poterat.*

MERCERUS.

Idque sacrificio perfecto.] De hac re non dubito: solum moneo, Verrium Flaccum hujus sacrificii habita ratione, sponsalia deduxisse à Græco σπονδὴ. Inter hæc vero sacrificia, solebant sponsi se mutuo osculari, & dextras jungere. Tertul. de Velandis virginibus. *Si autem ad desponsationem velantur, quia & corpore, & spiritu masculo mistæ sunt, per osculum, & dexteras, per quæ primum resignarunt pudorem.* Solebat præterea maritus, pronubo annulo sponsam oppignorare sibi. Certe Tertul. oblationem illam annuli, ad hanc sponsaliorum solennitatem pertinere docet clarissimis verbis. Cum enim lib. de Idololatria inter privatas, & communes solennitates, numerasset togam puram, sponsalia, nuptialia: subjicit: *Quia neque vestitus virilis, neque annulus, aut conjunctio maritalis, &c.* Quæ tria, videntur tribus illis prioribus respondere. Scio nonnullos arbitrari, annulum post sponsalia mitti solitum à marito, ad sponsam. Qui si omnia discusserint diligenter, facile muta-

consulto deorum numine, primo diluculo & matutino.[1] Siquidem prima & secunda hora sponsalibus olim & nuptiis dabatur.[2] Nonnunquam per coëmptionem nuptias contrahebant, ita ut mulier, an ei materfamilias esse vellet, à viro: invicemque vir, an ei paterfamilias esset futurus, à muliere rogaretur: quo genere sponsaliorum, vir & uxor invicem in bonis & fortunis omnibus succedebant.[3] Mulierque in mariti familiam ut filia, & sui hæredis loco admittebatur.[4] Quippe cum tribus modis contraherentur nuptiæ, usu, coëm-

Prima & secunda hora sponsalibus accommoda. *Nuptiæ tribus modis contrahebantur.*

mutabant sententiam, & in illa sponsali celebritate datum putabant. Quod vero paulo post Alexander tradit, annulum illum, more majorum ferreum fuisse, intellige de priscis & moribus, & sæculis. Nam Tertul. in Apologet. aureum fuisse testatur: Imo etiam è modestia prisca Romana ait esse, quod è matronis Romanis. *Nulla aurum norat, præter uno digito, quem sponsus oppignerasset pronubo annulo.*

TIRAQUELLUS.

1 *Siquidem prima & secunda hora.*] Est Fest. Pompejo l. 4. ubi de pronubis loquitur.

2 *Nonnunquam per coëmptionem.*] Ex Boëtio lib. 2. in Topica Ciceronis, ac Servio l. 4. Æneid. in eum locum,

Ac dominum Æneam in regna recepit.

Et diximus in nostris legibus Connubial. l. 4. n. 5. & seq. & vide infra c. 8.

3 *Mulier in mariti familiam.*] Mulier eo quod materfamilias facta fuisset in nuptiis contrahendis, erat in mariti manu, mancipioque, aut in ejus, in cujus maritus manu mancipioque esset: quoniam non in matrimonium tantum, sed in familiam quoque mariti, & in sui hæredis locum venisset. A. Gellius lib. 18. cap. 6. & suis hæredibus uxorem adnumerat Ulpianus in fragmentis, tit. *Qui hæredes institui possunt.* *

COLERUS.

* Vide doctissimum libellum de hac tota re Communionis inter virum & uxorem, Franc. Hotomanni J.C.

MERCERUS.

4 *Quippe cum tribus.*] Hæc quidem est communis, & recepta opinio à Boëtio, Arnobio, Servio, & recentioribus. Mihi paulo aliter semper visum est: florente libertate, non fuisse illos tres modos uxoris habendæ: & *coëmptionem* ac *confarreationem* unum prorsus modum constituisse: licet oppressa libertate, distincta fuerint, eo solo nomine, quod in *coëmptione* difficiliores multæ cærimoniæ negligerentur, & consulto prætermitterentur, quæ in *confarreatione* ob religionem servabantur: etsi tam arcta per *coëmptionem*, quam per *confarreationem* conjunctio fieret. Quæ singula nisi bonis argumentis confirmo, nec dies fidius præterea. Priscis Romanis sola *confarreatio* cognita fuit, ex instituto Romuli: ut auctor est Dionys. Halicarnas. l. 2. Postquam autem increbuit divortiorum consuetudo, Romanorum singulos piguit, & forte etiam puduit, toties nuptialem illam confarreationem repetere, quoties uxor ducenda erat. Itaque *incuria cæterum, feminarumque* (ut loquitur Tacit. Annal. 4.) *Nuptiarum Cerimoniæ difficiliores consulto vitatæ, Retentæ sunt faciliores.* Prisca vero habendi ratio, *confarreatio* proprio nomine: nova illa, *coëmptio* distinctionis gratia cognominata est. Idque post oppressam libertatem. Nam Cic. in Topicis,

coëmptione, & [1] confarratione: per coëmptionem uxor in viri familiam transit, quare materfamilias dicta, quæ in mariti manu & mancipio sit: usu vero & confarratione minime.

Ceremoniæ.

Topicis, duobus tantum modis haberi uxorem docet, *Usu & conventione in manum*, coëmptionis vero apud auctores illos priscos nulla mentio, ejus saltem quæ distinctum uxoris habendæ modum constituat. Sed & in coëmptione videas plures cerimonias esse servatas, quæ propriæ Confarreationis dicantur. Servii fragmenta Confarreationi propriam faciunt, quod sellæ duæ jugatæ tegerentur pelle ejus ovis, quæ mactata erat, & ibi nubentes residerent. *Mos* inquit *fuit flamini ac flaminicæ, ut per farreationem in nuptias convenirent, sellas duas jugatas ovili pelle superinjecta poni, ejus ovis quæ hostia fuisset, & ibi nubentes velatis capitibus Confarreatione flamen, ac flaminica residerent.* Idipsum in vulgata ducendæ uxoris ratione alii auctores agnoscunt. Festus. *In pelle lanata nova nupta considere solet, vel propter morem vetustum, vel ut testetur lanificii operam se præstaturam viro.* Idem Servius *confarreationi* quasi proprium, & peculiare tribuit, quod conjuges per fruges, & molam salsam jungerentur, & quod in manum convenirent. Ejus verba infra scripta habes. Idipsum in *coëmptione* servabatur. Observat Plinius cap. 3. lib. 18. Novas nuptas dantes ad maritum solitas præferre farreum: Festus vero *diffarreationem* etiam appellari monet divortium, quod adhibito *farreo* fieret. Divortium aut inter flamines ac flaminicas nullum erat. junctas vero sponsorum dextras, multa docent. Seneca Controvers. 6. lib. 7. *Ista dextera sororis meæ, nisi dum manumitteretur non contigit.* Apud Trebellium Pollionem, Gallienus Imp. dicitur in celebritate nuptiali filio fratrum suorum jungere, sponsorumque manus tenere, & jungere. Hoc solum discriminis erat inter *Confarreationem*, & *Coëmptionem*, in illa saltem conjunctione dextrarum, quod in *Confarreatione* per Pontificem Max. in *Coëmptione* per alium fieri deberet. Finis non erit, si singula velim percensere, quæ coëmptionem à Confarreatione suadeant non esse distinguendam, nisi ea ratione qua diximus. Quod autem addit Alex. *Confarreatione mulierem in manum viri non convenisse*, minus ferendum puto. Servius fragm. *Quid est aliud dextræ, quam in manum convenire? Quæ conventio, eo ritu perficitur, ut igni & aqua adhibitis duobus maximis elementis, natura conjuncta habeatur. Quæ res ad farreatas nuptias pertinet, quibus flaminem, ac flaminicam necesse est jure pontificio convenire.* Qui locus, interim probat quod nos supra diximus tam arctam in *coëmptione*, quam in *Confarreatione* conjunctionem fuisse: cum in utraque conjuges in manum convenirent, adhibitis igne, & aqua.

TIRAQUELLUS.

1 *Confarreatione.*] Imo vero & aliis per confarreationem nuptias facere licuit, quod non dicerem, nisi, errorem, qui me post multos auctores tenuit, Taciti verba ostenderent lib. 4. *Nam*, inquit, *Patritios, confarreatis parentibus genitos, tres simul nominari, ex quis unus legeretur vetusto more: neque adesse, ut olim, eam copiam, omissa confarreandi adsuetudine, aut inter paucos retenta, pluresque ejus rei causas adferebat, potissimam penes incuriam virorum feminarumque. Accedere ipsius ceremoniæ difficultates, quæ consulto vitarentur.* De quibus superest quidpiam reliqui apud Plin. l. 18. r. & 3. in fragmentis Ulpiani tit. 9. reliquos vero contrahendi modos amplius, vide lib. de jur. lib. cap. 30. *

COLERUS.

* Arnobius lib. 4.

1 *Tametsi*

numine. quæ quidem confarratio solis pontificibus dabatur. [1] Tametsi sortitione nonnunquam uxores ductas, & sponsalia inita inveniamus. Stipulatione ergo facta, & sponsione sequuta, [2] ignem & aquam in limine appositam uterque tangere jubebatur, qua etiam nova nupta aspergitur: quasi eo fœdere inexplicabili vinculo, & mutuo nexu

TIRAQUELLUS.

1 *Tametsi sortitione.*] Ex Plauto in Casina, & Suetonio in Tiberio c. 35. & late diximus in commentariis Primigeniorum quæst. 17.

2 *Ignem & aquam.*] Ex Varrone libro 1. aut aliorum computatione 4. de ling. Latina Plutarch Prob. cap. 1. ubi ejus rei rationem reddit. & Servio 4. Æneid. in eum locum,

—— Fulsere ignes & conscius æther
Connubii. ——

Et Festo Pomp. l. 2. post princip. cujus hæc verba sunt, *Aqua dicitur, à qua juvamur. Aqua & igni interdici solet damnatis, contra accipiunt nuptæ: videlicet quia hæ duæ res humanam vitam maxime continent.* Et l. 6. *Facem*, inquit, *in nuptiis in honorem Cereris præferebant, aquaque spargebatur nova nupta, sive ut casta, puraque ad virum veniret, sive ut ignem atque aquam cum viro communicet.* Idque dicit Ovidius loquens de his l. 4. Fast.

His nova fit conjux. ——

MERCERUS.

Ignem & aquam in limine.] Caute intellige dum nova nupta caperetur, & ad virum traheretur, vir qui eam domi suæ præstolabatur, *ignem, & aquam* in limine domus suæ constituebat: ut ex Plutarcho colligas. Ea forte uxor ingrediendo contingebat, quo diceretur accepta *igni, & aqua.* Sunt qui docent, aquam solum paratam à viro in limine domus suæ, & facem qua novæ nuptæ praeluxerat, demersam in aquam, & eo ritu uxorem dici acceptam *igni, & aqua.* Quod non omnino est improbandum. Uterque tamen sponsus, non tam in ingressu illo, quam inter sacra nuptialia *ignem & aquam* videntur contigisse. Et eo se ritu obligasse ad copulam nuptialem. Certe *ignis, & aqua* ad illud sacrificium deferebantur. Valer. Flaccus.

Inde ubi sacrificas cum conjuge venit ad aras,
—— ignem Pollux undamque jugalem
Prætulit ——

Quo loco forte verius uxor dicetur *igni & aqua accepta.* Servii fragmentum supra scriptum id confirmat. Potuit tamen nova nupta pluries illum *ignem, & aquam* contingere: sicut & pluries lavabatur. Nam & antequam egrederetur domo paterna, *aqua* spargebatur. Et cum ad virum pervenisset, ejus pedes lavabant Pronubæ. Auctor mihi Varro. *Mariti uxores accipiebant igni & aqua de puro fonte, per puerum felicissimum, & puellam quæ interest nuptiis, de qua solebant novæ nuptæ pedes lavari.* Quibus verbis admonet Varro, ignem illum, & aquam petita è puro tum foco, tum fonte. Quod religiosè certe servabatur. Admonet vero Plutarchus, ignem illum quo accendebantur faces nuptiales, petitum fuisse è foco Ædilium. Inde forte etiam hic ignis petitus erit. Religio certe erat, in ea festivitate uti igne, & aqua non puris. Colligas ex his Propertii lib. 4. Eleg. 3.

Quæ mihi deductæ fax omen prætulit, illa
Traxit ab everso lumina nigra rogo.
Et Stygio sum sparsa lacu, nec recta capillis
Vitta data est, nupsi non comitante deo.

1 Et

nexu forent copulati. Hæc enim elementa sunt primæ naturæ, quibus vita victusque communis constat, [1] & quibus, qui extorres ab hominum cœtu futuri sunt, interdici legibus solet. *Græci. Macedones.* Apud Græcos vero [2] & Macedones panem gladio divisum, sponsum & sponsam cum ineunt sponsalia gustare solemne fuit. *Galatæ.* [3] Apud Galatas, ut ex eodem poculo vir & uxor bibant. Quare Cama Galata cum viri mortem illatam à Sinorige ulcisci vellet, dissimulato dolore, sponsalia cum eo inire finxit, venenatumque poculum illi propinavit, quo hausto, Sinorix, & ipsa læta quod ulta virum esset, mortem obivere. *Coii.* [4] Cojis autem in more fuit, ut sponsi cum ineunt sponsalia muliebri veste induantur. [5] Romulus quoque in communione panis & aquæ matrimonii fœdus iniisse traditur. *Alii.* Ab aliis est usurpatum, ut vitta purpurea candido distincta, aut veste versicolori, sicut apud Latinos usus erat, nova nupta sponsusque amiciantur, [6] aut jugum pariter subeant: *Juno jugalis.* quare [7] Juno jugalis dicta,

TIRAQUELLUS.

1 *Et quibus qui extorres.*] Ovid. l. 4. Fastorum loquens de igne & aqua.

An quod in his vitæ causa est, hæc perdidit exul.

2 *Et Macedones.*] Q. Curtius lib. 8. ubi de matrimonio Alexandri & Roxanes. ibique dicit eos, qui hunc morem condiderant, parco ac parabili victu ostendere voluisse jungentibus opes, quantulo contenti esse deberent.

3 *Apud Galatas.*] Ex Plutarcho in libr. de claris mulieribus.

4 *Cojis.*] Plutar. Problem. c. 171.

5 *Romulus quoque.*] Dionys. Halic. l. 2. & Plutarch. in vita Romuli. & in nostris consuetud. ubi de contractu viri & uxoris.

6 *Aut jugum pariter subeant.*] Ad quod alludit illud Virg. l. 4. Æn. post princip.

Ne cui me vinclo vellem sociare jugali.

Ubi Servius *propter jugum*, inquit, *quod imponebatur matrimonio conjungendis.*

7 *Juno jugalis dicta.*] Servius in eundem locum Virgilii. Ex quo idem Virg. lib. eodem,

Junoni ante omnes cui vincla jugalia curæ.

Et ea quoque ratione juga dicebantur: unde Festus Pompejus lib. 9. *Jugarius*, inquit, *vicus dicitur Romæ, quia ibi fuerat ara Junonis jugæ, quam putabant matrimonia jungere.* Sed & ipsa Græcis *Zygia* dicta est. Hujus appellationis meminit Apulejus l. 6. Metamorph. in nuptiis Psyches. *Quam*, inquit, *cunctus Oriens Zygiam veneratur.* & interpres Pindari in Nemeis in hymno ad Thionum Ulex filium Argium, de Telea Junone; Juno, ait, ipsa est γαμοστόλος καὶ ζυγία. Hincque est illud Ovidii in Epistola Phyllidis ad Demophoontem,

Junonemque toris quæ præsidet alma maritis,

Quo pertinent illa Dionys. Halicar. libello, Quomodo fiant epithalamia, hoc sensu, *Jupiter & Juno primi conjungentes Dei sunt & copulantes: atque hic quidem pater omnium vocatur, hæc vero Zygia, quod fœminam viro conjungeret.* Et vide quæ infra dicam l. 2. c. 11.

1 Unde

dicta, quasi æquissimo jure & concordibus animis invicem necterentur, societasque & communicatio vitæ coita foret. Vel caput obnubant, ut veteribus mos erat, [1] unde nuptiæ. [2] Persæ autem & Assyrii, acceptâ invicemque datâ dextra, fœdus matrimonii ineunt. Nihil enim apud illos fide antiquius erat. [3] Apud Hetruscos in conjunctione nuptiali, viri sublimes [4] porcam immolant, quasi diis testibus illud bene cessurum, & futurum inviolabile. Quod quidem [5] dirimere non licebat, nisi divortio, morte, captivitate,

Nuptiæ unde: Persæ & Assyrii. Hetrusci.

1 *Unde nuptiæ.*] Festus Pomp. l. 12. & Donat. in Hecyram Terentii.

COLERUS.

Unde nuptiæ.] Festus etiam nuptam ἀπὸ τῆς νεφέλης dederit. Cornificius Nuptias dictas esse putat, *quod nova petantur conjugia.* Curiatius, *quo nova pueblis fiat.* Idem Festus: Nuptias dici ait, *quod Græci dixerunt νυμφεῦσαι.* Sunt tamen qui dicerent, appellatas ab eo, quod appellat uxorem νυὸν Homerus, consuetudine Græcorum antiqua, cum ait, ἐξ ἀπίης γαίης νυὸν ἀνδρῶν αἰχμητάων.

TIRAQUELLUS.

2 *Persæ.*] Arrianus de gestis Alexandri l. 7. tradit Persarum & Medorum more nuptias celebrari uxoribus dexteris & osculo acceptis. Adde autem & apud alios quoque, vel ex Virg. lib. 4. Æneid. ubi Dido Æneam ita alloquitur.

Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido.

Et paulo post:

Per ego has lacrymas, dextramque tuam te,
Per connubia nostra, per inceptos hymenæos.

Quanquam Servius illam datam dextram, simpliciter tradit ad fœdus amicitiæ. Amplius quoque reperias, Agesilaum Lacedæmoniorum & Otym Paphlagonum Reges, junctis dextris, illum ut duceret, alterum ut puellam daret spopondisse, apud Xenophontem rerum Græcarum lib. 4. initio. sic Gobryam Assyrium manum dedisse, & Hystaspæ accepisse ut filiam sponderet, extat apud eundem Cyropædiæ lib. 8.

3 *Apud Hetruscos.*] Varro 2. Rei rusticæ cap. 4. ubi tamen non *porcam*, sed *porcum* dicit.

COLERUS.

4 *Porcam immolant.*] Sumsit ex Varrone lib. 2. de re rust. cap. 4. qui sic ait: *Ab suillo genere pecoris immolandi initium primum sumtum videtur: cujus vestigia, quod initiis Cereris porci immolantur, & quod initiis, pacis fœdus cum feritur, porcus occiditur: & quod nuptiarum initio antiqui reges ac sublimes viri in Hetruria in conjunctione nuptiali, nova nupta & novus maritus primum porcum immolant. Prisci quoque Latini & etiam Græci in Italia idem factitasse videntur. Nam & nostræ mulieres, maxime nutrices, naturam, qua fœminæ sunt, in virginibus appellant porcum, & Græcæ χοῖρον: significantes esse dignum insigne nuptiarum.* Hæc Varro. Cur autem initio nuptiarum porca immoletur, putant hanc esse rationem viri docti, ut in suscipiendis liberis adeo fœcunda esset nupta, ut olim scrofa, quæ porcos triginta pepererat.

TIRAQUELLUS.

5 *Dirimere non licebat, nisi.*] Quæ sequuntur in hac clausula, sunt verba Pauli *l. 1. ff. de divor.*

Matrimonii solutio. Dona uxori dare prohibitum. Annulus pronubus. Germani.

ptivitate, vel servitute. [1] Dona vero & munuscula virum ab uxore, vel contra accipere, legibus erat & scripto jure vetitum: nefas existimantes, quos legitimus amor conjunxisset, donis videri potius allici quam conjugali amore conciliari. [2] Annulus tamen sponsæ dono mittebatur à viro, qui pronubus dictus: is enim erat ferreus, & sine gemma, prisca videlicet secula, & antiqui victus parsimoniam, ac frugales mores designans. [3] Germanorum fertur mos non improbandus, ut sponsus complacitæ mulieri, quam ducere animo destinavit, dotem det: qua exhibita, frenatum equum & boves, scutum, gladium & arma tanquam pignus amoris uxori mittat. [4] Cum vero sponsa ad virum ire parat, in ipso nuptiarum celebri officio servatum est, [5] ut rectam tunicam & puram togam

1 *Dona vero.*] Ex Plutarch. in præceptis Connubialibus cap. 36. & Problem. cap. 7. ubi ejus rei multas rationes reddit, ut & Jurisconf. in *ll.* 1. 2. *&* 3. *ff. de donat. inter vir. & uxor.*

2 *Annulus tamen sponsæ.*] Ex Plin. lib. 33. cap. 1. Tertullianus tamen, Apolog. cap. 6. tradit hunc annulum *aureum* fuisse: *Aurum,* inquit, *de matronis nulla norat, præter unico digito, quem sponsus oppignerasset pronubo annulo.*

3 *Germanorum.*] Corn. Tacitus in lib. de Moribus Germanorum.

4 *Cum vero sponsa.*] Plinius lib. 8. cap. 48. *Tanaquil,* inquit, *texuit rectam tunicam, quales cum toga pura tyrones induuntur, novæque nuptæ.*

MERCERUS.

5 *Ut rectam tunicam.*] Non omnino bene hic vel sentit, vel loquitur Alex. Virgo pridie nuptiarum illa vestimenta tum primum vestiebatur. Id tamen non ad nuptialem, sed ad aliam privatam, & communem solennitatem pertinebat. Quam Tertul. *Togæ* diceret. Unde ea vestimenta non sumebantur solenniter, ab iis quæ secundo nubebant, vel tertio. Sed, & ipsum mares servabant Tyrocinii die, quo sæpe fere uxorem non ducebant. Festus porro, ea vestimenta modo simpliciter *recta*: modo *Regillas* appellat. *Recta* dicta sunt à ratione texturæ. *Regilla* vero, vel quia ut à tecto tegillum apud Plautum, & Apulejum derivatur: sic à *recta regilla*: Vel quod tradunt Isidorus, & Nonius, *quia ea vestimenta primum dari solebant regiis liberis.* Dicitur enim Tanaquil, ea primum texuisse, & Servio Tullio, quem ipsa educabat dedisse. Plinio c. 48. l. 8. Virgines ergo (ut de hoc more loquimur, quem nobis proponit Alex.) pridie nuptiarum vestimenta recta induebant: & in iis cubitum ibant ominis gratia. Festus. *Regillis tunicis albis, & reticulis luteis, utrisque textis sursum versum à stantibus pridie nuptiarum diem virgines indutæ cubitum ibant ominis caussa, ut etiam in togis virilibus dandis observari solet.* Id faciebant domi ante deos familiares. Propert.

Mox ubi bulla rudi demissa est aurea collo,
Matris & ante deos libera sumpta toga est.

Ideo Tertul. Hanc solennitatem *privatam* appellat, quia privatim intra ædes: Et *communem*, quia ab omnibus servabatur. Itaque Virgines illo die tum primum prætextam ponebant, & omnia

togam vestiat, [1] verbenaque, quæ Veneri dicata est, & floribus herbisque à se lectis [2] corollam texat, eamque sub amiculo deferat. [3] Id quod Locrensibus in usu erat, ut *Locrenses.* matronæ ex lectis floribus nectant coronas. Nam empta gestaret serta, vitio dabatur. [4] In Bœotia usurpatum est, *Bœoti.* ut sponsam obtegens, asparago coronent: [5] apud Græcos *Græci.* autem sisymbrio [6] caputque hasta gladiatoris, quæ in corpore

omnia puerilia vestimenta. Quæ ideo dicuntur cedere facibus maritis apud Propert. lib. 4.

Mox ubi jam facibus cessit prætexta maritis,

Vinxit & acceptas altera vitta comas.

Prætextam vero illam diis suis consecrabant, ut Fortunæ Virginali. Arnob. lib. 2. *Quum in matrimonia convenitis, virginum togulas fortunam defertis ad virginalem.* Bullas autem, strophia, & cætera ornamenta puerilia dicabant Laribus, vel etiam Veneri. Varro: *Suspendit Laribus manias molles pilas, reticula, ac strophia.* Huic solennitati maritus intererat (vocari quippe solebant amici omnes, & propinqui) & ea nocte erat apud socerum. Ab sponsa tamen secubabat.

TIRAQUELLUS.

1 *Verbenaque.*] Festus Pompejus libro 3. *Corollam, inquit, nova nupta de floribus, verbenis, herbisque à se lectis sub amiculo ferebat.*

COLERUS.

2 *Corollam texat.*] Quam coronam forte Festus alludit, cum inquit: *Pancarpiæ dicuntur coronæ, ex vario genere florum factæ.*

MERCERUS.

Corollam texat.] Ea coronabat sponsum inter sacra nuptialia. Unde factum ut *Coronari* sæpe dicatur pro *nubere.* Harmenopulus l. 4. tit. 4. de nuptiis Clandest. μηδεὶς μυστικῶς στεφανούσθω, ἀλλὰ παρόντων πλειόνων. id est, *nemo clam coronetur, sed præsentibus multis.*

TIRAQUELLUS.

3 *Id quod de Locrensibus.*] Id ex Strabone est lib. 6. qui de his loquens, *Ad hæc, inquit, eo loca Proserpinam è Sicilia advenisse, legendos ad flores, crediderе veteres: quoniam florentissima regionis amœnissima prata esse constat. Hinc matronis usus invaluit, ut collectis ex floribus coronas texant, cum per dies festos empta gestare serta, vitio illis detur.*

4 *In Bœotia.*] Plutarch. in eo libro, cui titulum fecit, γαμικὰ παραγγέλματα cap. 2. *In Bœotia, inquit, sponsam obtectam asparagine coronant: nam ut ea suavem ex asperrima spina fructum fundit, sic nova nupta primam asperitatem difficultatemque suam non defugienti, nec indignanti marito, urbanam, jucundamque vitæ societatem præstabit.* Ubi cum aspiratione *asphanagi* fit mentio sicut ex Aristophane observavit Athenæus l. 2. cap. 23. Sicut passim licet in *Calpurnia*, pro *Calphurnia*: *Tropæo*, pro *Trophæo*: *Pœnice*, *Phœnice*: *Stropium*, pro *Strophium*: *Epestio*, *Ephestio* ex Herodoto & Homero: *Pano*, pro *Phano* ex Athenæo, & similibus.

5 *Apud Græcos autem sisymbrio.*] Ex Aristophane, cui sisymbria vocantur folia, quibus coronantur sponsi, quos Græci, *Nymphios* vocant: ideoque apud eundem est proverbiale illud.

Τί μοι ζῆ ἄρα ζῆτε νυμφίων βίον. id est,

Vos igitur sponsorum vitam vivitis.

6 *Caputque hasta.*] Fest. Pompejus libro 3. ubi de celibari hasta. unde & Ovid. lib. 2. Fastor.

Nec tibi quæ cupidæ matura videbere matri,

Comat virgineas hasta recurva comas.

pore mortui stetisset ([1] quæ celibaris dicta est) comat, ac frontem [2] & comam discriminet. Opinari licet, quasi fortes ea de causa viros se genituram ominetur: aut quod sponsi disciplinæ se subditam fateatur. [3] Debere enim uxores sub viri disciplina esse & corrigi, severissimis exemplis veteres voluere. [4] Flammeo etiam caput velabat, pudo-

Flammeum.

MERCERUS.

1 *Quæ celibaris dicta est.*] Nonnulli volunt hanc discretionem à marito factam fuisse. Forte tamen non fiebat tum maritus apud sponsam. Satis enim erat sollicitus, ut ipse pecteretur, ungeretur, sacrificaret, & alia multa solennia præstaret. Tamen de eo nil pronuncio. Hæc hasta incurva erat. Ovid.

Nec tibi quæ cupidæ matura videbere matri

Comat virgineas hasta recurva comas.

Aliis diebus mulieres Romanæ discernebant capillos acu, quæ propterea *discriminalem* Lucilio, Festo *Crinalem* dicitur. Quod acus genus grandius erat. (Erat enim aliud minus, quo utebantur retinendis & colligandis strophiis, orbibus crinium & cæteris) quod *Lascivum* Tertul. & Martialis cognominant, quia lasciviæ erat talis comæ discriminatio, & peculiaris matronarum.

COLERUS.

2 *Et comam discriminet.*] Vide præter Festum & Ovidium, Plutarch. Problemat.

TIRAQUELLUS.

3 *Debere enim uxores.*] De hoc late diximus in 1. l. Connubiali ubi videre poteris.

4 *Flammeo.*] Ex Festo Pompejo l. 6. & lib. 13. ubi de nuptiis loquitur. Quo etiam spectat illud Suetonii in Nerone cap. 28. *Puerum Sporum exectis testibus, etiam in muliebrem naturam transfigurare conatus, cum dote & flammeo per solemne nuptiarum celeberrimo officio, deductum ad se pro uxore habuit.* Et Corn. Taciti de eadem re loquentis l. 15. quo loco supra * citavimus. Et Apuleji l. 4. Metamor. *Puella nuptura deterget lacrymas ipso suo flammeo.* Et in Apologia 2. ubi loquitur de filia cujuspiam (ni fallor) Herennii Rufili, *Venit igitur ad eum usque nupta secura & intrepida, pudore despoliato, flore exolito, flammeo obsito.* Et Catul. in Epitalam. Juliæ & Mallii,

Cinge tempora floribus
Suaveolentis amaraci,
Flammeum cape. ———

Et postea,

Flammeum videor videre.

Et Lucanus lib. 2.

Non timidum nuptæ leviter tectura pudorem
Lutea demissos velarunt flammea vultus.

Et Juvenalis Satyra 10. loquens de Messalina volente nubere Silio,

——— *Dudum sedet illa parato*
Flammeolo. ———

Martialis lib. 11. Epigram. 79.

Flammea texuntur sponsæ, jam virgo parata est,
Tondebit pueros jam nova nupta tuos.

Et lib. 12. Epigram. 42.

Barbatus rigido nupsit Callistratus Aphro:
Hac, qua lege viro nubere virgo solet.
Præluxere faces, velarunt flammea vultus,
Nec tua defuerunt verba Thalasse tibi.

Huc pertinet illud Ovidii lib. 3. Fastorum,

Anna tegens vultus, ut nova nupta solet.

Ut tamen non omittam quod scribitur in c. fœminæ. 3. quæst. 5. *Fœminas,*

cum

[2] pudoris causa) [3] quod lutei coloris erat, [3] quo matronæ spectatę pudicitiæ tegebantur. Quodque eo [4] flaminica utebatur, cui divertere à viro non licet, ideo sine dissidio matrimonium fore opinati sunt. Id tamen [5] apud Spartanos in more fuit, ut virgines innuptæ, & quæ nullo conjugii fœdere junctæ essent, facie invelata & aperta: nuptæ vero, nisi velata parte oris, & operto capite, foras non prodirent. [6] Chelidoniis quoque mulieres, quæ se alienis viris collocassent, dimidium faciei invelare jus erat, ultra revelare vetitum. [7] Seque cingulo cingebat ex lana ovis contexto, quod

Spartani.

Chelidonii.

cum nubant, ideo flammeo velari, ut se noverint semper maritis suis esse subditas. Et vide nostras leges Connubiales l. 3. inter ornamenta muliebria, in verbo, *flammeum.*

COLERUS.

* Quæ Taciti verba Lipsius sic edidit: *Inditum Imperatori flammeum, missi auspices duo, & genialis torus, & faces nuptiales: cuncta denique spectata, quæ etiam in femina nox operit.* Ubi tamen pro *auspices duo* ex Sulp. Severo legit Lævinus Torrentius *auspices, dos & genialis torus.*

MERCERUS.

1 *Pudoris caussa.*] Hujus moris aliæ, & multo meliores causæ afferuntur à Plutarcho, & aliis auctoribus Romanis. Quibus aliam addiderim: nempe ne fascinum arceretur, & ne novæ nuptæ mala lingua noceret. Tertul. de Veland. Virginib. *Virgo prudens confugit ad velamen capitis, ut ad galeam, quæ se protegat adversus fascinum.* Quod etsi dicatur de virgine Christiana, alludit tamen ad morem Romæ receptum. Hic porro mos à Græcis ortus est. Apud Homerum, Helena donat Thelemachum peplo, quod det uxori nuptiarum tempore. Quod autem Alex. postea tradit, matronas spectatæ pudicitiæ flameo velatas prodiisse, non temere recipiendum puto. Etenim flameo quid fuerit opus iis quæ stola utebantur? Stola enim eo munere fungebatur. Isid. *Stola matronale operimentum, quod coperto capite, & scapula, à dextro latere in lævum mittitur.* Ita velatæ sine flameo matronæ prodierunt. Erat enim nefas integris moribus, matronam in publico vel sine stola, vel aperta facie conspici. Vide Sulpitius Gallus apud Valer. Uxori repudium dixit, quod in publico aperta facie conspecta esset.

TIRAQUELLUS.

2 *Quod lutei coloris erat.*] Plinius lib. 21. c. 8. & Lucanus ubi nuper citavimus.

3 *Quo matronæ.*] Nonius Marcellus de genere vestimentorum ait, *flammeum esse, quo matronæ capita tegant.*

4 *Flaminica.*] Festus Pompejus in duobus locis lib. 6.

COLERUS.

Flaminica utebatur.] Festus: *Flammeo amiciebatur nubens, boni ominis caussa: quod assidue eo utebatur Flaminica, id est, flaminis uxor, cui non licebat facere divortium.*

TIRAQUELLUS.

5 *Apud Spartanos.*] Plutarch. in Apophthegmatis Laconicis, ubi de Charilao.

6 *Chelidoniis.*] Idem auctor Probl. cap. 162.

7 *Seque cingulo.*] Ad Romanos redit, idque usque ad clausulam, *Zona,* est ex Fest. Pompejo l. 3. ubi de *cingulo* loquitur.

MERCERUS.

Seque cingulo cingebat,] Hoc faciebat

quod Herculaneo nodo vinctum, nemini, nisi in geniali toro, & dum sacrum nuptiale fit, solvere permittitur, ominis causa scilicet, ut in sobole gignenda, educendisque liberis, sicut Hercules, fœcundus foret, eo argumento, quod illum eximiæ fœcunditatis (quippe qui septuaginta ex se liberos reliquit) fuisse dicunt. [1] Zona quoque novam nuptam circumcingi, quæ nuptiarum die à viro solvebatur, nonnulli ferunt. [2] Mox nuptiali mundo compta, in pel-

Zonæ solutio.

bat pridie nuptiarum. Quod addit id factum ut virgo fœlix esset in suscipiendis liberis, vulgaris opinio est. Fortasse etiam factum erit ad omen facilitatis in partu. Certe refert Suidas, parturientes ejusmodi cingulo præcingi solitas, ut omen illis esset, tam facilem esse futuram liberationem à partu, quam facilis erat solutio istius cinguli. Post nuptiarum diem, id cingulum Dianæ consecrari solitum tradit idem Suidas. Quod autem Herculano nodo cingulum illud ligaretur potest factum videri, vel ob eam caussam quam tradit Festus, nempe ut tam fœlix esset maritus in suscipiendis liberis, quam fuerat olim Hercules: vel quia is nodus vim quandam ad multa utilem habere crederetur, & solennis esset zonis, & cingulis quibuslibet ligandis, ut est apud Plinium c. 6. l. 28.

COLERUS.

Seque cingulo cingebat.] Unde Junoni *Cinxiæ* nomen. De qua Virg. 4.

Junoni ante omnes cui vincla jugalia curæ.

Statius: *dat Juno verecunda vincula.* Varro tamen apud August. de civit. lib. 4. cap. 11. ait: *Virginensem deam fuisse, cui virgines solvebant zonam.* Quam Arnobius *Virginalem Fortunam* appellat.

TIRAQUELLUS.

1 *Zona quoque.*] Varro * in Gerontodidascalo apud Nonium Marcellum, quo loco de cingulo loquitur. Hincque *Cinxiæ Junonis nomen sanctum habebatur in nuptiis, quod initio conjugio solutio erat cinguli, quo nova nupta cincta erat*, ut ait Fest. Pomp. lib. 3. De solutione vero *zonæ* multa videbis in nostris ll. Connubial. l. 3. num. 31.

COLERUS.

* Varronis in *Gerontodidascalo* verba hæc sunt: *Novus maritus tacitus taxim uxoris solvebat cingulum.*

MERCERUS.

2 *Mox nuptiali mundo, &c.*] Mundus nuptialis erat in cultu, & ornatu. Ornatus erat in auro, gemmis, & vestibus. Quibus munditer & nitide ornari solebat nova nupta. Propert.

Nec minus, Eois pectus variare lapillis,
Ut formosa novo quæ parat ire viro.

Cultus vero, in cura capilli, vultus, & cutis. Comebatur vero virgo nubens diligenter, pectebatur, ungebatur: Crines digerebantur in sex orbes, ceu annulos gradatim, hoc est ita ut superior quisque annulus inferiore minor esset. Qualis ornatus tribuitur Dialecticæ, apud Martianum Capellam. Eratque proprius matronarum, ut ex Plauto, Tertul. & aliis docemus alibi. His orbibus reticulum imponebatur. Reticulo & flammeolum, & Corona, quam Sidon. Apollinaris ex oliva facit, in Epithalamio Polemmii & Araneolæ, nescio an in hoc à more vulgi recesserit. Ornabatur vero nova nupta à matre, vel si ea deesset, à proxima necessitudine: ut colligas ex 4 Miles. Apuleji. Ad ornatum porro novæ nuptæ pertinet soccus luteus, cujus non meminit Alex. & fasciæ quibus timores superflui humerorum corrigerentur, & alia multa, quæ non est animus hic perstringere.

In pel-

[1] in pelle lanata sedere jubebatur: eique pellem sub pedibus stravere, sane vetustum morem, [2] quo pellibus veteres usi sunt, significantes. [3] Lusitanis vero, in roseis tantum ornamentis sponsas locare permittitur, quibus omnes utuntur pariter, alterius generis non licuit. [4] Cumque ad virum profectura nova nupta egredi vult, ipsum limen transcendere sua sponte: aut vestibulum tangere non sinunt: [5] sed quasi raptam & invitam [7] è gremio & sinu matris, transcendere limina volunt, videlicet nisi coactè, suos relictura, aut proprios lares exitura non fuisset: vel quia ubi delibandus flos maritalis erat, invitam ingredi videri volunt. Ipsa vero domum

Lusitani. Cæremoniæ dum sponsa ad virum proficisceretur.

TIRAQUELLUS.

1 *In pelle lanata.*] Hæc usque ad versic. *Lusitanis*, sunt Plutarch. Probl. cap. 30. & Festi Pompeji lib. 9. in fin.

COLERUS.

2 *Quo pellibus veteres usi sunt.*] Pellium usus antiquissimus, unde & *pellem* Herculis habere fingebatur, teste Festo.

TIRAQUELLUS.

3 *Lusitanis vero.*] Strabo loquens privatim de Bastetanis Lusitaniæ populis lib. 3.

4 *Cumque ad virum.*] Ad Romanos redit, estque id ex Plutarcho, Probl. cap. 42. & Servio, qui ex Varrone aliam reddit rationem in Virg. Eclo. 8. enarrante eum versum,

Mopse novas incide faces, tibi ducitur uxor.

Et lib. 2. Æneid. in eum locum,

Vestibulum ante ipsum. ———

Et hinc quoque illud Lucani lib. 6.

Translata vetuit contingere limina planta.

5 *Sed quasi raptam.*] *Rapi virgo simulatur ex gremio matris, aut, si illa non est, ex proxima necessitudine, tum viro traderatur: quod ea res Romulo feliciter cessisset*, ut refert Sextus Pompejus lib. 16. ad quæ respexit Virgil. ubi, nullo præeunte exemplo, inquit lib. 8. Æneid. —— *Raptas sine more Sabinas.*

MERCERUS.

7 *E gremio & sinu matris.*] Eleganter hoc, contra quam sententiam, nonnulli, & inter eos Nicolaus Hotomanus, qui docet virginem, postquam ad maritum esset perducta, in sinu matris, vel proximæ necessitudinis collocatam & inde dicis caussa raptam. Inde autem factum est, ut *Rapere* pro *nubere* dicatur, & *Rapina* pro *nuptiis*: ut apud Propertium:

Nec mea de sterili facta rapina domo.

Ex quo versu, satis refellitur error Nicolai Hotomani, si accurate consideretur. Quod vero hic Alex. dicit de utroque limine, verum id certe est. De limine mariti nemo dubitat. de limine autem domus paternæ, posset aliquis dubitare. Profero vero testimonium Plaut. Casin. *Sensim super attolle limen pedes nova nupta, sospes iter incipe hoc, ut viro tuo semper sis superstes.* Hujus moris multas caussas profert Plutarch. His adde quod limen quodammodo sceleratum haberetur utpote quod à nescio quo poëta *scelerata sedes* appelletur: & in quo Furia, & Helena (quæ Græciæ, atque Asiæ communis Erynnis) sedeat, & in quo mortui collocentur: & quod denique sagæ sæpe soleant incantare: in limine enim solebant exuvias eorum defodere, quod perditos volebant. Adde etiam, quod limen opinione nonnullorum sit amori dicatum. Certe apud Petronium nescio quis Amori supplicaturus, in limine genu ponit.

domum egressa, [1] præcedente tibicine, & eo qui canit [2] hymenæum, officio frequenti affinium stipata, [3] colum comptam secum defert, & fusum cum stamine: [4] duo vero [5] patrimi & matrimi pueri, eam tenentes deferunt, [6] tertius

TIRAQUELLUS.

1 *Præcedente tibicine.*] *Tibicinem* adhiberi in nuptiis testimonio est illud Plauti in Aulularia loquentis de nuptiis Megadori & filiæ Euclionis,

—— Præterea tibicinam,
Quæ mihi interbibere sola, si vino scateat,
Corinthiensem fontem Pirenem potest.

Idque non solum apud Romanos, sed & apud alios. Nam cum Philippus Macedo, Alexandri Magni pater, nuptias ageret, acciti tibicines carmen Cyclopeum, quasi de colludio, concinnisse traduntur, quod omen ei fuit oculi dextri apud Methonem amissi, ut tradit Solinus c. 14. aut, ut alii dividunt, 15. Cyclopes enim unoculi esse traduntur, ut videre licet apud Homerum lib. 9. Odysseæ, & nos alibi diximus.

2 *Hymenæum.*] Plutarch. Problem. cap. 30. in fin. Hincque illud Apuleji Metam. 4. loquentis de nuptiis Cupidinis & Psyches, *Domus tota lauris obsita, tedis lucida, constrepebat Hymenæum.* Et hic omnino vide Servium in eum locum Virg. lib. 1. Æneid.

—— Inconcessosque Hymenæos.

3 *Colum comptam.*] Plinius l. 7. c. 4. *Lanam*, inquit, *cum colo & fuso Tanaquilis, quæ eadem Caja Cæcilia vocata est, in templo M. Anci durasse prodente se, auctor est Varro, factamque ab ea togam regiam undulatam in æde Fortunæ, qua Ser. Tullius fuerat usus. Inde factum, ut nubentes virgines comitaretur colus compta, & fusus cum stamine.* Et Plutar. Problem. cap. 30.

4 *Duo vero patrimi.*] Festus Pomp. lib. 14. *Patrimi*, inquit, *& matrimi pueri prætextati tres nubentem deducunt: unus qui facem præfert ex spina alba, quia noctu nubebant: duo qui tenent nubentem.* Plutarch. autem Problem. 2. scribit, *nec plures nec pauciores quinque facibus in nuptiis præferri*, hujusque numeri rationes reddit ex Varrone & aliter, ut ibi videre poteris. Et hæ quidem *faces nuptiales* memoratæ sunt Ciceroni in oratione pro Cluentio habita, Catullo in epithalamio Juliæ & Mallii.

Claustra pandite januæ
Virgo adest, vides ut faces
Splendidas quatiunt comas.

Et rursum postea,

Tollite pueri faces.

Virgilio ecloga 8. cum dicit,

Mopse novas incide faces, tibi ducitur uxor.

Ubi Servius; *Quæ solent*, inquit, *præire nubentes puellas.* & lib. 4. Æneid.

—— Nec conjugis unquam
Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.

Et Horatio lib. 3. Carminum, Ode 11. Livio 4. Decad. l. 10. & Apulejo l. 10. Metam. & Corn. Tac. lib. 15.

COLERUS.

5 *Patrimi & matrimi.*] Festus interpretatur *pueros, quorum uterque parens in vivis est.* Alii vero, *qui ex eodem patre & matre nati sunt.* Narii ἀμφιθαλεῖς vertunt. Vocantur & *pulceres*, & *Camilli*, & *Ingenui*: de quibus Plutarch. in Numa. Dionysius lib. 2. Talem puerum intellexit Ovidius: *Stat puer, & manibus lata canistra tenet.*

MERCERUS.

6 *Tertius vero antecit.*] Quarto puero patrimo erat etiam locus, qui cumeram deferret, in qua utensilia erant novæ nuptæ, hoc est ea instrumenta quibus ad faciendam lanam habitura erat opus, vel certe quibus in ornatu, & in balneis usura erat, ut speculum, volsellæ, forcipes, strigiles, acus, pectines, calamistra, ampullæ, & cætera.

Quæ

tius vero anteit, qui facem accensam præfert [1] ex spina alba,

Quæ (ut tradit Varro) extrinsecus in camera depicta erant. Quod vero attinet ad hunc tertium puerum, de quo hic Alex. sunt qui putant, illum cognominari *lautum*, apud Plautum. *Tute ipse tibi puer es lautus, luces cereum.* sed nugantur. Vel enim ibi vitium est in scriptura ut opinatur Scaliger, vel de pueris meritoriis sermo est, qui dominis noctu euntibus ad amicas vel ad convivia hoc officio fungebantur. Magis placet quod alii admonent, ominosum fuisse facem prælucere novæ nuptæ eunti ad maritum. Ita ut qui hoc præstaret postea improbus haberetur. Plaut. *Primum omnium, huic lucebis novæ nuptæ facem, Post illa ut semper improbus, nihilique sis.* Porro sequenti linea voluit Alex. admonere, facem illam ex *spina alba* fuisse, sed erravit typographus. Alexandro vero repugnabit Scaliger, qui faces illas ex *pinu* facit, sibi parum constans, sed ne crede hac in parte Scaligero. Nam quod hæc fax aliquando dicitur *pinus*, id fit ob eam caussam, ob quam etiam dicitur *Tæda*, nempe, quia & *tæda*, & *pinus* facile concipiunt ignem, facesque quibus vulgo utebantur, commode fierent ex his lignis. Nec refert quod *spina alba* dicatur non potuisse ignem facile fovere. Faces enim quo facilius arderent illinebantur cera, sulphure, bitumine. Quid? quod aliquando ex cornu fiebant, ut scribit Plin. Spina vero alba, præterquam quod subministravit faces raptoribus Sabinarum, valere etiam dicitur ad avertenda mala. Ovid.

Sic fatus, spinam qua tristes pellere posset,
A foribus noxas, hæc erat alba, dedit.

TIRAQUELLUS.

1 *Ex spina alba.*] Quoniam inter pinei generis arbores, albam pinum minime dici comperies, adjectio *albæ*, suadet hoc loco *spina* scriptum ab auctore, & ita legendum fuisse ex Festo Pompejo ubi supra, & Plinio lib. 16. c. 18. auctoritate Massurii, & Catullo in illo epithalamio Juliæ & Mallii.

Pelle humum pedibus, manu
Spineam quate tædam.

Plinius, ubi supra, tradit *carpinum & corylum hisce facibus esse familiarissimam.* Qui spinæ albæ meminit lib. 15. c. 28. & l. 24. c. 12. & Ovidius l. 6. Fastor.

Sic fatus spinam, qua tristes pellere posset
A foribus noxas, hæc erat alba, dedit.
Sunt avidæ volucres, quæ non Phineia mensis
Guttura fraudabant, sed genus inde trahunt.

Quanquam scio apud Nonium Marcellum ubi de *face* loquitur, aliter legi, ex Varrone in Gerontodidascalo, *Consuetudine, inquit, mulierum tota Roma, quæ nocte nubere solita, etiam nunc pinea fax indicat.* Et de vita populi Romani lib. 2. *Cum à nova nupta ignis in face afferretur, de foco ejus sumtus, cum fax ex pino albata esset, ut eam puer ingenuus afferret.* Item Ovidius Fastor. 2. de teda nuptiali,

Dum tamen hæc fiunt, viduæ cessate puellæ,
Expectet puros pinea tæda dies.

Nisi in his locis *spinea* legendum sit, ut apud Catullum, ubi supra. Sed quod haud dubie de *pinea* intelligi debeat, facit illud Virgilii in Ciri,

Pronuba nec castos accendet pinus odores.

Neque enim metri ratio pateretur, ut *spina* legi posset.

COLERUS.

Ex spina alba.] Scalig. apud Catullum contendit esse legendum, *pineam tædam*. neque enim esse tædam in spina, quæ propria est resiniferarum arborum, affertque testimonium aliud ex Senecæ Medea. Facit præterea huic rei, quod pinus *alba* dicebatur, ut populus alba; quicquid Tiraquellus sentiat. Sed & spinam *albam* dici constat, quæ Græcis Ῥάμνος.

alba, qua prælucente ad virum nupta deducitur. [1] Apud Græcos vero (ut Pausanias ait) media locatur [2] in nuptiali curru, [3] sponso & necessario affini juxta comitante, quem parochum vocant, cujus axem pro foribus incendebant, ut signarent illam ibi perpetuo mansuram, neque ulla tempestate inde recessuram. Quod si curru sponsa non subvehitur, sed pedibus mariti domum peteret, Chamæpus dicebatur. [4] Apud Rhodios nova nupta per præconem in mariti domum advocatur, & eo proclamante in thalamum admittitur. Eam vero facem ideo accensam ferunt, [5] quia nisi sub noctem & in tenebris, priscis seculis inire con-

Græci.

Chamæpus. Rhodii nocte inibant conjugia.

TIRAQUELLUS.

1 *Apud Græcos, ut Pausanias ait.*] Nihil tale comperi apud Pausaniam. Pollux autem lib. Onomasticôn 3. c. 3. ubi tractat *περὶ γαμηλίας γάμων, καὶ τῶν περὶ αὐτόν.* In eam rem hæc verba sunt: ὁ δὲ καλούμενος παράνυμφος, νυμφαγωγὸς ἐκαλεῖτο, καὶ πάροχος, ἐπὶ ζεύγους δὲ αἱ νύμφαι, εἰ ἐπὶ νεωτέρας μέλλοιεν, εἰ δὲ πεζῇ ἀπίοι, ἡ νύμφη χαμαίπους ἐκαλεῖτο. Idem autem scripserat & ex Pausania Cælius Rhodiginus l. 28. lectionum Antiquarum cap. 15. ubi de parocho. & cap. 24. ubi de Chamæpo. Et Alciatus Prætermissorum lib. 1. in verbo, *parochus.* nullus autem Pollucis mentionem facit. Sed ipse idem Alciatus Suidam citat, qui scripsit parochum eum nominari, qui currum cum paranympho ascendit. Eam autem dictionem *Chamæpus*, si quis ad verbum repræsentare vellet, *Humipes* transferret, ἀπὸ χαμαὶ adverbio, quod humi sive ad terram, ut vulgo loquimur, significat, ut satis patet ex Homero Iliados 1. & 3. & aliis. unde & illud proverbium χαμαὶ ἀντλεῖν, id est humi haurire, apud Zenodotum in Collectan. proverbiorum: πῦς autem pedem significat.

MERCERUS.

2 *In nuptiali curru.*] Hic mos videtur tandem transiisse ad Latinos. Apul. Apolog. 2. & Optatus Milevitanus 6. contra Donatistas. Sed & Martianus Capella, *Lectica,* ait, *moris fuisse nubentes deas in cælestis thalami consortia pervenire.* Quanquam, sunt qui hos auctores putant mores externos, his locis attigisse.

COLERUS.

3 *Sponso & necessario affini juxta comitante.*] Qui sponsam comitabatur παράνυμφος. Qui vero vecturam conducebat πάροχος. Utrosque Græci Νυμφαγωγὰς vocabant.

TIRAQUELLUS.

4 *Apud Rhodios.*] Plutarchus Problematum cap. 140.

5 *Quia nisi sub noctem.*] Id jam diximus ex Festo Pomp. l. 14. quod & ipsum traditum est ex Varrone a Servio in Virg. ecl. 8. loco nuper allegato. Plutarc. autem Probl. c. 65. *Quid est, inquit, quod maritus primo sponsæ non in luce, sed in tenebris jungitur? An quia eum pudet quod, antequam coëat, alienam putat? An & ad propriam verecunde accedere meditans & assuefaciens? An, quemadmodum Solon scripsit, malo Cydonio degustato, thalamum ingredi solitam, ut primus complexus nihil triste aut injucundum haberet: sic Romanus legislator, si quid absurdum ac deforme corpori aderat occultavit? An calumnia quædam & accusatio illicitæ Veneris erat, quod fiebat, cum legitimis ac justis connubiis pudor quidem & verecundia non adhibebatur.*

1 *Alia*

conjugium non licebat. [1] Alio deinceps far tostum præferente, scilicet quia nihil confarreationis fœdere in sponsalibus religiosius fuit. Ideo in dirimendis nuptiis, & si quando vir ab uxore divertere contendit, [2] diffarreationem fieri accepimus. [3] Eandem vero facem sub lecto viri posuisse, aut in sepulchro comburendam curasse, fœdum erat auspicium, & omen exitiale: maximaque facere infortunia creditum. Fuit quoque [4] Græcorum mos, ut cum sponsa ad viri domum traducitur, puer spinis & glande querna obsitus, canistrum panibus onustum deferat, sponsæque præcedens passim clamitet, ἔφυγον κακόν, εὗρον ἄμεινον, quod est dicere, effugi malum inveni bonum, quasi post frugales mores, re & honoribus auctior sit. [5] Dumque ad virum

Confarreatio. *Diffarreatio.* *Græci.*

1 *Alio deinceps.*] Id jungitur ei quod supra dictum est de patrimis & matrimis, idque ex Plinio l. 18. c. 3.

COLERUS.

2 *Diffarreationem fieri.*] *Diffarreatio genus erat sacrificii, quo inter virum & mulierem fiebat dissolutio. Dicta diffarreatio, quod fiebat farreo libo adhibito.* Festus lib. 4.

TIRAQUELLUS.

3 *Eandem vero facem.* *] Idem auctor lib. 16. *Rapi, inquit, solet fax, qua prælucente nova nupta deducta est, ne eam uxor eam sub lecto viri ea nocte ponat, aut vir in sepulchro comburendam curet: quo utrque mors propinqua alterutrius captari putatur.*

COLERUS.

* Aliam rationem præstantissimus Josephus Scaliger affert ex Servio Danielis sui apud Festum. Ea talis est: *Quæ solent præire nubentes puellas, cerneæ sunt faces, quæ quasi diutissime luceant, quas rapiunt tanquam vitæ præsidia: namque his qui sunt potiti, diutius feruntur vixisse.*

TIRAQUELLUS.

4 *Græcorum mos.*] Zenodotus in Collectaneis proverb. & Erasm. Chil. 3. Cent. 1. cap. 2. Tu vide Demosthenem in oratione pro Cresiphonte.

5 *Dumque ad virum vadit.*] Fest. Pompejus lib. 12. *Nuces, ait, flagitantur nuptiis, & jaciuntur pueris, ut novæ nuptæ intranti domum novi mariti, sanctum esset auspicium.* Plinius l. 15. c. 22. scribit, *Nuces juglandes, quanquam & ipsæ nuptialium Fescenninorum comites,* & postea eas dicit nuptiis esse religiosas. Hucque spectat illud Catulli in Epithalamio Juliæ & Mallii,

Non nuces pueris neget.

Et paulo post,

Da nuces pueris iners
Concubine, satis diu
Lusisti nucibus, lubet
Jam servire Thalassio,
Concubine nuces da.

Et illud Virgilii Ecl. 8.

Sparge marite nuces. ——

Vbi Servius, *Varro,* inquit, *spargendarum nucum causam dicit, ut Jovis omine matrimonium celebretur, ut nupta matrona sit, sicut Juno. Nam nuces in tutela sunt Jovis, & juglandes quasi Jovis glandes vocantur: nam id vulgare est, ideo spargi nuces, ut a rapientibus pueris fiat strepitus, ne puellæ, virginitatem amittentis, vox audiatur.* *

COLERUS.

* Plinius l. 15. cap. 22. de nucibus loquens: *Nec non & honor,* inquit, *natura*

Nuces spargebantur. Sponsi. Thalassius.

rum vadit, intranti domum nuces juglandes flagitant,[1] easque pueris jaciunt, & passim feliciter dicunt, [2] Thalassiumque modulatis carminibus clamitant, [3] sicut Græci ὑμὴν ὦ ὑμέναι' ὦ ὑμὴν, qui felices conjugio fuere: [4] quem morem

tunc bis peculiaris, gemino prætextis operimento, pulvinati primum calicis, mox ligneï putaminis. Quæ caussa eas nuptiis fecit religiosas, tot modis fœtu munito: quod verisimilius, quam quia cadendo tripudium sonumque faciunt.

MERCERUS.

1 *Easque pueris jaciunt.*] Jaci pueris à sponso, tradit Paulus abbreviator Festi. Cui favere videtur hoc Virgilii,

Sparge marite nuces, tibi deserit Hesperus Oetam.

Sed & à more Græco videbitur hic mos derivatus. Apud Græcos enim sponsus nuptiarum die nuces juglandes, amygdala, & similia jaciebat: quæ ipsi καταχύσματα vocabant. Nolim tamen reprehendere hunc auctorem. Qui sciam visum esse doctissimo viro, nuces in nuptiis spargi solitas à pueris meritoriis, quibus ante maritus indulserat. Catullus,

Ne nuces pueris neget
Desertum domini audiens
Concubinus amorem.

Et rursum, *Da nuces pueris iners concubine.* Sed & vir ille censebat, *Ludere nucibus & spargere nuces* aliquando proverbialiter dici, & obscœnum nescio quid significare. Adeo ut jocetur qui apud Virgil. novum maritum invitat ad spargendas nuces. Quamquam eam sententiam gratis probare non possum. Etsi enim concedo libenter, *ludere nucibus*, apud Catul. obscœnum officium significare, non puto tamen ad nuptiales ritus pertinuisse, quod concubini illi cum à domino dimitterentur, nuces spargerent. Id enim fortassè faciebant, quicunque à dominis suis transferebantur, ab opera illa secretiore, ad alia ministeria. Eodem modo falsus est vir doctus, qui ad nuptiales ritus pertinere arbitratus est, quod nova uxor tonderet pueros meritorios mariti sui, ex hoc Martialis,

Tondebit pueros jam nova nupta tuos.

Cum tamen nihil tale velit Martialis. sed solum facturam novam nuptam, ut maritus suus non amplius indulgeat amori puerorum, quos propterea tonderi patiatur, & ablegari ad sordida ministeria. Servi enim qui assumebantur in officium Domini sui, comam alebant: Cum vero amoverentur ab illo officio, tondebant: sive ante, sive post nuptias amoverentur. Quod vero addit Alex. intrante nova nupta jaci nuces solitas, auctores quidem multi confirmant: sed tamen aliqui tradunt jaci solitas nuces, cum virgo primos conflictus exciperet in lecto geniali, ut iis colligendis fieret strepitus, qui impediret ne clamor virginis ponentis virginitatem exaudiretur.

TIRAQUELLUS.

2 *Thalassiumque.*] Plinius, aut quisquis is est, in lib. de viris illustribus cap. 2. ubi de Romulo. Plutarch. tum in Romulo, tum in Pompejo, tum denique Problem. c. 30. & Festus Pomp. lib. 18.

COLERUS.

3 *Sicut Græci.*] In Menandriis, & apud Aristoph. in quibus repertum.

MERCERUS.

Sicut Græci.] Non dubium est, quin illa cantio à Latinis etiam sit usurpata. In Hymenæo autem, & cantu illo nuptiali multa alia canebantur. Laudabantur sponsi, & jocularia quædam in eos spargebantur, licentia fescennina, avertendi fascini caussa.

TIRAQUELLUS.

4 *Quem morem.*] Ex Livio 1. Dec. lib. 1.

1 *Varro*

rem inolevisse opinati sunt, quasi felicem ut Thalassium, cui Sabina virgo honestæ formæ in raptu contigit, sponsum futurum ominentur, dignamque esse quæ Thalassio viro admodum fortunato nubat, his vocibus significari. [1] Varro tamen perhibet, [2] signum lanificii esse thalassionem, quem veteres quasillum seu calathum lanificiis aptum nuncuparunt. [3] Nuces verò spargunt, vel quia jactu tripudium excitant, vel quod gemino protectæ operimento, fœtus suos multipliciter muniunt, similia in fœtibus novæ nuptæ augurati. Athenis vero invaluit usus, ut sponsi caput caricis & palmarum fructibus, legumine & colybiis inspergant: quod & servis novitiis, cum primum dominorum ædes introissent, fieri usurpatum est. [4] Sponsus vero illam domi operiens, in qua sedes erat conjugii futura, paratu magno januam lana cingit & coronat, [5] multaque lauro exornat, [6] postesque vittis laneis primum à nova nupta attingi & ornari,

Thalassius. *Nuces quare spargebantur.* *Athenienses.* *Janua sponsæ ornatur.*

1 *Varro.*] Apud Festum Pomp. d. lib. 18.

COLERUS.

2 *Signum lanificii esse thalassionem.*] Nam τάλαρον, id est, quasillum solitum appellari thalassionem. Atilius historiarum scriptor: *Talassium nomine virum, rapta virgine miræ pulchritudinis, quod ei id conjugium fuerit felix, ominis gratia nunc redintegrari.* Scalig. apud Fest.

3 *Nuces vero spargunt.*] Vide, quæ jam modo notavimus ex Plinio.

TIRAQUELLUS.

Nuces vero spargunt.] De hoc jam satis ad illud, *Dumque ad virum.*

4 *Sponsus vero.*] Ex Plinio lib. 29. cap. 2. in princ. *Lanis auctoritatem veteres Romani etiam religiosam habuere, postes à nubentibus attingi* (aut, ut ego malo legere, *accingi*) *jubentes.* Vide tamen Donatum in Hecyram Terentii, dum *uxoris* etymologiam describit.

MERCERUS.

5 *Multaque lauro.*] Non solum postes, sed tota domus interius & exterius ita ornabatur. Apulejus 4. Milef. *Domus tota lauris obsita, tædis lucida, constrepebat Hymenæum.* Sed & apud Catullum in nuptiis Pelei Chiron afferens variarum arborum ramos, illos collocat circum sedes, & mensam cui dii assidebant.

TIRAQUELLUS.

6 *Postesque vittis laneis.*] Virgilius lib. 4. Æneid.

Præterea fuit in tectis de marmore templum
Conjugis antiqui, miro quod honore colebat
Velleribus niveis, & festa fronde revinctum.

Quo loco Servius, *Moris fuerat ut nubentes puellæ simul cum venissent ad limen mariti, postes, antequam ingrederentur, propter auspicium castitatis ornarent laneis vittis, unde dicit, Velleribus niveis, & oleo ungerent, unde uxores, quasi unxores dicebantur.* Vide tamen Beroaldum in erroribus Servii. & Lucan. lib. 2.

Infulaque in geminos discurrit candida postes.

I Et

Magorum commentum. nari, oleoque [1] & adipe suillo [2] vel lupino inungi jubet: ne quid perniciosæ pestis in domum irrepat: quod magorum commentum fuisse dicunt, ut felle nigri canis suffitas domos, & genitale sub limine defossum habeant, [3] contra mala medicamenta & amatoria maleficia maxime proficere arbitrati. [4] In foribus vero villarum, lupi rostrum, ne quid deperiret, neve mala fascinatio in domum irreperet. Alii stellam marinam vulpino sanguine illitam, ne quid periculo foret aut noxæ, defixere. *Cum viro congressa.* [5] Ipsa autem cum viro congressa [6] primum, treis ferebat asses, ex quibus unum viro dabat, velut imaginaria emptione sibi sponsum precio quæsiverit: alterum quem in pede haberet, in foco larium ponebat, quem accensum, pluribus ornabant coronis: *Sacciperium.* tertium, quem in sacciperio, in compito vicinali paulo post resignabat. Dixere autem veteres sacciperium, majorem

1 *Et adipe suillo.*] Plinius lib. 28. cap. 9. *Proximum in communibus adipis laus est, sed maxime suilli: apud antiquos etiam religiosi. Certe novæ nuptæ intrantes, etiamnum solenne habent postes eo attingere.* *

COLERUS.

* Videat Tiraquellus, cur superiore loco Plinii legere maluerit, *accingi* pro *attingi*.

TIRAQUELLUS.

2 *Vel lupino.*] Idem eodem c. sed alio loco: *Massurius palmam lupino adipi dedisse antiquos tradit. Ideo novas nuptas eo perungere postes solitas, ne quid mali medicamenti inferretur.*

3 *Contra mala medicamenta.*] Quod hic de felle & genitali canis ait, ex quo habeat auctor id non satis scio: equidem Pythagoras scyllam in limine januæ suspensam, malorum medicamentorum introitum pellere, tradit Plinius lib. 20. cap. 9.

4 *In foribus vero.*] Plinius lib. 28. cap 10. Suntque qui huc trahunt istud Horat. Sermonum 1. Satyr. 8.

Atque lupi barbam variæ cum dente colubræ, &c.

Quæ de villarum foribus accipienda sunt: ut de janüis domorum urbanarum intelligatur, quod ait Plin. l. 29. cap. 4. *Caput draconis limini januarum subditum, propitiatis oratione diis, fortunatam facere domum ex Magorum promissione.*

5 *Ipsa autem cum viro congressa.*] Hæc omnia usque ad versic. *Ac epulis,* sunt Nonii Marcelli in doctorum indagine, auctoritate Varronis. Vide & nos quæ diximus, in ll. Connubialibus.

6 *Primum tres ferebat asses.*] Ut sponsa virum, sic vir sponsam emebat, liquet ex formula professionis nuptiarum, quam extatam è lapide Patavino, multi proposuerunt. COS. TIT. A. D. V. KAL. OCTOB. PUB. CLAUDIUS TULLIAM VIRGINEM VOLENTEM AUSPICATO E PARENTIBUS COEMIT. Dubito tamen, an maritus uxorem coëmerit inter sacra nuptialia, sicut sponsa maritum tum coëmebat.

jorem crumenam, & nummorum receptaculum. [1] Ac epulis instructis, [2] ut porcum mactarent sponsaliorum die, deducto ex Hetruria more: [3] utque sponso bulbi cum nucleis pineis, erucæ succo, & pipere [4] in nuptiali cœna dentur obsonia, servatum est. [5] Plerique papaveris succum lacte & melle

Sponsi obsonia.

1 *Ac epulis instructis.*] *Qui porcum immolarent diis testibus matrimonii, quo melius cederet*, ut supra dictum est ex Varrone Rei rusticæ lib. 2. cap. 4. de parte hostiæ epulabantur, quod cum ex Homer. & Vergil. tum ex aliis doctrinæ vulgaris est.

MERCERUS.

2 *Ut porcum mactarent.*] Unde hoc sumpserit Alex. nondum scio, sed videor mihi colligere, ex 2. lib. Varronis de Re Rust. porcum mactatum in conjunctione nuptiali. *Nuptiarum initio*, inquit Varro, *antiqui reges ac sublimes viri, in Hetruria, in conjunctione nuptiali nova nupta, & novus maritus primum porcum immolabant. Prisci quoque Latini in Italia idem factitasse videntur, &c.*

TIRAQUELLUS.

3 *Utque sponso bulbi.*] Incitamenta Veneris quod sunt bulbi, erucæ, piper, & similia, quodque multum præbeant nutrimentum & renes nuclei roborent, eorum fuit inductus usus. De quibus Athenæus l. 2. c. 16. & 15. Plinius lib. 20. cap. 13. & l. 23. c. 8. & alibi sæpe. *

COLERUS.

* Martialis Xeniis:

Cum sit anus conjux, & sint tibi mortua membra:
Nil aliud bulbis quam satur esse potes.

MERCERUS.

4 *In nuptiali cœna.*] Vellem dixisset apud quem, maritum, an sponsam id servatum sit. Duplex enim *cœna nuptialis*. Una apud sponsam, ante deductionem, altera apud maritum, post deductionem, & conjunctionem nuptialem. De priore cœna loquitur Catullus his versibus. *Vesper adest Juvenes, &c. Surgere, jam pingues linquere mensas: Jam veniet virgo, jam dicetur Hymenæus.* Et Plautinus Euclio, dum in filiæ nuptiis obsonat, & coquos habet, & Chremes apud Terent. Andria. Et ab tali cœna fortasse Venus remeat vino madens, & balsama fragrans, sub noctis initium, apud Apul. 6. Miles. de Cœna illa intellige virum doctissimum, cum cœnæ tempus legitimum præventum monet nuptiarum causâ: ex Apul. 1. Apologia. De altera cœna loquitur Cicer. ad Q. fratrem. *Eo die apud Pomponium in ejus nuptiis eram cœnaturus.* & Catullus *Aspice ut accubans. Vir tu Tyrio in thoro totus immineat tibi.*

Vir enim uxori dicitur *imminere*, cum in eam quasi procumbit. Procumbebat autem, quia infra se uxorem habebat in suo gremio. Juvenal.

Gremio jacuit nova nupta mariti.

Quod etiam servatur in nuptiis Psyches apud Apulejum. De illa etiam Cœna, idem Catul. in Ariadna ubi de nuptiis Pelei, fortasse in illa cœna maritus uxori porrigebat, poculum quale describit Ovid.

Ne pigeat misto tritum cum melle papaver
Sumere, & expressis mella liquata favis.
Cum primum cupido Venus est deducta marito.
Hoc bibit, ex illo tempore nupta fuit.

Nisi mavis sponsam id bibisse inter sacra nuptialia.

TIRAQUELLUS.

5 *Plerique papaveris succum.*] Ovidius lib. 4. Fastorum.

Nec pigeat tritum niveo cum lacte papaver
Sumere, & expressis mella liquata favis.

Cum

Persæ. mellę dilutum exhibuere. [1] Apud Persas nisi adeso malo, aut cameli medulla, ingredi ad novam nuptam non licebat, neque alio vesci cibo illa die fas erat. [2] *Babylonii.* Babyloniis vir & uxor non miscentur nisi thimiamate prægustato. [3] *Solonis institutum.* Solon vero nisi malo Cydonio epulis adhibito, viri thalamum sponsam ingredi vetuit. [4] *Repotia.* Repotia autem postridie nuptias, apud novum maritum propiores affines lætiore convictu percolebant, qua die nova nupta in viri domum libertatem auspicari, & dominam agere simul & rem divinam

Cum primum cupido Venus est deducta marito,
Hoc bibit, ex illo tempore nupta fuit.

Hæc enim robur addere ad res Venereas tradit Avicenna.

1 *Apud Persas.*] Strabo lib. 15. ad fin.

2 *Babyloniis.*] Herodot. lib. 1. non adeo longe à fin. ubi dicit *idem Arabes facere.*

3 *Solon vero.*] Plutarch. in vita ipsius, & in præceptis Connubialibus post princ. & Problem. cap. 55. quibus locis ejus rei rationem reddit.

4 *Repotia.*] A. Gellius lib. 2. c.24. Festus Pompejus lib. 16. Acron & Porphyrion interpretes Horatii lib. 2. Serm. Satyr. 2. & nonnihil Apulejus apolog. 1. & vide infra.

COLERUS.

Repotia autem.] Glossæ: veteres interpretantur τὴν τρίτην τῶν γάμων ποδοστρεφίαν, Alibi: ἡ μετὰ τὴν ἡμέραν ποδοστροφία. Et rursum: ἐπιβάδα, ἡ μετὰ τὴν ἑορτήν.

MERCERUS.

Repotia autem.] In hoc variant auctores. Repotia alii interpretantur convivia, quæ fierent inter vicinos liberis alicui natis, & matre puerpera, quam partus gravius afflixerat sanitati reddita, post præscriptos vel à natura, vel à religione dies. Nituntur versu Ausonii, *Convivioque dapes, & sacra repotia patrum Audiit, &c.*

Vetus commentator Horatii, sat. 2. lib. 2. Repotia pro quibusvis diebus festis interpretatur. Unde Christophorus Landinus, apud Horat. eo loco *Reportia* à reportando legit. Itaque in veteribus Ausonii códicibus scriptum fuisse testatur Elias Vinetus, vir opinione, & fama sua major, Suidæ Reportia sunt, μετὰ ἀνδρὸς, καὶ γυναικὸς ἀλληλοσυντυχία *mutitatio, seu mutuum convivium cum viro, & uxore.* Alii *repotia* quasi *repodia*, seu *repedia* explicant.

Veteres Glossæ *Repotia.* ἡ τρίτη τῶν γάμων ποδοστρόφια. Festus vero id ipsum tradit, quod hîc Alexander. In qua opinionum varietate quid censeas? Arbitror tamen, per Repotia (nuptialia dico) intelligi non solum convivia, quæ postridie, sed etiam quæ tertio, forte etiam septimo, & intermediis diebus inter amicos fiebant. Nam ut annotant multi, postridie nuptiarum grande convivium parabatur apud maritum, nova nupta matronalibus ornamentis omnino utebatur, & auspicabatur dominium in domo mariti. Tertio die, ut tradunt veteres glossæ, reficiebatur potatio. Septimo vero ut annotat Donatus Commentar. in Phormionem Terentii, remeabat virgo & parentes, à quibus excipiebatur lautissime, sicque claudebatur nuptialis festivitas. Intermediis vero diebus, quis à conviviis cessatum putet? licet facile crediderim non celebrata cum tanta frequentia amicorum.

1 Quo

nam facere assuerat, [1] quo tempore [2] clavem sponsæ dari ad signandum partus facilitatem, in more fuit. In cœnis vero nuptialibus [3] Naucratitæ, observatum est, ne quis ovum aut mellita inferret. Apud Carthaginenses ut thynnorum concisis carnibus vescantur. [4] Et Lepti Libyæ, ut postridie nuptias ollam sponsa ad sponsi matrem petitum mittat, quam illa asperius abneget, eo exemplo jurgiorum auspicium augurati. [5] Apud Græcos, ut postera die à nuptiis, pater mittat sponsæ nuptiale munus, quæ ἐπαύλια δῶρα vocitabant. Namque [6] ingenuus puer, specie liberali, candida amictus toga, cum ardenti face præibat: longo mox ordine succedebant, qui mundum muliebrem, deinde qui aurum & gemmas, deinde qui vasa & pelves, qui pectines & alabastros, qui sandalia, & demum reliquam suppellectilem ferebant. Parcius tamen apud Athenienses. Nam [7] Solon treis modo vestes, & quædam modici precii vasa non elaboratæ artis, sponsam ad virum ferre jussit. Præter quæ fuere dona quæ domestici conferebant, & amici, cum primum sponsa revelata facie visendam se præberet,

Naucratitæ. Carthaginenses.

Athenienses frugaliores.

ἀνακαλ-

TIRAQUELLUS.

1 *Quo tempore clavem.*] Sextus Pompejus lib. 3.

MERCERUS.

2 *Clavem sponsæ dari.*] Arbitror factum, cum maritus uxorem *dominam*, illa virum *dominum* salutaret. Nempe inter sacra nuptialia, ut annotat Servius. Certe clavium traditio, ad plenum dominium spectare videtur. Debuitque clavium traditio solenni etiam modo fieri in nuptiis, sicut clavium ademptio solenni etiam modo fiebat in divortiis: ut colligas ex eo loco Ciceronis in Antonium: *Mimam suam suas res sibi habere jussit, claves ademit, exegit.*

TIRAQUELLUS.

3 *Naucratitarum.*] Idem Cœlius Rhodiginus lib. 27. cap. 16. sed & nullo auctore citato: Verum id est Athenæi lib. Dipnosophist. 4. cap. 9. ad fin.

4 *Et in Lepti Libyæ.*] Plutarch. in præceptis Connubialibus cap. 37.

5 *Apud Græcos.*] Idem Cœlius Rhodiginus lib. Antiquarum lectio. 28. cap. 18. Et Erasmus Adag. 4. Chil. cent. 2. cap. 8. & ii quidem ex Polluce, quem nullus eorum citat, Onomasticωn lib. 3. ubi supra citavimus: cujus hæc verba sunt: Παραύλια δὲ ἡ πρὸ τῶν γάμων ἡμέρα. ἐπαύλια δὲ ἡ μετὰ ταύτην. Eam autem vocem ἐπαύλια plerique omnes pro repotiis intelligunt, de quibus supra diximus.

COLERUS.

6 *Ingenuus puer.*] Supra satis de his pueris.

TIRAQUELLUS.

7 *Nam Solon.*] Plutarch. in vita illius.

[1] ἀνακαλυπτήρια dicta. [2] Romani observarunt, ut nuptialia munera soceri generis non mittant, quod erat lege vetitum: [3] sed vas artis eximiæ, [4] quod Camillum dicunt, ubi mundus & jocolia uxoris erant, opertum in nuptiis ferant. [5] Genialis præterea lectus, duabus culcitris in Genii honorem

1 *Ἀνακαλυπτήρια.*] Ex Polluce quo loco supra sæpe citavimus: Τὰ δὲ παρὰ τοῦ ἀνδρὸς διδόμενα δῶρα, ἕδνα καὶ ὀπτήρια καὶ ἀνακαλυπτήρια. οὐ γὰρ μόνον ἡ ἡμέρα ἐν ᾗ ἐκκαλύπτει τὴν νύμφην οὕτω καλεῖται, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπ' αὐτῇ δῶρα, τὰ δ' ἀνακαλυπτήρια καὶ προσφθεγκτήρια ἐκάλει. Ea autem dictio, ἀνακαλυπτήρια, peræque est significare, ac si dicas *revelatoria.*

2 *Romani observarunt.*] Plutarchus Problemat. cap 28.

3 *Sed vas.*] Festus Pompejus libro tertio, * *Cumerum*, inquit, *vocabant antiqui vas quoddam, quod opertum in nuptiis ferebant, in quo erant nubentis utensilia, quod sicerenum ministrum κάμιλλον appellabant.*

COLERUS.

* *Cumera* legitur apud Festum. Mulier quæ hoc vas portabat, vocabatur *canephora*, teste eodem Festo. Nam, ut idem auctor inquit, *Cana dicunt Græci; nos Caniſtra, & per diminutionem caniſtella.*

MERCERUS.

4 *Quod Camillum, &c.*] Videtur falsus Alexander, & vasi tribuisse nomen, quod erat tribuendum puero vas illud ferenti in pompa nuptiali. Vas enim illud *Cumerum* dicitur Festo, & Varroni. Puer qui illud gestabat, *Camillus.* Quia vero hic de munere nuptiali agitur, non erit ab re monere, solitum fuisse maritum, in primo congressu nuptiali, uxori pro sua virginitate dare munus aliquod, quod proprie *munus nuptiale* nuncupatur. Apul. 6. Milef. *Venus jubet constitui cursum, quem ei Vulcanus studiose poliverat, & ante thalami rudimentum nuptiale munus obtulerat.* Juvenal. *Nec illud quod prima pro nocte dabat, &c.*

TIRAQUELLUS.

5 *Genialis.*] Ex eodem lib. 7.

COLERUS.

Genialis præterea lectus.] Glossæ: *Genialis lectus* κλίνη Συμποσίου. Sed hic est alius lectus; & ni fallor ille Horatius:

—— *lectus Genialis in aula est.*

Verum Alexander noster, loquitur de illo, qui sternebatur *Genio & Junoni.* Quem describit Catullus, de Nuptiis Pelei & Thetidis. Vide præterea, quæ de *adverso lecto* Scaliger apud Festum in voce *Parilia* disserit.

MERCERUS.

Genialis præterea lectus, &c.] Quod hic de duabus Culcitis scribit, videtur Alex. traxisse ex quodam fragmento Varronis, apud Nonium, verbo *Culcita*: quod sic habet: *Qui primus uxorem ducebat, duabus culcitis, ac duabus thoris plagulis cum straſſet.* Ex quo nil tale colligi potest. Vir enim ibi dicitur stravisse duas illas culcitas. Genialis autem lectus totus erat à virgine, mittebaturque in pompa nuptiali, cum dote. Unde dicitur sterni à matre puellæ, apud Cicer. Orat. pro Cluent. dicitur etiam proprius matronarum, apud innumeros auctores. Hic porro lectus, ut de eo interim paulo plura moneamus, apud maritum sternebatur in aula. Horat. *Lectus genialis in aula est nil ait esse prius melius nil cælibe vita.* Catul. *Pulvinar vero divæ geniale locatur Sedibus in mediis*, nec te turbet, quod in cubiculo dicatur stratus, apud Apul. & D. August. & alios auctores. Cubiculum enim aliquando id omne est, in quo cubatur, & dormitur. Hic autem lectus, ad usum nocturnum conjugum sternebatur. Quamquam non ita videtur doctissimo Lipsio. Nam certe dictas

rem parabatur eximie, ad quem nova nupta [1] quinque facibus noctu admittebatur: quas ab ædilibus accendi, & [2] ex pino arbore fieri erat auspicatissimum, & fortunati eventus, cum ex hac arbore [3] in raptu Sabinarum pastores faces accen-

ctus Genialis à Genio, qui generationi liberorum præesse credebatur, quique cum Junone dicitur pædagogus dari hominibus, apud Sen. Epist. 111. Sed & is Genius mariti, cui quodammodo sacer hic lectus, non ob aliam caussam à Virgine discedente cubitum, atque à pronubis Virgini astantibus invocabatur coram eo lecto, quam ut virgo postridie gravida ex eo lecto exsurgeret. Deinde cur adoptiones vulgo fiebant coram lecto Geniali? (quod colligas ex Panegyr. Plinii ad Trajanum) nisi quia qui adoptabatur, habendus erat eo loco in illa familia, ac si fuisset ortus & satus, in eo lecto geniali. Præterea. Geniales lecti dicuntur in quibus liberis datur opera. Arnobio, Apulejo, & aliis auctoribus satis bonis. Non nego tamen in illo lecto interdiu sedere solitas matronas, & lanam facere cum ancillis, & liberos etiam instituere. Unde Catul. de Ariadna.

Quam suaves exspirans castus odores
Lectulus, in molli complexu matris alebat.

Propterea que circumcingebatur imaginibus majorum.

TIRAQVELLVS.

1 *Quinque facibus.*] Jam de hoc diximus supra ex Plutarcho.

MERCERVS.

Quinque facibus.] Formula professionis matrimonii, cujus partem supra scripsimus, quatuor tantum faces ad eam rem adhibet. Ea tota sic habet. COS. TIT. AD V. KAL. OCT. PUB. CLAUDIUS TULLIAM VIRGINEM VOLENTEM AUSPICATO E PARENTIBUS COEMIT ET QUATUOR FACIBUS IN DOMUM DUXIT. Fortasse non habuerit rationem ejus, quæ peculiaris novæ nuptæ præferebatur. Nam certe auctores omnes quinque faces agnoscunt. Faces vero illæ, parabantur ad deducendam virginem ad maritum, potius quam ad deducendam illam ad lectum, nec fortasse tot fuit opus, ut illa cubitum deduceretur. Faces porro illæ non solum ex spina alba, sicuti præmonuimus, fiebant, sed etiam ex Carpino, ex Corylo, & aliis arboribus: ut Plinius observavit. Ut autem *Pronubæ* Virginem, sic *Auspices* maritum, ad lectum deducebant. Ut jam ante ex D. August. & Lampridio monuimus. Hæc vero ideo repeto, ut appareat error Plutarchi, Qui maritum ad uxorem accessisse scribit, extinctis omnibus luminibus. Quem tamen satis refellit Catul. *Juverit te Venus, quoniam palam quod cupis capis, & bonum non abscondis amorem.* In illo porro primo congressu, nova nupta solemni illa formula utebatur. *Cede, concide.* Vel *Concide Magier.* Ut ex Lamprid. Heliog. & Cicerone Verrina 3. colligere potes. Quibus verbis quid significetur explicare me non patitur pudor meus.

TIRAQUELLUS.

2 *Ex pino arbore.*] Sed & jam docuimus supra *ex spina*, non *ex pino* legendum esse. *

COLERVS.

* Satin' perite docueris, dubito.

TIRAQVELLVS.

3 *In raptu Sabinarum.*] Quisquis sit quem Alexander sequatur hoc loco, is certe Livio repugnat. Siquidem libro primo, Decad. 1. *Raptas Sabinas ait, ubi spectaculi tempus venit, deditæque eo mentes cum oculis erant.* Unde si interdiu ludi celebrandi erant, quis faces à pastoribus accensas crediderit.

Spartani. accendisse ferantur. [1] Spartanis, Lycurgi lege, sponsam rasis crinibus in veste virili, pronuba patente cubiculo constituit solam, cui sponsus [2] exolvens zonam [3] in tenebris *Zonæ solutio.* primos congressus capit. Quas quidem faces pronubæ, & [4] quæ uni semel nupserant, ante congressus conjugales no- *Græci.* væ nuptæ deferebant. Græcis vero nubentium matribus tenere faces in nuptiis negocium datur, quod [5] δᾳδουχεῖν dixere. Simulque carmina & [6] Fescenninos versus, atque sacrum hymnum, [7] quem epithalamium vocant, decantare, [8] atque in his [9] quinque deos precari solebant, ut novæ nuptæ volentes & propitii adessent, prolemque secun- *Dii conjugii præsides.* darent, Jovem adultum, Junonem adultam, Venerem, Dianam, & Suadelam. Namque hæc numina conjugiis præesse putabant: [10] quas etiam pronubas novam nuptam ad

1 *Spartanis, Lycurgi lege.*] Plutarch. in vita illius.

2 *Exolvens zonam.*] Vide omnino nostras leges Connubiales in lib. 3. nu. 31. incip. *quidē autem.*

3 *In tenebris.*] Plutarchus in vita illius, sed omnino hic vide nostras ll. Connubiales lib. 15. nu. 155. incip. *nonnam id erit.* & seq.

4 *Et quæ uni semel nupserant.*] Fest. Pomp. l. 14. ubi de *pronubis* loquitur.

5 *Δᾳδουχεῖν.*] Euripides in Phœnicis. *Ἐγὼ δ' οὔτε σοι πυρὸς ἀνῆψα φῶς νόμιμον ἐν γάμοις, ὡς πρέπει ματέρι μακαρίᾳ. Ego autem neque tibi lumen succendi legitimum in nuptiis, sicut addecet matrem beatam,* (vide interpretem Latinum) Apollonius in Argonauticis lib. 4. ✓. 808.

—— αὐτὴ δ' ἐγὼ δαΐδα χείρεσσιν ἀνέσχον
Νυμφιδίην, κεδνῆς ἀγανόφρονος εἵνεκα τιμῆς.

Ubi Scholiastes. *ὅτι τὸ παλαιὸν τὰς μητέρας τῶν γαμούντων ἐν τοῖς γάμοις δᾳδουχεῖν, ἔθος ἦν. ἔοικε δὲ φησὶ δᾳδουχῆσαι τῇ Θέτιδι, διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν εὔνοιαν μητρὸς ἔργα ἐπιτελέσασα.* id est, *facem prætulisse Thetidi ob benevolentiam, plane matris officiis fungitur.*

6 *Fescenninos versus.*] Catullus in Epithalamio Juliæ & Mallii.

Ne diu te taceat procax
Fescennina locutio.

7 *Quem Epithalamium vocant.*] Sunt multa antiquorum poëtarum Epithalamia, ut Catulli, Claudiani & Ausonii.

8 *Atque in his quinque deos precari.*] Id ex Plutarcho est Problem. cap. 2. ad fin. qui, quos *adultos* hic Alexander, ille appellat *τελείους*, nam Græci ita vocant deos eadem prope significatione qua *γαμηλίους* & *ζυγίους*. id est *nuptiales* & *conjugales*, ipsas enim nuptias *γάμον τέλειον* appellant, *διὰ τὸ τελειοῦσθαι τὸν βίον καθ' αὐτόν,* ut scribit interpres Pindari Nemeorum ode 10.

MERCERUS.

9 *Quinque Deos precari.*] Multi præter illos Dii erant, quorum numen penetrabat usque ad illud intimum cubiculum: imo quibus in ipsomet cubiculo fiebat: ut Subigus, Prema, Pertunda, Persica, Venus, Priapus. Quos cognosce ex D. August. cap. 9. lib. 6. de Civit. Arnob. & aliis.

TIRAQUELLUS.

10 *Quas etiam pronubas.*] Donatus in 7. Æneid. ibi,

Et Bellona manet te pronuba. ——

1 *Fescen-*

ad virum comitari, & domum deducere nonnulli tradunt. Dixere autem [1] Fescenninos à Fescennio Campaniæ, vel Sabinorum, ubi carmina nuptialia inventa, & posteris memoriæ data sunt primum: [2] ea quidem fuerunt procacia & lascivia, licentia conjugali, in nuptiis decantari solita per ludum jocumque, amores, gratias, & mistos leporibus lusus continentia: [3] quos Augustus in Pollionem scripsisse, eumque mordaciter taxasse fertur: quibus quod non responderet, increpatus Pollio, se non facile dixit in eum scribere, qui posset proscribere. [4] Græcis vero amœbæum carmen in nuptiis modulatis vocibus canere, solenne fuit: quod festo nuptiarum die Thetidis & Pelei, deos decantasse ferunt. [5] Plato in Gorgia cantilenam in conviviis decantari prodidit hoc tenore: Formosum esse & divitem, ac bene valere, summum existimare bonum. [6] Athenis vero inconditum carmen canebatur: Bonos ama, timidos repelle, sciens timidorum parvam esse gratiam. [7] Illud autem

Fescennini versus.

Augusti in Pollionem Fescennini versus.

Pollionis apophthegma.

Amœbæum carmen.

Cantilena in conviviis.

1 *Fescenninos.*] Vide Livium 1. Decad. libro 7. post princip. Servium in 7. Æneid. in eum locum,

Hi fescenninas acies. ——

Festum Pompejum lib. 6. Acronem & Porphyrionem in Horatium l. 2. epist. ad Augustum illis versibus.

Fescennina per hunc inventa licentia morem.

Cæterum Catullus in Epithalamio Juliæ & Mallii satis declarat hujusmodi versus ad nuptias pertinere, cùm scribit,

Nec diu te taceat procax
Fescennina locutio.

COLERUS.

2 *Ea quidem.*] Festus: *Fescennini versus, qui canebantur in nuptiis, ex urbe Fescennina dicuntur allati, sive ideo dicti, quia fascinum putabantur arcere.*

TIRAQUELLUS.

3 *Quos Augustus.*] Macrobius libro Saturn. 2. cap. 4.

4 *Græcis vero amœbæum carmen.*] Plutarchus in Arato. Sed & de hujusmodi carmine Servius in 3. Eclog. Virgilii, ubi declarat cujusmodi id esset. *Amœbæi* autem citharœdi meminit Athenæus lib. 14. cap. 9.

5 *Plato in Gorgia.*] Itemque lib. 2. de Legibus & alii, quos videbis in nostris legibus Connubialibus l. 2. n. 42.

6 *Athenis vero.*] Vide Athenæum lib. 15. Dipnosoph. cap. 21.

7 *Illud autem non præterierim.*] Vide quæ dicam infra. Sed ut non omittam quod à Boëtio scriptum est in Comment. Topic. libro quinto, *Nuptias non esse jure contractas, quæ non aut inter civem Romanum civemque Romanam jungebantur, aut cui princeps populusve civitatem vel connubium non permisisset, & ex impari matrimonio suscepti non patrem, sed matrem sequebantur.* Hincque in Topicis id exemplum est. *Quædam Romana, vel cum Latino, vel cum peregrino, vel cum servo, vel cum quo jus connubii non erat, nuptias fecit; dotem contulit, factoque inter eos divortio,*

Nuptiæ legitimæ. tem non præterierim, nuptias legitimas illas haberi, quæ inter Romanos cives, aut cum eo cui princeps populusve civitatem aut connubia dedisset, contrahuntur: quo jure nati liberi, in familia & potestate sunt: cum impare vero, aut si Romanus cum peregrina, [1] vel Latini nominis muliere, [2] aut serva vel barbara jungeretur, nullum fuisse jus nuptia-

contenditur ad nuptias mulieris cum eo, cum qua jus connubii non erat, apud virum dotis pars post divortium remanere debeat. Et huc pertinet quod Livius ait 5. Decad. libro 3. haud longe post princ. *Et alia novi generis hominum ex Hispania legatio venit. Ex militibus Romanis, & ex Hispanis mulieribus cum quibus connubium non esset, natos se memorantes, supra 4. millia hominum, orabant, ut sibi oppidum, in quo habitarent, daretur. Senatus decrevit, uti nomina sua apud L. Canulejum profiterentur: eorumque, si quos manumisisset, eos Carteiam ad Oceanum deduci placere. Qui Carteiensium domi manere vellent, potestatem fore, uti numero colonorum essent, agro assignato. Latinam eam coloniam fuisse, libertinorumque appellari.* Sed & adde apud Athenienses quoque non nisi inter sese justas nuptias fuisse, ut constat ex Demosthene in oratione contra Neæram, & dicemus infra lib. 4. cap. 8.

MERCERVS.

1 *Vel Latini nominis muliere.*] Hæc est Jurisconsultorum sententia. In ea tamen te distinguenda tempora. Ante bellum sociale, Latini ut suffragiorum, sic jura connubiorum usurpabant longa consuetudine, & ultro citroque cum Romanis sanguinem, & cognationem miscebant. Quare gravissime tulerunt, se per legem Liciniam Mutiam ut externos, alienosque fastidiri. Vt est apud Paterculum. Vbi etiam dicuntur ejusdem gentis & sanguinis. Sed & ante ea tempora, non videntur Romani affinitatem Latinorum contempsisse. Apud Livium Pacuvius Calavius nobilis Campanus Romæ filiam nuptam dedit M. Livio viro triumphali, & suscepit liberos ex Appii Claudii filia. Apud Festum, Fabius ille, qui ex 306. ad Cremeram interfectis superfuit, duxit filiam Numerii Otacilii Maleventani. Apud Dionys. Bello Latino quod gestum est ad lacum Regillum, multæ mulieres Romanæ apud Latinos, & vicissim multæ Latinæ apud Romanos fuerunt: & facta singulis potestate, ut ad suos reverterentur, multæ Romanæ à Latinis, multæ Latinæ à Romanis defecerunt. Sed & apud Livium Canulejus Trib. plebis jus connubii communicat etiam cum externis, quales non erant Latini. *Alterum*, inquit, *Connubium petimus, quod finitimis externisque dari solet.* Idque jus mansit penes Latinos, per multa sæcula. Adeo ut qui ex Latino & Romana natus esset, civis Romanus censeretur. Lex enim Mensia, cujus meminit Ulpianus, cavit ut qui ex peregrino & Romano parente natus esset, deterioris partem sequeretur. At post bellum Sociale, forte hoc jus negatum fuit Latinis populis, usque quo lege Julia civitate donarentur. Scio contra superiora objici, quod apud Livium Campani dicuntur anno post quem censi sunt inter cives Romanos petiisse, ut sibi cives Romanas ducere liceret. Verum oportuit illos donatos fuisse civitate, sine jure connubiorum: Quo modo multæ civitates Latii, donabantur civitate, sive Jure suffragiorum. Adimi certe potuit illis hoc jus, in pœnam levitatis suæ, quia frequenter deficiebant à Romanis.

2 *Aut serva.*] Temporibus Romæ nascentis, non videtur prohibitum, ne Romani servas ducerent. Seneca Controvers. 6. lib. 1. *Multi duxere sine dotibus*

nuptiarum necessitudinisque. Itaque nati liberi, sub patris jure aut familia non erant, sed matrem sequebantur: tametsi tradatur, in [1] Græcia, Apulia, & Carthagine, serviles sæpe nuptias curari. [2] Quod quidem connubium ut manaret ad posteros, sociis & bene meritis, ac finitimis, nonnunquam externis [3] dare solitaverunt. Siquidem [4] Campanis ut Romanas ducere liceret uxores, natique liberi ut justi hæredes forent, fuit olim pro magno munere datum: sicut [5] Alatrinati, Verulano, & Ferentinati. Neque enim cum

tibus uxores. Quidam dictas non acceperunt dotes: Quidam autem empris contenti fuere mancipiis, & quibus libertatem darent emere maluerunt, quam suam vendere. Posterioribus temporibus, non solum vetitum erat ducere *servas*: sed ne libertinas cuidam uxores habere licebat. Nisi forte patronis concedas, ut libertinas suas ducere possent. Id satis declarat SC. quo Hispalæ Feceniæ concessum est, ut ab ingenuo duci posset, neque id ei fraudi esset, à quo duceretur: ut loquitur Livius. Postmodum leges Juliæ concesserunt omnibus, præter senatores, & senatorum liberos, ut libertinas ducere possent. Quod etiam tandem neglectum fuisse videtur, cum privilegio tamen principis.

TIRAQUELLUS.

1 *Græcia & Apulia, & Carthagine.*] Hæc mihi videntur transcripta ex prologo Casinæ Plauti, ibi,

Hercle quid isthuc est? serviles nuptiæ?
Servine uxorem ducent? aut poscent sibi?
Novum attulerunt, quod fit nusquam gentium.
At ego ajo, hoc fieri in Græcia & Carthagini,
Et hic in nostra terra, atque in Apulia.

Et deinde,

Id ni fit, mecum pignus si quis volt, dato
In urnam mulsi: Pœnus dum judex siet
Vel Græcus adeo, vel mea causa Apulus.

Quæ tamen potius ex Comica licentia conficta postremis iis verbis arguuntur, quam quod pro historiæ testimonio possint hoc loco recitari.

2 *Quod quidem connubium.*] Id quidem patet exemplis, quæ mox subjicit.

3 *Dare solitaverunt.*] Gelliano more loquitur, lib. 7. cap. 1.

4 *Campanis.*] Livius 3. Decad. l. 3. non multo post princip. *Accessit post Cannensem cladem, ut cujus aliqua erat verecundia, Romanum quoque Imperium spernerent: id modo erat in mora, ne id exemplo efficerent, quod connubium vetustum multas familias claras ac potentes Romanis miscuerat.* Et 4. Decad. lib. 1. in oratione L. Furii Purpurionis Legati. *Hi homines* (de Campanis loquitur) *cum pro iis bellum adversus Samnites per annos prope septuaginta cum magnis nostris cladibus gessissemus: ipsos fœdere primum, deinde connubio, atque inde cognationibus, postremo civitate nobis conjunxissemus: tempore nostro adverso, primi omnium Italiæ populorum, præsidio nostro fœde interfecto ad Hannibalem defecerunt.* Rursusque l. 8. *Campani, cum eo ex Senatusconsulto, quod priore anno factum erat, censores Romæ censeri coegissent (nam antea incertum fuerat, ubi censerentur) petierunt, ut sibi cives Romanas ducere uxores liceret: & si qui prius duxissent, ut habere eas: & ante eam diem nati, uti sibi justi liberi hæredesque essent: utraque res impetrata.*

5 *Alatrinati, Verulano & Ferentinati.*] De his tribus Livius 1. Decad.

 lib. 9.

cum Romano peregrino connubium esse censuere. Namque [1] impares nuptiæ, aut [2] sine testibus ac patre non jubente, legitimæ non sunt. [3] Idque senatusconsulto Romæ cautum fuit, ut si Romanis Latinas uxores ducere contigisset, aut Latinis Romanas, sui essent juris & arbitrii sive Romæ degere, vel in patriam redire vellent: atque innuptæ puellæ ut matrem sequantur. [4] Quodque virgines publicis festis non dabantur nuptui, viduas vero nubere fas erat. [5] Ac mense Majo, quo [6] Lemuria, ut occisi Remi

lib. 9. non longe ante finem. *Hernicorum tribus populis, Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt, quam civitatem, suæ leges redditæ: connubiumque inter ipsos, quod aliquandiu soli Hernicorum habuerunt, permissum.* Hæc ille. Sed an id voluit dicere, quod hic Alexander scribit, cæteri judicent.

1 *Impares nuptiæ.*] Ex Apulejo l. 6. Metamorph. *Impares*, ait, *nuptiæ*, *& præterea in villa sine testibus, & patre non consentiente, factæ, legitimæ non possunt videri, ac per hoc spurius iste nascetur.* Et iterum postea, *Jam faxo nuptias non impares sed legitimas, & jure civili congruas.* Et vide quæ scripsi in Commentariis Nobilitatis cap. 10. n. 167. & in nostris ll. Connubialibus.

MERCERUS.

2 *Sine testibus.*] Omnino Clandestinæ nuptiæ legitimæ habitæ non sunt. Clandestinæ autem dicebantur, quæ vel sine consensu parentum, si sponsi adhuc in eorum forent potestate, vel sine testibus septem fiebant. Vel certe inibantur eo loco, quo commode parentes venire non possent. His nominibus Venus culpat nuptias Cupidinis filii sui cum Psyche: & Æmilianus, Apuleji cum Pudentilla apud ipsummet Apulejum.

TIRAQUELLUS.

3 *Idque ex Senatusconsulto Romæ.*] Dionys. Halicarnassæus l. 6. in princ. nec id quidem novum apud Romanos. Nam & apud Hebræos ex lege Moysis, cum 12. tribus essent, non licebat uxorem ex alia tribu ducere: ut scribitur Numerorum cap. 36. & ultimo. Sed nec apud Indos, qui in septem genera hominum, sive tribus dividebantur, connubia promiscua erant; neque enim agricolæ ex opificum genere uxorem capere licebat, & sic de similibus, ut tradit Arrianus Nicomediensis, de rebus gestis Alexandri l. 8. & ante illum Strabo lib. 15. Cæterum Livius 5. Decad. lib. 5. tradit Paulum Æmylium, devictam Macedoniam in quatuor partes sive regiones divisisse, scilicet capita primæ regiones Amphipolim, secundæ Thessalonicam, tertiæ Pellam, quartæ Pelagoniam fecit: pronunciassèque neque connubium, neque commercium agrorum ædificiorumque inter se placere cuiquam extra fines regionis suæ esse. Vide Plutarch. in vita illius.

4 *Quodque virgines publicis.*] Plutarch. Problematum c. 105. & Macrobius Verrii Flacci & Varronis auctoritate lib. 1. Saturnal. cap. 15 & aliis 17.

5 *Ac mense Majo.*] Porphyrion interpres Horatii Epistolarum libro 2. epist. 2. ad finem, tradit *religionem esse nubere mense Majo, & item Martio in quo nuptiis habita certamina: quod in hoc mense a Minerva Mars victus est, & obtenta virginitate Minerva, Nerine est appellata.* Ante eum Ovidius lib. 5. Fastorum.

Hac quoque de causa, (si te proverbia tangunt,)
Mense malum Majo nubere, vulgus ait.

Sed

ni umbra placaretur, instituta sunt. [1] Et dum feralia seu parentalia fiunt, ac diebus impuris, & quibus ancylia in templo Martis nondum condita sunt, [2] vel festis diebus, [3] & mense Junio, nisi post Idus, quenquam nuptiis copulari religiosum erat. [4] Quinetiam animadversum est, [5] postera die

Nuptiis quando copulari fas erat.

Lemuria.

Sed & Plutarchus Problem. c. 86. *Cur, inquit, mense Maio uxores non ducant?* Ejusdemque rationes affert, quæ illuc in promptu sunt omnibus.

6 *Lemuria.*] De quibus ipse Ovid. lib. 5. Fast.

Romulus obsequitur, lucemque Remuria dixit
Illam, qua positis justa feruntur avis.
Aspera mutata est in lenem tempore longo
Littera, quæ toto nomine prima fuit.
Mox etiam Lemures animas dixere silentum:
Hic verbi sensus, vis ea vocis erat.

Et Porphyrion ubi supra.

1 *Et dum feralia.*] Ovidius lib. 5. Fast. de parentalibus sive ferentalibus loquens.

Dum tamen hæc fiunt, viduæ cessate puellæ,
Expectet puros pinea tæda dies.

&c. quæ sequuntur in hanc sententiam. In quo & illud tibi animadvertendum, hæc *feralia* eadem esse quæ & *Lemuria*, ut dicit Porphyrion ubi supra.

COLERUS.

Et dum feralia.] *Feralia* Festus ait esse, *diis manibus sacrata festa. à ferendis epulis, vel à feriendis pecudibus, appellata.* Ovid. Fastis.

Hanc quia justa ferunt, dixere Feralia, lucem.

Hinc & *Inferiæ*, & *Arferia aqua.*

TIRAQUELLUS.

2 *Vel festis diebus.*] Festis diebus & *feriis vim cuiquam fieri piaculare est: ideo tunc vitantur nuptiæ, in quibus fieri vis virginibus videtur;* ait Macrob. l. 1. Saturnal. c. 15.

3 *Et mense Junio.*] Ovid. lib. 6. Fastorum.

Tunc mihi post sacras monstratur Junius Idus
Utilis & nuptis, utilis esse viris.
Primaque pars hujus thalamis aliena reperta est, &c.

Sed iis adde quod apud Macrobium ait Varro, *Mundus cum patet, Deorum tristium & inferûm quasi janua patet, & tunc uxorem liberorum quærendorum causa ducere religiosum est.* At quo anni tempore terra patere & Manes libere vagari crederentur, Sextus Pompejus ex Catone & Capitone retulit lib. 11. *scilicet 3. Calend. Septembris, 4. Nonas Octobris & 3. Idus Novembris.*

4 *Quinetiam animadversum.*] Ex Ovidio lib. 1. Fastorum.

Nominibus tutela deo caret: omnibus istis
(Ne fallare cave) proximus ater erit.
Omen ab eventu est: illis nam Roma diebus
Marte sub adverso tristia damna tulit.

Et cum dicit, *Omnibus istis*, intellige de Calendis, Idibus & Nonis, de quibus ante loquutus fuerat. Idem Gellius libro quinto, cap. 17. Macrobius libr. Saturnal. 1. c. 15. in fin. ubi nuncupatim de nuptiis loquitur. Nonius Marcel. quo loco de *atris diebus* loquitur. Festus Pompejus lib. 11. ubi de mundo, & lib. 12. ubi de *Nonis* loquitur. Liv. Decad. 1. lib. 6. initio. Et vide Plutarchum in Lucullo, & in Problem.

MERCERUS.

5 *Postera die à Nonis.*] Imo etiam ipsis Nonis, Calendis, Idibus, ut ex Macrobio liquet. Adde duos dies post ferias Latinas. Qui *religiosi* dicuntur nu-

T 4 ptiis

die à Nonis, Idibus, vel Calendis, uxorem sponsamve ducere Romanis non licere: sed eos dies velut tristi omine infames & detestabiles censeri: quoniam hi dies atri decreto pontificum habentur: [1] quibus legiones educere, aut acies cum hoste committere, vel quicquam publicæ rei agere, religio non sinit. [2] Persis vero nuptias contrahere, aut maritale conjugium inire, initio verni æquinoctii tantummodo permittitur: reliquo anni tempore [3] non licet.

Dies atri.

Persæ.

ptiis celebrandis, apud Cic. epist. quadam ad Q. fratrem. Adde dies aliquot circa Vestalia, ex Festo. Dies item quibus mundus patebat, ex eodem auctore. Dies item Alliensis, & Bissextilis. Sed & privatim multi dies nonnullos *religiosos* habebant. Sic Augustus pridie nundinarum nil serium agebat, ut observat Suet. Providebant vero diligenter Romani, ut die fœlici nuptias celebrarent. Quare diligenter sciscitabantur à Vatibus, qui dies copulam nuptialem affirmarent. Et vates iis prædicendis magnum quæstum faciebant, ut videre poteris apud Apul.

TIRAQUELLUS.

1 *Quibus legiones educere.*] De quo vide infra lib. 4. c. 20.

2 *Persis vero.*] Id Strabonis est libro 15. ante fin.

3 *Non licet.*] Adde & alias multas cæremonias nuptiarum. Nam coronis floreis larem adornabant, ut nuptias fortunarent, ex Plauto in Aulularia,

Nunc Thuscidum emi, & hasce coronas floreas,
Hæc imponentur in foco nostro lari,
Ut fortunatas faciat gnatæ nuptias.

Prætereaque acclamare solebant, *feliciter*, ut scilicet feliciter nuptiæ secundarent, ex Suetonio in Domitiano c. 13. *In reducenda post divortium uxore acclamari etiam libenter audivit, Domino & Dominæ feliciter.* Et Juven. Satyr. 2.

Signatæ tabulæ, dictum feliciter.

Eorum autem, qui uxores ducebant, comam hastæ cuspide discernebant, ac discriminabant: multis rationibus, quas sigillatim describit Plutarch. Problemat. c. 87. Nova quoque nupta super Priapi fascinum sedere jubebatur, ut videre est apud D. Augustinum l. 6. de Civitate Dei cap. 9. & Lactantium divin. Instit. lib. 1. *Et Titinus*, inquit, *in cujus sinu pudendo nubentes præsident, ut earum pudicitiam prior Deus prælibasse videatur.* Apud eosdem Romanos more antiquo, nubentes canis sennis crinibus ornabantur, ut Vestales virgines castitatis vitæque integritatis exemplo, ut scribit Festus Pompejus lib. 17. Tam autem apud illos, quam apud Græcos moris fuit, puellas ante novorum conjugum thalamos à vesperi ad mediam usque noctem concinere carmina, quæ κοιμητικά, quasi somni conciliatoria dicebant: ne quid interea, quod intus fieret, foris audiretur. Rursus ab iisdem canebantur carmina matutina, quæ διεγερτικὰ quasi excitatoria dicta fuere. Hujus generis exemplum habes in Idylio Theocriti, cui nomen est Helenes Epithalamium, ut observavit P. Nannius Miscella. lib. 7. Apud Græcos pistillum ante thalamum sponsorum alligabant, & famula cribrum ferebat signa industriæ ad opera, ex Polluce lib. 3. c. 4. Apud Megarenses puellæ ante nuptias libamenta ad Iphinoës monumentum proferebant & crinium primitias deponebant, ex Pausania lib. 1. In Thessalia is, qui uxorem ducturus erat, pro nuptiis sacrificans, equum bellatorem inducebat frænatum

CAPUT VI.

Immane exemplum Tulliæ supra corpus patris ambulantis, & filii Eucratidis idem facinus admittentis.

DE [1] Tullia Servii Tullii filia, nequissima fœmina, quæ Tarquinio Superbo nupta fuit, inhumanæ crudelitatis memorandum facinus, & post homines natos inauditum accepimus. Cum enim furiis ejus Tarquinius æque ferox agitatus, regni cupiditate improba Servium Tullium socerum, ut regno potiretur interficiendum curasset, prætervehens ipsa carpento infestis furiis agitata & muliebri spiritu inflata, supra patris defuncti corpus, vulneribus & plagis affecti & cruentati, incedere non dubitavit. Ob cujus inhumanum scelus & rei fœditatem, loco tanquam nefario & conscelerato, Scelerati nomen factum. Sane detestabile facinus diritate execrantes. Fuerat enim [2] Cyprio nomen vico in quo hęc gesta sunt, postea Sceleratus dictus: Cypriusque nuncupatus *Sceleratus vicus.*

tum & omnibus armis instructum: deinde sacrificatione facta, equum uxori habenis ducendum tradebat. cujus rei testis est Ælianus lib. de Natura animalium 12. cap. 34. Apud Massilienses proci ad convivium vocabantur: Oportebat puellam post cœnam ingredi, phialam miscere, ac cuicunque ex præsentibus procis mallet porrigere. Cui ea porrexisset, is erat sponsus, ut scripsit Aristoteles, & ex eo Athenæus Dipnosophistarum libro 13. cap. 13. *

COLERUS.

* Libet addere & hos ritus. Velatæ puellæ faciebant sacra Mutino Titino, unde nuptæ dicuntur. Sponsæ sponsi sui cognatis vestes muneri mittebant. Eustath. Odyss. ζ. Matres sponsi præferebant tedas. Euripidis Scholiast. in Phœniss. Item Eurip. Iphigenia. Interpres Apollonii lib. 4.

TIRAQVELLVS.

1 *De Tullia.*] Hæc sunt Livii 1. Decad. lib. 1. & Ovid. lib. 6. Fastorum.

Tullia, conjugio sceleris mercede peracto,
His solita est dictis extimulare virum.
Quid juvat esse pares, te nostræ cæde sororis,
Meque tui fratris, si pia vita placet?

Et infra,

Filia carpento patrios initura penates,
Ibat per medias alta feroxque vias.
Corpus ut aspexit, lachrymis auriga profusis
Restitit. hunc tali corripit illa sono:
Vadis? an expectas pretium pietatis amarum?
Duc, inquam, invitas ipsa per ora rotas.
Certa fides facti est, dictus Sceleratus ab illa
Vicus, & æterna res ea pressa nota est.

Et Festi Pompeii lib. 17. & Plinii, aut quisquis is est, de Viris illustribus c. 7. & Valer. Maxim. lib. 9. c. 11.

2 *Cyprio nomen vico.*] Varro lib. 4. de ling. Lat. Dionys. Halicarn. lib. 4.

De hoc, cap. 18. hujus libri. patus quod cum locum eum Sabini insedissent, boni omnis causa Cyprium, hoc est, bonum appellarent. [1] Scelerata quoque porta, [2] quæ Carmentalis olim fuit, subinde dicta est. Cum enim CCC. & VI. Fabii uno agmine inde egressi contra Vejentes ad Cremeram acriter dimicantes, ad unum procubuissent, portæ unde egressi sunt, *Scelerata porta.* Sceleratæ nomen indidere: scilicet memoria detestandi facinoris indignitatem rei posteris relinquentes. Castra quoque in quibus Claudii pater Drusus gravi morbo afflictus, & tristi fato sublatus fuit, quia intempestiva morte *Scelerata castra.* præventus, acerbo funere decessit, Scelerata etiam dixere, quanta eum charitate milites prosequuti fuerint, turpi convitio, & infando nomine significantes. Fuitque *Sceleratus campus.* [3] Sceleratus campus juxta Collinam portam, in quo Vestales incesti damnatæ vivæ defodi consuevere. Sed quod de Tullia est modo dictum, haud absimile facinus in Eu- *Eucratidis.* cratidem, qui Bactris imperitavit, admissum accepimus, siquidem cum Demetrii ingentes copias parva manu fudisset, Indiamque exterminato hoste, magno consilio subegisset: dum Bactra peteret, à filio impuro & flagitioso, quem socium regno asciverat, ut solus potiretur regno, imprudens ex insidiis occupatur, turpique nece in via trucidatur: qui patris cæde non contentus, pari scelere & audacia per corpus vulneribus affecti currum agere, & sanguine inspersus paterno, insepultum abjicere non dubitavit,

1 *Scelerata quoque porta.*] Ovid. 2. Fastorum.

Hæc fuit illa dies, in qua Vejentibus armis
Ter centum Fabii, ter cecidêre duo.
Una domus vires & onus susceperat urbis:
Sumunt gentiles arma professa manus.
Egreditur castris miles generosus ab îsdem,
E quîs dux fieri quilibet aptus erat.
Carmentis portæ dextra est via proxima Jano:
Ire per hanc noli, quisquis es: omen habet.
Illâ fama refert Fabios exîsse trecentos,
Porta vacat culpa: sed tamen omen habet.

Et Livius 1. Dec. l. 2. & Festus Pomp. lib. 17.

COLERUS.

2 *Quæ Carmentalis olim fuit.*] Quia ei proximum *Carmentæ* sacellum fuit.

TIRAQUELLUS.

3 *Sceleratus campus.*] Livius 1. Decad. lib. 8.

1 *Fuere*

vit, ausus facinus quod in nulla unquam Scythia tyrannus admisit. Tantis sceleribus mortales vesana regni cupido cepit, ut effrenato furore cœci, ad cædem & cruorem agantur præcipites. [1] Fuere autem Bractriani, juxta Sogdianos & Hircanos, horridis ingeniis, haud procul à Scytharum gente: quippe Tanais ab Scythis illos dividebat, bellicosissimi, & rapto vivere assueti. *Bactriani.*

1 *Fuere autem Bactriani.*] Q. Curtius lib. 4. Ptolemæus lib. 6. c. 2.

CAPUT VII.

Tria errata interpretis epistolarum familiarium Ciceronis commode explanantur.

TRibus erratis lapsum offendimus virum sane eruditum, epistolarum familiarium Ciceronis interpretem non infacundum, cujus scripta vulgo innotuere. [1] Primo illa ad M. Cælium epistola, in qua verba sunt Ciceronis: [2] Oppugnavi quinque & viginti diebus, aggeribus, vineis, turribus, oppidum Pindenissum munitissimum, tantis operibus, ut mihi ad summam gloriam nihil desit, nisi nomen oppidi. Quid sibi Cicero vellet his verbis, non satis assequi videbatur: cum nomen oppidi nihil censeret aliud, quam ipsum oppidum, ac si diceret, ad summam mihi gloriam nihil deest, nisi ut oppidum, quod oppugnare adortus sum, denique expugnem. Quod tamen longe abesse à vero intellectu apparet. Quid quæso nomen oppidi cum ipso oppido commune habuit? aut quid tam insolens, aut à Ciceronis facundia tantum abesse potuit, quam verba plane exposita, poëtico sensu, & quasi figuris circumscribere, aut coloribus infucare? Quod tamen aliter intelligi oportere *Ciceronis locus.*

TIRAQUELLUS.

1 *PRima illa ad M. Cælium epistola.*] Ea est famil. lib. 2. epist. 9. & totius operis 20. cujus initium est, *Tu vide quam timide.*

COLERUS.

2 *Oppugnavi quinque & viginti diebus, &c.*] Satis quidem munitum esse oppidum vult, sed non satis clarum, & nullo pene nomine. Cæterum cum hac interpretatione Alexandri facit quoque Sigonius, libello de Nominibus Romanis.

3 *Martius*

tere ex contextu verborum liquere arbitror. Cum enim ex oppidis vi expugnatis, imperatores plerunque nomina ferrent, quippe cum ex Coriolis [1] M. Coriolanus, & ex Fidenis [2] Sergius Fidenas, atque ex Creta victa [3] Metellus Creticus dicti sunt: quæ sibi cognomenta in testimonium maximæ & expertæ virtutis, rerumque gestarum gloriæ adoptarunt: sic Cicero cum spem haud dubiam potiundi haberet oppidi, nihil deesse ad summam gloriam nisi nomen oppidi, [4] & cognomentum ex Pindenisso asseverat: videlicet sicut Aphricani, Numantini, & Cretici illi nomina tulere, sic ex Pindenisso ipse [5] cognomentum ferat.

TIRAQUELLUS.

1 *Martius Coriolanus.*] Liv. 1. Dec. lib. 2. Plutarchus in vita ipsius Coriolani.

2 *Sergius.*] Livius ejusdem 1. Decadis lib. 4.

3 *Metellus Creticus.*] Florus lib. 3. Epit. in bello Cretico. Dion in principio suæ historiæ. Sextus Rufus in historia Romanorum cap. 9. Ex quo illud Martialis lib. 1. epigr. 2.

Creta dedit magnum, majus dedit Africa nomen,
Scipio quod victor, quodque Metellus habet.

Sed & ita cognominatus est M. Antonius pater Triumviri, quod Cretæ mortuus est, ut scribit Plutarchus in vita Antonii.

MERCERUS.

4 *Et cognomentum ex Pindenisso.*] Paulo aliter Manutius, & fortasse aptius, & melius. Eo sensu ut Cic. doleat, quod hujus oppidi nomen sibi desit, hoc est, quod hoc oppidum Romæ incognitum, & nullius nominis. Hinc enim futurum erat, ut ejus expugnatio tam gloriosa non foret, quam fuisset oppidi celebris & notissimi. Confirmat Manutius suam explicationem, ex epist. 20. lib. 5. ad Atticum.

TIRAQUELLUS.

5 *Cognomentum ferat.*] Ego * vero eum locum Ciceronis aliter intelligendum puto, cum dicit, *Ut mihi ad summam gloriam nihil desit, nisi nomen oppidi:* ut scilicet *nomen* pro fama & celebritate hujus oppidi, quod etsi munitissimum esset, & expugnatu difficillimum, ut ipse Cicero dicit ad Atticum lib. 5. epist. 21. tamen ignobile, & veluti ignotum, nullius nominis aut famæ apud scriptores & cæteras gentes esset. Quis enim inter claras urbes usquam Pindenissum recensuit?

* Atqui idem sentit Alexander.

COLERUS.

Id autem *sine nomine* esse dicitur, quod obscurum est & ignotum, licet nomen habeat. Et sæpe *nomen* pro fama & dignitate accipitur. Cicero lib. 1. epist. famil. epist. 7. *Curasti, ut plus additum ad memoriam nominis nostri, quam ademptum de fortuna videretur.* Pro Dejotaro, *Quantum nomen ejus fuerit.* Virgil. lib. 2. Æneidos.

—— Et nos aliquod nomenque decusque
Gessimus. ——

Ubi Servius *nomen* interpretatur, *gloriam.* Et libro 9.

—— Multosque in medio sine nomine plebem.

Ubi & ipse Servius interpretatur, *sine nomine, sine gloria, quorum per humilitatem non sunt nota nomina.* & iterum secundo libro.

—— Et sine nomine corpus.

Ubi

ferat. [1] Rursus alia ad eundem Cælium epistola, his utitur verbis, Mea vero officia ei non defuisse tu es testis, quoniam, ut opinor comicus accidit Phannia. Quod ille in Terentiano Phannia non posse accomodari ajebat: sed alium quendam fuisse Phanniam, de quo sentiret Cicero, qui in notitiam nomenque non venit. Quæ verba si pensitare quis volet, atque ingenii acie non obtusa rimari, etiam ad Terentianum Phanniam salvo sensu accomodabit. Cum enim Phannia ille Terentianus, Chremetis frater fuerit, & Crito Andrius inopino adventu opportune introducatur advenisse: quo significante de Phannia Chremetis fratre & filia Glycerio, in notitiam venit, ipsamque filiam sibi esse compertum habuit: pariter Cicero peropportune comicum Phanniam advenisse dicit, hoc est, aliquid secreti consilii, quod nondum emerserat, prodiisse in lucem, quo, sicut in Phannia Terentiano, Glycerium Chremetis filia, & Phanniæ neptis apparuit: sic ipsius opera

Alius locus Ciceronis.

Ubi & ipse Servius, *id est sine agnitione.* & lib. 11.

Non tamen indecorem tua te regina relinquet
Extrema jam in morte, neque hoc sine nomine lethum
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ.

Ubi & Servius interpretatur *sine gloria, sine fama.* Et Horatius carminum lib. 3. Ode 9.

Multi Lydia nominis.

Id est magnæ famæ & claræ, ut interpretantur Acron & Porphyrion. Et Livius 1. Decad. lib. 1. non adeo longe à princ. *Urbes quoque, ut cætera ex infimo nasci: deinde, quas sua virtus & dii juvent, magnas opes magnumque nomen sibi facere:* & iterum, *Quod maximum Tatii nomen in his regionibus erat.* & 3. Decad. lib. 8. *Domus tibi tua pater patruusque intra 30. dies cum exercitibus esse documento sunt, ubi per aliquot annos maximis rebus terra marique gerendis amplissimum nomen apud exteras gentes populi Romani vestræque familiæ fecerant.* Quintilianus lib. 12. cap. 6. *Usus est & hac ratione M. Tullius, & cum jam clarum meruisset inter patronos, qui tunc erant, nomen, in Asiam navigavit.* Hanc autem interpretationem meam adjuvat & alia ejusdem ad Atticum, illa l. 5. epist. 20. de eadem re loquentis, *Saturnalibus mane se mihi Pindenissæ dediderunt septimo & quinquagesimo die, postquam oppugnare eos cœpimus. Qui, malum, isti Pindenissæ? qui sunt? inquies, Nomen audivi nunquam.*

1 *Rursus alia.*] Ea est ejusdem libro 12. & totius voluminis 23. cujus hæc verba sunt, *Mea vero officia ei non defuisse tu es testis, quoniam κωμικὸς μάρτυς (ut opinor) accidit Phania.* Sed animadvertendum est, in omnibus codicibus Ciceronis *Phania*, ut jam ex eo diximus, scriptum esse. Apud Terentium autem *Phania* recognoscendæ Glycerii testis advenit in Andria. Alio tamen trahit verba Ciceronis Rhodiginus libro 6. capite 17.

1 *Tertia*

opera opportune sit intellectum, Ciceronis officia illi non defuisse, & se de Appio benemeritum significari. [1] Tertio ad eundem Cælium Ciceronis verba sunt: Vtor ætatis vitio, velim ita sit: sed tamen togam prætextam texi apio, puto te audisse. Quid verba signarent, haud perspicue capere visus fuit. Dicebat enim his verbis id notari: quasi meam togam mœrore circumdedi, cum apium amarum esse constet, quod animo afflicto & jacenti esset. Id tamen aliter intelligi convenire, qui sensum eruere volet haud dubie animadverterit. Cum enim apium funeralis herba fuerit, exque apii corona defunctorum tumulos ornari, atque in ludis funebribus apio coronari victores proditum sit, merito inquit, cum tot calamitatibus respub. opprimatur, ob immodicas simultates & ingruentia bella, cum in atrocissimos fluctus reipub. inciderim, ipsique cadenti nihil opis afferre valeam: meam, inquit, togam prætextam, quæ magistratum decet, [2] texi apio, hoc est, funere: quasi eo indignationis venerit, ut cum ulterius labentem rempubl. ferre nequeat, deque illius interitu crucietur & solicitus sit, sibi jam in extremo vitæ curriculo mortem proposuerit, quam pro repub. libenter subiturus fuit: quod est dicere, si respubl. morietur, se nolle vivere. [3] Sicut Asinius Pollio ad Ciceronem: Nam nec reipubl. deesse

Ciceronis locus alius.

Apium funeralis herba.

1 *Tertio ad eundem.*] Hæc est epistola ejusdem lib. 2. ep. 14. & totius vol. 26. cujus initium est, *Magno dolore, &c.* Sed vereor ne Alexander nactus sit exemplar corruptum. Nam & in codicibus Aldi & plerisque omnibus non *Apio*, sed *Oppio* * priore litera majuscula, legitur, tanquam id proprium nomen sit cujuspiam, cui Cicero ipse texebat togam prætextam, id est præparabat gradum ad magistratum quempiam, cui jus togæ prætextæ esset. Super eo quod de *apio* hic dicit, vide Plinium lib. 20. cap. 11. Plutarchus in Timoleone, & quæ dicentur infra libro quinto, cap. 8. & cap. 21.

COLERUS.

* Veram omnino lectionem esse *Oppio*, patet ex sequentibus.

MERCERUS.

2 *Texi Apio, hoc est, funere.*] Acute, & inepte: Ibi enim recentiores optime monent legendum *Oppio*. Qui vir erat nobilissimus, & cui in administratione Ciliciæ, Cicero successerat. Quod vero de *Apio* herba scribit Alexander, parum consentanea alibi probamus esse.

TIRAQUELLUS.

3 *Sicut Asinius Pollio ad Ciceronem.*] Lib. famil. 10. epist. 33. ejusdem libri, omnium autem 211. ad fin.

Sicut

esse volo nec supercilse, inquit. Ideo togam prætextam, quæ prætoria & consularis est, apio, hoc est, funere texuerit, quod etiam Græco est proverbio usurpatum, ut in mala valetudine & rebus accisis, & deploratis, [1] apio opus esse dicant. Quos intellectus, qui rem assequi volet, ex verborum contextu plane redundare perspiciet. *Paroemia.*

COLERUS.

Sicut Asinius Pollio ad Ciceronem.] Laudat hunc locum Agellius quoque lib. 1. cap. 22.

1 *Apio opus esse dicant.*] Plutarch. in Timoleone & in Symposiacis.

CAPUT VIII.

Quot Romæ pontifices, quodve officium, & quæ fuerint insignia, quibusque legibus maximus pontifex astrictus erat, & quid apud exteros.

NOn sordidum neque obscurum apud veteres olim nomen pontificum fuisse traditur. Nam quum inter sacerdotia à Numa instituta, [1] ipse se pontificem in primis; [2] ut vero alii Marcium M. filium ex patribus legisset, [3] postea interjectis temporibus, collegium pontificum ad quatuor, mox à tribunis plebis rogatione promulgata, ad octo auctum fuit: mansitque hic numerus longo ævo inviolatus, [4] donec Sylla ad quindecim collegium ampliavit. Inter quos [5] maximus pontifex, genere & dignitate præcipuus *Pontificii collegii numerus diversus.* *Pont. Max.* *Pontificum munus.*

TIRAQUELLUS.

1 *Ipse pontificem.*] De quo videndi Halicarnassæus lib. 2. & Plutarch. in Numa.

2 *Ut vero alii.*] Scilicet Livius 1. Decad. lib. 1. & Plutarch. in Numa.

3 *Postea interjectis temporibus.*] Livius 1. Decad. lib. 10.

4 *Donec Sylla.*] Vide Appianum & Plutarch. Plinius secundus, si is est, de Viris illustribus, c. 75. scribit *illum numerum sacerdotum auxisse.*

5 *Maximus Pontifex.*] Festus Pompejus lib. 11. *Maximus, inquit, pontifex, quod maximus rerum, quæ ad sacra pertinent, judex sit.* * Valerius Maximus lib. 1. c. 1. in princ.

COLERUS.

* Idem Festus, *Pontifex Maximus*, inquit, *quod judex atque arbiter habetur, rerum divinarum humanarumque.*

Inter quos maximus pontifex.] *Erat Pontifex Max. etiam vindex contumaciæ privatorum magistratuumque*, ut ait Festus. Macrobius: *Regem sacrorum, inquit, Flaminesque non licebat videre feriis opus fieri, & ideo per præconem denunciabant, ne quid tale ageretur: & præcepti negligens mulctabatur. Nam si flaminibus licuit, quid ni & Pontifici?* Vide quæ ibi monet Jos. Scalig.

1 *Hetrusi*

cipuus erat, & aliorum longe princeps.[1] Horum igitur fuit, religiones & cæremonias publicas privatasque, sacra & res divinas sanctissime tueri & interpretari; illaque omnia exscripta signataque habere, ut quibus artis, quibus diis, quibusq; hostiis, quibus diebus, & ad quæ templa sacra fierent, perspectum haberent, ne qui Romana sacra negligerent, peregrinosque ritus adsciscerent, aut deorum cæremonias turbarent. Ad quos tam de cœlestium deorum sacrificiis, quam de funeribus justisque exhibendis, placandisque manibus, ac supernis infernisque diis, de sepulchris & votis rite exolvendis, de feriis, de religione, pietate, sanctitate, cæremoniis deorum, deque fide & jurejurando, sacrificiisque solennibus, plebs quoties videbatur, tanquam ad antistitem deorum immortalium, cæremoniarum & sacrorum, consultum ibat. *Pontificis maximi munus.* Ipseque maximus pontifex precationes supplicationesque deorum, cum [2] pontificali carmine præire, [3] comitia habere, [4] diesque feriatos indicere, [5] quo quisque deus ritu, quove die colatur, [6] quibusque precibus advocetur, & quid quaque die operis fieri, vel

TIRAQUELLUS.

1 *Horum igitur fuit.*]Dionysius Halic. lib. 2. Livius 1. Decad. lib. 1. Porro Cicero ad Atticum lib. 4. epist. 2. scribit Pontifices esse religionis judices.

2 *Pontificali carmine.*] Ex quo quidem Servius ad 2. Æneid. ibi,

Quisquis es amissos hinc jam obliviscere Grajos,

inquit, &

Vigilasne Deûm gens. ——

Verba sunt, quibus Pontifex Maximus utitur in pulvinaribus: quia variam scientiam suo inserit carmini.

3 *Comitia habere.*] Livius 3. Decad. lib. 5. *Comitia Pontifici Maximo creando novus Pontifex M. Cornelius Cethegus habuit.* Ex quo etiam intelligis non solum Pontificem Maximum, sed & alium comitia habere, si quando Pont. Maximus creandus esset. Gellius autem lib. 5. c. 19. scribit, *Comitia arbitris Pontificibus præberi solita, quæ Curiata appellantur,* quod & nos alibi diximus.

4 *Diesque feriatos indicere.*] Intellige de conceptivis, qui à Pontifice, vel ex ejus permissu, à sacerdotibus in dies certos, vel etiam incertos quotannis concipiebantur. *Feriæ autque stativæ universi populi communes, certis & constitutis diebus ac mensibus, & in fastis, statis observationibus annotatæ fuere,* ut Macrobius ait l. 1. Satur. c. 16. Idem & imperativæ à Consulibus vel Prætoribus pro arbitrio potestatis indicebantur. Unde est quod legimus *Dictatorem feriarum constituendarum causa creatum.* Livius 1. Decad. lib. 7.

5 *Quo quisque Deus ritu.*] Ex Livio d. Decad. lib. 1.

6 *Quibusque precibus advocetur.*]Ex eodem.

1 *Eundem*

ri, vel non fieri publicis feriis conveniret, docebat. [1] Eundemque pontificem maximum singulorum annorum res gestas & memoratu dignas, diurnis actis mandare literis, illasque non solum monumentis tradere, sed in albo proponere & referre, ut populo exscribendi potestas fieret, solitum esse traditum est. [2] Quod album non apud pontifices modo, [3] sed penes senatores, [4] judices, prætores, decu- *Album.*

1 *Eundemque pontificem.*] Cicero libro 2. de Oratore. *Erat*, inquit, *historia nihil aliud, quam annalium confectio, cujus rei memoriæque publicæ retinendæ causa, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mutium Pontificem Maximum res omnes singulorum annorum literis mandabat Pont. Max. efferebatque in album, & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi: ii etiam nunc annales maximi nominantur.* Et libro de Legibus 1. loquitur *de Annalibus Pontificum maximorum.* Livius autem 1. Decad. lib. 1. *Ancus*, inquit, *Martius longe antiquissimum ratus sacra publica, ut à Numa instituta erant, facere: omnia ea ex commentariis Regis per Pontificem Max. in album relata, proponere in publico jubet.* Et lib. 6. in princ. *Tum quod perraræ per eadem tempora literæ fuere, una custodia fidelis memoriæ rerum gestarum: & quod etiam si quæ in commentariis Pontificum, aliisque publicis privatisque erant monumentis, incensa urbe pleræque interiere.* Macrobius libro 3. Saturnal. cap. 2. in fin. *Pontificem, ait, Æneam vel ex nomine referendo ejus laborum ejus ostendit. Pontificibus enim permissa est potestas, memoriam rerum gestarum in tabulas conferendi, & hos annales appellant equidem maximos, quasi à Pontificibus Maximis factos.* Unde ex persona Æneæ ait,

> *Et vacet annales nostrorum audire laborum.*

Qui quidem locus est lib. 1. Æneid. ubi vide Servium.

2 *Quod album.*] *Album* in hac significatione, scilicet, pro tabula albo inducta colore, Græci λεύκωμα appellant, apud Demosthenem κτ̄ τιμοκρ. citantem verba Solonis: ὁ δὲ τιθεὶς τὸν καινὸν νόμον ἀναγράψας εἰς λεύκωμα, ἐκτιθέτω πρόσθεν τῶν ἐπωνύμων ἀναγράψας αὐτ' ἐν πυξίῳ, in tabula, quod & reperit noster Budæus in commentariis linguæ Græcæ. Sed id videtur esse quod *pittacium* appellat Ælius Lampridius in Alexandro Severo. Quanquam aliud significat *pittacium* apud Cornelium Celsum lib. 3. c. 10. scilicet pro panno illito quopiam medicamento, qui præcordiis, vel capiti dolenti imponi solet ad dolorem mitigandum. Et aliud quoque in decretis canonicis in cap. *pittacium.* 30. quæstio. 5. pro libello scilicet, seu charta epistolari. Sed (ut redeamus) id nostrum album vulgus *matriculam* appellare solet, qua dictione etiam usi sunt Vegetius & Ammianus Marcellinus. Fuisse autem *album pontificium* videre est apud Livium 1. Decad. l. 1. in Anco Martio post princ. Cavendum autem, ne quis idem album apud magistratus omnes hic annumeratos, Alexandrum sensisse putet: fuit enim alia ejus & vera cogitatio, scriptum scilicet omnium horum ex sorte officii diversum fuisse.

3 *Sed penes Senatores.*] Corn. Tacitus lib. 4. *Apidium Merulam quod in Acta divi Augusti non juraverat, albo senatorio erasit.*

4 *Judices.*] Suetonius in Claudio cap. 16. *Splendidum virum Græciæque provinciæ principem, verum Latini sermonis ignarum, non modo albo judicum erasit, sed etiam in peregrinitatem redegit.* Et in Domitiano cap. 8. *Equitem*

Rom.

[1] decuriones, [2] ac citharœdos, [3] & centurias fuiſſe conſtat. [4] Denique apud Cæſares & omnes magiſtratus qui coërcitionem habebant, album fuiſſe apparet: in quo ſingula conſtituta, decreta, & mandata publice edita proponebantur. Quare [5] Alexandrum Severum imperatorem, illorum, quibus magiſtratus delegabat, [6] nomina in albo proponere accepimus, ut vitia virtuteſque innoteſcerent: & quo quiſque honore dignus foret, populi judicio exploraret. [7] Ac non ſolum reipubl. ſacra cæremoniaſque curare, ſed de rebus quæ ad religionem pertinent, judicia ferre: [8] contumaciæque minorum magiſtratuum vindex eſſe, ſacrificantes obſervare, [9] piaculaque iræ deûm conquirere, ne

Rom. ob reductam in matrimonium uxorem, cui dimiſſæ adulterii crimen intenderat, eraſit judicum albo. De albo loquitur, quo ſcil. nomina judicum ſcribebantur: non de eo, quod judices ipſi proponebant. At de hoc Vlpia. in *l. ſi quis id quod. ff. de juriſd. omn. judic.* Magis tamen placebit ei, qui Vlpiani ſcriptum ad edictum prætoris expendet dictam legem, *ſi quis id quod*, & ſimil. de Prætoris albo intelligit, de quo Theophilus §. *pœnales. Inſtit. de actio.* Vnde conſequitur, non probari judices album propoſuiſſe, in quo Alexandri diligentiam perſpicacem, & legentium judicium deſidero.

COLERUS.

Judices, prætores.] Erat & album Prætoris, Album Decurionum. Hoc Tertullianus imitatus, dixit *album Apoſtolorum.*

TIRAQUELLUS.

Prætores.] Idem Vlpianus in *l. 1. ff. de eden. & d. l. ſi quis id quod.* & alibi ſæpe.

1 *Decuriones.*] Idem Ulpianus in *l. 1. ff. de albo ſcrib.* & Symmachus l. 1. Epiſtolarum ad Theodoſium Auguſtum, *Sed cum Venerem Stratonis illicitam, uſurpatamque militibus Marcellus argueret, quod Decurionum aſcriptus albo, ut geſta docuerunt, adverſum leges & Palatina caſtra tranſiſſet, &c.*

2 *Ac citharœdos.*] Suetonius in Nerone cap. 21. *Sine mora nomen ſuum in albo profitentium citharœdorum juſſit aſcribi.*

3 *Et centurias.*] Vide num legendum *& Decurias* ex Suetonio in Tiberio cap. 51. *Inſtanti ſæpius ut civitate donatum in decurias allegeret, negavit alia ſe conditione allecturum, quam ſi pateretur adſcribi albo, extortum ſibi id à matre.* Et de hujuſmodi *albo* accipienda ſunt loca ejuſdem Suetonii in Claudio cap. 16. & in Domitia. c. 8. Dicuntur autem judicum decuriæ ab eodem Sueton. in Auguſto cap. 32.

4 *Denique apud Cæſares.*] Vt conſtat ex ſequentibus exemplis.

5 *Alexandrum Severum.*] Ælius Lampridius in vita illius.

COLERUS.

6 *Nomina in albo proponere accepimus.*] Primus Senatorum album inſtituit Auguſtus, anno *DCCXLVI.* Illud quotannis renovatum in Curia proponebatur. De qua re Dion.

TIRAQUELLUS.

7 *Ac non ſolum.*] Ad pontifices redit, idque eſt Feſti Pompeji lib. 11.

8 *Contumaciæque.*] Idem ibi.

9 *Piaculaque.*] *Locris expilatis,* ſcribit Livius Dec. 3. l. 9. *petitum ut prius ad collegium pontificum referretur, quod ſacri theſauri moti &c. eſſent, quæ piacula,*

ne secus quam præscriptum esset, sacra fierent, neve incerta auspicia, aut turbatæ religiones adversus mores institutaque Majorum observarentur. Utque super impetranda venia, venerandisque diis justa solennia exhibeantur, cavere debebat. [1] Tum religionis arcana, & divinas traditiones cognoscere, & si quid religioni minus vere adscriptum esset, religione liberare, aut numinibus obligare: [2] de Vestalium capite decernere, & ferre sententiam, quæ sacra, quæve prophana essent, dijudicare, [3] neve quis prava religione populum alligaret, maximi pontificis officium & munus erat. [4] In quo fuit observatum, ut nunquam infausta die & ominosa collegium consulat, quod dirum foret, & auspicii mali. [5] Quare Vitellio principi, quod Pontificatum maximum adeptus, decimoquinto calendas Augusti, die cladibus insigni, collegium consuluerat magno exitio fuit. [6] Tum si pons sublicius collaberetur, illum reficere, unde illis nomen factum. Is enim ligneus erat, & [7] nullo ære aut ferro compactus, quem sacrum illi æstimarunt: ita ut in aliqua parte labantem, nisi cæsa

Pontifices unde dicti.

cula, quibus diis, quibus hostiis fieri placeret. Tacitus lib. 12. *Addidit Claudius sacra ex legibus Tulli Regis, piaculaque ad lucum Dianæ per Pontifices danda.*

1 *Tum religionis arcana.*]De quibus consulti sæpe relata causa à Senatu ad Pontifices, responderent, quid fieri placeret, ut multis refert Macrobius lib. 1. Saturnal. c. 16. vel aliis 18.

2 *De Vestalium capite.*] Quod hinc satis patet quod scribit Livius 1. Dec. l. 4. *Posthumia virgo Vestalis de incestu causam dixit, crimine innoxia. Ampliatam, deinde absolutam pro collegii sententia, Pontifex Maximus abstinere jocis, colique sancte potius quam scite jussit.*

COLERUS.

De Vestalium capite decernere.]*Incestum Pontifices supremo supplicio sanciunto.* Cicero lib. 2. de legib.

TIRAQUELLUS.

3 *Neve quis prava religione.*] *Ea vos religione innumerabilia decreta Pontificum liberant*, ut ait Livius in oratione Consulis, Decad. 4. lib. 9.

4 *In quo fuit observatum.*] Ut patet ex sequ. exemplo.

5 *Quare Vitellio principi.*] Cornel. Tacitus l. 18. *Apud Civitatem cuncta interpretantem, funesti ominis loco acceptum est, quod Maximum Pontificatum adeptus Vitellius, de cæremoniis publicis 15. Calend. August. edixisset, antiquitus infausto die Cremerensi. Alliensique cladibus. Adeo omnis humani divinique juris expers, pari libertorum amicorumque socordia, velut inter temulentos agebat.*

6 *Tum si pons sublicius.*] Varro l. 1. de ling. Latina. de quo vide Plutarch. in Numa.

7 *Nullo ære aut ferro compactus.*] Dionys. Halicarn. lib. 3. & 5. & Plin. lib. 36. c. 15.

cæsa victima & sacrificio perfecto, reficere non liceret: diuque Romæ lignei pontes fuere, donec post intervalla temporum [1] ab Æmylio quæstore lapideus constructus fuit. [2] Vota etiam solennia quibus verbis concipi, quibusque pecuniis exolvi deberent, pontificum decretis cavebatur, illorumque arbitratu vel exolvebantur, aut non rite emissa denuo concipiebantur. [3] Quod si quis sui juris arrogandus foret, quæ causa adoptionis, quæ ratio generis, quæ dignitas, quæve essent sacra, apud pontifices lege quærebatur, quæ [4] lex Curiata dicta est. [5] Idque ideo cautum, ne qua calumnia, seu quis dolus compositus in arrogando sui juris homine adhiberetur: ita ut adoptiones contra jus pontificum factæ, aut sine collegii decreto nullæ & pro irritis forent. Et quamvis proprium sacerdotis esset, nec imperia, [6] nec magistratus gerere, [7] nec equo vehi [8] aut trinoctio ab urbe abesse: poterat tamen [9] idem consul

Lex Curiata.

1 *Ab Æmylio Quæstore.*] Marlianus in Topographia veteris Romæ.

2 *Vota etiam solennia.*] Ut apud Livium Decad. 1. libro quarto, *Dictator, præeunte A. Cornelio, Pontifice Maximo, ludos magnos tumultus causa vovit.* & idem Decad. 4. lib. 6. initio: *Votum præeunte P. Licinio, Pontifice Maximo, Consul nuncupavit.* De quo amplius vide infra lib. 3. c. 22.

3 *Quod si quis.*] Gellius l. 5. c. 19. & Tacitus ubi mox citabo.

4 *Lex Curiata dicta est.*] Tacitus libro 17. in oratione Galbæ pro adoptione Pisonis. *Igitur*, inquit, *Galba apprehensa Pisonis manu, in hunc modum locutus fertur, Si te privatus lege Curiata apud Pontifices, ut moris est, adoptarem, &c.* Et vide Appianum l. 3. Bello. civil. Eo quoque illud Suet. August. 65. *Nepotem Agrippam & privignum Tiberium adoptavit in foro lege Curiata.*

5 *Idque ideo cautum.*] Gellius ubi nuper citavimus.

6 *Nec magistratus gerere.*] Plutarch. Problem. cap. 113.

7 *Nec equo vehi.*] Idem ejusdem operis cap. 39. Gellius libro decimo, cap. 15. Festus Pomp. libro quinto.

8 *Aut trinoctio.*] Plutarch. d. c. 39. Problem.

9 *Idem Consul.*] Paulus Orosius l. 5. cap. 10. in princip. *P. Licinius Crassus Consul, & Pontifex Maximus, adversus Aristonicum, Attali fratrem, qui traditam per testamentum Romanis Asiam pervaserat, cum instructissimo missus exercitu.* Florus Epitome Livii lib. 59. *Adversus Aristonicum P. Licinius Crassus, Consul, cum idem Pontifex Maximus esset, quod nunquam antea factum erat, extra Italiam profectus, prælio victus & interemptus est.* Quanquam Livius 3. Decad. lib. 8. alterius meminit P. Licinii Crassi, neque eundem esse tempora patiuntur, qui & ipse Pontifex Maximus & Consul cum P. Scipione fuit: nisi dicas id (quod nunquam antea factum erat) referri non ad præcedentia, sed ad sequentia, scilicet extra Italiam &c. Sed & M. Marcellus Consul & Pontifex Max. fuit, apud eundem Livium 4. Decab. lib. 3.

sul [1] vel censor esse & pontifex, pariter religioni & reipubl. præesse, ab vrbe trinoctio abesse, equo vehi, vel pedibus ire. [2] Crassus Licinius pontificatum maximum & consulatum, [3] mox censuram præturamque simul gessisse, [4] & Livius pontifex pro prætore ordinibus præfuisse traditur. [5] Ipsum tamen qui simul consul foret & pontifex, ne reipubl. aut sacrorum deseratur cura, neve longius ablegaretur, extra Italiam sortiri provinciam non decebat ex senatus decreto, [6] postquam idem Crassus prætor & pontifex, cui belli summa commissa erat, quod nunquam antea factum, sortitus Asiam, ab Aristonico Attali fratre prælio victus occubuit, donec post intervalla temporum, extra Italiam sortiri provincias cœpere. In tantumque honoris culmen pontificatus, & eo excellentiæ crevit, ut [7] Cn. Cornelio prętori, quod Marco Æmilio Lepido pontifici maximo conviciuim

Consul & censor pariter & simul esse pontifices.

Culmen honoris pontificii.

1 *Vel Censor esse.*] Sic prior ille P. Licinius Crassus Censor simul & Ponti. Max. fuit apud Livium 3. Decad. libro septimo, & M. Æmylius Lepidus apud eundem 4. Decad. libro decimo, & Q. Fulvius Flaccus 5. Decad. lib. 2. Imo vero Cn. Domitius simul Consul & Censor & Pontif. Maximus fuit ex Valerio Maximo lib. 6. c. 5.

2 *Crassus Licinius.*] De quo diximus in praced. in verbo, *Idem Consul.*

3 *Præturamque.*] Livius 3. Decad. l. 7. *Postero, inquit, die Prætores creati, P. Licinius Crassus dives Pont. Maximus.* Quinetiam idem Pontif. Maximus & Magister equitum fuit, ut idem tradit eodem l. Sed & T. Sempronius Tuditanus Prætor in Hispania fuit eod. l. 7.

4 *Et Livius Pontifex.*] M. Livius Denter hic est de quo Livius 1. Decad. lib. 10. inquit, *Ex parte altera Pontifex Livius, cui lictores Decius tradiderat, jusseratque Proprætorem esse, &c.* Advertendum tamen hunc non maximum, sed minorem Pontificem fuisse, qui religionis causa Consulem comitabatur, ut Maximus Valerius fuit P. Decio patri, à quo *Pontifex publicus populi Romani* vocatur apud eundem Livium Decad. 1. libro 8. Discrimen autem inter minorem & maximum Pontificem nemo est qui nesciat, & in sequentibus apparebit.

5 *Ipsum tamen.*] Livius 3. Decad. lib. 8. *Quintodecimo, inquit, anno belli Punici P. Corn. Scipio, & P. Licinius Crassus, Pont. Maximus Consulatum inierunt, nominatæ Consulibus Provinciæ sunt, Sicilia Scipioni extra sortem concedente collega, quia eum sacrorum cura Pontificem Maximum in Italia retinebat.* Et iterum postea in oratione Scipionis, *Hoc vide ne contumeliosum sit concussam jam & pene fractam Annibale, negare posse P. Licinium Consulem, virum fortissimum præstare, qui ne à sacris absit Pontifex Max. idcirco in sortem, tam longinquæ provinciæ non venit.*

6 *Postquam idem Crassus.*] Hic tum *Prætor* non erat, ut Alexander hic dicat, sed *Consul*, ut diximus supra ex Floro in verbo, *Idem Consul.*

7 *Cn. Cornelio Prætori.*] Emenda hunc locum ex L. Floro Epit. Livii libro 47. in princ. cujus hæc verba sunt, *Cn. Tremellio Trib. Pleb. multa dicta est, quod cum M. Æmylio Lepido Pontifice Maximo injuriose contenderat.*

vicium fecisset, mulcta dicta fuerit, [1] ipsumque regiæ dignitati proximum crederent. [2] Nam & lictor apparebat, [3] & curuli regia sella, ac lectica insignis erat, quam ante vestibulum conspicuam habere assuërat. [4] ad cujus fores pro splendore dignitatis, viridis laurus affixa videbatur. [5] Cumque cæteri honoribus functi, rationem administrati muneris reddere cogerentur, pontifex tamen maximus pro majestate gesti honoris rationem dare minime cogi poterat, ipsique pro imperio & potestate, quoque plus dignitatis ferret, [6] cum galero esse, [7] & carpento, ut reliquis sacerdotibus, ingredi licebat. [8] Quippe pontifici proprium insigne erat galerus, sicut [9] lituus auguribus, [10] paludamentum imperatoribus, diadema regibus. [11] Et cum in Capitolium nulli fas foret carpento vehi, solis pontificibus sacerdo-

Pontificis insigne.

1 *Ipsumque regiæ dignitati.*] Plutar. Problem. cap. 113.

2 *Nam & lictor apparebat.*] Plutar. ibi.

3 *Et curuli regia sella.*] In eodem loco. *Curulis autem regia* dicitur: quia Hetruscorum exemplo illa Romulus usus est, teste Livio Decad. 1. libro 1. Vix autem fuit ut Max. Pontif. crearetur, qui sella curuli non sedisset, licet illud non semper observatum fuerit, de quo idem Livius Decad. 3. lib. 5. Quod vero de *lectica* hic ait, illud scitum est, Consulares omnes nobiliores, viros & mulieres lectica olim usos fuisse, * teste Dione lib. 60.

COLERUS.

* Vide lectissima Justi Lipsii Electa.

TIRAQUELLUS.

4 *Ad cujus fores.*] Plinius lib. 15. c. 30. in princ. *Laurus*, inquit, *triumphis proprie dicatur, vel gratissima domibus janitrix Cæsarum Pontificumque: quæ sola & domos exornat, & ante limina excubat.*

5 *Cumque cæteri homines.*] Dionysius Halicarnass. lib. 2.

6 *Cum galero esse.*] Vide infra ad verbum, *quippe Pontifici.*

7 *Et Carpento.*] Corn. Tacitus l. 12. *Sacerdotibus & sacris Druidibus carpento Capitolium ingredi concessum* scribit. Deinde lecticæ usum Romanos Pontifices posteriores usurpasse à seculis jam multis innotuit, cum vehiculo & sella curuli ab imperatoribus concessis post Constantium ex aliis scribat Beatus Rhenanus ad Tert. 1. ad uxorem.

8 *Quippe Pontifici.*] Hæc omnia de galero, lituo, paludamento, & diademate sunt Apul. apol. 1. & sigillatim aliorum, quos statim citabimus.

9 *Lituus auguribus.*] Cicero lib. 1. de divinatione, Plutarch. in Romulo, Gellius lib. 5. cap. 8. Macrobius lib. 6. Saturn. cap. 8. Servius enarrans illud Æneid. lib. 7.

Ipse Quirinali lituo. ———

10 *Paludamentum imperatoribus.*] Varro lib. 6. ling. Latin. Cornel. Tacitus lib. 18. ubi de Vitellio. Plutarch. in Crasso. Sed & aliis quoque, ut Consulibus, ex Livio 3. Decad. lib. 1. ad fin. & 5. Decad. lib. 2. ubi de P. Licinio Coss. & Prætoribus ex Valerio Max. lib. 5. cap. 6. ubi de Genutio Cippo. & vide infra lib. 3. cap. item 3. & lib. 5. cap. 18.

11 *Et cum in Capitolium.*] Cornelius Tacitus lib. 12.

1 *Ad*

cerdotibusque Tarpejum ascendere carpento licuit [1] Ad cumque si qui noxii confugissent, ea die à pœna immunes erant. [2] Ideo non vulgares, neque obscuros, sed qui nobilitate generis & multo splendore illustres forent, quique auctoritate [3] & opibus anteirent cæteris, ad pontificatum admisere. [4] Diuque Romæ pontifex qui antea curuli sella non sedisset, nemo creatus fuit: donec lapsis temporibus, etiam qui nullos curules gesserant magistratus, ad pontificatum admisere. Primus enim [5] T. Coruncanus ex plebe homo pontificatum maximum meruit, quo tempore M. Attilius Regulus primo Punico bello gravi supplicio excruciatus, pœnas dedit. Et deinde M. Drusus, quod antea contigit nulli, tribunus plebis simul & pontifex creari meruit. [6] Postea ex plebe & patribus nullo delectu aut discrimine admitti cœpere. [7] Cumque ad collegium pontificum pertineret, in demortui locum alium cooptare, Cn. tamen Domitius Trib. pleb. offensus collegio, quod se in numero pontificum non cooptassent, jus subrogandorum pontificum sacerdotumque à collegiis ad populum transtulisse fertur. [8] Ipseque pontifex maximus primus populi suffra-

Qui pontifices crearentur initio.

1 *Ad cumque si qui noxii.*] Plutar. Problem. cap. 111.

2 *Ideo non vulgares.*] Dionysius Halicarnass. lib. 1. & Plutarch. Problem. cap. 113. Ad hæc vide quæ scripsimus in nostris commentariis de Nobilitate cap. 20. n. 10. incip. *neque solum.* & multis sequentibus.

3 *Et opibus anteirent cæteris.*] Ibidem cap. 3. num. 19. incip. *item & hæ.* & multis seq.

4 *Diuque Romæ.*] Livius 3. Decad. lib. 5. ubi de pontificatu Livii Crassi.

5 *T. Coruncanus.*] Lucius Florus Epit. Livii 18.

6 *Postea ex plebe.*] Livius 1. Decad. lib. 10. *Sed & Curio Maximus primus à plebe creatus est & C. Manilius Atteius, cum primum id Patricii negassent debere fieri, de qua re Trib. Pleb. appellati ad Senatum rejecerunt, qui ejus rei populo potestatem fecit*, apud Livium 3. Decad. lib. 7.

7 *Cumque ad collegium Pontificum.*] Cicero in 2. oratione de L. Agraria. & de Amicitia. Dionysius Halicarnassæus lib. 2. Paterculus lib. 2. Sueton. in Nerone cap. 2. cujus hæc verba sunt, *Domitius in Tribunatu Pontificibus offensior, quod alium, quam se, in patris sui locum cooptassent, jus sacerdotum subrogandorum à collegiis ad populum transtulit.*

MERCERUS.

8 *Ipseque Pontifex max.*] Egregie falsum hoc est. Nam ante hanc legem, Pontifices maximi ipsi fiebant à Populo tributis comitiis, ut plurimum. Testis ille ipse Cic. Orat. in Rullum. *Ne hoc quidem vidit majores nostros tam fuisse populares, ut quod per populum creari fas non erat propter religionem sa-*

crorum,

suffragio, aliique deinceps creari cœpere. [1] Sunt vero qui credant, Licinium Crassum de cooptatione collegarum ad populi beneficium transferenda, legem tulisse primum. [2] Inde comitia à populo pontificibus creandis sæpe indicta fuere. Id tamen in admittendo pontifice sedulo cavebatur, ne eligerent, qui cuiquam ex collegio inimicus foret: [3] hique per collegium admissi, capi dicebantur. [4] Atque licet vetus fuerit constitutum, in demortui pontificis locum alium nominari, si tamen exacto anno pontifex mortem obiisset, in ejus locum alterius nominatio non erat, licet

Cautio in admittendo pontifice. Pontificis nominatio quando fiebat.

erorum, in eo tamen propter amplitudinem sacerdotii, voluerint populo supplicari. Vnde apud Livium tam frequenter fit mentio comitiorum, ubicumque habetur sermo de creatione Pontificis maximi. Quare de hac re sic sentio. Pontifices minores ante legem Domitiam à collegio solitos cooptari, in locum demortuorum. Ita ut cum pontifex sive Maximus, sive è minoribus aliquis mortuus esset, statim à collegio aliquis cooptaretur. Ex quorum numero, unus postea Maximus crearetur, qui toti collegio præesset. Nemo autem ad eum apicem dignitatis pervenire poterat, nisi qui electus esset populi suffragiis. Itaque pontifices minores à collegio cooptabantur. Maximus autem à populo creabatur. Dico ante legem Domitiam. Ea enim lex effecit ut nemo in collegium pontificum cooptari posset, nisi ita populus censuisset. Domitius ergo potuit quidem primus pontifex fieri: sed tamen non pontifex Maximus. Quamquam fortasse iisdem comitiis, & Pontifex, & Maximus pontifex factus sit: quia tunc erat in Populi potestate declarare pontifices Maximos, & minores.

TIRAQVELLVS.

1 *Sunt vero qui credant, Licinium Crassum.*] Cic. in lib. de Amicit. *Quam popularis lex de sacerdotiis C. Licinii Crassi videbatur. Cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferebatur.*

2 *Inde comitia.*] *Comitia Pont. Maximo creando necum Pontifex M. Cor. Cethegus habuit*, inquit Livius Decad. 3. & alibi similiter.

3 *Hique per collegium admissi.*] Gellius lib. 1. c. 12. *Sed Flamines quoque Diales, item Pontifices & Augures capi dicebantur*, citatque L. Syllam libro 2. rerum gestarum ita scripsisse, *P. Cornelius cui primum cognomen Syllæ impositum est, Flamen Dialis captus*, citatque item M. Catonem, unde illic videre poteris. Quibus addes Livium de Flaminibus quoque loquentem, 3. Dec. lib. 7. ubi scribit *C. Flaccum Flaminem à P. Licinio Pontifice Max. captum fuisse.* Servius autem enarrans illum locum, lib. 7. Æneidos,

— *Optato conduntur Tybridis alveo.*
Sunt (ait) propria verba, quæ nulla ratione mutantur, ut sacerdotes creari, virgines capi dicuntur.

COLERVS.

* *Amata inter capiendum à Pontifice Max. appellatur: quoniam quæ primo capta est, hoc fuisse nomine traditum est.* Agellius lib. 1. cap. 12.

TIRAQVELLVS.

4 *Atque licet.*] Hæc omnia usque ad eam clausulam: *Claudius vero Cæsar*, sunt Livii 3. Decad. lib. 6. cujus inter cætera hæc verba sunt, *T. O. Licinius Crassus Pontifex, quia exacto anno mortuus erat, ideo nominatio in locum ejus non est facta.*

licet alterum sufficí cooptarique oporteret. Tunc enim pontificis nominationem fieri necesse putarunt, quum nondum exacto anno mortem obiisse constaret, postea vero non licebat. In locum enim T. Octacilii Crassi pontificis maximi, quia exacto anno mortuus fuerat, alterius nominatio non fuit. [1] Tametsi in locum viventis pontificis alium substitutum legamus. [2] Claudius vero Cæsar tanti sacerdotium fecit, ut in cooptandis sacerdotibus neminem nisi juratus nominaret. Est tamen memoriæ proditum, ut si quid ad religionem pertinens inter pontifices discreparet variatis sententiis, ubi aliud alii sentiunt, id satis fuisse crederent, stabilique sententia esse ratum, quod tres pontifices communi decreto statuissent. [3] Et licet à collationibus multi ferant sacerdotes immunes, sunt tamen exempla, pontifices & sacerdotes, pecuniam per bellum conferri solitam in stipendium contulisse, illamque quæstores sæpe exegisse, frustraque pontifices tribunos appellasse, quum se ob sacerdotium immunes dicerent. Sed præter hos qui collegio cooptabantur, fuere [4] pontifices

Substituitur pontifex in locum viventis. *Sacerdotii æstimatio.* *Decretum trium pontificum.* *Pontifices & Sacerdotes collationibus pecuniariis contribuebant.*

MERCERUS.

1 *Etsi in locum viventis, &c.*] Id fas non fuisse contendit Dio. lib. 49. Factum tamen est fortassè, ut hic scribit Alex. in L. Cæcilio Metello, cui viventi subrogatus fuerit L. Cassius, eo consilio ut damnaret incesti Martiam, & Liciniam Vestales, quæ à Metello fuerant absolutæ. Onuphrius plurimum laborat in eo nodo explicando, nec proficit hilum.

TIRAQUELLUS.

2 *Claudius vero Cæsar.*] Sueton. in vita illius capite 22.

3 *Et licet à collationibus.*] Livius 4. Decad. lib. 3. *Magnum,* inquit, *certamen cum omnibus sacerdotibus eo anno fuit. Quæstoribus urbanis pecunia opus erat, quod ultimam pensionem pecuniæ, in bellum collatæ, persolvere placuerit privatis. Quæstores ab Auguribus, Pontificibus, quod stipendium per bellum non contulissent, petebant: ab sacerdotibus Tribuni nequicquam appellati, omniumque annorum per quos non dederant, exactum est.* Cæterum Plutarch. in Camillo tradit, apud Romanos lege cautum fuisse, ut sacerdotes immunes essent à militia, nisi urgeret tumultus Gallicus. Dionysius Halicar. lib. 2. testatur, Romulum sacerdotes militaribus officiis solvisse, atque civilibus molestiis. Diod. autem Siculus lib. 2. cap. 3. scribit apud Ægyptios sacerdotes omnes immunes fuisse. Denique Arrianus l. 8. de gestis Alex. prodidit apud Indos *Sophistas* (hi etenim sacerdotes erant, quibus sacrorum cura erat) nullis corporis muneribus fungi, vivendi gratia, neque aliquid in publicum conferre, neque alii cuiquam negotio aut operi, præterquam deorum sacris pro rebus publicis intendere.

4 *Pontifices minores.*] Julius Capitolinus

Pontifices minores. Pontificum minorum munus.

fices minores. Nam scribæ pontificum, qui fastos & commentarios habebant, fidelem custodiam rerum gestarum, [1] qui annales maximi dicebantur, quique illis ministri aderant, quod omnis ævi gesta mandabant literis, [2] minores pontifices dicti sunt: à quibus [3] in curia Calabra Junoni singulis calendis sacra fiunt: [4] novamque lunam observare, [5] & quot dies à calend. ad Nonas superessent, referre solent, ut populo causas feriarum à rege sacrorum recipiendi facultas foret: Ad quorum collegium etiam [6] interpretandi juris, & an posset lege agi, quæque competeret actio in judiciis, declarandi jus spectavit & pertinuit. Quippe jus civile inter sacra ceremoniasque multa secula abditum, solis pontificibus patebat. Ex his quoque minoribus distinctio gradus fiebat. [7] Nam qui primus collegio ascitus erat, maximus: qui vero ultimus, minimus dicebatur pontifex. Illud quoque verum est, solos pontifices

novo

tolinus in Macrino circa medium. *Primum, inquit, in patricios allegit novum hominem, & qui paulo ante procurator privatæ rei fuisset. Eundem, cum scribæ Pontificum esset, quos hodie Pontifices minores vocant, Pontificem Maximum appellavit.*

1 *Qui annales maximi dicebantur.*] Vide Macrobium lib. 3. Satur. in fine. & Festum Pompejum lib. 11.

COLERUS.

Qui annales maximi dicebantur.] Ita vocabantur, non magnitudine sua, sed quod eos Pontifex Maximus consecrasset. Festus. Cicer. lib. 1. de legib. *Pontificis Maximi Annales* vocat.

TIRAQUELLUS.

2 *Minores Pontifices.*] Ut patet ex eo loco Capitolini, quem proxime citavimus.

3 *In Curia Calabra.*] Macrob. lib. 1. Satur. c. 16. *

COLERUS.

* Fest. *Calabra*, inquit, *curia dicebatur, ubi tantum ratio sacrorum gerebatur.* Glossæ tamen ἱερατεῖον etiam interpretantur.

TIRAQUELLUS.

4 *Novamque lunam.*] Idem ibi.

5 *Et quot dies.*] In eodem loco.

6 *Interpretandi juris.*] Nam & apud Cic. l. 2. de Leg. Q. Mutius Scævola dicit se sæpe à P. Mutio Scævola patre suo audivisse, Pontificem neminem bonum esse, nisi qui jus civile cognosset.

7 *Nam qui primus.*] Id non ita simpliciter verum est, ut dicit Alexander. Nam in locum Pont. Maximi mortui alius creabatur, qui & Pont. Max. erat, ut videre licet ex infinitis Livii locis: quod esse non poterat, si id verum esset: tempe si is qui loco Pont. Maximi deligebatur, fuisset minimus: utpote collegio ultimo loco ascitus. Sed inter minores Pontifices id ita obtinebat, ut maximus omnium diceretur, qui primus in collegium venit: item & minimus, qui novissimus, ut scribit Festus Pomp. libro 11. A quo tamen sumpsisse videtur Alexander, quæ hic scripsit.

1 *Sacro*

novo more conjugalem copulam [1] sacro confarrationis jure inire solitos. Quippe quum matrimonia apud majores tribus modis fierent, usu, coëmptione, & confarratione, confarrationem solis pontificibus dederunt, quum aliis modis per cæteros contrahantur. Animadversum quoque est, pontificis uxorem, singularis exempli & magni documenti esse oportere, ut sicut ab omni noxa & libidine ipse mundus erat, ita uxor casta & innocens maneat. Quodque pontifici maximo [2] cadaver videre nefas fuit, ne quid triste aut lugubre oculis acciperet, multo magis si hominem insepultum reliquisset. Si tamen in occursum cadaveris imprudens incidisset, interposito velamento, ne visum offenderet, salvis cæremoniis prodire poterat. [3] Cui etiam per liberos jurare non licebat, per deos autem per-

Pontificis uxor casta & innocens erat.

Quæ pontifici videre nefas.

Pontificum juramentum.

1 *Sacro confarrationis jure.*] Hæc ex Boëtio in Topica Cicer. lib. 1. & diximus in nostris legibus Connubialibus l. 4. n. 6. Verum ut revertamur. Addendum hic autem duo: *Pont. Maximum iterare matrimonia licuisse*, ut ait Tertull. de exhortatione castitatis: qui idem ad uxorem lib. 1. scribit, *Regem, sicuti Pont. Maxim. rursus nubere, nefas est.* *

COLERUS.

* Idem Tertull. in Præscript. Quid quod & summum Pontificem in unis nuptiis statuit?

TIRAQUELLUS.

2 *Cadaver videre.*] Ex Servio enarrante illud Virgilii lib. 6. Æneidos,

Præcipue pius Æneas.

Cum nefas, inquit, *esset Pontificibus cadaver videre, magis tamen nefas erat, visum insepultum relinquere.* Idem & Josephus lib. Antiquitatum 3. cap. 10.

MERCERUS.

Cadaver videre nefas fuit.] Id falsum contendit expressis verbis Dio. lib. 54. Ubi de funere Agrippæ loquitur. Cujus etiam moris caussam nullam subesse videt. Certe, nec ego video quomodo libera reipub. Pontificibus Maximis licuerit bella gerere, & prœliis interesse: simul vero non fuerit fas videre cadavera. Nihilominus Seneca Consolat. ad Marciam confirmat hanc Alexandri nostri sententiam. Quin & ipse Dio, libro ultimo auctor est *Claudium transtulisse statuam Augusti, quæ in foro erat, ne aut semper spectaret cædes, aut semper velata esset.* Quasi indignum fuisset statuam Augusti, qui Pontifex Maximus fuerat, cædes spectare, eo solo nomine quia Pontifex fuerat. Quid definiam in hac re non habeo, cum hinc auctoritas Senecæ propendeat: illinc vero Dionis etiam auctoritas, & nonnulla ratio. Quid? Quod ipsi Augustus, Tiberius, Caligula, Claudius, usque adeo delectati sunt gladiatoribus? ex quibus multi semper in arena sternebantur, & spectante Populo cadavera fiebant? Claudius vero ipse meridianis, qui in mortem proniores erant, supra modum sit delectatus? Ipsi autem pontifices maximi erant, nec arguuntur spectasse cadavera, contra vetustissimas, & sanctissimas Pontificum cerimonias.

TIRAQUELLUS.

3 *Cui etiam per liberos.*] Servius l. 9. Æneid. enarrans in idque referens illud

Pont. Max. quibus præerat.

permissum fuit. [1] Quodque ex octo pontificibus pontifex Maximus reliquis præest & prope dominatur, cui rex sacrorum, augures, & omnes flamines, ac Vestales virgines parent, quibus mulctam indicere, & pœnam irrogare poterat. Cujus arbitratu publica & privata sacra gerebantur, [2] Vestalesque virgines ad sacri & æterni ignis custodiam, qui in penetralibus Vestæ colebatur, eligebantur, ipsiusque curæ custodiæque mandabantur. [3] Atque ex decreto pontificum enuntiata prodigia sæpius procurata fuere, [4] licet augurum proprium munus foret. [5] Nanque augures auspiciis, pontifices vero sacris præfuere. [6] Cum enim C. Servilius pontifex maximus L. Cornelium Dolabellam inaugurare vellet, nec se magistratu abdicaret, & propterea comitiis indictis illum populi jussu cogeret, quia fœda tempestate comitia turbata fuere, religio fuit ex illo pontificibus inaugurandi, indeque inaugurare desiere. [7] Neque solum ab omni sanguine puras manus pontificem serva-

Per pontifices enunciata prodigia.

Pontifex à sanguine purus.

lud Virgilii,

Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat.

1 *Quodque ex octo.*] Quod videre licet ex Livio 4. Decad. lib. 7. eo loco quem tibi integrum adducemus lib. 6. c. 12. & ex alio loco, quem infra nos citabimus.

2 *Vestalesque virgines.*] Gellius l. 1. c. 2. Ideoque apud Livium Decad. 3. lib. 8. *quod ignis in æde Vestæ extinctus esset, cæsa flagris est Vestalis, cujus custodia noctis ejus fuerat, jussu P. Licinii, Pontificis.*

3 *Atque ex decreto Pontificum.*] Livius Decad. 3. lib. 4. ait de prodigiis, *His procuratis ex decreto Pontificum, profecti Coss. Sempronius, &c.* & lib. 7. *Hæc prodigia hostiis majoribus procurata, decreto Pontificum.* & alibi sæpe.

4 *Licet Augurum proprie.*] Livius Decad. 3. lib. 4. ait, *Prodigia hostiis majoribus procurata sunt, ex Aruspicum responso.* & lib. 5. ibid. *Id cum Aruspicum monitu sacrificium instauraretur, &c.*

5 *Nanque augures.*] Cicer. 1. de divinatione.

6 *Cum enim C. Servilius.*] Apud Livium 4. Decad. lib. 10. cujus hæc verba sunt, *De rege sacrifico sufficiendo in locum C. Cornelii Dolabellæ contentio inter C. Servilium Ponti. Maximum & L. Cor. Dolabellam, quem ut inauguraret Pontifex, magistratu sese abdicare jubebat, recusantique id facere, ob eam rem mulcta Duumviro dicta à Pontifice, deque ea cum provocasset, certatum ad populum: cum plures jam tribus intro vocatæ dicto esse audiendum Pontifici, duumvirum juberent, mulctamque remitti, si magistratu se abdicasset. Ultimum de cælo, quod comitia turbavit, intervenit, religio inde fuit Pontificibus inaugurandi Dolabellæ.*

7 *Neque solum.*] Juris antiqui est quod dicitur Pontifices non ferre sanguinis sententiam. Cum enim L. Cantilius, scriba Pontificum, quos nunc minores Pontifices appellant, qui cum Florentia stuprum fecerat, à Pont. Maximo eo usque virgis in comitio cæsus

servare decuit, sed ne participem quidem aut conscium alicujus necis fieri. [1] Eundem duplici sacerdotio functum sæpe animadversum esse: [2] siquidem Q. Fabius Maximus, & pontificatum & auguratum una gessit: aliique utrique simul sacerdotio præfuere. [3] Ex Cæsaribus vero, C. Cæsar auguratum simul & pontificatum, [4] Galba autem sacerdotium triplex gessisse dicitur. [5] id quod à regibus Spartanorum usurpatum fuit. Nam quum primum in eam assumpti sunt dignitatem, privilegio honoris præcipui, Jovis cælestis & Lacedæmonii sacerdotio funguntur: [6] quibus ex omni scrofarum fœtu porcus debebatur, ut si diis immolare vellent, nunquam victima deesset. [7] Est quoque literis

Pontifex & augur simul.

Sacerdotium triplex.

Porcus ex omni scrofarum fœtu sacerdotibus debebatur.

cæsus esset, ut inter verbera expiraret, nefas id prodigii loco refert habitum Livius 3. Decad. lib. 2. Neque tamen id ipsum execratur Halicarnassæus l. 9. qui cæso & necato illo pestilentiam desiisse scriptum reliquit.

1 *Eundemque duplici sacerdotio.*] Quod sequentibus exemplis probat. Quibus adde quod apud Liv. 4. Decad. lib. 10. Servilius Geminus Pontifex Max. & Decemvir sacrorum fuit.

2 *Siquidem Q. Fabius Maximus.*] Id ex eodem Livio est 3. Decad. lib. 10. Cujus hæc verba sunt, *Q. Fabius Maximus moritur, exacta ætate, Augur in locum, ejus inauguratus Q. Fabius Maximus filius. In ejusdem locum Pontifex (nam duo sacerdotia habuit) Ser. Sulpitius Galba.* Cautione tamen hic opus est, cum nihil distinguit Alexand. Neque enim Q. Fab. Maximus qui cum Q. Cæcilio Metello & Q. Fulvio Flacco creatus fuit Pontifex Livio teste, dictæ Decad. lib. 3. aut Ser. Sulpitius Galba Maximi Pontifices fuere.

3 *Ex Cæsaribus C. Cæsar.*] Ad hunc Pont. Maximum M. Terentius Varro lib. Rerum divinarum scripsit, teste Servio ad 1. 3. & 6. Æneid. ejusdemque Pontificis meminit Suetonius in eodem c. 13. Qui eundem fuisse Dialem flaminem & mulctatum flaminio scripsit, initio, de cætero Plutarch. in eodem.

4 *Galba autem.*] Suet. in vita illius cap. 8.

5 *Id quod à regibus Spartanorum.*] Non intelligendum est dictum de Galba his accommodari, sed quod de Cæsare proditur. *Lacedæmoniorum enim rex ergo homines ducem, & sacerdotem divinis in rebus gerit*, ut ait Xenophon de Rep. Lacod.

6 *Quibus ex omni scropharum fœtu.*] Idem ibidem.

7 *Est quoque literis proditum.*] Diod. Siculus lib. 2. cap. 3. Nam & apud Athenienses, fœminas sacerdotes fuisse, satis constat ex Plutar. Problem. c. 45. & in vita Alcibiadis, dum loquitur de sacerdote illa, quæ Alcibiadem execrari noluit. Item apud Messenios Junonis sacerdotem fuisse mulierem, legas Pausaniæ lib. 4. Idemque lib. 3. refert in Sparta Thetidis fuisse templum, cujus fœmina sacerdos fuit, nominata Cleo. Item Patris Laphriæ & Triclariæ, Dianæ sacerdos virgo fuit, apud eundem libro 7. Thespienses quoque Herculis sacerdotem puellam habent, apud eundem lib. 9. Verum apud Ægyptios mulier neque Dei, neque Deæ ulla sacerdos est: sed viri deorum omnium & dearum, ut tradit Herod. l. 2.

I *Apud*

ris proditum. Apud Græcos unum virum aut fœminam nonnunquam sacris præfuisse: [1] apud Opuntios duos, quorum alter deorum, alter dæmonum sacrificia curat. [2] Indis vero Solis sacerdotes numero diversi sunt, & nunc plures, nunc pauciores cooptantur. [3] Ægyptiis plures, qui easdem traditiones atque avita & paterna sacerdotia & imperia filiis tradunt, qui post regem secundi sunt. Apud alios autem pontifices diverso jure & nomine censentur. Nam Græci pontificem summum [4] Archierosynem vocant, ad quem jus & moderatio sacrorum pertinet. Babylonii Chaldæum Isidis sacerdotem [5] Grammatea, [6] alium Mithram; [7] Sicyonii Charnium, quorum collegium, [8] pastophorium nuncupant. [9] Delphis quinque pontifices per

Indi. Ægyptii. Pont. apud exteros. Archierosynes. Grammateus. Mithras. Charnius.

1 *Apud Opuntios.*] Plutarch. Problem. 119.

2 *Indis vero Solis.*] Brachmanæ Indorum Philosophorum genus diis amicum esse, & eos Soli desponsos, Hierocles scripsit, ut est apud Cælium Rhodig. lib. 18. c. 31.

3 *Ægyptiis plures.*] Diodorus lib. 2. cap. 3.

4 *Archierosynem.*] Græcis ἀρχιερεὺς summus sive primus sacerdos dicitur, & ἀρχιερωσύνη, summum ipsum sacerdotium.

5 *Grammatea.*] Apulejus l. 11. Metamor. tradit unum ex comitibus sacerdotis Maximi Isidis *Grammatea* à cunctis vocatum fuisse. quæ vox non sacerdotem significat, sed scribam, ut *archigrammateus*, principem sive primum scribam scribarum, cujusmodi Eumonem Alexandri Magni fuisse scribit Plutarchus in vita illius, post princ.

6 *Alium Mithram.**] Apul. d. l. 11. in duobus locis, & ante eum Strabo lib. 18.

COLERVS.

* Non temere est quod ita sacerdotem appellarunt. Nam ita quoque Solem appellabant Babylonii sive Persæ. Strab. lib. 15. de Persis: τιμῶσι δὲ καὶ ἥλιον, ὃν καλοῦσι Μίθραν. Claudianus: *Et vaga testatur volventem sidera Mithram.* Sic Statius vocat solem, teste ejus interprete Lutatio. Justinus l. 4. Curtius l. 5. Plutarch. Artaxerxe. Sic apud Isidorum Mithrax gemma est Persarum, contra solem varie refulgens.

TIRAQVELLVS.

7 *Sicyonii Charnium.*] Vide Plutar. in Arato, ex Eusebio Rhodiginum lib. 9. cap. 8.

8 *Pastophorium.**] Apul. d. lib. 11. in duobus locis. *Pastophorii* autem meminit Esdra ille divinus scriptor lib. 3. cap. 8. & lib. 1. Machabæor. c. 4. Diodorus Siculus lib. 1. cap. 12. Josephus lib. 5. belli Judaici, Eusebius l. 11. Historiæ Eccle. Hieronymus in Esaiam, *Pastophorium est*, inquit, *thalamus in quo habitat præpositus templi.*

COLERVS.

* Venus etiam παστοφόρος appellatur, id est, *thalamifera.*

TIRAQVELLVS.

9 *Delphis.*] Eadem scribit Cæl. Rhodig. lib. 12. cap. 1. nec auctorem citat, ut nec Alexander. Hæc autem magna ex parte sunt Plutarchi Probl. cap. 122.

1 *Apho-*

per omnem vitam sacri erant, qui Hosii dicti, quorum primus qui hostiam immolabat, Hoster: qui vero edebat oraculum, [1] Aphetor nuncupati sunt: qui una cum prophetis sacra obibant, divinasque prædictiones & cæremonias, & quo cultu, quibusque exemplis fierent sacra, prædicebant. [2] Apud Athenienses Daduchus maximus erat sacerdos: [3] Herculis Stephanophorus: [4] Palladis Eteobutades, à Bute propagati, ex qua familia longo tempore sacerdotio præfuere: sicut [5] Buzigia familia à Buzige heroë, qui Athenis diu sacerdotium tenuit. Et posteri ex [6] Cinara & Thamyra in Paphiæ Veneris templo sacris cæremoniis præfuere. [7] Quod de Vejentana Junone proditur, quam nisi certi generis sacerdos attrectare nemo pote-

Hosii. Hoster. Aphetor. Daduchus. Stephanophorus. Eteobutades. Buzigia familia. Juno Vejentana.

1 *Aphetor.*] Id aliud est apud Strabonem lib. 9. Hesichius autem ita dicit Apollinem cognominatum ab emittendis & edendis oraculis, vel sagittis & radiis. Porro ἀφετοὶ dicuntur Deo dicati, ut γυναῖκες & κόραι ἀφετοί. Et ita Athenæus vocare videtur sacra animalia diis dicata, & quæ in deorum tantum tutela erant & sine pastore.

COLERVS.

Aphetor nuncupati sunt.] Alexander scripserat sine dubio, ἀφήτωρ. Alii enim sunt Ἀφήτορες Homeri, hoc est, thesauri, vide Strabonem lib. 9.

TIRAQVELLVS.

2 *Apud Athenienses Daduchus.*] Id accepisse videtur ex Plutarch. in Aristide & Franc. Barbaro ejus interprete. Nam Plutarchus ibi Calliam δᾳδοῦχον vocat. Barbarus *antistitem* vertit: cum tamen ea vox significet *lampadem sive facem ferens*: hincque δᾳδουχία, *lampadis sive facis gestatio*: 1.2. Machab. cap. 4.

3 *Herculis Stephanophorus.*] Nam & apud Tarsum Herculis sacerdos ita vocabatur, dignitate præcipua, qua honestatus à cunctis civibus Lysias philosophus tyrannidem arripuit. Cælius Rhodiginus lib. 22. cap. 21. ex Athenæo, ut opinor, lib. 5. cap. 11.

4 *Palladis Eteobutades.*] Vetus est proverbium ἐξ Ἐτεοβουταδῶν ἕλκει τὸ γένος. id est *ab Eteobutadis ducit genus*. De his qui antiqua nobilitate sunt, oriundi videlicet à Buto quodam qui sacerdotes Athenis instituit. Et ab ejus posteris sacerdotes & summi magistratus postea Athenis creabantur. De quo Erasmus chil. 3. cent. 3. c. 85. & Cæl. Rhodigi. lib. 14. cap. 13.

5 *Buzigia.*] Idem Cælius libro 28. cap. 23. nullum tamen auctorem profert.

6 *Ex Cirta & Myrta.*] Legendum *Cinara & Thamyra* ex Corn. Tacito, cujus hæc verba sunt l. 18. post princ. *Famam recentior tradit à Cinara templum sacratum, deamque ipsam conceptam mari, huc appulsam. Sed scientiam artemque aruspicum accitam & Cilicem Thamyram intulisse. Atque ita pactum, ut familiæ utriusque posteri cæremoniis præsiderent. Mox ne honore nullo regium genus peregrinam stirpem antecelleret, ipsa, quam intulerant scientia hospites cessere. Tantum Cinarades sacerdos consulitur.*

7 *Quod de Vejentana Junone.*] *Junonis reginæ, quod Vejis colebatur signum, more Hetrusco, nisi certæ gentis sacerdos attrectare non est solitus*, ait Livius 1. Decad. lib. 5.

1 Bacchi

Ischias. Thyas. Buphonus. Hippolytus. Melissa. Megalobyzus. Phaecasii. Dodonei. Isiaci.

poterat. Clazomenis Palladis sacerdos, Ischias: [1] Bacchi vero, Thyas nomen habet. [2] Polici Jovis sacerdos, Buphonus, [3] in Troezene Hippolytus nuncupatur. [4] Apud Cretenses, Matris magnæ sacerdos, Melissa: Ephesiæ Dianæ, [5] Megalobyzus, qui eunuchus erat. [6] Alexandrinorum atque Atheniensium Phæcasii, quibus candida solum ferre calceamenta licet, ex quibus antistes sacerdotum purpuram induit. Dodonei vero oraculi pontifices, pedibus semper illotis erant, qui tanquam sacrosancti super nudam humum cubare coguntur. [7] Isiaci, linea stola amicti

1 *Bacchi vero, Thyas.*] Apud Catullum in Argonauticis, Virg. lib. 3. Æn. Horat. lib. 2. Carminum, ode 19. & lib. 3. ode 15. Statium lib. 12. Thebaidos.

2 *Polici Jovis sacerdos, Buphonus.*] Pausanias lib. 1. qui de Atticis est, *Ordeum*, inquit, *tritico mixtum ad Jovis Polici aram ut posuerunt, nulla plane custodia observant. Bos autem, quem sacrificiis destinatum custodiunt, aram accedens fruges attingit, unum ex sacerdotibus, Buphonum appellant, id est, bovicidam.* Et iterum postea eodem lib. *Regnante Athenis Erichtheo bovem primum ad Jovis Polici aram Buphonus mactavit.*

3 *In Troezene Hippolytus nuncupatur.*] Vereor ne hic deceptus fuerit Alexander ex eo, quod scripsit Pausanias in Corinthiacis, apud Troëzenos Hippolyto sacerdotem sacra facere, qui eo honore quandiu vivit, fungitur. Idque acceperit, tanquam Hippolytus apud Troëzenos sacerdos fuerit, quod nullibi, ut puto, legitur.

4 *Apud Cretenses.*] Didymus in libris ἐξηγήσεως μελιουργικῆς, & ex eo Lactantius lib. 1. c. 22. tradunt: *Melissëu Cretensium regem primum diis sacrificasse, hujusque filiam Melissam à patre primam sacerdotem Matri Magnæ constitutam. Unde adhuc ejusdem Matris antistites Melissæ nuncupantur.*

5 *Megalobyzus.*] Imo *Megabyzus* ex Quintiliano lib. 5. cap. 12. & Plinio lib. 35. cap. 10. quo loco Apellis picturas recenset. & Laërtio in Xenophonte post princ. Quanquam Strabo l. 14. *Megalobyzum* appellat.

6 *Alexandrinorum.*] Hæc sunt ex Appiano lib. 5. bello. Civil. ubi de M. Antonio ita scribit, *Calciamenta candida, qualia Atheniensium & Alexandrinorum sacerdotes, quos Phaecasios appellant, deferre consueverant, sibi assumpsit.* Et de hujusmodi sacerdotibus & calceorum ab illis denominatorum, meminit Seneca libro 7. de Beneficiis c. 21. *Pythagoricus*, inquit, *quidam emerat à sutore phæcasia.* Et ad Lucilium in epistolis,* *Si quem Phæcasiatum conspexeris.* Et Juvenal. Satyr. 3.

Phæcasianorum vetera ornamenta deorum,

Et D. Hieronymus adversus Jovinianum, *Bactrianis ad hoc ipsum maritis objiciunt senes, quod cum Alexandri præfectus Phæcasianorum emendare voluisset, pene amisit provinciam.* Pollux autem lib. 7. cap. 12. inter genera calceorum *phæcasium* enumerat ex Eratosthene in Mercurio. Adde autem supradictis Sabinos *Cupencum* sacerdotem vocare, ut scribit ex Ser. Perottus ad Martial. epigram. 8.

Dædaleo Lucano.

COLERUS.

* Lib. 20. Epist. 114.

TIRAQUELLUS.

7 *Isiaci, linea stola.*] Apulejus l. 11. Metam. in diversis locis, ut & illud Martia-

ĉti ſunt, [1] capite raſo, [2] calceis papyraceis, [3] ſiſtrum tenentes, [4] aut ramum abſynthii marini, vel nuces pineas, [5] & Anubim ſupra caput deferentes. [6] Sicut Indi vates, tanquam religioſum, corallium ferebant. Et Cybelis ſacerdotes flagrum, [7] & matrem deûm colentes juxta Suevos, formas aprum, quo inſigni ab hoſtibus tuti ſunt: [8] Panthei ſacerdotes omnium duces ſunt, quibus cauſarum judicia & publicarum rerum arbitria tribuuntur. [9] Apud Hebræos pontifex feſtis diebus mitram geſtat, cum nebride diſtincta, aut tunicam talarem, & cothurnos cum tintinabulis. Quem majeſtate decorum, tanti Alexander fecit ut venerabundus venienti occurreret, & velut ſanctiſſimum numen adoraret. [10] Fuitque animadverſum, Bellonæ, Cybelis, & Iſidis ſacerdotes eadem ſacra obire, iiſdem pro cæremoniis teneri. [11] Sed Cybelis ſacerdos va-

riis

Indi vates.
Cybelis ſacerdotes.
Panthei.
Pontifex apud Hebræos.
Cyb. ſacer. ornatus.

Martialis lib. 12. epig. 29. loquentis de hujuſmodi ſacerdotibus,

Linigeri fugiunt calvi, ſiſtrataque turba.

1 *Capite raſo.*] Martialis & Apul. ubi ſupra, & vide in noſtris conſuetudinibus.

2 *Calceis papyraceis.*] Herod. lib. 2.

3 *Siſtrum tenentes.*] Apul. d. lib. 11. non ſemel, & vide omnino quæ dicam infra lib. 4. cap. 2.

4 *Aut ramum abſynthii.*] Plinius libro 27. cap. 7. ad fin.

5 *Et Anubim, &c.*] Et id quoque videtur ſumptum ex Apulejo d. l. 11. cum ſcribit, *Hic horrendum: ille ſuperum commeator & inferum, nunc atra, nunc aurea facie ſublimis, attollens canis cervices arduas Anubes.*

6 *Sicut Indi vates.*] Plinius lib. 23. cap. 2.

7 *Et Matrem Deûm colentes.*] Unde hæc de Suevis tranſcripſerit Alexander, incompertum habeo: magiſque miror, quod cum ampliſſime de Suevorum religione tractet Corn. Tacitus in moribus Germanorum, hujus non meminerit.

8 *Panthei ſacerdotes.*] Diodorus Siculus lib. 6. cap. 10.

9 *Apud Hebræos.*] De his & Alexandro quod hîc ait, eſt Joſephi Antiquitatum lib. 11. cap. 9. & lib. 20. c. 8. quod vero de tintinabulis hic dicitur, poſuit quoque Tacitus initio l. 21. & ex Ægeſippo Rhodiginus l. 16. c. 6.

10 *Fuitque animadverſum.*] Hæc enim, ſcilicet Bellona, Cybele, & Iſis una dea eſt, his nominibus & aliis multis vocata, ut videbis infra lib. 6. c. 4.

11 *Sed Cybelis Sacerdos.*] Vereor cum matris deûm ſacerdotes Galli dicti fuerint à Gallo flumine Gallatiæ, Plin. l. 5. c. ult. ne fucum & pigmentum ad inſtar coloris Gallarum fœminarum faciei obduxerint: de quo pigmento Tertullianus, in lib. de Cultu fœminarum ſcribit. At de Gallis ſacerdotibus quos hæc nominatim prodiderit, non ſatis ſcio. Adde vero ex Servio ad 3. & ad 10. Æneidos, Gallos ſacerdotes, qui & Corybantes, cum gladiis per furorem motu capitis comam rotantes ululare futura prædixiſſe: inter quos ſummus ſacerdos Archigallus dicitur à Tertulliano Apologetici c. 24.

riis coloribus fucatus, & faciem pigmento delitus, oculoque obunctus, cum mitella & crocoto, lineo calceamento ante simulacrum deæ incedebat, [1] cui erat proprium, cum tinnitu cymbalorum & sonitu tympanorum sacrum facere. [2] Arabum vero pontifices lineas vestes induunt, mitras gestant cum sandalio. [3] Apud Pedasios Palladis sacerdos sacram barbam nutrire cogitur, neque erasa incedere fas erat. [4] Albanis cæremoniarum antistes ea fulgebat dignitate, ut post regem haberetur secundus. [5] In Aritia [6] Artemisiæ

Arabum Pontifices. Palladis sacerdos. Sacerdotum dignitas.

1 *Cui erat proprium.*] Tinnitum æris Servius prædicto loco ad 3. Æneidos, consentit quidem sacrificiis Cybeles additum: sed alia de causa, quam Diodor. Siculus, qui multis verbis initia honoris matri deûm dari persequitur, lib. 3. c. 5. & lib. 6. c. 11.

2 *Arabum vero Pontifices.*] In Panchæa vicina Arabiæ insula, sacerdotum primus est in politia locus, qui ultra reliquos deliciis vacant, vitam ducentes mundam & sumptuosam. Stolas lineas maxime tenues ac delicatas, quandoque vero vestes ex molliori lana contextas induuntur. Mitras quoque gestant auro intextas. Sandaliis pro calceamentis varii coloris utuntur, ut refert Diodor. Siculus l. 6. c. 10. Quem auctorem secutus Alexander, dum non subvereretur furta sua detectum iri, ab insula in continentem stylo traducit suo.

3 *Apud Pedasios.*] Ex Herod. Strabo lib. 13.

4 *Albanis.*] Strabo lib. 11.

5 *In Aritia.*] Ovid. l. 3. Fastorum,

Nympha mone nemori stagnoque operata Dianæ, &c. Et paulo post,
Regna tenent fortes manibus, pedibusque fugaces,
Et perit exemplo postmodo quisque suo, &c.

Et iterum de Arte amandi lib. 1.

Ecce suburbanæ templum nemorale Dianæ,
Partaque per gladios regna nocente manu.

Et Lucanus lib. 3.

Qua sublime nemus, Scythicæ qua regna Dianæ.

Et Val. Flaccus lib. 2. Argonauticôn.

—— Et soli non mitis Aritia regi.

Et Martialis in epig. lib. 9. epig. 64.

Qua Triviæ nemorosa petit dum regna viator
Observans dominæ mutanir ab urbe legit.

Et Sueton. in Caligula c. 35. *Nemorensi regi, quod multos jam annos poteretur sacerdotio, validiorem adversarium subornavit.* Quæ loca ut intelligas, vide omnino Strabonem lib. 5. ubi de urbe Aritia loquitur, & Servium in l. 6. Æn. *Aureus & foliis & lento vimine ramus.* Et de hac quoque Aritia est illud Lucani lib. 6.

Parva Mycenææ quantum sacrata Dianæ
Distat ab excelsa nemoralis Aritia Roma.

COLERUS.

In Aritia.] Vide & Pausaniam Corinthiacis. Et Gregorium Gyraldum syntagmate 12.

6 *Artemisiæ Dianæ.*] De Aritina Diana sic Servius scribit: *In huius templo, post mutationem ritum sacrificiorum, fuit arbor quædam, de qua infringi ramum non licebat: dabatur autem fugitivis potestas, ut si quis exinde ramum potuisset auferre, monomachia cum fugitivo templi sacerdote dimicaret.* Vide quæ ibi plura ad Strabonem suum notavit, vir elegantissimus Isaacus Casaubonus.

1 *Idem*

misiæ Dianæ sacerdos rex vocatur. [1] Idem in Cappadocia Bellonæ phanum obtinuit: [2] & in Comanis Ponticis tantæ dignationis erat, ut annis singulis bis diadema gestaret. [3] In Zela quoque tanti imperii fuit, ut suprema fulgeret dignitate. Traditumque est, in Meroë Jovis sacerdotes adeo superstitione implesse animos, ut nonnunquam misso nuncio, necem regi Æthiopiæ demandarent, nullo detrectante, aut mandatum jussionemve abnegante: donec [4] ad Ergamenem regem perventum est, qui omnes occidit, & sacerdotium sustulit. [5] Apud Germanos nulli verberare aut vincire vel animadvertere, nisi sacerdoti permissum. [6] Narvalis juxta Suevos præsidet pontifex, qui muliebri ornatu ingreditur semper. Fuitque memoriæ proditum, [7] Trallibus regiam regibus destinatam, illi quoque qui summum gerebat sacerdotium privilegio honoris dari. [8] Sicut in Tyro Herculis sacerdos, qui cum infula & purpura incedit, post regem proxima dignitate fungitur.

Sacerdotes Jovis in Meroë.

Sacerd. apud Germanos.

Pont. apud Narvales.

Trallianorum.

Sacerd. Herculis Tyrii.

Apud

TIRAQUELLUS.

1 *Idem in Cappadocia.*] Intellige apud Albanos, de quibus paulo ante locutus est ex Hirtio, in bello Alexandrino, *Vetustissimum*, inquit, *& sanctissimum in Cappadocia Bellonæ templum, quod tanta religione colitur, ut sacerdos ejus deæ majestate, imperio & potentia secundus à rege consensu gentis illius habeatur.*

2 *Et in Comanis Ponticis.*] Strabo lib. 12. de his loquens, *Bis*, inquit, *in anno in festis, quæ deæ Exitus appellantur, sacerdos diadema gestabat, & secundus erat in honore post regem.*

3 *In Zela.*] Strabo eodem lib. 12. ubi scribit in ea sacerdotes rerum omnium potestatem habere.

4 *Ad Ergamem.*] *Ergamenem* legendum est ex Diodoro ubi supra.

5 *Apud Germanos.*] Corn. Tacitus in libro de Moribus Germanorum. *

COLERUS.

* Cæsar lib. 6. *Cum bellum civitas aut illatum defendit aut infert, magistratus qui ei bello præsint, ut vitæ necisque habeant potestatem deliguntur.* Magistratus, inquit, non sacerdotes. Sed Tacitus de pacis tempore; Cæsar de belli tempore intelligendus.

TIRAQUELLUS.

6 *Narvalis.*] *Nahanvali* legendum ex eodem Tacito illo libro non multo ante fin.

7 *Trallibus.*] Ex Vitruvio libro 2. cap. 8.

8 *Sicut in Tyro.*] Herculi, qui de Idæis Dactylis unus fuit, Tyrii templum erexerunt, ut ait Pausanias in Bœoticis, sive lib. 9. Lucianus in Syria dea, Diod. Siculus lib. 17. cap. 4. Quod vero de Herculis sacerdotibus Tyriis hic dicitur, ego reperio colonos esse eorum, ab eisque profectos Carthaginenses, qui fere majorum instituta conservant, ejusmodi sacerdotes habuisse, cum Mazeus filium suum Carthalonem sacerdotem Herculis, in crucem cum purpuris infulisque suspendisse, apud Orosium lib. 4. c. 6.

Ægypt. sacerd. [1] Apud Ægyptios qui sacra ministrant sacerdotes, capite rasi sunt, quum apud alios comati incedant: à quibus est usurpatum, [2] ex philosophis sacerdotes, & ex sacerdotibus probatissimum in regem eligere. [3] Unde Mercurius Trismegistus, id est, ter maximus, nomen tulit, quod philosophus maximus, sacerdos & rex maximus esset. [4] Apud Phœnices Solis sacerdos, veste auro & purpura varia maculata, ad imos pedes fluxa incedebat, & tanquam splendoris signum, & amplissimi honoris prærogativam, coronam ex auro gemmisque ferebat.

Mercurius Trismegistus unde. Phœnices.

1 *Apud Ægyptios.*] Herodotus l. 2. *Deorum*, inquit, *sacerdotes alibi comati sunt, in Ægypto derasi.* & nos alibi supra plenius diximus. Tu videto Diodorum lib. 4. c. 1.

2 *Ex Philosophis sacerdotes.*] Idem ex Platone Marsilius Ficinus in argumento libelli Mercurii Trismegisti. & Severus apud Stob. serm. 41.

3 *Unde Mercurius Trismegistus.*] Mercurii Jovis & Majæ filii nepos, *magister omnium physicorum, sive philosophorum* dicitur à Tertulliano adversus Valentinianos: qui ab Ægyptiis *Teuot*, & à Græcis *Trismegistus* dictus, utranque linguam probe tenens, & ab utrisque in maxima veneratione fuit, adeo ut ab Ægyptiis & in deorum numerum relatus, divinos honores adeptus fuerit. De quo plura Lactantius Institutionum lib. 1. cap. 5. Sed & Suidas eundem scribit Trismegistum fuisse dictum, quod fere consentanea trinitati senserit de Deo.

4 *Apud Phœnices Solis sacerdos.*] Hæc fortasse ex Herodiano, qui lib. 5. scribit, Bassianum & Alexianum ambos fuisse sacerdotes Solis, quem maxime Phœnices colunt, templumque illi maximum constructum habent auro argentoque plurimo, ac lapidum eleganti magnificentia exornatum.

CAPUT IX.

Mira exempla à compluribus experta, de umbrarum figuris & falsis imaginibus, & quæ ipse didici atque expertus fui.

PRofecto rem mirificam, & dictu æstimatuque admirabilem, de umbrarum figuris & falsis imaginibus, quæ homines varia specie & aspectu vano plerunque illudunt, familiaris meus quispiam modo mihi enarravit: quod equidem fabulosum aut commentitium videri posset, nisi gravioris esset ingenii, & præstabilis homo doctrinæ ipsiusque virtutis & non ambiguæ fidei plerisque in rebus multa & magna documenta forent. Refert enim, quod Romæ quondam

dam ipsius amicus diutino & gravi morbo ægrotabat, cum quo conjunctissime vixerat: & quia corpore invalido affectoque esset, valetudineque minus prospera uteretur, visum est ad illa apparatissima balnea, quæ Cumis sunt vegetandi corporis & animi levandi causa proficisci: cum ferè constet, homines ex ancipiti morbo, locorum mutatione & sereniore cœlo, plerunque levari. Hic ergo cum fidis aliquot comitibus Cumas quum iter intenderet, & aliquantulum viæ emensi forent, æger quum esset & vita & spe tenui, vi morbi coalescente, & labore viæ, in hospitium in quod forte diverterant, suum obiit diem. Is ergo amicus qui una accesserat, quantum provideri hominis diligentia potuit, pro loco funere satis amplo illum efferri, rem divinam fieri, atque in honorato urbis loco sepulchro condi curavit: ibique cum mœstos aliquot habuisset dies, curatis rebus omnibus, ipse & comites Romam, unde digressi fuerant, reverti cœpere. Sed cum aliquantum viæ remensi essent, & nocte appetente in unum, quod viæ proximum fuit hospitium divertissent, ibi se animo & corpore fatigatum quieti dedisse. Cumque solus degeret, & adhuc vigilans foret, fert, repente amici nuper defuncti imaginem summo pallore & macie, ac eo ferme habitu oris, quali illum, cum ægrotaret, dimiserat, ad se accessisse: quem quum fuisset intuitus, & præ timore, nec animo nec mente satis constaret, quisnam esset, interrogavit. Ille autem cum nihil respondisset, exutis, ut videbatur, vestibus, in eodem quo ipse jacebat lectulo, se collocavit, ac prope accessit, quasi eum amplexibus petiturus foret. Alter vero cum prope jam metu exanimis videretur, ad lectuli spondam secessit, illumque prope accedentem abegit: qui cum se abigi expellique vidisset, fert in eum torvo & minus familiari vultu inspexisse, resumptisque mox vestibus illum è lectulo surrexisse cinctumque & calceatum inde abeuntem nunquam apparuisse. Quo timore familiaris ille percitus, subita vi

 morbi

morbi correptus, ac prope ad internecionem gravissima valetudine oppressus fuit: Ferebat etiam, dum in lectulo cum illo luctaretur, nudum illius pedem usque adeo gelidum ac rigentem attrectasse, ut nulla glacies illius frigori comparari potuerit. Equidem memorabile hoc, & cuivis mirum videri posset, nisi pervulgata res esset, ædes quasdam Romæ evidentissimis ostentis ita infames, ut nemo illas incolere ausus fuerit, quin variis umbrarum illusionibus & tetris imaginibus, noctibus fere singulis inquietentur. Gordianus amicus meus spectatæ fidei homo, mihi retulit, cum Aretium ipse & familiaris suus iter una intenderent, & à semita, ut fit, longe deviassent, loco infami & devio, ubi ne vestigium quidem apparebat humanum, per ardua & prope invia diversis tramitibus aberrare cœpisse: ibique cum nec oppida aut vicos, neque aliquid culti viderent, sed nemora tantum saltusque invios & inaccessos, omniaque vasta, muta, & deserta ab humano cultu peragrarent, in quibus ipsa solitudo terrebat animos, vergente jam ad occasum die fessos labore ac via consedisse. Cumque hominis vocem audire procul visi fuissent, ad illam propius accessisse homines obvios, quos de via interrogarent, dari sibi arbitrati. Nec mora, in proximo jugo trium hominum imagines immanes & formidabiles ultra humanum modum, nigris & demissis tunicis, in veste lugubri funestaque, barba capilloque summisso, horribili facie conspexisse: qui quum voce gestuque ad se ipsos advocarent, ac jam prope esset ut illuc accederent, illos interim ingenti mole corporis longe humana majores apparuisse, atque alium specie non absimili nudum & nullo amictum vestitu, mirificos edentem saltus gestusque indecoros conspexisse. Quo timore consternati, propere fugam cepere: viamque arduam & præcipitem emensi, vix rustici cujuspiam vile hospitium ubi reciperentur, invenere. Sed quod ego certum habeo, & satis certa probatione tradiderim, profecto haud minus est. Cum Romæ

ægra valetudine oppressus forem, jaceremque in lectulo, speciem mulieris eleganti forma mihi plane vigilanti obversatam fuisse, quam cum inspicerem, diu cogitabundus & tacitus fui, reputans nunquid ego falsa imagine captus, aliter atque res esset aspicerem. Cumque meos sensus vigere, & figuram illam nusquam à me distabi viderem, quænam illa esset interrogavi: quæ tum subridens, & ea quæ acceperat verba respondens, quasi me plane deriderct, cum diu me fuisset intuita, discessit.

TIRAQUELLUS.

Hoc capite umbras quasdam imaginum hominum sui temporis enarrat. Similes quoque nonnullas refert Plinius epist. lib. 7. epist. 27. ad Suram. Sed hæc semper mera somnia esse putavi.

CAPUT X.

Quæ sint pedamenta apud Jureconsultos, cujusve generis, & quid buprestis, & pytiocampa.

CUM in legum commentariis versaremur, & rusticorum prædiorum servitutes scrutaremur, invenimus [1]Ulpianum ex Neratii sententia censuisse, rusticam servitutem posse constitui, ut pedamenta ad vineam fulciendam, ex vicini prædio mihi sumere liceat. Quæsivi ego à Jureconsulto, qui omissa modestia, multa sibi inepte arrogabat, quid pedamenta essent, quibus sumendis ex alieno, servitus constitui poterat. Atque ille in re vulgari cum diu cogitabundus hæsitasset, haut multo post, nescio quæ involucra verborum, & falsarum opinionum ineptias, ambiguos magis quam veros sensus denotantia profudit, quibus nihil veri animadverti cognoscique potuit. Et tametsi pedamen munimen esse & palum, quo vitis caduca fulcitur,

TIRAQUELLUS.

1 *Ulpianum.*] In *l. item sic. vers.* idem Neratius. *ff. de ser. rust. præd.* atque in *l. vulati. vers. item filius eod. tit.* Sed & ipse Ulpianus in *l. 1. vers. sed &* *ff. de tig. injunct.* hac voce *pedamenti*, de qua hic tractatur, usus est in eadem significatione. Ejus verba sunt, *Sed & in vineis tigni appellatione, omnia vineis necessaria continentur, ut puta perticæ, pedamenta.*

Pedatio. *Pedamen.* *Ridica.* *Statumen.* *Arundinetum.*

citur, neminem fallit, unde [1] pedatio dicta: tamen id triplicis generis fuisse animadvertimus. Nam & pedamen, & ridicam, & statumen ejusmodi fulcimenta nuncupari, [2] Cato asseverat, [3] Græce charax: quare pedamento fultæ vites, [4] characatæ dictæ. Sed pedamen quodlibet fulcimen esse cui vitis inhæret, [5] ridicam ex querna arbore, aut ex junipero, olea, vel cupressu plerunque fieri: tametsi nullo discrimine ex his quoque componi pedamen opinio fuerit, [6] statumen è palis & pertica: quod vero ex arundinibus pedamentum fit, [7] arundinetum. Quod autem

1 *Pedatio dicta.*] A Columella l. 4. c. 12. in fin. cujus hæc verba sunt, *Idque jugum intra quartum pedem convenit allevari, dum se vinea corroboret in pedationem.* Idque à verbo *pedandi*, quo & ipse Columella usus est lib. 4. cap. 12. *Putationem sequitur jam pedanda vineæ cura.* Plin. lib. 17. c. 2. *Aut pedatæ vineæ simplici jugo.* Unde etiam *impedandi* verbum compositum apud ipsum Columellam lib. 4. cap. 16.

2 *Cato asseverat.*] Ubi id Cato dixerit nescio. In sua autem Re rustica *ridicæ* tantum mentionem facit c. 17. aliorum autem nullam.

3 *Græce charax.*] Χάραξ atque etiam χαράκιον.

COLERUS.

Græce charax.] Libet & Varronis verba apponere, ex lib. 1. de re rustic. *Pedamentum, inquit, item fere quatuor generum: unum robustum, quod solet optimum afferri in vineam, è quercu ac junipero, & vocatur ridica: alterum, palus è pertica, melior è dura, quæ diuturnior, quem cum infimum terra vitiavit, putre convertitur, & fit summum infimum: tertium, quod hibernis uspiam subsidio mittit arundinetum. Inde enim aliquot colligatis libris dimittunt in tabulas fistulas, cum fundo pertuso, quas cuspides appellant, qua humor adventitius transire possit. Quartum est pedamentum naturale ejus generis, ubi ex arboribus in arbores traductis vitibus vinea fit: quas traduces, quidam rumpos appellant.*

TIRAQUELLUS.

4 *Characatæ.*] Apud Columellam lib. 5. cap. 4. & 5.

5 *Ridicam.*] Varro de Re rust. l. 1. cap. 8. *Pedamentum, inquit, fere quatuor generum, unum robustum, quod optimum solet afferri in vineam è quercu, ac junipero, & vocatur Ridica.* Columell. lib. 11. cap. 2. *Ridicas querneas, sive oleagineas findere.* Plinius autem lib. 17. cap. 22. *Pedamenta optima, quæ diximus, aut ridicæ robore oleaque, aut si non sint, pali è junipero, cupresso, laburno, sambuco.*

6 *Statumen.*] Staminum multa & frequens est mentio apud Columell. ut lib. 4. cap. 2. & cap. 16. & cap. 22. & lib. 5. cap. 4. & 5. & alibi. & apud Plin. lib. 8. cap. 12. Hincque *statuminandi* verbum apud ipsum Plin. lib. 17. cap. 12. *

COLERUS.

* *Statumen* etiam in architectonicis celebre. Plinius & Columell. l. 6. cap. 18. Sic Vitruvius lib. 7. cap. 1. *Tunc insuper statuminetur, ne minore saxo, quam quod possit manum implere, statuminibus inductis ruderetur.* Verbo *statuminandi*, utitur Plinius quoque l. 18. cap. 6.

TIRAQUELLUS.

7 *Arundinetum.*] Non memini me legisse id verbum in hac significatione, sed pro agro arundinibus consito apud Catonem cap. 6. & Columellam lib. 11. cap. 2. Plin. lib. 10. cap. 32. & lib. 17.

tem nativum ex arboribus in arbores traductis vitibus, nonnulli [1] traduces, [2] quidam romphos, plerique [3] arbusta dixere, quas [4] in transpadana Italia ex cornu, populo, tilia, acere, orno, carpino, & quercu frequenter arbustari tradunt. Quare multi in eadem atque in Campano agro harum plantaria instituunt: quæ si recto ordine digesta fuerint per æqua intervalla quaquaversum, in quincuncem metata dicuntur. Interque vites simplici jugo porrectum ordinem, [5] cantherium: transversamque hastam inter pedamenta, qua vitis innititur, [6] Cato & [7] Varro jugum: quadru- *Traduces. Rumphi. Arbusta. Cantherius. Jugum.*

lib. 17. cap. 20. & in sacris literis Josue 16. & 17. & Sapien. 5. Nec tamen negaverim pedamen arundineum * dici posse ex arundine factum. Nam & *arundines canales* dicit Virg. libro 4. Georg. & *frondem arundineam* Plin. lib. 10. c. 29. Et *baculum arundineum* interpres Esaiæ c. 36. & repetitur in summa 23. quæst. 3. & Ezechiel c. 29. & lib. 4. Reg. c. 18. Ea autem forma dicitur *Arundinetum*, qua olivetum, palmetum, &c.

COLERUS.

* Neque certe putandum, aliter scripsisse Alexandrum. Sed pronæ typographorum manus in ejusmodi errata. Nisi tamen fallor, illa verba Varr. l. 1. c. 8. Alexandrum fefellerunt: *Primum genus*, inquit, *quod dixi, maxime quærit salicta: secundum, arundineta: tertium, juncta, aut ejus generis rem aliquam: quartum arbusta, ubi traduces fieri possint.* Ut ista verba obiter libaverit saltem oculis Alexander noster.

TIRAQUELLUS.

1 *Traduces.*] Varro de Re rust. l. 1. cap. 8. Cic. de Senect. Columel. lib. 5. cap. 7. ad fin.

2 *Quidam Romphos.*] *Rumpos* legendum est ex Varrone ubi supra. Ex quo forte *Rumpotinum* apud Columel. d. lib. 5. cap. 7. in princ. & *Rumpotinetum* eod. cap.

COLERUS.

Quidam romphos.] Ita scribit more istius, seculi librariorum, pro *rumpos*.

TIRAQUELLUS.

3 *Arbusta.*] *Arbusta* non memini me legisse pro genere pedamentorum, sed pro locis arboribus consitis, ut apud Catonem de Re rust. c. 7. & Colu. lib. de arboribus c. 16. cujus titulus est *de arbustis*: ibique docet quemadmodum constituenda sunt, & ex quibus: uti etiam facit Plinius l. 17. c. 23. Et de arbusto à nostris Jurecons. sit mentio in *l. ult. § ult. ff. de termi. mo.* & in sacris quoque literis Psal. 79. & Ezech. cap. 31. non semel. Hincque *arbustare* verbum deductum, id est, agrum arboribus conserere apud eund. Plinium eod. cap.

4 *In transpadana Italia.*] Id totum ex Plin. est illo eod. cap. 23. lib. 17.

5 *Cantherium.*] Columel. libro 4. cap. 12. & Plin. lib. 17. c. 21. non longe à fin. Hincque *cantheriolum* diminutivum apud eundem Colu. lib. 11. c. 3.

6 *Cato.*] Ausim sanctissime dejerare, Catonem id nunquam dixisse. *

COLERUS.

* Sed Varro lib. 1. cap. 8. Hinc *jugatæ vineæ dicuntur.* Notum & Architectis, quid sit jugum, indeque *jugumentare*. Vitruvius lib. 2. cap. 1.

TIRAQUELLUS.

7 *Varro.*] Lib. Rei rust. 1. cap. 8. Et ita quoque usus est Columell. l. 4. cap. 12. & lib. 5. c. 5. & lib. 12. c. 15. & Plinius lib. 7. cap. 21. Et hinc quoque *jugatæ vineæ* Varroni ubi supra & Columel. lib. 5. cap. 5. non semel.

druplex vero jugum à cavis ædium [1] compluvium, unde [2] compluviatas vites dixere: palmitem vero pluribus annis duratum, & quasi emeritum, [3] draconem: qui in bisulco medius inter duo nascitur, [4] focaneum: qui vero per tabulata scandit ad superiora, [5] emissarius dictus est: superior pars [6] malleoli, [7] sagitta: surculum autem qui nihil affert fructus, appellant [8] spadonem, quasi sterilem. Ea vero juga in agro bene culto, plano, & minus ventoso, altiora: in arido & gracili, ac ventis exposito, humiliora fieri oportere Plinius notavit. cap. 23. lib. 17. Tametsi [9] cantherium equum dici cui testes adempti sunt neminem præterit: sicut verres castrati, [10] majales fiunt, & galli, [11] capi. Ex quo licet

Draco. Focaneum. Emissarius. Sagitta. Spado. Cantherius. Majales. Capi.

1 *Compluvium.*] Varro lib. 5. aut, ut alii computant, 4. de ling. Latina.

2 *Compluviatas.*] Varro lib. 1. Rei rust. cap. 8. & Plinius lib. 17. cap. 21.

COLERUS.

Compluviatas vites dixere.] Quæ in longitudinem & latitudinem jugatæ sunt. Iis contrariæ, vites *Canteriatæ*, id est, simplici tantum jugo subnixæ. Sic enim Plinius & Columella *canterios* & *canteriatas* vocant.

TIRAQUELLUS.

3 *Draconem.*] Plinius lib. 17. c. 23.

4 *Focaneum.*] Colum. lib. 4. c. 24. & lib. 5. c. 26.

5 *Emissarius.*] Plinius d. l. 17. c. 23.

6 *Malleoli.*] Aliter *Malleoli* dicuntur Plinio lib. 17. cap. 21. *Solebat,* inquit, *capitulatus utrinque è duro surculus fieri, eoque argumento malleolus vocatur etiam nunc.* Columella autem l. 3. c. 6. *Malleolus,* ait, *novellus est palmes innatus prioris anni flagello, cognominatus àque à similitudine rei, quod in ea parte, quæ deciditur ex vetere sarmento, prominens utrinque malleoli speciem præbet.* Et de hujusmodi malleolis Cicero in Catone. Hincque *virga malleolaris* Columellæ lib. de arboribus cap. 3.

7 *Sagitta.*] Columel. lib. 3. cap. 10. paulo ante fin. *Nam si sagittam,* inquit, *id est, superiorem partem malleoli vituperandam censebant, cum esset eadem pars surculi frugiferi, &c.* & c. 17. *Sagittam,* ait, *rustici vocant novissimam partem surculi: sive quia longius recessit à matre, & quasi emicuit, atque prosiluit: seu quia cacumine attenuata, prædicti teli speciem gerit.* Plin. lib. 17. c. 21. *Tertium genus adjectum etiamnum expeditius fine calce, propter quod sagittæ vocantur, cum intorti panguntur.* Et paulo post, *Sagittas serere minus utile: quoniam in transferendo facile rumpitur quod intortum est.*

8 *Spadonem.*] Colum. lib. 3. c. 10. *Ejusmodi,* ait, *surculos, qui nihil attulerunt, Spadones appellat.*

9 *Cantherium equum.*] Varro Rei rust. l. 2. c. 7. Et Festus Pompejus l. 3. & de hujusmodi equo loquitur Cicero epist. famil. l. 9. epist. 18. ad finem. *Potes mulo isto, quem tibi reliquum esse dicis, quando cantherium comedisti, Romam pervehi.* Et l. 3. de Nat. deorum.

10 *Maiales.*] Varro ubi supra & iterum ejusdem lib. 2. c. 4. Et Fest. Pomp. ubi etiam supra.

11 *Capi.*] Varro & Festus Pompejus prædictis in locis. & rursum Varro lib. 3. cap. 9. Et hi quoque dicuntur Martiali lib. 13. epigram. 63. cujus titulus est Capo,

Ne nimis exhausto macresceret inguine gallus,
Amisit testes: nunc mihi Gallus erit.

1 *Ulpia-*

licet intelligere, ut ex tuo fundo pedamenta ad vineam fulciendam mihi sumere liceat, posse constitui servitutem. Censuitque Paulus Jureconsultus, quod tametsi ex tuo fundo pedamenta sumere licere, in fructu sit, tamen hoc jus capiendi, apud legum peritos servitutem non usumfructum putari. Rursus alium celebri fama jura Romę profitentem, in auditorio professorum interrogavi, quid esset quod [1] Ulpianus legem Corneliam de sicariis interpretatus scripsit, [2] pigmentarios si cui temere dederint pytiocampas aut buprestim, legis Corneliæ de veneficiis sanctione teneri. Quid essent pytiocampæ, & quid buprestis, ut me doceret, quæsivi. Cumque ille portenta verborum longe à fide devia effudisset, quæ quum pudendi sint erroris, referre non necesse habeo, paulo post dicti pertæsus, se hoc ignorare ingenue asseveravit. Nos autem perscrutati verbi significatum, animadvertimus [3] Pityocampas erucas esse, seu teredines virulentas, viru exitiali, quæ in pinis sæpe nascuntur arboribus, unde illis nomen factum. Nam πίτυς pinus est, κάμπη eruca: quippe erucas Græci κάμπας dicunt, veneni præsentissimi. [4] Buprestis vero animal inventu rarum in Italia, simillimum scarabæo, qui inter herbas fallit sæpe boves: quo devorato ita

1 *Ulpianus.*] In l. ejusdem §. alio ff. de leg. Corn. de sic. *

COLERUS.

* Paragraphum Alexander mutilum citat. Sic autem ibi Martianus, non Ulpianus (ut Alexander & Tiraquell.) inquit: Alio S. C. effectum est, ut pigmentarii, si cui temere cicutam, Salamandram, aconitum, pytiocampas aut buprestim, mandragoram, & id, quod lustramenti caussa, dederint Cantharidas: pœna teneantur hujus legis.

2 *Pigmentarios.*] Glossis est Pigmentarius Μυρεψικός, φαρμακοπώλης καὶ Μυρεψός. Eclog. 39. c. 4. vocat. *Pharmacopolam*, medicamentorum venditorem. Pityocampæ. Buprestis.

TIRAQUELLUS.

3 *Pityocampas.*] Plin. lib. 23. cap. 2. *Usus contra cantharidas, buprestin, pinorum erucas, quas pityocampas vocant.* Idem ejusdem lib. c. 4. *Omphacium contra cantharidas, buprestin, salamandras, pityocampas per se potum laudatissimum.* & lib. 29. c. 4. ad fin. *Eadem pytiocampis, in picea nascentibus, eadem buprestis, similiter qui parantur.* *

COLERUS.

* Vide Actuarium 5. de methodo 12. Oribasium 14. cap. 57. Æginetam 5. cap. 33. & 23.

4 *Buprestis.*] Vide Cujacium 15. Observat. cap. 27. dictum hoc animal ἀπὸ τοῦ ἐμπιπρᾶν τὰς βόας.

5 Plinius

to ita concitantur rabie, ut actæ in furorem, terrorem afferant, pauloque post rumpantur, ex quo perniciale virus confici dicunt, quod fœdissime vexat: contra cujus exitium præsentaneo remedio Græci succurri prodidere, & [1] Plinius auctor est. Qui ergo tanti facinoris conscius, vel buprestim, vel pytiocampas, aut monstrifici quid veneni ad necem properandam dederit, cum judicio capitali & pœna legis Corneliæ teneri, jura & leges voluere.

TIRAQUELLUS.

1 *Plinius auctor est.*] Lib. scilicet 30. cap. 4. multaque adversus hujus animalis venenum tradit ipse Plinius multis in locis, videlicet lib. 23. cap. 1. & 4. non semel. & lib. 28. cap. 8. 9. & 10. & lib. 29. cap. 4.

CAPUT XI.

Qui Romani duces ex oppidis & provinciis vi subactis cognomenta desumpsere, & de Scipionum familia, & quid apud exteros.

CONsuevisse Romanos ex oppidis vel provinciis captis aut vi subactis plerunque [1] cognomenta ferre, memoriæ datum est. [2] Martium Coriolanum quod fortem strenuamque operam reipubl. navasset, capto Volscorum oppido Coriolis, Coriolani nomen sumpsisse ferunt. Et Sergium Fidenatis, ex bello quod ad Fidenas gessit. Ex tribus vero Metellis, unus, devicto Jugurtha, & vi subacta [3] Numidia, [4] Numidici: alter Q. Cæcilius, L. Metelli filius, ex Macedonia, [5] Macedonici: tertius ex Creta, Cretici

Coriolanus. Fidenas. Numidicus. Macedonicus.

COLERUS.

1 *Cognomenta ferre.*] Vide Sigonii libellum de nominibus Romanorum, cui hoc capite Alexandrum multum profuisse video.

TIRAQUELLUS.

2 *Martium Coriolanum.*] Plutarch. in vita illius. Livius 1. Decad. lib. 2.

COLERUS.

3 *Numidia.*] Salustius de bello Jugurthino.

TIRAQUELLUS.

4 *Numidici.*] Plutarch. in vita Marii in princip. Plinius Secundus, si is est auctor virorum illustrium cap. 62. & de eo quoque loquitur Gell. lib. 1. cap. 6. & lib. 6. cap. 11. Et huc spectat illud Ovidii lib. 1. Fastorum,

Hunc Numida faciunt, illum Messana superbum.

5 *Macedonici.*] De quo Ascon. Pædianus in orat. pro C. Cornel. in initio expositionis. & L. Florus lib. 2. in rebus in

[1] Cretici cognomenta sumpsere. Fuit & Metellus [2] Balearicus, ex devictis Balearibus cognominatus. Sed Numidicus, L. Luculli [3] avunculus fuit: Macedonici, Metellum Balearicum [4] plerique filium, [5] nonnulli fratrem dicunt. [6] Creticum vero, & alium [7] Dalmaticum, ejusdem Macedonici filios fuisse nulla controversia est. [8] L. quoque Mummius deleta Achaja & Corintho, Achaici cognomen tulit. [9] Sed Corinthi superatæ prima laus Macedonici fuit. Is enim omnem Achajam ita bello afflixit, ut rebus accisis Mummius superveniens, levi certamine expugnatam Corinthum victoriæ suæ adscripserit. [10] Messana quoque in Sicilia, & Isauria in Cilicia bello domitæ, M. Valerio & P. Servilio, Messalæ [11] & Isaurici cognomenta

Creticus. Balearicus. Achaicus. Messala. Isauricus.

bus in Hispania gestis. Plin. l. 7. c. 44. & lib. 34. cap. 8. Alius Plin. Secundus, aut quisquis is est, de Viris illust. c. 61.

1. *Cretici.*] Vide quæ scripsi supra eod. cap. 7.

2 *Balearicus.*] Strabo lib. 3. Et de hac victoria Paul. Orosius lib. 5. c. 13. Balearicum Plutarch. de Fortuna Romana Q. Cæc. Metelli censoris filium scribit.

3 *Avunculus fuit.*] Plutarch. in Lucullo.

4 *Plerique filium.*] Ut Ascon. Pædianus, ubi nuper citavimus, & L. Florus epit. 3. in bello Balearico.

5 *Nonnulli fratrem.*] Qui fuerint illi, mihi non liquet: disputat tamen hac de re Rhodiginus lib. 17. cap. 22.

6 *Creticum vero.*] Cavendum hic ab Alexandro, cum Plutarch. de Fortuna Rom. Macedonici quatuor filios scripserit: Q. qui fuit Balearicus, L. Diadematum, sive Vittatum, Marcum & Cajum, qui deinde Caprarius dictus est. Adeo ut Creticus, ejusdem licet gentis fuerit, alterius tamen familiæ videri debeat: de quo L. Florus epit. 2. in bello Balearico, & ex Livio Epit. lib. 98. cap. 99.

7 *Dalmaticum.*] Hic fuit L. Cæcilius Metellus Q. filius, ut scribit Plutarch. qui Dalmatas obsedit, uti est apud L. Florum ex Liv. epit. l. 62. tandemque devicit. de quo Ascon. Pædianus in 3. in Verrem actio. & Plinius l. 7. c. 44. si vera est lectio quam Beroaldus astruit, sed Herm. Barbarus contendit legendum esse *Diadematis*. uti etiam Cælius Rhodiginus lib. 17. cap. 22. auctoritate Plutarchi in libro de Fortuna Romanorum.

8 *L. quoque Mummius.*] Plin. lib. 35. cap. 4. & alter Plinius, si is est, de Viris illustribus cap. 60. & Plutarch. in vita Marii in princ. vide Justinum lib. 34. Paulum Orosium lib. 5. cap. 3. Eutropium lib. 4. cap. 6. & Valer. Maximum lib. 7. cap. 5.

9 *Sed Corinthi.*] L. Florus epit. Livii lib. 52. in princ. Alter ejusdem nominis, nisi idem sit, lib. 2. in bello Achaico. Orosius lib. 5. cap. 1.

10 *Messana.*] Seneca in lib. de Brevitate vitæ, *Valerius*, inquit, *Corvinus primus Messanam vicit, & primus, ex familia Valeriorum, urbis captæ in se translato nomine Messana appellatus est, paulatimque vulgo permutante literas Messalla dictus est.* Et Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 6. Hincque illud Ovidii lib. 1. Fastorum supra à nobis relatum.

11 *Et Isaurici.*] Strabo l. 12. Vellejus lib. 2. Florus epito. lib. 1. in bello Piratico Sextus Ruffus. in historia Ro. ubi de

menta dedere. Is enim Servilius vir acer fuit & strenuus, qui in Ciliciam cum imperio profectus, illam collatis signis, vi atque armis domuit: Lyciæque urbes clarissimas justo prælio vicit. Isauros primum bello aggressus imperio adegit. Victor denique triumphum ex hostibus, & Isaurici cognomen reportavit. Ex Allobrogibus quoque [1] Fabius Allobrox, [2] & ex Caucis Germanica gente Gabinius [3] secundus Caucius, atque ex [4] Callaicis Brutus cognomento Callaicus, [5] & ex Getulis Cossus Getulici nomina sumpsere. [6] Callaici enim ulterioris Hispaniæ populi sunt, duri & agrestes, qui extima & montana inculta ac difficiles saltus & impeditos ad Oceanum incolunt. Ideo bellacissimi & subactu difficillimi fuere. Fertur tamen [7] C. Turnius qui Garamantas ultra Æthiopes horridos & incul-

Allobrox. Caucius. Callaicus. Getulicus.

ubi de Cilicia & *Isauria*, & P. Orosius lib. historiarum 5. c. 23. Cicero epist. famil. l. 13. epist. 44. & ad Atticum l. 5. epist. 11. *Suet.* in vita Cæsaris cap. 13. & Plutarch. in vita ejusdem. Hunc tamen non *Servilium*, sed *Caruelium* appellat Appianus lib. 1. Idem autem lib. 2. bellorum Civil. memorat Pompejum *Isauricum*, quem scribit Cæsarem sibi in Consulatu collegam assumpsisse.

1 *Fabius Allobrox.*] Asc. Pædianus in 2. in Ver. act. & Seneca qui illum *Allobrogem* vocant lib. 4. de Beneficiis.

2 *Et ex Caucis.*] Suet. in Claudio cap. 24. in fin. *

COLERUS.

* *Sic autem Suetonius: Gabinio secundo, Caucis gente Germanica superatis, Caucius cognomen usurpare concessit.*

3 *Secundus Caucius.*] *Caucorum* meminere Plinius, Tacitus, Dion, Claudianus: sed haud fortue aliter, quam *Chaucos* appellitant. Quæ vero heic de Gabinii secundi gestis scribuntur, ea volunt aliqui Cn. Domitio Corbuloni attribuere.

TIRAQUELLUS.

4 *Callecis.*] *Callaicis* legendum est, & Brutus cognomento *Callaicus* ex Strabone lib. 3. P. Victore in 9. regione Urbis. Plinio lib. 3. cap. 5. & Ovid. Fast. lib. 6.

Tum sibi Callaico Brutus cognomen ab hoste
Fecit, & Hispanam sanguine tinxit humum.

Quanquam scio hos à Bruto devictos *Callecos* vocatos ab Eutropio lib. 4. c. 3. & Callerios à L. Floro epit. Livii lib. 56. in princip. De *Callecis* quoque, Hispaniæ populis, mentionem facit Justinus lib. 44.

5 *Et ex Getulis.*] Juvenalis Satyr. 8. non longe à principio,

Agnosco procerem, salve Getulice. —
Non paulo ante de Crasso locutus fuerat.

6 *Calleci.*] Hic quoque *Callaici* legendum: & id Strabonis est, ubi supra.

7 *Q. Turnius.*] Ego vero *C. Turnium* reposui, qui primus Romanorum Garamantas domuit, & cognomento abstinuit, ut L. Florus ait, apud quem jamdiu ita Volaterranus legit. Reperies autem post Turnium eosdem à Cornelio Balbo victos & triumphatos apud Plin. lib. 5. cap. 5.

1 Scipion

inultos bello vicit, ob modestiam, & vitandæ invidiæ causa, Garamantici cognomento abstinuisse. [1] Scipionem præterea Aphricanum, qui dux fatalis contra Hannibalem fuit, Aphrica superata, & Carthaginensibus bello victis, Aphricani cognomen tulisse, & alterum ex devicto Antiocho & Asia subacta, [2] Asiaticum cognominatum invenimus. Sed hic Asiaticus [3] frater Aphricani fuit, quorum alter P. Scipio, nomine à se victæ gentis Aphricanus: alter L. Scipio frater, Asiaticus dictus est, qui consul adversus Antiochum primus Romanorum in Asiam signa intulit: cum eoque consule Aphricanus frater legatum se gerens, pariter profectus est: illiusque ductu & auspicio pleraque egregie gesta in hostes fuere. Victo deinde Antiocho, & pace Eumeni concessa, ob Asiam victam Asiatici cognomen reportavit. His enim duobus fratribus, Aphricano scilicet & Asiatico, pater fuit P. Scipio ex Corneliorum gente, cum quo primum Hannibal Pœnus signa in Italia contulit: cujus fuit Cn. Scipio frater, summi ambo Imperatores, viri ornatissimi, qui paucorum dierum intervallo in Hispania cæsi occubuere. Sed ex Publio hi duo,

Scipionum familia.

Aphricanus.

Asiaticus.

1 *Scipionem præterea Aphricanum.*] Livius 3. Decad. lib. 10. in fin. Cujus hæc verba sunt de eo loquentis, *Africanum cognomen militaris prius favor, an popularis aura celebraverit, an sicuti Felicis Syllæ, Magnique Pompeji patrum memoria cœptum ab assentatione familiari sit, parum compertum habeo. Primus certe hic imperator nomine victæ à se gentis est nobilitatus: exemplo deinde hujus nequaquam victoria pares, insignes imaginum titulos, claraque cognomina familiæ fecere.* Ex Plutarch. in vita ipsius Scipionis. Martial. lib. 1. epigram. 2.

Creta dedit magnum, majus dedit Africa nomen,
Scipio, quod victor, quodque Metellus habet.

Sed miror, quod dixit Livius ubi supra, Scipionem primum nobilitatum fuisse nomine gentis à se victæ, cum longis ante temporibus L. Sergius *Fidenas* * eadem ratione cognominatus est, quod *Fidenates* vicerat, ut & supra dictum. Inter Fidenas autem captas & Carthaginem à Scipione victam intercesserunt anni plus minus CC.

COLERUS.

* Quod tamen idem Livius fatetur.

TIRAQUELLUS.

2 *Asiaticum.*] Livius 4. Decad. l. 7. ad fin. & Plutarch. in Scip. Africano post princ. Plin. Secundus si is est, de Viris illustribus c. 53. Valerius Maximus lib. 3. cap. 5. & Eutrop. de gestis Roman. lib. 4. cap. 1. ubi hunc dicit *Asianum* vocatum: nisi dicas ibi mendum, quamvis inter hæc nihil interest.

3 *Frater Africani fuit.*] Hæc omnia sunt Livii 3. Decad. lib. 6. & 4. Decad. lib. 7. Ex Plutarch. ubi supra. & vide Gellium lib. 7. cap. 19.

2 P. Corn.

duo, quos dixi, Scipiones, Aphricanus scilicet & Asiaticus, filii extitere: ex Cn. autem [1] P. Cornelius Nasica ortus fuit, qui unus vir optimus à senatu judicatus, matrem Cybelem ex Pessinunte suscepit, [2] Tyberiumque Gracchum seditiones in urbe molientem interemit. Fuit quoque & alius Scipio cognomento Æmylianus, prioris Aphricani nepos adoptivus, qui ob Aphricam & Numantiam bello domitas, [3] minor Aphricanus & Numantinus appellatus est. Sed hic Æmylianus quem dico, minime ex Corneliorum gente propagatus, sed adoptivus in nomen & familiam venit. Siquidem cum Scipio major Aphricanus filium haberet natura admodum tenui & imbelli, unde & valetudinarius vocatus, quod non ea vis animi foret, vigorque, nullosque liberos sustulisset, ne decederet sine liberis, hunc Æmylianum Lucii Pauli filium, ut multi credunt, ex filia nepotem, in familiam nomenque adoptavit. [4] Fuerat enim Scipioni Aphricano uxor filia Pauli Æmylii, qui consul ad Cannas, ne tantæ cladi superesset, in conflictu belli cæsus occubuit, ex qua unicum filium tulit, filias vero duas, quarum altera Scipioni Nasicæ, altera Tyberio Graccho nuptæ fuere. Æmylio vero Paulo quatuor filii extitere: duo in adoptionem alterius familiæ dati, Scipio videlicet & Fabius: duo in potestate retenti, quos ex altera conjuge sustulerat. Horum alter quinque diebus ante triumphum, quem speciosissimum de rege Perse & omni Macedonia habuit: alter tertia post triumphum die, adhuc impuberes mortem obiere immaturam. Hic ergo Æmylianus ex reliquis Pauli Æmylii filiis

Æmylianus, Aphricanus minor & Numantinus.

1 *P. Corn. Nasica.*] Livius 3. Decad. lib. 9. & Plin. lib. 7. cap. 34. L. Florus epit. Livii libro 49. Plutarchus ubi supra.

2 *Tyberiumque Gracchum.*] Plutar. in vita Gracchorum. Paul. Orosius l. 5. cap. 7. L. Florus lib. epit. 3. & 58. dicitur auctor fuisse primatibus Gracchi occidendi.

3 *Minor Africanus & Numantinus.*] Eutropius lib. 4. cap. 3. Vellejus l. 2. & præterea de agnomine *Numantini* Plinius Secundus, si is est, de Viris illustribus cap. 58.

4 *Fuerat enim.*] Hæc usque ad clausulam, *Horum postea.* sunt Plutarchi in Paulo Æmylio. Livius de L. Æmylii morte scribit lib. 2. Decad. 3.

liis junior fuit, gloria militari illustris: qui Aphricani nepos adoptivus, avitæ virtutis memor, provocatorem barbarum tribunus adhuc militum occidit. Cum patre adversus Persen acriter pugnans, egregia facinora gessit. In Aphricam deinde cum exercitu profectus, tertium Punicum bellum confecit. Carthaginem & Numantiam funditus evertit. Parta deinde victoria, & rebus confectis, cognomentum Numantino & minori Aphricano inditum fuit. [1] Horum postea exempla sequuti Cæsares, ex provinciis, quas vi & armis subegere, illustria cognomenta ob immortalem gloriam tulerunt: sæpe populi decreto, nonnunquam acclamatione senatus. Siquidem [2] Severus imperator, & reliqui post eum Cæsares, ex Arabia, Adiabena, Parthia, Armenia & Germania, aliisque bello domitis gentibus nationibusque, quas suo ductu & auspicio conquisivere, Arabici, Adiabenici, Parthici, [3] Armenici & [4] Germanici,

Cæsares ex provinciis à sese subactis cognominati.

1 *Horum postea.*] Id probat exemplis seq.

2 *Severus Imperator.*] Spartianus in vita illius. Eutropius lib. 9. cap. 10. & Sex. Ruffus in historia Roma. ubi de Septimio Severo. Sed & idem Germanici nomen accepit ex Spartiano ubi supra. Sane ejusdem Severi principis arcus sub radicibus Capitolii sic inscriptus est, *Imp. Cæs. Septimio M. filio Severo, Pertinaci Aug. PP. Parthico, Arabico & Adiabenico Pont. Max.*

3 *Armenici.*] L. Antoninus Verus Imperator per Statium & Priscum Artaxata capta, quæ Armeniæ metropolis est, *Armeniaci* nomen adeptum ad successores transtulit, ut ex Capitolino observatum habeo, & in antiquis spectationibus in mole Adriani legitur Romæ IMP. CÆS. L. AURELIO VERO AUG. ARMENICO MEDIC. PARTHICO PON. MAX. &c.

TIRAQUELLUS.

4 *Germanici.*] Ut Domitiano ex Frontino libro 1. Stratagematôn. Et Martiali lib. 2. epigram. 2. qui ad ea, quæ supra diximus hæc addit Domitianum ipsum alloquens,

Nobilius domito tribuit Germania Rheno,
Et puer hoc dignus nomine Cæsar eras.

Et Trajano ex Plinio in Panegyrico ipsius & Juvenale de eo loquente Satyra 6.

Dacicus & scripto radiat Germanicus auro.

Quanquam sint, qui hunc locum de Domitiano intelligunt, & quidem perperam, cum hunc ubique insectetur *: Trajanum vero perpetuo laudet, præsertim Satyra 10.

COLERUS.

* Frustra es, Tiraquelle. Prior *Dacici* cognomen tulit Domitianus, & iste etiam Juvenalis locus de nullo alio capiendus, quam de Domitiano. Sic Martialis alludit:

Verba ducis Daci chartis mandata resignas,
Victricem laurum, quam venit, ante vides.

manici, [1] sicut [2] Sarmatici, [3] Aphrici, diversis titulis cognomenta cepere. [4] Fertur tamen Valeriano Cæsari, quod promptus ad arma & bellicosior esset, milites militari studio manu ad ferrum nomen indidisse: qui postea in imperio delatum Carpici cognomentum refutavit. [5] Alexander vero Severus Imperator, licet Imperatoris, patris patriæ, & magni cognomenta renuerit, asserens magnis rebus gestis ea sibi nomina parare oportere: tamen ob deletos Azavenos, Azavenici cognomen sumere non dubitavit. [6] Trajanus autem contra Parthos victor, Par-

Carpicus.

Azavenicus.

Ad Philomusum loquitur, qui adeo garrulus erat, ut etiam Principum ex Dacia litteras ad Domitianum allatas resignare, credi vellet. Priorem versum Martialis debemus Iano Guilhelmio, opt. & doctiss. Juveni.

1 *Sicut Sarmatici, Aphrici.*] Recte notat heic Alexandrum Tiraquellus. Puto incidisse in talem aliquem titulum posteriorum Imperat. qualis est Justiniani Præfat. Instit. ubi pro *Anticus* nusquam non legebatur olim *Africus*. Quod facile Alexandrum abducere potuit.

TIRAQUELLUS.

2 *Sarmatici.*] Romæ sic in mole Adriani legitur majusculis literis compositum: *Imp. Cæs. D. M. Antonini Pii, Germanici, Sarmatici filio, divi Pii nepoti, divi Hadriani pronepoti, divi Trajani abnepoti, divi Nervæ atnepoti, L. Ælio Aurelio Commodo Aug. Sarmatico, Germanico, Maximo, Britannico, &c.* Similiter Constantius militari consensu secundo *Sarmaticus* ex vocabulo subactorum appellatus est, ait Marcellinus lib. 17.

3 *Aphrici.*] Perinde est ac si dicas *Africani*, quo cognomine decorati sunt duo illi Africani domita Africa. Et forte hic legendum est *Africani*, neque memini me legisse cognomen *Africi* cuipiam datum: sed rebus aliis datum scio, ut *Africæ procellæ* Horatio lib. 3. Car. ode 19. Et *Africa bella* Silio lib. 17. Est & *Africus* proprium nomen venti apud ipsum Horat. lib. 1. Car. ode 1. & 3. & Epod. ode 16. & Virgil. lib. 1. Æneid. & Plinium lib. 2. cap. 47. & lib. 18. cap. 34.

4 *Fertur tamen Valeriano.* *] Hic memoria lapsus est Alexander, neque enim hic *Valerianus* fuit, sed *Aurelianus*, ut in ejus vita scripsit Flavius Vopiscus.

COLERUS.

* Potest & hoc vitium typographicum esse, transpositis tantum litteris.

TIRAQUELLUS.

5 *Alexander vero Severus.*] Hic quantum ex Lampridio constat, quod nihil adhuc gessisset egregii, cognomen *Magni* recusavit: *Severi* duntaxat accepit: collata ei tamen fuere simul, quæ antea nulli, *Jus proconsulare, Tribunitia potestas, Jus quintæ relationis, pater patriæ & Pont. Maximus.* Sed quod hic de *Azamenis* prodit, amplius quæro.

6 *Trajanus.*] Dion Nicæus in vita illius. & Vlpianus in *l. item veniunt. §. præter hæc. ff. de pet. hered.* Sed & Alexander Severus *Parthici* quoque appellatione à Senatu donatus, ut in ejus vita scribit Ælius Lampridius. Ipse autem Dion scribit eundem Trajanum *Dacicum* cognominatum fuisse, devictis Dacis. Quod & probatur illo Juvenalis versu à nobis supra citato, & ex veteribus nummis.

1 *Optimi*

Parthici appellationem non accepit. Cui cum multi deferrerentur honores, reliquis posthabitis, sola [1] Optimi agnominatione gavisus fuit. [2] Commodus vero eo vecordiæ processit, ut pro Commodo, Hercules Jovis filius dici maluerit, quod sibi postea in invidiam perniciemque cessit. Apud Græcos non ab oppidis & provinciis, sed à rebus gestis magnifice, [3] Soter & [4] Callineos dicti: à forma & specie corporis, [5] Physcon & [6] Cyrippus: ab excellentia

Optimus. *Commodi vecordia.* *Externa. Græci.*

1 *Optimi agnominatione.*] Plinius in Panegyrico, *Justisne de causis S.P.Q.R. Optimi tibi cognomen adjecit? Paratum id quidem & in medio positum, novum tamen fuisse nomine adhuc meruisse.*

2 *Commodus.*] Lampridius in vita illius. & Athenæus lib. 12. cap. 8. & Herodianus lib. 1. Sed hic lege, *Hercules Jovis filius*, sine conjunctione ex ipso Herodiano.

3 *Soter.*] Plutarch. in Coriolano, & in lib. de Fort. Alexandri 2. Est autem σωτὴρ, quasi dicas salutaris, servator, sive conservator, quo & cognomine vocatus est Jupiter Euripidi in Hercule furente, Sophocli in Nauplio, Straboni lib. 9. Diodoro Siculo lib. 5. Arriano lib. 8. gestorum Alexandri. & Hesychio, Laertio in Aristotele. Ex quo etiam intelliges & Minervam *Soteram* dictam ex ipso Hesychio, & Proserpinam *Soteram*, id est, sospitam, Pausaniæ lib. 8. & aliis. Sed & ita cognominatus est Hercules Thasiis, qui & ejus nomine publicam monetam inscribebant ἡρακλέους σωτῆρος Θασίων, qualem se vidisse testatur Reuchlinus. Similiter dictus est Antiochus Macedoniæ rex, in Appiani Syrio, ubi & ita primum fuisse cognominatum dicit Seleucum Nicanoris filium.

4 *Callineos.*] *Callinicos* legendum * ex Plut. in Mario, in princip. Quæ dictio significat victor egregius **: cujusmodi dictus est Hercules Archilocho, teste Pindaro, Olympiorum ode 9. in princ.

Τὸ μὲν Ἀρχιλόχου μέλος
Φωνᾶεν Ὀλυμπίᾳ,
Καλλίνικος ὁ τριπλόος κεχλαδώς, &c.

Quo in loco interpres affert versum integrum ipsius Archilochi in hymno in Herculem:

Χαῖρε Καλλίνικε τήνελλα ἄναξ Ἡράκλεις.

Sed & Seleuco, filio Antiochi Dei, & patri Antiochi junioris cognomentum *Callicus* fuit, ut tradit Polybius lib. 5. & Appianus in Syrio. *Callinici* autem cujusdam sophistæ Syrii, sive Arabis, qui scripsit de cacozelia, de Rhetorica ad Cleopatram, & rebus gestis Alexandri, meminit Suidas.

COLERUS.

* Tale nomen est Καλλίμαχος. Καλλίστρατος.

** In Glossis tamen veteribus illis: *Pulchritudine vincens* (est) καλλίνικος.

TIRAQUELLUS.

5 *Phiscon.*] Hic quoque corrigendum *Physcon* ex Plutarcho illo eodem loco. Est autem φύσκων ventricosus, obesus, corpulentus, apud Josephum nomen filii Ptolemæi Epiphanis, Antiqu. lib. 12. c. 5. Nam φύσκη, unde φύσκων deductum est, dicitur crassum illud ventris intestinum in quod farina subacta & caro infercitur, hunc que allantapoles, qui dicuntur παρὰ τὴν ἀλλᾶντα τῶν κρεῶν à carnium congestione. De quibus Aristophanes in equitibus. Hoc autem *Physconis* nomen datum est uni ex Ptolemæis regibus Ægypti, de quo Val. Maximus lib. 9. cap. 1. & iterum cap. 2. & Strabo l. 18. non semel.

Abbatia, fortuna, & rebus gestis.

tia crurum, [1] Eucnemos: à virtute, [2] Euergetes & [3] Philadelphus: à fortunæ felicitate, [4] Eudæmos: à multiplici victo-

COLERUS.

Physcon.] Sic *Crassi* quoque apud Romanos, & *Macri*. Vnde Martialis joci occasionem arripuit l. 5. epigr. 21.

Quintum pro decimo, pro Crasso, Regulé, Macrum,
Ante salutabat Rhetor Apollodotus.
Nunc utrumque suo resalutat nomine quantum
Cura laborque potest, scripsit & edidicit.

TIRAQUELLUS.

6 *Cyrippus.*] Ita etiam legitur apud Plutar. ubi supra. Sed putarim legendum *Cirrhippon*, cum Coelio Rhodigino lib. 14. cap. 5. ab equis & *cirrho* colore, id est, fulvo, gilvo, rufo. Nam & hinc κίῤῥος οἶνος dicitur Dioscoridi lib. 5. cap. 9. quem locum Ruellius vertit *vinum ex rubicundum*, Hermolaus, *rubrum*, Marcellus, Virgilius, medium inter album & rubrum.

1 *Eucnemon.*] Hæc ex Plinio lib. 34. cap. 8. ubi Sillanion fecit. Strongylion Amazonem, quam ab excellentia crurum Eucnemon appellant, tanquam dicas belle ferratum, si ita licet loqui, cui scilicet, bellæ ac pulchræ sunt suræ, vulgo loquimur, *belles grèves*, ab εὖ notæ significationis dictione, & κνήμη, sura, crus. Ex quo proverbium illud, Γόνυ κνήμης ἔγγιον, id est, genu sura, sive crure propius. de quo Erasm. Chil. 1. cent. 3. cap. 92. *

COLERUS.

* Εὐκνημῖδες in proverbio fortes dicuntur, ut Ἀχαιοὺς appellat Homerus. Sic Plautus ait, *Non bene placitum esse domino in tibiis virorum robustis.*

TIRAQUELLUS.

2 *Euergetes.*] Et hoc quoque cognomen inter ea, quæ à virtute data sunt, ponit Plutarch. in Coriolano, & in lib. 2. de fortuna Alexandri, quo insignitus fuit Ptolemæus alterius Philadelphi cognomento filius, & successor, in regno Ægypti, de quo Strabo l. 17. non semel. Id autem significat beneficus, benefactor, benemeritus: qui fuit dictus per illusionem ab Alexandrinis, pro Euergete, *Cacergetes*, id est, maleficus, apud Athenæum l. 12. c. 27. εὐεργέτης ἡμῶν apud Lucianum in Anacharsi, id est, *beneficus in nos*, sive *de nobis bene meritus:* quo sensu usurpat Diod. Siculus libro 17. capite 7. ante finem.

3 *Philadelphus.*] Plutarch. ubi supra. & id agnomen tributum est Ptolemæo patri ejus, quem nuper diximus fuisse Euergetem cognominatum apud Strabonem d. l. 17. filioque Ptolemæi, qui verbo, Lagi, re vero filius fuit Philippi Macedonum regis. Discrepat autem ab scripta hoc loco sententia Pausanias lib. 1. cum Philadelphi nomen Ptolemæo ob amorem in mulieres usque ad insaniam intemperanti datum innuit, quod Arsinoës Germanæ sororis amore victus, eam sibi matrimonio adjunxerit. Sunt tamen qui per contrariam significationem dicant inditum nomen Philadelphum Ptolemæo, quod Argæum fratrem minorem interfecerit, & Magæ uterino fratri bellum indixerit. Ego superiori magis applaudo conjecturæ.

4 *Eudæmon.*] Sicut, inquit Plutar. in eodem loco, Battus secundus, aut, ut alii legunt, Bassus vocatus est. Est autem εὐδαίμων, tanquam dicas fortunatus, felix, unde & Platoni libro de legibus εὐδαίμονι τύχῃ, *fortunato successu.* Ex quibus intelligis hic legendum, *Eudæmon* esse, uti etiam legitur apud Plutarchum in Coriolano. Nisi quis velit *Eudemum* dicere, ut *Eudemus* dictus fuit, Εὔδημος ille, qui cum Achelao in Academia plurimum versatus præceptor fuit Philopœmenis Megalopolitæ ducis, ut in ejus vita idem Plutarchus scribit.

1 *Nica-*

victoria, [1] Nicanor: ab urbium expugnatione, [2] Polycrates: à fortitudine, [3] Achersites, aut [4] Aquilæ vel [5] fulminis nomina fuere: quare Pyrrho ab Epirotis Aquilæ nomen

1 *Nicanor.*] Νίκη Græcis victoria est apud Plutarchum in Nicia, ubi hinc dicit plerosque putasse Niciæ cognomen illi datum fuisse. Sed & hinc *Nicanor & Nicator* cognomina tracta, quæ victorem sive victoriosum significant, quo cognomine Seleucus, primus è Seleucorum familia vir maximus, insignitus fuit, ut ajunt Strabo lib. 14. Appianus in Syriacis, & Marcellinus lib. 23. Et ita quoque vocatus est gener Aristotelis apud Laërtium in vita illius. & Alexandrinus quispiam grammaticus, qui tempore Adriani Imp. vixit apud Suidam.

2 *Polycrates.*] Scio id nomen plerisque inditum fuisse, & inter cæteros Polycrati illi Samio de quo Cicero libro 5. de Finibus. Strabo lib. 14. Et præsuli Ephesiorum, qui vixit temporibus Severi Imperatoris. Sed cum id nomen non conveniat urbium expugnatori: sed potius viro magnæ potentiæ, roboris, virium, dominationis. Nam κράτος hoc significat: verum puto illum scripsisse * *Poliorcetes*, id est, urbium expugnator, sive destructor, cujusmodi cognominatus fuit Demetrius propter animi pertinaciam in expugnandis urbibus, ut scribit Vitruvius lib. 10. cap. 22. Plutarch. in Demetrio, & Marcellinus lib. 23.

COLERUS.

* A πόλις & ὀρκέω, id est, destruo.

TIRAQUELLUS.

3 *Achersites.*] Quid id sit nondum comperi, & forte *Alcetas* dicere voluit: quo nomine vocatus fuit Pyrrhi proavus. Plutarch. in vita ipsius Pyrrhi in princip. Id nomen autem dicitur ab ἀλκὴ quod significat robur, virtutem, præstantem animi fortitudinem. Et de Alceta Pausanias in Atticis & Athenæus lib. 10. c. 12. Et Xenophon rerum Græcarum lib. 5. & 6.

4 *Aquilæ.*] Nam, ut continuo post dicit, id nomen Pyrrho inditum est, quod ipsum tradit Ælianus lib. de Animalibus 7. cap. 45. & Plutarch. in vita illius: *Post hæc*, inquit, *pugnam Pyrrhus cum magna gloria & celebritate nominis ac lætitia in Epirum reversus, cum ἀετὸς, id est, Aquila, salutaretur, Per vos, inquit, Aquila sum, qui me vestris armis, tanquam alis, in altum extulistis.* Tradit autem Plutarch. in Aristide, Reges quosdam & tyrannos se urbium expugnatores, fulmina, victores, aquilas, accipitres appellari ingenti cum voluptate voluisse, quos tamen non nominat.

5 *Fulminis.*] Primum nesciebam quis eo cognomine dictus * fuisset: nisi siquis huc traheret quod scribit Cicero in oratio. pro Cornelio Balbo, *imperii nostri fulmina Cn. & P. Scipiones.* De quibus etiam est illud Virg. lib. 6. Æneid.

—— Duo fulmina belli
Scipiadas, cladem Lybiæ?

Illudque Silii Italici lib. 7.

—— Aut ubi sunt nunc fulmina gentis
Scipiadæ? ——

Verum tandem memoriæ occurrit unum ex Ptolemæis regibus Ægypti, κεραυνὸν, id est, *fulmen*, fuisse cognominatum ex alacritate in rebus gerendis & audacia, ut scribit Pausanias l. 1. qui de Atticis est. Cujus etiam meminit Appianus in Syrio: & alterum quoque, scilicet Damippum ita cognominatum, cujus meminit Anaxippus in Ceraunο Dramate ab ipso Damippo denominato apud Athenæum in Dipnosophistis lib. 10. cap. 1.

COLERUS.

* Sed hoc nihil ad rem. Neque enim sermo ullus de Romanorum aut Italorum nominibus.

nomen inditum: à multiplici doctrina, [1] Polyhistor: ab optimo consilio, [2] Aristobulos dicti. Quibusdam regibus livor & vitium, nonnunquam ignavia & nequitia cognomentum dedit: quippe Antiocho regi Macedoniæ, quod multa promitteret, parum efficeret, [3] Doso: [4] Ptolemæo, Lamyro, ob vitæ turpitudinem nomen fuit. Antigonus quoque à rapacitate [5] Hierax, & à genuum magnitudine [6] Gonatus. Alii à verborum obscuritate, [7] Scotini, & ab amentia [8] Coalemi, atque ob fictos mores [9] Laconistæ

A vitiis.

notam

TIRAQUELLUS.

1 *Polyhistor.*] Ea dictio idem significat quod *multiscius* à πολὺ, multum & *ἱστορῶ, scio, inquio.* Eoque nomine vocati sunt Appion & Alexander Milesius.

2 *Aristobulos.*] Multos eo nomine vocatos fuisse comperimus, scilicet unum ex septuaginta interpretibus missis ad Ptolemæum, ut libros sacros in linguam Græcam verterent, qui que commentarios in legem Hebræorum edidit. Cujus meminit Eusebius. Alter etiam Judæus, qui scripsit res gestas Alexandri, cujus peregrinationis comes fuit, sæpeque citatur Arriano in rebus gestis Alexandri, ut & observavit Volaterranus. Alius pictor Syrus Plinio memorante lib. 35. cap. 11. Legimusque apud Plutarch. in vita Themistoclis, ipsum Themistoclem templum Dianæ dedicasse, quam Aristobulam, id est, optime consulentem appellavit. Et hujus quoque Deæ Aristobulæ meminit Artemidorus Daldianus lib. 2.

3 *Doso.*] Ex Plutarcho in Coriolano, & in Paulo Æmylio: quibus tamen locis non Antiochum hunc fuisse, sed Antigonum dicit ita fuisse appellatum, quod multa promitteret, pauca impleret. *δώσω* enim futurum est verbi *δίδωμι*, tanquam diceretur Antiochus, *Doso.*

4 *Ptolemæo, Lamyro.*] Plutarch. ubi supra. & hujus quoque meminit Strabo lib. 17. Ob id autem ita dictus est, quod mendax esset, garrulus & loquax. Hæc enim Græce *λάμυροι* significat.

5 *Hierax.*] Ælianus de Animal. lib. 7. c. 45. *ἱέραξ* autem Græcis dicitur accipiter, milvus ἀπὸ τοῦ ἱερὰ φέρειν, ἅρπαγα φέρεσθαι, proindeque & de raptore dici.

6 *Gonatus.*] Γόνας enim genu significat. Xenophon lib. 1. Pædiæ Cyri. Ita autem cognominatum fuisse Antigonum Demetrii filium scribit Plutarch. in Paulo Æmylio.

7 *Scotini.*] Σκοτεινοί, id est, *tenebricosi, obscuri*: nam sic vocatus est Heraclitus Ephesius ob scriptorum obscuritatem, ut tradit Aristot. in libro de mundo. & Strabo lib. 14. *

COLERUS.

* Cic. Acad. & de finib. lib. 5.

TIRAQUELLUS.

8 *Coalemi.*] Qui multa meditantur & cogitant, *Coalemi* vocantur: κοεῖν est cogitare, ἀλέματα vero *fatua* dicuntur: quale cognomen ob amentiam fuisse inditum cuidam Cimoni Plutarch. scripsit, teste Rhodigino libro 17. cap. 4.

9 *Laconistæ.*] Fuere potius dicti *Laconistæ*, à breviore sermone, qui compendiosius & subinde obscurius loquebantur. Sed non memini me legisse quosdam *Laconistas* fuisse nuncupatos. Corn. autem Tacitus libro 17. sæpius memorat Cornelium *Laconem* præfectum prætorii tempore Galbæ.

1 *Xenar-*

notam nominis tulere: sicut [1] Xenarchus Rhodius à bibacitate, [2] Metretes: & Atheniensis [3] Diotimus, Chone, hoc est, infundibulum, quod illo apposito affatim hauriret. [4] Demochares vero ob procacem linguam, Parrhesiastes: & [5] Demosthenes, ob morum feritatem, Arges serpentis nomine appellati sunt. Inter quos [6] Varo sophistæ à forma nasi ciconiæ comparis, Pelargus nomen factum. Nonnullis vero ob claritudinem, [7] Lychni dixere nomen, sicut Artaxerxi, [8] Mnemoni, quod memoria valeret. Pericles summus orator ob dicendi elegantiam & sermonis magnitudinem, [9] Olympius: Dion, [10] Chrysostomos: Phocion, ob frugalitatem, [11] Chrestus seu bonus: [12] Cleomenes [13] & Ptolemæus, Benefactor nuncupati. Aristi-

1 *Xenarchus.*] Athenæus libro 10. cap. 11. auctoritate Euphorionis poëtæ in Chiliadibus.

COLERUS.

2 *Metretes.*] Sicut apud Latinos *Bibuli*, & Cic. filius *Tricongius*. Itemque *Bibaculi*.

TIRAQUELLUS.

3 *Diotimus, Chone.*] Idem auctor eodem loco auctoritate Polemonis, qui & idem dicit de Alceta Macedone, auctoritate Aristi Salaminii.

4 *Demochares.*] Seneca l. 3. de Ira, *ad Philippum Macedonem, Demochares Parrhesiastes ob nimiam & procacem linguam appellatus, inter alios Atheniensium legatos venerat. Audita legatione Philippus, Dicite, inquit, mihi, facere quid possim, quod sit Atheniensibus gratum. Excepit Demochares, Te, inquit, suspende.* Ex quo intelligis, hic non Parrhasiades, sed Parrhesiastes, παῤῥησιαστὴς, id est, qui procaciter, libere, & audacter loquitur, legendum.

5 *Demosthenes.*] Plutarch. in vita illius.

6 *Varo.*] Scilicet, *Pergæo* (fuere enim alii eo nomine) quem à forma nasi, *Pelargum*, id est, *Ciconiam* vocabant: de quo est apud Philostratum.

7 *Lychni.*] Inditum hoc Cadmo, qui à Phœnicia in Græciam literarum lumen attulit, ut inde *Lychnus Heliconius* dictus fuerit. Quod observavit ex Chrestodoro Cæl. Rhodig. lib. 6. c. 18.

8 *Mnemoni.*] Plutarch. in vita ipsius Artaxerxis in princ. & iterum in vita Marii. Est autem μνήμων, idem quod memor.

9 *Olympius.*] Plutarch. in vita ipsius Periclis.

10 *Chrysostomus.*] Id est, cui est os aureum. Atque ita dictus Dion Prusicus Sophista & philosophus, ut tradit Suidas.

11 *Chrestus seu bonus.*] Probus Æmylius in vita Phocionis. Pertinax autem Imperator χρηστόλογος dictus est, ut scribit Aurelius Victor in vita illius, quod blandus esset magis quam beneficus. Lucianus in Philopatre.

12 *Cleomenes.*] Hic Lacedæmonius rex frugalissimus Athenæo lib. 4. c. 4. fuit: eique cognomentum fuit, *Benefactor*: ut scribit Polybius lib. 2.

13 *Et Ptolemæus.*] Et huic quoque ejusmodi cognomentum fuisse, tradit Polybius eo ipso l. 5. sed alio in loco. Est autem Græca dictio hujus cognomenti apud Polybium utroque in loco εὐεργέτης, euergetes, quam Perottus, interpres equidem doctissimus, etiam

 inobi-

[1] Aristides ob morum sanctitatem, Justi: [2] Callimachus propter studium miræ artis, Calotechnos, sicut alter ob artis calumniam [3] Cacotechnos sumpsere nomen. [4] Alcæus tamen Pittacum Sarapodam, quod latos haberet pedes, cognominavit. [5] Antiochus vero Syriæ rex elatus supra modum hominis, cum vanum titulum vendicaret, cognomento Deus dici voluit: sicut apud Romanos [6] Domitianus, [7] & Cajus princeps, qui Optimum Maximum, & Latialem Jovem se dici jussit. Proditus tamen est [8] Maricus quidam è plebe Bojorum, cum Dei nomen sibi arrogasset, & non spernendam manum perditissimorum ascivisset, quos ingentibus promissis corruperat, ita ut in Romanos ferret arma, postea captus & occisus, falsi inditi nominis gravissimas pœnas dedisse. Sicut Selvus ignotus homo, qui se Ætnæ filium mentitus erat, quum loca circa Ætnam cum perditissimis & facinorosis prædaretur, à Romanis captus, in ludo gladiatorio ictibus bestiarum occisus fuit. Cui haud absimile est, quod de [9] Euno Syro

utrobique verti *Benefactor*, quem secutus est Alexander noster. Sed maluissem Græcam ipsam dictionem exprimere, ut plerumque facimus in nominibus & cognominibus. De Ptolemæo *Evergete* sæpe apud scriptores & alibi in hoc opere scriptum est. At de Cleomene vix alibi reperies.

1 *Aristides.*] Probus Æmylius & Plutarchus, uterque in vita illius.

2 *Callimachus.*] Plinius lib. 34. c. 8. *Ex omnibus autem*, ait, *maxime cognomine insignis est Callimachus semper calumniator sui, nec finem habens diligentiæ, ob id Catatexitechnos appellatus*. quæ quidem dictio ita vocata est ὑπὸ τοῦ κατατήκειν τὴν τέχνην. Ex quo vides hic erratum esse in dictione *Calotechnos*.

3 *Cacotechnos.*] Κακότεχνος, id est, maligenus, maleficus, malevolus. Nam & *cacotechniam* artis pravitatem nominant, ut etiam scribit Quint. lib. 2. cap. 20. Sed quis ita cognominatus sit, nunc non memini.

4 *Alcæus.*] Diog. Laërtius in vita Pittaci ad fin.

5 *Antiochus.*] Appianus in Syrio, ubi dicit hunc Antiochum secundum fuisse.

6 *Domitianus.*] Sueton. in vita illius, cap. 13. Aurel. Victor in vita quoque ipsius. Euseb. in Chronicis. Hincque illud Martialis lib. 5. epigr. 8.

Edictum domini deique nostri.

Et lib. 8. epigr. 2.

Terrarum domino deoque rerum.

7 *Et Cajus princeps.*] Scilicet Caligula ex eod. Suet. in vita ipsius cap. 22. Et vide Philonem Judæum in libro de legatione ad Cajum.

8 *Maricus.*] Hujus Galliarum assertoris historia transcripta est ex lib. 18. Taciti.

9 *Euno Syro.*] L. Florus epit. 3. in bello Servili, & nonnihil epitome Livii lib. 56. & Athenæus Dipnosophistarum lib. 6. in fin. & de hoc quoque bello Paulus Orosius lib. 5. cap. 5. & Eutropius lib. 4. c. 3.

* Triplex

Syro proditur, qui quum nuce juglande in os inclusa, ignem evomeret, simulans se deæ Syriæ numine afflatum, apud servos & infimam plebem divinus habitus, primo duo hominum millia in Sicilia spe rapinarum ascivit, mox effractis carceribus ad sexaginta millia coëgit, Manliumque & Lentulum prætores justo prælio vicit & profligavit. Denique à Romanis coërcitus, post multiplices clades suæ temeritatis meritas pœnas dedit.

CAPUT XII.

Quid sit triplex forum, * *de quo in Martiale fit mentio: quæve fora olim Romæ fuerint, quæve apud exteros precipua.*

DOmitium Calderinum virum disertum & studiosum, vidimus aliquando dum Romæ ageret. Interpretabatur tunc Martialis epigrammata, in quibus hos versus meminimus [1] legisse: *Martialis locus à Domitio depravatus.*

Causas, inquis, agam Cicerone disertius ipso,
Atque erit in triplici par mihi nemo foro.

Quos ille in scholis cum suis sectatoribus sic definiebat, ut tria fora Romæ esse diceret, in quibus judicia redderentur, [2] Latinum scilicet, [3] Romanum, & vetus: quod in com-

COLERUS.

* *Triplex forum.*] Alii *Romanum, Cæsaris* & *Augusti* intelligunt.

TIRAQUELLUS.

1 *Legisse.*] Scilicet lib. 5. epig. 85. Simileque est illud ejusdem Martialis lib. 8. epig. 44.

Foroque triplici sparsus ante equos omneis.

Illudque Statii Sylvarum lib. 4. Syl. 9. ad Julium Plotium.

Nec saltem tua dicta continentem,
Quæ trino juvenis foro tonabas.

2 *Latinum.*] Nihil de *Latino foro* me legisse memini: nisi quod *Latinum* vocat Ovidius l. 4. Fastorum, quod idem lib. 3. *Magnum* appellavit. * Item Statius Sylva 1. de equo Domitiani.

Stat Latium complexus forum.

Et scio Martialem alibi dixisse lib. 9. epig. 4.

Addita quid Latio Flavia templa foro?

COLERUS.

* Herodianus in Antonino vocat Vetus, hoc forum.

TIRAQUELLUS.

3 *Romanum.*] *Hujus sæpe fit mentio apud auctores ut Plinium lib. 4. cap. 5. & lib. 12. cap. 4. & lib. 19. c. 1. & Virgilium lib. 8. Æneid.

Romanoque foro.

in commentariis à se editis referre non dubitavit. Sed cum legissemus fora multiplicia Romæ, in quibus forensia negocia & judicia actitarentur, Romanumque forum, Latinum quoque & vetus dici, tenuit nos admiratio, quod vir ille, ingenio alioqui exculto, strictim & inexplorate rem non prætereundam, pertransierit. Nam & Romanum forum [1] in Comitio legimus inter Capitolium & Palatium, [2] ubi Rostra, [3] ædes Saturni, [4] Castoris & Pollucis templa fuere, quod Latinum forum dictum est. In quo Romani magistratus, finito honoris tempore, imperii insignia dimittere assuêrant: [5] ad quod populus frequens conveniebat, sicut [6] ad Comitium senatores, ibique [7] Pauli basilica mille & quingentis talentis taxata, quæ mox Fulviæ

Forum Romanum.

Comitium. Basilica Opimia, Julia, Porcia.

Et Propert. lib. 4. eleg. 2.

Romanum satis est posse videre forum.

Et Martial. lib. 1. epig. 44.

Romanum propius divitiusque forum.

Et Suet. in Augusto cap. 72. & vide infra.

COLERUS.

* Hoc, quoties absolute dicitur, intelligimus.

TIRAQUELLUS.

In Comitio.] Forum quodpiam sive id, sive aliud, in *Comitio* fuisse satis constat ex Plinio lib. 15. cap. 18.

2 *Ubi Rostra.*] Servius in lib. 8. Æneid. ubi supra.

3 *Ædes Saturni.*] Quod satis innuit Plinius lib. 15. cap. 18.

4 *Castoris & Pollucis.*] Dionysius Halicarn. libro 6. Strabo lib. 5. Plin. lib. 34. cap. 6. in princ.

5 *Ad quod populus.*] Quod hic de foro dicitur, verum quidem est: sed quod de Comitio, non item, ut arguunt verba Dionys. Halicarnassæi libro 7. hoc sensu, *Brutus comparata plebeiorum satis non modica, descendit cum eis in forum, unde clarum lucem æde Vulcani occupata, qui locus destinatus erat concionibus, vocabatque plebem in Comitium: mox refecto foro, neque enim antea tanta turba convenerat, progressus in medium illius, &c.*

6 *Ad Comitium Senatores.*] Varro lib. 4. de ling. Lat. inquit, *Comitium ab eo, quod coibant eo comitiis curiatis & litium causa:* ergo non ibi *Senatores* tantum, sed & *populus* veniebat, ut Festus ait lib. 3. si comitia haberentur, vel ad jus audiendum, quod ibi reddebatur, ut & Cælius Rhodiginus animadvertit lib. 20. c. 17. Quare & intra ipsum Comitium forum fuit: de quo accipias locum Plinii lib. 15. c. 18. ubi ait, *colitur Ficus arbor in foro ipso ac Comitio Romæ nata, sacra fulguribus ibi conditis.* Mirabitur autem ingeniosus quod de Marcello Octavia Augusti sorore genito prodit Plinius lib. 19. cap. 1. quo in ædilitate sua forum velis umbratum ajunt, ut salubrius litigantes consisterent, cum antea multo, vel ab illo anno quo primum Annibal in Italiam venisset, Comitium tectum fuisse, ex veteri memoria referat Liv. Decad. 3. lib. 7. Quo forte referenda sunt, quæ de tecto æneo fori Romani quidam scripserunt.

7 *Pauli basilica.*] Cicero in epist. ad Atticum lib. 4. & Philip. 6. Plin. lib. 36. cap. 15. Corn. Tacitus lib. 3. Plutarch. in Cæsare. Acron & Porphyrion ad Horat.

1 *Inter*

Fulviæ dicata fuit: [1] licet aliam Opimiam, in qua [2] senaculum erat, quod in ea seniores assidebant: [3] & aliam Juliam, cujus construendæ præfectus [4] Vitruvius fuit: & aliam [5] Porciam, quam Cato Censorius magna mole construxit, basilicas fuisse legamus. Alterum vero [6] Cæsaris forum dictum est, ubi Veneris templum ab eo extructum ferunt. Et [7] Augusti forum, quod cum æde Martis

Forum Cæsaris.

Forum Augusti.

1 *Licet aliam Opimiam.*] Sic ibi reposui, licet antea *Opimia* legeretur: Fuit autem mihi auctor Varro, qui supra Græcostasin Senaculum, & ædis Concordiæ basilicam opimiam fuisse scribit lib. 4. de ling. Latina.

2 *Senaculum.*] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. & Festus Pompejus l. 17. *Senaculi* meminerunt. Sic enim ubicunque est ejus mentio, necesse legendum putem: est enim à Senatus loco diminutivum. Sum autem in hoc ab Alexandro discrepans, quod ipse putet *Senaculum* (sic vocat) fuisse in basilica Opimia, cum tamen apertissime Varro diversum quid abfuisse dicat, licet ambo supra Græcostasin essent: dictum *Senaculum*, ubi Senatus aut ubi Seniores considerent, γερουσία apud Græcos. Neque vero solum eo in loco Senaculum fuit, sed alia tria recenset P. Victor in regionibus urbis Romæ.

3 *Juliam.*] Hujus meminit Suet. in Caligula c. 37. Plin. epist. lib. 5. ep. ult. in princ. Quint. lib. 12. c. 5.

COLERUS.

Et aliam Juliam.] Hujus basilicæ, quam Cæsar dictator anno imperii sui tertio dedicavit, meminit Eusebius. Errant igitur illi, qui vel Pauli, vel Caji, vel etiam Lucii basilicam intelligunt, quas nepotum nomine Augustus extruxerit. Sed & Alexander noster hic errat, qui construendæ huic basilicæ Juliæ præfectum fuisse putet Vitruvium: cum iste Juliæ Fanestri, non Romæ, fuerit; ut vides ex ejus libro 5. cap. 1. In eodem errore deprehendo, Philipp. Beroaldum.

TIRAQUELLUS.

4 *Vitruvius.*] Lib. 5. cap. 1.

5 *Porciam.*] Plinius Secundus, si is est, de Viris Illustrib. cap. 47. Plutarch. in Cat. Censorio. & ante eum Livius 4. Decad. lib. 9. ubi ita scribitur, *Cato atria duo Mænium & Titium in Lautumiis, & quatuor tabernas in publicum emit, basilicamque ibi fecit, quæ Porcia appellata est.* Et in hac Tribun. Pleb. jus dicere solebant, ut scribit Plutar. in Catone Uticensi. Fuit & alia basilica (ut id addas) Semproniæ apud Livium 5. Decad. lib. 4. Alia Æmilia apud Plinium lib. 36. cap. 15. & alia apud eundem Liv. 4. Decad. l. 10. post argentarias novas.

6 *Cæsaris.*] De hoc foro Cæsaris Vitruvius lib. 5. cap. 3. & Ovid. in 3. de Tristib. eleg. 1.

— Hæc sunt fora Cæsaris, inquit,
Hæc est à sacris quæ via nomen habet.

Et Stat. lib. 1. Syl.

Cæsarei stat sede fori.

Et de hoc intelligit Appianus lib. 2. bellorum Civilium, cum scribit de ipso Cæsare loquens, *Extruxit Veneri Genitrici templum, ut prius ad Pharsalum voverat, bellum initurus. Atrium quoque templo circumdedit, quod Romanorum forum esse voluit: non rerum quidem venalium, sed eorum qui ad jura convenirent.* Fuit autem id forum haud procul à Comitio post ædem nunc Divorum Cosmæ & Damiani, ut inter omnes convenit.

7 *Augusti forum.*] Sueton. in vita illius cap. 29. Tacitus lib. 4. Plinius lib. 36. cap. 15. Dion in vita Trajani.

Et de

tis Ultoris Augustus sua impensa instruxit, ornavitque. Vetus quoque forum [1] boarium legimus, in quo ædes [2] Herculis rotunda, [3] matris Matutæ, & [4] pudicitiæ patritiæ sacella. Ibi etiam bos [5] ex ære Æginetico fabrefactus. Quintum fuit [6] olitorium, juxta quod [7] ædes Spei & [8] Pietatis quam Marcus Acilius [9] Glabrio duumvir dedicavit. Inibi & [10] Junonis Matutæ & [11] Fauni templa fuere: ubi lactariam columnam fuisse [12] Pompejus memorat, in qua infantes lacte alendos deponebant. Forum quoque [13] Cupedinis macellum appellari, quod

Forum vetus. Forum boarium. Forum olitorium. Columna lactaria. Forum Cupedinis.

Et de hoc quoque Plin. lib. 6. c. 39. & l. 35. c. 4. Corn. Tacitus lib. 4. Sueton. in Augusto, c. 55. Ovid. l. 4. de Ponto eleg. 5. & 5. Fastorum,

Templaque in Augusto conspicienda foro.

& Plutarchus in Coriolano.

1 *Boarium.*] In quo boves vendebantur. Varro lib. 4. ling. Latin. & Festus Pompejus lib. 2. Hujus etiam meminit Livius 3. Decad. lib. 9. & Plin. lib. 28. cap. 2. non multo post princip. & alii multi, quos postea citabimus. Hincque *area boaria* dicta, in quibus scilicet, forum boarium situm erat. Propert. lib. 4. eleg. 10. de Hercule,

Arvaque mugitu sancite Boaria longo,
Nobile erit Romæ pascua vestra forum.

2 *Herculis rotunda.*] Licet Blondus inibi ædem Vestæ figura circulari ædificatam fuisse contendat: Pomponius Lætus *Matutæ*, Albertinus *Dianæ*, quidam *Auroræ*: Volaterranus tamen libro 6. Herculis existimavit fuisse templum, & Ovid. lib. 1. Fast.

Constituitque sibi, quæ Maxima dicitur, aram,
Hic ubi pars urbis de bove nomen habet, &c.

Plin. lib. 10. c. 18. lib. 34. c. 7. & l. 35. c. 4. Liv. 4. Decad. lib. 10. Corn. Tacit. lib. 12. Solinus c. 2.

3 *Matris Matutæ.*] Livius 4. Decad. lib. 3.

4 *Pudicitiæ patritiæ.*] Livius 1. Decad. lib. 10. & 4. Decad. lib. 3.

5 *Ex ære Æginetico.*] Plin. lib. 32. c. 2. ad fin. Cor. Tacitus lib. 12.

6 *Olitorium.*] Varro lib. 4. ling. Lat. ubi id dicit fuisse antiquum macellum, ubi erat olerum copia.

7 *Ædes Spei.*] Livius 3. Dec. lib. 1. ad fin.

8 *Pietatis.*] Idem Livius 4. Decad. lib. 10. & P. Victor in 11. regione urbis Romæ.

9 *Glabrio.*] Livius ubi supra.

10 *Junonis Matutæ.*] Livius 4. Decadis libro 4. *Ædes eo anno aliquot dedicatæ sunt, una Junonis Matutæ in foro olitorio.* P. Victor in 11. regione urbis.

11 *Et Fauni.*] Non memini legisse me, *Fauni* templum hoc in foro fuisse, sed in insula Tyberis apud Ovidium lib. 2. Fastorum,

Idibus agrestis fumant altaria Fauni
Hic ubi discretas insula rumpit aquas.

Et Vitruvius lib. 3. cap. 1. dicam infra lib. 4. c. 12.

12 *Pompejus.*] Scilicet Festus l. 10. *Lactaria*, inquit, *columna in foro olitorio dicta, quod ibi infantes lacte alendos deferebant.*

13 *Cupedinis.*] Festus Pompejus l. 3. *Cupes & Cupedias antiqui lautiores cibos nominabant. inde & macellum & forum cupedinis appellabant.* Cupedia autem à cupiditate dicta, vel, sicut Varro vult, quod

quod [1] Cupedinarium dicunt, cujus generis [2] in Thessalia & omni Græcia frequentia fuere. Præter quæ [3] Piscarium [4] & forum Nervæ, cui [5] Transitorio nomen erat, [6] Pistorium in Aventino, & [7] Ulpium, & [8] Palladium. Sed Piscarium junctum Boario dicunt fuisse secundum Tyberim, [9] juxta Jani templum ad Janiculum, quod

Piscarium. Pistorium. Ulpium. Palladium.

quod ibi fuerit *Cupedinis* equitis domus, qui fuerat ob latrocinium damnatus. Ipse autem Varro lib. 4. de lingua Latina illud tantum scribit, id forum ita appellatum à cupiditate. Donatus autem in Eunuchum Terentii, *Scribit*, inquit, *Varro, in libris rerum humanarum hoc modo, Numerius Equitius, Cupes & Macellus Romanus, singulari latrocinio multa loca habuerunt infesta. His in exilium actis, publicata sunt bona, & ædes, ubi habitabant, dirutæ: èque ea pecunia factæ deum Penatium ædificatæ sunt, & locus, in quo vendebantur ea, quæ vescendi causa in urbem erant allata, ædificatus. Itaque ab altero Macellum, ab altero forum Cupedinis appellatum est.*

1 *Cupedinarium.*] Ita eum appellat Symmachus: *coëmpta ex foro Cupedinario.* Et hinc quoque *Cupedinarius* rerum esculentarum venditor apud Terentium in Eunucho,

Ad macellum ubi venimus
Concurrunt læti mi obviam Cupedinarii omnes.

Ubi Donatus ita interpretatur.

2 *In Thessalia.*] Id constat ex Apulejo lib. 1. Metamorph. non longe à fin. qui de ipsa Thessalia loquens, *Pergens*, inquit, *ipse ad balneas, ut prius nobis aliquid cibatui prospicerem, forum Cupedinis peto.*

3 *Piscarium.*] Plautus in Curculione act. 4. sc. 1. *Apud forum piscarium.* & ex eo Varro in d. lib. 4. de ling. Lat. & P. Victor, qui id ponit in 8. regione. *Piscatoria* autem appellat Livius 3. Decad. lib. 6. & 4. Decad. lib. 10. Sunt qui *Piscariam* in fœminino genere vocant, in idque citant illud Varronis, *Nullus in piscaria piscis est.* illudque Ulpiani in *l. inter publica. §. publica. ff. de verb. sig.* Publica vectigalia intelligere debemus, ex quibus vectigal fiscus capit: quale est vectigal portus, vel venalium rerum, item salinarum & metallorum & piscariarum. Sed hic puto *piscarias* accipi pro loco in quo vivi pisces asservabantur. Nam in loco postremo primum nuncupat res venales: deinde salinas & piscarias. Hæ autem & *Piscinæ* quoque vocantur Varroni lib. 3. de Re rust. c. 3. *Piscinas dico eas quæ in aqua dulci aut salsa inclusos habent pisces ad villam*, & cæteris. Nec tamen omiserim in foro illo Cupedinis, de quo locuti sumus, pisces quoque venundari solitos, quod constat ex Apulejo lib. 1. Metam. ubi loquens de eo foro, ut supra diximus, subdit, *Inque eo piscatum opiparum expositum video.*

4 *Et forum Nervæ.*] Sueton. in Domitiano cap. 5. *Et forum*, inquit, *quod nunc Nervæ vocatur.*

5 *Transitorio.*] Ælius Lampr. in vita Alexandri Severi. Euseb. in Chronicis dicit id factum fuisse Domitiano imperante, quo ad tria transitus pateret.

6 *Pistorium.*] P. Victor in 13. regione.

7 *Ulpium.*] Jul. Capitolinus in Antonino Philosopho. Et id quidem esse puto, quod & *Trajani* dicitur, de quo statim postea. Nam is Ulpius Trajanus dictus est.

8 *Palladium.*] Fuit *Palladium* forum in quo de percussoribus cognoscebatur, &c. apud Rhodiginum l. 28. cap. 9.

9 *Juxta Jani templum.*] Varro, *Secundum Tyberim*, inquit, *ad Janum, forum Piscarium vocant.*

1 *Juno-*

quod quidam [1] Junonium vocant: sicut & fora publica juxta Veneris phanum alia, ut [2] Trajani, ubi columna integra mirabili structura hodie superest, juxtaque [3] forum Nervæ, & forum [4] suarium, à sequutis principibus præcipuis operibus ornata.

Forum vetus.

[5] De foro autem veteri, quod in eo causæ actitarentur, quantum commemini, nec reperitur quicquam, nec traditur, nisi unum idemque Romanum, vetus & Latinum forum dicant fuisse.

Quid per triplex forum apud Martialem intelligendum.

Sed quod nos sentimus, quodque probabilius putamus, de triplici foro, profecto sic est: primum forum Romanum juxta comitium fuisse, in quo de jure controverso responderi solebat: ipsumque [6] Cato Censorius, ne populus litibus

1 *Junonium.*] Qui sint qui ita vocent, in promptu non est, nisi quis legendum *Junonium* apud Varronem lib. 4. linguæ Latinæ afferat eo loco, Secundum Tyberim ad Junium forum *Piscarium* vocant. Magis tamen est, ut fori nomen ad piscatium, non ad *Junonium* referri debeat, ut intelligas ad *Junonium*, id est, ad templum Jani Junonii, & sic Junonium dictum, testis est Macrob. lib. 1. cap. 15. *quod huic deo Jano mensium omnium ingressus est dicatus, ut omnes calendæ Junoni.*

2 *Trajani.*] De hoc Spartianus in Adriano. Capitolinus in vita Antonini Philosophi non semel, & Lampridius in Alexandro Severo, & P. Victor in 8. regione. ubi dicit hanc columnam fuisse altam pedes 128. habuisseque intus gradus 185. fenestellas 45. Adhæcque integra cernitur, quæ res gestas ejus principis insculptas exprimit.

COLERUS.

3 *Forum Nervæ.*] Hoc forum *Transitorium* ab aliis appellatur. Ut ab Eutropio, Lampridio in Alexandro, & Suetonio.

TIRAQUELLUS.

4 *Suarium.*] In quo scilicet sues, sive suillæ, aut, ut alii vocant, suinæ carnes vendebantur, de quo Varro l. 4. de lingua Latina, & Ulpianus noster l. 1. §. *cura. de off. præfect. ur.*

5 *De foro autem veteri.*] Herodianus in Antonino, *Vetus* forum usurpavit pro *Romano*; & ita quoque Philander observavit ad Vitruvium lib. 6. cap. 1.

6 *Cato Censorius.*] Hæc usque ad clausulam, *Consternque*: sunt Plinii l. 19. cap. 1. paulo ante fin. Sed hic illud annotandum est, quod Alexander *acutis lapidibus* hic dicit, quod Plinius *muricibus* dixerat. Nam & *muricem* dicebant saxi acumen. Virg. lib. 5. Æn.

Concussæ cautes, & acuto murice remi
Obnixi crepuere, illisaque prora pependit.

Vbi annotat Servius. Et illius quoque loci auctoritate Nonius Marcellus, *Murices*, inquit, *vetustas etiam saxorum asperitates tela omnia posse dici voluit.* Quanquam & murices quoque significant tribulos, sive, ut Græci loquuntur, τριβόλους, machinulas ferreas dolosas unum aut plures aculeos protendentes (vulgo *chausse-trapes* vocamus) Val. lib. 3. cap. 7. ubi loquitur de Scipione Æmiliano. *Suadentibus*, inquit, *quibusdam, ut circa mœnia urbis, quam obsideret, ferreos murices spargeret.* Et Q. Curtius lib. 4. *Bion quidam transfuga nunciat regi murices ferreos in terram defodisse Darium.* Hincque *muricata cacumina.* Plinio lib. 10. cap. 13. *Utrique folia pauca spinosa, muricatis cacuminibus.*

tibus assuesceret, acutis lapidibus sternendum putavit: quem postea Marcellus Octavia Augusti sorore genitus, quo salubrius disceptantes operam forensi labori darent, velis inumbravit. Constatque Julium Cæsarem, cum jus quotidie [1] severissime diceret, [2] alterum de manubiis una cum æde Veneris genitricis magnifica impensa & profusis sumptibus construxisse, [3] cujus aream supra sestertium millies & immenso constitisse auctores tradunt: ipsumque suo nomine imposito, [4] Cæsaris appellasse, in quo judicia etiam reddebantur. [5] Tertium divus Augustus inter publica opera præcipue forum [6] cum æde Martis Ultoris construxisse fertur, cum porticu duplici, ubi [7] Apollo eboreus videbatur: forique extruendi caussam fuisse, hominum judiciorumque multitudinem, quæ videbatur (ut [8] Tranquilli verbis utar) non sufficientibus duobus foris, tertio indi-

nibus. Et in hac significatione puto apud Plinium in illa Catonis sententia intelligi, licet altera quoque non inepta sit. Censebat enim ipse Cato, hæc fora litigiosa (ita enim ea vocat Ovid. lib. 4. Fastorum) muricibus esse sternenda, ut litigantes ea non tam frequenter adirent.

1 *Severissime diceret.*] Suet. in vita ipsius Cæsaris c. 43. in princ.

2 *Alterum de manubiis.*] Suet. ibid. cap. 26.

3 *Cujus aream.*] Scilicet, *fori*, ut patet ex Suetonio ubi nuper citavimus.

4 *Cæsaris.*] De foro Cæsaris Plinius lib. 36. c. 44.

5 *Tertium Divus Augustus.*] De hoc Ovid. lib. 4. de Ponto, eleg. 5. Plin. lib. 16. cap. 39. & lib. 35. c. 4. & l. 36. cap. 36. Cornelius Tacitus lib. 4. Suet. in Augusto, c. 55. Dion in Trajano, Spartianus in Adriano, Cassiodorus in Coss. Romanis, & vide Plutarch. in Coriolano.

6 *Cum æde Martis.*] Sueton. in Augusto cap. 29. Ovid. lib. 5. Fastor. de Marte, inquit,

Ultor ad ipse suos cœlo descendit honores,
Templaque in Augusto conspicienda foro.

Et infra,

Spectat & Augusto prætextum nomine templum:
Et visum lecto Cæsare majus opus.
Voverat hoc juvenis tunc, cum pia sustulit arma:
A tantis princeps incipiendus erat.

7 *Apollo eboreus.*] Plin. lib. 7. c. 53.

8 *Tranquilli.*] In Augusto cap. 29. *Fuere quoque*, ut id addas, Romæ alia fora, ut *forum Metodeum* * apud Dionem in Trajano. *Forum Gratium* Plutarcho in libro, cui titulus est τῶν ζώων φρονιμώτερον χερσαῖα ἢ θαλάττια. Et *forum Salustii* P. Victori in 6. regione urbis. & *Archimorium*, *Ceditianum*, *Argentarium*, *Jugarium*, *Suburranum*, & *Equilinum*, ut alii quoque observaverunt. Item *forum Clodii* Plinio l. 3. cap. 15. ubi & alia memorat: sed illa erant oppida.

COLERUS.

* *Odeum* legendum est, non *Metodeum*. Græci enim ᾠδεῖον scribunt. Observavit Lævinus Torrentius, apud Suetonium, in Domitiano. Glossæ: *Odivum* ᾠδεῖον.

1 *Clarissim.*]

indigere, quod Augusti nuncupatur. Ex quibus sine controversia liquet, triplex de quo quærimus forum, de Romano, deque Cæsaris & Augusti foro, in quibus lites actitari, & judicia reddi consuerant, non de aliis intelligi oportere. Succurrit tamen in hac re notare, Spartæ forum [1] Clarium vocari: apud Iones [2] Panionium, Argis gymnasium, quod [3] Cyllaravium dixere: Athenis aliud quod [4] Ptolemæum, & apud Samios & Alexandrinos duo fora, Larva nuncupari, [5] Athenis quoque Diphilum & [6] Ceramicum, atque [7] Heliæum, quod erat omnium maximum, & [8] Delphinium, [9] & Palladium pro foris fuisse, [10] aliaque ignobiliora, ut Parabiston majus, quasi absconditum, [11] & Trigonum. Fuit quoque Parabiston majus, in quo undecim

Fora apud extraneos.

TIRAQUELLUS.

1 *Clarium.*] Apud Plutarchum in Agide.

2 *Panium.*] *Panionium* legendum ex Herodoto lib. 1. ubi dicit: *Iones, audito quopiam Cyri responso, in Panionio se congregasse.* De *Pania* autem Pallade videbis seq. versu.

3 *Cyllaravium.*] Livius 4. Decad. lib. 4. ubi id *Cylarabim* uti etiam Plutarchus in Pyrrho non multo ante fin. & Pausanias in Corinthiacis in duobus locis, ubi & id vocat *Cylarabim*, diritque ita nominatum à Stheneli filio, in eoque Palladem esse, quæ Pania cognominatur.

4 *Ptolemæum.*] Hic, ni fallor, lapsus est Alexander: neque enim forum ullum Athenis ita dictum est, sed *Gymnasium*, quod ab foro non longe aberat, ut scribit Pausanias lib. 1.

5 *Athenis quoque.*] De his omnibus Athenarum foris Pollux l. 8. c. 38. cap. 7. περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις δικαστηρίων. Præter hæc, quæ statim sigillatim citabimus. Sed & ultra ea, quæ Alexander hic recenset, alia plura ponit ipse Pollux, scilicet forum in *Prytaneo*, forum *Patri*, forum in *Lyco*, forum *Metichi*, forum *Ardetum*.

6 *Ceramicum.*] De hoc quoque præter Pollucem mentionem fecit Plutarchus in Cimone.

7 *Heliæum.*] *Heliæum*, sive *Heliæa* scribendum ex Pausania, qui id dicit lib. 1. Et de hoc item Lucianus in Amoribus.

8 *Delphinium.*] Et de hoc Ælianus de Varia Historia lib. 5. Hoc autem ab Ægeo constitutum fuisse, ibique primum Theseum judicatum, tradit Pollux ubi supra. Pausanias d. lib. 1. tradit judicium ibi de his exerceri solitum, qui justam se cædis causam habuisse contendebant, atque inibi Theseum absolutum fuisse, cum Pallantem qui seditionem moverat, & ejus filios occidisset.

9 *Palladium.*] Ælianus quoque ubi supra. In eo autem judicabantur cædes, quæ ab invitis, aut ignorantibus, sive fortuito commissæ erant, ut scribit Pollux ubi supra. Pausanias autem d. lib. 1. Danophontem primum ibi causam dixisse.

10 *Aliaque ignobiliora, ut Parabiston.*] Pausanias lib. 1. ait, *Ab obscuro ubi loco in quo situm erat, sic nuncupatum, in quo levissimæ prorsus causæ cognoscebantur.*

11 *Et Trigonum.*] Pausanias ibi, à forma dictum refert.

1 Ola

decim confidebant judices: & aliud forum, ubi [1] Olæ ara, *Eleei*
quam præcipue Athenienses colunt, & [2] Batrachium, & *ara.*
aliud [3] Puniceum, à coloribus: & [4] in Thessalia liberum,
atque in Pyræo [5] Hippodromia, & [6] Capuæ Albanum.
Celebratur inter cætera [7] Argivum forum sepulchro Do- *Donabi*
nabi qui insigni prudentia & astu præcedentes reges an- *sepulchrum.*
teisse fertur: in quo lupus æreus cum tauro pugnans, fatum
Pyrrho regi prædixere: & Magnetum sepulchro [8] The- *Themi-*
mistoclis: sicut forum Antiochiæ, [9] Germanici funere *stoclis*
insigne fuit: [10] & Megarensium, sepulchro Corœbi: in *sepulchrum.*
quo mirum proditur, ut oleaster longo ævo suspensa diu *Corœbi*
arma intra corticem admiserit: mox incisa, ocreas & ga- *sepulchrum.*
leas peperit. [11] Et Celenarum, ubi Marsyæ pellis detracta *Olea-*
ab Apolline, appensa videbatur. Mirumque prodi de *ster pe-*
[12] Ariciæ foro ingenti chasmate in profundo hausto, magno *perit.*
& exi-

1 *Olæ ara.*] Quæ sit hæc *Ola* non satis mihi constat: reperio tamen apud Pausaniam in Atticis, in foro Athenis fuisse *Misericordiæ* aram, cujus Numini, quod magna habeat in tota hominum vita & casuum varietate maxima momenta, soli ex omnibus Græcis singularem quendam honorem habent Athenienses. Quamobrem legendum censuerim hoc loco, *Eleẽs*, pro Misericordia. Neque enim *Olea* ponendum est: quia in arce, non in foro *Oleam* Athenienses coluerunt.

2 *Batrachium.*] Pausanias d. lib. 1.

3 *Puniceum.*] Pausanias ibi.

4 *In Thessalia.*] Sed & apud Persas erat forum, quod *Liberum* dicebatur, ut postea dicetur.

5 *Hippodromia.*] ἱππόδρομίαι, idem ac cursus equorum, ludi Circenses, locus ubi equis concurritur. Nam & ἱππόδρομος circus est, & certamen erat Athenis in honorem Thesei, de quo vide Plutarchum in Theseo. Cujusmodi etiam erat apud Cyrrham in quo Pythiorum equestre certamen celebrabatur, apud Pausaniam lib. 10.

6 *Capuæ Albanum.*] Ex Cicerone in 2. Oratione de lege Agraria, & Valerio Maximo lib. 9. c. 1. ubi de Hannibale.

7 *Argivum forum.*] Hæc usque ad clausulam, *& Magnetum*, sunt Plutar. in vita Pyrrhi.

8 *Themistoclis.*] Probus Æmylius in vita illius & Diodorus Siculus l. 2. & Plutarchus eod.

9 *Germanici.*] Cor. Tacitus lib. 2.

10 *Et Megarensium.*] Plin. l. 16. c. 39. in fin. ubi tamen nihil dicit de *Corœbo*, sed Pausanias lib. 1. scribit apud Megarenses fuisse *Corœbi* sepulchrum.

11 *Et Celenarum, ubi Marsyæ.*] De hoc inter nos non convenit. Ovidius enim in Fabulis & Strabo in Phrygia. Plinius lib. 5. cap. 29. & Xenophon de Cyri minoris expedit. lib. 1. ajunt una voce, Apollinem à se in tibiarum certamine victo, Marsyæ cutem detraxisse, eamque in antro, ubi Marsyæ fluminis fontes sunt, ex nympharum lachrymis, suspendisse, atque ex ea re flumini nomen inditum. Quod verum est: non autem in foro Celenarum Marsyæ pellis appensa, ut Alexander posuit.

12 *Ariciæ foro.*] Livius Decad. 3. lib. 10.

Thaletis sepulchrum. & exitiali portento calamitatis futuræ. Tradunt [1] Thaletem in loco Milesii agri vili & contempto sepeliri voluisse, prædivinantem animo, in illo Milesiorum forum celebre quandoque futurum. [2] Apud Persas vero fora duplicia fuere: *Fora duplicia apud Persas.* unum, quod Liberum vocant, in quo honorati & præcipuæ nobilitatis viri principem locum tenebant, ubi regia erat: alterum, in quo mercenarii & negotiatores, aliaque humilis turba divertebant. [3] Capuæ *Fora Capuæ.* quoque fora distincta fuere, alia plebejorum, quum plebs à patribus dissentiret: alia nobilium. In quibus enim nobiles erant, ne essent in contubernio sordidissimorum, ad illa infimo ordini accedere non licebat.

1 *Thaletem.*] Plutarch. in vita Solonis.

2 *Apud Persas.*] Xenophon lib. 1. Pædiæ Cyri, non multo post princ.

3 *Capuæ quoque fora.*] Hæc usque ad finem sunt Valerii Maximi lib. 9. c. 5. in fine. Fuitque, ut id addas, Capuæ aliud forum *Seplasia* nuncupatum apud eundem eod. lib. c. 1. ubi de Anniba. & Ciceronem in 2. Oratione de lege Agraria. Fuere & apud Thurios multa fora, quæ Diod. Siculus l. 12. nominat *Heiras*, *Thuria*, *Thurinam.* Adde præterea Syracusis forum *Acradina*, apud Livium 3. Decadis libro 4. Fuere & alia plura, de quibus videndus Rhodiginus libro 18. capite 37. & libro 28. capite 9.

CAPUT XIII.

Quæ mulctæ militares majores, & quæ minores militibus, & ob quæ delicta inferri solebant.

MUlctæ [1] militares nonnullæ majores, quæ capitis supplicio luebantur, pleræque minores, prout graviter aut leviter delictum esset, facinorosis & delinquentibus militibus, necessario ad rem militarem exemplo à ducibus inferri solitæ sunt: quibus sanciverunt militaris imperii disciplinam, ut ignavus & contumax miles, prout segnis, negligensque, aut affinis culpæ fuisset, ita acri & severo judicio, vel leviori pœna notaretur. Nam [2] desertores,

TIRAQUELLUS.

1 *Mulctæ militares.*] De his multa videbis in tit. *ff. de re milit.*

2 *Desertores.*] De pœna desertorum *l. non omnes* in princ. & multis §. *seqq. d. tit.*

3 *Seditio-*

tores, [1] seditiosos & [2] fugitivos, aut si [3] loco, [4] statione vel [5] præsidio cessissent, tergave dedissent, aut [6] è castris effugissent, tanquam pessimo facinore adstrictos, capitali pœna plectere solebant. Nonnumquam ubi multitudo obnoxia foret auctores turbarum [7] ad palum deligare, aut securi percutere: [8] reliquæ vero multitudinis decimum quemque

Capitalia crimina militum. Punitio ubi multitudo peccasset.

1 *Seditiosos.*] Modestinus in *l. 3. §. qui seditionem.* d. tit. *Qui*, inquit, *seditionem atrocem militum concitavit, capite punitur: Si intra vociferationem, aut levem querelam seditio mota est, tunc gradu militiæ dejicitur.*

2 *Fugitivos.*] Non est hoc verbum militare, sed potius servilium literarum, ut Senecæ verbis utar. Per hoc fortasse, desertoribus jam expressis, alios vult hic dicere. Tamen *fugitivorum* nomine intellexit Alexander perfugas, transfugas & similes, quibus delictum capitale est. *d. l. 3. §. is, qui ad hostem.* Quod si de militibus, qui fugam in acie fecerint, auctor loquutus, non est verum fugam capitale eos admittere: prior enim duntaxat, qui cæteris spectantibus fugam fecit, * propter exemplum capite punitur, alii non item, quod æquius est, ut pluribus ostendit ad Menandrum. *l. omne delictum §. qui acie. ff. de re milit.* Licet M. Furius Camillus in eos, qui à Vejis, pavore fugerant, more militari animadverterit, teste Liv. Dec. 1. l. 5. Remissior vero disciplina cum tempore facta, solum fugæ principem, quique primus terga dedisset, puniendum exegit.

COLERUS.

* Imo sensus illius paragraphi talis est: Eum, qui prior in acie fugam fecerit, propter exemplum, inspectantibus militibus, capite puniendum. Petrus Fab. 1. Semest. c. 18. Sic enim & Plutarchus in Lucullo, & Crasso ἀποκτείνων θεωμένων ἑτέρων, καὶ θεωμένων ἄλλων πραξάντων. Et sic Frontinus, Cæsar aliquot locis, & alii.

TIRAQUELLUS.

3 *Loco.*] Sueton. in Augusto c. 24 & Polybius l. 6.

4 *Statione.*] Sueton. ibid. *Centuriones statione deserta itidem, ut manipulares capitali animadversione punivit.* Et Modestinus in *l. 3. §. qui stationis.* eod. tit. *Qui stationis munus relinquit, plus quam emansor est. Itaque pro modo delicti, aut castigatur, aut gradu militiæ dejicitur.*

5 *Præsidio.*] Livius 1. Decad. lib. 5. post princ. in oratione Appii Claudii ad fin. & iterum 3. Decad. lib. 5. Polybius lib. 6. M. autem Æmylius Scaurus filium suum, quia præsidium deseruerat, in conspectum suum vetuit accedere: illeque ad hoc dedecus mortem sibi conscivit, ut scribit Plinius Secundus, si is est, Virorum illustrium c. 72. Vide Valerium Maximum lib. 5. c. 8. 9. & Frontinum Stratagematum lib. 19. cap. 3.

6 *E castris effugissent.*] Polybius l. 1.* *Apud Romanos*, inquit, *mors pœna est iis, qui in bello locum, in quo constituti sunt, reliquerint, aut aliquo modo è castris fugerint.*

7 *Ad palum.*] Sic enim Scipio, cui postea Africano cognomen datum est, in seditione à militibus in castris ad Sucronem facta, auctores ejus seditionis ad palum deligari, virgisque cædi & securi percuti jussit, ut scribit Livius 3. Decad. lib. 8.

8 *Reliquæ vero multitudinis.*] Cicer. in orat. pro Cluentio Habito. *Statuerunt*, inquit, *ita majores nostri, ut si à multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in quosdam animadverteretur, ut metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perveniret.* Liv. 1. Decad. lib. 2. *Cætera*, inquit, *multitudo sorte decimus quisque ad supplicium lecti.* Et Polybius l. 6. Et de hoc quoque dicemus

quemque sorte ductum ad supplicium petere, pervulgatâ pœna fuit. *Cæsar.* [1] Cæsar vero quum conniveret in cæteris, seditiosorum & desertorum acerrimus inquisitor, & punitor dicitur fuisse maximus. *Alexander.* Traditur [2] Alexander Macedo quendam castelli custodiæ præpositum, ob desertam stationem nece mulctavisse, alterum desciscentem sagitta confixisse. *Appius Claudius.* [3] Appius tamen Claudius humanius agens, ex his quos loco cessisse noverat, decimum quemque in conspectu exercitus fuste percuti jussit. *Juba.* [4] Juba rex asperior & durior, desertores qui loco amisso in castra aufugerant, cruci affixit. *Avidius Cassius.* Inter cæteros [5] Avidius Cassius memoriæ proditur novo exemplo multis desertoribus manus detruncasse & pedes, asserens majori disciplinæ fore, miserabiliter criminosum vivere, quam occidere. [6] Severus autem imperator, exactor alioqui gravis, urbanas cohortes, quod neci Pertinacis consenserant, satis habuit, militaribus insignibus exutos, nudos destituere & dimittere. *Antiqui moris punitiones.* [7] Antiqui tamen moris erat, ut qui aciem reliquissent, aut infre-

mus in nostro Tractatu, cui titulus est, *Quibus ex causis pœnæ legum temperandæ sint.*

1 *Cæsar vero.*] Id ex Hircio, aut, ut alii putant, Oppio in bello Africano, & Suetonio in vita ipsius Cæsaris cap. 67.

2 *Alexander Macedo.*] Plutarch. in vita ipsius, ubi primum *Menandrum* vocat, alterum *Orsodatem.*

3 *Appius tamen Claudius.*] Dionysius Halicarnasseus lib. 9. cujus hæc verba sunt, *Centuriones, quorum cohortes fugerant, & antesignani, quorum signa amissa fuerant, partim securi percussi sunt, partim occisi fustibus, reliquæ copiæ decimatæ sunt. Quæ pœna solemnis apud Romanos est eorum, qui ordines deseruissent, signave amisissent.* Livius 1. Decad. lib. 2. Julius Frontinus libro Stratagematωn 4. cap. 1. Sed & hic adde id ipsum fecisse alios multos, quos tibi sigillatim recensebimus in nostris Commentariis primigeniorum in 17. q. in 1. opin. n. 52. incip. *Tullius.*

4 *Juba.*] Id ex Hircio in bello Africano.

5 *Aufidius.*] Legendum est *Avidius* ex Volcatio in vita ipsius Avidii Cassii, cujus hæc verba sunt, *Idem multis desertoribus manus excidit, aliis crura incidit & poplites, dicens, Majus exemplum viventis miserabiliter criminosi, quam occisi semel.*

6 *Severus.*] Herodianus lib. 2. de eo loquens, *Militibus,* inquit, *meis præcipio, recingant eos, ac vestimentis exutos militaribus nudos dimittant.* Et paulo post, *His imperatis è vestigio milites Illyrici concurrunt, brevesque illos gladiolos detrahunt, quos auro argentoque ornatos in usum pompæ suspensos habebant, tum zonis vestituque & cæteris militiæ insignibus per vim ablatis, nudos ad unum exauctoratosque dimiserunt.*

7 *Antiqui tamen moris.*] Livius 1. Decad. l. 5. post princ. in orat. Appii Claudii

infrequentes ad signa convenirent, fustuario plecterentur. [1] Præsidio vero decessisse, semper capitale fuit. Si quæ vero cohortes [2] signa fœde amisissent, nisi noxam cujus arguebantur, purgassent, in eas, more majorum, quandoque capitali supplicio, plerumque leviori pœna sævitum est. Quare pro frumento [3] hordeum dare, vel [4] extra vallum sine tentoriis relinquere, nonnunquam milites [5] in prima acie inducere, [6] aut districtis gladiis discinctos destituere, variisque ignominiis afficere solebant: ut his contumeliis coërciti, intentius mandata exequerentur, deincepsque ad subeunda pericula paratiores forent. [7] Eos vero qui pugnam detrectassent, aut secessionem fecissent, quique erant fugæ & pavoris insimulati, quique segnes & cunctabundi arma cepissent, levissima nota erat jurejurando

Claudii ad fin. *nostris autem legibus milites à signis discedere sine periculo non potest.* l. penult. ff. ex quibus cau. majo.

1 *Præsidio vero.*] Dictum est supra, sub verbo, *Præsidio.*

2 *Signa fœde amisissent.*] Vide infra ad verbum, *Aut districtis gladiis.* Aut ea reliquissent: nam & hos vel indemnatos & indicta causa occidendi lex potestatem dabat, ut scribit Dionysius Halicarnassæus lib. 11.

3 *Hordeum.*] Livius 3. Decad. l. 7. Ubi Marcellus militibus, qui male pugnaverant, hordeum dari jussit, quod & idem de eodem scribit Plutarch. in vita ipsius Marcelli. Sed & Sueton. in Augusto cap. 24. *Cohortes*, inquit, *si quæ cessissent loco, decimatas hordeo pavit.* * Et Polybius in libello de castrametatione Ro. lib. 6. *Hos ex omnibus illis, qui timide se gesserint, forte eximit, & fuste cædit, nulla deprecatione admissa: reliquos hordeo eis pro tritico demenso.* Et Vegetius libro Rei milit. 1. cap. 13.

COLERUS.

* Quod bello Dalmatico fecisse Augustum legimus apud Dionem.

Pro frumento hordeum dare.] Hordeum dabatur pro tritico, vide hic præter citatos à Tiraquel. Dionem libro 49. de Antonino, & Plutarch. ejus vita. Livium quoque lib. 38.

TIRAQUELLUS.

4 *Extra vallum.*] Id quod Otacilium Crassum Consulem & Domitium Corbulonem fecisse tradit Jul. Frontinus lib. 4. Stratagematôn c. 1. & M. Æmylium Paulum, Magistrum equitum adversus cohortes, quæ signa amiserant, Livius 1. Dec. l. 10. Nam & Polybius ad ea, quæ jam ex eo adduximus, illud subjungit, *Extra vallum munimentaque tendere jubet.* Et Frontinus quo loco citabimus infra, ubi & Otacilium Crassum Consulem & Domit. Corbulonem idem fecisse tradit.

5 *In prima acie inducere.*] Vide infra ad verbum, *Marcellus.*

6 *Aut districtis gladiis.*] Livius 3. Decad. l. 7. Frontinus lib. 4. c. item 4. ubi de M. Curio loquitur. Herodianus lib. 7. *Centurionesque manipulorum quorum signa amissa fuerant, districtis gladiis discinctos destituit.* Sed & eos, qui signa reliquerant, Corbulo capite puniebat, apud Tacitum lib. 13.

7 *Eos vero.*] Livius 3. Decad. lib. 4. ut T. Sempronius Gracchus ita nonnullos milites punivit.

do adigere, non aliter quam stantes, quoad stipendia facerent, cibum potumque capturos: [1] aut traditio pugillarium, quos taciti statim legerent: quæ levior censebatur nota. [2] Augustus tamen decimam legionem contumacius parentem, [3] cum ignominia totam dimisit. Ob minora vero, & levioris noxæ crimina, vel locum & ordinem [4] in acie mutare, [5] vel stipendium anni differre militibus, [6] neque his æra procedere, qui [7] ære diruti dicebantur, [8] aut impo-

Minorum criminum punitio.

Ære diruti.

1 *Aut traditio pugillarium.*] Suet. in Augusto cap. 39. *Lenissimum*, inquit, *genus admonitionis fuit, traditio coram pugillarium, quos taciti & ibidem statim legerent.*

2 *Augustus.*] Sueton. in vita ipsius cap. 24.

COLERUS.

3 *Cum ignominia totam dimisit.*] Ut olim nonam legionem Julius Cæsar apud Placentiam. Vide & *l. 2. ff. de his qui notantur infamia.*

TIRAQUELLUS.

4 *In acie mutare.*] Jurisconsultus in *l. 3. §. 1. ff. de re milit.* inter pœnas militares *militiæ mutationem* & gradus dejectionem reposuit. Sed in §. *in bello* ejusdem c. *Qui*, inquit, *agmen excesserit: ex causa, vel fustibus cæditur, vel mutare militiam solet.* iteinque in *l. non omnes.* §. *qui in pace.* eod. tit. *Qui in pace deseruit, eques gradu pellendus est, pedes militiam amittat*, & in *l. milites.* §. *Salvio. ff. de castr. ren.* ibi, *castigandum eum & in deteriorem militiam dandum*, & in *l. ult.* ibi, *Pro modo culpæ vel castigantur, vel militiam mutant.* & iterum paulo post, *vel capite puniuntur, vel in extremum gradum militiæ datur.* Jul. autem Frontinus lib. 4. Stratag. cap. 1. scribit, *Senatum, ex Appii Claudii sententia, eos qui à Pyrrho capti & postea remissi erant, equites ad peditem redegisse, pedites ad levem armaturam, omnibus extra vallum tendere jussis, donec bina hostium spolia singuli retulissent.*

5 *Vel stipendium.*] Livius 3. Decad. lib. 7. Val. Maximus lib. 2. cap. item 2. ubi de L. Marcio, & Q. Petilio loquitur, & Jul. Frontinus lib. 4. cap. 1. ad fin. Et quod de anno hic dicitur, interdum de semestri legitur, ut scilicet semestre stipendium in annum differretur, apud Liv. 4. Decad. lib. 10. Huc que spectat illud Festi Pomp. lib. 16. *Resignatum æs dicitur militi, cum ob delictum aliquod jussu Tribuni militum, ne stipendium ei detur in tabulas referebatur*, & vide Jul. Frontinum, quo loco citabimus infra.

6 *Neque his æra procedere.*] Valerius Maximus ubi nuper citavimus, & Livius 3. Decad. lib. 7. & Frontinus eodem loco.

7 *Ære diruti.*] Festus Pompejus l. 4. *Dirutum ære militem dicebant antiqui, cui stipendium, ignominiæ causa, non est datum, quod æs diruebatur in fiscum, non in militis sacculum.* De *ære* autem Cicero in 7. in Verrem actione.

COLERUS.

Ære diruti dicebantur.] His adde Varronem l. 4. de ling. Lat. & Ausonium Grat. act. ad Gratianum. Sidonium Epistolis. *ff. de jure immunitat. l. ult.*

TIRAQVELLUS.

8 *Aut in politia.*] Dispeream, nisi Alexander hic, & paulo post in eadem dictione erraverit, sitque legendum una dictione, *impolitiæ*: ex A. Gellio lib. 4. cap. 12. cujus hæc verba sunt, *Si quis equiti Romanus, equum habere gracilentum aut parum nitidum visus erat, impolitiæ notabatur.* Erat autem *impolitia*, ut ipse scribit, *quasi tu dicas incuria*, citatque in id M. Catonem, ex Festo Pom. lib. 9. cum scribit, *Impolitias*

inpolitia [1] vel infrequentia notare, vel [2] citra commoda stipendiorum exauctorare, [3] vel locum in quo tenderent in castris, adimere: illosque [4] sine pellibus tabernacula habere, [5] ut humi & sub divo accubarent, [6] vel ne in oppidis hybernarent, inhibere solebant. Inpolitia autem

litias facere dicebantur Censores, cum equiti eas abrogabant ob equum male curatum.

1 *Vel in frequentia.*] Sic quoque leget paulo mox tanquam sint duo vocabula, ut *in politia* utrobique legit, cum legendum, *Infrequentia*: una dictione composita, ut videri potest ex optimis auctoribus, qui *infrequentem* peculiari appellatione vocant, qui abest à signis, ut etiam dicit Festus lib. 9. Unde Plautus in Truculento act. 2. scena 1.

Nunquam amatoris meretricem oportet causam dicere,
Quin ubi nil det, pro infrequente eum mittat militia domum.

Et Livius 1. Decad. lib. 8. *Sine commeatu vagi milites in pacato in hostico erant, immemores sacramenti, licentia sola se ubi vellent exauctorarent: infrequentia deserunt signa.* Plinius de Viris illust. lib. ubi de Q. Fabio ait: *Manlium Statilium transfugere ad hostes volentem, equo & armis donatis retinuit, & Lucanum quendam fortissimo ob amorem mulieris infrequentem eandem captam dono dedit.* Cincius de Re militari apud Gellium libro 16. cap. 4. *Miles cum die, qui prodictus erat, aberat, neque excusatus erat, infrequens damnabatur.* Jul. Frontinus lib. 4. Stratagemat. cap. 1. in fin. *Cum ab Liguribus (ait) in praelio Q. Petilius Cos. interfectus esset, decrevit Senatus, uti ea legio, in cujus acie Cos. erat occisus, tota infrequens referretur, stipendium ei annuum non daretur, aeraque rescinderentur.*

COLERUS.

* Huc illud Horatianum quoque apponi meretur:

Parcus Deorum cultor, & infrequens
Miles. ———

TIRAQUELLUS.

2 *Citra commoda stipendiorum.*] Ex Sueton. in Aug. c. 24. *Item, ait, alias immodeste missionem postulantes, citra commoda emeritorum stipendiorum exauctoravit.*

3 *Vel in locum in quo tenderent.*] Val. Maximus lib. 2. ubi de Marcello.

4 *Sine pellibus.*] In eod. loco.

5 *Ut humi, vel sub divo accubarent.*] Non satis scio, ubi stramenta militi intra tentoria vetita sint. Quod autem sub divo accubuerint, praedictus Valerii locus arguit, ubi tegere tabernacula pellibus prohibitum fuit. * Sunt autem contraria, *in hyberna concedere, & sub pellibus esse*: & item contraria, *sub pellibus durare*, & *sub divo*. Veget. l. 1. c. 3. Legendum autem censeo esse, *Sub deo*. Quamvis *Sub divo*, alicubi, apud Horat. & Plinium lib. 14. c. 21. legatur. Sed, meo judicio, male.

COLERVS.

* Tacitus lib. 13. Livius lib. 10. *cohortes quae signa amiserant, extra vallum sine tentoriis destituit.* Val. Max. lib. 2. cap. 7. *Neve quis eorum intra castra tenderet, neve locum extra assignatum vallo aut fossa cingeret, neve tentorium ex pellibus haberet.* Polyb. lib. 6. Animadvertendum tamen pristinum locum & dignitatem eis restitui solitam, bona opera Reip. navata, ut Livius scribit lib. 5. Decad. 3.

TIRAQUELLUS.

6 *Vel ne in oppidis hybernarent.*] Livius 3. Decad. lib. 6. post princ. ubi & illud quoque addit, *Neve hyberna propius ullam urbem decem millibus passuum, aedificarent*, & rursus alibi in eodem lib. *Exercitus, quod in oppidis hybernare vetiti erant, segni fungebantur militia.*

Notati impolitia. tem & infrequentia notabantur hi, qui rudibus & parum nitidis armis, [1] vel strigosiori equo & macie affecto utebantur, [2] quique prædicto ad pugnam die, occasionibus quæsitis, contumacius parent: [3] quæ mora excusabat, si funeris paterni, vel sacrificii gentilis auspiciive, aut morbi sontici, vel feriarum causa, ad constitutam diem non adessent. [4] Qui vero arma alienasset, aut illa amisisset, propter inertiæ turpitudinem, æque ac desertor morte luebat. Græci. [5] Apud Græcos vero militari erat jure cautum, ut qui miles scutum in acie amisisset, capite lueret: qui vero gladium, leviori pœna notaretur: quia majoris disciplinæ, se ab hoste tueri & præstare incolumem, quam cum sua pernicie hostem perdere, semper summi duces putaverunt. Quod [6] Scipionis Æmiliani verbum fuit, malle se

civem

1 *Vel strigosiori equo.*] Vide supra in verbo, *aut impolitia.*

2 *Quique prædicto.*] Gell. lib. 16. cap. 4. ex auctoritate Cincii in libro de Re milit.

3 *Quæ mora excusabat.*] Hæ omnes excusationes sunt illius ejusdem loci his verbis, *His additis exceptionibus, Nisi harumce quæ causa erit, funus familiare, feriæ vindemiales,* & paucis interjectis, *morbus sonticus, auspiciumve, quod sine piaculo præterire non liceat, sacrificiumve anniversarium, quod recte fieri non posset, nisi ipsus eo die ibi sit, vis,* &c. Ex quibus intelligis, non omnes ferias ejus rei excusationem habuisse, ut Alexander hic simpliciter scribit, sed solas *vindemiales.* Sed & ei quoque quod de morbo dictum est, adstipulatur Livius 3. Decad. lib. 4. *Nomina,* inquit, *omnium ex juniorum tabulis excerpserunt, qui quadriennio non militassent, quibus neque vacatio justa militiæ neque morbus causæ fuisset.* Quod de *morbo sontico* intelligi debet ex illa Cincii sententia. Nam nec alius morbus, nisi *sonticus*, excusationem habet nostris legibus, ut scribitur in *l. quæsitum est ff. de re jud.* quæ declarat quis dicatur *morbus sonticus.* Atque valetudinem militiæ laboribus solvere, hincque causariam missionem fieri, cavetur in *l. 2. §. est causaria ff. de his qui not. infa.*

4 *Qui vero arma.*] Ex *l. desertorem. §. miles. & l. qui commeatum. §. arma ff. de re milit.*

5 *Apud Græcos.*] Plutarch. in vita Pelopidæ. *Græcorum,* inquit, *leges, non qui ensem, aut lanceam, sed qui clypeum amisisset mulcta damnabant.* Idem in Prob. Laconicis, ubi de Demarato loquitur. *Apud Lacedæmonios,* ait, *qui scutum abjiciunt, ignominia afficiuntur, qui vero galeam thoracemve, minime.* Isocrates in oratione de pace scribit, *infames olim habitos fuisse, qui clypeum abjecissent.* Et Aristot. lib. Moralium 5. agens de injustis, qui tamen πλεονεκτεῖν dici non possunt, quod nihil inde lucri capiunt. Exempli loco ponit τοὺς ῥίψαντας ἀσπίδας διὰ δειλίαν. id est, *qui ob metum & ignaviam clypeos abjecerunt.*

6 *Scipionis Æmyliani.*] In ejus apophthegmatis ubi de incruenta victoria. Nec absimiliter Lucullus dicebat, *Se malle vel unum civem ab hostibus Romanorum eripere, quam omnes sibi res hostium vendicare:* auctore Plutarcho in vita illius.

1 *Archi-*

civem servare, quam multos hostes perdere. Quare Lacedæmonii [1] Archilochum poëtam urbe exegêre, quod carmen scripserat, in quo suadere visus fuit, satius esse arma quam vitam in acie amittere. [2] Germanis quoque qui scutum amisisset in bello, à publico concilio & sacris arcebatur. [3] In transfugas vero, velut majori crimini obnoxios, & patriæ ac civium proditores, capitali pœna plerunque sævitum est. Hi enim semper venia indigni fuere, sicut proditionis insimulati. [4] Quamvis Q. Fabius Maximus illorum, qui contra religionem jurisjurandi ad hostes transfugerant, dextras amputari mandavit, hoc animadversionis metu sub disciplina & in officio fore arbitratus. [5] A. Publio tamen Scipione in perfugas & fugitivos fuit acerbè consultum. Siquidem ex Romanis qui rupto imperio ad hostes transfugerant, in crucem efferri: nominis vero

Archilochus à Lacedæmoniis ejectus.

Germani.

F. Maximus.

P. Scipio.

1 *Archilochum poëtam.*] Plutarch. in apophthegmatis Laconicis, ubi & carmen ipsius in eam rem ascripsit, tui etiam Aristophanes in ea fabula, cui titulus est εἰρήνη, & Strabo lib. 12. Sextus Empiricus l. 3. Pyrrhoniorum, quod hujusmodi est.

Ἀσπίδι μὲν Σαΐων τις ἀγάλλεται, ἣν παρὰ θάμνῳ
Ἔντος ἀμώμητον κάλλιπον οὐκ ἐθέλων.

Quod sic traduxit Erasmus Chiliad. 2. cent. 2. cap. 97.

Scuto aliquis gaudet Saiorum, ego quod bene pulchrum
Deserui nolens inter opaca rubi.

Sic autem interpres Strabonis,

Criminis expertem clypeum, non sponte reliqui,
Cum bene Thamneos dimico apud Saios.

Lilius item Giraldus sic in historia poëtarum dialogo 9.

Atque aliquis Saiùm clypeo nunc lætus abutit,
Quem liqui nolens in loca plena rubis.

Philostratus autem lib. 2. de vita Apollonii hanc fuisse sententiam Archilochi dicit, quod abjiciendi clypeum alius dari rursum potest nihil priore deterior.

2 *Germanis.*] Corn. Tacitus in libr. de Moribus Germanorum non multo post princ.

3 *In transfugas.*] Livius 3. Decad. lib. 4. *Recepti, inquit, perfugæ, quos cum Romam misisset Consul, virgis in comitio cæsi omnes ac de saxo dejecti.* Et hi quoque nostris legibus capite puniri debent. *l. proditores. ff. de re milit.* Et alibi dicitur eos vivos exurendos in *l. aut damnum. §. hostes. ff. de pœnis.* Hosque, ubicunque inventi fuerint, quasi hostes interficere licet. *l. ejusdem. §. ult. ff. ad l. Cornel. de sicar.* De quo Plutar. in Catone Censore. Sed & is, qui volens transfugere, apprehensus est, capite punitur. *l. 3. §. & is, qui ff. de re milit.*

4 *Quamvis Q. Fabius Maximus.*] Valerius Maximus lib. 2. c. item 2. & Frontinus Stratagematũ lib. 4. cap. 1. Plutarch. in vita illius.

5 *A P. tamen Scipione.*] Scilicet Africano priore, ex Livio 3. Decad. l. 10. ad fin. & Val. Maximo ubi nuper citavimus.

Aphricanus posterior. *Paulus Æmylius.*

vero Latini, securi percuti jussit. [1] Posterior Aphricanus transfugas bestiis objecit, [2] Paulus Æmylius elephantis. [3] Germani arboribus suspendunt, ignavos & imbelles palude mergunt. [4] Qui vero captivi in hostium potestate sua desidia venissent, his arma & ordo militandi mutatus fuit, ut equites in peditum, pedites in funditorum alas transcriberent, [5] utque locum extra castra assignatum, vallo & fossa non communirent. Quare Domitius Corbulo à Nerone in Armeniam missus, duas alas & tres cohortes, quod hosti cesserant, extra vallum sine munimento tendere jussit. [6] Artaxerxes Medum qui transfugerat, & rursus rebellarat, pro insigni ignominia jussit scortum capite circumferre nudum. [7] Qui etiam summis ducibus siquid deliquissent, ignominiæ loco detractas vestes flagellari, & pro capite depilando tiaram depilari jussit. Titus Vespasianus tam severæ disciplinæ fuit, ut militem ab hostibus captum qui solutis vinclis ad castra refugerat, ultra militare non siverit, nec illi arma crediderit, quod vivus ab hostibus capi permiserit. [8] Sertorius vero, ut disciplinam exemplis stabiliret, cohortem propter obscœnitatem morum & immodicas rapinas ad unum interfecit. Daci cum male pugnassent, hac fuere ignominia notati, ut cubantes capita loco pedum ponere, & ministeria uxoribus præbere cogerentur. [9] Xerxes quoque ut Babylonios, quorum ductu defectiones ad hostes fiebant assidue, reprimeret, cavit edicto uti arma ne fer-

Domitius Corbulo. *Artaxerxes.* *T. Vespasianus.* *Sertorius.* *Daci.* *Xerxes.*

1 *Posterior Africanus.*] Valer. ubi supra, & L. Florus Epit. Livii l. 51.

2 *Paulus Æmylius.*] Idem ibidem.

3 *Germani arboribus.*] Corn. Tacitus, de Moribus Germanorum, cujus hæc verba sunt, *Proditores & transfugas arboribus suspendunt, ignavos & imbelles & corpore infames cœno ac palude, injecta insuper crate, mergunt.*

4 *Qui vero captivi.*] Valerius Maximus lib. 2. cap. 2. tum ubi loquitur de Calphurnio, tum ubi de L. Martio, dum denique ubi de Cotta. Frontinus lib. 4. cap. 1. ubi de ipso Cotta, & Livius 3. Decad. lib. 5. eod. loco, quem adjiciemus infra eod. cap. paulo ante fin.

5 *Utque locum.*] Hæc usque ad clausulam, *Artaxerxes*, sunt Corn. Taciti lib. 13. & Julii Frontini lib. Stratagemat. 4. cap 1.

6 *Artaxerxes.*] Plut. in vita illius.

7 *Qui etiam.*] Idem auctor in apophthegmatis ipsius Artaxerxis.

8 *Sertorius vero.*] Plutarchus in vita illius.

9 *Xerxes.*] Ex Plutarcho Cælius Rhod. lib. 8. cap. 1.

1 *Lein-*

ferrent, sed cauponæ indulgerent, tibiis psallerent, scorta alerent. Sicut [1] Leontini, ne res novas molirentur à Phalaride conviviis & vinolentiæ relicti sunt. [2] Cyrus quoque Lydis superatis, cum essent infidi & damnosi, imperasse fertur ut dimissis armis, jocis & nequitiæ vacarent, talaresque tunicas ferrent. Ideo [3] Lydius ornatus, mollis & parum virilis habitus: quod [4] de Aristodemo tyranno proditur, qui optimatum filios, nequid contra se moliri possent, calamistratos incedere, & tortis crinibus ornari, talares pictasque tunicas induere jussit. Severius Romani: nam Cato [5] in Hispania contra continuas defectiones salubri remedio providit ne desciscerent, ut oppidorum mœnia sub idem tempus dirui juberet. [6] Legionem autem licentia corruptam, quod Rhegium, in cujus præsidio erant, occupassent, Genutius consul millia hominum quatuor exautoravit totam, & in foro percussit. [7] Sæpius vero exilium, ut relegati, & capite minuti procul à lare senescerent, & ita

Phalaris. *Cyrus.* *Lydius ornatus.* *Cato.* *Genutius consul.*

1 *Leontini.*] Diogenianus in Collectaneis enarrans illud adagium ἀεὶ Λεοντῖνοι περὶ τοὺς κρατῆρας, id est, *Semper Leontini juxta crateres*, vide & Erasmum Chil. 1. cent. 3. c. 22. & Rhodiginum lib. 7. cap. 10.

2 *Cyrus.*] Herodotus l. 1. Hincque Suidas refert natum adagium Λυδὸς καπηλεύει, id est, *Lydus cauponatur*: quoniam etiam illis devictis ex Crœsi consilio Cyrus imperaverat, ut cauponiam exercerent, neque tractarent arma, de quo Erasmus Chil. 2. cent. 6. c. 96. idemque Rhodiginus l. 20. c. 14.

3 *Lydius ornatus.*] Nonius Marcellus de doctorum indagine auctoritate Plauti & Varronis.

4 *De Aristodemo.*] Dion. Halicarn. l. 7. non adeo longe à principio. Plut. autem in lib. de Claris mulieribus, tradit hunc Aristodemum suasisse civibus Cumanis ut optimates & potentiores omnes ex civitate pellerent.

5 *Cato.*] Jul. Frontinus lib. 1. Stratagem. cap. 1. in princ.

6 *Legionem autem.*] Livius 3. Decad. lib. 8. in Oratione Scipionis, *Rhegium*, inquit, *quondam in præsidium missa legio, interfectis per scelus principibus civitatis, urbem opulentam per decem annos tenuit: propter quod facinus tota legio millia hominum quatuor in foro Romæ securi percussi sunt.* Valerius Maximus lib. 2. c. 2. *Sed cum aliquoties Senatus pro militari disciplina severe excubuerit, nescio an tunc præcipue, cum milites, qui Rhegium injusto bello occupaverant, mortuoque duce Jubellio, M. Cesium, scribam ejus, sua sponte imperatorem delegerant, carcere inclusit, ac M. Fulvio Flacco Trib. plebis denunciante, ne in cives Romanos adversus morem majorum animadverteret, nihilominus propositum executus est. Cæterum, minore cum invidia ut id peragerentur, quinquagenos per singulos dies virgis cæsos, securi percuti jussit, eorumque nullum sepulturæ mandari, mortemque lugeri vetuit.* Florus Epitome Livii lib. 15. *Legio Romana, quæ Rhegium occupaverat, obsessa, deditione facta securi percussa est.*

7 *Sæpius tamen exilium.*] Ut de militibus

ita ignominiam finirent, ignavis & contumacibus datum comperimus. [1] Marcellus autem, milites, à quibus orta esset fuga, quique pavore signa reliquissent, sequenti pugna inter primas acies frequenter induxit, ut quod ignominiæ acceperant, aliis præliis periculo expiarent. Fuit illa etiam nota ignominiæ non parva, quali [2] Calphurnius Piso consul & demum [3] Octavius Augustus affecit milites, ut tunicatos discinctosque per totum diem cum decempedis plerunque cespitem portantes, ante prætorium stare, vel obsoleta toga & tunica discincta, nudis pedibus ante principia adesse juberent, vel ut [4] fossam fodere discincti cogerentur: ut eo habitu & specie deformi in omnium conspectu præ se ferrent insignem memoriam flagitii ignominiæque acceptæ. Est autem [5] decempeda, lignum quo latifundia metiuntur, & in partes dividunt, oblongum pedibus decem. Tametsi diverso quisque more agros metiri soleat: quippe [6] in Ægypto æstuaria & fossas funibus metiuntur, aut passibus, [7] in Hispania jugis, [8] in Campania versibus, [9] circa Persidem schœnis & [10] parasangis: alibi pertica, cui nomen [11] Acæna: agrico-

Marcellus.

Ignominia.

Decempeda. Agrorum apud alios alia dimensio.

litibus, qui cladi Cannensi superfuerant, iisque in Siciliam relegatis extat apud Livium Decad. 3. lib. 5. Idemque de exercitu Cn. Fulvii, qui in Apulia fœde cæsus fugatusque erat, ejusdem Decad. lib. 6.

1 *Marcellus.*] Livius 3. Dec. lib. 7. cujus hæc verba sunt, *Imperator* (de Marcello loquitur) *pronunciat eos, à quibus orta pridie fuga esset, cohortesque, qui signa amisissent, se in primam aciem inducturum.* Plutarchus autem in vita illius, ita de hac re loquitur, ut illi ipsi milites, qui fugerant, in primam ordinem aciem ab ipso Marcello impetrarunt.

2 *Calphurnius Piso.*] Val. Maximus lib. 2. cap. 2.

3 *Octavius Augustus.*] Suet. in vita illius c. 24.

4 *Fossam fodere.*] Nam & Plutarch. in Lucullo tradit, *Consueta quadam eos, qui fugerant, ignominia affecit. Illos enim interioribus tunicis solutis indutos, sub videntibus militum duodecim pedum fossam cavare jussit.*

5 *Decempeda.*] De hac Cicero Philipp. 14. & Acad. 4. & in Orat. pro Milone: Acron ad Horat. Carmin. lib. 2. Ode 15. *Decempeda*, inquit, *regula est decem pedum ad quos ab artificibus fabricæ mensura colligitur.* Hincque *Decempedator*, qui scilicet *decempeda* metitur apud Ciceronem Philipp. 13.

6 *In Ægypto.*] Herodotus lib. 2.

7 *In Hispania.*] Varro lib. 1. de Re rustica, cap. 10. in princip.

8 *In Campania.*] In eodem loco, ubi declarat quantum versus contineat.

9 *Circa Persidem.*] Plin. lib. 6. c. 26. apud quem (ut & hoc loco) *Schœnus* funem, quo viam metimur significat, ut habet Athenæus lib. 3. cap. 21.

10 *Parasangis.*] Ut ipsi Persæ: apud eundem, & Herod. lib. 6. & Festum Pomp. lib. 14.

11 *Acæna.*] *Acæna* agros metiri in Ægypto

[1] agricolæ jugeribus, nonnulli stadiis metiri solent agros, camposque. Lucius vero [2] Calphurnius Consul, haud absimili exemplo præfectum equitum, [3] quod arma hosti tradidisset, laciniis abscissis, discincta tunica, & nudis pedibus ad principia per omne tempus militiæ adesse jussit. Fertur [4] Pescennius Niger, ob subtractum gallinaceum [5] commanipulones hac affecisse ignominia, ne focum facerent, neve cocti quid obsonii sumerent, sed pane & frigidis vescerentur. [6] Tiberius vero nimis severe: nam prætorianum militem ob subtractum pavonem capite punivit. Militem vero militiæ gradu dejicere, aut [7] exauctorare, vel [8] equum illi adimere, ipsumque [9] vitibus aut virgis

L. Calphurnius.

Pescennius Niger in furtis militum.

Tiberius.

Ægypto incoepit primum Thessalus quidam, nomine ab re indito, quia cognoscentibus singulis agri sui modum, sublatæ sunt cædes, unde nuncupata Acæna quasi στρῶσαι αὐτὰς τῶν καίνειν. Hinc & Pelasgida vocavit *Acænam* Apollonius Argonauticωn tertio, veluti ab Pelasgis repertam, id est à Thessalis. Cælius Rhodigin. l. 7. c. 29.

1 *Agricolæ.*] Intellige Romani ex Varrone l. 1. de Re rust. c. 10. ubi etiam declarat quid jugerum continet.

2 *Calphurnius.*] Valerius Maximus libro secundo, cap. 1.

COLERUS.

3 *Quod arma hosti tradidisset.*] Vide ff. 3. §. *Miles qui in bello.* Seneca lib. 4. *Arma sua perdidit. Hoc excusari non poterat nisi rapuisset aliena.*

TIRAQUELLUS.

4 *Pescennius Niger.*] Spartianus in vita illius.

5 *Commanipulones.*] Hac voce utitur Spartianus, pro militibus ejusdem manipuli.

6 *Tyberius.*] Ex Sueton. in vita ipsius. cap. 60. Sed & Avidius Cassius de quo supra eodem c. locuti sumus, milites qui per vim aliquid provincialibus abstulissent, in illis ipsis locis, in quibus peccaverant, in crucem sustulit, ut tradit Volcatius Gallicanus in vita ipsius. Polybius autem de Romana militia scribit eum fuste cædi, qui furto quippiam è castris sustulerit. M. Cato memoriæ prodidit in furto comprehensis inter commilitones dextras esse præcisas: aut si lentius animadvertere voluissent in principes, sanguinem missum. Quod & ex eo repetit Jul. Frontinus Strategematωn lib. 4. cap. 1. Nostris legib. qui aliena arma surripuit gradu militiæ pellendus est, *l.* 3. §. 1. & §. *qui aliena.* ff. *de re milit.*

7 *Exauctorare.*] Sueton. in Augusto cap. 24. Vlpianus in *l.* 2. §. *ignominiæ.* ff. *de his qui not. infa.* & alii scriptores ubique.

8 *Equum adimere.*] Livius 3. Decad. lib. 7. *In equestribus quoque notis eadem servata causa: sed erant perpauci, quos ea infamia attingeret. Illis omnibus (& multi erant) adempti equi, qui Cannensium legionum equites in Sicilia erant.* Et 5. Decad. lib. 9. Catonis & aliæ quidem acerbæ orationes extant in eos, quos aut senatorio loco movit, aut quibus equos ademit.

9 *Vitibus aut virgis cædere.*] Romanos milites *vitibus*, extraneos *virgis* cædebant ex militari disciplina, ut observavit Africanus minor. Florus Epito. Livii 57. de quo & Plutar. in Galba. Tacitus lib. 1. & lib. 5. Plinius lib. 14. c. 1.

1 *Vel*

virgis cædere, [1] vel equo detrahere, [2] vel hastas dare jubere, quæ [3] censio hastaria dicta est, hæc & ejusmodi, non pro levi noxa, sed pro acri delicto magnæ animadversionis loco à ducibus inferri solita sunt. Hastas dare jubebantur milites, quibus propter probra ignaviæ & luxuriæ hasta adimebatur. Etenim, sicut gloriæ causa fortes viri donabantur hasta pura, hi qui primum victores in prælio fuissent: ita ignavis & contumacibus adimebatur. Hoc notabat, tanquam spes merendi stipendia illis adempta foret. Quinetiam [4] militi obeso & præpingui, quod cutem nimis bene curasset, & nimia sagina gravis esset, aliquando equum duces ademere: id quod magnum [5] Agesilaum fecisse legimus. [6] Augustus tamen his qui majores [7] quinque & quadraginta annis equum retinere nollent, reddendi equi gratiam fecit, illosque velut emerita militia dimisit. [7] Apud Thurios lex erat militaris ut con-

Censio hastaria. Hastam dare vel adimere.

Milites obesi. Agesilaus. Augustus. Emeritorum ætas. Thurii.

1 *Vel equo detrahere.*] Supra in verbo, *Equum adimere.*

2 *Vel hastas dare.*] Ex Festo Pompejo lib. 3. ubi de Censione hastaria. Adde: *vel etiam illorum hastas diffringere*: ex Ammiano Marcellino lib. 25. sequente de Juliano puniente Tertianos equites, quod legiones deseruissent prælio adversus Persas, cujus hæc verba sunt, *Ad indignationem justam imperator erectus, ademptis signis hastisque diffractis, omnes eos, qui fugisse arguebantur, inter impedimenta & sarcinas & captivos agere iter imposuit, ductore eorum, qui solus fortiter decertarat, alii turmæ apposito, cujus tribunus turpiter prælium deseruisse convincebatur.*

3 *Censio hastaria*] Fest. Pompejus ubi supra.

4 *Militi obeso.*] Gellius lib. 7. cap. ult. *Nimis*, inquit, *pingui homini & corpulento Censores equum adimere solitos, scilicet minus idoneum ratos esse, cum tanti corporis pondere ad faciendum equitis munus.* * Et adde, à Gallis omnes qui juvenis zonæ mensuram ventre excederent mulctari, scribit Strabo lib. 4.

COLERUS.

* Huc refero, quod Festus scribit: *Censionem facere dicebatur Censor cum mulctam equiti irrogabat.*

TIRAQUELLUS.

5 *Agesilaum.*] Agamemnon id primum fecisse dicitur. Plut. in Agesilao.

6 *Augustus.*] Sueton. in vita illius cap. 38. in fin. ubi tamen in codicibus, qui circumferuntur, *quinque & triginta* legitur.

COLERUS.

7 *Quinque & quadraginta.*] In omnibus libris legitur: *Quinque & triginta.* De qua ætate non male cogitandum esse, monet Beroaldus. Nam ad usque annum 45. aut ut alii volunt, 47. *juniores* vocabantur.

TIRAQVELLVS.

8 *Apud Thurios.*] Diod. Siculus lib. 12. ubi recenset leges Charondæ, eorum legislatoris, & diximus in nostris ll. Connubialibus libro 3. capite 62.

1 *Nemo*

contumax miles, desertor vel transfuga, muliebri veste amictus, ob ignominiam vinctus teneretur. Spartanis tam severa militiæ disciplina fuit, ut miles qui in acie scutum amisisset, capite lueret. Iidem probro milites aut ignominia notabant. Qui probro notabatur, eum nemo igne, [1] nemo alloquio impartivit. [2] Ignominia notabatur, qui fugax esset, desertor aut transfuga. [3] Apud Ægyptios qui milites ordines reliquissent, aut dicto non parerent, vel injussi in castra rediissent, de gradu dejecti, ad inferiorem redibant statum. [4] Si vero ducis consilium hostibus palam fecissent, lingua mulctabantur. Fuitque moris [5] apud Syracusanos, ut hipparchi, hoc est, equitum præfecti, militum nomina in tabulis scriberent, illorum, qui in acie ordines deseruissent, ut post prælium pœna notarentur. [6] Quod & Xerxes fecisse dicitur, ut virtutis & ignaviæ cujusque testis & spectator esset. [7] Cyrus autem quem militem extra ordinem invenit, quique proditionis causa dedisset terga, capite punivit. Nec prætermittendus est [8] Agesilaus: qui quum in bello Peloponnesiaco quosdam Asiaticos in veste munda & nitida, corpore vero desides videret & ignavos, ea affecit ignominia, ut vestibus nudatos per castra incedere cogeret, illorumque amicula fortibus viris, quorum in bello virtus enituit, dono daret. [9] Hoc quoque loco pœnæ militaris fuisse traditur,

Spartani.

Ignominia notati.

Ægypsii.

Syracusani.

Xerxes.

Cyrus.

Agesilaus.

1 *Nemo alloquio.*] Valerius Maximus libro 2. capite 1. ubi de L. Calphurnio.

2 *Ignominia.*] Hæc & superiora proxime posita sunt Plutarc. in Agesilao.

3 *Apud Ægyptios.*] Diod. Siculus libro secundo, cap. 3.

4 *Si vero ducis.*] Ibidem paulo post.

5 *Apud Syracusanos.*] Vide Thucydidem in bello Peloponnesiaco & Plutarch. in Nisia.

6 *Quod & Xerxes.*] Herod. lib. 7.

7 *Cyrus autem.*] Cyrum quidem apud Xenophontem Pædiæ libro quinto, legas, milites laudasse, qui se in ordine continerent: at illos qui sese gradu dejecerant punientem, non reperio. Sane idem libro sexto, inquit, *Si quis avertatur volens excedere, morte plectatur.*

8 *Agesilaus.*] Agatharchides lib. rerum Europicarum 27. & ex eo Athenæus lib. 12. cap. 28. Xenophon libro tertio Rerum Græcarum. & in ea de laudibus Agesilai. & Plutarch. in ejusdem vita.

9 *Hoc quoque loco.*] Gellius lib. 10. cap. 8. Sed & apud Julium Frontinum lib. 4. Stratagematōn cap. 1. memoriæ traditur, in furto comprehensis

Militibus praeter modum audacibus vena solvebatur. Ordo animadversionum militarium. Ignominiae solutio.

ditur, jubere ignominiae causa militibus audacioribus, qui nec animi nec consilii satis haberent, venam solvi, quae non tam poena, quam medicina fuit, ut superflua sanguinis parte defluxa, se magis intra gyrum rationis continerent. [1] Illud quoque notandum, quod inter animadversiones militares levissima est admonitio, castigatio minor, deprensa major, [2] ignominia maxima. Ideo milites in quos lege militari, castigatione aut admonitione animadversum est, non propterea ignominia notati erant. [3] Quodque milites quamvis gravi ignominia affecti essent, si ta-

hensis inter commilitones dextras esse praecisas: aut si *levius*, sive, ut ego lego, *lenius* animadvertere voluissent in principes, sanguinem missum, de quo vide Plutarch. in Lucullo. Hincque alludit illud Ciceronis lib. 1. epist. ad Attic. epistol. 11. *Nam & illud non nobis abest, videri nostrum testimonium non valuisse: missus est sanguis invidiae sine dolore.* Et rursus lib. 6. epistol. 111. totius operis, *hic Appius, cum ei dimpulsionem provinciam curavit, sanguinem miserit, quicquid potuit detraxerit.*

1 *Illud quoque notandum.*] Festus Pomp. libro quarto. *Deprehensa*, inquit, *dicitur genus militaris animadversionis castigatione major: ignominia minor.* * De *admonitione* autem Cicer. lib. 2. de Orat. *Tum objurgatio, si est auctoritatis, tum admonitio, quasi lenior objurgatio.* Et Sueton. in Aug. c. 38. *Atque ex improbatis alios poena, alios ignominia notavit: plures admonitione, sed varia.* Et huc referri potest quod idem scribit in Claudio c. 16. ipsum Claudium in Censura, quam gessit, quempiam corruptelis adulteriisque famosum nihil amplius, quam monuisse, ut aut parcius aetatulae indulgeret, aut certe cautius.

COLERVS.

* Miror, hujus poenae non fieri alibi mentionem, praecipue *ff. l.* 3. §. 1. *de Poenis.* Neque etiam ibi (apud Festum) ausim cum JC. viro docto, & multae lectionis, legere *Depensa.* Esset enim illa multa specialis, & minime huc referenda.

2 *Ignominia maxima.*] *Ignominia*, inquit Nonius, *nominis tantum nota est.* Vid. & Isidorum lib. 5. cap. 27. Cicero apud Nonium: *Censoris judicium nihil fere damnato affert praeter ruborem: itaque ut omnis ea judicatio versatur tantummodo in nomine, animadversio illa ignominia dicta est.* Vide & *ff. l.* 131. & 144. *de verb. signif.*

TIRAQUELLUS.

3 *Quodque milites.*] Livius 3. Dec. libro quinto non multo post princip. in oratione ejus qui pro militibus Cannensis cladis reliquiis, *Nunc deteriore conditione sumus, quam apud patres nostros fuerant captivi: quippe illis arma tantum, atque ordo militandi, locusque in quo tenderent in castris est mutatus, qui tamen semel navata Reipublicae opera, & uno felici praelio recuperarunt.* Valerius Maximus libro secundo, cap. item 2. scribit, *Romanos decrevisse, ut ex captivis, qui à Pyrrho rege remissi fuerant, qui equo meruerant, peditum numero militarent: qui pedites fuerant, in funditorum auxilia transcriberentur: neve quis eorum intra castra tenderet, neve locum extra assignatum, vallo aut fossa cingeret, neve tentorium ex pellibus haberet: recursum autem iis ad pristinum militiae ordinem*

si tamen ad officium redeuntes, semel atque iterum bene navatam reipublicæ operam præstitissent, singulaque aut bina ex hostibus spolia retulissent, aut digno aliquo facinore flagitii labem abolevissent, tunc demum uno atque altero felici prælio priori culpa correcta, & obliterata memoria dedecoris, noxa atque ignominia soluti, & in eo quo prius erant gradu restituti, pristinam dignitatem, & honoris gradum, quibus antea functi erant, quandoque reciperent. [1] Notatumque & illud est, perraro bis delictum imperatores venia dignum putasse: quia juxta verbum [2] Lamachi summi ducis, non est in bello bis errare, ubi si quid offenditur perperam temeritate vel inscitia, emendari non potest: parvaque in bello offensa, magnarum sæpe rerum momenta facit. *Lamachi dictum.*

ordinem propesuerunt, si quis bina spolia ex hostibus tulisset. Et quod de binis hostium spoliis hic dicitur, probatur ex Jul. Frontino Strategematῶν l. 4. cap. 1. cujus verba attulimus supra.

1 *Notatumque.*] Nostris legibus licet tyroni adhuc disciplinam ignoranti ignoscatur l. 3. §. *si plures ff. de re milit.* tamen si bis peccaverit, pœna competenti afficitur. Item desertor, si in urbe inveniatur, capite puniri solet: alibi apprehensus ex prima desertione restitui potest: iterum deserendo capite puniendus est. *l. non omnes. §. desertor. eod.*

2 *Lamachi.*] Plutarch. in Apophthegmatis imperatorum, *Lamachus, inquit, quendam turmæ ducem in errorem lapsum objurgabat, qui cum dixisset, se postea, nunquam id esse facturum. Atqui non est in bello, inquit, bis peccare.* ἁμαρτεῖν οὐκ ἔστιν δὶς ἐν πολέμῳ. Sed & Catonis sententia est apud Vegetium de re milit. lib. 1. c. 3. *In aliis rebus, si quid erratum est, potest postmodum corrigi. Præliorum delicta emendationem non recipiunt, cum statim pœna sequatur errorem. Aut enim confestim pereunt, qui ignave imperiteque pugnaverunt, aut in fugam versi, victoribus ultra pares esse non audent.*

CAP. XIV.

Quæ solennia in Herculis sacro ad aram Maximam servabantur, & quæ apud exteros, quæve aræ Herculis Romæ fuerint.

[1] POST urbem conditam [2] Romulum urbis auctorem sacra Græco Herculi ara illi erecta, quæ Maxima dicta *Ara Maxima Herculis.*

TIRAQUELLUS.

POst *urbem conditam.*] De hoc cap. 14. lib. 2. vide L. Gyraldi judicium, Syntagmate 17. historiæ Deorum gentilium, fol. 450.

2 *Romulum.*] Livius 1. Decad. l. 1. & de

dicta est, ut ab Evandro constituta erant, fecisse, eaque posteris mansisse, literis proditum est. Quæ ara ante Romulum religiosissima fuisse traditur, eamque ipsum Herculem [1] Jovi Inventori, si amissas boves reperisset, dedicasse fama vulgavit. *Jupiter Inventor.* Hoc enim factum [2] Evander instituit primus post Marathonios, *Marathonii.* qui primi divinos honores Herculi dedere: Potitiis & Pinariis, *Potitii. Pinarii.* qui ex clarissimis familiis ea loca incolebant, ad sacrum adhibitis. Traditumque memoriæ est, Potitios sacris præsto fuisse: & propitiato Deo, extis solemnibus depastos: Pinarios vero extis adesis ad reliquam dapem venisse, inde institutum mansisse, ne extis solennibus vescerentur in posterum: ipsique Potitii, eorumque posteri, ab Evandro edocti, multis post tempestatibus antistites templi sacris & cæremoniis præfuere: [3] donec sublata Potitia gente, servis publicis tradita sunt: [4] Appius enim Claudius censor, sublato Potitiorum genere, cui ad aram maximam familiare id sacerdotium fuit, servis quos docuerat, sacra delegavit. In quo id traditur mirum, ut triginta puberes, qui reliqui Potitiæ familiæ manserant cum omni stirpe intra annum extincti fuerint. Ipseque Appius hujus auctor facinoris, *App. Claudii facinus.* ob hoc admissum in extremum vitæ exitium pene lapsus sit: & sive casu, sive consilio deorum immortalium, luminibus orbatus, calamitosam vitam egerit. Fuit

& de hac Ara Maxima Herculis Virgilius lib. 8. Æneid.

Et domus Herculei custos Pinaria sacri,
Hanc aram luco statuit, quæ Maxima semper
Dicetur nobis, & erit quæ Maxima semper.

1 *Jovi Inventori.*] Dionysius Halicarnassæus lib. 1. & Lactantius l. 1. cap. 2. eundem ex Ennio, ut puto, *Deûm hominumque repertorem vocat.*

2 *Evander.*] Hæc usque ad versic. *Donec*, sunt Livii 1. Decad. lib. 1. Valerii Maximi lib. 1. cap. 2. Macrobii lib. 3. Saturnal. cap. 6. Fest. Pompeii lib. 14. ubi de Potitio loquitur.

3 *Donec sublata.*] Livius ubi supra, & rursus ejusdem Decad. 1. lib. 9. Et Lactan. lib. 2. c. 8.

4 *Appius enim Claudius.*] Hæc usque ad versic. *Fuit autem*, sunt Livii d. lib. 9. Valerii Maximi lib. 1. cap. 1. statim post princip. Lactantii ubi supra, & Servii in lib. 8. Æneid. enarrantis eum locum,

Tum lecti juvenes certatim, araque sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum. ——

1 *Fuit*

[1] Fuit autem hæc ara in Capitolii faucibus, juxta Carmentalem portam, & forum boarium: in qua proprium erat, ut [2] juvencus indomitus sua Herculi victima mactaretur: [3] cui, & Fauno, viam profecturi, sacrum facerent. [4] In qua propria quædam huic aræ debita solennia, præter aliorum instituta mansere, quæ præterire non erat fas. Siquidem in ea prætor, aut pontifex qui rem divinam facit, [5] sola lauro, nec alia coronatur fronde. Cumque mulie-

Sacrificium. Cæremoniæ solennes in ara Maxima Herculis observari solitæ.

1 *Fuit autem hæc ara.*] Scilicet Herculis, de qua dictum est supra eod. l. c. 4. & 12.

2 *Juvencus indomitus.*] Virgil. quo loco mox citabitur auctor. lib. 8. Æneid. promiscue *tauri* & *bovis* meminit, ubi factum Herculi ab Evandro rege sacrificium indicat. Ego reperio apud Livium Decad. 1. libro primo *bove eximia capta de grege sacrum Herculi ab Evandro rege institutum*: eam vero Servius *quinquennalem* ait, id est, perfectæ ætatis: robur enim bovi in *quinatu* asserit Plinius lib. 8. cap. 45. Igitur cum hic ait, juvencum indomitum victimam fuisse, vide an satis recte positum sit. Dicitur enim *Juvencus qui jam ad agrum colendum juvare potest*, ut Varro scriptum reliquit. Nihil tamen in hoc est periculi, postquam ex lib. linguæ Latinæ 5. idem Varro auctor fuit Alexandro *juvencum* scribendi: etsi quinquennis bos capi solita est, ab ea juvencæ non abhorret appellatio, cujus in fœmineo sexu mentio est apud Varronem de emendatione: ibi contendo: Est enim Gentium ritibus observatum, marem hostiam Deo masculo & fœminam Deæ fœminæ sacram facere.

3 *Cui & Fauno.*] Festus lib. 14. sic habere visus est quibusdam, *Profecturi viam, Herculi aut Jano sacrificabant*: ubi tamen sic alias legitur, * *Propter viam fit sacrificium quod est proficiscendi gratia Herculi aut Fauno, qui scilicet idem est Deus.* Verum ex priori scripto fecisse de *Jano Fauno* videtur Alexander: quod si non est, nescio quem in eo sequatur auctorem. Sane, quod de Hercule proditur, ex eo est, quod cum equos nobilissimos haberet, pedes semper incesserit, ut ait Servius ad illud Æneid. 7.

Ipse pedes tegmen torquens immane leonis
Terribili impexum seta cum dentibus albis,
Indutus capiti. ——

COLERUS.

* Hæc scilicet est salva & inviolata lectio, adtestante etiam Macrobio. De illo sacrificio *propter viam*, dixi aliquid, in Curis nostris Juvenilibus. Tu, si libet, adito.

TIRAQVELLVS.

4 *In qua propria.*] Ut patet ex seq.

5 *Sola lauro.*] Lilius Gyraldus 17. Syntagmate sic ait, *Ad aram Maximam Herculi sacra qui faciebant, sola lauro folii coronari à quibusdam traduntur, qui tamen Virgilii auctoritate convincuntur*, ubi sic ait l. 8. Æneid.

—— *Herculea bicolor cum populus umbra*
Velavitque comas, foliisque innexa pependit.

Et paulo post,

Populeis adsunt evincti tempora ramis.

Solenne etenim in sacris omnibus erat, se frondibus, numini, cui fiebant, sacris, ornare. Populum autem sacram Herculi pueri sciunt. Verum quod hic Alexander posuit non sine auctore scriptum est post Macrob. l. Saturnal. tertio.

mulieribus adesse sacris & rem divinam facere omnibus fere liceat: [1] Herculis tamen sacrificio adesse, vel exta tangere, aut vesci, aræve admovere manus, aut solennia videre, religio non sinebat. Et quum in sacrificiis deorum, qui rem divinam facit, [2] capite operto numina adire, adorantesque veste ad caput obducta sacris interesse debeant: [3] apud Aram Herculis Maximam, dum sacra fiunt, dumque litatur, omnes capite aperto & invelatos esse decet. [4] In qua præter aliorum morem, nec lectisternium fieri, nec pulvinar suscipi poterat: [5] quibus quoque sacris servatum legitur, ut sedentes epulis vescantur solen-

De hoc cap. 19. & 22. hujus lib.

1 *Herculis.*] Silius Italicus lib. 3. Punicorum describens sacra & templum Herculis Gaditani sic cecinit.

Tum queis fas & honos adyti penetralia nosse
Fœmineos prohibent gressus, ac limine curant
Setigeros arcere sues. ——

Vide Plut. Problem. cap. 60. Propertius lib. 4. Elegiarum ad Herculem.

Maxima, quæ gregibus devota est ara repertis,
Ara per has, inquit, Maxima facta manus:
Hæc nullis unquam pateat veneranda puellis,
Herculis eximii ne sit inulta sitis.

2 *Capite operto.*] Macrob. lib. 3. Saturnal. cap. 12. ex Cornelio Balbo, Varrone & C. Basso ritus rationem excutit. Virgil. lib. 3. Æneidos.

Et capita ante aras Phrygio velamur amictu,

Servius in eundem eodem lib. 3.

Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum
Hostilis facies occurrat, & omina turbet.

Sacrificantes, inquit, *omnibus diis soliti sunt caput velare, ne si inter religionem vagis aliquid offerret obeuntibus, excepto tantum Saturno, ne numinis imitatio esse videretur.* Et lib. 2. in eum locum.

Fatale aggressi sacrato avellere templo
Palladium. ——

Plutarch. Problem. cap. 10. hujus rei multas rationes affert, & c. sequen. alias quoque multas, cur Saturno capite aperto immolabant, & iterum cur Honori capite quoque aperto rem divinam faciunt. Fest. Pomp. lib. 17. ubi de Saturnia Italia. *Saturni* inquit, *dicebantur, qui castrum in imo clivo Capitolino incolebant, ubi ara dicata ei Deo ante bellum Trojanum videtur: quia apud eam supplicant apertis capitibus.* Nam Italici, auctore Ænea, velabant capita, &c. Fulgentius ad Chalcidium ait: *pallium quo sacerdotes caput tutabantur, ut sacrificium accessissent, Tutulum fuisse dictum:* unde *Tutulati* dicti fuere, de quibus Varro lib. 6. de lingua Latina.

3 *Apud aram Herculis Maximam.*] Macrobius Balbi & Varronis auctoritate lib. 3. Satur. cap. 12. Quare autem *Maxima* dicebatur disces ex Dionysio Halicarnassæo l. 1. Et Servio l. 8. Æneid. ibi, —— *Araque sacerdos*
Viscera tosta ferunt taurorum, ——

Et hanc quoque ita vocatam scribit Livius 1. Dec. lib. 9.

4 *In qua præter.*] Servius ad 8. Æn. ibi, – *Gramineoque viros locat ipse sedili.* Ait, *in templo Herculis lectisternium esse non licuisse.* Idemque Macrob. l. 3. ex Cor. Balbo.

5 *In quibus quoque sacris.*] Plutarc. in Probl. & Virg. ubi supra proxime.

1 *Vestam*

solemnibus, quum in caeteris stantes & saltabundi vesci soleant. Cumque in omni precatione qui vota effundit sacerdos, [1] Vestam & Janum, aliosque deos Praescriptis verbis, & composito carmine advocare soleat: illos tamen qui ad Aram Maximam sacrum faciunt, [2] alium quam Herculem deum advocare non decebat: [3] quippe cum in Herculis templum deorum nemo admittatur, neque alterius dei aram [4] effigiemve, sicut in caeteris phanis, videre fas est, [5] ita more tradito, ut mane simul & vespere ad Aram Maximam sacrum fiat, quum in caeteris matutinum tantummodo tempus hostiis immolandis dicatum sit. [6] Fuitque observatum, ut ab ejusmodi sacris nedum servi

Canis sacris ejectus.

1. *Vestam & Janum.*] Ex Cicerone 1. de Nat. deorum. Zenone lib. 1. Rerum Italicarum, & ex eo Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 9. post princ. & Servio lib. 1. Aeneid. enarrante hunc locum.

Cana fides & Vesta, Remo cum fratre Quirinus
Jura dabunt. ——

2. *Alium quam Herculem.*] Plut. ejus rei rationem reddit Problem. cap. 90.

3. *Quippe cum in Herculis templum.*] Servius quo loco infra citabimus.

4. *Effigiemve sunt.*] *Patras transfertur in aream Dianae Limnatidis signum, quod Mesoae reliquo tempore servatur ipso ejus festo die. Sunt autem in ea area & aliae sacrae aedes in aperto, ad quas per porticus quasdam est aditus: licet Dianae locus sacer sit:* ut scribit Pausanias lib. 7. Item in aede Portumni signa sunt tam ipsius quam Mercurii & Matutae. Pausan. lib. 2. Et in eodem lib. Templum Dianae Orchiae, signa Apollinis Latonae & Dianae habuit. Romae in Junonis aede fuere Aesculapius & Diana. In delubro Apollinis Diana, Musae, Latona. Praeterea in Junonis aede cultus fuit, qui Jovis esse debuit, signumque Jovis inibi, ut ad hujus templum Junonis signum, quod geruli dum inferre quodque deberent, in aedem propriam dicantur, non sine religione, sedem signorum permutasse, ut habet Plinius lib. 36. c. 5.

5. *Ita more tradito.*] Hercules Potitium & Pinarium senes qualiter se coli velit docuit, scilicet ut mane ei & vespere sacrificaretur, teste Servio ad 8. *Aen.* ibi,

Et domus Herculei custos Pinaria sacri.

Quae verba si docent familiam dictam *Pinariam*, non satis scio, cum ἀπὸ τῆς πείνης, id est, à fame dictos *Pinarios*, & alio prius nomine nuncupatos fuisse, Gyraldus asserit Syntag. 17. adversus Diodori & Livii auctoritatem.

6. *Fuitque observatum.*] Servius enarrans eum locum Virgilii lib. 8. Aeneid.

Tunc lecti juvenes certatim. ——

Non vacat, inquit, *lecti. In sacris enim Herculis liberi, nec servi intererant, nec liberti: adeo, ut Appius, qui sacra haec transtulit in libertos, & caruerit oculis, & intra annum omnem familiam perdiderit Potitiorum*, ut habet quoque Livius Decad. 1. lib. 9. & Macrob. lib. 1. Satur. ubi de mense Majo. Sed & (ut id addas) ab aede Matutae servi, servaeque arcebantur, ut tradidit Plutarch. probl. c. 15.

servi & liberti, [1] sed & canis arceatur, sicut [2] ab arce Atheniensium, ubi Minervæ, [3] & à Delo, ubi Dianæ templum fuit, arcebatur, quod impurum & procax animal esset. [4] Neque fas visum, sacra Herculis qui libertatem impartivit, quique ex servitute gentes exemit, nisi liberos attrectare. Quod [5] Plateensibus in usu erat, ut dum manibus illorum, qui pro Græciæ libertate ceciderant, parentant, & supremum exhibent officium, mancipia procul arceant. [6] Cujus exemplo Coi rem divinam Junoni exhibentes, à solenni epulo servos abegere. [7] Traditum vero est Rhodi, Lindi incolas, novo ritu Herculi immolare: nam maledictis ludibriisque verborum Herculi litant, junctis bobus. Si quid vero honesti probique in sacrificio prolatum dictumve fuisset, tanquam ominosum spretæ religionis crimen erat. [8] Idem in sacris Eleusinis, quæ Magna dicta sunt, factitatum comperimus, in quibus mulieres mutuis probris conviciisque se incessere,

Plateenses in parentationibus mancipia arcebant.
Coi.
Lindorum sacra maledicta.
Sacra Eleusinis & Lenæa maledicta.

1 *Sed & canis.*] Plutarch. problem. capite 90. Plinius libro 10. capite 29. Non æditui alteriusve diligentiæ, sed religioni tribuit, quod canis & musca Herculis templum non intrarent.

2 *Ab arce Atheniensium.*] Plutarchus ejusdem operis cap. 111. Pausanias lib. 1.

3 *Et à Delo.*] Strabo lib. 10.

4 *Neque fas visum.*] Supra ad verbum fuit observatum.

5 *Plateensibus.*] Siquidem bellum Inituri vota publice diis nuncupaverant, si vicissent Græci pro libertate, certamen liberum, ludosque libertatis in plateis edituros, teste Diod. Siculo lib. 11. Unde nulli servo fas erat quicquam contrectare quod ad hujusmodi sacrum pertineret, ut refert Plutarchus in Aristide.

6 *Cujus exemplum Coi.*] Phylarchus antiquus poëta versibus quos sic Latine conversos habes,

Surii soli quidem liberi sacrificant
Homines apud illos liberum diem habentes.
Servorum nullus prorsus ingreditur, vel paululum.

Idem Machareus rerum Coarum 3. & illorum auctoritate Athenæus libro 14. capite 57. qui & idem quoque scripserat libro sexto, capite 7. post princip. Sed & Æginæ Monophagi Neptuno sacra facientes servos non admittebant ex Plutarchi Problem. capite 157.

7 *Traditum vero.*] Hæc usque ad clausulam, *Idem in sacris*, sunt Lactantii lib. 1. cap. 21. Philostrati l. 2. Imaginum. Zenodori in Collectaneis Adagiorum, in illo adagio, *Λίνδιοι τὴν θυσίαν*. Gregorii Nazienzeni prima στηλιτευτικῇ, & nonnihil ad Nomesium.

8 *Idem in sacris Eleusinis.*] Hæc ex Diodoro Siculo lib. 6. cap. 2. Sane ab Eleusinis sacris profani & peregrini arcebantur, ut Lilius annotavit ex Callimacho Syntagmate 14.

re, 1 Et

re, & maledictis solent convitiari. Et in [1] festo quod Lenæum Athenienses vocant, fœda convicia per risum & jocum invicem poëtæ jactitant, & contumeliis se lacessunt. [2] Apud Coos autem sacerdos muliebri veste amictus, & mitra caput ornatus, Herculi sacrum facit, & victimam cædit: sicut [3] in Attide viri ornatu muliebri, mulieres virili, Veneri rem divinam faciunt. Cui persimile est, quod [4] in Mutinini sacello, mulieres togis prætextatis velatæ, Romæ sacrificant. Nonnulli coturnice, [5] ut Phœnices, plerique humana victima, ut [6] Carthaginenses, Herculi litant. [7] In pantheo quoque statis diebus in sacris Herculis mactabatur homo, fœdo facinore & perniciali exemplo. Fuitque literis proditum, ab ignavis vota Herculi & preces effusas non exaudiri, quod soli strenuo & pervigili prosperos successus faceret, & propitius foret. Sed præter hanc aram fuit alia [8] Victoris Herculis in foro boario, qui Triumphalis dictus est, cujus statua ab Evandro sacrata triumphi die habitu triumphali ornabatur. Alia [9] ad circum

Veneris sacrum in Attide. *Sacra alia & diversa Herculis.* *Carthaginenses.* *Ara victoriæ Herculis.*

1 *Et in festo quod Lenæum.*] Ex aliis idem Lilius syntagma. 17. ubi de Anthisteria celebritate.

2 *Apud Coos.*] Plut. Probl. c. 171.

3 *In Attide.*] Macrob. lib. 3. Saturnal. cap. 8.

4 *In Mutinini sacello.*] Nullibi, ut erat hic ante, legitur *Mutininos*: sed ubique *Mutinios*, sive *Mutinos*, ut est apud Virgilium (si is est) in obscœno carmine,

Furi rubricato minare Mutino. * Tertullianum in Apologetico cap. 24. Arnobium adversus gentes lib. 4. D. Augustinum de Civitate Dei, lib. 4. cap. 11. Sed unde id acceperit Alexander non meminit.

COLERUS.

* *Mutinus* idem est cum Priapo, Augustin. lib. 7. cap. 24. Et quid in celebratione nuptiarum super Priapi scapum nova nupta sedere jubebatur. Idem enim Lactantius lib. 1. cap. 20. de *Mutino* affirmat, & Arnobius. Mirum vero Tiraquellum non meminisse, hæc à Festo sumsisse Alexandrum. A *Mutino* dicuntur, *Mutoniati*, id est, bene vasati: & *Mutonium*, illa ipsa corporis obscœna pars, qua viri sumus.

TIRAQUELLUS.

5 [*Ut Phœnices.*] Arrianus lib. 2. de Rebus gestis Alexandri.

6 *Carthaginenses.*] Plinius l. 36. c. 5.

7 *In Pantheo.*] Plinius scribit prædicto loco, *Pœnos in Pantheo humana victima omnibus annis sacrificasse.*

8 *Victoris Herculis.*] Plinius l. 34. cap. 7. in prin. & lib. 35. cap. 4. & Macrobius lib. 3. Satur. c. 6.

9 *Ad circum maximum.*] Plinius lib. 34. c. 8. meminit quidem Herculis, qui fuit in æde Pomp. Magni: sed fuit alia ædes ipsius Herculis Magni custodi circi Flaminii, dedicata à L. Sylla in nona urbis regione, ut testis est P. Victor. Quo versus Ovid. in Fast.

Altera pars circi custode sub Hercule tuta est.

Ara Herculis custodis. Herculis templum. Hercules victor. Herculis ædes rotunda. Ædes Achillis. Hercules olivarius & cubans. Herculis & Musarum ara communis.

circum maximum Cereris, & Herculis qui custos cognominatur à Sylla, ex prædicto Sibyllinorum carminum, ut multi autumant, erecta & constructa. Templum quoque Herculi [1] juxta Tiberim mirabili structura olim fuisse legimus, [2] in quo ex decimis sacrum sit, ubi duæ [3] aræ, exque earum altera mulieres degustare, ex altera viros tantum vesci fas erat. Ad portam quoque [4] trigeminam Hercules Victoris cognomento fuit, atque in eodem [5] boario foro ædes Herculis rotunda præcipuæ admirationis, [6] ad quam nec canes nec muscas ingredi opinio est, sicut [7] Achillis ædem ante Borysthenem nulla ales ingreditur. Fuit præterea Hercules cognomento [8] Olivarius, & Hercules [9] Cubans. [10] Fuisseque Herculi & Musis communem aram in

1 *Juxta Tiberim.*] Diod. Siculus lib. 5. c. 2.

2 *In quo ex decimis.*] Idem ibid. refert Herculem dixisse eos, qui sibi ad deos translato, decimam bonorum dicarent, vitam felicem victuros. Decima vero ejusmodi quod juxta legem fani Herculei daretur, *Profanata* dicta fuit Varroni lib. 5. de ling. Latina. Macrob. lib. 3. Saturnal. cap. 12. Quibus addito Marlianum in Topographia urbis Romæ lib. 4. cap. 6.

3 *Duæ aræ.*] Plut. in Problem. cap. 60.

4 *Trigeminam.*] Solinus cap. 2. post princ.

5 *Boario foro.*] Dionysius Halicarnassæus lib. 1. Plinius lib. 16. cap. 29. & lib. 34. cap. 7. & lib. 35. cap. 4. Tacitus lib. 12. & Livius 1. Decad. l. 10. Ovid. Fastor. 1.

Constituitque sibi, quæ Maxima dicitur, aram,
Hic ubi pars urbis de bove nomen habet.

COLERUS.

Boario foro.] Propertius:

Herculis ite boves, nostræ labor ultima clavæ,
Bis mihi quæsitæ, bis mea præda boves:
Arvaque mugitu sancite boaria longo:
Nobile erit Romæ pascua vestra forum.

TIRAQUELLUS.

6 *Ad quam.*] Plin. dicto cap. 29. lib. 10. & Solinus cap. 2.

7 *Sicut Achillis.*] Plin. dicto c. 29. lib. 10. Solinus cap. 29. *Græci loca alitibus carentia ἄορνα vocant, id est sine avibus.* Lucretius autem lib. 6. ea *Averna* vocat, redditque ejus rei rationem;

Principio quod Averna vocantur, nomen id ab re
Impositum est: quia sunt avibus contraria cunctis, &c.

8 *Olivarius.*] Petrus Victor in 11. urbis regione.

9 *Cubans.*] Idem auctor in 14. regione.

10 *Fuisseque Herculi & Musis.*] Plut. Proble. cap. 59. ubi ejus rei rationem reddit, & Eumenius in Oratione ad Galliæ Belgicæ Præsidem de Scholis instaurandis. *

COLERUS.

* Græci vocabant Herculem Μουσηγέτην. Quod autem Alexander de hujus ara, id de æde potius Herculis-Musarum intelligendum. Quanquam respexisse potuit Alexander Plutarchum, cujus verba Probl. LIX. hæc sunt:

in circo Flaminio, à Fulvio Nobiliore ex censoria pecunia constructam, mox a Martio Philippo Augusti tempore sacratam, fama vulgavit. Sed præter hæc templa, quæ in summa religione & cultu maximo fuere, fuit [1] Hercules Conopios apud Oetæos, ab Erythræis [2] Hippotonos, à Celtis [3] Ogmyos, ab aliis [4] Alexicacos, quasi depulsor malorum cognominatus. Feruntque templum [5] Jolao nepoti ab Hercule constructum, tantæ majestatis incolis fuisse, ut si à solitis deficerent sacris, muti evaderent: rursus si sacra se perfecturos voverent, in pristinam restitui sanitatem. Præcipuæ vero admirationis [6] apud Persas colitur Hercules in monte cui nomen Sambulos, qui per quietem sacerdotes monere dicitur, ut equos venatui sistant ornatos: qui quum per nemora & saltus diu vagati fuerint, nullo rectore nocte redeunt ad stabula vacuis pharetris, mox omnes saltus feris confossis constratos reperiunt, ita ut multo venatu incolæ ditentur. Apud Athenas vero [7] Cynosarges, templum Herculis, [8] Gymnasium & Lucus, maximi nominis erant, quæ Philippus impotenti ira devastavit, & incendit. Hoc etiam licet animadvertere, [9] ab Iliensibus Herculi sacra

Templum Herculis à Jolao constructum.

Hercules apud Persas.

Apud Athenienses.

Hercules Iliensibus invisus.

sunt: *Ἀγρῷ κοινὸς ἐπὶ βωμὸς Ἡρακλέος καὶ μόνου.* Sed τὸ *βωμὸς* quid ni etiam ædem ipsam significet? Sed vide, quæ doctiss. vir Lævinus Torrentius habet, apud Sueton. in Augusto cap. 29.

TIRAQUELLUS.

1 *Hercules Conopios.*] Strabo lib. 13. Aliis tamen *Cornopios* dicitur, ut habet Lylius Gyraldus Syntagmate 10.

2 *Hippotonos.*] Alii legunt *Ipoctonos* à bestiola vineis infesta, quam Erythræi *Ipas* vocant, quia eos ab hac bestiola liberarit. Rhodiginus lib. 6. c. 7. ad fin.

3 *Ogmyos.*] Lucianus in Hercule Gallico. Rhodigin. ubi supra.

4 *Alexicacos.*] Lactantius l. 5. c. 3. Hunc Hesychius in insula Melita honoratum scribit.

5 *Jolao.*] Diod. Siculus l. 5. c. 2. ait, *Apud Agyrnæos templum sacratum ab Hercule, qui præter cætera hic relata, omnes eam incolentes urbem ab ipsorum ortu, Iolao sacras nutrire comas docuit: quoad amplissimis victimis eum sibi Deum propitium reddant.* Fuerat autem Herculis voluntarius comes & auriga *Iolaus*, qui curru dicitur in Olympiis ludis vicisse. Pausanias lib. 5.

6 *Apud Persas.*] Ejus vero cognomen est *Sandes*, ut Agathius ex Beroso & Athenocle scribit Historiarum l. 2. Monti vero nomen *Sambulos* testatur Tacitus lib. 12.

7 *Cynosarges.*] Livius 4. Decad l. 1. in Themistocle in princip. Pausanias lib. 1. ubi ita dicit vocatum ab alba cane. Stephanus, Suidas, Hesychius, & diximus supra ejusdem lib. cap. 4.

8 *Gymnasium & Lucus, maximi.*] Vide eodem cap. 4.

9 *Ab Iliensibus.*] Strabo lib. 13.

cra celebrari vetitum, quod Ilium Hercules olim depopulatus esset, eum propterea odio prosequuti perniciali. Sicut [1] apud Thraces, mulieres tanto flagrarunt odio, quod Orpheum discerptum à mulieribus dicerent, ut viri uxoribus stigmata inurerent, in Orphei ultionem. [2] Et Lemnii cum Vulcanum colant, quod apud eos enutritus foret, [3] Venerem quod Marti se miscuisset, velut adulteram, adeo contempserunt, ut nemo illi sacrum faceret. [4] Tenedii quoque Achillem, quod Tenedum devastasset, ita infensum habuere, ut supplicio afficeretur, si quis restituto templo Achillem nominasset. Contra vero Syracusanis Herculem promptum numen, & maximi cultus fuisse, quod ope Proserpinæ [5] Cerberum ex inferis eduxisse dicerent. [6] Caucasii etiam produntur Herculem summis percolere honoribus, quod Prometheum vinculis exolvisset: Jovi & Minervæ infensi, pleni persuasionis, tanquam Prometheo satisfaciant, quod igniferis sagittis aquilas & illorum nidos incendant, fœtusque evastent & depopulentur. Ferunt [7] Sibas circa Indum, adeo Herculem velut gentis auctorem coluisse, ut pellibus amicirentur ut Hercules, clavas gererent, illasque bobus & equis inurerent. Sicut [8] Tyrii & Gadita-

Mulieres apud Thraces osdiosæ viris. Sic Venus apud Lemnios. Et Achilles apud Tenedios. Syracusani. Caucasii. Sibæ. Tyrii.

1 *Apud Thraces.*] Plutarch. in lib. de Sera numinis vindicta.

2 *Et Lemnii cum Vulcanum colant.*] Unde & *Lemnius* dictus est Virgilio libro Æneid. 8.

Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris.

Et *Vulcania Lemnos* Val. Flacco l. 2. Argonauticôn, & vide infra lib. 6. c. 4.

3 *Venerem quod Marti se miscuisset.*] Quod fuit, ut cum spreta Venus à maritis tetrum odorem uxoribus immisisset, illæ eam ob rem viris infensæ, cum pellicibus conjuraverunt, uti eos è Thracio bello redeuntes ad unum omnes interficerent: quæ dicta, facta sunt, nisi quod Hypsipyle Regis filia Thoanti patri pepercit. Hæc cum alii, tum Apollodorus in Argonauticis prodidit.

4 *Tenedii.*] Plutarchus Problemat. c. 141. & ante eum Diod. Siculus l. 6. cap. 16.

5 *Cerberum ex inferis.*] Servius ad 6. Æneid. ibi,

Tartareum ille manu custodem in vincla petivit.

6 *Caucasii.*] Ex Duridis Samii historiis Rhodiginus lib. 7. c. 20.

7 *Sibas.*] Arrianus qui hos *Sibastas* appellat lib. 8. de gestis Alexandri. Sed & postea eodem lib. scribit *Surasenos*, & ipsos quoque gentem Indicam, maxime Herculem colere.

8 *Tyrii.*] Cicero de Natura deorum libro 3. & Diodorus Siculus lib. 17. capite 4. *Herculis* autem *Tyrii* meminit Quintus Curtius lib. 4. & Arrianus lib. 2.

1 *Gadita-*

[1] Gaditani Herculem magni numinis instar habuere. Fuitque memoriæ proditum, Herculem non unum fuisse, sed plures. Nam præter [2] Tirynthium, etiam [3] Argivum, [4] Thebanum, [5] Libycum, Cretensem & [6] Ægyptium legimus. Denique [7] Varro Hercules tres & quadraginta, ac [8] Joves trecentos enumerat, [9] Cicero sex fuisse dicit. [10] Græci vero Orpheos quinque fecere, & [11] Veneres quatuor.

Gaditani. Hercules plures. Joves 300. Orphei 5. Veneres quatuor.

1 *Gaditani.*] Pomponius Mela libro 3. eo capite, quo describit Hispaniæ & Septentrionis insulas, post princ. Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 24. Et Silius lib. 3. Punicorum, inter cætera æditui & sacerdotes ab ejus templo,

Fœmineos prohibent gressus, at limine curant
Setigeros arcere sues. ——

2 *Tirynthium.*] De quo Virgilius libro 7. Æneid.

—— *Postquam Laurentia victor,*
Geryone extincto, Tirynthius attigit arva.

Ubi Servius, *A Tirynthe*, inquit, *civitate Argis vicina, ubi nutritus est*, & idem Virgilius l. 8. de eodem loquens,

Ecce furens animis aderat Tirynthius. -

Ubi & ipse Servius, *à Tirynthe, in qua nutritus est civitate.* Idem Servius l. 8. ejusdem operis in eum locum,

Nascenti cui tres animas Feronia mater,
Horrendum dictu, dederat: terna arma movenda.

Juvenalis Satyra 11.

Nam cum sis conviva mihi promissus, habebis
Evandrum, venies Tirynthius, aut minor illo
Hospes. ——

Statius lib. 4. Thebaidos,

—— *Suas excit in arma*
Antiquam Tirynthа Deus, non fortibus illa
Infœcunda viris, famaque immanis alumni
Degenerat. ——

Nam, ut ibi scribit Lactantius interpres, *in urbe Tirynthe natus est Hercules, unde & Tirynthius dicitur.* Vide tamen Herodotum lib. 2. & Arrianum d. lib. 8. ex quibus posset videri hic *Tyrium* legendum esse: nisi cæteri auctores repugnarent.

3 *Argivum.*] Varro de ling. Latina lib. 4. Cornelius Tacitus lib. 2. Arrianus lib. 1. illius ipsius operis. Servius d. lib. 9.

4 *Thebanum.*] Herod. lib. 2. Arnobius adversus Gentes lib. 1. Servius ubi supra. Philostratus in vita Apollonii lib. 2. Arrianus l. 8. non semel. Nam & hinc Theocritus in Idylliis illum Βοιώτιον appellat, quod esset ex Thebis Bœotiæ.

5 *Lybicum.*] Servius ubi supra.

6 *Ægyptium.*] Cicero de Natura deorum lib. 3. Diod. l. 1. cap. 2. Pomponius Mela lib. 3. Arrianus l. 3. & 8. Philostratus ubi supra, atque etiam libro 2. Herod. l. 2.

7 *Varro.*] Servius ubi supra, in verbo, *Tirynthium*, ubique tamen Lilius Gyraldus legit *quatuor & quadraginta*.

8 *Joves trecentos.*] Tertullianus Apolog. cap. 14. *Romanus*, inquit, *Cynicus Varro trecentos Joves, sive Jupiteres dicendum, sine capitibus introducit.*

9 *Cicero.*] Lib. 3. de Nat. deorum.

10 *Græci vero Orpheos quinque.*] Auctor Suidas.

11 *Veneres quatuor.*] Cicero de Nat. deorum, *Venus*, inquit, *prima Cœlo & Die nata, cujus in Elide delubrum videmus. Altera spuma procreata, ex qua & Mercurio Cupidinem secundum natum accepimus. Tertia Jove nata & Dione, quæ nupsit Vulcano. Sed ex ea & Marte natus*

tuor. [1] Sicut enim præstantissimos & summa prudentia viros Jovis filios, ut [2] Æacum & [3] Minoa, & [4] semideos, qui à Jove genus ducunt: ferocissimos, Neptuni tanquam è mari genitos, ut [5] Cyclopes & Læstrygones: monstrosos vero & ignobiles, è terra editos vetustas nuncupavit, ut [6] Tityum & [7] Antæum: [8] ita omnes qui vario & solerti ingenio, fortissimum aliquod facinus gessere, vel periculis sublevandis hominibus profuere, aut alicujus ingenuæ artis auctor

Jovis filii. Neptuni. Monstrosi.

natus, Anteros dicitur. Quarta Syria, Tiroque concepta, quæ Astarte vocatur, quam Adonidi nupsisse traditum est.

COLERUS.

Et Veneres quatuor.] Plato in symposio, *duas Veneres facit*, τὴν οὐρανίαν, id est, *cœlestem*, seu potius, cum Cicerone, *Cœligenam*: Alteram, τὴν πάνδημον *vulgivagam*. Pausanias his addit tertiam Ἀποστροφίαν ἵνα, inquit, ἐπιθυμίας τε ἀνόμου καὶ ἔργων ἀνοσίων ἀποστρέφῃ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Hanc Latine *verticordiam* apposite possis nuncupare.

TIRAQUELLUS.

1 *Sicut enim.*] Idem Rhodiginus l. 3. cap. & l. 20. cap. 28.

2 *Æacum.*] Is fuit Jovis & Europæ filius, ut scribit Diodorus. Alii ex ipso Jove & Ægina, ut Pindarus.

3 *Minoa.*] Diodorus ubi supra.

4 *Semideos.*] De quibus Ovidius lib. 1. Metam. ubi ita facit Jovem loquentem,

Sunt mihi Semidei, sunt rustica numina Fauni,
Semideumque genus.

5 *Cyclopes & Læstrigonas.*] De quibus ipsis duobus Strabo lib. 1. & Phurnutus addens *Aloïdas*, quos omnes Neptuni filios vocatos fuisse tradit: quod violenti & audacioris animi essent. Vide Plinium lib. 7. cap. 2. post princ.

6 *Tytium.*] Homerus l. 7. Odysseæ,

Ἥρων ἐποψόμενον Τιτυὸν γαιήϊον υἱόν.

Et l. 11. ejusdem operis,

Καὶ Τιτυὸν εἶδον γαίης ἐρικυδέος υἱόν.

Et Virgilius lib. 6. Æneidos.

Nec non & Tityon terræ omniparentis alumnum.

Id est, *filium*, ut interpretatur Servius. aliter Nonius Marcellus, & diximus in nostris commentariis in *l. si unquam*, in verbo *& susceperit liberos.* num. 52. mox è diverso.

7 *Antæum.*] Nam & hunc *terrigenam Libyæ* vocat Statius lib. 7. Thebaidos.

Terrigenam sudasse Libyn. ——

Sed tu vide Eusebium Chronographum, qui id fictum esse arbitratur.

8 *Ita omnes.*] Cornelius Tacitus libro 2. Annal. ubi de Canopo loquitur, scribit ejus indigenas Herculem apud se ortum & antiquissimum perhibere, eosque qui postea pari virtute fuerint, in cognomentum ejus adscitos. Idemque de Moribus Germanor. de eodem Hercule sic ait, *Quidquid ubique magnificum est, in claritatem ejus referre consuesimus.* Servius enarrans eum locum lib. 8. Æneid.

Nascenti cui tris animas Feronia mater,
Horrendum dictu dederat.

Mos, inquit, *Herculis fuit, ut etiam non rogatus laborantibus subveniret. Tunc enim*, sicut Varro inquit, *omnes qui fortiter fecerant, Hercules vocabantur.* Itemque l. 11. in eum locum,

Atridæ Protei Menelaus ad usque columnas
Exulat. ——

inquit, *omnes fortes Hercules dicebantur.*

1 *Qui*

auctor vel princeps foret, à majoribus Herculis nomina tulere. Sed quod de Libyco Hercule dictum est, meminisse oportet, quod hic Libycus, Ægyptius nuncupatur, [1] qui Nilo natus, Phrygias literas primus invenisse, & per manus posteris dedisse traditur.

Hercules qui appellati. Hercules Libycus.

1 *Qui Nilo natus.*] Cicero lib. 3. de Natura deorum enumerans sex Hercules; *Alter*, inquit, *traditur Nilo natus Ægyptius, quem ajunt Phrygias literas conscripsisse.* *

COLERUS.

* Illud quoque ex Festo annotatum oportuit, hoc capite: *Hercules Astrologus dictus, quod eo die se flammis injecit, quo futura erat obscuratio Solis.*

CAPUT XV.

Quo tempore primum prætores creari cœpere, & quod jus, quæve illorum potestas fuerit.

PRoditum [1] memoriæ est, ab ortu Urbis, ad annum fere trecentesimum & nonagesimum, prætorem, qui jus in Urbe diceret, nullum Romæ extitisse. Fuerat enim hoc consulis munus, & illorum qui in summo erant magistratu, super jure controverso respondere. Sed quia à jure dicendo, ingruente bellorum tumultu, persæpe eos avocari oportebat, prætore ac proprio magistratu, qui jus in urbe diceret, opus esse visum fuit. Igitur quo tempore tribuni militum consulari potestate esse desiere, quum jam de consulibus ex plebe creandis magnis contentionibus agitari cœptum esset, eaque res invisa patribus infamisque haberetur, neque aliter sedari videretur posse: tum primum leniendæ multitudinis causa, ut consul etiam de plebe fieret, à patribus est impetratum, invicemque ipsa plebs ut prætor unus ex patribus crearetur, [2] qui jus in urbe redderet, haud

TIRAQUELLUS.

1 *Proditum memoriæ est.*] Id initium usque ad eam clausulam, *Fuit enim is Spurius*, est Livii 1. Decad. lib. 6. in fin. & lib. 7. in princip. & Pomponii Jurisconsulti in l. 2. §. *cumque consules.* ff. *de Origine jur.*

COLERUS.

2 *Qui jus in urbe redderet.*] ff. de orig. Jur. §. 27. *Cumque consules avocarentur bellis finitimis, neque esset, qui in civitate Ius reddere posset: factum est, ut prætor quoque crearetur, qui urbanus appellatus est, quod in urbe Ius redderet.* Vide & Festum.

1 *Prætor*

Spur. Furius primus prætor.

haud dubie assensit. Fuit enim is Spurius Furius Marci filius primum [1] prætor ex patribus, eique ut aliquibus honoris insignibus conspicuus foret, curulem sellam, ut consuli dictatorique, & eadem auspicia esse voluere. Nec diu apud patritios honos iste mansit. Nanque haud diu post [2] Quintus Publius Philo primus de plebe, adversante senatu prætor factus est: communicataque tam prætura, quam consulatus cum plebe fuit. [3] Sed cum prætores magis ex usu reipublicæ viderentur, ita brevi illorum numerus auctus fertur, profecto ut mirum sit quam facile coaluerint. Quippe latius propagato & aucto imperio, quo tempore Attilius Calatinus primo Punico bello dictator, extra Italiam duxit exercitum, cum obire tantum munus solus non posset, duo prætores creati, exque his alter urbanam, [4] alter peregrinam jurisdictionem sortiti fuere. Et quia plerunque usu veniebat, ut urgentibus hinc inde hostibus, & multiplici bello ingruente, ferro & armis decernendum foret, [5] prætores, sicut consules, [6] provincias sortiri, hisque & exercitibus [7] cum imperio præesse cœpere, ibique non solum jus dicendo, sed armis imperitando imperium exercuere. [8] Ipsis enim licet ad jus dicendum creatis, non tamen à belli

Prætorum numerus auctus.

l. 2. §. deinde ff. de orig. jur.

Prætor urbanus & peregrinus.

Prætores provincias sortiti.

TIRAQUELLUS.

1 *Prætor ex patribus.*] Livius d. l. 7. in princ. *

COLERUS.

* Vide & Suidam in voce *στρατηγός*.

TIRAQUELLUS.

2 *Q. Publius Philo.*] Livius ejusdem Decad. lib. 8.

3 *Sed cum Prætores.*] Hæc usque ad clausulam, *Et quia plerunque.* sunt L. Flori Epito. Livii lib. 19.

COLERUS.

4 *Alter peregrinam.*] Qui dictus ideo fuit *peregrinus* cognomine. Pompon. *ff. de orig. jur.* §. 28. *Et l. 9. §. 4.* inf. de dolo, citatur 30. liber Prætoris *Peregrini* à Labeone compositus.

5 *Prætores, sicut consules.*] Festus: *Initio Prætores erant, sicut Consules, & ii bella administrabant: quorum tabernaculum quoque dicebatur Prætorium.*

TIRAQUELLUS.

6 *Provincias sortiri.*] Tullius in 2. in Verrem Act. & alii plurimi, quos videbis in nostris commentariis Primigeniorum in 17. quæst. in 1. opin. num. 44.

7 *Cum imperio.*] Apud Livium 4. Decad. lib. 5. Minio Antiochi Regis Rom. legatis. *Cur*, inquit, *Syracusas atque in alias Græcas Siciliæ urbes Prætorem quotannis cum imperio, & virgis & securibus mittitis?*

8 *Ipsis enim licet.*] Livius 3. Decad. lib. 3. *Ne Prætoribus quidem* (ait) *qui ad jus dicendum creati erant, vacatio à belli administratione data est. Valerium Prætorem in Apuliam ire placuit, ad exercitum à Terentio accipiendum cum ex Sicilia legiones venissent.*

1 *Neque*

belli cura vacatio dabatur. Qui tametsi in imperio essent, jura tamen provinciæ sine decreto senatus aut populi jussu mutare non poterant, [1] Neque diu post, primo Punico exacto bello, cum Galli transalpini in Italiam irrumperent, [2] quatuor prætores creati lege Bebia fuere: quæ jubebat, à ternis ad quaternos creari licere. [3] Mansitque hic numerus ad primum fere Macedonicum bellum, quibus & belli summa commissa fuit, illorumque auspiciis egregiæ res gestæ plerunque sunt. Tunc quoque additis provinciis, & magno incremento rebus auctis, cum M. Cato Sardiniam obtineret, Siciliaque & Hispania imperio accrevissent, magisque indies prætores ex usu forent, illorum numerus auctus fertur, [4] ut seni crearentur. Post temporum vero curricula, quibus [5] Cornelius Sylla Rempublicam in dominationem

Prætores 4. Lex Bebia.

Prætores 6.

1 *Neque diu post.*]Livius 4. Dec. l. 3. & L. Florus ejusdem Livii Epitome l. 20. Ipse autem Liv. 4. Dec. l. 10. *Prætores*, inquit, *quatuor post multos annos lege Bebia creati, quæ alterius quaternos jubebat creari.* Ex quo loco haud dubie accepit Alexander quod hic scribit: sed ita, ut quod Liv. dicit *alterius quaternos*, hic *à ternis ad quaternos* dicat.

MERCERUS.

2 *Quatuor Prætores lege Bæbia.*]Hujus legis sensum non est assequutus Alexander, sicut Paulus Manutius, lib. de Legibus Rom. Jubebat vero hæc lex, alternis annis quaternos Prætores creari, cum antea quotannis seni crearentur. Idque probare possumus inductione. Apud Livium certe, si evolvas Prætores singulorum annorum, comperies alternis annis senos, alternis quaternos Prætores factos. Præterea, non videtur consentaneum quod scribit Alex. *lege Bebia cautum, ut Prætores crearentur à ternis ad quaternos.* Usitatum enim Romæ nunquam fuisse videtur, ut tres essent Prætores. Epitome Liviana, lib. 20. tradit *numerum Prætorum ampliatum fuisse, ut quatuor essent.* Idque multo ante legem Bæbiam quidem.

TIRAQUELLUS.

3 *Mansitque hic numerus.*]Livius 4. Decad. lib. 2. *Sardiniam*, inquit, *M. Portius Cato obtinebat, sanctus & innocens, &c.* Et paucis interjectis, *Sex Prætores illo anno primum creati, crescentibus jam provinciis, & latius patescente imperio.* Et Pomponius in *l. 2. §. capta. ff. de orig. jur.*

COLERUS.

4 *Ut seni crearentur.*] Jam igitur in universum *sex* erant. Ex his duo Juri dicundo præerant, reliqui in provincias mittebantur expertes Judiciorum. Id mansit donec Quæstiones perpetuæ constitutæ, anno urbis DCV. Lucio Censorino. NV. Manilio Coss. patribusque tunc visum, ut in totum magistratus sui annum, prætores in urbe manerent, è quibus duo, more prisco, Jus dicerent: reliqui quatuor publicis Judiciis præessent. Iidem omnes exacto anno, sorte in provincias Prætorias mitterentur. Lips. ad 1. Annal. Taciti.

TIRAQUELLUS.

5 *Cornelius Sylla.*] D. *l. 2. §. deinde Cornelius.*

COLERUS.

Cornelius Sylla.] Errare hoc loco Pompo-

tionem vertit, cum plures de parricidiis, de sicariis de falsis leges tulisset, ut essent qui eas tuerentur, quatuor qui de criminibus inquirerent, veteri numero adiecere, [1] ita ut decem crearentur. [2] mox Iulius Cæsar numerum ampliavit. nam præter hos annonæ & rei frumentariæ præfecit duos, ad invehendos commeatus, qui frumentarii seu Cereales dicti: quibus ut ne quid commeatus, frumentique vrbi deesset, prævidere præcavereque negocium erat. [3] Et mox alios, qui

Prætores 10.

Prætores 12.

Pomponium I.C. qui putat publ. Quæstorum numerum eundem fuisse cum Prætoribus (cum tantum duos Prætores addiderit Sylla) doctiss. idem Lipsius monet. Igitur usque ad Jul. Cæsarem non amplius octo Prætores Roma vidit.

MERCERUS.

1 *Ita ut decem crearentur.*] Locus hic explicatu difficilis. Utrinque enim firmæ auctoritates, & rationes. Pro Alexandro stat Pomponius JC. Deinde uno & eodem anno, Nempe quo Cic. Prætor fuit, colligas decem Prætores fuisse, partim ex Orat. pro Cluentio: partim ex Ascon. Nempe ipsum M. Ciceronem, repetundarum: C. Aquilium Gallum, ambitus: C. Orchinium, peculatus, Q. Nasonem, de falso: M. Pletorium, & C. Flaminium, inter sicarios: Qui omnino sunt sex. Quibus si addas ex Asconio P. Cassium, majestatis: Et C. Antonium, ex eodem Ascon. in Orat. contra C. Antonium, & Catil. competit, erunt octo. Quibus denique si addas Urbanum, & Peregrinum, manifesto sunt decem Prætores. CONTRA Alexandrum tamen, & Pomponium multa faciunt. Diod. lib. 42. scribit. *C. Cæsarem quo pluribus gratificaretur, post oppressam jam libertatem decem Prætores creasse.* Quod non observasset, si ante ea tempora receptum id fuisset. Deinde, eo anno quo Cic. revocatus est ab exilio, videntur tantum octo Prætores fuisse. Nam in Orat. pro Milone: scribit, *Septem Prætores consensisse, ut lex ferretur suo reditu;* eosque nec plures numerat Orat. Post reditum in Senatu. Oratione autem pro Sextio. & in Pisonem scribit, *Omnes Prætores præter unum legem de suo reditu promulgasse.* Tertio, Cælius epist. 8. lib. 8. Famil. Octo tantum Provincias Prætorias constituit, easque tantum octo numerat Paulus Manutius, Comment. in illum locum. Quare non sine aliqua ratione vir doctissimus pronunciavit, Pomponium illum graviter errasse, & multos etiam inter quos hic Alex. est, in errorem induxisse: in eo saltem quod tradit de hoc numero Prætorum.

TIRAQUELLUS.

2 *Mox Iulius Cæsar.*] Hæc usque ad clausulam, *Et mox alios*, sunt ex d. *l. 2. §. deinde Cajus.* *

COLERUS.

* Cæsar Dictator primus instituit decem, quo pluribus bellorum sociis honorem eum gratificaretur. Dio libro XLII. Ἵνα πλείους αὐτῶν (στρατηγῶν intelligo) ἀμείψηται, στρατηγούς τε δέκα ἐς τὸ ἐπιὸν ἔτος ἀπέδειξε, καὶ ἱερέας ὑπὲρ τὸ νενομισμένον; quod Pomponius refellit disertim. Sed nec in eo numero stetit Cæsar, creavitque biennio post XIV. iterumque anno post XVI. idque ut Dio idem ait, in multos annos. Lipsius inibi.

TIRAQUELLUS.

3 *Et mox alios.*] Transposita sunt hæc Alexandri verba, quæ C. Cæsari tribuunt, quod ille nusquam, sed primum Divus Augustus fecit: is enim auctor fuit, ut cura ærarii à Quæstoribus urbanis, ad Prætorios, Prætoresve transiret: uti refert Suetonius in Augusto

qui ærarii curam agerent, adjecit. Divus deinde [1] Augustus sedecim explevit numerum, tametsi præturæ candidatos duodecim [2] ab Augusto editos, auctores sint: quem numerum non excessurum Tyberius jurejurando firmavit. Demum [3] divus Claudius alios constituit, qui deficientium

gusto cap. 36. Prætorum autem ærarii meminit Tacitus lib. 1. 13. & 20.

MERCERUS.

Et mox alios qui ærarii.] Hæc etiam ex Pomponio, Alex. est mutuatus. Scriptores vero rerum Romanarum, Prætorum Ærarii quod sciam non meminerunt. Dio. lib. 43. expressis verbis tradit *Ædilibus*, non *Prætoribus* attributam ærarii curam. Nec in ea re quicquam videtur mutatum, usque ad principatum Augusti. Qui eam curam Prætoriis viris demandavit: nisi forte eam curam dicas restitutam Quæstoribus, ex eo quod Sueton. Aug. 36. scribit, *Augustum auctorem fuisse ut Ærarii curæ, à quæstoribus ad Prætorios viros transiret.* Quod tamen negat Dio. Quod addit Alex. *Augustum sedecim Prætorum numerum explevisse*, verum id quidem est, sed nec Augustus id fecit primus, nec is numerus diuturnus fuit. Quod ut facilius intelligas, hæc habe de Prætorum numero, post eversam libertatem, à C. Cæsare. C. Julius Cæsar primus *decem* Prætores fecit, aut saltem ut *decem* Prætores ordinarii essent. Auctor Dio. lib. 43. Deinde idem Cæsar, anno urbis 709. *quatuordecim* fecit. Auctor idem Dio. l. 43. Tum anno sequenti, *sedecim*: ut idem Dio. tradit. Suetonius solum hoc tradit, *Prætorum numerum à Cæsare ampliatum fuisse.* Non addit quis numerus is fuerit. Post Cæsarem Augustus primum quidem *decem* tantum Prætores fecit, idque pluribus annis: ut auctor est Dio. lib. 53. Postea Anno 764. Ut idem Dio lib. 56. tradit, *sedecim* Prætores fecit, quia tot Præturam petierant, quorum nullum offendere volebat. Posterioribus autem annis *duodecim* tantum fecit. Quare hic numerus dicitur à Cornelio Tacito Ann. 1. *ab Augusto traditus.* Ex quibus etiam aliqui forte curam Ærarii gesserunt. Nam *Ærario præfectos* Sueton. vocat *Prætorios, & Prætores.* Aug. 36. Claud. 24. & Tacitus 4. hist. Post Augustum etiam varie habitus est Prætorum numerus: nam Tiberius modo *duodecim* modo *quindecim* creavit, ut auctores sunt Dio. lib. 58. & Cornelius Tacitus. Claudius vero alias *quatuordecim*, alias *octodecim*, alias etiam medio inter hos numero. ut auctor est Dio. lib. 60.

TIRAQUELLUS.

1 *Augustus.*] In d. l. 2. ubi supra, versic. *D. deinde Augustus*, & Suet. in Augusto, cap. 37. *

COLERUS.

* Anno urbis D.CCXXI. minuit Augustus Cæsarianum numerum retraxitque ad decem. Dio lib. 53. An. D.CCLXIV. creavit XVI. propter turbam Competitorum; *ita tamen* (ait Dio lib. 56.) *ut posterioribus deinceps multis annis XII. duntaxat crearet.*

TIRAQUELLUS.

2 *Ab Augusto.*] Cornelius Tacitus lib. 1. *Candidatos* (ait) *præturæ duodecim nominavit, numerum ab Augusto traditum, & hortante senatu, ut augeret, jurejurando obstrinxit, se non excessurum.*

3 *D. Claudius.*] In d. l. 2. ubi sup. versi. *post deinde D. Claudius.* Nam & nostris legibus Prætores agnovisse de fideicommissis satis constat ex l. *si etiam servum.* §. *si quis.* ff. *de fideicommiss. liber.* Sueton. autem de ipso Claudio in vita ipsius c. 23. *Jurisdictionem*, inquit, *de fideicommissis quotannis, & tantum in urbe delegari magistratibus solitam*

 solitam

tium voluntates tuerentur, & de fidei commissis jus dicerent, quos fideicommissarios vocavit: [1] quo tempore ad decem & octo prætores, quod nunquam antea factum, excrevit numerus. Et quum pupillis tutores [2] à consulibus ante poscerentur, [3] Marcus Antoninus philosophus, omni doctrina homo eruditus, cujus pleraque extant egregia facinora militaria, ut diligenti disquisitione tutores pupillis darentur, proprio magistratui eam curam demandavit, qui tutelaris dictus est. [4] Denique nullo præfinito numero tot fuere, quot expedire reipublicæ visi sunt: quod lege prætoria cavebatur, cujus verba subjeci: JURIS disceptator qui privata judicet, judicarive jubeat, prætor esto: juris civilis custos esto: huic potestati parento: quotcunque senatus creverit, populusque jusserit, tot sunto. & infra. Quam lata autem in jure dicundo prætorum jurisdictio fuerit, multis documentis ostenditur. Nam & [5] bonorum possessionem dare, & ad defuncti bona hæredem admittere, non-

Prætores decem & octo.

Magistratus tutelaris.

Prætorum in jure dicundo jurisdictio, quam lata fuerit.

litum in perpetuum, atque etiam per provincias potestatibus demandavit. *

COLERUS.

* Ulpianus J.C. Inst. tit. 25. *Fideicommissa non per formulam petuntur, ut legata: Sed cognitio est, Romæ quidem consulum, aut Prætoris, qui Fideicommissarius vocatur, in Provinciis vero Præsidum Provinciarum.* Vide & l. 178. de V. S.

TIRAQUELLUS.

1 *Quo tempore.*] Nam ut scribitur in d. l. ubi supra, *D. Claudius duos Prætores adjecit, qui de fideicommissis jus dicerent, ex quibus unum D. Titus detraxit, & adjecit unum D. Nerva, qui inter fiscum & privatos jus diceret. Ita decem & octo prætores in civitate jus dicunt.* Hæc ibi.

2 *A consulibus.*] Claudius, teste Sueton. cap. 23. sanxit ut pupillis extra ordinem tutores à Coss. darentur. Modestinus quoque *l. 1. ff. de confir. tutor.* meminit consularis potestatis in supplendo quod deficit tutori dato. Plinius quoque ad Quadratum lib. 9. Epistol. scribit, Cornutum à Coss. tutorem datum. cujus juris processum exposui in libello, de jure Liberorum, cap. 1.

3 *M. Antoninus Philosophus.*] Julius Capitolinus in vita illius.

4 *Denique.*] Hæc usque ad clausulam, *Quam lata.* sunt Ciceronis lib. 3. de Legibus. Cavendum autem hic ab Alexandro, qui legem Ciceronis fictitiam de Prætoris imperio viguisse existimat, ubi lege Prætoria cautum ait, quam scilicet ipse Cicero de imperio prætoris suæ Reip. ut alias complures ad instar Platonis confinxerat.

5 *Bonorum possessionem.*] Ex nostris ll. in l. *fed cum patrono*, in princip. & *l. bonorum*, & *l. seq. ff. de bon. poss.* & alibi sæpe eod. tit. & in tit. *de bono. poss. secund. tab.* & ex Cicerone in 3. in Verrem act. & Vale. Maximo lib. 7. cap. 7. ubi de Genutio quodam & Verilio lenone loquitur.

1 *Non-*

[1] nonnunquam jus constituere, & vetus abrogare poterat: [2] servos manumittere, [3] judices delegare, [4] tutores pupillis minime invisos constituere: [5] dolo vel metu lapsis, aut vi dejectis subvenire, [6] de fide, [7] deque jurejurando: [8] tutelæ, mandati, pro socio, fiduciæ [9] deque empto, vendito, [10] locato, conducto jus dicere, suæ cognitionis erat. [11] Læsos quoque immatura ætate [12] vel sexu, in integrum restituere:

1 *Nonnunquam jus constituere.*] Sic Livius, *Penes quem* (de Prætore loquitur) *magistratum omnis publici privatique juris potestas, ut & novum jus constituere, & vetera abrogare facultas esset.* Ex quo Fenestella, si is est auctor, de magistratibus Romanorum c. 19. Theophil. l. 1. Inst. de bonor. possess.

2 *Servos manumittere.*] Ex *l. 1. ff. de offic. præt. l. non est. & l. ego. & l. pater. ff. de manu. vindic.*

3 *Iudices delegare.*] Ex *l. mandatam. ff. de offic. ejus, cui mand. est jurisd. & l. solet. & l. prætor. ff. de jurisdict. omn. jud.*

4 *Tutores, &c.*] Jul. Capitolinus in M. Antonino Philosopho, tradit illum prætorem primum tutelarem fecisse, cum ante tutores à Consulibus poscerentur. Verum longis ante temporibus id munus prætorum quoque fuisse, constat ex eo, quod scribit Livius 4. Decad. lib. 9. *Tutore, ait, à Tribunis & prætore petito, &c.* Ex quibus etiam verbis intelligis id quoque munus Tribunorum olim fuisse. Id quod raro alibi reperies. Nostris autem legibus & Proconsul & Præses, & magistratus municipalis tutores dare possunt. * *l. 1. & 3.* & aliis multis, *ff. de tut. & curat. dat. ab his.* De Prætore autem minime dubitatur *l. prætor. & l. nec mandante. §. 1. & 2.* eod. tit. & *l. 1. C. de offic. præto.*

COLERUS.

* Legatus quoque Proconsulis potest. *l. eadem §. 1.* Adde *l. 8. l. 9. de offic. Proconsulis.*

TIRAQUELLUS.

5 *Dolo, vel metu lapsis.*] Nam quod ad dolum pertinet, peculiare edictum est prætoris, ut videre est ex *l. 1.* in princip. & per totum *tit. ff. de eo quod met. cau.* *De vi in l. 1. ff. de vi & vi arm.* & apud Ciceronem in Orat. pro Cæcinna, ubi loquens de Pisone prætore, *Aut vim*, inquit, *fieri vetat, aut restitui factam jubet.*

6 *De fide.*] Ex *l. 1. & l. jurisgentium. §. prætor. ff. de pac.*

7 *Deque jurejurando.*] In *l. ait prætor si is.* & *ait prætor ejus rei. ff. de jurejur.*

8 *Tutelæ, &c.*] De *tutela* jam dictum est, sed & hujus, & mandati, & pro socio, & depositi cognitionem, prætoris esse, satis constat ex *l. 1. §. qui pro socio. ff. de his, qui not. an. infa. & l. 1. §. 1. ff. depos.* Hic autem fiduciæ Alex. appellat, quam nostri depositi vocant. De quo tu vide omnino quæ scripsimus in Comment. tetractatum nu. 2. in præfatione.

9 *Deque empto.*] Id edocent vel inscriptiones in *l. 1. & 9. 30. & 34. ff. de contrah. empt. l. 5. & 11. & 13. cum simil. de action. empt.* quæ ex lib. Pauli & Ulpiani ad edictum arguunt, etiam de contractibus jurisgentium prætorem edicta proposuisse.

10 *Locato.*] Ex Gellio lib. 11. cap. 17. adde epigraphes *l. 1. 5. 7. 9. 11. 13.* & seq. *ff. loc.*

11 *Læsos quoque.*] Ex *l. 1. ff. de in integ. restit. & l. 1.* & per totum *tit. ff. de minor.*

12 *Vel sexu.*] Quod prætor de hac re se intermiserit, non constat ex *tit. ff. & C. ad S. C. Maced.*

tuere: [1] edicta proponere, [2] legem ad populum ferre: [3] neve probitas aut innocentia fraudi cuiquam esset, cavere debebat. Quinetiam [4] ferias concipere, [5] ludis præesse, quadrigis

1 *Edicta proponere.*] Ex l. 1. in princ. *ff. ne quis eum, qui in jus voc. est.* & *l. 1. junct. l. quisquis etiam. §. praetor. ff. de pactis.* & alibi sæpe. & ex Plin. lib. ep. 5. epist. ult. Idque fiebat in tabulis dealbatis, quæ *album prætoris* dicebantur. In authent. de litigiosis. §. *jubemus.* col. 8. quorsum etiam spectat locus, *si quis album prætoris corrupisset, &c.* Sed & alii quoque edicta proponebant, ut Censores ex Suetonio in Claudio cap. 16. ad fin.

COLERUS.

* Ibi enim Claudium in Censura sua, uno die 20. Edicta proposuisse refert.

TIRAQUELLUS.

2 *Legem ad populum ferre.*] Scripsit forsan Alexander, *legendo ad populum ferre.* de edictis locutus, quæ in tabulis proponeret, & id erat *Album prætoris.* §. *jubemus. Novel. de litigiosis.* de quo dictum supra cod. lib. c. 8.

3 *Neve probitas.*] Alias, ut scriptum legitur, Scitum à majoribus magistratibus: quales fuere Consul, Prætor, Dictator & Interrex, leges in veteri republica latas esse, ut observavit Paulus Manutius in lib. de Legibus.

4 *Ferias concipere.*] Id patet ex toto tit. præsertim in *l. 1. §. 1. & l. 2.* in princip. *ff. de feri.* & ex Suetonio in Claudio c. 22. & Gel. lib. 10. c. 24.

COLERUS.

* Macrob. lib. 1. Satur. c. 4. & 16. Prætor Urbanus pro arbitrio potestatis ferias indicebat, eas maxime, quas *Imperativas* vocat Macrobius. Quin etiam Dictator idem Juris aliquando habebat. Varro de ling. Lat. lib. 5. Livius lib. 7.

TIRAQUELLUS.

5 *Ludis præesse.*] Quod plane insinuat Livius 1. Dec. l. 8. & 3. Dec. l. 5. ubi de ludis Apollinaribus. Juv. Sat. 8.

Nec dubitant celsi prætores vendere ludos.

Et Satyr. 10. post princ.

Quid si vidisset prætorem in curribus altis
Extantem, & medio sublimem in pulvere circi.
In tunica Jovis. ———

Et Satyra 11. ad fin.

Interea Megalesiacæ spectacula mappæ
Idæum solenne colunt, similisque triumpho
Præda caballorum prætor sedet. ———

Et Satyra 14.

Monstro voluptatem egregiam, cui nulla theatra,
Nulla æquare queas prætoris pulpita lauti.

Et Martialis lib. 12. Epigram. 29.

Cretatam prætor cum vellet mittere mappam
Prætori mappam surripuit Hermogenes.

Mappa enim signum erat, quod prætor, qui ludis præerat, ut quadrigæ emitterentur, ut constat ex Suetonio in Nerone cap. 22. * & Quintiliano lib. 1. cap. 5. & Juvenale d. Satyr. 11. ubi supra. vide in authent. de Consul. §. *quantumcumque.* Et huc quoque spectat, quod scribit Ulpianus in *l. si ut certo. §. interdum ff. commodati.* vel *si quis ludos edens prætor scenicis commodavit.* Quo in loco Budæus tamen aliter intelligi voluit, ad id minime respiciens quid sit proprium prætoris.

COLERUS.

* Signum fuisse committendorum ludorum Mappam, ajunt. Quod Livius quoque innuere videtur l. 8. *Quia L. Plautius Prætor, gravi morbo forte implicitus erat, signum mittendis quadrigis daret.* Ennius:

Exspectant veluti consul cum mittere signum
Volt, omnes avidi spectant ad carceris oras
Quam mox emittat pictis è faucibus currus.

1 *Aquæ-*

drigis emittendis signum dare, [1] aquæductuum curam gerere, [2] ædem dedicare, de gestis cujusque magistratus disquirere, [3] duumviros & decemviros creare, [4] bonis interdicere: quæque ad disciplinam publicam pertinerent, curare & prospicere: [5] tum criminosos reos facere, officii prætoris erat. [6] Rei autem criminis fiebant, ut accusator criminosum in jus ducat, & apud prætorem reum agat, his verbis: Aio te provinciam depeculatum fuisse, aut crimen aliquod admisisse. Tunc si reus tacuisset, tanquam in convictum lis dabatur. Si vero esset inficiatus, inquirendo crimini præfixo die, à prætore accusatio constituebatur, & tunc

Rei criminis quomodo fiebant. Prætoris potestas absentibus consulibus.

TIRAQUELLUS.

1 *Aquæductuum.*] Unde hæc transcripta conjectare fiat, non satis scio: at publicis aquis reperio præfectos fuisse S. C. qui cum ejus rei causa extra urbem forent, lictores binos, & servos publicos ternos, architectos & scribas & librarios, accensos, præcones singulos haberent. Equidem hosce quandoque dici aquarum curatores, interdum aquarios apud Frontinum de Aquæductibus annotavit Cæl. Rhodig. lib. 18. cap. 47.

2 *Ædem dedicare.*] Confundit hoc loco Alexander munera prætorum, dum antea de majore & urbano ageret. Quod autem ponit de ædis dedicatione, ejus exemplum dedit Æmylius Regilius prætor è minoribus, qui, bello in Antiochia confecto, quam voverat ædem Laribus in Campo Martio dedicavit. Macrob. Saturnal. lib. 1. cap. 10.

3 *Duumviros & decemviros.*] Nam ab Æmylio prætore urbis Cn. Pupius, & Cæsus Quintius Flaminius, apud Livium 3. Decad. lib. 2. duumviri, ad ædem Concordiæ in arce faciendam creati sunt. Duumviros autem eos fuisse, quos & postea decemviros appellarunt, videbis infra lib. 4. cap. 16. in princ. Sed & privatim quod prætor Decemviros creaverit ex S. C. testis est ipse Livius 5. Decad. lib. 2. ubi loquitur de divisione agri Ligustici & Gallici, ad quam rem prætor decemviros creavit. Adde & Triumviros à prætoribus creatos ad colonos ex S. C. deducendos ex eod. Livio 4. Decad. lib. 9. Hincque illud Horatii lib. 1. Sermonum, Satyr. 3.

—— *Interdicto huic omne adimat jus Prætor, & ad sanos abeat tutela propinquos.*

4 *Bonis interdicere.*] Paulus lib. 3. Sententiarum, tit. 5. *Moribus*, inquit, *per prætorem bonis interdicitur hoc modo, Quando tibi bona paterna avitaque nequitia tua disperdis, liberosque tuos ad egestatem perducis, ob eam rem tibi commercio interdico.*

5 *Tum criminosos.*] Ut videre licet apud Val. Maximum lib. 8. cap. 1. ubi de M. Pompilio prætore loquitur, & Gellium recitantem pœnas furum ex legibus 12. Tabul. l. 11. cap. 18. Adde autem superioribus *adoptionem recipere* ex Gellio lib. 5. c. 19. non semel.

6 *Rei autem criminis.*] Asconius in 2. in Ver. act. non multo post princ. *Quid est*, inquit, *reum fieri, nisi apud prætorem legibus interrogari? Cum enim in jus ventum esset, dicebat accusator apud prætorem reo, Aio te Siculos spoliasse. si tacuisset, lis ei æstimabatur, ut victo: si negasset, petebatur à magistratu dies inquirendorum ejus criminum, & instituebatur accusatio.*

1 *Deni-*

tunc in reum, ut noxam, cujus arguebatur, dilueret, lege agebatur. [1] Denique illud receptum est, absentibus consulibus, & in provinciam profectis, habendi senatus prætori Romæ jus fuisse, [2] comitiisque præsidendi, de rebus quæ ad Rempublicam pertinent, consultandi, urbi præessendi: atque idem fere juris quod consules habere, nulla controversia est. [3] Nec me præterit, memoriæ datum esse, non modo super privatorum causis, sed inferiorum quoque magistratuum, videlicet quæstorum & ædilium, prætori more prisco jus dicere licere. Itaque tam plebeios & humiles, quam ædiles & quæstores, reliquosque magistratus, qui nec vocationem, nec prehensionem habent, apud prætorem in jus vocare cuivis potestas est: quos in vincula duci jubere, pro imperio & potestate & legitimis pœnis afficere poterat. Fertur quoque [4] Octavius Augustus hoc munus prætori urbano dedisse, ut popularium litigatorum appellationes cognosceret, provincialium vero cognitionem consularibus viris ipse delegaret. Si tamen ipsi prætores prave quid deliquissent, ex consulto senatus nonnunquam prætura dejecti fuere. Nam & [5] P. Lentulus prætor & alii,

Prætor etiam minoribus magistratibus jus dicebat.

Prætores degradati, dejecti.

1 *Denique illud receptum est.*] Livius 1. Decad. lib. 8. post princ. & lib. 10. ubi de P. Sempronio prætore creato loquitur. & 3. Decad. lib. 2. ubi de senatu à prætoribus vocato post Cannensem cladem. & iterum lib. 3. ubi de senatu vocato à M. Æmylio prætore. & 4. Decad. lib. 2. ubi de L. Corn. Lentulo prætore. & ejusdem Decad. l. 6. ubi de M. Catone, *Is*, inquit, *ante lucem ingressus, à porta ad prætorium M. Iunium iter intendit. Is primus luce senatum vocavit.* & l. 8. ubi de senatu dato ab Servio Sulpitio. Et 5. Decad. lib. 1. & iterum lib. 5. ad fin. Et Cornelius Tacitus lib. 17. ubi prætor urbanus, quem non nominat, senatum vocavit. Nam & Varro lib. 4. Epistolicarum quæstionum apud Gell. l. 14. c. 7. inter eos, per quos, more majorum, senatus haberi soleret, *prætores* ponit.

2 *Comitiisque præsidendi*] Nam & apud Livium 4. Decad. lib. 4. Cn. Domitius, prætor urbanus, bina comitia in Capitolio habuit. Sed & ante apud eundem 3. Decad. lib. 5. Comitia à prætore urbano de Senatus sententia, plebisque scito, sunt habita, quibus creati sunt quinqueviri muris turribusque reficiendis.

3 *Nec me præterit.*] Hæc usque ad verb. *Fertur quoque.* colliguntur ex Gellio lib. 13. c. item 13.

4 *Octavius Augustus.*] Sueton. in vita illius c. 33.

5 *P. Lentulus.*] Forte intelligit de Corn. Lentulo Sura prætore, quem convictum conjurationis Catilinæ, eo magistratu se abdicare coactum, purpureamque vestem, qua amictus erat, deponere & atram fortunæ suæ congruam induere, tradunt Plutarch. in vita

& alii, magnis criminibus circumventi, abdicato magistratu, de gradu exturbati, male administrati muneris pœnas dedere. Moris præterea fuit, [1] ut sicut dictatores magistros equitum, [2] consules sub se legatos habebant, qui eorum vices gerere, & quoties oporteret, munia obire possent: [3] sic prætores [4] quæstorum ope niterentur. [5] Itaque prætores quæstoribus parentis affectu, & conjunctissimorum loco esse, vetusti juris fuit. Tametsi prætores, sicut consules non modo quæstorem, [6] sed legatum unum [7] pluresve in provincia habuisse, [8] ipsisque quoties abessent, legionum

Ordo magistratuum Rom. Quæstores prætorum vicarii.

vita Ciceronis, & ipse Cicero in 3. in Catilinam Orat. iterumque in 4. Et adde quod C. Bebius Tamphilus prætor, quod male & temere rem in Gallia gesserat, à C. Aurelio, Cos. multis probris increpitus provincia decedere, ac Romam abire jussus est, apud Livium 4. Decad. lib. 2. & M. Furius prætor, cum insontibus Cænomanis arma ademisset, Consul, ad quem ejus rei cognitio rejecta fuerat, arma illis reddi statuit, & prætorem è provincia decedere jussit, apud eundem ejusdem 4. Dec. lib. 9. post princ.

1 *Ut sicut dictatores.*] De quo alibi, scil. lib. 4. c. 23.

2 *Consules sub se legatos.*] De quo etiam infra lib. 3. c. 3.

3 *Sic prætores Quæstorum ope.*] Nam & Cicero Quæstor in Sicilia fuit, sub Sext. Peduceo prætore, ut tradit Asconius in 1. Ciceronis in Ver. actio. in argumento ipsius. Et Q. Cæcilius Niger Verris prætoris, ut etiam inibi dicitur. Strabo autem lib. 3. *Ad Bæticam*, inquit, *prætor mittitur, qui legatum habet & Quæstorem.*

MERCERUS.

4 *Quæstorum ope niterentur.*] Hic omnia perturbat. Hæc enim intelligenda sunt de Prætoribus provincialibus, non iis qui in urbe jus dicerent, vel quæstiones exercerent.

TIRAQUELLUS.

5 *Itaque prætores.*] Cic. in cap. 1. in Ver. act. *Sic enim, ait, à maioribus nostris accepimus Prætorem Quæstori suo parentis loco esse oportere, nullam neque justiorem, neque graviorem causam necessitudinis posse reperiri, quam conjunctionem sortis.* Quod & nos annotavimus in nostris Com. Primig. q. 17. in 1. opi. n. 47. incip. *hinc sortis.*

6 *Sed legatum unum.*] Id patet ex Strab. dicto lib. 3.

7 *Pluresve.*] Nam L. Corn. Lentulus prætor urbanus cum quinque legatis profectus est ad opprimendam conjurationem servorum Setiæ, apud Livium 4. decad. lib. 2.

8 *Ipsisque non duodecim.*] Hæc usque ad clausulam, *Fuitque animadversum*, sunt Plutarch. in vita Pauli Æmilii. Et idem ex eo auctore, cujus liber est de Magistratibus Romanis, sub nomine Fenestellæ. Sed hic non omittendum quod scribit Cicero in 2. Orat. de lege Agraria. *Deinde habent lictores non cum bacillis: sed ut hic prætoribus anteibat cum fascibus duobus.* & quod scribit Censorinus de die natali cap. 19. M. Plectorium Trib. pl. scitum tulisse, quo scriptum erat, *Prætor urbanus, qui nunc est, quique postbac fuerit, duos lictores apud se habeto.* Et quod Valerius Maximus lib. 1. cap. 1. tradit *Furium Bibaculum prætorem jussum à patre suo, collegii Saliorum magistro, sex lictoribus præcedentibus arma ancylia tulisse.*

Prætori urbano plus decem diebus urbe abesse non licebat. Lictores prætoris.

gionum & exercitus curam demandasse compertum sit. Illud quoque non ab re fuerit meminisse, prætorem urbanum plus decem continuis diebus Roma abesse non licere: ipsisque non duodecim, sicut consuli, sed ut inferior magistratus notaretur, sex tantummodo lictores cum fascibus Romæ: in provincia vero sibi decreta pro majestate imperii, etiam cum securibus præire. Paulum tamen Æmylium cum prætor in Hiberos duceret, cum duodecim lictoribus præturam gessisse auctores tradunt. Credo equidem, ut dignitas consularis adjuncta prætoriæ videretur, utque plus majestatis inesset, ideo duodecim lictores, præter præscriptum, Æmylium in provincia habere senatum voluisse. Fuitque animadversum, prætorio viro, & qui fuisset prætura functus, [1] toga prætexta uti licere: [2] eundemque Æmylium non in purpura modo prætexta, sed trabea candida & ministris dealbatis, atque in equo albo præturam gessisse. Neque præterierim, nomen prætoris & munus [3] non Romæ tantum, sed apud [4] Latinos populos [5] & Siculos, atque [6] in Samnio, & [7] Campanos, exte-

Toga prætexta prætorum.

1 *Toga prætexta.*] Cicero in Orat. quam habuit post reditum suum.

2 *Eundemque Æmylium.*] Plut. in vita illius.

3 *Non Romæ tantum.*] Verendum hoc loco ne prætoris appellatio exteris ab Alexandro communicata periculose videatur, qui secutus eos, qui de Græcis Latina facientes pro duce & militum præfecto στρατηγὸν prætorem convecterunt, vel qui propria nomina ad magistratus alienos accommodarunt, ut nomen Romanum aliis esse commune crevit, ita & munus non Romæ tantum: sed & exteris idem fuisse existimavit. Sane ut Lucilius apud Varronem ait, *Prætorium est ante præire, & à præeundo, quasi præitor, nomen datum est illi, qui præiret jure & exercitu*, inquit ille de lingua Latina lib. 4. Sed quod jus præfecto militum exterorum esset in suos, & an juris dicendi facultas, id non satis literis proditum, ut minus asseverari possit.

4 *Latinos.*] Livius 1. Decad. lib. 8.

5 *Et Siculos.*] Idem auctor 3. Decad. lib. 4. ubi de Syracusanis loquitur, & Diod. Sicul. lib. 13. ubi de iisdem Syracusis.

6 *In Samnio.*] Idem 1. Dec. lib. 8. ubi de Nymphio Prætore Samnitum, & iterum alibi ad fin. ejus lib.

7 *Campanos.*] Livius 1. Decad. lib. 9. ubi de Mario Blasio prætore Campanorum. Adde & *Marsos* ex Seneca lib. 5. de Beneficiis cap. 23. dum mentionem facit Atteni illorum prætoris. Et *Lavinios* ex Livio 1. Decad. lib. 8. ubi de Milonio eorum prætore. Et *Prænestinos* ex eodem 1. Decad. l. 9. & iterum 3. Decad. lib. 3. ubi loquitur de Mamilio eorum prætore. *Ispinos* ex eodem 3. Decad. lib. 4. *Anconos* ejusdem Decad. lib. 5. *Nucerinenses* ex Appiano lib. 2. bellorum Civilium.

1 *Exte-*

[1] exterasque gentes præcipuum fuisse. [2] Nanque Ægyptiis loco censoris erat, cui portoria exigendi munus impendebat. [3] Achæis bini prætores longo tempore imperitarunt, mox unum acceperunt. Apud [4] Macedones, Sagunti-

Prætoris dignitas apud exteras gentes.

1 *Exterasque gentes.*] Ut *Athenienses*, teste Diodoro lib. 13. Livio 4. Dec. lib. 1. & Plutarch. in Pericle non semel, & iterum in Solone, iterumque in Demosthene, ubi de Charonda & Aristophane eorum prætoribus. Probo Æmilio in Miltiade & in Aristide, & in Thrasybulo, & in Conone, & in Timotheo. & Valerio Maximo lib. 3. cap. 8. ubi de Socrate loquitur. Paulo Orosio lib. 5. c. 9. ubi memorat Heraclitum eorundem prætorem. Scribitque ipse Plutarch. in Politicis hunc magistratum apud Athenienses summum fuisse. *Lacedæmonios* quoque prætores habuisse, testimonio est Probus Æmylius in Alcibiade, dum loquitur de Lysandro eorum prætore. Reperias tamen apud Pausaniam lib. 9. militum Lacedæmoniorum præfectos *Harmostas* ab illis dictos fuisse. Item & *Epirotas* Liv. 3. Dec. lib. 9. ubi loquitur de Eropo, & Darda & Philippo eorum prætoribus. Et *Rhodios* idem Liv. 4. Dec. l. 3. post princ. ubi de Pausistrato eorum prætore, & ex eo loco intelliges summam fuisse potestatem eorum prætoris: quanquam alius esset, qui princeps eorum dicebatur. Adde quoque *Messenios* ejusdem Dec. l. 9. ubi de Dinocrate eorum prætore. Item *Thessalos* ex Cæsare lib. 3. bell. Civilis ubi de Androphane prætore Thessaliæ, & Livio 4. Decad. lib 5. ubi de Eumeno eorum prætore. & 5. Dec. lib. 2. ubi de Hippia eorum quoque prætore. *Carthaginenses* ex eodem 3. Decad. lib. 8. ubi de Adherbale eorum prætore, & 4. Decad. lib. 3. non procul ante fin. ubi de Annibale eorum item prætore. & L. Floro Epitom. ejusd. Livii lib. 51. *Persas* ex Cicerone de Finibus lib. 5. paulo ante fin. ubi de Oronte prætore Darii. Q. Curtio lib. 3. ubi de Nabarzane prætore Darii. & iterum postea, dum simpliciter loquitur de conjugibus & liberis prætorum ipsius Darii. & lib. 4. ubi de ejusdem prætoribus loquitur. Et *Bactrianos* ex eodem Curtio lib. 9. ubi de Oxiarte eorum prætore. Et in Mesopotamia ex ipso eodem lib. 10. Et *Marrucinos* Marsorum gentem ex L. Floro Epit. Livii lib. 73. Et alios de quibus infra dicemus cap. seq.

2 *Nanque Ægyptiis.*] His prætores fuisse constat ex Curtio lib. 3. ubi loquitur de Sisene Persa misso à Prætore Ægypti ad Philippum, & iterum eodem libro ubi de Sabace eorum quoque prætore. & lib. 4. ubi de eod.

3 *Achæis.*] Achæis prætores fuisse satis constat ex Livio 3. Dec. lib. 8. ubi loquitur de Nicia prætore Achæorum. & 4. Decad. lib. 1. ubi loquitur de Cycliade Ætolorum prætore. & lib. 2. de Aristhone & de Nicostrate. & lib. 4. ubi de ipso Aristhone, aut alio ejusdem nominis, illorum quoque prætore. Et lib. 6. ubi de Diophane. Simul autem duos habuisse colligi potest ex ipso Livio 4. Decad. lib. 9. ubi scribit, *quod, cum Philopœmenem, eorum prætor, captus fuisset à Messeniis, illique missum & oblatum fuisset venenum, accepto poculo nihil aliud locutus fertur, quam quæsisse, si incolumis Lycortas alter Achæorum imperator esset: quod cum audisset incolumem esse, Bene, inquit, habet, & poculum impavide exhausit.*

4 *Macedones.*] Apud eos prætores fuisse liquet ex Curtio lib. 3. loquente de Amynta prætore Alexandri Macedonis. Et lib. 4. de Antigono ejusdem prætore. Et Livio 4. Decad. lib. 10. dum meminit Didæ unius ex ipsis prætoribus qui Pæoniæ præerat. & Dec. 5. lib. 1. ubi de Xenarcho prætore.

[1] Saguntinos & [2] Syracusanos, domi forisque jura dabant. In quo magistratu cum esset [3] Dionysius, gradum ad tyrannidem fecit. [4] apud Thebanos summam imperii tenebant, sicut fuit [5] Epaminundas: &, nisi præsente eo, magistratus eligi nequibant. Sardium prætor de bellis consultabat, & fœdera inibat. [6] Ætolis, cum de bello aut quovis negocio senatum consuluisset, dicendæ sententiæ jus non habebat. [7] Epirotis & [8] Atheniensibus prætor, thesmotheta, & belli dux, singulis annis sortito creabantur. Is autem siquando bella movenda, & armis decernendum foret, militum delectus habere, legionesque & turmas conscribere solebat. quam præturam [9] Nicias cum Pericle aliquando gessisse fertur. Nonnunquam Athenienses [10] decem prætores militiæ præfecere, qui per vices castris & legionibus imperitarunt. In quo

1 *Saguntinos.*] Ex Livio 3. Dec. lib. 1. & 2.

2 *Syracusanos.*] De his diximus supra, ubi de Siculis dictum est. Quibus adde Plutarchum in Nicia id idem astruentem, utpote qui memorat Euryclem eorum prætorem. Et Livium 3. Decad. lib. 5. ubi de Syracusanis loquens, *Prætores*, inquit, *prius creari, quibus legatos nominari placuit. Ex ipsorum deinde prætorum numero missi oratores ad Marcellum.*

3 *Dionysius.*] Videndus est Justinus ex Trogo libro 21.

4 *Apud Thebanos.*] Hos prætores habuisse videri potest ex Livio 5. Dec. lib. 2. ubi de Ismenia eorum prætore.

5 *Epaminundas.*] Hunc Thebanorum fuisse ducem nemo nescit, quem στρατηγὸν tam Pausanias lib. 1. quam Xenophon Ἑλληνικῶν lib. 7. dicunt. De quo sic auctor ad Herennium, *Epaminundas Thebanus Imperator, ei qui sibi ex lege successerat prætor, exercitum non tradidit.* qua de re & ut imperium retinuit, consule Pausaniam lib. 9.

6 *Ætolis.*] Et his prætores fuisse constat ex Livio 3. Decad. lib. 6. ubi de Scopa eorum prætore. & lib. 7. & 4. Decad. lib. 1. ubi de Damocrito. & lib. 2. ubi de Phænia, quem primo loco principem Ætolorum, mox prætorem vocat. & libro 4. ubi de Thoa. & lib. 5. ubi iterum de Damocrito. & 5. Decad. lib. 2. ubi de Lycisco. Apud eundem quoque 4. Decadis lib. 5. Philopœmenes dicit, *Bene comparatum apud Ætolos esse, ne prætor cum de bello consuluisset, ipse sententiam diceret.* Idque est quod noster Alexander hic dicit.

7 *Epirotis.*] Livius 3. Decad. lib. 9.

8 *Atheniensibus.*] De quibus supra satis superque. Hos autem & Thesmothetas, & belli duces capi solitos tradit Plutarchus in Pericle. Et prætera de ipsis Thesmothetis & Archontis idem auctor in libro de Fort. Alexandri. & Pollux lib. 8. ἀρχὴ δ' ἦν ἀθλοθετῶν στρατηγῶν. De quo & tu vide quæ nos scripsimus in commentariis Primigeniorum in 17. q. 1. opi. num. 62. incip. *Et apud Athenienses* & seq.

9 *Nicias cum Pericle.*] Plutarch. in Nicia.

10 *Decem prætores.*] Probus Æmylius in Miltiade & in Thrasibulo. & Valer. Maximus lib. 3. cap. 8. dum de Socrate loquitur.

1 *Aristi-*

quo magistratu cum esset [1] Aristides, Milciadi cessit: ne in pugna Marathonia adversus Datym Darii præfectum in dissidium veniret, quum multitudine prætorum, patriæ discrimen impendêret.

1 *Aristides.*] Hæc usque ad fin. sunt Plutarchi in vita Aristidis. Nec omiserim hæc, in fin. hujus cap. Veteres omnem magistratum, cui pareret exercitus, *prætorem* appellasse: unde & *prætorium*, tabernaculum ejus dicitur, & in castris Porta *prætoria*. *

COLERUS.

* Qua de re, Festus. Idem Festus ait: *Prætoria cohors est dicta, quod à Prætore non discedebat.*

CAPUT XVI.

Locus ex Ciceronis oratione pro Milone, quando delicta non consummata, ac si perfecta fuissent, puniri debeant.

CUm Ciceronis Orationem, quam pro Milone magna cura & summo ingenio elaboratam, in foro dixit multo cum verborum pondere & nitore, quandoque legeremus, in qua ad exaggerandam invidiam, Clodii servum in æde Castoris cum sica, ut Pompeium trucidaret, deprehensum dicit, in hæc verba ipsum locutum offendimus: Nisi quia res perfecta non est, ideo punienda non fuit: quasi exitus rerum, non hominum consilia, legibus vindicentur. Minus dolendum fuit, re non perfecta: sed tamen puniendum certe nihilominus. Hactenus Cicero. An semper, inque omni negocio, prava hominum consilia, quæ exitum sortita non sunt, perinde legibus vindicanda sint, ac si cogitatum facinus esset admissum, in congressu æqualium, tunc me præsente, quærebatur: ut siquis cum telo hominis occidendi causa deprehensus, ipsum non occiderit: vel qui venenum paravit, hominem non necaverit: an tanquam necem intulerit, perinde mulctandus & coërcendus pœna sit. Rursus, si extra cogitationis fines peccatum non excessit, ut quia mente conscelerata quis agitat facinus, illudque adhuc opere non inceptavit, neque actu executus est, an nihilominus pari supplicio afficiendus fuerit.

fuerit. Et quantum intelligi ex veterum monumentis dabatur, distingui oportere putant: ut si homo magnum aliquod scelus, aut extremum facinus patrare inceptat, ut quia deorum templa funestis facibus incendere, phana depeculari, sacra prophanare, patriam, parentes, Lares, focosque hostibus prodere, necem parenti aut principi parat, aut ejusmodi damnata crimina, in quibus magna calamitas, aut fœdum exitium futurum est, procul dubio leges inceptum facinus, ac si consummatum esset, puniri voluerunt: nec solum auctores sceleris, sed facinoris conscios. Non enim secus censuere eum qui tam atrox dirumve facinus moliri ausus fuit, quique ad tam exitiale scelus animum induxit, perinde affici oportere, ac si illud opere consummasset. Idque exemplis patere, quod lex Iulia in mœchos animadvertit ac fures & proditores æque punit, qui adulterium furtumve patrarunt, quam qui id inceptarunt, etsi crimen non perfecerunt. Ideo Græcis lege cavetur, ut tyrannorum filii velut facinoris conscii, parentum crimina luant, & haud secus morte exilioque mulctentur, fœdaque in eos exempla iræ invidiæque exerceantur, tametsi Romana lege caveatur secus. Quod in levioris noxæ criminibus, & ubi non est tanta sceleris magnitudo, aliter statutum est. Tunc enim delinquentes peccato nondum absoluto, non usque adeo criminibus obnoxii fiunt, nec sceleri ita se obligant, ac si opere exequutum esset. Sed prætoris arbitratu pœna modo majore, modo minore, pro noxa, & quoad usque ad facinus progressum fuerit, puniri oportet: ut nec à pœna immunes fiant, nec tam severa legum disciplina, quam qui effecere, puniantur. Idque Ciceronem sentire nunc arbitrari, quum legibus hominum consilia, non eventa rerum, vindicari dicit: ut quia immanissimo reatu obnoxius fuit, qui cum sica, Pompeji trucidandi causa deprensus fuerat, in quo totius reipublicæ salus, & majestas imperii periclitabatur, haud dubie pœna detestabili dignus erat, tametsi illud non con-

Græcorum lex.

fum-

summasset, tanquam eo casu foret, quo hominum consilia incepta, ac si exitum sortita fuissent, pœna coërceantur. Non sic autem ubi cogitationis fines crimen non excessit. Tunc enim cogitato, necdum incepto facinore, quia intra cordis arcanum facinus retinetur, neque satis apparet nequitia, quoad usque deducta est, etsi Deo obnoxius fiat, qui scelus quamvis minimum animo præsumit: tamen crimen conceptum aut cogitatum facinus, legibus pœnam non meretur: quippe voluntates (ut Cato inquit) neque legibus, neque pœnis fiunt obnoxiæ. Huc pertinet illud Juvenalis: *Satyra 13.*

Nam scelus intra se tacitum qui cogitat ullum,
Facti crimen habet. ———

Scilicet Deo obnoxium invisumque fieri, qui læsa conscientia infandum facinus animo agitavit.

TIRAQUELLUS.

TOtum id caput hoc tractat, An scelera vel cogitata tantum vel etiam incepta, nondum tamen perfecta, sint punienda: aut æque ac si perfecta fuissent, aut aliter. De qua re nos latissime id exequuti sumus in nostris commentariis, An & quibus, aut ex quibus pœnæ legum temperandæ sint. Ideo hic aliter tractandum non duximus.

CAPUT XVII.

Quod Theophrastus sensit, quibusdam viperarum morsibus tibicines mederi, probatum experimentum.

THeophrastus Philosophus præstabili vir sapientia, Academiæ post Aristotelem successor, in rebus physicis & mathematicis magna doctrina & æstimatione fuit. Eum literis mandasse [1] accepimus quibusdam viperarum morsibus cantus tibiarum aut fidicinum, atque alia organa artis musicæ modulate adhibita, aptissime mederi: quod & [2] Asclepiades medicus literis prodidit, qui phreneticos mente im-

TIRAQUELLUS.

1 *Accepimus.*] Ex Plinio id referente lib. 28. cap. 2. & Gellio. lib. 4. cap. 13.

2 *Asclepiades.*] Ut prodit Cælius Aurelianus Chronicôn 1. cap. 5. & Mart. Capella lib. 9. Tu omnino vide in nostris Commentariis de Nobilitate cap. 13. num. 199. incip. *Hinc quae Pythagoras*, cum 7. seqq.

Phrenetici vocum concentu resipiscunt.

te imminuta & valetudine animi affectos, nulla re magis, quam symphonia & vocum concentu ac modulis resipiscere, & sanitati restitui censuit. Fertur quoque Ismenias Thebanus plures Bœotiorum ischiadicos, & coxendicum dolore laborantes incentione tibiæ bonæ valetudini restituisse. Tanta hominis naturæ cum harmonia consensio est. Quod cum credi vix posset, nuper id nobis quum casu ad id incideremus, pro explorato & comperto fuit. Siquidem à [1] tarantula, id est, phalangio percussos, quos vulgo Tarantatos dicunt, haud aliter ex ancipiti morbo convalescere vidimus quam si tibicen vel citharista juxta eos diversos modulos incinat, ut pro veneni qualitate, ita harmonia & audiendi illecebra capti, venenum illud vel ex intimo corpore dilapsum effundant, aut sensim per venas diffusum dilabatur. Tarantula enim aranei genus est, dirum animal, tactu pestilens. Eam, si casu spectes, futilem & sine noxa putabis, & sane reliquo anni tempore minime perniciosa aut exitialis, vix aliquid nervorum aut virium ad nocendum habet. Cum vero æstu anni flagrantissimo, assiduo sole Apuliæ campos, ubi peculiare hoc malum existit, torreri cœptum est, tum maxime seu afflatu noxio, seu æstu accensa, morsu virulento pestiferam perniciem affert: cui tanta malo vis est, ut quemcunque morsu percusserit, nisi celeri remedio succurratur, aut stupor exitialis primo, deinde certa nex subsequatur necesse est: aut si qui forte vitæ damnum evaserint, veluti abalienati mente & semivivi, continuo stupore & hebeti sensu oculorum auriumque affecti, vitam miserabilem ægerrime ducant. Huic pesti & tam præsenti malo quantum provideri humana diligentia valuit, unum hoc salubri remedio esse compertum est, si protinus tibicen aut citharista varios concinat modos. tunc enim morbo ejusmodi percussus, qui moribundus, & sermonis & oculorum sensus amiserat, quique

Tarantati.

Tarantula.

1 *Tarantula.*] Consimilia scripsit Nic. Perottus ad Martialis epigramma 1. Ælianus de Animal. libro 9. cap. 35.

quique nec ingredi, nec fari, neque aliquo sensu frui valuerat, mox ubi tibiam aut citharam admotam propius audit, illo miti sono & concentu captus & demulsus, velut è gravi somno excitus, oculos attollit parumper, mox se in pedes erigit, ac sese recipiens, paulatim pro modulo & pulsu sonorum, servata psallendi lege ingreditur. tunc enim inaugescente sono, quasi permulsis animis & confirmatis, exultabundus maximo nisu atque impetu in saltus gestusque, nec indecoros, neque à pulsu citharæ dissonos erumpit. ita ut etiam rudes & ignari, psallendi modos docti in ludo videantur. Memoria repeto, dum per loca illa diutino situ squalida, & ardore solis ferventia, cum aliquot comitibus iter intenderem, undique oppida & vicos, alia tympanis, nonnulla fistulis, pleraque tibicine circumsonantia audisse: cujus rei causam quærentibus nobis relatum est, tarantulæ morbo affectos undique per oppida curari. Cumque ejus rei gratia in pagum quendam diverteremus, invenimus adolescentem morbo ejusmodi affectum, qui velut repentino furore ictus, & mente abalienatus, corporis motu non indecoro, & manuum pedumque gestibus ad tympanum psallebat non inconcinniter, utque vehementius modos acciperet, quasi illo pulsu demulceri animus & leniri dolor videretur, sensim & placide aures tympano admovere, mox caput, manus & pedes crebro motu concutere, & demum in saltum se attollere videbamus. Quæ res quum ludo & risu prorsus digna visa foret, interim is qui tympanum pulsabat, sonitu parumper intermisso, pausam fecit. Atque illum morbo affectum, ubi præcentio illa quievit, veluti attonitum, stupentique similem, repente animo linqui, & omni sensu destitui cernimus. Rursus resumpto tympano, ubi primum modulos audivit, pristinas illum vires resumere, & acrius in choreas insurgere spectabamus. Creditum est, quod à vero non abhorret, vim illam veneni virulento morsu & sanie conceptam, harmonia & vocum concentu per totum corpus diffundi, at-

que

que inde, fato nescio quo, dilabi & exinaniri. Ideo illos qui morbo ejusmodi laborarunt, si quid reliquiarum residuum fuit, quod penitus curatum non sit, si quando sono extrinsecus vel concentu illorum aures affici contigerit, veluti mente consternatos, toto corpore & animo concuti, ac manibus pedibusque gestire compertum est, donec vis illa tabifica penitus extincta fuerit. Nos etiam quædam aranearum genera & scorpionum, præcipue apud Albanos & Hiberos gigni, literis mandatum legimus, letiferi morsus, quibus affectos homines tam dira inficiunt tabe, ut quosdam ridendo, nonnullos flendo, alios diverso animorum habitu mortem oppetere compellant. Illud tamen proditum memoriæ est, [1] in Arabia viperas minus esse letales, nec morsus letiferi, quod odoratis depastæ, virulentæ non sunt. [2] In Phœnicia vero, & omni Aphricæ tractu, truculentiores, & vel solo halitu afferre necem, & [3] in Syria angues ne lacessitos quidem, Syros attingere, in peregrinos autem, ictu perniciali iras acuere. [4] Contra vero in Altenio Cariæ monte scorpiones advenis innocuos esse: incolis vero, perniciosos & infestos.

Aranea & scorpiones apud Albanos & Hiberos.
Viperæ in Arabia.
In Phœnicia, & Aphricæ tractu.
In Syria.
In Altenio monte.

1 *In Arabia.*] Ælianus libro 9. cap. 34.

2 *In Phœnicia.*] Idem ibid.

3 *In Syria.*] Plinius lib. 8. cap. 59. eodemque ult. *In Syria*, inquit, *angues, circa Euphratis maxime ripas, dormientes Syros non attingunt: aut etiam si calcati momorderint, non sentiuntur maleficia: aliis cujusque gentis infesti, avide & cum cruciatu exanimantes: quamobrem & Syri non necant eos.* Idem Ælianus lib. 9. cap. 6.

4 *Contra in Altenio.*] Legendum *Latino* ex Plinio ubi supra, cujus hæc verba sunt, quæ subdidit iis, quæ ibi ex eo adduximus. Contra in *Latino* Cariæ monte Aristoteles tradit à scorpionibus hospites non lædi, indigenas interimi. Hujus autem montis *Latini* meminit & ipse Plinius lib. 5. cap. 29. & Pausanias libro priore Eliacorum post princ.

CAPUT XVIII.

Qui vici, viæ, vel clivi præcipui Romæ fuerint, & unde nomina originis sumpserint.

ADverti sæpe animum, sicut fora, ita & vicos Urbis præcipuos, partim à conditoribus, nonnunquam ex variis eventis nomina sumpsisse: plerunque qui loca urbis inco-

incoluere, ad posteros denominationes ex suis nominibus transmisere. [1] Thuscum vicum ideo dictum ferunt, quod cum Porsena rex urbi castra admovisset hostiliter, & repentinas incursiones faceret, neque ut admitteretur efficere quisset, re infecta inde discedens, contra Aricinos admovit copias: unoque prælio fusi Hetrusci, lassitudine & vulneribus saucii, Romam petiere: ubi majore cura habiti & culti in calamitate, amore urbis locum quem incolerent petiere: quibus in urbe datus est, quem Thuscum vicum appellarunt. Sunt qui credant [2] Cælium Jubenium Hetruscum, bello egregium, cum expedita manu Romulo contra Latinos præsidio venisse: cumque in monte Cælio loca editiora tenuisset, post Cælii obitum, ne quid moliri possent, in æqua deducti, infima urbis coluisse, à quibus Thusco vico, ut ait Varro, nomen datum. [3] Ea autem fuere inter Capitolium & palatium loca juxta comitium stadiorum ferme quatuor, prope Velabrum, quantum à foro ad circum maximum latitudinis est. [4] Ex vico enim Thusco & Velabro per boarium forum [5] in clivum publicum flecte-

Thuscus vicus.

TIRAQUELLUS.

1 *Thuscum vicum.*] Varro libro 4. de lingua Latina. Livius 1. Decad. libro 2. Festus in verbo, *Thuscum*. & de hoc quoque vico Plautus in Curculione act. 4. scena 1. Propertius lib. 4. eleg. 2.

At tu Roma meis tribuisti præmia Thuscis,
Unde hodie vicus nomina Thuscus habet.

Dionysius Halicarn. lib. 5. Corn. Tacitus libro 8. Servius in lib. 5. Æneid. in eum locum,

Treis equitum numero turmæ, terníque vagantur
Ductores. ——

Ubi aliam ejus nominis rationem reddit. Sed quod Alexander paulo post memorat *Cælium Jubenium*, legendum est *Vibennium*, ex majori parte auctorum, quos retuli.

COLERUS.

2 *Cælium Jubenium.*] Legendum, *Cælem & Vibennium.* Sic enim Festus: *Thuscum vicum coluerunt Thusci, à quibus eum scriptores dictum ajunt: ab eo, quod hi Porsena discedente ab obsidione, remanserint Romæ, locoque his dato munis rebus studentes fratres Cæles & Vibenna reducere Tarquinium Romam secum maturaverint. Marcus Varro, quod ex Cæle Thusco orti sint.* Hæc Festus.

TIRAQUELLUS.

3 *Ea autem fuere.*] Idem citati auctores.

4 *Ex vico enim Thusco.*] Livius 4. Decad. libro 7.

5 *In clivum publicum.*] *Publicium* vocat Liv. ubi supra, & Ovid. l. 5. Fast.

Parte locant clivum, qui tunc erat ardua rupes:
Utile nunc iter est, Publiciumque vocant.

Vertumni Ædes. flectebatur, atque in ædem Junonis reginæ, ibique [1] ædem Vertumni fuisse auctores tradunt, qui Deus instar magni numinis apud Thuscos, & multo in honore fuit. In capite enim vici Thusci, inter circum maximum & Aventinum, *Argiletum.* [2] Argiletum & [3] sepulchrum Argi visebatur. [4] Patricii au-*Vicus patricius.*tem vici nomen dictum accepimus, quod regnante Servio Tullio, quum timor incessisset patres, ne quid Romana nobilitas moliretur, locus in urbe semotus, quem incolerent, datus fuit, quem patricium, quod ea loca patricii tenerent, vocatum ferunt. *Angiportus patricius.* Præter quem fuit [5] angiportus patricius ad ædem Dianæ: ad quem viros ingredi religio non sinit. *Cyprius vicus. De hoc cap. 6. hujus lib.* [6] Cyprium vero dictum autumant, quod quum Sabini locum insedissent, boni ominis causa Cyprium, hoc est, bonum nuncuparunt, cui postea, propter Tulliæ inhumanum scelus, quod infando facinore carpentum supra defuncti patris corpus egerat, [7] Scelerati dixere nomen.
Ex

Neque enim *Publicum* carmen patitur. * Verum Livius 3. Decad. libro 10. eum appellat *Publicum*, quem ibi dicit ad solum exustum fuisse. Et Plutarch. in Publicola & Varr. lib. 2. de lingua Latina. ubi tamen nonnulli legunt *Publicium*.

COLERUS.

* Atqui non à *Publico*, sed à *Publicio* sic dictus ille vicus. Vide Festum.

TIRAQUELLUS.

1 *Ædem Vertumni.*] Fabius Pictor, si is est, in libro 1. de Aureo seculo. & P. Victor 8. regione urbis Romæ.

2 *Argiletum.*] De hoc Fabius Pictor, Varro lib. 4. de ling. Latina, Virgil. lib. 8. Æneid.

Nec non & sacri monstrat nemus Argileti.

Et ibi Servius, & Livius 1. Decad. libro 1. Martialis lib. 1. epigr. 162.

Argi nempe soles subire tectum.

& lib. 2. epig. 17.

Argique letum multus obsidet sutor.

3 *Sepulchrum Argi.*] Varro dicto libro de lingua Latina, & Virg. eod. lib. 8.

—— *Et letum docet hospitis Argi.*

4 *Patricii autem vici.*] Fest. Pompejus libro 13. & de hoc vico Cornelius Tacitus lib. 4. & Martialis lib. 7. epig. 72.

Esquiliis domus est, domus est tibi colle Dianæ,
Et tua Patricius culmina vicus habet.

& Frontinus lib. 1.

5 *Angiportus patricius.*] Plutarch. Probl. cap. 3.

6 *Cyprium.*] Varro d. lib. 4. de ling. Latina; *Vicus, ait, Cyprius à Cypro, quod ibi cives Sabini additi consederant, qui à boni omine id appellarunt. Nam Cyprum Sabinè bonum.* *

COLERUS.

* Livius libro primo.

TIRAQUELLUS.

7 *Scelerati.*] Varro ubi supra. Ovid. lib. 6. Fastor. ubi, post relatum hujus Tulliæ facinus, tandem hæc subdit,

Certa fides facti est, dictus Sceleratus ab illa
Vicus, & æterna res ea pressa nota est.

Et

Ex summo enim Cyprio vico eunti dextra in Urbicum flectebatur: inde ad exquilias iter erat. Sic [1] vicus Aphricus, quod in eo ex Aphrica divertebant hospites, quique obsides dati erant, denominari cœpit. [2] Et Fregellæ, quod ea loca Fregeæ civitatis hospites incolerent. [3] Jugarium vero dixere ab ara Junonis jugæ, quæ præcipuo ibi honore colebatur. Junonem enim jugam vocant, quod jungere matrimonia & nuptiis præesse putarunt. [4] Hunc jugarium in infimo Capitolini montis prope Æquimelium & templum Fortunæ fuisse, juxta ædes Matris Magnæ, indubia argumenta sunt: quibus in locis etiam [5] Opis & Minervæ ædes erant. [6] Sobrium autem vicum, vel quod nulla ibi caupona foret, aut vinaria officina: ubi quia lacte, non vino, Mercurio litabatur, nomen vendicasse Pompejus auctor est. [7] Vicus vero longus, sicut via lata à latitudine, sic à lon-

Vicus Urbicus. *Vicus Aphricus.* *Vicus Fregellæ.* *Vicus Jugarius.* *Vicus sobrius.* *Longus vicus.*

Et in Ibim,

Infamemque locum sceleris, quæ nomine fecit,
Pressit & inductis membra paterna rotis.

Et Dionys. Halicarn. lib. 4. * Livius 1. Decad. lib. 1. & Festus Pomp. lib. 17. Plin. Secundus, si is est, de Viris illustribus cap. 7.

COLERUS.

* Ubi Dionysius ait, vicum istum primo κύπριον dictum fuisse. Sic autem habet: ὅτε ὁ στενωπὸς ὁ κύπριος καλούμενος πρότερον, ἐξ ἐκείνου τοῦ ἄγους, καὶ μυσαροῦ πάθους ἀσεβὴς ὑπὸ Ῥωμαίων, κατὰ τὴν πάτριον γλῶτταν καλεῖται.

TIRAQUELLUS.

1 *Vicus Aphricus.*] Varro, ubi supra, *Vicus*, inquit, *Aphricus, quod ibi obsides ex Aphrica bello Punico dicuntur custoditi.*

2 *Et Fregellæ.*] Strabo lib. 5.

3 *Jugarium.*] Festus Pompejus libro 9. *Jugarius*, inquit, *vicus dicitur Romæ, quia ibi fuerat ara Junonis Jugæ, quam putabant matrimonia jungere.* Et huc spectat illud Virgil. lib. 4. Æn.

Junoni ante omnes cui vincla jugalia curæ.

Et vide supra lib. 1. cap. 5. Et de hoc quoque *vico Jugario* Livius 3. Decad. lib. 7. & 4. Decad. lib. 5. & eo loco, quem statim citabimus.

4 *Hunc Jugarium.*] Hæc sumpta sunt ex Livio 3. Decadis lib. 4. cujus hæc verba sunt, *Romæ fœdum incendium per duas noctes & diem unum tenuit. Solo æquata omnia inter Salinas ac portam Carmentalem cum Æquimelio Jugarioque vico. In templis Fortunæ ac Matris Matutæ & Spei extra portam late vagatus ignis sacra profanaque multa absumpsit.*

5 *Opis & Minervæ.*] Imo *Opis & Saturni* ex P. Victore in 8. regione urbis Romæ.

6 *Sobrium autem vicum.*] Festus Pomp. lib. 17. *

COLERUS.

* Festi locum sic legit Scaliger: *Sobrium vicum sic dictum esse testatur Ælius, quod in eo neque tabernæ locus, neque cauponæ fuerit. Alii, quod in eo Mercurio, non vino, sed lacte solitum erat supplicari.*

TIRAQUELLUS.

7 *Vicus vero longus.*] Valer. Maximus lib. 2. c.1. & Livius 1. Dec. l. 10.

Febris phanum. Ara pudicitiæ plebejæ, & patriciæ.

à longitudine nomen fecit. In eo enim [1] Febris phanum, & ara [2] Pudicitiæ plebejæ, quam Virginia Auli filia nupta plebejo, templo sacravit, esse traduntur. Namque aliam [3] patriciæ Pudicitiæ ad ædem Herculis rotundam in foro boario fuisse vulgatissimum est. [4] Cujus Pudicitiæ signum præ-

1 *Febris phanum.*] Val. ubi supra, Plinius lib. 2. cap. 7. Ælianus variæ historiæ lib. 12.

2 *Pudicitiæ plebejæ.*] Livius 1. Decad. lib. 7.

3 *Patriciæ Pudicitiæ.*] Idem ibid.

4 *Cujus Pudicitiæ signum.*] Livius ubi supra, & Festus Pompejus lib. 14. * Sed ut id addas, fuere & alii vici hic non memorati, videlicet *Thermulus*, Asconio Pædiano in 3. in Ver. act. & P. Victori in 8. regione urbis Romæ: & *Melius* Livio 4. Decad. lib. 3. Et *Sulpitius* Lampridio in Heliogabalo. Et is cui *Malum punicum* nomen erat, Sueton. in Domitiano cap. 1. & P. Victori in 6. regione urbis. † Et *Unguentarius* vicus eid. Victori in 8. regione, vicus *Cœlimontanus*, vicus *Drusianus*, vicus *Sulpicii ulterioris*, vicus *Sulpicii citerioris*, vicus *Fortunæ obsequentis*, vicus *pulverarius*, vicus *Honoris*, & *virtutis*, vicus *trium arearum*, vicus *Fabrici* eid. Victori in 1. Regione. vicus *Bellonæ*, vicus *Mamuri* eidem in 6. regione. vicus *Ligurum*, vicus *Padi*, vicus *Curiarum*, vicus *Fortunæ respicientis*, vicus *Apollinis*, vicus *Dii* eid. in 10. regione, vicus *Veneris almæ*, vicus *piscinæ publicæ*, vicus *Dianæ*, vicus *Ceios*, vicus *Triarii*, vicus *aquæ salientis*, vicus *lacus tecti*, vicus *Fortunæ Mammosæ*, vicus *Cœlestis pastoris*, vicus *portæ Radusculanæ*, vicus *portæ Næviæ*, vicus *Villæ*… eidem in 12. regione. vicus *fabii*, vicus *frumentarius*, vicus *trium viarum*, vicus *Caselli*, vicus *Valerii*, vicus *laci miliarii*, vicus *fortunati*, vicus *capitis Canteri*, vicus *trium alitum*, vicus *novus*, vicus *Loreti minoris*, vicus *Armilustri*, vicus *columnæ ligneæ*, vicus *Materiarius*, vicus *mundiciei*, vicus *Loreti majoris*, in quo erat Vortumnus, vicus *Fortunæ dubiæ* eid. in 13. regione, vicus *Censorii*, vicus *Gemini*, vicus *Rostrati*, vicus *longæ aquilæ*, vicus *statuæ Siccianæ*, vicus *Quadrati*, vicus *Raciliani majoris*, vicus *Raciliani minoris*, vicus *Janiculensis*, vicus *Bruttianus*, vicus *larum ruralium*, vicus *statuæ Valerianæ*, vicus *Salutaris*, vicus *Paulli*, vicus *Sex. Lucii*, vicus *Sinni Publicii*, vicus *Patratilli*, vicus *laci restituti*, vicus *Saufei*, vicus *Sergii*, vicus *Plotii*, vicus *Viberini* eid. in 14. regione, ut interim omittam alios septem vicos quos non nominat in 2. regione. & 8. in 3. regione, quos etiam non nominat, ut nec alios in 4. regione. nec 15. in 5. regione. nec 20. præter duos, quos solum nominat in 6. regione, nec 10. in 7. regione. Nec 1.. præter alios duos, quos etiam nominat. Nec 30. in 9. regione. nec 8. in 11. regione. Sunt & qui vicum, *Pyrum* vocatum volunt ex Martiali lib. 1. epig. 162.

Longum est, si velit ad Pyrum venire:
Et scalis habito tribus, sed altis.

Arbores enim vicis & regionibus nomina dedisse videntur ex eo quod jam diximus de malo Punico. Et alicubi Seneca ad *Pinum* pro regione dicit.

COLERUS.

* Locus Festi ex doctiss. Scalig. emendatione sic se habet: *Pudicitiæ signum in foro boario est, ubi Æmiliana ædes est Herculis. eam quidam Fortunæ esse existimant. Item vabi Latina ad milliarium IV. Fortunæ muliebris nefas est attingi, nisi ab ea quæ semel nupsit.*

† De quo initio operis sui Valer. Flaccus.

Ille tibi cultusque deûm, delubraque gentis
Instituet.

præterquam ab ea quæ uni nupsisset, castissima matrona attingi, aut in æde litari nulli permissum fuit. [1] In via vero lata, lacus Ganymedis, Solisque & Spei ac Fortunæ templa in magno fuere cultu. Præter quos erat [2] clivus Capitolinus, ex quo ad æqua urbis ex Capitolio [3] descensus patuit, juxta quem [4] Saturni [5] & Concordiæ templa, haud longe ab æde Junonis Monetæ: & [6] alter Publicus seu Publicius [7] à Publiciis ædilibus, qui locum statuerunt, vel quod publica impensa constratus foret, sicut via publica, sita apparent. [8] Perque hunc clivum publicum ad Velabrum, & boarium ac piscarium forum ex Capitolio atque arce descensum patuisse, & inde in exquilias iter esse tradunt. Nam [9] clivum Urbicum, juxta quem Servius Tullius habi-

Via lata. *Clivus Capitolinus.* *Clivus Publicius.* *Clivus Urbicus.*

TIRAQUELLUS.

1 *In via vero lata.*] P. Victor in 7. regio. cui nomen indidit *via lata*, primo loco posuit lacum *Ganymedis*, & postea templum *Solis*, & templum novum *Spei*, & templum novum *Fortunæ*.

2 *Clivus Capitolinus.*] De quo Alphenus in *l. si ex plagis §. in clivo Capitolino ff. ad leg. Aquil.* & Liv. 1. Decad. lib. 3. & 5. Decad. lib. 1. & Cic. in epist. ad Attic. lib. 2. epist. omnium 16. & Philip. 2. & in Orat. pro C. Rabirio, in fin. eorum, quæ ex ea oratione extant.

3 *Descensus patuit.*] Nam clivus est illa à vertice montis proclivitas, qua in plana descenditur. Virgil. ecloga 8.

---- Qua se subducere colles
Incipiunt, mollique jugum demittere clivo.

Et hinc *descendere per clivum* Ovidius lib. 3. Fastor.

Inde via est nunc est, per quam descenditis, inquit,
Arduus in valles per fora clivus erat.

4 *Saturni.*] Servius Æneid. lib. 1. Macrobius Saturn. lib. 1. cap. 8.

5 *Et Concordiæ.*] Servius ibi & longe ante Liv. 3. Decad. lib. 2. Ovid. lib. Metam. 1.

Candida te niveo posuit lux proxima templo,
Qua fert sublimes alta Moneta gradus.
Nunc bene prospicies Latiam Concordia turbam:
Nunc te sacratæ constituere manus.

6 *Alter Publicus sive Publicius.*] Utroque enim nomine vocabatur ut diximus supra num. 4.

7 *A Publiciis ædilibus.*] Ovid. de ea se loquens lib. 5. Fastorum,

Plebis ad ædiles perducta licentia talis
Publicios, animus defuit ante viris.

Varro autem lib. 4. de lingua Latina hos *Publicos* appellat, nisi *Publicios* legendum sit, quod multi putant.

8 *Perque hunc.*] Livius 3. Decad. lib. 6. & 7.

9 *Clivum urbicum.*] *Virbium* vocat Livius 1. Decad. lib. 1. *Olbium* autem Solinus cap. 2. *Habitavit*, inquit, *Servius Tullius Exquiliis supra clivum Olbium.* Sed quod addas fuit Romæ *clivus suburbanus* Martiali lib. 5. epig. 23.

Alta suburbani vincenda est semita clivi,
Et nunquam sicco sordida saxa gradu.

Et *clivus sacer* Horatio & Martiali lib. 1. epig. 78.

Inde sacro veneranda petes palatia clivo.

habitavit, & Publicum vicum, ad quem lacus [1] Fagutalis
Fagutal. [2] Fagutalque Jovis sacellum, in quo [3] fagus arbor sacra visebatur, pariter in exquiliis fuisse proditum est. [4] Fuit quoque clivus proximus non incelebris, ad quem florales ludi
Vicus Cosconius & Histrius. celebrati plerunque sunt, & [5] vicus Cosconius [6] & Histrius, qui, ut multi autumant, à conditoribus nomen vendicarunt. In hoc vico Histrio, secundo Punico bello aquarum magnam vim erupisse [7] T. Livius memorat. Legimus
Vicus Sandaliarius. quoque [8] Sandaliarium vicum ab [9] Apolline Sandaliario, cujus effigiem ornatam sandalio, quod est [10] calceamenti genus, [11] in quarta urbis regione auctores ponunt: Sicut in sexta regione [12] Malum Punicum fuisse memorant, & ad [13] Capita bubula, ad [14] Pirum & [15] Scalas anularias. Sed quod de

1 *Lacus Fagutalis.*] Solinus c. 2. *Tarquinius Superbus*, inquit, *Exquiliis supra clivum Pullium ad Fagutalem lucum.*

2 *Fagutalque Jovis sacellum.*] Varro lib. 4. de ling. Latina, quo loco statim citabimus, & Festus Pomp. lib. 6. & vide infra lib. 6. cap. 11.

3 *Fagus arbor sacra.*] Plin. l. 16. c. 10.

4 *Fuit quoque clivus proximus.*] Varro lib. 4. de lingua Latina. *Clivus*, inquit, *proximus ad Florales usus* (lusus forte legendum est pro *usus*) *versus Capitolium vetus, quod ibi sacellum Jovis, Junonis, Minervæ.*

5 *Vicus Cosconius.*] Varro, ubi supra, *Cosconium* vocat, nisi ibi mendum sit.

6 *Et Histrius.*] Vide seq. versu.

7 *T. Livius.*] Scilicet 3. Decad. l. 4. ubi tamen hunc vicum *Istriticum* vocat. Hujus verba sunt, *Et in vico Istritico fontem sub terra tanta vi aquarum fluxisse, ut serias doliaque, quæ in eo loco erant, provoluta, velut impetus torrentis, tulerit.*

8 *Sandaliarium vicum.*] Gell. l. 18. cap. 4. *In Sandaliario*, ait, *forte apud librarios fuimus.*

9 *Apolline Sandaliario*] Sueton. in Aug. c. 57. *Ex qua*, inquit, *signa pretiosissima deorum simulachra mercatus, vicatim dedicabat: ut Apollinem Sandaliarium, & Jovem Tragœdum, &c.* & P. Victor in 4. regione urbis Romæ.

10 *Calceamenti genus.*] Ex Donato in Eunuchum Terent. & late diximus in nostris ll. Connub. lib. 3. inter ornamenta muliebria.

11 *In quarta urbis regione.*] P. Vict. in d. 4. regione.

COLERUS.

Quarta urbis regione auctores ponunt.] Sex. Rufus, regione templi Pacis, vicum Sandaliarium, & regione Esquilina, vicum Tragœdum commemorat, hinc Apollinis Jovisque cognomina.

TIRAQUELLUS.

12 *Malum Punicum.*] Ex Sueton. in Domitiano cap. 1. *Regione*, inquit, *urbis sexta, ad Malum Punicum, domo, postea in templum gentis Flaviæ convertit.* * P. Victor in ea 6. regione dicit *Domitianum in eo templum gentis Flaviæ dedicasse.* & de eo supra diximus.

COLERUS.

* Quo referendus versus Mart. l. 9. *Addita quid Latio Flavia templa solo?*

TIRAQUELLUS.

13 *Capita bubula.*] Suet. in Aug. c. 5.

14 *Ad Pirum.*] Nam & is vicus erat, ut supra diximus ex Martiali.

15 *Scalas anularias.* *] Suet. in Aug. cap. 72.

COLERUS.

* Quas Suetonius juxta forum Romanum,

de vicis, idem de viis dictum accepimus. Nam [1] Carinas à Cicerone dictas Varro significat, juxta quas [2] templum Telluris, & [3] Pompeji domus. Hæ enim & [4] Suburra celebres & primæ viarum habitæ. Hanc vero ab agro Succussano, vel quod sub muro Carinarum foret, denominari tradunt. Post quas [5] via sacra non minoris celebritatis & famæ adnominatur: siquidem per eam frequens in Capitolium iter erat, per quam triumphalis pompa, captiva præda, & hostium spolia, subactis gentibus & nationibus domitis, solemni apparatu triumphi die procedebant: [6] eamque sacram nuncupari, quod inter Romulum & Tatium ictum

Via Carinæ. Via Suburra. Via sacra. Sacra cur dicta.

mannum, ut & Onufrius Panuvinus, collocat.

TIRAQUELLUS.

1 *Carinas.*] Varro lib. 4. de lingua Latina, & de his Virgil. lib. 8. Æneid.

Romanoque foro, & lautis mugire Carinis.

Sueton. in Tiberio cap. 15. Cic. in Paradoxis, *Manlius habuit ædiculas in Carinis*, & ad Q. Frat. lib. 2. epist. 7. de Arusp. resp. Cum diceret: *Velle se in Carinis ædificare alteram porticum, quæ palatio respuderet.* P. Victor, qui eas ponit in 4. regione. *

COLERUS.

* Via ea ad Telluris ædem erat, in qua regione & Pompejorum domus fuerat. Vide Plutarch. Antonio. & Dionem lib. 48.

TIRAQUELLUS.

2 *Templum Telluris.*] Serv. in eum locum Virg. l. 8. Æneid.

—— *Et lautis mugire Carinis.*

Carinæ sunt ædificia facta in carinarum modum, quæ erant intra templum Telluris.

3 *Et Pompeji domus.*] Sueton. aut quisquis est in lib. de Claris Grammaticis scribit *Lenæum Pompeji libertum docuisse Grammaticam in Carinis, in qua regione erat domus Pompeji.* Idem in Tiberio c. 15. *Romam reversus, deducto in forum filio Druso, statim è Carinis, ac Pompejana domo Exquilias in hortos Mecænianos transmigravit.*

4 *Suburra.*] Varro lib. 4. de lingua Latina, ubi & eum dicit *Succusam* appellatum à pago *Succusano*. Et de hac Livius 1. Decad. lib. 3. Martialis lib. 6. epig. 65.

Quales in media sedeant Suburra.

Et lib. 10. epig. 19.

Altum vincere tramitem Suburræ.

Plutarch. Problem. cap. 97. Sueton. in Cæsar. cap. 36. Festus Pomp. lib. 17. *

COLERUS.

* Quinctilianus lib. 1.

TIRAQUELLUS.

5 *Via sacra.*] De hac Varro rei rust. cap. 2. Dionysius Halicarnasseus l. 5. Cic. in Orat. pro Plancio. Horat. Epod. Ode 4. & lib. 1. Ser. Satyr. 9. in princ. Ovid. lib. 3. Tristium eleg. 1. & Livius 1. Decad. l. 2. & 5. Decad. lib. 3. Ascon. Pædianus in 2. in Verrem act. Appianus lib. 2. bel. Civilium. Plin. lib. 19. cap. 1. Suet. in Cæsare cap. 46. Jul. Capitolinus in Salonino. Dion in Adriano. P. Victor, qui eam ponit in 4. regione. & alii, quos postea citabimus.

6 *Eamque sacram.*] Dionys. Halic. lib. 2. Antiquitatum. Festus Pomp. lib. 17. non multo post princ.

COLERUS.

Eamque sacram nuncupari.] Imitatur Verrium, qui apud Festum vult *sacram* dicendum esse, non *sacram viam*. Idem Festus, *Suburranenses & Sacravienses* vocat, qui in iis viis habitant.

Comitium. Via sacra apud Athenienses & Mylasas. Via Melita. Vic. Colonides. Clœliæ statua. Cluacinæ Veneris templum.

ictum in ea fœdus fuisse tradunt. Quamvis in comitio inter Romanos & Sabinos percussum fœdus, atque ideo à conventu Comitium veteres appellasse [1] contendant. [2] Nonnulli quod per eam sacra in arcem quot mensibus deferri, indeque augures captare auguria solerent, dici opinati sunt. Cujus cognomenti etiam [3] Athenis viam fuisse legimus, quod Eleusina sacra in ea peragerent. Et alia [4] Mylasæ in Caria ejusdem nominis proditur, ab urbe ad Jovis templum stadiis sexaginta, per quam sacrorum pompa ferebatur. Inter vicos autem Athenis præcipuæ dignationis [5] Melita, ubi Phocionis ædes erant, & [6] Achæis Colonides memorantur. [7] Hæc quidem sacra Romæ à Carinis oritur, & ab Streniæ sacello, [8] ubi statua Clœliæ virginis insidens equo, ibique ad [9] ædes Larium, & demum ad Scauri ædes procedebant, ubi templum [10] Cluacinæ Veneris situm memorant

TIRAQUELLUS.

1 *Contendunt.*]Varro lib. 4. de ling. Latina. Asconius in 3. in Verr. act. & vide Plutarchum in Romulo.

2 *Nonnulli.*] Ovid. lib. 3. Tristium eleg. 1.

Hæc est à sacris, quæ via nomen habet.

Adde autem & in hac *sacra via* fructus & poma vendi solita, ex Ovidio libro de Arte amandi,

Rure suburbano poteris tibi dicere missa
Illa, vel in sacra sint licet empta via. *

COLERUS.

* Huc adde aliud Epigramma:

Quæque tibi posui tanquam vernacula poma,
De sacra nulli dixeris esse via.

TIRAQUELLUS.

3 *Athenis.*]Nam & de *sacra* Athenarum *via* Herodotus lib. 6. Pausanias lib. 1. & Isæus in Apologia, & Harpocration, & Dicæarchus in iis, quæ scripsit de Descensu ad Trophonium, & ex eo Athenæus lib. 13. cap. 23.

4 *Mylasæ.*] Apud Strabonem l. 14.

5 *Melita.*] Ex Plutarcho in Phocione. Hujus quoque meminit ipse Plutarchus in Themistocle. De alia *Melita* vide Cælium Rhodiginum lib. 20. cap. 5. Fuit & apud ipsos Athenienses via, quam *Tripodas* vocabant apud Pausaniam lib. 1. ubi hujus appellationis causam reddit. Fuit & apud Samios vicus angustus, *Laura* vocatus, mulierum artificum, ut ex Clearcho tradit Athenæus lib. 12. cap. 19. ubi subdit fuisse & apud suos Alexandrinos vicum hujus nominis in quo vendebantur omnia, quæ spectant ad delicias.

6 *Achæis Colonides.*] Plutarch. in Philopœmene. Fuere & *Colonides* urbs Commeonum oppido finitima apud Pausaniam lib. 4.

7 *Hæc quidem sacra.*] Redit ad *sacram* Romæ *viam*, idque est ex Varrone lib. 4. de lingua Latina.

8 *Ubi statua.*]Scilicet in ipsa via sacra ex Livio 1. Decad. lib. 1. & Seneca lib. de Consolatione ad Marciam.

9 *Ædes Larium.*] Ex Solino cap. 2. *Ancus,* inquit, *Martius in summa sacra via, ubi ædes Larium est.*

10 *Cluacinæ Veneris.*] Hæc usque ad clausulam, *In ea quoque.* sunt Plinii lib. 15. cap. 29.

rant fuisse, quod inibi Sabinæ mulieres infestas acies, & usque accensum prælium inter Romanos Sabinosque diremissent. Cluere enim antiqui pugnare dixerunt. [1] In ea quoque regia fuit, ubi Ancus Martius primo & post aliquot tempestates Iulius Cæsar habitasse fertur. Ibique [2] Fabius fornix arcus marmoreus, à Fabio censore extructus, qui quondam de victis Allobrogibus triumphavit. Et haud procul [3] Calphurnius fornix, apud quem C. Gracchus fragmento subsellii ictus occubuit. Præter quas fuit [4] via fornicata in campo, ubi flaminia & septa fuere. [5] Exquilinam vero & Cælimontanam, quod in Cælium & Exquilinum montem ferrent, denominari fere vulgatissimum est. [6] Septa vero frequentia fuere in Martio campo loca, quibus

Cluo. Fabius fornix. Calphurnius fornix. Via fornicata. Exquilina. Cælimontana. Septa.

1 *In ea quoque.*] Solinus in loco supra, sub verbo, *Ædes Larium.*

2 *Fabius fornix.*] Ascon. Pedianus in 3. in Verr. act. ubi Cicero *Fabianum* vocat. Sed & ipse lib. de Oratore 2. *Fornices Fabii* meminit.

3 *Calphurnius fornix.*] Plutarch. in vita Gracchorum, ex quo intelliges non C. *Gracchum*, sed *Tiberium* ipsius fratrem illic fuisse interemptum.

4 *Via Fornicata*] Livius 3. Decad. lib. 2.

5 *Exquilinam.*] Nicol. Perottus ad epigramm. 19. Martialis scribit vicum Exquilinum, quo de agimus, dictum illum: de quo Varro lib. 4. linguæ Latinæ scribit, *Ab exquiliis vicus Africus, quod ibi obsides ex Aphrica bello Punico, dicantur custoditi.*

6 *Septa vero.*] Servius in Virgil. eclog. 1. enarrans illud,

Quamvis multa meis exiret victima septis.

Septa, inquit, *sunt loca in campo Martio inclusa tabulatis, in quibus pop. Romanus suffragia fert: & quia sunt similia ovilibus, duo hæc invicem ponuntur, ut hic septa pro ovilibus.* Contra Lucanus,

—— Et miseræ maculavit ovilia Romæ.

Id est, *septa.* Et Juvenalis Satyr. 6.

Antiquo, quæ proxima surgit, ovili.

Hæc ille. Sed tu adde Ovidium lib. 1. Fastorum,

Est quoque, quo populum jus est includere septis.

Et Martialem lib. 9. epig. 60. in princ.

In septis Mamurra diu, multumque vagatus

Hic, ubi Roma suas aurea vexat opes.

Et Strabonem scribentem lib. 5. non procul à fine, Syllam Dictatorem Marianos ad tria, vel, ut alii, quatuor millia, qui arma projecerant, in campo Martio ad *Ovilia* coactos, immissis militibus triduo jugulasse. Et Livius 3. Decad. lib. 6. ubi, *Citatis,* inquit, *centuriæ senioribus, datum secreto in Ovili cum his colloquendi tempus.* Et Plinium lib. 16. cap. 4. *Trabs fuit in porticibus septorum à M. Agrippa relicta.* Et * Sueton. in Augusto c. 43. *Fecitque nonnunquam vicatim, ac pluribus scenis per omnium linguarum histriones: non in foro modo, nec in amphitheatro, sed in circo & in septis.* Et Ausonius in Panegyrico, *Non passus septa, non campum, non suffragia.* Verum generaliter *septa* sunt omnia loca munita & quodam sepimento vallata. Nam Varro Rei rusticæ libris, vocat omnia *septa, quibus sunt inclusa animalia.* Indeque

Ovilia. quibus olim Ovilia nomen, tabulatis cincta, ævo mox succedente, sumptu magnifico & excellenti cultu marmorea facta, quæ [1] excelsas porticus & ingentes ambulationes accepere: [2] in quibus populus ad comitia frequens convenire, & de dandis honoribus deque Republ. decernere solebant, ibique res censu & æstimatione dignæ, & quæ magno parantur, venales exponi. [3] De nova autem via, quod supra ædem Vestæ, [4] juncta Romano foro & Velabro fuerit, quodque ex Velabro ad eam iter esset, ibique, ante adventum Gallorum, Gallos primum adventare auditum sit. [5] Propterea que Aji dei aram & Alloqui-

Via nova.

Aji dei.

que ab eo laudantur *septa* Fulvii Hirpini & Pompeji, quibus scilicet feræ conclusæ pascebantur. Idemque l. 1. cap. 11. *In villa,* inquit, *ædificanda hoc potissimum, ut intra septa villæ habeas aquam.* Est & apud eum eod. l. 1. c. 14. inscriptio de *septis*, quæ tuendi fundi causa fieri deberent, & qualiter, quo in loco ostendit esse quatuor horum genera. Ex quibus Beroaldus in notis Servii arguit Servium, ubi supra, quod *ovilia* pro *septis* & contra ponerentur. Sed tu de ea re ferto judicium. Illud autem constat apud Ulpianum in *l. 1. ff.* de rivis. *Septa sunt, quæ ad incile opponuntur aquæ derivandæ compellendæve ex flumine causa: sive ea lignea sunt, sive lapidea, sive ex alia qualibet materia, ad continendam transmittendamque aquam excogitata.*

COLERUS.

* Sed Suetonii verba sic legit Torrentius: *sed & in circo, in septis nihil unquam præter venationes edidit.*

TIRAQUELLUS.

1 *Excelsas porticus.*] Quod constat ex loco Plinii nuper citato.

2 *In quibus populus ad.*] Ex Livio, loco supra citato.

3 *De nova autem via.*] Valer. lib. 4. de lingua Latina. *Cujus,* inquit, *vestigia, quod ea, qua tum iter Velabrum, & unde ascendebant ad Romam nova via locus sacellum.* Livius 1. Dec. l. 5. & 5. *M. Cæditius de plebe nunciavit Tribunis, se in Nova via ubi nunc sacellum est, supra ædem Vestæ, vocem noctis silentio audisse, &c.* Hujus quoque meminit Plutarch. in Camillo. Frontinus l. 1. de Aquæductibus. Spartianus in Caracalla. *

COLERUS.

* Fest. in *sacra via.*

TIRAQUELLUS.

4 *Juncta Rom. foro.*] Ovid. 6. Fast.
Qua via Romano nunc nova juncta foro est.

5 *Propterea que.*] Livius 1. Decad. lib. 5. ante fin. *Jussumque,* inquit, *templum in nova via Locutio fieri.* Et iterum postea in oratione Camilli, *Locutio templum propter cælestem vocem exauditam in Nova via jussimus fieri.* Plutarch. in Camillo & lib. de fortuna Romanorum. Gell. lib. 16. cap. 17. & ante hos Cicero lib. 1. iterumque 2. de Divinatione. Sed his viis, ab Alexandro memoratis, adde & alias plurimas vias: scilicet *Æmyliam* Straboni lib. 5. * ubi duas vias *Æmylias* esse dicit. & lib. 15. & Plinio lib. 2. cap. 83. & l. 19. cap. 1. Martiali lib. 3. epig. 4. & lib. 6. epig. 84. & Julio Frontino Stratagem. lib. 2. cap. 5. ubi de Antonio loquitur. Et *Appiam* Strab. lib. 5. non semel. & iterum lib. 6. Ciceroni in Orat. pro Milo. Horatio lib. epist. 1. epist. 6. & rursus 9. Statio lib. Sylv. 1. Sylv. 3. & lib. 4.

lib. 4. sylva 3. Corn. Nepoti in vita Pomponii Attici. & nostro Scævolæ in *Lucernam*, §. *convalescere ff. de leg.* 3. Et *Ardeatinam* Festo Pompejo lib. 16. ubi de Retricibus loquitur. Et *Asinariam* eod. loco. & *Aureliam* Ciceroni in 12. Philip. & Suet. in Galba c. 20. & *Campanam* Vitruvio lib. 8. cap. 3. & *Cassiam* à Coss. stratam Fest. Pomp. lib. 3. & de hac etiam Cicero Phil. 12. & *Claudianam* Julio Frontino lib. 1. de Aquæductibus. & *Claudiam*, sive *Clodiam* (nisi eadem sit) Jul. Capitolino in Ælio Vero. Et *Collatinam* Jul. Frontino d. lib. 1. de Aquæduct. & *Collinam* Tacito libro 19. & *Domitianam* Statio lib. Sylv. 4. syl. 3. & *Faventinam* Plinio lib. 19. cap. 1. & *Flaminiam* Ovid. lib. 1. de Ponto eleg. 9.

Nec quos pomiferis positos in collibus hortos,
Spectat Flaminiæ Claudia juncta viæ.

Et Plinio lib. 15. cap. 3. & c. ult. Cicer. Philipp. 12. & lib. 1. ad Attic. & Straboni lib. 5. & Livio 3. Decad. lib. 2. Suet. in Augusto cap. 30. Corn. Tacito lib. 3. & lib. 13. & lib. 19. Martial. lib. 10. epig. 6.

Totaque Flaminia Roma videnda via.

Festo Pomp. lib. 1. 3. 6. & 17. Juvenal. satyra 1. in fin.

Quorum Flaminia tegitur cinis, atque Latina.

Et *Furnicatam* Livio 3. Decad. lib. 2. Et *Gabinam* eid. 1. Decad. lib. 2. 3. & 5. Et *Gallicam*, quæ Gallis, per Pomptinum agrum fugientibus data est, ob idque *Gallica* dicta Jul. Frontino Stratagem. lib. 2. cap. 6. in princip. Et *Hostiensem* Cornelio Tacito l. 11. & Festo Pompejo lib. 14. non semel. Et *Latinam* Straboni l. 5. Juvenali ubi supra. Livio 1. Decad. lib. 10. Valerio Maximo l. 1. cap. 1. ubi de Fortuna muliebri. Suet. in Domitiano c. 18. Fest. Pomp. l. 14. ubi de Pudicitiæ signo. & lib. 16. ubi de Retricibus. & lib. 17. Eutropio de gestis Roman. lib. 3. & 5. Et *Lavicanam* Livio 1. Decad. lib. 4. & Frontino eod. illo libro de Aquæd. & Spartiano in Juliano. Hanc, ni fallor, *Labicanam* vocat Strabo lib. 5. hac scilicet ratione quod Græci V. literam non habeant, sed vice illius B. litera utuntur. Et *Laurentinam* Val. Maximo lib. 8. tit. 5. ad fin. A. Gell. lib. 10. cap. 2. Estque de ea illud Ovidii lib. 2. Fastorum,

Est via quæ populum Laurentis ducit in agros,
Quondam Dardanio regna petita duci.

Ex quo intelligis quare ita vocabatur. & *Nomentanam* Straboni lib. 5. Livio 1. Decad. lib. 3. ubi & hanc olim *ficulensem* vocatam dicit. & Columellæ lib. 3. cap. 2. & Eusebio Chronographo ubi de fuga Neronis loquitur. & *Posthumiam* Tacito lib. 19. & *Prænestinam* Plinio lib. 31. cap. 3. & Julio Capitolino in Gordianis, & Julio Frontino de Aquæd. lib. 1. & *Publicam* Livio 3. Decad. lib. 4. & *Sabinam* Plut. in Camillo. Et *Salinariam*, quæ à sale dicta est, quod illa sal in Sabinos deferre consueverat. Plinio lib. 31. c. 7. Videtur tamen *Salaria* potius dicenda, † ut in 19. Tacit. & 17. Festi lego. & ita quoque Varro lib. Rei rust. 1. & lib. 3. cap. 1. & Strabo lib. 5. Livius 1. Decad. lib. 7. Suet. in Nerone c. 48. & in Vespasiano c. 12. & Festus Pompejus lib. 17. & *Sublacensem* Frontino lib. 1. de Aquæductibus. Et *Tusculanam* Dionys. Halicarnass. l. 8. *Valeriam* eid. Frontino ibi. & Straboni lib. 5. Et *Vitelliam* Suet. in Vitellio c. 1. ‡

COLERUS.

* Quam dicit ibi Strabo Scaurum stravisse. Quod & auctor de Viris Illustribus confirmat. Altera *Æmylia* est, quæ *Flaminiam* excipit. Sic præter Strabonem Livius, de Æmylio: *Pacatis Liguribus, in agrum Gallicum exercitum ducit: viamque ab Placentia, ut Flaminiæ committeret Ariminum perduxit.*

† Alibi Festus, *Salariam* viam incipere ait à porta, quæ nunc Collina à colle Quirinali dicitur.

‡ De qua equidem via, nihil alibi extare puto. Præter hæc Cicero ad Q. Fratrem Epist. 1. libro 4. meminit viæ *Vitulariæ*.

Alloquutionis templum. loquutionis templum illic à Furio Camillo extructum diu mansisse, à multis scriptum & memoratum est.

CAPUT XIX.

In quibus membris in homine insit religio quædam, propter quam illa sanctè coli debeant & observari.

QUibusdam membris in homine religionem inesse, eaque sanctè observari & coli decére, multi arbitrati sunt. *Religio in capite.* Siquidem in [1] capite hominis tanquam in arce, ubi mens & sedes animæ creditur esse, quæ pars longe sanctissima homini est, quod inde originem sumunt sensus & nervi, religio & quoddam numen inesse fertur. *Capite revelato assurgere, & de via decedere.* Ideo si quem reverebantur veteres, aut honore dignum putabant, ad omnem occursum [2] caput revelare & assurgere, ac de via decedere solebant, scilicet existimantes, nudo & aperto capite in exhibendis honoribus esse oportere, veluti omnia

TIRAQUELLUS.

1 *Capite.*] *Caput* ut tradit Plato in Timæo, *est membrum corporis divinissimum, reliquorumque membrorum princeps, cui totum corpus connexum dii subesse & parere jusserunt.* Hinc ipse Plato, Democritus, Hippocrates, Straton, Erasistratus & Herophilus apud Plut. in lib. de Placitis Philosophorum. & Theodoretum Cyrensem, libro 5. de Curatione Græcarum affectionum, animæ principatum alii in toto capite, alii in parte ipsius esse censuerunt. Quibus & assentitur Galenus lib. 1. de Regimine morborum acutorum. Sed & his adstipulatur Aristoteles lib. Problem. 33. cap. 1. alias 7. *Cur*, inquit, *sternutamentum pro omine sive sacro augurio habetur, non tussis, non gravedo? An quia de capite membrorum, præcipue divino, unde cogitatio est, sumit ducit principium.* & iterum cap. 9. *Cur*, ait, *sternutamenti eruptio sacra habita est, non etiam cæterorum, ut flatus* * *aut ructus? Quoniam tres sunt partes principes nostri corporis, caput, thorax & alvus. Flatus alvi respiratio est, ructus ventriculi, sternutamentum capitis, quæ pars sacra præcipue est. Ideo spiritum hinc exeuntem ut sacrum veneramur & adoramus.* Huc que spectat quod Hebræi Rosch, id est, caput, pro potentia, principatu & tyrannide accipiant. Ex quo illud Genesis 3. *Ipsa conteret caput tuum.* Et quod divus Paulus sæpe inculcat *Christum esse viri & Ecclesiæ caput: virum autem mulieris*, ut 1. ad Corinth. 11. & ad Eph. 5. & ad Coloss. 1. Sed & de excellentia & principatu *capitis*, vide Lactantium de Opificio Dei cap. 5. Paulum Æginetam lib. 1.

COLERUS.

* Immo etiam *ventris flatus* apud Romanos religioni fuisse legimus.

TIRAQUELLUS.

2 *Caput revelare.*] Plutarch. Probl. cap. 10. *Cur*, inquit, *deos salutantes caput operiunt, viris autem dignitate præditis & honore dignis, si etiam velati occurrerint, caput aperiunt?* Cujus rei multas rationes adfert, quæ ad hunc locum pertinent.

Ut

omnia nostra patefaciamus: credo etiam valetudinis causa, [1] ut Varro significat, quod ad fidem proxime accedit. detecta enim capita, contra vim algoris calorisve haud dubie firmiora esse, & ad valetudinem mire proficere multi censuere. [2] Ideo Ægyptii, quod detecto sunt capite, habentur firmiores: Persæ vero, quod cum mitra & pileo, debiliores, adeo ut levi ictu offendantur capita. Hinc Hannibal, [3] divus Julius, [4] & alii summi duces detecto semper capite, seu sol, seu imber esset, velut contra frigora tempestatesque obdurato, incessere. [5] Masinissa quoque Numidiæ rex, nullo frigore aut imbre adduci potuit, ut caput tegeret. Quod de [6] Hadriano [7] & Severo principe traditur, tantæ firmitatis fuisse, ut hyeme sæva & gelida per nives & frigora aperto capite incesserit semper. [8] In quo quidem id longe præstantissimum fuit, suis nominibus quemque venerari & salutare, salutantibusque reddere salutem. [9] Ideo nomenclatorem, qui nomina suggereret, juxta veteres habuere. [10] Si autem nomen

Capite aperto esse, salubre.

Suo nomine salutare. Nomenclator.

1 *Ut Varro significat.*] Apud Plinium lib. 28. cap. 6. ubi ita scribit, *Capita aperiri aspectu magistratuum, non venerationis causa jussere:* sed (ut Varro auctor est) valetudinis quo firmiora consuetudine ea fierent.

2 *Ideo Ægyptii.*] Herod. lib. 3. non longe à princ.

3 *D. Julius.*] Suet. in eodem c. 45. huc pertinentia quædam, sed non expressim ponit.

4 *Et alii summi duces.*] Ut Cato Uticensis ex Plutarch. in vita illius.

5 *Masinissa quoque.*] *Masanissam* ubique illum appellat Livius. Id autem quod hic de eo dicitur est Ciceronis libro de Senectute.

6 *Hadriano.*] Spartianus in vita illius. *Adrianus,* inquit, *nudo capite peragravit omnes orbis partes, & in summis plerumque imbribus & frigoribus.*

7 *Et Severo.*] Herodianus de eodem.

8 *In quo quidem.*] Vide princ. Conjucundinum Picta.

9 *Ideo nomenclatorem.*] De his multa Cicero in Orat. pro Murena. & ad Atticum lib. 4. epist. omnium 70. & vide Festum Pompejum lib. 6. ubi eos *Fartores* dictos scribit, *quod clam, velut infarcirent nomina salutandorum in aurem candidati* *.

COLERUS.

* Nusquam tamen hoc legitur. Glossæ veteres, *Fartorem* Σιτευτὴν & Σιτιστὴν vocant: Et sic Terentius Eunucho.

TIRAQUELLUS.

10 *Si autem nomen.*] Seneca in 3. ad Lucilium epistola, *Obvior,* inquit, *salutari à nobis dominos solere, si nomen non succurrit.* Ex quo doctis quibusdam videtur sensus Martialis, cum scribit lib. 1. epig. 157. ad Priscum:

Cum te non nossem, dominum regemque vocabam,
Cum bene te novi, jam mihi Priscus eris.

Et

Officii aut muneris nomine salutare. — men non ſuccurreret, illum honoris cauſâ dominum appellabant. [1] Græci vero non proprio, ſed officii nomine aut muneris quod gerebat, ſalutare, religioſius putarunt. [2] Defuncti vero corpus exanime, aut urnam tangere, venerationis ſignum erat. [3] Si qui tamen præcipua dignitate & ho-

Defunctorum corpus aut urnam tangere.

Et lib. 5. epig. 58. ad Cinnam:

Cum voco te dominum, noli tibi, Cinna, placere,
Sæpe etiam ſervum ſic reſaluto meum.

1 *Græci vero.*] Alicubi Plinius, à quo hæc accepiſſe videtur, *Et aliqui*, inquit, *nomine quoque conſalutare religioſius putant.*

2 *Defuncti.*] Neque vero tangere ſolum, ſed & ſalutare, ſpecies fuit venerationis & cultus, cujus index Virgilius lib. 5.

Salve ſancte parens: iterum ſalvete recepti
Nequicquam cineres, animæque umbræque paternæ.

3 *Si qui tamen.*] Id quidem aliter atque aliter obſervatum eſt. Nam & apud Ciceronem in ea Oratione, quam habuit ad Pontifices pro domo ſua, P. Claudius argumentatus eſt amoris fuiſſe ſignum, quod cum Cæſar ad eum ſcripſiſſet, nominibus tantum uſus eſſet, neque adſcripſiſſet Proconſuli aut Tribuno plebis: ſed in hæc verba, *Cæſar P. Clodio ſalutem.* Plutarchus quoque in Craſſo illud humanitati aſſignat, quod ipſe Craſſus nemini occurrebat, cui ſalutatus ipſe ſalutem non redderet, ac proprio nomine compellaret. Quo etiam pertinet illud Ovidii lib. 2. de Arte amandi,

Nomine quemque ſuo (nulla eſt jactura) ſaluta,
Junge tuas humiles ambitioſe manus.

Nam & Donatus enarrans illud Terentii in Hecyra act. 3. ſcena 5.

Phidippe adeſt, audi paucis,

Nomine, inquit, *appellat, quod facere ſolemus, iratos mitigare volentes.* Verum contra eſt, quod ſcribit Cornelius Tacitus lib. 12. quod cum Germanicus & Nero obvii inter ſe facti eſſent, *Nero Britannicum nomine, ille Domitium ſalutavere.* Quod ut diſcordiæ ſignum Agrippina, Neronis mater, multo queſtu ad Claudium, Rom. Imperatorem detulit. At Tranquillus in Nerone cap. 7. *Nero*, ait, *Britannicum fratrem, quod ſe poſt adoptionem Ahenobarbum ex conſuetudine ſalutaſſet, ut ſubditivum apud patrem arguere conatus eſt.* Sed & Seneca lib. 2. ejus operis, cui titulum fecit, *Quomodo in ſapientem non cadit injuria*, tradit C. Cæſarem Herennio Marco iratum fuiſſe, quod eum *Cajum* ſalutaverat, nec impune id ceſſiſſe. Et Donat. in Virg. l. 1. Æn. in eum locum,

Æole (namque tibi divûm pater, atque hominum Rex,
Et mulcere dedit fluctus, & tollere ventos.)

Incipit, inquit, *à nomine, quod nec honorem humilem facit, & Æolo gratum eſt. Potior quippe ſi inferiorem ſuo nomine vocet, & ſe benevolum monſtrat, & illi unde gaudeat ſubminiſtrat. Pulchrum eſt enim ſi inferiore in loco poſitus cognitus ſit potiori.* Ex eod. l. in eum locum,

Nate dea, quæ nunc animo ſententia ſurgit?

Achates licet, inquit, *ſit ſocius, tamen quia fuit inferior, non nomine ſuo eum appellavit: ſed cum omni honorificentia, omiſſo vero nomine, natum dicit ex dea.* Et lib. 7. illud interpretans Junonis,

Vincor ab Ænea. ——

Nomen (inquit Donatus) *proprium pro convitio poſuit: quaſi dicat, ab uno eodemque viliſſimo.* quod admodum diverſum eſt ab eo quod ſupra ex eo diximus. Et lib. 11. in eum locum,

Hactenus Acca ſoror potui, nunc vulnus acerbum
Conficit, & tenebris nigreſcunt omnia circum.

Quid,

& honoribus fulgerent, illos propriis salutare nominibus haud decorum videbatur. [1] Fertur tamen Alexander Macedo, postquam profligato Dario Magnus est cognominatus, nulli nisi Antipatro & Phocioni literis dedisse salutem. [2] Et Demetrius præter se & Antigonum patrem, regem nec nominasse quenquam, nec salutasse. [3] Nero quoque Cæsar nedum salute, [4] sed ne resalutatione quidem aliquem impertivit. [5] Crassus contra. Nam infimi ordinis singulos propriis nominibus resalutavit. [6] Reges Numidarum pro majestate habent, nulli mortalium impartiri osculum, nec salutem. [7] Pyrrhus vero in salutatione literarum, adulterinas Lysimachi literas deprehendit. nam quum Ptolemæus Pyrrhum epistolis filium salutaret, in adulterinis quas Ptolemæi nomine Lysimachus destinarat, regem nuncupavit. [8] Tigranes autem, quod à Lucullo non rex regum salutaretur, quasi coarguens imperitiam suam,

Salutationes. *Demetrius.* *Nero.* *Crassus.* *Reges Numidarum.* *Pyrrhus.* *Tigranes.*

Quid, inquit, *benignius? quid his dictis dulcius? quam ut in saluti sine posita nomine suo appellaret, quam charissimum præter cæteros habuit.* Sueton. in Vespasiano cap. 15. volens ipsius Vespasiani clementiam ostendere, *Helvidio*, inquit, *Prisco, qui reversus ex Syria solus privato nomine Vespasianum salutaverat, & in prætura omnibus edictis sine honore ac mentione ulla transmiserat, non ante succensuit, quam altercationibus insolentissimis pene in ordinem redactus, &c.*

1 *Fertur tamen Alexander.*] De literis ad Phocionem Ælianus Variæ historiæ lib. 1. c. 25. de Antipatro nondum inveni.

2 *Et Demetrius.*] Plutarch. in vita illius.

3 *Nero.*] Suetonius in vita illius cap. 37. *Certe neque adveniens*, inquit, *neque proficiscens quenquam osculo impertivit, ac ne resalutatione quidem* *.

COLERUS.

* Scribit Dio, *Cajum, cum histrionibus & multis è populo palam quotidie oscula daret; plerisque Senatorum manum tantum aut pedem porrexisse.* Quem forta$\beta$is alludit Plinius Panegyrico: *Non tu civium amplexus ad pedes tuos deprimis, nec osculum manu reddis.* Unde Veteres Glossæ, *Labellum* vocant ἄσπασμα βασιλικόν.

4 *Sed ne resalutatione quidem, &c.*] Quod & Tiberius fecisse scribitur. Nam &, cum Rhodium iturus esset, paucos admodum osculatus esse dicitur. Idem Tiberius aliquando oscula, quæ passim ab obviis dabantur, omnino prohibuit.

TIRAQUELLUS.

5 *Crassus contra.*] Plutarchus in vita illius, ut supra diximus in verbo, *si qui tamen.*

6 *Reges Numidarum.*] Valer. Maximus lib. 2. cap. 1. in fin. *Ne Numidæ*, inquit, *Reges vituperandi, qui more gentis suæ, nulli mortalium osculum ferebant. Quicquid enim in excelso fastigio positum est, humili & trita consuetudine, quo sit venerabilius, vacuum esse convenit.*

7 *Pyrrhus.*] Ex Plutarcho in vita ipsius.

8 *Tigranes.*] Plutarchus in Lucullo.

1 Mone-

norum & diadema esse voluerunt. [1] Persarum mos erat, ut si pares essent, osculo impartirent, quos honorabant: inferiores vero salutando potentiorum genas manu tangerent. [2] Cognatos tamen, reliquosque necessarios, ubi diutius abfuissent, aut longius essent absuturi, se invicem osculari frequens usus erat: [3] quod à Romanis usurpatum invenimus, [4] ut cognatis obviam factis [5] frontem suavientur. [6] Apud Persas, [7] Medos [8] & Indos, Reges adorari, & in salutando homines toto corpore [9] procidere, invenimus. Quare Thebanus [10] Ismenias jussus Artaxerxem adorare, ne contra decus faceret, prolapsum annulum sustulisse, & ita adorantis speciem præbuisse dicitur. Id quod Romanis longe est habitum nefas, nisi quod [11] C. Caligula, cum Cæsares salutarentur prius, adorari se jussit capite velato ut deum. Mox [12] Diocletianus secordia intolerabilis, contra instituta majorum, idem exequi ausus fuit. Apud

Oscula impartiri.

Adorati reges.

1 *Persarum.*] Zenodotus in proverbio ἰόμ⊛ ϰ χόεξ. & ante eum Xenophon in Oratione de laudibus Agesilai, Patrium morem Persis fuisse dicit, *eos osculari, quos honoribus prosequi vellent.* & Herodot. lib. 1. Ex quo intelliges non hic *genas*, sed *genua* legendum.

2 *Cognatos tamen.*] Sic Cyrus discessurus dicitur cognatos per *osculum* oris admisisse, lege Persarum. Xenophon. libr. 1. Pædiæ. Idemque Cyrus pro more *osculatus est Cyaxarem*, cum ad se venisset. lib. 5. Pædiæ.

3 *Quod à Romanis.*] Plinius lib. 14. cap. 14.

COLERUS.

4 *Ut cognatis obviam factis, &c.*] Quem morem multis explicat in Electis suis doctissimus Lipsius.

TIRAQUELLUS.

5 *Frontem suavientur.*] Plutarch. in Probl.

6 *Apud Persas.*] Herodotus lib. 7. Plutarch. in Alcibiade. Valerius Maximus lib. 7. cap. 3. ubi de Dario Rege loquitur. *Candidati (ut est mos Persarum) humi prostratis corporibus, Darium regem salutaverunt.* Et constat exemplo, quod statim subjicitur. Idem Justinus libro 6.

7 *Medos.*] De *Persis* & *Medis* hæc dicta Arriani sunt. Ex quo Rhodiginus lib. 2. cap. 33. *Cyro*, inquit, *mortalium primo adorationis cultum fuisse delatum scribit Arrianus, quam humilitatem Persæ postea servaverunt & Medi.*

8 *Et Indos.*] Philostratus in vita Apollonii.

COLERUS.

9 *Procidere, invenimus.*] Quod venerari Latini, Græci προσκυνεῖν dicunt.

TIRAQUELLUS.

10 *Ismenias.*] Plutarchus in Artaxerxe. & Ælianus de Varia historia lib. 1.

11 *C. Caligula.*] Suetonius in vita ipsius c. 22. Dion quoque in ejusdem vita, ubi plura de ipso ridiculosissima. & Paulus Orosius lib. 7. c. 3.

12 *Diocletianus.*] Eutropius de gestis Romanorum lib. 7. c. 12.

1 *Cyro.*]

Apud exteros vero [1] Cyro Persarum Regi, adorandi cultum primum delatum comperimus, cui proximum diis immortalibus honorem decrevere. [2] Quod mox Indi & posteri Reges exequi magno studio curaverunt. [3] Id quod Octavius Augustus [4] & Alexander Severus præcipue detestati sunt. Nam si quis inter salutandum flexisset caput, aut assentaretur blandius, foras detrudi atque exigi jussere. [5] Frontem vero sacram Genio nonnulli tradunt. Sicut enim [6] Junoni brachia, [7] pectus Neptuno, [8] cingulum Marti, [9] renes Veneri, [10] pedes Mercurio, [11] digitos Minervæ consecravit antiquitas, ita frons Genio dicata fuit: [12] quippe Deum venerantes, frontem tangere, & indita ad frontem manu, numina adire solebant. Quare [13] Pompejo Magno

Octav. Aug. & Alexander Severus adsentationem repudiarunt. Frons.

1 *Cyro.*] Rhodiginus ex Arriano ubi supra in verbo, *Medos.* Sane ubi primum fuerit Cyrus adoratus à Persis, scribit Xenophon Pædiæ lib. 8.

2 *Quod mox Indi.*] De quibus jam supra diximus.

MERCERUS.

3 *Id quod Octavius Augustus.*] Certe apud Ammianum Marcellinum libro 15. Imperatores ante Constantium dicuntur *salutari* soliti, eo more quo judices salutabantur. Constantius vero novo more passus est, ut qui admitterentur ad Imperatorem, ante pedes ejus statuerentur supplices, hoc est curvatum cervice humi prope affixi. Qui ritus videtur fuisse adorandæ purpuræ, apud eundem auctorem. Is autem expressus est à regibus externis qui eo modo salutabantur.

TIRAQUELLUS.

Augustus.] Suet. in vita illius c. 53.

4 *Alexander Severus.*] Ælius Lampridius in vita illius.

5 *Frontem.*] Servius in 6. Eclog. post princ. ibi,

— *Cynthius aurem*
Vellit & admonuit. —

Et lib. 3. Æneid. in eum locum,

Dixerat, & genua amplexus, genibusque volutans
Hærebat. —

Frontem, inquit, *Genio consecratam Physici dicunt: unde Deum venerantes tangimus frontem.*

6 *Junoni brachia.*] Democritus in lib. Physiologumenôn, & ex eo Fulgentius Mythologicôn libro 3. ubi de Peleo & Thetide loquitur.

7 *Pectus Neptuno.*] Homerus lib. 2. Iliados paulo ante Catalogum:

Ἄρεϊ δὲ ζώνην, στέρνον δὲ Ποσειδάωνι.

id est:

Marti autem cingulum, pectus vero
Neptuno.

Et Fulgentius ubi supra ex ipso Homero. Sed adde, *os* quoque ipsi Neptuno dicari ex Plinio libro 11. capite 37.

8 *Cingulum Marti.*] Hoc & ipsum patet ex Homero & Fulgentio dictis locis.

9 *Renes Veneri.*] Fulgentius ubi supra. & vide in nostris legibus connubialibus lib. 15. num. 40. incip. *Ex his quoque.*

10 *Pedes Mercurio.*] Fulgentius ibi.

11 *Digitos Minervæ.*] Servius d. eclog. 6. ad princ.

12 *Quippe Deum venerantes.*] Ex Servio ad 3. Æneid. ubi supra in verbo, *Frontem.*

13 *Pompejo Magno.*] Plutarchus in eodem.

Magno [1] frontis honorem, & os probum, velut maximum naturæ munus, tribuerunt. Ipsa enim [2] severitatis & clementiæ index est. Ideo minorem frontem venustum facere & mitem, remissum & quietum, multi censuerunt. [3] Contra frons magna, segnes: parva, mobiles: rotunda, iracundos: lata, mente flexibiles designavit. Quod etiam carmine Homerus prosecutus fuit, ut singulos membris honestaret deos. [4] Namque Iunonem facit candidas ulnas habere, [5] Auroram roseos lacertos, [6] Minervam oculos glaucos, [7] Thetidem argenteos pedes, [8] Heben vero talos pulcherrimos. [9] In oculis quoque religio fuit, in quibus imago & natura hominis, ac tacitus sermo mentis,

Frons minor.
Frons magna.
Frons parva.
Frons rotunda.
Oculorum religio.

COLERUS.

1 *Frontis honorem.*] Contra: *Perfrictæ frontis* homines, & *nullius frontis*, solemus appellare, graviter impudentes.

TIRAQUELLUS.

2 *Severitatis.*] Plinius lib. 11. c. 37.

3 *Contra frons magna.*] Hæc usque ad clausulam, *Quod etiam.* sunt Aristotelis lib. 1. Animalium c. 8. & Plinii auctoritate Trogi lib. 11. c. 52.

4 *Namque Junonem.*] Homerus libro 1. Iliados,

Τῇ γὰρ ἐπὶ φρεσὶ θῆκε θεὰ λευκώλενος Ἥρη.

Et alibi sæpe, ut videre poteris in nostris legibus Connubialibus in 2. l. n. 34. incip. *idem Homerus.*

5 *Auroram roseos lacertos.*] Homerus non *lacertis* dicit, sed *digitis* scilicet ῥοδοδάκτυλος. ita enim illam vocat l. 2. 4. non semel 5. 8. 9. & 7. Odyssëæ & lib. 1. & ult. & Iliados, & alibi sæpe,

Ἦμος δ' ἠριγένεια φάνη ῥοδοδάκτυλος ἠώς.

Quod nos annotavimus in d. legibus l. 2. n. 37. incip. *Idem quoque.* Sunt autem *lacerti* aliud quam *digiti*, videlicet totum brachium à cubito usque ad manus vertebram, quæ carpus dicitur, ut omnibus notum.

6 *Minervam oculos glaucos.*] Nam eam γλαυκώπιδα ubique appellat, ut lib. 1. Iliados,

Τὸν δ' αὖτε προσέειπε θεὰ γλαυκῶπις Ἀθήνη.

Et sæpe alibi, ut & diximus ubi supra num. 35.

7 *Thetidem argenteos pedes.*] Id est, ἀργυρόπεζαν: ut lib. 1. Iliados:

Μήτηρ γάρ τέ μέ φησι θεὰ Θέτις ἀργυρόπεζα.

Et aliis locis, quæ videbis ubi supra, num. 37. idem quoque.

8 *Heben vero talos pulcherrimos.*] Id est, καλλίσφυρον, tanquam dicas pulchritalum, l. 11. Odyssëæ, & in hymno Herculis leonini animi,

Καὶ καλλίσφυρον Ἥβην.

9 *In oculis.*] Plinius lib. 11. c. 37. de oculis loquens, *Neque ulla*, inquit, *ex parte majora animi indicia cunctis animalibus, sed homini maxime, id est, moderationis, clementiæ, misericordiæ, odii, amoris, tristitiæ, lætitiæ. Contuitu quoque multiformes, truces, torvi, flagrantes, graves, transversi, limi, summissi, blandi. Profecto in oculis animus inhabitat. Ardent, intenduntur, humectant, connivent. Hinc illæ misericordiæ, lachrimæ. Hos cum osculamur, animum ipsum videmur attingere. Hinc fletus & rigantes ora rivi. Quis ille humor est in dolore tam fœcundus & paratus, aut ubi reliquo tempore? Animo autem videmus, animo*

mentis, maxime exprimitur. Vt enim [1] cauda leonibus, [2] aures equis animorum indicia præstant: sic oculis hominum, mentis imago apparet. Nam cordis nuncii sunt. Ex his enim virtutes vitiaque agnoscimus, iratum vel propitium animum, lætum, aut affectum perpendimus. Dignitatemque oris exhibere consueverunt, vitamque à morte distinxerunt. Hos osculari & amplecti, ac præcipua charitate prosequi solemus. [3] Refert vero Aristoteles, caprinos oculos, & modice conniventes, aut parvos, morum præstare indicium optimorum: contra oblongos, pessimos notare: candidos & protentos, impudentes: carnosos, versipelles, mobiles, inconstantes. [4] Nasum quoque morum facere indicium multi arbitrantur. [5] Ideo Persæ adunco naso [6] (quos grypos vocant) præcipue honorant, quod talem fuisse Cyrum crederent. Simos vero, mites facere & gratiosos. [7] In eo enim irrisionis sedes est: quare [8] nasuti, & habere

Physiognomia ex oculis.

Ex naso.

animo cernimus. Oculi, ceu vasa quædam, visibilem ejus partem accipiunt atque transmittunt. Philostrat. in vita Apoll. l.2.c.12. *Oculi* (ait) *mores hominum plerosque indicant.* Quod si plura requiris adi Cælium Rhodiginum, l.3.c.28.

1 *Cauda leonibus.*] Plinius l.8.c.16. *Leonum*, inquit, *animi index cauda.*

2 *Aures equis.*] Plinius ad id quod proxime diximus, addit, *Sunt & equorum aures.* Namque & has notas generosissimo cuique natura tribuit.

3 *Refert vero Aristoteles.*] Lib.1. de Historia animalium cap.10. & Plinius Trogi auctoritate lib.11.cap.52. *Oculi quibuscumque sunt longi, maleficos esse indicant. Qui carnosos à naribus angulos habent, malitiæ notam præbent.* Candidi pars extenta, notam impudentiæ habet. Qui identidem operire solent, inconstantiæ. Servius enarrans illud Virgilii lib.4. Æneidos,

— Ille Iovis monitis immota tenebat
Lumina. —

Physiognomia, inquit, *est, ut qualitatem animi ex oculorum, aut corporis stabilitate aut mobilitate ostendamus: Ergo modo vult ostendere, Æneam à proposito non esse devocatum.*

4 *Nasum quoque.*] Id patet ex seq.

5 *Ideo Persæ.*] Plutarch. in Politicis, *Persæ ad hunc usque diem homines adunco naso & amant & pulchritudine præditos arbitrantur, in honorem Cyri, qui ejusmodi naso fuisse traditur.* Idem in Apophthegm. Regum & Imperat. Vide Xenophontem in Pædia Cyri.

6 *Quos grypos vocant.*] Plutarch. in Mario. Antiochus autem Syriæ Rex, *Grypus* cognominatus fuit, teste Posidonio Apameo lib.13. historiarum. & ex eo Athenæus lib.6. cap.5. & alibi ex eodem Posidonio l.4. c.4. & 14.

7 *In eo enim irrisionis sedes.*] Plin. lib.11. c.37. *Et altior homini tantum, quem novi mores subdolæ irrisioni dicavere, nasus.* Persius Satyra 3.

Ingeminat tremulos naso crispante cachinnos.

8 *Nasuti.*] Martialis l.13. epigr.2.

Nasutus sis usque licet, sis denique nasus,
Quantum noluerit ferre rogatus Atlas.

Hinc *nasutulus* diminut. Apulejo, *nasutula mulier & dicacula* dicitur.

Ex superciliis. [1] habere nasum irrisores dicti. [2] In superciliis autem [3] notatur fastus, qua parte negamus vel annuimus. [4] Ea quidem porrecta, molles significant: nimis deflexa, austeros: inflexa, derisores: demissa, malevolos: nam si quem fastidimus, truci supercilio designamus: [5] Ideo Romanæ mulieres supercilia Lucinæ consecrarunt, quia inde lux ad oculos fluit. Ex genis. [6] In genis autem est sedes pudoris. Has enim quum pudet, primum rubore suffundi videmus, pudibundumque animum ex illis pensitamus. [7] Quare in pueris rubere genas, & in-

1 *Habere nasum.*] Mart. l. 1. ep. 98. *Non cuivis datum est habere nasum.* Et Epigram. 3.

Majores nusquam rhonchi, juvenesque senesque,
Et pueri nasum Rhinocerotis habent.

2 *In superciliis.*] Plinius l. 11. c. 37. *In afrontu (inquit) ejus supercilia homini & pariter & alterne mobilia, & in iis pars animi. Negamus, annuimus. Hæc maxime indicant fastum.* Philostratus in vita Apollonii lib. 2. cap. 12. *Multa etiam in superciliis genisque posita sunt, ex quibus sapientes & naturæ periti hominum imagines, velut in speculo aspicientes, quæ mens illis, quodque sit ingenium contemplantur.* Quintil. Instit. Orat. lib. 11. cap. 3. *Multum, inquit, & superciliis agitur. Nam & oculos formant aliquatenus & fronti imperant. His contrahitur, attollitur, demittitur: ut una res in capite valeat.* Et paulo post: *Vitium in superciliis: si aut immota sunt omnino, aut nimium mobilia, aut inæqualitate dissident: aut contra id quod dicimus finguntur. Ira enim contractis, tristitia diductis, hilaritas remissis ostenditur.*

COLERUS.

3 *Notatur fastus.*] Illis & majestas quædam inesse videtur. Unde illud: *Cuncta supercilio moventis.*

TIRAQUELLUS.

4 *Ea quidem porrecta.*] Hæc usque ad clausulam, *Ideo Romanæ mulieres.* sunt Aristotelis lib. de historia animalium 9. & Plinii ex Trogo lib. 11. c. 52. *Supercilia quibus porriguntur in rectum, molles significant: quibus juxta nasum flexa sunt, austeros: quibus juxta tempora inflexa, derisores: quibus in totum demissa, malevolos & invidos.* Cæterum Cicero in Orat. pro Q. Roscio Comœdo scribit, *Supercilia penitus abrasa olere malitiam & clamitare calliditatem*: verum id artis est, non naturæ.

5 *Ideo Romanæ mulieres.*] Festus Pompejus libro 17. ubi de superciliis scribit ea esse in Junonis tutela, quod iis protegantur oculi, per quos luce fruimur, quam tribuere putabant Junonem, unde & *Lucina* dicta est. Ante illum Varr. lib. 4. de ling. Lat. *Lucina* (inquit) *nascentium dux, quod menses hujus hoc vidisse, antiquos apparet, quod mulieres potissimum, supercilia sua attribuerunt ei deæ.* *

COLERUS.

* Adde Plinium lib. 16. cap. 44.

TIRAQUELLUS.

6 *In genis autem.*] Plin. l. 11. c. 37. *Infra oculos (inquit) malæ, homini tantum quas prisci genas vocabant, XII. tabularum interdicto radi a fœminis eas vetantes. * Pudoris hæc sedes. Ibi maxime ostenditur rubor. Infra eas hilaritatem risumque indicantes, buccæ.*

COLERUS.

* Plinius innuit legem 12. de luctu, quæ est apud Cicer. lib. 2. de legib.

TIRAQUELLUS.

7 *Quare in pueris.*] Cato Censorius dicebat, sibi placere magis juvenes, qui rubescerent, quam qui pallescerent,

& ingenuo pudore affici, probitatis signum est: in his enim pudor, integritas, & virtus ostenditur. [1] In quo proditum memoriæ fuit, populum Romanum tantum pudori tribuisse, ut Philippo Regi Macedoniæ pluribus criminibus impetito, nihil æque profuerit, quam Demetrii filii pudor, in senatu objecta minime diluere valentis. [2] Domitiano vero Cæsari crebra oris confusio pro modestia putabatur, quum esset summa immanitas. Ideo qui pudorem abiecêre, [3] perfricuisse faciem dicti. Contra [4] in auriculis *Ex auriculis.*

rent, quod rubor arguat probam indolem, pallor non item. Plutarch. in Apophthegm. & in libello, *Quomodo oporteat audire poëmata.* Et ex eo Erasm. in Apoph. Catonis senioris. Scitumque est illud Terentii in Adelphis actu 4. scen. 5. *Erubuit, salva res est.* Et in Andria act. 5. scen. 3. *Vide, num ejus color pudoris signum usquam indicat?* Vide in nostro Repertorio in verbo, *Verecundia.* vel in verbo, *Pudor.* Pudori etiam mulierum natura ipsa consultum voluit, ut testatur Plin. l. 7. c. 17.

1 *In quo proditum est.*] Id Liv. est Dec. 4. l. 9. Nonnihil hic variat Justin. l. 32.

2 *Domitiano vero Cæsari.*] Sueton. in vita illius cap. 18. *Vultu*, ait, *fuit modesto ruborisque pleno.* Et paulo post, *Commendari se verecundia oris adeo sentiebat, ut apud Senatum sic quondam jactaverit, Usque adhuc certe animum meum probastis & vultum.* * Cornelius Tacitus lib. Annalium 20. *Domitianus*, inquit, *decorus habitu & ignotis adhuc moribus, crebra oris confusio pro modestia accipiebatur*, & alibi in Julii Agricolæ vita ad fin. ait, *Cum denotandis tot hominum palloribus sufficeret sævus ille vultus & rubor, à quo se contra pudorem muniebat.* Plin. quoque in Panegyr. de eodem sic loquitur, *Superbia in fronte, ira in oculis, fœmineus pallor in corpore, in ore impudentia multo rubore suffusa.*

COLERUS.

* Tacitus & Plinius de modestia & verecundia Domitiani non consentiunt, ut vides.

TIRAQUELLUS.

3 *Perfricuisse faciem.*] Aut, ut alii, *frontem*: alii item *os.* Quintilian. l. 11. cap. 3. paulo ante fin. *Vitiosa*, ait, *sunt illa intueri lacunaria, perfricare faciem, & quasi improbam facere.* Plinius in præfatione Nat. historiæ, *Perfricui faciem, nec tamen profeci.* Idem lib. 9. c. 2. *Ut Calvus Vatinio perfricat frontem, & dic te digniorem, qui prætor fieres, quam Catonem.* Seneca ad Lucilium lib. 5. epist. 42. *Perfricet frontem oportet, & ipse te non audias.* De ore, Cicero Tuscul. Quæst. lib. 3. *Quid tergiversamur Epicure? nec fatemur eam nos dicere voluptatem, quam tu idem, cum os perfricuisti, soles dicere?* Plura Eras. Chiliadis 1. cent. 8. c. 47.

4 *In auriculis rubor.*] Auriculæ in fœmina rubentes & capilli vexati & incompti indicio sunt recentioris concubitus, quod Suetonius in Augusto notavit cap. 69. his verbis, *M. Antonius super festinatas Liviæ nuptias objecit, & fœminam consularem è triclinio viri coram in cubiculum abductam, rursus in convivium rubentibus auriculis, incomptiore capillo reductam.* Hoc idem indicat Juvenalis satyr. 11. paulo ante fin. inter signa & vestigia peractæ libidinis:

— *Tacito bilem tibi contrahat uxor
Humida suspectis referens multicia rugis,
Vexatasque comas, & vultum, auremque calentem.*

COLERUS.

In auriculis rubor.] Nam in deliciis

riculis rubor: nam læsæ conscientiæ & admissæ turpitudinis signum est. [1] Magnas tamen auriculas, stultum designare voluerunt, & loquacem: [2] mediocres vero, mores optimos præmonstrare. [3] In auribus mulieres binos ternosque uniones aut elenchos ferre, nobilitatis signum fuit: sicut in [4] Oriente viris gestare aurum. [5] Sylla tamen tunc maxime truculentus fuisse dicitur, & aspectu minaci, quum ejus faciem rubor infestaret. [6] Plato vero homines rubicundos dixit animosos: nigriores, viriles: albos, Deo devotos: mellei coloris & decoloris vultus, nimium amatores. [7] Tametsi communi feratur adagio, iracundissimos esse flavos, rubentesque. [8] In pectore autem sedem esse consilii, ea propter prætextatis [9] bullam

Platonis ex coloribus physiognomia.

Pectus sedes consilii.

eiis Venereis amatores infimam auriculam identidem terebant. Ut ex multis locis apud Plautum liquet. In auribus etiam memoriæ sedes reputabatur, ut Plinius testatur lib. 11. Unde mos antestandi, ubi alter alteri aurem pervellebat. Et *aurem vellere*, est admonere.

TIRAQUELLUS.

1 *Magnas tamen auriculas.*] Ut sunt asininæ. Cujusmodi Midas Rex Phrygiæ fertur habuisse, proverbioque locum fecisse, quod dicitur in stolidos & crassis auribus. De quo Erasm. Chiliad. 1. cent. 3. cap. 67. Plato autem lib. 12. de Republ. τὰ ὦτα ἐπὶ τῶν ὤμων ἔχοντας, id est, auriculas super humeros habentes, proïndeque magnas, de his dicit, qui sunt dejecto ac demisso animo. Has autem magnas auriculas indices esse stultitiæ & loquacitatis testis est Plinius, Trogi auctoritate l. 11. c. 52. Idem Arist. hist. animal. l. 1. c. 11.

2 *Mediocres vero.*] Aristot. lib 1. Hist. animal. c. 11. *Aurium* (ait) *aliæ leves, aliæ pilosæ, aliæ medium tenent, quæ quidem ad audiendum aptissimæ sunt.* Hujusmodi Augustum habuisse tradit Sueton. in vita illius c. 79.

3 *In auribus.*] Plin. l. 9. c. 35. & 11. c. 37.

4 *In Oriente.*] Plin. postremo illo loco.

5 *Sylla.*] Seneca ad Lucilium epist. 11. *Sylla* (inquit) *tunc erat violentissimus, cum faciem ejus sanguis invaserat.* Nam paulo ante dixerat, *Quidam nunquam magis quam cum erubuerint, timendi sunt, quasi omnem verecundiam effuderint.*

6 *Plato.*] Lib. qui Timæus, vel de natura, inscribitur. Aliter tamen Arist. in libro Physiognomicôn, si is liber ejus est.

7 *Tametsi.*] Aristot. in libello de Physiognomia.

8 *In pectore.*] Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 6. Hincque illud Plauti in Milite glorioso act. 3. sc. 1.

Quique sapit pectus.

Et in Epidico act. 2. sc. 2.

Sapit hic pleno pectore.

Illudque Horatii epist. lib. 1. epist. 4.

Non tu corpus eras sine pectore.

9 *Bullam pendere pro pectore.*] Macrob. ubi supra, *Nonnulli* (inquit) *credunt ingenuis pueris attributum ut cordis figuram in bulla ante pectus annecterent: quam inspicientes ita se demum homines esse cogitarent, si corde præstarent.* Festus Pompejus lib. 2. paulo ante fin. *Bulla aurea insigne erat puerorum prætextatorum, quæ dependebat eis à pectore, ut significaretur eam ætatem alterius regendam consilio. Dicta est autem bulla à Græco sermone βουλή, quod consilium dicitur*

lam pendere pro pectore, quod ubi ſedes erat conſilii, [1] ibi cordis inſigne maneret, multi prodidere. Hominis præterea [2] genibus quandam eſſe religionem & pietatem novimus. Etenim ſupplicantes, & qui pie exorare aliquid volunt, deorum hominumque genua amplectuntur, manus apprehendunt, ad genua procumbunt, illaque tanquam ſacra

Genua. Supplicum geſtus apud diverſos.

tur Latine. * *Vel, quia eam partem corporis bulla contingat, id eſt, pectus in quo naturale manet conſilium.* Primus Tarquinii Priſci filius, quod in prætextæ annis hoſtem occidiſſet, aurea bulla donatus eſt, teſte Plinio lib. 33. cap. 1.

COLERUS.

* Quod forte à Paulo. Imo Tarentine Ἐξαλβῆσαι & ἀναβῆσαι, ἀφελέσθαι. Unde *Ablla.* Quod Æoliſmum reſipit. Scal.

1 *Ibi cordis inſigne maneret.*] Ad cor referebant ſapientiam; unde & *Cordati* dicuntur ſapientes. Et *Corculum* dicebant, teſte *Feſto*, antiqui *ſolertem & cautum.* Unde & Cicero de Scipione Naſica ait, cum falſo fuiſſe *Corculum* appellatum.

TIRAQUELLUS.

2 *Genibus.*] Homerus lib. 1. Iliados,

> Τῶν νῦν μιν μνήσασα, παρέζεο, καὶ λαβὲ γούνων.

Et lib. 6. non multo poſt princ.

> Ἄδρηστος δ' ἄρ' ἔπειτα λαβὼν ἐλίσσετο γούνων.

Et lib. Ω, ſive ult.

> Γούνων ἁψάμενοι λιτανεύσομεν αἴ κ' ἐλεήσῃ.

Et iterum poſtea,

> Χερσὶν Ἀχιλλῆος λάβε γούνατα, καὶ κύσε χεῖρας.

Et lib. 7. Odyſſeæ,

> Ἀμφὶ δ' ἄρ' Ἀρήτης βάλε γούνασι χεῖρας Ὀδυσσεύς.

Et paulo poſt in ſupplicatione Ulyſſis ad reginam Areten Alcinoi uxorem,

> Σόν τε πόσιν, σά τε γούναθ' ἱκάνω, πολλὰ μογήσας.

Et Virgil. lib. 3. Æneidos, ubi de Achemenide:

> *Dixerat & genua amplexus, genibusque volutans*
> *Hærebat.*

Ubi Servius ſcribit, *Phyſicos genua miſericordiæ conſecraviſſe.* Plinius à quo maxima ex parte Alexander hunc locum accepit, lib. 11. cap. 45. *Hominis* (ait) *genibus religio quædam ineſt, obſervatione gentium. Hæc ſupplices attingunt, ad hæc manus tendunt, hæc ut aras adorant, fortaſſis quia ineſt iis vitalitas.* Ovid. 7. Metamorph.

> *Et genibus pronis ſupplex, ſimiliſque roganti.*

Claudianus de Raptu Proſerpinæ l. 1.

> —— *Genibuſque ſuas cum ſupplice fletu*
> *Admovere manus.*

Diodorus Siculus lib. 17. cap. 1. *Thebanus,* inquit, *repertus eſt, qui Macedoni alicui, quo vitæ ſuæ parceretur, ſupplicaret, aut qui victoris genua humiliter amplecteretur.* Livius 3. Decad. lib. 6. de legatis Syracuſanorum loquens, *Ad genua ſe Marcelli conſulis projecerunt, obſecrantes.* Et lib. 10. *Sophoniba, Syphacis Regis uxor, Maſaniſſam alloquens, Si genua, ſi victricem attingere manum dextram, precor quæſoque per majeſtatem regiam, hanc veniam ſupplici des, &c.* Et 4. Decad. lib. 4. *Legati ubi hæc audierunt, flentes ad genua Conſulis provolvuntur.* Et iterum eod. lib. *Deinde ſuppliciter orantem advolutumque genibus audivit.* Apulejus 2. Metamor. *Hujus diu manus deoſculatus eſt, & ipſa genua contingens, Miſerere (ait) ſacerdos.* Et lib. 8. *Viſiſque nobis cum fletu maximo ſingulorum juvenum genua contingens ſic adorabat, Per fortunas, veſtroſque genios, &c.* Et lib. 9. *Ad commovendam miſerationem genua ejus velle contingere ſummiſſus atque incurvatus, &c.*

sacra suppliciter venerantur & colunt, in his numen & sedem miserationis esse arbitrati. [1] Quamvis apud Græcorum antiquissimos, [2] in supplicando mentum attingi, & altera manu genua apprehendere, [3] aut oleæ ramum velamenta

Mentum attingere.

1 *Quamvis apud Græcorum.*] Ex Homero lib. 1. Iliados,

Καί ῥα πάροιθ' αὐτοῖο καθέζετο, καὶ λάβε γούνων
Σκαιῇ, δεξιτερῇ δ' ἄρ' ὑπ' ἀνθερεῶνος ἑλοῦσα. Id est:
Et ante ipsum sedit, & apprehendit genibus
Sinistra, dextra autem mento apprehendens.

Apud Euripidem in Hecuba, ipsa Hecuba objecit Ulyssi, tanquam inexorabili, quod vultum averterat *ὡς μὴ προσψαύσω γενειάδος*, ne mentum ejus mulcere posset, reflexo capite, neve supplicem admittere cogeretur. Ex quo Plinius lib. 11. c. 45. *Antiquis Græciæ in supplicando mentum attingere mos erat.*

COLERUS.

2 *In supplicando mentum attingi.*] Plinius ex quo sumpsit Alexand. l. 11. *Antiquis Græciæ,* inquit, *in supplicando mentum attingere mos erat.* Euripides in Oreste: *πολλὰς γενείου τοῦδ' ἂν ἐκτείνας λιτάς.* In Hecuba idem expressit & *mentum* & *dextram* & *genua*: *ἱκετεύω σε τῶνδε γονάτων, καὶ τοῦ γενείου, δεξιᾶς τ' εὐδαίμονος.* Ubi vide Interpretes Euripidis, & Homeri ad illum versum Iliad. α.

Χερσὶν Ἀχιλλῆος λάβε γούνατα, καὶ κύσε χεῖρας.

TIRAQUELLUS.

3 *Aut oleæ ramum.*] Livius 3. Dec. lib. 4. à quo totus hic locus Alexandri desumptus est, tradit Hippocratem & Epicidem *ramos oleæ* porrigentes, hostes orare, ut se reciperent ac tuerentur. Et ejusdem Decad. lib. 9. *Decem legatos Locrensium obsitos squalore & sordibus in comitio sedentibus Coss. velamenta supplicum, ramos oleæ, ut Græcis mos est, porrigentes ante tribunal cum flebili vociferatione humi procubuisse.* Et 5. Decad. lib. 5. de legatis Rhodiorum loquens, *Secundum talem orationem universi cursus procidebant, ramosque oleæ supplices jactaverunt, tandem excitati curia excesserunt.* Et huc alludens Virgil. 7. Æneid.

Centum oratores augusta ad mœnia Regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes;
Donaque ferre jubet, pacemque exposcere Teucris,

Et lib. 8. ejusdem operis,

Paciferæque manu ramum prætendit olivæ.

Et lib. 11.

Jamque oratores aderant ex urbe Latini
Velati ramis oleæ veniamque rogantes.

Et Lucanus lib. 3.

—— Duramque viri deflectere mentem
Pacifico sermone parant, hostemque propinquum
Orant, Cecropiæ prolata fronde Minervæ.

Diodorus Siculus lib. 16. cap. 10. de Sidoniis loquens, *Advenerant ex urbe quingenti primarii viri, ramis oleæ prætensis et supplicantes.* Hinc Statius 12. Thebaidos, *Olivam supplicem* vocat his verbis,

—— Et supplicis arbor olivæ.

Lactantius interpres ita dicit vocatam, *quod per eam supplicando pax fieri soleat.* Et hinc quoque Æschylo *ἱκετήριοι κλάδοι*, supplices rami dicti. Nam Græci *ἱκετηρίαν*, ramum olivæ à supplicando, vocant. Dionysius Halicarnassæus lib. 1. *Advenientibus autem cum magno exercitu Aboriginibus occurrunt Pelasgi cum oleæ ramis, inermes & supplices.* Et iterum de supplicis navis habitu loquens Livius 3. Decad. l. 10. *Haud procul aberat, cum velatæ infulis ramis-*

menta supplicum offerre, usurpatum sit. [1] Et apud Molossos cum regis prole ad sacrarium confugisse, eumque sedentem erexisse: [2] Spartanis, cruda exta in manus obtulisse: [3] Persis, per Solis jubar obtestari, vel manu ignem excipere, & si voto caderet, se in aquam injecturum interminari: [4] apud Scythas [5] & Latinos populos supplicem in Lare sedere tacitum, abjurationis & maximum supplicandi genus notabatur: sicut [6] Græcis humi, inter cineres considere ad ignem. [7] Eratque Macedonum mos, si quid suppliciter exposcerent, seminudos, & interiori tantum amictos tunica, obtestari: quod à Romanis quoque usurpatum meminimus, ut nudo pectore, & dejecta toga

ramisque oleæ Carthaginiensium occurrit navis. Idem paulo post: *Qui cum ad puppim prætoriæ navis accessissent, velamenta supplicum porrigentes, &c.* Nonnunquam tamen oleæ ramus *lana* in supplicationibus coronabatur, auctore Plutarcho in Theseo. Vide Rhodiginum lib. 12. c. 19.

1 *Et apud Molossos.*] Thucydides de Themistocle loquens lib. 1. belli Peloponnesiaci non adeo longe à fin. & Plutarchus in Themistocle.

2 *Spartanis.*] Herodotus in Clio.

3 *Persis.*] Plutarch. in Commentario περὶ πρώτου ψυχροῦ. id est, de Primo frigido, scribit, *apud Persas supplicandi modum gravissimum fuisse, & quem rejecisse maximum nefas haberetur, si ignem supplex excepisset: ac si voto excideret, in aquam se conjecturum interminatus fuisset. Proinde*, ut subdit, *quod petiisset, consequebatur quidem: sed interminationis nomine reposcebatur ad pœnam, quod præter legem & naturæ rationem esset intentata.* Vide etiam de his supplicandi modis Cælium Rhodigin. lib. antiquit. 15. cap. 18.

4 *Apud Scythas.*] Suidas autem scribit quod apud Scythas maximum supplicandi genus erat, *extenso humi corio bubulo, rejectis in dorsum manibus, desidere.*

5 *Et Latinos.*] Dionys. Halicarn. libro 8. in princ. dum loquitur de Martio Coriolano, & Plutarch. in eodem, tradunt Coriolanum exilio à populo mulctatum, Tulli Actii Volscorum principis domum ingressum, *supplicis modo in foro tacitum aperto capite consedisse.*

6 *Sicut Græcis.*] Homerus libro 7. Odysseæ de Ulysse loquens, sic ait,

Ὣς εἰπὼν κατ' ἄρ' ἕζετ' ἐπ' ἐσχάρῃ ἐν
κονίῃσι
Πὰρ πυρί. ——

Et Apollonius Rhodius Argonauticôn lib. 4.

Τὼ δ' ἄνεῳ καὶ ἄναυδοι ἐφ' ἑστίῃ ἀΐξαντες
Ἵζανον, ἥτε δίκη λυγροῖς ἱκέτῃσι τέτυκται.

Ubi interpretes dicunt sancitum fuisse, ut supplices apud larem sederent taciti. Hucque pertinet illud quod Plutarch. Problemat. cap. 150. 505. Hos supplices ἐφεστίους vocat, veluti in Vesta, hoc est, lare sedentes. Rhodiginus lib. 15. cap. 18. Supplicationis hujus meminit.

7 *Eratque Macedonum mos.*] Idem & Adrianus Junius Animadversionum libro 2. capite 11. verum ipse nullum auctorem citat, præter ejus morem.

toga ab humeris, deprecentur genu nixi, [1] nonnunquam humi dejecti, quæ infima obtestatio putabatur. [2] Siculorum vero & Græcorum invaluit mos, squalida veste, capillo & barba promissa, illuvie & squalore obsitos ad miserationem adducere: [3] pedibus quoque obvolvi, [4] & humum verrere crinibus, [5] aut passis [6] protensisque manibus obtestari, præcipuum supplicandi genus fuisse multi prodiderunt: [7] Sicut manus in cœlum tendere, à diis opem exposci, [8] vel pulverem crinibus spargere, intimum doloris signum

1 *Nonnunquam humi dejecti.*] Id luctus magnum signum erat, ut dicetur postea lib. 3. cap. 3.

2 *Siculorum vero.*] Justinus lib. 4. de his loquens, *Denuo legatos Athenas mittunt, qui sordida veste, capillo, barbaque prolixis & omni squaloris habitu ad misericordiam commovendam acquisito, concionem deformes adeunt.*

3 *Pedibus quoque obvolvi.*] Apulejus libro 6. Metamorph. non multo post princip. *Tunc Psyche pedes ejus advoluta, & uberi fletu rigans deæ vestigia, humumque verrens crinibus suis, multijugis precibus editis veniam postulabat.* Et huc quoque respicit illud Ciceronis in Oratione ad Pop. & Equites Ro. antequam iret in exilium, *Oro atque obsecro, quibus sigillatim sæpe supplex ad pedes jacui, ut eum, quem singuli stratum atque abjectum sublevastis, nunc universi conservatum velitis.* Et apud Curtium libro 3. mater & uxor Darii provolutæ ad pedes Alexandri, orant, ut sibi liceat patrio ritu Darium sepelire, quem rebantur in acie cecidisse. Cæsar lib. 2. belli Civil. de Massiliensibus loquens, *Universi*, ait, *se ad pedes projiciunt, orant, &c.*

4 *Et humum verrere crinibus.*] Apulejus ubi supra. Livius 1. Decad. lib. 3. non adeo longe à princ. *Stant passim matres crinibus templa verrentes, veniam irarum cælestium finemque pestis exposcunt.* Et 3. Decad. lib. 6. *Undique matronæ in publicum effusæ circa deûm delubra discurrunt, crinibus passis aras verrentes, nixæ genibus, supinas manus ad cælum ac deos tendentes, orantesque, ut urbem è manibus hostium eriperent, matresque Romanas & liberos parvos inviolatos servarent.* Et Silius lib. 13.

— Nunc perplexis pectora barbis
Verrere humum. —

Et Claudianus in laudem Serenæ paulo ante fin.

— Votisque vocas & supplice crine
Verris humum. —

5 *Aut passis.*] Virgil. 3. Æneid.

At pater Anchises passis de littore palmis
Numina magna vocat.

6 *Protensis manibus.*] Cæsar lib. 2. belli Civilis de Massiliensibus loquens, *ad legatos atque exercitum supplices manus tendunt.*

7 *Sicut manus in cælum tendere.*] Livius in loco postremo, & præterea Decad. 1. lib. 4. *Alii manus ad cælum tendere.* Et iterum, *Supinas manus ad cælum ac deos tendentes.* Virgil. lib. 3. Æneidos,

— Tendoque supinas
Ad cælum cum voce manus. —

Et alibi sæpe apud auctores.

8 *Vel pulverem crinibus spargere.*] Catullus in argonauticis.

Sed primum multas expromam mente querelas,
Canitiem terra, atque infuso pulvere fœdans.

Vide omnino infra lib. 3. cap. 7. Et adde superioribus quod apud Assyrios supplicantes membris incurvatis humum

signum notabatur. [1] Est quoque in dextris religio. Eam porrigimus, si quid data fide futurum pollicemur: in ipsa enim fidem sacratam [2] Numa Pompilius voluit, sacrumque *Dextræ religio.*

mum pene vultu contingebant, manibus post terga rejectis connexisque, apud Ammianum Marcellinum l. 18. Et apud Judæos supplices manum subjiciebant femori ejus, cui supplicabatur. Quodque apud Sybaritas & Crotoniates ad aras in foro erectas, supplicum more confugere ex Diodoro Siculo lib. 12.

1 *Est quoque in dextris religio.*] Ex Plinio lib. 11. c.45. *Inest & aliis partibus quædam religio, sicut dextra osculis aversa appetitur, in fide porrigitur.* Ex quibus intelligitur hinc locum Alexandri depromptum. Ex quo & illud Virgil. lib. 1. Æneid.

—— Cur dextræ jungere dextram
Non datur? ——

Ubi Servius, *Majorum fuit hæc salutatio, cujus causam dicit Varro, Callimachum sequutus, asserens omnem eorum honorem dexterarum constitisse virtute, ob quam rem hac se venerabantur corporis parte.* Hæc ille. Et idem Virg. l.3. Æn.

Jungimus hospitio dextras ac tecta subimus.

Et iterum eodem libro haud procul à fin. ubi de Achæmenide.

Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus
Dat juveni, atque animum præsenti pignore firmat.

Id est, ut ibi dicit Servius, *manuum conjunctione, qua firmatur amicitia:* Et libro 4.

Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido.

Et eod. lib. 4.

Tum decuit cum sceptra dabas, en dextra fidesque,
Quem secum patrios ajunt portare penates.

Et lib. 6. de Palinuro.

Da dextram misero, & tecum me tolle per undas:
Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.

Et lib. 8.

Accepitque manu, dextramque amplexus inhæsit.

Et iterum,

—— Mihi mens juvenili ardebat amore
Compellare virum & dextræ conjungere dextram.

Et paulo post,

—— Juncta est mihi fœdere dextra.

Et Plautus in Mercatore.

Uxor tibi placita & placata est, date dextras nunc jam.

Ovidius in epist. Phyllidis ad Demophoontem,

Jura, fides, ubi nunc? commissaque dextera dextræ,
Quique erat in falso plurimus ore Deus.

Livius 1. Decad. l. 1. statim post princ. *Dextra fidem futuræ amicitiæ sanxisse.* Et 3. Decadis lib. 5. *Præsentisque conjungere dextram, id pignus fidei secum ferre.* Et lib. 6. *Inde dimisso convivio dextris inter se datis, &c.* Et lib. 10. *Data dextra in id quod petebatur obligandæ fidei.* Et paulo post, *Et Scipionem recordatio hospitii dextræque datæ.* Et Statius lib. 1. Thebaidos.

Jam pariter coëunt animorum in fœdere dextræ.

Ubi & id Lactantius interpres annotat. Probus Æmylius in Themistocle. & Plutarch. in Scipione. Cicero, Antoniana 11. *Dextræ, inquit, quæ fidei testes esse solebant, perfidia sunt & scelere violatæ.*

2 *Numa Pompilius.*] Livius 1. Dec. lib. 1. scribit *Numam soli fidei solenne instituisse. Ad id sacrarium flamines bigis curru arcuato vehi jussisse, manuque ad digitos usque involuta, rem divinam facere: significantes fidem tutandam, sedemque ejus etiam in dextris sacratam esse.* Dionysius autem Halicarnassæus lib. 2.

que Fidei instituit, ad quod flamines curru arcuato manu ad digitos involuta, solemni pompa vehi jussit, magno argumento illam in dextris sanctam sacratamque, & propterea minime violandam ratus. [1] Apud Persas quoque, si quid firmum illibatumque volebant, illud dextræ & fidei pignore sanciebant: itaque nihil apud eos fide antiquius fuit. *Ad dextram locari.* Ad dextram vero locari, præcipue [2] apud Ægyptios, magnus est honos habitus: [3] in medio vero, maximus. Quod æque [4] apud Romanos servatum est. Idem apud Aphros [5] Numidasque. *Dextræ auctoritas.* [6] Etiam in dextra magnam viro inesse auctoritatem majestatemque, hoc argumento notari, quum

lib. 2. & Plutarch. in vita Numæ tradiderunt *fidei* templum à Numa conditum fuisse: sed de reliquo nihil dicunt. At Servius enarrans illud Virg. lib. 3. Æneid. supra citatum.

Dixerat & genua amplexus. ——

scribit *dextram fidei consecratam esse.*

1 *Apud Persas.*] Diodorus Siculus lib. 16. cap. 10. Probus Æmylius in vita Datamis non longe à fine *Fidemque, inquit, de ea et more Persarum dextra dedisset. Admonitionem eam, ait, Rex secum volvens resipuit: apparitoribusque revocatis, dimisso Thessalioni dextram porrexit: quæ res apud Persas pro firmissima fide habetur.* *

COLERUS.

* Vide & Lipsii lectissimos Electorum libros. Huc adde Cornel. Tacitum l. 15. Et insignem locum Josephi Ὁ δὲ inquit, Ἀρτάβανος τάς τε πεποιθήσεις θεοὺς ἐπώμνυτο, μηδὲν κακὸν δράσειν αὐτοὺς, καὶ τὴν δεξιὰν ἐδίδου, ὅπερ μέγιστον παρὰ πᾶσι τοῖς ἐκείνῃ βαρβάροις παράδειγμα τοῦ θαρσεῖν γίνεται τοῖς ὁμιλοῦσι. οὐ γὰρ ἄν ψεύσαιτό ποτε δεξιὰς ἐπ' αὐτῇ δόντας ἡγεμόνες, οὐδὲ πιστεύειν ἐνδοιάσειεν οἱ τοιῶνδε ἀσφαλείας δόντες γένοιτο, περὶ ὧν ἐν ὑποψίᾳ ἀδικήσειν καθισταμένων.

TIRAQUELLUS.

2 *Apud Ægyptios.*] Qui id, ut alia plurima, acceperunt ab Hebræis, quibus ad dexteram locari honoratius erat, ut late probamus in nostris Commentariis Primigeniorum in præfatione num. 12. & multis seq.

3 *In medio vero maximus.*] Vide omnino quæ nos scripsimus in d. illa præfatione n. 116. incip. *hoc intellige* & seq.

4 *Apud Romanos.*] De quo & nos late diximus d. n. 116. & seq.

5 *Numidasque.*] Salustius in Jugurtha tradit *Hiempsalem dextra ad Adherbalem assedisse, ne medius ex tribus, quod * apud Numidas honori ducitur, Jugurtha foret.*

COLERUS.

* Lipsius legit, *Quod & apud Numidas.* Cum sciverit Salustius Romæ maxime id honorificum fuisse.

TIRAQUELLUS.

6 *Etiam in dextra.*] Statius lib. 1. Sylvarum de equo Domitiani.

Dextra vetat pugnas, lævam Tritonia virgo
Non gravat.

Ovidius lib. 1. Met. de Jove loquens.

—— Qui postquam voce manuque
Murmura compressit, tenuere silentia cuncti.

Lucanus de Cæsare lib. 1.

Composuit vultum, dextraque silentia jussit.

Persius satyra 4.

Fert animus calidæ fecisse silentia turbæ
Majestate manus. ——

1 *Inde*

quum tumultuantem multitudinem dextra compescimus, aut indicere silentium, pacemque manu protenta afferre significamus. [1] Inde nos principum statuas pedestres equestresque ad hoc ævi dextra porrecta inspicimus. [2] Marius quoque, quum in Romanos maxima clade sæviret, quos servare voluit, dextra porrecta, aut salute data, incolumes fecit. Refert tamen [3] Xenophon, Cyrum singulari prudentia viros adhibitos convivas, quo honoratius exciperentur in sinistra locare solitum, eamque partem, velut cordi affinem, digniorem duxisse. [4] Legimus quoque victrices dextras imperatorum, ob fortia facinora milites deosculari, apud Romanos patrii moris fuisse: pedes vero nunquam, nisi quod de [5] Maximino proditur, [6] tantæ perfidiæ regnasse, ut in salutationibus sibi pedes osculari siverit. [7] Tametsi Julius Cæsar Pompejo Pœno agenti gratias, pedem cum socculo aurato osculandum dedisse legatur. Fuitque [8] apud Lingones servatum, ut dextræ effigies hospitii symbolum ferret, & incolumitatis tesseram. [9] Sinistram vero attigisse, ominosum erat, & infortunii loco habitum. [10] In ima vero

Ad sinistram locabat Cyrus.

Maximus deosculatio.

Pedum osculatio.

1 *Inde nos.*] Inde est quod Dionysius Syracusanus victorias aureas & pateras, & coronas, quæ simulacrorum porrectis manibus sustinebantur, tollebat. Val. Max. lib. c. 2.

2 *Marius.*] Vide Plut. in vita ipsius & Appianum.

3 *Xenophon.*] In Pædia Cyri l. 8.

4 *Legimus quoque.*] Plutarchus in Catone Uticensi.

5 *Maximino.*] Juniore scilicet (duo enim fuere, pater & filius) ex Julio Capitolino in ejus vita.

6 *Tantæ perfidiæ.*] Superbiæ, aut aliud simile dicendum est: neque enim nomen *perfidiæ* hic convenit.

MERCERUS.

7 *Tametsi Julius Cæsar.*] Fallitur est hoc loco librarius. Scribere debuit *C. Cæsar* pro *Julius Cæsar*. Hæc enim de Caligula sunt intelligenda: qui apud Senecam vituperatur pluribus locis, eo quod hoc facto libertatem Romanam infra servitutem deprimeret. Certe pedes osculari servile fuit, multis etiam post Caligulam seculis, S. Salvianus epist. 4. ad sororem. *Osculare pedes parentum tuorum, quasi ancilla, manus quasi alumna, ora quasi filia.*

TIRAQUELLUS.

8 *Apud Lingones.*] Cornelius Tacitus lib. 17. *Miserat, inquit, civitas Lingonum vetere instituto dona legionibus dextras hospitii insigne.* Sed & aliis gentibus id moris esse, satis declarat illud Virgilii lib. 3. Æneidos à nobis supra citatum,

... Jungimus hospitio dextras.

9 *Sinistram vero.*] Eadem scribit Cælius. Rhodiginus lib. 15. cap. 19. sed nullum, more suo, citat auctorem.

10 *In ima vero aure.*] Plinius lib. 11. c. 45. Servius autem in Virg. Eclog. 6. in princ. & lib. 3. Æneidos ibi,

Dixerat,

vero aure memoriæ ſedes locabatur: Ideo ſi quem facti alicujus admonebant, aut atteſtari in judicio volebant, imam aurem veteres tangebant: propterea tinnitu ferunt aurium, abſentium de nobis ſermones præſentiri. Quare [1] Ægyptii qui per notas & figuras ſenſus effingunt, [2] ſi quem memorem ſignificabant, leporem aut vulpem arritis auribus, quod ſummi eſſent auditus & inſignis memoriæ, effingebant: [3] ſi vero malum, crocodylum: [4] ſi velocem, accipitrem: [5] ſi invidum, anguillam, quod cum piſcibus eſſet inſociabilis: [6] ſi juſtum, oculum: [7] ſi liberalem, dextram manum digitis paſſis: ſi avarum iiſdem compreſſis marmori inſculpebant. Etiam cum veniam ſermonis à diis poſcimus, proximo à minimo digito ſecus aurem locum Nemeſcos tangere, & os obſignare ſolemus,

Digitus à minimo proximus.

Dixerat, & genum amplexus, &c. Scribit aures memoriæ conſecratas. Hinc autem proverbium, *Aurem vellere.* de quo Eraſmus chil. 1. centur. 7. c.40. Cui adde illud Senecæ de morte Claudii Cæſaris, *Ad hoc velle acceſſit Hercules & aurem ei tetigit.*

1 *Ægyptii.*] Cornel. Tacitus l. 11. alias 14. *Primi per figuras animalium Ægyptii ſenſus mentis effingebant, & antiquiſſima monumenta memoriæ humanæ impreſſa ſaxis cernuntur, & literarum ſemet inventores perhibent.* Et Lucanus lib. 3.

Nondum flumineas Memphis contexere byblos
Noverat: & ſaxis tantum, volucreſque feræque,
Sculptaque ſervabant magicas animalia linguas.

Plinius lib. 36. cap. 8. *Etenim ſculpturæ,* aut, ut alii legunt, *ſcalpturæ illæ effigieſque, quas videmus, Ægyptiæ ſunt literæ.* Apuleius lib. Metamorph. 11. eodemque ultimo, *De opertis adytis profert quoſdam libros literis ignorabilibus prænotatos: partim figuris hujuſcemodi animalium concepti ſermonis compendioſa verba ſuggerentes: partim nodoſis & in modum rotæ tortuoſis, capreolatimque condenſis apicibus, à curioſitate profanorum lectione munita.*

2 *Si quem memorem.*] Orus autem Apollo ſcribit, *Ægyptios, ſi quod patrus ſignificare velint, leporem pingere: id enim animal oculos ſemper apertos habet.*

3 *Si vero malum.*] Diodorus Siculus Ægyptios id ab Æthiopibus accepiſſe ſcribit lib. 4. cap. 1.

4 *Si velocem.*] Diodorus ubi ſupra.

5 *Si invidum, anguillam.*] Idem propemodum Pierius in Hieroglyphicis lib. 29. ſed nullo quoque auctore comprobante.

6 *Si juſtum, oculum.*] Diodorus ubi ſupra.

7 *Si liberalem, dextram.*] Hic, *ſi liberum*, videtur legendum ex Diodoro, ubi ſupra, cum ſcribit, *Reliquarum corporis partium dextera manus, digitis paſſis libertatem deſignat*, niſi ibi, *liberalitatem* legendum ſit. * Subdit autem, *Siniſtra vero compreſſis tenacitatem atque avaritiam.* Ex quo intelligis non recte Alexandrum accepiſſe ſenſum Diodori.

COLERUS.

* Quodque mihi omnino verum videtur: Unde & Alexandrum recte accepiſſe *liberalem* pro *largo* conſtat.

mus, [1] in eo venam quandam tenuissimam usque ad ima cordis penetrantem, pervagata opinione arbitrati. [2] Ideo in sponsalibus & solemni die nuptiarum, digitum minimo proximum annulo excolebant, & velut pignus amoris præcipuum ducebant, ut is in summo honore foret, quo duce mutuus amor usque ad cordis ima penetraret. Sed meminisse par est, [3] hunc annulum nuptialem, non ex auro, sed ferro veteres conjugibus dono dare consuesse: quem quidem prior ætas [4] in sinistra ferebat, crediderim, ne usu attereretur, quod erat proprium nuptialis annuli: reliquos vero, sive ex ferro, sive auro, quacunque manu deferre licuisse, eisque veteres non ornatus, sed signandi causa usos fuisse, [5] populumque Romanum sine hoc insigni longo tempore stetisse: solitumque primo legatis ad exteras gentes profecturis annulum aureum velut insigne munus dari: hique foris aureo, domi ferreo utebantur. Postea judicibus & equestri ordini, [6] hisque quibus & avo paterno sestertia CCCC. census fuisset, ferreos [7] primum annulos, deinde aureos dari cœptum: quo insigni equester ordo [8] à senatorio discretus noscebatur. Idemque Lacedæmoniis in usu fuit: quibus ferrei annuli frequentes fuere.

Annuli nuptialis.

Annulos qui initio gestabant.

De hac re infra ca. 19. hujus libri.

TIRAQUELLUS.

1 *In eo venam.*] Gellius l. 10. c. 10. Macrobius lib. 7. cap. 13.

2 *Ideo in sponsalibus.*] Ambrosius in libro de Patriarchis. & in can. fœminæ 30. quæst. 5. ad fin. *Unde,* inquit, *& quarto annulus digito inseritur, ideo quia in eo vena quædam (ut fertur) sanguinis ad cor usque perveniat.* Alia etiam ibidem datur ratio quare & velentur fœminæ dum maritantur, & cur annulus à sponso sponsæ detur.

3 *Hunc annulum nuptialem.*] Plinius lib. 33. cap. 1.

4 *In sinistra.*] Plin. ubi supra, non longe à princ. *Manus & prorsus sinistræ maximam auctoritatem conciliavere aurо, non quidem Romanæ, quarum more ferreum id erat bellicæ virtutis insigne.*

5 *Populumque Rom.*] Idem Plinius eod. cap. non uno in loco.

6 *Hisque quibus.*] Plinius lib. 33. cap. 2. cujus hæc verba sunt, *Hac de causa constitutum, ne cui jus id esset, nisi cui ingenuo ipsi patri, avoque paterno sestertia CCCC. census fuisset & lege Julia theatrali in 14. ordinibus sedendi.*

7 *Ferreos primum annulos.*] Ex Plinio dicto lib. 33. cap. 1.

MERCERUS.

8 *A Senatorio.*] Excidit hoc verbum Alexandro imprudenti. Quippe senatores etiam annulum gestabant. Voluit ergo dicere *à plebejo.* Invenio porro, & servis suos fuisse annulos signatorios. Sed hi longe diversi fuerunt ab annulis nobilium.

fuere. [1] Morisque fuit aureos annulos in luctu & funeribus, funestisque casibus reipub. deponi, & [2] ferreos sumi. Scilicet arbitrati, sine auro in luctu esse oportere, in quibus Imperatorum & Principum, aliorumque quos colebant, & præcipuo honore prosequebantur, aut majorum imagines effictas exculptasque habebant. [3] Primi enim, saxi fragmentum ferro inclusum gemmæ loco gestasse feruntur: [4] superior Aphricanus sardonychem, quod sola gemmarum ceram non auferret, [5] Polycratis annulo celebratam, Lentulus avi figuram, Aphricani filius patris effigiem insculpsit annulo. [6] Augustus Octavius Sphingis, mox imagine Magni Alexandri, [7] nonnulli Harpocrate & Ægyptiis diis usi sunt. Notaque est [8] Pyrrhi gemma, in qua Apollo & Musæ cum suis insignibus, non effictæ, sed nativa specie visebantur. Et [9] annulus Syllæ, in quo traditus Jugurtha insculptus erat. Celebratur quoque rana [10] Mecœnatis,

Gemmarum usus in annulis unde.

TIRAQUELLUS.

1 *Morisque fuit.*] Suetonius in Augusto c. 100. *Alii*, inquit, *exequiarum die ponendos annulos aureos ferreosque sumendos.* Livius 1. Decad. lib. 9. tradit Romanos audito Caudinæ pacis nuncio aureos annulos posuisse.

COLERUS.

2 *Ferreos sumi.*] Cujus moris multa vestigia sunt apud Livium, non pauciora apud Ciceronem passim.

TIRAQUELLUS.

3 *Primi enim.*] Lege, *Primum enim.* Idque Plinii est in fin. proœmii, cujus hæc sunt verba, *Primumque saxi hujus fragmentum inclusum ferro ac digito circumdatum, hoc fuisse annulum & hoc gemmam.*

4 *Superior Aphricanus.*] Plinius libro 37. cap. 6.

5 *Polycratis.*] De quo Herodotus lib. 3. & Plinius lib. 33. cap. 1. & 37. cap. 1. non semel.

6 *Augustus Octavius.*] Plinius l. 37. cap. 1. Suet. in Augusto c. 50. *

COLERUS.

* Adde Dionem initio lib. 51. Habes quoque nummum apud Commentatorem doctum Suetonii Torrentium, qui Sphingem præfert, cum nomine T. Carisii, qui sub Augusto IIIvir monetalis fuit.

TIRAQUELLUS.

7 *Nonnulli Harpocrate.*] Plinius libro 33. c. 3. *Jam vero* (inquit) *etiam Harpocratem, statuasque Ægyptiorum numinum, in digitis viri quoque portare incipiunt.*

8 *Pyrrhi gemma.*] Plinius l. 37. c. 1. & Solinus c. 11. Marbodæus Solinum imitatus, sic ait,

Rex Pyrrhus digito gestisse refertur Achatem,
Cujus plena novem signabat pagina Musis,
Et stans in medio cytharam tangebat Apollo,
Naturæ non artis opus, mirabile dictu.

9 *Annulus Syllæ.*] Plinius d. lib. 37. c. 1. Plutarch. in vita Syllæ & Marii & Val. Max. lib. 8. c. 15.

10 *Mecœnatis.*] Plin. ubi supra. Vide Leonicum variæ historiæ lib. 2. c. 20.

1 *Magni*

natis, & ensifer leo [1] Magni Pompeji in gemma, & [2] Seleuci annulus fatalis, in quo ancora effi&ctilde;a visebatur, cujus imago in femore posteris familiæ nativa apparuit: [3] sicut Thebis habere lanceam genitivis notis Satorum nomini & familiæ datum erat: inter quos fertur in brachio [4] Dacorum, notam originis quarto quoque partu regenerari. [5] Et Augustus corpore maculoso in modum & ordinem cælestis ursæ notas habuisse. Præ cæteris autem magnis effertur laudibus, [6] Nonii senatoris annulus gemma XX. millibus sestertiis taxata, propter quam ab Antonio proscriptus fuit. Proditumque memoriæ est, [7] Macrianorum familiam hoc habuisse proprium, ut Magni Alexandri imagines tam viri quam fœminæ in annulis deferant, & reliqua supellectile effictas. [8] Ipse tamen, devicto Dario quas destinabat in Asiam literas, Darii annulo imprimebat: quas vero in Europam, suo. Quibusdam vero

Notæ genitivæ.

Nonii senatoris annulus.

1 *Magni Pompeji.*] Plutarch. in vita illius in fine ubi Machærophorum hunc, qua dictione Græca usus est Cicero, Epistol. ad Q. Fratrem libro 2. epist. 8. cum dicit Machærophoris centum sequentibus, miros risus nos edere.

2 *Seleuci.*] Clemens Alexandrinus Pædago. c. 11. Justinus l. 15. Ausonius in urbium catalogo ubi de Antiochia & Alexandria. *Vide & nostros Commentarios Nobilitatis c. 6. n. 20. inc. *nec illud.*

COLERUS.

* Ausonii versus

——— *Illa Seleucum*
Nuncupat, ingenuum cujus fuit ancora signum:
Qualis inusta solet generis nota certa, per omnem
Nam sobolis seriem nativa cucurrit imago.

Vide & Appianum in historiâ Syriacâ.

TIRAQUELLUS.

3 *Sicut Thebis.*] Justinus d. lib. 15.

4 *Dacorum.*] Plinius lib. 7. c. 12.

5 *Et Augustus.*] Sueton. in vita illius cap. 80.

6 *Nonii senatoris.*] Plinius lib. 37. cap. 6. *Siquidem extat hodieque hujus generis gemma, propter quam ab Antonio proscriptus Nonius senator est, filius Strumæ Nonii ejus, quem Catullus poëta in sella curuli visum indigne tulit: avusque Servilii Noniani, quem consulem vidimus: illeque proscriptus fugiens, hunc è fortunis suis omnibus annulum abstulit secum, quem certum est sestertiis viginti millibus æstimatum. Sed mira Antonii feritas atque luxuria, propter gemmam proscribentis. Nec minor Nonii contumacia proscriptionem suam amantis, cum etiam feræ abrosas partes corporis relinquant, propter quas se periclitari sciant.* Quæ postrema verba dixit propter Castorem, qui urgente periculo testes sibi ipsi amputat, non ignarus ob hoc se peti. idem Plin. lib 8. c. 30.

7 *Macrianorum.*] Trebellius Pollio in vitis triginta tyrannorum, ubi Quieti vitam describit.

8 *Ipse tamen, &c.*] Hæc superius sunt dicta fide.

Epicuri imago in annulis

vero [1] Epicuri imagines non in annulis modo, sed & poculis habere, magnæ curæ fuit, hoc fausti ominis generi & nomini suo esse arbitrati. [2] Claudii vero Cæsaris principatu compertum est, non gemma signare, sed auro: [3] quod violare signis gemmas nefas ducerent. Quomodo [4] Commodus Imperator signo Amazoniæ signasse dicitur, donec secutis temporibus passim id insigne appeti cœpit. Annulorumque frequens usus fuit & promiscuus, ita ut [5] Romani milites sine delectu, & demum [6] libertinæ conditionis homines, [7] quinetiam fœminæ & extrema mancipia, quod antea non licuit, annulorum aureorum jure donarentur. [8] Qui enim libertus eo munere donatus erat, velut ingenuus censebatur vivens, ita ut haud secus quam quivis liber, [9] magistratus & honores gerere, & reliqua ingenuorum munia obire posset: [10] morte autem obita, hæreditatis & bonorum partem, ut quilibet libertus & servitute exemptus patrono dare cogebatur. Eratque constitutum, ut

Annulorum aureorum jure donatus libertus, habebatur ingenuus, at non moriebatur.

1 *Epicuri.*] Plinius lib. 35. cap. 2. *Idem (ait) palæstras athletarum imaginibus & ceromata sua exornant & vultus Epicuri per cubicula gestant ac circumferunt secum.* Adde autem supradictis Clearchi Lacedæmonii signo incisas fuisse Cariatides saltantes, ut tradit Plutarchus in Artaxerxe. Et Athenionis Atheniensis tyranni annulo Mithridatis apud Athenæum lib. 5. cap. 11.

2 *Claudii.*] Plinius lib. 33. c. 1.

3 *Quod violare.*] Idem Plinius ibid.

4 *Commodus.*] Julius Capitolinus in vita Clodii Albini post princip. ubi inserit literas quibus ad ipsum Albinum Clodius scripsit, *Amazonis*, ut dicit, *signis signatas.* Ante hunc tamen Nero, Amazonem signum dederit, & paulo ante C. Sestius, consularis ut refert Plinius lib. 34. c. 8. post princip. Superioribus autem adde Ptolomæum, tertium Ægypti Regem, Ulyssis imaginem in sigillo gessisse, ut tradit Euphantes lib. 4. Historiarum, & ex eo Athenæus lib. 6. cap. item 6. Et Aristomenem Agathoclis imaginem in annulo apud Polybium gessisse, l. 15.

5 *Romani milites.*] Herodianus tamen lib. 3. tradit *Septimium Severum Imperatorem omnium primum militibus permisisse aureis annulis uti.*

6 *Libertinæ conditionis.*] Papinianus in *l. 1. ff. de jure aureor. annulorum.* *

COLERUS.

* Olim enim Jus aureorum annulorum dabatur lautioribus tantum libertinis. Arnobius lib. 4. *Præmia donat annulos & prima loca in spectaculis.* Sed vide Cujacium 7. Observat. 14. Et 6. Cod. 8. Novell. 78.

TIRAQUELLUS.

7 *Quinetiam fœminæ.*] Ulpianus in *l. etiam fœminæ.* eod. tit.

8 *Qui enim libertus.*] Paulus in *l. qui jur.* eod. tit. & Ulpian. in *l. ult.* eod. quoque tit. Vide tamen *l. 2. Cod.* eod. tit.

9 *Magistratus & honores.*] Ut scribitur in *leg. 1.* in princ. *C. ad leg. Visell.*

10 *Morte autem obita.*] Ut cavetur in d. *l. qui jur.*

1. Apud

ut qui libertus annulo donaretur, explosο veteri nomine, equestre assumeret. [1] Apud Persas vero donari annulo à rege amicitiæ signum erat, eo argumento illos in intimam sodalitatem, & vinculum maximi fœderis admittere significantes, Atheniensibus autem, etiam servis nequissimis ferreo annulo signare permittitur: sicut [2] Babyloniis, qui annulo signatorio utuntur omnes. [3] Apud Cattos licet fortissimus quisque annulum ferret, ignominiæ hoc ducebatur loco, tanquam vinculo nexus foret, nisi aliqua hostili cæde eo se exolvisset. [4] Carthaginenses, pro numero expeditionum milites donabant annulis pluribus. Nec fuerit alienum meminisse, [5] Heliogabalum singulis diebus novos variasse annulos, eundemque nunquam bis induisse. [6] Atque Apollonium Tyaneum annulos ab Iarcha dono datos, instar numinis habuisse, ita ut singulis diebus per vices variatis, maximorum secretorum particeps fieret. Sed quia [7] de Harpocrate mentio facta est, non omittendum, hunc Deum inter numina Ægyptiorum reputari, qui ex Isi & Osiride natus, quoniam præmaturo partu editus erat, tanquam mutus & elinguis, præsul silentii & taciturnitatis habitus est: ideo digito obsignante ora effingebatur.

Apud Persas à rege donari annulo.

Heliogabali in annulorum usu luxus.

Harpocrates.

1 *Apud Persas.*] De hoc dictum est supra lib. 1. cap. 26.

2 *Babyloniis.*] Herod. lib. 1. qui Clio inscribitur.

3 *Apud Cattos.*] Tacitus in lib. de Moribus Germanorum.

4 *Carthaginenses.*] Aristot. lib. 7. Politicôn cap. 2.

5 *Heliogabalum.*] Lampridius in vita illius.

6 *Apollonium Tyaneum.*] Philostratus in vita Apollonii libro 3. capite 13.

7 *De Harpocrate.*] De hoc Catullus epigr. 59. & alibi Ovid. lib. 9. Metam. loquens de Ægyptiorum diis:

Quique premit vocem digitoque silentia suadet.

Plutar. in lib. de Iside & Osiride, cujus maxima ex parte hæc sunt. Ausonius epistol. 9. ad Paulinum, *Harpocrati Deus ita apud veteres fingebatur, ut digito admoto ori silentium indiceret, qualis & apud Romanos dea Angerona.* *

COLERUS.

* Eundem Ausonius vocat *Sigalionem*, illo versu: *Aut tua Sigalion Ægyptius oscula signat.* Varro lib. 4. de L. L. sic scribit: *Hi Dei iidem, qui in Ægypto Serapis & Isis. Et si Harpocrates digito significat.* Colebatur autem plerumque cum Serapide & Iside tertius Harpocrates, ut docet Augustin. lib. 18. cap. 5. de Civitat. Dei. Hæc Joseph. Scalig. lib. 1. cap 19. Auson. lect. Idem de hac re aliquid reponit Conjectaneis.

gebatur. [1] Fuitque animadversum, hunc Harpocratem, Serapidem & Isin, Pisone & Gabinio consulibus, quum reliquos in Capitolium admisissent Deos, eversis illorum aris Romanos exegisse, illosque divinis coli honoribus vetuisse: sæpeque actum in senatu fuisse, de [2] Ægyptiorum & [3] Iudæorum sacris cæremoniisque urbe pellendis, quod turpium religionum & novarum superstitionum causa & seminarium forent. [4] Athenienses vero Serapidem à Ptolomæo acceptum non solum in urbem introduxere, sed magnis percoluere honoribus, cujus [5] templa in Memphi vetustissima visuntur, ad quæ nec peregrino, nec sacerdoti, prius quam Apim sepelissent, ingredi fas erat

TIRAQUELLUS.

1 *Fuitque animadversum.*] Ex Tertulliano in Apologetico c.6.

2 *Ægyptiorum.*] Servius in illud Virgil. lib. 7. Æneid.

Necdum etiam geminos à tergo respicit angues,
Omnigenumque deûm monstra.

Ideo, inquit, *monstra dicit, quia sub Augusto necdum Romani Ægyptia sacra susceperant.* Et vide versu seq.

3 *Et Judæorum.*] Idem Servius super eum locum Virgil. lib. 8.

—— *Veterumne ignota deorum.*

Cautum (ait) *fuerat apud Athenienses & Romanos, ne quis novas introduceret religiones, unde & ideo Socrates damnatus est Athenis, & Chaldæi & Judæi urbe expulsi sunt.*

4 *Athenienses vero.*] Pausanias l. 1. qui de Atticis est.

5 *Cujus templa.*] Totum id Pausaniæ est ubi supra.

CAPUT XX.

Quibus finibus, quaque mensura iter, actus, aut via constent, & quid pes, cubitus, palmus, jugum, diplethrum, stadiumve sit.

PRædiorum rusticorum servitutes apud jureconsultos, qui jura finium, possessionum, aquarum, itinerumque nota-

TIRAQUELLUS.

ID initium usque ad clausulam, *Sed qua mensura.* est ex §. 1. *instit. de servit. rust. præd.* Servius autem in libro quarto Æneid. enarrans eum locum.

Castigat que moras, opera omnis semita fervet.

Semita (inquit) *est semis via, via autem actus dimidius, qua potest ire vehiculum, nam actus duos capit, prætereuntium & venientium & vehiculorum occursus.* Vide Varron. lib. 4. de ling. Lat. *Qua* (inquit) *agebant, actus: qua vehebant, viæ dictæ: qua fructus convehebant, villæ: qua ibant, ab itu iter appellarunt: qua angustè, semita, ut semiiter dictum,* & *l. si ex plagis. §. tabernarius ff. ad leg. Aquil.* & *l. 1. & inter actum ff. de ser. rust. præd. & l. 2. ff. ne quid in lo. pub.* & Alciatum nostrum in *l. quantum, ff. de verb. sig.*

1 *Iter.*]

notaverunt, has esse novimus: [1] Iter, Actum, Viam & Aquæductum. Iter esse constitit jus eundi per fundum alienum hominis tantum: Actum, hominis & jumenti: Viam vero, hominis, jumenti, & vehiculi. Sed qua mensura, quaque finitione iter, actus, aut via constet, nec exposite, nec satis aperte illorum documentis traditur. Quumvero in nonnullorum auctorum lectione versaremur, qui hæc compertius tradiderunt: invenimus lege duodecim tabularum, viam in porrecto, octo, in anfractu, pedum sexdecim constitui: illiusque dimidium, hoc est, pedes quatuor, actui tribui debere: siquidem actus latitudinis [2] pedum quatuor. longitudinis pedum [3] viginti supra centum definitus est: [4] iter vero, dimidium quod actus, hoc est, pedes duos tantum latitudinis habet: etenim quum [5] palmus ex quatuor digitis constet, prout [6] Sidonius & alii metiti fuere: isque quater multiplicatus, pedem efficiat, ex quatuor palmis, hoc est digitis sedecim, pedem constare nemo dubitavit. Nonnulli [7] licham quatuor digitorum, palmum vero (qui spithama dicitur) duodecim effece-

Iter. — *Actus. Via.* — Alex. in *l. Mille passus & l. quentum. ff. de verb. sig.* — *Actus. Iter.* — *Palmus.* — *Lichas.*

COLERUS.

1 *Iter.*] Eo licet jure etiam vehi sella vel lectica *leg. 7. ff. de serv. præd. Rust.* Inst. *de servit.* in princ.

TIRAQUELLUS.

2 *Pedum quatuor.*] Fest. Pompejus lib. 1.*

COLERUS.

* Festus: *Actus, inter vicinos quatuor pedum latum.*

TIRAQUELLUS.

3 *Viginti supra centum.*] Idem in eod. loco & ante eum Plinius lib. 18. c. 3. statim post princ.

4 *Iter vero.*] Recte quidem secundum hanc computationem. Verum hoc pacto via: non tam ex præsumpta mente paciscentium quam ex vi & proprietate verbi sese latius extendit actu: quod non tantum definitioni Ulpiani repugnat, sed & Modestino in ¹ *l. inter actum de ser. rust. præd.*

COLERUS.

Iter vero.] Iter est Jus eundi, ambulandi homini, vehendi sella vel lectica, ut l. 7.

TIRAQUELLUS.

5 *Palmus.*] Loquitur de *minori*, quem Græci παλαιστὴν appellant. In mensuris vero hoc modo progredi solemus, ut omnium mensurarum minimam faciamus latitudinem grani hordei: hoc autem quater sumptum conficiat digitum: tres digiti, unciam: quatuor palmum minorem, de quo hic agitur.

COLERUS.

6 *Sidonius.*] An forte *Posidonius*, scripserat Alexander?

TIRAQUELLUS.

7 *Licham.*] Pollux Onomasticon lib. 2. περὶ τῶν δακτύλων μέτρων.

effecerunt. [1] Est autem [2] spithama mensura manus expan-
Palma. sæ à magno digito ad minimum quantum protenditur pal-
Lichas. ma. Sed si pollicem tantum explices & indicem, lichas
Spithama major. nuncupatur. Major vero spithama in duodecim partes di-
visa, duos efficit pedes & quadrantem. [3] Passum vero non-
Passus. nulli quinque, alii sex pedum, sive quatuor cubitorum
Pes. Cubitus. descripsere. Pes autem cum dimidio, cubitum facit: il-
lum namque ex sex palmis, hoc est, quatuor & viginti di-
Cubitus Ægyptius gitis confici, [4] Ægyptiumque cubitum Samio parem esse,
consentiunt omnes. [5] Regius vero cubitus, quam com-
Cubit. Regius. munis, tribus digitis habetur major. Si autem ambas ex-
plices manus, & in longum protrahas à pectore linea de-
Ulna. ducta, [6] ulna dicitur. Rursus qui mensuras & intervalla
Jugerum. scrutati sunt, duos actus quadratos, [7] jugerum efficere
Juga. volunt. Jugerum enim dixerunt, quod jugo boum una
die exarari posset: qui jugeri modus in longitudinem 40.
& 200. pedibus: in latitudine vero, centum viginti de-
Actus quadratus. finitur. [8] Actus vero quadratus ita præfinitus est, ut ex quo-
quo latere pedes centum viginti efficiat. Hunc nonnulli
ple-

1 *Est autem spithama.*] Plinius l. 7. cap. 2. hanc *dodrantem* appellat. *Supra hos*, inquit, *extrema in parte montium Spithamæi Pygmæi narrantur, ternas spithamas longitudine, hoc est ternos dodrantes non excedentes.* Vide Pollucem ubi supra. Budæum de Asse lib. 5. Erasmum Chil. 2. centur. 2. c. 69. Marcellum Virg. in Dioscor. lib. 3.

COLERUS.

2 *Spithama.*] Vocatur & *minor palmus*. D. tamen Hieronymus scribit cap. Ezechiel. XL. σπιθαμὴν vero palmam, παλαιστὴν vero palmum. Græci alterum pro altero usurpant, ut manifestum est multis ex locis.

TIRAQUELLUS.

3 *Passum.*] Herod. lib. 1.

4 *Ægyptiumque cubitum.*] Herodot. ibi non multũ ante fin.

5 *Regius vero cubitus.*] Idem Herod. lib. 1. in descriptione Babylonis.

6 *Ulna dicitur.*] Servius in 3. Eclo. Virg. Alii tamen aliter apud eundem lib. 3. Georg. ibi,

—— *Septemque assurgit in ulnas.*

7 *Jugerum.*] Varro de re rust. l. 1. cap. 10. & de ling. Lat. lib. 4. Columella l. 5. c. 1. Plinius l. 18. c. 3. in princ. ut tamen non omittas, Varronem ubi supra primo loco non *jugerum*, sed *jugum* vocare.

8 *Actus vero.*] Plin. ubi supra proxime & Varr. l. 4. Actus finem minimum in latitudinem scribit esse *pedum quatuor.* Vide latius Franc. Hotomanum Jurisc. in tit. 3. lib. 2. institut. §. 1.

COLERUS.

Actus vero quadratus.] *Actus quadratus undique finitur pedibus centum viginti. Hunc Bætici arapennem vocant, ab arando scilicet.* Isidorus.

1 *Plerisque*

[1] plethrum, nam duo plethra singulis jugeribus tributa sunt: duo jugera, [2] diplethrum: diplethrumque, stadii tertiam partem esse, atque ex sex jugeribus [3] stadium effici voluerunt. Quod quidem plethrum nonnulli longitudinis pedum centum definiere. Jugerique partem minimam, [4] scrupulum dici, [5] qui decem pedum longitudinis simul & latitudinis habet. Communi tamen dimensione, [6] stadium passibus centum vigintiquinque: [7] diaulon vero mille & ducentis pedibus longitudinis metiri solent. Græci tamen curricula stadiorum, ducentis passibus in terris Græciæ communiter fecere. Sunt qui tradant, stadium quater multiplicatum [8] hippicum: octies vero, [9] mille passus efficere. Tametsi hippicum, mensuræ genus esse multi contendant: quippe quum omnis fere Attica siticulosa sit, & effossis utatur puteis, [10] Solon lege sanxit, ut ex publico puteo, ne homines sitirent, ad hippicum haurire liceret. In spatiis vero, sicut quatuor hippicum, sic duodecim stadia [11] dolichum efficere haud dubie liquet. Ex hoc igitur tanquam ex

Plethrum. Diplethrum. Stadium. Scrupulum. Diaulus. Hippicum. Mille passus. Attica siticulosa. Dolichus.

TIRAQUELLUS.

1 *Plethrum.*] Suidas id dicit esse mensuram centum pedum, quod stadium dicit Alexand. Laurentius autem Valla apud Herodotum lib. 2. *Plethrum* vertit *jugerumque*.

2 *Diplethrum.*] Strabo lib. 7.

3 *Stadium.*] Herodotus lib. 1. & 4. dicit *ducenta stadia esse iter unius diei.* & lib. 2. *Centum autem* (inquit) *justi passus sunt stadium unum.* Vide Plinium lib. 2. c. 23. in princ. & Gellium l. 1. cap. 1.

4 *Scrupulum.*] Varro lib. 1. cap. 10. Columella lib. 5. cap. 1.

5 *Qui decem.*] Id est, ut nos interpretamur, *qui denis pedibus quoquoversum clauditur.*

COLERUS.

6 *Stadium passibus centum.*] *Stadium octava pars milliarium est, constans passibus CXXV.* Isidorus.

TIRAQUELLUS.

7 *Diaulon vero.*] Vitruvius lib. 5. cap. 11. in princ. dicit Διαυλον *habere duorum stadiorum ambulationis circuitum.* Interpres Aristophanis Διαυλε nomine locum intelligit *duo stadia* continentem aut *ducentorum cubitorum* mensuram. Vide Pausaniam l. 2. & 4. & Pollucem l. 3. περὶ δρόμου γυμνικοῦ. & infra lib. 3. cap. 21. Budæum in annotat. in Pand.

8 *Hippicum.*] Plutarch. in Solone & in Fab. Max.

9 *Mille passus efficere.*] Plutarch. in Gracchis dicit paulo minus.

10 *Solon.*] Idem Plut. in vita illius.

11 *Dolichum.*] Suidas 24. *stadiorum* esse dicit. Budæus in annot. in Pand. in tit. *de iis qui not. infa.* & *si mensor fals. mod. dix.* dicit *dolichum longissimum cursum esse stadiorum 12.* unde *dolichodromi*, qui sexies, ut quidam putant, stadium currendo obibant. Vide Marc. Virgilium in Dioscoridem lib. 2.

ex fonte si quis metiri volet, & ulterius progredi continua spatia addendo, in infinitum usque procedet. Siquidem ex scrupulo ad sextulam, & à sextula, ad siciliquum, & inde ad semunciam, & demum ad unciam, & ultra progredi posset. Etenim decem pedes quum undique quadrant, [1] scrupulum efficiunt. Ex tribus vero scrupulis, hoc est, pedibus triginta, [2] sextulam effici: eam vero sextam partem opinantur unciæ, est enim æris minima pars. Sex autem scrupulos [3] siciliquum conficere, qui unciæ quartam efficit partem, drachmas scilicet duas: & ex duobus siciliquis, id est duodecim scrupulis, semunciam: necnon ex quatuor & viginti scrupulis unciam effici volunt. Sed præter hæc fuerunt [4] parasanga & [5] stathmus. Hanc parasangam multi ex triginta conficiunt stadiis. Stathmum vero, quatuor parasangas pene conficere, haud dubium esse, ita ut ex centum viginti stadiis stathmum effici dicerent, & hunc quindecim miliarium spatii efficere. Persæ vero schœnos & parasangas diversis efficiunt modis: quippe Persicam parasangam alii sexaginta stadiorum, nonnulli ex trecentis quadraginta effecere, prout cuique commodum fuit, & pro voluntate. Mensurarum vero alius

Scrupulus. Sextula. Siciliquum. Semuncia. Uncia. Parasanga. Stathmus.

1 *Scrupulum efficiunt.*] Varro rei rust. lib. 1. cap. 10.

2 *Sextulam.*] Cicero in oratione pro Cecinna non obscure ostendit *sextulam esse tertiam partem semunciæ & sextam unciæ*, cum dividit hæreditatem, id est, assem in deuncem, semunciam & tres sextulas. *Facit*, inquit, *hæredem ex deunce & semuncia Cecinnam, ex duabus sextulis M. Fulcinium libertum superioris viri. Ebutio sextulam aspergit*, hoc est hæreditatis totius partem 82. Columella lib. 5. c. 1. *Pars 72. pedes 400. hoc est sextula in qua sunt scrupula quatuor.*

3 *Siciliquum.*] Vide Plinium lib. 13. cap. 15. Budæus in de Asse lib. 1. *Post hac, ait, sequitur drachma, octava pars unciæ, quæ ipsa geminata siciliquum efficit.* Scævola in l. liberto suo §. filium ff. de annuis leg. *Cum noverca*, ait, *universæ hæreditatis habeat dodrantem, semiunciam & siliquam.*

4 *Parasanga.*] Budæus Herodoti testimonio l. 2. post princ. probat fuisse *triginta stadiorum*. Vide Xenophon Pædiæ Cyri lib. 2. & eundem Herod. l. 5. iterumque 6.

COLERUS.

Parasanga & stathmus.] *Mensuras viarum nos milliaria dicimus: Græci stadia, Galli leucas, Ægyptii signes; Persæ parasangas.* Isidorus lib. 15. cap. 16.

TIRAQUELLUS.

5 *Stathmus.*] Mensuræ Geometricæ genus, apud Persas maxime usitatum, ut videre est apud Herodot. lib. 5. Plin. lib. 6. c. 25. non multo ante fin. Strab. lib. 11. Fest. Pomp. lib. 14.

1 *Cha-*

alius modus est. Nam quatuor [1] chœnices modium faciunt, chœnica [2] semodium. [3] Medimnus autem ex sex modiis constat. [4] Atheniensis vero ex septem, qui duas amphoras & nonaginta sextarios parit: [5] Modius duo & viginti sextertia: [6] modiolus, quartam modii habet. [7] Culleus viginti amphorarum capax est: [8] urnarium, quadraginta:

Chœnix. Medimnus. Modius. Modiolus. Culleus. Urnarium.

1 *Chœnices.*] Budæus in de Asse libro 5. *Chœnix sextarios quatuor continet, de quo est illud Pythagoricum ænigma, Super chœnice non sedendum, quo significatur de crastino cogitandum esse, & ociosam vitam esse eliminandam.*

2 *Semodium.*] Herod. lib. 6. & 7. Columel. lib. 2. cap. 11. Quod eadem quatuor modiis, nonnunquam & tribus, interdum etiam duobus ac semodio jugerum occupat. Juvenal. sat. 14.

Semodio fabis hæc emundat servulus unus.

3 *Medimnus.*] Budæo teste *sinas* capit *modios*. Herodot. ubi supra. Priscianus, sive is est Rhemnius Fannius Palæmon, sive alius, in libello de Mensuris,

Amphora fit cubus, quam ne violare liceret,
Sacravere Jovi Tarpejo in monte Quirites.
Hujus dimidium fert urna, ut & ipsa medimnum.

COLERUS.

Medimnus.] Isidorus: *Medimna est mensura quinque modiorum. Medimna autem Latina lingua vocatur, id est, dimidia, eo quod quinque modiis metiatur, qui est dimidius numerus à perfecto denario.*

TIRAQUELLUS.

4 *Atheniensis.*] Cornelius Nepos in vita Pomp. Attici.

5 *Modius.*] Varro l. 2. de Re rustica, & Budæus in Asse.

COLERUS.

* Adde Isidorum lib. 16. cap. 25. de mensuris. Modius est etiam titulus libri cujusdam Varroniani, ubi forte reprehendit Varro τὸ πλέον καὶ τὸ ἔλαττον. Et modium quidem ibi nihil aliud appellat, quam quod Cicero & alii mediocritatem. Græci τὸ μέσον.

TIRAQUELLUS.

6 *Modiolus.*] Pro vase potorio posuit Plautus in Cistellaria act. 6.

Quia ei promisi modiolum vini dare.

Et Scævola noster in *l. Seja. ff. de auro & arg. lega.* Interdum etiam ponitur pro vasculo ad hauriendam aquam ex puteo, aut lacu, aut flumine, ut in *l. damni infecti. 2. ff. de damno infecto.*

7 *Culleus.*] Plinius lib. 14. cap. 14. Priscianus in libello de mensuris,

Est & bis decies quem conficit amphora nostris
Culleus, hac nulla est major mensura liquoris.

Ulpianus de fun. inst. *l. quæsitum.* & Scævo. in *l. legatum ff. de au. leg.* Est præterea culleus mensura frumentaria tantundem capiens. Scævola *ff. de pignoribus. l. ultim.* vide Budæum de Asse lib. 5.

8 *Urnarium.*] De *urnario* Varro περὶ Μεδίμνου apud Nonium Marcellum. Idque est, ut nonnullis placet, quam alii urnam vocant, * quæ amphoræ dimidium facit, ut supra diximus ex Prisciano. Ab *urnis* autem *vasa urnalia* dicta Catoni de Re rusti. cap. 13. Plinio lib. 9. cap. 30. Labeo in *l. ult. ff. de trit. vino & oleo leg.* Aliter autem accipitur *Urnarium* à Varrone libro 4. de ling. Lat.

COLERUS.

* *Urna mensura est: quam quidam quartarium dicunt.* Isidorus.

Amphora. ginta: [1] octo autem congii, amphoram efficiunt. Sed tamen [2] amphorarum aliæ minoris mensuræ, ut Italicæ: aliæ duplo majoris, ut Antiochicæ censentur. Italica enim *Cadus. Metreta.* urnarum duarum fuit, Attica trium, quę [3] cadus & [4] metreta dicitur. Cadum tamen à Græcis pro amphora sæpe accipi legimus. Namque Antiochius cadus amphoram capiebat *Artaba.* Italicam. [5] Artabarum vero una Medica est, altera Ægy- *Congii. Sextarius.* ptiaca, capiens modios tres Italos & tertium alterius. Singuli tamen congii [6] sex sextarios habent, heminas scilicet *Quadrantal.* duodecim, quippe [7] duæ heminę sextarium complent. [8] Quadrantal autem octo & quadraginta sextarios capit, quod ampho-

TIRAQUELLUS.

1 *Octo congii.*] Plin. lib. 14. cap. 17. *Tiberium & quadrantem in congios duos musti macerant. Mensuræ liquidæ genus est capiens sex sextarios.* Rhodigin. libro 29. c. 1. Lect. antiq. dicit *Congium decem libras capere.* *

COLERUS.

* *Congium à congiendo*, inquit Isidorus, *id est, per augmentum crescendo vocatur.* Ubi quid dicat Isidorus non intelligo.

TIRAQUELLUS.

2 *Amphorarum.* *] Priscianus in d. libello de Mensuris, & vide Budæum l. 5. de Asse. non tamen interim omittamus Julium Capitolinum in vita Maximini non adeo longe à princip. mentionem fecisse *amphorę Capitolinę.* Notum est autem illud quod de Bonoso illo bibacissimo, qui cum à Probo superatus, laqueo vitam finivisset, jocus exiit, *Amphoram pendere non hominem*, ut Fl. Vopiscus in vita illius.

COLERUS.

* *Amphora vocata quod hinc & inde levetur. Hæc Græce à figura sui dicitur: quod ejus ansæ geminatæ videantur aures imitari. Recipit autem vini vel aquæ pedem quadratum: Frumenti vero modios Italicos tres.* Isidorus.

TIRAQUELLUS.

3 *Cadus.*] De hoc Dioscorides l. 5.

4 *Metreta.*] *Quod* (inquit Budæus lib. 5. de Asse) *Dioscorides metretam dixit, Plinius cadum transtulit.* Est autem congiorum decem, ut est auctor Dioscorid. ead. lib. 5. his verbis ἐςὶ δὲ ὁ μετρητὴς χόες δέκα. & Columella libro 12. cap. 22. & Cajus Jureconsultus in *l. quod sæpe* §. pen. ad fin. *ff. de contrah. emptio.* Illud autem non prætermiserim, Xenarchum Rhodium ob bibacitatem *Metretam* fuisse nuncupatum, apud Athenæum lib. 10. cap. 12. ubi de bibacibus.

5 *Artabarum vero.*] Herod. lib. 1. dicit *Artabam mensuram esse Persicam* * *& capaciorem Attico medimno tribus chœnicibus Atticis.* Polybius vero libro 5. dicit *mensuram esse medicam.* Vid. Rhodig. lib. 8. cap. 9. & Georgium Agricol. in lib. de Mensuris & ponderibus.

COLERUS.

* Isidorus vero *Ægyptiacam facit sextariorum LXXII.*

TIRAQUELLUS.

6 *Sex Sextarios habent.*] Columella libro quinto cap. 9.

7 *Duæ heminæ.*] Vide paulo infra.

8 *Quadrantal.* *] Festus Pompejus lib. 15. Vide Budæum in d. lib. de Asse, & Alciatum in *l. vinaria vasa ff. de verb. signif.*

COLERUS.

* Plautus Curculione: *Anus hæc sitit, quantillum sitit? modica est, capit* Qua-

amphoram Italicam nonnulli dicunt esse, cujus dimidium [1] urna dicitur, quæ ex quatuor & viginti sextariis fit. [2] Italus vero sextarius, viginti unciarum fuit, cotylarum scilicet duarum: [3] quippe decem unciæ [4] cotylam efficiebant. Apud Arabes vero sextarius medium continet unciæ: est enim nomen ponderis, qui à Græcis stater dicitur: is enim Latinis semunciam facit. [5] Scutula septem habet uncias, cotula quandoque sex, ea enim sex recipit cyathos, siquidem uncia & cyathus ejusdem extimationis fuere. [6] Cyathus vero Atticus, decem drachmis appendebat: communis, duodecim, qui efficit unciam & semissem, quæ est sextarii pars duodecima. Alii sextam partem sextarii, cyathum capere dixerunt. [7] Chus vero qui Græce χοῦς cotulas octo habet. In ponderibus autem [8] drachma sex obolos

Urna. *Cotyla.* *Stater.* *Scutula.* *Cotula.* *Uncia.* *Cyathus.* *Chus.* *Pondera.* *Drachma.*

Quadrantal. Adi Festum in *Publica pondera*, ubi egregium antiquitatis monumentum, ad hanc rem unicum, propinabit tibi Joseph. Scaliger.

TIRAQUELLUS.

1 *Urna.*] De quo jam supra diximus ex Prisciano.

2 *Italus vero sextarius.*] De *sextario* in universum vide Budæum in lib. 5. de Asse. & Priscianum num. seq.

3 *Quippe decem unciæ.*] Hunc locum, de Græcorum mensuris, diligentius explicat Georgius Agricola, l. 2.

4 *Cotylam.*] *Cotyle* meminit Aristophanes in Cocalo. *Aliæ*, inquit, *vetulæ seniores in suum corpus nulla ex parte in mixtum vinum Thasium ex plenis mistis cotylis effuderunt, vini nigri pure amore captæ.* Et ex eo Athenæus dipnosophista. l. 11. c. 8. Priscianus in eo lib. de Mensuris.

At cotylas, quas (si placeat) dixisse licebit,
Heminas recipit geminas sextarius unus,
Qui quater assumptus fit Grajo nomine choenix.
Adde duos, chus fit, vulgo qui est congius idem,
A quo sextarii nomen fecisse priores
Crediderim.

De *Cotyla* Plutarch. in vita Niciæ in fin. & Georgius Agricola in libro de Mensuris & ponderibus.

5 *Scutula.*] *Bessalem scutulam* vocat Martialis lib. 8. epig. 71.

Bessalem ad scutulam sexto pervenimus anno,
Post hunc in cotyle rasa selibra data est.

Ubi Domitius interpres *Bessalem scutulam, id est, octo unciarum. Scutula enim vasculum est, quod mensurâ par est octo unciis.* Palladius lib. 1. cap. 19. Tesseras & scutulas in pavimento dixit, pro frustis quadratis & rotundis à scuti figura, à qua etiam *scutulatum equum* appellant auctores, qui vulgo, *pomulatus* vocatur: & *scutulatum araneorum rete* nominatur Plinio lib. 11. cap. 23. Nam *scutulas* idem auctor lib. 17. c. 16. intelligit *cortices qui in emplastratione ex arboribus scuti figura eximuntur & qui eadem forma ponuntur.*

6 *Cyathus.*] Plinius lib. 21. c. 34.

7 *Chus.*] Plinius supra.

8 *Drachma.*] Vitruvius lib. 3. c. 1. *Illi*, inquit, *aereos signatos uti asses, ex æquo sex, quos obolos appellant, quadrantesque*

Obolus. Siliqua. Scrupulus. Drachma. Nummus argenteus. Denarius. Uncia. Libra. Hemina.

los facit, obolus sex siliquas. [1] Siliqua vero [2] & scrupulus idem æstimatur. Ea enim apud Romanos minimum habuit. Drachma ex tribus scrupulis, hoc est, decem & octo siliquis constat. Post drachmam nummus erat argenteus, qui fit ex scrupulis quatuor, hoc est drachma & scrupulo, qui etiam [3] denarius dicitur. Post hunc uncia ex octo drachmis vel sex denariis prodiit. Et post unciam libra Italica, quæ ex duodecim unciis, hoc est, denariis duobus & septuaginta, sive drachmis nonaginta sex constare dicitur. [4] Heminam vero ex sexaginta drachmis

tesque obolorum, quæ alii dichalca, nonnulli trichalca dicunt, pro digitis viginti quatuor in drachma constituerunt. Julius Pollux l. 9. scribit *drachmam obolos sex habere, dichalcum vero oboli esse quadrantem, id est quartam partem.* Idem *obolum octo chalcos habere vult.* Plinius autem lib. 21. cap. ult. dicit *decem*, Diodorus apud Suidam *sex*: Cleopatra in fragmento, quod extat, *octo*: Dioscorides quidem *sex*. sed puto *chalcos* apud eos diversi fuisse ponderis.

1 *Siliqua.**] Budæus in libro de Asse. *Constat autem siliquam grana quatuor pendere, granum lentem unam & semissem.* Vide Philandri annotationes in Vitruvium.

COLERUS.

* *Siliqua vigesima quarta pars solidi est, ab arboris semine vocabulum tenens.* Isid. lib. 16. cap. 24.

TIRAQUELLUS.

2 *Et scrupulus.*] *Scrupulum, sive scrupulus*, qui & *scripulus* dicitur à Frontino lib. 1. de Aquæductibus, *est drachmæ tertia pars*, ut docet Priscianus in d. lib. de Ponderibus. Volusius Metianus *scripulum* scribit, seu si à Græco γράμμα. * nam idem significare Priscianus indicat hoc versu.

Gramma vocat, nostri scripulum dixere priores.

Scrupulus etiam mensura est in metiendis agris Colum. lib. 5. cap. 1.

COLERUS.

* Isidorus non γράμμα sed δράγμα vocat lib. 16. cap. 24. Sed legendum ibi videtur γράμμα. Lexicon vetus: γράμμα. Scripulum.

TIRAQUELLUS.

3 *Denarius.*] *Ante Pyrrhum Regem Epirotarum devictum*, ut scribit Plinius lib. 33. cap. 3. *libralis as & dupondius appendebatur assis. Postea signatum argentum, & placuit denarius pro decem libris æreis, quinarius pro quinque, sestertius pro dupondio & semisse.* Flavius Sosipater Charisius l. 1. Institutionum Grammaticarum prodit, *sestertium quod de tribus assibus semis deficiat, denariique quartam partem dupondium esse, quod denarius decem asses habuerit.* Vitruvius lib. 3. cap. 1. *Nostri autem*, ait, *primo decem fecerunt antiquum numerum & in denario denos asses constituerunt, & ea re compositio nominis ad hodiernum diem denarii nomen retinet: etiamque quartam ejus partem, quod efficiebatur ex duobus assibus & tertio semisse, sestertium vocitaverunt.* Budæus in lib. de Asse scribit *denarium ad Gallicam pecuniæ æstimationem reductum, valuisse solidos Turonenses tres cum dimidio.*

4 *Heminam.*] Plinius lib. 21. c. 34. Priscianus ubi supra. Festus Pompejus lib. 8. Athenæus lib. 11. cap. 9. scribunt *heminam, quæ & cotyla dicitur, capere quartarios duos*, id est, uncias decem: quartarius acetabula duo, id est uncias quinque: acetabulum sesquicyathum, & uncias duas cum dimidia: Cyathus sigulas

mis fieri voluere: est enim dimidium sextarii: habet enim cyathos sex, sicut cotula. Acetabuli autem [1] mensura, heminæ quartam efficit partem, hoc est drachmas quindecim. Communis tamen habet opinio, heminam dimidium sextarii esse, & acetabulum ex octo & decem drachmis constare. Sed tametsi mensurarum & ponderum pro gentibus & nationibus varia dimensio sit, eaque nec definiri, nec explicari satis valeat: tamen sextarium minoris mensuræ fuisse, argumento est, quod [2] Hannibalem Italia pulsum, post accisas Carthaginensium res, tantæ abstinentiæ dicunt fuisse, ut nunquam sextario vini indulserit, parcissimo enim vini poculo contentus erat. Et quia singulas mensurarum species exequi longum esset, ne pluribus morer, de his hactenus dixisse abunde fuerit. [3] Illud tamen annotare succurrit, quod licet schœnum ex duobus & viginti stadiis, nonnulli ex triginta, varia opinione constare dicant: & Herodotus schœnum sexaginta stadiorum scribat, & ex dimidio parasangam: tamen ex stadiis quadraginta, hoc est, passibus quinque millibus, schœnum verum confici, communi opinione, quæ longe præstantior fuit, receptum est.

Sextarius.

Schœnus.

ligulas quatuor, id est, sescunciam drachmam & scrupulum. Rhodiginus lib. 13. c. 32. acceptabulo vocat. Gellius lib. 3. cap. 14. Contra autem, si è sextario hemina fusa est, dimidium non dimidiatum sextarium fusum dicendum est.

COLERUS.

1 *Mensura.*] *Acetabulus quarta pars Heminæ est, XII. drachmas appendens.* Isidor.

TIRAQUELLUS.

2 *Annibalem.*] Plutarchus in vita illius.

3 *Illud autem.*] Hæc usque ad fin. sunt Herodoti libr. secundo, post princip. Plinii lib. 12. cap. 14. Vide tamen Strabonem lib. 11. dum citat Teophanem, & l. 15. non multo post princ. & Plinium libro sexto, cap. 26. Sed & postremo de illis omnibus & aliis ponderum & mensurarum generibus, vide Vegetium in Veterinaria cap. Priscianum, Pollucem d. lib. 9. cap. 6. Et ex recentioribus Angelum Politianum Epistol. lib. 11. epist. 13. Budæum in toto illo nobili opere de Asse, præsertim lib. 5.

CAPUT XXI.

Miraculum de homine, qui plus in mari quàm in terris degebat, maximaque æquora velocissime tranabat.

QUI siderum motus, statusque & intervalla ac certos constitutosque cursus & recursus, illorumque vires & qualitates, mensurasque solis ac terræ animo metati sunt: inter quos apud Græcos Berosus, Eudoxus Gnidius, Aristoteles, & Empedocles: apud nostros, Aratus, Julius Firmicus, M. Manilius, & alii clari sapientiæ auctores, quos fama vulgavit, periti cælestium, qui divinas prædictiones, decreta stellarum, ac vim fati, potestatemque subtili inquisitione collegere, [1] hoc inter cætera adnotarunt, illos, qui sub delphini sidere in lucem editi fuissent, petaminarios esse, hoc est, præcipua pedum pernicitate valere: prorsus ut admirabile videatur, quam pernici cursu, & quam voluceri meatu magna spatia terrarum brevi intervallo emensi fuerint. Quamvis plerique physici rerum non ignari, quod his [2] splen deficiat, propterea cursu valere, contendant. Constat enim quanto minor in corporibus splen foret, tanto perniciores homines esse. Hinc [3] Ladas illo cursor apud auctores tantopere celebratus, memoria dignus

Nati sub Delphino.

Ladas.

TIRAQUELLUS.

1 *Hoc inter cætera.*] Vide Julium Firmicum lib. 8. Matheseos cap. 15.

2 *Splen deficiat.*] *Pulmo* dicere debuit ex Plinio lib. 11. cap. 37. Plutarchus autem in Demosthene, tradit *Orchomenium Lamedonta ob vitandum splenis morbum consilio medicorum longissimis cursibus uti solitum.*

3 *Ladas.*] Solinus cap. 6. in princ. Juvenalis Satyr. 13. ex persona avari de *Lada* hoc,

Et phthisis & vomicæ putres, & dimidium crus
Sunt tanti? pauper locupletem optare podagram
Ne dubitet Ladas, si non eget Anticyra, nec
Archigene, quid enim velocis gloria plantæ
Præstat, & esuriens Pisææ ramus olivæ?

Meminerunt non solum Catullus ad Camerum,

Non Ladas ego, pennipesve Perseus,
Non Rhesi niveæ, citæque bigæ.

Pausanias in Corinthiacis & in Arcadicis, sed & Martialis lib. 10. Epigramm. 100.

Habeas licebit, alterum pedem Ladæ,
Inepte, frustra crure ligneo curres.

Et lib. Epigramm. 86.

Quid si per graciles vias Petauri
Invitum jubeas subire Ladam.

Nominat eum & Cornificius lib. 4. ad Herennium. Ex *Lada* pernicitate non

dignus fuit: qui longum itineris spatium cursu tam citatissimo emensus est, ut nulla pedum vestigia extarent, ita ut sæpe visum falleret. Quod verum falsumne fuerit, [1] nonnullis ambiguum est. [2] Philonides quoque Alexandri Magni cursor, qui [3] ἡμεροδρόμος dictus est, pernici cursu valuisse fertur: cui adnumeratus est [4] Lasthenes Thebanus pernicitatis eximiæ, ita ut ab Choromo Thebas usque cum equo cursore contenderit, & victor fuerit. Inter quæ nimirum majori miraculo visum est, quod [5] Plinius notavit, annos novem genitum puerum, à meridie ad vesperam quinque & septuaginta passuum millia præcipiti celeritate confecisse. Quod pene à fide devium, & dictu mirabile, quantum vix credi dicique possit, plerisque visum est. Inter cæteros produntur Marsi populi, singulari sidere seu fato geniti, ut præcipua pedum levitate cæteris præstent, ingentiaque spatia vix credibili celeritate peragerent. Tradunt quoque [6] Troglodytas & extimos Æthiopes nativa quadam

Philonides. *Lasthenes.* *Pueri novem annorum miraculosa celeritas.* *Marsi.* *Troglodytæ.* *Æthiopes.*

non inelegans sumetur adagium, *Lada pernicior.*

1 *Nonnullis ambiguum.*] Simile tamen refert Hesiodus de *Iphiclo*, Philaci & Climenes, aut, ut alii vocant, Periclymenes filio, quod tantæ pernicitatis erat, ut excurreret ἐπὶ πυρίνων ἀθέρων: hoc est, *super triticeas aristas*, eas non oblædens: Hujus Iphicli Higynus meminit poëticôn astronomicôn libro secundo, quo loco de Orione disserit: sed dictione depravata. *Quemadmodum*, inquit, *Iphiclo datum dicitur, ut supra aristas curreret, nec eas comminueret.* Hæc Cælius Rhodiginus Lect. anti. lib. 5. cap. 5.

2 *Philonides.*] Plinius lib. 2. c. 17. & lib. 7. cap. 20. & Solinus lib. 6.

3 Ἡμεροδρόμος.] Ea vox significat *diurnum cursorem*, qui scilicet tota die currit. Solis epitheton, tabellarius. Aristoteles in lib. de Mundo ἡμεροδρόμοι, καὶ σκοποὶ, καὶ ἀγγελιαφόροι, &c. id est, *cursores, exploratores, nuncii & statores.* ἡμεροδρομῶν καὶ [illegible], *tabellariam operam factitans.* Herodot. 8.

4 *Lasthenes.*] Vide Athenæum. Fit etiam *Lasthenis* cujusdam proditoris mentio apud Cælium Rhod. lib. 8. cap. 3. verum an is fuerit de quo hic, non satis mihi constat.

5 *Plinius.*] Lib. 7. cap. 20. His adde *Polymnestorem Milesium* puerum, qui cum à matre locatus esset ad caprarios pastus, ludens leporem consecutus est, & ob id statim productus à gregis domino Olympiade sexta & quadragesima. (ut Bocchus auctor est) victor in stadio meruit coronam. Compositum nomen, ut videtur, ex πολὺ multum & μήστωρ valens vel bellicosus. Adde & ex eod. Solino & Plinio ubi nuper citavimus, & iterum lib. 2. cap. 71. *Anistium*, aut, ut alii legunt, si mavis, *Canistium Lacedæmonium*, qui à Sycione Elin usque mille ducenta stadia uno die transiit.

6 *Troglodytas & extimos Æthiopes.*] Herodot. lib. 4. Plinius lib. 6. c. 29.

quadam pernicitate tantum valuisse, ut fugacissimas feras rapido cursu assequi non dubitarent. [1] Eos quoque qui sub piscis astro, certo cursu stationibusque sideribus constitutis editi essent, nando plurimum valuisse, & præcipuos natatu nonnulli tradunt. In his quoque [2] lienis defectus multum profuisse creditur. Nam, quibus deesset lien, natatu plurimum valere contendunt. Horum præcipui sunt [3] Ichthyophagi, Troglodytis proximi, ceu maris beluæ, immensos tractus natatu peragrantes. Inter quos [4] Scillis quidam Sicyonius proditur apud Græcos, omnium ea tempestate maximus [5] urinator, qui ex Aphetis Artemisium usque octoginta fere stadia, natatu brevi spatio peregit. [6] Nostra vero

Nati sub piscibus.

Ichthyophagi. Scillis Sicyonius.

ubi idem dicit de Therothois, & libro 7. cap. 2. idem dicit de Pandoris. Solinus cap. 60. aut aliorum computatione 70. scribit ita, *Habitari etiam Æthiopiæ adosfhs Troglodytarum & Ichthyophagorum nationibus, quorum Troglodytæ tanta pernicitate pollent, ut feras quas sagittant, ipsi cursibus prosequantur.* Martianus Capella lib. 6. & Juvenal. Satyr. 11. (*Indus.*

Et Mauri celeres & Mauro obscurior

Mauri autem pro Æthiopibus, & Æthiopes pro Mauris à Poëtis indifferenter nominantur, nec mirum, cum Æthiopes ad Occidentem versi Mauritaniam atringant. De his etiam scripsimus in lib. 2. Connubiali num. 60. incip. *quid Plura.* Sed his adde *Autololes*, de quibus Silius lib. 3.

Nec non Autololes levibus gens ignea plantis,
Cui sonipes cursu, cui cesserit incitus amnis,
Tanta fuga est, certant pennæ, campumque volatu
Cum rapuere, pedum frustra vestigia quæras.

Adde & *Ocypedes*, gentem Indicam, equos cursu prævertentes, unde & nomen illis inditum. Strabo lib. 15.

1 *Eos quoque.*] Jul. Firmicus lib. 8.

2 *Lienis.*] Imo *pulmonis* ex Plinio lib. 11. c. 37. ut & nos supra diximus.

3 *Ichthyophagi.*] Plinius libro sexto, cap. 29. Solinus ubi supra, scribit *Ichthyophagos non secus quam marinas belluas in aquis valere.* Hieronymus ad Jovinianum *eos esse accolas maris Rubri*, scribit. Diodorus Siculus libro quatro, *eos littus Carmaniam Gedrosiamque habitare* tradit. Addit Strabo l. 15. non solum ipsos vesci piscibus, sed etiam eorum pecora, aquasque pluviales & fossiles potare, & pecorum carnes piscibus præbere. De *Ichthyophagorum* origine Arrianus l. 8. fabellam quandam, non illepidam narrat.

4 *Scillis quidam Sicyonius.*] Herodotus lib. 8. post princ. *Scilliam* hunc vocat, & *Scioneum.*

5 *Urinator.*] Is ita dicitur qui subtus aquam natans tempore multo continet spiritum, ex Varr. libro quarto de lingua Latin. à verbo *urinandi*, quod significat in aquam mergi & natando emergere. Plinius lib. 11. cap. 37. *Eadem est causa quare sub aqua diu ranæ & phocæ urinantur*, & lib. 13. cap. 15. eodemque ult. *Naufragis hæc deprehensa urinatoribusque.* Et hujusmodi urinatorum meminit Callistratus in leg. *navis onustæ.* §. *nam si navis.* ff. *ad legem Rhodiam de jactu.*

6 *Nostra vero ætate.*] Hæc omnia usque ad fin. hujus c. sunt ipsius Alexandri auctoris.

1 *Siqui-*

vero ætate nonnulli extitere memorandi & multi nominis, qui nando ingens maris intervallum & maxima æquora emensi fuere. Ex omnibus autem quos nostra vidit ætas, recentiore memoria novimus quempiam haud sane ingenitæ nobilitatis, sed extremæ sortis hominem, qui nauticam operam exigua stipe locare solitus, sæpissime piscatu victum quæritabat, qui ab Enaria (quæ inter Pithecusas è conspectu Neapolis insula sita est) Prochytam usque, quod intermedii pelagi est stadiorum ferme quinquaginta, naufrago nonnunquam & fluctuante pelago, ac tempore anni difficilimo, eadem die nando measse, & nonnunquam remeasse inventus est. Quod quum vix credibile videretur, eundem pluribus ad spectaculum effusis, quo res testatior esset, promptissimum sui periculum fecisse: & quum in Enaria se præcipitem in mare dedisset, lembum post sequentem longius ipsum nantem observasse, donec terræ appulsus, ad Prochytam incolumis elapsus est. Sed super omnia quæ post hominum memoriam unquam audita, quæque ab auctoribus prodita sunt, quod à Joviano Pontano relatum audivimus, dictu mirabile, & supra omne miraculum fuit: siquidem patrum nostrorum memoria, Catanæ homo fuisse traditur, cui nomen Colan inditum ferunt, cognomento piscis, singulari fato seu fortuna genitus, qui plus in aquis degere, quam in terris victitare solebat, cumque diebus singulis mare & aquas petere necessum habuisse: ibique naturæ vi & necessitate coactum diutius degere consuesse: alioqui dicebat fore, ut si ab aquis abesset diu, quasi respirare, & ducere vitam nequiret, idque sui exitii mox causam fore asseveraret. Quod illi quo fato aut sidere evenerit, in ambiguo plerique omnes reliquere, cumque tantum nando profecisse, ut haud secus quam marina belua, maxima pelagi intervalla, spatiaque immensa quingentorum & ultrà stadiorum, fœda tempestate & reluctantibus aquis, excellenti vi & velocitate, natatu peragraret. Notumque & illud est,

Colan urinator.

dictu mirabile, quum medio cursu naves plenis velis per æquora ferrentur, violentissimis interdum tempestatibus, per vastum & apertum mare, interque agitationes fluctuum & turbines, huic natanti obvium fuisse: ipsumque nantem ab undis nautas suis nominibus advocare solitum: & quia omnibus notus erat, nautas subitæ rei miraculo percitos, lætissimis animis illum in navi excipientes, unde veniret, quove iter intenderet, & quantum pelagi nando emensus foret, quantasque tempestates tulerit, sciscitari consuesse, ipsumque Colan singulis omnia significasse: mox cum sociis in navi pransum aut potum, postquam acquievisset, mandata ad suos, quid faciundum arbitrarentur, à singulis accepisse, nudumque ut erat, è navi medio jam pelago cursum tenente, se præcipitem in mare dedisse: mox Cajetam, modo in Salentina, Brutia & Lucana littora, modo in Siculos fines, & natale solum, ad quod frequens ventitabat, incolumem nando pervenisse: mandata quæ à nautis acceperat, singulis necessariis & affinibus significasse. Idque non semel facere consuesse, donec festo annua solennique die in Siculo freto effusa multitudine ad spectaculum, in portu Messanæ, ut ajunt, experiri credo volens, quantum præ cæteris urinando valeret: dum pateram auream munus natantibus tunc à rege in mare dejectam, ab imo eripere conatur, quum se in mare mersisset, dum illius studio profunda exquirit vada, diu expectatus, ab imo maris fundo in quod se dejecerat, nunquam emersit, neque postea inventus apparuit. Creditur in concavas illius pelagi cavernas, quibus totus ille sinus refertus est, incidisse: ipsumque in imas voragines vorticibus rapidis semel delapsum, quum se recipere vellet, & ad superiora niti, reverti nequisse: cumque diutius, reluctatus respirare nequiret, inter occursantes scopulos undique inundantibus aquis oppressum, vitam exuisse.

CAPUT XXII.

In quibus deorum sacrificiis victimas aut hostias antiquo more cædere non licebat.

IN deorum sacrificiis servatum est, ut non omnibus diis victimas aut hostias cæderent. Nam in quibusdam sacris cæde victimarum abstinetur. [1] Siquidem in Termini sacro nihil animatum sacrificari olim mos habuit, quia cum deum veluti pacis custodem, à cæde immunem esse voluere. Primus enim Numa Pompilius Terminum & [2] Fidem templo sacravit, incruentumque sacrum instituit, [3] ac lege sanxit, ut qui Terminum exarasset, ipse & boves deo sacri fierent. [4] Libo ergo, & farina, ac fruge, & mola salsa, ut fere omnia [5] Numæ sacra fuere, Termino apud priscos litabatur sub divo. Fuit enim Numæ institutum, ut sine farina, quæ [6] horna esset, id est, hujus anni, sacrum nullum fieret. [7] Apud prius vero seculum, herbas aut fructus manu excerptos, pro holocausto diis consecrabant: illarumque exhalatione & fumo superis litabant. Quo exemplo [8] Pythagoras nihil animatum diis immolandum cen-

Sacra sine cæde. Termini sacrum incruentum. Numæ instituta. Farina horna. Sacra ex herbis apud seculum prius.

TIRAQUELLUS.

1 *Siquidem.*] Dionysius Halicarnassæus lib. 2. Plutarch. in Numa & Probl. cap. 14. quibus locis ejus rei rationem reddit, ut inibi videre potes.

2 *Fidem.*] Ex eodem Plutarch. in Numa.

3 *Ac lege sanxit.*] Festus Pompejus lib. 18. de Termino loquens. *

COLERUS.

* Lex hæc est: QUEI TERMINOM EXARASSIT IPSUS ET BOVES SACREI SUNTO.

TIRAQUELLUS.

4 *Libo ergo.*] Dionysius Halicarnassæus lib. 2. non procul à fin. *Deos,* inquit, *putant terminos, eisque sacra faciunt, non hostias cædentes, quod nefas sit cruentari hos lapides, sed liba Cerealia frugumque offerentes primitias,* additque paulo post rationem.

5 *Numæ sacra.*] Plutarchus in vita illius. Halicar. d. lib. 2. Plinius lib. 18. cap. 2.

6 *Horna esset.*] *Horna,* id est, unius anni. Nam & hac utebantur in sacrificiis. Horatius Carminum l. 3. Ode 23.

Si thure placaris & horna
Fruge lares.

7 *Apud prius vero seculum.*] Ut patet ex exemplis, quæ subjungit.

8 *Pythagoras.*] Laërtius in vita illius, non uno in loco, & Philostratus in vita Apollonii l. 1. cap. 1. in princ. ita scribit, *Vestitum præterea ex morticina materia confectum renuisse Pythagoram dicunt: & ab animalium omnium esu abstinuisse: nec tale quicquam omnino sacrificandum putasse, quod nefas esse diceret, deorum aras sanguine fœdari: sed libaminibus, thureque & laudationibus magis erga deos utendum esse putabat.*

censuit: sed usque ad farinam & mel, terræque fructus & flores offerendum. [1] Quod etiam Lycurgum fecisse legimus, qui tenuissima & nullo paratu Lacedæmoniis sacrificia instituit, ex herbis & his quæ parabilia in promptu sunt, ne quando difficultate parandi omitterentur sacra. [2] Nullaque ficta apud eum vel picta imago fuit, quippe hominum aut animalium species diis tribui vetuit. [3] Templum vero in quo colebatur, desuper patens foramen habuit, [4] quia nefas duxerunt, Terminum deum pacis & justitiæ custodem, sub tecto conspici. [5] Sic Jovi, Soli, Lunæ & Dio-

Lycurgi sacra frugalia. *Imagines à Lycurgo prohibitæ.* *Termini Templum apertum.*

bat. Talia enim ab hominibus in deorum conspectum pervenire. Vide Ovid. Metamorphoseôn lib. 15. ubi Pythagoræ dogma describit.

1 *Quod etiam Lycurgum.*] Plutarch. in vita illius, ubi Lycurgus interrogatus à quopiam, Cur in sacrificiis adeo parva ac vilia statuisset: *Ne unquam,* inquit, *deficiat nos, quo numen honoremus.* Quod & ipsum recipit in Apophthegmatis. Significabat, numen magis delectari frugalitate, quam opimis victimis, ne sub religionis obtentu luxus irreperet, aut certe rerum penuria. Erasmus in Apoph. ejusdem Lycurgi.

2 *Nullaque apud eum.*] Intellige Numam Pompilium, de quo nuper locutus erat, ex Plutarcho in vita illius: neque enim quicquam tale de Lycurgo legitur. Et idem propemodum de Moyse scribit Strabo lib. 16. cujus hæc fere verba sunt, uti translata sunt, *Moyses unus ex Ægyptiis sacerdotibus, cum partem quandam regionis haberet, ac moleste ferret eorum instituta, hinc commigravit. Discessêre cum eo multi, quibus divina curæ erant. Docebat enim ille, quomodo Ægyptii non recte sentirent, qui ferarum ac pecorum imagines Deo tribuerent, nec Libyes, nec Græci, qui Deos hominum figuris insignirent. Et quod id solum Deus esset, quod nos contineret, terram ac mare, quod cœlum & mundum & rerum omnium naturam appellamus, cujus profecto imaginem nemo sanæ mentis nostræ similem audeat effingere. Oportere itaque relicta omni simulachrorum effigie & digno ei fano ac templo constituto sine forma colere, & vel pro se quisque indormire, vel alios, qui boni insomniatores essent pro aliis, ac semper bonum aliquod & donum & signum à Deo expectare: eos præsertim qui caste integreque & cum justitia viverent, cæteros vero nequaquam. Ille hæc dicens hominibus bonis non sane paucis id persuasit, & in eum locum deduxit ubi nunc condita sunt Hierosolyma, quem facile obtinuit, cum maxime esset invidiosus, nec pro quo quisque studiosius contenderet.* Hæc partim vera, partim falsa, ut videre licet ex sacris Bibliorum libris. Id autem quod de imaginibus dictum est, posset videri depromptum, ex eo quod scribitur Exodi cap. 20. *Ne feceris tibi statuam, nec ullum simulachrum ejus quod est in cœlis superne, nec quod est in terra subtus, nec quod in aquis est sub terra, non adorabis ea, neque coles ea.* Sed quomodo is locus intelligendus sit, disces ex Theologis.

3 *Templum.*] Intelligit de templo *Termini*, de quo supra paulo ante.

COLERUS.

4 *Quia nefas duxerunt.*] Festus: *Terminus, quo loco colebatur, super eum foramen patebat in tecto, quod nefas esse putarent terminum intra tectum consistere.* Vide P. Pithœum in 13. Mosaic. p. 104.

TIRAQUELLUS.

5 *Sic Jovi.*] Varro *Jovis templa, quod*

[1] Diofidio, in aperto mundo templa hypæthra & [2] sub divo veteres extruxere. Quod à Græcis sæpe factitatum novimus, ut his diis hypæthra templa constituant, sicut ædes Jovis Pulverii in Attica semper sine tecto erigebatur. Græci vero Minervæ in summa parte ædium sine victima sacrificant, [3] Æsculapio in montibus. [4] Apud Persas nulla dicabantur templa diis, quia cum Solem [5] præcipuum numen & deorum maximum colant, mundum universum illi templum esse dixerunt. [6] A Bithynis usurpatum legimus, ut adoraturi, montium cacumina conscendant, & sine templis Jovem Pappam salutent, sicut [7] Scythæ Papæum, quæ etiam

Templum Jovis Pulverii. Minervæ & Æscul. sacra. Apud Persas nulla templa. Bithyni. Jupiter Papa.

quod omnium rerum semina is Deus patefacere credebatur, tecto esse perforato oportere dicit. Vitruvius lib. 1. cap. 2. *Jovi*, inquit, *fulguri & cælo & soli & lunæ ædificia sub divo hypæthraque constituuntur. Horum enim decorem & species & effectum in aperto mundo, atque lucenti præsentes videmus.* & lib. 3. cap. 1. in fin. *Medium autem sub divo est sine tecto, aditusque valvarum ex utraque parte in pronao & postico. Hujus autem exemplar Romæ est, sed Athenis octastylos, in templo Jovis Olympii.*

1 *Diofidio.*] Varro lib. 4. de lingua Latina. *Unde, ait, fidius & Diusfidius. Itaque inde ejus perforatum tectum, ut videatur divum, id est cælum.* Qui negat sub tecto per hunc dejerare oportere.*

COLERUS.

* Meminit Plutarchus Quæstionibus Roman. cap. 28. Idem Varro, de lib. educandis: *Itaque domi rituis nostri, qui per Dium fidium jurare vult, prodire solet in publicum.*

TIRAQUELLUS.

2 *Sub divo.*] Festus Pompejus l. 18. & Servius in l. 9. Æn. in eum locum,

Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Terminus Dei loco habitus est, quod post Saturnum exactum cædes ac litis reflicorum de dividendis agris sustulisset. Sacrificabant ei mense Februario ad diem unum Calend. ex Mart. in æde, quæ super eum foramen in tecto patebat, quod nefas esse putarent, Terminum intra tecta consistere & ut quia solus non cessisset Jovi, reliquis diis cedentibus, liber a cælo fruere-tur, Lactantius Divinarum Instit. l. 1. cap. 2?. ad fin. Ovid. Fast. 2.

Nunc quoque se supra, ne quid nisi sydera cernat,
Exiguum templi tecta foramen habent.

De *Termino* extat lepidum ænigma apud Gellium lib. 12. cap. 6. & Politianum in Miscellaneis cap. 36. quod Jovi solus omnium deorum cedere noluerit. De *Termino* deo & *Terminalibus* meminit divus Augustinus lib. 7. c. 7. de Civitate Dei.

3 *Æsculapio.*] Plutar. Prob. c. 94.

4 *Apud Persas.*] Herodotus lib. 1. Strabo lib. 15. Afronius in 3. in Verrem act.

5 *Præcipuum.*] Strabo d. lib. 15. dicit eos *solum ipsum solem colere.* Sed postea eodem lib. scribit *eosdem colere cælum, quem Jovem putant: Lunam, Venerem, ignem, Tellurem, ventos.* Adde & *Vestam* ex Xenophonte lib. 1. Pædiæ Cyri.

6 *A Bithynis.*] Arrianus in Bithyniacis.

7 *Scythæ Papæum.*] Herodotus l. 4. ita scribit, *Sed qui regii Scythæ vocantur, etiam Neptuno sacrificant, appellantes Vestam lingua sua Tabiti, Jovem Papæum, mea sententia rectissime.*

Diogenes. etiam [1] Diogenis opinio fuit, qui mundum phanum dei sanctissimum existimavit. [2] Ægyptiis vero, licet templa *Deorum imagines ridiculæ apud Ægyptios.* marmore & auro essent elaborata, luxu ingenti & mira arte, tamen deorum imago erat deridicula. Nam [3] Simia, [4] Ibis, vel Crocodilus, aut aliæ id genus pestes magorum, & Ægyptiorum portenta, pro diis colebantur. Fuere autem [5] Termini [6] & Fidei templa juxta ædem Jovis optimi *Festa Terminalia.* maximi, in Capitolio primum à Numa constructa, cui sacrum festis [7] Terminalibus in agris, sexto ab urbe milia- *Ægyptiorum sacra incruenta.* rio sub patenti cœlo fieri solebat: [8] cui festi nomen: in quibus [9] ex lapide silice vel molari, [10] nonnunquam ex truncis oleagineis sacrificalibus Terminus erigebatur. [11] Ægyptiorum

1 *Diogenis.*] Laërtius in vita ejusdem.

2 *Ægyptiis.*] Herodotus lib. 2. Plinius lib. 19. cap. 5. & alibi Juvenalis satyr. 15. in princ.

Quis nescit Volusi Bithynice qualia demens
Ægyptus portenta colat? Crocodilon adorat
Pars hæc, illa pavet saturam serpentibus ibim.
Effigies sacri nitet aurea Cercopitheci.

Strabo lib. 18. Apulejus lib. 11. & ibi Beroaldus. Lactant. Firmianus. Instit. divin. lib. 1. cap. 20. lib. 2. cap. 14. & 5. cap. 21. Virgilius lib. 8. Æneidos ad fin. de diis Ægyptiorum loquens, ait:

Omnigenumque deûm monstra & latrator Anubis.

Vide Cœlium Rhodiginum libro 26. Lect. antiq. cap. 5. & lib. 2. c. 17.

3 *Simia.*] Lucianus in lib. de sacrificiis ad fin.

4 *Ibis.*] Diodorus lib. 3. cap. 4. & Strabo lib. 17. Juvenal. & Lucianus ubi supra.

5 *Termini.*] Plut. in Numa, & paulo ante diximus.

6 *Et Fidei.*] Hujus templum in Capitolio fuisse, testes etiam sunt Cicero lib. 3. Offic. Plinius lib. 35. cap. 10. Dion. Halicar. lib. 2. *

COLERUS.

* Vide Fr. Modii notas ad Livium & Sigonium.

TIRAQUELLUS.

7 *Terminalibus.*] Cicero horum meminit Phil. 12. Horat. epod. 2. Ode 9. Livius 5. Decad. lib. 3. & 5. Varro de ling. Latin. lib. 5. Ovid. Fast. 2.

8 *Cui festi nomen.*] Hic locus, prout erat, incastigatus à me relictus est.

9 *Ex lapide.*] Tibullus l. 1. Eleg. 1.

Nam veneror seu stipes habet desertus in agris,
Seu vetus in scrinio florida serta lapis.

Et Ovid. lib. 2. Fast.

Termine, sive lapis, sive es defossus in agris,
Stipes ab antiquis tu quoque nomen habes.

COLERUS.

10 *Nonnunquam ex truncis.*] Unde *stipes* ab Ovidio & Tibullo dicitur. Prudentius,

Ignosco fatuis hæc tamen vulgaribus,
Quos lana terret discolor in stipite.

Stipites illi vocabantur *Atinia.* Lapides ipsi inscripti erant literis quadratis uncialibus. Unde *Gammati* dicebantur, qui Gamma insculptum habebant. Scalig. ad Tibull.

TIRAQUELLUS.

11 *Ægyptiorum.*] Macrob. lib. 1. c. 7.

1 *Ideo*

rum quoque erat iste mos, non pecudibus & sanguine victimarum, sed precibus & thure placare deos. [1] Ideo Serapin non cæde animalium, sed verbenis, coronisque & panificiis placabant. Quod Numam Pythagoræa præcepta sequentem, in suis sacris instituisse non ab re fuit, quamvis procedente tempore [2] agnam aut [3] suem, intermisso more prisco, in sacris Terminalibus cædi servatum sit. [4] Palilibus quoque intentiori cura custoditur, ne qua mactetur hostia: quod eum diem qui patriæ [5] natalis erat, à cæde & sanguine decet esse purum. [6] Fuit enim in dies 12. Kal. Maji, quo fausto & felici omine urbis fundamenta jacta sunt primum: [7] quo die mos erat ovilia purgare, transi- *Palilia.*

1 *Ideo Serapin.*] Apulejus lib. Metamor. 11. & ibi Beroaldus. Diodorus lib. 1. c. 2. *Apis rex Argivorum transvectus in Ægyptum, cum ibi mortuus esset, factus est Serapis omnium maximus Ægyptiorum deus.* Cur autem non *Apis* post mortem, sed *Serapis* appellatus sit, M. Varro, August. & Eusebius hanc reddiderunt rationem, nam quia arca, in qua mortuus ponitur σορὸς Græce dicitur, primo *Soros Apis*: deinde litera una, ut fieri solet, commutata *Serapis* dictus est. Idem M. Varro *Serapin* & *Isim* Ægypti deos eosdem esse censet, cœlum & terram, qui & Samothracum initia docent, sunt dei magni, multisque nominibus nuncupantur.

2 *Agnam.*] Horat. Epod. Ode 2.

Vel agna festis cæsa Terminalibus.

3 *Aut suem.*] Prægnantem ex Ovid. Fastorum libro 2.

Spargitur & cæso communis terminus agno:
Nec queritur, lactens cum sibi porca datur.

4 *Palilibus.*] Plutarchus in Romulo, ubi tamen non omnino idem dicit. & Solinus c. 2. *Et observatum, inquit, deinceps, ne qua hostia Parilibus cæderetur, ut dies iste purus à sanguine esset. Palilia, vel Parilia l. in r. mutata, Palis deæ festa erant, quæ pastoribus in agris fiebant 11. Cal. Maji, quo die Romulus urbem fundavit ad lupos arcendos morbosque à pecore pellendos, seu pro partu pecoris.* Festus Pompejus lib. 14. Propertius lib. 4. eleg. 4. ad fin.

Urbi Festus erat dixere Palilia Patres:
Hic primus cœpit mœnibus esse dies.

Censorinus libro 1. de die Natali, & Eusebius de Temporibus.

5 *Natalis erat.*] Varro de Re rust. lib. 2. cap. 1. Cic. 2. de Divin. Ovid. lib. 14. Metamor.

——— *Festisque Palilibus Urbis*
Mœnia conduntur.

Et lib. 4. Fastor.

Per flammas saluisse pecus, saluisse colonos:
Quod fit natali nunc quoque Roma tuo.

& quæ sequuntur. Sueton. in Caligula cap. 16. in fin. Probus interpres Virgilii lib. 3. Æneid. in princ. Flavius Vopiscus in Aureliano.

6 *Fuit enim in dies.*] Servius lib. 3. Georg. in princ.

7 *Quo die mos erat.*] Scilicet Paliliorum ex Pompejo supra & Ovidio Fastorum 4.

Pastor oves saturas ad prima crepuscula lustret,
Unda prius spargat, virgaque verrat humum.

& quæ seq.

 1 *Transi-*

[1] transilire flammas, [2] sapa & milio sacrum facere, [3] Geniales dies agere, [4] cœnas apparare, à litibus abstinere: quæ prosperos successus decernebant. [5] Deum vero, in cujus tutela urbs foret, nec nominare, nec quærere licebat: eumque nominasse, aut quæsivisse, noxæ futurum erat. Ideo Valerius Soranus mortis supplicio pœnas dedit, quod numinis nomen, in cujus præsidio urbs esset, efferre in publicum ausus fuisset. [6] Idque ideo cautum, ne evocationes quæ ab hostibus ad placandos deos qui urbibus præsunt, fieri solent, contra deos præsides urbis Romæ fierent. Festa tamen Palilia etiam [7] ante urbem conditam, à pastoribus qui proxima urbis incolebant, celebrari solita invenimus.

Deum urbis nominare nefas.

1 *Transilire flammas.*] Ovidius de ipsis *Palilibus* loquens lib. 4. Fastorum,

Certe ego transilui positas ter in ordine flammas,
Virgaque roratas laurea misit aquas.

Et non adeo longe post,

Moxque per ardentes stipulæ crepitantis acervos
Trajicias celeri strenua membra pede.

Et Tibullus de eisdem lib. 2. eleg. 6.

At madidus Baccho sua festa Palilia pastor
Concinet, à stabulis tunc procul este lupi.
Ille levis stipulæ solennis potus acervos
Accendet flammas, transilietque sacras.

Propert. l. 4. eleg. 4. de fabula Tarpejæ,

Cumque super raros fœni flammantis acervos
Trajicit immundos ebria turba pedes.

Palilia ideo *fumosa* à Persio satyra prima appellantur: quia eo die sub noctem ignes à rusticis ex stipula solerent excitari. *Palilium* etiam meminit Dionysius Halicar. lib. 1. paulo ante fin.

2 *Sapa & milio.*] Ovid. eodem l. 4. Fast.

Libaque de milio milii fiscella sequatur,
Rustica præcipue est hoc dea læta cibo.

3 *Geniales dies agere.*] Id forte dicit, quod is dies genialis sive natalis fuit urbis Romæ, ut dictum est.

4 *Cœnas apparare.*] Ovidius ibid. versu seq.

Adde dapes, mulctramque suas: dapibusque resectis
Sylvicolam tepido lacte precare Palem.

5 *Deum vero.*] Plinius lib. 3. cap. 5. & lib. 28. cap. 2. Plutarchus Problem. cap. 61. Servius lib. 1. Æneid. in eum locum,

——— *Mavortia condet*
Mœnia, Romanosque suo de nomine dicet.

Romanos, *inquit*, *non* Romam. *Urbis enim illius verum nomen nemo, vel in sacris enunciat. Unde Trib. plebis ait Varro, id ausus nominare in crucem sublatus est.* Hoc nec Hyginius de situ urbis loquens, exprimit. Et lib. 1. Georgic. ad fin. idem dicit, ibi:

Dii patrii, Indigetes & Romule, Vestaque mater,

Solinus c. 2. non multo post princ.

6 *Idque ideo cautum.*] Macrobius lib. 3. cap. 9.

7 *Ante urbem conditam.*] Id enim festum pastorum erat. Dionysius Halicarn. lib. 1. non procul à fin. & omnes ubique.

1 *Pa-*

nimus. [1] Pales enim dea pabuli & pastorum est, [2] quam plerique Vestam, alii matrem deûm nuncupant, cui pro partu & proventu pecorum, lacte & libo sine victima litabatur, eique Palilia dicavere, [3] qua die urbem à Romulo conditam fuisse tradunt. Nec solum urbis natalem, sed singulorum [4] dies natalitios, pulte, fritillo, mero, libis, floribus & thure, sacra à [5] Genio, sine animali hostia, læti libentesque concelebrarunt: quibus diebus effudisse cruorem, aut animal mactasse, mali portenti erat, & fœdi auspicii: namque erant hilaritatis & lætitiæ pleni dies. [6] Terræ

Pales.

Natalitia festa.

Terra sacrum.

1 *Pales.*] Nam & hanc invocat Virgil. de pecoribus, dicturus statim initio lib. 3. Georg.

Te quoque magna Pales. ———

Et Ovid. 4. Fastor.

Alma Pales faveas pastoria sacra canenti,
Prosequor officio si tua festa pio.

Nam & eam *pastorum deam* vocat idem Ovid. eod. lib.

Quæ precor, eveniant: & nos faciamus ad annum
Pastorum dominæ grandia liba Pali.

Quod & nos nuper ad aliud adduximus. Sed & eam *pastoriam* appellat Lucius Florus gestorum Romanorum lib. 1. c. 20. in bello Salentino.

2 *Quam plerique Vestam.*] Servius in Virg. lib. 3. Georg.

3 *Qua die.*] De qua vide, quæ supra diximus, & Plutarch. in Romulo.

4 *Dies natalitios.*] Plinius lib. 18. cap. 8. *Hæc*, inquit, *sacra prisca, atque natalium pulte fritilla conficiuntur.* Ante autem Varro in eo libro cui titulus est *Atticus*, sive de *Numeris*. & ex eo Censorinus de Die natali, *Id moris*, inquit, *institutique majores nostri tenuerunt, ut cum die natali munus annale Genio solverent, manum à cæde & sanguine abstinerent; ne die, qua ipsi lucem accepissent, aliis demerent.* Sed & lacte ei litari tradit Probus in princ. libro 3. Georg. vide num. seq.

5 *Genio.*] Jam de eo diximus num. præced. sed præterea Tibullus lib. 2. eleg. 2.

Ipse suos adsit Genius visurus honores,
Cui decorent sanctas florea serta comas.
Illius è puro distillent tempora nardo:
Atque satur libo sit madeatque mero.

Horatius lib. Epistol. 2. epist. 1.

Floribus & vino Genium memorem brevis ævi.

Ante hos Plautus in Aulularia introducit Genium hæc dicentem,

Huic filia una est, ea mihi quotidie thure aut vino supplicat.

Quanquam Horat. lib. 3. Car. Ode 17.

——— *Cras Genium mero*
Curabis & porco bimestri,
Cum famulis operum solutis.

6 *Terra quoque.*] Horatius lib. Epistol. 2. epist. 1. scribit, *Telluri* (eadem autem est ac *Terra*, ut plerique volunt) *porcum immolari,*

Tellurem porco, Sylvanum lacte placabant.

Ubi Porphyrion interpres, scribit *porcum pro porca* positum, ut è contrario Virg. lib. Æneidos octavo, ibi,

——— *Et cæsa jungebant fœdera porca.*

De quo Virgilii loco dicemus infra libro 3. cap. 3. Servius quoque enarrans eum locum ejusdem lib. 8.

——— *Viridique in littore conspicitur sus,*
Quam pius Æneas, tibi enim tibi maxima Juno

Mactat

ræ quoque sacrum fieri non victima, sed frugibus, floribus & lacte, plerique decere putant. [1] Etiam solenne Fidei sacrum, sine cæde & sanguine victimarum idem Numa instituit, [2] eique albo panno velatos sacra facere, & ad id sacrum [3] flamines curru arcuato, manu ad digitos involuta vehi jussit solenni pompa, magno argumento, quo fidem tutandam & in dextris sacratam sanctamque ostenderent: idque propterea asserunt, quod [4] dextra juncta, denarium numerum, [5] qui sacratissimus est, efficiat. [6] Suffimenta quoque ex faba milioque aspersa mulso diis offerri absque victima, quo tempore uvæ calente prælo premuntur, sæpe notatum est. [7] Et Carnæ deæ, quæ visceribus humanis præesse, & vitalia fovere credebatur, sacrum à Bruto institutum posteri servaverunt, ut pulte fabacea & lardo absque victima sacrificetur. hic enim quum excors putaretur, latentem animum nimium diu reconditum, suo tem-

Fidei sacrum.

Decem.

Carna.

Mactat sacra ferens, & quo zigege sistit ad aram.

Scribit *Junonem esse matricem deûm, quæ Terra dicitur. Unde etiam ei porca sacrificatur.*

1 *Etiam Fidei solenne sacrum.*] Liv. 1. Decad. lib. 1.

2 *Eique albo panno.*] Horatius lib. 1. Carmin. Ode 35.

Te Spes, & albo rara Fides colit
Velata panno, nec comitem abnegat.

Ubi Acron, *Posset*, inquit, *videri vili verbo usus, panno: nisi hoc sermone intelligi voluisset à pauperibus magis coli Fidem. Aut certe quia albo panno caput velabant fidei sacrificantes: sive propter ipsam Fidem, quod pura est & alba: vel quod in canis hominibus invenitur*, ut Virgil. lib. 1.

Cana Fides, & Vesta, Remo cum fratre Quirinus.

3 *Flamines.*] Livius 1. Decad. lib. 1.

4 *Dextra juncta.*] Cælius Rhodiginus Antiq. lect. lib. 22. cap. 14. Lilius Gyraldus Syntagmate primo de Diis Gentium eadem dicunt: sed nullum citant auctorem.

5 *Qui sacratissimus est.*] Vide nostras Consuetudines in tit. de præscript.

6 *Suffimenta quoque.*] Festus Pompejus lib. 17. ubi & de *suffimentis* loquitur, quo in loco non *prælo* legitur, sed *pilo*: nisi ibi mendum sit. *

COLERUS.

* Vide Scaligeri conjectanea, ad vocem *Vinalia*.

TIRAQUELLUS.

7 *Et Carnæ deæ.*] Macrobius Saturnal. libro 1. cap. 12. non procul à fin. in tractatione mensis Maji. Et de hac quoque *Carna* Ovid. * lib. 6. Fast.

Prima dies tibi Carna datur: dea cardinis hæc est,
Numine clausa aperit, claudit aperta suo.

Vide Lilium Greg. Gyraldum Syntagmate 7.

COLERUS.

* Atqui *Carda* cardinum est dea, Tu Tiraquelle, debebas de *Carna* dicere *Cardeam*. Augustinus *Cardeam* vocat. Et Tertull. libro de Corona militis.

1 *Quum*

tempore detexit. Quas [1] quidem fabas, nisi post Julias Calend. adultæ forent, sacris adhibere non licebat: vires namque corporis his maxime augeri confirmarique opinati. [2] Quam deam in monte Cælio sedem habere, illique Calend. Julii sacrum fieri voluere. [3] Saturno quoque & [4] Maniæ humanis victimis, quod licuit antea, postea [5] admonitu Herculis, animali hostia sacrificari desitum est: ideo ad [6] aram Saturni accensis luminibus sacrum fieri cœpit, unde cereis missitandis in Saturnalibus mos inolevit, qui apud [7] Cyrenenses aliter servabatur. Nam Saturno rem divinam facturi ficis ornantur: placentasque missitant, quod mellis repertorem esse ducerent. [8] Maniæ vero, quæ mater Larium fuit, in Compitalibus à Bruto institutis, ut omnis antiquitas fabulata est, non humana victima ut olim, (nam pro familiæ incolumitate antea pueros mactabant) sed alliorum & papaverum capitibus supplicari cœptum fuit: [9] in quibus sacris servi interesse, & exæ-

quato

Saturni & Maniæ.

Cerei in Saturnalibus missi.

Cyrenenses.

TIRAQUELLUS.

1 *Quas quidem fabas.*] Macrobius ubi nuper citavimus.

2 *Quam deam.*] Scilicet Carnam ex Macrobio in eod. loco.

3 *Saturno quoque.*] Lactantius l. 1. c. 12. auctoritate Varronis & Ovidii, & Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 7. & dictum est alibi plenius.

4 *Et Maniæ.*] Lactantius ubi supra. & Macrobius lib. Saturn. 1. cap. 7. *Refluenti*, inquit, *ludi, ut Tarquinio Superbo, Laribus & Maniæ, ex responso Apollinis quo præceptum est, ut capitibus pro capitibus supplicaretur, idque aliquamdiu observatum, ut pro familiarium sospitate pueri mactarentur Maniæ deæ matri Larium. Quod sacrificii genus Junius Brutus Consul Tarquinio pulso, aliter constituit celebrandum. Nam capitibus allii & papaveris supplicari jussit: ut responso Apollinis satisfieret de nomine capitum: remoto scilicet scelere infaustæ sacrificationis. Factumque est, ut effigies Maniæ suspensæ pro singulorum foribus periculum, si quod immineret familiis, expiarent: ludosque ipsos ex viis compitorum, in quibus agitabantur, Compitalia appellitaverunt.* Arnobius lib. 3. adversus Gentes.

5 *Admonitu Herculis.*] Macrob. d. c. 7. l. 1. Saturn.

6 *Ad aram Saturni.*] Idem in eo loco & præterea c. 11. ad fin. & nonnihil Fest. Pompejus lib. 3. ubi de *Cereis* loquitur.

7 *Cyrenenses.*] Macrob. d. c. 7. l. 1. Saturn.

8 *Maniæ vero.*] Diximus paulo ante, in verbo, *Et Maniæ.* ex eodem Macrobius. Sed vide Festum Pompejum lib. 12.

COLERUS.

Maniæ vero.] Quæ vocabatur & *Larunda*, teste Lactantio.

TIRAQUELLUS.

9 *In quibus sacris.*] Horatius Sermonum lib. 2. satyr. 7. in princ.

Jamdudum ausculto, & cupiens tibi dicere servus

Pauca

quato omnium jure, sublato discrimine, liber an servus esset, ut in Saturnalibus unà cum liberis sacrificia in compitis facere, & comessari, ac largiori potui indulgere assueverant, ut hac comitate obstricti, in dominorum obsequiis paratiores forent, odiaque invicem offensionesque dimitterent. Quippe festis Saturni diebus, servos ingenuorum ministeria occupare, pileos sumere, & à liberis nullo discrimine differre, stipesque invicem dare, & munera missitare, servatum est. [1] Regna quoque sortiri inter æquales, & tanquam Reges imperitare, magistratus purpuram induere, reliquos in veste candida diem concelebrare. Qui etiam mos cum Græcis & exteris communis fuit. Namque [2] apud Babylonios Sacca appellantur festa, quibus quinque dies servi dominis imperitabant: ex quibus unus, stola sumpta dominabatur. [3] Apud Thessalos Peloria, Cre-

Servi in Saturnalibus.

Sacca festa.

Peloria.

Pueta, reformido. Datusne? ita, Dave, amicum
Mancipium domino, & frugi, quod sit satis. hoc est,
Ut vitale putes. age, libertate Decembri
(Quando ita majores voluerunt) utere, narra.

Id est, ut interpretatur Acron, *Habeas licentiam & libertatem dicendi, quæ velis: quia Saturnalibus libertas servis concedebatur, & omnes exæquabantur, ut seculi aurei, quo Saturnus regnavit, fieret imitatio. Decembri autem mense Saturnalia celebrabantur, & immutatio fit conditionis: nam & liberi ex servis, & servi ex liberis fiunt.* Solinus cap. 3. *Mense Martio matronæ servis suis cœnas ponebant, sicut Saturnalibus domini. Illæ ut honore promptius obsequium provocarent: hi quasi gratiam rependerent perfecti laboris.* Quæ iisdem prope verbis repetiit Macrob. lib. 1. Satur. cap. 12. Sed & de hac quoque re nonnihil Plutarchus in comparatione Numæ & Lycurgi. & Lucianus in Cronosolo, sive Saturnalibus. & Athenæus l. 14. cap. 17. in princip. ubi scribit morem esse apud Romanos, ut in Saturnalibus domini servis convivium exhibeant, ipsique servorum officio fungantur. Et huc quoque spectant versus L. Attii, antiqui poëtæ, relati à Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 7. in fin.

Maxima pars Grajûm Saturno: & maximè Athenæ
Conficiunt sacra, quæ Cronia esse iterantur ab illis.
Cumque diem celebrant, per agros, urbesque fere omnes
Exercent epulis læti, famulosque procurant
Quisque suos: nostrique itidem & mos traditus illinc
Iste, ut cum dominis famuli tum epulentur ibidem.

1 *Regna quoque sortiri.*] Athenæus d. libro 14. cap. 17.

2 *Apud Babylonios Sacca.*] Berosus lib. 1. rerum Babylonicarum. & Ctesias lib. 2. rerum Persicarum, & ejus auctoritate Athenæus lib. 14. cap. 17. de sacris autem solennibus Persarum Strabo lib. 11.

3 *Apud Thessalos Peloria.*] Baton Sinopæus orator in oratione de Thessalia

[1] Cretenses Hermea, anniversarios dies festos habent, *Hermea.* quibus exæquato jure servi dominique socii & pene pares, communi libertate fruuntur. Sicut [2] Troëzenis panagyra, *Panagyra.* in quibus servi cum dominis pari exemplo vivunt. [3] Thebanis vero ludi musici Saturno dicati erant Saturnaliorum *Thebanorum Saturnalibus.* loco. [4] Ideo in Compitalibus manet constitutum, ne humano sanguine sacra pollerent, utque pilas & effigies viriles & muliebres ex lana in compitis suspenderent. [5] Laribusque tot pilas, quot essent servorum capita, & tot effigies quot essent liberi, noctu pro victimis darent: ut si quod periculum familiæ immineret, aut triste fatum, hoc sacrificii genere expiarent. [6] Sicut mense Majo, quum prius de

salia ac Harmonia, & ejus auctoritate Athenæus ubi nuper citavimus.

1 *Cretenses Hermea.*] Carystius in Historicis Commentariis & ejus auctoritate Athenæus, ubi supra in princip. sic scribit: Est autem Græca hæc consuetudo. nam per Mercurialis festa hoc ipsum fit in Creta, Conviuantibus servis domini illis serviunt atque ministrant. *Hermæorum* meminit Cælius Rhod. Antiq. lect. lib. 13. c. 23. in fin.

2 *Troëzenis Panagyra.*] Idem Athenæus dicto lib. 14. cap. 17. *In Troëzene,* inquit, *Gerestiones mense per multos dies fit conventus, quorum in uno servi cum civibus una ludunt astragalis: & servis domini convivium præbent, ut asserit Carystius.* Cælius ubi supra.

3 *Thebanis vero.*] Plutarchus in Homero, *Longo,* inquit, *tempore post, Thebas ad Saturnalia, qui ludi apud Thebanos musici erant, profectus est.*

4 *Ideo in Compitalibus.*] Id totum usque ad versi. *Sicut mense Majo.* est Festi Pompeji lib. 14. ubi de *pilis* loquitur, & nonnihil Macrobii lib. 1. Saturn. cap. 8.

COLERUS.

5 *Laribusque tot pilas.*] Ex *pilæ* vocabantur, ut ait Macrobius, *Maniæ.* Ad earum instar, stramentitiæ effigies, quibus objectis tauri irritarentur, vocatæ sunt *Pilæ.* De quibus Martialis libro Spectaculorum. Glossæ: [illegible] Pilæ.

TIRAQUELLUS.

6 *Sicut mense Majo.*] Dionysius Halicarnasseus Originum Rom. libro 1. horum sacrificiorum meminit in hæc verba, *Nunc quoque Romani idem factitant, paulo post vernum æquinoctium, Idibus Majis, quæ die lunam volunt esse dimidiam, tunc enim peractis sacris Pontifices (id summum est sacerdotium) & cum his custodes immortalis ignis virgines, prætoresque & alii cives, quos fas est interesse illi sacrificio, simulachra hominum 30. numero de sacro ponte mittunt in Tyberim fluvium, quæ Argeos nominant.* Gellius lib. 10. cap. 15. ad fin. de Flaminicæ ceremoniis loquens, ita scribit, *Atque etiam cum it ad Argeos, quod neque comit caput, neque capillum depectit.* * Varro lib. 6. de ling. Latin. *Argei,* inquit, *fiunt è scirpeis virgultis, simulachra sunt hominum triginta: ea quotannis de ponte sublicio à sacerdotibus publice jaci solent in Tyberim.*

COLERUS.

* Lex Flaminica sic se habet: CUM EAT AD ARGEOS, NEQUE CAPUT COMITO NEQUE CAPILLUM DEPECTITO. Facitne autem huc lex illa? minime. *Archei* enim *loca sunt,* ut ait Festus, *Romæ, ita appellata, quod in his sepulti essent quidam Archi-*

de ponte sublicio in Tyberim homines mitterent, qua de causa flaminicam tristem esse, & animo afflicto convenit, quæ nec eo mense lavat, nec aliquo cultu utitur: postea ab Hercule admonitas, non homines, sed hominum effigies Vestales abjicere cœpisse, quæ triginta numero fuere. Casta quoque mola, & sale tuso, & in ollam fictilem cum aqua immisso, eædem virgines sine victima sacrum facere solebant, cæteri farre & vino, [1] in quibus sacris asellum panibus coronatum adhibuere. [2] Lari quoque familiari Calendis, Idibus, & Nonis, corona in foco indita, pro aris focisque proque familia non sanguine victimarum supplicatur. Quæ [3] quidem sacra ex hordeacea pulte, [4] libo, farre, [5] vino & thure,

Laris.

Archiorum illustres viri. Ad illa igitur loca cum talibus ceremoniis ire solebant Flamines. De iis Argeis lege Varron. lib. 4. de ling. Lat. Ovid. Fast. & Plutarch. Porro quem Varronis locum ex 6. libro laudat Tiraquellus, eum apud Varronem legere me non memini, sed apud Festum.

TIRAQUELLUS.

1 *In quibus sacris.*] Ovid. lib. 6. Fastorum, ubi de Vestæ sacrificiis:

Ecce coronatis panis dependet asellis,
Et velant scabras florida serta molas.

Coronabantur asini Vestalibus: quia Vesta focorum domina est, ubi olim panes cineri suppositi coquebantur, cum in furnis tantum farra torrerent. Et nos quoque alibi diximus.

2 *Lari quoque familiari.*] Laribus coronas impositas fuisse, testis est Tibullus lib. 2. eleg. 1.

Rure puer verno primum de flore coronam
Fecit, & antiquis imposuit Laribus.

Plin. l. 21. c. 3. *Coronæ, inquit, deorum honos erant, & Larium publicorum privatorumque ac sepulchrorum ac Manium.*

3 *Quæ quidem sacra ex hordeacea pulte.*] Dionys. Halicarn. l. 2. *Vidi ego in sacris Laribus hordeaceas pultes, &c.*

4 *Libo.*] Dionysius ubi supra, ubi frugalitatem sacrificiorum describit, sic inquit: *Ipse certe spectavi in sacris ædibus cœnas diis appositas in mensis ligneis antiqui operis, pultemque in canistris, & in item & liba, frugumque quorundam primitias, & hujusmodi cætera exilia, paratuque facilia, omnique morosa curiositate carentia, &c.* & Tibullus libro 1. eleg. 10. eademque ult. de *Laribus* loquens:

Atque aliquis voti compos liba ipse ferebat,
Postque comes purum filia parva favum.

4 *Farre.*] Virgilius lib. 5. Æneid.

Pergameumque larem & canæ penetralia Vestæ
Farre pio & plena supplex veneratur acerra.

5 *Vino & thure.*] Plautus in prologo Aululariæ,

Huic filia una est: ea mihi quotidie
Aut thure, aut vino, aut aliqui semper supplicat.

Juvenalis Satyr. 9. ad fin.

O parvi nostrique lares, quos thure minuto,
Aut farre & tenui soleo exornare corona.

Et idem satyra 12. cujus verba citabimus infra lib. 3. cap. 12. Tibullus l. 1. eleg. 3. ad Messalam,

At mihi contingat patrios celebrare penates,
Reddereque antiquo menstrua thura lari.

1 Et

& thure, cum [1] sale & salino sunt fieri solita: cui etiam particulas cœnarum [2] & singulorum fructuum primitias sacrarunt. [3] Ignem enim familiarem favilla & cineribus excitatum, sanctissimis cæremoniis taciti adorabant. Fuitque antiquorum mos, ut profecturi viam, simulacrum Dei, tanquam Larem familiarem & fortunæ comitem secum ferant, [4] cui festis diebus thure & melle vota effunderent & supplicarent. [5] Etiam in Quinquatriis Minervæ, prima Minervæ. dies

1 *Et sale & salino.*] Dionysius ubi supra.

COLERUS.

Sale & salino sunt fieri solita.] Sal appositus apud veteres mensam consecrare videbatur. Unde Arnobius, *Sacras*, inquit, *facitis mensas salinorum appositu, & simulacris deorum.* Turneb. lib. 10. cap. 22.

TIRAQUELLUS.

2 *Et singulorum fructuum primitias.*] Afferebantur & Laribus frugum primitiæ, quod Horatius (Epod. lib. Od. 2. ubi rusticæ vitæ laudes & commoda describit) aliique poëtæ significant: sed ante alios Tibullus lib. 1. eleg. 1. istis carminibus, cum inquit:

Vos quoque felicis quondam, nunc pauperis agri
Custodes, fertis munera vestra Lares.

tum maxime seq. Dionysius d. lib. 2. dicit *quorundam fructuum.* Aristophanis autem interpres in σφηξὶν auctoritate Aristocratis dicit *frugum & [illegible].*

3 *Ignem enim familiarem.*] De ignis cultu apud diversas gentes, vide Cælium Rhodiginum lib. 15. cap. 15. & Lilium Gyraldum de Diis Gentium Syntagmate 4.

4 *Cui festis diebus thure & melle.*] De thure supra dictum est. de melle autem est illud Tibulli d. lib. eleg. 10. loquentis, ut jam diximus, de Laribus.

Postque comes purum filia parva favum.

5 *Etiam in Quinquatriis Minervæ.*] Idem dicit Lilius Gyraldus de Diis Gentium Syntagmate 17. sed nullo citato auctore. Est autem Ovid. l. 3. Fast.

Una dies media est, fiunt enim sacra Minervæ,
Nomina, quæ junctis quinque diebus habent.
Sanguine prima vacat, nec fas concurrere ferro:
Causa, quod est illa nata Minerva die.
Altera tresque super strata celebrantur arena,
Ensibus exertis bellica læta dea est.

A quo haud dubie id illi acceperunt, quamvis ex victoria non intelligat Ovidius, ut patet ex verbis sequentibus. Idem Ovidius Tristium lib. 4. eleg. 9. eademque ulc.

Hæc est armigeræ festis de quinque Minervæ,
Quæ fieri pugna prima cruenta solet.

De his autem Horatius libro Epist. 2. epist. item 2.

Ac potius, puer ut festis Quinquatribus, olim
Exiguo gratoque fruaris tempore raptim.

Quem versum enarrans Porphyrius, sic inquit, *Quinquatrus à quinque diebus, qui dies ad ferias Minervæ pertinent, propterea quod festæ solemnitates ejus deæ per hoc spatium temporis celebrabantur.* Fuerunt & alteræ *Quinquatrus*, ut scribit Varro lib. 4. de ling. Latin. *Minusculæ dictæ Juniæ Eidus, ad similitudinem majorum: quia tibicines tum feriati per urbem vagantur, & conveniunt ad ædem Minervæ.* & Ovid. d. l. 3. Fast. his versibus:

Jam steterant acies ferro mortique paratæ,
Jam lituus pugnæ signa daturus erat, &c.

 Ubi

dies sine victima aut cæde fuit, quod illa in lucem primum editam fuisse putant: [1] quinquatrumque ideo dixere, quod diem quintum post Idus festum haberent, [2] sicut Triatrum, Sexatrum, Septematrum, & Decematrum. [3] Quidam, quod quum quinque diebus operarentur sacris, & reliquis omnibus victimas cæderent, atque exertis ensibus pugnas committerent & digladiarentur: prima die velut pacata & festa, à victimarum cæde abstinerent. Ultima vero [4] Tubilustrium dicta, qua in atrio Sutorio tubæ lustra-

Tubilustriũ.

Ubi describit horum originem. Minorum festorum etiam meminit idem Ovid. 6. Fastor.

Et jam Quinquatrus jubeor narrare minores,
Nunc ades, ô coeptis flava Minerva meis:
Cur vagus incedit tota tibicen in urbe?
Quid sibi personæ, quid toga longa volunt?

Livius 5. Decad. lib. 4. Sueton. in Augusto, cap. 71. in Nerone cap. 34. & in Domitiano cap. 4. Celebrabantur hæc festa 13. Calend. Aprilis, hoc est 20. die Martii.

1 *Quinquatrumque ideo.*] Varro libro 5. de ling. Latin. ita scribit, *Quinquatrus hic dies unus à nominis errore observatur, proinde ut sint quinque quartus sive quintus, dictus ab Tusculaneis post diem sextum Eidus similiter vocatur Sexatrus: & post diem septimum, Septimatrus: sic ait, quod erat post diem quintum Eidus, Quinquatrus. Atrus vero nihil significat, estque tantum nominis supplementum.* Ovid. ubi nuper. Gellius l. 2. cap. 21. Festus Pompejus lib. 15. *Quinquatria, inquit, dicta sunt à Quinquatro die, quod post diem quintum celebrentur: ut Triatrus, Sexatrus & similia. Primus enim dies Quinquatruum quintus post Idus invenitur.*

COLERUS.

* Hæc ex Festo parum integre citavit.

TIRAQUELLUS.

2 *Sicut Triatrum.*] De Sexatro & Septimatro Varro ubi supra. Ex quo intelligis hic legendum esse *Septimatrum.* & de duobus illis prioribus Festus Pompejus, ubi supra. Et de *Decimatro* idem Varro lib. 4. ejusdem operis, & idem Pompejus eodem lib. alio loco, ubi & *Decumatrum* appellatum esse tradit. Et de his omnibus vide infra lib. 3. cap. 18.

3 *Quidam, quod cum.*] Ovid. ubi supra, in verbo, *Etiamnis Quinquatriis.* ubi tamen nihil de victima dicit, sed de gladiatoriis certaminibus.

4 *Tubilustrium.*] Varro illo lib. 5. de ling. Latin. *Tubilustrium, inquit, appellatur, quod eo die in atrio Sutorio sacrorum tubæ lustrantur.* Festus Pompejus libro 18. ait, *Tubilustria dies vocari, in quibus agna tubas lustrabant.* Et hinc quoque Ovid. lib. 3. Fastor.

Summa dies è quinque tubam lustrare canoras
Admonet, & forti sacrificare deæ.

& lib. 5. ejusdem operis ad fin.

Proxima Vulcani lux est, quam Lustria dicunt:
Lustrantur puræ, quas facit ille, tubæ.

Quanquam hic posterior locus alio spectare videtur. * Sed hic vide, quæ dicam infra lib. 3. cap. 21. & lib. 5. cap. 6.

COLERUS.

* Ex corrupto versu hoc Ovidii, nil mirum si aliud suspicatur Tiraquellus. Sic enim legendus est:

Proxima Vulcani lux est, Tubilustria dicunt.

ſtrabantur agna. [1] Jano quoque libo & placenta, ac mola ſalſa, [2] nonnunquam thure & mero: [3] Cereri autem lacte, vino & melle, ſine victima ſæpe litatum eſt. [4] Hoc quoque adnotare non pigebit, quod quum in reliquis ſacris, qui rem divinam facit, veteri inſtituto capite velato immolet & adorantes veſtem ad aures uſque attollant, ut ſe humiliores exhibeant diis, vel ne quid inter ſacrificandum triſte auribus aut oculis accipiant: [5] Saturno tamen ſacra facientes, velut veritatis cultori, capite aperto immolant & invelato. [6] Honori quoque & Opi ex vetere inſtituto dum ſacrum fit, ſemper aperto capite & ſine velamento ſunt. [7] Apud aram quoque Herculis maximam, omnes aperto

Jani. Cereris. Caput in ſacris velare. Sacrificia capite aperto. Honoris & Opis.

TIRAQUELLUS.

1 *Jano quoque.*] Idem propemodum Gyraldus de Diis Gentium Syntagm. 17. Neuter autem dicit unde id acceperit. Id autem ex Catone de Re ruſtica cap. 134. in princip. *Priuſquam hiſce fruges condantur far, &c. Thure, vino Jano, Jovi, Junoni præfato.* & ad finem ejuſdem cap. *Item Jano vinum dato.* Et Ovidio lib. I. Faſtorum,

Inde vocor Janus, cui cum cereale ſacerdos
Imponit libum, farraque mixta ſale,
Nomina ridebis, modo namque Patulcius idem,
Et modo ſacrifico Cluſius ore vocor.

COLERUS.

Jano quoque.] Operæ pretium eſt Feſti locum ex Joſ. Scalig. emendatione, ſubſcribere: *Tubiluſtria dies, quibus diebus adſcriptum, in atrio ſutorio agna tubæ ut luſtrentur, ab eis tubos appellant. quod genus luſtrationis ex Arcadia, Pallante ea transferente, veniſſe dicunt.*

TIRAQUELLUS.

2 *Nonnunquam thure & mero.*] Idem Ovid. lib. I. Faſtorum, ubi majorum morem & inſtitutum ſcribit, qui divinam rem diis immortalibus facturi, Janum & Jovem præfari ſolebant,

— Cur quamvis aliorum numina placem
Jane tibi primum thura merumque fero?

3 *Cereri.*] Idem Gyraldus d. 17. ſyntag.

4 *Hoc quoque adnotare.*] Moris fuiſſe apud veteres in ſacris velare caput, teſtatur ex Virgilio & Plutarcho Problem. cap. 11. Cælius Rhodiginus Lectio. antiq. lib. 20. cap. 12. & Livius lib. I. Decad. I. his verbis, *Legatus ubi ad fines eorum venit unde res repetuntur capite velato (filum lanæ velamen eſt) Audi Jupiter, inquit, audite fines (cujuſcunque gentis nominat) audiat fas.*

5 *Saturno tamen.*] Plutarchus Problematum cap. 11. ubi ejus rei rationem reddit. Verum Macrob. lib. Saturnal. I. c. 8. poſt princip. dicit, *Illic Græco ritu capite aperto res divina fit.* niſi ibi ſit mendum, quod magis puto. Nam idem ejuſdem lib. c. 10. ad finem. *Hinc eſt, inquit, quod ex inſtituto peregrino, huic Deo* (Saturno ſcilicet) *ſacrum aperto capite facimus.*

6 *Honori.*] Idem Plutarch. ejuſdem operis cap. 13. ubi item rationem reddit.

7 *Apud aram Herculis.*] Plutarchus Problemat. cap. 10. & dictum eſt ſupra hoc eodem lib. cap. 14. ubi alia quoque adduximus.

aperto capite supplicare vetusto more servatum est: vel quia ipsius dei, qui capite aperto est, habitum imitari non liceat: vel quod magis adducor ut credam, ut ante Æneam, qui ritum velandi capitis invenit primus, aram maximam fuisse, vetustissimasque illius cæremonias signarent.

CAPUT XXIII.

*Nunquid, quod * lege Falcidia cautum est, de quarta bonorum hæredi debita, possit voluntate testatoris comminui vel tolli.*

Tex. ex l. 1. §. quicunque ff. ad l. Falcidiam.

VErba [1] legis Falcidiæ, quibus modus legatorum præfinitus est, hæc fuere: [2] Quicunque civis Romanus post

COLERUS.

* *Lege Falcidia cautum est*] *Si aliquod dividuum sit legatum, de ipso detrahitur, Falcidia, non de æstimatione ipsius: sed æstimatur, ut sciatur an Falcidia locum habeat.* Bartolus.

Verba legis Falcidiæ.] Recte ibi Tiraquellus de *Falcidio* trib. Plebis. & ridenda merito ætas Harmenopuli, quæ legis hujus etymon deducebat à *falce*. Sed tamen illud etiam observandum, legem hanc *Falcidiam* ab Augusto sancitam, ut quidam doctissimi viri monent.[3]

TIRAQUELLUS.

1 *Legis Falcidiæ.*] De hac lege *Falcidia*, & quid à lege Voconia & Furia differat, pulchre infra traditur ab ipso, eodem auctore lib. 6. cap. 15. Cæterum Eusebius in Chronicis scribit, Latam ita fuisse legem, *ut quarta pars tum demum hæreditatis superesset, si quatuor aut minus essent.* Quod equidem in Jurisconsultorum libris nusquam legitur. Tulit autem hanc legem C. Falcidius Tribunus plebis, iis temporibus, quibus Triumviri reipublicæ constituendæ Augustus Cæsar, M. Antonius & Lepidus dominabantur, auctore eodem Eusebio & Isidoro cap. 15. lib. 5. & secunda dist. c. quædam etiam leges. in princ. decret. ubi tractatur de jure Quiritum & partibus ejusdem. Hujus etiam legis meminit Dion lib. 48. his verbis, *Lex Falcidia à P. Falcidio Trib. plebis lata, quæ nunc quoque plurimum valet in hæreditatibus adeundis: ea autem permittit, ut hæres, si adire hæreditatem gravetur, quadrante accepto, reliquum dimittat.*

2 *Quicunque.*] Quatuor fuerunt legis *Falcidiæ* capita. *Primum* liberam legandi facultatem dat. quo abrogantur leges Furia & Voconia, quæ non permittebant civibus quicquid vellent legare, ut ex Theophilo & Ulpiano instit. lib. 1. & tit. de leg. Falc. quamvis lex 12. tabu. utraque longe antiquior, liberam legandi potestatem concederet. *Secundum* caput modum legatis præfinit, de quo hic agitur. *Tertium* translatitium est; & ad confirmationem secundi pertinet in his verbis, *Eis, quibus, &c. Quartum* (licet in Pandectis desideretur) ita conceptum videtur, Si quis aliter, quam hac lege liceat, pecuniam dederit legaveritve, hæredi quartam partem ejus pecuniæ quæ data legata erit, ex eo testamento retinere liceto. Quod confirmat Cajus lib. 2. instit. de lege *Falcidia*.

1 Dum

post hanc legem rogatam, testamentum faciet: is quantam cuique civi Romano pecuniam jure publico, dare legare volet, jus potestasque esto, [1] dum ita detur legatum, ne minus quam [2] quartam partem hæreditatis eo testamento hæredes capiant, eis quibus ita datum, legatumve erit, eam pecuniam [3] sine fraude sua capere liceto: isque hæres qui eam pecuniam dare jussus, damnatus erit, eam pecuniam debeto dare, quam damnatus est infra. Cum ea legis verba in conventu Jurisperitorum legerentur, præsente me, quærebatur, nunquid quod hac lege sancitum est, ut non minus quarta hæreditatis parte, testamento hæres capiat, possit voluntate testantis ita comminui vel tolli, ut si omne patrimonium & totum assem legatis distribui jusserit, ita ut nihil, aut minus quarta parte scriptus hæres ex bonis capiat, an id contra legem factum, jus ratumque foret. Cumque nonnulli è grege patronorum censerent ex Scævolæ sententia licere cuivis non insano, præter legum solennitatem, ita ut volet testari, si modo id

COLERUS.

1 *Dum ita detur legatum.*] Jure, ut per legem Falcidiam delibari possit hæreditas, onerari vel exhauriri non possit. Legata hæreditatem delibant, quæ non excedunt dodrantem: onerant, quæ excedunt: exhauriunt, quæ assem absumunt. Tu vide doct. Cuja. apud Paul. 3. Senten. 8. §. 1.

TIRAQUELLUS.

2 *Quartam partem hæreditatis.*] His verbis datur intelligi quid intersit inter has quatuor leges, scilicet 12. tabu. Furiam, Voconiam & Falcidiam. Nam lex 12. tabul. neque modum, neque finem legatis imponebat. Furia * & Voconia modum quidem faciebant, finem non faciebant. Falcidia vero & modum & finem imposuit, quod constat ex §. *superest. instit. ad legem Falcid.*

COLERUS.

* Lex Furia plus mille assibus legatorum vetabat capere: donec Voconia vetaret, quemquam plus alteri legare, quam ad hæredes legantis perveniret. Falcidia quartam hæreditatis partem penes hæredem esse voluit, quovis prohibito legare ultra dodrantem bonorum. *Novell.* 1. in princip. *Novell.* 22. cap. 2. & *ff. ad leg. Falcid. tit.* 2.

TIRAQUELLUS.

3 *Sine fraude.* *] Quod magis interpretandum videtur de pœna quadrupli legis Furiæ. Ulpia. instit. l. 1. & Theophilus instiut. tit. *de adim. leg.* quamvis quidam non ineruditi de periculo æris alieni hæc verba intelligant.

COLERUS.

* Sentit Tiraquell. cum Duareno 2. disp. 10. Cujacius interpretatur *sine fraude*, id est, sine ulla dodrantis diminutione ex lege Voconia.

id vellet haberi legitime factum, palamque id antea testatus esset, plurimumque in eo momenti fore: quippe quum ipsa decedentis voluntas, lex plane censeatur: & hoc Pomponium Jureconsultum, hanc legem interpretatum, censuisse, contenderent, decernentem testatoris voluntatem, [1] qualiscunque foret, ad omnem successionis speciem extendi oportere: multique in ejus sententiam irent, & velut cunctis obvium id palam faterentur, nos contra sentire visi fuimus. Nam Papiniani responsa relegentes, hoc ipsum improbasse animadvertimus, atque respondisse in hæc verba: [2] Privatorum pactionibus, legi refragari non decere. Itaque trienti quæ per legem ex defuncti bonis debetur, neque per testatorem æstimationem minui, neque jus quod debetur, auferri posse, ne videlicet testator scriptos hæredes aditione ludificatus foret. Quæ sententia quum diu nobis insedisset, tamen refutari & dilui potuit: quippe quum in eandem lectionem, ut fit, incideremus, animadvertimus, minus probabili nec vero judicio, sed falsa nos duci opinione, novissimoque jure, multis post seculis edito, contra priscorum decreta secus cautum fuisse: atque abrogata Papiniani sententia, ex placito principum lege edita sancitum esse, ut si testator trientem dari hæredi inhibeat, totumque assem legatis absumi volet, ut pro voluntate de bonis disponere, illaque sicut libitum est, & quantam partem volet, cuivis legare jus potestasque foret: liberum esset hæredi scripto, si nimium tenuiter sibi consultum esset, minusque commodi tot legatis distribuendis, hæreditatem allaturam putaret, aditione abstinere, & jus succedendi abnuere. In quam sententiam, quæ notior & probabilior fuit, novissimæ jurisconsultorum opiniones postea concessere.

l. quod de bonis. §. 1. ff. ad leg. Falcid.

Auth. sed cum testator. C. ad leg. Falcid.

TIRAQUELLUS

1 *Qualiscunque.*] Modo cautum non sit, ne leges in testamento locum habeant. idem Pomponius in *l. nemo. de leg.* 1. Vide Platonem dial. 11. de legibus.

2 *Privatorum pactionibus.*] Idem Papinia. in *l. jus publicum.* & Ulp. in *l. jurisgent. §. si paciscar, ff. de pact.*

3 Ubi

CAPUT XXIV.

Loci ex Juvenale parum ab interpretibus diligenter habiti, contra nonnullorum opinionem explanantur.

DEfessus ego à forensium causarum contentione, & judiciorum strepitu, aliquando vacuus cura & labore, ad hæc mitiora studia nostratia, velut in aliquod opportunum diversorium, me recipiebam: & quoscunque, aut veteres, aut nostri ævi libellos nactus eram, in his legendis perscrutandisque, aut verborum & sententiarum viribus pensitandis, exercebar. Cumque, ut fit, in cujuspiam non equidem indocti, nec spernendi auctoris commentarios super Juvenalis Satyris, quos nuper ediderat, & posteritati tradendos curaverat, forte incidissem, super his versibus septimæ:

Rara tamen merces, quæ cognitione tribuni
Non egeat: ———

In hanc sententiam ipsum locutum offendimus, ut diceret, apud tribunos plebis agi necesse fore, & post impensos labores erudiendis pueris ludimagistrum in judicio experiri oportere, ut mercedem laboris & impensæ doctrinæ assequatur, idque Juvenalem in fine Satyræ apertius sentire, dum inquit: *Juvenal. locus in fine Satyræ septimæ.*

——— *Et quum se verterit annus,*
Accipe victori populus quod postulat aurum.

Tanquam post lites in judicio à tribuno plebis diffinitas, tandem populus aurum quod petebatur, victori magistro & mercedem tradi postularet. Qui sensus etsi à multis mira persuasione receptus, quam absonus sit, quamque pudendo errore coarguat imperitiam interpretis, nemo mediocris solertiæ vir ignoravit. [1] Ubi enim, quæso apud auctores compertum fuit, tribunum plebis juris cognitionem, aut in jus vocationem, apud suum tribunal Romæ habuis-

TIRAQUELLUS.

1 *Ubi enim, quæso.*] Hic omnino vide Gellium lib. 13. cap. 12.

habuisse, ita ut an stipendium magistro debeatur, suæ cognitionis & arbitrii fuerit? Non enim ut de controverso jure cognosceret aut super eo dijudicaret: sed ut à majorum magistratuum injuria tenuem plebem defenderet in re præsenti, tribunitiam potestatem inventam veteres voluere. Prehendere enim licebat tribuno, & in carcerem mittere, non autem super controverso jure dijudicare, quod omnes annales & omnia monumenta vetustatis percalluere. Præterea quid imperitius dici potuit aut tam præposterum, quam ut in exactione vilis stipendii populus, tanquam si plebs aut plebiscitum aliquod rogaretur, interesse debeat ita ut rogatione promulgata, an stipendium magistro debeatur, decernat? Sed quod est vero propius, quodque ab auctoris sensu non absonum putamus, profecto sic est, ut poëta de tribuno plebis, qui juris non habet cognitionem, sed de [1] tribuno ærario, [2] apud quem leviores expenduntur causæ, intellexisse credatur. Etenim liquere arbitror, leves & nummarios judices, tribunos fuisse ærarios, causarumque cognitionem habuisse in minimis: quippe ab [3] Aurelio tribuno plebis rogatione promulgata, judicia in tres ordines divisa fuere: senatores,

1 *Tribuno ærario.*]Hunc enim fuisse ex judicibus constat ex Asconio Pædiano in oratione Ciceronis pro M. Scauro & C. Cornelio, & dicetur postea lib. 5. c. 2.

MERCERUS.

2 *Apud quem leviores caussæ expenduntur.*]Tribuni Ærarii ante principatum Augusti de iisdem caussis judicabant, de quibus senatores, & equites. Judicabant enim lege Aurelia, cum senatoribus, & equitibus. Horum vero ordinem auxerunt, immutaruntque postea Imperatores. Nondum tamen bene scio an judicia ita sint partiti, ut leviores caussæ ad Tribunos ærarii rejectæ sint.

TIRAQUELLUS.

3 *Aurelio tribuno plebis.*] Idem Asconius pro Cornelio, majestatis reo, scribit, Aurelia lege communicata judicia inter senatores & equestrem ordinem & tribunos ærarios. & paulo ante scribit L. Cottam lege sua judicia inter tres ordines communicasse, Senatum, Equites, Tribunos ærarios. Ex quo facile intelligis hunc vocatum fuisse L. Aurelium Cottam. Suetonius autem in Cæsare c. 41. Judicia ad duo genera judicum redegit, Equestris ordinis, ac Senatorii: Tribunos ærarios, quod erat tertium, sustulit. Vnde à Cicerone in epistolis ad Atticum, per quandam annominationem, non tam *ærarii Tribuni* quam *ærati* nuncupantur: quoniam pecunia corrupti Clodium absolverunt.

1 *Stipem*

res, equestrem ordinem, & tribunos ærarios, quorum cognitio in minoribus fuit causis, ideo in subselliis, non pro tribunali jus dicebant. Raram dicit ergo mercedem, quæ cognitione non egeat tribuni, non plebis, apud quem nulla erat juris cognitio: sed ærarii, qui de minoribus causis jus reddebat, intellexisse probabile est: quod & nos sentire salva fide possumus. Rursus quod dicitur in fine Satyræ:

Accipe victori populus quod postulat aurum:

Versus postremus ejusdem Satyræ.

neque de rogatione populi aut scito plebis, quod illi asseverant, intelligi arbitramur, sed vetustum potius morem præsignari, qui apud Romanos in sacris certaminibus inolevit frequens. Fuit enim antiqui moris, ut qui in theatro præstabant munera, multitudini effusæ ad spectaculum [1] stipem spargerent, victoresque certaminum, & multarum palmarum gladiatores, ære collato & stipe donarent. Quinetiam non ludiones modo, sed elephantos, & eos qui in certaminibus fortiter quid aut dignum laude gessissent, à populo collatione stipis & assibus donari legimus. [2] Constatque populum Romanum Spurio Posthumio, & Quinto Martio consulibus, primum stipem in ludis spargere cœpisse. Nam drachma grandinis in morem, atque odorati imbres instar pluviæ, & alia missilia effuse spargebantur. Quod sequuti Cæsares opulentius uberiusque ad leniendam multitudinem factitarunt. Siquidem [3] C. Cæsar, nummos non mediocris summæ effudit in populum. [4] Nero tesseras frumentarias, aurum, argen-

Stipis sparsio in populum. Populi in ludiones.

Cæsares in pop. pecunias sparserunt.

1 *Stipem spargerent.*] Hic vide quæ scripsimus in tractatu Nobilitatis cap. 37. num. 44. incip. *huceque spectant.* Hæc præterea sunt Britannici interpretis Juvenalis.

2 *Constatque pop. Romanum.*] Id Plinii est lib. 33. cap. 10. ad fin. ubi ita scribit, *populus Romanus stipem spargere cœpit, Spurio Posthumio, Q. Marcio Coss. tanta abundantia pecuniæ erat, ut eam conferret L. Scipioni, ex qua is ludos fecit.*

3 *C. Cæsar.*] Id est Calig. ex Suet. in vita illius c. 38. & Josepho l. 19. c. 1.

4 *Nero.*] Suetonius in vita illius cap. 11. ad fin. *Sparsa, inquit, & populo missilia omnium rerum per omnes dies, singula quotidie millia avium cujusque generis, multiplex penus, tesseræ frumentariæ, vestis, aurum, argentum, gemmæ, margaritæ, tabulæ pictæ, mancipia, jumenta, atque etiam mansuetæ feræ, novissime naves, insulæ, agri.*

gentum, gemmas, margaritas, naves, insulas, agros, vestes, tabulas pictas, mancipia & jumenta missilia dedit. [1] Domitianus cum omne genus rerum in theatro sparsisset, & pars major inter popularia decidisset: ne indonati abirent senatorius & equester ordo, per singulos cuneos quinquagenas tesseras pronunciavit. [2] Heliogabalus vero aurea & argentea pocula, ac vestes magni census in plebem sparsit munuscula. Multi quoque ex theatro missas è sinu columbas fecere, quæ cum per caveam diu volassent, revertebantur ad dominos. Fertur tamen [3] Scipio infaniæ notam subiisse, quod pecuniam in populum ludis publicis jecisset, velut istis muneribus auram popularem aucuparetur: quæ quidem cum in diripientium manus mittebantur, non sine discrimine & rixa in concursatione & tumultu assequi poterant. Itaque optimus quisque cum primum missilia induci viderent, ne quid discriminis in conflictu turbæ elisi paterentur, è ludis excedebant, [4] quæ apud auctores monumentis testata clarissimis comperta sunt. Post emensum ergo annum, & edocendis pueris labores impensos, Accipe, poëta inquit, mercedem, qualem victori in ludis populus postulare solet: ac si dicat, vilem assem, & nimis tenuem mercedem, qualis est stips exigua quæ à populo in ludis postulatur, cum ære collato victor à plebe donatur, consequeris. Quod nos quantum ingenii captu assequi possumus, lectioni magis convenire, & vero sensui congruere putamus.

Scipio insaniæ notatus.

1 *Domitianus.*]Suetonius in vita illius cap. 4.

2 *Heliogabalus.*]Lampridius in vita illius. Sic etiam Herodianus scribit, Heliogabalus sacris jam celebritatibusque peractis, maximas, altissimasque turres, ad id ipsum extructas conscendit. Indeque scilicet in plebem missilia sparserat, aurea videlicet argenteaque pocula, vestesque & lintea omne genus: bestias præterea cicures omnes, exceptis suibus, quibus ipse (ut mos est Phœnicibus) abstinebat.

3 *Scipio.*] *Tuditanum* avum M. Antonii (ut opinor) dicere voluit ex Cicerone in 3. Philip. & Valer. Maximo lib. 7. c. 8.

4 *Quæ.*] Hic videtur aliquid deesse.

CAPUT

CAPUT XXV.

Variæ apud diversas gentes puerorum institutiones, & infantibus Romanis quæ documenta fuerint.

QUam varie apud nationes exteras & gentes ultimas pueri postquam in lucem editi essent, educarentur, quæque institutio fuerit, à nonnullis literis memoriæ proditum est. Siquidem apud [1] Thraces [2] Trausosque ac [3] Cesias & [4] Causianos, assuetum erat, ut puero in lucem edito circumdati cognati affinesque, puerum lamententur, & afflicti jaceant, ac recensentes calamitates & vitæ incommoda, cui tantum restet malorum, quæ mox ille passurus advenit, pectora plangant. Iidem in funere exultantes jubilant, scilicet cui defuncto omnibus incommodis & infortuniis, quæ vita fert, ex hac luce & imminentibus malis, atque omni sævitia fortunæ tandem excedere datum sit. [5] Quod ab Indis quoque servari meminimus. Nam [6] Gymnoso-

Thraces. Trausi. Cesiae. Causiani.

Indi.

TIRAQUELLUS.

1 *Thraces.*] Ex Herodoto in Therpsichore. Pomponio Mela lib. 2. Valerio Maximo lib. 2. cap. 1. Quintiliano lib. 5. cap. 11. quo de exemplis tract. Archia poëta in epigrammatis Græcis. Hunc ipsum morem explicat Solinus cap. 15. his verbis, *Apud plurimos luctuosa sunt puerperia. Denique recentem natum fletu parens excipit. Contraversum læta sunt funera, adeo ut exemplis gaudio prosequantur.* Et late diximus in tractatu Nobilitatis cap. 31. n. 468. incip. *Nec si quidem.* ubi ipsius Archiæ epigramma Græcum adscripsimus.

2 *Trausosque.*] Herodotus l. 5. paulo post princ. *Trausi populi sunt, quos Græci Agathyrsos nominant.* Steph.

3 *Ac Cesias.*] Xenodotus in collectaneis proverbiorum in eo proverbio Νέμεθ- καὶ χεῖρας. ubi & idem dicit de Heniochis.

4 *Causianos.*] Plutarchus & ex eo Stobæus Sermone 119.

5 *Quod ab Indis.*] Pompon. Mela. lib. 3. Joannes Boëmus lib. 2. de Moribus, legibus & ritibus gentium.

6 *Gymnosophistæ.*] Cælius Rhodiginus lib. 14. cap. 25. ex Porphyrio, sic scribit, *Gymnosophistarum apud Indos duo produntur genera, auctore Porphyrio: alterum Brachmanas dicunt. Samaneos alterum: quos adeo continentiæ studiosos prædicant, ut pomis modo, modo oryzæ aut farina tantum alantur. Additur etiam miraculum, ubi eos adierit Rex, venerantur ut Deos, illorum precibus pacem regno conciliari opinantes.* Digna porro relatu quæ insuper de Samaneis idem scribit Porphyrius, eos hujus vitæ tempus, tanquam necessariam quandam servitutem naturæ ministrantem, invitos tulisse, studuisseque animas à corporibus solvere: ac cum prospere corpus se habere sentirent, sæpe nihilo ad hoc urgente, è vita solitos egredi. Hos domestici obitu beatos existimabant: quique illis superessent, deflebant, ut infelices. Q. Curtius lib. 8. *Apud hos,* inquit,

nosophistæ & [1] Brachmanes, caste & pie viventibus mortis diem natalem vitæ ducebant. [2] Spartanos Lycurgi legibus institutos, infantes primum editos, ut labore firmentur, rigidissima aqua fovere, nudosque in patientia laboris enutrire, nihilque somni causa sternere, proditum est: nec non cibi potionisque modo præfinito, cum æqualibus in sobrio convictu, inque eodem sodalitio & societate studiorum, humili cultu educare, duraque & horrida disciplina severissimis moribus assuefacere, ne qua vitia mentem adhuc rudem inficerent, neve moribus incompositi evaderent, illis magnæ curæ fuit. Quare proverbio increbuit, [3] solas Lacænas viros parere. [4] Quod à Cretensibus & [5] Germanis usurpatum fuit, ut pueri ab ineunte adolescentia calores & frigora pati assuescerent, utque vilibus tecti amiculis, hyeme pariter atque æstu eodem cultu incederent: & postquam satis virium assequuti videbantur, ut militiæ per ætatem patientes forent, non in munditiis,

Spartani.

Proverbium. Cretenses & Germani.

inquit, *occupare diem fati, pulchrum: & vivos se cremari jubent. Quibus aut segnis ætas, aut incommoda valetudo est, expectationem mortem pro dedecore habent. Nec illis corporibus, quæ senectus solvit, honos redditur. Inquinari putant ignem, nisi qui spirantes recipit*, &c.

1 *Brachmanes.*] Strabo lib. 15. de ipsis Brachmanis loquens. *Item*, inquit, *multa eos de morte dicere & hanc vitam putandam esse, quasi quandam vividam hominum conceptum: mortem vero nativitatem ad veram illam & felicem vitam, iis, qui recte philosophati sunt. Idcirco eos multa exercitatione uti ad mortis præparationem.* De quo & tu vide quæ scripsimus in nostris commentariis Nobilitatis c. 31. n. 269. incip. *ex nostris.*

2 *Spartanos.*] Hæc sunt Plutarchi in antiquis Lacedæmoniorum institutis, quæ inter Apophthegmata posuit, & in vita Lycurgi.

3 *Solas Lacænas viros parere.*] Plutarchus tum in Apophthegmatis Laconicis, non semel, tum in vita Lycurgi. Nam, ut ibi refert, cum peregrina quædam fœmina Gorgoni Leonidæ uxori dixisset, *μόναι τῶν ἀνδρῶν ἄρχετε αἱ Λάκαιναι.* id est, *Solæ viris imperatis ô Lacænæ*: illa respondit, *μόναι γὰρ τίκτομεν ἄνδρας.* id est, *Solæ enim viros parimus.* Refert Erasmus Chiliadis 4. centuria 3. cap. 17. Quod nos retulimus in legibus Connubialibus lib. 1. n. 11. incip. *quanquam illud.*

4 *Quod à Cretensibus.*] Strabo l. 10. Cicero lib. 2. Thuscul. quæst. *Cretum*, inquit, *leges laboribus erudiunt juventutem, venando, currendo, esuriendo, sitiendo, algendo, æstuando, ex quo Alexander sumpsit magnam bonam partem.* Ephorus & reliqui prodiderunt, Cretenses ab ineunte pueritia armis ac laboribus exerceri solitos, calorem & frigus & aspera viarum facile contemnentes, in pugnis plagas toleranter ferre, ab arcu sagittas excutere, saltationem armatam (quæ imago erat rei bellicæ) frequenter saltare, quam *Pyrrhicam* vocant.

5 *Et Germanis.*] Cornelius Tacitus in libro de Moribus Germanorum.

1 *Lacedæ-*

ditiis, ne langueret animus, sed in laboriosis exercitationibus, currendo, algendo, æstuando, famem sitimque tolerando, arduasque & perdifficiles vias peragrando, exercerent: ac pugnæ simulacris, in quibus verbera & plagas dare & accipere cogebant. Quinetiam fuit [1] Lacedæmoniorum mos solennis, ut agrestes quos [2] Hilotas vocant, quam maxime possent vino ingurgitent, ad potumque & crapulam appellent, illosque vino madidos & distentos, in cœtum adolescentium juvenum introducant, ut juxta [3] Anacharsis [4] & Platonis consilium, temulentiæ turpitudinem intuentes, quasi pertæsi ignaviam, à vino & luxu promptius abstinerent: ac tam tetri aspectus, tamque dedecoris, non solum pigeret, sed puderet. Tantaque disciplina fuit, ut juvenum corpora, ne lascivirent, statis diebus apud Ephoros exhiberent, nudosque inspicerent, ut si quid insolitæ pinguedinis contraxissent, parsimonia & victus abstinentia emendarent. [5] Ad aram vero sic verbere

Lacedæmonii.
Hilotæ.

1 *Lacedæmoniorum mos.*] Plutarchus in Lycurgo & Demetrio, & in libro de cohibenda iracundia. & in Laconicis inter vetera eorum instituta.

2 *Hilotas.*] De quibus, præter ea loca Plutarchi, Xenophon Pædiæ Cyri lib. 4. Aristoteles lib. 2. Politic. cap. 7. Dionysius Halicarnassæus lib. 2. Heraclides in Politicis, ubi de Lacedæmoniis tradit. Herodotus lib. 8. non longe post princip. ubi pro Hilotis Valla vertit servos. Liv. 4. Decad. lib. 4. ubi hos *agreste genus* vocat. Strabo libro sexto, 8. 12. & 15. Pollux lib. 5. cap. 8. ad fin. Plutarchus in Lycurgo.

3 *Anacharsis.*] Laërtius in vita illius; *Interrogatus*, inquit, *Anacharsis, quo pacto quis abstemius fieret, Si quis turpes*, inquit, *ebriosorum motus sibi ante oculos ponat.*

4 *Et Platonis.*] In libro de Legibus primo & sexto.

5 *Ad aram vero.*] Cicero Tuscul. quæst. lib. 2. *Spartæ*, inquit, *pueri ad aram sic verberibus accipiuntur, ut multus è visceribus sanguis exeat, nonnunquam etiam, ut cum ibi essem, audiebam, ad necem: quorum non modo nemo exclamavit unquam, sed ne ingemuit quidem.* Plutarchus in Apophthegmatis Laconicis, *Pueri, ait, apud Lacedæmonios cœstuticis per totum diem in ara Orthiæ Dianæ usque ad mortem sæpe verbera tolerant hilares ac gestientes, invicemque de victoria contendentes, quisnam ipsorum diutius ac magis toleret dum verberatur, & qui superior fuerit inter præclaros habetur.* Certamen autem ipsum *Flagellatio* vocatur, quæ per singulos annos celebratur. De puerorum verberatione copiosissime scribit Pausanias his verbis, *Sacris præest fœmina, ea tantisper dum cæduntur pueri, signum præfert, quod est aloqui propter brevitatem levissimum. Verum si quibus cædendi negotium datum est, cum quopiam eorum, qui cæduntur epheborum, vel ob speciem, vel ob natalium claritatem agant parcius, tum eo usque signum aiunt grave fieri, ut sacerdos illud sustinere nequeat. Quod ubi animadvertit, in cædentes scilicet causam confert, seque eorum culpâ*

quæritur

bere afficiebantur, ut plerisque sanguis manaret ad necem.

Galli. Iberi. [1] Apud Gallos quoque & Iberos zonæ mensuram habent magistratus, quam si capere non posset mulier succi plena, aut puer obesus, magno afficitur probro. [2] Quibus amatores, imitatoresque virtutum & adolescentium bonæ indolis permissi fuere, ut laudati & donati, facilius ad res magnas & magno viro dignas se accingerent: *Cretenses.* [3] qui etiam Cretensium fuit mos, quibus non fuisse amatos juvenes, est ignominiæ datum: ex quibus amantem φιλήτορα dixere, amatum vero κλεινόν. *Lucani.* Quorum exemplo [4] Lucani liberos à prima infantia sine veste aut ministerio servili, in duritie & parsimonia educabant in sylvis, quibus præda venatica erat cibus, potus vero fontium liquor: *Colchi. Æthiopes. Troglodytæ. Ægyptii. Syri. Phœnices.* [5] Colchis, [6] Æthiopibus & [7] Troglodytis atque [8] Ægyptiis, [9] Syris & [10] Phœnicibus, pudenda editorum infantium circumcidere in

queritur aurę opprimi. Ita retinet simulachrum Taurica deæ sanguinis cupiditatem. Vocatur autem illa non *Orthia* tantum, sed & *Lygodesma*, quod in Lygorum (viticis id genus) fruticeto reperta sit.

1 *Apud Gallos.*] Idem scribit Joannes Boëmus Aubanus lib. 3. de Moribus, legibus & ritibus omnium gentium, sed nullum citat auctorem.

2 *Quibus amatores.*] De Lacedæmoniis intelligit, de quibus paulo ante locutus fuerat. Nam & Plutarchus, in antiquis eorum institutis, *Proborum*, inquit, *puerorum ingenium amare permissum erat, sed coire cum ipsis, ut turpissimum, lege prohibebatur, tanquam corpus non animum amarentur.* Qui ergo foret accusatus, tanquam ad dedecus congrediens, per totam vitam infamis habebatur.

3 *Qui etiam Cretensium.*] Hæc sunt Strabonis lib. 10. ubi ea multis verbis exequitur. Et id quoque in universa Græcia observatum fuisse videri potest ex Cic. lib. 5. Tusc. quæst. loquente de Dionysio Syracusano, *Haberet que*, inquit, *etiam more Græciæ quosdam adolescentes amore conjunctos.*

4 *Lucani.*] Justinus l. 23. post princip. *Lucani*, inquit, *iisdem legibus liberos suos, quibus & Spartani, instituere soliti erant. Quippe ab initio pubertatis, in sylvis inter pastores habebantur, sine ministerio servili, sine veste, quam induerent, vel cui incubarent; ut à primis annis duritiæ parsimoniæque, sine ullo usu urbis, assuescerent. Cibus his præda venatica, potus mellis & lactis & fontium liquor erat. Sic ad labores bellicos indurabantur.*

5 *Colchis.*] Herod. lib. 2. Diodorus Siculus lib. 2. cap. 1. & iterum lib. 4. cap. 3.

6 *Æthiopibus.*] Herodotus d. lib. 2.

7 *Troglodytis.*] Diodor. lib. 4. c. 3. & Strabo lib. 16.

8 *Ægyptiis.*] Herodotus d. lib. 2. Diodorus lib. 2. c. 1. & l. 4. c. 3. Strabo lib. 17. Philo Judæus in libello de Circumcisione, ubi & hujus circumcisionis quatuor causas reddit non contemnendas, quas inibi videre potes.

9 *Syris.*] Non de omnibus, sed de his qui sunt in Palæstina, id tradit Herodotus d. lib. 2.

10 *Phœnicibus.*] Idem eodem libro. sed & ex eo ibi adde *Macrones & Lygdes*

in usu erat, hoc non mediocriter vitæ commodis conducere arbitrati: quo commento labes corporum & eluviones dilui putabant, seu quod multi putant, ut diversitate noti fierent, velut omne arcanum & pudendum facinus invelatum fieri ostenderent. In Arabia genus est [1] Creophagos vocant, *Arabes.* quibus nondum viri, sed mulieres Iudaice excindi solebant, [2] sicut de Andramite Lydorum Rege, *Andramis Lydorum rex excindit mulieres.* qui primus eunuchas fecit mulieres, sermo proditus est: quo exemplo [3] in Ægypto aliquando mulieres excindebantur. [4] Arcades vero pueri tum [5] Lacedæmonii & Thraces, quanquam ferum genus, à teneris insuescunt inter prima rudimenta in modulis & cantibus versari, musicasque artes & vocum concentus ediscere ad annum trigesimum: *Arcades.* *Lacedæmonii.* velut hoc amplissimum juventuti munus darent. qui non didicisset, rudis & ignavus, atque infamiæ nota inustus putabatur. *Thraces.* Græci vero adolescentes, musicæ & poëticæ, liberalibusque potius vacabant disciplinis: in quibus excellere pulchrum putabant. *Græci.* In his enim tribus artibus, quas liberales vocant, literis, palæstra, & musica, plus operæ & studii conterebant. *Artes liberales.* Nec minore studio primæ adolescentiæ juvenes imbuebant, ut præter literas & gymnasticas disciplinas, juxta Aristotelis præceptum, quo ad reliqua munia firmiores essent, etiam [6] natare discerent. *Gymnasticæ disciplinæ.* *Natare.* Et tametsi canendi ad tibiam ars, libero homine indigna prius visa foret, ad eamque sola mancipia admitterentur; ævo mox succedente, tanti fuit honoris, ut ad illam nisi liber & ingenuus admitteretur nemo. *Canere ad tibiam.* [7] Sicut pingendi ars primum *Pingendi ars.*

dos ex Martiale libro sexto epig. 39.

Quartus cineda fronte, candido vultu
Ex concubino natus est tibi Lygdo:
Percide, si vis, filium; nefas non est.

1 *Creophagos.*] Strabo lib. 16. ubi hæc eadem verba scribuntur.

2 *Sicut de Andramite.*] Xanthus lib. 1. rerum Lydarum, & ex eo vide Athenæum lib. 12. cap. 4. & Polydorus Vergilius Urbinas de Inventoribus rerum lib. 1. c. 4.

3 *In Ægypto.*] Strabo lib. 17.

4 *Arcades.*] Polybius lib. 4.

5 *Lacedæmonii.*] Plutarchus in vita Lycurgi.

6 *Natare.*] Vide supra lib. 1. c. 20.

7 *Sicut pingendi ars.*] Plinius l. 35. c. 10. *Hujus, ait, auctoritate effectum est Sicyone primum: deinde & in tota Græcia, ut pueri ingenui ante omnia graphicen, hoc est picturam, in buxo docerentur, reciperetur que ars ea in primum gradum*

primum Sicyone, mox per omnem Græciam tanti fuit studii, ut pueros ingenuos picturam tanquam præcipuam liberalium artium, in primis edocerent magistri, perpetuo interdicto, ne ad illam mancipia admitterentur: indoctusq; & omnium postremus habebatur, quisquis hujus artis nescius aut expers foret. [1] Platonis quoque institutum erat, ut juventus musicæ disciplinis inter primas artes instruatur, ut *Musica.* graviora studia honesta voluptate lenirent. Id quod [2] Pythag. censuit, qui repentinos motus animi & mentis perturbationes, nulla re magis, quam vocum concentu mulceri putavit. *Ad myrtum canere.* [3] Cujus tanto studio Græci affecti fuere, ut etiam ad myrtū canerent, cantorque cantorem myrto tradito, invitaret, quod postea proverbio increbuit. *Timotheus tibicen.* In qua [4] Timotheus tibicen multum floruisse proditur, qui duplicem mercedem exigebat ab his quos ab aliis magistris male institutos acciperet, quod hi prius dedocendi quam erudiendi erant: à *Pœni.* rudibus vero & ignaris, simplicem. [5] Pœnorum vero mos patrius erat, editorum infantium venas capitis lana succida inurere, defluentemque pituitam hoc modo sistere, quod salutare experti adversus morbos, hoc tanquam pe- *Æthiopes.* culiari remedio se munivere. Æthiopes quoque ab ipso natali die, editos infantes in fronte inurunt, & stigmate notant, quo capitis & oculorum humor exiccetur. Quine- *Hybernia.* tiam in [6] Hibernia, quæ in penitissimo Oceano extra ter-[illegible] ras

dum liberalium. Semper quidem bonos ei fuit, ut ingenui eam exercerent, mox ut honesti perpetuo interdicto ne servitia docerentur.

1 *Platonis quoque.*] De legibus, dialogo 7.

2 *Pythagoras.*] Ex Quintiliano Orator. instit. lib. 1. cap. 17. ubi laudat cognitionem rationis Musicæ, quæ ad movendos leniendosque affectus plurimum valet. *Nam & Pythagoram*, inquit, *accepimus concitatos ad vim pudicæ domui afferendam juvenes, jussa mutare in spondeum modos tibicina composuisse.*

3 *Cujus tanto studio.*] Id Plutarchi est libro 1. Symposiacôn, de quo vide Erasmum Chiliadis 2. cent. 6. c. 21.

4 *Timotheus.*] Quintil. lib. 3. c. 3.

5 *Pœnorum vero mos.*] Herodot. l. 4. ubi & illud addit, *Quod si pueris inurendis spasmus existat, inventa est ab eis medicina, urina enim hirci aspersa eos liberant.*

6 *Hibernia.*] Solinus cap. 35. de his loquens, *Puerpura*, inquit, *si quando marem edidit, primos cibos gladio imponit mariti, inque os parvuli summo mucrone auspicium alimentorum leviter infert, & gentilibus votis optat, non aliter quam in bello & inter arma mortem oppetat.*

Apud

ras insula sita est, cultu indomito & fero, pueri ita aliti educatique sunt, ut inter arma, & cædes versentur assidue, matresque natura immites, ingenio barbaro, primos cibos edito infanti gladio admovere ferantur. Tenet fama, [1] apud Balcares matres infantes pueros ab ipsis vitæ incunabulis his disciplinis assuefacere, ut nisi oblatum cibum baculo aut funda petierint prius, cibo vesci prohibeant. Quem usum vetustissimum apud [2] Cadurcos, [3] Acarnanes, atque Æthiopes invaluisse legimus, ut saxa ingentia fundis intorquere aut sagittas & jacula ingentis ponderis vibrare à teneris ediscant. Idoneos auctores habeo, [4] Ægyptios impuberes filios apud se alitos & educatos, his disciplinis exercere, ut nisi centum octoginta stadia prius confecerint cursu, vesci cibo nullo modo sinerent: quos à pueritia & primis annis, nudis pedibus ingredi jubebant, ne delicatior cultus corpora emolliret, enervaretque. [5] Indi & Brachmanes edito infanti curatorem & vitæ magistrum custodemque adhibent, ut sub legibus & magistratibus, bonis disciplinis formatus, salutaribus exemplis erudiatur. [6] Apud quos infans in lucem editus, post menses duos in medium producitur: & cujus indolis & formæ sit, publico concilio decernitur: ut ex faciei & corporis specie, si pace vel bello bonus, & an vita sit vel morte dignus, judicetur. & si cujus indoles probaretur, bonis ille formabatur doctrinis: qui vero minus, morte afficiebatur. Id quod [7] apud Spartanos erat Lycurgi lege sancitum, ut speciosus puer

Baleares. *Cadurci.* *Acarnanes.* *Æthiopes.* *Ægyptii.* *Indi.* *Brachmanes.* *Spartani.*

1 *Apud Balcares.*] Strabo libro tertio de *Balearibus* loquens sic scribit, *A pueritibus hoc pacto ad fundas exercebantur annis, ut alioqui ne panis quidem pueris exhiberetur, nisi funda quicquam prius attingerent*, & Vegetius de Re militari lib. 1. c. 16.

2 *Cadurcos.*] Legendum *Cadurchos* ex Xenophonte expeditionis Cyri Minoris lib. 4.

3 *Acarnanes.*] Hos in hoc armorum genere excellere tradidit Thucydides lib. 2. bel. Pelopo.

4 *Ægyptios impuberes.*] Diodorus Siculus lib. 2. cap. 1.

5 *Indi & Brachmanes.*] De utrisque promiscue scribit: nam & Brachmanes sunt Indorum philosophi, id quod Alexander hic scribit, tradit Strabo lib. 15.

6 *Apud quos infans.*] Strabo eodem lib.

7 *Apud Spartanos.*] Plutarchus in vita Lycurgi. & vide Ælianum Variarum historiarum libro 14. cap. 7.

puer & forma liberali, publice educari: mancus vero & deformis in loca vasta & prærupta exponi, vel in ultimas *Romulus.* terrarum oras ablegari deberet. [1] Idem legibus Romuli à primo ortu Urbis constitutum ferunt, ut si mancum quid editum, aut monstrificum fuisset, statim à partu in flumen *Æthiopes.* aut mare exponatur. [2] Produnt Æthiopes editos pueros, quum paulum processere, super aves, quas diversi generis educant, sublimes imponere, eosque cujus spei futuri sint, periculo internoscere: nam si volantes intrepidi manent, velut generosos & se dignos, magna educant cura: si vero consternantur animo, & trepidi pavent, tanquam degeneres in loca deserta exponunt & abjiciunt. [3] Quod de *Psylli.* Psyllis quoque proditum est, qui partus objiciendo serpentibus, si illæsi manent, an suæ originis sint, experimento *Indi.* internoscunt. [4] Nonnullæ Indorum gentes pueris adolescentibus etiam si magnæ fortunæ & amplis opibus forent, pro servis utebantur: ut eam sortem experti, quantum decus libertatis foret, agnoscerent. Quod cum *Cretenses. Lacones.* Cretensibus [5] & Laconibus commune asseverant fuisse, ut ingenuos filios servilia exhibere cogerent. Phrygibus vero *Phryges.* familiare fuit, proprios vendere filios in eximio ætatis flore, &

1 *Idem legibus Romuli.*] Dionys. Halic. lib. 2. & Bald. in ll. Romuli in 18. l. in princip. & per totam eam legem.

2 *Produnt Æthiopes.*] Diod. Siculus lib. 3. cap. 13. ubi de insulis versus meridiem in Oceano inventis.

3 *Quod de Psyllis.*] Plin. lib. 7. c. 2. de illis loquens, inquit, *Hi liberos genitos protinus objiciendi sævissimis serpentibus, eoque genere pudicitiam conjugum experiendi, non profugientibus adulterino sanguine natos serpentibus.* Solinus capite 40. de iisdem quoque loquens, *Recens*, ait, *editos serpentibus offerebant. Si essent partus adulterini, matrum crimina plectebantur interitu parvulorum: Si pudici probos ortus à morte paterni sanguinis privilegium tuebatur. Sic originis fidem venenis probabant.* Et hoc quoque ipsum carminibus cecinit Lucanus lib. 9.

—— Fiducia tanta est
Sanguinis, in terram parvus cum decidit infans,
Ne qua sit externæ Veneris mixtura timentes,
Letifica dubios explorant aspide partus.

Silius Italicus lib. 1.

Necnon serpentes diro exarmare veneno
Doctus Atyr, tactuque graves sopire chelydros,
Ac dubiam admoto sobolem explorare cerastæ.

4 *Nonnullæ Indorum gentes.*] Strabo d. libro decimo quinto.

5 *Et Laconibus.*] Strabo ibid.

1 Nabu-

re, & servilem in modum educare. [1] Nabathæis quoque adolescentes ingenuos, servilia præstare officia consanguineis, assidua exempla sunt. *Nabathæi.* [2] Persæ autem editum infantem, ante septennium in conspectu parentum non adducunt. *Persæ.* [3] Alii, nisi post pubertatem filios à parentibus conspici non sinunt: qui mos apud Heduos, plurimasque Gallorum & Germanorum gentes frequens fuisse traditur. *Hedui. Galli. Germani.* [4] Quod ita institutum non ab re fuit: scilicet, ut si quid gravius accidisset, aut si qua calamitas & adversi casus puero eventuri forent, illos parentes qui ipsorum conspectu tam diu caruerunt, facilius ferant. [5] Eosdemque Persæ apud se educatos tam sanctis moribus imbuebant, ut illorum disciplinæ nihil addi videretur posse: siquidem per omnes ætatis gradus hæc illis rudimenta fuere, justitiam colere, & æquum ab iniquo dignoscere: tum jaculari, equitare, arcu & cursu contendere, & præcipue vera loqui. *Persæ.* [6] Cibus vero tam frugalis & modestus, adversus famem & sitim tantummodo paratus, ut juventus nasturtio, pane, aqua & sale, velut exquisitis valde obsoniis vesceretur. [7] Tantique pudoris fuere, ut pro lege servarent, ne in publico

1 *Nabathæis.*] Strabo lib. 16. non multo ante fin.

2 *Persæ.*] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. hujus rei rationem reddens, ut scilicet patres parvulorum amissionem æquiore animo sustinerent. Strabo autem lib. 15. paulo ante fin. dicit *ante quartum annum.* Ante hos Herodotus lib. 1. tradit *ante quinquennium puerum in conspectum patris non venire, sed apud feminas degere:* eamque tradit rationem quam Valerius.

3 *Alii, nisi pubertatem.*] Cæsar in universum de Gallis loquens, libro sexto belli Gallici, *In reliquis,* inquit, *vitæ institutis hoc fere à reliquis differunt, quod suos liberos, nisi cum adoleverint, ut munus militiæ sustinere possint, palam ad se venire non patiuntur: filiumque puerili ætate in publico in conspectu patris assistere turpe ducunt.*

4 *Quod ita institutum.*] Ex Valerio Maximo, & Herodoto quo loco supra proxime citavimus in verbo, *Persæ.*

5 *Eosdemque Persæ.*] Strabo lib. 14. non multo ante fin. Et ante illum Herodo. lib. 1.

6 *Cibus vero.*] Xenophon in Pædia Cyri lib. 1. & Strabo ubi supra.

7 *Tantique pudoris.*] Xenophon d. libro primo, sed alio in loco. Sed & ejusdem operis libro octavo, scribit ipsum *Cyrum Majorem ita Persas ipsos exercuisse, ut apud eos neque spuere, neque mucum emittere appareret.* Et alibi postea eodem libro: *Lex erat apud eos, neque spuere, neque mucum facere.* Est autem manifestum hæc eos lege sanxisse, non quia parcerent corporis humori: sed quoniam vellent per labores ac sudorem reddere corpora solidiora. Herodotus lib 1. scribit, *eisdem nec vomere coram, nec urinam facere licuisse.*

publico aut spuerent, aut nasum emungerent: neve in conspectu parentum, nisi jussi considerent. [1] Et quum natalem diem festum singuli & præcipuum habeant, illis tamen etiam indulgentissimi parentes vino abstinere velut immani scelere præcipiebant. [2] Utque nullis errorum maculis notarentur, nudos conspici ullos, nec fas, nec jus esse dicebant. Itaque nudum conspicere hominem, ac si immane scelus admissum foret, capite luebatur. Scythis vero à patribus traditur mos non improbandus, ut juvenes ephebos plurimos sibi amicos comparare, velut firmissima vitæ præsidia, juberent. Is enim habebatur affluens & beatus, qui pluribus familiaritatibus fultus foret, pro certo arbitrati, in rebus deploratis & afflictis, nulli unquam satis fuisse amicorum. [3] Romanis vero prævaluit usus, ut quæ uterum ferunt, antequam edatur partus, Postvertæ & Prosæ, quibus duæ aræ dicatæ erant, ne partus perversi fierent, neve fœtus præpostere exiret, immolarent, [4] Egeriæque nymphæ, & [5] Fluoniæ Junoni sacra facerent: quia putabant illarum ope conceptum egerere, & fluorem sanguinis cohibere. Cujus rei causa [6] apud Tibarenos inolevit mos, ut mariti post uxoris puerperium, capite obvoluto tanquam ipsi enixi fuissent, in lectulo decumbant, ea accubatione uxoris labores & ventris profluvia cohiberi arbitrati. Fuere autem Tibareni juxta Cappadoces, qui in risu & jocis atque indulgentia fortunæ versari solebant. Idem [7] Thracibus & Scythis, Cantabris & Cel-

Vini abstinentia. *Nudum vidisse hominem capitale.* *Scythæ. Amici.* *Romani.* *Postverta. Prosa.* *Egeria. Juno Fluonia.* *Tibarenorum consuetum mos.* *Thraces. Scythæ. Cantabri.*

1 *Et cum natalem.*] Idem Herod. d. lib. 1.

2 *Utque nullis.*] Herod. lib. 4.

3 *Romanis vero.*] Id est ex Gellio lib. 16. cap. item 16. *Hujus*, inquit, *periculi deprecandi gratia aræ statutæ sunt Romæ duabus Carmentibus, quarum altera Postverta nominata est, Prosa altera, à recti perversique partus & potestate & nomine.*

4 *Egeriæque.*] Festus Pomp. l. 15.

5 *Et Fluoniæ Junoni.* *] Idem lib. 6. & Bocatius in genealogia Deorum.

COLERUS.

* Hujus *Fluoniæ* meminit & Macrob. & D. Augustinus: idem etiam *Menam* vocat lib. 7. cap. 2. De civitate Dei, & lib. 4. cap. 11.

TIRAQUELLUS.

6 *Apud Tibarenos.*] Apollon. Rhodius lib. 2. Argonauticon, Nymphodorus & Xenodotus in collectaneis.

7 *Thracibus.*] Idem de his atque Scythis, Cantabris, & Celtiberis tradit Cælius l. 18. cap. 22. & idem Diodorus Siculus lib. 6. de Gosficis.

1 In

& Celtiberis proprium, ut puerperæ viris ipsarum vice decumbentibus ministrent & famulentur. Apud Athenienses præcipuum edulium puerperæ brassica dabatur, velut parturienti commodissimum: mox stolis initiatorum infantem obvolvere, ad valetudinem mire proficere putantes. [1] In Cyrno mulier puerpera editæ prolis nullam curam gerit, sed vir domi abditus, infantilis educationis curam atque onus fert. In Lyguria quoque & Illyrico mulieres tam patientes laborum sunt, ut post puerperium minime decumbant: prægnantesque inter opus enixas pueros domum referre tradunt: quos non peperisse, sed invenisse credas. [2] Cumque infans editus primam lucem hausisset, Romanis erat in usu, ut ab obstetrice exceptus, humi sterneretur, quasi divinationem futuri exitus inde auspicati: lectoque Pilumno & Picumno in ædibus parato, ita augurabantur, ut his præsidibus diis vitalis foret: [3] neve Sylvanus in domum irrepere valeat, quem vexare pueros opinio erat, ad fores ædium tres viros qui pervigiles domum circuirent, advocabant, quorum primus limen securi, alter pilo feriebat, tertius vero scopis everrebat: [4] mox nomen & tempus editorum filiorum apud præfectos ærarii publicis actis testarentur & scriberent. Quæ quidem [5] in Saturni æde tanquam publica monumenta servari proditum est. Deinde cum cibo & potu eum initiarent, [6] Edusæ & Potinæ sacra facerent, Eodemque adole-

Celtiberi. Athenienses. Cyrnai. Ligures. Illyrici. Romanorum mos & ceremoniæ post editum infantem. Sylvanus pueris infestus.

1 *In Cyrno.*] Ea Corsica est, ut videre licet ex Strabone lib. 5.

2 *Cumque infans.*] Varro l. 2. de vita populi Rom. & ab eo Nonius de doctorum indagine, & diximus in Commentariis l. *si sequens.* in verb. *susceperit liberos.* n. 154. incip. *cui adde, &c.*

3 *Neve Sylvanus.*] Varro, & ejus auctoritate D. Augustinus de civitate Dei lib. 6. c. 9.

4 *Mox nomen.*] Vide Budæum in prior. annot. in Pandectas in *l. cum de ætate. ff. de probat.* in dict. *professio liberorum.*

5 *In Saturni æde.*] Plutarch. probl. cap. 41.

6 *Edusæ & Potinæ.*] Varro, * & ex eo Nonius Marcellus & Donatus in Phormionem Terentii, ubi has *Eduliam & Poticam* vocat. Arnobius contra Gentes lib. 3. *Vitulam & Potuam*, nisi ibi *Victuam* legendum sit. Divus Augustinus de Civitate Dei lib. 6. c. 9. post princip. *Educam Potinam* Lilius Gyraldus Historiæ Deorum Syntag. 1.

COLERUS.

* Varro Catone, seu de lib. educand. *Cum pro cibo, inquit, & potione*

Spartani. *Galli.* *Thraces.* *Scythæ.* *Cato Censorius.* *Quota die infanti nomen dabant Romani.* *Dies lustricus.*

adolescente [1] Majæ, quæ fatua dicta est, ac [2] Statano & Fabulino more patrio immolarent. Fuitque receptus mos, ut in testudineis alveis, aut ex tergore marinarum testudinum factis calda pueros abluerent, mox oleo & butyro perungerent. [3] Spartani quandoque mero abluebant, quod vino admoto resolvi ægritudines putarent. [4] Nonnulli sale & aqua. [5] Galli prægelido amne, ut à teneris calores & frigora pati ediscerent. [6] Idem Thraces [7] Scythæque. Fertur tamen [8] Cato Censorius tam accurate procurandis liberis studuisse, ut nisi se spectante nunquam infantem ablui, aut velamentis obvolvi siverit: neve pueri recens editi è cunis forte deciderent, & terra corpuscula afflictarentur, culcitras juxta cunas undique sternerent, ut inde excepti innoxii fierent. [9] Maribusque nono die postquam in lucem editi fuissent, fœminis vero octavo, nomina imponerent, nonnunquam septimo, [10] qui dies lustricus nomen

initiarent pueros, sacrificabantur ab edulibus Edusæ, & à potione Potinæ nutrici. Hunc locum affabre conjunxit cum illo de *Statano & Fabulino* ejusdem Varronis apud Nonium, Janus Gulielmius. Vide & Augustinum lib. 4. c. 11. de civit. Dei.

TIRAQUELLUS.

1 *Majæ, quæ fatua dicta est.*] Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 12.

2 *Statano & Fabulino.*] Var. lib. 1. de pueris educand. & ejus auctoritate Nonius Marcellus de doctorum indagine in fin. Lactantius.

MERCERUS.

Ac Statano.] Lege *Statano*, vel *Statinæ*, vel *Stabilinæ*. His enim modis scriptum reperio nomen hujus sive Dei, sive Deæ, & refert hæc quæ scribit hic Alex. ad puerperium. Nam simul ac infans natus erat, statuebatur in terra, & Statano auspicabatur. Tertull. de anima. *Prima Constitutio infantis super terram, Statinæ Deæ sacrum est.* Varro hunc Deum *Statanum* nominat. D. August. cap. 21. lib. 4. de Civit. *Statilinum.* Eo porro ritu infans statuebatur in terra, ut quasi ipsi sibi relinqueretur, quo per se stare diceretur: Cadens autem escipiebatur ab obstetrice, vel matre. Quem ritum notare potes apud Papinium Statium Sylvarum lib. 1. 2. & 5.

TIRAQUELLUS.

3 *Spartani quandoque.*] Plutarchus in vita Lycurgi.

4 *Nonnulli sale & aqua.*] Cœlius Rhodiginus Lect. antiq. lib. 6. c. 1.

5 *Galli.*] Galenus περὶ ὑγιείας lib.

6 *Idem Thraces.*] Vide ibi.

7 *Scythæque.*] Vide ibi.

8 *Cato Censorius.*] Plut. in vit. illius.

9 *Maribusque.*] Plutarchus Problemat. 102. Macrob. libro primo, Saturnal. cap. 16. Festus Pompejus libro decimo, ubi de Lustricis diebus loquitur.

MERCERUS.

10 *Qui dies lustricus nomen habet.*] Tertulliano dicitur *Nominalia*. Cui astipulantur etiam veteres Glossæ. *Nominalia* ὀνομαστήρια. Græcis ἀμφιδρόμια. Quanquam Amplidromiis illis

nomen habet. Quod teste [1] Aristotele ideo cautum, quod ante septimum pluribus infans casibus expositus manet. [2] Ab Atheniensibus vero & omni fere Græcia, decima à natali die infanti nomen indere servatum est. Apud Troglodytas fuit patrii moris, ut non hominum, sed arietis, pecoris aut ovis imponant infanti nomina, quod bruta, quorum ope victitabant, suos genitores ducerent. [3] Atlantes vero Aphricæ populi, nulla infantibus indere nomina consuevere, sed velut Bruta anonymi fuere: Divus autem [4] Antoninus philosophus, natos liberos [5] apud præfectos ærarii profiteri, & tertio die à partu nomina ferre jussit. Nono vero die nomina infantibus indere, antiqui moris fuisse, illud exemplo est, quod [6] Nundina dea apud Romanos

Athenienses. *Troglodytæ.* *Atlantes.* *Nundina.*

illis Græcorum non sic impositum nomen, ut volunt illæ veteres Glossæ citatæ, sed die decima, ut hic tradit Alex. ex Suida.

TIRAQUELLUS.

1 *Aristotele.*] Libro septimo de natura animalium.

2 *Ab Atheniensibus.*] Vide nostros Commentarios in *l. si unquam.* in verbis *susceperit liberos.* n. 168. nec hinc longe.

3 *Atlantes.*] Herodotus l.4. Pomponius Mela lib.1. Plinius lib.5, c.8. Solinus c.44.

4 *Antoninus Philosophus.*] Julius Capitolinus in vita illius.

MERCERUS.

5 *Apud præfectos ærarii profiteri.*] Hoc ipsum traxit Alex. ex Capitolino in vita Antonini. Tamen in ea re non satis bene Capitolinus. Quare nec etiam Alex. Res sic habet. Antoninus Imp. circa eam rem nonnulla immutavit. Forte ut die tertio nomen imponeretur, quod ante servis fiebat. Professionem tamen non instituit. Hujus origo est à Servio Tullio. Qui prole nata jussit propinquos nummum inferre in ædem Junonis Lucinæ. Illam vero desitam vitio temporum, dicitur Augustus revocasse. Quo jure tamen nescio. Nam si per ratio fuit professionis quæ fiebat prole nata, & ejus quæ fiebat uxore vel ducta, vel dimissa, vel mortua: profitendi consuetudo non est sublata vitio temporum. Ante Augustum servabatur, ut post divortia fieret. Cælius ad Cicer. *Paula Valeria Triarii soror divortium sine caussa fecit. Nuptura est D. Bruto.* Nondum retulerat. Neque vero est quod dicat Alex. M. Aurelium instituisse, ut hæc professio fieret apud præfectos Ærarii. Nam cura tabularum publicarum in quibus sine dubio hæc professio descripta, multo ante erat penes præfectos. Id enim instituit Claudius, apud Tacit. Annal. 13. Hæ vero tabulæ in ærario tum asservabantur. Hæcque cura fuerat & Quæstorum, & Prætorum uti jam diximus. Hæ ergo tabulæ primum in Atrio libertatis, à Curatoribus, & servis publicis asservatæ: deinde à Quæstoribus in ærario. Tum ab Ædilibus, quibus Ærarii curam commisit C. Julius Cæsar. Tum à Prætoribus, ex Instituto Augusti: postmodum ad Quæstores rediit ea cura sub Claudio, & post illius principatum ad Præfectos, cum interim eæ tabulæ in Ærario haberentur.

TIRAQUELLUS.

6 *Nundina dea.*] Macrob. lib. 1, Satur. c.16. Festus Pompejus.

manos magnæ religionis erat, [1] ipsumque infantem editum, in gremio & sinu matris, ac ipsius lacte educari potius, quam apud coëmptas nutrices alii permitterent, cum ingenuitas à matre sola, non patre proficiscatur: aut si permisissent, magna cura præcipuas illi [2] nutrices Laconicas, velut educationis magistras admoverent: cum propter lactis & educationis vitia sæpe infantes degenerasse compertum sit. Quod æque [3] Germanis est habitum nefas, apud quos mater filium suo lacte alit, nec nutrici educandum delegare licet. Græcorum vero invaluit mos, ut quinto die à partu, mulieres comites puerperii, manus abluant, & puerum laribus circumferant, polyposque & sepias munuscula à cognatis ferant: deinde cum puer paululum processisset, [4] prætexta illum donabant Romani, [5] & bulla, ea enim erat aurea, insigne nobilitatis, figuram cordis habens, ut significarent, eam ætatem alterius consilio regendam, quia primum à Prisco Tarquinio donatum ejus filium tradunt, quem in prætextæ annis hostem dicunt occidisse. Hac Romani pueri honeste geniti & liberaliter educati patricii aut illorum qui equo meruissent filii, postea usi fuere. [6] Lorum vero erat insigne libertorum, plebejorum & pauperum. [7] Propius vero est, quod fœdere icto cum Sabinis & Tatio, cautum fuit, ut bulla prætextaque per eas tempestates Sabinorum ornatu, raptarum filii uterentur. Fuitque antiqui moris, ut parentes bonis exemplis artibusque honestissimis liberos educarent [8] plerunque apud patruos, ne nimia parentum indulgentia lascivi-

Matres ipsæ nutrices suorum infantium. *Laconicæ nutrices.* *Germani.* *Græci.*

Romani pueros bulla donabant & prætexta. *Bulla qualis, & quorum insigne.*

Educatio.

1 *Ipsumque infantem.*] Vide hic omnino quæ scripsimus in nostris Commentariis Nobilitatis c. 20. n. 78. inc. *licet mater.* cum multis seq.

2 *Nutrices Laconicas.*] De hujusmodi Laconicis nutricibus vide Plutarchum in vita Licurgi.

3 *Germanis.*] Cornelius Tacitus in lib. de moribus Germanorum.

4 *Prætexta.*] Macrobius libro primo, Saturnal. cap. 6.

5 *Et bulla.*] Asconius in 3. in Verrem act. Plutarchus in Problemat. cap. 101. Macrobius d. c. 6. lib. 1.

6 *Lorum vero.*] Asconius & Macrobius ibi supra, & præterea Plinius libro 33. cap. 1. & diximus in nostris Commentariis Nobilitatis c. 37.

7 *Propius vero est.*] Vide Macrob. ubi supra.

8 *Plerunque apud patruos.*] Vide nostrum Repertorium in verbo, *Patruus.*

1 *Magni*

ſcivirent. Maximaque dabatur opera, ne quid inſolens aut perniciosum, neve quicquam quod minus eſſet decorum, coram infante pater faceret aut diceret: neve vir mali exempli, qui ſervilibus vitiis imbueret animos, in convictu eſſet: [1] magni enim intereſt, quos quiſque audiat domi, quibuscum loquatur puer. [2] Quare Cato Cenſor tanti exempli fuit, ut Manlium ſenatu moverit, quod interdiu præſente filia uxorem ſuaviaſſet: aſſerens ſe à ſua nunquam niſi cum tonaret præ timore complexum eſſe. [3] Et Hieron Epicharmum comicum mulctaſſe & pœna affeciſſe dicitur, quod coram filia laſcivos edidiſſet verſus. [4] Tum ut ſocii conſiliorum, magiſtrique & comites puero probatiſſimi darentur, qui acuerent juventutem ad ſtudia & bonas artes. Nam pravis impulſoribus multos degeneraſſe compertum eſt. Quod etiam à Græcis ſummo ſtudio ſervatum meminimus, ut dum puerilis ætas prona eſſet ad vitia, magiſtros adhiberent probatiſſimos, magnæ & expertæ virtutis, quorum convictu & domeſticis diſciplinis exempliſque formarentur. [5] Sic Achil-

Exempla parentum coram pueris.

Cato cenſor.

Hieron.

Magiſtri & conſortia puerorum.

1 *Magni enim intereſt.*] Plato nutrices admonuit, ut ne frivolas ac turpes pueris fabulas mandent, ne illorum animos ab initio ſtultitia & corruptis imbuant moribus: quod & ex eo repetit Plutarchus in libro de liberis educand. ubi & illud citat Phocylidis,

Dum tener eſt natus, generoſos inſtitue mores.

Et vide quæ ſcripſimus in ll. Connubiali. l. 16. n. 26. incip. *teſtium.* cum 3. ſeq.

2 *Quare Cato cenſor.*] Plut. in vita ipſius, & in præceptis Connub. c. 12.

3 *Et Hieron Epicharmum.*] Plutarchus in Apophtheg. Imperatorum.

4 *Tum ut ſocii conſiliorum.*] Hæc patent ex exemplis quæ ſequuntur.

5 *Sic Achilles Chironi.*] Homerus libro 11. Iliad. in fin. de Achille loquens,

Ὃν Χείρων ἐδίδαξε δικαιότατος Κενταύρων.

Et Claudianus in panegyrico de tertio conſulatu Honorii,

*—— Non ſegnis hauſit Achilles
Semiferi præcepta ſenis. ——*

Et Sidonius Apollinaris de eodem loquens,

*Venatu, fidibus, palæſtra & herbis
Sub Saturnigenæ ſene inſtitutus.*

Et Vindicianus,

Quod natum Phœbum docuit, quod Chiron Achillem.

Et diximus in noſtris Commentariis de Nobilitate cap. 31. n. 113. incip. *de Achille.* *

COLERUS.

* Huc refer & Auſonianum illud ad nepotem:

*Sic neque Peliden Chiron terrebat Achillem
Theſſalico permixtus equo: nec pinifer Atlas
Amphitryoniaden puerum. ——*

Achilles Chirona [1] & Phœnicem, [2] Agamemnon Nestorem, [3] Hector Polydamanta, [4] Telemachus Menelaum, [5] Alexander Aristotelem, [6] Antigonus Zenonem, atque alii vitæ magistros habuere non pœnitendos, [7] sicut Augustus Apollodorum Pergamenum, Tiberius [8] Theodorum Gadareum, [9] Homerus Prognopidem, Virgi-

TIRAQUELLUS.

1 *Et Phœnicem.*] Homer. l. 9. Iliad. ubi introducit ipsum Phœnicem hæc de ipso Achille pronunciantem,

Τοὔνεκά με προέηκε διδασκέμεναι τάδε πάντα,
Μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων.

Cujus loci auctoritate Cicero lib. 3. de Oratore. *Iidem, inquit, erant vivendi præceptores atque dicendi, ut ille apud Homerum Phœnix, qui se à Peleo patre Achilli juveni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem verborum, actoremque rerum.* Et Quintilianus libro secundo orator. institut. cap. 1. in fin. ejusdem loci Homeri auctoritate suadet dandum esse junioribus præceptorem, qui tam eloquentia quam moribus sit præstantissimus, qui ad Phœnicis Homeri exemplum dicere ac facere doceat. Et Plutarchus de liberis educandis, *Frugi pædagogum talem natura esse oportet, qualis Achillis pædagogus Phœnix erat, quem idcirco Peleus, ut est apud Homerum, Achillis curæ præfecisse dicitur, ut ei dicendi pariter ac faciendi doctor & magister foret.*

2 *Agamemnon Nestorem.*] Ex Homero libro Iliad. 13. Et Cicer. epist. famil. libro 9. epist. 14. ad Dolabellam.

3 *Hector Polydamanta.*] Ex eodem lib. 13. Iliad. & alibi.

4 *Telemachus Menelaum.*] Unde id acceperit nescio, nisi forte ex ipso Homero Odys. l. 4. Ubi Menelaus multa docet & admonet Telemachum. vide Philostratum de Iconibus.

5 *Alexander Aristotelem.*] Plutarchus in vita ipsius Alexandri. Gellius lib. 20. cap. 4. Adde & Anaximenem ex Valerio lib. 7. cap. 3.

6 *Antigonus Zenonem.*] Scilicet Citticum ex Laërtio in vita illius, Fuit enim & alter Zeno Eleotes, de quo & ipse Laërtius. Sed adde & Cleanthem ex eodem in vita ipsius Cleanthis.

7 *Sicut Augustus Apollodorum.*] Suetonius in vita illius cap. 89. Strabo lib. 13. Lucianus in Macrobiis, & Suidas & Quintilianus lib. 3. cap. 1. Et Eusebius Chronographus. Sed & adde Arrium Philosophum Alexandrinum cujus opera usus est ipse Augustus in studio philosophiæ, ut tradit Dion Nicæus in historia illius. Et Athenodorum Tharsensem auctore ipso Luciano.

8 *Tiberius Theodorum.*] Suetonius in Tiberio, cap. 57. * Adde & Trasullum ex Cornelio Tacito lib. 5. & Nestorem Tharsensem Stoicum ex Luciano in Macrobiis.

COLERUS.

* De hoc sic Quintil. lib. 3. *Præcipue in se converterunt studia Apollodorus Pergamenus, qui præceptor Apolloniæ Cæsaris Augusti fuit: & Theodorus Gadarenus, qui se dici maluit Rhodium, quem studiose audisse, cum in eam insulam secessisset, dicitur Tiberius Cæsar.*

TIRAQUELLUS.

9 *Homerus Prognopidem.*] Quidam autem tradunt *Creophylum* Homeri magistrum, alii *Aristeam* Proconnesium tradunt, apud Strabonem lib. 12. Herodotus vero in vita illius illi præceptorem fuisse [a] *Phemium* Smyrnæum ipsius vitricum scribit. cujus & ipse Homerus

[1] Virgilius Silonem, [2] Cicero Diodorum, qui illos egregiis artibus instructos, ad bonam frugem provexere: quorum doctrina, integritate & fide, magni postea viri evasere. Primus enim Carbilius proditur, qui juventuti Romæ ludum aperuit: ejus Carbilii libertus, qui uxorem [3] repudiavit primus. [4] Cato vero Censorius tam sancte filium edocuit, ut non alium quæsiverit magistrum, sed seipsum, quia pater erat, filiis exhibuerit præceptorem. [5] Augustus quoque Octavius, Cajum & Lucium quos sibi filios asciverat, non alterius, sed sua ipsius doctrina imbuit: itaque

Carbilius primus ludi magister Romæ. Cato Censorius filium instruxit. Augustus Octavius filios ascititios edocuit.

Homerus mentionem fecit l. 1. Odyss.

Κῆρυξ δ' ἐν χερσὶ κίθαριν περικαλλέα θῆκε
Φημίῳ, ὃς πολλὸν ἐκαίνυτο πάντας ἀοιδῶν.

Et de hac re nonnihil apud Plutarch. in vita ipsius Homeri post princ.

1 *Virgilius Silonem.*] Donatus in vita ipsius Virgilii. At hunc *Sironem* vocat Servius tum eclog. 6. in ipsum Virgilium, tum lib. 6. Æneid. in eum locum,

Dii quibus imperium est animarum.—

2 *Cicero Diodorum.*] Scilicet in Dialecticis, teste item Cicerone in Bruto, vide eundem lib. 1. de natura deorum. Adde & eundem præceptorem habuisse *Antiochum Ascalonitam*, ex Plutarcho in vita ipsius. Et *M. Pupium Pisonem*, ex Asconio Pediano, in orat. Cic. contra L. Pisonem, & *Philonem*, ex ipso Cicerone lib. 2. Tuscul. quæst. post princip. Et *Apollonium Milonem*, ex Quintiliano lib. 12. cap. 6. Adde, inquam, quod Theseus *Connidam* præceptorem habuit, ex Plutarcho in vita illius. Zoroastes *Azonacem*, ex Plinio lib. 30. cap. 1. Pompeius *Aristodemum*, ex Strabone lib. 14. Cæsar *Athenodorum*, Sandonis filium, ex eod. eo ipso lib. 14. Cato Uticensis *Sarpedonem*, ex Valerio Maximo lib. 3. cap. 1. Et *Antipatrum* (vide Ciceronem in libro de fin. bon. & mal. Et Plutarchum in vita illius) Germanicus *Cassium Syllanum*, avunculum suum, Plinio lib. 34. c. 7. Hannibal *Silenum* & *Sosilum* Lacedæmonios. (Vide Silium Italicum & Plutarchum) Themistocles *Anaxagoram Milesium.* (Vide Plutarchum & Laërtium in vita utriusque.) Marcus Antoninus Philosophus Imperator *Herodem Atticum*, Frontonem Cornelius, & alios plurimos, recensitos à Julio Capitolino in vita illius post princip. Et Gordianus Junior Imperator *Serenum Sammonicum*, ex Julio Capitolino in vita illius. & Alcibiades *Zopyrum*, apud Plutarchum in vita ipsius. & Scipio Africanus Junior, qui Carthaginem evertit, *Polybium*, ex Appiano de bello Libyco. Et Ptolemæus Euergetes *Aristarchum* Grammaticum, ex Athenæo lib. 2. c. 23. Et Attalus Rex *Synmachum*, ex eodem lib. 6. cap. item 6. Demosthenes *Platonem* & *Callistratum*, ex Gellio lib. cap. 3.

3 *Repudiavit primus.*] Valer. Max. lib. 2. cap. 1. & Gellius lib. 4. cap. 3.

4 *Cato vero Censorius.*] Plutarch. in vita illius.

5 *Augustus quoque Octavius.*] Suet. in vita ipsius Augusti cap. 64. *Nepotes*, (loquitur de Cajo & Lucio suis nepotibus ex Julia ipsius filia & Agrippa) *& literas, & natare, & alia rudimenta per se plerumque docuit.* De his autem Tacitus lib. 1. post princip. & iterum postea. Dion in vita ipsius Augusti. Et Tacitus lib. 1.

1 *Clinias.*]

Virgines ludum literarium adibant. Ordo instituendi in literis apud Romanos. Quo instrumento corpolarunt negligentiores.

itaque literas & natare illos scientissime docuit. Utque in ludum literarium non solum ingenui pueri, sed & virgines nondum adultæ, literis & bonis disciplinis formandæ ventitarent. Eligebaturque alia matrona insignis, spectatæ virtutis, toto generi propinqua, aut vir gravissimæ disciplinæ, cujus sanctitate & moribus tota familia & infantilis cognatio, bonarum artium cupiens imbueretur. Apud eumque in domo honestissima Hetruscas primum literas, mox Græcas, & haud multo post circumscriptas sententias, quas [1] chrias Græci vocant, ediscebat: deinde studia liberalia, & animi cultum. A quibus si quid esset offensum, [2] prætextati anguillarum tergore, [3] pueri ferula, à parentibus vero levioribus flagris vel plagis, aut puerili verbere plectebantur, quibus exciti disciplinis, ad virtutem vegetabant animos corporaque. Quod [4] apud Thurios & omnem fere Græciam lege cavebatur

1 *Chrias.*] Quintilianus lib. 1. c. 9. & lib. 2. cap. 4. Seneca ad Lucilium Epist. 1. lib. 5. epist. omnium 33. Priscianus libro quo loco de Rhetoricæ præexercitamentis tractat.

2 *Prætextati anguillarum tergore.*] Plinius Varronis auctoritate libro 9. cap. 23. in fin.

3 *Pueri ferula.*] Horatius lib. 1. Sermo. satyr. 3.

Nam ut ferula cædas meritum majora subire
Verbera non vereor.

Et Columella lib. 10. post princ.

Nec manibus mites ferulas.

Et rursus eodem lib.

Capparis & tristes inulæ, ferulæque minaces.

Juvenalis satyr. 1. post princip.

Et nos ergo manum ferulæ subduximus.

Martialis lib. 10. epigram. 62.

Ferulæque tristes sceptra pædagogorum.

Et l. 14. ep. 85. de his quoque loquens,

Invisæ nimium pueris, grataque magistris.

Et Ulpianus noster in *l. 1. §. impuberes. ff. de senatusc. Silla.* * Aristoteles autem probl. lib. cap. 15. scribit ictum ferulæ dolorem majorem movere, quam ullum aliud duriorum, cum tamen acrius feriat quod est durius. Cujus rationem reddit, quoniam ferula propter ponderis levitatem percutit & repercutit, ita ut ictus duplicet.

COLERUS.

* Adde Ausonianum illud Protrepticon ad nepotem:

Tu quoque ne metuas, quamvis schola verbere multo
Increpet, & truculenta senex gerat ora magister,
Degeneres animos timor arguit, at tibi consta
Intrepidus. nec te clamor plagæque sonantes,
Nec matutinis agitet formido sub horis:
Quod sceptrum vibrat ferulæ: quod multa supellex
Virgea: quod fallax scuticam prætexit aluta.

TIRAQUELLUS.

4 *Apud Thurios.*] Diodorus Siculus lib. 12. in recensione legum Charondæ Thuriorum legislatoris.

vebatur, ut pueris cum primum adolescerent, magistros studiorum, doctos ætate & usu in primo tyrocinio publica impensa præficerent. Utque plures unius curæ & disciplinæ mandarentur, qui magister esset & comes, sicut de Thuscis & Massiliensibus traditur. Idem apud Iberos [1] Sertorius fecit, ut magistris scientissimis, qui artes docerent liberales, ingenuosque educarent, stipendium de publico daret. [2] Alexander Macedo multis millibus puerorum ex Perside magistros dedit, qui Græca instituta, mores, militaremque disciplinam præciperent. Quod [3] de Vespasiano proditum est, ut Græcis Latinisque rhetoribus annua centena daret: & de [4] Antonino Pio, qui rhetoribus per omnes provincias annua salaria constituit. [5] Trajanus quoque adolescentes ad quinque millia bonæ indolis, ex omni imperio selectos, publice ali, & parentis affectu paribus disciplinis erudiri curavit, [6] ex præcepto Lycurgi, qui ingenuis adolescentibus virum præesse voluit peritum ac vigilantem, ex his qui summi eliguntur magistratus, quem pædonomum nuncupavit. Persarum vero pueri non literas, quemadmodum consuetudo fert, sed justum ab iniquo secernere, & qua pœna improbus homo dignus, qui pace vel bello bonus, & quæ sit turpis & honesti distinctio, in scholis ediscebant. [7] Ægyptii geometriam & arithmeticam: puerum vero regium magicas artes edocebant in primis, tanquam studia sanctiora. Ea enim erat divinorum scientia, qua imbui regum filios voluere,

Stipendia professoribus constituta. Thusci. Massilienses. Iberi. Sertorius. Alexander. Vespasianus. Antoninus Pius. Trajanus. Pædonomus. Persæ. Regum pueri apud Ægyptios. Magica ars.

1 *Sertorius.*] Plutarchus in vita illius.

2 *Alexander Macedo.*] Plutarch. in vita illius. *Triginta*, inquit, *puerorum Persarum millibus delectis, eos Græcarum disciplina institui, Et Macedonico more armorum usibus versari precepta, compluribus ad eam rem magistris institutis.* Quod & postea iterum repetit.

3 *De Vespasiano.*] Suetonius in vita illius cap. 18.

4 *Antonino Pio.*] Julius Capitol. in vita illius.

5 *Trajanus.*] Id ubi scriptum sit nescio, neque enim Aurelius Victor, neque Eutropius, neque Paulus Orosius quicquam dicunt. Dion autem statim post principium vitæ illius scribit *illum civitatibus Italiæ multa largitum fuisse ad educationem liberorum, in quos magna beneficia contulit*, nec aliter declarat.

6 *Ex præcepto Lycurgi.*] Plutarch. in Lycurgo.

7 *Ægyptii.*] Diodorus Siculus l. 1. cap. 3. paulo ante fin.

1 *Qui*

Reges Persarum. Spartanæ virgines. Gymnasia.

luere, quoniam ad magnæ Fortunæ cultum ingenia excitaret. [1] Qui mos Persarum regum frequens fuit, ut magicis artibus imbuerentur. [2] Spartanæ vero virgines nondum adultæ, in discorum jactu, cursibus & palæstra exercentur omnes nudæ: quod studium à Laconibus, qui summi palæstritæ fuerunt, excolebatur in primis: [3] id quod Plato non improbavit, censuitque ut non modo puellæ, sed & anus luctarentur cum viris, ut patientes laborum, facile res arduas subirent: quorum studio in posterum adeo affecti sunt, ut gymnasia & palæstras, quibus tota Græcia dedita erat, ita occupasse animos tradant, ut pro fortibus militibus se bonos palæstritas & athletas dici potius exoptarint. [4] Apud Pythagoræos discipuli, licet disciplinis imbuantur bonis, illis tamen annis quinque obstinato silentio tacendum erat: quippe primum rudimentum erat tacere & meditari. [5] Cretensium pueros cogebant magistri in primis leges, mox deorum hymnos, atque egregia ducum facta modulatis vocibus mandare memoriæ. [6] Apud Siginnos, qui Persice vivunt, quadrigas agitare, erat puellare studium. Nondum enim adulta virgo quadrigas flectere & circumagere magna facilitate callebat, quibus hoc erat privilegio datum, ut quem vellet ex juventute in virum deligere liceret. [7] Tanta porro Romanæ verecundiæ observatio & morum exempla fuere, ut nec pater cum filio pubere, nec socer cum genero lavaret: nudosque conspicere parentes, ducerent nefas. Hoc tamen ad memoriam insigne est, quod quamvis pueri tam castigatæ disciplinæ forent, ut omnis esset vita plena gravitatis: calculum

Palæstræ. Græci. Pythagoræorum discipulorum silentium. Cretenses.

Siginni. Romanorum pudor. Arithmeticam discebant pueri Romani, & quare.

1 *Qui mos Persarum.*] Plato lib. de repub. & ex eo Apulejus Apol. 1.

2 *Spartanæ vero virgines.*] Xenophon in republ. Lacedæmoniorum. Plutarch. in vita Lycurgi. & in Apoph. Laconicis. Propertius libro Elegiar. 3. Et Ovidius in epistola Paridis ad Helenam, & late diximus in ll. Connubialib. lib. l. 4. n. 29. incip. *ego vero.*

3 *Id quod Plato.*] Scilicet lib. 6. de ll. & lib. 3. de rep.

4 *Apud Pythagoræos.*] Laërtius in vita illius. Plutarchus in libro de Curiositate. Philostratus in vita Apollonii lib. 1.

5 *Cretensium.*] Strabo lib. 10. & Ælianus de varia historia, lib. 2.

6 *Apud Siginnos.*] Strabo lib. 11.

7 *Tanta.*] Valerius Max. lib. 2. c. 1.

1 *Thra-*

culum tamen ediscere, & computationibus dare operam, in usu fuit Romæ non improbando, tanquam inde redundaret ingenii ratio exactissima. In quo id fuit animadversum, solos [1] Thraces ad quatuor usque numerare didicisse, [2] Græcos & Barbaros ad decem. [3] Albani vero ultra centum computare non noverunt. Mirumque prodi, [4] Meletidem adeo vecordem fuisse, ut vix toto ingenii captu ad quinque numerare disceret. [5] Veteres vero Romanorum ultra centum millia numerare nescivisse, multi asseverant. Tum saltationis genera, [6] & motus Ionicos Romanam juventutem ediscere, quandoque in usu fuisse. [7] Siquidem Iones psallendi normam, & molles saltus primi invenisse traduntur. [8] Itaque ingenuos pueros, etiam senatorum filios, schola egressos, ad ludum saltatorium frequentes commeare, & cum crotalis nervorumque & tibiarum cantibus ad numerum [9] certo motu psallere, antiquæ disciplinæ

Thracum numerus. Græcorum. Barbarorum. Albanorum. Meletidis stupiditas. Romani. Iones. Ludus saltatorius.

1 *Thraces.*] Aristoteles problem. lib. 15. cap. 3. in fine.

2 *Græcos & Barbaros ad decem.*] Vide ipsum Aristotelem in eod. loco.

3 *Albani.*] Strabo lib. 11.

4 *Meletidem.*] *Melitidem* legendum ex Zenodoto in Collectaneis, quo loco tractat illud Proverb. μωρότερος Μελιτίδου, de quo Erasmus Chiliad. 4. cent. 4. cap. 69.

5 *Veteres vero Romanorum.*] Plinius lib. 33. cap. 10. in princ. *Non erant*, inquit, *apud antiquos* (de Romanis loquens) *ultra centum millia. Itaque & hodie multiplicantur hæc, ut decies centena millia aut sæpius dicantur.*

6 *Et motus Ionicos.*] Horat. lib. 3. Carminum Ode 6.

Motus doceri gaudet Ionicos
Matura virgo. ——

COLERUS.

Et motus Ionicos.] Id est, molles: tum quod Ionum motus & saltationes lasciviores & teneriores petulantioresque erant: tum quod, si id è propinqua placet, nec in Asiam navigari, Siculi saltationem quandam ut reor, blandam & voluptuariam, in honorem Dianæ celebrabant, Ionicam vocatam. Pollux: τὸ δὲ Ἰωνικὸν ὄρχημα Ἀρτέμιδι ὤρχοῦντο Σικελιῶται μάλιστα. Turneb. lib. 4. Advers. cap. 21.

TIRAQUELLUS.

7 *Siquidem Iones.*] Acron & Porphyrion interpretes Horatii in eum locum.

8 *Itaque ingenuos pueros.*] Macrobius lib. 3. Saturnal. cap. 14. ex oratione Scipionis Africani contra legem Judiciariam Tiberii Gracchi.

COLERUS.

9 *Certo motu psallere.*] Sallust. de bello Catilin. & Macrob. alicubi illud de Sempronia explicat. De *Saltationibus* scripserunt Plato, Homerus, Xenophon, Strabo, Herodotus, Plutarchus, Galenus, Lucianus, Pylades, Pollux, Athenæus, Jul. Scaliger lib. 1. de re poët. & alii.

1 Quod

næ fuit. [1] Quod apud Græcos, [2] Persas [3] atque Indos, dignum laude & exquisitæ artis fuisse, Homero teste probatur, qui inter cætera ludicra liberalia saltationem ponit. [4] Quippe saltare habent Persæ & equitare præcipuum. [5] Lacedæmonii quoque saltationem tanquam ad bella utilem, ut gressu composito incederent, inter quotidianas disciplinas habuere. Et ut concinna fieret motio in congrediendis hostibus, pueri nudi saltare didicerunt. Quare [6] Epaminundas & saltasse & cantasse dicitur probe. Quas etiam per genera & modos distinxere: [7] ut podismus, & [8] Xiphismus modus, [9] comus & [10] tetracomus in hostium congressu fierent. [11] Ascoliasmus vero Baccho dicatus erat, ubi in theatro super

Persæ. Lacedæmonii. Epaminundas. Modi & saltandi genera.

TIRAQUELLUS.

1 *Quod apud Græcos.*] Homeri testimonio quem hic citat, loco tamen non designato, sed is locus est Odyss. lib. 8.

Ἀλλ' ἄγε Φαιήκων βητάρμονες ὅσσοι ἄριστοι
Παίσατε, ὥς χ' ὁ ξεῖνος ἐνίσπῃ οἷσι φίλοισιν
Οἴκαδε νοστήσας, ὅσσον περιγιγνόμεθ' ἄλλων
Ναυτιλίῃ καὶ ποσσὶ, καὶ ὀρχηστυῖ, καὶ ἀοιδῇ.

Et id quoque videre poteris in Xenophonte in convivio.

2 *Persas.*] Vide Lucianum in lib. de saltatione, & Athenæum libro 14. cap. 12. & alibi.

3 *Atque Indos.*] Lucianus in libro περὶ ὀρχήσεως, id est, de saltat. scribit *Indos postea quam mane è strato surrexerint, Solem, non ut alii, verum ad Orientem conversos saltatione tacite consalutare & venerari.* Hos autem Dionysius Bacchus saltationem docuit, quæ apud Græcos *Cordaca* sive κόρδαξ appellatur, ut scribit Arrianus Gestorum Alexandri lib. 8.

4 *Quippe saltare.*] Vide Lucianum ubi supra.

5 *Lacedæmonii.*] Quintil. l. 1. c. 19. Et Lucianus in libro περὶ ὀρχήσεως de saltatione. Athenæus l. 14. cap. 13.

6 *Epaminundas.*] Probus Æmylius in vita illius. Et vide Athenæum l. 4. c. 15. eodemque ultimo. Adde quod & Socrates saltasse legitur apud Xenophontem in convivio, & Athenæum lib. 1. cap. 16.

7 *Ut podismus.*] Vide Pollucem, Athenæum, Lucianum. Aliud tamen esse *Podismum*, tradit Vegetius de re militari lib. 3. cap. 15.

8 *Xiphismus.*] Legendum est *Xiphismus* ex Athenæo lib. 14. cap. 12. & Polluce lib. 4. cap. 14. ubi hunc dicit dictum quod gladiis perageretur, & de hujusmodi saltatione, & quomodo fieret, declarat Xenophon l. 6. de Cyri minoris expeditione post princ.

9 *Comus.*] Pollux ubi supra. ubi dicit hunc delicatam quandam saltationem corpus emollientem. & Philostratus in 3. Imagine.

10 *Tetracomus.*] Pollux in eodem loco, ubi dicit hunc Herculi esse sacrum. Sed miror cur Alexander omiserit *Dycomum*, cujus & ipse Pollux meminit, dicitque eam suaviorem esse.

11 *Ascoliasmus.*] Pollux lib. 9. cap. 7. *In Ascoliasmo,* inquit, (Græce quidem, sed in hanc sententiam) *uno sublevato pede saltare oportet, quod* ἀσκωλιάζειν *vocaverunt.* Et paulo post ἀσκωλιάζειν *quoque vocatur, utri uncto, sed spiritu inflato, & immodice insilire, ut propter un-*

guentum

ſuper utres obunctos uno pede ſaltant: [1] Colabriſmus, [2] Phalicus, [3] Bactriaſmus, Strobilus, Apocinus, & Apoſiſis, aliaque ſaltationum genera, diverſo quæque geſtu & modo erant in quotidiano magis uſu frequentia. Ea tamen ſaltatio non ubiquē & paſſim, ſed in tempeſtivo convivio deliciarum cauſa ſiquando præſtabatur, laudi fuit. Quippe cantus & ſaltatio, [4] Homero teſte, convivii appendices ſunt, modeſta tamen, non impudens, qualis fuit [5] Hippoclidis, qui apud Cliſthenem futurum ſocerum, dum intempeſtive ſaltat & geſticulatur, illum deſaltaſſe matrimonium Cliſthenes dixit. [6] Appius quoque Claudius vir triumphalis, & [7] Gabinius, [8] M. Cæcilius & Licinius Craſ-

Hippoclidis deſaltatio.

gutentium laborantur. Et ad hoc genus ſaltationis alludens Virgilius libro 2. Georg.

Mollibus in pratis unctos ſalitere per utres.

Quem locum omnes interpretes non intellexiſſe videntur. * Sed & de hoc quoque Heſiodi interpres in opere cui titulus eſt Ἔργα ϗ ἡμέραι. Et interpretes Ariſtophanis, Suidas & Theophilus.

COLERUS.

* De quo, ni fallor, aliquid habes apud Scaligerum Annotat. in Feſt.

TIRAQUELLUS.

1 *Colabriſmus.*] Pollux dicto lib. 4. cap. 14. poſt princip. ubi dicit, hanc ſaltationem eſſe *Thraciam* & *Caricam.* Athenæus autem lib. 14. cap. 12. hanc vocat *Colabriſmum.*

2 *Phalicus.*] In eodem loco Pollucis, ubi dicit & hanc in honorem Bacchi fieri.

3 *Bactriaſmus.*] Idem Pollux inibi, ubi & hanc & *Apocinum* & *Apoſiſim,* de quibus continenter loquitur Alexander, dicit eſſe *laſcivas ſaltationum ſpecies per lumborum circumvolutionem.* Athenæus autem lib. 14. cap. 12. auctoritate Nemeſis Cephiſodori in Amazonibus & Ariſtophanis in Centauro tradit *Apocinum* poſtea *Mactrocinum* fuiſſe vocatum. Idque genus ſaltationis mulieres ſaltaſſe. Poſteaque hanc ipſam ſaltationem inter ridiculas poſuit. De *Strobilo* autem Pollux & Athenæus ubi ſupra. Sed & in illis locis alias multas ſaltationum ſpecies videbis, ex quibus & Cælius Rhodiginus multas accepit lib. 5. cap. 4. Quibus adde & *Tylium*, cujus meminit Quintilianus lib. 11. c. 3. ubi de pronunciatione tradit. Et nos multa de ſaltationis laude ac vituperio diximus in Commentariis Nobilitatis cap. 34. num. 22. incip. *quod autem de ſaltatoribus*, & multis ſeq. Sed & tu vide Lucianum in libro de ſaltatione.

4 *Homero teſte.*] Libro 8. Odyſſeæ, loco ſupra citato.

5 *Hippoclidis.*] Id Herodoti eſt in Erato, & diximus d. cap. 34. num. 30. incip. id quod etiam.

6 *Appius quoque Claudius.*] Macrobius lib. 3. Satur. cap. 14. ad fin.

7 *Gabinius.*] Macrob. eodem loco.

8 *M. Cæcilius.*] Macrobius lib. 3. Saturnal. cap. 14. qui & ob id ſcribit Catonem Cenſorium Spectatorem & Feſcenninum vocaſſe, niſi potius hic ſcribendum ſit *M. Cælius* *, quod magis credo ex eod. cap. ad finem.

COLERUS.

* Quod apud Gellium quoque & alios non raro accidit, ut pro Cælio Cæcilius ſcriberetur, & è contra.

Fidibus discebant veteres. [1] Crassus optime saltare gloriæ duxerunt: sicut fidibus sonare. [2] Discebant enim fidibus antiqui apud magistros & artifices. Nam Decius Sylla optime cantasse dicitur, & [3] Cato Censorius simpliciter cantare, non servile duxit opus. *Musices laudes.* [4] In tantumque honoris culmen apud veteres musica processit, ut illam sacris & publicis cæremoniis adhiberent, cum in deorum pulvinaribus & epulis magistratuum fides præcinerent. [5] Et apud Græcos iidem musici vatẽs & sapientes erant. *Lyra post cœnam.* Apud quos post cœnam circumferebatur lyra, quam cum recusasset [6] Themistocles, est indoctior habitus, [7] Cimonque & [8] Epaminundas, quod fidibus scirent, *Themistocles. Cimon. Epaminundas.* antelati fuere. [9] Canebant enim veteres ad tibiam clarorum virorum laudes & virtutes, tametsi principibus hoc fuerit probro datum. Quare verbum [10] Philippi fertur in Alexandrum, debere ipsum pudere, quod tam pulchre caneret. *Musica vituperata à quibus.* [11] Et Pyrrhus, an Caphias vel Python melior musicus videretur, interrogatus, Polyperconta meliorem ducem respondisse fertur. [12] Scipio tamen Æmylianus Romanæ juventuti,

TIRAQUELLUS.

1 *Licinius Crassus.*] Macrobius ibid. in fin.

2 *Discebant enim fidibus.*] Quintilianus lib. 1. c. 17. de Musica loquens. Aristophanes autem non uno lib. sic institui pueros antiquitus solitos esse demonstrat. Et apud Menandrum in Hypobolimæo, senex qui reposcenti filium patri, rationem impendiorum, quam in educationem contulerat, opponens, se psaltis & Geometris multa dicit dedisse.

3 *Cato Censorius.*] Vide Plutarchum in vita ipsius, & ipsum Catonem de re Rustica.

4 *In tantumque.*] Multi de laudibus Musices scripserunt, & inter cæteros Polybius lib. 4. Quintilianus lib. 1. cap. 17. Athenæus lib. 14. cap. 10. & seq. & alii multi, quos tibi congessi in nostris commentariis Nobilitatis cap. 34. n. 10. incip. *non quod Musicam.*

5 *Et apud Græcos.*] Quintilian. d. l. 1. cap. 17. in princip.

6 *Themistocles.*] Cicero, & ex eo Quintilianus lib. 1. cap. 17. Vide in nostro Repertorio.

7 *Cimonque.*] Probus Æmylius in ejus vita nihil de hac re dicit. Plutarchus autem in vita ejusdem scribit Stelimbroti Thasii auctoritate, eum neque musicam didicisse, neque aliam ex liberalibus disciplinam, quibus Græci navare operam consueverant.

8 *Epaminundas.*] Probus Æmylius in vita ipsius, & dictum est supra, in verbo, *Epaminundas.*

9 *Canebant.*] Quintilianus d. lib. cap. 17. non longe à princ. vide item alios.

10 *Philippi.*] Vide quæ scripsi in Commentariis nostris Nobilitatis c. 34. num. 11. incip. *sed in hac re, &c.*

11 *Et Pyrrhus.*] Plutarchus in vita ipsius Pyrrhi.

12 *Scipio tamen Æmylianus.*] Apud Macrobium lib. Satur. 3. cap. 14.

1 *Cicero.*]

ventuti, quod in ludum hiſtrionum ingenui pueri venirent, & cum ſambuco & pſalterio canerent & pſallerent: & [1] Cicero Gabinio conſulari ſtudium ſaltandi ut probrum objectavit. [2] Domitianus quoque in cenſura civem Romanum ſenatu movit, quod choreis plus nimio indulgeret. Id quod [3] Ægyptiis ſevera fuit lege inhibitum, apud quos pueri nec palæſtræ vacant, nec muſicæ. [4] Quod de Alcibiade proditur, qui muſicam tanquam ingenuo indignam, odio proſequutus fuit. [5] Contra Pythagoræi, nam tanti muſicam fecere, ut excitarentur ad lyram, & quietem capturi, ſono invitarentur. Inter puerilia vero rudimenta, haſtilia jacere, ſudem torquere, equum agitare, arma tractare, Romanæ juventutis peculiare fuit. [6] Cur autem citius fœminis, ſerius vero maſculis inderent nomina, credo propterea viſum, quia fœminas cito pubertatem aſſequi compertum eſt. Ideo veteri lege cavetur, ut mulieres duodecimo, mares vero quartodecimo anno ætatis, pubertatem aſſequi cenſerentur. Eo enim tempore jura publica maſculis pubertatem definiere.

Muſica laudata.

Exercitamenta puerorum.

Fœminis cur citius quam maſculis inderentur nomina.

1 *Cicero.*] In Oratione contra Piſonem.

2 *Domitianus.*] Suet. in vita illius cap. 13.

3 *Ægyptiis.*] Diodorus Siculus de his loquens lib. 1. cap. 3. *Palæſtræ, ait, aut Muſicæ non vacant, exiſtimantes quotidianum illius exercitium inutile eſſe & periculoſum, ex eoque breviores vires effici. Muſicam autem non ſolum inutilem, ſed nocivam dicebant, tanquam virorum animos effœminantem.*

4 *Quod de Alcibiade.*] Gellius lib. 15. cap. 17. *Alcibiades,* inquit, *Athenienſis, cum apud avunculum Periclem puer artibus ac diſciplinis liberalibus erudiretur, & arcerſi Pericles Antigenidem tibicinem juſſiſſet, ut eum canere tibiis, quod honeſtiſſimum tunc videbatur, doceret, traditas ſibi tibias cum ad os adhibuiſſet, inflaſſetque, pudefactus oris deformitate, abjecit infregitque. Ea res cum increbuiſſet, omnium Athenienſium conſenſu, diſciplina tibiis canendi deſerta eſt.* Id quod dicit ſcriptum eſſe in Commentario Pamphilæ 29. Quamquam Duris in libro de Euripide & Sophocle apud Athenæum l. 4. & ultimo, dicit ipſum Alcibiadem tibiarum artem non ex vulgari quovis magiſtro, ſed ex Panoſino, qui celeberrimus tunc erat, didiciſſe. Vide Plutarchum in vita illius.

5 *Contra Pythagoræi.*] Quintilianus lib. 9. cap. 4. quod de compoſitione eſt non adeo longe à princip.

6 *Cur autem citius.*] Hic omnino vide quæ ſcripſimus in noſtris ll. Connubialib. l. 6. num. 38. incip. *& ideo quamvis.*

CAPUT XXVI.

An inter auguria sternutamenta sint, & offensiones pedum, & quæ illorum prædictio fuerit.

ESSE inter auguria sternutamenta & offensiones pedum, in naturali historia [1] Plinius notavit, quæ symbola dicta sunt. Plerique contra: nam sternutamenta non facere auspicium censent: sed cum captatis auguriis superveniunt, illa rata facere, sive boni prænuncia sint, sive mali: qualiaque prædicta, prævisaque fuerant, affirmare & probare sermonis veritatem putaverunt, [2] Homeri exemplo, qui Penelope malum procis futurum ab Ulysse referente, Telemachum facit sternutasse. [3] Et Xenophonte ad milites concionante, sub idem tempus sternutans quidam, omen fecit felicissimum, ita ut totius dux militiæ crearetur. [4] Themistocle vero ad aras sacrificante, à dextra sternutans homo augurium fecit, quo præcipui captivi immolarentur. [5] Hippiæ quoque dum sternutat excussus dens, magnum augurium fecit calamitatis futuræ, Inde [6] apud veteres incussa fuit religio in sternutamentis bonum

TIRAQUELLUS.

1 *Plinius.*] Libro secundo, cap. 7. & iterum lib. 28. cap. 2.

2 *Homeri exemplo.*] Lib. 17. Odyss. cujus in eam rem hi versus sunt non longe à fine ejus libri.

Ὣς φάτο, Τηλέμαχος δὲ μέγ' ἔπταρεν. ἀμφὶ δὲ δῶμα
Σμερδαλέον κονάβησε. γέλασσε δὲ Πηνελόπεια
Αἶψα δ' ἄρ' Εὔμαιον. ἔπεα πτερόεντα προσηύδα,
Ἔρχεό μοι τὸν ξεῖνον ἐναντίον ὧδε κάλεσσον.
Οὐχ ὁράᾳς ὅ μοι υἱὸς ἐπέπταρε πᾶσιν ἔπεσσιν.

3 *Et Xenophonte.*] Ex ipso Xenophonte, vide lib. 6.

4 *Themistocle.*] Plutarchus in vita Illius. Sed tu interim vide illud Catulli epigr. 42. de Acme & Septimio.

Hoc ut dixit, amor sinistra, ut ante
Dextra, sternuit approbatione.

Quos versus alii sic distinguunt,

—— Amor sinistra, ut ante
Dextram sternuit approbationem.

Et sequitur,

Nunc ab auspicio bono profecti
Mutuis animis amant, amantur.

5 *Hippiæ quoque.*] Herodotus l. 6.

6 *Apud veteres.*] Plinius lib. 28. cap. 2. Et Apulejus Metam. lib. Adde & veteres ipsos existimasse sternutamentum medium quoddam omen esse, quo scilicet nunc boni aliquid, nunc mali portenderetur, ut annotarunt interpretes Theocriti in eum locum ex Talysiis,

Σιμιχίδᾳ μὲν ἔρωτες ἐπέπταρον, ἦ γὰρ ὁ δειλὸς
Τόσσον ἐμεῦ Μυρτοῦς, ὅσον εἴαρος αἶγες ἔρανται.

Hæcque

Salutem precari in sternutamentis.

bonum omen & salutem precari: quod [1] Tiberium Cæsarem mirifice exegisse dicunt, ut si quid infandi dirique, immineat, ea precatione & salute avertatur. [2] Aristoteles autem, quod è capite hominis tanquam ex arce ducunt originem, quæ pars divina, & sanctior homini est, propterea prodeuntem inde spiritum, tanquam signum augurale & divinum numen nos venerari decere censuit. [3] Ea quidem apud eos qui ista pervestigare adorti sunt, miræ observationis fuere. nam si essent matutina, nefanda ominari, & rei inceptandæ irritos conatus facere: si vero meridiana, firmissimi auspicii esse, præcipue à dextris, arbitrati sunt. Sæpe tamen [4] symbolum veritatis, & prognosticum liberationis facere ab insidiarum metu voluere. [5] Fuitque animadversum, inter epulas medio accubitu, sternutamento revocari ferculum: si non postea gustetur aliquid, inter dira, & certissimo exitio haberi. Sed tametsi [6] de sternutamento variata opinio sit, [7] offensiones tamen pedum

Observatio ominis ex sternutatione.

Huc que etiam spectat illud ipsius Theocriti in Epitha. Helenes.

> Ὄλβιε γάμβρ᾽, ἀγαθός τις ἐπέπταρεν ἐρχομένῳ τοι
> Ἐς σπάρταν.

Et illud quoque Propertii l. 2. eleg. 3. vel 1. secundum edit. Scaligeri:

> *Num tibi nascenti primis (mea vita) diebus*
> *Aridus argutum sternuit omen amor.*

1 *Tyberium Cæsarem.*] Plinius d. lib. 28. cap. 2.

2 *Aristoteles.*] Problem. sectio. 33. cap. 7. & 9.

3 *Ea quidem.*] Hæc & ipsius Aristotelis sunt ejusdem sectionis cap. 11. ubi ejus rei rationem reddit.

4 *Symbolum veritatis.*] Albertus Magnus ubi tradit, *Augurum scientia contineri, sternutamentum esse veritatis signum, & liberationis Prognosticon ab insidiarum discriminibus.*

5 *Fuitque animadversum.*] Plinius dicto lib. 28. cap. 2.

6 *De sternutamento.*] Vide Ciceronem lib. 2. de Divinatione. Cujus hæc verba sunt, *Quæ si suscipiamus, pedis offensio nobis, & abruptio corrigiæ, & sternumenta erunt observanda.* & Plin. lib. 2. cap. 7. *Ecce fulgurum monitus, oraculorum præscita, aruspicum prædicta, atque etiam parva dictu in auguriis sternutamenta, & offensiones pedum.*

7 *Offensiones tamen pedum.*] Cicero & Plinius locis proxime citatis, & præterea Plutarchus in Demetrio & in Crasso, & in Tiberio Graccho. Et Val. Max. l. 1. c. 4. ubi de ipso Graccho loquitur. Et Tibullus lib. 1. eleg. 3.

> *O quoties ingressus iter, mihi tristia dixi*
> *Offensum in porta signa dedisse pedem.*

Et Ovidius in epistol. Laodamiæ ad Protesilaum,

> *Hunc fateor volui revocare, animusque ferebat;*
> *Substitit auspicii lingua timore mali.*
> *Cum foribus velles ad Trojam exire paternis*
> *Pes tuus offenso limine signa dedit.*
> *Ut vidi, ingemui, &c.*

Omen ex pedum offensione.

pedum infausti semper ominis fuisse, ac portenti & prodigii mali, vulgo proditum est. [1] C. Gracchus qua die civili seditione oppressus fuit, domo egrediens, ita pede limen offendit, ut non parva vis sanguinis efflueret. [2] Neroni quoque in expeditionem Alexandrinam profecturo, lacinia surgenti adhæsit. [3] Crassi etiam filius contra Parthos proditurus in aciem, ita pedem offendit, ut humi prostratus concideret: quos omnes vehementi discrimine & immani strage oppressos, atque indignissimam fortunam expertos, satis constat. Patentque abunde exempla, quæ singula exequi longum esset. Illud tamen annotare succurrit, adeo Romanos olim in magnis minimisque rebus auspiciorum eventus atque omina observare solitos, ut ab inceptandis prosequendisque negociis levi suspicione auguriorum, velut tristia portenderent & magna infortunia facerent, avocarentur. Nec modo auspicia, sed sacrificia, ludosque solemnes ita observarunt, ut ob minimas sæpe causas illos instaurarent & reficerent. Sacrorum vero cæremonias tam sancte coluerunt, ut ex levi offensione idem sacrificium trigesies instauratum, & denuo ac sæpius procuratum fuerit.

1 *C. Gracchus.*] Imo Tiberius ejus frater ex Plutarcho & Valerio ubi supra.

2 *Neroni.*] Suet. in vita ipsius c. 19.

3 *Crassi.*] Plutarch. in Crasso, quem & supra citavimus.

CAPUT XXVII.

Quæ potestas proconsulis foret, quive erant proconsules, & an idem juris quod consules haberent.

QUoties instantibus curis mihi animus laxatus fuit, sæpenumero quæsivi quæ potestas proconsulum foret, illorum quibus finito consulatu, prorogatum esset imperium. Et dum quæro, ab auctoribus traditum memoratumque inveni, quod ubi [1] finito magistratu annuo, non expe-

TIRAQUELLUS.

1 *Finito magistratu annuo.*] Livius 1. Decadis libro 8. & alibi sæpe.

expediret consulem provincia decedere: illi, ne sine honore esset, imperium sæpe prorogari, ut eam provinciam proconsul, non ut consul administraret. Continuabat prorogabatque illi senatus imperium, nonnunquam populus sine senatu, ex auctoritate tribunorum plebis. Nam si in decernenda provincia senatus aversaretur, [1] tribunus ad populum ferebat, plebsque sciscebat, & ex scitu plebis & suffragatione populi proconsulatum decernebat, idque quod à populo scitum erat, ratum firmumque manebat. His ergo à populo vel senatu prorogabatur sæpe imperium ad sex menses, modo ad annum, aut donec debellati hostes, vel revocati à senatu forent, prout ex republica esse videbatur. [2] Publius enim Philo consul narratur primus cui prorogatum imperium fuisset, & ex eo proconsulare officium cœpit pro munere dari. [3] Scipioni deinde Aphricano in Aphricam profecto, ne finito consulatu, incommodo reipublicæ provincia decederet, imperium consulare, donec debellatum esset, prorogatum fuit. Nonnunquam stantibus consulibus, si qui in provincia tumultus aut motus orirentur, pluresque provinciæ oporteret præesse: novos proconsules senatus, nunc iisdem nunc aliis decretis provinciis creavit, ipsisque plerunque legiones & exercitus commisit & mandavit: [4] poteratque non modo consuli, sed prætori proconsulare munus dari: sicut exemplis pluribus extat. Sempronio enim Graccho, & Quinto Fabio Maximo consulibus, quum Hannibal Ita-

Pro-consul.

1 *Tribunus.*] Nam & Sulpitius Tribunus plebis Marium proconsulem contra Mithridatem declaravit apud Plutarchum in vita ipsius Marii.

2 *Publius enim Philo.*] Livius 1. Decad. lib. 8.

MERCERUS.

P. enim Philo, &c.] Cave putes P. Philonem primum proconsulem fuisse. Is fuit T. *Quintius.* Livius lib. 3. *Ipsum Consulem (A. Posthumium) Romæ manere ad conscribendos omnes qui arma ferre possent optimum visum est, Proconsulem T. Quinctium subsidio castris cum sociali exercitu mitti.* Tamen à Philone quasi ordinarius cœpit esse Proconsulatus. Certe frequentior ab eo cœpit esse.

TIRAQUELLUS.

3 *Scipioni.*] Idem 3. Decad. lib. 10. post princ. P. (inquit) *Scipioni non temporis, sed rei gerundæ fine, donec debellatum in Africa foret, prorogatum imperium est.*

4 *Poteratque non modo.*] Quod patet exemplo sequenti.

Italiam omni clade belli pervastasset, [1] Claudius Marcellus ex prætore proconsul designatus, vires Hannibalis multis præliis ita fregit, & comminuit ut facile vinci posse documentum daret. Quin & illud animadversum est, easdem legiones atque exercitus quibus antea consules præfuissent, ipsis proconsulibus prorogato imperio demandari, vel novos comparari contra repentinos motus, quibus hostibus obviam ire, & magnis opibus rem gerere possent. [2] Habebatque proconsul proconsulatus insignia eadem, quæ & consulatus. Nam & lictores, fasces, secures, prætextam, curulemque sellam in provincia sibi decreta velut consul retinebat, quibus insignibus pro imperii majestate, proque splendore dignitatis conspicuus erat: [3] nisi eam adiret provinciam, in qua consul præsens foret, aut è provincia decedens, Romam adventaret. Tunc enim finito honore, sine imperio aut insignibus erat. Proconsuli enim [4] portam Romæ ingresso, minuebatur honor, privatusque [5] & sine imperio censebatur. [6] Neque enim proconsulem habere imperium, ubi una esset consul, consentaneum erat, [7] nisi par illi imperium delegatum fuisset. Tunc enim & consularia ornamenta, & potestas utrique erat par. Hoc tamen intererat, quod proconsules aut [8] proprætores auspicia non habebant: quippe inauspicati erant,

Proconsulis insignia.

Proconsul & proprætor auspicia non habebant.

1 *Claudius Marcellus.*] Livius 3. Decadis libro item 3.

2 *Habebatque Proconsul.*] Vide tamen infra per totum hoc cap.

3 *Nisi eam adiret provinciam.*] Vide infra.

4 *Portam Romæ ingresso.*] Id est, ex l. ult. ff. de offic. procons.

COLERUS.

5 *Et sine imperio censebatur.*] Id est, Insignibus magistratus privatur, & voluntaria Jurisdictione. Cujac. Novell. 95.

TIRAQUELLUS.

6 *Neque enim proconsulem.*] Ubi supra.

7 *Nisi par illi imperium.*] Vide infra.

MERCERUS.

8 *Proprætores auspicia non habebant.*] Non satis bene hic Alex. Hæc res controversa est inter Gruchium, qui omnes Proconsules, & Proprætores quibus bella gerenda committerentur, auspicia habuisse contendit: & Sigonium, Qui non omnino quidem Gruchio repugnat, sed solum negat auspicia habuisse eos, qui ex privatis, hoc est qui ante nec Prætores, nec Consules fuerant, administrationem tamen alicujus provinciæ, vel belli, decretam sibi Tributis tantum comitiis accipiebant.

erant, quum consules prætoresque auspicia haberent maxima. Si tamen consul in provinciam veniret, in qua proconsul degeret: ipse sine lictoribus & fascibus consuli obviam ire, & velut privatus equo descendere, & obsequium præbere debebat. [1] Quod vero æquatum imperium proconsuli una cum consule fuerit, pluribus patet exemplis. [2] Nam & cum T. Claudio consule, qui Aphricam provinciam sortitus erat, P. Cornelii Scipionis, qui illam proconsul administrabat, æquatum imperium fuit. Et [3] quum urbs ab Hannibale admotis hostiliter legionibus premeretur, metusque de summa rerum esset, Q. Fulvium proconsulem Capua profectum, ne ei minueretur imperium, quod urbem iniisset, exæquato cum consulibus imperio, urbi præfuisse legimus. In urbem tamen reversus proconsul, poterat absentibus consulibus eorum vices gerere, urbi præesse, senatum habere, comitia futuris consulibus indicere, [4] & si in provincia sibi* decreta quid triumpho dignum gesserat, etiam de victis hostibus triumphare. [5] P. Philo proconsul, & cui prorogatum imperium sæpe fuit, Græcis in Campania debellatis, qui rupto imperio desciverant, de Palæpolitanis simul & Græcis triumphum egit. [6] Et Servilius proconsul de Cilicibus & Isauris quod indomita ingenia debellasset, triumphasse fertur: [7] tametsi proconsulem non gerere magistratum legitimum, & ideo triumphare minimè posse, plerique asseverent.

Æquatum imperium proconsuli cum consule.

Proconsulum potestas in urbe consulibus absentibus.

Proconsulum triumphus.

bant. Itaque Propraetorum genus quiddam constituit, eorum qui auspicia non haberent, hoc est qui extra ordinem in provinciam mitterentur Tributis comitiis.

TIRAQUELLUS.

1 *Quod vero æquatum.*] Probat exemplis sequent.

2 *Nam & cum T. Claudio.*] Livius 3. Decad. lib. 10.

3 *Et quum urbs ab Hannibale.*] Idem ejusdem 3. Decad. lib. 6.

4 *Et si in provincia.*] Hoc patet exemplis seq.

COLERUS.

Si in provincia sibi decreta.] Sub Augusto tamen Provinciarum divisio duplex facta est. Aliæ populo datæ sunt, aliæ Cæsari. In Provincias populi Proconsules mittebantur.

TIRAQUELLUS.

5 *P. Philo.*] Livius Decad. 1. lib. 8.

6 *Et Servilius.*] Sextus Ruffus in historia Romanorum, ubi de Silicia & Isauria loquitur.

7 *Tametsi proconsulem.*] Vide alibi supra lib. 1. cap. 22.

Proconsul sine provincia.

verent. Fuit tamen animadversum proconsulem sine provincia nonnunquam, ut milites in officio haberet, & obsequentes imperio, à senatu creatum, exercitui præfuisse. [1] Qui etiam legatum & quæstorem, quorum consilio niti, quibusque adjutoribus & ministris tam in administranda provincia, quam gerendo bello uti posset, sicut consul habebat. [2] Illud etiam non prætermiserim, [3] proconsuli sex tantummodo fascium insignia præire, apud nonnullos scriptis mandatum fuisse, licet alii duodecim fasces lictoresque, & eadem insignia honorum proconsuli sicut consuli apparere argumentis asseverent. Quæ quidem insignia [4] statim atque urbem ingressus est, proconsul accipit: [5] contentiosam vero jurisdictionem, nisi in decreta provincia non exercet: voluntariam autem, ubique: quippe manumitti apud eos tam liberi quam servi ubique possunt: [6] apud legatum vero proconsulis, non possunt. [7] Hoc tamen interest, quod proconsul in decreta statutaque sibi provincia jus tantum dicit: consul vero, etiam extra provinciam & ubique dicit: [8] quodque ante successoris adventum,

Fasces proconsulum sex tantum.

l. 1. & 2. ff. de off. præt. & legat. & l. observare. ead. titul.

Consul in quo à proconsule differat.

1 *Qui etiam legatum.* *] Proconsulem habuisse legatum, ut consulem, intelligas ex infinitis locis Livii & præterea ex Cicerone in Oratio. in Vatini. Et Cornelio Tacito libro 12. ubi loquitur de Tarquinio Prisco legato Tauri proconsulis Africæ, & ex *l. 2.* & *l. observans. §. post hæc*, & *l. aliquando.* & *l. solet.* in princ. & *§. legatos. & l. meminisse.* §. 1. & *l. si quid erit.* & *l. & legati. ff. de offic. proconf. & leg. st.* & *l. si quis forte. §. si quis comitum. ff. de pœnis.* & *l. cum prætor. §. is quoque. ff. de judic.*

COLERUS.

* Legatus in Provincias Cæsaris mittebatur: non populi, ut Proconsul.

TIRAQUELLUS.

2 *Illud etiam non prætermiserim.*] Id est, ex *l. proconf. ff. de offic. proconf.*

MERCERUS.

3 *Proconsuli sex tantummodo Fascium.*] Hoc ex Appiano descripsit Alex. ignarus fortasse parum in ea re credendum esse Appiano. Alii ex recentioribus Proconsuli duodecim fasces; Proprætori tantum sex tribuunt. Habita saltem ratione temporum libertatis. Nam Augustus id aliqua ex parte immutavit.

TIRAQUELLUS.

4 *Statim atque urbem ingressus.*] *Loc. egressus* ex *l. 1.* & *2. ff.* eod. tit. vide Florentinum.

COLERUS.

Atque urbem ingressus est.] Quod legatus non potest, nisi in ipsa provincia.

TIRAQUELLUS.

5 *Contentiosam vero.*] Ex *d. l. 1.* & 2.
6 *Apud legatum vero proconf.*] D. *l.* 2
7 *Hoc tamen interest.*] D. *l.* 1. eod. tit.
8 *Quodque ante successoris adventum.*] D. *l. meminisse.* §. 1. eod. tit.

1 Et

tum, legatum dimittere non decebat proconsulem. Id enim, lege Julia repetundarum, vetabatur. Fuitque memoriæ proditum non consulibus modo prorogato imperio ultra tempus finiti honoris, proconsularem jurisdictionem fuisse: sed & consulem designatum, ante consulatum proconsulare imperium gessisse. Siquidem Nero Cæsar & alii designati consules ante initum honorem sæpe proconsulare imperium gessere. [1] Et prætores prætura functi, [2] & quæstores post quæsturæ munus ex senatus decreto provinciæ præfuere ultra præscriptum, qui non prætores, aut quæstores, [3] sed proprætores proquæstoresque dicti nominatique sunt. Eundemque proprætorem & consulis legatum fuisse simul: [4] quæstoremque consulis, pro prætore provinciæ præfuisse, ibique insignia prætoria, aut quæstoria habuisse, multiplici exemplo probatum est. Illud

Proprætores.

Proquæstores.

1 *Et prætores.*] Livius 3. Decad. l. 6. *In Hetruriam*, inquit, *C. Calphurnius post Præturam prorogato in annum Imperio missus*. Et 4. Decad. lib. 1. *M. Valerio Falconi, qui prætor priore anno fuerat, Campaniam provinciam habuerat, prorogatum in annum imperium, ut is proprætor in Sardiniam trajiceret.*

2 *Et quæstores.*] Vide infra, in verbo, *proquæstores.*

COLERUS.

3 *Sed proprætores proquæstoresque dicti.*] Interdum conjunctim etiam Proprætores legati dicebantur. Item, Prætores tantum.

TIRAQUELLUS.

Proprætores.] Ut patet ex illo Livii 4. Decad. lib. 1. & præterea ex Cicerone lib. 2. de Divinat. Quam multi anni sunt, cum bella à proconsulibus, & proprætoribus administrantur. Et in orat. de provinciis Consul. *Res in Sardinia cum mastrucatis Latrunculis à proprætore una cohorte auxiliaria gesta.* & Philip. 5. de Augusto loquens, *Proprætorem faciamus*, & in Epistolis ad Atticum lib. 8. & ipso quoque Livio 3. Decad. lib. 5. ubi de Octavio *proprætore* Siciliæ, & de Cornelio Mammula *Proprætore* Sardiniæ, loquitur, & C. item Terentio *proprætore* Hetruriæ. & lib. 9. ubi de *proprætoribus* Tarenti, & Capuæ, & rursum ubi de Cn. Octavio *proprætore* Sardiniæ. & Suetonio in Augusto cap. 25. & Tacitus lib. 2. ubi de Latinio Paude *proprætore* Mœsiæ dicit.

Proquæstoresque.] Cæsar libro 5. belli Civilis. *Ipse ait omnibus rebus diligentissime constitutis, liberis suis L. Cæsari, qui tum proquæstor fuerat, commendatis, &c.* Et Cic. lib. 4. Acad. quæst. *Cum Alexandriæ proquæstor essem.* & in 2. in Verrem actio. *cum cui legatus & proquæstor fuisses, & in invidiam suis maleficiis adduxit, &c.* Extatque ejusdem Cic. epist. ad Apulejum *proquæstorem* lib. epist. Famil. 13. epist. 21. & seq. Sed & adde prolegatos ex Cornelio Tacito lib. 1. ubi loquitur de Viniano Annio *prolegato* quintæ legionis.

MERCERUS.

4 *Prætoremque Consulis, &c.*] Quid hoc loco sibi velit Alex. non satis assequor, nisi librarius erraverit scripseritque *Prætorem* pro *Quæstorem*. Et tunc verum id quidem erit. Quæstores ali-

Provinciæ proconsulares, consulares, præsidiales & prætoriæ.

Illud quoque admonitu non inutile duxerim, [1] quasdam provincias proconsulares fuisse, ad quas soli mittebantur proconsules: quasdam consulares, nonnullas præsidiales, plerasque prætorias, quibus consules, præsides, prætoresque præfecti erant. Nam [2] Carthago proconsularis erat provincia. [3] Numidia, Libya, & [4] Asia citra Taurum, & Cy-

aliquando præfuisse provinciis Consularibus, & Prætoriis. Poterant enim Proconsules, & Proprætores accepta provincia, in eam Quæstorem suum mittere, ejusque curæ totam provinciam committere. Idque permulti fecerunt. Quod vero addit, habuisse insignia Prætoria, nondum scio an satis verum sit. Etsi scio habuisse imperium tantum, quantum habuisset in ea provincia is, cujus vices gerebant.

TIRAQUELLUS.

1 *Quasdam provincias.*] Id Strabonis est libro ult. ad fin. & Ruffi in epitomate. Sed hic illud est notandum, nihil in hac re certi fuisse, neque enim provincias perpetuo easdem mansisse, sed quæ primo consulares erant, postea factas fuisse proconsulares aut prætorias, & è diverso, ut patebit ex multis quæ mox dicemus, & ex infinitis scriptorum locis, præsertim Livii, & Corn. Taciti: & videbis amplissime apud Vulgangum Lazium virum miræ diligentiæ, Commentariorum Reipub. Romanæ lib. 2. cap. 5. Ut interim non omittam, M. Antoninum Imperatorem provincias, ex proconsularibus consulares aut prætorias pro belli necessitate fecisse, ut in ejus vita scribit Julius Capitolinus. *

COLERUS.

* Vide & Justi Lipsii Commentarium in Tacitum.

MERCERUS.

Quasdam provincias, &c.] Id intelligi debet de temporibus quibus Romæ præfuerunt Imperatores. Certe Capitol. quasi novum annotat in M. Aurelio, quod Provincias è Consularibus Proconsulares, è Proconsularibus Consulares, vel Prætorias, pro belli necessitate fecerit. Alioquin temporibus libertatis, in senatus erat arbitrio, Provincias Consulares, vel Prætorias facere. Cic. de Provinciis Consular. *Faciam illas Prætorias, ut Pisoni, & Gabinio succedatur statim, &c.* Id etiam liquet ex aliis auctoribus multis.

TIRAQUELLUS.

2 *Carthago.*] Sextus Ruffus in libro de historia Romanorum. Tacitus l. 3. Annalium: ubi in Africam tradit delectum fuisse *proconsulem*. & paulo post, *Nominati sunt M. Lepidus, Junius Blæsus ex quis proconsul Africæ legeretur.* & lib. 12. memorat *Taurum Africam imperio consulari regentem.* & libro 17. memorat *Galbam proconsulem Africæ.* Sed & Macedonia *proconsularis* fuit sub Adriano. Junius Ruffus ex Callistrato Jurisconsulto. Quanquam & *proprætor* ejus quoque fuit. M. Valerius Levinus apud Lucianum 4. Decad. lib. 1.

3 *Numidia.*] Hanc enim *consularem* fuisse tradit Ruffus ubi supra.

4 *Asia.*] Et hanc quoque Tacitus lib. 2. verum idem lib. 13. in princip. memorat *Junium Syllanum proconsulem Asiæ.* & l. 12. *Servium & ipsius Asiæ proconsulem.* & lib. 19. scribit *Fonteium Agrippam proconsulem eam annuo imperio tenuisse.* Et Seneca libro 12. de ira cap. 1. in fin. *Vufesium sub Augusto proconsulem Asiæ.* Sed aliquando *prætorem* fuisse videri potest ex Suetonio in Cæsare cap. 2.

1 Cy-

[1] Cyrenæ, [2] consulares: [3] Tripolis, & [4] utraque Mauritania, atque [5] Ægyptus, sub præsidibus fuere. [6] Cyprus, [7] Iberia, [8] Sardinia, [9] Sicilia, [10] Illyricus, Achaia, Creta, & [11] Bithynia,

1 *Cyrenæ.*] Eam tamen *proconsularem* tradit Tacitus lib. 3.

2 *Consulares.*] Adde & *Histriam* ex Livio 5. Decad. lib. 1. ubi eam provinciam sortitus est C. Claudius Pulcher, consul. & *Syriam* ex Suetonio in Vespasiano cap. 4.

3 *Tripolis.*] Sextus Ruffus ubi supra.

4 *Utraque Mauritania.*] Ibidem. Verum fuit aliquando sub procuratoribus, ut ex Tacito videre licet lib. 17. ubi & de aliis etiam loquitur.

5 *Ægyptus.*] Ea tamen aliquando sub Equitibus Romanis fuit ex D. Augusti instituto, ut colligi potest ex Tacito lib. 12. in parvis, & clarius lib. 17. in parvis, quod & dicetur infra eodem lib. cap. 29. Adde & *Galliam*, hoc argumento, quod Valerianus Imperator Posthumum & Galliæ præsidem fecit, auctore Trebellio Pollione in vita ipsius Posthumi. Et *Dalmatiam* ex Flavio Vopisco in Carino ubi ita scribit: *Tunc autem Præsidatum Dalmatiæ administrabat*, &c.

6 *Cyprus.*] Hanc prætoriam fuisse tradit Strabo lib. 14. ad fin.

7 *Iberia.*] Id est Hispania, ita dicta ab Ibero amne, ob quem universam Hispaniam Græci appellavere *Iberiam*, teste Plinio lib. 3. cap. 3. Solino c. 36. Nam ex ipsa Hispania Romani duas fecere provincias, scilicet Hispaniam anteriorem, & ulteriorem, & utramque prætoriam *, ut patet ex infinitis locis Livii & maxime 4. Decad. lib. 2. & lib. 3. & lib. 9. & ex Strabone lib. 3. Et simpliciter Hispaniam *prætoriam* fuisse tradit Jurisconsultus Pomponius in *l. 2. §. capta. ff. de origin. jur.* Appianus autem lib. 2. bellorum Civilium meminit Q. Cassii prætoris Iberiæ.

COLERUS.

* Postea tamen sub Cæsaribus facta anterior tantum *Prætoria*, eamque Prætor sive legatus Cæsaris administrabat, teste Dione & Strabone.

TIRAQUELLUS.

8 *Sardinia.*] Et hanc quoque *Prætoriam* fuisse testatur Livius 3. Decad. lib. 5. in fin. & lib. 6. & 7. & 4. Dec. lib. 1. & 4. & 8. & Pomponius Jurisconsultus in *l. 2. §. capta. ff. de orig. jur.*

9 *Sicilia.*] Sed hanc prætoriam tradit Cicero in omnibus prope actionibus in Verr. & Liv. 3. Dec. lib. 5. post principium, & iterum in fine. & lib. 7. & alibi sæpe, & 4. Decad. lib. 8. & 9. Et Pomponius ubi supra, verum Sextus Ruffus in d. lib. de historia Romanorum scribit eam primum Marcellum consulem obtinuisse, deinde à prætoribus rectam esse, postea commissam fuisse præsidibus. Sed & eam aliquando fuisse proconsularem ex eo constat, quod scribit Ælius Spartianus in vita Septimii Severi *cum Siciliam proconsularem sorte meruisse.*

10 *Illyricus.*] Ex Liv. 5. Decad. lib. item 5. Ex quo etiam intelliges *Macedoniam* fuisse *prætoriam*. Eam tamen *proconsularem* dicit Tacitus lib. 1. Sed eam etiam *præsidialem* fuisse argumento est, quod Decius Imperator scripsit Messalæ præsidi Achajæ, apud Trebellium Pollionem in vita Claudii Secundi. *Proconsularem* tamen aliquando fuisse constat ex eod. Tacito lib. 3. ubi Cæsius Cordus proconsul Cretæ fuit. & Seneca lib. declam. 9. decl. 4. ubi loquitur de Appio *proconsule* Cretæ.

11 *Bithynia.**] Catullus, Appianus lib. 4. bellorum Civilium, dum loquitur de Apulejo *prætore* in Bithynia sub Bruto. Idque etiam videre licet ex Catulli epig. 10. de Varo. Sed & ea aliquando sub præsidibus fuit, ut patet ex *l. generaliter. §. spurios. de pecun.*

COLERUS.

* Catullus Epigrammate ad Varum illo,

nia, [1] prætoriæ. [2] Sardiniam & Corsicam, olim prætorias, postea [3] sub præsidibus fuisse comperimus. Soli vero Massilienses & Nemausenses ab onere provincialis prætoriæ feruntur immunes. Cumque omnis [4] Hispania in sex provincias dividatur, [5] ex his Bœthica & Lusitania consulares fuerunt, [6] reliquæ sub præsidibus. [7] Ea vero in quatuor con-

Hispaniæ provinciæ.

illo, facere *comites Prætoris*, Prætores vocat. Cicero tales quasi *Prætorianos* dici innuit, Epistola ad Q. Fratr.

TIRAQUELLUS.

1 *Prætoriæ.*] Adde & *Hetruriam*, quæ & ipsa prætoria fuit, ex Livio 3. Decad. lib. 6. post princip. & lib. 7. ubi dicit C. Calpurnium *proprætorem* eam provinciam obtinuisse. Nam & ibi præturam egit Hadrianus, ut tradit Spartianus in vita illius. Et *Apuliam* ex Livio 3. Dec. lib. 5. in fin. & 4. Decad. lib. 10. Et *Africam* ex Asconio in 5. in Verrem act. ubi meminit C. Fabii Hadriani prætoris Africæ. Et Syriam ex Appiano libro 4. bellorum Civilium in duobus locis. Et primo quidem dum loquitur de Eubulo Syriæ prætore sub Antonio secundo, ubi loquitur de Cicerone Ciceronis illius filio Syriæ etiam prætore. Et lib. 5. ubi loquitur de Scauro etiam ejus gentis prætore. Et Narbonensem provinciam Pomponius Jurisconsultus in d. l. 2. §. *capta. ff. de orig. jur.* Et *Galliam* ex eodem ejusdem 3. Decad. l. 6. post princip. & lib. 7. Ex quo facile intelligis verum esse, quod supra diximus, provincias non semper easdem fuisse, modo enim *consulares*, modo *proconsulares*, modo *prætorias*, modo *præsidiales*. Supra etiam docuimus Galliam aliquando sub præsidibus esse, quæ nunc prætoria est.

2 *Sardiniam & Corsicam.*] Sextus Ruffus in historia Romanorum dicit quod primum suos prætores habuerunt, nunc vero singulæ à suis præsidibus reguntur. Sed & ipsam *Sardiniam* ex prætoria consularem factam propter belli magnitudinem scribit Livius 5. Decad. lib. 1.

COLERUS.

3 *Sub præsidibus fuisse comperimus.*] Apud Tacitum lib. 1. Annal. *Præsidiale* imperium aliquando præfertur *Proconsulari*.

TIRAQUELLUS.

4 *Hispania in sex provincias.*] Sextus Ruffus ubi supra, verum Livius & Strabo in *duas*, ut supra diximus. At Pomponius Mela lib. 3. Solinus c. 36. post princ. & Ptolemæus lib. 2. cap. 4. in *tres* provincias dividunt, ut apud ipsos videre poteris.

5 *Ex his Bœthica & Lusitania.*] De utraque Sextus Ruffus ubi supra. Verum Strabo lib. 3. ita de *Bœthica* loquitur, tanquam sit *prætoria*, cum dicit, *Ad Bœthicam prætorem mitti qui legatum habet*, & *quæstorem*. quod & nos alibi diximus.

COLERUS.

Ex his Bœthica.] Quæ & *ulterior Hispania* dicebatur. Ideo autem *Proconsularis*, quia populi, ut supra indicavi. Illud quoque scire oportet, usitatius Hispaniam fuisse divisam, in *anteriorem* & *ulteriorem*. Minus usitate in tres partes.

TIRAQUELLUS.

6 *Reliquæ sub præsidibus.*] Ruffus in eod. lib.

7 *Ea vero.*] Scilicet *Bœthica*. Plinius lib. 3. cap. 1. Idem tamen ejusdem lib. cap. 3. post princip. dicit universam Hispaniæ provinciam dividi in *septem* conventus, quos & ipse nominat, uti etiam facit Martianus Capella lib. 6. De *Gaditano* autem conventu loquitur etiam Suetonius in Cæsare cap. 7.

1 *In-*

conventus divisa fuit, in quibus dabantur jura: Gaditanum, Cordubensem, Actisatanum, & Hispalensem. [1] Lusitania vero, in Emeritensem, Pacensem, & Scalobitanum. [2] Norici & Pannonii in quatuor provincias, Valeriam, Sueviam, Dalmaticam, & Mœsiam. [3] Cappadocia in decem præturas, postea in satrapeas divisa fuit. Armeniæ magna pars in duodecim gubernationes. [4] Chatramotitæ qui juxta sinum Arabicum incolunt, in quatuor monades. [5] Paphlagonia in tetrarchias, Mysia in administrationes, [6] Ægyptus in præfecturas & regiones, Syria in toparchias, [7] Thracia in strategias, Troas in novem principatus: Indi in sex quinterniones, singulas præfecturas divisere. [8] Nonnulli in satrapeas, sicut Laodiceam. [9] Alii in ethnarchias, [10] multi in tribus, plerique in classes aut centurias partiti fuere. [11] Gallia, Aquitania, & Britannia, provinciæ decem & octo numerantur, ad quas præsides mittebantur, quas Cæsar in provincæ formam redegit primus. [12] Macedonia septem provincias habuit, [13] totidem Illyricus,

Norici & Pannonii. Cappadocia. Armenia. Chatramotitæ. Paphlagonia. Mysia. Syria. Troas. Indi. Gallia. Aquitania. Britannia. Macedonia. Illyrici.

1 *Lusitania vero.*] Plinius lib. 4. & 22. Infra quoque lib. 4. cap. 10. inter quos Pacenses & Emeritenses, in Lusitania, juris Italici fuerant.

2 *Norici & Pannonii.*] Sextus Ruffus ubi supra. Hic autem *Mœsiam* non *Mesiam* scribendum est, cujus propætorem fuisse Latinium Pandum supra diximus ex Tacito.

3 *Cappadocia.*] Strabo lib. 12. post princ.

4 *Chatramotitæ.*] De his Plinius l. 6. cap. 28. non semel, sed nihil tale de his dicit.

5 *Paphlagonia.*] Strabo lib. 12.

6 *Ægyptus.*] Strabo lib. 17.

7 *Thracia.*] Plinius lib. 4. cap. 2. in princ. ubi dicit *Thraciam in Strategias quinquaginta divisam.* Adde & Armeniam in eod. Plinio lib. 6. cap. 9.

8 *Nonnulli in Satrapeas.*] Herodotus lib. 1. ubi loquitur de Babyloniis. & lib. 3. ubi scribit *Darium illum primum Persarum Regem, regnum in 20. satrapeas constituisse.* Et Plinius lib. 6. cap. 26. in fi. Q. Curtius lib. 5. ubi dicit *Alexandrum donasse Mazæum satrapea Babyloniæ*, & iterum eod. lib.

9 *Alii in ethnarchias.*] Ut videre licet ex Epistola Claudii Imperatoris apud Josephum lib. Antiquitatum Judaicarum 19. cap. 4. & lib. 2. de bello Judaico cap. 5. & 8. in princ.

10 *Multi in tribus.*] Ut Romani, & Athenienses, & alii de quibus supra lib. 1. cap. 17.

11 *Gallia, Aquitania, & Britannia.*] Id enim de his tribus dicit Sextus Ruffus in lib. supra sæpius citato.

12 *Macedonia.*] Sextus Ruffus in d. lib. Verum Livius 5. Decad. l. 5. scribit *Paulum Æmylium divisisse in 4. partes*, quas inibi declarat.

13 *Totidem Illyricus.*] Imo *Septem & decem* ex Ruffo cap. 2. quo de Trajano loquitur.

1 Thra-

Thracia. cus, [1] Thracia sex. Augustus Galliam [2] & Ægyptum, [3] Claudius Cappadociam, [4] Cæsar Archelao vita functo, majorem Cappadociam Romanorum provincias fecit. Proditur tamen [5] Ciaxares primus Asiæ populos in provincias distribuisse, & in suum quemque ordinem distinxisse, hastatos, sagittarios, & equites. [6] Nero Cæsar pontum Polemoniacum & alpes Coctias, Polemone rege vita functo, provincias fecit: [7] & nationes alpium maritimas in *Cappadoces libertatem deprecati.* jus Latii transtulit. Fertur vero [8] de Cappadocia mirum, quod cum liberi essent, libertatem à Romanis deprecati sunt: asserentes illam se ferre non posse, & sub regibus esse maluere. [9] Vespasianus Achaiam, Lyciam, Thraciam, Ciliciam, Comagenem, Rhodum, Byzantium, & Samum libertate adempta provincias fecit: [10] Trajanus Daciam, Mesoptamiam, Assyriam, Arabiam, & Ar- *Proconsulum dignitas quando desiit.* meniam. [11] Fuitque hæc dignitas apud Romanos in usu frequens, maximique splendoris: donec temporis intervallo, [12] post Hadrianum imperatorem, & ordo & honor pro-

1 *Thracia sex.*] Sextus Ruffus d. cap. 2.

2 *Et Ægyptum.*] Suetonius in vita ipsius Augusti cap. 18. * vide Sextum Ruffum ubi supra, ubi de Cyrenaica regione.

COLERUS.

* Constituto ibi præfecto, quem primum fuisse Cornelium Gallum Poëtam existimo. Vide Strab. lib. 7. Ulpian. *lib. 1. ff. de off. præf. August.* & Cornel. Tacit. lib. 2. Annal.

TIRAQUELLUS.

3 *Claudius Cappadociam.*] Cornelius autem Tacitus lib. 2. scribit *sub Tyberio Cappadoces in formam provinciæ redactos.*

4 *Cæsar Archelao.*] Strabo lib. 10. non multo post princ. & vide Hegesippum lib. 2. Historiarum.

5 *Ciaxares.*] Herodotus lib. 1.

6 *Nero Cæsar.*] Suetonius in vita illius cap. 18. Sextus Aurelius Victor in vita quoque ipsius. Eutropius de gestis Romanorum lib. 7. cap. 6. Eusebius in Chronicis Olympi. Et Cassiodorus in Consulibus Romanis.

7 *Et nationes alpium.*] Cornelius Tacitus lib. 19.

8 *De Cappadocia.*] Strabo lib. 12. & Justinus lib. 38.

9 *Vespasianus.*] Suetonius in vita illius cap. 8. Eutropius de gestis Roma. lib. 7. cap. 10. & Paulus Orosius lib. 7. cap. 6.

10 *Trajanus.*] Dion in vita illius. Eutropius lib. 8. cap. 2. Sextus Ruffus in d. lib. cap. 2. & cap. 16. Eusebius in Chronicis. Sed quantum ad Assyriam privatim pertinet, Plutarchus in vita Pompeji, tradit eum Syriam, quæ & ipsa Assyria est, in provinciam redegisse.

11 *Fuitque hæc dignitas.*] Scilicet *proconsulis*, ut paulo post declarat, nam ad eam longo veluti postliminio revertitur.

12 *Post Hadrianum Imperatorem.*] Appia-

proconſularis deſiere. Siquidem [1] M. Antoninus Imperator, provincias ex proconſularibus, conſulares aut prætorias, pro belli neceſſitate fecit: [2] ipſe Auguſtus, pacatas imperii provincias & ab hoſtili tumultu ocioſas, populo Romano regendas dedit, [3] ſibique tumultuantes & operoſas, aut hoſtium incurſionibus inquietas deſumpſit: ad quas modo proconſules, præſides, aut præfectos cum imperio, modo præſidia, & exercitus, nonnunquam legiones & auxilia deſtinavit. [4] Tiberius quoque Achajam, & Macedoniam onera deprecantes, proconſulari imperio exemit, ſibique illas regendas aſcivit.

Appianus lib. 1. bellorum Civilium. Erant Italiæ proconſules per partes præſidentes, quos multo deinde tempore Hadrianus cum Imperator extitiſſet Romanis innovare inſtituit, qui ordo poſt illum parvo tempore permanſit.

1 *M. Antoninus.*] Julius Capitoli. in vita illius.

2 *Ipſe Auguſtus.*] Suetonius in vita ipſius cap. 47. ante illum Strabo, lib. ult. in fin.

4 *Tiberius.*] Suetonius in Claudio c. 25. Sed hic non omittendum, præter provincias Conſulares, proconſulares, prætorias, & præſidiales, de quibus Alexander locutus eſt, fuiſſe *Quæſtorias & equeſtres.* De *Quæſtoriis* videbis apud Vuiſegangum lib. 2. cap. 3. De *equeſtribus* videbis infra eodem libro hoc noſtro c. 29.

COLERUS.

3 *Sibique.*] De qua re initio hujus capitis dixi.

CAPUT XXVIII.

Licere uti accuſativo caſu nonnunquam in verbis localibus, contra regulas Grammaticorum.

Adhibitus ſum in conſilium, magis quam in conſilio: & in cauſam diſcendi potius, quam in cauſa, dici cum frequentius tum ornatius ſæpenumero videmus: fuitque hic ſermo veteribus non frequens modo, ſed concinnus & elegans. Titus Livius de Macedonico bello: Si ex quo trajecimus in Græciam, adhibitus eſſem in conſilium. Idem: Si ſemel, inquit, in cauſam deſcenderit, nihil integrum futurum ſit. Et alibi: In eventum ejus urbis poſitum, ſperni ab univerſa gente Theſſalorum, aut timeri. Et rurſus: In quæ conſilium dedi. Et de Macedonico octavo: In ædem Herculis ſignum ipſius dei poſi-

tum, & sejuges equi. Quem dicendi modum habuisse proprium & perpetuum ausim contendere. Quinetiam illud animadvertimus, verbis localibus per accusandi casum, eundem frequenter usum: contraque grammaticas regulas novo exemplo multa usurpasse, ubi minime convenire putaretur, quæ oratio à regula Latinitatis procul abesse visa est: sed tamen rectè & probabiliter dici, in eaque magnum fuisse orationis ornatum cuivis patere potest. Quippe de Macedonico bello: Lucius Cornelius consul, inquit, relicto ad exercitum Claudio legato, Romam venit. Idem: Quæ pro Chalcidensibus ad Euripi fretum dicta erant. Cæsar commentario quinto: Allobroges, inquit, crebro ad Rhodanum dispositis præsidiis. Cicero ad Catonem: Cum ad Cibistra quinque dies essem commoratus, & pleraque quæ frequenti lectione obvia sunt, ex quibus satis exemplorum colligi potest: cum in exercitu, in castris, Cibistris, Grammatici omnes dicendum consentirent. Quod tamen non inelegànter dici sæpenumero videmus. Nam præter euphoniæ sonum, qui aptior convenientiorque fuit, cum præpositionem Ad, accusandi casui adjicimus, ejus eam vim virtutemque animadvertimus, ut prope locum rem agi, certissima observatione designet, ut proximis modo auctoritatibus ostensum est. Quod enim Cæsar ad Rhodanum disposita præsidia habuit, aut Cicero ad Cibistra fuit commoratus, vel quod T. Livius ad exercitum dicit legatum reliquisse: id signa, juxta Rhodanum, exercitum, vel Cibistra: vel per solœcismi modum dici Grammatici volunt, & in primis Diomedes, ut è cœlo descendere in terris. Aut quandam magis intentionem, ac vim, & penitus atque alte fuisse penetratum in rem de qua agimus, exprimere contendimus, & tunc In præpositio, accusativo apposita, expressius id significavit, ut superiore exordio & primis probatorum auctoritatibus percensuimus. Hujus rei admonuit me liber observationum Grammatici cujuspiam, quæ in manus

Verba localia cum accusativo.

nus

bus meas venere, in quibus ita scriptum legimus: In marmor, gemmam, lapidem, vel lignum: contra vero, in æs incisas literas dicimus, non in ære: cum longe secus, contra istius Grammatici opinionem, crebro apud auctores usurpatum inveniamus. Nam in lapide vel ligno, aut lapidem vel lignum, & in ære vel in æs incisas literas passim dici licere, pluseulis exemplis apparet, majoremque vim per accusandi casum exprimi, & penitus atque alte fuisse penetratum, demonstrari. Plinius junior ad Trajanum: Quæ vos, inquit, patres conscripti, ne qua interciperet oblivio, & in publica acta mittenda, & incidenda in ære censuistis. Plinius item naturalis historiæ quarto & trigesimo: Usus, inquit, æris ad perpetuitatem monumentorum jampridem translatus est tabulis æreis, in quibus publicæ constitutiones inciduntur. Cicero quoque actione sexta in Verrem: Id non modò tunc scripserunt, inquit, verum etiam in ære incisum nobis reliquerunt. Ex quibus apparet, per accusandi & auferendi casum in marmor & in æs, ac in marmore & ære incisas esse literas, Latinè dici licere: sed quum accusandi casum ponimus, videri expressius atque altius rem fixam designari: quum vero ablativo utimur, leviter & in superficie, & non penetrari funditus, significari.

Laurentius Valla lat. tur. l. 3. c. 18.

TIRAQUELLUS.

ID caput ex iis est, quæ adversus Laurentium Vallam ex composito prodita sunt. Locus autem illius est Elegantiarum lib. 3. cap. 18. Quod autem citat Plinium Juniorem ad Trajanum, id est in Panegyrico ipsius Plinii ad Trajanum. Et his addere potes illud Taciti lib. 12. *Et fixum est ære publico Senatusconsultum.*

CAPUT XXIX.

Equestris ordo quando primum cœptus fuit, quæque ipsius ordinis potestas & officium atque insignia fuerint.

RECte [1] & condigne quidam existimaverunt, quum duo ordines, plebis scilicet & senatorius, Romæ à principio editi fuissent: equestrem ordinem, [2] qui medium teneret locum, postea adjici cœptum esse: quibus purpura, ut patriciis & senatoriis, uti non licebat: jus tamen annulorum aureorum, quo insigni à plebe secernebantur, & medius ordo notabatur, publice tributum ferunt. Quod quidem jus non equitibus modo, tanquam bellicæ virtutis insigne, sed & senatoribus & militiæ primoribus datum fuit. Is tamen ordo etsi senatorio minor, magnæ tamen amplitudinis vigorisque habitus est: quippe erat auctus amplissimis honoribus & senatorio penè par. Nam cum à principio originum, ejecto Tarquinio, & depulso metu regio, in libertatem se urbs vendicasset, [3] Brutus primus ex equestri ordine senatum supplevit, trecentosque delegit senatores, quorum consilio & auctoritate niterentur. Lapsis deinde temporibus, [4] Cajus Gracchus Tiberii frater, & haud multo post [5] Livius Drusus tribunus plebis, uberiori compendio eum aliquando ordinem cum senatorio confundere decreverunt: [6] utque plus dignitatis ferret, ut in senatum venire, & sententiam dicere liceret, lege sacrata, deinde plebiscito sanxerunt. [7] Quibus etiam equitibus tributum est, ut tametsi à censoribus in senatum allecti non essent,

Ius annulorum quibus initio concessum.

Amplitudo ordinis equestris.

Senatus ex equestri ordine à Bruto suppletus.

TIRAQUELLUS.

1 *Recte & condigne.*] In hoc princ. vide omnino Plinium lib. 33. c. 1. & 2.

2 *Qui medium teneret locum.*] Appianus lib. 5. bellor. Civil.

3 *Brutus.*] Livius 1. Decad. libro secundo, statim post princ.

4 *Cajus Gracchus.*] Plutarchus in vita illius, & L. Florus Epit. Livii l. 60.

5 *Livius Drusus.*] Idem Florus ejusdem operis lib. 70. & seq.

6 *Utque plus dignitatis.*] Plutarchus in vita C. Gracchi.

7 *Quibus etiam equitibus.*] Gellius lib. 3. cap. 18. ex Varronis sententia in Satyra Menippea quæ Ἱπποκύων inscripta est. Quo etiam in loco aliter declarat ex aliis qui *Pedarii* dicerentur. De quo etiam Festus Pompejus lib. 14. De quibus etiam fit mentio Ciceroni ad Atticum lib. 1. epist. 14. & 15. & Tacito lib. 3.

1 *Pedar*

essent, pro eo tamen quod magistratus & honores gesserant, in senatum venire, & suffragari, ac sententiæ jus habere possent, qui sunt [1] Pedarii appellati. [2] Quinetiam equites supra senatores extulerunt, & velut longe principes plerunque antelati sunt. Neve judicia quæ penes senatores erant, illius tantum ordinis forent, idem M. Livius, ut æqua parte penes senatum & equestrem ordinem dividerentur, legem promulgasse fertur: quæ diu sancta & incorrupta mansit: quæ res magnarum sæpe dissensionum & dimicationis perniciosæ causa & seminarium fuit: [3] Ipsæque decuriæ judicum, quæ ex ordine equestri deligebantur, mox pluribus discretæ nominibus fuere. Quippe alii tribuni æris, alii selecti, nonnulli appellati sunt judices: [4] quibus postea * nongenti additi, ab omnibus secreti: [5] quibus scita suffragiorum in comitiis custodire negocium erat: qui tametsi judicum, non equitum nomina ferrent, tamen equestris fuisse ordinis, & inter equites adnumerari haud dubium est. Namque & annulo ut equites utebantur, & eadem habebant honoris insignia, iisdemque fungebantur muneribus. Ad quos aliquem ex novis civibus, & cui haud multo tempore civitas data esset, admitti non decebat, quia nefas duxere civem novitium inter equites adnumerari. [6] Tametsi Hannibalis tempore, quo Italiam omni clade belli pervastabat, jus annulorum aureorum fuisse promiscui usus Plinius asseveret. Hic etiam ordo quandoque divisus in plures species fuit, nominibus

Senatores pedarii. *Equites antelati senatoribus.* *Decuriæ judicum variis modis nominatæ.* * *Al. decem. Liv.* *Ius annulorum promiscuum.*

COLERUS.

1 *Pedarii appellati.*] *Pedarius* dici, non *Pedaneus*, Gellius vult. Græcis est χαμαιδικαστής. Eum senatorem Lucillius *Agipedem* dicere solebat, uti Festus observavit.

TIRAQUELLUS.

2 *Quinetiam equites.*] Florus Epit. Livii lib. 71.

3 *Ipsæque decuriæ.*] Hæc sunt Plin. lib. 33. cap. 2. in princ.

4 *Quibus.*] Vide, quid hic tantus numerus faciat. Delenda etiam censeo in margine hæc verba (al. *decem*, Liv.) Nam Livius cum *decem* scribit, de tribunis plebis loquitur.

5 *Quibus scita suffragiorum.*] Legendum *cistas* ex Plinio ubi supra.

6 *Tametsi Hannibalis.*] Plin. lib. 33. cap. 1. verum quod alibi retulimus, scribit Herodianus lib. 3. Septimium Severum Imperat. primum militibus uti aureis annulis permisisse.

Equestris ordo divisus.

minibus variis, ex quibus qui ampliori prærogativa illustres [1] erant, Petræ cognomentum tulere, plerique Fabiani, aliique alio nomine censi. [2] Denique Nero Cæsar ordinem Augustanorum equitum instituit primus, reliquis per eum ordinibus offensis, & fere destitutis, quoque plus dignitatis ferrent, servatum est, ut multæ provinciæ per solos equites Romanos præsidum loco regerentur. [3] Nam & Cappadociæ, [4] & Ægypto, & aliis pluribus diu equites Romani præfuere. Inter quas Ægyptus hoc proprium tulit & peculiare, ut ad eam nemo senatorii, sed equestris tantum ordinis præses accederet: [5] quorum decreta divus Augustus perinde haberi jussit, ac si Romæ magistratus, aut reges, consules prætoresve, illa censuissent. Cumque imperatores jus populo dicerent, fuit constitutum, ut equites cum senatoribus una dijudicandis causis consilio adessent, ita ut eorum arbitratu jura & controversias diffinirent. [6] Tantique splendoris fuere, ut præfecturam prætorii amplissimum munus continua serie ad Titum usque ab ordine equestri administratam legamus: quinetiam res Cæsarum & negotia procurare, jam diu equestris nobilitas censebatur. [7] Et quum deffluxis moribus, equites Romani magno abusu pantomimis aggregarentur, illorumque latera cingerent: Tiberius

COLERUS.

1 *Prærogativa illustres erant.*] An hi isti, qui peculiari nomine *Illustres* vocabantur; quos & alibi *Insignes*, alibi quoque *Splendidos* vocatos legimus?

TIRAQUELLUS.

2 *Denique Nero.*] Cornelius Tacitus lib. 14. Dion autem in vita ipsius Neronis tradit illum quinque millia militum, qui Augustales nominabantur, instituisse.

3 *Nam & Cappadociæ.*] Corn. Tacitus lib. 12. & iterum lib. 7. Et Suet. in Vespasiano c. 8.

4 *Et Ægypto.*] Tacitus in illis locis.

5 *Quorum decreta.*] Ibidem.

6 *Tantique splendoris.*] Suetonius in Tito cap. 6. *Præfecturam quoque prætorii suscepit, nunquam ad id tempus nisi ab equite Romano administratam.* Et Plinius in præfatione Naturalis Historiæ, non longe à fine. *Et quod his nobilius fecisti, dum illud patri pariter & equestri ordini præstas, præfectus prætorio ejus.* Ex quibus intelligis eam præfationem non Vespasiano patri, quod quidam tamen contendunt, sed Tito Vespasiano ejus filio nuncupatam fuisse: nam & paulo ante in eadem præfatione alia multa ei tribuit, quæ Tito assignavit Suetonius ubi supra.

7 *Et quum deffluxis moribus.*] Corn. Tacitus lib. 18. & Suetonius quo loco statim citabimus.

berius Cæſar equeſtrem ſplendorem illorum contagio pollui arbitratus, ne equites Romani prodeuntes eorum latera tegerent, edicto vetuit. Tametſi legamus [1] Augusti tempore equites Romanos ad ſcenicas operas prodiiſſe, [2] & Neronem equites, ut operas arenæ promitterent, præmiis doniſque adegiſſe. Contra vero [3] Caligulam, nam equeſtrem ordinem, ut ſcenæ devotum aſſidue proſcidit, & conviciis affecit. [4] Cœpitque mox in ſenatuſconſultis poſt populum Romanum equeſter ordo adjici, ita ut ſenatus populuſque Romanus & equeſter ordo, publica decreta edictaque teſtarentur. Eoque dignationis ordo proceſſit, [5] ut Mæcenas equeſtri gradu velut ampliſſimo faſtigio contentus, ad ſenatorium tranſire non curarit. [6] Cui poſtea ſequuti Cæſares, laticlavum, diſtinctum tamen à ſenatorio, velut honoris ornamentum tradidere. [7] Cautumque fuit, ne quis huic ordini aſciſceretur,

Lati-clavus.

COLERUS.

1 *Augusti tempore.*] Immo etiam ſub Cæſare: noti ſunt Laberii verſus, apud Macrobium, qui cum eques ſplendidus eſſet, tamen ſuos mimos recitare à Cæſare coactus fuit.

TIRAQUELLUS.

Augusti tempore.] Suetonius in vita ipſius Auguſti cap. 43. *Ad ſcenicas quoque & gladiatorias operas etiam equitibus Romanis aliquando uſus eſt: verum priuſquam Senatuſconſulto interdiceretur.* Et vide quæ ſcripſi in tractatu Nobilitatis c. 34. incip. *Aſinius.*

2 *Et Neronem.*] Cornelius Tacitus libro decimo octavo.

3 *Caligulam.*] Suetonius in vita illius cap. 30.

4 *Cœpitque mox.*] Plinius l. 33. c. 2.

5 *Ut Mæcenas.*] Hinc enim illud Propertii lib. 3. eleg. 8.

Mæcenas eques Hetruſco de ſanguine regum,
Intra fortunam qui cupis eſſe tuam.

Et paulo poſt.

Cum tibi Romanas dominas in honore ſecures,
Et liceat medio ponere jura foro.
Vel tibi Medorum pugnaces ire per haſtas,
Atque onerare tuam fixa per arma domum.
Et tibi ad effectum vires det Cæſar, & omni
Tempore, tam faciles inſinuentur opes.
Parcis, & in tenues humilem te colligis umbras,
Velorum plenos ſubtrahis ipſe ſinus.

Et Martialis lib. 11. epig. ad Priſcum.

Quod Flacco, Varioque fuit, ſummoque Maroni
Mæcenas atavis, regibus ortus eques.

Et lib. 12. epiſt. 37.

Quæ non Fabricius, ſed vellet Apicius uti
Vellet Mæcenas Cæſarianus eques.

6 *Cui poſtea ſequuti Cæſares.*] Cui igitur, id eſt ordini equeſtri. Nam et ordini Laticlavum tribuiſſe.

7 *Cautumque fuit.*] Plinius lib. 33. cap. 21. Suetonius in Cæſare cap. 33. ubi ſcribit *millibus quadringentis*, quod idem ſignificat, ut ſeſtertia quadringenta, qui cenſus erat equeſtris. Unde & illud Horatii epiſt. lib. 1. epiſt. 1.

retur, neve jus annulorum aureorum daretur, nisi ipse ingenuus, pater & avus ingenui forent, cuique sestertia quadringenta, quod peculium equestre habitum est, census fuisset: quod etiam Tiberii edicto cavebatur. Fuere qui crederent, auri ornamenta fœminis medium quandoque ordinem fecisse, stolasque à plebejis divisisse, ut sicut annulus equitibus, ita auri cultus fœminis medium ordinem designaret. Apud Romanos vero flos ordinis equestris [1] Fabius Rutilianus inter ornatissimos fuisse proditur, qui magister equitum cum Papyrio Cursore adversus Samnites militavit. Quo tempore, perpetuo senatusconsulto cautum fuit, ne cui pater, avus, aut maritus eques Romanus fuisset, quæstum sui corporis faceret, aut indignis artibus se pollueret. [2] Et tametsi publicani antea huic ordini asciti essent (siquidem principes equestris ordinis olim publicani fuere: [3] flosque equitum Romanorum, publicanorum ordine continebatur) postea depravatis moribus, paulatim mancipes & scribæ pro concione ab imperatoribus, velut præcipuo munere, aureis annulis donari cœpere: deinde libertinos hoc jure donari, & ordini advocari cœptum: [4] Fuere enim mancipes, qui prærogativam inter publicanos habebant. [5] Qui vero vectigalia redimebant, publicani dicti. Deinum vilissima mancipia, servitute exempta, in hunc ordinem asciscere, & equestri dignitate ac prætoriis ornamentis

Quadringenta sestertia peculium equestre.

Fœminis auri ornamenta, quod equitibus annuli.

Fab. Rutilianus.

Publicani equestris ordinis.

Plura cap. 19. hujus libri.

Mancipes. Publicani.

Si quadringentis sex, septem millia desunt.
Est animus tibi, sunt mores & lingua fidesque,
Plebs eris, &c.

Et Martialis lib. 5. epig. 26.

Quadringenta tibi non sunt, Chærestrate, surge.

1 *Fabius Rutilianus.*] Livius 1. Decad. lib. 8. Valer. Maximus lib. 2. c. 2.

2 *Et tametsi publicani.*] Ex Tullio in oratione de Provinciis Consularibus, & in 3. in Verrem act.

3 *Flosque equitum Romanorum.*] Verba sunt Ciceronis in Oratione pro Cn. Plancio.

4 *Fuere enim mancipes.*] Asconius Pædianus in 1. in Verrem act.

5 *Qui vero vectigalia.*] Id patet ex toto titu. præsertim ex *l. quaest. e. §. ult. ff. de publ. & vectig.* & ex Cicerone ad Q. Fratrem lib. 1. epist. 1. non semel. Tu autem vide quæ dixi de laude & vituperio bonum publicanorum in tractatu Nobilitatis cap. trigesimo quarto, num. 32. incip. *Publicani.* & seq.

1 *Apud*

mentis honestare, usus invaluit. In qua re servatum est, ut sublatis explosisque veteribus nominibus, quos ad equestrem splendorem advocabant, ingenuorum veterumque Romanorum nominibus nuncuparent, ne quid nota nominis obsoleti, collato honori officeret. [*Nominis nuncupatio.*] [1] Apud Chalcidenses vero tanta ratio peculii habita est, ut qui essent locupletes, equitum nomina ferrent. [*Chalcidenses.*] Cretenses quoque equitum ordinem, & vetustate & dignitate longe præcipuum, in magno precio habuere. [*Cretenses.*] Achæis equester honor, velut præcipuo semper munere præcelluit, sicut Germanis, [2] qui Batavi dicuntur. [*Achæi.*] [*Germani.*] [3] Et Capuæ equitibus plerunque est honos habitus, quibus civitas data est, quod bello Latino à Romanis non descivissent. [*Capuenses.*] Maximæ vero celebritatis apud Gaditanos hic ordo fuisse traditur. Siquidem uno censu quadringenti Gaditani bello egregii hujus ordinis censi traduntur. [*Gaditani.*] Qui etiam numerus in equestri dignitate Patavii fuisse proditus est: [*Patavienses.*] Illud tamen præcipiendum non negaverim, non cuicunque militi annulos aureos passim deferre licuisse; quia nisi ex primoribus militum, aut re magna & æstimatione forent, aut præfectus, centurio, decurio, aut tribunus, exercitui præessent, vel à principe aut prætore aureo annulo donati fuissent, illis impune uti non licebat. [*Quibus militibus annulos aureos gestare concessum.*] [4] Ferreo enim militibus passim uti permittitur. Quem morem Persæ usurparunt, quibus neque aurum zonamve, aut monile, neque annulum nisi regis munere collatum, deferre licet. [*Persæ.*] [5] Post temporum vero intervalla non modo annuli aurei, sed diversi generis munera velut ampla precia, militibus dari

1 *Apud Chalcidenses.*] Herodotus libro 5.

2 *Batavi dicuntur.*] Plutarchus in Othone hos inter Germanos esse optimos equites dicit.

COLERUS.

Qui Batavi dicuntur.] Præter Plutarchum in Othone, de Germanis seu Batavis equitibus & Satellitibus Imperatorum, vide Suetonium Calig. cap. 43. & Dionem lib. 55.

TIRAQUELLUS.

3 *Et Capuæ equitibus.*] Livius 1. Decad. lib. 8.

4 *Ferreo enim.*] Vide Plinium l. 33. cap. 1.

5 *Post temporum vero intervalla.*] Quod ex seq. ostendetur.

dari cœpere. Quippe [1] Aurelianus Imperator gregariis militibus, ut per omne tempus militiæ fibulas haberent aureas, privilegium dedit. [2] Severus ultra aureos annulos, etiam domesticas concubinas largitus fuit: quibus delinimentis militum animos emollivit & enervavit. Apud Macedones chlamys & apex aureus munera regia fuere. [3] Sertorius pictas chlamydes militi dona impartivit. Alexander Macedo usum Persicæ stolæ. [4] Vetusto tamen more, in Romanis legionibus, solis tribunis aureas fibulas habere: gregario vero, aut manipulari, [5] baltheos aut phaleras argento decoras ferre permittitur. Fertur que [6] Iulius Cæsar milites tam cultos habuisse, ut etiam auro & argento politis armis ornaret. Tametsi [7] Brutus in Philippis, tribunis fibulas aureas & probrum objectavit. [8] Non sic Spartacus, qui cum contra Romanos molitur arma, omnem auri argentique usum militi interdixit. [9] Præ cæteris Fabricius censor tantæ abstinentiæ, & tam castigatæ disciplinæ fuit, ut summos duces plus quam pateram & salinum ex argento in castris habere, edicto inhibuerit: & [10] Pescennius Niger tantæ severitatis, ut summoto omni

Macedonum regum munera.

Fibulæ aureæ.

Iulii prodigalitas.

Bruti.

Spartaci.

Fabricii, & Pescennii singularitas.

1 *Aurelianus.*] Flavius Vopiscus in vita illius paulo ante fin.

2 *Severus ultra.*] Non quidem Septimius ille Severus, qui sine alia adjectione appellari solet *Severus*, sed Alexander Severus. Nam id quod dicit Alexander auctor noster, de eo refert Ælius Lampridius in vita illius. Nam post alia multa quæ is præsidibus provinciarum largiebatur (de his enim, non simpliciter de militibus loquitur.) *Et si*, ait, *uxores non haberent, singulas concubinas, quod sine his esse non possent.*

3 *Sertorius pictas.*] Plutarchus in vita illius.

4 *Vetusto tamen more.*] At Livius 4. Decad. libro septimo. *Tum puero*, inquit, *annulum aureum, tunicam lato clavo, cum Hispano sagulo, & aurea fibula equumque ornatum*: & Flavius Vopiscus in vita Aureliani scribit eum concessisse gregariis militibus fibulas aureas habere, & vide nostras leges Connubiales lib. 3. inter ornamenta muliebria.

5 *Baltheos.*] Teucro Telamonii cujus tam sæpe meminit Homerus in Iliade, baltheus aureus erat, & videre licet apud Philostratum in vita Apollonii lib. 5.

6 *Iulius Cæsar.*] Plutarchus in vita illius, quo loco loquitur de Alesiæ, aut ut alii volunt, Alexiæ urbis obsidione.

7 *Brutus in Philippis.*] Plutarchus in vita illius.

8 *Non sic Spartacus.*] Plinius l. 33. cap. item 33.

9 *Præ cæteris Fabricius.*] Plin. eod. lib. 33. cap. 12.

10 *Pescennius Niger.*] Spartianus in vita ipsius.

1 De

omni argento, in vasis ligneis milites vesci jusserit. Contra vero de [1] Antiocho proditum est, qui tam prodigæ luxuriæ exercitum duxit, ut præter frena & monilia, phaleras & armillas atque ephippia, galeas & arma, etiam clavos aureos crepidis subjectos, & argentea vasa ad spurcissimos usus, reliquamque supellectilem ex argento auroque intertextam, militibus ferre permiserit. *Antiochi luxus.*

CAP. XXX.

Quid sit charta opisthographa apud Jureconsultos, de qua Ulpianus mentionem fecit, & quot chartarum genera fuerint, & quid cisiarius apud eundem Ulpianum.

QUidam inter causidicos patronus disertissimus, & in literis non postremi nominis adivit me, atque alterum cum quo in foro deambulabam, jurisperitum, non parvæ æstimationis virum, natura tristi admodum & recondita, cujus nomen libens prætereo, ne quem videar incessere: & petiit ab eo edoceri, quid sibi vellet [2] Ulpianus de bonorum possessione secundum tabulas, ubi inquit, chartæ appellationem etiam ad novam chartam referri, & ad deletitiam: proinde si in opisthographo quispiam testatus sit, posse hinc peti bonorum possessionem. Quid esset opisthographum, significari sibi postulabat. Cumque ille respondere cunctaretur, & incertus animo fluctuaret, putare se nihilominus dixit, ex interpretis auctoritate, opisthographam dici chartam, in qua descriptæ impensæ ad calculos referuntur, una cum tributis & debitis: afferens quandam verbi derivationem deridiculam, & alia nugalia, quæ quum sint perspicuæ falsitatis referre non necesse habeo. Nec multo post, quæstione deposita, quum ad alios ser- *l. Chartæ. ff. de bon. poss. secund. tabul.* *Opisthographum.*

1 *De Antiocho.*] Vide, ubi Annibal ei dicit satis esse, etiam si Romani militum avari essent, Valerium Max. lib. 9. c. 1. & Gellium lib. 5. cap. 5. & vide præterea Plutarchum in Hannibale.

2 *Ulpianus de bonorum.*] In *l. charta ff. de bon. poss. secund. tab.*

sermones divertisset, quasi tacita confessione victus, non sine pudore digressus est. Quo digresso: quid ego sentirem de opisthographo, petiit à me ille serio explanari. Dixi ego satis liquere, verbi originem è Græco deductam, & quantum assequi poteram, opisthographam dici chartam, quæ utraque facie & diverso latere scripturæ admovebatur, hoc est, intus & à tergo: quæ plerunque non specie libelli erat, sed voluminis instar torquebatur, quo more prisci scripta edidisse feruntur, deductum nomen ἀπὸ τοῦ ὄπισθεν, quod post & retro significat, καὶ γραφὴ, quod est scriptura. Qui igitur tam à facie quam à tergo scripta exarabant, in opisthographo scripsisse ferebantur. [1] Plinius junior, Electorum commentarios centum sexaginta mihi reliquit opisthographos, hoc est, etiam [2] à tergo scriptos, unde morbum [3] opisthotonicum dici volunt illorum, qui cervicem retro flexam habuere: sicut opisthocomæ, qui comas retro ferre consuevere, qualis Hectoris coma dicitur fuisse. Fuere enim apud veteres

Opisthocomæ.

1 *Plinius Junior.*] Lib. Epist. 3. ad Marcum epist. ejusdem l. 5. cujus initium est, *pergratum est mihi.*

2 *A tergo scriptos.*] De quibus ni fallor, intelligit Juvenalis Satyr. 1. statim post princ.

Scriptus & in tergo, necdum finitus Orestes.

De quo loco Sidonius Apollinaris ad Constantinum epist. l. 7. ult. *Jam,* inquit, *copiosum, ni fallor, pulsat exemplar. Jam venitur ad margines umbilicorum. Jam tempus est, ut Satyrus ait, Orestem nostrum vel supra terga finiri.* Et de hujusmodi quoque opisthographis loquitur Lucianus in vitis Philosophorum. Huccque etiam spectat illud Martialis lib. 4. epig. 42.

Inversa pueris aranda charta.

Et lib. 8. epig. 61.

Scribit in aversa Picens epigrammata charta,
Et dolet, averso quod facit illa Deo.

Quasi diceret Picentem adeo multa epigrammata conscribere, ut utrumque paginam chartæ impleret, sed *averso*, id est non aspirante Deo Apolline. *

COLERUS.

* Theodorus Hermopolites ad *Luctionem de verb. sign.* λόγον ὀπισθόγραφον vocat *Apocham* scriptam à tergo chirographi, Cujacius lib. 8. observ. cap. 15.

TIRAQUELLUS.

3 *Opisthotonicum.*] Plinius lib. 28. c. 12. ubi eum morbum vocat *dolorem inflexibilem*: & de hoc morbo idem sæpius scilicet lib. 20. cap. 5. in duobus locis, & iterum cap. 9. & 14. & 18. 21. 22. & lib. 21. cap. 18. & lib. 22. cap. 8. & 23. & lib. 24. c. 7. & 12. item l. 26. cap. 11. & cap. 12. in duobus locis, & lib. 27. cap. 10. lib. 31. cap. 10. in fin. & lib. 32. cap. 8. Et cæteri Medici ubique.

1 Syn-

teres chartarum diversa genera. Nam & syngrapha, & opistographa edebantur scripta. [1] Syngrapha enim uno, opisthographa utroque exarantur latere. Quod vero testatoris manu scriptum erat, [2] holographum: quod privatim, [3] Chirographum: quod autem quisque sua manu scripsit, [4] autographum. Præter quæ fuit [5] hieratica ex biblo in Ægypto frequens, sacris tantum voluminibus dicata. Hæ fuere à principio ex cortice platani, fraxini, aceris, populi albæ: item fagi & ulmi, aut (sicut [6] Ulpianus censuit) ex tilia, philyra, & papyro. [7] Liber enim, interior pars est corticis quæ ligno cohæret, in quo ante usum chartarum exarabantur scripta, vel in palmarum foliis,

Chartarum genera. Syngrapha. Holographum. Chirographum. Autographum. Hieratica papyrus. Liber. l. librorum. ff. de leg. 3.

1 *Syngrapha enim uno.*] Unde & cur id dixerit Alexander non video. Ea enim dicta sunt ἀπὸ τοῦ σὺν, id est *simul*, καὶ γράφω, id est *scribo*, quod scilicet simul scripta sunt à pluribus, vel etiam quod manu eorum qui simul contrahunt scripta sint vel subscripta: quod & videre licet apud Asconium in 3. in Verrem act. Cujus hæc verba sunt, *Ceteræ tabulæ ab una parte servari solent. Syngraphæ signatæ utriusque manu, utrique parti servandæ traduntur.* Vide quæ infra in verb. *Chirographum.*

2 *Holographum.*] Ego potius dixerim id dici quod per integras dictiones sine notis, aut, ut vulgo loquimur, abbreviationibus scriptum est. Id enim significat ὁλογραφεῖν, id est, *literis integris scribere*, ut ait Budæus noster in commentariis ling. Græcæ.

3 *Chirographum.*] Id esse putamus quod propria manu scriptum est. χεὶρ enim manus dicitur. Et de hoc sæpe fit mentio Ciceroni & nostris Jurisconsultis. De his autem Asconius in 3. in Verrem actio. *Inter syngraphas & cetera chirographa hoc interest, quod in ceteris tantum quæ gesta sunt, scribi solent, in syngraphis etiam contra fidem veritatis pactio venit, & non numerata quoque pecunia, aut non integre numerata, pro temporaria voluntate hominum scribi solent, more institutoque Græcorum.*

4 *Autographum.*] Idem dicit Nicolaus Sipontinus, in suis in Martialem Commentariis, à quo hic accepisse videtur, & plerique omnes. *Autographæ* epistolæ fit mentio Suetonio in Augusto cap. 71. Licet in nonnullis codicibus *antigrapha* legatur. Sed Sabellicus & Beroaldus interpretes priorem lectionem agnoscunt, sic & mentio quoque in Appiano bellorum Civilium lib. 5. *Has enim jam pridem per Cecinnam scripsi, quarum si cupis antigrapha ultro accipe.*

5. *Hieratica.*] Plinius lib. 13. c. 12. in princ. Et de *papyro Ægyptia* Apulejus lib. 1. Asini aurei in princ. *Modo*, inquit, *si papyrum Ægyptiam argutia Nilotici calami inscriptam non spreveris.*

6 *Ulpianus.*] In *l. librorum.* in princ. *ff. de leg. 3.*

7 *Liber enim.*] Servius in Virgilium ecloga 10. ad fin. & lib. 2. Georg. non admodum longe à prin. & l. 11. enarrans eum locum,

Huic mater, libro & sylvestri subere clausam.

Unde, inquit, *liber dicitur in quo scribitur, quia ante usum chartæ vel membranæ de libris arborum volumina compaginabantur.*

liis, [1] ut Plinius notat. [2] Fuitque antiquissimi moris, publica monumenta plumbeis voluminibus, privata autem linteis describi: in quibus nonnunquam publica. In papyro autem perraro publica, frequentius privata celebantur. Is enim in palustribus Ægypti frequens erat, qui intextus farina glutinabatur. [3] Erant quoque tabellæ cera illitæ, in quibus monumenta literis nonnunquam mandari legimus, aliquando duplices, plerunque triplices, aut quincuplices colore diversæ. Nam & luteæ erant, virides, croceæ, purpureæ. In triplicibus epistolas, in quincuplicibus honores & magistratus: in duplicibus si quid esset arcanum & subticendum, interioresque animi notas magis adnotabant. Philyram vero corticem esse tiliæ [4] Græci asseverant, in qua notas verborum & sensa mandari literis sæpe proditum est. [5] Post quas chartæ hœdinæ (quas pergamenas vocant) fuere, Pergami urbe Troadis primum inventæ: ubi quum Attalus & Eumenes imperitarent, nobilem illam omnium sermone celebratam bibliothecam, conquisitis undique exemplaribus, hœdinis chartis construxisse feruntur. Nam aliam Ptolemæus [6] Philadelphus, plus ducentorum millium voluminum in Alexandria disposuit. Quam [7] M. Antonium Cleopatræ largitum fuisse, nonnulli ad primum durasse bellum cum Augusto, asseverant: quæ mox [8] incendio absumpta fuit. Romæ autem

Tabellæ ceræ.

Philyræ.

Chartæ hœdinæ.

Attali & Eumenis bibliotheca.

Ptole. bibliotheca.

1 *Ut Plinius notat.*] Lib. 13. c. 11.

2 *Fuitque antiquissimi moris.*] Quod & ipsum dicit Plinius d. c. 11. & c. 12.

3 *Erant quoque tabellæ.*] Vide supra lib. 1. cap. item 1.

4 *Græci.*] Et Plinius lib. 16. cap. 14. Tu autem omnino vide Politianum Miscellaneorum cap. 72.

5 *Post quas.*] Plinius lib. 13. cap. 11. Mox, ait, *æmulatione circa bibliothecas Regum Ptolemæi & Eumenis, supprimente chartas Ptolemæo.* Idem Varro membranas Pergami tradidit repertas. Sed quod ad has Bibliothecas attinet, vide eundem Plinium lib. 35. cap. 2. Strabonem lib. 13. non semel, & Plutarchum in Antonio.

6 *Ptolemæus Philadelphus.*] Strabo lib. 17. Sed vide Gellium lib. 6. c. 16. eodemque ubi.

7 *M. Antonium.*] Plutarchus in vita illius.

8 *Incendio absumpta fuit.*] Gellius ubi supra. Plutarchus in Cæsare eam dicit absumptam fuisse à Cæsare coacto periculum igne propulsare. Orosius scribit ex bibliotheca absumpta fuisse incendio librorum 400. millia.

autem [1] Asinius Pollio vatum libris conservandis bibliothecam dicavit primus; in qua M. Varronis imaginem adhuc viventis, pro cumulo magnæ gloriæ posuisse fertur: sicut [2] Victorino ob doctrinæ magnitudinem, viventi statuam populus in foro posuit. Apud Athenas [3] Pisistratus illius exemplo bibliothecam fecit. Meminitque [4] Herodotus, prisca consuetudine, hœdinas pelles biblos nuncupasse veteres, quod aliquando biblorum inopia ejusmodi pelles scripturæ admoverent. Brachmanes literas non ceris, nec libris, sed in sindonibus sullatis coloribus effinxere. [5] Babylonii vero coctilibus laterculis mores, leges, atque instituta tradidere. Quare Cleantes quod à Zenone audierat, in tegula osse adnotavit. [7] Phœnices animalium figuras literarum loco insculpebant lapidibus. Ab his enim profectus [8] Cadmus literas Græciæ intulit, quæ eædem man-

Asinii Pollionis bibliotheca.

Pisistratus.

Brachmanum scriptura.

Babyloniorum.

Literarum inventores.

1 *Asinius Pollio.*] Plinius l. 7. c. 30. & lib. 35. cap. 2. Nam moris fuit antiquorum suas bibliothecas adornare imaginibus doctorum virorum, quod satis colligitur ex eo quod Cicero lib. epist. fam. epist. ad Fabium sive Fabianum Gallium, scribit, ut is emat statuas quas in sua bibliotheca ponat. Martialis in epistola liminari lib. 9. ad Toranum, scribit Stertinium Avitum, virum clarissimum, imaginem suam in sua bibliotheca ponere voluisse. Cui quidem imagini dedicavit primum illius libri epig.

2 *Victorin.*] Divus Hieronymus in adjectione Chronicôn Eusebii Olymp. 284. *Victorinus etiam statuam in foro Trajani meruit.*

3 *Pisistratus.*] Gellius d. lib. 6. cap. ult. & Athenæus Dipnosophistarum lib. 1. non multo post princip. ubi & alias multas bibliothecas celebres memorat.

4 *Herodotus.*] In Terpsichore, qui est lib. 5. Et de his biblis Lucanus l. 3. Pharsaliæ,

Nondum flumineas Memphis contexere biblos Noverat, &c.

5 *Babylonii.*] Plinius lib. 7. c. 56.

6 *Quare Cleantes.*] Diogenes Laërtius in vita ipsius Cleantis: Τοῦτον φασὶν εἰς ὄστρακα καὶ βοῶν ὠμοπλάτας γράφειν ἅπερ ἤκουεν, ἀπ' αὐτοῦ Ζήνωνος, ἀπορίᾳ κερμάτων ὥστε ὠνεῖσθαι χαρτία.

7 *Phœnices.*] Lucanus de figuris simpliciter loquens,

Phœnices primi (famæ si credimus) ausi
Mansuram rudibus vocem signare figuris.

Vide Cornelium Tacitum libro 11. & quod de his scribit Plinius lib. 5. c. 12. *Ipsa gens Phœnicum in gloria magna literarum inventionis, &c.* Sed vide Diodorum quibus locis citabimus num. seq. & in verbo, *proditumque est memoriæ.*

8 *Cadmus.*] Plinius lib. 7. cap. 56. & Tacitus dicto l. 11. & ante illos Diodorus Siculus lib. 6. cap. 15. quem tu super hæc omnino vide. *Sunt tamen*, ut refert Servius, lib. 2. Æneid. in eum locum, *Belidæ nomen Palamedis: qui dicunt, ipsum Palamedem Græcas literas invenisse. Certum est autem* (inquit) *literas 7.* Plinius autem dicto lib. 7. cap.

mansere semper, & cum literis sermo, licet Pelasgica lingua sæpe mutata & abscissa fuerit. [1] Sicut Assyriis Rhadamanthus, [2] Ægyptiis Memnon & Anubis, Phrygibus Hercules, Latinis vero Carmenta [3] & Pelasgi, aut ab Corinthio Demaratho profecti, vel (ut putant alii) [4] Simonides & Berosus primos characteres edidere. [5] Quamvis Ægyptios per animalium figuras primum sensus mentis effinxisse, & antiquissima monumenta mandasse literis, nonnulli ferant. [6] Alii Assyrios, qui notas literarum docuerint, arbitrantur primos. [7] Nonnulli Ionum characteres à primis originibus editos, omnis vetustatis nuncios fuisse putant: sicut [8] Pherecydem Syrum prosam orationem

Ægyptii animalium figuris sensa exprimebant.

cap. 56. tradit eum Trojano bello has reperisse θ.ξ.φ.χ. Philostratus, in vita Apollonii, l. 4. dicit simpliciter illum *literas invenisse*, non scribendi tantum causa, sed ut cognoscere etiam quisque posset, quæ scribenda non essent. Herodotus lib. 5. scribit *Phœnices, qui cum Cadmo advenerant, literas in Græciam introduxisse.* Quod ipsum tradit Diodorus Siculus lib. 6. c. 18. Eupolemius, & ex eo Eusebius præparationis Evangelicæ lib. 10. cap. 1. & iterum lib. 18. scribit Mosen literas Judæis primum tradidisse, & à Judæis Phœnices accepisse, Græcos vero postremos à Phœnicibus accepisse. *

COLERUS.

* His omnibus adde Polydorum & Isidorum.

TIRAQUELLUS.

1 *Sicut Assyriis Rhadamanthus.*] Plinius dicto lib. 7. c. 56. statim post princ. *Ceres prima leges dedit, ut alii putant Rhadamanthus, literas semper arbitror Assyrias fuisse.* Ex quo loco, sed male distincto, videtur Alexander accepisse quod hic dicit.

2 *Ægyptiis Memnon.*] Sed ut alii tradunt, *Mercurius*, ut etiam scribit Plinius ubi supra, Gellium auctorem laudans. Et Diodorus Siculus lib. 1. cap. 2. Lactantius qui hunc *Quintum Mercurium* fuisse dicit. Ipse autem Diodorus alibi libro scilicet 4. scribit nonnullos hujus esse sententiæ, ut Æthiopes omnium primi usi sint literis, & ab illis Ægyptios didicisse.

3 *Et Pelasgi.*] Plinius d. lib. 7. c. 56. & Solinus cap. 8. Item Dionysius Halicar. lib. 1.

4 *Simonides.*] Ipse Plinius ubi supra scribit, Simonidem Melicum 4. literas invenisse ζ.η.ψ.ω.

5 *Quamvis Ægyptios.*] Diodorus Siculus lib. 4. cap. 1. & Tacitus lib. 11. ubi ita scribit: *Primi per figuras animalium Ægyptii sensus mentis effingebant, & antiquissima monumenta memoriæ humanæ, impressa saxis cernuntur.* Ex quo loco hæc deprompsit Alexander.

6 *Alii Assyrios.*] Plinius l. 7. c. 56.

7 *Nonnulli Ionum characteres.*] Nescio an id velit dicere quod scribit Plinius lib. 7. c. 57. *Gentium consensus tacitus primus omnium conspiravit, ut Ionum literis uterentur.*

8 *Pherecydem Syrum.*] Plinius d. cap. 56. & Apulejus l. 2. Floridorum. Sed quem *Syrum* Alexander dicit, hic *Syrium* fuisse tradit Plinius, ubi supra, atque etiam ejusdem lib. 7. c. 51. itemque Diogenes Laërtius in vita illius in princ. auctoritate Alexandri in successio-

nem invenisse. [1] Proditumque memoriæ est, Ægyptios literas habuisse usitatissimas, quas singuli discunt: quas vero dicunt sacras, interiores & reconditas, soli sacerdotes norunt à parentibus traditas, qui etiam ex omni æternitate rerum gestarum sensa effinxere. Atque Æthiopes perplexo scripturæ genere usos, ut non ex lateribus digestis ordinibus, (ut mos communis habet) sed à summo ad imum literarum ductus exararent, quod [2] tæpocon Græci appellant, qui cum septem characteres habeant, illorum singuli quatuor recipiunt significatus. [3] Atque Ægyptios à dextra in sinistram, contra Græcorum morem, ductus disponere. [4] Atque Indos absque usu literarum, omnis ævi res gestas & memoratu dignas, Pythagorico more, memoria tenuisse: illasque à parentibus traditas per manus posteris dedisse, qui tamen haud multo post in sindonibus scribere inceptarunt, totasque paginas monumentis rerum gestarum impleverunt. Fuitque apud [5] Carthaginenses vetus constitutum, ne quis Græcas literas, aut idioma edisceret, cum arcana illorum consilia, & abditos sensus linguæ commercio, & per occulta colloquia Dionysio prodita intelligerent. [6] Romanis quoque per signa ac parvas

Pherecydes prosæ inventor.

Ægyptiis duo genera literarum.

Æthiopes.

Indi.

Carthag. Græcas literas discere prohibitum.

cessionibus. Quæ quidem appellationes nihil differre videntur. Sed *Syrum* esse legendum ubique videtur, quod is ex *Syra* Insula oriundus erat, ut tradit Apulejus ubi supra. Cujus quidem insulæ meminit Strabo lib. 9. Assyria autem non insula, sed continens est, quam describit idem Strabo lib. 16. & Solinus c. 48. & Plin. l. 5. c. 12. & Pomponius Mela lib. 1. c. 11.

1 *Proditumque est memoriæ.*] Herodotus l. 2. & Diodorus Siculus l. 4. c. 1.

2 *Quod Tæpocon Græci.*] Scribit Sextus Pompejus lib. 18. *Tæpocon*, inquit, *appellant Græci genus scribendi sinistrorsum versus, ut nunc dextrorsum versus scribimus.* Reliqua vide apud L. Gregorium, Dialog. 1. fol. 19. De poëtica & Poëtarum historia.

COLERUS.

Quod tæpocon Græci appellant.] Illud tamen verbi quid sit, neque Alexander, neque Tiraquellus intellexere. Ego quoque me nescire, fateor lubens.

TIRAQUELLUS.

3 *Atque Ægyptios à dextra.*] Herodotus lib. 2. *Ægyptii*, inquit, *à dextra in sinistram scribunt, & hoc facientes, ajunt se in dextram, Græcos facere in sinistram.* Pomponius Mela lib. 1. c. 9. tradit eos suis literis *perverse uti.*

4 *Atque Indos.*] Vide Philostratum in vita Apollonii, alicubi & alios.

5 *Carthaginenses.*] Just. l. 20. ad fin.

6 *Romanis quoque.*] Plutarchus in vita Catonis Uticensis scribit orationem ipsius Catonis, & eam quidem solam exscriptam servatamque fuisse,

parvas brevésque notas, multarum literarum sensa colligere per Notarios usus invaluit; adeo ut quamvis citato sermone, editas in foro orationes per notas facile actuarii exciperent, ac sensa & verba intelligerent. [2] Quinetiam Romani principes lectores apud se habebant, quos ἀναγνώςας dixere, cum ipsi occupati, lectioni vacare non valerent, qui etiam usum Latini sermonis nonnullis coloniis pro munere impartiverant. [3] Quippe Cumanis à populo Rom. tributum fuit, ut publice Latine loqui liceret, utque

Lectores apud Romanos.

Latini sermonis usus pro munere datus.

Cicerone Consule velocissimos scriptores deponente atque docente, ut per signa quædam & parvas brevesque notas multarum literarum vim habentes, ita quidem ut literæ (sicuti etiam scribit Seneca) dictiones referrent, Catoniana dicta colligerent. *Nondum enim (ut subjungit Plutarch.) reperti erant hi qui Notarii appellantur, sed tunc primum hujus rei vestigium ferunt extitisse.* Verum Eusebius Chronographus hujus rei inventum tribuit Tyroni Tullio ipsius Ciceronis liberto. Dion autem Nicæus in historia Augusti scribit Mœcenatem primum quasdam notas literarum invenisse ad celeriter scribendum, easque compluses per Aquilam libertum tum docuisse. Sed utcumque sit, constat Notarios ab ipsis notis fuisse dictos, quod & Ammonius tradit, & D. Augustin. l. 2. de doctrina Christiana c. 26. & non obscure innuit Paulus Jurisconsultus in *l. Lucius ff. de milit. test.* cujus hæc sunt verba: *Lucius Titius miles, notario suo testamentum scribendum notis, dictavit.* Et de hujusmodi quoque notis Modestinus in *l. inter eos §. 1. ff. ex quibus causis majo. Eos qui notis scribunt acta præsidum.* & Senec. lib. 14. epist. *Quid verborum notas, quibus quamvis excipitur citata oratio & celeritas manus linguæ sequitur:* & Suetonius in Cæsare cap. 56. Extant & ad Ciceronem, item ad familiares domesticis de rebus, in quibus, si quæ occultius perferenda erant, per notas scripsit. * Et in Tito c. 3. *E compluribus comperi notis quoque excipere velocissime solitum.* Et è poëtis Manilius, vel ut alii, Manlius, poëta Astronomicus ad August. lib. 4. cap. 4.

Hic scriptor erit felix, cui litera verbum est,
Quique notis linguam superet cursumque loquentis
Excipiet longas nova per compendia voces.

Et Ausonius epig. 150.

Puer notarum præpetum
Solers minister advola:
Bipatens pugillar expedi.

COLERUS.

* Cicer. 13. ad Attic. *Et quod ad te de decem legatis scripsi, parum intellexti credo: quod διὰ σημείων scripseram.* Hinc σημειογράφοι apud Plutarch. i. *Notarii.*

TIRAQUELLUS.

2 *Qui etiam Romani principes.*] Cicero epist. ad Atticum lib. 1. epist. 7. ad finem. *Quid præterea ad te scribam, non habeo, & me Hercule eram conturbatior, nam puer festivus anagnostes noster Sosistheneus decesserat.* Et Vatinius inter epistolas familiares ipsius Ciceronis epist. ejusdem lib. 9. *Dicitur mihi servus tuus anagnostes fugitivus Vardæi esse.* Et Gellius lib. 18. cap. 5. *Atque ibi tunc nunciatur ἀναγνώστην quendam non indoctum hominem voce admodum scita & canora Ennii annales legere, &c.*

3 *Quippe Cumanis,*] Liv. 4. Dec. l. 10.

utque præconibus Latine vendendi auctionandique facultas foret. Rursus quæsivit sibi explanari, qui esset cisiarius, de quo[1] apud Ulpianum & legum peritos frequens mentio sit. Dixi ego, cisiarium dici, qui vehiculum duceret, & quasi aurigaret. [2] Cisium enim vehiculi genus esse, aperte liquet. Cicero in Antonium secunda Philippica: Inde cisio celeriter ad urbem venit, capite involuto. Etenim vehiculorum curruumque diversa fuisse genera, non una facie, apud auctores legimus. [3] Nam & essedum &[4] petoritum, cisium, [5] carruca, [6] carpentum, [7] pilentum, [8] arcera,

l. item quæritur. in princ. ff. locati.
Cisiarius.
Vehiculorum genera diversa.

1 *Apud Ulpianum.*] In *l. item quæritur.* in princ. *ff. locat.*

2 *Cisium enim vehiculi genus.*] Nonius Marcellus auctoritate Ciceronis hic citati, cujus locus in id est apertissimus, ut & ille apud eundem in Oratione pro S. Roscio, *decem horis nocturnis sex & quinquaginta millia passuum cisio pervolavit.* & Plinius lib. 28.

3 *Nam & essedum.*] Cicero Philippi. 2. *Vehebatur in essedo Tribunus plebis.* & in epist. ad Atticum lib. 6. epist. ejusdem l. 1. *Hic Vedius venit mihi obviam cum duobus essedis & rheda equis juncta.* Horatius epist. lib. 2. epist. 1. ad Augustum,

Esseda festinant, pilenta, petorita, naves.

Martialis lib. 12. epig. 24.

O Iucunda, Covinne, solitudo,
Carruca magis, essedoque gratum.

Hincque *essedarii*, qui scilicet *esseda* regunt, uti *Cisiarii*, quia *Cisia*. Cæsar lib. 1. belli Gallici *Equites hostium, essedariique acriter prælio cum equitatu nostro in itinere conflixerunt.* Et Cicero epist. famil. lib. 7. epist. 6. *Tu qui cæteris cavere didicisti in Britannia, ne ab essedariis capiaris caveto.* Et rursum, epist. 10. *Quiaque in Oceano natare volueris, studiosissimus homo natandi, neque spectare essedarios, &c.* & Plinius lib. 34. cap. 17. *Cœpere deinde & esseda & vehicula & petorita exornare.* Et vide supra.

4 *Petoritum.*] Ex Horatio ubi supra, & vide infra, in verbo, *Petoritum enim Gallicum.*

5 *Carruca.*] Diminutivum à *Carro*, quod & vehiculi genus est. Cæsar l. 1. belli Gallici. *Alteri ad impedimenta & carros suos se contulerunt.* Et alibi eodem libro *pro vallo carros objecerant*, quod & nos alibi ad aliud adduximus. Idemque eodem lib. *Vix qui singulos carros ducerent.* Rursumque: *jumentorum & carrorum quam maximum numerum coëmere.* & Hirtius lib. 6. sive de bello Hispaniensi. *Ex die per viarum angustias carra complura, multosque lanistas retraxit.* & lib. 8. belli Gallici. *Magna enim multitudo carrorum etiam expeditos sequi Gallos consuevit.* Livius 1. Decad. lib. 10. Hinc igitur *carruca* dicta est, veluti parvus carrus. Martialis lib. 5. epig. 94.

Nec feriatus ibis ante carrucam.

Et libro 12. quod citavimus supra in verbo, *Nam & essedum.* Plinius l. 33. cap. 11. *At nos carrucas ex argento cælare invenimus.* Suetonius in Nerone cap. 30. *Nunquam carrucis minus mille fecisse iter traditur.* & Paulus Jurisconsultus in *l. in commodato* §. *duobus ff. commo. Nam cum qui carrucam vel lectum commodavit.* Iterumque in *l. si id quod* §. *si ex decem ff. de donat. inter vir. & uxor. Quemadmodum si una res empta deterior facta esset, vel carruca, & aliqua pars inde periisset.* Et Scævola in *l. uxori ff. de auro & argento leg. Quæsitum est, an carruca dormitoria*

ra, [1] plaustrum, [2] rheda & [3] sarracum, [4] epiredium, quod barba-

cum vadis, qua semper uxor usa sit, ei debeatur. Et Imperator in l. 1. C. de luxu. vehic. lib. 11. *Omnes Honorati vehiculis dignitatis suæ, id est, carrucis intra urbem Sacratissimi nominis utantur.* Et interpretes Bibliorum Esa. 66. eodemque ult. *Et adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus donum Domino, in equis, & quadrigis, & in lecticis, & in mulis, & in carrucis ad montem sanctum meum Jerusalem.* Hinc autem *carrucarius* qui carrucam ducit, in *l. item quæritur.* in princ. ff. loca. *Si Cisiarius, id est, Carrucarius, dum cæteros transire contendit, cisium evertit,* quæ verba, *id est, Carrucarius*, nonnulli abundare contendunt, veluti ab aliis addita expositionis gratia, ideo nonnulli in suis impressionibus ea eraserunt, tamen ea sunt in Pandectis Florentinis inscripta. De *mulis* autem *carrucariis* fit mentio in *l. Ædiles ajunt. §. jumentorum ff. de ædil. edict.*

6 *Carpentum.*] Ovidius lib. 1. Fast.

Nam prius Ausoniæ matres carpenta vehebant.

Livius 1. Decad. lib. 1. de Tullia loquens: *Carpento certe in forum invecta.* & paulo post, *Flectente carpentum dextra in Virbium clivum, restitit pavidus is, qui jumenta agebat.* Itemque paulo post, *Tullia per patris corpus carpentum egisse fertur.* Et Plinius in viris illustribus c. 7. de eadem re loquens: *Cum domum rediret, viso patris corpore, mulionem evitantem super ipsum corpus carpentum agere præcepit.* Cornelius autem Tacitus l. 1. scribit *Agrippinam carpento in Capitolium urbi vexisse.* Hincque *velox carpentum* dicitur Juven. Satyr. 8.

Præter majorum cineres atque ossa, veloci

Carpento rapitur pinguis Damasippus.

Nam & illud fuisse velox vehiculum satis declarat illud Apuleji l. 11. Met. *Ac hinc carpento pervolavi.* Id autem fuisse Gallorum proprium, videre est ex Liv. 4. Decad. lib. 1. & 3. ac 6. Et vide infra, ubi de pilentis.

7 *Pilentum.*] Vide infra, in verbo, *Pilentum.*

8 *Arcera.*] Vide & tu inf. in verb. *Arcera Britann.*

1 *Plaustrum.*] Varro l. 4. ling. Lat. *Plaustrum ab eo, quod non, ut in iis, quæ supra dixi, sed ex omni parte palam est, quæ in eo vehuntur, quod perlucet, ut lapides, asseres.* Virgilius lib. 1. Georg.

Tardaque Eleusinæ matris volventia plaustra.

Ubi Probus interpres, *Plaustra, ait, sunt vehicula, quorum rotæ non sunt radiatæ, sed tympana cohærentia axi, & juncta cantho ferreo. Axis autem cum rota volvitur, nam rotæ circa ejusdem cardinem adhibentur.* Ovidius lib. 2. Metam.

Quamvis tardus eras, & te tua plaustra tenebant.

Quintilianus lib. 5. cap. 13. *Nam cum Scauri columnas per urbem plaustris vectas esse dixit.* Et alibi sæpe apud probatissimos scriptores.

2 *Rheda.*] Nonius Marcellus *Rhedam* vehiculum esse dicit, citatque illud Ciceronis in epist. ad Varronem. *Quod si heri tantum rhedam non habuissem, curricos haberem.* Sed in id sententia est clarior ejusdem Cicer. ad Atticum epist. lib. 5. epist. 17. post princip. *Hanc epistolam dictavi sedens in rheda, cum in castra proficiscerer, à quibus aberam bidui.* Et iterum lib. 6. loco supra allegato in verbo, *Cisium enim vehiculi genus.* & in Oratione pro Milone, *Obviam ei fit Clodius, expeditus in equo, nulla rheda, nullis impedimentis.* Martialis lib. 5. epig. 94.

Fastidiva plenâ Bassus ibat in rheda.

Quintilianus lib. 1. cap. 5. *Plurima Gallica valuerunt, ut rheda & petoritum.* Ejusque etiam fit mentio in nostris legibus videlicet in *l. cum in plures. §. vehiculum. ff. locat. vehiculum conduxisti, ut onus tuum portaret, & secum iter faceres, & cum pontem transires, redemptor ejus pontis portorium ab eo exigebat, quærebatur an etiam pro ipsa sola rheda portorium daturus fuerat.* Vides enim ibi

barbarum est, [1] carri, [2] covinum, & [3] arcirma, licet diversi generis, omnes tamen vehiculorum numero fuere. [4] Petoritum enim Gallicum fuit, rotarum quatuor. [5] Pilentum veneti *Petoritum.* *Pilentum.*

ibi aperte *rhedam* vehiculum esse. Atque etiam in *l. 4. ff. de supel. leg.* Hincque etiam *Rhedarius* ipsius rhedae ductor, Ciceroni pro Milone. Et *Rhedarius mulus* lib. 3. de re rust. c. 17.

3 *Serracum.*] Juvenalis Satyr. 3.

——— Longa coruscat
Serraco veniente abies.

Et Satyr. 5.

Frigida circumagunt pigri Serraca Bootae.

Et Quintilianus lib. 8. cap. 3. *At cum dicit in Pisonem Cicero, Cum tibi tota cognatio in serraco advehatur, incidisse videtur in sordidum nomen.* Is autem locus Ciceronis est in Oratione adversus Pisonem ipsum. Sidonius Apollinaris, *Mille graves sarcinae ad praedium ex oppido ductae, nulla serraca, nullaque esseda, subvehendis oneribus attrahebantur.* Et Vitruvius ante hos. Festus autem Pompejus lib. 17. scribit, *Serracum esse quo ornamenta scenicorum portantur.*

4 *Epirhedium.*] *Epirhedium* scribendum ex Quintiliano lib. 1. cap. 5. ubi dicit compositum ab ἐπὶ praepositione Graeca, & *Rheda* dictione Gallica, nec tamen Graecum nec Gallum uti hoc composito, Romanos suum ex utroque fecisse. Nam & hac dictione usus est Juvenalis Satyr. 8.

Et quoque trahunt epirhedia collo. ——

1 *Carri.*] Vide supra in, *Carrus.*

2 *Covinum.*] Vide paulo infra in verbo, *Covinum Britannorum.*

3 *Arcirma.*] *Arcirma*, inquit Festus Pompejus lib. 1. *genus est plaustri modici, quod homo gestare possit*, aut ut alii legunt, *quo homo gestari possit.* Nec recordor me alibi de his legisse. *

COLERUS.

* Videtur fuisse genus Plaustri modici, quo homo tantum gestari poterat, & à servis non à mannis trahebatur. Unde vocabatur *Chiramaxium.* Petronius Arbiter: *Hinc involutus coccina gausapa lecticae impositus est, praecedentibus phaleratis cursoribus quatuor, & Chiramaxio, in quo deliciae ejus ferebantur.* Josephus Scaliger.

TIRAQUELLUS.

4 *Petoritum enim Gallicum.*] Ut auctoritate Varronis lib. 13. rerum divinarum scribit Gellius lib. 17. c. 30. Et de hoc Horatius, quem jam supra citavimus, sed hic quoque citandus fuit epist. lib. 2. epist. 1.

Esseda festinant, pilenta, petorita, naves, &c.

Quo in loco Acron interpres scribit *petorita esse vehicula famularum captivarum.* Porphyrion autem alter interpres dicit ea esse, quibus vehitur familia regum. Sed & idem Horatius Ser. lib. 1. Sat. 6.

—— Ut ne solus rusve peregreve
Exirem, plures calones atque caballi
Pascendi, ducenda petorita.

Ubi Acron ipse, *Petorita*, inquit, *genus vehiculi, alii carpenta intelligunt, nonnulli currus.* Porphyrion autem: *Petoritum*, ait, *genus vehiculi, quod vulgo carrum dicitur.* Et Festus Pompejus lib. 14. *Petoritum*, inquit, *& Gallicum vehiculum esse, & nomen ejus dictum existimant ad numerum quatuor rotarum.* *

COLERUS.

* Æolice enim πέτορες quatuor.

TIRAQUELLUS.

5 *Pilentum.*] Virgilius lib. 8. Æn.

—— Castae ducebant sacra per urbem
Pilentis matres in mollibus. ——

Ubi Servius, à quo Alexander id accepit, quod hic dicit. *Pilenta*, inquit, *sunt vehicula, sicut nunc Basternas videmus. erant etiam tunc veneti coloris, non et russati, quibus nisi castae utebantur.* Ejusque loci Virgiliani idem Servius libro 11.

Covinum. Thensa.

veneti coloris, quo matronæ vectabantur castæ, quas postea basternas dixere, [1] covinum Britannorum, [2] esseda Belgarum, [3] thensa deorum ex argento, [4] carrucæ Ger-

bro 11. ejusdem operis in eum locum,

Necnon ad templum summasque ad Palladis arces,

Subvehitur magna matrum comitante caterva.

Subvehitur, inquit, *proprie: matronæ enim pilentis vehebantur ad templa pergentes*, ut,

Pilentis matres in mollibus.

Cæterum Livius 1. Decad. lib. 5. *Gratam*, inquit, *eam rem, ut quæ maxime senatui unquam fuit, honoremque ob eam beneficentiam ferunt matronis habitum, ut pilento ad sacra ludosque, carpentis festo profestoque uterentur.* Et Claudianus de nuptiis Honorii & Mariæ,

Ante fores jam pompa sonat, pilentaque sacra

Præradiant ductura nurum. —

Porphyrius autem in eum locum Horatii citatum num. præced. dicit *pilenta vehicula esse, quibus reginæ captæ ducerentur.* Festus Pompejus lib. 14. de eodem is loquens, de qua Livius nuper citatus. *Pilentis & carpentis per urbem vehi à matronis concessum est, quod cum aurum non reperiretur ex voto quod Camillus voverat Apollini Delphico contulere.* Sed & idem eodem lib. *Pilentum*, inquit, *vehiculi genus, quo matronæ ferebantur.*

1 *Covinum Britannorum.*] Covini fit mentio à Martiale loco supra citato de Esseda. Et Sil. * lib. 17.

Agmina falcifero circumvenit arcta covino.

Et Sidonio Apollinari in laude urbis Narbonens.

Jamque & pectora prona de covino

Extensi rapiuntur, &c.

Id autem esse proprium vehiculum Britannorum atque etiam Gallorum ostendit Pomponius Mela lib. 3. c. 4. de Britannis loquens: *Dimicant non equitatu modo aut pedite, verum & bigis, & curribus Gallice armati, covinos vocant, quorum falcatis axibus utuntur.* Et Diodorus Siculus lib. 6. Et Lucanus lib. 1. Phars.

Et docilis rector monstrati Belga covini.

Hincque *Covinarius* rector *covini* Tacito in vita Agricolæ non semel. Et *covinarius eques* in eodem lib. qui scilicet ex *covino* pugnabat.

COLERUS.

* Glossis est κάῤῥον καθεδρωτόν.

TIRAQUELLUS.

2 *Esseda Belgarum.*] Virgilius lib. 3. Georg.

Belgica vel molli melius feret esseda collo.

Et Claudianus de mulis Gallicis.

Esseda concordes multisonora trahunt.

Nam & Acron & Porphyrion in Horat. lib. 2. epist. 1. loco à nobis supra citato hæc dicunt Gallorum esse. Sed & adde Britannorum, ex Propertio libro 2. eleg. 1.

Esseda cælatis siste Britanna jugis.

Et Cicerone quo loco supra citavimus cum de essedis locuti sumus (vide commentaria in Persium fol. 154. Et præterea ejusdem l. 7. epist. famil. epist. 7. *In Britannia nihil esse audio neque auri, neque argenti. Id si ita est, essedum aliquod suadeo rapias, & ad nos quamprimum recurras.*

3 *Thensa Deorum.*] Asconius Pedianus in 3. in Verrem act. *Thensæ*, inquit, *sunt sacra vehicula, pompa ordinum & hostiarum.* Subditque Thensas alias à divinitate dici putare alios, quod ante ipsas lora tenduntur, quæ gaudent manu tenere & tangere qui eas deducunt. Servius in lib. 1. Æneid.

Hic illius arma,

Hic currus fuit.

Aut vere, ait, *currus, quo ipsa in cælo utitur, vel Thensa, quæ dicitur ἀπὸ τοῦ θείου, id est, à re divina, & ea est, qua Deorum simulachra portantur.* hæc ille. Quæ confirmantur testimonio Ciceronis

Germanorum & Gallorum, [1] arcera infirmorum: erat enim plaustrum tectum undique. Eas quidem carrucas etiam in Italia frequentes fuisse comperimus: quippe [2] Nero Cæsar nunquam minus mille carrucis iter fecisse proditur, longo semper agmine impedimentorum incedente. Censuitque Jureconsultus titulo locati, quod si cisiarius, dum præterire contendit cæteros, cisium evertit, & servum quassavit vel occidit, culpa non liberari, sed in eum ex locato jus dari & agi licere.

Arcera.

Ulpianus loco præscripto.

ronis in Oratione de Aruspicum responsis, *Te appello Lentule, cujus sacerdotii sunt Thensæ*, & in 7. eademque ult. in Verrem act. *Omnes dii qui vehiculis Thensarum solennes cœtus ludorum initis.* Et Suetonii in Cæsare c. 76. *Sed & ampliora etiam humano fastigio decerni sibi passus est, sedem auream in curia, & pro tribunali Thensam.* Et rursum in Vespasiano cap. 5. *Nunciabantur & ex urbe præsagia, Neronem diebus ultimis monitum per quietem, ut Thensam Jovis O. M. è sacrario in domum Vespasiani in circum deduceret.* Et huc quoque pertinet illud Livii 1. Decad. lib. 5. *Quæ augustissima vestis est Thensas ducentibus triumphantibusve, ea vestiti medio ædium eburneis sellis sedent.* Sed & alias Thensarum mentio est apud Ciceronem, præter illam in Verrem act. 3. Ubi Asconius id scribit quod supra ex eo diximus, etiam in 5. in eundem Verrem act. & in Oratione pro Plancio. & Suetonius in Augustum. Nec interim omiserim quod à Festo Pompejo scriptum est lib. 18. *Thensa*, inquit, *vehiculum argenteum, quo exuviæ deorum ludis Circensibus per circum ad pulvinar vehebantur.*

4 *Carruca Germanorum & Gallorum.*] Unde id acceperit ignoro, nisi forte ex Cæsare lib. 1. belli Gallici, ubi loquens modo de Gallis, modo de Germanis, eos *carris* usos fuisse scribit in multis locis, à quibus, ut jam supra diximus, diminutive *Carruca* dictæ sunt.

1 *Arcera infirmorum.*] Gellius l. 20. cap. 1. *Arcera vocabatur plaustrum tectum undique & munitum, quasi arca quædam magna, vestimentis instructa, qua minus ægri, aut senes portari cubantes solebant.* Nonius Marcellus, *Arcera plaustrum est rusticum tectum undique, quasi arca, ut apud Varronem & M. Tullium invenitur. Hoc autem vehiculi genere senes & ægroti vectari solent. Varro Γεροντοδιδάσκαλος, vehebatur cum uxore vehiculo semel aut bis in anno cum arcera, si non vellet, si non sterneret.* Idem tamen Varro libro 4. de lingua Latina: *Vehiculum*, ait, *in quo faba aliudve quid vehitur, quod est ex viminibus, vehiculum dictum est, ab aliis dictum arcera, quæ etiam ex 12. tabulis appellatur, quod ex tabulis vehiculum erat factum, ut arca arcera dictum.* hæc ille. Verba autem 12. tabularum reperies apud Gellium dicto libro 20. capite 1. *Si in jus vocat, si morbus ævitasve vitium escit, qui in jus vocabit, jumentum dato. Si nolet, arceram ne sternito.* Hincque occasione sumpta Gellius exponit quid sit *arcera*, uti supra citavimus. Vide Bald. in 12. tabularum.

2 *Quippe Nero.*] Suetonius in vita ipsius cap. 30. Verum Ælius Lampridius in vita Heliogabali tradit ipsum Heliogabalum *sexcenta* vehicula duxisse, asserentem, decem millibus Camelorum Persarum regem iter facere. Et *quingentis* carrucis iter inisse.

CAP. XXXI.

Solere magnos successus ex infima fortuna, & futuras calamitates plerunque signis præmonstrari.

Fabulosæ antiquorum historiæ.

UT omnis antiquitas fabulosa est, his qui in magnis discriminibus positi, admirabiles exitus habuere, aut ex inopi calamitosaque fortuna, regium fastigium & imperia quæsivere, quo res admirabilior videretur, commenta miraculi non semel effinxit, ut qui ex gravibus periculis postea erepti forent, majestate & cura numinum, non casu aut fortuna, servati viderentur. [1] Romulum & Remum ex Rhea Sylvia & Marte genitos, cum exponi in profluentem Amulius jussisset, à lupa distentis uberibus alitos plerique omnes tradiderunt. Quod commentum fabulæ ab exteris nostri mutuati sunt. [2] Nam Cyro Persarum Regi, cujus late imperium valuit, cum ab Astyage expositus & pulsus infans foret, canem ubera præbentem, illumque à feris defendentem pastor gregis invenisse traditur: quæ res futuram ipsius magnitudinem haud dubie portendere visa est. Nec vana prædictio fuit: quippe qui rerum gestarum magnitudine parvo imperii spatio omnes Reges antecesserit. [3] Hieronem Syracusanum, quod ex ancilla

Romulus & Remus à lupa nutriti.

Cyrus à cane.

Hiero ab apibus.

TIRAQUELLUS.

1 *Romulum.*] Virgilius lib. 8. Æneidos his versibus,

Fecerat & viridi fœtam Mavortis in antro
Procubuisse lupam, &c.

Strabo lib. 5. Livius 1. Decad. lib. 1. Plinius lib. 8. cap. 17. ubi hæc & similia arbitratur. *Fatorum magnitudini accepta ferri æquius, quam ferarum naturæ*, Justinus lib. 43. post princ. Plutarchus in vita Romuli, & in libro de fortuna Romanorum, & plerique qui de origine urbis Romæ locuti sunt.

2 *Nam Cyro.*] Justinus lib. 1. & iterum lib. 44. & Lucianus in lib. de sacrificiis. Ælianus de varia historia libro 12. Aliter Herodotus lib. 1. ubi dicit illum fuisse educatum à Mithridatis uxore *nomine Cyno*, *Græca lingua id est Canis: Medice Spaco: nam canem Medi Spaca vocant*, eo quod parentes ipsius, ut divinitus magis videretur Persis eorum filius fuisse servatus, divulgarunt à cane Cyrum, cum esset expositus, fuisse educatum, hincque eam fabulam emanasse.

3 *Hieronem Syracusanum.*] Justinus lib. 23. Longo quoque tempore (ut id addam) Jupiter ab apibus quoque nutritus fuisse dicitur. Ut tradit Servius enarrans illud Virgilii lib. 3. Æneidos.

Creta Jovis magni, &c.

1 *Hic*

ancilla editus fuerat, in sylvis expositum, apes congesto in os melle aliquandiu aluere: qui mox omnes asperitates supervadens, tantum ingenio & virtute valuit, ut ob multa rei militaris facinora, regnum Syracusis, & omnia ornamenta virtutum paulo post assecutus sit. [1] Hic est enim ille Hiero, qui præcipua & constanti fide rem Romanam juvit, unoque tenore amicus populi Romani & fidissimus cultor perpetuo mansit. Pari exemplo traditur [2] Semiramis circa Syriæ stagnum infans exposita, ab avibus diu alita & educata, magno præsagio futuræ felicitatis, quæ mox sublata à pastoribus, post varios casus, regia conjunx fieri, & late imperitare meruit. [3] Midæ quoque regi Phrygiæ quum obdormisceret, formicæ, quæ tritici grana in os congessere, divitias & opes immodicas illi futuras evidentissimis ostentis adnotarunt. [4] Habis Tartessiorum Rex, magnis difficultatibus infans agitatus, tandem inter feras à cerva alitus, & haud multo post laqueo captus, post subactas gentes & domitas, sævientis fortunæ minas experiri desiit: qui deinde regnum assequutus, documenta egregii principis dedit, summoque justitiæ temperamento illis gentibus præfuit. Quod commentum [5] de Telepho Herculis filio, qui avi jussu in sylvis expositus fuerat, veteres prodidere: [6] Sicut Peliam ab equa, Paridem

Semiramis ab avibus.

Midas.

Habis à cerva.

Telephus.

Pelias ab equa.

1 *Hic est enim ille Hiero.*] Livius 3. Decad. lib. 2. & 4. & alibi sæpe.

2 *Semiramis.*] Diodorus Siculus libro 3. c. 2. qui de *columbis* dicit quod hic Alexander de *avibus* dicit.

3 *Midæ quoque.*] Cicero lib. 1. de Divinat. Valerius Maximus lib. 1. c. 6. Ælianus de varia historia lib. 12. c. 45. Idem autem Animalium lib. 13. c. 1. scribit. *Gordium ex aquilæ significatione filium suum Midam Regem fore conjecisse, cum supra caput ipsius aranti primo volasset, deinde totum in diem in jugo sessitare non prius destitisset, quam is ad vesperam aratione desiisset.*

4 *Habis.*] Justinus lib. 44. eodemque ult.

5 *De Telepho.*] Ælianus ubi nuper citavimus. Et Lucianus in d. libello de Sacrificiis.

6 *Sicut Peliam.*] De his tribus scilicet, *Pelia, Paride, Ægystho*, Ælianus ubi supra. Sed & idem libro 13. post princ. Atalantam ab ursa quoque nutritam tradit. Ut & Strabo lib. 8. Diodorus Siculus lib. 6. cap. 15. Et Lucianus ubi supra. Jovem à capra, quæ ut dicit idem Diodorus Amalthea nuncupata est. Et Ovidius lib. 3. Fast.

Stat quoque capra simul, nymphæ pavisse feruntur
Cretides, infanti dat, dedit illa Jovi.

Et hinc Hesiodus in Theogonia in fin. illum vocat αἰγίοχον, id est, *à capra nutritum.*

Paris ab ursa. Ægysthus à capra. Sandrocottus.

dem ab ursa, Ægysthum à capra enutritos fabulati sunt. Adeo ex gravibus periculis ereptis, futuræ signa felicitatis quandoque fuere prænuncia. Rursus [1] Sandrocotto, qui haud multo post Indorum Rex fuit, quum Alexandro invisus infestusque, sævitiam fugiens, per vastas solitudines curis & insomniis fatigatus, languente corpore jaceret afflictus, solusque obdormisceret, leo horribilis & pertimescendus, sudorem dormienti detersit lingua: quod ostentum ex omni sævitia fortunæ illum emersurum, & mox imperii præpotentem designavit. *Gordius.* [2] Sicut Gordium dum conductis bobus agrum coleret, aves omnis generis circumvolantes, illum ex infima fortuna ad summum honoris culmen processurum ostenderunt. *Lysimachus.* [3] Mitto Lysimachum, & alios quos referre multum operæ esset, qui sævientes fortunæ minas & miserabiles casus, ac vim fati potestatemque mira virtute superarunt. Sed sicut post calamitates magnis præsagiis multi fœlices eventus sortiti fuere, ita ancipitem fortunam, & infandas strages ac præsens excidium veluti magna sortis humanæ documenta, nonnullis præmonstrare fata voluerunt. Quo tempore [4] Crœsus Lydorum rex, à Cyro subactus, regno pulsus fuit, semestris filius in crepundiis articulate loquutus fertur, magno ostento & pernicioso. *Portenta infelicitatis futuræ.* [5] Xerxe expeditionem in Græciam parante, equa leporem enixa, & mula quæ incertæ naturæ partum edidit, cruenta bella stragesque, & me-

tritum, uti etiam Pausanias lib. 3. (ubi de Phlegia loquitur) scribit Æsculapium à capra quoque nutritum. Et ipse Diodorus Siculus lib. 4. cap. 5. Cybelem à pardis & aliis feris.

1 *Sandrocotto.*] Justinus lib. 15. *

COLERUS.

* Hunc veteres libri & Arrianus lib. 5. vocant Σανδρόκοττον, Plutarchus in Alexandro Ἀνδρόκοττον. Orosius *Andracottum.* Vide & Strabonem libro 15.

TIRAQUELLUS.

2 *Sicut Gordium.*] Idem auctor li. 11.

3 *Mitto Lysimachum.*] Vid. eun. l. 15.

4 *Crœsus Lydorum Rex.*] Plinius libro 11. cap. 51. & libro 14. Similiter quoque Livius 3. Decad. lib. 1. paulo ante fin. tradit Romæ infantem semestrem in foro olitorio triumphum clamasse. Quin & ipse ejusdem Decad. libro 4. infantem in utero matris Io triumphe clamasse.

5 *Xerxe.*] Herodotus l. 7. Valerius Maximus, lib. 1. cap. 6.

1 *Segueti*

& memorandum illud excidium, quæ postea præcipitantibus fatis secuta sunt, præmonstrarunt. [1] Sagunti quoque, quo tempore Hannibalis excidium passa est, inter magna & assidua monstra, satis constat, infantem è matris utero pene editum, in ipsum matris alvum revertisse. Quod prodigium, quasi divinatio futuri esset, teterrimum bellum & fatale excidium, ac imminens fatum, quo ad internecionem funditus eversa est, haud dubie ostendit. Est quoque in exemplis, excisos panes [2] Syllæ temporibus, manantis sanguinis guttas fudisse, canesque & alia id genus animalia rugitu miserabili lugubres voces dedisse, bellum civile & intestinas clades, tantumque cædis, quantum postea effusum est, denotasse. [3] Inter quæ ancilla, quæ serpentem enixa est, Marsicum portendisse bellum dicitur. Multaque ejusmodi in medium afferri possent, ut taceam Tarquinium, aliosque innumerabiles, ac mille portenta, quibus maxima & cruenta bella, ac invidentis fortunæ casus, eventusque tristissimi variis prodigiis prædictionibusque præscita fuere. Ita profecto est, ut quæ futura quandoque sunt, multis signis, quasi multo ante prævisa, monitu impulsuque Dei declarentur. Et quod fatis debetur, sive anceps malum, & aliqua temporis atrocitas, sive certa spes & indubia salus futura sit, nobis portentis signisque denuntietur: quibus fata imminentia & tempestates sedulo vitari possunt & caveri. [4] Sed quod de Gordio legimus, cui aves circumvolantes auspicium fecere, id nimirum [5] Vitellio principi exitio fuit. Nam Viennæ pro tribunali sedenti, supra caput & humeros residens gallinaceus, tantumque fœdarum avium supervolans, ut tenebras pene afferrent, præsens periculum

1 *Sagunti quoque.*] Plinius l. 7. c. 3. in fin. & Eutropius de gestis Romanorum lib. 3.

2 *Syllæ temporibus.*] Paulus Orosius Historiarum lib. 5. cap. 17. Julius Obsequens Prodigiorum cap. 114.

3 *Inter quæ ancilla.*] Julius Obsequens de Prodigiis cap. 118.

4 *Sed quod de Gordio.*] Justinus libro 11.

5 *Vitellio principi.*] Suetonius in vita illius cap. 9. & iterum cap. omnium postremo. Et Cornelius Tacitus libro 19.

lum & futuras calamitates quibus ad internecionem diis hominibusque infensus redditus est, non cæca existimatione præmonstravit.

CAP. XXXIII.

Par exemplum Tarquinii Superbi, & Thrasybuli Milesiorum tyranni, ac Sexti Tarquinii, & Zopyri Assyrii.

QUod [1] de Tarquinio Superbo scriptum legimus aliquando, qui odio inexpiabili diis hominibusque infensus, regno pulsus fuit, quum Gabios olim opprimere vellet dolis, quia nuncius filii dubiæ fidei videbatur, ne secreta sui consilii panderet, in hortos quibus deambulabat, illum adduxisse. Et quum nihil responderet, summa papaverum capita baculo decussisse: quo ænigmate quid vellet pater, filius intellexit. Idem de [2] Thrasybulo Milesiorum tyranno, non minoris perfidiæ, scriptum accepimus. Quum enim à Periandro Corinthio nuncio consultus foret, quid sibi agendum putaret, ut omni suspicione procul & metu vacuus imperitaret, quasi elinguis foret, nihil aliud retulisse fertur, præterquam quod nuncium Periandri haud exploratæ fidei virum, in segetem messi maturam adduxit, summasque frumenti aristas baculo decussit, nullo verbo reddito, eodem nuncio anxie prosequente, & quid vellet Periandro referri expectante. Quo facto intellexit sagacis vir ingenii, ut si civibus dominari, & tyrannide potiri cuperet, principes civitatis & summa capita rerum, quibuscunque modis posset, è medio

TIRAQUELLUS.

1 *Quod de Tarquinio Superbo.*] Dionysius Halicarnass. lib. 4. Livius 1. Decad. lib. 1. Valerius Maximus l. 7. c. 4. Plinius lib. 19. cap 4. post princ. & iterum c. 8. paulo ante fin. Julius Frontinus Strategematum lib. 1. cap. 1. Servius in libro 6. Æneid. enarrans eum locum,

Vis & Tarquinios Reges animamque superbam,

Vitloris Regis, &c.

2 *De Thrasybulo.*] Aristoteles Polit. lib. 3. cap. 9. & lib. 5. cap. 10. & Herodotus lib. 5. & Dionysius Halicarn. & lib. 4. & Laërtius in vita Periandri, ubi adscribit epistolam ipsius Thrasybuli in eam rem.

dio tolleret, tacitisque ambagibus sublatis potentioribus, illum regno potiturum depulso metu, affirmavit. [1] Atque hic Periander fuit, qui tyrannos, si divitibus dominari cuperent, amore potius civium & charitate, quam armis stiparentur, monuit & suasit. Non enim parva dixit munimenta, beneficentiam & studia hominum ad perpetuitatem. [2] Sed in hoc stratagemate, quod de Sexto Tarquinio legitur, cujus fœda vitia, & fœdiores libidines fuere, quod odio & dissidio patris simulato, ob suorum morum difficultatem, superbumque ac immodicum imperium, fugam fecisset, Gabiosque infestam Tarquinio gentem petiisset, ab illisque exercitu præfectus fuisset, uno atque altero prælio prospere rem egisset: tunc demum creditam sibi universam rem Gabinam, sublatis de medio primoribus patrum, haud difficulter nec magno certamine in manus Tarquinii tradidisse. Haud absimile factum, sed pari exemplo, eisdemque confictis dolis, rem gestam apud Persas invenimus. [3] Nanque Assyrii, quum à Dario descivissent, Babyloniamque urbem prævalidam occupassent, difficilisque expugnatio foret, in magna rerum difficultate Zopyrus quidam ex optimatibus, homo callidus & veterator, ex omni barbarie ad omne facinus promptissimus, animo inverecundo & astu barbarico truncis auribus & naso, lacero corpore, & facie deformata fœdum in modum, singulare genus fraudis commentus fuit. Quippe simulans se à Dario tam fœde cæsum, quum illo oris dehonestamento conspicuus foret, Assyrios & Babyloniam petiit, asserens sibi nullum nisi apud Darii hostes receptum tutum putasse. Inde ab Assyriis benigne exceptum, turmis equitum præfectum dicunt fuisse, uno atque altero prælio contra Darium prospere rem gessisse: & cum ex composito victor fuisset, tunc

Imperium stabile.

Tarquinii junioris techna.

Zopyri facinus.

1 *Atque hic Periander.*] Laërtius in vita illius.

2 *Sed in hoc stratagemate.*] Hæc sunt Livii 1. Decad. lib. 1.

3 *Nanque Assyrii.*] Herod. lib. 3. non longe à fin.

1 *Pisistra-*

tunc postquam dux totius militiæ constitutus fuit, universum sibi creditum exercitum, ipsamque Babyloniam valido præsidio munitam, in Darii manus haud multo negocio dedisse. [1] Pisistratus quoque memoratur callido astu & vafro ingenio, ut Athenarum dominio potiretur, lacero & deformato corpore, pluribus sibi illatis vulneribus & plagis, in forum prodiisse, & clamore querulo, magnisque fletibus, incensam multitudinem advocasse, ea sibi vulnera ab inimicis illata palam vociferatus: & cum custodes corporis, manus juvenum audacissimorum accepisset, tyrannidem Athenis magno scelere & perfidia invasisse. [2] Neque absimili exemplo Dionysium, qui Syracusas flagitiosius occupavit, pari audacia & astu idem factitasse accepimus. Nanque dolosis consiliis se multorum insidiis appeti asseverans, prope concionantis in modum per infimas obtestationes apud populum, pervenit, ut sexcentos circa latera armatos sumeret: quo agmine stipatus, gravi & superbo dominatu patriam occupavit. Adeo perniciosis exemplis & vesana cupidine moventur homines, ut quod virtute nequeunt, callido astu & malo facinore assequantur. [3] Proditur memoriæ juvenis inter cæteros non ignavi spiritus, ex optimatibus quos Aristodemus tyrannus extorres fecerat, hoc consilio usus, ut patriam ab impotenti servitute liberaret. Nam corpore plagis afflicto, ut fides haberetur, ad Aristodemum venit: & quos fidissimos habebat, excivit, illosque in saltus invios & inaccessos, ubi dispositæ erant insidiæ, adduxit, quibus debellatis, & tyranno occiso, Cumas servili jugo libera-

Pisistrati dolus.

Dionysii in occupanda tyrannide dolus.

1 *Pisistratus quoque.*] Herodotus libro 1. Justinus l. 2. Laërtius in Solone in epistola ipsius ad Epimenidem. Plutarchus in eodem Solone, ubi hos satellites dicit fuisse vocatos *Corynephoros*, ab armis quibus utebantur sic dictos. Et vide Ælianum de varia historia lib. 8.

2 *Neque absimili exemplo Dionysium.*] Vide Aristotelem lib. 5. Politic. cap. 9. in fi. & iterum in libro 5. capite 5. Et Isocratem in Oratione ad Philippum 1.

3 *Proditur memoriæ juvenis.*] Hæc Dionysius Halicarn. lib. 7. sed ipsius Aristodemi necem aliter describit Plutarchus in libro de claris mulieribus cap. 25.

1 *Sassis*

liberavit. [1] Soſſis vero Syracuſanus, homo verſuti ingenii, novandi res occaſionem nactus, quum ſimilibus dolis ſanguine fœdatus, & veſte lacera, lamentabili voce contra Dionem multitudinem exciret, conſilio parum celato, poſtquam defecit fraus, tanquam molitor novarum rerum, & vulgi turbator, Athenis judicium ſubiit, & inteſtinæ fraudis pœnas luit. *Soſsis.*

1 *Soſsis vero Syracuſanus.*] Plutarchus in vita Arati.

Libri ſecundi Genialium Dierum Finis.

ALEXAN-

ALEXANDRI AB ALEXANDRO,

Jurisperiti Neapolitani,

GENIALIUM DIERUM LIBER TERTIUS.

Caput I.

Quid dicatur Idem apud Philosophos, & quid Idem à Jureconsultis, discussum cum Hermolao in convivio familiari.

Hermolai Barbari laus.

HErmolaus Barbarus amicus meus summus, perquam fuit literis homo ornatissimus, bonisque disciplinis & ingenuis artibus excultus, ac præter ingenii amœnitatem, quæ plurima in homine fuit, doctrina quoque curiosa & eleganti. Ad eum quotidie, dum Romæ ageret, complures viri bene literati, atque in studiis doctrinarum magistri sapientiæque doctores facundissimi, exercendi animi causa frequentes ventitabant. Accipiebatque singulos ille, aut nova lectione auctoris non vulgaris, nonnunquam quæstiunculis ex philosophia minime procacibus, & petulantibus, sed placidis & ingeniosis, ac pro æstimatu cujusque festiva quadam argutia animum lacessentibus: ita ut ipsius consuetudine & sermone quotidiano semper quisque doctior & lepidior fieret. Forte vero cum festa solennique die ad cœnam ab eo invitati nonnulli ex nostratibus boni adolescentes studia humanitatis professi, & nos una transactis negociis conveniremus, excepit nos ille cœnula admodum lauta & frugi, non prodigis epulis, & paratu magno, sed parco, brevi, & parabili cibo, & ut tenui convictu, ita summa

sua voluptate comitateque mutuos ipse sermones, mistos convivalibus jocis, in longum protrahebat. Cumque inter cœnandum, sicut solebat in convivio familiari, juvenis quispiam lætæ indolis, & haud illiteratus, Thesei res gestas nuper è Plutarcho in Latinum versas, scite admodum & venuste lectitaret, quoque pacto in Cretam delatus, Labyrinthi errores, & Minotauri monstra superarit, reversoque ut Athenienses, ob res fortiter gestas, dies festos dedicarint: & alia permulta, ut ingenium facundiaque ejus fuit in extollendis vendicandisque Græcorum rebus, plusquam satis est, profusi: Hoc quoque legebat, navim qua in Cretam Theseus delatus fuerat, ad Demetrii Phalerei tempora Athenis servatam custodiri. Et quia longo ævo absumpta materia fuit, lignis antiquioribus detractis, novisque coaptatis, diu mansisse. Eaque cum eadem Thesei navis diceretur, apud Philosophos aliosque physicæ studiosos, an eadem esset navis, an vero altera, ancipitem quæstionem incidisse. Cumque hæc & pleraque ex Plutarcho in hanc sententiam ille legisset. Morosa, inquit Hermolaus, & quæ nihil habeat controversiæ, quæstio hæc inter philosophos agitari cœpta fuit. Cui enim non explicatum est, ubi materia non eadem subest, quæ prius erat, & si loco illius altera suffecta sit, minime eandem rem dici oportere? Constat enim, navim quæ demptis tabulatis & tignis, ex nova materia coaptata est, non eandem esse. Siquidem cum quid idem esse dico, illud ita demum esse idem putandum est, si nihil ei additum detractumve sit. Navis ergo, quæ veteri dempta, & nova coaptata materia, facta est, quia non eadem materia nunc est, quæ olim fuit, eadem omnino dicenda non est. Cumque me, qui una aderam, quid de istiusmodi re judicii haberem, potissime interrogaret: respondi, meminisse me, in complurium Jurisconsultorum libris, secus longe atque ipse censeret, scriptum legisse, quos omnes contra sentire, atque isti opinioni adversari, haud dubium fuit.

Idem. Idem apud jureconsultos l. mortuo. ff. de judiciis. & est textus Pauli.

fuit. Nanque [1] Alphenus, juris civilis & veterum litterarum impense doctus, haud immerito existimavit, ubi judicium coram uno pluribusve agitari cœptum fuit, si illis, fato perfunctis, alii suffecti sint, idem judicium censeri: & populum eundem esse, qui nunc est, & qui abhinc centum annis fuit. Navim quoque, quæ mutata veteri materia, nova suffecta est, non aliam, sed eandem decere existimari. Quod si aliter dicimus, utique foret, ut nos qui immutamur quotidie, iidem non essemus, qui abhinc anno fuissemus. Quin etiam, si longius evagari libet, inveniemus [2] Ulpianum magna virum auctoritate, qui ob excellentem doctrinam, Aurelii Alexandri Imperatoris sacri [3] scriniorum magister fuit, [4] & Pomponium pariter juris scientem & peritum, literis prodidisse: Si grex mihi testamento legatus esset, isque adeo immutatus esset, ut ne ovis quidem, quæ scripti legati tempore fuit, hodie supersit, sed omnis ex sobole postea nata suffectus sit, eundem gregem dici, atque ideo legatum testamento deberi: quia cum quid loco alterius sufficitur, idem existimari haud dubium est. Atque hoc, inquam, apud veteres jurisperitos ita in confesso fuit, ut exploratius nihil esse possit. Cumque Hermolaus me fuisset intuitus, veluti fateretur quod asserebam: Esse, inquit, arbitror ut dicis, etsi mihi hæc sententia omnino non probatur, cui prorsus non accedo: & cum ista sit veterum jurisperitorum opinio, ut modo dixi, aliquid obniti non auderem, si penitus vera foret. Nam quod asseveras, Ulpianum & jureconsultos sentire, facilis est & expedita distinctio, id quod asserunt censeri in casibus per te modo explicatis, non tamen ut in omni re, omnique negocio idem statuendum censeam. Nam si altius rem intueri volumus, profecto referre arbitror, cum quid idem esse dicimus, an illud ejusdem substantiæ & formæ,

l. grege. & l. si grege. ff. de legat. 1.

TIRAQUELLUS.

1 *Alphenus.*] In l. proponebatur. ff. de judiciis.

2 *Ulpianum.*] In l. grege. ff. de legat.

3 *Scriniorum magister.*] Ælius Lampridius in vita ipsius Alexandri.

4 *Et Pomponium.*] In l. si grege. ff. de legat. 1.

1 *Plato*

mæ, an vero alterius dicamus. Formam vero à substantia abesse non ignoras, quas à vestris jureconsultis materiam & speciem appellari audio, quam Aristoteles Eidos nuncupat, [1] Plato Eideam: nonnulli materiam, plerique causam & formam. Cum ergo aliquid idem esse dico, hoc apud Physicos ita receptum est, quod est vero propius: tunc demum illud idem dici oportere, si eadem materia subest, quæ prius fuit, & forma seu species immutata non est: idque posse internosci, quod mutatio formæ vel substantiæ diversam, non eandem rem facit. Navis ergo quæ tignis detractis ex alia materia coaptata est, & grex nova sobole suffectus, sic populus & alia hoc genus, quia materia, seu mavis substantia, non eadem est, quæ olim fuit: quippe quia illa dempta, alia suffecta est: licet forma vel species navis, gregis, populi, eadem subsit, eandem rem non esse, haud dubie efficit: quum diversa materia vel forma dissimilem rem, non eandem efficiat: alioqui dicendum foret, easdem nunc Athenas esse, quæ quondam fuere, eandem Carthaginem, eandem denique Romam, urbes prævalidas olim & populos præpotentes: nunc (ut vides) ita incendiis & ruinis deformatas, vastas, & infrequentes, ut illarum vix memoria aut vestigium extet. Vestri vero jureconsulti rem aliter intuentes, licet materia rei mutata, si altera illius loco suffecta sit, dummodo eadem species maneat, eandem rem dici putant: credo quia nihil officit aut repugnat, quare illud ex constitutione juris idem censeri non debeat. Etenim si in demortui loco suffectus est judex, vel si testamento quispiam gregem legavit, seu quid aliud arbitrere, licet quod prius erat mutatum sit, & aliud illius loco suffectum: quia non propterea mutata testantis voluntas probatur, ex qua juris constitutio

Idem apud Philosophos & Physicos.

1 *Plato Eideam.*] Ipse Plato lib. 6. de Repub. & in Timæo, & alibi sæpe. Et ex eo Cicero lib. 1. Tuscul. Quæst. itemque libro 1. Academicarum quæstionum, & in libro de Orat. & Diogenes Laërtius in vita ipsius Platonis non semel. Tu autem de hujusmodi Eideis vide D. Augustinum in libro octoginta trium quæstionum. & D. Thomam quæst. 15. art. 1.

stitutio pendet, eandem rem censeri procul dubio facit. Ubi enim ratio legis inest, ibi idem esse judicium, bonum & æquum est. Quod apud Physicos, qui rem acutius intuentur, & magis hæc ad vivum resecant, cum sint rerum scientissimi, & artium periti, non ita receptum est. Leges enim quod probabile est, quantumque æquitas & jus suadet sequuntur: physici vero, quantum veritas & ratio necessario convincit, efficiunt. Ex hoc igitur effici cogique potest id, de quo disceptabatur, navim quæ mutata veteri materia, ex altera coaptata est, quia non eadem substantia subest quæ pridem fuit, licet vestri jurisconsulti aliter sentiant, tamen secundum physicas rationes eandem non esse, nec censeri: quia mutata materia vel substantia, diversam, ut dixi non eandem rem facit. Hæc Hermolaus admodum facundo, ut erat, ingenio, multaque cum elegantia verborum, apud complusculos qui aderamus, dum cœnulam nobis daret, scitè subtiliterque disserebat.

Caput II.

Gentium diversarum mores in condendis humandisque corporibus defunctorum, & qui Romanorum usus fuerit.

Romani initio humi condebant, non cremabant corpora.

ROmanos olim ab ortu urbis defuncta corpora [1] humi condere, neque cremare consuevisse, [2] illud argumento

TIRAQUELLUS.

1 *Humi condere.*] Quod & Græci quoque faciebant, unde sepulchra illis ἠρία dicebantur παρὰ τὸ ἐπιφέρεσθαι τοῖς νεκροῖς ἔραν. Id est, *ab ea quæ mortuis injiciebatur terra*, ut scribit Theocriti interpres in Pharmaceutria.

MERCERUS.

2 *Illud argumento est.*] Parum caute hic Alex. Dicitur enim Numa apud Plut. vetuisse, ne corpus suum cremaretur: sed & leges 12. tabularum, morem cremandorum corporum agnoscunt. Et lex illa Posthumia Numæ, de qua Plin. c. 12. l. 14. *Vino rogum ne respergito.* videtur ad hunc morem pertinuisse. Quare uterque mos & cremandi, & sepeliendi corpora mortuorum, cognitus jam ab initio nascentis reipub. Romanæ: contra quam velit hoc loco Alexander. Quod vero mox dicitur ab Alexand. *Decreto sancitum ut corpora mortuorum cremarentur*, parum etiam rectum videtur. Si enim ita decretum, quare non ex æquo omnes familiæ corpora mortuorum suorum cremaverunt? Lex enim æque ad omnes pertinet. At ex familia Corneliorum, nemo ante Syllam dictatorem crematus

mento est, quod [1] Numæ Pompilii corpus in arca lapidea post multa secula à Cneo Terentio in Ianiculo inventum, vetustissimi auctores tradunt. [2] Postea quum longinquis bellis defunctos erui cognovissent: ut igni cremarentur, decreto sanxerunt. Primus ex patriciis Cornelius Sylla traditur, qui decedens igni se cremari voluit, veritus talionem. Nam ipse corpus Marii & eruta ossa subvertit, & in Anienem misit. Inde mansit diu defunctos cremandi consuetudo: à qua sequutis temporibus [3] dum Antonini Cæsares imperitarent, desitum fuit. Tunc enim illo more abrogato, demum corpora humi condere cœpere, ex instituto Thaletis, qui cum omnia ex aquis constare dicat,

Cornelius Sylla primus crematus Romæ.

Thaletis mos sepeliendi.

crematus est, vel auctore Cicerone 3. de legibus. Fuit ergo liberum cuique familiæ cremare, vel sepelire corpora suorum mortuorum.

TIRAQUELLUS.

1 *Numæ Pompilii.*]Livius 4. Decad. lib. 10. ubi non in *Ianiculo* inventum fuisse dicit, sed in *agro* L. Petilii scribæ sub Ianiculo. Valerius Maximus qui idem dicit lib. 1. cap. 1. ubi de P. Cornelio loquitur, & Plinius auctoritate Cassii Heminæ vetustissimi auctoris lib. 13. capite item 13.

2 *Postea quum longinquis.*] Hæc usque ad clausulam, *à qua sequutis*, &c. sunt ex Tullio, libro secundo de legibus. & ex Plinio lib. 7. cap. 54. Sed & Pyrrho Eliensis apud Laërtium in ejus vita, dicit, Romanos suorum corpora incendere solitos.

MERCERUS.

3 *Dum Antonini Cæsares.*] Nihil tale legi in tota historia Romana. Legi certe Antoninos condidisse leges nonnullas, circa rationem sepulchrorum: non tamen eos vetuisse cremari corpora. Sed & is mos post Antoninorum tempora permansit integer apud eos saltem, qui deos colebant, & Idola: quod liquet ex serie historiæ Romanæ. Narratque Pomponius Lætus ex Zonara, historiam Eudoxiæ, quæ manifesto evincit morem cremandorum corporum, etiam tum usitatum fuisse. Quod si is mos dicendus sit desiisse à temporibus Antoninorum, id intelligendum erit apud Christianos, qui maxime tum cœperunt propagari. Christiani enim corpora suorum terra condebant. Unde Tertul. lib. de Resurrect. carnis, crudelitatis eos accusat, qui corpora mortuorum cremarent. Et libro de Corona militis, cum quidem morem in Romana militia agnoscit, reprehendit tamen in Christiano. *Et cremabitur ex disciplina castrensi Christianus, cui cremare non licet: cui Christus merita ignis indulsit.* Alexander vero videtur in errorem inductus, eo quod scribat Macrobius cap. 7. lib. 7. Saturnal. hunc morem cremandi sublatum fuisse, & minus usitatum suo tempore. Debuisset Alex. animadvertere, Macrobium vixisse circa tempora Iuliani Apostatæ, Valentiniani, & Gratiani.

TIRAQUELLUS.

4 *Ex instituto Thaletis.*]Tullius l. 1. de natura Deorum, & Vitruvius l. 2. cap. 2. & alii plurimi quos tibi congessi in Commentariis Nobilitatis cap. 31. num. 586. incip. *fuerunt enim.*

MERCERUS.

Ex instituto Thaletis.] Hoc ex Servio sumpsit Alex. sed sine judicio; Historiæ enim sacræ docent, morem sepelien-

cat, defunctos terræ mandare jussit, ut humore dissolvantur. [1] Heraclitus verò igni, tanquam ad originem suam revertantur, quippe cum omnia ex igne constare diceret. [2] Carthaginenses vero cum prius terra obruerent fato defunctos, postea à Dario admoniti, mutato consilio, igni tradidere. [3] Apud Syros [4] & Ægyptios condendi & non cremandi corpora, medicataque cadavera asservandi in loculis, vetustum morem invaluisse accepimus. Condiebant enim cadavera myrrha, aloë, cedro, melle, sale, cera, bitumine & resina, odoribus & unguentis delibuta. [5] Ex succo

Heracliti. Carthaginensium, Syrorum & Ægyptiorum. Condita corpora.

pelliendorum corporum diu ante Thaletis Milesii tempora usitatum inter homines fuisse. Sed & Cic. l. 2. de Legibus docere videtur hunc morem terra condendi cadavera antiquissimum fuisse, & à Cecrope Athenis institutum.

TIRAQUELLUS.

1 *Heraclitus.*] Uterque tam Ephesinus quam Metapontinus, ut videbis in dictis nostris Commentariis ubi supra, n. 571. incip. *fueruntque plurimi.*

2 *Carthaginenses vero.*] Just. l. 19.

3 *Apud Syros.*] Strabo de Assyriis loquens qui iidem sunt lib. 16.

4 *Et Ægyptios.*] Herodotus libro 2. alias 3. Diodorus Siculus lib. 2. cap. 5. Strabo lib. ult. Pomponius Mela l. 1. cap. 9. ubi de his. *Mortuos, inquit, nec cremare, nec fodere fas putant, verum arte medicatos intra penetralia collocant.* Plinius lib. 11. cap. 37. ubi dicit *eos asservare cadavera medicata.* Lucianus item in libello de Luctu. Stobæus sermon. 120. aut aliorum computatione 122. Servius enarrans illud Virgilii libro 3. Æneid.

Sanguinis & sacri pateras, &c.

Et de his etiam illud est Silii Italici lib. 13.

——— Ægyptia tellus
Claudit odorato post funus stantia saxo
Corpora, & à mensis exanguem haud
separat umbram.

De illis quoque tradit Nicolaus in Collectaneis de moribus gentium, & post eum Stobæus Ser. 120. vel aliorum computatione 122. Quod nefas esse putant homines mortuos comburere, nam persuasum habent ignem animatam quandam esse bestiam, quæ, quæcunque nanciscitur, devorat ac consumit. At cum est expleta, ipsam & quæ ab ipsa vorata sunt, una emori, & propterea nec cremare, nec bestiis offerre corpora, ut aliæ pleræque nationes, Ægyptii statuerunt, sed ea condire, ne à vermibus consumi possent. Sed & tradunt uterque, Persas quoque nefas ducere mortuos cremare. Ignem enim Deum esse existimant, quare non justum esse humanum cadaver Deo offerre.

5 *Ex succo enim cedri.*] Vitruvius lib. 2. cap. 9. *Nam reliquæ res, cum sunt unctæ, uti etiam libri, oleo cedrino, à tineis & à carie non læduntur.* Et antea dixerat *opera quæ ex cedro construuntur permanere ad æternam diuturnitatem.* Nam & Plinius d. lib. 13. cap. 13. in princip. scribit *illos Numæ libros tam diu durasse quod cedrati essent.* Sed & idem lib 13. cap. 5. scribit *æternitatem inesse materiæ cedrinæ. Itaque & simulacra Deorum ex ea veteres factitasse.* Ante eum autem Theophrastus de historia plantarum scribit *cedri naturam esse perpetuam.* Ex poëtis autem lege Virgilium lib. 7. Æneid.

Quin etiam veterum effigies ex ordine
avorum
Antiqua ex cedro, &c.

Ubi

succo enim cedri exanimum corpus servari, sicut viventia corrumpi, haud dubie perspectum est. Sudore quoque ligni tedæ concisæ & furnis adactæ, apud eosdem mortuos delibutos, servari prodiderunt, ita lineamentis integris, ut vivi apparerent: quod ab exteris regibus usurpatum accepimus, ut eorum corpora non cremarent, sed differta odoribus tumulo inferrent, aut humi conderent. In tantumque odores ad defunctos pertinere creditum est, ut quanvis cremarentur, [1] unguenta tamen [2] & odores flammæ injicerent. [3] Pythagoræi non unguentis, sed foliis populi, myrti, & aloës stipati, humi mandabant, sicut M. Cato

Succus cedri.

Tedæ.

Pythagoræorum sepeliendi mos.

Ubi Servius, *Quod lignum*, inquit, *non situ e consumitur vetustate. Hoc genus ligni tineæ nescit corruptionem, quod ex antiquitate non sentit, ut cedria permista, ligna custodit ac servat.* Unde Persius satyr. 1.

Et cedro digna locutus.

Ante illum autem Donatus ibi, *Aut*, inquit, *ex cedro facta: quia hoc genus ligni tineam nescit, corruptionemque ex antiquitate non sentit, aut cedri oleo permista: quoniam ligna custodit ac servat.* Vide Codices emendatiores. Et Ovidius lib. 3. Tristium eleg. 1.

Quod neque sum cedro flavus.

De libro enim loquitur. Et iterum,

Nec titulus minio, nec cedro charta notetur.

Et Horatius in arte poëtica,

——— *Speramus carmina fingi*
Posse, linenda cedro, & levi servanda cupresso.

Quo in loco Acron & Porphyrion interpretes scribunt *hanc arborem tineas submovere.*

1 *Unguenta tamen.*] Plinius de unguentis loquens lib. 13. cap. 1. *honosque is & ad defunctos pertinere cœpit.* In quam etiam sententiam & illud Virgilii lib. 6. Æneid.

——— *Et aëna undantia flammis*
Expediunt, corpusque lavant frigentis & ungunt.

Quo loco Servius illud simile Ennii adducit,

Tarquinii corpus bona fœmina lavit & unxit.

Sed & Homerus loquens de funere Achillis libro 24. Odyss. non multo post princ.

Καίεο δ' ἔν τ' ἐσθῆτι θεῶν, καὶ ἀλείφατι πολλῷ, &c.

2 *Et odores.*] Unde illud Propertii, lib. eleg.

Cur nardo flammæ non oluere meæ.

Et Juvenalis satyr. 4.

Et matutino sudans Crispinus amomo
Quantum vix redolent duo funera.

Et Persius satyr. 3.

Compositus lecto, crassisque lutatus amomis.

Et satyr. 6.

——— *Sed cœnam funeris hæres*
Negliget iratus, quod rem curtaveris, urna
Ossa inodora dabit.

Et Statius,

Per Arabum Ciliciumque fluis floresque Sabæi.

Hinc Jurisconsultus in *l. & ideo.* §. 1. *ff. de in rem vers.* scribit, *quod si servus odores emerit & ad funus erogaverit, quod ad dominum suum pertinebat, videri in dominum versum.* Et vide infra eod. lib. cap. 7. ubi de Sylla agimus.

3 *Pythagoræi non.*] Plinius lib. 35. cap. 12, ubi tamen non *aloës* dicit, sed *oleæ*.

Lycurgi sententia de sepultura. Albanorum. Taxilorum. Brachmanum. Iberorum. Barchæorum. Parthorum. Magorum.

M. Cato condi & humari, voluit.[1] Lycurgum legimus nihil cum mortuis sepeliri mandasse, sed puniceo amictu velatum, & oleæ fronde circumdatum, terræ mandari voluisse. [2] Albanis pecuniam cum mortuis sepelire in loculis mos erat, [3] Taxilis, Brachmanis, [4] & Iberis, vulturibus defuncta corpora objicere. [5] Barchæis, quæ apud Colchos & Iberos gens est, agnatos morbo extinctos, velut ignavos & degeneres, igni tradere: in bello autem absumptos, tanquam fortes & strenuos, objicere vulturibus. [6] Parthi [7] & Magi procul à nostro orbe siti, honestissimam sepulturam vulgò avium aut canum laniatus putavere, nudaque tantum ossa quæ supererant, terræ mandare assuerant. [8] Sicut apud Hyrcanos, quorum horrida & inculta vita

1 *Lycurgum.*] Plut. in vita illius.

2 *Albanis.*] Strabo lib. 11.

3 *Taxilis.*] Idem lib. 15.

4 *Et Iberis.*] Silius Italicus lib. 13.

Tellure (ut perhibent, is mos antiquus) Ibera
Exanima obscœnus consumit corpora vultur.

Propterea dicebat Diogenes si *vultures* suum cadaver lacerarent, *Hyrcanam* fore sepulturam: testis est Stobæus Serm. 120. aut aliorum computatione 122.

MERCERUS.

Et Iberis, vulturibus.] Repugnare videtur Procopius, 1. de bello Persico. Scribit enim Cabadem Regem Persarum, conatum fuisse facere, ne Iberi more suo corpora mortuorum terra conderent: sed potius more Persarum, vulturibus & canibus exponerent. Quæ sine dubio ostendunt, Iberos non probasse eam sepulturæ rationem, quam eis tribuit Alex. Verumtamen vereor ne parum fide dignus sit Procopius. Videtur pro certo ponere Persas solitos vulgo corpora mortuorum feris exponere, cum tamen hæc sepulturæ ratio vulgo Persarum non fuerit familiaris. Licet magni fieret à magis: ut colligere poteris ex Cicerone, Tuscul. 1. & Strabone, l. 15. & Herod. l. 1.

TIRAQUELLUS.

5 *Barchæis.*] Ælianus de Animalibus lib. 10. cap. 22. ubi tamen non eos *Barchæos*, sed *Barcæos* appellat.

6 *Parthi.*] Justinus lib. 41.

7 *Et Magi.*] Cicero lib. 1. Tusculanarum Quæst. Strabo lib. 15. ad fin. Agathius de bello Gothorum l. 2. Adde & in universum Persas apud quos mortuus non prius humatur quam ab alite, aut à cane trahatur, ut tradit Herodotus lib. 1. & D. Hieronymus lib. 11. & Agathius lib. 2. Historiarum, ubi de sepultura Mermeroes Regis Persarum disserit. Et quod de avibus hic dicitur, idem Bactrianos factitasse ex lege, ut scilicet mortuorum cadavera volucribus devoranda traderent, tradit Plutarchus in libello quo disserit, num improbitas sufficiat ad infœlicitatem. Et Divus Hieronymus in Jovinianum libro 2. *Quod cum*, inquit, *Alexandri præfectus emendare voluisset, pene amisit provinciam.* Strabo autem lib. 11. dicit ab Onesicrito scribi, sed minime verum esse se putare.

8 *Sicut apud Hyrcanos.*] Cicero dicto lib. 1. Tuscul. Quæst. Plutarchus & D. Hieronymus ubi supra. & Sextus Empiricus, & Silius Italicus dicto libro 13. id tamen Regum cadaveribus privatim

vita est, aliasque gentes indomitas, canes pro sepulchro fuere, [1]qui sepulchrales dicti. Hos affluenti cibo nutriebant, & suos quisque canes parabant in vita, à quibus mortuus laceraretur, atque hoc eximium & solenne putabatur funus. [2] Persæ fato defunctos, cera circumlitos, ut maxime diuturni essent, domi condebant. [3] Assyrii in melle, regum vero in paludibus. [4] Humi vero tradere, aut igne cremare, capitale fuit. [5] Essedonum traditur mos, ut parentum funera cantibus prosequantur, mox cœtibus propinquorum advocatis, quod dictu audituque fœdum est, ipsis cadaveribus immistis ovillis carnibus vescantur. Id quod

Hyrcanorum canes sepulchrales.
Persarum.
Assyriorum.
Essedonum.

privatim tribuens,

Regia cum lucem posuerunt membra, probatum est

Hyrcanis adhibere canes, &c.

Diogenes dicebat, si canes suum cadaver laniarent, Hyrcaniam sepulturam fore, Ὑρκανία ἔσται ἡ ταφή. Apud Stobæum d. Serm. 120. quem alii 122. faciunt. Sed & adde apud Caspios idem observari quoque, ut scribit Eusebius lib. 1. præparat. Euangelicæ, c. 3. Vide item infra hac de re.

1 *Qui sepulchrales dicti.*] Strabo libro 11.

2 *Persæ.*] Cicer. d. l. 1. Tusc. quæst. & Herodotus lib. 3. Strabo lib. 15. ubi postea subdit eos dimittere magos insepultos vulturibus comedendos.

3 *Assyrii in melle.*] Herodotus l. 1. non longe à fin.

4 *Humi vero tradere.*] Procopius ubi supra. *Neque enim*, ait, *aut urna condere, aut terra obruere defunctorum cadavera fas est Persis.* Et Diogenes Laërtius in prooemio scribit: *Magos Persarum Philosophos impium ducere in igne sepelire*, nam & ignem vice numinis colebant, quod & ipsum ante tradiderat, de Persis in universum loquens Herodotus libro 3. ubi & idem dicit de Ægyptiis. Et nos quoque de Persis diximus in nostris commentariis Nobilitatis cap. 31. n. 576. incip. *unde &c. Apollo.* Sed & quod ad eorum funera & sepulturas pertinet, Sextus Empiricus scribit Persarum morem esse vita functos, in crucem tollere, nitro salire, & postmodum corio contegere.

MERCERUS.

Humi vero tradere.] Ninus apud Diodorum Siculum lib. 3. conditus est sepulcro alto novem stadia, & longo decem. Belus apud Ælianum, lib. 13. conditus est urna vitrea plena oleo, quam postea explere studuit Xerxes, nec potuit. Post illos Sardanapalus crematus est, opinione multorum: vel certe conditus terra, ut est apud Athenæum, lib. 12. Juxta Ninivem urbem. Ergo non fuit tantum piaculum humi tradere, vel igne cremare Regum Assyriorum.

TIRAQUELLUS.

5 *Essedonum.*] Herodotus in Melpomene, qui est lib. 4. Strabo lib. 11. Pomponius Mela lib. 2. ad princ. Solinus cap. 15. Sed & Sidones quoque parentes devorabant, excepto capite quod inaurabant. Ut testis est Zenodotus in Collectaneis in proverbio, [illegible].

Indorum. Massagetarum. Derbicum & Hyberniorum.

quod [1] ab Indis & [2] Massagetis usurpatum ferunt, quorum prodigiosa immanisque natura est: nam senio confectos in frusta cædere, illorumque carnibus, immistis pecudibus, vesci assuevere. Id quoque apud [3] Derbices Persicam gentem, & cum [4] Hybernis efferatis hominibus commune fuit, ut parentes & affines qui succubuere comesse pietatis maximæque honestatis munus putarent: quod [5] Chrysippus philosophus probavit, & literis prodere non dubitavit. Fuitque proditum, [6] eosdem Derbices in more habuisse, viros [7] etiam progressos ætate, more hostiarum immolare ad aras, mulieres vero senescentes præfocare.

Hyperboreorum.

Tradunt [8] Hyperboreos illos penitissimos, qui in extimo orbis tractu siti sunt, homines rigentis barbariæ, & omni humano generi insociales, eos qui longo ævo vixerunt, post epulas & familiare convivium sertis redimitos, ex rupe abrupta in mare dare præcipites: quæ lex [9] in Co insula ad Hellespontum fuisse traditur, ut supra 60. annos nati, aconito vitam finire cogantur, ne ipsi desides & ignavi, fortium virorum cibaria absumerent, locumque & partes aliorum occuparent. [10] Quod de Caspiis quoque memoriæ proditum est: nam filii parentes septuagenarios domi

Lex in Co de morte irroganda senibus. Caspiorum.

1 *Ab Indis.*] Herodotus in Thalia non semel loquens privatim de *Indis* qui Callatiæ vocantur, & qui item Padæi, & in Melpomene. Strabo l. 15. Pomponius Mela l. 3. c. 7. Solin. c. 65.

2 *Massagetis.*] Herodotus l. 1. Strabo lib. 11. Chrysostomus in D. Matthæum homilia 10. Eusebius de præparatione Euangelica lib. 1. cap. 3. D. Hieronymus in Jovinianum libro 2. Tertullianus quoque adversus Marcionem. idemque dicit gentem Ponticam facere.

3 *Derbices.*] Strabo, Chrysostomus, Eusebius, Hieronymus, ubi supra citavimus.

4 *Cum Hybernis.*] Strabo lib. 4.

5 *Chrysippus.*] In lib. de Jure apud Laërtium in vita illius.

6 *Eosdem Derbices.*] Strabo lib. 11. & Ælian. var. histor. lib. 2. post princ.

7 *Etiam progressos ætate.*] Al. Edit. *etiam progressos ætatem.*

8 *Hyperboreos.*] Pomponius Mela lib. 3. c. 5. ubi de Scythia. Plinius l. 4. cap. 12. Solin. c. 26. Sed & Tybarenos viros suos seniores præcipitasse tradit Euseb. d. l. 1. præparationis Euang. c. 3.

9 *In Co insula.*] Strabo lib. 10. Ælianus variæ Historiæ libro de Politiis. Sed & apud Sardos ex lege filii patres senio confectos fustibus cædebant, & una cum eo interemptorem sepeliebant. Ex Æliano de varia Historia libro 4. post princ.

10 *Quod de Caspiis.*] Strabo lib. 10. non semel. Eusebius & D. Hieronymus ubi supra.

mi clausos, aut in loca inculta & deserta intimasque solitudines expositos, vel fame enectos, siti & inopia conficere, celebre funus putarunt. [1] In Scythia gens est, quæ parentum cadavera inter nives & glaciem truncis affixa arboribus detineant, illa terræ mandare, pro scelere proque flagitio arbitrati. [2] In Phrygia mortuos sacerdotes non defodiunt, sed super lapidibus decem cubitis erectos, sublimes constituunt: [3] sicut Nasamones, qui sedentes mortuos statuebant. Thraces quoque fama est [4] & Indos, ætate confectos, illos præcipue quibus studium sapientiæ fuit, incensis rogis mortem oppetere, & sine aliquo funerum apparatu, lætos se in flammas injicere non refugere nec formidare. [5] Alios inibi homines in alio tractu orbis intonsos & incultos ultra Arabes [6] & Æthiopes, parentes & sibi conjunctissimos, in littoribus, ita ut fluctibus operiantur, sepelire: [7] ipsosque Æthiopes ad certos annos vitam

Scythiæ mor. *Phrygiæ.* *Nasamonum.* *Thracum.* *Indorum.* *Aliorum quorundam.* *Æthiopum.*

1 *In Scythia.*] Silius lib. 13.
At gente in Scythica suffixa cadavera truncis
Lenta dies sepelit putri liquentia tabo.
Lucianus autem in libello de Luctu, scribit *Scythas mortuos devorare.*

2 *In Phrygia.*] Nicolaus Damascenus περὶ ἐθῶν apud Stobæum Serm. 120. aut aliorum comput. 122.

3 *Sicut Nasamones.*] Herodotus in Melpomene. Sed aliter Silius d. l. 13.
—— *Quid? qui sævo sepelire profundo*
Exanimes mandant Libycis Nasamones in oris?

4 *Et Indos.*] Herodotus in Thalia, Pomponius Mela lib. 3. cap. 7. Q. Curtius lib. 8. cujus verba hæc sunt: *Unum agreste & horridum genus est, quos sapientes vocant, apud hos occupare fati diem, pulchrum, & vivos se cremari jubent. Quibus aut segnis ætas, aut incommoda valetudo est, expectatam mortem pro dedecore habent vitæ. Nec ullus corporibus quæ senectus solvit, honos redditur.* Ex quo intelligis non omnes Indos id facere, sed genus eorum quos sapientes vocant, quod quidem genus quintum erit. *Primum* enim tellurem exornat. *Secundum* militiam capessit. *Tertium* merces suas evehunt, & res externas invehunt. *Quartum* rempubl. temperant, judicia reddunt, regibus assident. *Quintum* celebratæ illic & prope in religionem versæ sapientiæ deditum, voluntaria semper morte vitam accenso prius rogo, finit. Hæc enim propemodum sunt verba Plinii l. 6. c. 19. quæ usurpavit Solin. c. 65. aut ut alii computant, 55. ubi tamen corrupte legitur, *quietum genus* pro *quinto*. Philo autem Judæus, in libro de Abrahamo, scribit Indorum Gymnosophistas, senectutis, morbi longi & incurabilis, priusquam invalescat, accenso rogo seipsos exurere, quamvis possent ad tempus forte diuturnum resistere.

5 *Alios inibi homines.*] Vide an loquatur de aliis Indis.

6 *Et Æthiopes.*] Diodorus Siculus lib. 4. c. 1. Strabo l. 16. ubi tamen non de omnibus Æthiopibus loquitur.

7 *Ipsosque Æthiopes.*] Herodotus libro 3. Diodorus Siculus lib. 3. cap. 5. ubi

vitam producere, qua exacta, diverso quisque fungatur fato, examinaque corpora vel in flumen dejicere, vel vitro operta ita ut integra spectentur, & posteris spectaculo sint, asservare. [1] Pæones in stagna, [2] Ichthyophagi in mare defunctos abjiciunt. [3] Troglodytæ paliuri virgis, mortui cervicem cum pedibus alligantes, efferunt: deinde cadaveri lapides aggerentes, cornu capræ inibi ridentes apponunt, hoc pro exequiali pompa, proque funere existimantes. Quod à [4] Gymnesiarum incolis usurpatum legimus, ut incisa & defecta cadavera in urnam imponant, desuperque ingentia saxa accumulent. [5] Arabum vero mos proditus est, ut Regum & summorum ducum elata cadavera, in loca tetra & inculta stercore obruant, ac cœno & fimo aggesto, terræ imponant. Panchaei, si quando rex moritur, corpus quidem defodiunt, caput vero auratum in templo augustissimo consecrant dicantque. Sicut Saitanis Reges qui imperitarunt, intra septa templi sepelire assuetum erat, hoc sepulturæ genus optimum, & pietatis ultimum officium æstimantes. [6] Lotophagis nulla sepulchrorum habetur cura, sed defunctos in mare dejiciunt, parum referre arbitrati, igni, terra, vel aqua dissolvantur. [7] Apud Athenienses [8] & omnem fere Græciam corpora non cremare, sed terræ condere, & sepelire cum funebri veste, Phrygibus vero igni imponere, antiquissimus mos fuisse proditur. Sed in humandis corporibus Athe-

Pæonum. Ichthyophagorum. Troglodytarum. Gymnesiarum incolarum mos. Arabum. Panchæorum. Saitanorum.

Lotophagorum.

Atheniensium. Phrygum.

ubi auctoritate Ctesiæ Cnidii reprehendit ipsum Herodotum. & l.4. c.1.

1 *Pæones.*] Diogenes Laërtius in Pyrrhone.

2 *Ichthyophagi.*] Diodorus libro 4. cap.3. Strabo lib.16.

3 *Troglodytæ.*] Diodorus libro 4. Strabo item d. lib.16. Sextus Pyrrho, qui tamen de ramis Paliuri non loquitur.

4 *Gymnesiarum.*] Diodorus Siculus lib.6. cap.5.

5 *Arabum.*] Scilicet Nabathæorum ex Strabone lib.16. ante fin.

6 *Lotophagis.*] Idem Gregorius Gyraldus in libro de sepulchris, ubi tamen nullum auctorem citat.

7 *Apud Athenienses.*] Lucretius lib.6. ad fin. Cicer. lib.2. de Legibus. Laërtius in Solone. Verum de illis hæc scribit Silius Italicus lib.13.

Cecropidæ ob patriam Mavortis forte peremptos,
Decrevere frui communibus aere flammis.

8 *Et omnem fere Græciam.*] Plutarchus in Solone, & Ælianus variæ historiæ lib.5. & lib.7. paulo ante fin.

1 *Athe-*

[1] Athenienses orientem versus, [2] Megarenses & Phoenices ad occidentem vertere solebant. [3] Aphri vero ut Græci sepeliunt. Maxima autem sepeliendorum cadaverum cura [4] Atheniensibus fuisse fertur, [5] præcipue bello peremptorum, ita ut qui illos inhumatos relinquerent, quovis supplicio dignos putarent. [6] Idcirco summos duces quia cæsos navali pugna in mare dejecerant, gravibus pœnis & capitis supplicio affecere: [7] quibus cum peremptorum corpora assequi nequirent, illorum ossa & disjecta membra passim strata exquirere, & humo tegere, defunctosque in acie, tumulo publice extructo, quotannis pro concione laudare, magnæ curæ fuit: [8] adeo ut Nicias cum exercitu iter faciens, ne duorum militum inhumata cadavera relinqueret, totum subsistere agmen, donec humarentur, jusserit. [9] Et Cimon Milciadis filius, ut pater sepulcro conderetur, captivum se præbere non dubitavit. Traditum quoque est, [10] Cares morte sublatos mili-

Megarensium. *Phoenicum.* *Aphrorum.* *Atheniensium in sepeliendis corporibus cura.* *Nicias.* *Cimon.* *Carum mos.*

1 *Athenienses orientem versus.*] Plutarchus in Solone, & Laertius in Thalete Milesio, verum Ælianus d. lib. 5. dicit *ad occasum.*

2 *Megarenses & Phœnices.*] Plutarchus ubi supra. Sed Ælianus ubi etiam supra dicit ipsos Megarenses temere ac sine discrimine mortuos sepelire.

3 *Aphri vero.*] Herodotus lib. 4.

4 *Atheniensibus.*] Lex enim apud eos erat: *Si quis in insepultum cadaver hominis inciderit, omni parte id terra obruat*, apud Ælianum d. lib. 5.

5 *Præcipue bello peremptorum.*] Ut patebit ex iis quæ mox dicentur.

6 *Idcirco summos duces.*] Valerius Maximus lib. 9. cap. 8.

7 *Quibus cum peremptorum.*] Nam ipsi Athenienses ossa illorum qui in Cheronia ceciderant, tumularunt, & publica oratione per Demosthenem laudarunt, ut tradit Plutarchus in vita ipsius Demosthenis.

8 *Adeo ut Nicias.*] Idem Gyraldus in suis sepulcris, sed nullo quoque auctore citato. At id est, Plut. in vita illius. Cujus in eam rem hæc sunt verba in Latinum versa. *Cumque illinc discedens & jam aliquantum itineris progressus, amicorum duo cadavera insepulta reliquisse meminisset, agmen universum sistere jussit, atque ad hostes præconem misit, qui mortuorum cadavera ad sepulturam repeteret, neque illam seu legem, seu consuetudinem veritus est, qua communiter ab omnibus judicatur illos hostibus victoriam tacito consensu tribuere qui corpora ad sepulturam repetere coguntur.* Vide Thucydidem & Plutarchum in vita illius.

9 *Et Cimon.*] Idem Gyraldus ubi supra nullo item auctore citato. Id autem est Probi Æmylii in vita ipsius Cimonis, & Valerii Max.

10 *Cares morte.*] Thucydides lib. 1. belli Peloponnesiaci in præfatione. *Siquidem*, inquit, *cum expiaretur ab Atheniensibus hoc bello Delos, destructis sepulcris eorum, quicunque in ea Insula decessissent, supra dimidium Cares agniti sunt genere armorum, cum quibus sepulti erant.*

1 Ei

Sindorum. milites, armatos sepelire: [1] & Sindos tot pisces in sepulchris mittere, quot hostes confecisset, qui humaretur. Iberorum. Sicut Iberi pro hostium interfectorum numero tot obeliscos apponunt, hoc insigne testimonium virtutis & expertissimum decus arbitrati. Corpora quo condebantur. Condebant enim prisci corpora [2] vel arcis lapideis, [3] vel fictilibus cum funebri tunica: quia nudum jacere cadaver, pro flagitio erat.

Reges

1 *Et Sindos.*] Nicolaus de moribus Gentium, & Stobæus ubi supra. Adde autem supradictis ex ipso Nicolao & Stobæo ubi supra. Quod Chii combustis cadaveribus & ossibus collectis in mortario ea contundunt, deinde navigio imponentes in altum navigant, eaque per cribrum ad ventorum flatus dispergunt, donec omnino dissipentur & aboleantur. Et Tauri gens Scythica cum regibus extinctis gratissimos eorum amicos una sepeliunt. Si vero amicus quispiam regis interierit, pro illius dignitate & merito auriculam, vel totam, vel ejus partem amputat. Colchi defunctos non sepeliunt, sed ex arboribus suspendunt. *

Quod & postremum scribit Ælianus variæ historiæ lib. 4. post princip. ubi eos dicit in pellibus sepelire, & ita insutos ex arboribus suspendere. Vide in nostris Commentariis Consuetudinum, & Lilium Gyraldum de sepulchralibus. Garamantes nuda corpora mortuorum in arena infodiunt. Ex Silio Italico lib. 13.

Quid qui recissa nudos Garamantes arena
Infodiunt, &c.

Et de Celtis statim postea,

At Celtæ vacui capitis circumdare gaudent
Ossa (nefas) auro & mensis ea pocula servant.

Et de Ponticis,

Exhausto instituit Pontus vacuare cerebro
Ora virûm, & longum myrrhata reponit in ævum.

Et de Nasamonibus,

—— Quid qui sicco sepelire profunda
Exanimes mandant Libycis Nasamones in oris.

Eruli qui ac Danubii sunt accolæ, senibus & morbo male affectis, fas non æstimabant esse diutius vivere, sed ii propinquos rogare cogebantur, ut se quam citissime interimerent, qui ingentem pyram struebant, & super eam tanquam fastigium quoddam hominem morti destinatum collocabant, tum quispiam nulla ei necessitudine conjunctus, pugione illum conficiebat, cognati autem ignem rogo injicere, cremati ossa legere, terra condere legibus obligabantur. Defuncti autem uxor si non multo post juxta viri sepulchrum laqueo vitam finiisset, perpetuæ ignominiæ nota inurebatur, ut tradit Procopius. Tibareni gens Scythica, quos senes diligebant patibulis affigebant. Id quod etiam Persas facere scribit Sextus Empiricus. Vide quoque Stobæum serm. 120. alias 122.

COLERUS.

* Idem de Colchis, ex Nymphodoto prodit interpres Apollonii, his verbis: οὐ θέμις ἐστὶ καίειν, οὔτε θάπτειν. βύρσαις δὲ νεαραῖς, ἐνειλοῦντες, ἐκρήμων τῶν δένδρων τὰ σώματα, τὰ δὲ θήλεα τῇ γῇ ἐδίδοσαν, ὥς φησι Νυμφόδωρος.

TIRAQUELLUS.

2 *Vel arcis lapideis.*] Plinius lib. 13. cap. 13. ubi de Numa loquitur.

3 *Vel fictilibus.*] Idem Plinius l. 35. cap. 12. Ubi dicit M. Varronem sese ita condi jussisse.

1 *Reges*

[1] Reges vero externis differtos odoribus, in montibus sepeliunt: unde deductum, ut illorum sepulchris pyramides apponant, aut columnas. [2] Romani vero in domibus quas singuli incolebant, doliis aut vasculis: qua ex causa lares, quos domesticos vocant deos, colere cœperunt. [3] Postea lege duodecim tabularum, ne in urbe sepelirentur, neve urerentur, gravi fuit documento sancitum, cujus verba sunt; In urbe ne sepelito, neve urito. [4] Cineres tamen ejus qui triumphasset, [5] aut imperatoris qui hostes bello domuis-

Romanorum.

Lex de mortuis in urbe non sepeliendis.

1 *Reges vero.*] Virgilius l. 11. Æn.

— *Fuit ingens monte sub alto*
Regis Dercenni terreno ex aggere bustum, &c.

Ubi Servius. *Apud majores*, inquit, *nobiles, aut sub montibus, aut in montibus, sepeliebantur. Unde natum est, ut supra cadavera, aut pyramides fierent, aut ingentes collocarentur columnæ* *, citatque illud Lucani,

Et Regum cineres extructo monte quiescunt,
Cum Ptolemæorum manes seriemque pudendam
Pyramides claudant.

COLERUS.

* *Columellas* impositas fuisse sepulcris, discas quoque ex Cicerone Tuscul. ult. & 2. de legibus.

TIRAQUELLUS.

2 *Romani vero.*] Servius enarrans illum locum lib. 5. Æneid.

Præterea si nona diem mortalibus almum
Extulerit, &c. (rorum

Et rursus in eum locum lib. 6. ejusdem operis,

Sedibus hunc refer ante suis, & conde sepulchro.

Ut, inquit, *supra diximus omnes homines in suis domibus sepeliebantur, unde ortum est, ut Lares colerentur in domibus, unde etiam umbras larvas vocamus.*

3 *Postea lege duodecim tabularum.*] Tullius l. 2. de legibus. ubi verba ipsa legis ascribit. Idque etiam postea nostris legibus cautum est. *l. mortuorum. ff. de relig. & sumpt. fun. & l. præses. §.* D. Adrianus. *ff. de sepul. viol.* Ex quo etiam Paulus lib. 1. sententiarum. *Corpus in civitatem inferri non licet, ne funestentur sacra civitatis. Et qui contra ea fecerit, extra ordinem punitur.* Verum Tullius ubi supra subdit. In urbe sepultos fuisse claros viros, aut eos quibus hoc ante eam legem virtutis causa tributum est, ut Publicolæ, ut Tuberto, aut eos, si qui hoc, ut Fabricius, virtutis causa solum legibus consecuti sunt. Sed quod ad Publicolam attinet, Dionysius Halicarnasseus lib. 5. senatum illi decrevisse in sepulturam impensas operariis locumque rogo & sepulchro intra urbem prope forum, *qui honor*, inquit, *huic soli ex illustribus viris ad hunc diem contigit.* Id quasi sacrarium gentis patet ad sepulturam ejus posteris. Sed adde quod etiam apud Sicyonios lege neminem intra mœnia humari licebat, ut tradit Plutarchus in vita Arati in fin.

4 *Cineres tamen ejus.*] Plutarchus Probl. cap. 79.

5 *Aut Imperatoris.*] Ex Servio lib. 11. Æneid. in eum locum,

——— *Avectaque partim*
Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt.

Eutropius l. 8. de gestis Romanorum scribit, *Trajanum solum Imperatorum omnium intra urbem fuisse sepultum, ossaque ejus collocata in urna aurea in foro quod sibi ædificavit, columna ibi posita*, quod & post eum tradit Aurelius Victor in vita illius. Adde autem Vesta-

domuisset, vel armis remp. auxisset in urbem ferre licebat: quibus hoc honoris causa, ut in foro conderentur, tributum est. [1] licet apud Spartanos secus longe servatum sit Lycurgi lege, quibus & in urbe, & secus deorum templa sepelire permissum. [2] Non sic Athenis: nam in campo extra urbem tumulus erat, in quo columnæ extabant, in quibus defunctorum nomina per singulas tribus, qui illic conditi erant, continebantur. [3] Corinthi quoque extra urbem maximorum virorum monumenta fuere. Inter quæ [4] Diogenis Synopensis, quem canem Græci cognominarunt, sepulchrum visebatur. [5] Reliqui vero [6] in agris quisque suis, [7] aut in fundo suburbano, seu avito & patrio solo [8] ex Senatusconsulto Cneo Duillio consule, Romæ humari consuevere. [9] In quibus sepeliendi licet toto generi & familiæ jus esset à principio, postea ut in familiam jus sepulchri non descenderet, recentiore cura provisum fuit.

Spartanorum.

Atheniensium.

Corinthiorum.

Diog. Cynici sepulchrum.

les in urbe habuisse sepulchra, quia legibus non tenerentur, ut tradit Servius in d. lib. 11. in locum antea citatum. Ubi & illud addit, eas quoque nocentes licet vivas tamen intra urbem in campo scelerato obrutas fuisse.

1 *Licet apud Spartanos.*] Plutarchus in vita Lycurgi, & in antiquis institutis Lacedæmoniorum.

2 *Non sic Athenis.*] Thucydides libro 2. belli Peloponnesiaci, ubi tamen areis dicit fuisse distinctas tribus: lege autem Solonis prohibitum erat, ne intra urbem sepelirentur, ut scribit Cicero 2. de legibus. Ex quo Servius inter epistolas Familiar. Ciceronis l. 4. epist. *Ab Atheniensibus locum sepulturæ intra urbem ut darent, impetrare non potui, quod religione impediri se dicerent; neque tamen id cuiquam antea concesserant.* De his autem Silius lib. 13.

Cecropidæ ob patrium Mavortis forte peremptos
Decrevere simul communibus urere flammis.

Sed adde quod ipsis Atheniensibus singulis singula erant sepulchra; Megarenses autem tres & quatuor uno sepulchro sepeliebant, auctore Plutarch. in Solone.

3 *Corinthi.*] Quod probat exemplo, quod sequitur.

4 *Diogenis Synopensis.*] Pausanias lib. 2. *Corinthum* (ait Græce quidem, sed in hunc sensum) *proficiscentibus monumenta in itinere cum alia apparent, tum ad portam Diogenes Synopensis, quem Græci canem cognomento appellarunt, ad portam sepultus.*

5 *Reliqui vero.*] Ad Romanos redit.

6 *In agris quisque suis.*] Vide quos in eam rem cito infra lib. 6. cap. 19.

7 *Aut in fundo suburbano.*] In quam rem, vide locum Suetonii citatum infra in verbo, *aut Latina via.*

8 *Ex Senatusconsulto.*] Cujus meminit Servius in lib. 11. Æneid. loco supra citato in verbo, *aut Imperatoris.*

9 *In quibus.*] Vide infra libro 6. capite 14.

I Li

fuit. Frequentius [1] in Flaminia, [2] aut Latina via, ac suburbiis & anfractibus viarum, Romanorum gentilitia sepulchra fuere. [3] Ibique Calatini, Scipiones, Servilii, & Metelli, aliorumque honestissimæ familiæ condebantur: [4] ad quæ vasa figulini operis, nonnunquam arma militaria, ensesque & libellos, aliaque quæ defuncto cordi in vita fuerant, quorumque efficaci studio tenebatur, ferre, & eodem

Loca gentilitiorum sepulchrorum Romanorum.

1 *In Flaminia.*] Strabo lib. 5. Unde Martialis lib. 6. epig. 28.

Hoc sub marmore Glaucias humatus
Juncto Flaminiæ jacet sepulchro.

Et lib. 11. epig. 14. in Epitaphio Paridis,

Quisquis Flaminiam teris viator,
Noli nobile præterire marmor.

Et Juvenalis Satyr. 1. in fin.

—— *Experiar quid concedatur in illos,*
Quorum Flaminia tegitur cinis, atque Latina.

2 *Aut Latina via.*] Juvenalis ubi paulo ante. Et rursum Sat. 5.

Clivosæ veheris dum per monumenta Latinæ.

Et Suetonius in Domitiano cap. 17. *Cadaver ejus populari sandapila per vespillones exportatum, Phillis nutrix in suburbano suo Latina via, loco à Pontifice data funeravit.* Ex quo & illud vides, solere Pontifices locum sepulturæ dare, quod & Strabo insinuat lib. 5. Cæterum Abdias ille qui Apostolorum vitas descripsit, tradit *corpora D. Petri & D. Pauli in via Latina fuisse sepulta.*

3 *Ibique Calatini.*] Cicero libro 1. Tuscul. quæst. non longe à princip. *An tu,* inquit, *egressus porta Capena, cum Calatini, Scipionum, Serviliorum, Metellorum sepulchra vides, miseros putas illos?* Sed & de sepulchro & monumento Scipionum Livius 4. Dec. l. 8. non multo ante fin. Sed adde, in campo quoque Martio: Corpora magnatum & Imperatorum, qui de repub. bene meriti fuerant, Populi Romani beneficio in campo Martio tumulabantur, quod hinc videre licet, quod cum Pompejus funus Juliæ uxoris suæ ejusdemque filiæ Cæsaris apud Albanum tumulare appararet, à plebe coactus est, in Campum Martium efferre, ut tradit Plutarchus in vita ipsius Pompeji, ubi & ipse quoque scribit, quod cum Lepidus, & alii nonnulli, obstarent ne in Campo ipso Martio Sylla tumularetur: Pompejus præsidio suo gloriam defensionemque attulit. Et Appianus l. 1. bellorum Civilium, funus Syllæ describens. *Eidemque,* inquit, *campo Martio intulere, quo in loco Reges duntaxat humari consueverant.* Suetonius in Cæsare cap. 84. scribit ipsius Cæsaris corpus in *campo Martio* juxta Juliæ tumulum fuisse crematum. Et in Augusto cap. 101. Corpus item ipsius Augusti fuisse delatum in *campum Martium* & crematum. Sed & quod ad cæteras gentes pertinet, adde superioribus, quod apud Sicyonios intra mœnia neminem humari licebat. Ex Plutarcho in vita Arati ad fin. Apud Trojanos autem corpora sepeliebantur *ante portas* civitatis, ut tradit Dares Phrygius, si is est, in libro de excidio Trojæ, dum dicit *Priamum suorum more Herculem & Hectorem ante portas sepelivisse.* Contra Tarentini mortuos omnes juxta vetus quoddam oraculum *intra mœnia* sepeliebant. Nam Deum illis per oraculum significasse, satius illis fore, si cum pluribus habitarent: illos vero sic se quam optime juxta oraculum habitaturos putasse, si mortuos quoque intra mœnia secum retinerent.

4 *Ad quæ.*] Vide hic omnino quæ dicentur infra cap. 7. incip. *quæque defuncto,* &c.

eodem sepulchro tegere assueverant, ut ea quæ vivi dilexerant, una conderentur. Memini dum Romæ agerem, in vetustis sepulchris, quæ in via Appia plurima visuntur, inter ædificia hortosque, interque coagmenta lapidum, erutum cadaver fuisse, multo ævo vetustum, adolescentulæ mulieris, facie, capillo, oculis, naribus, & reliquis lineamentis prorsus integris & incorruptis: nisi quod vestigia liquaminum & unguentorum quibus delibutum fuerat, apparebant: recenti specie, inscriptione nulla, qua nomen defunctæ innotesceret. Pomponius tamen vir, ut in ea ætate, veterum literarum impense doctus, Tulliolam Marci Tullii Ciceronis filiam, de cujus obitu ad Servium Sulpitium sunt epistolæ, aut Priscillam Abascantii, de qua Sylva Papinii extat, fuisse augurabatur. Id quibus argumentis asseveraret, cum nulla inscriptionis vestigia extarent, prorsus nescimus.

Tulliolæ corpus incorruptum.

CAPUT III.

Consularia comitia per quos fiebant, quæve potestas consulis, quantumque jus & quæ dignitas foret.*

Comitia consularia per quos fiebant.

COmitia [1] consularia novis consulibus creandis, [2] non modo per consules haberi, sed [3] per interregem, non-

COLERUS.

* *Per quos fiebant.*] Primus Cæsar Comitia Consularia è campo ad patres transtulit: non tamen omne jus creandi magistratus populo ademit, ut Suetonius ostendit cap. 41. At Tiberius semper. omne jus sibi & senatui sumpsit, populo repulso. Talis Comitiorum facies, serva jam urbe.

TIRAQUELLUS.

1 *Comitia consularia.*] De *Comitiis consularibus* Cicero in Orat. pro Murena, non uno in loco. & in epistol. ad Atticum lib.6. & Suetonius in Domitiano cap.10. & Cornelius Tacitus libro 1. in fin.

2 *Non modo per consules.*] Id prope perpetuum est apud Livium & cæteros.

3 *Per interregem.*] Livius 1. Decad. lib.3. In creatione Lucretii Tricipitini, & T.Veturii Gemini consulum, & l. 4. in creatione L. Papyrii Mugilani, & L. Sempronii Atratini consulum, & iterum eodem libro in creatione A.Cornelii Cossi, & L. Furii Medullini consulum, & lib.6. non semel, in creatione Tribunorum militum. & libro 7. in creatione C. Sulpitii Petici, & M. Valerii Publicolæ consulum, & iterum in creatione M. Valerii Corvini, & A.Cornelii Cossi, & libro 8. in creatione Manlii Torquati, & P. Decii Mu-

nonnunquam absentibus consulibus, alterum consulem, cujus erat sors, ut comitiis præesset, ex provincia evocari, aut si morbo vel necessitate impediti, commodo reipublicæ avocari non possent, [1] dictatorem dici, qui comitiis præesset, sæpe rescriptum est. Dicebat enim dictator consulem ex patrum decreto, nonnunquam ex opinione sua, illum, cui militares & civiles artes, ac imperatoria consilia forent, quique è republica magis esse videbatur. Tametsi dictatorem comitiorum causa [2] aliquando se consulem creasse, & in magistratu fuisse legamus, qui comitiis habitis dictatura se abdicabat. Eadem vero comitia consularia, non solum cum utrunque consulem fieri, sed cum altero defuncto collegam cooptari oporteret, sæpe indici haud dubium est. Ipsisque comitiis plebem interesse, ac centurias & tribus in campum advocari frequenter invenimus. [3] Quamvis sine plebe per patres clientesque patrum plerumque habita legamus. [4] In quibus etiam absentes non modo patricios, [5] sed plebejos consules nominari licuit. Tametsi

cii Mutis consulum: rursumque in creatione C. Petilii & L. Papyrii Mugillani consulum, & alibi sæpe.

1 *Dictatorem.*] Livius 1. Decad. l. 8. & aliis multis locis citatis supra lib. 1. cap. 6. in duobus locis.

2 *Aliquando se consulem creasse.*] *Cæsar dictator & Consulem se & P. Servilium Isauricum designavit, & intra 11. diem Dictaturam deposuit*, ut perhibet ipse Cæsar lib. 3. belli Civilis in princ. Et Plutarchus in vita illius. Sæpe autem alias Dictatores ipsi sunt creati consules. Cujusmodi fuit Q. Fulvius, apud Livium 3. Decad. lib. 7.

3 *Quamvis sine plebe.*] Nam & sic creati sunt consules T. Quintius, & Q. Servilius per patres Clientesque patrum, cum plebs irata voluisset consularibus comitiis interesse, ut tradit Livius 1. Decadis libro 2. non longe à fin.

4 *In quibus etiam absentes.*] Nam & M. Claudius Marcellus, & M. Valerius *absentes* dicti sunt consules apud Livium 3. Decad. lib. 6. Et alii sæpe apud eundem. Plut. tamen tum in Cæsare, tum in Catone Uticensi scribit legem fuisse apud Romanos, *ut qui magistratus peterent* (loquitur autem de consulatu) *comitiis præsentes adessent.* Ideo cum Cæsar petivisset, ut sibi per alium petere consulatum liceret, non id obtinuit. Ob idque omissâ petitione triumphi urbem intravit.

MERCERUS.

In quibus etiam absentes.] Ex Suet. & Plutarcho in Cæsare, liquet legem fuisse Romæ, ne in comitiis absentium ratio haberetur. Ergo si qui absentes magistratum obtinuerunt, soluti sunt legibus: ut sic eorum ratio haberetur in comitiis.

TIRAQUELLUS.

5 *Sed plebejos consules.*] Vide infra lib. 6. cap. 24. Et Plutarchum in Camillo ad fin.

Nobilitatis consulatus. Ambitio atque invasio. Consulatus ad plebem revocatio. Consules sine magistratu aliis praecedente creati.

[1] Tametsi ævo succedente ex longo intervallo nobilitas adeo consulatum invasit, ut soli patricii, penes quos maximæ divitiæ fuere, ejecta plebe, ad consulatum assumerentur. Adeoque plebs obnoxios summisit animos, ut nulli plebejo ad capessendos consulatus, & intermissum honorem vendicandum animus fuerit, à qua impotentia nobilitatis post aliquot annos, urgente belli discrimine, patricii desivere, tunc quum perculsa nobilitate, Cajus Marius novus homo, bello Iugurthino consul factus, plebi Romanæ intermissum diu consulatum restituit. [2] Et tametsi nisi quæsturam, ædilitatem, & præturam per gradus antea gessissent, ad consulatum nulli admitterentur: plerumque tamen eos [3] qui nullos antea curules gesserant magistratus, quibusque mandatus honor non fuisset, consules creatos

1 *Tametsi ævo succedente.*] Hæc usque ad clausulam, *Et tametsi*, sunt ex Plutarcho in vita Marii.

2 *Et tametsi.*] Livius 4. Decad. l. 2. tradit, *quod cum M. Fulvius & M. Curius, tribuni plebis impedirent T. Quintium Flaminium ex quæstura consulatum petere; jam enim Ædilitatem, Præturamque fastidiri, nec per honorum gradus documentum sui dantes, nobiles homines tendere ad Consulatum, sed transcendendo media, summa imis continuare. Cum autem ea res ex Campestri certamine in senatum venisset, patres censuerunt, qui honorem quem sibi capere per leges liceret, peteret: in eo populo creandi, quem velit, potestatem fieri æquum esse. In auctoritate patrum fuere Tribuni.* Hæc ibi. Appianus Alexandrinus lib. 1. bellorum Civilium. *Sylla, inquit, neque aliquem prius Prætorem quam quæstorem esse voluit, nec consulatum antequam attingere.* Et rursus eodem libro ad fin. *Pompejus & Crassus ad consulatum petendum descenderunt. Crassus quidem jam prætura functus, juxta Syllæ legem. Pompejus vero neque præturam, neque quæsturam adeptus. Nostris autem legibus, ut gradatim honores deferantur, cautum est, & ut à minoribus ad majores perveniatur, epistola D. Pii ad Titianum exprimitur.* Hæc enim sunt verba *l. ut gradatim. in princip. ff. de muneribus & honor.* Et alibi in *l. scilicet, honor. §. gerendorum.* eod. tit. ita scribitur: *Gerendorum honorum non promiscua facultas est, sed ordo certus huic adhibitus est. Nam neque prius majorem magistratum quisquam, nisi minorem susceperit, gerere non potest.* Et huc pertinet *l.* 1. C. eod. tit. & vide supra lib. 1. cap. 2.

MERCERUS.

3 *Qui nullos antea curules.*] Scribit Appianus 1. Bel. Civ. Hoc caput fuisse inter leges Cornelias L. Syllæ. Qui hanc legem non primus instituit, sed veterem reduxit. Nam apud Livium lib. 32. extat contentio tribunorum plebis, impedientium ne T. Quinctius Flaminius Consul fieret, qui petebat consulatum ex Quæstura, eo quod legitimis gradibus ad eum honorem non ascenderat. Et Cic. C. Julii petitionem *extraordinariam* appellat, quia tantum Ædilis fuerat: ut ex Ascon. liquet.

Cajus

creatos invenimus. [1] Cajus Claudius Cento comitiorum causa dictator dictus, Publium Servilium Quinti filium Galbam, [2] qui nullum antea honorem gesserat, consulem creavit. [3] Et Pompejus Magnus ex Senatusconsulto legibus solutus, priusquam alicui magistratui præfuisset, consul factus est. Quorum nomina, postquam comitiis relati erant consules, in fastis & annalibus (unde tempora & annos Romani designabant) in primis annotare soliti sunt, ex quibus turpissimorum consulum propter flagitia & dedecora sæpe nomina inducebantur: id quod actis testabatur. [4] Is vero qui consul dictus designatusque fuerat, antequam magistratum iniret, [5] collegam sibi sæpe nominabat, quod è republica videbatur, ut positis simultatibus, una mente, consilio ac virtute, nec fœdo certamine, & per dissidium, quod prava ambitio solet, respublica ageretur, utque ex voluntate sua consul, quem maxime appeteret, collegam haberet. Nonnunquam senatus collegam dixit. [6] Sæpius vero ipsis comitiis duo fuere creati consules communi studio votoque. Erant ergo Romæ bini consules potestate pari, sicut apud Iberos bini deliguntur reges: alter qui jura daret, alter qui populis præesset: & Carthaginensibus duo

Collega consulis.

Consules bini apud Romanos.

Reges bini apud Iberos & Carthag.

TIRAQUELLUS.

1 *Cajus Claudius Cento.*] Livius 3. Decad. l. 5. in fin. Sed ut ibi videre est, non hic fuit *C. Claudius*, sed *Appius Claudius Pulcher.*

2 *Qui nullum antea honorem.*] Et ut loquitur Livius ubi supra, *nullum curulem magistratum.*

3 *Et Pompejus Magnus.*] Appianus loco supra citato in verbo, *Et tametsi*, & Plutarch. in vita illius.

4 *Is vero qui consul.*] Nam apud Livium 4. Decad. lib. 7. *M. Fulvius Nobilior consul creatus, cum cæteri candidati Centurias non explessent, postero die Cn. Manlium collegam dixit.*

MERCERUS.

5 *Collegam sibi sæpe nominabat.*] Caute hoc accipiendum. Id enim solum locum habuit, cum iisdem comitiis duo Consules creari non poterant, sed uno creato, alii qui petebant non expleverant numerum centuriarum, quo opus erat ut quis Cos. designaretur. Eo modo apud Livium libro 37. M. Fulvius Nobilior, Cn. Manlium *collegam* dixit, cum cæteri centurias non explessent. Neque id solum in Consulibus locum habuit, sed etiam in Tribunis plebis, ut apud Livium libro 4. videre est.

TIRAQUELLUS.

6 *Sæpius vero.*] Id videre licet apud Livium, & Dionysium Halic. ubique, & cæteros rerum Romanarum scriptores.

duo annui reges præfuere, [1] qui Suffetes dicti. Aliquando judicum ordo præfuit, qui rerum & personarum jus habebant. [2] Et Lacedæmoniis bini præfecti, mox bini reges nomine magis quam imperio, ex Procli & Heristhenis familia primo, postea ex Eurytionis & Agidis: demum ex Heraclidarum genere, pari jure, & imperio non dissimili, imperitarunt, tametsi Lycurgus reipublicæ curam per ordines diviserit: [3] quod apud Achæos simile accepimus, ut binos prætores annuos sibi præficerent, qui publicas res simul & judicia curarent: aliquando decem, [4] quos δημιεργὺς vocabant. Athenienses vero post ejectos triginta tyrannos, qui plures quam mille quingentos indemnatos necaverunt, neque sinebant cognatos funeribus adesse: decem qui præessent, [5] per Thrasybulum accepere: mox ipsis à Pausania ejectis, [6] Prytanes numero quinquaginta præfuere: quæ pars decima senatus erat, quorum numerus quingentorum fuit. In quo observatum est, ut nemo ex genere Athamantis natu maximus prytanes fieret: qui etiam [7] Rhodi summus erat magistratus. Apud

Præfecti & reges bini apud Lacæd.

Lycurg. per ordines reip. curam divisit.

Achæi.

Athenienses.

Prytanes.

1 *Qui Suffetes dicti.* *] Livius 3. Decad. lib. 8. & iterum l. 10. non multo post princ. & 4. Decad. l. 4. ad fin. quibus locis non reges eos appellat, sed primo loco dicit illos summum Pœnis fuisse magistratum, secundo dicit eos fuisse velut consulare Imperium apud Carthaginenses. Tertio simpliciter eos nominat sine alio ullo titulo.

COLERUS.

* Joseph. Scaliger ait: *Sufes idem est Pœnis, quod Græcis* [illegible], *ἐπάρχης*, [illegible].

Qui Suffetes dicti.] Festus: *Sufes dictus est Pœnorum lingua summus magistratus, ut Oscorum Medix.* Calidius in Orat. in Cæcilium: *senatus censuit referentibus Sufetis.*

TIRAQUELLUS.

2 *Et Lacedæmoniis.*] Hæc, usque ad clausulam, *Quod apud Achæos*, sunt Plutarchi in vita Agidis & Cleomenis. Et vide infra lib. 4. cap. 23.

3 *Quod apud Achæos.*] Vide supra lib. 2. cap. 15.

4 *Quos δημιεργὺς vocabant.*] Livius 4. Decad. lib. 2. & lib. 8.

5 *Per Thrasybulum.*] Probus Æmylius in vita illius. Et vide Xenophontem.

6 *Prytanes.*] De hisce magistratibus vide Suidam & Pollucem lib. 8. c. περὶ ἱππάρχων, φυλάρχων, [illegible], [illegible]. & Demosthenis interpretem, & novissime Budæum nostrum in commentariis linguæ Græcæ.

7 *Rhodi.*] Livius 5. Decad. lib. 2. & Plutarchus in Politicis. & Appianus Alexandrinus bellorum Civilium libro 4. *

COLERUS.

* Et Seneca libro de tranquillitate cap. 3.

Chaones. Megistanes. Cosmi. Magi. Caramanges.

Apud Chaones autem annui magistratus ex primoribus civium deliguntur. [1] Armeniorum Megistanes, [2] Cretensium Cosmi dicti sunt: [3] sicut Persarum, Magi & Caramanges, qui loco prætoris erant. [4] Bœotiis undecim summæ rerum præerant, qui pacis bellique temporibus jus dicebant. [5] Qui quidem consules, etsi pari honore essent, non tamen simul insignia consulatus aut imperium habebant. Nam postquam Junius Brutus, ejecto Tarquinio, & regibus exterminatis, cum Collatino consul creatus est, licet omnia jura & insignia, quæ apud reges erant, populus consulibus concessa voluerit, tamen ne duplicatus terror videretur, si apud utrumque consulares fasces videret, cautum fuit ut apud alterum, cum videlicet qui imperium haberet, fasces essent. [6] Ideo alternis mensibus, modo ad unum, modo ad alterum consulem fasces transire voluere. Idemque sequutis temporibus, dum imperium & respublica stetit, servatum est. [7] Sed tamen quo mense fasces non habebat, accensus apparebat consuli, lictores vero sequebantur: quod intermissum diu, postea Cæsar revocavit denuo. Et quamvis [8] consuli antiquiori fasces darentur prius, veluti caniciem & annos venerantes: postea [9] lege Julia cautum fuit, ut ei qui plures liberos quam collega haberet: aut si numero pares essent, qui

Fasces excessisse apud alterum duntaxat consulem.

Utri prius darentur fasces.

TIRAQUELLUS.

1 *Armeniorum Megistanes.*] Cornelius Tacitus libro 15. & vide etiam in nostris Commentariis Nobilitatis cap. 37. n. 31.

2 *Cretensium Cosmi.*] Aristoteles libro 2. Politicôn cap. 8.

3 *Sicut Persarum.*] Vide infra l. 4. cap. 13.

4 *Bœotiis.*] Vide Pausaniam.

COLERUS.

Bœotiis undecim.] Erat & *Bœotarches*, cujus meminit Livius & Plutarchus.

TIRAQUELLUS.

5 *Qui quidem consules.*] Ad Romanos redit. Id autem est ex Liv. 1. Dec. l. 2.

6 *Ideo alternis mensibus.*] Hic omnino vide quæ scripsimus in nostris Commentariis Primigeniorum, in 17. quæst. n. 10. & 11.

7 *Sed tamen quo mense.*] Suetonius in Cæsare cap. 20. *Antiquum*, inquit, *retulit morem, ut quo mense fasces non haberet, accensus ante illum iret, lictores pone sequerentur.*

8 *Consuli antiquiori.*] Plutarchus in Publicola, & Gellius lib. 2. cap. 15. Valerius Max. lib. 4. cap. 1. post princ.

9 *Lege Julia.*] Gellius ubi supra.

[1] qui maritus foret, præferretur: aut si omnia essent paria, antiquior fasces acciperet: eos tamen qui secundum gererent consulatum, alteri novum ineunti, præferri haud dubium est. Erant ergo consulatus insignia, [2] duodecim fasces, lictores totidem, [3] purpurea prætexta, [4] curulisque sella. [5] Quin etiam eum, qui antea consul fuisset, iterum & sæpius consulem creari: [6] & qui dictaturam gessisset, in consulem assumi posse, nemo dubitavit. [7] Quintus tamen Fabius Maximus legem tulit ad populum, [8] ne intra

Consulatus insignia.

Lex à Fabio lata.

annos

MERCERUS.

1 *Qui maritus.*] Adde, *Vel in numero maritorum.* Propter sponsos, qui re vera mariti non erant: in maritorum tamen numero erant, uxorium non pendebant, & præmia ferebant maritorum, ut liquet ex Dione, & Sueton. Sed & Gellius, ex quo hæc sumpsit Alex. hanc clausulam non omisit.

TIRAQUELLUS.

2 *Duodecim fasces.*] Valerius Max. lib. 2. cap. item 2. ubi de Lucio Quintio Cincinnato. & lib. 6. cap. 11. post principium. ubi de Cn. Cornelio Scipione. Livius 1. Decad. lib. 3. ubi loquitur de decemviris. Plutarchus in Paulo Æmylio, & Martial. ex quo intelliges & id quoque fuisse observatum tempore Imperatorum lib. 8. epig. 66. quo loco loquitur de Silio consule,

Augusto pia thura victimasque
Pro nostro date Silio Camenæ,
Bissenos jubet en redire fasces
Nato consule, &c.

MERCERUS.

Duodecim fasces.] His insignibus adde scipionem eburneum, calceos auratos, sellam curulem aliquot gradibus altiorem. Quæ fortasse addita ab imperatoribus. Cassiod. 6. Variar. in formula consulat.

TIRAQUELLUS.

3 *Purpurea prætexta.*] Nam & ad L. Quintium Cincinnatum consulem absentem citatum, in agro arantem repertum, purpurea missa est, apud Dionysium Halicarnassæum libro 10. Idque etiam tempore Imperatorum, ut etiam diximus de 12. fascibus. Nam ut Martialis ad id, quod nuper ex eo adduximus, paucis interjectis subdit,

Gaudenti superest adhuc quod optet.

Et vide num. seq.

4 *Curulisque sella.*] Dionys. Halicarnassæus l. 3. inter insignia regum Romanorum fuit eburnea sella, & alia pleraque, quibus post reges exactos usi sunt consules, præter coronam auream, togamque pictam. Postea tamen triumphantibus ex S. C. permissum auro uti, & togis pictis purpureis.

5 *Quin etiam eum.*] Id ex infinitis locis Livii, & cæterorum scriptorum intelligitur cum dicitur iterum, & 3. & 4. consul, &c. Nam & fuere qui 5. & 6. Consules fuere. M. autem Crassus, quod nemini alteri contigit (præter Cæsares) 7. consul fuit, ut omnes testantur.

6 *Et qui dictaturam.*] Quod & nos supra diximus.

7 *Quintus tamen Fabius.*] At non eam legem tulit Fabius, sed eam non latam recitari jussit, cum illum consulem nominasset apud Liv. 1. Dec. l. 10.

MERCERUS.

Quintus tamen Fabius.] Livius lib. 7. hoc refert ad quoddam plebiscitum. *Alii*, inquit, *plebiscitis cautum ne quis magistratum eundem, intra decem annos caperet.* Vide Manut. legib. Rom. & Sigon.

TIRAQUELLUS.

8 *Ne intra annos decem.*] Hic omnino vide quæ scripsi in *l. si unquam.* in præfatione num. 14. *Et hæc satis.*

1 *Sylla.*]

annos decem eundem consulem refici liceret. quam legem consensu tacito abrogatam, [1] Sylla iterum promulgavit. Creatis ergo consulibus provinciæ nominabantur, ut eas vel ipsi [2] inter se compararent, [3] sortirenturve: quos ire ad bellum, quos præesse exercitibus oporteret: vel si in deligendis provinciis non convenirent, [4] extra sortem senatus decerneret. [5] Quod lege curiata cavebatur, ut senatus contra legem curiatam sine sorte provincias designaret: aut si senatus aversaretur, per populum agi poterat, [6] ut extra ordinem consuli provincia daretur: [7] tametsi utrunque consulem in eandem provinciam cum exercitu

Provinciarum sortitio inter consules. Lex curiata.

1 *Sylla.*] Appianus lib. 1. bellorum Civilium.

2 *Inter se compararent.*] Id sæpe faciebant, ut videre poteris apud Livium. Sed unum tantum locum citabo, qui & ad num. seq. pertinet, qui est 3. Decad. lib. 10. in princ. *Cn. Servilius Cepio, & Cn. Servilius Geminus consules, cum de repub. belloque & provinciis ad senatum retulissent, censuerunt patres, ut consules inter se compararent sortirenturque, uter Brutios adversus Hannibalem, uter Hetruriam ac Ligures haberet provinciam.*

3 *Sortirenturve.*] Quod & sæpissime observabant apud eundem. Et vide in nostris Commentariis Primigeniorum quæst. 17. in 1. epist.

4 *Extra sortem senatus.*] Apud Livium 3. Decad. lib. 8. *Cum P. Cornelius Scipio, & P. Licinius Crassus consules creati essent, Sicilia extra sortem concedente collega Scipioni delegata est.* Et id quoque sæpissime apud eum factitatum est.

5 *Quod lege curiata.*] Cicero lib. 1. epistol. famil. epist. 10. incip. *quod rogas, &c.*

MERCERUS.

Quod lege curiata cavebatur.] Quid hoc loco velit Alex. non bene capio. Si enim velit lege curiata senatum decrevisse provincias consulibus, falsum. Provinciæ videntur fuisse in arbitrio senatus, ut in eas mitteret quos vellet, consules, vel Prætores. Lex curiata videtur eo solum fuisse necessaria, ut imperium, & auspicia haberent, in ea provincia quæ sibi decreta esset. Sin autem velit lege curiata datum negotium senatui, ut mandaret provincias consularibus, aut Prætoriis, cum primum commodum visum esset: nescio an id sit consentaneum. Certe nihil tale legi in tota historia Romana.

TIRAQUELLUS.

6 *Ut extra ordinem.*] Sic Q. Fabio *extra ordinem* Volscorum provincia data est, apud Livium 1. Decad. l. 13. post princip. Sic M. Popilio Lænati ejusdem Decad. lib. 7. Et M. Valerio Corvino lib. 8. & Fabio Maximo l. 10. & Cn. Pisoni Hispania, apud Suetonium in Cæsare, cap. 19.

7 *Tametsi utrunque consulem.*] Sic enim idem Q. Fabius, & T. Quintius consules ambo adversus Æquos cum suis exercitibus processere. ibi paulo post. Et similiter T. Romulius, & Q. Veturius cum exercitu missi adversus eosdem, in eod. lib. 3. Item T. Quintius Capitolinus, & Agrippa Furius in eosdem, alio loco ejusdem lib. 3. & Publ. Sulpitius Averrio, & P. Sempronius Sophus consules missi adversus Æquos, ejusdem 1. Decad lib. 9. paulo ante fin. Et Fabius Maximus, & P. Decius Mus consules adversus Samnites,

citu profectum quandoque legamus. Optionem tamen deligendæ provinciæ extra ordinem collegæ dari, [1] aut suam sortem permutare cum collega absque decreto senatus, antiquo more non licebat. [2] Ad quas profecturi consules, si cæsis hostiis & sacrificio perfecto, non facile litarent, sæpe diffuso tempore ire supersessum est. Inter quas fuere minores provinciæ, pauci momenti, & fere defamatissimæ, [3] ut sylvarum [4] colliumque, ne compingendis navibus materia deesset, & frequens ad omne genus operum materia suppeteret. Consules vero nominatos, ab ipso inito magistratu legiones cum collega partiri, ac [5] Jovis optim. max. templum adire, [6] senatum habe-

Provinciæ minores. Consules statim à creatione quid agerent.

ejusdem 1. Decad. lib. 10. & Q. Fabio Max. & Q. Fulvio Flacco decreta est eadem provincia, Italia scilicet, 3. Decad. lib. 7. Atque etiam M. Marcello, & T. Quintio Crispino eadem provincia, in eodem libro. Et L. Veturio Philoni, & Q. Cecilio Metello consulibus eadem quoque provincia adversus Hannibalem decreta ejusdem 3. Decad. lib. 8. Et M. Æmylio Lepido, & C. Flaminio consulibus, Senatus utrique Ligures provinciam decrevit. Cui S.C. cum Lepidus intercederet ob ea quæ illic sunt declarata. His auditis senatus in sententia perseveravit, ut consulibus ambobus Ligures provincia esset, apud eundem 4. Dec. lib. 8.

1 *Aut suam sortem permutare.*] Id videre licet apud Livium 3. Decad. l. 7. *Senatus*, inquit, *liberam potestatem fecit consulibus, & supplendi ubi vellent, & eligendi de omnibus exercitibus quos vellent, permutandique, & ex provinciis quos è republica censeret esse traducendi.* Et 4. Decad. lib. 5. *Sed his*, inquit, *duobus primum S. C. Plebis etiam scito permutatæ provinciæ sunt.*

2 *Ad quas profecturi consules.*] Neque enim in provincias ire solebant, nisi prius factis sacrificiis. Livius Decad. 5. l. 4. de Paulo Æmylio loquens: *Ab hac concione, Latinis, quæ pridie Calendas Aprilis fuerunt, in monte sacrificio rite perpetrato, protinus inde & Coss. & Prætor Cn. Octavius in Macedoniam profecti sunt.*

3 *Ut sylvarum colliumque*] Ex Suet. in Cæsare cap. 9. ubi interpres id minime intellexisse videtur, quantumlibet oculatissimus. Hincque illud Virgilii eclog. 4. *Si canimus sylvas, sylvæ sunt consule dignæ.*

MERCERUS.

4 *Colliumque.*] Lege *Calliumque.* Calles, & sylvæ provincia fuit in Italia. Quæ provincia cur *defamatissima* dicatur non video. Erat forte minoris negotii. Ad quam tamen sæpe Quæstores mitterentur, potius quam consules, eo quod esset in Italia.

TIRAQUELLUS.

5 *Jovis optimi max. templum adire.*] Livius 3. Decad. lib. 1. ad fin.

6 *Senatum habere.*] Livius 3. Dec. lib. 6. in princ. *Cn. Fulvius Centimalus, P. Sulpitius Galba consules, cum idibus Martiis magistratum iniissent, senatu in Capitolium vocato, de republ. de administratione belli, de provinciis exercitibusque patres consuluerunt*, & ejusdem Decad. lib. 10. in princ. *Cn. Servilius Cepio, & Cn. Servilius Geminus consules, cum de republ. belloque, & provinciis ad senatum retulissent:* quod nos alibi supra ad aliud retulimus. Et hujusmodi multa similia leges apud eundem.

1 *Late-*

habere, cumque de provinciis, deque omni statu reipubl. consulere, [1] Latinas ferias indicere, Junonique Sospitæ, [2] & Jovi Latiali solenne sacrum in Albano facere, [3] in quo carnem Latinis populis dividere mos erat, sæpe perspectum est, [4] indeque auspicato ad vota nuncupanda [5] in Capitolium ire, [6] votisque nuncupatis, [7] paludatos vel [8] trabeatos in veste regia, prosequentibus primoribus patrum, in provincias quasque suas proficisci: [9] & prius quam ad hostes ducerent legiones, ad populum concionari de provinciis, de administratione belli, & quam spem de se polliceri possint, referre solitos invenimus. Ex omnibus quoque magistratibus solos consules, dictatores, prætoresque, consularibus auspiciis creatos, antequam adeant magistratus, Lanuvii Vestæ & penatibus rem

Paludamentum & trabea vestes consulares. Consules, dictatores & prætores in bellum profecti.

1 *Latinas ferias indicere.*] Livius 5. Decadis libro 1. paulo ante fin. & etiam ejusdem Decadis libro 2. post princ.

2 *Et Jovi Latiali.*] Livius in utroque loco citato supra in verbo, *Latinas ferias.*

3 *In quo carnem.*] Cicer. in Oratione pro Plancio. *Quibus in municipiis vix jam qui carnem Latinis petant inveniuntur.*

4 *Indeque auspicato.*] Livius 3. Dec. lib. 2. post princ. & alias sæpe.

5 *In Capitolium ire.*] Livius ejusdem 3. Decad. lib. 7. in princ.

6 *Votisque nuncupatis.*] Livius 4. Decad. lib. 1. *Tum,* inquit, *P. Sulpitius secundum vota in Capitolio nuncupata paludatus cum lictoribus, &c. Et ipse in Capitolium descenderent, unde votis rite nuncupatis profectus fuit.* Et 5. Decad. lib. 7. Increpat C. Claudium Pulchrum consulem, cui Histria provincia sorte obtigerat, quod votis non nuncupatis, non paludatis lictoribus, in eam provinciam abiisset, ob quod milites ei parere noluissent, coactus est Romam redire. Indeque *votis ex more nuncupatis, & paludatis lictoribus in provinciam iit.* Et ejusdem 5. Decad. lib. 2. *Per hos forte dies P. Licinius consul votis in Capitolio nuncupatis, paludatus ab urbe profectus est.* Et Cæsar lib. 1. belli Civilis non multo post princip. *Paludatique votis nuncupatis exeunt.*

7 *Paludatos.*] Livius 1. Decad. l. 9. dum dicit Consulibus in pace Caudina *paludamenta* fuisse detracta. & 4. Decad. lib. 1. ubi supra num. præced. & lib. 7. ubi loquitur de L. Cornelio consule. & 5. Decad. lib. 2. ubi etiam supra. Et Cæsar ubi item supra. Et adde quod non solum ipsi, sed & ipsorum lictores *paludati* erant, ut vides ex ipso Livio 5. Decad. lib. 1. ubi supra, & num. etiam præced. Et ejusdem 5. Decad. lib. 5. in Oratione M. Servilii. *Consul,* inquit, *proficiscens prætorve paludatis lictoribus in provinciam & ad bellum vota in Capitolio nuncupat.*

8 *Vel trabeatos.*] *Trabeam* enim fuisse etiam consulum, patet ex Dionysio Halicarnasseo l. 5. & Marcellino l. 25. haud dubie autem regum Romanorum fuisse intelliges infra libro 5. cap. 18.

9 *Et prius quam ad hostes.*] Vide supra in verbo, *Votisque nuncupatis.*

1 *Quibus*

rem divinam facere tradunt. [1] Quibus in bellum profecturis, militaris supellex consulari majestate digna, scribæ, librarii, præcones, apparitores, muli & tabernacula publice dabantur. Quæ quidem paludamenta mox sequuti Cæsares sibi desumpsere. [2] Divus vero Augustus proconsulibus profecturis in provincias, pro mulis & tabernaculis certam pecuniam subtaxari jussit. [3] Alexander vero Severus ituris præsidibus in provincias, mulos, equos, vestes & coquos publice dabat: [4] in quadruplum illa reddituris deposita administratione, ubi male se gessissent. Athenienses vero duces in bellum prodituri, sertum ex olea sacra sumere, & vas aquæ ferre jubebantur. [5] Erat igitur consulis officium, domi forisque, ac belli pacisque temporibus toti reipublicæ consulere, inque custodienda regendaque republica totis incumbere viribus, omni denique studio, consilio, fide, gravitate, & robore animi, pro commodis reipubl. pugnare. Itaque in exercitu si quæ obeundæ essent expeditiones, legionibus præerant, & summi Imperatoris officio fungebantur. Et in urbe tam de provinciis quàm de magistratibus, de fœdere, pactionibus, gerendisque bellis, militibus scribendis, comparandisve: deque statu, dignitate, commodisque reipub. de communi salute civium, & spe bonorum, deque legatorum postulatis, senatum consulere debebat: deque omnibus his singulorum sententias roga-

Athenienses duces in bellum prodituri. Consulis officium.

1 *Quibus in bellum profecturis.*] Cic. in 7. in Verrem act. *ubi muli, ubi tabernacula, ubi tot, & tanta ornamenta magistratibus, & legatis à senatu, populoque Ro. permissa & data.* Et vide infra in verbo, *Divus vero Augustus.*

2 *Divus vero Augustus.*] Sueton. in vita ipsius cap. 36. *ut proconsulibus ad mulos & tabernacula quæ publice locari solebant, certa pecunia constitueretur.*

COLERUS.

Divus vero Augustus.] Quod tamen Augustus non primus instituit: sed id ipsum diu jam usurpatum & observatum, ratum & perpetuum esse voluit.

TIRAQUELLUS.

3 *Alexander vero Severus.*] Ælius Lampridius in vita illius.

COLERUS.

4 *In quadruplum illa reddituris.*] Unde & Labeo originem supellectilis fuisse ait, quod olim his, qui in legationem proficiscerentur, locari solerent, quæ sub pellibus usui forent. l. 7. *de supell. l.*

TIRAQUELLUS.

5 *Erat igitur consulis officium.*] Hæc fere omnia usque ad clausulam, *Nunquam sine consulto senatus*, Ciceronis libro tertio de legibus sunt.

1 *Dictato-*

rogare. Sed citra senatus aut populi auctoritatem, soli decernere non licebat. Ipsorum tamen consilio, magistratu amovere poterat, & de gradu dejicere etiam prætorem censoremque: vel aqua & igni interdicere, aut exulem esse jubere, bella suscipere, supremum jus habere. Quod lege magistrali cavebatur in hæc verba: Consules regio præsunto imperio, hisque præeunto, judicando, consulendo, prætores, judices apparento, militiæ summum jus habento, nemini parento, jussa his populi suprema lex esto, eundemque magistratum, ni interfuerint decem anni, ne quis capito, civitatem annali lege servanto, duella justa juste gerunto, sociis parento, se & servos continento, populique sui gloriam augento, domum cum laude redeunto. Et infra: Nonnunquam, sine consulto senatus, consulem magistratu amovisse compertum est: siquidem Flaccus consul Thermum prætorem inconsulto senatu honore privavit & fascibus. [1] Dictatorem quoque dicere tribuno plebis & reliquis magistratibus pro imperio poterat. Eundemque ab omnibus magistratibus comitia, tum & concionem habere, deque consilio senatusconsultum facere, & ne fierent inhibere, atque si è republica videbatur, dictatorem dicere posse, nulla controversia est. [2] Cumque honorum finis sit consulatus, totiusque imperii majestatem gerat, legatis undecumque in curiam admissis, solus ex auctoritate senatus responsa dabat, legemque ad populum ferebat. [3] Is tamen quum de capite civis agebatur, pœnam, capitalemve noxam inferendi jus non habebat, lege edita, qua

Consulum potestas.

Consulum de capite civis nullum jus.

1 *Dictatorem dicere.*] Plutarchus in Marcelli vita, Livius 1. Decad. libro octavo, de L. Æmylio Mamerco dictatore loquens. Et paulo post de L. Papyrio Cursore. Sed tamen aliquando non à consule sed à populo *dictator* eligebatur. Vide Plutarchum in vita Camilli, & Livium Decad. 3. libro secundo, ubi de Q. Fabio Maximo dictatore loquitur.

2 *Cumque honorum finis.*] Exactis enim regibus Romani eorum loco consules instituerunt, qui fasces & cætera regiæ majestatis insignia haberent, in eo tantum differentes, quod consulum annua erat potestas, regis autem perpetua. Livius 1. Decad. libro secundo, & Fenestella de Magist. Rom. & L. Florus libro primo cap. 9.

3 *Is tamen cum de capite civis agebatur.*] Vide infra in verbo, *Neve in caput civis.*

1 *Impune*

qua cavebatur, ut à consulibus (ne per omnia regiam potestatem sibi vendicarent) [1] impune provocatio esset, [2] neve in caput civis Romani nisi populi jussu, animadvertere possent. Tunc enim qui noxæ capitis reus, sceleris coarguitur, ad populum produci debebat, & dicta causa, ex populi judicio de capite civis cognitio dabatur. [3] Nam soli dictatori & populo jus de nece civium datum est. Tametsi legamus [4] Opimium consulem, contra instituta majorum primum dictatoriam sibi vim usurpasse, Cajumque Gracchum & Fulvium Flaccum aliosque cives, absque judicio populi necasse. Si tamen consuli senatus permitteret (quod in summis reipublicæ casibus, & magna mole periculorum fiebat) ut caveretur, [5] ne quid respublica detrimenti caperet, tunc de nece civium decernendi, illosque omnibus modis coërcendi, belli gerendi, domi forisque summum imperium habendi jus dari censebatur: [6] Ipsi tamen consuli Romanum civem, etiam senatorem, in carcerem duci jubere, & mulctam irrogare facultas erat. Quod si quis parum justo judicio mulctam irrogatam, aut indigno injuriam factam querebatur, alterius consulis o-

pem

1 *Impune provocatio esset.*] Plutarch. in Publicola, & vide Plinium, si is est, in libro de viris illustribus, cap. decimo quinto, ubi de eod. Publicola.

2 *Neve in caput civis Romani.*] Vide Plutarchum in vita Cæsaris, & Catonis Uticensis, in quibus locis loquitur de his qui cum Catilina conjuraverant. Vide Salustium in Catilina.

3 *Nam soli dictatori & populo.*] Livius 1. Dec. libro secundo, Dionysius Halicarn. libro quinto circa finem. Fenestella de Magistratu Rom.

4 *Opimium consulem.*] Plutarchus in Gracchis ad fin. Appianus lib. 1. bell. Civil.

5 *Ne quid respublica detrimenti caperet.*] Livius 1. Decad. lib. 3. *Ubi Hernici, inquit, & unde pugnatum, & consulem exercitumque obsideri, annunciaverunt, tantumque terrorem incussere patribus, ut (quæ forma senatusconsulti ultimæ semper necessitatis habita est) Posthumio Æbutii consulum alteri mandaretur, videret ne quid detrimenti resp. caperet.* Et ejusdem Decad. lib. 6. ubi de seditione Manlii Capitolini loquens, decretum fuisse dicit, *ut videret magistratus, ne quid ex perniciosis consiliis M. Manlii respub. detrimenti capiat.* Cæsar libro 1. belli Civil. non multo post princ. Plutarchus in Cicerone. *

COLERUS.

* Sallust. de conjurat. Catil.

TIRAQUELLUS.

6 *Ipsi tamen consuli.*] Suetonius in Cæsare cap. 20. *M. Catonem interpellantem extrahi curia per lictorem, ducique in carcerem.* Sallust. in bello Catilinario. Plutarchus in Cicerone, & in Catone minore.

1 Et

pem implorare, ad eumque provocare licebat, ipsique collegæ intercedendi, inhibendique ne quid secus fieret, jus erat atque potestas. Quod si quæ causæ prætoriam excederent cognitionem, de his quoque apud consulem judicium esse perspicuum est. [1] Et quamvis tanta potestas consuli foret, eoque excellentiæ & felicitatis creverit, ut totius reipublicæ & imperii summam gereret: si quid tamen impotenti animo contra rempublicam molitus fuisset, poterat ei ante tempus finiti honoris consulatus abrogari, & de gradu dejici, sicut multis exemplis perspicuum extat. Q. Cincinnatus dictator, L. Minutium consulatu abire jussit, & imperium illi abrogavit, quod ejus ignavia castra hostes obsederant, & pene expugnarant. Fuitque literis memoriæ proditum, quod in provinciam profectus consul cum exercitu, inde decedere aut præsidium dimittere, vel in aliam provinciam ducere injussu senatus minime poterat, idque lege Iulia sub gravi documento vetabatur, ne consul sua sponte bella gerere aut in regionem provinciamque sibi non decretam, sine auctoritate patrum & jussu populi accedere liceret. [2] Quod tamen apud Spartanos reges secus fuisse constat. Illis enim in quamcunque provinciam regnumve suo arbitratu bellum gerere, copiasque deducere permittitur, etiam sine consultu senatus. [3] Hoc quoque memoriæ datum est, post binos consules, quos ab initio exactis regibus continua serie creatos novimus, semel apud unum imperium consulare stetisse, tunc cum urgente dissidio Pompeii & Cæsaris senatus ne quid respublica detrimenti caperet, unicum consulem Cneum Pompeium dicere coactus fuit: [4] Iterum Syllæ temporibus, Cinna

Consules in ordinem redacti, atque de gradu dejecti.

Consulibus injussu senatus provincia discedere non licebat.

Spartanorum reges.

Penes unum consulem imperium consulare.

1 *Et quamvis tanta potestas.*] Id probat exemplo sequ. Q. Cincinnati Dictatoris, & L. Minutii consulis, quod est Livii 1. Decad. lib. 3. & Valerii Max. lib. 2. cap. item 2.

2 *Quod tamen apud Spartanos reges.*] Plutarch. in Agesilao, & in Agide.

3 *Hoc quoque memoriæ datum est.*] Valerius Maximus libro octavo, c. 17. Plutarchus, tum in Pompejo, tum in Catone Uticensi. L. Florus epitome Livii lib. 107. Appianus lib. 2. bell. Civil.

4 *Iterum Syllæ temporibus.*] Appianus lib. 1. bellorum Civilium. Et L. Florus epitome Livii lib. 83. Sed & adde

Cinna interempto, solus Carbo gessit consulatum. Quinetiam illud proditum est, [1] consulem initio creatum, ne magistratum iniret, præterquam religione, etiam senatusconsulto vetari, & si iniisset, vi atque imperio se consulatu abdicare, donec alter rite suffectus esset, jubebatur: quodque consul abiturus magistratu, peracto honoris tempore concionatus ad populum, solennissimum jusjurandum se in magistratu contra leges nihil egisse, & quantum ratione provideri potuit, ex sui animi sententia nihil deliquisse, conceptis verbis publice præstabat. Quod quidem ne quid præpostere dicatur, aliquo præeunte sæpe exhibebatur: concioneque demissa, cum ingenti comitatu & gratulatione civium, stipatus patrum frequentia domum deducebatur. Illud quoque non omittendum, quod licet imperium consulare annuum esset, nulique nisi exacto quadragesimo & tertio ætatis anno consulatum capere antea licuerit: [2] pluribus tamen citra eam ætatem, si quod dignum operæ precium reipublicæ præstitissent, consulatum gerere permissum fuit. Nam & [3] Valerium Corvinum in tertio & vigesimo ætatis anno, ante legitimum tempus ad consulatum promotum legimus: [4] & Mario juniori, [5] Scipioni Aphricano, [6] Pompejo Magno, & Octa-

Jusjurandum consulis quum magistratu defungeretur.

Ætas consulum.

adde ejusdem quoque temporibus Rutilio consuli interempto in bello sociali, neminem fuisse substitutum, sed solum Sextum Cæsarem illius collegam reliquo anni tempore permansisse, ut tradit Appianus lib. 1. bellorum Civilium.

1 *Consulem initio creatum.*] Hic legendum est, *vitio creatum*, idque ex infinitis locis Livii probatur. *

COLERUS.

* Recte Tiraquellus emendat. *Vitio creari* dicuntur qui non legitimo modo creantur, aut (ut cum Plauto loquar) *mala fide*. Ejusmodi magistratum Sallustius *Vitiomagistratum* vocat in Histor.

TIRAQUELLUS.

2 *Pluribus tamen.*] Ut patet exemplis sequent.

3 *Valerium Corvinum.*] Liv. 1. Dec. libro 7. non uno in loco, & Valerius Max. lib. 8. c. 16.

4 *Et Mario juniori.*] Marii scilicet filio. Plinius Secundus, si is est, de viris illustribus cap. 68. ubi illum dicit *viginti annorum* consulatum invasisse, cuinque honorem tam immaturum matrem flevisse. Florus autem Epitome Livii lib. 86. dicit eum ante 20. *annum* per vim creatum fuisse. Vide Plutarchum in Mario & Sylla, & Appianum ubi loquitur de bello Civil. ipsius Syllæ & Marii.

5 *Scipioni Africano.*] Cicero Phil. 5. ubi de aliis. Valerius Max. l. 8. c. 16. post princ. & Plutarchus in Politicis.

6 *Pompejo Magno.*] Plut. in vita illius.

I *Et*

[1] & Octavio Augusto aliisque ducibus, ob singularem rei militaris disciplinam & ob candorem ingenii, [2] ante tempus, consulatus, aliosque honores delatos comperimus. Neque enim ætatis magnam habebant rationem Romani, quo minus suffragantibus meritis, dictaturas & consulatus, aliosque honores meritis civibus demandarent. Quos enim amplissimis ornamentis dignos putarunt, satis annorum & ætatis habere duxerunt: tametsi [3] L. Julius tribunus plebis, Q. Fulvio Flacco & Manlio Acidino consulibus rogationem ad populum tulerit, qua declaravit, qui & quibus annis nati, quemque magistratum peterent caperentque. Fuit præterea literis proditum, eos qui suo anno consulatum peterent, perraro sine repulsa ad præscriptos honores admissos. Qui verò serius quam per ætatem liceret, sine repulsa plerunque ad consulatum promotos. [4] Consulibusque in provinciam profectis, & cum hostibus bella gerentibus, etiam ultra annum, & donec debellatum cum hostibus, aut à senatu revocati forent, imperium sæpe prorogari, quos tamen non esse consules, sed velut perfunctos magistratu, proconsules nominari, ipsosque interim fasces & lictores habere, quoad sibi, proconsulare duraret imperium, satis compertum & cognitum est.

Notandum hoc.

Consulare imperium prorogatum.

1 *Et Octavio Augusto.*] Suetonius in vita illius cap. 26. ubi de 20. *annis* loquitur, sed ita ut vi consulatum invaserit. Plutarchus in vita Bruti, ubi & illum dicit 20. *annum* agentem consulem factum, ut ipsemet Augustus scripsit in suis commentariis. & Solinus cap. 2. & L. Florus Epitome Livii libro 119. Adde quod & Neroni 20. quoque ætatis anno consulatus delatus est apud Cornelium Tacitum libro 12. item Suetonium consule hac de re.

2 *Ante tempus consulatus.*] Nam & Ulpianus in *l. 1. ff. de offi. cons. Si eveneri*t, inquit, *ut minor 20. annis consul sit, apud se manumittere non potest, &c.* Quorsum igitur Ulpianus hæc dixisset, nisi etiam minor 20. *annis* consul fieri posset? Et vide alicubi in præfatione Primigeniorum.

3 *L. Julius.*] Livius 4. Decad. lib. 10. *Eo*, inquit, *anno rogatio primum lata est, ab L. Julio tribuno plebis, quot annos nati quemque magistratum peterent caperentque.* Inde cognomen familiæ, ut *Annales* appellarentur. Vide in d. præfatione Primigeniorum.

4 *Consulibusque in provinciam profectis.*] Vide supra lib. 2. cap. 27.

CAPUT IV.

Quæ sint Sigillaria, verbum sæpius repetitum apud Scævolam Jureconsultum, tertio de legatis.

l. penul. §. paterf. ff. de leg. 3.

VErba [1] Scævolæ Jureconsulti, libro juris civilis responsorum tertio de legatis, hæc fuere: Paterfamilias ita legavit: Lances numero duas [2] leves, quas de Sigillaribus emam, dari volo. Is de Sigillaribus leves quidem non emerat: lances autem emptas habebat, & dictaverat testamentum ante triduum quam moreretur. Quæsitum est, an hæ lances quas emptas de Sigillaribus habuit, legato cederent, quum nullas alias de Sigillaribus emerit, nec legaverit. Respondi secundum ea quæ proponerentur, deberi eas quas de Sigillaribus emisset. Hactenus Scævola. Quæsivi ego à viro docto, multi nominis inter causidicos, quid esset dicere, lances quas de Sigillaribus emam, dari volo: isque de Sigillaribus leves quidem non emerat, ac sæpius repetitum nomen de Sigillaribus, quid designaret. Atque ille quum [3] Sigillaria, vasa esse diceret, ad usum nescio quem præparata, informia & impolita, & quædam nugalia ex auctoritate interpretis, demum post multa deblatterata verba, quum se quoque in contextu verborum, & eruendo sensu abstruso dubitare diceret, haud multo post nactus nescio quam occasionem, & causatus sibi negocium esse, non aliter explicato dubio quod quærebam, discessit atque abiit. Cujus illecebra admoneor, ut pessime cum his actum magnopere censeam, qui prætermisso Latinæ linguæ nitore, & cultu verborum, se protinus ad legum interpretamenta præcipites tradunt, magno errore nimis properæ festinationis. Siquidem

TIRAQUELLUS.

1 *Verba Scævolæ.*] Ea sunt in *l.* penult. §. *paterfamilias. ff. de leg.* 3.

COLERUS.

2 *Leves.*] Id est, puras, non asperas.

3 *Sigillaria.*] *Sigillaria* etiam ipsa signa & Sigilla dicuntur ab Arnobio libro 8. *Quinimo deos esse Sigillaria ipsi censetis.* Legum studiosi, relicto linguæ Latinæ nitore, inepti plerunque.

dem hoc primum docendi sunt, quonam modo vim ac sensa verborum, & Jurisconsultorum mentem plane percipiant; ut si quid in controversiam venit, non præposteros sensus, sed proprios assequantur significatus. [1] Sigillaria enim vicum esse Romæ celebrem, ubi venum res venales exponebantur, ibique vasa præcipua, signaque exquisitæ artis ex ære argentoque fabrefieri solebant; unde nomen factum loco, notum fere & pervulgatum est. Suetonius in Claudio: Essedum argenteum, inquit, sumptuose fabrefactum, & venale ad Sigillaria redimi, concidique coram imperavit. (Cap. 4.) Idem in Nerone: Sporum Romæ circa Sigillaria comitatus est. Aulus Gellius lib. 5. Noctium Atticarum: Apud Sigillaria forte in libraria ego & Julius Paulus poëta [2] consedebamus. & pleraque eo pertinentia exempla, ne exequar singula, quæ omnium sermonibus celebrata sunt. [3] Huc pertinet, quod dies Sigillariorum Saturnalibus adjectos legimus, quibus imagunculæ & simulacra venalia [4] in Sigillaribus proponebantur: (Dies Sigillariorum.) quæ pro suis capitibus in sacellum Ditis Romani deferebant. Fuit ergo Scævolæ opinio, testatorem qui lances, quas leves de Sigillaribus se empturum promiserat, legasset, & morte præventus non emisset, sed emptas de Sigillaribus antea habuisset, licet leves se empturum promisisset: tamen ne testatoris voluntas irrita fiat, illas quas de Sigillaribus prius emisset, qualescunque forent, legato accedere voluisse.

TIRAQUELLUS.

1 *Sigillaria enim vicum.*] Id intelliges ex Gellio lib. 2. c. 3. & iterum l. 5. cap. 4. in princ.

COLERUS.

2 *Consedebamus.*] Sic etiam Ausonius Eidyl. 12. Epist. ad Paulum.

TIRAQUELLUS.

3 *Huc pertinet quod dies Sigillariorum.*] Ex Macrobio lib. 1. Satur. c. 7. & cap. 10. in fin. & cap. 11. Et huc pertinet illud Suetonii in Claudio cap. 5. Quadraginta aureos in Saturnalia & Sigillaria misisset ei, vide interpretes: & Senecæ lib. 1. epistol. 1. epist. *Ego sum felicior, cui soles Sigillaria afferre.* Spartiani in Hadriano, *Saturnalicia & Sigillaria amicis inopinantibus misit, & ab his libenter accepit.* Et rursum in Caracalla, *Quæ à parentibus gratia Sigillariorum acceperat, ea vel clientibus, vel magistris sponte donavit.* Flavii autem Vopisci in Aureliano dum scribit illum instituisse uxori & filiæ annuum *sigillariorum.*

COLERUS.

4 *In Sigillaribus.*] Sic enim *Sigillaria* dicta, quod ibi *Sigilla* venderentur.

CAPUT V.

Quæ delictorum pœnæ majorum criminum apud diversas gentes more & legibus fuerint constitutæ, & quæ minorum.

Duplex puniendi peccati causa. Commonitio. Animadversio.

PLato[1] in Gorgia, & philosophi plerique non ignobiles, duplicem puniendis peccatis putant esse causam, unam commonitionis, alteram animadversionis. [2] Commonitio delinquentis causa fit, quum ei qui peccavit, vel pecunia, vel levi coërcitione mulcta dicta est: quod eo fit, ut deinceps qui deliquit, ad bene honesteque vivendum promptior & emendatior fiat. Ea pœna per leges inferri solet, quum leviter delictum fuit: ut si judici aliquid præcipienti contumacius paritum est, vel si prætoris dicto quis audiens non fuit. Animadversio vero, non ipsius qui pœna afficitur, sed reliquorum qui supersunt, gratia adhibetur: ut metu pœnæ ne simili exemplo fiant, reliqui eadem noxa deterreantur. Nam delictum quo impunitius, eo effrenatius fit, quia nisi fuerit vindicatum in noxios, proposita impunitatis spes mortalium animos criminibus invitat. Ea animadversio infertur in viros facinorosos, & magnis criminibus obnoxios, ut in reos sacrilegii, majestatis, parricidii, peculatus, aliosque nefarios & consceleratos, qui propter aliquod inauditum facinus pœnas scelerum jure & lege persolvunt. [3] Hinc est quod pro excessu, pœnæ à legibus constitutæ sunt, aliæ bonorum, pleræque capitales: ut pro criminis qualitate, legum judiciorumque pœnis coërceantur: aliquando exquisitis tormentorum suppliciis in aliquos publice sævitum est. Etenim qui in Deum aut principem, parentes aut patriam delinquit, ut qui

Aliæ atque aliæ pœnæ pro facinoris magnitudine.

TIRAQUELLUS.

1 *Plato in Gorgia.*] Hic omnino vide quæ scripsimus in nostris legibus Connubialibus, in leg. 9. num. 214. incipien. *Propterea cum Plato.*

2 *Commonitio.*] Vide supra l. 2. c. 13. ubi de *admonitione*.

COLERUS.

3 *Hinc est quod.*] Glossæ veteres: *Animadvertit.* [illegible]

2 *Severi*

qui patrios Lares focoſque, & deos penates, quique deorum delubra, ſepulchra majorum prodere, phana peculari, parentes occidere non verentur, non vulgari pœna, ſed novis exemplorum modis afficiendos, jura divina & humana voluere, poſteris documento futuros, ut qui ita affectos viderint, ne ipſi pari crimine obnoxii fiant, deterreantur. Indicant hoc Romanorum [1] ſecures faſcibus alligatæ: quippe qui leviter peccantes, flagris & fuſtibus, qui vero gravius deliquere, capitali pœna plectere ſolent. Hæc enim Romanis pervulgata pœna fuit, ut leviter delinquentes, nudatos virgis cæderent, aut [2] in latomias darent, qui locus erat cuſtodiæ deſtinatus juxta Tullianum & forum Piſcarium, à Tarquinio Superbo primum inſtitutæ. Vel ſi gravioribus criminibus obnoxii, capitalia auſi fuiſſent, tergo & capite luerent, vel [3] de ſaxo [4] robore dejicerent, *Romani Latomiæ.*

TIRAQUELLUS.

1 *Secures faſcibus alligatæ.*] Plutar. Probl. c.82.

2 *Latomiis.*] De quibus Plautus in Captivis. Varro de lingua Latina l. 1. aut aliorum computatione 4. Cicero in Oratore, & in Oratione de Suppliciis. Saluſtius in Catilina. Livius 5. Decad. lib. 6. *Comprehenſi Latomiæ forumque piſcatorium*, & 4. Decad. lib. 2. & 6. Cujus hæc verba ſunt: *Triumviri carceris Latomiarum cuſtodiam habere juſſi.* & lib. 7. poſt princip. *Per eos dies principes Ætolorum tres & 40. à duabus cohortibus miſſis à M. Acilio Romam deducti, & inter Latomias conjecti ſunt.* Et Suetonius in Tiberio. Juriſconſultus *ff. de pœnis.* Seneca lib. 9. declamationum. Feſtus Pompejus l. 10. Plutarch. in Nicia, & in Dione. Vide item infra in verbo, *Syracuſis quoque.* *

COLERUS.

* His adde Cujac. lib. 5. obſervat. cap. 7. Sidonius Apoll. lib. 1. epiſt. 7. *Quis enim ſuper ſtatu ejus nimium ſtupeſceret, quem videret accuratum delibatumque latomiis aut ergaſtulo inferri.*

TIRAQUELLUS.

3 *Vel de ſaxo.*] Qua pœna ll. 12. tabularum puniebantur, qui falſum teſtimonium dixiſſe convicti eſſent, ut videre eſt apud Gellium lib. 20. cap. 1. ad fin. Sed & ea punitus eſt Manlius Capitolinus apud Livium 1. Dec. l. 6. Et Plinius Secundus, ſi is eſt, de viris illuſtribus cap. 24. Et Pituanius apud Cornelium Tacitum libro annalium 2. Sp. Caſſius apud Dionyſium Halic. lib. 8. ubi dicit hoc tum vulgare fuiſſe apud Romanos ſupplicium. Et transfugæ quidam apud ipſum 3. Dec. lib. 4. Et Phileas Tarentinus, & obſides Tarentini qui aufugerant, ejuſdem 3. Decad. lib. 5. Ubi tradit hujus pœnæ atrocitatem quorundam animos irritaſſe. Nam & hoc genus ſupplicii horribile vocat Lucretius lib. 3.

Carcer & horribilis de ſaxo jactu' deorſum
Verbera, carnifices, robur, pix, lamina, tædæ.

Ut non abs re è noſtris legibus, ea pœna ſit ſublata *l. ſi diutino. § ult. ff. de pœnis.* Inter leges autem declamatorias illa eſt, *Inceſta ſaxo dejiciatur*, apud Senecam libro Declamat. 1. Decl. 3, & de hac quoque pœna Horatius lib. 1. Ser. ſatyr. 6.

Rupes in foro Tarpejo. jicerent. Erat enim rupes vasta in Tarpejo foro superstans. Aut si ita essent nefarii & conscelerati, [1] resoluto plumbo necarent, vel unco [2] tractos in scalas [3] Gemonias darent præcipites, exemplo [4] Thessalorum, quibus locus *Corvus.* supplicio destinatus erat, cui nomen corvi, ex quo noxii agebantur in præceps; unde frequens illud apud Aristopha- *Lethe.* num, ἐς κόρακας. Persis vero carcer fuit nomine Lethes, & domicilium cineribus refertum, ad quod nisi moriturus *Latomiæ.* accedebat nemo. [5] Syracusis quoque Latomiæ, opus ex solido

Tune Syro Damæ aut Dionysi filius audes
Dejicere è saxo cives, &c.

4 *Et robore.*] De hoc genere pœnæ Lucretius ubi nuper citavimus. Plautus in Curculione act. 5. scena 5.

At ego vos ambo in robusto carcere,
Ut pereatis, &c.

Et in Pœnulo.

—— Ego jam detrudam ad molas,
Inde porro ad puteum atque robustum codicem.

Nam *codex*, vide Pompejum: & Livius 4. Decad. lib. 8. in fin. *Ut in carcere inter fures nocturnos vir clarissimus Scipio includatur, & in robore, & in tenebris expiret.* & Apulejus Apologia, *Scelus dignum robore & carcere.* Erat autem *robur*, ut tradit Festus Pompejus lib. 16. *locus in carcere, quo præcipitabatur quoddam maleficorum genus, quod antea arcis robustis, aut ut alii legunt, arcis robusteis includebatur.*

COLERUS.

* Orosius; *Flaccus in robore necatus est*, Horat. l. 2. Od. 13. *Robur Italicum.* Plautus aliter, *ligneam custodiam* vocat.

TIRAQUELLUS.

1 *Resoluto plumbo.*] Horat. carm. l. 1. Ode 35.

—— Nec severus
Uncus abest, liquidumve plumbum.

Quia, ut ibi dicit Acron interpres, *resoluto plumbo rei puniri consueverunt.* *

COLERUS.

* Adde interpretationem Turnebi lib. 9. cap. 14. & lib. 13. cap. 27.

Resoluto plumbo necarent.] De hoc pœnæ genere vide Cujacium libro 7. obs. cap. 13.

TIRAQUELLUS.

2 *Vel unco tractos.*] Horatius ubi supra. Seneca in libro de Tranquillitate vitæ, ubi de Sejano loquitur. Et Juvenalis de eodem satyr. 10.

—— Sejanus ducitur unco
Spectandus. ——

Et multi ex his quos statim citabimus.

3 *In scalas Gemonias.*] Val. Maximus lib. 6. cap. 3. Cornelius Tacitus lib. 5. & lib. 19. ad fin. Suetonius in Augusto, cap. 75. & in Tiberio, cap. 53. & cap. 61. & in Vitellio, cap. 17. Plinius lib. 7. ubi de Sabino, Aurelius Victor in vita ipsius Vitellii. Vide Rhodig. lib. 20. cap. 5. in princ.

4 *Exemplo Thessalorum.*] Zenodotus in Collectaneis auctoritate Menandri. Vide item Erasmum Adagiorum Chil. 2. cent. 1. c. 96.

5 *Syracusis quoque Latomiæ.*] Cicero in 7. in Verrem act. *Carcer ille qui est à crudelissimo tyranno Dionysio factus, Syracusisque Latomiæ vocantur, in istius imperio domicilium Romanorum fit.* Asconius Pedianus in 3. in Verrem actio. *Latomiæ*, inquit, *carcer Syracusis &c.* subdit autem: *Latomiæ autem lingua Siculorum Lapidicinæ dicuntur, id est loca cæsis lapidibus exacta.* Plutarch. in libro de fortuna & virtute Alexandri, ubi refert Dionysium conjecisse Philoxenum poëtam εἰς τὰς λατομίας. vide supra in verbo, *Latomiæ.*

1 *Apud*

solido saxo in mirandam altitudinem depressum, & omni aditu obsepto munitissimum. [1] Apud Messenios carcer Thesaurus nomine, locus sub terra quadrato saxo, in quo Philopœmenes necatus fertur, tam immanis fuit & sævus, ut neque ventum, neque auram acciperet. [2] Romæ barathrum dixere noxiorum custodiam. [3] Athenienses sævissimum carcerem, Domum nuncuparunt, [4] sicut tributorum exactionem civitatis regimen, miti nomine indignitatem rei temperantes: [5] quo exemplo Appius decemvir carcerem quem constituit, domicilium plebis nuncupavit: [6] alii promptuariam cellam, [7] nonnulli publicum

Thesaurus. *Barathrum.* *Domus.*

1 *Apud Messenios.*] Plutarchus in Philopœmene, & Livius 4. Decad. l. 9. ubi non simpliciter *thesaurum* appellat, sed *thesaurum publicum*, & ita de eo loquitur, ut possit videri eum locum fuisse, in quo asservabatur thesaurus publicus.

2 *Romæ barathrum.**] Plutarchus in Mario, ubi dicit, *Jugurtham captivum post triumphum Marii in barathrum detrusum, ibique fame interemptum* (vide Salustium in Jugurtha.) Hammonius autem dicit *barathrum* masculino genere eum significare qui digna barathro perpetrarit. Neutro genere locum in quem noxii conjiciebantur. Et ita quoque carcerem vocabant Athenienses, ut scribit Diomedes Grammaticus. Et videre licet ex Plutarcho in Aristide, quod cum Themistocle authore commodum & necessarium quippiam deliberatum esset, & Aristides frustra contradixisset, non sibi temperavit, qui cum ex concione discederet, clara voce testatus sit, nisi Themistoclem & seipsum in barathrum conjicerent, rem Atheniensium salvam esse non posse. Et ex Herodoto lib. 7. dum scribit, Legatos Darii, qui ab Atheniensibus aquam & terram peterent, fuisse in barathrum conjectos, ubi vide Græcum textum. Et Xenophon de rebus Græcanicis l. 1. dicit apud Athenienses legem esse jubentem, si quis populum Atheniensem injuria affecerit, vinctum coram populo in *barathrum* projici, ac interfici. Vide item Pollucem. Aliud autem est Ægyptiis apud Diodorum Siculum libro primo, cap. 3. post princ.

COLERUS.

* Festus: *Barathrum Græci appellant locum præcipitem, unde emergi non possit; dictum ab eo, quod est βαρὺ.* Idem Isidorus lib. 13. cap. 9.

TIRAQUELLUS.

3 *Athenienses.*] Plutarchus in Solone, & Pollux l. 9. cap. περὶ τῶν ἐν τῇ πόλει μερῶν. Plato vero de legibus carcerem *publicum domicilium* appellavit, ut & ex eo annotavit Pollux ubi supra. Et huc alludit locus Ciceronis in 7. in Verrem actione à nobis adductus supra in verbo, *Syracusæ.*

4 *Sicut tributorum exactionem.*] Plutarchus in Solone.

5 *Quo exemplo Appius.*] Livius 1. Decad. lib. 3.

6 *Alii promptuariam cellam.*] Ut Plautus in Amphitryone, act. 1. sc. 1. post princ.

> *Quid faciam nunc si tresviri me in carcerem compegerint.*
> *Inde cras è promptuaria cella depromar ad flagrum?*

Ex quo intelligis ita vocatam, quòd ex ea vincti depromerentur ad pœnam.

7 *Nonnulli publicum hospitium.*] Nam

 & Græci

Decas. *Ceadas.* *Tullianum.* *Ancon.* *Ceramon.* *Heliotrapeza.* *Scalæ Gemoniæ.* *Sextricium.*

blicum hoſpitium dixerunt. [1] Spartæ Decas erat locus in carcere ad pœnam ædificatus, ubi damnatos mortem oppetere cogebant. [2] Et ſpelunca quam Ceadas vocarunt, quaſi pallorem & lachrymas, tetræ caliginis & diri aſpectus, ſicut apud Romanos [3] Tullianum, [4] Carthaginenſibus vero Ancon teterrimum fuit domicilium, [5] & apud Cyprios Ceramon: ſicut Æthiopibus Macrobiis Heliotrapeza noxiorum locus erat. [6] Fuere autem Scalæ Gemoniæ in Aventino juxta templum Junonis reginæ, quod Vejis captis [7] Camillus dedicavit. Unde autem damnatos ſuppliciis afficiebant, [8] Sextricium vocarunt: præter quas Lato-

& Græci carcerem *δεσμωτήριον*, id eſt, *ligandum ac vinciendum* vocant, à verbo, *δεσμεῖν*, quod ſignificat *ligo*, Latini autem *publicam cuſtodiam*. Cic. lib. 1. de Divinat. *Socrates*, inquit, *cum eſſet in publica cuſtodia*, &c. Apulejus lib. 7. Metamor. poſt princip. *Per Magiſtratus in publicam cuſtodiam receptum.* Vide Tacitum lib. 3.

1 *Spartæ Decas erat.*] Plutarchus in Agide.

2 *Et ſpelunca quam Ceadas.*] Strabo autem lib. 8. *Spelunca*, inquit, *quædam pro carcere apud Lacedæmonios eſt, quam Ceadam nominant.* Lexicon vero Græcum. *κεάς, ἀδ@ο, ὁ, locus eſt apud Lacedæmonios quo noxii atque malefici conjiciuntur.* Alii *καιάδας* dicunt locum profundum fuiſſe apud Athenienſes, in quem conjici ſolebant noxii, & extremo ſupplicio afficiendi. Vide Lexicon, Pollucem, Rhodiginum, Commentarios Græcæ ling. Budæi.

3 *Tullianum.*] Varro lib. 4. ling. Lat. ubi dicit ita vocari, *quod à Tullo rege Romanorum additum fuerit carceri.* Salluſtius in Catilinam: *Eſt locus in carcere, quod Tullianum appellatur.* Livius 3. Decad lib. 9. *perfecto deinde ſcelere delegatum in Tullianum*, &c.

4 *Carthaginenſibus vero Ancon.*] Suidas ſcribit Anconem præter alias ejus ſignificationes Carthaginenſibus vocari domicilium obſcurum & profundum, in quo conjici ſolebant, quibus tyranni indignarentur.

5 *Et apud Cyprios Ceramon.*] In quam ſententiam nonnulli trahunt illud Homeri Iliados lib. 5.

Χαλκέῳ δ' ἐν κεράμῳ δέδετο τρισκαίδεκα μῆνας.

Id eſt, *Æneo ſive robuſto autem in Ceramo ligatus eſt tredecim menſes.* Loquitur autem de Marte, quem Othus & Ephialtes ligaverunt forti vinculo in carcere. Sunt tamen qui eo verbo ollam ſignificari volunt.

6 *Fuere autem ſcalæ Gemoniæ.*] De quibus Suetonius in Auguſto, cap. 75. & in Tiberio, cap. 53. & in Vitellio, cap. 17.

7 *Camillus dedicavit.*] Livius 1. Decad. lib. 5. Pub. Victor in 13. regione urbis, & Plutarchus in vita ipſius Camilli.

8 *Sextricium.*] Plutarchus in vita Galbæ, ita enim reperitur in Latina traductione. In Græcis tamen Codicibus *σηστέρτιον* ſcribitur.

MERCERUS.

Sextricium.] Lege *ſeſtertium*, & hunc locum prudenter cape. Etſi enim *Seſtertium* fuit locus, ubi damnati pœna afficiebantur. Non omnes tamen pœnam ſubibant in eo loco. Multi in Comitio. Sen. Controverſia. libro 7. *Triumviri opus eſt, Comitio, Carnifice.* Multi in alia parte urbis, *Seſtertium* autem

Latomias, [1] Albæ quoque custodiri noxios tanquam loco munitissimo, sæpe notatum est. Et quamvis à principio originum severissimum [2] de Metio Suffetio sumptum supplicium legamus, qui quadrigis distentus, in diversa discerptus fuit, tamen illud velut immite præterque legum humanitatem, in exemplum deductum non est. [3] Quin etiam mulctæ pecuniariæ certus fuit modus præfinitus, quem transcendere minime fas erat: quippe de mulctarum

Mulctæ pecuniariæ summa apud Romanos.

tem videtur distasse ab urbe aliquot miliaribus, & ab ea distantia nomen habuisse. Tradit Plutarchus in Galba, eo loco occidi solitos, qui à Cæsaribus damnati essent. Quod præbuit occasionem viris doctis existimandi eum locum servilibus pœnis sepositum: ibique cruces, ac patibula defixa, & cadavera abjecta fuisse. Quod vero aliqui ex Acrone tradunt, *Puticulos*, & *sestertium* idem fuisse, nescio an vere dicant. Fuit quidem *sestertium* extra portam Esquilinam: *Puticulos* vero Varro 4. de lingua Latina dicit etiam esse locum publicum ultra Esquilias, ubi putrescerent cadavera projecta. Sed tamen *Puticuli* non videntur tantum abfuisse ab urbe, quantum aberat *Sestertium*.

TIRAQUELLUS.

1 *Albæ quoque.*] Strabo lib. 5. Et superioribus adde, apud Cretenses carcerem fuisse *Labyrinthum* nomine, qui nihil aliud incommodi haberet, nisi quod ex eo effugere, qui asservarentur, non possent, ut Philocori auctoritate tradit Plutarch. in Theseo. Apud antiquos autem una è januis carceris Charon appellabatur, unde proverbium, χαρώνειος θύρα. Apud Zenodotum in Collectaneis, Hesychium, & Suidam, de quo Erasmus chil. 2. cent. 8. cap. 210. Sed & adde *Spoliarium* à quibusdam vocari locum in quo noxii necabantur. Senec. lib. epist. ad Lucilium 14. *Numquid, ait, aliquem tam cupidum vitæ esse putes, ut jugulari in Spoliario quam in arena malit?* Lampridius item in vita Commodi. Forte ita dictum quod ibi vita spoliabantur, sive quod ibi spoliati laniarentur. Alias autem dicitur *spoliarium* locus ubi spolia civium vel hostium reservarentur, eadem forma qua dicimus armarium. Plinius in Panegyrico: *Quam juvat cernere ærarium silens & quietum, & quale ante delatores erat, nunc templum illud* (de templo enim Saturni in quo ærarium servabatur) *nunc vero Deus, non spoliarium civium, cruentarumque prædarum sævum receptaculum.*

2 *De Metio Suffetio.*] Dionysius Halic. l. 3. Livius 1. Decad. l. 1. ubi dicit primum ultimumque illud supplicium apud Romanos exempli parum memoris legum humanarum fuisse. Alexarchus lib. 3. rerum Italicarum, & ab eo Plutarchus paral. l. 1. c. 14. Plinius Secundus, aut quisquis est de viris illustr. cap. 4. in fin. Gellius lib. 20. c. 1. in fin. Paulus Orosius lib. 3. cap. 5. Ex Poetis Virgilius lib. 8. Æneidos.

Non procul inde citæ Metium in diversa quadrigæ
Distulerant,

Et ibi Servius. Et Claudianus in bello Gildonico,

Etsi non cupidæ essem præreptus ab astris
Exemplum sequerer Tulli, laniandaque dumis
Impia diversis aptarem membra quadrigis.

3 *Quin etiam mulctæ pecuniariæ.*] Livius 1. Decad. lib. 4.

rum æstimatione, tam à consulibus quam à tribunis plebis, sæpe Senatusconsulto, sæpe populi rogatione cautum fuit, [1] quibus maxima erat mulcta trium millium & viginti assium, quia plus triginta bobus & duabus ovibus quempiam mulctari non decebat: æstimabaturque bos centussibus, ovis vero decussibus minima vero, ove taxabatur una. [2] Sæpius vero Romani reges, homicidii conscios, arietis damno mulctabant, quem in sacrificiis deorum expendere consuevere. Siquidem prisca paupertas ex noxiorum bonis sacra diis exhibuisse fertur: quare supplicia dicta: [3] cautumque fuit, ne quis mulctam indicendo, bovem prius quam ovem nominaret: ut innotesceret, Romanis mitiores semper placuisse pœnas. [4] Apud Athenienses vero servatum invenimus, ut mulctas in aram Jovis Servatoris dedicarent: [5] quam semel illatam remittere non decebat, [6] licet pœnas jure debitas, pecunia redimere fas foret, [7] Platonis exemplo, qui singulis delictis denariam mulctam constituit, ut pro criminis excessu decuplum pœnæ penderetur, [8] Germanis quoque homicidium certo peco-

Homicidii mulcta.

Mulcta apud Athenienses.

Platonis de mulcta constitutum.

Germani.

1 *Quibus maxima erat.*] Hæc usque ad vers. *Sæpius vero Romani, &c.* sunt Dionysii Halicarn. lib. 10. Festi Pompeji lib. 11. ubi de mulcta loquitur, * & Servii in 3. Georg. Virgilii in eum locum,

Continuoque greges villis lege mollibus albos.

Vide item nostras consuetudines, & Gellii lib. 11. cap. 1. Et ipsius Dionysii Halicarn. lib. 9. ubi dicit Menenium Agrippæ Menenii filium, ob parum feliciter administratum imperium, damnatum fuisse in duo millia æreorum assium, & subjungit id nummisma librale fuisse, ut tota mulcta sedecim talenta æris conficeret. Invidiosum hoc visum eo seculo, ac proinde mitigatum fuisse abrogatis mulctis pecuniariis, & translatis ad boves pecoraque, taxato numero, ultra quem non liceret magistratui à privatis mulctam exigere.

COLERUS.

* Vide eundem Festum in voce *Ovibus*, & ibi necessario Scaligeri annotationem.

TIRAQUELLUS.

2 *Sæpius vero Romani.*] Servius ubi supra, & in eum locum 1. Æneid.

Simul Divûm templis indicit honorem.

3 *Cautumque fuit.*] Plinius l. 18. c. 3.

4 *Apud Athenienses.*] Plutarch. in Demosthenem.

5 *Quam semel illatam.*] Idem eod. loco.

6 *Licet pœnas.*] Jure nostro id certe non licet. Vide tamen Gellium l. 20. cap. 1.

7 *Platonis exemplo.*] In libris de Republica.

8 *Germanis quoque homicidium.*] Tacitus in libro de moribus Germanorum. *Levioribus*, inquit, *delictis, pro modo pœnarum, equorum, pecorumque numero convicti mulctantur, pars mulctæ* Reg-

pecorum numero luebatur: leviora crimina, pecoris vel equi damno. [1] In metallum vel ad insulas in perpetuum, vel præfinito [2] relegare, [3] aut aqua & igni interdicere, [4] seu ad bestias damnare, frequens etiam Romanis pœna fuit. [5] Illis enim aqua & igni interdicebatur, quibus commercium societasque hominum, ne quis eos urbe, mensa, tecto aut lare reciperet, vetabatur. Ad bestias damnabantur nequissimi servi, aut hostes infestissimi, plerunque homines perniciosi & immanes, qui ob multiplicia crimina defectionesque indigni venia fuere: quibus in theatro, ut cum immanissimis belluis depugnarent, negocium datum est: [6] qui bestiarii dicti. Nonnunquam ob crimen damnatos, [7] auro effodiendo [8] aut lapidicinis veteres destinarunt, ut vincti opus facerent perpetuo, vel præfinito: Illi

Aqua & igni interdicere quid. Bestiis objecti. Ad aurifodinas & lapidicinas condemnati.

Regi vel civitati, pars ipsi qui vendicatur, vel propinquis ejus exolvitur.

1 *In metallum.*] §. 1. vers. *capitalia.* Institut. de publ. jud.

2 *Relegare.*] De qua pœna in §. *cum autem.* *Instit. quib. mod. jus patr. pot. sol.* ubi videbis quid intersit inter deportationem & relegationem. Et vid. etiam per totum *tit. ff. de interd. & releg.*

3 *Aut aqua & igni interdicere.**] D. vers. *Capitalia*, & *l. 1.* in fin. *ff. de bono poss. contra tab.* Et hac quidem pœna punitam fuisse Lepidam suppositi partus, adulterii ac veneficii convictam, tradit Tacitus l. 3. Annalium & Antistium Veterem, Clutorium Priscum. Et de hac pœna est illud Ovidii lib. 4. Fastor.

Junxerunt elementa patres, aptumque putarunt
Ignibus & sparsa tingere corpus aqua.
An quod in his vitæ causa est, hæc perdidit exul?

COLERUS.

* Vide & Festum in voce *Aqua.*

TIRAQUELLUS.

4 *Seu ad bestias damnare.*] Vide leg. penul. ff. de pœn. alias de pub. judic.

5 *Illis enim aqua.*] Cujusmodi pœna irrogata est.

6 *Qui bestiarii dicti.*] Cicero in Epistola ad Q. Fratrem lib. 2. epist. 6. *Nam ille vindex gladiatorum & bestiariorum emerat à Cosonio & Pompejo bestiarios*, & in Orat. pro Sestio. *Præclaræ ædilitatis, unus leo, ducenti bestiarii, &c.* Seneca epist. lib. 10. *Nuper in ludo bestiariorum unus ex Germanis cum ad matutina spectacula pararetur, secessit ad exonerandum corpus, &c.* Suetonius in Claudio, cap. 34. *Bestiariis, meridianisque adeo delectabatur, ut jam prima luce ad spectaculum descenderet*, vide Beroaldum. Tertullianus in Apologetico tradit morem esse bestiariis, ut in supremam cœnam cœnantes liberalius epulentur. *

COLERUS.

* Vide omnino Lipsium de Amphitheatro & Saturnalia ejusdem.

TIRAQUELLUS.

7 *Auro effodiendo.*] Vide apud Jurisconsultos tit. de pœnis. & C. de metall.

8 *Aut lapidicinis.*] Varro lib. 4. de lingua Latina. *Vocantur Latomiæ, & de Latomia translatum, quod hic quoque in eo loco lapidicinæ fuerunt.* Ibi autem loquitur de carcere. Plautus in Capt.

In lapidicinas facite deductus fiet.

Parricidium commissum Rom.

[1] Illi vero qui flagitiis, vel tam efferis moribus cooperti fuere, quique eam capitalem noxam ausi, ut his legum vulgaris pœna non satis foret, vel [2] ad bestias damnabantur, vel exquisitis tormentorum suppliciis, & ultimis cruciatibus puniebantur. [3] M. Maleolus, matre interempta, Romanorum primus parricidii damnatus, insutus culeo, in mare præcipitatus fuit. [4] L. deinde Hostius, post secundum Punicum bellum, parricidii insimulatus pari supplicio necatus & concruciatus, pœnas dedit. [5] Mansitque hæc pœna in parricidas ad hæc tempora. Culeo enim gallus gallinaceus, simia, & vipera cum homine insuitur, & in flumen vel mare detruditur: ut in rixa infensorum animalium, & fœda laceratione corporis, ob tanti sceleris immanitatem diro cruciatus vulnere interimatur: utque ab omni elemento repudiatum cadaver, irrequieto labore & perpetuis fluctibus

1 *Illi vero.*] Id probat exemplis sequentibus.

2 *Ad bestias damnabantur.*] De hoc supra dictum est.

3 *M. Maleolus.*] Lucius Florus epitome Livii lib. 68. ubi non prænomen *M.* sed *P.* tribuit. Paulus Orosius eum *Publicium Malleolum* vocat lib. 5. c. 16. in princ.

4 *L. deinde Hostius.*] Errat hic Alexander in tempore, & in modo pœnæ. Nam hic Hostius omnium primus apud Romanos post Annibalis bellum, sexcentis post annis ab urbe condita patrem interemit, ut scribit Plutarchus in vita Romuli, nec tamen hanc pœnam passus, utpote nondum repertam, sed primus omnium ea punitus fuit ille Maleolus longo post tempore, scilicet post bellum Cimbricum & Marii victoriam, ut videre est ex Floro & Orosio ubi supra.

5 *Mansitque hæc pœna.*] Ut videbis in *l. 1. & l. ult. ff. de pæn. & l. 1. C.* eod. tit. & §. *alia. Instit. de pub. judi.* Et hinc illud Juvenalis de Nerone, qui matrem occiderat: satyr. 6.

Cujus supplicio non debuit una parari
Simia, nec serpens unus, nec culeus unus.

Et rursum satyr. 13.

Et deducendum corio bovis in mare, cum quo
Clauditur adversis innoxia simia fatis.

Cicero autem, si is est, Rhetoricorum ad Herennium lib. 2. *Lex est, qui parentem necasse judicatus erit, ut is obvolutus & obligatus corio devehatur in fluentem,* & in Orat. pro Roscio Amerino, *ut oporteret, ut utrum malit cervices Roscio dare, an insutus in culeum supplicium parricidarum per flumen dedere vitam amittere.* Et Apulejus libro 10. Meta. de quopiam qui fratrem veneno interemisse dicebatur. *Nec quisquam,* inquit, *Decurionum tam æquus remanserat juveni, qui eum evidenter noxæ compertum insui culeo pronunciaret.* Vide catalogum legum antiquarum fo. 118. pag. parvo rubeo qui est in 16. Et de hac pœna Ovidius libro 8. Metam. loquens de Scylla, quæ Nisum patrem detracto illi capillo purpureo occidendum Minoi præbuerat,

Dii te submoveant ô nostri infamia sæcli,
Orbe suo, tellusque tibi, pontusque negetur.

1 Ægypti

bus agitetur. [1] Ægyptii adeo parricidas insectati sunt, ut eos per singula membra acutis calamis impeterent, mox minutissimis ictibus consauciatos, super spinarum acervos comburerent. [2] Si vero pater filium occidisset, ut continuo triduo circa defuncti corpus genitor assiduus filii spectator esset, sanciverunt: nulla justiore pœna, quam facinoris conscientia ipsum puniri arbitrati. [3] Lusitani parricidas finibus ejectos saxis opprimunt. [4] Persæ patris occisorem nothum putant. [5] Julius vero Cæsar præter præscriptas legibus pœnas parricidas bonorum omnium damno mulctavit. [6] Solon & [7] Romulus nullam in parricidas statuere pœnam, quod neminem tam nefarium & consceleratum æstimarunt, qui tantum facinoris admitteret. Apud Græcos pœna in sacrilegos statuta fuit severissima, ut præcipitati vel immersi aut combusti pœnas darent. [8] Macedones vero parricidas & majestatis reos, qui in principem aliquid moliti essent, obruunt saxis, [9] nec modo facinoris reos, sed omnium sunt devota capita, qui illos quovis gradu contigissent. [10] Quod si quis in rempub. hostilia molitus esset, vetus erat mos ut furca cervici inserta, [11] nudum per compita & vicos ducerent, virgisque ad necem.

Ægyptii. *Ubi pater filium occidisset.* *Lusitani.* *Persæ.* *In sacrilegos Græci.* *Macedones.* *Qui in rempub. hostilia moliti essent.*

1 *Ægyptii adeo.*] Diodorus Siculus libro secundo, cap. 3.

2 *Si vero pater.*] Idem auctor ubi supra.

3 *Lusitani.*] Strabo lib. 3.

4 *Persæ.*] Herodotus lib. 1. & Nicolaus περὶ ἐθῶν. Cujus hæc verba sunt apud Stobæum cap. 42. ἐὰν δέ τις πατέρα κτείνῃ, ὑποβλητὸν αὐτὸν εἶναι.

5 *Julius vero Cæsar.*] Suet. in vita illius cap. 42.

6 *Solon.*] Plutarchus in vita illius, item Laërtius, & Paulus Orosius l. 5. cap. 16.

7 *Romulus.*] Plutarchus in vita illius, & Cicero in Orat. pro S. Roscio, & Paulus ubi supra. Aliam autem videbis sacrilegii pœnam infra. Sed quibus addes ex communi Græcorum lege, *Sacrilegos insepultos abjici solere*, teste Diodoro Siculo libr. decimo sexto, cap. 6. quod & nos alibi diximus, Legem quoque esse Declamatorum, *Sacrilego manus præcidantur*, apud Senecam declam. 8. decl. 1.

8 *Macedones.*] Quintus Curtius. lib. 6.

9 *Nec modo facinoris reos.*] Ibi non multo post, & iterum l. 8. non semel, sed in postremo loco scribit Alexandrum hunc morem solvisse.

10 *Quod si quis in rempub.*] Vid. Suetonium in Vitellio, cap. 17. & vide ibi interpretem.

COLERUS.

11 *Nudum per, &c.*] Vide Justum Lipsium lib. de cruce.

1 *Mox*

necem cæderent, [1] mox de saxo præcipitem agerent, aut unco tractum in Gemonias dejicerent. Apud exteros autem in animadvertendis facinoribus dispares mores ritusque fuere. Nam quos Areopagitæ capitis agebant, [2] tacentes ipsi & nulla truci oratione aut efferati odio sententiis afficiebant: ipsique litium controversias [3] noctu & obscura luce, nunquam die judicabant, ut procul ab omni affectu, qui animos in diversum agit, tantummodo facta cognoscerent, personas non viderent. [4] Quare Thebani ut incorruptam justitiam signarent, nec variari gratia, judicum imagines sine manibus: principis vero, sine oculis in foro proposuere: ut signis ostenderent, judices affectibus capi non oportere, [5] causaque definita, damnatos undecim-viris pœnis afficiendos tradebant, [6] quibus publica pœna frequens, cicuta erat, aut venenum. [7] Is vero Areo-

Externa.

Areopagitæ.

Judicum & principis imago apud Thebanos.

TIRAQUELLUS.

1 *Mox de saxo.*] Sic enim punitum fuisse Manlium Capitolinum supra diximus, & Sex. Marium quod filiam interfecisset, scribit Tacitus lib. 5.

2 *Tacentes ipsi.*] Macrobius libro septimo, Satur. cap. 1. *Apud Athenas,* inquit, *Atticas Areopagitæ tacentes judicant.* Hincque illud Juven. Sat. 9.

Ergo occulta teges ut curia Martis Athenis.

Nam *curia Martis* idem est quod *Areopagus*, ut paulo post dicemus.

3 *Noctu & obscura luce.*] Quod ipsum tradit Lucianus in Hermotimo, *οἱ ἐν νυκτὶ καὶ σκότῳ δικάζουσιν, ὡς μὴ ἐς τοὺς λέγοντας ἀλλ' τὰ λεγόμενα ἀποβλέποιεν.* id est: Qui in nocte & obscuro judicarunt, ut non ad dicentes, sed ad ea quæ dicerentur, respicerent.

4 *Quare Thebani.*] Plutarchus in libro de Iside, cujus in eam rem hæc verba sunt, *ἐν δὲ Θήβαις εἰκόνες ἦσαν ἀνακείμεναι δικαστῶν ἄχειρες, ὁ δὲ τῶν ἀρχιδικαστῶν μύουσα τοῖς ὄμμασιν, ὡς ἄδωρον ἅμα τὴν δικαιοσύνην καὶ ἀνέντευκτον οὖσαν.* Id est: *Apud Thebas judicum imagines visuntur sine oculis, & principis oculi conniventes, ob id quod justitia, nec muneribus capiatur, nec hominum vultu flectatur.* Ante hunc Diodorus Siculus loquens de Thebis Ægyptiis, lib. 2. cap. 1. *In ea,* inquit, *statuæ ligneæ positæ haud parvo numero repræsentantes, tum eos qui de re dubia disceptarent, tum respicientes eos qui in judiciis sententias ferrent. Hi ab una mari parte sculpti, triginta numero erant, & in medio judicandi princeps, cujus à collo suspensa veritas penderet, & oculis esset subclausis, librorum cumulo circumstante. Hæ imagines præseferebant judices integros esse debere; Prætorem solam inspicere veritatem.*

5 *Causaque definita.*] Ad Areopagitas sive Athenienses revertitur (puto Areopagitas) quibus undecim viri, &c.

6 *Quibus publica pœna.*] Scilicet ipsis Atheniensibus, ex Pl. l. 25. c. 13. Laërtio in Socrate, & plerisque omnibus.

7 *Is vero Areopagus.*] Nam *Areopagus* peræque est, ac si dicas, *Martis Clivus,* sive pagus aut curia, *ἄρης* enim *Mars* est, *πάγος* *locus eminens.* Pausanias autem libro 1. dicit, Areopagum inde nomen accepisse, quod ibi ab initio Mars capitis causam dixerit.

Areopagus, Athenis vicus cum templo Martis, in quo primum capitis judicium latum fuisse dicitur. [1] Apud quos fuit lege cautum, ut qui causam dicit, nec procemio utatur, nec ad miserationem aut invidiam adducat: quippe movere affectus per præconem prohibebatur orator: ne cui plus in misericordia, quam in causa spei esset. Bithynis è conspectu Solis tribunal erat, quod illum tanquam sacrosanctum, causæ dijudicandæ præesse dicerent. Apud Babylonios ubi reges jura dabant, quatuor aves è tecti culmine pendere dicunt: quæ fortunæ varietatem, & ne se supra hominem efferret, admonerent. [2] Cambyses vero in sede ubi judex per sordes injuste judicarat, ipsius detractum corium in lora concidit, & tribunal ornavit. [3] Fertur Darius Sandocem Æolidis præfectum, quod pecunia corruptus injuste judicarat, cruce affecisse. [4] Nero quoque edicto cavit, ne patroni causarum mercede aut muneribus [5] patrociniis adessent. [6] Tantique Areopagus fuit, ut Heroas & semi-

Areopagus. *Bithyni.* *Babylonii.* *Animadversio in corruptos judices.* *Areopagi æstimatio.*

1 *Apud quos.*] Apulejus libro 10. Metamor. *Tunc demum clamatus*, ait, *introducitur reus, & exemplo legis Atticæ, Martiique Judicii causæ patronis denunciat præco, neque principia dicere, neque miserationem commovere.* Martium enim judicium est Areopagus, ut ex his patet quæ diximus. Et ante illum Quintilianus lib. 2. cap. 17. *Atque*, inquit, *& Lacedæmoniorum civitate expulsam eloquentiam, & Athenis quoque ubi actor movere affectus vetabatur.* Et lib. 6. cap. 1. *Id sensisse Atticos credo, quia Athenis affectus movere etiam per præconem prohibebatur orator.* Et Pausanias lib. 1. cap. 22. Cujus verba in Latinum versa hæc sunt. *Ubi Hyperides oraret pro Phryne, nihilque se proficere intelligeret, quia clarissimum videbatur, quod judices in eam calculos essent daturi, eam in medium adducens, vestes laceravit illius, pectusque nudum ostendit, postea cum epilogi commiserationem ex affectu oravit: ita ut omnes judices in Hypopheris & Zachari superstitionem induxerit. Et cum dimissa hæc fuisset, lex postea lata est, ne quispiam dum diceretur, de aliquo misereatur, aut accusatum accusatamve aspiciens judicaret.*

2 *Cambyses vero.*] Herodotus lib. 5. & Valerius Max. lib. 6. cap. 3.

3 *Fertur Darius.*] Herodotus lib. 7. ubi tamen subdit eum in cruce suspensum solvisse, reputantem plura peccatis beneficia ab eo fuisse in domum regiam collata. Sed & ll. 12. tab. Judicem arbitrumve, qui ob rem judicatam pecuniam accepisse esset convictus, capite puniverunt, ut tradit Gellius lib. 20. cap. 1.

4 *Nero.*] Suetonius in ejus vita, cap. 17. Et vide quæ scripsimus in nostris Commentariis Nobilita.

COLERUS.

5 *Patrociniis adessent.*] Immo ad justam usque mercedem prohibuit tantum, ut ait Suetonius. Licitum autem honorarium definit usque ad centum aureos Ulpianus *l. 1. de extraord. cognit.* Tacitus lib. 11. Claudium posuisse modum scribit *usque ad dena sestertia.*

6 Tantique

& semideos illuc in judicium advocatos dicerent, [1]& Pisistratus in eo judicium subire non dubitarit. [2] Qui post aliquot ætates quum propter continuas clades & belli mala fere destitutus esset, Cimon Atheniensis in pristinum illum splendorem lucemque restituit. [3] Lacedæmonii quoque quos mortis supplicio dignos putarunt, noctu, non die plectere consueverunt. [4] Causas vero judices occlusi neminem videntes, ex clamore concionis judicabant. Quod æque apud Romanos fere comperimus, quibus ante horam decimam de absente judicare jus non erat, neque intra trigesimum diem sortiri dicam, quod lege Rupilia vetabatur: Tametsi noctu sumere supplicium de nocente non liceret, quia nota esse supplicia ad aliorum emendationem publice censuere. [5] Macedonibus saxis opprimere delinquentem, antiqui moris erat. Apud Memphitas homicidii reus, ab oppidis & commercio hominum exterminabatur: donec à Gymnosophistis expiatus, in patrium solum & Lares proprios restitui merebatur. [6] In Meroë vero si quid rex deliquit, nulla afficitur pœna, sed cunctis aversantibus, & quotidianum congressum negantibus, mœrore & tabe conficitur. [7] Ægyptiis fuit in more, ut hi, de quibus sumendum erat supplicium, cervices sunc innexas tenerent, & frenata ora, ut eo insigni pœnas luituri notarentur:

Lacedæmonii noctu sontes plectebant. Romanorum consuetudo.

Macedones. Homicidium apud Memphitas. In Meroëx.

Supplicio afficiendi apud Ægyptios.

TIRAQUELLUS.

6 *Tantique Areopagus fuit.*] Imo Deos ipsos, ut patet ex iis quæ supra diximus in verbo, *Is vero Areopagus.*

1 *Et Pisistratus.*] Plutarchus in Solone, ubi tradit ipsum Pisistratum cædis in Areopagum accersitum, modeste & temperate in jus venisse, ut se defenderet.

2 *Qui post aliquot ætates.*] Plutarch. in Cimone.

3 *Lacedæmonii quoque.*] Herodotus lib. 4. *Quoscunque*, inquit, *Lacedæmonii morte plectendos censent, eos noctu plectunt, interdiu neminem.* Et Valerius Max. lib. 4. c. 6. in fin. vide Polyænum lib. 7. Stratagematum.

4 *Causas vero judices occlusi.*] Hoc jam dictum est de Atheniensibus, de quibus forsan hæc intelligit.

5 *Macedonibus.*] Q. Curtius.

6 *In Meroë vero.*] Id non in *Meroë*, sed in *Taprobane* ex Plinio lib. 6. c. 22. Solino cap. 66. aut aliorum computatione 56. & Martianus Capella lib. 6. Hic autem auctor noster, non hic tantum sed & alibi, *Meroëm* pro *Taprobane* posuit, cum tamen sint diversæ Insulæ.

7 *Ægyptiis fuit in more.*] Vide Plutarchum in Cleomene.

1 *Pridieque*

tur: [1] pridieque quam darentur neci, munuſcula & cœnam ex regis menſa acciperent. Quem uſum [2] Cæſarum temporibus invaluiſſe legimus, ut quos morte afficere volebant, illis exquiſita obſonia, & partem cœnæ mitterent. [3] Si vero indicta cauſa ſupplicium ſumendum foret, tradito libello, ſupplicium cædemque demandarent, ut hoc imperatæ necis prætextus & ſignum foret. [4] Æthiopum traditur mos, ut delinquentes aureis catenis vinciant: [5] & quos morti deſtinaſſent, per lictorem ſignum mortis illis rex mitteret: ipſique accepto ſigno, protinus mortem ſibi conſciſcerent eo genere lethi, quod quiſque delegerat: quod apud Romanos quandoque inolevit; ut in capitis judicio, [6] per θ ſeu Æthiopes.

1 *Pridieque quam darentur.*] Plutarchus in vita Cleomenis.

2 *Cæſarum temporibus.*] Suetonius in Domitiano cap. 11. *Actorem ſummarum pridie quam crucifigeret, in cubiculum vocavit: aſſidere in toro juxta coegit, ſecurum hilaremque dimiſit, partibus etiam de cœna dignatus eſt.*

COLERUS.

3 *Si vero indicta cauſa.*] Quod adhuc apud noſtros Germanos diligenter obſervatur.

TIRAQUELLUS.

4 *Æthiopum traditur mos.*] Pomponius Mela lib. 3. cap. 10. de illis loquens. *Apud hos plus auri quam æris eſt. Ideo quod minus eſt, precioſius cenſent. Ære exornantur, auro vincula ſontium fabricant.* Solinus cap. 33. de Macrobiis loquens, qui & ipſi Æthiopes ſunt. *Ornantur*, inquit, *ære, auro vincula faciunt noxiorum.*

5 *Et quos morti deſtinaſſent.*] Diodorus Siculus lib. 4. cap. 1. de ipſis Æthiopibus loquens: *Mos eſt illis*, inquit, *neminem ſubditum etiam damnatum morte punire, ſed quidam ex lictoribus præferens mortis ſignum ad reum mittitur, quo accepto, reus domum abiens ſibi mortem conſciſcit.*

6 *Per θ.*] Perſius ſatyr. 4.

Et potis es vitio nigrum præfigere theta.

Et Martial. l. 7. epig. 36. ad Caſtricum.

Noſti mortiferum quæſtoris Caſtrice ſignum,
Eſt operæ precium diſcere theta novum.

Ex quo etiam eſt illud Auſonii in Pædagogum liguritorem carmine Choliambico.

*Miſelle doctor κ * tibi ſit obſcœnum,*
*Tuumque nomen theta ** ſectilis ſignet.*

COLERUS.

* κ Erat ſignum ſuſpendii. Refert enim laqueum collo involutum.

** Litera condemnatoria, quæ præcipiebat θανατοῦν. Quin & in caſtris militem ex cohorte morte diſpunctum hæc nota ſignificabat. Scalig.

TIRAQUELLUS.

At Aſconius Pedianus in 3. in Verrem act. ſcribit, ut nonnulli legunt, θ *notam fuiſſe condemnationis, T. abſolutionis, N. L. ampliationis, quo ſignificabatur non liquere.* Verum in Codicibus quos hactenus vidimus, ſcribitur, *A. fuiſſe notam abſolutionis, C. condemnationis.* Id quod voluit dicere noſter auctor hic in verbis ſequentibus, cum dicit (ſeu κ.) Nam κ Græcorum, eſt C. Latinorum. Sed ſive θ ſive κ ſignum condemnationis fuerit. Tullius in Orat. pro Milone utramvis *triſtem* vocat, & T. ſive *A. ſalutarem.* Livius autem illam *triſtiorem.* Porro apud Hebræos littera

Thau

seu κ in urnam conjectas literas, signum mortis & capitis supplicio afficiendum notarent: per τ & α, absolutionis, per λ vero & ν, prolationis, & diem diffundi, quum parum sibi liquere de causa significarent, quæ ampliationis tabella dicta est. [1] Z quoque in sortibus inauspicata fuit, & mali eventus, [2] Nonnulli in nomenclatura militum per τ superstites, per θ defunctos in acie, tribunos annotare prodiderunt. [3] Alii calculo cretæ, absolutionis: carbone vero, con-

Z. in sortibus.

Per cretam & carbonem.

Thau signum erat salvationis, ut patet Ezech. cap. 9. *Signa Thau super frontes virorum gementium, &c.* Et paulo post, *Omnem autem super quem videritis Thau, ne occidatis*, ubi D. Hieronymus ejus rei rationem reddit. De quo & eundem vide cap. 59. eodemque ult. Nec omiserim Jurisconsultum Ulpianum, sine ulla nota, sed extensis literis in illa ampliatione, de qua ex Pediano locuti sumus, usum fuisse. In *l. idem Pomponius. ff. de arb. proinde si forte urgeatur à Prætore ad sententiam, æquissimum erit, si juret sibi de causa nondum liquere, spatium ei ad pronunciandum dari*, & Paulus in *l. Pomponius. ff. de re judica. Si unus ex pluribus judicibus, de liberali causa cognoscenti, si is juraverit sibi non liquere, &c.* Et Cicero pro Aulo Cluentio Habito. *Deinde homines sapientes ex veteri illa disciplina Judiciorum, qui neque absolvere hominem nocentissimum possent, neque eum de quo esset orta suspitio, pecunia oppugnatum, re illa cognita primo condemnare vellent, non liquere dixerunt.* Et rursus, *Eorum vero qui non liquere dixerunt, sapientiam laudo, qui absolvere eum quem nocentissimum cognorant, & quem ipsi jam bis antea condemnarant, nullo modo poterant condemnare, cum tantus consilii infamia, & tam atrocis rei suspitio esset injecta, paulo posterius patefacta re maluerunt.*

1 *Z. quoque in sortibus.*] Suidas auctoritate Menandri ex Mesonia. At Martianus Capella in nuptiis Philologiæ & Mercurii, scribit hanc literam invisam fuisse Appio Claudio, quod dentes mortui, dum exprimitur, imitetur.

2 *Nonnulli.*] Videlicet Isidorus l. 1. etymol.

3 *Alii calculo cretæ.*] Horatius l. 2. ser. satyr. 3.

Quorsum abeant sani? an creta, an carbone notandi?

Et Persius satyr. 5.

Quæque sequenda forent, & quæ vitanda vicissim,
Illa prius creta, mox hæc carbone notasti.

Ubi vide interpretes. Hincque etiam illud Ovidii l. 15. Met.

Mos erat antiquis, niveis atrisque lapillis
His damnare reos, illos absolvere culpa.

Antiqui enim per cretam album & candidum significant, ut per carbonem atrum & nigrum. Ex quo *cretata ambitio candidatorum* Persio sat. 5.

Jus habet ille sui palpo, quem ducit hiantem
Cretata ambitio, &c.

Et *cretatus bos*, pro albo. Juvenalis satyr. 10.

—— Duc in Capitolia magnum
Cretatumque bovem. ——

Et *cretata Mappa* pro alba. Martialis lib. 12. epig. 20.

Cretatam prætor cum vellet mittere mappam,
Prætori mappam surpuit Hermogenes.

Huc quoque pertinet quod de Alcibiade scribit Plutarch. tum in vita, tum in Apophthegm. illius, quod cum ad judicium capitale ab Atheniensibus è Sicilia

condemnationis symbolum indicarunt: tametsi judices [1] Romæ per tabellas plerunque ferre judicia inveniamus; [2] quę semel definita revocare non licebat. [3] Apud Gręcos autem, alba faba in sortibus auspicata fuit, & boni eventus: nigra vero mali. [4] Lusitani destinatos neci lapidibus obruunt. Nonnullæ [5] circa Caucasum gentes, etiam pro criminibus maximis, nullum morte afficiunt, sed exilio mulctant, urbeque & agro exterminant: quod in Seripho insula fieri adnotatum est. [6] Apud Indos qui maximi criminis reus agitur, hanc luit noxam, ut à rege tonderi jubeatur, qua pœna nulla insignior fuit; sicut Hebræis vino abstinere, maxima censebatur mulcta: [7] fuitque Atheniensibus quandoque

Græci per fabam albam & nigram. Lusitani. Seriphii. Indi. Hebræi. Athenienses.

è Sicilia vocaretur, seipsum abscondit, quod diceret eum stultum esse, qui accusatus, cum liceat fugere, quærat absolvi & liberari. Et cum quidam dixisset, Non credis patriæ de teipso judicium? Ego quidem, äit, ne matri quidem, ne forte ignorans pro calculo albo nigrum ferat. Denique Aristoteles Probl. tradit hunc morem fuisse, ut reos *albis* calculis absolverent, *nigris* condemnarent. Et vide infra lib. 4. cap. 10.

1 *Romæ per tabellas.*] Id quoque videre licet ex Cicerone in 1. in Verrem act. & ibi Asconio Pediano, & iterum act. 4. & 6. *De quo vos sententiam per tabellam feretis*, & alibi sæpe, & Suetonio in Augusto, cap. 33. *Non tantum duas tabellas damnatoriam & absolutoriam simul cognoscentibus dedit, sed tertiam quoque, &c.* Et Propertio l. 4. eleg. 12. eodemque ult.

Mi natura dedit leges à sanguine ductas,
Nec possum melior Judicis esse metu.
Quælibet austeras de me ferat urna tabellas,
Turpior assessu non erit ulla meo.

2 *Quæ semel definita.*] Apulejus libro 10. Asini aurei. *Cum jam sententiæ pares cunctorum stylis ad unum sermonem congruentibus, ex more perpetuo in urnam æream deberent conjici, quo semel conditis calculis jam cum rei fortuna transacta, nihil postea commutari licebat, sed mancipabatur potestas capitis in manum carnificis.* Vide & apud Dionysium Halicarnassæum. Cum Martius Coriolanus exilio perpetuo mulctatus fuisset resistente senatu, tamen cum postea Tribuni parati essent de mutanda mulcta referre ad populum, Patricii noluerunt quicquam de re semel judicata mutari. Et nostris legibus sententiam definitivam revocare non licet *l. quod jussit. ff. de re judic.*

3 *Apud Græcos autem.*] Plutarch. in Pericle.

4 *Lusitani.*] Strabo lib. 3.

5 *Circa Caucasum.*] Idem lib. 11.

6 *Apud Indos.*] Nicolaus περὶ ἐθῶν, cujus in eam rem hæc verba sunt. *τὸ δὲ μέγιστα ἀδικήσαντα, ὁ βασιλεὺς κελεύει κείρασθαι, ὡς ἐσχάτης οὔσης ταύτης ἀτιμίας*, quæ à Stobæo repetita sunt, Collectaneorum ser. 42. Et Isidorus Etymologiarum lib. 5.

7 *Fuitque Atheniensibus.*] Plutarchus in Alcibiade, ubi scribit ejus legis profugio Andocidem qui Mercurii statuam fregerat, liberatum esse. Et vide nostrum tractatum in & quibus ex causis pœnæ temperatæ sunt: in 30. causa.

doque lege sancitum, ut qui maximi criminis reus agitur, si fateretur admissum, impunitate donaretur. [1] Atque Trallianis, ut qui Minyam aut Lelegem occidisset, si leguminis modium defuncti cognatis exolvisset, è cæde expiatus foret. [2] Alii pro levi excessu mortis pœnam inferebant. Quare occidisse [3] ciconiam in Thessalia, [4] aut ibim vel accipitrem in Ægypto, capitale fuit. [5] In Cyrenaica lex erat, ut desertoris pœna teneretur, qui ingentem vim locustarum, aut earum fœtus non debellaret. Nam plerumque illarum tanta exoritur vis, ut quicquid herbidum est, absumant. Vaccæis quoque si quis vel minimum ex alterius agro eripuisset, capite luebat: [6] sicut Phrygibus rastrum aut vomerem subtrahere. [7] Et Indis qui vectigal furatus esset, capite plectebatur. [8] Derbices quoque Persarum gens, in rebus dijudicandis adeo severissimi fuere, ut pro minimis sæpe causis jugularent: apud quos fœda supplicia & inhumana delinquentibus sunt dari solita, præsertim supplicii genus quod [9] disphendomena vocant, ut proceris curvatis arboribus, & criminoso in deflexis cacuminibus alligato, illis repente laxatis, lacerum corpus in diver-

Tralliani. Ob levi crimen capitis supplicium. Cyrenaei. Vaccaei. Phryges. Indi. Derbices. Disphendomena.

1 *Atque Trallianis.*] Plutarchus probl. c. 159.

2 *Alii pro levi.*] Ut constat ex sequentibus.

3 *Ciconiam in Thessalia.*] Aristoteles, si is est, libro Mirabilium auscultationum c. 23. & Plinius l. 10. c. 23.

4 *Aut ibim, vel accipitrem.*] Herodotus lib. 2. Diodorus Siculus lib. 2. cap. 4. Quanto autem in honore essent apud Ægyptios accipitres, videre est apud Ælianum libro de Animal. 7. cap. 9.

5 *In Cyrenaica.*] Plinius l. 11. c. 29.

6 *Sicut Phrygibus.*] Nicolaus περὶ ἐθῶν: & ex eo Stobæus cap. 42. ubi addunt & bovem aratorem.

7 *Et Indis.*] Strabo lib. 15. An autem nostris legibus liceat fraudare vectigal, & qua pœna qui id fecerint puniendi sint, vide eos quos tibi longo ordine recensuimus in nostris Commentariis, utriusque retractus cap. 1. præfatione n. 68.

8 *Derbices.*] Strabo lib. 11.

9 *Disphendomena vocant.*] Lege *Diasphendonesin*, ex Plutarcho in Alexandro, ubi tradit Bessum qui Darium interfecerat, ita ab Alexandro necatum, ut proceris in unum curvatis arboribus, cum utrique corporis Bessi partes fuissent alligatæ, eas tanto impetu remissas, ut laniata passim membra disjecerint. Ejus enim in eam rem hæc verba sunt: *διασφενδόνησ' ὀρθίων δένδρων εἰς ταυτὸ καμφθέντων, ἑκατέρῳ μέρος προσαρτήσας τοῦ σώματος, εἶτα μεθεὶς ἑκάτερον ὡς ὥρμητο ῥύμῃ φερόμενον τὸ προσῆκον αὐτῷ μέρος ἐσπάραξε.*

1 *Aliudque*

diversa distraherent.[1] Aliudque non minus calamitosum & ultimum humanorum, ut duabus scaphis fabrefactis, ibique homine occluso, ita ut manus & caput extarent, tetro odore & immunda tabe, ac longo cruciatu hominem conficerent. Apud Græcos quoque in noxios sæpe fœde sævitum est.[2] Nam ignis & rota, novissima fuere exempla, & frequens supplicium noxiorum.[3] Leges etiam Draconis tam severæ disciplinæ fuere, ut pro levissimis causis, mortis pœnam inferrent.[4] Quare verbum Demadis proditur, Draconem non atramento scripsisse leges Lacedæmoniis,

Græci.

Leges Draconis severissimæ.

1 *Aliudque non minus.*] Idem Plutarchus in Artaxerxe, ubi tradit, Mithridatem quempiam ea pœna affectum fuisse.

2 *Nam ignis & rota.*] Hæ erant apud Græcos tormentorum species. Apulejus lib. 3. Metam. *& res ad hoc deducta est, ut per quæstionem sceleris sui participes indicet, ut tam diræ factionis funditus pereat. Nec mora cum ritu Græciensi ignis & rota cum omne flagitiorum genus inferuntur.* Et libro 10. *Nec rota vel eculeus more Græcorum tormentis ejus apparatu jam deerant, sed obfirmatus mira præsumptione, nullis verberibus, ac ne ipsi quidem igni.* Et de *rota* quoque est illud Juvenalis Satyr. 13.

Nec rota, nec furiæ, nec saxum, aut vulturis atri
Pœna, &c.

Ubi vide interpretes. Et Ammianus Marcellinus lib. 21. *Alii, inquit, rotarum pœnis consumpti sunt.* Hæc pœna Græcis τροχὸς dicitur, quo scilicet servi rotis illigati flagris verberabantur. Aristophanes ἐπὶ τροχῷ γ' ἕλκοιτο μαστιγούμενος. Id est, *in rota trahatur flagellandus*, idem & alibi, ἐπὶ τὸ τροχῷ στρεβλούμενον δεῖ σ' εἰπεῖν τὰ πεπανουργημένα, id est, *oportet te rota extortum flagitia tua profiteri.* Cujus loci auctoritate, Suidas rotam ponit pro fidiculis aut aculeo, quo sontes extensi in quæstione habebantur. τροχὸς, αἰτ, ὄργανον βασανιστικὸν καὶ διαστρέφει τὰ σώματα, &c. Cujusmodi autem fuerit id ignis tormentum, vix possum dicere, nisi de *tunica* illa *molesta* intelligatur, de qua & nos infra eodem cap. dicemus. Scio autem pœnam ignis, ut scilicet noxius igni tradatur cremandus, quibusdam nostris ll. irrogari.

COLERUS.

Nam ignis & rota.] Vide & Ciceronem lib. 5. Tusc. Sed & D. Pantaleonem, rotam qua membra comminuuntur, sine damno pertulisse, Nicephorus scribit lib. 7. c. 14. In epistoli quadam Luciani ad Stesichorum sic legitur: τοὺς δὲ ἄκρως πεπονηκότας καὶ ἐπὶ τροχὸν ἀναβιβάσαντες. Suidas: ξύλινόν τι ἦν ὁ τροχὸς ἐν ᾧ δεσμούμενοι οἱ οἰκέται ἐκολάζοντο. Demosthenes 3. in Aphob. Δῆμον γὰρ δεῖ τὸν μένοντα ἐπὶ τὸν τροχὸν στρεβλοῦσθαι. Notat Cujacius l. 3. Obser. cap. 28.

TIRAQUELLUS.

3 *Leges etiam Draconis.*] Plutarchus in vita Solonis: τὰς λέγοντας κλέψαντας ὀπώρας ὁμοίως κολάζεσθαι τοῖς ἱεροσύλοις καὶ ἀνδροφόνοις. Et Gellius lib. 11. cap. 18. eodemque ulc.

4 *Quare verbum Demadis.*] Plutarchus in vita Solonis, sed quod paulo post *Lacedæmoniis* dicit, scribendum est *Atheniensibus*.

moniis, sed sanguine: [1] qua severitate tantum contraxit invidiæ, ut in theatro apud Æginam, populari tumultu omnium conspiratione injectu multæ vestis, præfocaretur. Athenienses quoque olim damnabant reos, non si totam simul legem, sed vel si unam syllabam trangressi fuissent. Neque prætereundum, [2] quod quidam Æthiopum rex fecisse proditur, ut delinquentium crimina non mortis pœna, sed nasi mutilatione puniret, ut eam oris turpitudinem veriti, circumspectius à criminibus abstinerent. Inter cæteros proditus est [3] Persarum rex quidam, qui cum civili tumultu, fœdo esset convicio jactatus, adeo exarsit, ut totius populi nares rescinderet. [4] Apud Druidas vero [5] & Cercetes Galliarum populos, sacrificio interdicere, gravissima pœna notabatur. Eos enim quibus ita interdictum erat, inter impios consceleratosque habebant. Ferturque [6] in Elephantina Æthiopia sacrilegos hac pœna mulctari, ut ophiusam herbam bibere cogantur, qua pota, ita terroribus & falsis imaginibus afficiebantur, ut mortem sibi consciscerent. [7] Et in Perside veneficos plecti,

Athenienses.

Druidæ & Cercetes.

Æthiopes elephantini.

Ophiusa herba.

Venefici in Perside.

1 *Qua severitate.*] Idem Rhodiginus lib. 10. c. 6.

2 *Quod quidam Æthiopum.*] Diodorus Siculus lib. 1. cap. 1. in fin. *Actisanes*, inquit, (aut ut alii legunt, *Artisanes*,) *Æthiopum Rex latrocinia more novo compescuit, sontes neque morte plectens, neque linquens impunitos. Etenim judicio constituto, reos omnes in unum cogens, nisi sententia damnavit: amputatis enim naribus in ultima deserti ire compulit, ibique civitatem ab excisis naribus Rhinocoruram appellatam condidit.* Strabo lib. 16. *Postea*, ait, *sunt Rhinocolura, ab his dicta, qui Rhinas habitavere. Nam Æthiopum quidam Ægyptum invadens, non interitu, sed nasi mutilatione maleficia coërcens, ut propter oris deformitatem peccare deinceps non auderent, in his locis habitavit.* Hæc ille, à quo Alexander hunc locum haud dubie accepit. Seneca autem de Ira l. 3. Hunc Regem Persarum fuisse vult, dum scribit, *Sicut Rex Persarum totius populi nares recidit in Syria, unde Rhinocolura nomen loco est. Pepercisse illum credis, quod non tota capita præcidit novo genere pœnæ delectatus est.*

3 *Persarum Rex quidam.*] Id certe est, quod ex Seneca diximus in præcedentibus.

4 *Apud Druidas.*] Cæsar l. 6. Commentariorum belli Gallici. Et vide nostros Commentarios Retractatuum, tit. 1. §. 1. glo. num. 271. incip. *Est & aliud.* & seq.

5 *Et Cercetes.*] Hoc unde Alexander desumpserit, incertum est. Cæterum *Cercetas* populos esse ad Pontum Euxinum, Heniochis & Colchis finitimos, testantur Plinius lib. 6. c. 5. & Strabo lib. 11.

6 *In Elephantina Æthiopia.*] Plinius lib. 24. cap. 17.

7 *Et in Perside.*] Plutarchus in Artaxerxe.

plecti, ut in amplo lapide caput impingerent, rursusque alio superinducto illud effringerent. Apud quos fama est, delinquentes ante regiam expectare judicium, ibique pro criminis excessu supplicium pati. Neque prætermittendus [1] Sabatus Æthiops, qui criminis reos non morte, sed vinctos compedibus operi delegando plectebat: [2] aut Mezentius, qui vivum corpus putido cadaveri colligando, immanissimo cruciatu necabat homines. [3] Apud priscos vero Romanorum, ubi quis noxium & exitiale crimen admisisset, nisi die ad populum dicta, & reo de crimine accusato & convicto, dieque constituta causa dictionis, causaque populi judicio probata legitime, supplicium capitis de Romano cive sumere non licebat. [4] Dicebatur enim dies ad populum à magistratibus aut à tribunis plebis, quibus jus dicendi diem data facultas fuit: [5] nonnunquam à privatis. [6] Siquidem Lucullus, quum nullum magistratum gessisset antea, Servilio auguri peculatus diem dixit: [7] & M. Cotta, virili toga assumpta, Cn. Carbo-

Sabatus.
Mezentius.
Romanorum prærogativa.
Diem dicere illis quibus concessum.

1 *Sabatus Æthiops.*] Herodotus libro 2. ubi illum *Sabacum* vocat, & Diodorus Siculus qui *Sabaconem* appellat, lib. 2. cap. 2. ubi illum dicit fuisse Ægyptiorum Regem, tametsi genere Æthiops esset.

2 *Aut Mezentius.*] Virgilius lib. 8. Æneid. de eo loquens,

Quid memorem infandas cædes? quid facta tyranni
Effera? Dii capiti ipsius, generique reservent.
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Componens manibusque manus, atque oribus ora:
Tormenti genus! & sanie, taboque fluentes
Complexu in misero, longa sic morte necabat.

Adde autem superioribus apud Thurios ex legibus Charondæ, si qui illatæ à se calumniæ crimine doloque convicti in manus venissent, per urbem miryca circumvectari coronatos, & cunctis sic circum civibus passim palam ostentatos innotescere, vulgato supplicii probro, veluti perniciosissimo supplicii genere contaminatos mores gererent exagitari: fuisseque nonnullos hac culpa tum judicatos, quibus manus sibimetipsis sponte adferre, quam in tanta probri ignominia aliquam conspici jucundius visum est.

3 *Apud priscos vero Romanorum.*] Plutarchus in vita Gracchorum. & vide infra eod. lib. cap. 20. in princ.

4 *Dicebatur enim dies.*] Id minime dubium, sunt enim ejus rei exempla infinita apud Livium & cæteros auctores.

5 *Nonnunquam à privatis.*] Quod probat exemplis seq.

6 *Siquidem Lucullus.*] Plutarch. in vita Luculli.

7 *Et M. Cotta.*] Valerius Maximus lib. 5. cap. 4. M. (inquit) *Cotta eo ipso die, quo togam sumpsit virilem, protinus* ut è

Carbonem reum postulavit. Eoque producto ad populum, accusatoribus testibusque adductis, si noxæ capitali & vero crimini locus erat, de reo supplicium sumebatur judicio populi.[1] In qua re mos erat, ut tam ipse reus qui capitis accersitur, quum ad populum producitur ad judicii diem, quam amici & necessarii quique proximi aderant priusquam in suffragia tribus irent, squalida obsoletaque veste flentes & sordidati,[2] barbam capillumque summittant, & pœnam deprecentur, ut eo squalore & habitu deformi populum ad miserationem, pietatemque adducerent. Legimus in judicio[3] M. Manlii, quum causam ad populum diceret, ne conjunctos quidem sanguine in capitis dimicatione & dubiis rebus vestem mutasse. Et inter clara nomina reorum,[4] Appium Claudium, quum à tribunis plebis dicta illi dies esset, non modo facie reorum non fuisse, sed tanto spiritu & tam contumaci vultu causam egisse, ut manente ferocia animi, tribunos perterrefaceret. Contra vero, quum in exilium[5] Cicero ageretur, præter senatum universum, ultra viginti millia hominum sordidas vestes, & sœ-

Reorum sordes.

M. Manlius.

App. Claudius.

Cicero reus.

ut à Capitolio descendit, C. Carbonem, à quo pater ejus damnatus fuerat, postulavit, damnatumque reum judicio afflixit, & ingenium & adolescentiam præclaro opere auspicatus.

1 *In qua re mos erat.*] Tacitus lib. 2. de Libone accusato loquens: *Libo*, inquit, *interim veste mutata cum primoribus feminis circumire domos, orare affines, vocem adversum pericula poscere.* Et Plutarchus in Cicerone, tradit illum à Clodio accusatum *vestem atram* sumpsisse. Et vide Dionysium Halicarnassæum lib. 7. in accusatione Marii Coriolani, & infra in verbo, *Cicero.*

2 *Barbam capillumque summittunt.*] Plutarchus ubi supra.

3 *M. Manlii.*] Cognomento Capitolini ex Livio 1. Decad. lib. 6.

4 *Appium Claudium.*] Liv. 1. Dec. lib. 2. non multo ante fin. Et Dionysius Halicarn. lib. 9.

5 *Cicero.*] Plutarchus in vita illius. *Cum Cicerone*, inquit, *quum periclitaretur, omnis fere multitudo equestris ordinis, vestes commutavit, præterea viginti propemodum millia juventutis Romanæ promissis etiam comis passim per urbem preces effundere. Senatus erat frequens, ut decerneret, populum vestem veluti ex publica mœstitia mutare, sed consules cum diversa sentirent, præterea Clodius cum circa Curiam armatis satellitibus omnia terrore repleret, à senatu nonnulli ordinis senatorii prorupere, qui laceris vestimentis tumultus speciem præbuere.* Sed & ipse Cicero in jus vocatus à Clodio videlicet, in judicio apparuit, nam *sordidam vestem* indutus, squalore & sorde oblita, ad quosque obvios etiam sibi ignotos se prosternebat, quod ei vicio tribuit Appianus lib. 2. bellorum Civilium. Vide Plutarchum in vita illius.

fœdum corporis habitum induisse, ut ob illius calamitatem se quoque funestos, & in ignavo dolore esse ostenderent. Fertur tamen Scipio Æmylianus, quum esset sibi dies dicta ad populum à Claudio Asellio tribuno plebis, & reus causam diceret, in discrimine mortis præter reorum morem, barbam rasitavisse, & nitida veste fuisse: [1] & Cato Censorius amplissimum innocentiæ testimonium tulisse, quod ab inimicis quinquagies criminis postulatus in foro causam dixit, & judicum votis absolutus semper. [2] Sicut Aristophontes Athenis nonagies & quinquies causam dixit, & victor fuit. [3] Herodes vero quum apud Hyrcanum accusaretur, ad causam dicendam purpuratus, & armatorum septus præsidio in forum venit, & judicium evasit. Primumque populi Romani judicium post exactos reges [4] de Martio Coriolano fuisse traditur, [5] & C. Galba, qui quum in collegio sacerdotum esset, judicio populi condemnatus fuit. [6] Inde ut judicio populi de capite Romani civis decerneretur, consuetudo mansit. Quinetiam non solum de civis Romani capite, sed nec de bonis, nisi ex decreto senatus, & populi placito, aut eorum qui jus dicunt, omnibus sententiis statutum fuisset, decerni lege nihil poterat. [7] Ipsi tamen, qui reus agebatur, ne imparatus & insciens accederet ad causam, cuncta quæ ab accusatore movenda erant, per custodem debent innotescere & significari, ut diluendi criminis & objecta purgandi facultas foret.

Scipio Æmylianus. *Cato Censorius.* *Aristophontes.* *Herodes.* *Primum popu. Rom. judicium.* *Reus præmonitus.*

1 *Et Cato Censorius.*] Plutarchus in vita illius, & Plinius lib. 7. cap. 27. ubi *quadragies ter.* Alter Plinius Secundus, si is est, de viris illustribus, c. 47. ubi dicit 44. ubi etiam Solinus cap. 7. Et vide Valerium Max. lib. 3. c. 7. qui dicit *sæpius.*

2 *Sicut, Aristophontes.*] Vide Æschinem in Oratione contra Demosthenem.

3 *Herodes vero.*] Josephus de bello Judaico lib. 1. cap. 8. Et vide Ægesippum belli quoque Judaici lib. 1. c. 32.

4 *De Martio Coriolano.*] De quo Livius 1. Dec. lib. 2.

5 *Et C. Galba.*] Tacitus lib. 5. tradit C. Galbam consularem virum accusatum, voluntario exitu cecidisse. Sed hic non est, ut puto, de quo loquitur Alexander.

6 *Inde ut judicio populi.*] Vide *l. 2. §. exactis ff. de orig. jur.*

7 *Ipsi tamen, qui reus agebatur.*] Plutarchus in Catone Uticensi, ubi loquitur de accusatione ipsius in Murenam.

Subscriptores. foret. [1] Accusatori vero subscriptores aderant, qui ea quæ accusationi conferrent, summissius suggerebant, & præibant. [2] Reo quoque laudatio judicialis servabatur, ut si crimen objectum dilueret, aut merita prævalerent, amici ad miserationem populum flecterent & circumagerent.

Laudatio judicialis rei.

[3] Quod deinde Pompejus lege lata fieri vetuit, laudationesque solitas pro reis usurpari prohibuit: qui quum Numatium Plancum in judicio laudaturus postea accessisset, [4] Cato qui judex aderat, aures manibus obserasse fertur, dicens laudationem quam lege à se lata fieri prohibuerat, lege aversante audire nolle, quod legum ipse lator & eversor esset. [5] Lacedæmoniis quoque Lycurgi lege cavetur, ut nisi in convictum, & prætoris judicio condemnatum nulli pœna noxæ merita inferatur. Quam legem Agesilaus, cum de reo omnium nequissimo sumendum supplicium foret, quod in patriam conjurarat, abrogavit; ne diu negotium discutiendo, pœnam jure debitam frustraretur.

Lacedæmonii.

1 *Accusatori vero.*] Asconius Pedian. in 1. in Verr. act. ubi *subscriptores*, ait, *dicuntur qui adjuvare accusatorem causidici solent, quos oportet submissius agere quam dicat ille quem sequuntur.* de his sæpe Cicero, ut in ea 1. act. in Verrem non semel, & in Orat. pro Fontejo, & epist. ad Q. F. l. 3. epist. 1. non semel, & Cælius inter epist. fam. ipsius Ciceronis libro 8. epist. quoque 8.

2 *Reo quoque laudatio.*] De laudatione judiciali aliquid F. Quintilianus lib. 11. cap. 3. & Cicero in 7. in Verrem actio. ubi ita de ea re loquitur, ut possit videri decem laudatores ex consuetudine fuisse in id adhibitos. Ejusque hæc sunt verba: *Primum ut in judiciis qui decem laudatores dare non potest, honestius est ei nullum dare, quam illum quasi legitimum numerum consuetudinis non explere.*

3 *Quod deinde Pompejus.*] Plutarchus in vita illius, iterumque in vita Catonis Uticensis.

4 *Cato.*] Scilicet Uticensis, ex illis ipsis locis quæ nunc citavimus.

5 *Lacedæmoniis quoque.*] Plutarchus in Agesilao, *Detecta*, inquit, *est alia major etiam conjuratio conciliabulumque hominum Spartiatarum, qui de rebus novis quandam in domum clam convenerant, quos judicio sistere in tanta rerum perturbatione aut insidiis dissimulare difficile fuit. Igitur habito primo cum Ephoris consilio, & hos Agesilaus indicta causa necavit, cum nemo prius Spartiata mulctatus fuisset.* Valerius autem Maximus lib. 7. cap. 2. *Nihil etiam*, inquit, *Agesilai facto sapientius, siquidem cum adversus rempubl. Lacedæmoniorum conspirationem ortam nocte comperisset, leges Lycurgi continuo abrogavit, quæ de indemnatis supplicium sumi vetabant. Deprehensis autem & interfectis sontibus, easdem è vestigio restituit, atque utrumque simul providit, ne salutaris animadversio, vel injusta esset, vel jure impediretur. Itaque ut semper esse possent, aliquando non fuerunt.*

5 Ejusque

cetur. [1] Fuitque constitutum, ut æqualibus votis super vindicando facinore in diversa trahentibus, pro reo judicium staret, quod videbatur æquissimum: [2] id quod sæpe ab Atheniensibus factitatum est. Nam quum de extinguendis Mitylenis suffragatores paribus votis dissentirent, [3] Diodoti sententia pervicit, quia lenior. Et quamvis veteribus Romanorum mitissimas placuisse pœnas legamus, lapsis postea temporibus, à principibus quos nulla satietas pœnarum cepit, multa iræ atque invidiæ fœda exempla edita inveniuntur, ultimisque cruciatibus & crudelibus suppliciis sæpe in noxios vindicatum. [4] Nam & tunica fomentis igneis illita, ad palum deligati adurebantur, [5] vel grandi stipite à summo ad imum adigebantur, ut igne accenso, crudeli cruciatu excarnificati interirent, præterque [6] equuleos,

Ubi adæquarent suffragia, reus absolvebatur. Thucydides in tertio.

Romanorum supplicia crudelia.

1 *Fuitque constitutum.*] Aristoteles lib. Probl. 30. cap. 13. & 15. ubi hujus rei rationes reddit. Et ita quoque nostris legibus constitutum est. *l. inter pares. ff. de re jud. cum simil.*

2 *Id quod sæpe ab Atheniensibus.*] Divus Augustinus de Civitate Dei libro 18. cap. 26. scribit quod cum Mars apud Athenienses homicidii reus esset, judicantibus 12. Diis in eo pago, qui postea Areopagus dictus est, sex sententiis absolutus est, ubi enim pares essent sententiæ absolutio condemnationi præferebatur.

3 *Diodoti sententia.*] Vide eundem Aristotelem eodem loco.

4 *Nam & tunica.*] De hac pœna Seneca ad Lucilium epist. l. 2. epist. 14. *Cogita hoc loco illam tunicam alimentis ignium & illitam & contextam, & quicquid aliud præter hæc commenta sævitia est.* Et de ea intelligi potest illud Juvenalis Satyr. 1. paulo ante fin.

Pone Tigillinum, tæda lucebis in illa.

Et Satyr. 8. paulo etiam ante fin.

Ausi quod liceat tunica punire molesta.

Et Martialis lib. 4. epig. 42.

Nec scombris tunicas dabis molestas.

Et libro 10. epigramm. 25. de Mutio Scævola,

Nam cum dicatur tunica præsente molesta

Ure manum, plus est dicere, non facio.

5 *Vel grandi stipite.*] Vulcatius Gallicanus in vita Avidii Cassii. *Primus etiam id genus supplicii invenit, ut stipitem grandem ponerent pedum octoginta & centum, id est materiam, & à summo usque ad imum damnatos ligarent, & ab imo focum apponerent, incensisque aliis alios fumo cruciatu, timore etiam alios necarent,* & Seneca lib. 3. de Ira, & libro de consolatione ad Martiam. *Inter genera cruciatuum, alii, inquit, per obscœna stipitem egerunt, alii brachia patibulo explicuerunt,* & d. epist. 14. *Et adactum per medium hominem, qui per omnes artus emergere possit, stipitem.* *

COLERUS.

* Vide Lipsium ut supra de Cruce.

TIRAQUELLUS.

6 *Equuleos.*] De quibus Seneca l. 3. de Ira, ubi de C. Caligula Cæsare loquitur: *Torserat, ait, per omnia, quæ in rerum natura tristissima sunt, fidiculis, tabularibus, equuleo, igne, vultu suo.* & dicta epist. 14. & Apulejus lib. 10. Metam. ubi dicit id genus tormenti è more Græcorum. Ante hos Cicero lib. 4. de finibus. *Nec si ille sapiens ad tortoris*

leos, [1] fidiculas, ergastula, & cruces, [2] circumdatosque corporibus ignes, [3] lacerationes membrorum, & incur-

tortoris equuleum ad eundem ire cogatur, similemque habeat vultum, ac si ampullam perdidisset. & lib. 5. Tusc. quæst. *Hæc etiam in equuleum conjiciuntur, quo vita non adspirat beata.*

1 *Fidiculas, ergastula, & cruces.*] De his tribus Seneca lib. 3. de Ira. & præterea de *fidiculis* idem Seneca libr. de consolatione ad Marciam. Suetonius Tiberio cap 62. *Excogitaverat autem inter genera cruciatus, etiam ut largam meri potione per fallaciam oneratos repente veretris deligatis, fidicularum simul urinæque tormento distenderet.* Et Valerius Maximus lib. 3. cap. item 3. ubi de Theodoro loquitur. & Quintilianus lib. 6. cap. 2. & in nostris legibus in *l. milites. C. ad leg. Jul. maj.* Suetonius in Caligula, cap. 33. *Quin & subinde jactabat, exquisiturum se vel fidiculis de Cæsonia sua, cur eam tantopere diligeret.* & de Ergastulis Juvenalis Sat. 8.

Quid facias talem sortitus Pontice servum,
Nempe in Lucanos, aut Tusca ergastula mittas.

Cicero in Oratio. pro Aulo Cluentio Habito. *M. Aurius adolescentulus bello Italico captus apud Asculum, in Q. Sergii Senatoris ejus, qui inter sicarios damnatus est, manus incidit, & apud eum fuit in ergastulo.* Et de crucibus Seneca in d. consolatione ad Marciam, ubi dicit eas non fuisse unius quidem generis, sed aliter ab aliis fabricatas, capite conversas in terram suspendere. Vulcatius Gallicanus tradit *Avidium Cassium in cruces sustulisse eos, qui aliquid provincialibus per vim tulissent, & eo injussu hostes Sarmatas devicissent*, quod & nos alibi retulimus.

2 *Circumdatosque corporibus ignes.*] Apulejus lib. 10. Asini aurei, & vide supra alibi.

3 *Lacerationes membrorum.*] Cujus pœnæ exemplum præbuit Marius junior, frater scilicet Marii majoris, de quo Julius Firmicus lib. 1. cap. 1. *Prætorio, inquit, viro, minori scilicet Mario, Syllanæ jussione elisa sunt prius crura, deinde dejecta de statu corporis brachia, humerenus tenus dissoluta reciderunt, tertio amputata lingua necem reliquit in faucibus: ad postremum omni parte corporis mutilata, oculi qui fuerant spectatores & superstites eruuntur, & vix anima tantis vulneribus erogata est, cum hinc inde membris fluentibus minutatim spiritus carperetur.* Et de hoc quoque loquens Valerius lib. 9. cap. 2. *Quin porro crudeliter se in M. Mario prætore gessit, quem per ora vulgi ad sepulchrum Lutatiæ gentis pertractum non prius vita privavit, quam oculos infelicis erueret, & singulas corporis partes confringeret.* Et Florus lib. 3. cap. 21. *Marium ipsius ducis fratrem apud Catuli sepulchrum oculis, cruribus manibusque defossis servatum aliquandiu, ut per singula membra moreretur.* & Seneca lib. 3. de Ira *M. (inquit) Mario cui vicatim populus statuas posuerat, cui thure & vino P. R. supplicabat, P. Sylla perfringi crura, erui oculos, amputari manus jussit, & quasi toties occideret, quoties vulnerabat, paulatim & per singulos artus laceravit.* Idem de consolatione ad Marciam, *Video verbera, & membris & singulis articulis singula docuerunt machinamenta.* Et ex Poëtis Lucanus lib. 2.

——— *Quid sanguine manes*
Placatos Catuli referam? cum victima tristis
Inferias Marius, forsan nolentibus umbris
Pendit inexpleto non fanda piacula busto?
Cum laceros artus, æquataque vulnera membris
Vidimus, & toto quamvis in corpore cæso
Nil animæ letale datum, moremque nefandæ

Dirum

[1] incursus bestiarum, aliosque enectos veneno & fame, & dictu [2] fœdiora exempla, quæ exequi longum esset. Conspectius sumptum fuisse supplicium de regibus, auctores memorant: namque Antigonum Judæorum regem [3] Antonius indicta causa, quod ante id tempus nulli regum contigit, securi percussit: [4] & Agrippa Bogum Maurusiorum regem, Antonii partes sequutum, supplicio affecit. Fuitque propterea magistratus apud [5] Cumæos, quem Phylactum vocant, cujus erat munus, in frequentem senatum

Supplicium de regibus sumptum. Phylactus.

Dirum sævitiæ, pereuntis parcere morti.
Avulsæ cecidere manus, exsectaque lingua
Palpitat, & muto vacuum ferit aëra motu.
Hic aures, alius spiramina naris aduncæ
Amputat, ille cavis evolvit sedibus orbes,
Ultimaque effodit spectatis lumina membris.

1 *Incursus bestiarum.*] Vide supra de damnatis ad bestias, & huc quoque spectat illud Senecæ de epist. 14. *Et turbam ferarum quam in viscera immittat humana.*

2 *Fœdiora exempla.*] Ut illud quod à Seneca ubi supra positum est, & quo hodie quoque (ut ferunt) Turcæ utuntur, scilicet adactum stipitem per medium hominem, qui per omnes artus emergere possit. Et illud quoque de quo Cato, loquens de Carthaginensibus apud Gellium lib. 3. cap. 14. *Hominem defoderunt in terram dimidiatum, ignemque circumposuerunt, & ita interfecerunt.* Atque etiam illud quo usi sunt Carthaginenses in Attilium Regulum descriptum à Tuberone in lib. Historiarum apud Gellium lib. 6. c. 1. *In atras*, inquit, *& profundissimas tenebras eum claudebant, ac diu post ubi sol erat visus ardentissimus, repente educebant & adversus ictus solis oppositum continebant, atque intendere in cælum oculos cogebant, palpebras quoque ejus ne connivere posset, sursum ac deorsum diductas insuebant.* Tuditanus autem, ut scribit Gellius somno diu prohibitum, atque ita vita privatum refert. Eam rem ita refert Cicero, lib. 3. Offic. *Itaque tum cum vigilando necabatur, erat in meliore causa, quam si domi senex captivus, perjurus & consularis remansisset.* Alii autem dicunt eum alio novo ac crudeli supplicio interemptum, videlicet clausum fuisse in dolio ligneo ferreis clavis confixo. Et de his quoque & aliis tormentorum generibus videbis apud Tertullianum in Apolog. & libro de coron. mil. & Cyprianum libro de duplic. martyrio. & Eusebium historiæ Ecclesiasticæ libro 8. c. 3. 6. 7. 8. & 9. 10. & 17. Valerium Maximum lib. 3. cap. item 3. ubi de Theodoro loquitur. Eutropium de gestis Romanorum, cap. 10. & Rhodiginum lib. 10. cap. 5.

3 *Antonius.*] Plutarchus in vita illius.

4 *Et Agrippa.*] Strabo lib. 8. Sed quem *Bogum* hic appellat, *Bogudem* Livius vocavit lib. 112. ab urbe condita apud Priscianum lib. 6. *Castra quoque diversis partibus Cassius & Bogud adorti.* Item, *Quo tempore firmandi regni Bogudis causa exercitum in Africam celeriter trajicere conatus sit*, uti etiam Asinius Pollio inter epist. fam. Ciceronis lib. 10. epist. 31. post princ. *Trajecit sese in regnum Bogudis.* Eum vero *Bochum* vocat Appianus lib. 5. bel. Civil.

5 *Apud Cumæos.*] Plutarchus Problem. cap. 115.

1 Quod

natum venire, regesque manu apprehensos, de quorum judicio agebatur, detinere: donec de illorum præmio aut pœna patrum decreto statueretur. [1] Quod si is qui reus agitur, & capitis accersitur, prædicta die in judicium non venit, vel domo abest, mos Romanus erat, ut ante fores ædium nomenclator tuba illum ad causam dicendam quatuor diffinitis in locis citaret: neque ante fas erat in eum capitis judicium dari, aut de noxio supplicium sumi, quam discussa causa, crimine probato, & reo convicto, ne inauditi & indefensi perirent. [2] Judices vero, qui pro excessu criminis litem daturi erant, conceptis verbis se nihil habere, nihil precibus dare, solennissimum jusjurandum præstare cogebantur, quod mox depravatis judiciis fieri desitum est. Hoc quidem jusjurandum apud Ægyptios sanctius præstabatur, in hæc verba: Ut ne regis quidem minæ, aut jussa, à recto bonoque illos deducerent, aut transversos agerent. [3] Apud Athenienses jusjurandum judices præstant, se secundum leges sententiam daturos, & causam diffinituros. [4] Judicium vero de nocente sic fiebat, ut prætor tribunal in primis ascenderet, [5] noxio post terga

Reus non comparens in judicio.

Judicum jusjurandum solenne ante sententiam definitivam.

Judicium de nocente quo pacto fiebat.

1 *Quod si is qui reus agitur.*] Plutarchus in vita C. Gracchi. verum dein in vita Bruti dicit morem fuisse Romanis, accusatos absentes per præconem è tribunali ad judicium vocari solitos. Dionysius autem Halicar. lib. 4. tradit Servium Tullium jussisse insidiatores vitæ tantum vocari in populi judicium, & si comparerent, eos capite plecti, sin causam desererent, bonis mulctari, & exilio perpetuo, quod & factum fuit.

2 *Judices vero.*] Asconius Pedianus in 2. in Verrem act. scribit judices jurare solitos in leges antequam judicarent, vide *l. providendum. ff. de judic.* Verum si id non fuisset factum, nemini unquam fraudi fuit, ut scribit Cic. in Orat. pro Aulo Cluentio.

3 *Apud Athenienses.*] Pollux l. 8. c. 6. c. 7. & Heraclides in Polit. post princ.

4 *Judicium vero de nocente sic fiebat.*] Sic enim Pilatus ut Christum tanquam nocentem, qui tamen omnium innocentissimus erat, condemnaturus sedit pro tribunali, ut scribitur apud Joan. cap. 19.

5 *Noxio post terga.*] Inde est quod cum Horatius propter sororis cædem perduellionis reus damnandus esset, Duumvir dixit, *Lictor, colliga manus.* Livius 1. Decad. lib. 1. Cicero in Orat. pro C. Rabirio: *Lictor*, inquit, *colliga manus.* *

COLERUS.

* Lubet pro Corollario addere alia quædam suppliciorum genera. 1. Fugitivi, stigmate in fronte notabantur. 2. Perjuris lingua præciditur. 3. Apud antiquos cædes sponte perpetrata, expiabatur exilio, ut scholiastes Il. 10. 4. Consanguinea quoque cædes mulctabatur

terga ligarentur manus, misso præconio silentium fieret, legitima deinde prætoris proferrentur verba: classicum ad spectaculum postea canerent, suppliciumque de noxio sumerent. Quod plerunque non statim sumebatur: quippe Senatusconsulto Tiberii tempore, & per alias constitutiones actum fuit, ut damnatorum pœna in decimum semper differretur diem.

elabatur exsilio annuo, ut Euripidis interpres notat in Hippolyto. 5. Duorum talentorum auri pœna antiquitas alicujus cædes redimebat, eaque ad cognatos occisi pertinebat. Eustathius 18. Iliad.

CAPUT VI.

Locus ex Ciceronis oratione pro Milone explanatus, & quæ regia, quæque atria Romæ fuerint.

CUM Romæ in gymnasium literarium, quo plerique eruditorum convenerant, nos quoque laxandi animi causa quandoque ventitaremus: doctor ibi quispiam, Tullianæ lectionis, ut ipse aiebat, professor, ingenio alioqui exculto, sed suæ laudis, plus quam satis esset, vendicator, multo auditore circundatus, Ciceronis orationem quam pro Milone inscripsit, magno ingenio elaboratam, publice apud compluſculos lectitabat: ejusque dispositionem & constitutionem, communesque locos, singulasque partes & colores, aliaque oratoriæ artis documenta, disciplinasque rhetorum, per numeros novis & exquisitis modis ex intimo artificio adnotabat. Cumque verba ex ea lectione percenseret, quibus Cicero, quantum potest maxime Clodium in invidiam crimenque adducit, eumque infesta oratione insectatur, his verbis: Hæc sica longo intervallo conversa rursus in me est: nuper me quidem, ut scitis, ad regiam pene confecit. Sic ipse explicabat, ut diceret, hanc regiam fuisse in colle Quirinali, ubi Numam Pompilium habitasse [1] auctores tradunt, quodque in eo se-

TIRAQUELLUS.

1 *Auctores tradunt.*] Scilicet Solinus capite 2.

eo sedem habuerat, ideo regiam & atrium Numæ ibi fuisse, & de hac Ciceronem intelligere asserebat. Atque hæc & pleraque in hanc sententiam quum ille dixisset, tenuit nos admiratio istius doctoris, tam inconsiderate & perperam loquentis, id quod errore manifesto procul à vero esse liquido constat: siquidem non ubicunque Romani reges belli pacisque temporibus habitarunt, illic regias aut atria construxerunt. [1] Tullus Hostilius primo in Velia, mox in Exquiliis ædes habuit: & [2] Tarquinius Priscus supra Novam viam, [3] Servius Tullius etiam Exquilias incoluit: & tamen nullas iisdem in locis regias habuisse feruntur. Sex enim aut ad summum septem Romæ fuisse regias, compertum habemus: unam [4] ad ædem Vestæ juxta forum, quam Numa incoluit, ibique [5] atrium regium fuit, eamque regiam longo tempore præcipuam fuisse, quum religione, tum antiquitate, multi prodiderunt: [6] quæ postea incendio Neronis una cum æde Vestæ deflagravit. Alteram in Cælio monte, ubi [7] Tullus Hostilius, quo frequentius incoleretur, regiam ædificavit. Tertiam in Sacra via, in qua [8] Ancus Martius sedem habuisse fertur: de qua Ciceronem nunc intelligere [9] Asconius sentit: quippe inter servos Hipsei & Milonis pugnam inibi commissam, & Ciceronem opera Clodii vitæ periculum adiisse tradunt:

Regiæ 6. aut 7. Romæ.

Cicero explicatus.

1 *Tullus Hostilius.*] Livius 1. Decad. lib. 1. & Solinus cap. 2.

2 *Tarquinius Priscus.*] Solinus c. 2.

3 *Servius Tullius.*] Ibidem.

4 *Ad ædem Vestæ.*] Ovidius lib. 6. Fastorum,

Hic locus exiguus qui sustinet atria Vestæ,
Tunc erat intonsi regia magna Numæ.

Et de Tristibus lib. 3. eleg. 1.

Hic locus est Vestæ qui Pallada servat, & ignem,
Hic fuit antiqui regia parva Numæ.

Horatius lib. 1. Carm. Ode 2.

Vidimus flavum Tyberim retortis
Littore Hetrusco violenter undis,
Ire dejectum monumenta Regis
Templaque Vestæ.

Quo in loco Acron & Porphyrion ea verba, *monumenta Regis*, intelligunt, de *Numæ Pompilii regia*. Solinus c. 2. *Numa*, inquit, *primum in colle Quirinali habitavit, deinde propter ædem Vestæ in regia, quæ adhuc ita appellatur.*

5 *Atrium regium.*] De quo Liv. 3. Decad. lib. 6.

6 *Quæ postea incendio Neronis.*] Cornelius Tacitus lib. 15.

7 *Tullus Hostilius.*] Livius 1. Decad. libro 1.

8 *Ancus Martius.*] Solinus d. c. 2.

9 *Asconius.*] In illam Ciceronis pro Milone orationem, in expositione ejus loci, de quo hic agitur.

tradunt: quamvis Acron perperam aliter sentire visus sit. [1] Aliamque in Pompeji theatro, quod in campo fuit, fuisse memorant. Juxta theatra enim regias sitas persæpe invenimus, sicut Marcelli theatrum quod regiam habuit, ad quam quatuor columnas magnitudinis miræ ex theatro Scauri translatas [2] Plinius notavit: [3] & Pauli regiam ad Curtium lacum, & aliam in Sacrario. Fuit enim theatrum Marcelli [4] ab Augusto, sed alieno nomine conditum, quo tempore à M. Agrippa plura & egregia Romæ constructa fuere. Hic enim fuit ille Marcellus Augusti nepos, ex Octavia sorore & Marcello genitus: cui filiam Augustus paucis ante diebus quam morte sublatus esset, desponsavit. Neque assentior his qui atrium in colle Quirinali una cum regia conditum fuisse dicunt: siquidem omnes [5] ab Asinio Pollione atrium Libertatis in primis constructum volunt, quod in templo Libertatis, conspicuæ magnitudinis erat. Postea interjecto tempore, Gracchorum [6] pater in Aventino ex mulctaticia pecunia, illud amplius erexit: [7] in quo bibliotheca Græca Latinaque visebatur: quod intercursu

Acronis error.

Atrium Libertatis.

1 *Aliamque in Pompeji theatro.*] De Pompeji theatro P. Victor in nona regione urbis.

2 *Plinius notavit.*] Lib 36. cap. 2.

3 *Et Pauli regiam.*] P. Victor in 7. regione urbis.

4 *Ab Augusto.*] Hæc usque ad clausulam, *Neque assentior*, sunt Plutarchi in Marcello in fin. Et Sueton. in Augusto, cap. 29. Et de hoc quoque Marcelli theatro Plin. lib. 8. c. 17. ad fin. & P. Victor in 19. regione urbis.

5 *Ab Asinio Pollione.*] Suetonius ubi supra. Verum Livius 3. Dec. l. 4. scribit, ipsum atrium Libertatis à Sexto Ælio Pæto, & C. Cornelio Cethego Censoribus refectum ampliatumque fuisse, ut hinc intelligas, non solum ante Augusti & Asinii Pollionis tempora, sed & ante illos Censores, qui eos præcesserunt annis prope 166. id atrium constructum fuisse, sed & ejusdem 3. Decad. lib. 5. non adeo longe à princ. tradit quod obsides Tarentini in atrio Libertatis custodiebantur. De hoc atrio sæpe alias fit mentio apud auctores, ut Tacitum libro 17.

6 *Gracchorum pater.*] Livius 3. Decad. lib. 4. sed id non fuit postea, ut hic dicit Alexander, sed longe ante, videlicet tempore 2. belli Punici, quod fuit ante Imperium Augusti, & ætatem ipsius Pollionis annis plus minus 170.

7 *In quo bibliotheca.*] Nescio unde id sumpserit Alexander. Scio autem Augustum templum Apollinis ea parte Palatinæ domus excitasse, quam fulmine ictam desiderari à Deo Aruspices pronunciaverant, addita porticu cum bibliotheca Latina Græcaque: ex quo loco, ni me conjectura fallit, Alexander id accepit, ut magnam partem eorum quæ scripsit in verbo, *Ab Augusto.*

tercursu temporum pene collapsum, [1] Sex. Ælius Pætus & C. Cornelius censores restaurarunt. [2] Ea quidem atria ædificii genus fuere, continens mediam aream, in quam ex omni tecto pluvia recipitur, columnis quadrifariam per singulos angulos dispositis, & epistyliis. [3] Fuit quoque atrium publicum in Capitolio, [4] & atrium Scauri, in quo maximæ columnæ ex præruptissimis saxis collocatæ feruntur: [5] & aliud Pompeji, quæ postea ipsius curia facta est. [6] Legimus quoque atrium regium juxta forum piscarium: [7] & duo atria, Mevium & Titium: quæ Porcius Cato in Latomiis fecit. [8] Et atrium Vestæ: [9] & Saturium, in quo sacrorum tubæ agna lustrabantur. [10] In colle vero Quirinali, quod regia aut atrium fuerit, nec traditur quicquam, nec invenitur. Neque omittendum, plures regias velut regalis

Atria quid. genus ædificiorum. Atria diversa Romæ.

Regiæ apud exteras gentes.

1 *Sex. Ælius Pætus.*] Livius 4. Dec. lib. 4.

2 *Ea quidem atria.*] Gellius lib. 16. cap. 5. Festus Pompejus l. 1. Sed vide & Servium in l. 1. Æn. in eum locum,

Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant

Atria.

3 *Fuit quoque atrium publicum.*] Livius 3. Decad. lib. 4. *Tactum*, inquit, *de cœlo atrium publicum in Capitolio, &c.*

4 *Et atrium Scauri.*] Plinius lib. 36. cap. 2. & cap. 15.

5 *Et aliud Pompeji.*] P. Victor in 4. regione Urbis.

6 *Legimus quoque atrium regium.*] Livius 3. Decad. lib. 6. *Comprehensæ latomiæ, forumque piscatorium, & atrium regium*, & de eo quoque mentionem facit ejusdem Decad. 3. lib. 7. ubi de censura Cornelii Cethegi, & Sempronii Tuditani, & Spartianus in vita Septimii Severi in fin.

7 *Et duo atria, Mevium & Titium.*] Livius 4. Decad. lib. 9. *Cato*, ait, *duo atria Mevium & Titium in latomiis, & quatuor tabernas in publicum emit.*

8 *Et atrium Vestæ.*] De quo Ovidius lib. 6. Fastorum quo loco citavimus supra à princip. capitis in verbo *Ad ædem Vestæ.*

9 *Et Saturium.*] Varro lib. 2. aut ut alii supputant 5. *Tubilustrium*, inquit, *appellatur quod eo die in atrio Sutorio, sive ut alii legunt, Saturio, sacrorum tubæ lustrantur.* Festus Pompejus lib. 18. *Tubilustria appellabant, quibus agna tubas lustrabant.* Ex quibus duobus locis simul junctis Alexander id confecit quod hic scripsit, nisi quod *Saturium* id atrium appellat, quod nusquam ne fallor reperies. De hujusmodi autem lustratione tubarum videbis supra lib. 2. cap. 22. ad fin. & infra lib. 5. cap. 6. in quibus etiam locis Alexander id atrium *Saturium* vocat, sui in hoc semper similis.

10 *In colle vero Quirinali.*] Vide num huic adversetur quod supra ex Solino cap. 2. diximus: Numam Pompilium in colle Quirinali habitasse. Fuere autem & præter ea atria hic commemorata, *atria Licinia*, apud Ciceronem in Orat. pro P. Quintio, in quibus scilicet, ut ex eo conjectare licet, fiebant auctiones, unde & ipsa *auctionaria* dicta apud eundem in Oratione pro L. Agraria, *ut in atriis auctionariis potius quam in triviis aut in compitis auctionentur.*

1 *Nam*

regalis opulentiæ monumenta, apud plerasque gentes laudibus celebrari: [1] nam Cirtha [2] & Utica Massæsylorum regum regiæ fuere: sicut [3] Sybaris Colchorum, [4] Libs Antæi: [5] Jol Jubæ & Zama, [6] Pergamus Eumenis, [7] Cynaræ Byblus, Gnosos Minois, [8] Dejotari Blutium, [9] Halicarnassus Cariæ principum, [10] Eleusa Archelai. Napatia [11] Candacis, regiæ fuere: Darii [12] vero regia fertur Sadracæ in Assyria. [13] Parthorum Susa, ubi hyemem agunt: Ecbatana

1 *Nam Cirtha.*] Livius 3. Dec. l. 10. ubi de Syphace loquitur. Pomponius Mela lib. 1. p. 6. ubi hanc dicit regiam fuisse Jubæ & ipsius Syphacis. Appianus l. 2. bellorum Civilium ubi ipsius Jubæ. Paulus Orosius lib. 5. cap. 14. ubi Masanissæ. Strabo lib. 7. ubi hanc dicit Sanassæ & successorum regiam fuisse. Hanc autem *Cyrtham* vocat Plutarchus in Scipione, vide item Salustium in Jugurtha.

2 *Et Utica.*] Strabo lib. 17.

3 *Sybaris Colchorum.*] Diodorus Siculus lib. 7. cap. 4.

4 *Libs Antæi.*] Plinius lib. 5. cap. 1. Solinus cap. 37.

5 *Jol Jubæ & Zama.*] Strabo utriusque testis l. 17. & præterea de priore Pomponius Mela l. 1. c. 6. ubi eam dicit nunc vocari *Cæsaream*, & Plin. l. 5. c. 2.

6 *Pergamus Eumenis.*] Strabo l. 13. Livius 4. Decad. lib. 5. & iterum lib. 7. & 5. Decad. lib. 2.

7 *Cynaræ Biblus.*] Strab. l. 16. ubi tamen non *Cynaram*, sed *Cinyram* vocat.

8 *Deiotari Blutium.*] Strabo lib. 12. vide item Ciceronem in Oratio. pro Deiotaro.

9 *Halicarnassus Cariæ principum.*] Strabo lib. 14. & 15. Diodorus Siculus lib. 17. cap. 2. Plinius lib. 35. cap. 14. dum inter regias ponit *Halicarnassum*. Mausoli fuit, ejus Mausolus Cariæ Rex vel teste Herodoto lib. 7. Plinio l. 36. cap. 15. & aliis qui de eo loquuntur.

10 *Eleusa Archelai.*] Strabo lib. 14.

11 *Napatia Candacis.*] Strabo l. 17. & Dion in Augusto, ubi eam *Tanapen* vocat.

12 *Darii vero regia.*] Strabo lib. 16. post princip. & Plinius lib. 35. cap. 14. dum loquitur de Mausolo, qui fuit Cariæ Rex. Sed & Darii postremi qui ab Alexandro victus fuit, Macedoniæ, regia urbs Hioconiæ fuit, apud Q. Curtium lib. 6.

13 *Parthorum Susa.*] Strabo lib. 11. *Mediæ, ait, metropolis fuit Ecbatana magna civitas, & Medii imperii caput, qua nunc etiam Parthi regia utuntur, nam reges ibi æstatem agunt, frigida enim est Media, hyemem vero Seleuciæ, quæ secus Tigrim est prope Babylonem*, & paulo post dicit, *eorum quoque regiam æstivalem esse Gazam.* Verum idem lib. 16. scribit Parthorum Reges in Ctesiphonte vico maximo Seleuciæ degere solere in hyeme propter aëris temperiem. Æstatem vero in Hiocania & Ecbatana agere. Q. Curtius lib. 5. dicit Ecbatana caput Mediæ, eamque urbem nunc tenere Parthos, eamque æstiva agentibus sedem esse. Diodorus Siculus lib. 2. cap. 1. ita de Persæpolis & Susis loquitur, ut videatur dicere eas regias fuisse. Justinus lib. 11. scribit *Persæpolim fuisse caput regni Persici*, uti & ipse Curtius lib. 4. sed & lib. 5. dicit fuisse regiam totius orientis. Herodianus lib. 3. tradit Ctesiphontem regiam fuisse Parthorum. Polybius libro 10. scribit Ecbatanam primum fuisse regiam Medorum, deinde Persarum. Et sane Athenæus lib. 12. cap. 3. scribit ipsos Persarum Reges in Susis hyemare, æstatemque in Ecbatanis, & per autumnum in Persæpoli, ac reliquam totius anni partem in Babylonia.

batana & Persæpolis, ubi æstatem: quam Alexander injectis facibus incendit. [1] Indorum regum Taxila. [2] In Ægypto Abydus. [3] Tigranis Artaxata olim Medorum, nunc Parthorum. [4] Memnonis regia Susis, [5] Attali Trallibus, & [6] Sardis Crœsi regia visebatur, [7] quam Gerusiam fecere. [8] Cyri autem regia Babylon fuit, quam Susis anteferre statuerat. [9] Tametsi Persarum mos foret, in montibus regias facere, [10] in quibus thesauros & antiquissimas gazas congerebant: ut illas velut amplissimum virtutum monumentum posteris relinquerent. [11] Mithridatis autem erat Gabiis, [12] & Oenotriorum Regum Pandosiæ: [13] Macedonum

Persarum regia in montibus. Vide sup. lib. 2. c. 2.

nia. Parthorum vero Reges in Ehyagis vere commorant, hyeme in Babylonia.

1 *Indorum Regum Taxila.*] Philostratus lib. 2. de vita Apollonii, ubi hanc dicit fuisse regiam Mandri tunc regnum Indiæ obtinentis quod olim Porus obtinuerat.

2 *In Ægypto Abydus.*] Nam & ea Memnonis Regis, ut multi dicunt, Ægyptii regia fuit, ut tradit Strabo lib. 17. Plinius lib. 5. cap. 9. & Solinus cap. 45. Hunc autem alii Æthiopiæ Regem fuisse tradunt, ut ipse Plinius lib. 6. cap. 29. & lib. 10. cap. 26. vide infra in verbo, *Memnonis regia.*

3 *Tigranis Artaxata.**] Cornelius Tacitus lib. 13. & Plutarchus in vita Luculli.

COLERUS.

* Sidonius Apollinaris:

Non hic antipodes, salumque rubrum,
Non hic Memnonios canentis Indos
Aurora face civica perustos.
Non Artaxata, Susa, Bactra, Carrhas,
Non Cyrrhæam Babylona personabo.

TIRAQUELLUS.

4 *Memnonis regia Susis.*] Diodorus Siculus l. 3. cap. 6. tradit Memnonem in Susis loco excelsiori ædificasse regiam, quæ usque ad Persarum Imperium permansit, *Memnonium* ab eo denominatam. Vide supra in verbo, *In Ægypto.* Plinius lib. 6. cap. 27. scribit veterem regiam Persarum fuisse Susam à Dario Hystaspis filio conditam.

5 *Attali Trallibus.*] Plinius lib. 35. cap. 14.

6 *Sardis Crœsi regia.*] Herodotus lib. 1. Strabo lib. 13. Plinius lib. 35. cap. 14. Plutarchus in Solone.

7 *Quam Gerusiam fecere.*] Plinius ubi nuper citavimus.

8 *Cyri autem.*] Strabo lib. 15. Solinus autem cap. 50. & iterum 70. in princ. scribit Babylonem fuisse Chaldæorum caput.

9 *Tametsi Persarum mos foret.*] Strabo lib. 15. ad finem.

10 *In quibus thesauros.*] Idem Strabo auctoritate Scepsii lib. 13.

11 *Mithridatis autem erat Gabiis.*] *Cabiris* legendum ex Strabone id recensente lib. 12. Sed & ejusdem quoque regia fuit, ut ex Diodoro tradit Eustatius Dionysii Alexandrini interpres in libro de Situ orbis.

12 *Et Oenotriorum Regum Pandosiæ.*] Strabo lib. 6.

13 *Macedonum Demetrias.*] Strabo lib. 9. & Livius 4. Decad. lib. 5. sed & Pella quoque aliquando eorum regia fuit, ex eodem 5. Decad. l. 2. & 4. Unde & Pomponius Mela lib. 2. cap. 3. in princ. *Pellam*, inquit, *maxime illustrem alumni efficiunt. Philippus Græciæ domitor. Alexander etiam, Asiæ.* Nam & hinc uterque Pellæi dicti sunt. Ille quidem

cedonum Demetrias, [1] Ilion Priami, [2] Scepsis Æneæ, [3] Tolgus Pyrrhi. [4] Alexandria vero tres habuit regias, unam Lochian promontorium, alteram Timoniam appellavit Antonius. Musæum quoque pars regiarum erat. [5] Etiam in Antiochia Assyriorum Regum regia ferebatur: sicut [6] Sogdianæ gentis in Maracanda: [7] Sami, Polycratis. [8] Alexander autem Macedo præcipue Arabiam, quam sedem imperio delegerat, totius imperii regiam destinavit.

quidem Lucano lib. 10.

Illic Pellæi proles vesana Philippi.

Hic Juvenali satyr. 7.

Unus Pellæo juveni non sufficit orbis.

1 *Ilion Priami.*] Nicolaus Perottus in 3. Martialis, Ilium regia fuit Priami. Ennius,

Tu ut Hector ab Ilio nunquam recedis.

Virgil. lib. 3. Æneid.

Postquam res Asiæ, Priamique evertere gentem

Immeritam visum superis, ceciditque superbum

Ilium. ——

2 *Scepsis Æneæ.*] Strabo auctoritate Scepsii lib. 13.

3 *Tolgus Pyrrhi.*] Strabo lib. 7. Sed & Ambrasia quoque ex Livio 4. Dec. l. 7. & Lucius Florus, qui Ambarriam appellat epit. 2. in bello Ætholico.

4 *Alexandria vero.*] Strabo lib. 17.

5 *Etiam in Antiochia.*] Tacitus libro 18. & Herodianus lib. 2. & vide Strabonem lib. 15.

6 *Sogdianæ gentis in Maracanda.*] Q. Curtius lib. 7.

7 *Sami, Polycratis.*] Nam & is Samiorum rex, sive mavis tyrannus erat, ut videre licet in Herodoto lib. 3. & aliis.

8 *Alexander autem Macedo.*] His autem adde Syphacis regiam *Sigam* fuisse apud Strabonem lib. 17. & Plinium lib. 5. cap. 2. Malcoti Pelasgi Regis *villam* apud Strabonem lib. 5. Et Cocali filii Minois *Camicum* apud eundem lib. 6. Macobundi *Bubiconem*, apud eundem lib. 7. post princ. Sisini, qui imperium Cappadocum adortus est, *Cadenam* apud eundem lib. 12. Et Reginæ Pythoridis *Cabiram* sive *Diopolim*, quam Augustam appellavit eod. lib. 12. Et Castoris, Saocondarii, *Gorbeum*, eod. quoque lib. 12. Amyntæ *Isauram*, ibidem. Afii *Arisbam* eod. lib. 13. *Theram* primum Lydorum, postea Persarum regiam, eod. lib. 13. *Lysimachiam* Seleuci, apud Livium 4. Decad. lib. 5. *Cafariam* Bochi apud Solinum, c. 38. *Saira* Apriis primum, mox Amasis Regum Ægyptii, apud Herodotum lib. 2. Midæ antiqui *Gordium* ex Plutarcho in vita Alexandri, & Q. Curtio lib 3. post princ. *Laurentum* Pici Regis, ex Virgilio lib 7. Æn.

—— *Laurenti regia Pici.*

Scodram Regum Illyricorum. Livio 5. Decad. lib. 5. *Sabam* Sabæorum Diodoro Siculo l. 4. cap. 3. non adeo longe à fin. *Pylon* Nestoris. Pausaniæ l. 4. *Syringem* Hircaniæ Polybio libro 10. *Ambraciam* Pyrrho. Vide autem Florum lib. 2. epit. cap. 9. epitome Livii lib. 19.

CAPUT VII.

Quo apparatu, quibusque cæremoniis apud veteres defuncta corpora igni tradebantur, qualisque pompa exequiarum foret.

QUO ritu, quibusque cæremoniis defuncta corpora efferri consuevissent, qualisque funerum apparatus & exequiarum pompa fuerit, à multis sæpe auctoribus intercise perscriptum est. [1] In primis observatum fuit, ut proximus sanguine, morientis corpus dum trahit animam, amplexus, exhalantis spiritum osculo exciperet, flatumque hauriret: [2] mox decedentis oculos & ora clauderet, usque ab Ho-

TIRAQUELLUS.

1 *In primis observatum fuit.*] Tullius in 7. in Verrem act. *Matresque*, inquit, *miseræ pernoctabant ad ostium carceris ab extremo complexu liberûm exclusæ, quæ nihil aliud orabant, nisi ut filiorum extremum spiritum excipere sibi liceret.* & Virgilius lib. 4. Æneid. ad fin. ubi Anna plangens mortem Didonis sororis sic loquitur,

— Et extremus si quis super halitus errat, Ore legam. —

Ubi Servius illum quoque Tullii locum citat in ultimis verbis. Et huc quoque respicit illud Ovidii in consolatione ad Liviam,

Sospite te saltem moriar Nero, tu mea condas
Lumina, & excipias hanc animam ore pio.

Illudque Statii lib. 12. Thebaidos,

— Ignem miseræ post ultima quærunt Oscula. —

2 *Mox decedentis oculos.*] Plinius libro 11. cap. 37. *Morientibus*, inquit, *oculos operire, rursusque in rogo patefacere, Quiritium magno ritu sacrum est, ita more condito, ut neque ab homine supremum eos spectari fas sit, & cœlo non ostendi nefas*, hæc Plinius, & eo spectat illud Virgilii de matre Euryali ipsius eadem deplorantis lib. 9. Æneid.

— Nec te tua funera mater
Produxi, pressive oculos, aut vulnera lavi.

Ubi Donatus interpres dicit id moris fuisse. Illudque Ovidii in epistola Penelopes ad Ulyssem Deos rogantis, ut Telemachus utriusque filius, utriusque oculos claudat,

Dii precor hoc jubeant, ut euntibus ordine fatis,
Ille meos oculos comprimat, ille tuos.

Et in epistola Ariadnæ ad Theseum,

Ergo ego nec lachrimas matris moritura videbo,
Nec mea qui digitis lumina condat, erit:

Et in ea consolatione ad Liviam, illis verbis,

Tu mea condas lumina, &c.

Quibus post ea omnia, quæ supra ex eo adduximus, subdit,

Atque utinam Drusi manus altera, & altera fratris
Formarent oculos, comprimerentque meos.

Scribitque Plutarchus eos vulgo *infelices* * vocari, quorum oculos propter absentiam non potuerunt parentes obtegere.

COLERUS.

* Unde apud Horatium: *omnes composui felices.*

1 Ab Ho-

[1] ab Homeri temporibus usitatum: nefas existimantes, à viventibus decedentium oculos spectari, [2] tametsi lege Mevia (ut Varro significat) ne filii parentibus oculos sigillarent, cautum fuerit. [3] Nasamones vero præcipue curant, ut morituros, cum agere incipiunt animam, sedentes constituant, ne cubantes spiritum exhalent. Post quæ defuncti corpus [4] per intervalla conclamatum, pro- Nasamones.

TIRAQUELLUS.

1 *Ab Homeri temporibus.*] Ex l. 24. Od.

Οὐδ' ἄλοχος πολύδωρος ἐχέφρων Πηνελόπεια
Κώκυσ' ἐν λεχέεσσι φίλον πόσιν ὡς ἐπεῴκει
Ὀφθαλμοὺς καθελοῦσα, τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ θανόντων.

Et iterum lib. 11. Iliad.

Ἆ δείλ' οὐ μὲν σοί γε πατὴρ καὶ πότνια μήτηρ,
Ὄσσε καθαιρήσουσι θανόντι περ, &c.

2 *Tametsi lege Mevia, ut Varro.*] In Geminis apud Nonium Marcellum in verbo, Sugillare, *Contra*, inquit, *lex Mevia est in pietate, ne filii patribus luci claro sugillent oculos*, id est, *occludant*, ut interpretatur ipse Marcellus. Alii autem *Mænia* legunt apud Varronem, & in his Antonius Volscus in suis Commentariis in eum locum Ovidii nuper citatum. Alii *Mania*, ut Gregorius Gyraldus in sepulchralibus.

MERCERUS.

Lege Mevia.] Legis hujus hæc sunt verba, apud Nonium. *Contra lex Mænia, (quæ vel mævia, vel mania, vel mænia dicitur apud alios auctores), est in pietate, ne filii patribus luci claro sugillent oculos.* Qua lege non videtur vetari, ne filii præstent hoc supremum officium parentibus: sed ne id præstent luci claro, verum potius in tenebris, vel obscuro lumine, vel januis, & fenestris clausis. Quare non satis bene Alex. hic, & Pet. Crinitus, c. 12. lib. 18. de honesta discipl. & Gyral. de sepult. & alii.

TIRAQUELLUS.

3 *Nasamones vero.*] Herodotus in Melpomene. Silius autem de eorum sepultura quoque hæc scribit lib. 13.

—— *Quid qui sicco sepelire profundo*
Exanimes mandant Libycis Nasamones in oris.

4 *Per intervalla conclamatum.*] Id sumptum est ex Servio, enarrante eum locum Virgilii lib. 6. Æneid.

Pars calidos latices. ——

Cujus verba huc integra adferam, quoniam ad multas hujus cap. clausulas pertinet. *Plinius*, inquit, *in naturali historia, hanc dicit caussam esse, ut mortui aqua calida abluantur, & per intervalla conclamentur, quod solet plerumque vitalis spiritus exclusus putari, & homines fallere*: & subdit, *Denique refert quendam suppositum pyræ adhibitis ignibus erectum esse, nec potuisse liberari: unde & servabantur cadavera septem diebus, & calida abluebantur aqua, & post ultimam conclamationem comburebantur.* Unde traxit Terentius,

Desine, jam conclamatum est.

Hæc ille ex Plinio, ut dicit, sed nihil tale reperitur in nostris Codicibus Plinii. Locus autem ejus rei dicendæ, si dicere voluisset, erat lib. 7. cap. 52. ubi loquitur de Aviola consulari, qui, ut dicit, in rogo revixit: & quoniam subveniri non potuerat prævalente flamma, vivus crematus est. Illud autem Terentii in Eunucho est, ubi Donatus in id quoque eum locum expendit, atque etiam illum Lucani lib. 2. non multo post princ.

—— *Sic funere primo*
Attonitæ tacuere domus, cum corpora nondum
Conclamata jacent. ——

[1] propiores affines [2] calida abluere, deinde unguentis ungere, [3] candidoque amictu induere, [4] ac diebus septem servare sole-

MERCERUS.

1 *Propiores affines, &c.*] Hoc non videtur affinibus commissum munus, sed Pollinctoribus. Nonius verbo *Pollinctores*. Multa in ejus rei confirmationem citat. Ulpianus *lege funeris 37. D. de relig. & sumpt. fun.*

TIRAQUELLUS.

2 *Calida abluere, deinde unguentis ungere.*] Homerus 24. Odysseae post princip. loquens de corpore Achillis mortui,

Κάτθεμεν ἐν λεχέεσσι, καθήραντες χρόα καλὸν
Ὕδατί τε λιαρῷ καὶ ἀλείφατι.

Id est,

Deposuimus in lectis, purgantes corpus pulchrum,
Aquaque calida, & unguento.

Et lib. 18. Iliad. de funere Patrocli loquens:

Αὐτὰρ ἐπειδὴ ζέσσεν ὕδωρ ἐνὶ ἤνοπι χαλκῷ,
Καὶ τότε δὴ λοῦσάν τε καὶ ἤλειψαν λίπ' ἐλαίῳ.

Id est,

At postquam calefacta est aqua in fumante lebete
Et tunc jam lavarunt, & unxerunt pingui oleo.

Et Ennius in hoc citatus Servio lib. 6. Aeneid. in eum locum quem statim adducemus, & Donato in Hecyra Terentii,

Tarquinii corpus bona foemina lavit, & unxit.

Virgilius d. lib. 6. Aeneid. loquens de funere Miseni,

Pars calidos latices & ahena undantia flammis
Expediunt, corpusque lavant frigentis, & unguunt.

Ubi Servius ipse rationem reddit cur *calida aqua* abluerentur, ut jam supra diximus in praecedentibus. Et de hac quoque lotione idem Servius l. 4. Aen. in eum locum,

Date vulnera lymphis
Abluam. ——

Lavare, inquit, *cadavera dabatur proximis.* Citatque etiam illud ejusdem Virgilii supra in verbo, *Per intervalla* adductum. *Nec vulnera lavi.* Et Apulejus lib. 8. Metam. *Tunc propere familiares miserae Charites accuratissime corpus ablutum, unita sepultura ibidem marito perpetuam conjugem reddidere.* Et de his quoque Lucianus in lib. de Luctu. Sed & de unguentis & illud ejusdem Apuleji libro 4. Floridorum. *Jam miseri membra omnia aromatis aspersa, jam & ipsum unguine odoro delibutum.* Cur autem ungerentur docet Donatus in locum eum Aeneid. *ut scilicet celerius arderent*, nec tamen praetermittendum legibus 12. tabul. prohibitum cadavera ungi, ut scriptum est à Cicerone lib. 2. de legibus.

3 *Candidoque amictu induere.*] Homerus lib. 18. Iliad. de cadavere Patrocli loquens,

Ἐν λεχέεσσι δὲ θέντες ἑανῷ λιτὶ κάλυψαν,
Ἐς πόδας ἐκ κεφαλῆς, καθύπερθε δὲ, φάρεϊ λευκῷ.

Id est,

In lectis autem ponentes tenui panno operuerunt
In pedes ex capite, desuper amictu albo.

Plutarchus in Arato ad fin. *Continuo*, inquit, *ex Aegio cadaver veste alba coronisque exornantes, cum Paeana & Choris in urbem intulerunt.* Suetonius in Nerone, cap. 50. *Funeratus est impensa ducentorum millium stragulis albis auro intextis, quibus usus Calendis Januariis fuerat.* Hujus autem rei rationem si quis scire cupit, legat eundem Plutarchum problem. cap. 25.

4 *Ac diebus septem.*] Id jam diximus ex Servio supra in verbo, *Per intervalla.* Sed & idem lib. 5. dicit, cujus verba infra adducemus.

1 *Quae*

re solebant, ara constituta, ubi odores incenderent, [1] quæ acerra dicta est. [2] Græcis vero septemdecim diebus corpora antequam cremarentur, totidemque noctibus servare mos erat. [3] Qui quidem amictus non ex lana, sed lino intexebatur, Ægyptiorum exemplo, apud quos laneæ vestes, nec cum cadavere sepeliuntur, neque in ædes deorum impor-

1 *Quæ acerra dicta est.*] Id est ex Festo Pompejo, lib. 1. *Acerra*, inquit, *ara quæ ante mortuum poni solebat, in qua odores incendebant.* Et subdit alios dicere, *acerram esse arculam thurariam, ubi scilicet thus reponebant.* Hujus autem acerræ, sive in priore sive in posteriore significatione, mentio est apud Ciceronem in legibus funebribus lib. 2. de legibus. *Ne longæ coronæ, nec acerræ prætereantur.* In posteriore autem Horat. lib. Car. 3. Ode 8. in princ.

Martiis cælebs quid agam calendis,
Quid velint flores, & acerra thuris
Plena miraris, &c.

Ubi Acron interpres scribit, *Acerram thuribulum* dici, & lib. 5. Æneid.

— *Et plena supplex veneratur acerra.*

Id est, ut scribit Servius, *arca thuraria per Metonymiam, id quod continet pro eo quod continetur.* Et Ovidius libro 8. Metam.

Muneribusque datis, & acerris thuris honorant.

Et lib. 13. ejusdem operis,

Dantque sacerdoti custodem thuris acerram.

Et lib. 4. Fastorum,

Cumque meri patera thuris acerra fuit.

Et Plinius lib. 35. cap. 10. *Pinxit sacerdotem, adstante puero cum acerra & corona.* Et Martialis lib. 10. epigr. 14.

— *Septimamque*
Vestris addimus hanc focis acerram.

COLERUS.

Quæ acerra.] Græcis λιβανωτρίς.

TIRAQUELLUS.

2 *Græcis vero.*] Id est ex Homero qui lib. 24. Odyss. tradit Achillis mortui corpus 17. diebus & noctibus defletum, & 18. die crematum.

Ἑπτὰ καὶ δέκα μὲν σε ὁμῶς νύκτας τε καὶ ἦμαρ
Κλαίομεν, ἀθάνατοί τε θεοί, θνητοί τ' ἄνθρωποι
Ὀκτωκαιδεκάτῃ δ' ἔδομεν πυρί. —

MERCERUS.

Græcis vero septemdecim.] Fallitur Alex. inductus in errorem quod Homerus ultimo Odyss. scripserit totidem diebus Græcos Achillem luxisse, antequam sepelirent. Illud vero Homerus notat, ut quid novum, & more vulgari non receptum, in exaggerationem doloris totius Græciæ, ob mortem tanti herois. Cæterum, ultimo item Iliados, luctui illi præscribit ad summum novem dies: ita ut decimo exequiæ fierent, & cadaver cremaretur, & sepulchrum clauderetur. Quod etiam observat in sepultura filiorum Niobes, eodem lib.

TIRAQUELLUS.

3 *Qui quidem amictus.*] Quo scilicet corpora mortuorum operiebantur. Et id quidem Herodoti lib. 2. ubi scribit de Ægyptiis loquens, *vestibus amiciuntur lineis.* Et paulo post, *Laneæ vestes neque in ædes sacras gestantur, neque una cum cadavere sepeliuntur, profanum enim est.* Quæ consentanea sunt his quæ Orphica & Bacchica appellantur, ab Ægypto & Pythagora ortum ducentibus *. Nam his ceremoniis participantem laneis indutum vestibus humari religiosum. De quibus sacra redditur ratio. Et vide infra lib. 4. cap. 17.

COLERUS.

* Apulejus Apolog. 2. *Quippe lana segnissimi corporis excrementum pecori detracta, jam inde Orphei & Pythagoræ sæclis, profanus vestitus est.*

1 Ut

Græci. portantur. Id quoque à Græcis usurpatum fuit, [1] ut veste alba cadaver [2] coronisque ornarent, [3] pæana canentes, sepulcro inferrent. [4] Die vero octavo per præconem indicto funere, ne fraudarentur solemni honore supremi dies, ut homines ad honestandas exequias convenirent, his verbis, [5] OLLUS letho datus est, proclamabatur. [6] Apud Spartanos erat constitutum, ut rege defuncto, equites obitum regis enunciantes cursitent, fœminæque crinibus passis & libero conquestu, tinnitu ollas pulsent æneas, quibus nec nocte nec die quies. Tunc audito regis obitu, in omnem formam luctus concedi permissum erat: mulieresque proxima affinitate, [7] in veste candida [8] & capite aperto, ritu Romano ejulantes, funus celebrare. [9] Filii vero [10] tecto capite, [11] in veste pulla, parentes efferre con-

Spartanorum ritus rege defuncto.

Filii parentes efferebant.

TIRAQUELLUS.

1 *Ut veste alba.*] Ut jam dictum est supra in verbo, *Candidaque amictu.*

2 *Coronisque ornarent.*] Plinius loquens de coronis lib. 21. cap. 3. *Quis ergo honos, ut ipsi mortuo parentibusque ejus, dum intus positus esset forisve ferretur, sine fraude esset imposita.* Et Plutarchus in Arato, quo loco supra citavimus in verbo, *Candidaque, &c.* & Lucianus in libello de luctu.

3 *Et pæana canentes.*] Plutarchus in eod. loco.

4 *Die vero octavo.*] Varro lib. 5. aut aliorum computatione 6. de ling. Lat. Olli, inquit, *valet dictum illi ab olla & ollo, quod alterum comitiis, cum recitatur à præcone, dicitur olla centuria, non illa. Alterum apparet in funeribus indictivis, quo dicitur ollus letho datus est, quod Græcus dicit λήθῃ, id est, oblivioni.* Sed ad id quod hic dicit de *die octavo* vide infra.

COLERUS.

5 *OLLUS letho datus est.*] Hisce verbis indicebatur ferme funus: *Exequias. L. Titio L. Filio. Quibus est commodum ire, jam tempus est. ollus ex ædibus effertur.*

TIRAQUELLUS.

6 *Apud Spartanos.*] Herodotus libro 6.

7 *In veste candida.*] Plutarch. probl. cap. 25. ubi ejus rei rationem reddit.

8 *Et capite aperto.*] Idem auctor ejusdem operis cap. 13.

9 *Filii vero.*] Nam & Q. Metellum Macedonicum quatuor ejus filii rogo intulerunt, ut tradit Plinius l. 7. c. 44. in princ. Et ad hunc morem respiciens Juvenalis satyr. 10. scribit,

Incolumi Troja Priamus venisset ad umbras
Assaraci magnis solemnibus, Hectore simul
Portante, ac reliquis fratrum cervicibus.

10 *Tecto capite.*] Plutarch. Probl. d. cap. 13. ubi rationem reddit cur filiæ capite aperto, filii tecto id facerent.

11 *In veste pulla.*] Magna ex parte lugentium, & aliorum qui funus sequebantur vestitus pullus, id est, niger erat. Varro de vita patrum, *Amiculo nigello, capillo demisso sequerentur luctum* *. Homerus lib. 18. tradit Thetim adituram Jovem, cum Achillem filium brevi ad Trojam periturum deploraret sese velo nigerrimo operuisse.

Et

consuevere. Apud Græcos fœminæ virique in candida veste cum coronis, amplissimi viri exequias prosequuntur, & velut in publico luctu complorant promiscue. [1] Quod fuit in more Syracusanis, qui candido amictu velati, & fronde coronati, Timoleonem extulere, cui perpetuos honores, atque in foro sepulcrum decrevere: [2] sicut Sicionii Aratum in veste alba & coronis sepulcro intulere. [3] Argivi quoque in luctu albas vestes aqua ablutas induunt, & in candido amictu funus comitantur. [4] Ægyptii atque [5] Assyrii funera, obsiti squalore & sordibus, ac cœno oblitі, capillum summittentes, & barba detonsa: [6] Milesii vero,

Alba vestis lugubris apud quosd.

Luctus indicia, cœno [illegible]

Et Crassus ille dives murenam in piscina domus mortuam atratus tanquam filiam luxit, ut scribit Macrobius lib. 3. Satur. cap. 15. De quo & tu vide Ælianum de natu. animalium lib. cap. 4. Apud Apulejum lib. 3. Metam. *Quædam mulier per medium theatrum lachrimosa & flebilis, atra veste contecta, &c.* Et lib. 7. *Mater pueri mortem deplorans fletu & lachrimosa, fuscaque veste contecta.*

COLERUS.

* Hunc locum cum alio Varronis apud Nonium sic aliquando conglutinavi: ut dum supra terram essent, riciniis lugerent: funere ipso pullis amictæ. Propinquæ adolescentulæ etiam anthracinis, amiculo nigello, capillo demisso, sequerentur luctum.

TIRAQUELLUS.

1 *Syracusanis.*] Plutarchus in vita Timoleonis.

MERCERUS.

Quod fuit in more Syracusanis.] Hæc ex Plutarch. Timoleonte sumpta sunt, sed mala fide. Plutarch. enim ut pompam funeris Timoleontis extraordinariam, & præter vulgatum morem doceret esse, eo amictu & ornatu scripsit Syracusanos processisse, debuerat vero animum advertere Alex. ad Plutarchi verba, quibus ait hanc pompam fuisse quasi solemnem, & festam quandam supplicationem. Quæ satis indicant habitum illum, & ornatum non fuisse funebrem. Sed & quod sequitur de Sicyoniis, detortum est etiam, ex ejusdem auctoris Arato. Ubi Plutarchus ait, Sicyonios luctum suum mutasse in publicam lætitiam. Quam ob rem veste alba, & coronis usi sunt, contra quam mos funebris pateretur. Ut in errore perstaret Alex. debebat quoque annotare, in funeribus eorum populorum cantica, saltationes & similia adhibita fuisse. Horum enim etiam meminit Plutarchus, in descriptione Pompæ funebris, tum Timoleontis, tum Arati.

TIRAQUELLUS.

2 *Sicut Sicyonii Aratum.*] Idem in vita Arati ad fin.

3 *Argivi quoque.*] Plutarchus auctoritate Socratis, aut ut alii legunt, Isocratis, probl. cap. 25. in fin.

4 *Ægyptii.*] Herodotus lib. 2. Ægyptii, inquit, *in funeribus sinunt capitis crines augescere, barbam tamen tondent.* Vide Diodorum Siculum lib. 1. cap. 3. & cap. 5. Pomponius Mela lib. 1. c. 9. *Mortuos,* inquit, *fimo obliti plangunt.* & Cicero lib. 1. Tusc. quæst. & Plinius lib. 11. cap. 37.

5 *Assyrii.*] Strabo lib 16.

6 *Milesii vero.*] Herodotus lib. 6. ubi tamen de puberibus tantum loquitur.

r Ly-

vero, crasis capitibus, plangere consueverunt: [1] qui mos apud barbaros inolevit frequens, ut in funere & casibus adversis juvenes tonderent comam, barbam ipsi ponerent, & uxorum capita deglabrarent. [2] Persæ quoque detonsis conjugibus & liberis, lacera veste, [3] lugubri ululatu, corpora efferebant: [4] qui etiam in funere clarorum virorum seipsos, equos, & jumenta tondebant. [5] Apud Græcos convenit, in luctu viros comas alere, barbam

1 *Qui mos apud Barbaros.*] Id procul dubio est Suetonii in Caligula c. 5. Cujus hæc verba sunt de morte Germanici loquentis, *Quin & Barbaros ferunt, quibus intestinum, quibusque adversus nos bellum esset, velut in domestico communique mœrore consensisse ad inducias. Regulos quosdam barbam posuisse, & uxorum capita rasisse ad indicium maximi luctus.*

2 *Persæ quoque.*] Q. Curtius lib. 10. *Persæ*, inquit, *comminuto more detonsis in veste lugubri conjugibus ac liberis, non ut victorem & modo hostem, sed ut gentis suæ justissimum regem lugebant.* Et quod de liberis hic tradit, apud alios quoque servatum est, ut in luctu filios tonderent, ut intelliges ex Seneca lib. 5. de beneficiis, ubi de Archelao loquitur.

3 *Lugubri ululatu.*] Nec hi quidem soli. Nam & idem Virgilius testatur de funere Pallantis lib. 11. ubi ait:

— *Ululatusque ore dedere, &c.*

4 *Qui etiam in funere.*] Hoc certe est Herodoti lib. 9. ubi de morte Masistii, quem Græci Macisium vocabant, loquitur, cujus hæc sunt verba: *Ubi in castra rediere, ingens luctus tum omnem exercitum, tum vero Mardonium cepit extincti Masistii, viri secundum Mardonium honoratissimi, tam apud Persas, quam apud Regem, ita ut ejulatus eorum omnem Bœotiam pervaderet, & seipsos & equos & jumenta totonderint.* Plutarchus in vita Alexandri, tradit eum in luctu Hephæstionis mortui, equos mulosque totondisse, & finitimarum urbium pinnacula diruisse.

5 *Apud Græcos.*] Plutarchus probl. cap. 13. Apud Græcos si quid adversi acciderit, ut mulieres tonderi: sic viri comas alere consueverunt, & hujus rei rationem reddit, quam inibi videre poteris, quod & hoc exemplo comprobatur. Nam cum Athenienses in Æginam exercitum misissent, qui occidione deletus ab Æginetis ulis Laconum auxilio, viri ob eam causam comam alere jussi, mulieres vero tonderi contra naturæ leges, ut proditum est ab Euripidis interprete. Romani in aliis luctibus quam funerum, capillum barbamque promittebant, ex Livio 1. Decad. lib. 6. ubi de Manlii Capitolini vinculis loquitur. Et 3. Dec. l. 7. ubi de M. Lucio. *Sed erat*, inquit, *veste obsoleta capilloque & barba promissa, præferens in vultu habituque insignem memoriam ignominiæ acceptæ.* Varro ille qui cædis Cannensis causa fuit, post eam barbam capillumque submisit, honoribusque, cum ei deferrentur, renunciavit, ut scribit Julius Frontinus Stratagematôn lib. 4. c. 5. Apud Statium lib. 6. Thebaidos, Lycurgus in funere Archemori filii comam & barbam totondit,

— *Tergoque & pectore fusam*
Cæsariem ferro minuit. —

Quo loco interpres intelligit Cæsariem pro barba & coma, ut scilicet coma ad tergum, & barba ad pectus respiciat. Sisenna lib. 4. apud Nonium Marcellum, quo loco de dictione vicatim loquitur. *Cum complures menses barbam immisissent, intonso capillo, lugubri vestitu populum vicatim flens una cum*

liberis

barbam capillumque summittere, mulieres vero tonsis crinibus esse: quem morem à Romanis usurpatum legimus, ut sorores defunctis fratribus, & matres filiis orbatæ, in acerbo funeris luctu, cum flebili vociferatione [1] detonsos crines corpori imponerent: qui mos antiquissimus usque [2] ab Homero traditur: apud quem Patrocli cadaver opertum amicorum capillis superjectis fuit: & Achilles flavam comam in defuncti Patrocli funere manibus secuit. [3] Quippe ea lugenti aptissima putantur, Iliad. Ψ.

liberis circuiret. Apud Virgilium l. 9. Æneid. Euryali mater audita morte filii comam sibi scidit:

Evolat infelix, & femineo ululatu
Scissa comas, &c.

1 *Detonsos crines corpori imponerent.*] Propertius lib. 1. eleg. 17.

Illa meo charos donasset funere crines.

Et Catullus in Argonauticis,

Illius egregias virtutes, claraque facta
Sæpe fatebuntur gnatorum in funere matres.
Cum in cinerem canos solvent à vertice crines.

Et Ovidius lib. 3. Metam. de sororibus Narcissi,

—— Planxere sorores
Najades, & sectos fratri imposuere capillos.

Et in epist. Canaces ad Macraeum,

Non mihi te licuit lachrymis perfundere justis,
In tua non tonsas ferre sepulchra comas.

Et Seneca in Phædra act. 5. scen. 1.

Placemus umbras, capitis exuvias cape,
Laceræque frontis accipe abscissam comam.

Et Statius lib. 7. Thebaidos.

—— Tergoque & pectore fusam
Cæsariem ferro minuit, sectisque jacentis Obnubit. ——

Dionysius Halicarnassæus loquens de funere Virginio. *Exiliebant ex ædibus mulieres & virgines, deflentes hunc casum, floresque alia & coronas, adversus lectulum injicientes, aliæ zonas & balteas, aliæque vittas virginalis comæ, & quædam etiam tortas crinium detondentes capillos.*

2 *Ab Homero.*] Scilicet l. 23. Iliad. loquens de Myrmidonibus,

Θριξὶ δὲ πάντα νέκυν καταείνυον, ἃς ἐπέβαλλον
Κειρόμενοι, &c.

Et paulo post de Achille,

Στὰς ἀπάνευθε πυρῆς ξανθὴν ἀπεκείρατο χαίτην
Τήν ῥα Σπερχειῷ ποταμῷ τρέφε τηλεθόωσαν.

Et hunc morem exemplo Achillis observavit Antonius Bassianus Caracalla in funere Festi, apud Herodianum l. 4. Sed & idem Homerus lib. 4. Odyss. de morte Antiochi,

Τοῦτό νυ καὶ γέρας οἶον ὀϊζυροῖσι βροτοῖσι
Κείρασθαί τε κόμην βαλέειν τ' ἀπὸ δάκρυ παρειῶν.

Et ejusdem operis lib. 24. statim post princ. de funere ipsius Achillis,

Δάκρυα θερμὰ χέον Δαναοί, κείροντό τε χαίτας, &c.

Quem locum imitatus est Q. Calaber, facit etiam Myrmidones in funere ipsius Achillis comas circum tondere,

Ἀμφὶ δὲ χαίτας μυρμιδόνες κείροντο.

Et Briseidum quoque *κεκαρμένη πλοκάμους*. id est, tonsis crinibus eodem officii genere prosequi. hic vide Hadrianum Junium in Commentario de Coma cap. 5.

3 *Quippe ea lugenti.*] Plutarchus probl. cap. 13.

1 *In*

tur, quæ indecora nec usitata sunt. Cujus rei causa;
Lycii. [1] in Lycia affines & propinqui in funere muliebres vestes induunt, ut eam vestitus deformitatem pertæsi, citius à lacrymis abstineant. [2] Macedonibus assuetum erat, ut crines
Macedones. tonsi, defunctos lugeant. Namque Archelaus Macedoniæ Rex, Euripidem tragicum intimum familiarem,
Bionis dictum. crinem tonsus luxit. In quo facetissimum [3] illud Bionis proditur, perinde lugentes capillum evellere, quasi calvitio mœror levaretur.
Carthaginenses & Græci. [4] Carthaginenses in luctu comas & ora lacerant, & ubera plangunt. Idem Græcis in usu fuit, ut in luctu capillum manu discindant, & comam vellant, utque defuncti uxor in fletu oculos corrumpat, quasi hoc munus morientis foret.
Ægyptii in obitu regis. [5] Ægyptiis quoque traditur mos, ut in obitu Regis singuli capita luto deturpent, & nudatis mamillis mulieres, virique pectora plangant: atque in deformi illuvie, septuaginta duos dies cibis animantium, vino

1 *In Lycia.*] Idem Gregorius Gyraldus in libro de sepulcris nullo quoque auctore citato, sed, id est, Valerii Max. lib. 2. c. de institutis antiquis, & Plutarchi in Oratione consolatoria ad Apollonium.

2 *Macedonibus.*] Cicero ubi statim citabimus ut. seq. Solinus cap. 14. aut aliorum computatione 15. ubi & illud de Archelao tradit. Sed & id quoque fecit Alexander Macedo in funere Ephæstionis apud Arrianum lib. 7. Et aliis quoque. Nam apud Theocritum Idyllio, Cupidines mortem Adonidis lugent κεκαρμένοι χαίτας, detonsis crinibus. Et Job quoque cap. 1. nunciata nece liberorum caput totondit, quo in loco Divus Hieronymus dicit eum morem fuisse lugentium, licet adversetur Origenes non admodum probabiliter. Nam & Jeremiæ 7. scribitur, *Tonde capillum tuum & projice, & sume in directum planctum: quia projecit Dominus, &c.* Apud Plutarchum in Lysandro. *Bacchiadæ Corintho exules squallidi detonso capillitio Lacedæmonem profugerunt.* Herodotus lib. 1. tradit Argivos ob amissam victoriam in campis Thyreaticis lege cavisse, ne quis comam nutriret ante pristinæ gloriæ decus recuperatum. Lacones vero victores contra sanxisse, ne quis comam tonderet contra morem eorum. Cujus rei etiam nonnihil meminit Plato in Phædone.

3 *Illud Bionis proditur.*] Apud Ciceronem lib. 3. Tuscul. quæst.

4 *Carthaginenses in luctu.*] Virgilius lib. 4. Æneid. loquens de Anna Didonis sororis mortem deplorante,

Unguibus ora soror fœdans, & pectora pugnis,

Ubi *pectora* ille vocat, quæ hic *ubera* appellat, sunt enim *ubera* in pectoribus. Apud Q. Curtium lib. 10. *Darii mater audita morte Alexandri laceratis crinibus humi corpus abjecit.*

5 *Ægyptiis quoque.*] Herodotus l. 1. Diodorus lib. 2. cap. 3. & Pomponius Mela libro 1. cap. 9. quo Ægyptum describit. Sed & his adde quod ignem extinguebant, donec funus esset absolutum ex eodem Diodoro libro 17.

1 Si

vino & omni paratu abstineant: ac recensentes Regis virtutes, crebris ejulatibus luctum renovent. [1] Si vero feles moriatur, in luctus & mœroris signum, sola supercilia eradant. [2] Apud Lacedæmonios obitu Regis enunciato, Spartiatæ servi & mulieres, ingenti coacta manu, laceratis crinibus, abscissa veste, cum vocibus & ululatu frontes manu plangunt, & capite converberato, interitum miserantes, cum fuisse optimum regum voce significant: quem morte sublatum, omni genere honorum velut divinum cumulari Lycurgus lege sanxit. Ideo prævaluit mos regum & optimatum in funebri pompa, ubi dolore intestino premuntur, ut decoris immemores, [3] cinere caput aspergant, faciem [4] deturpent, [5] tunicam discindant, humi

Lacedæmonii.

1 *Si vero feles moriatur.*] Herodotus d. lib. 2.

2 *Apud Lacedæmonios.*] Herod. l. 6. Sed & de his præterea tradit Heraclides in Politicis, quod Lacedæmoniorum Rege mortuo per totum triduum nihil venditur, atque forum paleis conspergitur.

3 *Cinere caput aspergant.*] Lucianus in libello de luctu, & probatur testimonio Homeri, apud quem Achilles audita morte Patrocli, cinere caput aspersit, lib. 18. Iliad. post princ.

Ἀμφοτέρῃσι δὲ χερσὶν ἑλὼν κόνιν αἰθαλόεσσαν
Χεύατο κὰκ κεφαλῆς,

Et etiam satyr. lib. 13.

—— Nunc prepexis in pectore barbis
Verrere humum, nunc fœdantes in pulvere crinem
Canentem, &c.

Idque solemne erat Judæis, ut in luctu cinere & pulvere capita spargerent, ut videre licet 2. Regum 13. *Quæ aspergens cinerem capiti suo*, &c. & Judicum 4. *Et erat cinis supra capita ipsorum.* & Esther 4. in princ. *Quæ cum audisset Mardochæus, scidit vestimenta sua & indutus est sacco, spargens cinerem capiti*, & Jeremiæ 6. *Filia populi mei accingere cilicio, & conspergere cinere, luctum unigeniti fac tibi amarum, &c.* & rursum cap. 25. *Ululate pastores, & clamate, & aspergite vos cinere, &c.* & Machab. 1. cap. 3. *Et induerunt se ciliciis & cineres imposuerunt capiti, & discinderunt vestimenta sua.* Id autem alibi *pulvere* faciebant. Josue 7. *Miseruntque pulverem super capita sua.* & 1. Reg. 4. *Currens autem vir de Benjamim ex acie, venit in Silo in die illa, scissa veste, & conspersus pulvere caput.* & 2. Reg. 1. in princ. *In die autem tertia apparuit homo veniens in castris Saul veste conscissa, & pulvere conspersus caput.* & Job. 2. ad fin. *Et exclamantes ploraverunt, scissisque vestibus sparserunt pulverem super caput suum.* Apud Catullum autem in Argonauticis,

Canitiem terra, atque infuso pulvere fœdans.

Et Virgilium lib. 10. Æneid.

Canitiem multo deformat pulvere.

In Cyri Claudiane,

—— Clade exterrita tristi
Intonsos multo deturpat pulvere crines.

Et aliquid etiam diximus supra lib. 2. cap. 19.

4 *Faciem deturpent.*] Lucian. in d. libello de luctu.

5 *Tunicam discindant.*] Lucianus ibi. Hincque illud Juvenalis satyr. 10.

—— Ut

Thraces. [1] humi jaceant, [2] comam vellant. [3] Contra vero Thraces; nam defunctos cum cantu & luxu, lascivaque gesticulatione, patrium carmen canentes, efferre soliti sunt. [4] Massilienses quoque nullo dolori indulgentes, funera cum necessariis adjecto convivio celebrant. [5] Cimbri & Celtiberi, siqui in acie mortem oppetunt, gaudio exultant: si autem morbo affecti decedunt, in squalore & luctu sunt. [6] Pellibus quoque vestiri Romanos diebus luctus, & qui funus facerent, cujusque cura & procuratio funeris erat, [7] prætextam pullam induere, apud multos invenio. [1] Solitos etiam illorum corpora, qui magistratus & honores gesserant, in prætexta purpura, togaque consulari vel senatoria, [2] virosque

Massilienses. *Cimbri. Celtiberi.* *Romani.* *Qui magistratus aut honores gesserant.*

— *Ut primos edere planctus*
Cassandra inciperet, scissaque Polyxena palla.

Idque in omni luctu & dolore fieri consuevit. Suetonius in Nerone, c. 42. *Utque respexit veste discissa, capite convulnerato, actum de se pronunciavit*, & Job cap. 1. *audita filiorum nece scidit vestimenta.* & 2. Reg. 3. *Scissa talari tunica, &c.* 1. Reg. 4. 2. Reg. 1. Jud. 4. Job. 2. 1. Machab. 3. quibus locis nuper citavimus, & Josue 7. *Josue vero scidit vestimenta sua, &c.* Ex quo & illud Virgilii lib. 5. Æneid.

Tum pius Æneas humeris abscindere vestem.

Ubi Donatus dicit id signum fuisse maximi doloris. Apud Dionysium Halicarnasseum lib. 7. Mater & uxor Martii Coriolani ob ipsius condemnationem laceratis vestibus pectora plangebant.

1 *Humi jaceant.*] Lucianus ubi antea citatus, & Q. Curtius lib. 10. ubi eum citavimus supra in verbo, *Carthaginenses.*

2 *Comam vellant.*] Lucianus in eod. loco, hæc autem omnia Alexander ab eo accepisse videtur.

3 *Contra vero Thraces.*] Herodotus lib. 5. Pomponius Mela lib. 2. cap. 2. Quintilianus lib. 5. cap. de exemplis. Solinus cap. 16. aut aliorum computatione 17. Valerius Maximus l. 2. c. 1. Sed præterea ipse Herodotus d. lib. 5. scribit apud eosdem Thraces tales sepulturas optimatibus fuisse, *triduo proponunt cadavere, mactatisque omnis generis hostiis conviuantur, illudque defletum prius, deinde combustum sepeliunt, aut aliter humo contegunt, aggestoque tumulo, cum alia omnis generis certamina proponunt, tum præcipue, cum certa ratione, monomachiam, id est, singulare certamen.*

4 *Massilienses quoque.*] Val. Maximus d. lib. 2. cap. 1.

5 *Cimbri & Celtiberi.*] Utrorumque testis Valerius eodem loco. Vide autem an sit de antiquis institutis.

MERCERUS.

6 *Pellibus quoque.*] Nimium audacter Alex. Festus qui solus hujus moris videtur meminisse, hoc tantum scribit. *Lugentes quoque diebus ultus in pellibus sunt.* At *in pellibus esse*, non est, *vestiri pellibus*: sed vel *in pellibus sedere*, ut interpretabatur Blondus: vel aliquid tale.

TIRAQUELLUS.

7 *Prætextam pullam induere.*] Festus Pompejus lib. 14. *Prætexta*, inquit, *pulla nulli alii licebat uti, quam ei qui funus faciebat.*

1 Solitos

que triumphales in tunica Jovis, [3] plebejorum vero in toga plebeja aut pallio efferre, [4] & cum eisdem illa cremare, sæpe compertum est. [5] Lecto igitur [6] constrato purpura [7] aut linteis splendentibus, & in eo defuncti corpore locato, [8] post ultimam conclamationem, [9] tibicine præ-

1 *Solitos etiam.*] } De his quatuor locis vide infra in verbo, *Constrato.*
2 *Viros[que], triumphales.*]
3 *Plebejorum vero.*]
4 *Et cum eisdem.*]

5 *Lecto igitur.*] * Antiquum est in *lecto* funera ponere & deferre, ut patet ex iis locis quæ tibi ex Homero citavimus supra annot. 3. 7. & 8. Et ex eo scribit Virgilius de funere Miseni loquens lib. 6. Æneid.

Tum membra toro defleta reponunt,
&c.

Et Appianus l. 2. belli Civi. de funere Cæsaris loquens. *Hæc*, inquit, *referens, vestem à pectore quasi lymphatus quidam abscidit, seque in accingens magnum dexteritate lectum sub tentorio posuit.* Et Valerius Max. lib. 4. de moderatione animi loquens de Metello Macedonico, qui filios suos monuit, ut funebri ejus lecto humeros subjicerent. Et Suetonius de funere quoque in vita ipsius, cap. 85. *Interque lectus eburneus auro & purpura stratus.* Et paulo post. *Lectum pro rostris in forum, magistratus & honoribus functi detulerunt.* Plinius quo loco citabimus infra in verbo, *Tibicine præcedente.*

COLERUS.

* Græci vocant κλίνην ἐπιτάφιον. Catullus, *sepulchralem lectum.*

TIRAQUELLUS.

6 *Constrato purpura.*] Ex Suetonio nuper citato, & hinc illud Tullii loquentis de funeribus, lib. 2. de legibus. *Extenuato sumptu tribus reciniis, & tunicula purpurea, &c.* Et Valerius Tribunus plebis in illa eleganti Oratione apud Livium 4. Decad. libro 4. *Purpura viri utemur, magistratibus in coloniis municipiisque togæ prætextæ habendæ jus est: nec id ut vivi solum habeant tantum insigne, sed etiam ut cum eo crementur mortui.* Ante hos Virgilius lib. 6. Æneid. in funere Miseni,

Tum membra toro defleta reponunt
Purpureasque super vestes, &c.

7 *Aut linteis splendentibus.*] Vide supra in verbo, *Candidaque amicta.*

8 *Post ultimam conclamationem.*] De qua supra in verbo, *Per intervalla conclamatum.*

9 *Tibicine præcedente.*] Sive etiam *Tibicinibus.* Nam Tullius ad ea quæ ex eo nuper adduximus 2. de legibus, addit *& decem Tibicinibus.* Ovid. lib. 6. Fast. de his loquens ait,

Adde quod ædilis pompa qui funeris irent,
Artifices solos jusserat esse decem.

Nam & paulo ante dixerat:

Cantabat mœstis tibia funeribus.

Appianus lib. 1. bellorum Civilium, scribit *tibicinum copiam adfuisse funeri Syllæ.* Plinius lib. 10. cap. 43. loquens de corvi exequiis, qui more hominum tumulatus est. *Funusque*, ait, *innumeris aliti celebratum exequiis, constratumque lectum super Æthiopum duorum humeros præcedente tibicine* (sunt verba Alexandri nostri) *ad rogum usque, &c.* Festus autem Pompejus lib. 6. non longe à fin. *Funebres*, inquit, *tibiæ * dicuntur, cum quibus in funere canitur.* & vide infra num. seq. Sed non omiserim, apud Judæos id quoque observatum fuisse, ut in funeribus *tibicines* canerent, ut videre licet ex D. Matthæo cap. 9. in resuscitatione filiæ mortuæ cujusdam Principis.

COLERUS.

* *Θρηνητικοὶ αὐλοὶ* Græcis dicuntur.

Nænia. præcedente, [1] qui næniam funebrem, qua laudes defuncti & facta recensebat, tum pudorem, integritatem & fidem, non saltabundus, ut olim, sed stans [2] Phrygio modulo caneret, funus procedebat. Is enim modus erat ad mœrorem accommodatior: quod ideo institutum ferunt, quasi in illas æternas amœnitates, ac in sedes & concilia priorum post funera recepti videantur: [3] tametsi multi hoc funeris solenne, & omnem apparatum prætermitti jusserint. Quippe [4] M. Æmylius Lepidus princeps senatus decedens, præcepit filiis, ut sine linteis, sine purpura & tibicine

TIRAQUELLUS.

1 *Qui næniam funebrem.*] Festus Pompejus lib. 12. in princ. *Nænia, inquit, est carmen quod in funere laudandi gratia cantatur ad tibiam.* Diomedes Grammaticus; *Apud Romanos, ait, id carmen, quod cum lamentatione extremum atque ultimum mortuo accinitur, nænia dicitur.* Nonius Marcellus. *Næniæ ineptum & inconditum carmen, quod adducta mulier, quæ præfica diceretur, iis, quibus propinqui non essent, mortuis exhiberet*, citatque illud Varronis lib. 4. de vita populi Rom. *Ibique à muliere, quæ optuma voce esset, per quam laudari, deinde næniam cantari solitam ad tibias & fides.* Acron & Porphyrion interpretes Horatii lib. 2. Car. Ode 1. enarrantes eum locum,

Ceæ retractes munera næniæ, &c.

Scribunt autem næniam esse carmen lugubre, quod in mortuos cantabatur, quod nunc, ut addit Acron, Græcis Epitaphium appellatur, quod Simonides Græcus poëta Lyricus primus instituit à Cea Insula oriundus, unde & Horatius *Ceam næniam* eo loco vocat. Et alibi Carm. lib. 3. Ode 28. hunc enarrans versum,

Dicetur merito nox quoque nænia.

Nænia, ait, *carmen est, quod mortuis cantabatur, in honorem sepultorum. Sed bene nocti hoc carmen accommodat propter tenebras & somnum, quæ morti sunt proxima.* At Cicero 2. lib. de legibus: *Honoratorum virorum laudes in concione memorentur, easque etiam cantus ad tibicinem prosequatur, cui nomen næniæ; quo vocabulo etiam Græcis cantus lugubres vocantur.* Quintilianus lib. 8. c. 2. *Tertius huic est diversus translationis modus, cum res communis pluribus in uno aliquo habet nomen eximium, ut carmen funebre, proprie nænia.* Huc quoque etiam illud Ovidii Fast. 6.

Dicis supremos nænia nulla choros.

De puerorum * autem *næniis* Horatius libro epist. 1. epist. 1.

Roscia dic sodes melior lex an puerorum
Nænia, quæ regnum recte facientibus offert.

Ubi & Acron scribit næniam esse laudem mortuorum, sed ibi quoque cantilenam esse. Sed & de *Nænia* Dea diximus supra lib. 2. cap. 4.

COLERUS.

* Hesychius: Νηνίατον, παιδαριώδης ὕμνος: Unde & pro ineptiis sive nugis usurpatur.

Qui næniam.] Noniam scribi oportet, non per æ. Pollux: νηνίατον, ἐπὶ τῶν Φρυγῶν, Ἱππῶναξ δὲ αὐτοῦ μέμνηται. Est autem Phrygium vocabulum, Latine *lessus*.

TIRAQUELLUS.

2 *Phrygio modulo caneret.*] De hoc vide infra lib. 4. cap. 1. ubi intelliges & hunc ad religionem spectare.

3 *Tametsi multi.*] Hoc probat exemplis seq.

4 *M. Æmylius Lepidus.*] Lucius Florus epitome Livii lib. 48.

cine funus sibi facerent. [1] Et Atticus Pomponius, multique clari viri sine pompa funeris efferri voluere: [2] præficasque quæ luctui præessent, advocare, vel precio conducere solebant, quæ cantu & funebri carmine lamentarentur, vitamque, & præclara gesta, summasque virtutes non sine miseratione laudarent. Nonnunquam mimos qui personas effingerent, ac facta dictaque repræsentarent, adhibebant. [3] Quas quidem nænias Græcis in luctu sæpe decan-

Qui funeris pompam contempsêrint. *Præficæ.* *Næniæ.*

1 *Et Atticus Pomponius.*] Cornelius Nepos in vita ipsius in fin. Et id quoque nostris temporibus testamento suo fieri prohibuit Budæus ille Gallorum decus.

2 *Præficasque.*] Quod satis patet ex his quæ supra dicta sunt in verbo, *Qui næniam funebrem.* Sed quibus addes Nonium Marcellum, cujus hæc verba sunt. *Præficæ dicebantur apud veteres quæ adhiberi solent funeri, mercede conductæ, ut & flerent, & fortia facta laudarent,* utiturque in eam rem testimonio Plauti in duobus locis, Lucilii libro 22. & Varro. de vita patrum, l. 4. ut inibi videre poteris, & Fest. Pompejus. *Præficæ dicuntur mulieres ad lamentandum mortuum conductæ, quæ dant cæteris modum plangendi, quasi in hoc ipsum præfectæ,* citatque Nævium poëtam. Servius enarrans illud Virgilii lib. 6. Æneid.

Et ferales ante cupressos.

Appellat *præficam planctuum principem*, Et alibi lib. 9. in eum locum,

Nec te tua funera mater
Produxi.

Præficæ, inquit, ut supra diximus, *sunt planctus principes, non doloris.* Ante hos Varro lib. 4. de ling. Lat. idem propemodum fere scribit, ubi item laudat auctorem Aristotelem in libro qui inscribitur, *νόμιμα βαρβαρικὰ* *, ipsum Nevium, Aurelium nescio quem, & Claudium uti videbis.

COLERUS.

* *Νόμιμα βαρβαρικὰ* legendum esse, jamdudum Scaliger monuit. Sic citatur ἐν Τοῖς βαρβαρικοῖς νομίμοις ab Athenæo.

Præficasque.] Præficæ quoque Phrygum inventum. Varro lib. 4. De vita pop. Rom. *Ibi à muliere, quæ optima voce esset, Perquam laudari: deinde næniam cantari solitam ad tibias & fides eorum, qui ludis Troicis cursitassent. Hæc mulier olim vocitata fuit Præfica, usque ad secundum bellum Punicum.* Quæ verba supra Tiraquellus lacera & mutila citavit.

TIRAQUELLUS.

3 *Quas quidem nænias Græcis.*] Id accepisse videtur ex depravata lectione Tullii lib. 2. de legibus, ubi sic olim legebatur in eo loco quem supra in verbo, *Qui næniam,* citavimus. *Honoratorum virorum laudes memorentur, easque etiam cantus ad tibicinem prosequatur, cui nomen næniæ, quo vocabulo etiam Græci cantus lugubres nominant.* Verum Adrianus Turnebus lector regius, vir utique literarum Græcarum & Latinarum scientissimus, in suis, in eum librum, Commentariis admonuit, legendum esse ut supra adduximus. Hi enim lugubres cantus apud Græcos ἰάλεμοι dicuntur, non næniæ, quæ dictio mere Latina est. Scio autem Joannem Grammaticum scripsisse Ialemum & Hymenæum creditos fuisse Clius filios, quoniam ille flebiles cantus excogitasset, hic Epithalamium & Jambicos. Porro ἰάλεμον pro ejulatione & cantu posuit Euripides in Troad.

Οἷον ἰάλεμον, οἷα τε μέλη

Ἰάλεμος. Senatores.

decantari invenimus, qui apio coronati, defuncti laudes recensere carmine, [1] quod Ialemon vocant, & res memoratu dignas, claro præconio celebrare assuerant, [2] Senatoribus

Δακρύα τ' ἐν ἀσκαρίδας κατακλείστῳ
Η' μεσόφρων ὄψεσιν.

Et Aristophanes apud Athenæum Grammaticum, ut nonnulli putant in dictionibus Atticis,

Ἐν χρήμασιν ὀρφανός, ἐν δὲ πένθεσιν ἰάλεμος.

1 *Quod Ialemon vocant.*] Ut jam diximus in præcedentibus.

2 *Senatoribus vero.*] Ex Lactantio Grammatico Statii interprete lib. 6. Thebaidos in enarratione ejus loci,

Cum signum luctus cornu grave mugit adunco
Tibia, &c.

Ad id quoque referens illud Persii satyr. 3.

Hinc tuba candelæ, tandemque Beatulus alto
Compositus lecto, &c.

Huc que etiam spectat illud Virgilii loquentis de funere Pallantis Regis Euandri filii, lib. 11. Æneid.

It cælo clamorque virum, clangorque tubarum.

Ubi Servius simpliciter dicit, *mortuos ad tubam deduci solitos*, citatque Persium ubi supra. Spectat item illud Ovidii lib. 5. de Tristibus eleg. 1.

Tibia funeribus convenit ista meis.

Servius autem in eum locum libro 5. Æneid.

Laudumque immensa cupido.

Aliter de hac re loquitur, ita scilicet ut majoris ætatis funera ad *tubam* proferre solerent, ex eod. illo loco Persii. Minoris vero ætatis ad *tibias* ex alio Statii loco loquentis de Archemoro,

Tibia cui teneros solitum deducere manes.

Illud autem minime dubium, in cujuscunque ordinis & ætatis funeribus *tibicines*, vel *tubicines* canere solitos, quod vel constat ex illis locis Propertii lib. 2. eleg. 7. ad fin.

Ah mea tum quales caneret, tibi Cynthia somnos
Tibia, funesta tristior illa tuba.

Et iterum eleg. 14.

Nec mea tunc longa spatietur imagine pompa,
Nec tuba sit fati vana querela mei.

Et lib. 4. eleg. 12. eademque ult.

Sic mœstæ cecinere tubæ, cum subdita nostrum
Detraheret lecto fax inimica caput.

Atque etiam ex eo quod scribit Plutarchus in libro de industria animalium. *Tonsor*, inquit, *quidam officinam Romæ habens, picam habebat admodum loquacem, humana verba, & avium sonos reddere. Instrumentorum omnium garritus, & strepitus effingere, nullo cogente, sed sponte sua assuefacientem sese, ac nihil indictum, inimitatumque relinquere gestientem. Accidit autem ut illac dives quispiam ingenti tibicinum strepitu efferretur. Pica postridie muta elinguisque fuit, adeo ut nec, quam inter quotidianas necessitates vocem emittere solita esset, mitteret, unde suspicati sunt alii per ejusdem opificii homines venenum ei datum, alii tubarum voce auditum stupefactum, sed neutrum fuisse postea constitit: verum tota interim omni ingenii studio intro revocato, vocem sic ut organum aptasse atque instituisse. Subito enim rediisse, non consueta veteraque imitamenta, sed tubarum cantum iisdem prorsus periodis sonantem transitus omnes, omnesque numeros eodem pacto servantem.* Hæc ille, quæ mihi non indigna visa sunt, quæ hoc loco adscriberem. Et vide etiam infra in verbo, *Et Sylla*. Macrobius autem lib. 2. cap. 3. in Somnium Scipionis. Scribit ideo mortuos ad sepulturam cum cantu prosequi solere, quoniam animæ ipsæ post corporis vincula ad originem dulcedinis musicæ, id est, ad cælum ipsum redire creditum antiquis fuisse, quamquam alii ideo id factum

ribus vero & patriciis, atque summis ducibus, tuba: minoribus & plebejis, exequiali tibia canebant siticines. Quam tibiam non in funeribus modo, [1] sed in sacris, in ludis, [2] & conviviis adhibebant. Imperatoribus etiam pluribus tubis mœstum plangentibus, quod à Caribus & Phœnicibus deductum autumant, qui in funebri pompa brevibus tibiis lugubre canentibus, uti consuevere. [3] Deferendi vero feretrum, propinquioribus virilis sexus dabatur munus. [4] Itaque filii parentes, & fratres sorores elatas funere deferebant: [5] nonnunquam servi libertate donati, [6] plerunque senatorii, prætorii & consulares, quique amplissi-

Patricii. Plebeii. Imperatores. Feretrum qui ferebant.

factum putant, quod anima ipsa à plerisque harmonia existimata est, quod & ipsum credidit imprimis Heroglilus. Et qui ejus fuerint opinionis tradit Cicero lib. 1. Tuscul. quæst.

MERCERUS.

Senatoribus vero.] Id servatum est etiam in funeribus militum. Auctor Tertul. libro de Corona milit. *Certe Tuba ustrio quid bellicum intonat, & videtur honoris ergo tributa bellicosis hominibus, in funere.* Virg. 11. Æneid. & in eum lib. Servius. & Appian. 1. bel. Civil.

TIRAQUELLUS.

1 *Sed in sacris, in ludis.*] Ovidius lib. 4. Fastor.

Temporibus veterum tibicinis usus avorum
Magnus, & in magno semper honore fuit.
Cantabat fanis, cantabat tibia ludis,
Cantabat mœstis tibia funeribus.

& paulo post,

Quæritur in cæna cantus tibi, quæritur aris.

Sed & quod sacris adhiberentur tibicines, notissimum est ex ea historia, quam de illis narrat Livius 1. Decad. lib. 9. & Valerius Maximus lib. 2. c. 5. & Seneca quo loco infra citabimus, ubi de Xenophonte loquemur. Ludis quoque idem Livius 1. Dec. l. 7. post princ. Sed & ipsis ludis tubarum usum fuisse probat illud Virgilii lib. 5. Æn.

Et tuba commissos medio canit aggere ludos.

Ubi Servius dicit id Romano more fuisse.

2 *Et conviviis.*] Cytharam, & alia instrumenta musica adhibita fuisse conviviis, docebimus infra l. 5. c. 21.

3 *Deferendi vero.*] Ex Servio lib. 6. Æneid. in eum locum,

—— *Pars ingenti subiere feretro*
Triste ministerium. ——

Ubi scribit propinquorum virilis sexus hoc dari officium.

4 *Itaque filii parentes.*] Quod probat exemplis, quæ paulo post subjiciet.

MERCERUS.

Itaque filii parentes.] Interdum cadavera vehebantur in curru ab equis albis. Id velle videtur Cornelia, apud Propert. lib. 4.

—— *Sim digna merendo,*
Cujus honoratis ossa vehantur equis.

TIRAQUELLUS.

5 *Nonnunquam servi libertate donati.*] Vide interpretes in eum locum Persii satyr. 3.

—— *At illum*
Hesterni capite induto subiere Quirites.

Vide etiam quæ dicemus infra in verbo, *Nonnunquam illos.*

6 *Plerumque senatorii.*] Suetonius in Cæsare, cap. 85. *Iulium pro rostris in formum, magistratus & honoribus functi deinde-*

Imperatorum & consularium virorum feretrum à quibus ferebatur.

Pompa funeris.

plissimis honoribus functi erant, imperatorum & consularium virorum feretrum detulere. [1] Quare Pauli Æmylii, qui de Macedonia triumphavit, legati Macedonum: & [2] Syllæ dictatoris feretrum, senatores & sacræ virgines extulerunt. [3] Et Metello filii tres consulares, duo triumphales, unus censorius, & alter prætor lectum subiere. Dumque effertur, insignia honorum quos gessisset, ut [4] fasces, secures, lictores, [5] armaque & [6] dona militaria, [7] coronasque omnis generis quas in vita meruisset, vexilla, [8] atque urbium dona [9] & legionum, [10] spoliaque hostium, ac munera quæ quis daturus erat, [11] expressosque cera

detulerunt. Et in Augusto, c. 100. *Ac senatorum humeris delatus in campum crematusque.* Appianus Alexandrinus lib. 1. belli Civilis funus Syllæ describens, *Lecticam*, inquit, *subiere potentiores ex omni senatu.*

1 *Quare Pauli Æmylii.*] Val. Max. lib. 2. c. 5. Vide item Plutarchum in vita illius in fin.

2 *Et Syllæ.*] Appianus lib. 1. bellorum Civilium de funere ejus loquens. *Corpus denique accurrente exercitu sacerdotes, sacræque virgines per vices detulere.* Ex quo intelligis non *senatores* hic legendum sed *sacerdotes*. Quanquam etiam *senatores* idipsum quoque subiere, ut idem paulo post scribit: *Lecticam*, inquit, *subiere potentiores ex omni senatu*, &c.

3 *Et Metello.*] Valerius Max. l. 2. c. 5. & Plinius lib. 7. c. 44. in princ. & Plutarchus in libro de fortuna Romanorum.

4 *Fasces, secures, lictores.*] Appianus l. 1. belli Civil. ubi describit pompam funeris Syllæ. *Præcedebant signa, securesque, quibus cum esset Dictator, utebatur.*

5 *Armaque.*] Ut dictum est. Et vide Servium in eum locum Virgilii libro 11. Æneid.

Hinc alii spolia occisis direpta Latinis
Conjiciunt igni, galeas, ensesque decoros.

Et lib. 6. Æneid. in funere Miseni,

—— Decoratque super fulgentibus armis.

Ubi Donatus sic ait: *Fortium*, inquit, *virorum cum ipsis funeribus arma apud veteres consumebantur.*

6 *Dona militaria.*] Virgilius lib. 11. Æneid. in funere Pallantis,

—— Pars munera nota
Ipsorum clypeos, &c.

7 *Coronasque omnis generis.*] Appianus ubi supra de funere Syllæ. *Coronæ ex auro ad duum millium numerum pluresque summa cura fabricatæ.*

8 *Atque urbium dona.*] Ex eod. in eo loco.

9 *Et legionum.*] Ibidem.

10 *Spoliaque hostium.*] Virg. l. 11. Æn.

Hinc alii spolia occisis direpta Latinis
Conjiciunt igni, &c.

11 *Expressosque cera vultus.*] Plinius lib. 35. cap. 2. *Expressi cera vultus singulis disponebantur armariis, ut essent imagines, quæ comitarentur gentilitia funera. Semperque defuncto aliquo totus aderat familiæ ejus, qui unquam fuerat, populus. Stemmata vero lineis discurrebant ad imagines pictas. Tablina codicibus implebantur, & monumentis rerum in magistratu gestarum.* Ex quo & Statius,

Exin magnanimum series antiqua patronum,
Incedit, &c.

1 *Quare*

cera vultus, & decora majorum totiusque familiæ longo ordine simulacra, & gentile stemma præferebant ab ultima origine, quanto cum poterant apparatu: [1] Quare C. Cæsar in amitæ funere, Marii statuas pro decore familiæ detulisse fertur. [2] Et Tiberius in Drusi funere originem Iuliæ gentis, Æneam, omnesque Albanorum reges, Romulum, & Appium Clausum, cæterasque Appiorum effigies longo ordine produxit. [3] Ferunt quoque Iuniam, quæ Cassio nupta fuit, viginti clarissimarum familiarum imagines, velut indicium splendoris & vetustatis familiæ, in funere præcessisse: inter quos Manlios & Quintios, Cassiumque & Brutum. [4] Nonnunquam, ut ampliore efferrentur funere, plures defuncto stravere lectos, qui instrati in pompa funeris anteibant: sicut de Sylla, cui sex millia, & Marcello, cui sexcentos prælatos legimus. [5] Tum si qui ab eo servi manumissi & libertate donati fuerant, illi præcipue, qui fide insignes à domino cogniti forent, herilem interitum miserantes, pleni lachrymarum, elatum corpus præcedebant pileati, aut alba lana capitibus velatis: qui quanto plures erant, tanto plus nominis laudisque dedere, quod familiam totam decedens dominus, tantis muneribus cumulasset, ac libertatis precio affecisset. [6] Nonnunquam illos qui rasis capitibus trium-

Lecti defuncto strati.

Liberti in funere herili.

1 *Quare C. Cæsar.*] Plutarchus in vita illius.

2 *Et Tiberius.*] Corn. Tacitus l. 4.

3 *Ferunt quoque Iuniam.*] Idem Auctor lib. 3. quo in libro non multo post principium scribit. In funere quoque Germanici circumfusas fuisse lecto ipsius Claudiorum Iuliorumque imagines. Et vide hic quæ scripsimus in nostris Commentariis Nobilitatis.

4 *Nonnunquam, ut ampliore.*] Hæc sunt Servii enarrantis eum locum Virgilii ad fin. lib. 6. Æneid.

Egregium forma juvenem.

Ad funeris, ait, hujus (de Marcello filio Octaviæ sororis Augusti loquitur) *honorem Augustus sexcentos lectos intra civitatem ire jussit. Hoc autem apud majores gloriosum fuerat: etiam dabatur pro conditione fortunæ: nam & Sylla sex millia habuit.*

5 *Tum si qui ab eo servi manumissi.*] Id quod significat Persius Sat. 3. ad fin.

——— *At illum*
Hesterni capite induto subiere Quirites, &c.

Ubi vide interpretes.

6 *Nonnunquam illos.*] Quod probat exemplo seq. Nam & hic illud sciendum & servos pileatos funus domini antecedere solitos, idque facientes voluntate testatoris vel heredis libertatem consequi, ut scribitur in *l. 1. §. sed & qui, C. de lat. libert. tol.*

triumphantis currum fuerant prosequuti: ejusdem defuncti corpus pileatos in pompa funeris præcessisse invenimus. [1] Q. Terentium Culleonem, quem Scipio Aphricanus servitio exemerat, [2] quique triumphantis currum capite raso fuerat prosequutus, ejusdem elatum corpus pileatum præisse memorant: [3] post sequente proximiorum affinium & amicorum turba, lugentis habitu, capillo demisso, [4] in veste pulla [5] aut cærulea, ut Cato significat. Quum enim adolescentis funus facerent, cæruleum frequentes induebant. [6] Apud exteros vero phæus color sumebatur in luctu. Namque Antiochus, audito fratris obitu, purpura deposita, phæum induit, qui inter album & nigrum fuisse color traditur. [7] Nonnunquam senatu universo & magistratibus cum vexillis, interdum equitum turmis, siquando regum aut imperatorum funus efferrent, comitantibus. [8] Funeris enim lex erat, ut præcedente pompa

Vestium lugubrium color.
Apud exteros. Phæus color.
Lex funeralis.

1 *Q. Terentium Culleonem.*] Livius 4. Decad. lib. 8. Valerius Maximus l. 5. cap. 2. Plutarchus in Scipione.

2 *Quique triumphantis currum.*] Livius 3. Decad. lib. 10. in fin. & vide infra lib. 6. cap. item 6.

3 *Post sequente proximiorum.*] Vide infra in verbo, *Funeris enim, &c.*

4 *In veste pulla.*] Vide supra in verbo, *In veste pulla.*

MERCERUS.

In veste pulla.] De colore vestium lugubrium vide auctorem libro de funeribus & Lipsium Comment. in 3. Annal. Taciti. Nam in ea re variatum est Romæ.

TIRAQUELLUS.

5 *Aut cærulea.*] Hic Catonem in hac re citat, uti etiam Cælius Rhodiginus, qui & Varronem quoque adducit lib. 17. Loca tamen eorum aut libros non designant.

6 *Apud exteros.*] Vide Plutarchum in Hannibale, ubi de Antiocho loquitur.

7 *Nonnunquam senatu universo.*] Vide Herodianum libro 3. ad finem. ubi de funere Septimii Severi, & Appianum in funere Syllæ lib. 1. bellorum Civil.

8 *Funeris enim hæc lex erat*] Id sumptum videtur ex Terentio in Andria,

Funus interim procedit, sequimur.

Ubi Donatus. *Bene*, inquit, *funus procedit, nos sequimur, dixit, quasi postea morituri, unde exequiæ dicuntur.* Et huc quoque spectat illud Apuleji l. 8. Met. *Funus vero, toto feralem pompam prosequente populo, deducitur ad sepulturam.* Et quod scribit Callistratus Jurisconsultus in *l. 3. ff. in jus vocati. eos scilicet qui funus prosequuntur, in jus vocare non oportet.* Quanquam id postea desitum esse e diverso pompam præcedere, & funus sequi videri potest ex D. Hieronymo ad Paulam de dormitione Blesillæ, ubi ita scribit. *Ex more parantur exequiæ, & nobilium ordine præeunte auream pheretro velamen obtenditur,* ubi vide scholia.

1 *Pleid.*

pompa funebri, vivi sequantur, tanquam haud multo post morituri. Interim lectulo [1] plerique flores & corollas jacere, [2] nonnulli unguenta & odores, alii dona cumulare, [3] idque noctu & obscura luce: ideo ardentes faces adhibebant. Nam die funus efferre, vetusto more non licuit: [4] quod Demetrius rex cavit edicto, ut ante lucem vel post crepusculum efferantur corpora: die vero non liceret. [5] Sæpe tamen imperatoris aut ducis, qui occubuisset in acie, funus, milites quantum poterant militaribus studiis celebrarunt. Ea pompa fuit, ut armatæ instructæque legiones in turmas & centurias cum vexillis militaribus inversis, aut abjectis militiæ insignibus, defunctum comitentur: [6] phalerasque equis detrahant, [7] ensium mucrones, & lan-

Interdiu non efferebant mortuum. Pompa funebris. Imperatoris aut ducis qui in bello occubuisset.

1 *Plerique flores.*] Id quod ostendit Virgil. lib. 6. Æneid. ad fin. de Morte Marcelli,

—— Manibus date lilia plenis,
Purpureos spargam flores, animamque nepotis
His saltem accumulem donis. ——

Quem locum in id expendit Lactantius Grammaticus interpres Statii in eum locum lib. 6. Thebaidos,

Si pariter virides nati libare dedisset
Ad tua templa genas. ——

2 *Nonnulli unguenta & odores.*] Vide sup. eod. lib. 3. c. 2. vers. 10. & 11.

3 *Idque noctu & obscura.*] Virgilius l. 6. Æneid. de funere Miseni,

—— Et subjectam more parentum
Aversi tenuere facem. ——

Ubi Servius. *De fune, ait, ut Varro dicit, unde & funus dictum. Per noctem autem urebatur, unde permansit ut mortuos faces antecedant.* Et iterum l. 11.

—— Et de more vetusto
Funereas rapuere faces, lucet via longo
O. dine flammarum, &c.

Ubi & ipse Servius, *Quia, inquit, ante per noctem cadavera prosequebantur cum facibus.* Et Tacitus lib. 3. post princ. de funere Germanici, *Dies quo reliquiæ tumulo Augusti, modo per silentium vastus, modo ploratibus inquies, plena urbis itinera, collucentes per campum Martis faces.*

4 *Quod Demetrius Rex.*] Idem dicit Cælius Rhodiginus lib. 17. cap. 19. ubi nullum quoque citat auctorem.

5 *Sed tamen.*] Cornelius Tacitus lib. 3. ad princ. de funere Germanici. *Igitur Tribunorum Centurionumque humeris cineres portabantur, præcedebant incompta signa, versi fasces, &c.* * Et paulo post. *Illic miles cum armis, sine insignibus magistratus.* Et vide Appian. lib. 1. bell. Civil. in funere Syllæ.

COLERUS.

* Ubi vide doctissimi Lipsii Commentarium, qui in loco multa ad hunc ritum facientia eruit.

TIRAQUELLUS.

6 *Phalerasque equis detrahant.*] Virgilius lib. 11. de funere Pallantis,

Post bellator equus, positis insignibus.

Id est, *sine phaleris*, ut bene annotat Servius ibid. Sed & in luctu publico, id nonnunquam fiebat, quod videre licet ex Livio 1. Dec. lib. 9. ad fin.

7 *Ensium mucrones.*] Virgilius eod. lib. 11. statim post ea, quæ proxime ex eo adduximus,

—— Et versis Arcades armis.

Ubi ipse Servius, *Lugentium, ait, more*

 mucro-

& lancearum cuspides humi dejectos ferant, [1] & rogum lustrent. [2] Id quod apud Græcos etiam servari meminimus. [3] Rogo igitur extructo, & pyra cupresso circundata, propter gravem cremati corporis nidorem, ne tetro odore abigerentur proximantes, ac desuper defuncto corpore locato, [4] illius oculos antequam cremaretur patefacere, & cœlo ostendere mos erat. [5] Apud alios trientem in os defuncti, tanquam naulum imponere: quem apud inferos dari pro portorio opinio fuit, & vana superstitione creditum: [6] quod apud Hermionenses vetabatur, quia pronus inde ad inferos descensus erat, quasi naulo non indigerent obituri: sicut circa exitum Syrtium fuit Lethe [7] amnis, & in Epiro atque [8] Heraclea pontica [9] Acherusius specus, quem usque ad inferna patere dixerunt, & contra [10] Laodiceam os Plutonium, [11] in quo omne animatum mori-

Cremandi corporis mos & ceremoniæ.

Trientem in os imponere.

Lethe.

Acherusius specus.

Os Plutonium.

mucronem hastæ non cuspidem contra terram tenentes, scuta etiam invertentes propter numina illic depicta, ne eorum simulachra cadaveris pollurentur aspectu ut nonnullis frustra placet. Nam lugentium mos est prioris habitus immutatio.

1 *Et rogum lustrent.*] Virgilius in illo ipso lib. de funere Trojanorum,

Ter circum accensos cincti fulgentibus armis
Decurrere rogos, ter mœstum funeris ignem
Lustravere in equis, &c.

Quod & alibi quoque dicitur.

2 *Id quod apud Græcos.*] Homerus l. 23. Il. loquens de funere Patrocli.

3 *Rogo igitur extructo.*] Hæc usque ad clausulam, *Illius oculos*, sunt Servii Varronis auctoritate, enarrantis illud Virgilii lib. 6. Æneid.

Ferales ante cupressos
Constituit, &c.

4 *Illius oculos.*] Plinius lib. 11. c. 37. Cujus verba citavimus supra initio hujus cap. in verbo, *Mox decedentis oculos.*

5 *Apud alios trientem.*] Juv. Sat. 3.

—— *Nec habet quem porrigat ore trientem.*

Ubi vide interpretes. Græci autem nummum quempiam quem *δανάκην* vocabant dentibus mortui indebant, ut Charonti porrigeret pro Stygiæ paludis transmissione, apud Aristophanem in Psyches fabula, Plutarchum in Collectaneis, & Apulejum Metam. lib. 6. Lucianum in Charonte, & lib. de luctu. Diodorum Siculum circa fin. lib. 2. & Plautum in Truculento.

6 *Quod apud Hermionenses.*] Strabo lib. 8. *Rumor est*, inquit, *apud Hermionenses compendiosum esse inferorum descensum, quocirca nullum ibidem mortuis naulum imponunt.*

7 *Lethe amnis.*] Plinius lib. 5. c. 5.

8 *Heraclea pontica.*] Plin. l. 27. c. 2.

9 *Acherusius specus.*] De quo etiam Pomponius Mela libro 1. Et Solinus cap. 45. aut aliorum computatione 55. Ammianus Marcellinus lib. 22. Valerius Flaccus lib. Argonauticôn 4.

Inde premente noto tristes Acherusidos oras
Præterit, &c.

10 *Contra Laodiceam os Plutonium.*] Strabo lib. 13. non adeo longe à fine.

11 *In quo omne animatum moritur.*] Strabo eodem loco jam citato.

moritur, [1] & in Tænaro Laconiæ inferni ostia, & spelunca, per quam Cerberum eductum, & Furiarum templum esse ferebatur. [2] Gallis vero mutuam invicem pecuniam date, quam apud inferos post obitum redderent, in usu erat: [3] Præfica assistente, & lamentabili carmine populum rogo circumdatum ad complorationes & lachrymas provocante, populo etiam largis fletibus, & pari comploratione respondente. [4] In quo luctu quædam ad miserationem canebantur carmina, & versus ad tibiam cum laudi- *Inferni ostia.*

1 *Et in Tænaro Laconiæ.*] Strabo libro 8. de Laconia loquens: *In ipso litoris inflexu Tænarus rupes ejecta est, propinquaque spelunca est, per quam Cerberum ab inferis superius reductum ab Hercule ferunt.* Apulejus l. 6. Met. *Lacedæmon Achajæ nobilis civitas non longe sita est, hujus conterminum deviis abditam locis: quære Tænarum, inibi spiraculum Ditis, & per portas hiantes monstratur iter invium, cujus te limine transmeato simul commiseris, jam canale directo perges ad ipsam Orci regiam.* Ex Poëtis Virg. lib. 4. Georg.

Tænarias etiam fauces, alta ostia Ditis.

Ubi Probus. *Tænarus, ait, est Laconiæ littus, in quo specus est, per quem Hercules existimatur descendisse ad inferos, & Orpheus:* & Servius alter interpres, *Tænarus Laconiæ promontorium, ubi inferorum dicitur esse descensus.* Ovidius lib. 10. Metam. post princ. de Orpheo loquens:

Ad Styga Tænaria est ausus descendere porta.

Et Statius lib. 2. de eod. loquens:

Hac, ut fama, loco pallentis devius umbras
Trames agit, nigrique Jovis vacua atria ditat
Mortibus. Arcadii perhibent si vera coloni,
Stridor ibi, & gemitus pœnarum, &c.

Seneca item in Herc. Furente. & Valerius Flaccus lib. 1. Argonauticon. & Palæphatus fabulosarum narrationum lib. 1. ubi de Cerbero loquitur. Vide item Luctatium Grammaticum in Statium libro 1. Thebaid. ibique Statium: sed & adde superioribus, in Sicilia, juxta Ætnam, speluncam esse prægrandem, quæ hiatum sub terra habeat ad arctum spectantem, per quem Plutonem cum curru raptam Proserpinam ad inferos deduxit, ut auctor est Diodorus Siculus lib. 6. c. 2. post princ. Cicero in 6. Verrem act. Et aliam quoque speluncam inter Lucrinum & Avernum per quam ad inferos descendebatur, ut dicit Servius enarrans illud Virg. 6. Æneid.

Infernique lacus, &c.

2 *Gallis vero mutuam.*] Valer. Maximus lib. 2. cap. 1. *vetus ille mos Gallorum occurrit, quos memoria proditum est pecunias mutuas, quæ his apud inferos redderentur, dare, quia persuasum habuerunt, animas hominum immortales esse.* Sed & de his Pomponius Mela lib. 3. cap. 2. *Ex his unum, quod præcipiunt, in vulgus effluxit, videlicet ut forent ad bella meliores, æternas esse animas, vitamque alteram ad manes. Itaque cum mortuis cremant ac defodiunt, apta viventibus olim negotiorum ratio, etiam & exactio crediti deferebatur apud inferos.*

3 *Præfica assistente.*] Ad Romanos redit, sed de hoc satis dictum est supra.

4 *In quo luctu quædam ad miserationem.*] Suetonius in Cæsare, cap. 84. ubi de funere ipsius Cæsaris. *Cantata sunt quædam ad miserationem, & invidiam cædis ejus accommodata.*

1 Etia

laudibus & lachrymis, pietatem, humanitatemque, & defuncti interitum miserantes. [1] Eam vero pyram pro dignitate & honoribus, quibus in vita functus erat, & prout amplissimos magistratus & imperia gesserat, modo majorem, modo minorem extruxere. [2] Fuitque lege duodecim tabularum cautum, ne de lignis politis extrueretur: donec per funerum ministros, qui [3] pollinctores dicti sunt, corpus [4] igne supposito cremabatur. In qua extruenda id servatum est, ut præter arida ligna, papyrum quoque, quo facilius crementur, [5] nonnunquam crocum [6] & vinum affatim

Pollinctores.

1 *Eam vero pyram.*] Virgilius lib. 4. Æneid. de morte Didonis,

Sic fata, gradus evaserat altos.

Ubi Servius. *Ascenderat*, inquit, *rogum, qui pro qualitate fortunarum fiebat*, unde in 6.

Congerere arboribus coeloque educere certant.

Sed & huc quoque spectat illud ejusd. eod. lib. loquentis de funere Miseni,

Ingentem struxere pyram.

Et paulo post.

Postquam collapsi cineres, & flamma quievit.

Ubi & ipse Servius. *Quasi*, inquit, *pyræ ingentes, quia (ut in 4. diximus) pro qualitate personæ pyræ fiebant, sepulchra etiam vel majora vel minora fiebant.*

2 *Fuitque lege duodecim tabularum cautum.*] Verba ejus legis sunt apud Ciceronem lib. 2. de legibus, *Rogum asciа ne polito.*

3 *Pollinctores.*] Nonius Marcellus Plauti & Varronis auctoritate, & Fulgentius ad Calcidium de vocum antiquarum interpretatione, ejusdem Plauti & Apuleji auctoritate. Sed quibus adde ipsum Plautum in prologo Pœnuli. Martialem lib. 10. epig. 95. & Julium Firmicum lib. 2. 5. ubi sic scribit, *In tertio loco Mercurius cum Saturno ab horoscopo partiliter constitutus, pollinctores faciet aut funerarios, mortuorum cadaverum custodes, aut sepulchrorum janitores.* Et Ulpian. in *l. quicunque §. idem ait. ff. de inst. act.* Item Ezech. c. 39.

COLERUS.

* Glossæ: Pollingo ἀποστολίζω νεκρόν, ἐνταφιάζω νεκρόν. Et Pollinctor ἐνταφιαστής.

MERCERUS.

4 *Igne supposito.*] Malim ignem suppositum Pyræ, non à Pollinctore, ut vult hic Alex. sed ab eo qui proxime sanguine contingebat defunctum. Auctores habeo Virgil. 6. Æneid.

—— *Subjectam more parentum*
Aversi tenuere facem. ——

Et Servium, ac Donatum in eundem locum.

TIRAQUELLUS.

5 *Nonnunquam crocum.*] Scilicet in funere nobiliorum ex Papinio,

Ver Arabum, Cilicumque fluit, floresque Sabæi
Coryciaque comæ, &c.

Nam Coryciæ comæ crocum significant, quod in Corico Ciliciæ monte erat laudatissimum, ut tradit Plinius lib. 21. cap. 6. Ex quo etiam illud Martialis lib. 3. epig. 23.

Quod de Corycio quæ venit aura croco.

6 *Et vinum.*] Virg. lib. 6. in funere quoque Miseni,

Reliquias vino, & bibulam lavere favillam.

Et Lucianus in libro de luctu, de funeribus loquens. *Aut quid valet, quod merum infunditis?* *

COLERUS.

* Illud vinum vocabatur *inferium.*

1 *Germa-*

affatim apponant. [1] Germanis ſtruem rogi, nec veſte, nec odoribus cumulare licet, ſed ſua cuique arma, & ſuus equus adjicitur rogo. Corpora vero clariſſimorum virorum, niſi ex lectiſſimis lignis certi generis, concremari ſine ullo funeris ſolenni permittitur, [2] Dumque igne accenſo corpus ardebat, pro dignitate, proque opibus, quibus quiſque potens erat, ita amici, & affines, quique conjunctiſſimi aderant, quæ chara habebant, & præcipui cultus, cum gemitu & queſtu miſerabili, in luctus & graviſſimi doloris ſignum, ignibus jaciebant. [3] Itaque multi veſtes triumphales [4] enſesque & balteos, nonnulli [5] arma militaria: mulieres vero, ne ſtudio vincerentur, ornamenta ſua, armillas, zonas, mundumque muliebrem, vittaſque virginalis comæ: alii retortos cincinnos & torques, ac bullas prætextaſque liberorum flammæ indidere: [6] thuraque, [7] unguenta, & [8] odores omnium generum, [9] quos lancibus ferebant. Quare multos copia odorum ad pyram exanimatos, & præter infinita odoramenta, in fu-

Pyra apud Germanos.

Cum corpus ardebat.

Odoramenta igni injecta.

TIRAQUELLUS.

1 *Germanis.*] Hæc uſque ad verſiculum, *Dumque igne*, ſunt Cornelii Taciti in lib. de moribus Germanorum.

2 *Dum igne accenſo.*] Ut ex multis conſtat quæ ſequuntur, atque etiam ex Statio libro 6. Thebaidos, ubi Lycurgus ſacerdos ſceptrum, quo ſacerdotes utebantur, & infulas ſacerdotales in rogum filii Archemori injecit,

At genitor ſceptrique decus, cultuſque tonantis,
Injicit ipſe rogis. ——

3 *Itaque multi veſtes triumphales.*] Nam & Virgilius lib. 6. Æneid. in funere Miſeni,

Purpureaſque ſuper veſtes velamina nota
Conjiciunt, &c.

4 *Enſeſque & balteos.*] Virgilius libro 11. Æneid. in funere Pallantis,

Conjiciunt igni galeas, enſeſque decoros,
Frenaque, ferventeſque rotas, pars munera nota
Ipſorum clypeos, & non fœlicia tela.

5 *Arma militaria.*] Quod patet ex eo loco Virgilii nuper citato, atque ex lib. 6. in funere Miſeni,

Decorantque ſuper fulgentibus armis.

Ubi & Donatus expendit. *Fortium*, inquit, *cum ipſis funeribus arma apud veteres conſumebantur.*

6 *Thuraque.*] Virgilius lib. 6. Æn. de funere Miſeni,

—— *Congeſta cremantur*
Thurea dona. ——

7 *Unguenta.*] Vide ſupra hoc eod. lib. 3. cap. 2. §. 10.

8 *Et odores.*] Vide quoque ibi. §. 11. & quod dicam in ſeq.

9 *Quos lancibus ferebant.*] Quod plane indicat illud Propertii de ſuo funere loquens lib. 2. eleg. 14.

Deſit odoriferis ordo mihi lancibus, adſint
Plebei parvæ funeris exequiæ.

[1] in funere Syllæ, statuam justæ magnitudinis ex odoribus absumptam comperimus. [2] Quæque defuncto charissima, & cordi fuisse arbitrabantur in vita, quarumque rerum mirum & efficax studium fuerat, [3] ut scuta, [4] gladios [5] & arma, [6] canes, [7] dilectos equos, [8] luscinias, avesque ad eundem rogum trucidatos, ut una cum defuncto cremarentur, igni tradebant: [9] plerique vero seipsos. Unde

1 *In funere Syllæ.*] Plutarchus in vita illius ad fin. Ubi scribit in hujus funere tantam à matronis vim odorum oblatam fuisse, ut præter eos, qui in lecticis decem & ducentis comportabantur, quædam justæ magnitudinis imago formaretur, & thure cinnamomoque ingentis precii lictor formaretur.

2 *Quæque defuncto charissima.*] Ut tradit Donatus enarrans illud Virgilii lib. 6. Æneid.

Decorantque super fulgentibus armis.

Virorum, ait, *fortium cum ipsis funeribus arma apud veteres consumebantur: nec solum hæc, sed & cætera, quæ habuissent charissima.*

3 *Ut scuta.*] 4 *Gladios.*] 5 *Et arma.*] De his jam diximus ex Virgilio supra in verbo, *Arma militaria.*

6 *Canes.*] Servius enarrans illud l. 6. Æneid.

Ossaque lecta cado texit, &c.

Ideo, ait, *quia nobiles nunquam soli comburebantur, sed cum dilectis equis, vel canibus, vel famulis.* Et vide infra in verbo, *Dilectos equos*: & iterum in verbo, *Equosque & canes.*

7 *Dilectos equos.*] Ex Servio ubi supra, & præterea lib. 5. Æneid. in eum locum,

Famulumne parentis
Esse putet. ——

Ubi ita scribit, *Consueverant prisci, ut quoties Reges moriebantur, cum his dilecti equi, vel servi incendebantur.* Et de hoc quoque Lucianus in libello de luctu. Et vide etiam in seq. & in verbo, *Equosque & canes.*

8 *Luscinias.*] Plinius lib. Epistolarum 4. epist. 2. ubi de funere filii Reguli. *Habebat*, ait, *puer mannulos multos, habebat canes majores minoresque, habebat luscinias, psittacos, merulas, omnes Regulus circa rogum trucidavit.* Mannuli autem sive etiam Manni, equi pusilli qui sunt pueris & adolescentibus in deliciis. De quibus Horatius lib. 3. Car. Ode 27.

Si per obliquum similis sagitta
Terruit mannos.

Ubi Acron interpretatur *mannos*, id est, *burdos. Manni ideo dicti, quod mansuetudine manum familiarius sequantur.* Porphyrion autem alter interpres. *Manni equi dicuntur pusilli, quos vulgo burdos vocant.* Et idem Horatius epo. Ode 4.

Et Appiam mannis terit.

Ubi Porphyrius ipse, *Mannos*, inquit, *equos vulgo burricos appellant, quos habere nimiarum divitiarum affluentia est.* Sed & idem Horatius Epist. libro 1. epist. 7.

Mane cliens, etiam certus conviva: jubetur
Rura suburbana indictis comes ire Latinis.
Impositus mannis, &c.

Et Propertius lib. 4. eleg. 4.

Hæc mea detonsis avecta est Cynthia mannis.

Et Martialis lib. 12. epig. 24.

Nusquam est mulio, mannuli tacebunt.

Et ante hos omnes Lucretius lib. 3. de rerum natura ad fin.

Currit agens mannos ad villam præcipitanter.

9 *Plerique vero seipsos.*] Nam id aliquando factum fuisse memorat Plinius

[1] Unde exemplis palam factum novimus, multos accensis dominorum rogis, doloris impatientes, vel violentas sibi manus intulisse, aut igni pariter absumtos esse. Quod etiam de canibus qui charitate dominorum in flammas se injecere memoriæ proditum est. Nam [2] Hieronis [3] & Lysimachi canes, accensis rogis dominorum, in flammas se injecisse, & uno incendio arsisse tradunt. [4] Qui etiam erat Græcorum [5] & Æthiopum præcipuus mos ut comas ad rogum dissecent, corporique & igni imponant: [6] boves & pecora, [7] equosque & canes in ignem mittant, *Comæ rogo injectæ.*

vinum-

nias lib. 7. cap. 53. paulo ante fin. Sed & D. Hieronymus in Jovinianum l. 2. tradit Scythas, eos qui à defunctis amarentur vivos infodi cum ossibus mortuorum.

1 *Unde exemplis.*] Apud Plinium lib. 7. c. 36. ubi de Philotimo, Suetonium in Othone cap. 10. & ultim. & Plutarchum in vita ejusdem, atque etiam Dionem in vita item ipsius. Et scribit Xenophon Pædiæ Cyri libro 7. Mortuo Atradata Susiorum rege, non solum Pantheam ejus uxorem, sed & Spadones seipsos jugulasse.

2 *Hieronis.*] Plinius libro 8. capite 40.

3 *Et Lysimachi.*] Plinius ibi. & præterea Plutarchus in politicis. Iterumque in lib. de industria animalium. & Solinus cap. 25. & Ælianus de animalibus lib. 6. cap. 25. ubi & de aliis quoque loquitur, quem & tu vide loquentem de cane *Erigones* qui dominæ superstes esse noluit, ejusdem operis l. 7. cap. 28. & rursus cap. 40. ejusdem lib. loquentem de canibus *Poli* tragœdi & *Mauteris* & *Theodoti* psaltes qui in ignes & sepulchrum dominorum se injecerunt. Et *Melitensem* quoque catellum qui ultro seipsum in cadaveris domini thecam injiciens pariter cum eo humatione & sepultura affici voluit, & quod idem scribit Ælianus ejusdem operis lib. 10. 41. loquens de *Eupolidis* poëtæ comici cane nomine Augia, qui post mortem domini mœrore ac inedia extabuit. & l. 11. c. 13. ubi loquitur de quinque canibus *Daphnidis* Syracusani qui propter domini calamitatem mori voluerunt.

4 *Qui etiam erat Græcorum.*] Ut supra de coma probavimus Homeri testimonio lib. 23. Iliad.

5 *Et Æthiopum.*] Diodorus Siculus lib. 4. cap. 1. paulo ante medium.

6 *Boves & pecora.*] Ex Homero d. lib. 23. Iliad. in funere Patrocli,

Ἐν δὲ πυρῇ ὑπάτῃ, νεκρὸν θέσαν
ἀχνύμενοι κῆρ.
Πολλὰ δὲ ἴφια μῆλα καὶ εἰλίποδας
ἕλικας βοῦς
Πρόσθε πυρῆς.

Et lib. 24. Odyss. in funere Achillis,

— Πολλὰ δ' ἐπ' αὐτῷ
Μῆλα κατεκτάνομεν μάλα πίονα καὶ
ἕλικας βοῦς.

Et Virgilio lib. 11. Æneid.

Multa boum circa mactantur corpora morti,
Setigerosque sues, raptasque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes, &c.

7 *Equosque & canes.*] De his supra diximus, quod autem ad Græcos attinet, de quibus hic privatim loquitur, adde illud ipsius Homeri d. l. 23. paulo post ea, quæ antea ex eo adduximus,

— Πίσυρας δ' ἐριαύχενας ἵππους
Ἐσσυμένως ἐνέβαλλε πυρῇ μεγάλα στε-
ναχίζων

Ἐννέα

[1] vinumque [2] & oleum fundant. [3] Utque rege morte sublato, familiares, & qui cum eo conjunctissime vixerant, charitate principis vim vitæ sibi ad rogum afferant, unaque
Indi. morte intereant. [4] Indorum pervulgata historia est ut viro defuncto, quæ charissima conjunx in vita fuerat, eodem
Thraces. igne absumatur, unaque concremetur. [5] Thracibus [6] & Getis erat iste mos, ut viro defuncto, præcipue dilecta conjunx, maximo cultu ornata, ad tumulum duci, & à propinquiore mactari, eodemque tumulo humari debeat.
Galli. [7] Gallis vero ut servi clientesque cum dominis patronisve una

Ἐννέα τῷ γε ἄνακτι τραπεζῆες κύνες ἦσαν.
Καὶ μετὰ τῶν ἐνέβαλε πυρῇ δύο δειροτομήσας.

1 *Vinumque.*] De hoc dictum est supra in verbo, *Nonnunquam crocum.*

2 *Et oleum.*] Homerus d. lib. 23. in funere ipsius Patrocli.

Ἐν δὲ τίθει μέλιτος, καὶ ἀλείφατος ἀμφιφορῆας.

Et Virgilius lib. 6. in funere Miseni,

—— Congesta cremantur
Thurea dona, dapes, fuso crateres olivo.

3 *Utque rege morte sublato.*] Intelligit de Æthiopibus, id enim de illis dicit Diodorus Siculus lib. 4. cap. 1. paulo ante medium. Idque etiam facere *Taurizas* gentem Scythicam diximus supra eodem l. 3. c. 4. in fin. Et alios quoque fecisse constat ex his, quos citavimus supra in verbo, *Plerique vero se-ipsos.*

4 *Indorum.*] Cicero lib. 5. Tuscula. quæst. Strabo l. 15. Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. Philo Judæus in libro de Abrahamo. Solinus c. 65. Plutarchus in eo libro cui titulus est. *Cum improbitas sufficiat ad infelicitatem.* Eusebius præparationis Evangelicæ lib. 6. c. 8. & alii quos citavimus in nostris legibus Connubialibus l. 7. n. 21. incipit. sed ut ad institutum, ex quibus tamen nolui hic prætermittere Propertium id graphice describentem l. 3. eleg. 7.

Felix Eois lex funeris una maritis,
Quos Aurora suis rubra colorat equis.
Namque ubi mortifero jacta est fax ultima lecto,
Uxorum fusis stat pia turba comis.
Et certamen habent leti, quæ viva sequatur
Conjugium, pudor est non licuisse mori.
Ardent victrices, & flammæ pectora præbent,
Imponuntque suis ora perusta viris.

Et de his, ut opinor intelligit Seneca, cum scribit declamationum lib. 2. declam. 2. *Quædam se maritorum amore rogis ardentibus miscuerunt.*

5 *Thracibus.*] Herodotus id tantum tribuens Thracibus qui supra Crestonæos incolunt, lib. 5. post princ. Pomponius Mela lib. 2. c. 2. Solinus c. 15.

6 *Et Getis.*] Nusquam, quod meminerim, legi tale quid de Getis. Et forte de *Catheis* loqui voluit, de quibus idem scribit Strabo l. 15. Et Diodorus Siculus qui hos *Catheros* vocat (nisi & hi alii sunt) lib. 17. quo res Alexandri Magni describit. Sed his adde & alios qui idem facere consueverant, scilicet Erulos ex Procopio libro 2. de bello Gothorum, & Venedos Germanorum populos, ex Vuinefredo Anglo, Bonifacio vocato, in epist. ad Eduardum Principem Anglorum.

7 *Gallis vero.*] Id Cæsaris libro 6. belli Gallici, cui adstipulatur Pomponius Mela lib. 3. cap. 2. ubi de his loquens. *Erant, ait, qui se in rogos suorum velut una victuri libenter immitterent.*

1 *Gerri.*]

una crementur viventes, eademque pyra intereant. [1] Gerri Scythica gens, defuncto rege, in tumulo, ubi cadaver odoribus delibutum erat, præcipuam concubinarum, pincernam, coquum, agasonem, ac ministrum, una tumulare, equosque & 50. ex ministris ad rogum præfocare assuerant. [2] Græcis vero usurpatur, ut imperatore aut duce fato perfunctis, funus efferatur solenni pompa, & apparatu regio: [3] captivique & milites circa rogum digladientur, [4] ovesque & boves mactentur. Utque in omnem formam luctus concedatur, [5] equi virique tondeantur, [6] propugnacula è mœnibus diruantur, [7] templa lapidentur, [8] aræ subvertantur, [9] Lares abjiciantur, [10] partus exponantur, cibo abstineant, ignis extinguatur, [11] atque in pompa funeris magistratus, sacerdotes, pueri, atque juvenes cum trophæis, coronisque, & armis militaribus funus prosequantur. [12] Cœnas quoque ferales apparari, [13] & crateres lacte,

Gerri.

Græci in funere ducis aut Imperatoris.

1 *Gerri.*] Hæc usque ad clausulam, *Græci vero*, sunt Herodoti lib. 4.

2 *Græcis vero.*] Hoc videre licet apud Homerum in funere Achillis libro 24. Odyss. & Patrocli libro 23. Iliad.

3 *Captivique.*] Spartacus ille trecentos ex captivis Romanos, Crasso uni ex ipsius ducibus, ab ipsis Romanis interempto, mactavit, ut tradit Appianus Alexandrinus bellorum Civil. lib. 1.

4 *Ovesque & boves.*] De his diximus supra in verbo, *Boves & pecora.*

5 *Equi virique tondeantur.*] Id sumptum est ex Herodoto libro 9. ubi ob mortem Masistii viri apud Persas honoratissimi, Persæ ipsi seipsos, & equos & jumenta totonderunt, & alibi etiam diximus.

6 *Propugnacula è mœnibus diruantur.*] Hoc fecisse Alexandrum in funere Hephæstionis, auctor est Plutarchus in Alexandri vita.

7 *Templa lapidentur.*] 8 *Aræ subvertantur.*] 9 *Lares abjiciantur.*]

10 *Partus exponantur.*] De his Suetonius, loquens de morte & funere Germanici in Caligula cap. 5.

11 *Atque in pompa funeris.*] Herodianus lib. 4. non multo post princip. loquens de funere Severi Imperatoris. *

COLERUS.

* Ea cœna *Silicernium* appellata fuit, teste Nonio, Festo, Tertulliano.

TIRAQUELLUS.

12 *Cœnas quoque ferales.*] Juvenalis satyr. 5.

Ponitur exigua feralis cœna patella.

Ubi vide interpretes, & Apulejum libro 4. Floridorum, & Persius satyr. 3. hanc vocat *cœnam funeris*,

——— *Sed cœnam funeris hæres*
Negliget, iratus quod rem curtaveris.

Vide interpretes, & Apulejum lib. 4. Floridorum. *

COLERUS.

* Fuisse in hac cœna ferali certos quosdam cibos proprios docet Lips. Commentario ad Tacitum lib. 5.

TIRAQUELLUS.

13 *Et crateres.*] Ex Virgilio libro 6. Æneid. supra citato in verbo, *Et olenm.*

 1 *Vino.*]

lacte, [1] vino & sanguine: [2] nec non mella, & [3] crocum ad rogum inferri solita invenimus, ut una cum defuncto crementur. Fuitque moris [4] Galatarum, ut defuncti familiares & affines, inscriptas epistolas ad rogum conjiciant, velut apud inferos mortui illas mox lecturi forent. [5] Funebremque laudationem, optimates & grandes natu, aut proximi necessarii in honore positi, de laudibus defuncti habere, ac solenni laudatione illius facta dictaque & totius vitæ cursum, majorumque laudes recensere assueraunt. Primus enim [6] Valerius Publicola, mortuo Bruto, supremas ipsius laudes accurata oratione prosequutus fuit. Inde institutum, ut clarorum virorum in funeribus solennis laudatio esset. Nam & [7] Appii decemviri defuncti laudationem sequutis temporibus plebs æquis auribus audivit. Et Scipionem in funere supremo, ut hominem divinum Maximus commendavit. Fuitque in usu [8] apud Ægyptios, rege defuncto, antequam justa dentur, per sacerdotem qui proximam tenebat dignitatem, omnem vitæ seriem, & ipsius dicta factaque, & an fuerit fortissime præliatus, an vero segnis & deses ex alto suggestu, in maximo omnium conventu perlegi & recenseri: & si vitia præ-

Ad rogum inferri solita.
Galatæ.
Funebris laudatio.
Valerius Publicola primus oratione funebri usus.
Ægyptii rege defuncto.

1 *Vino.*] De hoc etiam vide supra in verbo, *Et vinum.*

2 *Nec non mella.*] Ex Homero l. 23. Iliad. & Odyss. lib. 24. post princ. ubi de funere Achillis,

Καίεο δ' ἔν τ' ἐσθῆτι θεῶν, καὶ ἀλεί-
φατι πολλῷ
Καὶ μέλιτι γλυκερῷ.

3 *Crocum.*] Ubi supra in verbo, *Nonnunquam crocum.*

4 *Galatarum.*] Diodorus Siculus libro 6. cap. 9.

5 *Funebremque laudationem.*] Plutarchus in vita Fabii Maximi. Nam & Q. Metellus orationem funebrem habuit in supremis laudibus L. Metelli patris sui apud Plinium l. 7. c. 43. Tiberiusque ac Drusus Augustum mortuum laudarunt, ille pro æde Divi Julii, hic pro rostris veteribus, ut scribit Suetonius in ipso Augusto, cap. 100. Idem Tiberius novem annos natus defunctum patrem pro rostris quoque laudavit, ut tradit idem Suetonius in ejus vita, cap. 6.

6 *Valerius Publicola.*] Dionysius Halicarn. lib. 5. Plutarchus in vita ipsius Publicolæ.

7 *Appii decemviri.*] Non hic quidem decemvir, sed alter superior ex Livio 1. Decad. lib. 2. non multo ante fin. & Dionysio Halicarnass. libro 9. Appius & alii Decemviri fuere postea creati, ut est apud Livium 1. Decad. lib. 3. & ipsum Dionys. Halic. lib. 10.

8 *Apud Ægyptios.*] Hæc usque ad clausulam, *Apud Indos,* sunt Diodori Siculi lib. 2. cap. 3.

1 *Fertur-*

prævalebant, honore funeris privari, atque insepultum cadaver abjici. Si vero virtutes præcellerent, omni honore cumulari, unguentis deliniri, & laudibus celebrari. Reliquos vero cujusque sortis homines, ita laudari, ut sine ulla opum fortunarumve mentione, solam religionem, justitiam, pietatemque commendarent. Apud Indos vero multa secula viguit mos ut quum moritur quispiam, pro foribus domus, magistratus cui hoc munus impendebat, anteactam vitam moresque describit, ut vitia laudesque innotescant omnibus, & palam fiant. [1] Ferturque Fabius Maximus præ cæteris unus, qui in funere filii intestino dolore affectus, oratione non infracta ad populum ipsius laudes magno spiritu disseruit. [2] Quod à Græcis simile quoddam accepimus, ut defuncti laudes solemni oratione & longe petito proœmio prosequantur. Proditurque [3] primus Pericles fuisse, qui carmine & laudibus eos qui in bello Peloponnesiaco pro patria occubuerant, prosequutus fuit. [4] Alii vero Solonem Græcis funebrem orationem primum invenisse ferunt. [5] Et quamvis à principio, virorum tantum gesta, nec mulieres laudare consuessent: quia tamen Camilli tempore collatum aurum, ut se populus Romanus à Gallis redimeret, dederunt: cautum fuit, ut in earum funeribus sicut in virorum, solennis laudatio esset. [6] Nono vero die reliquias defuncti & crema-

Indi.

Laudatio funebris apud Græcos.

Quis orationem funebrem primum habuerit apud Græcos.

1 *Ferturque Fabius Maximus.*] Plutarchus in vita illius.

2 *Quod à Græcis.*] Dionysius Halic. libro 2.

3 *Primus Pericles.*] Plutarchus in vita illius. Et ante illum Thucydides lib. 2. belli Peloponnesiaci.

4 *Alii vero Solonem.*] Scilicet Anaximenes orator apud Plutarchum in vita Publicolæ.

5 *Et quamvis.*] Hæc usque ad clausulam, *Nono vero die*, Livii sunt 1. Decad. lib. 5. Plutarchi in Camillo, & in lib. de virtutibus mulierum, in princ. At idem Plutarchus in Cæsare scribit grandiores natu matronas defunctas laudare morem patrium Romanis fuisse, qui in junioribus observari non solebat. Primum autem Cæsarem mortuæ uxoris laudes edidisse.

6 *Nono vero die.*] Vnde Virgilius lib. 5. Æneid.

Præterea si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, &c.

Vbi Servius. *Est*, inquit, *sciendum, quia apud majores ubicunque quis fuisset extinctus, ad domum suam referebatur, & illic septem reservabatur diebus, octavo die incendebatur, nono sepeliebatur.* Unde, ut sub-

Cineres colligendi mos.

crenati cineres, mater, soror & propinqui, affinesque [1] nigra in veste & effusis comis, aut pontifices & sacerdotes, [2] nonnunquam primores patrum perfuncti honoribus tunicati & discincti, lotis manibus & nudis pedibus [3] ossa à cinere separare & colligere, eaque lacte [4] & vino lavare, & deos manes advocare: [5] Græci vino & unguento inspergere solebant cumque odoribus effusi in lachrymas, in urna condere, [6] & linteo

ut sileat, *Horatius.*

Novendiales dissipare pulveres.

Qui locus est in Epodi Ode 17. Ubi Porphyrion, *Cineres*, ait, *reliquiarum vult intelligi, nam novendiale dicitur sacrificium, quod mortuo fit nono die quam sepultus est.* Addit autem Servius ludos, qui in mortuorum honorem celebrabantur, *novendiales* dici, apud Cornelium Tacitum lib. 5. *Cetta Messalinus cum celebrarentur natalitia Augustæ, novendialem eam cœnam appellavit, tanquam perniciosa reipub.* De alio *novendiali sacro* videbis infra libro 5. cap. 27.

COLERUS.

* Festus in voce *Novendiales feriæ.* Glossæ: *Novendialia ἔννατα ἐπὶ νεκρῷ ἀγόμενα.* Donatus Phormione: *In nuptiis septimus dies instaurationem voti habet, ut in funere nonus, quo parentalia concluduntur.* Augustinus in Genesin: *Nescio utrum inveniatur, alicui sanctorum in scripturis celebratum esse luctum novem dies, quod apud Latinos Novendial appellant.*

TIRAQUELLUS.

1 *Nigra in veste.*] Vide supra hoc eod. cap. non longe à principio, in verbo, *In veste pulla.*

2 *Nonnunquam primores.*] Id ex Suetonio desumptum est in Augusto, cap. 100. quo de exequiis ejus loquitur. *Reliquias*, ait, *legerunt primores equestris ordinis tunicati & discincti, pedibusque nudis*: unde autem Alexander illud accepit, *lotis manibus*, ignoro.

3 *Ossa à cinere separare.*] Hinc illud Homeri lib. 23. Iliad. de funere Patrocli.

Κλαίοντες δ' ἑτάροιο ἐνηέος ὀστέα λευκὰ
Ἄλλεγον ἐς χρυσέην φιάλην, καὶ δίπλακα δημόν.

Et libro 24. ejusdem operis de funere Hectoris,

Ὀστέα λευκὰ λέγοντο κασίγνητοί θ' ἑταροί τε

Et libro 24. Odyss. in funere Achillis non adeo longe à princ.

Ἠῶθεν δή τοι λέγομεν λεύκ' ὀστέ' Ἀχιλλεῦ.

Atque etiam illud Virgilii l. 6. Æneid. de funere Miseni,

Ossaque lecta cado texit Chorynæus aheno.

4 *Et vino lavare.*] Supra in verbo, *Et vinum.*

5 *Græci vino & unguento.*] Nam & Homerus d. lib. 24. Odyss. paulo ante illud quod ex eo supra in verbo, *Ossa à cinere*, citavimus,

Οἴνῳ ἐν ἀκρήτῳ καὶ ἀλείφατι, &c.

6 *Et linteo ventilare.*] Quid velit hic dicere nescio, ausimque sancte dejerare, mendum esse, & pro *ventilare* legendum esse *velare*. Nam Homerus in illis duobus locis Iliad. supra citatis docet, ossa Patrocli & Hectoris, de quibus in illis locis loquitur, confestim quam in urnam, sive phialam, fuerunt collecta, velis operta fuisse, sive velata. Sic enim priore loco,

Ἐν κλισίῃσι δὲ θέντες ἑανῷ λιτὶ κάλυψαν.

Posteriore autem sic,

Πορφυρέοις πέπλοισι καλύψαντες μαλακοῖσιν.

1 *Fuitque*

linteo ventilare. [1] Fuitque servatum apud Indos & Ægyptios, regum funebres tunicas, quo cineres cremati à reliqua favilla distincti jaceant, ex licio, quod igni non absumitur, conficere, eisque ad rogum defunctum corpus induere. [2] Quippe in Carysto lapis nascebatur, qui velut lana intextus, nullo igne adurebatur. Tunc postquam defuncto conclamato, & nomine deplorato, satis lachrymarum luctusque fuerat, [3] ipsique ter aqua aspersi & lustrati erant: omni munere absoluto, [4] supremum Salve

Tunicæ funebres regum Indorum & Ægyptiorum. Licium.

1 *Fuitque servatum.*] Hæc usque ad clausulam *Quippe in Carysto*, sunt Plinii lib. 19. cap. 1. sed quod hic dicitur, *ex licio*, corrige, *ex lino*, ut videbis in eo loco Plinii, qui in toto illo cap. scribit de lino, generibus, & natura ipsius.

2 *Quippe in Carysto.*] Strabo l. 10. & Solinus c. 17.

3 *Ipsique ter aqua aspersi & lustrati.*] Virgilius lib. 6. Æneid. in funere Miseni.

Idem ter socios pura circumtulit unda,
Spargens rore levi, & ramo felicis olivæ,
Lustravitque viros.

4 *Supremum Salve & Vale.*] Nam & Virgilius ad ea quæ supra proxime ex eo adduximus confestim subjungit.

—— Dixitque novissima verba.

Id est, ut dicit Servius, *Ilicet*, *nam vale dicebatur post tumuli peracta solemnia.* Qui & ipse libro 2. ejusdem operis in eum locum,

Sic ô, sic positum, &c.

Tradit mortuis dicere solitum, *Vale, Vale, Vale.* Alibi autem eod. lib. enarrans illud.

Jamque vale, & nati serva communis amorem.

Vale, ait, *de mortuis dicitur.* Sed & libro 5. in eum locum,

Salve sancte parens.

Salve & Vale secundum Varronem in Logistoricis synonyma sunt. * *Unde his & in salutationibus & in execrationibus utimur.* Terentius,

Valeant qui inter nos dissidium volunt.

Qui locus est in Andria. Ubi & ipse Donatus scribens, quod discedentibus & mortuis, *Vale* dicitur. & subdit Servius ex ipso Varrone, *Unde hoc etiam mortuis dicimus, non quod eis optemus salutem, in quibus nulla esse potest, sed ut significemus: ita nos digredi, ut ostendamus illos nunquam in nostram communionem esse venturos, sed & rursus addit, Distingue etiam, nam quo tempore sepelitis, dicite salve & vale.* Quo etiam respicit illud ipsius Virgilii lib. 3. Æneid. de funere Polydori,

—— Animamque sepulchro
Condimus, & magna supremum voce ciemus.

Nam ut ibi dicit Servius, *Dicebant vale, nos te omnes eo ordine quo natura permiserit, cuncti sequemur.* Et illud l. 11. Æneid.

—— Salve æternum mihi maxime Palla
Æternumque vale, &c.

Ubi & idem Servius ex Varrone repetit, quæ scripserat, d. lib. 5. Sed & huc alludit illud Ovidii lib. 10. Metam.

Jamque iterum moriens, non est de conjuge quicquam
Questa suo, quid enim nisi se quereretur amatam,
Supremumque vale, quod jam vix auribus ille
Acciperet, dixit.

Illudque etiam Catulli epig. 102.

Accipe, fraterno multum manantia fletu,
Atque in perpetuum frater ave, atque vale.

Salve & Vale, tanquam nunquam eos visuri ultra, conclamabant: [1] & à præfica feralibus officiis justisque persolutis, post lamenta & conclamationes, [2] ILICET dicebatur, [3] qua voce missum populum faciebat. [4] Quique funus prosequuti, quique comites fuerant, velut supremo functi officio, ad proprios lares reversi, [5] aqua aspersi ignem supergradiebantur, hoc se piaculo ex funere expiari arbitrati, quod expiationis genus [6] suffitionem dixere: cujus rei causa ferias sæpe indixerant, quæ [7] Denicales dictæ. Græci vero

Ilicet. Indictio post justa funeris absoluta. Suffitio. Denicales feriæ.

In quo notandum, quod *ave* posuit pro *salve*, forte metri causa. Ex Græcis autem Artemidorus Daldianus libro 1. ὀνειροκριτικῶν. cap. περὶ τοῦ ἔρρωσο καὶ ὑγίαινε, quod est ejus libro ult. ἔρρωσο δὲ καὶ ὑγίαινε, ἐπὶ λέξει, ἐπὶ ἀκοῇ ἀγαθὸν, οὐ γὰρ προσιόντες ἀλλήλοις, ὅτι μέλλοντές τι δρᾶν, ταῦτα λέγουσιν ἄνθρωποι. ἀλλ' ἀπαλλαττόμενοι ἀλλήλων, καὶ πρὸς ὕπνον τρεπόμενοι. διὸ καὶ κοινωνίας διΐστησι, καὶ τοὺς νοσοῦντας ἀναιρεῖ. Quorum hic sensus est: *Vale autem & salve, neque dicere, neque audire bonum, non enim se invicem accedentes neque quicquam facturi, hæc dicunt homines, sed ab invicem discedentes, & ad somnum se convertentes. Quare & nuptias & societates diremunt, & ægrotantes perimunt.*

COLERUS.

* *Have* quoque cum his Synonimon est. Sallust. Epistolæ fine posuit, ut alias *Vale* solet.

TIRAQUELLUS.

1 *Et à præfica.*] Hæc sunt Servii libro 6. Æneid. in eum locum Virgilii de funere Miseni loquentis;

Et ferales ante cupressos
Constituunt.

Cerent populi circumstantium tandem stabat respondens fletibus præfica, quamdiu consumpto cadavere & collectis cineribus dicebat novissimum verbum, Ilicet, quod ire licet significat. Unde & illud,

Dixitque novissima verba.

Quod est ejusdem libro 6. ubi & ipse Servius idem prope dixit.

2 *Ilicet.*] Vide supra in verbo, *Supremum salve & vale.*

3 *Qua voce.*] Sæpe eam vocem usurpavit Terentius cum finem rei significare vellet, proinde abire licere, re omnino peracta. Ut in Eunucho,

Actum est, ilicet.

& in Phormione.

Hæc nihil est, ilicet.
Quid consterimus operam frustra? quin abeam.

Ubi Donatus *Ilicet*, inquit, *semper finem rei significat.* Sed & idem in Andream enarrans eum locum,

Quid ego audio? actum est.

In summa, ait, rerum desperatione ponitur, actum est, ilicet.

4 *Quique funus prosequuti.*] Festus Pompejus l. 1. non multo post princ. *Funus*, inquit, *prosequuti redeuntes ignem supergrediebantur aqua aspersi, quod purgationis genus suffitionem vocabant.*

5 *Aqua aspersi.*] Ex quo etiam illud Virgilii lib. 6. post peractum funus Miseni,

Idem ter socios pura circumtulit unda
Spargens rore levi.

6 *Suffitionem dixere.*] Festus ubi supra in verbo, *Quique funus*, & de ea suffitione Columella lib. 1. c. 6. l. 12. cap. 50. Plinius lib. 25. cap. 2. & nonnihil etiam diximus in Commentariis Nobilitatis cap. 31. num. 289.

7 *Denicales dictæ.*] Festus Pompejus lib. 4. *Denicales*, * inquit, *feriæ dicebantur, cum hominis mortui causa familia*

ci vero aqua lustrantur pura, eademque expurgantur, in qua torrem ex altari extinxissent prius. [1] Scythæ post funus amicos excipientes, epulum præbebant cadaver comitantibus. Peracto igitur funere, ubi à luctu quievit animus, [2] viscerationem [3] & ludos funebres, [4] plerumque gladiatorios, muneraque, Græcis [5] Gymnica certamina & equestria, in defuncti memoriam, populo dari servatum est: nonnunquam navium cursus, & naumachiam. In qua visceratione fuit institutum, ut omnia carius venirent:

Viscerationes & ludi funebres.

millia purgabatur. Græci νεκρὸν mortuum dicunt. De his autem Cicero in hac significatione lib. 2. de legibus. *Nec vero tam Deniales, quæ à nece appellatæ sunt, quia residentur mortui quam cæterorum, &c.* Columella libro 2. cap. 22. & ult. & Gellius libro 16. cap. 4. ubi etiam in nonnullis codicibus legitur *Vindemiales.*

COLERUS.

* Vide & Macrobium lib. Sat. 16.

TIRAQUELLUS.

1 *Scythæ.*] Herodotus lib. 4. *Alios autem Scythas, (à regibus solo,) cum decessērunt, proximi quique in plaustris collocatos ad amicos circumferunt. Eos singuli amicorum excipientes, epulum cadaver comitantibus præbent, tam propinquis quam cæteris.*

2 *Viscerationem.*] Livius 1. Decad. libro 8. *Populo visceratio data à Marco Flavio in funere matris,* & 4. Dec. lib. 9. *P. Licinii funeris causa visceratio data est,* & 5. Decad. lib. 1. in fin. ut videbis infra in verbo, *Plerumque gladiatorios.* Dionysius Halicarn. lib. 5. Plinius de viris illustribus cap. 32. *Mortuo huic tantum æris populi liberalitate congestum, ut ludi filius viscerationem & epulas publice daret.* Sed & de visceratione loquitur Cicero lib. 2. Officiorum. Tertullianus in libro adversus Judæos & Gentiles. Jurisconsultus in ff. de leg. 3. Quid autem esset *visceratio* videbis infra lib. 5. c. 7. post princ.

3 *Et ludos funebres.* *] Livius d. 4. Decad. l. 9. ubi ad ea quæ ex illo proxime adduximus subjungit, *Et ludi funebres per triduum facti,* & ejusdem Dec. lib. 1. ad fin. *Ludi funebres eo anno per quatriduum in foro mortis M. Valerii Lævini causa à P. & M. filiis ejus facti,* & 3. Decad. lib. 8. Postquam locutus est de munere gladiatorio quod Scipio causa mortis patris & patrui edidit, non multo post subdit, *Huic gladiatorum spectaculo ludi funebres additi.* & vide vers. seq.

COLERUS.

* Vide Saturnalia Lipsii.

TIRAQUELLUS.

4 *Plerumque gladiatorios.*] Liv. d. 4. Decad. lib. 1. & 9. quibus locis supra citavimus, & præterea 5. Dec. libro 1. in fin. *Munera gladiatorum eo anno aliquot parva alia data, unum ante cætera insigne fuit T. Flaminii quod mortis causa patris sui cum visceratione & ludis scenicis dedit quatriduum.* Et L. Florus epitome Livii lib. 16. *D. Junius Brutus munus gladiatorium in honorem defuncti patris edidit primus,* quod & ipsum tradit Valerius Max. lib. 2. c. 1. ubi de Claudio Pulchro. Apud Suetonium in Tiberio cap. 37. cum Potentina plebs funus cujusdam primipilaris non prius ex foro misisset, quam extorta pecunia per vim heredibus ad gladiatorium munus, cum gravissime punivit, veluti id munus gratuitum foret, non necessarium.

5 *Græcis Gymnica certamina.*] Vide Plutarchum in Theseo, paulo post princ.

Emere ad pollinctum. rent: quare [1] ad pollinctum emere, sermo percrebuit. [2] Ferturque Numæ edictum, ne pisces qui squamosi non essent, ad pollinctum emere fas foret: scilicet ne nimis magno in funeralibus cœnis mercarentur obsonia: quam *Pollinctura.* cœnam pollincturam dixere: In qua, etsi nihil deesset, omniaque affatim suppeterent lætari tamen minime decebat. [3] Fuitque institutum, ut per vini cibique lenimen, defuncti desiderium levaretur. Præter quam erat [4] cœna exequialis, quæ senibus, & his qui multum ætate processerant, dabatur: in qua pransi, discedentes post supre- *Silicernium.* mum officium, alter alteri vale dicebat: [5] quam Silicernium

1 *Ad Pollinctum emere.*] Legendum *Pollinctum emerent*, ex Plinio quo loco statim citabimus, & Macrobio lib. 3. Saturn. cap. 16. à *polluceo* verbo quod ad sacra pertinet, apud Catonem de re Rustica, cap. 132. *Jovi dapali culignam vini quantam voles polluceto*, & sæpe alias eod. cap. Plautus in Sticho,

Hæc venisse mihi jam est opus, quantum potest.
Et decumam partem ex eo Herculi polluceam.

Hincque *pollucibilis cœna* pro lauta, splendida, opipara, Macrobio lib. 3. cap. 17. Vide Budæum alicubi. Et *obsonare pollucibiliter*, Plauto in Mostellaria. *

COLERUS.

* Vide Festum in *Pollucere*. Varro: *Hinc profanatum, quod in sacrario polluctum, atque Herculi decuma data ab eo est, quod sacrificio quodam fanatur, id est, ut fani lege sit, id dicitur. Polluctum, quod à porriciendo est fictum. Cum enim ex mercibus libamenta porrecta sunt Herculi in ara, tum polluctum est.*

TIRAQUELLUS.

2 *Ferturque Numæ edictum.*] Plinius auctoritate Cassii Heminæ lib. 32. c. 2. *Numa constituit pisces qui squamosi non essent, nisi pollucerent parcimonia, commentus, ut convivia publica & privata, cœnæque ad pulvinaria facilius compararentur, ne qui ad polluctum emerent, pretio minus parcerent, eaque præmercarentur.*

MERCERUS.

3 *Fuitque institutum.*] Hic viscerationem cum Epulo videtur confundere, & male. Hæc enim duo, inter se differunt. *Visceratio* videtur fuisse largitio, quædam partium carnis, facta plebi infimæ & jejunæ. De qua Livius lib. 8. & 39. in fine. *Epulum* autem erat solemnior quædam cœna, præberi solita civibus honestioribus. Viscerationem præbere multo fuit frequentius, quam epulo populum excipere. Sueton. in Julio videtur docere, Julium Cæsarem primum inter Rom. in obitu filiæ epulum dedisse Populo. Cum si qui ante Cæsarem in funeribus epulo Populum exceperint, id fecisse dicantur, in funeribus parentum, ut Faustus Sylla, apud Cic. & Diod. & Q. Tubero & alii.

TIRAQUELLUS.

4 *Cœna exequialis.*] Vide supra in verbo, *Cœnas quoque ferales*, ubi de cœna ferali ex Juvenali loquimur.

5 *Quam Silicernium vocant.*] Varro in Meleagris apud Nonium Marcellum, *funus exequiati, laute ad sepulchrum antiquo more silicernium confecimus. Id est convivium, in quo pransi discedentes dicimus alius alii, Vale.* Nam ut dicit ipse Marcellus, *Silicernium est proprie convivium funebre quod senibus exhibetur.*

nium vocant. [1] Athenis per funeri præfectos epulum apud defuncti maxime necessarium dari consuevit. [2] Argivorum vero institutum fuit, ut defuncti affines statim ab excessu Apollini sacrificent, & trigesimo post die Mercurio, Apollinisque sacerdoti hordeum dent, ignemque extinguant, & rursus accendant, carnesque victimarum percoquant, quibus postea vescuntur. [3] Eos quidem ludos apparatu magnifico, [4] continuis IX. diebus, in hisque gladiatorum paria, qui venalem sanguinem habebant, Romani exhibuere: [5] ad quos intromitti matronas nefas habitum. Idque adeo usu & moribus interdictum fuit, ut [6] P. Sempronius uxori, quod ludis funebribus interfuisset, repudium dederit. Domi quoque & in loco celebri, defuncti imagines

Athenienses. *Argivi.* *Ludorum funebrium apparatus.*

tur. Festus autem Pompejus libro 17. dicit id fuisse genus farciminis, quo familia in luctu à fletu purgatur, ita dictum, quia cujus nomine ea res instituebatur, is jam *silicem*, aut ut alii legunt, *silentium* cerneret. Citatque illud Cæcilii. *Credidit Silicernium ejus esse.* At Donatus enarrans illud Terentii in Adelphis,

I sane, ego te exercebo hodie,
Ut dignus es, Silicernium.

Est, inquit, *Silicernium cœna, quæ infertur Diis Manibus, quod eam silentes cernant umbræ. Id est umbræ possideant, vel quod qui hæc inferunt, cernunt, neque degustant.* Nam de his quæ libantur inferis, quisquis comederit aut biberit, funestatur. Aut erit Silicernium senex qui jam jamque silentibus umbrisque cernendus sit. Fulgentius in vocum antiquarum interpretatione ad Calcidium. *Silicernios dici voluerunt senes jam incurvos, quasi jam sepulchrorum suorum silices aspicientes.* Unde & Cincius Alimentus in historia de Gorgia Leontino scribit. *Qui dum jam silicernius sibi finem temporis expectaret, se mori non posuit, tamen infirmitatibus exuitur.* *

COLERUS.

* De *Silicernio* Tertullianus quoque: *Quo differt ab epulo Jovis silicernium? à simpuvio obba? ab aruspice pollinctor.* Glossæ: *Silicernium περίδειπνον. λέγεται γὰρ ἄριστον ἐν τάφῳ ὃ θέρος.* Quasi diceret *ἀκούγλιον*: quam Glossariorum mentem erudite explicat Scaliger apud Festum.

MERCERUS.

Silicernium.] Multæ sunt hujus vocabuli acceptiones, quas vide apud innumeros auctores.

TIRAQUELLUS.

1 *Athenis per funeris præfectos.*] Vide Pollucem.

2 *Argivorum vero.*] Plutarchus problem. cap. 137.

3 *Eos quidem ludos.*] Ad Romanos redit.

4 *Continuis IX. diebus.*] At id tempus non semper idem fuit, ut patet ex his quæ supra diximus in verbo, *Denicales dictæ.*

5 *Ad quos intromitti matronas.*] Id quod dicit propter exemplum sequens, & vide quæ scripsimus in nostris legibus Connubialibus l. 16. n. 37. incip. *Et ob hæc.*

6 *P. Sempronius.*] Valerius Maximus lib. 6. cap. 3. Plutarchus probl. c. 13.

Imagines & columnæ in memoriam defunctis erectæ.

gines in memoriam posteritatis, [1] plerunque cereas, aut marmoreas, vel æneas [2] columnas quoque cum trophæis & titulis, ac magnificentissimis decretis, publico consilio erigere, & res gestas monumentis insculpere, levandi desiderii causa antiquo more servatum est. [3] Quas etiam injuria cæsis civibus sempiterno ævo duraturas, publico decreto erexerunt, ut gratiam bene meritis ferrent. [4] Apud Lacedæmonios, his qui in re militari facinora gesserant fortia, statuas & columnas pariter cum elogiis post obitum dedere. Rege vero defuncto, ipsius simulacrum, ita ut vivus appareret, in toro purpura & auro instrato effinxere. [5] Tempus vero luctus, ut erat à Numa constitutum posteri servavere: qui puerum trimo minorem, nec lugeri, nec plangi voluit. Id quod in Thera una ex Cycladibus servatum legimus: in qua pueri citra septennium, aut homines ultra quinquagesimum annum indefleti fuere: quod illi rapti immaturo funere, vix primum vitæ limen attigissent, isti autem satis diu vixissent. [6] Neque ultra menses decem,

Lacedæmonii.

Tempus luctus, & qua ætate defuncti indefleti essent, aut contra.

1 *Plerunque cereas.*] Ad quod alludens Laodamia ad Protesilaum apud Ovidium.

Quæ referat vultus est mihi cera tuos, &c.

2 *Columnas quoque.*] Suetonius in Galba, cap. 23. eodemque ult. *Senatus ut primum licitum fuit, statuam ei decreverat rostratæ columnæ superstantem in parte fori qua trucidatus est.* Sed & Plinius lib. 34. cap. 5. scribit C. jo Mevio qui priscos Latinos devicerat statuam supra columnam fuisse dicatam. Trebellius Pollio in vita Claudii Secundi refert ipsi Claudio totius orbis judicio positam fuisse columnam palmatam, statuam superfixam librarum argenti mille quingentarum.

3 *Quas etiam injuria.*] Vide ubi de Socrate, Milciade, &c. Ex Cicerone Philipp. 9. videre est statuæ honorem fuisse decretum his qui in legatione cæsi essent. Cumque Lar Tolumnius Rex Vejentum, quatuor legatos populi Ro. Fidenis interemisset, statuas illis in rostris fuisse positas. Eundemque honorem præstitum iis, qui ob remp. obiissent, uti Cn. Octavio Laodiceæ in Gymnasio à quodam Leptine interfecto, & Tullo Clinio, & L. Roscio, & Sp. Antio, & C. Fulcinio, qui ut modo dictum est, à Vejentum Rege cæsi fuissent.

4 *Apud Lacedæmonios.*] Ælianus variæ historiæ lib. 6.

5 *Tempus vero luctus.*] Plutarchus in vita ipsius Numæ. Sed & his in consolatoria ad uxorem in fin. scribit, *leges vetare infantes lugere.*

6 *Neque ultra menses decem.*] De Numa intelligit ex Plutarcho ubi supra. Aliquando tamen scilicet post Cannensem cladem censuit Senatus ne fœminæ ultra *triginta dies* in luctu essent. Ut scribit Livius 3. Decad. l. 2. Valer. Max. lib. 1. cap. 1.

1 *Quod*

decem, filios parentum, aut uxores virorum mortem deflere statuit. [1] Quod lugendi tempus, patri & filio, æque fratri & sorori commune esse voluit. [2] Ultra vero non licuit, ne luctu infesso, & lacrymis nunquam desinentibus domus & familia funestarentur: itaque post annum parentes filiorum, & fratres sororum funera deflere vetuit: ab eo enim tempore lamentis parcere jussum est. [3] Tametsi nullum lugendi tempus viris legitimum fuisse nonnulli credant, annumque fœminis tantum præfinitum ad deplorandum: masculis non item, intra quem alteri nubere non licebat, & concepto necdum edito partu, vetabantur. [4] Marcus tamen Antonius Philosophus, ne ultra quinque dies lugerent Romani filium sibi morte sublatum, summæ spei adolescentem, edicto inhibuit. [5] Quintus vero Maximus filio consulari, [6] & Lucius Paulus duobus paucis diebus amissis, & [7] Marcus Cato, mortuo prætore designato filio, non luxerunt. [8] Marcus quoque Bibulus consul, quum toto consulatu domi delituisset, quo die de obitu duorum filiorum certior fuit, in senatum venit, & munus

Qui non luxerint filios vita disfunctos.

1 *Quod lugendi tempus.*] Ibid. Sed hos non necessario lugendos esse scribitur in *l. parentes. ff. de his qui not. infa.*

2 *Ultra vero non licuit.*] Id quoque ex legibus Numæ, ut tradit Plutarchus ubi supra.

3 *Tametsi nullum.*] Seneca ad Lucilium epist. 63. & vide infra in verbo, *Sed nec uxores.*

4 *Marcus tamen Antoninus.*] Julius Capitolinus in vita illius.

5 *Quintus vero Maximus.*] Plutarchus in vita illius. Sed & Cicero de hoc & duobus seq. epistol. fam. lib. 4. epist. 6. ad Servium Sulpicium loquens de morte Tulliæ filiæ suæ. *Sed opprimor,* inquit, *interdum, & vix resisto dolori, quod ea solatia me deficiunt, quæ cæteris quorum mihi exempla propono simili in fortuna non defuerunt. Nam & Q. Maximus qui filium consularem clarum virum & magnis rebus gestis amisit, & L. Paulus qui duos septem diebus, & Marcus Cato, qui summo ingenio, summa virtute filium perdidit, iis temporibus fuerunt, ut eos eorum ipsorum dignitas consolaretur, quam ex repub.* Et cætera quæ sequuntur.

6 *Et Lucius Paulus.*] Imo *Paulus* Æmylius illius filius ex Plutarcho in vita illius. Verum hunc defendit Cicero citatus in præcedenti loco. Et de hoc quoque Seneca in libro de Consolatione ad Marciam.

7. *Marcus Cato.*] Scilicet Censorius ex Plutarcho in vita illius.

8 *Marcus quoque Bibulus.*] Seneca in d. libro de Consolatione. *Bibulus,* inquit, *qui toto honoris sui anno ob invidiam collegæ* (is erat Julius Cæsar) *domi latuerat, postero die quam geminum filiorum funus renunciatum est, processit ad solita in publicum officia.*

1 *Quod*

Periclis luctus de filio.

munus consulare obivit. [1] Quod de Anaxagora [2] & Xenophonte traditur, [3] & Asinio Pollione, qui quo die filium amisit, in convivio luxit. [4] Contra Pericles, quum animo

1 *Quod de Anaxagora.*] Laërtius in vita illius. Ælianus de varia historia libro 3. ubi & idem de Antigono Secundo scribit.

2 *Et Xenophonte.*] Laërtius & Ælianus, ubi supra, & præterea Laërtius, in vita ipsius Xenophontis. Et de eo intelligit Seneca scribens de Consolatione ad Marciam. *Nec nimis admiretur Græcia illum patrem, qui in ipso sacrificio nunciata filii morte tibicinem tantum tacere jussit, & coronam capite detraxit, cætera rite perfecit.*

3 *Et Asinio Pollione.*] Hic puto mendum esse in verbo *luxit*, ejusque loco substituendum, *vixit*, aut aliud simile, neque enim aliter conveniret præcedentibus neque sequentibus, & quod id certum, facit Seneca in lib. 4. Declamationum post princ. hæc de illo scripsit. *Memini intra quartum diem, quam Herinum filium amiserat, declamare cum nobis, sed tanto vehementius quam unquam, ut appareret hominem naturam contumacem cum fortuna sua rixari: nec quicquam ex solito remisisse vitæ solito. Itaque cum mortuo in Syria Cæsare, per codicillos questus esset divus Augustus, ut erat illi mos, illi clementissimo viro, non civiliter tantum, sed etiam familiariter, quod in tam magno & recenti luctu suo homo charissimus sibi pleno convivio cœnasset, rescripsit Pollio, eo die cœnavi quo Herinum meum amisi.* Superioribus autem adde Demosthenem, qui septimo die post filiæ mortem processit corona & splendida veste ad sacra quæ Diis fiebant ob mortem Philippi Macedonis, ob quod reprehensus ab Æschine veluti duritiem & odium filiorum accusante. Contra vero à Plutarcho id recensente in ejus vita laudatus. Et Tynnichum Lacedæmonium qui Thrasibuli filii sui mortem fortiter tulit, in quem, ut scribit idem Plutarchus in Apophthegm. Laconicis, hujusmodi epigramma scriptum fuisse traditur, quod Raphaël ita in Latinum convertit:

Exanimis Pitanen clypeo Thrasybulus in acri,
Confossus septem vulneribus rediit.
Passus ab Argivis, quæ tergo nulla gerebat,
Tynnichus hunc igni cum daret, hæc loquitur.
Flere decet timidos, oculis te ante sepulchro
Condo meum sed & Lacedæmonium.

Ex his autem quæ dicta sunt, ostenditur verum esse, quod Seneca scripsit l. 6. epist. ad Lucilium epist. omnium 93. *Innumerabilia exempla sunt eorum, qui liberos juvenes sine lachrimis extulerunt. Qui in Senatum, aut in aliquod officium à rogo redierunt, & statim aliud egerunt.*

4 *Contra vero Pericles.*] Plutarchus in vita illius ad finem. Aliter autem Ælianus lib. 9. variæ historiæ, nempe quod cum grassante pestilentia liberos amisisset, fortissime tulit. Sed adde quod & Solon ille ex septem sapientibus viris filium suum defunctum luxit: cumque à quopiam ei diceretur, *Nihil proficis*, respondit, *At propter id ipsum lachrymor, quia nihil proficis*, ut scribit Laërtius in vita illius ad fin. Sed & de eo illud tradit Plutarch. in vita ipsius, Hermippi auctoritate, quod cum ipse ad Thaletem in Miletum venisset, admiratusque fuisset, quod ille nuptias & liberorum procreationem penitus contempsisset, Thales autem tunc quidem tacuisset, sed paucis diebus interpositis, peregrinum quendam subornasset, qui se Athenis nuper decimo post discessum die advenisse diceret, qui rogatus à Solone, num quid novi Athenis esset: is (ut doctus erat) nihil aliud respondisset, nisi quod adolescentis cujuspiam funus efferretur, ac civitas

animo infracto semper fuisset, amisso Paralo filio, magnitudine doloris victus, lachrymas uberes dedit: & ejulatus nunquam desinentes. [1] Filios vero minores decennio, tot mensibus quot annis vixissent, à parentibus lugeri statuit. [2] Sed nec uxores à viris, nec sponsas lugeri fas putavit. Tempore vero luctus, matronæ purpuram aurumque deponunt, [3] atrasque vestes induunt, & in pellibus degunt: nec illa resumere, donec eluxerunt, licet. Viri autem senatorii laticlavum & annulos aureos exuentes, [4] pullas vestes sumunt, [5] barbam capillumque summittunt. [6] Piceas quoque [7] & cupressos, veluti ferales arbores, & Diti

Luctus tempore veteres omnes abjiciebatur. Picea & cupressus arbores ferales.

ac civitas tota consecuta esset, quod ejus pater in virtute & existimatione primas inter cives obtineret, quem tunc jam diu ab urbe abfuisse dicerent. Væ illi misero, Solonem dixisse. Sed quomodo ille vocabatur? Audivi inquit, nomen, sed memoria excidit, nisi quod ob ejus justitiam ac sapientiam omnibus in ore esset. Postremo jam turbato animo ac sollicito, ipsum peregrino nomen subjecisse, contendisseque ab eo num illi civi Soloni nomen esset. Annuente autem homine, cæpisse Solonem caput cædere, atque alia facere & dicere, quæ ab hominibus afflictis fieri solent. Tum Thaletem ridentem his hominem dictis aggressum esse; Hæc me ò Solon à nuptiis & procreandis liberis dehortantur, quæ te hominem fortissimum infringunt. Hæc ille. Miror autem eam rem excidisse Laërtio in utriusque descriptione vitæ.

1 *Filios vero minores.*] Idque Numæ Pompilii est, apud Plutarchum in vita illius.

2 *Sed nec uxores.*] Ibid. Sed & id nostris legibus receptum est, *l. uxores à viris ff. de his qui not. infam.*

3 *Atrasque vestes.*] De hoc supra dictum est in verbo, *In veste pulla.*

4 *Vestes pullas.*] Vide supra in verbo, *In veste pulla.*

5 *Barbam capillumque summittunt.*] Vide Varronem citatum in dict. verbo, *In veste pulla.*

6 *Piceas quoque.*] Plinius l. 16. c. 10. Hinc illud Virgilii l. 6. Æneid. Miseni funus describentis:

Procumbunt piceæ, &c.

Ubi Servius dicit has ad funus pertinere.

7 *Et cupressos.*] Plinius lib. 16. c. 31. Vnde etiam illud Virgilii eod. loco,

Ingentem struxere pyram, cui frondibus atris
Intexunt latera, & ferales ante cupressos
Constituunt. ——

Vbi Servius ejus rationem reddit, quam & nos alibi adduximus. Illudque ipsius Virgilii lib. 3. Æneid. de funere Polydori,

Aggeritur tumulo tellus, stant Manibus aræ
Cæruleis mœstæ vittis, atraque cupresso.

Ubi & ipse Servius interpretatur, *atra, id est nigra, funesta: nam inferis consecrata est, quæ cæsa nunquam revirescit. Moris autem Romani fuerat, ramum cupressi ante domum funestam poni, ne quisquam Pontifex per ignorantiam pollueretur ingressus.* Illud item Ovidii idem Epitheton illis tribuentis lib. 3. Trist. eleg. 13.

Funeris ara mihi ferali cincta cupresso.

Et

[1] Diti sacras, in lugubri domo [2] patriciorum, amissis fratribus, liberis & propinquis, apponere mos erat. [3] Græcis vero funesti, & qui exequias duxissent, ut lapide Lesbio extructas domos incolant, quod subtristi esset aspectu: [4] Atheniensibus Solon flebiles lamentationes, & cætera dolorem testantia, velut inania, & nihil vitæ proficientia, sustulit. [5] Lycurgus vero Lacedæmoniis undecim dierum spatio

Græci. *Athenienses.* *Lacedæmonii.*

Et Horatii Epod. Ode 5.

Jubet sepulchris caprificos erutas,
Jubet cupressos funebres, &c.

Et lib. 2. Car. Ode. 14.

Neque harum quas colis arborum
Te præter invisas cupressos,
Ulla brevem dominum sequetur.

Invisas (inquit Acron) *id est, rogis & luctibus consecratas.* Et ut dicit Porphyrion: *quia funeribus cupressus adhibetur.* Illud item Statii lib. 4. Thebaidos,

—— Superat tamen agger in arcis,
Pineus hinc juxta cumulo minor, arte profundæ
Erigitur Cereri, frondes atque omne cupressus
Intexit plorata latus, &c.

Et ipse Servius enarrans illud Virgilii lib. 2. Æneid.

Juxtaque antiqua cupressus.

Cupressum, ait, *arborem funebrem hanc ante templum Deæ lugentis esse confirmat.* Et illud lib. 4. Æneid.

Et fronde coronat ——
Funerea.

Id est, cupressu, inquit, *nam & superiora ligna ad funus pertinent.* Hucque pertinet fabula Cyparissi filii Thelephi in cupressum arborem luctibus aptam conversi. De qua Servius enarrans illud Virgilii lib. 3. Æneid.

—— Quales cum vertice celso
Aëriæ quercus, aut coniferæ Cyparissi
Constiterunt.

Et paulo post ipse Servius tradit, hanc arborem Proserpinæ dicatam propter luctus morientium, de quo & tu vide quæ dicam infra lib. 4. cap. 17. Quare autem hæc arbor sit, & dicatur luctuosa, disces ex Probo Virgilii interprete lib. 2. Georg. in eum locum,

Nec salici lotoque nec Idæis Cyparissis.

Vide etiam numero seq.

1 *Diti sacras.*] Plinius lib. 16. c. 33. Et Festus Pompejus lib. 3. Cujus hæc verba sunt: *Cupressi mortuorum domibus ponebantur. Ideo, quia hujus generis arbor excisa non renascitur, sicut ex mortuo jam nihil est sperandum: quam & ob causam in tutela Ditis patris esse putatur.* Aliam tamen rationem, quare ante domum funestam poneretur, addunt. Servius in lib. 3. Æneid. in eum locum supra citatum,

Atraque cupresso, &c.

2 *Patriciorum.*] Lucanus lib. 3.

Et non plebejos luctus testata cupressus.

Ex quo id annotat Luctatius Placidus Statii interpres lib. 4. Thebaidos. Servius autem cum lib. 3. Æneid. in eum locum supra citatum,

Atraque cupresso.

Moris, inquit, *Romanis fuerat, ramum cupressi ante domum funestam poni, ne quisquam Pontifex per ignorantiam pollueretur ingressus.* Citatque illud Horatii lib. Car. 2. Ode 14.

—— Neque harum, quas colis, arborum
Te, præter invisas cupressos.

3 *Græcis Funesti.*] De his jam diximus supra.

4 *Atheniensibus Solon.*] Plutarchus in vita illius, vide tamen quæ de eo dicta sunt supra in verbo, *Contra vero Pericles.*

5 *Lycurgus.*] Plutarchus etiam in vita illius. Idem autem in Apophthegmatis Laconicis, quo loco antiqua eorum instituta describit, tradit Lycurgum ipsum sustulisse & luctus & lamen-

spatio luctum terminavit. [1] Quod à Thracibus [2] & Massiliensibus usurpatum legimus: qui quotidianas lachrymas & funesta omnia, ac sordes lugubres in funere inhibuere. [3] Luctus autem & mœror patrius intra lugendi tempora ob plurimas minuitur causas: ut si liberi nascerentur, si pater aut filius, frater aut vir, ab hostibus capti revertissent: aut cum proprior affinis, quam qui lugeretur, domi natus foret: vel si puella dabatur nuptui. [4] Publicus vero, si lustrum fieret, [5] aut vota solverentur, [6] vel sacra Cereris instarent. His enim casibus domum aut familiam in squalore & sordibus esse non decebat. Hoc quoque notare contentus sum, neque [7] puerum minorem septennio, priusquam

Thraces. Massilienses. Luctus patrii minuendi causæ. Publici. Notandum hoc.

lamentationes & inscriptiones monumentorum, præterquam eorum qui in bello cecidissent.

1 *Quod à Thracibus.*] Herodotus in Terpsichore, id est, l. 5. Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. Pomponius Mela lib. 2. cap. 2. Quintilianus lib. 5. cap. de exemplis.

2 *Et Massiliensibus.*] Valerius Maximus lib. 2. c. 1. ubi de ipsis Massiliensibus loquitur. Adde & Locris, apud quos etiam luctu mortuos prosequi vetitum erat, ut prodit Heraclides in Politicis.

3 *Luctus autem & mœror.*] Festus Pompejus lib. 11. *Minuebatur, inquit, luctus privatis, cum liberi nascerentur, cum honor in familiam veniret, cum pater aut liberi, vir aut frater ab hoste capti domum redirent, cum puella desponsaretur, cum propior quis cognatione, quam is qui lugeretur, natus esset.*

4 *Publicus vero, si lustrum.*] Festus Pompejus libro undecimo. *Minuebatur*, inquit, *populo luctus, ædis dedicatione, cum à Censoribus lustrum condebatur.*

5 *Aut vota solverentur.*] Festus ubi supra, ad id addens, quod proxime ex eo adduximus, *cum votum publice susceptum solvebatur.*

6 *Vel sacra Cereris instarent.*] Liv. 3. Decad. lib. 2. *Tum privatæ quoque per domos clades vulgatæ sunt: adeoque totam urbem implevit luctus, ut sacrum anniversarium Cereris intermissum sit, quia nec lugentibus fas est id facere, nec ulla in illa tempestate* (loquitur autem de clade Cannensi) *matrona expers luctus fuerit. Itaque ne ob eandem causam alia quoque sacra publica aut privata desererentur, Senatusconsulto diebus 30. luctus est finitus.* Quod & ipsum repetit 4. Decad. l. 4. in Oratione Valerii Trib. pleb. pro lege Oppia abroganda. *Cum quia Cereris sacrificium lugentibus omnibus matronis intermissum erat, Senatus finiri luctum 30. diebus jussit.* De qua re etiam Valerius Maximus lib. 1. c. 1. *Quanto*, ait, *nostræ civitatis Senatus venerabilior in Deos? qui post Cannensem cladem decrevit, ne matronæ ultra trigesimum diem luctus suos extenderent, ut ab his sacra Cereris peragi possent.*

7 *Puerum minorem septennio.*] Hæc accepisse videtur à Plinio lib. 7. c. 16. qui id tamen non ita dicit, sed sic. *Hominem priusquam genito dente cremari mos gentium non est.* Ad quod referendum est illud Juvenalis satyr. 15.

— Vel terra clauditur infans
Et minor igne rogi. —

Quem locum interpretes non intellexisse videntur.

1 *Neque*

quam

quam omnes geniti dentes forent: [1] neque fulmine ictos, qui vita functi essent, rogis imponere, [2] aut corpora cremare: neque hominem vita sublatum, feriis publicis efferre licuisse. [3] Quodque quoties plura cadavera & acervata corpora urerent, aut incendi curarent, solitos esse funerum ministros, denis virorum corporibus singula muliebria adjicere, ut unius adjumento cætera facilius deflagrarent.

1 *Neque fulmine ictos.*] Erat autem lex Numæ. *Hominem fulmine occisum, ne supra genua tollito.* Et alibi: *Homo si fulmine occisus est, ei justa nulla fieri oportet.* Testis utriusque Festus Pomp. libro 12.

2 *Aut corpora cremare.*] Quod & nos nuper ex Plinio diximus.

3 *Quodque quoties plura.*] Macrobius lib. Satur. 7. cap. 7.

CAPUT VIII.

Miraculum Tritonum & Nereïdum, quæ variis in locis tempestate nostra comperta fuere.

TRitonem & Nereïdas, hominesque mari genitos, quos marinos appellant, præter quam quod apud Plinium Naturalis Historiæ nono legeramus, nostra quoque tempestate conspicuos fuisse, multa documenta sunt. In memoria mihi est, cum adolescentulus ego in porticu nostra Portanoventi Neapoli quandoque diverterem, Draconettum Bonifacium Neapolitanum, patriciæ gentis & inclitæ familiæ virum, ut in homine militari, facundiæ florentis, & multarum rerum cognitione clarum, tunc senecta venerabilem, & debilitate pedum invalidum, in conventu maximo, præsente atque audiente me, referre solitavisse, se dum in Hispania militaret, marinum hominem vultu & corpore prorsus humano, absoluta similitudine pubetenus, postremis vero in piscem desinentibus vidisse, in melle ex ultima Mauritania & Oceani finibus ad regulos sub quibus stipendia faciebat, & honestum ordinem duxerat, pro monstro allatum. Fuisse autem facie hominis vetusti, capillo & barba hispido atque hirto, colore

Homo marinus.

lore cæruleo, statura procera, & majore humana. Alis quoque tenui cartilagine, quibus marinos fluctus secabat, & membrana passim interlucente munitum. Et hanc rem non sibi tantum, sed plerisque summæ nobilitatis viris, notam & conspicuam fuisse, dicere. Sed ne quis hoc vanum aut commentitium fortasse putet, Theodorus Gaza vir Græca facundia clarus, & philosophiæ præceptis imbutus egregie, apud Jovianum Pontanum, ad quem frequens ventitabat, compluresque nostrates, scite admodum & luculenter ratiocinabatur, se dum in Peloponnesso ageret, & fœda maris tempestate oborta, durissimo tempore anni, nonnulla piscium monstra procella ad littus illisissent, inter cætera vidisse Nereïdem in littore, fluctibus expositam, viventem jam & spirantem, vultu haud absimili humano, facie quoque decora, neque invenusta specie, corpore squammis hirto, ad pubem usque, nisi quod cætera in locustæ caudam desinebant: ad quam propere visendam cum frequens concursus fieret, ipseque & nonnulli è propinquis oppidis vicini affinesque eo se contulissent, illam frequenti turba circundatam, mœstam & animo consternatam, ut ex vultu conjectari erat, in littore jacentem, crebroque suspirio fatigatam conspexisse: mox cum à tam frequenti corona inspiceretur, seque in sicco destitutam videret, præ dolore gemitus spirantes, & lachrymas uberes dedisse; cujus misericordia motus ipse, ut erat mitis placidusque, cum turbam decedere de via jussisset, ipsam interim † brachiis & cauda, quo maxime modo poterat, humi reptantem, paulatim ad aquas pervenisse. Cumque se præcipitem magno nixu in mare dedisset, ingenti impetu fluctus secare cœpisse, momentoque temporis elapsam ex oculis, nusquam apparuisse. Georgius quoque Trapezuntius vir multi nominis, & magnæ eruditionis, aperta professione referebat amicis, se, cum haud procul à littore in fonte quodam spatiaretur, puellam conspexisse eleganti forma undis extantem pube-

Nereïd à Theodoro Gaza visa.

† Branchiis.

Georg. Trapezuntius.

tenus, & quasi lasciviret, subinde emergentem summergentemque se, quoadusque se conspectam intelligens, haud amplius apparuit. Sed super omnia in nostro ævo haud absimile factum accepimus in Epiro, profecto exemplum inter pauca memorabile, quod nonnulli prodendum posteris putarunt, & actis quoque publicis testatum est, ad fontem jugis aquæ, ad quem mulieres ex oppidulo aquatum ventitabant, Tritonem seu marinum hominem è spelunca, quam forte ibi nactus fuerat, observare solitum, si quando solam ad aquas accedentem, aut per littus obambulantem mulierem videret, ipsum ex undis & spelunca leni gressu tacitisque vestigiis desilire, & à tergo accedere, ac vi compressam mulierem ex insidiis adoriri, & ad mare concubitus causa arripere, arreptamque sub undis deferre consuevisse. Quod cum apud loci incolas percrebuisset, diligentius marinum monstrum observasse, & cum diutule laqueos illi intendissent, haud multo post dolo captum, & laqueis vinctum cœpisse: cumque cibo abstineret, extra aquas diutius vivere nequisse, squaloreque tandem & tædio ad extremam tabem venisse. Tenet fama, Venereos eos & flagrantissime mulierum amasios esse: propterea oppidi incolas edicto inhibuisse, ne qua deinceps ad fontem mulier, nisi viris comitata, accederet. Hæc nos & ejusmodi ab his qui diversa maria penetrarant, & eadem monstra placidis aquis colludentia vidissent, & in occursum nautis, exertis capitibus ab undis, occurrisse, & voces audisse referebant, plerunque accepimus.

Triton.

TIRAQUELLUS.

DE Tritonibus & Nereidibus visis loquitur Alexander hoc cap. Locus autem Plinii hic citatus est lib. 9. cap. 5. ubi de Nereidibus quoque loquitur. De quibus etiam Ovidius l. 13. Metam. Et de utrisque idem Plinius lib. 34. cap. 11. eodemque ult.

CAP.

CAPUT IX.

Qui Xystici, quive Thymelici apud Jureconsultos dicti sint, quodve officium, & quid nomina designarint. Item, qui intelligantur per aquæ aspersores, in sacris certaminibus, apud Jurisconsultum, & quid Pancratiastes & Pancratium.

CUM Johanne Platina viro docto & antiquitatum studioso, pro familiari consuetudine sæpe deambulabamus, & omnes antiquitates, veterumque monumenta, atque ruinas urbis explorabamus. Dumque in veteri sepulchro inter semiruta vestigia in Quirinali, literis mirandæ vetustatis situ & senio obliteratis, epitaphium legeremus insculptum his verbis. [1] L. THENODORUS XYSTICUS, PARIDI THYMELICO BENE MERENTI FECIT. Quærebat Platina [2] qui xystici essent, quive thymelici, nunquid artis nomina vel cognomenta forent. Cumque meminissem, me apud auctores, qui xystici dicerentur, legisse, quodque in xystis velut in gymnasiis nudi exercebantur, athletas xysticos dici respondissem: [3] xystos autem longas fuisse porticus ampla latitudine, & gymnasium ubi ambulationes essent, & arbores plerunque digestæ: in quibus Athletæ hybernis sæpe temporibus luctabantur: quas [4] Græci hypæthras seu [5] paradromidas dicunt, instar illorum quæ in Attica fuere gymnasia: quæ tria vel maxime memorantur, [6] Lyceum, Cyno-

Joh. Platina.

Xystici.

Xystus

Hypæthræ.

Paradromidæ.

Gymnasia tria in Attica.

COLERUS.

1 *L. THENODORUS.*] Hanc marmoris inscriptionem Gulielmus quoque Philander citat apud Vitruvium.

TIRAQUELLUS.

2 *Qui xystici, quive thymelici.*] De utrisque fit mentio, in *l. Athletas*, in princ. *ff. de his qui not. infa.* Vide ibi Florentin. Pandect. Ubi Budæus omnium optime declarat qui ii sunt. *

COLERUS.

* *Xystus* & *Xystum* dicebatur. Tertullianus ad Martyres vocat *Xystarchem*, qui Xysto præest.

TIRAQUELLUS.

3 *Xystos autem.*] Vitruvius lib. 5. cap. 11. & lib. 6. cap. 9.

4 *Græci Hypæthras.*] Idem Vitruvius in illis locis.

COLERUS.

5 *Paradromidas.*] Sic recte non ut quidam [illegible].

TIRAQUELLUS.

6 *Lyceum.*] De quo Livius 4. Dec. lib. 1. Xenodotus, Suidas, & Pausanias lib. 1.

[1] Cynoſarges, & [2] Academia: qui autem thymelici eſſent, mihi non ſuccurrere, neque in mentem venire aſſeverarem: tum Platina quaſi admirans, ait: numquid noſtro civili jure aliquam de thymelicis mentionem fieri adnotaſſem. Nam de xyſticis ſatis ſibi liquere, pugiles fuiſſe, vel ex eo quod in xyſtis & longis porticibus exercebantur: vel quod haſtis decernerent, à Græco verbo ξυστὸς, quod eſt haſta: quare xyſticos ludiones, quod haſtis depugnarent, velut gladiatores, & xyſtarchum qui gymnaſio præeſſet, nuncuparunt: thymelicos vero, ejuſdem generis pugiones ſeu hiſtriones fuiſſe ſe arbitrari. Siquidem Græci hiſtrionicam, thymelen nuncupant: θυμέλην enim ſcenam dixerunt: θυμελικοὺς, ſcenicos & hiſtriones: & niſi quid ſe fallat, de his apud Jureconſultos in edictis prætorum mentionem fieri ajebat. Fuere, inquit, athletarum & hiſtrionum ſpecies multifariæ: nam & gladiatores, & pugiles, & thymelici, & pancratiaſtæ, xyſtici, pantomimi, palæſtritæ & arenarii, ſicut Thraces, mirmillones, ſequutores & retiarii: omnes athletarum, hiſtrionum, & comœdorum numero habentur: licet pantominos [3] à Domitiano ſublatos, [4] mox à Nerva reſtitutos, [5] demum à Trajano ejectos: hiſtrioneſque à [6] Tiberio, & deinde [7] Nerone, ob plurima flagitia Italia pulſos legamus, thymelicum vero [8] choragium apparatum eſſe

Thymelici.

Athletarum & hiſtrionũ ſpecies variæ.

Thymelicum choragium.

1 *Cynoſarges.*] Livius eod. libro 1. Plutarchus in Themiſtocle in princ. & Laërtius in Antiſthene, Stephanus, Suidas, Heſychius, Didymi, aut ut nonnulli appellant Diomi Athenienſis, & diximus in noſtris Commentariis Nobili. c. 15. num. 31.

2 *Academia.*] Laërtius in Platone, Pauſan. l. 1. & omnes ubique. Sed adde fuiſſe quoque Athenis aliud Gymnaſium non procul à foro, quod à conditore *Ptolemæum* vocabatur, apud Pauſaniam l. 1. cujus etiam meminit Cic. Tuſc. quæſt. l. 5. in princ. Item aliud quod *Adriani* nominatur eod. l. 1.

3 *A Domitiano ſublatos.*] Suetonius in ejus vita cap. 7.

4 *Mox à Nerva reſtitutos.*] Plinius in Panegyrico ad Trajanum.

5 *Demum à Trajano ejectos.*] In eod. loco, & nos quoque de iis diximus in noſtris Commentar. Nobilitatis c. 34. & 17. incip. *Quinquam*, ubi videre poteris.

6 *Tiberio.*] Tacitus lib. 4.

7 *Nerone.*] Idem lib. 13. & Suet. in ejus vita, cap. 16.

8 *Choragium.*] Feſtus Pompejus. *Choragium*, inquit, *inſtrumentum ſcenarum.* Sed tu vide omnino Budæum, in

l. ſi ut

esse scenarum & histrionum, quos omnes inter artifices adnumerari, neminem fugit. Et pleraque hoc genus memoriter & expedite, ut suus mos erat, veterum testimoniis exemplisque referebat. Cum vero nos hac admonitione attentiores facti, in legum commentariis versaremur, deprehendimus apud Ulpianum titulo de infamibus, [1] thymelicorum, xysticorum & athletharum, quod nunc non commemineramus, mentionem haud dubiam fieri: thymelicosque & xysticos inter athletas & eos qui in theatrum prodirent ad edendas in scena operas, adnumerari: id quod Platina fuerat præclare arbitratus, censuisseque jureconsultos qui pugnandi causa in arenam prodirent, & ludicram facerent, non propterea infamiæ crimen aut notam incurrere. Cujus verbis admoneor, ut verum esse censeam, quod [2] apud Ciceronem refert Æmylianus, artem ludicram & scenas quandoque Romanos probro duxisse, genusque hoc hominum, tanquam scurras improbissimos, tribu amovere voluisse. Quare sub Tiberio, in opera scenæ prodiisse, famosa nota censebatur. [3] Quod etiam senatusconsulto fuit vetitum, cautumque severe, ne equites

Ciceronis locus. *Scenici infamare apud Romanos.*

l. si ut certo §. interdum. ff. commod. Sed & Choragii & Choragi præter eos quos ille citat, mentionem facit Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. ubi de Institutis antiquis, & Plinius l. 36. c. 15. ubi de Theatro M. Scauri, aliàs autem Fulgentius de vocibus antiquis scribit Choragium dici *virginale funus* auctoritate Apuleji l. 1. Metamorphoseôn, cujus hæc verba adfert, *Choragis itaque perfectis, omnes dormitionem parant.* Vide alicubi, & ibi Beroaldum.

COLERUS.

1 *Thymelicorum*] Thymelicorum nomine intelliguntur Citharœdi, tibicines, & id genus Symphoniaci. Itaque separabantur à reliquis scenicis, Comicis & Tragicis. Vide Vitruvium lib. 5. cap. 8. de his vid. leg. 10. de Pollicitat.

TIRAQUELLUS.

2 *Apud Ciceronem.*] Uti refert Divus Augustinus de Civitate Dei, libro secundo, cap. 13. neque enim nunc extat liber Ciceronis tale quid dicens: Idque credo fuisse in libris de Republ. qui magno reipub. damno interierunt, ex quibus sæpe illum citat ipse Augustinus. Sed & idem prope recensuit Probus Æmylius in præfatione vitarum illustrium virorum.

3 *Quod etiam senatusconsulto.*] Apud Cornelium Tacitum lib. 18. cujus hæc verba sunt, *Cautum severe, ne equites Romani ludo & arena pollucrentur.* Cujus etiam senatusconsulti mentionem fecit Suetonius in Augusto, cap. 43. his verbis: *Ad scenicas quoque & gladiatorias operas, & equitibus Romanis aliquando usus est, verum priusquam senatusconsulto interdiceretur.*

equites Romani ludo & arena polluerentur. [1] Tametsi feratur Augustus athletis conservasse privilegia & ampliasse; [2] coërcitionemque in histriones magistratibus inhibuisse, ita ut in eos animadversionem non haberent. [3] Græcis vero prodiisse in scena inter athletas, honori fuit, nec probro datum est: [4] quippe cum Plato summus fuisset athleta, post multiplices victorias se philosophiæ dedit. [5] Verba vero Ulpiani ex responsis Sabini & Cassii hæc fuere: Athletas omnino artem ludicram non facere: virtutis enim gratia hoc facere, & utile videtur: ut neque thymelici, neque xystici, [6] neque agitatores, neque qui aquam equis spargunt, cæteraque eorum ministeria, qui certaminibus præsunt sacris, aut deserviunt, [7] ignominiosi. Ex quibus liquet, thymelicos & xysticos à jureconsulto inter athletas adnumerari. Sed quia [8] de Pancratiaste, & his qui in sacris certaminibus [9] aquam equis spargunt, mentio fit,

Scenicorum honos apud Græcos, l. Athletas ff. de his qui not. infa. Qui in sacris certaminibus aquam aspergerent. Pancratiastes.

1 *Tametsi feratur Augustus.*] Suetonius in vita ipsius, cap. 45. *Athletis, ait, & conservavit privilegia & ampliavit.*

2 *Coërcitionemque in histriones.*] Suetonius ibi paucis verbis interjectis; *coërcitionem in histriones magistratibus in omni tempore & loco lege vetere permissam ademit.* Et Tacitus lib. 1. non multo ante fin. *Dum, inquit, Augustus immunes verberum histriones quondam responderat.* Sed tu vide de his quæ scripsimus plenissime in tractatu Nobilitatis c. 34. n. 13. incip. *Igitur ad vos,* & multis seq.

3 *Græcis vero.*] Probus Æmylius in ea præfatione vitarum excellentium Imperatorum, & D. Augustinus de Civitate Dei, lib. 1. cap. 12.

4 *Quippe cum Plato.*] Laërtius in vita illius, Apulejus lib. 1. de dogmate Platonis, post princ. & Servius lib. 6. Æneid. in eum locum,

—— *Atque humeris exstantem suscipit altis.*

5 *Verba vero Ulpiani.*] In d. l. Athletas. ff. de his qui not. infam.

COLERUS.

6 *Neque agitatores.*] Et leg. unica. Cod. de Athlet.

7 *Ignominiosi.*] Sed tamen agitatores & Pantomimi inhonestæ personæ vocantur *l. 4. Cod. de spectac.*

TIRAQUELLUS.

8 *De pancratiaste.*] Vide Rob. Stepha. & Budæum in annotat. in duobus locis, & Cælium l. 13. c. 30. in princ.

9 *Aquam equis spargunt.*] Accursius ibi. *Frigidam, inquit, ut citius currant: fiebat enim olim Romæ ludus in quo hoc fiebat, & adhuc fit Constantinopoli.* Hæc ille. Verum nonnullis placet, ludis Circensibus & aliis, quibus equi currebant, cum ii cucurrissent aqua spargebantur, ut membris refocillatis alacrius cursum repeterent. In idque trahunt quod Festus Pompejus lib. 13. scribit: *Nassiternam genus vasis ansati & patentis, quale est quo equi perfundi solent.* * Cujus quoque vasis meminit Fulgentius de obscuris veterum verborum significationibus ad Calcidium.

COLERUS.

* Vide ibi Joseph. Scaliger.

fit, qui fuerint hi, & an inter ludiones recepti, adhuc ambigi dubitarique potuit: cum præsertim nullam de his qui aquam in certaminibus spargunt, mentionem fieri apud veteres, quod meminerim, sciam: nisi eos dicamus fuisse, qui in stadio dispositi, equis sponte currentibus, quo velocius metam contingerent, aquam per vices spargere, sicque illos ad cursum impellere solerent. Pancratiasten vero eum dici volunt, qui luctator simul & pugil foret: quippe cum alii luctatores forent, is qui utroque teneretur studio, pugna scilicet & lucta, pancratiasticus nuncupatur: & ubi exercentur, pancratium. Censuitque [1] Ulpianus ad legem Aquiliam, illum qui, dum exercetur, in collectatione vel pancratio aut pugillatu aliquem oppressit vel occidit, Aquilia teneri. Verba vero Ulpiani ex ea lege, hæc sunt: Si quis in colluctatione, vel pancratio, aut pugillatu, dum exercentur, alius alium occiderit, Aquilia tenetur.

Pancratiastes.

l. qua actione. §. si quis ff. ad leg. Aquil.

TIRAQUELLUS.

1 *Ulpianus.*] In *l. qua actione. §. si quis ff. ad l. Aquil.*

CAPUT X.

Locus ex Juvenale de Trulla, quid designet, ex auctoritate Jurisconsultorum, & aliorum testimonio explanatur.

TRullas pocula esse & vasa potoria censeri, haud immerito [1] plerique existimarunt. Idque quod [2] à Juvenale

Trulla.

MERCERUS.

DE Trulla nihil hic. Quia fuse eam describimus in Convivio Romano, quod propediem emittimus.

TIRAQUELLUS.

1 *Plerique.*] Ex quibus nonnullos postea citat, sed quibus adde Catonem de re Rustica c. 10. ubi scribit *Villicum habere oportere urnam quinquagenariam unam, trullas tres, &c.* & c. 13. ubi etiam scribit in Torculatium usu opus esse, *Trullas aheneas tres, amphoras olearias duas.* Et paulo post eod. cap. *Urceos fictiles urnales duos, trullas ligneas duas.* Plautum in Amphitryone act. 4. scen. 4.

Interea dum illi certant, in popinam devortendum est mihi;
Lances detergeo omnes, omnesque trullas hauriam.

Ciceronem in 6. in Verrem act. *Erat etiam vas vinarium ex una gemma prae-*

nale dictum est de trulla, de quo apud eruditos controversia est: non id credi decere, quod vulgo putarunt: ut de vase, in quo alvi proluvies effunditur, intelligatur, cum id aliud sortitum nomen sit, & à doctissimis [1] scaphium, [2] & lasanum dicatur, utroque auctoris sensui non satis conveniat:

Scaphium, lasanum.

prægrandi, trulla excavata, cum manubrio aureo. Varronem lib. 4. de ling. Lat. Plinium lib. 34. cap. 2. *Sunt ergo vasa tantum Corinthia, quæ isti elegantiores modo ad esculenta transferunt, modo in lucernas, modo in trullas, modo matellas nulla munditiarum respectu.* Et Paulum in *l. 3. ff. de supel. lega.* & l. Pomponium. *ff. de auro & arg. leg. in l. & si non sint.* §. *argento. ff. de aur. & arg. lega.* Et ut id verum sit, trullam scilicet esse vas potorium: tamen negari non potest, quin & id pro vase, in quod alvi proluvies aut lotium dejicitur, apud bonos auctores quoque reperiatur. Ita enim usus est Martialis libro 9. epigram. 98. *

COLERUS.

* *Trullam* alio nomine vocari *Bacrionem* seu *Bacrionum* Festus scribit. Idem vas vocatur *Bacca*, & *Baccarium*. Isidorus in Gloss. *Baccarium, vas aquarium*. Et iterum; *Bacario, urceoli genus*.

TIRAQUELLUS.

2 *A Juvenale.*]Satyr. 3. cujus carmen postea relatum est. Ubi consule interpretes.

1 *Scaphium.*] Apud Ulpianum in *l. Quintus.* §. *ult. ff. de aur. & arg. leg.* Cujus hæc verba sunt: *Argento legato, non puto ventris causa habita scapha contineri.* Suntque qui ad hanc significationem trahunt illud Juvenalis Satyr. 6.

Et vide scaphium, positis cum sumitur armis.

Sed Baifius tradit illic significari instrumentum rusticum ἀπὸ τοῦ σκάπτειν, id est, fodiendo. Erasmus *ligonem* intelligit. Sed quod magis ad hanc Alexandri significationem Pollux lib. 10. cap. 9. dicit id esse matulam in quam mejunt mulieres, verum & id esse vas potorium, satis indicat Plautus in Sticho,

Quibus divitiæ domi sunt, scaphiis, cantharis, batiocis
Bibunt. ——

Et in Persa,

Ampullam, strigilem, scaphium, soccos, pallium
Marsupium habeant. ——

Cicero in 6. in Verrem actione. *A pupillo Herio, cui Marcellus tutor est, à quo pecuniam grandem eripueras, scaphia cum emblematis Lilybei utrum empta esse dicis, an confiteris erepta?* Nam & hanc quoque significationem vasis potorii atque etiam escarii scaphio tribuit Athenæus. Cæterum Plutarchus in vita Numæ Pompilii σκάφιον appellat, quo Vestæ ignis sacer extinctus, solis tantum radiis accendebatur, ut etiam annotat Hermolaus in Plinium. Sed & apud Aristophanem in Vespis, est calva sive cranium, à scaphæ figura. Et apud Suidam tonsuræ genus. Ex Vitruvio quoque lib. 8. satis intelligitur, scaphium non solum ad usum ventris esse, sed & ad alios usus aptum, cum ita scribit: *Scaphium æreum aut plumbeum, aut pelvis, ex his quod erat paratum idque intrinsecus oleo ungatur.* Denique Martianus Capella in libro de Geometria 4. c. 1. scribit *scaphia esse rotunda ex ære vasa, quæ horarum ductus stylo in fundo posito discriminant.* Vide autem Alciatum in Parergis libro 6. cap. 26.

2 *Et lasanum.*] Horatius lib. 1. Sermon. Satyr. 7.

Te pueri lasanum portantes, œnophorumque.

Et ibi Acron interpres & Pollux l. 10. cap. 9.

1 Cetta-

veniat: sed de vase potui parato, intelligi oportere constat, illudque quam sincerissime à poëta dictum fuisse;

— *Laudare paratus,*
Si bene ructavit, si rectum minxit amicus,
Si trulla inverso crepitum dedit aurea fundo.

Locus Juvenalis Sat. 3.

In quo illum significare haud dubie putamus, qui postquam calicem exhausit, in ipso fundo, ructu aut sibilo crepitum facere more detestabili non fuit veritus, ubi idem crimen bis arguere Satyricæ dignitatis fuit. Vel de eo, qui postquam vini calicem hausit, id quod remansit, ita elidit in pavimento, ut resonaret. Quod insolentissimi animi, audacis & petulantis, nimiæque securitatis fuisse liquet: quem abusum apud compotores & helluones impuros, qui scortis vinoque madidi & epulis distenti erant, Græcis invaluisse multi adnotarunt: ita ut ludus inde convivalis foret, quem [1] cottabisim appellarunt, cum residuum potum in æneas phialas jactarent: qui si sonantior creperet, se ab amica redamari, & mutuo affectu teneri putabant. Quod esse probabile, & ab auctoris sensu non alienum, ex contextu verborum liquere putamus. Id vero quod de trulla diximus, inter pocula censeri, scite admodum [2] à Scævola libro III. de legatis definitum est in hæc verba: Seiæ dulcissimæ poculum aureum quod elegerit, fidei hæredum commisso ut darent: quæro cum in hæreditate non sint nisi trullæ, scyphi, modioli, phialæ, an Seia de his speciebus eligere possit. Respondi, cum omnia potui parata, pocula dicantur, posse. [3] Plinius septimo & trigesimo historiæ naturalis:

Cottabisis.

Titus

1 *Cottabisim.*] Vide Cælium Rhodiginum lib. 27. c. 27. item lib. 28. c. 5. Erasmum Chil. 4. cent. 6. cap. 66. Robertum Stephanum in verbo κόττα-βος, Dictionarium Græcum in verbo κότταβος, Athenæum lib. 10. cap. 8. in princ.

2 *A Scævola.*] In *l. Seja. ff. de aur. & arg. leg.* *

COLERUS.

* Non fundatur vinum, funditur tamen in pocula. Trullæ manubrium longum erat, & cavum, fundendo vino aptum potius, quam bibendo. Scyphis etiam & Phialis raro utebantur ad bibendum, quod essent capacia nimis & magna vasa: eis ornabantur abaci. Hæc Cujac. ad illa verba Jurisconsulti.

TIRAQUELLUS.

3 *Plinius libro septimo & trigesimo.*] Cap. 2.

Titus Petronius, inquit, vir consularis, invidia Neronis, myrrhinam trullam CCC. sestertiis emptam fregit, ut mensam ejus exhæredaret. Cicero in Verrem sexta actione: Erat, inquit, vas vinarium ex una gemma prægrandi, trulla excavata. [1] Horatius quoque in Satyris:

Qui Vejentanum festis potare diebus:
Campana solitus trulla, vappamque profestis.

Ex quibus licet æstimare, trullam inter pocula & vasa potui destinata censeri: [2] sicut scyphus, [3] modiolus, [4] & phiala, &

1 *Horatius.*] Lib. 2. Sermo. Sat. 3. Ubi Acron dicit hanc esse deformem calicem vel rusticanum. Sed & his Alexandri exemplis adde Plautum in Amphitryone,

Lances detergeant omnes, omnesque trullas hauriant.

2 *Sicut scyphus.*] Nam & hic reponitur inter vasa potoria à Scævola in *l. Sejæ ff. de aur. & arg. lega.* & Polluce lib. 6. cap. 2. & 16. ut hinc intelligas esse Græcam dictionem, qua etiam utitur Homer. Odyss. lib. 14.

Καὶ οἱ πλησάμενος δῶκε σκύφος ᾧπερ ἔπινεν
Οἴνου ἔμπλειον, &c.

Latini autem sæpissime, ut Plautus in Asinaria,

Scyphos quos utendos dedi Philodamo, rettulitne?

Cicero in 6. in Verrem actio. *Hinc illa Verrea nata sunt, hinc in convivium Sextium Cominium protrahi jussit, in quem scyphum de manu jacere conatus est.* Virgilius lib. 8. Æneid.

Et sacer implevit dextram scyphus.

Et Tibullus lib. 1. eleg. 10.

Divitis hoc vitium est auri, nec bella fuerunt,
Faginus astabat cum scyphus ante dapes.

Et Horatius libro 1. Ode 27. in princ.

Natis in usum lætitiæ scyphis
Pugnare Thracum est.

Et Epod. Ode 9.

Capaciores adfer huc puer scyphos
Et Chia vina aut Lesbia.

Et Valerius Flaccus libro Argonaut. 2. & Martialis quo loco citabimus infra in verbo, *Sicut Nestoride.* Suetonius in Nerone, cap. 47. *Duos scyphos gratissimi usus, quos Homericos à cælatura carminum Homeri vocabat, solo illisit.* In quo id notandum, quod quos Suetonius ibi vocat *scyphos*, Plinius lib. 37. cap. 2. *Calices* appellat. *Nero*, inquit, *amissarum rerum nuncio accepto duos calices crystallinos in supremas ira fregit illisos. Hæc fuit ratio seculum suum puniendi, ne quis alius ex his biberet.* Tu autem de scypho vide omnino Athenæum lib. 11. cap. 17.

3 *Modiolus.*] Et hic quoque ponitur inter pocula potoria à Jurisconsulto in d. *l. Sejæ.* Et ita accipit Plautus in Cistellaria,

—— Vix exculpsi ut diceret
Quia ei promisi modiolum vini dare.

Celsus autem posuit pro instrumento chirurgico libro rei medicæ 8. cap. 3. Sed & aliter Plinius lib. 9. cap. 4. in princ.

4 *Et phialæ.*] Quæ etiam inter eadem pocula annumerata est, in d. *l. Sejæ.* & in *l. etsi non sint. §. pervenimus. ff.* eod. tit. *de auro & argen. leg.* & Pollux d. lib. 6. cap. 16. Ex quo item intelligis esse dictionem Græcam, qua tamen passim utuntur auctores Latini, ut præter Jurisconsultos in dictis locis videre licet apud Juvenalem Sat. 5.

Virro tenet phialas, tibi non committitur aurum.

Et Martialem lib. 8. epig. 45.

Quis labor in phiala, &c.

la, [1] & quam Varro dixit depestam. Tametsi [2] scyphum Herculis, [3] cantharum Liberi poculum legamus: [4] quo Marius post Cimbricam victoriam potasse assidue dicitur. Fuit quoque [5] heracleum, Herculis poculum, sicut

Depesta.

Heracleum.

1 *Et quam Varro dixit depestam.*] In lib. 1. aut ut alii numerant, 4. Sed vereor ne hic in hac dictione mendum sit: atque etiam in Varrone, à quo Alexander accepit, ubi ita vulgo scribitur: *Apud antiquos scriptores Græcos inveni appellari poculi genus depestam.* Et forte utrobique legendum est, *depastrum.* Est enim δέπαστρον apud Athenæum lib. 11. cap. 5. auctoritate Sileni, & Clitarchi in linguis Antimachi Colophonii lib. 5. Thebaidos, poculi genus, vel etiam depastum, sive δέπαστον, est enim Græcis δέπας poculum. Homerus lib. 1. Iliad.

Νώμησαν δ' ἄρα πᾶσιν ἐπαρξάμενοι δεπάεσσιν.

Et libro 4.

—— Σὸν δὲ πλεῖον δέπας αἰεὶ
Ἕστηχ', ὥσπερ ἐμοί, πιέειν ὅτε θυμὸς ἀνώγοι.

Et alibi sæpe. Pollux autem l. 6. c. 16. dicit Poëticum esse.

2 *Scyphum Herculis.*] Plutarchus in vita Alexandri sub fin. Q. Curtius libro 10. de ipso Alexandro loquens: *Nondum*, inquit, *Herculis scypho epoto*, &c. Seneca ad Lucilium epist. lib. 12. epist. omnium 84. *Alexandrum*, inquit, *intemperantia bibendi, & ille Herculaneus ac fatalis scyphus condidit.* Macrobius lib. 5. Satur. cap. 21. & vide infra in verbo, *Heracleum.*

3 *Cantharum Liberi.*] Macrobius ibi. & ante eum Plinius lib. 33. cap. 11. in fin. Ideoque ut subdit Macrobius, *Marro aptissime id poculum Sileno assignat*, nec etiam locum Virgilii assignat qui est eclog. 6. Ubi de ipso Sileno loquens:

Et gravis attrita pendebat cantharus ansa.

De eo autem Pollux lib. 6. cap. 16. Et Nonius Marcellus inter genera poculorum, & Athenæus lib. 11. cap. 7. testimonio Amipsiæ, Alexidis in Cratia, Eubuli in Pamphilo, Xenarchi in Priapo, Epigenis in Heraine, Sosicratis in Philadelphus, & aliorum.

4 *Quo Marius.*] Plinius ibi. Vide item Plutarchum in vita illius, & Valerium Maximum lib. 3. cap. 2. & 16.

5 *Heracleum, Herculis poculum.*] De hoc volunt intelligi illud Virgilii supra à nobis relatum,

Et sacer implevit dextram scyphus. ——

Nam ibi de Hercule loquitur. Ideo Servius enarrans eundem locum. *Legitur*, inquit, *in libris antiquis, Herculem ad Italiam magnum ligneum poculum attulisse, quo utebatur in sacris, quod ne cariè consumeretur, pice oblitum conservabatur, cujus magnitudinem significant dicendo,*

—— Implevit dextram scyphus.

Cicero in 6. in Verrem act. meminit duorum poculorum Heracliorum Mentoris manu summo artificio factorum. Statius quoque Herculei crateris quem duo juvenes vix portabant. Et de hoc Juvenalis, ut plerique intelligunt, Satyr. 12.

—— Urnæ cratera capacem
Et dignum sitiente Pholo.

Nam & hunc Pholum hospitem Herculis dicit Lucanus lib. 6. dum scribit,

—— Hospes & Alcidæ magni Pholo.

Tradit que Stesichorus poëta Lyricus in Centaurorum & Lapitharum convivio implevisse Herculi craterem trium lagenarum capacem,

Σκύφιον δὲ λαβὼν δέπας ἔμμετρον ὡς τριλάγυνον
Πῖεν ἐπισχόμενος, τό ῥά οἱ παρέθηκε Φόλος κεράσας.

Ubi vide interpretem Juvenalis supra citatum, sed omnino hic vide Athenæum lib. 11. cap. 6.

1 *Sicut*

Nestorida. Grammaticum poculum. Heracleotici scyphi. Cucurbitæ Alexandrinæ.

[1] ficut nestorida, quo Nestor utebatur: [2] & Grammaticum Homeri carmine celebratum: quæ in Dianæ templo affixa Capuæ visebantur. [3] Notatumque fuit, inter scyphos, Bœotios palmam tulisse, qui Heracleotici dicti, [4] & Alexandrinas cucurbitas, cum exaruerint, ad usum vasorum præcipuas fuisse. Fertur [5] L. Crassus orator duos habuisse cyathos Mentoris manu, C. sestertiis emptos, quibus ob pudorem nunquam usus fuit. [6] Et Cornelius Macrus in sacris propinare electrina patera, quæ in medio Alexandri

1 *Sicut nestorida, quo Nestor utebatur.*] Quod ab Homero descriptum est lib. 11. Iliad.

Πὰρ δὲ δέπας περικαλλὲς, ὃ οἴκοθεν ἦγ' ὁ γεραιὸς
Χρυσείοις ἥλοισι πεπαρμένον. οὔατα δ' αὐτοῦ
Τέσσαρ' ἔσαν, δοιαὶ δὲ πελειάδες ἀμφὶς ἕκαστον
Χρύσειαι νεμέθοντο, δύω δ' ὑπὸ πυθμένες ἦσαν.

Quibus significatur fuisse pulchrum poculum quod senex Nestor è domo attulerat, aureis quidem clavis transfixum, auribus quatuor, ad quarum singulas duæ columbæ aureæ palci videbantur, erantque illi duo fundi. Et subjungit:

Ἄλλος μὲν μογέων ἀποκινήσασκε τραπέζης,
Πλεῖον ἐόν. Νέστωρ δ' ὁ γέρων ἀμογητὶ ἄειρεν.

Quo item significatur, alium illum vix plenum submovere potuisse, ipsum autem Nestorem nullo negocio elevasse. Quo in loco Eustathius multa de eo scripsit, uti & Athenæus qui id ipsum ex Myrliano Asclepiade libro Dipno. 11. cap. 13. Et ad id Martialis alludens lib. 8. epig. 6.

Hi duo longævo censentur Nestore fundi
Pollice de Pylio trita columba nitet.
Hic scyphus est, &c.

Vide in seq.

2 *Et Grammaticum Homeri carmine.*] Posidonius lib. 16. de Reditibus, tradit fuisse poculum argenteum (vide Græcum) literarum, quod ipse in Capua Campaniæ Palladi depositum vidit, quod Homericis Carminibus erat insignitum, quod & ex eo repetit Athenæus lib. 11. cap. 4. ubi & citat Achæum Tragicum, & Eubulum in Neottide, hujusce poculi mentionem facientes. Suetonius autem in Nerone, cap. 47. mentionem facit de scyphis, quos Homericos ipse Nero à cælatura Homeri vocabat, * ut sup. in verbo, *Sicut & scyphos*, dictum est. Et de eo forte intelligit, de quo diximus in præce.

COLERUS.

* Crystallinos fuisse, Plinius refert, lib. 37. cap. 2.

TIRAQUELLUS.

3 *Notatumque fuit.*] Idem Cælius Rhodiginus lib. 27. cap. item 27. qui nec ejus rei auctorem laudat, sed id est ex Hieronymi Rhodii in libro de Ebrietate, ut retulit Athenæus lib. 11. cap. 17.

4 *Alexandrinas cucurbitas.*] Plinius libro 19. cap. 5. scribit cucurbitas in universum nuper in balnearum usum venisse urceorum vice, jampridem vero etiam cadorum ad vina condenda, nihilque de Alexandrinis loquitur. Vide item Dioscoridem, Theophrastum & alios.

5 *L. Crassus orator.*] Plinius lib. 33. cap. 11.

6 *Cornelius Macrus.*] Idem Plinius.

1 *Cras-*

dri vultum, in circuitu vero brevibus signis omnem historiam & bella continebat. Præter quæ vinaria vasa à Græcis celebrantur, [1] crossus, [2] bicus, [3] gaster, [4] gasterium, [5] bicarium, [6] cypellum, [7] amphicypellum, [8] Cyphela, &, quod hodie servat nomen, [9] baucalium, diversorum generum: & [10] cymbium navis instar: propterea dacty-

1 *Crossus.*] Plutarcho in Aristide, & Polluci lib. 10. cap. 5.

2 *Bicus.*] Eidem Polluci lib. 6. c. 1. in princip. & eo pro poculo utitur Xenophon lib. 1. ἀναβάσεως, & Herodotus lib. 1. ubi Laurentius Valla vertit dolium, sed eum incognitum fuisse Homero tradit Eustathius.

3 *Gaster.*] Vide Rhodiginum l. 28. cap. 6. in fin. & Lexicon Græcum. Hæc autem vox ubique apud Græcos pro *ventre* capitur.

4 *Gasterium.*] Et id quoque inter hujusmodi vasa nominat Cælius Rhodiginus lib. 28. cap. 6. ex Aristophane. Verum Pollux lib. 6. cap. 16. & iterum lib. 10. cap. 20. ex eodem Aristophane γάστριον appellat.

5 *Bicarium.*] Diminutivum more Græcorum à *Bico*, de quo supra diximus, sed tunc non memini me legisse apud antiquos scriptores.

6 *Cypellum.*] Pollux d. lib. 6. c. 16. ubi dicit id esse Poëticum, nullum tamen auctorem citat, verum comperies apud Homerum lib. 1. Iliad. in fin.

Μειδήσασα δὲ, παιδὸς ἐδέξατο χειρὶ κύπελλον.

De quo etiam vide Athenæum d. l. 11. cap. 10. & in seq.

7 *Amphicypellum.*] Homerus libro Odyss. 3.

Δῶκε δὲ Τηλεμάχῳ καλὸν δέπας ἀμφικύπελλον.

Et lib. 16. ejusdem operis,

Ἀτρεΐδης μὲν ἔπειτα δέπας λάβεν ἀμφικύπελλον.

Et paulo post,

Ὣς εἰπὼν, ἐν χερσὶ τίθει δέπας ἀμφικύπελλον.

Et lib. 13.

Ἀρήτῃ δ' ἐν χειρὶ τίθει δέπας ἀμφικύπελλον.

Et lib. item Iliad. 1. ad fin.

Ὣς ἄρ' ἔφη, καὶ ἀναΐξας, δέπας ἀμφικύπελλον

Μητρὶ φίλῃ ἐν χειρὶ τίθει, &c.

In qua re notandum & *amphicypellum* vocare Homerum, quod paulo post *cypellum* appellat in loco allegato in præced. nam utrobique de eodem poculo loquitur: sed & hac dictione sæpe alias utitur idem Homerus, ut libro ejusdem operis 6. & libro Odyss. 13. non multo post princ. Ita autem vocatur veluti undique intro inflexum, nam ἀμφὶ præpositio *circulariter* significat, unde & insula quandoque legitur ἀμφίαλος, mari undique cincta, circumflua, & rursus ἀμφίπυρον undique ardens, & τρίπους ἀμφίπυρος, id est, tripus, sive olla tripes utrinque ignem capiens, apud Sophoclem. de qua re vide Lexicon Græcum.

8 *Cyphela.*] Græcis κύπελλα videntur dicuntur. Athenæus lib. 11. cap. 10.

9 *Baucalium.*] Ita scilicet dictum, quod cum aqua repletur sonum quendam sibi proprium edit, ut scribit Alexander Aphrodisæus problematum cap. 84. quanquam in nonnullis codicibus legatur καυκάλιον, sed id nomen βαυκάλιον pro vase vinario legitur apud Homerum, sed & βαύκαλις pro vase refrigeratorio (ut ita dicam) in Græcis epigram. Et de *Baucalio* fit mentio ab Andrea Alciato in lib. 1. prætermissorum, & vide alicubi de supell. legat.

10 *Cymbium navis instar.*] Macrobius lib. 5. Satur. cap. 21. Festus Pompejus lib. 3. & Pollux lib. 6. c. 16. & Athenæus

[1] dactylotum, ex projecturis digitorum nuncupatum, [2] gyala, [3] dienos, [4] ciborium, [5] cotyle, [6] encotyle, [7] cadus, [8] & cadiscus, [9] & theryclia non incelebres, quibus

næus lib. 11. cap. 10. ubi multorum antiquorum auctoritate probat ac declarat cujusmodi id sit poculi genus. Et Isidorum libro Etymologiarum 20. cap. 5. Et de hoc Virgilius lib. 5. Æn.

Cymbiaque argento perfecta atque aspera signis.

Ubi Servius, *pocula*, inquit, *in formam cymbæ*. Et Varro apud Nonium Marcellum, in generibus vasorum & poculorum. *Item*, inquit, *erant vasa vinaria sicut cymbia*.

1 *Dactylotum.*] Vereor primum ne Alexander deceptus hic fuerit ex eo, quod scribit Pollux lib. 6. cap. 16. post princ. καὶ τὰς φιάλας ἐπὶ τῶν δακτύλων ἄκρων ὀχοῦντες, περιφέροντες τοῖς συμπόταις εὐλαβῶς. Id est, & phialas summis digitis sustineant, offerentes compotoribus commode. Tametsi Cælius Rhodiginus lib. 27. cap. item 27. inter poculorum genera etiam *Dactylotum* ponat, Alexandrum puto secutus, ut sæpe alias, dicitque id intelligi digitorum formis per ambitum insigne, nullumque citat auctorem. Verum Athenæus d. lib. 11. cap. 5. scribit *Dactylotum* poculi genus esse apud Jonem in Agamemnonem & Philemonem in Atticis nominibus, refertque Epimonem intelligere auritum utrinque poculum, in quod ex utraque parte digitos dividere possumus. Alios tamen arbitrari, quod formas habeat in circulum tanquam in digitos divisas, vel quia quandam eminentiam habeat & cætera quæ sunt illis omnibus obvia.

2 *Gyala.*] De his *Gyalis* poculis Philetas in Inordinatis, Parthenius lib. 1. dictionum apud historicos quæsitarum apud Athenæum lib. 11. cap. 5. Euripides ἐν κρατήρων γυάλοις. Alias γύαλον significat concavitatem sive profunditatem apud Etym.

3 *Dynos.*] *Dienos* legendum est. Is enim & inter pocula recensetur apud Athenæum, ubi supra auctoritate Dionysii Sinopei in Hemante, Cleantis Philosophi in libro transsumptionum, Seleuci ex Medea Strattidis, Archedici in errante Philote in Atticis.

4 *Cyborium.*] *Ciborium* legendum est, Horat. Car. lib. 2. Ode 7.

Oblivioso lævia Massico

Ciboria exple. ——

Ubi Acron & Porphyrion interpretes scribunt hæc esse folia colocasiorum, in quorum similitudinem facta pocula Ciboria eod. nomine dicuntur. Alii tamen aliter. Porro Athenæus lib. 3. post princ. dicit *Ciborium genus poculi esse*. Aliud autem est apud Dioscoridem lib. 2. cap. 96. quo de faba Ægyptia loquitur, & Plinium lib. 21. c. 15. & aliud item apud ipsum Dioscoridem lib. 3.

5 *Cotyle.*] Pollux libro 6. cap. 16. Athenæus d. lib. 11. cap. 8. ubi declarat cujusmodi id fuerit, & cap. 9. ac 10. Idque apud Homerum reperitur l. 15. Odyss.

Πλάγξομαι, αἴκεν τις κοτύλην καὶ πύρνον ὀρέξῃ.

Vide autem Rhodiginum, & Lexicon Græcum. Ita autem dictum videtur à concavitate, nam *cotyle* dicitur quicquid cavum est. Et hinc Palladius rei rusticæ, *thecas cotulas* vocat.

6 *Encotyle.*] Vide hic Lexicon Græcum. Alias autem *Encotyle* lusus est genus, de quo infra eod. lib. cap. 21.

7 *Cadus.*] Pollux d. lib. 6. cap. 16. & Athenæus d. lib. 11. cap. 7. auctoritate Simmiæ, Epigenis, Hedyli in Epigrammatibus, Clitarchi in linguis.

8 *Cadiscus.*] Pollux ibi. & Athenæus d. cap. 7. auctoritate Philemonis, Anticlidis, & Stratonis Comici, vide item Commentaria Budæi.

9 *Theryclia.*] Pollux ibi, & Athenæus lib. 11. cap. 6. non semel, ubi declarat,

[1] quibus Dionysius libasse fertur. Id autem quod populari sermone de trulla secus dictum est, ab eruditis haud immerito perperam judicari. Succurrit tamen in hac re notare, quod [2] Pomponius Jureconsultus de auro & argento legato, memoriæ prodidit, legatis vasis etiam scutellas & promulsidaria contineri, in quo animadvertimus, promulsidaria, vasa quibus mulsum continetur, nuncupari. [3] Et licet Græci [4] οἰνομέλι & μελίκρατον mulsum vocent, [5] Ulpianus tamen de vino & oleo legato, vini appellatione putat mulsum non contineri, οἰνομέλι vero contineri.

Promulsidaria vasa. Οἰνομέλι. Μελίκρατον.

clarat, quid & unde dicitur, idque multorum testimoniis. Cui adde Theophrastum in Plantarum historia, scribentem *Thericlia* pocula ex terminutho tornari, ut à figulinis discernere non sit, eorumque primum videri auctorem Corinthium Thericlem figulum. De aliis autem multis poculorum generibus vide Athenæum & Pollucem supra locis hoc c. citatis, & præterea eundem Athenæum d. lib. 11. cap. 9. 11. 12. 14. 15. 16. 17. 18. 20. Macrobium lib. 5. Satur. cap. 21. ex recentioribus Cælium Rhodiginum lib. 27. c. item 27.

1 *Quibus Dionysius.*] Athenæus d. cap. 6. auctoritate Pamphili Alexandrini.

2 *Pomponius.*] In *l. etsi non sint.* §. *argento. ff. de aur. & arg. leg.*

3 *Et licet Græci.*] Vide Pollucem ubi supra libro scilicet 6. c. 16.

COLERUS.

4 *Οἰνομέλι vero contineri.*] Imo οἰνομέλι non continetur in pr. sup. Mulsum autem & οἰνομέλι eadem esse, probant Dioscorides & Plinius. Nisi tamen aliud genus œnomeli respexit Ulpianus: non id de quo Plinius & Dioscor.

TIRAQUELLUS.

5 *Ulpianus.*] In *l. si quis vinum. ff.* eod. tit. *de vino & oleo leg.* *

COLERUS.

* His omnibus de poculis adjice Martialis Epigrammata aliquot, ex Apophoretis.

CAPUT XI.

Exempla frugalitatis priscorum, & quam parco victu contenti fuerint, & quando luxus primum urbem invaserit.

PRiscæ frugalitatis & abstinentiæ, qua veteres usi fuere, multa & magna nobis documenta sunt. Siquidem & vini usus adeo [1] mulieribus interdictus fuit, ut vinum bibisse

Vini usus mulieribus interdictus.

TIRAQUELLUS.

1 *Mulieribus interdictus fuit.*] Dionysius Halicarnassæus lib. 2. Polybius lib. 6. Cicero in libro de natura Deorum, & alii quos infra citabimus, & etiam diximus in nostris legibus Connubialibus lib. 9.

ſe perinde eſſet, ac ſi in adulterio aut gravi crimine deprehenſa, capitali judicio plectenda foret. Inolevitque uſus, ut cognati affineſque mulieribus oſculum ferrent: ſcilicet, an vinum bibiſſent, ut [1] ore explorarent. Idem [2] Maſſilienſibus & Mileſiis, pluribuſque Græcorum & Barbarorum gentibus, apud quos hydropotæ fuere mulieres: nec mulieres modo, ſed & viri abſtemii. Apud [3] Troglodytas licet Reges mulſum bibant privilegio honoris, vulgus tamen abſtemium eſt, & aquam potat cum paliuro. [4] Quod & viris æque Romæ criminoſum fuit, ad annum uſque trigeſimum: [5] ſervo vero interdictum penitus, niſi ſacrorum cauſa ſolennibus feſtiſque diebus. Quem oſculandi quotidianum uſum poſtea [6] Tiberius Cæſar edicto inhibuit. [7] Legimus Romulum urbis conditorem, quod in convivio vinum non biberet, à convivis increpitum. [8] Et Quintum Coponium, quod vini amphoram ei, cujus ſuffragio magiſtratum petebat, dono dediſſet, ambitus fuiſſe condemnatum. Proditurque memoriæ [9] Egnatius Metellus uxo-

Troglodytæ.

1 *Ore explorarent.*] Plinius Catonis auctoritate lib. 14. cap. 13. Plutarchus in Probl.

2 *Maſſilienſibus & Mileſiis.*] Theophraſtus & ejus auctoritate Ælianus de varia hiſtoria lib. 10. c. 9. & Athenæus lib. 10. c. 9.

3 *Troglodytas.*] Strabo libro 16. & Diodorus Siculus lib. 4. c 6.

4 *Quod & viris.*] Ælianus & Athenæus locis nuper citatis.

5 *Servo vero.*] Vide rei ruſticæ ſcriptores. Vereor autem ne hic fuerit Alexander memoria lapſus: neque enim tale quippiam de ſervis comperimus, ſed de mulieribus idem, quod hic de ſervis, tradit Servius enarrans illud Virgilii loquentis de Didone libro 1. Æneid. ad fin.

Dixit, & in menſa laticum libavit honorem,
Primaque libato ſummo tenus attigit ore.

Et verecundiam, inquit, *Reginæ oſtendit & morem Romanum, nam apud majores noſtros fœminæ non utebantur vino, niſi ſacrorum cauſa, certis diebus.* Et idem iiſdem verbis repetit Hieronymus de virginitate conſervanda, & ex eo Iſidorus Etymologiarum lib. 20. cap. 3. Illud autem reperi apud Athenæum lib. 10. cap. 9. Servos apud Romanos non bibiſſe vinum.

COLERUS.

Servo vero interdictum penitus.] Non enim idem moris apud Græcos. Cum videamus apud Comicos ſæpiſſime introduci ſervos ebrios.

TIRAQUELLUS.

6 *Tiberius Cæſar.*] Suetonius in vita ipſius, capit. 34.

7 *Legimus Romulum.*] Vide Gellium lib. 11. cap. 14. & Macrobium alicubi.

8 *Et Quintum Coponium.*] Plinius lib. 35. capit. 12.

9 *Egnatius Metellus.*] Idem Plinius lib. 14. cap. 13.

uxorem, quod vinum biberat, fuste necasse. [1] Et Cneus Domitius mulierem, quæ visa est plus vini bibisse; quam valetudinis causa deceret, dote mulctasse. [2] Et matrona magna natu, quod claves cellæ vinariæ resignasset, inedia mori coacta. [3] Lucius quoque Papyrius Imperator, adversus Samnites dimicaturus, victori Jovi pocillum mulsi pro re magna votum fecisse dicitur. [4] Bibebant enim murinum aut passum, sapam aut defrutum, aliaque ejus generis potu dulcia. [5] Adeoque eos qui se vino ingurgitarent, exosos habebant, ut sequutis temporibus censores, tanquam indignos qui honores & publica munera gererent, senatu amoverent, notaque & ignominia perstringerent. Indignum enim videbatur, illos qui ingenio temulento & marcido forent, quique libidinum maculis notarentur, ad rempublicam accedere, aut de publicis consultare. Quod etiam [6] Cretenses, Lacedæmonios, & Carthaginenses factitasse novimus, qui militibus, ne efferos militia animos insolentiæ assuescerent, in omni militia vini potum interdixere, [7] ex instituto Platonis, qui etiam magistratibus, donec in honore essent, vinum inhibuit. [8] Id quod penes Athe-

Uxores necatæ ob vinum potum.

Ebrii exosi.

1 *Et Cneus Domitius.*] In eodem loco.

2 *Et Matrona magna natu.*] Ibi auctoritate Fabii Pictoris.

3 *Lucius quoque Papyrius.*] Idem Plinius ubi supra, & Livius 1. Decad. lib. 3.

MERCERUS.

4 *Bibebant enim.*] De his, ut & de loco cœnandi de quo infra, vide etiam convivium illud nostrum Romanum.

TIRAQUELLUS.

5 *Adeoque eos.*] Hæc usque ad versiculum, *Quod etiam Cretenses*, sunt Plutarchi in vita Ciceronis.

6 *Cretenses, Lacedæmonios, &c.*] Hic, ni fallor, falsus est Alexander, existimans Platonem libro 2. de legibus ad fin. id de his tribus dixisse, quod de postremis tantum Carthaginensibus scilicet dixit, contrarium autem de prioribus, nempe, se multo magis Carthaginensium legem, quam Cretensium & Lacedæmoniorum morem, probare, ut scilicet nunquam in castris Carthaginensis quispiam vinum gustare audeat, sed toto illo tempore aquam bibat: neque usquam alibi id apud Cretenses aut Lacedæmonios observatum fuisse. At Carthaginensium eam legem fuisse, præter Platonem tradidit Aristoteles Oeconomicorum lib. 1. cap. 5. Galenus & Eusebius præparationis Evangelicæ lib. 2. alias c. 17. Vide item in nostro repertorio in verbo, *vinum*, & etiam in verbo, *Aqua*.

7 *Ex instituto Platonis.*] Ubi nuper citavimus. Et id quoque Salomon statuit Proverb. cap. 31.

8 *Id quod penes Athenienses.*] Diogenes Laërtius in Solone.

Athenienses criminosum erat, quibus ebrius princeps morte mulctabatur. [1] Et Pittacus temulentos, si quid deliquissent, duplici pœna puniri curavit, ut formidine supplicii à vino promptius abstinerent. Quinetiam [2] Ægyptiorum lex erat, ut certa vini subtaxata mensura Regi quotidianis ferculis daretur, ultra quam excedere non licebat, ne sui impos, per occasionem & licentiam turpitudini & sordibus vacaret, sicut proditur [3] de Mossynœcis ultra Carambin flumen, qui regem quem delegere, siquid prave deliquisset, totius diei inedia mulctabant. [4] Apud Locrenses Seleucus vinum usque adeo aversatus fuit, ut etiam morbo affectis dari inhibuerit, cavitque ut qui vinum biberet, capite lueret. [5] Indi adeo abstemii fuere, ut nisi sacrorum causa, vinum bibere nulli fas foret: [6] quibus erat constitutum, ut si temulentum Regem mulier occidisset, hoc donaretur munere, ut successori nuberet. [7] Persarum quoque milites adeo abstemii traduntur, ut pane & aqua sæpius victitarint, panis condimentum & obsonium, famem esse dictitantes: quibus tamen semel annis singulis inebriari permissum erat. [8] Proditumque est, Scythas, cum inebriari gau-

Ægyptiorum lex. Mossynæci. Seleucus. Indorum constitutum. Persarum milites abstemii. Inebriandi ratio absque potu apud Scythas.

1 *Et Pittacus.*] Idem Laërtius in vita ipsius Pittaci, & longe ante Aristoteles lib. 2. polit. c. 10.

2 *Ægyptiorum lex erat.*] Apud Diodorum Siculum lib. 1. c. 3. ubi & idem dicit de sacerdotibus.

3 *De Mossynœcis.*] Pomponius Mela lib. 1. cap. 21. ubi Chalybes describit. At Nicolaus περὶ ἐθῶν apud Stobæum c. 42. tradit illos Regem suum, si quid male consuluisset, fame necare.

4 *Apud Locrenses.*] Ælianus de varia historia lib. 2. cap. 37. Scilicet eum qui vinum injussu medici bibisset, capitali pœna plectendum. Cujus hæc verba sunt: Εἴ τις Λοκρῶν τῶν Ἐπιζεφυρίων νοσῶν ἔπιεν οἶνον ἄκρατον μὴ προστάξαντος τοῦ θεραπεύοντος, εἰ καὶ περισωθείη, θάνατος ἦν ζημία αὐτῷ. quam legem tulerat Zeleucus. Ac idem quoque retulit Athenæus lib. 10. c. 9.

5 *Indi adeo.*] Strabo Onesicriti auctoritate lib. 15. & Philostratus in vita Apollonii lib. 3. Contra autem Moses sacerdotibus sacrificii tempore vino interdixit. Lev. 10. & Num. 6.

6 *Quibus erat constitutum.*] Strabo d. l. 15. sed alio loco. Neque enim licebat apud Indos Regem fieri ebrium, ut auctoritate Ctesiæ scribit Athenæus lib. 10. cap. 11.

7 *Persarum quoque milites.*] Xenophon lib. 1. Pædiæ Cyri.

8 *Proditumque est, Scythas.*] Maximus Tyrius ser. 11. At Aristoteles libro politi. 3. cap. 7. scribit Scythas vinosos esse, quod & videri potest ex Platone lib. 11. de legibus. ubi & illud dicit, illis studium esse, idque felix & pulchrum arbitrantur, si vinum per vestes effuderint, quod & ex eo repetit Athenæus lib. 10. cap. 10. qui & de eorum vinositate loquitur etiam d. libro 10. cap. 8. & iterum lib. 11. c. 17.

1 Quod

gaudeant, & abstemii sint, siquando ebrietatis dulcedine capi vellent, ne contra constitutum facerent, in ignem conjectis herbis & fumo hausto, haud aliter quam vino epoto, madidos fieri. [1] Quod de Thracibus traditur, qui epulantes, focos ambiunt, herbarum semine ignibus injecto, cujus nidore capti, ebrios imitantur, & tanquam vino affecti temulenti jacent, [2] sicut Nepenthes succo delibutis tristitiam discuti putarunt. [3] Babylonii quoque incenso arborum fructu, & fumo hausto, ita ebrii redduntur, ut tripudiis & cantibus exultent. [4] Indos ferunt ex fructu arundinum, quæ mel gignunt, aut vino ex dactylis, [5] atque Ægyptios potu è frugibus inebriari. Quinetiam [6] populum Romanum multa secula non pane, sed pulte victitasse: [7] pistoresque per annos fere sexcentos, usque ad Persicum bellum, nullos Romæ fuisse satis constat. [8] Fiebat enim puls ex aqua, frumenti & fabarum aut hordei farina, [9] quam in sacris & oblationibus deorum pro victima adhibuere: [10] qui quidem pistores tostum panem lautioribus coquere solebant, reliquæ multitudini far, ideo quod far pinsebant, pistores dicti. Quippe cum veteribus [11] molarum nullus usus foret, sed fruges igne tostas

Thraces & Babylonii.

Romanorum frugalitas.

Pistores.

1 *Quod de Thracibus traditur.*] Pomponius Mela lib. 2. c. item 2. ubi vide interpretem. Solinus c. 15.

2 *Sicut Nepenthes succo.*] Plinius libro 25. cap. 1. & Homerus Odyss. l. 2.

3 *Babylonii.*] Herodotus lib. 1. non multo ante fin.

4 *Indos ferunt.*] Strabo lib. 15.

5 *Atque Ægyptios.*] Plinius lib. 14. cap. 22. eodemque ultimo. Athenæus Dipno. lib. 1. cap. 30. eodemque ult. scribit Dionis Academici auctoritate Ægyptios vinum ex hordeo factum bibere: sic autem eos hoc bibentes oblectari, ut canant, saltent & omnia faciant quæ temulenti facere solent. Et adde quod Leontius refert, Barbaricum potum inebriandi vim habentem, è tritico & hordeo, atque etiam ex avena & olyris. Et hordeum inebriare satis affirmat Aristoteles in libello de Ebrietate, & Tacitus de moribus Germanorum.

6 *Populum Romanum.*] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. Plinius lib. 18. cap. 8.

7 *Pistoresque.*] Idem Plinius eod. lib. 18. cap. 11.

8 *Fiebat enim puls.*] Idem Plinius lib. 18. cap. 8.

9 *Quam in sacris.*] Plinius d. l. 18. cap. 8.

10 *Qui quidem pistores.*] Plinius d. lib. 18. cap. 11. Et vide quæ scripsimus in nostris Commentariis Nobilitatis cap. 34.

11 *Molarum nullus usus foret.*] De hujusmodi tamen molis versatilibus, tru-

 satilibus,

Pistores unde dicti. Panes mulierum. Glandes. Argæis. Tirynthiis. Athenienfis. Cares. Mæotici.

tostas in pilas conjectas pinserent: [1] unde & Pisones dictos volunt: id enim molarum instar erat. [2] Fuitque vetus mos, [3] ut iidem essent coci & pistores. Lapsis mox temporibus haud longo intervallo, panes facere, [4] opus fuit mulierum. Ante vero fruges cognitas, [5] gentibus plurimis glandes fuere frumenti loco: [6] sicut pyra Argæis [7] & Tirynthiis, [8] ficus Atheniensibus, quibus [9] Cares adeo abundant, ut illis enutriant pecora: [10] milium Mæoticis & [11] lotometra,

fatillibus, Ovidius lib. 6. Fastor. & l. 3. de arte amandi, & Juvenalis satyr. 8. & Plinius lib. 15. cap. 6. & l. 36. c. 18. & Gellius lib. 5. cap. 3. ubi loquitur de tempore Plauti.

1 *Unde & Pisones.*] Plinius d. l. 18. cap. 3. Et vide supra lib. 1. cap. 9. in princ.

2 *Fuitque vetus mos.*] Festus Pompejus lib. 3. *Cocum, inquit, & pistorem apud antiquos eundem fuisse accepimus*: citatque in eam rem Nevium antiquum poëtam.

COLERUS.

3 *Ut iidem essent coci & pistores.*] Quanquam postea, augente indies luxu Romano, ne pistorum quidem unum & simplex genus fuerit. Varro: *Nec pistorem ullum nossent, nisi eum, qui in pistrino pinse. et farinam.* Idem l. 1. De vita Popul. Rom. *Nec pistoris, inquit, nomen erat, nisi ejus, qui ruri far pinsebat.*

TIRAQUELLUS.

4 *Opus fuit mulierum.*] Plinius d. libro 18. cap. 3.

5 *Gentibus plurimis glandes.*] Ut Arcadibus ex Æliano de varia historia libro 3. cap. 39. & Pausanias lib. 8. & in universum priscis hominibus, ut ait Plinius lib. 7. cap. 56. ad princ & l. 16. in proœmio. cap. 5. & Plutarchus in Coriolano, & Servius in lib. 6. Æn. in eum locum,

Atque umbrata gerunt civili tempora quercu.

Ubi hanc reddit rationem cur corona civilis quercea erat, uti & nos alibi quoque diximus. Hincque illud etiam ipsius Virgilii lib. 1. Georg.

—— Cum jam glandes, atque arbuta sacræ
Deficerent sylvæ. ——

Ubi vide Servium interpretem una cum aliis, & eundem in eclog. 1. Virgilii in princ. Atque etiam Juvenalis satyr. 6. in princ. loquentis de priscis ipsis hominibus,

Et sæpe horridior glandem ructante marito.

6 *Sicut pyra Argæis.*] Imo Appii, ex Æliano ubi supra.

7 *Et Tirynthiis.*] Idem Ælianus ibi dicit sylvestria pyra.

8 *Ficus Atheniensibus.*] In eodem loco. Nam ut & ipse scribit cap. praeced. *Athenis primum reperta est ficus.*

9 *Cares.*] De quibus illud epigramma Græcum Palladis lib. epigr. 2. cap. 17. quo indicatur Cyprios ficubus porcos alere. Id hujusmodi est,

Βρώματα μὲν χοίρων σπαργωμένων περιβάλλων
Ξηρῶν, ἀδελφίων, κατεβόθη ἐργαζόμεναι.

Et cætera quæ sequuntur. De Caribus autem vide Galenum & reliquos medicos.

10 *Milium Mæoticis.*] Ælianus eod. cap. 39. ubi & idem dicit de Sauromatis.

11 *Lotometra.*] Herodotus lib. 2. & Plinius in universum loquens de Ægyptiis lib. 22. cap. 21. vide an & Herodotus etiam de omnibus loquatur.

1 *Custe-*

tometra, ex cujus semine [1] conficiunt panes: [2] Medis amygdalæ, [3] Ichthyophagis pisces, [4] Æthiopibus locustæ [5] & arundinum fructus, [6] Getulis ferina caro & pabulum pro pulmentario cessere, [7] Chelonophagis testudines, [8] cardamum vero Persis, [9] palmulæ autem Carmanis [10] & Babyloniis. [11] Ægyptii ex loto diu victitarunt: Alani carnibus,

Medi. Ichthyophagi. Æthiopes. Getuli. Chelonophagi. Persæ. Carmani. Babylonii. Ægyptii. Alani.

1 *Conficiunt panes.*] Plinius ubi supra, & vide an Herodotus etiam dicat de Ægyptiis lib. 2.

2 *Medis amygdalæ.*] Strabo lib. 11. *Ex malis siccis ac tritis massas conficiunt, ex amygdalis tostis panes.* Hoc autem de iis, qui septentrionalem & montanam Mediæ partem incolunt, accipiendum est, cum cætera Mediæ regio summe opulenta sit.

3 *Ichthyophagis pisces.*] Herodotus lib. 3. Diodorus Siculus lib. 4. Strabo lib. 2. Divus Hieronymus in Jovinianum lib. 2. Arrianus rerum gestarum Alexandri lib. 8. Nam & hinc ita dicti sunt quod piscibus vescantur, tanquam dicas piscivori. At eos Alexander vetuit piscibus vivere, ut scribit Plinius lib. 6. cap. 23. & Solinus cap. 67. Sed & his qui in Mæotide habitant, caro magnorum piscium sole siccata, & in pulverem usque contusa pro farre est, ut scribit Pomponius Mela lib. 2. c. 7. quo de mediterranei maris insulis disserit. Et idem propemodum de tribus Babyloniorum familiis tradit Herodotus lib. 1. & de Oricis Plinius Clitarchi auctoritate lib. 7. cap. 2.

4 *Æthiopibus locustæ.*] Plinius ubi supra proxime, & rursus lib. 6. cap. 30. Strabo qui non generaliter de omnibus, sed de his qui Silli vocantur, l. 16. & Solinus c. 43. Sed & his adde Parthos iisdem vescentes ex Plinio l. 11. cap. 29. & Pandoros ex eod. d. lib. 7. cap. 2. Et Orientales & Libyæ populos ex Divo Hieronymo d. lib. 2. in Jovinianum. Cæterum Divus Matthæus cap. 3. & Divus Marcus cap. 1. scribunt Joannem Baptistam locustis vesci solitum.

5 *Et arundinum fructus.*] Vide auctores supradictos. Sicut etiam Indi, ut prodit Ælianus ubi supra. Sed adde Æthiopum Macrobiorum cibum esse carnem coctam, & lac potum, ex Herodoto lib. 3.

6 *Getulis.*] Salustius in Jugurtha: *Africam initio habuere Getuli, & Libyes asperi incultique, queis cibus erat caro ferina, atque humi pabulum, uti pecoribus.*

7 *Chelonophagis testudines.*] Nam & hinc illis nomen inditum est, Chelonophagus enim idem est, ac si dicas testudinum comestor sive vorator. De his autem vide Strabonem lib. 16.

8 *Cardamum vero Persis.*] Ælianus lib. 3. c. 30. dicit *Therebinthum & Nasturtium.* Videndum autem num idem sit; namque hic legendum potius sit *Cardamomum.*

9 *Palmulæ autem Carmanis.*] Ælianus quoque ubi supra.

10 *Et Babyloniis.*] Strabo lib. 15. qui & ipse eodem loco non multo post princip. tradit eosdem Babylonios vespertilionibus vesci, uti & Borsippeos.

11 *Ægyptii ex loto.*] Herodotus l. 2. & Diodorus Siculus cap. 3. post princ. Verum idem lib. 2. cap. 1. etiam post princip. tradit ipsis Ægyptiis victum fuisse herbas, ac palustres caules, radicesque quas gustu experti comprobassent, inprimisque herbam agrostim dictam. Et non multo post dicit, Post quædam sæcula aliis fructibus usos fuisse, in quibus panis erat ex loto factus. At Hecatæus, & ex eo Athenæus l. 10. c. 2. scribunt Ægyptios panis esse voraces, quippe qui cyllastas edant, hordeumque in potum convertant.

Nomades. Indi. tibus, non pane vescuntur. [1] Nomades [2] & Getarum pars, lacte. [3] Indis autem calistiæ semen cibarium fuit: [4] quorum reges oleribus & palmulis plerunque victum quæsiverunt, ciborum affluentiam velut invitamenta ignaviæ aversati.

1 *Nomades.*] Columella l. 7. cap. 2. Plinius libro 6. cap. 28. & cap. 30. & Pomponius Mela lib. 1. cap. 8. Sed & ipsi equinis carnibus vescebantur ex Pausania lib. 1.

2 *Et Getarum pars.*] Columella ubi supra. Cujus hæc verba sunt, *Ex lacte Nomadum Getarumque plurimi γαλακτοπότας dicuntur.* *

COLERUS.

* —— Sidonius;

Sauromatem taceo, ac Moschum, solitusque cruentum

Lac potare Getas, ac pocula tingere venis.

Martialis:

Venit & epoto Sarmata pastus equo.

TIRAQUELLUS.

3 *Indis autem.*] Herodotus lib. 3. non *Calistiæ* sed *Calendiæ* semine (vide Græcum, item Philostratum & Dioscoridem.) Sed & hi harundinum fructibus vescebantur, ut supra etiam ex Æliano. Arrianus autem lib. 8. Gestorum Alexandri scribit antiquos Indos arborum foliis vesci solitos, Talaque id genus arboris vocare, circa summitates pingue quiddam in palmarum modum gignere. Carnes quarundam ferarum iis cibum fuisse, & eas quidem crudas, antequam eorum fines fuisset ingressus. Sed & postea tradit Sophistas Indorum vesci foliis, & fructibus quarundam arborum, quæ prædulcia sunt, & multum nutrimenti non secus ac palmarum cariceæ afferunt. Et quod de carnibus crudis dicit, idem ante dixerat de Indis quos Padæos vocat. Herodotus lib. 3. illos crudis piscibus vesci scribit. At Strabo lib. 15. tradit cibum Indorum magna ex parte Oryzam esse sorbilem: Herodotus quoque ubi supra de his in universum loquens, dicit eos herba victitare, esseque eis semen quoddam milii instar, sua sponte nascens e terra in suo calyce, quod cum ipso calyce lectum coquunt & edunt.

4 *Quorum Reges.*] Vide Philostratum. Sed & his adde Troglodytas vesci sanguine admixto lacte, Straboni lib. 15. & serpentibus, Plinio libro 5. c. 8. ubi & Candacas, qui ob id *Ophiophagi* dicuntur Pomponio Melæ lib. 3. cap. 9. & Plinio lib. 6. cap. 29. Et aliquando Lacedæmonios, quos & ob id Pythia vocavit ἀκροδρύους, Aristoteli, si is est, in mirabilibus auscultationibus cap. 24. Borsippeos vespertilionibus, ut jam diximus, atque etiam Chalibes Straboni lib. 16. post princ. Hos qui Rhinoceram civitatem habitant, coturnicibus Diodoro Siculo libro 2. cap. 1. in fin. Scythas carnibus humanis, qui ob id ἀνδροφάγοι dicuntur Straboni lib. 4. & Pomponio Melæ lib. 3. cap. 6. ubi Britanniam describit. Ubi etiam Scotos Divo Hieronymo libro 2. in Jovinianum, quo loco scribit etiam Arabes & Sarracenos Camelorum lacte & carnibus vivere. Phryges & Ponticos vermibus albis & obesis, qui nigello capite sunt, & nascuntur in lignorum carie, quos Cossos appellant. Syros Crocodilis terrenis. Afros lacertis viridibus. Nomades, Troglodytas, Scythas, Hunnos semicrudis carnibus, Quados, Vuandalos equorum ac vulpium carnibus. Hæc ibi. Thraces qui Strymona habitant, tribulorum nucleo, quo panem condiciebant prædulcem, & qui contrahit ventrem, Plinio lib. 4. cap. 14. Parthos cicadis eidem lib. 11. cap. 26.

1 *Epicu-*

fati. [1] Epicurus quoque summus voluptatis assertor, victu frugali & modesto contentus, aqua & polenta, aut pane hordeaceo victum quæsivit, contraque paupertatem invictum animum gessit, non quod voluptates aversaretur, sed quod in tenui victu se plus voluptatis experiri aiebat: cujus rei argumentum est, quod oleribus & pomis ac vilibus cibis, quibus vivendum censuit, libros refarsit. Inter quos proditur [2] Philinus quidam tantæ abstinentiæ, ut nullo cibo nisi lacte victitarit, & [3] Moschus Antimolus sophista solis caricis vesci solitus. [4] Pueris quoque & juvenibus, ut verecundiores essent, in magistrorum & affinium conspectu foris cœnitare: [5] viris autem, ut frugalitatis & parsimoniæ documenta darent, propalam cibum capere, consuetudo fuit, [6] torusque illis ex ulva palustri fiebat, aut stramento: hyemeque ad focum, æstate vero in propatulo & sub dio: [7] neque ultra novem singulis lectis cœnitabant, illosque lautioribus vesci cibis non sinebant. [8] Nam carnis aridæ, aut lardi pondo tria, & salsamentorum libram quotidianis ferculis apponere criminosum erat. Si quis ultra apponeret, lege plectebatur. [9] C. Fannii consulis lege,

Epicuri frugalitas.

Lex Fannia.

1 *Epicurus.*] Laërtius in vita illius, Dioclis & aliorum auctoritate, Ælianus de varia historia lib. 4. Hincque illud Juvenalis satyr. 14.

Quantum Epicure tibi parvis suffecit in hortis.

2 *Philinus.*] Aristoteles & Philostratus, & eorum auctoritate Athenæus lib. 2. cap. item 2.

3 *Moschus.*] Hic aberravit Alexander. Nam Moschus & Anchimolus (sic enim scribendum est) diversi fuere, quos Hegesander Delphus, & ex eo Athenæus, quo loco nuper citavimus, dicunt, semper dum vixerint aquam bibisse, solasque ficus edisse, fuisse tamen robustis corporibus. Adde Protogenem, dum Jalysum pingeret, madidis lupinis vixisse, quoniam simul famem sustinerent & sitim, ne sensus nimia dulcedine obstruerent, ex Plinio lib. 35. cap. 10.

4 *Pueris quoque & juvenibus.*] Plutarchus problem. cap. 32.

5 *Viris autem.*] Valerius Max. l. 2. cap. 1.

6 *Torusque illis, &c.*] Plutarchus in vita Lycurgi.

7 *Neque ultra novem.*] Gellius l. 13. cap. 11. Macrobius lib. 1. Satur. cap. 7. ambo Varronis auctoritate, & dicemus quoque infra lib. 5. cap. 21.

8 *Nam carnis aridæ.*] Macrobius lib. 3. Saturn. cap. 17. & nonnihil Gellius lib. 2. cap. 24.

9 *C. Fannii.*] Plinius lib. 10. cap. 50. Gellius lib. 2. cap. 24. *Legis* autem *Fanniæ* meminit Athenæus lib. 6. cap. 8. eodemque ult. quæ prohibebat ne plures convivæ externi quam tres adhiberentur, idque quinquies tantum singulis mensibus facere licebat. Prohibebatque

lege, ante tertium Punicum bellum, introductum est, ne quid volucrum præter unam gallinam, quæ altilis non esset, apponeretur: [1] atque modus cœnarum luxuria non diflueret, singulis diebus præterquam Saturnalibus, & Romanorum ludis vel plebeiis, denos asses, qui domesticis cœnis impenderentur, præfinivit. [2] Tantæque frugalitatis fuere, ut mensam quamvis parcam, omnino vacuam tolli non finerent: sed ad cohibendum appetitum semper aliquid reliquiarum, quod postera die cœnam juvaret, superesse voluerunt. Ovumque & mel initio convivii ministrari, [3] in secundis vero mensis poma simul & mel dari consuevere. Quam victus parsimoniam [4] Athenis quoque servari tradiderunt. [5] Nam Dioscuris in Prytaneo prandium parabatur, in quo nisi olivæ, caseus & porrum dabatur obsonium: [6] & à Platone in lautissimis cœnis, sal, olivæ, caseus, porrum, atque olera tantum ex agris jubentur apponi. [7] Ac festis diebus pueri modesti, cum verecunda gravitate, majorum laudes carmine decantare, grandioresque natu summo obsequio vereri, illosque à conviviis domum reducere solebant, militiæ & colendis agris adeo intenti, ut [8] illustria inde cognomenta ferrent: [9] agrumque male colere, aut minus arare quam verrere, censoria nota putabatur. Cumque octo dies culturæ

Saturnalia.

Ratio administrandæ mensæ.

Dioscuri.

Cœnæ Platonicæ.

Agricultura apud veteres.

batque obsonium pluris emere duabus drachmis cum dimidia. Atque carnis suntigeræ quindecim talenta abstinere concessit, tum quæcunque olera fert tellus.

1 *Atque modus.*] Gellius dicto libro secundo, cap. 24.

2 *Tantæque frugalitatis fuere.*] Hæc sunt Plutarchi problem. cap. 64.

3 *In secundis vero mensis.*] Et hic quoque eodem loco.

4 *Athenis.*] Quod probat exemplis seq.

5 *Nam Dioscuris.*] Erant autem Dioscuri Castor & Pollux, quibus tale prandium parabatur. Athenæus Dipnos. lib. 4. cap. 3.

6 *Et à Platone.*] Libro 2. de Rep. hoc etiam refert Athenæus lib. 4. c. 3.

7 *Ac festis diebus.*] Ad Romanos redit. Id autem est Catonis in Originibus, & ex eo Ciceronis l. 1. Tuscul. quæst. post princ. *Solitos, inquit, esse in epulis canere convivas ad tibicinem de clarorum virorum virtutibus.*

8 *Illustria cognomenta inde ferrent.*] Id videre potes lib. 1. c. 9. post princ. Sed nescio quid hæc res, & aliæ non paucæ quæ sequuntur, ad id caput pertineant.

9 *Agrumque male colere.*] Plinius lib. 18. cap. 3. & cap. 6. ex quo intelliges hic non *vertere*, sed *verrere* legendum esse. & Gellius lib. 4. cap. 12.

1 *Nundi-*

turæ agrorum impenderent, nonum urbanis rebus & [1] nundinis destinarunt: tametsi priori ævo, frequentiores Romanis nundinas, & tertio quoque die [2] mercatu frequenti nonnulli convenisse dicant. [3] Q. Cincinnatus ab aratro ad dictaturam vocatus, postquam domitis hostibus triumphans urbem iniit, licet non ex imperii majestate, aratrum tamen sumere, & agrum colere non dubitavit. [4] Curius Dentatus cum à Samnitum legatis adiretur, rapa sibi parare obsonium inventus est, [5] cui duos calones in castris fuisse asserunt, cum summam imperii gereret. [6] M. vero Antonio consulari VIII. servos, [7] Carboni VII. [8] & M. Catoni cum in Hispaniam consul duceret, III. solum mini-

Frugalitatis exempla apud Romanos.

1 *Nundinis.*] Dionysius Halicarnassæus lib. 2. & iterum l. 7. & Plutarchus in Coriolano, & probl. cap. 40. & Macrobius lib. 1. Satur. cap. 16. & Columella in præfa. l. 1. Cujus verba, quia maxime huc spectant, duximus subscribenda: *Nundinarum etiam conventus manifestum est propterea usurpatos, ut nonis tantummodo diebus urbanæ res agerentur, reliquis administrarentur rustica.*

2 *Mercatu frequenti.*] Livius 1. Decad. lib. 1. Tullus ad Feroniæ fanum mercatu frequenti negotiatores Romanos comprehensos querebatur.

3 *Q. Cincinnatus.*] Livius 1. Decad. lib. 3. & Columella ubi supra, & Dionysius Halicarnassæus lib. 10. Plinius, aut quisquis is est, de viris illustribus cap. 17.

4 *Curius Dentatus.*] Plinius lib. 19. cap. 5. & Plutarchus in Catone Censorio, non longe à princ. Megacles in libro de viris illustribus. & ex eo Athenæus lib. 10. c. 3. ubi pro Samnitibus *Sabinis* dicit, & vide Valerium Maximum lib. 4. cap. 3. ubi de M. Curio, & Senecam in libro de consolatione ad Albinam matrem. Et huc quoque pertinet illud Juvenal. sat. 11.

Hæc olim nostri jam luxuriosa senatus
Cœna fuit, Curius parvo quæ legerat horto
Ipse focis brevibus ponebat olusculo, &c.

5 *Cui duos calones.*] Apulejus Apologia 1. ubi subdit pauciores eum servos habuisse quam triumphos. Is enim de Sabinis, Samnitibus & Pyrrho triumphavit.

6 *M. vero Antonio.*] Apulejus in eod. loco.

7 *Carboni.*] Idem in eodem loco.

8 *Et M. Catoni.*] Idem ibi. Et præterea Valerius Maximus lib. 4. cap. 3. Plutarchus autem in vita illius scribit, eum in castris 5. servos habuisse. Is autem fuit ille Censorius omnium primus. At Catonem Uticensem tunc Tribunum militum proficiscentem in Macedoniam XV. servi secuti sunt, ut tradit ipse Plutarchus in vita illius. Sed adde quod Scipio Africanus à senatu missus, ut res, imperiaque totius orbis componeret, quinque domesticos tantum secum duxit, ac uno mortuo in itinere, domum scripsit, ut alius sibi in locum illius mitteretur, ut auctoritate Polybii & Posidonii testatur Athenæus, & ubi subdit auctoritate etiam Cotæ, qui tunc secundum locum in castris obtinebat, in suo Commentario de Republ. Rom. quod Julius Cæsar, qui primus omnium in insulas Britannicas cum mille scaphis penetravit, tres domesticos secum

 duxit.

ministrasse. [1] Fertur quoque Ælius Catus consul, cum in fictilibus cœnaret, legatos Ætolorum vasa aurea offerentes repulisse. [2] Atque Epitus poëta, qui primus Latinorum heroïca attigit, adeo victu fuisse tenui, ut in Aventino domuncula & unius ancillæ ministerio contentus fuerit: nec tamen id sibi turpe quisquam aut dedecori putavit: siquidem paupertas tunc solida laus censebatur, & vera virtus. Quam rem æstimare licet, [3] quod Æliorum familiam, [4] & Tuberonum, quum decem & septem ejusdem cognominis forent, modicis ædibus cum uxoribus & liberis eosdem lares incoluisse, eundemque agrum Vejentanum arasse, exque ejus fructu victitasse legimus. Modumque agrorum [5] ultra septem jugera excedere, [6] aut denas argenti libras viro triumphali in supellectili esse, perniciosum erat. [7] Intra bina enim jugera possidere satis visum,

duxit. Sed quod ad Scipionem pertinet, Plinius Secundus, si is est, de viris illustribus scribit P. Scipionem Æmylium (is est qui & Africanus inferior dictus est) ad Reges adeundos missum duos secum præter eum servos duxisse.

1 *Fertur quoque Ælius Catus.*] Plinius lib. 33. cap. 11. & Valerius Maximus, qui hunc vocat Q. Tuberonem Catelium lib. 4. cap. 3.

2 *Atque Epitus poëta.*] Hic manifestus error est vel Alexandri, vel Librarii, quod magis crediderim; nam *Ennius* legendum est, non *Epitus* ex Eusebio Chronographo in Olymp. 134. ubi ita scribitur ex interpretatione Divi Hieronymi, *Q. Ennius poëta nascitur, qui à Catone Quæstore Romam translatus, habitavit in monte Aventino, parco admodum sumptu contentus & unius ancillæ ministerio.* Et idem propemodum scribit Eutropius de gestis Roma. lib. 2. cap. 3. ad fin. Vide autem Paulum Orosium ubi de Scipione vel Catone loquitur.

3 *Quod Æliorum familiam.*] Valerius Maximus lib. 4. cap. item 4. & Plutarchus in vita Pauli Æmylii.

4 *Et Tuberonum.*] Vide num Plutarchus de his quoque dicat, Valerius ubi supra loquens de Ælio Tuberone genero Pauli Æmylii. & Seneca epist. ad Lucilium lib. 15. epist. ult. in fin. *Tuberonis ligneos lectos cum in publicum sternerentur, hædinasque pro stragulis pelles, & ante ipsius Jovis cellam posita conviviis vasa fictilia.* Et iterum lib. 16. epist. ejusdem 3. *Tubero paupertatem se dignam & Capitolio indicavit, cum fictilibus in publica cœna usus, ostendit hominem his debere esse contentum, quibus Dii etiam nunc uterentur.*

5 *Ultra septem jugera.*] Illud autem certum est Curium illum Dentatum domitis Sabinis accepisse ex captivo agro qui viritim dividebatur, septem tantum jugera: ex Columella in præfatione lib. 1.

6 *Aut denas argenti libras.*] Plinius lib. 18. cap. 3. *Præcipiebant, ait, isti, qui triumphali denas argenti libras in supellectili crimini dabant.*

7 *Intra bina enim jugera.*] Id intelligendum secundum ea quæ scribit Livius 1. Decad. lib. 6. ut scilicet bina jugera singulis ex plebe, patriciis vero non

visum, ita ut [1] decem millia gravis æris, maximas putarent divitias. Quinetiam adeo parci fuere & tenues, ut non minus crimini darent, indomitas cupiditates non refrenasse, aut paternam non servasse paupertatem, quam ingentes majorum facultates largitionibus abligurisse: [2] multique oleribus leguminibusque contenti, absque esu carnium sæpe victitarint, documenta frugalitatis & abstinentiæ insignem memoriam posteritati exhibentes. [3] Quam etiam Græcis solidæ laudis & veræ commendationis fuisse multi adnotarunt. Legimus [4] Thebanum Epaminundam tot victoriis clarum Imperatorem, adeo divitiarum abstinentissimum, ut unica veste contentus, siquando vetustate collapsam resarcire opus foret, domi clausum se teneret, [5] quem Thebani publica impensa & ære collato ob inopiam extulerunt. [6] Aristides se magis gloriari paupertate publice testabatur, quam reliqui divitiis. [7] Hippias

Paternæ paupertatis conservatio.

Exempla frugalitatis apud Græcos.

non nisi quingenta habere liceret. Et de quingentis vide etiam Valerium Maximum lib. 8. cap. 6. Columellam lib. 1. rei rusticæ cap. 3. Plinium l. 18. cap. 3. & alterum Plinium, aut quisquis is fuit, in libro de viris illustr. ubi de Licinio Stolone. Plutarchum in Camillo, atque etiam in Tiberio Graccho, & quæ nos scripsimus in *L. si unquam.* in præfatione, num. 22. incip. *Cæterum*, ad fin.

1 *Decem millia gravis æris.*] Vide Plinium & alios loquentes de *ære gravi.* & Budæum de Asse. Ut mirum videri possit quod M. Posthumus tribunus militum ob rem male gestam in Vejos, decem millibus æris gravis damnatus fuit, ut tradit Livius 1. Decad. lib. 4. & alii plerique, quos tibi designabo lib. 4. cap. 15.

2 *Multique oleribus.*] Apponebantur Heroibus comedentibus olera etiam, auctore Athenæo Dipnosoph. lib. 1. cap. 21. qui ait etiam harum rerum usum antiquiorem quam res Trojanas fuisse.

3 *Quam etiam Græcis.*] Quod probat exemplis sequentibus.

4 *Thebanum Epaminundam.*] Ælianus de varia historia lib. 2. cap. 5. & lib. 5. cap. item 5. & lib. 12. Apulejus autem Apologia 1. dicit paupertatem in Epaminunda fuisse sectatam. Vide item Athenæum libro 10. cap. 3. post princ.

5 *Quem Thebani.*] Plutarchus in Fabio Max. ad fin. Justinus lib. 6. Idemque de Valerio Publicola Regum exactore, & Menenio Agrippa populi reconciliatore tradit Apulejus d. Apologia 1. Vide item Valerium Max.

6 *Aristides.*] Et de ejus paupertate Apulejus ubi supra, ubi dicit paupertatem in eo justam fuisse. Philostratus in vita Apollonii lib. 6. Ælianus variæ historiæ libro 2. & 11. Athenæus lib. 10. cap. 3. post princ.

7 *Hippias.*] Cicero lib. 3. de Orat. Quintilianus lib. 8. cap. 6. Apulejus lib. 2. Floridorum, ubi id non paupertati, sed ingenio ipsius adscribit. Alter vero Hippias purpureis utebatur vestibus, apud Ælianum de varia historia lib. 12.

1 *De*

pias quoque philosophus Elæus, ad id inopiæ devenit, ut vestem, annulum, crepidas & soccos, quæque cultui erant necessaria, nequid temporis deperiret, suis manibus elaboraret. [1] De Lamacho fertur, quoties ab Atheniensibus dux creabatur, pro pallio & crepidis mutuam ab amicis pecuniam sumere, quum unde compararet non esset. [2] Crates, [3] Diogenes & Antisthenes, aliique produntur philosophi, abjectis divitiis, [4] pera & baculo contenti vixisse. [5] Phocion, [6] Pelopidas, [7] Socrates atque [8] Ephialtes, pauperrimi & in cultu tenuissimo vixere, omnium tamen optimi atque justissimi. Adeoque luxuriam & molliorem cultum detestati fuere, [9] ut Thebis columna in templo statuta fuerit, in qua diræ execrationes in Regem Menin, qui molliorem vitæ cultum invenit, continebantur. [10] Postea paulatim frugales mores defluxere, paupertasque probro haberi cœpit: luxuriæque

1 *De Lamacho.*] Plutarchus in vita Niciæ, & in Politicis. Ælianus item lib. 3.

2 *Crates.*] Laërtius in vita illius.

3 *Diogenes.*] Idem quoque in vita illius.

4 *Pera & baculo.*] Ea enim erant insignia eorum ex Æliano ubi supra.

5 *Phocion.*] Probus Æmylius & Plutarchus uterque in vita illius. Ælianus de varia historia libro 2. & 11. Apulejus d. Apolog. 1. ubi dicit ejus paupertatem fuisse benignam.

6 *Pelopidas.*] Ælianus d. lib. 2. 11. & 14.

7 *Socrates.*] Ælianus d. lib. 2. Plutarchus in commentario, quo pacto se quispiam circa virtutem sentiat profecisse, non multo ante fin. Apulejus d. Apolo. ubi ipsius paupertatem sapientem appellat. Gellius autem lib. 2. c. 1. scribit ipsum Socratem temperantia tanta fuisse, ut per omnia fere vitæ suæ tempora valetudine inoffensa fuerit, neque in illa magna Atheniensium pestilentia communi omnium clade obnoxius fuerit.

8 *Ephialtes.*] Ælianus d. l. 2. & 11. Sed adde superioribus C. Fabricium, C. Scipionem, Manium, de quo supra, adeo pauperes fuisse, ut eorum filiæ de publico ob paupertatem dotibus dotatæ fuerint, ferentes ad maritos gloriam domesticam, & pecuniam publicam, ut scribit Apulejus d. Apol. 1. & præterea Valerius Maximus lib. 4. cap. 4. ubi de paupertate agit. Et Atilium Regulum, cujus agellus ob similem penuriam pecunia publica cultus, ut & ipse Apulejus subdit (ubi consule Græcum.) Et Paulum Æmylium, qui Hispaniam & Macedoniam subegit, quo mortuo vix ex auctione bonorum ejus redactum est, unde uxori dos redderetur, teste Julio Floro epit. Livio lib. 46.

9 *Ut Thebis.*] Sed paulo aliter Diodorus Siculus cap. 1.

10 *Postea paulatim.*] Plinius lib. 33. cap. 11. & lib. 34. cap. 7. & ante illum Livius 4. Decad. lib. 9. non multo post princ.

1 *Primi-*

quæ peregrinæ invictum malum ad effœminandos animos, ab exercitu Asiatico in urbem primum invectæ, mores infecerunt: sicut aurum Persicum, fugato Mardonio, Atheniensium animos labefactavit, & dira tabe infecit. Inde illecebræ libidinum, & rerum secundarum luxus, in omnem licentiam grassati. [1] Primique Iones, unguenti coronarumque & secundæ mensæ consuetudinem invenere. Tum vestis stragula, [2] mensæque ac citharæ eburneis pedibus insidentes, inæstimabili censu comparatæ: epulæque lautiores, & præter epulas psalteriæ, ludiones, & alia conviviis oblectamenta inventa sunt. [3] Hinc peregrina obsonia, remotorumque litorum pisces, & magno censu comparatæ dapes, ferculaque sestertium millies æstimata, & gulæ novissima irritamenta, aliaque exquisitissima condimenta, & ventris prodigia inventa sunt, ut nisi quis illa apponeret, sordidus & parum lautus haberetur. Adeoque luxus excrevit, & eò processit luxuria, affluentibus divitiarum copiis, ut obsonia lautiora, majoresque epularum sumptus, & magnas effusiones edicto coërcere, & luxuriosos apparatus pluribus legibus inhibere necesse fuerit. [4] Hinc Fannia, Orchia, Didia, Oppia, Cornelia, Ancia & [5] Julia, leges ad cohibendam luxuriam victus vestitusque, & cœnarum immodicos sumptus, latæ sunt. [6] Hinc censorum edictis, vulva, verrina, abdomina, [7] & glires, epulis

Unde coronæ primum ortæ primum.

Leges ad cohibendam luxuriam.

1 *Primique Iones.*] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1.

2 *Mensæque ac citharæ eburneis.*] Juvenalis satyr. 11.

—— *Patere videntur*
Unguenta atque rosæ, latos nisi sustinet orbes
Grande ebur. ——

Et infra lib. 5. cap. 21. num. 17.

3 *Hinc peregrina obsonia.*] Quod ex sequentibus satis probat.

4 *Hinc Fannia, Orchia, &c.*] De his legibus Gellius lib. 2. cap. 24. & Macrobius lib. 3. Satur. cap. 17. Præterea de *Fannia* Athenæus lib. 6. cap. ult. ubi supra diximus.

COLERUS.

5 *Julia.*] Tacitus de hac lege meminit lib. 3. Gellius l. 2. Cujus verba corrupta, Lipsius apud Tacitum sanat. Et nos nihil etiam ad hanc rem dicit.

TIRAQUELLUS.

6 *Hinc censorum edictis, vulva.*] De his tribus prohibitis testis est Plinius lib. 8. cap. 51. ubi & ipse addit glandia, testiculos, syncipita. Sed & de glandiis idem auctor lib. 36. cap. 1.

7 *Et glires.*] Idem Plinius lib. 8. cap. 57. ubi & idem dicit de conchyliis, & avibus ex alio orbe convectis. Sed & de ipsis gliribus idem quoque Plinius lib. 36. cap. 1.

1 *Quod*

epulis & conviviis inhibita. [1] Quod & Lycurgum factitasse novimus, qui conviviorum apparatus & mensas lautiores, velut cupiditatum invitamenta sanctionibus inhibuit: sæpiusque abrogatis legibus novæ postea editæ fuere. [2] Et quamvis Antiocho Rege victo, P. Licinius Crassus & Julius Cæsar censores, ne quis unguenta exotica venderet, pœnis inhibuerint, exemplo [3] Lacedæmoniorum qui unguentarios urbe exegere: [4] & quamvis M. Antonius, & L. Flaccus, quod legem de coërcendis epularum sumptibus antea latam, Duronius tribunus plebis abrogasset, senatu cum amoverint: tamen [5] Q. Ælius Tubero prætura dejectus fuit, & despectui habitus, quod in funere Aphricani populum Romanum publico epulo hœdinis pellibus & testis Samiis, ac lectis ligneis excepisset, quod incultam parsimoniam in rebus publicis non exhorruisset. [6] Sicut de Cleomene fertur, qui amicorum cuidam subiratus fuit, quod hospites jure nigro & pane igni durato, Laconico more ad epulas admisisset. [7] Licet Cato senior, quod pellibus hœdinis in publico epulo pro stragulis usus esset, non mediocrem laudem tulerit, quod frugales mores & continentissimos exemplo juvaret. [8] Fertur tamen Tiberius Cæsar, quum de coërcendo luxu legem ferre vellet, nec coërceri immodicos sumptus videret posse: satius duxisse omittere quod assequi nequiret, quam tentare turpiter quod postea non efficeret. Sisti deinde res non potuit, quo minus tacito consensu destitutis moribus, sumptuariæ omnes [9] leges abrogatæ fuerint, quum nullus esset sum-

Unguentarii Lacedæmonii ejecti.

Leges sumptuariæ paulatim abrogatæ.

1 *Quod & Lycurgum.*] Plutarchus in vita illius.

2 *Et quamvis Antiocho.*] Id ex Plinio est lib. 13. cap. 3. & Solino c. 48. aut aliorum computatione 58.

3 *Lacedæmoniorum.*] Seneca l. 4. Natural. quæstionum non longe ante fin.

4 *Et quamvis M. Antonius.*] Valerius Maximus lib. 3. cap. 4.

5 *Q. Ælius Tubero.*] Idem Valerius lib. 7. cap. 5. post princ.

6 *Sicut de Cleomene.*] Plutarchus in vita illius.

7 *Licet Cato senior.*] Vide Plutarchum in vita illius.

8 *Fertur Tiberius.*] Tacitus lib. 2. Vide item Suetonium.

9 *Leges abrogatæ fuerint.*] Ammianus Marcellinus. Plinius lib. 10. c. 50. super istis legibus sumptuariis. *

COLERUS.

* Vide eundem Plinium l. 32. c. 11.

ſumptibus modus, luxuſque & ignavia nullis præſcriptis finibus, in voraginem & gurgitem vitiorum ad nefas omne uſqueadeo proceſſerint, ut divina & humana prophanarint, populoque ſimul & plebi gravem perniciem attulerint.

CAPUT XII.

Quæ ſint puræ & lectæ hoſtiæ in deorum ſacrificiis, & quæ victimæ quibus diis dicatæ fuerint.

IN [1] ſacrificiis deorum fuit pontificalis obſervatio, ut duobus hoſtiarum generibus diis ſacra fiant: uno, in quo cum litabatur, voluntas Dei per exta exquirebatur; altero, in quo ſola anima Deo conſecrabatur, quæ hoſtia animalis dicta. [2] Hæ frequentes fuere: ovis, ſus, capra, bos, gallina, & anſer: [3] quas cum immolabant, niſi puræ eſſent & lectæ, ad rem divinam non proficere putabant. Fuitque opinio, potius ex hœdis & agnis, quia mites ſunt ex gallinaceis, ſuibus & tauris, quam, quoniam animo abundant, deos conſuli, & futura prænoſci. Ideo ovilli pecoris hoſtiam non ab amplitudine, sed quia animi eſt placidioris, pontifices maximam duxerunt. [4] Lectæ autem dicuntur hoſtiæ, majores & uberius depaſtæ, [5] quæ claudæ, morboſæ, aut vitioſæ non ſunt, (quia pernoſci, niſi ex ſana victima, futura non poſſunt) [6] quæve fixam aurem, vel caudam aculeatam, aut linguam nigram non habent.

Duo hoſtiarum genera.

Lectæ hoſtiæ.

Numa

TIRAQUELLUS.

1 *In ſacrificiis.*] Hæc uſque ad clauſulam, *Hæ frequentes*, ſunt Macrobii lib. 3. cap. 5. ubi ea probat ex Virgilio (vide loca Virgilii & ibi Servium.) Plutarchus autem in Romulo loquens de Natali die urbis Romæ, quem feſtum agebant Romani, tradit ab initio nihil animatum ad ſacrificia adhibere ſolitos, æſtimantes diem ipſum patriæ origini conſecratum, purum & ſine ſanguine conſervari debere.

2 *Hæ frequentes fuere.*] Gyraldus nullo quoque auctore citato Synt. 17.

3 *Quas cum immolabant.*] *Fuitque opinio.*] *Ideo ovilli pecoris.*] Idem quoque Gyraldus eod. loco.

4 *Lectæ autem dicuntur hoſtiæ.*] Donatus in Hecyram Terentii.

5 *Quæ claudæ.*] Plinius lib. 8. c. 45. ad fin.

6 *Quæve fixam aurem.*] *Vel caudam aculeatam.*] *Aut linguam nigram.*] De his tribus Servius in eum locum 6. Æneid. *Lectas de more bidentes.*

COLERUS.

Quæve fixam.] Legendum *fiſſam aurem.*

1 *Numa*

Sacrificium à Numa constitutum. [1] Numa Pompilius deos fruge coli, & mola salsa supplicari instituit, [2] quam molam ex farre, sale & aqua composuit, [3] sine qua nullum sacrificium ratum fieri censuit. [4] Atque id far, nisi tostum esset, ad rem divinam non esse purum statuit. *Fornacalia.* [5] Ideo Fornacalia & religiosos dies, ac ferias quibus far in fornacibus torrebant, servari jussit. *Græci.* [6] Græci vero non far, sed hordei primitias, libumque & placentas ex hordeo diis offerri, hordeumque sale inspersum in primis aræ infundi satius duxere: sine quo, salvis cæremoniis, *Crithologus.* nullum sacrum fieri poterat, illique, qui primitias ejusmodi colligebat, crithologo dixere nomen. *Quirinalia.* [7] In quibus Fornacalibus qui non fuerant feriati, quique in sua tribu, ut erat constitutum, sacrum non fecisset, in Quirinalibus sacrificio expiare cogebatur: idcirco Quirinalia [8] stultorum ferias dixere. *Suæ cuique deorum victimæ & sacra.* [9] Atque omnibus fere diis suæ victimæ, & sua

TIRAQUELLUS.

1 *Numa Pompilius.*] Plinius l. 18. cap. 2. Sed & eundem vide in prologo, & lib. 31. cap. 7. & ad id quod de sale dicitur, spectat illud Virgilii quod statim citabimus in seq.

2 *Quam molam.*] Plinius d. lib. 18. cap. 2. Valerius Maximus lib. 1. cap. 1. Servius 4. Æneid. in eum locum,

Ipsa mola manibusque piis. ——

Hincque illud Ovidii lib. 1. Fastorum de eo loquentis:

Ante deos homini quod conciliare valeret,

Far erat, & puri lucida mica salis.

Et illud quoque Tibulli lib. 3. eleg. 4. non longe à princip.

—— *Omnia nostis*

Farre pio placans, & saliente sale. ——

Hucque spectat illud Virgilii libro 2. Æneid.

Jamque dies infanda aderat, mihi sacra parari

Et salsæ fruges. ——

Ubi Servius. *Sal*, inquit, *& far quod dicitur mola salsa, quo & frons victimæ & foci aspergebantur, & cultri, fit autem de bona fruge & bono sale.*

3 *Sine qua nullum.*] Scilicet aqua ex Plinio d. lib. 31. cap. 7.

4 *Atque id far, nisi tostum esset.*] Plinius d. lib. 18. cap. 2. & Festus Pompejus lib. 6. Hincque etiam illud Ovidii lib. 2. Fastorum,

—— *Torrida cum mica farra.*

5 *Ideo Fornacalia.*] Plinius lib. 18. cap. 2. Festus Pompejus lib. 6. Ovidius item lib. 2. & 6. Fastor.

6 *Græci vero non far.*] Vide Plutar. problem. cap. 119.

7 *In quibus Fornacalibus.*] Ad Romanos redit. Hæcque sunt Plutarchi ejusdem operis cap. 89.

8 *Stultorum ferias.*] Plutarchus ibi. Festus Pompejus lib. 15. ubi de Quirinalibus * & lib. 17. in verbo, *Stultorum.* Varro lib. 5. de ling. Lat.

COLERUS.

* Quem locum Festi sic restituit Scalig. *Quirinalia mense Februario dies, quo Quirino fiunt sacra. Idem Stultorum feriæ appellatur, quod quidam, qui suorum Fornacalium sacra Romæ ignoraverant, ea potissimum rem divinam faciunt.*

TIRAQUELLUS.

9 *Atque omnibus fere diis.*] Quod indicat

& sua sacra constituta sunt, quæ præterire & transgredi non erat fas. [1] Namque aliena hostia dii non placantur. Quippe Jovi tauro, verre & ariete sacra facere non licet: quia soli [2] Neptuno, Apollini & Marti taurus immolatur. [3] Tametsi flaminis uxor omnibus nundinis Jovi arietem mactet [4] & triumphi die Jovi taurus hostia dicata sit. Et apud Homerum Ulysses immolavit Jovi arietem. [5] Jupiter vero prodigialis mola salsa & thure placatur. [6] Neptuno pleraque- *Jup. prodigialis.*

indicat illud Virgilii lib. 9. Æneid.

Ipse tibi ad tua templa feram solemnia dona.

Ubi Servius tradit singulis numinibus certa esse dona quæ offerantur. Unde est & illud lib. 5.

Struitque suis altaria donis.

Id est, inquit, *congruis*. Sed & idem in 2. lib. Æneid. in eum locum,

Solemnes taurum ingentem mactabat ad aras.

In sacrificiis, ait, *certis numinibus certæ ætatis animalia mactantur.*

1 *Namque aliena hostia.*] Plinius lib. 8. cap. 45. ad finem.

2 *Neptuno, Apollini.*] Nam de his duobus Virgilius lib. 3. Æneid.

Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo

Nam & ipsi Neptuno taurum immolari solitum, videre licet ex Homero lib. 11. Iliad. ubi sic ait,

Ταῦρον δ' Ἀλφειῷ, ταῦρον δὲ Ποσειδάωνι. Id est,

Taurum autem Alpheo, taurum & Apollini.

Quod & ipsum astruit Arrianus lib. 1. Gestorum Alexandri. Quod vero Apollini taurus immolatur, testis est Homerus lib. 1. Iliad.

Ἢ εἰ δή ποτέ τοι κατὰ πίονα μηρί' ἔκηα
Ταύρων, ἠδ' αἰγῶν, τόδε μοι κρήηνον ἐέλδωρ. Id est,

Vel si quando tibi peregrina crura cremavi
Taurorum, & caprarum, hoc tu mihi perfice votum.

Verba sunt Chrysis sacerdotis ad Apollinem. Et iterum eodem libro:

Ἔρδον δ' Ἀπόλλωνι τεληέσσας ἑκατόμβας
Ταύρων, ἠδ' αἰγῶν. Id est,

Sacrificabant autem Apollini perfectas Hecatombas
Taurorum & caprarum. ——

Vide etiam infra in verbo, *Græci de cerribus*. Sed adde Neptuno Thunnum piscem mactari, ut tradit Antigonus Carystius in libro de Dictione, & ex eo Athenæus lib. 7. c. 20.

3 *Tametsi flaminis uxor.*] Macrobius lib. 1. cap. 16. *Siquidem Flaminica omnibus nundinis in regia Jovi arietem solet immolare, &c.*

4 *Et triumphi die.*] Virgilius lib. 2. Georg.

—— *Et maxima taurus*
Victima, sæpe tuo perfusi flumine sacro
Romanos ad templa Deûm duxere triumphos.

Ubi Servius. *Quia triumphantes*, inquit, *de albis tauris sacrificabant.*

5 *Jupiter vero prodigialis.*] Plautus in Amphitryone act. 2. scen. 2.

Sed mulier postquam experrecta es, prodigiali Jovi
Aut mola salsa hodie, aut thure comprecatum oportuit.

Quis autem *Prodigialis Jupiter* esset, disces ex Gyraldo & Rhodigino.

6 *Neptuno pleraque gen.*] Nam Homerus lib. 3. Odyss. in princ.

—— Ἐπὶ θινὶ θαλάσσης ἱερὰ ῥέζον
Ταύρους παμμέλανας Ἐνοσίχθονι κυανοχαίτῃ. Id est,

—— *Hi in littore maris sacra faciebant,*
Tauros totos nigros Neptuno cæruleo capillicio.

pleraque gens de nigro tauro,[1] Troëzenii de fructuum primitiis sacrificant, [2]Græci de cruribus taurorum: [3] Ulysses ariete, apro & tauro litavit. Athenis autem licet octavo die mensis cujusque Neptuno sacrum fiat, non tamen de tauro semper. Neque Apollini semper Græci tauro, sed multiplicis generis victima sacrificant. [4] Namque Homero teste, alius tauro, alter ariete, aliquis hirco sacrum fecit. [5] Ex bobus vero, vitulis & pecudibus, laudatissimæ vitulæ ad deorum placamenta habentur. [6] Ideo Jovi à flamine omnibus Idibus bos candidus, & ex agro Falisco vel Mevania immolatur. Namque illos ad victimas farciunt, & deorum servant supplicio. [7] Bos tamen jugo suba-

Sacra Neptuni.

Vitulæ. Bos injugalis.

1 *Troëzenii.*] Plutarch. in vita Thesei.

2 *Græci de cruribus taurorum.*] Homerus lib. 1. Iliad. loco supra citato in verbo, *Neptuno, Apollini.* præterea lib. Iliad. 3. post princ.

Ἔνθ' οἱ σπλάγχν' ἐπάσαντο, θεῷ ἐπὶ μηρία καῖον.

Et iterum postea,

-- [illegible] ταύρων

Πάντ' ἐπὶ μῆρ' ἔθηκαν. --

3 *Ulysses.*] Apud Homerum libro Odyss. 23.

4 *Namque Homero teste.*] Quod satis supra probatum est ex ipso Homero.

5 *Ex bobus vero.*] Plinius lib. 8. c. 45. de bobus & tauris loquens. *Hinc*, inquit, *victimæ opimæ & laudatissima Deorum placatio.*

6 *Ideo Jovi.*] Ovidius lib. 1. Fastor.

Colla rudes operum præbent ferienda juvenci,

Quos aluit campis herba Falisca suis.

Ubi vide ejus interpretem. Et de Ponto libro 4. epistol. item 4. ad Sextum Pompejum,

Colla boves niveos certæ præbuere securi,

Quos aluit campis herba Falisca suis.

Et Lucanus lib. 1.

Est qui, taurigeris ubi se Mevania campis

Explicat.

Et Claudianus in 6. Consul. Honorii,

Quin & Clitumni sacras victoribus undas,

Candida quæ Latiis præbent armenta triumphis,

Visere cura fuit. ———

Plinius autem lib. 2. cap. 103. *In Falisco*, inquit, *omnis aqua potata candidos boves facit.* Mevania enim erat in agro Falisco: ubi & fons Clitumnus erat. Sed quod Alexander hic dicit, Jovi à flamine omnibus Idibus bovem immolari, à vero aberravit, neque enim bos, sed ovis Jovi omnibus Idibus immolabatur, ut tradit Macrobius libro 1. Saturn. cap. 15. Ante hos vero Virgilius lib. 2. Georg.

Hinc albi Clitumne greges, & maxima taurus

Victima, sæpe tuo perfusi flumine sacro,

Romanos ad templa Deûm duxere triumphos.

Ubi vide interpretes.

7 *Bos tamen jugo subactus.*] Virgil. lib. 6. Æneid.

Nunc grege de intacto septem mactare juvencos.

Cujus loci auctoritate Macrobius l. 3. Satur. cap. 5. *Quædam sunt*, inquit, *hostiæ, quæ injuges vocantur, id est, quæ nunquam domitæ aut jugo subditæ sunt.* Harum meminit sic Virgilius,

Nunc grege, &c.

Et

subactus, sacrificio non est purus. [1] Fœtus vero bovis trigesimo die, pecoris septimo, suis vero nisi decimo à partu die puri habentur: [2] ideo sacris dicti. Creditumque est, [3] bovem quinquennalem insignem Jovi victimam: [4] & pecudes cum bimæ sunt, sacrificio maturas fieri. Lege

Victimæ tempestivæ.

Et subdit, & ut injuges evidentius exprimeret, adjecit,

—— Et intacta totidem cervice juvencos.

Verum nulla talis adjectio est in d. libro 6. Æneid. sed verba ea sunt ejusdem lib. 4. Georg. ex quo integrum sensum huc repetam,

Sed modus orandi qui sit, prius ordine dicam,
Quattuor eximios præstanti corpore tauros
Qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycæi,
Delige, & intacta totidem cervice juvencas.

Quo in loco Servius, *Intacta, id est, indomita.* Sed & huc spectat quod scribit Ovidius lib. 3. Metam.

Bos tibi Phœbus, ait, solis occurret in arvis
Nullum passa jugum. ——

Et quod Manilius Orestes in libro de Deorum hymnis, & ab eo Fulgentius in vocum antiquarum interpretatione ad Calcidium, scribunt, *Minervæ injuges boves sacrificari*, id est, jugum nunquam ferentes, illa videlicet de causa, quod & virginitas jugum nescit maritale, & virtus nunquam sit jugo prementi subjecta. Sed & Festus lib. 9. tradit *injuges boves dici, qui sub jugo non fuerunt.* Vide infra.

1 *Fœtus vero bovis.*] Hæc sunt Plinii lib. 8. cap. 5.

2 *Ideo sacris dicti.*] Varro de re rustica l. 2. c. 1. & 4.

3 *Bovem quinquennalem.*] Homerus lib. 2. Iliad.

Αὐτὰρ ὁ βοῦν ἱέρευσεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων
Πίονα, πενταέτηρον ὑπερμενέϊ Κρονίωνι.

Id est,

Sed hic bovem sacrificavit rex virorum Agamemnon
Pinguem, quinquennem, valde potenti Saturnidæ.

Et iterum lib. 7. ejusdem operis, verbis nonnihil immutatis,

Τοῖσι δὲ βοῦν ἱέρευσεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων
Ἄρσενα πενταέτηρον ὑπερμενέϊ Κρονίωνι.

Id est,

His autem bovem sacrificavit Rex virorum Agamemnon
Marem quinquennem, valde potenti Saturnidæ.

Quos versus non designato tamen lib. citat Servius lib. 8. Æneid. in eum locum,

Perpetui tergo bovis, & lustralibus extis.

Quem locum intelligit ipse Servius de bove quinquennali, id est, perfectæ ætatis. Et præterea lib. 14. Odyss. loquens de sacrificio,

Οἱ δ' ὗν εἰσῆγον μάλα πίονα πενταέτηρον.

Id est:

Hi autem duxere valde pinguem quinquennem.

4 *Et pecudes cum bimæ sunt.*] Quas scilicet *bidentes* vocant, quasi biennes, ut auctoritate P. Nigidii in libro quem de extis composuit, voluerunt Gellius lib. 16. cap. 7. & Macrobius l. 6. Satur. cap. 9. eodemque ult. Bidentes sacrificiis maturas esse. quod autem Alexander hic dicit, probat Virgilius libro 4. Æneid.

Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt, mactant lectas de more bidentes.

Ubi & Servius. *Bidentes*, ait, *dictæ*

 sunt,

Lex Solonis de bove non sacrificando. Heroibus quibus animalibus litabatur.

[1] Lege autem Solonis de bove nulli Deo sacrificari licet: quia cum animal sit innocuum, & agrorum cultui deditum, in sacris mactari vetuit: quippe veteribus tantæ venerationis erat, ut [2] æque capitale esset bovem quam civem necasse. [3] Ægyptii boves ruffas Typhoni mactant, Arabes pingues camelos in ara ignoti Dei: [4] sicut nuptutæ virginibus camelis sacrificant, Heroïbus vero tauro, capro & ariete litant. [5] Fertur tamen Pythagoras præter à se in-

sunt, quasi biennes, quia neque majores neque minores licebat hostias dare, sunt enim in ovibus duo eminentiores dentes inter octo, qui non nisi circa bimatum apparent, nec in omnibus, sed in his quæ aptæ sacrificio inveniuntur. Et idem Virgilius libro 6. Æneid.

Nunc grege de intacto septem mactare juvencos
Præstiterit: totidem lectas de more bidentes.

Ubi & ipse Servius, *Bidentes oves sunt circa bimatum habentes duos dentes eminentiores: quæ erant aptæ sacrificiis.* * Cæterum de bidentibus vide præter illos Nonium Marcellum de proprietatibus rerum. Et infra in verbo, *Humiades.*

COLERUS.

* Vide Festum, in verbo, Bidens ovis. Et Bovis bidens. *Bidentes sunt, quas præcipuas Homerus notat, quæ neque agnæ sunt, quia illæ nondum dentes ediderunt: neque adultæ, quia jam ejecerunt. At quas ἀντογνώμονας oves vetulas vocant Græci.* Sed Glossarium: Bidennis *βοτὰ δὶς ἐτῆ, πρόβατα.* Sed vide eruditissimi Scaligeri Conjectanea, & ejusdem ad Festum annotat.

TIRAQUELLUS.

1 *Lege autem Solonis.*] Plutarchus in vita illius. Sed ea lex, ut tradit Ælianus, l. 5. variæ historiæ, non de omni bove loquebatur, sed de bove aratore, qui jugum trahit in aratro vel in plaustro *quoniam*, inquiebat, *ille etiam agricola est, & humano generi laborem suscipit.* Idem quoque Ælianus de animalibus lib. 12. c. 34. scribit, quod apud Phryges, si quis aratorem occiderit, morte moriatur. Philochorus autem apud Athenæum lib. 9. cap. 5. scribit, quod cum per tempus quoddam boves defecissent, lege sancitum fuit, ut omnes à bobus abstinerent propter eorum penuriam.

2 *Æque capitale.*] Varro rei rusticæ lib. 2. cap. 5. Columella lib. 6. in præfatione. Plinius lib. 8. cap. 45. Neque tamen omiserim id quod retulit D. Hieronymus, Valentem Imperatorem legem per Orientem dedisse, *ne quis vitulorum carnibus vesceretur, utilitati agriculturæ providentem.*

3 *Ægyptii.*] Diodorus Siculus libro 1. 4. & 6.

4 *Sicut nuptuæ.*] Illud quoque videre poteris apud Servium enarrantem, & ad id referentem illum locum Virgilii lib. 4. Æneid.

Legiferæ Cereri, Phœboque patrique Lyæo.

5 *Fertur tamen Pythagoras.*] Arithmeticus, & ex eo Athenæus l. 10. cap. 3. in princip. scribit ipsum Pythagoram bovem mactasse, cum reperisset, quod trianguli latus, quod recto angulo subtenditur, æquivalet lineis reliquis triangulum comprehendentibus, affertque carmen ipsius Arithmetici in eam rem,

Inclyta Pythagoræ cum primum inventa figura est,
Inclyta propter quam victima bos cecidit.

Consule autem Græcum Athenæum.

Alterum

se instituta & præscripta quandoque bovem Musis, Jovi autem gallum albis plumis immolasse. [1] Solida utilia, nisi [2] cæsis tribus hostiis, tauro, ariete & verre, pura non habentur: sed tamen, ut hi omnes solidi firmique sint: [3] nam vitulos ad aras humeris hominum allatos, [4] & claudicantes, [5] & cujus cauda ad articulum suffraginis non pertingit, non litare animadversum est. [6] Idque apud Ægyptios servari tantis cæremoniis, ut linguam bovi exerendo, & caudæ pilos explorando, si vel unum pilum nigrum repererint, hostiam tanquam impuram non admittant. Græcis autem tauri an puri sint, farina explorantur, caper ciceribus, capra frigida aqua. [7] Ruminales quoque hostias nisi bidentes fiant, non esse puras consentiunt omnes. [8] Ambarvale vero sacrum, nisi de porca fœcunda & gravida, aut vitula, fieri non consuevit. [9] Est autem sacrum

Hostia solida.

Ambarvale sacrum.

Alterum de albo gallo magis mirandum, quia inter ipsius Pythagoræ symbola illud est, *ἀλεκτρυόνος μὴ ἅπτεσθαι λευκοῦ. Albo gallo ne manum admoliaris.* Vide item Laërtium.

1 *Solida utilia.*] Non dubito, quin id Alexander deprompserit ex eo quod scribit Festus Pompejus lib. 17. *Solitaurilia hostiarum trium diversi generis immolationem significant. Tauri, arietis, verris, quod omnes eæ solidi integrique corporis sint*: & paucis interjectis dicit, *solum Osce significare totum & solidum.* Sed nescio, quo pacto id totum obscurum reddidit Alexander. Cæterum de hujusmodi *Solitaurilibus* videbis infra lib. 5. cap. 27.

COLERUS.

Solida utilia.] *Solitaurilia* legendum, quæ Glossis sunt *θυσία ὑὸς, κριῦ, καὶ ταύρου.*

2 *Cæsis tribus hostiis.*] Apparet locum Festi, ut corruptum non intellexisse Alexandrum. Sed & ibi Festus agit de Castratione, quæ fiebat in sacris. Verres enim, aries, taurus, cum admovebantur aræ mactari, prius quam corio exuerentur, castrabantur.

TIRAQUELLUS.

3 *Nam vitulos.*] Eadem dicit Gyraldus de Diis Gentium syntagm. 17. nullum tamen, ut nec hic, auctorem ejus rei laudat. Sed id est Plinii lib. 8. cap. 45. ad fin.

4 *Et claudicantes.*] Dictum est supra in verbo, *Quæ claudæ*, in princ.

5 *Et cujus cauda.*] Plinius d. libro cap. 45. ad fin.

6 *Idque apud Ægyptios.*] Herodotus lib. 2.

7 *Ruminales.*] Verba sunt Plinii ex Coruncano lib. 8. cap. 51. Sed & de bidentibus satis diximus supra in verbo, *Et pecudes cum binæ fiant.*

8 *Ambarvale vero.*] Servius in l. 1. Georg. illud enarrans,

Terque novas circum felix eat hostia fruges.

Felix, inquit, *id est, fecunda, & dicit Ambarvale sacrificium, quod sæpe de porca fecunda & gravida fieri consueverat.* Vide etiam in seq.

9 *Est autem sacrum ambarvale.*] Macrobius lib. 3. Saturn. cap. 5. *Ambarvalis*, inquit, *hostia, ut ait Pompejus Festus, est quæ rei divinæ causa circum arva duci-*

crum ambarvale, cum arva & segetes solemni victima lustrantur.[1] Eam victimam maturis frugibus ter circum arva ducere convenit, omnesque post eam clamantes sequi: ex quibus querna ornatus fronde, cum solemni saltatu, composito carmine Cereri decantabat laudes: ac postquam lacte, vino & favo libassent,[2] antequam fruges meterent, porcam Cereri immolabant: quæ[3] præcidanea dicta est.[4] Fuitque memoriæ proditum, à suilli pecoris genere immolandi initium Romæ primum factum, eo argumento, quod sus fœderibus & sponsalibus adhibetur, & in initiis Cereri mactatur.[5] Et quamvis in sacris Cereris vinum

Porca præcidanea. Immolandi initium Rom. à genere suillo.

va ducitur ab his qui pro frugibus faciunt. Hujus sacrificii mentio fit in Bucolicis, ubi de Apotheosi Daphnidis loquitur, ea autem est in 5. ecloga:

Hæc tibi semper erunt, & cum solemnia vota
Reddemus Nymphis, & cum lustrabimus agros.

Ubi *lustrare* significat *circuire*. Hinc enim nomen hostiæ acquisitum est ab ambiendis arvis. Festus autem Pompejus, sive ille quem citat Macrobius, sive alius, quod facile crediderim, l. 1. *Ambarvales*, ait, *hostiæ appellabantur, quæ pro arvis à duobus fratribus sacrificabantur*; Servius autem eclog. 3. in eum locum,

Cum faciam vitula pro frugibus, ipse venito.

Dicitur, inquit, *hoc sacrificium ambarvale quod arva ambiat victima. Amburbium in quo victima ambit urbem.* De hoc autem ambarvali sacro, aliquid per Strabonem lib. 5. & vide præced. De Amburbio alibi diximus.

1 *Eam victimam.*] Id probat illud Virgilii supra citatum in verbo, *Est autem sacrum.*

2 *Antequam fruges meterent.*] Cato rei rusticæ cap. 134. *Priusquam messem facias, porcam præcidaneam hoc modo fieri oportet, Cereri porca præcidanea, &c.* quæ seq. Varro de vita populi Romani lib. 3. apud Nonium Marcellum in verbo, Præcidaneum. *Quod humatus non sit, heredi porca suscipienda Telluri & Cereri, aliter familia pura non est.* Gellius lib. 3. cap. 6. *Præcidaneæ hostiæ dicuntur, quæ ante sacrificia solemnia pridie cæduntur, porca etiam præcidanea appellata, quam piaculi gratia ante fruges fieri cœptas immolari Cereri mos fuit.* * Festus lib. 14. *Præcidaneam*, inquit, *porcam dicebant, quam immolare erant soliti antequam novam frugem inciderent.* Et rursum alio loco ejusdem lib. *Præcidanea porca vocabatur, quæ Cereri mactabatur ab eo qui mortuo justa non fecisset, id est, glebam non objecisset, quia mos erat eis facere, priusquam novas fruges gustarent.*

COLERUS.

* Gellius putat Præcidaneam dici à *præcidendo*, quod falsum: cum sit à *Præcedendo*, sicut Succedaneum dicitur.

3 *Præcidanea dicta est.*] Præcidanea hostia dicta, ut Græcorum προτέλεια.

TIRAQUELLUS.

4 *Fuitque memoriæ proditum.*] A Varrone scilicet lib. 2. rei rusticæ c. 4.

5 *Et quamvis in sacris Cereris.*] Servius enarrans eum locum libro 1. Georg.

Cui tu lacte favos, & miti dilue Baccho.

1 *Quem*

vinum adhibere nefas sit, in hoc tamen sacro de vino libasse pontificales libri non vetarunt: [1] quam quidem immolari ab eo qui mortuo justa fecisset, crimen admitti putabatur. [2] Deorum quoque matri nullum sacrum, nisi de porca, fieri permissum. [3] Et lustrari exercitum nisi sue, ove & tauris qui puri essent non erat fas: qui postquam ter circum instructas acies ducti erant, præcedente pompa, & gressu composito, Marti immolabantur. In sacris deæ Phrygiæ quæ Matuta & mater deûm dicta est, [4] cui Galli execti [5] membra secabant, cymbala pulsantes, porcam tanquam impuram hostiam Romani non admisere: apud cujus ædem supplicantes, filiis bona exoptare vetantur matres, nepotibus non utique. [6] Bellonæ sacerdotes non animali hostia, nec victima, sed suo cruore sacrificant. Gladios enim districtos utraque manu tenentes, humeros sibi & lacertos tanquam phanatici dissecant: hoc sanguine litari & crimina expiari putantes, ita ut pro vulneribus stipes recipiant. [7] Ægyptii Lunæ tantum & Libero suem, reliquis diis boves mares, vitulosque & anseres immolant:

Cybeli porca immolabatur. *Exercitus lustratio.* *Galli.* *Sacerd. Bellonæ.* *Ægyptii.*

1 *Quam quidem immolari.*] Vide supra in verbo, *Antequam fruges.* ubi Festum citavi in posteriore loco.

2 *Deorum quoque matri.*] Servius in eum locum lib. 8. Æneid.

Tibi enim tibi maxima Juno.

Et Macrobius loquens de porca prægnante, lib. 1. cap. 12. Sat.

3 *Et lustrari exercitum.*] Livius 1. Decad. lib. 1. & vide infra lib. 5. capite 27.

4 *Cui Galli execti.*] Vide Plinium lib. 11. cap. 49. & lib. 35. cap. 12.

COLERUS.

5 *Membra secabant.*] Herodianus universos ritus & ceremonias sacri Matris deûm egregie describit lib. 1.

TIRAQUELLUS.

6 *Bellonæ sacerdotes.*] Lactantius lib. 1. cap. 21. Lucanus lib. 1.

Diraque per populum Cumanæ carmina vatis
Vulgantur, tum quos sectis Bellona lacertis
Sæva movet. —

Vide Beroaldum hac de re. Hincque illud, quod de Commodo Imperatore scribit Ælius Lampridius: *Bellonæ servientes vere exsecare brachium præcepit studio crudelitatis.* Et de his quoque intelligitur illud Senecæ, in lib. de vita beata: *Cum aliquis secando lacertos suos artifex brachia atque humeros suspensa manu cruentat.* Et forte de his sacris aut aliis non absimilibus intelligit Prudentius in vita Romani Martyris,

Sunt sacra quando vosmet ipsi exciditis.
Votivus & cum membra detruncat dolor,
Cultrum in lacertos exerit phanaticus,
Sectisq; matrem brachiis placat Deum,
&c.

7 *Ægyptii.*] Herodotus lib. 2. sed vide tamen Ælianum de varia histor.

lant: capram tamen aut hircum nullo modo.[1] Contra vero Britanni, quibus leporem, gallinam & anserem in cœnis apponere, aut diis offerre lege vetabatur.[2] In Mysia Abretani Jovis templum est, in quo suem comesse aut mactasse, scelus erat infandum & piaculare.[3] Idem apud Phœnices, quibus per omne tempus suibus abstinere præcipitur.[4] Fertur vero in Thessalia Castniensis Veneris phanum fuisse, & aliud in Sida Pamphyliæ, & in Aspendo Argivorum, & Argis, in festo quod Hysteria dicitur: in quibus præter instituta moresque aliorum, sues mactare licet, cum in cæteris nullo modo fas sit.[5] Solum apud Tussas in Ægypto, ubi Venus cornuta colebatur, vacca Veneri immolabatur,[6] & in Nitriotica præfectura, ovis.[7] In Æscu-

Britanni. *Jupiter Abretanus.* *Hysteria.*

1 *Contra vero Britanni.*] Cæsar de his loquens lib. 5. de bello Gallico. *Leporem*, inquit, *gallinam & anserem gustare fas non putant. Hæc tamen alunt animi, voluptatisque causa.*

2 *In Mysia Abretani Jovis.*] Strabo libro 12. non longe à fin.

3 *Idem apud Phœnices.*] Scythæ quoque (ut id addas) sues pro nihilo putant, neque omnino alere in sua regione volunt, testis Herodotus lib. 4. Et Ægyptii suem non gustant, ut idem tradit libro 4. sed & legibus Moysis interdicebatur Judæis esu suis, ut scribitur Levit. 11. Deuter. 14. Cujus rationem si scire cupis, lege Aristeam.

4 *Fertur vero in Thessalia.*] Hæc omnia usque ad clausulam, *Solum apud Tussas*, sunt Strabonis lib. 9. Vide insuper num hæc omnia sint ipsius.

5 *Solum apud Tussas.*] Idem Lilius Gyraldus syntag. 13. & iterum 17. sed nullo auctore citato, ut nec hic quoque. Verum id est ex Æliano de Animalibus lib. 10. cap. 27. ubi tamen hos non *Tussas* vocat, sed *Closias* *. Sed & hanc Venerem non cornutam [illegible] vocat, sed [illegible], id est, *Uraniam*, sive cœlestem, nec alicubi reperies Venerem cornutam nisi apud ipsos Alexandrum & Gyraldum. Cælestem autem sive Uraniam sæpissime.

COLERUS.

* Nisi tamen potius Alexander sumpsit hæc ab Athenæo lib. 3. [illegible], ubi ista omnia Athenæus auctoritate veterum, confirmat.

TIRAQUELLUS.

6 *Et in Nitriotica præfectura.*] Idem Gyraldus in iisdem locis, sed ipsi Veneri Cypriæ thure tantum & floribus sacrificabant, ut tradit Servius lib. 1. Æneid. ibi,

Tum Venus, Haud equidem tali me dignor honore.

Et probat illud ipsius Virgilii eod. lib. 1. de Venere loquentis,

Ipsa Paphum sublimis abit, sedesque revisit
Læta suas, ubi templum illi, centumque Sabæo
Thure calent aræ, sertisque recentibus halant.

Paphus enim est Cypri civitas.

7 *In Æsculapii sacris nisi capra.*] Servius in 2. lib. Georg. in eum locum,

Non aliam ob culpam. ——

Ubi rationem reddit, quod Æsculapius est Deus salutis: cum capra nunquam sine febre sit.

1 Et

Æsculapii sacris nisi capræ [1] & gallinæ immolantur: [2] hæque ad rem divinam luteo rostro & pedibus, puræ non sunt: [3] nigræ vero & imparibus digitis, idoneæ. [4] Astris & stellis volucres dicatæ fuerunt, [5] Isidi anser, [6] gallus Nocti [7] & Laribus, [8] nonnunquam porcus: [9] sicut equus Soli [10] & Marti, [11] Lunæ taurus, [12] Junoni agna, Veneri

Æsculapio. Animalia diis dicata.

1 *Et gallinæ.*] Adde & gallum, quandoquidem Socrates moriens ipsi Æsculapio gallum vovit apud Platonem in Phædone, de quo tu omnino vide nostros Commentarios Nobilit. cap. 31. num. 76. incip. *Plato*, &c.

2 *Hæque ad rem divinam.*] Scilicet gallinæ, ex Plinio lib. 10. cap. 56.

3 *Nigræ vero & imparibus digitis.*] Hæc quoque videtur accepisse ex Plinio in illo eod. cap. ubi tamen id non dixit, hujus enim hæc verba sunt: *Gallinarum generositas spectatur crista erecta, interdum & gemina, pennis nigris, ore rubicundo & digitis imparibus.*

4 *Astris & stellis.*] Et id quoque repetit Gyraldus eod. loco nuper citato.

5 *Isidi anser.*] Herodotus lib. 2. Lactantius lib. 1. Sed adde & Inacho* quoque immolari ex Ovidio lib. 1. Fastor.

Nec defensa juvant Capitolia, quo minus anser
Det jecur in lances Inachi lante tuas.

Et Marti, ex Martiali lib. 9. epigrammat. 32.

Dum comes Arctois hæreret Cæsaris armis
Vibius, hanc Marti pro duce vovit avem.
Luna quater binos non tota peregerat orbes,
Debita poscebat jam sibi vota Deus.
Ipse suas anser lætus properavit ad aras,
Et cecidit sanctis hostia parva focis.

6 *Gallus Nocti.*] Ovidius libro 1. Fastor. ejus rei rationem reddens,

Nocte Deæ Nocti cristatus cæditur ales,
Quod tepidum vigili provocet ore diem.

7 *Et Laribus.*] Ex quo illud Juvenalis satyr. 13. paulo ante fin.

Et Laribus cristam promittere galli
Non audent.

Ubi omnino vide interpretes.

8 *Nonnunquam porcus.*] Horatius lib. Ser. 2. sat. 3.

—— Immolet æquis
Hic porcum Laribus. ——

Hic consule Adrianum Junium Animadversorum lib. 4. cap. 7.

9 *Sicut equus Soli.*] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 8. non semel, & Strabo lib. 15.

10 *Et Marti.*] Strabo lib. 3. Plutarchus problem. cap. 97. Festus Pompejus lib. 5. * & 13. ubi de Octobri loquitur. Idque maxime Persæ faciunt. & Ovidio lib. 1. Fastor.

Placat equo Persis radiis Hyperiona cinctum,
Ne detur celeri victima tarda Deo.

Et Massagetæ Herodoto lib. 1. Sed adde quod eidem Lacedæmonii gallum sacrificabant, cum aperta vi hostes vicissent, & bovem, cum arte, ut tradit ipse Plutarch. in antiquis institutis Laced.

COLERUS.

* Is equus *October* appellabatur teste eodem Festo, quod in campo Martio, mense Octobri Marti immolabatur. Quanquam Plutarchus Idibus Decembribus id fieri solitum velit.

TIRAQUELLUS.

11 *Lunæ taurus.*] Lactantius lib. 1. cap. 21.

12 *Junoni agna.*] Atque etiam porca, ut Virgilius testatur lib. 8. Æneid.

[1] Veneri columba, & capra Pani [2] & Minervæ, [3] Dianæ vero cerva. [4] Quanquam Libero vino, melle & lacte, [5] interdum capro [6] & hirco sacrum fieri novimus. [7] Minervę vero,

Libero. Minerva.

Candida per sylvam cum fœtu concolor albo
Procubuit, viridique in littore conspicitur sus:
Quam pius Æneas, tibi enim, tibi maxima Juno
Mactat sacra ferens. ——

Et ibi Servius rationem reddit. Et etiam oves, ut idem Virgilius lib. 4. Æneid. affirmat,

—— *Mactare lectas de more bidentes*
Legiferæ Cereri, Phœboque patrique Lyæo,
Junoni ante omnes. ——

1 *Veneri columba.*] Virgilius lib. 6. Æneid. de Ænea loquens,

Vix ea fatus erat, geminæ cum forte columbæ
Ipsa sub ora viri cælo venere volantes,
Et viridi sedere solo, tum maximus heros
Maternas agnoscit aves. ——

Ubi Servius, *Sunt enim*, inquit, *Veneri sacræ, propter frequentem factum & coitum.* Et Propertius,

Sed cape torquatæ genus ô regina columbæ,
Ob meritum ante tuos guttura secta focos.

Et Martialis lib. 13. epig. 66.

Ne violes teneras perdura dente columbas,
Tradita sed Gnidiæ sint tibi sacra Deæ.

Et huc quoque trahi potest illud Ovidii lib. 1. Fast.

Ergo sæpe suo conjunx abducta marito
Uritur in calidis alba columba focis.

Sed & adde Argivos Veneri suem mactare. Idque festum quo fiebant, *Hysteria* vocari, quod ex Xenodoto in suis Commentariis tradit Athenæus lib. 3. cap. 9.

2 *Et Minervæ.*] Vide inf. in verbo, *Minervæ vero.*

3 *Dianæ vero cerva.*] Ovid. l. 1. Fast.

Quod semel est triplici pro virgine cæsa Dianæ,
Nunc quoque pro nulla virgine cerva datur.

4 *Quanquam Libero.*] Hæc usque ad versiculum, *interdum capro*, sunt Servii enarrantis illud Virgilii lib. 1. Georg.

Cui tu lacte favos, & miti dilue Baccho.

5 *Interdum capro.*] Virgilius hujus rei rationem reddens lib. 2. Georg. sic ait:

Quantum illi nocuere greges, durique venenum
Dentis, & admorso signata in stirpe cicatrix,
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Cæditur. ——

Ubi Servius, *Victimæ*, inquit, *numinibus, aut per similitudinem, aut per contrarietatem immolantur.* Per similitudinem, *ut nigrum pecus Plutoni.* Per contrarietatem, *ut porca quæ obest frugibus, Cereri: & caper qui obest vitibus, Libero. Item capra Æsculapio, qui est Deus salutis: cum capra nunquam sine febre sit.* Quod autem hic de febre capræ scribit, idem dicit Plinius lib. 8. cap. 50. Sed & idem Servius enarrans eum locum jam supra citatum lib. 2.

Taurum Neptuno, &c.

Hostiæ, ait, *immolantur pro qualitate numinis, nigra pecus hyemi, Zephyris alba.* Aut per contrarium, *ut porcus Cereri, quia nocet frugibus. Caper Baccho quia nocet vitibus.* Vide autem nostras Consuetudines, & in seq.

6 *Et hirco*] Varro lib. 1. rei rusticæ cap. 2. *Capræ*, inquit, *omnia novella sata carpendo corrumpunt, non minimum vites atque oleas. Itaque propterea institutum diversis de causis, ut ex caprino genere, ad alii Dei aram hostia adduceretur, ad alii non sacrificaretur, cum ab eodem odio alter videre nollet, alter etiam videre*

ro, nihil caprini generis, ſed vaccam, [1] aut boves injuges: [2] & Junoni apud Lacedæmonios capram immolari, quare & αἰγοφάγος dicta. [3] Græci vero Minervæ juvencam ſæpe indomitam auratis cornibus mactarunt. [4] Pyrrhus tamen dum ſplene laborantibus medetur, albo ſemper gallo ſacrificavit. [5] Soli vero in Apollonia ove, *Soli.*
Pani

videre percuntem vellet. Sicque factum, ut Libero patri repertori vitis hirci immolarentur, proinde ut capite darent pœnas. Contra ut Minervae caprini generis nihil immolarent, propter oleam, quod eam quam læſerit, fieri dicunt ſterilem. Virgilius lib. 2. Georg.

Ergo rite ſuum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lanceſque & liba feremus,
Et ductus cornu ſtabit ſacer hircus ad aram.

Et Ovidius lib. 1. Faſt.

Rode caper vitem, tamen hinc cum ſtabis ad aram,
In tua quod ſpargi cornua poſſit erit.

Quod ab Eueno poëta Græco accepiſſe videtur, cujus in eam rem verſus vide apud Politianum in Miſcellaneis. Martialis item lib. 5. epig. 71.

Vite nocens roſa ſtabat moriturus ad aras,
Hircus Bacche tuis victima grata ſacris.

Prudentius contra Symmachum,

His nunc pro meritis Baccho caper omnibus aris
Cæditur, & virides diſcindunt ore chelydros.

Item & hi verſus incerti auctoris,

Vite caper morſa Bacchi mactatus ad aras
Dicitur ultoris, &c.

Vide in noſtris Conſuetudinibus. Sed & ſuperioribus adde & ipſi Baccho quoque ovem immolari, ex Juvenali & Virgilio lib. 4. Æneid.

— Mactant lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri, Phœboque patrique Lyæo.

7 *Minervæ vero.*] Varro ubi ſupra, & Plinius lib. 8. cap. 50. in fin. ubi de capris loquens: *Olivam*, inquit, *lambendo ſterilem faciunt, eaque ex cauſa Minervæ non immolantur*, & Athenæus lib. 13. cap. 19. Et in noſtris Conſuetudinibus, ubi de *capris*.

1 *Aut boves injuges.*] Fulgentius ſupra à nobis relatus in verbo, *Bettamen jugo ſubactus*, & præterea Homerus lib. 6. Iliad.

Θεῖναι Ἀθηναίης ἐπὶ γούνασιν ἠϋκόμοιο,
Καί οἱ ὑποσχέσθαι δυοκαίδεκα βοῦς ἐνὶ νηῷ,
Ἤνις ἠκέστας ἱερευσέμεν. —

Id eſt,

Ponere Minervæ in genibus pulchricomæ:
Et ei promittere duodecim boves in templo,
Juvencas indomitas. —

Quos verſus poſtea eod. libro repetit primo tantum vocabulo immutato. Et lib. 11. ejuſdem operis,

Αὐτὰρ Ἀθηναίῃ γλαυκώπιδι βοῦν ἀγελαίην.

Sed Minervæ glaucopidi bovem indomitam.

2 *Et Junoni apud Lacedæmonios.*] Pauſanias in Laconicis. Eſt autem αἰγοφάγος, tanquam dicas *capricoma*.

3 *Græci vero.*] Jam diximus ſupra, Aut boves injuges, de juvenca indomita, ſed quod hic præterea dicit de auratis cornibus.

4 *Pyrrhus tamen.*] Plutarchus in vita illius non longe poſt princ.

5 *Soli vero in Apollonia.*] Adde & Cereri, Apollini, Baccho, Junoni ex Virgilio lib. 4. Æneid.

— Mactant lectas de more bidentes
Legi-

Pani. Sylvano. Fauno. Priapo. Massagetæ. Sauromatæ. Athenienses. Persicæ Dianæ. Minervæ. Aphricæ Minervæ.

Pani [1] & Sylvano porco, [2] nonnunquam lacte litabatur: [3] Fauno agna [4] vel hœdo, [5] Priapo asino. Observatumque [6] à Massagetis est, ut reliquis diis posthabitis, Soli equum immolent: sicut à Sauromatis, ut equas diis patriis mactent. C. tamen [7] Caligula eo vesaniæ processit, ut sibi tanquam numini sacro, fasianos, phœnicopteros & pavones mactari jusserit. [8] Athenienses tamen annua solennia Minervæ, non capra, nec bove, sed tauris & agnis exhibere solent: [9] Persicæ vero Dianæ bove lampadis charactere notata: Tempestati autem, pulla. Tradunt quoque in parte Aphricæ Minervæ sacrum fieri, ut sine

Legifera Cereri, Phœboque patrique Lyæo,
Junoni ante omnes. ——

Adde item *Jovi* lib. 1. Fast.

Inque Jovis summa caditur arce bidens.

Sed quod de Cerere diximus adstruit Porphyrius in lib. Responsorum, & ab eo Eusebius de præparatione Evangelica lib. 4. cap. item 4.

1 *Et Sylvano porco.*] Juvenalis Satyr. 6.

Cædere Sylvano porcum. ——

Cato autem de re rustica. *Marti*, inquit, *Sylvano in sylva interdiu in capita singula boum votum faciebant, &c.*

2 *Nonnunquam lacte.*] Intelligit de Sylvano, cujus testis est Horatius lib. epist. 2. epist. 1.

Tellurem porco: Sylvanum lacte piabant.

Vide item Apulejum lib. 6. Metam.

3 *Fauno agna.*] De hoc infra dicetur.

4 *Vel hœdo.*] Horatius lib. Carm. 3. Ode 13. ad Faunum,

Si tener pleno cadit hœdus anno,
Larga nec desunt Veneris sodali
Vina crateræ, vetus ara multo
Fumat odore.

Quibus ostendit ipsi Fauno hœdo & vino sacrificari.

5 *Priapo asino.*] Unde Ovidius libro 1. Fastorum,

Caditur & rigido custodi ruris asellus.

Cujus rei caussam versibus sequentibus declarat. Et Arnobius contra Gentes libro 4. Lactantius item lib. 1. cap. 21.

6 *A Massagetis.*] Herodotus lib. 1. in fin. Strabo lib. 11.

7 *Caligula.*] Suetonius in vita illius cap. 22. Nam & is templum Hierosolymitanum repleri statuis simulacrisque jussit, seque ibi, ut Deum coli præcepit, ut scribit Paulus Orosius lib. 7. cap. 3.

8 *Athenienses.*] Id ex Homero est lib. 2. Iliad. in Catalogo post princ.

Ἔνθα δέ μιν ταύροισι, καὶ ἀρνειοῖς ἱλάονται
Κοῦροι Ἀθηναίων περιτελλομένων ἐνιαυτῶν.

Id est:

Illic enim ipsam (de Minerva loquitur) *tauris & agnis placant,*
Pueri Atheniensium circumvolventibus annis.

Quod autem apud ipsos Athenienses capra Palladi non immolabatur, tradit Athenæus lib. 13. c. 19. Sed quod hic dicitur de agnis, idem Athenæus lib. 9. cap. 5. scribit, suo tempore inter Palladis sacra (ea & Minerva dicitur) neque agnam mactari, neque caseum gustari.

9 *Persicæ vero Dianæ bove.*] Plutarchus in Lucullo.

ſine victima puellæ invicem fuſtibus decernant. [1] Perſæ quoque equum Marti, [2] Carmani aſinum, [3] Luſitani hircum, [4] Latini picum, [5] Lacedæmonii equum, frequentius canem, Sabelli taurum immolabant, [6] Romani equum dexteriorem bigæ, [7] Galli ciſalpini verrem, diverſo quiſque conſilio rituque: [8] ita ut à Phaſelitis, quæ in Pamphylia gens eſt, piſcibus ſalſis Marti & diis immoletur, [9] & à Bœotiis copaide coronata, [10] ab aliis thynno. [11] Ad Opertanea vero ſacra, nigræ gallinæ non videntur puræ. [12] Fuere autem ſacra Opertanea, quæ ſcorſum ab hominum conſpectu in operto fiunt. Cereri, [13] Apollini [14] & Baccho capris

Opertanea ſacra.

Baccho.

1 *Perſæ quoque equum Marti.*] Herodotus lib. 1. & Ovidius ut diximus ſupra in verbo, *Et Marti.* Arnobius autem libro 4. adverſus Gentes tradit Marti à Caribus canes, & à Scythis aſinos immolari.

2 *Carmani aſinum.*] Strabo lib. 15. Vide num ii ſint è Scythis, propter ea quæ dixi in præcedenti verſicul.

3 *Luſitani hircum.*] Strabo lib. 3. ubi addit captivos hoſtes & equos.

4 *Latini picum.*] Strabo lib. 5. Nonius Marcellus de doctorum indagine, ubi de Picumno loquitur, aliorum auctoritate, Plutarchus in Romulo, & problem. cap. 10. & Porphyrion in Horatium.

5 *Lacedæmonii equum.*] *Frequentius canem.*] *Sabelli taurum immolabant.*] De his vide libro de animalibus.

6 *Romani equum dexteriorem bigæ.*] De his ſuperius.

7 *Galli ciſalpini verrem.*] *Tranſalpini* dicere debuit ex Pomponio Atellanarum poeta apud Gellium lib. 16. c. 6. & Macrobium lib. 7. Saturn. cap. 9. *Marti*, inquit, *tibi voveo facturum ſi unquam redierit bidente verre*, &c.

8 *Ita ut à Phaſelitis.*] Athenæus lib. 7. cap. 17. non ſemel auctoritate Dorionis in lib. de Piſcibus, & Hieropythi in Montibus Colophoniorum & Philoſtephani lib. de Civitatibus, præterea Suidas & Xenodotus in Collectaneis, qui hinc natum adagium ſcribit φασηλιτῶν θῦμα.

9 *Et à Bœotiis copaide.*] Idem Athenæus libro 7. cap. 17. in princip. auctoritate Dorionis in libr. de Piſcibus.

10 *Ab aliis thynno.*] Idem ſcribit, apud ipſos Bœotios piſcatores ſub thynnorum piſcationem, quo ſibi eo fœlicius ſuccederet, Neptuno ex thynnis, quem maximum cepiſſent immolare conſueviſſe, eaque ſacra à Græcis *Thynnea* fuiſſe cognominata. Vide autem hac de re Lexicon Græcum.

11 *Ad Opertanea.*] Plinius lib. 10. cap. 56.

12 *Fuere autem ſacra Opertanea.*] Ut verbum ipſum ſatis declarat. Et de his Apulejus lib. 9. Metam. loquens de ſolemnibus quæ in *operto* fiunt.

13 *Apollini.*] Ut patet ex Homero in duobus locis ſupra in verbo, *Athenienſes.* Et lib. 1. Iliad. ubi de ipſo Apolline loquens:

Αἴκέν πως ἀρνῶν κνίσσης, αἰγῶν τε τελείων
Βούλεται ἀντιάσας, ἡμῖν ἀπὸ λοιγὸν ἀμῦναι. Id eſt,

Si forte agnûm nidorem caprarumque perfectarum
Volt aſſecutus, nobis peſtem avertere.

Ex quo intelligis & ei quoque oves immolari.

14 *Et Baccho.*] Servius lib. 3. Æneid. in eum

Vejovi. pris sacrum fieri decere nonnulli putant: [1] sicut Vejovi, quem Apollinem dicunt, ritu Romano capra immolatur. *Herculi.* [2] Herculi [3] & Cereri duodecim. Calend. Januarias, sue, panibus, & mulso sacrum fit: si tamen sus prægnans sit, aliter non habetur pura. *Fordicidiis.* [4] Et in Fordicidiis, nisi prægnante bove pontifices litare non solent, qui etiam dies in fastis *Ordicalia.* [5] Ordicalia dicuntur. *Lares.* [6] Lares canum pellibus ideo ornantur, quia domus fidi custodes sunt, & alienis formidolosi, domesticis vero blandi, atque ad nocturnos strepitus soliciti, sicut canes, [7] qui floribus & sertis, thure & fruge coluntur: quo-

in eum locum,

— *Taurum Neptuno.*

1 *Sicut Vejovi.*] Gellius lib. 5. c. 12. Sed adde & capram Ditis patris propriam esse hostiam: quia semper febriculosa sit, ut Servius scribit enarrans eum locum Virgilii lib. 7. Æneid.

Tum vero ad vocem celeres, &c.

2 *Herculi.*] Macrobius lib. 3. Satur. cap. 11. in fin.

3 *Et Cereri.*] Macrobius in eod. loco. Plinius lib. 14. Servius de sue l. 2. Georg. ibi,

Non aliam ob culpam. ——

4 *Et in Fordicidiis.*] Varro libro 5. Ling. Lat. & Festus Pompejus lib. 5.

COLERUS.

Fordicidiis.] Vetus Glossarium interpretatur *Fordas ἐγκυμονούσας*. Ut & Festus sentit. In Fastis etiam XVII. Kal. MAI. FORD. scriptum est.

TIRAQUELLUS.

5 *Ordicalia.*] Varro lib. 2. rei rusticæ cap. 5. *Quæ prægnans est vacca, horda appellatur. Ab eo enim festi dies hordicalia nominantur: quod tunc hordæ boves immolantur.*

COLERUS.

Ordicalia. Immo *Hordicalia*. Sicut & Hostis, Fostis: Hædus, Fœdus dicebatur.

TIRAQUELLUS.

6 *Lares.*] Ovidius lib. 5. Fast.

Et canis ante pedes saxo fabricatus eodem
Stabat, quæ standi cum Lare causa fuit?
Servat uterque domum, domino quoque fidus uterque est,
Compita grata Deo, compita grata cani.
Exagitant & Lar, & turba Dianie fures,
Pervigilantque Lares, pervigilantque canes.

Plutarchus Problem. cap. 51. Laribus, quos proprie præsides vocant, canes assistere, & ipsos canum pellibus amiciri, quoniam qui præsides sunt, eos alienis formidulosos esse oportet, uti canes videmus: domesticis vero mites ac mansuetos. Vel quod Lares quidam furiales sunt, & exactores vitæ nostræ, atque operationum speculatores, quibus assidet canis, quem novimus ad investigandum sagacem esse. Et Apulejus in libro de dæmonio Socratis.

7 *Qui floribus.*] Scilicet Lares ex Plauto in Aulularia in prologo, ubi ita larem familiarem loquentem facit,

Huic filia una est, ea mihi quotidie
Aut thure, aut vino, aut aliqui semper supplicat,
Dat mihi coronas. ——

Et alibi in eadem fabula,

Nunc Tusculum emi, & hasce coronas floreas,
Hæc imponentur in foco nostro, Lari.

Et Tibullo lib. 1. eleg. 10. loquente de Laribus,

Hic placatus erat, seu quis libaverat uvam,

Seu

quorum ædes in campo Martio ab Æmylio Regillo prætore dicata fuit. In quorum sacris id custoditur, ut libertini sacerdotes sint, [1] qui Augustales dicti, nihilque de sacrificio extra ædes mittatur foras, sed intra domesticos Lares omnia absumant: sicut cum sacrum Vulcano fit, [2] quod Protervian dixerunt, nisi victima, & quodcunque superest, igni detur, sacrificium pollui putabant. Domesticis vero Laribus rerum dabantur [3] primitiæ, [4] sæpe etiam porcus, [5] tametsi hostilibus Laribus, quod ab his hostes arcerentur, sæpe immolavit antiquitas: [6] Gynæciæ Romani pro his qui domi nascuntur, canem immolant: [7] sicut Græci Proserpinæ, [8] & Dianæ Sabæi. Est autem Gynæcia,

Sacra Lerium. *Protervia.* *Domesticis Laribus.* *Gynæcia.*

Seu dederat sancta spicea serta comæ.

Et Juvenali Satyr. 9. ad fin.

O parvi nostrique Lares, quos thure minuto
Aut farre, & tenui soleo exornare corona.

Et Satyr. 12.

—— Laribusque paternis
Thura dabo, atque omnes viola jactabo colores.

1 *Qui Augustales dicti.*] De his Tacitus libro 1.2.3. & 18. Suetonius in Claudio, cap. 6. & in Galba, cap. 8. & alibi de his dictum est.

2 *Quod Protervian * dixerunt.*] *Sacrificium*, inquit, *apud veteres fuit, quod vocabatur Protervia: in eo mos erat, ut si quid ex epulis superfuisset, igne consumeretur.* Hinc Catonis jocus est. Namque Albidium quendam, qui sua bona comedisset, & novissime domum, quæ ei reliqua erat, incendio perdidisset, Proterviam fecisse dicebat, quia quod comedere non potuisset, id combussisset. Simile autem sacrificium in agno Paschali erat ex Moysis legibus, ne scilicet quid ex sacris epulis relinqueretur, & si quid reliqui esset, id igni traderetur, ut scribitur Exod. 12. Proterviæ quoque mentionem facit Ausonius in Mosella,

Capripedes agitat cum læta Protervia Panes. **

COLERUS.

* Miror & Alexandrum & Tiraquellum *Proterviam* legere, & non *propter viam*, duabus vocibus.

** Sed hæc *Protervia* huc nil pertinet.

TIRAQUELLUS.

3 *Primitiæ.*] Aristophanis interpres in σφαξὶν Aristocriti auctoritate, suntque qui huc trahunt illud Tibulli l. 1. eleg. 1.

Vos quoque felices quondam, nunc pauperis agri
Custodes, fertis munera vestra lares.

4 *Sæpe etiam porcus.*] Quod & jam supra dictum est ex Horatio lib. ser. 2. Satyr. 3.

5 *Tametsi hostilibus, &c.*] Festus Pomp. lib. 14.

6 *Gynæciæ.*] Plutarch. cap. 52. probl. ubi corrupte legitur *Geneta* pro *Gynæcia*, & iterum cap. 68.

7 *Sicut Græci Proserpinæ.*] Plutarchus d. cap. 52. verum cap. 68. dicit *catulos*.

8 *Et Dianæ Sabæi.*] Id accepit ex Ovidio lib. 1. Fastor.

Exta canum Triviæ vidi libare Sabæos.

Nam & Diana dicta est *Trivia* Varroni, Phurnuto, & aliis. Verum sunt qui eo loco non *Sabæos* legunt, sed *Saphæos*, ut illic videre licet apud Paulum Marsum unum ex interpretibus Ovidii.

1 *Roma-*

næcia, quam [1] Romani Bonam deam vocant, [2] quæ ex corruptibilibus generationes facit: cui quum res divina fit, optant nemini bonum evenire qui domi nascatur. [3] In
Lupercalia. Lupercalibus canem immolari mense Februario, quia lupo canis infensus est, & in expiationibus cane litari legimus,
Caniculæ sideri. [4] atque ad placandum caniculæ sidus frugibus inimicum, etiam mactari canes: quas, si ruffæ non sunt, puras non putarunt: quod sacrum, canarium augurium nuncupant.
Pro frugibus. [5] Pro frugibus quoque & pecoribus, ut rubigo avertatur, lactenti catulo sacrum fieri convenit. [6] Idque Rubigalibus [7] per Quirinalem flaminem sacrum extra urbem fieri, in quo super exta canis thus & merum infundere mos erat: [8] quos etiam catulos recens editos tam in adjicialibus quam deorum cœnis sæpe adhibuere. [9] Apud
Marti. Lacedæmonios Marti immolabatur canis. [10] Et Bœotiis,
Bœotii. cane in duas partes dissecto per medium, iræ expiatio fuit: idem

1 *Romani Bonam Deam vocant.*] Ut videbis in nostris Legibus Connubialibus, lib. 10. n. 26. incip. *Et hunc quoque*, & præterea apud Plutarchum problem. c. 19. ubi tamen corrupte *Flora* legitur pro *Gynæcia* in Latino Codice, ut etiam videre poteris ex Græco Plutarchi Codice.

2 *Quæ ex corruptibilibus.*] Hæc usque ad versiculum, *In Lupercalibus*, sunt ejusdem Plutarchi probl. cap. 52.

3 *In Lupercalibus.*] Plutarchus in Romulo, & probl. 68. & c. 111. in fin.

4 *Atque ad placandum.*] Festus Pompejus lib. 3. ubi de *Catularia porta* loquitur, & lib. 16. ubi de Rutulis canibus loquitur auctoritate Atteji Capitonis.

5 *Pro frugibus quoque.*] Columella lib. 10. rei rusticæ,

Hinc mala rubigo virides ne torreat herbas,
Sanguine lactentis catuli placatur & extis.

6 *Idque Rubigalibus.*] De his Plinius lib. 18. cap. 29.

7 *Per Quirinalem flaminem.*] Totum id depromptum est ex Ovidio l. 4. Fastor. non longe à fine:

Flamen in antiqua lucum Rubiginis ibat,
Exta canis flammis, exta daturus ovis.

Et cætera quæ multis versibus sequuntur. Ex quibus hos non prætermittendos duximus ad hunc locum maxime pertinentes,

Dixerat, à dextra villis mantile solutis,
Cumque meri patera thuris acerra fuit.
Thura focis, vinumque dedit, fibrasque bidentis
Turpiaque obscœnæ vidimus exta canis.

Ejusque rei causam reddit versibus sequentibus, ut inibi videre poteris.

8 *Quos etiam catulos.*] Plinius l. 29. cap. 4. post princ.

9 *Apud Lacedæmonios.*] Pausanias in Laconicis, Plutarchus probl. c. 111. ante fin.

10 *Et Bœotiis.*] Plutarchus ibid.

[1] Idem & Caribus, ut exta canis, diis offerre in usu haberent. [2] Vivas etiam canes cruci affigi, atque inter ædes Juventutis & Summani, singulis annis ansere insidente, deferri vulgo proditum est: quæ crux nisi ex sambuco fieret, sacrum ritè fieri minime putarunt. [3] Isidi anser propria victima dicata est, [4] Plutoni taurus, [5] Proserpinæ juvenca, & bos fulvus Averno. Ulysses vero apud Homerum ariete & ove nigra Erebo sacrificavit. [6] Sed nec sementem administrari, nec oves tondere, nisi catulitio prius fieret, ullo modo licuit. [7] Vinum in sacris Cereris adhibere nefas est. [8] Primitias vero

Canis. *Isidi.* *Plutoni.* *Proserpinæ.* *Averno.* *Erebo.* *Sacra absque vino.*

1 *Idem & Caribus.*] Arnobius contra Gentes, lib. 4. & Hesychius, hincque natum adagium κυνικὴν θυσίαν, Caricum sacrificium, de quo Erasmus Chil. 3. cent. 2. cap. 31.

2 *Vivas etiam canes.*] Id usque ad clausulam, *Isidi anser*, est Plinii l. 29. cap. 4. in princ.

3 *Isidi anser.*] Id supra dictum est eod. c. in verbo, *Isidi anser.*

4 *Plutoni taurus.*] Horatius Carm. lib. 2. Ode 14.

Non si trecenis quotquot eunt dies,
Amice places illacrymabilem
Plutona tauris. ———

5 *Proserpinæ juvenca.*] Et ea quidem sterili ex Virgilio lib. 6. Æneid.

——— *Sterilemq́; tibi Proserpina vaccam.*

Et *nigra* ut etiam dicetur infra lib. 4. cap. 17.

6 *Sed nec sementem.*] Columella lib. 2. cap. 22. *Sed nec sementem quidem administrare, nisi prius catulo feceris, nec fœnum secare, aut vincire, aut vehere. Ac ne vindemiam quidem cogi per religiones pontificum feriis licet: nec oves tondere, nisi si catulo feceris.* Ex quo loco aperte vides Alexandrum hunc locum accepisse: & *catulo facere* pro *catulitione* intelligere, sed vereor ne is deceptus sit. Quid enim *catulitio* * sit, declarat Plin. lib. 16. cap. 25. *Catulitionem*, inquit, *rustici vocant gestiente natura fœmina accipere, neque animam inserente omnibus satis.* Nam & catulire propriè dicitur de canibus, Venerem expetentibus, Varro de illis loquens lib. 2. de re rustica, cap. 9. *De fœtura, principium admittendi, faciunt veris principio: tunc enim dicuntur catulire*, id est, ut ille subdit, *ostendere se velle maritari*, quod &, ad cætera bruta trahitur. Nam Laberius *catulientem lupam*, ** id est, coitus appetentem dicit. Catulo autem facere plerique omnes intelligunt pro sacrificare caniculæ.

COLERUS.

* Quod Plinio & Varroni *Catulire*, id est Aristoteli σκυζᾶν, lib. 6. περὶ ζώων ἱστορίας.

** Ex Nonio, in verbo *Catullire*: Ubi tamen mihi videtur confudisse *Catullire*, cum verbo *Catillare*, quod significat avide devorare. Nam & Catillones antiqui vocabant gulosos, teste Festo.

TIRAQUELLUS.

7 *Vinum in sacris Cereris.*] Plautus in Aulularia.

ST. A. Cererin' Strobile hæ facturi nuptias?
STRO. Qui? ST. A. quia temeti nihil allatum intelligo.

Macrobius libro 3. Saturn. cap. 11. in princ. facit alium sciscitantem, quod cum Cereri vino libari omnibus vetitum sit ex sententia Plauti, ubi supra, quem ille citat: cur Virgilius scripserit lib. 1. Georg.

Cui tu lacte favos, & miti dilue Baccho.

Cui rei ita respondet in fin. ejusdem

vero frugum Cereri,[1] vinum vero novum Baccho dare convenit: quibus vesci, priusquam sacerdotes illa libassent, minime fas erat. [2] In sacris deæ Ruminæ inferre vinum, expiatione dignum fuit: quippe illi sacrum facientes, hostiæ lac, non vinum inspargebant. [3] Et in sacris Floræ, quam Bonam deam nuncupant, cum vinum libant, lac fuisse dicunt. [4] Vestæ quoque non vino, sed de Numicio flumi-

Ruminæ. *Floræ.* *Vestæ.*

cap. *Poëta*, inquit, *favos Cereri mulso libari, adjecit, miti Baccho dilue, mitesacere scilicet vinum dicens, cum mulsum coeperit fieri.* Nam mite vinum hic ita dixit, ut alibi (lib. scilicet 4. ejusdem operis) ait domitum,

Et durum Bacchi domitura saporem.

Verum Servius enarrans eum locum,

Cui tu lacte favos. ———

aliter id diluit, *Cui*, inquit, *tu libas de lacte, melle & vino. Nam superfluum est, quod quidam dicunt contra religionem dixisse Virgilium, licere Cereri de vino sacrificari, pontificales quoque hoc non vetant libri.* Subditque, illud Plauti non esse ei loco contrarium: nam aliud est sacrificium, aliud nuptias Cereri celebrare, in quibus revera vinum adhibere nefas erat, quæ Orci nuptiæ dicebantur, quas præsentia sui pontifices ingenti solemnitate celebrabant. *Alii*, ut subjicit, *hunc locum aliter accipiunt, ut miti Baccho sit dativi casus, & duo numina intelligamus Liberi & Cereris: unde supra quoque ait*, Inprimis venerare deos, *ut sit sensus, Cui Cereri, & miti Baccho favos lacte dilue, id est, eis sacrifica melle & vino permixtis.*

8 *Primitias vero frugum Cereri.*] Ovidius lib. 10. Metam.

Festa piæ Cereris celebrabant annua matres,
Illa quibus nivea velatæ corpora veste
Primitias frugum dant. ———

Et lib. 2. Fast.

Farra tamen veteres jaciebant, farra metebant,
Primitias Cereri farra resecta dabant.

Et Calphurnius eclog. 4.

Ille dat, ut primas Cereri dare cultor aristas
Possit. ———

Et è Græcis Theocritus Idyll. 7.

——— Ἦ γὰρ ἑταῖροι
Ἀνέρες εὐπέπλῳ Δαμάτερι δαῖτα τελεῦντι
Ὄλβω ἀπαρχόμενοι. ———

1 *Vinum vero novum* [*] *Baccho.*] Plin. lib. 18. cap. 2.

COLERUS.

* Festus: Meditrinalia dicta hac de caussa. Mos erat Latinis populis, quo die quis primum gustaret mustum, diceret ominis gratia: Vetus novum vinum bibo: Veteri novo morbo medeor. A quibus verbis etiam Meditrinæ deæ nomen ceptum, ejusque sacra Meditrinalia dicta sunt.

TIRAQUELLUS.

2 *In sacris deæ Ruminæ.*] Varro rei rusticæ libro 2. cap. 11. ubi eam deam Rumam vocat, & Plutarchus probl. cap. 57. qui Ruminam illam appellat.

3 *Et in sacris Floræ.*] Id utique accepit ex Latino Plutarchi codice probl. cap. 19. sed ibi non *Floræ* vertendum erat, sed potius *Gynæciæ* ex Græco codice, ut diximus sup. Adhibe tamen Græcum textum.

4 *Vestæ quoque non vino, sed de Numicio flumine.*] Servius lib. 7. Æneid. in eum locum,

Hæc fontis stagna Numici. ———

Verum Juvenalis Satyr. 6.

Quadam de numero Lamiarum ac nominis alti,
Cum farre & vino Janum Vestamque rogabat.

flumine libatur, [1] quibus diebus mense Junio molæ frumentariæ & asini sertis & pane coronantur: [2] ad cujus templum juxta forum nisi nudo pede accedere non convenit: [3] sicut in ædem Dianæ apud Cretenses, quam Britomartem nominant. Proditumque memoriæ est, [4] Romulum nunquam vino in sacris, sed lacte libasse. [5] Athenienses quoque Mnemosynæ, Auroræ, Soli, Lunæ & Uraniæ, non vino, sed aqua melle diluta sacrificant. Ubi vero in sacris vina libare diis necessum erat, [6] ex Græca & imputata vite, seu fulmine tacta, aut quæ vulneratis pedibus calcata vel immunditie polluta fuerat, aut juxta quam homo laqueo pependerat, quæque circumcisis vinaceis profluxerat, vina libare diis, infaustum erat. [7] Thasiis vero nisi vino libanco odore thuris diis prolibabatur, & in Asopo [8] in æde Eumenidum nisi mulso libare, & pro coronis floribus uti permissum. [9] Victimæ majores dum

Qualia vina libabantur diis.

Thasii. Eumenides. Majores & minores victimæ.

1 *Quibus diebus.*] Ovidius libro 6. Fastorum,

Ecce coronatis panis dependet asellis,
Et velant fuscas florida serta molas.

2 *Ad cujus templum.*] Scilicet Vestæ.

3 *Sicut in ædem Dianæ.*] Solinus cap. 17. *Cretes*, inquit, *Dianam religiosissime colunt, Βριτόμαρτιν gentiliter nominantes, quod sermone nostro sonat virginem dulcem. Ædem nemini præterquam nudis vestigiis nullus licite ingreditur.* ibi vide interpretes. Strabo item lib. 10. Diodorus Siculus lib. 6. cap. 15. Pausanias lib. 9. Phavorinus testimonio Callimachi, [illegible] Βριτόμαρτιν [illegible].

4 *Romulum.*] Plinius lib. 14. c. 12. Plutarchus in ejus vita.

5 *Athenienses.*] Sed his adde *Nephalia* Bacchi sacra, memorata Plutarcho in præceptis bonæ valetudinis, ubi scribit ea sic appellata à sobrietate, quod in his vinum bibere nefas esset.

6 *Ex Græca.*] Hæc omnia usque ad vers. *Thasiis*, sunt Plinii lib. 14. c. 19. Sed huic, quod de imputata vite dicitur, addas quod Servius in Virgilium eclog. 2. ad fin. scribit, quod qui de vino ex vite imputata sacrificabant furore corripiebantur.

7 *Thasiis vero.*] Plinius eod lib. 14. cap. 18.

8 *In æde Eumenidum.*] Pausanias lib. 2. *Et templum*, inquit, *Dearum quas Sicyonii Eumenides appellant. His singulis annis unum diem festum agunt, & gravidas oves sacrificant, libamine, mulso, & floribus coronarum loco uti consueverunt.* Sophocles autem in Oedipo Epicolono, id sacrum Eumenidibus fieri tradit, ut manus ac digitos ex aqua profluente ablueret, qui sacra facturus erat, & in cratere asSito ovis novellæ vellere obtecto, aquam mellitam ad choas & libamina reponeret, quæ prima aurora sobriis humi ter fundebat, terque insuper novem ramos olivæ ibi deponeret, tum demum preces verbis conceptis ipsis Eumenidibus effunderet.

9 *Victimæ majores.*] Plinius lib. 33. c. 3. in princip. *Deorum verò honori in*

dum immolantur, auratis cornibus procedunt: [1] minores, coronatæ offeruntur. Est quoque observatum, ut si cum vinum hostiæ [2] fundendum foret, potius molam aut fruges in caput spargerent ordine præpostero: [3] aut si cum hostia ad aras ducitur, vehementius fuisset reluctata, ostendissetque se invitam altaribus admoveri, vel ab ara aufugisset, [4] vel percussa mugitum dedisset, [5] aut in aliam corporis partem quam oporteret, cecidisset, piaculare sacrum & triste auspicium faceret, quasi invitis diis offerri videretur. In qua re animadvertere licet, [6] apud Hermionenses boves præ-

Signa tristis auspicii.

Hermionenses.

feriis nihil aliud excogitatum est, quam ut auratis cornibus hostiæ majores duntaxat immolarentur. & Athenæus lib. 9. Hincque illud Juvenalis Sat. 6.

Et auratam Junoni cæde juvencam.

Ubi vide interpretes. Et Martialis lib. 9. epig. 43. ad Apollinem,

Felix tunc ego debitosque voti,
Cæsurum tibi rusticus ad aras,
Ducam cornibus aureis juvencum.

Macrobius lib. 3. Saturn. cap. 5. Hucque etiam spectat illud Virgilii lib. 9. Æneid.

Et statuam ante aras aurata fronte juvencum.

Ubi Donatus, *Consuetudo*, inquit, *permansit, ut vaccæ & tauri auratis fronte & cornibus Jovi Capitolino mactentur.* Servius autem, *Hæc enim*, ait, *majores consueverant.*

1 *Minores, coronatæ.*] Ex quo & illud ejusdem Juvenalis Sat. 13.

Quæque coronata lustrari debeat agna.

Ubi vide interpretes. *Semper autem victimæ coronari solebant*, ut dicit Plinius lib. 16. c. 4.

2 *Fundendum foret.*] Quod quomodo faciendum erat, videbis inferius lib. 4. cap. 17.

3 *Aut si cum hostia.*] Hæc usque ad vers. *Vel percussa*, sunt Livii 3. Decad. lib. 1. ad finem. Plinii lib. 18. cap. 45. Suetonii in Galba, cap. 18. Cornelii Taciti lib. 19. cujus hæc verba sunt: *Accessit dirum omen, profugus altaribus taurus disjecto sacrificii apparatu, longe quando feriri hostias mos est, confossus.* Festus Pompejus lib. 14. ubi de piacularibus auspiciis loquitur. Servius enarrans illud Virgilii lib. 9. Æneid.

Et statuam ante aras.

Quoties, inquit, *victima reluctabatur, ostendebat se improbari.* Lucanus,

— Discussa fugit ab ara
Taurus. —

Et vide infra lib. 3. cap. 17.

4 *Vel percussa mugitum dedisset.*] Virgilius lib. 2. Æneid.

Qualis mugitus fugit cum saucius aram
Taurus & incertam excussit cervice securim.

Ubi vide Servium. & Ovidius lib. 7. Metam.

— Mugitus victima diros
Edidit. —

Vide item Senecam in Hercule Oetæo 7. 12. & Festum Pompejum loco nuper citato.

5 *Aut in aliam.*] Festus Pompejus in eod. loco.

6 *Apud Hermionenses.*] Aristocles poëta in epigrammate tradit, quod in sacrificio Chthoniæ Hermionensis, à vetula imbecilli ad aram ex armento bos immolandus cornibus adducebatur, quem quidem bovem decem quantumvis robusti ac fortes viri attrahere non poterant, & idem repetit Ælianus lib. de Animalibus 11. cap. 4. ex Aristocle, cujus & ipse carmen in eam rem adscribit. Sed inter cætera vide hac de re Pausaniam lib. 2.

1 *Fune-*

præferoces facili ductu à ministra sacrorum pervetusta muliere, sponte ad sacrificium duci & immolari. Iones tamen contra instituta moresque sacrorum, tunc maxime hostiam litare, & diis gratam fieri putabant, cum inter immolandum taurus mugitus daret. [1] Funestamque familiam, aut hominem funere pollutum, nec ædes deorum dedicare, nec publica sacra facere posse liquet, nisi in Lemuralibus & Parentalibus: in quibus inferis diis dare inferias usus obtinuit: quo tempore ædes deorum clausæ jacent. [2] In Lemuralibus fabam noctu jacere usurpatum est,

Iones.

*

Lemuralia.

1 *Funestamque familiam.*] Livius 1. Decad. lib. 2. non longe à princip. *Nondum dedicata erat in Capitolio Jovis ædes, Valerius Horatiusque Coss. sortiti uter dedicaret: Horatio sorte evenit. Ægrius quam dignum erat tulere Valerii necessarii dedicationem tam inclyti templi Horatio dari: Id omnibus modis impedire conati, postquam alia frustra erant tentata, postem jam tenenti consuli, fœdum inter precationem deûm nuncium incutiunt, mortuum ejus filium esse, funestaque familia eum templum dedicare non posse. Non crediderit factum, an tantum animo roboris fuerit, nec traditur certum, nec interpretatio est facilis. Nihil aliud ad eum nuncium à proposito aversus, quam ut cadaver efferri juberet, tenens postem, precationem peragit, templumque dedicat.* Hincque illud Virgilii lib. 11. Æneid. in princ.

Æneas quanquam sociis dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbataque funere mens est,
Vota deûm primo victor solvebat Eoo.

Quo in loco Servius, *Consuetudo*, inquit, *Romana fuit, ut polluti funere minime sacrificarent, si tamen contingeret, ut uno eodemque tempore & funestaretur quis, & cogeretur operam dare sacrificiis, laborabat, ut ante sacra compleret quam funus agnosceret.* Subditque illud exemplum Horatii Pulvilli supra citatum. Et tandem subjungit, *Secundum quem ritum Æneas hic inducitur ante operam dare sacrificiis, & sic ad sociorum & Pallantis sepulturam reverti.*

2 *In Lemuralibus fabam.*] Idem Gyraldus de Diis Gentium syntag. 17. nullo quoque auctore citato, sed hæc sunt Varronis de vita populi Romani lib. 1. apud Nonium Marcellum loquentem de Lemuralibus, *Quibus*, ait, *temporibus in sacris fabam jactant, noctu, & dicunt se Lemures domo extra januam ejicere.* Et Festi Pompeji lib. 6. *Faba*, ait, *Lemuralibus jacitur larvis, & parentalibus adhibetur sacrificiis, & in flore ejus luctus literæ apparere videntur.* Ante illum Plin. lib. 18. cap. 12. *Mortuorum*, inquit, *animæ in ea sunt, qua de causa parentando utique assumitur.* Et paulo post, *In flore ejus literæ lugubres reperiuntur.* Ex Poëtis autem Ovidius lib. 2. Fast. de his loquens:

Tum cantata tenet cum plumbo licia fusco,
Et septem nigras versat in ore fabas. *

COLERUS.

* Idem Ovidius clarius:

Cumque manus puras fontana perluit unda,
Vertitur, & nigras accipit ore fabas.
Aversusque jacit: sed, dum jacit, Hæc ego mitto,
His, inquit, redimo meque, meosque fabis.
Hoc novies dicit, nec respicit, umbra putatur
Colligere, & nullo terga vidente sequi.

 1 *Infam-*

est, Lemures ꝗ ex domo ejicere clamantes: quam nigram esse convenit: [1] ipsamque lotis manibus, & pede nudo per ora versare, & post terga rejicere, ærisque tinnitum facere, utque Lemures fabis redempti, domo abirent, novies orare. [2] Idque Majo mense tribus noctibus fieri, donec solutis religione animis, manes expiatos ducerent. In Parentalibus assumere fabas usus obtinuit, sicut [3] in pervigiliis cicer. [4] Ac ferales cœnas lentesque & offas ad sepulchra illorum ferre, quibus parentare jus erat: quæ etiam [5] Feralia à ferendis epulis dicta sunt, quas in defunctorum sepulchris super nudam silicem apponebant, [6] Notatumque fuit in omnibus sacris fœminini generis victimas esse potiores: itaque si per marem litari non poterat, fœmina succidanea dabatur, non econtra. Nam si per fœminam hostiam minime perlitatum foret, succidaneam adhiberi non licebat: [7] Apud Ægyptios secus, quibus fœminam hostiam immolare est habitum nefas. [8] Barbaris quoque circa montem Caucasum, & apud Derbices Persicam gentem fœmininum animal victimam dare, aut ejus carnibus vesci, sub gravi documento vetabatur. [9] Si tamen primis hostiis non litassent, aut si primum negligentia vel casu non recte initum aut curatum sacrum foret, illas denuo

Parentalia. Cœnæ ferales.

Fœminini generis victimæ potiores. Ægyptii.

TIRAQUELLUS.

1 *Ipsamque lotis manibus.*] Idem Gyraldus ubi supra.

2 *Idque Majo mense.*] Idem quoque Gyraldus ibi, sed id est Porphyrionis interpretis Horatii lib. epist. 2. epist. 2. ad fin.

3 *In pervigiliis cicer.*] Idem Gyraldus in eod. loco. Est autem Plinii lib. 18. c. 12. ante fin.

4 *Ac ferales cœnas.*] Vide supra hoc libr. eod. cap. 7.

5 *Feralia à ferendis epulis.*] Varro de ling. Lat. lib. 5. Ovidius lib. 2. Fast.

Hanc quia justa ferunt, dixere Feralia lucem,
Ultima placandis Manibus illa dies.

Festus Pompejus, lib. 6.

6 *Notatumque fuit.*] Hæc usque ad clausulam, *Apud Ægyptios*, sunt Servii in libro 8. Æneid. in hunc locum.

Et cæsa jungebant fœdera porca.

7 *Apud Ægyptios.*] Herodotus libro 2.

8 *Barbaris quoque.*] Et hæc sunt Strabonis lib. 11.

9 *Si tamen primis hostiis.*] Tullius lib. 2. de Divinatione, Suetonius in Cæsare cap. 81. & in Augusto cap. 97. Servius lib. 2. aliàs 3. Æneid. in eum locum,

Rursus in secessu —

Et late diximus in nostris Commentariis, ad *l. boves §. hoc sermone. ff. de verb. sign.*

1 *Illud*

nuo augeri & sæpius, ad expianda numina permittitur, donec rite perlitatum animadverterent. [1] Illud quoque non omittendum, consuevisse Romanos, pro rebus quas cito expediri cuperent, ætate grandioribus hostiis: ubi vero rem augere vellent & produci, juniori victima sacrificare. [2] Unamque hostiam nunquam duobus diis aut incertis, sed certo numini immolare, [3] superisque impares, inferis vero pares. [4] Quotiesque aliquid inventu rarum aut difficile sacri- *Romanorum mos.*

1 *Illud quoque, &c.*] Idem Gyraldus de diis Gentium, syntag. 17. sed id Servii est lib. 12. Æn. in eum locum,

Setigeræ fœtum suis. ——

2 *Unam hostiam.*] Livius 3. Dec. lib. 7.

3 *Superisque.*] Idem Gyraldus syntag. 17. nullo item auctore citato, sed id Servii est enarrantis illud Virgilii eclog. 8.

Numero Deus impare gaudet. ——

Et lib. 3. Æneid. in eum locum,

Et geminas, causam lachrimis, sacraverat aras.

Et lib. 6. ibi.

Idem ter socios pura circumtulit unda.

Solinus autem c. 3. tradit propter dies impares Diis superis Januarium dicari, & propter pares Februarium, quasi abominosum, Diis inferis deputati, ubi vide interpretes.

4 *Quoties aliquid inventu rarum.*] Servius lib. 2. Æneid. in eum locum,

Sanguine placastis ventos & virgine cæsa.

Non vere, inquit, *sed ut videbatur, nam ut paulo ante dixerat, Iphigenia, quæ immolanda venerat, numinis miseratione subrepta est, & cerva supposita.* Ex quo illud Ovidii lib. 1. Fast.

Quod semel est triplici pro virgine cæsa Dianæ,
Nunc quoque pro nulla virgine cerva datur.

Illudque item Martialis lib. 3. epigram. 49.

Supposita est quondam pro virgine cerva,
At nunc pro puero mentula supposita est.

Subditque Servius ut ad eum redeamus, ad ea quæ nuper ex eo adduximus, *quod simulatio in sacris pro veris accipitur. Unde cum de animalibus quæ difficile inveniuntur, est sacrificandum, de pane vel cera fiunt, & pro veris accipiuntur.* In idque etiam refert illud ejusdem Virgilii lib. 4. Æneid.

Sparserat & latices simulatos fontis Averni.

Quo etiam in loco idem Servius annotavit, qui & ipse in priori loco subdit, *quod in templo Isidis aqua sparsa esse dicebatur.* Cui & tu adde illud Virgilii (si ejus sit) in Priapeis.

Lætus Aristagoras natis bene villicus uvis,
De cera facta dat tibi poma Deus.
At tu sacrati contentus imagine pomi,
Fac veros fructus ille, Priape, ferat.

Festus Pompejus lib. 3. scribit quod si aliquando cerva immolari deberet, si nulla inveniri poterat, ejus loco ovem immolabant, quæ ideo cervaria dicebatur. Suidas autem tradit, quod cum rustici quidam Herculi bovem essent immolaturi, isque supra fune profugisset, nihilque esset quo res sacra fieret, malum suppositis quatuor cannis, pro pedibus & duobus loco cornuum, bovem utcumque imitati sunt, idque ridiculum fictitiumque simulachrum pro victima obtulerunt. Unde natum sit adagium μήλιος Ἡρακλῆς, id est, *pomarius Hercules.* Cujus etiam ex Apollodoro Xenodotus in Collectaneis meminit, sed eam historiam

Victima ficta. sacrificio adhiberi oporteret, illud cera vel pane effictum apponere satis; simulacraque ejusmodi ficta & commentitia, ac si ipsa res repræsentaretur, eandem vim vigoremque habuisse: id quod à Græcis observatum comperimus. *Thucydides lib. 1.* Cum enim [1] Cyziceni nigram bovem Palladi quotannis immolarent, & pressi obsidione, bovem comparare nequirent, ex frumento illam effinxere, eoque pacto persoluto voto, numen expiarunt. [2] Athenienses quoque in festis

paulo aliter recensuit Pollux lib. Onomasticôn 1. cap. 1. sub hoc tit. περὶ τ̃ προσπατταλευομένου ἱερείου, hoc quidem sensu. Circa Bœotiam μῆλα Herculi sacrificant (non autem ut poëtæ per μῆλα oves, sed fructus arboris) hac de causa. Stata quædam erat publica ipsius Dei solemnitas, instabatque sacrificandi tempus, victima autem aries erat, quem adducebant, qui cum feriis adduceretur ob id quod Asopus fluvius ita repentinis exundationibus excrevisset, ut transiri non posset, pueri qui sacris intererant, nihilominus sacrificii ritum peregerunt: malum enim malum accipientes, quatuor stipulas vice pedum subdiderunt, & alias duas vice cornuum apposuerunt, nec Herculi ingratam fuisse victimam. Propterea que mansisse apud Thebanos, Bœotiosque hunc sacrificandi ritum. Huc que pertinet alia Herculis historia. Nam cum olim in Italia Saturno homines sacrificarent, Hercules ex Hispania rediens primus eum ritum revocavit, & ne quasi patrio ritu neglecto, superstitione incolæ turbarentur, simulachra pro vivis hominibus, quos ante in Tyberim è ponte Milvio, aut ut alii dicunt Sublicio, projiciebant, hostiarum modo ornata in Tyberim projicere docuit, quæ res quoque à Romanis idibus Majis fieri cœpta est. Cujus rei testes sunt Dionysius Halicarn. lib. 1. Plutarchus probl. Macrobius Saturn. lib. 1. cap. 7. Eusebius præparationis Evangelicæ libro 4. Lactantius libro 1. cap. 21. qui & in id citat Ovidium libro 5. Fastorum:

Tum quoque priscorum virgo simulachra virorum,
Mittere roboreo scirpea ponte solet.

Et cætera, quæ sequuntur multis versibus.

1 *Cum enim Cyziceni.*] Appianus in Mithridatico de urbe Cyzico loquens: *Dicitur* (inquit Græce, sed in hunc sensum) *ea urbs dotalis esse, & à Jove Palladi filiæ attributa, quam Cyziceni summo honore præ cæteris Diis venerantur. Solemnibus itaque instantibus, in quibus bovem nigram sacrificare mos fuit, cum ea carerent, ex frumento sacrificia fecerunt.* Sed continuo subdit: *Interim bos nigra à pelago ad eos accurrit, quæ claustra altius ingressa & in urbem delata, ultro in templum venit, ibique ad altare constitit, quam Cyziceni submisse Deæ immolarunt.*

2 *Athenienses quoque.*] Thucydides lib. 1. belli Peloponnesiaci, quo loco de Cylone Atheniensi loquitur, ut à Valla translatus est in hæc verba, *Siquidem sunt apud Athenienses Diasia, maximus dies festus, quæ Jovis Milichii vocantur, extra urbem, ubi totius populi conventu plerique non veras victimas immolant, sed vernacule assimulatas.* Quanquam in antiquo Græco Thucydidis codice ita legatur, ἐν ᾗ πανδημεὶ θύουσι πολλοὶ οὐχ ἱερεῖα μόνον, ἀλλὰ καὶ θύματα ἐπιχώρια. id est, *in qua totius populi celebritate multi non victimas tantum sacrificant, sed & sacrificia sine ludibrio indigenarum.* Sed & his adde quod Pythagoræ in Olymp. βοῦς ἐκ λίπους πεπλασμένος σίτου, id est, *bos quem*

festis Jovis Milichii, quæ Dialia vocant, extra urbem sæpe non veras victimas, sed commode effictas obtulere. [1] Utque si pro infantibus immolandum foret, non grandis sed minor hostia mactetur. [2] Notatumque & illud est, in deorum Manium sacris aversa & tristia auspicia, aut dira & nefanda, magis fausta & felicia esse, itaque in his sacris potius est non litare, quam litare. *Dii Manes.*

quem ex melle & farina confecerat immolatus est, ut à Philostrato in vita Apollonii lib. 1. post princ. relatum est. Vide item Laërtium.

1 *Utque si pro infantibus.*] Idem Gyraldus syntagm. 17.

2 *Notatumque & illud est.*] Idem quoque Gyraldus ibi.

CAPUT XIII.

Quæ origo censorum, quæve potestas, & ex quam parvis initiis in quantum magnitudinis devenerit.

CEnsorum [1] origo, licet à parvis initiis orta, eo tamen crevit, ad tantumque fastigium devenit, ut morum disciplinæque Romanæ, decoris dedecorisque discrimen, vectigaliaque, & publicorum locorum privatorumque arbitrium sub illius cura & potestate foret: totiusque reipublicæ circa morum disciplinam supremum jus haberet. Fuere enim M. Geganio Macerio iterum, & T. Quintio Capitolino quintum consulibus, primi censores suffragiis populi creati Papyrius Semproniusque, [2] tametsi Servium Tullium, à quo jura militiæ constituta sunt, primum censorem fuisse nonnulli credant, quod populum Romanum *Censores primi.*

TIRAQUELLUS.

1 *Censorum origo.*] Hæc usque ad clausulam, *Tametsi Servium*, sunt Livii 5. Decad. lib. 4. & auctoris libri (quisquis est) cui titulus est, Fenestella de magistratibus.

2 *Tametsi Servium Tullium.*] Hunc censum primum omnium egisse scribit Livius 1. Decad. lib. 1. Vide autem Halicarnassæum.

MERCERUS.

Tametsi Servium Tullium.] Re vera Servius Tullius Pop. Rom. primus censuit, & post eum cæteri reges, & postea Consules, ut P. Valerius, & T. Lucretius: & post T. Lartius dictator. Sed & Dionys. censores institutos tradit, quia census erat necessarius civitati. Quem consules bellis gerendis occupati, non poterant agere. Adeo ut 17. annis, nullus census factus sit, post consulatum L. Cornelii, & Q. Fabii.

Censura initio quinquennalis, postea annua.

num primus censuisset. [1] Qui magistratus etsi à principio quinquennalis, postea à Mamerco Æmylio dictatore cautum fuit, ut annua & semestris censura foret. Cujus rei causa ipse Æmylius, quod veterem censuræ statum citra præfinitam minuisset, à proximis censoribus tribu motus, & ærarius factus est. Ad quam licet à principio admitterentur patricii solum, postea [2] P. Philone dictatore alter censorum, [3] deinde Q. Pompejo & Metello consulibus, uterque ex plebe censores creati. [4] Demum eo dignationis venit, ut nisi clari illustresque, post triumphos & consulatus illam expeterent. Hi ergo censendi populi & lustri faciendi causa ab initio creati, eo processere, ut maximarum minimarumque rerum, præcipue [5] circa morum disciplinam, cognitionem, animadversionemque haberent. [6] Nam de juramento cognoscere, & in perjuros animadver-

Censorum munus.

TIRAQUELLUS.

1 *Qui magistratus.*] Hæc usque ad clausulam, *Ad quam licet*, sunt Livii 1. Decad. l. 4. ubi dicit ipsum Mamercum ob id postea tribu motum, quod magistratum pop. Romani minuisset, & rursum lib. 9. ubi loquitur de creatione P. Sempronii Tribuni plebis.

2 *P. Philone dictatore.*] Dispeream, nisi hic Alexander lapsus sit: quod ut intelligas, Livius 1. Decad. l. 7. scribit C. Martium Rutilium, primum de plebe dictatorem dictum fuisse. Postea autem eodem libro tradit eundem qui primus dictator de plebe fuerat, cum Manlio Nævio censorem fuisse creatum. Deinde lib. 8. ejusdem Decad. scribit Q. Pub. Philonem Dictatorem legem tulisse, ut alter ex plebe censor crearetur, vides igitur ante eam legem ex plebe Censorem creatum fuisse C. Martium illum Rutilium: sed postea ea lege cautum fuisse, ut alter ex censoribus ex plebe crearetur. De quo & nos dicemus infra l. 6. cap. 26. Verum Lucius Florus epitome Livii lib. 13. tradit P. Domitium primum ex plebe lustrum condidisse.

3 *Deinde Q. Pompejo.*] Lucius Florus epitom. Livii lib. 59.

4 *Demum eo dignationis.*] Plutarch. in Catone Censorio. Propterea apud Livium 4. Decad. lib. 2. *multis claris viris petentibus Censuram, creati Censores fuere P. Cornelius Scipio Africanus, & P. Ælius Pætus, qui ipsi consules ante fuerant.* Scribit tamen Livius 3. Decad. lib. 7. M. Cornelium Cethegum, & P. Sempronium Tuditanum, qui nondum consules fuerant, Censores creatos fuisse.

5 *Circa morum disciplinam.*] Proprium id munus Censorum fuit ex Livio 4. Decad. lib. 10. in Oratione Q. Cæcilii Metelli alloquentis Censores. *Non obliti sumus Censores, vos ab universo populo Rom. moribus nostris præpositos esse.* Asconio Pediano in 1. in Verrem act. Plutarcho in vita Pauli Æmylii, & Catonis Censorii, ac proble. c. 98. & Trebellio Pollione in vita Valeriani, & ante hos, Cicerone in Oratione in Pisonem, & in Oratione pro Aulo Cluentio.

6 *Nam de juramento.*] Gellius l. 7. cap. 18.

vertere, [1] epularum sumptus cohibere, [2] senatores legere & cooptare, summotis indignissimis, & honestissimis allectis: [3] principem senatus constituere, immeritosque propter turpitudinem sordesque vitæ [4] senatu [5] vel tribu amo-

1 *Epularum sumptus cohibere.*] Plin. l.14.c. item 14. Val. Max. l.2.c.4. ubi scribit M. Antonium, & L. Flaccum Censores Duronium senatu amovisse, quod legem de coërcendis conviviorum sumptibus latam Tribunus plebis abrogasset, & C. Fabricius Censor senatu movit P. Cornelium Rufinum, quod in convivio habuisset decem libras argenti. Vide Ciceron. in Orat. pro Cluentio, & Fenestellam.

2 *Senatores legere.*] Cicer. in Orat. pro Aulo Cluentio. *Hoc in idem facies Censor in Senatu legendo.* Livius in d. Oratio. *Q. Cæcilii Metelli, non consilio legam senatum, equites recensebitis, capita censum, lustrum condatis.* Auctor ejus libri qui vulgo circumfertur nomine Fenestellæ de Magistratibus Ro. cap.1. & 17. Trebellius Pollio in vita Valeriani. Nam ut alios plurimos omittam, M. Sempronius Sophus, & Valerius Maximus Censores cum senatum legerent, 13. senatu moverunt, ut scribit Florus epitome Livii l. 18. Et vide infra in clausula sequenti.

3 *Principem Senatus constituere.*] Livius 3. Decad. lib. 7. ubi & iterum 9. ubi & 4. Decad. lib. item 4. *Ubi Censores,* inquit, *principem senatus P. Scipionem consulem, quem & priores Censores legerant, legerunt.* & libro 8. ejusdem Decad. ubi & eundem tertium delegerunt, in qua re notandum, ipsos Censores potuisse alterum ipsorummet Principem senatus legere. Nam apud eundem Livium ejusdem 4. Dec. l. 10. *M. Æmylius Lepidus, & M. Fulvius Nobilior Censores, ipsum Æmylium Principem senatus elegerunt.* & 5. Decad. libro 3. tradit eundem Æmylium tertio à Censoribus Principem lectum fuisse. Et Lucius Florus epitome Livii l. 48. M. (inquit) *Æmylius qui Princeps senatus sepius jam à Censoribus erat lectus.* Ex quibus intelligis, eam dignitatem non fuisse perpetuam, sed in nova quaque censura novum Principem, aut electum, aut continuatum, ut ipsis Censoribus videbatur. Sed adde præcedentibus Censores in patricios adsciscere solere, ex Julio Capitolino in M. Antonino Philosopho, in princ. *Atus ascitus in patritios à Principibus Vespasiano, & Tito Censoribus.*

4 *Senatu.*] Dictum est supra in verbo, *Senatores.* Et præterea videre licet ex Ciceronis Oratione pro Aulo Cluentio, Asconio Pediano in 1. in Verrem actione. Plutarch. in Catone Censorio, ubi illum dicit senatu amovisse L. Quintium Flaminium, quod & ipsum retulit Valerius Maximus libro 2. cap. 4. Livius 4. Decad. lib. 9. ubi dicit eum cum collega senatu movisse 7. & ex iis Flaminium ipsum. Nec prætermittendum unum, ex aliis multis notatu dignum, C. scilicet Fabritium Censorem senatu movisse P. Cornelium Rufinum ante consulatu & dictatura senilem, ob luxuriæ notam, quod decem pondo argenti perfecerat, ut scribit auctor libro de Magistratibus Rom. pop. qui Fenestellæ vulgo tribuitur cap. 17. Gellius autem libro 17. cap. 21. tradit C. Fabritium Lucinium & Q. Æmylium Censores, ipsum P. Cornelium Rufinum qui bis consul & Dictator fuerat, senatu movisse, quod argenti facti cœnæ gratia 10. pondo haberet.

5 *Vel tribu amovere.*] Cicero in Oratio. pro Aulo Cluentio. Nam M. Attilius Regulus, & P. Furius Philus Censores eos tribu amovere, qui post Cannensem cladem Italia excedere voluerunt, & alios apud Livium 3. Decad. lib. 4.

amovere, [1] notisque & [2] ignominiis afficere, [3] aut in Ceritum tabulas referre, etiam ædilem quæstoremque, tum illos [4] qui agrum male colerent, aut incuriose haberent, perditosque & profusos nepotes, parumque honestis moribus viventes, [5] aut verbis incivilibus loquentes, ærarios facere, censoriæ potestatis erat. In quo id fuit observatum, [6] ut motis è senatu [7] notas asscriberent, & demerita notarent, quod lege censoria cavebatur, [8] cujus verba asscripsi. Censores populi soboles familiasque censento, pecuniasque urbis, templa, vias, ærarium, vectigalia tuento, populique partes in tribus distribuunto, & [9] pecunias, ævitates ordines partiunto, equitum peditumque prolem distribuunto, cœlibes esse prohibento, mores populi regunto, probrum in senatu ne relinquunto, bini sunto, magistratum quinquennium habento, reliqui magistratus annui sunto, eaque potestas semper esto. Et infra:

1 *Notisque.*] Livius 4. Decad. lib.9. *Paterna memoria institutum fertur, ut Censores motis è senatu notas adscriberent.*

2 *Ignominiis afficere.*] Id proprium Censorum erat, ut ignominiam irrogarent. Cicero lib.4. de Repub. apud Nonium Marcellum, ubi de ignominia loquitur, *Censoris*, inquit, *judicium nihil ferre damnato, nisi ruborem. Itaque ut omnis ea judicatio versatur tantummodo in nomine, animadversio illa ignominia est.* Ex quo ipse Nonius dicit *ignominiam dici, quasi nominis notam.*

3 *Aut in Ceritum tabulas referre.*] Gellius lib.16.cap.13. *Tabulæ*, inquit, *Cerites appellatæ in quas Censores referri jubebant, quos notæ causa suffragiis privabant.* Et vide infra.

4 *Qui agrum male colerent.*] Plinius l.18. c.3. non longe à princ. *Agrum*, inquit, *male colere Censorium probrum judicabatur.* Gellius lib.4. cap.12. *Si quis agrum suum passus fuerat sordescere, eumque indiligenter curabat, ac neque araverat, neque purgaverat, sive quis arborem suam vineamque habuerat derelictui, non id sine pœna fuit, sed erat opus Censorium, Censoresque ærarium faciebant.* Sed hic adde Censoriam castigationem fuisse minus arare quam vertere, ex ipso Plinio eod. lib. 18. c.6. post princ.

5 *Aut verbis incivilibus.*] Gellius lib. 4. c. 20. auctor illius libri de Magistratibus Romanis.

6 *Ut motis è senatu.*] Supra in verbo *Senatu.*

MERCERUS.

7 *Notas adscriberent.*] Livius l.39. *Paterna memoria institutum fertur, ut Censores motis è senatu ascriberent notas.* Id debuerat Alex. admonere, ne quis in ea re falleretur. Floruit enim T. Livius sub Augusto, & Tiberio.

TIRAQUELLUS.

8 *Cujus verba.*] Ex Cicerone lib.3. de Legibus.

9 *Pecunias in civitatis ordines.*] Lege *pecunias, ævitates ordines partiunto*, ex Cicerone ubi supra.

Ita

fra: Referebant enim censores [1] in Ceritum tabulas illos quos ignominiæ causa suffragiis privabant: [2] qui quidem censores cives sic notabant, ut qui senator esset, ob crimen ejiceretur senatu: qui eques, [3] equum publicum venderet: qui vero plebejus, in Ceritum tabulas referretur. [4] Observatumque, ut quem censores senatu amoverent, nota quoque & ignominia perstringerent: eaque quæ ad publicam disciplinam pertinerent, lege edita statuerent. [5] Denique eò dignationis venere, ut omnium magistratuum principem locum tenerent, ad eamque [6] nisi viri consulares & maximis functi honoribus, admitterentur nulli. Quinetiam vitam singulorum & [7] mores inquirere, [8] exceptisque consulibus, præfecto urbis, rege sacrorum & Vestalibus virginibus circa disciplinam morum in omnes magistratus censere & animadvertere poterant. Quæ censura apud Siculos quoque magni nominis fuit: nam quum omnes Siculi ex censu tributa conferant, omnis potestas æstimationis faciundæ censori permittitur. Hanc etiam institutionem [9] Carthaginensibus fuisse accepimus, ut illi præfectum morum & vitæ magistrum habeant: quem ferunt in Hamilcarem animadvertisse: congressumque cum Hasdrubale tunc in primo flore ætatis, vetuisse, quia multi obto-

Censores in quos magistratus censebant.

Siculi.

Carthaginenses.

1 *In Ceritum tabulas.*] Supra in verbo, *Aut in Ceritum tabulas.*

2 *Qui quidem censores.*] Id totum usque ad clausul. *Observatumque*, est Asconii in 1. in Verrem actione, nisi quod ibi scribitur, *equum publicum perderet*, quod hic dicitur *venderet*, verum etiam *vendere* dicit Livius 3. Decad. lib. 9. item 5. Decad. lib. 5.

COLERUS.

3 *Equum publicum venderet.*] Festus: *Censionem facere dicebatur Censor, cum multam equiti irrogabat.* Vide & Gellium 7. cap. ultimo.

TIRAQUELLUS.

4 *Observatumque.*] Vide supra in Verbo, *Notisque.*

5 *Denique eo dignationis.*] Plutarch. in Catone Censorio, & in T. Q. Flaminio.

6 *Nisi viri consulares.*] Dictum est supra in verbo, *Demum eo dignationis.*

7 *Mores inquirere.*] Supra in verbo, *Circa morum disciplinam.*

8 *Exceptisque consulibus.*] Hæc usque ad clausulam, *Quæ censura*, sunt Trebellii Pollionis in vita Valeriani, ubi tamen non simpliciter de Consulibus, sed de Consulibus ordinariis, nec item simpliciter de Vestalibus, sed de maxima virgine Vestalium.

9 *Carthaginensibus.*] Id usque ad clausulam *Apud Argos*, est Probi Æmylii in vita Hamilcaris.

1 *Apud*

obloquebantur, quod parum integra fama essent. [1] Apud Argos verò, si quis in re quærenda negligens foret & remissus, aut si desidiosum & segnem viderent, rationem unde victum quæreret, apud magistrum qui loco censoris erat, reddere cogebatur. [2] Quod Areopagitæ Athenis sæpe exequuti sunt, ut quid quisquis Atheniensium ageret, & quo quæstu viveret, magna cura inquirerent. [3] A Nabathæis servatum legimus, ut negligens & remissus, qui opes paternas minuisset, pœna mulctaretur: cui vero res esset auctior, daretur præmio. Id quod [4] Draconis lege cavebatur, ut qui ocii damnatus esset, capite lueret. [5] Amasis quoque Ægypti Rex, inter cætera constituta, præcipua lege cavit, ut vitæ rationem prætor à quocunque exquirat, ut si quis turpi quæstu viveret, velut facinorosus noxam lueret. [6] Quam legem Solon imitatus fertur, præcipue cavendo, ut qui malis artibus degeret, cuique ocio periret dies, pœna afficeretur. Cujus rei causa [7] Massilienses, vates

Argi.

Negligens mulctatus.

Sacrificuli à Massiliensibus ejecti.

1 *Apud Argos.*] Vide in nostris Repertoriis in verbo, *Ocium*.

2 *Quod Areopagitæ Athenis.*] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. Laërtius autem in Solone tradit ipsum Solonem hanc inter alias legem edidisse. Ut eum, qui sectatur ocium omnibus accusare volentibus jus esset, ut scribit Plutarchus in vita illius. Subdit tamen Lysiam in Oratione, quam contra Niciam scripsit, Draconem eam legem scripsisse, Solonem autem tulisse.

3 *A Nabathæis.*] Strabo lib. 16.

4 *Draconis lege.*] Plutar. in Solone.

5 *Amasis.*] Herodotus in Euterpe. Diodorus autem Siculus libro secundo, cap. 3. tradit Ægyptios omnes ex lege, scripta sua nomina ad præsides regionum, & simul quo exercitio viverent, deferre debere: qua in re si quis mentiretur, aut si injusto quæstu viveret, in mortis pœnam incidebat, subditque eam legem à Solone, cum ad Ægyptios penetrasset, ad Athenienses traductam fuisse.

6 *Quam legem Solon.*] Herodotus & Diodorus ubi supra. Plutarch. autem in Solone tradit Theophrastum scripsisse hanc legem, non Solonis, sed Pisistrati fuisse (vide Diodorum libro 1. c. 2.) Sed hic addes, quod Lucani ocii quoque causas agant ut Athenienses, ut tradit Nicolaus περὶ ἐθῶν, & ex eo Stobæus Ser. 42. Et Lacedæmonii adeo ocium devitandum putarunt, ut ne quidem deambulationes illis permitterentur. Cujus testimonium præter alia etiam illud est, quod cum nunciatum esset eorum Ephoris, eos qui Deceleiam tenebant, deambulationibus pomeridianis uti, miserunt ad eos qui dicerent, *Ne deambuletis, ut genio indulgeatis potius quam ut corpus exerceatis.* Nam oportere Lacedæmonios non deambulationibus, sed exercitiis bonam valetudinem comparare & tueri, ut est auctor Ælianus de varia historia lib. 2.

7 *Massilienses.*] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. *Massilia*, inquit, *omnibus qui*

tes sacrificulos, qui quæstus causa sacra circumferebant, suis oppidis exegere, ne religionis prætextu ocium sectarentur & luxum. [1] Quinetiam de paupertate, orbitate, [2] & cœlibatu quærere & contumaces plectere, censorum munus erat. [3] Furius Camillus quum censuram ageret, ut exhaustæ civitati propter assiduas bellorum clades, cives suppeterent, legem de maritandis ordinibus tulit, qua inter cætera, pœnis coërcuit illos, qui viduarum nuptias, quarum viri bello ceciderant, devitarent. [4] Eos vero qui ad senectutem cœlibes pervenerant, æra pœnæ nomine ad ærarium ferre jussit. Quam legem Q. etiam [5] Metellus Numidicus iterum in censura promulgavit. [6] Ædes quoque sacras, [7] vias, [8] aquæductus, [9] & loca publica facienda

Lex Camilli de maritandis ordinibus.

Cælibatus mulctatus.

qui per aliquam religionis simulationem alimenta inertiæ quærunt, clausas portas habes, & mendacem & fucosam superstitionem submovendam esse existimant.

1 *Quinetiam.*] Ad Censores Romanos refert.

2 *Et cœlibatu.*] De quo paulo post, sed vide quæ de cœlibatu dicentur infra lib. 4. cap. 8.

COLERUS.

Cœlibatu quærere.] Isidor. lib. 8. c. 4. Item Censores patrimoniorum judices, à censu æris appellati.

TIRAQUELLUS.

3 *Furius Camillus.*] Plutarchus in vita illius post princ.

4 *Eos vero qui ad senectutem.*] Valerius Maximus lib. 2. cap. 4.

5 *Metellus Numidicus.*] Gellius l. 1. cap. 6. & L. Florus epit. Livii lib. 59.

6 *Ædes quoque sacras.*] Livius 1. Decad. lib. 9. paulo ante fin. ubi loquitur de C. Junio Censore, & 3. Decad. l. 9. ad fin. ubi de M. Livio & C. Claudio censoribus loquitur, & 4. Decad. lib. 4. & 6. Plutarchus item problem. cap. 98.

7 *Vias.*] Livius d. 1. Decad. lib. 9. ad finem, ubi de Appii Claudii, & C. Plautii censura loquitur, & iterum eod. libro non multo ante fin. ubi de C. Junio Bubulco Censore loquitur, & 3. Decad. lib. 9. ad fin. & 4. Decad. l. 8. ubi T. Quintius Flaminius, & M. Claudius Marcellus Censores viam silice sternendam à porta Capena ad templum Martis locaverunt. Et 5. Decad. lib. 1. ubi etiam Q. Fulvius Flaccus, & Aulus Posthumius Albinus Censores vias quoque silice sternendas in urbe, & glarea extra urbem substernendas marginandasque primi omnium locaverunt, & alia multa quæ inibi videbis.

8 *Aquæductus.*] Livius eodem illo priori loco. Et vide infra in verbo, *De jurejurando.* Adde quoque Cloacas ex Dionysio Halicarnass. lib. 3.

9 *Loca publica.*] Livius 3. Decad. libro 7. scribit Cornelium Cethegum, & Sempronium Tuditanum Censores, locasse reficienda, quæ circa forum incendio consumpta erant, 7. tabernas, macellum, atrium regium. Et l. 9. ad fin. ubi M. Livius, & C. Claudius Censores multa loca publica facienda locaverunt. Et 4. Decad. lib. 8. ubi T. Quintius Flaminius, & M. Claudius substructionem super Æquimelium in Capitolio locaverant. Et ejusdem libro 10. Q. Æmylius Lepidus, & M. Fulvius Nobilior Censores postulant, ut pe-

cienda locare, aut aquarum fluxus dare & inhibere poterant. [1] Siquidem Cato Censorius aquam publicam, quæ in privatas domos & hortos derivabatur, inhibuit, [2] & porrecta in publicum ædificia demolitus fuit. [3] Vectigalia quoque [4] & portoria nova statuere, [5] & vetera exigenda mandare, [6] illaque publicanis & [7] conductoribus locare non vetabantur. [8] Ea tamen proscribere, nisi Romæ & tacito populo, ejusque placito & assensu, ac publico præcone consulto, [9] & nisi Kalend. Martiis, quibus vectigalia locantur, censori facultas non erat. In quo fuit animadversum [10] post Pauli Æmylii triumphum, quem de omni Macedonia habuit Perse devicto, usque ad Hircium & Pansam consules, populum Romanum vectigalium collatione & tri-

ut pecuniæ summa sibi, qua in publica opera uterentur, attribueretur, vectigal annuum decretum est. Et 5. Dec. libro 4. Tiberius Sempronius censor Tabernas conjunctas in publicum emit, basilicamque faciendam curavit, quæ postea Sempronia appellata est.

1 *Siquidem Cato Censorius.*] Plutar. in vita illius. Et Livius 4. Decad. lib. 9. *Aquam, inquit, publicam omnem in privatum ædificium, aut agrum fluentem ademerunt.* Loquitur autem de ipso Catone, & L. Valerio ejus collega.

2 *Et porrecta in publicum.*] Livius enim ubi supra proxime ad ea quæ ex eo diximus subdidit. *Et quæ in loca publica inædificata, immolitave privati habebant, intra dies 30. demoliti sunt.*

3 *Vectigalia quoque.*] Livius 3. Dec. l. 9. ad fin. ubi de M. Livio, & C. Claudio Censoribus loquens: *Vectigal novum ex Salaria annona statuerunt. Id vectigal commentum alterum ex Censoribus satis credebant populo iratum, quod iniquo judicio quondam damnatus esset.*

4 *Et portoria.*] Quod satis constat ex *l. in lege censoria, ff. de verb. sig.*

COLERUS.

5 *Et vetera exigenda mandare.*] De hoc Censu, doctissime scribit Lipsius, ad Tacit. Annal. 1.

TIRAQUELLUS.

6 *Illaque publicanis.*] Livius 4. Decadis libro nono, *Vectigalia summis preciis ultro tributa infimis locaverunt, quas locationes cum senatus precibus & lachrymis victus induci, & de integro locari jussisset, Censores edicto submotis ab hasta, qui ludificati priorem locationem erant, omnino eadem, paululum imminutis preciis, locaverunt.*

7 *Et conductoribus.*] Apud Livium 4. Decadis libro 2. non adeo longe à princip. *Scipio Africanus & P. Ælius Petus quædam por[illegible] fruenda locaverunt.*

8 *Ea tamen proscribere, nisi Romæ.*] Cicero in 1. Orat. pro l. Agraria. *Censoribus, ait, vectigalia locare, nisi in conspectu pop. Ro.*

9 *Et nisi Calendis Martiis.*] His enim Kal. Martiis pensiones rerum locatarum inferri solebant, ut indicant Scævola in *l. defuncta. in princ. ff. de usufruct.* Macrobius autem libro Sat. 1. tradit mense Majo vectigalia locari solita, sed & Idibus quoque Juniis ex Cicer. in Oratione pro Sext. Roscio Amerino. Vide item Solinum c. 16.

10 *Post Pauli Æmylii triumphum.*] Plutarch. in vita illius. Valerius Maximus lib. 4. cap. 3. Plinius l. 33. c. 3.

& tributo vacasse. Is enim tantum auri & argenti ex manubiis in ærarium tulit, ut tributorum collationem & onera levarit. [1] Etiam de ære alieno cognoscere, censoriæ potestatis erat. Animadversum tamen est, de nulla re censores, quam [2] de jurejurando severius judicare consuesse, [3] quodque posteriores priorum decretis plerunque non stetere, sæpiusque illa resciderunt & antiquarunt. [4] Post aliquot vero ætates Romani nimiam potestatem esse rati, mucronem censorium multis remediis retuderunt, & ne impune insolescerent, censuræ extenuatis viribus, gravibus edictis coërciti sunt. [5] Quare P. Clodius in tribunatu plebiscito sanxit, ne quem censores notarent, nisi antea legitime accusatus, & utriusque censoris judicio damnatus foret: in tantum, ut Metello censori, quod minus juste pœnam irrogasset, aqua & igni interdictum fuerit. [6] Divus vero Claudius, dum censuram ageret, illum nisi sua voce & sine patrocinio vitæ rationem reddere passus fuit. Clara quoque censura fertur [7] Appii Claudii, & Claudii Plancii,

De ære alieno.

De jurejurando.

Censorum potestas diminuta.

Censura clara.

1 *Etiam de ære alieno.*] Valer. Max. lib. 2. cap. 4.

2 *De jurejurando.*] Supra in verbo, *Aquæductus.* Sed adde superioribus sartorum tectorum exigendorum munus quoque proprium Censorum fuisse ex Cicerone, & Asconio Pediano in 1. in Verrem act. & Livio 3. Decad. lib. 9. ad fin. ubi de censura M. Livii, & C. Claudii loquitur.

3 *Quodque posteriores.*] Cicero pro Aulo Cluentio, *Censores*, inquit, *ipsi sæpenumero superiorum censorum judiciis (si ista judicia appellari vultis) non steterunt. Atque etiam ipsi inter se censores tanti esse arbitrantur, ut alter alterius judicium non modo reprehendat, sed etiam rescindat, ut alter de senatu movere velit, alter retineat, & ordine amplissimo dignissimum existimet: ut alter in ærarios referri, aut tribu moveri jubeat, alter vetet. Quare qui vobis in mentem venit, hæc appellare judicia, quæ à pop. Rom. rescindi, ab juratis judicibus repudiari, à magistratibus negligi, ab his qui eandem potestatem adepti sunt commutari, inter collegas discrepare videatis?* Sed & paulo ante in eadem Oratione: *Itaque non solum (judices) illud ostendam quod jam videtis, populi Romani suffragiis sæpenumero censorum descriptiones esse deletas, verum etiam judicia eorum qui jurati statuere majore cum religione & diligentia debuerunt.* Et alia quoque multa in eam sententiam in ea Oratione scripta reperies.

4 *Post aliquot vero ætates.*] Id ipsius Ciceronis est, in d. Orat. pro Cluentio: *Ne censorium stylum, cujus mucronem multis remediis majores nostri retuderunt, æque posthac ac illum gladium Dictatorium pertimescamus.*

5 *Quare P. Clodius.*] Asconius Pedianus in Orat. Ciceronis in Pisonem.

6 *Divus vero Claudius.*] Suetonius in vita ipsius cap. 17.

7 *Appii Claudii.*] Livii hæc verba sunt 1. Decad. l. 9. Et vide Ciceronem in

cii, qui viam Appiam è Roma Brundusium stravit, & aquam, quæ Appia dicta est,[1] invehendam curavit. Tametsi [2] C. Gracchum in tribunatu vias perpurgasse, & itinera impervia munivisse, singulisque miliaribus lapideas columellas statuisse, [3] & Scaurum Æmylium usque Sabatios, [4] M. que Lepidum, & C. Flaminium in consulatu Ariminum usque, & deinde in Aquileiam stravisse legamus. [5] Julius quoque Cæsar commissa sibi Appiæ cura, dum illius refectioni vacat, magnas opes effudisse fertur: quam postea collapsam [6] Augustus sibi muniendam desumpsit, reliquis triumphalibus viris delegatis, quas præcipuis operibus ornarunt. [7] M. vero Æmylius consul pacatis Liguribus, viam à Placentia, ut Flaminiæ committeretur, Ariminum usque statuit: [8] & Flaccus in censura viam per Formianum

in Oratione pro Milone, & Horatium epistol. lib. 1. epist. 6. & 19. & Plinium Secundum de viris illustribus, cap. 34. (Sed hic non *Plautii*, verum *Plautii* scribendum est ex Livio ibi, & ubique.) & Pomponium in *l.* 2. §. post hunc Appius. *ff. orig. jur.*

COLERUS.

1 *Invehendam curavit.*] *Appia via, & aqua ab Appio Claudio est appellata.* Festus: & idem quoque Plinius.

TIRAQUELLUS.

2 *C. Gracchum.*] Plutarchus in vita illius.

3 *Et Scaurum Æmylium.*] Strabo libro 5. ubi & hinc eam viam dictam Æmyliam scribit. Nam & Plinius Secundus, si is est, virorum illustrium, cap. 72. scribit ipsum Scaurum censorem viam Æmyliam stravisse.

4 *M. que Lepidum, & Flaminium.*] Strabo lib. 5. non adeo longe à princ. Livius 4. Decad. lib. 9. post princ. scribit C. Flaminium consulem, ne in ocio militem haberet, viam à Bononia perduxisse Aretium. Et paulo post, M. Æmylium Lepidum ejus collegam pacatis Liguribus in agrum Gallicum exercitum duxisse, viamque à Placentia, ut Flaminiæ committeret, Ariminum perduxisse.

MERCERUS.

5 *Julius quoque Cæsar.*] Non debuit numerari inter Censores, non enim egit censum, sed recensum populi: qui longi diversus est à censu. In hoc opes, facultates, liberi, familia cujusque censetur, in illo, videtur quam juste quisque frumentum è publico capiat, vel alia præmia, &c. Vide Lipsium cap. 17. Electorum.

TIRAQUELLUS.

6 *Augustus.*] Suetonius in vita illius, c. 30. scribit eum sibi Flaminiam viam desumpsisse. Arimino tenus muniendam, reliquas triumphalibus viris ex manubiali pecunia sternendas distribuisse. Ex quo intelligis Alexandrum hic memoria lapsum, & Appiam pro Flaminia Augusto tribuisse.

7 *M. vero Æmylius.*] Jam id diximus supra in verbo, *M. q. Lepidum.*

8 *Et Flaccus.*] Livius 4. Decad. l. 9. *Flaccus*, inquit, *molem ad Neptunianas aquas, ut iter populo esset, & viam per Formianum montem faciendam locavit.* Hic autem fuit L. Valerius Flaccus, collega Catonis in censura.

1 *Fuit*

minianum montem perduxit. [1] Fuit quoque inter celebres Latina & Valeria, altera usque Sinuessam, altera ad Marsos. [2] Nam Salaria & Nomentana haud multæ longitudinis per Sabinos constratæ sunt. [3] Indis fuit in usu ut per consiliarios purgentur viæ, quibus per dena stadia singulos lapides locare, & diverticula ac distantias adnotare negocium erat. Athenis vero viarum curatores universæ fere civitatis administrationem habebant. Magni quoque exempli censura fuit [4] Fabii Gurgitis, qui licet defamatissimus, postea ætate gravis, censuram severissimis moribus egit: sicut [5] L. Lentuli, qui repetundarum accusatus, haud multo post censor sanctissimus evasit. [6] Præ cæteris M. Catonis censura apud omnes ordines plus nimio tristis & vehemens habita est: quare præcipua flagravit invidia, quod invicto animo esset, & inflexibili. [7] Illud quoque notatum est, solere censores novos milites, & eos qui supra septimum & decimum annum equo merere debuissent, nec militassent, [8] ærarios facere. [9] Quare M. Attilii Reguli, & P. Curii

Indi. *Athenienses.* *Censorum munus & potestas.*

1 *Fuit autem inter celebres Latina & Valeria.*] Strabo libro quinto, *Præclarissimæ*, inquit, *sunt viæ, Appia, Latina, Valeria: una quidem ad mare Latinæ partes separans, usque Sinuessam protenditur, altera in Sabinum, usque ad Marsos. Inter has media Latina est, quæ ad Callinum oppidum conjungitur Appiæ, &c.* Ex quibus intelliges hic Alexandrum nonnihil aberrasse.

2 *Nam Salaria.*] De his duabus Strabo eodem libro quinto, sed alibi, *Per ipsos via Salaria, non magnæ longitudinis strata est, in quam & Nomentana incidit, apud Heretum Sabinorum vicum.* Et de his quoque diximus supra libro secundo, cap. 18.

3 *Indis fuit in usu.*] Strabo l. 15.

4 *Fabii Gurgitis.*] Macrobius libro tertio Saturn. cap. decimo tertio.

5 *L. Lentuli.*] Valerius Maximus libro sexto cap. 11. in princip. ubi illum non accusatum solum, sed condemnatum dicit. Sed his adde Getam à Lucio Metello, & Cn. Domitio censoribus senatu motum, postea censorem factum, & M. Valerium Messalam censoria nota perstrictum, postea censoria potestate imperasse, ut utriusque testis est Valerius Maximus libro secundo, cap 4. in fin.

6 *Præ cæteris M. Catonis.*] Plutarchus in vita illius, & Livius 4. Decad. lib. 9.

7 *Illud quoque notatum est.*] Id probat exemplis sequentibus.

COLERUS.

8 *Ærarios facere.*] Illud quoque Festi huc appono: *Crusta*, inquit, *hastaria dicebatur, cum militi, mulctæ nomine, ob delictum militare indicebatur, quod hastas daret.*

TIRAQUELLUS.

9 *Quare M. Attilii Reguli.*] Livius 3. Decad. libro quarto, sed aliter Valerius Maximus lib. 2. cap. 4.

P. Curii Philonis præclara censura numeratur, quod juvenum Romanorum duo millia, qui Hannibale Italiam pervastante, quadriennio militiam detrectassent, inter ærarios retulerunt, suffragioque & comitiis privarunt: Eis quoque qui parum idoneè militarent, munusve facerent, [1] equum adimere, [2] illiusque arma & equum vendere: alios ætate & viribus habiles ad militiam cogere, & sacramento adigere, [3] aut equum publicum dare, officii censoris erat: [4] quod à Solone olim constitutum ferunt, qui eadem pœna afficiendum putavit eum, qui militare nollet, & qui aciem desereret, quive in acie timidus & ignavus esset. [5] Etiam equitatum recensere, alios qui legitima stipendia fecissent, militia missos facere, aut numeratis stipendiis cum laude missionem dare, [6] vel equum deferre illis qui militaria munera obivissent: nonnunquam si crimen exposceret, [7] reum capitis agere poterant: quippe [8] M. Fabius censor severior & durior, Fabium Buteonem filium furti insimulatum capitis reum egit, [9] & ultimo affecit supplicio.

De hoc item lib. 2. c. 13.

1 *Equum adimere.*] Livius 3. Dec. l. 4. & 9. circa fin. 4. item Decad. l. 4. & lib. 9. Plutarchus in Paulo Æmylio, Gellius lib. 7. cap. ult. & Valerius Max. lib. 2. cap. 4. ubi de M. Attilio Regulo, & L. Furio loquitur.

2 *Illiusque arma & equum vendere.*] Livius 3. Decad. lib. 9. ad fin. & supra etiam dictum est.

3 *Aut equum publicum dare.*] Livius 4. Decad. lib. 9. *Ut ad plebem primo quoque tempore ferrent, ut P. Ebutio emerita stipendia essent, ne invitus militaret, neve censor ei equum publicum assignaret.*

4 *Quod à Solone.*] Plutarchus nihil tale in ejus vita refert.

5 *Etiam equitatum recensere.*] Supra in verbo, *Senatum legere*, ex Livio. Vide Cicer. lib. 3. de legibus.

6 *Vel equum deferre.*] Vide quæ diximus supra ex Livii auctoritate in verbo, *Aut equum publicum dare.*

7 *Reum capitis agere.*] Quod demonstrat exemplo sequenti.

8 *M. Fabius.*] Paulus Historiarum lib. 4. cap. 11. in fin. *Emergit*, inquit, *hic paululum antiquius ille Romanorum improbæ laudis etiam de Parricidiis appetitus. Nam Fabius censor Fabium Buteonem filium suum furti insimulatum interfecit, dignum se faciens, quod pater vel parricidium plectendum duceret, quod ne leges quidem, nisi mulcta pecuniæ, aut ad summum exilii circa quemlibet hominum censuerunt.*

COLERUS.

9 *Et ultimo affecit supplicio.*] Addendum quoque hoc ex Festo: *Censui censendo agri proprie appellantur, qui & emi & venire jure civili possunt.* De agris autem, de quibus Festus, sic intelligendum. Prædia censui censendo dicebantur ea, quæ essent mancipi: quæ habebant jus civile, quæ subsignari apud ærarium, apud Censorem possent, ut auctor est etiam Cicero, in Orat. pro Cæcinna.

1 *Plerum-*

plicio. Et quamvis qui consulatus, dictaturas, & alios gesserant magistratus, ad censuram admitti solerent, [1] plerunque tamen ex ædilitate, qui nec prætor, nec consul fuisset, gradum ad censuram fecisse comperimus, præcipue quum anteacta vita plena gravitatis foret. [2] Crassus Licinius, qui nec præturam antea nec consulatum gesserat, ad censuræ honorem ex ædilitate evectus fuit, quam una cum pontificatu gessit. Ac licet ex duobus consulibus altero defuncto, collegæ subrogando haberentur comitia, alterque consul in defuncti locum cooptaretur: [3] tamen ex duobus censoribus, altero desito, alium subrogari non licebat. [4] Quod C. Julio censore mortuo, L. Papyrius Cursor, ne abiret magistratu, M. Cornelium Maluginensem collegam sibi subrogaret, religio invasit, & piaculare fuit, quia eo lustro à Gallis urbs capta est, ne in demortui locum censor subrogaretur. Itaque censore vita functo, collegam magistratu abire oportebat. [5] Quamvis Appius Claudius Cæcus, contra mores institutaque majorum, collega se magistratu abdicante, solus censuram gerere non dubitavit. Hoc quoque adnotasse non pigebit, quod licet omnibus magistratibus circa morum disciplinam censura præemineat, [6] tamen tribunatui plebis & ædilitati illam quandoque cessisse constat. [7] Ideo P. Furio & M.

Censores ex ædilitate consulatum.

Notandum hoc.

Appius Claudius solus censuram egit.

Tribunorum pleb. & ædilium in censores potestas.

TIRAQUELLUS.

1 *Plerunque tamen.*] Quod constabit satis ex sequenti exemplo.

2 *Crassus Licinius.*] Livius 3. Dec. libro septimo. Apud quem etiam reperies eodemque libro M. Cornelium Cethegum, & Publ. Sempronium Tuditanum, qui nondum consules fuerant, censores fuisse creatos.

3 *Tamen ex duobus censoribus.*] Livius 1. Decad. libro tertio, & iterum libro quinto, rursumque libro sexto & libro nono, in Oratione Publ. Sempronii Tribuni plebis. Plutarchus autem probl. cap. 50. tradit, quod altero ex censoribus mortuo alterum se à magistratu abdicare oportebat. Mortuo enim Livio Druso collega ejus Scaurus Æmylius magistratu se abdicare minime volebat, donec Tribunorum jussu in carcerem ductus est.

4 *Quod C. Julio.*] Id usque ad clausulam, *Quamvis Appius*, est Livii 1. Decad. l. 9. in Oratione P. Sempronii.

5 *Quamvis Appius Claudius.*] Livius eod. libro nono.

6 *Tamen tribunatui plebis.*] Hæc duo confirmat exemplis seq.

7 *Ideo P. Furio.*] Livius 3. Decad. libro 4. & vide Valerium Maximus libro secundo, cap. 4. ubi de his loquitur.

& M. Attilio censoribus, ab Appio Metello tribuno plebis, quod quæstorem cum proximo anno tribu amoverant, & ærarium fecerant, diem dictam, ipsosque in vincula duci jussisse comperimus. [1] Nec minus de P. Sempronio plebis tribuno, qui Appium Claudium censorem, nisi collega intercessisset, in vincla duci jusserat, compertum est: quod profecto non fecisset, si id sibi jure sacrosanctæ potestatis facere non liceret. [2] Quamvis postea consensu senatus res discussa fuerit, ne tribunitio furori censura obnoxia foret. Fertur tamen [3] Domitius Nero, Neronis avus, dum ædilitatem gereret, adeo procax & animi immodicus fuisse, ut L. Plancum censorem via sibi cedere coëgerit. Illud quoque non præterierim, quod inter opera censoria in primis [4] cibaria anserum, qui pervigilem curam gerunt in Capitolio, quod olim fuere urbis custodes & imperii, [5] Jovemque [6] miniandum: ex vectigalibus vero [7] lacus Lucrinus eruendus boni ominis causa, locari consuevit: quibus censoribus incumbebat locationis leges dicere. [8] Sicut Athenis Apodectæ, qui collationibus & vectigalibus præerant, quorum judicio, quicquid controversiæ erat in publicis collationibus, decernebatur. [9] Quodque cura horologii inter opera censoria non in postremis erat: [10] atque in delectu, censioneve,

Domitii Neronis in ædilitate procacitas.
Censorum munera precipua.
Apodectæ.

1 *Nec minus.*] Livius 1. Dec. l. 9.
2 *Quamvis postea.*] Ibid. eod. loco.
3 *Domitius Nero, &c.*] Suetonius in Nerone, cap. 4.

COLERUS.

Domitius Nero, &c.] Sumsit ex Suetonio: apud quem tamen Torrentius, vir doctiss. *Censorem* malit legere, quam *Consorem*.

TIRAQUELLUS.

4 *Cibaria anserum.*] Plinius lib. 10. cap. 22. Plutarchus probl. c. 98.
5 *Jovemque.*] Plinius lib. 33. cap. 7. Plutarchus probl. d. c. 98.
6 *Miniandum.*] Id est, minio illinendum. Vide Plinium natural. histor. lib. 13. cap. 7.
7 *Lacus Lucrinus.*] Festus Pomp. lib. 10. ante fin.
8 *Sicut Athenis.*] Pollux libro Onomasticôn 8.
9 *Quodque cura.*] Plin. lib. 7. c. 60. Sed & inter opera censoria erat, si quis senatusconsultum curasset fieri ante exortum aut post occasum solis, ut scribit Gellius lib. 14. cap. 7.
10 *Atque in delectu.*] Pompejus l. 15. ad fin. sed pro *Silvani* illic scribitur *Salvini* in quibusdam codicibus, in aliis *Salvii*. * Fuisse autem Romæ Salinos testimonio est Cicero epistol. famil. lib. 10. epist. 10. ad Dolabellam, ubi meminit Salini cujuspiam. Et Pomponius Jurisconsultus in *l. 2. in fin.*

ve, primi Valerii Silirini, & Statorii privilegio honoris nominantur. [1] Quodque hi, qui censoria nota antea notati fuere, licet censores possent creari, & quo minus creentur, censoria nota minus officiat: tamen hi qui censuram gessissent, quamvis laudabiliter, [2] iterum censores creari, aut ad munus consorium admitti nullo modo poterant. [3] Idque exemplo C. Getæ, qui à L. Metello & Cn. Domitio censoribus senatu motus, & ignominia notatus, haud longo post intervallo, oblita memoria dedecoris, & permulsis civium animis, ad censuram evectus fuit. Illud quoque non ab re fuerit dixisse, [4] Tiberii tempore magnis contentionibus actum in senatu, ut non modo censura, sed reliqui magistratus quinquennales forent,

Censorem bis eundem creare non fas erat.

fin. ff. de orig. jur. dum etiam meminit Salvii Juliani Jurisconsulti, de quo item Spartianus in vita Didii Juliani in princ. Et Eutropius lib. 8. cap. 9. & Salvii cujuspiam Tribuni plebis Appianus lib. 4. bellorum Civ.

COLERUS.

* In Festo hodie legitur, *Salvius.*

Atque in delectu.] Legendum vero, *dilectum*: ex Festo, ibi. Et alibi dicit: dilectus militum & is, qui significatur amatus, à legendo dicti sunt. Et sic Glossæ veteres, dilectus ἀγαπητὸς στρατολογία.

TIRAQUELLUS.

1 *Quod hi qui, &c.*] Quod statim probat exemplo Getæ, sed cui adde alterum exemplum M. Valerii Messalæ, qui censoria primum nota perstrictus, tamen censoria potestate postea imperavit, ut testatur Valerius Maximus lib. 2. cap. 4. in fin. Sed adde, non hos tantum censores creari, sed & Dictatores, qui omnium summus magistratus. Nihil enim Mamerco Æmylio obfuit censoria animadversio, qua ante mulctatus fuerat, quin dictator crearetur apud Livium 1. Decadis libro 4.

2 *Iterum censores.*] Nam apud ipsum Val. libro quarto, capit. 1. M. *Rutilius iterum censor creatus ad concionem populum vocatum, gravissima oratione corripuit, quod eam potestatem sibi bis contulisset, cujus majores, quia nimis magna videretur, tempus coarctandum judicassent.* Sed & de eod: Plinius Secundus de viris illustribus, cap. 32. *Iterum*, ait, *censor fieri noluit, dicens: Non esse ex usu Reip. eosdem censores sæpius fieri.*

3 *Idque exemplo C. Getæ.*] Valerius Max. lib. 2. cap. 4. ad fin. & ante illum Cicero in Orat. pro Aulo Cluentio.

4 *Tiberii tempore.*] Cornelius Tacitus. Adde autem, quod apud Corinthios erat quispiam magistratus quinquennalis apud Apulejum, l. 10. Met. Sed & idem lib. 11. in fin. loquitur de Decurionibus quinquennalibus, & illud adde ad id caput, fuisse & censores in coloniis Romanorum, ut videre est ex Livio 3. Decad. lib. 9. ubi loquitur de 12. coloniis Latinis, & apud Bithynios ex Plinio libro epist. 10. epist. 48. quæ incipit, *Cautum est.* Et quod tradit Servius libro 8. Æneid. in eum locum,

Et lustralibus extis. ——

morem fuisse, ut censores completo lustro, pingues victimas offerrent.

rent, & nisi quinquennio singulo comitia magistratuum fierent: quæ res primum dilata, mox perpetuo silentio obliterata fuit.

CAPUT XIV.

Quid sit apud Jureconsultos cœnaculariam exercere, quid catadromus, quid cloaca, quid sphæristerium, quid hypocausta.

IN circulo Jurisperitorum mutuo sermocinantium, præsente me, quæsitum est à notæ facundiæ viro, quid sit cœnaculariam exercere. Siquidem [1] ab Ulpiano, titulo de his qui dejecerunt, dictum fuit: Siquis cœnaculariam exercens, modicum sibi hospitium retinuerit, residuum vero pluribus locaverit, si ex eo cœnaculo dejectum effusumve quid fuerit, omnes teneri, quum ex mediano cœnaculo dejectum probaretur. Et tametsi nonnulli diversa sentirent, ancipiti contentione distracti, dixi ego, quantum comminisci potui ex [2] Varronis auctoritate, cœnaculum, superiora ædium, [3] ad quæ scalis ascenderetur, dici: [4] quæ pars inqui-

l. si vero §. sed si quis. ff. de his qui dejecerunt.

Cœnaculum.

TIRAQUELLUS.

1 *Ab Ulpiano.*] In *l. si vero. §. sed si quis. ff. de his qui dejec. vel effud.*

2 *Varronis auctoritate.*] Libro 5. de ling. Lat. cujus hæc verba sunt, *Ubi cubabant, cubiculum: ubi cœnabant, cœnaculum vocitabant:* & statim post, *Posteaquam in superiore parte cœnitare cœperunt, superioris domus universa cœnacula dicta.* Plautus quoque in Amphitryone. *In superiore qui habito cœnaculo*, & Paulus Jurisconsultus in l. si duo §. sed si supra ff. uti possid. *Sed si supra*, inquit, *ædes quas possideo, cœnaculum sit.* Sed & cœnaculum fuisse in editiore loco ædium, intelliges ex historia relata à Macrobio lib. 1. Saturn. c. 6. ex Verrio Flacco.

3 *Ad quæ scalis ascenderetur.*] Id Festi Pompeji est libro 3. Idque satis probatur ex Vitruvio lib. 2. cap. 8. & Cicerone in Orat. de l. Agraria, & specialius ex Livio 4. Decad. libro 9. *Cœnaculum super ædes datum est scalis ferentibus in publicum obseratis*, & Apulejo Metam. libro 9. *Meque per scalas complicitis pedibus in superius cœnaculum attracto, &c.* *

COLERUS.

* His adde Ennianum illud apud Tertullianum: *Cœnacula maxima cœli.* Et Martialem: *Et scalis habito tribus, sed altis.* Glossarium quoque vetus, quod interpretatur *Cœnaculum dicitur, ὑπερῷον.* Et Horatium Epist. 1. *Quid pauper? ride. mutat cœnacula.*

TIRAQUELLUS.

4 *Quæ pars inquilinis.*] Ut noster Paulus docet in l. nam salutem. §. ult. de offic. præf. vigil. ubi ita scribitur, *Præterea, ut aquam unusquisque inquilinus in cœnaculo suo habeat, jubetur admonere.* Et Juvenalis satyr. 10. post princ.

— Obse-

quilinis, & his qui domos conducerent, locabatur. Fuitque moris prisci, ut plerique ex ædibus modicum quid sibi reciperent, superiora vero domus inquilinis locarent. Fuisse enim Romæ ædificia frequentia, pluribus cœnaculis constructa, edita in altum, quæ postea [1] ab Augusto certa taxata mensura cohibita sunt, multis testimoniis probatur. Cœnaculariamque exercere eum dici, qui ejusmodi negocium ageret, locareque inquilinis domorum cœnacula consuesset. Græcis vero contrà: nam superiora domus & alta penetralia sibi recipiebant: ad inferiora autem vestibula, & sub porticu, Homero teste, hospites divertebant. Censuit ergo Ulpianus, si cœnaculariam exercens, hoc est, curam gerens ejusmodi cœnacula locandi, modicum quid ex hospitio sibi retinuerit, residuumque pluribus locaverit, si ex cujus cœnaculo dejectum quid esset, in notitiam non venit, omnes qui incolerent, una actione teneri, contraque singulos agere licere: dicique cœnaculariam à cœnaculis, sicut sagariam à sagis, [2] de qua jureconsultus sexto & decimo digestorum libro mentionem fecit, quando scilicet saga & id genus vestimenti mercatur quispiam, quo pluris distrahendo lucrum faciat. [3] Sic camelariam dixere camelorum curationem, & camelarios

Cœnaculariam exercere quid. Cœnacularia. Sagaria Lib. 17 ff. pro socio. l. cum duobus. §. quidam sagariam. Camelaria.

— *Obsidet ædes*
Tota cohors, rarus venit ad cœnacula miles.

Quo quidem significat raro mitti à Principibus milites interfectores ad inquilinos & pauperes, qui in cœnaculis conductis habitare solebant. Hincque etiam *meritorium cœnaculum*, quod scilicet quæstus gratia meretrici locatur, apud Suetonium in Vitellio cap. 7. qui & ipse in Augusto, cap. 45. in princip. scribit, ipsum Augustum ex Libertorum cœnaculis Circenses spectasse. De cœnaculis autem sit mentio à nostris jurisconsultis sæpe; præter ea quæ jam citavimus, ut in *l. si vero ff. de his qui deiec. vel effud.* & in *l. æquissimum. §. item si domus. ff. de usufr. & quemadmodum quis nota.* & in *l. si merces. §. si vicino.* & in *l. habitatores. in princ.* & in *l. qui insulam. in princ. ff. locati.* & in *l. saccularii. ff. de extraord. crim.* & in *l. si duo. §. sed si supra. ff. uti poss.* & in aliis quamplurimis locis. Ab hoc autem fit *cœnacularius*, apud Ulpianum in *l. solutam. §. plane ff. de pigno. act.*

1 *Ab Augusto.*] Strabo l. 5. Quod & ipsum postea fecit Nero, ut refert Sueton. in Neron. cap. 39.

2 *De qua Jurisconsultus.*] In *l. procuratoris. § si plures. ff. de tribut. action.* & in *l. cum duobus. § quidam sagariam. ff. pro socio.*

3 *Sic camelariam.*] In *l. munerum. § camelaria.* aut ut alii legunt *camelasia.*

 alii

Camelarii. Vecturam facere. l. munerum. §. Camelasia ff. de muner. & honor. Sunt verba Pauli, allegantis per Labeonem in l. penulti. ff. de actio. furti. Catadromus.

larios camelorum curatores, quod munus personale est: de quibus apud Iureconsultos de muneribus fit mentio frequens: & qui vecturis victum quæritabant, [1] vecturam facere dixerunt. Rursus quærebatur, quid signent [2] illa Labeonis verba, de actionibus empti, dum inquit: Quod si periculosam rem antea servus facere consuerat, ut si per catadromum curreret, vel in cloacam se demitteret, tuque vendito à te servo id imperasti, quod sine periculo exequi nequibat, censuit Paulus teneri venditorem ob necem damnumve, si quam in perniciem servus incurrisset. Quid catadromus & quid esset cloaca, quærebatur. [3] Respondi, catadromum decursionem dici, spatiumve in quo agitarentur præcipiti cursu, ἀπὸ τοῦ δρόμου, per quem servus currendo, vel in cloacam se demittendo, nimirum vitæ periculum adibat. Quippe curru vel equi impetu, dum incautius

alii vero *camelasia*.l.ff. de mune. & honor. Nebrissensis in Lexico juris Civilis, utrumque agnoscit, *Camelasiam* scilicet, & *camelariam*. Budæus in Annotationibus ejus in *camelasiam*. Vide etiam Alciat. & Catel. Cottum. *

COLERUS.

* Cum his facit quoque Apulejus lib. 7. de aur. Asin. Sed aliter Cujacius lib. 9. Observat. c. 9. Quem cum fructu leges.

TIRAQUELLUS.

1 *Vecturam facere.*] Iisdem verbis usus est Quintilianus, si is est, in Declamat. 12. cui tit. est, Pasti cadaveris. *Classis nostra vecturam facit, & vicinarum civitatum copias introducit.* His autem adde *Linteariam exercere*, id est, ex linteis quæstum facere in *d. l. procuratoris. §. si plures. ff. de tributoria actio.* Et *Fumariam*, apud Suetonium in Vitellio, cap. 2. & *naviculariam facere*, apud Tullium in Verrem act. 7. & *argentariam facere* in ead. act. non semel, & apud Plinium Secundum, si is est, de viris illustribus, cap. 71.

2 *Illa Labeonis verba.*] In *l. si servus*, quæ est penult. *ff. de act. empt.* Cujus verba hæc sunt, *Nam si periculosam rem ante venditionem facere solitus est, culpa tua id factum esse videbitur, puta enim eum servum fuisse qui per catadromum descendere, aut in cloacam dimitti solitus esset, &c.*

3 *Respondi catadromum.*] Hæc dictio peræque valet, ac si dicas *decursorium*. De quo & tu vide Budæum, in annotationibus in *d. l. si servus*, & Alciatum (vide an de ea re loquatur) Suetonium item in Nerone, & ibi Beroaldum. *

COLERUS.

* Errant in expositione hujus vocabuli, Alciatus, Budæus, Beroaldus. Sed Torrentius & Turnebus lib. 27. Adversf. rectissime *funem* interpretatur, apud Suetonium, qui summo theatro alligatus, declivis, ad imum theatri pertinebat solum, defigebaturque: per quem descendere maximi periculi & artis, atque adeo miraculi erat.

1 *Fuisse*

cautius subit, obteri, vel in cloacam mergi poterat. [1] Fuisse enim cloacas Romæ in ingentem altitudinem depressas, receptaculum omnium purgamentorum urbis, à Prisco Tarquinio primum, mox à Superbo, & demum interjecto tempore [2] à M. Agrippa profusis sumptibus, & magna mole constructas, auctores tradunt: per quas septem amnes quasi sub urbe pensili solida structura raperent omnia, & auferrent: ad quas non sine vitæ periculo descensus erat. Neque dubium quin servus vix sine noxa per catadromum currere, vel in cloacas descendere poterat. Tertia fuit quæstio, quid significent [3] illa Ulpiani verba, titulo mandati, quibus Aurelium hospiti suo medico mandasse dicit, ut in hortis suis sphæristerium & hypocausta, suæ valetudinis causa, Ravennæ construat. Quid esset sphæristerium, & quid hypocausta ambigebatur. Cumque conferent ex interpretis auctoritate, locum amœnum dici sphæristerium, hypocausta vero subterraneum, & alia imperitissime: tandem quum certaretur sententiis, ex [4] Plinii & aliorum auctori-

Cloacæ Romanæ.

l. si quis mihi. ff. mandati.

TIRAQUELLUS.

1 *Fuisse enim cloacas Romæ, &c.*] Livius primæ Decad. libro primo, non semel, & Plinius lib. 36. cap. 15.

2 *A M. Agrippa.*] Strabo lib. 5. & Plinius ubi supra, item Livius ubi supra.

3 *Illa Ulpiani verba.*] In *l. si quis mihi*, in fin. *ff. manda.*

4 *Plinii.*] Is in epistolis utriusque vocabuli mentionem facit. Primum lib. 2. epistol. ejus lib. 17. ad Gallum. *Adjacet*, inquit, *unctuarium hypocaustum.* Et paucis interjectis, *Nec procul sphæristerium quod calidissimo soli, inclinato jam die occurrit.* Rursumque l. 5. epist. ejus lib. 6. ad Apollinarem: *Cohæret hypocaustum, & si dies nubilus, immisso vapore, solis vicem supplet*: Inde Apodyterium. Et paulo post, *Apodyterio superpositum est sphæristerium, quod plura genera exercitationis, pluresque circulos capit.* Et de sphæristerio est quoque illud Suetonii in Vespasiano, c. 20. *Valetudine prosperrima usus est, quamvis ad tuendam eam nihil amplius quam fauces cæteraque membra sibimet ad numerum in sphæristerio defricaret.* Satis autem constat ex illis locis, præsertim Plinii, locum fuisse in balneis, & eum quidem rotundum variis exercitationibus accommodatum, præsertim vero ludo pilæ, quam Græci σφαῖραν vocant, unde σφαίρισις ludus pilæ, σφαιρίζειν, & σφαιρομαχεῖν pila ludere, apud Suidam, & σφαιριστὴς ejus ludi peritus, vel studiosus, cujusmodi tradit Athenæus Lyconem Philosophum peripateticum fuisse, qua etiam dictione usus est Sidonius Apollinaris libro 5. epist. 17. *Ecce sphæristarum contrastantium paria.* Rursus, *Et Sphæristarum studio constanter immiscuit.* Lampridius autem in vita Alexandri non pro loco quo pila luditur, sed pro ipso ludo usus esse videtur, cum dicit: *Post lectionem palestræ, aut sphæristerio, aut cursui, aut luctaminibus mollioribus operam*

Sphæristerium. ctoritatibus compertum est, sphæristerium locum fuisse circularem, qui plures capiebat circulos, & spatia variis lusibus distincta, à sphærica figura dictum, demulcendi laxandique corporis, & animi remittendi causa, à summis viris & magnis honoribus functis, intra ædes, nonnunquam in thermis extructum. Erant enim loca deambulationi, quieti & cursui, tum luctæ, jaculationi & palestræ accommoda: [1] Sicut trigon locus triquetro similis, ubi pila exercebantur & ludo, Græcis frequens erat. In hoc enim ad valetudinem tuendam divum Vespasianum remisso à negociis animo membra defricare solitum [2] Suetonius memorat: & Alexandrum Severum, [3] teste Lampridio, in sphæristerio luctari & currere, ac molliter exerceri accepimus. [4] Hypocausta vero cubiculum dici undique occlusum, in quod aër non admittitur, sed igne accenso, fervore atque æstu vaporat intus, nec foras diffunditur calor, dictum ἀπὸ τοῦ ὑποκαίειν quod est succendere, quasi vaporarium, quod caloris asservandi causa fit. Censuitque [5] Ulpianus tertio de legatis, quicquid comburendi causa, sive ad balnei calefactionem, sive ad diætarum hypocausta paratum foret, ligni appellatione contineri. His enim hypocaustis propter frigora, quibus maxime obnoxii sunt, Germanos, & eos qui gelidissimam plagam incolunt, ac loca assiduo nivis casu inaccessa, uti frequenter inspicimus: in illisque versari duro tempore anni, ibique epulari,

Trigon. *Hypocausta.* *l. ligni. §. lignis. ff. de leg. 3.*

ram debat. Et de eo quoque mentionem facit ipse Sidonius, epistolarum libro secundo, epistola item secunda.

1 *Sicut trigon.*] Apud Martialem lib. 4. epig. 19.

Seu lentum ceroma teris, tepidumve trigona,
Sive harpasta manu pulverulenta rapis.

Et lib. 12. epig. 83.

Captabit tepidum dextra, lævaque trigonem,
Imputet exceptas ut tibi sæpe pilas.

Hincque *pila trigonalis*, de qua extat ejusdem Martialis apophoretum l. 14.

Si me mobilibus scis expulsare sinistris,
Sum tua: si nescis, rustice redde pilam.

2 *Suetonius memorat.*] Loco allegato supra in verbo, *Plinii.*

3 *Teste Lampridio.*] In eo quoque loco allegato.

4 *Hypocausta vero.*] Jam diximus de hypocaustis illo quoque loco. Sed & Cicero in epistolis ad Q. Fratrem lib. 3. epist. 17. & Vitruvius l. 5. c. 10. Papinius Statius, syl. lib. 1. syl. 5.

5 *Ulpianus.*] In *l. ligni. §. lignis. ff. de leg. 3.*

lari, ac ſeria & jocos agere, Hodieque hujuſmodi hypocauſtâ in noſtro orbe, Germanorum more, in difficultate hyemis, ac gelida & nivali die à multis incoli videmus.

CAPUT XV.

Solere futuras calamitates multo ante ſignis præmonſtrari, & miraculum, quo vaſtitas regni Neapolitani prædicta fuit.

SOlere Deum immortalem, quum aliquid diri vel adverſi immineat, id portentis & prodigiis futurum oſtendere, venturaſque calamitates ſignis minisque cœleſtibus præmonſtrare, & ipſi novimus, & à non contemnendis auctoribus relatum accepimus. Quo tempore [1] Tarquinius regno pulſus fuit, ſatis conſtat, imminens exitium canem loquutum fuiſſe, ſerpentemque latraſſe: quo portento perniciem & exilium ſibi mox futurum oſtenſum eſt. [2] Crœſo Lydorum regi, quando id concidit regnum, natum filium ſemeſtrem articulate loquutum, diro & prodigioſo eventu, fatalem calamitatem quæ poſtea ſequuta eſt, præſignaſſe dicitur. [3] Gallis etiam Senonibus ad urbem properantibus, in nova via ubi [4] Allocutionis poſtea templum fuit, vocem auditam, quæ Gallos adventare diceret, inter exempla relatum eſt. [5] Sed ne infinitas ſpecies, & nimis vetera ab ultima origine percenſere videar, patrum noſtrorum memoria evidentiſſimis oſtentis, antequam in Ponto Byzantium ab immaniſſimis Turcis terra marique oppu-

Viſio belli Turcici.

TIRAQUELLUS.

1 *Tarquinius.*] Livius 1. Decad. l. 1. ſcribit tantum anguem ex columna lignea elapſum, nec aliud quicquam. Et Julius Obſequens prodigiorum 17. & illud quoque Livii, & præterea hæc quæ Alexander hic dicit, retulit.

2 *Crœſo Lydorum Regi.*] Plinius libro 11. cap. 51.

3 *Gallis.*] Livius 1. Decad. lib. 5. & alibi dictum eſt, libro ſcilicet 2. c. 18. ad fin.

COLERUS.

4 *Allocutionis.*] Puto legendum eſſe: *Aji Locutii.* Sic enim dictus fuit, teſte Livio & aliis.

TIRAQUELLUS.

5 *Sed ne infinitas ſpecies.*] Hæc omnia uſque ad fin. ſunt prodigia, quæ circa tempora Alexandri facta ſunt.

1 *Dumm-*

oppugnaretur, quo excidio quanta calamitas, quantumque vulnus Christianæ reipublicæ illata fuerit, nemo ignoravit: compertum est, apud Comum citerioris Galliæ urbem, vergente ad occasum die, ingentem canum multitudinem per aëra ferri: postque diversorum pecorum armenta, species peditum primo levis armaturæ, deinde hastatos scutatosque subsequi, equitesque in turmas divisos ingenti instructa acie prosequutos, horis ferme tribus imaginem adventantis exercitus præbuisse. Demum corpore procero immanem & formidabilem hominem supra quam dici possit, veluti exercitus ductorem, terribili equo insidentem, processisse, aliaque ludibria oculorum per inane apparuisse, ingentium malorum prænuncia: donec nocte appetente visio omnis illa dilapsa est. Quæ ostenta futurum excidium, cædem & calamitatem, quæ postea urgentibus fatis sequuta sunt, præsignasse nemo dubitavit. Sed quod nos recenti exemplo experti vidimus, profecto haud minus est. Quum florente fortuna Ferdinandi primi Regis Arragonii, urbs Neapolitana & regnum, nullis adhuc belli calamitatibus premeretur, satis constat, Cataldum sanctum virum, qui abhinc annis mille pontifex urbi Tarentinæ præfuit, quemque patronum Tarentini cives venerantur & colunt, nocte intempesta, ministro sacrorum cuipiam tunc sacris initiato, & in casta religione educato, semel atque iterum in somniis apparuisse, ac monuisse, ut libellum à se conscriptum, quem in abdito loco vivens abdiderat, in quo divina arcana scripta erant, effodere, & protinus ad Regem deferri curaret. Qui quum parum fidei somnio dedisset, eadem sibi per quietem sæpius obversata specie, quum primo diluculo solus moraretur in templo, ipsum Cataldum, qualis erat olim dum in vita ageret, pontificia veste & infula amictum, eidem ministro plane vigilanti apparuisse, & prædixisse, ut postera luce quum primum posset, libellum à se conscriptum, in abdito loco quem in somniis prædixerat, conditum, effo-

S. Cataldus.

effodere, & Regi deferre ne cunctaretur, pœnam, nisi fieret, graviter comminatus. Postera luce solemni pompa ministrum cum populi comitatu ad latebram, in qua longissimo ævo libellus latuerat, processisse: cumque plumbeis tabellis obsignatum, & clavis obseratum invenisse, satis constat. In eo certum est, futurum regni excidium, miserias, calamitates, & luctuosa tempora, atque instantia mala, quæ postea sequuta sunt, Regi prædixisse. Id quod experimento docti, magna mercede persolutum vidimus. Siquidem tanta vis divinæ prædictionis fuit, ut haud multo post, ipsum Ferdinandum, seu deûm ira, seu fato insuperabili, quod vitari non potuit, in primo belli apparatu è vita constet excessisse, Carolumque Gallorum Regem ingenti coacta manu, innumeris copiis Neapolitanum omne regnum invasisse: Alfonsumque Ferdinandi primogenitum, post patris obitum vix regno assumptum, regno orbatum, turpi fuga velut in exilio diem suum obiisse. Mox ipsius filium Ferdinandum juniorem, summæ spei adolescentem, miri erga omnes studii & favoris, cui rursus regnum debebatur, misero & fatali bello implicitum, in ipso ætatis flore immatura morte præventum, occubuisse. Postea Gallos & Hispanos communicato imperio, & æquato regni jure, fugato Frederico altero prioris Ferdinandi filio, qui mox regno successerat: admotis hostiliter legionibus, & ampliore exercitu, denuo regnum invasisse, sacra prophanaque occupasse, bonorum direptiones fecisse: urbes, villas, vicosque omni belli clade pervastatos, multa fœda & indigna passos. Oppida quoque & municipia cædibus & rapinis plena, provinciasque hostilem in modum conquassatas, & in extremum discrimen adductas, incendiis & stupris, ac si quid ultra malorum est, patuisse, eundemque Regem nondum functum fatalibus malis, post eversam domum, & tot urbium clades, cum conjuge & liberis regno depulsum, domo & fortunis relictis, in inimicorum manu supplicem venisse, ibique

que morbo & tabe confectum, è vita tandem excessisse: donec ad hæc tempora, in quibus formidare non desinimus, & an satis piamenti & pœnarum adhuc pensum sit ignoramus, perventum est.

CAPUT XVI.

Qui duumviri, triumviri, quartumviri, quinqueviri, septemviri, decemviri, quindecimviri, & centumviri fuerint.

Duumviri. DUumviros [1] sacris faciundis, qui carminum Sibyllæ & fatorum populi Romani, placandæque & avertendæ deûm iræ, antistites erant: quique quoties prodigia nunciarentur, adiri solebant: à principio binos fuisse accepimus, à Tarquinio institutos, quorum alterum [2] M. Atilium, quod arcana Sibyllæ promulgare & palam facere ausus fuerat, velut parricidam insutum culeo, projecit in mare. Lapsis deinde temporibus, [3] à Sextio & Licinio tribunis plebis cautum fuit, ut pro duumviris sacrorum *Decemviri.* decemviri crearentur, quinque patrum, quinque plebis: man-

TIRAQUELLUS.

1 *Duumviros sacris faciundis.*] Id principium est Livii 1. Decad. lib. 10. in Oratione P. Decii Muris, sed qui loquitur de decemviris, his verbis, *Decemviros sacris faciundis, carminum Sibyllæ, ac fatorum populi hujus interpretes, antistites eosdem Apollinaris sacri, cæremoniarumque aliarum plebejos vidimus, nec tum patriciis ulla injuria facta est, cum duumviris sacris faciundis adjectus est propter plebejos numerus.* Sed & præterea quantum ad libros Sibyllinos Livius ejusdem 1. Decad. lib. 3. ubi post multa prodigia relata, *Libri,* inquit, *per Duumviros sacrorum aditi,* & lib. 5. in Tribunatu Militum, T. Titinii, & P. Menenii Rutilii & collegarum, & Dionysius Halicarnasseus libro 4.

2 *M. Atilium.*] *Tullium* legendum videtur ex Valerio Maximo lib. 1. c. 1. Cujus hæc verba sunt: *Tarquinius Rex M. Tullium Duumvirum, quod librum, secreta civilium sacrorum continentem, custodiæ suæ commissum, corruptus, patrono Sabino describendum dedisset, culeo insutum in mare abjici jussit. Idque supplicii genus nec multo post parricidis lege irrogatum est, justissime quidem, quia pari vindicta parentum & Deorum violatio expianda est.* Verum Dionysius Halicarnasseus eandem historiam referens lib. 4. illum *M. Atilium* appellat.

3 *A Sexto, &c.*] Livius 1. Decad. lib. 6. non uno in loco, & de his decemviris idem Livius ejusdem 1. Dec. lib. 10. in Oratione P. Decii Muris, & 3. Decad. lib. 2. post princ. & iterum lib. 5. 6. & alibi sæpe.

1 *Ad*

manſitque hic numerus [1] ad Cornelium fere Syllam, quo tempore quindecimviri, qui [2] ſacris faciundis, [3] ſupplicationibus [4] & lectiſterniis præeſſent, [5] quique placamenta deûm [6] & expiationes ediſcerent, [7] officiaque cæremoniarum exequerentur, [8] librorumque & carminum Sibyllæ curam agerent, primum creati ſunt. Qui quidem libri [9] à Tarquinio Superbo ære magno coëmpti, ad Cornelium uſque Syllam manſere incolumes. Tunc enim [10] incenſo Capitolio, quum omnia perflagrarent, ipſi pariter abſumpti fuere. Siti enim erant in Capitolini Jovis templo, [11] in arca lapidea, loco ſubterraneo, magna cura ſtudioque ſerva-

Quindecimviri.

Sibyllæ libri.

1 *Ad Cornelium.*] Servius aliter libro 6. Æneid. in eo loco,

—— Lectaſque ſacrabo
Alma viros. ——

Nempe duos fuiſſe primum horum librorum Sibyllinorum cuſtodes, deinde decem, inde quindecim uſque ad tempora Syllana, poſtea crevit numerus. Nam ſexaginta fuerunt, ſed remanſit in his quindecimvirorum vocabulum. Et de his quindecimviris Horatius loquitur de ludis ſecularibus,

Quæque Aventinum tenet, Algidumque
Quindecim Diana preces virorum
Curet. ——

Et Papinius,

Solemni prece quindecimvirorum.

Et Auſonius in Grypho ternarii numeri,

Quos Tarquiniorum ſervat cultura virorum.

Livius 5. Dec. lib. 1. ubi de Tib. Sempronio, *E longo quindecimviro ſacrorum.* Valerius Max. lib. 1. cap. 1. non multo poſt princip. Cornelius Tacitus l. 3. & lib. 5. ubi de Caninio Gallo quindecimviro. item lib. 11. cap. 15. Suetonius in Cæſare, cap. 79. Plinius l. 28. cap. 2. Gellius lib. 1. c. 19. in fin. Ælius Lampridius in vita Alexandri Severi, Lactantius ex Feneſtella lib. 1. cap. 6. Et hinc quindecimvirale ſacerdotium Tacito d. lib. 11. 15. & 16. De aliis autem (ni fallor) quindecimviris Plinius lib. 7. cap. 43. ubi loquitur de L. Metello pontifice quindecimviro agris dandis.

2 *Sacris faciundis.*] Apuleius Apolog. 1. Quindecimviri ſacris faciundis creati, & alii ſæpe, quorum multos in hoc capite citabimus.

3 *Supplicationibus.*] Plinius lib. 28. cap. 2.

4 *Et lectiſterniis.*] Livius 1. Decad. lib. 5. cujus verba adferemus infra in verbo, *Et obſecrationes.*

5 *Quique placamenta deûm.*] } Ibid.
6 *Et expiationes.*] }

7 *Officiaque cæremoniarum.*] Tacitus lib. 11.

8 *Librorumque.*] Tacitus libro 5. & Suetonius in Julio Cæſare, dum de L. Cotta quindecimviro loquitur, Lactantius auctoritate Varronis libro 1. cap. 6.

9 *A Tarquinio.*] Plinius l. 13. c. 13. Gellius lib. 1. cap. 19. Solinus cap. 8. Lactantius lib. 1. cap. 6. qui id tamen non tribuit Tarquinio Superbo, ſed Priſco. Servius lib. 6. Æneid. in eum locum,

Hic ego namque tuas ſortes. ——

10 *Incenſo Capitolio.*] Plinius & Solinus ubi ſupra citati.

11 *In arca lapidea.*] Credo hic lapſum fuiſſe Alexandrum, neque enim aliquid tale reperitur de libris Sibyllinis,

 verum

servati. Tametsi ad Augusti tempora superfuisse, eosque sub Palatini Apollinis basi conditos stetisse, [1] Suetonius auctor sit, [2] ubi una cum [3] Martiorum carminibus, & [4] Bagoës nymphæ, quæ Thuscis artem scripserat fulguritatum, servabantur. Eam vero Sibyllam putant Erythræam, cui nomen Herophila. Alii post Herophilam [5] Erythræam vixisse arbitrati sunt, quæ mulierum prima cecinit oracula. Fuit enim Alexandri tempore. Nam Delphicam ante Trojana bella vaticinatam, & pleraque Homerum operi suo carmina [6] accommodasse ferunt. Alii Cumanam, quæ [7] Amalchæa dicta est, dicunt fuisse. Præter quas fuere vaticinio insignes mulieres, una [8] Athenais nomine: [9] apud Hebræos Sabba, [10] apud Chaones Phaënnis, [11] Dodoneis Pellæ, licet Sibyllarum nomen non assequutæ. [12] Nam Sibyllarum [13] quatuor præcipue nomen

Athenais. Sabba. Phaënnis. Dodonæis.

verum de libris Numæ Pompilii apud Livium 4. Decad. lib. 10. & Plinium lib. 13. cap. item 13. Et de ossibus Sibyllæ Cumææ, quæ in lapidea urna in templo Apollinis recondita demonstrant Cumani, ut scribit Pausanias lib. 10. qui de Phocaicis est.

1 *Suetonius.*] In vita ipsius Aug. c. 31.

2 *Ubi una, &c.*] Servius in lib. 6. Æn. ubi supra.

3 *Martiorum.*] De quibus omnino vide Livium 3. Decad. 5. & de his quoque Servius in eo loco.

4 *Bagoës.*] Lege *Begoës* ex Servio lib. 6. Æn. ubi supra, à quo hic locus est depromptus.

5 *Erythræam.*] Vide Servium ibid. Et Varronem in libris rerum divinarum, ubi hanc inter decem Sibyllas recenset.

COLERUS.

6 *Accommodasse ferunt.*] Teste Isidoro lib. 8. cap. 8.

TIRAQUELLUS.

7 *Amalthæa.*] Vide Servium ubi supra. hanc enim Tarquinio obtulisse hos libros, ac ingentem summam pecuniæ postulasse pro ipsis libris, testatur in eod. loco Servius. *

COLERUS.

* Et Val. Maximus. Isidorus lib. 8.

TIRAQUELLUS.

8 *Athenais.*] Strabo lib. 14. & 17.

9 *Apud Hebræos Sabba.*] Pausanias lib. 10. Justinus l. 36. 3 Reg. 10. Paralip. 2. c. 9. Matt. 12. Luc. 11.

10 *Apud Chaones Phaënnis.*] Pausanias libro 10. & Tzetzes Historiarum Chil. 9. cap. 288. Ejusque meminit Politianus.

11 *Dodoneis Pellæ.*] Id quoque Pausaniæ est lib. 10. ubi tradit Peleas apud Dodoneos fuisse, quas columbas fuisse fabulati sunt, & eas quoque vaticinatas esse: nec tamen Sibyllas vocatas fuisse.

12 *Nam Sibyllarum.*] Vide omnino quæ scripsimus in nostris legibus Connubial. de Sibyllis, l. 11. inter doctas fœminas, & quæ ibi à nobis citata sunt.

13 *Quatuor.*] Id habet Alexander ex Æliano, variæ historiæ lib. 12. fol. 198. Sed de Sybillis, & numero earum certissimo, plenius habet L. Gregorius, dialogo 2. historiæ Poëtarum, fol. 235.

1 Ve

men vendicarunt, Erythræa, Samia, Ægyptia, & Sardiana: quibus postea adjectæ, Judæa Cumæaque, quæ mente concita & numine afflatæ, eventorum consequentiam carminibus prædixere. Eratque mos vaticinandi, [1] ut ex primis literis cujusque versus vaticinium contexerent: quod Plautum & Ennium in quibusdam versibus fecisse memorant. [2] Quibus postea libris Gabinius, M. Octacilius, & Lucius Valerius legati ex consulto senatus Erythras profecti, mille versus ejusdem Erythrææ summa cura conquisitos, in eodem sacrario collocarunt: qui una religiose culti concelebratique sunt. [3] Mox Augustus, incenso Capitolio, bello sociali, dato sacerdotibus negocio, per omnem Samum, Ilium, & Erythras, Aphricam, Siciliam & Italiam conquiri omnia Sibyllæ carmina, & quantum humana ope fieri posset, vera discerni & interpretari jussit. Et demum quum de libro Sibyllæ relatum ad patres fuisset, quem [4] Caninius Gallus recipi inter cæteros ejusdem vatis jusserat, summa ope Tiberius restitit, & ne reciperetur effecit. [5] Et quamvis decemviris sacrorum alii superadditi sint, ita ut ad sexaginta excrevisse dicantur, semper tamen quindecimviri dicti nominatique sunt. Creabat enim eos senatus, [6] vel, quando oportere videbatur, consul. Quinetiam ex scito plebis, duumviros populum creasse, plerumque compertum

Duumvirorum numerus.

1 *Ut ex, &c.*] Hæc sunt Ciceronis lib. 2. de Divinatione, cujus hæc verba sunt, *Tum vero qua acrostichis dicitur, cum deinceps ex primis versuum literis aliquid connectitur, ut in quibusdam Ennianis quos Ennius fecit, id certe magis attenti animi quam furentis. Atqui in Sibyllinis ex primo versu cujusque sententiæ primis literis illius sententiæ carmen omne prætexitur.* Vide autem Gyraldum in historia poëtarum, pagina 241.

2 *Quibus postea libris.*] Ex Lactantio lib. 1. cap. 6. & itemm in libro de ira Dei, cap. 22. auctoritate Varronis & aliorum. Item Fenestella.

3 *Mox Augustus.*] Suetonius in vita illius, cap. 31. & Cornelius Tacitus lib. 5.

4 *Caninius Gallus.*] Cornelius Tacitus eodem lib. 5.

5 *Et quamvis.*] Id jam supra dictum est in verbo, *Ad Cornelium fere Syllam*, ex Servio lib. 6. Æneidos.

6 *Vel quando.*] Notandum tamen quod jussu senatus M. Junius prætor urbis, decemviros creavit, ut veteranis Scipionis militibus agrum metirentur ac dividerent, teste Livio 4. Decad. libro 1.

tum est; [1] qui nisi patricii essent, in numero eligi nequibant, & nisi post obitum, alium mutari aut cooptari non decebat, ab omnique urbano munere & belli cura immunes erant. [2] Hi ergo & [3] sacras ædes dedicabant, [4] & obsecrationes expiationesque ad placandas avertendasque deorum iras procurabant. [5] Tum si tetra prodigia nunciarentur, aut monstra in dubiis reip. casibus, jussu senatus, ad libros tanquam adytum adibant, illorumque jussu quæ decreta erant aut præscripta, velut ex oraculo monita fiebant. [6] Etiam lectisternia curare, & ex præscripto librorum, ludis Apollinaribus aut secularibus præesse, templa dedicare, ludos celebrare, vota concipere, supplicationibus sacrificiisque solennibus præfici solebant. Præter quos fuere duumviri, quibus hoc munus incumbebat, [7] ut sacras ædes dicarent auctore senatu, [8] aut facerent, [9] faciendasve locarent, aut reficerent. Hos quoque ex scito plebis, nonnunquam

Duumviri ædili.

A plebe.

1 *Qui nisi, &c.*] Servius ubi supra sæpissime, & colligi etiam potest ex Paulo Jurisconsulto in *l. honores. §. item qui. ff. de Decurio. Is qui non sit Decurio, Duumviratu vel aliis honoribus fungi non potest: quia Decurionum honoribus plebeji fungi prohibentur.*

2 *Hi ergo, &c.*] Scilicet Duumviri, ut constat ex sequentibus.

3 *Sacras ædes dedicabant.*] Livius 1. Decad. lib. 5. *Eodem anno ædes Martis Gallico bello vota dedicata est, à T. Quintio Duumviro sacris faciundis.* Et 3. Decad. libro 2. *In religionem etiam venit ædem Concordiæ, quam per seditionem militarem biennio ante L. Manlius prætor in Gallia vovisset, locatam ad id tempus non esse. Itaque Duumviri ad eam rem creati ab Æmylio prætore urbis.* Et postea ejusdem 3. Decad. libro item 3. *Duumviri creati ædem Concordiæ dedicaverunt.* Et sæpe alias, ut dicetur infra in verbo, *Ut sacras ædes dicarent.*

4 *Et obsecrationes.*] Livius 1. Decad. lib. 5. *Gravis pestilensque omnibus æstas excepit, cujus insanabili pernicie, quando nec causa, nec finis inveniebatur, libri Sibyllini ex S. C. aditi sunt, Duumviri sacris faciundis lectisternio tunc primo in urbe Romana facto per dies octo, &c.*

5 *Tum si tetra prodigia.*] Id infinitum est apud Livium, ex quo unum aut alterum locum demonstrasse sufficiet, ut 1. Decad. lib. 5. sub L. Titinio & P. Menenio Rutilio, & aliis tribunis militum, item 3. Dec. lib. 1. paulo ante fin.

6 *Etiam lectisternia curare.*] Ex Livio supra in verbo, *Et obsecrationes.*

7 *Ut sacras.*] Supra id dictum est in verbo, *Sacras ædes.* sed quibus addere potes Livium 1. Decad. libro 2. ubi de dedicatione ædis Castoris, & 3. Decad. lib. 3 ubi de ædibus Mentis & Veneris Erycinæ, & 4. Decad. lib. 4. ubi de dedicatione Fortunæ Primigeniæ loquitur.

8 *Aut facerent.*] Livius 1. Decad. l. 7. ubi creati sunt Duumviri ad ædem Junoni Monetæ faciendam.

9 *Faciendasve locarent.*] Livius 3. Decad. lib. 2. cujus verba adducta sunt supra in verbo, *Sacras ædes dedicabant.*

1 *Sæpe*

quam à consule, [1] sæpe à prætore creatos comperimus: eoque absoluto negocio, ab injuncti muneris cura quiescebant. Et [2] duumviri municipiorum, [3] & alii navales, quibus navalium populi Romani, quotiesque instrui classem vel refici oportebat, utque navalibus sociis implerentur, commeatuque & armamentis instruerentur, negocium dabatur, nec non aquæductuum, derivandarumque aquarum, [4] coloniæque deducendæ qui curam agerent, quique id muneris exequerentur, sæpe duumviros fuisse comperimus. [5] Et alios capitales, qui perduellionis diem ad populum dicerent, & in facinorosos animadverterent, à principio originum creatos. [6] Diem vero perduellionis ad populum

A consule. A prætore. Duumviri municipiorum & navales. Capitales duumviri. Diem perduellionis dicere ad populum.

1 *Sæpe à prætore.*] Jam supra dictum est ex Livio 3. Dec. lib. 2. Duumviros ab Æmylio prætore urbis creatos.

2 *Duumviri municipiorum.*] Nam & hos fuisse per Latina oppida, constat ex Ælio Spartiano in Adriano. Apulejus autem Apolog. 1. dicit, patrem suum in suo oppido Duumviralem cunctis honoribus loco principis fuisse perfunctum. Et hoc quoque colligi potest ex loco Pauli Jurisconsulti in *l. honores. §. is qui non sit. ff. de Decur.* quem supra citavimus, & in l. in honorariis. §. ult. ff. de actio. & oblig. *In Duumviros & in rempub. etiam post annum actio datur ex contractu magistratuum municipalium.* Et Ulpiani in l. 1. ff. de alb. scrib. *ut scribantur eo ordine, quo quisque eorum maximo honore in municipio functus est, utputa qui Duumviratum gesserunt, &c.* Et in *l. 4. §. si forte, juncto §. præcedenti, ff. de dam. infect.* & Papiniani in *l. ult.* in princip. *ff. ad municip. & Imperatoris in l. ult. ibi Duumviros municipales. C. de jud.* & in *l. 1. C. de emp. lib.* & in *l. duumviris, C. de decur. lib. 10.* & in *l. si ita. C. quo quis ord. con. lib. 11.* Spartianus autem scribit in Adriano ipsum Duumvirum fuisse per Latina oppida, & de Duumviratu Viennensium Plinius lib. 4. epist. 22. ad Sempronium. Et de his quoque intelligit, ut opinor, ipse Ulpianus in *l. 1.* in princ. *ff. si quis jus dicen. non obtem.* ubi Albericus multum laborat in declaratione hujus magistratus, & in *l. injuriarum. §. si quis. ff. de injur.* & in *l. si quis uxori. §. si fugitivum. ff. de furt.*

3 *Et alii navales.*] Livius 1. Decad. lib. 5. ubi de C. Furio Duumviro navali. Rursusque eodem libro. *Tumultus,* inquit, *ejus causa Duumviros navales cum classe, Pisas ire jussit,* & lib. 9. Alterum, *ut Duumviros navales classi ornandæ reficiendæque causa populus juberet,* & 4. Decad. lib. 10. non semel, ubi loquitur de L. Cornelio Dolabella Duumviro navali, & 5. Decad. lib. 1. in princ.

4 *Coloniæque deducendæ.*] Sæpius tamen ea cura triumviris mandabatur, ut postea dicetur.

5 *Et alios capitales.*] Livius 1. Dec. lib. 1. in historia Horatii qui sororem interemit, & lib. 6. ubi de accusatione & damnatione Manlii Capitolini, & Ulpianus in *l. si quis uxori. §. si fugit. ff. de furt.* ubi ita scribitur: *Si fugitivum meum quis quasi suum à Duumviris, vel ab aliis qui potestatem habent de carcere, vel custodia dimittere acceperit, &c.*

6 *Diem vero perduellionis.*] Vide *lib. ult. ff. ad leg. Jul. maj.* & ibi Budæum in suis Annotationibus.

pulum dicere, erat aliquem capitis accusare, vel mortis pœna reum agere. Hos quoque leviori pœna coërcere, vel fustibus cædere posse: aut in carcerem duci jubere, nulla controversia est. Præter hos fuere [1] triumviri etiam capitales, postquam [2] Curius Dentatus de Samnitibus triumphavit, tunc primum Romæ creati, qui de criminibus pariter cognoscerent, & in facinorosos si quid scelere & perfidia deliquissent, animadverterent: [3] qui vigilias per urbem disponere, & ne qui nocturni cœtus fierent, observare: neu qui molitores novarum rerum hostilia auderent, prospicere debebant: [4] quæ cura, lapsis temporibus, ad præfectum vigilum translata est. [5] His quoque ut

Triumviri capitales.

Præfectus vigilum.

1 *Triumviri etiam capitales.*] De his Plautus in Amphitryone,

Quid si nunc tresviri me in carcerem compingerent?

Cicero in libro de Oratore: *Planeque duorum virorum judicium, aut triumvirorum capitalium, aut decemvirorum litibus judicandis dico numquam.* Et alio quoque loco quem infra adferam, cum de Menalibus loquar. Et in Oratione pro Cluentio Habito, ubi de Q. Manlio triumviro. Varro de ling. Latin. lib. 1. *Quæstores à quærendo, qui conquirerent publicas pecunias & maleficia, quæ Triumviri capitales nunc conquirunt.* Salustius in Catilinario, *Triumvirosque ad supplicium postulabat.* Horatius Epod. Ode 4.

Sectus flagellis hic triumviralibus,
Præconis ad fastidium. ——

Livius 3. Decad. lib. 5. post princip. Asconius Pedianus in 1. in Verrem act. ubi dicit hos apud columnam Meniam reos punire solitos. Plinius item l. 21. cap. 3. & Pomponius Jurisconsultus in l. 2. §. *eod. temp. ff. de orig. jur.* ubi ita scribitur, *Triumviri capitales, qui carceris custodiam haberent, ut cum animadverti oporteret, eorum interventu fieret.* Et Valerius Maximus lib. 5. cap. 4. *Sanguinis, inquit, ingenui mulierem prætor apud tribunal suum capitali crimine damnatam triumviro in carcere necandam tradidit.* Et lib. 6. cap. 1. ubi de L. Fescennio, & lib. 8. cap. 1. ubi de Alexandro servo Fannii. Cornelius Tacitus in vita Agricolæ scribit sævitum fuisse in Aurelium Rusticum & Senecionem, & in libros eorum delegato Triumviris ministerio, ut monumenta clarissimorum virorum in foro exurerentur. Et de his forte intelligit Ovidius de se loquens, libro 4. Trist. eleg. 9. eademque ult.

Cepimus & teneræ primos ætatis honores,
Deque viris quondam pars tribus una fui.

2 *Curius.*] Julius Florus epitome Livii lib. 11. non continenter quidem, sed paucis quibusdam interjectis.

3 *Qui vigilias.*] Livius 4. Decad. lib. 9. *Triumviris capitalibus mandatum est, ut vigilias disponerent per urbem, servarentque ne qui nocturni cœtus fierent, atque ab incendiis caveretur.* Et vide infra in verbo, *Nam vada incendia.*

4 *Quæ cura.*] Ut videre licet ex toto prope *tit. ff. de off. præfect. vig.*

5 *His quoque.*] Id est Triumviris capitalibus ex Livio 4. Decad. libro 2. *Triumviri carceris Lautumiarum intentiorem custodiam habere jussi.* Itemque l. 6. & supra quoque in verbo, *Triumviri etiam capitales:* docemur nostri Jurisconsulti Pauli verbis hos carceris custo-

ut carceribus latomiarum intentior cura ageretur, carcerisque custodiam haberent; utque neci destinatis mensa lanionia, machæra, & supplicii instrumenta præsto forent, cura procuratioque impendebant: ut quum in reos animadverti oporteret, ipsorum interventu fieret. Qui tametsi facinorosos capitis agere & punire possent, [1] virgines tamen, aut immaturas puellas, licet maximorum criminum reas, & pœnæ capitali obnoxias, triumvirali judicio afficere non poterant: quorum cura consilioque [2] non modo incendia, sed conjurationes clandestinæ, & intestina urbis mala sæpe depulsa sunt. Nec me præterit, post Cannensem cladem, propter ingruentem ærarii & militum inopiam, [3] triumviros conquirendæ pecuniæ [4] monetales [5] seu mensarios creatos fuisse, æris, argenti, atque auri flatores: quorum munus erat, numismata probi auri & argenti, justique ponderis examinare: [6] & alios legendæ juven- *Triumviri conquirendæ pecuniæ causa creati.*

custodiam habuisse, ut cum animadverti oporteret, ipsorum interventu fieret, quibus verbis Alexander hic utitur.

1 *Virgines tamen.*] Tacitus lib. 5. *Tradunt ejus temporis auctores, quia triumvirali supplicio affici virginem inauditum habebatur, à carnifice laqueum juxta, compressam, exin oblisis faucibus id ætatis corpora in Gemonias abjecta:* loquitur autem de puella Sejani filia. De qua re etiam loquens, sed aliter Suetonius in Tiberio, cap. 61. *Nemo punitorum & non in Gemonias abjectus, uncoque tractus, viginti uno die abjecti, inter eos pueri & fœminæ, immaturæ puellæ, quia more tradito nefas esset virgines strangulari, vitiatæ prius à carnifice, deinde strangulatæ.*

2 *Non modo.*] De qua re supra in verbo, *Qui vigiliis,* ex Livio, sed cui adde Valerium Maximum lib. 8. cap. 1. & Paulum in *l.* 1. *ff. de offic. præfect. vig.*

3 *Triumviros.*] Hoc accepisse videtur ex Varrone lib. 4. ling. Latin. cujus verba posuimus supra in verbo, *Triumviri etiam capitales.*

4 *Monetales.*] Ita enim eos appellat Pomponius in *l.* 2. §. eod. temporis. *Triumviri,* inquit, *monetales æris, argenti, auri flatores.* Et ad hos alludere videtur Cicero epist. fam. lib. 7. epist. 13. ad Trebatium. *Treviros,* inquiens, *vites, censeo: audio capitales esse. mallem auro, argento, ære essent, sed alias jocabimur.*

5 *Seu mensarios.*] Et ita eos quoque vocat Livius, 3. Decad. libro item 3. *Et Romæ,* inquit, *propter penuriam argenti Triumviri mensarii rogatione Minucii Tribuni plebis facti.* & lib. 4. *Arcessitosque se ab Triumviris mensariis esse dixerunt.* & lib. 6. *Cæterum omne aurum, argentum, æs signatum ad Triumviros mensarios, extemplò deferamus.* Sed & quinqueviros mensarios dictos legimus, ut postea dicetur.

6 *Et alios legendæ.*] Livius 3. Decad. lib. 5. *Senatus Triumviros binos creari jussit, alteros qui citra, alteros qui ultra quinquagesimum lapidem in pagis forisque & in conciliabulis omnem copiam ingenuorum inspicerent: & si qui roboris satis ad ferenda arma habere viderentur,*

Triumviri legendæ juventutis & militiæ idoneorum. *Triumviri sacris requirendis, & ædibus reficiendis.* *Triumviri recognoscendis turmis equitum.* *Triumviri nocturni.*

juventutis, qui militiæ idoneos per oppida conquisitos asscriberent: quod quidem ingruente bellorum tumultu sæpe fieri animadvertimus. [1] Quo enim tempore ad Cannas magna clade pugnatum est, consternata republ. triumviris datum negocium fuit, ut non ingenuos modo, sed servos ære coëmptos, & mancipia ad quatuor & viginti millia sacramento adigerent. [2] Etiam sacris requirendis, [3] & ædibus reficiendis, quandoque triumviros præfuisse accepimus, [4] sicut reipublicæ constituendæ, [5] & legendi senatus: aliosque recognoscendi turmas equitum cum fide curaque, [6] ab Augusto institutos, [7] plerumque assignando agro [8] in coloniis & municipiis [9] quoque vigilias circuirent, & incendiis occurrerent, [10] qui nocturni appellati, quod noctu per urbem excubias agerent, triumviros creari animadversum est. [11] In qua re proditum memoriæ fuit, M. Militium, Cn. Lollium, & L. Sextium triumviros nocturnos, quod in sacra via ad extinguendum incendium præsto non fuissent, à tribunis plebis increpitos, mulctam

exol-

eti-amsi nondum ætate militari essent, milites facerent. & paulo post, *Ex hoc Senatusconsulto creati triumviri bini conquisitionem ingenuorum per agros habuerunt.*

1 *Quo enim tempore.*]Valerius Max. lib.7.cap.6. in princ.

2 *Etiam sacris.*]Livius 3. Dec. l. 5. *Creati sunt Triumviri bini, uni sacris conquirendis, donisque persignandis.*

3 *Et ædibus.*] Nam & Livius ad ea quæ proxime ex eo adduximus, confestim subdit, *Alteri reficiendis ædibus Fortunæ & Matris Matutæ intra portam Carmentalem, sed & Spei extra portam, quæ priore anno incendio consumptæ fuerant.*

4 *Sicut reipub.*] Gellius lib. 14. c.7. auctoritate Varronis tradit, *Triumviros reipubl. constituendæ causa creatos jus consulendi senatus habuisse.*

5 *Et legendi.*] Nam & Augustus Triumviratum legendi senatus creavit, ut scribit Suet. in vita ipsius, c.37.*

COLERUS.

* Cum id munus proprie Censoris fuerit.

TIRAQUELLUS.

6 *Ab Augusto.*] Ubi nuper citavimus.

7 *Plerumque.*] Vide infra in verbo, *Ager dandus, &c.*

8 *In coloniis.*] Livius 1. Decad. l.3. post princip. & iterum ad fin. rursumque lib. 4. & 4. Decad. lib. item 4. & l.10. ad fin. & 5. Dec. l.1. & alibi sæpe.

9 *Quoque vigilias.*] Valerius Maximus lib. 8. cap. 1. *P. Villius Triumvir nocturnus à P. Aquilio Tribuno plebis accusatus, populi judicio concidit, quia vigilias negligentius circumierat.* Et vide supra in verbo, *Qui vigilias.*

10 *Qui nocturni.*]Valerius ubi supra, & Paulus in l. 1. ff. de officio præf. vig. & Livius 1. Dec. l.9. ubi de Marco Licinio, & Tacit. l.5. ubi mox citabimus.

11 *In qua re.*] Valer. Max. l.8. c.1. & Tacit. l.5. ubi antea proxime citati.

1 *Supplem-*

exolvisse, qui etiam [1] supplendi senatorum numerum, immeritosque amovendi plerunque jus habuere. [2] Et si quando jus dicebant, non in tribunali sella curuli, sicut consules prætoresve, sed in subselliis velut tribuni & quæstores, jura dabant. Quotiesque per senatum populumque [3] ager dandus vel dijudicandus, [4] aut coloniæ deducendæ forent, triumviros [5] qui agrarii dicti sunt, plerumque præfuisse compertum est, [6] tametsi agrum Pontinum quinqueviros divisisse, & per vigintiviros ad decemviros [7] agrum Capuæ [8] & Samnii divisum, ac veteranis præmia assignata legamus. [9] Proditum tamen memoriæ est, cum tribuni plebis ferrent

Triumviri jus supplendi senatorum amovendorum habuere.

Jura in subselliis dabant.

Agrarii triumviri.

1 *Supplendi.*] Livius 4. Decad. l. 2. post princip. Et adde etiam supplendi numerum colonorum; ex eodem ejusdemque Dec. lib. 1. ad fin.

2 *Et si quando.*] Asconius Pedianus in 1. in Verrem actione. *Sunt, inquit, subsellia Tribunorum, Triumvirorum, Quæstorum, & hujusce modi minora judicia exercentium, qui non in sellis curulibus, nec tribunalibus, sed in subselliis considebant.* Hæc ille.

3 *Ager dandus.*] Forte *dividendus* legendum est ex Varrone libro rei rusticæ 1. cap. 2. *Alterum collegam tuum, Triumvir qui fuit ad agros dividundos Campanos, &c.* Cicerone in Orat. de lege Agraria. & Livio 1. Decad. lib. 8. ubi de Colonia Cales deducenda, & 5. Decad. lib. 5. & Valerio Maximo l. 7. cap. 2. ubi de senatu. *Idem ut secundum legem ejus per Triumviros ager populo viritim divideretur, egregie censuit*, & L. Floro epitome Livii lib. 59. *Seditiones à Triumviris de agro dividundo creatis excitatæ*, & eodem aut altero ejusdem nominis epitomate 3. ubi de seditione Tiberii Gracchi. *Sic, ait, Triumvir creatus dividendis agris.* Et Plinio Secundo, si is est, de viris illustribus, c. 64.

4 *Aut coloniæ.*] Livius 1. Decad. l. 3. sub fin. & libro 4. ubi de colonia Ardeam deducta, & lib. 5. de colonia in Volscos deducta, & libro 6. de Nepete colonia deducenda, & lib. 8. de Calabris, & 4. Decad. l. 7. de Cremonensibus & Placentinis, & 5. Decad. lib. 1. ubi de Luca colonia deducenda loquitur.

5 *Qui Agrarii.*] Ab agro scilicet dividundo. Ita enim Livius 3. Decad. lib. 7. appellat. *Servilium negabant jure aut Tribunum plebis fuisse, aut ædilem esse, quod patrem ejus, quem Triumvirum agrarium occisum à Bojis circa Mutinam esse, opinio per decem annos fuerat, vivere constabat.* Cicero autem *agrarios* sæpe vocat fautores legis Agrariæ, ut in Philip. 7. & in Orat. in Catilinam, & in Oratione contra Rullum.

6 *Tametsi agrum Pontinum.*] Lege *Pomptinum* ex Livio, qui id tradit 1. Decad. lib. 6.

7 *Agrum Capuæ.*] Vide Suetonium in Cæsare, cap. 20. & Appianum, ubi de Cæsare loquitur.

8 *Et Samnii.*] Livius 4. Dec. lib. 1. *Exitu ejus anni cum de agris veteranorum militum relatum esset, decreverunt patres, ut M. Junius prætor urbanus, si ei videretur, decemviros agro Samniti, Apuloque, quod ejus publicum populi Rom. esset, metiendo dividendoque crearet.*

9 *Proditum tamen est.*] Hæc usque ad clausul. *Quartumviros*, sunt Ciceronis de lege Agraria. Plutarchi in vita ipsius Ciceronis. Et adde quoque quartumviros constitutos fuisse, ut curam viarum agerent, ex Pomponio

 in

ferrent ad populum de decemviris cum imperio creandis, ut quicquid agri publici per Italiam, Syriam, vel Asiam esset, plebi divideretur, legemque promulgare contenderent, Ciceronem summa ope restitisse, & velut rem pestiferam rogationem antiquasse, eosque magnifica oratione sic fregisse, ut victi obmutescerent. *Quatuorviri.* Quatuorviros vero creatos accepimus illos, quibus deducendarum coloniarum, aut si quid novum nunciatum foret, ut curarent ne damno respub. afficeretur, obque varia negocia munus mandatum erat. *Quinqueviri.* Præter quos fuere [1] quinqueviri agris dividundis, [2] muris turribusque reficiundis, sæpius ut plebem [3] fœnebri pecunia levarent: utque æs alienum pro his qui solvendo non essent, de publico solverent: qui mensarii nuncupati. Quæ res quantum ad patrum plebisque conciliandos animos profuerit, difficile dictu est. *Quinqueviri cis Tiberim.* Quippe quum esset plebs obruta fœnore, pecuniis in foro positis, vim ingentem æris alieni dissolverunt. Post quos usu exigente, [4] quinqueviri creati, cis Tiberim & ultra Tiberim, qui possent vespertinis horis vices magistratuum gerere, quum magistratus ad id temporis in foro esse non deceret. *Quinqueviri ultra Tiberim.* [5] Denique

in l. 2. §. eod. tempore ff. de orig. jur. De quatuorviratu Asinius Pollio inter epistolas familiares Ciceronis lib. 10. epist. 31. *Quatuorviratum sibi prorogavit*: fueruntque apud Larinates quatuorviri, ut testis est Cicero in Orat. pro Aulo Cluentio Habito.

1 *Quinqueviri.*] Livius 1. Decad. lib. 6. ubi de Pomptino agro dividundo loquitur, quod & supra dictum est.

2 *Muris.*] Livius 3. Decad. libro 5. *Comitiis creati sunt quinqueviri, muris turribusque reficiundis.* Adde etiam *minuendis sumptibus publicis*, ex Plinio libro epist. 2. epist. 1. & qui de finibus agnoscerent Livio 5. Decad. lib. 5.

3 *Fœnebri.*] Livius 1. Decad. lib. 7. *Novi consules fœnebrem quoque pecuniam quæ distinere unanimos videbatur, levare aggressi, solutionem æris alieni in publicam curam verterunt, quinqueviris creatis*, quos mensarios à dispensatione pecuniæ appellarunt, &c. Sed supra docuimus, triumviros quosdam mensarios fuisse vocatos.

4 *Quinqueviri.*] Livius 4. Decad. libro 9. *Utque ab incendiis caveretur, adjutores Triumviris quinqueviri uti cis Tiberim suæ quisque regionis ædificiis præessent.* Pomponius in l. 2. §. & quia ff. de orig. jur. Et quia magistratibus vespertinis temporibus in publicum esse inconveniens erat, quinqueviri constituti sunt cis Tiberim & ultra Tiberim, qui possent pro magistratibus officio fungi.

5 *Denique questiones.*] Id totum usque ad clausulam, *Fuitque animadversum*, colligitur ex præcedentibus atque etiam sequentibus. Nam de cæteris scilicet duumviris, triumviris, quatuorviris, quinqueviris, & decemviris jam

nique quoties aliquod munus factu difficile reipubl. impendebat, in quo præcipua aliquorum opera fidesque exquirebatur, ubique multum studii curæque opus erat: modo duumviros, nunc triumviros, aut quatuorviros, quinqueviros, sexviros, aut decemviros creavere: quorum ope consilioque injuncta munera sæpe exequuti sunt. Ipsique negocio absoluto, pro quo dicti creatique erant, ab injuncto munere quiescebant. Fuitque animadversum, quod si decemviros locandis vectigalibus (quod plerumque usu veniebat) Romani præfecissent, his ubique vectigalia distrahendi potestas erat, quum aliter nisi Romæ à censoribus vectigalia locarentur. [1] De septemviris epulonum traditum accepimus, quod hi à principio tresviri fuere, asciti inter sacerdotes, quibus togæ prætextæ jus datum, ut pontificibus. Hi fuere C. Licinius Lucullus, T. Romulius, & P. Porcius Lecca, qui legem de creandis primum tulere, quos propter sacrorum multitudinem, ut ludorum epulare sacrificium conficerent, pontifices sacris præesse voluere. Qui tempore procedente, septem creati fuere. Et quia sacris epulis præerant, cœnarumque pontificum, quæ [2] adjiciales dictæ sunt, curam agerent, ipsique [3] epulas Jovi principi deorum, cæterisque diis indicerent,

Septemviri epulonum.

Tresviri inter sacerdotes asciti.

Adjiciales cœnæ.

jam dictum est, & rursus postea dicetur. De sexviris autem quicunque ii fuerunt, nonnihil Plutarchus in Camillo, post princ.

1 *De septemviris.*] Id Livii est 4. Decad. lib. 3. *Romæ, inquit, eo primum anno triumviri epulones facti C. Licinius Lucullus, T. Romulius, qui legem de creandis his tulerat, & P. Porcius Leca.* His triumviris item, ut pontifici lege datum, togæ prætextæ habendæ jus. & ejusdem 4. Decad. lib. 10. Idem meminit P. Manlii triumviri epulonis. De his autem videndus est Cicero l. 3. de Oratore. Unde etiam illud Lucani lib. 1. *Septemvirque epulis festis.* Cæsarem autem Epulonem fuisse, constat ex Plinio lib. 14. cap. 15.

2 *Adjiciales.*] Varro de re rustica lib. 3. cap. 6. Plinius lib. 10. cap. 20. & lib. 29. cap. 4. sunt qui *aditiales* legunt. * *Has pontificales* vocat Macrobius lib. 3. cap. 13.

COLERUS.

* Sed perperam, mea sententia. Erat autem *adjicialis cœna*, quoties aut inaugurandi alicujus gratia, aut propter aliud quid, puta publicam lætitiam, indicebatur *Epulum adjicere*, & ita Tacitus Annal. 2. locutus est.

TIRAQUELLUS.

3 *Epulas Jovi.*] Festus Pompejus lib. 5. *Epolonos*, inquit, *dicebant antiqui, quos nunc Epulones dicimus. Datum autem est his nomen, quod epulas indicendi*

Epulones unde dicti. *Quindecimvirorum epulonum filiæ.* *Decemviri.*

rent, epulones appellati: qui si qua justa & solemnia sacris deessent, ad pontifices referebant: deque illorum consilio sententiaque, sacra & omissas cæremonias decernebant.[1] Horum filiæ, ne invitæ Vestæ sacerdotes fiant, sicut auguris & pontificis maximi, aut quindecimviri sacrorum, veteri privilegio immunes erant. Præter hos fuere [2] decemviri sub titulo æquandarum legum à principio sine provocatione creati, [3] mox alii litibus dijudicandis, qui loco prætorum in urbe jus dicebant. Quippe quum belli munia prætoribus deferrentur, & ob id, urgente armorum tumultu, ab urbe avocarentur: ne judicia Romæ deessent, illis in expeditionem profectis, decemviros qui litibus dijudicandis, & noscendis singulorum postulatis præsto forent, præfecerunt prætorum loco: cui magistratui [4] Adrianus ante imperium præfuisse dicitur. [5] Post quos fuit vigintiviratus causis dijudicandis, quod munus magnæ indolis juvenibus conferri solebat. Illinc

Decemviri litibus dijudicandis loco prætorum. *Vigintiviratus.*

caeli Jovi cæterisque diis potestatem haberent.

1 *Horum filiæ.*] Gellius lib. 1. c. 12. Præter illos autem septemviros sacrorum, ut id addas, fuere alii *septemviri capitales* apud Ciceronem, Philippic. 5. Et de hoc aut altero Epulonum Cicero ad Atticum, lib. 15. epist. 9. *Dic mihi, C. Antonius voluitne fieri septemvir? fuit certe dignus.* De decemvirali auctoritate Cicero Philip. 12.

2 *Decemviri.*] De his vide amplam historiam, & quomodo creati sunt, apud Livium 1. Decad. lib. 3. & Dionysium Halicarnassæum, & Pomponium in *l. 2. §. & cum placuisset. ff. de orig. jur.* Ab his 12. tabulæ perscriptæ sunt, ut in illis locis abunde videre poteris.

3 *Mox alii.*] Cicero in lib. de Oratore 1.

4 *Adrianus.*] Spartianus in vita illius post princ. *Nec multo post decemvir litibus judicandis datus.* Sed & de aliis decemviris præter illos Plutarchus in Cicerone. Jam autem supra diximus de decemviris creatis ad dividendos agros Samnii, ex Livio, qui & ipse 5. Dec. lib. 2. *Eodemque, inquit, anno, cum agri Ligustici & Gallici, quod bello captum erat, aliquantulum vacaret, S. C. factum, ut is ager viritim divideretur. Decemviros in eam rem ex S. C. creavit prætor.* Et apud Ciceronem in Oratione 1. pro lege Agraria, sæpe fit mentio *decemvirorum.* & lib. 11. epist. famil. epist. 13. 19. & 20.

5 *Post quos.*] De *vigintiviratu* Cicero ad Atticum lib. 9. epist. 2. *Repudiari se totum, magis etiam quam olim in decemviratu:* sunt tamen qui ibi legunt *quinqueviratu.* Idem quoque de vigintiviris etiam ad Atticum lib. 2. epist. 2. *ubi nemo sit præter me, qui quemquam ex vigintiviris unum esse salvum velit,* ubi etiam nonnulli legunt *quinqueviris.* *

COLERUS.

* De vigintiviratu vide Dionem lib. 54.

1 *Ad*

Illinc enim gradum ad reliquos honores auſpicabantur viri exculti ingenio & doctrina. [1] Ad quod Tiberius Neronem Germanici filium promoturus, quod quinquennio maturius peteret, quam per leges liceret, illum ſenatui commendavit, & veniam petiit. [2] Et centumviri ampliſſimum judicium, qui jura populo aliquandiu dixere: à quibus nulla erat provocatio, quorum [3] judicia centumviralia dicta. Ex [4] ſingulis enim tribubus terni judices ſelecti, populo jus dicebant. Et quamvis ex quinque & triginta tribubus, ſupra centum ſupereſſent quinque: uſus obtinuit, ut ipſi centumviri, eorumque judicia centumviralia dicta ſunt: qui omnes quum jura daturi erant, haſta poſita in unum coibant, illorumque judicia [5] in duas haſtas diviſa erant: ideo [6] centumviralis haſta ſermonibus celebratur:

Centumviri. *Centumviralia judicia.* *Centumviralis haſta.*

TIRAQUELLUS.

1 *Ad quod Tiberius.*] Tacitus lib. 3. *Per idem tempus Neronem è liberis Germanici jam ingreſſum juventam commendavit patribus, utque munere capeſſendi vigintiviratus ſolveret, & quinquennio maturius quam per leges quæſturam peteret.* *

COLERUS.

* Vide Lipſii Commentarium.

TIRAQUELLUS.

2 *Et centumviri.*] De his centumviris nihil omnino in noſtris legibus legitur, præterquam quod ſcribitur in *l. 2. §. deinde cum eſſet. ff. de orig. jur.* in hæc verba, *Deinde cum eſſet neceſſarius magiſtratus, qui haſtæ præeſſet, centumviri litibus judicandis conſtituti ſunt.* * Cicero autem ſæpius horum meminit, ut in lib. 1. de Oratore, & in Oratione pro Cecinna. Valerius Maximus lib. 7. cap. 8. in princip. Plinius epiſt. l. 1. epiſt. 5. & l. 5. epiſt. ult. & Ovid. lib. 2. Triſt. eleg. unica,

Nec male commiſſa eſt nobis fortuna reorum,
Liſque decem decies inſpicienda viris.

Decem enim decies centum efficiunt. Et Martialis lib. 10. epig. 19.

Dum centum ſtudet auribus virorum.

COLERUS.

* Olim dicebatur *St litibus judicandis.* Cujacius lib. 3. cap. 32. Obſervat.

TIRAQUELLUS.

3 *Judicia centumviralia dicta.*] Varro de re ruſtica. Cicero in Oratione pro Cecinna, & lib. 1. de Oratore, & Plinius lib. 1. epiſt. 5. & 17. in fine: item lib. 5. epiſt. ult. ubi dicit, quod his unus ex prætoribus præſidebat. *

COLERUS.

* Et Feſtus: in *Centumviralia judi.*

TIRAQUELLUS.

4 *Singulis enim tribubus.*] Hæc uſque ad clauſulam, *Qui omnes,* ſunt Feſti Pompeji lib. 3. quo loco de centumviralibus judiciis loquitur. Et huc pertinet quod ſcribit Varro de re ruſtica: *Centumviralis judicii numerus non fuit ad amuſſim, uti cum dicimus mille naves iviſſe ad Trojam.*

5 *In duas,* &c. Quintilianus lib. 5. cap. 2. *Et de partibus centumviralium, quæ in duas haſtas diviſæ ſunt.*

6 *Centumviralis.*] Suetonius in Auguſto, c. 36. * Martial l. 7. epig. 62.

Hunc miratur adhuc centum gravis haſta virorum.

Hinc

Zasius in l. 2. ff. de orig. jur.

bratur: [1] qui de hereditatibus, testamentis, usucapionibus, tutelis, gentilitatibus, agnationibus, alluvionibus, nexis, mancipiis, & stillicidiis, quam maxime jus dicebant. Qui cum propter turbulentam confusionem in longissimum lites traherent, perraroque causas deciderent, [2] Divus Vespasianus ex tot judicibus selegit quosdam, qui brevi curriculo, nec longo circuitu causas definirent. [3] Domitianus quoque centumviralia decreta & constituta velut ambitiose edita, rescidisse fertur. [4] Tantique exempli fuere, ut Romani adolescentes primæ indolis experimenta à causis centumviralibus auspicarentur. [5] Et cum antea ne nobilissimis quidem pateret aditus, nisi à consulari viro magno

Decemviri in causis centumviralibus primum se exercebant.

Hincque *hastæ judicium* vocat Valerius Maximus lib. 7. cap. 8. in princ. & rursus ubi de Pompejo Rhegino loquitur.

COLERUS.

* Triumviros Monetales, Triumviros Capitales, Quatuorviros Viales, & Decemviros st litibus instituit Augustus anno D. CCXLI.

TIRAQUELLUS.

1 *Qui de hereditatibus.*] Hæc omnia sunt Ciceronis lib. 1. de Oratore. Sed & quod de hereditatibus & testamentis hic dicitur, probatur etiam ex Valerio Maximo lib. 7. c. item 7. statim post princ. & iterum ubi de filio M. Anei Carseolani, eodemque cap. 8. in illis duobus locis. Plinius lib. epist. 6. epist. 33. ad Romanum.

2 *Divus Vespasianus.*] Sueton. in vita illius c. 10.

3 *Domitianus.*] Idem Suetonius in vita illius, c. 8. ad princ.

4 *Tantique.*] Plinius enim Junior adolescentulus causas egit in centumvirali judicio, quod & quadruplex judicium vocat lib. epist. 1. epist. 18. ad Tranquillum, sed vide omnino in seq.

5 *Et quum antea.*] Idem Plinius ejusdem operis lib. 2. epist. 14. ad Maximum, loquens de centumviralibus judiciis. *Atque etiam,* inquit, *magna ex parte adolescentuli obscuri ad declamandum huc transierunt tam irreverenter & temere, ut mihi Atilius noster expresse dixisse videatur, sic in foro pueros à centumviralibus causis auspicari, ut ab Homero in scholis: Nam hic quoque ut illic primum cœpit esse quod maximum est. At hercule ante memoriam meam (majores natu ita solebant dicere) ne nobilissimis quidem adolescentibus locus erat, nisi aliquo consulari producente: tanta veneratione pulcherrimum opus celebrabatur. Nunc refractis pudoris & reverentiæ claustris omnia patent omnibus: nec inducuntur, sed irrumpunt.* Et huc spectat, quod Augustus Imperator, Cajum & Lucium nepotes deduxit in forum, ut scribit Suetonius in vita illius, cap. 26. Et Tiberius Romam reversus Drusum filium, eodem Suetonio teste in vita etiam ipsius Tiberii, cap. 15. in princ. Ex quo & Cornelius Tacitus in eo lib. cui tit. est, An sui seculi oratores antiquioribus, & quare concedant. *Ergo,* ait, *apud majores nostros juvenis ille, qui foro & eloquentiæ parabatur, imbutus jam domestica disciplina, & refertus honestis studiis, deducebatur à patre vel à propinquis ad eum Oratorem, &c.*

r *Hasta*

magno favore producerentur in foro viri præclari, magnæque eruditionis: postea depravato usu, obtentum est, ut ad declamandum transirent pueri extremæ sortis, nullo discrimine aut delectu, in quibus nec facundia esset, nec eruditio. Præterque hastam centumviralem, mos erat militaris, ut si qua civitas vi subacta, hostili incursu diripienda foret, à duce exercitus edito in loco hasta poneretur, qua significatione illam non deditione & pacto, sed tanquam vi captam diripi licere, & in bona & personas grassari designabat, quæ [1] hasta cruenta nuncupatur. [2] Nam captas, non deditas urbes diripi veteres voluere. [3] Tum si quando bona proscriptorum, [4] hostiumve manubiæ aut præda venales forent, [5] vectigaliave locarentur, usus obtinuit, ut hasta posita venirent, [6] quæ publica dicta est: [7] sicut bello capti, [8] quod coronati & servi ære comparati, quod ex edito lapide enunciabantur venales, sub corona & de *Hasta cruenta.*

1 *Hasta cruenta.*] Sic eam appellat Cicero 2. Offic. de bonorum tantum proscriptione loquens, *Dum homines perditi hastam illam cruentam, & meminerint & sperabunt.*

2 *Nam captas.*] Vide infra eod lib. c. 20.

3 *Tum si quando.*] Cicero d. lib. 2. Offic. & Philip. 2. 4. & 7. & lib. epist. fam. 15. epist. 17.

4 *Hostiumve.*] Valerius Maximus lib. 5. cap. 1. ubi de Africano posteriore loquitur, & lib. 6. cap. 5. ubi de populo Romano.

5 *Vectigaliave.*] Nam de his Livius 4. Decad. libro 9. *Vectigalia summis pretiis ultro, tributa infimis locaverunt, quas locationes cum senatus precibus & lachrymis victus induci, & de integro locari jussisset, censores edicto submotos ab hasta, qui ludificati priorem locationem erant, omnia eadem, paululum imminutis pretiis, locaverunt:* quem locum & nos supra c. 13. ad aliud adduximus. Columella in præfatione lib. 1. de re rustica de his loquens: *Itaque in hac Latio & Saturnia terra, ubi dii cultus agrorum progeniem suam docuerant, ibi nunc ad hastam locamus, &c.* Unde illud Ovidii lib. 4. de Ponto epist. 5. ad Pompejum,

Aut populi reditus positam componet ad hastam,
Et minui magnæ non sinet urbis opes.

Et epist. 9. ad Græcinum;

Nunc longi reditus hastæ supponere lustri
Cernere, & exacta cuncta locare fide.

6 *Quæ publica.*] Nam ut scribit Festus lib. 7. *Hastæ subjiciebant ea, quæ publice venundabant, quia signum præcipuum est hasta.* Et hujus hastæ, cui res venales subjiciebantur, sæpe fit mentio in nostris legibus.

7 *Sicut bello.*] Valerius Maximus duobus illis locis in verbo, *Hostiumve manubiæ*, citatis.

8 *Quod coronati.*] Cælius Sabinus Jurisconsultus, & Cato, & cum eis Gellius lib. 7. cap. 5. Festus Pompejus lib. 17. auctoritate ipsius Catonis & Plauti. *Sub corona*, ait, *venire dicuntur, qui captivi coronati venire solent.*

1 De

& [1] de lapide empti dicebantur, & [2] qui turmatim veneunt in catasta. [3] Fuitque moris vetusti, ut his qui trans mare advecti venales forent, quo à reliquis mancipiis dignoscerentur, alba creta pedes illinirent. [4] Observatumque, ut de servis sub pileo venditis, emptori venditor nihil præstaret, neque evictionis jure teneretur, tanquam insignia forent mancipia & probatissima. Utque præcones & qui bona proscribunt, [5] bona regis Porsenæ venalia singulis auctionibus proclament, ex eo deductum, quod discedens ab urbe Porsena, castra commeatibus referta populo diripienda dedisset. Præter quas fuit [6] hasta salutis, ubi in summa inopia ad levandam famem in hasta posita publice frumentum venit. [7] Græcis vero ubi venalia producuntur mancipia, cycli; ubi vero conscendunt ut essent conspicua omni-

Trans mare advecti illiniti.

Sub pileo venditi.

Hasta salutis.

1 *De lapide.*] Cicero in Oratione in Pisonem: *De me cum omnes magistratus promulgassent, præter unum prætorem, à quo non fuit postulandum, fratrem inimici mei, præterquam duos de lapide emptos.* Columella lib. 3. cap. item 3. De servo vilioris pretii loquens, *Quem vulgus, ait, quidem parvi æris, vel de lapide maxime comparari posse putat.* De cujus tamen loci intellectu lege Beroaldum in Annotationibus Columellæ, in litera L. & Cælium Rhodiginum lib. 25. cap. 22. Pollux autem Onomasticon 3. c. 20. ex Herodoto. Lapidem hunc unde quondam servi vendebantur πρατήριον, καὶ πωλητήριον vocat.

2 *Qui turmatim veneunt.*] Id est venduntur. Catasta autem locus est, ubi servi venales exponebantur. Ut Tibullus lib. 2. eleg. 3.

Nota loquor, regnum ipse tenet, quem sæpe coegit
Barbara gypsatos ferre catasta pedes.

Nam olim servi venales, habebant pedes gypso, id est argentea creta illitos, ut dicetur in seq. ex quo etiam illud Ovidii lib. 1. Amorum, eleg. 1.

Nec tu si quis erit capitis mercede redemptus,
Despice gypsati crimen inane pedis.

3 *Fuitque moris.*] Plinius lib. 35. cap. 17. ad fin. vide & illud Juvenalis Sat. 1.

Vincant divitiæ, sacro nec cedat honori,
Nuper in hanc urbem pedibus qui venerat albis.

4 *Observatumque.*] Gellius Cælii Sabini auctoritate lib. 7. cap. 4.

5 *Bona Regis.*] Livius 1. Dec. lib. 2. & Plutarchus in Publicola.

6 *Hasta salutis.*] De qua Quintilianus, si is est, in declam. *Sed si semel posuis hastam salutis, & redemptores vitæ admittis, & nos admone, melius vendes.*

7 *Græcis vero.*] Id sumpsisse videtur ex Polluce lib. 10. cap. 23. ubi tamen aliter videtur scripsisse. At omnibus in confesso est, prius vocabulum in nova comœdia accipi pro loco in quo vendebantur mancipia, sic dictum, quod in orbem & coronam circumsteterunt vendentes πέριξ, ἐν κύκλῳ κύκλοι. Posterius autem apud Aristophanem pro pulpito aut loco editiore, in quo mancipia venalia exponebantur.

1. Ac

omnibus, trapezæ dicta sunt. [1] Ac licet à principio quæstura functi, centumviros advocare, & ad judicia cogere consuessent, Augustus tamen censuit, ut postpositis quæstoriis viris, decemviri designarentur, qui illos in unum cogerent, & jus dicere juberent. Illud ego non præterierim, apud Carthaginenses centumviros de numero senatorum fuisse scitos, qui rerum gestarum & bellicæ administrationis rationem à ducibus exigerent. Et ab Ægyptiis triginta judices ex præcipuis civitatibus eligi solere, ex quibus optimum eligebant, qui totius collegii caput & princeps foret. [2] Et in Algido in templo Dianæ quindecimviros, tam divinis mysteriis & sacrificiis solennibus, quam responsis dandis præesse. Et Athenis arnophagon religiosissimum & summum judicium haberi: in quo senatus & populus una coibant, quo tempore, à triginta tyrannis, pene in extremum discrimen adductæ sunt. [3] Deinde exactis tyrannis, decemviri rempubl. administrarunt, quorum cuique decaducho nomen erat. [4] Post hos astynomi præfuere numero decem, quinque in Pyræo, totidem in urbe: quibus cura Psaltriarum imminebat & tibicinum. [5] Mox novemvirorum magistratum præcipuum fecere,

Quæstura functi. Centumviri apud Carthaginenses. Triginta judices Ægyptii. Quindecimviri. Aræophagon. Decemviri apud Athenienses. Decaduchi. Astynomi. Novemviri.

1 *Ac licet.*] Suetonius in vita Augusti, cap. 36. *Ut centumviralem hastam quam quæstura functi consueverant cogere, decemviri cogerent.*

2 *Et in Algido.*] Fuere item quindecimviri apud Romanos agris dandis, apud Plinium lib. 7. cap. 43.

3 *Deinde exactis.*] Isocrates ad Callimachum. Et de his quoque decemviris loquitur Probus Æmylius in vita Thrasybuli, qui eos *prætores* vocat. Sed & aliquando Ephesii decemviros crearunt apud Plutarchum in Lysandro.

4 *Post hos Astynomi.*] Cælius Rhodig. lib. 24. c. 5. qui nullum quoque auctorem citat: fuit autem & hoc nomen cujuspiam memorati Pausaniæ lib. 10. Adde & alios fuisse Athenis decemviros, qui pecunias in arce Palladis positas servabant, quas sacras & publicas appellabant auctore Suida. Et alii item, qui rei bellicæ præerant, ut satis constat ex eo quod scribit Plutarchus in Apophthegm. Philippi Macedonis, qui dictitabat Athenienses beatos, ut qui singulis quibusque annis decem invenirent, quos Imperatores eligerent. Nam se unum duntaxat Imperatorem per multos annos invenisse Parmenionem. Consule autem Græcum, ut scias quomodo hos appellet.

5 *Mox novem virorum.*] Laërtius in Solone, Plutarchus in Pelonide, Pollux lib. 8. ἀρχόντων Ἀθήνησιν ὀνόματα, in princip. Et de his puto intelligit Heraclides in Politicis loquens de novem Atheniensium Principibus legislatoribus, qui cum cooptati sunt, jurant se juste facturos, neque munera

accepturos

Archontes. Athenienses ab archontibus, Romani à consulibus, Lacedæmonii à tribunis numerabant annos & tempora. Polemarchus apud Ætolos.

fecere, [1] qui sortito creabantur annis singulis, quos archontes nuncupabant: inter quos [2] primus archon, primarius archontum & longe princeps erat: [3] à quo Athenienses, sicut Romani à consulibus, [4] & Lacedæmonii à tribunis, annos & tempora dinumerabant. Eum honorem, qui summus erat magistratus, [5] Hadrianus Cæsar dum Athenis ageret, & mox [6] Galenus gessisse fertur. Secundus à regia dignatione [7] βασιλεὺς: tertius, à belli ductu [8] πολέμαρχος: reliqui à legum latione [9] θεσμοθέται dicti sunt, ætate & usu docti, qui domi jura dabant, querelas accusationesque cognoscebant, deque controversiis æquo examine decernebant. [10] Ætolis vero polemarchus claudendarum portarum & urbis curam gerebat, clavesque noctu detinebat; interdiu autem custodiis portarum assidebat.

CA-

accepturos, aut etiam statuam erecturos. Pollus autem l. 8. quo loco de nominibus Athen. magistratus tractat, non *æneam*, sed *auream statuam* dicit.

1 *Qui sortito.*] Plutarchus in lib. de Fortuna Alexandri.

2 *Primus Archon.*] Trebellius Pollio in vita Galienorum.

3 *A quo Athenienses.*] Ut videre licet ex Diodoro Siculo lib. 11. & cæteris sequentibus in infinitis locis.

4 *Et Lacedæmonii.*] Imo vero Ephoris, teste Xenophonte lib. 2. rerum Græcanicarum, cum dicit *sequenti anno in quem incidit Olympias, qua vicit in stadio Crinimus Thessalus Eudio Spartæ Ephoro, præsidente Athenis Pythodoro, &c.* Et paulo post: *Exeunte vero quo debellatum est anno vigesimo octavo mensesque sexto quo tempore Ephori numerantur, &c.* Sed Alexander hic eos *tribunos* vocat, quoniam *Ephori* apud Lacedæmonios eum propemodum locum tenebant, quem Tribuni apud Romanos, ut etiam scribit Valerius Max. lib. 4. cap. 1. ubi de Theopompo Rege Spartanorum loquitur, & nos quoque alibi dicemus.

5 *Hadrianus Cæsar.*] Spartianus & Dion uterque in vita illius.

6 *Galenus.*] *Galienus* legendum est ex Trebellio Pollione, qui id de illo dicit in vita ipsius.

7 *Βασιλεὺς.*] De hoc Pollux lib. 1. cap. 10. περὶ ἐπωνύμων, & lib. 8. ἔστι ὁ βασιλεὺς ποιεῖ.

8 *Πολέμαρχος.*] Nam ea voce significatur belli Dux vel Princeps, & hujus quoque meminit Pollux illo eodem lib. 1. ubi supra, atque etiam illo lib. 8. ἔστι ποιεῖ ὁ πολέμαρχος. Et ante illum Herodotus lib. 6. ubi dicit hunc fuisse magistratum Athenis, qui per suffragia electus in danda faba, hoc est, in declaranda sententia undecimus est. Nam in dicenda sententia parem ducibus eum faciebant.

9 *Θεσμοθέται.*] Hi sex fuere ex Polluce d. lib. 8. Sed ut id addas, fuere quoque Athenis undecim viri, quibus ad supplicium damnati tradebantur, ex Plutarcho in Phocione, quibusque eorum qui in vinculis tenebantur.

10 *Ætolis.*] Polybius lib. 4. Fuit & id nomen Lacedæmonio cuipiam apud Pausaniam lib. 3.

1 Post

CAPUT XVII.

Quoties contra ambitum illorum qui appetunt magistratus, pluribus legibus à Romanis obviam itum sit.

POst [1] urbem conditam longo tempore, nullam de ambitu legem fuisse latam, multorum literis proditum est: scilicet quia in dandis magistratibus, & conferendis honoribus, prisci Romani non largitione & ambitu, sed vera virtute nitebantur: propterque res egregie gestas domi militiæque meritos cives prætura, ædilitate & consulatu, amplissimisque honoribus honestabant. [2] Prima lex contra ambitus illorum qui magistratus appeterent, per tribunos plebis lata fuit, quo tempore post decemviros tribuni militum consulari potestate reip. præfuere, qua ne cui album in vestimentum petitionis causa quenquam adjicere liceret, cavebatur. [3] C. deinde Petilius tribunus plebis legem tulit ad populum, qua largitiones illorum qui honores pecunia mercarentur, gravi damno & pœna mulctavit: fuitque severissima disciplina & sub gravi censura lex servata, qua ambitioni & cupiditati obviam sæpe itum est: ita ut inter exempla relatum sit, [4] Q. Coponium, quod vini amphoram ei, cujus suffragio magistratum petebat, dono dederat, ambitus condemnatum pœnas luisse. [5] Cincius deinde [6] legem tulit muneralem, qua gravissimis pœnis affecit eos, qui à quovis candidato munus suffragii causa

Prima Romæ lex contra ambitum.

C. Petilii lex.

Cincii lex muneralis.

TIRAQUELLUS.

1 *Post urbem.*] Quod ex eo probatur, quod de prima lege ambitus in seq. subditur. Et de hujusmodi legibus Tullius in Oratione pro Murena, & in Oratione in Vatinium, Plinius Junior epist. lib. 6. epist. 19.

2 *Prima lex.*] Hæc usque ad clausulam, *C. deinde*, sunt Livii 1. Dec. libro 4.

3 *C. deinde Petilius.*] Idem Livius 1. Dec. lib. 7.

4 *Q. Coponium.*] Plinius l. 35. c. 12.

5 *Cincius deinde.*] Cicero lib. 2. de Oratore, & in lib. de Senectute, Livius 3. Decad. lib. 4. Tacitus lib. 11. Festus Pompejus lib. 11. ubi de Muneralli lege loquitur, & late diximus in nostris Commentariis nobilitatis, c. 29. num. 19.

COLERUS.

6 *Legem tulit.*] Anno urbis D.XLIX. Ea autem lex renovata fuit & confirmata SC. ab Augusto.

causa donumve acciperent. [1] Inde cautum, ut in petendis honoribus candidati sine toga ad comitia descenderent: ne pecuniis in sinu reconditis tribuum suffragia mercarentur. Sed quum quotidie hoc malum serpere videretur magis, & ambitus petentium coërceri oporteret, Paulus Æmylius consul legem tulit ad populum, qua ne cui suffragii causa munus dare liceret, multiplici pœna interdixit. [2] Postea lege Calphurnia his qui mercede corrupti, aut munere deliniti, candidatis obviam issent, quique precio illos sectarentur, aut si prandium ad captandos animos, aut quid muneris exhibitum foret, præter pœnas legibus constitutas, etiam pecuniaria mulctá dicta fuit. [3] Id quod Fabia lege cavebatur, qua præfinitur numerus sectatorum prosequentium in comitiis candidatos, pœna adjecta si quis plures advocaret: [4] quam legem Marius etiam in suo tribunatu contra illos qui tribuum suffragia ambirent, severissime tulit. In tantumque ambitus honorum inhibitus fuit, [5] ut Licinia lex [6] & Ebutia, non modo illi qui de novo creando magistratu ad populum ferret, sed nec ipsius collegæ & affini curationem potestatemve demandari, gravi documento sanciverit. [7] Demum Marius, in consulatu denuo, ita ambi-

Alia lex, Paul. Æmylii lex. Lex Calphurnia. Lex Fabia. Lex Marii. Lex Liciniæ & Ebutia. Marii lex alia.

TIRAQUELLUS.

1 *Inde cautum.*] Plutarchus in vita Coriolani, & problem. cap. 48. ubi hanc eandem & aliam item ejus rei rationem reddit.

2 *Postea lege Calphurnia.*] Asconius Pedianus in Oratione, in toga candida contra C. Antonium & Catilinam competitores, & in Oratione pro C. Cornelio majestatis reo.

3 *Id quod.*] Cujus meminit Cicero de petitione Consulatus ad Q. Fratrem, & in Oratione pro Murena.

4 *Quam legem Marius.*] Vide infra in verbo, *Demum Marius.*

5 *Ut Licinia lex.*] De qua Cicero in Oratione pro Cn. Plancio, & lib. 8. epist. fam. epist. illius lib. 2. & in 2. Oratione de lege Agraria.

6 *Et Ebutia.*] Cicero in Oratione posteriore de lege Agraria. Fuereque aliæ leges de ambitu. Nam Tacitus scribit Candidatorum ambitus Julias leges peperisse, & etiam apud Jurisconsultos tit. ad leg. Jul. de ambit. Tradiditque Florus epitome Livii lib. 47. legem de *ambitu* latam fuisse, & legem *ambitus* memorat Plinius lib. epist. 6. epist. 5.

7 *Demum Marius.*] Hic, ni fallor, fallsus est Alexander, neque enim legitur Marium in Consulatu legem de ambitu promulgasse, sed solum in Tribunatu, resistentibus ipso Cotta Consule & Metello, teste Plutarcho in vita ipsius Marii, non longè post princip. Neque usquam legitur Cottam fuisse Marii collegam in consulatu, sed tantum L. Cecilii Metelli.

ambitum osum habuit, ut adversus Cottam collegam, & Metellum tribunum pleb. legem promulgarit, ne quis largitione aut donis magistratum honoresve assequeretur. [1] Mox Pompejus Magnus, quum unicus esset consul, aliam pertulit, qua pervicax illorum cupido, qui magistratus appeterent, gravi censura mulctavit. Mansitque diu Romæ hæc vitæ integritas & observantia disciplinæ, ut procul ambitione officium & virtus pluris quam census æstimaretur: adeo ut post longa tempora [2] Catonem ambitus diem dixisse illis qui largitiones fecerant, pro miraculo fuerit: qui ut obviam effrenatis cupiditatibus iret, se quibuscunque qui honores mercarentur, pecuniaque aut pollicitationibus ambirent, diem ad populum dicturum jurejurando firmavit. [3] Postea usque adeo mores degenerarunt, itaque ambitio hominum mentes pervasit, ut sine discrimine nullo pudore aut modestia, in assequendis honoribus, propalam [4] largitiones fierent: neque præturas, consulatus, aut potestates mercari turpe ducerent: palamque candidati quum ad comitia descenderent, [5] divisores haberent, [6] & magistros curiarum, proque assequendis honoribus [7] nummos in tribus pronunciare, † & pecunias depo-

Pomp. Magni lex.

Morum degeneratio.

1 *Mox Pompejus Magnus.*] Cæsar lib. 3. belli Civil. post princip. & Asconius Pedianus in Orat. 2. de lege Agraria. Appianus item lib. 2. bellor. Civ.

2 *Catonem.*] Scilicet Uticensem ex Plutarcho in vita illius, ubi & ipse dicit eundem Catonem Murenam inter cæteros ambitus accusasse.

3 *Postea.*] Vide Plutarchum ubi supra.

4 *Largitiones.*] Plutarchus in Cæsare. *Nam qui honores*, inquit, *petebant, mensis abjecta prorsus verecundia epulum publice largitionesque distribuebant in populum.*

5 *Divisores.*] Hi dicuntur pecuniarum redemptores, quæ tributim dividebantur à candidatis ad corrumpenda suffragia, Ciceroni lib. 2. de Oratore, ubi loquitur de Mummio divisore in campo Martio, & ad Atticum lib. 1. epist. 12. & in Oratione pro Cn. Plancio, quo loco paulo post citabimus, & in 2. in Verrem actione, non uno in loco. Suetonius item in Augusto cap. 3. Vide autem Beroaldum in suis Annotationibus.

6 *Et magistros.*] Ita enim hos appellat Plautus in Aulularia,

Nam noster nostræ qui est magister curiæ,
Dividere se ait argentum in viros.

Quem locum in id expendit Asconius in 2. in Verrem actio.

7 *Nummos.*] Cicero in d. epist. 12. ad Atticum, postquam de divisoribus locutus est, hæc paulo post subdit, *Novi est in lege hoc, ut qui nummos in tribu pronunciaverit, si non dederit, impune sit:*

deponere, † ac per sequestrem spargere in turbas non formidarent. Et ne quid turpitudinis deesset, manus & operas clientum & comitum audacissimorum ad vim & seditionem paratas haberent, ita ut seditiosissimo cuique temeritatique & audaciæ præcipuus locus foret, quum populus mercede corruptus, atque alii potentia amicorum fulti, per cædes & dimicationem, perque omnem licentiam & audaciam, fasces, imperia, sacerdotia & triumphos darent: & non justo suffragio, sed armis lapidibusque pro largitore certarent. [2] Tantaque exarsit ambitio, ut ex hac turbulenta confusione, octo fere mensibus urbem inter populares procellas, patrum & plebis certamina, dum seditionibus vacant, sine lege, sine imperio, sine honoribus, diu caruisse magistratibus legamus: quæ quidem res non medriocri damno dedecorique fuit. Qui morbus Athenas quoque pervasit; nam cum antea incorrupti mores fuissent, [3] primus Anytus Anchemeonis filius, largitionibus immodicis pecunias erogasse, & suffragia mercatus fuisse dicitur, perniciali exemplo magnæ turpitudinis & dedecoris inde subsequuti. [4] Deinde Lycurgus ambitiosæ largitionis majus testimonium fecit: nam donato singulis magistratibus talento, rex Spartæ creatus fuit: donec

Urbs sine magistratibus ob seditiones.

Athenis a-sit.

sin dederit, ut quod visum singulis tribubus sestertia 435. debeat. vide infra in verbo, *Et per sequestrem spargere.*

† *Et pecunias.*] Cicero in 2. action. contra Verrem, *Qui aut deponere, aut recipere, aut accipere, aut polliceri, aut sequestres, aut interpretes corrumpendi judicii solent esse.*

1 *Ac per sequestrem.*] Cicero in Oratione pro Cn. Plancio. *Quam tibi commodum est unam tribum delige: tu doce id quod debes, per quem sequestrem, quo divisore corrupta sit.* Et rursum ibi, loquens de lege ambitus, *Decuriatio tribuum, descriptio populi, suffragia largitione devincta, severitatem senatus, & bonorum omnium vim ac dolorem excitaverunt. Hæc doce, hæc profer, hæc intimabe Lateranensis, decuriasse Plancium, conscripsisse, sequestrem fuisse, pronunciasse, divisisse.*

2 *Tantaque.*] Appianus lib. 2. scribit tantum Romæ ambitum exarsisse, ut insanientibus candidatis, ferroque & igni inter se depugnantibus, populo vero corrupto, ac in diversa studia scisso, comitia haberi non potuerint, atque ipsa urbs octo mensibus magistratu caruerit.

3 *Primus Anytus.*] Plutarchus in Coriolano.

4 *Deinde Lycurgus.*] Non ille quidem legislator, sed alius multo posterior, de quo hæc eadem scribit Polybius lib. 4.

[1] donec M. Tullius,[2] & mox divus Julius,[3] deinde Augustus, ne qua occasio fraudi pateret, inter cæteras quas tulerunt leges, severa correctione ambitus illorum qui largitionibus suffragia captabant, inhibuere. Et [4] deinde à Lurcone tribuno plebis, ut qui nummos in tribus pronunciasset & dedisset, quoad viveret, annua sestertia pœnæ nomine singulis tribubus pendere cogeretur, salutari edicto cautum fuit. Sed cum effrenatæ cupiditati nondum obviam irent, corruptionesque suffragiorum nihilominus immodicæ fierent,[5] Senatusconsulto provisum est, ut candidati, ante inita suffragia, nec conviventur, nec munera mittant, neque pecunias deponant. Quibus edictis, legibus & senatusconsultis, vix tandem ambitus illorum, qui honores peterent, postquam diu pervagati sunt, compressere.

Senatusconsultum in candidatos.

1 *Donec M. Tullius.*] Ipse Tullius epist. ad Q. Fratrem. 8. Et in oratione in Vatinium. In Oratione pro Murena statim post princip. item pro Sestio.

2 *Et mox divus Julius.*] Suetonius in vita illius.

3 *Deinde Augustus.*] Suetonius in vita illius, cap. 34. & 40.

4 *Deinde, &c.*] Cicero in d. epist. 11. lib. 1. ad Atticum, cujus verba supra adduximus.

5 *Senatusconsulto.*] Plinius Junior lib. epistol. 6. epist. 19. ad Nepotem. Tu hic denique vide Ciceronem in Oratione pro Murena, & Modestinum Jurisconsultum in *l. 1. ff. ad leg. Jul. de ambit.*

CAPUT XVIII.

Idus cujusque mensis apud veteres Romanos maxime festas & feriatas fuisse, & quid apud exteros.

INter festos celebratosque dies, quos in honore deorum vetus religio sanxit,[1] Idus præcipue solennes semper fuisse accepimus. Nam præterquam quod omnes [2] Idus Jovi feriatas, & à flamine diali [3] bovem immolari singulis

Idus solennes.

TIRAQUELLUS.

1 *Idus præcipue.*] Plutarchus problem. cap. 23. auctoritate Jubæ scribit Idus diem religiosum veteribus putatum fuisse.

2 *Idus Jovi feriatas.*] Macrobius lib. 1. Saturn. c. 15. unde illud Ovidii lib. 1. Fast.

Vindicat Ausonias Junonis cura calendas,
Idibus alba Jovi grandior agna cadit.

3 *Bovem.*] *Ovem* dicit Macrobius ubi supra. Cui convenit illud Ovidii loquentis de agna grandiore.

 1 Nam-

lis Idibus perspectum sit: tamen præcipuæ quædam erant feriæ Idibus dicatæ, quas veteres coli observarique jusserunt, ut illas prætermittere, & insolennes relinquere, ducerent nefas. [1] Namque Idibus Januariis tibicines festum diem agere multa licentia & lascivia, mulicbrique habitu per urbem vadere solebant: Causa vero traditur, quod quum honoribus amplissimis essent honestati, his postea exuti, uno agmine Tibur concessere: quibus revocandis Libertus operam dedit, qui apparatis epulis, quasi rem divinam facturus, illos muliebri ornatu, ita ut compti paratique erant, vino & epulis madidos carpento Romam reportavit: mansitque ad posteros festa dies annua, ut eo habitu triduo vagantes per urbem perque forum cum cantu & tibia incederent. [2] Qua die, ob Augusti victoriam, quodque Augusti cognomen Octavio delatum fuit, in templo Jovis opt. max. vervex à flamine immolabatur. [3] Idibus Februarii in Tiberis insula, ubi Fauni ædes erat, Romani rem divinam & sacrum annuum fecerunt: [4] Idus vero Martias ad Annam Perennam, quo commode [5] annare & perannare liceret, festas genialesque observarunt, largioribus poculis indulgentes. Ea enim nympha [6] soror Didonis credita,

Feriæ Idibus dicatæ. Idibus Januarii.

Idibus Februarii. Idibus Martii.

1 *Namque.*] Hæc usque ad clausulam, *Qua die*, sunt Livii 1. Decad. lib. 9. & Valerii Max. lib. 2. c. 1. & Plutarchi in prob. c. 55.

2 *Qua die.*] Ovidius lib. 1. Fast.

Idibus in magni castris Jovis æde sacerdos,
Semimaris flammis viscera libat ovis.
Redditaque est omnis populo provincia nostre,
Et tuus Augusto nomine dictus avus.

Avus enim Germanici, cui Ovidius illud opus dedicavit, fuit Augustus Tiberii adoptione pater qui Tiberius pater Germanici etiam adoptione fuit.

3 *Idibus Februarii.*] Ovidius de his loquens lib. 2. Fastor.

Idibus agrestis fumant altaria Fauni,
Hic ubi discretas insula rumpit aquas.

4 *Idus vero Martias.*] De his Ovidius libro 3. Fastorum.

Idibus est Annæ festum geniale Perennæ,
Non procul à ripis advena Tybri tuis.
Plebs venit, ac virides passim disjecta per herbas
Potat, & accumbit cum pare quisque sua.

Macrobius autem Saturn. lib. 1. c. 12. *hoc mense Martio sine ulla mentione Iduum publice & privatim ad Annam Perennam sacrificatum iri, ut annare & perennare commode liceat.* Ex quo tamen loco id desumptum esse videtur.

5 *Annare, &c.*] Ex Macrobio lib. 1. Saturn. cap. 8. dicitur & *perennare.*

6 *Soror Didonis.*] Non satis constat quæ ea dea Anna Perenna fuerit, variæ enim erant ejus opiniones: sed una ex his erat, hanc fuisse Annam Dido-

credita, in Aricino seu Laurente sedem habuisse fertur, quam à perpetuitate Perennam nuncuparunt: [1] quæ Idus infaustæ & ominosæ postea fuere: placuitque illas parricidium vocari, quod illis divus Cæsar conjuratorum manibus cæsus occubuit. [2] Idibus Aprilis victori Jovi Q. Fabius ædem, quam bello Sabino voverat, cum quibus cruento Marte & intestinis sæpe cladibus dimicatum fuerat, dedicavit: eaque dies festa in posterum haberi cœpta. [3] Hæc enim ædes in palatio fuit magno sumptu & mole constructa. [4] Majis vero Idibus mercatorum festus agebatur dies, quod ea Mercurio, qui mercimoniis præest, natalis foret: [5] quodque Appio Claudio & P. Servilio consulibus, ædes illi dicata fuerat, [6] qui mensis mercimoniis sacer in posterum semper habitus. Quippe eo mense mercatores Majæ [7] Mercurioque sacrum facere, & fucem prægnantem immolare,

Idibus Aprilis.

Idibus Maji.

Didonis sororem frequentissime Virgilio memoratam lib. 4. Æneid. Et eam opinionem tangit Ovidius de hac ipsa re loquens, d. lib. 3. Fast. his versibus,

Quæ tamen hæc Dea sit, quoniam rumoribus errat
Fabula, proposito nulla tenenda meo.
Arserat Æneæ Dido miserabilis igne,
Arserat extructis in sua fata rogis.

Et quæ sequuntur.

1 *Quæ Idus infaustæ.*] Suetonius in Cæsare, cap. 89. eodemque penult. *Curiam*, inquit, *in qua occisus est obstrui Idusque Martias parricidium nominari, ac ne unquam eo die senatus ageretur.* Adde autem his Idibus Martiis consules & prætores magistratum inire solitos, uti videbimus infra hoc eod. lib. cap. 24.

2 *Idibus Aprilis.*] Ovidius eod. lib. 3. Fast.

Occupat Aprilis Idus cognomine victor
Jupiter, hac illi sunt data templa die.

Vide item Livium 1. Dec. lib. 10.

3 *Hæc enim.*] Id est in Palatino monte, ex P. Victore, si is est, in 10. regione urbis.

4 *Majis vero Idibus.*] Ovidius lib. 5. Fastorum, Mercurium alloquens,

Clare nepos, Atlantis ades, quem montibus olim
Edidit Arcadiis Pleïas una Jovi.

Et paulo post,

Templa tibi posuere patres spectantia circum
Idibus ex illo est hæc tibi sacra dies.
Te quicunque suas profitentur vendere merces
Thure dato, tribuas ut sibi lucra rogant.
Est aqua. ——

Et Festus Pompejus lib. 11. ubi de Majis Idibus loquitur. Macrobius item lib. 1. Saturn. c. 12, ubi de mense Majo.

5 *Quodque Appio Claudio.*] Livius 1. Decad. lib. 2. Cornelius autem Labeo apud Macrobium, ubi nuper citavimus dicit, Calendis Majis hanc ædem dedicatam fuisse.

6 *Qui mensis mercimoniis.*] Macrobius ubi supra.

7 *Majæ Mercurioque.*] Idem ibi. Sed adde his, Idus Majas aliquando solemnes fuisse ineundis magistratibus, ut videbitur infra c. 24.

De hoc lib. 1. cap. 22. Idibus Juniis.

molare, seque & merces ex Mercurii fonte ad Capenam lustrare assuerant, ita magnos & uberes quæstus facere opinati. [1] Hanc ædem ad Circum maximum constructam dicunt fuisse, præcipuo opere, & magno impendio: [2] quo etiam die scirpeas effigies, de ponte Sublicio Vestales in Tiberim dejicere produntur, cum prius homines consuessent. [3] Idibus Juniis alter tibicinum dies anniversarius agebatur festus: qua die tibicines qui sacris præcinunt, per urbem vadere feriatos, & ad ædem Minervæ convenire solemne fuit: ipsasque minusculas quinquatrus, quod diem quintum post Idus feriatum haberent, appellarunt: [4] sicut triatrus, [5] sexatrus, septimatrus, [6] & decimatrus: quo etiam tempore [7] invicti Jovis ædes dicata fuit. [8] Idus autem

Minusculæ quinquatrus.

1 *Hanc ædem.*] Scilicet Mercurii, ex loco Ovidii supra citato.

2 *Quo etiam, &c.*] Ovidius lib. 5. Fastor.

Tum quoque priscorum virgo simulachra virorum
Mittere roboreo scirpea ponte solet.

Et nos quoque diximus supra eod. lib. cap. 13. ubi alios auctores in id citavimus.

3 *Idibus Juniis.*] Hæc sunt ipsius Ovidii libro 6. Fastorum.

Nulla mora est venienti die, quin dicere possis,
Idibus invicto sunt data templa Jovi.
Et jam quinquatrus jubeor narrare minores,
Nunc ades ô cœptis flava Minerva meis.
Cur vagus incedit tota tibicen in urbe,
Quid sibi persona, quid toga longa volunt?

Et cætera quæ sequuntur multis versibus. Festus quoque Pompejus lib. 11. *Minusculæ*, inquit, *quinquatrus appellabantur Idus, quod is dies festus erat tibicinum qui colunt Minervam.* Cujus Deæ proprie festus dies est quinquatrus mense Martio. Aliter minusculæ quinquatrus appellantur Idus Juniæ, & vide eundem lib. 15. in duobus locis. Quod autem quinquatrus sit quinque ab Idibus dierum numerus, ex Varrone est lib. 5. ling. Lat. & Gellius lib. 2. c. 21. Porro Porphyrion enarrans illud Horatii lib. epist. 2. epist. 2. eademque ult. non longe aliter sitit.

At potius puer, ut festis quinquatribus olim.

Scribit quinquatrus à quinque diebus dici, qui dies ad ferias Minervæ pertinent, propterea quod festæ solemnitates ejus Deæ per hoc spacium celebrantur. Sed & de quinquatro Livius 3. Dec. lib. 6. in consulatu M. Marcelli.

4 *Sicut triatrus.*] De hoc Festus Pompejus dicto lib. 15. in duobus locis.

5 *Sexatrus.*] De his duobus Varro lib. 5. de ling. Lat. & Festus Pompejus ubi supra citatus.

6 *Et decimatrus.*] Idem Varro ejusdem operis lib. 4. & Pompejus lib. 15. ubi etiam id scribit dici *decematrum* & *decimatrum*. Et de his omnibus vide supra lib. 2. c. 22.

7 *Invicti Jovis.*] Id jam diximus ex Ovidio supra in verbo, *Idibus Juniis.*

8 *Idus autem Julias.*] Hæc sumpta sunt partim à Livio 1. Decad. lib. 9. in fin.

autem Julias equitum turmæ festa fronde & olea ornatæ, in campo Martio instructæ, tanquam qui congredi acie parant, trabeati celebrant magnis cæremoniis, ut fuit à Fabio institutum. Nam prætoriæ cohortes, instructæ tanquam in hostes tenderent, & eques compositus per turmas, in armis stabant: in qua pompa Germanici imagine præcedente, equitum turmæ sequebantur instructæ, cum militaribus donis, quibus in testimonium virtutis ob fortia facinora donati fuerant: [1] eademque dies, quod populus Romanus ducens contra Latinos mira felicitate potitus fuerat, Castori & Polluci sacra fuit & celebris: fertúrque origo antiquissima, quod tunc Castoris ædem votam Latino bello, L. Æmylio & Cæsone consulibus, in foro, ubi visi fuerant, senatus dedicavit. [2] Et ex illo traditum, ut solenni apparatu pompa à templo matris deûm extra urbem ad forum usque procederet: inde trabeati & olea coronati equites, ab æde Honoris ad Capitolium irent. [3] Quem transvectionis morem diu intermissum Octavius revocavit, cavítque ne quis in transvehendo (quod antea licuerat) ab accusatore detraheretur. Qui mensis Atheniensibus quoque festus erat: quippe [4] Nonis Julii oschophoria celebrant: in quibus oleæ ramum, pane fici, cotyla mellis,

Idibus Julii.

Athenienses ὀσχοφόρια Nonis Julii. μεταγειτνιῶνι.

in fin. partim à Valerio Maximo libro secundo cap. 1. ubi de ordine equestri loquitur, partim item ex Plinio lib. 15. cap. 4. sed maxima ex parte ex Dionysio Halicarnass. lib. 1. non longe à princ.

1 *Eademque dies.*] Id usque ad clausulam, *Et ex illo*, est Livii 1. Decad. libro 2. & Dionysii Halicarn. lib. 6.

2 *Et ex illo traditum.*] Vide quos citavi supra in verbo, *Quadque Appio.* Et præterea Plinium Secundum de viris illustribus, cap. 32. ubi id dicit fuisse institutum Q. Fabii Rutiliani.

3 *Quem transvectionis morem.*] Suetonius in Augusto, cap. 38. *Equitum turmas frequenter recognovit post longam intercapedinem reducto more transvectionis, sed neque detrahi quemquam in transvehendo ab accusatore passus est.* Ejusque rei est aliquod vestigium in *l. 2. ff. de in jus vocan.* ubi scribitur, *In jus vocare non oportere eum qui equo publico in causa publica transvehitur.* ubi Budæus id scienter, ut cætera alia expendit.

4 *Nonis Julii.*] Suidas dicit ὀσχοφόρια festum ramorum, quæ ὄσχαι vocantur, Latine sic dictum, & ὀσχοφόρους duos juvenes ingenuos & divites, qui scilicet Minervæ sacris eos ramos ferebant, tanquam ramigeros. Et de his quoque multa Plutarchus in Theseo, ubi & inter cætera scribit Nonis Julii Theseum Apollini persolvisse. Et interpres Nicandri, & Etymol.

mellis, & fructuum primitiis onustum, per ingenuos pueros foribus appendunt civitatis. [1] Et mensis munychionis undevigesimo die, equester ordo pariter Jovi solenni more prodibat cum pompa. [2] Idus vero Augusti, servi & mancipia atque omnis famulatus festas observarunt, quod Servius Tullius ancilla genitus, in lucem tunc editus fuisset: [3] quo tempore uxoribus caput lavare felix faustumque putabatur, (sicut apud Indos, quum rex capillos abluit, festum celebrant diem) donaque invicem missitant, & divitias ostentant: [4] qua die servi & servæ æquato jure, & nullo discrimine liber an servus esset, cum dominis colludere, & festos dies Romæ agere solebant: qui dies etiam pro natali [5] Magni Alexandri apud plerosque esse censebatur, [6] propterea religiosus & sacer Dianæ habitus. Nam facibus accensis, in nemus Aricinum, ubi erat Dianæ templum, ab urbe discurrebant. [7] Quo etiam mense res celebrata sermonibus proditur, ut matronæ virilis membri figuram divinis percolerent honoribus, quam extra portam Collinam, ad ædem Veneris, cum pompa sacrorum deferebant, [8] Ægyptiorum more: mox à castissima & spectatæ pudi-

Idibus Augusti.

Indi.

Membrum virile à matronis honoratum.

1 *Et mensis.*] Nescio quare hunc mensem hoc loco interposuerit. Sed quisnam is fuerit, disces infra eodem lib. c. 24. Id autem quod hic dictum est, unde acceperit Alexander, vide Gyraldum de annis & mensibus.

2 *Idus vero Augusti.*] Plutarchus problem. cap. 110. & Festus Pompejus libro 17. ubi de servorum die festo loquitur.

3 *Quo tempore*] Plutarchus ubi supra.

4 *Qua die servi.*] Ad Romanos redit, sed hoc vide supra lib. 2. cap. 22.

5 *Magni Alexandri.*] Plutarchus in vita illius post princip. scribit eum natum fuisse circa Idus Augusti.

6 *Propterea religiosus.*] Propertius lib. 2.

Cum videt accensis devotam currere tædis
In nemus, & Triviæ lumina ferre Deæ.

Et Ovidius lib. 3. Fast.

Sæpe potens voti frontem redimita coronis,
Fœmina lucentes portat ab urbe faces.

Et Statius lib. Sylvar.

Jamque dies aderat, profugis cum regibus aptus
Fumat Aricinum Triviæ nemus, & face multa
Conscius Hippolyti splendet nemus.

7 *Quo etiam mense.*] Vide Christophorum Landinum in Georg. Virgilii fol. 47. pag. 2. & quos ibi allegat, & Divum Augustinum de Civitate Dei lib. 7. cap. 21. & ibi interpretem: Gyraldum item de Diis Gentium pag. 474. ubi de phallo priapo, & Arnobium, & Tertullianum, & Lucianum, & Lactantium.

8 *Ægyptiorum more.*] Nam de his Hero-

pudicitiæ matrona, præter matronale decus, in sinu Veneris locaretur. [1] Idus quoque Octobres festas fuisse tradunt, quo tempore in Martio campo equum qui October diceretur, [2] immolari servatum est: cujus caput, ut ex eo sanguis manaret, protinus in Regiam deferre, mox cauda defecta, illius cruore aram spargere, & in Regiam deportare; illudque panibus redimere assuerant: de quo inter Suburranos & Sacravienses magnis contentionibus non sine discrimine certabatur. [3] Ab Atheniensibus vero servatum est, ut mense Octobri, magnorum mysteriorum decimoquarto Calend. Novembris solennis agatur dies, & Liber pater in Eleusinam ex urbe transmittatur. Novembri vero parva, Junio autem rursus magna celebrentur mysteria, quæ Cereri sacra erant: parva Proserpinæ: in quibus maxime cognitum est, ut quam quis induit vestem initiatus, eam ne amplius exueret, donec lacera & pertrita foret: In aliis mysteriis traditur mos, ut vestem in qua quispiam initiatur, templis & numinibus dicarent. Quæ quidem mysteria quum alieno tempore intueri nefas esset, Demetrius rex, ut illorum particeps fieret non suo tempore, Januarium & Junium menses Novembrem appellavit. [4] Idus vero Decembres solennes fuisse nonnulli tradunt, quod in cursu equorum victorem

Idibus Octobris.

Magnorum & parvorum mysteriorum solennis dies apud Athenienses Calend. Novembris.

Idibus Dec.

Herodotus lib. 2. *Diem,* inquit, *festum Baccho Ægyptii agunt suis porcis, fere per omnia Græco festo similem.* Sed loco phallorum, id est, ficulneorum veretrorum à collo pendentium sunt ab eis excogitatæ statuæ cubitales, è nervis compactæ, quas fœminæ per pagos, circumferunt, quæ propemodum instar reliqui corporis in ventre, & tibia præeunte, quam fœminæ Bacchum canentes sequuntur. Cur autem mentulam habeat justo majorem statura, & unum corporis membrum agitet, redditur ab eis ratio, quam & confestim subdit. Sed & Diodorus Siculus.

1 *Idus quoque Octobres.*] Hæc usque ad clausulam, *Ab Atheniensibus*, sunt Festi Pompeji lib. 13. quo loco de Octobri equo loquitur, qui & ipse libro decimo quarto. non longe à princip. nonnihil de hac re dicit. *

COLERUS.

* Idem Festus in voce *Caviares.*

2 *Immolari servatum est.*] Id sacrificium quinto quoque anno fiebat. De hoc & Propertius:

Qualia nunc certo lustra novantur equo.

TIRAQUELLUS.

3 *Ab Atheniensibus.*] Et hæc usque ad clausulam, *Idus vero Decembres.* sunt Plutarchi in Demetrio.

4 *Idus vero Decembres.*] Plutarchus problem. cap. 97.

Nonis. *Æsculapii sacra.* *Εἰκάδες.* *Epicureorum.* *Atheniens.* *Neptuno Græci.* *Lacedæmonii.*

rem dexterioris bigæ sacrum Marti immolarent. [1] Nonis Faunalia & Fauni festa pervigili anniversario colebantur Romæ. Athenis vero decima & octava ipsius mensis die, Æsculapii erant sacra & festa. [2] Quod autem dictum est Idus Jovi, Calendas Junoni sacras esse, scire licet [3] certis auctoribus traditum esse, Epicureos singulis mensibus statos dies habere feriatos, quas Icadas nominant, hoc est, vigesimam cujusque mensis lunam, quod ea natus Epicurus foret, quem tam sancte habuere, ut illius imaginem non modo annulis, sed poculis, ferrent insculptam. [4] Et ab Atheniensibus octavam cujusque mensis Neptuno festam coli & feriari: à [5] Græcis vero, singulis Calendis deos venerari: sequentem post Calendas diem, semideis & heroïbus tribuere; qui etiam statos dies mensium certis numinibus consecrarunt. [6] Siquidem Neomenia quæ apud nos Calendæ sunt, & septima mensis Phœbo, quarta Mercurio, octava Theseo dicatæ fuere. [7] Apud Lacedæmonios autem singulis Calendis totius anni, vini quartarius, & farinæ medimnus, ac singula pecora regibus, velut ministris sacrorum, Apollini mox immolanda, dabantur.

1 *Nonis Faunalia.*] Horatius lib. Carm. 3. Ode 13. ad Faunum,

Ludit herboso pecus omne campo,
Cum tibi nonæ redeunt Decembres.

Nam ut ibi Acron & Porphyrion interpretes dicunt, *nonis Decembribus Faunalia, id est, Fauni festa celebrabantur.*

2 *Quod autem.*] Supra in verbo, *Idus Jovi feriatas.*

3 *Certis auctoribus.*] Sc. Plin. l. 35. c. 2.

4 *Et ab Atheniensibus.*] Gyraldus Syntag. 17. qui & nullum auctorem citat.

5 *Græcis vero.*] Ut patet ex sequentibus.

6 *Siquidem neomenia.*] Gyraldus lib. 7. cap. 23.

7 *Apud Lacedæmonios.*] Vide Plutarchum in Lycurgo.

CAPUT

CAPUT XIX.

Defensio Ulpiani definientis instratum quid esset, & quid differt pulsare a verberare, contra grammaticum illum falso accusantem.

HEsterno [1] die familiaris meus, in dicendo promptus & audaculus, arguebat Ulpianum Jureconsultum, ex auctoritate doctoris grammatici, cujus libelli vulgo innotuere, quod male definisset instratum quid esset, quum omne vestimentum esse diceret, quod injicitur, quod Ulpianus ex auctoritate Labeonis affirmat. Non enim vestimentum esse instratum dixit ille, neque stragulam vestem pro hominis vestimento, sed pro lecti operimento tantum apud auctores inveniri: & pleraque in hanc sententiam adduxerat. Cujus dicta quum percupide legeremus, mirum in modum auctoris incuriam admirati fuimus, qui licet abunde multa disseruisset non inepte, in nonnullis tamen perlicenter profatus est, quippe quum stragulam non modo pro lecti operimento accipi, sed pro hominis vestimento apud auctores sæpe legi inspiciamus, Ulpianumque signate & vere loquutum, qui instratum, omne vestimentum quod injicitur, definivit. Tranquillus in Nerone: Funeratus est, inquit, Nero impensa CC. millium stragulis albis auro intextis, quibus usus Calendis Januariis fuerat. Pompejus Festus, Grammaticorum longe eruditissimus, qui verborum proprietates viresque admodum pensitavit, Vestis, inquit, generaliter dicitur, ut stragula, ut pallium, tunica, vel penula. T. Livius tertio de Macedonico bello: Et quum tibi viro liceat purpura in veste uti stragula. [2] Paulus quoque Jureconsultus ex

De verbor. sig. l. instratum ff.

Vallam vide Elegantiar. lib. 6. cap. 46

Instratum.

TIRAQUELLUS.

1 *Hesterno die.*] Hoc caput unum est ex iis, quibus Alexander Laurentium Vallam vellicat, ex libro Elegant. 6. cap. 46. corripientem Ulpianum nostrum in *l. instratum ff. de verborum significatione*, & in *l. lex Cornelia. §. inter pulsationem ff. de injuriis.*

2 *Paulus quoque.*] In *l. cum & truticam ff. de auro & argento leg.* Adde autem

ex pellibus vestes confici dicit, cum & tunicam, & stragulam pelliceam nonnulli habeant. Ex quibus, stragulam vestem hominis designare, indubitata exempla sunt. Rursus eundem Ulpianum taxavit, quo ex auctoritate Offilii Jureconsulti censuit, pulsare & verberare eo differre, quia verberat quis cum dolore, pulsat vero sine dolore: propterea Ulpiani definitionem invidiose criminatur, tanquam possit aliquis cum dolore pulsari, & sine dolore verberari: additque verberare esse verbere cædere, quod est instrumentum longum & exile, qualis est virga, & pleraque eo pertinentia. Sed cum istius auctoris venia dixerim, Ulpiani mens alio spectat; quippe si mentem ipsius pensitamus, procul dubio intelligemus, illum verberare dici proprie, qui animale corpus verbere affligit: ipsumque signate & apposite loqui, qui hominem vel pecus verberatum dixit, non pulsatum. Quum vero ad rem sensu carentem ictus inferuntur, tunc pulsare dicimur, non verberare, ut pulso ostium, januam, aut vestem: verbero hominem vel pecus. Neque illi assentior, qui dixit, [1] verberare esse verbere cædere, hoc est, fuste longo affligere: nam & pugnis & lapide verberatum quempiam Latine dicimus, sicut fuste vel baculo: idque Terentii testimonio vel maxime apparere. Leno enim in Adelphis quum se verberatum dixisset, mox designavit quo verbere esset afflictus. Usque adeo, inquit, mihi pugnis os fregit. [2] Aulus Gellius noctium Atticarum, Pro delectamento, inquit, habuit manu sua verberare. Tametsi verberari rem anima & sensu carentem, apud auctores plerumque usurpatum legamus. [3] Plinius decimoquarto historiæ naturalis,

In eundem Vallam proximo capite. Vide Alciatum l. 4 de ver. sig.

Verbero. Pulso.

tem quod Asconius Pedianus in 3. in Verrem actio. ad fin. scribit *stragulam vestem pictam esse.*

COLERUS.

1 *Verberare esse.*] Ulpianus ff. de Injuriis. l. Item §. 40. *Verberasse*, inquit, *dicitur abusive, & qui pugnis ceciderit.*

TIRAQUELLUS.

2 *Aulus Gellius.*] Libro scilicet 10. cap. 6. Sed his exemplis adde Propertium lib. 2. eleg. 10. {*Achillem, Nec non exanimem amplectens Briseis Candida vesana verberat ora manu.*

3 *Plinius lib. 14. historiæ naturalis.*] Scilicet cap. 21. in fin.

I Et

turalis: Campaniæ vina, inquit, exposita in cadis sub divo, verberari Sole, Luna, imbre ac ventis, aptissimum: [1] & alibi, Carthago in Africa exercetur halitu maris, & verberatur imbri. Et pulsari rem animatam, & sensu participem quandoque comperimus. [2] Suetonius in Galba: Ut inter conventum matronarum correcta jurgio, inquit, & manu pulsata sit. Quod non proprie & signate, sed quasi per metaphoram accersitum crediderim. Si tamen certis verbis & vera finitione signatis eloqui volumus, [3] pulsatum illud vere dici, quod sensu carens crebro ictu percutitur, sive ostium, aut pallium, sive quid aliud dixeris: verberatum vero hominem, aut animal quod verbere afficitur, dici convenire, prout Ulpianus præclare censuit apud auctores probatissimos certum atque confessum est.

1 *Et alibi.*] Scilicet lib. 6. cap. 14. Sed his testimoniis adde Virgilium 5. Æneid.

— *Et verberat ictibus auras.*

Et lib. 2. de aquila loquens,

— *Simul æthera verberat alis.*

Et Horatium lib. 3. Car. Ode 1.

Non verberatæ grandine vineæ.

2 *Suetonius in Galba.*] Scilicet cap. 5. cui adde Ciceronem in Verrem act. 5. *Videtis pendere alios ex arbore, pulsari autem alios & verberari*, & in 7. *Sex lictores circumsistunt valentissimi, & ad pulsandos verberandosque homines exercitatissimi.* Et Senecam Declam. lib. 9. declam. 4. *Qui patrem pulsaverit, manus ei præcidantur.* Nec denique omittendum, id verbum *pulsandi* etiam ad jus & judicium referri: ut videre licet ex *l. 2. §. si quoque ff. de judic.* & *l. de ætate. §. qui interrogatus. ff. de inter. actio.* & *l. quæro. §. inter. ff. locati.* *

COLERUS.

* Juvenalis: *Quem sextus & vicesimus annus Pulsat*, hoc est, admonet, sive vellicat.

TIRAQUELLUS.

3 *Pulsatum id vere dici.*] Nam & pulsare fores dicitur Plauto in Amphitryone, & in Pœnulo, & Ovidio lib. 5. Metam. Et villam Plauto in * Rudente. & postes ipsi Ovidio lib. 2. Metam. & muros l. 3. de Ponto eleg. 1. Limina Statio, syl. lib. 1. syl. 2. Et alia id genus similia ubique reperies. Sed illud nolui prætermittere, ut res inanimata & sensu carens dicitur pulsari, ita etiam pulsare. Sic enim ventum & imbrem Virgilio lib. 4. Æneid. Ligones Ovidio lib. 3. Amorum eleg. 9.

COLERUS.

* Plautus tamen plerumque habet *Pultare*, pro pulsare, antique, ut *mertus* pro mersus, *tertus* pro tersus, &c.

CAPUT XX.

Quibus legibus Romano civi data immunitas fuerit, ne vapularet: & quæ jura competant dominis in servos, & patronis in libertos. Item in exilium mittendi ratio apud diversos.

Servilii lex. SErvilius [1] consul traditur primus, qui legem tulit, ne quis civem Romanum vinctum clausumque teneret, quo minus edendi nominis ei potestas foret. Et quum primo in cives Romanos verberibus animadverteretur, sæpiusque innocentes ob factionem & gratiam propius invidiæ forent, & pœnas luerent immeritas, [2] Porcius *Lex Catonis pro tergo civium.* Cato pro tergo civium ne cui impune insultare liceret, legem tulisse fertur: qua si quis verberasset necassetve Romanum civem, gravi judicio mortis cruciatus, bonorumque & exilii pœnis mulctari sanxit, [3] quam legem Sem- *Lex Sempronia & Porcia.* pronius consul aliis latis novisque additis pœnis confirmavit, [4] quæ Porcia [5] & Sempronia dictæ: quibus legibus de cive Romano, si quis capitis anquireretur, populi judi- *Lex 12. tabularum.* cium erat, [6] quod fuerat duodecim tabularum lege sancitum,

TIRAQUELLUS.

1 *Servilius Consul.*] Livius 1. Dec. lib. 2. Et vide supra eod. lib. 5. super verbo, *Apud priscos vero Romanos.*

2 *Porcius Cato.*] Ut id condonem Alexandro, Porcium quempiam hanc legem, quæ Porcia dicta est, tulisse: non possum tamen illi assentiri, ut is Cato dictus sit, neque ante Porcium Catonem illum Censorium, qui longo post tempore fuit, Romanus quispiam fuit, qui Porcius Cato appellaretur. Hujus autem legis Porciæ meminit Cicero in Oratione pro C. Rabirio perduellionis reo. Salustius in illa eleganti oratione, quam adversus ipsum Ciceronem habuit. Cæsar in illa Oratione, quam habuit apud eundem Salustium, de Catilina & aliis conjuratoribus. Livius 1. Decad. lib. 10. Asconius Pedianus in 2. in Ver. (alias 3.) & vide ipsum Cic. in 7. in Ver. act.

3 *Quam legem Sempronius.*] Is fuit C. Sempronius Gracchus, de quo etiam loquitur Cicero in d. Oratione pro C. Rabirio.

4 *Quæ Porcia.*] Apud Ciceronem & alios citatos supra in verbo, *Porcius Cato.*

5 *Et Sempronia.*] Apud Ciceronem in 4. Oratione in Catilinam.

6 *Quod fuerat duodecim tabularum lege.*] Cujus legis verba hæc sunt apud Ciceronem libro tertio, de legibus, *De capite civis, nisi per maximum comitiatum, ollosque, quos Censores in partibus locassent, ne ferunto.* Idem Cicero in Oratione pro P. Sestio, *Cur cum de capite civis (non disputo cujusmodi civis) & de bonis proscriptio ferretur: cum & sacra-*

tum, ut de capite civis, nisi centuriatis comitiis decerni nihil posset: sed [1] nec tolli de civitate, vel à solo patrio relegari, aut in exilium agi, nisi dicta causa, & centuriatis comitiis poterat, quod quidem triplicis generis erat, [2] auctore Martiano. Aut enim omnium locorum interdicebatur accessus præter unum, vel in insulam deportabatur: [3] aut sicut Claudius Cæsar quosdam mulctasse dicitur, ut ultra tertium lapidem ab urbe egredi vetaret: qui etiam sanxit, ut hi quibus provincia interdictum esset, urbe quoque summoverentur. [4] Cumque apud exteras gentes solum vertere, & in exilium agi, pro supplicio minime dari soleret, quia non pœna exilium erat, sed supplicii diffugium, ne pœnas jure debitas luerent: [5] solis Romanis pro maleficio exilii pœna fuit: [6] quas postea leges Cornelius Sylla, oppressa republica, quam in dominationem vertit, abrogavit: quippe inter gravia & acerba plurima, primus Romanorum sine populi judicio cives morte mulctavit. [7] Atheniensibus vero Clisthenes exilii legem

Triplex genus exilio ple-ctendi.

Cornel. Sylla legem Roma-dicere-fer.

Exilii lex apud Athenienses.

sacratis legibus, & duodecim tabulis, sancitum esset, ut neque privilegium irrogari liceret, neque de capite, nisi comitiis Centuriatis rogari, nulla vox est audita Consulum? & vide in seq. & quæ dicam infra lib. 4. cap. 6. post princ.

1 *Sed nec tolli.*] Cicero in Oratione pro P. Sestio, Non posse quenquam de civitate tolli sine judicio: de capite non modo ferri, sed ne judicari quidem posse, nisi comitiis Centuriatis.

2 *Auctore Martiano.*] Marcellum, ni fallor, voluit dicere ex *l. exilium triplex, ff. de interdictis & releg.*

COLERUS.

Auctore Martiano.] Lib. 3. Regulorum.

TIRAQUELLUS.

3 *Aut sicut.*] Id usque ad clausulam, *Cumque apud*, est Suet. in Claudio, capite vigesimo tertio.

4 *Cumque, &c.*] Cicero loquens de libertatis amissione, in Oratione pro Aulo Cecinna: *Exilium non supplicium est, sed perfugium portusque supplicii: nam qui volunt pœnam aliquam subterfugere aut calamitatem, eo solum vertunt.*

5 *Solis Romanis.*] Id apud Romanos pœnam fuisse satis intelligitur ex titu. *ff. de interdict. & releg.* præsertim in *l. exilium*, & ex aliis infinitis locis juris civilis.

6 *Quas postea leges.*] Scilicet de verberibus & nece civis Romani, quas ipse Sylla violavit, ut videre licet ex Plutarcho in vita illius, & Appiano libro primo, bellorum Civilium, & aliis multis.

7 *Atheniensibus vero Clisthenes.*] Idem Cælius Rhodiginus, qui nullum quoque auctorem citat, lib. 21. c. 41. Sed hujus rei auctor est Phalaris in epistolis, si ejus sit opus legitimum. Et Ælianus variæ historiæ lib. 13. cap. 21. Vide Aristot. lib. 3. Politicôn cap. 9. & Philostratum in vita Apollonii, libro 6.

legem tulit primus, qui haud multo post sua lege damnatus, pœnas luit. Deinde exilio quindecennali, aut decennali, novarum rerum molitores mulctare, invaluit mos, quod genus [1] ostracismon dixerunt, ab ostraco sive testula, per quam suffragia ferebant: qui mos talis erat, ut in testulis nomen audacis & perniciosi civis, cujus potentiam formidabant, comitiis inscriberent, & cujus plures erant testæ in urnam conjectæ, is de concilii sententia ab aris focisque projectus, ut à civium arceretur aspectu, quindecim aut decem annorum exilio solum vertebat. Fuitque constitutum, ut ita damnati, [2] Argivam exulatum irent, ubi bos erat æneus magnitudine visenda: quare qui illic exulabant, servare bovem dicebantur. [3] Quæ comitia, nisi supra sex millia civium concilio ad judicii diem convenirent, nulla atque irrita erant. [4] Ea quidem ostraca, non plebejorum atque ignobilium causa, sed ad retundendam nobilissimorum potentiam commenti fuere, ut extorres lare & patria, quasi in exilio consenescerent. Quare Athenienses egregios cives & benemeritos sæpius ob virtutem, ne quis amplius emineret, testula ablegarunt, siquidem [5] præter Thesеum, quem in Scyrum exegerunt, [6] Solon lator legum, [7] Aristides, quo nemo justior, & [8] Themistocles, [9] aliique ob illorum magnitudinem, in exilium

ἐξοστρακισμός

Proverbium.

Atheniensium in benemeritos exudemonia ???.

1 *Ostracismon.*] Aristoteles lib. 5. Politicōn cap. 9. Probus Æmylius in Aristide. Plutarchus in ipso Aristide, & in Nicia, & in Pericle, & in Themistocle & alii, quos citabimus in verbo, *Ea quidem Ostraca.*

2 *Argivam.*] Menander in Phasmate apud Hesychium, & Plutarchus in Collectaneis.

3 *Quæ Comitia.*] Plutarch. in Aristide: *Magistratus primum testarum numerum inibat: nam nisi essent sex millia testarum, ostracismus non erat perfectus.*

4 *Ea quidem ostraca.*] Ut scripserunt magna ex parte ii, quos tibi citavimus ibi, *Ostracismon*, & præterea Diodorus Siculus lib. 2. non semel, & Philostratus in vita Apollonii lib. 6.

5 *Præter Theseum.*] Plutarchus in vita illius.

6 *Solon.*] Idem in vita quoque illius.

7 *Aristides.*] Cicero libro quinto, Tuscul. quæstion. ubi ob id illum patria pulsum fuisse dicit, quod præter modum justus esset. Plutarchus item in vita illius, & Niciæ, & Themistoclis.

8 *Themistocles.*] Probus Æmylius in vita illius, & Plutarchus utroque in vita illius, & Diodorus Siculus l. 11.

9 *Aliique.*] Ut Thucydides, ex eodem Plutarcho in Pericle, & Plinio, libro septimo, cap. trigesimo, & Cimon,

exilium acti sunt, [1] Milciadem vero mori coëgerunt. [2] Id enim optimo cuique Athenis usu veniebat, ut in exilium ob eminentiam virtutis pelleretur. [3] Syracusanis vero petalismus exilii genus fuit, quo efferentis se civis audaciam virtutemque comprimerent. Hi enim non testula, sed in oleæ frondibus suspecti civis nomen inscribebant: & cujus folia plura existerent, illius conspicuam magnitudinem quinquennali exilio mulctabant. Fuitque finis ostracismi [4] in Hyperbolo ignobili, & minimæ sortis viro, qui ultimus hoc exilii genere exterminatus fuit. [5] Postea C. Gracchus incolumitati civium consulens, ne quid in eos gravius consuleretur, alia sacrata lege sancivit, ut qui in magistratu & honore positus, civem absque populi judicio necasset, in eum populi animadversio foret, quam legem sequuti principes, sempiterna constitutione sanxerunt. Insuper statuerunt, ut citra Senatus auctoritatem de nece Romani civis decernendi nulli facultas foret. [6] In eos vero, qui Romani non sunt, ne impune insultare liceret, pluribus legibus sanctionibusque obviam itum est: ut lege Julia de vi, Cornelia de sicariis, & Aquilio plebiscito pœnis multifariam constitutis, quibus singulorum indemnitatibus salubriter consultum fuit. [7] Super servis quoque, ne in

Syracusani. Πεταλισμός.

Finis ostracismi.

C. Gracchi lex.

Alia lex.

Lex de iis qui Rom. cives non essent.

mon, ex eodem Plutarcho, & Probo Æmylio in vita illius, & Damon Periclis præceptor, eodem Plutarcho in Aristide non adeo longe à princ.

1 *Milciadem vero.*]Probus Æmylius in vita illius.

2 *Id enim optimo.*] Ut patet ex superioribus. Sed adde, & Argis quoque hunc ostracismum in usu fuisse, teste Aristotele libro quarto, Polit. cap. 3.

3 *Syracusanis.*] Id usque ad clausulam, *Fuitque finis*, est Diodori Siculi lib. 11.

4 *In Hyperbolo.*] Plutarchus in Aristide.

5 *Postea C. Gracchus.*] Asconius Pedia. in 3. in Ver. actio. Cicer. autem in Orat. pro C. Rabirio, perduellionis reo, scribit, ipsum C. Gracchum legem tulisse, ne de capite civium injussu Quiritium judicaretur. Sed & Pomponius in l. 2. §. exactis, ff. de origine juris, dicit, *Regibus exactis, duos consules constitutos fuisse, qui tamen, ne per omnia regiam potestatem sibi vendicarent, lege lata factum est, ne possent in caput civis Romani animadvertere injussu populi.*

6 *In eos, &c.*] Id totum est nostri juris civilis tit. hic designatus: nisi quod hic dicit, Aquilio plebiscito, intelligi de tit. ad legem Aquil.

7 *Super servis.*] Plutarchus in Coriolano & problem. cap. 70. & Donatus in Andria Terentii act. 3. scena 5. in eum locum.

Oh, tibi ego, ut credam furcifer?

Dominorum in servos potestas & animadversio. Furca. Furcifer. Pausicape. Nota fronti inusta. Pistrinum.

in eos gravius æquo domini animadverterent, pœnæ sunt constitutæ: siquidem nequam & contumax servus, ut plaustri lignum, cui affigitur temo, quæ furca dicta est, in collo ferat, & eo quasi jugo subactus, manibus post terga revinctis, per ora omnium circumferatur, à singulisque furcifer appelletur, velut vincti pedes & manus incedant: [1] nonnunquam pausicape, qua ori manus admovere prohibentur, opus faciant, [2] aut candenti lamina, vel litteris frontem & ora inurantur, & vultus inscribatur: [3] utque nervo compedibus coërceantur, hac deformi nota velut insigni animadversione affici solebant, ut ea ignominia affecti, major illis verecundia esset ad facinus. [4] Pistrino quoque detrudi servos, & damnari mancipia infida, vel notis barbaricis inuri, ut ob improbitatem insignes forent [5] Tum post verbera & cruciatus vinculis, nuditate, fame, siti, & compedibus, numellisque, catenis, nervis, pedicis, bojis, & si crimen exposceret, cruce & lamina, servilem in modum affici, vetus pervulgata pœna fuit. [6] Apud Persas vero consuetum erat, ut si servus ære coëmptus aufugisset à domino, vinctus compedibus opus faceret, si autem sponte revertisset, & fateretur admissum, flagellis cæderetur. Ipsis enim nimiam fuisse servitutem, auctores produnt: quippe cum nulli manumittantur apud Parthos, nulla-

Persarum servi.

1 *Nonnunquam pausicape.*] Pausicapem appellant machinulam collo servorum circumpositam & orbicularem, qua ori manus admovere prohibebantur, ne farinam vorarent, quod πάσπαλον vocant, intus dum operarentur, ut etiam scribit Cælius Rhodiginus lib. 25. cap. 22. nullo tamen auctore citato, sed id est Eustathii, Iliados lib. 22.

2 *Aut candenti.*] Vide infra in verbo, *Tum post verbera.*

3 *Utque nervo.*] Vide infra ibidem.

4 *Pistrino.*] Terentius in Andria act. 1. scen. 2.

Verberibus cæsum te in pistrinum
Dave dedam usque ad necem.

Verba sunt Simonis domini, id minantis Davo servo.

5 *Tum post verbera.*] Hæc magna ex parte sunt Plauti in Asinaria act. 3. scena 2.

Perfidiæ laudes, gratiisque habemus merito magnas,
Cum nostris sycophantiis, dolis, astutiisque,
Scapularum confidentia, virtute ulmorum freti,
Adversum stimulos, laminas, crucesque, compedesque,
Nervos, catenas, carceres, numellas, pedicas, bojas,
Tortoresque acerrimos, &c.

6 *Apud Parthos.*] Justinus lib. 41.

1 *Contra*

nullaque mancipia dempto servitutis jugo libera fiant. [1] Contra apud Indos & Taprobanæ incolas, quibus nulla fuit servitus, omnesque una ingenuitate tenentur. Babylonii facinorosi servi & contumaces per crines trahebantur, ut facinoris admissi pœnas darent. [2] Germanis verbere servum afficere, aut vinclis coërcere habetur nefas: apud quos laxior servitus erat, & libertinis pene par: quippe sibi acquirunt servi, & peculium habent. [3] Proditum tamen est, Hilotas à Spartanis bello subactos, cum rebellassent, ab Agide perpetua servitute damnatos, ut dominis illos manumittere, aut extra Spartanos fines venundare non liceret. [4] Diogenes vero Cynicus Manem servum, cum aufugisset, non modo verbere non affecit, sed liberum ire jussit, ac dimisit: turpe existimans, Manem sine Diogene vivere posse, non autem Diogenem sine Mane. [5] Contra Lycurgus apud Spartanos servorum petulantiam tam severe cohibuit, ut facinorosos servos dominis interficiendi jus daret. [6] Deinde tam divus Pius quam sequuti principes super dominorum potestate in servos, salubriter consuluerunt, ne dominis plus æquo sævire liceret, neve inju-

Indis & Taprobanis nulli servi. *Babylonii.* *Germani.* *Agis in Hilotas.* *Lycurgus.* *Divus Pius.*

1 *Contra apud Indos.*] Strabo l. 15. Idem (Megasthenes sub.) dicit neminem Indorum servis uti. & eod. libro paulo ante dicit, Indos juvenibus pro servis uti, dum adolescunt.

2 *Germanis.*] Id usque ad clausulam, *Proditum*, ex Tacito in libro de moribus Germanorum.

3 *Proditum*] Strabo libro octavo. Et de his dicemus alibi plenius. Sed tu interim vide eundem Strabonem, libro sexto, Livium, quartæ Decadis libro quarto. Plutarchum in Lycurgo.

4 *Diogenes vero Cynicus.*] Laërtius in vita illius.

5 *Contra Lycurgus.*] Plutarchus in vita illius, & Heraclides in libello de Politiis cap 2. In servos autem quatenus sævire liceat, est in *l. 1. C. de emenda. servor.* & in *tit. Instit. de iis qui sui vel alieni juris sunt.*

6 *Deinde tam Divus Pius.*] Ex *l. 1.* ad fin. & *l. 2. ff. de his qui sunt sui vel alien. jur.* & §. *sed hoc tempore.* & §. *seq. Instit.* eod. titu. & vide Macrobium libro primo, Saturn. cap. 2. post princip. Sed hic prætereundum non duximus, quod olim Romæ contigit, quod cum quidam paterfamilias (ejus nomen non dicitur) servum sub furca cæsum medio egisset Circo, tum, cum ludi magni pararentur: ob quod ingens pestilentia Romæ oborta est, ad quam avertendam senatus decrevit, ut hi ludi quam amplissimi fierent. Apud Dionysium Halicarnasseum lib. 3. & iterum 7. & Livium 1. Decad. libro 2. & quod legibus Mosaicis non licebat in servos sævire, ut scribitur Exod 21. & Deut. 15. De qua re etiam Plato in libro de Specialibus legibus.

injusta imperia dominorum noxæ forent, neve domini servos quotidianis verberibus afficerent, sed loris cæderent. Quibus constitutionibus cavetur, ut in eum qui suum occidisset servum, haud secus pœna diceretur, quam qui alienum necasset. [1] Divus quoque Hadrianus servos à dominis occidi vetuit: sed si quid deliquissent, prætoris judicio pœna affici præcepit, ita ut Umbriciam matronam, quod in ancillas supra modum sæviret, in quinquennium relegasse ferant: quod magis è republica ducerent, permulcendo tractandoque servorum animos 1 mites fieri, quam verbere. [2] Et tam ab his qui mancipio addicti aut ære coëmpti sunt, quam his qui manu emissi libertatem meruerunt, debita jura dominis patronisque assertoribus constituit: nam jura patronatus post libertatem impensam servo, dominis incolumia esse voluit, quæ ex certis causis patronus dominusve amittebat: siquidem si libertum servumve optime meritum, dum famis periculum adiret, [3] patronus non aluit, aut [4] si invitus libertatem dedit, [5] lex Ælia Sentia & divus Pius jus patronatus patrono, & dominium domino ademit. Quod & [6] Claudius Cæsar sanxit, ut ægra & affecta mancipia si [7] exponerentur, ab omni famulatu & servitio immunia forent. [8] Item si ad jusjurandum libertum patronus adegit, ne nubat,

Hadrianus.

1 Prosperi.

Patronorum jus inclinatur. Cautionis in mancipia asperitas. Patronus in libertum ingratum.

1 *Divus quoque Hadrianus.*] In d. *l.* 2. §. ult. eo. tit. vide *l.* 1. *C. de emend. servo.*

2 *Et tam ab his.*] Hæc omnia videbis latissime comprobata in nostris Commentariis in *l. si unquam*, in verbo, *Libertis*. num. 3 principio, *tum postremo*. C. de revo. donat.

3 *Patronus non aluit.*] Ex *l. D. Claudius. §. Imperatores ff. de jur. patro.* & *l. alimenta.* in princ. *ff. de libro agno.* & *l. si patronus non aluerit. ff. de bonis libert.*

4 *Si invitus libertatem dedit.*] Ex *l. si quis hac lege. ff. qui & à quibus manu.*

5 *Lex Ælia Sentia.*] Ex d. *l. si patronus aluerit. ff. de bonis libert.*

6 *Claudius Cæsar.*] Suetonius in vita illius, cap. 25. & Modestinus Jurisconsultus in *l.* 2. *ff. qui sine manu. ad libert. per.* *

COLERUS.

* Vide præter Suetonium, Dionem quoque & Zonaram.

7 *Exponerentur.*] In Insula scilicet Æsculapii, in qua ægri ad captandum somnia exponebantur, ut Strabo 8. Plaut. Curcul.

TIRAQUELLUS.

8 *Item si ad jusjurandum.*] Ex *l. adigere.* in princ. & prope per totam eam *l. ff. de jure patron.*

1 Tum-

bat, neve uxorem ducat, cum ad jus patronatus lex pariter non admisit. [1] Tametsi lege Julia de maritandis ordinibus, hæc juramenta postea inducta & remissa fuerint. Fertur propterea [2] Cato senior male audisse, tanquam asperior & durior, quod ægra & affecta mancipia velut bruta animalia senio debilitata, domo exigeret, & victum negaret. [3] Contra vero adversus male meritos, impuros & flagitiosos libertos, [4] aut si delatorem summisissent, [5] vel patroni nomen detulissent, [6] seu manifesti criminis rei forent, patrono jus revocandæ libertatis, & universa promerita abrogandi lege donabatur. [7] Quod ab Atheniensibus decretis edictisque cautum erat, ut contumax ingratusque libertus sub mancipio esse, & servire cogeretur, quoniam liber esse nescisset, [8] quod apostasium nuncuparunt. Servos vero libertate donatos, [9] Lacedæmonii aphetas, [10] & adespotas, [11] atque eritheras dixerunt.

Edictum apud Athenienses in libertos ingratos.
Apostasium.
Aphetæ.
Adespotæ.
Eritheræ.

1 *Tametsi lege Julia.*] In d. l. adigere. §. ult.

2 *Cato senior.*] Plut. in vita illius, & ipsemet Cato rei rusticæ c. 2. ad fin.

3 *Contra vero adversus male meritos.*] Tacitus lib. 13. quem postea citabimus in verbo, *Si manifesti criminis.*

4 *Aut si delatorem summisissent.*] Ex l. 1. in fin. & d. l. D. Claudius, in princ. ff. de jure patron.

5 *Vel patroni nomen detulissent.*] In d. l. 1. in fine. Nam & idem è diverso, si patronus nomen liberti detulerit, l. cum patronum §. 1. ff. de jur. patron.

6 *Seu manifesti criminis rei forent*] Ex Tacito lib. 13. *Ac criminum manifestos merito ad servitutem retrahi, ut metu coërcerentur, quos beneficia non commutavissent.*

7 *Quod ab Atheniensibus.*] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. & vide nostros Commentarios in d. l. si unquam, ubi supra citavimus.

8 *Quod Apostasium.*] Aristoteles libro politic. 3. c. 8. quo Atheniensium Remp. describit, & Lysias ad Aristodemum.

9 *Lacedæmonii aphetas.*] Idem Cælius Rhodiginus libro vigesimo quinto, cap. 20. sed nullo auctore citato, vide eundem lib. 11. cap. 39. in antiquo, verum id est Athenæi l. 6. dipnosophistarum, cap. 7. ex Mycone Prianeo lib. 2. rerum Messaniacarum.

10 *Et adespotas.*] Id est sine dominio, nullius dominio subjectos ac velut mancipatos, apud Lysiam, & ex eo Pollucem lib. 3. onomasticon, cap. 8. & Athenæum ubi supra ex ipso Mycone. Nam & hunc librum ἀδέσποτον vocat Divus Hieronymus ad Evagrium, qui nullum auctoris, aut domini titulum præfert. *Misisti, inquit, volumen ἀκέφαλον καὶ ἀδέσποτον, & nescio utrum tu de titulo nomen subtraxeris, an ille qui scripsit, ut periculum fugeret disputandi.* Et ἀδέσποτος ἐπιστολή, apud Plutarchum in vita Ciceronis, in qua scriptoris nomen nullum est. Et timores ἀδεσπότους, sine auctore, apud ipsum Ciceronem libro epist. fam. 15. cap. 17. Et sic de similibus.

11 *Atque Eritheras.*] *Eritheras* scribit Cælius Rhodiginus ubi nuper citavimus,

Massilienses. xerunt. [1] Massiliensibus libertus ter doli admissi reus adversus patronum, velut mancipium servire cogebatur, per singulas vices libertate rescissa: si quam vero offensam quarto admisisset, domino imputabatur, & inultus ibat, quod toties deceptus patronus, quarto se ei credidisset. *Claudius Cæsar.* [2] Claudius vero Cæsar libertinos, qui se pro civibus agerent, publicavit: illos autem qui ingrati notarentur, revocavit in servitutem: qui etiam libertum, quod patrono delatorem summiserat, ut de statu faceret *Nero.* quæstionem, servituti addixit. [3] Quod Nerone quoque imperante servatum est: & frequenti Senatu obtentum, de manumissis propter ingratitudinem in servitutem revo- *Nerva.* candis. [4] Nerva Cæsar servos à quibus dominos accusatores reperit, velut ingratos jussit occidi. [5] Quod in servo Artetii proscripti populus Romanus fecisse proditur, quem velut ingratum in servitutem reddidit denuo, quod proscripto *Sylla.* domino bona & liberos occupavit: [6] sicut Sylla de saxo dejecit servum Sulpitii domini proditorem, ut sibi gratifi- *D. Severus.* caretur. [7] Divus autem Severus cavit edicto, ne servi delatores dominorum audiantur, sed pœna mulctentur severiori. *Liberti qui leviter peccassent.* Si vero leviter offendissent aut contumeliam convitiumque fecissent, vel dicto minus audientes forent, ultra vigesimum lapidem in terram oramve Campaniæ relegandi, domini arbitrium erat, vel ut ferrum traderent: tum ut

vimus, nec alium quempiam citat, sed id est Myconis & Athenæi ubi supra.

1 *Massiliensibus.*] Valerius Maximus libro secundo cap. 1.

2 *Claudius vero Cæsar.*] Suetonius in vita illius, cap. 25.

3 *Quod Nerone quoque imperante.*] Cornelius Tacitus lib. 13. Cujus hæc verba sunt, *Per idem tempus actum in Senatu de fraudibus libertorum, efflagitatumque, ut adversus male meritos revocandæ libertatis jus patronis daretur.* & reliqua quæ sequuntur.

4 *Nerva Cæsar.*] Dion in vita illius, post princ.

5 *Quod in servo Artetii.*] Legendum *Aterii* ex Appiano, qui id retulit lib. 4. bellorum Civilium, pagina 416. vide Græcum.

6 *Sicut Sylla.*] Plutarchus in vita illius. Cæterum Sulpitius, servo prodente, cæsus est: quem Sylla, prius libertate donatum, præcipitavit è saxo.

7 *D. autem Severus.*] Vide in vita illius, & alicubi in nostris legibus. Verum id aliquando fallit, ut nostri loquuntur, ut in *l. in certis. ff. de judic. l. mulierem. §. ult. ff. de accusatio.* & *l. 1. ff. ad leg. Jul. de ann.*

1 *Fuit-*

ut amplexus hominum vitarent & à foribus domini arcerentur: [1] fuitque aliquando in usu, ut de servis in dominos nec quæstio haberi, nec judicium dari posset. [2] quod Tacitus Cæsar cavit edicto, ut ne majestatis quidem causa contra dominorum capita servi admitterentur, aut per eos inquirerent magistratus. Nec solum servi in dominos, [3] sed nec patroni in clientes testimonium valuit: quod à Romulo primum edita lege cautum. [4] Propterea Tiberius, ut contra Libonem per servorum quæstiones inquireret, fraudem legi fecisse dicitur, quod illos emancipari, & deinde per tormenta inquiri jussit: donec post temporum curricula [5] Cajus Imperator servis, si quid quererentur de dominis, passim accusandi, & contra eos lege agendi facultatem dedit. Est tamen observatum, ut si quem ex servis dominus de ergastulo aut vinclis relaxaret, catenas à manibus pedibusque quibus vinctus fuerat, quandoque incideret, ut vinclorum pars in corpore maneret, quo argumento signabant servum minus juste vinctum fuisse, neque justam servitutem servisse, nullumque jus patroni domino competiisse, illumque pristinæ libertati, ac si nunquam vinctus fuisset, restitutum. [6] Et tametsi servos profugos leges suscipi vetarent invitis dominis, tamen qui capti

Taciti Cæsaris edictu.

Tiberius.

1 *Fuitque aliquando in usu.*] Ut videre licet prope per totam eam *l. sed maxime in §. Antoninus.* & alibi sæpe not. eod. tit.

2 *Quod Tacitus Cæsar.*] Flavius Vopiscus in vita illius. verum nostris legibus aliter cautum est. *l. meminisse.* in fin. *C. ad leg. Jul. majest.* nam & audiuntur servi deferentes dominos & liberti patronos. in hoc commentis *l. famosi.* versi. *servi quoque ff.* eod. tit. & *l.* pen. in fin. *C. qui accus. non possunt.*

3 *Sed nec patroni in clientes.*] Dionysius Halicarnassæus lib. 2. Plutarch. in vita ipsius Romuli. Cato Censorius in oratione, quam dixit apud Censores in Lentulum, & ex eo Gellius l. 5. cap. 13.

4 *Propterea Tiberius.*] Cornelius Tacitus lib. 2.

5 *Cajus Imperator.*] Atheniensium quoque legibus, servorum injuriæ & accusationes audiebantur, ut & libertorum, ut patet ex Hiperidis Oratione contra Mantitheum, & Lycurgi in prima Oratione contra Lycophtonem, & Demosthenis contra Mediam, & ab his Athenæi lib. 6. c. 7.

6 *Et tametsi servos profugos.*] Apulejus lib. 6. Metam. *Legibus, ait, quæ servos alienos profugos invitis dominis vetant suscipi, prohibetur.* Vide ibi Beroaldum.

1 *Ad.*

Servi capti ad regum imperatorumque statuas confugientes. Dianæ Ephesinæ templum, Asylum.

capti bello [1] ad imperatorum regumque statuas confugissent, velut ad asylum, nexu solvebantur, & immunes erant: in eos enim manus injectio non erat. [2] Namque Ephesi templum Dianæ id juris habuit, ut ad illud confugientes, mancipio solverentur: quod Alexander ad stadium produxit: postea ab Augusto sublatum, ne proposita impunitatis spes, facinoribus causam daret. Primum enim Cadmus, dum Thebas conderet, asylum aperuisse fertur, [3] ad quod fugientes sine discrimine servi aut liberi, ab omni pœna tuti erant. [4] Nonnulli à prognatis Herculis asylum Athenis primo institutum ferunt, ad quod à patribus oppressis confugere fas erat. [5] Post quod in Rhetæo littore fuit

1 *Ad Imperatorum Regumque statuas.*] Nostris legibus non semel fit mentio eorum, qui ad statuam Cæsaris, vel ad statuam sacram confugiunt: ut in *l. quis sit fugitivus. §. apud Labeonem.* versic. *nec eum quidem ff. de ædil. edic.* & in *l. 2. ff. de his, qui sunt sui vel alien. jur.* Vide ibi gloss. & *l. 1. C. de his qui ad stat. confug.* & *§. ult. Inst. de his qui sui vel alien. jur. sunt.* Et apud alios quoque: nam Seneca, *Servis*, inquit, *ad statuam confugere, quanto magis licere debet liberis & ingenuis?* Et Suetonius in Tiberio, *Novissime calumniatus est, modo ad statuam Augusti, modo ad exercitus confugere velle, Pandatariam relegavit.* Hæc ille. Sed quod postremo loco dicit de exercitu, intelligit interpres alter de exercitu Germanici mariti Agrippinæ, de qua ille loquitur, ut imploraret auxilium militare adversus Tiberium & seditionem concitaret. Quæ quidem interpretatio minime repudianda est: sed tamen aliter intelligi potest, ut, scilicet, ad militaria signa confugeret, veluti ad asylum. Ea enim asyli vim habebant, ut statuæ Augusti, ut colligitur ex Cornelio Tacito lib. 1. cujus hæc sunt verba, *Plancus maxime, quem dignitas fuga impediverat, neque aliud periclitanti subsidium, quam castra primæ legionis, illic signa & aquilam amplexus, religione se tutabatur.* Et Ammianus Marcellinus libro 25. *Qui frameam conscius & nexerum, ad militaria signa confugit.*

2 *Namque Ephesi.*] Id usque ad clausulam, *Primum omnium*, est Strabonis lib. 14. Sed & quod ibi asylum fuerit, planum est ex Cicerone in 3. in Verrem actio. *

COLERUS.

* Cornelius Tacitus quoque hujus asyli meminit libro 3. Et addi potest Epigramma quoddam Græcum ex Anthologia lib. 4. Pausanias lib. 7.

3 *Ad quod fugientes.*] Ad asylum tria hominum genera confugere solebant: Servi, obærati, malefici.

TIRAQUELLUS.

4 *Nonnulli à prognatis Herculis.*] Servius lib. 2. Æneid. in eum locum,

Et jam porticibus vacuis Junonis asylo.

Et iterum lib. 8. ibi,

— *Quem Romulus acer asylum*
Rettulit. —

Et utrobique authoritate Statii lib. 7. cujus in eam rem hi versus sunt,

Fama est defensos acie post busta paterni
Numinis, Herculeos sedem fundasse nepotes.

5 *Post quod in Rhetæo littore.*] Servius lib. 6. Æneid. in eum locum,

Tunc egomet tumulum Rhetæo in littore inanem
Constitui. —

1 Et

fuit Ajacis asylum, [1] & in Sigæo Achillis: [2] quorum exemplo Romulus & alii asylum aperuere, quo accedentes impunitate donabantur. [3] Apud Molossos, [4] Samothraces, [5] Crotoniatas [6] & Messenios [7] ac plerosque ad deorum aras confugisse, pro asylo habitum est, velut Ithacensibus Jovis Servatoris ara. Delictis enim non voluntariis refugium esse aras putavere: [8] Atheniensibus Thesei sepulchrum id juris habuit ut servi ad illud confugientes, nexu solverentur. [9] Et Spartæ Chalciœcum Minervæ templum, ad quod [10] Pausanias fugiens, obstructo aditu, morte mulctatus fuit: & [11] aliud Calchicon, ad quod Agis confugit. Et [12] in Tænaro Neptuni phanum, ad quod Cleombrotus: & in

Jovis Servatoris ara.

Thesei sepulchrum.

1 *Et in Sigæo Achillis.*] Strabo l. 13. & Servius d. lib. 6. ubi supra.

2 *Quorum exemplo Romulus.*] Virgilius lib. 8. Æneid.

Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer asylum
Rettulit. ——

Strabo lib. 5. Dionysius Halicarnassæus lib. 2. Livius 1. Decad. libro quoque 1. Ovid. lib. 3. Fast.

Romulus ut saxo lucum circumdedit alto,
Cuilibet, Huc, dixit, confuge, tutus eris.

Propertius lib. 4. eleg. 1.

Buccina cogebat priscos ad verba Quirites,
Centum illi in prato sæpe Senatus erat, &c.

Juvenalis Satyr. 8.

Et tamen, ut longe repetas, longeque revolvas
Nomen, ab infami gentem deducis asylo.

Plinius Secundus, aut quisquis is est, de viris illustribus, cap. 2. ubi de Romulo. Plutarch. in vita Romuli, Macrobius lib. 1. Satur. cap. 6. Servius supra d. lib. 2. Lactantius libro 2. cap. 7. Horatius lib. 1. Car. Ode 12.

Romulum post hos prius, an quietum
Pompili regnum memorem, an superbos
Tarquini fasces, dubito, an Catonis
Nobile letum.

Eutropius lib. 1. cap. 4.

3 *Apud Molossos.*] Plutarch. in vita Themistoclis, & Diodorus Siculus libro 11.

4 *Samothraces.*] Plutarch. in Paulo Æmylio non semel, & in Pompejo.

5 *Crotoniatas.*] Diodorus Siculus libro 12. non multo post princ.

6 *Et Messenios.*] Pausanias lib. 4. qui de Messeniacis est.

7 *Ac plerosque.*] Ut Corcyreos ex Diodoro Siculo lib. 12.

8 *Atheniensibus Thesei sepulchrum.*] Plutarch. in vita illius ad fin.

9 *Et Spartæ Chalciœcum.*] Thucydides l. 1. Probus Æmylius in vita Pausaniæ, Diod. Siculus lib. 11. Plutarch. Parallelorum, cap. 21. Ælianus de varia historia, l. 9. ad fin. Id autem templum æreum fuisse tradit Livius 4. Decad. lib. 5. quod & satis nomen ipsum indicat. *

COLERUS.

* Meminit & Cicero Epist. ad Atticum.

TIRAQUELLUS.

10 *Pausanias.*] Probus Æmylius, & Plutarchus ubi supra.

11 *Aliud Calchicon.*] Plutarchus in vita Agidis. Vide Græcum, & an sit id quod Calaurium alibi vocatur.

12 *Et in Tænaro Neptuni.*] Thucydides lib. 1. & Plutarch. in Pompejo.

1 Et

[1] & in Calauria insula in Ægæo etiam Neptuni templum ad quod Demosthenes cum aufugisset, ab omni violenta incursione Archiæ mansit illæsus: atque [2] in Thracia Dianæ templum inter Clitorium & Cynætham: [3] & in Aspendo Pamphyliæ, Tiberii statuæ pro asylo fuere, [4] sicut Dianæ Leucophryenæ oppressis perfugium inviolabile fuit. [5] Palladis quoque templum velut asylum Lacedæmonii venerantur, in quo nocentes etiam capitis damnati, incolumes fiunt. [6] Et in Aphrodisio & Papho Veneris, [7] apud Stratonicenses Jovis & Triviæ templa, [8] Siculis Palisci ara, [9] in Peloponneso Hermionæ phanum sacrum Cereri & Proserpinæ, [10] in Epheso Artemisium, Per-

1 *Et in Calauria, &c.*] Strabo l. 8. & Plutarchus in vita ipsius Demosthenis, ubi paulo aliter id recenset, & in vita Pompeji.

2 *In Thracia Dianæ.*] Polybius l. 4. Adde & in Samo ejusdem Dianæ, secundum Herodotum lib. 3.

3 *Et in Aspendo Pamphyliæ, Tiberii.*] Philostratus in vita Apollonii lib. 1.

4 *Sicut Dianæ Leucophryenæ.*] Cornelius Tacitus l. 3. Hujus autem Dianæ meminit Pausanias lib. 1. & 3. sed de asylo nihil dicit. Meminit item Appianus Alexandrinus bellorum civilium lib. 5. non adeo longe à princip. ubi Cleopatram, Ægypti reginam, sororem suam Arsinoëm supplicem Mileti in Leucophryenæ templo interimi jussisse refert. *

COLERUS.

* *Leucophrynæ* legendum: Hujus autem cognominis caussam possumus reddere ex Arnobio l. 6. *In Didymæo, inquit, Milesio Cleochum dicit habuisse sepremum Leandeus: funeris Leucophrynæ monumentum in fano apud Magnesiam Dianæ esse, Myndius profitetur, ac memoret Zeno.* Cætera vide apud Justum Lips. Commentario ad Tacitum.

Dianæ Leucophrynæ.] Hujus Dianæ templum fuit in Magnetibus. Vel, ad Tenedon Insulam, quæ olim appellata fuit Leucophryn. Xenophon lib. 3. ἑλληνικῶν.

TIRAQUELLUS.

5 *Palladis quoque templum, &c.*] Non memini me legisse aliud fuisse Palladis templum, quod asylum esset, præter illud Chalciœcum, id est, æneum, de quo supra in verbo, *Et Spartæ Chalciœcum.*

6 *Et in Aphrodisio & Papho Veneris.*] Utriusque testis est Tacitus d. l. 3.

7 *Apud Stratonicenses.*] Tacitus in eodem libro ubi etiam de utroque loquitur.

8 *Siculis Palisci ara.*] *Palici* legendum est ex Virgilio lib. 9.

Pinguis ubi placabilis ara Palici.

Et ibi Servio & Diod. Sicu. libro 11. paulo ante fin. Macrob. libro Satur. 5. c. 19. Lactantio Grammatico in Statium lib. 12. Thebaid. & Steph. in lib. de Urb.

9 *In Peloponneso Hermionæ.*] De hoc nihil comperi, nisi quod scribam infra in verbo, *Qui tamen Samiæ, &c.*

10 *In Epheso Artemisium.*] Artemisium idem est ac si dicat, Dianium. Nam Diana Græcis ἄρτεμις dicitur, cujus appellationis caussam tradunt Plato in Cratylo, Macrobius lib. 7. Satur. cap. 16. eodemque ulti. Templum autem Ephesiæ Dianæ asylum fuisse, scribit Strabo lib. 14.

1 *Perga-*

[1] Pergami ædes Æsculapii, in Græcia Calydoniæ Palladis templum, tantæ dignationis fuere, ut capitalem fraudem ausi, aut pecunia judicati, qui ad illa confugissent, noxa pecuniaque exolverentur. [2] Apud Scythas qui ad Riphæos confugissent, tanquam sacrosanctos, sui juris & arbitrii erant: [3] sicut in Ægypto in Osiridis asylo juxta Saim: & [4] in Conopo Herculis templo, ad quod servi confugientes, si initiati forent, opprimi aut vi cogi non poterant. Traditumque memoriæ est, in Libya oppidum fuisse, ad quod si quis servus lapidem importasset, liber & sui potens erat: & Dulopolin in eadem id juris habuisse, ut qui servus ad eam aufugisset, omni nexu solveretur. [5] Cinna vero civili manente bello, cum per præconem edixisset, ut servi ad eum confugientes, velut ad asylum, liberi forent, illosque ad pileum vocasset, magnas servorum & perditissimorum manus coëgisse fertur. [6] Sed cum propter asylorum impunitates, multa facinora admitterentur magna licentia, Tiberius Cæsar, ne impunita essent crimina, [7] immunitates asylorum abrogavit, & exoletum morem anti-

Cinna.

Immunitas asylorum per Tiberium abrogata.

1 *Pergami ædes Æsculapii.*] Cornelius lib. 3.

2 *Apud Scythas, qui ad Riphæos confugissent.*] Lege *Arimphæos* ex Solino, cujus id est cap. 27. aut aliorum computatione 21. Pomponio Mela lib. 1. cap. ult. ad fin. Plinio lib. 6. cap. 13. post princ. Hos autem Herodotus in Melpomene *Argippæos* vocat, quos sacros esse dicit, & *ad quos* (inquit) *quisquis confugit, is à nemine læditur.* At Martianus Capella libro 6. *Arymphæos* hos nuncupat, *ad quos*; ait, *velut ad quoddam asylum confugiunt metuentes.*

3 *Sicut in Ægypto.*] Strabo lib. 17. *Duobus schœnis à flumine distat Sais, & paulo supra eam est Osiridis asylum, in quo Osirim jacere arbitrantur.*

4 *Et in Conopo Herculis templo.*] Herodotus lib. 2. *Erat* (inquit) *ad ostium Nili Herculis templum quod vocatur Conobicum, ad quod si quis cujuscunque hominis servus confugiens, capiat sacras notas, sese deo tradens, eum nefas est tangere.* Ex quo intelligis hic legendum *Conobo*, sive *Conobico*, non *Conopo*. Vide tamen Græcum. Quanquam & ipse Hercules dictus sit *Conopæus*, & *Conopion*, & *Conopius*, ut jam alibi diximus.

5 *Cinna vero.*] Appianus libro bellorum civilium.

6 *Sed cum propter, &c.*] Suetonius in Tiberio, cap. 37. Cornelius Tacitus non uno in loco.

COLERUS.

7 *Immunitates asylorum abrogavit.*] Non abrogavit, quod ex Suetonio habet Alexander: sed tantum, non sine multo honore, modum præscripsit, ut ait Tacitus lib. 3.

1 *Qui*

antiquavit: [1] qui tamen Samiæ Junoni, & Æsculapii delubro, jus veteris immunitatis ob religionem restituit. Neque omittendum, servis [2] apud Romanos Statii, [3] Dionysii, necnon [4] Stichi, & Heræ frequens nomen fuisse: [5] sicut Athenis Davus & Geta. Cum enim Daci antea Davi dicerentur, ad Istri fontes bello subacti, Atheniensibus servierunt, inde servile nomen Davi & Getæ posteris reli-

Servorum nomina.

TIRAQUELLUS.

1 *Qui tamen Samiæ Junoni.*] Tacitus de his duobus libro 4. Sed præter asyla supra memorata, fuere alia plurima, scilicet Phanum Æaci in Ægyna, ad quod cum aufugisset Hyperides ille orator celeberrimus, Demosthenis æmulus, per vim detractus est, teste Plutarcho in Demosthene. Et templum Junonis Trojæ Virgilio memoratum l. 2. Æneid. non longe ante fin.

Et jam porticibus vacuis Junonis asylo.

Et Phanum Telluris in Hermione, apud Plutarchum in Pompejo, ubi & ipse tradit asyla fuisse in Epidauro Æsculapii: in Isthmo, Neptuni: in Actio & Leucade, Apollinis. Et in Samo, Argis, & Lucania, Junonis. Et in Clario & Didymæo. Quibus item adde Junonis Laciniæ delubrum apud Brutios, ut scribit Livius 3. Dec. l. 10. Et templum Apollinis Delii quinque millia passuum à Tanagra distans, ex eodem Livio 4. Decad. lib. 5. ad fin. Et Alexandriæ asylum damnatorum capitis & exulum apud Cæsarem l. 3. belli civil. Aliud Corinthi ex Strabone l. 10. Et in delubro Jovis apud Tanium emporium ex eodem lib. 12. Et Romæ Palladis templum Plutarcho parallelorum cap. 22. Item Athenis in templo Misericordiæ, ut tradit Servius lib. 8. Æneid. Et astruit Statius lib. 12. Thebaidos illis versibus,

Urbe fuit media nulli concessa potentum,
Ara Deûm, mitis posuit clementia sedem,
Et miseri fecere sacram, &c.

Aliud etiam Minervæ in ipsis Athenis asylum fuisse, ex eo videri potest, quod scribit Pausanias lib. 1. Syllam, quia Aristionem, qui in Minervæ templum aufugerat, vi extractum interimi jussisset, in illius teterrimi morbi genus incidisse, quem Phthiriasim Græci, Pedicularem Latini vocant. *

COLERUS.

* His omnibus adde Lipsium, ad 3. Annal. Taciti. ubi de perfugio, ad aram veterum, loquitur.

TIRAQUELLUS.

2 *Apud Romanos Statii.*] Gellius lib. 4. cap. ult. auctor ejus libri de Magistratibus Romanis, qui Fenestellæ vulgo tribuitur, cap. 17.

3 *Dionysii.*] Horatius inter nomina servorum Dionysium posuit Serm. lib. 1. Saty. 6.

Tune Syri Damæ, aut Dionysi filius audes
Dejicere è saxo cives, aut tradere Cadmo?

Et Cicero libro epist. familiarium 13. epist. antepen. Dionysii sui servi meminit.

4 *Stichi.*] Apud Plautum in Sticho, servus est nomine Stichus, qui illæ fabulæ nomen dedit. *

COLERUS.

* Unde & ἀνθρωπολεκτικῶς permansit hoc nomen apud Jurisperitos.

TIRAQUELLUS.

5 *Sicut Athenis Davus & Geta.*] Hæc usque ad clausulam, *Apud Syros,* sunt Strabonis libro 7. Est autem Davus nomen servi, apud Terent. in Andria, & Phormione. Et Geta etiam apud eundem in Adelphis, atque etiam in Phormione, & Plautum in Truculento.

5 *Apud*

reliquerunt. [1] Apud Syros Dama, [2] in Paphlagonia Tybius, [3] apud Phryges Manes [4] & Midæ servile nomen fuit. Lacedæmoniorum servi peculiari nomine [5] Helotæ, [6] Argivorum Gymnetæ, [7] Cretensium Epharmiotæ, [8] Clarotæ [9] & Mnotæ dicuntur: [10] Thessalorum Penestæ, Syracu-

1 *Apud Syros Dama.*] Horatius supra in verbo, *Dionysii*, posuit & id nomen Davi inter nomina servorum, ut & Syri. Pomponius in *l. in vulgari.* §. 1. de verb. sig. *Si quis*, inquit, *in testamento scripserit, Si quid filio meo acciderit, Dama servus meus liber esto.* Sed an id Syriæ esset non exponit. At ex eo satis constat Damam servi nomen fuisse apud quosdam populos. *Syros* autem servorum natos dicemus inferius lib. 4. cap. 13. ex Livio 4. Dec. l. 6. *

COLERUS.

* Persius: *Momento turbinis exit Marcus Dama.*

TIRAQUELLUS.

2 *In Paphlagonia Tybius.*] Strabo d. lib. 7.

3 *Apud Phryges Manes.*] Strabo d. libro 7. Erat autem Diogeni Cynico servus eo nomine, qui cum ab eo aufugisset, consulerentque amici, ut illum quæreret, *Ridiculum est* (inquit) *si Manes absque Diogene vivat, Diogenes absque Mane vivere non possit.* Auctor Laërtius in vita illius. Id autem nomen est à furore inclinatum, unde ad æneam statuam translatum, quam contaborum lusui adhibebant. Aristophanes, μεμαίνεσθ᾽ ὁ μάνης, id est, *insanit & furit,* ut continuo declaratur.

4 *Et Midæ.*] Idem Strab. dicto l. 7.

5 *Helotæ.*] Aristoteles lib. 2. Politicôn, cap. 7. & 8. Heraclites in Politicis ubi de Lacedæmoniis loquitur. Herodotus libro 9. Livius 4. Decadis lib. 4. Strabo lib. 6. & 8. & 15. Dionysius Halicar. lib. 2. Plato lib. 6. de legibus. Plutarchus in Lycurgo. Pollux lib. 3. Onomasticôn lib. 8. ad fin. ubi ita de his loquitur, ut apud Lacedæmonios sint medii inter liberos & servos, μεταξὺ δὲ ἐλευθέρων καὶ δούλων Λακεδαιμονίων εἵλωτας. Quod & idem dicit de cæteris, in quibus illum statim citabo. Et de his quoque alibi diximus. Id autem nomen duxerunt à Laconiæ civitate, quam Heles vocant, ut tradit Thucydidis interpres.

6 *Argivorum Gymnetæ.*] Pollux ubi supra ἀργείων γυμνῆτες.

7 *Cretensium Epharmiotæ.*] Arist. lib. polit. 2. cap. 3. Vide Græcum, & Strabo lib. 15. ubi tamen eos *Ephamiotas* vocat, nisi ibi mendum sit. sed vide Græcum.

8 *Clarotæ.*] Pollux ubi supra κλαρῶται. Callistratus Aristophanis, & Ephorus lib. 3. historiarum, & Athenæus libro 6. cap. 7. ubi ejus nominis rationem reddit, quod scilicet ex sorte in bello serviebant.

9 *Et Mnotæ.*] Pollux ubi supra, ex quo intelliges hic scribendum esse *Mnoitæ* μνοῖται. Nam & publicam servitutem Cretenses dicebant Mnoëm, ut in secundo rerum Cretensium scribit Sosicrates, & ex eo Athenæus ubi supra. Hique appellabantur Mnoens cœtus, ut tradit Strabo lib. 12. Quanquam Hermon in linguis Creticis apud ipsum Athenæum Cretenses senes nobiles *Mnotas* appellat. Stephanus autem Cretensium servos ἀφαμιώτας vocat.

10 *Thessalorum Penestæ.*] Πενέσται. Plato libro 6. de legibus, ubi de servis loquitur. Aristoteles lib. 2. politicôn cap. 7. Strabo lib. 12. Dionysius Halicarnassæus lib. 2. Philippus Theangelensis in Commentario de Caribus & Lelegibus, & Dosiades lib. 4. rerum Creticarum, & ex iis Athenæus Dipnosophistarum 6. & 7. ubi & alios quoque citat.

racusanorum Eustatoni, [1] Mariandynorum servi Doryphori, [2] Sicyoniorum Corynephori appellati sunt. [3] Pelatæ vero & Thetes liberorum quidem nomina fuere illorum qui coacti inopia, servilia præstabant, [4] sicut Callicyrii in Creta, [5] & Syracusanis Arotæ & Callyrii. [6] Præ cæteris autem Iones præcipui inter servos habiti, & velut insignia

Iones servi præcipui.

1 *Mariandynorum servi Doryphori.*] Pollux ubi supra. sed de his ita loquitur Strabo d. lib. 2. ut videatur velle Milesios subegisse & in servitutem redegisse Mariandynos, quasi servi ipsorum Milesiorum, Mariandyni dicti sunt: ut Penesti Thessalorum. Sed vide Athenæum aliter id referentem ex aliis quo loco nuper citavimus. Doryphori autem liberti meminit Suetonius in Nerone, cap. 29 *. Et trium simulacrorum Doryphororum Plinius lib. 34. cap. 8. Primum Polycleti Sicyonii, alterum Ctesilai, tertium Aristodemi. Porro id vocabulum peræque est, ac si dicas hastigeri sive hastiferi.

COLERUS.

* Ubi quidam rati sunt, Doryphorum vocari potuisse satellitem Neronis, cum nomen id plane sit pervulgatum.

TIRAQUELLUS.

2 *Sicyoniorum Corynephori.*] Pollux ubi supra, sed aliter Plutarch. in Solone, vide eundem in Arato. Ea autem vox significat clavigeros, sive clavam gerentes, vel clava pugnantes. At Theopompus lib. 33. historiarum & Menæchmus lib. 2. rerum Sicyoniarum apud Athenæum d. lib. 6. cap. 7. scribunt servos catanophoros apud ipsos *Sicyonios* vocari, & id quoque tradit Stephanus. Et adde servos Strotas vocari ex Plutarcho in Pelopida. Et Gallos Ambactos ex Cæsare lib. 6. Commentariorum. Nam & Festus lib. 1. scribit apud Ennium lingua Gallica *Ambactum* significare * servum: licet in nonnullis codicibus *Ampactum* legatur. Vide Robertum.

COLERUS.

* Sed Paulus ille, non assecutus est mentem Festi, Nam *Ambactum* Festus dixit apud Ennium significare *servum Mercenarium*: à Gallis autem dici *clientem*, ut legitur apud Cæsarem. Vel quod verius est, Festus tantum ab Ennio ita vocatum servum conductitium dixit, Joseph. Scal. Glossæ: Ambactus δοῦλος μισθωτός ὡς Ἔννιος. *Ambactus* autem dicitur *circumactus*, id est, *libertate donatus*. Pers. Sat. 5.

— quibus una Quiritem
Vertigo facit.

Vide lib. 6. Cod. de Emancipat & libro 25. de Manumiss.

TIRAQUELLUS.

3 *Pelatæ vero & Thetes.*] Pollux d. lib. 3. cap. 8. paulo ante eum locum, ex quo illum sæpe citavimus, πελάται ἢ καὶ θῆτες ἐλευθέρων ἐστὶν ὀνόματα διὰ πενίαν ἐπ' ἀργυρίῳ δουλευόντων. Hoc est, *Pelatæ autem & Thetes liberorum sunt nomina, ob paupertatem mercede, sive pecunia, vel argento servientium.* Plutarch. autem in Romulo tradit Romanos *clientes* appellare, quos Græci vocant πελάτας. At Dionysius Halicarnassæus libro 2. Athenienses clientes θῆτας à servitute, Thessalos vero πενέστας, exprobrantes eis statim in appellatione ipsa fortunam.

4 *Sicut Callicyrii in Creta.*] Cælius Rhodiginus lib. 25. cap. 18. hos vocat *Cillicyrios.*

5 *Et Syracusanis Arotæ & Callyrii.*] *Arotras* illos appellat Cælius ubi supra.

COLERUS.

Arotæ & Callyrii.] *Eros* & *Panteras* quoque in vetustissimis monumentis leguntur sæpe, servorum nomina.

TIRAQUELLUS.

6 *Præ cæteris autem Iones.*] Apud Herodo-

gnia mancipia nobilitati sunt. [1] Quare Callicratidis Lacedæmonii verbum fuit, qui interrogatus cujusmodi sibi viderentur Iones, facetissime respondit, frugi servos, liberos utique malos. [2] Quod Agesilaus de Asiaticis judicavit: [3] & vulgo de Caligula proditum est, nec servum meliorem, nec deteriorem dominum fuisse. [4] Athenienses vero [5] Harmodii & Aristogitonis, qui Hippiam interfecerunt, velut devota nomina libertati, tanti fecerunt, ut lege sanxerint ne illa servis indere liceret. [6] Quo exemplo Domitianus Metium Pomposianum, quod nomina Magonis & Hannibalis servis indidisset, supplicio affecit, tanquam clarissimorum virorum nomina servili contagio polluisset: [7] præter quæ constans observatio Romanis fuit nimium diu servata, ne civis Romanus quovis crimine obnoxius relegaretur, donec haud magno intervallo

Callicratidis facetæ responsio.

Romani cives non relegati.

Herodotum Scythæ non abs re judicarunt Iones, tanquam non liberos, sed pessimos & ignavissimos omnium hominum, deque eis, tanquam de servis loquentes, mancipia dominos amantia esse ajunt, & insectatione dignissimos.

1 *Quare Callicratidis.*] Plutarch. in Apophthegm. Laconum, ubi de ipso Callicratide loquitur.

2 *Quod Agesilaus.*]Hæc enim illius verba sunt, *τοὺς τὴν Ἀσίαν κατοικοῦντας ἐλευθέρους μὲν κακοὺς εἶναι, δούλους δ' ἀγαθούς.* Testis idem Plutarchus in Apophthegmatis Imperatorum, ubi de eo loquitur in princ.

3 *Et vulgo de Caligula.*] Id dictum fuit Passieni Oratoris apud Cornelium Tacit. lib. 5.

4 *Athenienses vero.*] Idem Beroaldus in Suetonium, quo loco statim citabimus, sed nullo auctore citato, verum id proditum est à Gell. l. 9. c. 2.

5 *Harmodii.*] Idem Alexander paulo inferius, cap. 26. hujus libri hanc historiam aliter narrat. *Alter vero*, inquit, *ejusdem Pisistrati filius, Hipparchus, qui multorum tyrannorum sævitiam antecessit, cum patriam & cives impotenti dominatu opprimeret, conjuratione in caput tyranni facta, ab Harmodio & Aristogitone, fortissimis juvenibus, non non sine omnium salute, cæsus fuit.*

6 *Quo exemplo Domitianus.*] Suetonius in vita illius c. 10. Aliter Dion: nempe quod præter cætera haberet orbem terræ pictum in parietibus cubiculi, quodque conciones Regum & cæterorum Principum, quæ sunt apud Livium scriptæ, evolveret & studiose legeret: quodque Vespas. acceperat ex aliquo responso eum regnaturum.

7 *Præter quæ.*] Totus hic locus usque ad verba, *Fuitque animadversum*, sumptus est à Tullio lib. epist. familiarium 11. epist. 16. Cujus hæc verba sunt loquentis de ipso L. Lamia: *Nam Clodianis*, inquit, *temporibus, cum equestris ordinis Princeps esset, proque mea salute acerrime propugnaret, à Gabinio consule relegatus est: quod ante id tempus civi Romano contigit nemini.* Quod & ipsum magna ex parte repetit idem Cicero ejusdem operis epist. penult. & in Oratione ipsius Ciceronis in Pisonem.

vallo id servare desiere. Primus enim L. Lamia Romanus civis à Gabinio consule relegatus fertur, & post cum plures legum judiciorumque pœnis affecti: fuitque animadversum, civilibus bellis captos, velut hostes in prædam verti, & venum ire non licuisse, [1] semperque levius servitium apud Romanos deditis, quam captis fuisse: [2] Græcosque perraro servitutem serviisse: quare illorum nullus mercatoribus dabatur locus: [3] sicut Persarum, qui nunquam Romæ serviêre, nisi sub Alexandro Severo imperatore, licet mox adhibito precio ad suos redditi sint. [4] Ponticosque & Lydios servos, aut Phrygios gregatim Romæ venire, [5] Thracibusque peculiare esse sale coëmpta mancipia habere, [6] sicut Lemniis vino mercari.

Levius servitium deditis, quam captis. Sale & vino empta mancipia.

1 *Semperque levius servitium.*] Vide infra lib. 4. cap. 7.

2 *Græcosque perraro.*] Vide Apophthegm. Laconica.

3 *Sicut Persarum.*] Ælius Lampridius in vita Alexandri Severi.

4 *Ponticosque & Lydios.*] Appianus lib. 2. bellorum Civilium.

5 *Thracibusque peculiare.*] Ex quo Comicus epitpium à Zenodoto in collectaneis relatus,

Θρᾷξ ἁλώνητος εἶ, πρὸς ἅλας ἠγορασμένος.

Conversus es Thrax sale redemptus scilicet.

6 *Sicut Lemniis vino mercari.*] Id sumptum est ex Homero lib. 7. Iliad. ad finem, ubi scribit Lemnios magnam vini copiam in exercitum Græcorum duxisse; ex quibus Græci ipsi vinum emebant, alii ære, alii ferro, alii bobus, alii mancipiis, alii aliis rebus. Carmen Homeri est hujusmodi:

Νῆες δ' ἐκ Λήμνοιο παρέσταν οἶνον ἄγουσαι
Πολλαί.

Et paucis interjectis:

Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βόεσσιν,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.

CAPUT XXI.

Qui ludi apud Romanos frequentes fuerint, qui apud exteros, quæve sint nuces ocellatæ apud Tranquillum.

Latrunculorum ludus.

LUdus [1] calculorum veteribus præcipuus fuisse traditur, qui [2] & latrones dicti: hi enim in duas divisi turmas erant,

MERCERUS.

1 De latrunculorum, calculorum, Talorum, & Tesserarum ludis, vide etiam convivium Romanum. Hi enim ludi usitati erant inter convivas.

TIRAQUELLUS.

1 *Ludus calculorum.*] Extat Martialis apophoretum calculorum lib. 14. cap. 20. quo hunc ludum belle describit,

Insidio-

erant, colore diversi, quorum alii milites, alii hostes: horum lusus erat, ut turmis instructis, velut qui congredi acie parant, hinc inde sub hostium imagine procederent, ac præscripto fine, quoad quisque progredi debeat: ita cavere oportebat, ut dum hostem quisque invadere nititur, alterius non pateat incursibus: [2] qui etiam ex gemma fuere, viris & mulieribus frequens, à melioribus & summis honoribus vel maxime cultus & celebratus, [2] quem Palamedes invenisse proditur, ad comprimendas ociosi exercitus seditiones. [3] Post quos fuere tali eburnei, sex *Tali.* angu-

Insidiosorum si ludis bella latronum,
Gemmeus iste tibi miles & hostis erit.

Quin & Ovidius lib. 3. de Arte amandi non minus apte,

Cautaque non stulte latronum prœlia ludat,
Unus cum gemino calculus hoste perit.
Bellatorque suo prensus sine compare bellet,
Æmulus inceptum sæpe recurrat opus.

2 *Qui & latrones.*] Quod patet ex illis Ovidii & Martialis locis. Hinc ita dicti, quod latrones antiquis vocabantur conductitii milites ἀπὸ τοῦ λατρεύειν, quod inservire significat, quod scilicet mercede bellis serviebant. Quanquam Varro de lingua Latina libro 6. eos dictos à latere, quasi laterones, ut qui circum latera erant Regi, atque ad latera ferrum habebant. *Ab eoque*, inquit, *veteres Poëtæ nonnunquam milites appellant latrones*: aut, ut postea subdit, *quod latent ad insidias faciendas*. Quo etiam pertinet illud Plauti in Milite,

Nam Rex Seleucus me opere oravit maximo,
Ut sibi latrones cogerem & conscriberem.

Sed & hujusmodi calculi diminutive *latrunculi* dicuntur Senecæ epist. ad Lucilium lib. 18. epistola 106. & aliis scriptoribus.

1 *Qui etiam ex gemma fuere.*] Ut ostendit Martialis ubi supra.

2 *Quem Palamedes.*] Sophocles in Palamede,

Οὐ λιμὸν οὗτος τόνδ' ἀπῶσε, σὺν θεῷ,
Εἰπεῖν, χρόνου τε διατριβὰς σοφωτάτας
Ἐφεῦρε, φλοίσβου μετὰ κόπον καθημένοις:
Πεσσοὺς, κύβους τε τερπνὸν ἀργίας ἄκος.

Quos versus ita vertit Had. Junius,

Nonne ille (dicam enim) procul famem Deo
Juvante, abegit, ocioque fallere
Docuit sedentes littore in sicco, mare
Ubi murmurat, ludo reperto tesseræ,
Vitæ jucundo desidis solatio.

Pausanias lib. 2. itemque 10. Et Servius auctoritate Varronis lib. 2. Æneid. ibi,

Belidæ nomen Palamedis.

Philostratus in Heroicis. Gregorius Nazianzenus in 1. invectiva στηλιτευτικῇ. Plato autem in Phædro tradit, Theuth priscum quendam Deum Ægyptiorum talorum & alearum ludos invenisse. At Herodotus lib. 1. scribit Lydos primos aleæ, tesserarumque ludum, & pilæ cæterorumque ludorum omnium genera, præterquam talorum excogitasse.

3 *Post quos fuere tali eburnei.*] Extat & Martialis apophoretum tali eburnei lib. 14. c. item 14.

Cum steterit nullus vultu tibi talus eodem,
Munera me dices magna dedisse tibi.

 Nam

Tesseræ. angulorum, æquali latitudine, [1] tesseræ vero [2] quatuor: namque erant figuræ, ex omni latere quadratæ, quas Græci Κύβοι. κύβους vocant. [4] Sed tamen in jactu tesseris utebantur tribus, talis vero quatuor: in quibus figuræ effictæ vicem numeri habebant, sed quinarius numerus non erat in talis, Astragali. sicut in tesseris. Tali autem, [5] astragali Græce dicti: & astra-

Nam & quod ex ebore essent, probat idem Martialis lib. 13. cap. 1. cujus carmen afferemus infra. & Ovidius lib. 1. de Arte amandi,

Seu ludet, numerosque manu jactabit eburnos,

Tu male jactato, tu bene jacta dato.

1 *Tessera.**] De his tesseris Tullius in Catone Majo. *Nobis senibus ex lusionibus multis talos relinquant & tesseras.* & lib. 2. de Divinat. *Quid enim est sors? idem propemodum quod micare, quod talos jacere, quod tesseras, quibus in rebus temeritas & casus, non ratio & consilium valet.* Et Ovid. lib. 3. de Arte amandi,

Parva monere pudet, talorum dicere jactus

Ut sciat, & vires tessera missa tuas.

Et modo tres jactet numeros, modo cogitet apte

Quam subeat partem callida, quamque vocet.

Et Livius 1. Dec. lib. 4. *Levant quidam Regis facinus in tesserarum prospero jactu.* Martial. lib. 14. c. 15.

Non sim talorum numero par tessera, dum sit

Major, quam talis alea sæpe mihi.

Ibid. cap. 17.

Nec mihi bisseno numeratur tessera puncto,

Calculus hic gemino discolor hoste perit.

Sed illud videtur pertinere ad illum ludum celebratum, de quo supra in princ.

COLERUS.

* *Tesseræ.*] Hæ olim & *Lepusculi* vocabantur, eo quod exsiliendo discurrunt. Isidorus lib. 18. cap. 62.

TIRAQUELLUS.

2 *Quatuor.*] Quod nomen ipsum declarat. Nam & tessera dictio Græca est, quæ *quaternio* Latinis dicitur.

3 *Quas Græci κύβους vocant.*] Gellius ex Varrone lib. 1. c. 20. Macrobius in somnium Scipionis lib. 2. c. 2. Vide Dictionarium Græcum. Et hoc quidem Græca dictione significatur tam tessera, quæ jacitur, quam punctus, & nota insculpta reddens numerum jactorum, ac præcipue unionem, qui ὄνος quoque asini nomine dicitur. Nam priore illo modo accipitur senarius ille proverbialis, Ἀεὶ γὰρ εὖ πίπτουσιν οἱ Διὸς κύβοι. *Semper cadunt feliciter Jovis cubi*, id est taxilli sive tali. Posteriore vero illud Euripidis in Myrmidonibus, ubi tesseris ludentes Heroas facit,

Βέβληκ' Ἀχιλλεὺς δύο κύβω καὶ τέτταρα.

Jecit Achilles duos uniones & quatuor.

Quem & ipsum versum usurpavit Aristophanes in Ranis. Cujus etiam rei alia testimonia videbis apud Hadrianum Junium, multijugæ lectionis virum. Animadversorum lib. 2. c. 4. ubi & alia multa non contemnenda de his ludis scribit. Vide Cælium Rhodiginum.

4 *Sed tamen in jactu.*] Cicero de Divinatione lib. 2. & hinc illud Martialis supra citato libro 14. capite 15.

5 *Astragali.*] Pollux lib. 2. περὶ σφυρῶν ἀστραγάλων, πόδας καὶ χεῖρας. & lib. 9. cap. 7. περὶ τῶν ἐν συμποσίοις παιδιῶν, &c. & alibi sæpe, hinc & hic ludus talorum *Astragalisis* dicitur Aristoteli. Vide omnino Hadrianum Junium lib. 2. Animadversorum capite 4.

[1] astragalizontes, talis ludentes. Geminum vero quadratum, hoc est, octo laterum, dixere [2] Asphalum. [3] Taxillorum ludus ex octo punctis vel figuris constabat: inter quos unus [4] Stesichorius nomine, hoc est, octonarius, præcipuus erat. Qui quidem [5] turricula, seu quæ dicebatur [6] orca [7] vel fritillus, [8] super patenti tabella punctis distincta jactabantur, ne lusoris manus jactum falleret, & non casu, sed fraude consisterent. Talorum vero

Asphalus. *Taxillorum ludus.* *Stesichorius.*

canis

1 *Astragalizontes, talis ludentes.*] Plinius de Polycleto loquens lib. 34. cap. 18. *Duosque pueros, item talis nudos ludentes, qui vocantur Astragalizontes.* Apollonio Rhodio, lib. Argonauticôn 3. ἀςραγάλοισι dicti sunt Cupido & Ganymedes talis ludentes ἀμφ' ἀςραγάλοισι ἢ τοίγε χρυσείοις, ἅ τε κῦροι ὁμήθεες ἑψιόωντο. hinc quoque ἀςραγαλομάντεις Artemidoro Daldiano lib. 2. qui scilicet ex talorum jactu futurorum eventuum sortem divinabant. Vide Hadrianum Junium Animadversorum lib. 4.

2 *Asphalum.*] Vide Lexicon Græcum.

3 *Taxillorum ludus.*] Unde natam esse hanc parœmiam scribit Pollux, de hoc ludo loquens lib. 9. cap. 7. Ἅπαντ' ὀκτώ. id est, *omnia octo.*

4 *Stesichorius.*] Pollux ibi. & Erasm. in Chilia. in prover. *Omnia octo.*

5 *Turricula.*] Cujus apophoretum est Martialis lib. 14. c. 16.

Quærit compositos manus improba mittere talos?
Si per me misit, nil nisi vota facit.

Idque imitatione Græcorum, qui *Pyrgum* id appellant, id est *turrim.* Ea enim dictione Græca in hac significatione usus est Horatius lib. Serm. 2. Sat. 7.

Mitteret in pyrgum talos.

Ubi interpres interpretatur *fritillum,* * de quo mox dicetur. Et Sidonius Apollinaris, *Quo, velut classico, ad pyrgum vocabat aleatores.* **

COLERUS.

* Glossis est: *Fritillum* πυξίν.

** Idem Sidonius utitur lib. 3. epist.

TIRAQUELLUS.

6 *Orca.*] De qua intelligi potest illud Persii Sat. 3.

— *Angustæ collo non fallier orcæ.*

Quanquam alii alio trahunt, scilicet ad vas, in quod pueri ludentes injiciebant nuces. Sed Pomponius Bononiensis antiquus poëta, huic talorum ludo tribuere videtur,

Iterum dum contemplor orcam, taxillos perdidi.

7 *Vel fritillus.*] De quo Juvenalis, loquens de alea. Sat. 14.

— *Parvoque eadem movet arma fritillo.*

Et Martial. lib. 4. epig. 14.

Dum blanda vagus alea December
Incertis sonat hinc & hinc fritillis.

Et lib. 5. cap. 25. eodemque ult.

Jam tristis nucibus puer relictis,
Clamoso revocatur a magistro,
Et blando male perditus fritillo.

Et lib. 14. Epig. 1.

Non mea magnanimo depugnat tessera talo,
Senio nec nostrum cum cane quassat ebur.
Hæc mihi charta nuces: hæc est mihi charta fritillus:
Alea nec damnum, nec facit illa lucrum.

8 *Super patenti tabella.*] Cujus est & apophoretum Martialis lib. 14. *

COLERUS.

* *Tabula luditur pyrgo, calculis, tessarisque,* inquit Isidorus.

Canis. Senio. Chius. Venus. Colias. Euripides. Vulturius.

[1] canis damnosus, senio [2] medius & anceps: siquidem modo lucra, nonnunquam damnum afferebat: is vero quaternarium numerum facit, [3] chius vero ternarium. [4] Venus autem, quæ [5] summum continet numerum, multum lucri affert: semperque fœlici exitu ludum terminavit. Hæc enim cani opposita, [6] colias dicebatur: [7] tricenariumque absolvebat numerum, [8] Euripides vero quadragenarium. [9] In talis

TIRAQUELLUS.

1 *Canis damnosus.*] Propertius lib. 4. eleg. 9.

Me quoque per talos Venerem quærente secundos,
Semper damnosi subsiluere canes.

Et Ovid. lib. 2. de Arte amandi,

Seu jacies talos, victam ne pœna sequatur,
Damnosi, facito, sint tibi sæpe canes.

Et Persius Sat. 3.

Scire erat in voto, damnosa canicula quantum Raderet. ——

Suetonius in Augusto cap. 71. *Talis jactatis, ut quisque canem, aut senionem miserat, in singulos talos singulos denarios in medium conferebat, quos tollebat universos, qui Venerem jecerat.* Vide in sequentibus.

2 *Senio medius & anceps.*] Dextrum senionem d. Satyr. 13.

Jure etenim id summum quid dextro senio ferret,
Scire erat in voto.

Quod adversari videtur ei, quod numero præcedenti adduximus ex Suetonio. Ideo sunt qui dicunt eum locum Suetonii esse corruptum, & ita legendum ex antiquis exemplaribus, *Talis jactatis, ut quisque canem miserat in singulos talos, singulos denarios conferebat in medium, quos tollebat universos, qui Venerem jecerat aut senionem.*

3 *Chius vero ternarium.*] De Chio Aristoteles lib. 2. de mundo, & Pollux lib. 9. quo loco supra citavimus, ubi hunc dicit χῖον & χῖον appellari.

4 *Venus autem.*] Supra in verbo, *Senio medius.* Quibus adde illud vetus proverbium, *Si sæpe jacies, aliquando Venerem jacies.* de quo Tullius lib. 2. de Divinat. *Quid est,* inquit, *tam incertum? tamen nemo est, quin sæpe jactans, Venerem jaciat aliquando, nonnunquam etiam atque iterum.* Et vide Aristot. lib. 2. de cœlo & mundo, & lib. 2. de Animal. *

COLERUS.

* Vide de hoc jactu Petrum Victorium, Ict. variarum lib. 25. cap. 14. & Hadr. Junium, Adag. 62. cent. 5.

TIRAQUELLUS.

5 *Summum continet numerum.*] Acron & Porphyrion in Horatium lib. 2. Carm. Ode 7. in eum locum,

Quem Venus arbitrum
Dicet bibendi?

6 *Colias dicebatur.*] Hic error est vel auctoris, vel librarii, & *Chius* scribendum, quam oppositam cani scribit Pollux ubi supra, eandemque chion appellari, ut supra diximus: subditque plurimos *chiam* canem appellari putare.

7 *Tricenariumque absolvebat numerum.*] Porphyrion ubi supra.

8 *Euripides vero quadragenarium.*] Pollux lib. 9. cap. 7.

9 *In talis quoque legimus Vulturium.*] Apud Plaut. in Curcul. act. 2. Scen. 3.

Postquam cœnati atque appoti, talos poscit in manum.
Provocat me in aleam, ut ego ludam, pono pallium:
Ille suum annulum opposuit, invocat Planesium.
Ph. Meosne amores? Cu. tace parumper, jacit vulturios quatuor.
Talos arripio: invoco almam meam nutricem Herem.

1 Here-

talis quoque legimus Vulturium & [1] Herculem basilicum, quæ an signa fuerint vel numeri, dubitatur adhuc. [2] In tesseris Midas fortunatissimus erat. [3] In taxillorum jactu ter sex summam Græcis afferunt victoriam: tria vero, summum damnum. Qua quidem alea [4] Porcius Cato lusisse fertur animi laxandi causa, [5] & Augustus effuse, [6] Domitianus [7] & Claudius, qui etiam lusorium conscripsit

Hercu-les.

Mi-das.

1 *Herculem basilicum.*] Plaut. ubi supra, ad ea quæ ex eo supra adduximus,

Jacto basilicum, propino magnum poculum: ille ebibit.

2 *In tesseris Midas fortunatissimus.*] Quod significat proprium illud à Suida relatum,

Μίδας ὁ ἐν κύβοισιν εὐβουλότατος.

Midas qui in tesseris consultor optimus.

Erasmus autem Chil. 2. cent. 9. cap. 87. monet perpendendum, num εὐβολώτατος legi oporteat, ut versus sit jambicus trimeter, sic,

Μίδας γὰρ ἐν κύβοισιν εὐβολώτατος.

In tesseris jactu, Midas prosperrimus.

3 *In taxillorum jactu.*] Id est ex Platone lib. de legibus ult. Polluce lib. 9. quo loco supra jam citavimus, Suida ex Æschylo in Agamemnone his versibus,

Τὰ δεσποτῶν γὰρ εὖ πεσόντα θήσομαι

Τρὶς ἓξ βαλούσης τῆσδέ μοι φρυκτωρίας.

Id est,

Nam res herorum sitas, ut optime cadunt

Ter sex ubi phryctoria jaciens mihi.

Zenod. in collectaneis ex Pherecratis fabula, cui titulus *Myrmecanthropi*. Et vide Erasmum Chil. 2. cent. 3. cap. 66. Si autem plura scire cupis de his talis superioribus, vide Pollucem d. lib. 9. ubi supra. Et ex recentioribus Beroaldum in Annotationibus Erasm. Chiliad. 2. cent. 7. cap. 68. Cælium Rhodiginum lib. 20. cap. 27. & Hadrianum Junium lib. 2. Animad. c. 4.

4 *Porcius Cato.*] Catonem quoque Uticensem, illius pronepotem & alea quoque lusisse satis probat, quod scribit Plutarch. in ejus vita, quod in cœnis partes sortiebatur, & si non obtineret, amicis ipsum prius recipere jubentibus, dicebat, *Non bene se habere, invita Venere.* Nam supra ostensum est Venerem fuisse in talis omnium felicissimam. Sed vide an hic non sit Porcius Cato, de quo Alexander loquitur, & an hic etiam Porcius vocabatur.

5 *Et Augustus effuse.*] Suetonius in vita illius, cap. 71. ubi illum aleæ indulgentem fuisse dicit. Et Eutropius, & Aurel. Victor etiam in ejusd. vita.

6 *Domitianus.*] Suetonius in vita illius, c. 21.

7 *Et Claudius, qui etiam lusorium conscripsit opus.*] Sueton. in vita illius, cap. 33. *Aleam studiosissime lusit, de cujus arte librum quoque emisit, solitus etiam in gestatione ludere, ita essedo, alveoque adaptatis, ne lusus confunderetur.* Undeque etiam illud Senecæ in ludo, de morte ipsius Claudii,

Vosque Poetæ lugete novi, vos in primis,

Qui concesso magna paratis lucra fritillo.

Et postea ad finem, *Tum Æacus jubet illum alea ludere, pertuso fritillo. Et jam cœperat fugientes tesseras semper quærere & nihil proficere,*

Nam quoties missurus erat resonante fritillo,

Utraque subducto fugiebat tessera fundo.

Cumque recollectos auderet mittere talos,

Lusuro similis semper, semperque petenti

Decepere fidem, refugit, digitosque per ipsos

Fallax assiduo dilabitur alea furto.

Ludi illustrium & doctorum virorum post seria negotia. *Pilæ ludus.*

psit opus. Inter reliquos [1] Theodoricus Gothorum rex, cum in alea vinceret, fertur indulgentissimus fuisse, eaque momenta domesticos promerendis gratiis captare solitos, [2] sicut cum Vespasianus in balneum transiret. Quibus quidem tesseris aptissima fuisse ligustra [3] Plinius notavit. Fuit quoque apud veteres ludus pilæ & folliculi, [4] præcipuæ commendationis, & magni studii, quo & [5] Julius Cæsar, [6] & Octavius, [7] & alii clari viri illustresque, exer-

1 *Theodoricus.*] Sidonius epist. libro 1. epist. 2. ad Agricolam. Adde & tu Artaxerxem ex Plutarch. in vita illius, & Verum Imperatorem ex Julio Capitolino in vita illius.

2 *Sicut cum Vespasianus.*] Suetonius in vita illius, cap. 21.

3 *Plinius notavit.*] Scilicet lib. 16. cap. 18.

4 *Præcipuæ commendationis.*] Adeo ut illi Galenus Medicorum princeps librum dicarit, in quo longe lateque hunc ludum commendat, veluti salubrem & corpori maxime idoneum. Idemque lib. 2. περὶ ὑγιείας, reponit hunc ludum inter celeres exercitationes. Huncque ludum olim à S. C. fuisse approbatum, tradit Jureconsul. in *l. 2. ff. de al. lusu, & alea.* Ex legum autem interpretibus Ang. ita consil. 397. exorditur, *Ludus pilæ antiquissimus est, & omni jure permissus,* per *l. item Mella ff. ad leg. Aquil.* Cui & tu adde *l. si ex plagis.* eod. tit. Idque Canonistæ admittunt in c. clerici. de vit. & honest. cleric. & in cap. inter dilectos. de excessi. prælat. Et late Paris Pute. in tract. quem nuncupatim in materia ludi edidit col. 2. vers. *usus pilæ.* ubi id temperat, modo id fiat causa recreationis, & pro modica pecunia. Quanquam scio Martialem lib. 7. epig. 31. laudare atticum juvenem quod ludum pilæ devitaret,

Non pila, non follis, non te paganica thermis
Præparat, aut nudi stipitis ictus hebes.

Et de hoc quoque ludo item lib. 14. cap. 45. & seq. & Manilius lib. 5. Astronomicôn illis versibus, *Septima pars, &c.* Et Firmicus Maternus lib. ejusdem materiæ 8. capite item 8. & Athenæus lib. 1. Dipnoso cap. 8. *

COLERUS.

* Isidorus lib. 18. cap. ult. ubi & de Pilarum generibus agit.

TIRAQUELLUS.

5 *Julius Cæsar.*] Vide in nostro repertorio in verbo, *Alea.*

6 *Et Octavius.*] Scilicet Augustus Imperator ex Sueton. in vita illius, c. 83.

7 *Et alii clari viri.*] Ut Alexander Magnus ex Plutarch. in vita illius, & Athenæo lib. 1. cap. 13. ubi scribit Athenienses Aristonicum Carystium, qui cum Alexandro pila ludere solebat, ob artem pilæ civem fecisse & statuam ei erexisse. Lycon Troadensis, vir admodum eloquens, atque in dicendo suavissimus & inclitissimus philosophus ex Laërtio in vita illius, & Athenæus lib. 12. cap. 25. Et Marcus Antoninus Philosophus Imperator, qui omnibus Imperatoribus sanctitate vitæ antecelluit, pila lusit, ut apprime tradit Julius Capitolinus in vita illius. & Alexander Severus ex Ælio Lampridio in vita illius. Demoteles Theognidis Chii, sapientis frater, Ctesibius Chalcidensis Philosophus & alii apud Athenæum d. lib. 1. Dipnosophist. cap. 8. Indignus autem est Domitianus, qui inter hos numeretur, quem & alea se oblectatum, cum otium esset, scribit Suetonius in Vita illius. c. 21.

I Quo

exercendi corporis, & animi vegetandi causa, studiosissime lusere. [1] Quo etiam Scævola Jureconsultus, remisso à negociis animo, lusisse proditur, nonnunquam tesseris aut calculis. [2] Quod de Dionysio tyranno traditur, ut pila & folliculo assidue luderet. Reliqui vero clarissimi duces, aut sapientiæ professores non improbandi, animum diversis studiis jocisque remisere; [3] quippe Socrates dum animo vacaret, cum pueris minutis & facie liberali, jocari assuêrat: [4] & Scipio Aphricanus conchas mari legendo, sæpe remisit curas: & Cato Censorius cum verna & famulatu animum relaxavit: [5] qui etiam qua die tulit repulsam, in convivio lusit: [6] quod de Archita Tarentino proditur, ut cum pueris & servitiis lusus agitaret. [7] Heraclitus quoque Ephesius cum à negociis quiesceret, astragalis lusisse fertur. Et [8] Attalus Asiæ rex hortum pro deliciis coluit, [9] nonnunquam fundendis statuis ocium occupavit. Memoratur [10] Alexander Severus imperator per dies festos perdicum & catulorum pugna se oblectasse, [11] & Amasis Ægyptii rex post seria morionem egisse, & magnus ille [12] Agesilaus cum infante filio arundinem ascendisse. Neque prætereundum quod [13] de Demetrio proditum est Polior-

1 *Quo etiam Scævola.*] Val. lib. 8. c. 8.

2 *Quod de Dionysio tyranno.*] Cic. Tusc. quæst. lib. 5. cujus hæc sunt verba, de eo loquentis, *Atque cum pila ludere vellet (studiose enim id factitabat) tunicamque poneret, &c.*

3 *Quippe Socrates.*] Valer. Max. d. lib. 8. cap. 8. & Ælianus lib. 12. capite 15.

4 *Et Scipio Africanus.*] Val. Max. ibid.

5 *Qui etiam qua die.*] Plutarch. in Catone Minore. Vide autem num idem sit cum Censorio.

6 *Quod de Archita Tarentino.*] Athenæus Dipnosophist. lib. 12. cap. 6. Architam Tarentinum scribit virum cum urbanum, tum etiam philosophum, multos habentem servos, his gaudere solitum.

7 *Heraclitus quoque Ephesius.*] Diogenes Laërtius in vita illius.

8 *Et Attalus Asiæ Rex.*] Justinus lib. 36. *Omissa deinde regni administratione, hortos fodiebat, gramina seminabat, &c.*

9 *Nonnunquam fundendis statuis.*] Idem ibid. post pauca: *Ab hoc studio ærariæ artis fabricæ se tradidit, cerisque fingendis, & ære fundendo, procudendoque oblectabatur.*

10 *Alexander Severus.*] Ælius Lampridius in vita illius.

11 *Et Amasis.*] Herodotus lib. 2. ad fin.

12 *Magnus ille Agesilaus.*] Plutarch. in vita illius, & in Apophtheg. ejusdem, & Ælianus variæ historiæ lib. 12.

13 *De Demetrio.*] Plutarch. in vita illius.

1 *Et*

liorcete, qui post negocia bellicas machinas: [1] & de Europo Macedoniæ rege, qui in ocio lucernas fabricavit. [2] Parthorum quoque reges cum ocium superaret, cuspides acuisse feruntur. Et Dionysius junior cura belli solutus, plaustella, mensas & sedes mira arte compinxit. [3] Attalus vero Philomator pro oblectamento habuit, elleborum, aconitum & cicutam, venenosasque herbas plantare, ut fructum inde legeret. [4] Sed tamen pila juvenum lusus erat, frequens in Martio campo fieri solitus, [5] exque his altera paganica, [6] trigonalis altera, in qua sinistræ usus præcipuus traditur. Namque illiùs impulsu magis quam dextræ ludus agebatur, cujus erat usus vel maxime in corporis motu & agilitate, ut sciret apte pilam jacere atque excipere, modo incurrere, modo recurrere. [7] Armis quoque & equis, tum hasta, clava & pila, lucta, venatione &

Pila juvenum ludus.

1 *Et de Europo.*] Lege *Æropo* ex Plutarcho, qui id de illo tradit in vita ipsius Demetrii.

2 *Parthorum quoque reges.*] Plutarch. in eodem loco.

3 *Attalus vero Philomator.*] Plutarchus ibidem, & Just. lib. 36.

4 *Sed tamen pila juvenum.*] Plautus in Bacchide,

Ibi cursu, luctando, hasta, disco, pugilatu,
Pila, saliendo se exercebant magis.

Et ibi vide interpretes.

5 *Exque his altera paganica.*] De qua Martial. libro 7. epig. 31. quod nos supra adduximus. & lib. 14. capite 45.

Hæc quæ difficili turget paganica pluma,
Folle minus laxa est, & minus arcta pila.

Nonnulli pro *arcta* legunt *apta*.

6 *Trigonalis altera.* *] De qua etiam ipse Martialis, qui huic dedicavit id apophoretum. eodem lib. c. 46.

Si me mobilibus scis expulsare sinistris,
Sum tua: si nescis rustice, redde pilam.

COLERUS.

* Inter species pilarum sunt Frigonaria, & Arenaria. *Frigonaria* est, quæ inter tres luditur. *Arenaria*, quæ in grege, dum ex circulo astantium spectantiumque emissa, ultra justum spatium pilam excipere, lusumque inire consueverunt, inquit Isidorus.

TIRAQUELLUS.

7 *Armis quoque, &c.*] Silius Itali. lib. 8. declarans quomodo Scipio juvenes milites exerceret, & ad bellum formaret,

Lectos vettoni formabat Scipio bello:
Ille viris pila & ferro circumdare pectus
Addiderat: leviora domo de more parentum
Gestabant tela, ambustas sine cuspide cornos.
Ipse inter medios venturæ ingentia laudis
Signa dabat: vibrare sudem, transmittere saltu
Murales fossas, undosum frangere nando
Indutus thoraca vadum: spectacula tanta
Ante acies virtutis erant.

ne & cursu exerceri Romanam juventutem vetus consuetudo fuit: pariter sudem torquere, equum agitare, arma tractare, [1] sicut jactu disci, cursu, saltu, jaculatione vel cæstu: quos ludos [2] pentathlum dixere, [3] & ludiones pentathlos [4] seu quinquertiones. [5] Eratque Senatusconsulto cautum, ut nisi his ludis pecunia ludere liceret. [6] Græcis vero octo fuere ludi, quibus juventus exercebatur impune: [7] stadium, [8] diaulus, [9] dolichus, [10] hoplite, [11] pygme, [12] pancratium, [13] pale, & halma, [14] hoc est saltus. [15] Præter quos fuit harpastum, quod volubili rotunditate in

Exercitia Rom. juventutis. Πένταθλον. Ludi, quibus pecunia ludere licebat. Græcæ juventutis ludi. Harpastum.

1 *Sicut jactu disci.*] De his quinque ludis, & nos quoque post Alexandrum diximus supra lib. 1. cap. 2. ubi videre poteris, & quæ nos præterea dicemus inferius lib. 5. c. 20.

2 *Pentathlum.*] A numero scilicet quinario horum ludorum. Festus Pompejus lib. 14. statim post princ. *Pentathlum*, inquit, *antiqui quinquertium dixerunt. Id autem genus exercitationis his quinque artibus constat, jactu disci, cursu, saltu, jaculatione, luctatione.*

3 *Et ludiones pentathlos.*] Plinius loquens de Myrone statuario lib. 34. cap. 8. hic fecit Delphicos pentathlos.

4 *Seu quinquertiones.*] Nam & pentathlon antiqui *quinquertium*, sive ut alii legunt, *quinquertium* dicebant, ut tradit Festus Pompejus, quo loco nuper citavimus, & item lib. 15. Hincque ut scribit Livius Andronicus, *ipsos athletas vocant quinquertiones.*

5 *Eratque senatusconsulto cautum.*] Ut scribitur in *l. 2. ff. de aleat.*

6 *Græcis vero octo fuere ludi.*] Quos mox declarat.

7 *Stadium.*] Quid id sit omnibus planum est: tametsi dictio Græca est, quæ curriculum significat. pro genere autem cursus posuit Plato lib. 1. de legibus

8 *Diaulus.*] De hoc Pollux lib. 3. cap. 30. quo loco περὶ δρόμου γυμνικοῦ. Idque interpretantur cursum reciprocum sive duplicem, scilicet obeundi stadium, & confectum redeundi. Et de hoc quoque Vitruvius libro 5. cap. 11. *In palæstris*, inquit, *peristylia quadrata sive oblonga ita sunt facienda, uti duorum stadiorum habeant ambulationis circuitionem, quam Græci vocant δίαυλον.* Nam & Aristophanis interpres ita vocat locum, qui duo stadia continet, atque etiam Pausanias lib. 1.

9 *Dolichus.*] Pollux ubi supra in princip. quem cursum plenum interpretantur. Suidas dicit eum fuisse 24. stadiorum, alii 12.

10 *Hoplite.*] Cursum armatum significat, quod & nomen indicat.

11 *Pygme.*] De hoc idem Pollux l. 3. περὶ χειρῶν, καὶ τῆς περὶ αὐτάς. Et Plutar. in Lycurgo πυγμὴν δὲ καὶ παγκράτιον ἀγωνίζεσθαι ἐκώλυσεν. id significat cæstum, pugnam pugilatum, id est certaminis genus, quod cæstibus exercebatur. De quo Virgil. lib. 5. Æneid.

12 *Pancratium.*] Id notius est, quam ut aliter declarari queat.

13 *Pale.*] Πάλη, id est, lucta, sive luctatio, ἀπὸ τοῦ παλλέσθαι τὸ σῶμα. Hujus meminit Plato l. 7. de legibus ubi scribit, gymnasticæ artis duo esse genera, saltationem scilicet & luctam. Et Pindari interpretes in Isthmiis.

14 *Et Halma.*] Saltum significat, de quo & Pindari interpretes ubi supra, & quotquot scripserunt de pentathlo.

15 *Præter quos fuit Harpastum.*] De quo Martialis lib. 4. epig. 19.

Seu lentum ceroma teris, tepidumve trigona, [illegible]

Sive

in solo jactatur: qui ludus Polluce auctore fiebat, ut juvenes in geminas divisi turmas, intra lineas seu metas consisterent, harpastoque posito in medio, quisque contenderet, ut intra gyrum alterius lineæ immitteretur: quod si contingeret, victores erant, & discus. Fuit enim instar pilæ æneæ, quæ brachiorum viribus excepta, & in altum missa exercebat corpora animosque, ita ut quantum quisque viribus præstaret, maximè eniteret. Namque is fortior, & præcipuo robore habebatur, qui illum ultra signatum gessisset scopum: [1] sicut halteres: erant enim circuli figura non sphærica, sed dimidia longiore, in quibus digiti inseri possent, quos facilibus brachiis rotabant: & nunc jactando, nunc rotando ludus committebatur. [2] Fuit quoque petauri ludus admirationis præcipuæ, [3] cum per circulos quispiam veloci cursu transvolat, cor-

Discus.

Halteres.

Petauri ludus.

Sive harpasta manu pulverulenta rapis.

Et lib. 7. epig. 31.

Rara nec injecto ceromate brachia tendis,
Non harpasta vagus pulverulenta rapis.

Et epig. 66.

Harpasto quoque subligata ludit.

Estque ejusdem apophoretum Harpasti lib. 14. cap. 48. hujuscemodi,

Hæc rapit Antæi velox in pulvere Draucus,
Grandia qui vano colla labore facit.

1 *Sicut halteres.*] Idem Cælius Rhodiginus lib. 14. cap. 5. sed nullo quoque citato auctore, sed id est Pausaniæ lib. 5. non adeo longe ad finem: *Sicut*, inquit, *halteres athletarum libramenta, circuli oblongiore figura, illa quidem non prorsus in ambitum circumducta. Nam qua pars manibus prensatur, ansulas habet, intra quas digiti, uti intra clypeorum lora immittuntur.* Et de his Martial. 7. epig. 66.

Alteres agili rotat lacerto.

Sed sunt qui ibi legunt,

Alterno facili rotat lacerto.

Et lib. 14. cap. 49.

Quid pereunt stulto fortes haltere lacerti?
Exercet melius vinea fossa viros.

Vide Aristot. probl. alicubi.

2 *Fuit quoque petauri ludus.*] Nonius Marcel. ex Varrone, & Festus Pompejus lib. 14. ubi de Petauristis. Juvenalis Satyr. 14.

An magis oblectant animum jactata petauri
Corpora. ———

Et Martial. lib. 2. epig. 86.

Quid si per graciles vias petauri
Invitum jubeas subire Ladam?

Et lib. 11. epig. 22.

Quem rota transmisso toties impacta petauro:
Quem vetus à crassa calceus udus aqua.

MERCERUS.

3 *Cum per Circulos.*] Hi circuli rotæ erant, in quas magno saltu se Petauristæ conjiciebant, eo modo quo Gallinæ se vesperi conjiciunt in perticam, vel tabulam parieti affixam, in qua sunt pernoctaturæ. πέταυρον enim, seu πέτευρον Julio Polluci ea pertica est vel

corpore ita librato, ut circulum non offendat: unde petauristæ ludiones dicti: [1] Follis autem ludus remissior & ignavior habitus: eo enim senes imbelli ætate ludere solebant. [2] Horum auctores Lydos fuisse ferunt, qui ut famem, qua premebantur, facilius ferrent, in miseriis hoc solatii invenere, ut ludo tempora transigerent. [3] Apud Græcos frequens ludus erat sphæræ, qua qui vicisset, rex dicebatur, & imperabat: victus vero, asinus, & victoris mandata exequebatur: [4] cui sphæromachia nomen, quo in gymnasio juventus exerceri consuerat. [5] Spartanis palæstra, Atheniensibus præter palæstram, quam primi invenere, erat equester ludus, quem dixere [6] apobaten, quo Phocionis

Petauristæ. *Follis ludus.* *Sphæræ ludus.* *Sphæromachia.* *Apobatæ.*

vel tabula. Eam vero rotam trajiciebant Petauristæ, nec contingebant: Mar. *Quem rota transmisso toties intacta Petauro.* Manil. cujus versus infra scribemus. Alias tamen rotam illam non trajiciebant, sed in ea hærebant duo, vel plures sibi mutuo adversi: ita ut totam versarent vicissim, modo in ea summa residentes, modo ex ima pendentes, collo ad terram dejecto. Manil. utrumque ludi genus sic explicat. *Etiam ille ciet cognata per artem Corpora, quæ valido saliunt excussa Petauro, Alternosque cient motus, elatus & ille Nunc jacet, atque hujus casu suspenditur ille.* Petauristæ etiam dicti funambuli, qui quia è fune pendebant capite modo in altum erecto, modo hinc, modo illinc subjecto, modo etiam terram versum dejecto, prout funem vel pede uno vel duobus, vel hac, vel illa manu tenerent, veteribus Latinis dicti videntur Cernui. Denique Petauristæ generali vocabulo dicti videntur, quicunque saltibus, vel scenis levioribus moverentur: à græco πέταυρον. Mirum vero mihi videtur, quod Alex. hic eum ludum numeret inter eos, qui familiares erant civibus Romanis. Ad eum enim, ojus erant insigni audacia, & ut ait ille, *decebat talem ludum dicere aut supremo die vitæ suæ.* Quare eo nomine parum decorus videri poterit civibus ingenuis.

TIRAQUELLUS.

1 *Follis autem.*] Martial. l. 14. c. 47. quo follis est apophoretum,

Ite procul juvenes, mitis mihi convenit ætas:
Folle decet pueros ludere, folle senes.

2 *Horum auctores Lydos.*] Herodot. lib. 1. Vide Polydorum de rerum invent.

3 *Apud Græcos.*] Vide Senecam & alios quos sequenti versiculo citabimus.

4 *Cui sphæromachia nomen.*] Vocabulum Græcum, significans sphæræ certamen, quo ex Latinis usus est Seneca ad Lucil. epistol. 81. in princ. *Hodierno die non tantum meo beneficio mihi vaco, sed spectaculi, quod omnes molestos ad sphæromachiam avocavit.* Statius in præfatione lib. 4. sylvar. *Sed & sphæromachias spectamus & pilaris lusio admittitur.* Hincque σφαιρομαχεῖν, apud Platonem libro de leg. id est, pila, sive sphæra certare.

5 *Spartanis palæstra.*] Fuit autem Spartanis tam familiaris palæstra, ut etiam virgines in ea exercerentur: auctore Plutarcho in vita Lycurgi.

6 *Apobaten.*] Pausanias lib. 1. qui de Atticis est: ubi non *Apobaten*, sed *Hippobaten* vocat.

cionis filius sæpissime lusit, & victor fuit. [1] Proditurque Germanorum mos peculiaris, ut cum omnia lusissent, nihilque pecuniarum superesset, in lusu extremo de libertate contenderent: victusque in alea, servitium pati, & addici victori velut mancipium patiebatur: apud quos frequens ludus erat, ut nudi juvenes inter gladios & infestas frameas se invicem jactitent, illasque saltu transiliant illæsi. Græcis quoque jocus erat, cui nomen [2] encotyle, quo victi, vincentium genua manibus excipientes sublimes deferunt. [3] & alius, cindalismus apud plebem frequens, quem clavis exercebant. [4] Nucibus vero, [5] & par impar, [6] vel coturnicum & gallinaceorum certamine, quo

Germanorum mos. Germanorum ludus. Encotyle. Κοτυλισμός. Nucibus. Par impar.

1 *Proditurque Germanorum mos.*] Hæc omnia de Germanis sunt Corn. Taciti in libro de moribus Germanorum.

2 *Encotyle.*] Vide Pollucem. Idem Cælius Rhodiginus l. 27. cap. item 27. nullo quoque laudato auctore.

3 *Et alius, cindalismus.*] Idem ipse Rhodiginus lib. 28. cap. 10. sed est Pollucis lib. 9. cap. 7.

4 *Nucibus vero.*] De hoc ludo nucum Catullus in epithalamio Juliæ & Mallii,

Da nuces pueris iners
Concubine, satis diu
Lusisti nucibus.

Et Persius Satyr. 1. non multo post princ.

—— Et nucibus facimus quæcunque relictis,
Cum sapimus patruos.

Martial. lib. 5. epig. 125.

Jam tristis nucibus puer relictis,
Clamoso revocatur à magistro.

Et lib. 14. epig. 1.

Lude, inquit, nucibus: perdere nolo nuces.

Et iterum epig. 18.

Alea parva nuces, & non damnosa videtur:
Sæpe tamen pueris abstulit illa nates.

Et Horat.

Postquam te talos Aule nucesque
Ferre sinu laxo donare & ludere vidi.

Multos autem ludos qui nucibus fiunt, sigillatim declarat Ovid. libro de Nuce illis versibus,

Has puer aut certo rectas diverberat ictu,
Aut pronas digito bisve semelve petit.

Et cætera quæ sequuntur.

5 *Et par & impar.*] Horat. lib. Sermonum 2. Satyra 3.

Ludere par impar.

Et Suetonius in Augusto, cap. 71. alias 72. Et Ovid. de Nuce,

Est etiam, par sit numerus, qui dicat an impar:
Ut divinatas auferat augur opes.

Et à Græcis Aristophanes in Pluto,

Στατῆρσι δ' οἱ θεράποντες ἀρτιάζομεν.

Et D. Gregorius Nazianzenus, in carmine de Virginitate:

Ἀλλ' ὥς τις τριέτησιν ἰαχόμενος φρένα παισίν,
Παισὶ μὲν ἀγρεύων, τὸ δ' ἄρτιον ἠὲ περισσὸν
Οὐ χίρες αὐτόματον ἢ νίκην στροφάλιγγας ἔνειμαν.

Et Pollux lib. 9. quo loco jam sæpe supra citavimus.

6 *Vel coturnicum & gallinaceorum.*] De his duobus Plutarch. in vita Antonii. Et Herodianus loquens de liberis Septimii

quo ludo Antonius & Octavius lusisse, & melioribus ominibus victor abiisse fertur: [1] aut turbine, vel micantibus digitis, [2] nonnunquam ocellatis nucibus, Romæ ephebi pueri ludere solitavere. [3] Nummis quoque in sublime jactatis, caput vel navim petere, ut quod tunc forte eveniret, & petitis responderet, id victoriam daret: aut dormientibus oculos & ora pingere, frequens erat puerorum lusus. [4] Quæ quidem nuces loco aleæ fuerunt pueris nondum adultis, [5] quibus in Saturnalibus ludere permissum, sicut juvenibus alea, reliquo anni tempore vetaba-

Ephehorum puerorum ludi.

Nuces in Saturnalibus.

Septimii Severi: sed vide an de duobus loquatur, Lucian. in lib. de Gymnasiis non adeo longe à fin. Plinius autem lib. 10. cap. 21. scribit Pergami omnibus annis certamen gallorum publice edi, ceu gladiatorium. Ælianus de varia historia lib. 2. cap. 28. scribit Athenienses legem posuisse, ut galli gallinacei quotannis uno die certamen in theatro inirent: & addit causam cur id statutum sit.

1 *Aut turbine.*] De quo Virg. lib. 7. Æneid.

Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent.

Et Tibul. libro 1. eleg. 5. statim post princ.

Namque agor ut per plana citus sola verbere turbo,
Quem celer assueta versat ab arte puer.

Hic autem turbo plerumque fiebat ex buxo, unde illud Virgilii de eodem ludo loquentis d. lib. 7.

Impubesque manus mirata verbere buxum. Et Persii satyr. 3.

Nec quis callidior buxum torquere flagello.

Is autem ludus Trochus quoque vocatur, Martial. lib. 14. cap. 168.

Inducenda rota est, das nobis utile munus,
Iste trochus pueris, at mihi cantus erit.

Et Horat. in Art. poëtica.

Ludere qui nescit, campestribus abstinet armis:
Indoctusque pilæ, discive, trochive quiescit.

Ubi Acron, *Trochi*, id est, *rotæ, quam currendo pueri scutica regunt.*

2 *Nonnunquam ocellatis nucibus.*] Jam supra diximus de ludis nucum: sed quod ad ocellatas nuces, pertinet vide infra.

COLERUS.

* Aliter tamen Suetonii verba distinguunt, apud Lævinum Torrentium interpretem doctiss. Suetonii. Vide Turneb. lib. 3. cap. 18. Brodæus Miscell. lib. 4. cap. 7. *Ossillis* vel *ossiculis* legit, ut illud genus ludi signi liceetur, quem Græci ὀστομαχίαν vocant. Sed Josephus Scaliger Ausonian. lect. l. 2. cap. 26. falsum esse ait Brodæum, qui apud Ausonium ὀστομαχίαν pro στομαχίῳ, & ossicula pro ossilla legendum putaverit. Quam Scaligeri sententiam nemo probus non probabit.

TIRAQUELLUS.

3 *Nummis quoque.*] Macrobius l. 1. Satur. cap. 7.

4 *Quæ quidem nuces, &c.*] Supra in verbo, *Nucibus.*

5 *Quibus in Saturnalibus.*] Vide Macrobium.

Parthorum puerorum. *Nuces ocellatæ.* *Tranquilli locus.*

tabatur. Parthorum vero pueris ludus erant aurei tali, quibus certo anni tempore indulgere licebat. Sed quod modo est de ocellatis nucibus dictum, memini doctos viros super nucibus ocellatis, ejusmodi quæ essent, ancipitem diu cogitationem duxisse, variaque in opinione versari, & alios nuces avellanas, alios amygdalas putare, neque satis certam ferre sententiam, super [1] Tranquilli verbis, quibus Augustum laxandi animi causa cum pueris facie liberali ocellatis nucibus lusisse dicit. Quod vero nos sentimus, & probabilius putamus, id est ejusmodi, ut [2] nuces ocellatas, nucleos, quos in Persicis pomis sitos inspicimus, dicamus esse, quibus persæpe ludere nostrates pueros hodie vidimus: dictasque ocellatas, propter ocellos & foramina quibus muniuntur undique. Neque de amygdala & avellana vel oscilla, sicut error habet, sed de persicorum ossibus, quibus tunc ludebatur, & nunc frequens puerorum lusus est, intelligi convenire, credimus exploratæ & non ambiguæ sententiæ fore.

1 *Super Tranquilli verbis.*] Idem in vita Augusti, cap. octuagesimo tertio, ubi vide omnino interpretes, super hujus vocabuli intellectu admodum nutantes.

MERCERUS.

2 *Nuces Ocellatæ.*] Hic ludit Alex. Quasi vero hic nucleorum ludus, non veniret intelligendus nomine nucum: aut quasi his nucleis pueri non forent usi pro nucibus ut magni interfuerit nucum ocellatarum meminisse. Hoc vero traxit ex Suet. in quem mendosum Alex. in locum explicat. Quem vide comment. ad eum locum.

CAPUT XXII.

Quæ vota olim solennia fuere apud Romanos, & quæ apud exteros, quive vota concipere, & quomodo soliti sint.

QUI mos vetustus [1] in votis nuncupandis olim, quæque solennitas concipiendorum fuisset, multi varie exc-

TIRAQUELLUS.

1 *In votis nuncupandis.*] Quæ vota nuncupata dicebantur, disces ex Festo Pompejo lib. 12. & 19. Et de hujusmodi votorum nuncipationibus vide Cicer. in 7. in Verrem act. & Philip. 3. Plinium Juniorem in Panegyrico, sæpe Liv. 4. Decad. lib. 5. Suetonium in Nerone,

exequuti sunt. In primis observatum legimus, ut simulac Consuli aut Imperatori, cui belli summa commissa erat, de eventu belli incerta spe fluctuanti, votum vovere collibitum esset, si id inconsulto senatu, aut citra populi auctoritatem faceret, de manubiis vel hostium spoliis, aut si non sufficerent, sua impensa exolvere teneretur. [1] Vovebantur enim sæpius templa ædesve deorum: [2] ludique diis [3] aut statuæ, quibus numina placari, aut expiari crimina putabant. [4] Nonnunquam mulsi pocillum pro magno munere diis votum, invenimus. In quo fuit servatum, [5] ut velato capite, & veste caput opertus imperator, prætor aut consul votum effundat, illudque [6] conceptis verbis suscipiat. [7] Quos quidem ludos plerunque imperatores voverunt ex anno imperii computatos, ut scilicet totidem dierum ludi fierent, quot illi annis imperio præfuissent. [8] Ideo Galenus Cæsar divictis Syris in Asia, decennalia vota cele-

De bellico voto.

Ludi diis aut statuæ.

Is erat L. Papyrius, de quo supra cap. 11.

Velato capite ludi ab Imp. voti.

Nerone, cap. 46. * Tacitum lib. 16. Livius 4. Decad. lib. 6. *Alter, inquit, Consul P. Cornel. Scipio Galliam provinciam sortitus, priusquam ad bellum, quod cum Bojis gerendum erat proficisceretur: postulavit ab Senatu, ut pecunia sibi prius decerneretur ad ludos, quos Proprætor in Hispania inter ipsum discrimen pugnæ voluisset. Novum atque iniquum postulare est visus. Censuerunt ergo, quos ludos inconsulto Senatu ex sua unius sententia vovisset: eos vel de manubiis, si quam pecuniam ad id reservasset, vel sua ipse impensa faceret.*

COLERUS.

* Ubi (apud Suetonium) ea votorum nuncupatio intelligenda, quæ anni initio pro salute principis fiebat. Torrentius. Porro de votis Cajus libro 233. de verb. signif. Plinius Epist. lib. 10. Tertullianus Apolog. & alii.

TIRAQUELLUS.

1 *Vovebantur enim sæpius templa.*] Plutarch. in Camillo, & auctores ubique.

2 *Ludique diis.*] Plutarch. ibi. & Diodorus Siculus lib. 11. & Livius 1. Decad. lib. 7. ubi de voto, & 4 Decad. lib. 6. in princ.

3 *Aut statuæ.*] Herodotus libro 2. loquens de Ladice Amasis uxore: *Vovit intra se Veneri, si ea nocte secum coiret Amasis, statuam Cyrenas se illi missuram.* Et paulo post, *Et Ladice votum deæ persolvit facta statua, Cyrenasque missa.*

4 *Nonnunquam mulsi pocillum.*] Id fuit L. Papyrii votum, si legiones hostium fudisset, apud Livium 1. Decad. lib. 10. Plinius autem lib. 14. cap. 13. dicit pauxillum vini.

5 *Et velato capite.*] Livius 1. Decad libro 8. ubi & alia addit, scilicet, quo ritu quibusve cæremoniis celebretur hæc devotio.

6 *Conceptis verbis.*] Livius 4. Dec. lib. 6. in princ. Nam præeunte Pontifice Maximo id fiebat, ut inferius dicemus.

7 *Quos quidem ludos.*] Id ex his probatur quæ sequuntur.

8 *Ideo Galenus Cæsar.*] Trebellius Pollio in vita illius.

Cæremoniæ denariæ, tricennariæ, &c. Cœnæ centenariæ. Porticus centenariæ.

celebravit. [1] Theodosius vicennalia & tricennalia, [2] sicut denariæ cæremoniæ & tricennariæ: quarum sacra aditu ris, decem aut triginta diebus observantia præcipitur. [3] Et centenariæ cœnæ à centenis sestertiis: [4] & vasa milliaria, [5] aprosque milliarios à ponderibus dictos comperimus. [6] Porticus quoque centenarias & milliarias dicimus,

1 *Theodosius Cæsar vicennalia & tricennalia.*] Hic aberravit Alexander, neque enim is Theodosius, sed Constantinus, ex Eusebio in fine suorum Chronicorum, ubi scribit, *Vicennalia Constantini Nicomediæ acta, & sequenti anno Romæ edita.* Et paulo post Divus Hieronymus in adjectione eorundem Chronicorum, *Tricennalibus*, inquit, *Constantini, Dalmatius Cæsar appellatur.* Et Paulus Orosius lib. 7. cap. 19. post princ. *Constantinus Tricennalibus suis Dalmatium Cæsarem legit.* Ex quibus etiam intelligis hæc vota non fuisse, ut putat Alexander, sed potius quasdam celebritates, quæ forte vicesimo & tricesimo Imperii anno peragebantur.

2 *Sicut denariæ.*] Fest. Pomp. l. 4.*

COLERUS.

* Et Macrobius lib. 3. cap. 3.

TIRAQUELLUS.

3 *Et centenariæ cœnæ.*] Tertullianus in Apologetico, cap. 6. & Festus Pompejus lib. 3. ubi ita scribit. *Centenariæ dicebantur, in quibus lege Licinia non plus centussibus, præter terra nata, impendebantur, id est centum assibus, qui erant breves nummi ex ære.* *

COLERUS.

* Sic & Tertullianus c. 3. Apologet. *Videte*, inquit, *centenarias cœnas, à centenis sestertiis dicendas.* Macrob. lib. 3. cap. 17. Gellius lib. 2. cap. 24. Sed ad Festi verba facit quidam locus Ciceronis epistol. ad Fab. Gallum: *dum volunt*, inquit, *isti lauti terra nata, quæ lege excepta sunt, in honorem adducere, fungos, helvellas, herbas omnes ita condiunt, ut nihil possit esse suavius.*

TIRAQUELLUS.

4 *Et vasa milliaria.*] Cato de vase loquens lib. 2. de re rustica, cap. 4. *Inter orbem & milliarium unum digitum interesse oportet.* Columella l. 9. *Si vas aeneum simile milliario vespere ponatur inter alios.* Palladius lib. 1. *Vas aeneum milliario simile, id est altum & angustum, vespere inter alvearia collocemus, & in fundo ejus ponamus lumen accensum.* De vasis autem centenariis Lampridius in Heliogabalo, *Primus*, ait, *vasa centenaria argentea habuit.*

5 *Aprosque milliarios.*] Varro de re rustica, lib. 3. cap. 2. *Et nunc pluris, nunc tu à villa illic natos verres lanio vendis, quam hic apros milliarios * emit?* Seneca epistolarum ad Lucil. 19. epist. omnium 111. *Tunc te admirare, cum contempseris necessaria: non magnam rem facis, quod vivere sine vello* (aut, ut alii legunt, *regio*) *apparatu potes, quod desideras milliarios apros, nec linguas phœnicopterorum, & alia portenta luxuriæ jam tota animalia fastidientis.*

COLERUS.

* Petrus tamen Victorius apud Varro. legit; *apros mucellarios.*

TIRAQUELLUS.

6 *Porticus quoque centenarias & milliarias.*] De quibus Sueton. in Nerone, cap. 31. Vide ibi interpretes & Robert. Flavius autem Vopiscus in Aureliano, eas vocat, *milliarenses*, nisi ibi sit mendum: aut etiam nisi hæ sint aliæ. Vide annotationes.

1 *A pas-*

cimus, [1] à passuum longitudine dimensas. Vestes etiam [2] coronasque ex auro & gemmis, plerumque numinibus votis, & voto persoluto dicatas invenimus: quæ quidem vota [3] pro imperii æternitate, nonnunquam [4] pro salute civium verbis solemnibus concipi solebant. In quo id servatum est, [5] ut nisi [6] tertio die post [7] calendas Ianuarias, [8] pro salute principis votum concipiatur, [9] utque solenne jusjurandum

Vota pro quibus concipiebantur.

COLERUS.

1 *A passuum longitudine.*] Quidam vix crediderint. Sed cum Alexandro consentit quoque Beroaldus & Egnatius. Torrentius vero, ne totam quidem Neronis domum, à Palatio esquilias usque, tam longitudinem habuisse autumat; quare mille pedum fuisse porticum existimandum esse. Sed tu ibi vide plura.

TIRAQUELLUS.

2 *Coronasque.*] Liv. 3. Decad. lib. 8. de legatis Saguntinis loquens: *Jovi Opt. Max. præsidi Capitolinæ arcis non grates solum ob hæc agere jussi sumus, sed donum hoc etiam, si vos permitteretis, coronam auream in Capitolium victoriæ ergo ferre.*

3 *Pro imperii æternitate.*] Plinius in Panegyrico, *Nuncupare vota & pro æternitate imperii, & pro salute civium: immo pro salute principum & propter illos pro æternitate imperii solebamus.* Ex quo loco haud dubie Alexander hæc depromsit.

4 *Pro salute civium.*] In eodem loco. Verres autem Prætor Siciliæ vota pro imperio suo, communique pop. Romani salute nuncupavit apud Ciceronem in ipsum Verrem act. 7.

5 *Tertio die post cal. Januarias.*] Id Caji Jurisconsulti est, in *l. si calendis.* §. 1. *ff.* de verb. sig. *Post calendas,* inquit, *Januarias die tertio pro salute Principis vota suscipiuntur.* *

COLERUS.

* Et adde Cod. leg. un. de oblat. votorum. Offerebatur autem libra auri in 72. solidis obrisiacis, sive obrisatis, ut ibi notat Cujacius.

MERCERUS.

6 *Ut nisi tertio die.*] Id quidem verum est de votis quæ publice simul à toto Populo, pro salute Imperii, & Imperatoris concipiebantur: & ea vota solemnia erant. Iisque dies dictus est *votorum dies.* Vota autem quæ sigillatim singuli nuncupabant, vel pro amicis, vel pro familia, quare non sint concepta alio die? Sed neque illa vota solemnia concipiebantur tertio die post Kal. sed 3. nonas, qui est secundus post cal. Auctores Plutarch. in Cicerone & Capitolinus in Pertinace. Hic vero dies Festus erat, & lætus: nec solum in urbe, sed & in principiis apud signa. Ibi enim etiam nuncupabantur vota. Hujus ergo diei, & lætitiæ caussa positus luctus, ut ex Spartiano annotat hic Alex. & epulatum vicatim, ut auctor est Tertul. Apologet.

COLERUS.

7 *Calendas Januarias.*] Vota concepta vero, III. Nonas. Plutarchus in Cicerone. Capitolinus in Pertinace.

TIRAQUELLUS.

8 *Pro salute Principis.*] Jam diximus de votis, quæ fiebant pro salute Principis, supra in verbo, *Pro imperii æternitate*, & in verbo, *Tertio die post Calendas Jan.* Sed quibus adde Cornelium Tacitum lib. 12. ad fin. *Verebatur interim Senatus, votaque pro incolumitate Principis consules & præconsules nuncupabant:* & alio loco, quem in seq. adducemus. Vide Suet. in Caligula, c. 14. & Beroaldum ibi & Plinium lib. 7. cap. 48.

9 *Utque solenne jusjurandum.*] Corn. Tacitus lib. 15. *Quin & illa objectabat,*

randum nuncupationibus votorum præstetur. [1] Etiam pro itu & reditu, proque incolumitate principis, [2] jacere stipem ad lacum Curtii, [3] aut ludorum celebritas, apud Romanos votum fuisse compertum est. [4] Quotiesque pro principis incolumitate concipiebatur votum, Tiberio imperante id servatum est, ut in votorum nuncupatione Neronem Drusumque diis commendarent. Quæ vero dictator, consul aut prætor vota suscipiebat, [5] non aliter, nisi verbis conceptis, [6] præeunte pontifice maximo, ne quid præpostere dica-

Pro principe vota quæ dictator, consul, aut prætor suscipiebat.

principia anni vitare Thrasyeam solitum jusjurandum nuncupationibus votorum non adesse: quamvis quindecimvirali sacerdotio præditum nunquam pro salute Principis immolasse.

1 *Etiam pro itu & reditu.*] Sueton. in vita Tiberii, cap. 38. *Ad extremum vota pro itu & reditu suo suscepi passus*, & in Caligula, cap. 14. *Vota pro reditu suscepta sunt.* Hincque etiam illud Horatii,

Voto prosequitur Cæsarem,
Profecturum paratum in ultimos
Britannos.

MERCERUS.

2 *Jacere stipem.*] Arbitror ea caussa non solum ad Lacum Curtii, sed etiam in thesauros, & in ora, ac capita fontium jaci solitas stipes. Id enim familiare fuisse Romanis colligo ex Plinio Juniore, lib. 8. epist. & Seneca 7. Benefic. ac epist. 126. ac 4. naturalium Quæstionum.

TIRAQUELLUS.

3 *Aut ludorum celebritas.*] Supra in verbo, *Ludique diis.*

4 *Quotiesque.*] Hæc sunt Taciti libro 4. cujus hæc verba sunt, *Cethego & Visellio Varrone Coss. Pontifices, eorumque exemplo cæteri sacerdotes cum pro incolumitate Principis vota susciperent, Neronem quoque & Drusum iisdem diis commendavere, non tam charitate juvenum, quam adulatione.* *

COLERUS.

* His omnibus à Tiraquello dictis adde Lipsium ad 16. Annal. Taciti.

MERCERUS.

5 *Non aliter nisi verbis conceptis.*] Hoc etiam servatum puta in privata votorum nuncupatione. Imo hoc videtur unum fuisse ex præcipuis sacerdotum officiis. Senec. controvers. 2. lib. 1. *Pro libertate vota facienda sunt, captivæ mandabitis? pro pudicitia vota facienda sunt, Prostitutæ mandabitis? &c.* Pontifex ergo, in hac votorum nuncupatione quasi monitor erat eorum quæ dicenda, & agenda. Ideo Ter. Apol. *Illuc suspicientes Christiani manibus expansis quia innocuis, capite nudo: quia non erubescimus: denique sine monitore, quia de pectore oramus:* Ubi modum orandi Christianorum opponit Romano: manus expassas, aram tenentibus: caput nudum, velato: absentiam monitoris, præsentiæ pontificis concipientis verba voti. Miror vero quod non monuerit Alex. vota nuncupata signari solita fuisse, & affigi statuis, vel valvis templorum ejus dei cui vota facta erant. Quod Romani dicebant *incerare genua*, vel *templa deorum.*

TIRAQUELLUS.

Verbis conceptis.] Supra in verbo, *Conceptis verbis.*

6 *Præeunte pontifice Max.*] Liv. 1. Decad. lib. 4 ubi loquitur de voto A. Posthumii Tuberti Dictatoris, & 4. Decad. lib. 1. & iterum l. 6. post princ. & 5. Decad. lib. 1. & lib. 2. & Tacit. lib. 20.

1 Ex

dicatur, concipi poterant. [1] Ex incerta quoque pecunia, & quæ non extaret, votum concipi posse, plerunque animadversum est: si tamen semel votum emissum foret, illud denuo irritum facere non licebat. Quod si incerta pecunia fuisset, pro qua votum conciperetur, eaque bello usui non esset, illam reponi, nec cum alia misceri oportebat: quod nisi factum esset, votum non rite emissum, nec religione voventem exolvi putarunt. [2] Quod si ver sacrum in magnis reipublicæ casibus votum vovendum foret, illa infixa religio animis fuit, ut nisi ex auctoritate collegii pontificum votum fieret, non votum, sed inconsulta pollicitatio censeretur. Hoc enim antequam emitteretur, patribus renunciari, & populi jussu, ac consulto senatus, arbitratuque pontificum fieri debebat: aliter rite factum conceptumve esse minus censuere, illudque à prætore vel consule, aut pontifice maximo emitti perperam. [3] In hoc enim voto, quicquid ex suibus, ovibus & agnis inter Calendas Martias & Idus Majas apud quemque natum editumve fuisset voto contineri dixe-

Ex incerta pecunia.

Vota ex auctoritate collegii pontificum.

1 *Ex incerta quoque pecunia.*] Hæc usque ad clausulam, *Quod si ver*, sunt Livii 4. Dec. lib. 1.

2 *Quod si ver sacrum.*] Et hæc quoque usque ad clausulam, *In hoc enim*, sunt ipsius Livii 3. Decad lib 2. & vide eundem 4. Decad. libro 4. & Nonium Marcellum de doctorum indagine, & Fest. Pompejum libro 19. & in voce, *Mamertini*.

MERCERUS.

Ver sacrum.] Hæc ex Livio sunt lib. 23. & 32. Dionys. lib. 1. Servio, Festo, Nonio, & aliis. De vere vide cap. 6. lib. 1. adversariorum Pithœi. De Vernis autem convivium nostrum Rom.

TIRAQUELLUS.

3 *In hoc enim voto.*] Et id quoque ejusdem Livii 3. Decad. lib. 2. & præterea 4. Dec. lib. 4. ubi ita scribit, *Ver sacrum videri pecus, quod natum esset inter Calend. Martias, & pridie Calend. Majas.* Vide Strab. lib. 5. ante fin. Hic autem memoriam revocat ejus, quod tradit Plut. in vita Fabii Maximi ipsum Fabium Dictatorem vovisse diis omnem ejus anni caprarum, suum, ovium atque boum, foeturam, quam Italiæ montes, planitiesque, ac flumina & prata ea in regione educarent, se mactaturum, & trecenta triginta tria sestertia, totidemque denarios, adjecta insuper tertia parte pro Musicis spectaculis faciendis, in ipsa impensa se collaturum. Ejusque numeri ternarii rationem reddit. *

COLERUS.

* Sisenna lib. 4. Hist. *Quondam Sabini*, inquit, *feruntur vovisse, si res communis melioribus locis constitisset, se ver sacrum facturos.* Vide & Eusebium libro 5. de Præparat.

dixerunt, [1] pueros quoque & puellas, qui inter hæc tempora editi fuissent, haud dubie voto comprehendi, sed quia immolare eos turpe ducerent, hoc piaculari sacro expiarunt, ut adultos velarent, velatosque extra fines exigerent, [2] qui vernæ dicti sunt, quo piaculo liberi religione putabantur. [3] Cujus instar Metapontinos votum vovisse ferunt: nam voti compotes, auream æstatem Apollini devoverunt, quod esse arbitramur, uberrimum & quæstuosissimum annum deo & numinibus consecrari. [4] Fuit animadversum, ver sacrum antea votum, & post temporum intervalla persolutum, religione voventum & populum exolvisse, riteque exolutum videri. [5] Præter quæ, hecatombas vovere Græcis & Romanis antiqui moris fuit olim, cum pestilenti contagio & gravi morbo laborarent: quod à Laconibus primum inventum fuisse dicunt. [6] Cujus voti observatio talis erat, ut centum aræ uno in loco aggesto cespite fierent: in eisque centum boves, centum oves, centumque sues uno tempore immolarent: Si vero Imperatorum votum esset, centum leones,

Vernæ. Metapontini.

Hecatombas vovere, & quando & quod genus sacrificii.

TIRAQUELLUS.

1 *Pueros quoque.*] Festus Pompejus lib. 19. ubi de Vere sacro.

2 *Qui vernæ dicti sunt.*] De verna Plautus in Amphitryone.

Cum crepitu tuo isthæc vernæ verba funditas.

Et Nonius Marcellus in verbo, *Vernaliter*, & in verbo, *Vernas*. Nostri autem servos vernas vocant, qui nec empti, nec aliter quæsiti, quam quod domi nati sunt ex nostris ancillis, ut aperte declarat §. *huic proximus est. Instit. de legat.* Et de hujusmodi servis vernis fit mentio, in *l. servis urbanis. §. si alii. ff. de leg. 3.* & in *l. cum super vernis. C. de vei vend.* Vide Robertum, & Nebrissen. in diction. & Alciat. & alios.

3 *Cujus instar Metapontinos.*] Strabo. lib. 6.

4 *Fuit animadversum, ver sacrum.*] Livius 3. Dec lib. 2. & 4. lib. item 4.

5 *Præter quæ Hecatombas.*] Paulus Æmylius sacrum centum boum vovit, apud Plutarch. in vita illius. Atque etiam Marius solemnia Hecatombes sacrificia vovit apud eundem etiam in vita illius. Et longo ante tempore Minerva monet Pandarum, ut Apollini voveat Hecatomben agnorum primogeniorum apud Homerum lib. 4. Iliad.

Εὔχεο δ' Ἀπόλλωνι λυκηγενέϊ κλυτοτόξῳ
Ἀρνῶν πρωτογόνων ῥέξειν κλειτὴν ἑκατόμβην.

Idque sæpe videre est apud eundem, ut Odysseæ lib. 23. & sæpe alias, & apud alios quoque, ut Strabonem lib. 8. & Julium Capitolinum ubi statim citabimus. Idque apud Lusitanos fieri solitum, testis est ipse Strabo lib. 3.

6 *Cujus voti observatio.*] Hæc usque ad clausulam, *Fuitque constitutum*, sunt Jul. Capit. in Maximino & Balbino.

nes, centumque aquilæ una mactarentur. [1] Fuitque constitutum, ut cum hecatombæ vel publica vota solvebantur, populi luctus & mœror desineret. [2] Namque in luctu vovere, est mali auspicii & detestabilis. [3] Est quoque memoriæ proditum, non diis tantum, sed & ventis velut sancto numini, vota persoluta: quippe Augustus Circio, ne Galliam rapide infestaret, votum exolvit, [4] & sacrum fecit: cujus tanta plerumque vis erat, ut tecta auferret. Calabri Iapygi, Apuli vento Atabulo, Athenæ Scironi, Pamphylii Gagneo, ne incolas tabe afficerent, neve arva depopularentur. [5] Præcipue Thurii magno affecti beneficio, Boreæ uti deo vota persolverunt, quod Dionysii classem, quam ad eorum excidium paraverat, vehementior coortus, funditus evertisset: [6] sicut Xerxe in Græciam innumerabiles copias ducente, Delphicum respondisse Græcis oraculum ferunt, ut ventos precarentur sibi auxilio adesse: quia ara ventis extructa, illos propitios habuerunt, tota fere

Ventis vota persoluta. *Atabulus.* *Thurii.* *Ara ventis extructa.*

1 *Fuitque constitutum.*] Unde cum ob Cannensem cladem Roma ita esset consternata, ut sacra Cereris intermitterentur, ultra triginta dies luctus est vetitus, & sic minutus, secundum Livium 3. Decad. lib. 2.

2 *Namque in luctu vovere.*] Plutarchus in Fabio Max. scribit deos fortunatorum honoribus lætari. Vide Livium ubi supra proxime.

3 *Est quoque memoriæ proditum.*] Major pars horum usque ad clausulam, *Præcipue Thurii*, sunt Senecæ l. 5. naturalium quæst. cap. 17. Sed & quantum ad ventum Atabulum vide Plin. lib. 17. cap. 29. Et quantum ad Scironem vide eundem Plin. lib. 2. cap. 47. Sed quod hic dicit de Gagneo, Seneca ubi supra non *Gagneum* vocat, sed *Chagenum*, * nisi ibi aut hic mendum sit.

COLERUS.

* Correcta exemplaria Senecæ habent *Cataegis*.

4 *Et sacrum fecit.*] Immo templum etiam ædificavit, ut ait Seneca lib. 5. Nat. cap. 17.

TIRAQUELLUS.

5 *Præcipue Thurii.*] Ælianus de varia historia libro 12. ubi idem dicit de Megalopoli.

6 *Sicut Xerxe.*] Herodot. lib. 7. loquens de hujusmodi Xerxis expeditione. *Delphi*, inquit, *Deum consulere, de seipsis pariter & de Græcia solliciti. His responsum est, ut ventos precarentur: illos enim maximos fore Græciæ auxiliatores. Delphi quod accepere oraculum, cum iis primum Græcis communicavere, quibus libertas cordi erat.* Et paucis interjectis: *Deinde statuta ventis ara in Thyja, ubi fanum Thyiæ, Cephisi filiæ, a qua & locus hic nomen habet, hostiis illis immolavere: propter quod oraculum etiam nunc Delphi ventos propitiant.* Sed & non longe post scribit Athenienses Boream invocasse, illique sacrificasse, & delubrum extruxisse ad amnem Ilissum.

fere hostium classe demersa. [1] In agro quoque Sicyonio ventis extructam aram legimus: cui quotannis noctem unam vota effundunt, ut lenita vis venti desineret, cum turbine ventorum, villæ, arbusta, fruges passim devastarentur. Et apud Methonem [2] Palladi Anemotidi templum dicatum est, ne violentiores perflantes loca devastarent.

Regum Ponti & Persarum vovendi modus.

[3] Ponti vero & Persarum regum vovendi modus erat, ut in excelsis jugis & summo vertice montium pyram construat, alteramque desuper breviorem: ipseque ad pyram ligna rex inferat primus, [4] Jovique Militari lac & mel inspergat: & postquam vinum, mel & odores infuderit, velut propitiato deo, vota enunciet: pulmentoque præparato, quod astantibus datur, pyræ ignem inferat, quo incendio æstuante aëre, vix illuc accedere permittitur.

Græcorum mos vovendi.

[5] Græcis vero frequens usus erat, ut statuas longo ævo duraturas diis voverent: quippe [6] Nicanore ægrotante, Aristoteles vota fecit pro incolumitate, statuas se, Jovi servatori unam, alteram Junoni Sospitæ dicaturum: [7] qui loti, & pura veste amicti, in superiore domus thalamo pleramque vota effundunt, & diis supplicant.

Atheniensium vota.

Athenienses vero, cum in aureis & argenteis vasis diis propinassent, & pæana

1 *In agro quoque Sicyonio.*] Pausanias in Corinthiac. Et his addo, quod Persæ quoque ventis sacrificant, auctore Herodoto lib. 1. & Strab. lib. 1. de quo & infra l. 6. Et quod Scythæ ventum, ut vitæ causam reverentur, ut prodit Lucianus in Toxari, & quod Æneas sacrificavit Zephyro, apud Valer. Flaccum lib. 1.

Et Zephyris Glaucoque bovem Thetidique juvencam
Dejicit Æneas.

Et apud Virgilium lib. 5.

Nigram hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam.

Sed & idem lib. 2.

Sanguine placastis ventos & virgine cæsa.

2 *Palladi Anemotidi.*] Pausanias lib. 4. qui de Messeniis est, non adeo longe à fin.

3 *Ponti vero & Persarum Regum.*] Vide Appianum in Mithrid. & Strabonem lib. 14. & vide ubi de Jove Militari.

4 *Jovique militari.*] Vide L. Gregorium, syntagmate 2. fol. 127. historiæ gentilium Deorum.

5 *Græcis vero.*] Quod probat exemplo seq.

6 *Nicanore ægrotante, Aristoteles.*] Laërtius in vita ipsius Aristotelis, ubi non *Junoni*, sed *Minervæ sospitæ* legitur.

7 *Qui loti & pura veste.*] Apulejus in 1. Apologia, *Quemquis,* inquit, *sacrificia adhibet, cujus caput contingat, quam puro pallio amiciat.*

pæana cecinissent, tunc demum sanctissimis cæremoniis cœlum suspicientes, vota nuncupabant. [1] Ea autem ex primigeniis agnis, nonnunquam [2] ex bobus, qui jugum non subiissent, frequentia fuere. In quo fuit servatum, ut ramus ex sacra olea, alba lana coronatus, in emissione votorum adhiberetur: sicut [3] Parthorum reges & magi, qui nyctegretum quæ nyctilopa dicitur, herbam coloris hysginei, ut spinæ folia, adhibebant, magnis sæpe laudibus celebratam: qua non adhibita nullum votum ritè concipi arbitrati sunt: qui cum deos evocabant, [4] marmaritidem herbam, quæ in desertis petris & saxis præruptissimis nascitur, admiscebant. [5] Apud Ægyptios vero, pro pueris morbo affectis vota concipiebant, ut si deus voto adesset, desectum capillum diis dedicarent. [6] Mysis nisi immolato prius equo & litato, extisque depastis, vota concipere non licuit. [7] Inter solennia autem vota fuisse traditur, quoties exercitus duces de spoliis hostium Vulcano votum fecissent (id enim solvebatur) ut fusis fugatisque hostibus, scuta, gladios & arma, spoliaque, nonnunquam bellorum machinas, currusque & inutiles naves, uno in loco aggerant, pyraque extructa, circumstante populo & frequentissimo exercitu, velut disposita acie, Dux more patrio discinctus Vulcano, Marti & Palladi incendat: ipseque Dux indutus purpuram, primus ardentem facem sumere, ambasque manus in cœlum tendere, deinde in pyram sum-

Sacra ex quibus in votis concipiendis. *Parthorum reges & Magi.* *Ægyptii.* *Mysi.* *Solennia vota.*

1 *Ea autem ex primigeniis agnis.*] Quod probat locus ille Homericus supra citatus, ubi de Hecatombe locuti sumus. Et vide omnino nostros Commentarios primigeniorum in præfat. num. 64.

2 *Ex bobus.*] De hoc late diximus supra eodem libro cap. 12. ubi omnino vide nostras Annotationes.

3 *Parthorum reges & Magi.*] Plin. libro 21. cap. 11.

4 *Marmaritidem herbam.*] Plinius lib. 24. cap. 17. Vide Dioscoridem & Hermolaum Barbarum in Corollario.

5 *Apud Ægyptios.*] Diodorus Siculus lib. 2. cap. 4. post princip.

6 *Mysis.*] L. Florus libro quarto Epitomatôn, c. ult.

7 *Inter solemnia.*] Livius 1. Decad. libro 1. in regno Tarquinii Prisci, & iterum lib. 10. ubi de voto Q. Fabii adversus Samnites & Gallos, qui ea spolia Jovi Victori vovit, & 3. Dec. lib. 3. ubi Marcellus hostiam Vulcano votam cremavit.

1 *Tametsi*

summittere debeat, toto circum exercitu exultante, & percussis armis plaudente: pyraque & armis exustis, sacra & rem divinam faciant: [1] tametsi arma militaria non exuri, sed belli more cremari solita legamus. [2] Apud Hermunduros, inter solemnia vota, belli duces sacrare diversam aciem, illamque Marti & Mercurio devovere consueverunt: quo voto, equi, viri, spolia & machinæ, & cuncta bello quæsita, occisioni dantur. [3] Artaxerxes pro uxoris salute, Terræ votum faciens, se illam attacta humo solemni prece adoraturum promisit: [4] & Berenice, ut Deo vota solveret, [5] nudo pede, & abraso capillo Hierosolymis ante tribunal supplicavit. [6] Nonnunquam frequens apud veteres votum fuit, ut decima prædæ & spoliorum, quicquid ex hostibus captum fuisset, Jovi & diis devoverent, quare Jupiter prædator nuncupatus: [7] sicut Camillus captis Vejis votum vovisse dicitur. Id enim solvebatur, ut prædæ parte divendita, donum diis & numinibus dicarent. [8] Qui mos Gallorum fuit, ut belli jure quæsita, plerunque vero

Hermunduri.

Artaxerxes.

Berenice.

Decimam prædæ partem diis vovebant.

Jupiter prædator.

Galli.

1 *Tametsi arma militaria.*] Vide Livium libro 3. Decad. 3. ubi proxime supra diximus. Et eundem ejusdem Decad. lib. 10. ubi sic ait: *Magnaque vis armorum capta. Ea omnia Imperator Vulcano sacrata incendit.*

2 *Apud Hermunduros.*] Apud Rom. P. Decius sic ait, *Legiones auxiliaque hostium mecum diis Manibus Tellurique devoveo.*

3 *Artaxerxes.*] Plut. in ejus vita.

4 *Et Berenice.*] Josephus lib. belli Judaici 10. alias 2. & *Aegesippus* lib. 2. Callimachus in elegia, quam edidit de crinibus Berenices, & Catullus illum imitatus in elegia ejusdem argumenti. Theon & Achilles Arati interpretes, è quibus ipse Theon transcripsit initium elegiæ, quæ alioqui periit. Id autem est.

Ἦ με Κόνων ἔβλεψεν ἐν ἠέρι τ̃ Βερενί-
κης
Βόστρυχον, ὃ κείνη πᾶσιν ἔθηκε θεοῖς.

Id est, ad verbum,

*Vidit me Conon vidit in aëre Berenices
Crinem, vel illa omnibus posuit Deis.*

Et vide Hyginum, & Gyraldum dialogismo 10.

5 *Nudo pede.*] Hic vide Justinum apologia 2. pag. 4. & quæ sequuntur, & hæc eadem pene quæ hic videbis.

6 *Nonnunquam, &c.*] Virg. l. 3 *Æn.*
*Irruimus ferro, & Divos, ipsumque vocamus
In prædam partemque Jovem.*

Quo in loco Servius, *Romani*, inquit, *bella gesturi de parte prædæ aliquid numinibus pollicebantur, unde Romæ templum fuit Jovis Prædatoris, non quod præsit prædæ, sed quia ex præda aliquid ei debetur.*

7 *Sicut Camillus.*] Livius 1. Decad. lib. 5. Plutarch. in vita ipsius Camilli Valer. Maximus lib. 5. cap. 6. dicit decimas ab ipso Camillo Apollini Delphico votas.

8 *Qui mos Gallorum fuit.*] Cæsar Comment. de bello Gallico, lib. 6.

1 *In*

vero partem Marti devoverent: [1] in quo id erat constitutum, ut divina ope implorata, is plus spei ferret, & propitios facilius haberet deos, qui majorem prædæ partem diis devovisset. Qua tempestate [2] Crotoniatæ adversus Locrenses, graves testatasque inimicitias habebant, bello dimicaturi, [3] cum decimam prædæ Apollini vovissent, Locrenses ut voto vincerent, nonam devoverunt: & cum Galli Aristonico Duce contra Romanos militarent, deque hostium præda aureum torquem Marti promisissent: Flaminius, ut voto vinceret, de torquibus Gallorum Marti trophæum posuit. [4] Aratus vero Sicyonius [5] cum CCCCCC. hominum capita, ne ab adversariis voto vinceretur, se Deo immolaturum vovisset, voti compos, exolvere votum Thessalico dolo recusavit. [6] Fuitque voventium mos, ut qui compotes voti fuissent, quo potiora sumerent, veteribus persolutis, novis se obligarent votis: [7] utque pater qui solus auctorandi potestatem habet, votum filii nomine concipere, ipsumque numinibus obligare possit. [8] Decimam quoque fructuum Herculi passim voveri, votumque effundi solere Romæ, in usu comperi-

Decimæ fructuum Herculi.

1 *In quo, &c.*] Quod patet exemplis seq.

2 *Crotoniatæ.*] Justinus lib. 20.

3 *Et cum Galli Aristonico Duce.*] Vide Plutarch. in vita Flaminii.

4 *Aratus vero Sicyonius.*] Hic non Aratus Sicyonius fuit, cujus vitam describit Plutarch. sed alius Thessalus, cui cum responsum oraculo fuisset, caveret ne clanculum vinceretur ab iis, qui majore splendidioreque voto oraculum adversus ipsum ambirent, confestim votum nuncupavit, se centum hominum capita Deo sacrificaturum. Cumque obtinuisset id, cujus rei gratia votum id emisisset, votum ac sacrum persolvere sine fine cunctabatur, tanquam neque pium satis, neque dignum Apolline. Unde natum adagium, Θετταλῶν σόφισμα, id est, *Thessalorum commentum*, apud Suidam, & eum, qui fragmenta Athenæi collegit. De quo Erasmus Chiliad. 1. cent. 3. cap. decimo.

5 *Cum 600. hominum capita.*] Vide Des. Eras. Roterod. proverbio, *Thessalorum Commentum*: qui centum hominum capita tantum fuisse scribit.

6 *Fuitque voventium mos.*] Livius 3. Decad. lib. 7. ubi de Ludis Apollinaribus idem eod. libro de ludis Magnis. *Tum dictator & ludos fecit, & in sequenti lustrum vovit.*

7 *Utque pater.*] Ulpianus in l. 2. §. 1. ff. de pollicit. *Filius, inquit, familias vel servus sine patris dominive auctoritate voto non obligatur.*

8 *Decimam.*] Plutarchus Problem. cap. 17. ubi alias rationes reddit, & in vita Crassi, Syllæ. Diodorus Siculus libro quinto cap. secundo. Beroaldus item in Suetonium fol. 356. pag. 1. ante fin. & Gyraldus de Diis Gentium pag. 454. ubi de victore Hercule.

1 *Quæ*

perimus, quod auspicatissimum duxerunt & fortunatissimum. [1] Qua de causa Lucullum peritum Romani moris & juris, quod decimam Herculi vovisset, votumque persolvisset, maximis auctum opibus fortunisque æstimarunt. [2] Illud utique verum est, consules designatos [3] ipso die initi magistratus in bellum profecturos, concionem ad populum habere, Capitolium adire, ibique sacrificio perfecto vota effundere solere: tunc suscepto emissoque voto, cum se numinibus obligarent, [4] rei voti appellati: cum autem voti compotes, promissa exolvissent, [5] damnati voti dicti sunt. [6] Quoties gravia & acerba ac misera & intoleranda quispiam pateretur indigne, voti & imprecationis genus maximum erat, ut positis humi genibus, ambas palmas cre-

Consules post initum magistratum vota in Capitolio. Rei voti & damnati.

1 *Qua de causa, &c.*] Diodorus ubi modo citatus. Plutarchus in vita ipsius Luculli. & in Crassi vita, ubi idem de Crasso dicit.

2 *Illud utique verum est.*] Livius Decad. 5. lib. 2. *Per has forte dies P. Licinius Cos. votis in Capitolio nuncupatis, paludatus ab urbe profectus est.*

MERCERUS.

3 *Ipso die initi magistratus.*] Quasi vero aut semper eo ipso die ad bellum proficiscerentur, aut nunquam concionem haberent die initi magistratus, nisi ad bellum proficiscerentur. Dies initi magistratus auspicalis erat, & dicebatur. Eoque vere munia sui magistratus obibant, etsi tantum dicis causa. Vide quæ Lipsius ad 4. Annal. Tacit.

TIRAQUELLUS.

4 *Rei voti appellati.*] Virgilius lib. 5. Aeneid.

Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Constituam ante aras voti reus.

Ubi Servius interpretatur, *voti reus*, id est, *debitor unde*, inquit, *& vota solventes absolutos dicimus*. Sed & eum locum Virgilii declarans Macrobius libro 3. cap. 2. Saturn. *Hæc vox*, ait, *propria sacrorum est, ut reus vocetur, qui, suscepto voto se numinibus obligat. Damnatus autem, qui promissa vota non solvit.* Vide in seq.

5 *Damnati, &c.*] Livius 1. Decad. lib. 5. ubi ita scribitur: *Haud mirum id quidem esse, furere civitatem, quæ damnata voti omnium rerum potiorem curam, quam religione se eximendi habeat.* Et iterum lib. 7. & 10. item 3. Decad. lib. 7. & 4. Decad. lib. 9. ubi scribit se pro ægroto vovisse ubi primum convaluisset, Bacchis cum se initiaturum, damnatum voti Deûm benignitate exolvere id velle. Ex quibus verbis intelligis, damnatum voti non id significare, quod Macrobius in præcedenti & Alexander hic dicunt: sed tunc, cum res, pro qua votum emissum est, completa est, ideoque votum exolvi debere. Nec tamen omiserim illud Virgilii ecloga 5.

—— Tibi sic vota quotannis
Agricolæ facient, damnabis tu quoque votis.

Ubi Servius, *Cum præstiteris*, inquit, *quæ homines te oraverint, reddes illos obnoxios ad vota solvenda. Nam sumus damnati & obnoxii antequam reddamus.*

6 *Quoties gravia.*] Hæc probantur ex locis, quæ in seq. citantur, præterea vide ubi de excommunicatione loquemur.

3 *Qui-*

crebris ictibus solo incuteret, aut torrem ignitum januæ apponeret, illique obvianti delibatis sacris, madente lachrymis sinu, Deos superos atque inferos, cælum noctemque contestans, necem, exilium, dirasque calamitates, ferali carmine imprecetur: & sæva quædam numina advocans, illum cum omni stirpe & gente, caput, domum, fortunas devovere, & prætereuntem execrari debeat: quæ imprecatio dici non potest, quam miri & efficacis studii sit ad vim divinitatis commovendam. [1] Quibus diris Atteius tribunus plebis execratus M. Crassum, ad bellum Parthicum prodeuntem, magno post exitio consequuto. [2] Cretensibus vero acerbissima censetur imprecatio, omnibus votis expetere, ut hi quos devovemus, mala consuetudine delectentur: qua imprecatione nulla est efficacior ad excidium properandum: tanquam qui in abusum semel lapsus fuisset amplius emendare facinus, & ad frugales mores reverti nequiret. [3] Ideo Charondas graves pœnas sanxisse fertur, ac omni supplicio dignos putasse illos, qui malis assuescerent. [4] Apud Spartanos inter sævissimas execrationes fuit [5] ἱπποτροφή, quam caballationem recentiores vocant, id est, equorum enutritio, eo quod magno staret impendio, & homines suavi captu ad perniciem duceret. Nam modus alendi equos, non pauperes, ut ajunt, sed arva frumentifera sectatur. [6] Extatque in veteribus monumentis, quod qui Opi Deæ, [7] quæ terra dicta est, votum concipiunt,

Calamitosorum & injuria affectorum vota & imprecationes.

Cretensium imprecationes.

Spartanorum ἱπποτροφή.

Opi vota concipiendi ratio.

1 *Quibus diris Atteius.*] Plutarch. qui hunc *Atteium* vocat in vita ipsius Crassi, & Cicero qui *Æthium* appellat lib. 1. de Divinatione. è Poëtis Lucanus lib. 3.

—— Crassumque in bella secuti
Sæva Tribunitiæ voverunt prælia diræ.

2 *Cretensibus.*] Valerius Maximus lib. 7. cap. 2. ad finem.

3 *Ideo Charondas.*] Diodorus Siculus lib. 12.

4 *Apud Spartanos.*] Pausanias autem lib. 6. scribit ipsos Lacedæmonios post irruptionem Persarum in Græciam Græcis omnibus equos alendi studio præstitisse.

5 *Ἱπποτροφή.*] Nam ἱπποτροφεῖν alere equos dicitur. Dioscorides lib 4. cap. πόαν χλωρὰν ἱπποτροφοῦσι. id est, *herba virenti equos saginant.* Et apud Strabonem lib. 6. *Hippotrophium* locus est equis alendis accommodus, cujusmodi ad Syriæ Apamiam erat.

6 *Extatque in veteribus.*] Vide Gyraldum de Diis Gentium.

7 *Quæ terra dicta est.*] Varroni libro 4. de ling. Lat. & Macrobio lib. 1. Saturn. cap. 10. Servio in Virgilium lib.

Agricolæ. cipiunt, sedentes votum effundere, inq; concipiendo terram tangere debeant. [1] Utque pro boum incolumitate agricolæ *Equites.* Sylvano vota persolvant, farris, adorei, lardi, ac pulpæ *Nautæ.* & vini: [2] pro equis Hipponæ. [3] Castori & Polluci nautæ, *Qui laboribus anguntur.* & qui naufragium timent. Qui vero laboribus anguntur, [4] Tutano: [5] fures Savernæ, [6] juvenes Horæ: sicut *Fures.* *Juvenes.* pasto-

lib. 11. in eum locum,

Vilicum interea. ——

1 *Utque pro boum incolumitate.*] Cato de re rustica, cap. 89.

2 *Pro equis Hipponæ.*] Tertullianus in Apologetico, cap. 26. *Vos tamen, inquit, non negabitis, & jumenta omnia, & equos cantheriis cum suis Hippona coli à vobis.* Et de hac quoque Apulejus lib. 3. Metam. ubi in ipso meditullio Hipponæ Deæ simulachrum residens ædiculæ est, &c. Vide ibi Beroal. Hæc autem & Hippo dicta est Juven. sat. 8.

More Numæ cædit furvi ante altaria, jurat Solam Hipponam. ——

Vide interpretes. *

COLERUS.

Vide & Turneb. lib. 24. cap. 4. qui solam *Eponam* scribi oportere adfirmat. Et sic certe Prudentius quoque vocat, & corripit primam. Beroald. in lib. 3. Apul. de asino aureo.

3 *Castori & Polluci nautæ.*] Plinius lib. 2. cap. 37. Hincque illud Senecæ libro naturalium quæstionum 1. *In magna tempestate apparent quasi stellæ velo insidentes: adjuvari se tunc periclitantes existimant Pollucis & Castoris numine.* & illud Catulli epig. 63. ad Mallium,

Ac velut in nigro jactatis turbine nautis,
Lenius aspirans aura secunda venit,
Jam prece Pollucis, jam Castoris implorata,
Tale fuit nobis Mallius auxilium.

De aliis autem votis nautarum, Horatius libro 1. Carm. Ode 5.

Me tabula sacer
Votiva paries indicat uvida,
Suspendisse potenti
Vestimenta maris Deo.

Ubi vide interpretes ejus loci. Virgilius lib. item 12. Æneidos,

Forte sacer Fauno foliis oleaster amaris,
Hic steterat nautis quondam venerabile lignum,
Votiva ex undis ubi figere dona solebant,
Laurenti Divo, & votas suspendere vestes.

Et Juvenalis satyra 14.

Et picta se tempestate tuetur.

Alicubi autem reperies nautas Samothracibus vovere solitos, quo nomine vocabantur Castor & Pollux, ut dicit Varro lib. 4. de lingua Lat.

4 *Tutano.*] Varro in Hercule * apud Nonium Marcellum, libro de proprietate serm.

COLERUS.

* Satyra hæc Varronis fuit inscripta, *Hercules tuam fidem.* Versus Varronis sic se habent:

Noctu Annibalis cum fugavi exercitum,
Tutanus hic, Tutanus Romæ nuncupor.
Hac propter, omnes qui laborant, invocant.

Plinius etiam de hoc deo, lib. 10. Vide Joseph. Scalig. Conjectanea.

TIRAQUELLUS.

5 *Fures Savernæ.*] Acron & Porphyrion in Horatium, lib. epist. 1. epist. 17. & Nonius Marcellus in verbo, *Laverna.* & Festus Pompejus lib. 10. ubi de Lavernionibus. *

COLERUS.

* Et Ausonius Epigram.

TIRAQUELLUS.

6 *Juvenes Horæ.*] Ea enim Dea est Juventutis, ut tradit Nonius Marcellus auctoritate Ennii.

Sicut

[1] pastores Pani deo pro pecoribus: & qui [2] viam profecturi sunt, [3] Herculi supplicant. [4] Sylvano quoque in singula boum capita, adoreo, lardo, & vini sextario, subtaxata mensura, votum fit. [5] Ferunt pastoritios Aphros inter vota, & primitiarum loco, aurem pecudis præcidere, illamque cervice adversa supra domum abjicere: pro noctibus vero serta, unguenta & coronas Veneri aut Cupidini dona ferre. [6] Cumque diis Manibus & Diti concipitur votum, quæ devotio potius dicta est, ovibus tribus atris Telluri Jovique sacrum fit: [7] in quorum precatione qui rem divinam facit, cum Tellurem invocat, manibus terram tangit: cum vero Jovem, sublatis in cœlum manibus precationem peragit. [8] Cum autem votum effunditur, manus pectori admovere præcipitur: aliter votum non rite concipi, sed pollui sacra inexpiabili religione putarunt. [9] Animadversum tamen est, pontificum decreto caveri, ut si ab exercitus duce, diis Manibus quispiam devotus & consecratus foret, neque is in acie cecidisset, ut Diti satisfiat, signum septem pedes altum in terram defodi oportere: ubique signum effossum fuisset, illic hostias immolari non licere. [10] Et tametsi res deo devotas nemo sibi asciscere queat,

Pastores. Viatores. Pastores Aphrorum. Diis manibus & Diti. Cæremoniæ in votis concipiendis. Devoti à Duce exercitus.

1 *Sicut pastores Pani.*] Pan enim ovium custos vel teste Virgilio lib. 1. Georg. dicitur, & Deus pecoris Ovidio teste lib. 2. Fast. ubi sic scribit,

Pana Deum pecoris veteres coluisse feruntur, &c.

COLERUS.

2 *Viam profecturi sunt.*] Vide Josephum Scalig. ad Fest. in verbo *Pollucere* & *Propter viam.*

TIRAQUELLUS.

3 *Herculi supplicant.*] Festus Pompejus lib. 14. in verbo, *Propter viam*, ubi tamen hos dicit sacrificare Herculi aut Sanco, qui idem Deus est. Alios autem profecturos viam Herculi aut Jano sacrificare.

4 *Sylvano quoque.*] Cato de re rustica, cap. 83.

5 *Ferunt pastoritios Aphros, &c.*] Herodotus libro 4.

6 *Cumque Diis.*] Macrobius ex Sammonico Sereno lib. 5. rerum reconditarum, lib. 3. Saturn. cap. 9.

7 *In quorum precatione.*] Macrobius eodem loco.

8 *Cum autem, &c.*] Macrobius ibidem, sed paulo aliter.

9 *Animadversum tamen est.*] Hæc usque ad clausulam, *Et tametsi*, sunt Livii 1. Decad. lib. 8. paulo tamen aliter de hoc agit.

10 *Et tametsi res Deo.*] Macrobius lib. 3. Saturn. cap. 7. *Cum*, inquit, *cetera sacrata violari nefas sit, hominem sacrum jus fuerit occidi.* Cujus rei rationem continuo subdit ex Trebatio libro 9. Religionum.

Hominem devotum occidere impune licebat. queat, hominem tamen deo devotum, aut diis consecratum, occidere permitti impune, eamque cædem capitali noxæ non haberi, tanquam illius anima non ad nos, sed ad deos pertineat. [1] Illud quoque inter auctores convenit, fuisse [2] apud Gallos inter consceleratas preces & nefaria vota, quæ nec more nec jure concipiuntur, frequenti in *Galli.* usu, ut in magnis discriminibus & extremis casibus homines se diis immolaturos, [3] Romanis ferro se digladiaturos, aut pro alterius salute se & caput suum devoturos, nonnunquam in scenam se prodituros, [4] & histrionicam saltaturos: [5] apud Græcos decimum quemque *Græci.* Apollini Delphico daturos: Locrensibus, virgines se *Locrenses.* prostituturos: [6] apud alios, defectum crinem diis oblaturos: & apud Persas vivos homines defossuros voverent. [7] Quare Ametris Xerxis uxor, ut gratiam diis referret, quod *Ametridis votum.* in vita diu processerat, quatuordecim illustrium Persarum liberos sub terram vivos defodisse, & votum persolvisse dicitur, tanquam his votis & diris imprecationibus dii immor-

1 *Illud quoque inter auctores.*] Hoc probatur ex iis quæ sequuntur.

2 *Apud Gallos.*] Cæsar Comment. belli Gallici libro 6.

3 *Romanis ferro se digladiaturos.*] Sueton. in Caligula cap. 14. *Non defuerunt qui depugnaturos se armis pro salute ægri, quique capita sua titulo proposito voverent.*

4 *Et histrionicam saltaturos.*] Suet. in Nerone cap. 54. *Voverat, si sibi incolumis status permansisset, proditurum se partæ victoriæ ludis, etiam hydraulam, & choraulam, & utricularium, ac novissimo die histrionem saltaturumque Virgilii Turnum.*

5 *Apud Græcos.*] Herodotus lib. 7. *Quicunque Græcis sese dedissent Persæ, non adacti necessitate, eorum decimum quemque, rebus bene constitutis, ei Deo qui Delphis est, devoturos. Ita apud Græcos jusjurandum habebat.*

6 *Apud alios, defectum crinem.*] Vide Diodorum Siculum in Ægyptiacis. Martialem libro 1. epigram. 38.

Has tibi, Phœbe, vovet totos à vertice crines.
Encolpus. *

COLERUS.

* Fuit & hoc moris apud veteres, ut juvenes comas tonderent, & eas fluminibus ejus loci primitias offerrent, notante Scholiaste Homeri, & Pindari in 4. Odam Pythiorum. Sic Eustathius: ἔθος ἦν, τρέφειν κόμην τὰς νέους μέχρι τῆς ἀκμῆς, εἶτα κείρειν αὐτὴν τοῖς ἐγχωρίοις ποταμοῖς, &c.

TIRAQVELLVS.

7 *Quare Ametris Xerxis uxor.*] *Amestris* legendum ex Herod. lib. 7. ubi sic legitur: Nam & *Amestrim* Xerxis uxorem, jam provectæ ætatis, audio bis septem illustrium Persarum liberos defodisse, ad referendam pro se gratiam Deo, qui sub terra esse fertur.

1 *Idemet*-

immortales & cælestia numina placentur. Ipsis enim defodere viventes, vulgato in usu fuit. [1] Idomeneus vero Cretensium rex, cum naufragus ex voto conscelerato filium sibi obviam factum immolare diis vellet, illumque perditum iret, à Cretensibus pulsus, & patria ejectus fuit. [2] Pausanias autem Lacedæmoniorum dux, ad Plataeas victor contra Mardonium, cum de manubiis tripodem aureum Delphis votum solvisset, suumque nomen inscriberet, Lacedæmonii pertæsi insolentiam, epigramma induxerunt, & civitatum nomina inscripserunt. Neque præterierim responsum Hammonis, Atheniensibus datum, Jovi magis cordi esse vota Lacedæmoniorum tenuia, & modicas oblationes pias & castas, quam immodica & opulenta Atheniensium: atque opimis hostiis & victimis illorum fœdari aras. [3] Id quod Pythagoras censuit, thure & libis magis gaudere & placatiores esse deos quam hecatombis & multo sanguine assidue aras cumulari.

Idomeneus.

Hammonis responsum de Lacedæmoniorum frugalibus sacris.

1 *Idomeneus vero.*] Servius enarrans eum locum Virgilii libro 3. Æneidos:

Fama volat pulsum regnis cessisse paternis
Idomenea ducem: desertaque littora Cretæ.

Et iterum in eum locum lib. 11.

—— Versisque penates
Idomenei. ——

2 *Pausanias.*] Probus Æmylius in vita illius.

3 *Id quod Pythagoras censuit.*] Laërtius in vita illius. Adde autem ad superiora Cypsellum Corinthium Jovi vovisse, si dominus civitatis fieret, quæ Corinthiorum essent, omnia se oblaturum, ut scribit Aristoteles in Oeconomicis. Et Ladicem uxorem Amasis Ægyptiorum Regis, cum maritus cum ea concumbere non posset, licet tamen aliis uteretur, vovisse se Veneri, si ea nocte secum coiret Amasis, se statuam illi Cirenas missuram, conceptoque statim voto, cum ea coit Amasis, testis Herodotus lib. 2. ad fin. Et Anacharsim Scytham vovisse Matri Deûm, si salvus sospesque domum ex Cyzico reverteretur, sacrificaturum se eodem ritu, quo Cyzicenos sacrificantes vidisset, & pervigilium noctis institururum, apud eundem Herodotum lib. 4. Et votum Neronis apud Suetonium in vita illius cap. 54. quo scilicet vovit, si sibi incolumis status permaneret, proditurum se parta victoria ludis, etiam hydraulam, & choraulam, & utricularium, ac novissimo die histrionem saltaturum Virgilii Turnum.

CAPUT XXIII.

Consuevisse Romanos illorum bona, quos maximis criminibus damnarant, publicare: & quæ porticus Romæ insignes fuerint.

ADverti sæpe animum, consuevisse Romanos, quos pro criminibus oppidò gravibus supplicio affecerant, illorum bona propter criminis detestandum facinus publicare: illaque destinare publicis usibus, ita ut domini supplicium bonorum publicatio sequeretur. [1] Sic Tarquinio Rege ejecto, ager qui Tarquiniorum quondam fuerat, Marti dicatus, campus Martius dictus est: [2] sic Caji Cassii domus, cui ob affectati regni crimen dies perduellionis dicta fuit, eversa & demolita, area ante Telluris ædem facta est. Domus præterea [3] Marci Manlii Capitolini, quæ quondam in arce fuerat, qui suspicione regni pœnas dedit, de saxo dejectus, ædes atque officina monetæ fuit: [4] in qua æde lintei libri, in quibus erant fata Romanorum, servabantur. [5] Nam Sibyllinos & Martianos, [6] ad quos decemviri, quoties dii consulendi sunt, adire solent, in Capitolini Jovis & Apollinis templo in palatio servari certum est. [7] Inde senatus decreto, jussuque populi, ne quis arcem incoleret, neve Manliæ gentis homo, [8] Marci prænomen ferret, cautum fuit: ut æterna memoria dedecoris, generi &

Bona supplicio affectorum publicata. Tarquinius. C. Cassius. Marc. Manlius Capitolinus.

TIRAQUELLUS.

1 *Sic Tarquinio.*] Livius 1. Decad. lib. 2. non multo post princ.

2 *Sic Caji Cassii.*] Livius 1. Decad. lib. 2. Valerius Max. lib. 6. cap. 3.

3 *M. Manlii Capitolini.*] Livius 1. Decad. lib. 6. & iterum 7. ubi de æde Junonis Monetæ loquitur, & Valerius Max. ubi supra.

4 *In qua æde lintei libri.*] Gyraldus de Diis Gentium syntag. 3. sed nullo quoque auctore citato. Sed id est Livii 1. Decad. lib. 4. non semel.

5 *Nam Sibyllinos & Martianos.*] Hoc ex sequentibus patebit.

6 *Ad quos decemviros.*] Nam de Sibyllinis videri potest apud Livium 1. Decad. lib. 7. in consulatu L. Furii Camilli, & Appii Claudii Crassi, & 3. Decad. lib. 1. non longe à fin. & iterum lib. 2. in dictatura Q. Fabii Maximi post princ. & 4. Decad. lib. 6. Et de libris Martianis apud eundem 3. Decad. lib. 5.

7 *Inde senatus decreto*] Valerius ubi supra. & Livius 1. Decad. lib. 6. & Plutarchus problem. cap 91. & Quintilianus lib. 3. cap. 9. cujus verba statim afferemus.

8 *Marci.*] Cicero Philip. 1. *Ut enim*, inquit, *propter unius M. Manlii scelus, decreto gentis Manliæ neminem patricium M. Manlium vocari licet.* Livius 1. Decad. lib. 6. Quintilianus libro 3.

ri & nomini suo iniusta foret. [1] Et cum Macellus quidam nequam & criminosus, qui in ganeo & lustris vitam egerat, propter latrocinia, sordesque vitæ, capitali supplicio pœnas dedisset, bonis publicatis, in ipsius domo ab Æmylio & Fulvio censoribus macellum, ubi obsonia venderentur, locum extructum ferunt: [2] tametsi forum olitorium Romæ antiquum macellum fuisse tradant. [3] Sp. quoque Melii domus, quod turpiter regnum appetere conatus esset, postquam capitis accersitus, pœnas dedit, patrimonio publicato, Æquimelium dicta est. [4] Meminimus quoque Vitruvii Vacci, cujus in palatio domus, ob illius facinoris pœnam, publicata & eversa, Vacci prata loco nomen dedit. [5] Nec minus M. Flacci turbulenti civis, qui cum C. Graccho seditionem molitus fuit, cujus domum Quintus Catulus de manubiis Cimbricis porticum fecit, quæ Catuli appellatur: ut tantorum criminum facinora nomen denotaret, suppliciique insignis memoria foret sempiterna. [6] Quibus exemplis Sylla dictator, & mox Cajus Cæsar, de bonis proscriptorum publicandis, perniciosas leges tulere, quæ Julia & Cornelia dictæ, unde tot sectiones, & omnis generis sectores emerserunt. [7] In quam porticum Cice-

Macellus. Macellum unum. Macellum antiquum. Sp. Melius. Æquimelium. Vitruvius Vaccus. Vacci prata. M. Flaccus. Porticus Catuli. Lex de bonis proscriptorum publicandis.

bro 3. c. 9. *Et post mortem*, ait, *objecta est contumelia, ut Melio, cujus domus solo æquata est, M. q; Manlio, cujus prænomen è familia in posterum exemptum.*

1 *Et cum Macellus.*] Varro lib. 4. de lingua Lat. Plutarchus problem. c. 54. Festus Pompejus lib. 11. Donatus in Eunuchum Terentii, auctoritate ipsius Varronis in libro Humanarum rerum. *

COLERVS.

* De hac re supra Tiraquellus.

TIRAQUELLUS.

2 *Tametsi forum.*] Vide supra lib. 2. cap. 12.

3 *Sp. quoque Melii domus.*] Cicero in Oratione pro domo sua ad Pontifices, Varro lib. 4. de ling. Lat. Livius 1. Decad. lib. 4. Valerius Maximus lib. 6. cap. 3. Quintilianus, cujus verba adduximus supra in verbo, *Marci prænomen.* Plinius Secundus, aut quisquis is est, de viris illustribus cap. 17.

4 *Meminimus.*] Livius 1. Dec. l. 8.

5 *Nec minus M. Flacci.*] Cic. in Oratione ad Pontifices pro domo sua, & nonnihil epist. ad Atticum lib. 4. epist. 2. ubi vide interpretes. Valerius Max. lib. 6. cap. 3. Et de hac quoque Porticu Catuli Cicero ad Q. Fratrem epistolarum lib. 2. epist. 1.

6 *Quibus exemplis Sylla.*] Plutarch. in vita illius, & Appianus lib. 1. bellorum civilium.

7 *In quam porticum.*] Scilicet Catuli, needum de alia porticu locutus est, Plutarchus autem in vita Ciceronis non in eam porticum, sed in templum Libertatis domum Ciceronis mutatam fuisse scribit.

Porticus tam plures Romæ. Pompeji. Octaviæ. Philippi. Porticus duplex ad circum Flamin. Cn. Octavii. Metelli. Quirini. Lucii. Liviæ. Octaviæ.

Ciceronis domus indigno facinore eversa, jussu Clodii mutata fertur. Sed meminisse oportet, præter hanc Quinti Catuli, plures Romæ porticus insigni nomine fuisse: nam [1] Pompeji porticus ante ipsius curiam fuit: & [2] altera Octaviæ juxta ædem Junonis, in qua signa militaria olim à Dalmatis Domitio adempta, mox ab Augusto restituta, diu mansere: & [3] Philippi porticus, Herculis imagine, & Helena Zeuxidis manu celebrata. [4] Porticum quoque duplicem ad circum Flaminium, ab opere Corinthiam, à Cneo Octavio, qui de Perseo navalem triumphum egit, magnifice instructam legimus atque munitam: [5] & Metelli juxta ædem Statoris Jovis, per quas matronæ vectari & spatiari solebant. Fuit præterea [6] porticus Quirini, antiquo opere visenda, & [7] Lucii & Caji: atque alia Liviæ & Octaviæ ab Augusto quondam, sed alienis nominibus constructæ. In qua ampla prætoria fuisse memorant: quibus ab Augusto demolitis, porticus [8] sub nomine Liviæ non

1 *Pompeji porticus.*] De hac porticu Vitruvius lib. 5. cap. 9. post princ. Plinius lib. 35. cap. 9. & cap. 11. non semel. *

COLERUS.

* Et Philander, interpres Vitruvii.

TIRAQUELLUS.

2 *Altera Octaviæ.*] Plinius dicto cap. 11. lib. 35. non semel, & iterum lib. 36. cap. 5. sæpius, Festus Pompejus lib. 13. & vide infra in verbo, *Lucii & Caji.*

3 *Philippi porticus.*] Plinius lib. 35. cap. 10. & 11.

4 *Porticum quoque duplicem.*] Plinius lib. 34. cap. 3. Festus Pompejus lib. 13. ubi de Octaviæ porticu loquitur.

5 *Et Metelli.*] Cicero in 6. in Verrem actione, Vitruvius lib. 3. cap. 1. & Plinius lib. 34. cap. 6.

6 *Porticus Quirini.*] Martialis lib. 11. epig. 1.

Vicini pete porticum Quirini, &c.

7 *Lucii & Caji, &c.*] De his quatuor Suetonius in Augusto, cap. 29. Et præterea de Octaviæ porticu Dion in vita ipsius Augusti, & Plinius libro 14. cap. 1. Vide autem epistolas Plinii cum Commentariis fol. 4. pag. 1. De Liviæ porticu Strabo lib. 5. & Ovidius lib. 6. Fast.

Disce tamen veniens ætas, ubi Livia nunc est
Porticus, immensæ tecta fuisse domus.

Et Dion quoque in ipso Augusto. Et præterea in Trajano, Plinius lib. 14. cap. 1. Plinius Junior lib. epist. 1. epist. 5. Publius Victor in octava regione urbis.

COLERUS.

8 *Sub nomine Liviæ.*] Porticus Liviæ facta fuit, ex diruta domo Pollionis illius, qui testamento Cæsari Pausylepum legavit, & cujus meminit Tacitus quoque lib. 1. Annal.

non minoris cultus majestatisque suffecta est. [1] Et porticus Claudiæ, ubi ambulationes subdiales miro ingenio elaboratæ fuerunt. Celebratur quoque porticus Augusti in palatio cum bibliotheca Græca Latinaque, Numidico marmore per suam symmetriam extructa. [2] In qua Belidum imagines quinquaginta, quæ maritos necaverunt, sitæ erant: [3] & Vipsana, [4] & septorum marmore, & imaginibus, tum lauretis & magnificis operibus excultæ. [5] Athenis vero porticus Pœcile, & [6] altaria varia, ubi Mercurius

Claudiæ. *Augusti.* *Vipsanæ porticus.*

TIRAQUELLUS.

1 *Et porticus Claudiæ.*] De qua Suetonius in vita illius cap. 31.

2 *In qua Belidum imagines.*] Unde & illud Ovidii de hac porticu loquens lib. 3. Trist. eleg. 1.

Signa peregrinis ubi sunt alterna columnis,
Belides & stricto stat ferus ense pater.

Et alibi quoque, scilicet lib. 2. Amor. eleg. 2.

Hesterna vidi spatiantem luce puellam,
Illa quæ Danai porticus agmen habet.

Nam hæ Belides filiæ erant Danai.

3 *Et Vipsana.*] Martialis epigram. lib. 1. Epigr. 153.

At vara Vipsanas spectant contenda laurus.

Ubi interpretes *Vipsanas* laurus, *quæ ad porticum Vipsanam erant*, intelligunt.

4 *Et septorum marmore.*] Plinius libro 16. cap. 40. post medium. Quæ autem septa essent & dicebantur, diximus supra lib. 2. cap. 18. Sed his & aliis quibusdam, quas infra eod. cap. memorabo, adde & alias Romæ porticus, scilicet Porphyreticam, cujus meminit Flavius Vopiscus in Probo, ubi vide Annotationes & porticum Herculis memoratam Suetonio in Augusto, cap. 72. & Flaminiam Capitolino in Gallieno, & Æmilii Livio 5. Decad. lib. 1. quam & ipse Æmyliam vocat eod. lib. paulo ante fin. & templi Solis Flavio Vopisco in Aureliano. & porticum Miliariensem ibid. Sed hic vide quæ diximus supra c. 22. in verbo, *Porticus quoque centenariæ*. Et porticum Neptuni, Ciceroni lib. 3. de Oratore ad Q. Fratrem (sed vide an ea sit Romæ) & Fabariam P. Victori, si is est, in 13. urbis regione. & Argonautarum eidem in 9. regione. & Cornelii Scipionis Nasicæ, quam in Capitolio Censor fecit, apud Vellejum Paterculum lib. 2. Et aliam, quam Ædiles M. Tucejus & P. Junius Brutus de mulcta damnatorum extra portam Trigeminam inter Lignarios fecerunt, apud Livium 4. Decad. lib. 5. Et porticum Minuciam, Ciceroni Philip. 2. Et Trajani Plinio in Panegyrico ipsius Trajani, cum scribit, *At quam magnificus in publicum es? Hinc porticus, inde delubra*, sed verendum est ne illic mendum sit, ut pro porticus, *portus* sit legendum: neque enim comperies Trajanum porticum quampiam, aut instaurasse, aut ædificasse, *portus* autem sæpe legitur, quod & interpres illic subodoratus est.

5 *Athenis vero.*] Probus Æmylius in Milciade. Plinius lib. 35. cap. 9. Laërtius in Zenone Cittico post princip. & Pausanias lib. 1. Apulejus item lib. 1. Metamorph. non multo post princip. vide ibi Beroaldum pag. 11.

6 *Et altaria varia.*] Strabo lib. 9. Laërtius ubi supra. Et Lucianus in vita Demonactis. Sed hæc lector, ne decipiaris, videntur esse eadem cum priore. *Pœcile* enim idem est quod varia sive variegata, scilicet à multiplici pictura,

rius æneus erat, celebratissimæ picturæ varietate, miris laudibus feruntur, [1] ubi pugna Marathonia depicta, & [2] alia Pysianactia, [3] & Pœcile in Elide, quam echum vocabant. [4] Ferturque de Olympiæ porticu, quam heptaphonon vocitant, diversa structuræ facie, mirum, ut vox conclamata per septem orbes ruptis spatiis, eandem multiplicato sono referat: [5] sicut in Cyzico turres septem, acceptas voces numeroso percussu multiplicant. [6] Inter quas angiportus patricia non in postremis fuit, juxta ædem Dianæ, ad quam ingredi viros religio non sinit. [7] Extra quoque portam Trigeminam, unam porticum, & alteram ad portam Fontinalem juxta Martis aram, ab ædilibus curulibus ex mulctatitia pecunia constructas, [8] & Severi porticum postea

Angiportus patricia. Extra portam Trigeminam. Ad portam Fontinalem. Severi porticus.

pictura, in qua, ut hic dicit, Mercurius æneus erat, quod ex Pausania est libro nempe 1.

1 *Ubi pugna Marathonia.*] Probus Æmylius & Pausanias ubi supra.

2 *Alia Pysianactia.*] De hac Plutarchus in Cimone. Sed hæc eadem est quæ & *Pœcile* dicitur, de qua nuper diximus, ut videre licet ex Laërtio ubi antea citavimus.

3 *Et Pœcile in Elide.*] Pausanias libro 5. ubi etiam dicit *Pœcile* dici à picturæ varietate, qua olim parietes exornabantur. Eandemque *Echum* à multis nominari, quod vocis emissæ imago septies & sæpius reciprocat. His autem Atheniensium porticibus adde & porticum Jovis Eleutherii apud Platonem in Theage. Nam & Laërtius in Diogene memorat Jovis porticum Athenarum, sive illa sit, sive alia. *Adde*, inquam, aliam, nempe Eumenici apud Vitruvium lib. 5. cap. 9. post princip. Et eam quæ βασίλειος, id est, *regia* dicta est apud ipsum Pausaniam eod. lib. 1. & Harpocrationi, & Polluci lib. 8. ubi de nominibus Atheniensium magistratuum tractat.

4 *Ferturque de Olympiæ porticu.*] Plinius libro 36. cap. 15. Et de hac intellexisse videtur Lucretius libro 4.

Sex etiam aut septem loca vidi reddere voces:
Unam cum jaceres, ita colles collibus ipsi
Verba repulsantes iterabant verba referri.

Ubi vide interpretes.

5 *Sicut in Cyzico.*] Plinius ubi supra.

6 *Inter quas angiportus patricia.*] Plutarchus probl. cap. 3. ubi rationem reddit cur in eam ædem viris ingredi non liceat.

7 *Extra quoque portam Trigeminam.*] De his duabus porticibus Livius 4. Decad. lib. 5. circa princip. *Ædilitas,* inquit, *insignis eo anno fuit M. Æmylii Lepidi, & L. Æmylii Pauli, multos pecuarios damnarant, ex ea pecunia Clypea inaurata in fastigio Jovis ædis posuerunt, porticum unam extra portam Trigeminam, emporio ad Tyberim adjecto, alteram à porta Fontinali ad Martis aram, qua in campum iter esset, perduxerunt.* Ex quibus intelligis priorem illam non eam esse de qua locuti sumus supra in verbo, *Et sepeream.* quæ etiam extra portam Trigeminam sita est à diversis ædilibus, & hanc illa priorem ut constat ex Livio, qui de utraque loquitur eod. illo lib.

8 *Et Severi porticum.*] Spartianus

ea additam fuisse, à multis prodita memoria est. [1] Sed quia de Pœcile porticu loquor, sciendum est, in hac Stoicos philosophari [2] sicut Peripateticos in Lycæo. [3] Quare Zeno quod in porticu docebat, quæ Græce στοὰ dicitur, auctor Stoicæ sectæ perhibetur. [4] Epicurus vero scholam & conventus in hortis habuit, ubi philosophabatur. Lycæū.

tum in vita illius, tum in vita Caracallæ.

1 *Sed quia de Pœcile.*] Laërtius in vita Zenonis Cittici post princ.

2 *Sicut Peripateticos in Lycæo.*] Idem in vita Aristotelis post princ. Paulinias lib. 1.

3 *Quare Zeno.*] Scilicet Citticus ex eod. Laërtio in vita illius.

4 *Epicurus vero.*] Idem Laërtius in vita illius.

CAPUT XXIV.

[1] *Quam multiplex annus apud diversas Gentes fuerit, & qui annus Romanis, quodve principium anni sit.*

DE [2] multiplici anno apud plerasque gentes animadvertimus dispares differentias, & multiformes species fuisse: aliosque alia observatione annum metiri, ita ut suo quemque ingenio, & prout cuique commodum fuit,

COLERUS.

1 *Quam multiplex.*] Scalig. de emendat. temp. lib. 1.

TIRAQUELLUS.

2 *De multiplici anno.*] Has annorum diversarum gentium differentias Alexander accepit à Xenophonte, si is est in libro de Æquivocis. Diodoro Siculo lib. 1. Plinio lib. 7. cap. 48. Plutarcho in Numa Pompilio, & in Placitis Philosophorum lib. 2. Galeno in lib. ejusdem tit. Qui quidem libri sunt adeo similes, ut alter ab altero, id est, Galenus à Plutarcho (fuit enim hic Galeno paulo antiquior) sumpsisse videatur. sed quod magis crediderim, Galenus non eum librum suffuratus est à Plutarcho, sed qui illum primum scripserunt, eum Galeno adscripserunt. Gellio lib. 3. cap. 16. Solino cap. 3. Macrobio in Somnio Scipionis lib. 2. cap. 11. & Saturn. libro 1. cap. 12. Censorino de die natali, cap. 15. & seq. Lactantio. Servio tum libro 1. Æneidos in eum locum,

Viginti magnos volvendis mensibus orbes.

Tum lib. 5. ibi,

Dixerat hæc, adytis cum lubricus anguis ab imis,
Septem ingens gyros ——

Divo Augustino de civitate Dei, lib. 12. cap. 10. & iterum lib. 15. cap. 12. & cap. 14. Vide autem ea quæ scripsimus in nostris Commentariis Retractuum tit. 1. §. 1. glos. 10. in verbo, *Intra tempus.*

Persæ. fuit, annum dimensos inveniamus. [1] Persis non obscura nec incelebri ratione, trecentis sexagintaquinque diebus *Græci.* annus præfinitur. Ex Græcis plerique, [2] singulis quatuor mensibus annum statuere: [3] nonnulli ad solis cursum ter- *Alii.* minarunt, [4] quare lycabas dicebatur. [5] Quidam ex barba- *Arcades.* ris, trium mensium effecerunt. [6] Arcades interdum uno, nonnunquam [7] tribus mensibus annum metiti sunt: ita ut quadripartitis temporibus, diviso solis cursu, per singula *Alii.* tempora annum efficerent. [8] Alii æstate unum, alterum hyeme commenti fuere: plures à tribus temporibus, æstate, hyeme & vere, quatuor mensium annum statuere. *Ægyptii.* [9] Ægyptii non una facie, sed multiplici sorte variarunt, ut *Cares.* quandoque trium, sæpius quatuor mensium annum efficerent: *Acarnanes.* plerumque mensis spatio ad cursum lunæ metiebantur. Fuere qui crederent, [10] Cares & [11] Acarnanes aliquando

1 *Persis non obscura.*] Q. Curtius libro 3. *Magos trecenti & sexagintaquinque juvenes sequebantur, diebus totius anni pares numero: quippe Persis quoque in totidem dies descriptus est annus.* Idem tamen Curtius libro 9. dicit iis in 360. dies annum esse descriptum.*

COLERUS.

* Persarum antiquitus idem annus fuit, qui hodie tricenariorum mensium duodecim, & quinque appendicum dierum. Q. Curtius lib. 3. Et hoc quoque sciendum, Persis, Chaldæis, Armeniis, Syris, Hebræis, Ægyptiis, unum eundemque annum fuisse. Qua de re adeundi. Scaliger de emendat. temp. lib. 3.

TIRAQUELLUS.

2 *Singulis quatuor mensibus.*] Plutarchus in vita Numæ, Romanos initio decem tantum mensibus annum composuisse, ut quidam Barbari tribus, Arcades quatuor.

3 *Nonnulli ad Solis cursum.*] Virg. lib. 3. Æneid.

Interea magnum sol circumvolvitur annum.

Vide Macrob. 2. libro in somn. Scipion. cap. 11. & Plin. lib. 18. cap. 15.

4 *Quare lycabas dicebatur.*] Macrobius Saturnalior. lib. 1. cap. 17. *Annum quoque vetustissimi Græcorum λυκάβαντα* appellant, τὸν ὑπὸ τοῦ λύκου, id est, Sole, *βαινόμενον καὶ μετρούμενον.*

5 *Quidam ex Barbaris.*] Plutarchus in Numa Pompilio.

6 *Arcades interdum uno.*] Solinus cap. 3. & Macrob. l. 1. Saturn. c. 12. non multo post princ. Plin. l. 7. c. 48. Vide item Plutarchum in Numa.

COLERUS.

7 *Tribus mensibus annum metiti sunt.*] Sicut & Ægyptii.

TIRAQUELLUS.

8 *Alii æstate unum.*] Plinius ubi supra: *Annum alii æstate unum determinabant, & alterum hyeme.*

9 *Ægyptii non una facie.*] Xenophon vel quisquis est, in Æquivocis, Plutarchus in Numa, Solinus cap. 3. D. Augustinus de Civitate Dei lib. 12. cap. 10. Censorinus de die Natali.

10 *Cares.*] Censorinus & Solinus ubi supra.

11 *Acarnanes.*] Idem illi, & Plutarchus in Numa, Macrob. item ubi supra.

1 *Indos*

do sex mensium, frequentius menstruum annum fecisse. [1] Indos quoque diligenti dimensione plena annorum spatia servasse, menses vero in quinosdenos dies, præter alios, desuisse. Sed post omnes, variatis temporibus, [2] Ægyptios verum annum reperisse, atque observata ratione astrorum ad solis cursum divisisse satis constat, duodecim mensibus anno assignatis, quos CCC. dierum numero singulos terminarunt: [3] quem propter motus convertentes & vicissitudines, ante inventas literas ita effinxere, ut draco curvus in se flexus, suam caudam morderet: quæ descriptio, quod volubili orbe circumagitur annum designavit. [4] Dixereque annum lunarem dierum dierum XXX. [5] alii CCCLIV. effecere, [6] annumque Jovi, menses vero Junoni dicarunt. [7] Fertur Solon ita metitus fuisse annum, ut ad Lunæ cursum modo antecedentis solem, modo subsequentis, dimensio anni fieret: [8] quod Indos facere invenimus, ut ad lunæ meatus, cum se in cornua curvabat, tempora notarent. [9] Solarem vero qui ex XII. mensibus constat, CCCLX. dierum effecere, [10] Thebani vero sacerdotes

Indi.

Ægyptii verum annum invenerunt.

Anni symbolum.

Annus Lunaris.

Solaris anni dimensio.

1 *Indos quoque.*] Q. Curtius lib. 8.

2 *Ægyptios verum annum.*] Herodotus lib. 2. *Omnium hominum,* inquit, *primos Ægyptios annum comperisse, distinguentes eum in duodecim temporum menses.* *

COLERUS.

* Annum Actiacum Ægyptus accepit anno Nabonassari 719. quo Antonius & Cleopatra ab Augusto navali prælio ad Actium promontorium victi sunt. Isque annus est Julianus. Et vide quæ infra Alexander.

TIRAQUELLUS.

3 *Quem propter motus convertentes.*] Servius in lib. 5. Æneid.

4 *Dixereque annum lunarem.*] Idem Servius in lib. 3. Æneid. in eum locum,

Interea magnum sol circumvolvitur annum.

Erat, inquit, *annus 30. dierum, scilicet mensis.*

5 *Alii CCCLIV.*] Apud Macrobium lib. 1. Saturn. cap. 12.

6 *Annumque Jovi.*] Plutarchus problem. 77.

7 *Fertur Solon.*] Vide Solinum ubi de annis, & Martianum Capellam & cæteros de annis loquentes. Plutarchus in vita Solonis nihil tale de anno loquitur, neque aliud quippiam, sed de mensibus tantum.

8 *Quod Indos facere.*] Q. Curtius lib. 8. *

COLERUS.

* Gallorum quoque annus & Germanorum Lunaris erat, quod Cæsar testatur, & Cornelius Tacitus.

TIRAQUELLUS.

9 *Solarem vero.*] Curtius eod. loco.

10 *Thebani vero sacerdotes.*] Herodotus lib. 2.

1 Thale-

Thebani ficer dotes. tes ex Solis cursu annum dimetientes, duodecies tricenis diebus quinos adjecere, qui vertentem annum efficerent. *Thales Milesius.* Sunt qui tradant [1] Thaletem Milesium in CCCLXV. dies annum divisisse, primumque veram dimensionem commentum fuisse. [2] Omnibus autem sideribus in suum recurrentibus orbem, ita ut post omnium siderum conversionem, ad eundem locum unde digressa fuerant, regressio fieret: cum multa annorum intercesserint millia, magnum annum tradiderunt: [3] quem quidem post duodecim millium & nongentorum LIV. annorum spatia fieri, mathematici volunt: *Annus magnus* [4] idque Arabes in primis opinati sunt. *Arabes.* [5] Nonnulli nisi post XV. annorum millia conversionem majoris anni fieri judicarunt. *Alii.* Alii XXXVI. annorum millibus, [6] plerique ex singulis tribus millibus: [7] multi, mille CCCC.

1 *Thaletem Milesium.*] Laërtius in vita illius, non longe à princip.

2 *Omnibus autem syderibus.*] Festus Pompejus lib. 11. ubi de magno anno. *

COLERUS.

* De variis magni anni generibus, eruditissime disserit Josephus Scalig. lib. 1. de emendat. temp. ubi loquitur de Anno. vide & Ciceronis locum ex lib. 6. de Republ. apud Macrobium.

TIRAQUELLUS.

3 *Quem quidem post duodecim.*] Cicero in Hortensio, Servius ubi supra citatus in libro 3. Æneid. & lib. 1. in eum locum,

Triginta magnos volvendis mensibus orbes.

4 *Idque Arabes.*] Vide eosdem auctores antea citatos.

5 *Nonnulli nisi post XV.*] Vide eosdem, & quos modo citabo.

6 *Plerique ex singulis tribus millibus.*] Cicero libro de natura Deorum. & ab eo Servius d. lib. 3. Æneid.

7 *Multi mille, &c.*] Id Platonis est, qui magnum annum illum esse vocatum dicebat, cujus tempus implebitur, cum vagantium stellarum comitatus ad eundem pervenerit finem, novumque sibi exordium & itinera per vias mundi repererit. Quod & ex eo repetit Apulejus lib. 1. de Dogmate Platonis. (vide inter opera Platonis) Oenopides autem Chius Astrologiæ peritissimus, cum dedicaret in Olympiis legum tabulam, inscripsit in ea Astrologiam quinquaginta novem annorum, affirmans hunc esse magnum annum. At Meton * Lacedæmonius Astrologiæ quoque peritus columnas statuit, & in eis Solis cursum annotavit, atque magnum annum (ut ipse dicebat) adinvenit, quem intra novemdecim annorum curriculum conclusit, ut testis est utriusque Ælianus de varia historia lib. 10. cap. 7. ** Tu autem de postremo vide quæ scripsi in nostris Commentariis Nobilitatis cap. 31. in catalogo Medicorum.

COLERUS.

* De hoc Metone Phrynichus Comicus *μονοτρόπῳ*:

Τίς ἐστιν ὁ μετὰ ταῦτα φροντίζων;
Μέτων ὁ Λευκονοεύς. Οἶδ᾽ ὁ τὰς κρήνας ἄγων.

Aqualiciis enim & librationibus quoque aquarum nobilissimus fuerat:

Fontes

CCCC. & LX. annorum circuitu terminari dixerunt, cum luna & ſol aliaque ſidera poſt multa ſecula & ætates, ſuis locis & originibus reſtituta forent, quem mundanum annum nuncupant. [1] Galli autem poſt trigeſimum annum ſeculum fieri putant. In Italia [2] apud Lavinios tredecim menſium ſpatio, hoc eſt CCCLXXIV. diebus annus claudebatur. [3] Romulus decem menſium curriculo definivit annum, [4] Martiumque principium fecit, quintumque ab eo Quintilem, & reliquos deinceps nuncupavit. [5] Numa vero Pompilius aliquanto moroſius veſtigans, primus ad Solis curſum, poſt Ægyptios in duodecim menſes annum dimenſus fuit, Januario & Februario adjectis: Januarioque initium dedit, tunc vere anni principium eſſe arbitratus, quum poſt hybernum tropicum ſol quo ulterius progrediatur non habens, perfecto curſu zodiaci, per ſingulas ſtationes celeri meatu ad nos reverti incipit. Quem quia tricenis diebus per ſingulos menſes luna non perficit, ita diſpenſavit intercalandos dies, ut vigeſimo anno ad metam eandem Solis, unde orſi eſſent, plenis annorum ſpatiis dies congruerent: [6] quod erat apud Græcos aliter inſtitu-

Annus mundanus. Galli. Lavinii. Romulus. Vide Alc. in l. cum biſſextum. ff. de verb. ſig. Numa Pompilius.

Fontes etiam induxerat Athenis. Hujus mentionem facit Manilius. Et Feſti Avieni hi ſunt verſus:

Illius ad numeros prolixa decennia curſum
Adjeciſſe Meton Cecropea dicitur arte,
Inſcriſique notanis, &c.

Cenſorinus quoque hujus meminit.

** Interpres vetus Ariſtophanis: [illegible]

TIRAQUELLUS.

1 *Galli autem.*] Vide Servium declarantem diverſitatem ſeculorum in lib. 8. Æneid. in eum locum,

Seclisque effœta ſenectus.

Ubi etiam fuſius facit Cenſorinus c. 6. & cap. 14.

2 *Apud Lavinios.*] Solinus cap. 3. ubi vide ejus interpretes.

3 *Romulus decem menſibus.*] Plutarchus in vita illius & Ovid. lib. 3. Faſt. de eo loquens his verſibus,

Annus erat decimum cum Luna receperat orbem,
Hic numerus magno tunc in honore fuit.

Macrobius item Saturn. lib. 1. cap. 12.

4 *Martiumque principium fecit.*] Plutarchus ubi ſupra, Macrobius d. libro Saturn. 1. cap. 12. Feſtus Pompejus lib. 11. Ovidius d. lib. 3. Faſt.

A te principium Romano dicimus anno,
Primus de patrio nomine menſis erit.

5 *Numa vero Pompilius.*] Plutarchus in vita illius, & problem. cap. 18. & Macrobius lib. 1. Saturn. cap. 13. in princ. & iterum poſtea.

6 *Quod erat apud Græcos.*] Herodotus l. 2. ſtatim poſt princ. Vide tamen Macro-

Græcorum intercalatio. ſtitutum: nam ita intercalabant, ut tertio quoque anno menſem intercalarem adjicerent. [1] Ægyptii vèro tricenis diebus, quibus annus claudebatur, quinos dies ſingulis annis pro intercalari adjecere: ſæpiuſque in deſcribendo intercalari variatum fuit, *Augustus.* [2] donec Divus Auguſtus intercalario menſe ſublato, ita annum deſignavit, ut quarto quoque anno abſoluto, non autem incipiente, ut Cæſar dijudicarat, unus intercalaretur dies, ut ad ſolis curſum dimenſio anni congrueret. [3] Hebræi ab æquinoctio verno Græci à ſolſtitio, *Anni principium.* Ægyptii ab autumno initium fecere anni: quibus September erat principium, cui Hermen dixere nomen; ex quibus alii primum menſem totius anni [4] Their nuncupant: [5] alii, ut Achæi & plerique, circa ortum Vergiliarum, velut anni principio, magiſtratus & honores ineunt. [6] Ætoli poſt autumnale æquinoctium comitia faciunt. *Annus naturalis & civilis.* [7] Druides à ſexta quaque luna auguratur anni initium. [8] Eratque annus naturalis, qui duodecim ſpatio menſium claudebatur, & civilis variarum gentium opinione

Macrobium, qui aliter dicit, ubi ſupra.

1 *Ægyptii vero.*] Herodotus d. lib. 2. poſt princ.

2 *Donec Divus Auguſtus.*] Macrobius d. lib. 1. Saturn. cap. 14. Sed & de hujuſmodi intercalationibus vide Plinium lib. 18. cap. 25.

3 *Hebræi ab æquinoctio verno.*] Exodi cap. 12.

COLERUS.

Hebræi ab æquinoctio.] Anni principium duplex facit Scaliger. Aliud naturale, aliud populare.

TIRAQUELLUS.

4 *Their nuncupant.*] Lactantius l. 1. cap. 6. *Thoth* ſcribit.

5 *Alii, ut Achæi.*] Polybius l. 5. in princip. non *Vergiliarum*, ſed *Pleiadis* dicit. *Annus*, inquit, *Imperii Arati Junioris circa ortum Pleiadis perfectus eſt: ita enim tempora Achæi dimetiuntur.* Quamobrem hic quidem dimiſit. Epiratas vero ſuſcepit Imperium, quod quæ id certe idem eſt: nam quas Græci *Pleiadas* vocant, Latini *Vergilias* dicunt, ut tradit Servius enarrans illud Virgilii lib. 1. Georg.

Pleiadas Hyadas. ———

Et Gellius lib. 3. c. 10. ſtatim à princ.

6 *Ætoli poſt autumnale.*] Polybius libro 5. dicit ineunte æſtate. Vide an idem ſit.

7 *Druides à ſexta.*] Plinius lib. 16. cap. 44. eodemque ult. Quibus, adde Athenienſes anni principium ab æſtate incepiſſe, ut videre licet ex Thucydide continuo poſt orationem funebrem, & alibi ſæpe eod. lib. 8. & ſeq. *

COLERUS.

* Atticus annus incipiebat à bruma. Cujus rei teſtis videtur Terentius Phormione: *Aruſpex vetuit ante brumam aliquid novi incipere.* Scalig. lib. 1.

TIRAQUELLUS.

8 *Eratque annus naturalis.*] Vide dictos noſtros Commentarios Retractuum, ubi ſupra num. 1. & 2.

1 Nam

ne definitus: [1] nam & trieteris duorum spatio annorum constabat, tertio incipiente: olympias ex quatuor, quinto redeunte: [2] Eudoxi annus octo ex nostris continet. [3] Is enim ad veram anni cognitionem proxime accessit: [4] deinde Hipparchus, postea Ptolemæus, [5] demum Cæsar. Chaldaicus, duodecim: [6] Metonicus, [7] undeviginti: [8] Saturni, triginta annorum fuit: Jovis, duodecim: Martis, duorum. [9] Alii septimum quemque observarunt annum, propterea quod ætatis hominis signum imprimeret. Nonnulli per ætates annos distinxere, ita ut singulis ætatibus triginta annorum spatium darent. Itaque pro gentium arbitrio, proque voluntate, nonnunquam judicio imperitæ multitudinis, civilis annus terminabatur, quem magnum pleri-

Trieteris. *Olympias.* *Eudoxi annus.* *Anni per ætates distincti.*

1 *Nam & trieteris.*]Aliter Ovidius lib. 1. Fastor. his versibus,

Festa Corymbiferi celebrabat Græcia Bacchi,
Tertia quæ solito tempore bruma refert.

Et Lucanus lib. 5.

Mons Phœbo Bromioque sacer, cui numine misto
Delphica Thebanæ referunt trieterica Bacchi.

Luctatius interpres Statii l. 2. eo loco,

Non hæc trieterica vobis, &c.

Vide item Diodorum Siculum lib. 5. Et Servium in lib. 4. Æneid. ibi,

—— *Ubi audito stimulant trieterica Baccho*
Orgia. ——

COLERUS.

* Trieterica Bacchi ab initio bina celebrabantur Athenis. Altera hyeme, altera veris tempore fiebant. Verna dicebantur Διονύσια ἐν λίμναις, à loco oppidi veteris sive ἄστεος. Unde hoc dictum Dionysiorum dicebatur ἀγὼν ἐν Λίμναις, ἀγὼν ἐν ἄστει. Ille ἀγὼν celebrabatur ἀνθεστηριῶνος δωδεκάτῃ. Ut Thucydides l. 2. Sic Hesychius Ἀνθεστήρια, Διονύσια. Cætera vide apud Scalig. lib. 1. ubi agit de Periodo Attica.

TIRAQUELLUS.

2 *Eudoxi annus.*] Vide Servium ubi modo citabitur in seq.

3 *Is enim ad veram anni.*] Servius in libro 5. Æneid. ibi,

Jamque dies (ni fallor) adest. ——

Et de hoc Eudoxi anno Lucanus l. 10.

Nec meus Eudoxi vincetur fastibus annus.

Vide item Strabonem lib. 14. & Laërtium alicubi.

4 *Deinde Hipparchus.*] Servius ibi. eod. loco.

5 *Demum Cæsar.*] Ibi. Vide præterea Plinium lib. 18. cap. 25. & Macrobium lib. 1. Saturn. cap. 14.

6 *Metonicus undeviginti.*] De hoc omnino vide, quæ diximus in nostris Commentariis Nobilitatis cap. 31. in catalogo Medicorum, ubi de Metone.

COLERUS.

7 *Undeviginti.*] Unde ἐννεαδεκαετηρὶς dictus est.

TIRAQUELLUS.

8 *Saturni XXX. annorum fuit.*] Hæc usque ad versiculum, *Alii*, sunt Plinii lib. 1. cap. 8.

9 *Alii septimum.*] Vide Gellium lib. 3. cap. 10. & Macrobium lib. 1. de Somnio Scipionis cap. 9. non uno in loco.

1 *Anni*

plerique dicunt. Sed quamvis [1] anni principium Januarius fecerit, [2] tamen sequutis temporibus, quo ad comitia & ineundos magistratus diversa Romanis anni principia fuere. [3] Nam Publio Ebutio & Quinto Servilio consulibus, calendis Sextilibus principium anni agebatur: in eisdemque consules, prætores & reliqui magistratus honores inibant. Quo autem tempore decemviri reipublicæ præfuere, non Sextiles calendæ, [4] sed Idus Majæ solemnes ineundis magistratibus fuere: [5] donec tribunis militum consulari potestate creatis, cum Vejentes diutino & gravi bello premerentur, ad Idus Decembres anni principium haberi cœptum fuit, quibus magistratus inibant, & honores dabant. Mansit hæc descriptio anni ad secundum Punicum bellum, quo Romani exitiali bello conflictati sunt, ex quo tempore [6] Idus Martias anni principium fecere. Sæpiusque super anni principio Romani variarunt, ut modo calendis Quintilibus, [7] modo Octobribus calendis, prout res tempusque postulabant, anni principium facerent: donec ad Augusti tempora ventum est, in quibus rursus [8] calendis Ianuariis, suscipiendis honoribus anni principium fecere.

Diversa anni principia Romanorum. Comitiis & ineundis magistratibus.

1 *Anni principium Januarius.*] Ovidius lib. 1. Fastor. Plutarchus item in Mario.

2 *Tamen sequutis temporibus.*] Quod probat ex iis quæ sequuntur, quoniam ad tempus ineundi magistratus. Nam quantum ad comitia, non eadem fuere tempora quæ ineundi magistratus, sed anteriora erant, quibus ii designabantur: non illico tamen inituri, sed longe postea. Vide autem Budæum in Annotationibus. Quod & videre etiam licet ex Livio in multis locis.

3 *Nam Publio Ebutio.*] Id Livii est 1. Decad. lib. 3. *Comitiis*, inquit, *inde habitis, creati consules, L. Ebutius, P. Servilius calendis Sextilibus, ut tunc principium anni agebatur.* Et paulo post, *L. Lucretius Tricipitinus, & T. Veturius Geminus ante diem III. Idus Sextilis consulatum inierunt.*

4 *Sed Idus Majæ.*] Livius d. lib. 3. & iterum 6. ejusdem Decad.

5 *Donec tribunis.*] Livius 1. Decad. lib. 5. satis longe à princip.

6 *Idus Martias.*] Nam & tunc iis Idibus Consules & Prætores magistratum inibant, teste eodem Livio 3. Decad. lib. 2. post princip. ubi Cn. Servilium tunc magistratum iniisse ait. Et libro 6. ubi scribit M. Marcellum tunc consulatum iniisse. Et 4. Dec. l. 1. ubi, *Omnium*, inquit, *primum eorum tum Idibus Martiis, quo die tunc consulatus inibatur, P. Sulpitius Consul retulit.* Et iterum lib. 2. in princ. *Consules prætoresque cum Idibus Martiis magistratus inissent, provincias sortiti sunt.*

7 *Modo Octobribus.*] Livius 1. Dec. lib. 5.

8 *Calendis Januariis.*] Suetonius in Cæsare, cap. 76. *Pridie autem calendas*

fecere. Fuit tamen memoriæ proditum,[1] Nerone imperante consuluisse senatum, ut Decembri mense quo in lucem editus erat, anni principium fieret: sicut Augusto regnante, officiosæ in eum urbes, quo die ad se primum venisset, anni initium fecerunt. Est quoque illa observatio solemnis nimium diu servata, quæ quamvis principio anni mensibus variato, tamen sicut initio servari cœpta, ita ad postremum manet,[2] ut in aris Vestalibus novum ignem calendis Martiis accenderent,[3] laureas virides tam in consularibus fascibus, quam ædibus Regis sacrorum, flaminum, Vestalium, atque curiæ, veteribus mutarent,[4] mercedem magistris solverent,[5] vectigalia locarent,[6] matronæ servis cœnas apponerent, & festum diem agerent:[7] quare matro-

Initia anni quæ semper observari solita.

das Januarias repentina consulis morte cessantem honorem in paucas horas dedit. Ex quo intelligis, & id observatum ante imperium Augusti Cæsaris. Et de eadem quoque re loquens (ni fallor) Cic. l. 7. epist. fam. epist. 30. *In campo,* inquit, *certe non fuisti, cum hora secunda Comitiis quæstoriis institutis, sella Q. Maximi, quem illi consulem esse dicebant, posita esset, quo mortuo nunciato sella sublata est. Ille autem qui comitiis tributis esset auspicatus, centuriata habuit, consulem hora septima renunciavit, qui usque ad calendas Januarias esset: quæ erant futuræ mane postridie. Ita Caninio consule scito neminem prandisse: nihil tamen eo Consule mali factum est. Fuit enim mirifica vigilantia, qui suo toto Consulatu somnum non viderit.* Suetonius item Caligula, cap. 17. ubi de ejus tertio Consulatu loquitur, quem iniit solus, quia ejus collega sub calendarum diem fuerat defunctus. Et omnium clarissime Plinius lib. 11. cap. 37. quo loco de jecore loquitur. *Defuit & Cajo principi calendis Januariis cum iniret consulatum, quo anno interfectus est.* Et Marcellus Jurisconsultus in l. *Publius,* in princip. ff. *de cond. & demonst.* cum scribitur, *deinde ex calendis Januariis consulatum ingressus est.* Et idipsum quoque astruit Herodianus libro 1. de hujusmodi calendis loquens: *Cum hunc diem festum civitas ageret, in quo summi magistratus conspicuam purpuram solemnemque assumunt.*

1 *Nerone imperante.*] Corn. Tacitus l. 13. non adeo longe à princ. *Et quanquam,* inquit, *censuissent patres, ut anni principium inciperet mense Decembri, quo ortus erat Nero, veterem religionem calendarum Januariarum inchoando anno retinuit.*

2 *Ut in aris Vestalibus.*] Solinus c. 3. & Macrobius lib. 1. Saturn. cap. 12.

3 *Laureas virides.*] Macrobius ubi supra.

4 *Mercedem magistris.*] Macrobius ibidem.

5 *Vectigalia.*] Vide supra hoc eod. lib. cap. 13.

6 *Matronæ servis.*] Solinus & Macrobius ubi supra.

7 *Quare matronalia.*] Ovidius libro Fastorum dedicato mense Martio,

Cum sis officiis Gradive virilibus aptus,
Dic mihi matronæ cur tua festa colant.

Et quibusdam interjectis,

Inde diem primasque meas celebrate calendas,
Oebalides matres non leve munus habent.

 Plutar-

Matronalia. matronalia dicta: [1] muneraque viri mulieribus mitterent, ut in Saturnalibus viris mulieres: comitia auspicarentur. [2] Sed quod de Martio loquimur, à primo urbis ortu anni principium fecisse: animadvertendum, prioribus seculis apud varias gentes miræ observationis fuisse: *Martii mensis observatio. Mensium diversorum diversa nomina apud diversos.* siquidem Numa primus, mox Albani, Aricini & Thusculani, Martium totius anni tertium fecerunt, Sabini & Peligni quartum, Laurentes & Phalisci quintum, Hernici sextum, Æquiculi decimum locum in anni constitutione Martium habere voluerunt. [3] Atheniensibus vero Martius Anasterion dicitur, ab aliis Munychio. [4] Aprilis, Chronius [5] & Antesterion, [6] ab Ægyptiis Pamenothus. [7] Majus Metagetnion, [8] qui apud Syracusanos Carnius, [9] ab Oscis Me-

Plutarchus item in Romulo, & Servius in eum locum Virgilii libro 8. Æneid.

—— Casta ducebant sacra per urbem
Pilentis matres in mollibus. ——

Porphyrion in illud Horatii,

Martiis cœlebs quid agam calendis,

Et de his loquens Festus Pompejus libro 11. *Martias,* inquit, *calendas matronæ celebrabant.* Sunt autem & alia festa *Matralia,* de quibus idem Ovidius lib. 6. ejusdem operis,

Ite bonæ matres, vestrum Matralia festum
Flavaque Thebanæ reddite liba Deæ.

De quibus etiam Festus Pompejus d. libro 11. *Matralia,* ait, *matris Matutæ festa.*

1 *Muneraque viri.*] Aliter Macrobius ubi supra.

2 *Sed quod de Martio.*] Hæc usque ad clausulam, *Atheniensibus,* sunt Ovidii lib. 3. Fastor.

Quod si forte vacat peregrinos inspice fastos:
Mensis in his etiam nomine Martis erit,
Tertius Albanis, quintus fuit ille Phaliscis,
Sextus apud populos Hernica terra tuos.

3 *Atheniensibus vero.*] Plutarchus in Phocione, Hebræis autem *Nisan.*

4 *Aprilis, Chronius.*] Plutarchus in Theseo.

5 *Et Antesterion.*] Plutarchus in Sylla, & Theophilus. At Harpocration scribit hunc esse octavum mensem Atheniensium. Verum Plutarchus in Acetum hunc Junium mensem esse apud Athenienses tradit.

6 *Ab Ægyptiis Pamenothus.*] *Pharmutus*, credo, voluit, aut certe debuit dicere ex Plutarcho in Romulo (vide tamen Græcum textum Plutarchi.) Ab Hebræis *Ihiar,* aut *Nisan,* ut placet Socrati in historia tripartita. Sed quantum ad id vide supra in verbo, *Atheniensibus.* Delphis autem *Physius* ex Plutarcho problem. Laërtio in vita Platonis, & Apollodoro in Chronicis. Vide quoque Suidam & Josephum libro 2. Antiquitatum.

7 *Majus Metagetnion.*] Plutarchus in vita Niciæ non multo ante fin. & in vita Camilli, & in libro de exilio. Vide item Suidam.

8 *Qui apud Syracusanos.*] Plutarch. in d. vita Niciæ.

9 *Ab Oscis Mesius.*] Festus Pompejus libro 11. ab Hebræis autem Sivan.

1 *Junius*

Mesius nuncupatur. [1] Junius Boëdromion, [2] Panemius Julius, [3] Augustus Thiatis, [4] Gorpias September, [5] qui ab Ægyptiis Tot, [6] ab eisdem Choë [7] & Thybis, [8] December Possideo & [9] Mechiris, Januarius qui apud Iones [10] Lenæos dicitur, quod Bacchi tunc festa fierent. [11] Tragelinus autem Februarius. [12] Eratque vetus constitutum apud pontifices, ut sua numina mensibus præficerent, mensesque singulis numinibus dicarent. Quippe [13] Januarius Junoni erat sacer, Neptuno Februarius, [14] Martius Minervæ, [15] Aprilis

Suum cuique mensi numen.

1 *Junius Boëdromion.*] Plutarchus in Theseo, Camillo, Aristide, & Demetrio. At Macedonibus dicitur *Dosius* apud Suidam, Psellum, Theophilum & ipsum Plutarchum in Aristide, & Bœotiis *Hippodromion*, apud eundem Plutarchum in Theseo, & Hebræis Tamuz.

2 *Panemius Julius.*] Plutarchus in Camillo & in Aristide (vide utrobique) Hebræis vero dicitur *Ab.*

3 *Augustus Thiatis.*] Plinius l. 27. cap. 12. statim post princ. Verum Ægyptiis *Mesori*, ex Plutarcho in libro de Iside & Osiride, Hebræis *Elul.*

4 *Gorpias September.*] Plutarchus in Theseo.

5 *Qui ab Ægyptiis Tot.*] Plutarchus in Romulo. Lactantius lib. 1. cap. 6. *Thoth* scribit, ut & supra diximus.

6 *Ab eisdem Choë.*] Plutarchus autem in Romulo ita dicit Decembrem vocari ab ipsis Ægyptiis.

7 *Et Thybis.*] A Bœotiis autem hic mensis *Alalcomenius* dicitur, ex Plutarcho in Aristide. Et Pergamenis *Hyperberetæus*, ex Galeno, quo loco loquitur de Eleatis, id est, Abjectis semine, ubi vide Græcum. Et ab Hebræis Tisri. Hic autem Alexander omisit Octobrem & Novembrem, ille autem Bœotiis dicitur Demetrion, & Ægyptiis Athyr, ex Plutarcho in libro de Iside & Osiride, Macedonibus Hyperberetæus, ex Suida, Josepho & Beda in lib. de Natura rerum, & decretis canonicis in cap. de concilio Antiocheno, 18. dist. Hebræis Machesuan. November autem Græcis ἀνθεστηριών. Et Hebræis Kisleu nominatur.

8 *December Possideo.*] Vide Plinium lib. 27. c. 12. post princ. & Plutarchum in libro de Iside & Osiride, & infra in verbo, *Lenæos.*

9 *Et Mechiris.*] Et Macedonibus *Apellæus* ex Suida. Ægyptiis *Choeac.* Hebræis *Casleu* ex Josepho lib. 12. Antiquitatum, aut ut aliis placet, *Tibeth.*

10 *Lenæos.*] Theophilus & Joannes Grammaticus in Hesiodum: Macedonibus autem *Audynæus* & ναζέων ex Suida, Hebræis *Schebat.* Athenienses ποσειδεῶνα vocant, ut tradit Plutarchus in Cæsare.

11 *Tragelinus autem Februarius.*] Macedonibus autem *Peritius*, testibus Iosepho & Suida. Et Hebræis *Adar.* In his autem omnibus vide omnino Gyraldum in libro de annis & mensibus.

12 *Eratque vetus constitutum.*] Id videre licet ex Manilio.

13 *Januarius Junoni.*] Macrobius autem lib. 1. cap. 7. dicit Saturno dicatum esse Januarium.

14 *Martius Minervæ.*] Alii Marti dicunt, ut Macrobius lib. 1. Saturn. c. 12.

15 *Aprilis Veneri.*] Præter Manilium ubi supra Varro l. 5. de ling. Lat. Ovidius lib. 4. Fast.

Sed Veneris mensem Graio sermone notatum
Auguror, à spumis est dea dicta maris.
Nec tibi sit mirum, &c.

prilis Veneri, [1] Majus Apollini, [2] Junius Mercurio, Jovi Julius, Augustus Cereri, Vulcano September, [3] Marti October, November Dianæ, & [4] Vestæ December. [5] Ab Atheniensibus vero, ut Januarius, qui erat anni principium, utque prima & ultima dies cujusque mensis Demetrii nomine appellaretur, aliquando lege cautum fuit, cum Demetrio plus nimio indulgerent, & fanadarentur. [6] Cujus exemplo nonnulli ex Cæsaribus, perpetua felicitate insolentes, mensibus sua nomina indiderunt, favore imperitæ multitudinis ducti: [7] nam September & Junius Germanici nomine appellati sunt, [8] October Domitianus, [9] Aprilis Neroneus, [10] Majus Claudius: [11] sicut Augusti [12] & Julii nomina, velut sanctiora, Divo Cæsari & Octavio vulgi opinio & consensus consecravit. [13] Tiberius vero Cæsar, ne September suo nomine, neve October Livius vocaretur, apud populum intercessit & pervicit. [14] Commodo

Athen. instituta.

Cæsares mensibus à se nomina imposuerunt.

Plutarchus in Numa, & Macrobius ubi supra. *

COLERUS.

* Quod & Horat. testatur in Odis.

TIRAQUELLUS.

1 *Majus Apollini.*] Aliter Plutar. in Numa, nempe quod Mercurio sit sacer, & à Maja dicatur Majus.

2 *Junius Mercurio.*] Servius tamen lib. 1. Georg. in eum locum,

Vere novo. ———

dicit Junium à Junone dictum, ubi etiam Macrobius lib. 1. Satur. cap. 12. auctoritate Cingii & Nisi. Et vide supra eodem lib. cap. 18.

3 *Marti October.*] Festus Pompejus lib. 14.

4 *Vestæ December.*] Idem quoque Plutarchus problem. cap. 33. Verum Macrobius lib. 1. Saturn. cap. 7. dicit Saturno sacrum esse Decembrem.

5 *Ab Atheniensibus.*] Plutarchus in vita ipsius Demetrii.

6 *Cujus exemplo.*] Quod probatur exemplis sequentibus.

7 *Nam September, &c.*] Suetonius in Caligula, cap. 15. & in Domitiano, cap. 13. Et præterea quo ad Decembrem Macrobius lib. 1. Saturn. cap. 12. Et quo ad Junium Tacitus lib. 16.

8 *October Domitianus.*] Suetonius in vita Domitiani, cap. 13. Dion in vita ejusdem. Plutarchus in Numa Pompilio. Macrob. lib. Satur. 1. c. 13.

9 *Aprilis Neroneus.*] Cornelius Tacitus lib. 15. ad fin. & iterum lib. 16.

10 *Majus Claudius.*] Idem Tacitus eod. lib. 16.

11 *Sicut Augusti.*] Suetonius in vita illius, cap. 31. Macrobius lib. 1. Satur. cap. 12. ubi verba S. C. in id facti adscribit, & Divus Hieronymus in epist. ad Eustochium.

12 *Et Julii.*] Suetonius in vita ipsius Julii Cæsaris, cap. 76. Macrobius ubi supra. Eusebius & ante hos Ovidius lib. 4. Fast.

13 *Tiberius vero Cæsar.*] Suetonius in vita illius, cap. 26. Sed paulo aliter Dion in vita ejusdem.

14 *Commodo autem.*] Lampridius in vita illius. Sed aliter Eutropius lib. 8. cap. 7. Vide item Dionem in vita ejusdem, & Herodianum lib. 1.

modo autem Antonino pro Augusto Commodum, pro Septembri Herculem, pro Octobri Invictum, pro Novembri Exuperatorium, pro Decembri Amazonium, assentatores nomina indiderunt: [1] à Tacito vero Cæsare, September Tacitus dictus est.

1 *A Tacito vero Cæsare.*] Flavius Vopiscus in vita illius in fin. Adde autem superioribus, Senatum menses Septembrem & Octobrem, Antoninum & Faustinum appellandos decrevisse, sed id Antoninum Pium respuisse, ut in vita illius tradit Julius Capitolinus.

CAPUT XXV.

Qui topiarii apud Jureconsultos dicti sint, & legato fundo instructo, an veniant topiarii, & quæ servorum species apud eosdem.

CUm æstate anni in Vaticano ego & Franciscus Helius, & nonnulli studiis & honestis artibus dediti, sole jam occiduo deambularemus, & de opere topiario mentio fieret: quidam doctrina & fama celebri, & tunc in numero patronorum allectus, homo maledicus & conviciator, quæsivit à me, credo explorandi causa, qui essent topiarii, quodve topiarium opus foret. Cumque ego à Jureconsultis, quos profitebatur, de opere topiario & topiariis multimodam mentionem non ambiguo significatu fieri respondissem, potuisse vel ab illis didicisse: ipse vero id pernegabat, & paulo commotior, haud usquam de topiariis apud jureconsultos mentionem fieri petulanti dicto asserebat. Sed quum libri tunc copia non esset, ne viderer tumultuosius agere, & contentionibus magis quam jure contendere, in aliud tempus dilatis sermonibus, quæ tunc mihi in mentem venerunt, dixi, topiarios inter prædiorum rusticorum operarios censeri: dictosque à Græcis, qui arbusculas virgultaque ductilia facili flexu in varias formas figurasque modo humi, modo per ruris spatia, vario & solerti ingenio effingerent & concinnarent: fuisseque moris prisci, buxo, myrto, aut alio virgulto varias hominum

Topiarii.

effigies naviumque formas, aut turrium, ædium, vel cubiculorum species, in hortis per hujusmodi operis magistros, qui topiarii dicti sunt, effingi & concinnari ἀπὸ τῶν τόπων, hoc est, à locis, quæ virgultis ejusmodi effinguntur, quæ quidem ars in hortis colendis frequens fuit, nec fastidienda sedulitas: quo opere hortos nostrates myrto, rosis, hedera, aliisque virgultis per istiusmodi operarios excultos videmus. Quibus ille quum vix acquievisset, haud multo post digressus est. Ego quoque quum me domum recepissem, levi defunctus opera, non modo ab Ulpiano, sed aliis quoque jureconsultis de topiariis & opere topiario, quod ille pernegabat, mentionem multimodam abunde fieri animadverti, atque respondisse Ulpianum, inter cæteros fundo instructo legato, non modo instrumenta fundi, sed si viridaria sint, etiam topiarios accedere legato. [1] Verba ex Ulpiani responsis de instructo fundo hæc sunt: Quibusdam regionibus accedunt, si villa cultior est, veluti atrienses, scoparii: si etiam viridaria, topiarii: si fundus saltus pastionesque habeat, greges pecorum pastoresque saltuarii. Sed quum [2] de scopariis mentio fiat, non omittendum, servorum species à jureconsultis ab opera & ministerio multiplices censeri: inter quos fuere [3] atriarii, [4] focarii, qui & mediastini dicti sunt, arca-

Topiariorum etiam meminit Africanus in l. cum quæreret. §. fi. ff. de leg. 3. l. Instrumenta. in fi. ff. de fundo inst. lega.

Atriarii.

Focarii.

Mediastini.

TIRAQUELLUS.

1 *Verba ex Ulpiani responsis.*] Ex l. *instrumenta*, vers. ult. *ff. de fund. instr.* vel *instrum. legat.* Sed & horum Topiariorum fit mentio, in *l. cum quæreretur.* §. *ult. ff. de leg. 3.* ubi scribitur, hos magis ornandi fundi gratia quam colendi paratos esse. Vide Nebrissensem, Albericum & Robertum Stephanum. *

COLERUS.

* Vitruvius vocat *topia* lib. 5. cap. 8. Idem Topiarii operis meminit lib. 7. cap. 5. *Ambulationibus vero propter spatia longitudinis, varietatibus topiorum ornarent ab certis locorum proprietatibus imagines exprimentes, &c.* Plinius libro 22. cap. 22. Acanthum topiariam herbam esse tradit, & vocat idem Adianton fruticem topiarium eod. lib. cap. 21.

TIRAQUELLUS.

2 *De scopariis mentio fiat.*] In d. l. *instrumenta*, ubi supra.

COLERUS.

Sed quum de scopariis.] Scoparii officium exprimit Plautus Asinar. ubi Atriensis Scopario dicit: *Justin' sicciste ab janua hoc stercus auferri*, &c.

TIRAQUELLUS.

3 *Atriarii.*] De quibus in l. 1. §. *cæterum si quis. ff. naut. caupon. stabu.* Sed & idem alibi atrienses vocantur, ut in d. l. *Instrumenta*, ubi supra, & in l. *in lege Censoria.* §. *itemque ff. de verbor. signific.* Et apud Ciceronem in Oratione in Pisonem: & in Paradoxis, Co-

lumellam

[1] arcarii [2] & hercitæ, qui versantur in agris. [3] Capsarios enim Paulus notavit, qui vestimenta in balneis servanda suscipiunt: [4] Ulpianus vero qui libros deferunt, [5] capsarios appellavit, saccularios autem, qui vetitas exercent artes, quique, in [6] sacculos ablata reponunt: [7] & apolides, qui nullo

Arcarii. *Hercitæ.* *Capsarii.* *Saccularii.* *Apolides.*

lumellam lib. 12. cap. 3. & Plinium libro epist. 3. epist. ejusdem lib. 19. ad Calvisium Rufum, & Apulejum in libro de mundo.

COLERUS.

* Atriensis officium erat, vasa escaria, potoria & reliquam supellectilem disponere, & emundare, simulque atrium nitidum uti esset, accurare. Vetus Glossarium interpretatur Atrienses *diætarios* & *diætarchas*, ut testatur Turnebus, & docet Jacobus Cujacius IC. Princeps, lib. 19. Observ. cap. 34.

TIRAQUELLUS.

4 *Focarii.*] In d. *l.* 1. §. *cæterum si quis. ff. naut. caup. stabu.* (ubi vide eos omnes) ubi scribitur hos, & illos scilicet Atriarios, Mediastinos esse. Qui autem Mediastini dicantur, disces ex Nonio Marcello, in verbo Mediastini, & Prisciano. (vide Robertum Stephanum.) Et horum quoque fit mentio in *l. item apud.* §. *prætor ait, si quid. ff. de injur.* Vide Nebriss. Budæum & Rhodig. *

COLERUS.

* Mediastini opponuntur artificibus, in *l. ult. ff. de operis serv.* Alias dicebantur balneorum, & ædium administri. Quidam vet. lib. Nonii habent Mediastrinos. Et sic Glossæ Mediastrinus *ἀεργόννο*.

TIRAQUELLUS.

1 *Arcarii.*] De quibus in *l. Titius.* §. *ult. ff. de fideicommiss. libert.* vide illos omnes. *

COLERUS.

* Et Sidonium lib. 5. Epist. 7.

TIRAQUELLUS.

2 *Et hercitæ.*] Vide omnes, & Lexicon Varronis & Columellæ.

3 *Capsarios enim Paulus notavit.*] In *l. nam salut.* §. *ult. ff. de offic. præf. vig.* *

COLERUS.

* Hos capsarios luculenter describit Epiph. *πρῶτον γὰρ φασὶ τὰς ποιμένας ὀ τῆς ἐκκλησίας ἀποφαυλοὺς καὶ ἐπιλυχίας ἐν ὑπακοαῖς οἰκοδομεῖσθ. ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, ἱματιοφύλακας εἰσὶ τινες πρὸς τοῖς θύραις δίκλου χρημάτων, τὸν αὐτῶν ἐπαγγελμένον.* Quem locum adducit doctiss. Cujacius, l. 5. Observat. cap. 8.

TIRAQUELLUS.

4 *Ulpianus vero.*] In *l. si collectaneus. ff. de man. vindic.* Et ita quoque accipitur in *l. ult. ff. de jure immu.* & apud Suetonium in Nerone, cap. 36. Ubi vide etiam Beroaldum, & quæ diximus in tractatu Nobilitatis.

COLERUS.

5 *Capsarios.*] Unde Juvenalis sat. 10.
Quem sequitur custos angustæ vernula capsæ.

TIRAQUELLUS.

6 *Saccularios.*] Ex *l. saccularii.* in princip. *ff. de extraordin. crimin.* Et de his quoque in *l.* 1. *versic. simili modo. ff. de effract.* Vide Asconium Pedianum p. 115. & Robert. Stephan. Crinitum lib. 17. cap. 8. Cœlium Rhodiginum, Budæum in Annot. poster. Saccarii autem alii sunt, ut videre est ex *l. qui fundum.* §. *fundi venditor. ff. de contra. empt.* *

COLERUS.

* De Saccularii, quos Synesius *βαλαντιοτόμους* vocat, vide Cujac. lib. 10. Observat. cap. 27.

TIRAQUELLUS.

7 *Et Apolides.*] Ex *l.* 1. §. *ii quibus. ff. de leg.* 3. ubi ita scribitur, *ii quibus aqua & igni interdictum est, id est deportati, fideicommissum relinquere non possunt, quia nec testamenti faciendi jus habent, cum sint ἄπολιδες.* Et in *l. qui-*

Insulares. Orcini. Originarii. Adscriptitii. Vicarii. Fornacarii. Amanuenses. Dispensatores.

nullo jure civitatis funguntur, in opusque [1] publicum deportati, seu ad insulas relegati sunt, [2] qui & insularii appellati, [3] orcinos dici libertos arbitrantur quidam, quos testator post obitum liberos jussit, ita ut heres patronatus jus haberet non dominus; præter quos numerantur [4] originarii & adscriptitii, qui adscripti fundo quem colunt, ita sunt, ut nisi cum fundo alienari queant: originarii vero, qui ex adscriptitiis in ipso solo quod incolunt, nati educatique sunt, [5] Vicarium servum Ulpianus censuit, qui [6] ordinario subest, & illi paret: [7] & fornacarium, qui fornaci calcariæ seu ferrariæ servit & invigilat. Post quos fuere [8] amanuenses [9] & dispensatores: alteri, quorum opera velut scri-

dem. ff. de pœnis. Cujus hæc verba sunt, *Item quidam ἄπολιδές sunt, hoc est sine civitate, ut sunt in opus publicum perpetuo dati, & in insulam deportati.* Vide Lexicon Græcum, Budæum, Nebrissensem, Rhodiginum & alios.

COLERUS.

1 *Publicum deportati.*] His possemus comparare illos qui hodie ad triremes damnantur.

TIRAQUELLUS.

2 *Qui & insularii.*] Ex *l. si ita. ff. de usu & habit.* & *l. cuicunque, in princ. ff. de instit. act.*

3 *Orcinos.*] Hic vide omnino quæ scripsimus in nostris Commentariis in *l. si unquam*, in verbo, *Libertis*, num. 124. eodemque ult. *

COLERUS.

* Orcinus vocatur & Charonita, id est, qui directo in testamento manumittitur, quasi Orci sive Charontis libertus, ut docet Cujacius ad Ulpian. tit. 3. Nullius enim viventis est libertus *l. 4. ff. de bon. libert.* Sed adito potius ejusdem Cujacii Observat. libro 3. cap. 23.

TIRAQUELLUS.

4 *Originarii.*] De quibus est tit. de municip. & orig. lib. 12. Codicis.

5 *Vicarium servum Ulpianus censuit.*] In *l. servus. ff. de fundo instruct. & instr. leg.* Et de eo quoque in *l. si in re, §. si servus, ff. de noxali action.* Vide Robertum & alios, item *l. si servus, in fin. ff. de leg. 3.* & *l. si peculium. §. vicariis. ff. de pecul. legat.* Apud Plautum in Asinaria, & Martialem lib. 2. epig. 18.

Esse sat est servum, jam nolo vicarius esse.

6 *Ordinario.*] De quo in *l. item apud. §. prætor ait, si quid ff. de injur.* & in *l. procuratoris, §. 1. ff. de tributoria act.* & in *l. hinc quæritur. in princip. ff. de pecul.*

7 *Et fornacarium.*] In *l. si servus servum. §. si fornacarius. ff. ad leg. Aquil.* ubi vide Budæum, Nebrissens. Robert. & Alciat. Fornicarii autem alii sunt de quibus in *l. cum quidam. §. si sine. ff. de usur.* & ibi Budæus, vide Robert.

8 *Amanuenses.*] De Amanuensibus servis Suetonius in Nerone, cap. 44. & hi dicuntur tanquam à manu, quorum scilicet manu & opera in scribendo utimur. Nam & à manu in eodem significatu usus est idem Suetonius in Cæsare, cap. 74. ubi memorat Philemonem à manu servum, & in Vespasiano, cap. 3.

9 *Et dispensatores.*] De quibus in d. *l. item apud. §. prætor ait, si quid. ff. de injur.* & Festus Pompejus lib. 4. Suetonius ubi supra in præced. in priori loco, & Plin. lib. 33. cap. 11. ubi loquitur de Drusillano servo Claudii. Vide item alios.

1 *Rece-*

scribarum dominus utitur: alteri, qui æra dispensant, impendiaque & expensa rationibus notant, & inferunt. [1] Receptitius vero dicitur, qui ob vitium redhibetur.

1 *Receptitius.*] Ita enim servum receptitium intelligit. Verrius Flaccus de obscuris Catonis lib. 2. apud Gellium lib. 17. c. 6. Verum id reprehendit ipse Gellius. Vide item alicubi in nostris Retractibus, Budæum, Robertum Steph. & alios.

COLERUS.

Receptitius vero.] Receptitius servus est, ut Gellius libro 17. capite 9. interpretatur, quem mulier de dote excipit.

CAPUT XXVI.

Trium summorum virorum somnia pares exitus habuisse: quive somnia, qualia viderant, vera fuisse experti sunt.

QUod [1] olim Divo Cæsari, antequam in citeriorem Galliam movisset, & infesta in urbem ferret arma, in somniis oblatum est, quum sibi per quietem visum fuit, matri stuprum intulisse: quo somnio ad spem amplissimam conjectores illum excitarunt, dominium orbis sibi dari interpretati, [2] idem somnium Hippiæ Pisistrati filio, qui tyranni successor, patriam crudelius occupavit, dum privatus adhuc regium affectat fastigium, haud dispari eventu oblatum fuisse memorant. Siquidem nocturna species matris, cum qua coire videbatur, sibi per quietem oblata fertur: qua de re imperium late sibi portendi, conjectores responderunt. Ipseque somnio monitus, & spei plenus Athenarum dominio haud multo post potitus fuit. [3] Hic est enim ille Hippias, qui tyrannidem non sine immani scelere aggressus, patre impotentior effrenatiorque quum exul solum vertisset, impia contra patriam arma molitus fuit: denique cum Dario conspirans, in pugna Mara-

Divi Cæsaris somnium.

Hippiæ somnium.

TIRAQUELLUS.

1 *Quod olim Divo Cæsari.*] Suetonius in Cæsare, cap. septimo. *In urbe etiam confusum eum somnio proximæ noctis (nam visus erat per quietem matri stuprum intulisse) conjectores ad amplissimam spem incitaverunt, arbitrium orbis terrarum portendi interpretantes.*

2 *Idem somnium Hippiæ.*] Herodotus libro sexto.

3 *Hic est enim ille Hippias.*] Vide Herodotum lib. 5. & 6.

Cyri insomnium. Marathonia cæsus, pœnas patriæ & penatibus dedit. [1] Alter vero ejusdem Pisistrati filius Hipparchus, qui multorum tyrannorum sævitiam antecessit, quum patriam & cives impotenti dominatu opprimeret, conjuratione in caput tyranni facta ab Harmodio & Aristogitone fortissimis juvenibus non sine omnium salute cæsus fuit: quorum nomina devota libertati, ne quando servis indere liceret, Athenienses publica detestatione sanxerunt. [2] Rursus quod Astyagi Assyriorum regi in somniis oblata species tulit, qui ex naturalibus filiæ vitem enatam, cujus palmite omnis Asia obumbraretur, vidisse visus erat. Quare consulti arioli, nepotem futurum, qui toti Asiæ imperitaret, & regni sibi responderunt portendi eversionem: [3] hoc nimirum Cyro Assyriorum regi relatum insomnium fuit. Nam maximum filiorum Hystaspis qui Darius erat, duabus alis, altera Asiam, altera Europam obumbrante, per quietem sibi intimum familiarem vidisse insomnium fuerunt: cujus rei imagine nulla fuit controversia quin post eum Darius regno potiretur: [4] id quod verissimo eventu consequutum est: quippe Cyro vita functo, Darius ex conjuratis unus, interfectis magis qui regiam occuparant, solus Assyriorum regno potitus fertur: cui miro ingenio præfuit, tantumque virtute effecit, ut illud magis auctiusque relinqueret. Cui insomnio compar est [5] Xerxis visio, qui quum in Græciam duceret, olea cujus ramis omnis terra obumbraretur, coronari visus erat, mox illa cum somnio evanescente. Huic simile accepimus, *Xerxis visio.* quod

1 *Alter vero.*] Herodotus d. libro 6.

2 *Rursus quod Astyagi.*] Herodotus lib. 1. Valerius Maximus lib. 1. cap. 7. ubi de Cyro loquitur. Justinus item lib. 1. *

COLERUS.

* Ælianus quoque lib. 12. Orosius lib. 1. c. 19. Ctesias in Eclogis. Xenophon κυροπαιδεία.

TIRAQUELLUS.

3 *Hoc nimirum Cyro.*] Herodotus eod. lib. 1. non longe à fin.

4 *Id quod verissimo eventu.*] Herodotus lib. 3. Polyenus lib. 7. Strategematôn. Justinus l. 1. Ammianus Marcellinus lib. 23. Paulus Orosius lib. 2 Paulus Orosius lib. 2. cap. 9.

5 *Xerxis visio.*] Herodotus lib. 7. vide item Diodorum Siculum.

[1] quod mater Octavii uterum ferens, sua intestina per omnem terræ ambitum explicari imaginata fuit, verissimo presagio, quo late ipsius imperium protendi eventus docuit. [2] Rursus quod idem divo Julio visio per quietem oblata portendit, quum supra nubem volitare, & cœlum vertice contingere videbatur, parem exitum habuit [3] cum somnio Cambysis, quo Smerdis fratris regio solio sedentis, & cœlum vertice contingentis, ostendere species visa est. Quod tamen utique exitium tulisse, necemque & cladem portendisse constat: [4] siquidem alter à Bruto & Cassio cædis auctoribus oppressus fuit: [5] alter vero quum in suspicionem affectati regni venisset, occisus, non cogitati forsan facinoris pœnas dedit. Quod compar fuit [6] cum insomnio Julii Cæsaris, pridie quam periret, se juxta solium Jovis consistere, & è cœlo præcipitatum somniavit. [7] Sed animadvertendum, inter insomnia quæ aliquando visa dormienti apparent, qualia in somniis animo præviderant, talia in luce expertos fuisse nonnullos memorari: inter quos, ne nimium multa complectar, [8] Petitius navis gubernator memoriæ proditus est exempli memorabilis inter pauca, qui quum in portu ad Larissam staret, Pompejum ad se squalidum mœrentemque veste obsoleta & sordida venire visus erat: quod insomnium quum sequen-

Octavii dramatis somnium. D. Julii visio. Cambysis somnium. Herodotus Smerdem necat. Justinus vero Magidem. Julii insomnium.

1 *Quod mater Octavii.*] Suetonius in Augusto, cap. 94.

COLERUS.

* Idem è libris Sibyllinis creditum fuisse, & quidem eo nasciturum tempore, quo Ægyptus in Romanorum potestatem venisset, probat auctor certissimus Cicero, libro primo Epistol. ad Lentulum, & libro secundo, de legibus. Verum illum orbis terrarum regem quis dubitat fuisse Iesum Christum?

TIRAQVELLVS.

2 *Rursus quod idem Divo Julio.*] Suetonius in vita illius, cap. 8.

3 *Cum somnio Cambysis.*] Herodotus libro tertio.

4 *Siquidem alter à Bruto.*] Scilicet Cæsar, ex Suetonio in vita illius, c. 82. & Plutarchus etiam in vita illius.

5 *Alter vero.*] Scilicet Cambyses, ex Herodoto.

6 *Cum insomnio Julii Cæsaris.*] Nihil Suetonius, sed tantum de illo præcedenti somnio, nihilque Eutropius. Vide autem Dionem, Aurelium Victorem, Valerium de somniis, & Plutarchum in vita illius.

7 *Sed animadvertendum.*] Quod exemplis sequentibus probatur.

8 *Petitius navis.*] Plutarchus in vita Pompeji.

1 *Specta-*

sequenti luce sociis enarraret, haud multo post, ipsum pugna Pharsalica terribili strage profligatum, qualem in somniis præsagisset, ad se citato gradu properantem conspexit, ex maximo fastigio ad extrema dejectum. [1] Spectator quoque ludorum, qui stans in subsellio, à mirmillone, qualem adesse videbat, se confici in somniis contemplatus erat, haud minori memoria dignus est: nam sicut confessoribus somnium vidisse enarravit, ita ab illo fuscina occisus, eventu miserabili verum insomnium periculo docuit. [2] Illud utique non est ab re dixisse, antiqui moris fuisse, oracula & futurorum præscientiam quibusdam exhibitis sacris, per insomnia dari, qui mos talis erat, ut victimas cæderent: mox sacrificio perfecto, sub pellibus cæsarum ovium incubantes, somnia captarent, eaque lymphatica insomnia verissimos exitus sortiri. [3] Possentque pleraque felicitatis miseriarumque exempla referri, illorum qui quales species in somniis viderant, tales postea exitus experti didicere: quæ exequi non opportunum reor. Hoc utique inter conjectores somniorum receptum est, ut quæ [4] post vina & cibos, quæve repetito somno eveniunt insomnia, [5] quæve fiunt cum [6] folia ex arboribus decidunt, ea

Oracula per insomnia.

1 *Spectator quoque ludorum.*] Valerius Max. l. 1. c. 7. ubi de Atterio Rufo loquitur.

2 *Illud utique.*] Pausanias l. 1. Vide Ciceronem lib. 1. de Divinatione. De oraculo autem ut est somniorum species, Macrobius lib. 1. de somnio Scipionis cap. 3.

3 *Possentque pleraque.*] Ut Somnium Pharaonis relatum Gen. cap. 41. Aliud filiæ Polycratis Samiorum tyranni apud Herodotum libro tertio. Aliud C. Fannii apud Plinium libro epistol. 5. epistol. ejus lib. 5. ad Maximum. Aliud Pompeji Magni apud Lucanum libro septimo Pharsaliæ in princ.

4 *Post vina & cibos.*] Plato de republ. Cicero l. 1. de Divinatione non semel. Plinius lib. 10. cap. 75. eodemque ult. Philostratus in vita Apollonii lib. 2. Apulejus lib. 1. Metamorph. *Nec immerito, inquit, quidam medici cibo & crapula distentos sæva & gravia somniare autumant, &c.* Ubi vide Beroald. *

COLERUS.

* Vide potius doctissimi Jul. Scaligeri commentarium de insomniis.

TIRAQUELLUS.

5 *Quæve repetito somno.*] Attamen verum fuisse eventus comprobavit, quamvis repetito somno, quod Arcadum alter de suo comite somniavit, apud Valerium Max. lib. 1. cap. 7.

6 *Folia ex arboribus.*] Virgilius libro sexto Æneid.

— *Quam sedem somnia vulgo*
Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus hærent.

Ubi Servius.

1 *Quæ-*

ea plerumque vana existimari: [1] quotiesque alicui mente confusa stupentique ex abrupto somnus aufugit, velut dirum, in magnam somniantis perniciem recitarum. [2] Illud quoque haud abnuerim, apud conjectores observatum fuisse, somnia & nocturnas visiones contrarios eventus sortiri: flereque, vapulare & jugulari observatum in somniis, prosperos eventus facere: contra vero, ridere, dulcibus vesci, & re Venerea frui, damna & languores. [3] Timere autem à somno, mali, & futuræ ægritudinis signum est.

Quæ somnia vana.

Somnia contrarios eventus sortiri.

1 *Quotiesque alicui mente confusa.*] Quod patet ex eo quod somniavit Nabuchodonosor. Daniel cap. 2. & 4. Et de Astyagis somnio vide Herodot. l. 1.

2 *Illud quoque haud abnuerim.*] Apulejus libro quarto. Metamorph. Cujus hæc verba sunt, *Nocturnæ visiones contrarios eventus nonnunquam pronunciant. Denique flere, & vapulare, & nonnunquam jugulari lucrosum prosperumque proventum nunciant. Contra ridere, & mellitis dulciolis ventrem saginare, vel in voluptatem Veneream convenire, tristitiæ animi, languori corporis damnisque cæteris anxiatum ire prædicant.* Ubi vide Beroaldum.

3 *Timere autem à somno.*] Alia autem de somniis vide apud Ciceronem l. 1. de Divinatione, Valerium Maximum lib. 5. cap. 7. Plinium lib. 7. cap. 50. Macrobium de somnio Scipionis l. 1. cap. 3. Sed & vide somnium quodpiam Mithridatis apud Plutarchum in Pompejo. Nec interim omittendum quod qui de interpretatione somniorum scripserunt, scilicet Antiphon, Philocias, Artemon, & Serapion Ascalonites asserunt, Laurum si dormientibus ad caput posueris, vera somnia esse visuros, quod & ex illis repetit Fulgentius Mythologicôn lib. 1. ubi de lauro loquitur.

CAPUT XXVII.

Qui Rex sacrificulus olim apud Romanos foret, quodve illi nomen, & quæ sacra obiret.

Cum [1] à principio urbis multa & magna sacra Reges obirent, ad quos de religione, deque sacrificiis & cæremoniis deorum, sacerdotes sæpe consultum ibant: qui etiam rem divinam facientibus aderant, ne bonis auspiciis cœptum confirmatumque regium nomen, post exter-

TIRAQUELLUS.

1 *Cum à principio.*] Id principium hujus capitis usque ad clausulam, *Erat que nun innumum*, est Livii 1. Decad. l. 2. post princ. & Dionysii Halicarnassl. l. 4 & iterum 5. post princ. Et vide super hoc etiam Plutarchum probl. c. 63. & Festum Pomp. l. 17. *Ubi sacrificulus*, inquit, *Rex appellatus est, qui ea sacra quæ Reges facere assueverant, fecisset.*

2 *Regem*

exterminatos Reges, aboleretur penitus, neve derelictis sacris regium nomen expeterent, longe antiquissimum rati, sacra quæ penes Reges erant, alicui demandare: [1] Regem sacrificulum crearunt, qui sacrorum Rex dictus, sine regio imperio, solo nomine Rex, sacra quæ penes Reges erant, obiret, ac cæremoniis præesset: quem creatum, aut in locum decedentis suffectum, sicut reliquos sacerdotes, inaugurari oportebat. [2] Eratque non annuum, sed perpetuum sacerdotium, immune ab omni belli tumultu. [3] Neque enim Rex sacrorum militare, stipendiave facere, aut castris & legionibus præesse poterat, propter suspectum invisumque regium nomen, [4] neque magistratum gerere, aut concionem habere, vel cum populo agere, namque ejus potestas sola religione & templis tenebatur. [5] Primus enim Manius Papyrius ex patriciis, Bruto consule Rex creatus fuit: [6] cui jus sacrificandi, & de sacris decernendi reliquerunt, [7] cumque pontifici maximo subjecerunt: [8] ideo in sacris epulis, post Maximum Pontificem, supra flaminem Dialem, Martialem, & Quirinalem, accumbebat. [9] Atque licet à principio à populo crearetur ex patriciis & multis honoribus functis, post aliquot ætates à minore parte populi, selectis calatisque comitiis (quibus fiunt sacerdotes) ex plebe creari cœpit, tunc quum Maximus

Rex sacrorum & ejus munus.

Manius Papyrius primus Rex sacrorum.

1 *Regem sacrificulum.*] Sed & ipsum Regem *sacrificum* vocabant, ut videre est apud ipsum Livium 4. Decad. l. 10. ubi loquitur de Rege sacrifico sufficiendo in locum C. Cornelii Dolabellæ.

2 *Eratque non annuum, sed perpetuum.*] Dionysius Halicar. d. l. 4. Vide item supra in princ. locis citatis.

3 *Neque enim Rex sacrorum militare.*] Dionysius eod. loco.

4 *Neque magistratum gerere.*] Hæc usque ad clausulam, *Primus enim*, sunt Plutarchi problem. cap. 63. ubi rationem ponit.

5 *Primus enim Manius Papyrius.*] Dionys. Halicar. lib. 5. in princ.

6 *Cui jus sacrificandi.*] Festus Pompejus lib. 17.

7 *Cumque pontifici maximo subjecerunt.*] Livius 1. Decad. l. 2. post princip. ubi ejus rationem reddit. Dionys. Halicar. lib. 5. in princ. & Fenestella de Sacerd. cap. 11.

8 *Ideo in sacris epulis.*] Gellius libro 10. c. 15.

9 *Atque licet à principio.*] Livius 3. Decad. lib. 7. scribit post C. Manilium Attellinum primum ex plebe creatum fuisse Maximum Curionem, cum nemo ante eum nisi ex patribus id sacerdotium habuisset.

1 Cujus

nius Curio plebejus homo, Rex sacrorum fuit: [1] cujus uxor Regina sacrorum hoc habet proprium, ut quoties sacra facit, ex malo punica virgulam, quam [2] inarculum dicunt, pro infula deferat: [3] quæ omnibus Calendis Junoni sacrum facere, eique porcum vel agnum mactare debet in regia. [4] Ad quem Vestales virgines die constituta annis singulis ventitare, & ne sacra negligerentur, quæ suæ fidei tutelæque credita erant, præmonere solebant. [5] Erat ergo Regis sacrorum munus, quinto Idus Januarias Iano arietem immolare, diesque fastos prædicere & nefastos, sacra procurare, & quæ sacrificio usui essent ministrare. Ideo sacra facturi, lanam, farra & fruges, lauros & verbenas, quæque sacrificio opportuna sunt, Regem petunt, ad eumque tam intra quam extra pomœrium, populi civesque, quique in agris agunt, imperiti morum civilium, atque una agricolæ de sacris festisque diebus consultum vadunt, & sacra postulant. Ipseque feriarum causas, & quid quoque mense faciendum, à quibusque cavendum esset, prædicebat, præmonebatque: cui hoc proprium dicunt fuisse, ut sacrificium in comitio peragat, quo perfecto, nulla cunctatione vel mora se ex foro proripiat: quando vero divinis rebus perfectis in comitium venit, in fastis notabatur: [6] utque Calendis Martiis fores Regis sacrorum,

Regina sacrorum.

Regis sacrorum munus.

Quod proprium regi sacrorum.

1 *Cujus uxor.*] Festus Pompejus libro 9. ubi de *inarculo* loquitur.

COLERUS.

2 *Inarculum.*] *Arculum*, (inquit Servius in fragmentis) *virga est, ex malo Punica incurvata: quæ fit quasi corona. Et ima summaque inter se alligatur vinculo lanæ albæ, quam in sacrificiis certis regina in capite habebat: Flaminica autem Dialis omni sacrificatione uti debebat.* Hoc fragmentum citat apud Festum Scaliger.

TIRAQUELLUS.

3 *Quæ omnibus calendis.*] Vide Macrobium & Ovidium in Fastis.

4 *Ad quem Vestales.*] Nam & Servius enarrans illud Virgilii l. 10. Æn.

—— Vigilasne Deum gens
Ænea? vigila. ——

Verba, inquit, sunt sacrorum. Nam Virgines Vestæ certa die ibant ad Regem sacrorum, & dicebant, Vigilasne Rex? vigila: quod Virgilius jure dat Æneæ quasi & Regi, & quem ubique & Pontificem, & sacrorum peritum inducit.

5 *Erat ergo Regis sacrorum munus.*] Ex quo illud Ovidii lib. 1. Fastor.

Utque ea nunc certa est: ita Rex placare sacrorum
Numina lanigeræ conjuge debet ovis.

6 *Utque Calendis Martiis.*] Plinius quo loco modo citabimus, & Macrobius lib. 1. Satur. cap. 12. Ovidius item lib.

rum, flaminis & Pontificis Maximi, nova exornentur lauro, [1] sicut Palatinæ ædes & Augustæ quercus virides, nunquam lauros habuere. [2] Cujus filiæ ad sacerdotium Vestæ invitæ eligi nequeunt: nam privilegio honoris ab hoc onere immunes erant: volentes vero, non vetantur. [3] Quæ autem ejusmodi sacra fuerint, solis Regibus credita, quove piaculari sacro expiarentur, licet priscis monumentis perscriptum fuerit: apud nostros tamen, quia nimis antiqua & obsoleta sunt, memoria obscurata, nec traditur certum, nec nobis interpretari facile est.

Filiæ regis sacrorum.

lib. 3. Fastor.

Neu dubites primæ fuerint quin ante calendæ
Martis, ad hæc animum signa referre potes.
Laurea Flaminibus, quæ toto perstitit anno,
Tollitur, & frondes sunt in honore novæ,
Janua tunc Regis posita viret arbore Phœbi,
Ante tuas itidem curiæ prisca fores.

1 *Sicut Palatinæ ædes.*] Contra tamen Ovidius lib. 3. Tristium eleg. 1.

Cur tamen apposita velatur janua lauro,
Cingit & Augustas arbor opaca fores?
An quia, &c.

Ubi vide interpretem, & l. 1. Metam. ubi de lauro,

Postibus Augustis eadem fidissima custos,
Ante fores stabis, mediamque tuebere quercum.

Ubi vide ejus loci interpretes. Et Plin. lib. 15. cap. 33. *Laurus triumphis proprie dicatur, vel gratissima domibus janitrix, Cæsarum Pontificumque: quæ sola & domos exornat, & ante limina excubat.*

2 *Cujus filiæ.*] Scilicet Regis sacrorum ex Fenestella in libro de Sacerd. Rom.

3 *Quæ autem ejusmodi sacra.*] Hæc usque ad fin. sunt ipsius auctoris. Adde autem ad superiora quod Rex sacrorum occidi non poterat religione impediente, ut scribit Servius enarrans eum locum l. 8. Æneid.

Nec non Tarquinium ejectum Porsenna jubebat
Accipere, &c.

CAPUT XXVIII.

Thusci unde duxerint originem, quæve duodecim urbes fuerint, quarum consilio bella gerebantur.

Thusci terra & mari bellicosi.

THuscorum [1] gens olim celebris fuisse traditur, præpotens armis virisque: siquidem plurimum illi terra, multum

TIRAQUELLUS.

1 *Thuscorum gens.*] Hæc omnia quæ de Thuscorum origine dicuntur, magna ex parte sunt Livii 1. Decad. lib. 5. Sed tu tamen super his vide Myrsilum, in libro de origine Italiæ & Tyrrhenorum, & Dionysium Halicarnassæum lib. 1. ac Paterculum lib. 1. Quibus & tu adde Servium in libro 2. Virgilii Georg. ad fin. enarrantem illud,

Sic fortis Hetruria crevit. —

Juxta, inquit, *historiam, nam Thuscos constat*

multum mari valuerunt, totamque Italiæ longitudinem, ab Alpibus ad fretum Siculum, fama nominis sui impleverunt: tantum in re militari processère, ut Thuscorum armis & multitudine hominum, & quia finitimi urbi erant, nulla apud Italos terribiliora fuerint: Illorum origo à Lydis fluxisse dicitur, nam quum Mæonia quondam agrorum sterilitate premeretur, neque alimentis sufficeret, eaque victus caritas foret, ut patrias sedes relinquere cogerentur: Lydorum Rex, superante multitudine, dimidiam populi partem sedibus excitam ad novas sedes quærendas Tyrrheno filio tradere coactus fuit: cui prodigium factum est, ut ab ineunte pueritia incanuisse tradatur. Qui navibus mare ingressi, pulsis Umbris, armata juventute loca tenuere, ubi nunc Tyrrhenia dicta est. Eos etiam Thuscos, à Thusco Rege, qui ex prognatis Herculis fuit, seu à cultu deorum, & ritu sacrifico, cujus cultores [1] Thyoscos Græci vocant, dictos plerique autumant. Hi ergo profecti domo, & maria emensi, ad ea loca navibus delati, & bonitate agrorum, & disciplina militari magna sobole aucti, mirum est quam facile coaluerint: quippe citra Apenninum duodecim magnis urbibus præsidentes, mare inferum Tyrrhenum vocitarunt: quantumque à Tiberi ad Macram tractus est, fines propagarunt: Trans Apenninum vero totidem coloniis deductis, ab Adria ipsorum colonia Adriaticum mare dixerunt: atque in principatus divisi duodecim, [2] Lucumones vocabulo gentis dictos, id est, magi-

Thuscorum origo.

Lucumones.

tenuisse usque ad fretum Siculum omnia possedisse. Et ei, quod postea de 12. civitatibus dicit, præter locum d. l. 5. post princ. & iterum postea, & alibi sæpe astruit. Et Virgilius lib. 8. Æneid.

Gens illi triplex, populi sub gente quaterni.

Et Servius in eundem lib. 2. ejusdem operis, ibi,

Quæ circum plurima. ——

Et lib. 8. ibi,

Sed tibi ego ingentes populos, &c.

COLERUS.

1 *Thyoscos Græci vocant.*] Sumpsit hæc à Festo, apud quem tamen legitur [illegible] pro [illegible]. Vide eundem Festum, in voce *Tyrrheni*. Cornel. Tacit. lib. 4. Annal. Strabo lib. 5. Tertullianus lib. de spectac. *Lydos ex Asia transvenas in Etruria consedisse, Timæus refert, duce Tyrrheno, qui fratri successerat regni contentione.*

TIRAQUELLUS.

2 *Lucumones.*] Vide Livium 1. Decad.

magistratus, qui duodecim potentissimis urbibus imperitarent, præfecere: indeque communi rege creato, singulas urbes singulos lictores mittere servatum est: sicut in conventu Amphictyonum, à singulis urbibus [1] Pyloros mittebatur, autumni & veris tempore. [2] Unde Romani fasces, lictorem, trabeam, prætextam, curulemque sellam, togam pictam, & palmatam tunicam, tubas & sacrorum ritus, atque alia imperii ornamenta sumpsere. Cujus exemplo in Pamphylia & Lycia [3] Lyciacus conventus erat, ex tribus & viginti urbibus maximi nominis, quorum suffragiis Lyciæ præfectus magistratusque creabantur: quarum maxima tria fert suffragia: media duo: reliquæ singula. Idque erat ratum, quod plurium assensu niteretur. Et [4] alter Achaicus ex decem. Hæ fuerunt, Patræ, [5] Dymæ, Phara, Tritæa, Lenotia, Ægira, [6] Pellena, [7] Ceraunia, [8] & Carinia. Quorum suffragiis quæstor unus,

Amphictyonum conventus. Pylori. Lyciacus conventus. Achaicus conventus.

ead. lib. 1. & Caton. lib. Origin. *

COLERUS.

* Festus: *Lucomedi à duce suo Lucumo dicti, qui postea Lucerenses appellati sunt.*

TIRAQUELLUS.

1 *Pyloros.*] Lege *Pylagoras.* Demosthenes in oratione pro Corona, de Æschine loquens, inquit: *Nemine autem rem, ut opinor, præsciente, aut cavente (quemadmodum apud vos talia fieri solent) designatus iste Pylagoras, & tribus auctoritate ad Amphictyones venit.* Herodotus qui hos appellat *Pylagoras* lib. 7. & similiter Strabo lib. 9. Dionysius Halic. lib. 6. & lib. 9. Diodor. Siculus lib. 16.

2 *Unde Romani fasces.*] Scilicet ex Thuscis ex Diodoro Siculo lib. 2. capite 5. *

COLERUS.

* Testatur idem Livius, & Salustius lib. de conjurat. Catil.

TIRAQUELLUS.

3 *Lyciacus conventus.*] Strabo libro 14.

4 *Alter Achaicus ex decem.*] Strabo lib. 8. dicit 12. Pellena, Ægira, Ægæ, Bura, Helice, Ægion, Rhypæ, Patræ, Phara, Olenus, Dyma, Tritæa.

5 *Dymæ.*] Ut præter Strabonem ubi supra ex Livio patet 4. Dec. lib. 2.

6 *Pellena.*] Ex eodem Livio ubi supra, dum loquitur de Rhisiaco Pellenensi, cujus filius Achæorum demiurgus erat.

7 *Ceraunia.*] Rhypas hanc *Ceraunian* appellant, ut intelligitur ex Æschylo, quem & ipse Strabo post citat,

Βοῦραν θ' ἱερὰν καὶ κεραυνίας ῥύπας.

Id est,

Buramque sacram, Ceraunïasque Rhypas.

8 *Et Carinia.*] Unde Alexander hanc atque etiam Lenotiam posuerit inter civitates & conventus, nunc non recordor. Scio autem præter civitates, & ab eo & à Strabone nominatas, Lacedæmonem ab Apulejo lib. 6. Metamorph. appellatam fuisse nobilem civitatem (vide ibi Beroaldum) fuisseque diu magnam contentionem inter Lacedæmonios & Achæos, utrum Lacedæmon maneret in Achaio conci-

lio,

unus, & dux unus eligebatur. [1] Cui similem accepimus conventum Tetrapolim apud Rhodios, Cabiræ, Bubonis, Balburæ, & OEnoandri, quarum singulæ singulis suffragiis valent, Cabira vero duobus. Sed quæ istæ duodecim urbes Thuscorum, quæ aliis præcellebant, quæque nomina fuerint, haud facile compertum tradiderim: quantum vero conjectari, & ex auctorum monumentis assequi licuit, fuere in primis [2] Mantua, quæ principatum Hetruriæ & præfecturas habuit: [3] deinde Tarquinii, à Tarconte præfecto urbis: [4] & Vetulonia, quæ consularia ornamenta urbi dedit: [5] Perusia, ubi Juno Hetruscorum numen colebatur eximie, oppidum armis virisque potens, & nulli inferius claritate: [6] Corytus [7] & Aretium, quæ ferme Hetruriæ fuerunt capita: [8] Item Cære, [9] quondam Agillina: [10] Veji urbs natura situque in primis nobilis: Fide-

Tetrapolis conventus. Duodecim Thuscorum civitates excellentiores.

lio, an secretum ejus unius in Peloponneso civitatis jus esset: tandem vero decretum fuisse à Senatu, ut maneret in eo ipso concilio Achaico, ut videre licet apud Livium 4. Decad. libro 9. Ex eodem autem Livio ejusdem 4. Decad. lib. 8. *Ægium* esse hujus conventus: uti etiam tradit Strabo supra in verbo, *Dymæ*, citatus, licet hic auctor eam civitatem non nominarit.

1 *Cui similem.*] Hæc usque ad clausulam, *Sed quæ istæ*, sunt Strabonis libro 13. ad fin.

2 *Mantua.*] Servius lib. 10. Æn. in eum locum,

Ille etiam patriis. ——

3 *Deinde Tarquinii.*] De hoc oppido Livius 1. Decad. lib. 1.

4 *Et Vetulonia.*] Myrsilus Lesbius in eo libello de Origine Italiæ & Tyrrhenorum, Dionysius Halicarnassæus lib. 3.

5 *Perusia, ubi Juno.*] Appianus libro 5. bellorum Civilium. *Hanc firmam, ait, Perusia habuit, vetustatis gloriam & dignitatis in se continens: quam ab Tyrrhenis jampridem in Italia conditam, inter 12. primas urbes fuisse memorant, & ob id Junonem Tyrrhenorum more in ea coli solitam.*

6 *Corytus.*] Virgilius lib. 9. Æneidos,

Nec satis extremas Coryti penetravit
ad urbes.

Ubi vide interpretes, & Catonem lib. de Originib.

7 *Et Aretium.*] Dionysius Halicarnassæus lib. 3.

8 *Item Cære.*] Livius 1. Decad. libro 1. post princ. & lib. 4. in fine. & plerique eorum quos citabimus in sequentibus.

9 *Quondam Agillina.*] Strabo lib. 5. Plinius lib. 3. c. 5. Servius lib. 8. Æneid. ibi,

Prope Cæretis amnem. ——

Et in eum quoque locum ejusdem lib.

Urbis Agillinæ sedes. ——

Et lib. 10. in eum item locum,

Qui à Cærete domo.

10 *Veji urbs.*] Livius 1. Dec. lib. 4. & alibi sæpe, Dionysius Halicarnass. lib. 9.

[1] Fidenæ, & [2] Vulsinium, Hetruscorum opulentissimum; quas validissimas olim Hetruriæ urbes, & inclytæ fertilitatis fuisse, celebris fama est. [3] Clusium, cui Carmasoli dixere nomen: [4] Item Volaterræ inter Hetruriæ urbes longe maximæ. [5] Hi ergo communiter Rege creato, hostili imminente tumultu, si qua arma suscipienda aut detrectanda forent, unanimi conspiratione & concordi consilio conferebant: [6] quod consilium apud Voltunæ phanum Hetruscæ deæ in totius Hetruriæ medio habebatur. [7] Fuit enim phanum Voltunæ, prope Vulsinium, ut vulgo jactitant, haud procul à Ciminiis jugis; quippe in agro Vulsiniensi, quo facilior esset aditus, conventus toti Hetruriæ, si quid consulto opus foret, indicebatur. quod quidem nono quoque die indici solebat, & ob id crebra concilia, & nonas multiplices apud Hetruscos inveniri tradunt. Lydi autem sunt, [8] qui quondam Mæones dicti, inter Phrygiam & Cariam seu Lyciam juxta Mæandrum. [9] Hermus & Pacto-

Voltunæ phanum.

Lydi.

1 *Fidenæ.*] Livius in dictis locis.

2 *Vulsinium Hetruscorum.*] Aut, ut alii vocant, *Volsinium.* Plinius libro 2. c. 52. *Volsinii, inquit, oppidum Thuscorum opulentissimum*, ex quo etiam Propertius in eleg.

Tuscus ego, Tuscis orior, nec pœnitet, inter
Prælia Volsinios deseruisse focos.

Nam & Volscorum civitas, sive hæc sit, sive alia, sub Hetruscorum quoque potestate erat, ut scribit Servius enarrans illud lib. 11. Æneid.

Non illum tellus, non ullæ mœnibus urbes
Accepere.

Plinius item Secundus, si is est, de viris illustribus cap. 36. dicit, Vulsinios Hetruriæ nobile oppidum. Vide item Plinium lib. 3. c. 5. & Pomponium Melam lib. 2. c. 4.

3 *Clusium.*] Livius 1. Decad. lib. 10. Ex quo hic lege, *Clusium, cui Camars olim dixere nomen*, & dele vocabulum *Carmasoli.* Dionysius item lib. 3.

4 *Item Volaterræ.*] Dionysius Halicarnassæus d. lib. 3. Sed his adde Vulturnum, quæ postea Capua dicta est, fuisse Hetruscorum urbem ex Livio 1. Decad. lib. 4. Et Capenatos ac Faliscos ex eo ejusdem Decad. lib. 5. post princ. & Rusellanos ex Dionysio Halic. ubi supra.

5 *Hi ergo communiter Rege creato.*] Sunt propria verba Livii de Hetruscis loquentis 1. Decad. libro 1.

6 *Quod consilium apud Voltunæ phanum.*] Livius 1. Dec. lib. 4. non semel, iterumque lib. 5. atque etiam 6. post prin.

7 *Fuit enim phanum Voltunæ.*] Idem Gyraldus de Diis Gentium, syntag. 4. in fin. ubi hunc nostrum auctorem non nominat, sed tacite illum citat.

8 *Qui quondam Mæones dicti.*] Strabo lib. 13. & Plinius lib. 5. c. 29.

9 *Hermus.*] Virgilius lib. 2. Georg.

— *Atque auro turbidus Hermus.*

Et ibi Servius. Et Lucanus, quo loco citabimus loco sequenti, Martialis item lib. 8. epig. 77.

Non illi satis est turbato sordidus auro
Hermus

[1] Pactolus visendi fontes, qui arenas emittunt aureas, [2] ex Timoli rupe & monte Iro defluentes, uberrima loca inundant, frumenti & pecoris, atque agrorum ubertate florentia, [3] quibus in tota fere Asia, nec fortior, nec magis strenua gens ulla habita est: in qua urbes insignes, [4] Lepra, [5] Ephesus, [6] Colophon, [7] Clazomenæ, [8] Phoca, [9] & Sardis Lydorum caput: habitantque vicis pluribus. [10] Is vero Hermus Mysiæ initium facit, & (ut ferunt) ex monte Dindymeno lapsus, campos uberes perlabitur. [11] In quibus Dianæ templum Colœnæ, ubi diebus solemnibus simiæ saltare dicun-

Hermus & Hesperio qui sonat orbe Tagus.

Et Solinus c. 43. & Servius in 7. Æneid. ibi,

Aut Hermi campo. ——

Et lib. 12. ibi,

Pactolusque irrigat auro. ——

Sed nescio, quod id & sequentia usque ad fin. hujus c. ad idipsum pertineant.

1 *Et Pactolus.*] Herodotus l. 5. Virgilius d. lib. 12. ubi supra. Strabo lib. 13. Horatius epod. Ode 15.

Sis pecore, & multa dives tellure licebit;
Tibique Pactolus fluat.

Et ibi Acron & Porphyrion interpretes. Et Lucanus lib. 3. Pharsaliæ.

Passaque ab auriferis tellus exire metallis
Pactolus, qua culta secat non vilior Hermus.

Et Juvenalis Sat. 14.

Sed cujus votis modo non suffecerat aurum,
Quod Tagus, & rutila Pactolus volvit arena.

Et Silius lib. 1.

Hic certent Pactole tibi, Duriusque Tagusque.

Solinus item cap. 53. & Maximus Tyrius ser. 54. & Philostratus in vita Apollonii lib. 6. & Claudianus in 5. Panegyr.

Dives Pactolus rutilas despumat arenas.

Et lib. 1. in Ruff.

—— *Rudentes Pactoli aurea stagna.*

2 *Ex Timoli rupe.*] Legendum est *Tmoli*, ex quo, ut scribit Herodotus lib. 1. auri ramenta proveniunt. Euripides in Bacchis. ἀλλ' ὦ λιποῦσαι Τμῶλον, ἔρυμα Λυδίας, &c. Strabo, à quo Alexander id accepit lib. 13. *Pactolus*, inquit, *è Tmolo monte felici fluens olim multa auri ramenta deferebat, ex quo præclaras illas Crœsi & majorum divitias promanasse ferunt.*

3 *Quibus in tota Asia.*] Scilicet Lydis, ex Herodoto lib. 1. ubi ita scribit: *Lydorum gente in Asia nulla fuit, nec fortior, nec magis strenua.*

4 *Lepra.*] Hæc est, ut opinor, quam *Lepram acten* vocat Strabo lib. 14. post prin.

5 *Ephesus.*] Solinus cap. 43.

6 *Colophon.*] Ibid. & Strabo lib. 14.

7 *Clazomenæ.*] Strabo ibid.

8 *Phoca.*] Idem Strabo eod. lib. tum in princ. tum postea, ubi tamen *Phociam* appellat.

9 *Et Sardis Lydorum caput.*] Strabo lib. 13. & lib. 14. Plutarchus in vita Solonis, & probl. c. 53.

10 *Is vero Hermus.*] Strabo d. lib. 14. non adeo longe à fin.

11 *In quibus Dianæ templum.*] Strabo d. lib. 13. ubi de his locis loquens: *ibi*, inquit, *Colœnæ Dianæ templum est, quod in religione maxime habetur. Hoc in loco diebus solemnibus simias saltare dicunt.*

Flum. aureis arenis. Flum. gemmis celebres.

dicuntur: inde cum Pactolo in Phocaicum labitur mare. [1] Flumina autem auriferis arenis celebria traduntur, Padus Italiæ, Pactolus Lydiæ, [2] Tagus in Iberia, Ganges in India, atque Hebrus in Thracia. [3] Gemmas vero mittunt, Aosis, Mater, & Ganges.

1 *Flumina autem.*] Hæc usque ad clausulam, *Gemmas vero*, sunt Plinii lib. 33. cap. 4. post princip. ubi hos omnes fluvios auriferos nominat.

2 *Tagus.*] Juvenalis, Martialis, & Silius locis supra citatis, ubi de Hermo & Pactolo locuti sumus, & idem Juvenalis Sat. 3.

— Tanti tibi non sit opaci
Omnis arena Tagi.

Et idem Mart. lib. epig. 17. & lib. 10. epig. 16. & Pomponius Mela lib. 3. cap. 1. Plinius lib. 4. cap. 22. Servius in dictum locum lib. 10. Æneid. & ante hos Catullus epig. 27.

Quem facit amnis aurifer Tagus.

Sed his quinque auriferis fluminibus adde & Oxum in Bactris ex Aristotele, si ejus sit is liber, cui titulus est περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων. cap. 44.

3 *Gemmas vero.*] Plinius lib. 37. cap. 13. aut, ut alii distinguunt, 17. eodemque ult. ubi in quibusdam codicibus idem dicit de *Acesino* fluvio, quem hic auctor *Aosim* corrupte appellat. Neque enim alibi usquam legi fluvium hujus nominis (vide Boccatium de fluminibus) sed *Aoi* meminit fluvii ipse Plinius lib. 3. cap. 29. ubi & eum quoque dicit vocari *Aoum*. Sed & *Acesini* fluvii præter locum supra citatum meminit idem Plinius lib. 4. cap. 12. & lib. 6. cap. 20. & lib. 12. cap. 5. In aliis autem codicibus Plinii in d. c. ult. 37. *Oaxis* legitur, ubi in aliis (quod jam diximus) *Acesinus* legitur, quæ dictio propius accedit ad eam, quæ hic *Aosis* dicitur. Vide autem num alibi legatur de fluvio *Oaxis*.

Libri Tertii Genialium Dierum
Finis.

ALEXAN-

ALEXANDRI AB ALEXANDRO,

JURISPERITI NEAPOLITANI,

GENIALIUM DIERUM LIBER QUARTUS.

CAPUT I.

Locus ex Martiale cum Joanne Veneto discussus, dum caloris incommoda sub umbra fraxini propulsarent.

IN suburbanum fund., prædiolo meo proximum in agro Vaticano, Joannes Venetus, vir ætate nostra multi nominis, & Græcarum literarum facundia clarus, nos & complusculos honestissimos viros, æstate anni, quum omnes æstivatum concederent, ad se advocabat: in quo quidem rure præter mitissimum cœlum, quo præcipue nitebat, & amœna diverticula, visu jucunda, frondosum nemus manu consitum: & umbrosa convallis, per quam aquula per varias herbulas leni murmure vagabatur, nonnihil amœnitatis decorisque addebat, parabatque nobis interdum ipse cœnulam ex olusculis, & à se lectis herbis, facetoque nos sæpe convivio excipiebat: nonnunquam ficus biferas, & poma persica, cum acidis malis & immaturis, asperrimi gustus, quibus mirifice oblectabatur, bellaria exhibebat. Interim dum cœna apparabatur, sub fraxino patulis ramis, unde prospectus ad urbem erat, in lætissimo gramine consedebamus: inibique remittentes animum, festivissimis quæstiunculis, luculentoque & vario sermone, nonnunquam lectione auctoris non invenusti, caloris incommoda & flagrantem æstum propulsabamus, velut fuit una die, quum nos una cum non-

nonnullis earundem disciplinarum sectatoribus honestis adolescentibus ad umbram, ut fit, in salubri aura universi assideremus: juvenis quispiam Martialis epigrammata, quæ forte secum detulerat, admodum venuste lectitabat: cumque ipsius auctoris satis festiva carmina pleraque non sine multo lepôre percurrisset,[1] tale inter cætera epigramma legebatur:

Martialis locus.

Quod nubis Proculina concubino,
Et mœchum modo, nunc facis maritum,
Ne lex Julia te notare possit:
Non nubis Proculina, sed fateris.

Quo perlecto, conversus Joannes ad Corelium virum doctum & sapientem, qui una aderat, & Neapoli Romam recens advenerat: Quid tu, inquit, Coreli censes, hunc auctorem sentire voluisse, quum hanc mulierem, quæ veteris consuetudinis pertæsa, concubinum legitimum virum duxit, non nubere, sed fateri adulterium dixit? Neque enim satis perspicere queo, in quo se adulteram fateatur, quum legibus inhibitam consuetudinem reliquerit, & legitimo potius conjugio copulari voluerit: quinimo ubi prius mœchando deliquisset, nunc venia digna foret, quæ explosa pessima vitæ consuetudine, ad legitimum matrimonium convolavit. Cumque ille se reputare dixisset, quod ea mulier quæ in crimen suspicionemque venit cum aliquo mœchari, neque id exploratum satis aut palam factum est: si ejusmodi suspicione flagrans, concubinum virum duxit, suspicione procul sublata rem palam aperta professione efficere, & reatum suum confiteri, quippe quæ ortam adulterii suspicionem nuptiis confirmarit, & hoc poëtam intelligere se arbitrari respondisset: Quid si, inquit Joannes, mulier hæc non in suspicionem venit, neque concubinatum diffitetur? siquidem non dissimulanter, sed perdito pudore

TIRAQUELLUS.

1 *Tale inter cætera epigramma legebatur.*] Super hujus epigrammatis intellectu, vide omnino quæ nos scripsimus in nostro tractatu, cui titulum fecimus, *Cessante causa, cessat effectus.* in princ.

pudore palam mœchata est. Et nunc pertæsa veteris consuetudinis, cum concubino conjugali nexu legitime copulatur, quibus de causis ipsam profiteri reatum dicere possimus, non equidem video. Propterea, inquit, aut auctor hic loquitur perperam, aut invenuste, qui hos versus ad unicum duntaxat modum perstrinxerit. Neque ego poëtam hunc tam inconsiderate loquutum arbitror, ut lepidum hoc epigramma unica tantum specie, abstruso & recondito significatu concluserit, ut de ea solum loqui censeatur, quæ adulterii suspicione flagravit, non quæ palam adulterata fuit, quum præsertim auctor hic habeat hoc proprium, ut nulla circumlocutione usus, simplicissimis verbis jocos suos admodum venuste prosequatur. Et ad me conversus, petiit, ut si quid aliter censerem, in medium afferrem. Tum ego, memini inquam, nisi fallor, [1] lege Julia de adulteriis cautum fuisse, ut si qua mulier cum aliquo mœcharetur, eumque postea conjugali copula virum duxisset, sive veteris consuetudinis inhonestæ, sive criminis pertæsa: non propterea adulterii crimen, aut si quid esset offensum, dilui, vel extingui, sive palam, sive clam mœchata fuisset, imo tanquam in confessam adulterii pœna lege exerceetur, & hoc Jureconsulti censuerunt, legem Juliam interpretati: nam commissum antea adulterium, cum quo se mulier postea matrimonio devinxit, velamento matrimonii non extingui dixerunt, idque poëtam nunc sentire me arbitrari respondi: ut si mulier hæc severitatem legis Juliæ verita, ne pœna notaretur, concubinum virum duxisset, hoc modo adulterii crimen eludere posse arbitrata, non dilui pœnam poëta inquit, sed plus negocii habere: quippe quum crimen illam confiteri certum sit: siquidem lex Julia perinde ream afficit, & supplicio dignam censet, ac si reatum suum & se adulteram fateretur: quod vel hoc ipso confiteri visa est, quum fraudem admittere, & pœnam legis eludere

Martialis aperte ac minime involute.

Lex Julia de adulteriis.

l. miles. §. licet. ff. ad leg. Jul. de adult.

1 *Lege Julia de adulteriis cautum.*] *l. quæsitum. ff. de adulteriis.* & *l. commissum. C. eod.* In hoc omnino vide *l. miles. §. licet.* &

1 *Tem-*

Multa capita legis Juliæ. Multiplices leges Juliæ non eodem tempore latæ.

dere conata sit. Etenim multa fuisse capita legis Iuliæ, aperte liquet: neque enim [1] temeratores solum nuptiarum, capitis lex Iulia accersivit, sed & eos qui neque modo, neque jure legibus tradito, [2] ab uxore divertunt, gravi pœna prosequitur. Quinetiam [3] qui dotale prædium invita uxore alienat, [4] aut qui turpibus libidinibus, vel impudico vitio se immiscet, pœnam legis Iuliæ non evadit. Fuere enim multiplices leges Iuliæ, non unis latæ temporibus, [5] ut de maritandis ordinibus, [6] lex Iulia muneralis, [7] qua modus impensa-

1 *Temeratores nuptiarum.*]De pœna adulterii, vide omnino quæ scripsimus in nostris legibus Connubialibus.

2 *Ab uxore divertunt.*] Unde id caput legis Juliæ acceperit, ignoro.

3 *Qui dotale prædium.*] In *l.* 1. & *l.* 3. & *lege Julia*, & *l. si fundum. ff. de fund. dotal.*

4 *Aut qui turpibus libidinibus.*]Suetonius in Augusto cap. 34. cum dicit de impudicitia, nam eam legem & cæteras quas ibi nominavit Julias à patre Julio Cæsare vocavit, & de his quoque quibusdam Horatius intellexisse videtur, cum scribit Carm. lib. 4. Ode 5. Augustum laudans,

Mos & lex maculosum edomuit nefas.

Quamvis interpretes ibi intelligant de lege Julia de adulteriis, sed satis hanc tetigerat, * cum versu præcedenti dixisset, *Nullis polluitur casta domus stupris:* ut non necesse fuisset addere, *Mos & lex, &c.* Et quod hæ fuerint duæ leges, facit quod Suetonius veluti separatim de his loquens, ita scribat d. c. 34. *Et de adulteriis & de impudicitia,* ut facile credam interpretibus ejus loci, qui intelligunt hanc posteriorem latam fuisse adversus pathicos, qui scilicet muliebria patiuntur, uti & hic noster auctor intellexisse videtur.

COLERUS.

* Omnino lex illa Julia Augusti fuit, quod Vlpianus attestatur, & Sext. Aurelius probat, cum dicit: *Cumque esset luxuriæ serviens, erat tamen ejusdem vitii severissimus ultor: more hominum, qui in ulciscendis vitiis, quibus ipsi vehementer indulgent, acres sunt.* Horat. illud quoque huc aptum lib. 4. Od. 15. *Edicta rumpent Julia*, id est, leges Augusti.

TIRAQUELLUS.

5 *Ut de maritandis ordinib.*] Apulejus Apolog. 2. Suetonius in Augusto cap. 34. & Vlpianus in *l.* 1. §. *si liberta. ff. unde vir & uxor.* *

COLERUS.

* Hanc quoque legem Augustus redintegravit. Vide Gellium lib. 1. c. 6. Ubi orationis meminit, quam Metellus Numidicus de ducend. uxorib. ad populum habuit. Vide & Horatii carmen seculare. Tertullianus Apologet. Vlpian. *l.* 1. unde vir & uxor. & Institut. tit. 2. Paulum l. 6. de jure patron.

TIRAQUELLUS.

6 *Lex Julia muneralis.*]Credo hanc legem intellexisse, quam Suetonius ubi supra *sumptuariam* appellavit. Nam de hac loquens Gellius lib. 2. cap. 24. scribit, eam ad populum pervenisse imperante Cæsare Augusto. Erat item & alia lex *muneralis*, de qua vide quæ scripsimus in Commentariis Nobilitatis c. 29. num. 10.

COLERUS.

7 *Qua modus impensarum convivii.*] Alii hoc ad Augustum referendum putant. Sed Cicero lib. 7. epist. ad Gallum, *Cæsaris legem intelligit, cum ait: dum volunt isti lauti terra nata, quæ lege excepta sunt, in honorem adducere.* vide

pensarum conviviis præfinitur: [1] Iulia peculatus, [2] Iulia ambitus, [3] repetundarumque pecuniarum, quas à provincialibus quispiam nequiter extorsit: [4] quam L. Piso Frugi de pecuniis repetundis primus tulit in eos, qui ærarium, vel provinciarum pecunias, aut dona depeculati sunt: [5] de annona, [6] de residuis, [7] de vi publica, [8] de veneficiis: ut si quis noxio poculo, aut impuris medicaminibus aliquem fuerit insectatus: [9] & majestatis, quæ quidem lex in eos qui contra principem aut rempub. hostile quippiam moliti fuerint, graviter animadvertit. [10] Lege quoque Iulia, quid in provinciam

vide Gellium lib. 2. cap. 24. Macrob. lib. 3. cap. 17. Plinium lib. 10. cap. 5. Athenæum lib. 6.

TIRAQUELLUS.

1 *Julia peculatus.*] Hujus habemus tub. peculiarem *ff. ad leg. Jul. pecul.*

2 *Julia ambitus.*] Hujus quoque *ff. & C. ad leg. Jul. amb.* Suetonius item ubi supra.

3 *Repetundarumque.*] Et hujus item *ff. & C. ad leg. Jul. rep.* Et ipsius meminit Cicero in Oratione in Vatinium, & in Oratione pro Sextio, & in Oratione in L. Pisonem. *

COLERUS.

* Suetonius in Julio cap. 43. ait: *Repetundarum convictos etiam ordine Senatorio movisse.* Cicero lib. 3. de officiis. & lib. 6. ad Attic. epist. 10. libro 6. epist. 7. & lib. 11. epist. ad famil. epist. 17. & lib. 5. epist. 10.

TIRAQUELLUS.

4 *Quam L. Piso Frugi.*] Cicero in Bruto libro de claris Oratoribus, & lib. 2. Offic.

5 *De annona.*] Sed & hujus *ff. ad legem Jul. de annona.*

6 *De residuis.*] Quod est in illo ipso *tit. ff. ad leg. Jul. pecul. & de sacril. & de residuis.* sub quo sunt peculiares ll. hujus l. videlicet l. 2. cujus initium est, *lege Julia de residuis.* & *lege Julia peculatus.* & *l. Julia de residuis.* & *l. cum ex. in fin.* & *l. ult.*

7 *De vi publica.*] *ff. & C. ad leg. Jul. de vi publ.*

8 *De veneficiis.*] Nescio unde hanc legem Juliam de veneficiis sumpserit. Nam pœna horum tribuitur legi Corneliæ, unde extat *tit. ff. ad leg. Cornel. de sicar. & venef.* sunt leges multæ sub eo tit. nuncupatim de ea loquentes, videlicet *l. 1. in princ.* & *l. ejusdem in princ.* quæ lex expressim loquitur de pœna veneficiorum, & §. *legis Corneliæ.*

9 *Et majestatis.*] *ff. & C. ad leg. Jul. majest.*

10 *Lege quoque Julia.*] Cicero ad Atticum lib. 5. epist. 16. *Scito,* inquit, *non modo nos foenum, & quod l. Julia dari solet, non accipere, sed ne ligna quidem, nec præter quatuor lectos & tectum quemquam accipere quicquam: multis locis ne tectum quidem, & in tabernaculo manere plerumque* (ubi vide interpretem.) Gellius item lib. 2. cap. 15. Sed his Iul. ll. adde & aliam legem Iul. Theatralem de in 14. ordinibus sedendo, apud Plin. lib. 33. cap. 2. Et legem Iuliam publicorum judiciorum ex l. 2. in princip. *ff. de custod. reor.* ubi vide Pandect. Florentinas, & legem Iuliam Agrariam, de qua Cicero epist. ad Atticum lib. 2. epist. 1. & Vellejus Paterculus lib. 2. & legem Iuliam qua civitas data est universo Latio apud Gellium lib. 4. c. item 4. auctoritate item Servii Sulpicii in lib. quem scripsit de dotibus, & Neratii in lib. de nuptiis.

1 *Exhi-*

vinciam eunti magistratui aut præsidi à sociis tribui darique oporteat, præfinitur. Nam præter fœnum, tectum & ligna, alind gratis nihil deberi putavit. [1] Eademque lege, cui ex consulibus prius fasces sumendi potestas sit, haud perplexe definitur: præterque illa hominum vitæ proficientia, eadem lege, multa acri & perpenso judicio animadversa fuere. Sed inter reliqua legis Iuliæ constituta, nulla (ut verum eloquamur) severiori animadversione coërcita sunt, quam adulterii crimina & [2] majestatis. His enim criminibus obnoxios ita lex punit & prosequitur, [3] ut levi suspicione astrictos, tanquam reos deputet & convincat. Quam quidem [4] post Argivum Hiectum, qui primus in adulteros legem sanxit, [5] divus Julius, [6] mox Augustus, aliquanto enixius pertulere, gravique coërcitione & multiplici pœna adulteria coërcuere. [7] & Tiberius pœnam graviorem adulteris sanxit, quod amicitiæ fœdus ab his corrumpi putaret, adeo, ut etiam propinquis adulteræ ultra ducentesimum lapidem exilium indixerit. [8] Domitianus quoque, & post illum

Criminis adulterii & majestatis punitio.

1 *Eademque lege.*] Gellius lib. 2. cap. 15.

2 *Majestatis.*] Majestatis reus non tantum gladio ultore perit, bonis fisco addictis, juxta *l. quisquis. C. ad l. Iuliam majest.* sed & memoria ipsius post mortem damnatur. *l. ananimiisse. & l. fin. C. eod. §. publica autem judicia. Inst. de public. judic.*

3 *Ut levi suspicione astrictos.*] Unde hanc levem suspicionem in crimine adulterii acceperit nescio, nisi forte ex *l. si qui adulterii, C. ad leg. Iul. de adulter.* de qua multa diximus in nostris Commentariis, Cessante causa, cessat effectus. in princip. vide tamen totum tit. de adult. Sed nec quantum ad crimen læsæ majestatis ulla lex est quæ ex sola suspicione reum puniat: nec id rationi aut juri congruit, sed potius quo gravius atrociusque id crimen est, & gravius ideo & acerbius vindicandum est, & in noxium ipsum, & in liberos, & in familiam, eo illius probatio clarior & certior esse debet, *arg. l. ult. C. de probat.*

4 *Post Argivum Hiectum.*] *Hyettum* legendum est ex Pausania, cujus id est lib. 9.

5 *Divus Iulius.*] Id quidem dicit Alexander propterea, quod lex Iulia dicta est, sed eam sancivit Augustus, ut modo dicetur.

6 *Mox Augustus.*] Suetonius in Augusto cap. 39. Plutarchus in Apophtheg. & Ulpianus in *l. 1. ff. ad leg. Iul. de adult.* Vide item nostras leges Connubiales l. 13. num. 16.

7 *Et Tiberius.*] Cornel. Tacitus libro 2.

8 *Domitianus quoque.*] Martialis lib. epig. 6. epig. 2. 4. & 7. *

COLERUS.

* Vide Dionem Nicæum in Domitiano.

1 *Multi*

lum [1] multi Cæsares, Iuliam legem novis editionibus innovarunt: [2] ita ut divus Severus non solum pœna teneri illum, qui in nuptam adulterium admisit, edicto caverit, sed qui in sponsam: quia nec qualemcunque speciem matrimonii violare fas est: [3] Sicut incestum admittere lex putavit illum, qui stupra virginum matronarumque attentasset, etiam sine stupro. [4] Apud Indos vero, [5] Æthiopes, [6] Massagetas, barbarasque nationes, impunita adulteria fuere. [7] Lacedæmonii adulteria non noverunt: ideo Lycurgi lege in adulteros nulla pœna fuit. [8] Solon vero, ut ab adulteriis cohiberetur juventus, coëmptas meretriculas Athenis prostituit primus, obviasque in Venerem esse voluit, ne matronarum contagio polluerentur. [9] Troglodytarum lex erat, ut qui tyranni uxorem corrumperet, ove mulctaretur. [10] Nomades communes habent uxores & filios: [11] apud Scythas, præter ensem & cyathum, uxores & liberi in communi sunt. [12] Thracibus in usu est, non asservare virgines, sed cum quibus libitum est, commiscere licet: in nuptas vero si quid esset offensum, gravissimæ animadversionis pœna constituta. [13] In Tenedo lege erat sancitum, ut adulteri

In sponsam adulterium. Incestus. Stuprum. Quæ gentes adulterium non puniebant. Solon meretrices remedium adulterii prostituit. Troglodytæ. Nomades. Scythæ. Thraces. Tenedii.

TIRAQUELLUS.

1 *Multi Cæsares.*] Ut patet ex *tit. ff. & C. de adult.*

2 *Ita ut D. Severus.*] Referente Papiniano in *l. si uxor. §. Divi Severus & Antoninus & §. si maior. ff. ad leg. Iul. de adult.*

3 *Sicut incestum.*] Nescio quid hic velit dicere: nisi sit id quod scribitur in *l. si quis non dicam. C. de episc. & cler.*

4 *Apud Indos.*] Strabo lib. 15. sed vide nostras leges Connubiales cap. 7. num. 58. incip. *quid quod.*

5 *Æthiopes.*] Non quidem omnes, sed *Garamantici*, quos alii Garamantes simpliciter vocant ex Pomponio Mela lib. 1. cap. 8. Plinio lib. 5. cap. 8. Solino c. 39. aut aliorum computo 43. & vide nostras leges Connubial. l. 7. incip. *& ut ad alia.*

6 *Massagetas.*] Herodot. lib. 1. ad fin. Strabo lib. 4. & 11. Ælianus lib. Animalium 5. & diximus in dictis legib. Connub. lib. 7. num. 53. incip. *sed ut ad cæteros.*

7 *Lacedæmonii.*] Plutarchus in Lycurgo, & in Apophthegmatis ipsius.

8 *Solon vero.*] Philemon in Delphis & Nicander Colophonius, & ex iis Athenæus in Dipnosophistis lib. 5. c. 9. Vide Plutarchum in vita illius, ubi & versus ipsius Philemonis in eam rem ascribuntur.

9 *Troglodytarum.*] Diodorus lib. 4. cap. 4. & Strabo lib. 16.

10 *Nomades.*] Strabo lib. 7.

11 *Apud Scythas.*] Eodem lib. 7.

12 *Thracibus.*] Herodot. lib. 5. ad princ.

13 *In Tenedo.*] Heraclides in Politicis & Stephanus de urbibus.

1 *Apud*

Athenienses παρατιλμός. teri mas & fœmina capite mulctarentur. [1] Apud Athenas mugile plectebantur, [2] aut sedes expilabatur, cui supplicio paratilmos nomen: [3] In Judæa lapidibus obruuntur. *Iudæi.* [4] In *In Attide.* Attide qui alterius vitiasset uxorem, raphanis per obscœna afficitur, ut ea ignominia notatus, à contagio alienæ uxoris *Cumæi.* abstineret. [5] Cumæi in adulterio deprehensam, omnibus *Germani.* exhibent subigendam. [6] Apud Germanos adulteram, excisis crinibus maritus expellit domo, & per omnem pagum *Lepræi.* nudam verbere afficit. [7] Sicut Lepræi qui deprensos mœ*Gortynii.*chari per triduum vinctos ducunt per compita. [8] Gortynis deprensus adulter, lana coronatur, in reliquum vitæ igno*Pisidæ.*miniosus. [9] Apud Pisidas insidens asino circumducitur. *Ægyptii.* [10] Apud Ægyptios naso plectitur. Illi vero qui libertam vio*Romani.*lasset, virilia execantur. Quod à Romanis quoque usurpatum legimus. [11] Nam Bibienus Carbonem deprensum, fœdum in modum castrasse dicitur. [12] Et apud Græcos Didymos tibi-

1 *Apud Athenas.*] Non quidem in ipsa urbe apud *Laciadas*, aut, ut alii vocant, *Placiadas* Atticæ populos, apud Plutarchum, quisquis is est, in Collectaneis Adagiorum, & Suidam. Et de hac pœna Catullus ad Aurelium epigramm. 15. adversus mœchos,

Ah tum te miserum, malique fati,
Quem, attractis pedibus, patente porta,
Percurrent raphanique mugilesque.

Iuvenal. *Sat.* 10.

— *Quosdam mœchos & mugilis intrat.* *

COLERUS.

* Vide quæ ad istum locum notavit Ant. Muretus.

TIRAQUELLUS.

2 *Aut sedes expilabatur.*] Ex Aristophane in Pluto,

Ὁ δ' ἁλοὺς γε μοιχὸς διὰ σέ που παρατίλλεται.

Alius autem captus mœchus propter te depilatur.

3 *In Judæa.*] Ex legibus Mosaicis, Levitici cap. 20. Ante autem eas leges cremabantur, ut videre est ex Genesis cap. 38. ubi de Thamar & Iuda.

4 *In Attide.*] De hac pœna etiam Aristophanes in Nebulis *δίκαιος λόγος* loquitur:

Τί δ' ἂν ῥαφανιδωθῇ τέφρᾳ τε τιλθῇ,
Ἕξει τινὰ γνώμην λέγειν, τὸ μὴ εὐρύπρωκτος εἶναι;

Cui *ἄδικος λόγος* ita respondet:

Ἢν δ' εὐρύπρωκτος ᾖ, τί πείσεται κακόν;

5 *Cumæi.*] Plutarch. in problem. c. 15. ubi tamen non *subigendam*, sed *spectandam* dicit.

6 *Apud Germanos.*] Cornelius Tacit. in Morib. Germanorum.

7 *Sicut Lepræi.*] Heraclides in Politicis.

8 *Gortynis.*] Ælianus lib. 12. variæ historiæ.

9 *Apud Pisidas.*] Nicolaus *περὶ ἐθῶν*, & ex eo Stobæus sermone 42.

10 *Apud Ægyptios.*] Diodorus Siculus libro 2. capite 3.

11 *Nam Bibienus.*] Valerius Maximus lib. 6. c. 1.

12 *Et apud Græcos Didymos.*] Laertius in Diogene.

1 Zelo-

tibicen testiculis suspensus, ex nomine mulctam tulit. [1] Zeleucus Locrensis utroque oculo mulctavit adulterum. [2] Et Sempronius Musca C. Gallum flagellis cæcidit, & verbere affecit. [3] Parthi nullum delictum adulterio gravius vindicant. [4] Lege autem Solonis deprensum mœchum interimere licebat, [5] quod Platonis lege cavebatur. Inter cæteros [6] Opilius Macrinus adulteros tam perniciali odio prosequutus fuit, ut deprensos ignibus cremaret. [7] Apud Arabes aliasque nationes adulteris semper capitis pœna fuit: quod plerique philosophi prodidere, [8] qui adulterium perjurio gravius crimen censuerunt, & ideo severiori pœna vindicandum. Neque enim satis constans aut probabilis illorum mihi opinio visa est, qui in constituendo optimo reipub. statu, communes statuere uxores, [9] quæ Platonis, [10] Zenonis, [11] Chrysippi [12] & Diogenis opinio fuit, quum inde intestina odia offensionesque gignantur. [13] Tradunt vero magos nulla lege, sed novo commento adulteria vindicare, ut surculus per ranæ viscera ad os transfixus, in menstruis uxoris defigatur à marito. Tunc enim uxorem fastidire adulteria, & illorum tædio affici, pro certo opinati sunt. Cui haud absimile est quod Aristo-

Parthi.

Lex Solonis.

Arabes.

Magi.

1 *Zeleucus.*] Valerius Maximus libro 6. cap. 5. ubi de Iustitia, & Ælianus de varia historia lib. 13.

2 *Et Sempronius Musca.*] Val. Max. eod. l. 1. ubi hunc *Mußcam* appellat, & C. Gallum hunc ita verberatum vocat.

3 *Parthi.*] Iustinus lib. 41.

4 *Lege autem Solonis.*] Plutarchus in vita illius, & Lysias in defensione necis Eratosthenis adulteri.

5 *Quod Platonis lege.*] Vnde id acceperit nescio: illud scio, ipsius Platonis ll. adulteros infames, & omnibus civitatis honoribus indignos esse, ut scribitur lib. 8. de legibus.

6 *Opilius Macrinus.*] Iulius Capitolinus in vita illius.

7 *Apud Arabes.*] Strabo lib. 16. Eusebius præparationis Euangelicæ libro 6. cap. 8.

8 *Qui adulterium perjurio gravius.*] Thaletis enim Milesii hæc fuit sententia. Nam percontanti adultero, an juraret se non commisisse adulterium, *Non est*, inquit, *perjurium adulterio gravius*, οὐ χεῖρον μοιχείας ἐπιορκία, ut tradit Laërtius in vita illius. Et vide nostras leges Connubiales. l. 13. num. 26. incip. *Ex his autem.*

9 *Quæ Platonis.*] Apud ipsum Platonem de republ. lib. 5.

10 *Zenonis.*] In lib. de Republ. apud Laërtium in vita illius.

11 *Chrysippi.*] Ἐν τῷ περὶ πολιτείας λόγῳ, apud ipsum Laërtium in vita illius.

12 *Et Diogenes.*] Idem Laërtius in vita illius.

13 *Tradunt vero magos.*] Id ex Plinio est lib. 32. cap. 5.

Arbuscula in Phasi adversus adulterium.

Aristoteles prodit, in Phasi flumine arbusculam nasci, cujus ramus excerptus à viro, & in uxoris thalamum immissus, efficit ne uxor alium virum appetat. Mirumque prodi [1] apud Hebræos, ut aqua epota, in qua sacra verba diluta erant, adulterii conscia hydropisi corripiatur. [2] Veteri tamen scito apud Romanos cavebatur, ut maritus uxorem in adulterio deprensam impune necaret: [3] illa tamen, si vir adulteraret, judicio agere non posset. Hac ergo de causa, quantum mihi datur cernere, inquam, existimo poëtam hanc ream criminis deputare voluisse, quæ ut pœnam legis evaderet, illum cum quo mœchabatur, in virum duxit, eamque veluti ream adulterii, sicut lege Iulia diffinitur, coërceri decere: neque velamento matrimonii crimen dilui vel extingui. His nos quæstiunculis & aliis festivis sermonibus dum cœnulam nobis daret, cum Ioanne Veneto caloris incommoda & æstus injuriam propulsabamus.

1 *Apud Hebræos.*] Ut patet ex Numerorum c. 5. paulo ante fin.

2 *Veteri tamen scito.*] Gellius ex Catone lib. 10. cap. 23. & nostris quoque legibus permissum: sed non passim nec quemlibet, ut scribitur in *l. marito* & *l. si adulterium.* §. *imperatores. ff. ad l. Jul. de adult.* & in *l. Gracchus. C. eod. tit.*

3 *Illa tamen.*] Gel. ubi supra, & *l. 1. C. de adult.* & vide quæ nos scripsimus in nostris legibus Connub. libro 1. num. 42. incip. *hinc item fit*, & seq.

CAPUT II.

Quæ apud Romanos fuerint militaria signa, quæ apud exteros, quove pacto educi consueverint, & quid tessera, quid vexillum sit.

Signa militaria quæ exercitum præire consueverant, cum acies educendæ, & manus cum hostibus conserendæ forent, à principio [1] fœni manipulos fuisse accepimus, quos hastis alligatos signiferi deferre, & illis præeuntibus

TIRAQUELLUS.

1 *Fœni manipulos.*] Plutarch. in Romulo, & Servius lib. 11. Æneid. ad eum locum,

Disjectique duces, desolatique manipli.

euntibus decernere solebant: [1] unde & manipulares dicti. Aucto mox imperio, propagatisque finibus, quinque signa ex ærario depromi, & militum acies ac legiones præire assuerant. [2] Hæc fuerunt, aquilæ, lupi, minotauri, equi & apri simulacra: quibus præeuntibus, legiones educere, & ferro decernere mos erat, inter quæ apri effigiem quintum tenuisse locum accepimus. Sed tamen cum dimicandum foret, [3] sola aquila quæ ordines præiret, è castris educebatur, & sub eo vexillo pugnabatur: reliqua vero in castris ante prætorium fixa locabantur. [4] Hoc enim insigni Jovem adversus Titanas usum ferunt, inde ad Cretenses, à Cretensibus ad Trojanos, denuum in Latium ab Ænea translatum defluxisse: quo postea Romani, velut præcipuo vexillo in bellis usi sunt. [5] Propius vero est, quod Jove dimicante contra Saturnum, aquilæ augurio tanquam felici & fortunato, regni victor evasit: quo exemplo Romani aquilam velut auspicatissimum signum habuere, quam unam habuisse non satis fuit: ideo plures édu-

Manipulares unde.

Signa quinque militaria ex ærario.

Unde aquilæ signum apud Romanos.

1 *Unde & manipulares.*] Qui scilicet hujusmodi manipulos deferebant. Ovid. lib. 3. Fast.

Pertica suspensos portabat longa maniplos,
Unde maniplaris nomina miles habet. *

COLERUS.

* Hujus rei testis etiam Donat. Eunuch. Terent. Plutarchus in Romulo. Isidorus libro 18. capite 3. & libro 9. capite 3.

TIRAQUELLUS.

2 *Hæc fuerunt.*] Hæc usque ad clausulam, *Sed tamen*, sunt Plinii lib. 10. cap. 4. Sed & de Minotauro Vegetius lib. 3. cap. 6. ubi ita scribit, *Tutissimum in expeditionibus creditur facienda nesciri. Ob hoc veteres Minotauri signum in legionibus habuerunt, ut quemadmodum ille in intimo & secretissimo labyrintho abditus perhibetur, ita ducis consilium semper esset occultum.* Verum Festus Pompejus lib. 14. loco apri, porcum ponit in quinto loco. *

COLERUS.

* Fest. *Minotauri effigies inter signa militaria est: quod non minus occulta esse debent consilia ducum, quam fuit domicilium ejus Labyrinthus.*

TIRAQUELLUS.

3 *Sola aquila.*] Plinius lib. 10. c. 4. & Josephus de bello Judaico libro 3. cap. 5.

4 *Hoc enim insigni.*] Cæsar in Commentariis Arati & ab eo Lactantius lib. 1. cap. 11. & Fulgentius lib. 2. Mythologicôn, ubi de Ganymede loquitur.

5 *Propius vero est.*] Fulgentius ubi supra, & Servius enarrans illud Virgilii lib. 9. Æneid.

Qualis ubi aut leporem, aut candenti corpore cygnum
Sustulit alta petens, pedibus Iovis armiger uncis.

educere institutum erat, ita ut [1] singulas legiones aquilæ anteirent. [2] Observatumque, ut Romanæ legiones, nisi ubi aquilarum jugum foret in castris, nunquam fere hybernarent. Severissimaque disciplina cohortes, quarum desidia signa amissa forent, plectebantur. [3] C. deinde Marius bello Cimbrico, reliquis depositis militaribus signis, solam aquilam tenuisse fertur: [4] eamque argenteam magis quam auream habuisse, quod fulgentior ex argento atque conspectior foret: quam tanta religione coluere, [5] ut festis illam diebus, [6] unguentis haberent delibutam, [7] miræque obser-

C. Marius aquilæ signo solum usus.

Aquila religione culta.

1 *Singulas legiones aquilæ anteirent.*] Vegetius de re militari lib. 2. cap. 6. de prima cohorte. *Hæc enim suscipit aquilam, quod præcipuum signum est in Romano semper exercitu, & totius legionis insigne.*

2 *Observatumque est.*] Plin. lib. 10. cap. 4. Ex eo notatum, non fere legiones unquam hibernasse castra, ubi aquilarum non sit jugum.

3 *C. deinde Marius.*] Plut. in vita illius, Salustius in Jugurtha. Plin. lib. 10. c. 4.

MERCERUS.

4 *Eamque argenteam.*] Olim non solum Aquilam, sed signa militaria argentea fuisse tradit Plinius. Postea luxus ea fecit aurea. Dio lib. 40. *Aquila quædam est exigua sacelli effigies, inque ea Aquila aurea est collocata.* Unde colligas Aquilam dici, non solum corpus aquilæ (quod tam exiguum erat) ut in baltheo militari abscondi posset, apud Florum lib. 4. sed etiam totus ille ornatus, qui Aquilæ circumponebatur. De quo Tacit. 15. Annalium. *Hinc agmina legionum stetere fulgentibus aquilis, signisque, & simulachris in modum templi.* Sic enim locum illum Dionis malim explicare, quam Aquilæ nomen communicare illi Ædiculæ, quæ in principiis, & in qua Ara augurales, & pecunia militaris, & signa reponebantur. Hæc porro Aquila pede fulmen tenebat, ut auctor est Dio libro 43. & Nummi.

TIRAQUELLUS.

5 *Ut festis illam diebus.*] Plinius libro 13. c. 3. *Aquilæ certe ac signa, pulverulenta illa & custodiis horrida, inunguntur festis diebus.* *

COLERUS.

* Sicut & simulacra *ungebantur*, teste Minucio Felice in Octav.

MERCERUS.

6 *Unguentis haberent delibutam.*] Non solum id fiebat diebus Festis, sed iis omnibus, quos milites aliqua de caussa lætos haberent, ut cum obviam irent Imperatori honoris ergo. Vide apud Tacitum Annali 1. novum est, & ominosum, quod Druso propinquanti quasi per officium obviæ quidem fuere legiones, sed non lætæ ut assolet, neque fulgentibus signis. Nimis longum esset attexere ea, quæ in hanc rem scribunt Suet. in Claud. Orosius, Plinius lib. 12. c. 4. Tacit. Annal. 15. & 4. hist. Contra, in luctu signa illa pulvere squallida erant, sicut & ipsi milites. Omnino vero signa tantæ erant auctoritatis in exercitu Rom. ut ea venerarentur milites, per ea jurarent, ea diis omnibus anteferrent ut loquitur Tertul. Apologet. & Livius lib. 6.

TIRAQUELLUS.

7 *Miræque observationis.*] Virg. libro 11. non longe à princ.

— Ubi primum vellere signa
Annuerint superi, pubemque educere castris.

ubi

observationis erat, ut Romana signa, quæ in castris ante prætorium figebantur, non ante evellerentur, quum acie dimicandum foret, quam captatis auspiciis legiones in prælium prodirent. Prælia enim majores nostri nunquam gerebant [1] nisi auspicato. [2] Quæ, si quum foras educi deberent, facili ductu evellerentur, & levia translatu forent, prosperrimi augurii & indubitatæ erat victoriæ signum: contra vero, si in eximendo, magno impulsu opus foret, tunc cladem & excidium futurum * haud dubie præmonstrabant. [3] Cumque in conflictu bellorum manus conferebant, ipsa militaria signa in media locabantur acie, ut pro signis antesignani, post signa alia pugnaret acies: nonnunquam in prima fronte multiplici subsidio firmata, præibant ordines. [4] Persis quoque aurea aquila supra oblongam

Auspicia capta ante prælium.

Locus signorum in ipso conflictu.

Persarum signa.

Ubi Servius, *Vellere*, inquit, *proprie dixit, quia Romana signa figebantur in castris: & cum ad bellum eundum fuisset, captatis auguriis evellebantur è terra: nam alibi ea figi non licebat. Sed inter auguria etiam hoc habebatur, si avellentem facile sequerentur, adeo ut cum filio in Arabia Parthico bello sit Crassus occisus, qui iturus ad prælium avellere signa vix potuit.*

1 *Nisi auspicato.*] Cicero lib. 2. de Divin. Livius 1. Decad. libro 1. & 3. Decad. libro 2. non multo post princ.

2 *Quæ si cum foras.*] Hæc usque ad clausulam, *Cumque in*, sunt Ciceronis lib. 1. atque iterum 2. de Divinat. & Livii 3. Decad. lib. 2. post prin. Et ad id quoque referri potest illud Virgilii addictum supra in verbo, *Miraque observationis*: ubi Servius id quoque expendit. Cæterum Appianus in bello Parthico tradit Crassum iturum ad bellum adversus Parthos evellere signa nequivisse, ibique ipsum occisum fuisse. Quod & ipsum propemodum tradiderunt Plutarch. in vita illius, & Dion in Pompej. Et aliud non dissimile prodit Paulus Orosius lib. 7. c. 6. *Furius*, inquit, *Camillus Scribonianus, Dalmatiæ legatus, bellum civile molitus, legiones multas fortissimasque ad sacramenti mutationem pellexerat. Itaque die dicto, ut in unum undique ad novum Imperatorem conveniretur, neque aquilæ ornari, neque convelli quoquo modo signa moverive potuerunt.* Itaque, ut continuo post subdit, *Scribonianus quinto post die interfectus est.* Sed Suetonius in Claudio c. 13. hoc ipsum ante scripserat.

3 *Cumque in conflictu.*] Livius 3. Decad. lib. 2. non multo post princip. in pugna, quæ fuit ad Thrasymenum lacum, cujus sunt verba hic posita ab illis verbis, *Ut pro signis.* *

COLERUS.

* Signa sæpe etiam in hostes projiciebantur, ut accenderentur magis milites, inde factum, ut sæpe maximæ victoriæ fierent compotes Romani, ut apud Florum lib. 1. cap. 11. apud Cæs. lib. 4. Belli Gallici. apud Ammianum lib. 16. apud Livium sæpissime.

TIRAQUELLUS.

4 *Persis quoque.*] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 7. post princip. & iterum libro 1. Expeditionis Cyri minoris.

Atheniensium. Thebanorum. Ææa insulæ. Cimbrorum. Eumenis. Crateri. Neoptolemi. Cyri. Osiris. Pori. Indorum, Ægyptiorum. Germanorum.

gam hastam patentibus alis militare signum fuit: [1] nonnunquam Solis simulacrum [2] sacerque & æternus ignis, [3] Atheniensibus noctua, [4] Thebanis sphyngis effigies, Ææa insulæ marina turtur, [5] Cimbris æneus taurus, [6] Eumeni Ceres & Alexander, [7] Cratero & Neoptolemo Minerva, militiæ signum in bello notabatur. [8] Cyrus aureum gallum affixum lanceæ, militi in acie pro vexillo dedit. [9] Fertur Osiris canem gestasse pro insigni armorum. Et [10] Porus Indorum rex Herculis simulacrum, quod deseruisse, militare flagitium habebatur. [11] Indis autem regibus sæpius nulla imago aut effigies, sed tintinabula & tympanum præcedunt. [12] Ægyptii quoque animalia quæ colunt, effictis tabellis, pro bellico insigni habuere. [13] Germani effigies

1 *Nonnunquam Solis.*] Q. Curtius lib. 3. & Tertullianus in Apologetico, cap. 16.

2 *Sacerque & æternus ignis.*] Strabo lib. 15. non multo ante fin. & Q. Curtius lib. 4. & Procopius lib. 2. belli Persici. *

COLERUS.

* Hinc fluxisse puto morem apud posteriores Imperatores, quibus ignis præferebatur.

TIRAQUELLUS.

3 *Atheniensibus.*] Plutarchus in Lysandro. Vide Adagium, *Noctuas Athenas.*

4 *Thebani Sphyngis effigies.*] Vide Plutarchum in Pelopida, & Probum Æmylium in Epaminunda.

5 *Cimbris æneus taurus.*], Plutarch. in Mario.

6 *Eumeni Ceres & Alexander.*] De utroque Plutarchus in vita ipsius Eumenis.

7 *Cratero & Neoptolemo Minerva.*] De utroque item Plutarch. ibi.

8 *Cyrus.*] Imo Artaxerxes ipsius Cyri frater, ex Plutar. in Artaxerxe.

9 *Fertur Osiris.*] Imo vero Ambis Osiridis filius ex Diodoro Siculo lib. 1. cap. 2. ubi & ipse dicit Macedoni alteri ipsius Osiridis filio lupum insigne armorum fuisse. Et vide Macrobium lib. 1. Sat. c. 21.

10 *Porus Indorum Rex.*] Q. Curtius lib. 8.

11 *Indis autem Regibus.*] Idem eod. lib. sed alio loco, & vide omnino infra eod. c.

12 *Ægyptii quoque.*] Diodorus Siculus lib. 1. c. 2. Ælianus autem lib. 10. cap. 15. scribit, Ægyptiorum bellatores in annulis insculptum habere scarabeum solere, ex eo adumbrante legislatore solos omnino mares pro patria bellum gerere oportere, quod scarabeus caret fœmina. *

COLERUS.

* Verisimile tamen est, figuras illas bestiarum non pro nudo & muto signo ab Ægyptiis prælatas, sed ut pro literis & scriptura essent.

TIRAQUELLUS.

13 *Germani.*] Cornelius Tacitus de Moribus Germanorum, *Effigies,* inquit, *& signa quædam detracta lucis in prælium ferunt.* Licet is aliter dicere videatur lib. 2. Historiarum. videlicet cum ait, *Hinc veteranarum cohortium signa, inde depromptæ sylvis lucisque ferarum imagines, ut cuique genti inire prælium mos est.*

1 *Insu-*

gies lucis detractas præire jubent. [1] Insubres, siquando *Insubrium.* præcipua bella sumpturi erant, aurea signa quæ immobilia vocant, è templo Minervæ efferentes, præferunt phalangi. [2] Consuevisse etiam singulas turmas, manipulos, & *Vexilla diversa.* cohortes ac legiones, proprium [3] vexillum & militare signum habere, vulgo proditum est: ut cujus esset legionis quisque miles, & sub quo duce militaret, facile dignosceretur, ne sine signis, sine imperio inordinati & incompositi ducerentur, sed conspicua omnibus signa forent. [4] In quibus [5] nomen imperatoris, [6] aut consulis, [7] non- nunquam

1 *Insubres.*] Polyb. lib. 2. de iis loquens. Coacto itaque exercitu & signis aureis, quæ immobilia vocitant, è templo Minervæ sublatis, cæterisque necessariis rebus paratis, adversus Romanos intrepide profecti, ex adverso castrametati sunt.

2 *Consuevisse etiam.*] Ad Romanos redit: idque est Vegetii lib. 2. c. 13.

MERCERUS.

3 *Vexillum.*] Vexillum, inquit Dio, l.40. quoddam ex eorum numero est, quæ magna, & velorum similia sunt, inscriptum puniceis literis, ad notitiam exercitus, imperatorisque faciendam. Erat vero pro signo manipularis cujusque centuriæ. Item Veteranis, qui exauctorati quidem, sed non donati missione erant, quod frequenter contigit sub imperatoribus. Hinc intelliges, quid sit apud auctores historiæ Romanæ sub vexillo retineri: quid sint vexillationes: & qui vexillationum præfecti: & quid vexilla Veteranorum.

TIRAQVELLVS.

4 *In quibus nomen Imperatoris.*] Attamen Romanos bello Cimbrico pilis & hastis, non signis, Catuli nomen inscripsisse auctor est Plutarch. in Mario. Et Cn. Pompeji milites in Hispania ejus nomen scutis inscripserant, ut testatur Appianus libro de bello Alexandrino. *

COLERUS.

* De his omnibus vide, quæ de signis militaribus narrat vir eruditus, Godescalcus Steuvechius: cujus ego scrinia temere non compilo.

MERCERUS.

5 *Nomen imperatoris.*] Non solum nomen, sed etiam Imago. Colligas ex Suet. Calig. 14. Tacit. 1. & 3. hist. Et ob has Imagines, videntes sæpe tumultuati Judæi, cum in templum suum inferrentur, ut videre poteris, apud Josephum, Zonaram, Suidam.

TIRAQUELLUS.

6 *Aut consulis.*] Hæc superius sunt explicata.

7 *Nonnunquam draconis.*] Ammianus Marcellinus l. 16. Trebellius Pollio in Gallienis, *Vexilla*, inquit, *centena, & præter ea, quæ collegiorum erant, dracones & signa templorum omniumque legionum ibant.* Ex quo & illud Claudiani lib. 2. in Ruffinum.

Mansuescunt varii vento cessante Dracones.

Et illud quoque in nuptiis Honorii & Mariæ,

Stent bellatrices Aquilæ, sævique Dracones. Et,

—— Fervent esque tument post terga Dracones.

Illudque Sidonii Apollinaris in Panegyri ad Anthemium,

Hic primum nostras aquilas provincia vidit,

Desiit hostiles confestim horrere Dracones.

Sed & hoc Draconum vexillo usos fuisse Indos testis est Suidas in verbo, Ἰνδοί.

Draconarii milites. nunquam draconis effictí imago, [1] quare draconarii [2] dicti milites, [3] quod vexillum purpureum erat, [4] aliaque insignia perscripta erant. [5] Nanque divus Julius vexillo quintæ legionis, quod contra Jubam elephantorum victrix fuerat, elephantum inscripsit. [6] Alioque insigni legionarii milites, alio prætoriani, dissimilique auxiliares utebantur. *Imperatorum imagines.* [7] Postea ut imperatorum imagines per imaginiferos deferrentur in acie, pro signis vulgo servatum est. [8] Nonnunquam

1 *Quare Draconarii.*] Vegetius lib Rei militaris 1.c.20. & lib.2.c.13. & Marcellinus libro 20. ubi loquitur de Mauro quodam hujus nominis Draconario milite. Modestinus de vocabulis Rei militaris.

COLERUS.

2 *Dicti milites.*] Imo in genere milites signiferi, qui signa portant, Draconarii dicti. Vegetius lib.2.c.7.

TIRAQUELLUS.

3 *Quod vexillum purpureum erat.*] Marcellinus lib.15.& 16. & Claudianus lib.2. in Ruffinum,

—— *Latéque videres*
Surgere purpureis undantes anguibus hastas.

4 *Aliaque insignia.*] Nam vexillum, quo pedites evocabantur, roseum erat: cæruleum, quo equites, Servius lib. 8. Æneid. in princ.

5 *Namque D. Julius.*] Appianus libro 2. bellorum Civilium.

COLERUS.

6 *Alioque insigni.*] Tacitus probat lib.5. Annal. Tres eum, inquit, in Judæa legiones excepere; tradidit Syria duodecimam: comitabantur viginti sociæ cohortes.

TIRAQUELLUS.

7 *Postea ut Imperatorum imagines.*] Corn. Tacitus lib. 5. non multo post princ. *Et quorum imagines pro vexillis secuti fuerant, Duces Imperatoresque deligerent.* & Herodianus l. 2. de Juliano Imperatore loquens, à militibus delecto. *Tum,* inquit, *signis sublatis, impositisque illius imaginibus deducere hominem tendunt.* & libro 8. de Maximino Imperatore abrogato, *Itaque,* ait, *postquam de signis militaribus illius imagines detraxerant, prodeuntem mox de tentorio obtruncant.* Suet. in Caligula, c.14. in fin. *Artabanus, Parthorum Rex, transgressus Euphratem, aquilasque & signa Romana, Cæsarumque imagines adoravit.* Et Modestinus in vocabulis Rei militaris, ubi hos *imaginarios* vocat, nisi sit mendum: nam & ibi *aquiliferos* vocat, qui aquilam deferebant, uti etiam Cæsar lib. 3. belli Civilis. Sueton. in Cæsare, cap.62. & in Augusto, c. 10. Cornelius Tacitus lib.17. ubi loquitur de aquilifero quartæ legionis. Vopiscus in Aureliano. Verum non esse mendum in Modestino suadet Veget. lib.2. cap.7. cum hos dicit vocari *imaginarios* sive *imaginiferos.* Sed & de eo quod dictum est de imaginibus Imperatorum in vexillis, intelligi potest illud Taciti lib. 12. *Torsisem ad imaginem Cæsaris procubuisse.* & lib.15. *Tyridatem apud effigiem Neronis insigne regium deposuisse.* *

COLERUS.

* Isidorus libro 17. *Pilam in signa constituisse fertur Augustus, propter nationes sibi in cuncto orbe subjectas, ut magis figuram orbis ostenderet.* De quo loco Isidori vide Justum Lips. ad l.15. Annal. Taciti.

TIRAQUELLUS.

8 *Nonnunquam labaru quadratum.*] Sozomenus in Tripartita historia l. 1. cap. 5. Tertullianus in Apologetico, c.16.

nunquam labans quadratum hastæ appensum, quod [1] Labarum dixere, pro vexillo fuit. [2] Signa vero educendi exercitus, & certaminis conserendi, in Romanis legionibus, [3] concentus tubarum & cornuum: [4] & si quando silentio educendæ forent, tesseram fuisse accepimus. Eam vero

Signa alia atque alia per tubam, cornu aut buccinam.

Tessera.

c. 16. Prudentius in Symmachum, l. 1. de potentia Crucis,

Christus purpureum gemmanti textus in auro
Signabat labarum.

Et Eusebius, historiæ Ecclesiasticæ, lib. 9. cap. item 9. de Constantino loquens, *Exin, ait, signum quod in cœlo fuerat sibi demonstratum, in militaria vexilla transformat, ac labarum, quem dicunt in speciem Dominicæ crucis exaptat.* Eutropius in Constantino Magno. Extatque apud nostros titulus de præpos. *Labarum.* ita enim eum locum & l. 1. ejus tit. emendavit Alciatus. vide eum ibi & in seq. tit. & vide Rhodig. lib. 6. c. 11.

MERCERUS.

1 *Labarum.*] De hoc vocabulo vide Scalig. in Festum, Palmerium in Tertul. Apologet.

TIRAQUELLUS.

2 *Signa vero educendi exercitus.*] De utrisque scilicet tubis & cornibus Livius 3. Decad. lib. 10. *Tubæ cornuaque ab Romanis cecinerunt: tantusque clamor ortus, ut elephanti in suos sinistro maxime cornu verterent, Mauros ac Numidas.* De tubis quoque Virgil. lib. 9. Æneid.

At tuba terribilem sonitum procul ære canoro
Increpuit.

Et Horatius lib. 1. Car. Ode 1.

Multos castra juvant, & lituo tubæ
Permistus sonitus.

Et Cæsar libro 3. belli Civilis. *Tuba signum dari atque in hostem impetum fieri jussit.* & iterum, *Hac habita oratione, exposcentibus militibus, & studio pugnæ ardentibus, tuba signum pugnæ dedit.* Vegetius lib. 2. Rei militaris, c. 22. & Servius eum locum Virg. lib. 11. enarrans,

— Bello dat signum rauca cruentum
Buccina. —

Vide Liv. 3. Decad. lib. 1. De cornibus Virg. lib. 8. in princ.

Ut belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & raucæ crepuerunt cornua cantu.

Et Liv. 3. Decad. lib. 4. ubi de obsidione Arporum, & Tacit. lib. 2. ubi de obsidione cujuspiam castelli Ciliciæ.

MERCERUS.

3 *Concentus tubarum.*] Multa erant alia signa in his erectum vexillum. Ammianus lib. 27. *Signis ilico fixis ex more, cum undique ad arma conclamaretur, imperio principis & ductorum stetit egibilis miles, vexillum opperiens extollendum quod erat opportunæ subeundæ judicium pugnæ.* Et paulo post, *Signoque erecto quod solet ad pugnam hortari.* Qui mos etiam invaluerat tunc temporis apud Persas. Idem Ammianus lib. 20. *Signo per flammeum erecto vexillum circumvaditur civitas.*

TIRAQUELLUS.

4 *Et si quando silentio.*] Livius 3. Decad. lib. 7. de Nerone, qui noctu ad Livium contra Asdrubalem pugnaturus accessit. *Nocte, ait, clam ingredi placuit. Tessera per castra ab Livio consule data erat, ut tribunum tribunus, &c.* *

COLERUS.

* Tessera multis dabatur Erat enim Profectionis, Prælii, Prandii, Evocationis, Vigiliarum. De quo omni ritu vide Godescalc. Steuech. ad l. 1. Veget. cap. 7.

vero tubam [1] Tyrrhenus Pisæus invenit primus æneam, quum antea ex cornu bubulo fieret. [2] Tamen buccina in prætoriis castris semel, in [3] consularibus vero bis dabatur signum: [4] qua tuba pedites, equites vero lituo ad pugnam advocari sæpe notatum est. [5] Eratque mos militaris, ut quoties movenda erant signa castrave, & ad reliqua belli munia, soli cornicines signum darent: [6] excubias

TIRAQUELLUS.

1 *Tyrrhenum Pisæum.*] Plinius lib. 7. cap. 56. Servius autem lib. 8. Æneid. in eum locum,

Tyrrhenusque tubæ mugire per æthera clangor.

Tyrrhenum, ait, *clangorem dixit tubæ: ideo, quia apud Thuscos constat tubam esse inventam.* Pausanias autem lib. 2. scribit, Tubam inventam esse à Tyrrheno Herculis & Omphales filio, sed postea Hegeleum, ejus filium, Dorienses, qui Temenum secuti sunt, hujus instrumenti clangorem docuisse, eamque ob causam Minervam Salpingem tubam docuisse.

2 *Tamen buccina.*] Livius Decad. 3. libro 7. *Quod semel in prætoriis castris signum, bis in consularibus referebant cecinisse.*

MERCERUS.

3 *Consularibus vero bis.*] Inducet te in errorem Alexander, nisi tibi caveris amice lector. Sed & quod miror Justus Lipsius, suis in Tacit Comment. Ibi enim probat hanc Alex. sententiam. Ea vero de re sic habe. In Castris consularibus classico bis signum dabatur, si ambo consules adessent: si alter abesset, semel tantum. Itaque in eo pares erant Prætores, & consules: Id vero colliges, & nihil amplius, ex loco Livii qui singularis est ad eum morem. Is ergo sic habet lib. 27. *Illud veterem ducem, & assuetum Romano hosti movit, quod semel in Prætoriis castris, bis in Consularibus referebant cecinisse: duos profecto Consules esse, &c.* Ubi ecce Asdrubal assuetus Romano hosti, colligit duos Consules in castris consularibus esse, ex eo quod bis classico datum signum. Quod si pari ratione contigisset, ut duo prætores in iisdem castris, cum suo quisque exercitu fuissent: bis quoque signum classico datum esset, sicuti & in consularibus. Et ratio est, quia Classicum Imperii signum est, ut ait Vegetius, & canitur Imperatore præsente. Itaque præsente unico Imperatore semel classico canitur, præsentibus duobus bis, & sic deinceps. Porro autem ex eo loco Livii, facile est colligere id signum datum sub Vesperam, & Initium noctis. Adeo ut non omnino vana sit lipsiana conjectura viri doctissimi, qui id signum censuit fuisse dimissi convivii. Quam tamen gratis non probo, sed de hoc plura in meo convivio.

TIRAQUELLUS.

4 *Qua tuba pedites, equites vero.*] Acron interpres Horatii lib. Carm. 1. Ode 1. ubi supra citavimus. Et de lituo libro 6. Æneid.

Et lituo pugnas insignis obibat & hasta.

Et ibi Servius. Et Juvenalis Satyr. 14.

—— Aut longos castrorum ferre labores
Si piget, & trepido solvunt tibi cornua ventrem
Cum lituis audita. ——

5 *Eratque mos militaris.*] Vegetius lib. 2. cap. 7. Vide tamen eundem in eodem lib. c. 22.

6 *Excubias vero.*] Polybius lib. 6. Veget. d. c. 22. & lib. 3. cap. 8. Et in universum de differentiis tubarum, cornuum & buccinarum, vide omnino eundem lib. 3. cap. 5. Sed vide ipsum Polybium lib. 14. ubi scribit eam fuisse Romanis consuetudinem, ut tempore conti-

bias vero, [1] somnique [2] & vigiliarum tempora, [3] buccina designarent. [4] Si autem legiones ducendæ in hostes, & acie decernendum foret, [5] aut receptui canendum, & cornua & tubæ eodem concentu canerent: [6] Si conciones advocarent, [7] aut silentium indicerent, per tibicinem indicebatur. [8] Persis vero proficiscendi hora significatur cornu, [9] Ægyptiis sistro. [1] Alexander Macedo, quum tubæ *Persæ. Ægyptii.*

convivandi cuncti tibicines ac buccinatores ad tentorium Ducis personarent, ad hoc ut nocturnas custodias suis locis per id temporis constituerent.

1 *Somnique.*] Ex quo Claudianus de bell. Gildon.

Excitet incessos turmalis buccina somnos.

2 *Et vigiliarum.*] Tacitus lib. 15. *Et rogitante Rege causas, quoties novum aliquid adverterat, ut initia vigiliarum per centurionem nunciari, convivium, buccina dimitti.* Quo etiam spectat illud Livii 3. Decad. lib. 6. *Fulvium Tribus militum imperasse uti duobus millibus equitum delectis denunciarent, ut ad tertiam buccinam præsto essent.* Vegetius autem lib. 3. cap. 8. *A tubicine omnes vigiliæ committuntur. Et finitis horis à cornicine revocantur.* Et adde, quod etiam buccina bella denunciabant, ex Virg. lib. 7. Æneid.

—— *Qua buccina signum*
Dira dedit, ——

Et lib. 11. ut supra & ibi Servius.

MERCERUS.

3 *Buccina designarent.*] Hanc designationem Vigiliarum per cantum Buccinæ, nonnulli censent respondere ei horarum denunciationi, quæ Romæ fiebat per accensos quorundam magistratuum. Alioqui certe Centurio solebat initia vigiliarum nunciare. Testes Cornelius Tacitus Annali 15. & hist. 2. & Polyb. lib. 4.

TIRAQUELLUS.

4 *Si autem legiones.*] Veget. d. c. 24. Livius 1. Decad. lib. 9. ubi ita scribitur, *Deinde concentu tubarum & cornuum cursu effuso in hostem feruntur.* Et hinc quoque Ovid. lib. 1. Metam.

Non tuba directi, non æris cornua flexi. *

COLERUS.

* Hinc cornicines, & tubicines, quos Græci σαλπιγκτὰς vocant.

TIRAQUELLUS.

5 *Aut receptui canendum.*] Erasmus Chil. 3. cent. 5. cap. 88.

6 *Si conciones advocarent.*] Hirtius lib. 8. belli Gallici. *Concilio repente cantu tubarum convocato.* Ex quo intelligis hic legendum *tubicinem*, non *tibicinem*.

7 *Aut silentium indicerent.*] Livius 4. Decad. lib. 3. *Et præco cum tubicine, ut mos est, in mediam arenam, unde solemni carmine ludicrum indici solet, processit: & tuba silentio facto ita pronunciat:* Senatus Roman. & T. Quintius Imperator, Philippo Rege Macedonibusque devictis, liberos immunes suis legibus esse jubet Corinthios, &c.

8 *Persis vero.*] Q. Curtius lib. 3. *Patrio more Persarum traditum est, orto sole, demum procedente die jam illustri, signum è tabernaculo Regis buccina dabatur.*

9 *Ægyptiis sistro.*] Virgil. lib. 8. Æn. loquens de Cleopatra Ægypti Regina,

Regina in mediis patrio vocat agmina sistro.

Vbi Servius tradit: *Isidem, Ægyptiorum Reginam & deam, sistrum gerere in dextra, & situlam in sinistra.* Nam & alias sistra sunt propria & peculiaria Ægyptiis. Nam Ovidio lib. 3. Amorum eleg. 8. dicta sunt sistra Ægyptia,

tubæ sonitus tumultuante exercitu non exaudiretur: jussit perticam ex qua signum eminebat, quæ omnibus conspicua foret, supra tabernaculum figi; quo viso quisque miles paratus in hostem iret. [1] Quæ quidem tubæ non in singulis modo legionibus, sed cohortibus & turmis, prælii signum dare, necnon diei noctisque horas, vigiliasque dividere solebant.

Lacedæmonii & Phryges.

[2] Lacedæmonii & Phryges non cornuum tubarumque signis, sed tibiarum miti sono & modulo leni temperari consuevere. Lycurgus enim militibus tibiam pro classico dedit.

Tibia Phrygia.

[3] Ea enim tibia quæ Phrygia dicitur, à dextra unum, à sinistra duo foramina habuit: cujus modulos non unos accepimus: quippe pro modulo sonorum, ita animos mulcere aut accendere solebant. Siqui-

Quid nos sacra juvant? quid nunc Ægyptia prosunt
Sistra?

Et Martiali lib. 12. epig. 29. sistrata turba dicitur de sacerdotibus Ægyptiis,

Linigeri fugiunt calvi sistrataque turba.

Sed & hinc illud Val. Flacci lib. 4. Argonauticôn loquentis de Iside Ægyptiorum,

—— Hæc procul Io
Spectat ab arce poli jam divis addita, jamque
Assidet cincta comas, & ovanti persona sistro.

Et Juvenalis satyr. 13.

Decernat quodcunque volet de corpore nostro
Isis, & irato feriat mea lumina sistro.

Idem Ovid. de Ponto, lib. 1. eleg. 1.

Et quis ita est audax, ut limine cogat abire
Jactantem Pharia tinnula sistra manu?

Et Apulejus lib. 2. Asini aurei, *Miserere per cœlestia sidera & arcana Memphitica & sistra Phariaca.* & libro 11. *Æreis & argenteis, imo vero aureis etiam sistris argutum tinnitum constrepentes.* & paulo post, *Sacerdos appropinquabat dextra proferens sistrum.* Ibi enim de sacris & sacerdotibus Isidis loquitur. Vide ibi Beroaldum, & Ovid. lib. 9. Metamorph. ibi,

Quique premit vocem, digitoque silentia suadet,
Sistraque erant, nunquamque satis quæsitus Osiris.

† *Alexander Macedo.*] Hæc usque ad clausulam, *Quæ quidem tubæ*, sunt Q. Curtii lib. 5.

1 *Quæ quidem tubæ.*] Vide Veget. lib. 2. cap. 22. & lib. 3. cap. 8. His tamen adde, ad tubam everti solere civitates. Ex quo Virgil. de eversione Trojæ loquens lib. 2. Æneid. ibi,

Exoritur clamorque virum clangorque tubarum.

Vbi & id Servius annotat.

2 *Lacedæmonii.*] Thucydides lib. 5. belli Peloponnesiaci. Polybius lib. 4. Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. Plutarchus in Apophthegmat. Laconicis in Agesilao, ubi hujus reddit rationem. Gellius lib. 1. cap. 11. Martianus Capella lib. 9. Aristoteles in problem.

3 *Ea enim tibia.*] Varro & ex eo Servius lib. 9. Æneid. eo loco.

—— Ubi assuetis biforem dat tibia cantum

1 Signi-

[1] Siquidem Æolius modus simplex fuit, Asius varius, Lydius querulus, Phrygius religiosus, Dorius bellicosus, [2] Gygius autem hilaris & lætus, [3] Ionicus floridus. [4] Græci autem in rebus seriis sæpe Dorium adhibuerunt. Apud quos fuit in bello modulus [5] ad tibiam Hormius [6] & Orthius, [7] in commessationibus Parœnius, Lacedæmoniis Enyaterius,

Æolius modus. Asius. Lydius. Phrygius. Dorius. Gygius. Ionicus. Hormius. Orthius. Parœnius.

1 *Siquidem Æolius.*]Hæc omnia usque ad clausulam, *Gygius autem*, sunt Apuleji in libro 1. Floridorum, cujus hæc verba sunt, *Seu tu velles Æolium simplex, seu Asium varium, seu Lydium querulum, seu Phrygium religiosum, seu Dorium bellicosum*, quæ forte ut alia plurima accepit à Luciano in Harmonide, cujus hæc verba sunt, καὶ ἑκάστης ἁρμονίας διαφυλάττειν, τὸ ἴδιον, τῆς Φρυγίας τὸ ἔνθεον, τῆς Λυδίας τὸ βακχικὸν, τῆς Δωρίας τὸ σεμνὸν, τῆς Ἰωνικῆς τὸ γλαφυρόν. id est, *Uniuscujusque harmoniæ servare proprietatem, Phrygiæ divinum impetum*, quod Apulejus vertit *religiosum, Lydiæ furorem Bacchanalium, sive licentiam, Doricæ severitatem, Ionicæ jucunditatem*, quod & Apulejus videtur transtulisse, *varium*. Erasmus Chil.2.cent.2.cap.93. Alibi idem Apul. lib.4. Metamor. ad fin. Lydii quoque modum querulum vocat, *Sonus*, inquiens, *Zygiæ tibiæ mutatur in querulum Lydii modum.* Ante hos Plato l. 3. de Repub. Harmonias querulas esse dicit, easque cum Ionicis ut molles & enerves improbat. Sed ut redeamus ad Apulejum. Is lib.10. ejusdem operis. Doricum quoque bellicosum appellat. *At*, inquit, *tergum tibicen hominum canebat bellicosum*, & ibi vide Beroaldum, ubi de Lydiis modis. De Phrygiis quoque modis idem Apul. lib. 8. ad fin. *Cantusque Phrygii mulcentibus modulis excitus procurrit obviam.* Cæterum de hujusmodi modis Phrygiis, Doriis & Lydiis vide Arist. lib.8. Politicôn c.5. & 7. & Pollucem lib.4. c. 9. & 10. ubi de aliis quoque modis. Cassiodorum, qui & alios item numerat lib. 2. Variarum epist. incip. Cum Rex Romanorum, & de Dorio & Phrygio. Plinium lib.2. cap.22. & Censorinum de Die natali, c. 26.

2 *Gygius autem.*] Vide d.lib.4. Metamorph. & ibi Beroald. ubi loquitur de Zygia tibia.

3 *Ionicus floridus.*] De eo diximus in verbo, *Siquidem Æolius.*

4 *Græci autem.*] Vide interpretes Horatii lib.4. Carm. in fin.

5 *Ad tibiam Hormius.*] Vide Suidam, Pollucem & Rhodiginum lib.5. cap.4.

6 *Et Orthius.*]Hunc modum cythara cecinisse Arionem cum se in mare dejecit, & eum delphinus dorso excepit & in littus detulit, scribit Herodotus lib. 1. Et hujus quoque modi meminit Julianus in epistola ad Jamblichum, & Suidas (eum vide & Pollucem) & Martianus Capella, ubi declarat cujusmodi esset.

7 *In commessationibus Parœnius.*] Horat. autem lib.4. Carmin. Ode 15. eademque ultim. in fin. significat Lydium tibiarum modis in conviviis quoque adhiberi,

Inter jocosi munera Liberi
Cum prole, matronisque nostris,
Rite deos prius apprecati,
Virtute functos more patrum duces,
Lydis remisto carmine tibiis
Trojamque, & Anchisen & almæ
Progeniem Veneris canemus.

Quo in loco Acron, *Lydis*, inquit, *tibiis læta cantabantur, Phrygiis tristia. Tres enim modos habebant tibicines, Ionicum, Lydium & Phrygium, quem & barbarum; in honorem autem Lydorum dictum, quod ipsi primi tibias invenerunt.*

1 *Ahe-*

Enharmonius. Cyclius. rius, [1] Atheniensibus Cyclius: Hunc Orthium tam rapide audientium animos accendere ferunt, [2] ut quum illum Alexandro Timotheus concineret, velut furens & effrenatus in rabiem, protinus ad arma exiliverit. Præter quod, *Castorium melos.* [3] castorium melos Laconicum, ad excitandos militum animos multum valuisse fertur. [4] Quinetiam in prosequendis hostibus effuse fugientibus, aut si receptui canendum esset, diversi traduntur moduli, ad militum excitandos animos, aut sedandos: *Lacedæmonii prælium inituri.* [5] Qui quidem Lacedæmonii prælium inituri, pluribus concinentibus tibiis, acies ineunt, ut his modulis capti, mature incederent, ferociamque & immodicos animos cohiberent, neve, id quod in concursu magnorum præliorum usu venit, hostem cupide insequuti, sæve & atrociter contrá victos insultarent, ita ut longius effusi, acies confunderent & perturbarent. *Rom. tibiæ, quot foraminum.* [6] Romanæ vero tibiæ primo quaternis foraminibus, postea tot pertusis excultæ fuere, ut haud multum abessent à tuba: quarum diversa traduntur genera. *Tibiarum diversa genera.* [7] Nam præcentoriæ erant, [8] & Vascæ, quibus in sacris præcinebant: & puellatoriæ sono clariore, ac gingrinæ & milvinæ, quæ in acutos exeunt sonos, sicut à locis Lydiæ, Corinthiæ & Ægyptiæ, sonis diversis, & nominibus variis. *Cretenses.* [9] Cretenses autem cithara,

1 *Atheniensibus Cyclius.*] Athenæus Dipnos. lib. 4 cap. 24.

2 *Vt cum illum Alexandro.*] Plutar. in lib. de Musica.

3 *Castorium melos Laconicum.*] Plut. in eod. libro & in Lycurgo, & Pollux lib. 4. cap. 10.

4 *Quinetiam.*] Id ostenditur ex sequentibus.

5 *Qui quidem Lacedæmonii.*] Thucydides belli Peloponnes. lib. 5. Arist. in problem. Plutar. in illo libro de cohibenda iracundia, & in antiquis institutis Lacedæmoniorum. Gellius libro 1. cap. 11. Clemens Alexandrinus Pædag. lib. 2. cap. 4.

6 *Romanæ vero tibiæ.*] Servius enarrans cum locum Virgilii l. 9. Æneid.

— *Vbi assuetis biforem dat tibia cantum.*

Scribit auctoritate Varronis, tibiam Phrygiam dextra unum habere foramen, sinistra duo: quorum unum acutum sonum habebat, alterum gravem.

7 *Nam præcentoriæ.*] Hæc usque ad clausulam, *Cretenses autem*, sunt Solini cap. 11. Vide ibi interpretem, & de Gingrina quoque Pollux libro 4. capite 11.

8 *Et Vascæ.*] Vide L. Gregorium, in Poëtarum historia, dialogo 6. fol. 704.

9 *Cretenses.*] Heraclides in Politicis. Plutar. in d. libro de Musica. Gellius lib. 1. alias 2. cap. 11. Martianus Capella lib. 9. Polybius de tibiis loquens lib. 4.

1 Pu-

thara, fidibus & tibiis utuntur in præliis, quibus instructas acies accendunt. [1] Parthis cornua, sæpius ingens tympanum cum ferreis tintinabulis, pugnæ acuebant animos: quod quidem lance concava, corio undique protento, & clavis æneis affixum erat, quod simul ac diverberabant, ignoto & horribili sonitu tonitrus instar intonabat. [2] Lydi autem cum fistula & fidicine: [3] Indi cum cymbalorum & tympanorum pulsu in hostes ducunt. Id enim erat tubarum loco. Non enim tibias habebant Indi, nisi in regia, [4] quum rex dormitum vadit: sicut reges Siculi ad citharæ & avium cantus dormiebant. [5] Galatis vero barbara tuba horribili sono bellicum occinuit: contra [6] apud Busiritas & Lycopolitas in Ægypto, quibus tubis canere vetabatur, quod sonum asininum redderent: ipsi enim asinos exitiali odio prosequuntur, propter Typhonem asini colorem præferentem. [7] Cimbri protentas vehiculorum pelles tantis pulsabant ictibus, ut ingentem fragorem redderent. Apud Pœnos, & in castris Hannibalis rubram vestem tabernaculo ducis protensam, plerumque tubæ soni-

Parthi. *Lydi.* *Indi.* *Galatæ.* *Busiritæ.* *Lycopolitæ.* *Cimbri.* *Pœni.*

1 *Parthis.*] Justinus lib. 41. & Plutarch. in Crasso.

2 *Lydi.*] Herod. lib. 1. Gellius l. 1. cap. 11.

3 *Indi.*] Q. Curtius lib. 8. Idque verisimile est ex Dionysio Baccho didicisse, qui apud eos regnavit, & usus est in bello tympanis & cymbalis, tuba nondum reperta, ut scribit Diodorus Siculus l. 3. c. 10. Strabo autem l. 15. tradit, in India nullam esse tibiam, nec aliud instrumentum musicum, præter cymbala & tympana & crotala. Arrianus vero lib. 8. de gestis Alexandri. *Expeditionis*, inquit, *Dionysii in Indiam Nisa urbs Indiæ non obscurum monimentum est, tympana præterea & cymbala, quibus in præliis Nisæi utuntur.* Sed & postea tradit, Indos utique usque ad Alexandri in ea loca adventum cum cymbalis tympanisque in pugnam ire solitos.

4 *Cum Rex dormitum vadit.*] Philostrat. de vita Apollon. lib. 1. cap. 14. ait, Indos cum Rex vadit dormitum, ad tibiam cantantes illum admonere, ut bonis utatur somniis & subditis bene consulens surgat.

5 *Galatis vero.*] Diod. Siculus lib. 6. cap. 9.

6 *Apud Busiritas.*] Herodotus l. 2. & 4.

7 *Cimbri.*] Strabo lib. 7. Sed & hos & *Teutonos* tradit Plinius lib. 16. c. 4. terribili Marte ululare solitos. Adde autem supradictis apud Sybaritas exercitus equitatus ad symphoniæ cantum saltatione quadam moveri, apud Plinium lib. 8. c. 42. Achæos autem pugnam incipisci non fidicularum tibiarumque concentu, verum conspiratu tacito nitibundos, ex Homero scribit Servius in lib. 8. Æneidos statim initio.

Illyrii. sonitum: [1] Illyriis, linteum protentum, [2] aut rubicundam tunicam sarissæ appositam: [3] aliis protentam purpuram indicium certaminis fuisse proditum est: quo viso quisque miles prævideret præcaveretque, & se ad pugnam accingeret. [4] quod in Romanis castris observatum legimus, ut [5] rubra veste tabernaculo ducis protenta, diem prælii præsignarent. [6] Dario super tabernaculum imago solis crystallo inclusa, signi loco fulgebat in castris. [7] Apud Spartanos in usu erat, ut quoties fortiter & magnis utrinque viribus decernendum foret, milites capita comerent, capillum barbamque depecterent: quo argumento periculum se animæ adire, & hostiles spiritus gerere signabant. [8] Erant enim Spartani milites comati omnes, [9] sicut Milesii, Thurii,

Signa certaminis futuri. *Romani.* *Darii.* *Spartani.* *Milites comati.*

1 *Illyriis.*] Polybius lib. 2. non longe adeo à fin.

2 *Aut rubicundam tunicam.*] Plut. in Philopœmene.

3 *Aliis protentam purpuram.*] Polybius ubi nuper citavimus, ubi dicit signum traditum fuisse ab Antigono Rege, & in seq.

4 *Quod in Ro. castris.*] Plutarch. in Pompejo. Idem tamen in Fab. Maximo vestem purpuream signum prælii fuisse dicit.

MERCERUS.

5 *Rubra veste.*] Hæc vestis Tunica erat. Plutarcho in Fabio dicitur χιτὼν κόκκινος: Isidoro Tunica russata, vel Coccinea, vel punicea proponebatur supra prætorium. Auctor Plut. in Bruto. Ne audias Isidorum, qui propositam ait ante principia. Hoc vero vexillum proponi solum quoties ineunda pugna. Eo ergo proposito conclamabatur ad arma & milites corpora curabant. Adverte tamen, duplici differentia tale signum propositum. Vel ut nunciaret pugnam in diem crastinum, ut apud Cæsarem sæpe: vel ut moveret pugnam oportune, hoc est eo ipso tempore esse ineundam, ut colligas ex locis Ammiani jam citatis. Tale signum si ab hoste proponeretur, & panderetur porrectius, signum erat cohortationis ad defensionem, & proditionem Imperatoris. Ammianus libro 29. *Sago puniceo porrectius pansis milites clamoribus magnis hortari ut dedant Theodosium oportune.*

TIRAQUELLUS.

6 *Dario.*] Q. Curtius lib. 3.

7 *Apud Spartanos.*] Plutarchus in Lycurgo, Philostratus quo loco statim citabimus in verbo, *Sicut Milesii.* Sed ante hos Herodotus lib. 7. ubi Demaratus Lacedæmonius loquens de Leonida & cæteris Spartanis, qui in Thermopilis erant, *Ita,* inquit, *sese apud eos habet consuetudo, quoties adire animæ periculum debent, tunc capita comunt.*

8 *Erant enim Spartani.*] Plutarch. ubi supra & in Nicia, ubi de Gylippo Spartano & Apophteg. Laconicis, ubi de Lycurgo loquitur, ibique rationem reddit, & rursum ubi de Pelopida, ubi & aliam rationem reddit.

9 *Sicut Milesii.*] De his tribus id dicit Philostratus in vita Apollonii, l. 3. c. 4. de Brachmanis Indorum loquens. *Comas,* inquit, *nutriunt, sicut quondam Lacedæmonii, & Thurii, Tarentinique ac Milesii & cæteri, quibus Laconica instituta placebant.* Et adde Scythas & Bactrianos ex Q. Curtio lib. 4.

1 *Idem*

rii, & Tarentini, ac cæteri quibus Laconica instituta placuerunt. [1] Ideo quum Persarum duces, milites Leonidæ comatos, & multo pectine comptos vidissent, ferunt illos despectui habuisse, velut desides & ignavos: quum vero animi vigorem & fortitudinem fuissent in acie experti, animorum præstantiam admiratos obstupuisse. [2] In navali autem prælio vexillo ex prætoria navi in sublimi elato, pugnæ signum militi dabatur. Nonnunquam concussu veli aut chlamydis, adventus demonstrabatur: excusso vero, discessus: [3] sicut in nocte lumen: & [4] in die fumus, insidias adventusque hostium, & occulta consilia plerunq; indicarunt. Apud Athenienses puniceo paludamento è navi prætoria contra Lacedæmoniorum classem, pugnæ signum sæpe datum est. [5] Lysander æreo clypeo è navi elato, irruptionis signum dedit. [6] Bruti vero navis prætoria, quo ab aliis dignosceretur, O signum habuisse fertur: [7] tametsi singulæ naves deco-

Signa in prælio navali.

Athenienses.

1 *Ideo cum Persarum Duces.*] Hæc Herodoti sunt l. 7. & Strabonis l. 10. post princ.

2 *In navali autem prælio.*] Id sumptum videtur ex Livio 4. Decad. lib. 7. cujus hæc verba sunt. *Et circumvenissent, ni signo sublato ex prætoria nave, quo dispersam classem in unum colligi mos erat, omnes quæ in dextro cornu vicerant naves, ad opem ferendam suis concurrissent.*

3 *Sicut in nocte lumen.*] Thucydides lib. 2. belli Peloponnes. Sed ab his, qui expugnabantur levati sunt ignes Athenas versus, adventum hostium significantes, & lib. 3. *Faces hostilis adventus in dies Thebas versus sublatæ sunt.* Et Polybius lib. 1. *Cognito Consulis adventu, id enim per nocturnos ignes intelligebatur.*

4 *In die fumus.*] Cæsar belli Gallici libro quinto, *Tum fumi incendiis um procul videbantur, quæ res omnem dubitationem adventus legionum expulit.* Vide Vegetium de re militari, libro tertio, cap. 5.

5 *Lysander.*] Plutar. in vita illius.

6 *Bruti vero navis prætoria.*] Plutar. in vita illius. Appianus lib. 4. eam autem turrigeram fuisse, testis est Lucanus lib. 3.

Et jam turrigeram Bruti comitata carinam,
Venerat in fluctus Rhodani cum gurgite classis,
Stœchados arva tenens.

7 *Tametsi singulæ naves.*] Servius enarrans illud lib. 10. Æneid.

Massicus ærata Princeps secat æquora Tigri.

Cujus, inquit, *rostrum erat in similitudinem tigridis. Namque solent naves vocabula accipere à pictura tutelarum.* Hinc est:

Hunc vehit immanis Triton.

Hæc ille, quorum prior locus est rostrum, posterior autem est puppis. Et huc quoque alludit Lucanus lib. 3.

—— Non robore picto
Ornata decuit fulgens tutela carinas,
Sed rudis & qualis procumbit montibus arbor,
Conseritur stabilis navalibus area puppis.

8 Non,

Deorum imaginibus naves insignitæ. Navium nomina. Græcorum naves ex insulis nominatæ.

deorum imagines ferrent, sub quorum essent tutela.[1] Namque aliæ Neptunum, [2] nonnullæ pristis, [3] centauri equi, [4] vel draconis insignia habuere. [5] Græcis vero navibus ex insularum nominibus plerunque nomina fuere: quippe [6] Gnidurgis, ex Gnido navis dicta: [7] Samena, quod ex Samo

1 *Namque aliæ Neptunum.*] Addunt & alii Apollinis ex Virg. lib. 10. Æn.

— Et aurato fulgebat Apolline puppis.

Ubi Donatus dicit, puppim fuisse in qua erat Apollinis simulachrum. Ex quo Servius eod. l. 10. paulo ante enarrans eum locum,

— Æneia puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subvecta leones.

Vult, ait, *pro jugo rostrum navis fuisse: leones autem singulos in singulis navis partibus fuisse depictos.*

2 *Nonnullæ pristis.*] Virgil. lib. 5. Æneid.

Velocem Mnestheus agit acri remige Pristin.

Ubi Servius, *Vel à tutela*, ait, *depicta, vel ἀπὸ τοῦ πρίζειν vel κύματα, id est, à secandis fluctibus.* Et idem Virg. eodem lib. 5.

Parte prior partem rostro premit æmula Pristis.

Non longe quoque post,

Sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat ultima Pristis
Æquora.

Et alibi paulo ante,

— Post hos æquo discrimine Pristis
Centaurusque locum tendunt superare priorem.
Et nunc Pristis abit, nunc victam præterit ingens
Centaurus, nunc una ambæ junctisque feruntur
Frontibus, & longe sulcant vada salsa carina.

Nam ibi loquitur de certamine navali, & ex eo & Donato interprete intelligis Pristin & Centaurum fuisse species navium, his effigiebus vel simulachris, quibus præerant, scilicet Mnestheus Pristi, & Sergestus Centauro. Idem Virgil. lib. 10.

Frons hominem præfert, in Pristin desinit alvus.

Et Liv. 5. Decad. lib. 4. *Adjectæ ad hunc*, ait, *numerum quinque pristes erant*; & Polybius lib. 16. post princ. ubi dicit, Philippo Macedonum Regi illi, qui à Romanis victus est, fuisse naves cataphractas quinquaginta tres, cum pristibus centum quinquaginta, & libro 17. in princip. *Adest Philippus ex Demetriade in sinum Maliacum vectus, lembos habens quinque & pristim unam, in qua ipse navigabat*, πέντε λέμβους ἔχων, καὶ μίαν πρίστιν. Et de hoc navigii genere Nonius Marcell. de genere navigiorum, ubi ita scribit, *Pristis navigii genus à forma pristium marinarum, quæ longi corporis sunt, sed angusti.*

3 *Centauri equi.*] Ut patet ex eo quod diximus supra, & item ex illo ipsius Virgil. loco lib. 5.

Sergestusque, domus tenet à quo Sergia nomen,
Centauro invehitur magna. —

4 *Vel draconis insignia.*] Supra docuimus draconis effigiem sæpe fuisse in vexillis. Sed his adde navem ex qua Jupiter Europam rapuit, tauri effigiem habuisse, unde dicitur eam rapuisse tauri specie, ut scribit Fulgentius Mythologicorum l. 2. ubi de Ganymede loquitur. De quo etiam Pollux lib. 1. c. 9. post prin.

5 *Græcis vero navibus.*] Quod patet ex seq. vide Bayfium de re nautica. Hæc autem scribit Cælius Rhodiginus, qui auctorem quoque nullum citat lib. 8. cap. 5.

6 *Gnidurgis.*] Item Rhodiginus l. 8. cap. 5.

7 *Samena.*] Thucydides lib. 3. mentionem facit Salaminiæ & Paralæ à duabus,

mo rotundæ figuræ: [1] Parona, quod ex Paro: & [2] Corcyrion, ex Corcyra. [3] Cercuriam autem, quasi caudatam appellarunt, [4] sicut Aphractam Rhodiorum, contra tempestates imbellem, [5] Dycrotam Mitylenæorum. Legimus quoque in Lybia fuisse navigia, quæ hirci & capri tulere nomina. Barbarumque navigium frequens habuisse arctis lateribus, quod cameram dixere, lata alvo in modum tecti occlusa, pari utrinque prora, quod sine noxa mutari, & volvi ex omni latere posset. [6] Supparum vero, Alexandrinæ navis proprium insigne fuit, nam solis Alexandrinis suppara velorum licebat intendere, sicut corbes onerariis navibus pro signo suspendebantur. [7] Marcus vero Antonius successu rerum insolens, purpureum velum prætoriæ navi apud Actium pro insigni dedit: quo abjecto, victus fugientem

Barbarum navigium.

Alexandrini.

duabus, ut puto, gentibus. Scribit autem Athenæus lib. 12. c. 19. Polycratem Samium tyrannum, cum primas naves fecisset, Samias ex patria vocavisse.

1 *Parona.*] Festus Pompejus l. 14. *Parones, navium genus, ad cujus similitudinem Myoparo vocatur.* Est autem Myoparo navicula piratarum, mediam habens formam earum navium quæ in Myunte & Paro insulis fieri solent, ut scribit Nonius Marcellus in generibus navigiorum, auctoritate Ciceronis, Salustii & Sisennæ. Gellius autem libro 10. c. 25. inter genera navium ponit parones & myoparones.

2 *Corcyrion.*] Cercyron dicit Rhodiginus, ubi supra, à Cercyra, quæ Corcyra est.

3 *Cercuriam.*] Nonius Marcellus tradit, Cercurum esse navem Asianam prægrandem, auctoritate Plauti in Sticho act. 2. scena 3.

—*Conspicatus sum interim*
Cercurum, quo ego me majorem non vidisse censeo.

Et Lucillii sat. 8. & 14. Et de hac quoque Pollux lib. 1. cap. 7. in princ. Plin. lib. 7. cap. 56. paulo ante fin. scribit Cyprios invenisse navigii genus, quod Cercuron vocant. Gell. l. 10. c. 25. inter genera navium cercuros nominat.

4 *Sicut Aphractam Rhodiorum.*] Id à Cicerone ad Attic. lib. 5. epist. 13. totius autem operis 99. in princ. *Navigabamus sine timore & sine nausea, sed tardius, propter aphractorum Rhodiorum imbecillitatem.* Ex quo intelligis *Aphractum* legendum esse. Rhodiorum tamen naves omnium celerrimas tradit Livius 4. Decad. lib. 7. Nam Celoces navigii genus primos illos invenisse scribit Plin lib. 7. cap. 56. paulo ante fin. Sed & Cataphractas fuisse naves, intelliges ex Polybio l. 5. 14. 15. & 16. non semel.

5 *Dycrotam.*] Vide Pollucem. Cicero ad Attic. lib. 5. epist. 11. *Aphracta Rhodiorum, & dycrota Mitylenæorum habebam.*

6 *Supparum.*] Seneca ad Lentulum lib. 14. epist. Lucanus lib. 5.

—*Summaque pandens*
Suppara, velorum perituras colligit auras.

Et Stat. libro Sylvarum 3. syl. 3.

—*Vos summis convertite suppara velis.*

7 *M. vero Antonius.*] Plutarch. in vita illius, & Plin. lib. 19. cap. 4.

tem uxorem fuit prosequutus. [1] Id quod Alcibiades fecisse dicitur, ut prætoriam navim cum velo purpureo haberet. [2] Alexander quoque quum Indum navigaret, versicolori velo totius classis insignia variavit. [3] Fuitque observatum, *Lumen in prætoria navi.* lumen in prætoria navi, quo cætera classis prosequitur, spectatissimum insigne noctu fuisse. [4] Quare Scipio in Aphricam transmissurus, velis in altum datis, singula rostratæ navi, bina onerariæ, prætoriæ trina luminaria dedit. [5] Et in navali pugna deponere signum aut velum, ad alterius præscriptum se imperata facere, & mandatis obsequi significari. [6] Abjectis vero armis plausum facere, aut navim velatam infulis occurrere, supplicandi genus esse, proba- *Tessera militaris.* tum est. Sed quod modo de tessera dictum fuit, animadvertimus [7] tesseram symbolum fuisse bellicum, & signum quo

1 *Id quod Alcibiades.*] Athenæus in Dipnoso. *Chrysogonus, inquit, stola indutus Pythica tunc* τὸ τριηρικὸν *tibiis canebat, cum Alcibiades purpureis dimissis velis, jussisque remigibus remis incumbere, navibus coronatis ob victos Lacedæmonios Pyræum portum ingrediebatur.* Vide Plutarch.

2 *Alexander quoque.*] Plin. dict. lib. 19. cap. 1.

3 *Fuitque observatum.*] Quod patet ex seq. exemplo.

4 *Quare Scipio.*] Livius 3. Dec. l. 9.

5 *Et in navali pugna.*] Id sumptum videtur ex Appiano lib. 5. bell. Civil. ubi loquens de navibus Antonii & Ænobarbi. *Jam, inquit, in conspectum venerant, & rates præcedentes ex signorum vexillis apparebant, & ad cursum, ut se invicem adirent, hortabantur, cum lictor Antonio ante proram assidens, ut mos fuit, sive quod ambiguum illum virum ignoraret, qui tanto exercitu propinque ad eos navigaret, sive à generositate animi id exprimeret, ut inferioribus dignitate viris signum à navi deponere imperaret: quod ab illis factum est.* Quod & nos alibi ad aliud citavimus.

6 *Abjectis vero armis.*] Vide infra eodem lib. 7.

7 *Tesseram symbolum.*] Virg. lib. 7. Æneid.

It bello tessera signum.

Silius lib. 5.

—— Tacitum dat tessera signum.

Livius 1. Decad lib. 7. *Ceteris omnibus tesseram dari jubet.* Claudianus lib. 1. Panegyr. Stiliconis, non procul à fin.

Decretoque togæ felix legionibus iret
Tessera, Romuleas leges rediisse fatemur,
Cum procerum jussis famulantia cernimus arma.

Vide Vegetium lib. 7. c. 7. Ab hac autem *Tesserarii* dicti sunt Modestino Jurisconf. qui tesseram, hoc est signum bellicum, per contubernia nunciant. Vide Modestinum de vocabulis rei militaris, & Robertum Steph.

MERCERUS.

Tesseram fuisse symbolum.] Tessera illa vigente repub. tabella erat è ligno brevi inscripta, quæ ab Imperatore Tribuno dari solebat. Postea signum fuit modo vocale, ut habet in exemplis Alex. modo mutum, ut cum Caius, Chereæ præbuisse dicitur osculandam manum gammaram, & formatam in obscœnum modum. apud Suet. Calig.

1 In

quo ſocii milites dignoſcebantur ab hoſtibus, ut pro quibus, & contra quos arma ſumerent, facile dignoſcerent. Eam fuiſſe [1] in caſtris divi Cæſaris Venerem genitricem: [2] in Pompeji Magni Herculem invictum: [3] in Pompeji Juvenis, Pietatem. [4] In Antonii exercitu Lar Deus fuit, [5] in Syllæ autem Apollo. [6] Neronem vero optimam matrem militibus teſſeram dediſſe tradunt. [7] Ipſeque Divus Cæſar quandoque Felicitatem, [8] nonnunquam Victoriam militibus teſſeram propoſuit. [9] Brutus in Philippis Apollinem. [10] Cyri autem teſſera fuit, Jupiter belli ſocius & dux. [11] Divus vero Antoninus, Æquanimitatis. [12] C. Caligula Priapum & Venerem Caſſio, tanquam molli & effœminato, ſignum dedit: adeo [13] Severus Septimius, Laboremus: Perti-

TIRAQUELLUS.

1 *In caſtris Divi Cæſaris Venerem.*] Appianus libro bell. Civ. 2. Servius in 7. Æneid. ubi ſupra in præced.

2 *In Pompeji Magni.*] Appianus d. lib. 2.

3 *In Pomp. Juvenis.*] Idem Appia. ibid. lib. 3.

4 *In Antonii exercitu.*] Servius ubi ſupra, id Martii ſignum fuiſſe dicit.

5 *In Syllæ autem Apollo.*] Idem Serv. ibid.

6 *Neronem vero optimam matrem.*] Sueton. in vita illius cap. 9. Corn. Tacit. lib. 13. in princ. *Populum*, inquit, *omnes in eam honores cumulabantur, ſignumque, more militiæ, petenti tribuno dedit, Optimæ matri.*

7 *Ipſeque Divus Cæſar.*] Hircius in bello Africano, *Quod poſtquam*, inquit, *intellexit, incitatis militum animis, reſiſti nullo modo poſſe, ſigno Felicitatis dato, equo admiſſo in hoſtem contra principes ire contendit.*

8 *Nonnunquam Victoriam.*] Et hanc quoque quorundam fuiſſe teſſeram, & ſimiliter palmam, & virtutem & Deus nobiſcum, & triumphum Imperatoris, tradit Vegetius lib. 3. cap. 5.

9 *Brutus in Philippis Apollinem.*] Plutar. in vita illius.

10 *Cyri.*] Scilicet Majoris, in Xenophonte lib. 3. iterumque 7. non longe à prin. *Minoris vero teſſera erat Jupiter Servator & Victoria*, ex eodem in ipſius expeditione lib. 1.

11 *Divus vero Antoninus.*] Scilicet Pius ex Julio Capitolino in vita ipſius ad finem. *Signumque*, inquit, *Tribuno Æquanimitatis dedit.* Sed & idem de Antonino Philoſopho tradit idem Capitol. *Statimque*, ait, *ſigno Æquanimitatis Tribuno dato.* Sed hæc, utriuſque ſcilicet Antonini, non militaria erant, ut ſuperiora, & alia inferiora: ſed inſignia vel ſigilla imperatoria, quibus, ut reor, in ſuis literis utebantur, ut videre licet ex ipſo Capitolino, qui ſcribit hos Imperatores ſub tempus mortis ipſorum ea ſigna dediſſe, & ſimul Fortunam auream, quæ in cubiculo Principum poni ſolebat, ad ſucceſſores in imperio transferri juſſiſſe, de quo & nos alibi diximus, ſcilicet l. 1. c. 13.

12 *C. Caligula.*] Suet. in vita illius cap. 56. & Seneca lib. 10. epiſtol. ad Serenum, & vide Pauſaniam lib. 9.

13 *Severus Septimius, Laboremus.*] Ælius Spartianus in vita illius.

[1] Pertinax vero, Militemus. [2] Claudius Cæsar græcanico versu definivit tesseram, in hæc verba: virum ulcisci decet, quando quispiam prior injuriatur, sive molestus est. [3] Demetrius Jovem & Victoriam militibus edixit tesseram. Fertur Antiochus cognomento Soter, adversus Galatas ducturus, signum proposuisse. Bene valere. Et Mæcenas quoties in castris ducis fungebatur officio, discincti tesseram dedisse, quam quidem, sive quem incolumem reverti, sive castrametari, aut corpora curare, & [4] prandere milites, seu qua vigilia educi legiones conveniret, vel quid aliud silentio agi oporteret, pro militari signo dare soliti sunt. Qua data, satis constabat, non errore, sed consilio & imperio ducis, ea quæ jubebantur, fieri. Fuitque probatum experimentis, tessera accepta, milites ordines servare frequentes: ea vero sublata, aciem dissipari. [5] Alii tesseram mensuram fuisse, qua frumentum militibus metiebatur, non inepte arbitrati sunt. [6] Erat præterea vexillum cærulei ruffi-

Tessera alia significatio.

1 *Pertinax vero.*] Spartianus ibi, & præterea Jul. Capitolinus in Pertinace.

2 *Claudius Cæsar.*] Sueton. in vita illius cap. 42. *Tribuno*, inquit, *signum de more poscenti non temere aliud dedit, quam*

Ἄνδρ' ἐπαμύνασθαι ὅτε τις πρότερος χαλεπαίνῃ.

3 *Demetrius.*] Plutar. in vita illius.

MERCERUS.

4 *Prandere milites.*] Prandere verbum est militare. Ne putes dici semper apud auctores, pro cibum capere medio die. Pransus enim, bene paratus est: etiam apud Livium non uno loco.

5 *Alii tesseram fuisse mensuram.*] Planè ridiculus hic Alex. qui putet Tesseram fuisse mensuram frumenti, cum fuerit duntaxat symbolum accipiendi frumenti, non solum in castris, sed etiam in Urbe.

TIRAQUELLUS.

Alii tesseram mensuram.] Nam hinc tessera frumentaria. Sueton. in Nerone, cap. 11. & Ulpiano in *l. sed & si susceperit.* §. 1. *ff. de judic.* & Paulo in *l. mortuo.* §. 1. *ff. de leg.* 2. Et de hac quoque Sueton. in Augusto, cap. 40. *Ac ne plebs frumentationum causa à negotiis avocaretur, ter in annum quaternum mensium tesseras dare destinavit.* Et Juvenal. sat. 7.

Summula ne pereat, qua vilis tessera venit
Frumenti, quippe hæc merces lautissima.

Fuit & tessera nummaria apud Suetonium in Augusto cap. 41. in fin. quæ tamen videtur esse eadem cum priore, vide ibi interpretem. Fuit item tessera hospitalis, de qua Erasm. Chil. 1. centur. 10. cap. 50. Confringere tesseram. Fuit & alia quoque de qua Veget. l. 2. cap. 7.

6 *Erat præterea vexillum cærulei.*] Macrob. libro Saturnal. 1. cap. 16. ubi loquens de diebus præliaribus: inquit, *Siquidem justi sunt continui triginta dies,*

russique coloris, quo educto, inque arce proposito, satis constabat, milites, si quid subitum ingrueret, in re praecipiti non justo delectu, sed tumultuaria manu arma expedire, & justitio indicto, nomina dare, [1] etiam sine vacationis privilegio, saga sumi, & inter se conjurare, legiones conscribi, delectum festinanter haberi, arma apparari oportere: quae quidem [2] tumultuaria manus, [3] & subitariae legiones dicebantur: quum ad subitos hostium incursus, in praecipiti celeritate, non satis laxamenti justo delectui ducibus dabatur. [4] Justi autem fuere dies triginta, intra quos expeditioni milites apparari necesse erat. [5] Illud autem satis constat, concussu & crepitu armorum victoriam significari, exhortationes fieri. [6] Apud Graecos ἰὲ παιὰν: [7] apud Aphros, injice, injice, seditionis signum fuit, [8] Pileumque in hasta propositum, ad libertatem proclamari. [9] Manus expedire, atque alte illas efferre, consensio militaris erat.

Tempus apparandae expeditionis.

Indicia quaedam militaria.

Manus

dies, quibus exercitui imperato, vexillum russi coloris in arce positum est. Ex Servius in lib. 8. Æneid. in princ. ibi.

Ut belli signum Laurenti Turnus ab arce

Extulit.

1 *Etiam sine vacationis privilegio.*] Isidorus libro Etymol. 18. c. 1. *Gravior,* inquit, *est tumultus quam bellum: in bello vacationes valent, in tumultu non valent.*

2 *Tumultuaria manus.*] Vide omnino infra lib. 6. c. 22. ubi de tumultuariis militibus.

3 *Et subitariae legiones.*] Livius 1. Decad. lib. 3. non multo post princip. *Ad eum,* ait, *explendum Latini Hernicique & coloniae Antium dare Quintio subitarios milites (ita tum repentina auxilia appellabant) jussi.* Et de hoc intelligit Lucanus lib. 1.

—— *Veniat longa dux pace solutus*

Milite cum subito. ——

4 *Justi autem fuere dies triginta.*] Ex Macrobio, cujus verba ad eam rem adscripsimus supra in verbo, *Erat praeterea vexillum.* Et probatur praeterea testimonio Livii 3. Decad. lib. 7. *Et earum coloniarum juniores jurejurando adacti, supra triginta dies non pernoctaturos se esse extra moenia coloniae, donec hostis in Italia esset.*

5 *Illud autem satis constat.*] Hoc jam dictum est supra.

6 *Apud Graecos ἰὲ παιὰν.*] Thucydides lib. 2. belli Peloponn. de ipsis Peloponnesibus loquens, *Illi,* inquit, *postérius venientes inter navigandum Paeana canebant, tanquam victores.* Virgil. lib. 6. Æneid.

—— *Laetumque choro Paeana canentes,*

Et alibi saepe apud auctores.

7 *Apud Aphros.*] Id Polybii est libro 1.

8 *Pileumque in hasta propositum.*] Valerius Max. libro 8. cap. 6. ubi de C. Mario. Erasm. Chiliad. 2. cent. 1. cap. 27.

9 *Manus expedire.*] Tollere manus signum laetitiae est. Cic. Cat. *Sustulimus manus & ego & Balbus: tanta fuit opportunitas.*

 1 Manus

[1] Manus vero imperatori protentare milites, initium armorum: [2] & flagrante seditione, tumultum suscitari: [3] ad arma conclamari, hostes adesse significari. [4] Defectionis, *Athenio.* Athenionem vocare. [5] Is enim Athenio Siculus fuit, qui Drepanetis deficientibus, cum capita factionis assumeret, interempto domino, & ex ergastulis coacta servorum manu, & comitibus voluntariis, regnum sibi ascivit. [6] Fuisse *Factiones, Siciliae.* enim factiones partium in Sicilia, quemadmodum in Græcia, satis constat. [7] In omni fere Græcia fuerunt partes, Doricæ & Ionicæ: inter Dores erant Lacedæmonii, inter *Athenienses.* Iones Athenienses. [8] Athenas quoque in factiones tres divisas legimus, in Diachreos, Pedios, & Paralios. [9] Aliquando in duas, Thucydidis unam, Periclis alteram: [10] aut in plebejorum, cui Polyarchon: & optimatum, cui Cassander

1 *Manus Imperatori protentare.*] Tacitus lib. 1. *Postremo deserunt tribunal, ut praetorianorum militum, amicorumque Cæsaris occurrerent, manus intentantes, causam discordiæ, & initium armorum.*

MERCERUS.

Manus vero protentare.] Ut complodere, sic protentare manus potest quis pluribus modis. Alias in signum iræ. Alias in signum humilitatis, & deditionis suæ. Iræ vero militaris indicium longe aliud erat solennius: nempe hastis clypeos ferire.

TIRAQUELLUS.

2 *Et flagrante seditione.*] Sic factum est Antiochiæ à militibus Alexandri Severi, teste Lampridio in eodem. Vide etiam Tacitum libro 1. in duobus locis.

3 *Ad arma conclamari.*] Livius 3. Decad. lib. 9. *Itaque velut si urbem extemplo aggressurus Scipio foret, ita ad arma esse conclamatum.*

MERCERUS.

4 *Defectionis, &c.*] Defectionis aliud signum prodit Amm. lib. 26. nempe scuta & vexilla perversa gestare.

TIRAQUELLUS.

5 *Is enim Athenio.*] Asconius Pedianus in 4. in Verrem actione. Ter de hoc quoque Cic. in 5. in Verrem actio. De alio autem Athenione & ipso tyranno, Athenæus lib. 5. cap 11. & de eorum altero mentionem facit J. Capitolinus in vita Maximinorum.

6 *Fuisse enim factiones partium in Sicilia.*] Thucydides lib. 3. belli Peloponnes.

7 *In omni fere Græcia.*] Vide Strabonem lib. 14.

8 *Athenas quoque.*] Plutarch. in Solone, qui tamen Paralos non Paralios vocat. Aristot. libro Politicôn 5. cap. item 5. non Pedios, sed Pedianos. At ipse Plutar. in Politicis Pandicos. Cæterum Dionysius Halicarnassæus libro 1. *Atheniensium*, inquit, *quidam Hyperacrii vocati sunt & Parali.* Sed is eas appellationes non ex factionibus tribuere videtur, sed quod alii in montibus habitabant, alii erant maritimi. Thucyd. belli Pelopon. lib. 8. Paralos dicit.

9 *Aliquando in duas.*] Plutarch. in Pericle.

10 *Aut in plebejorum.*] Probus Æmylius in Phocione.

1 Non-

sander præerat. [1] Nonnunquam in plures, scilicet Ephialtis, Myronidis, Thomidæ, Cimonis, & Leocratis. [2] Thessaliam vero in Egesaretos, & Petrejos. Et in Argo, Aristippi & Aristæi. Et [3] apud Milesios, una Plutis, altera Cheronacha factio fuit: [4] sicut apud Carthaginenses Barchina & Hannonis. Alibi simultas plebejorum & paucorum. Quippe [5] Pericles plebem, Cimon optimates fovebat. [6] Gallia vero cum in factiones duas divisa foret, alterius Hedui, alterius Sequani capita fuere. [7] Lycurgus Spartam in duas factiones divisit, quas phylas & obas nuncupavit. Etiam Peloponnesus variis nitebatur factionibus: namque Argivi, Elii, Mantinenses, aliique finitimi Lacedæmoniis, diversarum factionum fuere. [8] In Chio autem fuere factiones duæ: & quum alterius princeps Onomadeus, victoria contra alteram potitus esset, alterius factionis viros ab urbe minime exigendos curavit, ne inimicorum

Thessalorum. Argivorum. Milesiorum. Carthaginensium. Gallorum. Spartanorum. In Peloponneso. In Chio.

1 *Nonnunquam in plures.*] Hæc usque ad clausulam, *Thessaliam vero*, sunt Plutarchi in Pericle, ex quo lege, *Tolmidæ*, quem hic *Tomidam* vocat. Lege tamen Græcum.

2 *Thessaliam.*] Cæsar lib. 3. belli Civilis, *Cassius*, inquit, *in Thessaliam cum legione pervenit. His cum essent factiones duæ, varia voluntate civium utebatur. Egesaretus, veteris homo potentiæ, Pompejanis rebus studebat: Petrejus, summæ nobilitatis adolescens, suis ac suorum opibus Cæsarem enixe juvabat.*

3 *Apud Milesios una.*] Plutarchus Probl. cap. 145. At Heraclides Ponticus lib. 2. de Iustitia. & ex eo Athenæus lib. 12. cap. 8. tradunt apud eosdem fuisse aliam factionem eorum, scilicet, qui opes possidebant & popularium, quos illi Gergithas appellabant.

4 *Sicut apud Carthaginenses.*] Livius 3. Decad. lib. 1. post princ. & alibi sæpe. Plutar. in Annibale & Scipione.

5 *Pericles plebem.*] Plutarch. in Pericle.

6 *Gallia.*] Cæsar lib. 6. belli Gallici, ubi scribit, quod cum in Galliam venit, omnes civitates in duas partes divisas fuisse, alterius factionis Principes Heduos, alterius Sequanos fuisse. Nec id pugnat ei, quod alibi, scilicet lib. 1. ejusdem operis dixerat, Totius Galliæ duas factiones esse. Harum alterius principatum tenere Heduos, alterius Arvernos. Nam & postea aperte declarat eosdem Arvernos & Sequanos esse.

7 *Lycurgus Spartam.*] Plutarchus in ipsius vita.

8 *In Chio.*] Hæc usque ad versicul. *Consuevisse quoque*, sunt Plutarch. in lib. de utilitate ab inimicis capienda, circa finem. & iterum in Politicis ad Trajanum. Ex quibus locis intelliges, hic *Onomademum*, non *Onomadeum* esse legendum. Adde & duas fuisse Phereorum factiones, de quibus Aristot. in libro Oeconomicorum publicorum. & Messeniorum aliquando etiam fuisse duas Androclis & Antiochi scribit Pausanias lib. 4.

eorum metu vacuus (quod usu plerunque venit) dissidium cum amicis ferret. Consuevisse quoque Romanos milites, itaque militari disciplina traditum ferunt, ut stipendii pecuniam, aut aliunde paratam, quæ unicuique superesset, pugnæ tempore apud signa in sarcinulis deponerent, eamque imperatores juxta signa servari mandarent. Quod ideo constitutum ferunt, ut non modo patriæ & Larium, sed fortunarum suarum milites defensores paratiores, proptereaque fortiores forent. [1] Et licet dimidia pars stipendii apud signa sequestrari prius soleret, tamen Domitianus, ne ultra mille nummos deponerentur à singulis, edicto prohibuit. [2] Quod ab Asiaticis Romanos sumpsisse crediderim: quibus fuit in more, ut militiam sequuti, quæ preciosa haberent, & magni census, secum in expeditionem ferrent: ut tuendi necessitate quæ illis erant charissima, plurima & maxima prælia obirent, promptiusque dimicarent. [3] Persæ vero non pecuniam & gazas, sed pellices velut charissima pignora, quæ stimulis agerent, apud signa deponebant, ut pro his quæ erant exoptatissimæ, & quas maxime diligerent, velut conjugum & patriæ memores, forti & præsenti animo mortem oppetere non dubitarent. [4] Illud quoque proditum memoriæ est, quoties duo simul consules iisdem creati auspiciis, contra eosdem hostes ducerent legiones, tam itineris quam ineundi certaminis signum ab antiquiore, & consulati, aut pluribus honoribus functo,

Romanorum militum mos.

Asiatici.

Persæ.

Cum duo consules contra eundem hostem ducerent legiones.

1 *Et licet dimidia.*] Suet. in Domitiano cap. 7. vide ibi Beroaldum interpretem.

2 *Quod ab Asiaticis.*] Xenophon in Pædia Cyri libro 4.

3 *Persæ vero.*] Quintus Curtius libro 3. Plutarchus in Alexandro. Dicæarchus libro 3. vitarum Græciæ, & ex eo Athenæus lib. 13. cap. 2. scribunt Darium Persarum Regem, qui ab Alexandro fuit debellatus, trecenta ac quinquaginta pellices in omnia bella circumducere solitum. Vide Herodotum lib. 9.

4 *Illud quoque proditum memoriæ est.*] Non inficior quin id observaretur in primo die sive mense (nam incertum mihi est, diebusne an mensibus ejus rei divisio fieret, ut diximus in nostris commentariis Primigeniorum, quæstione 17. in prima opinione.) Sed cum aut primus dies, aut mensis cessisset antiquiori, aut alias digniori, certe postea alter mensis vel dies cedebat alteri: sicque continuabant, ut alternis imperarent, ut aperte constat ex iis, quæ diximus in eodem loco.

functo, dari consuevisse: quoque si quando patricios & senatum advocare consules vellent, per præconem singulis nominatis, aut buccina: plebejos vero tribunos plebis per ministros, non singulos expressis nominibus, sed universos cornu advocabat.

CAPUT III.

Quæ fuerint Romanis comitia centuriata, quæ curiata, quæ tributa, & quæ calata.

QUod [1] centuriatis comitiis consules, tribuni militares, prætores, & reliqui magistratus, qui majora auspicia habebant, crearentur, nemini dubium fuit. Cum enim quatuor essent comitiorum genera, æditicia, prætoria, tribunitia & consularia, quibus postea addita censoria & quæstoria, centuriata fuere, quæ nisi auspicato fieri poterant, vocatis centuriis, partibus distributis centuriatim aut tributim, descriptis ordinibus, classibus, ætatibus, auditis auctoribus, & re promulgata & cognita. Vocabantur enim centuriæ in Martium campum, quo convenire facilius possent, ubi libera erat suffragandi potestas, ibique comitiorum die ex censu & ætate illorum, qui ex qualibet tribu in centurias selecti erant & in classes [2] (nam populus

Centuriata comitia.

in

TIRAQUELLUS.

1 *Quod centuriatis comitiis consules.*] Quibus majores creabantur magistratus, eisdemque leges ferebantur. His comitiis per classes inibatur suffragium. In quibus descripto ex ætate & censu populo, prima classis, quæ maximi erat census & optimates fere continebat, primo ferebat suffragium, vocatis ordine seniorum ac juniorum centuriis. Deinde secunda classis, eodem ordine, deinde tertia. Post quam, si adhuc variasset numerus, quarta: donec ad quintam quæ ultima erat, perventum fuisset, quæ jam minimi census erat, ac proinde vilioris turbæ suffragationis. Itaque observato hoc discrimine, centuriata graviora erant propter hunc ordinem & delectum populi. Livius 1. Decad. lib. 1. in fin. & lib. 2. post prin. Gel. libro 15. c. 14. Erant & curiata sive tributa comitia (nam utroque nomine appellantur) dicta à curiis sive tribubus, in qua divisus erat populus: & hæc leviora & magis popularia erant, quod in his plebei fere cum nobilibus pares essent, tum numero etiam & multitudine superiores. & in his Quæstores & Ædiles creabantur.

2 *Nam populus in centum turmas dividebatur.*] Festus Pomp. lib. 3. *

COLERUS.

* Vide quæ lib. 3. notavi ex Festo.

Pop. in centum turmas. in centum turmas dividebatur) non autem mixtim ex colluvione omnium per pontem suffragia ferebant. Quæ tamen comitia, si quando populus coire nollet, per patres clientesque patrum fieri poterant: [1] positoque vexillo in arce, exercitus præsidii causa imperabatur. Idque propterea cautum, quod intra urbem comitia habere, aut legere militem non decebat: quippe armatis legionibus urbem ingredi fas non erat, ne grassatoribus obnoxia foret. Candidatorum mos. Candidatorum vero mos fuit, quum comitia fiunt, & in suffragium cives vadunt, [2] in candida veste sine toga in campum descendere, cum clientibus [3] gentilibusque, [4] singulasque tribus prehensare [5] & circuire; [6] hominesque etiam tenuissi-

Et errat quidem Alexander, qui ex Festo dicit, centum turmas pro centurias. Non enim à centum turmis comitia centuriata, sed à centuriis appellantur.

MERCERUS.

1 *Positoque vexillo.*] Id vexillum in Janiculo statuebatur, una cum custodiis: ut narrat Dio lib. 37. Id autem usque adeo necessarium erat, ut eo remoto comitia dirimerentur. Eoque ritu, idem Dio narrat Metellum Celerem decrevisse comitia quibus agebatur de capite Rabirii.

TIRAQUELLUS.

2 *In candida veste.*] Hinc etiam *Candidati* dicebantur, qui ad alicujus magistratus aut dignitatis petitionem aspirabant. Zasius in *l.* 11. *ff. de orig. jur.* Candidatos vocat eos, qui nondum sunt assecuti honorem, sed ambiunt, & spes est eos assecuturos esse. Vide Budæum in Pand.*

COLERUS.

* Album enim sive cretam petitores addebant in vestimenta. Unde & *cretati* vocantur. Et vetus quidam Poëta *Cretulam*, quandam Comoediam suam inscripsit. Citat Nonius.

TIRAQUELLUS.

3 *Gentilibusque.*] Vis audire magnam inter gentes Candidatorum contentionem, lege, quæ descripsit Livius Decad. 4 lib. 5. non adeo longe à princ. & ejusdem Decad. lib. 9.

4 *Singulasque tribus prehensare.*] Frequentativum supplicibus & candidatis maxime conveniens, quod suffragatorum manus prehendunt. Cic. 2. de Orat. introducit Crassum sic loquentem, *Equidem cum peterem magistratum, solebam in prehensando dimittere à me Scævolam.* Et lib. 1. ad Attic. epistol. 1. statim post princip. *Prensat unus P. Galba sine fuco ac fallaciis, more majorum.* Et paucis verbis interjectis, *fuit illius hæc præpropera prensatio: nam illi ita negant vulgo, ut mihi se debere dicant.* Et alibi sæpe apud auctores hoc verbum prensandi sive prehensandi, ut candidatorum proprium usurpatur.

5 *Et circuire.*] Et hoc quoque Suet. in Aug. c. 56. *Quoties magistratuum comitiis interesset, tribus cum candidatis suis circuibat, supplicabatque more solemni: ferebat & ipse suffragium in tribu, ut unus è populo.* Livius 1. Decad. lib. 1. *His muliebribus instinctus furiis Tarquinius, circumire & prensare minorum maxime gentium patres.*

6 *Hominesque etiam.*] Cicero ad Q. Fratrem lib. 2. & 3. Plin. lib. epistolar. 2. epist. 6. & alibi.

Adhi-

tenuissimos & ignotos, quorum suffragiis nituntur, rogare, atque illos per se & communes amicos appellare, obsecrare & obtestari: quorum nomina memoriter referenda erant. quod si qui facere nequirent, [1] adhibito nomenclatore faciebant, tametsi cautum postea fuerit, [2] ne candidatis nomenclatores adessent, [3] suaque merita & facinora domi forisque commemorare, demissisque & humilibus verbis supplicare, nihil denique fraudis aut lenocinii omittere, prehendere amicos, ambire patronos, domos stationesque circuire, admonere beneficii, perlicere donis juvenes, & ingentia polliceri, nihil reliqui facere, ut sibi in consequendis honoribus socii & adjutores sint, atque in petitione suffragentur. In qua re elaborandum erat, ut adolescentes nobiles, & summo loco natos, studiosos haberent, qui omni studio & comitate rogandi persuadendique erant, ut se amicos, [4] suffragatores, duces atque assertores exhiberent, competitoribusque invidiam, sibique studia hominum, favoremque conciliarent. Nam multos potentia & multitudine amicorum fultos, potestates & imperia pervicisse invenimus. Quum enim populus tam Romuli quam Tulli legibus, comitiorum princeps foret, ita ut quos creare ma-

Nomenclatores candidatorum.

Romuli & Tulli lege populus comitiorum princeps.

1 *Adhibito nomenclatore.* *] Plut. in Catone Uticen. & vide supra lib. 2. cap. 19.

COLERUS.

* Quem *fartorem* quoque dici Festus docet. Sic enim ait: *Fartores, nomenclatores, qui clam velut infarcirent nomina salutatorum in aurem candidati.*

TIRAQUELLUS.

2 *Ne candidatis nomenclatores.*] Plutarch. ubi supra, dicit solum Catonem Uticensem eam legem servasse.

3 *Suaque merita.*] Plin. lib. epist. 3. epist. pen. ad Mesium Maximum, de candidatis loquens, *Dicebat*, inquit, *ipse pro se, vitam suam explicabat, testes & laudatores dabat, vel eum sub quo militaverat, vel eum, cui quaestor fuerat, vel utrumque si poterat.*

4 *Suffragatores, Duces atque assertores.*] Plinius ubi supra, illud quoque subdit, *Addebat quosdam ex suffragatoribus: illi graviter & paucis loquebantur.* Suffragator autem is est, qui creandis magistratibus suffragium fert. Plautus in Casin. act. 2. scena 4.

Ibi ego & suffragatores alicisear tuos.

COLERUS.

Suffragatores.] Suffragatores dicebantur apud majores, hi qui vulgo in usu erant candidatis. nam ut melius apparerent, juncta suffragia suffragator, quem quisque fieri vellet, notabat, apposito puncto, scriptis candidatorum nominibus, ut scribit Festus ex Varronis lib. 7. rerum humanarum. Glossae veteres: *Suffragium* ψηφοφορία, χειροτονία, ψῆφος.

1 *Non-*

re magiſtratus vellet, illi poteſtas eſſet; his artibus delinire mentes, ſingulorumque animos captare oportebat. Quod licet eſſet in uſu frequens, [1] nonnulli tamen hoc ſupplicandi genus velut ſordidum & parum libero homine dignum, devitarunt: ſiquidem L. Craſſus nunquam adduci potuit, ut præſente Q. Scævola, more candidatorum populo ſupplicaret. [2] Phocioni quoque cum nunquam ſupplicare populo ſuſtinuiſſet, & ideo comitiis intereſſe nollet, abſente & invito honores delati ſunt. [3] Qui etiam candidati, ut plus auctoritatis ferrent, utque juſta ſuffragatione digni haberentur, cognomenta ſæpe clariſſimarum familiarum deſumpſerunt: eaque propria & peculiaris licentia candidatorum fuit, ut bonum nomen ferrent, & ex optimatibus judicarentur. Nec minore ſtudio his quos rogabant, agere gratias: nam mirum & efficax ſtudium in agendis gratiis habebatur. [4] Singulos denique prehenſare, obviaſque manus dare, ſalutare, & omnibus arridere debebant. Qui ut conſpicui eſſent, utque à populo ſpectarentur, nundinarum tempore & mercatu frequenti, quo opifices & agreſtes ad urbem commeabant (quum nona quaque die fora conſtituerentur) in edito colle ſpectandos ſe præbebant, ut popularem gratiam favoremque aucuparentur, idque poſt aliquot ſecula, lapſis jam & defluxis moribus, fieri ſervatum eſt. [5] Antea enim ſine ambitu ſuffragiorum, aut his lenociniis præſente ſenatu, ſummo ſilentio ipſi per ſe candidati in comitiis vitam ſuam belli domique, decora atque officia in rempublicam, & quid ſingulis univerſiſque præſtitiſſent, tum majorum fortiter facta, longa & accurata oratio-

TIRAQUELLUS.

1 *Nonnulli tamen.*] Hæc uſque ad clauſulam, *Phocioni quoque*, ſunt Valerii Maximi libro 4. cap. 5.

2 *Phocioni.*] Plutarch. in vita illius.

3 *Qui etiam candidati.*] Plinius ubi ſupra.

4 *Singulos quoque prehenſare.*] Supra in verbo, *Singulaſque tribus prehenſare.* Macrob. Saturn. lib. 1. cap. 16. *Candidatis*, inquit, *uſus fuit, in comitium nundinis venire, & in colle conſiſtere, unde coram poſſent ab univerſis videri.*

5 *Antea enim ſine ambitu.*] Hæc uſque ad clauſulam, *Quibus quidem*, maxima ex parte ſunt Plinii Junioris epiſt. 2. eademque penult. lib. 3.

1 *Quibus*

oratione explicabant: qua cura, qua diligentia, qua animi magnitudine honores gessissent, testesque & laudatores dabant, qui omnes æquissimis animis audiebant. Quæ rerum gestarum commemoratio non ficta, longe plus poterat, quam preces & ambita suffragia, quæ postea urbem invasere. [1] Quibus quidem comitiis plerunque dictator, consul aut prætor, majoresque magistratus præerant. Ante cujus curulem sellam candidati suffragia excipiebant. [2] Scita vero suffragiorum nongenti, qui ex ordine judicum erant selecti, custodiebant: & ne quid fraudis dolive admitti posset, neve quis tesserulas in loculum conjiceret, solicite curabant: quippe singulis tribubus comitiorum die non solum custodes, sed rogatores & distributores præerant. Describebantur nomina tribuum vel centuriarum, quæ intra [3] cancellos, quibus Ovilia nomen erat, ut quæque vocata fuerat, ex urna ut sors ferebat introducta, suffragabatur. [4] Demum tribuum sortitione facta, in cistellam posita, [5] quam situlam dixere, renunciabant præconis voce, quem quæque tribus candidatum elegisset. Fuitque prisci moris, ut Veturia, cujus erat prærogativa suffragiorum, pro suo candidato prius in suffragium iret. Namque ex centuriis militaribus facto iterum delectu, tam ex junioribus quam veteranis, præstantiores in proprias seligebant centu-

Comitiis centuriatis qui præerant.

Scitæ suffragiorum qui custodiebant.

Ovilia: Suffragiorum ratio.

Veturia tribus.

1 *Quibus quidem comitiis.*] De Dictatore satis diximus supra lib. 1. c. 6. De Consule & aliis dicemus quoque infra eod. cap.

2 *Scita vero suffragiorum.*] Lege *Cistas* ex Plinio, cujus hæc sunt lib. 33. cap. 2. in princ. *

COLERUS.

* Ego tamen puto aliam mentem esse Alexandri, quippe qui scita suffragiorum ipsa suffragia appellaret. Græci profecto eadem ratione τὸ ψήφισμα scitum seu decretum dicunt. Adde, quod Alexander paulo post situlæ mentionem facit, quæ Plinii cista esse potest.

TIRAQUELLUS.

3 *Cancellos, quibus Ovilia nomen erat.*] De hujusmodi Ovilibus vide supra lib. 2. cap. 18.

4 *Demum tribuum sortitione facta.*] Vide Annotat. seq.

5 *Quam situlam dixere.*] Plautus in Casina, act. 2. scen. 4.

Et situlam huc afferte, cum aqua & sorteis. & scen. 6.

— *Adsunt, quæ imperasti omnia:*
Uxor, sortes atque ego met.

Livius 3. Decad. lib. 5. *Tabellis datis, tribuni populum summoverunt, situlaque allata est, ut sortirentur, ubi Latini suffragium ferrent.*

1 Nou-

centurias: quarum erat prærogativa suffragiorum per vices, quibus Veturiæ nomen datum. [1] Nonnunquam alia servata est suffragiorum ratio: [2] siquidem Lucius Cassius Longinus tribunus plebis, Cajo Mario & Flacco consulibus, ut populus per tabellas punctis distinctas suffragia ferret, legem tulit tabellariam, quæ diu sancta & incorrupta mansit. Ea enim lege, ne qua invidia oriretur, & quo magis animo libero vota impartirent, cautum fuit, ut non voce, sed punctis suffragarentur. Puncto enim in tabula apposito, per singulas tribus, pro quo candidato suffragia conferrent, dignosci poterat. Quibus tabellis nihil aliquando melius visum, quum illis ambitus & concionum licentia palam adempta fuerit. Postea animadvertentes, quia auctoritas

Suffragia per puncta.

Lex tabellaria.

1 *Nonnunquam alia servata est.*] Hæc usque ad clausulam, *Nonnunquam dissolvibus*, sunt Cicer. lib. 3. de legibus. quo loco de suffragiis eleganter, ut cætera omnia, disserit. & in Orat. pro C. Plancio, alias Planco. in Rullum. & in Bruto. & Plinii Secundi dicto libro epistolarum 3. epist. 20. ad Maximum. & libro 4. epistol. 25. ad eundem Maximum.

MERCERUS.

2 *Siquidem L. Cassius.*] Fallitur hic multis modis Alex. Primo quod arbitretur legem tabellariam Cassiam latam fuisse C. Mario, & L. Flacco Coss. Lata enim fuit Lepido, & Mancino Coss. ut liquet ex Cic. lib. de claris Orat. Erroris caussa est, quod ille L. Cassius Longinus, qui Trib. pleb. fuit Mario, & Flacco Coss. multas leges tulerit. Itaque ad eum retulit Alex. quod referre debebat ad ejus (ut opinor) patrem: qui item Trib. pleb. erat Lepido & Mancino Coss. 38. annis ante Consulatum illum Marii, & Flacci. Deinde ille Cassius tribuit quidem tabellam Populo, ad suffragia ferenda, non tamen in magistratibus creandis, sed tantum in Judiciis. Neque primus tabellam dedit Populo, sed ante illum duobus annis A. quidam Gabinius ignotus homo, & sordidus: ut est apud Ciceronem lib. 3. de leg. & in Lælio & in Bruto. Itaque quatuor leges tabellas Populo Romano dederunt: Gabinia, in creandis magistratibus: Cassia, in judiciis, excepta perduellione: Papyria, in ferendis legibus: Cælia, etiam in perduellione, quam Cassia exceperat. Denique in eo fallitur Alex. quod tabellas suffragii punctis distinguit: in Tabellis enim illis, nomina Candidatorum scribebantur, non integra quidem, sed semiperfecta. Unde Orat. pro domo sua Cicero scribit quemdam fraudem facere voluisse, ita ut Prætor renunciaretur interversa Ædilitate: & id potuisse, si modo prima litera competitorem habuisset aliquem: hoc est, si nomen alicujus qui Præturam petiisset, initium haberet ab ea littera, à qua nomen illius fraudulenti. Puncta vero pungebantur à custodibus in tabellis, quos assumebant ad hoc munus. Indicabantque numerum suffragiorum, quæ quisque candidatus tulerat. Quod vero addit Alex. Populum Romanum tandem desiisse uti tabellis in ferendis suffragiis, refero ad tempora imperatorum, quibus populi suffragia libera non erant, & parvi momenti.

1 *Perse-*

ctoritas optimatum, & illorum qui honoribus præstant, plus voce quam puncto haud dubie poterat, postpositis tabellis, ad aperta suffragia, & primum ordinem comitiorum rediere. Nonnunquam discoloribus ceris signa suffragiorum, & sententiarum notabantur: quod in judiciis quoque fieri animadvertimus. [1] Persæpe vero universus populus effuso studio & favore accensus, aliquem insignem candidatum ob excellentem virtutem militarem, cujus summa dignitas maximæque res gestæ fuere, cunctis suffragiis consulem aut prætorem, ædilem aut censorem declaravit, & comitiis renunciavit. Quibus in suffragium missis, consul qui præsidebat, eum qui ad honores promotus fuerat, primus voce renunciabat: mox præconis voce populo palam fiebat: in quo proditum memoriæ est, [2] Domitianum morte affecisse Flavium Sabinum, quod consularium comitiorum die, præco illum non consulem, sed per errorem ad populum Imperatorem declaravit.

Alia ratio suffragiorum.

[3] Qui vero candidatus renunciatus designatusque fuerat, antequam iniret magistratum, solemne carmen precationis præfatus, sicut mos est, celebri oratione populo universo agere gratias, eumque honorificentissimis verbis alloqui, & de se bonam spem polliceri debebat: quod Paulus Æmylius cum adversus Persen totis comitiis consul foret renunciatus, facere recusavit. Nam palam professus est, nullas se gratias populo debiturum, quin si meliorem nacti essent, liberam se eligendi potestatem populo daturum dixit. Inde è campo qui designatus declaratusque fuerat, in Capitolium, mox ab universo populo in domum suam deducebatur. Quod si primis suffragiis minus valere poterant, parumque virium in promovendo candidato fuisset: quippe

Candidatus ad magistratum aliquem designatus.

Ubi primis suffragiis non successisset candidatis.

TIRAQUELLUS.

1 *Persæpe vero universus populus.*] Sic cum Scipio Africanus Ædilis creatus est apud Livium 3. Decad. lib. 5. & postea, &c. vide eundem.

2 *Domitianum morte, &c.*] Sueton. in vita Domitiani cap. 10.

3 *Qui vero candidatus.*] Hæc usque ad versic. *Inde è campo.* sunt Plutarchi in vita P. Æmylii.

1 *Quippe*

[1] quippe cum bina denuo de eisdem candidatis sæpe comitia fierent, quo facilius in comitiis concordia populi firmaretur: plerunque prolatis comitiis, fracto animo, squalore & lachrymis demissi & supplices candidati, singulos etiam de plebe homines, atque humillimum quemque prehensare, populoque universo supplicare solebant: ita ut quod prius assequi non poterant, pietate motus populus traderet. Id enim in comitiis plerunque eveniebat, ut dies intermissis, rumoresque temere dissipati, aut fabula ficta, vel minima offensiuncula, parvaque rerum momenta, totam sæpe rationem comitiorum perturbarent, & magnos motus exciरent. Fiebat enim sæpenumero miseratione, tum splendore vitæ, nonnunquam gratia, aut meritis antea exhibitis, ut magni casus intercederent, fieretque repentina mutatio: ut qui modo erant repudiati, honestissima suffragatione haberentur digni, præsertim à populo, qui velut mare sempiterna agitatione movetur. Nonnunquam in conferendis honoribus populum bis censuisse, & suffragia dedisse compertum est: centuriatisque [2] & decuriatis comitiis diversa suffragia contulisse: quod ideo fit, ut cuique libera facultas foret postremis comitiis mutare suffragium, si quem primæ suffragationis pœniteret. [3] Fertur tamen Cajus Cæsar

Primis comitiis repudiati, secundis vero admissi.

MERCERUS.

1 *Quippe cum bina.*] Hoc vix factum legas nisi cum primis comitiis nulli magistratus creari potuerant.

2 *Et decuriatis comitiis.*] Lege *Curiatis*, sed etiam de hoc nobilis est controversia inter Nicol. Gruchium, & Car. Sigonium. Horum tu scripta evolve.

TIRAQUELLUS.

3 *Fertur tamen C. Cæsar.*] Sueton. in vita illius cap. 41. *

COLERUS.

* Post Cæsarem comitia in principum potestatem redacta sunt. Sic igitur de pop. Rom. Juvenalis Sat. 10.

— *qui dabat olim*
Imperium, fasces, legiones, omnia, nunc se
Continet atque duas tantum res anxius optat. *Panem & Circenses.*

Ubi tamen quidam legunt, *panem & Circenses*, ut intelligant frumentarias tesseras, quas anhelabat plebs. Vide Alciat. lib. 8. cap. 5. Parerg. Vulgo tamen quoque legitur *Panem & Circenses.* Vide præterea quæ de populi suffragiis scribit Modestinus *l. 1. ad leg. Jul. de ambit.*

MERCERUS.

Fertur tamen C. Cæsar.] De statu Comitiorum sub C. Cæsare, sub Augusto, Tiberio, & sequentibus Cæsaribus vide quæ Lipsius collegit, suis Commentariis in 1. Annal. Taciti: & Bud. Annotat. in Pandect. nobis per tempus non licet eorum breviarium hîc subscribere.

Cæsar comitia ita cum populo partitus, ut pro parte dimidia candidatorum, quos populus vellet, exceptis consulatus petitoribus, pro altera dimidia, quos ipse dedisset, pronunciaret. [1] Per se vero in comitiis consularibus, quia Imperatores deligebantur, præter populum universum, etiam militaris ordo & equites frequentissimo concilio advocati intererant: quippe suffragatione militari summi plerunque duces delecti sunt. [2] Scipioni enim Aphricano jussus populus inire suffragium, omnis militaris ordo, omnesque centuriæ & tribus ad unum Imperium in Hispaniam detulere. Quoties dissimilia suffragia diversis comitiis darentur, illa prævalere certum est, quæ justis comitiis fierent. Prærogativa enim suffragiorum, semper justorum comitiorum fuit. [3] Quod autem dempta toga candidatos in campum prodire observatum est, propterea constitutum ferunt, ne per occultos sinus pecuniis absconsis, largitione & ambitu suffragia mercarentur: aut saltem ut cicatrices & vulnera, quæ pro patria proque civibus pugnando passi sunt, conspicua forent. [4] Proditumque memoriæ est, Aphricani superioris filium, cum præturæ candidatus in campum descenderet, candidam quam induerat togam, turpitudinis maculis obsolefactam ostendisse, magnoque dedecore, totius populi suffragio repulsam tulisse. [5] Quæ quidem centuriata comitia per cornicinem indici, curiata vero per lictorem calari solebant. [6] Fuere autem curiata comitia,

Militaris ordo in comitiis consularibus advocatur.

Cum diversa suffragia dantur.

Curiata comitia.

TIRAQUELLUS.

1 *Per se vero.*] Id probatur exemplo seq.

2 *Scipioni enim Aphricano.*] Livius 3. Decad. lib. 21. & Plutarch. in vita illius non longe à princ.

3 *Quod autem dempta toga.*] Plutarchus in Coriolano.

4 *Proditumque est memoriæ.*] A Valer. Maximo lib. 3. cap. 5. post prin.

5 *Quæ quidem centuriata.*] Gell. libro 13. cap. 14.

6 *Fuere autem curiata comitia.*] De his Cicero in Oratione pro Domo sua, & de l. Agraria. & Gellius ubi supra. & Festus Pompejus lib. 3. Vide Nicolaum Gruchium lib. 3. cap. 2. de Comitiis.

MERCERUS.

Fuere autem Comitia curiata.] Hic de curiatis comitiis loquitur, quæ habebantur florente repub. Nam ante Servium Tullium, certum est, magistratus, leges, & quæ Populus agebat, jussa fuisse Curiatis comitiis, utpote quæ sola essent. Postea vero, saltem post instituta Tributa Comitia, abolevere paulatim, & adumbrata tandem

tia, in quibus non de magistratibus conferendis, sed de exercitu, de legibus, de legatis, deque ducibus deligendis, & legionibus inter consules partiendis, de provinciis, de genere belli, deque his quæ ad rem pertinent militarem, & an contra hostes arma sumere expediret, decernebatur: ut si rogationem probaret populus, bellum fieret: si vero antiquaret, cessaretur ab armis: in quibus suffragia non ex censu & ætate, sicut in centuriatis, sed ex generibus omnium ætatum & ordinum promiscua multitudine ferri assuerant. [1] Cum enim viritim tribules dabant suffragia, ubi accedebat singulorum totiusque vulgi opinio & consensus, ea comitia curiata: cum vero per singulas centurias unus ferebatur calculus, centuriata dicta sunt. [2] Ideo in curiatis omnis potestas suffragiorum, & comitiorum eventus, penes populum stetit. Nam singulis popularibus, etiam despectissimo cuique viritim suffragandi, proque suo candidato decertandi potestas erat. [3] In centuriatis vero cum non singuli conferent, [4] sed per centurias suffragia ferrent, in quibus copiæ aliquorum plus poterant, [5] pro eo quod ex omni tribu præcipui opibus & dignitate, in centurias selecti, suffragabantur, divitum suffragationem prævaluisse certum

Centuriata.

Divitum suffragia.

dem tantum fuerunt. Retentaque solum religionis caussa. Cæterum hic multa tibi caute legenda sunt. Bellum enim à Populo jussum Centuriatis comitiis liquet ex Livio lib. 42. 49. & 51. Duces itidem belli gerendi iis comitiis lectos satis constat. Hi enim erant Consules, & Prætores. Nam ii qui crearentur Proconsules, & Proprætores extra ordinem. Tributis comitiis creabantur. Excipio P. Scipionem, qui semel Proconsul factus est Centuriatis. Solique dictatores opus habuisse videntur lege Curiata, ad plenitudinem imperii sui: si modo id admittatur quod controversum est inter Gruchium, & Sigonium. Provinciæ item si quæ extra ordinem decernerentur, dabantur Comitiis tributis, ut ex multis Livii locis liquet. Non nego tamen Provincias ornari solitas fuisse lege Curiata.

TIRAQUELLUS.

1 *Cum enim viritim tribules.*] Gellius libro 15. cap. 27.

2 *Ideo in curiatis omnis potestas.*] Dionysius Halicarnass. libro 7. scribit in comitiis curiatis omnem potestatem creandi magistratus fuisse penes populum.

3 *In centuriatis vero.*] Gellius lib. 15. cap. 27. & Sext. Pomp. lib. 3.

4 *Sed per centurias.*] Cicero lib. 3. de legib. & in Orat. ad Quirites post reditum suum, sive post reditum in senatu. & in Orat. pro Milone. & Fest. Pompejus lib. 3.

5 *Pro eo quod.*] Dionys. Halicarn. d. lib. 7.

certum est. [1] Interdum vero curiatis comitiis, tribunos plebis, tribunosque militares, & alios magistratus extra ordinem creatos invenimus; [2] tunc maxime, cum hi magistratus primum inventi constitutique sunt. [3] Erat enim consentaneum, in novis magistratibus creandis, non aliquorum, sed totius populi suffragia postulari. [4] Quod nisi comitiis curiatis fieri posse, nemo dubitavit. [5] Fuit quoque animadversum, leges quæ ad populum pertinerent, [6] quandoque centuriatis comitiis latas: siquidem L. Valerius Publicola comitiis centuriatis legem tulit, ne quis magistratus civem provocantem verberaret, necaretve. [7] Præter quæ fuere calata comitia, quæ curiata & centuriata continent. *Calata.* [8] Hæc enim sunt pontificis maximi & sacerdotum, in quibus non omnes, sed descripti selectique convenire & suffragia ferre poterant. [9] Nam cum universum populum sacerdotia mandare, vel quemquam sacris præficere, propter religionem non deceret, Cn. Domitio tribu-

1 *Interdum vero.*] Hoc ex Gellii libro 5. cap. 19. colligi potest, si cum eo quod Livius ait Decad. 1. lib. 3. conferatur. Hic enim Tribunos pleb. à pontifice max. creatos: Ille vero comitia dici curiata quæ arbitris Pontificibus fierent affirmat.

2 *Tunc maxime.*] Idem Livius 1. Decad. lib. 1. & 2. Dionysius Halicarnassæus libro 6. non longe ante finem.

3 *Erat enim.*] In populo enim omnis pars civitatis, omnesque ejus ordines continentur. Hæc Gellius lib. 10. cap. 20.

4 *Quod nisi.*] Sunt enim curiata comitia, cum ex generibus omnium suffragium fertur, ut ait idem Gell. libro 15. cap. 27.

5 *Fuit quoque.*] Vide infra hoc eodem lib. cap. 6. in princ.

MERCERUS.

6 *Quandoque centuriatis.*] Non dubium est quin celebriores leges his semper comitiis latæ sint, ut leges 12. tabularum, & aliæ. Quæ ob id Centuriatæ nonnunquam dictæ sunt, vel simpliciter leges ut apud Justinianum 1. Inst. & Gellium lib. 10. cap. 21. nempe ad distinctionem earum legum, quæ ferebantur comitiis Tributis. Quæ plebescita dicta. Hæc enim etsi totum Populum tenerent, tamen non desiit tantæ esse & auctoritatis, & dignationis, quantæ erant leges centuriatæ. Hæ enim ab universo populo, illa à plebe tantum jubebantur: & sæpe ferentibus minoribus magistratibus. Quanquam majores etiam iis sæpe comitiis plebem rogare solebant.

TIRAQUELLUS.

7 *Præter quæ.*] Gellius lib. 15. capite 27. vide librum comitiorum Nicolai Gruchii lib. 3. cap. 3.

8 *Hæc enim sunt pontif. Maximi.*] Gellius ubi supra.

9 *Nam cum universum pop.*] Hæc usque ad clausulam, *Ideo non placere*, sunt Auli Gellii, ubi supra, quem vide, & lib. de Comitiis ubi supra.

tribuno plebis legem ferente cautum est, ut minor pars populi selectique vocarentur, & ab ea parte qui dignus collegio foret, in sacerdotium assumptus cooptaretur. Ideo non plures quam decem & septem tribus, in pontificis aut sacerdotum comitiis unquam interfuisse compertum est. Quæ non comitia, sed populi concilium dicebatur: quippe qui non populum universum, sed tantum partem concilio advocarent. Cumque sacerdotium maximæ esset auctoritatis, propter religionem, decuit sacerdotes comitia habere propria, in quibus ad sacerdotium assumerentur. [1] His quoque comitiis calatis, quæ arbitris pontificibus fiunt: arrogationes illorum, qui cum sui juris sint, in alterius transeunt potestatem, fieri compertum est. [2] Hæc enim comitia illa sunt calata, quæ pro collegio pontificum aut Regis sacrorum augurisve aut flaminis inaugurandorum causa fiunt: siquidem ut hi crearentur, & in collegium admitterentur, sacrisve præficerentur & inaugurarentur, calatis comitiis decernebatur. [3] Calatis quoque comitiis, & [4] sacrorum detestationem, & testamenta fieri animadversum est. Tria enim veteribus fuere testamentorum genera: unum, quod calatis comitiis fiebat, alterum quod per æs & libram, libripende adhibito, & emptore familiæ:

Concilium populi.

Sacerdotum comitia propria.

Instit. de testamen. ordin. in principi.

Testamentorum tria genera.

1 *His quoque.*] *Curiatis* dicere debuit ex Gell. d. lib. 15. cap. 27.

2 *Hæc enim.*] Hæc usque ad clausulam, *Calatis quoque comitiis*, sunt Gellii d. lib. 15. cap. 27.

3 *Calatis quoque.*] Gellius ubi supra, & Justinianus in §. 1. *Inst. de test. ord.* ubi hæc tria testamentorum genera describit. vide ibi Zingl. & Baldum; sed & ipsa eo quod de procinctu dicitur, vide Plutarch. in Coriolano. & Festum Pomp. in verbo, *In procinctu.* & Gell. l. 1. c. 11. Hanc juris solemnitatem Cicero in Topicis nexum appellare videtur: cujus meminit Justinian. in *l. unica. C. de usuc. transfor.*

MERCERUS.

4 *Sacrorum detestationem.*] Intellige Consecrationes & dedicationes omnes quas publice in concione populi fieri oportebat: Quæ sine dubio initio factæ Calatis comitiis, ut Gellius scribit. Post legem autem Papyriam fuit potestas plebejis magistratibus eas faciendi Tributis comitiis. In quo satis erat denunciare Pontificibus, ut adessent. Quibus renuentibus, poterat magistratus plebejus dedicationem illam perficere. Si tamen videbatur, cogebant Tribuni plebis Pontifices, ut huic dedicationi interessent: & id pro jure sui magistratus poterant, ut intelligitur ex Orat. pro domo Cic. Hæc vero omnia, ut & testamentorum confectio Comitiis illis paulatim obsoleverunt.

1 *Postre-*

liæ: tertium, quod procinctum vocabatur, cum milites ituri in prælium, nulla legum solemnitate, tribus aut quatuor adhibitis, raptim apud commilitones testabantur: qui mos talis erat, ut milites, cum decernere parant, antequam togam circumcingerent, aut clypeos arriperent, tribus aut quatuor audientibus heredem sibi nuncuparent, siquid in acie secus eveniret. [1] Postremo fuere comitia tributa, quæ tunc fieri cognitum est, quum non ex generibus hominum, neque ex censu & ætate, sed per regiones urbis tributim vicatimque suffragabantur: in quibus interesse tribus & suffragari per regiones & compita assuerant. Post aliquot vero secula Publius Scipio Aphricanus & L. Mummius censores suffragia mutasse feruntur, ut regionatim suffragarentur, pro generibus hominum causisque & quæstibus, tribus describendo. [2] Quibus comitiis, ut tribuni plebis minoresque magistratus fierent, à Volerone primum, deinde à Lectorio tribuno plebis rogatione promulgata, cavebatur, ne patricii quod vellent, tribunos per clientum suffragia crearent, non populus. Quibus etiam tributis comitiis tribuni militares sæpe creati fuere, [3] qui comitiati dicti: [4] in quibus si deessent senatorii ordinis candidati, Augustus Octavius illos ex equestri ordine suffecit, ita ut finito honore, in utro vellent ordine permanerent. [5] Et licet centuriata comitia decreto senatus, & auspicato, ac sacrificio perfecto & litato, fieri minime solerent: [6] tamen tributa comitia, quia minimorum magistra-

Tributa comitia.

Comitiati tribuni.

TIRAQUELLUS.

1 *Postremo fuere.*] De quibus Cicero libro 2. de legib. Livius 1. Decad. lib. 2. Gellius d. lib. 15. cap. 27. vide lib. de Comitiis.

2 *Quibus comitiis.*] Livius 1. Decad. lib. 2. Dionysius Halicarnassæus libro 9.

3 *Qui comitiati.*] Ascon. Pedianus in 1. in Verrem actione.

4 *In quibus.*] Sueton. in Augusto, cap. 40. vide ibi Beroaldum. *

COLERUS.

* Ubi tamen Torrentius à Beroaldo dissentit. Et vult intelligi potius Tribunos plebis, quam Tribunos militares. Facit quoque Dion cum ipso l. 45.

TIRAQUELLUS.

5 *Et licet.*] Hic legendum est, *Et licet centuriata, fieri decreto.* Vide Nicol. Gruchium Comitiorum lib. 1. cap. 4.

6 *Tamen tributa.*] Vide ibi. & quæ fuerint tributa Comitia vide eundem Gruchium libro 1. cap. 6.

gistratuum sunt, nec senatusconsulto, nec augurato, nullisque præcedentibus sacrificiis facta, & eadem die absoluta, rata erant: [1] tametsi lege Ælia & Fusia, ne quis per eos dies quibus cum populo agitur, nisi [2] de cælo prius servasset, agere liceret, cautum fuerit. [3] Eratque mos auspicandorum comitiorum, ut cum præfatione deorum dearumque bonis faustisque nominibus, ac diis bene juvantibus, concilia inirent. [4] Apud Argivos vero indictis comitiis, cum prætor in præfationis carmine, Jovem, Apollinem, atque Herculem præfari soleret, ut successus darent prosperos: postea Philippi nomen adjecerunt præfationi, assentationis genus. Illud tamen non prætererim, neque [5] comitialibus diebus, more majorum, senatum haberi: [6] neque nundinarum tempore comitia fieri licere, ne à legibus accipiendis, quæ trinundino dabantur, plebem avocari contingeret, [7] neve interpellarentur nundinatores, [8] utque rusticis qui in urbem veniunt, componendi lites, & transigendi facultas foret. [9] Quodque die imbribus aut turbine procelloso, [10] aut si fœda tempestas

Mos auspicandorum comitiorum.

Senatus & comitia quando haberi non licebat.

1 *Tametsi.*] Dionysius Halicarnasseus lib. 9. Cicero in Orat. in Vatinium, & pro Sestio, & post reditum in senatu, de provinciis consularibus, in Pisonem, & de responsis Aruspicum, & in epistolarum ad Attic. lib. epist. 12. aut, ut alii supputant, 13. *Quæris ex me.* Lata autem hæc lex ab Ælio & Fusio tribunis plebis.

COLERUS.

2 *De cœlo prius servasset.*] De cœlo servare, est auspicato agere. Creberrime sic loquitur Livius.

TIRAQUELLUS.

3 *Eratque mos.*] Cicero pro Murena. Gruchius libro comitiorum primo, cap. 5. Livius 3. Decad. libro 1.

4 *Apud Argivos.*] Livius 4. Decad. lib. 2.

5 *Comitialibus diebus.*] Macrob. libro 1. Saturn. cap. 16. *

COLERUS.

* *Comitiales dies*, inquit Festus, appellabant, *cum in comitio conveniebant.* Plautus vero *Comitiales* opponit *nefastis*, illis versibus:

Non potuisti adducere homines magis ad hanc rem idoneos.
Nam istorum nullus nefastus est, comitiales sunt meri.
Ibi habitant: ibi eos conspicias, quam Prætorem sæpius.

TIRAQUELLUS.

6 *Neque nundinarum.*] Plinius libro 18. cap. 3. & Macrob. ubi supra.

7 *Neve interpellarentur.*] Festus Pompejus libro 12.

8 *Utque rusticis.*] Macrobius ubi nuper citavimus.

9 *Quodque die imbribus.*] Vide paulo infra ubi de Appio Pulchro.

10 *Aut si fœda.*] Nam ut Cicero libro 2. de Divin. *Jove*, inquit, *tonante, fulgurante, comitia populi habere nefas.* & ibid.

Cum tonuit lævum bene tempestate serena.

Comi-

pestas cum grandine, vel si tonitrua aut venti fierent, vel si in frequenti multitudine [1] quispiam morbo concideret comitiorum die, [2] & nisi servatum de cælo esset prius, quo ad centuriata comitia, cum populo agi non licebat, habitaque in his & promota, tanquam fœda tempestate facta, dirimi oportebat augurum responso, qui quid vitii intercessisset, renunciabant, idque lege Ælia & Fusia: in quo id fuit memoriæ proditum, [3] cum Appius Pulcher ad populum causam diceret, quod navali prælio victus, per contemptum religionis classem amisisset, omnesque tribus in ejus noxam suffragia ferrent, beneficio tempestatis adjutum, pœnam effugisse: nam subito imbri & turbine coorto, sublatis comitiis judicium evasit. Ante vero comitia habita, quid vitii intercessisset, renunciare auguri non licebat, quia divinare videbatur. [4] Quodque cum fœminis comitiorum nulla fuit communio: ideo mulieres nec comitiis interesse, nec suffragia ferre, [5] neque foro aut concionibus immisceri, [6] & propterea nec arrogari poterant: [7] quod erat apud Athenienses constitutum, ut nulla fœmina- *Fœminæ comitiis non intererant. Athenienses.*

Comitiorum interrumpendorum causas vide apud eundem Gruchium libro Comit. 1. cap. 4. Livius 3. Decad. libro 3. & 4. & lib. 10. cum alibi, tum ad finem. Tacitus libro 17. Plutarchus in Catone Uticensi.

1 *Quispiam morbo.*] Non omni quidem morbo, sed epilepsia, quem Latini *Comitialem* * appellant, quod eo quempiam corripiente Comitia dissolvebantur: unde etiam illi morbo nomen est *Comitialis*, ut docet Q. Serenus his versibus,

Est subiti species morbi, cui nomen ab illo,
Quod fieri nobis suffragia justa recusat.
Sæpe etenim membris acri languore caducis,
Concilium populi labes horrenda diremit.

COLERUS.

* Apulejus Apolog. I. ait eum morbum Majorem & Comitialem, & divinum (ut Græci ἱερὰν νόσον dicebant) nuncupatum fuisse: videlicet quod animi partem rationalem, quæ longe sanctissima est, violet.

TIRAQUELLUS.

2 *Et nisi servatum.*] Supra ubi de lege Ælia Fusia.

3 *Cum Appius Pulcher.*] Valerius Maximus lib. 8. cap. 1. Cic. condemnatum scribit lib. 2. De Nat. Deorum. Suet. in Tiberio, cap. 2. alibi fusius diximus lib. 3. cap. 5.

4 *Quodque.*] Gellius lib. 5. cap. 19. Vide omnino nostras leges Connubiales l. 1. num 83. incip. *Paulo diversius.*

5 *Neque foro.*] Vide & tu easdem leges, l. 10. num. 31. incip. *igitur & multis.*

6 *Et propterea.*] Gell. ubi supra.

7 *Quod erat apud Athenienses.*] Vide easdem ll. Connubiales.

Nummi in suffragatores distributi. minarum conciliis publicis advocetur, vel ferre suffragium, aut concionibus virorum interesse valeat, fuitque moris apud eos, quo frequentius comitiis assuescerent, ut singuli suffragatores nummos acciperent: quod à Callistrate primum inventum ferunt. Nam cum propter assiduas bellorum expeditiones, Athenienses à rebus urbanis distracti, vix foro assuescerent, & per infrequentiam comitia cogi nequirent, quippe cum ex omni populo in quovis arduo negocio, ultra quinque millia non convenirent, ut posthabitis negociis ad rempublicam accederent, & de publicis consultarent, aliquo invitamento cohortandi fuere. Neque ab his quorum imminutum imperium fuit, apud Romanos comitia haberi, tanquam infausti prodigii & infandi ominis foret: [1] neque illorum, qui rei agerentur, nomina ad petendos honores admitti, nisi crimine inducto & absoluto: [2] neque absentium rationem habendam, [3] licet nonnulli legibus soluti, contra comitiorum morem, absentes suffragia pertulerint. Quod à Locris Amphissæis, qui haud procul Delphis incolunt, factum meminimus: apud quos nullius absentis habetur ratio, sed cum concio advocatur, non solum pylagoræ & sacratores, sed omnis multitudo illorum qui sacra faciunt, conveniunt, & suffragia ferunt. [4] Quotiesque non justus comitiorum rogator fuisset, comitia inde habita, minus legitima censeri: [5] & licet eum qui comitia haberet, aut illis præesset, ad honores assumi non deceret: plerunque tamen qui comitiis

Qui comitiis excludebantur.

Absentium nulla ratio.

Comitia illegitima.

1 *Neque illorum.*] Ex l. libertus. §. in quæstionibus. & l. Lucius. §. idem respondit, si per accusat. ff. ad Municipal. & l. reus ff. de muneribus & honor. ubi declarat quomodo id intelligendum. Nec tamen patris reatus filium impedit. l. & qui. §. quod pater. ff. de muneribus & honoribus.

2 *Neque absentium rationem.*] Plutarch. in Cæsare, & alibi diximus.

3 *Licet nonnulli.*] Sic enim Lucullus absens Ædilis creatus est apud Plutarchum in vita illius. Hic (adde Livium in multis locis) & L. Cornelius Lentulus ædilis quoque Curulis absens etiam creatus apud Livium 3. Decad. lib. 9. ubi præterea dicit, quod absens eundem honorem gessit.

4 *Quotiesque.*] Cicero lib. 1. de Divinatione: *Negaverunt justum comitiorum rogatorem fuisse.*

5 *Et licet.*] Hæc usque ad clausulam, *Estque memoriæ proditum*, sunt Livii 3. Decad. lib. 7. non multo post princ.

1 *Estque*

tiis præfuere, licet pessimo exemplo, aliorum ministerio & opera illos assequi meruere. [1] Estque memoriæ datum, sexagenariis majores, & homines grandævæ ætatis, quod civilibus vacarent muneribus, ad comitia suffragii causa descendere cogi nequire: quare dejecti de ponte, & depontani senes dicti sunt. Namque juvenes olim senes de ponte deturbasse dicuntur, quum illis non idem maneret vigor, & animi sensus esset obtusus. Quodque [2] comitia magistratuum non solum per dictatorem, [3] consulem [4] & prætorem, [5] sed per interregem, [6] ædilem, [7] quæstorem, tribu-

Senes depontani. *Comitia quorum auctoritate indicebantur.*

1 *Estque memoriæ proditum.*] Sed & hæc usque ad clausulam, *Quodque comitia magistratuum*, sunt Festi Pompeji lib. 4. ubi de depontanis loquitur. Vide Erasmum Chil. 1. centuria 5. cap. 37. Sexagenarios de ponte dejicere. & Robertum in verbo, *Depontani.* **

COLERUS.

* Vide quæ Scaliger, ad vocem *Sexagenarios*.

** His adde Nonium quoque & Macrobium lib. 1. Saturn. cap. 5. Varronem lib. 6. Ciceronem pro Sexto Roscio. Ovid. 5. Fast. Plutarchum Problemat. & in Mario. Cic. lib. 3. de legibus.

TIRAQUELLUS.

2 *Comitia per Dictatorem.*] Id enim minime dubium erat, ut patet ex iis, quæ diximus supra lib. 1. cap. 6. & supra quoque diximus. *

COLERUS.

* Sed postea ista potestas penes solos imperatores erat, ut supra dixi, cum Tiberius primus, fractis Quiritium animis, omne jus sibi & senatui sumpsit, populi nullo loco.

TIRAQUELLUS.

3 *Consulem.*] Nam id proprium munus erat consulum comitia edicere, ut constat ex infinitis Livii locis.

4 *Et prætorem.*] Livius 4. Decad. l. 4. tradit Cn. Domitium prætorem bina comitia in Capitolio habuisse, de quo & nos supra lib. 2. cap. 15. & seq.

5 *Sed per interregem.*] Livius 1. Decad. lib. 3. ubi P. Valerius Publicola tertio die quam interregnum inierat, consules creat L. Lucretium Tricipitinum, & T. Veturium Geminum, sive ille Vetusius fuit. Et diximus supra libro 3. cap. 3. num. item 3.

MERCERUS.

Prætorem interregem.] Quam bene hic Alex. sentiat, alii viderint. Certe non videntur Prætores potuisse habere comitia ullorum magistratuum. Nam quorum magistratuum? An Consulum? Id nefas fuisse infra probaturi sumus. An Prætorum? Reclamat tota historia. negat Cicero lib. 9. epist. ad Atticum, epist. cui initium est *Tres epistolas*. Et epist 11. ad Brut. An Censorum? non legas ullos censores à Prætoribus esse renunciatos. An denique minorum magistratuum? Vix legas. Certe non legi. DE INTERREGE non dubito quin habere potuerit comitia majorum, & minorum magistratuum. Annota tamen eum qui primus interrex fuerat, Comitia non habuisse: id munus fuit secundi interregis, vel etiam ulterioris, ut ex historia Romana Asconius, & alii multi observarunt. ÆDILES comitia Ædilium habuisse, videtur docere Piso, apud Gellium l. 6. cap. 9. Locus tamen mendosus judicatur multis. Et certe tale aliquid non legas in tota historia Romana. Quid? quod Ædiles jus non habuerunt vocandi Populi? nisi forte mulctæ dicendæ caussa.

[8] tribunum plebis, [9] præfectum urbis, tribunumque celerum, [10] aut pontificem maximum, de senatus sententia plebisque scito, nonnunquam per populum indici compertum est: [11] ipse tamen prætor consularibus comitiis auctor esse non potest, quod majus versaretur imperium in consulibus creandis, quam ut per prætorem explicaretur. [12] Cumque Cæsarum temporibus, arbitrio principis nonnunquam tribuum suffragio comitia fierent, Tiberius Cæsar inter cætera constituta è campo ad patres illa transferri voluit, quorum consilio & suffragio etiam sine populo candidati ad honores & imperia provecti fuere: ex duobus tamen consulibus, ei qui minor natu foret, comitiorum habendorum munus dari consuevit. Sine autem consulis, prætoris vel tribuni, aut alterius magistratus decreto, populo & plebi convenire, aut clandestinos cœtus, coitiones

Clandestinæ coitiones vetitæ.

nes

caussa. in quo etiam opus habuerint auctoritate potestatis majoris? Quid etiam? quod Pisoni repugnare videtur Livius? *QUÆSTOREM* habuisse comitia creandis ullis magistratibus non legi. De Præfecto urbis, res clara est ex Livio, extremo lib. 1. De Tribuno etiam Celerum, clare Dionys. l. 4. fidem facit. Ubi ait lege Tribunitia nempe Bruti, qui Tribunus erat Celerum, ejectos reges. Denique Pontifex maximus legitur habuisse comitia, & majorum, & minorum magistratuum. Qui licet imperare exercitum non posset, qui necessarius erat ad Comitia centuriata habenda, poterat tamen facere, ut imperaretur ab alio magistratu, qui eam potestatem haberet: quique fortasse centuriata comitia creandis magistratibus habere non poterat.

TIRAQUELLUS.

6 *Ædilem.*] Dionys. Halicarn. l. 6.

7 *Quæstorem.*] Idem lib. 8.

8 *Tribunum plebis.*] Idem l. 6. Gruchius Comitiorum lib. 2. cap. 3. non longe à princ.

9 *Præfectum urbis.*] Hunc senatum vocare posse, testis est Gellius auctoritate Varronis & Ateji Capitonis lib. 14. cap. ult. Sed comitia indicere Senatus aut Dictatoris erat.

10 *Aut Pont. Maximum.*] Livius 1. Decad. lib. 3. Ibi extemplo pontifice maximo comitia habente, tribunos plebis creaverunt.

11 *Ipse tamen prætor.*] Gellius l. 13. cap. 13.

12 *Cumque Cæsarum temporibus.*] Cornelius Tacitus libro 1. de Tiberio loquens, *Tum primum è campo comitia ad patres translata sunt. Nam ad eam diem, etsi potissima arbitrio Principis, quædam tamen studiis tribuum fiebant. Neque populus ademptum jus questus est, nisi inani rumore: & senatus largitionibus, ac precibus sordidis exolutus, libens tenuit, moderante Tiberio, &c.* *

COLERUS.

* Vide Dionem, qui omnem consulum renunciationem ad Tiberium refert: aliorum magistratuum ad senatum, commendatione principis interposita. Dion lib. 58.

nes vel conciliabula habere (ne quis malo exemplo populum sevocaret, vel secretas consultationes faceret) non licebat.

CAPUT IV.

Quando primum ædilitas cœperit, & quot fuerint ædiles, & qui curules, & qui plebeii.

QUO [1] tempore exactis regibus, & consulibus creatis, plebs contentione maxima cum patribus certavit, & tandem ut alter ex consulibus plebejus foret, obtinuit: patres pro communicato plebi consulatu, ædilitatem simul & præturam vendicarunt. Igitur curuli ædilitate creata, illam Cneo Quintio Capitolino, & P. Cornelio Scipioni ex patribus dederunt: [2] postea alternis annis, modo ex plebe, nunc ex patribus ædiles creari cœpti, munusque promiscuum fuit: donec curulis ædilitas [3] ad libertini generis homines delata est: tunc cum Cneus Flavius Appii scriba, libertino patre natus, cum Quinto Anitio Prænestino, haud multo ante hoste populi Romani, ædilis curulis jus civile in penetralibus pontificum divulgavit, diesque fastos in albo proposuit, ac ædem Concordiæ cum non medioeri invidia nobilium dedicavit. [4] Demum diffidente plebe à patribus, ut duo essent plebis

Alter ex consulibus plebejus. Ædiles alternis annis modo ex plebe, modo ex patribus.

TIRAQUELLUS.

1 *Quo tempore.*] Hoc initium usque ad clausulam, *Postea alternis annis*, est Livii 1. Decad. l. 6. in fin. cum princ. lib. seq.

2 *Postea alternis annis.*] Atque etiam ex plebe & patribus ex T. Livio 3. Decad. lib. 7.

MERCERUS.

Postea alternis annis.] Hæc ex Livio sumpsit. non videtur tamen assequutus sensum Livii. Ejus verba propono, initio lib. 7. *Verecundia inde imposita est senatui, ex patribus jubendi Ædiles Curules creari. Primo ut alternis annis ex plebe fierent, convenerat: postea promiscuum fuit.* Ex quo non potes colligere Ædiles Curules ullo unquam tempore alternis annis è patribus, alternis etiam è plebe creatos fuisse.

TIRAQUELLUS.

3 *Ad libertini generis homines.*] Id usque ad clausulam, *Demum diffidente plebe*, est Livii 1. Decad. lib. 9. ad fin. Valerii Max. lib. 2. cap. 1. Plinii lib. 33. cap. 1.

4 *Demum diffidente.*] Erant enim duo ædiles curules & duo plebeji, quorum illi ludos Romanos instaurabant, hi plebejos, ex Livio 3. Decad. lib. 7. *Et ludos*, inquit, *Romanos semel instauratos ab ædilibus curulibus Q. Metello, &* C. Ser-

bis ædiles,[1] sicut duo patricii antea fuerant, plebi est à patribus concessum.[2] Lapsis inde temporibus, cum Iulius Cæsar rerum potiretur, tunc primum sex ædiles creati, duo patricii, qui cereales dicti,[3] qui curam gererent annonæ forensis, copiæque cibariorum: reliqui ex plebe, quorum præcipuum munus erat,[4] urbis,[5] ædium sacrarum[6] privatarumque curam agere:[7] ad eosque absentibus vel impeditis consulibus, summa rerum & majestas consularis imperii sæpe delata est. Hi præcipue curabant,[8] ut ædificia publica privataque fierent,[9] utque templa,

Sex ædiles creati.

C. Servilio: & plebeji ludi biduum instaurati sunt ab Q. Manlio, & M. Cæcilio Metello ædilibus plebis. Et rursus lib. 8. *Ludi Romani ter toti instaurati ab ædilibus curulibus Cn. Servilio Cæpione, Serv. Corn. Lentulo. Item ludi plebeji semel toti instaurati ab ædilibus plebis M. Pomponio Mathone, & Q. Manlio Thurino.* & 4. Decad. lib. 1. *Ludi Romani Scenici eo anno magnifice apparateque facti ab ædilibus curulibus L. Valerio Flacco, & T. Q. Flaminio biduum instaurati sunt.* & paucis interjectis: *Et plebeji ludi ter toti instaurati ab ædilibus plebis L. Apustio Fullone, & Q. Minucio Rufo, qui ex ædilitate prætor creatus erat.* Et idem propemodum scribit lib. 2.

MERCERUS.

1 *Sicut duo patricii antea fuerant.*] Unde hoc Alexander sumpserit nescio, sed errat locupletissime, meo saltem judicio. Nam Ædiles plebeji multis annis creati cœperunt, ante Curules: nempe eodem fere tempore, quo creati cœperunt Tribuni plebis, ut ex Dionysio, lib. 6. constat. Curules vero, circiter centum viginti septem annis post plebejos cœperunt, L. Æmilio Mamerco & L. Sextio Coss.

TIRAQUELLUS.

2 *Lapsis.*] Pomponius Jurisconsultus in *l. 2. ff. de orig. jur.* & Dion l. 43.

3 *Qui curam.*] Dionysius Halicarnassæus lib. 6. non longe à fin. Apulejus lib. 1. Metamorph. *Annonam curamus, ait, & ædileatum gerimus.* Nam & legimus apud Livium 4. Decad. lib. 8. frumentarios pecunia ab ædilibus damnatos ob annonam compressam. Et huc quoque spectat lex, *ideo condemnatus. ff. de compensat.*

4 *Urbis.*] Vide Ciceronem ubi citabimus in verbo, *Privatarumque.*

5 *Ædium sacrarum.*] Dionysius Halicarnassæus libro 6. non longe à fin. Cic. in 1. in Ver. act.

6 *Privatarumque.*] Cicero in 7. in Ver. actione. Varro lib. 4. linguæ Latinæ, ubi hinc ædiles dictos dicit. & Festus Pompejus lib. 1.

7 *Ad eosque.*] Livius 1. Decad. l. 3. *Circaeitis, inquit, ac circa ædilium plebis erat: ad eos summa rerum & imperii venerat.*

8 *Ut ædificia.*] Festus Pompejus ubi supra. *

COLERUS.

* Vitruvius lib. 2. cap. 8. *Item, Lacedæmone è quibusdam parietibus etiam picturæ excisæ intersectis lateribus inclusæ sunt in ligneis formis, & in comitium ad ornatum ædilitatis Varronis & Murenæ fuerunt allatæ.*

TIRAQUELLUS.

9 *Utque templa.*] Vide supra in verbo, *Ædium sacrarum.*

1 Tri

pla, [1] theatra, stadia, [2] fora, porticus, curiæ, & basilicæ, atque mœnia, [3] magnificis operibus reficerentur & ornarentur: [4] quod lege veteri sancitum erat, in hæc verba: Suntoque ædiles curatores urbis, annonæ, ludorumque solemnium, ollisque ad honoris ampliores gradum prius accessus esto. & infra. [5] Quibus sacratum rerum procuratio & totius urbis tutela sæpe commissa est. [6] Ad quos etiam senatusconsulta & scita plebis, ut in æde sacra conderentur, deferebantur: [7] præparando convehendoque frumento & oleo, [8] ne urbs penuria annonæ, neve caritate laboraret, [9] utque commeatus, quæque bello usui forent, in castra deferrentur, ædilium muneris erat. [10] Ideo Manius Martius & Trebius ædiles plebis, quod in summa caritate frumentum populo in modios assibus dedere, commeatusque invexere, statuas in Capitolio & palatio cum titulis hono-

Lex de ædilibus plebejis.

1 *Theatra.*] Fenestella de magist. Rom. cap. 14.

2 *Fora.*] Suet. in Cæsare, cap. 10. vide Beroaldum.

3 *Magnificis operibus.*] Plinius l. 36. cap. 3. ubi de Cæsare, qui postea dictator fuit, & Varrone & Murena.

4 *Quod lege veteri.*] Cicero lib. 2. alias 3. de legibus. Ex quo intelliges hic legendum, non, *prius accessus*: sed, *prius ascensus*.

5 *Quibus sacratum.*] Dionysius Halicarnassæus paulo ante fin. lib. 6. *Feriarum*, inquit, *& sacrificiorum certaminumque curam Senatus commisit ædilibus.* Cicero in 7. in Verrem actione. Cujus verba, ad hunc locum & alios multos hujus cap. pertinentia, adscribenda hic duximus, *Nunc sum designatus ædilis: habeo rationem quid à pop. Romano acceperim: mihi ludos sanctissimos, maxima cum cæremonia Cereri, Libero, Liberæque faciendos: mihi Floram matrem populo plebique Rom. ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt nominati, maxima cum dignitate ac religione Jovi, Junoni, Minervæque esse faciendos: mihi sacrarum procurationem: mihi totam urbem tuendam esse commissam, ob earum rerum laborem & solicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in Senatu sententiæ dicendæ locum, togam prætextam, sellam curulem, jus, imagines ad memoriam posteritatemque prodendam.*

6 *Ad quos etiam.*] Polybius lib. 3. loquens de fœderibus Romanorum & Carthaginensium, *Hæc* (inquit) *cum ita sint & in hodiernum diem tabellis æneis inscripta conspiciantur in templo Capitolini Jovis, ubi ab ædilibus diligentissime custodiuntur.*

7 *Præparando convehen.*] Livius 1. Decad. lib. 10. ubi de Fabii Maximi ædilitate. & 3. Decad. lib. 10. ubi de M. Valerii Falconis, & M. Fabii Buteonis ædilitate.

8 *Ne urbs penuria annonæ.*] Vide supra in verbo, *Qui curam annonæ.*

9 *Utque commeatus.*] Livius 3. Dec. lib. 6. *Fulvius*, inquit, *Flaccus inter Exquilinam Collinamque portam posuit castra: Ædiles plebis commeatum eo comportarunt.*

10 *Ideo Manius Martius & Trebius.*] Utriusque testis est Plinius lib. 18. c. 3.

honorum meruere.[1] Et M. Servilius T. filius, ædilis curulis, quod olei denas libras singulis assibus præstitit, celebri memoria dignus fuit.[2] Etiam in eos qui plus quam lege definitum erat, agri possiderent, diem dicere,[3] matronas probri accusare,[4] fœneratores coërcere,[5] popinas & ganeata obsonia inhibere,[6] in facta dictaque incivilia atque improba animadvertere, atque in exilium agere,[7] ædilitiæ potestatis erat. *Nero ædilis.* [8] Nero tamen dum munere ædilitio fungitur, ne

1 *Et M. Servilius.*] Idem Plinius libro 15. c. 1. qui tamen hunc nominat *M. Sejum.*

2 *Etiam in eos.*] Livius 1. Dec. l. 10. *Eo*, inquit, *anno plerisque dies dicta ab ædilibus, quia plus quam quod lege finitum erat agri possiderent: nec quisquam est purgatus, vinculumque ingens immodicæ cupiditatis injectum est.*

3 *Matronas.*] Livius 3. Decad. lib. 5. post princ. *Ædiles*, ait, *plebei aliquot matronas probri accusarunt: quasdam ex eis damnatas in exilium egerunt.*

4 *Fœneratores coërcere.*] Livius 1. Decad. lib. 7. *Judicia*, inquit, *eo anno populi tristia in fœneratores facta, quibus ab ædilibus dicta dies esset, traduntur*, & lib. 10. & 4. Decad. lib. 5.

5 *Popinas.*] Sueton. in Tiberio, cap. 34. *Annonamque macelli, Senatus arbitratu, quotannis temperandam: dato ædilibus negotio, popinas ganeasque usque eo inhibendi, ut ne opera quidem pistoria proponi venalia sinerent.* Nam & his sumptuariarum legum cura mandata est apud Tacitum lib. 3. *

COLERUS.

* Popinas ejusmodi intelligere Senecam puto, qui scribit ad Gallionem de vita beata sic: *Voluptatem invenies latitantem sæpius, ac tenebras captantem circa balnea & sudatoria, ac loca ædilem metuentia.* Hanc tamen potestatem coërcendi popinas Ædilibus Claudius aliquando ademit. Sueton. cap. 38. Ut & Nero multa derogavit Ædilibus.

TIRAQUELLUS.

6 *In factis.*] Capito Atteius in Commentario de judiciis publicis, & ab eo Gellius lib. 10. cap. 6. referunt Claudiam, Appii Cæci filiam, cum à ludis, quos spectaverat, domum veheretur, & præ turba carpentum difficilius egrederetur, ita commotam dixisse, *Utinam*, inquit, *reviviscat frater, aliamque classem in Siciliam ducat, atque istam multitudinem perditum eat, quæ me male nunc miseram convexavit.* Ob hæc mulieris verba tam improba ac tam incivilia C. Fundanius & Tib. Sempronius Ædil. mulctam dixerunt ei æris gravis 25. millia. Ex quo patet, non in factum modo, sed & in voces petulantiores fuisse vindicatum, ut dicit Gellius ibi, & id quoque refert Florus Epitom. Livii 19. Valerius lib. 8. cap. 1. & Sueton. in Tiberio, cap. 2.

COLERUS.

7 *Ædilitiæ potestatis erat.*] Ab ista varia potestate postea in proverbium abiere, *Ædilitia edicta.* Unde Plautus Captivis: *Euge edictiones Ædilitias hic quidem habet, Mirumque adeo est, nisi fecerunt sibi Ætoli agoranomum.*

TIRAQUELLUS.

8 *Nero tamen.*] Et id certe Nero Cæsar instituit, ut scribit Sueton. in vita ipsius, cap. 16. * Sed quod hic dicit, dum munere ædilitio fungitur, non intelligas tanquam Nero ædilis fuerit: neque enim id uspiam reperitur, sed ita intelligi debet, ut in ea re usus sit opera ædilium, quorum scilicet id munus erat.

COLERUS.

* Idem fecit Claudius, teste Suetonio cap. 38. & Dione, qui affirmat Clau-

ne quid coctii in popinis veniret, præter legumina & olera, interdixisse fertur. [1] Quinetiam nimiam ædilium potestatem cohibuit: statuitque quantum curules, quantum plebeji pignoris caperent, quantumque pœnæ irrogarent. [2] Circa religionem, ne qui nisi Romani dii patrio more colerentur, neve à vetustis cæremoniis decederent, ædilibus præcipua cura fuit: quorum edictis cautum est, [3] ut Judæorum Ægyptiorumque sacra, ritus & cæremoniæ ex urbe pellerentur & exigerentur. Senatusconsulta excipere, super

Ædilium potestas nimia cohibita.

Ædilitium edictum in Judæorum & Ægyptiorum sacra.

Claudium tabernas popinarias demolitum fuisse. Et tale quid sub Tiberio quoque cautum fuit. Idem fecit Vespasianus, ut testatur Xiphilinus.

TIRAQUELLUS.

1 *Quinetiam.*] Ex Tacito, cujus propria verba Alexander hic transcripsit lib. 13. ut verum sit, nullum adeo malum esse & facinorosum, quin aliquid boni aliquando faciat. Nam & de eodem Nerone Martialis l. 7. epigr. 33.

Quo possit fieri modo, Severe,
Ut vir pessimus omnium Charinus
Unam rem bene fecerit, requiris?
Dicam: sed cito, quid Nerone pejus?
Quid thermis melius Neronianis?

De quo & nos diximus in nostris ll. Connubialibus.

2 *Circa religionem.*] Livius 1. Dec. lib. 4. & 3. Decad. lib. 4. post princ. & ejusdem 3. Decad. l. 5. ubi dicit, Ædiles incusatos à Senatu, quod non prohibuissent quædam externa sacrificia, quæ in urbem invaserant. & 4. Decad. lib. 4.

3 *Ut Judæorum Ægyptiorumque sacra.*] Non mihi nunc occurrit locus ubi id ædilitium edictum factum sit. Scio autem, Tiberium apud Sueton. in ejus vita, cap. 36. externas cæremonias, Ægyptios Judaicosque ritus compescuisse, coactis, qui superstitione ea tenebantur, religiosas vestes cum instrumento omni comburere. * Vide ibi Beroaldum. Servius autem enarrans eum locum lib. 8. Æneid.

—— Hanc tanti numinis aram
Vana superstitio, veterumque ignara deorum
Imposuit. ——

scribit apud Athenienses & Romanos cautum lege fuisse, ne quis novas religiones introduceret. Ideoque Socratem damnatum fuisse, & Chaldæos & Judæos fuisse urbe depulsos. quod & nos alibi retulimus. Et certe est ex Romuli apud Dionysium lib. 4. & Plutarchum in vita illius, *Deos peregrinos ne colunto* (vide ll. antiquas) & alia 12. Tab. apud Cic. lib. 2. de legibus: *Separatim nemo habessit deos, neve novos colunto. Sed ne advenas, nisi publice ascitos, privatim colunto.* Vide omnino Balduinum in 7. l. Romuli. Plinius lib. 30. cap. 1. auctor est Senatusconsulto cautum fuisse Cn. Cornelio Lentulo & P. Licinio Crasso Coss. ne novam religionem invehere liceat. Cæterum Adrianus Imperator sacra Romana diligentissime curavit, peregrina contempsit, ut tradit Ælius Spartianus in vita illius.

COLERUS.

* Sic Tacitus lib. 4. Annal. *Egressus dein senatu vitam abstinentia finivit. Libros per ædiles cremandos censuere patres.* Idem tamen munus Tacitus in vita Agricolæ Triumviris adsignat. Valerius autem Maximus alicubi ad Prætorem refert,

Super.

Exempla Ædilitiorum edictorum vide in 21. lib. Pandect. de ædilit. edict.

Ephori apud Lacedæmonios.

Agoranomi.

[1] super emendis vendendisque servis aut jumentis, si ex fide bona venirent, deque illorum vitio & morbo cognitionem animadversionemque habere, [2] thermarum curam agere, illasque, ne essent immundæ, neve nimis æstuarent, curare, ædilitiæ cognitionis erat: [3] de mensuris quoque, [4] & verrendis viis, deque alea cognoscere, desuperque edicta proponere, [5] quæ ædilitia dicta sunt, mulctamque non parenti irrogare, [6] aut nota turpitudinis afficere poterant. [7] Horum exemplo Ephori Lacedæmoniis fuere, [8] & in Thessalia ædiles, quibus virgas lixæ præferebant, quorum munus erat annonam & forum cupedinis curare. Apud Græcos & Ætolos [9] agoranomi, quorum edictis venden-

TIRAQUELLUS.

1 *Super emendis.*] Ut videre licet ex *l.* 1. & aliis multis, *ff. de ædil. edic.*

2 *Thermarum.*] Hoc satis probatur ex Seneca ad Lucilium libro epist. 13. epistolæ omnium 86. Sic enim inquit: *sed, Dii boni, quam juvabat, illa balnea intrare obscura & gregali tectorio inducta: quæ scires Catonem tibi Ædilem manu sua temperasse.* Et probatur quoque nostris legibus, nam in *l. qui insulam.* §. *ædilis in municipio qui est primus. ff. locati.* Sed & quod supradictis addes, interdum ad conciliandum populi favorem balnea conducebant, ut his gratis lavarentur. d. *l. qui insulam.*

3 *De mensuris.*] Ut patet ex locis Persii & Juvenalis, quos tibi citabimus infra hoc lib. ad fin.

4 *Et verrendis viis.*] Nam & Suet. in Vespasiano, c. 5. tradit C. Cæsarem Sabinum, fratrem ipsius Vespasiani, ædilem, oppletum luto, propter curam verrendis viis non adhibitam. Vide ibi Beroald.

5 *Quæ ædilitia dicta sunt.*] Hinc ille tit. de ædilitio edicto.

COLERUS.

Quæ ædilitia dicta sunt.] Vide quæ supra dixi ex Plauto.

TIRAQUELLUS.

6 *Aut nota.*] Vide tamen quid scribatur in l. eos. in princ. ff. de decurion. *Eos, qui utensilia negotiantur & vendunt, licet ab ædilibus cæduntur, non oportet quasi viles personas negligi, nec prohiberi decurionatum, vel aliquem honorem in sua patria petere, nec enim infames sunt. Sed nec quidem arcentur honoribus qui ab ædilibus flagellis cæsi sunt: quamquam jure suo ita ædiles officio illo funguntur. Inhonestum tamen puto esse, hujusmodi personas flagellorum ictibus subjectas in ordinem recipi, &c.* Adde autem supradictis, ædilium curam fuisse sarta tecta, & publicorum, & privatorum operum tueri & procurare, ex Asconio in 3. in Ver. act.

7 *Horum exemplo Ephori.*] Valerius Maximus lib. 4. c. 1. ubi de Theopompo, dicit non ædilium, sed tribunorum plebis, ut & dicetur inferius l. 6. c. 24. non longe à princ.

8 *Et in Thessalia ædiles.*] Ex Apulejo lib. 1. Meta. *Nam & lixas,* inquit, *& virgas & habitum prorsus magistratui congruentem in te video. Annonam curamus, aio, & ædilem gerimus: & si quid obsonare cupis, utique commodabimus.*

9 *Agoranomi.*] Dionys. Halicarnassæus lib. 6. non adeo longe à fine. Et de his Plautus in Captivis act. 4. sc. 1.

Miroque adeo'st, nisi hunc fecerunt sibi Ætoli
Agoranomum.

Vide

dentium & ementium rabies coërcebatur: qui hoc etiam sibi arrogarunt, de venditarum emptarumque rerum usu & commercio, deque conventionibus & pactis cognoscere. [1] In tantumque honoris culmen ædilitas provecta fuit, ut urbe peste laborante majestatem consularis imperii ad ædiles decidisse, Titus Livius auctor sit, ac jam bonis temporibus ab optimis quibusque splendor ædilitatis quæsitus fuerit. [2] Nam duo Crassi, [3] Quintus Mutius, & [4] Publius Lentulus, [5] & Scaurus summis honoribus functi, ædilitatem magnificentissime gessere, illamque magni muneris loco exequuti fuere. [6] Paulus quoque Æmylius quum duodecim magnis competitoribus in petitione ædilitatis prælatus fuerit, pro summo honore duxit. Sunt tamen exempla illorum, qui repulsam in petitione ædilitatis perpessi, mox consulatus, præturas & summos honores meruere, inter quos [7] C. Marius, qui in duabus ædilitatis petitionibus, curulis scilicet & plebeiæ, una die bis repulsam tulit, septies deinde consul fieri meruit. Scipio vero Æmylianus,

Honos ædilitii muneris.

Ædilitatis repulsam passi, ad alios tamen magistratus statim evecti.

Vide Beroaldum in Suetonium & Apulejum. Et adde, apud Corinthios quoque fuisse ædiles ex Justino l. 21. *

COLERUS.

* De Dionysio loquitur: Apud Ædiles adversus lenones jurgari.

TIRAQUELLUS.

1 *In tantumque.*] Ad Romanos redit. Idque Livii est 1. Dec. lib. 3.

2 *Nam duo Crassi.*] De Crasso divite testis Cicero l. 2. officio. de altero etiam ipsemet, ibid.

3 *Q. Mutius.*] Idem Cicero eod. l. 2. dicit Q. Mutium cum L. Crasso ædilitate fuisse functum.

4 *P. Lentulus.*] Idem ibid.

5 *Et Scaurus.*] Hujus ædilitatis sæpius meminit Plin. scilicet lib. 8. c. 17. & cap. 26. & lib. 9. cap. 5. in fin. & lib. 34. cap. 7. & lib. 35. cap. 11. & l. 36. cap. 2. & cap. 15. Adde & his Scipionem Africanum ex Livio 3. Dec. l. 5. cujus verba adferam in verbo, *Scipio vero.* Polybio lib. 10. ubi etiam dicit Lucium Scipionem ipsius fratrem seniorem cum eo ædilem creatum & Lucullum, ut dicetur in verbo, *L. Lucullus*, & Cæsarem ex Suetonio in vita illius, cap. 10. & Plinio lib. 33. cap. 3. & Plutarcho in vita illius, & Ciceronem, ut ipse dicit in 1. in Verr. act. & ibi Pædianus in argumento ipsius.

6 *Paulus quoque Æmylius.*] Plutar. in vita illius post princ.

7 *C. Marius.*] Plutarch. in ejusdem vita, & Apophth. Imperatorum, & Valerius Maximus lib. 6. c. 11.

8 *Scipio vero Æmylianus.*] Valerius Maxim. lib. 8. cap. 16. L. Florus Epit. Livii lib. 50. Plinius Secundus, aut quisquis is est, de viris illustribus c. 58. Liv. 3. Decad. lib. 5. tradit alteri Scipioni, cui post Africano cognomen fuit, petenti ædilitatem, cum obsisterent Trib. plebis, negantes rationem ejus habendam esse, quod ei nondum ad petendum legitima ætas esset. *Si me*, inquit, *omnes Quirites ædilem facere vo-*

lianus, cum candidatus ædilitatis in campum descenderet, ab universo populo fructum uberrimum cepit: nam pro ædili, omnium suffragatione consul factus est. [1] L. Lucullus cum ante adultam fratris ætatem magistratus petere nollet, tantum gratia & favore valuit, ut absens una cum fratre ædilis relatus fuerit. [2] Vespasianus vero candidatus ædilitatis, quinquies repulsam passus demum ad imperium fuit evectus. Et quamvis ædilitas per se proprium munus foret, [3] sæpe tamen magistros equitum [4] & tribunos plebis simul cum magisterio & tribunatu ædilitatem gessisse comperimus. [5] Cn. Flavium Appii Cæci scribam, cum tribunatu plebis ædilitatem, [6] & T. Sempronium, magisterium equitum una cum ædilitate habuisse constat: [7] tametsi duos magistratus, præsertim curules, simul gerere, antea interdictum fuerit. Munera etiam magnificentissima,

Ædilitatis munus cum alio munere conjunctum. Ludi per ædiles editi.

re volunt, satis amorem habes. Tanto inde favore ad suffragium discursum est, ut tribuni repente incepto destiterint.

1 *L. Lucullus.*] Plutarchus in vita illius.

2 *Vespasianus.*] Sueton. in vita illius, cap. 2.

3 *Sæpe tamen.*] Quod probat exemplis seq.

COLERUS.

4 *Et tribunos plebis.*] Dionysius Halicarn. ædiles tribunorum ministros fuisse scribit: eosque & annonæ forensis, ut affatim suppeteret, curam habuisse.

TIRAQUELLUS.

5 *Cn. Flavium.*] Plinius lib. 33. c. 1.

6 *Et Titum Sempronium.*] Hunc, aut alium ejusdem nominis fuisse Magistrum equitum sub M. Junio Dictatore, satis constat ex Livio 3. Decad. l. 2. sed quod simul aut aliter fuerit ædilis, non memini me legisse: nisi quis forte eundem hunc esse putet cum T. Sempronio ædili apud ipsum Livium 4. Decad. lib. 7. Sed inter utrumque magistratum intercesserant 38. anni, ut vix idem fuerit.

7 *Tametsi duos magistratus.*] Id ex Liv. est 4. Decad. l. 9. ubi cum Q. Fulvius Flaccus jam ædilis curulis designatus, præturam peteret, pars Tribunorum plebis negare rationem ejus habendam esse, quod duos simul unus magistratus, præsertim curules, neque capere posset, nec gerere: pars legibus eum solvi æquum censere, ut quem vellet prætorem creandi populo potestas fieret. Quam sententiam cum senatus auctoritas complexa fuisset: populus autem Romanus cuperet eum quoque prætorem creari, tandem ad sedandam eam controversiam, censuit Senatus satis prætorum esse, nec tum necesse esse alium prætorem creari. Legimus tamen apud Gell. l. 13. c. 18. Catonem unum ex posteris M. Catonis Censorii, cum ædilis curulis fuisset, in Galliam Narbonensem profectum ibi vita functum fuisse: nec tamen dicit eum simul fuisse in iis magistratibus. Sed quod minime dubium est, unus simul prætor & ædilis esse poterat. Nam P. Ælius Pætus P. Villius Tappulus, hi duo cum ædiles plebis essent, prætores creati sunt.

1 Nunc

tissima, & ludos apparatissimos, ad conciliandum populi favorem, per ædiles plebis aut curules,[1] nunc Romanos, nunc plebejos,[2] nonnunquam scenicos, publica[3] vel privata impensa,[4] aut ex multatitia pecunia curari & instaurari, plerumque annotavimus:[5] In quibus venatione beluarum, quæque mira spectatu & insolita sunt,[6] nonnunquam gladiatorum paria qui digladiarentur, spectaculis exhibuere: quæ munera cum magnificentissime per ædiles edita fuissent, gradus ad amplissimos honores magistratusque fecere.[7] Illud memoriæ datum est, eos qui scriptum facerent, ad ædilitatem admitti nequisse: propterea Flavius scriba, quia scriptum fecerat, nisi jurasset se scriptum non facturum, ad ædilitatem admissus non fuisset.[8] Quodque ædiles, sicut tribuni plebis, sacrosancti ali-

Scribæ ad ædilitatem non admissi. Ædiles sacrosancti.

1 *Nunc Romanos.*] Scilicet Romanos ab ædilibus curulibus, plebejos ab ædilibus plebis, ut diximus & probavimus in verbo, *Romanis diffidente.*

2 *Nonnunquam scenicos.*] Nam & Livius 3. Decad. lib. 4. tradit Q. Fabio Maximo, & T. Sempronio Graccho Coss. ab ædilibus ludos scenicos per quatriduum primum factos. Quanquam & ipse 4. Decad. lib. item 4. scribit Megalesia, ludos scenicos C. Atilium Saranum, & L. Scribonium Labeonem ædiles curules primos fecisse. Sed vide an illi primi curules erant plebeji.

3 *Vel privata impensa.*] Suetonius in Cæsare, cap. 10. *Quo factum est, ut communium impensarum solus gratiam caperet.* Vide etiam Fenestellam lib. de magistratibus Roman.

4 *Aut ex multatitia.*] Livius 3. Dec. libro septimo tradit Q. Catium, & L. Portium Licinium ædiles ex multatitio argento signa ænea ad ædem Cereris dedisse, & ludos magnifice apparatos fecisse.

5 *In quibus.*] Sueton. in Cæsare, cap. 10. *Venationes*, inquit, *ludosque & cum collega & separatim edidit.*

6 *Nonnunquam gladiatorum paria.*] Idem Sueton. eod. cap. adjecit insuper Cæsar etiam gladiatorum munus, sed aliquanto paucioribus, quam destinaverat, paribus.

7 *Illud memoriæ datum.*] Ex Livio 1. Decad. lib. 9. ad fin.

8 *Quodque ædiles.*] De utrisque id tradit Livius 1. Decad. lib. 3. cujus hæc verba sunt, *Ipsis quoque tribunis, ut sacrosancti viderentur* (cujus rei prope jam memoria aboleverat) *relatis quibusdam ex magno intervallo cæremoniis, renovarunt, & cum religione inviolatos eos, tum lege etiam fecerunt, sanciendo, ut qui tribunis plebis, ædilibus, judicibus, decemviris nocuisset, ejus caput Jovi sacrum esset: familia ad ædem Cereris, liberique venum iret.* Ex quo loco haud dubie Alexander hæc accepit. Vide tamen quæ Livius ibi subjungit, & Fest. Pompeius auctoritate Catonis lib. 17. dum declarat quid sacrosanctum sit. *

COLERUS.

* *Sacrosancti* dicti Ædiles. Glossæ: Sacrosanctas *ἀφωσιωμένας.* Et Sacrosanctum *ἅγιον, ἱερὸν, καθωσιωμένον.* Adde ad Festum *leg. ult. ff. de rerum divis.*

aliquando habiti sunt: quod licet veteri constet exemplo, lexque à Valerio consule post decemviros, lata, tam tribunos quam ædiles, judices atque decemviros inviolatos sanxisset: [1] tamen quia ædiles curules [2] neque prehensionem nec vocationem habere, nec lectore uti, [3] eosque à privato ad majus tribunal prehendi ducique à magistratibus novimus, propterea ædilem non esse sacrosanctum opinati sunt: [4] quod Domitianus Cæsar facto declaravit, [5] qui tribuno plebis auctor fuit, ædilem repetundarum accusandi, judicesque in eum à senatu petendi. Qui quidem ædiles non Romæ tantum, [6] sed in oppidis & vicis ignobilibus sæpe fuere magistratus, qui de mensuris & rebus minimis jura dabant. Hoc quoque notandum est, posse ædiles exhausto atque inopi ærario novum vectigal constituere, quo reipublicæ oneribus consulatur. [7] Quodque sicut

Vectigalia per ædiles constituta.

TIRAQUELLUS.

1 *Tamen quia ædiles cur.*] Et id quoque usque ad versicul. *Quod Domitianus*, magna ex parte est ipsius Livii ubi supra, post ea quæ ex eo nuper adduximus.

2 *Neque prehensionem.*] Id colligi potest ex Gellio lib. 13. cap. 12. & clarius cap. sequent. Varronis auctoritate.

3 *Eosque à privato.*] Quod probatur exemplo seq. & ex Gel. d. l. 13. c. 13.

4 *Quod Domitianus Cæsar.*] Sueton. in vita illius, cap. 8. *Ædilem*, inquit, *sordidum repetundarum accusandi, judicesque in eum à Senatu petendi, tantum curæ adhibuit, ut neque modestiores, neque justiores extiterint.*

COLERUS.

5 *Qui tribuno.*] Quia tribuno Plebis ea demandata accusatio fuit, quod plebis maxime interest, ut ædiles suo munere rite fungantur.

TIRAQUELLUS.

6 *Sed in oppidis.*] Cicero loquens de suo Arpinatum municipio libro epist. fam. 13. epist. 11. omnium 282. ad Brutum. *Nam constituendi*, inquit, *municipii causa hoc anno ædilem filium meum fieri volui, & fratris filium, & M. Cæsium, hominem mihi maxime necessarium: is enim magistratus in nostro municipio, nec alius ullus creari solet.* Et in 6. in Verrem action. loquitur de ædilibus Agrigenti oppidi Siciliæ. Et de Aretio loquens Persius satyr. 1. ad fin.

Fregerit heminas, Areti ædilis iniquas.

Et de Vlubris Juvenalis satyra 10.

Et de mensura jus dicere, vasa minora
Frangere pannosus vacuis ædilis Vlubris.

Et de Hypata civitate Thessaliæ Apulejus lib. 1. Metamor. ad fin. illic fuisse ædilem Pythiam quempiam. Et ut scribit Spartianus, *Adrianus per Latina oppida ædilis fuit.* Sed & id quoque probatur in *l. qui in insulam. §. ædilis in municipio*, qui est penult. *ff. locat.* cujus verba supra eod. in verbo, *Thermarum curam agere*, adscripsimus.

7 *Quodque sicut.*] Id est Livii 3. Decad. lib. 7. & iterum 10. Sed his omnibus adde quod ædiles plebis consulibus, postquam magistratu abiissent, diem dicere poterant. Nam L. Halienus ædilis plebis C. Veturio, ut primum

ſicut tribunos plebis ad tribunatum, ita ædiles ſive curules ſeu plebejos, qui patrem haberent ſuperſtitem, ad ædilitatem minime admitti poſſe, exemplis maxime probatum eſt.

mum conſulatu abiit, diem dixit apud Livium 1. Decad. l. 3. Quodque ædiles eod. tempore judicis partes ſuſtinere non poterant, ex Aſconio Pædiano in 2. in Verrem actio. Quod item feriarum Latinarum curam ſenatus ædilibus commiſit, ornatis prius prætexta & ſella eburnea regiis inſignibus, ut tradit Dionyſius Halicarnaſſeus lib. 6. ad fin. Quod inſuper comitia creandorum ædilium, ut tribunorum abſque auſpiciis peragebantur ſuffragio tribuum. Quod denique ædilitia dignitas apud Romanos prope illuſtriſſimum habebat juventutis principatum.

CAPUT V.

Judicium ignavi judicis ſuper controverſo jure perperam judicantis, hauſtum aquæ per fundum alienum non deberi.

SUper controverſo jure, in foro Romano, me præſente, apud ignavum judicem qui præſidebat, dum quotidiana patrocinia præſtarem, aſpera & vehemens quæſtio agitari cœpta eſt. Petebatur enim à teſtatoris filio, cui hauſtus aquæ in fundo, quem alteri legaverat teſtamento, exceptus fuerat, iſque fons immodicis caloribus poſtea exaruerat, deinde tribus poſt annis demum emerſerat, ex teſtatoris voluntate ſe ad illius hauſtum per fundum legatum admitti. Cui contra ſtabat fundi dominus, & deſita aqua, ſervitutem ſe nullam debere ajebat: quippe cum aqua, cujus hauſtus teſtamento exceptus fuerat, fonte arefacto, eſſe deſierit, ceſſare etiam ſervitutem, quæ propterea debebatur, dicendum erat, & ubi hauſtus aquæ ex novo fonte illi forſan deberetur, jus tamen eundi per fundum ſuum, ſe invito, illi non eſſe: pluraque in hanc ſententiam adduxerat, quibus non diſſimulanter quæſtioni reſponderi videbatur. Contra vero teſtatoris filius, relicta à patre ſervitute, & hauſtu aquæ ſibi legato, etiam aditum ad aquam, qui nullibi niſi per fundum patere poterat, relictum dicebat: cum nullus aquæ uſus foret, niſi haurire

liceret, neque posse hauriri, nisi per fundum aditus esset. Quod si fieret secus, profecto cum sibi aliunde haurire non daretur, ipse legato præter testatoris voluntatem frustratus foret: quod est pudendum dicere. Rursus tametsi aqua desita fuisset, seu æstu vehementi, seu quovis modo arefacta, ea postea renata, jus pristinum sibi deberi asserebat: nam quandiu è fonte manaret, jus hauriendi sibi integrum esse dicendum erat. Cumque immodicis jurgiis desuper obstreperent, & turpibus vocibus invicem conflictarentur, judex qui assidebat severus & vehemens, amborum audito postulatu, pauca interfatus, quæsivit an aqua ex fonte arefacto penitus fluere desiisset: & quum triennio aquam ex fonte manare desiisse (quippe quum tenuis, non perennis foret) illamque denuo scaturisse, tabulis & testibus planum fecissent, deque hoc nulla controversia foret: hoc asseverato, parumper subdubitare visus, paulo post eo inclinavit sententia, ut eundi per fundum alienum, & aquam desitam rursum hauriendi, testatoris filio jus non esse, sibi liquere iniquissimo decreto pronunciaret. Qua injuria decreti cum vehementer ille offensus reclamasset, & propterea me adivisset, peteretque, ut sibi in causa adessem, utque suas partes propugnationemque mea cura patrocinioque susciperem: quæsivi ego à judice, ut bona cum venia diceret mihi, quo jure, qua lege aut exemplo, isti, cui servitus testamento relicta fuerat, jus non esse hauriendi ex fonte renato declarasset: siquidem si haustus aquæ testamento legatus erat, iter quoque ad haustum ex æquo & bono relictum videri debet: cum nisi haurire liceret, nihil præstaret commodi legatum, nihil opis: idque tam [1] Paulum & [2] Marcellum, quam [3] Neratium & Ul-

TIRAQUELLUS.

1 *Paulum.*] Citatum in *l. & Attilicinus. ff. de servit. rust. prædio.*

2 *Marcellum.*] Citatum quoque in *leg. 1. §. si quis propter. ff. de itin. actuque privat.*

3 *Neratium.*] Lib. 3. Membranarum, ut eum citat Ulpianus in *l. item sic. §. qui habet. ff. de ser. præd. rust.* cujus hæc verba sunt, *Qui habet haustum, iter quoque habere videtur ad hauriendum.* Et (ut ait Neratius lib. 3. Membranarum)

[1]& Ulpianum de servitutibus sentire asseveravi. Quinetiam de sumptibus funerum [2] idem Ulpianus censuit: Si in fundo à me vendito sepulchrum mihi excepero, iter quoque ad sepulchrum exceptum videri: cum subsequens antecedens supponat. Neque repugnat, quod arescente fonte desita servitus videbatur, quia satis habet rationis explicatæ, quod mox fonte renato jus idem mihi deberi quivis potest intelligere, [3] idque Iabolenum [4] & Paulum de servitutibus etiam censuisse. [5] Quinetiam Attilicinus consultissimus vir, super hac controversia Cæsarem Statilio Severo in hanc sententiam rescripsisse dicit: idque cum lege & jure affirmare contenderem, peteremque ut more institutoque majorum, siquid judicando deliquisset, caveret ne magno saltem afficeretur incommodo is qui in meam fidem clientelamque venerat, Judex ad me conversus, graviter, credo, ferens, se frequenti auditorio interpellatum, stomachabundus, & vultu fere minaci, Semel, inquit, desita aqua, postquam fons exaruit, jus illam hauriendi pariter desitum videri: quippe cum aqua nulla sit, quæ debeatur, servitutem extinctam amplius non revocari respondit. Cumque ego contradicerem, horum auctoritatibus nixus, pluraque in meam sententiam adducerem, præsertim cum nemo tam indoctus ignarusque rerum foret, vel qui primis (ut ajunt) labris jura degustarit, qui restituta re in statum priorem,

l. item. §. 1. ff. de servitute rusti. præd. l. si venditor. ff. de relig. & sumpt. fun. l. Attilicinus. ff. de servit. rust. præd.

rum) *sive ei jus hauriendi & adeundi cessum sit, utrumque habebit: sive tantum hauriendi, inesse ad aditum: sive tantum adeundi ad fontem, inesse & haustum.*

COLERUS.

* Nam uno concesso, omnia videntur concessa sine quibus id explicari non potest. Sic *l. 6. de aliment. legat.* habitatione concessa, conceduntur alimenta, cibaria, & vestitus. Et *l. 56. de Procurat.* tabularum inspectione concessa, conceditur lectio. & talia sexcenta passim in jure occurrunt. Vide tamen Alciatum in l. 2. de jur. sd.

TIRAQUELLUS.

1 *Et Ulpianum.*] Ubi supra.

2 *Idem Ulpianus.*] In *l. si venditor. ff. de relig. & sumpt. fun.*

3 *Idque Iabolenum.*] Nescio quo loco, nisi forte in *l. si fistulas. in princ. ff. de contrahend. empt.* quæ quidem lex est Labeonis ex Iaboleno, præstatque aliquod argumentum ad id de quo hic agitur.

4 *Et Paulum.*] In *l. qui fundum vendebat. §. in lege. ff. de contrah. empt.*

5 *Quinetiam Attilicinus.*] Id est ex d. *l. & Attilicinus. ff. de ser. rust. præd.*

rem, idem jus quod antea fuerat, re integra, incolume esse negaret: ipse autem egregius nebulo cum in eandem sententiam iret, illamque nullo argumento, nec judiciali disceptatione, ut modesti judices solent, dilueret vel firmaret, si quid probandum aut refellendum esset, sed prope ad extremam insaniam vecors excandesceret: ego qui probe noram spiritum ejus, ne insectatione & conviciis agerem, dicendi pausam feci, satiusque duxi clienti salutari consilio prodesse, quam rationibus non proficientibus cum homine illiberali & clamoso nequicquam disceptare: clientique ut ad majus tribunal provocaret, persuasi: profuitque provocasse. Namque haud multo post, discusso negotio lege & jure, inducto judicis decreto, probabili & recto judicio pro testatoris filio lis data est. Verba vero Cæsaris ad Statilium Severum ex ejus epistola hæc fuere: Succurrendum his putavi. Itaque quod jus habuerunt tunc, cum primum ea aqua pervenire ad eos non potuit, id eis restitui placet.

CAPUT VI.

Quanta severitate à Romanis contra licentiam magistratuum, & quoties occursum sit.

QUanta disciplina caverint Romani, ne qui magistratus gererent, nimia licentia abuterentur, illud documento est, quod pluribus legibus, plebiscitis & senatusconsultis præscripti fines magistratuum, & potestas coarctata fuit, præcipue cavendo, ne imperiosa illorum licentia, extra gyrum rationis excederet. [1] P. Valerius, is qui cum L. Bruto post Reges exactos consul factus est, ad terrorem

P. Valerii lex.

TIRAQUELLUS.

1 *P. Valerius.*] Qui Publicola dictus est. Id enim ex eo tradit Plutarchus in vita illius & Livius 1. Dec. libro 2. & Valerius Maximus lib. 4. c. 1. post princ. Et quod hic dicitur, *A quocunque magistratu*, intellige etiam à Consulibus ex l. 2. §. *exactis. ff. de orig. jur.* atque ex eo quod scribit Dionysius Halicarnassæus lib. 5. Legem Valeriam à Val. Publicola latam sententias Consulum capitales irritas fecisse: nisi populi Romani judicium accessisset, permissa rei provocatione ad plebis suffragia. Sed quod ad Dictatorem pertinet, vide quæ supra diximus lib. 1.

1 Tam-

torem increscentis audaciæ legem promulgavit, qua cavebatur, ut à quocunque magistratu ad populum provocandi cuivis potestas foret: scilicet existimans majoris imperii advocatione, nimiam magistratuum licentiam coarctari: [1] tametsi Regum temporibus, provocationem à regibus fuisse ad populum, idque pontificalibus libris caveri, multi contendant: [2] quam legem à Murena consule, quo tempore Sora & Alba coloniæ deductæ sunt, iterum latam comperior: [3] postea exacto decemvirorum imperio, populus Romanus ut licentiæ temeritatique obviam iret, præter auxilium tribunitium, novam sanciendo legem, constituit, ne quis ullum magistratum sublata intercessione crearet: qui creasset, eum jus fasque esset occidi. [4] Quod mox Duillius consul alia constitutione innovavit, ut qui *Duillii constitutio.* magistratum sublata provocatione creasset, tergo & capite lueret. [5] Lapsis inde temporibus cum opes plurimorum prævalerent, humilioresque à ditioribus assidue premerentur, hisque superbe avareque imperitarent, iterum Valeria *Valeria lex.* lex, tanquam unicum præsidium libertatis, ante primum Punicum bellum lata fuit: qua inter cætera eum, qui provocasset, à quovis magistratu, virgis cædi, & securi percuti vetuit: pœnam tamen, si secus fecisset, non adjecit, nisi improbe factum videri. Cumque adhuc non satis innocenti

1 *Tametsi Regum temporibus.*] Quod patet ex Livio 1. Decad. lib. 1, ubi Horatius cum duumviri à Rege creati eum condemnassent, ad populum provocavit.

2 *Quam legem à Murena consule.*] Livius 1. Decad. l. 10. in princip. tradit L. Genucio, & Ser. Cornelio consule, Soram atque Albam colonias deductas. Nec reperitur Murena quispiam fuisse consul: præter L. Murenam, qui consul fuit cum D. Junio Syllano *, anno post eas colonias deductas ducentesimo quadragesimo plus minusve.

COLERUS.

* Et ædilis cum Varrone.

TIRAQUELLUS.

3 *Postea exacto decemvirorum Imperio.*] Livius 1. Dec. l. 3. *Aliam, inquit, deinde consularem legem de provocatione, unicum præsidium libertatis decemvirali potestate eversam* (vide num legendum sit *eversa*) *non restituunt modo, sed etiam in posterum muniunt: sanciendo novam legem*, Ne quis ullum magistratum sine provocatione crearet. Qui creasset, eum jus fasque esset occidi: Neve cædes capitalis noxæ haberetur.

4 *Quod mox Duillius consul.*] Idem. eod. lib. non multo post.

5 *Lapsis inde temporibus.*] Hæc usque ad clausulam, *Tametsi*, sunt Livii 1. Decad. libro 10.

nocenti consultum foret, & plebis libertas opprimeretur magis, sæpiusque hoc malum increbesceret, inita tandem ratio est, qua salubriter tenuioribus consultum foret. Siquidem M. Valerius consul legem de provocatione ad populum, ab eadem familia sæpius latam, tanquam patronam & vindicem libertatis tertio promulgavit, gravissimisque pœnis affecit eum, qui spreto more patrio, ad majus tribunal provocare inhiberet: in tantum, ut etiam de vi & majestate damnatis, jus provocandi ad populum dederit, [1] tametsi post decursa secula, Caligula, ne longo circuitu ducerentur lites, nimias provocationes inhibuerit. Sed quamvis tot legibus advocatio majoris potestatis, quæ ab injuria tenuiores vendicaret, permissa foret: nondum tamen satis petulantiæ & effrenatæ licentiæ provisum erat, nisi caveretur, ne sæpius eadem imperia gerendo, nimis aliquorum potentia insolesceret. [2] Ideo Quintus Martius censor legem tulit ad populum, ne quis eundem honorem bis ambiret. [3] Et deinde Fabius Maximus aliam recitari jussit, quod etiam plebiscito cavebatur, ne intra annos decem eandem potestatem gerere liceret. [4] L. deinde Sylla, aliquem prius prætorem quam quæstorem fieri, aut consulem quam prætorem, edita lege vetuit: eundemque nisi decurso decennii spatio, bis uni magistratui præesse, gravi pœna interdixit: arbitratus frequentes honorum vicissitudines, nimiæ potestatis esse, & potentiæ non ferendæ. [5] Quod haud multo post nova constitutione innovatum fuit:

M. Valerii lex de provocatione ad populum.

Provocationes inhibitæ.

Quint. Martii lex.

Fab. Max. lex.

L. Syllæ lex.

1 *Tametsi.*] Sueton. in Caligula, cap. 16. vide ibi interpretes.

2 *Ideo Q. Martius.*] Plutarchus in Coriolano in princ.

3 *Et deinde Fabius Maximus.*] Livius I. Decad. libro 7. & 10. hujus quoque legis meminit etiam Cic. libro 3. de legibus, ubi ejus legis verba adscribit, *Eundem magistratum, ni interfuerint decem anni, ne quis capito.*

4 *L. deinde Sylla.*] Appianus lib. 1. bellorum civilium in duobus locis.

5 *Quod haud multo post.*] Sed his omnibus adde quod M. Rutilius Censorinus, iterum censor creatus, ad concionem populum vocatum, quam potuit gravissima oratione corripuit, quod eam potestatem bis sibi detulisset, cujus majores, quod nimis magna videretur, tempus coarctandum indicassent, ut tradit Valerius Maximus libro 4. cap. 1. Ubi etiam refert quod Fabius Maximus, cum à se quinquies, & à patre, avo, proavo, majoribusque suis,

fuit: cautumque, ne cui intra vigesimum annum, muneris publici administratio daretur. Et cum licentia præsidum in edendis spectaculis, multo provincialibus damno & incommodo foret, quotidieque novis collationibus exhaurirentur: [1] Nero vetuit, ne gladiatorum munus, aut ferarum spectaculum præsides in provinciis ederent. [2] Quo etiam tempore statutum est, ut qui perperam [3] ad principem

Ætas muneris pub. obeundi.

Neronis statutum.

suis, sæpenumero consulatum gestum animadverteret: in comitiis, quibus filius suus summo consensu Cons. creabatur, quam potuit constanter, cum populo egit, ut aliquando vacationem hujus honoris Fabiæ genti daret: non quod virtutibus filii diffideret (erat enim illustris) sed ne maximum imperium in una familia continuaretur. Præterea Q. Fulvius Flaccus cum ipse consul in sequentem annum, iterum consul à populo crearetur in comitiis, Tribuni plebis intercessere, qui neque magistratum continuari satis civile esse ajebant: & multo fœdioris exempli, eum ipsum creari, qui comitia haberet. Quæ contentio cum ad senatum rejecta fuisset, ei visum est, ut per veteres & expertos, bellique peritos Imperatores Respublica gereretur. Cæterum cum apud Carthaginenses judices essent perpetui, Hannibal legem tulit, ut in singulos annos judices eligerentur, ne quis biennium continuum judex esset (vide ubi de prætoribus Atheniensium diximus) Sed & tu omnino vide, quæ de hac re scripsimus in nostris Commentariis in *l. si nunquam.* in præf. num. 14. incip. *ad hæc fane.*

1 *Nero vetuit.*] Cornelius Tacitus lib. 13. *Ne designatis quidem*, inquit, *Quæstoribus edendi gladiatores necessitas esset.* Ante vero à Jul. Cæs. cautum est de numero gladiatorum, quo ne majorem cuiquam habere Romæ liceret. Suet. in vita illius. Et Tiberius gladiatorum paria ad certum numerum redegit eod. auctore in ejus vita, cap. 34. Vide Beroaldum.

2 *Quo etiam tempore statutum est.*] Ab ipso Nerone Cornelius Tacitus lib. 14. *Auxitque patrum honorem, statuendo, ut qui à privatis judicibus ad Senatum provocavissent, ejusdem pecuniæ periculum facerent, cujus ii, qui Imperatorem appellavere. Nam antea vacuum id solutumque pœna fuerat.*

MERCERUS.

3 *Ad principem vel Senatum provocassent.*] Appellationes, seu provocationes introductæ in rempub. videntur à Valerio Publicola. Ab eo vero tempore varie appellatum à magistratibus. Vel ad Trib. plebi, & ad populum: vel ad collegas eorum magistratuum, à quibus provocabatur. Nec solum à Quiritibus, hoc est civibus, qui in urbe habitabant, sed etiam à Provincialibus, etsi aliter nonnullis videtur. Postea oppressa libertate, frequentius multo est appellatum, & ut plurimum ad principem. Adeo ut Augustum oportuerit delegare certos magistratus, qui de appellationibus cognoscerent. Prætorem nemo, qui de urbanis: Consulares vero, qui de Provincialibus: & singulos consulares cujusque provinciæ negotiis præficere nec mirum. Vndecunque à quibusvis judicibus appellabatur ad principem. Imo etiam ab ipso Senatu, ut Tacit. auctor est Annal. 4. adeo ut Nero quo se magno onere curarum levaret, edixerit ut omnes appellationes à judicibus ad senatum fierent. Ex quo forte jure colligas cognitionem illam Appellationum, ab Augusto demandatam, Prætoribus, & Consularibus, non fuisse diuturnam. Porro ante Neronem sive temere,

Multta iniquæ provocationis. pem vel senatum provocasset, pecuniam pœnæ nomine in ærarium ferre, & mulctam exsolvere cogeretur. Pluraque extant plebiscita, quibus [1] ne duos magistratus, præsertim curules, uno anno habere, [2] neve plebejum magistratum patricio gerere liceret, cavebatur. *Plebiscita diversa.* [3] Quinetiam pro magistratu aliquid gerere inhibitum erat, nisi prius sacramento adactus fuisset: quod ideo cautum ferunt, ne spe & cupiditate improba, imperia & honores assumerent. Jurabant enim apud consulem vel senatum solenne jusjurandum per deos: [4] postea ut in acta principum jurarent, Cæsarum temporibus servatum est: [5] neque enim plus quinque dies, nisi qui jurasset in legem, imperium gerere licebat. *Magistratu & imperio dejecti.* [6] Si qui tamen in magistratu avare, superbe & insolenter se gessissent: ipsos ante tempus finiti honoris imperio desistere, & de gradu dejici jubebant. Primusque cui abrogatum imperium fuerit, [7] Tarquinius Superbus proditus est, qui propter insolentiam regno pulsus fuit. Postea exactis regibus, [8] Sergium & Virginium tribunos consulares, quod male ad Vejos pugnassent: [9] & Cn. Manlium, & Ser-

temere, & (ut est in formula) furoris audacia, sive jure, à re judicata appellatum esset ad Senatum, impune id erat. Dixi ad Senatum: nam si appellatum esset ad principem, irrogabantur multa, si tamen injuria appellatum esset. vide an utrumq; colligas ex Tacito. Apud quem, Nero statuit, ut qui à privatis judicibus ad senatum provocassent, ejusdem pecuniæ periculum facerent, cujus qui Imperatorem appellavere. Nam ante id tempus vacuum id, solutumque pœna fuit.

TIRAQUELLUS.

1 *Nec duos magistratus.*] Livius 4. Decad. l. 9. & dictum est supra c. 4.

2 *Neve plebejum magistratum.*] Idcirque Clodius ille Pulcher, ut tribunatum plebis assequi posset, se arrogandum dedit plebejo.

3 *Quinetiam pro magistratu.*] Vide infra in verbo, *Neque enim plus quinque.*

4 *Postea ut in acta Principum.*] Cor. Tacitus lib. 13. non adeo longe à princip. *Claudio*, inquit, *Nerone L. Antistio Coss. cum in acta Principis jurarent magistratus, in sua acta collegam Antistium jurare prohibuit.* De Claudio autem Cæsare loquitur.

5 *Neque enim plus quinque.*] Livius 4. Dec. lib. 1. in fin. *Magistratum autem*, inquit, *plus quinque dies, nisi qui jurasset in leges, non licebat gerere.*

6 *Si qui tamen.*] Hoc probatur exemplo seq.

7 *Tarquinius Superbus.*] Hoc late exequitur Livius 1. Dec. lib. 1. Dionys. Halicarnassæus lib. 4. & omnes ubique.

8 *Sergium & Virginium.*] Livius 1. Dec. lib. 5. non adeo longe à princ.

9 *Et Cn. Manlium & Servilium Cepionem.*] Florus epitom. Livii lib. 67. ubi hos quidem victos fuisse: sed Cepionem secundum pop. Romani jussionem,

& Servilium Cepionem proconsules, quod ipsorum temeritate clades ingens accepta fuisset, & à Cimbris cæsi, & castris exuti essent: aliosque ignaviæ insimulatos, abrogato imperio, ante tempus finiti honoris, senatus magistratu abire, & insignia imperii dimittere coëgit. Quod & C. Gracchus alio plebiscito confirmavit, cavens, ut si cui ante tempus propter indignitatem imperium esset abrogatum, is alterius adeundi honoris facultatem non haberet: neve maxima imperia diuturna essent, quod unum officere libertati cognitum est. Magistratus & honores geri ultra annum [1] annaria lege prohibetur. [2] Julius vero Cæsar lege sanxit, ne prætoriæ provinciæ ultra annum, neve consulares plus biennio obtinerentur. [3] Tiberius collatos semel honores non facile ademit, cum saturos & opulentos præsides minus noxios provincialibus duceret. Neve finito magistratu, is qui provinciæ præfuisset, impune insultasse gauderet, triginta diebus [4] lege Cornelia successorem expectare, & ex provincia reversus, rationem administrati muneris [5] lege Julia reddere cogebatur. Ideo plures consules

C. Gracchi plebiscitum.

Annaria lex.

Ratio administrati muneris.

stionem, solum, cujus temeritate clades accepta erat, damnatum, eique primo post Regem Tarquinium Imperium fuisse abrogatum scribit.

1 *Annaria lege prohibetur.*] Festus Pompejus lib. 1. scribit Annariam legem ab antiquis eam fuisse dictam, quo finiebantur anni magistratus capiendi. Tullius Philip. 5. Livius ab urbe cond. lib. 7. ubi disserit de consulatu superioris Africani, & T. Livii, & iterum libro 10. belli Macedonici. Diximus in nostris Commentariis Primigeniorum in præf. nu. 168. incip. *Et sane Romani.* Vide Robertum in verbo, *Annaria.*

2 *Julius vero Cæsar.*] Vide Plutarchum in vita illius.

3 *Tiberius.*] Vide in nostris Consuetudinibus. Sueton. in vita illius, cap. 41. *Reipublicæ*, inquit, *curam usque adeo abjecit, ut postea non decurias equitum unquam supplaverit: non tribunos militum, præfectosque: non provinciarum præsides ullos mutaverit.* Sed de ea re latius Cornelius Tacitus lib. 1.

4 *Lege Cornelia.*] De qua Cicero ad Appium Pulchrum lib. 3. epist. famil. epist. 6. *Non modo tibi non fuisti, ubi me quam primum videre posses, sed eo discessisti, quo ego te ne persequi quidem possem triginta diebus, qui tibi ad decedendum lege, ut opinor, Cornelia constituti essent.* Vide eundem in Orat. pro Rabirio Posthumo.

5 *Lege Julia.*] De qua aliter tamen, idem Cicero ad Rufum eundem epist. lib. 5. epist. 20. *Deinde si rationum referendarum jus vetus, & mos antiquus maneret, me relaturum rationes, nisi tecum pro conjunctione nostræ necessitudinis contulissem, confecissemque, non fuisse. Quod igitur fecissem ad urbem, si consuetudo pristina maneret, id, quando lege Julia relinquere rationes in provincia necesse erat, easdemque totidem

Graeci. Alogii rei. Athenienses. Magistratus fungentes apud Carthaginenses vino abstinebant. Aetas fungendi magistratus apud Thebanos & Bithynos.

sules prætoresque functos honoribus, quod mente improba, avare & crudeliter in provincia se gessissent, damnatos & ærarios factos invenimus. [1] Apud Græcos vero lege cavebatur, ut qui gesti muneris rationem non redderet, alogii teneretur. Apud Athenienses quisquis ad rempub. accessisset, rationibus ita obnoxius erat, ut etiam sacerdotes obnoxios lex juberet, apud quos computator publice eligi consuevit, qui reditus civitatis per singulos magistratus populo resignaret: neminemque coronari licebat, qui rationibus reddendis obnoxius foret. [2] Carthaginensibus, ne insolescerent magistratus, toto imperii tempore vinum interdicebatur, ita abstemios moderatiores fore arbitrati. [3] Thebanis lex data est, ut ad munera publica nemo accederet, nisi qui annis decem à mercimoniis destitisset. [4] Bithynis, ut minor, annis triginta, ad honores admitti nequiret: [5] quod tamen Augustus ita præfinivit, ut ab annis duobus

dem verbis referre ad ærarium, feci in provincia. Et paucis interjectis, *Illud quidem certe factum est, quod lex jubebat, ut apud duas civitates, Laodicensem & Apamensem, quæ nobis maximæ videbantur, quoniam ita necesse erat, rationes confectas & consignatas deponeremus.* Et lib. 6. ad Atticum epis. 7. *Ego Laodiceæ Quæstorem Messinium expectare jussi, ut confectas rationes lege Julia apud duas civitates possim relinquere.*

1 *Apud Græcos vero.*] Cælius Rhodiginus lib. 8. cap. 3. in fin. *Alogii*, inquit, *crimen est, cum rationem quispiam reddere neglexerit in magistratu gestorum.* ubi nullum citat auctorem. Sed id est Pollucis lib. 8. cujus hæc verba sunt, καὶ ἀλογίου δὲ δίκη ἦν κατὰ τῶν μὴ ἀποδόντων λογισμοὺς, ὧν ἂν διαχειρίσωσι. *Rationis neglectæ actio adversus eos, qui gesti muneris rationem non reddebant.*

2 *Carthaginensibus.*] Aristoteles libro 1. Oeconomicôn cap. 5. Eusebius Præparationis Euangelicæ, libro 12. c. 17. Vide quos allegat.

3 *Thebanis lex data est.*] Aristoteles lib. 3. Politicôn c. 3.

4 *Bithynis.*] Plinius lib. epistolarum 10. epist. 84. *Cautum est*, inquit, *domine, Pompeja lege, quæ Bithynis data est, Ne quis capiat magistratum, neve sit in senatu minor annorum triginta.*

MERCERUS.

Bithynis ut minor, &c.] Bene dixit *Bithynis.* Nam Romanis, libera quidem reip. annus vicesimus septimus, sub Augusto vicesimus quartus, vel vicesimus quintus fuit capiendi Magistratus & sententiam dicendi in senatu ut multa Dionis, Taciti, Suetonii, Quinctiliani loca docent.

TIRAQUELLUS.

5 *Quod tamen Augustus.*] Plinius ead. epist. paulo post. *Secutum est deinde edictum Divi Augusti, quo permisit minores magistratus ab annis duobus & viginti.* Nostris autem legibus, ut id est tempus viginti quinque annorum præscriptum. *l. non tantum.* vers. *neque enim minores. ff. de decu.* nisi, ut ibi dicitur, ex causa. quod Accurs. ibi & cæteri interpretantur. Et hujus quoque temporis est tex. in *l. ad Rempublicam. ff. de*

bus & viginti admoveri juvenes ad munera juberet. [1] Quod si forte finito magistratu quisquam provinciam successori tradere negaret, vel ultra justum tempus fasces retineret, is velut majestatis reus in Principem & Rempublicam agebatur. [2] Cui simile apud Thebanos accepimus: nam qui ultra præscriptum honores gesserat, conspirationis reus, capite luebat. [3] Fertur tamen Epaminundas Thebanus, dum patriæ consultum vult, præturæ quam gerebat ultra præfinitum tempus præfuisse, nec successori exercitum tradidisse, quo tempore Lacedæmonios gravi bello & intestinis cladibus affecit: ne si honore decederet, Thebani tanto progressu rerum frustrarentur: cujus rei causa capitis anquisitus, omnium votis absolutus fuit. [4] Carthaginensibus quoque tam severa viguit disciplina, ut si quis Imperator aut Dux pravo consilio, licet felici eventu pugnasset, fœdo supplicio in crucem elatus, morte pœnas dabat. Romani vero Duces, qui temeritate vel inscitia exercitus amisissent, aut fugæ & pavoris insimulati essent, pecunia & exilio sæpe mulctati sunt. [5] Lege quoque à Valerio Publicola primum lata cautum fuit, ut qui imperium magistratumve à populo non accepisset, capite plecteretur:

Qui finito magistratu provinciam alteri non tradidit, is majestatis reus: Romanis Duces & magistratus ob exercitum temere amissum pœna. Valerii Publicolæ lex.

Qui finito magistratu provinciam alteri non tradidit, etc. — margin notes as printed: *Qui finito magistratu provinciam alicere noluit. Thebani. Carth. severa disciplina. Romani duces magistratui ob exercitum temere amissum. Valerii Publicolæ lex.*

ff. de muner. & honor. Ubi, ajunt, in hac re annus vigesimusquintus cœptus pro pleno habetur. *l. sextumdecimum. §. 1. ff. de vac. mu.* ubi de minoribus annis 25. ad munera sive ad honores creandis justa ætas servanda est. Verum hodie id temporis ad 25. annum coarctatum esse constat. *l. ad rempub. ff. de muneribus & hon. l. sextumdecimum. §. de muneribus quoque, ff. de vacat. & excu. muner.* & *l. non tantum. §. atque enim. ff. de decurio.*

1 *Quod si forte finito magistratu.*] Valerius Maximus lib. 5. cap. 1. ubi de Manlio Torquato loquitur. Nam & nostris quoque legibus qui à provincia, cum ei successum esset, non decesserit, tenetur crimine læsæ majestatis. *l. 2. ff. ad legem Juliam majest.* vide *l. 1. C. ut omnes jud. tam civil. quam milit. lib. 12.*

2 *Cui simile apud Thebanos.*] Probus Æmylius in vita Epaminundæ.

3 *Fertur tamen Epaminundas.*] Ibi, & Plutarch. in Apophtheg. Epaminundæ.

4 *Carthaginensibus.*] Livius 3. Decad. lib. 8. in Oratione Cn. Manlii Proconsulis, *In quo consilderem causæ meæ, etiam si non apud Romanum, sed apud Carthaginensem senatum agerem: ubi in crucem tolli imperatores dicuntur, si prospero eventu, pravo tamen consilio rem gesserant.* Et Valerius Maximus libro 2. cap. 2. Plutarch. in Timoleone. Idem Livius 3. Dec. lib. 2. in fin.

5 *Lege quoque à Val. Publicola.*] Plutarch. in ejus vita, & Liv. Dec. 1. l. 2.

1 *Quod*

tur: [1] quod ab Atheniensibus servatum est, quibus nulli erant magistratus, nisi sortitione publica & suffragiis populi, creati. Tanta videlicet cura, tantaque solicitudine majores nostri, contra insolentiam magistratuum, præsidia legum invenere.

1 *Quod ab Atheniensibus.*] Illos enim magistratus sortiri solitos, satis constat ex Polluce. Vide quæ scripsimus in lib. de Jure primigeniorum.

CAPUT VII.

Qui ordo in disponendis aciebus, & quæ norma militiæ apud Romanos olim servari solita fuerit, & quæ apud exteros.

Species militum. Militum [1] ordines in Romanis castris plures fuisse, [2] exque diversis formis instrui acies consuesse & firmari subsidiis, sæpe notatum est. Species vero militum à principio ita distinctæ fuere, ut aut inter hastatos, & levis armaturæ milites, aut in principibus, vel inter triarios essent. Et licet de instruendis disponendisque aciebus certa lex tradi nequiret, quia ex monte, flumine, vel locorum *Providus dux ex occasione oblata acies dirigit.* situ facili vel impedito, aut ex subjecta planitie, & natura regionis perlustrata oculis, providens diligensque dux, explorato & præviso acies dirigere, & copias admovere debet: & nunc directa, nunc cuneata, vel trigona, aut hemicycla, modo late fusa, & protenta acie, nunc quadrato agmine, quod frequens [3] apud Persas & Siculos fuit, in hostes vadere, aut hostium vim excipere: nunc frontem vel cuneum, nunc subsidia, orbem, globum, forfices, serras, turres atque alas facere: ita ut terrarum situi sese accommodet, & qualitati insinuet: tamen ubi locus

TIRAQUELLUS.

1 *Militum ordines.*] Vide omnino Vegetium lib. 2. de re militari.

COLERUS.

2 *Exque diversis formis instrui acies.*] Aciem Isidorus ait dici, quod ferro armata sit, & acumine gladiorum. Illa habet alas, cornua, frontem, globos, nodos, cuneos, serras, forfices.

TIRAQUELLUS.

3 *Apud Persas & Siculos.*] De his duobus vide Ælianum lib. de instruendis aciebus, ut dicetur infra in verbo, *Persæ & Siculi.*

3 Hasta-

eus tempusque patitur, hæc acierum forma, & turmarum descriptio magnas sæpe acies fudit. Nam primi erant [1] Hastati, qui hasta tantum gæsaque, & [2] Pilani, qui pilo primos congressus excipiebant. [3] Fuit autem pilum ligneo hastili, & ferro quadrato, oblongo & præacuto. [4] Hi ergo quindecim manipuli erant expediti & delecti pedites. Inter quos jaculatores, & levis armaturæ milites, qui in prima fronte siti, dato signo in hostes incurrere, ac pilis missilibusque hostem ferire, deinde gladiis comminus congredi solebant: [5] in quibus tyrones qui nuper militiæ adsciti erant, militabant, ab hisque primi erant congressus, & hostes lacessiri assuêrant. Mos ergo Romanus erat, instructo paratoque exercitu, quum congredi acie parant, [6] deos primum consulere,

Acierum & turmarum forma.

Pilum.

Tyronum congressus.

Mos Rom. aggrediendi consilium.

1 *Hastati.*] Varro lib. 4. de lingua Latina. *Hastati*, inquit, *milites dicebantur, qui primi hastis pugnabant.*

2 *Pilani.*] Varro ibi & Festus Pompejus lib. 14. *Pilani milites dicti sunt, qui pilis pugnabant: alio nomine Triarii appellati.* *

COLERUS.

* Ovidius lib. 3. Fast.

Et totidem Princeps, totidem Pilanus habebat.

TIRAQUELLUS.

3 *Fuit autem pilum.*] Polybius lib. 6. quo describit Romanorum castrametationem. *Pili*, inquit, *telum, habet lignum longitudine plerumque bicubitali, crassitudine digitali, spiculum unius spithamæ, palmi, inquam, majoris, consique attenuatum & acutum, ut max primum post ictum necessario flectatur, sitque inhabile ad remittendum: aliequi commune fieret telum.* Livius 1. Decad. lib. 9. *Pilum*, inquit, *haud paulo quam hasta vehementius ictu missuque telum.* Dionysius Halicarnassæus lib. 5. *Pili*, inquit, *tela Romanorum, quæ primo congressu ejaculantur, oblonga hastilia crassimento, quod manum compleat, tripedaneis ferreis utrinque præfixa verriculis, una cum ferro longitudine paria mediocribus jaculis.* At Veget. libro 2. cap. 15. *Item bina missilia, unum majus, ferro triangulo, unciarum novem, hastili pedum quinque & semis, quod Pilum vocabant, nunc Spiculum dicitur.* Et paulo post: *Aliud minus, ferro triangulo, unciarum quinque, hastili trium pedum & semis, quod tunc Verriculum, nunc Verutum dicitur.* Varro ait, libro 4. ab omine pilum dictum, quod hostis feriret, aut periret.

4 *Hi ergo quindecim manipuli.*] Livius 1. Decad. lib. 8.

5 *In quibus tyrones.*] Imo vero tyrones locari solebant in medio pugnæ, ut ostendit Virgil. de Pallante tyrone loquens lib. 8. Æneid.

—— Ipse agmine Pallas
In medio, chlamyde & pictis conspectus in armis.

Ubi & id Servius observavit, inquiens, *Hic enim mos fuit, ut tyrones ponerentur in medio, & ambirent viri fortes exercitum.* At certe honoris est medium, ut ipse alibi lib. 1. Æneid. ibi,

—— Composuit sponda, mediamque locavit.

6 *Deos primum consulere.*] Hoc autem auspiciis fiebat, ut in sequentibus videbitur.

fulere, [1] mox auspicato [2] & litato, ne incertis auspiciis, & turbatis religionibus, acies committerent, [3] Solem venerari, & in hostes ducere, [4] sicut in Syria mos erat: quumque classico signo dato pugnam ineunt primo occursu ad ardorem excitandum, [5] ardentissimo clamore concurrere & signa inferre: [6] qui si consona voce editus, neque impar, varius vel dissonus foret, haud dubie satis animorum ad certamen esse, & futuram victoriam spondebat. Nanque is erat index voluntatis & animi cujusque. Si vero excitatior crebriorque ab hoste sublatus esset, quo eventus prælii casurus foret, inditium haud dubium præbebant: in qua quidem re ad ardorem animi excitandum, non solum acies, sed ipsa quoque signa militaria inferebant. Neque enim parvi momenti fuit illa prima vis & congressio militaris, cum alacres & fiduciæ pleni, ardenti clamore si-

Clamor consonus.

1 *Mox auspicato.*] Livius 4. Decad. libro 4. de Marco Porcio Catone loquens, *Nocte media, cum auspicio operam dedisset, profectus, ad locum quem voluerat, prius quam hostes sentirent, capereret: praeter castra hostium circumduxit*, & alibi sæpe.

2 *Et litato.*] Nam si non litassent, pugnam differebant, donec tandem litassent: ut Livius 1. Dec. lib. 5. ubi de Gallorum in Italiam adventu. *Tribb. militum*, inquit, *non loco castris antecapto, non deorum saltem, si non hominum, memores, nec auspicato, nec litato instruunt aciem diductam in cornua, ne circumveniri multitudine hostium possent.*

3 *Solem venerari.*] Sic Marcellus cum Gallis pugnaturus, cum equus illius sese pavore convertisset, Solem adoravit, auctor Plutarch. in Marcello.

4 *Sicut in Syria mos.*] De quo infra in verbo, *Syri.*

5 *Ardentissimo clamore.*] Vide infra in verbo, *Quare à Julio Cæsare.*

MERCERUS.

Ardentissimo clamore.] Hic clamor initio exilis, pedetentim in majorem protollebatur. Ammianus lib. 31. *Romani quidem voce undique Martia concinentes, à minore solita ad majorem protolli, quam gentilitate appellant Barritum, vires validas erigebant.* Eumque non prius attolli jubet Vegetius, quam acies se junxerint.

TIRAQUELLUS.

6 *Qui si consona voce editus.*] Livius 1. Decad. lib. 4. *Clamor*, inquit, *indicium primum fuit quo res inclinatura esset, excitatior crebriorque ab hoste sublatus: ab Romanis dissonus, impar, segnis, sæpe iteratus, incerto clamore, prodidit pavorem animorum.* Et 3. Decad. lib. 10. *Ad hoc, dictu parva, sed magni eadem in re gerenda momenti res, congruens clamor à Romanis, eoque major & terribilior: dissonæ illis, ut gentium multarum discrepantibus linguis, voces.* Et è Græcis Homerus libro 4. Iliados de Trojanis loquens,

Οὐ γὰρ πάντων ἦεν ὁμὸς θρόος οὐδ'
ἴα γῆρυς.

Quod & ex eo repetit Polyb. lib. 15. ubi etiam dicit Romanos, more patrio in prælio simul vociferari, & gladiis ad scuta clisis strepitum edere.

1 *Quare*

re simul in hostes ibant, & signa inferebant, intolerabili clamore, animorum uno impetu consentiente ac virtute: quæ res magnarum victoriarum plerunque caussam dedit. [1] Quare à Iulio Cęsare Pompejus haud immerito imperitię arguitur, quod in pugna Pharsalica milites certaminis avidos, impetum excipere, non inferre jussit. [2] Quod quidem Cyri consilium fuit, ut si hostes tumultuosius irruerent, taciti milites impetum exciperent: si autem taciturni essent, clamore & strepitu acies invaderent. [3] Galli [4] & Germani, quibus inconsulta ira & furor est, si quando cum hoste congredi parant, [5] dissono & truci cantu, [6] quem Barritum vocant, [7] cum ululatu & tripudiis [8] scuta quatientes, prælia inibant, [9] ex quo futuræ pugnæ fortunam augurabantur: [10] aut patrio more, nudis corporibus, horrendoque vocis sono: nonnunquam ut auspicium pugnæ sumerent, captivum cum suo milite committebant, unde belli omen

Pompejus à Jul. Cæsare imperitiæ accusatur. Cyri consilium. Galli & Germani. Barritus. Belli omen.

1 *Quare à Julio Cæsare.*] Plutarch. in vita Cæsaris, & ipsemet Cæsar lib. 3. bell. Civil. Cujus hæc verba sunt, *Quod*, inquit, *nobis quidem nulla ratione factum à Pompejo videtur, propterea quod est quædam animi incitatio atque alacritas naturaliter innata omnibus, quæ studio pugnæ incenditur, hanc non reprimere, sed augere Imperatores debent. Neque frustra antiquitus institutum est, ut signa undique concinerent, clamoremque universi tollerent, quibus rebus & hostes terreri, & suos incitari existimaverunt.*

2 *Quod quidem Cyri.*] Minoris ex Xenophonte Expeditionis illius lib. 1.

3 *Galli*] Livius 1. Dec. lib. 5.

4 *Et Germani.*] Cornel. Tacitus libro de Moribus Germanorum post princ. *Fuisse*, ait, *apud eos & Herculem memorant. Primumque omnium virorum fortium ituri in prælium canunt.*

5 *Dissono & truci cantu.*] Sunt propria verba Livii d. lib. 5. Dec. 1.

6 *Quem Barritum vocant.*] Scilicet Germani, ex Tacito lib. de Moribus German. post princ. *Sunt*, inquit, *illis quoque carmina, quorum relatu, quem Barritum vocant, accendunt animos, futuræque pugnæ fortunam ipso cantu augurantur.* & Vegetius lib. 3. c. 18. *

COLERUS.

* Vide num huc faciat, illud quod Festus scribit, Barbaricum appellari clamorem exercitus, videlicet quod eo genere Barbari utantur. Sed Barriti illius meminit etiam Ammian. lib. 31. *Romani quidem voce undique Martia concinentes, à minore solita ad majorem protolli, quam gentilitate appellant Barritum.* Idem lib. 26. & lib. 16. Sunt tamen qui legant apud Tacitum *Barditum*: puto quia fuerant apud Gallos *Bardi* cantores. Quos non sequor.

TIRAQUELLUS.

7 *Cum ululatu.*] Id enim de Gallis dicit Liv. ubi sup.

8 *Scuta quatientes.*] Tacitus lib. 18. & lib. 21.

9 *Ex quo futuræ pugnæ.*] Idem Tacit. de Morib. Germ. post princ.

10 *Aut patrio more.*] Tac. d. lib. 18. atque etiam in d. lib. de Morib. German.

Germanorum mos. omen augurati, in hostes ibant. [1] Quibus Germanis hoc* etiam in usu erat, non ante acies committere quam per matresfamilias, quas plurimas educebant, in castris [2] (sicut Dionysius, qui armatas thyrsis mulieres habuit) an decernendum esset, sortibus & vaticinio prædictum foret. *Ambrones.* [3] Ambrones non cursu furioso, sed incessu tardo arma pulsantes, rhythmis cum gressu & pulsu armorum consonantibus suum nomen exprimentes, in hostes ducunt. *Ubii & Treviri.* [4] Ubii & Treviri virorum cantu, & fœminarum ululatu terrorem faciunt, & voce obtundunt. *Æthiopes.* Æthiopes, cum cecinit bellicum, clamoribus dissonis tumultuantur, & sui moris tripudiis exultant. *Syri.* Syri autem in primo congressu Solem venerati, immodicis vocibus exultantes, cursu quam citatissimo acies subeunt, & in hostes irruunt, ita vano metu deturbari & ludificari hostem opinati. *Athenienses & Lacedæmonii.* [5] Athenienses [6] & Lacedæmonii pæana canentes & hymnos Iovi, congredi solent: [7] quod frequens apud Græcos fuisse notatum est: [8] fuitque Spartanorum mos, ut ante hostium congressum, Amori sacra faciant, utque Reges Laconici antequam signa

1 *Quibus Germanis hoc etiam in usu erat.*] Cæsar lib. 1. belli Gallici ante fin. *Apud Germanos ea consuetudo erat, ut matresfamilias eorum sortibus & vaticinationibus declararent, utrum prælium committi ex usu esset, necne.*

2 *Sicut Dionysius.*] Bacchus ex Diodoro libro 3. cap. 10.

3 *Ambrones.*] Plutarc. in Mario.*

COLERUS.

* *Ambronum* meminit Vegetius quoque lib. 3. restituente tamen illam vocem Godescalco Stewechio viro docto. Sed & Festus de Ambronibus sic loquitur: *Ambrones fuerunt gens quædam Gallica, qui subita inundatione maris, cum amisissent sedes suas, rapinis & prædationibus se suosque alere cœperunt. Eos, & Cimbros, Teutonosque C. Marius delevit. Ex quo tractum est, ut turpis vitæ homines Ambrones dicerentur.* Sed & Suetonium vide.

TIRAQUELLUS.

4 *Ubii & Treviri.*] Cor. Tac. de utrisque lib. 20.

5 *Athenienses.*] Thucydides lib. 1.

6 *Et Lacedæmonii.*] Plut. in Lycurg.

7 *Quod frequens apud Græcos.*] Thucydides lib. 4. id etiam Corinthiis tribuit, & Bœotiis.

8 *Fuitque Spartanorum mos.*] Athenæus lib. 13. cap. 5. ubi præterea dicit Sosicratis testimonio, Cretes, cum acies instruuntur, cives ornantes pulcherrimos, per hos Amori sacrificare. Cur autem Amori sacrificent ante prælium Lacedæmonii reddit idem Athenæus ibi rationem: ut scilicet in instructarum acierum amicitia omnis & salus & victoria posita sit.

1 *Mussis*

na inferant, [1] Musis immolent, Clementiæque & Amicitiæ, non Marti: satius ducentes, pactione hostium animos & pace incruenta conciliare, quam prælii subire aleam, & multa hostium cæde victoria potiri. [2] Cyrus autem, ne hostium efferis clamoribus milites perculsi trepidarent, hymnum Polluci & Castori canere jussit, quo concentu effecit, ne improvisa formidine caperentur. *Cyrus.* [3] Post hastatos sequebantur Principes, qui viribus & ætate fortiores, in quindecim pariter distincti manipulos, scuto & insignibus armis, sub ipsis signis militabant: qui non continenter juncti erant, sed modicis spaciis discreti, quasi in subsidiis positi: ut si hastati commisso prælio ab hostibus deturbati retro cederent, ad Principes & gravioris militiæ viros receptus tutus foret. Hique cum ad hostium subitos conatus præsto essent, obnixe, urgentesque integris viribus fessos adorirentur, & impressionem facerent. *Principes.* [4] Post Principes vero triarii pluribus vexillis ordines ducebant. Erant enim veterani milites, magnæ & expertæ virtutis, qui stabili genere pugnæ assueti, scuta & hastas tenentes humi fixas, genu dextro innixi, prælii eventum, & Imperatoris nutum expectabant ad invadendum: qui modico etiam intervallo sejuncti à principibus, *Triarii.*

1 *Musis immolent.*] Plutarch. in Lycurgo, & in antiquis Lacedæmoniorum institutis.

2 *Cyrus autem.*] Maior scilicet ex Xenophonte in Pædia illius lib. 3. non multo ante fin.

3 *Post hastatos sequebantur principes.*] Ad Romanos redit, & quod hi Principes hastatos sequerentur, & hos triarii, videbis apud Livium 3. Dec. lib. 10. *Ubi Scipio,* inquit, *instruit deinde primos hastatos, post eos principes, triariis postremam aciem clausit.* Et 4. Decad. lib. 7. *Romani,* inquit, *mediam aciem, contra Latini tenuerunt: hastatorum prima signa, deinde Principum erant: triarii postremas claudebant.* Et de his quoque Principibus Livius 1. Dec. lib. 7. non multo post princ. in duobus locis. Vide Vegetium ubi supra, & Polybium lib. 6. *

COLERUS.

* Eundem Veget. lib. 1. & lib. 3. cap. 12. & 13. vide, ubi in prima acie constituit Principes, hastatos in secunda. Sed, quod Alexander narrat, id libera republ. observatum fuit, ut videre licet apud Ovidium, Appianum & Livium.

TIRAQUELLUS.

4 *Post principes triarii.*] Jam dictum est supra. sed & idem propemodum Veget. lib. 1. cap. 20. & lib. 2. c. 16. & de his quoque vide supra libro 1. c. 5.

bus, considebant. Iisque ordinibus cum procinctæ acies starent, si à principibus haud feliciter pugnatum esset, nec ad arcendam vim satis roboris aut virium foret, ut victi, perculsi, & consternati cederent, perditis prope rebus, & desperata salute, se ad triarios per intervalla ordinum sensim referebant. At tunc exurgentes triarii, in quibus omnis belli moles, quodque virium erat, esse putabatur (namque his vincere aut mori decretum erat) conferri pluribus ordinibus, firmata acie, tanquam vallo muniti, strictis mucronibus, ita ut vir viro, armis arma conjuncta forent, vias claudebant; ita magno præsidio firmati in hostes ibant, ut dirumpi ea acies non posset. Neque enim longum certamen, & increscens vi diutius durare posset, nisi secunda acies primæ, & integri fessis succederent. [1] Cyrus quoque haud absimili exemplo ita aciem instruxit, ut qui primi in prælio, quique primatum centuriarum milites essent, in secundis pugnarent ultimi, deinde ultimi succederent ad primos, ita acie instructa, ut servato ordine progredi ad pugnam, & cum opus foret, pedem retro ferre possent. [2] Germani vero per familias & propinquitates cuneis acies instruebant. [3] Sarmatæ per turmas, quibus insuperabiles erant: pedestri vero pugna nihil ignavius. [4] Scythæ, Thraces, & Macedones cuneo, qui mediam urgeret aciem, frequenter usi sunt. [5] Persæ & Siculi, quadrato agmine. [6] Celtiberi tantum cuneo valebant, ut

Cyri aciei instructio. Germanorum acies. Sarmatæ. Scythæ. Thraces. Macedones. Persæ. Siculi. Celtiberi.

1 *Cyrus quoque.*] Major, apud Xenophontem in Pædia illius lib. 6. & alibi sæpe.

2 *Germani vero.*] Cornel. Tacitus de Moribus Germanorum. *

COLERUS.

* Idem de Macedonibus legimus, apud Curtium lib. 5.

TIRAQUELLUS.

3 *Sarmatæ.*] Cor. Tac. lib. 17.

4 *Scythæ, Thraces, & Macedones.*] De his tribus Ælianus de instruendis aciebus, & præterea de Macedonibus Q. Curtius lib. 8.

5 *Persæ & Siculi.*] De his idem Ælianus ibi. & interdum Romani ex Livio 4. Decad. lib. 1. Vide in nostris Consuetudinibus ubi de Romanis.

6 *Celtiberi.*] Livius 4. Dec. lib. 10. *Celtiberi*, inquit, *ubi ordinatæ acie & signis collatis se non esse pares legionibus senserunt, cuneo impressionem fecerunt: quo tantum valent genere pugnæ, ut quacunque parte perculere impetu suo, sustineri nequeant: tunc quoque turbatæ legiones sunt, prope interrupta acies.*

1 *Galli.*]

ut quacunque parte decurrerent, irruptionem facerent. [1] *Galli.* Galli bifronti acie pugnabant, cujus usus talis erat, ut nullam militibus terga dandi spem ostenderet. [2] *Lacedæmonii.* Lacedæmonii cum in cornu incedunt, turma in postremis sequitur, quæ se ad frontem & in latus flectere queat, & cum opus foret, verterent se singuli ordines, & depugnarent. [3] *Agesilaus.* Agesilaus quoque quadrato agmine exercitum sæpe duxit, ita ut dimidium ante, dimidium vero post exercitum haberet. [4] *Thessali. Rhombus.* Thessali rhombi figuram primi invenere, quòd facile circumagitur, cujus ope adjuti hostibus prævaluere. *Triballi.* Ferunt Triballos populos omnem aciem in quatuor phalanges, & quicquid est copiarum dividere: primam ex imbellibus, secundam ex optimis, qui robore præstabant & viribus: tertiam ex equitibus, quartam ex mulieribus, quæ in fugam conversos conviciis incesserent. [5] *Latini.* Latini vero populi cum antea phalanges similes Macedonicis facerent, postea disciplina Romana edocti manipulatim acies instruebant. [6] *Spartani.* Apud Spartanos in expeditionibus obeundis Reges erant primi cum cohortibus suis, in recessu vero postremi. [7] *Atheniensium lex.* Atheniensibus lege cautum erat, ut polemarchus, cum acie decernitur, dextrum semper latus teneat, indeque in hostes irruat. [8] *Thebani.* Thebani cum ad Leuctram sinistro cornu Lacedæmonios fugassent, & victoria potiti essent, omnibus præliis observa-

1 *Galli.*] Polyb. lib. 2. loquens de pugna Romanor. sub Æmylio Cos. contra Gallos. *Ita cum bifrontem aciem constituissent, accidit eam non modo terribilem aspectu, verum etiam ad pugnandum efficacissimam esse.*

2 *Lacedæmonii.*] Vegetius l.3.c.17.

3 *Agesilaus quoque.*] Plutarch. in ejus vita, & Xenophon. in ejusd. laudibus.

4 *Thessali.*] Ælianus de instruendis aciebus.

5 *Latini vero populi.*] Livius 1. Decad. lib.8. de iis loquens. Et quod antea phalanges similes Macedonicis, hoc postea manipulatim structa acies cœpit esse.

6 *Apud Spartanos.*] Herodotus libro 6. *Ut in expeditionibus adeundis primi eant Reges, in abeundo postremi sint. Centum delecti viri eis in militia custodes adsint.*

7 *Atheniensibus.*] Herodotus eod. lib. 6. *Dextro cornu præerat Callimachus polemarchus. Ita enim lex apud Athenienses tunc postulabat, ut polemarchus dextrum cornu teneret.*

8 *Thebani.*] Plutar. probl. c. 78.

servarunt, ut sinistro cornu principatum darent. [1] Eratque inter Lacedæmonios & Athenienses conventum, ut si arma contra eosdem hostes ferrent, Athenienses sinistrum, Lacedæmonii dextrum in acie tenerent locum: tametsi in pugna adversus Mardonium, Athenienses dextrum cornu contra Persas, Lacedæmonii sinistrum contra Bœotios & Thessalos tenuere. Cumque adversus Mardonium & Medos Athenienses, & Tegeates super instruendis aciebus dissiderent, dextrum cornu usurpantibus Atheniensibus, Aristidis auctoritate effectum est, ne intempestive contenderent, quamcunque partem in acie dedissent, se viriliter operam navaturum professus. Cui non absimile est, quod cum [2] Themistocles cum Eurybiade Lacedæmoniorum Duce contra Xerxem classem duceret, & de ducatu orta contentio esset, facile cessit, asserens intempestivam contentionem è sua republica non esse, sed eum videri Principem, qui meliorem operam navasset. [3] Apud Lacedæmonios vero milites ex Scyro insula, cum sinistrum sibi locum delegissent in acie, semper observarunt, ut deinceps sinistrum cornu tenerent. [4] Ferturque Psammetichus Ægypti Rex, cum pugnaturus contra Assyrios, ignominiæ loco Ægyptios in sinistra, mercenarios vero & externos in dextra phalangis locavisset, exercitus alienationem & dissidium passus fuisse. [5] More tamen Romano

Lacedæmoniorum & Atheniensium conventum.

Princeps.

Psammetichus.

Romani.

1 *Eratque inter Lacedæm.*] Id totum, usque ad clausulam, *Cui non absimile* est Plutarch. in Aristide. Sed quod statim post dicitur de Atheniensibus & Tegeatis, paulo aliter Herodotus lib. 9.

2 *Themistocles.*] Herodotus lib. 8. & Plutar. in vita ipsius Themistoclis

3 *Apud Lacedæmonios.*] Thucydides lib. 5. *Tunc autem in sinistro cornu Sciritæ soli constiterunt, hunc ordinem semper Lacedæmoniorum sibi habentes.*

4 *Ferturque Psammetichus Ægypti Rex.*] Diod. Siculus lib. 1. c. 2.

5 *More tamen Rom. antiquitus.*] Plutarchus in Bruto scribit Brutum ipsum à Cassio postulasse, ut sibi dextrum cornu concederet, quod ei jure ætatis competebat. Et id etiam videre licet ex Livio 1. Decad. libro 3. ubi scribit T. Quintium Capitolinum Consulem, apud quem summa imperii erat, dextrum cornu tenuisse adversus Æquos & Volscos, & Agrippam Furium collegam sinistrum. Et iterum lib. 4. Mamercum Æmylium Dictatorem, in prælio adversus Vejentes, Fidenates, & Faliscos sibi cornu dextrum sumpsisse; sinistrum suo Magistro equitum dedisse. Et lib. 9. Papyrium Cursorem dextru

mano antiquiori Duci dextrum cornu dari consuevit: sinistrum vero, quia minus curæ & solicitudinis habet, juniori, & minus assueto, [1] quamvis sinistro nonnunquam summos Duces attributos inveniamus. [2] Tullus enim Hostilius adversus Fidenates pugnaturus, sinistrum sibi desumpsit cornu, dextrum vero Metio dedit. [3] Darius quoque ad Arbelam cum sibi sinistrum tuendum sumeret, Mazeo dextrum assignavit. [4] Si tamen inter Duces de loco non conveniret, plerumque de ordine agminis quem tenerent, invicem sortiebantur. Cumque signa militaria in media locarentur acie, ita ut pro signis antesignani, post signa alia pugnaret acies, quoties hostium impetu antesignani victi cederent, ne nudarentur pugnatoribus signa, collato statim gradu ex secunda prima fiebat acies, ita ut à suo quisque manipulo vel cohorte pugnans non recederet: qui omnes ita docti instructique erant, ut ad nutum monentis intenti, ad illius imperium se in turmas colligere, rursus dividere possent, obsistere, circuire, mutare pugnam, modo à fronte, nunc à cornibus occurrere, sequi signa, ordines servare, consistere, & locum non deserere, tam facile scirent, ut signo dato expediti & dicto velocius mandatis parerent. Erant enim ita instructæ acies, ut faciles partienti, fa-

Darius.

Sortitio de loco.

Ubi antesignani victi cederent.

tro cornu, adversus Samnites, sinistro Junium Bubulcum præfecisse. Et ibid. paulo ante: *Coss. Sulpitius in dextro, Petilius in laevo cornu consistunt.* Et Cæsar pugnaturus adversus Pompejum sinistro cornu Antonium, dextro se constituisse apud Plutar. in Cæsare. Et in eodem prælio Pompejus dextrum cornu, Domitius sinistrum habuit, ut idem scribit. Antiochus quoque in pugna adversus Romanos dextrum cornu tenuit, & ejus filius Seleucus sinistrum. *Alexander* (ait Livius 4. Dec. lib. 7.) *ad Granicum pugnaturus adversus Darium, dextrum cornu sibi delegit: Parmenioni sinistrum tribuit.* Darius vero, Persarum more, inter duo cornua mediam aciem tenuit, apud Arrianum rerum gestarum Alexandri lib. 2.

1 *Quamvis sinistro nonnunquam.*] Quod patet ex seq.

2 *Tullus enim Hostilius.*] Livius 1. Dec. lib. 1.

3 *Darius.*] Q. Curtius libro 4. Adde quod Tigrannes adversus Lucullum bellaturus, sinistrum cornu Adiabeno, Regi dextrum concessit, ipse mediam tenuit, ut scribit Plutarc. in Lucullo. Similiter Scipio pugnaturus adversus Annibalem, dextrum cornu Lælio, sinistrum Octavio dedit, sibi mediam aciem retinuit. Parique modo Annibal se collocavit apud Appianum in Libyco. Vide Livium.

4 *Si tamen inter Duces.*] Verba sunt Livii 3. Dec. l. 2. non multo post princ.

ti, faciles jungenti forent: talisque disciplina, ut etiam in conflictu belli, & dum præliatur, miles in sua legione, cohorte vel manipulo maneret, ab eaque pugnans non recederet. [1] Hoc quoque proditum est, quod quoties gravis armatura hostem fugasset, ne turmæ equitum cursu & fuga insequendo dissiparentur, signaque & ordines relinquerent, levem armaturam, funditores sagittariosque, qui hostes longius agerent, & trepidantes opprimerent, emittebant. [2] Quod longe secus apud Lacedæmonios fuisse tradunt: quippe in pugna acerrimi existunt, diuque & fortiter præliantur, dum hostem in fugam vertant, quibus fugatis, effusos insequi nesciunt. Cum enim hostem dare terga coëgissent, continuo redibant in ordines: neque enim videbatur decorum satis, in fugientem hostem & agmen consternatum inferre signa, & in terga dantes, jus victoris exercere. [3] Quotiesque ad ultimum laboris & periculi ventum erat, ut solutis ordinibus vage dissipati milites, forent in summa desperatione & diffidentia, rem in asperis præliis sæpe tentatam, felici eventu multi magno studio exequuti sunt, ut dissipati milites ad suos mox ordines redirent, deinde coacto agmine, omnes uno impetu impressionem facerent, & ultro in hostes irruerent, magnoque ardore animorum pugnam repararent, id

Ubi terga verterent hostes.

Lacedæmonii hostes fugientes non insequebantur.

In extremis periculis.

1 *Hoc quoque proditum.*] Vegetius lib. 2. cap. 17. unde hæc ad verbum desumpsit auctor noster, & Modestinus lib. de vocabulis rei militaris.

2 *Quod longe secus apud Lacedæm.*] Plutarch. in Apophthegmat. Lycurgi, Præcipiebat ut in bellis quotiescumque in fugam vertissent hostes, ac vicissent, quousque confirmaretur victoria persequerentur, ac statim retrocederent: Neque enim Græcorum esse, eos interimere qui cessissent: sed & utile quoque esse dicebat: nam scientes eos qui adversus se pugnant parcere cedentibus ac repugnantes occidere, utilius fugere, quam resistere putant. Nam & Pyrrhus ille Epirotarum Rex inter cætera præcepta imperatoria memoriæ tradidit, Non esse pertinaciter insistendum hosti, ne fortius ex necessitate resisteret, sed ut postea quoque facilius acie cederet, ratus, non usque ad perniciem fugientibus instaturos victores. Quod scriptum est à Julio Frontino Stratagematôn lib. 2. cap. 6. in fin. Notum est & illud quod huc maxime spectat Virgilii lib. 2. Æneidos,

Una salus victis nullam sperare salutem.

3 *Quotiesque ad ultimum.*] Id sæpius contigisse videbis apud Liv. vide Cæs. lib. 3. bell. Gall.

[1] id quod apud Germanos frequens fuit, ut cedere loco, & rursus instare pro consilio haberent, [2] vel ut equites dimissis equis ad proximos evaderent, immiscentes se peditibus, dum fluctuatur acies, hosti obviam irent: ideo ut spe fugæ erepta, æquato omnium periculo, pedestri prælio acrius insisterent, [3] vel ut in hostes acrius incurrerent, detractis frenis, cum effusum cursum temperare nequirent, equos concitatos agerent, & impressione facta, vi viam facerent, sparsosque & incompositos adorirentur. [4] Nonnunquam ut Germani.

1 *Id quod apud Germanos.*] Cornel. Tacitus de moribus Germanorum. *Acies*, inquit, *per cuneos componitur, cedere loco, dummodo rursus instes, consilii, quam formidinis arbitrantur.*

2 *Vel ut equites dimissis equis.*] Ad Romanos redit. Sic autem fecere ipsi Romani adversus Tarquinium & Latinos, apud Livium 1. Decad. lib. 2. Sic Titus Quintius Capitolinus Cos. adversus Volscos & Æquos, apud Dionysium Halicarnass. lib. 9. Sic & apud Livium 1. Decad. lib. 7. adversus Hernicos & adversus Hetruscos, lib. 9. & alias quoque adversus Volscos, apud Val. Maxim. lib. 3. cap. 2. ubi de C. Sempronio. Sic & Julius Cæsar ancipiti prælio equos dimittebat, & in primis suum, quo major permanendi necessitas imponeretur auxilio fugæ erepto, ut scribit Suet. in vita ipsius cap. 60. De quo & ipse lib. 1. bell. Gall. *Cæsar*, ait, *primum suo, deinde omnium e conspectu remotis equis, ut æquato omnium periculo, spem fugæ tolleret, cohortatus suos, prælium commisit.*

3 *Vel ut in hostes acrius incurrerent.*] Livius 4. Decad. lib. 10. scribit, quod cum Celtiberi cuneo, quo maxime valebant, impressionem fecissent, ex quo turbatæ legiones sunt, & prope interrupta acies est, jussu Fabii Flacci proprætoris, equites legionarii equos effrenatos in hostes miserunt, eorum cuneum dissiparunt. *Quod sæpe*, inquit Livius, *Romanos equites cum magna sua laude fecisse proditum est.* Nam & sic Tarquinius adversus Sabinos cunctantes equites, detractis frenis concitatisque equis equites procurrere & prorumpere aciem jussit, teste Julio Frontino Stratagematôn lib. 2. c. 8.

4 *Nonnunquam ut vexilla signiferis adempta.*] Sic apud Livium 1. Decad. lib. 3. Furius Agrippa Cos. in prælio adversus Hernicos & Æquos fecit. Sic & apud eundem ejusdem Dec. lib. 6. Camillus Dictator adversus Volscos. Sic & Vibius Accus præfectus cohortis Pelignæ apud eund. 3. Decad. lib. 5. Et Titus Pedanius Princeps primus Centurio apud ipsum Livium ubi supra proxime. Et Q. Victorius primipili Centurio, & C. Atrinius Trib. militum & quartæ hic, ille secundæ legionis, rem (ut dicit idem Livius 4. Dec. l. 4.) in asperis præliis sæpe tentatam, signa adempta signiferis in hostes injecerunt. Sic C. Aquilius Cos. signiferis erepta signa conjecit in medios hostes ut metu militaris pœnæ, quam daturi erant, nisi ea recepissent, cogerentur fortiter rem gerere, ut scribit Halicarnassæus lib. 8. Sic Servius Tullius adolescens, prælio, quo Tarquinius Rex adversus Sabinos conflixit, signiferis segnius dimicantibus raptum signum in hostem misit, cujus recipiendi gratia Romani ita ardenter pugnaverunt, ut & signum & victoriam retulerint, ut prodit Julius Frontinus lib. 2. c. 8. in princ. ubi subjungit plurimos alios id fecisse, ut & factum est apud Valer. Max. l. 3. c. 2. ubi de Fabio Maximo.

5 Apud

ut vexillo signiferis adempto, & in hostium agmen, aut intra vallum injecto, quo acrius subirent; instando atque urgendo, ne illo potiretur hostis, majori impressione dimicantes, ita irruerent, ut lapsam plerunque aciem repararent. [1] Apud Cimbros in more fuit, ne fuga signa & ordines dissiparent, turmas & robora legionum longis catenis invicem connectere, & per balteos milites colligare, ut ita nexi firmius propugnarent. [2] In quo traditur operæ precium, quod cum Lacedæmonii contra Tegeates dimicarent, & de victoria confisi, vincula secum ferrent, quibus illos vinctos ducerent: postea victi & fugati à Tegeatibus, eisdem vinculis nexi & captivi ducti sunt. Romanis frequens usus erat [3] cuneum facere & phalangem, ut invicem scutis annexis, [4] & supra capita elatis, densa latitudine succederent, unaque conspiratione & consensu in orbem se colligerent, & impressionem facerent. [5] Illud quoque salutare creditum est, transfugas detractis armis, ne quid insidiarum simulata transitione moliri possint, in postremam aciem inducere: namque illis credere, non facile licet. [6] Profuit quoque salubre consilium, quod

Cimbri.

Romanorum cuneus & phalanx.

Transfugæ.

1 *Apud Cimbros.*] Plut. in Mario.

2 *In quo traditur.*] Herodotus lib. 1. Vide Plutarch. in Cleomene, & Pausaniam in Arcadicis.

3 *Cuneum facere.*] De hujusmodi cuneis Vegetius lib. 3. cap. 19. Livius autem 4. Decad. lib. 2. dicit idem esse cuneum & Phalanges, apud Macedones. Cæsar belli Gallici lib. 6. *Alii cuneo facto, ut celeriter perrumpant, censent.*

4 *Et supra capita elatis.*] Livius 4. Decad. lib. 4. *Sublatis*, ait, *supra capita scutis, continuatisque ita inter se, ut non modo ad decurrendum, sed ne ad inferendum quidem ex propinquo telum loci quicquam esset, testudine facta subibant.*

5 *Illud quoque salutare.*] Id haud dubie desumptum est ex Val. Maximo lib. 7. c. 4. in fin. ex quo tamen intelligis id male cessisse Romanis.

6 *Profuit quoque.*] Livius 4. Decad. lib. 7. M. inquit, *Æmilius Tribunus mil. M. Lepidi filius, qui fugam circa castra fuerunt, cum præsidio omni occurrit, & stare primo, deinde redire in pugnam jubebat, pavorem & turpem fugam increpans. Minæ exinde erant, in perniciem suam cæcos ruere, ni dicto parerent. Postremo dat signum suis, ut primos fugientium cædant, turbam insequentium ferro & vulneribus in hostes redigant. Hic major timor minorem vicit: ancipiti coacti metu primo constiterunt, deinde & ipsi redierunt in pugnam*, &c. ut patet ex sequentibus Livii verbis, victoriam reportarunt. Ex quo loco vides hunc locum fuisse depromptum. Sed & apud Appianum in Libycis; Scipio Africanus Junior, cum fugam trepidationemque suorum vidisset in Carthaginis obsidione, & quo accurrit, suosque nisi à fuga sisterent,

quod in magna consternatione, accisis rebus, & desperata salute, à Romanis sæpe factitatum novimus, ut dispositis equitum turmis ante munimenta, fugientes temere ex prælio ad castra milites pavidos & consternatos pro hoste haberent; illosque strictis gladiis invaderent, ut non minus à tergo quam à fronte infestas acies viderent. Hæc enim ultima desperatio nonnunquam militum animos ita incessit, ut inclinatas & turpi fuga profligatas acies plerunque repararint: tantoque ardore pugnam legamus restitutam, ut milites ancipiti coacti metu, victoriam ex hostium manibus sæpe eripuerint. [1] Fuit hoc quoque notatum, dum acies præliantur, & armis decernunt, petere, ut defuncta corpora liceat sepelire, [2] vel post prælium abire, concessum de victoria videri: [3] Eos enim qui vicerunt, precario aliquid ab hoste petere non decebat: [4] sicut confessio cedentis, [5] & detrectantis certamen, ubi hostes ad pugnam elici nequeunt, pro victoria fuit. [6] Apud Gallos

Fugientes ex prælio.

Petitio ut defuncti sepeliantur.

rent, humi prosterni, stratosque jussit interfici. qua ex re eos in pugnam revocavit ac vicit.

1 *Fuit hoc quoque notatum.*] Thucydides lib. 3. *Postea*, inquit, *ceteri concessa hostibus victoria ex fœdere receptis mortuis abierunt.* & iterum libro 7. Justinus lib. 6. Plinius lib. 22. cap. 4. ubi & id dicit servare Germanos. Plutarchus in vita Agesilai, iterumque in vita Niciæ. Paulus Orosius lib. 3. cap. 2. *In eo*, inquit, *prælio Archidamus Dux Lacedæmoniorum vulneratus, cum etiam cædi suos & victos videret, occisorum corpora ad sepulturam poposcit, quod signum victoriæ traditæ inter Græcos haberi solet.*

2 *Vel post prælium abire.*] Thucydides lib. 1. bell. Peloponnesiaci scribit, quod cum pugna commissa Atheniensibus cum Corinthiis apud Megaram æquo Marte discessum fuisset, Athenienses tamen abeuntibus Corinthiis, tanquam vicissent, trophæum statuerunt.

3 *Eos qui vicerunt.*] Plutarch. in vita Agesilai, ad id quod supra ex eo diximus, illud subjungit, *Qui enim vicerunt potentiores esse judicabantur. Itaq; eos precario quicquam ab inferioribus petere absurdum videtur.* Quod & ipsum repetit idem Plutar. in vita Niciæ.

4 *Sicut confessio cedentis.*] Livius 1. Decad. lib. 2. ad fin. & apertius 3. Decad. lib. 1. in Orat. Corn. Scipionis, ubi hæc sunt propria nostri auctoris verba. & iterum lib. 4. cum scribit, *Pœnus tacita etiam confessione victus, castris se tenuit.*

5 *Et detrectantis certamen.*] Nam apud Thucydidem lib. 1. bel. Pelopon. *Corcyrenses ad se victoriam adversus Corinthios traxerunt, trophæumque erexerunt quod Corinthii ex his cuntes, pugnam detrectassent.*

6 *Apud Gallos & Hispanos.*] Livius 3. Decad. lib. 8. non multo post princip. *Itaque*, inquit, *patefacta repente porta, frequentes ex oppido sese ejecerunt, scuta præ se tenentes, ut tela procul conjicerentur,*

Gallos & Hispanos brachia & manus inermes tendere: [1] apud Romanos capita scutis subdere, & [2] arma tradere, deditionis signum erat: [3] quare Pompejani in pugna Pharsalica passis palmis salutem petiere. [4] Armis quoque dimissis, salutationem more militari facere, magno sæpe præsidio extitit militibus. [5] Junctis velatisque manibus supplicare, [6] aut cum infulis & velamentis prodire, apud Græcos

Deditionis signa apud diversas gentes.

jicerentur, dextras nudas ostentantes, ut gladios abjecisse appareret. Loquitur autem de Celtiberis & Hispanis. Sed & apud alios quoque ex Virgilio libro 1. Æneid.

Tendentemque manus Priamum conspexit inermes.

Ubi Servius, *Aut sine sceptro,* inquit, *aut supplices. Quod tractum est de historia: quia enim victi se dedunt, inermes supplicant.* Et idem Virg. lib. 11.

Oremus pacem & dextras tendamus inermes.

Et Livius 4. Decad. lib. 6. loquens de Ætolis. *Itaque concursu facto undique in muros, manus pro se quisque tendentes consonante clamore nominatim Quintium orare, ut opem ferret ac servaret.*

1 *Apud Rom. capita scutis subdere.*] Appianus libro 2. bellorum Civilium, *Hi autem,* inquit, *capita clypeis subjicientes (quod deditionis signum haberi solet) seipsos tradere significabant.*

2 *Arma tradere.*] Q. Curtius lib. 7. ubi de Ariis loquitur. Livius de Hispanis loquens 3. Dec. lib. 9. non multo post princip. *Quibus,* inquit, *culpam in auctores belli indelebilem cæterosque Principes, quorum plerique in acie cecidissent, conferentibus, tradentibusque arma, & dedentibus sese, responsum est, &c.*

3 *Quare Pompejani.*] Cæsar de hac pugna loquens lib. 3. bel. Civilis. *Cæsar,* inquit, *prima luce omnes eos qui in monte consederant, ex superioribus locis in planiciem descendere, atque arma projicere jussit: quod ubi sine recusatione fecerunt, passisque palmis projecti ad terram flentes ab eo salutem petierunt, consolatus consurgere jussit.* Sed & 2. belli Gallici de Bellovacis loquens, *Item cum ad oppidum accessisset, castraque ibi poneret, pueri mulieresque ex muro passis manibus, suo more, pacem à Romanis petierunt.* Et lib. 6. *Matresfamil. pectore nudo prominentes passis manibus obtestabantur Romanos, ut sibi parcerent.*

4 *Armis quoque.*] Hirtius in bell. Afric. *Desperata salute in quodam colle consistunt, atque armis demissis salutationem more militari faciunt.* Ex quibus vides Alexandrum hunc locum deprompsisse.

5 *Junctis velatisque manibus.*] Plautus in Amphitryone act. 3. scen. 1.

Postridie in castra ex urbe ad nos veniunt flentes principes,
Velatis manibus orant, ignoscamus peccatum suum.

Sunt tamen qui ibi legunt, *Vittatis manibus.* Arrianus quoque apud Suidam, κεκαλυμμέναιν χεροῖν ἱκέτευε, velatis obductisque manibus obsecratus est. Et ad id quod de junctis manibus hic dicit Dion in vita Trajani, Græce quidem, sed in hunc sensum, *Legati Decebali intromittuntur in senatum, depositisque armis, junctisque manibus, more servorum, pauca supplices loquuntur.*

6 *Aut cum infulis.*] Livius 3. Decad. lib. 5. scribit Syracusanos ab Thira, & Neapoli (quæ sunt nomina partium urbis) ad Marcellum venisse cum infulis & velamentis, precantes à cædibus & incendiis parci. Et 4. Dec. libro 5. de Locrensibus loquens, *Cum sordida veste tenentes velamina supplicum.* Et ejusdem Decad. lib. 6. *Confesiæ*

Græcos manus inermes dare, [1] Indis cum pateris occurrere, & vina libare, aut ex Solis ara accensis facibus obviam prodire, in fidem venire & potestatem, signum fuit. [2] Neque enim decebat illos quum passis palmis in deditionem venissent, morte afficere, aut in eos velut hostes insultare. [3] Dextris autem exertis, & sublatis manibus incedere, [4] apud Græcos [5] & Persas pacis signum erat: [6] sicut Assyriis [7] & Massiliensibus cum infulis, [8] Græcis cum

Dedentes se interfi[c]ere vetitum. *Pacis signa.*

siue defectionis ciuitates cum velamentis ante portas stabant, vtcu ne hostiliter diriperentur. Et ejusdem Decad. quoque lib. 7. *Teji, cum in oculis populatio esset, oratores cum infulis & velamentis inferunt.* Et 5. Decad. lib. 5. *Ubi primu plaustra ei dedita, tota multitudine cum infulis obuiam effusa.* Cornelius Tacitus lib. 19. *At fortissimi viri proditoris opem inuocantes mox velamenta & infulas pro muris ostentant.* Et ante hos Cæsar bel. Civil. lib. 2. de Massiliensibus loquens, *Tum hostes turris repentina ruina commoti, inopinato malo turbati, Deorum ira perculsi, vrbis direptione perterriti, inermes cum infulis se se porta foras vniversi proripiunt, ad legatos atque exercitum supplices manus tendunt.* Et Polybius lib. 16. *Mox Abydeni,* inquit, *statuunt octo dire sacerdotes & illorum conjuges cum vittis & infulis mittere ad Philippum, ut supplices facta precatione, ciuitatem illi traderent.*

1 *Indis cum pateris.*] Q. Curtius lib. 8. *Legati ad Regem descenderunt veniam petitum. Qua impetrata, Regina cum magno nobilium fœminarum grege aureis pateris vinum libantium processit.*

2 *Neque enim decebat.*] Cambyses non æquum esse ducebat vim afferre Phœnicibus, qui se dediderant. Apud Dionys. Halicar. lib. 8. Martius Coriolanus valde curabat, ne quid hostile paterentur dediticii. & de hoc quoque multa apud Diod. Siculum lib. 13. in Oratione Nicolai Syracusii.

MERCERUS.

3 *Dextris autem exertis.*] Nec solum Græcis, & Persis, sed etiam Romanis: ut ex multis Ammiani locis patet. Sed & apud Persas longe solennius fuit signum pacis. Ammianus libro 24. *Denique Persæ bovem coronatum agentes, quod est apud eos susceptæ pacis indicium, descendere suppliciter, &c.*

TIRAQUELLUS.

4 *Apud Græcos.*] Idem etiam de Heduis dicit Cæsar belli Gall. lib. 7. his verbis, *Ac tametsi dextris humeris exertis animadvertebantur, quod insigne pacatis esse consueverat, &c.*

5 *Et Persas.*] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 6. ubi de his loquens, *Quod si qui,* inquit, *sublatis dextris ad vos immiserint, amice vos excipite.* Idque etiam apud Rom. ex Plutarcho in Othone.

6 *Sicut Assyriis.*] Vide eos, quos citavi in verbo, *Aut cum infulis,* an de his loquatur.

7 *Et Massiliensibus.*] Vide supra in verbo, *Aut cum infulis.* Adde & Carthaginensibus, ex Livio 3. Decad. lib. 10. *Nam procul aberat, cum velata infulis ramisque oliuæ Carthaginensium occurrit nauis, decem legati erant Principes ciuitatis, missi ad petendam pacem.* Adde, inquam, & de Abydenis ex eod. 4. Decad. lib. 1. *Principes quibus atrocior pars facinoris delegata erat, luce prima sacerdotes cum infulis ad vrbem dedendam Philippo mittunt.*

8 *Græcis cum oleæ ramis.*] De quo & nos late diximus supra lib. 2. cap. 19. Lucan. l. 3. de Massiliensibus loquens,

— Hostemque propinquum
Orant Cecropiæ prælata fronde Minervæ.

1 *Aut*

cum oleæ ramis [1] aut lauro accedere, [2] & Barbaris florentes capite corollas gestare. [3] Ægyptiorum mos traditur, ut supplice veste sumpta, & prælatis omnibus sacris, pacem deprecentur Gallorum, occurrere magistratus cum pueris & fœminis. [4] Apud Persas, terram & aquam offerre, deditionis signum erat. [5] Quare Darii legati cum ab Atheniensibus magnificis verbis terram & aquam peterent, ab eisdem alii in barathrum, nonnulli in puteos præcipites acti sunt. Apud Lacedæmonios scutis positis manus excutere: in singulari pugna, vox, [6] Herbam do, se vi-

1 *Aut lauro accedere.*] Interpres Euripidis in Oreste ἱκτῆρα στέμμα dictum putat ipsi Euripidi. Et id commune est omnium gentium, si credimus Plinio lib. 15. cap. 30. *Laurus ipsa pacifera, ut quam prætendi etiam inter armatos hostes quietis sit indicium.*

2 *Et Barbaris.*] Polybius lib. 3. de Annibale Alpes transeunte loquens, *Advenienti igitur Annibali, obviam procedunt, florentes capiti corollas gestantes, quod fere apud Barbaros pacis atque amicitiæ signum est.*

3 *Ægyptiorum mos.*] Hircius lib. de bello Alexandrino. *Omnis enim multitudo oppidanorum, armis projectis, supplicum veste sumpta, sacrisque omnibus prælatis, advenienti Cæsari occurrerunt, seque ei dediderunt.*

4 *Apud Persas.*] Herodotus lib. 4. 5. & 7. non semel. & lib. quoque 8. Diodorus Siculus lib. 11. post princ. & alibi sæpe eod. lib. Livius 4. Dec. lib. 5. Polybius lib. 9. Mirum est autem quod tradit Plin. lib. 8. cap. 5. de elephante, *Miri namque pudoris est, victusque vocem fugit victoris, terram ac verbenas porrigit.*

5 *Quare Darii legati.*] Herodotus lib. 7. Polybius autem lib. 9. in Oratione Lucisci legati Acarnanorum scribit, quod cum Xerxes misso ad Lacedæmonios legato aquam peteret ac terram, ii eum qui advenerat, in puteum deturbarunt, terramque superinjecerunt: ac tursus dimisso mandarunt, ut Xerxi nunciaret, *Habere ipsum apud Lacedæmonios juxta condictum & terram & aquam.* Sed adde præcedentibus Macedones, quando se dedunt, erectas hastas tenere solitos fuisse, ut tradit idem Polybius libro 17.

6 *Herbam do.*] Plinius lib. 22. c. 4. *Dabatur*, inquit, *viridi è gramine decerpto inde ubi obsessus fecerat aliquis. Namque summum apud antiquos signum victoriæ erat, herbam porrigere victos, hoc est, terra & altrice ipsa humo & humatione etiam cedere: quem morem etiam nunc durare apud Germanos scio.* Festus Pompejus lib. 8. in princ. & Servius lib. 8. Æneid. ubi declarat unde id emanavit. & Nonius Marcellus, qui in id multos citat. Vide plura apud Erasmum in Adagiis. Nuper autem diximus ex Plinio, elephantum victum victori herbam porrigere. & adde quod etiam manus dare est fateri se victum esse. Plautus in Persa act. 5. sc. 2. in fin.

——— *Fateor. vobis do manus.*

Cicero in Cælio, *Ad extremum det manus, vincique se patiatur.* Et ad Atticum lib. epistol. 2. *Ad extremum autem manus dedisti.* & lib. 16. *Sapienter igitur quod manus dedisti. quodque etiam ultro gratias egisti.* Cæsar lib. 5. de bel. Gall. *Tandem dat Cotta manus permotus superiore sententia Sabini.* Horat. in Epod. Ode 17. in princ.

Jam jam efficaci do manus scientiæ.

Ovid.

se victum fateri significat: sicut olim bello capti, cum salutem peterent, in discrimine extremo salutem dicere cœperunt. [1] Athletarum mos erat, ut quum in certamine victi, digitum aut manum excrendo, pacem peti ostenderent. [2] Fuitque sententia Brasydæ Peloponnensium Ducis, cum acies decernere parant, instructo exercitu, lancearum frequentem motum & galearum, à qua parte futura sit fuga, demonstrare. [3] Esse quoque Romanæ militiæ comperimus, ut equites in prælio duplici utantur equo, ut uni fatigato, alter recens expeditusque succedat: quodque sicut miles pedestris militiæ, arma & vallum, & quoties opus foret, [4] plus dimidiati mensis cibaria: ita equites præter arma & gladium, folliculis frumentum deferebant. [5] In navali autem prælio constitutum est, ut milites non militari solum fungantur munere, sed velut classiarii remigent, & per tabulata nautarum ministeria exequantur, hostiumque tela excipiant, & scutis avertant. Hanc

Athletæ.

Brasydæ sententia.

Equites duos equos habebant.

Pedites & equites, quæ ferrent secum.

In navali prælio.

Ovid. lib. 3. Fastor.

Evicta est precibus, vix dedit illa manus.

Virgil. lib. 9. Æneid.

— *Neque ipse manus feritate dedisset.*

Seneca lib. 2. Naturalium quæstionum, *Puta me tibi manus dare & fateri.* Vide Erasm. Chil. 1. cent. 9. c. 79. Sed & supinas manus tendere è Q. Curtio lib. 6. & suppliciter manum protendere è Plutarcho in Theseo, ubi de Pentheo, qui prior manum protendit.

1 *Athletarum mos erat.*] Ad quem morem alludit Persius Sat. 5.

Nil tibi concessit ratio, digitum exere, peccas.

Et Martialis lib. 5. epig. 63.

Nam mea jam digitum sustulit hospitibus.

Et D. Hieronymus in Dialogo Luciferiani & Orthodoxi, *En tolle manum, vicisti.* Vide Erasmum Chil. 3. cent. 4. cap. 14.

2 *Fuitque sententia Brasydæ.*] Thucydides lib. 5.

3 *Esse quoque Romanæ militiæ.*] Fest. Pompejus lib. 14. *Paribus*, inquit, *equis, id est, duobus, Romani utebantur in prælio, ut sudante altero, transirent in siccum.*

4 *Plus dimidiati mensis cibaria.*] Cicero lib. 2. Tusculan. quæst. *Nostri*, inquit, *exercitus unde nomen habeant, vides. Deinde qui labor, quantus agminis: ferre plus dimidiati mensis cibaria: ferre si quid ad usum velint: ferre vallum: nam scutum, gladium, galeam in onere nostri milites non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus.* quod & nos tibi diximus. Apud Livium autem 5. Dec. lib. 4. in princip. Q. Martius, Philippo consul in bello adversus Persеum jussit militem menstruum ferre secum.

5 *In navali prælio.*] Nam apud Thucydidem lib. 3. *milites Pachetis Atheniensium Ducis in navibus officia remigis esse fuga.*

[1] Hanc disciplinam militarem Lycurgus non omnibus significandam censuit. Ideo lege cavit, ne contra eosdem sæpius moverent arma, ne iterum repugnando, diutino bello assuescere, & longa militia hostes disciplinis erudiri contingeret, ideoque bellicosiores & effrenatiores forent. [2] Accusaturque Agesilaus, quod continuis bellis quibus Bœotiam infestavit, Thebanos ociosos, & bellorum rudes, ita erudivit disciplina & usu amorum, ut sæpe ipse ab eisdem in extremum vitæ discrimen cum toto exercitu lapsus fuerit.

1 *Hanc disciplinam militarem Lycurgus.*] Plut. in vita Agesilai, & rursum in Apophthegmatis ipsius & Lycurgi.

2 *Accusaturque Agesilaus.*] Plut. in dictis locis, atque etiam in Apophtheg. Antalcidæ.

CAPUT VIII.

An sapienti uxor ducenda sit, & quæ ad propagandam sobolem indulta commoda à Romanis fuerint.

VEtus quæstio fuit, & à prudentibus in utramque partem agitata, & adhuc in quæstione est, an sapienti uxorem ducere expediat. Compater amicus meus, homo perfacetus, multæque venustatis, & multi salis, cui in omni sermone mira fuit urbanitas, semperque venuste dicta, semperque opportunos jocos habebat: si quem in nostra Parthenope uxorem ducere audisset, cum gravibus conviciis, perinde ac si in aliquod crimen prolapsus foret, incessere solebat, quod homo liber, & sui potens, in servitutem mancipari, & sub imperio uxorio servilem in modum excruciari non curasset: habens semper illud in ore [1] Thaletis Milesii, qui juvenis cur uxorem non duceret interrogatus, quia intempestivum erat, respondit: iterum senex cum ad conjugium urgeretur, rursus intempestivum dixit: hac ambage verborum, sapienti nunquam uxorem ducendam fore demonstrans. Verum qui hæc perpenso judi-

Thaletis dictum de ducenda uxore.

TIRAQUELLUS.

1 *Thaletis Milesii.*] Apud Diogenem Laërtium in vita ipsius.

judicio explorare vult, profecto in conjugiis multa inveniet commoda usui vitæ necessaria, sine quibus vix homini sapienti cœlibem vitam ducere expediet. Siquidem non parva adjumenta ex hac societate homini vel inquieto & fatigato ad requiem forensium exercitationum, vel in secunda fortuna ad ampliorem fructum lætitiæ, quum habeat cum qua congaudeat, parantur: præsertim si quis moratam, & non quotidiani damni, ac fœdis & pudendis vitiis nequissimam fœminam nactus fuerit. Nec minus quum studio & labore foris bona quæsiverit, superesse domi qui ea diligentissime tueatur, haud mediocre præsidium vitæ putaverunt. Illud quoque non parvi refert, habere in miseriis solatium, in periculis adjumentum, sociamque vitæ etiam in calamitate, quæ te perinde ac se foveat & amplectatur. Adde mutua pignora tori genialis sobolisque, quam sibi quisque post futuram & bonorum participem cernit: ingenitamque charitatem in filios, animosque consociatos: quæ ad civitatis & reipublicæ præsidium, nec minus ad propagationem nominis valent sempiternam. [1] Quibus delinimentis adductus Socrates, nec Xantippe quamvis morosa & jurgiosa: nec [2] Pythagoras, [3] Crates [4] & Aristoteles, aliique sapientissimi viri, conjugio carere voluerunt. [5] Quod legibus Lycurgus mandasse fertur: nam si qui in orbitate & solitudine cœlibes vixissent, ea afficiebantur

Conjugii commoda.

Lycurgi lex in cœlibes.

1 *Quibus delinimentis.*] Vide nostras leges Connubiales in l. 7. n. 23. incip. *quin &, Athenienses*, ubi videbis illum simul duas uxores duxisse, & iterum leg. 8. n. 15 incip. *sed & Socrates*, ubi videbis Xantippes adversus eum jurgia & convicia.

2 *Pythagoras.*] Hujus enim uxor fuit Theano Brontini Crotoniatæ filia, ut aliorum auctoritate scribit Laërtius in vita illius,

3 *Crates.*] Et hic quoque uxorem duxit nomine Hipparchiam, ut tradit idem Laërtius, tum in vita ipsius Cratis, tum & Hipparchiæ, & Apulejus lib. 2. Floridorum, ubi de hac refert pulcherrimam historiam.

4 *Et Aristoteles.*] Et hic item uxorem habuit auctore Laërt. in vita ips.

5 *Quod legibus Lycurgus.*] Plutarch. in vita illius, & in Apophthegmat. Laconicis. Clearchus autem Solensis scribit in libro Proverbiorum, quod in Lacedæmone eos, qui non haberent uxores, mulieres per quoddam festum circa aram trahentes, alapis cædebant, ut contumeliam hujusce rei fugientes liberorum amore caperentur, atque apta ætate uxores acciperent. Quod ex eo reperit Athenæus lib. 13. cap. 1.

bantur ignominia, ut à ludis arcerentur, per hyemem vero forum nudi circuire cogerentur. Spartæ enim tam cœlibi quam sero & malo marito legibus indicta pœna fuit: quæ judicia, cacogamia & obsigamia dicta. [1] Cretenses vero felici instituto usurparunt, ut è grege juvenum deligerent forma conspicuos, quos ad uxores ducendas, propagandamque sobolem vi & lege compellerent. [2] Thuriorum lex erat, ut juvenes primo ætatis flore ad ducendas uxores muneribus honoribusque invitarent, qui vero ea defuncta alteram superduxisset, is invisus & execrabilis diis hominibusque, ab omni honoris aditu & magistratu arcebatur. [3] Platonis vero legibus cavetur, ut qui ad quintum & trigesimum annum mansisset cœlebs, nullo dignus honore, & omnium postremus haberetur: [4] cujus rei causa, Romanos magistratus ad conjugium & prolem excitandam non solum pœnis coërcere repugnantes, sed & præmiis invitare juventutem sæpenumero videmus. [5] Furius Camillus & Posthumius quum censuram agerent, his qui ad senectutem cœlibes pervenissent, aut viduarum nuptias, quarum viri bello ceciderant, detrectarent, mulctam pœnæ nomine in ærarium ferre jusserunt. [6] Quintus Metellus Numidicus censor, [7] & postea divus Julius, [8] deinde Augustus, libe-

Spartæ. *Cretenses.* *Thurii.* *Platonis leges.* *Cœlibes mulctati.*

1 *Cretenses.*] Strabo libro decimo. Apud Cretenses ad ejusdem ætatis uxores capiendas cunctos compellunt, quos è puerorum grege deligunt.

2 *Thuriorum lex erat.*] Hanc legem paulo aliter recenset Diodorus Siculus libro duodecimo. *Si quis novercam filiis propriis superinduxisset, eum censuit* (loquitur de Charonda eorum legislatore) *à consilio senatuque patriæ penitus submovendum: nunquam ab eo existimans patriam consilia recta, ac salubria sperare posse, qui liberis olim propriis male consuluisset. Eos, inquit, quibus primæ nuptiæ secundis auspiciis successissent, ea perfunctos felicitate, jam in expleto satis priore animo conquiescere oportere: Sin infelices primas expertus quis haud abstiterit, simul admonitum idem secundis tentare, rursusq; eodem errore pergentem hominis id esse dementis ac prorsus insani.*

3 *Platonis vero legibus.*] Lib. 4. atque iterum 6. de legibus.

4 *Cujus rei causa.*] Ut patet ex seq.

5 *Furius Camillus & Posthumius.*] Valerius Max. lib. 2. c. 4.

6 *Q. Metellus Numidicus.*] Aul. Gell. lib. 1. cap. 6.

7 *Et postea D. Julius.*] Nam & ab eo dicta est lex Julia de maritandis ordinibus, de qua in l. 1. §. *si libertus. ff. unde vir & uxor*, & aliis quos tibi citavi supra eod. lib. c. 1. n. 7.

8 *Deinde Augustus.*] Suet. in vita illius cap. 34. & Dion quoque in vita ejusdem, & Jul. Florus epit. Livii l. 59.

1 *Quod*

liberorum gignendorum & sobolis causa legem de maritandis ordinibus tulere, eos ad progeniem propagandam præmiis & immunitatibus invitantes, siquidem cui tres erant liberi, vacatio muneris: cui plures, libertas donabatur. [1] Quod à Lacedæmoniis constitutum ferunt, ut trium liberorum parens, à custodia & excubiis: quatuor vero, ab omni onere immunis foret. [2] Quinetiam præturas, quæsturas & consulatus, honoresque & magistratus, Romani veteres, nisi parentibus plurium liberorum, comitiis dedere. Quare exemplis palam factum novimus, plures candidatos quum ad comitia & campum descenderent, fictis adoptionibus liberos sibi pessimo more ementitos fuisse. Quod postea senatusconsulto sublatum fuit, ne simulata filiorum adoptio, veris parentibus fraudi esset: semperque mariti, & plurium liberorum parentes, in omni negocio, pauciores liberos habentibus, aut sine uxore degentibus, antelati fuere, [3] Persarum more, qui ingentia munera his qui plures genuerant filios proponere soliti sunt: [4] quorum Reges si quando Persidem adirent, singulis mulieribus ad sobolis invitamenta singulos aureos dare consuevere, prægnantibus vero duplices. [5] Quo Rex Ochus, quum esset sordidæ avaritiæ, ne quid elargiretur, adire recusavit. [6] Mulieribusque, quæ trium liberorum matres forent, etiam vivo

Lex de maritandis ordinibus.

Qui plures haberent liberos, aliis prælati.

Persæ.

1 *Quod à Lacedæmoniis.*] Aristoteles lib. Politicôn 2. cap. 7. Sed & apud eosdem Lycurgi legibus cœlibes à spectaculo ludorum prohibebantur, ignominiaque afficiebantur, atque eo honore & reverentia, quam juvenes senibus exhibebant, privabantur, teste Plutarcho, in Apophthegm. ipsius Lycurgi. Unde & ibi subdit illud in Dercillidam dictum, *quamvis spectatus esset Imperator, reprehendit nemo.* Illi namque advenienti juniorum nemo sede cessit, cum dicerent pro se quisque, *Ne tu quidem, qui mihi cessurus sit, genuisti.* Vide alicubi in nostris Consuetudinibus.

2 *Quinetiam præturas.*] Hæc usque ad clausulam, *Persarum*, sunt Cornel. Taciti lib. 15. & in *l. si magnum*, in verbo, *Susceperit liberos.* n. 4. & 89.

3 *Persarum more.*] Herod. l. 1. Strabo lib. 15. & vide Plutarchum in libro de claris mulieribus, cap. 5.

4 *Quorum Reges.*] Plutarch in vita Alexandri.

5 *Quo Rex Ochus.*] Idem in eodem loco, & præterea libro de Claris mulieribus cap. 5. Herodotus lib. 1.

6 *Mulieribusque trium liberorum.*] Id videtur accepisse ex §. 1. Instit. de S. C. Tertul. quanquam id ita ibi non scribatur. Vide nostras Consuet.

vo patre testari, [1] & sine curatore de bonis disponere, negociaque alia gerere permissum erat. Viroque decedente sine liberis, omnium bonorum heres [2] lege Romuli uxor erat, si vero cum liberis, æqualem bonorum partem cum liberis ferebat. [3] Utque non severa & tristis, sed læta atque hilaris illorum pudicitia foret, [4] uxoribus nec molere, nec coquere, aut alio servili munere fungi permisere, [5] nuptasque pecuniarum & fortunarum viri sacrorumque socios esse jussere. [6] Illosque qui in uxorem aut liberos violentas manus intulissent, velut sanctissima deorum templa violassent, impios conscelleratosque duxerunt. [7] Veteres enim mulieres propter infirmitatem consilii, sub parentum tutela cognatorumque esse voluere, donec viro desponsatæ, conjugali copula jungerentur: tunc enim à tutela liberæ, [8] in virorum manu, non in servitio erant. [9] Ideo & mariti mores pro lege habere, atque his se accommodare convenit. Contra decet virum curare, ad cultum victumque ei ne

Romuli lex.

Uxores servilia munera non obibant.

Qui in uxorem aut liberos violentas manus intulissent.

1 *Et sine curatore de bonis disponere.*] Unde id accepit nescio. Illud autem certum, eos qui testamenta facere possunt, etiam minorem & curatorem habentem, posse libere in suo testamento, sine curatore, de suis bonis disponere, ut late docuimus in Commentariis ad *l. si unquam*, in verbo, *Donatione largitus*. n. 254. incip. *nam & idem*, & seq. *C. de revoc. donat.*

2 *Lege Romuli.*] Quod nostris legibus intelliges ex *tit. ff. & C. unde vir & uxor.*

3 *Utque non severa nec tristis.*] Verba sunt propemodum Valerii Maximi, de alia tamen re loquentis, scilicet de ornatu mulierum libro secundo cap. 1. ubi loquitur de usu vini mulieribus interdicto.

4 *Uxoribus nec molere, nec coquere.*] Plutarchus problem. c.84. Tu tamen vide quæ scripsimus in nostris legibus Connubial. lib. 1. numer. 26. inc. *item & hinc*, & seq. in nostris Commentariis Nobilitatis, cap. 20. n.94. incip. *similiter*, & multis seq.

5 *Nuptasque pecuniarum & fortunarum.*] Dionysius Halicarnasseus lib. 2. & Livius 1. Decad. lib. 1. in Romulo, & plenissime diximus in Commentariis Consuetudinum Pictavitarum, tit. *de contraire compagnie*. §. 1. & in legibus Connubial. lib. 8. num. item 8. incip. *nec tamen*.

6 *Illosque qui in uxorem.*] Plutarch. in Catone Censorino, & diximus in nostris ll. Connubial. l. 8. n. 10. incip. *itaque*.

7 *Veteres enim mulieres.*] Tullius in Oration. pro Cecinna in multis locis, & pro L. Murena. Livius in Oratione Catonis Censorini 4. Decad. libro 4. Boëtius in Topica Ciceronis lib. 2. & diximus latissime in nostris ll. Connub. l. 1. num. 72. incip. *quod verum*, & seq.

8 *In virorum manu.*] Livius 4. Dec. l. 4. in Oratione L. Valerii Trib. pleb.

9 *Ideo & mariti mores.*] Aristoteles lib. 10. Oeconomicôn. c. 1.

1 *Uxori*

ei ne quid desit: namque [1] uxori malæ tractationis contra virum actio datur. [2] Cavendumque, ne uxoris imperio maritus agatur: nam illum famosum despectumque paulo momento præcipitem ageret. [3] Quare verbum Catonis talia exprobrantis in Romanos sæpe emanavit: Illos omnibus gentibus armis imperitare, ipsis vero uxores. [4] Fuitque ideo proditum in Assyria, Lunæ templum apud Carras fuisse, in quo qui Lunæ supplicaret, uxoris imperio subigi; qui vero Luno Deo sacrum faceret, uxori dominari ferebatur. [5] Quibus etiam mos à Semiramide traditus perdiu mansit, ut viris uxores dominentur. [6] Sauromatas etiam ferunt hoc habere præcipuum, ut viri sub imperio uxorio & famulatu sint, [7] apud Ægyptios, ut viro mulier præficiatur, lege cavebatur, testantibus uxoribus inter solennia sponsaliorum, in primis virum suo arbitrio parere oportere. [8] Spartanæ mulieres minime muliebris animi viris imperant, domesticisque negociis solæ præsunt, curaque omnis & procuratio ad ipsas pertinet. In quo fertur lepide dictum [9] Gorgonis uxoris Leonidæ, quæ quum ab hospite argueretur, quod solæ Spartanæ viris imperitarent, Haud immerito, inquit, nam solæ viros parturiunt. Semper tamen bonum maritum agere, quam in republica magnum virum esse, pluris veteres censuerunt. [10] Ipsisque ad conjugii & sobolis invi-

Uxor erga maritum, & contra.

Viri sub uxoris imperio apud quos.

Semiramis.

Sauromatæ.

Ægyptii.

Spartani.

Leonidæ uxoris dictum.

1 *Uxori malæ tractationis.*] Hæc una erat & frequentior cæteris apud declamatores, ut videre licet apud Senecam declam. lib. 3. declam. 7. & libro quinto, declam 3. Et ut refert Plutarchus in Lysandro, *Spartæ pœna ex legibus malo marito erat indicta.*

2 *Cavendumque ne uxoris.*] De hoc vide plenissime in dd. legibus Connubia lib. l. 1.

3 *Quare verbum Catonis.*] Scilicet Censorii, ex Plutarcho in vita illius, & in Apophtheg. Roman. De quo & nos diximus in dd. ll. Connub. l. 8. n. 3. inc. *Marcus ille*, ubi & simile dictum Themistoclis adduximus.

4 *Fuitque ideo proditum in Assyria.*] Id ex Æl. Spart. in Anton. Caracalla.

5 *Quibus etiam mos à Semiramide.*] De quo & tu vide nostras ll. Connub. in leg. septima, n. 67.

6 *Sauromatas.*] Nicolaus περὶ ἐθῶν, & ex eo Stobæus serm. 42.

7 *Apud Ægyptios.*] Diodorus Siculus libro primo Biblioth.

8 *Spartanæ mulieres.*] Aristoteles lib. 2. Politicôn cap. 7.

9 *Gorgonis uxoris Leonidæ.* Plutarch. in vita Lycurgi, & in Apophtheg. ejusdem.

10 *Ipsisque ad conjugii.*] Val. Maximus lib. 2. c. 2.

invitamenta, inter muliebria jura, abundanti auro, mundoque muliebri, aureisque segmentis & purpura, omnibusque deliniimentis uti permisere. [1] Quare in maximis bellis sæpe matronas auro collato inops ærarium sublevasse, & magna reipublicæ adjumenta dedisse, perspectum est. Legimus secundo Punico bello, quum respublica infestis hostibus affligtaretur, scirentque matronæ ærarium populi Romani bello exhauriri, ipsas cœtibus factis sponte aurum & ornamenta sua in ærarium contulisse: [2] cujus rei causa, ut festis profestisque diebus dum ad sacra & ludos irent, carpento veherentur, à senatu datum est. [3] Camilli quoque tempore, cum à Gallis populum Romanum redimere oporteret, in angustia ærarii, quicquid auri & ornamentorum erat matronas publice contulisse, eoque se populum redemisse accepimus: [4] propterea ut earum, sicut virorum, in funere solennis laudatio esset senatusconsulto cautum fuit: primaque Popilia à Crasso filio laudata fertur in funere. [5] Postea Julius Cæsar defunctam primus laudavit uxorem: [6] & Nero Poppeæ formam, & alia fortunæ munera pro rostris magnifice extulit. Aliique deinceps defunctorum laudes ad populum solenni oratione prosequuti sunt. Utque perpetuum hoc conjugale fœdus, & sine dissidio foret, [7] uxori virum relinquere, & cum alio copu-

Matronarum auro inops ærarium sublevatum. Matronæ cur carpento vectæ, & in funere solenniter laudatæ.

Divortii causæ.

1 *Quare in maximis bellis.*] Hæc usque ad versicul. *Cujus rei causa*, sunt Livii, quartæ Decadis libro quarto, in Oratione Valerii Tribuni plebis.

2 *Cujus rei causa.*] Sed id quidem non ob eam causam, sed aliam similem, quam mox dicemus de Camillo ut tradunt ii, quos ibi citabo.

3 *Camilli quoque tempore.*] Livius 1. Decadis libro quinto, & Festus Pompejus libro undecimo, ubi de matronis loquitur: & alii quos statim citabimus.

4 *Propterea ut earum.*] Livius ibi & Plutarchus in vita Camilli, & in libro de laudibus mulierum in princ. & dictum quoque supra libro tertio, c. 7.

5 *Postea Julius Cæsar.*] Plutarchus in vita ipsius Cæsaris. Primum scribit Cæsarem amitam suam Juliam, Marii uxorem defunctam, luculenta laudavisse oratione pro Rostris, in efferendo ipsius funere. Et paucis interjectis, Morem patrium Romanis fuisse, matronas defunctas laudare, qui in junioribus observari non solebat. Primum autem Cæsarem mortuæ uxoris laudationem edidisse.

6 *Et Nero Poppeæ formam.*] Cornelius Tacitus lib. 16. *Laudavit*, inquit, *apud rostra Poppeæ formam, & quod divinæ infantis parens fuisset, aliaque fortunæ munera pro virtutibus.*

7 *Uxori virum relinquere.*] Hæc usque

copulari nequaquam licebat: viro autem, nisi uxor in adulterio aut veneficio, seu clavium adulteratione deprehensa foret, aut si vinum biberet, leges à Romulo latæ divertere nulli sinebant: qui aliter dissidium fecisset, bona viri ad uxorem devolvi voluere. [1] Quare L. Antonius à censoribus notatus, & senatu motus fertur, quod nullo consilio aut modo, quam in matrimonium duxerat, repudiasset: [2] & Tiberius Cæsar quæstorem gradu dejecit, quod quam conjugem duxerat, tertia post die dimisit. Tametsi ex levibus causis repudium intercessisse plerumque inveniamus: [3] siquidem Q. Antistius uxorem, quod cum libertina fabulari viderat, repudiavit: [4] & C. Sulpitius, quod invelato capite foras prodiisset: quippe veste à capite deducta matronas incedere, minime fas erat. [5] P. quoque Sempronius, quod ludos se inscio spectasset, uxori repudium remisit. [6] Taxaturque Mæcenas inconstantiæ, quod cum ab uxore semel divertisset, illamque reconciliata gratia paulo post reduxisset, iterum ac tertio cum ea simultate exorta repudium fecit, & mox in gratiam venit. [7] Quare millies eum duxisse uxorem ferebatur, quum unam haberet. [8] Paulus vero

Repudium ob leves causas.

que ad clausulam, *Quare L. Antonius*, sunt Plutarchi in vita Romuli.

1 *Quare L. Antonius.*] Val. Maximus lib. 2. cap. 4.

2 *Et Tiberius Cæsar.*] Suet. in vita illius c. 3.

3 *Siquidem Q. Antistius.*] Valerius Maximus lib. 6. c. 3.

4 *Et C. Sulpitius.*] Idem eodem cap. & præterea Plutar. probl. cap. 13.

5 *P. quoque Sempronius.*] Valerius & Plutarch. ubi supra.

6 *Taxaturque Mæcenas.*] De qua re Seneca in libro de divina providentia, *feliciorem ergo tu Mæcenatem putas, cui amoribus anxio & morosæ uxoris quotidiana repudia deflenti, somnus per symphoniarum cantum ex longinquo lene resonantium quæritur?* Et Javolenus noster Jurisconsultus in *l. vir mulie. 2. ff. de donatio. inter vir. & uxor.* Cajus hæc verba sunt, *Vir mulieri divortio facto quædam idcirco dederat, ut ad se reverteretur, mulier reversa erat, deinde divortium fecerat. Trebatius inter Terentiam & Mæcenatem respondit, Si verum divortium fuisset, ratam esse donationem: si simulatum, contra.* Nam, ne dubites, uxori ipsius Mæcenatis Terentiæ nomen fuit, ut videre est apud Dionem in historia Augusti. Sunt tamen qui eam non *uxorem*, sed *amicam* fuisse, & in his Acron & Porphyrion interpretes Horatii in Epodo Ode decima quarta, *Concubinam* dicit ipse Acron ejusdem Epodi Ode 3.

7 *Quare millies.*] Hæc sunt propria verba Senecæ de Mæcenate loquentis epistol. ad Lucil. lib. 19. epistola omnium 114.

8 *Paulus vero Æmylius.*] Plutarch. in vita illius.

vero Æmylius quum argueretur quod post longum tempus uxorem Papyriam fœcundam & formosam dimisisset, dixisse ferunt, neminem scire in qua parte calceus, licet speciosus foret, suos premeret digitos. Domitianus tamen Augustus equitem Romanum ob reductam uxorem, cum qua Martius ob adulterii crimen dissidium fecerat, judicum albo erasit, & nota affecit: & M. Lepidus, quod Apulejæ uxoris desiderium post divortium ferre nequiret, morbo extabuit: [1] sicut Antistia repudiata à Pompejo, ipsius mater indignitatem ferre non valens, necem sibi manu conscivit. [2] Solon vero lege constituit, ut qui uxorem exturbasset, dotem illi restitueret, alioqui interusurium sesquidrachmale ob moram solvere cogeretur. [3] Primus enim P. Carvilius Ruga post annum quingentesimum trigesimum tertium, vel undevigesimum ab urbe condita, quum uxorem duxisset, ex qua vitio corporis liberos suscipere nequisset, sterilitatis causa divortium fecit, quod apud diversas gentes fiebat conditionibus variis: [4] nam Thuriis hac lege permittitur, ut neutri cum juniore sponsa aut viro conjugium postea inire liceret, ne libidine aut illecebra voluptatum magis, quam causa divertisse videantur. Apud alios his verbis concipitur divortium, [5] ut pari voto vir & uxor invicem dicerent, [6] Tuas res tibi habeto. In sponsalibus

Solonis lex. Quis primus repudiarit uxorem Romæ. Thurii. Verba divortii concipiendi & sponsaliorum dirimendorum.

1 *Sicut Antistia.*] Plutar. in Pompejo, & Cæsare.

2 *Solon vero.*] Plutar. in vita illius.

3 *Primus enim P. Carvilius Ruga.*] Valerius Maximus hunc *Spurium Carbilium* vocat libro secundo c. 1. de primo repudio, uti & Plutarchus in problemat. cap. 13. & ante hos Dionysius Halicarnassæus lib. 2. At ipse Plutar. alibi Servilium Spurium appellat in comparatione Romuli & Thesei, ad fin. & rursum, in comparatione Numæ & Lycurgi, Spurium Corvinum nuncupat. Vide Græcum ubique. Eundem autem esse Carvilium & Carbilium constat ex Plinio, qui eundem nunc Carvilium, nunc Carbilium vocat lib. 9. c. 11. & lib. 33. c. 13. quod hinc procedit quod Græci v. literam non habent, sed pro ea b. litera utuntur.

4 *Nam Thuriis.*] Diod. Siculus libro duodecimo.

MERCERUS.

5 *Ut pari voto vir & uxor.*] Nequaquam id necesse fuit. Satis erat si per libertum alter concivi alteri repudium mitteret. Juven. *Collige sarcinulas dicet libertus & exi.* Indeque ortæ videntur locutiones illæ, frequentes apud auctores, *Mittere libellum repudii*, & aliæ.

TIRAQUELLUS.

6 *Tuas res tibi habeto.*] In l. 2. ff. de divort.

libus vero dirimendis hæc fuere verba: [1] Conditione tua non utar. [2] Atheniensibus libello repudii porrecto à viro vel uxore, an concedi debeat, magistratus decernit. [3] Apud Germanos semel cum nupta transigitur, cum qua senescendum erat, neque à viro divertere, neque post obitum alteri nubere permittitur. Id tamen memoriæ proditum est, uxori, concepto, nec dum edito partu, post divortium alteri nubere non licere. [4] Damnaturque Augustus Octavius, quod Liviam Drusillam ex altero viro abduxit gravidam, quam probavit unice. [5] Neque in jus vocanti matronam, ejus corpus tangere, aut à magistratibus summoveri permittitur, ut à tactu alienæ manus inviolata maneat. [6] Sed matronæ in semitis viros de via decedere jussum est: quod & senatusconsulto cavebatur: [7] neque dotale prædium, quodve dotis causa exhibitum esset, viro invita uxore alienare, (quod lege Julia vetatur) ne uxor indotata maneat. [8] Expedit enim reipublicæ dotatas esse uxores, [9] licet priscis seculis dos apud Romanos æs grave fuerit: mox decem millia æris, dotes non excessere: postea corruptis moribus, ad quadraginta millia supergressæ sunt, in tantum, ut Megulia, quod quingenta æris millia in dotem dederat, dotatæ nomen tulerit. [10] Fuit tamen lege cautum, ut si mulier

Libellus repudii. *Germani.* *Dos uxoria. l. 1. ff. soluto matri.* *Megulia dotata.*

dicet. Jacobus Micyllus in illud carmen lib. 2. de Remedio Amor.

Munera quæ dederas, habeat sine lite, jubeto.

Verba, inquit, *actis sunt. Sic enim solebat dicere, qui divortium faciebat, Abeas, valeas, tuas res tibi habeas.* Plene diximus ex aliis auctoritatibus in ll. Connubial. gloss. 8.

1 *Conditione tua non utar.*] In d. l. 2. versic. *in sponsalibus.*

2 *Atheniensibus.*] Plut. in Alcibiad.

3 *Apud Germanos.*] Tacitus de Moribus Germanorum, & vide nostros Comment. in *l. locus. §. hoc sermone.*

4 *Damnaturque Augustus.*] Sueton. in ejus vita cap. sexagesimo secundo, & in vita Tiberii, c. 4.

5 *Neque in jus vocandi matronam.*] Hæc usque ad clausulam, *Sed matronæ*, sunt Valerii Maximi lib. 2. c. 1.

6 *Sed matronæ in semitis.*] Plutarch. in Romulo.

7 *Neque dotale prædium.*] l. 1. & prope per totum tit. *ff. de fund. dot.* ubi hæc lex Julia in eam rem memoratur.

8 *Expedit enim Reipublicæ.*] Hæc est sententia *l. 2. de jur. dot.* & *l. 1. ff. solut. matrim.*

9 *Licet priscis seculis.*] Hæc usque ad clausulam, *Fuit tamen*, sunt Val. Maximi l. 4. c. 4. ubi de Cn. Scipione.

10 *Fuit tamen lege cautum.*] Vide in nostris legibus Connubial. l. 4. n. 5. incip. *nec quemquam*, & seq. & quos ibi citavi.

1 *Prodi-*

lier viro in manum conveniret, omnia quæ mulieris fuissent, viro accederent dotis nomine. [1] Proditumque est, populum Romanum Caji Fabricii, & Cn. Scipionis, ac Manii Curii filias, quod ob tenuem rem familiarem pro natalibus nubere non possent, de publico dotasse: [2] sicut Athenienses Aristidis filias ob modicas facultates, ære collato, connubio locarunt. [3] Solon vero [4] & Lycurgus salubriter consulentes, ne sponsæ magna conjugia inirent, viris dotes dare legibus vetuere. [5] Germanorum fuit vetus constitutum, ut viri uxoribus dotes dare cogantur: qua non exhibita, nihil consociatum aut fœderatum sponsalia haberent. [6] Idem Cantabris, ut nisi à viro sponsæ dos fuisset soluta, nullum esset matrimonii fœdus. [7] Apud Indos pari botum sponsas mercari permittitur, [8] qui quum in plures dividantur ordines, unius tribus viro, alterius sumere non licet. [9] Massiliensibus ultra aureos centum, dotem nulli dare permittitur. [10] Cretensibus dimidia pars bonorum quæ fratri contingit, sorori dotis nomine accedit. [11] Apud Gallos quantam pecuniam vir ab uxore accipit dotis nomine, tantam de suo conferre tenetur: ut quod inde redundaret, cum fructibus superstiti accederet. [12] Ægyptii vero

Solonis & Lycurgi lex. Germanorum vetus constitutum. Cantabri. Indi. Massilienses. Cretenses. Galli. Ægyptii.

1 *Proditumque est.*] Hæc usque ad clausulam, *Sicut Athenienses*, sunt Valerii Maximi lib. 4. c. 4.

2 *Sicut Athenienses.*] Probus Æmylius, & Plutarch. uterque in Aristidis vita.

3 *Solon vero.*] Plutarch. in vita illius, & vide nostras leges Connub. l. 5. num. decimo, incip. *Quæ cum ita.*

4 *Et Lycurgus.*] Idem Plutarchus in vita illius, & Apophtheg. Laconicis, & Justinus libro tertio. Hermippus autem in legumlatoribus, & ab eo Athenæus libro decimo tertio cap. primo, scribit, quod obscurum est domicilium in Lacedæmone, in quo puellæ omnes concludebantur, una adolescentibus etiam, uxorem non habentibus, inclusis: atque quam quisque cepisset, hanc sine dote abducebat.

5 *Germanorum.*] Tacitus de Moribus Germanorum.

6 *Idem Cantabris.*] Strabo libro 3. *Apud Cantabros*, inquit, *viri uxoribus dotes relinquunt.*

7 *Apud Indos.*] Strabo lib. 15.

8 *Qui cum in plures.*] Arrianus Gestorum Alexandri lib. 8. quod & nos alibi diximus.

9 *Massiliensibus.*] Strabo lib. 4. ubi tamen addit, *Ad vestem quinque, ad mundum quoque aureum quinque, amplius vero nullo pacto licet.*

10 *Cretensibus.*] Strabo lib. 10. *Dotis magnitudo est, si quidem frater est, fraternæ partis bonorum dimidium.*

11 *Apud Gallos.*] Cæsar libro sexto belli Gallici.

12 *Ægyptii vero.*] Vide nostras leges Connubiales.

1 *Fuitque*

vero adeo dotes aversati sunt, ut qui viri dotes acciperent, velut mancipia uxori addicerentur. Carthaginenses non dotibus, sed nuptiarum impensis, quas immodicas faciunt, modum statuere. [1] Fuitque constitutum apud Spartanos, ut qui rei quærendæ causa locupletum affinitates quærerent, pœna mulctarentur. [2] Quare Lacedæmonii qui Lysandro superstite illius filias se ducturos uxores promiserant, & eo morte sublato ducere recusarant, optimo jure, Ephoris judicibus, pœnas dedere: quod spe præmiorum, locupletum affinitatem affectassent. [3] Si quid vero ab uxore delictum esset, aut si quæ simultates offensionesve forent, siquidem levia & per ignorantiam admissa, clementi animadversione & mollissimis pœnis emendabant, si quid vero gravius, de eo vir non in judicio & foro, sed remisso judiciorum munere, ne litibus obstreperent, cum propinquis, tanquam domesticis judicibus, cognoscebant quicquid dissidii foret, [4] in sacello deæ Viriplacæ, illarumque contumaciam pœnis severioribus aut mollioribus cohibebant. [5] Quod etiam Tiberius Cæsar statuit, ut propinqui & necessarii matronas prostratæ pudicitiæ, quibus accusator deesset, communi sententia coërcerent. [6] Nonnunquam uxoris offensa, mariti judicio permissa fuit: nam Pomponia Græcina capitis & famæ postulata, judicio mariti

Carthaginenses.

Spartanorum constitutum.

Ubi uxores deliquissent in maritos.

Viriplacæ deæ sacellum.

1 *Fuitque constitutum apud Spartanos.*] Ut patet ex sequenti historia.

2 *Quare Lacedæmonii.*] Plutarch. in Apophthegmatis Lysandri in fin. *Eos,* inquit, *qui ipsius filias sibi despondissent, ac deinde post mortem, quia pauper inventus est, aspernarentur, Ephori mulctaverunt: quia, quem divitem putantes, colebant, eum & frugi & justum ex paupertate cognoscentes, despiciebant.* Hæc autem Lysandri mentio in memoriam revocant aliud ad matrimonium Lacedæmoniorum pertinens, in eum scilicet fuisse animadversum, quod cum primam uxorem reliquisset, alteram formosiorem abducere vellet, ut testimonio Hermippi scribit Athenæus lib. 13. cap. 1.

3 *Si quid vero ab uxore.*] Vide hic omnino nostras leges Connubial. l. 1. num. decimo tertio, incip. *Quid apud.*

4 *In sacello deæ Viriplacæ.*] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. & vide dd. ll. Connubial. l. 15. n. 104. inc. *Et ego.*

5 *Quod etiam Tiberius Cæsar statuit.*] Sueton. in vita illius cap. 35. *Matronas,* inquit, *prostratæ pudicitiæ, quibus accusator publicus deesset, ut propinqui, majorum more, de communi sententia coërcerent, auctor fuit.*

6 *Nonnunquam uxoris offensa.*] Tacitus libro decimo tertio.

Magistratus Athenis ad conciliandum dissidentes cum viris uxores.

riti insons renunciata est. [1] Athenis vero erat magistratus, qui dissidentes cum viris uxores, quæ non sincera fide in gratiam rediissent, sine jurgio & sine offensa conciliarent: [2] in quo Crates Diogenis sectator fuit, qui litium omnium & jurgiorum moderator & arbiter inter propinquos præcipue habitus est. [3] Sicut apud Spartanos Harmosyni erant magistratus, qui mulierum petulantiam immodestiamque cohibebant. Apud alios fuere conciliatrices, quæ viris uxores, & uxoribus viros conciliarent. Adeoque more majorum muliebri pudori, salubri temperamento consultum fuit, [4] ut ne privatam quidem rem agere fœminas, nisi auctore parente, fratre, viroque permiserint. Illud certe non est ab re dixisse, quod [5] quæ uno viro contentæ erant, quæque matronale decus servassent incolume, haud aliter quam pudicæ corona donabantur: [6] quæ vero post viri obitum conjugium iniisset, nisi post decimum mensem nupsisset, levis & impudica, atque infamiæ inusta putabatur. [7] Ideo prægnantem bovem Numæ legibus immolare, & ita facinus expiare cogebatur. [8] Neque omittendum, quondam uxores viris, & matres filiis, tunicas togasque facere, easque acu & licio ac telis intexere consuesse: summosque imperatores & duces à necessariis sæpe vestes contextas induisse. [9] Quare Alexander Macedo, † & Augustus Octavius,

Post viri obitum matrimonium ineuntes.

1 *Athenis vero.*] Plutarchus in Alcibiade.

2 *In quo Crates.*] Laërtius in ipsius vita.

3 *Sicut apud Spartanos Harmosyni.*] Cælius lib. 18. cap. 3. nullo, ut hic, citato auctore. *Harmosyni Spartæ comprimendis mulieribus fuere magistratus, quæ ornatius incederent.*

4 *Ut ne privatam quidem rem.*] Cato Censorius in ea Oratione supra citata apud Livium 4. Decad. lib. 4.

5 *Quæ uno viro contentæ.*] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. *

COLERUS.

* Tertullianus libro de Corona militis.

TIRAQUELLUS.

6 *Quæ vero post viri obitum.*] Ex nostris ll. scilicet *l.* 1. versic. *qui eam.* & *l. genero.* in princip. *&* §. 1. & *l. Liberorum.* §. 1. & aliis multis. *ff. de his, qui notan. infam.*

7 *Ideo prægnantem bovem Numæ legibus.*] Plutarchus in Numa.

8 *Neque omittendum.*] Quod probat exemplis seq.

9 *Alexander Macedo.*] Q. Curtius lib. 5. & vide nostras leges Connubiales l. 10. n. 42. incip. *Herodotus.*

| *Et Aug.* | Suet. in vita illius c. 73. *

COLERUS.

* Ubi necessario adjunge interpretem exactum Levinum Torrentium.

1 *Quare*

Octavius, domesticis tunicis ab uxore, matre & sorore, aut nepte confectis, usi sunt, [1] quas veteri more [2] in atrio domus cum clientibus Romani intexebant: Græci vero in œco & proœco. [3] Quippe apud matronas quondam lanificium magnæ laudi fuit, lanamque fecisse mulierem, pudicitiæ & probitatis signum erat: [4] quod à Phrygibus institutum, ad Romanos fluxisse putarim, quibus Attalus rex primus aurum vestibus intexere instituit. Unde phrygiones dicti, qui pictas vestes intexebant. [5] Quo enim tempore inter Romanos & Sabinos fœdus ictum est, cum Romulo & Tatio, convenit, ut Sabinæ ab omni opere, præterquam lanificio, immunes forent. [6] Scribitque Varro, lanam cum colo & fuso Tanaquilis, & sandalia, in templo Anci Martii ad sua tempora durasse incolumem, factamque

Lanificium matronarum.

Phrygiones.

que

TIRAQUELLUS.

1 *Quas veteri more in atrio.*] Livius 1. Decad. lib 1. ubi de Lucretia. Adde & telas veteri more in atrio texi solitas. Ex Ascon. Pediano in Orat. Ciceronis pro Milone.

MERCERUS.

2 *In atrio domus.*] Inde magna laus matronarum Romanarum erat domum servare, lanam facere. Quod etiam sepulchris nonnullarum honoris ergo inscribebatur. His nominibus laudatur Caja Cæcilia, quæ ad indicium ejus rei, crepidas, & colum sacravit in templo Dei *Sangi*. infra enim in Alexandro ita legendum est, non in templo Anci Martii. Inde Matronæ nonnunquam *Lanipudiæ* dictæ, quamvis Lanipendius proprie sit maritus, qui lanam pendit uxori, & ancillis. Lanam autem faciebant & præsentibus & absentibus maritis: sed maxime absentibus. Tunc enim non satis erat decorum matronas videri in publico. Ideo apud Senecam Consolat. ad Albinam, laudatur nescio quæ, quod sederit in annis, quibus vir ejus Ægyptum administrarat, nunquam in publico visa erat. Et Arethusa Propertiana gloriatur quod militante viro *raris assueta kalendis, vix aperit clausos una puella lares.* Porro Matronæ faciebant lanam, in lecto Geniali: ibique liberos erudiebant suos. Qui lectus ob eam rem magnifice stratus erat, & paratus, & circumseptus imaginibus majorum. Lanam vero facere non erat matronarum Romanarum peculiare. Is mos penetravit usque ad Gentes barbarissimas. Siquidem apud Ammianum Marcellinum l. 31. Hunnorum uxores dicuntur vestes viris suis facere solitas esse.

TIRAQUELLUS.

3 *Quippe apud matronas.*] De quo propemodum superfluenter diximus in d. 10. l. Connub. n. 38. incip. *Sed & præterea*, & multis seq.

4 *Quod à Phrygibus.*] Plinius lib. 8. cap. 48. & Nonius Marcel. in verbo, *Phrygia vestis.*

5 *Quo enim tempore.*] Plutarchus in Romulo.

6 *Scribit Varro.*] Apud Plinium libro 8. cap. 48. Sed quod hic *M. Anci* scribit, Plinius ubi supra, *Sangi* dicit. Vide Plutarchum problem. cap. 29.

1 Erat

que ab ea togam regiam virgulatam, qua Servius Tullius usus fuit. [1] Erat tamen pagana lege sancitum, ne mulieres in via torquerent fusos, aut illos detectos ferrent: quoniam frugum proventibus adversari putabatur. Utque lanificium veteribus cordi fuisse adnotarent, [2] sponsam nuptiarum die colum comptam, & fusum cum stamine, ad virum deferre jussere: quem morem apud multos etiam nunc coli observarique videmus, præcipue Iberos, quibus quicquid texunt mulieres, in commune conferunt, & virorum judicio quæ plurimum texuit, honoribus cumulatur & precio. [3] Phæacenses quoque Homero teste, sicut rei navalis viri, ita mulieres pensa trahendi, & acu vestes intexendi peritæ sunt. Non sic Ægyptiis: nam viris domi pensa curare, fœminis vero in foro vacare usus erat. [4] Apud Persas autem matronas lanæ admovere manus, aut calathum & pensa tractare, probro & turpitudini dabatur.

Pagana lex.

Phæacenses.

Ægyptii.

Persæ.

1 *Erat autem pagana lege sancitum.*] Plinius lib. 18. cap. 2.

2 *Sponsam nuptiarum die.*] Varro, Plinius & Plutarchus ubi supra in verbo, *Scribit Varro.*

3 *Phæacenses Homero teste.*] Libro scilicet Odysseæ 6. primum statim post princip. mentionem facit Dymantis Phæacensis, in re nautica inclyti, cum scribit:

Εἰδομένη κούρῃ ναυσικλειτοῖο Δύμαντος.

Et lib. 7. in universum de Phæacibus loquens,

Τὸν δ' ἄρα φαίηκες ναυσικλυτοὶ οὐκ ἐνόησαν.

Et quod ad mulieres pertinet, idem illo lib. 6. loquens de Nausicaa, Phæacum Regina,

Ἡ μὲν ἐπ' ἐσχάρῃ ἧστο σὺν ἀμφιπόλοισι γυναιξὶν
Ἠλάκατα στρωφῶσ' ἁλιπόρφυρα.

Et iterum postea,

Ἡ δ' ἧσται ἐπ' ἐσχάρῃ ἐν πυρὸς αὐγῇ
Ἠλάκατα στρωφῶσ' ἁλιπόρφυρα.

Et de utrisque ipse Homerus ille libro 7.

Τόσσον φαίηκες περὶ πάντων ἴδριες ἀνδρῶν
Νῆα θοὴν ἐνὶ πόντῳ ἐλαυνέμεν, ὣς δὲ γυναῖκες
Ἱστὸν τεχνῆσαι.

4 *Apud Persas.*] Q. Curtius lib. 5. de quo etiam diximus in dictis nostris legibus Connubialibus l. 10. n. 42. inc. *Herodotus.*

CAPUT IX.

Ingens miraculum rerum, quæ in Germania & Britannia, tam ex vitibus quam fluctu maris proveniunt.

PRofecto rem mirificam, & ostento similem, & quæ dici credique vix possit, amicus meus summus nuper enarravit mihi, quam ego his commentatiunculis meis adjicere dubitassem (ita videtur esse rara dictu, & super omnem impudentiam, prorsusque ridiculæ vanitatis) nisi hoc pro comperto & explorato, multorum testimonio comprobasset, qui se non audisse vel legisse, sed oculis vidisse, & manibus attrectasse asserebant. In citeriori Germania intra Danubium [1] loca esse, in quibus nisi contra frigora & gelu, ac feram sævamque hyemem, vites maxima parte anni sub nivibus humo contectæ jaceant, quum nulla his contra immodica frigora tempestatesque firmitas sit, utpote in tractu gelidissimo prorsus algore intereant. Eas demum liquatis nivibus æstate anni ingruente, & calore cæli, mirifice germinare, & frondes geniculatas emittere, sed vini parum effundere. Interque eas nonnullas, nescio qua cæli temperie, seu occulta & cæca origine, vites existere peculiari miraculo, & admirationis præcipuæ: quæ claviculos & plerunque candicantia folia ex puro auro germinent, & simul coalescant, illosque vidisse, & manibus attrectasse, regibusque & summis ducibus una cum palmite vitis rimoso cortice, dono datos, ingenti miraculo fuisse: neque id ubique & passim, sed aliis atque aliis in locis, & modo hic, modo alibi fortuito eventu, & prout naturæ libitum fuit, evenire: idque apud incolas pro ostento minime haberi: sed quia in locis pluribus id accidere soleat, quasi inter quotidiana & frequentia reputari. Cujus rei causam quærentibus nobis, & plerosque eruditos consulentibus physicæ non ignaros, qui naturalium rerum momen-

Vites in Germania.

Claviculi & folia vitium ex auro.

COLERUS.

1 *Loca esse, in quibus.*] Quod etiam fit in toto Mœni tractu & Nicri. Minus autem in Alsatia.

momenta & causas didicere, nemo eorum quisquam satis exploratam ferre sententiam, aut quæstioni satisfacere visus fuit: adeo difficiles causas explicatusque habebat, nisi quod ex contagio terræ & glebæ, ubi hæc provenere, quum ibi aurifodinas esse certum sit, subtus in radicibus coalescere aurum, & una ingenitum & condensatum occulta vi & origine, dum germina emittunt, mirabili naturæ constituto aut decreto stellarum, aurum simul erumpere, & ita germina concipere frondesque aureas emittere crediderunt: sicut in Scythia auctores tradunt, in montibus ubi minium effoditur, ex terræ contagione & cæli moderamine extare rubras nives. [1] Junius Dentatus Parthenopeus, ingenio ornatissimo, vir apprime nobilis & eruditus, quocum mihi à primo ætatis gradu vetus & magna amicitia fuit, referre solebat, pleraque prodigiosa & admirabilia, inter quæ miraculum ingens in penitissimis oris Britanniæ & sinu intimo, ubi æstus effusi Oceani, secundi & reciproci ad Lunæ augmenta & damna, ac frequentes fluxus maris & refluxus haud secus quam tempestas statis vicibus littora infestant, ab auctoribus memorati existunt, sæpe malos & navium carinas vetustate tabescentes, ad littora expositos, & diutina aqua madefactos, quosdam veluti fungos brevi pediculo, juxta aquas gignere, paulatimque adolescere inter fluctus, lapsisque diebus etiam moveri, sed tamen à trunco minime divelli: interjecto deinde tempore, velut ad justam magnitudinem pervenerint, mirum dictu tradit, quod omnem superat fidem, fungos ejusmodi ita genitos, à trunco sponte evelli, mox alis emissis, & penniculis enatis evolare, & marinas aves existere, vescique pisciculis littoralibus, perque maria passim enatare, pariterque apud incolas mirum non haberi. Sed quia passim id evenire soleat, quotidiano usu miraculum

Causa.

Nives rubræ in Scythia.

Fungi in cariosis maribus nati, qui deinde vivunt. Vide Hectorem Boëtium in hist. Scotorum fol. 14.

TIRAQUELLUS.

1 *Junius Dentatus.*] Vide Hectorem Boëtium, in historia Scotorum, fol. 14. in descriptione regni. *Restat, ait, jam de anseribus, quos CLAKIS appellant.* Hanc ipsam historiam, cum anserum pictura, Gesnero transmisimus, quam suis libris de avibus attexuit.

1 *Quod*

lum esse desinere. Hæc inquam mirifica viderentur, nisi monstrifica esse ubique solertis providentisque naturæ opera experimento videremus. Ita enim parens natura comparavit, & opus fabricata est, ut sub orbe diversissimo, pleraque dictu admirabilia, excedentia fidem, inexplicabili difficultate gignantur. Nam quis crederet [1] quod Aristoteles, Cicero [2] & Plinius tradunt, in Ponto Euxino apud Hypanim fluvium tenues membranas acinorum modo innasci arboribus, ex quibus mox volucris quadrupes, quæ ultra diem vitalis non sit, erumpere conspiciatur? Aut quod idem scribit [3] Aristoteles *περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων* in Cypro genus quoddam gigni æris, auro non absimilis, quod in frusta minutissima concisum agricolæ serant, mox ad pluviam exoriri & coalescere, & postquam adoleverit ad justam maturitatem, colligi & recondi? [4] Vel quod idem compertum in Iberia dicit, pastores quandoque sylvam incendisse, mox tellure conscissa, multum argenti deliquati effudisse, judicatumque esse glebam refertam venulis, orichalcum argentumque educere? Aliaque, quæ arduæ sunt explicationis & difficultatis immensæ. Atque, ut reliqua omittantur, nonne usu quotidiano assiduoque experimento [5] didicimus, ex minimis parvisque seminibus levi calore fotis, animari vermiculos mirabili constituto, qui fronde contecti & educati, paulo post cum adoleverint, Sericum, unde nobis preciosarum vestium usus est, ex se emittant, & demum cum adulti fuerint, gignant ex se cucullos & follicula, in quibus reconditi immoriantur, indeque enascantur papiliones candiduli, qui invicem nexi, pariunt semina, ex quibus denuo

Apud Hypanim fluvium.

Æs seminatum in Cypro.

Vermiculi sericum ex se emittentes.

Papiliones.

1 *Quod, Aristoteles.*] Lib. 5. de Animalibus c. 19. ad finem.

2 *Et Plinius.*] Lib. 11. cap. 36.

3 *Aristoteles περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων.*] Id est, de Mirabilium auscultationibus, sive mavis, Mirabilibus auditu, cap. 40.

4 *Vel quod idem compertum in Iberia.*] Idem Aristoteles ibi, cap. 81.

5 *Didicimus ex minimis.*] Vide quæ super his scripsi in legib. Connub. l. 3. n. 18. Vide etiam Plinium l. 11. c. 23. & lib. 19. cap. 1.

nuo naſci queant? Iſta quidem frequenti apud nos ſpe-ctaculo, quaſi quotidiana valuere: quæ ſi aliis referantur, quibus hæc incomperta ſunt, prorſus incredibilia, & fide caritura, ac fictis ſermonibus ſimilia haud dubie viderentur. In qua quidem re mirari ſuccurrit quod [1] Procopius Græcus auctor literis & monumentis recentium hiſtoriarum prodidit, Juſtiniani temporibus commentum hoc Serici, ſolerti ingenio quæſitum, primum in Italiam allatum fuiſſe, cum antea incompertum foret & incognitum. Cujus dicto licet conjectari, Sericas veſtes ex vermiculis, quales hodie viſuntur, apud prius ſeculum & veteres Romanorum non fuiſſe, [2] licet byſſus & purpura ac veſtes Sericæ, diſſimili videlicet licio contextæ, omnium ſermonibus celebratæ ſint, quod ex frondium canicie depectunt Seres, [3] Byſſumque apud Indos frequentem gigni tradunt, ex arbore populo haud diſſimili, foliis vero ſalici, quem in Græcia etiam naſci, [4] Pauſanias prodit: [5] apud eoſque lanigeras arbores florem emittere cum nucleo,

Sericæ veſtes quando primum emerſerint.

Byſſus.

Lanigeræ arbores.

1 *Procopius.*] Lib. 1. belli Perſici.

2 *Licet Byſſus.*] Vide Dionyſium Alexandrinum de ſitu orbis, cap. 107. & ibi Euſtathium Theſſalonicum interpretem.

3 *Byſſumque apud Indos.*] Philoſtratus in vita Apollonii lib. 2. cap. 9. *Byſſum*, inquit, *ex arbore naſci ferunt, quæ altitudine quidem populos æquat: foliis autem ſalici æquiparatur.*

4 *Pauſanias.*] Lib. 6. ad fin. quibus locis de Elide loquitur: & iterum l. 7. dicitque priori loco, *Eſt Eleorum ager & cætera ferax, & byſſum educat feliciſſime. Canabem quidem, linum & byſſum ferunt, quæ genti idoneum ad hæc ferenda ſolum colunt. ſed enim quæ fila ad veſtimenta uſurpant Seres, ea nulla è ſtirpe ſunt. Naſcitur in eorum terra vermis, quem Serem Græci, ipſi longe alio appellant nomine, magnitudine eſt id inſectum dupla maximi ſcarabei, cætera araneo ſimillimum. Hoc Seres accurate nutriunt, ſtabula illis cum æſtivas, tum hybernas apte fabricantes: Pedibus (habet vero octo, quot & araneus) ſub arboribus textile opus facit. Annos ferme quatuor panico alitur. Quinto demum (neque enim longior contingit vita) viridem apponunt arundinem: quo pabulo beſtiola illa maxime delectatur, eo ſatur ſagina rumpitur. Educunt inde è viſceribus filaminum volumina.* Lib. 5. idem ſcribit, byſſum tantum in Eleo agro naſci, nec alibi uſpiam in tota Græcia.

5 *Apud eoſque lanigeras arbores.*] Herodotus lib. 3. ſcribit: *Agreſtes hujuſmodi arbores pro fructu lanam ferentes, præcellentiores eſſe ovillæ tum pulcritudine tum bonitate, qua in veſtiarium Indi utuntur.* Strabo, auctoritate Nearchi lib. 15. *Hic*, inquit, *lanigerarum arborum florem nucleum habere: quo detracto, reliquum ut lana carminetur.* Vide Plinium lib. 19. c. 1. *

COLERUS.

* Tertullianus libro de Pallio: *ſed quoniam & arbuſta veſtiunt, & lini herbida*

cleo, quo detracto, reliquum ut lana carminetur. [1] Atque in Persicis insulis arbores instar cotonei mali cucurbitas emittere, quæ mox ruptæ, lanuginis pilos ostendant, ex quibus conficiuntur vestes. [2] Et in Atlante arbores nasci, quarum comæ lanugine vestiuntur, quæ Sericis velleribus non cedant. Quod nobis quoque satis probabile, nec à fide devium videretur: nisi apud Indos & Ægyptios [3] bombycem Coam intexere vermes, qui aranearum more fila deducant, multiplici lectione videremus. *Arbores in Persicis insulis.*

bida post vitorum lavacra nitescunt: nec fuit satis tunicam pangere & ferere, ni etiam piscari vestitum contigisset. Nam & de mari vellera, quæ muscosæ lanositatis lautiores conchæ comant. Persas haud latet bombycem (verminculi genus est) qui per aërem aliquando araneorum more, &c. vide Volaterranum lib. 27. Philolog. ubi de Serico. & Diodorum ter. Antiq. lib. 2. 5. Adde & elegantissimi Poëtæ Hieronymi Vidæ Bombycem.

TIRAQUELLUS.

1 *Atque in Persicis insulis.*] Plinius lib. 12. c. 10.

2 *Et in Atlante.*] Idem Plinius l. 5. c. 1. Cæterum Strabo l. 3. ad fin. scribit, Circa novam Carthaginem arborem esse, quæ de spina corticem emittat, ex quo telæ pulcherrimæ conficiuntur. Et de aliis arboribus laniferis, vide eundem Plinium l. 12. c. 16.

3 *Bombycem Coam.*] Vide nostras ll. Connubiales ubi supra.

CAPUT X.

Locus ex Juvenale declaratur, & quotuplex apud veteres libertatis genus fuerit, qualiterque civitas amittebatur vel dabatur.

IN Juvenalis satyra quinta, qua in eos invehitur, qui potentiorum sectatores fiunt, hos versus postremos meminimus legisse:

——— Omnia ferre
Si potes & debes, pulsandum vertice raso
Præbebis quandoque caput, nec dura timebis
Flagra pati, his epulis & tali dignus amico.

Quos plerique parum docti grammatici, verborum involucro interpretati, ita studiosos demorantur, ut non sit facile æstimare, quæ tandem auctoris mens, & qui verborum sensus existat: qui tamen, si explorato judicio exponantur, profecto manifesti apertique fient. Et licet aliud

aliud alii autument eruditiores, huic ego opinioni accederem, quæ magis ex contextu verborum redundat: Quod cum antea multis criminationibus illos qui mensas potentiorum sectantur, & aliena quadra student vivere, poëta fuerit insectatus: post multa quæ sub alieno imperio digna atque indigna pati necesse est, ut tandem se in libertatem vendicent, & jugum quod, imperiosi domini ferendo servitium, sponte subierant, demum è collo discutiant, suadendo concludat: quodque pulsandum caput vertice raso probe arbitratur: scilicet modum quo liber quispiam à prætore fit, designavit. [1] Fuit enim antiqui moris, ut qui ex servitute in libertatem vocabatur, [2] raso capite ad prætorem itaret, apud quem bis terque caput percussus, vel per lictorem percuti jussus, virgula quæ vindicta dicta est, aut festuca in eum jacta, [3] cum eum vertisset dominus, prætoris jussu servitute eximeretur: [4] quique libertatem eo modo nactus fuerat, manumissus vindicta dicebatur: quo genere manumissionis libertatem una & civitatem Romanam assequebatur: scilicet à Vindicio Vitelliorum seu Aquiliorum servo, cujus indicio detecta conjuratione de opprimendis consulibus, auctore T. Livio, primus libertate & civitate dona-

Manumissio quibus caremoniis fieret. l. ego. & l. pater. ff. de manumiss. vind.

TIRAQUELLUS.

1 *Fuit enim antiqui moris.*] Id partim relatum est à Boëtio in Ciceronis Topica, & ex eo ab Accursio in §. *multis. Instit. de libertinis.* Vide ibi Balduinum & *l. ego.* & *l. pater. ff. de manum. vindict.*

2 *Raso capite.*] Vide infra in verbo, *In templo Feroniæ.*

MERCERUS.

3 *Quum eum vertisset dominus.*] Melius dixisset *circumegisset* vel *circumduxisset.* Cornutus in Persium. Quoties manumittebant eos alapa percussos circumagebant, & liberos pronuntiabant. Claudianus de 4. Consulatu Honorii: *Te fastos ineunte quater, solemnia ludit Omina libertas, deductum vindice morem Lex celebrat, famulusque jugo laxatus herili Ducitur, & grato remeat securior ictu.* Quanquam non omnino inepte Alexander dixerit *Vertisset.* Nempe eo jure, quo alii circumductionem illam *Vertiginem* appellant.

TIRAQUELLUS.

4 *Quique libertatem.*] Hæc usque ad clausulam, *Continuoque fuit,* sunt Livii 1. Decad. lib 2. non multo post princ. & Pomponii Jurisconsulti, in *l. 2. §. & cum placuisset. ff. de orig. jur.* & hujus quoque manumissionis, quæ vindicta fiebat, meminit Tacitus l. 13. & Persius satyra 5.

Nam vindicta meus postquam à prætore recessi,

Cur mihi non liceat, jussit quodcunque voluntas?

De hac libertate, habes in Codice tit. de vindicta libertate; exemplum etiam est in *l. 1. ff. de action. & obligat.*

donatus est. Cautumque fuit, ut qui ita libertatem assecuti essent, vindicta manumissi dicerentur. Raso enim capite, tam illi qui liberi fiebant, quasi tempestatem effugissent, quam qui bello capti, servitute exempti fuerant, incedere, [1] & triumphantes currum prosequi consuevere. Observatumque fuit, ut [2] in templo Feroniæ libertorum deæ, tam servi quam addicti ex compedibus & ergastulo, libertorum munia acciperent. Non ergo inscite, debere eos qui potentioribus tam serviliter famulantur, caput raso vertice prætori pulsandum præbere, seque in libertatem vindicare, nec dura Vitronis flagra patienda esse, poëta censuit: scilicet alludens ad eos qui ex servitute à prætore manumissi, & libertate donati sunt. [3] Apud Lacedæmonios vero, qui servi mancipio eximuntur, fronde coronati incedunt, & templa circumeunt: apud quos ii qui à tyrannis liberati erant, adscripti vocabantur. Sed notandum, Apud Romanos libertatum triplices fuisse species: nam plerique manu-

Feroniæ templum.

Lacedæmonii. Adscripti.

Apud Romanos triplices libertatum species.

1 *Et triumphantes currum prosequi.*] De quo vide infra num. 6.

2 *In templo Feroniæ.*] Plutarch. problem. Servius in lib. 8. Æneid. ibi,

Nascenti cui tres animas Feronia mater
(Horrendum dictu) dederat.

Feroniæ sanum communi jure Latini Sabinique olim coluere: in ejus templo servi accepto pileo libertate donabantur. Traditur ejus religionis ejusmodi origo: Lacedæmonum frequentia per id tempus, quo Lycurgus urbem legibus fuit munire aggressus, per seditionem eorum, qui legum severitatem parum æquo animo ferrent, Laconia excessit. Hi variis casibus diu agitati, ad postremum navisse dicuntur, se in ea terra, in quam primum delati essent, si per incolas liceret, perpetuo mansuros. Tandem in Pometinos campos appulsi, ibi, sedibus positis, Feroniæ templum condiderunt, nomenque deæ fecerunt, ab æquorea delatione in pacatas terras. Mox aliqui Lacenum cum Sabinis se conjunxerunt, Strabo lib. 5. scribit, Feroniæ numine afflatos, nudis pedibus prunas & copiosam inambulare, sub hac duratione, nulla læsione, cinerem. Apud Livium autem 3. Decad lib. 2. post princ. *Quin & libertinæ, inquit, & ipsæ, unde Feroniæ donum daretur, pecuniam pro facultatibus suis conferrent.* Ad id quoque, quod de raso capite dicitur, pertinet illud Plauti in Amphitryone act. 1. scen. 1. in fin.

—— Quod ille faciat Juppiter,
Ut ego hodie raso capite calvus capiam pileum.

Erasmus Chil. 2. cent. 1. in proverbium, *Ad pileum vocare*, cap. 27. *

COLERUS.

* Seneca lib. 6. Epist. 47. *dicet nunc aliquis me vocare ad pileum servos.* Vide & de Pileo libertatis *l. un. C. de Lat. lib. toll.*

TIRAQUELLUS.

3 *Apud Lacedæmonios.*] Ex Græcis constitut. cap. ex Latinis in §. *multis autem modis*, & §. *libertinorum*. Instit. de libert. vide & ibi Baldiunum.

 1 *Quam*

manumissi, liberi simul & cives Romani erant, quæ major libertas, & ex vindicta appellatur: alii testamento, vel in æde sacra, aut ante consulem, ut inquit Cajus: nonnulli censu fiebant liberi, quo genere manumissionis etiam civitatem Romanam assequebantur. Cum enim soli cives censerentur, si quis servus jubente Domino in censum relatus esset, & liber & civis erat: qui tamen census non jus civitatis confirmabat, sed indicabat, eum qui census fuisset, pro cive se gessisse. [1] Quam quidem civitatem & libertatem, nisi aut proscriptione solum vertendo, aut si aqua & igni interdictum foret, ex decreto senatus, jussuque populi, nemo invitus amittebat. Neque enim civem Romanum sine auctoritate senatus civem esse desinere fas erat, [2] nisi capti ab hostibus fuissent: tunc enim quoad captivi erant, jus civium & civitatem amittebant: qui si in urbem postea redirent, jura civitatis & libertatis postliminio recipiunt: itaque liberi & cives Romani fiunt. Fuitque memoriæ proditum, ut quem pater aut populus vendidisset, [3] vel paterpatratus hostibus dedisset, si ab hostibus receptus susceptusque fuisset, cum eo nullum postliminium foret. Quod si is quem paterpatratus devoverat, receptus non sit, cum eo postliminium esse, consentiunt omnes: [4] cum nec deditio, nec donatio sine acceptione intelligi possit. [5] Civitatem Romanam amitti, si Romanus civis urbis alterius jura adsciverit, multi censuere, cum duarum civitatum jure civili nemo censeatur civis. [6] Animadversumque

l. 1. C. de iis qui in ecclesi. manu.

Postliminii jus. §. si ab hostib. instit. Quibus mod. jus pa. pot. sol. l. postliminium. ff. de capti. & postlim. rev.

1 *Quam quidem civitatem.*]Hic omnino vide Ciceronem pro C. Balbo.

2 *Nisi capti ab hostibus.*] De qua re est tit. proprius. *ff. de capt. & postl. revers.*

3 *Vel paterpatratus hostibus dedisset.*]Hinc est quod Sp. Posthumius cum Samnitibus esset deditus, & fœcialem percussisset, clara voce ait, se Samnitem non Romanum civem esse, apud Livium 1. Decad lib. 9.

4 *Cum nec deditio.*]Cic. in Topicis.

5 *Civitatem Rom.*] Cic. pro Corn. Balbo, *Duarum civitatum civis esse nostro jure civili nemo potest: non esse hujus civitatis civis, qui se alii civitati dicarit, potest.* Et non multo post, *Verum vero nostri juris ac moris nemo unquam, qui hanc civitatem retinere vellet, in aliam civitatem se dicavit.* Sed tamen vide l. Libro & l. assumptio. §. juris. ff. ad municip.

6 *Animadversumque est.*]Cicero in eadem Orat. *Audebo etiam hoc contendere, nunquam esse condemnatum, quem constaret ab Imperatore nostro civitate donatum.*

sumque est, eum qui ab imperatore civitate donatus esset, nunquam ob crimen, populi judicio fuisse condemnatum: [1] si qui tamen rei capitis agerentur, & ob id solum verterent, non prius civitatem amisisse censebantur, quam essent recepti in eam, quo vertendi soli causa venerant: idque non ademptione civitatis, sed aquæ & ignis interdictione fieri. [2] Hanc vero civitatem à principio parcissime populus Romanus dabat: [3] quippe Crasso & Scævola consulibus, ne jus civitatis in colluvione & quasi promiscuum foret, cautum fuit ne hi qui cives Romani non essent, pro civibus ferrent. Quare Punico ardente bello, [4] Murrina Syracusanus ob plurima in rempubl. merita, & quod in Sicilia cum equitatu transierat ad nostros, ex auctoritate senatus, & rogatione populi, civitate donatus fuit, loco magni muneris. [5] Mox lege Gellia & Cornelia, ut nisi quibus Cn. Pompejus civitatem dedisset, nemo civis fieret, decretum est. Quo tempore [6] Theophanem Mitylenæum civi-

Qui ab imperatore civitate donatus esset.

Civitatem parcissime initio dabant Romani.

1 *Si qui tamen.*] Cicero in Oratione pro Cecinna, & in Oratione pro domo sua.

2 *Hanc vero civitatem.*] Vide infra in verbo, *Murrina Syracusanus.*

3 *Quippe Crasso & Scævola Coss.*] Cicero lib. 3. Offic. *Nam, inquit, esse pro cive, qui civis non sit, rectum est non licere. Quam legem tulerunt sapientissimi Coss. Crassus & Scævola: usu vero urbis prohibere peregrinos sane inhumanum est.* Hanc legem idem Cicero pro Corn. Balbo legem *Liciniam & Mutiam*, & pro Cornelio de Majestate, referente Asconio, legem *Liciniam & Mutiam de civibus regundis appellat*; scilicet à Licinio Crasso & Mutio Scævola Coss. latam. De qua re idem Cicero in Bruto ubi de Lysia loquitur.

4 *Murrina Syracusanus.*] *Mutines* hic legendum ex Livio id referente 3. Decad. lib. 7. *Mutines, inquit, etiam civis Romanus factus, rogatione ab Trib. plebis ex auctoritate patrum ad plebem lata. Mutinum* * eum vocat Asconius Pædianus in Orat. Ciceronis in Pisonem. Sed & adde L. Manlio Tusculano civitatem datam fuisse ob ingens beneficium in Rempublicam collatum, apud Livium 1. Decad. lib. 3. Et Sosidi Syracusano & Merico Hispano, ex ead. Livio 3. Decad. lib. 6. Et Julio Floro Trevero & Julio Sacroviro ob majorum benefacta, cum id rarum, nec nisi virtuti precium esset, ut tradit Corn. Tacitus lib. 3.

COLERUS.

* Forte rectius, quam *Mutines*. Nam & Syracusanos Latina nomina habuisse constat.

TIRAQUELLUS.

5 *Mox lege Gellia.*] Cic. pro L. Corn. Balbo, *Nascitur, Judices, causa Cornelii ex ea lege, quam L. Gellius, Cn. Cornelius ex Senatus sententia tulerunt. Qua lege videmus satis esse sancitum, ut cives Rom. sint ii, quos Cn. Pompejus de consilii sententia sigillatim civitate donaverit.* Et postea non semel eam legem vocat *Gelliam & Corneliam.*

6 *Theophanem.*] Val. Maximus l. 8. cap. 15.

civitate donavit pro concione. [1] Antea vero lege Apuleja, quam Saturninus consule C. Mario tulisse dicitur, ut in singulas Latinas colonias ternos cives facere liceret, cautum erat. [2] Deinde lege Pompeja, quam Pompejus Strabo tulit, veteribus incolis transpadanis idem juris quod Latinis coloniis attributum est, quos postea civitate donavit. [3] C. quoque Gracchus Italos & Romanos eodem jure censuit, [4] quo tempore Italicis populis pluribus civitas tributa fuit. [5] Primusque Fulvius Flaccus consul Italos, ut in civitatem assumerentur, excitasse dicitur: [6] deinde Tyrrheni, Lucani & Samnites jure civitatis donati fuere. [7] Demum Sylla illorum servos, qui civili bello ceciderant partium suarum, in libertatem vindicavit, & cives esse voluit: qui tametsi jus civitatis haberent, non tamen cum veteribus tribubus suffragia ferebant, sed ex illis velut novis incolis alias effecit tribus, in quibus ultimi suffragabantur. Ita fiebat, ut ad illos perraro suffragii jus veniret. Quæ omnia post civile bellum, cum rerum Sylla potiretur, & summam imperii teneret, sublata & inducta, in melius emendavit. Nam magnæ sibi curæ fuit, non in colluvione omnium, neque apud exteros nomen Romanum passim vulgari: ideo populi jussu comitiis centuriatis, singulis municipiis jus civitatis, quod antea acceperant, ademit. Quod

Pompeii Strabonis lex.

C. Gracchi lex.

Civitate donati raro suffragabantur.

1 *Antea vero lege Apuleja.*] Cicero in eadem Orat. pro Corn. Balbo, *Sed cum lege Apuleja coloniæ non essent deductæ, qua lege Saturninus C. Mario tulerat, ut in singulas colonias ternos cives Romanos facere posset: negabat hoc beneficium re ipsa sublata valere debere.*

2 *Deinde lege Pompeja.*] Asconius Pædianus in Orat. in L. Pisonem. Hic autem Cn. Pompejus Strabo pater Cn. Pompeji Magni fuit, ut ille dicit.

3 *C. quoque Gracchus.*] Plutarch. in vita illius.

4 *Quo tempore Italicis populis.*] Plut. ibi, Appianus lib. 1. bellorum Civilium. L. Florus epit. Livii libro 80. in princip. *Italicis, inquit, populis à senatu civitas data est.*

5 *Primusque Fulvius Flaccus Coss.*] Appianus ubi supra. Strabo autem libro 5. post princ. scribit, Romanos in civitatem universos Italos vocasse, eosque Romanos appellasse. At Plinius Secundus, si is est, Virorum illustrium c. 66. scribit Marcum Livium Drusum Tribunum plebis Latinis civitatem, plebi agros, equitibus curiam, senatui judicia permisisse. Eutropius l. 5. c. 2. Paulus Orosius lib. 5. cap. 18. & Florus Epit. Livii lib. 71.

6 *Deinde.*] De his tribus id dicit Appia. ubi supra.

7 *Demum Sylla.*] Vide Plutarchum in ejus vita, & Appianum lib. 1.

I Quod

[1] Quod & Licinia lege & Mutia cavebatur. Quippe cum Italiæ populi magna pars se pro civibus gererent, Licinius Crassus orator, & Mutius Scævola Pont. max. ut in suum quisque jus rediret, legem de regendis civitatibus tulerunt, cum summa cupiditate civitatis Romanæ Italici populi tenerentur: qua lege ita alienati animi sunt, ut principium belli Italici fuerit. Itaque jus civitatis, quod cum infimis antea promiscuum erat, apud paucos redundans, optabilius fuit. [2] Divus postea Cæsar medicinam professos, & liberalium artium doctores, præcipui muneris loco, civitate donavit. [3] Qui cum Novocomensibus jus civitatis dedisset, Marcellus consul id irritum fecit, arreptumque decurionem Novocomensem virgis in foro pulsavit, præfatus ea dedisse verbera, ne se Romanum civem aliquando censeret. Marius quoque legem tulit, ut nisi ex decreto populi, nemini in regione esse liceret. Mox Syllæ exemplo, [4] mille homines Camertes, propter navatam insigniter operam in bello, civitate donavit. Eratque constitutum, ut qui in numero civium Romanorum adsciti, quique civitatem Romanam populi jussu assecuti fuerant (ne quid discriminis cum veris civibus foret) pudendas artes, & homine Romano indignas, non pertractarent, ac mutatis explosisque veteribus nominibus, [5] P. Cornelii, Metello-

Licinia & Mutia lex.

Lex de regundis civitatibus.

Docti civitate donati.

Marii lex.

Civitate donati à pudendis artibus abstinebant, & nomina mutabant.

1 *Quod & Licinia lege.*] Hæc usque ad clausulam, *Itaque jus civitatis*, sunt Asconii Pædiani in Orationem Ciceronis pro C. Cornelio & dictum est etiam supra in verbo, *Mox lege Gellia.*

2 *Divus postea Cæsar.*] Suetonius in vita C. Julii Cæsaris cap. 42. *Sed & idem universam illam legionem ex transalpinis conscriptam, quam vocabulo Gallico Alaudam vocavit,* * *disciplina cultuque Romano institutam, civitate donavit*, ut scribit ibidem Sueton. c. 24. Idem tamen Cæsar propter quosdam sordidos homines, qui ipsius beneficia vendebant, tabulam, in qua nomina civitate donatorum incisa essent, revelli jussit, ut tradit Cicero Epistolarum fam. l. 13. epist. 37. omnium 307.

COLERUS.

* Cicero, milites postea civitate donatos, in Philippicis non semel *Alaudas* vocat.

TIRAQVELLVS.

3 *Qui cum Novocomensibus.*] Id Plutarchi est in ejusdem Cæsaris vita, & Appiani belli Civilium lib. 2.

4 *Mille homines Camertes.*] Plutar. in vita Marii (alias Syllæ) & Valerius Maximus lib. 5. cap. 2. Cicero autem in Oratione pro Corn. Bal. tradit, cohortes duas universas Camertium à P. Crasso civitate fuisse donatas.

5 *P. Cornelii.*] Cicero l. 13. epistol. epist. 37. ad Acilium, *cum Demetrio Mega-*

tellorumque, & Claudiorum, aliorumque nobilium Romanorum prisca nomina tanquam veri cives, & cultu Romano educati, usurparent. [1] Demum Augustus Cæsar vindex majestatis Romanæ, ne unquam tortus aut vinctus ullo libertatis genere civitatem nancisceretur, edita lege statuit: [2] ipsamque parcissime & velut magnum operæ precium largitus fuit. [3] Quod & Claudius Cæsar prohibuit: nam peregrinæ conditionis homines, gentilitia Romanorum nomina assumere vetuit, civitatemque Romanam usurpantes, securi percussit. Sed animadvertendum non omnes qui in civitatem adsciti erant, protinus suffragii jus in tribubus habuisse, vel ad magistratus & honores admissos esse: quia nisi jus suffragii à populo his impartiretur, atque in tribus admissi descriptique fuissent, ad dandos honores, promovendosque magistratus, jus suffragii non habebant: siquidem [4] multis dabatur civitas sine suffragio, plerisque jus Quiritium, nonnullis libertas, aliquibus jus

Aug. Cæsaris lex.

Civitate donati sine suffragio.

Mega, inquit, mihi vetustum hospitium est, familiaritas autem tanta, quanta cum Siculo nullo. Ei Dolabella rogatu meo civitatem à Cæsare impetravit, qua in re ego interfui. Itaque nunc P. Cornelius vocatur. Et paulo post, *Fidem Dolabellæ, me audiente, Cæsar dixit, Nihil esse, quod de Mega vereretur: beneficium suum in eo manere.*

1 *Demum Augustus Cæsar.*] Suetonius in vita illius cap. 40. *Magni præterea,* ait, *existimans, sincerum, atque ab omni colluvione peregrini ac servilis sanguinis incorruptum, servare populum: & civitatem Romanam parcissime dedit, & manumittendi modum terminavit.* & paucis interjectis, *Liviæ pro quodam tributario Gallo roganti civitatem negavit, immunitatem obtulit: affirmans, se facilius passurum fisco detrahi aliquid, quam civitatis Romanæ vulgari honorem.* *

COLERUS.

* Huc trahendæ illæ Horatii laudes in Augustum lib. 3. Ode 6.

Fecunda culpæ secula nuptias
Primum inquinavere & genus & domos:
Hoc fonte derivata clades
In populum patriamque fluxit.

TIRAQUELLUS.

2 *Ipsamque parcissime.*] Idem auctor eodem capite, sed alio loco. Segestes autem unus ex Germanorum ducibus apud Tacitum libro primo, velut gloriatur, quod se divus Augustus civitate donaverat.

3 *Quod & Claudius Cæsar.*] Suetonius in vita illius cap. 25. *Peregrinæ conditionis homines vetuit usurpare Romana nomina, duntaxat gentilitia, civitatem Romanam usurpantes in campo Esquilino securi percussit.*

4 *Multis dabatur civitas sine suffragio.*] Ut videbis infra in verbo, *Sicut Fundani.* Sed ad id, quod de stipendiariis dicit, pertinet quod Plinius lib. 3. cap. 8. numerat multos populos Siciliæ stipendiarios, post nonnullas colonias, & alias Latinæ conditionis.

5 *Quam*

jus municipii & fœderis, pluribus jus Latii: alii tanquam coloni, alii stipendiarii & vectigales habiti, nonnulli sponsione in amicitiam recepti fuere. [1] Quam quidem suffragii lationem, sine consulto senatus solus populus, ut beneficium, tradebat. [2] Jus vero Quiritium, primum Archagatho medico cum taberna in compito Acilio datum fuisse legimus: [3] municipii vero illis, qui ex alienis civitatibus adsciti, munerum Romanæ civitatis participes erant, nisi quod ad suffragia ferenda, & magistratus admitti non poterant: [4] sicut Fundanis, Formianis, Cumanis, [5] Acerranis, [6] Laviniis & Thusculanis, qui haud multo post in civitatem admissi fuere. His namque [7] & Campanis equitibus civitas sine suffragio data fuit: quibus postea

Jus Quiritium cui primo datum. Municipii jus.

1 *Quam quidem suffragii lationem.*] Ideo nec eam suffragii lationem Censores cuiquam homini, nedum ordini universo adimere poterant, ut tradit Livius 5. Decad. lib. 5.

2 *Ius vero Quiritium primum Archagatho.*] Plinius lib. 29. cap. 1.

3 *Municipii vero.*] Hæc usque ad clausulam, *Fuitque observatum*, sunt Festi Pompeji lib. 11. in verbo, *municipes*, & *municipium*. Vide Alciatum in verbo, municipes. *ff. de verb. signif.* quanquam & horum plurima ejusce loci sunt aliorum, ut sigillatim mox dicemus. *

COLERUS.

* His adde Fest. in voce *municeps*, & Varronem lib. 7. de L. L. & *l. 1. §. 1. ff. ad Municipalem.* Glossis est *Municeps* πολίτης.

TIRAQUELLUS.

4 *Sicut Fundanis.*] Horum namque trium testis est Livius 1. Decad. lib. 8. *Fundanis*, inquit, *& Formianis, quod per fines eorum tuta pacataque semper fuisset via, civitas sine suffragio data. Cumanos, Suessulanosque ejusdem juris conditionisque, cujus Capuam, esse placuit.* De Cumanis idem scribit 3. Decad. lib. 3. *De trecentis equitibus Campanis, qui in Sicilia cum fide stipendiis emeritis Romam venerant, delatum ad populum, ut cives Romani essent: item uti municipes Cumani essent, pridie quam populus Campanus à populo Rom. desciscit.*

5 *Acerranis.*] Idem Livius 1. Dec. lib. 8. *Romani facti Acerrani lege ab L. Papyrio pratore lata, qua civitas sine suffragio data.*

6 *Laviniis & Thusculanis.*] De his duobus Cicero pro Cor. Balbo, cujus supra in eam rem verba adduximus. Livius eod. lib. 8. ubi & idem dicit de Aricinis, Nomentanis, Pedanis, Lanuvinis & Antiatibus. Sed & adde Sabinos, qui post Sabinarum raptum, & fœdus factum inter Romulum & Titum Tatium recepti in urbem sunt: sed hac lege, ut in omnibus essent cives Romani, excepta suffragii latione: nam magistratus non creabant, ut scribit Servius l. 7. Æn. in eum locum,

—— *Postquam in partem data Roma Sabinis.*

Ad id illum locum referas.

7 *Et Campanis equitibus.*] Livius loquens de trecentis equitibus Campanis eodem l. 8. 1. Decad. (vide in verbo, *Sicut Fundanis.*) & iterum 3. Dec. lib. 3. Et de Campanis in universum, vide quid idem scribat ejusdem 3. Decad. lib. 6.

1 *Et*

postea [1] & Arpinatibus jus suffragii, quod antea negabatur, concessum ferunt. [2] Anagninis quoque civitas sine suffragii latione collata est, conciliaque & connubia adempta, magistratibusque interdictum, præterquam in curandis sacris. [3] Et cum Puteoli, Salernum & Buxentum, pro eo quod adscripti coloni nomina dedissent, se pro civibus gererent, senatus judicavit non esse cives. [4] Nonnunquam qui ex municipiis suo jure & legibus utentes, muneris tantum cum populo Romano participes erant, nullis necessitatibus aut alia lege vel fœdere adstricti, municipes dicti sunt: sicut M. Cato senex, T. Coruncanus, Cajus Marius, M. Tullius, & alii. [5] Tertio, qui ad civitatem Romanam ita venerunt, uti municipia essent suæ cujusque civitatis & coloniæ, ut Tiburtes, Prænestini, Pisani, Urbinates, Nolani, Bobutinenses, Placentini, Napesini, Sutrini, Lucenses. [6] Fuitque observatum, ut ita recepti, peregrinorum loco non haberentur, sed civium. Et tametsi jus coloniæ quam municipii semper majus & auctius fuerit, quod coloni jura institutaque populi Romani, nihil sui arbitrii habent: municipes vero suis utantur moribus & institutis, sine imperio populi Romani: tamen in coloniam semel auspicato deductam, illa incolumi, nova colonia deduci nequit, licet illa existente novi coloni deduci valeant. Differt tamen colonia à municipio, quia ex civitate colonia alio traducitur, municipes vero aliunde in civi-

Coloniæ à municipio differentia.

1 *Et Arpinatibus.*] Idem Livius d. lib. 8. 1. Decad. & lib. 10. in princ.

2 *Anagninis quoque.*] Livius 1. Decad. lib. 9. paulo ante fin.

3 *Et cum Puteoli.*] Hæc usque ad clausulam, *Nonnunquam*, sunt Livii 4. Decad. lib. 4.

4 *Nonnunquam qui ex municipiis.*] Ex Festo Pompejo uti supra diximus in verbo, *Municipii vero.* *

COLERUS.

* Isidorus lib. 8. cap. 4. *Municipes sunt in eodem municipio nati: ab officio munerum dicti. Munia enim officia sunt. Idem Municipales*, inquit, *originales cives & in locum officium gerentes.*

TIRAQUELLUS.

5 *Tertio, qui ad civitatem.*] Et id quoque. Sed ubi hic dicitur, *Urbinates*, legendum est ex eodem, *Arpinates*, & ubi, *Bobutinenses*, legendum, *Bononienses.* & ubi, *Napesini*, alii legunt, *Nepesini.* Et ubi *Lucenses*, alii, *Lunenses.* Super hoc autem quod hic dicitur de Placentinis, vide postea in verbo, *Placentia.*

6 *Fuitque observatum.*] Ex Gellio libro 16. cap. 13.

civitatem veniunt. [1] In quo animadvertendum, plura fuisse coloniarum genera: namque aliæ Latinæ, aliæ civium Romanorum dictæ sunt, aliæ ex utrisque: [2] nonnullæ ex peditibus vel equitibus, cum in agrum bello captum stirpis augendæ causa mittebantur: [3] siquidem Bononia, colonia Latina fuit: [4] Mutina & Parma, civium Romanorum: [5] Placentia [6] equites solos habuit Latinos, licet [7] Cicero Placentiam municipium, non coloniam dicat esse. [8] Eratque constitutum, ut singulæ coloniæ annuam pensionem populo Romano penderent, tametsi Livius Drusus trib. plebis duodecim colonias sine onere pensionis deduxisse legatur. Fertur tamen [9] populus Romanus Iliensibus,

Coloniarum genera.

1 *In quo animadvertendum.*] Ex Livio 3. Decad. lib. 8. & 4. Decad. lib. 9. ad fin. Et vide omnino Asconium Pædianum in Orat. Ciceronis in L. Pisonem in princ.

2 *Nonnullæ ex equitibus.*] Quod probatur in sequent.

3 *Siquidem Bononia.*] Livius 4. Dec. lib. 7. paulo ante fin. & lib. 9. ad fin. Hanc autem simpliciter Romanorum coloniam dicit Pomponius Mela, l. 2. cap. 4.

4 *Mutina & Parma.*] Livius 4. Dec. lib. 5. & 9. ad fin. ubi mox idem dicit de Saturnia colonia, Pomponius autem ubi nuper citavimus, dicit simpliciter *Mutinam* Romanorum coloniam.

5 *Placentia.*] Ea erat Rom. colonia Livio 3. Dec. lib. 1. & 7. & 4. Dec. l. 1. & 7. & Plutarcho in Annibale. & L. Floro epit. Livii l. 20. in fin. ubi idem dicit de Cremona.

6 *Equites solos habuit Latinos.*] Livius 4. Dec. lib. 9. ad fin.

7 *Cicero.*] In Orat. in L. Pisonem, ubi Asconius non longe à princ. hæsitare confitetur se magnopere, cur Cicero id dicat, cum in Annalibus eorum, qui Punicum bellum secundum scripserunt, tradatur, Placentiam coloniam deductam pridie Cal. Januarias primo anno ejus belli, P. C. Scipione patre Afric. & T. Semp. Longo Coss.

8 *Eratque constitutum.*] Hæc usque ad clausulam, *Fertur tamen*, sunt Plut. in vita Gracchorum.

9 *Populus Romanus Iliensibus.*] Callistratus in *L. non tantum.* §. 1. *ff.* de excusat. tut. *Iliensibus & propter inclytam nobilitatem civitatis, & propter conjunctionem originis Romanæ, jam antiquitus & senatusconsultis, & constitutionibus Principum plenissima immunitas tributa est, ut etiam tutelæ excusationem habeant, scilicet eorum pupillorum, qui Ilienses non sunt.* Sed & adde tributorum & omnium onerum immunitatem illis à Claudio Cæsare concessam, è Suetonio in vita illius, cap. 25. * & Tacito lib. 12. Strabo autem lib. 13. tradit ipsos Ilienses multis beneficiis Syllam affecisse, & Julium Cæsarem maximam de iis curam suscepisse, & illos magnis beneficiis adornasse.

COLERUS.

* Romani Ilienses, tanquam consanguineos, maxima semper benevolentia prosecuti sunt. Intellige de his Horatium lib. 3. Ode 3.

Sed bellicosis fata Quiritibus
Hac lege dico, ne nimium pii
Rebusque fidentes, avitæ
Tecta velint reparare Trojæ.

Iliensium causam aliquando etiam Nero egit, ut testatur Suetonius & Corn. Tacitus lib. 12.

bus, ob generis vetustatem, & quia auctores Romanæ stirpis fuerant, plenissimam immunitatem dedisse, ut tutelæ curæque excusationem haberent: [1] Tyriis vero libertatem, [2] sicut Atheniensibus, [3] & Thessalonicis, quibus etiam Divus Severus ob egregiam fidem Italicum jus dedit. [4] Cyzicenis vero, cum Mithridatico belló ob insignem operam libertatem meruissent, postea Tiberius Cæsar, quod insolenter in cives Romanos se gessissent, libertatem ademit, & stipendiarios fecit. [5] Nero quoque universæ Achaiæ libertatem dedit, [6] Græciamque liberam dimisit, [7] & nationes Alpium maritimas in jus Latii transtulit. Ex insulis vero, [8] Cephalenia, Zacynthus, Ægina, liberæ fuere. In Aphrica, [9] Carthago, [10] Leptis, [11] Adruma, Ruspinum, Tapsus: quæ etiam à divo Severo & Antonino juris Italici factæ sunt. [12] Otho Lingonibus universis

Libertas.

Jus Latii.

TIRAQUELLUS.

1 *Tyriis vero.*] Ulpianus in *l.* 1. in princ. *ff. de censib.* & Paulus in *l. ult.* §. *ejusdem juris, eod. tit.*

2 *Sicut Atheniensibus.*] Unde Alexander id accepit nescio, vixque crediderim Septimium Severum (quem omnes Divum Septimium vocant) quia ut in vita illius scripsit Spartianus, is, cum Athenas petiisset, injuriasque quasdam ab Atheniensibus pertulisset, inimicus his factus, minuendo eorum privilegia, jam Imperator se ultus est. Ante vero Antoninus illis jus integrum libertatemque cum immunitate tradidit: testis Seneca lib. 5. de beneficiis.

3 *Et Thessalonicis.*] Appianus lib. 2. bell. civil. scribit Cæsarem Thessalos, qui cum eo depugnaverant in acie Pharsalica, liberos esse jussisse. Verum hi alii sunt à Thessalonicis.

4 *Cyzicenis vero.*] Suetonius in Tiberio, cap. 37. *Cyzicenis*, inquit, *in cives Rom. violentius quaedam ausis, publice libertatem ademit, quam Mithridatico bello meruerant.* *

COLERUS.

* Ademerat his libertatem Augustus quoque. Vide Dionem.

TIRAQUELLUS.

5 *Nero quoque universæ Achajæ.*] Corn. Tacitus lib. 15. & alibi.

6 *Græciamque liberam dimisit.*] Hæc alibi adnotata sunt.

7 *Et nationes Alpium.*] Tacitus libro 15. cujus hæc propria verba sunt, *Eodem anno Cæsar nationes Alpium maritimarum in jus Latii transtulit.*

8 *Cephalenia.*] Plinius lib. 4. c. 12.

9 *Carthago.*] Plutarchus in Cæsare, & Paulus in *l. ult.* §. *ult. ff. de censib.*

10 *Leptis.*] Paulus ubi supra. Hirtius in bello Africano non multo post princ. & vide Spartianum in Septimio Severo in princ. Plinius quo loco statim citabo.

11 *Adruma, Ruspinum, Tapsus.*] Harum trium civitatum Libyæ, quæ est in Africa, meminit Strabo lib. 17. & hæc oppida, Leptis, Adrumetum, Ruspina, Tapsus, libera esse dicit Plinius lib. 5. cap. 4. ubi Adrumetum vocat, quod hic Adruma appellat.

12 *Otho Lingonibus.*] Cornel. Tacitus lib. 17. *Lingonibus*, inquit, *universis civitatem Romanam, provinciæ Baeticæ Maurorum civitates dono dedit.*

1 *Ostia.*]

sis civitatem dedit. Ex finitimis, [1] Ostia, [2] Antium, [3] Minturnæ, Tarracina, & aliæ plures, militiæ aliorumque munerum vacatione fungebantur. In Sicilia, quia [4] prima omnium provincia facta est, [5] Mamertina civitas & [6] Tauromenitana, fœderatæ: liberæ vero & immunes, Centuripinum, [7] Alexina, [8] Segestana, [9] Aletiensis, & Panormitana. [10] Inter quas Centuripini & Segestani Latinitatis jura obtinebant. [11] Eratque vetus mos, ut qui jus Latii haberent, alios sumere magistratus aut præsides non tenerentur, nisi Romanos cives. [12] Nemausenses enim cum jus Latii obtinerent, ad ædilitatem & quæsturam aliosque honores, nullos nisi Romanos cives admisere. [13] Postea liberali-

Privilegium eorum qui jus Latii haberent.

1 *Ostia.*] Eam sane coloniam fuisse tradit Plinius lib. 3. cap. 4. & iterum 5. ubi dicit eam fuisse à Romano Rege deductam.

2 *Antium.*] Suetonius in Nerone, cap. 9. *Antium coloniam deduxit, adscriptis veteranis è prætorio, additisque per domicilii translationem ditissimis primipilarium, ubi & portum operis sumptuosissimi fecit:* ibi vide interpretes. Et Antium quoque coloniam esse scribit Plinius lib. 3. cap. 4. & 5. & eam Strabo l. 5. tradit ad ocium rerumque urbanarum vacationem Principibus concessam esse. * Sed non id est, quod Alexander hic dicit.

COLERUS.

* Et Nero aliquando Imperium eo transferre cogitavit.

TIRAQUELLUS.

3 *Minturnæ.*] Et hanc fuisse coloniam testis est Plinius ubi supra.

4 *Prima omnium provincia.*] Cicero in 4. in Verrem actio. statim post princip. *Primum,* inquit, *quod omnium nationum exterarum Princeps Sicilia, se ad amicitiam fidemque populi Rom. applicavit: prima omnium, id quod ornamentum Imperii est, provincia est appellata.* Et Sex. Ruffus in libro de historia Romanorum, *Prima,* inquit, *provinciarum facta est Sicilia.* Livius autem 3. Decad. l. 8. tradit Hispaniam primam earum, quæ continentis sunt, factam esse provinciam. Plutarchus vero in vita Scipionis prodit Hispaniam ex regionibus continentis primam victam fuisse, sed postremam in provinciæ formam fuisse redactam à Julio Cæsare.

5 *Mamertina.*] Hanc civium Rom. esse scribit Plinius lib. 3. cap. 8. cum dicit, *Oppidum Messana civium Rom. qui Mamertini vocantur.*

6 *Tauromenitana.*] Taurominium coloniam esse tradit Plinius ubi supra.

7 *Alexina.*] Halesinos Siciliæ inter stipendiarios ponit Plinius lib. 3. cap. 9.

8 *Segestana.*] Cicero 7. in Ver. act. & vide infra.

9 *Aletiensis.*] Halicyenses Siciliæ populos, sive hi sint, sive alii, inter stipendiarios ponit Plinius ubi supra.

10 *Inter quas.*] Plinius de his duobus lib. 3. cap. 8. ubi nuncupatim dicit eos Latinæ conditionis fuisse. Cicero autem in 6. in Verrem act. scribit Centuripinos & Alesinos Siciliæ populos immunes fuisse.

11 *Eratque vetus mos.*] Ut patet ex seq.

12 *Nemausenses.*] Strabo lib. 4.

13 *Postea liberalitate populi Romani.*] Hæc usque ad clausulam, *Lapsa deinde temporibus*, magna ex parte sunt Cornelii Taciti lib. 11. in Oratione Claudii Im-

Liberalitas deinde civitatem dabant Romani. De jure latinitatis vide elegantem locum Sigonii libro 2. disp. punct. c. 21. Jus civitatis latius propagatum.

beralitate populi Romani, ex omni genere, omnique natione terrarum, benemeritos de nomine Romano, quorum virtus enituit, in civitatem adsciscere, & fide ac societate jungere, usus invaluit. Estque inter exempla, non stipendiarios modo, sed hostes populi Romani, qui ad nostros Imperatores profugissent, aut magno usu reipubl. fuissent, quinetiam servos bene de republ. meritos, civitate donatos esse. Itaque Thusculanos, Æquos, Volscos, Hernicos bello victos, post victoriam civium numero Rom. adscivere, suæque tutelæ duxere, & veluti patroni clientes, in fidem accepere, cognationeque & hospitio junxere. Sic Julios Alba, Coruncanos Camerino, Porcios Thusculo oriundos, in senatum acciverunt. [1] Lapsis deinde temporibus latius hoc jus propagatum fuit, ita ut in Hispania oppida Latio antiquitus donata, undetriginta numerentur: libertate, sex: fœdere, tres: stipendiaria, centum viginti. In citeriori vero, oppida civium Romanorum, tredecim: Latinorum veterum, octodecim fuerunt, fœderatum unum, stipendiaria centum triginta quinque. [2] Inter quas, Pacenses & Emeritenses in Lusitania juris Italici fuere. [3] In Aphrica civium Romanorum, quindecim. Denique republica variis casibus agitata, [4] Vespasianus universæ Hispaniæ jus Latii tribuit. Otho

dii Imperatoris: & partim Ciceronis in Orat. pro Corn. Balbo. *Nam & stipendiarios, ait, ex Africa, Sicilia, Sardinia, cæteris provinciis multos civitate donatos videmus: & qui hostes ad nostros Imperatores perfugissent, & magno usui reipublicæ nostræ fuissent, scimus civitate fuisse donatos. Servos denique, quorum jus & fortunæ conditio infima est, bene de Republica meritos, persæpe libertate, id est, civitate publice donari videbamus.* Et quibusdam interjectis: *Itaque & ex Latio multi, & Tusculani & Lanuvini, & ex cæteris generibus gentes universæ in civitatem sunt receptæ, ut Sabinorum, Volscorum, Hernicorum.* Et de Hernicis quoque testis est Dionysius Halicarnasseus lib. 8. Sed his Gentibus, quæ hic numerantur, adde Albanos, Latinos & Sabinos ex Livio 4. Decad. libro 10. in Orat. Q. Cæcilii Metelli.

1 *Lapsis deinde temporibus.*] Hæc usque ad clausulam, *inter quas*, sunt Plin. l. 3. c. 8. & Pomponii Melæ & Solini.

2 *Inter quas.*] Testis harum duarum Paulus in *l.* ult. in princ. *ff. de censib.*

3 *In Africa.*] Livius lib. 2. cap. 4. ubi ea nominat. Omnibus autem Africæ civitatibus datam Rom. civitatem satis patet ex Ælio Spartiano in vita Severi in princ.

4 *Vespasianus.*] Plinius lib. 3. c. 3. in fin.

5 *Otho.*]

[1] Otho Lingonibus universis civitatem dedit. [2] Claudius vero Cæsar, omnes Græcos, Gallos, Hispanos, Britannos, Sauromatas, civitate donare, & togatos videre statuit. Quinetiam non modo in jura civium, sed in imperium sæpe externos Romani adscivere. [3] Primus enim Trajanus externus, [4] & deinceps alii ad imperium promoti feruntur. [5] Solon vero Atheniensibus, præter eos qui sacra & genus aut stirpem antiquissimam haberent, jus civitatis nulli peregrino dari mandavit, nisi ei qui aut perpetuo exilio patria pulsus esset, aut alicujus artis causa cum penatibus & domo Athenas commigrasset. [6] Postea Pericles legem tulit, ut hi soli Athenienses fierent, qui utroque parente Atheniensi cive nati forent: [7] in tantum, ut Evagoras vix propter multiplicia beneficia civitate donari meruerit. [8] Qui etiam auctor fuit, ut ex non legitimo matrimonio editi, civium non censerentur numero: licet contra legem à se editam, illegitimum filium sibi superstitem, civis loco haberi voluerit. [9] Deinde inquilini & adventitii passim in civitatem adsciti fuere, coacti, tributi nomine drachmas duodecim quotannis pendere: fœminæ vero,

In imperium adsciti.

Athenienses.

Periclis lex.

1 *Otho.*] Id jam dictum est supra in verbo, *Otho Lingonibus.*

2 *Claudius vero Cæsar.*] Tacitus libro 11. Sed & ante Julius Cæsar Hispanos & Græcos in civitatem Rom. adscivit, teste Livio 4. Decad. lib. 4.

3 *Primus enim Trajanus.*] Fuit enim ex urbe Tudertina, ut scribit Aurelius Victor in vita illius. At Paulus Orosius historiarum l. 7. cap. 12. & Eutropius lib. 8. dicunt illum fuisse Hispanum.

4 *Et deinceps alii ad imperium.*] Nam & Septimius Severus Afer fuit, teste Spartiano in vita illius in princ.

5 *Solon vero.*] Plutar. in illius vita. Ipsi tamen Athenienses Dipetem patrem Mnesthei illius, qui ad Trojam militaverat, & civem & Regem suum fecerunt, ut tradit Diodorus Siculus libro 1. Bibliothe. cap. 2. non longe à fin. ubi & idem de Erichtheo & Ægyptio scribit. Sed & ipsi Rhodii civitatem, ut & illis Rhodii dedere apud Livium 4. Decad. lib. 5. Et Coryn quoque Regem civitate donaverunt ex Valer. Maximo lib. 5. cap. 7. Et Philippum Macedonem ex Plutar.

6 *Postea Pericles.*] Plutarchus in vita illius. Demosthenes in Oratione contra Eubulidem, & in Oratione contra Neæram, & Ælianus de Varia historia lib 6. & 13. & diximus in nostris Commentariis Nobilitatis c. 18. num. 35.

7 *In tantum ut Evagoras.*] Vide Isocratem in vita illius.

8 *Qui etiam auctor fuit.*] Scilicet Pericles, ex Plutarcho in vita illius, & Æliano d. lib. 13.

9 *Deinde inquilini.*] Plutarchus.

Lacedæmonii. vero, sex. [1] Lacedæmonii vero Lycurgi legibus, [2] & Thebani, novos incolas & peregrinam stirpem non admisere: sed jus civitatis & urbis usum peregrinis interdixere, victosque armis pro alienis arcuere. [3] Finitimos *Helotæ.* tamen, quos Helotas nuncupant, [4] pari jure vixisse, & à *Inhospitalitas.* Procli & Eurysthenis Heraclidibus descendentes, in civitatem adscitos fuisse comperimus. [5] Quinetiam peregri- *Dirinoxeni.* nis Spartam adire, omni tempore non licuit, quod illorum commercia vitarent: [6] quare Dirinoxeni, quasi fal- *Quid Lacedæmoniis & Atheniensibus fuerit exitio.* lentes hospitem, dicti sunt. [7] Nec solum Spartæ peregrinos & convenas non admiserunt: sed si quis civis Sparta discedens, apud exteros moraretur, capite luebat: [8] quibus nec peregrinari licitum erat, ne versutias & dolos à peregrinis haurirent. [9] Neque aliud Lacedæmoniis & Athenien-

1 *Lacedæmonii.*] Dionysius Halicarnassæus libro secundo, cujus verba adducam in sequent. Tacitus libro 11. Ælianus Variæ historiæ lib. 13. ubi & idem dicit de Apolloniatis, & Nicolaus περὶ ἐθῶν. & ex eo Stob. Serm. 42. & Philostr. ejus rei rationem reddens in vita Apoll. l. 6. c. 10. & vide Herod. lib. 1. & quod dicemus in seq.

2 *Et Thebani.*] Dionysius Halicarn. lib. 2. Græce quidem, sed in hunc sensum scribit, quod Thebani ob retinendam nobilitatem generis vel nullos, vel raros in jus suæ civitatis admittebant: ut interim taceam morem pellendi hospites, nec ipsorum jactantiæ convenientem, & damnosum etiam in rebus plerisque. Spartani certe post acceptam ad Leuctra cladem, amissosque mille & septingentos viros, nunquam postea potuerunt civitatem suam in integrum restituere, sed turpiter amiserunt Imperium. Itidem Thebani atque Athenienses unico prælio victi ad Chæroneam à Macedonibus, mulctati in libertate simul & principatu Græciæ.

3 *Finitimos tamen.*] De Lacedæmoniis tantum loquitur, quorum *Helotæ* peculiari vocabulo agrestes dicuntur, de quibus sæpius dictum est in hoc opere: sed quantum ad id, de quo hic agitur vide Livium 4. Decad. lib. 4. qui *Ilotas* esse dicit jam inde antiquitus castellanos, agreste genus.

4 *Pari jure vixisse.*] Strabo lib. 8. Plutarchus in Lycurgo.

5 *Quinetiam peregrinis.*] Plutarchus in Agide, & in Apophtheg. Laconum, quo loco antiqua Lacedæmoniorum instituta describit. Nicolaus & Stobæus ubi supra.

6 *Quare Dirinoxeni.*] Δειρινόξενοι, à vocabulo Spartano δείρειν, δέρειν, id est, conviciari, injuriam facere, ut scribit Favorinus in vocabulario. ita *Dirinoxeni* sunt appellati, quod hospitibus injuriam facerent.

7 *Nec solum Spartæ.*] Plutarchus, Nicolaus & Stobæus ubi supra, & præterea idem Plutarchus in Lycurgo.

8 *Quibus nec peregrinari.*] Plutarch. in ejusdem Lycurgi vita, non adeo longe à fin. & in institutis antiquis Lacedæmoniorum, quæ posuit inter eorum Apophthegmata.

9 *Neq; aliud Lacedæmoniis & Atheniensibus.*] Id jam diximus supra in verbo. *Et Thebani*, ex Dionysio Halicarnassæo.

1 *Quæ*

theniensibus fuisse fertur exitio, (quanquam multum armis valerent) nisi quod victos bello, osos haberent, nulloque commercii jure dignos ducerent. [1] Qua de re Phocion Atheniensibus subiratus fuit, quod filium Spartam ad peregrina noscenda instituta dimisissent. [2] Tyrtæum tamen poëtam Lacedæmonii civitate donarunt, contra instituta majorum: quod ideo factum Pausanias ait, ne quando illis objici posset, quod peregrino duce usi fuissent. [3] Atheniensibus quandoque lege cautum fuit ne quis Atheniensium Megaram pedem inferret, mulcta capitis indicta, quod odio eos prosequerentur perniciali: Persis, si quis vi tempestatis, aut hostium impetu ad eorum littora applicuisset, intra quintum diem abire cogebatur. [4] Carthaginenses quoque adeo peregrinos osos habebant, ut qui in Sardiniam aut Herculis columnas adnavigabant, mari demergerent. [5] Quod de Scythis quoque proditum est, qui adeo peregrinos insectati fuerunt, ut eos omni vitæ commercio prohiberent: [6] Anacharsim quod sacra Græco

Tyrtæus poëta.

Atheniensium lex.

Carthaginenses.

Scythæ.

1 *Qua de re Phocion.*] Hic Alexander memoria lapsus est: nam contra Phocion filium suum Lacedæmonem adduxit, ut illic institueretur: ob quod infensi illi fuerunt Athenienses, quod peregrinam disciplinam illorum moribus prætulisset, ut tradit Plutarchus in illius vita.

2 *Tyrtæum tamen poëtam.*] Plutar. in Apophthegmatis Pausaniæ Cleombroti. Sed & idem Spartiatæ (ut id addas) Tisamenum Eleum & Hegiam ejus fratrem, quod his majorem in modum egerent, civitate donarunt, & eos quidem solos, ex Herodoto libro nono. Sed postea Dionem ex Plutarcho in vita illius. Nec id interim omittendum quod scribit Seneca libro de beneficiis primo, quod Alexandro Magno, victori Orientis, Corinthii per legatos gratulati sunt, & civitate illum sua donaverunt. Cum risisset Alexander hoc officii genus, unus ex legatis, *nulli*, inquit, *civitatem unquam dedimus alii quam tibi, & Herculi.* Libens accepit delatum honorem, & legatos invitatione, aliaque humanitate prosecutus, cogitavit, non cui civitatem darent, sed cui dedissent.

3 *Atheniensibus quandoque.*] Plutarchus in Pericle. Aliter Gellius libro sexto capite 10. *Decreto* (inquit Gellius) *suo Athenienses caverant, ut qui Megaris civis esset, si intulisse Athenas pedem prehensus esset, ut ea res ei homini capitalis esset. Tanto Athenienses odio flagrabant finitimorum hominum Megarensium.* & Diodor. Siculus lib. 12.

4 *Carthaginenses.*] Strabo l. 17.

5 *Quod de Scythis.*] Et quod inhumanius erat, eos immolabant, auctore Herodoto libro 4. & Strabone lib. 7.

6 *Anacharsim.*] Laërtius in vita illius.

Scythotauri. Græco more faceret, occiderunt. [1] Idem de Scythotauris, qui pro hostiis advenas immolabant, proditum est. Inter cæteros feruntur [2] *Gamphasantes.* Gamphasantes in intimis Libyæ oris, adeo hominum commercia fugere, ut nulli se peregrino misceri sinant: [3] *Seres.* & Seres, qui cœtus & congressus fugiunt hominum; ita ut rerum precia oculis æstimantes, sua tradant, aliena non emant: scilicet arbitrati, jura civium cum peregrinis communicari non oportere. [4] *Indi.* Apud Indos quoque, nisi triduo, hospitem divertere minime licebat, ne cives longo usu dissimiles mores imbuerent, & in alienas leges ritusque transirent. [5] *Ægyptii.* In Ægypto quoque apud Busirim & Cynospolim, hospites non divertebant, neque admittebantur alieni, [6] qui omnibus fere barbaris mos exoletus erat, ut hospites finibus pellerent.

Clau-

1 *Idem de Scythotauris.*] Lactantius lib. 1. cap. 21. & dicam plenius lib. 6. cap. omnium postremo.

2 *Gamphasantes.*] Plinius libro 5. capite 8. *Gamphasantes, ait, nudi, præliorumque expertes, nulli externo congregantur.*

3 *Et Seres.*] Solinus c. 53. aut aliorum computatione 63. *Seres*, inquit, *ipsi quidem mites, & inter se quietissimi. Alias vero reliquorum mortalium cœtus refugiunt, adeo ut cæterarum Gentium commercia abnuant. Primum eorum fluminis mercatores ipsi transeunt, in cujus ripis nullo inter partes linguæ commercio, sed depositarum rerum pretia oculis æstimantes sua tradunt, nostra non emunt.* Marcellini verba de Seribus pervenusta adscribere placuit ex lib. 23. *Agunt*, inquit, *ipsi quietius Seres armorum semper & præliorum expertes, utque hominibus sedatis & placidis est otium voluptabile, nulli finitimorum molesti.* Et aliquot interjectis, *ipsi præter alios frugalissimi, pacatioris vitæ cultores, vitantes reliquorum mortalium cœtus. Cumque ad coëmenda fila, vel quædam alia fluvium transierint advenæ, nulla sermonum vice propositarum rerum pretia solis oculis æstimantur. Et ita sunt abstinentes, ut apud se tradentes gignentia, nihil ipsi comparent adventitium.*

4 *Apud Indos.*] Philostratus in vita Apollonii lib. 2. cap. 11. in princ. *Dum isti, inquit, ita inter se colloquuntur, missi à Rege nuncii, non cum interprete supervenere, nunciantes Regem triduo hospitem sibi ascivisse Apollonium. Neque enim licet diutius peregrinis in urbe morari.*

5 *In Ægypto quoque apud Busirim.*] Strabo lib. 7. auctoritate Eratosthenis scribit, Communem Barbaris omnibus consuetudinem esse, ut hospites pellant.

6 *Qui omnibus fere Barbaris.*] Strabo ubi supra proxime. Nam & Britannos olim quidem Barbaros, ut hospitibus feros incessit Horatius lib. Car. 3. Ode 4.

Visam Britannos hospitibus feros.

Solinus cap. 34. eam gentem inhumanam incolarum ritu aspero appellat. Strabo lib. 4. *Longe magis*, inquit, *quam Britanni Sylvestres illius sunt incolæ, Anthropophagi, id est, hominum carne vescentes, manducantesque magni.* Hæc forsan talis fuit olim: nunc autem ea gens nulli alii cedit humanitate, hospitalitate & rerum omnium disciplina.

1 *Clau-*

[1] Claudius quoque Cæsar peregrinos ferre gentilia Romanorum nomina vetuit edicto. [2] Proditumque est de Epidauriis mirum, quod quum Illyricos mores osos haberent, nec illorum commercia vitare possent, ut se à contagione accolarum servarent immunes, ita cavisse, ut unum seligerent ætate gravem qui solus ad illos penetraret, cum quo commercium haberent, quem poletem dixerunt. [3] Contra vero Germanis jus hospitii sanctissimum erat, hospitiisque ita enixe indulgebant, ut quemquam hospitum cum quo mensa fuisset communis & sacrificia, arcere tecto, aut aversari, nefas ducerent. [4] Idem apud Lucanos, quibus lege cavebatur, ut si quis Sole occaso divertentes hospites notos ignotosque domo exigeret, κακοξενίας teneretur, mulctamque eo nomine pendere cogeretur. [5] Calabri quoque hospites comi hospitio benigne invitant, pyra illis affatim apponendo. [6] Traditum tamen memoriæ est, quum inter Megarenses & Corinthios de imperio certaretur, captivos in bello tam leniter habuisse, ut illos velut hospites invicem

Claudii edictum. *Epidaurii.* *Poleter.* *Jus hospitii apud Germanos.* *Lucani.* *Κακοξενία.* *Calabri.*

1 *Claudius quoque Cæsar.*] Sueton. in vita illius cap. 26.

2 *Proditumque est de Epidauriis.*] Plutarchus problem. cap. 142.

3 *Contra vero Germanis.*] Cæsar libro 6. Commentariorum Belli Gallici. Pomponius Mela lib. 3. c. 3. ubi de Germania, *Jus in viribus habent adeo, ut ne latrocinii quidem pudeat, tantum hospitibus boni, mitesque supplicibus.* Tacitus lib. de moribus German. *Quemcunque mortalium*, inquit, *arcere tecto nefas habetur. Pro fortuna quisque apparatis epulis excipit. Cum defecere, qui modo hospes fuerat, monstrator hospitii & comes, proximam domum non invitati adeunt. Nec interest, pari humanitate accipiuntur, notum ignotumque, quantum ad jus hospitii, nemo discernit.* Hanc hospitalitatem, ut alia pleraque, quorum Tacitus meminit, etiamnum incredibili humanitate Helvetii hodie custodiunt.

4 *Idem apud Lucanos.*] Ælianus de varia historia lib. 4. in princ. Heraclides in Politicis.

5 *Calabri.*] Adde quod apud Celtas gentem nostram gravius in illum animadvertebatur, qui peregrinum quam qui civem occidebat. huic enim exilium, illi mors pœna statuebatur, ut scribit Nicolaus περὶ ἐθῶν, & ab eo Stobæus Ser. 42. Cretenses quoque eorum quæ comantibus apponebantur, à peregrinis & hospitibus exordium faciebant: post hospites Principi portiones quatuor præbebant, unam, quam etiam reliquis, alteram principalem, tertiam familiæ, quartam mensilium, ut scribit Heraclides, apud ipsos Cretenses magna humanitate peregrinos haberi, atque etiam ad gerendos magistratus sæpe vocari.

6 *Traditum tamen memoriæ est.*] Id usque ad clausulam, *Græcis quoque*, est Plutarchi Problem. cap. 130.

cem tractarent, & sine precio dimissos, doryxenos appellarent. Illis enim Jupiter ξένιος in præcipuo cultu erat, id est, hospitalis. Quare milites cum hostibus extra aciem familiaria jura servabant, in acie vero pugnabant vehementissime. [1] Græcis quoque dissimiles & longe dispares libertatis species fuere: siquidem non pari libertate fruuntur, aut vectigali & tributo premuntur omnes: quippe [2] Tenedii & Hæmii vectigales erant, [3] Chii tributorum immunes & liberi, navibus tantummodo præstandis obnoxii: [4] Cythera Laconiæ insula, hoc tantum premebatur onere, ut è Sparta præfectum quotannis acciperet ad reddendum jura. [5] Lacones præter amicorum ministeria, aliud nihil tributi nomine pendebant. [6] Vici quoque circa Babyloniam ad præbenda cibaria canibus Regum cogebantur, reliquis exempti oneribus. [7] Æthiopes vero tertio quoq; anno binos semodios auri rudis Dario Regi pendere dicuntur, ducenos fasces ebeni, quinos pueros, & elephantorum dentes vigenos. [8] Sicut Colchi centenos pueros, & totidem virgines, reliquorum tributorum immunes. [9] Indi autem æquali omnes premuntur onere: nam quartam fructuum partem regibus annis singulis pendere coguntur.

Jupiter Xenius.

Apud Græcos qui à vectigalibus immunes, & qui non.

Syri

1 *Græcis quoque dissimiles.*] Id probat seq. exemplis.

2 *Tenedii.*] *Hæmii.*] De his duobus sic Thucydides lib. 7. loquitur: *Tenedii atque Hæmii vectigales erant.*

3 *Chii.*] Idem Thucydides eod. libro 7. *Chii*, ait, *tributorum immunes sunt, tantum navibus præstandis obnoxii, cætera liberi.*

4 *Cythera.*] Idem Thucydides libro 4. de ea loquens; *Et ad quam magistratus ad jus dicendum quotannis ex Sparta transibat.*

5 *Lacones.*] Strabo lib. 8. *At prístina*, inquit, *nonnihil dignitate separata, præcipuo in honore fuerunt, & sua in libertate manserunt. Ut præter amicorum ministeria, aliud nihil tributi nomine conferrent.*

6 *Vici quoque circa Babyloniam.*] Herodotus lib. 1. *Præterea canum Indicorum tanta alebatur multitudo, ut ad præbenda ejus cibaria, quatuor ia eadem planitie magni vici attributi essent, aliorum tributorum immunes.*

7 *Æthiopes vero.*] Herodot. lib. 3. & ex eo Plinius lib. 12. cap. 4. *Sesostris Ægypti Rex primum Æthiopes, qui ad Meridiem spectant, aggressus, victor acie tributum pendere compulit, hebenum, aurum & elephantorum dentes*, ut scribit Diodorus Siculus libro 2. cap. 1.

8 *Sicut Colchi.*] Herodotus d. lib. 3. *Colchi quoque*, inquit, *inter dona sæcutes repositi erant.*

9 *Indi autem.*] Diodor. Siculus libro 3. cap. 10.

[1] Syri (ut inquit Ulpianus) à quartodecimo masculi, à duodecimo fœminæ ad quintum & sexagesimum annum tributa conferunt. [2] Leptis in Aphrica tantum vectigalibus valuit, ut singula indies talenta Carthaginensibus vectigal penderet. [3] Sicut ex effossione æris in Macedonia, singula talenta in singulos dies Alexandro pendebantur. [4] Et Babylon

1 *Syri, ut inquit Ulpianus.*] In l. ætatem ff. de censib.

2 *Leptis.*] Adde quod sub Romanorum imperio libera fuit, auctore Hirtio libro de bello Africo, & Plinio libro quinto, capite quarto. Tandem à Julio tricies centenis millibus ponderibus olei in annos singulos mulctata, ex eodem Hirtio eod. libro in fine.

3 *Sicut ex effossione æris in Macedonia.*] Nam & circa Philippos in Macedonia ferunt metalla inveniri, quorum ramenta crescant disjecta, aurumque manifestum producant, ut tradit Aristot. Mirab. auscultationum.

4 *Et Babylon.*] Herodotus lib. 1. Et adde quod Cappadoces Persis quotannis pendebant, præter argentum, mille & quingentos equos, mulorum duo millia, ovium quinquaginta millia. Et duplum fere horum Medi pendebant. Auctor utrorumque Strabo lib. 11. Aspendii Dario quinquaginta talenta, & equos tributi nomine dare solebant, ut prodit Arrianus Gestor. Alexandri libro 1. Sed & eidem Dario Iones, Magnetes, qui in Asia incolebant, Æoles, Cares, Lycii, Melyenses, & Pamphylii (unum enim erat idemque impositum illis tributum) pendebant quadringenta argenti talenta. Mysi autem, Lydi, Alysonii, Cabalii & Hygennenses quingena talenta. Phryges, Thraces, qui Asiam incolebant, Paphlagones, Mariandeni & Syrii trecena & sexagena talenta. Cilices equos albos trecenos sexagenos, in dies singulos, necnon talenta argenti quingena, quorum centena & quadringena erogabantur in eam Ciliciæ regionem, quæ equos producit: trecena autem & sexagena ad Darium ibant. Urbs Posideum, præter Arabum partem (hæc enim erat immunis) trecena & quinquagena. Ægyptus & Aphri illi contermini, Cyrena & Barca, septingenta talenta, præter pecuniam ex piscario proventu lacus Mœrios, Sattagydæ, Gandarii, Dadycæ & Aparytæ centena & septuagena. Susiani & cætera Cissiorum regio trecena. Babylon & reliqui Assyrii millena, præterea pueros castratos quingenos. Ecbatani, & ab regione Medica, Paricani & Orthocorybantes quadragena & quinquagena talenta. Caspii, Pausicæ, Pantimati & Daritæ simul conferentes ducenta talenta. Bactriani ad Æglos usque trecena & sexagena. Pactyæi & Armenii, eorumque contermini Euxino tenus ponto talenta quadringena. Sagartii, Saranges, Thamanæi, Utii, Meci, & hi, qui rubri maris insulas incolunt, sexcenta talenta. Sacæ, Caspii ducena & quinquaginta. Parti, Chorasmii, Sogdi & Arrii tricena. Paricanii & qui ex Asia sunt Æthiopes quadringena talenta. Matieni, Saspiri & Alarodii ducena. Moschi, Tybareni, Mosynœci & Mardi trecenta. Indi tricena sexagena aureorum ramentorum. Et hæc quidem Herodot. lib 3. Qui & paulo post subdit, Arabes millena quotannis talenta thuris pendere Persis solere. Thucydides autem lib. 1. belli Peloponnes. non adeo longe ad fin. tradit Magnesiam Asiæ quotannis quinquagena talenta Artaxerxi pependisse. Aristoteles Mirabilium Auscultationum, cap. 34. tradit Pæones Regi pendere duas glebas auri, quarum altera duas, altera tres libras appenderet. Chersonesus Mithridati Eupatori

bylon Regi Persarum, singulis diebus singulas argento plenas artabas solvebat. Apud Romanos vero qui populi liberi erant, tributi nihil conferebant, [1] stipendiarii autem ad militum opus stipendia pendere cogebantur: [2] licet ex Cæsaribus plerique vectigalia nova & inaudita proposuerint, ut pro eduliis quæ tota urbe venirent, pro litibus atque judiciis quadragesimam summæ: [3] sicut Caligula exegit ex gerulis octavam, ex prostitutis quantum unaquæque uno concubitu mereret. [4] Vespasianus quoque vectigalia revocavit nova, & gravia provinciis auxit. [5] Alexander Severus braccariorum, linteonum, citrariorum, pellionum, plaustrariorum, argentariorum, aurificum, & aliarum artium vectigal instituit: ex quo thermas quas fundaverat, pluribus usibus ornavit. [6] Antiquis etiam Romanorum, ex agris & novalibus decima seminum dabatur vectigalis nomine: namque aratores decimam frumenti populo Romano pendere cogebantur. [7] Tiberius Cæsar centesimam rerum venalium, in ducentesimam relaxasse dicitur.

Romanorum vectigalia.

patori modiorum 180. millia frumenti tributi nomine solvebat, cum ducentis argenti talentis, ex Strabone lib. 7. Et quod Cæsar Galliæ tributi nomine annuum imperavit sestertium quadringenties, ut tradit Eutropius de gestis Rom. lib. 6. c. 5. ad fin.

1 *Stipendiarii autem.*] Cic. 1. in Verrem action. *Socii stipendiariique pop. Rom. afflicti, miseri.* Idem pro Cornelio Balbo: *Quæ pateant stipendiariis, pateant hostibus.*

2 *Licet ex Cæsaribus.*] Quod probat exemplis seq.

3 *Sicut Caligula.*] Sueton. in vita illius cap. 40. in princip. *Vectigalia,* inquit, *nova atque inaudita primum per publicanos, deinde, quia lucrum exuberabat, per Centuriones Tribunosque prætorianos exercuit, nullo rerum, aut hominum genere omisso, cui non tributi aliquid imponeret. Pro eduliis, quæ tota urbe venirent, certum statumque exigebatur. Pro litibus atque judiciis, ubicunque conceptis, quadragesima summæ, de qua litigaretur, nec sine pœna si quis composuisse, vel donasse negotium convinceretur. Ex gerulorum diurnis quæstibus pars octava: ex capturis prostitutarum, quantum quæque uno concubitu mereret.*

4 *Vespasianus.*] Suetonius in vita illius cap. 16. in princ.

5 *Alexander Severus.*] Ælius Lampridius in vita illius.

6 *Antiquis etiam Romanorum.*] Sic Philippus Macedo Thraces validis copiis aggressus, aliquot præliis commissis, semper victor, debellatos ad id compulit, ut decimas regno Macedoniæ exolverent, ut tradit Diod. Siculus lib. 16. c. 18.

7 *Tiberius Cæsar.*] Cornelius Tacitus lib. 2. ubi de Cappadociæ regno loquens, *Regnum,* inquit, *in provinciam redactum est, fructibusque ejus levari posse centesimæ vectigal professus Cæsar, ducentesimam in posterum statuit.* Vide tamen eundem ad fin. lib. 1.

1 *Et*

tur. [1] Et Nero in initio sui principatus, quo gratiam popularem aucuparetur, quintam & vigesimam venalium mancipiorum remisisse, [2] & Trajanus vectigal vigesimarum sustulisse. [3] Proditumque memoriæ est, quum in dubium veniret, qui liberi essent populi, quive stipendiarii, à M. Antonino publicos tabellarios institutos, ut si in provincia quispiam causam liberalem diceret, per eos testationes libertatis, & alia immunitatis documenta Romam ferrent. [4] Minorem vero libertatem, seu mediam, ii assequi dicebantur, [5] qui manu à prætore emissi, non Romani cives, sed Latini

Minor seu media libertas.

1 *Et Nero.*] Cor. Tacitus lib. 13.

2 *Et Trajanus.*] Sed non omnino, ut videre licet ex Plinio in Panegyrico, cujus hæc verba sunt, *Hic vigesimæ reperta est, tributum tolerabile, & facile heredibus dumtaxat extraneis, domesticis grave. Itaque illis irrogatum est: his remissum: videlicet quod manifestum erat, quanto cum dolore laturi, seu potius non laturi homines essent, distringi aliquid & abradi bonis, quæ sanguine, gentilitate, sacrorum denique societate meruissent: quæque numquam, ut aliena & speranda: sed ut sua semperque possessa, ac deinceps proximo cuique transmittenda cepissent.*

3 *Proditumque memoriæ est.*] Jul. Capitolinus in vita M. Antonini Philosophi, qui tamen paulo aliter scribit.

4 *Minorem vero libertatem.*] Postliminio veluti redit ad principale suum institutum. Supra enim post princip. dixerat apud Romanos tres fuisse libertatum species. Primam, quæ major dicebatur, quam supra late executus est, adjectis multis appendicibus. Nunc ad minorem accedit. Idque totum usque ad clausulam, *Fuitque observatum*, depromptum est ex Græcis & Latinis Institutionibus, ubi supra citavimus in majori libertate.

MERCERUS.

5 *Qui manu à Prætore emissi.*] Dubito an Prætoris auctoritas intercesserit in hac manumittendi specie potissimum in libertate, quæ data inter amicos. Nam quæ testamento dabatur justa libertas nonnullis videtur contra quam hic Alexander senserit. Vetus est fragmentum, nescio cujus Jurisconsulti à Puteano vulgatum. *Hi qui Domini voluntate in libertate erant, manebant servi: & manumissores audebant in servitutem eos denuo per vim ducere. Interveniebat Prætor, & non permittebat Manumissum servire.* Ubi quod ait, *manebant servi*, pertinere videtur ad tempora præcedentia legem Juniam Norbanam. Quibus servi inter amicos Manumissi, forte raro liberi fiebant. Libertatem inter amicos parvi facit Messenio Plautinus, ac sibi dicit meliore esse opus auspicio, ut liber maneat. Quasi rata non foret talis manumissio, nisi postea confirmaretur, ac idem in tali manumissione eveniret, quod in Donatione aurei annuli, à Vitellio facta cuidam liberto, inter cœnam, hoc est quasi sequentibus diebus rogatores essent mittendi ad dominum, qui impetrarent confirmationem donatæ libertatis, sicut fecit ille libertus Vitellianus. Lex autem Junia Norbana videtur fuisse servis eo modo manumissis. Idem fragmentum ejusdem Jurisconsulti. *Sed nunc habent propriam libertatem, qui inter amicos, hoc est per epistolam, vel in convivio, vel alio familiari congressu amicorum manumittuntur: & fiunt Latini Juniani.*

1 *Fuitque*

Latini nominis tantum ex lege Junia Norbana fiebant: vel suprema voluntate domini testamento, si eum hoc expresso manumisisset: aut si inter amicos dextra apprehensum, ad se convertens, liberum esse jussisset. Hi enim his immunitatibus, quæ Latinis populis societate & fœdere junctis indulta erant, fungebantur. Nam & in urbe ut Latini censebantur, & in castris ut milites ex Latinis coloniis, non ut externi, aut levium armorum auxiliarii, stipendia merebant. [1] Fuitque observatum, ut qui jus civitatis haberet, si Latinas colonias incoleret, non ideo solum vertisse, aut jus civitatis amisisse putaretur. [2] Et quamvis in Romanis castris, qui militabant, si quid deliquissent, si externi, flagellis & virgis: si vero Romani cives forent, vitibus cæderentur: [3] tamen Livius Drusus & C. Gracchus tribuni pl. ne liceret quempiam Latini nominis virgis afficere, sed vitibus, plebiscito sanxerunt, in hac re Latinos populos Romanis coæquantes. [4] Tertiam denique libertatem, quam minimam dixere, assequuntur hi, qui manumissi, nec civitatem, nec jus Latii habentes, deditiorum numero censentur: qui nullis privilegiis fulti, viventes liberi erant, & [5] velut ingenui munia publica privataque obire, magistratusque

Externi milites virgis, Romani vitibus cædebantur. Minima libertas.

TIRAQUELLUS.

1 *Fuitque observatum.*] Nam civitas universo Latio lege Julia data est, ut tradidere Serv. Sulpitius in libro de Dotibus, & Neratius in lib. de Nuptiis, & ex his Gellius lib. 4. cap. 4. ut & alibi diximus.

2 *Et quamvis.*] Plinius lib. 14. c. 1. Cornelius Tacitus lib. 1. & Juvenalis de Mario loquens sat. 8.

Nodosam post hæc frangebat vertice vitem,
Si lentus pigra muniret castra dolabra.

3 *Tamen Livius Drusus & C. Gracchus.*] Plutarchus in Gracchis.

4 *Tertiam denique libertatem.*] Ex dictis Institutionibus.

MERCERUS.

5 *Velut ingenui, &c.*] Quod erat Latinæ libertatis proprium, dedititiæ tribuit. Salvianus lib. 3. ad Ecclesiam Cathol. *Servos suos non liberi de se moritur, quia civitate Romana indignos judicant, jugo Latinæ libertatis addicunt, quos scilicet jubent quidem sub libertorum titulo agere viventes, sed nolunt quicquam habere morientes.* Deditirii autem longe pejore conditione erant. Ergo hoc discriminis dicitur esse inter deditios & Latinos libertos: quod Latini, etsi cives non sint, possint tamen cives fieri, & ingenui. Deditirii autem, neque sint, neque fieri possint cives. Latini vivunt ut liberi, moriuntur ut servi: deditii moriuntur ut servi, nec plane vivunt ut liberi, sed summam umbram tantum libertatis. Ex quo duplici discrimine, apparet quam defecerit Alexandrum sua memoria, cum scripsit dedititios viventes liberos fuisse, &

tusque & cætera dignitatis ornamenta, quæ libero debentur, assequi poterant: morientes autem, vitam una & libertatem amittebant: ideo decedentes neque testari poterant, neque post obitum de bonis disponere, præter patroni voluntatem, adeo ut eorum bonis, quasi servi peculio, manumissores potirentur. Quod etiam cum Latinæ libertatis hominibus multi commune dixerunt. [1] Fuere autem dedititii, qui victi armis, & in fidem recepti, tantum ne servirent, neve sub mancipio essent, immunes facti sunt: cujus etiam generis feruntur servi, qui post admissa crimina suppliciis subditi, aut publice pro criminibus cæsi, vel in quorum facie [2] notæ servitutis impressæ fuerant. [3] Diuque hæc discrimina libertatum & dissimiles species fuere: [4] donec

Dedititii.

l. 7. C. de lati. libert. toll. & libro 7. C. de ded. c. liber. toll.

se, & velut ingenuos munia publica obire, & magistratus capere potuisse. Neque enim Latini ea præstare potuerunt, qui tamen multo meliore erant conditione. Etenim cives non erant, & poterant in servitutem retrahi. Ideo ejusmodi libertas, dicitur non justa Senecæ lib. de vita beata. Et Suet. August. 40.

TIRAQUELLUS.

1 *Fuere autem dedititii.*] Instit. de libertinis. § *libertinorum autem.* Dedititii autem servi sunt, qui ex obsidione se dediderunt in potestatem victoris.

COLERUS.

Fuere autem dedititii.] Dedititii à plena libertate in perpetuum repellebantur, dicti ad eorum similitudinem, qui bello victi se suaque victori dedunt; quorum in fœderibus pessima conditio est.

MERCERUS.

2 *Notæ servitutis, &c.*] Non servitutis simpliciter; nam hæ notæ non solebant inuri servis quibuslibet, sed, fugitivis, aut servitutem detrectantibus solum. Petronius, *Notum fugitivorum epigramma.* Quintilianus, *Si quis fugitivo stigmata scripserit.* Solebant etiam fugitivis pedes proscindi, vel amputari: ut qua parte peccaverant, eadem punirentur. Illæ vero notæ, & epigrammata fugitivorum in fronte describi solebant non solum, sed etiam in tota facie. Petronius, *Implevit Eumolpus frontes utriusque ingentibus litteris, & notum fugitivorum epigramma, per totam faciem liberali manu duxit.* Neque solis fugitivis servis hæ notæ inscriptæ, sed etiam liberis hominibus, in pœnam alicujus criminis. Seneca de Ira: *Varia genera pœnarum, lacerationes membrorum, inscriptiones frontium, &c.* Petronius, *ut videamini stigmate esse puniti.* Et lege Remmia, calumniatores ea pœna afficiuntur.

TIRAQUELLUS.

3 *Diuque hæc discrimina.*] Hæc videre licet ex dd. Instit. ubi supra: & præterea in §. *ult. instit. de success. libert.* & *l.* 1. *C. de dedit. lib. tol.* & *l.* 1. *per totum. C. lat. libert. tol.*

MERCERUS.

4 *Donec sequuti principes.*] Nempe Justinianus, qui videtur omnino sustulisse conditionem libertinorum. Novella 78. edixit ut manumissi omnes essent ingenui, maxime si manumissor jus patronatus remisisset. Saltem si hic princeps non fecit omnes libertinos plene ingenuos, effecit saltem ut essent Cives Romani.

1 *Sene-*

nec sequuti principes, pertæsi multiplices variasque libertates dari, veteribus legibus abrogatis, novisque adscitis & cooptatis, exæquato omnium jure, statuerunt, ut manumissi apud prætorem, plenam assequantur civitatem & libertatem: unde abusus invaluit postea, depravatis moribus, ut multi servi per rapinas & furta quæsitis pecuniis libertatem à dominis emerent, statimque liberi & cives Romani fierent.

Manumissorum plena libertas.

CAPUT XI.

Qui fuerit modus consulendi senatus, & ubi haberi, & quo pacto suffragia ferri solerent, & quid apud exteros.

Patres centum. *Patricii.* *Patres ducenti.* *Patres trecenti.* *Patres minorum gentium.*

SEnatores [1] à Romulo centum creatos fuisse, qui [2] ob honorem patres, eorumque progenies patritii dicti sunt: quorum consilio respublica niteretur domi forisque, multi prodidere. Deinde communicata urbe cum Sabinis & Tatio, idem Romulus alios centum legit in patres, explens numerum ducentorum: [3] Postea Tarquinius Priscus, in orbitate senatus legisse centum alios fertur, minorum gentium appellatos, [4] tametsi à Bruto familias minorum gentium inventas nonnulli credant. [5] Primus enim Valerius Publicola, post exactos Reges, patrum numerum à Superbo cædibus imminutum explevit, & amplissimum ordi-

TIRAQUELLUS.

1 *Senatores à Romulo.*] Id principium usque ad clausulam, *Postea Tarquinius*, est Livii 1. Dec. lib. 1. & Plutarchi in Romulo.

2 *Ob honorem patres.*] Vel, ut dicit ipse Plutarchus, quod hi solum qui legitimi patres forent, creari possent: vel hinc adeo quod illi patres suos ostendere possent; quod non multis contigit ex primis illis convenis. Vel à patrocinio id nomen fluxit, quod existimarent Patronum quendam fuisse, ex his, qui Evandrum consequuti sunt, qui imbecilliorum curam gessisset, eisque præsidio fuisset, ab eo huic rei ejusmodi appellationem mansisse. Vel, quod sibi probabilius videtur, quod primores & potentes oporteret paterno officio & indulgentia, humiliorum eandem in fidem curamque suscipere.

3 *Postea Tarquinius Priscus.*] Livius d. 1. Decad. lib. 1. & Dionysius Halic. lib. 3.

4 *Tametsi à Bruto.*] Cornel. Tacit. in Oratione Claudii Cæsaris.

5 *Primus enim Val. Publicola.*] Plutarch. in vita illius. Livius 1. Dec. l. 2. post princ.

1 Et

ordinem auxit, quatuor [1] & sexaginta supra centum ex equestri ordine in concilium cooptatis, [2] ita ut trecentorum numerum faceret, [3] qui adlecti dicti sunt. Quos enim post exterminatos Reges, ætate graves, spectatæque probitatis videbant, senatui tanquam gravissimo sanctissimoque concilio adscribebant. Quos quidem quum alii in locum decedentium suffecti, & in senatum literis adscripti essent, [4] conscriptos vocarunt, [5] modo plures, modo pauciores, ita ut frequens senatus, & quicquid erat patrum, ex fere trecentis senatoribus constaret. [6] Et quum Julius Cæsar supra mille senatores, belli casibus imminuto ordini adscivisset, Augustus Octavius selectos & perpurgatos duabus lectionibus, remotis indignissimis, in pristinum decorem revocavit. [7] Hique veluti præsides & reipub. custodes, tantæ auctoritatis fuere, ut si populus Regem aut magistratum quempiam jussisset, id sic ratum foret, si senatus auctor fieret. [8] Leges quoque à populo latæ, haud aliter ratæ fuerunt; quam si patrum consensu approbarentur. In reliquis vero ita præscripta senatus potestas erat, ut judicium populi auctoritate senatus rescindi non posset. [9] Athenis vero senatus fuit quingentorum, qui una cum tribu-

Adlecti. *Patres conscripti.* *Senatores Rom. 1000. Jul. Cæsar. Aug. Octav.* *Senatus auctoritas.* *Athenis quingentorum.*

1 *Et sexaginta supra centum.*] Plutarch. ubi supra, & Festus Pomp. libro 15.

2 *Ita ut trecentorum numerum.*] Livius 1. Decad. libro 2. post princ. Dionys. Halicarn. lib. 7. Plut. in Gracchis.

3 *Qui adlecti dicti sunt.*] Festus Pomp. lib. 10. Lectos autem simpliciter vocatos dicit Livius ubi supra.

4 *Conscriptos vocarunt.*] Festus Pompejus ubi supra. Plutarchus tamen Problem. c. quinquagesimo octavo, & in Romulo, ex plebe electos & in senatum adscriptos, Conscriptos vocatos fuisse dicit.

5 *Modo plures, modo pauciores.*] Nam Cicero in Oratione quam pro reditu suo habuit, quadringentos decem annumerat, & vide in seq.

6 *Et cum Julius Cæsar.*] Id usque ad clausulam *Hique veluti*, sunt Suetonii in Augusto, cap. 35.

7 *Hique veluti præsides.*] Livius 1. Decadis libro primo. *Decreverunt enim, ut cum populus Regem jussisset, id sic ratum esset, si patres auctores fierent.*

8 *Leges quoq; à populo latæ.*] Liv. ad ea, quæ ex eo diximus in præcedentibus hæc addit, *Hodieque in legibus magistratibusque rogandis usurpatur idem jus, vi ademptum, priusquam populus suffragium ineat, in incertum comitiorum eventum Patres auctores fiunt.*

9 *Athenis vero.*] Plutarchus in Demetrio, Pollux lib. 8. Onomasticôn. Pausanias lib. 1. ubi eos dicit fuisse annuos.

Areopagitæ. Eumolpidæ & Præcones. Arnophoron. Lacedæmoniorum senatus 18. Epidaurii. Artini. Compodes. Carthaginenses. Uticenses. Massilienses.

tribunis & quæstoribus, senesque cum junioribus, de rebus singulis decernebant. [1] Postea Areopagitæ sanctior senatus à Solone delectus est: quorum consilio librata moderatione, civitatis jura servabantur, bella indicebantur, lites explicabantur. [2] Nonnunquam Eumolpidæ & præcones publico concilio præfuere. [3] Maximum vero, à mille & quadringentis gerebatur, cui Arnophoron dixere nomen: in quo una & senatus & populus aderat. [4] Lacedæmoniorum senatus ex duodetriginta senibus constabat, [5] qui nisi sexagesimum implessent annum, in senatum adscribi non poterant. [6] Apud Epidaurios centum octoginta rempublicam administrabant, ex quibus nobilissimos popularium deligebant senatores, quos artinos vocabant, & compodes. [7] Carthaginensibus pro senatu præfuere seniores, nonnunquam judicum ordo qui perpetuus erat magistratus, & nunquam nisi cum vita desinebat. [8] Cato apud Uticam trecentorum concilium legit. [9] Massilienses sexcen-

1 *Postea Areopagitæ.*]Cicero lib. 1. Offic. non semel. Plutarchus in Solone. Aristot. autem lib. 2. Politicôn cap. 10. non à Solone, sed ante eum ob alio senatum delectum fuisse.

2 *Nonnunquam Eumolpidæ.*] Vide Plutarchum in Alcibiade non adeo longe à princ. nec in uno tantum loco. Eumolpidæ autem dicti sunt sacerdotes, seu magistratus Athenis, in memoriam & honorem Eumolpi Regis, quem Ægypti generis fuisse Diodorus refert.

3 *Maximum vero.*] Plutarchus in Pericle scribit Agonem (vide Græcum) decrevisse, Athenis à mille & quadringentis judicibus judicium fieri, cum quis furti, aut ambitus, aut injuriarum litem æstimari vellet.

4 *Lacedæmoniorum senatus.*] Herodotus lib. 6. Aristotel. lib. 2. Politicôn cap. 7. & Plutarchus in vita Lycurgi.

5 *Qui nisi sexagesimum.*] Vide eosdem. Sed & apud eosdem erant trecenti, inter quos cum Pædaretus non esset adscriptus, qui honos apud Spartanos primam dignitatem obtinebat, repulsus discessit hilaris ac ridens: revocantibus autem Ephoris, quidque rideret percontantibus, *Gratulor*, inquit, *huic reipublicæ, quæ trecentos habeat cives multo me meliores.* Plutarchus auctor in Apophthegmatis Pædareti, & ex eo Erasmus.

6 *Apud Epidaurios.*] Plutarch. problem. 114.

7 *Carthaginensibus.*] Livius 3. Decad. lib. 10. & 4. Dec. lib. 4. ad fin.

8 *Cato apud Uticam.*] Scilicet Uticensis, apud Plutarch. in vita illius, & Appianum bellorum Civilium 2.

9 *Massilienses sexcentos.*] Strabo lib. 4. non multo post princip. *Massilienses*, inquit, *rem urbanam per optimates & Aristocratiam regentes, omnes legum æquitate superant, concilium sexcentis ex viris instituentes, qui quoad vita superfit, id honoris genus habent, quos timuchos, id est honorificos appellant*, & Val. Maximus lib. 2. c. 1. & Lucianus in Toxari.

1 *Nemo-*

sexcentos, quos thymuchos appellarunt: ex quibus quindecim Principes, tres præsides erant, auctoritate & opibus longe primi: [1] nemoque thymuchus fieri poterat, nisi qui justos filios haberet. [2] In Gnido sexaginta præfuere ex optimatibus, Amnemones appellati, ad quos de rebus maximis referebant: qui vero sententiam rogabat, aphester dictus est. [3] Achæi commune concilium, arnarion vocarunt, qui de rebus publicis consulturi, in Iovis luco Ænario coibant, cui decem præsidebant, [4] quos demiurgos vocatos ferunt. [5] Sicut Bithyni & Galatæ concilium trecentorum [6] in locum Drymnetum advocabant. [7] Apud Argivos octoginta viri. Idem apud Mantinenses. In Elide autem sexaginta senatus vice fungebantur. [8] Cretenses decem habuere præfectos, qui de rebus maximis decernebant. [9] Apud Bithynos minorem annis triginta in senatum adsciscere non licet. Ætolorum concilium multiplex fuit, [10] quod apolectum nuncupant. [11] Maximum vero

Thymuchi. Gnidii. Amnemones. Aphester. Arnarion. Demiurgi. Bithyni. Galatæ. Argivi. Mantinenses. Elienses. Cretenses. Ætoli. Apolectum.

1 *Nemoque Thymuchus.*] Idem Strabo ubi supra paulo post, *Verum*, inquit, *ex his nemo Timuchus creatur, qui liberos non habet, neve de civium fanguine, tertium per generationem ortus sit.* Ex quo intelliges Timuchos Τιμούχους esse legendum, id est honore præditos.

2 *In Gnido.*] Plutarchus problem. cap. 116.

3 *Achæi.*] Strabo lib. 8. *Commune*, inquit, *concilium una in curia cogebant, quod Arnarium vocabant.*

4 *Quos demiurgos.*] Livius 4. Dec. lib. 1. & lib. 8.

5 *Sicut Bithyni & Galatæ.*] Strabo de his duobus lib. 12.

6 *In locum Drymnetum.*] Livius 4. Decad. libro 2. & 8. Strabo ubi supra, Duodecim Tetrarcharum concilium, qui erant viri trecenti, & in locum conveniebant nomine Drynæmetum, concilium de sanguine, de rebus ceteris tetrachæ ac judices judicabant.

7 *Apud Argivos.*] Hæc usque ad clausulam, *Cretenses*, sunt Thucydidis.

8 *Cretenses.*] Aristoteles lib. 2. Politicôn cap. 8. & Strabo lib. 10.

9 *Apud Bithynos.*] Appianus libro quarto, ubi eam legem latam esse dicit à Pompejo, victo Mithridate, Ne quis in senatum legi possit minor 30. annorum. Cujus legis etiam meminit Plinius libro epistol. decimo, epist. 84. incipiente *Cautum est.*

10 *Quod Apolectum.*] Livius, qui Apocletum (nisi mendum sit) nuncupat, ubi dicit, *Concilium quidem universæ gentis post dimissos Romanos non habuerunt, per apocletas autem (ita vocant sanctius concilium, quod ex delectis constat viris) id agebant.* Rursumque postea eodem lib. ubi hos triginta fuisse dicit lib. 6. Apolectos, ut hic Alexander vocat. *Ubi*, inquit, *in concilio delectorum, quos apolectos vocant.* Horum quoque meminit Suidas.

11 *Maximum vero Crotoniatarum.*] Valerius Maximus lib. 8. cap. 16. ubi loquitur de Pythagora, *Enixo Crotoniatæ studio ab eo petierunt, ut senatum ipsorum, qui mille hominum numero constabat, consiliis suis uti pateretur.*

Crotoniatæ. vero Crotoniatarum concilium erat, nec facile explicatu, & turbulentæ confusionis, in quo si quid consulto statuendum erat, mille delectos consulebant viros, ubi præ tumultu minus decerni quicquam lege poterat. [1] Sicut apud *Seres.* Seres maximus ordo ex quinque millibus consiliariis fiebat, qui in apparatu belli elephantem singuli præstare tenebantur. [2] Q. Hortensius tribunus pleb. [3] deinde Philo dictator legem tulere, ut plebiscita omnes Quirites tenerent, *Q. Hortensii & Philonis lex.* [4] utque leges à populo latæ, rite promulgatæ non essent, [5] nisi post initum populi suffragium patres auctores fierent. [6] A primo vero urbis ortu, post exactos reges, de nulla re populus dijudicasse, aut suffragia tulisse traditur, nisi ex consulto senatus. Prius enim jubebat populus, deinde con- *Senatus auctoritas.* firmabat senatus, [7] quod ævo subsequente fieri desitum est: nam de his quæ plebs scivit, non senatus, ut prius dijudicabat: sed depravato usu, de his quæ senatus cognoverat, popu-

1 *Sicut apud Seres.*] Strabo lib. 15.

2 *Q. Hortensius Trib. pleb.*] Hic deceptus est Alexander, neque enim Hortensius Trib. plebis, sed Dictator eam legem tulit. Plinius lib. 16. c. 10. & Gell. lib. 15. cap. 27. Vide Livium Decad. 1. lib. 3. & hujus legis meminit Pomponius in *l. 2. §. deinde cum esset.* & Justinianus in §. *Plebiscitum. Inst. de jure nat. gent. & civili.* L. Florus Epit. Livii lib. 11. & D. Augustinus de civit. Dei lib. 3. c. 17.

3 *Deinde Philo Dictator.*] Livius 3. Dec. lib. 8.

4 *Utque leges à populo latæ.*] Aliter videtur dicere Livius ubi proxime citavimus. sed vide supra in verbo, *Legesque à populo*, & infra in verbo *Pacesque & fœdera.*

MERCERUS.

5 *Nisi post initum Populi suffragium.*] Etsi de hoc est controversia inter Livium, & Dionys. Maluissem tamen hic scribere, *Nisi ante latum Populi suffragium patres auctores fierent.* Livius lib. 1. *Priusquam Populus suffragium inerat, in incertum comitiorum eventum, patres auctores fiunt.* & lib. 8. *Lata lex est, ut legum quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante initum suffragium patres auctores fierent.* Quam legem dicitur L. Sylla Consul renovasse, apud Appian. lib. 1. Idque servatum esse passim historia Romana docet. Livius lib. 2. *Victi patres, ut de connubio ferretur concessere & alibi sæpe.* Totus vero hic Alexandri ordo est perturbatus, nec bene elicio quid ipse velit.

TIRAQUELLUS.

6 *A primo vero urbis ortu.*] Vide in eodem illo verbo, *Legesque à populo.*

7 *Quod ævo subsequente.*] Vide Dionysium Halicarnassæum lib. 2. ubi ita scribit, *Ferebat autem suffragia non universus populus, sed per curias, & quidquid visum fuisset pluribus curiis, id ad senatum referebatur: qui mos nostra ætate mutatus est.* Non enim senatus plebiscita, sed plebs Senatusconsulta suo assensu comprobat. utra vero consuetudo sit potior, aliis considerandum relinquimus.

1 *Contra*

populus judex erat: quod à Lacedæmoniis servari meminimus, ut sententiam quam senatores regesque censuerant, populo decernendi corrigendique facultas foret, jubente Lycurgo, qui cooptandi senatus, & legendi quos vellet magistratus, jus populo dedit. [1] Contra Athenienses, jubente Alcibiade: nam omne regimen & summam imperii à populo ad senatum transtulere. [2] Sylla quoque dum rerum potiretur, trecentos legit senatores, sanxitque ut nisi ex consulto senatus, nihil ad populum ferretur. [3] Erat igitur senatoris officium, tam de promovendis magistratibus, provinciisque administrandis, quam de bellis, triumphis, supplicationibusque decernendis, deque præsidibus in provincias, & auxiliis summittendis, de lege, de fœdere & pactionibus, ac tota gerenda repub. libere sentire, ac fortem constantemque sententiam dicere. [4] Neque enim in administranda republica gerendoque imperio, quicquam bello vel pace decerni poterat, nisi patrum auctoritate, & decreto senatus. [5] Quippe senatui de rebus omnibus decernendi libera facultas erat, nisi in magistratibus creandis, & legibus sanciendis, aut si in hostes arma movenda, vel à bello recedendum, [6] pacesque & fœdera ineunda forent. Tunc enim sine

Lacedæmonii.

Athenienses.

Senatoris officium.

1 *Contra Atheniens.*] Vide Plutarc. in Alcibiade.

2 *Sylla quoque.*] Plutarchus in vita illius.

3 *Erat igitur senatoris officium.*] Super his omnibus quæ senatus aut senatorum potestatem concernunt, vide omnino Polybium lib. 6.

4 *Neque enim in administranda Repub.*] Neque etiam bellum, nisi consulto senatu, indici poterat, teste Livio 4. Dec. lib. 5.

5 *Quippe senatui.*] Hæc usque ad clausulam, *Pacesque & fœdera*, sunt Dionys. Halicar. lib. 2. loquentis de Romulo. *Plebi autem*, inquit, *tria hæc commisit, Magistratus facere, leges servare, de bello referente Rege decernere*; ita tamen ut senatus quoque in his accedat auctoritas. Et lib. 4. *Dicimus*, inquit, *amici, quod jam olim penes populum trium horum erat arbitrium, creandi magistratus tam domi, quam militiæ, leges abrogandi, vel confirmandi, bellum patemve decernendi.* Et lib. 6. *Scitis sane legem nobis esse jam inde ab urbe condita, quæ omnia in senatus potestate facit, præter magistratuum creationem, legum lationem, & belli inferendi finiendive arbitrium. Horum trium potestatem esse penes suffragia populi.* Sed & quod hic dicitur de bellis inferendis & finiendis, est Polybii dicto lib. 6.

6 *Pacesque & fœdera.*] Polybius ubi supra, *in populi voluntate* (ait) *& pax consistit & bellum: & de sociorum auxilis,*

Populi praerogativa. ne populi jussu senatum nihil sentire vel decernere posse liquet. [1] Provinciarum tamen decernendarum, imperatorisque deligendi judicium, atque [2] aerarii dispensandi munus, ad senatum sine populo semper spectasse, nemo dubitavit, [3] tametsi populum Romanum contra senatus decreta provincias nonnunquam demandasse legamus. [4] Pacta quoque sponsionesque injussu populi facta, etsi per senatum postulata aut consules, populum non tenere, nulliusque roboris esse haud dubium est. [5] Senatores quoque, vel à dictatore, legendi senatus causa, [6] vel à censoribus, [7] seu triumviris, qui jus legendi senatus habebant, *Qui & quomodo senatores eligebantur.* & eos [8] ex gente patritia, Romanos primum cives, summa dignitate & [9] amplis honoribus functos, legi & cooptari solitos invenimus: [10] Deinde, ex ordine equestri: [11] Postremo, plebejos & ultimae sortis, per gratiam & libi-

lis, conciliationi & foederibus judicat. Et paulo post, *Populi est, conciliationes & foedera vel confirmare, vel irrita reddere.* Et Livius 5. Dec. lib. 10. ubi loquitur de foedere inito inter Romanos & Carthaginenses: & dicetur infra lib. 5. cap. 3.

1 *Provinciarum tamen decernendarum.*] Cicero in Pisonem: *Quam provinciam P. Lentulus, amicissimus huic ordini, quum & auctoritate senatus & sorte haberet.*

2 *Aerarii dispensandi munus.*] Polybius lib. 6. *Senatus primum aerarii potestatem habet. Etenim in ipsius arbitrio sunt & reditus & sumptus.*

3 *Tametsi populum Rom.*] Livius 3. Decad. l. 8. *Et acturum se id per populum aperte ferret, si senatus adversaretur.*

4 *Pacta quoque.*] Livius 1. Dec. libro 9. *Sponsione obstrinxi: qua tamen, quando injussu populi facta est, non tenetur populus Rom.*

5 *Senatores quoque.*] Liv. 3. Dec. l. 7.

6 *Vel à censoribus.*] Livius 5. Dec. lib. itidem 7. ubi loquitur de M. Cornelio Cethego, & P. Sempronio Tuditano Censoribus.

7 *Seu Triumviris.*] Gell. 14. cap. 7. dicit Triumviros reipub. constituendae causa creatos, jus consulendi senatum habuisse.

8 *Ex gente patritia.*] Primum enim senatores non nisi ex gente patritia deligebantur.

9 *Amplis honoribus functos.*] Livius 3. Dec. lib. 3. ubi loquitur de suffectis loco Senatorum, qui apud Cannas occubuerunt.

10 *Deinde ex equestri ordine.*] Cicero in Consulatu suo scribit, *Ab illo tempore plane hoc tertium corpus in Repub. factum est, coepitque adjici senatui pop. Rom.* Equestrem ordinem, Seminarium senatorum esse, dicebat Alexander Severus apud Aelium Lampridium in vita ipsius. *Ideoque, inquit, nunquam libertinos in eum locum redegit.*

11 *Postremo plebeios.*] Suetonius in Augusto c. 35. *Senatorum affluentem numerum deformi & incondita turba (erant enim super mille, & quidam indignissimi, & post necem Caesaris per gratiam & praemium allecti, quos abortivos vulgus vocabat) ad modum pristinum, &c.*

1 *Appius*

libidinem, census habita ratione, non morum: nonnunquam libertinorum filios. [1] Appius enim Claudius Cæcus, dum censuram ageret, [2] filiis libertinorum in senatum adscitis, ordinem inquinasse dicitur primus. [3] Nec longo post intervallo, exteræ gentes & transalpinæ nationes, senatorum jura in urbe adipisci, & in senatum admitti meruere. [4] Primique Hedui, qui jura fraternitatis cum Romanis habebant: [5] deinde alii illorum exemplo admissi in senatum, & jus suffragii habuisse feruntur. [6] Nero vero, quamvis præceps & furibundus, libertinorum filios diu in curiam non adscivit, admissosque gradu dejecit. [7] Augustus Octavius tanti senatores fecit, ut sun-

Appius Claud. ordinem senatorium inquinavit. Exteri in senatum admissi. Senatorum honos.

1 *Appius enim Claudius Cæcus.*] Livius 1. Decad. lib. 9. in fin. Plutarchus in Fabio Maximo. Sed vide Sueton. in Claudio, cap. 24. Sabellicus lib. 9. Enneadis 4. in fin. Plinius Secundus, si is est, cap. 32. & 34. Meminit quoque Volaterranus libro 16. cap. 1.

MERCERUS.

2 *Filiis libertinorum.*] Libertini aliquando dicuntur, qui ex servitute manumittuntur: & in hac significatione, postremis temporibus hæc vox usurpata. ut apud Suet. Claud. 24. & Cic. pro Cluent. *Papirium quod erat Libertini filius in senatum non legit.* Alias Libertini erant, non qui manumittebantur, sed qui ex his nascebantur. Videas etiam Libertinos aliquando dictos, non qui ipsi, vel quorum parentes, sed quorum avi, vel abavi, vel proavi manumissi essent. Ut ergo ad rem veniamus. Eos libertinos Appius legit in senatum, non qui ipsi, vel quorum parentes manumissi essent, sed quorum avus ad minimum esset manumissus. Horatius sat. 6. lib. 1. *Censorque moveret Appius ingenuus si non esset patre natus.* Infra vero ubi Nero dicitur Libertinorum filios diu à senatu removisse, Libertini sunt qui ipsi manumissi sunt.

TIRAQUELLUS.

3 *Nec longo intervallo.*] Ut constat ex seq.

4 *Primique Hedui.*] Cornelius Tacitus lib. 11. in Oratione Claudii Cæsaris, *Primi*, inquit, *Hedui senatorum in urbe jus adepti sunt. Datum id fœderi antiquo, & quia soli Gallorum fraternitatis nomen cum populo Roman. usurpant.*

5 *Deinde alii.*] Nam Annius Verus, proavus paternus M. Antonini Philosophi Imperatoris, prætorius ex Succubitano municipio ex Hispania factus est senator Rom. ut tradit Jul. Capitolinus in vita M. Antonini in princ.

6 *Nero vero.*] Suetonius in vita illius, cap. 15. *In curiam libertinorum filios diu non admisit, admissisque à prioribus principibus honores denegavit.* Sed & longo ante tempore Q. Fabius Rullus, aut, ut alii vocant, Rutilianus, Censor, divites quosdam viros ex libertinis genitos è senatu amovit. Ex quo Maximi cognomen, quod tot victoriis non pepererat, hac ordinum temperatione quæsivit. Plutarchus in Pompejo, & Livius Decad. 1. libro 9.

7 *Augustus.*] Suetonius in ejusdem Augusti vita, cap. 53.

singulos nominatim sedentes in curia salutaret: & discedens, nullo se movente, vale diceret. [1] Vespasianus quoque non oportere maledici Senatori, remaledici autem jus esse respondit. [2] Alexander Severus Imperator nullum in senatum admisit, neque laticlavum ademit, aut pœna affici passus fuit, nisi de consilio senatus. Quod divus [3] Nerva & [4] Hadrianus juraverat, se nunquam senatorem nisi ex consulto senatus puniturum: [5] qui cum libertum suum inter duos senatores medium ambulantem vidisset, misit qui illum colapho cæderet, indignum arbitratus, præripere illis honorem, quorum poterat esse servus. Tantæque dignationis habiti sunt, ut [6] Tiberius Cæsar illis quandoque assurgeret, & de via decederet. [7] Claudius quoque tanti senatores fecit, ut de majore negocio acturus in senatu, medius inter consulum sellas tribunitio subsellio sederet. Contra [8] Heliogabalus universum senatum adeo floccifecit, ut senatores omnes urbe expulerit, illosque servos togatos esse dixerit. [9] Qui tamen non statim, ut in senatum lecti erant, jus suffragii habebant: siquidem qui in postremis scripti fuerant, neque suffragari, neque per se censere aliquid poterant: sed in sententiam quam Princeps in senatu dixisset, ire oportebat. [10] Si qui tamen præturam censuramque, aut alios magistratus non senatores gessissent, jus propterea suffragandi, [11] aut in curiam eundi non

Senatorum contemptus. Senatores electi non statim suffragabantur, sed in sententiam ibant.

1 *Vespasianus.*] Hæc de eo Sueton. cap. 9. scribit, Non oportere maledici senatoribus, remaledici civile, fasque esse.

2 *Alexander Severus.*] Ælius Lampridius in vita illius.

3 *Nerva.*] Dion in ejusdem vita, *Juravit*, inquit, *in senatu, nullum à senatoribus suo jussu interfectum iri: idq; jusjurandum facta etiam conjuratione contra se, ratum habuit.*

4 *Hadrianus.*] Ælius Spartianus in vita illius.

5 *Qui cum libertum suum.*] Ex eodem Spartiano in Hadriano, & vide nostros Commentarios de jure Primigeniorum in præfatione num. 117. incip. *Suetonius.*

6 *Tiberius Cæsar.*] Sueton. in eodem c. 33.

7 *Claudius quoque.*] Suetonius in ejusdem vita, cap. 23.

8 *Heliogabalus.*] Lampridius in vita illius.

9 *Qui tamen non statim.*] Gellius lib. 3. c. 18.

10 *Si qui tamen præturam.*] Gel. ubi supra, dicit contrarium.

MERCERUS.

11 *Aut in curiam eundi.*] Caute intellige.

non habebant. Non enim quia prætor aut quæstor fuerat, ideo in senatum admitti, aut publici concilii particeps fieri poterat, [1] neque is senator, cui abrogatum imperium fuisset. Siquidem Lucius Cassius tribunus plebis, C. Mario & L. Flacco consulibus, legem tulit, ut quem populus damnasset, is de gradu dejectus, jus in senatum veniendi, aut suffragandi non haberet. [2] Senatores quoque qui honoribus functi essent, quique curules gesserant magistratus, curuli sella in senatum & curiam vehi, & cum sceptris, si Duces aut viri consulares fuissent: qui vero non gessissent, *L. Cassii lex.*

telligе. Cum Prætor in vetere Republica collega Consulis foret, & patricius, & absentibus Consulibus, Consulare munus obiret, vocaret etiam senatum, & consuleret, jus sententiam dicendi, aut in curiam eundi non habuerit? Certum est præterea, qui Prætores, imo qui Ædiles curules erant vel fuerant: & qui erant Quæstores jus habuisse veniendi in senatum: & eorum causa in vocando senatu, locum fuisse huic formulæ, *Quibusque in senatu sententiam dicere liceret.* ut apud Liv. libro trigesimo sexto: *P. Cornelius Cos. edixit, Qui senatores essent, quibusque in senatu sententiam dicere liceret, aut qui minores magistratus erant, ne quis eorum ab urbe abiret.* Quare hoc tantum concede Alexandro, non omnes qui Prætores, Ædiles, Quæstoresve fuerant, senatores fuisse: hoc est, ascriptos in albo, & numero senatorum, & lectos in senatum. Siquidem apud Livium, libro vigesimotertio: *Dictator recitato vetere senatu, Inde primum in demortuorum locum legit, qui post L. Æmilium, & C. Flaminium Censores, curulem magistratum cepisset, necdum in senatum lecti essent. Tum legit qui Ædiles, Tribuni, & Prætores fuerant.* Sed & hoc concede Alexandro per ea tantum tempora, quibus Prætura plebi est communicata. Tunc enim, etsi (ut liquet) non necessario senatores forent, jus tamen veniendi in senatum habebant. Imo forte & hoc privilegium, ut à legente senatum præteriri sine caussa non possent. Innuit Livius libro vigesimo secundo: *Octoginta præterea senatores casi, aut qui eos magistratus cepissent, unde in senatum legi deberent.* Soli Quæstores, post absolutum annum magistratus, non poterant jure Magistratus gesti venire in senatum: quod declarat historia Q. Fabii apud Valerium. Est tamen de Prætoribus quod animadvertas: videri eos privatos jure veniendi in senatum, & dicendæ sententiæ in senatu, sub imperio Augusti. Apud Dionem libro quinquagesimo quinto: *Prætoribus cum indigne ferrent, si cum honore Tribunos plebis anteirent, in senatu sententiam dicendi jus non habere, Augustus id concessit.* Quod tamen eisdem denuo abstulit. Et hoc forcasse fefellit Alexandrum.

TIRAQUELLUS.

1 *Neque is senator.*] Ascon. Pædianus in Orat. Ciceronis pro L. Cornelio.

2 *Senatores quoque.*] Hæc usque ad versic. *Qui tametsi*, sunt Gellii auctoritate C. Bassi lib. 3. c. 18. & Festi Pompeji lib. 14. ubi de Pedario senatore loquitur. *

COLERUS.

* In Glossis: Est pedatius judex χαμαιδικαστής. Sed dubito num is alius sit à senatore.

sent, pedibus ire in curiam, & quod videbatur è republica censere: & ideo pedarios nuncupari perspectum est: [1] qui tametsi in senatu deesse non solerent, cum de triumphis aut supplicationibus agitur, tamen si cum senatus cogendus foret, ad consulis edictum non convenirent, aut contumacius parerent, [2] pignoribus & mulcta plectebantur. [3] Si qui tamen Senatores quintum & sexagesimum annum ætatis excessissent, eos cogi invitos, aut contumaces pignore vel pecunia plecti non decebat. Senatori enim sexagenario ad eam ætatem in senatum non venisse, nulli fraudi fuit: [4] semper tamen in senatum frequentem venisse, & fortem sententiam dixisse, boni senatoris est habitum. [5] Fertur vero Cato major, tametsi annis gravior esset, cum in eo vigeret vis ingenii consiliique, nulla re, nulloque negocio adduci potuisse, ut in frequentem senatum venire moraretur: [6] sicut de Nicia ferebatur, qui assiduus semper in Atheniensium senatu erat. [7] Tametsi senatores plerum-

Pedarii senatores.

Senator sexagenarius onere reipub. exemptus.

Cato major.

Nicias.

TIRAQUELLUS.

1 *Qui tametsi in senatu.*] Cicero Philip. 1.

2 *Pignoribus & mulcta.*] Cicero ubi supra non semel. & Gel. lib. 14. cap. 7. ex lib. Varronis epistolicarum quæstionum. Dion in Augusto, tradit hujusmodi: *Cæsar*, inquit, *nomina senatorum omnium scripta in albo proposuit, quod ex eo tempore quotannis fieri solet, iisque qui sine causa defuissent in senatum venire, mulctam dixit: Post vero quoniam jam solebant impune relinqui, propter magnam multitudinem eorum, qui in pœnam inciderant, jussit quoties multi deliquissent, ut inter eos sortes ducerentur: quibus ductis, quintus quisque pœnas persolveret.* Et huc quoque alludit Apulejus lib. 6. asini aurei: *Sic fatus*, inquit, *Jupiter, jubet Mercurium deos omnes ad concionem convocare protinus. Ac si quis cœtu cœlestium defuisset, in pœnam decem millium nummorum conventum iri pronunciare.* Vide ibi Beroaldum interpretem.

3 *Si qui tamen.*] Seneca in lib. de brevitate vitæ, cap. ult. *Lex*, inquit, *à quinquagesimo anno militem non cogit, à sexagesimo senatorem non citat.* Corn. Nepos in vita Pompon. Attici, *Incidit Cæsarianum civile bellum, cum haberet annos circiter sexaginta: usus est ætatis vacatione, neque se quoquam movit ab urbe.* Quanquam hic posterior locus ad vacationem militiæ pertinere videatur, ut & nos alibi diximus supra lib. 1. c. 16.

4 *Tamen semper.*] Quod liquet exemplo seq.

5 *Fertur vero Cato*] Plutarchus in vita illius.

6 *Sicut de Nicia.*] Plutarchus in vita illius, *In curia*, inquit, *semper usque ad noctem permanebat, atque in senatum primus veniebat, omnium postremus recedebat.* Adde & Q. Scævolam, Augurem, senem & debilem primum venisse in curiam, ut scribit Cic. Philip. 8.

7 *Tametsi senatores.*] Valer. Maximus lib. 2. cap. 1. de Senaculo majorum,

plerunque in senaculo stationem habere, & inde citato gradu, non expectato edicto, in curiam ire solitos legamus. [1] Sed animadvertendum, non cuicunque convocandi senatus, vel consultum faciendi jus potestatemque fuisse, quia solis magistratibus, qui vocationem prehensionemque habebant, ut dictatori, consuli & [2] prætori, aut tribuno plebis, tribunoque militari, vel urbis præfecto, aut interregi, convocandi senatus jus potestasque fuit. Privatis enim hominibus advocandi senatum facultas non dabatur. [3] Neque in loco prophano senatores convenire ad consultandum, [4] sed in loco augusto & sacro, [5] & ubi deorum

Senaculum.

Qui senatum convocabant.

Ubi senatus habebatur, & quando.

rum, *Antea*, inquit, *senatus assiduam stationem eo loci peragebat, qui hodie quoque Senaculum appellatur: nec expectabat, ut edicto cuncti coheretur, sed inde citatus protinus in curiam veniebat, ambiguæ laudis civem existimans, qui debitis R. P. officiis, non sua sponte, sed jussus fungeretur.* Festus Pompejus lib. 17. dicit, Senaculum locum esse senatorum. Alibi quoque eodem lib. describit tria Romæ Senacula.

1 *Sed animadvertendum.*] Hæc usque ad verba. *Neque in loco*, sunt Gellii lib. 14. cap. 7. ubi scribit auctoritate Varronis, Senatum haberi solere, more majorum, per Dictatorem, Coss. Prætores, Trib. plebis, interregem, præfectum urbi: neque alii, præter hos, id jus fuisse. Postea que subdit. Deinde extraordinario jure Tribunos quoque militares, qui pro Consulibus fuissent. Item Decemviros quibus imperium Consulare tum esset. Item triumviros Reipublicæ constituendæ causa creatos, jus consulendi Senatum habuisse. Sed & de Prætore quoque probatur ex Tacito, & Livio locis allegatis supra lib. 2. cap. 15. Et de tribuno plebis ex Tullio Epist. fam. lib. 10. epist. 27. omnium 206. ad Treboniunm, ubi inquit, *Nam cum Senatum ad 13. Cal. Januarias Trib. plebis vocavissent, deque alia re referrent, totam Remp. sum complexus, egique acerrime.* Et lib. 11. epist. 6. omnium 219. ad Brutum Imp. *Cum Tribuni plebis edixissent, Senatus adesset ad 14. Cal. Jan. haberentque in animo de præsidio consulum designatorum referre.* Et idem Gell. illo eod. lib. 14. cap. 8. eodemque ubi auctoritate Capitonis. De quare Dionys. Halicarn. lib. 10. *Antea*, inquit, *tantum in concionibus regnabant Tribuni, Senatum vocare aut sententiam dicere eis non licuit, sed Consulum is honos fuit. Hujus anni Tribuni primi Senatum convocare ausi sunt, auctore Icilio, qui ejus collegii Princeps erat, vir industrius & pollens Ro. facundia.* Et de urbis præfecto ex Livio 1. Dec. lib. 3. ubi dicit Senatum absentibus Coss. convocatum fuisse à Q. Fabio præfecto urbis.

MERCERUS.

2 *Prætori.*] Id jus erat Prætori, absentibus tamen Consulibus, & cum res nova, & quæ præsenti consilio egeret, evenerat. Alioqui negotia interrupta discessu Consulum, disceptanda & consultanda differebantur, in eorum reditum, nisi aliud reipublicæ postularet necessitas.

TIRAQUELLUS.

3 *Neque in loco prophano.*] Gellius d. libro 14. cap. 7.

4 *Sed in loco augusto & sacro.*] Majestatis pleno. Servius enarrans illud Virgilii Æneid. 7.

Rrr 5 —— *Augu-*

rum templa eſſent. [1] Neque ante lucem vel poſt occaſum diei factum Senatuſconſultum, valere aut ratum eſſe liquet. [2] Debereque prius auſpicari, & ab ingreſſu hoſtias immolari apud aram illius dei, in cujus templo convenirent: quorum exta tribunis ærariis venire mos erat: vel, [3] ſicut Auguſtus cenſuit, thure & mero [4] ſupplicare, ut rite ſena-

Auſpicatio.

— *Auguſta ad mœnia Regis*
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes.

Auguſta, ait, *augurio conſecrata*. Hinc paulo poſt,

Tectum auguſtum, ingens, centum ſublime columnis.

Et niſi in loco auguſto, Senatus conſilium habere non poterat. Unde templum Veſtæ non fuit augurio conſecratum, ne illuc conveniret Senatus, ubi erant virgines: nam hæc fuerat regia Numæ Pompilii. Ad atrium autem Veſtæ conveniebatur, quod à templo remotum fuerat, quod alibi, ni fallor, dictum eſt.

5 *Et ubi deorum templa erant.*] Ut in templo Jovis Capitolini, apud Herodianum lib. 7. *Convenerunt igitur in templum Capitolini Jovis, quod in arce ſumma præcipuæ venerationis Rom. habent, ibi clauſis foribus, ſoli Senatores, quaſi teſte & confeſſore, atque adeo rerum omnium inſpectore Deo, selectis, qui ætate ac dignitate ceteros anteirent, duos ex omni numero, Maximum & Balbinum plurimis ſuffragantibus, Imperatores creavere.* Item in templo Jovis Statoris, quod erectum fuit contra ædem Veſtæ in Palatini radicibus, clare monſtrante Ovidio 6. Faſtorum,

Tempus idem Statoris erit, quod Romulus olim
Ante Palatini condidit ora jugi.

Et in æde Concordiæ, quæ fuit in clivo Capitolino non procul à Junonis templo, ex Jul. Capitolino in Maximo & Balbino in princ. & Cic. Philippic. 2. *Cum in hac ſella Concordiæ, ô Dii immortales, in qua, me Conſule, ſalutares ſententiæ dictæ ſunt.* Et in æde Telluris eid. Cicer. Philip. 1. in princip. Et iterum poſtea & Appianus libro 2. bel. Civil. *Ex eo die quo in ædem Telluris convocati ſumus.* Fuit autem Telluris templum ad forum Rom. & viam ſacram, non procul à Capitolio & Palatio. Et in æde Apollinis apud Cælium inter epiſt. fam. Ciceronis lib. 6. epiſt. ejus lib. 4. & totius 138. Et in æde Caſtorum ex Trebellio Pollione in Valerianis poſt princip. Sed & adde alibi quoque, quam in templis aut ædibus deorum ſcilicet in Campo Martio, & in pratis Flaminiis apud Livium 1. Dec. lib. 3. & in curia Hoſtilia 3. Decad. lib. 2. & Gel. ubi ſupra. & ad portam Capenam, ejuſdem Decad. lib. 3. & in foro, ejuſdem Decad. lib. 6. & in Capitolio, ejuſd. Decad. lib 8. Et in curia Pompeja (ex Cicer. lib. 2. de divinat.) & Julia, poſtquam ea templa ab Auguribus ſunt conſtituta ex Gell. ubi ſupra, & in Palatio apud Tacitum libro 2. & in ejuſdem palatii atrio apud Servium libro 11. ibi,

— *Alta inter limina cogit.*

Et in curia Calabra, apud eundem Servium lib. 8. ibi,

Romuleoque recens horrebat regia culmo.

1 *Neque ante lucem.*] Gell. ex Varrone lib. 14. cap. 7. *Senatuſconſultum, inquit, ante exortum, aut poſt occaſum ſolem factum, ratum non fuiſſe.*

2 *Debereque prius auſpicari.*] Idem Gell. paulo poſt, Immolareque hoſtiam prius, auſpicarique debere, qui Senatum habiturus eſſet.

3 *Sicut Auguſtus cenſuit.*] Suetonius in vita ipſius cap. 35.

MERCERUS.

4 *Supplicare.*] Hoc ſacrificiolum non

ſenatuſconſultum fiat, [1] exemplo Athenienſium, qui omnibus publicis conciliis Mantes ſacerdotes, qui ſacra facerent, adhibebant: [2] & Lacedæmoniorum, qui ſenatui ſemper augurem adeſſe voluere. [3] Senatuſque conſultum vel per ſingulorum ſententias exquiſitas, & per calculos conjectos in urnas, quum de quoque negocio quid quiſque ſentit conſulitur, & ſuo loco rogatus ſententiam dicit, aut quum verbo aſſentitur, fieri adnotatum eſt. Et in perrogandis ſententiis, poſt relationem conſulis debere à conſulari gradu incipi, [4] & principem in ſenatu [5] aut conſulem deſignatum, prius, deinde ordine reliquos rogari. Nonnunquam obſervatum eſt, [6] ut ex conſularibus ævo maximi

Athenienſes. *Lacedæmonii.* *Senatus conſultum.*

non fiebat ſine tibicine, ut colligas ex Suet. Tib. 7. Mos vero erat ſenatoribus intrantibus Curiam, ita ſacrificare, etiamſi non eſſet faciendum ſenatuſconſultum. Auctor Suetonius. Ubi de Inſtituto Auguſti ſuper hoc loquitur.

TIRAQUELLUS.

1 *Exemplo Athenienſium.*] *Athenienſes* (ſcribit Cicero lib. 1. de Divinat.) *omnibus ſemper publicis conciliis divinos quoſdam ſacerdotes, quos Mantes vocant, adhibuerunt.*

2 *Et Lacedæmoniorum.*] Idem Cic. ibi. *Lacedæmonii*, inquit, *regibus ſuis augurem aſſeſſorem dederunt: itemque Senibus, ſic enim concilium publicum appellant, augurem intereſſe voluerunt.*

3 *Senatuſque conſultum.*] Gell. l. 14. cap. 7.

4 *Et Principem in ſenatu.*] Gell. lib. 4. cap. 10. & lib. 14. cap. 7. Trebellius Pollio in Valerianis poſt princ. *ubi primum prætor edixit, quid vobis videtur Patres Conſcripti, de cenſore deligendo: atque eum, qui erat Princeps, tum ſenatus ſententiam rogaſſet, abſente Valeriano (nam ille in procinctu ſuo cum Decio tunc agebat) omnes una voce dixerunt, interrupto more dicendæ ſententiæ; Valeriani vita cenſura eſt. Ille de omnibus judicet, qui eſt omnibus melior.*

5 *Aut conſulem deſignatum.*] Gell. dicto lib. 4. cap. 10. Saluſt. in Catilina cum ſcribit, *Tum Sylanus ſententiam rogatus, quod eo tempore Conſ. deſignatus erat.* Tacitus lib. 3. *Exemit etiam Drusum Conſulem deſignatum dicendæ primo loco ſententiæ.* Et Cœlius inter Epiſtolas famil. Cicer. libro 8. epiſt. 4. *Ego tamen ſi nihil expecto quem modo Paulum Conſ. deſignatum ſententiam dicentem.*

6 *Ut ex Conſularibus ævo maximi.*] Cic. lib. de Senectute, ubi ita ſcribit, *Multa in noſtro collegio præclara ſunt, ſed hoc, de quo agimus, in primis, quod ut quiſque ætate antecellit, ita ſententiæ principatum tenet.* Et Dionyſius Halicarnaſſæus lib. 6. & 7. tum alibi, tum poſtea his verbis. *Cum jam*, inquit, *dicendæ eſſent ſententiæ, primi ſeniores & honoratiores citati ordine à Coſſ. aſſurgebant, deinde his ætate dignitateque proximi, poſtremi juniores, non ut dicerent aliquid (indecorum tunc apud Rom. erat hoc, aliquem juvene exiſtimante ſe ſapientiorem ſenibus) ſed ut diſcederent in conſularium ſententias.* & iterum lib. 11. & vide omnino noſtros Commentarios de jure Primigeniorum in præfat. num. 112. incip. *Decimo ſeniores*, & duobus ſeq. Neſcio autem quo pacto fieret, ut tempore Imperatorum eſſet unus ex ſenatoribus, qui primæ ſententiæ dicebatur, ut apud Julium Capitolinum

mi rogarentur primi, deinde inferiores: juvenes vero vix rogati, quaſi pudor eſſet juvenem ſene ſapientiorem videri. [1] Et ſi certaretur ſententiis, nec ſatis liqueret, tunc vel differri conſultationem, vel ſi duæ ſenatum diſtinerent ſententiæ, cum aliud alii cenſeant, id quod ſenatus maxima pars decerneret, id ratum fieri: [2] aut ſi non probaretur ſententiam dividi: hoc erat, ut ſi plures cauſæ in diſquiſitionem venirent, ut de ſingulis referatur, poſtulare: & quod in parte placeret, id ſequi. [3] Vel per diſceſſionem, tunc cum unius exquiſito voto, cæteri qui in ſuffragium ituri erant, [4] in illius ſententiam pedibus irent, vel ſi manum porrigerent, aut cum de ſcripto ſententiam dicerent. [5] In quo

Ubi ſententiis certaretur.

Dividere ſententiam.

Per diſceſſionem.

pitolinum in Maximo & Balbino, *Cum duo conſulares, & eminentes quidem viri, Maximus & Balbinus ingreſſi eſſent curiam, ac per ſe timorem Maximi adventu ferrent, oſtenderentque, referente Coſ. de aliis rebus, qui primam ſententiam erat dicturus, ſic orſus eſt.* Sed expreſſius Flavius Vopiſcus in Aureliano, *Tum ſurrexit primæ ſententiæ Ulpius Syllanus, atque ita locutus eſt.* Et rurſus, *Quibus recitatis Aurelianus Tacitus primæ ſententiæ ſenator ita locutus eſt.* Et idem quoque Vopiſcus in Tacito Imperat. *Poſt hæc cum Tacitus, qui erat primæ ſententiæ conſularis, ſententiam incertum quam vellet dicere, omnis ſenatus acclamavit.* Sed & idem in Probo Imp. *Poſt hæc Manlianus Statianus, qui primæ ſententiæ tunc erat.* Et Treb. Pollio in Piſone 29. Tyranno, *Aurelius Fuſcus conſularis primæ ſententiæ, qui in locum Valeriani ſucceſſerat.* Et Sex. Aurelius Victor, in Claudio II. *Claudius vero cum ex fatalibus libris, quos inſpici præceperat, cognoviſſet ſententiæ in ſenatu dicendæ primi morte remedium deſiderari.*

1 *Et ſi certaretur ſententiis.*] Plinius libro epiſtol. 9. epiſt. ad Ariſtonem. Quarum ſententiarum tanta diverſitas erat, ut non poſſent eſſe niſi ſingulæ. Et Tacitus libro 1. *Certatum inde ſententiis, cum alii,* &c. Vide Budæum in prioribus annotat. in Pandect.

2 *Aut ſi non probaretur.*] Aſconius Pædianus in Orat. Cic. pro Milone: nam hæc eadem ſunt verba illius. Sed & de hac diviſione Cicer. pro Domo ſua, *Quæ eſt,* inquit, *quæſo alia vis, quæ ſententia Cæciliæ legis & Didiæ, niſi hæc, ne populo neceſſe ſit in conjunctis rebus compluribus, aut id quod nolit, accipere, aut id quod velit, repudiare?* Et lib. 3. de legibus hanc legem deſcribit, *Nec pluſquam de ſingulis rebus conſulito.* Et vide omnino Plinium Juniorem lib. epiſt. 8. epiſt. 14. ad Ariſtonem per totam epiſtolam.

3 *Vel per diſceſſionem.*] Gell. d. l. 14. c. 7. in duobus locis, & vide in ſeq.

4 *In illius ſententiam pedibus irent.*] Sueton. in Tiberio, cap. 31. *Cum S. C. per diſceſſionem forte fieret, tranſeuntem eum in alteram partem, in qua pauciores erant, ſecutus eſt nemo.* Vide ibi interpretes. Saluſtius in Catilin. poſt Orationem Cæſaris. Sed expreſſius Tacitus lib. 15. *Et poſtquam,* inquit, *diſceſſionem Coſſ. permiſerat, in ſententiam ejus iere paucis exceptis.* Gell. lib. 3. cap. 18. & nonnihil Cic. famil. epiſt. lib. 1. epiſt. 4.

5 *In quo fuit.*] Gellius ex Varrone lib. 14. cap. 7.

1 *Nonnun-*

quo id fuit traditum, ut de divinis rebus prius, & de republica infinite, aut singulis rebus finite ad senatum referatur, si quid publici privatique negocii foret statuendum. [1] Nonnunquam licuit senatori, priusquam ordine sententiæ rogarentur, postulare, ut extra ordinem de republica dicere liceret. [2] Apud Athenienses vero in frequenti senatu pro cujusque ætate sententiæ rogabantur. [3] Regibus autem Lacedæmoniorum binos calculos ponendi, cum sententiam dicunt in senatu, facultas erat: tertium vero, si quid pro se decerni vellent. [4] Græcis & plerisque gentibus fabis suffragia dabantur. Syracusanis nemo sententiam dicit rogatus, sed ut quisque ætate & honore anteit, ita sua sponte quid sui consilii sit, in medium affert non rogatus: aut si tacent omnes, sorte dicere coguntur: [5] quibus in usu erat, ut in concionem prodituri per literarum elementa sorte educerentur. [6] Quare Dionysius proditurus, cum M. sortitus fuisset, futuram sibi monarchiam cavillatus est. Lycurgus vero, cum essent adolescentes loquaciores, & in conciliis obstreperent, cavit edicto, ut nemo in foro nec in publico consessu diceret, nisi rogatus. [7] Apud Heduos fuit constitutum, ut qui in senatu sententiam dicit, ex eadem familia rogare neminem possit, quid esset sententiæ & opinionis suæ: proditumque memoriæ est, [8] Germanos con-

Athenienses. *Reges Lacedæmonii.* *Calculis.* *Fabis.* *Mores rogandi sententias apud diversos.* *Lycurgi edictum.* *Hedui.* *Germani.*

1 *Nonnunquam licuit senatori.*] Idem Gell. lib. 4. cap. 10.

2 *Apud Athenienses.*] Demosthenes in Orat. *κατὰ Νεαίρας*, & illius interpres eo loco.

3 *Regibus autem Lacedæmoniorum.*] Herodotus libro 6. *Si in senatum non accesserint eorum maxime propinqui duo senatores jus regium obtinent duos calculos ponendi, tertium pro seipsis.*

4 *Græcis.*] Plutarchus in lib. de liberis educandis, interpretans illud Pythagoræ symbolum, *κυάμων ἀπέχεσθε*, id est, *A fabis abstineto.* Vide Erasmum Chil. 1. cent. 1. De Atheniensibus autem privatim Herodotus lib. 6.

5 *Quibus in usu erat.*] Quod probat exemplo sequenti.

6 *Quare Dionysius.*] Plutarch. in Apophthegmatis, *Dionysius*, inquit, *cum magistratus per literas sorte crearentur, & ipse contigisset litera M. dicenti cuidam per jocum, Morio es Dionysi. Imo*, inquit, *Monarcha ero. Et adeptus magistratum protinus Imperator electus est à Syracusanis.*

7 *Apud Heduos.*] Cæsar libro 7. belli Gallici de Heduorum seditione ac divisione loquens, *Cum*, inquit, *leges duos ex una familia, vivo utroque, non solum magistratus creari vetarent, sed etiam in senatu esse prohiberent.*

8 *Germanos.*] Cornelius Tacitus de Mo-

concilio coacto, si quid quod minus placeret, propositum esset, murmure & fremitu dissentire, & sententiam aspernari: siquid vero complacitum fuisset, frameas & tela concutere, sonoque armorum & tripudiis approbare. *Macedones.* [1] Macedonum quoque fuit mos, ut in publica consultatione si quid improbarent, hastis scuta quatientes obstreperent, & aversarentur. *Lacedæmonii.* [2] Lacedæmonii summis clamoribus agunt, nec calculis sententiam dicunt, nec admurmuratione suffragia ferunt: aut si cujus partis clamor contentior esset, ut non facile dignoscerent, in duas partes suffragatores transire jubent, ut quæ pars major esset, animadverterent. Apud quos usu receptum erat, ut singuli in concionibus baculum ferrent. *Belgæ.* [3] Belgæ vero contra: nam si quid publico consilio statuendum erat, miro silentio decernunt: si quis autem fremeret aliquo concionante, parte vestis mulctabatur. *Galli & Germani.* [4] Gallis & [5] Germanis, ut in publicis consultationibus armati conveniant, & quid facto opus sit decernant, in more fuit: & si tumultuarentur, silentium sacerdotes indicebant. *Tyrii.* [6] Apud Tyrios secus, apud quos si quis cum telo concioni interesset, capite luebat. *Atheniensium fatum.* [7] Id tamen Atheniensibus fato datum

de Moribus German. *Si displicuit sententia, fremitu aspernantur: sin placuit, frameas concutiunt. Honoratissimum assensus genus est armis laudare.*

1 *Macedonum quoque mos fuit.*] Q. Curtius lib. 10. *Nulli placebat oratio. Itaque suo more hastis scuta quatientes, obstrepere perseverabant.*

2 *Lacedæmonii summis clamoribus.*] Thucydides belli Pelopon. lib. 1.

3 *Belgæ vero contra.*] Strabo lib. 4. *Si quis alio concionante vel tumultuetur, vel obstrepat, minister stricto occurrit ense, & minitabundus silentium imperat: qui si non desierit, secundo ac tertio idem facit: denique tantum abscindit è sago, ut quod residuum est, reddatur inutile.*

4 *Gallis.*] Cæsar belli Gallici lib. 5. prope fin. *Armatum concilium indicit. Hoc more Gallorum est initium bellorum, quo lege communi omnes puberes armati convenire consueverunt.*

5 *Germanis.*] Tacitus d. lib. de Morib. German. *Ut, ait, turbæ placuit, considunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum & coërcendi jus est, imperatur.*

6 *Apud Tyrios.*] Valer. Maxim. l. 6. titul. 5. & Diodor. Siculus lib. 12.

7 *Id tamen Atheniensibus.*] Erasmus Chil. 1. cent. 8. c. 44. in adagio, ἡ τῶν Ἀθηναίων δυσβουλία. id est, *Atheniensium inconsulta temeritas.* Id olim vulgo tributum est Atheniensibus, quod ipsi quidem socorditer consultarent, parumque perspicerent: verum Minerva civitatis præses, illorum male instituta, bene vertere consuevit. Simile est huic, quod hodie vulgo dicunt, *Est fortunatior quam prudentior*, de quopiam non suapte industria, sed fortunæ commo-

datum erat, ut abusi ingenio, si quid publico consilio decernendum foret, in deteriorem partem plerumque statuant, semperque quod in discrimen adducit consilium sequantur. [1] Quare verbum Anacharsis fuit, sapientes in concionibus sententiam dicere apud Græcos, stultos vero dijudicare. [2] Persarum vero mos fertur, inter epulas, postquam vino incaluerant, haud secus quam reliqui in concionibus, concilium habere, & de rebus maximis decernere. [3] Sed tamen non idem semper ordo rogandi senatus fuit: siquidem modo primus rogabatur, [4] qui princeps lectus erat in senatu à censoribus. [5] Is autem legi debebat princeps senatus,

Anacharsis dictu. *Persæ.* *Diversus mos rogandi senatus.* *Princeps senatus.*

commoditate successu rerum utente. Eupolis apud Suidam, & Athenæum lib. 10. in Atheniensium mores,

Οὓς δ' οὐκ ἂν εἵλεσθ' οὐδ' ἂν οἰνόπτας πρὸ τοῦ,
Νυνὶ στρατηγοὺς ἔχομεν. ὦ πόλις πόλις,
Ὡς εὐτυχὴς εἶ μᾶλλον ἢ καλῶς φρονεῖς. Id est,
Quos antehac nec præfici convivio
Quisquam tulisset, nunc videmus scilicet
Belli Duces. O civitas, ô civitas,
Fortunata es felicior quam sapis.

Porro Atheniensium incogitantiam notat & Aristophanes hoc versu in Nubibus,

φασὶ γὰρ δυσβουλίαν τῇδε τῇ πόλει προσεῖναι.
Læva consilia ferunt huic adesse civitati.

Quo loco interpres adscribit fabulam hujusmodi, Cum Neptunus à Minerva victus, non posset Attica regione potiri, iratus immisit illis *δυσβουλίαν*, id est, læva stultaque consilia: hoc deinde vitium Atheniensibus ἐγχώριον, hoc est, vernaculum fuisse, idque Minervam non mutasse. Cæterum quod illi male statuissent, illa in bonos exitus vertebat.

1 *Quare verbum Anacharsis.*] Plutarchus in Solone. Et simile quippiam de eo scribit Laërtius in ipsius vita, scilicet, quod se mirari dicebat, quomodo apud Græcos artifices certarent, judicarent autem qui artifices non essent. Erasmus in Apophtheg. id dilucidius scribit.

2 *Persarum vero mos fertur.*] Strabo lib. 15. ad fin. *De rebus, inquit, maximis inter vinum consultant, quas ipsi firmiores putant, quam quæ in sobrietate fuerint deliberatæ.* Maximus Tyrius serm. 12. & Xenodotus in proverb. ἵμερος καὶ χεῖρος.

3 *Sed tamen non idem.*] Ad Romanos redit, & id probat ex seq.

4 *Qui Princeps lectus.*] Idem supra dixerat in verbo, *Et Principem in senatu.*

5 *Is autem legi debebat Princeps.*] Livius 3. Decad. lib. 7. *Senatus lectionem contentio inter censores de Principe legendo tenuit.* Sempronii lectio erat. Cæterum Cornelius morem traditum à patribus sequendum ajebat, ut qui primus censor iis, qui viverent, fuisset, eum Principem legerent. is T. Manlius Torquatus erat. Sempronius, cui dii sortem legendi dedissent, ei jus liberum eosdem dedisse deos. se id suo arbitrio facturum, lecturumque Q. Fabium Max. quem tum Principem Roman. civitatis esse, vel Annibale judice victurus esset. Cum diu certatum esset verbis, concedente collega, lectus à Sempronio Princeps in senatu Q.

Fabius

natus, [1] qui ex censoriis viris, qui censuram antea gessissent, antiquior superviveret: [2] nonnunquam consules designati, [3] aut viri consulares ævo maximi, summis honoribus functi: [4] sæpe aliqui extra ordinem à consulibus studio & necessitudine ductis rogabantur primi. [5] Observatumque fuit, ne quem [6] citra consularem locum extra ordinem primum consul rogaret. [7] Quem tamen ordinem rogan-

Fabius Max. Cos. Vide Plutarchum in Scipione.

MERCERUS.

1 *Qui ex Censoriis viris.*] Is mos videtur servatus Romæ, usque ad Censuram M. Cornelii Cethegi, & P. Sempronii Tuditani. Id certe Livius libro vigesimo septimo docet. Apud quem Cethegus Censor, cum collega litigat, censetque legendum principem senatus, eum qui è Censoriis antiquior viveret. Sempronius vero eo renitente, Q. Fabium Maximum principem in senatu legit. Indeque videtur manasse consuetudo, ut non qui inter Censorios viros vetustissimus esset, sed qui sapientiæ, & rerum gestarum gloria emineret, princeps in senatu legeretur.

TIRAQUELLUS.

2 *Nonnunquam Coss. designati.*] De hoc quoque jam dictum est supra in verbo, *Aut consulem designatum.*

3 *Aut viri consulares ævo maximi.*] Et de hoc supra in verbo, *Ut ex consularibus ævo maximi.*

4 *Sæpe aliqui extra ordinem.*] Gell. lib. 4. c. 10. ubi scribit, *Quid autem Coss. studio, aut necessitudine aliqua adducti, quem iis visum erat honoris gratia extra ordinem sententiam primum rogabant.* Et lib. 14. cap. 7. Ubi ex M. Varrone, postquam scripsit, Ex quo gradu semper quidem antea primum rogari solitum, qui Princeps in Senatum lectus esset. Tum autem, cum hæc scriberet, novum morem institutum refert per ambitionem gratiamque, ut is primus rogaretur, quem rogare vellet, qui haberet Senatum. Verum (quod pace tanti viri dixerim) longo ante tempore ea ambitio, sive gratia, locum obtinuit. Nam apud Dionysium Halicarnassæum lib. 11. *Appius Claudius Decemvir, de bello in Æquos & Sabinos, quemadmodum celerrime pulcherrimeque hostibus repugnaremus sententias postulo vos progredientes dicere: primum quidem (ut consuetum est vobis & decens) seniores, deinde mediæ ætatis viros, ultimos vero juvenes.* Et his dictis primum vocavit patruum suum C. Claudium, qui exurgens, hujusmodi orationem habuit, *Postquam, Patres, voluit me Appius primum sententiam dicere, me honorans ob cognationem (ut ei convenit) & postquam opus est, me quæ sentiam de bello dicere, &c.* Sed & adde nonnunquam Ædiles primum dicendæ sententiæ locum obtinuisse, ut constat ex Cicer. in Verrem act. 7. ubi pro præmio eorum, quæ sibi Ædili designato incumbebant inter cætera, id enumerat.

5 *Observatumque fuit.*] Gell. d. l. 14. cap. 7.

MERCERUS.

6 *Citra Consularem locum.*] Apud Ciceronem 5. Philip. Q. Fufius Calenus, qui nondum Consul fuerat, à Pansa primus rogatus sententiam dicitur: quia fortasse ejus socer erat, ut constare potest ex Philip. 8. & 10.

7 *Quem tamen ordinem.*] Id (fateor) tradit expressis verbis Suet. Sed si id verum, quomodo potuit fieri, ut qui consul designatus esset, primus rogaretur sententiam? Id tamen sæpe factum etiam agnoscit Alex. Consules autem non designabantur ante mensem Sextilem.

Quem

rogandi sententias, Calendis Januariis servare cœperat, is toto anno perpetim servabatur. [1] Divum tamen Augustum sententias de majore negocio, non ordine nec more, sed prout libuisset, rogasse ferunt. [2] Germani vero pro ætate & nobilitate in concionibus audiuntur primi, si qua consultatio foret. *Germani.* [3] Rogabant ergo sententiam consules, quique senatui præerant, patres qui consilio aderant, ipsosque dum de re quapiam consultant, dumque differendo altercandoque sententiam dicunt, quicquid è fide sua ducerent, [4] stantes esse oportere: post vero sententiam assidere. *Consules & patres quomodo sententiam rogabant.* [5] In quo fuit prohibitum, ne poplites alternis genibus imponerent: quod eos esse ociosos, & non præparatis animis designaret: quod Athenis quoque servatum meminimus, ut præcone pronunciante in theatro vel curia, stantes singuli decernant quid suæ opinionis foret. [6] Jus tamen senatori erat, ut rogatus sententiam, perpetua oratione,

TIRAQUELLUS.

Quem tamen ordinem.] Suetonius in Cæsare, cap. 21. *Post novam affinitatem, Pompejum primum rogare sententiam cœpit, quum Crassum soleret, essetque consuetudo, ut quem ordinem interrogandi sententias Coss. Calend. Januariis instituissent, eum toto anno conservarent.*

1 *Divum tamen Augustum.*] Suet. in vita illius, cap. 35. Tiberius autem Cæsar apud Tacitum lib. 3. Aurelium Cottam Cos. primum sententiam rogavit.

2 *Germani vero.*] Ex Tacito de Morib. Germ. ubi tamen non ita omnino dicit. Hæc ejus verba sunt, *Mox Rex vel Princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est audiuntur, auctoritate suadendi magis quam jubendi potestate.*

3 *Rogabant ergo sententiam Coss.*] Id clarum est ex omnibus auctoritatibus iis locis in hoc cap. citatis.

4 *Stantes esse oportere.*] Id satis colligitur ex Salustio in Catilina, qui relata, recitata ac finita Catonis oratione, confestim subdit, *Postquam Cato assedit, Consulares omnes, itemque Senatus magna pars sententiam ejus laudant.* Et Dionys. Halicarnass. in loco supra citato in verb. incip. *ut ex consularibus avo maximi.*

5 *In quo fuit prohibitum.*] Plinius, sed qui aliam rei rationem reddit libro 28. cap. 6. nempe quod omnem actum impedirent.

6 *Jus tamen senatori erat.*] Ad Romanos redit. Et vide quæ scribit Gellius l. 4. cap. 10. Cujus hæc verba sunt ex Attejo Capitone, *C. Cæsar Cos. M. Catonem sententiam rogavit. Cato rem, quæ consulebatur, quoniam non è Republica videbatur, perfici nolebat. Ejus rei gratia ducendæ longa oratione utebatur, eximebatque dicendo diem. Erat enim jus senatori, ut sententiam rogatus, diceret ante quicquid vellet aliæ rei, & quoad vellet. Cæsar Cos. viatorem vocavit: eumque, cum finem non faceret, prehendi loquentem, & in carcerem duci jussit.* Plinius 2. epist. 11. *Itaque Tertius Cornelius consularis jure senatorio postulavit, ut Priscus certior fieret, &c.*

Sex horæ accusatori, reo autem novem constitutæ. Conciones è libello legere. Duæ horæ accusatori, tres reo constitutæ. Sedentes aliorum opinioni assentiebantur. Senatoris jus.

tione, & quam voluit diu dicendo diem absumeret: adeo ut nonnullos horis septem plerosque dies totos concionem in senatu habuisse tradant. [1] In foro autem lege cavebant, ut sex horæ accusatori, reo vero darentur novem, ne paucioribus clepsydris tempore præscripto præcipitarent causas. [2] Ex quibus nonnulli, ne orationes præmeditatas memoriæ mandarent, nimiumque in eo tempus absumerent, descriptas conciones è libello lectitarunt. [3] postea Cn. Pompejus quasi frenos eloquentiæ dedit, ex quo tempore intra paucissimas, neque ultra tres horas perorare cogebantur. Nam duæ horæ accusatori, tres reo dabantur: unaque die ab accusatore & reo perorari jussum: quia multi data opera in serum rem trahebant, tempusque diffundebant, rebus non definitis. Si tamen aliquorum opinioni assentiri vellent, poterant etiam sedentes, illi opinioni cui visum erat, studio & voluntate accedere. [4] Jus tamen fuit senatori à sententia quam semel dixerat, si probabile quid contra afferretur, deduci: aut si ambigua foret, nec facilis explicatu illam interpretari. Id tamen notatum est, parum fuisse in senatu, breviter censere, & recte sentire, nisi facunde sententiam tueretur, & argumentis firmaret.

1 *In foro autem lege cavebant.*] Plinius epistol. lib. 4. epist. ejus lib. 9. ad Ursum.

2 *Ex quibus nonnulli.*] Sic enim Q. Fabius Pictor legatus à Delphis Romam rediit, responsumque ex scripto recitavit apud Livium 3. Decad. lib. 3. Suetonius autem de Augusto in vita ipsius, c. 84. *Nam deinceps neque in senatu, neque apud populum, neque apud milites locutus est unquam, nisi meditata & composita oratione: quamvis non deficeret ad subita extemporali facultate. Ac ne periculum memoriæ adiret, aut in ediscendo tempus absumeret, instituit recitare omnia. Sermones quoque cum singulis, atque etiam cum Livia sua graviores, non nisi in scriptis, & è libello habebat: ne plus minusve loqueretur ex tempore.*

3 *Postea Cn. Pompejus.*] Asconius Pædianus in Orat. Ciceronis pro Milone. *Pompejus*, inquit, *legem promulgavit, qua prius testes dari per triduum, deinde uno die atque eodem & ab accusatore & ab reo perorari jubebat: ita ut horæ duæ accusatori, tres reo darentur.* Cor. tamen Tacitus lib. 3. in accusatione necis Germanici, tradit biduum criminibus objiciendis statutum, utque ex dierum spatio interjecto reus per triduum defenderetur.

4 *Jus fuit tamen senatori.*] Nam & apud Salust. in Cati. *Syllanus, qui ante suam sententiam deprompserat, audita Cæsaris sententia suam ipsius sententiam mutavit.*

1 Post

ret. [1] Post omnes vero rogari, & novissimum dicere sententiam, ignominiæ loco est habitum. In qua re succurrit annotare, quod literis proditum est, [2] Marcum Perpennam & Lucium Volusium Saturninum, omnibus quos in senatu sententiam rogaverant, superstites fuisse. [3] Cumque antea Senatusconsulta pro voluntate consulum supprimerentur, vel enunciarentur, postea à Lucio Valerio & Marco Horatio consulibus statutum fuit, ut amplissimi ordinis decreta ad ædem Cereris ab ædilibus deferrentur: demum, ut in ærarium deponerentur. [4] Quod etiam Augustus cavit, ne [5] senatus acta publicarentur, neve magistratus deposito honore statim [6] in provincias mitterentur. [7] Ex his tamen quædam fuere tacita senatusconsulta, quæ palam enunciare non licebat, quæ in sanctiore senatu & con-

Novissimum sententiam dicere.

Senatusconsulta in ærarium deposita.

Tacita senatusconsulta.

1 *Post omnes vero rogari.*] Sueton. in Claudio c. 9. *Atque ex eo*, inquit, *nunquam non in Senatu novissimus consularium sententiam dixit, ignominiæ causa, post omnes interrogatus.*

2 *M. Perpennam.*] Val. Maximus l. 8. & Plinius lib. 7. c. 48.

3 *Cumque antea.*] Hæc usque ad clausulam, *Quod etiam Augustus*, sunt Livii 3. Decad. l. 3. *Institutum est*, inquit, *ab iisdem Coss. L. Valerio & M. Horatio, ut Senatusconsulta in ædem Cereris ad Æediles plebis deferrentur, quæ ante arbitrio Consulum supprimebantur vitiabanturque.*

4 *Quod etiam Augustus.*] Sueton. in vita illius, cap. 36.

MERCERUS.

5 *Senatus acta.*] Hæc à senatusconsultis diversa. Instituta dicuntur à Julio Cæsare. Vide quæ de his collegit Justus Lipsius Comment. in 5. Annal. Taciti.

COLERUS.

6 *In provincias mitterentur.*] Ut eo nempe intervallo remitterent animos, quos continuata imperia extollere solent. Tale aliquid constituit Pompejus apud Dionem lib. 40.

TIRAQUELLUS.

7 *Ex his tamen quædam fuere tacita.*] Capitolinus in vita Gordianorum. Dicit Junius Cordus, illud S. C. fuisse tacitum, quod quale sit, & quare sic appellatum, brevi exponam. Omnino exemplum Senatusconsulti taciti non aliud est hodie, quam quod vestra clementia, convocatis ad interiora majoribus, ea disponit, quæ non sunt omnibus publicanda: de quibus etiam soletis adjutare, ne quis ante rem completam quicquam vel audiat, vel intelligat. Hunc autem morem apud veteres necessitates publicæ repererunt, ut si forte aliqua vis ab hostibus immineret, quæ vel cogeret humilia captare consilia: vel aliqua constituere, quæ non prius oporteret dici quam effici: vel si nollent ad amicos aliqua permanare, S. C. tacitum fieret: ita ut non scribæ, non servi publici, non censuales illis actibus interessent, senatores exciperent, senatores omnium officia censualium scribarumque complerent, ne quid forte proderetur.

concilio arcano, tanquam in recessu semoto servabantur: quibus decernendis neque scribæ, neque servi publici intererant, ne communicatio consilii foret: cavebaturque, ne quis enunciaret. [1] Apud Carthaginenses vero, triginta senatorum Principes, sanctiori concilio & arcanis negociis præpositi erant, quæ tanquam cæleste arcanum, dici non potest quam alto silentio obtegerentur. [2] Qui etiam sanctior senatus Athenis fuisse proditur, sine cujus concilio aliquid gravius decerni, aut ferri ad populum, Solonis lege vetabatur. [3] Syracusani autem sanctiorem senatum non habebant, sed si quid arduum & perdifficile imminebat, solius Timoleonis summi Ducis, velut sancto arcanoque consilio, judicio decernebant. [4] Ætolis Apolecti sanctissimum & arcanarum rerum fuere concilium: quorum consultatione, si quod instaret periculum, decerni oportebat. [5] Cæsarum vero temporibus, decreta senatus, quæ ad Principem pertinerent, non arcano senatui, sed libris elephantinis mandabantur: qui summa curia in Ulpia bibliotheca, ut essent perpetuo monumento, servabantur. [6] Quæ quidem arcana patrum consilia quanto silentio obtegerentur, illud argumento est, quod Q. Fabius Maximus, cum de tertio Punico bello, quod in arcano concilio decretum erat, Crasso in itinere obnunciasset, à senatu graviter increpitus & conviciis affectus fuit. Alia vero consulta, quæ tacita non erant, postquam mature statuta fuerant, de concilii sententia in concione, quæ pro vestibulo curiæ obver-

Sanctius concilium. Sanctior senatus.

Apolecti.

Decreta senatus ad principem pertinentia.

Senatusconsulta non tacita.

1 *Apud Carthaginenses.*] Livius 3. Decad. lib. 10. *Carthaginenses, inquit, oratores ad pacem petendam mittunt 30. Seniorum Principes: id erat sanctius apud eos concilium, maximumque ad ipsum senatum regendum vis.*

2 *Qui etiam sanctior senatus Athenis.*] Plutarch. in Solone.

3 *Syracusani.*] Probus Æmylius in Timoleone, & Plutarchus in eodem.

4 *Ætolis Apolecti.*] Livius 4. Dec. libro 5. sed jam de hoc supra diximus eod. cap. in verbo, *Quod Apolectum.*

5 *Cæsarum vero temporibus.*] Vide in vitis Cæsarum. *

COLERUS.

* Ex Tacito lib. 13. & 14. Annat. notum fit, Senatum ad Principem consulta referre solitum.

TIRAQUELLUS.

6 *Quæ quidem arcana.*] Hæc usque ad clausulam, *Alia vero consulta*, sunt Val. Maximi lib. 2. c. 1.

1 *Punica*

obversabatur, recitari & publice edi poterant. Erant igitur senatoris insignia, [1] tunica [2] & purpura [3] & laticlavus, [4] jus spectandi in orchestra, [5] & epulandi publice, tam in epulo Jovis in Capitolio, quam ludorum causa. [6] Qui quidem laticlavus propria vestis senatoris erat, qua senatus dignitas, & amplissimus ordo notabatur. Nonnunquam senatoribus uti penulis, quanquam tenuissimo cultu forent, indultum fuit: quippe Alexander Severus imperator, ut senatores ingravescenti ætate, frigoris causa penulis uti possent, privilegio indulsit: sæpiusque aliis insigni-

Insignia senatoris & vestes. Laticlavus

Penula.

1 *Tunica.*] Plin. lib. 33. *Annuli distinxere alterum ordinem a plebe, sicut tunica ab annulis Senatum tantum.* Quintilian. lib. 11. *Cui lati clavi jus non erit, ita cingatur, ut tunica prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites usque perveniant.*

2 *Et purpura.*] Livius 4. Dec. lib. 4. *Purpura viri utimur prætextati, in magistratibus, in sacerdotiis: liberi nostri prætextis purpura togis utuntur.*

3 *Et laticlavus.*] Sueton. in Augusto c. 38. in Tiberio 35. Claudio 24. Tunica erat purpurea prætexta, laxior tunica vulgari, qua Senatores utebantur. Horatius Ser. lib. 1. Satyr. 5.

Fundos Aufidio lusco prætore libenter
Linquimus, insani ridentes præmia scribæ,
Prætextam & latum clavum.

Idem Satyr. 6. per latum clavum senatorem designat,

— *Et latum demisit pectore clavum.*

Ovid. Trist. lib. 4. eleg. 9.

Induiturque humeros cum lato purpura clavo.

Budæus in l. ult. ff. de senat. *

COLERUS.

* Glossis: Latus clavus est πλατύσημος. Hinc Laticlavii, hoc est, capessendis honoribus destinati. Sed & liberi senatorum lato clavo induebantur una cum virili toga: Statius 3. Silvar.

Necnon adhuc tantum majoris munere clavi.

Sed Alexander noster cur non lato clavo adjunxit etiam *lunatos calceos*, quos certe ibi innuit Suetonius.

TIRAQUELLUS.

4 *Jus spectandi in orchestra.*] Suet. in Augusto, cap. 35. & ibi Beroaldus. Quod jus etiam alii pro magno beneficio concessum est, apud eundem in Claudio, c. 25. Orchestra autem spectandi locus primus in theatro erat, Senatoribus ad spectandum designatus.

5 *Et epulandi publice.**] Idem Suet. in Aug. cap. 35.

COLERUS.

* Hanc cœnam Seneca vocat *Dialem* lib. 22. epist. 124. *Hæc qualiscunque, inquit, cœna, diali jucundior erit.* Erat enim hoc Epulum Jovis, quod in Capitolio Senatus cœnabat. Erat autem inter has cœnas Triumphalis quoque, Pontificalis, & Auguralis. De quibus Val. Max. lib. 2. cap. 1. Gellius l. 12. cap. 8. Livius lib. 38.

MERCERUS.

6 *Qui quidem Laticlavus.*] Xiphilinus in Trajano, Senatorem auget veste purpurea, (Nescio an intelligat togam prætextam, an Laticlavum) & corona. Quare hæc etiam numeranda in insignibus senatoriis. Eo videtur alludere Senec. *Vulgus autem tam coronatos, quam Chlamydatos vocat.* Et Cassiod. *Optamus P. C. coronatis vestram diversorum fascium flore depingi.*

Insignia alia atque ista concessa bene de republ. meritis.

signibus uti licere datum est. [1] Nam Cajo Duillio, qui navali prælio Carthaginensium classem fudit, præter curulem sellam, ut [2] quoties à cœna rediret, funale præferretur, & tibicen præcineret, concessum fuit. [3] Et Marco Valerio, Volesi filio, quod Sabinos fudit fugavitque, & castris exuit, locum in circo ad spectandum cum sella curuli sibi posterisque permissum novimus. [4] Lucio quoque Metello, qui oculis orbam senectutem egit, ut quoties in senatum iret, curru veheretur, fuit pro munere datum. [5] Nonnunquam antiquior sententiæ dicendæ locus, [6] toga [7] prætexta, [8] sella curulis, jus imaginis, in memoriam posteritatis, [9] & in veste purpurea spectandi, pro magnis officiis in rem-

TIRAQUELLUS.

1 *Nam C. Duillio.*] Frontinus Strategematon lib. 1. cap. 5. & 2. cap. 3. legit *Cneum*, sed cæteri fere omnes non Cneum, sed C. Duillium vocant. Hujus militarem fortitudinem leges apud Florum lib. 2. cap. 2. Orosium l. 4. c. 7. Eutropium lib. 2. cap. 5. & Frontinum ubi supra.

2 *Quoties à cœna rediret.*] Plinius Secundus, si is est, virorum illustrium cap. 38. *Duillio*, inquit, *concessum est, ut prælucente funali & præcinente tibicine, à cœna publice rediret.* Qua de re Cicero in Oratore ad Brutum & in Catone majore. Val. Maximus lib. 3. cap. 6. Silius Italicus lib. 6. in fine.

Exuvias Marti, donumque Duillius alto
Ante omnes mersa Pœnorum classe dicabat.
Cui nocturnos honos funalia clara, sacerque
Post epulas tibicen adest, castosque penates
Insignis lati repetebat munere cantus.

3 *Et M. Valerio.*] Livius 1. Decad. lib. 2. *Dictator triumphans urbem invehitur, super solitos honores locus in circo ipsi, posterisque ad spectaculum datus, sella in eo loco curulis posita.*

4 *L. quoque Metello.*] Sed adde, L. Paulo Æmylio, iterum consuli, qui Persem, Philippi filium, Regem Macedonum, apud Samothracas victum, cepit, concessum fuisse & à populo & à senatu, ut ludis Circensibus triumphali veste uteretur. Auctor Plinius, aut quisquis is est, de viris illust. c. 56.

5 *Nonnunquam antiquior.*] De quo jam supra dictum est. Et simpliciter jus dicendæ inter consulares sententiæ, ex Suet. in Claudio, c. 6.

6 *Toga.*] Unde illud Ciceronis, *Cedant arma togæ.* Salust. in Orat. cont. Ciceron. Et Cic. Philip. 8. *Equidem P. C. quanquam hoc honore, id est, consulari, uti togati esse solent, cum est in sagis civitas.*

7 *Prætexta.*] Macrobius Saturnal. lib. 1. cap. 6. ubi Papyrii prætextati historiam narrat ex Gell. lib. 1. c. 23. *

COLERUS.

* Plinius lib. 9. distinguit ab equite curiam. Ubi alludit ad Prætextam.

TIRAQUELLUS.

8 *Sella curulis.*] Gellius lib. 3. c. 18.

9 *Et in veste purpurea spectandi.*] Plinius de viris illust. cap. 56. scribit L. Æmylio Paulo, ob devictum Persem, à senatu & populo concessum fuisse, ut ludis Circensibus triumphali veste uteretur.

1 *Feitque*

rempublicam senatoribus munera data sunt. Tantæque dignationis fuere sequutis temporibus, ut in oppidis per loca & conventus umbraculis uterentur, indultum sit. Mox sequuti Cæsares eum ordinem amplissimis honoribus honestarunt, præcipue Alexander Severus, ut dignitas conspectior fieret argentatis rhedis carrucisque senatori uti permisit; utque sanctior reverentiorque ordo putaretur, ex senatoribus illos, qui principali dignitate insignes forent, in ordinem patriciatus, quæ major ampliorque dignitas habetur, multos adscivit & provexit. Sed hoc post multas ætates novissimo invento. [1] Fuitque lege sancitum, ne mulieres cujusvis negocii causa senatum aut curiam adirent, nisi quod Heliogabalus senaculum mulierum in colle Quirinali constituit primus: qui præter mores institutaque majorum, ut in ordine senatorio mater admitteretur à senatu, pervicit: [2] sicut de Mesa Varia ejusdem Heliogabali avia, proditum est: cui tributum ferunt, ut fœmina in senatu sederet, patres consuleret, sententiam diceret, cæteraque senatoris munia obiret. [3] Quod de Xerxe auctores tradunt, qui in arcano concilio, cum delectos Persarum proceres consuleret, Artemisiam sæpe ad consultandum accersivit, cujus sententiam sequutus fuit. [4] Antea vero Claudii & Neronis tempore, cum non pro dignitate

Umbracula senatorum. *Argentatæ rhedæ & carrucæ.* *Ordo patriciatus.* *Mulieres senatum adire vetabantur.* *Senaculum mulierum.* *Mesa sedet in senatu.* *Artemisia.*

1 *Fuitque lege sancitum.*] Lampridius in Heliogabalo, & P. Victor in 6. regione urbis Romæ: sed plenius post 14. regionem, ubi describit quatuor senacula, & postremum id de quo hic loquitur Alexander. Et ex his intellige, hic *senatulum*, non *senaculum* esse legendum.

2 *Sicut de Mesa Varia.*] Lampridius ubi supra.

3 *Quod de Xerxe.*] Herodotus l. 8. *Et cum in concilium vocasset delectos Persarum proceres, placuit ei Artemisiam quoque ad consultandum accersiri, quam solam constabat antea quæ facienda essent intellexisse.*

4 *Antea vero Claudii & Neronis tempore.*] Cornel. Tacitus lib. 13. post princip. *Quod quidem adversante Agrippina, tanquam acta Claudii subverterentur, obtinuere patres, qui in Palatium * ob id vocabantur, ut adstaret additis à tergo foribus velo discreta, quod visum arceret, auditus non adimeret.*

COLERUS.

* Ubi observa: Senatum in Palatium, in templum scilicet Apollinis Palatini vocari solitum. Idem Tacit. lib. 2. *Quatuor filiis ante limen Curiæ adstantibus cum in Palatio Senatus haberetur.*

Agrippina. gnitate videretur, Agrippinam patrum consultationibus admitti, decrevere patres, ut à tergo abditis foribus staret, velo discreta, quod visum arceret, aditum admitteret. [1] Lacedæmoniis vero mulieres adhibere publicis conciliis, illasque frequenti curia in exequendis negociis socias assumere, usus erat: [2] apud quos fœminarum arbitrio decernuntur multa. [3] Idem apud Germanos, ut ubi plurimum negocii sit, fœminarum consiliis regantur: quarum plerasque ut deas colunt. [4] Neque omittendum quod de Troglodytis traditur, quibus tanti exempli fuere mulieres, ut in conflictu bellorum, matronarum intercursu infestas acies dirimant; adeo ut ipsis intercedentibus præliari ducerent nefas. [5] Quod etiam apud Germanos frequens fuit, ut illarum fœminæ, quas plurimas in castris habebant, labentem sæpe aciem restituant, aut infestissimos animos concilient. [6] Celtæ vero & Galli, non solum mulieres conciliis admittunt, sed quicquid est contentionis, fœminarum judicio decernunt, ita ut intestina sæpe odia illarum interventu sedasse ferantur. Proditumque memoriæ est, in fœdere cum Hannibale & Gallis icto, caveri, ut societas staret eo jure, quod si Carthaginensis aliquod admissum pateretur à Gallis, ejus rei judicium penes Gallicas mulieres foret: si vero Gallus à Carthaginensi, penes magistratum Carthaginensem cognitio esset. [7] Utque pueri prætextati cum parentibus senatoribus, boni exempli causa, in senatum ventitarent: quod post Papyrium Prætextatum, ne quis in senatu gesta enunciaret, longo exinde

Lacedæmonii & Germani fœminas conciliis admittunt. *Troglodytæ.* *Germani.* *Celtæ & Galli.* *Gallicæ mulieres judices.* *Pueri in senatum.*

TIRAQUELLUS.

1 *Lacedæmoniis vero.*] Plutarchus in Comparatione Numæ & Lycurgi, & in vita Agidis.

2 *Apud quos.*] Arist. lib. 2. Politicôn c. 7.

3 *Idem apud Germanos.*] Tacitus libro de moribus German.

4 *Neque omittendum quod de Troglodytis.*] Diod. Siculus lib. 4. c. 3.

5 *Quod etiam apud Germanos.*] Tacitus de moribus Germ.

6 *Celtæ vero & Galli.*] Hæc usque ad clausulam, *Utque pueri*, sunt Plutarchi in libro de virtutibus mulierum. & Polyæni lib. 7. Stratagematôn.

7 *Utque pueri prætextati.*] Id usque ad vers. *Neque illud*, est Catonis in Oratio. qua usus est ad milites contra Galbam apud Gellium lib. 1. c. 23.

1 *Neque*

exinde tempore fieri desitum est. [1] Neque illud prætereundum, memoriæ datum fuisse, legatis exterisque gentibus in senatum admissis, Romanos consules nisi Latine responsa dare consuesse. [2] Quibus admissis, more tradito à patribus, potestatem si quid vellent, senatus faciebat. Græci vero concilio indicto, per præcones, si quis quid peteret, enunciabant: [3] sicut Atrebates & Bellovaci, tubarum cantu, concilium advocabant. [4] Si quid vero proprio sermone loqui vellent, his in senatum admissis, interpretes dabantur: per quos quæ opus erant proponebant, per eosdemque consulta senatus & responsa accipiebant. [5] Et tametsi Molo rhetor in senatu Græce declamasse dicatur primus, [6] Tiberius tamen adeo Græcum sermonem osum habuit, ut in senatu nescio quid Græce prolaturus, veniam petierit. Et [7] Claudius Cæsar, Græcæ provinciæ Principem, quod Latine nesciret, albo judicum erasit, & peregrinatum misit. [8] Invaluitque mos, ut mense Februario

Responsa Latine dabantur legatis.

Atrebates. Bellovaci.

Græcus sermo Romanis invisus.

1 *Neque illud prætereundum.*] Val. Max. lib. 2. c. 1. ubi de Eumene Rege.

2 *Quibus admissis.*] Id ubique comperies apud Liv.

3 *Sicut Atrebates.*] A. Hirtius libro de bello Gallico 8. *At Bellovaci,* inquit, *reliquæque civitates repente ex fuga paucis, atque his vulneratis, receptis, qui sylvarum beneficio casum evitaverunt, concilio repente tubarum cantu convocato, conclamant ut legati obsidesque ad Cæsarem mittantur.*

4 *Si quid vero proprio sermone.*] Ad Rom. redit, idque est Valerii Max. l. 2. cap. 1. ubi de Majestate & observantia linguæ Rom.

5 *Et tametsi Molo.*] Idem eodem, ubi de C. Mario, *Molo Rhetor, qui studia M. Cicer. acuit: eum namque ante omnes exterarum gentium in senatu sine interprete auditum constat, quem honorem non immerito cepit, quoniam summam vim Rom. eloquentiæ adjuverat.*

6 *Tiberius tamen.*] Sueton. in vita illius, cap. 71. Dion in eodem, *Cumque,* inquit, *postea dubitaretur à quibusdam, an ea quoque, quæ habebant emblemata, interdicta essent, de hoc etiam edixit: & quamquam Latine id proprie significare non poterat, tamen id verbum, propterea quod Græcum erat, edicto inseri noluit. Centurioni quoque volenti Græce in senatu testimonium dicere non permisisset, etsi enim antea in eo complures caussas audierat Græco sermone & multas examinaverat.* & cætera quæ ibi ponuntur. *

COLERUS.

* Vide & Tryphonium JC. l. 48. de re jud. ubi ait, decreta à Prætoribus Latine interponi debere.

TIRAQUELLUS.

7 *Claudius Cæsar.*] Sueton. in vita illius, cap. 16.

8 *Invaluitque mos.*] Cic. lib. epistol. famil. & 1. ad Q. Frat. lib. 2. epist. 11. cujus in utroque loco verba ascribimus inferius in verbo, *Quodque comitialibus diebus*: & eodem quoque libro epist. 3. ad prin. *A Cal. Februariis legationes in Idus Feb. rejiciebantur, eo die res confecta non est.*

bruario usque ad calendas Martias [1] per consules designatos, senatus legatorum audiendis postulatis, & sociorum querimoniis quotidie detur, ne tædio aut longa expectatione & mora frustrarentur: quæ quidem decreta senatus, in provincias quisque suas cum singulis actis referebant. [2] Illud quoque satis constat, censum senatorium ad nummos octingentorum millium olim fuisse, quem Cæsar Augustus & sequuti Principes ad duodecies centies sestertium auxerunt: & ne quis eorum inops aut egens foret, illos largo viatico & magnis muneribus prosequuti sunt. [3] Tiberius vero, præterquam quod censum senatorium juvit, & honestam paupertatem innocentium sublevavit: prodigos tamen & egentissimos, vel senatu movit, aut loco cedere coëgit. [4] Fertur tamen Claudius laudasse illos, qui ob rei familiaris angustiam senatorio ordini sponte cessissent. [5] Et Nero senatoribus qui tenui re familiari essent, annua salaria statuisse: [6] & Marcus Antoninus Philosophus, ut senatores peregrini quartam bonorum & fortunarum saltem in Italia possiderent, lege sanxisse. [7] Quotiesque ambo consules adessent, senatum unius jussu convocari non licuisse: [8] quodque comitialibus diebus ex lege Pupia, aut

Census senatorius.

Antonini philosophi lex.

Quando senatum non haberi debebat lege Pupia.

MERCERUS.

1 *Per Consules desig.*] Id certe fieri non potuit, postquam invectus est mos ineundi consulatum Kal. Januariis. Tum enim nulli designati consules erant ante mensem Sextilem.

TIRAQUELLUS.

2 *Illud quoque satis constat.*] Suet. in Aug. cap. 41. Vide Budæum & Beroaldum. Maximus autem census apud Athenienses erat quingentorum modiorum, ut tradit Plutarchus in Aristide post princ.

3 *Tiberius vero.*] Cor. Tacitus lib 2.

4 *Fertur tamen Claudius.*] Tacit. libro 11.

5 *Et Nero.*] Suet. in vita illius, c. 10. *Senatorum nobilissimo cuique, sed à re familiari destituto, annua salaria, & quibusdam quingena constituit.*

6 *Et M. Antoninus Philosophus.*] Julius Capitolinus in vita illius.

7 *Quotiesque ambo Coss.*] Id quod intelligi potest ex eo quod scribit Dionys. Halicarn. lib. 10. non adeo longe à fin. *Necesse, inquit, habuit Sextius solus senatum cogere: Quoniam Menenius collega propter morbum aberat.*

8 *Quodque comitialibus diebus.*] Legis Pupiæ meminit Cic. lib. 1. epist. famil. epist. 4. *Senatus, inquit, haberi ante Cal. Februarias per legem Pupiam, id quod scis, non potest, neque mense Februario toto, nisi perfectis aut rejectis legationibus.* Et libro 2. epist ad Q. Fratrem epist. 11. *Comitialibus diebus, qui Quirinalia sequuntur, Appius interpretatur non impediri se lege Pupia, quo minus habeat senatum, & quod Gabinia sanctum sit, etiam cogi ex Cal. Februariis usque ad Cal.*

[1] aut tetris & nefastis, [2] seu cum tonuisset, [3] aut ventorum procellæ tempestatesve fuissent, senatum haberi non decebat. [4] His tamen comitialibus qui Quirinalia sequuntur, senatum non impediri nonnulli putant: id quod Athenis quoque & Syracusis præcipuè observatum fuit. Nam terræ motu facto, aut tempestate ingruente, concilium differri oportebat. [5] Fuitque annotatum, post horam decimam, novam cognitionem causæ in senatu haberi non licere, [6] neque patrum decreta in ærarium ante lucem deferri posse: quod senatusconsulto, Tiberio postulante, vetabatur. [7] quo tempore comitia è campo ad patres translata fuere, quum ad eam diem etsi arbitrio Principis niterentur, plura tamen suffragiis tribuum fierent. [8] Augustus tamen Octavius, ut bis in mense legitimus senatus haberetur, calendis scilicet & Idibus, edicto cavit. [9] Ac nisi exacto quarto & vigesimo ætatis anno, in senatum quempiam admitti non licere, præter admodum paucos, quibus ob egregiam virtutis indolem hoc à senatu indultum fuit. [10] Tametsi Augustus, quo celerius liberi senatorum

Edictum Augusti.

ad Cal. Martias senatum legatis quotidie dari. Hæc ibi. Sed & item ejusdem lib. epist. 2. *Consecuti sunt dies Comitiales, per quos senatus haberi non poterat.*

1 *Aut tetris, aut nefastis.*] Gell. l. 5. c. 17. *Pontifices decreverunt nullum iis diebus sacrificium recte futurum.* Unde colligere possumus tunc senatum haberi non debere, cum non nisi auspicato sacrificioque prius facto non habeatur.

2 *Seu cum tonuisset.*] Plutar. in Catone Minore: *Tum Pompejus subito mentitus se tonitru audisse, turpissime comitia solvit: erat enim in consuetudine positum, ut si de cœlo esset servatum, nihil perageretur.*

3 *Aut ventorum procellæ tempestatesve.*] Hinc Appius Claudius subito coorti imbris beneficio damnationem effugit, ut refert Valerius Max. lib. 8. *Itaque,* inquit, *cui maximæ tempestatis causæ dictionem contraxerat, cœlestis salutem attulit.*

4 *His tamen comitialibus qui Quirinalia sequuntur.*] Ut patet ex eo loco Ciceronis lib. 2. Epistol. epist. 11. ad Q. Frat. cujus verba adduximus supra in verbo, *Quodque comitialibus.*

5 *Fuitque annotatum.*] Vide locum in seq. allegatum.

6 *Neque patrum.*] Tacitus libro 3. *Igitur factum senatusconsultum, ne decreta patrum ante diem ad ærarium deferrentur, idque vitæ spatium damnatis prorogaretur.*

7 *Quo tempore comitia.*] Tac. l. 1. An.

8 *Augustus tamen.*] Sueton. in vita illius, cap. 35.

9 *Ac nisi exacto quarto.*] Hic omnino vide quæ scripsi in Commentariis Primigeniorum in præfat. n. 168. incip. *&* *sane*, & multis seqq. usque ad num. 180.

10 *Tametsi Augustus.*] Hæc ad verbum desumpta sunt ex Suetonio in vita Augusti, c. 38.

rum senatui assuescerent, juvenibus post virilem togam protinus laticlavum dedisse, & curiæ admisisse feratur. *Senatores domum reducti per filios & cognatos.* [1] Fuitque vetus constitutum, ut adolescentes senatorum filii, primo flore ætatis parentes & necessarios in vestibulo curiæ operiantur, illosque senatu egressos domum reducant & comitentur: [2] senatoribusque ad plebem transire & jura patrum amittere, & plebeja subire licuisse: [3] quod præter Marcum Manlium, qui primus à patribus ad plebem defecit, [4] aliis pluribus datum & permissum fuit.

1 *Fuitque vetus constitutum.*] Valer. Maximus lib. 2. cap. 1.

2 *Senatoribusque ad plebem transire.*] Quod patet exemplo seq.

3 *Quod præter M. Manlium.*] Livius 1. Dec. lib. 6. non semel.

4 *Aliis pluribus.*] Vt P. Clodius & alii, de quib. dicetur inferius l. 6. c. 14.

CAPUT XII.

Quæ origo fuerit sacrorum Lupercalium, & quomodo celebrari, quandoque coli solerent, & quam variæ deorum effigies fuerint.

Lupercalia. DE [1] origine Lupercalium diversa ab auctoribus prodita sunt: quippe à Romulo & Remo, postquam Numitore avo occiso, Amulio regnum restitutum est, ipsique condendæ urbis locum in regionibus, in quibus geniti educatique erant, nacti sunt, sacra ejusmodi instituta ferunt, quum capti epulis & vino, incincti pellibus hostiarum, [2] per luxum & lasciviam currerent: quæ Inuum vocavere. [3] Multi ab Arcadibus, qui cum Euandro in hæc loca venerant, hoc solenne ludicrum [4] in honorem Lycæi Panos

TIRAQUELLUS.

1 *De origine Lupercalium.*] De his vide Ovid. lib. 2. Fastor. Livium 1. Decad. lib. 1. non adeo longe à princ. Valerium Maximum lib. 2. cap. 1. Plutar. in vita Romuli, & Antonii, Justinum l. 43. D. Augustinum de Civitate Dei, lib. 13. cap. 34.

2 *Per luxum & lasciviam.*] Id totum est Livii ubi supra.

3 *Multi ab Arcadibus.*] Livius ubi supra & Plut. in Romulo & in Cæsare.

4 *In honorem Lycæi Panos.*] Pan enim, cui hæc sacra dedicata erant, Inuus vocabatur, ut scribit Servius libro 6. Æneid.

Pometios castrumque Inui.

Pan Inuus ab ineundo appellatus est. Idem Virg. lib. 8. ibi.

—— *Et gelida monstrat sub rupe Lupercal,*

Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.

ibi

[1] Panos allatum fuisse autumant. [2] Sunt qui putent Romulum & Remum, quum Fauno sacra facerent, clamore pastorum excitos, quorum oves abactæ erant, in latrones præda onustos incurrisse nudos, prædamque detraxisse: qua postquam potiti sunt, sacra instituisse, ut nudi juvenes, incincti pellibus, per ludum & lasciviam currerent; [3] ex quibus alii [4] Faviani, nonnulli Quintiliani dicti. [5] Quod sacrum expiationis causa inventum, ad inferos pertinere, argumento est, quod mense Februario, hoc est, xv. calend. Martias, quo populus purgatur, & inferorum placantur manes, hoc sacrum celebrari tradant: quodque Junoni Februatæ tunc sacra fiant, cujus feriæ Lupercalia sunt: in quo licet antea adolescentes passim currerent, [6] postea Augustus Octavius dum pudori consultum voluit, ne imberbes cursitarent, decreto sancivit. [7] In eo quoque ca-

Lupercalia ad inferos pertinent. *Caeremoniæ Lupercalium.*

præ

Ubi Servius, *Sub monte*, inquit, *Palatino est quædam spelunca, in qua de capro luebatur, id est, sacrificabatur: unde & Lupercal dictum nonnulli putant. Alii vero dicunt, quod illic lupa Remum & Romulum nutrierit. Alii (quod est verisimilius) locum hunc esse sacratum Pani, Deo Arcadiæ: cui etiam mons Lycæus est consecratus, quod λύκος, id est lupos, non sinat in oves sævire.*

COLERUS.

1 *Panos.*] Quem Græci πᾶνα, Latini *Lupercum* vocabant.

TIRAQUELLUS.

2 *Sunt qui putent.*] Vide quos citavimus supra in princ. Servius in lib. 8. Æneid. in enarratione ejus loci,

Hinc exsultantes Salios, nudosque Lupercos.

Quum, inquit, *in honorem Panos, Lupercalium solennitas celebraretur, pecora Romanorum subito à latronibus rapta sunt: Illi, projectis vestibus, prosequuti sunt latrones: quibus oppressis, & receptis animalibus, propter rem à nudis prospere gestam, permansit consuetudo, ut nudi Lupercalia celebrarentur.* Hæc Ser. Alii autem aliam adferunt causam, quod Faunus per vestes ab Hercule delusus fuerit: aut quod cæso Amulio, Romulus & Remus fœdati vultibus sanguine, nudatis gladiis, & vestibus succincti, ab Alba usque ad ficum Ruminalem concurrerint, unde in Lupercalibus servatum fuit, ut nobiles adolescentes faciem sanguine fœdarent, & alii accurrerent, abstersuri tabem lana lacte madida. Vide Plutar. in Cæsare.

3 *Ex quibus alii Faviani.*] Festus Pomp. lib. 6. ubi de Favianis.

MERCERUS.

4 *Faviani nonnulli Quintiliani.*] Forte *Fabiani* legendum est. His autem duabus sodalitatem tertiam *Julianorum*, in honorem C. Julii Cæsaris additam, scribit Dio. lib. 44. Confirmat Suet. in Julio 76. Vide Turneb. c. 3. lib. 7. Adversar.

TIRAQUELLUS.

5 *Quod sacrum expiationis causa.*] Hæc sunt Plutar. probl. c. 68. & Festi Pomp. ubi supra.

6 *Postea Augustus.*] Suetonius in vita illius c. 31.

7 *In eoque capræ immolantur.*] Hæc usque ad ea verba, *Nudique & nudi*, sunt Plutarchi in Romulo.

1 *Quo*

præ immolantur candidæ, quæ solennis victima in Lupercalibus habetur: quibus immolatis, viri honesto loco nati, [1] quos Lupercos dicunt, duo ibi sisterent, quorum frontes & ora cultro sanguine hostiarum infuso, invicem intingerent, mox lana lacte madida sanguinem detergerent, quibus de more in risum effusis, dum cachinnant, tergora in lora inciderent, [2] nudique & uncti, [3] amicti caprina pelle, in orbem discurrerent, vultu hilari usque ad ineptias, obviamque turbam eisdem loris impeterent: [4] quare Crepi dicti. [5] Observatumque, ut à ficu Ruminali, ubi Romulus & Remus expositi fuerant, cursum inceptarent, concitoque gradu per urbem vaderent: [6] quibus mulieres occurrere, & palmas feriendas præbere, assuerant, fœcunditatem & partus facilitatem propterea sibi dari arbitratæ. [7] Quod sacrum in Palatino monte, ubi Panos templum fuit, colebatur: [8] cujus simulacrum caprina facie, rubro colore,

Luperci.

Crepi Luperci.

Panos simulacrum.

COLERUS.

1 *Quos Lupercos dicunt.*] Var. lib. 4. de L. L. *Luperci*, inquit, *quod Lupercalibus in Lupercali sacra faciunt*. Vide eundem Varro. l. 5. & apud Augustinum lib. 18. cap. 17.

TIRAQUELLUS.

2 *Nudique & uncti.*] Plutarch. in Antonio.

3 *Amicti caprina pelle.*] Justinus libro 43.

4 *Quare Crepi dicti.*] Festus Pomp. lib. 3.

5 *Observatumque.*] Plutar. in Theseo.

6 *Quibus mulieres occurrere.*] Plut. in Romulo *

COLERUS.

* Et Festus in voce, *Crepos*.

TIRAQUELLUS.

7 *Quod sacrum in Palatino monte.*] Justin. d. libro 43.

8 *Cujus simulacrum.*] Herodotus libro 2. scribit, *Panos simulacrum & pictores pingunt, & statuarii sculpunt, quemadmodum Græci, caprina facie hircinisque cruribus, haudquaquam existimantes eum esse talem, sed similem cæteris diis.* Silius Italicus, lib. 13. Punicorum.

Pan Jove missus erat servari tecta volente
Troia, pendenti similis Pan semper, & uno
Vix ulla inscribens terræ vestigia cornu.
Dextera lascivit cæsa Tegeatide capra,
Verbera lata movens festa per compita cauda.
Cingit acuta comas & opaca tempora pinus,
Ac parva erumpunt rubicundo cornua fronte.
Stant aures, summoque cadit barba hispida mento.
Pastorale Deo baculum, pellisque sinistrum
Velat grata latus teneræ de corpore damæ.
Nulla in præruptum tam prona & inhospita cautes,
In qua non librans corpus, similisque volanti
Cornipedem tulerit præcisa per avia plantam.

Interdum

fore, hirtis cornibus, pectore sideribus radiante, infima sui parte hispida, & caprino pede fuit: altera manu fistulam tenens, altera pedum incurvum. [1] In cujus etiam sacris canem immolari tradunt: quippe Pan magnum & sanctissimum habebatur numen. [2] Ægyptiis enim ex octo diis habetur maximus: [3] qui & Jovis simulacrum arietis facie effinxere. [4] Mendesii Pana summis percolunt honoribus, adeo ut hircum pro deo colant, mulieresque cum hircis coire dicantur: caprariique, maximo in honore sint. [5] Apud Thebanos arietes tanti fuere, ut non mactarentur, sed essent sacrosancti. [6] Arcades Pani & Jovi Lycæo stata die humana victima sacrificant: [7] in cujus templo umbras non cadere, opinio fuit. Athenienses annuis hostiis & ardenti candelabro litant. In Parthenio monte Panos delubrum erat,

Panos numen maximum.

Jovis simulacrum.

Interdum inflexus medio nascentia tergo
Respicit arridens hirtæ ludibria caudæ:
Obtendensque manum solem infervescere fronti
Arcet, & umbrato perlustrat pascua visu.

Servius in Virgilii eclog. 2. ibi,

Mecum una in sylvis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cera conjungere plures
Instituit, Pan curat oves, oviumque magistros.

Pan, inquit, *Deus rusticus in naturæ similitudinem formatus, unde dicitur Pan, omne: habet enim cornua, in similitudinem Solis radiorum & Lunæ cornuum. Habet ejus faciem ad ætheris imitationem. In pectore habet nebridem stellatam, ut stellas imitetur. Pars inferior hispida, propter arbores, virgulta, feras. Caprinos habet pedes, ut ostendat terræ soliditatem. Fistulam habet septem calamorum, propter harmoniam ex septem sonis. Pedum habet propter annum, quem in se recurrere fingunt Poëtæ cum Amore Deo luctatum esse, & ab eo victum: quia omnia vincit Amor.* Lucianus lib. de Sacrificiis ad fin. ubi dicit, & Phurnutus.

1 *In cujus etiam sacris canem.*] Plutarchus in Romulo.

2 *Ægyptii enim.*] Herod. lib. 2. Diodor. Siculus lib. 1. cap. 2.

3 *Qui & Jovis simulacrum.*] Herod. d. libro 2. & Lucianus ubi supra.

4 *Mendesii.*] Herod. ubi supra. *Mendesii capras & hircos non mactant, quod Pana inter octo deos numerent, quos octo ajunt priores duodecim diis extitisse.* Et paulo post: *Vocatur autem & hircus & Pan Ægyptiace Mendes. In hac regione contigit hoc mea memoria prodigium, Hircus cum muliere coiit propalam, quod in ostentationem hominum pervenit.* Idem Strabo lib. 17. scribit. Diod. Siculus lib. 1. c. 2. & Suidas.

5 *Apud Thebanos.*] Intellige Ægyptios ex Herodoto d. lib. 2. qui postquam hujus rei rationem reddit, inquit, *Ob hanc rem Arietes non mactantur à Thebanis, sed eis sacrosancti sunt.*

6 *Arcades.*] Plinius lib. 8. c. 22. & Pausanias lib. 8. qui est de Arcadicis.

7 *In cujus templo.*] Scilicet Panos. Vide Gyraldum de Diis Gent.

1 *Pla*

Aula animalium asylum. erat, [1] ubi locus nomine Aula, omnibus animalibus velut asylum, quem leones & lupi, dum feras insectantur, adire non audent, sed protinus subsistunt, & feras relinquunt. *Dianæ Ætoliæ lucus.* [2] Sicut in Dianæ Ætoliæ luco in Venetis, fabulantur, canes dum feras insequuntur, ubi ad lucum confugerint, ab insectatione quiescere. *Mænali.* Idem in montibus, quos Græci Mænalos vocant, [3] Aristoteles prodit: ad quos ubi feræ à canibus impetuntur, tanquam in tutissimam arcem se recipiunt: ipsique ultra præscriptum progredi non audent. *Bœotiæ perdices.* [4] Quod de Bœotiis perdicibus memoriæ proditum est, ut præscriptum finem & quasi metas habeant in aëre, ultra quas meare non possint. [5] Mirumque evenire in Pedasia regione Cariæ, ut quum Jovi Lycæo stata die sacrificetur, capram è Pedaso sua sponte ad sacrificii locum venire, & se immolandam præbere dicant. [6] Romanis vero præter *Vejovis simulacrum. Apollinis.* alios deos fuit Vejovis simulacrum, quem dixere Apollinem, cujus caput ornatur cornibus, sagittasque manu tenet, juxta quem aries jacet: [7] sicut imago Apollinis Sminthæi, premens murem effingitur. [8] Atque in Ægypto in templo Vulcani, ejus simulacrum cum mure apprehenso conspicitur: propterea qui Arabes, quum regionem invasissent, Vulcanus magnam vim murium effudisse, arcusque & habenas corrodi fecisse, atque ita hostes fugasse dicitur. [9] Fauno quoque capram immolari novimus, quamvis semideo:

1 *Ubi locus nomine, Aula.*] Idem Gyraldus de Diis Gentium syntagm. 15. sed nullo auctore citato. At id est Æliani de Animal. lib. 11. c. 6.

2 *Sicut in Dianæ Ætoliæ.*] Idem Gyraldus ubi supra.

3 *Aristoteles.*] In libro mirabilium auscultationum.

4 *Quod de Bœotiis perdicibus.*] Plinius libro 10. cap. 29.

5 *Mirumque evenire in Pedasia.*] Aristot. si is est, Mirabilium Auscultat. c. 34. Vide Strabonem de Lycio Jove.

6 *Romanis vero.*] Gellius libro 5. cap. 12.

7 *Sicut imago Apollinis.*] Strabo libro 13. Ælianus de Animalibus lib. 8. cap. 10.

8 *Atque in Ægypto.*] Herodot. lib. 2.

9 *Fauno quoque.*] Ovid. Fastorum lib. 2.

Cornipedi Fauno cæsa de more capella,
Venit ad exiguas turba vocata dapes.

Et hœdus quoque illi immolabatur, Horatio libro Carm. 3. Ode 18. ubi ita ipsum alloquitur,

Si tener pleno cadit hœdus anno:
Larga nec desunt Veneris sodali
Vina crateræ: vetus ara multo
Fumat odore.

1 *Altera*

deo; cujus ædes una ad forum olitorium, [1] altera ad Tiberis ripam Jovis & Fauni. [2] Vejovis templum inter duos lucos erat, Capitolium & Palatium. [3] Præter quæ fuit Sospita Juno Lavini, cujus simulacrum caprina pelle velatur annis singulis. Sed quia de imaginibus sermo est, non omittendum id, quod [4] à Tyriis observatum legimus, ut deorum simulacris vincula annectant, ne evocarentur & abirent, quum eos hostili carmine evocatos, abituros timerent. [5] Romani quoque Saturni effigiem toto anno vinctam laneo vinculo habuere, festis solum diebus Saturnaliorum vinculis exolventes. [6] Ægyptii quum Osirim, quem Solem, & maximum deorum nuncupant, effingere contendunt, sceptrum in cujus summo oculi species inerat, effinxerunt. [7] Serapidi vero modium apponunt supra caput. [8] Persæ figurant Solem leonis rictu, cum

Vejovis templum. *Juno Sospita.* *Simulacris deorum vincula annexa.* *Saturni effigies.* *Osiridis.* *Serapidis.* *Solis.*

1 *Altera ad Tyberis ripam.*] Scilicet in insula Tiberina, cujus adhuc vestigia, (ut scribit Bartholomæus Marlianus) quædam cernuntur. Ovidius Fastor. 2.

Idibus agrestis fumant altaria Fauni
Hic ubi discretas insula rumpit aquas.

Livius 4. Decad. lib. 3. scribit Cn. Domitium Ænobarbum & Cn. Scribonium, Ædiles, multos pecuarios ad populi judicium traxisse, tresque ex his condemnatos fuisse, & ex eorum mulctatitia pecunia hanc ædem in insula fecisse.

2 *Vejovis templum.*] Gellius lib. 5. c. 12.

3 *Præter quæ fuit sospita Juno Lavini.*] Livius 3. Dec. lib. 2. post princ. vide Gyraldum.

4 *A Tyriis.*] Idem Gyraldus de Diis Gentium syntagm. 1. ubi etiam nullum citat auctorem: sed id est Plutarchi in vita Alexandri & Problem. cap. 61. & Q. Curtii gestorum Alex. lib. 4. & vide inferius lib. 6. c. 4.

5 *Romani quoque.*] Macrobius auctoritate Verrii Flacci, & Apollodori Saturnal. libro 1. cap. 8.

6 *Ægyptii cum Osirim.*] Macrob. eod. lib. 1. cap. 2. *Hinc Osirim,* inquit, *Ægyptii, ut solem esse asserant, quoties hieroglyphicis literis suis exprimere volunt, insculpunt sceptrum: inque eo speciem oculi exprimunt, & hoc signo Osirim monstrant: significantes hunc Deum solem esse, regalique potestate cuncta despicere, quia solem Jovis oculum appellat antiquitas.*

7 *Serapidi vero.*] Suidas ubi de Serapide. Aliter eum effingit idem eodem lib. 1. cap. 20. Sed iidem Ægyptii Canopi simulacrum formabant, pedibus perexiguis, attracto collo, & quasi sugillato, ventre tumido in modum hydriæ, cum dorso æqualiter tereti, ut scribit Ruffinus Aquileiensis presbyter lib. 2. historiæ Ecclesiasticæ cap. 26. ubi declarat qui & unde is deus dictus sit.

8 *Persæ figurant solem.*] Statius l. 1. Thebaidos in fin.

—— Seu præstat Osirim
Frugiferum: seu Persei sub rupibus antri
Indignata sequi torquentem cornua Mithram.

cum tiara, utraque manu cornua premente. [1] Indi gryphos jungunt Solis quadrigæ. [2] Phœnicibus Solis simulacrum lapis est niger, ab imo rotundus tenuatur in cuneum. [3] Apud Pæones discus brevis longo ligno oppositus, pro Sole colebatur. [4] In Attica Apollo verticosus exurgit in pyramidem. [5] Isis vero apud Suevos in modum liburnæ, [6] & Jupiter Labradæus cum securi, [7] sicut Terræ simulacrum cum clavi. [8] Paphia quoque Venus fuit non humana effigie, sed informi, latiore initio, metæ in modum fastigiata. [9] Elei Venerem hirco insidentem, altero pede testudinem premente, effinxere. [10] Et Pygalienses Cererem habitu mulieris in petra jacentis capite & juba equina, tunica vero demissa. [11] Apud Celtas Hercules fuit cognomento ὄσμιος, imagine decrepiti senis, capite incompto, pelle rugo-

Isidis. Jovis Labradei. Terræ. Paphiæ Veneris. Cereris. Herculis apud Celtas.

Ubi Lactantius interpres scribit simulacrum * *Mitræ*, qui & Sol est, apud Persas in antro coli leonis vultu, & Persico habitu cum tiara, utrisque manibus reluctantis tauri cornua comprimentis, quo significatur luna ab eo lumen accipere, cum cœperit ab ejus radiis segregari.

COLERUS.

* De Mitra satis supra à me dictum.

TIRAQUELLUS.

1 *Indi gryphos jungunt.*] Vide eundem & Philostratum lib. 3. & Arrianum lib. 8. & Gyraldum de Diis Gentium.

2 *Phœnicibus*] Idem Gyraldus syntag. 1. nullo auctore citato; sed id est ex Herodiano lib. 5. non multo post princ.

3 *Apud Pæones.*] Maximus Tyrius serm. 38.

4 *In Attica Apollo.*] Pausanias libro 1. ubi κορυφαῖος dicitur, id est, ut vertit Domitius, *verticosus*.

5 *Isis vero apud Suevos.*] Corn. Tacitus de moribus German.

6 *Et Jupiter Labradæus.*] Plutarchus problem. cap. 158.

7 *Sicut Terræ simulacrum.*] Servius libro 10. Æneid. eo loco,

Alma parens Idæa deûm, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque urbes, bijugique ad frena leones.

Terram, inquit, *constat esse matrem deûm, unde & simulacrum ejus cum clavi pingitur. Nam terra aperitur verno, hyemali clauditur tempore.*

8 *Paphia quoque Venus.*] Tacitus lib. 18. *Simulacrum*, ait, *deæ* (de ea autem loquitur) *non effigie humana. Continuus orbis, latiore initio tenuem in ambitum metæ modo exurgens.* Maximus autem Tyrius serm. 38. scribit apud Paphios Venerem fingi specie albæ pyramidis, cujus materia omnino ignota erat.

9 *Elei Venerem.*] Plutarchus in præceptis Connubialibus cap. 33. & in libro de Iside & Osiride, & Pausanias lib. 6. Vide nostras leges Connubial. l. 10. num. 16.

10 *Et Pygalienses.*] *Phigalenses* legendum est ex Pausania lib. 8. qui est de Arcadicis, ubi id simulachrum describit.

11 *Apud Celtas.*] Lucianus in Hercule Gallico, sed hic legendum non ἔγκιος, sed ὄγμιος ex cod.

1 *Qui-*

rugosa, dextra clavam tenens, sinistra protentum arcum, multos mortales catenis vinctos ducens: [1] quibus altissima quercus erat Jovis signum, [2] Sicut Palladis Atticæ, [3] & Cereris Farræ, informe signum. [4] In Cypro Venus barbata, viriliſpecie, & habitu muliebri: [5] apud Tussas in Ægypto, cum cornibus bubulis effingebatur. [6] Fuitque apud Ascalon Syriæ Derceta dea facie hominis, cujus postrema desinebant in piscem. [7] Mercurii imago Græcis fertur quadrato statu, capite solum effecto, tali specie pluribus figuratis, quos pro immortali gloria magnis sæpe ducibus dicabant. [8] Eratque opinio Pythagoræ, non ex omni ligno exsculpi Mercurios decere. [9] Hammonis vero effigies umbilico similis habetur. [10] Et apud Arabes lapis tetra-

Veneris in Cypro. *Dercetæ.* *Mercurii.* *Hammonis.* *Dei apud Arabes.*

1 *Quibus.*] Scilicet Celtis; ex Max. Tyrio ser. 38.

2 *Sicut Palladis Atticæ.*] De hujus simulacro, in Attica, vide Pausaniam lib. 1. & Apulejum l. 10. Asini aurei.

3 *Et Cereris Farræ.*] Non memini legisse quemquam de *Cerere Farra*, verum de ejus simulacro vide Pausaniam d. lib. 1.

4 *In Cypro Venus barbata.*] Macrobius lib. 3. Saturn. cap. 8. *Signum*, inquit, *hujus est Cypri, barbatum corpore, sed veste muliebri, cum sceptro ac statura viri. Et putant eandem marem ac feminam esse.* Aristophanes eam Ἀφρόδιτον appellat.

5 *Apud Tussas in Ægypto.*] Idem Gyraldus de Diis Gentium syntag. 13. & 17. sed neutro loco auctorem citat. At Herodotus lib. 2. non de Venere, sed de Iside loquens, scribit Isidis simulachrum apud Ægyptios muliebre esse, bubulis præditum cornibus, quemadmodum Io Græci describunt.

6 *Fuitque apud Ascalon.*] Diod. Siculus l. 2. c. 2. in princ. *Est Syriæ urbs Ascalon: haud procul ab hac stagnum est piscibus plenum, juxtaque templum insigne deæ, quam appellant Dercetam, facie hominis, reliqua parte corporis piscem.* Ovid. 4. Metam. illis versibus,

Illa quid è multis referat (nam plurima norat)
Cogitat, & dubia est, de te Babylonia narret
Derceti, quam versa squamis velantibus artus
Stagna Palæstini credunt coluisse figura.

Lucianus lib. de Syria dea. Et de hac quoque Plinius lib. 5. cap. 13. & 23. Gyraldus lib. de Diis Gent.

7 *Mercurii imago.*] Macrobius l. 1. Saturn. cap. 19. ubi & præterea tradit Athenienses primos è Græcis à Pelasgis edoctos statuas Mercurii erectis virilibus habuisse. quod & ante eum scripserat Herodot. lib. 2. quem tamen non citat, ejusque rei rationem reddit. Lucianus autem in lib. de Sacrificiis ad fin. scribit Ægyptios facie canina effingere.

8 *Eratque opinio Pythagoræ.*] Apulejus Apologia 1. Magiæ. Vide Erasmum in Chil. 2. cent. 5. cap. 47. Non è quovis ligno Mercurius fiat.

9 *Hammonis.*] Q. Curtius lib. 4.

10 *Et apud Arabes lapis tetragonus.*] Et is quidem informis, ut tradit Arnobius adversus Gentes lib. 5. *Sed Idæa mater Pessinunte sacer lapis erat quem Romani deducere curarunt*, apud Livium 3. Decad. lib. 9.

Olympii Jovis. Minervæ Trenalis. Matris deûm. Boni eventus. Pluti. Justitiæ. Oſiridis. Dionyſii.

tetragonus pro deo. [1] Olympii autem Jovis in Attica os ex ebore auroque conſtat: reliquum corpus ex luto & gypſo, [2] ſupra cujus caput Horæ & Parcæ viſuntur. [3] Sic Minervæ Trenalis os erat ligneum, manus & pedes marmorea. [4] Matris deûm ſimulacrum, nec qua ſit materia aut ſpecie, nec à quo artifice, noſcebatur. [5] Boni eventus ſpecies erat pauperis habitu, dextra pateram, ſiniſtra ſpicam tenens. [6] Divitiarum vero Deus Spartæ, & cæci & jacentis facie colebatur. [7] Juſtitia apud Ægyptios fuit ſine capite. [8] Oſiris vero canino. [9] Dionyſii forma una barbati, altera

1 *Olympii autem Jovis in Attica.*] Pauſanias lib. 1. ſcribit, *Ipſius quidem Jovis os auro & ebore conſtat: reliquum vero corpus è gypſo & fictili eſt materia.* Strabo autem libro 8. id Jovis ſimulacrum *ex auro* ſolidum fuiſſe ſcribit: At Plinius libro 34. cap. 8. *ex ebore.*

2 *Supra cujus caput.*] Idem Pauſanias ibi.

3 *Sic Minervæ Trenalis.*] Pauſanias lib. 7. qui de Achaicis eſt, refert tale fuiſſe ſimulacrum, quale Alexander hîc deſcribit apud Ægiram. Sed quare Minervam Trenalem vocat, neſcio, nec Pauſanias ſcribit.

4 *Matris deûm.*] Herod. libro 1. Arnobius autem lib. 7. dicit Peſſinuntios informem lapidem pro matre deûm colere, & Samios Puteum pro Junone.

5 *Boni eventus ſpecies.*] Plinius libro 34. cap. 8. *Et ſimulachrum,* inquit, *boni eventus dextra pateram, ſiniſtra ſpicam ac papaver tenens.* Ex quo intelligis, Alexandrum hic deceptum fuiſſe dum dicit, *Pauperis habitu.* nam *papaveris* dicere debuit: quanquam nec id convenit verbis Plinii.

6 *Divitiarum vero Deus.*] Plutarchus libro de cupidit. divitiarum. *In una,* inquit, *urbium quæ ſub ſole ſunt, divitiarum Deum ſervari & cæcum & jacentem, ut picturam inanimatum ac immobilem.* Vide Pauſaniam. Omnes autem ubique Plutum divitiarum deum cæcum faciunt, ut Theocrit. Idyllio 10. & ejus ibi interpres. Ariſtophanes in Pluto. & Cælius Rhodig. lect. antiq. lib. 10. cap. 18. Cicero lib. 2. de natura Deorum.

7 *Juſtitia apud Ægyptios.*] Idem Gyraldus de Diis Gentium ſyntag. 1. ſed nullo auctore præter hunc noſtrum Alexand.

8 *Oſiris vero canino.*] Imo Anubis ipſius Oſiridis filius ex Diod. Siculo lib. 2. cap. 10. & Apul. lib. ult. Metam. *Attollens,* inquit, *cervices arduas Anubis.* Servius exponens illud lib. 8. Æneid.

Omnigenumque deûm monſtra & latrator Anubis.

Quia, inquit, *capite canino pingitur, hunc volunt eſſe Mercurium: ideo, quia nihil eſt cane ſagacius.* Latrans & Propertio dicitur lib. 3. eleg. 11.

Auſa Jovi noſtro latrantem opponere Anubim.

Et Ovid. lib. 9. Metam. ubi de comitibus Iſidis,

Et regale decus, cum quo latrator Anubis.

Euſebius ejus rei meminit lib. 2. Præparationis Euangelicæ ſcribens, deum, qui apud Ægyptios Anubis appellatur, caninum habere caput: eaque re oſtendi, cuſtodem ipſum Oſiridos fuiſſe, tam belluas, quam importune obviam factos coërcentem.

9 *Dionyſii forma.*] Diodor. Siculus lib. 5. Macrobius d. lib. 1. Saturn. cap. 18.

[1] altera cornuti, [2] tertia adolescentis visebatur. [3] Mirumque prodi de Memnonis statua, ut quum matutino solis radio illustratur, æris tinnitum & speciem loquentis præbeat: [4] sicut de Serapidis simulachro in Ægypto, templo ita extructo, ut exoriens Sol os & labra illustraret. [5] Nec prætereundum quod Æthiopibus in usum venit, ut deorum simulacra minio illinirent, illa pro majestate numinum san- *Memnonis.* *Serapidis.*

1 *Altera cornuti.*] Diod. libro 5. Quibus locis declarant cur illi dantur cornua. Ex hocque illud Horatius Carminum lib. 2. Ode 19. in Bacchum carmina in secretis nemoribus docentem,

Te vidit insons Cerberus aureo
Cornu decorum.

Ubi Acron & Porphyrion interpretes rationem reddunt. Et illud quoque Ovidii in Epist. Sapphus,

Accedant capiti cornua Bacchus eris.

2 *Tertia adolescentis.*] Macrob. d. lib. 1. cap. 18. *Item Liberi patris simulacra partim puerili ætate, partim juvenili fingunt, præterea barbata specie, senili quoque.*

3 *Mirumque prodi de Memnonis statua.*] Plinius lib. 35. cap. 7. Cornelius Tacitus lib. 2. *Memnonis*, inquit, *saxea effigies, ubi radiis solis icta est, vocalem sonum reddens: disjectasque inter & vix pervias arenas, instar montium eductæ Pyramides certamine & opibus Regum, lacusque effossa humo superfluentis Nili receptacula, atque alibi angustiæ & profunda altitudo, nullis inquirentium spatiis penetrabiles.* Philostratus in vita Apollonii lib. 6. cap. 3. *Memnonis statua adolescentis impuberis imaginem refert. Est autem ex nigro lapide fabricata, & ad solis radios conversa, utroque pede solum attingens, juxta Dædali statuariam artem. Erectæ autem manus sedi innituntur hominis surgere volentis similitudinem exprimentes. Oculorum autem & totius oris imaginem, quasi loquentis hominis, esse perhibetur, & hæc quidem antea minorem ipsis dabant admirationem, quod non nimium elaborata videretur, & quidnam artis operi inesset ignoraret. Cum vero solis radius statuam attingeret (id autem circa solis ortum evenire perhibent) tum vero supra modum admirabilis visa est. Tunc enim statuam loqui perhibent, ubi primum solis radius ad ejus os pervenit. Ejus oculi splendentes, lucique ad solem expositi sunt, sicut eorum, qui valde solis aspectum tolerare possunt.*

4 *Sicut de Serapidis simulacro.*] Cornel. Tacitus d. lib. 2. Ruffinus Ecclesiasticæ historiæ lib. 2. cap. 23. *Fenestra*, inquit, *perexigua ab ortu solis ita erat aptata, ut die qua statutum fuerat simulacrum solis ad Serapim salutandum inferri, diligenter temporibus observatis, ingrediente simulacro radius solis per eandem fenestram directus, os & labia Serapidis illustraret: ita ut inspectante populo osculo salutatus Serapis videretur à Sole.*

5 *Nec prætereundum quod Æthiopibus.*] Plin. lib. 3. cap. 7. scribit Romanos Jovis simulacri faciem diebus festis minio illinire solitos triumphantumque corpora, sicque Camillum triumphasse. Hac religione etiam nunc addi in unguenta cœnæ triumphalis, & à Censoribus imprimis Jovem miniandum locari. Cujus rei equidem causam miror: quanquam & hodie id expeti constat Æthiopum populis, totosque eo tingi proceres, huncque ibi deorum simulacris colorem esse. Idem lib. 35. cap. 12. tradit Jovis effigiem fictilem fuisse, & ideo miniari solitam.

Alæ diis additæ. Saturni.

ſanctiora & auguſtiora arbitrati: [1] & apud Ægyptios [2] & Phœnices, ut ſingulis diis ſingulas alas adderent: [3] Saturno vero quatuor, duas protentas, duas vero remiſſas, & oculos quatuor, ut ſignarent ipſum dormientem vigilare, & vigilantem dormire conſueſſe. [4] Quodque Athenienſes, ſi quem athletarum victorem deſignabant, ſtatuam illi obnixo genu cum ſcuto, porrecta haſta impetum excipere effinxerunt: pro eo quod Chabrias milites Ageſilai hoc ſtatu impetum excipere docuit, & victor fuit. Fertur Licinius in Alabandæos facetiſſime cavillatus, quod ſtatuæ quæ erant in balneis, eſſent habitu jura dantium & cauſas agentium: quæ vero in foro, omnes diſcos tenerent. Illud quoque non in poſtremis fuerit, [5] Rhodi ſupra ſeptingenta tria millia ſignorum, [6] nec pauciora Athenis, [7] Delphis, [8] atque Olympiæ fuiſſe: Romæ vero tantum ſtatuarum, ut alter populus lapideus videretur.

Athletarum victorum.

Alabandæi.

1 *Et apud Ægyptios.*] Gyraldus de Diis Gentium.

2 *Et Phœnices.*] Idem ibid.

3 *Saturno vero quatuor.*] Idem.

4 *Quodque Athenienſes.*] Id uſque ad clauſulam, *Fertur Licinius*, eſt Probi Æmylii in vita Chabriæ.

5 *Rhodi.*] Plinius libro 34. capite 7.

6 *Nec pauciora Athenis.*] Multa ibi fuiſſe conſtat ex Pauſania lib. 1. qui de Atticis eſt.

7 *Delphis.*] Idem.

8 *Atque Olympiæ.*] Idem.

CAPUT XIII.

Quæ vitia ex loci natura aut cœli climate quibuſdam gentibus ita innata ſint, ut illa habeant propria & perpetua.

L. Parthenopæus.

LUcius Parthenopæus, deliciæ, amor & decus noſtrum, ingenio fuit homo eleganti, ſermoneque perquam docto & exculto, vultu hilari & feſtivo, præditus omni urbanitate, & omni ſale: ſed cultu corporis invenuſto, veſteque humili & inhoneſta, adeoque omnium rerum hominumque contemptor, ut ſummæ nobilitatis viros ne congreſſu quidem ſuo dignaretur: & niſi literatos, quos toto pectore fovebat, reliquos floccipenderet & nihili duceret:

deni-

denique nulli obnoxius, liber & ſuo arbitratu vivebat. Is, dum Neapoli eſſemus, doctis juvenibus comitatus ad nos ventitabat: congreſſuque hominis eloquentiſſimi & mihi amiciſſimi fruebamur totos fere dies. Dumque, ut fit, diverſarum gentium mores apud nos ſcite ſubtiliterque penſitaret, memini ipſum dicere ſolere, [1] quod ſicut quædam regiones ſunt quæ acuta ingenia & ſolertia gignunt, ut quibus eſt aër purus & tenuis, [2] velut Athenis: aliæ, quæ retuſa & hebetiora, ut quibus craſſus & pinguis, ſicut [3] Thebis: ita ex cœli rigore vel clementia, nonnunquam ex ſiderum ſtatu vel influxu, virtutes vitiaque gentibus innaſci, quæ ingenita adeo loci incolas afficiunt, itaque corporibus animiſque inſident, ut illa habeant propria & perpetua. [4] Siquidem Campani ſuperbi natura & bonitate agrorum *Campani.* ex mitiſſimo cœlo & affluenti copia voluptatum terreſtrium maritimarumque rerum, ſemper habiti ſunt. Domicilium enim ſuperbiæ (ut [5] Cicero inquit) penes Campanos fuit. [6] Argivi [7] & Brutii ex more inſito genti, latrones. *Argivi & Brutii.*

TIRAQUELLUS.

1 *Quod ſicut.*] Hic omnino vide quæ in hanc ſententiam congeſſimus in legibus Connubialibus l. 7. num. 14. incip. *ſed & quod.* & multis ſeq.

2 *Velut Athenis.*] Vide quos allegavi in dictis legibus Connubialibus.

3 *Thebis.*] Ibid.

4 *Siquidem Campani.*] Livius 1. Decad. lib. 8. non in uno loco, & lib. 9. ubi dicit, Superbiam ingenitam Campanis. & 3. Decad. lib. 5. ubi dicit eam gentem ſuopte ingenio eſſe ſuperbam. Pomponius autem Mela de his loquens lib. 3. cap. 2. *Gentes*, inquit, *ſuperbæ, ſuperſtitioſæ, aliquando etiam immanes, adeo ut hominem optimum & gratiſſimum diis victimam cæderent, manent veſtigia feritatis jam abolitæ: atque ut ab ultimis cædibus temperant, ita nihilominus, ubi devotos altaribus admovere, delibant: habent tamen & facundiam ſuam, magiſtroſque ſapientiæ Druidas.* *

COLERUS.

* Campana ſuperbia, Proverb. ſuſtulit. Et Auſonius ſcribit:

Mox me in occaſum vitiis communibus actis
Corruerant, Parvi luxu, Campania faſtu.

TIRAQUELLUS.

5 *Cicero.*] In Orat. 2. de lege Agraria.

6 *Argivi.*] Euſtathius in libro 2. Iliad. in Catalogo, tradit eos notatos fuiſſe, ut ſycophantas & litium avidos, citatque in id adagium ex Pauſania Ἀργεῖοι φῶρες. Cujus etiam meminit Diogenianus in Collectaneis. Sed & eos Herodotus lib. 3. tradit cæteris Græcis muſicæ præſtitiſſe.

7 *Et Brutii.*] Livius 3. Decad. l. 9. *Spes*, ait, *affectandæ ejus rei ex minimo re affulſit: quod latrociniis magis quam juſto bello in Brutiis gerebantur res, principio ab Numidis & Brutiis, non ſocietate magis Punica, quam ſuopte ingenio promptis in eum morem.*

nes. Illorum namque ingenia latrociniis læta sunt, & rapinis gaudent. [1] Rhegini pavidi & formidolosi. [2] Itali nobilitate præstant, & regali quadam magnificentia lauti & magni sunt. [3] Galli super insitam genti vanitatem, [4] mobiles [5] & stolidi, [6] contentionis avidi, consiliisque capiendis non ratione, sed [7] impetu feruntur: tamen [8] religioni deditos esse, haud dubium est. [9] Hispani jactabundi, [10] duri & parci, abactoresque acerrimi, ad inediam laboresque, atque ad mortem parati. [11] Græci licet ingenio & facundia præ-

Rhegini. *Itali.* *Galli.* *Hispani.* *Græci.*

1 *Rhegini pavidi.*] Quod satis indicat vetus illud proverbium *ῥηγίνων δειλότερος*, id est, *Rheginis timidior* & formidolosior, apud Zenodotum in Collectaneis auctoritate Xenarchi.

2 *Itali.*] Firmicus Maternus, cujus eadem prope verba sunt lib. Astronomicôn 1. cap. 1.

3 *Galli.*] Liv. 1. Dec. l. 5. dicit eam gentem in vanos tumultus natam.

4 *Mobiles.*] Trebellius Pollio in Gallienis insitam Gallis levitatem scribit, ac res novas affectare. Cæsar lib. 3. belli Gal. dicit his subita & repentina consilia esse. & lib. 4. post princip. in consiliis capiendis mobiles esse, & novis plerunque rebus studere. Quod & astruit idem Pollio in Posthumio secundo, dum eos dicit rerum novarum semper cupidos. Strabo libro 4. scribit Gallos esse simplices, ac nulla morum malignitate. Propterea Martialis lib. 5. epig. 1. in fin.

Et tumidus, Galla credulitate fruar.

Vide Rhodiginum lib. 18. cap. 21.

5 *Et stolidi.*] Firmicus Maternus d. lib. 1. cap. 1.

6 *Contentionis avidi.*] Ammianus Marcellin. lib. 15. *Celsioris statura*, inquit, *& candidi pene Galli sunt omnes, & rutili, luminumque torvitate terribiles, avidi jurgiorum & sublatius insolescentes.*

7 *Impetu feruntur.*] Strabo l. 4. quod non admodum distat ab eo, quod supra diximus ex Cæsare l. 4. belli Gallici.

8 *Religioni deditos esse.*] Cæsar ejusdem operis libro 6. *Natio est omnium Gallorum admodum dedita religionibus: atque ob eam causam, qui sunt affecti gravioribus morbis, quique in præliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant, aut se immolaturos vovent, administrisque ad ea sacrificia Druidibus utuntur, quod pro vita hominis, nisi vita hominis reddatur, non posse deorum immortalium numen placari arbitrantur: publiceque ejusdem generis habent instituta sacrificia.* Livius 1. Dec. lib. 5. *In Capitolium*, inquit, *ad suos rediit, seu attonitis Gallis miraculo audaciæ, seu religione etiam motis, cujus haudquaquam negligens gens est.* Sed & adde præcedentibus, eos impotentes esse ex eod. Livio eod. l. *& feroces & ingenii avidi ad pugnam* ex eod. 1. Dec. l. 7. & 3. Dec. l. 1. & 4. Dec. l. 8. & vini avidissimos ex postremo illo loco. Et pigrioris ingenii ex Servio l. 6. Æneid. ibi,

Principio cœlum ac terras camposque liquentes.

9 *Hispani jactabundi.*] Maternus d. lib. 1. cap. 1.

10 *Duri.*] Hæc omnia usque ad clausulam, *Græci*, sunt Justini lib. 44. Sed quod hic dicit *abactores*, legendum ex eodem Justino *bellatores*, quod librarii, ut puto, magis error est quam auctoris. Sed his adde, *inquieti avidique in novas res*, ex Liv. 3. Dec. l. 2. *Sed præterquã quod ipsorum Hispanorum inquieta avidaque in novas res sunt ingenia.*

11 *Græci licet.*] Cicer. de Arusp. Respons. *Quam volumus licet P. C. ipsi nos amemus;*

præstent, eos tamen nationis vitio [1] (unde Græca fides in proverbium venit) [2] assentatores, [3] leves [4] atque infideles esse manifestum est. [5] Cappadoces, [6] Cilices, & [7] Cretenses, *Cappadoces. Cilices. Cretenses.*

animus: tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipso hujus gentis ac terræ domestico nativoque sensu Italos ipsos ac Latinos, sed pietate ac religione omnes gentes nationesque superavimus.

1 *Unde Græca fides.*] Apud Ausonium epist. 2. ad Paulum ad fin.

Nobiscum invenies catecupsia, * *si libet uti*
Non Pœna, sed Græca fide.

Vide Erasm. Chil. 1. cent. 8. c. 27.

COLERUS.

* Legend. κελεύσμα. Et videtur Alexander errare, dum Græcam fidem apud Ausonium putat esse levem & fluxam; cum sit Græca fide persolvere, præsenti pecunia.

TIRAQUELLUS.

2 *Assentatores.*] Cic. ad Q. Fratrem: *Græci fallaces & leves & diuturna servitute ad nimiam assentationem eruditi.* *

COLERUS.

* Idem Cicero in Pisonem: *ut assentatorem, ut Græculum.*

TIRAQUELLUS.

3 *Leves.*] Firmicus d. lib. 1. cap. 1. Et Servius in libro 6. Æneid. loco superius designato scribit, *Afros versipelles, Græcos leves, Gallos pigrioris esse ingenii, idque climatum naturam facere, sicut Ptolemæus deprehendit, qui dicit, Translatum ad aliud clima hominum naturam ex parte mutare.* Ascon. Pædianus in 3. in Ver. act.

4 *Atque infideles.*] Supra paulo ante in verbo, *Unde Græca fides.* Sed adde lingua magis strenuos quam fortes ex Livio 1. Decad. lib. 8. Et otiosi, quod plane innuit Cic. in d. in Ver. 3. act. cum dicit, *Ad summum Græcorum otium,* quod in id expendit Ascon. eum locum enarrans.

5 *Cappadoces.*] De Cappadocum malis moribus extant duo Demodoci epigrammata lib. 2. epig. Græcor. c. 43.

6 *Cilices.*] Ad hos alludens Martialis lib. 6. epig. 71. ait,

Fur notæ nimium rapacitatis
Compilare Cilix volebat hortum:
Ingenti sed erat, Fabulle, in horto
Præter marmoreum nihil Priapum.
Dum non vult vacua manu redire,
Ipsum surripuit Cilix Priapum.

Pyrrho autem Heliensis apud Laërtium hos dicit latrociniis gaudere.

7 *Cretenses.*] Epimenidis sententiam in eam rem attulit D. Paulus in epist. ad Titum cap. 1. *Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri.* Divus Hieronymus in Commentariis, quos in hanc scripsit epistolam, indicat hunc versiculum repertum in opere Epimenidis, cui titulum fecit, de Oraculis. Unde & Paulus prophetam vocat sive per jocum, sive ob argumentum. Hujus autem carminis initium usurpavit Callimachus poëta Cyrenensis in hymno in laudem Jovis, ac vanitatis eos arguens, quod jactarent illius sepulcrum esse apud se, cum esset immortalis. Et Ovidius l. 1. de Arte amandi,

Nota cano: non hoc, quæ centum sustinet urbes,
Quamvis sit mendax Creta, negare potest.

Et lib. 3. ejusdem operis,

Cretes erunt testes, nec fingunt omnia Cretes.

Et Statius lib. 1. Thebaidos,

—— *Mentitaque manes*
Creta tuos. ——

Et huc alludit Claudianus de Victoria Stiliconis contra Alaricum, sive de bello Getico,

Creta que (si vere narratur fabula) vidit
Minoum rupto puerum prodire sepulcro.

Hincque apud Græcos κρητίζειν, pro mentiri proverbialiter dici solet. Vide quæ dicemus in seq.

ſes, ſuopte ingenio fraudulenti & mendaces: quippe promiſſi fidem fallunt, & perjurio ſe adſtringunt: in quorum notam [1] Græcum illud eſt, τρία κάππα κάκιστα. [2] Aphri ſubdoli & mendaces: cum enim multum claſſe rebuſque maritimis valeant, uſu & commercio multarum gentium, ad fallendum proni & ſolertes ſunt. Apud eos enim frequenter mercatores ventitant, & ſtudio quæſtus, quæ uſui ſunt merces important. [3] Numidæ vero leviſſimæ fidei ingenia. [4] Chii petulantiſſimi. Nam cum tribunal Ephororum fœdaſſent, ob petulantiam qua naturæ vitio laborant, ab Ephoris impune tulere. [5] Galatæ minaces, [6] Syri cupidi & avari, præter modum rerum appetentes, gens inquie-

Aphri. *Numidæ.* *Chii.* *Galatæ.* *Syri.*

1 *Græcum eſt illud, τρία κάππα κάκιστα.*] Id eſt, *Tria cappa peſſima*, quod plerique omnes de his tribus nationibus intelligunt, quarum nomina à litera cappa incipiunt. Verum Divus Auguſtinus in lib. 3. de Grammatica ſcribit fuiſſe tortum in tres Cornelios, ſcilicet Cornelium Syllam, Cornelium Cinnam, & Cornelium Lentulum. Sed quod ad Cretenſes privatim pertinet ultra ea, quæ jam de iis diximus, ſunt alia quædam proverbia, horum improbitatem, fallaciam, & perfidiam indicantia, ſcilicet ὁ κρὴς τὸν κρῆτα, *Cretenſis Cretenſem*. & illud κρὴς πρὸς αἰγινήτην, id eſt, *Cretenſis cum Æginetâ*. & illud item, πρὸς κρῆτα κρητίζειν, *cum Cretenſi cretiſare*, apud Polybium lib. 8. de quibus vide Eraſmum Chil. 1. cent. 2. cap. 26. 27. & 29. Polybius autem lib. 2. ſcribit, in univerſum turpis lucri & avaritiæ ſtudium uſque adeo locum apud eos obtinet, ut inter cunctos mortales ſolis Cretenſibus nullus quæſtus turpis eſſe videatur. Sed & lib. de Eolide Cretenſi loquens, *Eolis*, inquit, *cum Cretenſis eſſet, & natura verſutus, rem omnem indagabat*.

2 *Aphri ſubdoli.*] Maternus ubi ſupra, & Livius 3. Decad. lib. 3. Servius ubi ſupra, ubi & eos verſipelles dicit. Hincque Virgil. lib. 1. Æneid. Tyrios, qui & Afri ſunt, *bilingues* vocat, id eſt, *fallaces*, ut interpretatur idem Servius. Liv. autem 3. Decad. lib. 8. non multo poſt princip. dicit eam gentem ad omnem auram ſpe mobili & infida mente exiſtere.

3 *Numidæ vero.*] Livius 3. Decad. lib. 5. ad finem, gentem fallacem vocat. & expreſſius lib. 8. in Orat. Scipionis, *Carthagine*, inquit, *nihil civilis roboris eſt, mercede paratos milites habent, Afros Numidaſque leviſſima mutandæ fidei ingenia*. Adde autem & eos ante omnes in Venerem effuſos ex eodem 3. Decad. lib. 9. & , ut idem dicit ejuſdem Decad. lib. 10. in Venerem præcipites.

4 *Chii petulantiſſimi.*] Plutarch. in Apophtheg. Laconicis. Cælius Rhodiginus lib. 26. cap. 33. eodemque ult. Sed aliter Ælianus variæ hiſtoriæ lib. 2. cap. 15. de Ephororum ſubſelliis fuligine tinctis, id Clazomeniis tribuit.

5 *Galatæ minaces.*] Diodorus Siculus lib. 6. cap. 9. *Minaces*, inquit, *& detrectatores ſunt opinioneque inflati, acuti ingenio, & à doctrina minime alieni*. Sed & de his quoque inferius in verbo, *Et Galatæ*.

6 *Syri cupidi & avari.*] Maternus d. l. 1. cap. 1.

7 *Avidæ-*

inquieta, [1] avidaque in novas res. [2] Alexandrini derisores & dicaces. [3] Indi & Persæ ociosi: neque enim abs re proditum est, ocium fratrem esse libertatis. [4] quod de Ætolis quoque traditur, qui nullius imperio paruerunt. Hi enim cum perpetuo liberi sint, in ocio degunt. [5] Contra vero Lydos & Phryges, quum regibus serviant, negociis intentos esse, & laboriosos. Emporitani imbelles & barbari, [6] Ætoli

Alexandrini. Indi. Persæ. Ætoli. Lydi. Phryges. Emporitani. Ætoli.

1 *Avidaque in novas res.*] Herodianus lib. 2. *Est autem*, inquit, *Syrorum genus natura leve, pronaque ad res novandas.* & lib. 3. ubi de Saturnino Tribuno loquitur: *Erat enim genere Syrus, ac sunt ferme ad Orientem mortales acerrimis ingeniis.* T. Q. Flaminius apud Livium 4. Dec. lib. 5. ante fin. *Multa nomina gentium inauditarum, Dahas & Medos & Cadusios & Elymæos, Syros omnes esse: haud paulo mancipiorum melius, propter serviles ingenia, quam militum genus.* & ejusd. Dec. l. 6. *Syri & Asiatici Græci sunt, levissima genera hominum & servituti nata.* Nam & Xenophon lib. 2. de factis & dictis Socratis, non adeo longe à princip. inter nationes servientes Syros posuit.

2 *Alexandrini.*] Herodianus lib. 4. *Sunt* (de Alexandrinis loquens, scribit) *homines suapte natura dicaces, atque ad describendum illudendumque maxime facti, jactantes in optimum quemque & potentissimum dicteria quædam, ut quidem ipsi putant, festiva: ut autem videntur iis, in quos dicuntur, longe gravissima. Quippe hujuscemodi jocorum vel maxime illa permovent, quibus delicti veritas arguitur.* Eosdem paulo ante, dicit levissimos suapte natura & omnibus momentis expositos. Socrates Scholasticus Ecclesiasticæ historiæ lib. 7. cap. 13. *Populus Alexandrinus*, inquit, *præ aliis populis seditionibus delectatur, & si aliquando occasionem seditionis fuerit nactus, ad intolerabilia mala prorumpit, nec sine sanguine sedatur:* & feroces & semper inquietos, ex Eusebio lib. 7. cap. 18. Et Euagrio lib. Ecclesiasticæ historiæ 2. cap. 8. Et ad proditionem aptissimos ex A. Hirtio de bello Alexandrino lib. 4. non longe post princ. *Et fallacem gentem, semperque alia agitantem, alia simulantem*, eod. lib. Cælius Rhodiginus libro 16. cap. 3. eosdem fallaces vocat ex Ammiano Marcellino.

3 *Indi & Persæ ociosi.*] De utrisque Ælianus de Varia historia lib. 10. c. 13. de Pigritia. *Socrates*, inquit, *dicebat sororem libertatis esse pigritiam: testesque hujus rei fortissimos, maximeque libertatis populos adducebat Indos & Persas, qui utrique segnissimi essent ad laborandum, Phryges vero & Lydos ad opus faciendum promptissimos esse, qui cum servitute degerent.*

4 *Quod de Ætolis.*] Strabo Ephori auctoritate lib. 10. Hos quoque suapte natura audaces satis innuit Polybius lib. 3. cum dicit, *Theodotus magnus ac planè Ætolica audacia usus est.*

5 *Contra vero Lydos & Phryges.*] Vide Erasmum Chil. 2. centuria 7. capite 71. Hos inter populos servientes posuit Socrates apud Xenophontem, ubi supra in verbo, *Avidaque in novas res.*

6 *Ætoli.*] Nam eos ingenio mobili & insolo dicit Arrianus Historiæ Alexand. lib. 1. & feroces in verbis, non in factis esse, & in consiliis magis concionibusque esse, quam in acie apparere, scribit Livius 4. Decad. lib. 5. paulo ante fin. Et gentem vanissimam & ingratissimam idem Livius ejusdem Decad. lib. 6. & inquietos ejusd. 4. Decad. lib. 3. Et latrocinio obnoxios ejusd. 4. Decad. lib. 4.

Locrenses. Druidæ.

toli [1] & Locrenses fœdifragi. [2] Druidæ religiosi & malefici, supra, quam dici potest: nam dedita superstitionibus gens, in sacris hominem immolant, & cruore captivorum adolent aras: [3] viscumque & alia dictu nefanda pro numinibus colunt. [4] Fuere enim Druidæ gens Gallica in Belgis, apud Gallos præ omnibus sacri. Sicut enim [5] apud Persas magi, [6] in Græcia philosophi, [7] in Babylonia Chaldæi, [8] apud Indos Brachmanes, [9] in Æthiopia gymnosophistæ, [10] apud Scythas

1 *Et Locrenses.*] Erasmus Chil. 2. centuria 2. in proverbio, *Locrense pactum.*

2 *Druidæ.*] Cæsar lib. 6. Bell. Gal. Strabo lib. 4. & 14. Diod. Siculus libro 5. Plinius lib. 30. cap. 1. * & vide infra lib. 6. cap. omnium postremo.

COLERUS.

* Et lib. 16. cap. ult. ubi de Etymo Druidarum agit.

TIRAQUELLUS.

3 *Viscumque.*] Plin. lib. 16. cap. 44. eodemque ult.

4 *Fuere enim Druidæ.*] Præter eos, quos citavimus Plinius lib. 16. c. ult. & Laërtius in proœmio in princ. Ammianus lib. 15.

5 *Apud Persas Magi.*] Cic. lib. 1. de Divinat. & lib. 2. de legibus. Laërtius ubi supra. Xenophon Pædiæ Cyri lib. 8. & alibi sæpe. Strabo lib. 15. & seq. Appianus lib. 2. bellor. Civilium. Justinus lib. 1. Apulejus Apol. 1. ubi hos apud Persas dici Magos, quos alii Sacerdotes vocant.

6 *In Græcia Philosophi.*] Laërtius ubi supra & omnes ubique.

7 *In Babylonia Chaldæi.*] Diod. Siculus libro 1. cap. 2. Strabo lib. 16. post princ. & alibi. & lib. 17. Q. Curtius lib. 10. Laërtius ubi supra.

8 *Apud Indos Brachmanes.*] Strabo lib. 15. Apulejus lib. 2. Floridorum. Philostratus in vita Apollonii lib. 1. cap. 1. & 15. & lib. 3. cap. 4. ubi eorum habitationem & instituta describit. Apollonius bell. Civil. lib. 2. Eusebius ex Bardesane lib. Evangelicæ præparationis cap. 8. Sed adde eosdem fuisse, ex ipso Strabone lib. 5. Sylvicolas nuncupatos: ex eo quod in sylvis degant, ex frondibus & sylvestribus fructibus viventes, vestes ex arborum corticibus habere, vini & Veneris expertes.

9 *In Æthiopia Gymnosophistæ.*] Philostratus lib. 1. cap. 1. & lib. 6. cap. 4. ubi eorum habitationem & instituta graphice describit. Sed & eos Indorum fuisse dicit Strabo lib. 16. (alias 15.) Philo Judæus in lib. de Abrahamo eorundem ritus & mores scribit. Plinius lib. 7. cap. 2. Solinus 65. aut aliorum computat. 55. Tertullianus in Apologetico cap. 42. & alii plurimi. Sed inter Gymnosophistas, & Brachmanes, qui & ipsi Indorum sunt, ut diximus in præced. hoc interest, quod Gymnosophistæ sunt eorum sapientes, qui si generis successione in studio religionis & sapientiæ præcederent, Brachmanes dicebantur, ut scribit Porphyrius. Sed & Gymnosophistas fuisse Ægyptiorum, videre est ex ipso Philostrato, dicto libro primo & sexto, & alibi sæpe.

10 *Apud Scythas Agrippæi.*] Herodotus libro 4. *His nemo mortalium injuriam affert. Sacri enim dicuntur esse, nihilque Martiorum armorum possident. Iidem finitimorum controversias diriment. Ad quos quisquis confugit, a nemine læditur. Nomen eis est Agrippæi.*

Scythas Agrippæi, [1] Abii, [2] Calvi, [3] in Ægypto Heliopolitani, [4] apud Hyperboreos Arymphæi, [5] atque in Hispania Turdetani, sacri habentur: [6] sic apud Gallos Druidæ magno in precio sunt, & divinis prope laudibus celebrati. [7] Emporitani autem in ora minoris Syrtis, juxta Aphros Numidasque degunt, agri uberis & fertilis soli. [8] Germani vero [9] & Cimbri, duri & laboriosi, latrociniis tamen

Emporitani. Germani. Cimbri.

1 *Abii.*] Abiorum meminit Homerus lib. 13. Iliad. in princ. ubi hos homines justissimos vocat, quod in pace sine bello degant, vel quod extemporali victu utantur,

Γλακτοφάγων, Ἀβίων τε δικαιοτάτων ἀνθρώπων.

Hos Nicolaus περὶ ἐθῶν, & ex eo Stobæus serm. 5. quo tractat de Temperantia, dicunt Scytharum gentem esse, dictosque Abios, vel quia terram non colunt, vel quia domibus carent: vel quod soli arcubus uterentur. Arcum enim Homerus Bion appellat. Et vide infra eod. lib. cap. 17. post princ.

2 *Et Calvi.*] Vide num ii sint Myconii, qui quoniam calvitio laborant, Calvi quoque dicti sunt. De quibus infra lib. 5. cap. 18. (& vide quos ibi allego, an dicant esse Scytharum gentem & qualem.)

3 *In Ægypto Heliopolitani.*] Herodotus lib. 2. in princip.

4 *Apud Hyperboreos Arymphæi.*] Vereor ne hic lapsus sit Alexander. Nam Arymphæi non ex Hyperboreis sunt, sed alii non admodum ipsis Hyperboreis dissimiles moribus, ut patet ex Plinio lib. 6. cap. 13. Nam & utrosque eos, ut diversos memorat Pomp. Mela lib. 1. cap. ult. in fin. cujus verba adscribere libuit, *Tum continuis rupibus late aspera & deserta regio, ad Arymphæos usque permittitur. His justissimi mores, pro domibus nemora, alimenta baccæ, & maribus & fœminis nuda sunt capita.* Et lib. 3. ubi de Scythia loquitur, & plerique omnes.

5 *Atque in Hispania Turdetani.*] Strabo lib. 3. de his loquens non multo post princ. *Hi*, inquit, *inter Hispaniæ populos sapientia putantur excellere, & literarum studiis utuntur, & memorandæ vetustatis volumina habent, poëmata, leges quoque versibus conscriptas, à sex annorum millibus.* Sed & adde superioribus, fuisse Galatas Philosophos & Theologos, quos illi vocant Saronidas, qui præcipue ab illis colebantur, auctore Diodoro Siculo lib. 6. cap. 9.

6 *Sic apud Gallos Druidæ.*] Cæsar Commentariorum belli Gall. lib. 6.

7 *Emporitani autem.*] Strabo lib. 13.

8 *Germani vero.*] Cæsar l. 6. Commen. Pomp. Mela lib. 3. cap. 3. *Jus*, inquit, *in viribus habent adeo, ut ne latrocinii quidem pudeat.* Sed & adde pecuniæ in primis avidos, si credimus Herodiano lib. 6. non multo ante fin. Et magno & claro animo, ut sunt etiam grandi corpore, ex Arriano in vita Alexandri lib. 1. & proinde arrogantes, ut ipse Alexander ibi dicit. Et natum mendacio genus, ut scribit Vellejus Paterculus lib. 2.

9 *Et Cimbri.*] Strabo lib. 7. & Festus Pompejus lib. 3. qui & hos dicit lingua Gallica latrones nuncupari. * Diodorus Siculus lib. 6. cap. 9. *Jam*, inquit, *prisco more dant latrociniis operam, rapientes aliena, cæteris omnibus contemptis.* Et his adde Sicambros ex Cæsare lib. 6. belli Gallici. *Non hos paludes in bello latrociniisque natos, non silvæ morantur.*

COLERUS.

* Non magis Cimber latronem significat, quam Maurus Piratam: Ambro, dissolutum ac voracem: Opicus, obscœnum. Sed quia tales fuerunt eæ nationes,

tamen & rapinis, quarum nullam infamiam putant, à pueritia dediti: [1] quare Cimbros Germani prædones vocant, quorum vires ad impetum validæ sunt, sed momento temporis dilabuntur. [2] Corsi diri & immanes, horridis ingeniis: quippe qui ipsas beluas crudelitate vincant, truci ore ingenitam immanitatem præferentes. [3] Scythæ quoque rapidi & feroces, & dira feritate grassantes, suis tamen rebus contenti, nihil alienum appetentes, [4] apud quos nihil est furto gravius. [5] Asiani, [6] Iones, [7] Abydeni, [8] Medi, [9] Arabes,

Corsi. *Scythæ.* *Asiani.* *Iones.* *Abydeni.* *Medi.*

nationes, de earum nomine vocamus, qui tales sunt, inquit, Scaliger. Isauri autem dicuntur l. 20. Cod. de feriis.

TIRAQUELLUS.

1 *Quare Cimbros Germani.*] Plutar. in Mario, idque est quod in praeced. diximus ex Festo Pompejo.

2 *Corsi.*] Strabo lib. 5. *Corsica vero, inquit, quam Græci Cyrnum appellant, maligne colitur, aspera, & plurimis in partibus prorsus inaccessibilis: adeo, ut qui ejus montes habitant, ex latrociniis vitam degentes, superent ipsas immanitate belluas.*

3 *Scythæ.*] Maternus d. lib. 1. cap. 1.

4 *Apud quos.*] Justinus lib. 2. Scribit tamen Q. Curtius lib. 4. Scythas rapto vivere assuetos.

5 *Asiani.*] Maternus ubi supra. ubi & hos leves, futilesque semper esse dicit. Sed & hos uti & Syros (de quibus jam diximus) levissima hominum genera, & servituti nata esse dicit.

6 *Iones.*] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. prodidit, Ionas primos unguenti, coronarumque in convivio dandarum, & secundæ mensæ ponendæ consuetudinem, haud parva luxuriæ irritamenta reperisse. Maximus Tyrius in dissertatione, cui titulus, Quis sit philosophiæ finis: *Crotoniates*, inquit, *Olympiacum oleastrum adamat, Spartiates armaturam, venationes Cretenses, luxum Sybarites, Ion choros.* Hinc Horatius lib. Car. 3. Ode 6.

Motus doceri gaudet Ionicos
Matura virgo.

Lascivas saltationes & parum decoras gesticulationes, quas primi Iones invenerunt, significans. Unde & apud Aristophanem ἰωνικῶς, pro eo quod est ἁβρῶς, id est, molliter ac delicate. Cælius Rhodig. lib. 18. c. 25. & l. 26. cap. 33. Et id quoque intelligi potest ex eo quod de Alcibiade dicit Plutar. in ipsius vita, illum sese accommodasse omnium gentium moribus quibuscum vivebat, ut cum in Ionia esset, magis delicatus erat Ionibus. In Sparta cum temperantiam diligentiamque aliorum imitaretur, Lacones ipsos superavit, ac Thraces merum bibendo vicit. Athenæus auctoritate Satyri lib. Dipnosoph. 12. cap. 16. idem lib. 14. cap. 12. docet, saltationis genus olim fuisse lascivum ac petulans, quod Ionicum diceretur. Vide Erasm. Chil. 1. cent. 5. cap. 69. Risus Ionicus.

7 *Abydeni.*] Cælius Rhod. lib. 26. cap. 21. Erasm. Chil. 4. cent. 6. cap. 17.

8 *Medi.*] Ex Xenophonte in Cyropædia l. 1. c. 6. & Athenæo l. 12. c. 23.

9 *Arabes.*] Virgil. lib. 1. Georg.

India mittit ebur, molles sua thura Sabæi.

Hi enim sunt Arabes ex Strabone libro 16. & aliis. Manilius,

—— Asiamque potentem,
Et molles Arabas. ——

Et Catullus lib. 1. eleg. 12.

Sive in Hircanos Arabasque molles.

Claud. de quarto Honorii consulatu.

Te Medus, te mollis Arabs, te Seres adorent.

1 Tarta-

bes, [1] Tarentini [2] & Galatæ, molles, & effœminati, enervatis animis, ad inertiam nequitiamque parati, omnibus imbuti delinimentis, in gymnasiis & turpibus amoribus exerciti. Illecebræ enim luxuriæ ad extinguendum vigorem animi apud eos sunt. [3] Addebat etiam Siculos vafro & monstrifico ingenio, & [4] Astos supra Byzantium, dolosos maxime, [5] contra vero Cumanos in Æolia, hebetes & insulsos: quippe qui pluviæ tempore, nisi admoneantur voce præconis, porticus non subeant. [6] Sicut Bœotios [7] & Thebanos, qui plus habere virium quam ingenii feruntur,

Tarentini. *Galatæ.* *Siculi.* *Cumani.* *Bœotii.* *Thebani.*

1 *Tarentini.*] De quibus ut vinolentis meminit Plato l. 1. de legibus. Vide etiam de iis Athenæum l. 12. c. 7. *

COLERUS.

* Et Horatium, qui *molle* vocat.

TIRAQUELLUS.

2 *Et Galatæ.*] Diodorus Siculus l. 6. cap. 9. & de his vide supra in verbo, *Galatæ mimices.*

3 *Addebat etiam Siculos.*] Hos acutos esse dicit Firmicus ubi supra. Olim autem proverbialiter dicebatur, Σικελίζειν, *Siculissare*, de vafris & improbis, de quo Erasmus Chil. 3. cent. 5. cap 77. Cicero autem in 1. in Ver. act. scribit Siculos hominum genus nimis acutum & suspiciosum. Idem multum facetos esse dicit in libro de Oratore 2. & in action. in Verrem 6.

4 *Astos.*] Unde id auctor desumpserit vix dici potest. Cæterum (teste Sexto Pompejo lib. 1.) *astus* apud poëtas astutiam significat, cujus origo ex Græco, ab oppido ἄστυ ducitur, in quo qui conversari assidue sunt, cauti atque acuti esse videantur. De hac etiam civitate loquitur Probus Æmylius in Alcibiade. *

COLERUS.

* Omnino Astu illud Atticum dicere voluit: de quo Terent. quoque Eunuch. act. 5. sc. 6. Accius: *sat in astu, & fallendo callet.* Ennius: *Astu atque Athenas antiquum, opulentum oppidum.* Meminit hujus & Diodorus & Stephanus, cum Donato.

TIRAQUELLUS.

5 *Contra vero Cumanos.*] Strabo libro 13. putat eos vulgo male audisse, tanquam stupidos atque insulsos, ob hanc causam, quod trecentis annis portus vectigalia exegerint, hoc nomine, ut urbem ædificarent, quæ date tamen non desierant, cum jam urbs esset extructa. Adjicit & aliam fabulam, Cumanos publica pecunia mutuo accepta, porticus construxisse: deinde cum pecuniam eam ad diem præscriptum non reddidissent, à deambulatione fuisse prohibitos. Aliquanto post, cum ingens esset pluvia, creditores ludibrii causa præconem misisse, qui publicaret edictum, uti Cumani porticus subirent. Atque ita voce præconis admonitos fuisse: inde natum adagium, Sero sapere Cumanos, qui non nisi moniti senserint defugiendam esse pluviam. Erasm. Chil. 1. cent. 5. c. 61. Proverbium autem non sentit de Cuma Italiæ, sed Æolidis.

6 *Sicut Bœotios.*] Probus Æmylius in Alcibiade. De his est vetus adagium, ἡ Βοιωτία ὗς, *Bœotica sus*, quod in insensatos & penitus rudes dici solebat apud Athenæum lib. 10. cap. 11. Vide Erasm. Chil. 1. cent. 10. cap. 6. & Pausaniam. Hinc illud Horatii lib. 2. epistol. epist. ad Augustum,

Bœotum in crasso jurares aëre natum.

7 *Et Thebanos.*] De iis supra in verbo, *Thebis.* *

1 *Et*

Syracusani. Athenienses. Hedui. Ligures.

tur. [1] Et Syracusanos variæ multiplicisque naturæ: aut enim excellentissimos esse, & omni virtutum genere præditos, aut improbissimos, & omnibus vitiis depravatos: [2] quod de Atheniensibus quoque proditur. [3] Atque Heduos iracundos & temerarios, turbulenti & concitati animi. [4] Et Ligures duros, agrestes, [5] & fallaces suapte natura, & ex sterili

1 *Et Syracusanos.*] De Siculis supra in universum dictum est: sed privatim Syracusanorum (qui & ipsi Siculi sunt) mores disces ex Plut. in Dione.

2 *Quod de Atheniensibus.*] Plutar. ubi supra ad fin. Sed & de his Orator ille Rhodius apud Livium 5. Dec. lib. item 5. *Atheniensium,* inquit, *populum, fama est, celerem & supra vires audacem esse ad conandum.* Et Philo Judæus in eo lib. cui titulus est, *Quod omnis probus liber,* scribit, *Athenienses, me judice, acutissimi hominum (quod enim in oculo pupilla, in animo ratio, hoc Athenæ sunt in Græcia) quando Pompam ducunt Eumenidibus, neminem servum admittunt, sed per ingenuos viros ac fœminas peragunt omnia solennia, & ne eos quidem vulgares, sed inculpatæ vitæ homines.*

3 *Atque Heduos.*] De his Cæsar l. 6. belli Gallici, *Impedit,* inquit, *alios avaritia, alios iracundia ac temeritas, quæ maxime illi hominum generi est innata.* Sed & eos perfidos esse dicit ejusdem operis lib. 7.

4 *Et Ligures duros.*] Diod. Siculus libro 6. cap. 9. Nam & illos durum in armis genus esse dicit Livius 3. Decad. lib 7. Et Jul. Florus Epitomatôn l. 2. ubi de bello Ligustico loquitur. Sed & hos bellicosos & ob viciniatem Romanorum bellandi peritos dicit Plut. in Paulo Æmylio.

5 *Et fallaces.*] Cato l. 2. Originum, & ejus auctoritate Servius lib. 11. Æn. in eum locum,

Apenninicolæ bellator filius Auni.

Et satis ostendit ipse Virgilius versu seq.

Haud Ligurum extremus dum fallere fata sinebant.

Et paulo post,

Vane Ligur, frustraque animis elate superbis,

Nequicquam patrias tentasti lubricus artes:

Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.

Nam & ante dixerat,

Consilio versare dolos ingressus & astu.

Eosdem quoque latrones appellat ipse Livius 4. Decad. lib. 10. Sed & adde ad omnia præcedentia Parthos timidos, seditiosos, fraudulentos sua natura fuisse, ex Justino l. 41. Ægyptios vanissimos, ex epistola Phlegontis liberti Hadriani Cæsaris apud Spartianum, aut, ut alii contendunt, Saturninum, in vita ipsius. Et Q. Curtio lib. 4. ubi, *Ægyptii,* inquit, *vana gens, & novandis quam gerendis rebus aptior.* Sed & eosdem atque etiam Phœnices quæstus avidos pronunciat Plato de Repub. libro 4. Et Philo Judæus in Flaccum non adeo longe à princ. scribit Ægyptios esse natura irritabiles, & è minima scintilla suetos magnas seditiones accendere. Et non multo post scribit: Invidiam nativum esse illis vitium. Et in lib. de Agricultura. *Cæterum,* inquit, *Ægyptiorum gens innatam & insignem habet jactantiam, ut vel modica felicitatis aura aspirante, irrideat fastidiatque plebejorum hominum in victu parando studium, & diligentiam.* Samnites fallaces ex Floro lib. 1. Epitomatôn. Rutulos audaces ex Virgilio lib. 4. Æneid. de illis loquente, non multo ante fin.

At bello populi audacis vexatus & armis.

Et alibi semper, ut ibi dicit Servius, illos inducit audaces. Illyricos & Thraces rapto vivere assuetos eid. Curtio lib.

ſterili agro & aſpero quem incolunt, nihil ferendo niſi magno labore partum. Sed cum Ligurum quidam Firmates, nonnulli Apuani, plerique Montani, alii Hilvaces, alii Fruſinates dicantur, hoc non convenire niſi transmontanis Liguribus aſſerebat. His enim cum longe ab hominum commercio & cultu diſtent, & in arido ſolo luctentur, facile evenire, ut agreſtes, duri & immanes fiant. Hoc modo Lucius noſter apud nos ſermocinatus, peracri judicio, locorum mores examinabat, vitiaque & virtutes rimabatur. Sed quia mentio locorum, & morum diſtinctio facta eſt, hoc dicere auſim longa obſervatione probatum, [1] eas regiones quæ cæli clementia & affluenti copia gaudent, ſenſu hebetes & obtuſa mente plerunque homines gignere: quæ vero difficiles & agreſtes ſunt, ſingulari ingenio viros educare. Ita enim parens natura, ſive ille effector mundi deus comparavit, ut ubi rerum hubertas & copia ſit, ibi bonarum artium ſtudia ſæpe & ingenia deſint. [2] Senſit tamen Ariſtoteles, eos qui Scythiam verſus loca deſerta incolunt, animo quidem abundare, ingenii non ſatis habere: qui vero mitiorem plagam, ingenio & arte præ-

Regio fertilis hebetiores, contra difficilis ingeniosiores producit.

lib. 3. & præterea ipſos Thraces, ubi non timent, truculentos, Thucydidi lib. 7. belli Peloponneſ. Mardos cultu vitæ aſperos & latrociniis aſſuetos eidem Curtio lib. 6. Caduſios genus hominum ferox & bellicoſum Plutarcho in Artaxerxe. Rhodios ſuperbos: ita enim illos, veluti proprio ac peculiari vocabulo, appellat Homerus Iliados lib. 2. in Catalogo,

Ἐκ Ῥόδου ἐννέα νῆας ἄγεν Ῥοδίων ἀγερώχων.

Et horum impotentiſſimæ ſuperbiæ exemplum habes apud Livium 5. Dec. lib. 4. ubi legatos Romam miſerunt ſuperbe admodum minitantes, ſe Perſeo Regi Macedoniæ auxilio futuros, niſi cum eo Senatus populuſque Romanus pacem & amicitiam jungeret. Cujus ſuperbiæ poſtea pœnituerunt, pœnaſque dederunt. Lacedæmonios faſtuoſos ex Plutarcho in Nicia non multo ante fin. Et bellicis tantum rebus incumbentes, in hiſque tantum laborantes, idque ſolum in precio habentes, Philoſtrato in vita Apollonii lib. 4. Sed cunctatores, & vix in ea, in quibus fidunt, ingredientes, ex Livio in orat. legatorum Rhodiorum 5. Decad. lib. 5. Vide inferius lib. 5. cap. 11. Luſitanos inſidioſos, ſcrutatores, veloces, agiles, verſatiles, ex Strabone lib. 3.

1 *Eas regiones, quæ cæli clementia.*] Hæc omnia uſque ad clauſulam, *Senſit tamen Ariſtoteles*, videbis aperte comprobata ex his, quæ ſcripſimus in noſtris legibus Connubialibus lib. 7.

2 *Senſit tamen Ariſt.*] Vide dd. ll. Connubiales.

Maximus Tyrius de diversarum gentiū peritia peculiari. Adagia à civitatum moribus sumpta.

præstare. [1] Neque omiserim, quod Maximus Tyrius Græcus auctor cum primis prodidit, [2] Crotoniatas palæstra & gymnico certamine valere, Lacedæmonios autem pedestri, Athenienses vero navali, [3] venatu Cretenses, [4] Sybarites luxu, [5] Thebanos vero tibiis, [6] Iones autem choro & cantu. Qui etiam adnotavit vulgari adagio ferri, Medicam mollitiem, [7] Sardanapali luxum, [8] delicias Ionicas, [9] Siculas mensas, [10] saltationes Sybariticas, [11] Corinthias meretrices.

1 *Neq; omis. rim quod Maximus Tyrius.*] Quanquam ea omnia, quæ subdit, non sint ipsius Maximi: sed ea tantum quæ speciatim tibi designabo.

2 *Crotoniatas.*] Ipse Maximus ser. 7. dum dicit hos amare oleastrum. Id enim proprium erat victoriæ in palæstra. Vide eum in ser. cui titulus est, *Quis finis Philosophiæ.*

3 *Venatu Cretenses.*] Max. d. ser. 7. Cœlius lib. 18. cap. 10. *At Cretica*, inquit, *exercitationes venationibus constant præcipue, ac montanis itineribus, item cursu ac jaculatione.* At Polybius lib. 4. tradit Cretenses terrestribus ac navalibus prœliis ad insidias, furta, rapinas, nocturnos insultus, & omnia doli genera promptissimos esse. In prælio vero dispositis cohortibus, segnes, timidos, ac prorsus inutiles.

4 *Sybarites luxu.*] Idem serm. 11. & 31. ad fin. & serm. 3. de voluptate. Athenæus lib. 12. cap. 6. & Ælianus var. hist. l. 1. Et de eorum quoque luxu vide quæ scribam inferius l. 5. c. 21.

5 *Thebanos vero tibiis.*] Idem Maximus serm. 7. Cœlius ubi supra, dicit Thebanis tibiarum familiare studium esse. Vide etiam Athenæum l. 4. c. 25.

6 *Iones.*] Idem serm. 21. Indeque illud Horatii 3. Carm. Ode 6.

Motus doceri gaudet Ionicos
Matura virgo.

7 *Sardanapali luxum.*] Maximus ser. 19. & 29. De luxu autem Sardanapali ample videbis apud Herodotum lib. 2. Justinum lib. 1. & prope omnes qui de luxu aliquid scripserunt.

8 *Delicias Ionicas.*] Nihil de his Maximus, nisi quod supra dictum est in verbo, *Iones.* Sed de his vide Val. Maximum l. 2. cap. 1. & quæ diximus supra eod. cap. in verbo, *Iones*, priore.

9 *Siculas mensas.*] Nec idem de his: sed vide inferius lib. 5. cap. 21.

10 *Saltationes Sybariticas.*] Id, ni fallor, voluit excerpere ex eodem Maximo ser. 21. qui id tamen non dicit. Sed eum vide serm. cui titulus est, Quis Philosophiæ finis. & serm. 3. qui est de voluptate. *Sybaritæ* (auctor Rhodiginus lib. 5. cap. 3.) *in convivia equos introducebant ita indutos, ut incinentis tibiæ cantu audito, statim arrigerentur, ac pedibus ipsis prioribus, vice manuum, gestus quosdam chironomiæ, motusque ederent ad numerum saltatorios.* De his etiam scribit Athenæus l. 12. c. 6.

11 *Corinthias meretrices.*] Strabo l. 8. & 12. ostendit Corinthum, quod in Isthmo esset, duosque haberet portus, alterum adversus Asiam, alterum Italiæ oppositum, negociatorum frequentia locupletissimam fuisse. In eadem templum fuisse Veneri sacrum, adeoque locupletatum, ut plus mille puellas haberet, quas Corinthii Veneri consecrarant, ut in ejus honorem prostarent. Itaque harum gratia frequens in urbem multitudo undique confluebat, unde civitas majorem in modum ditabatur: quinetiam negociatores, hospites ac nautæ, propter urbis luxum deliciasque immoderatos sumptus facientes exhauriebantur. Atque hinc manasse vulgo proverbium,

Οὐ παντὸς ἀνδρὸς ἐς Κόρινθόν ἐσθ' ὁ πλοῦς.

Quod

ces. [1] Artium quoque disciplinas Menander dixit nativa consuetudine distingui nationibus variis: [2] Namque Mitylenæi cithara delectantur, [3] Thebani tibia, [4] Alexandrini geometria valent, [5] Athenienses statuaria & pictura, [6] Crotoniatæ medicina, [7] Æginetæ athletarum pugna. Quod proxime accedit ad id, quod Eustathius memoriæ prodidit, forsan mutuatus ab illis, Bœoticos circa palæstram reliquasque artes gymnicas valde probari, [8] Athenienses in navalibus, [9] Thessalos in equestri, [10] (quippe cum ex equo primum pugnare docuerint) [11] Lacedæmonios legibus valere, *Eustathius.*

Quod ita vertit Horatius Epistol. l. 1. ad Sævam,

Non cuivis homini contingit adire Corinthum.

Athenæus Dipnosophistôn l. 13. c. 11. Et quod Plato lib. 3. de Repub. vituperat Corinthium luxum blandimentum meretricularum.

1 *Artium quoque disciplinas Menander.*] Athenæus.

2 *Namque Mitylenæi.*] Cælius l. 16. cap. 3. auctoritate Menandri Rhetoris in Epidicticorum ratione, scribit, Mitylenæos citharœdica plurimum gloriari, eaque re sibi in primis placuisse.

3 *Thebani tibia.*] Jam supra paulo ante dictum est in verbo, *Thebanos vero tibiis.*

4 *Alexandrini geometria.*] Cælius auctoritate ejusdem Menandri d. l. 16. cap. 3. scribit Alexandrinos arte grammatica maxime præcelluisse, itemque Geometria & Philosophia.

5 *Athenienses statuaria.*] Idem Cælius ibidem, *Statuaria*, inquit, *præcipue Athenienses gloriam sibi vendicarunt, ac pictura.*

6 *Crotoniatæ medicina.*] Herodotus lib. 3. quo loco de Democede Crotoniatarum medico loquitur. Idem Cælius ubi supra.

7 *Æginetæ.*] Cælius ibi, Æginetas & Hermopolitas fuisse Athletas perinsignes memoriæ traditur.

8 *Athenienses in navalibus.*] Quod supra dictum est. Sunt qui hanc laudem & gloriam rerum maritimarum dant Phœnicibus Tyriis, & ex his ortis Pœnis, ut videre licet ex Pausania lib. 1.

9 *Thessalos in equestri.*] Quod & ipsum tradit Maximus Tyrius serm. 3. & 7. Livius 1. Decad lib. 9. in comparatione Alexandri & Romanorum. Strabo lib. 11. Q. autem Curtius lib. 3. vocat Thessalos equites, & Acarnanes Ætolosque invictam bello manum. Polybius vero lib. 4. *Thessalicos*, inquit, *equites, conferto prœlio, insuperabiles esse constat. Fusileca, si per partes distraxeris, lucentes, capereque facillimum erit.* Vide Athenæum lib. 12. cap. 16. ubi de Alcibiade. & infra vers. ult. *

COLERUS.

* Thessalos Palephatus lib. 1. Incredibilium prodit, ipsos à Lapithis creditos dictosque fuisse Centauros, eo quod discurrentes in bello equites, veluti unum corpus equorum & hominum viderentur. Orosius l. 1. c. 12. Tale quiddam produnt de Insulanis quibusdam Americæ.

TIRAQUELLUS.

10 *Quippe cum ex equo primum.*] Plinius lib. 7. cap. 56.

11 *Lacedæmonios legibus valere.*] Polybius lib. 6.

lere, [1] Cyrenæos in ephectica scientia. Quod autem de *Thessalus equitatus.* Thessalo equitatu dictum est, qui conferto prælio insuperabiles erant, non prætereundum, [2] Philippum Macedonem, qui totius Græciæ communis hostis & prædo habitus est, ut Thessalos equites, velut firmissimum robur, & longe optimos bello, suæ phalangi adjungeret, Thessaliam propterea invasisse, illamque incendiis & ruinis deformasse.

1 *Cyrenæos in Ephectica scientia.*] Gellius lib. 11. cap. 5. σκεπτικοὶ, ἐφεκτικοὶ, ἀπορητικοὶ Philosophi qui dicantur scribit. Adde superioribus quod Seneca ex Cæstio scribit lib. 1. Suasoriarum cap. 2. *Omnibus sua decora sunt: Athenæ eloquentia inclytæ sunt, Thebæ sacris, Spartæ armis.*

2 *Philippum Macedonem.*] Diod. Siculus l. 8. Sed & alii quoque equitatu plurimum valebant, & in his Iazyges Sarmatiæ populi, apud C. Tacit. l. 19.

CAPUT XIV.

An sit idem deprecari, quod recusare, contra quorundam grammaticorum opinionem.

QUid [1] in mentem venerit nonnullis grammaticis, qui non temperantes maledictis, multa nec perpenso judicio,

TIRAQUELLUS.

1 *Quid in mentem venerit.*] Hoc caput & ex iis est, quæ in Laurentium Vallam emissa sunt, cujus in id locus est lib. 6. Elegantiarum cap. 4. His autem auctoribus, in eam rem citatis, adde & tu Livium 1. Decad. lib. 8. *Ubi,* inquit, *cum deprecantibus primoribus patrum atque universo senatu, perstaret in incepto immitis animus.* Et ibid. non adeo longe, *Jam ipse adolescens, jam pater M. Fabius contentionis obliti, procumbere ad genua, & iram deprecari dictatoris.* Et 4. Decad. lib. 10. in Oratione Demetrii ad Philippum patrem, Regem Macedonum, *Nec hodie ut prosit mihi gratia Romanorum postulo: ne obsit, tantum deprecor.* Et paulo infra, *Ego si quid impie in te pater, si quid scelerate in fratrem admisi, nullam deprecor pœnam: si innocens sum, ne invidia conflagrem, cum crimine non possim, deprecor.* Et rursum paucis interjectis, *Si mihi pater succenseret, te majorem fratrem pro minore deprecari oportebat.* Et Senecam lib. 2. Natur. quæstionum, *Tertia ad propiciandos deos, quos bona rogare oportet, mala deprecari.* Et Suetonium in Augusto, cap. 5. *Cum C. Lectorius adolescens patricii generis, in deprecanda graviore adulterii pœna, propter ætatem atque natales, hoc quoque Patribus conscriptis allegaret, se esse possessorem, ac velut æditumum soli, quod primum D. Augustus nascens attigisset.* Et cap. 52. *Dictaturam magna vi offerente populo, genu nixus, dejecta ab humeris toga, nudo pectore, deprecatus est.* Et Corn. Tacitum, *De adulterio satis caveri lege Julia visum. Sed Tiberius Cæsar adulterii graviorem pœnam deprecatus, ut exemplo majorum, propinquis suis ultra ducentesimum lapidem removeretur suasit.* Et libro 12. *Cum magnitudinem onerum apud Senatum*

dicio, nec examinato modo digesta, præcipere non verentur, non satis conjicio. Nuper cum in commentariolos observationum grammatici cujuspiam, quos de Latina dicendi norma vivens ediderat, forte incidissem, in quibus gravi censura antiquissimum quemque auctorem taxat, ita ipsum loquutum offendimus, ut diceret A. Gellium male sensisse, quod deprecari, abominari vel detestari esse dixit: censuitque deprecari nihil esse aliud, quam dicto vel facto recusare: quasi multum discriminis foret inter abominari & recusare: idque Ovidii auctoritate probare nixus fuit, de Ponto:

Laur. Vallensis taxatus lib. 6. cap. 4.

Sæpe precor mortem, mortem quoque deprecor idem,
Ne mea Sarmaticum contegat ossa solum.

In quibus versibus deprecari pro recusare intelligit: quod verbis pluribus affirmare contendit, quæ consulto præterimus. Sed libet interrogare, num proprio significatu Latine dixerim, Scipio fœdus cum Hannibale inire deprecatur, quia pacisci cum Hannibale recusat: aut, Romani cum Pyrrho pacem deprecantur, quia pacem abnegarunt. Contraque hanc verbi significationem secus ab auctoribus dictum, & verbum deprecari in alio sensu accipi videmus. Titus Livius sexto ab urbe condita: Non præripiam, inquit, gratiam publici officii deprecandi. Cicero prima actione in Verrem: Si libere quæ sentio de republica dixero, primum deprecor ne irascatur. Suetonius in Cæsare: Senatum literis deprecatus est: & veterum auctoritatibus pluribus, in quibus si deprecari recusare dixeris, profecto absurde & barbare loquêris. Hic enim deprecari idem est quod valde precari. [1] De enim præpositio, adjecta verbo, plerum-

De præpositio adjecta verbo.

*Senatum deprecarentur, cuncta repeticrere, orsi à fœdere quod ubiscum icerant.**

COLERUS.

* Precari ne sibi aliquid accidat, hoc est, deprecari proprie. Itaque recte veteres Latini dicebant, *deprecari à capite & fortunis suis malum eum aut periculum*: ad verbum id Græcis est ἀπαιτεῖσθαι. Scalig. ad illud Epigramma Catulli, ubi item Gellium contra Vallam defendit.

TIRAQUELLUS.

1 *De enim præpositio.*] Ulpianus in *l. 1.* in princ. *ff. depos.* vel com. *Depositum, ait, est, quod custodiendum alicui datum est: dictum ex eo, quod ponitur.*

plerumque auget, ut demirari, defraudare, dejerare. Rursus quod ille, auctoritate Ovidii motus, voluit deprecari idem esse quod recusare, idem Livius exploratius ostendit tertio de Macedonico bello: At hercule non jus, sed injuriam deprecantur. Suetonius in Tiberio: Claudium, inquit, adeo violentum & contumacem, ut ne capitis quidem reus deprecari sustinuerit. Cicero in legem Agrariam: Si quid deliquero, nullæ sunt imagines quæ me à vobis deprecentur. Quibus in locis non signate nec proprie loquetur, qui deprecari recusare dixerit. Sed vetus probabilisque sensus est, tam in Ovidio, quam proximis auctoribus, id esse deprecari, quod suppliciter petere, & precibus exposcere, ne quid fiat quod tu vitare cupis, & contendis ne eveniat. Mortem ergo Ovidius deprecatur, non simpliciter recusans mortem, sed suppliciter exposcens ne mors contingat inter tot truces immanesque homines. Et ille injuriam vel supplicium deprecatur, videlicet rogat ne inferatur injuria, neve convicium fiat. Multum longeque distat deprecari à recusare: quippe deprecari est precibus rogare, & summisse obtestari ne quid fiat: recusare vero, jure & manu contendere, & quadam mentis vecordia minaciter magis quam precibus exposcere. Cæsar commentario quinto: Hedui nec deprecandi nec recusandi causa legatos ad Cæsarem mittere volebant. Cicero Thusculanarum quæstionum secundo: De Anaxarcho, inquit, Democritoque cogitetur, qui cum in manus Cyri Nicocreontis incidisset, nullum genus supplicii deprecatus est, neque recusavit. Pluribusque patet exemplis, si cui illa persequi libeat, ex quibus sine controversia liquet, deprecari id esse quod precari, sed dupliciter: uno modo, vehementi studio

Deprecari à recusare multum distare.

Præpositio enim, De, auget positivum: ut despondeat, totum fidei ejus esse commissum, quod ad custodiam ei pertinet. Lactantius Placidus enarrans eum locum libro 6. Thebaidos,

Despicitque genis nec se lanugo fatetur
Intonsæ sub nube comæ.

Præpositio, inquit, *De, aut addit, aut minuit, aut mutat.* Idem lib. 8. in eum locum,

— *Nec deprecor umbram*
Accipere. —

1 *Ulpia-*

dio & enixe precari ut quid fiat, & tunc De præpositio auget, ut primis auctoritatibus, quas supra memoravi, ostensum est: altero, precibus eniti & rogare ne quid fiat seu eveniat tale, quod tu nolles evenire, & futurum detestaris, sicut est proxime dictum. Et tunc De præpositio, non augendi, sed vim potius minuendi habet. De enim adjecta verbo, duplicem significatum, licet diversum, capit, ut plerunque solet: plurimumque interest, in utro accipias significatu. Quonam modo & utro magis conveniat sensu, ex ipsa lectione & contextu verborum, prout obvia sunt, cuivis vel mediocriter erudito facile est dignoscere.

CAPUT XV.

Triplex quæsitum super nonnullis verbis Jurisconsultorum subobscuris, quis sit illorum significatus, quæve pecuniæ olim fuerint.

CUm Romæ Palatini fori judicia opperiremur, quidam non ex plebe homo, pollens eruditione & doctrina, ad me adiit, & percontatus est, quid sibi vellet [1] Ulpianus de officio proconsulis, æstimans, eum qui provinciæ præesset, dissimulare non debere, si quos causarum concinnatores, aut litium redemptores deprehendisset. [2] Quis esset litium concinnator, [3] & quis redemptor, quærebatur. Et quia facilis explicatu quæstio erat, levi functus opera, respondi, concinnatorem litium eum dici, qui novas lites simulatis captionibus & cavillis improbis, in longum ducere

Ulpiani locus l. nequicquam, §. nec adv. ff. de off. procon.

Concinnator litium.

TIRAQUELLUS.

1 *Ulpianus.*] In *l. nec quidquam. §. circa advocatos. ff. de offic. procons.*

2 *Quis esset litium concinnator.*] Alexander Neapolitanus concinnatores litium interpretatur eos, qui novas lites simulatis captionibus & cavillis improbis in longum ducere moliuntur, cum eis jure agere non liceret.

3 *Et quis redemptor.*] Vide Budæum in Comment. ling. Græcæ. *

COLERUS.

* Græcis dicitur ἐργολάβος, qui est Harmenopulo ὁ χρήματα διδοὺς ἐπὶ τῷ ἐγχειρισθῆναι ἀγωγήν. Adde *l. 20. Cod. mand. l. litem. C. de procur. l. 5. C. de pact. l. sumtus. ff. de pact. l. 1. §. si cui cont. ff. de extr. cog.* Sed vide principem Jureconsult. lib. 8. Obser. cap. 31.

Concinnare. cere molitur, cum sibi jure agere non liceret. [1] Concinnare enim esse, rem effictis mendaciis, omnibus lenociniis perpolire, sicut is qui unguentis delibutus, madenti coma, *Vitilitigatores.* & capillo composito conspicitur, quos [2] M. Cato vitilitigatores nuncupat, [3] Græce autem κερατὴς δικῶν, quasi *Redemptor causarum.* sector litium. [4] Redemptoremque causarum eum dici, qui lites quotidianas pecunia mercari, illasque pactionibus muneribusque pellicere conaretur, haud secus quam qui domos ædificiumque faciendum utendumve precio con- *Quadruplator Interceptor alienæ litis.* ducit: [5] qui etiam quadruplator & interceptor alienæ litis dictus est, [6] quos homines tanquam inciviles, & malarum artium artifices, jureconsulti jure incessere. Iterum quæsivit ex me, quid esset [7] quod Alphenus legem Aquiliam interpretatus, inquit: Quod si tabernarius à prætereunte, *Alpheni locus l. si ex plagis. ff. ad l. Aquil.* flagello in quo dolor esset, fuisset cæsus, si illi repugnando oculum eruisset gladio, propter id admissum Aquilia non teneri: quod diceretur flagellum in quo dolor esset, quærebatur. Cumque nonnulli falsa opinione persuasi, flagellum

TIRAQUELLUS.

1 *Concinnare.*] Concinnare, auctore Festo, est apte * componere: nam cinnus, ut ait, commistio est. Plinius lib. 14. cap. 20. *Cato jubet vina concinnari cineris lixivii.* Inde Concinnatorius, a, um, res ad concinnandum apta. Paulus in *l. instrumentum. ff. de pen. lega. Vasa,* inquit, *concinnatoria in penum continentur.* Hæc Nebtissensis.

COLERUS.

* Legitur hodie apud Festum: *apte componere.* Emendo: *Concinnare est arte componere.* Quod autem de Cinno addit, in Festo non legi.

TIRAQUELLUS.

2 *M. Cato vitilitigatores nuncupat.*] Dicti sunt vitiosi litigatores, hoc est, calumniatores, obtrectatores: ex vitiis & litigatoribus composita dictio. Συκοφάνται. Qui enim sola pravitate contentionem quærunt, vitilitigatores proprie dicuntur. M. Cato *Vitilitigatores* appellat litium avidos, alienorum operum calumniatores. Plinius in proœmio Naturalis historiæ ad fin. *Ergo securi etiam contra vitilitigatores, quos Cato eleganter ex vitiis & litigatoribus composuit: quid enim illi aliud quam litigant, aut litem quærunt?*

3 *Græce autem.*] Budæus in Comm. linguæ Græcæ.

4 *Redemptoremque causarum.*] Idem Budæus ibidem.

5 *Qui etiam quadruplator & interceptor.*] Sunt verba Livii 1. Decad. l. 3. ad fin. *Populum, ait, Roman. quadruplatoris & interceptoris litis alienæ personam laturum.* & vide infra eod. lib. cap. 22.

6 *Quos homines tanquam inciviles.*] *L. terminato.* in fin. *C. de fruc. & lit. expens. l. sub specie. C. de re jud. l. si non obtulit. § ait prætor. ff.* eod. tit. & *l. supplicare.* in fin. *ut lit. pend.*

7 *Quod Alphenus.*] In *l. si ex plagis. § 1. ff. ad leg. Aquil.*

1 *Dolon*

lum quod dolorem afferat, ideo dolorem in eo esse assererent, dixi ego mendum in hac dictione fuisse, ingenue me arbitrari, neque jureconsultum tam inscite locutum, ut in flagello dolorem esse dicat, pro eo quod flagris inflictis dolorem afferat: cum jureconsulti non per metaphoras, nec circuitu longo, sed munde admodum & circumcise loquantur: sed pro eo quod dolor esset, scriptum fuit, [1] dolon esset, dicendum fuisse: neque aliter à jureconsulto scriptum, veris patere argumentis. Dolonem enim lignum vel fustem signare, in quo ferrum acuta cuspide lateret, quod haud secus quam gladius vulnera ingerat, ut [2] Varronis testimonio probatur. In eo enim latens pugio ita situs erat, ut foris minus appareret: idque coarguitur facili argumento, quod non erat consentaneum, ut si à prætereunte levi flagello tabernarius ictus foret, illi repugnando ferro decernere, & oculum eruere liceret, prout in quæstione est. Quippe inculpata tutela non esset, cum non pari, sed majore impetu armorum injuriam propulsaret, quod est lege vetitum. Dicendum ergo fuit, aliquid occulti teli in flagello latuisse, quo percussus tabernarius, impune prætereuntem gladio repercutere, & illi oculum eruere valuit. *Dolon.*

Hoc

1 *Dolon esset, dicendum fuisse.*] Suetonius in Claudio, cap. 13. *Reperti & equestris ordinis duo, in publico cum dolone ac venatorio cultro præstolantes, alter ut egressum theatro, alter ut sacrificantem apud Martis ædem adoriretur.* & ibi Beroaldus probat, nec abs re hic legendum esse *dolon.* Idem Budæus in Annotationibus in Pandectas, & ita legitur in Pandectis Florentinis.

2 *Varronis testimonio.*] Atque etiam Servii lib. 7. Æneid. in eum locum,

— *Sævosque gerunt in bella dolones.*

Dolon, inquit, *est aut flagellum, intra cujus virgam latet pugio: aut* (secundum Varronem) *ingens contus cum ferro brevissimo. Dolones autem à fallendo dicti sunt, quod decipiant ferro, cum speciem præferant ligni.* Aliter tamen accipit Donatus in Eunuchum Terentii act. 3. sc. 3. Aliter item Livius 4. Decad. l. 4. cum dicit, *Sublatis raptim dolonibus Ephesum petunt fuga.* Ibi enim pro ornamentis navis accepisse videtur. Et libro sexto non multo ante fin. *Jam ferme 30. in fronte erant: quibus ut æquaret levam cornu, dolonibus erectis altum petere intendit.* Et paulo post, *Polyxenidas enim ut virtute militum haud dubie superari se vidit, sublatis dolonibus effuse fugere intendit.* In illis autem locis de bello navali loquitur. Budæus in dicta *l. si ex plagis.* *

COLERUS.

* Isidorus l. 18. c. 9. *dolones*, inquit, *sunt vaginæ ligneæ, inter quas latet pugio sub baculi specie. Dolones autem à dolo dicti sunt, quod fallant & decipiant ferro, cum speciem præferant ligni. Hos vulgus Græco nomine oxos appellat, id est, acutos:*

l. properandum §. cum autem eremodicium. C. de judic. Judicium eremodicium apud Justinianum. De eremodicio vide Budæū in Annotat. & Alciatum lib. 4. de verbor. signific. Apud veteres diu pecuniarum usum, argenti item & auri non fuisse.

[1] Hoc dolone Tiberium Gracchum, ne opportunus injuriæ foret, accinctum processisse in forum, auctores tradunt, quo honestius & dissimulato telo in curiam iret. Et Claudium Cæsarem à duobus equestris ordinis, cum dolone & venatorio cultro præstolantibus, pene oppressum Suetonius refert. Tertio consuluit me, quod esset judicium eremodicium, de quo [2] apud Justinianum fit mentio frequens, contra quod restitutionem [3] dari leges voluere. Cumque aliquorum discreparet sententia, pervici tandem, [4] eremodicium dici judicium, cum quid reo absente in disquisitionem venit, superque jure controverso mota lite, solus actor nullo se opponente exercuit, contraque reum, indicta causa, lis data fuit: ἀπὸ τῆς ἐρήμης, hoc est, solitudine, eo quod solus actor nullibi reo comparente, nec signis collatis (ut ajunt) obtinuit: contra quod rescissionem plerunque dari leges voluere. Demum cum sermo incidisset, quid emptio, quid permutatio esset, quæsitum fuit, quo in loco [5] Homerus meminit Achivos non pecunia, nec ære signato, sed rudi massa æris vel ferri vinum mercari, & cum mancipiis permutare consuesse: [6] cujus auctoritate Ulpianus de contrahenda emptione, etiam sine pecunia fieri emptionem asseverat. Dixi id, de quo consulebamur, mihi in promptu non succurrere: sed tamen meminisse me, tam apud exteros, quam Romanos, æris signati argentique & pecuniarum longo tempore nullum usum fuisse,

TIRAQUELLUS.

1 *Hoc dolone Tiber. Gracchum.*] Plut. in vita illius.

2 *Apud Justinianum.*] In *l. properandum. §. sin autem reus.* & §. *cum autem eremodicium. C. de judic.*

3 *Dari leges voluere.*] Scilicet in *l. ait prætor.* sive, ut alii distinguant, *l. etsi sine.* §. item & in *eremodiciis.* quæ est ult. *ff. de minorib.*

4 *Eremodicium.*] Budæus in *l. posteriore. ff.* de orig. jur. *Eremodicium desertum*, inquit, *ἐρήμη δίκη dicitur à Demosthene sæpissime, unde uno verbo Eremodicium dicitur, quod in tit. de minorib. 25. an. l. etsi. §. fi. & l. properandum. §. sin autem reus. C. de jud. Hermodium corrupte legitur.* Vide Alciat. lib. 4. de verb. signif.

5 *Homerus.*] Lib. 7. Iliados, ad fin. sed hic omnino vide, quæ scripsi in Comment. Retractuum titul. 1. §. 30. gloss. 1.

6 *Cujus auctoritate Ulpianus.*] Imo Paulus in 1. *ff. de contrah. emptione.* *

COLERUS.

* De voce *Emptionis* vide Cujac. lib. 9. Observ. cap. 15.

fuisse, mercesque non pecuniæ interventu, nec signato ære, sed rebus commutare consuesse. Siquidem Armeni, [1] Scythæ, [2] Seres & [3] Sarmatæ, non intercessu pecuniæ res emere, sed rerum commercio permutare assuerant. Deserta enim & vacua cultoribus loca hominibusque infrequentia, magis quam urbes incolebant. [4] Indi quoque illi penitissimi, [5] & Esseni idem factitarunt: nam fuso ære utebantur, aut orichalco ([6] quippe cum veteres orichalcum pretiosius auro ducerent) percusso vero minime. [7] Lusitani gravi sarcina æris, vel frusto argenti sæpius nummi loco usi fuere. [8] Lacedæmonii Lycurgi legibus omnem auri argentique usum amoventes, ferrum & rudem massam vasti ponderis pro pecunia habuere, [9] sicut Byzantii ferri massam pro nummo appendebant. Massyli vero in Aphrica populi, pecora & mapalia pecuniæ loco habuisse feruntur, cum quibus merces sæpe mercatores commutabant. [10] In Britannia [11] gens inhospita, juxta Scyliram insulam, permutando dare necessaria & accipere consuerant. [12] Reliqui

TIRAQUELLUS.

1 *Scythæ.*] Justinus lib. 1.

2 *Seres.*] Ammianus Marcellinus libro suæ historiæ 23. & Solinus c. 53.

3 *Sarmatæ.*] Strabo lib. 7.

4 *Indi quoque.*] Strabo lib. 15. *Indi & metallorum & fusilium imperiti, quibus abundent nesciunt, ideirco rem simpliciter tractant.* Et Pausanias libro 3. *Quin & hoc ipso tempore ab Indis referunt, pro Græcorum, quæ illuc comportatæ fuerint, rebus, reponi Indicas merces: nummum vero illos ignorare.*

5 *Et Esseni.*] Plinius lib. 5. c. 17. & Solinus cap. 38.

6 *Quippe cum veteres.*] Servius l. 12. Æneid. in eum locum,

Ipse dehinc auro squalentem, alboque orichalco
Circumdat loricam humeris.

7 *Lusitani.*] Strabo lib. 3. *Hi loco nummorum, gravi admodum sarcinarum permutatione utuntur, vel ex cusi argenti lamine frustum abscissum exhibentes.* De Bastetanis autem Hispaniæ populis loquitur, qui an Lusitani sint, Alexander viderit.

8 *Lacedæmonii.*] Plutarch. in vita Lycurgi & in Apophthegm. ipsius atque etiam in vita Lysandri, & Pollux lib 9. c. 25. sed vide quæ de illis paulo post dicemus.

9 *Sicut Byzantii.*] Pollux d. lib. 9. cap. 25.

10 *In Britannia.*] Solinus c. 25. aut aliorum computat. 35. *Mutationibus,* inquit, *necessaria potius quam pretiis parant.* Ubi hanc insulam, de qua loquitur auctor noster, non *Scyliram* vocat, sed *Siluram*, vide interpretem.

11 *Gens inhospita.*] Ita eam appellat Solinus ubi supra post princ. *Gens inhospita*, ait, *& bellicosa, sanguine interemptorum hausto prius, vultus suos oblinunt.* sed vide quæ diximus supra eod. lib. cap. 10.

12 *Reliqui.*] Nescio quos hic reliquos dicit.

c *Quod*

liqui ære aut annulis ferreis ad certum pondus delibratis. [1] Quod apud Baleares fuit in more, ut omnem auri, aut argenti materiam execrati, nullius generis nummos ad se afferri sinerent. Idem de Carmanis [2] & Bambycatiis, qui in Tigri sunt, memoriæ proditum est, ut omnia metalli genera coëmentes, illa in profunda terrarum, & abditas solitudines suffodiant, ne pecuniæ commercio enervaretur animi indoles, ingeniique. [3] Quod de Indis [4] & Æthiopibus traditum accepimus, qui auri materiam tam vili æstimarunt, ut catenas noxiorum tantum ex illo conflarent. Omnes denique gentes nationesque apud prius seculum mercibus res invicem commutare, vel coriis boum nummorum loco, aut bobus pecudibusque, ac ferreis virgis usos comperimus, [5] Homeri testimonio, qui res censu & æstimatione dignas, non pecunia, sed boum & pecudum numero taxavit, cum nihil tunc impenso precio veniret.

Aurei & argentei nummi inventores.

[6] Primi igitur Lydi aureum & argenteum nummum, cum tunc nullus foret, invenisse traduntur: [7] tametsi Æginæ argentum primo signatum nonnulli credant. [8] Alii apud Eleos pondera & ex argento nummos à Phædone inventos

1 *Quod apud Baleares.*] Diodorus Sicul. lib. 6. c. item 6.

2 *Et Bambycatiis.*] Plinius l. 6. c. 27. *Ibi mortalium soli aurum in odio: contrahunt id, defodiuntque, ne quo cui sit in usu.*

3 *Quod de Indis.*] Vide quæ paulo supra ex Strabone diximus, in verbo, *Indi quoque.*

4 *Et Æthiopibus.*] Herodotus lib. 3. & idem de Automolis, qui & ipsi ex Æthiopibus sunt. Pomponius Mela lib. 3. cap. 10. statim post princ. *Ære* (de eisdem loquens, inquit) *exornantur, auro vincula sontium fabricant.* Et de Macrobiis, qui item Æthiopes sunt, Solinus cap. 43. aut aliorum computat. 33. *Macrobii*, inquit, *justitiam colunt, amant æquitatem, plurimum valent robore, præcipua decent pulchritudine. Ornantur ære, auro vincula faciunt noxiorum.* Sed & adde Satarchas qui usu auri argentique in æternum se à publica avaritia abdicarunt, ex Solino cap. 25. aut aliorum computatione 20.

5 *Homeri testimonio.*] D. lib. Iliad. 7. ad fin. Id quod etiam tradit Plinius lib. 33. cap. 3.

6 *Primi igitur Lydi.*] Herod. lib. 1.

7 *Tametsi Æginæ.*] Strabo, auctoritate Ephori, libro 8. tradit, primo in Ægina à Phidone signari cœptum argentum. Vide Polydorum Virgilium de Rerum inventor. lib. 2. c. 20.

8 *Alii apud Eleos.*] Idem Strabo eodem libro memoriæ prodidit Phædonem mensuras excogitasse, à quo etiam Phædoniæ vocitantur: & pondera, & nummum cum alium, tum argenteum signari docuisse.

1 *Apud*

tos putant. [1] Apud Persas vero Darius ex auro monetam percussit primus. [2] In Latio Saturnus æreum nummum reperisse traditur. [3] Romanis quoque auri argentique signati longo tempore nullus usus fuit. Pecudibus enim & jumentis bobusque res permutare, sontesque plectere solebant: [4] æstimabaturque bos centussibus, ovis vero decussibus. [5] Coriis vero boum nummos percussos à primis originibus judicare licet, quod Numa Pompilius scorteos asses congiarium populo dedisse fertur. [6] Post quos Dionysius

Nummus ex coriis boum.

1 *Apud Persas vero Darius.*] Herodotus lib. 4. *Siquidem videns Darium velle memoriam sui relinquere opere quod à nullo alio Regum factum esset, id sibi imitandum putavit, donec mercedem accepit. Etenim Darius ex auro quam potuit purgatissimo monetam percussit.* Vide infra, ibi, *Et stateres Darici.*

2 *In Latio Saturnus.*] Æs Janus primus signavit. Macrobius Saturn. l. 1. cap. 7. *Hic igitur Janus cum Saturnum classe provectum excepisset hospitio, & ab eo edoctus peritiam ruris, ferum illum & rudem ante fruges cognitas victum in melius redegisset, regni eum societate muneravit. Cum primus quoque & æra signaret, servavit & in hoc Saturni reverentiam, ut quoniam ille navi fuerat advectus, ex una quidem parte sui capitis effigies, ex altera vero navis exprimeretur: quo Saturni memoriam etiam in posteros propagaret.* Ovidius quoque testatur in 1. Fast. scribens,

Multa quidem didici: sed cur navalis in ære
Altera signata est, altera forma biceps?

Et deinde infert,

At bona posteritas puppem formavit in ære,
Hospitis adventum testificata Dei.

Eutropius autem secus sentit, in primo scribens, Saturnum nummos æreos Latinis primum instituisse, Polydorus Virgil. ubi supra. *

COLERUS.

* Apud Romanos Servius primus æs signavit.

TIRAQUELLUS.

3 *Romanis quoque.*] Plinius lib. 3. cap. 3.

4 *Æstimabaturque bos.*] Vide in nostris Consuetudinibus.

5 *Coriis vero boum*] Plutarch. in vita ipsius Numæ. Donatus in Virg. lib. 1. Æneidos ibi,

Taurino quantum possent circundare tergo.

tradit pecuniam ex corio bubulo priscis temporibus fuisse, hincque pecuniam dictam, quod ex pecore originem duceret. Unde & illud D. Hieronymi in Rufinum, *Ut cum montes auri pollicitus fueris, ne scorteum quidem nummum de thesauris tuis proferas.* Lacedæmonii etiam scorteo numismate utebantur, ut tradit Nicolaus περὶ ἐθῶν, & ex eo Stobæus Collectaneorum capite 42. Et Seneca de beneficiis libro 5. capite 13. cujus hæc verba sunt, *Æs alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percussum, quale apud Lacedæmonios fuit, quod usum numeratæ pecuniæ præstat.*

6 *Post quos Dionysius.*] Aristoteles libro 2. Oeconomicorum. Sed Pollux Onomasticôn lib. 9. c. 6. scribit Syracusiis stannum argenti loco habitum fuisse Dionysii testimonio, non autem dicit Dionysium conflavisse. Rhodiginus libro 10. capite 2. *Dionysius,* inquit, *Syracusanos perpulit stanneos nummos uti.*

4 *Inter-*

nysius ex stanno conflavit nummos. [1] Interjecto deinde tempore, ære gravi Romanos usos comperimus, quo appenso non numerato, debita exolvebant. [2] Quo tempore Servius Tullius rex, primus nota pecudum æs signasse proditur, [3] unde & pecunia dicta. [4] Cujus rei causa in vetustissimis nummis, bovis, pecudis, aut suis signum incussum apparet. Sed quamvis à Servio Tullio pecunia percussa, [5] non propterea à gravi ære precii nomine, quod inter licentem ementemque convenit, exolvendo desitum est: quippe post decemviros, etiam ære gravi Romanos usos fuisse, debitaque exolvisse, auctores tradunt, quod æs grave, massa æris fuit, non percussa aut signata: appendi, non numerari solita. [6] Sequutis mox temporibus, Servio Cepione & Cneo Sempronio consulibus, post Attilium Regulum, argenteo nummo primum figurato Romæ, altera parte

Pecunia unde.

Nummorum apud Romanos insignia.

1 *Interjecto deinde tempore.*] Liv. 1. Decad. lib. 4. ad fin. *Et quia*, inquit, *nondum argentum signatum erat, æs grave plaustris quidam ad ærarium convehentes, speciosam etiam collationem faciebant.* Nam & ante eod. M. Posthumius ob rem male gestam in Vejos decem millibus æris gravis damnatus est. Et ejusdem Decad. lib. 5. *His*, inquit, *orationibus incitata plebs, denis millibus æris gravis condemnavit.* Et rursum, *Et pessimo exemplo innoxii denis millibus gravis æris condemnati sunt.* Et Plinius lib. 3. cap. 3. *Libralis, unde nunc libella dicitur, & dipondius appendebantur asses. Quare æris gravis pœna dicta.* Gellius lib. 10. cap. 6. Auctoritate Atteji Capitonis, scribit tempore primi belli Punici Appii Claudii Cæci filiæ, ob dictum quodpiam petulantius mulctam æris gravis 25. millia dictam, quod & nos supra alibi diximus. *

COLERUS.

* Festus: *Grave æs dictum à pondere, quia deni asses, singuli pondo libras efficiebant denarium, ab hoc ipso numero dictum. Sed bello Punico populus Romanus pressus ære alieno, ex singulis assibus librariis senos fecit, qui tantundem valerent. Item nummi Quadrigati & Bigati à figura cælaturæ dicti.* Vide eundem Fest. in voce *Sextantarii*, & Plinium lib. 33. cap. 3.

TIRAQUELLUS.

2 *Quo tempore Servius Tullius Rex.*] Plin. lib. 13. cap. 3.

3 *Unde & pecunia dicta.*] Idem Plin. ibidem. Donatus aliter, ut diximus supra in verbo, *Cariis vero bonis.*

4 *Cujus rei causa.*] Plutarch. probl. cap. 40. Et quantum ad bovis imaginem, idem Plutarch. ejusdem operis cap. 39. & in Publicola, & Plin. lib. 18. cap. 3.

5 *Non propterea à gravi ære.*] Ut patet ex locis Livii & Plinii supra citatis in verbo, *Interjecto deinde tempore.*

6 *Sequutis mox temporibus.*] Hæc usque ad clausulam, *Tamet si quinque*, sunt Plinii ubi supra, Plutarchi probl. 40. Draconis Corcyrensis, & ex eo Athenæi in Dypnosophistis, Macrobius l. 1. Satur. cap. 7. Lactantius lib. 1. cap. 13. unde illud Ovidii lib. Fast. 1. in verbo, *In Latio Saturnus.*

1 Tamet si

parte Janus bifrons, altera navis prora incussa fuit: [1] tametsi quinque annis ante primum Punicum bellum argenteum nummum Romæ signatum nonnulli credant: [2] demum post annos duos & sexaginta, aurei apud Romanos eadem nota incussi fuere. [3] Deinde bigæ, & quadrigæ, ac victoria: quare victoriati, bigati, & quadrigati dicti. [4] Fertur tamen Livius Drusus in tribunatu tertiam æris partem argento miscuisse, & signo victoriæ pariter nummum percussisse, cui Victoriato nomen. [5] In triente autem & quadrante Romani rates incussere, [6] Persæ stateres Daricos numismata habere dicuntur. [7] Græci & Athenienses Tetracinam, & [8] Cistophoros, [9] ac Philippeos nummos, qui bovis

Persarum stateres.
Græci. Athenienses.

1 *Tametsi quinque annis.*] Plinius ubi supra.

2 *Demum post annos duos & sexaginta.*] Idem Plinius ubi supra.

3 *Deinde bigæ.*] Hæc usque ad clausulam, *Fertur tamen*, sunt Plinii d. loco. Sed & de bigatis Tacitus in libro de Moribus Germanorum. Et Livius 3. Decad. lib. 3. & de quadrigatis idem Liv. 3. Decad. lib. 2. & de victoriatis idem Livius 5. Decad. lib. 1. in triumpho C. Claudii Pulchri. Adde & Antonianos, & Aurelianos apud Vopiscum in Aureliano, & in Probo, & Valerianos, & Saloninos apud Trebellium Pollionem in Claudio Secundo ad fin. *

COLERUS.

* Vide Fest. in Grave æs. Corn. Tacitus de morib. Germ. meminit, *Serratorum nummorum.* Sed ibi Lipsius, una cum doctis aliis, nihil extricat.

TIRAQUELLUS.

4 *Fertur tamen Livius Drusus.*] Plinius d. lib. 33. c. 3. & Livius 3. Decad. lib. 2. non semel.

5 *In triente autem & quadrante.*] Plin. ubi supra.

6 *Persæ stateres Daricos.*] Vide paulo inferius in verbo, *Et stateres Darici.*

7 *Græci & Athenienses Tetracinam.*] Rhodiginus lib. 10. cap. 2. ex Livio, ubi legendum *Tetradrachma*, non *Tetracinam*, probant eruditiores.

8 *Cistophoros.*] Livius 4. Decad. l. 7. ubi de triumpho M. Acilii, & iterum ad fin. ejusdem lib. 1. in triumphis L. Æmylii Regilli, & Scipionis Asiatici. & lib. 9. non multo post princip. in Triumpho Cn. Manlii. Et Cicero in Oration. pro domo sua, & ad Atticum l. 2. epist. 2. epist. 6. & iterum epist. 16. ad finem, & lib. 11. epist. 1. Sunt qui in *l. Publia. §. Titius. ff. depositi*, Cistophoros putent reponendos, ubi mendose legantur modo *castrophinati.* Cistophorum fuisse legimus quatuor millium & quingentorum denarium, sicuti & Rhodium talentum. Dici opinantur Cistophorum, ab insigni ferentis cistam: sicut coronati modo vocantur nummi, à coronæ imagine. Ex c. 2. lib. 10. Lect. Antiq. Rhodig.

9 *Ac Philippeos.*] Rhodig. ubi supra. Plautus in Bacchidibus act. 4. sc. 8.

Ducentos nummos aureos Philippos probos
Dabin'?

Et in Trinummo, act. 1. sc. 1.

—— Nummorum Philippeûm ad tria millia.

Horatius libro epist. 2. epist. 1. ad Augustum,

Gratus Alexandro, Regi Magno, fuit ille

Chærilus,

bovis imaginem longo tempore habuere incussam, tunc primum [1] à Theseo inventos, ut ab armis ad agrorum cultum cives avocaret: cujus formæ Eleis numisma fuit, in quo bovis imago designabatur. [2] Præter quos fuere Osccenses [3] & stateres Darici, Philippei & [4] Alexandrei, qui ex auro cudebantur, in quibus mulæ cum curru videbantur effictæ. [5] Postea noctua cum Minervæ facie Athenis incudi cœpta: unde illud proditum est, [6] Gilippi servum ephoris detulisse, multas sub tectis cubare noctuas, quod Lysandri pecuniam, quam Gilippus fuerat depeculatus, sub tecto condiderat. [7] Trœzenii cum Neptunum præcipuum colant, tridentem nummo effictum habuere. [8] Persicus vero nummus sagittarium incussum habuit, [9] qui Daricus etiam dictus. [10] Germani Serram, [11] qui Serrati. [12] Dardani duos insculpsere gallos, [13] Rhegini leporem & currum,

Elei. Nullus in numismate Atheniensi. Trœzenii. Persæ. Germani. Dardani. Rhegini.

Cherilus, ineditis qui versibus, & male natis,
Retulit acceptos, regale numisma, Philippos.

Rhodiginus ubi supra, & Pollux l. 9. cap. 6.

1 *A Theseo inventos.*] Plutarch. in Theseo, & idem Rhodig. ibid.

2 *Præter quos fuere Oscenses.*] De quibus Livius 4. Decad. l. 10. in triumpho Q. Fulvii ex Hispania.

3 *Et stateres Darici.*] Pollux ubi supra & Plutar. in Artaxerxe. Dicti autem sunt à Dario, veluti ab ipso accurate facto in purgationem auri, ut tradit idem Pollux lib. 3. & Plutarch. in Apophthegm. Sed id non esse verum, testimonio est Xenophon, Pædiæ Cyri lib. 5. non semel, dum Persas & alios Daricis nummis usos fuisse tradit tempore Cyri illius antiquioris, qui longo ante tempore præcessit Darium antiquiorem. At Darius tamen ex auro, quam potuit purissimo, monetam percussit teste Herodoto lib. 4.

4 *Alexandrei.*] Pollux ubi supra.

5 *Postea noctua.*] Plutar. in Lysandro. Interpres Aristophanis auctoritate Dæmonis, & Pollux dicto lib. 9.

6 *Gilippi servum.*] Plutar. in eod. Lysandro.

7 *Trœzenii.*] Plutar. in Theseo, & Pausanias in Corinthiacis.

8 *Persicus vero nummus.*] Idem Plutar. tum in vita, tum in Apophthegmatis Agesilai, & in vita Artaxerxis, & Cicero in Orat. pro Sestio.

9 *Qui Daricus etiam dictus.*] Plut. in loco postremo supra citato.

10 *Germani serram.*] Tacit. lib. de Moribus German. memoriæ prodidit, Germanos pecuniam probare veterem & diu notam, Serratos Bigatosque. *

COLERUS.

* Notavi ad illud: *deinde Bigæ.*

TIRAQUELLUS.

11 *Qui Serrati.*] De nummis serratis Livius 4. Decad. lib. 9. alias 10.

12 *Dardani duos insculpsere gallos.*] Adde *pugnantes* ex Polluce lib. 9. c. 6. cujus tit. est, *περὶ εἰδῶν καὶ μερῶν ὀνομάτων τεθέντων*, &c.

13 *Rhegini leporem & currum.*] Pollux ubi supra.

1 *Cepha-*

rum, [1] Cephalenes equum, Thasii Persen, Argivi murem, Mitylenæi Sapphus imaginem, [2] Tarentini nummi Taran Neptuni filium, qui Delphino vectabatur, Aspendii palæstras, [3] Locri autem & Ozolæ hesperum stellam effinxere. [4] Apud Chios ænea moneta fuit, cui nomen Homerus. [5] Peloponnesiorum numisma testudinis figuram habuit, cui Cheloni dixere nomen: Cyziceni altera parte Cybelen, altera leonem: [6] Tenedii securim, & facies duas eadem cervice prominentes: [7] Corinthiaci, qui Poli dicebantur, Pegasum: [8] Gergithii autem qui in Phrygia minore sunt, Sibillæ imaginem, quod inde esset oriunda, hoc sempiternæ laudi fore arbitrati. [9] Postea vero novitio invento, ut imagines Cæsarum cum inscriptione & titulis, nummis adscriberentur, observatum est. [10] Quare Nero Cæsar in habitu citha-

Cephalenes. Thasii. Argivi. Mitylenæi. Tarentini. Aspendii. Locri. Chii. Peloponnesii. Cyziceni. Tenedii. Corinthiaci. Gergithii. Nummi cum Cæsarum inscriptione.

1 *Cephalenes equum.*] Idem Pollux ibi, & Cælius Rhodig. lib. 10. cap. 3.

2 *Tarentini.*] Pollux ubi supra auctoritate Aristotelis in Republica Tarentinorum. Hoc quoque idem refert, sed nullo auctore citato, Nicolaus Leonicus de Varia historia lib. 1. c. 78.

3 *Locri autem & Ozolæ.*] De his duobus Strabo lib. 9. sed ut intelligas Ozolas esse ex Locris, ut alibi diximus.

4 *Apud Chios.*] Pollux ubi supra. Strabo l. 14. *Homerum*, inquit, *poëtam Chii maxime sibi vendicant, unde & nummus quidam æneus apud eos Homerus vocatur.*

5 *Peloponnesiorum.*] Pollux item ubi supra, Eupolidis auctoritate, & illius carminis proverbium, quo significatur testudines, id est pecuniam, vincere virtutem & sapientiam. Id est ejusmodi,

Τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν σοφίαν νικῶσι χελῶναι.

Id est,

Et Virtus testudinibus, & sapientia cedit.

Vide Eras. Chil. 2. cent. 4. c. 87.

6 *Tenedii securim.*] Heraclides in Politicis, & Stephanus in Urbium catalogo. Plutarchus in Commentario de Pythiis oraculis, ostendit securim typum atque insigne fuisse Tenediorum, idque propter cancros, qui sunt apud illos in loco, qui dicitur Asterium. Verba Plutarchi sunt hæc: *ὥσπερ ἀμέλει κατατείνεσθαι τὸν χρυσοῦν σέλινον ἀναθήματα λέγοντ@. καὶ τενέδιοι τὸν πέλεκυν, ἀπὸ τῶν καρκίνων τῶν γινομένων περὶ τὸ καλούμενον Ἀστέριον παρ' αὐτοῖς, μόνοι γὰρ ὡς ἔοικεν ἐκεῖ τὸ χελώνιον τύπον πελέκεως ἴσχει.* Erasmus Chil. 1. cent. 9. cap. 27. Vide in nostris legibus Connubial. ubi de pœnis adulterii.

7 *Corinthiaci.*] Pollux d. lib. 9.

8 *Gergithii.*] His autem adde, Brutum numisma percussisse ipsius imagine cum pileo & duobus pugionibus, significans à se & Cassio patriam servitute liberatam fuisse, occiso Julio Cæsare, ut scribit Dion lib. 47. Lysimachi quoque numisma erat ipsius facie cornigera insignitum, ob taurum de sacrificio Alexandri Magni vinculis elapsum, ab eo retentum ambabus manibus & occisum, ut tradit Appianus in Syriacis.

9 *Postea vero.*] Id probatur exemplis seqq.

10 *Quare Nero Cæsar.*] Suetonius in vita illius, cap. 25. *Statuas suas*, inquit,

citharœdi se nummo insculpsit: [1] & Severus Imperator habitu Alexandri nummos figuravit. [2] Galenus post occisos satrapas Persarum, monetam, qua Persas captos ducebat, percuti jussit. [3] Augustus Octavius nota sideris capricorni, sub quo in lucem editus erat, argenteum nummum percussisse dicitur. [4] Denique, quum apud prius seculum nullus nummorum usus foret, judicare licet, Homeri temporibus non pecunia, nec ære signato, sed mercibus invicem Achivos vinum, æs & ferrum armis & mancipiis emere consuesse. Cum vero hac admonitione attentior factus, ἐν τῇ κ, τῆς Ἰλιάδος Ὁμήρου ῥαψῳδίᾳ versarer, eos versus haud multo negocio comperi: qui tales sunt,

In fin. lib. 7. Iliados.

Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλα δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλα δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι, τίθεντο δὲ δαῖτα θάλειαν.

Id est,

Unde reportabant criniti vina Pelasgi,
Æris quidam, alii fulgentis munere ferri,
At scutis, pars bobus mancipiisve
Mutabant passim, & convivia læta parabant.

citharœdico habitu: * *qua nota etiam nummum percussit.*

COLERUS.

* Tales nummi adhuc visuntur ærei & aurei, cum hac inscriptione. PONTIF. MAX. TRPOT. IMP. PP.

TIRAQUELLUS.

1 *Et Severus Imperator.*] Non is Septimius Severus sed Alexander Severus ex Ælio Lampridio in vita illius.

2 *Galenus.*] *Gallienus* scribendum: estque Trebellii Pollionis in vita illius, *Gallienus*, inquit, *ubi comperit ab Odenato Persas vastatos, redactam Nisibin & Carras in potestatem Romanam, omnem Mesopotamiam nostram, denique Ctesiphontem esse perventum, fugisse Regem, captos satrapas, plurimos Persarum occisos: Odenatum, participato imperio, Augustum vocavit, ejusque monetam, qua Persas captos traheret, cudi jussit.*

3 *Augustus.*] Sueton. in vita illius, cap. 94. in fin. *Tantam mox fiduciam fati Augustus habuit, ut thema suum vulgaverit, nummumque argenteum nota sideris capricorni, quo natus est, percusserit.*

4 *Denique cum apud prius seculum.*] Hoc caput finit versibus Homericis ex Iliados libro 7. ad fin. ut supra diximus.

CAPUT XVI.

Quæ portæ urbis Romanæ præcipuæ fuerint, & unde nomina sumpserint, & ex quibus causis cognomenta.

URbis Romæ sicut sæpissime pomœrium prolatum fuit, ita multiplices portas pro murorum ambitu extructas fuisse, facile est conjectari. Nam quum à prima origine fundamenta urbis in Palatino monte fuerint, cujus radicibus antiquissimum pomœrium terminabatur, [1] tribus portis tunc urbs contenta erat: hæ fuerunt, [2] Carmentalis quæ Scelerata, [3] Pandana [4] quæ Libera dicta est, [5] & Mugonia [6] quam Trigoniam à tribus angulis vocatam ferunt. [7] Id autem pomœrium quod Romulus posuit, à foro boario

Tres portæ. Carmentalis, Pandana, Mugonia.

TIRAQUELLUS.

1 *Tribus portis.*] Plinius libro tertio, cap. 5. scribit, *Urbem treis portas habentem Romulus reliquit, aut (ut plurimas tradentibus credamus) quatuor.* Has nominat Georgius Fabricius Chemnicensis in libello, cui titulus est, *Roma.*

2 *Carmentalis.*] Et aliis nominibus Tarpeja, Vejentana, & (ut ex Plinio lib. 8. c. 42. conjici potest) aliquando Ratumena. Cur autem Scelerata dicta sit, vide paulo infra in verbo, *Quæ & Scelerata.*

3 *Pandana.*] Quæ & Saturnia, & Romanula, & libera dicta est. Dicta est autem Pandana Varroni l. 1. aut ut alii computant 4. de lingua Latina à Pando, quod semper pateret ad res quæ in urbem ferebantur. Idem Fest. Pompejus lib. 14.

4 *Quæ Libera dicta est.*] A libertate, auctores Festus & Varro ubi supra, dictam tradunt.

5 *Et Mugonia.*] Varro lib. 4. de ling. Lat. *Intra muros*, inquit, *video portas dici: in palatio Mucionis à mugitu, quod ea pecus in Bucitatum antiquum oppidum exigebant.* Mugionam eam vocat Festus lib. 11. non à Mugitu, sed à Mugio quodam, qui huic portæ aliquando præfuisse creditur.

6 *Quam Trigoniam.*] Quod esset trium angulorum Verrio appellata.

7 *Id autem pomœrium.*] Liv. 1. Decad. lib. 1. Pomœrium, verbi vim solam intuentes, post mœnium interpretatur esse. Est autem magis circamœrium, locus, quem in condendis urbibus quondam Hetrusci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato consecrabant: ut neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc vulgo etiam conjungunt: & intrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spacium, quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quod post murum esset, quam quod murus post id, Pomœrium Romani appellarunt, & in urbis incremento semper, quantum mœnia processura erant, tantum termini hi consecrati proferebantur. Varro lib. 4. de ling. Lat. *Principium*, inquit, *quod erat, post murum, Pomœrium dictum: ejusque ambitu auspicia urbana finiuntur.* Festus, *Pomœrium, quasi postmœrium, id est, proximum muro.*

rio procedens ad magnam Herculis aram: inde per ima montis [1] Palatini [2] ad aram Consi, mox ad curias veteres, & demum ad sacellum Larium, protendebatur, & cum esset tunc [3] Roma quadrata, ad forum Romanum procedebat. [4] Varro autem à sylva, quæ erat in area Apollinis in palatio, usque ad supercilium scalarum Caci in Aventino, occidentem versus, & ad tugurium Faustuli, ubi casa Romuli fuit, prima urbis fundamenta protendi asseverat. [5] Adjecto deinde Capitolino colle à Tito Tatio, quem Arcades Saturnium vocarunt, satis constat portam illic excitati castelli, [6] Saturniam nuncupasse, quæ Pandana, eo quod semper pateret, dicta est. Cumque infima Capitolini montis habitaculum fuerint, [7] inde Carmentali portæ nomen

Saturnia. Pandana unde. Carmentalis.

Gellius libro 13. cap. 14. in princip. *Pomoerium est locus intra agrum effatum, per totius urbis circuitum pone muros regionibus certis determinatus, qui facit finem urbani Auspicii. Antiquissimum autem pomoerium, quod à Romulo institutum est, Palatini montis radicibus terminabatur. Sed id pomoerium pro incrementis Reipublicæ, aliquoties prolatum est, & multos editosque colles circumplexum est. Habebat autem jus proferendi pomoerii, qui populum Rom. agro de hostibus capto auxerat.*

COLERUS.

* Etymon esse à *post* & *mœrus* nemo dubitat. Sic enim scribebant œ pro u veteres. Certe mœrus à Græco μοῖρα, id est, sors, munus. Glossarius ὁ περὶ τὸ τεῖχος τόπος.

TIRAQUELLUS.

1 *Palatini.*] Marlianus lib. 1. c. 3. *Urbs*, inquit, *designari cœpta est à foro boario: inde certis spatiis interjecti lapides per ima montis Palatini, ad aram Consi: mox ad Curias veteres: tum ad sacellum Larium forumque Romanum producti, mœniis locus & urbi spatium designatum fuit. Neptunus equestris, alio nomine Consus appellatus, quod consiliorum secretorum Deus esset, ut qui hominum consilia celet vel prodat.* Vide Marlianum lib. 4. c. 12. Gyrald. de diis Gent. Syntagm. 5.

2 *Ad aram Consi.*] Idem Alexand. infra, lib. 5. cap. 26. *Fuit enim Consus*, ait, *Consilii Deus, cujus ara in Circo maximo.*

3 *Roma quadrata.*] Festus Pomp. lib. 5. Plutarchus in Romulo. Vide in nostris Consuetudinibus, ubi de Fontenaio loquor. *

COLERUS.

* Vide & Dionys. lib. 1. Solinum cap. 2. Tacitum lib. 12.

TIRAQUELLUS.

4 *Varro autem.*] Lib. 4. de lingua Lat.

5 *Adjecto deinde Capitolino.*] Solinus c. 2. Diod. Sicul. lib. 3. cap. 5. scribit, Omnia, ad hoc usque tempus, & in Sicilia & in occiduis oris editiora loca Saturnia dicta fuisse.

6 *Saturniam.*] Solinus eod. c. 2. *Castelli quoque*, inquit, *quod excitaverant, portam Saturniam appellaverunt, quæ postea Pandana vocata est.*

7 *Inde Carmentali.*] Idem Solinus ibid. *Pars autem infima Capitolini montis habitaculum Carmentis fuit, ubi Carmentis nunc fanum est, à quo Carmentali portæ nomen datum est.* Dionys. Halicarn. lib. 1. Euandro & Carmenti Roma-

nomen datum, [1] quæ & Scelerata, eo quod CCC. & septem Fabii inde prodeuntes, infausto prælio ad Cremeram omnes à Vejentibus oppressi, & miseranda nece cæsi fuere. [2] Juxta quam ædes Martis, [3] Matutæ [4] & Bellonæ, [5] & columna ex qua dabatur belli signum, siquando contra hostes prævalentes sumebantur arma. [6] Ad hanc portam matro- Scelerata.

Romanos quotannis sacrificare, Carmentæque aram apud Carmentalem portam sub Capitolio ædificatam fuisse scribit: quam aram Solinus hic fanum nominat. Nunc Sanctæ Catharinæ, sub rupe Tarpeja.

1 *Quæ & Scelerata.*] Ovid. l. 2. Fast.

Carmentis portæ dextro est via proxima Jano:
Ire per hanc noli quisquis es, omen habet.
Illa fama refert Fabios exisse trecentos:
Porta vacat culpa, sed tamen omen habet.

Livius 1. Decad. lib. 2. Fest. Pompejus lib. 16. Servius lib. 8. Æneidos ibi,

—— Monstrat & aram
Et Carmentalem Romano nomine portam.

Et diximus etiam supra lib. 2. c. 6. post princ.

2 *Juxta quam ædes Martis.*] Hujus templi meminit Ovidius lib. Fast. 5. & columnis adornatum fuisse dicit, & Marlianus Topog. lib. 5. c. 8.

3 *Matutæ.*] In foro Holitorio C. Cornelius Cos. bello Gallico ædem Junoni Matutæ vovit: quam quidem postea Censor locavit in eo loco, ubi deinde D. Andreæ, cognomento in Mentuza, templum fuit. Marlianus Antiquit. Rom. lib. 4. cap. 2. & 7. & lib. 3. cap. 15. & alibi. Hæc etiam Juno cognominata est. Gyraldus de diis Gentium Syntag. 3. & Leucothoë idem lib. 7.

4 *Et Bellonæ.*] Bellonam Poëtæ deam belli faciunt, sororem & aurigam Martis, vulneribus & strage gaudentem. Vocatur etiam Enyo. Martial. lib. 2. de Othonis morte,

Cum dubitaret adhuc belli civilis Enyo.

Gyraldus de diis Gentium Syntag. 10. & Pallas. Virgil. lib. 8. Æneid.

Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.

Huic proprio sanguine sacerdotes sacrificabant. Unde Lucanus lib. 1.

—— Tunc quos sectis Bellona lacertis
Sæva movet, cecinere deos.

Ovidius lib. Fast. 6.

Hac sacrata die Tusco Bellona duello
Dicitur, & Latio prospera semper adest.

Ædes Bellonæ, inquit Anton. Constant. interpres Ovidii, *quæ hoc tempore dedicata est, non fuit extra urbem, ut quidam falsò existimant: ea videlicet, ubi Scipioni reverso ex Hispania, pulsis Carthaginensibus, Senatus datus est, auctore Plutarch. in Sylla: sed in urbe, ac non longe à Circo maximo: ubi columnella fuit, quæ Bellica dicebatur.* Et Marlian. Topographiæ urbis Rom. lib. 5. c. 8.

5 *Et columna.*] Huic columnæ proximam ædem Bellonæ fuisse docet Festus his verbis, *Bellona dicebatur dea bellorum, ante cujus templum erat columella, quæ Bellica vocabatur, super quam hastam jaciebant cum bellum indicebatur.* Hujus ædis auctor Appius Claudius fuit (auctore Liv. 1. Decad. lib. 10.) cum Hetruscos bello domuisset. Sane Bellona, teste Varrone lib. 6. ling. Lat. ab duello quoque Duellona dicebatur. Pompejus quoque hujus columnulæ meminit, & Marlianus ubi supra.

6 *Ad hanc portam.*] Ibidem fanum (ut supra dictum est) à matronis Romanis exædificatum fuisse memoriæ prodidit Marlianus Antiq. Rom. lib. 4. cap. 2. Hæc primum Nicostrata, sed quia carminibus oracula reddebat, Carmenta est vocata.

matronas Carmentæ nymphæ [1] (quæ mater Euandri fuit) annuas hostias immolare & sacrum facere produnt. [2] Sed cum Tarquinius Priscus quadrato saxo primus, & deinde Servius Tullius pomœrium protulissent, duosque urbi colles adjecissent, ita ut septem collium urbs fieret, qui ultimus urbis ambitum auxisse fertur, ac reliqui Reges urbem parum mœnibus validam, aggere & fossis munivissent, portarum quoque numerum augeri consentaneum fuit: eoque magnitudinis urbs processit, sæpius aucto dilatoque pomœrio, [3] ut IIII. & XXX. portas per omnem ambitum Romæ fuisse legamus: ipsumque pomœrium [4] Aurelianum Cæsarem tandem definisse, ut ad millia passuum XXX. mœnia protenderet; [5] tametsi Nero Ostiam tenus mœnia promovere, atque inde fossa mare veteri urbi statuisset inducere. [6] Exquilinam ergo, [7] Viminalem, Quirinalem

Urbs septem collium.

Portæ 34. urbis Romæ.

Exquilina.

Viminalis.

Quirinalis.

1 *Quæ mater Euandri fuit.*] Plutarc. Probl. cap. 56. ubi reddit rationem, quare Romanæ matronæ Carmentæ fanum ædificaverint. Livius 1. Decad. lib. 1. non adeo longe à princ. *Euander, inquit, tum ea, profugus ex Peloponneso, auctoritate magis quam imperio regebat loca: venerabilis vir miraculo literarum, rei novæ inter rudes artium homines: venerabilior divinitate credita Carmentæ matris, quam fatiloquam ante Sibyllæ in Italiam adventum, miratæ hæ gentes fuerant.* Strabo lib. 5.

2 *Sed quum Tarquinius Priscus.*] Liv. Dec. 1. lib. 1. scribit Tarquinio Prisco; qui urbem lapideo muro circumdare paraverat, defuncto, eam curam Servium Tullium suscepisse, urbisque ampliasse pomœrium.

3 *Ut IV. & XXX. portas.*] Plin. lib. 3. cap. 5. dicit hodie esse numero XXXVII. ita ut XII. portæ semel numerentur, prætereanturque ex veteribus VII. quæ esse desierunt.

4 *Aurelia. Cæsarem.*] Flavius Vopiscus in Aurel.

5 *Tametsi Nero.*] Suetonius in vita illius c. 31.

6 *Exquilinam.*] De hac Cicero 2. de Oratore, & in Oratione in Pisonem, & pro Cluentio Habito. Strabo libro 5. Livius 1. Decadis libro 1. 2. & 3. & 3. Decadis libro 1. & 4. (sive 4. Decadis libro 3.) & libro 6. & 5. Decadis lib. 1. Cornelius Tacitus libro 2. & Porphyrion interpres Horatii Epod. Ode 17.

7 *Viminalem.*] De hac quoque Fest. Pompejus lib. 12. post princ. ubi loquitur de sacello Nemiæ deæ & Macrobius lib. 1. Saturn. cap. 9. ubi hanc dicit postea Janualem * dictam fuisse. Strabo lib. 5.

COLERUS.

* De hac porta Varro lib. 4. de L. L. quæ clausa semper fuit, nisi cum bellum esset. Unde à Plut. & aliis appellatur πολέμου πύλη. Et Virgil. *sunt geminæ belli portæ.* Et iterum Plutarch. de Fortuna pop. Rom. ἱερὸν ἀνοικτὸν, ὃ πολέμου πύλην καλοῦσι.

1 Et Ca-

nalem portas, [1] & Cælimontanam à collibus urbis, ubi sitæ erant, vetusto nomine denominarunt: [2] quamvis quod Quirini sacello foret proxima, Quirinalem dictam nonnulli ferant, [3] juxta quam Veneris Erycinæ templum. Quæ quidem Viminalis [4] aliquando Numentana dicta est; [5] sicut Exquilinam Taurinam à capite Tauri insculpto, vocatam

Cælimontana. *Numẽtana.* *Taurina.*

TIRAQUELLUS.

1 *Et Cælimontanam.*] De qua Cicero in Pisonem. Livius 4. Decad. l. 5. Hanc nunc vulgo Asinariam vocatam dicit Leonardus Aretinus de bello Gothorum lib. 3. Nunc à templo, porta Sancti Joannis, vel porta Laterana.

2 *Quamvis quod Quirini sacello.*] Aliis nominibus Collina & Agonia sive Agonensis. Anton. Constant. Ovidii interpres in eum locum Fastor. lib. II.

Proxima lux vacua est, at tertia dicta Quirino:
Qui tenet hoc nomen Romulus ante fuit.

Quamvis, inquit, *alii à templo Quirino dictam existimant, à quo porta Quirinali nomen est inditum, quod proxime eam Quirini sacellum esset, vel quod ea in collem Quirinalem itur.* * Hodie vulgus Rom. à duobus equis marmoreis, Phidiæ & Praxitelis operibus, in hoc colle sitis, Montem cavallum appellat.

COLERUS.

* Festus Pompejus.

TIRAQUELLUS.

3 *Juxta quam Veneris Erycinæ templum.*] Strabo lib. 6. *Eryx quoque collis excelsus habitatur, in quo Veneris templum locatum est, quod singulari veneratione colitur, antiquitus mulierum frequentia refertum, illius ministeriis dicatarum, quas & è Sicilia & externis ex regionibus multi locarant. Hac vero tempestate, sicut & ipsa colonia viduata colonis est: sic & templum desolatum, & famulorum humanum copia defecit.* * Est & Romæ ante portam Collinam, deæ hujus ædificium, quod Veneris Erycinæ templum dictitant, cui cum æde sacra insignis adjacet porticus. De quo Ovidius Fastor. 4.

Templa frequentari Collinæ proxima portæ
Nunc decet, à Siculo nomina colle tenet.
Utque Syracusas Arethusidas abstulit armis
Claudius, & bello te quoque cepit Eryx. **

COLERUS.

* Erat templum hoc in monte Eryce. Virg. lib. 5.

Tum vicina astris Erycino in vertice sedes
Fundatur Veneri Idaliæ.

Vide & Polybium.

** De hoc templo non semel tantum Livius.

TIRAQVELLVS.

4 *Aliquando Numentana.*] Quod per eam in agrum Numentanum esset iter. Hæc & ex eventu Janualis vocata est. auctor Macrob. Saturn. lib. 1. capite 10. ubi causam reddit. Hæc & Figulensis, nunc S. Agnetis. Strabo l. 5.

5 *Sicut Exquilinam, Taurinam.*] A Procopio Prænestina, à Fulvio & aliis recentioribus Tiburtina, à bovis capite, quod supra eam est, nunc Taurina: à templo suburbano, vulgo S. Laurentii antiquissimo nomine Metia: id enim inde conjicio, quod idem de Metia scribit Plautus, quod de Exquilina Horatius: nec dissentiat ab utroque Corn. Tacitus qui lib. 2. Annalium ait, *Sumptum, prisco more, extra Exquilinam de agentibus supplicium.* * Plautus in Casina act. 2.

Illum edepol videre ardentem te extra portam Metiam,
Credo ecastor velle. ——

Capena. Pluviæ excitandæ modus.

catam ferunt. [1] Capenam vero constat [2] affluentium aquarum multiplices habuisse decursus. [3] Illinc enim ad Martis ædem semita fuit, quadrato saxo, ubi & Manalis lapis, qui in urbem delatus, pluvias excitare dicebatur: [4] sicut aqua in

Horat. lib. 5. Epod.

Post insepulta membra different lupi:
Et Exquiliæ alites.
Neque hoc parentes heu, mihi superstites,
Effugerit spectaculum.

In quem locum annotavit Porphyrion, in regione Aggeris, quæ est extra portas Exquilinas, solita fuisse pauperum corpora vel comburi vel projici. Combusta fuisse indicat Plautus, projecta Horatius. Hæc Georgius Fabricius in Roma.

COLERUS.

* Porta enim Esquilina suppliciorum locus fuit. Plautus:

Extra portam Metiam currendum est prius,
Lanios inde arcersam duo cum tintinnabulis.

Suetonius in Claudio: *Civitatem Romanam usurpantes in campo Esquilino securi percussit.* Et Horat. Epod. Vide Lips. ad lib. 1. Tacit. Annal.

TIRAQUELLUS.

1 *Capenam vero.*] De qua Livius 1. Decad. lib. 1. 3. & 10. & 3. Decad. lib. 3. & 5. & 4 Dec. lib. 3. sive 5. Decad. lib. 4. & 4. Decad. lib. 8. & Valerius Maximus lib. 3. cap. 7. ubi de Senatu Romano, & Fest. Pompejus l. 16. ubi de Rediculis, & lib. 17. ubi de senaculo. Servius lib. 7. Æneid. in eum locum,

—— Lucosque Capenos.

Scribit hanc portam quæ juxta Camenas est, à Lucis Capenis nomen accepisse. Hanc Appiam vocatam fuisse scribit Frontinus in lib. de Aquæductibus celeberrima apud Poëtas fuit. Propert. lib. 4. eleg. 3. ad fin.

Armaque cum tulero portæ vicina Capenæ. *

COLERUS.

* Camena etiam dicta fuit hæc porta: quia extra eam Lucus Camenarum, & aquæ Camenæ, quarum sæpe Martialis meminit. Eadem porta Fontanalis à fontibus dicta est.

TIRAQUELLUS.

2 *Affluentium aquarum.*] Nam & hinc eam madidam vocat Juvenalis Sat. 3.

Substitit ad veteres arcus, madidamque Capenam.

Hincque etiam illud Martialis lib. 5. epig. 94.

Capena grandi porta, qua pluit gutta,
Phrygiumque matris almo qua lavat ferrum.

Strabo lib. 5.

3 *Illinc ad Martis ædem.*] Festus Pompejus lib. 11. *Manalem vocabant lapidem, petram quandam, quæ erat extra portam Capenam, juxta ædem Martis.* * Livius 1. Decad. *Cum omnes extra portam Capenam ad Martis ædem convenire armatos juniores jussisset.* Rursumque ejusd. Decad. lib. 10. *Semitamque saxo quadrato à Capena porta ad Martis straverunt.* Et 4. Dec. lib. 8. *Viam silice sternendam à porta Capena ad Martis ædem locaverunt.* Hincque etiam illud Ovid. lib. 6.

Lux eadem Marti est, quem prospicit extra
Appositum tectæ porta Capena viæ.

COLERUS.

* Aliter tamen ibi Scaliger. Quem consule, si vis erudiri.

TIRAQUELLUS.

4 *Sicut aqua in Lycæi Jovis fonte.*] Cælius Rhodiginus lib. 24. cap. 17. ex Pausania in Arcadicis, sive lib. 8. *Fontis,* inquit, *Agno, qui in Lycæo monte est, Istro fluminis hyberna æstivaque natura*

in Lycæi Jovis fonte, si quando siccitate laboraretur, sacerdotis manu querno ramo agitata, cogebat nubes, largosque effundebat imbres. Et Athenis Terræ fuisse simulacrum [1] Pausanias prodit, suppliciter à Jove aquam expetentis vero eventu, cujus ara in monte Hymetto visebatur, quem ὄμβριον, quasi pluvium Jovem dixere. [2] Et apud Indos in arce quam magi incolunt, dolium vidisse Apollonius tradit, quo aperto, in defectu aquarum nebulæ emittuntur, quæ totam Indiam imbribus humectant. Quod etiam documentum [3] Democriti fuit, ut ad imbres excitandos, caput & collum chamæleontis, ligno roboris uri præceperit. [4] Ad eandemque Capenam aqua Mercurii erat, *Jupiter pluvius.* *Aqua Mercurii.*

tura quam simillimus: Quod si forte siccitate solum laboret, atque ex eo segetes & stirpes exarescant, ibi Lycæi Jovis sacerdos ad aquam ejus fontis cum precatione conversus, riteque rei divinæ mactatis hostiis peractis, è querceu ramum non alte, sed in summam aquam porricit. Existit repente commota aqua ater halitus nebulæ persimilis, neque ita multo post nubes attollitur, moxque pluviam nubium accessione, obducto cælo, Arcadum fines optatis imbribus perfunduntur.

1 *Pausanias prodit.*] In l. 1. qui de Atticis est, & 9. qui Bœotica inscribitur.

2 *Et apud Indos.*] Philostratus in vita Apollonii Tyanei libro cap. 3. sic scribit, *Gemina quoque illic dolia se vidisse refert Apollonius, unum imbrium, alterum ventorum: & is quidem, qui dicitur esse imbrium, ubi nimia siccitate India premitur, si fuerit apertus nebulas emittit, quæ universam terram humectant: sin vero nimia fuerit pluvia, idem occlusus imbres cohibet. Alterum autem, qui ventorum esse dicitur, idem facit quod utres Æoli facere putantur. Ad aperto enim dolio ventus regionem perflat, unde & salubritas in terra gignitur.*

3 *Democriti.*] Plinius lib. 28. c. 8. ubi idem dicit, præter caput & collum, de jecore in tegulis usto.

4 *Ad eandemque Capenam.*] Ovid. lib. 5. Fast. de Mercurio loquens,

Templa tibi posuere patres spectantia Circum
Idibus, ex illo est hæc tibi sacra dies.
Te quicunque suas profitentur vendere merces,
Ture dato, tribuas ut sibi lucra, rogant.
Est aqua Mercurii portæ vicina Capenæ:
Si juvat expertis credere, numen habet.
Huc venit incinctus tunica mercator, & urna
Purus, suffitam, quam ferat, haurit aquam.
Uda fit hinc laurus; lauro sparguntur ab uda,
Omnia quæ dominos sunt habitura novos.
Spargit & ipse suos lauro rorante capillos,
Et peragit solita fallere voce preces.
Ablue præterita perjuria temporis, inquit,
Ablue præterita perfida verba die.
Sive ego te feci testem, falsove citavi,
Non audituri numina vana Jovis.
Sive deum prudens alium, divamve fefelli
Abstulerint celeres improba verba noti,
Da modo lucra mihi, da facto gaudia lucro:
Et fac ut emptori verba dedisse juvet.

Et Macrobius lib. 1. cap. 12.

erat, magnis studiis celebrata: qua mercatores Idibus Majis se inspargebant & sua, uberes quæstus propterea facere arbitrati. [1] Et Almon aquæ rivulus, cujus aqua sacerdotes furore vesano inter se digladiantes, Cybelis simulacrum ex Pessimunte advectum, quotannis abluebant. [2] juxta quam M. Marcellus secundo Punico bello, ædem Virtutis antea votam, dedicavit, [3] Mutionis vero, à Mutione qui illi aliquando præfuit, [4] & Minutia, quia Minutii sacello erat proxima, quem pro Deo vetustas coluit. [5] Et Salutaris ab æde Salutis. [6] Et Rhautumena, ab auriga Rhautumeno, qui Vejis cursu vicerat, quo è curru effuso, equi citatissimi cum palma in Capitolium contenderunt, portæ dictæ denominatæque sunt. [7] Catulariam vero dixere, quod juxta eam ad placandum Caniculæ sidus frugibus inimicum, immolarentur ruffæ canes. [8] Et Piacularem, propter ostenta & piacula quæ illic fiebant assidue, dici Pompejus memorat. [9] Collina quoque, [10] quæ Agonensis dicta est, propter anfra-

Almon. Mutionis. Minutia. Salutaris. Rhautumena. Catularia. Piacularis. Collina seu Agonensis.

1 *Et Almon.*] Ovid. lib. 4. Fastorum,

Est locus, in Tyberim qua lubricus influit Almo,
Et nomen magno perdit in amne minor.
Illic purpurea canus cum veste sacerdos
Almonis dominam sacraque lavit aquis.

&c. quæ sequuntur. Unde liquet *Almon*, non *Alemon* esse legendum.

2 *Juxta quam.*] Scilicet juxta portam Capenam ex Livio 3. Decadis libro 9.

3 *Mutionis vero.*] Supra eod. cap. in verbo, *Et Mugonia.* in princ. cap.

4 *Et Minutia.*] Festus Pompejus libro 11.

5 *Et Salutaris.*] Idem lib. 17.

6 *Et Rhautumena.*] Idem lib. 16. Et Plinius qui eam *Ratumenam* vocat l. 8. c. 42. Plutarch. qui *Rhatumeniam* vocat in vita Publicolæ.

7 *Catulariam vero.*] Fest. Pompejus lib. 2.

8 *Et Piacularem.*] Idem lib. 14. Et Piatrix dicebatur, sacerdos expiare solita, quam & Sagam appellarunt.

9 *Collina quoque.*] De qua Strabo lib. 5. Liv. 1. Decad. lib. 2. multis locis, & ejusd. Decad. lib. 4. & 8. & 3. Dec. lib. 6. Plinius lib. 5. c. 18. alias 15. alter Plinius Secundus, si is est. cap. 75. Appianus lib. 1. bellorum Civilium. Plutarch. in Numa. Ovid. lib. 4. Fastor. ibi,

Templa frequentari Collinæ proxima portæ
Nunc decet. ——

Blondus lib. 1. de Rom. instaurat. Lucanus lib. 2.

Aut Collina tulit stratas quot porta catervas.

10 *Quæ Agonensis dicta est.*] Livius 1. Decad. lib. 8. Festus Pompejus l. 1. Marlianus lib. 1. c. 6. *

COLERUS.

* Hujus portæ meminit & Vitruvius lib. 3. cap. 1. Eam hodie Galatiam vocari volunt.

1 *Veneris*

anfractus multiplices, quod partim edita, partim declivia essent loca, nomen sortita dicitur: extra quam [1] Veneris Erycinæ, [2] & Quietis templa fuere, [3] & juxta campus cui Scelerati nomen fuit: [4] in quo incesti damnatas, vivas defodere Vestales assuevere. [5] Romanulam vero, [6] & Collatinam: alteram, quod ex Sabinis Romam patens via foret: alteram, quod illinc Collatiam expeditum iter esset, deno-

Campus Sceleratus, in quo Vestales defodiebantur. Romanula.

TIRAQUELLUS.

1 *Veneris Erycinæ.*] Supra in verbo, *Juxta quem Veneris Erycinæ*, ejusdem cap. Livius 3. Dec. lib. 2. *Tum ædes votæ Veneri Erycinæ.* Idem Decad. 3. lib. 3. *Interea Duumviri creati sunt Q. Fabius Maximus & T. Otacilius Crassus, ædibus dedicandis, Menti Otacilius, Fabius Veneri Erycinæ, utraque in Capitolio est, canali uno discretæ.* Idem Dec. 4. lib. 10. *Ædes duæ eo anno dedicatæ sunt: Una Veneris Erycinæ ad portam Collinam. Dedicavit L. Porcius L. F. Licinius duumvir. Vota erat ab Cos. L. Porcio Ligustino bello. Deæ simulacrum dedicavit Sulpitia.* Plinius lib. 7. cap. 35. *Pudicissima*, inquit, *fœmina semel matronarum sententia judicata est Sulpitia Paterculi filia, uxor Fulvii Flacci: electa ex centum præcipuis, quæ simulacrum Veneris ex Sibyllinis libris dedicaret.*

2 *Et Quietis.*] Divus Augustinus de Civitate Dei, lib. 4. c. 16. Livius 1. Dec. lib. 4. *Cum hæc agerentur, jam Cos. via Lavicana ad Fanum Quietis erat. Nunc S. Petri & Marcellini est templum à Constantino in meliorem usum conversum, qui matrem suam prope illud in Mausoleo sepeliri voluit, quod in Sylvestro primo asserit Platina.*

3 *Et juxta campus cui Scelerati.*] Livius 1. Dec. lib. 8. *Eo anno Minutia Vestalis suspecta primo, propter mundiorem justo cultum, insimulata deinde apud pontifices ab indice servo, cum decreto eorum jussa esset sacris abstinere, familiamque in potestate habere: facto judicio, viva sub terram ad portam Collinam dextra via stratam defossa Scelerato campo.* Credo ab incesto id ei loco nomen factum.

4 *In quo incesti damnatas.*] Vestales autem virgines incesti damnatas vivas ad portam Collinam defodi satis constat, tum ex Livii superiore exemplo, tum ex ejusdem Livii Dec. 3. lib. 2. ubi *Territi etiam*, ait, *super tantas clades cum cæteris prodigiis, tum quod duæ Vestales eo anno, Opimia atque Floronia, stupri compertæ: & altera sub terram, ut mos est, ad portam Collinam necata fuerat: altera sibimet ipsa mortem consciverat.* Plutar. in Fab. Max. Fest. Pomp. lib. 7. Paulus Orosius lib. 4. c. 2. in fin.

5 *Romanulam vero.*] Romanam idem Pompejus lib. 16. *Romana porta instituta est à Romulo in infimo clivo Victoriæ, qui locus gradibus in quadratum formatus est. Appellata est autem Romana à Sabinis præcipue, quod ea proximus aditus erat Romam.* Romanulam autem ac Mugionem Palatii fuisse portas asserit Varro lib. 5. his verbis, *Hoc sacrificium fit in Velabro, qua in novam viam exitur, ut ajunt quidam, ad sepulcrum Accæ, ut quod ibi prope faciunt diis manibus servilibus sacerdotes, qui uterque locus extra urbem antiquam fuit, non longe à porta Romanula.*

6 *Collatinam.*] Post Numentanam proximo loco est Collatina, cui à Collatia oppido, in quod aliarum civitatum opes fuere collatæ, nomen inditum esse, scribit Festus lib. 2. *

COLERUS.

* Huic portæ olim nomen *Piacularis* fuit.

Ferentina. Gabiusa. Collatina seu Pinciana. Romula sive Romanula. Querculana. Randasculana.

denominarunt : [1] sicut Ferentinam, quod Ferentinum ferret : & [2] Gabiusam, quod Gabios. Hanc vero Collatinam aliquando [3] Pincianam dictam nonnulli volunt, quod nomen adhuc manet, à proximo palatio deductum, unde demolita marmora [4] Theodoricus rex Ravennam deportavit. [5] Fuit quoque Romula porta, quam Sabini Romanulam vocaverunt, quod per eam proximus Romam aditus esset, quæ gradus ad novalia & Volupiæ sacellum habuit. [6] Et Querculana, quod quercum proximam haberet. [7] Et Randasculana, quod ære munita foret; siquidem à veteribus

TIRAQUELLUS.

1 *Sicut Ferentinam.*] Marlianus l. 1. c. 8. Topographiæ urbis Rom. sic scribit, cum Strabo lib. 5. in via Latina Ferentinam urbem fuisse asserat, crediderim portam hanc eam esse, quam Plutarchus Ferentinam nominavit. Nam Romulus, inquit, expiationibus civitatem expurgavit, quas adhuc etiam Ferentinam ad portam observari tradunt. Sic vero appellatam opinatur, quod iter ea esset, qua ad Ferentinos Hernicorum populos proficisceretur. Et de hac quoque Julius Obsequens Prodigiorum cap. 1.

2 *Gabiusam.*] Hanc portam Cœlimontanam (quam fulmine ictam scribit Liv. 4. Dec. lib. 5.) plerique omnes fuisse arbitrantur. Sicque dictam quod iter aperiret in Gabios, cujus oppidi jam diu demoliti loco, Gallicanum, quod hodie vocant, successit. Vide tamen an *Gabiniam* legendum sit ex eod. Livio 1. Decadis libro 2. Per hanc rivus Appiæ urbem influit.

3 *Pincianam dictam.*] Marlianus ubi supra.

4 *Theodoricus Rex.*] Theod. si Cassiodoro credimus, Gothorum Rex, qui Romam duodequadraginta annos subactam tenuit, plurima ædificia publica instauravit, & inter alia aliquos ductus aquarum.

5 *Fuit autem Romula porta.*] Id usque ad clausulam, *Et Querculana*, est Varronis lib. 4. de lingua Lat. Et Festi Pompeji lib. 21. (alias 16. in princip.)

6 *Et Querculana.*] Plin. lib. 16. c. 10. Festus Pomp. qui eam vocat Querquetulanam lib. 15. nisi mendum sit. Hæc nunc in vinetis jacet clausa, ad quam per viginti gradus ascenditur. Marlianus lib. 2. c. 8. scribit, Aliquos velle Querquetulanam in monte Cœlio stetisse: quoniam Cornelius Tacit. libro 4. scribit montem illum Querquetulanum prius vocatum.

7 *Et Randasculana.*] Varro lib. 4. de ling. Latin. *Randusculam* vocat. Sic enim scribit, *Deinde porta Randuscula, quod ærata fuit. Æs raudus dictum: ex eo in veteribus mandatis scriptum, Randuscula liberam ferito.* Val. Max. lib. 5. cap. 6. de Genitio Cippo. Dictaque Randusculana, quod olim rauda æra dicebantur. Festus Pompejus, qui eam *Redusculanam* vocat, lib. 16. & Victor in 12. regione urbis. *

COLERUS.

* Recte Festus *Redusculanam* vocat. Idem enim est Rodus & Raudus. Fallitur igitur Tiraquellus cum Alexandro, quia vel Festum vel alios scripsisse putant *Randusculana*, qua voce nihil ineptius est. Dein' Raudum æs sive rodum, non (ut ait Tiraquell.) Randus dictum. Sed plura apud Festum lege in voce *Rodus.*

1 *Genu-*

bus æs randus dicebatur. In qua caput æneum longo tempore stetisse memorant, postquam [1] Genutius Typus prætor oraculo monitus, ne regno potiretur, illinc ingredi noluit, accessumque denegavit. [2] Sicut Janualis à Jani signo ibidem affixo nomen vindicavit: quæ sub colle Viminali fuisse traditur, per quam vim aquarum ingentem magnis procellis contra Sabinos fluxisse, illosque violentissimis tempestatibus oppressisse memorant. Quam Romulam, Janualem, & Mutionis non in pomœrio, sed intra urbis ambitum sitas nonnulli volunt. [3] Nam de Trigemina & [4] Lavernali satis constat, alteram propter trigeminorum pugnam, quum regnante Tullo, inter Romanos & Albanos à trigeminis pugna commissa fuit: [5] alteram, quod ad lucum Lavernæ facilis inde via foret, nomina tulisse. Fuit enim Laverna furum dea, in cujus luco ut impunita essent furta, prædam fures sortiri, & rapacissimum quemque immolare tradiderunt. Est tamen literis proditum, [6] Latinos populos annis singulis ad Trigeminam Euandro veluti

Randus. *Janualis.* *Trigemina.* *Lavernalis.* *Laverna.*

TIRAQUELLUS.

1 *Genutius Typus.*] Valerius, qui id narrat ubi supra, hunc vocat *Genutium Cippum*, ut jam diximus.

2 *Sicut Janualis.*] Id usque ad clausulam, *Quam Romulam*, sunt Varronis lib. 4. & Macrobii lib. 1. c. 9. ubi eandem fuisse quam Viminalem & ab eventu sic dictam, ut supra diximus, & Festi Pomp. L. Piso etiam in Annalibus memoriæ prodidit, Janualem dictam ab Jano: & ideo ibi positum Jani signum, & jus institutum à Numa Pompilio, ut sit semper clausa, nisi cum bellum sit. & hanc intra muros fuisse scribit Varro.

3 *Nam de Trigemina.*] Vide quos statim citabo. Et de ea quoque Plaut. act. 1. sc. 1.

Vel extra portam ire Trigeminam ad saccum licet.

Livius 1. Dec. lib. 4. & 4. Dec. lib. 5. & 5. Dec. lib. 1. & Val. Max. lib. 4. c. 5. Plinius lib. 34. Solin. c. 2.

4 *Lavernali.*] Lavernalis porta auctore Varr. lib. 4. L. L. dicitur ab ara Laverna, quod ibi ara ejus deæ esset.

5 *Alteram, quod ad lucum Lavernæ.*] Festus Pompejus lib. 10. Acron Horatii interpres in eum Horatii locum epist. lib. 1. epist. 17.

Labra movet metuens audiri, pulchra Laverna,
Da mihi fallere, da justum, sanctumque videri,
Noctem peccatis & fraudibus objice nubem.

Sic scribit, *Laverna in via Salaria lucum habet. Est autem dea furum & simulacrum ejus fures colunt, aut qui consilia sua volunt tacita: dicta à lavando. Nam fures lavatores dicuntur.*

6 *Latinos populos.*] Dionys. Halicar. Antiquitatum Roman. lib. 1. sic scribit, *Euandro Romanos sacrificare quotannis comperi, quemadmodum reliquis heroibus ac dæmonibus apud Aventinum collem prope portam Trigeminam.* Et Gyraldus

Sanqualis. Libitinensis. Mugonia seu Trigillia. Nevia. Lavicana. Metia. Fluentana.

veluti Deo sacrum facere: [1] sicut matronæ apud Carmentalem, Carmentæ. [2] Sanqualis proxima ædibus Anci Regis porta fuit non incelebris. [3] Et altera Libitinensis, per quam fato defuncti efferebantur. [4] & Mugonia, à boum mugitu, qui illic frequentes erant, denominata: [5] juxta quam Tarquinius Priscus habitasse fertur, [6] quæ & Trigillia dicta est: [7] præter quas fuere Nevia, [8] Lavicana, [9] Metia, & [10] Fluentana, juxta quam fluxisse Tibe-

raldus syntag. 15. ubi de Euandro & Themi dea.

1 *Sicut Matronæ.*] Idem Dionysius l. 1. Gyraldus syntag. 15. ubi de Euandro & Themi dea fatidica, quam Carmentam fuisse asserit. & Plutarchus Problem. 56. diximus jam supra.

2 *Sanqualis.*] Marlianus lib. 1. c. 6. inquit, Animadvertendum apud Sex. Pomp. lib. 17. Sanqualis pro Saginalis, & Anci, pro Sangi legi, idque ex alio loco conjicimus: ubi sic inquit. *Propter viam fit sacrificium, quod est proficiscendi gratia Herculi, aut Sango, quisquis idem est Deus.* Alii profecturi viam, Herculi aut Jano sacrificabant. Est & Janus, secundum aliquos, Sabina lingua Sangus. de quo Plinius lib. 8. cap. 48. *Lanam cum colo & fuso Tanaquilis, quæ eadem Caja Cæcilia vocata est, in templo Sangi durasse, prodente se, auctor est M. Varro: factamque ab ea togam regiam undulatam in æde Fortunæ, qua Ser. Tullius fuerat usus.* Varro lib. 4. de ling. Lat. *Ælius*, inquit, *Gallus Dius Fidius dicebat Diovis filium, ut Græci, Διόσκουρον, Castorem, & putabat hunc esse Sangum ab Sabina lingua, Herculem ab Græca.* *

COLERUS.

* Sancus dicebatur Deus, qui & Hercules. Unde propter cognationem literæ c & g, Sangus etiam scribitur. Ab ejus divi æde porta Sancalis seu Sangalis fuit appellata, & Sancalis avis, sive Sangalis, ut apud Plinium scribitur, quæ in ejus Dei tutela. Rectius igitur utrovis hoc modo scribi ajo, quam Sanqualis. Error inde. Sancalis scribebatur primitus: inde u barbare ingerebatur, ut fieret Sancualis. Postremo factum Sanqualis. Ut hodieque in veteribus libris promiscue legimus acua, oblicuum, arcus, pro aqua, obliquum, arquus.

TIRAQUELLUS.

3 *Et altera Libitinensis.*] Lamprid. in Commodo.

4 *Et Mugonia.*] Festus Pompejus qui Mugoniam eam vocat lib. 11. & aliam causam hujus appellationis dicit. & de hac quoque Dion Halicarn. lib. 2. & jam supra diximus.

5 *Juxta quam Tarquinius Priscus.*] Solin. c. 2.

6 *Quæ & Trigillia.*] Vide num Trigonia dicendum sit. Est autem (auctore Perotto) Trigonia, hoc est trium angulorum porta cognominata. Vide etiam Marlianum lib. 1. c. 4.

7 *Præter quas fuere Nevia.*] Varro ubi supra. *Sequitur*, inquit, *porta Nevia, quod in nemoribus Neviis. Nevius enim locus, ubi ea sic dicta, colebat.* Livius 1. Decad. lib. 2. Jul. Obsequens Prodigiorum c. 104. Marlianus lib. 1. c. 8.

8 *Lavicana.*] Plinius lib. 36. cap. 5. Hanc nonnulli arbitrantur eandem esse cum Nevia. hodie vocatur porta Major, ab ædificii magnificentia, propter ductum aquæ Claudiæ, cujus ibi vestigia apparent.

9 *Metia.*] Exquilina antiquissimo nomine Metia dicta est.

10 *Fluentana.*] De qua Liv. 1. Dec. l. 6. & 3. Dec. l. 6. & 4. Dec. l. 5. non semel. & alii, quos statim memorabo. Nunc vulgo porta populi dicitur.

1 *Tiberim*

[1] Tiberim volunt.[2] Ex hac enim ad Petelinum lucum modica via erat.[3] Et Triumphalis, per quam triumphi die, aurati currus, captiva præda, & pompa triumphi procedebat.[4] Aurelia,[5] Vaticana, &[6] Portuensis, quæ[7] Septimiana novitia denominatione,[8] ac Fontanilis trans Tiberim, quod haud procul inde fontium sacra, fontibus & puteis coronatis, fierent, dictæ nominatæque sunt. Sed

Triumphalis. Aurelia. Vaticana. Portuensis. Fontanilis.

1 *Tiberim fluxisse volunt.*] Cic. ad Atticum lib. 5. & Horatius lib. 4. ep. alias Plinius lib. 1. epist. epist. 17. Livius 4. Decad. lib. 6. *Tiberis*, ait, *infestiore quam priore impetu illatus urbi, duos pontes, ædificia multa, maxime circa portam Flumentanam evertit.* Fest. Pompejus lib. 6.

2 *Ex hac enim ad Petellinum.*] Ad Flumentanam portam lucum Petelinum fuisse, testatur his verbis Livius 1. Dec. lib. 6. *In prodicta die, in Petelinum lucum, extra portam Flumentanam, unde conspectus in Capitolium non esset, concilium populi indictum est.* Cum unico l. Petelinum scribit Livius.

3 *Et Triumphalis.*] Joseph. lib. 7. belli Judaici c. 24. Et de hac Suet. in Augusto c. 100. & Corn. Tac. l. 1.

4 *Aurelia.*] Marlianus lib. 2. c. 8. *Secundam portam Janiculi, nunc S. Pancratii, Aureliam dictam volunt, ab Aurelio viro consulari: vel ab Aurelio Imperatore: vel à via Aurelia, quod est verisimilius.* Siquidem supra ostendimus, nomina viarum per abusionem fere omnibus portis esse attributa.

5 *Vaticana.*] Trans Tiberim, nunc porta Ripæ, vel Vinaria, quod extra eam vina externa, maxime tamen Campana & Tusca vendantur.

6 *Portuensis.*] Hanc quod ad portum à Claudio Imperat. extructum ducat, appellarunt. Sed quod nomen prius obtineret (scribit Marlianus l. 1. c. 8.) ignorare videntur. Nos vero Navalis obtinuisse affirmamus: quoniam de hac Sex. Pompejus sic meminit, *Navalis porta à vicinia Navalium dicta.* * Quibus cum nulla alia sit prior, Navalem esse, nemini dubium esse debet.

COLERUS.

* Festi verba sanavit Scalig. *Navalis porta regionis decimæ quartæ à Navalium vicinia appellata.*

TIRAQUELLUS.

7 *Quæ Septimiana novitia.*] Marlianus ubi supra. *Tertiæ*, ait, *portæ Janiculi, in ordine ultimæ, Septimianæ nomen fuit: idque etiam nunc servat: quod Septimio imperatore referunt accepisse, quia Spartianus ait, ipsum extruxisse thermas in Janiculo ad portam sui nominis.* Affirmant insuper in ipsius portæ frontispicio Septimii nomen inscriptum, ibique Janum Septimianum Septimianumque arum fuisse. Georgius Fabricius scribit quod per hanc ingressi Fronsbergio & Borbonio Ducibus Germani, Romam diripuerunt, Clemente VII. Hetrusco Pontifice.

8 *Ac Fontanilis.*] *Fontinalis* legendum ex Livio 4. Dec. lib. 5. non adeo longe à princ. *Porticum unam extra portam Trigeminam, emporio ad Tiberim adjecto: alteram à porta Fontinali ad Martis aram, qua in campum iter esset, perduxerunt.* & 5. Dec. lib. 1. Marlianus d. lib. 1. cap. 8. Septimianam portam prisco nomine Fontinalem vocatam, id est deabus fontium sacram, scribit. De hac Festus Pompejus ita meminit, *Fontinalia fontium sacra: unde & Romæ Fontinalis porta. Fontinalia*, inquit Varro lib. 5. *à fonte, quod is dies feriæ ejus. ab eo autem tum & in fontes coronas jaciunt, & puteos coronant.*

COLERUS.

* Vide quæ dixi jam de *Fontinali.*

1 *Cui*

Sed præ cæteris unam legimus fuisse, [1] cui Fenestræ dedere nomen, vel quod humilis & angusta foret: sive quod Tarquinio Prisco regnante, quum à pastoribus oppressus fuisset ex insidiis, Tanaquil inde populum alloquuta, ipsius interitum tam diu dissimulavit, donec Servium Tullium regni successorem fecit. [2] Est quoque illud animadvertere, quod quum mœnia civitatum sancta sint, propterea que illa transgredi sine piaculo fas non sit, certisque præfinitis spatiis, pomœrio inaugurato, fuerint consecrata: ita ut quicquid circa ea soli esset, neque habitari, neque arari liceret: portas tamen sanctas haberi minime decebat, quippe quum ingredi & exire, & defuncta corpora illinc efferre, aliaque prophana facere cuivis permissum fuerit. Apud exteros vero portæ præcipua denominatione istæ feruntur: [3] Scæa apud Trojam, in

Mœnia civitatum sancta. l. 1. & l. fi. ff. de rerum divisi. §. sanctæ. Instit. eod. tit.

Apud exteros portæ.

TIRAQUELLUS.

1 *Cui fenestræ nomen dedere.*] Totum id usque ad clausulam, *Est quoque*, est Plutarchi Probl. cap. 35. Idem autem in lib. de fortuna Romanorum. Hanc portam Fenestellam vocat Ovidius Fast. lib. 6.

Nocte domum parva solitus est intrare fenestra,
Unde Fenestellæ nomina porta tenet.

Eam portam Antonius interpres fuisse arbitratur in eo muro, quo Tarquinius Priscus urbem circumdedit. Sed his portis adde alias hic non numeratas, scilicet Stercorariam, quæ fuit in Clivo Capitolino, de qua Festus Pompejus lib. 17. sic loquitur, *Stercus ex æde Vestæ 17. Cal. Julias defertur in Angiportum medium fere clivi Capitolini, qui locus clauditur porta Stercoraria.* Salariam quoque ita nuncupatam, quod per eam Sabini sal à mari deferebant, apud eundem Pompejum d. lib. 17. Et Transtiberinam, cujus meminit Spartianus in Septimio Severo. Et Carmentalis apud Dionys. Halicarn. lib. 10.

2 *Est quoque illud animadvertere.*] Hæc usque ad clausulam, *apud exteros vero*, sunt Plutarchi in Romulo & Probl. c. 26.

3 *Scæa apud Trojam.*] Strabo lib. 9. Dares Phrygius, si is est, in lib. de excidio Trojæ non multo post princ. Ex quo illud Virgilii lib. 2. Æneid.

— Hic Juno Scæas sævissima portas
Prima tenet. Et lib. 3.
— Et arentem Xanthi cognomine rivum
Agnosco: Scææque amplector limina portæ.

Ubi Servius ita hanc vocari dicit à cadavere Laomedontis: hoc est, ἀπὸ τοῦ σκαιώματος, quod in ejus fuerat superliminio. Illudque Homeri l. 3. Iliados.

Αἶψα δ' ἔπειθ' ἵκανον ὅθι σκαιαὶ πύλαι ἦσαν.

Et paulo post,

Εἵατο δημογέροντες ἐπὶ σκαιῇσι πύλῃσιν.

Et lib. 6. ejusdem operis,

Ἕκτωρ δ' ὡς σκαιάς τε πύλας καὶ φηγὸν ἵκανεν.

Et lib. 11.

Ὄφρα δ' ἠώς.

3 In

in cujus superliminio Laomedontis cadaver sepulchro conditum erat: [2] sicut murus & amnis ejusdem nominis fuere. [3] Alexandriæ Canopica, Athenis Pyraica [4] & Sacra, [5] & Charonia, per quam damnati ferebantur ad supplicium: & [6] Dipylus omnibus patentior, [7] atque aliæ Nymphades nomine. [8] Megaris fuit Triasia, quæ Diplon dicta. [9] Corinthi Teneatica, [10] Thebarum portæ Homoloidæ

1 *In cujus superliminio.*] Id jam diximus in præcedentibus ex Servio, qui & idem quoque dicit in 2. lib. Æneid. post princ. ibi,

— Fracti bello fatisque repulsi
Ductores Danaum.

Auctoritate Plauti in Bacchidibus act. 4. scen. 9.

Ilio tria audivi fuisse fata, quæ illi exitio forent:
Ex arce signum si periisset: alterum etiam est mors Troili:
Tertium, quum portæ Scææ limen superum scinderetur.

Sed his Trojæ portis adde & alias, scilicet, Antenoridam, Dardaniam, Iliam, Catumbriam & Trojanam, ex eodem Darete Phrygio, ubi supra.

2 *Sicut murus & amnis.*] Strabo libro 13. *Multa apud Troas & Thraces eisdem nominibus appellantur, ut Scæi Thraces quidam, & Scæus amnis, & Scæus murus, & Scææ Trojanæ portæ.*

3 *Alexandriæ Canopica.*] Strabo lib. 17. *E Canopica porta exeunti ad dextram est fossa quæ lacui jungitur & Canopum fert.*

4 *Et Sacra.*] Plutarchus posteriore loco. Fuit & Romæ Sacra via inter urbanas celeberrima, in qua Numæ regia fuit, ut ex Asconio act. 2. in Verrem constat. In eadem via, testantibus Varrone, Ovidio & Propertio, res viriles propter frequentiam vænibant, ut poma, flabella, tesseræ, tali. Dionysius Halicarnassæus lib. 2. idcirco sacram viam appellatam dicit, quod in ea inter Romulum & Tatium sacrum fœdus ictum fuerit. Alias caussas denominationis hujus apud Festum Pompejum lib. 17. reperire licet. Hic in summa Sacra via habitavit Ancus Martius Rex, prope ædem Larium, ut scribit Solinus cap. 2. Est & Sicyone porta ejusdem nominis apud Pausaniam lib. 2.

5 *Et Charonia.*] Julius Pollux l. 8. Onomast. cap. 15. *Una autem*, inquit, *carceris janua, Charonia dicebatur, per quam ad mortem ducebantur.*

6 *Dipylus.*] Livius 4. Decad. lib. 1. *Philippus ad Dipylon accessit. Porta ea, velut in ore urbis posita major aliquanto patentiorque quam cæteræ est: & intra eam extraque latæ sunt viæ, ut & oppidani dirigere aciem à foro ad portam possent: & extra limes mille ferme passus in Academiæ gymnasium ferens, pediti equitique hostium liberum spatium præberet.*

7 *Atque aliæ Nymphades.*] Item aliæ Hypadæ apud Plutarchum in vita Hyperidis. Et forte hæ sunt, quas Nymphades vocat hic Alexander, paucis literis immutatis. Item & Diocharis, Straboni lib. 9. cujus hæc sunt verba, *Sunt igitur lucentis aquæ potuique suavissimæ, fontes, ut ajunt, extra portas, quas Diocharis appellant juxta Lyceum.* Et Melitides Pausaniæ lib. 1.

8 *Megaris fuit Triasia.*] Id totum est Plutarchi in Pericle.

9 *Corinthi Teneatica.*] Pausanias libro 2. *Ab Acrocorintho, quæ in montanam partem divertitur, est porta Teneatica, & Lucinæ fanum.*

10 *Thebarum portæ Homoloidæ.*] Una tantum ex septem portis, quæ in ea urbe erant, ita vocabatur: aliæ aliis nominibus, scilicet Electridem, ab

loidæ nuncupatæ sunt: [1] apud Sicyonios quoque Sacra fuit, ubi Epopei visebatur monumentum. [2] In Argo Diampares, apud Leontinos Iracea, [3] in Cyzico Thracia, [4] apud Tibur Rarana: [5] Capuæ Iovis, [6] ubi platea Seplasia, in qua unguentarii negociantur: [7] Cremonæ Brixiana, [8] Tarenti Teme-

Electra Cadmi sorore: Prætidem à Præto homine indigena: Neitidem nominarunt, quod in cithara chordarum unam, cui Nete nomen, Amphion ante hanc portam invenisse dicitur. Jam Craneam portam Altissimam vocant, quod est ad eam portam Jovis altissimi cognomine sacellum. Præter eas, quas commemoravimus portas, est quæ Ogygia, & omnium postrema Homolois: Cujus nomen ita nuperrimum esse facile apparet, ut Ogygiæ antiquissimum. Dicta vero est Homolois ab Homole, omnium, qui in Thessalia sunt, montium maxime fertili & aquis irriguo. Id videre est apud Pausaniam, libro 9. qui est de Bœoticis. Nam & hæ Thebæ septem portarum erant in Bœotia: aliæ centum in Ægypto, de quibus inferius lib. 6. cap. 2. Vide Nicolaum Leonicum, de varia Historia lib. 2. c. 82. Apollodorus autem in lib. 3. Bibliotheces, has easdem Thebarum portas fuisse dicit, Hemonoidem, Ogygiam, Prætidem, Onchaidem, Hysiliam, Helectram, Crenidem.

1 *Apud Sicyonios quoque Sacra fuit.*] Pausanias lib. 2. *Jam,* inquit, *qui hinc ad portam, quæ Sacra dicitur, descendunt, templum Minervæ non longe ab ipsa porta vident, Epopeus olim dedicavit. Id magnitudine & ornamentis, omnibus ejus temporis operibus præstitit. Verum & hujus famam vetustas oblivione obruit: de cœlo tactum conflagravit. Ara tantum, quod illi non fulmen pepercit, qualem Epopeus fecit, adhuc manet. Ante aram Epopei monumentum, aggesta in tumulum terra, extructum.*

2 *In Argo Diampares apud Leontinos.*] Plutarch. in Pyrrho.

3 *In Cyzico Thracia.*] Plinius l. 36. cap. 15. post princ. Sed & Thracias portas fuisse Byzantii, testatur Xenophon Rerum Græcanicarum lib. 1. his verbis, ubi de Byzantiis loquitur, *Illi igitur cum omnia composita essent, noctu apertis portis, quæ Thraciæ appellantur, Alcibiadem cum universo in urbem recepere exercitu.*

4 *Apud Tibur Rarana.*] Livius.

5 *Capuæ Jovis.*] Livius 4. Decad. lib. 6.

6 *Ubi Platea Seplasia.*] Cicero in 2. Agraria, *Jam vero,* inquit, *qui metus erat tunicatorum illorum? & in Albana & in Seplasia quæ concursatio percontantium quid prætor edixisset? ubi cœnaret? quid enunciasset?* Idem in Pisonem, *Seplasia,* inquit, *mehercule, ut dici audiebam, te, ut primum aspexit, Campanum Consulem repudiavit.* Ubi Asco. Pædianus scribit, Plateam esse Capuæ, quæ Seplasia appellatur, in qua unguentarii negociari sunt soliti. Hujus meminit Val. lib. 9. c. 1. ubi de Annibale: *Tum demum fracta & contusa Punica feritas, cum Seplasia ei & Albana castra esse cœperunt.*

7 *Cremonæ Brixiana.*] Corn. Tacitus lib. 19.

8 *Tarenti Temenitida.*] Livius 3. Decad. lib. 5. Et Polybius, eas *Temenides* vocat, lib. 8. ad fin. non semel his verbis, *Circa Mesonæum ad latus Orientale & portas, quas Temenidas vocant, ignem in tumulo accendere oportere.* Item non semel eod. lib. tradit aliam ejus urbis portam Rhinopylam vocatam. *Et cum ad portam venisset, quæ ad portum ducit, custosque Rhinopylam aperuisset, per eam effugiens, piscatoriam navem, ex illis quæ navali statione erant, una cum suis ascendit, & in arcem asportatur.*

1 *Syra-*

Temenitida, [1] Syracusis Meniditæ, [2] Trogillorum, [3] & Agradianæ: extra quas frequentia sepulchra visebantur. [4] Babyloniæ vero licet plures celebrentur, tamen præcipue, [5] Semiramidis [6] Ninorum, [7] Chaldæorum, [8] Belides, [9] & Cissiæ.

1 *Syracusis Meniditæ.*] Vide Thucydidem, & Plutarchum in Nicia.

2 *Trogillorum.*] Livius Decad. 3. libro 5. *Ad colloquium de redemptione eorum missis medius maxime, atque utrisque opportunus locus ad portam Trogillorum propter turrim, quam vocant Galeagram, est visus.*

3 *Et Agradianæ.*] *Agragianæ* legendum est ex Cicer. lib. 5. Tusculan. quæstion. ubi ita scribit de Syracusanis loquens, *Ego autem cum omnia collustrarem oculis (est enim ad portas Agragianas magna frequentia sepulcrorum) animadverti columellam non multum è dumis eminentem, in qua inerat sphæræ figura & cylindri.*

4 *Babyloniæ vero licet plures.*] Herodotus lib. 1. de Babylone loquens, *Ejus*, inquit, *per ambitum centum portæ stabant, æreæ omnes, cum cardinibus iisdem postibusque.*

5 *Semiramidis*,
6 *Ninorum*,
7 *Chaldæorum*,
8 *Belides*,
9 *Et Cissiæ*,
} Herod. lib. 3.

Sed adde superioribus Uticæ portam fuisse, quæ Bellica dicebatur, apud Cæsarem lib. 2. belli Civil. *Hac explorata loci, Curio castra Vari conspicit muro oppidoque conjuncta ad portam, quæ appellatur Bellica, admodum munita natura loci.* Et Adramyttias Lydias portas apud Strabonem lib. 13. *Mysia itaque*, inquit, *Adramyttium est, et olim sub Lydis erat, & adhuc ab ipso Adramyttio Lydiæ portæ appellantur, cum urbs, ut dicunt, à Lydis fuerit condita.* Et Sicyone portam Clisthenicam apud Pausaniam lib. 2. ubi ita scribit, *Eodem in loco etiam ædificarunt & porticum, cui à conditore nomen Clisthenia. Eam enim de manubiis extruxit Clisthenes, cum belli contra Scirraeum gesti socius Amphictyonibus fuisset.* Et Sardorum duas portas Persidos dictas apud Polybium lib. 7. ad princ. Et Naucrate multi figuli sunt, à quibus propinqua etiam figulinarum porta vocatur Ceramica, ubi ita fictilia tingunt, ut argentea videantur, ut scribit Athenæus lib. 11. cap. 9. Et Megalopoli portam Pholeam apud Polybium lib. 9.

CAPUT XVII.

Quo ritu quibusque cæremoniis hostia apud priscos diis immolabatur, & quomodo fiebant sacra, & quid apud exteros.

QUi [1] mos sacrorum fuerit, quoque ritu, aut quibus exemplis hostia cæderetur, & res divina fieret, veteri-

TIRAQUELLUS.

1 *Qui mos sacrorum.*] Totum id principium usque ad clausulam, *Siquidem in omnibus*, probatur ex his, quæ sigillatim postea hoc toto cap. describuntur. Sed tamen hic speciatim vide, quæ dicta sunt lib. 3. c. 11.

teribus monumentis intercise perscriptum est. Et tametsi singulis fere diis sua sacra instituta forent, quæ transgredi aut præterire ducerent nefas: neque deos omnes eisdem sacris semper, sed alios aliis ritibus cæremoniisque placari deceret: tamen in omni sacrificio statas cæremonias & solita solennia convenit observari: quas si prætereant, haud dubie piaculum fieri, & sacra pollui putabant. Siquidem in omnibus sacris sacerdos, quum diis immolat, & rem divinam facit, prius [1] corporis ablutione purgatur, [2] & à Venere abstinet, ut lautus purusque accedat: [3] quippe je-

Singulis diis sua sacra.

Sacerdos lotus & castus.

1 *Corporis ablutione purgatur.*] Tullius lib. 2. de legibus, aspersione aquæ labem corpoream tolli & præterea castimoniam præstari tradit. Virg. lib. 2. Æneid.

Tu genitor cape sacra manu, patriosque penates:
Me bello ex tanto digressum & cæde recenti,
Attrectare nefas, donec me flumine vivo
Abluero. ——

Servius in eodem libro 6. ejusdem operis in eum locum,

—— *Corpusque recenti*
Spargit aqua.

Quibus addes etiam Didonis verba sacra Diis inferis instituentis lib. 4. Æneid.

Dic corpus properet fluviali spargere lympha.

Ubi Servius inquit, *Inferis sacrificantes aqua aspergebantur*, ut lib. 6. ejusd.

—— *Ter socios pura circumtulit unda*
Spargens rore levi, & ramo felicis olivæ.

Superis abluebantur, ut

Donec me flum. &c.

Et plene diximus in nostris Commentariis Nobilitatis cap. 31. num. 588. incip. *Sed & alii quoque.* Vide Macrobium Saturn. lib. 3. cap. 1. *

COLERUS.

* De ablutione manuum ante sacrificia vel precationem, vide Tertull. lib. de Oratione.

MERCERUS.

Corporis ablutione.] In sacris deorum superorum, totum corpus abluebatur, ut annotat Servius in illud Virgil. *Donec me flumine vivo abluero.* In sacris autem deorum inferorum, satis erat sola aspersio. Auctor idem Servius.

TIRAQUELLUS.

2 *Et à Venere abstinet.*] Tullius l. 2. de legibus & plenissime diximus in nostris ll. Connubial. l. 15. num. 116. incip. Ovid. lib. Amorum 3. & num. 120. incip. *Nam & apud Rom.* *

COLERUS.

* Tibul. lib. Eleg. 1.

Vos quoque abesse procul jubeo (discedite ab aris)
Queis tulit hesterna gaudia nocte Venus.

Sed totum initium istius Elegiæ apte huc facit.

TIRAQUELLUS.

3 *Quippe jejunii.*] Nam apud Athenienses inter sacra Cereris mulieres jejunabant auctore Herodoto lib. 2. Lilius Gyraldus in libro de Diis Gent. syntag. 12. sic scribit, *In Cereris deæ honorem jejunia antiqui instituerunt: quia in ejus celebritate jejunium indicebatur, vel ab ea instituta fuere: vel ea causa, ut ab eis inventis abstinerent: vel quod in penuria quadam, quo frumentum facere possent homines, abstinuisse dicuntur, in ipsius deæ honorem, & propterea eo tempore ejus quoque celebritas agebatur. Alii propter filiæ deperditæ memoriam instituta*

pe jejunii & castimoniæ sacra adituris miram observationem fuisse, auctores tradunt. [1] Legimus Numam Pompilium, quum pro frugibus faceret, esu carnium & Venere abstinuisse. [2] Et Iulianum Cæsarem oleribus leguminibusque contentum sæpe cœnitasse, ob religionem: [3] atque eos qui [4] Isidis sacris initiandi erant, dies decem parcere carnibus & vino: [5] & Ægyptios festis quibusdam diebus jejunia servare. [6] Aquæ vero aspersione corporis labem tolli, & castimoniam præstari putabant. [7] prætereque Mysos [8] & Essenos, [9] aliosque qui ob religionem animantibus abstinent, cœlibemque vitam agunt, [10] qui Abii

Jejunia.

Ægyptii.

Aquæ aspersio.

tuta jejunia afferunt, atque ideo verno mox tempore cum lusu & lætitia virides herbas ei offerebant, quasi quod filium mater invenisset. Hujus meminit Ovid. lib. Fast. 4.

1 *Legimus Numam Pompilium.*] Apud Ovid. 4. Fast.

Usus abest Veneris, nec fas, animalia mensis
Ponere, nec digitis annulus ullus inest.

2 *Et Julianum Cæsarem.*] Theodoritus Ecclesiast. historiæ lib. 3. cap. 2. & seq. Pomponius Lætus in vita ejusdem.

3 *Atque eos qui sacris Isidis.*] Apulejus lib. Met. 11. circa fin.

MERCERUS.

4 *Isidis sacris initiandi.*] Non solum initiandi, sed etiam qui ei deæ sacrificare volebant. Meretrices sæpe eo abutebantur, in tractandis iis quos pellexerant in amorem sui. Testis Propert. Isid. nempe dicebant adesse Isidis dies, qui puri esse debebant: vel se Isidi sacrificare velle mentiebantur.

TIRAQUELLUS.

5 *Et Ægyptios.*] Herodot. lib. 2. *Postea quam jejunaverunt pridie festi, atque obdormierunt vaccam immolant, eamque corio exuunt, & tota alvo vacuant.* & iterum lib. 4.

6 *Aquæ vero aspersione.*] Tullius 2. de legib. & vide in dd. nostris Comment. Nobilitatis, ubi supra.

7 *Prætereque Mysos.*] Strabo lib. 7. ex Possidonio. *Scribit*, inquit, *Possidonius, Mysos religioni indulgentes ab animantibus abstinere, & eam ob causam pecus omne vitare: melle vero & lacte & caseo vesci: Eumque tranquillam exigentes vitam, ob deorum culturam, Deicolæ & Capnobatæ, id est, fumi consciensores, nominantur.*

8 *Et Essenos.*] Sive Essæos, ut alii vocant, ex Josepho lib. Antiquitat. 18. cap. 2. & de bello Judaico lib. 2. cap. 7. & in Appionem, & D. Hieronymo lib. 2. in Jovinianum. Qui de Essæis plura nosse volunt, legant Eusebium cap. 4. libro 8. & cap. 1. 9. Præparat. Evang.

9 *Aliosque.*] Ut Germanes Indorum Philosophos ex Strabone lib. 15. ubi tradit eos vini & Veneris expertes: diximus in nostris ll. Connubial. l. 15. num. 115. incip. *Illud quoque antiquorum.*

10 *Qui Abii.*] Strabo lib. 7. paulo post ea, quæ in verbo, *Prætereque Mysos*, diximus: & vide supra eod. libro c. 13. & in nostris ll. Connubial.

Abii. Anymphi. Cybeles sacerdotes. Abii & [1] Anymphi dicti sunt, [2] constat sacerdotes matris deûm Samia testa sibi virilia amputare: atque illos qui maxima sacra obibant, ut in casta religione manerent, & procul à mulierum contagio vitam agerent, [3] herbis quibusdam emasculari, & virilitatem amittere. Utque nulla nisi sacrorum maneret cura, nudique & vacui religioni intenderent, cunctarum rerum dominio se abdicare. Quod jure pontificio cavebatur, [4] cujus verba sunt: Ad divos adeunto caste, pietatem adhibento, opes amovento, qui secus faxit, deus ipse vindex erit. *Antidota adversus Venerem. Agesilai sententia. Hierophantæ Atheniensium.* Quam castimoniam apud exteros quoque servari meminimus: [5] quippe in Thesmophoris matronæ Athenienses, ut Veneris ictus cohiberent, foliis virilium cubilia substernebant: nonnulli garo ex piscibus, qui squamam non habent, quod incendia libidinum reprimeret, & irritos conatus faceret, in sacris usi sunt: [6] quod Agesilaus putabat deos non minus religiosis operibus, quam sacrificiis castis delectari. Legimus quoque [7] Hierophantas Atheniensium, postquam in

1 *Et Anymphi.*] Vide in d. ll. Connub.

2 *Constat sacerdotes Matris deûm.*] Plin. lib. 11. cap. 49. & lib. 35. c. 12. ad fin. Unde illud Juvenal. Sat. 6.

—— Ecce furentis
Bellonæ, matrisque deûm chorus intrat, & ingens
Semivir obscœno facies reverenda minori,
Mollia qui rupta secuit genitalia testa.

Nam & hos semimares vocat Ovid. l. 4. Fastor.

Ibunt semimares, & inania tympana tundent,
Æraque tinnitus ære repulsa dabunt.

Divus Augustinus lib. 7. de Civitate Dei scribit, abscissos matri deûm servire, ut significaretur, eos qui semine indigeant, terram sequi oportere, quæ mater deûm nominatur. Lucretius vero lib. 2. Gallos ministerio Cybeles (quæ mater deûm appellatur) ideo dici additos: quoniam qui violant matrem, digni sunt ut emasculentur, quo minus possint vivam procreare progeniem. Diximus in nostris ll. Connub. lib. 15. num. 121. incip. *Quid quod legimus.*

3 *Herbis quibusdam emasculari.*] Scilicet cicuta, ut dicetur inferius in verbo, *Hierophantas*, & in d. nostris ll. ubi supra.

4 *Cujus verba sunt.*] Apud Cicer. lib. 2. de legib.

5 *Quippe in Thesmophoris.*] Dioscorides lib. 1. cap. 26. Plinius lib. 24. c. 9. Galenus lib. 6. de simplicium medicamentorum facultatibus: & diximus in nostris legibus Connubialibus, lib. 15. num. 94. incip. *Galeam*, lib. & num. 16. incip. *Ovidius lib. Amor. 3.*

6 *Quod Agesilaus putabat.*] Xenophon in ea oratione, quam elegantissime, ut cætera omnia, de ipsius Agesilai laudibus edidit.

7 *Hierophantas.*] D. Hieronymus in Jovinianum lib. 1. & in lib. de Monogamia

in pontificatum evecti erant, ut castissime sanctissimeque sacrum facerent, cicutæ sorbitione castrari: [1] & Ægyptios sacerdotes, negociis omissis, mulieribus nunquam indulgere, carnibusque & vino abstinere, [2] atque gymnosophistas adeo abstinentiæ studiosos, ut pomis solum, oriza & farina alantur. [3] In Creta quoque Euripides testatur, quos vocant Jovis prophetas, non modo carnibus, sed ne coctis quidem vesci, [4] & Indorum magos, qui ad Solis sacerdotium evecti erant, carnibus abstinere, & nunquam sub tecto esse, sed lineis velari, & sub dio vitam agere. Quinetiam observatum invenimus, ut qui rem divinam facturus erat, ad suam levandam culpam, se in primis reum dicere debeat, & noxæ pœnitere, ac fateri admissum, vultumque summittere, & ad omnem modestiam fingere: [5] deinde ipse, aut publicus præco præcedens sacra, [6] Hoc age, clamitet, voceque excitet populum, ac vir-

Jovis prophetæ. Indorum magi. Rem divinam facturus. Tacitur nitas in deorum sacris.

gamia ad Geruntiam, *Hierophanta*, inquit, *apud Athenas eviras* [illegible], *&* *æterna debilitate fit castus.*

1 *Et Ægyptios sacerdotes.*] Idem Divus Hieronymus auctoritate Charemonis lib. 2. in Jovinianum: & Apulejus lib. 11. Metam.

2 *Atque Gymnosophistas.*] Plinius lib. 12. cap. 6. docet, quo cibo vescebantur Indorum sapientes.

3 *In Creta quoque Euripides.*] Et ejus auctoritate Divus Hieronymus in d. lib. 2. ad Jovinianum.

4 *Et Indorum magos.*] Diog. Laërtius in proœmio. Sed & Magi Persarum nihil præter farinam & olus in cibo sumebant, ut idem D. Hieronymus testatur ubi supra.

5 *Deinde ipse erat publicus præco.*] Plutarch. in Numa Pompilio. *In profestis*, inquit, *& omnino in sacerdotum festis, per urbem præcones præcedebant, qui ut quiescerent, & ab operibus desisterent, jubebant.* Et in Coriolano, *Numa quidem cum aliarum rerum, tum Pontificii juris prudentissimus expositor, hoc Romanis ad summum religionis ornamentum instituisse videtur, ut cum Principes aut sacerdotes rem divinam faciunt, Præco ingenti voce præcedens clamet, HOC AGE: animos sacrificiis scilicet adhiberi jubens, ut aliis intercisis operibus, quæ plurima humanis in rebus vi & necessitate fieri contingit, divinas attenterentur eadem.* Et huc quoque pertinet illud Apuleji lib. 11. Metam. *Et plerique qui sacrorum sacris vitam dari prædicaverat.* Sed alibi hæc verba, *Hoc age*, vel agite, pro animadvertite, intenti estote, attendite, ut apud Plautum in prologo Asinariæ in princ.

Hoc agite, sultis spectatores nunc jam.

Et in Persa act. 5. sc. 2. & apud Terent. in Eunucho act. 1. scen. 2. & in Phormione act. 2. sc. 3. ad fin. & utrobique Donatus præsertim in priori loco.

MERCERUS.

6 *Hoc age.*] Hac voce monebat vel Popam, vel astantes ut attenderent animum ad ea quæ fierent. Sic Consul cum jubere volebat senatores attendere ad ea quæ vocarentur in deliberationem, utebatur hac formula, *Hoc agamus P. C.*

Commentaculum.

ac virga turbam summoveat, quæ [1] commentaculum dicta est: silentiumque indicat, ne mala vox obstrepat, neve quid triste auribus accipiat, & sacris favere, & intentos esse jubeat: nanque in deorum sacrificiis [2] taciturnitate in primis, & intentis animis opus erat: [3] quia si opus facientem sacerdos inter sacra vidisset, temerari & pollui putabantur religione inexpiabili. Ideo custos dabatur, qui sacra inspiceret, & alter qui [4] linguis favere juberet. [5] Græcis autem, ad sacrificium accessurus, hoc præfatur primum, τίς τῇδε, hoc est, Quis hic? Qui vero intersunt sacris, referunt: πολλοὶ, κἀγαθοὶ, quod est dicere, Multi, & boni.

Quibus sacris adesse non liceat.

TIRAQUELLUS.

1 *Commentaculum.*] Festus Pomp. lib. 3.

COLERUS.

* Adde eundem in verbo *Culticula.*

TIRAQUELLUS.

2 *Taciturnitate imprimis.*] Pythagoricorum & Ægyptiorum dogma sapientum id fuit, quum deum innuerent silentio colendum, à quo sunt rerum primordia. Cœl. Rhodig. Antiq. lection. lib. 15. cap. 23. & lib. 21. c. 46. & Gyrald. Hist. Deor. syntag. 1. & 17. Virgil. Æneid. 7.

—— *Hinc fida silentia sacris.*

3 *Quia si opus facientem sacerdos.*] Plin. lib. 28. c. 2. *Tibicinem*, ait, *canere, ne quid aliud exaudiatur: utrumque memoria insigni, quoties ipsæ diræ obstrepentes nocuerint, quotiesve precatio erraverit: sic repente extis adimi caput, vel corda, aut geminari, victima stante.* Gyraldus de Diis Gentium syntag. 17.

4 *Linguis favere juberet.*] Cicero de Divin. lib. 1. *Idcirco*, ait, *omnibus rebus agendis, quod bonum, faustum, felix, fortunatumque esset: præfabantur: rebusque divinis, quæ publice fierent, ut faverent linguis, imperabatur: inque feriis imperandis, ut litibus & jurgiis se abstinerent.* Hinc illud Horatii lib. Carm. 3. Ode 1. in princ.

Odi prophanum vulgus & arceo,
Favete linguis, carmina non prius
Audita, Musarum sacerdos
Virginibus puerisque canto.

Quo in loco Acron & Porphyrion interpretes scribunt eam vocem dici solitam in sacrificiis, qua significarent, ut bona omina haberentur. Illudque Juvenal. Satyra 12.

Ite igitur pueri linguis animisque faventes,
Sertaque delubris, & farra imponite cultris,
Ac molles ornate focos, glebamque virentem,
Jam sequar, & sacro, quod præstat, rite peracto
Inde domum repetam.

Tibullus lib. 2. epig. 2. in princ.

Dicamus bona verba, venit natalis ad aras,
Quisquis ades, lingua vir mulierque fave.

Plinius lib. 18. c. 2. Ipse enim de sacrificiis & precationibus loquens, *Alium vero*, ait, *præponi, qui favere linguis jubeat.* *

COLERUS.

* Favere linguis, est cum silentio audire, audientiam dare. Unde apud Comicos Favorem populi, interpretor silentium & audientiam populi.

TIRAQUELLUS.

5 *Græcis autem.*] Hic omnino vide Erasmum Adag. Chil. 1. cent. 6. c. 31. Idem Gyrald. syntag. 17.

& boni. Nam polluti homicidio, aut sanguine infecti humano, hominesque turpissimarum sordium, sacris arcebantur: neve aras contingerent, aut sacrificio interessent, lege vetabantur. [1] Et quia à quibusdam sacris mulieres innuptas, aut servitio pressos, vel ære coëmptos, abesse oportebat: ideo in sacrorum apparatu lictor præfabatur, [2] Hostis vinctus, mulier virgo exesto. [3] In Chæronea vero sacerdos lorum tenens, pro ædibus Matutæ clamitat, *Chæronenses. Magi.* non servum ingredi, non servam, non Ætolum, non Ætolam: quum his sacrificio adesse non liceret. [4] Apud magos, qui lentigines habent, tanquam invisi diis immortalibus, ab aris procul sunt: & hi qui elati revixerunt, quibusque viventibus exequiæ factæ sunt, velut prophani, à sacris arcebantur: [5] sicut à sacerdotio bis nupti. [6] Apud Germanos, qui scutum amisissent in acie sacris interesse *Germani.* non poterant. [7] Et apud Ægyptios subulcis universis templa *Ægyptii.*

1 *Et quia à quibusdam sacris.*] Vide Cælium Rhodiginum Antiq. lect. libro 12. cap. 2. Idem Gyrald. ibid. Vide in nostris ll. Connub. l. 1. num. 59. incip. *Ex his exiit lex.*

MERCERUS.

2 *Hostis vinctus.*] Hoc tantum cavebatur in sacris resolutoriis, hoc est ad quæ nisi solutis nodis fas non erat accedere. Qualia erant sacra Junonis Lucinæ, & alia nonnulla quæ fiebant ab Auspicibus. Certè Festus, Verbo *Exesto* hanc cautionem agnoscit, tantum in quibusdam sacris.

TIRAQUELLUS.

3 *In Chæronea.*] Gyrald. ubi supra.

4 *Apud Magos, qui lentigines habent.*] Plinius lib. 30. cap. 7. *Lentiginem*, inquit, *habentibus non obsequi numina, ut cerni non possimus.* Idem lib. 28. cap. 12. *Invenio*, inquit, *apud auctores, his qui lentiginem habeant negari Magicæ sacrificiorum usum.* Cui concinit Apul. in Apolog. 1. qui scribit, puerum Magico carmine initiandum, oportere eligi, inter cætera decorum. Lentigo autem est macula subrufa, & nigra in facie ad lentis similitudinem. *

COLERUS.

* *Lentiginosus* est, quem Terentius indigetat *sparsô ore*, hoc est, ut Glossarium interpretatur φακῶδης.

TIRAQUELLUS.

5 *Sicut à sacerdotio bis nupti.*] Diod. Siculus lib. 2. c. 3. D. Hieronymus locis à me allegatis in nostris Commentariis ad l. *boves.* §. *hoc sermone, regula*, num. 143. & multis seqq.

6 *Apud Germanos.*] Cornelius Tacitus lib. de Moribus German. scribit, Scutum reliquisse præcipuum flagitium: nec aut sacris adesse, aut concilium inire ignominioso fas est. multique superstites bellorum infamiam laqueo finierunt. Eras. Chil. 1. cent. 2. c. 97. describit quam olim ignominiosum fuerit clypeum abjicere.

7 *Et apud Ægyptios.*] Herod. lib. 2. *Soli omnium subulci, etsi indigenæ, tamen nullum ingrediuntur in templum: neminique aut filiam cuipiam eorum nuptum dare vult, aut cujusquam eorum filiam in matrimonium ducere. Ipsi inter se subulci dant, accipiuntque filias.*

Hebraei. Scythae. Mulieres in sacris, & rem divinā facientes, capite velato.

pla interdicta fuere: [1] & Hebraeis menstruatis, & his qui impetiginem habent. [2] Scythis quoque, qui nullum hostem interfecisset in acie, in solemnibus libare non poterat: reliqui initiati adesse non vetantur. [3] Romanis vero si quae sacrificio mulieres intersint, capita velant. Cumque adorat qui rem divinam facit, [4] velato capite, ne aversus animus à sacris fiat, [5] dexteram ad osculum ferre, & se

1 *Et Hebraeis menstruatis.*] Lege Mosaica deformia & maculosa vetabantur offerri, vel immolari Domino, Levit. c. 2. & Deuter. 15. item alia lex, Ne qui esset corpore deformis, vel vitiatus, panes Deo suo offerret, neque ejus ad ministerium accederet, ut amplissime scribitur Levit. c. 21. & repetitur in cap. hinc etenim 49. distin. ubi D. Gregorius luculenter probat corporum vitia & maculas habere symbolum vitiorum animi. Cujus item sententiae fuit D. Hieronymus ad Fabiolam de veste sacerdotali. *Praecipitur*, inquit, *sacerdotibus ut nulla debilitate insignes sint, ut truncis auribus, laeso oculo, simis naribus, claudo pede, cutis colore mutato: quae omnia referuntur ad animi vitia.* Quibus consonat Romanos, apud quos virginem Vestalem capi fas non erat, quae aliqua corporis labe insignita esset: ut ex auctoritate Antistii Labeonis prodidit Gell. lib. 1. c. 9. & Fenestella de Magistratib. c. 7. Dionys. Halicarnass. Antiq. lib. 7. laudat Romulum Romanorum legumlatorem, quod sacerdotia non venalia, nec sorte dividenda fecit: sed è singulis curiis binos creavit annum quinquagesimum egressos, qui virtute ac genere praecellerent exteros, censumque sufficientem haberent, & integro essent corpore.

2 *Scythis quoque.*] Herodot. lib. 4. Gyrald. Historiae deor. syntag. 17.

3 *Romanis vero.*] Plut. Probl. c. 13.

4 *Velato capite.*] Virgil. lib. 3. Aeneidos, Helenus Aeneam admonet de profectione, seu fuga facienda, his verbis,

Quin ubi transmissae steterint trans aequora classes,
Et positis aris jam vota in littore solves;
Purpureo velare comas adopertus amictu,
Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum
Hostilis facies occurrat & omina turbet.
Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto:
Hac casti maneant in religione nepotes.

Quo in loco Servius, *Sacrificantes*, inquit, *omnibus diis soliti sunt caput velare, ne se inter religionem vagis aliquid offerret obtutibus, excepto solum Saturno, ne numinis imitatio esse videretur.* Et idem Servius lib. 2. ejusdem operis in eum locum,

Fatale aggressi sacrato avellere templo
Palladium, caesis summae custodibus arcis
Corripuere sacram effigiem.

Vide Plutarch. Problem. c. 10. & supra lib. 2. c. 14.

5 *Dexteram ad osculum ferre.*] Plin. lib. 11. c. 45. & clarius lib. 28. cap. 2. ubi ita scribit, *In adorando dexteram ad osculum referimus, totumque corpus circumagimus.* Apul. lib. 14. Metam. *Et admoventes oribus suis dexteram, priore digito in erectum pollicem residente: ut ipsam deam Venerem religiosis adorationibus venerabantur.* Idem Apul. in Apologia, *Si fanum aliquod praetereat, nefas habet, adorandi gratia manum labris admovere.* Et huc spectat quod D. Hieronymus in Psalterio, quod dicitur *Deosculamini*, interpretatus est, *adorate: quia*, ut ejus verbis utar, *qui adorant, solent deosculari manum & capita submit-*

[1] & se in orbem circumagere, [2] prout Numa instituit, necessum

submittere. Quod se D. ille Job c. 31. in elementis & idolis fecisse negat, dicens, *Si vidi solem cum fulgeret, & lunam incedentem clare, & lætatum est in abscondito cor meum, & osculatus sum manum meam ore meo, quæ est iniquitas maxima, & negatio contra Deum altissimum.* Hebræi, juxta linguæ suæ proprietatem, Deosculationem ponunt pro veneratione.

MERCERUS.

Dexteram ad osculum ferre.] In hoc velim plures ritus adorandi agnoscas, & addas etiam alias ceremonias in adoratione Gentilium. Alias enim caput velabant, circumvertebant se, tum procumbebant. Quo gestu Vitellius dicitur adorasse Caligulam, apud Suet. Vitel. 2. Et de hoc adorandi modo, Livius lib. 5. Plutarch. in Numa, in Camillo, & in Marcello. Alias tantum manum ad osculum referebant, eo gestu, ut prior digitus (qui alias est index, resideret in pollicem. Apul. 4. Milesi. *Et admoventes oribus suis dexteram priore digito in erectum pollicem residente, ut ipsam prorsus deam Venerem religiosis adorationibus venerabantur.* Minucius Felix, *Cæcilius simulachro Serapidis viso, ut vulgus superstitiosus solet, manum ori admovens, osculum labiis pressit.* Aliqui cum hac relatione manus ad os, solebant capita summittere. D. Hieronymus Apol. 1. ad Ruffin. *Qui adorant solent deosculari manum, & capita submittere.* Aliquando tamen solum capita submittebant. Lamprid. in Alex. *Salutabatur hoc nomine, aut Alexander. Si quis caput flexisset, aut blandius aliquid fecisset, vel abjiciebatur vel ridebatur, &c.* In hoc enim, Lamprid. insinuat quod paulo post scribit Alexandrum vetuisse se adorari. Alias genua flectebant, preces suas fundentes coram Idolis suis, & aram tenebant. Quorum rituum multos si quis velit conjunctos in adoratione aliqua solenniori, non repugnabo: Sunt vero præter ea, quæ moneam. Primum, in solemnibus adorationibus Romanos si penulati forent, deposuisse penulas. Auctor mihi Tertull. lib. de Orat. *Ut est quorundam depositis penulis orationem facere. Sic enim adeunt ad idola nationes.* Secundum ad Orientem solitos se convertere, quod tamen omnibus familiare non erat. Tertul. Apologet. *Sed & plerique vestrum, affectatione aliquando & cælestia adorandi, ad solis ortum labia vibratis.* Ut colligere possis id imitatione Christianorum Gentes fecisse: & prioribus illis sæculis receptum non fuisse. Posterioribus tamen sæculis omnibus communis fuit is ritus. Drepanius Panegyr. ad Theodos. *Nam ut divinis rebus operantes in eam cæli plagam ora convertimus, à qua lucis exordium est, &c.* Tertium est. Quod Alex. paulo superius monuit, Romanos capita velare solitos inter adorandum, ut intentus sacris esset animus, non ita visum esse Tert. qui Apologet. insinuat capita Romanos velasse, pudoris celandi caussa. Nam ubi comparat modum orandi Christianorum, cum modo Gentilium: *Christiani*, inquit, *oramus capite nudo, quia non erubescimus, &c.* Postremum est. Cum Romani inter adorandum circumvertebant se, id faciebant ad dexteram. Unde nescio quis apud Plautum Curc. alteri dicenti, *Quo me vertam nescio*, respondet, *Si deos salutas, dextrovorsum censeo.* Quod Galli religiosius censebant fieri levorsum, apud Plin. capite 20. lib. 20. Ad adorationis vero ritus fortasse pertinet & is, quo ad genua advolvebantur eorum, quos adorarent, eorumque manus oscularentur. Sed de hoc alio loco dicturi sumus.

TIRAQUELLUS.

1 *Et se in orbem circumagere.*] Plin. in posteriore illo loco. Nam & inter symbola Pythagoræ illud erat, προσκύνει περιφερόμενος, id est, *adorandum circumacto corporis.* Nimirum ad imitationem cœli perpetua vertigine circumacti. Eras. Chil. 1. cent. 1. in prover-

cessum habet. [1] Quodque tibicines & citharœdi, qui lyras septichordes tenderent, in deorum sacrificiis cum cantu & longis tibiis præcinant, & ne quid aliud agatur exaudiaturque moneant: [2] illudque jus in æde vescendi habeant, prisca est religione servatum: [3] quę quidem tibiæ sacrorum, ex buxo: quæ vero ludis præcinebant, ex osse asinino aut argento fiebant: quod illæ miti sono ad rem divinam, istæ stridenti & acuto ad prælium accenderent. Fuere enim tibiarum species plurimę, ad usus varios: [4] nam Libyes plagialon † vocant, [5] quę ex loto fit: [6] Elymos ex buxo & lauro. Celtæ ex calamis utuntur fistula, Ægyptii ex stipula hordeacea, Scythæ & Arimaspi ex aquilarum & vulturum ossibus: [7] ex quibus aliquæ erant Serranæ, quæ æquales habent cavernas: aut Phrygiæ, quæ impares & inæquales. [8] Post aliquot vero tempora ne tibiæ præcinerent

Tibiarum variæ species.
† Legendum, Plagiaulon.

proverbio, *Adorata circumactus.* Plut. autem in Camillo non longe à princ. *Cum hæc,* inquit, *dixisset, ut mos est Romanis preces agentibus se ad dexteram volvere, circumagens cecidit.* Vide Servium in 6. Æneid. ibi,

—— *Ter socios pura circumtulit unda.*

2 *Prout Numa instituit.*] Plutarch. in Numa.

1 *Quodque Tibicines.*] Livius 1. Decad. lib. 9. *Tibicines,* inquit, *quia prohibiti à proximis Censoribus erant in æde Jovis vesci, quod traditum antiquitus erat, ægre passi, Tibur uno agmine abierunt: adeo, ut nemo esset qui sacrificiis præcineret. Ejus rei religio tenuit Senatum, legatosque miserunt, ut darent operam, ut hi homines Romanis restituerentur.* Tibias in sacris adhiberi satis ostendimus Ovidii & aliorum auctoritate supra lib. 3. c. 7.

2 *Illudque jus in æde vescendi.*] Livius ubi supra. Macrob. lib. 3. c. 11. Herodot. lib. 2.

3 *Quæ quidem tibiæ.*] Gyraldus Histor. deor. syntag. 17. & in multiplici poëtarum historia, ubi de scena agit. Athenæus Dipnos. lib. 4. c. 24.

4 *Nam Libyes plagialon.*] Pollux Onomasticôn lib. 4. c. 9. & 10. Athenæus lib. 14. c. 14. Cælius Rhod. Antiq. lect. lib. 9. c. 7. in princ.

5 *Quæ ex loto fit.*] Nam ex loto tibias frequenter fieri, tradit Fest. Pompejus l. 10. *Lotos* (auctore Plinio l. 13. c. 17.) *ad tibiarum cantus expetitur.*

6 *Elymos ex buxo & lauro.*] *Celtæ ex calamis.*] *Ægyptii ex stipula hordeacea.*] *Scythæ & Arimaspi.*] Pollux ubi supra. Plinius lib. 16. cap. 36. Solin. c. 11. ubi vide interpretem. Cæl. Rhodig. ant. lect. lib. 9. c. 7.

7 *Ex quibus aliquæ.*] Hæc usque ad versic. *Post aliquot,* sunt Servii in lib. 9. Æneid. in eum locum,

—— *Biforem dat tibia cantum.*

8 *Post aliquot vero tempora.*] Tibiarum consuetudo cœpisse videtur post Medicas victorias, cum Græci jam de se magnifice sentirent, delita vero Athenis disciplina ea, Alcibiade auctore, cum percrebuisset, ab illo abjectas infractasque tibias pudefacto deformitate oris. Quod in Commentario Pamphilæ nono & vigesimo scriptum fuisse, adnotatum reliquit Gellius Noctium Atticarum lib. 15. c. 17. Rhodig. Antiq. lect. lib. 9. c. 4.

1 *Ægyptiis*

rent in sacris, fuit lege cautum. [1] Ægyptiis in usu erat, non tibias, sed cantus adhibere in sacris, quibus septem vocales deos modulata voce collaudare, tibiarum & citharæ loco fuit. [2] Judæi in sacris non modo tibia, sed tympanis concinunt. Utque suæ hostiæ diis dicatæ sint, & [3] superis albæ, [4] inferis vero nigræ immolentur, [5] neque duobus diis unam

Ægyptii pro tibiis cantus in sacris adhibitus. Judæi. Suæ cuique deorum hostiæ.

1 *Ægyptiis in usu erat.*] Gerald. hist. deor. syntag. 17. Cælius Rhod. l. 9. c. 2.

2 *Judæi in sacris.*] Num. 10. Levit. 16. Exod. 28. 39.

3 *Superis albæ.*] Idem Horat. lib. Carm. 3. Ode 8. ibi;

Docte sermones utriusque linguæ
Voveram dulces epulas, & album
Libero caprum prope funeratus
Arboris ictu.

Ubi Acron idem dicit quod Alexander hic & in seq. dicit. Virgil. l. 3. Æn.

Sic fatus meritos aris mactavit honores:
Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo,
Nigram Hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam.

Ubi Serv. dicit, hostias pro qualitate numinis immolari, ut hic. Idem Virg. lib. 9.

Et statuam ante aras aurata fronte juvencum
Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
Jam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.

Ubi Servius, *Juvencum, secundum Romanas ceremonias dixit. Jovi enim de tauro non immolabatur: nisi cum triumphi nomine sue vel tauro fiebat: quod tamen admissum est, quia non tantum Jovi, sed aliis diis, qui præsunt, sacrificabatur.* Juvenal. Sat. 10.

— Duc in Capitolia magnum
Cretatumque bovem. —

4 *Inferis vero nigræ.*] Jam diximus in præced. Acronem id dixisse. Et id quidem probat illud Virgilii loquentis de Matre Eumenidum & magna sorore, id est, Nocte & Terra diis inferis lib. 6. Æneid.

— Ipse atri velleris agnam
Æneas matri Eumenidum, magnæque sorori
Ense ferit, sterilemque tibi Proserpina vaccam.

Ubi Donatus, *Omnia*, inquit, *nigra inferis mactat, & sterilem vaccam: quia nihil ab inferis nascitur: demonstrat quatuor, colorem, genus animalis, quam primo vellere intactum: ergo non attonsum & Veneris immune.* Et illud Tibulli lib. 3. eleg. 5. in fin.

Interea nigras pecudes promittite Diti,
Et nivei lactis pocula mista mero.

Et Virgilii lib. 5.

— Huc casta Sibylla
Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.

Illud item Valerii Maximi lib. 2. c. 1. de Valerio Publicola, apud eandem aram publice nuncupatis votis cæsisque atris bobus, Diti maribus, fœminis Proserpinæ, lectisterniisque ac ludis trinoctio factis, aram terra, ut ante fuerat, obruit. Nam & Plutarchus in Lucullo scribit, *Aderant Proserpinalia festa, nec bovem nigrum, qualis in his sacris mactari solebat, ob circumfusam hostem parare poterant, sed pro bove placentam altaribus offerendam conficiunt.*

5 *Neque duobus diis.*] Livius 3. Decad. lib. 7. *Marcellum aliæ atque aliæ objectæ animo religiones tenebant, in quibus, quod cum bello Gallico ad Clastidium ædem Honori & Virtuti vovisset, dedicatio ejus a pontificibus impediebatur: quod negabant unam cellam amplius quam uni Deo recte dedicari: quia si de cælo tacta, aut prodigii aliquid in ea factum esset, difficilis procuratio foret: quod utri Deo divina res fieret, sciri non posset. Neque enim duobus nisi certis diis rite una hostia fieri.*

1 Namque

unam hostiam mactari, quia utri deo res divina fieret, facile non dignoscerent, in omni sacrificio vulgo servatum est. [1] Namque aliena hostia, [2] vel debili & manca, [3] quæque reluctatur, & se admoveri altaribus non sinit, dii non placantur: [4] fugientemque hostiam, quæque altaria detrectaret, ubicunque nanciscerentur, mactari oportebat, ne piaculum fieret. Et sicut suæ hostiæ numinibus dicatæ sunt,

Quæ hostiis dii non placabantur.

1 *Namque aliena hostia.*]Plin. lib. 8. cap. 45. ad fin. scribit, *Hoc quoque notandum, vitulos ad aram humeris hominis allatos non fere litare, sicut nec claudicantem: nec aliena hostia placari, nec trahente se ab aris.*

2 *Vel debili aut manca.*] Plinius ib. quod assumptum videri potest à Judæis, quibus Deus Opt. Max. jussit sibi offerri meliora pulchrioraque & robustiora: non cæca, non clauda, non languida, non debilia, ut scribitur Deut. cap. 15. & 17. & Malachiæ 1. non semel alibi sæpe. Quod & Ethnici & Gentiles observaverunt, ex quibus Euripides in Iphigenia ἐν ταύροις tradit Agamemnonem vovisse Dianæ, se immolaturum quicquid pulcherrimum annus proventus produxisset. Aristoteles in Symposio, Nihil, ait, mutilum ac diminutum diis offerimus, sed integra omnia, atque absoluta. Huçque spectat illud Virgilii lib. 3. Georg.

Aut si quam ferro mactaverat ante sacerdos:
Inde neque impositis ardent altaria fibris,
Nec responsa potest consultus reddere vates.

Id enim de morboso animali intelligitur, cujus caro non coquitur, ut dicit Plinius, morbosa caro non coquitur. *Futura autem*, ut ait Servius in eum Virgilii locum, *nisi ex sana victima colligi non possunt.* Donatus autem enarrans eum locum Virg. l. 9. Æneid.

Ipse tibi ad tua templa feram solemnia dona.

scribit, hostiam nec macie, nec ætate confectam esse debere.*

COLERUS.

* Seneca lib. Controv. 4. Contr. 2: *Sacerdos non integri corporis quasi mali ominis res vitanda est. Hoc in victimis notatur: quanto magis in sacerdotibus?*

TIRAQUELLUS.

3 *Quæque reluctatur.*] Plinius ubi supra. Ex quo illud Lucani lib. 7.

Admotus superis discussa fugit ab ara
Taurus, & Emathios præceps se jecit in agros.

Et Ammianus Marcellinus libro 24. *Abunde*, inquit, *ratus post hæc prosperitates similium adventare, complures hostias Marti parabat Ultori, & ex tauris pulcherrimis decem ad hoc perductis, nondum aris admoti voluntate sua novem procubuere tristissimi: decimus vero, qui diffractis vinculis lapsus, ægre reductus est, mactatus ominosa signa monstravit.*

4 *Fugientemque hostiam.*] Valerius Maxim. lib. 1. cap. 6. ubi de Pompejo loquitur, ita scribit, in prin. *Cn. Pompejum Jupiter omnipotens abunde monuerat, ne cum C. Cæsare ultimam belli fortunam experiri contenderet: egresso à Dyrrachio adversa agmini ejus fulmina jaciens, examinibus apum signa obscurando, subita tristitia implicatis militum animis, nocturnis totius exercitus terroribus, ab ipsis altaribus hostiarum fuga.* Servius lib. 2. Æneid. ibi,

—— Et magno mercentur Atridæ.

Quia, inquit, *sacrorum est, ut victima fugiens, ubicunque inventa fuerit, occidatur, ne piaculum committatur.* Plinius ubi supra.

1 Sæpe

sunt, ita & aræ fuerunt. [1] Superis enim, à terra exaltatis aris: terrestribus, in terra, inferis vero, sub effossa terra, sacra facere convenit: quod [2] apud Indos fuit diu servatum, ut terrestribus diis in cavernis, Soli vero in sublimi sacrum faciant. [3] Nonnunquam sine ara, in nudo solo & pavimento sacra peregisse Græcos, compertum est. [4] Eumæus apud Homerum super escharam, victimam fecit. [5] Arabes arulam super aram constituunt, in illaque Soli immolare, & thus adolere solent. [6] Hæ enim ad normam quadratæ fuerunt: superque eis sacra facturi, [7] cespitem ex gramine, [8] seu verbenas apponunt. Istæ enim faustæ in omnibus sacris habitæ, [9] quas ex sacro loco decer-

Sua cuique ara. Indorum sacra. Odyss. 14. Arabes. Verbenæ faustæ in sacris.

1 *Superis enim à terra.*] Luctatius Placidus Grammat. interpres Statii in 4. lib. Thebaid. eo loco,

— Totidemque satis Acheronte nefastos
Virginibus jubet esse focos: tibi rector Averni
Quamquam infossus humo, superat tamen agger in auras
Pinens, huic juxta cumulo minor ara profundæ
Erigitur Cereri. —

Sic memoriæ prodidit, *Tria sunt in sacrificiis loca, per quæ expiationem facimus: Scrobiculo facto inferis diis tribus sacrificamus, Cælestibus extructis focis: unde etiam nominata sunt altaria, ad quæ sacrificantes manus porrigimus in altum.* Cæl. Rhodiginus lib. 12. c. 1.

2 *Apud Indos.*] Festus Pompejus lib. 1. prope fin. *Antiqui diis superis in ædificiis à terra exaltatis sacra faciebant, diis terrestribus in terra, diis infernalibus in effossa terra.*

3 *Nonnunquam sine ara.*] Cælius ubi supra.

4 *Eumæus apud Homerum.*] Libro Odysseæ 14.

Οἱ δ' ὗν εἰσάγον μάλα πίονα πενταέτηρον,
Τὸν μὲν ἔπειτ' ἔστησαν ἐπ' ἐσχάρῃ,

Alexander hic Græcam dictionem reliquit: D. autem Justinopolitanus craticulam vertit. Est enim Græcis & ἐσχάρα, & ἐσχαρίς, ejusdem fere significationis.

5 *Arabes arulam.*] Strabo lib. 16. non multo ante fin. de Arabibus loquens scribit, *Solem colunt, arulam super aram constituentes, & quotidie in ea immolant, & thus adolent.*

6 *Hæ enim ad normam.*] Vide ibi Strabonem.

7 *Cespitem ex gramine.*] Virg. l. 12. Æneid.

In medio focos & diis communibus aras
Gramineas, alii fontemque ignemque ferebant
Velati lino & verbena tempora vincti.

Ubi Servius, *Romanis enim*, inquit, *moris fuerat cespitem ara superimponere & liba sacrificare.*

8 *Seu verbenas apponunt.*] Vide quæ scribam infra lib. 5. cap. 27. *

COLERUS.

* *Verbenæ* illæ erant frondes arborum certarum, quæ dicebantur & *Scopæ* apud Plinium: sive etiam *Scapi*, qui Græcis sunt θαλλοί. Festus *Sagmina* vocat. Unde Glossæ Sagmina Σαγμές, στεφάνια. Et Saguinarius στεφανοφόρος.

TIRAQUELLUS.

9 *Quas ex sacro loco decerpere consueverant.*] Plinius lib. 22. c. 2. & lib. 25. c. 9.

Donatus

Aræ frondibus diis sacrantis ornatæ.

cerpere convenit. Ipsasque aras suorum numinum fronde ornare, [1] ut Jovi esculo, [2] Apollini lauro, [3] Minervæ olea, [4] Veneri myrto, [5] Herculi populo, [6] Baccho edera, [7] Pani vero

Donatus in Andriam Terentii act. 4. sc. 4. annotavit ibi,

—— Ex ara hinc sume verbenas tibi,
Atque eas substerne.

Catachristicos omnes herbas & frondes festas ad aras coronandas ex puro loco decerptas, *Verbenas* appellari.

1 *Ut Jovi esculo.*] Plinius lib. 12. cap. 1. & lib. 16. cap. 4. Virgil. lib. 2. Georg.

—— Nemorumque Jovi, quæ maxima frondet
Esculus. ——

Sed & adde & quercu ex Lactatio interprete Statii, in libro 4. Thebaidos. Quod & probat illud ipsius Virg. l. 3. Georg.

Sicubi magna Iovis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos.

Et ibi Servius scribit, quod omnis quercus est Iovi consecrata, & omnis lucus Dianæ. Et Ovidii lib. 1. Metamorph.

Et quæ deciderant patulæ Iovis arbore glandes.

Servius autem in 1. Eleg. non multo post prin. ibi,

De cœlo tactas memini prædicere quercus.

Dicit quercum esse in tutela Iovis. Idem Servius in eum locum ejusdem Virgil. lib. 6.

Atque umbrata gerunt civili tempora quercu.

Querceam, inquit, *coronam accipiebant, qui & in bello civem servassent: ideo, quia ante causa vitæ in hac arbore hominibus fuit, qui glandibus vescebantur.* Gell. lib. 5. c. 6.

2 *Apollini lauro.*] Plinius d. lib. 12. cap. 1. Diodor. Siculus l. 1. c. 2. Acron interpres Horatii lib. Car. 3. Ode 4. ibi,

—— Ut premerer sacra
Lauroque collataque myrto,
Non sine diis animosus infans.

Unde & illud Virgilii eclog. 7. alias 8.

Populus Alcidæ gratissima, vitis Iaccho,
Formosæ myrtus Veneri, sua laurea Phœbo.

3 *Minervæ olea.*] Plinius ubi supra. Ovid. lib. Metamor. 6.

Illinc incumbens cum Palladis arbore palmæ,
Edidit invita geminos Latona noverca.

Ubi Raphaël Regius interpres annotavit Latonam & palmæ & olivæ innixam peperisse.

4 *Veneri myrto.*] Virgilius, Diodorus, Plinius & Acron locis nuper citatis, & præterea idem Virgilius lib. 1. Georg.

—— Solido Paphiæ de robore myrtus.

Et ibi Probus rationem reddit. Plutar. in Marcello: ubi myrtum pacis esse symbolum dicit, & Probl. c. 19. *Myrtum*, inquit, *quasi Veneri dicatam, religiosam habent.* Ovid. Fastorum 4. ubi de Venere loquitur.

—— Leviter mea tempora myrto
Contigit. ——

Unde Imperatores (teste A. Gel. l. 5. cap. 6.) corona Myrtea utebantur, qui ovantes urbem introibant, quibusque incruenta victoria obvenerat. Athenæus lib. 15. c. 6. Servius in lib. 5. Æn. ibi,

Unde genus ducis.

Iterum rationem reddit, cur Myrtus Veneri sacratur.

5 *Herculi populo.*] Virg. citatus supra in verbo, *Apollini lauro*, & ibi Probus interpres. Et rursum idem Virg. lib. 8.

—— Herculea bicolor cum populus umbra.

Et ibi Servius, *Herculi*, inquit, *consecrata, qui cum ad inferos descendens fatigaretur labore, dicitur de hac arbore coronam fecisse, caput velasse: unde foliorum pars temporibus cohærens, capiti prohibuit sudorem*

sudorem: pars vero exterior, propter inferorum colorem, nigra permansit, & honeste pependit populus, id est corona de populo. & paulo post,

Populeis adsunt evincti tempora ramis.

Et ipse quoque Virgil. lib. 5. Æneidos,

Cætera populea velatur fronde juventus.

Plin. lib. 12. c. 1. in princ. Macrob. lib. Satur. 3. cap. 12. *Unde, inquit, recte Maro noster ad tempora respexit, quibus Evander ante urbem conditam, apud eam aram maximam sacra celebrabat, & utebatur populo utique Alcidæ gratissima.* Pausanias lib. 5. ubi rationem reddit. Porphyrion interpres Horatii Car. l. 1. Ode 7. ibi,

Tempora populea fertur vinxisse corona.

Virgil. Georg. 2.

— Herculeæque arbos umbrosa coronæ.

Et ibi quoque Probus & Serv. interpretes. Et Ovid. in epist. 9. ad Deianiram,

Aptior Herculeæ populus alba comæ.

6 *Baccho edera.*] Diodorus Siculus lib. 1. cap. 2. Plinius lib. 16. c. 34 & 35. Tibullus lib. 3. eleg. 6.

Candide Liber ades: sic sit tibi mystica vitis,

Sic edera semper tempora vincta feras.

Ovid. Fast. lib. 1.

Festa corymbiferi celebrabat Græcia Bacchi,

Tertia quæ solito tempore bruma refert.

Hujus rei rationem reddens l. 3. Fast. ita inquit,

Cur edera hæc cincta est? edera est gratissima Baccho:

Hoc quoque cur ita sit, dicere nulla mora est,

Nysiadas nymphas, puerum quærente noverca,

Hanc frondem cunis opposuisse ferunt.

Idem lib. 1. Tristium eleg. 6.

Deme meis ederas, Bacchica serta, comis.

Macrobius Satur. lib. 1. cap. 19. *Colitur etiam,* inquit, *apud Lacedæmonios simulacrum Liberi patris hasta insigne, non thyrso. Sed cum thyrsum tenet, quid aliud quam latens telum gerit, cujus mucro edera lambente protegitur? quod ostendit, vinculo quodam patientiæ obligandos impetus belli. Habet enim edera vinciendi obligandique naturam.* Unde & poëtæ præcipui Bacchi cultores edera coronabantur, ut scribit Plin. lib. 16. c. 34. & Probus rationem reddens in lib. 2. Virgil. Et illud Virgil. eclog. 7.

Pastores edera crescentem ornate poëtam Arcades, invidia rumpantur ut ilia Codro.

Et eclog. 8.

Inter victrices ederam tibi serpere laurus.

Et ibi Servius. Et Horat. libro Car. 1. Ode 1.

Me doctarum ederæ præmia frontium,

Dis miscent superis.

Et ibi quoque interpretes. Et Propertius lib. 4. eleg. 1.

Ennius hirsuta cingat sua dicta corona:

Mi folia ex edera porrige Bacche tua.

Ovid. lib. 3. Amorum eleg. 8. in qua Tibulli mortem deflet,

Obvius huic venias edera juvenilia cinctus

Tempora cum Calvo docte Catulle tuo.

Et 3. de Arte Amandi loquens de Poëtis,

Nunc ederæ sine honore jacent: operataque doctis

Cura vigil Musis, nomen inertis habent.

Juvenalis satyr. 7.

Qui facis in parva sublimia carmina cella,

Ut dignus venias ederis, & imagine macra.

Martialis l. 8. epig. 82. eodemque ult.

Non quercus te sola decet, nec laurea Phœbi:

Fiat & ex edera civica nostra tibi.

Festus Pompejus lib 8. *Edera in tutelæ Liberi patris putabatur esse: quia ut ille semper est juvenis, ita hæc semper viret.*

7 *Pani vero pinus.*] Propertius lib. 1. eleg. 18.

Vos eritis testes, si quos habet arbor honores

Fagus, & Arcadio pinus amata Deo.

Et Ovidius de Lupercalibus, qui erant sacerdotes Panis, lib. 2. Fast.

Ipse ego Flaminiam poscentem Februa vidi,

Februa poscenti pinea virga data est.

Laurus ad aram maximam Herculis. Thraces. Judæi. Cappadoces. Ægyptii. Druidæ.

vero pino, [1] Diti autem cupresso. Quanquam [2] ad aram maximam Herculi sacra facturi, sola lauro, neque alia coronentur fronde. [3] Thraces & [4] Judæi pro lege habent, in omnibus sacris hedera coronari, [5] Cappadoces Ambrosia. Apud Ægyptios hedera vitibus præfertur. [6] Druidæ nullum sacrum sine roboris fronde conficiunt: [7] Ptolemæus heliochryso coronavit deos. [8] Thraces vero non solum coronati, sed scuta & gladios hedera ornati, in solennibus

Sed & adde Proserpinæ sacram pinum esse, ut tradit Servius lib. 3. Æneid.

— Sylva alta Jovis lucusve Dianæ:

Et Matri Deûm & Fraudi, idem Servius lib. 1. Æneid. post. princ. ibi,

— Sectaque intexunt abiete costas.

Pinus, inquit, *in tutela est Matris deum & fraudis: quia ejus poma calentia per fraudem interimunt.* Et iterum lib. 9. ibi,

Pinea sylva mihi multos dilecta per annos.

1 *Diti autem cupresso.*] Plin. lib. 16. c. 33. *Cupressus*, ait, *Diti sacra, & ideo funebri signo ad domos posita*, * & Festus Pompejus lib. 3. & vide supra l. 3. c. 7. Sed adde eam quoque Proserpinæ dicatam Servio lib. 3. Æneid. loco nuper designato. Et vide Liv. 3. Dec. lib. 10. ad fin. Et Marti myrtus quoque eidem Servio lib. 3. Æneid. in princ. ibi,

Forte fuit juxta tumulus, quo cornea summo
Virgulta, & densis hastilibus horrida myrtus.

Adde item superioribus ipsi Marti gramine, ut tradit idem Servius libro 12. Æneid. eo loco,

— Et diis communibus aras
Gramineas. —

Harpocrati Persica, ut probat Plutarch. in libro de Iside & Osiride, & Junoni malo Punico, ut tradit Philostratus, in vita Apollonii lib. 4. c. 9.

COLERUS.

* Cur hoc Plinius dicat, docet Servius nondum editus, his verbis: *Romani moris fuit, propter ceremonias sacrorum quibus pop. Roman. obstrictus erat, ut potissimum cupressus, quæ excisa renasci non solet, in vestibulo mortui poneretur, ne quis imprudens funestam domum rem divinam facturus introeat, & quasi attaminatus susceptum peragere non possit.* Hunc locum Scaliger apud Festum refert.

TIRAQUELLUS.

2 *Ad aram maximam Herculi.*] Macrob. Saturn. lib. 3. c. 12. ubi rationem reddit cur Virgil. lib. 8. Æneid. Herculi Salios assignarit, sic scribit. *Cum ad aram maximam, sola lauro capita, & alia fronde non vinciant.*

3 *Thraces.*] Plinius lib. 16. cap. 34. ubi de edera.

4 *Judæi.*] Cornel. Tacitus lib. 21. ubi de ritu & institutis eorundem disserit.

5 *Cappadoces.*] Plinius lib. 17. c. 4. ubi varia ambrosiæ nomina scribit. *Ambrosia*, inquit, *vagi nominis est, & circa alias herbas fluctuavit; fruticem unum habet densum, ramosum, tenuem, trium ferè palmorum, tertia parte radice breviorem, foliis rutæ. Circa imum caulem in ramulis semen est uvis dependentibus odore vinoso: qua de causa botrys à quibusdam vocatur, ab aliis artemisia. Coronantur illa Cappadoces.*

6 *Druidæ.*] Plin. lib. 16. cap. 44. & ult. ad fin. *Druides*, inquit, *jam per se roborum eligunt lucos, nec ulla sacra sine ea fronde conficiunt, ut inde appellati quoque interpretatione Græca possint Druides videri.*

7 *Ptolemæus heliochryso.*] Idem Plinius lib. 22. cap. 35.

8 *Thraces.*] Idem lib. 16. cap. 34.

1 *Isiaci.*]

lemnibus libant. [1] Isiaci, absinthii marini ramum virgultis *Isiaci.* cæteris præferunt. [2] Ægyptii in Iovis pompa, [3] & Magi myrica, [4] Hermionenses hyacintho coronantur in sacris. *Hermionenses.* [5] Parthi ex diverso gramine coronata agna, odores incendunt. *Parthi.* [6] Ferunt Ægyptios agresti herba manibus decerpta, adorasse, [7] & papyri flore coronasse deos. [8] Vespasianus vero coronas ex cinnamomo interrasili auro sæpe templis dicavit. Apud alios autem [9] fagi cortex religiosus fuit. [10] Non sic Thebis & Athenis: namque in Palladis templo *Thebani & Athenienses.* haud facile quisquam hederam invenit, [11] Ea vero hedera quæ fert racemos labruscæ modo, quam smilacem nominant, & arbores quæ nec feruntur, nec fructum ferunt, infaustæ omnibus habentur sacris, & damnatæ religionis: *Herbæ infaustæ in sacris.* [12] apud Persas non modo qui sacrificat, sed hostia, & qui sacris intersunt, festa ornantur fronde. [13] Indis contra: *Persæ. Indi.* namque ex his coronatus sacrificat nemo. [14] Persæ tamen nec

1 *Isiaci.*] Idem lib. 27. cap. 7. ad fin.

2 *Ægyptii.* 3 *Magi.* 4 *Hermionenses.* 5 *Parthi.* } Idem scribit Gregor. Gyraldus in varia & multiplici Deorum histor. syntag. 17. sed nullum citat auctorem.

6 *Ferunt Ægyptios.*] Quæ ea sit, non memini me legisse. Diodorus autem Siculus lib. 2. c. 1. post prin. sic scribit, *Priscis quidem Ægyptiis herbas ac palustres caules radicesque, quas gustu experti comprobassent, fuisse victui, eamque quam Agrostin dicunt, herbam tum præcipua dulcedine, tum hominibus ac jumentis utilis in primis usus. Ejus utilitatis memores ad hoc usque tempus viri, ac manibus decerptam deos orant, existimantes hominem limosum ac palustre animal esse, sumpta conjectura tum ab ejus humili naturalique cutis, tum quia magis humidis quam siccis egeat cibis.* Ex quo intelligis hunc Alexandri locum sumptum fuisse.

7 *Et papyri flore.*] Plin. l. 13. c. 11. Gyraldus ubi supra.

8 *Vespasianus.*] Plinius libro 12. cap. 19. *Coronas,* inquit, *ex cinnamomo interrasili auro inclusas, primus omnium in templis Capitolii atque Pacis dicavit Imperator Vespasianus Augustus.*

9 *Fagi cortex.*] Plin lib. 16. cap. 9. *Nec non,* ait, *in quodam usu sacrorum religiosus est fagi cortex.*

10 *Non sic Thebis.*] Hæc omnia usque ad clausulam, *Ea vero,* sunt Plutarchi problem. c. 112.

11 *Ea vero hedera.*] Plin. lib. 16. c. 35. ubi ederam eam dicit infaustam esse omnibus sacris & coronis: quoniam sit lugubris, virgine ejus nominis, propter amorem juvenis Croci, mutata in hunc fruticem. Hinc puto factum, quod ederam Flamini diali neque tangere, neque nominare fas erat auctore Sexto Pompejo lib. 5. eos enim locum ubi bustum sit ingredi non licet, nec mortuum attingere, ut ait Gellius lib. 10. c. 15.

12 *Apud Persas.* 13 *Indis contra.* } Gregor. Gyrald. ubi supra.

14 *Persæ tamen.*] Herodotus lib. 1. Strabo lib. 15. non multo ante fin. Cicero lib. 2. de legib. *Nec sequor,* inquit, *Magos Persarum: quibus auctoribus Xerxes inflammasse templa Græciæ dicitur,* quod

nec deorum imagines habent, nec templa erigunt ([1] erant enim ædium sacrarum & simulacrorum eversores) sed in loco mundo & excelso, cum precatione diis victimas immolant: quod à plerisque usurpatum invenimus. [2] Nam Carmeli deus colebatur, cui nec templum erat, nec simulacrum, sed ara tantum, & divinus cultus. [3] Judæi mente sola unum numen colunt: ideo nulla apud eos simulacra, non modo templis, sed nec urbibus insunt. [4] Germani quoque nullam humani oris speciem diis, præ eorum magnitudine, dederunt: nec templa dicarunt, sed lucos & nemora deorum nominibus appellant, illa velut sacra templa venerati. [5] Sacerdos autem, & qui victimam facit, pura in veste [6] & candida (nam color albus deo gratus in primis) [7] in textili tela, nec majoris operæ quam menstruæ,

Judæi. *Germani.* *Vestis sacerdotis sacrificantis.*

quod parietibus includerent deos, quibus omnia deberent esse patentia ac libera, quorumque hic mundus omnis templum esset & domus.

1 *Erant enim.*] Hæc parenthesis est Asconii Pædiani in 3. in Verrem act.

2 *Nam Carmeli deus.*] Corn. Tacitus lib. 17. Et adde nec Coronidi deæ Sicyoniorum templum fuisse, auctore Pausania in Corinthiacis, cujus statua nusquam in templo infixa est.

3 *Judæi mente sola.*] Dion in Pompejo. Tacit. lib. 30.

4 *Germani quoque.*] Cornelius Tacitus in lib. de Morib. German. Hincque illud Plinii lib. 12. c. 1. de arboribus loquentis in princ. *Hæc fuere numinum templa, priscoque ritu simplicia rura etiam nunc Deo præcellentem arborem dicant: nec magis auro fulgentia atque ebore simulacra, quam lucos, & in iis silentia ipsa adoramus.*

5 *Sacerdos autem.*] Cicero lib. 2. de legib. & Virg. lib. 12. Æneid.

—— *Puraque in veste sacerdos*
Setigeræ fœtum suis, intonsamque bidentem.
Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris.

Ubi Donatus, *pura*, inquit, *colore albo, nec purpuræ variata picturis.* Subdit tamen quod qui sacrorum ritus scrupulosius intuentur, induunt contagione omni & cujuscumque macula liberam & immunem. Servius vero ibi dicit, puram vestem impollutam, qua festis diebus uti consueverant sacra celebraturi. Verum Festus Pompejus lib. 14. interpretatur puram vestem, non obsitam, non fulguritam, non funestam, non maculam habentem. *

COLERUS.

* Ibi tamen Scalig. legit *obsitam* non *obsitam*, quod est, fulguritam. Significat obstitum fulgur obliquum, quale est celeste, ut Plinius ait lib. 2. Servius in fragmentis de pura veste sic scribit: *Sane*, inquit, *in sacris pura vestis appellatur, quæ neque funesta sit, neque maculam habeat ex homine mortuo.*

TIRAQUELLUS

6 *Et candida.*] Cicero 2. de legibus: *Color*, inquit, *albus præcipue decorus Deo est, tum in cæteris, tum maxime in textili.* Et Donatus ubi nuper.

7 *In textili tela.*] Idem Cicero d. lib. 2. de legibus paulo ante id, quod ex eo supra dictum est, *In delubris communibus*, inquit, *textile, nec operosius quam mulieris opus menstruum.*

1 Non-

struæ, [1] nonnunquam in purpura & auro. [2] Triumphales viri, & qui amplos honores gesserant, in triumphi ornatu, aut in prætexta lotis manibus, & fronde coronati, sacri & venerabiles, [3] nudis pedibus, & tonsa coma, ad rem divinam accedebant: [4] idque à Pythagora traditum [5] Lacedæmonii observarunt, qui nudis pedibus adorandum sacrificandumque censuerunt. Pura autem & religiosa dicebatur vestis, qua rem divinam facturi, festo utuntur die. Ea quidem erat [6] soluta omni vinculo, nullis maculis nec squalore obsita, nec funesta aut fulgurata, [7] Quod si quis nece aliqua pollutus fuisset, bis septem vicibus inundationibusque vestes abluebat aqua, his piamentis ab immunditia emaculari arbitratus. [8] Ægyptii vero laneas vestes non

Triumphales viri. *Lacedæmonii.* *Pura & religiosa vestis.* *Homicidii expiatio.* *Ægyptii.*

1 *Nonnunquam in purpura & auro.*]

2 *Triumphales viri.*] Gyraldus historiæ Deorum, Syntagmate 17.

3 *Nudis pedibus & tonsa coma.*] Vide de his duobus supra lib. 3. c. 12. ubi de Berenice.

4 *Idque à Pythagora traditum.*] Gyrald. dialogismo 10. Vide ejusdem Pythagoræ carmina.

5 *Lacedæmoniorum.*] Idem ibi.

6 *Soluta omni vinculo.*] Servius in lib. 2. Æneid. in eum locum.

Eripui (fateor) leto me & vincula rupi.

Atqui, inquit, *solutæ sunt hostiæ, cum piaculum sit, in sacrificio aliquid esse religatum*, citatque illud ejusdem lib. 4. ejusdem operis,

Unum exuta pedem, vinclis in veste recincta
Testatur moritura deos.

Ubi & idem Servius, *Quia*, inquit, *ut supra diximus, in sacra nil solet esse præligatum.* Et alibi idem Servius in 12. libro.

—— Vincla omnia rupi.

Et religionis, ait, & fœderis est. Sed huic contradicere videtur illud Juvenal. satyr. 12. ad princ.

Sed procul extensum petulans quatit hostia funem
Tarpejo juncta Jovi, frontemque coruscat,
Quippe ferox vitulus templis maturus & aræ,
Spargendusque mero, quem jam pudet ubera matris
Ducere, qui vexat nascenti robora cornu.

Et quod tradit Isidorus libro Etymologiarum 6. cap. 19. Victimam à quibusdam dictam, quod vincta ad aras ducebatur. Sed hunc scrupulum discutiens Servius, primo illo loco scribit, Victimas ipso tempore sacrificiorum minime ligatas esse oportere: sed antea, scilicet, cum ducerentur, ligabantur.

7 *Quod si quis nece.*] Gyrald. libro de Sacrificiis syntag. 17. hac historia nihil omnino notius apud auctores dicit, sed nullo citato auctore.

8 *Ægyptii vero.*] Herodot. l. 2. Nam & Apulejus Apologia 1. scribit, linum purissimum esse rebus divinis velamentum. Quippe lana segnissimi corporis excrementum pecori detracta, jam inde Orphei & Pythagoræ scitis, profanum vestimentum esse. Sed enim mundissima lini seges inter optimas fruges terra exorta non modo indutui & amictui sanctissimis Ægyptiorum sacer-

non inferunt in deorum templa, nec cum his cadavera sepeliunt. [1] Hostia si major erat, auratis cornibus, si minor, coronata illius Dei fronde, cui sacra fiunt, incedebat: [2] infulaque lanea & [3] candida vitta circumdata, [4] ante aras, nullo vinculo ligata sistebatur: neque enim in sacris vinctum quid esse poterat. [5] Contra vero apud Senones: nam lucum

Hostiæ ornatus.

Senones.

sacerdotibus, sed operti quoque rebus sacris usurpatur, Philostratus in vita Apollonii lib. 3. c. 4.

1 *Hostia, si major erat, auratis cornibus.*] Plinius lib. 33. cap. 3. in princ. *Deorum vero*, inquit, *honori in sacris nihil aliud excogitatum est, quam ut auratis cornibus hostiæ majores duntaxat immolarentur*, & dictum est plenius supra lib. 3. cap. 12. ubi Alexander idem scripsit.

2 *Infulaque lanea.*] Virg. l. 3. Georg.

Sæpe in honore deûm medio stans hostia ad aras,
Lanea dum nivea circumdatur infula vitta,
Inter cunctantes cecidit moribunda ministros.

Varro lib. 3. aut, ut alii computant, 6. *Infulas*, ait, *dictas in hostiis, quod velamenta è lana, quæ addantur, infulæ, intra hostiarum cornua velamenta erant.*

3 *Candida vitta.*] Ut probatur illo eodem loco Virgilii, cum niveam vittam dicit. Vitta autem victimas caput vinciri solitas intelligitur ex illo Virgil. loco, & ex alio lib. 2. Æneid.

Et salsæ fruges & circum tempora vittæ.

Et rursum lib. 3. ejusdem operis in funere Polydori, Priami filii.

—— Stant manibus aræ
Cæruleis mœstæ vittis.

Et rursum eodem libro,

Hic Helenus cæsis primum de more juvencis,
Exorat pacem divûm, vittasque resolvit
Sacrati capitis. ——

Et Valerii Flacci lib. 1. Argonaut.

—— Tibi cæruleis in littore vittis
Et Zephyris, Glaucoque boum Thetidique juventam
Dejicit Ancæus.

& alibi eodem lib. non multo ante fin.

—— Veteris sub nocte cupressi
Sordidus, & multa pallens ferrugine taurus
Stabat adhuc, cui cæruleæ per cornua vittæ.

Et Juvenalis ad hoc alludens satyr. 12. ad fin. sic inquit:

Alter enim, si concedas mactare, vovebit
De grege servorum magna & pulcherrima quæque
Corpora, vel pueris & frontibus ancillarum
Imponet vittas: & si qua est nubilis illi
Iphigenia domi, dabit hanc altaribus.

In quo illud animadvertendum, vittas in sacrificiis non semper candidas fuisse: sed & aliquando cæruleas, ut patet ex illo Virgilii loco in funere Polydori, & illis duobus Valerii Flacci, nisi forte cæruleæ essent in funeralibus, in aliis candidæ. *

COLERUS.

* Quod verissimum est. Cæruleus enim color est maxime funebris. Græcis dicitur κυάνεος. Latini, si Gloss. credimus, vocant *ferrugineum*. Virg. 6. *Cæruleam advertit puppim*: quam alibi *Ferrugineam cymbam* vocat. Idem eodem libro: *Informi limo glaucaque reponit in ulva.* Quia scilicet in inferis. Theognis, de Portis inferorum: Κυανέας τὰ πύλας. Apparet igitur liquido, cur ferrugineus, glaucus, & cæruleus color facet in funere.

TIRAQUELLUS.

4 *Ante aras nullo vinculo ligata.*] Vide supra ibi, *Soluta omni vinculo.*

5 *Contra vero apud Senones.*] Hos *Semnones* Cor. Tacit. libro de Moribus Germanor. vocat, ubi ita scribit. *Vetustissimos*

lucum sacrum venerantur: quem nisi vinculo ligatus ingredi nemo poterat: qui si forte prolapsus corruisset, attolli minime licebat, sed per humum reptare necessum erat. [1] In Scythia quoque Marti sacrum fit, in quo victima primis pedibus ligata, ad aram sistitur, cui laqueum in collo injiciunt, ac baculo circumducto strangulant, sine precatione & votis. [2] Quam quidem aquam de fonte Iuturnæ, qui circa Numicium labitur, quæque in omnibus sacris adhibetur, in primis inspergebant: [3] eam vero aquam super terram posuisse, piaculum & triste omen erat. [4] Ideo vas

Scythæ.

Aqua sacris adhibita apud diversos.

tustissimos se nobilissimosque Suevorum Semnones memorant, & paulo post, *Est*, ait, *alia luco reverentia. Nemo, nisi vinculo ligatus, ingreditur, ut minor & potestatem numinis præ se ferens. Si forte prolapsus est, attolli & insurgere haud licitum. Per humum evolvuntur.*

1 *In Scythia quoque.*] Herod. lib. 4. de Scythis loquens, *Simulacra*, inquit, *& aras & delubra facienda non putant, præterquam Marti. Idem sacrificium prorsus apud omnia templa fieri, eodem modo est institutum, qui talis est: Victima ipsa prioribus implicita pedibus sistitur, cujus à tergo stans immolator, ansula in primis infusa, pecudem ferit, eaque concidente, Deum invocat, cui illam mactat, deinde circumdat laqueum collo, tum injecto baculo circumducit, hostiamque strangulat, non incenso igne, non votis nuncupatis, non sumptis libamentis: sed ubi pecudem strangulaverit, eique pellem detraxerit, ad coctionem se convertit.*

2 *Quam quidem aquam.*] Ad Romanos revertitur. Id autem est Servii lib. 12. Æneid. in loco,

— Stagnis quæ fluminibusque sonoris
Præsidet. —

Cujus verba afferemus infra ibi. Ex hac aqua ægros curari. Idem autem Servius enarrans hunc locum ipsius Virgil. lib. 7.

— Hæc fontis stagna Numici.

Tradit, Vestæ libari non nisi de hoc Numici fluvio licuisse.

3 *Eam vero aquam super terram posuisse.*] Lutatius interpres Statii lib. 8. Thebaidos, in eum locum,

Sicut Achæmenius solimen gentesque paternas
Excipit. —

Futile, inquit, *vas est quoddam, lato ore, fundo angusto, quo utebantur in sacris deæ Vestæ: quia aqua sacra Vestæ in terra non ponitur: quod si fiat, piaculum est.*

4 *Ideo vas.*] Donatus in And. Terent. act. 3. scen. 5. ibi,

Sceron' fortunas meas commisisse futili?

Vas, inquit, *quod futile dicitur, quod non deponunt ministri sacrorum, quod est acuto fundo & patulo ore, quoque instabile est.* Citatque Virgilium, non designato tamen loco, sed est lib. 11. Æneid.

— Consiliis habitus non futilis auctor.

Quo in loco Servius, *Futile*, inquit, *quoddam est vas lato ore, fundo angusto, quo utebantur in sacris Vestæ: quia aqua ad sacra hausta, in terra* (ut suprà diximus) *non ponitur: quod si fiat, piaculum est, unde & excogitatum vas est, quod stare non posset, sed positum statim effunderetur.* Sed & ipse Donatus, ut ad eum redeamus, idem prope scribit in Phormionem ipsius Terentii act. 5. sc. 1. ibi,

— Ne vos forte imprudentes foris
Effutiatis. —

Translatio à vase, futili nomine, quod parulo ore, fundo acuto, instabile, nihil prorsus retinet.

vas lato ore, & fundo angusto, in quo hauriretur, ne stare posset, in sacris adhibebant, [1] cui cadum, [2] alii scyphum dixere nomen. Illudque manibus tenere oportebat. Quod quidem flaminicæ virgines sacrorum ministræ, aut Vestalium famulæ, nonnunquam pueri flaminum ministri, [3] quos Camillos appellant, patrimi & matrimi omnes coronati tenebant manibus. [4] Ex hac aqua ægros curari, & bonæ valetudini restitui putabant. [5] Apud Athenienses vero aqua erat ex Callirhoë fonte, magnæ religionis in maximis sacris & sponsalitiis cæremoniis, in quibus aliam adhi-

Camilli.

1 *Cui cadum.*] Cadus enim est forma turbinata: scilicet instar turbinis, qui hujusmodi est, ut in imo sit acutus, in summo latus, ut describere videtur Ovidius lib. 1. Metamor.

— Cava buccina sumitur illi
Tortilis in latum, quæ turbine crescit ab imo.

Ex quo Plinius de aloë loquens l. 27. cap. 4. *Ob id, ait, in turbinibus cadorum eam fervant.*

2 *Alii scyphum.*] Id genus esse vasis potorii omnibus manifestum est. Diximus supra lib. 3. cap. 1.. *Scyphus*, auctore Macrobio lib. Satur. 5. cap. 2. *Herculis poculum est, ita ut liberi patris cantharus.* Sed quod hac forma fuerit, in præsentiarum non memini me legisse.

3 *Quos Camillos appellant.*] Plutar. in Numa Pompilio. Macrob. lib. 3. Saturn. cap. 7. scribit, Romanos pueros puellasve nobiles, & investes, Camillos & Camillas appellasse, Flaminicarum & Flaminum præministros, Servius in lib. 11. Æneid. in eum locum,

Ipse pater famulam voveo.

Ubi de Camilla loquens: scribit, Ministros & ministras impuberes, Camillos & Camillas in sacris vocatos fuisse: unde & Mercurius Hetrusca lingua Camillus dictus est, quasi minister deorum. Sed idem eodem libro dicit simpliciter, Camillum proprie appellari ingenuum puerum. Sed quod magis accedit ad priorem significationem, Festus Pompejus l. 6. *Flaminius*, inquit, *Camillus puer dicebatur ingenuus, patrimus & matrimus, qui Flamini Diali ad sacrificia præministrabat. Antiqui enim ministros Camillos dicebant.* Subditque, alios dicere, Omnes pueros ab antiquis Camillos appellatos, sicut habetur in antiquo carmine, cum pater filio de agricultura præciperet:

Hyberno pulvere, verno luto, grandia farra
Camille metes.

Præterea vide Varronem lib. 3. aut, ut alii computant, lib. 6. *

COLERUS.

* De his *Camillis* satis puto supra dixi.

TIRAQUELLUS.

4 *Ex hac aqua ægros curari.*] Servius in 12. lib. Æneid. quo loco citavimus supra ibi, Quam quidem aquam Juturna (nam de hac loquitur Alexander, ut ex superioribus patet) fons est in Italia saluberrimus juxta Numicum fluvium, cui nomen à juvando inditum est. Cum enim omnis aqua naturaliter noxia sit extraneorum corporibus, hic omnibus saluberrimus fons est. De hoc autem fonte Romam ad omnia sacrificia aqua afferri consueverat. Id quod & supra dictum est.

5 *Apud Athenienses aqua erat ex Callirhoë.*] Hæc, iisdem ferme verbis, scribit Lilius Gyraldus Hist. deor. syntag. 17. ubi de Supplication. & lectisterniis.

1 *Græci*

adhibere nefas habebatur. Fertur in Delii Apollinis templo præcipua aqua fuisse, sacrificantium usui accomoda, quam ad alios usus hausisse, magni criminis instar erat. [1] Græci in sacrificiis & expiationibus, Eleutheri aquam frequentes adhibent: [2] Trœzenii ex Hippocrene, [3] Persici reges ex Choaspide, quam peregre profecturi secum ferunt. [4] Arabum reges ex Euleo, qui ortus à Medis, præcipuo nitore fluit: [5] præ cæteris vero Ægyptii, tanti Nili aquam fecere, ut cum hydria ad templum humeris ferebatur, omnes procumberent, & sublatis manibus diis gratias agerent. [6] Feruntque Babylonios reges ex Nilo & Istro aquas inter gazas condere assuevisse, velut hoc argumentum suæ magnitudinis ostenderent, cum per tot spatia terrarum, totque invias regiones advectæ fuerint. Ipse vero sacerdos [7] lanea infula velatus, & fronde coronatus, aram

Sacerd. sacrificantis cæremoniæ.

1 *Græci in sacrificiis.*] Pausan. lib. 2. qui de Corinthiacis est, ubi de Clytemnestræ & Ægysthi sepulcro loquitur: *In itinere,* inquit, *aqua manat, quam Eleutherion, id est, liberam appellant, qua utuntur ad piaculorum purgationes templi ministri, quæque sacrificiis occulte adsistunt.*

2 *Trœzenii ex Hippocrene.*] Pausanias eo. libro non multo ante fin. ubi scribit hac aqua lustratum purgatumque fuisse Orestem.

3 *Persici Reges.*] Herod. lib. 1. *Portatur,* inquit, *aqua ex flumine Choaspe, Susa præterfluente, quo uno ex omnibus fluminibus rex potat. Cujus Choaspis aquam decoctam, & in argentea vasa diffusam, ferentes permultæ carrucæ quatuor rotarum mulis trahentibus, assidue comitantur, quocunque ille proficiscitur.* Plinius lib. 6. cap. 27. & maxime hujus rei meminit lib. 3. cap. 3. Solin. cap. 15. Vide omnino quæ scripsimus in nostris Commentariis Primigeniorum in præfatione num. 3. incip. *apud nos autem.* Ex quibus vides *Coaspe,* non *Coaspide* legendum.

4 *Arabum Reges ex Euleo.*] Solin. cap. 46. ubi de Arabia. *Habitatur,* ait, *in colle manu facto inter flumen Tigrim & flumen Euleum, quod ortum à Medis tam puro fluore inclytum est, ut inde omnes reges non alias, quam ejus aquas bibant.* Plinius cap. 3. lib. 31. *Parthorum Reges ex Coaspe & Euleo tantum bibunt, & eæ quamvis in longinqua comitantur illos. Et horum placere potum, non quia sint amnes apparet: quoniam nec è Tigri, nec Euphrate, nec è multis aliis bibunt.*

5 *Præ cæteris vero Ægyptii.*] Gyraldus iisdem verbis ubi supra, sed nullo citato auctore.

6 *Feruntque Babylonios Reges.*] Plutarchus, Dinonis auctoritate, in vita Alexandri Magni. Superioribus autem adde, sacerdotes in Ægypto non quavis aqua, nec alia, quam ex qua Ibidem bibisse credant. Norunt enim egregie, hanc avem nunquam gustare aquam sordidam, aut ullis infectam venenis, ut quam divinationis non expertem, veluti avem sacram existimant.

7 *Lanea infula velatus.*] De hoc supra dictum est.

[1] aram manibus tenens, [2] ad Orientem versus, (quippe matutinum tempus sacrificiis idoneum æstimarunt, cum deos tunc assidere templis, & matutinis salutationibus adesse opinio foret, [3] Magorum & Persarum exemplo, quibus in more fuit, primo semper diluculo canere diis, hymnosque & laudes dare, orientemque Solem venerari) meditato & solemni precationis carmine, [4] verbis priscis ex annalium vetustate erutis, numina & deos precatus, vota effundebat: [5] quam precationem plerunque ter geminabat. [6] Indi vero & gymnosophistæ in meridie, & ubi multum diei processerat, immolare diis usurparunt. [7] Quod Mercurius in Asclepio existimavit, ut adorantes medio die convertantur in austrum, occiduo in occasum: si vero primum oriatur Sol, in ortum. [8] Fuitque Apollonii Tyanæi opinio, summo diluculo cum diis versari: procedente mox die, de diis loqui oportere. [9] Moses autem & Hebræi occidentem spectari consuerunt. [10] Ea vero infula ex lana alba & cocco fuit, instar fasciæ, plerunque lata, non-

Tempus sacrificiis idoneum. Magi & Persæ. Indi & Gymnosophistæ. Hebræi. Infula sacerdotis.

mun-

1 *Aram manibus tenens.*] Virg. l. 4. Æneid.

Talibus orantem dictis, arasque tenentem
Audiit Omnipotens. ——

Et libro 6.

Talibus orabat dictis arasque tenebat.

Ubi Servius, *Rogabant*, inquit, *deos ararum ansas tenentes.* Et lib. 12.

Tango aras, medios ignes, & numina testor.

Quibus ex locis Macrobius lib. 3. Satur. c. 2. idem dicit quod hic Alexander.

2 *Ad Orientem versus.*] Virg. l. 12. Æneid.

Illi ad surgentis conversi lumina solis
Dant fruges manibus salsas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.

3 *Magorum & Persarum exemplo.*] Herod. lib. 1.

4 *Verbis priscis.*] Gyraldus Histor. deor. syntag. 17. ubi de Supplicationibus & lectisterniis.

5 *Quam precationem.*] Vide infra ibi, Et Domitianus Palladem.

6 *Indi vero & gymnosophistæ.*] Gyraldus ubi supra.

7 *Quod Mercurius in Asclepio.*] Id est, in dialogo Hermetis Trismegisti, cui titulus est Asclepius, quem Latinum reddidit Apulejus, cujus paulo ante finem est hæc Alexandri nostri sententia.

8 *Fuitque Apollonii Tyanæi.*] Apud Philostratum in vita ipsius, l. 1. c. 12. *Cum sacerdotibus* (inquit) *habitabat, & Oriente sole sacra quædam in occulto faciebat, quæ solum illis quatuor communicabat, qui secum in silentio se exercuerant.*

9 *Moses autem & Hebræi.*] Gyrald. ubi supra.

10 *Ea vero infula.*] Ad Romanos redit. Gyraldus ubi supra scribit, quod vittæ, quæ hinc & inde diffluebant, tæniæ dicebantur.

1 *Prin-*

nunquam tortilis & rotunda, ex qua vittæ hinc inde defluebant. [1] Principiumque precationis à Iano & Vesta, quæ in omnibus sacris præcipua numina sunt, quæque in votis nuncupandis præfationem perpetuam meruere, fieri oportebat: ut per eos ad reliquos deos aditus pateat, quibus thus & merum offerebat in primis. [2] In qua precatione observatur, ut Iupiter pater optimus maximus, Vulcanus, Apollo, Mercurius, omnes denique dii sacro carmine patres advocentur. [3] Quod in omni sacro constitutum fuit, ut cuivis Deo sacrificetur, necesse foret, post ipsum reliquos advocari, ut hi volentes & propitii, votis & precationibus adsint. [4] Antoninus vero Imperator deum Heliogabalum, quem magni numinis loco habuit in præfatione sacrorum reliquis diis præponi voluit: [5] & Domitianus Palladem velut genitricem, & se Palladis filium per sacrificulos in primis jussit advocari. [6] In Peloponneso autem

Constitutum in omni sacro.

1 *Principiumque precationis.*]Cicer. d.lib. 2. de natura deor. & Zenon l. 1. Rerum Italicarum, & ejus authoritate Macrobius lib. 1. Saturn. cap. 9. post princ. tradit Ianum primum diis templa fecisse, & ritus instituisse sacrorum: ideo eum in sacrificiis præfationem meruisse perpetuam. Et Servius in lib. 1. Æneid. eo loco,

Cana fides & Vesta, Remo cum fratre Quirinus
Jura dabunt. ——.

Vesta, inquit, *religionem significat: quia nullum sacrificium sit sine igne: unde ipsa & Ianus omnibus sacrificiis invocantur.* Et de Iano Fab. Pictor lib. 1. *Vinum*, inquit, *& far primus illos docuit Ianus, ad sacrificia & religionem magis, quam ad usum & potum: primus enim aras & pomœria & sacra docuit, & ob id illi in omni sacrificio perpetua præfatio præmittitur, farque illi ac vinum primo prælibatur. Uxor illi fuit Vesta, quæ prima sacrorum regina sempiternum sacrificiorum ignem virginibus credidit.*

2 *In qua precatione.*]Vide precationem qua Decius se pro salute populi Romani devovit, apud Livium Dec. 1. lib. 8.

3 *Quod in omni sacro.*] Gyrald. ubi supra.

4 *Antoninus vero.*] Scilicet Varius, cognomento Heliogabalus ex Ælio Lampridio in vita illius, & Herodiano l. 5. & Dione in Avito, qui & Pseudantoninus & Sardanapalus dicitur.

5 *Et Domitianus Palladem.*] Philostratus in vita Apollonii lib. 7. cap. 12. *Cum*, inquit, *alias propterea se accusatum quereretur, quod Tarenti, ubi dominabatur sacrificans publicis precibus non addiderat Domitianum Palladis filium esse. At enim*, inquit, *arbitrabaris fortasse Palladem non peperisse, cum semper habita sit virgo. Ignorabas autem (ut opinor) deam ipsam draconem quandoque Atheniensibus peperisse.* Et adstruunt Quintilianus lib. 3. cap. 9. & Sueton. cap. 4. & Martialis in pluribus locis.

6 *In Peloponneso autem Melissa nymphæ.*] Idem Lilius Gyraldus de diis Gentium syntag. 17. & Cælius Rhodiginus lib. 18. c. 17. Tu interim vide Lactantium lib. 1. cap. 22.

1 *Eandem*

Melissa nympha. autem Melissa nympha, quæ usum mellis gentibus dedit, in omni præfatione sacrorum principium precationis fecit. Quam quidem precationem plerunque ter repetebant, sicut libationem. Diis deinde & votis rite nuncupatis, [1] eundem Ianum in fine precationis denuo advocare necessum erat, ut is Deus precationis caput & finem faceret. [2] Sine precatione autem victimas cædere, aut deos rite consuli, fas non putarunt. [3] Itaque sua carmina suæque precationes singulis diis institutæ sunt, quas plerunque, ne quid præpostere dicatur, aliquis ex scripto præire, & ad verbum præferre solebat. [4] Fertur tamen Pyrrhus Epirota ubi immolabat nullas effundere precationes solitus, nisi quod sanitatem & bene valere precabatur à diis. [5] Apud Indos hi qui Pedalii vocantur, inter vota precesque solam iustitiam petere in usu habent, quasi hoc munere deûm amplissimum esset mortalibus datum. [6] Socrates in Phædro, ut pulcher intus fiat, utque bona animi & corporis bene haberent, & ut dentur optima, precari docuit. [7] Apollonius Tyanæus à diis poscebat, ut bonos cognosceret, malos vitaret. Interdum pauca habere, & nullius indigere, precatio fuit: quam quidem precationem nunc sacra præcedere, nunc subsequi, plerunque finem claudere, nonnulli volunt. [8] Manibusque precantem aram tenere oportebat: quia nisi teneretur ara, solas preces non

Sua cuique deorum carmina & precationes.

Quid precandum à diis.

Precantes aram tenebant.

1 *Eundem Ianum in fine.*] Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 9.

2 *Sine precatione.*] Plinius l. 28. c. 2. *Quippe*, inquit, *victimas cædi sine precatione, non videtur referri, nec deos rite consuli.*

3 *Itaque sua carmina.*] Gyraldus ubi supra. Livius 1. Decad: lib. 8. ubi de Decii devotione meminit. Plinius ubi supra.

4 *Fertur tamen Pyrrhus.*] Lucianus in libro, pro eo quod inter salutandum lapsus fuerat.

5 *Apud Indos ii, qui Pedalii vocantur.*] Stobæus serm. 9. ἐκ τῆ Νικολάου ἐθῶν συναγωγῆς, *In Pedaliis, Indica gente, non sacerdos, sed qui præ ceteris prudentissimus fuerit, sacris præficitur. Petit autem à diis nihil quam iustitiam.*

6 *Socrates in Phædro.*] Scilicet Platonis in eo libro, cui Phædrus est titulus.

7 *Apollonius Tyanæus.*] Apud Philostratum in vita illius, lib. 1. cap. 8.

8 *Manibusque precantem aram tenere.*] Iam de hoc dictum est supra non multo ante, in verbo, *Aram manibus tenens.*

1 *Pollex*

non litare perspectum est. [1] Pellex tamen, Numæ legibus aram tangere vetabatur, quam si tetigisset, agnum solutis crinibus cædere cogebatur. [2] Precibusque peractis, & rite deprecato numine, qui rem divinam facit, se ad dexteram volvere, & circumvertere, [3] manumque, priore digito in erectum pollicem residente, ori admovere, [4] deinde sedere vetusto more debet, velut diis ratas preces habentibus. [5] Galli vero se ad lævam vertere religiosius putarunt. [6] Græci post effusas preces, manus osculantur. [7] Id quod Romani factitarunt, qui prætereuntes phanum aliquod, manum labris admovent, tanquam deos venerarentur & timerent, ratasque preces significarent. [8] Frugesque in caput victimæ, aut molam ex farre molito & sale, [9] deinde

Precibus peractis.

1 *Pellex tamen Numæ legibus.*] Hujus legis verba posuit Gellius l. 4. c. 3. & Fest. Pomp. l. 14. Hæc autem sunt, *Pellex aram Iunonis non tangito: Si tangit, Iunoni, crinibus dimissis, agnum fœminam cædito.* Quanquam apud Gellium non *aram*, sed *ædem* legatur.

2 *Precibusque peractis.*] Idem Gyrald. de diis Gentium syntag. 17. nullo quoque auctore citato. sed id totum est Plinii lib. 28. cap. 2. Plutarchus autem in Numa dicit, ex ipsius Numæ legibus adorantium morem esse, in orbem se vertere, deinde vero sedere.

3 *Manumque priore digito.*] Idem Gyraldus ubi supra.

MERCERUS.

4 *Deinde sedere.*] Prius quam sederent adsignabant orationem, hoc est in tabulis descriptam signabant annulo suo, & affigebant vel genibus, vel femori Idoli, quod adoraverant. Tertul. de Orat. *Item quod assignata oratione assidendi mos est quibusdam.* Et paulo post. *Porro cum perinde, faciant nationes, adoratis sigillaribus suis residendo, &c.*

TIRAQUELLUS.

5 *Galli vero.*] Plinius d. lib. 28. c. 2. *In adorando, inquit, dexteram ad osculum referimus, totumque corpus circumagimus: quod in lævum fecisse, Galli religiosius credunt.*

6 *Græci.*] Honoris gratia id factitatum fuisse, quod ex Homero & aliis se observasse scribit idem Lilius Gyrald. ubi supra. quod etiam nunc est in frequenti non sacrorum modo, sed & profanorum etiam usu.

7 *Id quod Romani.*] Apulejus in 1. Apologia, *Si phanum, inquit, aliquod prætereat, nephas habet, adorandi gratia, manum labris admovere.*

8 *Frugesque in capite victimæ.*] Virgil. lib. 12. Æneidos,

Illi ad surgentis conversi lumina solis,
Dant fruges manibus salsas.

Ubi Servius, *Quibus rebus victimæ aspergebantur.*

9 *Deinde novum vinum.*] Virg. l. 4. Æneid.

Ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido
Candentis vaccæ media inter cornua fundit.

Et libro 6.

Quattuor hic primum nigrantes terga juvencos
Constituit, frontique infergit vina sacerdos.

Et Ovidius lib. 7. Metam.

— *Dum*

inde novum vinum, [1] aut costum, [2] & mascula thura inter cornua fundebat, mactatam esse hostiam voce significans: [3] quod quidem ad victimarum probationem proficere credebant, ut si non obstupuissent, sacrificio probarentur idoneæ. [4] Græci autem non fruges, sed hor-

— Dum vota sacerdos
Concipit, & fundit purum inter cornua vinum.

Et lib. Fastor. 1.

Rode Caper vitem: tamen hinc cum stabis ad aram,
In tua quod spargi cornua possit, erit.

Qui ultimi versus sumpti sunt ex Futio Eueno, antiquo poëta,

Κἤν με φάγῃς ἐπὶ ῥίζαν ὅμως ἔτι καρποφορήσω
Ὅσσον ἐπισπεῖσαι σοὶ τράγε θυομένῳ.

Et ad id alludens quisquis is fuit, qui distichon illud edidit apud Suetonium in Domitiano cap. 14.

Κἤν με φάγῃς ἐπὶ ῥίζαν ὅμως ἔτι καρποφορήσω
Ὅσσον ἐπισπεῖσαι Καίσαρι θυομένῳ.

In quibus pro trago, id est, capro, Cæsaris nomen substitutum est, veluti Domitianus taxaretur, tanquam morti destinatus, ut victima. *

COLERUS.

* Vide Ang. Polit. Misc. cap. 26.

TIRAQUELLUS.

1 *Aut costum.*] Costi usum esse in sacrificiis & supplicationibus testis est Plinius lib. 12. cap. 24. ad fin. *Thure*, inquit, *supplicamus & costo.* Et Ovidius lib. 1. Fastorum, ubi loquitur de his, quæ adhibebantur in sacrificiis:

Thura nec Euphrates, nec miserat India costum,
Nec fuerant rubri cognita fila croci.
Ara dabat fumos herbis contenta Sabinis,
Et non exiguo laurus adusta sono.

Sed quod spargeretur inter cornua victimæ non memini me legisse.

2 *Et mascula thura.*] Thura quoque sacrificiis adhibita, & præsertim mascula, omnibus in confesso est: & probat illud Virgilii eclog. 8. quæ Damon vel Pharmaceutria dicitur:

Effer aquam, & molli cinge hæc altaria vitta,
*Verbenasque adole pingues, & mascula thura. **

Et Plinii lib. 12. cap. 14. loquentis de thure, *Quod ex eo rotunditate guttæ pependit, masculum vocamus, cum alias non fere mas vocetur, ubi non sit fœmina. Religioni tributum ne sexus alter usurparetur. Masculum aliqui putant a specie testium dictum.* ** Hæc Plinius. Neque etiam recordor alicubi legisse me ea fundi in cornua victimæ.

COLERUS.

* Arnob. lib. 7. *Non si mille tu pondera masculi thuris incendas, cælumque hoc totum redundantium vaporum nebulositate claudatur.*

** Inter quos Isidorus, qui sic scribit lib. 17. cap. 8. *Appellatur apud nos masculum, eo quod sit natura rotundum, in modum testiculorum. Reliquum planum pene scabrosum, minus optimum.* Ubi forte legend. *minus opimum.*

TIRAQUELLUS.

3 *Quod quidem ad victimarum probationem.*] Servius enarrans ea loca Virgilii supra ibi, *Deinde novum vinum*, adducta ex lib. 4. Æneid. scribit, *Non sacrificium est, sed exploratio hostiæ, utrum apta sit.* & lib. 6. *Hæc*, inquit, *pertinent ad victimarum explorationem, ut si non stupuerint, aptæ probentur.*

4 *Græci autem non fruges, sed hordeum.*] Cælius Rhodiginus Antiq. lect. lib. 12. cap. 1. scribit, Hordeum sale conspersum, ante sacrificium aris inspergi. Curque id fieret paulo post reddit rationem, sed nullum citat auctorem. Idem scribit Gyraldus Historiæ deor.

hordeum sale conspersum, aris inspergebant. [1] Ad Terei sepulcrum Megaris, dum sacrum fit, calculis pro hordeo utuntur. [2] Dianæ vero Propyleæ mulieres Eleusinæ, nullam nisi ex hordeo ibi nata molam conficere possunt. [3] Proditumque memoriæ est, Iliacis temporibus, veteres non thure, nec costo, sed cedri & citri fumo deos adolevisse, [4] atque Sabæos cum omnia odorum genera diis accumulent, de myrrha tamen nihil impartiri, quasi numinibus subiratos, quod solam myrrham ex omnibus odoribus apud se gigni non sivissent. [5] Sine mola enim salsa nullum diis sacrificium ratum fieri putabant, in ea efficaciorem vim placandis numinibus & commovendæ divinitatis esse opinati. Vinum vero antequam funderet sacerdos, propinabat

Nullum sacrum absque mola salsa.

pinabat

deor. syntag. 17. dicitque sine hordeo sale insperso & in primis aris infuso, salvis cæremoniis, nullum sacrum apud Græcos fieri.

1 *Ad Terei sepulcrum.*] Pausanias libro 1. qui de Atticis est, non adeo longe à fin. Cælius Rhod. lib. 18. c. 23. ad fin. ex Pausania scribit, constructum Tereo sepulcrum & sacra instituta anniversaria, in quibus hordei loco, calculis utuntur. Pausaniæ tamen interpretes pro *hordeo* scribunt, *Mola & Farre.*

2 *Dianæ vero Propyleæ.*] Idem Pausanias eod. lib. 1. sed alio in loco.

3 *Proditumque memoriæ est.*] Plinius lib. 13. cap. 1. in princ. *Unguenta quis primus invenerit non traditur. Iliacis temporibus non erant, nec thure supplicabatur: cedri tantum & citri suorum fruticum in sacris fumo convolutum nidorem verius quam odorem noverant, jam rosæ succo reperto.* Unde & Arnobius lib. 7. *Neque, ait, temporibus (quemadmodum creditur) heroicis quidnam esset thus, scitum est, ut à priscis scriptoribus comprobatur, quorum in libris posita nulla ejus mentio reperitur: neque genitrix & mater superstitionis Hetruria opinionem ejus novit, aut famam.* Et, paucis interjectis, scribit, *Neque Romulum, neque Numam ipsum thus in sacris novisse.* *Postea vero thure dii conciliati sunt. Unde illud est Lucretii lib. 2.

Thuricremas propter mactatus concidit aras.

Et illud Macrobii Saturn. lib. 1. cap. 7. *Nunquam fas fuit Ægyptiis pecudibus aut sanguine, sed precibus & thure solo placare deos.*

COLERUS.

* Alexandri quoque Magni tempore ratum fuisse Thus, illud argumento esse potest. Nam cum Alexander reprehensus esset à Leonida, quod minus copiose thura adoleret, victa Saba navem thure onustam Leonidæ misit, scribens ut tum diis parcus esse desineret.

TIRAQUELLUS.

4 *Atque Sabæos.*] Plinius l. 12. c. 15. de Sabæis loquens, *Non dant*, ait, *ex Myrrha portiones Deo, quoniam & apud alios nascitur.*

5 *Sine mola enim salsa.*] Plinius l. 3. cap. 7. *Maxime tamen*, inquit, *in sacris intelligitur auctoritas, quando nulla conficiuntur sine mola salsa.* *

COLERUS.

* De *mola salsa* Arnob. lib. 5. Plaut. Amphit. Tibullus. Fest.

1 *Simpulo*

Propinatio in sacris. Ceremoniae in victimis litandis. Sacrificii partes quatuor.

pinabat prius [1] simpulo aut simpuvio ligneo, vel fictili admodum parvo, quod in sacrificali apparatu erat cyatho haud dissimile: illudque secundum libationem astantibus circumferebat, ut pariter libarent. [2] Tum setas inter cornua victimae manu excerptas, tanquam prima libamina, in ignem mittere, [3] obliquumque cultrum à fronte ad caudam victimae ducere, & [4] se ad Orientem vertere debebat, quod in sacrificio habebatur primum: [5] siquidem prima sacrificii pars erat, libare diis: secunda, immolare: tertia, reddere: quarta, litare: [6] facibusque adhibitis ex tedae

TIRAQUELLUS.

1 *Simpulo aut simpuvio.*] Fest. Pomp. lib. 17. non longe à fin. *Simpulum vas parvulum non dissimile cyatho, quo vinum in sacrificiis libabatur. Unde & mulieres rebus divinis deditae, Simpulatrices dicuntur.* Varro autem lib. 4. ling. Lat. *A sumendo, ait, simpulum nominavere.* * Nonius Marcellus de generibus vasorum scribit, simpuvium dici vas ligneum & vile poculum. ** Baysius libro de Vasculis inter caetera contendit legendum *simpullum*, ea forma qua ampullam dicimus: sed nullum est ejus rei vetus testimonium. Nam ubique apud auctores legitur vel *simpulum* cum simplici *l*, vel *simpuvium*. De simpuvio Juvenal. sat. 6.

—— *Aut quis*
Simpuvium ridere Numae, nigrumque catinum,
Aut Vaticano fragiles de monte patellas
Ausus erat. ——

Vide omnino Erasmum Chil. 2. cent. 2. cap. 73. & quae dicam infra.

COLERUS.

* *Sumere* enim *bibere* est. Cicero, *si sumserit veneni.* Esse origine Syriacum Scaliger putat, quem vide Conject. ad Varronem.

** Apud Arnobium legitur *simpinium* lib. 4. advers. Gentes: *In ceremoniis vestris, rebusque divinis, postulationibus locus est, & piaculis dicitur esse contracta commissio, si per imprudentiam lapsum, aut in verbo quispiam, aut simpinis deerravit.* Et lib. 7. *Date quasi immortalibus diis libant, scyphos, brias, pateras, simpiniaque dejaciunt.* Hocque erat [illegible].

2 *Tum setas.*] Virg. lib. 6. Aeneid.

Et summas carpens media inter cornua setas,
Ignibus imposuit sacris libamina prima.

Quod sumptum videtur ex Homero libro 14. Odyss.

Ἀλλ' ὅγ' ἀπαρχόμενος κεφαλῆς τρίχας ἐν πυρὶ βάλλεν
Ἀργιόδοντος ὑός.

3 *Obliquumque cultrum à fronte ad caudam.*] Virgil. lib. 12. Aeneid.

Dant fruges manibus salsas & tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.

Ubi Servius, *Quibus rebus*, inquit, *cultri aspergebantur & victimae. Erant autem probationes, utrum esset animal aptum sacrificio: obliquum etiam cultrum à fronte usque ad caudam ante immolationem ducere consueverant.* & Luc. l. 1.

—— *Obliquoque molas inducere cultro.*

4 *Se ad Orientem vertere.*] De hoc dictum est supra.

5 *Siquidem prima sacrificii pars.*] Totum id usque ad clausulam, *Facibusque*, est Luctatii Grammatici interpretis Statii in lib. 4. Thebaidos, ibi,

—— *Tunc innuba Mantho*
Exceptum pateris praelibat sanguinem.

6 *Facibusque adhibitis ex tedae ligno.*] Gyraldus Histor. deor. syntag. 17.

1 *Neque*

tedæ ligno, ut in quocunque sacro fieri mos erat, quas nisi mares ferre alius nemo poterat, & igne accenso super aras ([1] neque enim sine igne ullum sacrificium fieri licebat, [2] cum etiam sabbatis lucernas accendere diis prisco more servatum sit) accinctos ministros, qui sacrificanti præsto aderant, victimam immolare jubebat, [3] qui victimarii [4] seu cultrarii, [5] nonnullis popæ & [6] agones dicti sunt: qui illam supra verticem, plerunque infra jugulum feriebant. [7] Indi vero victimam non jugulare, sed præcluso spiritu necare

Nullum sacrum absque igne. Victimarii. Cultrarii. Popæ: Agones. Indi non jugulabant victimam.

1 *Neque enim sine igne.*]Hæc parenthesis est Servii in lib. 1. Æneid. ibi,

Cana fides & Vesta.

Vide supra ibi, *Principium precationis.*

2 *Cum etiam sabbatis.*] Probus, seu Cornelius, seu quisque ille fuit, qui Persium est interpretatus in eum Persii locum satyr. 5. ad fin.

—— *At cum*
Herodis venere dies, unctaque fenestra
Disposita pinguem nebulam vomuere lucernæ.

Observant, inquit, *Judæi & Sabbatum, quo die lucernas accensas & violis coronatas in fenestris ponunt.* Dionys. Halicarn. lib. 7. & 11. meminit accensionum luminum. Item Herod. l. 2. & 7.

3 *Qui victimarii.*] Apud Livium, ubi de duabus arcis lapideis in agro L. Petilii scribæ repertis, scribit, *Libri,* ait, *in comitio, igne à victimariis facto, in conspectu populi cremati sunt.* & 5. Dec. lib. 1. Val. Max. lib. 1. cap. 1. ubi de P. Cornelio loquitur. Plin. lib. 7. cap. 12. Callistratum Jurisconsultum in *l. ult. ff. de jur. immunit.* Lamprid. in Commodo.

4 *Seu cultrarii.*] Apud Suet. in Caligula, cap. 32. cujus verba adferam infra in sequentibus.

5 *A nonnullis popæ.*] Propertius l. 4. eleg. 3.

Illa dies hornis cædem denunciat agnis,
Succinctique calent ad nova lucra popæ.

Persius satyr. 6.

—— *Mihi trama figuræ*
Sit reliqua, ast illi tremat omento popa venter?

Nam ibi ventrem, popam appellat, velut gulosum, cujusmodi solebant esse hi popæ victimarii. Suet. in Caligula d. cap. 32. *Admota,* inquit, *altaribus victima, succinctus poparum habitu, elato alte malleo, cultrarium mactavit.* Sic enim, meo periculo, & ita mavult Beroaldus, legendum, non *pomparum.* Ælius Spartianus in Geta, *Cum infantis Getæ natalem Severus commendare vellet, hostiam popa, nomine Antoninus, percussit.* *

COLERUS.

* Vide Isidorum l. 15. c. 14. Glossæ, *Popa θύτης.* id est, immolator. Alibi Glossis iisdem est *popa πλακοῦς,* hoc est, placenta quæ diis offertur. *πόπανα* Græci vocant, Latini *liba.*

TIRAQUELLUS.

6 *Agones dicti sunt.*] Luctatius, interpres Statii in 4. lib. Thebaidos in eum locum,

—— *Et frugum libamine puro*
In vultus cecidere greges.

Sacerdotum, inquit, *consuetudo talis est, ut aut ipsi percutiant victimas, & Agones appellantur: aut sic tenentes cultrum alter impingat: & ideo dicuntur, Victimatores.* *

COLERUS.

* Dicuntur & *victimarii,* id est, *μοσχοθύται, μοσχοσφάγοι.*

TIRAQUELLUS.

7 *Indi vero.*] Strabo libro 15. ubi Indorum cultus & mores scribit.

necare assueverant, ne quid deperiret, neve, quid mancum deo offerretur. [1] Græcis autem moris erat, si cœlestibus diis victimam facerent, sic hostiæ caput statuere, ut cælum spectaret: si vero inferis, ut terram despiceret. Quibus quidem ministris, [2] nisi jussi essent, mactare non licebat. [3] Ideo succincti nutum imperiumque expectantes, [4] Agon dicebant. Interim cæsa victima, [5] alii vasa ut cruorem exciperent, cadenti hostiæ supponebant, [6] alii decoriabant. Mox aruspex, flamen, aut sacerdos [7] cultro ferreo viscera & jecinora rimabatur, in illisque deos consulebat, & an perlitatum foret, explorabat attente. [8] Apud Galatas vero non aruspex, sed philosophus aderat, sine quo sacrum diis nullum exhiberi poterat. [9] Is autem culter ferreus

Græci.

Galatæ. Culter sacrificii.

1 *Græcis autem.*] Apollonii interpres in 1. Argonauticôn.

2 *Nisi jussi essent.*] Ovid. lib. 1. Fastorum,

Nominis esse potest succinctus causa minister,
Hostia cælitibus quo feriente cadit.
Qui calido strictos tincturus sanguine cultros,
Semper agatne, rogat, nec nisi jussus agit.

Et nonnihil attigit Asinius Pollio apud Senecam Controversiarum lib. 1. Suasoria 13. *Cum*, inquit, *filius cervicem porrigat, carnifex manum tollat, deinde respiciat ad patrem & dicat, Agon'? quod fieri solet in victimis.*

3 *Ideo succincti.*] Id jam est ex eo loco Ovidii in præceden. citato, atque ex illis locis Propertii & Suetonii supra quoque citatis, ibi, *A nonnullis popa.* Quibus adde Lucanum lib. 1.

Cornua succincti premerent cum torva ministri.

4 *Agon dicebant.*] Ita legendum, *Agon'*, id est, *agone* ex illo eodem loco Ovidii.

5 *Alii vasa, ut cruorem exciperent.*] Virgil. lib. 6. Æneid. iis, quæ ex eo addiximus supra in verbo, *Tonsi, &c.*, uno tantum interposito versu subdit,

Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suscipiunt pateris. ——

Ubi Servius, *Victimas*, inquit, *cædunt. Est autem sacrorum in quibus mali ominis verba vitamus.*

6 *Alii decoriabant.*] Nescio unde id sumpserit, nec id verbum satis Latinum mihi videtur, pro eo quod est pellem detrahere. Sueton. in Tiberio, cap. 32. in fin. *deglubere* dicit. *

COLERUS.

* *Excoriare* Latinum est: non item, *decoriare.* Nisi tamen μεταφορικῶς scripserit Alexander, *decorticabant.* Decorticare enim proprie est ἐκλεπίζειν τὸ δέρμα.

TIRAQUELLUS.

7 *Cultro ferreo.*] Ferreum enim ostendit illud Virgilii lib. 12. Æneidos, supra à nobis citatum,

—— *Et tempora ferro*
Summa notant pecudum.

8 *Apud Galatas.*] Diodorus Sic. l. 6. cap. 9. ubi rationem reddit, quod existimabant per divinæ naturæ conscios sacra fieri oportere, tanquam diis propinquiores. Horum intercessione bona ab diis censent petenda.

9 *Is autem culter ferreus.*] Jam de hoc diximus supra ibi, *Cultro ferreo.* Sed & quod

ferreus erat & oblongus, manubrio eburneo, clavis æneis, ære Cyprio, & capulo argenteo ornatus, [1] namque manu viscera tangere non decebat, ne qua offensa, pollutis sacris, contraheretur. Apud Delphos fuit usurpatum, ut cultro quo diis immolabant, de nocentibus supplicium sumerent. [2] Persæ & Cappadoces non gladio, sed stipite mactabant hostias. [3] Romani etiam malleo, [4] apud Homerum querno trunco. [5] Quibus inspectis, ex omni viscere & membro primitias, partesque desectas farina farris involvere: & in calathis sacrificanti offerre debebat. Tunc hostia perfecta dicebatur, quas sacerdos aris imponens, foculo accenso comburebat. [6] Hoc enim in omnibus sacris

Delphi.

Cappadoces.

Romani.

Servatum in omni sacrificio.

& quod ad totum hunc versic. pertinet usque ad versic. *Namque manu.* Fest. Pompejus lib. 17. Secespitam dicit vocari cultrum ferreum oblongum, manubrio eburneo rotundo, solido, juncto ad capulum auro argentoque, fixo clavis æneis, ære Cyprio, quo flamines, flaminicæque virgines, Pontificesque ad sacrificia utebantur. Dicta autem est secespita à secando. Hæc ille. Quæ omnia Alexander huc transtulit, præter appellationem *secespitæ*. Qua & in hac significatione usus est quoque Sueton. in Tiberio, cap. 25. *Nam & inter pontifices sacrificanti simul, pro secespita plumbeum que cultrum subiiciendum curavit.* Alibi autem idem Festus eodem lib. 17. *Secespitam*, ait, *alii securim, alii dolabram æneam, alii cultellum putant.*

1 *Namque manu viscera tangere.*] Huic rei contrarium est, quod ait Plutarchus in Arato, in hunc modum, *Eo cum ascendisset, sacrisque esset operatus, ab aruspice ad se allata exta utraque manu excipiens Arato & Demetrio Phario monstravit.*

2 *Persæ & Cappadoces.*] Strabo libro 15. paulo ante fin. de utrisque meminit, cum scribit, *in Cappadocia, ubi maxima est magorum multitudo, qui Pyrethi vocantur, & multa Persicorum deorum templa, non cultro, sed stipite quodam mactant, tanquam malleo verberantes.*

3 *Romani etiam malleo.*] Suetonius in Caligula, cap. 32. *Admota altaribus victima, succinctus poparum habitu, elato alte malleo cultrarium mactavit.*

4 *Apud Homerum.*] Lib. 14. Odyss. ubi loquitur de sacrificio,

Κόψε δ' ἀνασχόμενος σχίζῃ δρυός.

5 *Quibus inspectis.*] Vide Gyraldum de diis Gentium syntag. 16.

6 *Hoc enim sacrificio.*] Contrarium innuere videtur Virgil. lib. 6. Æneid.

Et solida imponit taurorum viscera flammis.

Quo loco Servius, *Solida ergo*, ait, *id est, holocaustum: quod detractis extis, aræ superimponebatur: quæ nunquam assata, elixa etiam reddebantur: unde infert.*

— Fundens ardentibus extis,

Josephus lib. 3. Antiquitatum cap. 13. in princip. *Quando*, ait, *totum quod immolatur, incenditur: id sacrificium holocausti, sive*, ut alii vertunt, *nomen holocaustosewis habet, id est, totum incensum.* Isidorus dicit holocaustum esse sacrificium, quod totum igne consumitur dum offertur. Et id quidem, ut hoc illis addas, nomen ipsum holocausti satis ostendit, quod ita dicitur veluti, ὅλον καυστὸν, id est, *totum ambustum*, sive incensum, sive totum igne absumptum. *

COLERUS.

* Ὁλόκαυστον *Adolitum*, Glossis. Et ὁλοκαύτωσις *Flagrantia*, *Holocaustosis*.

oblatis, aut deo immolatis, particulas tanquam libamina, ut holocaustum fiat, in ignem mitterent. [1] Ægyptii sacerdotes, immolata victima, caput abscindunt. Illudque diris carminibus execrati, in flumen dejiciunt, cum precatione solenni, ut si quid adversi casurum foret, in caput illud redundaret. [2] Apud Græcos ex cæsa victima, nonnunquam capite & ventre excepto, cætera dabantur diis, linguæ vero præconibus. Hunc vero ignem ex olea, lauro, vel quercu crassioris corticis, aut cujus caudex cavus fungosusque foret, accendere, vel numinibus adolere nefas erat. Hæc enim ligna tanquam dira malique ominis, detestati sunt. Quem ignem subdita face accendebant, [3] eumque partim ex fumo, quas vertigines faceret, quantumque se attolleret, [4] partim ex flamma, si lucidior, aut obtusior, & qua specie foret, multi observarunt, [5] qui capnomantes dicti. [6] Si autem mortuo carbone sacrificetur, signum neglectæ religionis fore & perniciosum, nemo dubitavit. [7] Persis ligna arida, dempto cortice, sacrificio apponere, desuperque oleum fundere, & arvinam pinguem, ignemque appositum, non flatu, sed ventulo excitare in usu fuit. [8] Soliqne, velut deorum maximo, cum virgultorum

Ægyptii.

Græci.

Ignis sacrificiorum ex quo flendus.

Capnomantes.

Persæ.

TIRAQUELLUS.

1 *Ægyptii sacerdotes.*] Herod. lib. 2. ubi tamen paulo aliter refert. Sic enim scribit, *Pecude, quæ obsignata est, ad aram, ubi immolatur, adducta, pyram incendunt: deinde supra pecudem libato contra templum vino ac deo invocato, eam mactant: mactatæ caput abscindunt: in forum: si mercatus sint, & eis Græci negotiatores adfuerint, illis vendunt: qui si non adfuerint, in flumina abjiciunt.*

2 *Apud Græcos.*] Gyrald. de diis Gent. syntag. 17.

3 *Eumque partim ex fumo.*] Ex quo illud Statii lib. 4. Thebaidos,

Thurea nec supra volitante altaria fumo.

4 *Partim ex flamma.*] Gyraldus ubi supra.

5 *Qui capnomantes dicti.*] Ea vox significat tanquam si dicas *fumidivinos*, sive *fumivates*, à καπνὸς, id est, *fumus*, & μάντις, vel μάντεις, id est *vates*, qui scilicet ex fumi disjectione super aras, futura captabant, res omnino superstitiosa & à dæmonibus inventa.

6 *Si autem mortuo carbone.*] Idem Gyraldus ubi supra.

7 *Persis ligna arida.*] Idem Gyraldus ibi, nullo etiam auctore citato: sed id est Strabonis lib. 15. paulo ante fin. ubi, de Persarum sacrificiis scribit, sic ait, *Præcipue igni & aquæ sacrificant, igni arida ligna imponentes, adempto cortice, & arvina superinjecta: deinde infuso oleo, succendunt, non inspirantes: sed ventilantes.*

8 *Solique velut deorum Max.*] Herodot. lib. 1. *Soli lunæque sacrificant & telluri, igni, aquæ atque ventis.* Justinus lib. 1. *Nam & Solem unum Deum Perse esse*

rum fasces apponunt, & incendium suscitant, his verbis proloqui, [1] Ede ignis domine. [2] Apud Siculos in colle *Siculi.* Vulcanio, juxta Petrensium stagnum, dum sacrum fit, sarmentorum fasces super aras suas sponte ignem concipere, & nullo flante halitu incendium fieri fabulantur: [3] Sicut de Seleuco traditur, qui cum Jovi in Pella victimam faceret, ligna aris imposita ultro arserunt. [4] Et de Egnatia *Egnatia nympha.* nympha in Appulis, in cujus ara lignis extructis ignem sua sponte excitari opinio erat. [5] Tradunt Magos apud Persas, dum sacrum fit, carnes super myrto & lauro appositas sub- *Magi.* tilibus virgis adurere. Atque Eretrienses mulieres in Ce- *Eretrienses.* realibus observare, ut cæsa victima, carnibus non igne coctis, sed sole torridis vescantur. Et [6] apud Schythas *Scythæ.* sacrum fieri Marti, ubi victimarum carnes ipsarum ossibus aduruntur. [7] Lusitani vero ignitis lapidibus sacrificales *Lusitani.* carnes coquunt. [8] Iosides, licet ex omni ligno incendant *Iosides.* aras, spinas tamen asparagi aut stramina in sacrificiis cremare, nefas habent. [9] Mox farra visceribus spargens, pro-

bata

sa esse credunt, & equos eidem Deo sacratos ferunt.

1 *Ede ignis Domine.*] Φαγέτω πῦρ κύριε. Vide L. Gregorium, Syntagmate 17. fol. 741. A. historiæ Deorum gentilium.

2 *Apud Siculos.*] Gyraldus ubi supra.

3 *Sicut de Seleuco traditur.*] Hæc ad verbum desumpta sunt ex Pausania libro 2. qui de Atticis inscribitur.

4 *Et de Egnatia nympha.*] Plinius libro 2. cap. 107. *In Salentino oppido Egnatia, imposito ligno in saxum quoddam ibi sacrum, protinus flammam existere.*

5 *Tradunt Magos.*] Strabo lib. 15. non longe à fin. *Postea carnibus super myrto laurove impositis, eas Magi subtilibus virgis comburunt.* Simile quiddam canit Horatius satyr. 5. lib. 1. Sermonum, esse apud Egnatiam urbem locum, in quo ajunt absque igne in sacrificio thura liquescere,

—— Dehinc Egnatia, lymphis
Iratis, extructa dedit risusque jocosque;
Dum flamma sine thura liquescere limine sacro
Persuadere cupit.

Solinus cap. 11.

6 *Apud Scythas.*] Idem Gyraldus ubi supra, nullo quoque teste citato, verum id est ex Herodoto lib. 4.

7 *Lusitani vero.*] Et id quoque Gyrald. ibi. Sed Strabo lib. 3. scribit eos ad calefaciendum uti ignitis lapidibus & frigida lavari, & nihil præterea.

8 *Iosides.*] Idem Gyraldus ibi, nec auctore quoque laudato. Id vero est ex Plutarcho in Theseo: ubi tamen eos *Ioxides* appellat.

9 *Mox farra.*] Apud antiquos post glandes & arbuta usus farris in honore fuit, in tantum, ut sacrificium non fieret sine sale & farre. Festus Pompejus lib. 9. *Immolare est mola, id est, farre molito, & sale hostiam perspersam sacrare.* Idem lib. 11. in dictione, *Mola.*

bata libataque [1] exta lancibus imposita, aræ superponebat: [2] visceraque, detractis extis, flammis & foculo, mittebat desuper thus & costum. Ea quidem viscera licet nunquam abluta, [3] elixa per se fiebant: [4] vinumque aris postea fundebat, [5] & tunc porrici hostia dicebatur. [6] Persæ vero ex immolata victima [7] nihil diis adolent, sola anima deos

Porricere hostiam.
Persæ.

1 *Exta lancibus imposita.*] Hinc est quod Virgilius l. 8. Æneid. sic scribit,

Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.

Ubi vide interpretes.

2 *Visceraque detractis extis.*] Servius in lib. 6. Æneidos cujus verba adduximus ibi, *Hoc enim sacrificio.*

MERCERUS.

3 *Elixa per se fiebant.*] Quid sit hoc non satis intelligo. Hoc unum scio. prisco more carnes adoleri diis non solitas, nisi elixas. Qui tamen mos mutatus sub rege Tullo hostilio. Arnob. lib. 2. *Cum Romulo, Pompilioque regnantibus percocta plane, ac madida concremarentur, diis exta, nonne rege sub Tullo semicruda cœpistis, & leviter animata porricere, prisca observatione contempta?*

TIRAQUELLUS.

4 *Vinumque aris.*] Herodot. lib. 2.

5 *Et tunc porrici hostia dicebatur.*] Plautus in Pseudolo act. 1. sc. 3.

—— Nam si sacrificem summo Jovi,
Atque in manibus exta teneam, ut porriciam: interea loci
Si lucri quid detur, potius rem divinam deseram.

Virgilius lib. 5. Æneidos,

Dii quibus imperium est pelagi, quorum æquora curro,
Vobis lætus ego hoc, candentem in littore taurum
Constituam ante aras voti reus, extaque salsos
Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam.

Ubi Servius, *Exta porriciuntur, id est, porriguntur: nisi forte dicamus, & fluctibus maris offerri, quod si est projiciam, id est, porro jaciam legendum est.* Quod an recte dixerit intelliges ex his, quæ postea dicentur. Sed ut redeam, idem Virgil. eod. lib. 5.

Ipse caput tonsæ foliis evinctus olivæ,
Stans procul in prora, pateram tenet, extaque salsos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.

Quo in loco Servius nihil dicit. Macrobius autem illum priorem locum interpretans lib. 3. Satur. cap. 2. *Ex disciplina*, ait, *aruspicum & ex præcepto pontificum, verbum hoc* (scilicet, porriciam) *solemne sacrificantibus est: sicut Veranius ex 1. lib. Pictoris ita disserationum hujus verbi executus est: Exta porriciunto, diis danto in altaria, aramve, focumve, eove quo exta dari debebunt.* Porricere ergo, non projicere, proprium sacrificii verbum est. Sed his adde Livium 3. Decad. lib. 9. *Secundum eas preces cruda exta cæsa victima (uti mos est) in mare porricit, tubaque signum dedit proficiscendi.*

6 *Persæ vero ex immolata victima.*] Strabo lib. 15. non longe à fin. *Cum vero Magus, qui sacrificio præest, membratim carnes in quemque diviserit, abeunt, nulla parte diis relicta. Dicunt enim deum nihil velle, præter hostiæ animam.*

MERCERUS.

7 *Nihil diis adolent.*] Nihil quidem carnis adolebant Persæ, sed tantum omenti partem aliquam perexiguam: Auctor Strabo. Ideo Catul. *Gnatus ut accepto veneretur carmine divos, Omentum in flamma pingue liquefaciens.*

1 *Insi-*

deos contentos esse rati. [1] Lusitani quoque ex hostia immolata nihil concidunt, sed exta perspiciunt, & divinant. [2] Thisetæ in Asia & Argini, ossa victimæ tantum in ignem mittunt, & deflagrant: ipsi autem vescuntur carnibus. [3] Apud Ægyptios invaluit mos, ut immolata victima, dum sacrificium ardet, omnes se diverberent, & flagris afficiant. [4] Quare verbum Xenophanis physici proditur non invenustum, qui cum Ægyptios sese converberantes, & lugentes in sacris vidisset, admonuit, ut si deos esse crederent, quibus sacra ministrabant, ne lugerent: si vero homines, ne sacrificarent. [5] Quod fere à Lacedæmoniis usurpatum fuit, ut in adolescentes ephebos circa aras flagris desæviant. [6] Ex reliquis vero hostiæ membris cœnam apparabant, quibus qui sacris interfuere, vesci licebat. [7] Græci vero satis habent femora hostiæ in duo frusta concisa igni subjicere, ut ex his holocaustum fieret, visceribusque super prunas assis, pro jentaculo, mox carnibus veru decoctis, discumbentes vesci. Quibus ex legis præscripto portiunculam ad domesticos afferre, & amicis partes victimarum impartire licebat: extraneos autem ad sacra adhibere, fas non erat. Apud Lacedæmonios autem in publica visceratione primi reges erant, quibus duplum quam cæteris dabatur, privilegioque honoris, præter libamina, immolatorum quoque animalium

Lusitani. *Thisetæ & Argini.* *Ægyptii.* *Xenophanis dictum.* *Adolescentes in sacris Lacedæmoniorum flagellati.* *Græci.* *Lacedæmonii.*

TIRAQUELLUS.

1 *Lusitani.*] Idem Gyraldus, sine auctore, ubi supra: At id est ex Strabone lib. 3. *Lusitani sacrificiis dediti, exta perspiciunt, nihilque concidunt. Inspectant autem ex lateribus fibras & contrectantes ventura conjectant.*

2 *Thisetæ in Asia & Argini.*] Idem quoque Gyraldus ibi.

3 *Apud Ægyptios.*] Herodotus l. 2. *Dum sacrificium*, inquit, *ardet, omnes verberantur.*

4 *Quare verbum Xenophanis.*] Idem Cælius Rhodiginus Antiquarum lectionum libro 13. capite 13. nullo auctore citato.

5 *Quod fere à Lacedæmoniis.*] Cicero l. 2. Tuscul. quæst. cujus verba alibi retulimus.

6 *Ex reliquis vero hostiæ membris.*] Ad Ægyptios redit, de quibus & id dicit Herod. ubi supra.

7 *Græci vero satis habent.*] Pausanias lib. 1. de statua Phrixi, arietem, à quo est in Colchos delatus, immolantis, loquens. *Succisa Phrixus Græco ritu femora dum torrentur, intuetur.*

lium coria debebantur, [1] hordeaceasque pultes, libaque & farra,

1 *Hordeaceasque pultes.*] Ad Romanos revertitur. Nam & hæc de Romanis loquens Dionysius Halicarnasseus lib. 2. *Vidi ego quidem in sacris Laribus cœnas diis appositas in mensis ligneis in vetustis canistris & fictilibus hordeaceas pultes & liba & farra & frugum quorundam primitias.* Et paulo post, *Vidi etiam libamina infusa non in argenteis aut aureis vasis, sed in testaceis calicibus & urceis.* Sed & quod ad totam clausulam usque ad illam, *Hostiaque immolata*, pertinet, Plinius lib. 35. cap. 12. non continenter, sed sparsim, & quibusdam aliis interpositis, hæc scribit, *Fictilem fuisse Jovis Capitolini effigiem. Hæc enim cum effigies deûm erant laudatissimæ. Nec pœnitet nos illorum, qui tales coluere. Aurum enim & argentum ne diis quidem conficiebant. Durant etiam nunc plerisque in locis talia simulacra. In sacris quidem etiam inter has opes non murrhinis crystallinisque, sed fictilibus prolibatur simpuviis.* Seneca ad Lucilium epist. 3. *Exurge quoque, & te dignum finge Deo. Finges autem non auro, non argento. Non potest enim hac materia Dei imago exprimi.* Sed & ep 95. quæ est ult. lib. 15. ad fin. ad hæc alludens, *Tuberonis*, inquit, *ligneos lectulos cum in publicum sternerentur, hædinasque pro stragulis pelles, & ante ipsius Jovis cellam proposita convivis vasa fictilia.* Et lib. 16 epist. ejusd. 3. de eodem Tuberone loquens, *Tubero paupertatem & se dignam & Capitolio judicavit, cum fictilibus in publica cœna usus, ostendit debere his hominem esse contentum, quibus dii etiamnum uterentur.* Quæ duo postrema loca alibi ad aliud citavimus. Idem quoque in lib. de Consolatione ad Albinam. *Itaque tunc per fictiles deos religiose jurabatur.* Apulejus Apologia 1. *Eadem paupertas etiam populo Roman. imperium fundavit, proque eo in hodiernum diis immortalibus simpulo & catino fictili sacrificat.* Ante eos Cicero lib. 6. de Republica apud Nonium Marcellum Oratio extat Lælii, quam omnes habemus in manibus, quam simpuvia pontificum diis immortalibus grata sint, Samiæque capedines. Et in paradoxo, id est, ad Brutum, *Quid Numa Pompilius? Minusne gratas diis immortalibus capedines & fictiles urnulas fuisse, quam delicatas pateras arbitramur.* Livius 4. Dec. lib. 4. in oratione Catonis Censorii, *Infesta, mihi credite, signa ab Syracusis illata sunt huic urbi, jam nimis multos audio Corinthi & Athenarum ornamenta laudantes mirantesque, & antefixa fictilia deorum Romanorum videntes. Ego hos malo propitios, & ita spero futuros, si in suis manere sedibus patiemur.* Sed & ante hos quoque Plautus in Captivis act. 2. sc. 2.

— Genio tibi suo quando sacrificat,
Ad rem divinam quibus est opus, Samiis utitur vasis.

Nam, ut id intelligas, quod pertinet ad illas Samias capedines Ciceronis, Ex Samio vasa fictilia erant, vel teste Ausonio in illo Agathoclis epigrammate,

Fama est fictilibus cœnasse Agathoclea Regem,
Atque abacum Samio sæpe onerasse luto.

Sed ut redeamus, non solus poëta Plautus huc alludit, sed & Propertius lib. 4. eleg. 1.

Fictilibus crevere deis hæc aurea templa,
Nec fuit opprobrio facta sine arte casa.

Juvenal. Sat. 11.

Ponebant igitur Tusco farrata catino
Omnia tunc, quibus invideas, si lividulus ut sis.
Templorum quoque majestas præsentior.

Et paulo post,

Hanc rebus Latiis curam præstare solebat
Fictilis & nullo violatus Juppiter auro.

Nam & Tuscum catinum appellat, quod ex Tuscia quoque hæc vasa fictilia pro-

farra, ac fructuum primitias non auro vel argento, sed fictili urna & catino, aut simpulo, vel ligneo scypho, qui ne carie absumeretur, pice oblitus erat, aut gutto fagino, sicut Marius Curius, diis prolibare soliti sunt, vetustissimam religionem, qua in deorum sacrificiis fictilibus utebantur, designantes, qui pietate, religione, & justis precibus, non censu, deos placari putabant. Quippe tunc maxime dii propitii esse crediti sunt, cum fictiles erant. Hostiaque immolata, & mysteriis peractis, qui sacris intererant, [1] visco & farre apposito, [2] cum rotundis paniceis, quas in honore

lia processerant, ut videre licet ex Plinio d. lib. 35. cap. 12. Ex quo etiam Persius Sat. 2. invehens in luxum suorum temporum, quod remoto à templis ære & fictilibus, aurum in usum divini cultus usurpaverant,

Aurum, vasa Numæ, Saturniaque impulit æra,
Vestalesque urnas, & Tuscum fictile mutat.

Unde est illud Martialis libro 14. epigram. 95.

Aretina nimis ne spernas vasa monemus,
Lautus erat Tuscis Porsena fictilibus.

Eodem respexisse & Q. Septimium Tertullianum in Apologetico adversus Gentes putarim, cap. 25. quando sic dicit, *Nam etsi à Numa concepta est curiositas superstitiosa: nondum tamen aut simulacris, aut templis res divina apud Romanos constabat: frugi religio & pauperes ritus, & nulla capitolia certantia cœlo: sed temeraria de cespite altaria, & vasa adhuc Samia, & nidor ex illis.* De aureis, argenteis, & fictilibus vasis plura videre licet apud Athenæum l. 6. cap. 2. & 3. Quod autem in hac clausula dicitur de M. Curio est Val. Maximi lib. 4. capite 3. hic legendum esse *Marcus* Curius, non *Marius*: sed hoc Librarii mendum est.

1 *Visco & farre.*]* Hoc utique sumptum est à Suetonio in Vitellio, c. 13. cujus hæc verba sunt, *Ut autem homo non profundæ modo, sed intempestivæ quoque, ac sordidæ gulæ, ne in sacrificio quidem unquam, aut itinere ullo temperavit, quin inter altaria ibidem statim viscus, & farra pene rapta è foco manderet, circaque popinas fumantia obsonia, vel pridiana atque semesa.* Sed hic fœde lapsus est Alexander cum *visca* dicit: nam *viscera* dicere debuit. Hoc enim interest inter viscus, quod facit in genitivo visci, & viscus quod visceris: illud enim est masculini generis, & glutinum significat, nec ejus est. Hoc autem neutri, significatque quicquid inter ossa & cutem est, unde visceratio dicitur convivium, quod fit de carne. Ita enim scribit Servius enarrans eum locum lib. 6. Æneid.

Et solida imponit taurorum viscera flammis.

Ex quo etiam loco intelligis & viscera ad sacrificia pertinere, de quibus ibi Virgilius loquitur.

COLERUS.

* Sumpsit (ut vides) ex Suetonio Alexander. Sed docti viri, quibus assentior, apud Suetonium, *viscus & farta* legunt, sive *ferta*. Quod omnino verum esse, res ipsa loquitur. *Fertum*, inquit Festus, *genus libi dictum, quod crebrius ad sacra ferebatur, nec sine strue, altero genere libi.* Et Isidori Glossæ: *Fertores, fertolibantes.*

TIRAQUELLUS.

2 *Cum rotundis paniceis.*] Quid panicei sint, ignoro: nec me quicquam de his legisse recordor: nisi loquatur de pa-

nore deorum adhibebant, stantes vescebantur. [1] Siquidem in ædibus deorum & epulari simul, & sacrum fieri servatum est: [2] nam mensæ in sacris ædibus, ararum vicem præbebant. Quibus quidem extis & carnibus sacrificalibus, nisi rite sacrificio perfecto, vesci non licebat. [3] Delphis vero assuetum est, ut immolantes victimam, exclusis cæteris vescantur: ad quam extraneos admittere, nefas erat. Contra in sacris Hecatæ: in quibus qui sacrum fecit, de sacrificio vesci non permittitur. [4] Quæ quidem exta veru assa apponebantur semper, cum heroicis temporibus non vescerentur elixis. [5] Arietis tamen non veru cocta, sed elixa in olla apponunt: aliter ritu præpostero sacrum fieret. [6] Interque vescendum laudes diis canere assueverant his, qui-

Mensæ pro aris.
Delphi.
Hecatæ sacra.
Laudes deorum inter vescendum.

de panico, de quo ita scribit Plinius lib. 18. cap. 7. Et Cæsar lib. 2. belli Gallici. ubi Massilienses gravi pestilentia, ex diutina conclusione & mutatione victus, conflictatos, panico vetere atque hordeo corrupto, quod in hujusmodi casus antiquitus paratum in publicum contulerant, alitos, seu nutritos fuisse scribit. Verum de hac re lector judicet. *

COLERUS.

* Neque mihi heic liquet. Sed legitur apud Festum: *strues genera libaminum sunt, digitorum conjunctorum non dissimilia, qui superjecta paniculo in transversum continentur.*

TIRAQUELLUS.

1 *Siquidem in ædibus deorum.*] Hæc secum dissidere videntur. Nam primum dicit, epulari simul & sacrum fieri licuisse: deinde extis, nisi rite sacrificio peracto, vesci non licuisse.

2 *Nam mensæ in sacris.*] Suetonius in Claudio cap. 33. *Cognoscens quondam in Augusti foro, ictusque nidore prandii quod in maxima Martis æde Saliis apparabatur, deserto Tribunali, ascendit ad sacerdotes, unaque discubuit.*

3 *Delphis vero.*] Hæc usque ad clausulam, *Quæ quidem exta*, sunt Plutarchi in Symposiacis.

4 *Quæ quidem exta.*] Plato lib. 3. de Republ. & Servius enarrans eum locum Virgilii lib. 1. Æneid.

Pars in frusta secant, verubusque trementia figunt.

Et late diximus in nostris Commentariis Nobil. cap. 31. num. 173. incip. *heroes quoque.*

5 *Arietis tamen non veru cocta.*] Adde etiam & boum exta non assa, sed elixa in olla fuisse apud Livium 5. Decad. lib. 1. ubi sic ait, *Et expositis patribus conscriptis, bovis sescenaris, quem immolavisset, jecur defluxisse: id se victimario nuncianti parum credentem, ipsum aquam effundi ex olla, ubi exta coquerentur, jussisse, &c.*

6 *Interque vescendum laudes diis canere.*] Laudes diis veteres canere solitos, his quibus sacrificium fieret, Virgilius lib. 8. Æneid. satis ample, ostendit, ubi de Herculis sacris meminit, his verbis,

Tum Salii ad cantus incensa altaria circum,
Populeis adsunt evincti tempora ramis.
Hic juvenum chorus, ille senum, qui carmine laudes
Herculeas & facta ferunt.

quibus sacrum fieret: [1] pedibusque circum aras psallere ad numerum, carminaque & hymnos canere, ac cymbala pulsantes, choros agitare. [2] Fuitque observatum, ut sacrificantes aras circumcurrerent, cursum auspicati à læva dextrorsum, quod religiosius putarunt, mox à dextra lævorsum. Cumque hymnorum plures species forent, quibus psallebant diis, hi tamen fuere in usu frequentes: [3] Hypingos Dianæ, [4] Apollini pæan [5] & Prosodia, [6] Dionysio dithyrambus, [7] Cereri Julus, [8] Veneri eroticus, id est, amatorius: præter quos fuere, [9] prosodion, [10] hyporchema, & stasi-

Hymnorum genera. Vide L. Gregor. de poëtica dialog. 1. fol. 100. & 101.

1 *Pedibusque circum aras psallere ad numerum.*] Gyrald. Histor. deor. syntag. 17. sed nullo auctore citato. Cæl. Rhodig. Antiq. lect. lib. 5. cap. 3.

2 *Fuitque observatum.*] Cælius l. 5. cap. 3. scribit, quod ubi saltantes aram obibant, ita more condito servabant, ut ab sinistris dextrorsum pergerent prius, zodiaci quadam imagine, cujus motus cælo diversus appareat, ab occasu ad exortum: inde à dextris lævorsum pro ratione cælestis vertiginis.

3 *Hypingos Dianæ.*] Cælius Rhodiginus lib. 7. cap. 5. *ubi cantus*, ait, *divinis accommodatos laudibus, dici quidem universim Pæanas & hymnos: privatim vero non unam esse ejus rei nuncupationem. Siquidem Dianæ hymnus dicitur hypingos: Apollini hyporchema, vel Pæan, qui maxime concinebatur, ut pestis lætiæ grassantis reprimeretur vis.* Vide Plutarch. in Musica.

4 *Apollini Pæan.*] Id etiam canebant veteres Apollini parta victoria. Marti autem antequam cum hoste manus conferrent. Apollo autem dicitur Pæan (ut loco supra citato scribit item Cælius) sive à feriendo, quod παίειν dicitur, Vestalibus ita indigitantibus, Apollo Medice, Apollo Pæan. Canebant etiam ad rerum prosperos eventus. Virgil. 6. Æneidos,

Lætumque choro Pæana canentes.

5 *Et Prosodia.*] Dianæ & Apollinis hymnus, Prosodia nuncupatur, ut scribit idem Rhodiginus ubi supra.

6 *Dionysio Dithyrambus.*] Cicero lib. 3. de Oratore, *Dithyrambus*, inquit, *hymnus est ad Bacchum.* Plato libro 4. de legibus, καὶ ἄλλο Διονύσου γένεσις οἶμαι διθύραμβος, λεγόμενος: id est, *Est & aliud carmen Bacchi natalis atque genitura, Dithyrambus, ut opinor, appellatur.* Dicitur etiam Liber pater Dythirambus, quoniam per duas portas exiit in lucem: unam matris Semeles, alteram femoris Jovis. Θύρα quidem porta est. Vide Cælium ubi supra. Dithyrambum Arion Methymnæus citharœdorum sui seculi nulli secundus, primus hominum, & fecit & nominat & docuit Corinthi, auctore Herodoto libro 1.

7 *Cereri Julus.*] Rhodiginus lect. Ant. lib. 7. c. 5. *

COLERUS.

* Adde & Scalig. libro de re Poëtica.

TIRAQUELLUS.

8 *Veneri eroticus.*] Rhodig. ubi supra proxime. *Venereos*, inquit, *invenio hymnos appellari Eroticos, utique amatorios dicas.*

9 *Prosodion.*] Rhodiginus libro 5. cap. 3. scribit apud antiquos tria hymnorum fuisse genera. Prosodion, hyporchema, stasimon. Prosodion ἱκετεία, sive supplicatio, dicebatur cum hymno, ubi deos adirent, ac sacrificium ad altare proferrent. Sunt qui canticum putent modo, qui Dei hymnum contineat: nam & Athenienses

(auctore

[1] stasimon. [2] Quod [3] ideo inventum est, nequa pars corporis religione vacaret, quasi penitus sacro numine afflati, quodam furore capti forent. [4] Memphitæ vero in Osiridis templo dum sacrificant, præter aliorum morem, nec canere tibias, nec psallere soliti sunt. *Græci.* Et Græcorum plerique cum nulla numinis afflatione sacrificia perficiunt, sed animo remisso absque tibia vel cantu. *Indi.* [5] Contra apud Indos, quibus nulla fuit numinis consalutatio, vel sacrificium, nisi adhibita saltatio foret. *Delii.* [6] In Delo quoque absque saltatione vel musica, sacrum nullum fiebat. [7] Fertur Antoninus Cæsar cum deo Heliogabalo sacrum faceret, mulieres Phœnissas, quæ in orbem cursitarent, cymbalaque & organa musica circum aras psallerent, adhibuisse. [8] Et Cybelis sacerdos cum tinnitu cymbalorum & sonitu tympanorum sacrum facere. *Curetes.* [9] Apud Curetas quoque nullum fit sacrum sine

(auctore Plutarcho) Demetrio adventanti pæanas concinebant & prosodia. Genere autem fœminino prosodia cantus est, si musicum accedat instrumentum.

10 *Hyporchema.*] De quo Lucianus in Libro περὶ ὀρχήσεως, id est, *de saltatione:* & Plutarchus in libro de Musica. Est autem genus poëmatis & saltationis. *Hyporchemata*, ut inquit Cælius ubi supra, *concinebant saltantes in altaris ambitu, ubi jam igni admota forent sacra.* Celebrantur Critica Hyporchemata ex Cretensium saltandi studio, uti scribit Athenæus, lib. 14. cap. 13.

1 *Stasimon.*] Cælius d. lib. 5. capite 3.

2 *Quod.*] Scilicet dictum in clausula, *Fuitque observatum.*

3 *Ideo inventum est.*] Servius in 5. eclog. Virgilii, quæ Daphnis dicitur, ibi,

Saltantes Satyros imitabitur Alphesibœus.

Ideo in religionibus, inquit, *saltabant majores: quia nullam corporis partem esse voluerunt, quæ non sentiret religionem. Nam cantus ad animum, saltus ad mobilitatem pertinet corporis.*

4 *Memphitæ vero.*] Strabo lib. 17. *In Osiridis templo non licet, nec cantori, nec tibicini, nec psaltriæ, canere, quemadmodum mos est aliis deis.*

5 *Contra apud Indos.*] Hinc est quod dicit de iis Philostratus in vita Apollonii. *Post hæc in aquam sese projicientes lavêre, indeque ad templum accessêrunt coronati & hymnum cantantes instar choreæ in gyrum compositi.*

6 *In Delo.*] Lucianus in libro de Saltatione. Cælius Rhodiginus dicto lib. 5. cap. 3. scribit in Delo nullum obiri sacrificium sine saltatione. *Prodibant enim*, inquit, *puerorum chori, tibiis ac cithara præcinentibus, è quibus selecti peritissimus quisque saltabant. Eorum item cantilenæ ab saltationis usu dicebantur ὑπορχήματα.*

7 *Fertur Antoninus Cæsar.*] Scilicet Heliogabalus, ex Ælio Lampridio in vita illius.

8 *Cybelis sacerdos.*] Gyrald. Histor. deor. syntag. 4. ex Varrone apud Augustinum lib. 7. de Civ. Dei.

9 *Apud Curetas.*] Hi etiam Corybantes dicebantur, ut inquit Strabo libro 10. & in Ida, monte Phrygiæ, Cybeles sacra, cum multo æris sonitu peragebant.

sine strepitu & fragore, tympanis una tubisque pulsantibus. Re igitur divina & cæremoniis concelebratis, sacerdos tunc [1] ILICET, succlamabat: qua voce illos, qui interfuerant, missos faciebat. Apud Græcos vero functus mysterio sacerdos, sic renunciat, [2] λαοῖς ἄφεσις quasi populum missum faceret. Si qua tamen mysteria in sacris instauranda forent, initiati manebant, [3] Prophanos autem foras exigebant. Namque hoc erat usu frequens, [4] ut omnia mysteria secreta sint, summaque in his silentii fides habeatur, [5] sicut in Samothraciis & [6] Eleusinis. Illud utique in

Ilicet.

Prophani à mysteriis exacti.

agebant. Virgil. lib. 3. Æneid.

Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiaque æra,
Idæumque nemus.

Hi sacro correpti furore, cymbala pulsabant, capitaque saltando jactantes (inquit idem Strabo d. lib. 10.) alios in similem rabiem agebant. Ovidius Fast. 4.

Ardua jamdudum resonat tinnitibus Ida,
Tutus ut infanti vagiat ore puer.

Iidem, teste Diomede, excogitato novo lusus genere concurrebant æneis inter se clypeolis tinnitumque æris faciebant, non sine rhythmica pedis dactyli compositione.

1 *Ilicet succlamabat.*] Servius lib. 6. Æneid. in eum locum,

—— Decorantque super fulgentibus armis.

Et alias semper ea vox significat rem perfectam, ut ostendit illud Plauti in Cistellaria act. 4. sc. 2.

Ilicet: Actu'est

Illudque Terentii in Eunucho act. 2. scen. 1.

Actum est, ilicet.
Peristi, eludet.

Ubi Donatus, *Ilicet*, inquit, *semper in fine transactæ rei ponitur.* Et in Phormione act. 1. sc. 4.

—— Hæc nihil est Phædria: ilicet.
Quid conterimus operam frustra? quin abeam.

Ubi ipse Donatus, *Semper ilicet finem rei significat, ut actum est. Per syncopam dictum. Sic judices de consilio dimittebantur, suprema dicta, cum præco, Ilicet, quod significat ire licet.*

2 *λαοῖς ἄφεσις.*] Id est, populis missio Vide nostras Consuetudines.

3 *Profanos autem exigebant.*] Ex quo illud Virgil. lib. 6. Æneid.

Adventante dea, Procul, ô procul este profani,
Conclamat vates, totoque absistite luco.

Ubi Serv. Interpretatur Profani, *id est, non initiati sacris.* Et illud Horat. lib. 3. Carm. Ode 1. in princ.

Odi profanum vulgus & arceo.

Ubi Acron interpres dicit eam vocem in sacrificiis frequentari, dicitque etiam ab eo Porphyrion, hos dici sacris non initiatos. Vide Gyrald. syntag. 14.

4 *Ut omnia mysteria secreta sint.*] Sacra seclusa dicebantur Græcis mysteria, quod ea intus oporteat occludere, nec cuiquam profano explicare. De mysteriorum duobus generibus Cæl. Rhod. lib. 16. cap. 10. Macrob. in Somnio Scip. cap. 2.

COLERUS.

* Festus: *seclusa sacra dicebantur, quæ Græci mysteria appellabant.*

TIRAQUELLUS.

5 *Sicut in Samothraciis.*] Strabo libro 10. Abiisse autem istos in Samothraciam, quæ prius Melita dicebatur, eorum vero actiones mysticas esse.

6 *Et Eleusinis.*] Adeo secreta atque arcana

in sacrificiis servatum nequaquam præterierim, [1] ut mola salsa & farre non modo frons victimæ, sed foci cultrique aspergantur una: quodque immolata victima, si non litassent, [2] hostias denuo augeri iterum ac sæpius, & majoribus hostiis sacrum instaurari debebat, donec inventa pace deûm, & propitiato numine, rite perlitatum æstimarent.

arcana fuere hæc sacra, ut vulgo proverbium jactaretur in secretos & tacitos Α᾽ῤῥητα τελεσθέντα. Pausan. l. 8. qui de Arcadicis est, ea vulgari fas non esse scribit. Divus Gregorius Nazianzenus in sermone Epiphaniorum, *Neque nobis*, inquit, *virgo aliqua rapitur, nec Ceres vagatur, nec Celeas aliquos inducit, & Triptolemos & dracones, & hæc quidem facit, & hæc patitur. Pudet enim me per diem dare nocti sacrificium & pudorem facere mysteriorum. Novit hæc Eleusis & qui tacenda res & silentio digna as spectant. Hujusmodi sacris interesse non licebat prophanis & peregrinis in quibus præcinebatur ἑκὰς, ἑκὰς ἔστε βέβηλοι. Id est, procul, ô procul este prophani.* Hæc & plura vide apud Gyrald. syntag. 15. ubi de Cerere & Triptolemo.

1 *Ut mola salsa & farre non modo frons.*] Quod hostiæ mola, id est, sale & farre aspergerentur, auctor est Festus Pompejus lib. 11. Atque etiam extat Valer. Max. lib. 2. cap. 1. ubi de modo comedendi antiquiorum loquitur, *Ideoque*, inquit, *in sacrificiis mola, quæ vocabatur, ex farre & sale constat, exta farre sparguntur.* Sed Servius, ex quo Alexander id sumpsit, quod hic scribitur, enarrans illud Virgil. lib. 2. Æneidos,

Et salsæ fruges, & circum tempora vittæ.

Hæc scribit ex Sallustio, *Et far, quod dicitur mola salsa, qua & frons victimæ & foci aspergebantur, & cultri, fit ex bruma fruge & bruma sale.*

2 *Hostias denuo augeri.*] Vide omnino quæ scripsimus in nostris Commentariis in *l. boves. §. hoc sermone,* in prima limit. num. 22. incip. *& illud item.* & multis seq. *ff. de verb. signif.*

CAPUT XVIII.

Quæ militibus, operam in bello navantibus, militaria dona ab Imperatoribus olim dari solita fuerint.

Militaria dona. PRiscis [1] temporibus militaria dona, quæ militibus fortem operam navantibus in bello à ducibus dabantur, hemi-

MERCERUS.

[1] De Coronis fuse egerunt Polybius lib. 6. hist. Plinius lib. 16. cap. 4. & lib. 18. cap. 2. & lib. 21. cap. 2. & libro 35. cap. 2. & lib. 22. cap. 3. 4. 5. & 6. & Gellius lib. 5. cap. 6. Zonaras tomo 1. Annal. Petrus Valerius in suis hieroglyphicis. Petrus Messius. Polid. Virgil. lib. 2. de Inventorib. c. 17. Et alii. Quorum vestigia sublegere non est otium mihi.

TIRAQUELLUS.

1 *Priscis temporibus.*] Hoc princ. est Plinii lib. 18. cap. 3. cujus hæc verba sunt, *Dona amplissima Imperatorum ac fortium civium, quantum quis uno die plurimum circumaravisset. Item quartarii farris, aut heminæ conferente populo.*

1 *Unde*

heminæ vel quartarii farris fuere, [1] (unde adorea, laus bellica dicta) binaque jugera, aut tantum agri quantum uno die circumarassent, amplissima dona putavêre. Precia enim militiæ hæc habita sunt maxima, ut post exhaustos labores, milites emeritis stipendiis, sanguine & sudore partis agris donarentur. hos enim lætissimos fructus, velut opimam prædam, laborum periculorumque accipiebant: quippe perniciosum civem putabant, cui bina aut septem jugera non essent satis. [2] Præter quæ, ut ad decora militiæ magis incenderent animos, quoque honoratior testatiorque eorum virtus foret, mercede proposita, obsidionalem, civicam, muralem, navalem, castrensem, & aureas coronas, amplissimaque alia honoris genera invenere, quibus donabantur, qui urbes, castra, aut exercitus obsidione liberassent, civemve servassent, vel primi obsessæ urbis muros subiissent. [3] Primus enim Aul. Posthumius dictator ad lacum Regil-

Adorea.

Perniciosus civis.

Coronæ militibus dari solitæ.

A. Posthumius primus coronam dedit.

1 *Unde adorea, laus bellica dicta.*] Plinius d. lib. 18. cap. 3. *Gloriam denique ipsam, à farris honore, adoream appellabant.* Ad idem propemodum scribit Fest. Pompejus lib. 1. non longe à princ. Acron vero & Porphyrion in Horatium libro 4. Carm. Ode 4. in eum locum.

Qui primus alma risit adorea.

Dicunt adoream esse laudem publicam, aut (ut alii legunt) *bellicam: ex quod victores à victis adorarentur.* Quid autem sit Ador, vel Adoreum, vide apud eundem Festum eodem lib. 1. Nonium Marcellum in duobus locis. Servium lib. 7. Æneid. in eum locum,

Instituuntque dapes, & adorea liba per herbas

Subjiciunt epulis.

Et ante hos Varronem lib. Rei rusticæ, & Columellam lib. 2. cap. 6. *

COLERUS.

* Prisci vocabant etiam *Adoream*, omnem ex agris proventum. Plautus Amphitr.

Qui præda atque agro adoreaque affecit populares.

Ubi notandum veteres etiam prædam vocasse, id quod in locationibus & rebus mancapi & aliis ejusmodi publice canebatur.

TIRAQUELLUS.

2 *Præter quæ.*] De his omnibus coronis Plinius lib. 16. cap. 4. & l. 22. c. 3. & Gellius lib. 5. c. 6. & præterea de murali Livius 3. Decad. lib. 6. & libro 10. in Oratione Hannibalis. Plutarchus in Scipione. Vopiscus in vita Aureliani. & è poëtis Lucretius lib. 2.

Muraliq; caput summum cinxere corona.

Et Silius Italicus lib. 13.

— *Gradivi cape victor honorem*

Tempora murali cinctus turrita corona.

Et de navali Festus Pompejus lib. 12. ubi dicit *hac corona donati, qui primus maritimo prælio in hostium navem armatus vi transilierat.* quod & idem tradit Gellius d. lib. 5. cap. 6.

3 *Primus enim A. Posthumius.*] Plinius libro 33. cap. 2. *A. Posthumius Dictator apud lacum Regillum castris Latinorum expugnatis, ei, cujus maxime opera capta essent, hanc auream coronam ex præda dedit.*

1 Mox

Regillum castris expugnatis, magni muneris loco auream coronam dedisse fertur. [1] Mox secuti duces militibus, ut essent re & fortuna auctiores, alias largiti fuere, quas quidem frequenti prætorio egregiis laudibus cumulatis, cum *Græci.* præfatione virtutum militibus tradebant. Apud Græcos, duces in unum coëuntes, in concilio agitant, & sententiis decernunt, quem primum, quem secundum, qui depulsas hostium copias longius egerit, & quo præmio aut honore dignus sit, dijudicant: [2] idque apud deorum aras in Isthmo, inclyto Neptuni templo, sumpto ab ara suffragio, & ut erant sententiæ, sic agro & vacatione donare, ac pro meri- *Indi.* to præmia largiri solebant. Apud Indos vero nullo militari dono aut hostili præda donabatur miles, nisi qui hostis ca- *Civica corona cui dabatur.* put retulisset in castra. [3] Sed præ cæteris corona civica maximi fuit ornatus, cui cedunt aureæ, murales, castrenses, atque rostratæ: eratque proprium jus civicæ, ut illa donatus, perpetuo eam gestare liceret, & ludos ineunti, à populo & senatu universo assurgeretur, jus spectandi inter senatores, munerum vacatio sibi, patrique & avo paterno. *Obsidionalis.* [4] Præcipua vero obsidionalis, tanquam virtutis præferens spectatissimum insigne, æstimatione immensa, longe præcellere credita est: [5] hæc enim ex illo fiebat gramine, ubi cives obsidione essent liberati: [6] qua nulla nobilior publica militari lege diffinitur: [7] quippe cæteras, Imperatores aut Duces singulis militibus tradunt: graminea vero, velut *Civica ex quo Muralis.* multo maximum decus præferens, nisi ab universo exercitu, servatori suo concedi minime poterat. [8] Civica ex querna

1 *Mox secuti duces.*] Ut patebit ex sequent.

2 *Idque apud Deorum aras in Isthmo.*] De hoc Neptuni templo in Isthmo, meminit Strabo libro 8.

3 *Sed præ cæteris.*] Hæc usque ad clausulam, *Præcipua*, sunt Plin. l. 16. c. 4.

4 *Præcipua vero obsidionalis.*] Festus Pompejus lib. 3.

5 *Hæc enim ex illo fiebat gramine.*] Pompejus ibi, & Gell. d. lib. 5. c. 6.

6 *Qua nulla nobilior.*] Plinius lib. 22. cap. 3. 4. & 6. Et ut dicit Festus lib. 7. ubi de Gradivo Marte loquitur, *Hæc corona graminea in re militari maxima est honorationis.*

7 *Quippe cæteras.*] Plin. ubi supra præsertim vero d. c. & Pomp. d. l. 13.

8 *Civica ex querna fronde.*] Virgilius libro 6. Æneid.

Atque umbrata gerunt civili tempora quercu.

Civili,

querna fronde fit: [1] muralis in pinnarum similitudinem, [2] navalis instar navium rostri: [3] quæ vero castrensis, velut effícto vallo figurabatur. [4] Hac obsidionali Q. Cincinnatus

Navalis. Castrensis. Obsidionalem quis primus adeptus.

Civili, id est, *civica*, ut ibi interpretatur Servius: qui reddit rationem quare hæc corona ex quercu erat, nempe, quia ante vita in hac arbore hominibus fuit, qui glandibus vescebantur. Plin. Secundus, si is est, de Viris illustrib. c. 26. *Ob hæc*, inquit, *ab exercitu civica corona de quercu, quæ dabatur ei, qui cives in bello servasset, donatus est.* Valer. Maximus lib. 2. c. 3. in fin. ubi de Sylla meminit. Plutarchus ejus quoque rei rationem reddens in vita Coriolani, & problematum c. 92. Gellius dicto lib. 5. c. 6. Lucanus lib. 1. Pharsaliæ,

—— Summi tunc munera pili
Lælius, emeritique gerens insignia doni,
Servati civis referentem præmia quercum.

Claudianus in Panegyrico Olibrii:

Sæpe duces meritis bello tribuere coronas:
Hunc cingit muralis honos, hunc civica quercus
Nexuit.

Et in 3. Panegyrico ad Stiliconem,

Mos erat in veterum castris, ut tempora quercu
Velaret, validis fusa qui viribus hoste,
Casurum potuit morti subducere civem.
At tibi quæ poterit pro tantis civica reddi
Manibus?

Quamvis Martialis & hanc civicam coronam ex hedera fuisse videri voluerit, cum scribit lib. 8. epig. 82. eodemque ult.

Non quercus te sola decet, nec laurea Phœbi:
Fiat & ex hedera civica nostra tibi.

Sidonius Apollinaris ex lauro in Panegyrico Majorani paulo ante fin.

Ipsa ruina placet, cum victor scandere currum
Incipies, crinemque sacrum tibi, more priorum,
Nectet muralis, vallaris, civica laurus.

Plinius autem lib. 6. cap. 4. scribit hujusmodi coronam primo fuisse iligneam, postea magis placuisse ex esculo Jovi sacra, variatumque & cum quercu esse: ubique tamen custodito honore glandis.

1 *Muralis in pinnarum similitudinem.*] Gellius d. lib. 5. c. 6. Hinc illud Silii, *Gradivique cape.* supra jam citati. Est autem corona muralis aliquando aurea fuit, ex Livio 3. Dec. lib. 3. cum dicit, *Postero die omnium animi ad oppugnandum accenduntur, utique postquam corona aurea muralis proposita est.*

2 *Navalis instar navium rostri.*] Gellius ubi supra. Et hinc illud Virgilii lib. 8. Æneidos,

—— Cui belli insigne superbum
Tempora navali fulgent rostrata corona.

Et Claudianus ubi supra, addens ad ea, quæ nuper citavimus,

—— Hunc domitis navis rostrata carinis.

3 *Quæ vero castrensis.*] Gell. in illo loco, & Festus Pompejus lib. 3. ubi præterea dicitur eam coronam ei dari solitam, qui primus castra hostium pugnando introivit, dicitque Pompejus id vallum quod illius insigne erat, ex auro fuisse, & quod illis addes, ea corona Vallaris dicitur, ut patet ex Liv. 1. Dec. lib. 10. & 3. Dec. lib. 10. Plinio lib. 22. cap. 3. in princ. & Suetonio in Augusto, cap. 25. Vopisco in vita Probi, & Trebellio Pollione in vita Claudii Secundi.

4 *Hac obsidionali Q. Cincinnatus.*] Plinius sive is Suetonius fuit, sive Cornelius Nepos in lib. de Viris illustribus.

tus à Minutio & toto exercitu, quod illius opera obsidione liberati fuerant, primus donatus fertur. [1] Et deinde M. Valerius consul contra Samnites P. Decium tribunum militum, quod ejus consilio & ministerio exercitus ex saltu angusto & arctissimis faucibus evaserat, præter gramineam, qua ab universo exercitu & suo præsidio donatus fuit, etiam aurea corona & centum bobus, eximioque uno albo opimo auratis cornibus, donavit. Eademque obsidionalis [2] Fabio Maximo Imperatori, quod cunctando rempub. & cives servasset, à toto exercitu, senatuque & populo, communi conspiratione & consensu tributa est. [3] Et bello Cimbrico, Cn. Tejo Atinati, quod cunctantem primipilum interfecerat, ipseque arrepto vexillo, per castra hostium eruperat, exercitumque incolumem eduxerat, præter gramineam, ut prætextatus ad tibicinem immolaret foculo accenso, concessum fuit. Contigitque idem honos semel [4] L. Sicinio Dentato, [5] & M. Calphurnio tribuno, quod M. Attilium Regulum, primo Punico bello in Sicilia cum exercitu, hostium excidio liberasset. [6] Deinde Scipio Æmylianus bello Aphricano, [7] mox Sylla bello Marsico, demum

1 *Et deinde M. Valerius.*] Totum id est Livii 1. Decad. lib. 7. non adeo longe à fin. & partim Plinii lib. 22. cap. 5. & alterius Plinii Secundi de Viris illustribus cap. 26. & Festi Pompeji lib. 13. ubi de obsidionali corona loquitur.

2 *Fabio Maximo.*] Plinius ubi supra, & Gellius lib. 5. cap. 6. *Hanc*, inquit, *coronam gramineam S.P.Q.R.Q. Fab. Maximo dedit bello Pœnorum secundo, quod urbem Romam obsidione hostium liberasset.*

3 *Et bello Cimbrico Cn. Tejo.*] Plin. d. lib. 22. cap. 6. in princ. ubi hunc non *Tejum*, sed *Petrejum* vocat.

4 *L. Sicinio Dentato.*] Plinius dict. lib. 22. c. 5. ubi hunc *Siccium*, non *Sicinium* vocat, & Fest. Pomp. d. l. 13. *

COLERUS.

* Certe in omnibus Festi exemplaribus quotquot vidi, legitur, *Sicinnius*. Et quis nescit Sicinnios fuisse Dentatos?

TIRAQUELLUS.

5 *Et M. Calphurnio.*] Idem Plinius d. lib. 22. cap. 6. in princip.

6 *Deinde Scipio Æmilianus.*] Idem Plin. d. cap. 6. auctoritate Varronis, & alter Plinius Secundus, si is est, de Viris illustribus cap. 58. *P. Scipio Æmylianus, Tribunus in Africa sub Tito Manilio Imperatore, cohortes octo obsidione vallatas consilio & virtute servavit, à quibus est corona obsidionali donatus.*

7 *Mox Sylla.*] Plinius d. lib. 22. cap. 6. *Scripsit*, inquit, *& Sylla dictator, ab exercitu se quoque* (hac corona obsidionali scilicet) *donatum apud Nolam, legatum bello Marsico.* Idque etiam in villa sua Tusculana, quæ postea Ciceronis fuit, pinxit.

8 *Demum*

[1] demum Julius Cæsar in expugnatione Mytilenarum, [2] & Augustus, obsidionali & civica donati fuere. [3] Ea enim civica, singularis salutis signum erat: obsidionalis vero, universorum. Rostratam vero accepit [4] primus M. Varro bello piratico, donante Cn. Pompejo: [5] & deinde Agrippa, bello Siculo ab Augusto, quod in conflictu navalis pugnæ, in naves hostium insiliissent primi. [6] Corniculasque, [7] & aureas coronas, [8] phalerasque argenteas, [9] & aureos torques, tum

Rostratam quis primum accepit.

1 *Demum Julius Cæsar.*] Sueton. in vita illius cap. 2. ubi tamen non obsidionali, sed civica donatum fuisse dicit.

2 *Et Augustus.*] Plin. dict. lib. 23. ubi tamen ita loquitur, non ut civica, sed obsidionali, velut honoratiore donatus sit. Ejus hæc verba sunt, *Ipsum Augustum cum M. Cicerone filio consulem Idibus Septembribus Senatus obsidionali donavit: adeo civica non satis videbatur.*

3 *Ea enim civica.*] Fest. Pompejus d. lib. 17. ubi supra in fin.

4 *Primus M. Varro.*] Plinius l. 7. cap. 30. & iterum lib. 16. cap. 4.

5 *Et deinde Agrippa.*] Virgil. lib. 8. Æneidos non longe à fin.

Parte alia ventis, & diis Agrippa secundis,
Arduus, agmen agens, cui belli insigne superbum
Tempora navali fulgent rostrata corona.

Et ibi Servius, & Plin. lib. 16. c. 4. & Julius Florus epitome Livii 127. & Vellejus Paterculus lib. 2. *Insigne,* inquit, *corona classica, quo nemo unquam Romanorum donatus erat, hoc bello Agrippa singulari virtute meruit.* Et Seneca de beneficiis lib. 3. *Agrippa navali corona insignis, unicum adeptus inter dona militaria decus.* *.

COLERUS.

* His omnibus quæ de Coronis dicta, adde Tertull. libro de Corona militis. Et Cic. Verrinis. Et coronarum genus ultimum à Caligula inventum, Coronas Exploratorias, quæ Solis, Lunæ, siderumque specie distinguebantur, ut Suetonius in ejus vita.

TIRAQUELLUS.

6 *Corniculasque.*] Liv. 1. Dec. l. 10. non multo ante fin. *Papyrius Consul, equites omnes, ob insignem multis locis operam, corniculis armillisque argenteis donat:* & Plinius Secundus, si is est, Virorum illustrium c. 72. ubi tamen corniculum appellat. *Primo,* ait, *in Hispania corniculum meruit.* *

COLERUS.

* Cur non potius *Corniculi* quam *Corniculæ.*

TIRAQUELLUS.

7 *Et aureas coronas.*] Livius 1. Decad. libro 7. *Consul,* inquit, *concione advocata laudatum tribunum decem bobus aureaque corona donat.* Et libro decimo non multo ante fin. *Sp. Papyrium fratris filium, & quatuor centuriones, manipulumque hastatorum, armillis, aureisque coronis donavit.* & 3. Dec. lib. 6. & 10. Val. Maxim. lib. 3. c. 2. ubi de L. Sicinio Dentato.

8 *Phalerasque.*] Valerius ubi supra Suetonius in Augusto c. 25. *Dona militaria,* ait, *aliquanto facilius, phaleras, & torques, quicquid auro argentoque constaret, quam vallares ac murales coronas, quæ honore præcellerent, dabat.* C. Calphurnius (ut scribit Livius 4. Dec. lib. 9.) prætor equites laudatos, phaleris donavit: pronunciavitque, eorum maxime opera hostes fusos. Ex quo Juvenalis satyra 16. eademque ult. in fin.

Ut qui fortis erit, sit felicissimus idem,
Ut læti phaleris omnes, & torquibus omnes.

COLERUS.

* Solinum adde cap. 6.

[1] tum armillas, [2] adde vexilla cærulea, honoris causa ob navatam insigniter in bello operam, & ob multa rei militaris facinora, militibus quam sæpissime ab imperatoribus dari adnotatum est. [3] Sed auxiliares & externi aureis, Romani argenteis torquibus donabantur, Contra vero armillas non externis, sed civibus tradebant. [4] Augustus tamen Octavius facilius phaleras & torques, & quicquid auro constaret, quam murales, castrenses, aut civicas coronas munera dedit. [5] C. autem Caligula novi generis coronas, Solis & Lunæ ac Siderum specie, commentus fuit. Scipio vero Æmylianus regum & sociorum munera oblata pro tribunali recipiens, in publicas tabulas per quæstorem referri jussa, postmodum fortibus viris, pro meritis tradebat. Præterque aureos torques, [6] etiam duplicem annonam, [7] interdum militiæ vacationem, & immunitatem ob virtutis præmium, [8] nonnunquam duplex stipendium imperatores largiti

Alia dona militaria.

Novi generis coronæ à Caligula excogitatæ.

Alia dona.

TIRAQUELLUS.

9 *Et aureos torques.*] Valerius, & Suetonius, & Juvenalis ubi nuper, & Vegetius lib. 2. c. 7. & Flavius Vopiscus in vita Probi in quadam epistola Valeriani Imperatoris. *

COLERUS.

* Veget. lib. 2. cap. 7. Tacitus. 2. Annal.

TIRAQUELLUS.

1 *Tum armillas.*] Livius 1. Dec. lib. 10. ad fin. cujus verba nuper citavimus. Valer. Max. ubi supra, & lib. 8. cap. 15. in mentione Scipionis cujusdam equitis, ubi loquitur de aureis & argenteis armillis. Festus Pompejus libro 1. in *Armillis*, Vopiscus ubi supra.

2. *Adde vexilla cærulea.*] Augustus enim M. Agrippam in Sicilia, post navalem victoriam cæruleo vexillo donavit, ut refert Sueton. in Augusto, cap. 25. & vix alibi simile reperies. Adde autem & vexilla pura ex Vopisco in Probo enumerante dona militaria ipsi Probo à Valeriano data, inter quæ vexilla pura quatuor nominat. Item vexilla bicoloria ex eodem in Aureliano.

3 *Sed auxiliares.*] Id usque ad clausulam, *Augustus*, est Plinii lib. 3. capite 2.

4 *Augustus tamen.*] Suetonius in vita illius, cap. 25.

5 *C. autem Caligula.*] Idem in vita Caligulæ, cap. 43.

6 *Etiam duplicem annonam.*] Ut duplex frumentum apud Livium 4. Dec. lib. 7. *Militibus & stipendium militare, & frumentum duplex post triumphum datum.*

7 *Interdum militiæ vacationem.*] Livius 3. Decad. lib. 3. ubi de Prænestinis militibus, qui in præsidio Casilini fuerant, quibus Senatus Romanus duplex stipendium & quinquennii militiæ vacationem decrevit.

8 *Nonnunquam duplex stipendium.*] Nam & illis ipsis Prænestinis militibus duplex stipendium decretum est apud eund. Livium ubi supra. Et militibus post partam Indibilis & Hispanorum victoriam, ejus anni duplex stipendium imperatum apud eundem

giti sunt: [1] æraque multiplicia, [2] sagaque & tunicæ singulis militibus, qui rebus fortiter gestis interfuere, [3] plerunque jus civitatis ex lege Calphurnia: [4] vel senatoria fungi dignitate inter patres, [5] aut diebus solennibus coronatum incedere, velut præmia victoriæ, haud quaquam spernenda munera fuere. Neque dubium, illos quorum opera insignis in bello stetisset, perditæque & afflictæ res restitutæ essent, pluries donis muneribusque honestari. [6] C. Sicinius Dentatus, clarus vir ingenio factisque, ob egregia facinora militaria, præter octo aureas coronas, obsidionali una, muralibus tribus, civicis quatuor, torquibus tribus & octoginta, hastis puris duodeviginti, armillis plus centum sexaginta donatus fuit. Habeturque inter exempla, hunc Sicinium militaribus donis, omnium honores & virtutum præmia anteisse. Hæc quidem hastæ, quod nullo ferro munitæ forent,

C. Sicinius Dentatus opime donatus.

ejusdem 3. Decad. lib. 9. & 4. Decad. lib. 10. Et scribit Vopiscus in Probo Valerianum Imperatorem ipsi Probo duplex salarium constituisse.

1 *Æraque multiplicia.*] Æra militaria militibus data fuisse, scribit Livius 1. Decad. libro 5. in duobus locis.

2 *Sagaque & tunicæ.*] Livius ubi supra ibi. Nonnunquam duplex stipen. in postremo loco. *Saga*, inquit, *& togæ exercitui imperatæ.* Sed & idem 1. Decad. lib. 7. scribit milites, qui duce P. Decio Trib. militum, Consulem & exercitum Rom. ab obsidione Samnitum liberaverant ultra alia dona, binis primis tunicis donatos fuisse.

3 *Plerumque jus civitatis ex lege Calphurnia.*] Cicero in Oratione pro L. Cornelio Balbo. Vide autem num ex lege hic *Cornelia* sit legendum, pro *Calphurnia.* Sic enim ait ibi Cicero. At sicubi esset, lex id Gellia & Cornelia, quæ definite potestatem Pompejo civitatem donandi dederat sustulisset.

4 *Vel senatoria fungi potestate.*] Vellejus Paterculus lib. 2. *Habuit in hoc quoque bello mediocritas nostra speciosi ministri locum. Finita equestri militia designatus Quæstor, needum senator æquatus senatoribus.*

5 *Aut diebus solennibus coronatum incedere.*] Hinc est quod Papyrius Masso postquam in Albano triumphasset, pro laurea corona, cum alicui spectaculo interesset, myrtea usus est, auctore Valerio Maximo lib. 3. c. 6.

6 *C. Sicinius Dentatus.*] Valerius Maximus, qui hunc non C. sed L. appellat lib. 3. cap. 2. Plinius qui & illum L. vocat libro 7. c. 28. & nonnihil libro 6. cap. 4. & libro 22. cap. 5. Gellius lib. 2. cap. 11. Festus Pompejus libro 13. ubi sæpius supra citavimus. Fulgentium ad Chalcidium de Vocum antiquarum interpretatione, quo loco de Nefrendibus suibus loquitur. Dion. Halicarn. lib. 10. ubi hunc Siccium Dentatum vocat, eumque scribit ex pugnis diversis dona retulisse 14. civicas, tres murales, octo aureas coronas, præterea torques aureos 83. armillas aureas 60. hastas puras 18. phaleras 25. & ex his novem ex provocatione prostrato hoste singulari certamine.

Hastæ puræ quæ dicebantur.

rent, [1] puræ dictæ sunt, [2] quibus donabantur plerunque milites, qui tunc primum militare facinus in bello admisissent. Cui proximus fuit [3] Manlius Capitolinus, qui vix decimo & septimo ætatis anno bina ex hostibus spolia tulit, primusque murali corona donatus, civicas sex, militaria dona sex & viginti meruit ob virtutem. [4] Probus quoque, qui postea in imperio assumptus fuit, quum bello Sarmatico jam tribunus multa fortiter fecisset, hastis puris quatuor, coronis vallaribus duabus, corona civica una, vexillis puris quatuor, armillis aureis duabus, torque uno, & patera sacrificali aurea quinque libris, una pro concione donatus fuisse memoratur. Quinetiam illud perspectum est, in annonæ caritate, & rebus angustissimis, militem, ob rei militaris singularem scientiam, collato frumento [5] & pecore donari. [6] Manipulumque hastatorum, ob insignem operam corniculis armillisque argenteis, [7] Sp. que Nautium à Papyrio consule bello contra Samnites, etiam coronis aureis donatum. Præterque aureas pateras, sellasque curules eburneas, & scipionem eburneum, hastæ quoque, [8] tunicæ palma-

Murali corona quis primum donatus.

Alia dona.

1 *Puræ dictæ sunt.*] Servius & Donatus in 6. Æneid. eo loco.

Ille, vides, pura juvenis qui nititur hasta? *

COLERUS.

* Festus in voce *hastæ*, & *optionatus*. Ubi *Donaticas hastas* appellat, ut & *Donaticas coronas*, quas Tertullianus vocat *Provinciales*.

TIRAQUELLUS.

2 *Quibus donabantur.*] Ut patet exemplis seq. & præterea ex Servio loco supra citato.

3 *Manlius Capitolinus.*] Livius, qui majora dicit 1. Decad. lib. 6. & Plinius lib. 7. cap. 28. & alter Plinius Secundus, aut quisquis est, in lib. de Viris illustribus c. 2.

4 *Probus.*] Fl. Vopiscus in vita illius.

5 *Et pecore.*] Nam apud Livium 1. Decad. lib. 7. P. Decius, de quo nuper loquuti sumus, præter militaria dona, centum bobus donatus est: quos & ipse militibus dono dedit, bovemque eximium, insignibus aureis decoratum, Marti immolavit. Et Plin. de eodem loquens lib. 22. c. 5. *Siquidem*, ait, *donatus bovem album Marti immolavit, & centum fulvos, qui ei virtutis causa dati fuerant, simul ab obsessis.* Et apud ipsum Livium 3. Dec. lib. 6. *Scipio Africanus, capta Carthagine nova, C. Lælium, præfectum classis, inter cætera, triginta bobus donavit.*

6 *Manipulum.*] Livius 1. Dec. l. 10. non adeo longe à fin.

7 *Sp. que Nautium.*] Livius eodem loco.

8 *Tunicæ palmatæ.*] De tunicis simpliciter dictum est supra, sed de palmatis vide infra ibi, *Si tamen regibus fœderatis*, ex Livio 3. Decad. lib. 10. ubi de donis à Scipione Africano Masanissæ datis meminit.

1 Et

palmatæ, [1] & pictæ, atque in bello navali vexilla cærulea, [2] nonnunquam altioris dignitatis gradus aut militaris ordinis prærogativa, militibus qui strenuam operam navarunt, munera tributa fuere. [3] Summis vero ducibus triumphalis statua, [4] aut consularia ornamenta. In quo animadversum est, [5] populum Atheniensem perraro virtutis præmium aliquibus statuas dedisse, in quibus illorum nomina inscriberent, ut populi hoc videretur beneficium, non illorum qui id meruissent. Nemoque qui præclarum aliquod gesserat facinus, prout cujusque meritum virtusque fuit, militaribus donis indonatus abiisse fertur, [6] adeo ut Quintius præ-

Dona summorum ducum. Athenienses. Nemo bene meritus de republ. in Rom. exercitu indonatus.

1 *Et pictæ.*] Vide infra eod. loco. Adde & purpureæ. Nam apud Appianum lib. 5. belli Civil. Cæsar Tribunis purpuream vestem dedit: sed vide num eæ & aliæ sint eædem.

2 *Nonnunquam altioris dignitatis gradus.*] Sic Marius cum obscuris esset ortus parentibus, ita bellicis virtutibus claruit, ut ad sextum consulatum primus evaserit: de quo vide Plutarch. in ejus vita. Sic Ventidius Pompeji Magni in triumphum ductus, tandem Roman. Imperator factus de Parthis primus triumphavit. Hæc Val. Max. lib. 6. cap. 10. & Appianus in Parthico.

3 *Summis vero ducibus.*] Plinius in Panegyrico tradit statuas ob egregia in Rempub. merita etiam privatis decerni, alias quoque multas aliis, ut apud Plin. lib. 34. c. 5. Sueton. in vita Titi, cap. 4. in princ. *Tribunus militum*, inquit, *& in Germania, & in Britannia meruit summa industria, nec minore modestia & fama: sicut apparet ex imaginum ejus multitudine, ac titulis per utramque provinciam.* *

COLERUS.

* Sic Horatio Cocliti, Mutio Scævolæ, statuæ positæ, ut Liv. Dionys. Gellius, Plin. & alii meminere. Neque ducibus tantum hic honos habitus. Sueton. Tito: Tribunus militum, & in Germania & in Britannia meruit summa industria, nec minore modestia, & fama: sicut apparet ex imaginum ejus multitudine & titulis, per utramque provinciam. Vide & Ammianum lib. 19.

MERCERUS.

4 *Aut consularia ornamenta.*] Inventum hoc est Cæsarum, ut quos vellent honoratos, sine periculo suo, donarent vel Prætoriis, vel Consularibus, vel triumphalibus ornamentis: & plerumque statuis laureatis quæ pro triumpho dari solebant, ut loquitur Tacit. in vita Agricolæ: etiamsi Prætores, Consulesve, non essent, nec etiam triumpharent. Nam triumphare aliquem vix passi sunt, saltem postquam Agrippa triumphum recusavit, ob eam caussam quam Dio. narrat.

TIRAQVELLVS.

5 *Populum Atheniensem.*] Hic populus propemodum statuarum prodigus fuit. Nam nulli plures statuas dicatas arbitror (teste Plin. lib. 34. c. 6.) quam Phalereo Demetrio Athenis. Siquidem 360. statuere, quas mox laceraverunt, nondum anno hunc numerum dierum excedente.

6 *Adeo ut Quintius.*] Liv. 4. Decad. lib. 9. *Quintius*, inquit, *alter prætor suos equites catellis ac fibulis donavit.* Ex quo intelligis non *fistulis* hic legendum esse, sed *fibulis*. Nam & alias quoque fibulas pro virtute militari donari consuesse, patet eodem ex Li-

prætor, devictis Hispanis, equites novo genere honoris, catellis & fistulis donarit. Proditum tamen est, Fulvio Nobiliori à Catone objectum, quod levissimis de causis, utpote quod puteum strenue effoderant, aut vallum curarant, coronis milites donasset. Cæsari quoque Augusto multiplicia hæc munera largienti, objectum à militibus fuit, puerilia hæc deliramenta esse. Namque exercitui pecunia & agris, non his honoribus opus erat. [1] Legibus vero Solonis apud Athenienses cavebatur, ut præter ea dona quæ militibus duces impartiti fuerant, illorum filii qui bello occubuissent, publice alerentur, & bonis disciplinis instruerentur. [2] Quod Pisistratus cavisse dicitur, ut filii parentum, quorum virtus insignis in bello fuerat, dona acciperent. [3] Frequens tamen illis munus erat, [4] corona ex auro, [5] nonnunquam tæniis & vittis caput ornare, aut publica sepultura in [6] Ceramico: namque intra mœnia sepelire non licebat, nisi qui ob singularem excellentiam, præcipuum hoc donum meruissent. [7] Legimus Syracusanum

Solonis lex de filiis, quorum parentes in bello perierant.

Ceramicus.

vio 3. Decad. libro 7. ubi loquitur de muneribus à Scipione datis Masinissæ nepoti à Rom. capto. *Tum puero*, inquit, *annulum aureum, tunicam laticlaviam cum Hispano sagulo, & aurea fibula.*

1 *Legibus, vero Solonis.*] Aristoteles lib. 2. Politicôn c. 6. tradit Hippodamum, Milesiorum legislatorem, legem tulisse, ut filii eorum, qui pro patria bellando occubuissent, ex publico alerentur: quasi id nondum apud alios fuisset lege provisum: nam est Athenis ea lex nunc, & in aliis quibusdam civitatibus. Vide Plutarchum in Solone.

2 *Quod Pisistratus.*] Plutarchus autem in Solone scribit, Pisistratum legem tulisse, ut qui oculos in bello amisissent, publice alerentur.

3 *Frequens tamen.*] Scilicet Atheniensibus, ut patet ex Diogene Laërtio in Zenone Cittieo, dum loquitur de sepultura illius. *Athenienses*, ait, *illum in Ceramico sepelierunt, decreviſq; honoraverunt, virtutis illi testimonium addentes.*

4 *Corona ex auro.*] Cornel. Tacit. libro 2. scribit, Apud Nabathæorum Regem aureas coronas Cæsari & Agrippinæ, leves Pisoni & cæteris oblatas fuisse.

5 *Nonnunquam tæniis & vittis.*] Fest. Pompejus lib. 18. *Tænias Græcam vocem sic interpretatur Verrius, ut dicat ornamentum esse laneum capitis honorati, ut sit apud Cæcilium in Androgyno:*

Sepulchrum plenum tæniarum ita ut solet.

6 *Namque intra mœnia.*] Cic. l. 4. epist. famil. epist. incip. Etsi scio non jucundissimum, *Ab Atheniensibus locum sepulturæ intra urbem, ut darent, impetrare non potui, quod religione se impediri dicerent: neque tamen id antea cuiquam concesserant.* Vide quæ dicuntur in verbo, *Atque eos qui pro patria.*

7 *Legimus Syracusanum Dionem.*] Plutar-

num Dionem, parta victoria, militibus aurea, [1] & Themistoclem, quod Græciam liberasset à Lacedæmoniis, corona oleagina, & curru eximio donatos, laudatosque magnifice: [2] ac Milciadem ob pugnam Marathoniam, in qua ultra centum millia Persarum una acie vicit, ab Atheniensibus consequutum, ut in Pœcile porticu, sua imago in prætorum numero exsculperetur inter primores. [3] Agamemnon vero, Homeri testimonio, Ajacem, quod cum Hectore pugnasset, bovis immolati tergore & cornibus: [4] Achillem vero, præter septem tripodes, & viginti lebetes, decemque auri talenta, equorum duodecim, & septem Lesbidum fœminarum munere donavit. Platæensibus ob navatam insigniter operam in bello Persico, munus octoginta talenta [5] largitus fuit. [6] Scythis vero mos erat, his qui hostem superassent, semel annis singulis cratere regio vinum bibere, quod victoribus circumferebat: qui vero pluribus cæsis victor fuisset, duobus calicibus potare. [7] Romanis vero traditur usus, ut quorum parentes reipub. causa occubuissent, liberi præmia ferrent, quæ illis deberentur.

Oleagine. *Pœcile.* *Iliades 7.* *Iliados 19.* *Scythæ.* *Romanorum usus de his, quorum parentes cecidissent in bello.*

Plutarchus & Probus in vita illius. Demetrius (ut legitur in Regestis Gregorii 7. Rom. Pont.) Græciæ Dalmatiæque Rex creatus, vexillo, sceptroque & corona investitus fuit.

1 *Et Themistoclem.*] Herodot. lib. 8, Plutarch. in vita illius.

2 *Ac Milciadem.*] Probus Æmyl. in vita illius.

3 *Agamemnon vero.*] Homerus lib. Iliad. 7. quo describit eam pugnam Hectoris & Ajacis: refertque Agamemnonem ob eam Jovi bovem sacrificasse, Ajacemque magnis muneribus donasse, quæ aliter non declarat.

4 *Achillem vero.*] Idem Homerus lib. 19. ejusdem operis, unde sumptum est illud Briseidis ad ipsum Achillem apud Ovid.

Viginti fulvos operoso ex ære lebetes,
Et tripodas septem pondere & arte pares.
Addita sunt illis auri bis quinque talenta,
Bis seni assueti vincere semper equi.
Quodque supervacuum est, forma præstante puellæ
Lesbides eversa corpora capta domo.

Et quod ad tripodas pertinet, est illud Horatii lib. 4. Carm. Ode 8.

Donarem tripodas, præmia fortium Graiorum.

5 *Largitus fuit.*] Sed quisnam iste sit, quæritur.

6 *Scythis vero.*] Herodotus libro 4. ubi Scytharum mores & ritus scribit.

7 *Romanis.*] Cicero Philip. 14. in fin. Utque, quæ præmia Senatus militibus ante constituit, ea solvantur eorum, qui hoc bello pro patria occiderunt, parentibus, liberis, conjugibus, fratribus, iisque tribuantur, quæ militibus ipsis tribui oporteret, si illi vixissent, qui morte vicerunt.

Dona confœderatorum.

[1] Si tamen regibus fœderatis, aut sociis mittenda dona forent, scipio eburneus, toga picta, & palmata tunica cum sella curuli, frequentia fuere. [2] Erat autem Ceramicus extra Athenas locus, in quo deorum hominumque excellentium simulacra & statuas publico decreto erigere, [3] atque eos qui pro patria occubuissent sepelire, illisque erectis tumulis, inscriptiones & elogia, decretaque ac titulos apponere assueverant, [4] inter quas Chrysippi imago porrecta manu visebatur, aliorumque philosophorum, diverso gestu & modo. Singulis enim sepulchris singulæ columnæ affigebantur, cum inscriptionibus & titulis, quos ob egregia quisque facinora meruisset, ibique velut monumentis & tropæis celebrata illorum memoria fuit. [5] Alter vero Ceramicus intra urbem locus erat Athenis, diversorium scortorum,

Ceramicus extra Athenas.

Ceramicus alter in urbe.

1 *Si tamen regibus fœderatis.*] Hæc fermè ex Liv. 3. Decad. libro 7. non multo post princ. qui ita scribit, *Senatus non legatis modo benigne respondit, sed & ipse legatos cum donis ad Regem* (de Syphace loquitur) *misit L. Genutium, P. Petellium, P. Popilium. Dona tulere, togam & tunicam purpuream, sellam eburneam, pateram auream ex quinque pondo factam. Protinus & alios Africæ regulos jussit adire: iis quoque, quæ darentur, portata, togæ prætextæ, & ternum pondo pateræ aureæ. Et Alexandriam ad Ptolemæum Cleopatramque Reges M. Atilius & M. Acilius legati ad commemorandam renovandamque amicitiam missi dona tulere: Regi togam & tunicam purpuream cum sella eburnea, Reginæ pallam pictam cum amiculo purpureo.* Et lib. 10. ejusdem Decad. de Scipione, cui postea Africa nomen dedit, *Ibi, ait, Masinissam primum Regem appellatum eximiisque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli, & scipione eburneo, toga picta & palmata tunica donat.* Et 4. Decad. l. 1. *Dona,* inquit, *ampla, quæ ferrent Regi. vasa aurea argenteaque toga purpurea, & palmata tunica cum eburneo scipione, & toga prætexta cum curuli sella.* Palmatæ etiam vestis meminit Sueton. in Claudio c. 17. & Augusti c. 94.

2 *Erat autem Ceramicus.*] Plinius libro 36. cap. 5. ubi tradit Athenis in Ceramico statuas & simulachra Praxitelis esse. Pausanias lib. 1. qui de Atticis est, recensens multorum clarorum virorum sepulturas, scribit in Ceramico, urbis via, fictiles aliquot statuas esse, ut Thesei Scironem in mare abjicientis, & Auroræ Cephalum, egregia specie juvenem, rapientis.

3 *Atque eos qui pro patria.*] Suidas ubi de Ceramicis scribit his verbis, *Athenis Ceramici loci duo erant, alter extra civitatem, in quo qui in bello cecidissent, publico sumptu sepeliebantur, funebrique oratione ornabantur. Qui vero in urbe erat, certa constitutaque erat sedes meretricibus.*

4 *Inter quas Chrysippi.*] Cicero libro 1. de finibus. *Statua est,* inquit, *in Ceramico Chrysippi sedentis porrecta manu, quæ manus significat illum in hac esse rogatiuncula delectatum.*

5 *Alter vero Ceramicus.*] Suidas ubi supra. Plutarch. in Phocione non adeo longe à fin. & de hoc quoque Diogenes Laërtius in vita Zenonis Cittici post princ.

totum, [1] cui nomen Casalvio: [2] sicut Græcis Celosta, [3] & Romæ Summenium, ubi prostabant meretriculæ, quæ pluribus notatæ nominibus fuere: [4] nam & Sphinctæ, [5] Casalvades, [6] Lecastriæ, Casorides, & Casoritæ dictæ: [7] apud Latinos lupæ. [8] Postea sequuti Cæsares, centuriones legatosque legionum, pro magnis officiis in rempub. consularibus ornamentis, aut equo publico, nonnunquam trium-

Casalvium. Celosta. Summenium. Sphinctæ. Casalvades. Lecastriæ. Casorides. Casoritæ. Lupæ.

1 *Cui nomen Casalvio.*] Vide num hic legendum sit *Callorin*, nam hoc vocabulo *χαλάρεια* pro lupanari usus est Lycophron. Vide tamen infra in verbo *Casalvades*.

2 *Sicut Græcis Celosta.*] Sed & ipse Lycophron pro lupanari *κελωρεῖον* usurpavit & *κελωρία*.

3 *Et Romæ Summenium.*] Sunt qui scribunt *Summœnium*, quod fere sub mœnibus esset: quasi (ut inquiunt) *submœnium*. At hinc meretrices dictæ sunt, *Summœnianæ* Martiali libro 3. epig. 40. in princip.

Convivam quisquis Zoili potest esse:
Summœnianas cœnet inter uxores.

Et lib. 12. epig. 32. ad fin.

Nec plena turpi matris olla resina,
Summœnianæ qua pilantur uxores.

Sed adde: in Suburra, una ex regionibus Romæ, olim fuisse lupanar, ostendit Martialis lib. 6. epig. 65.

Famæ non nimium bonæ puellam
Quales in media sedent Suburra,
Vendebat modo præco Gellianus.

De qua quidem Suburra dictum est supra lib. 4. c. 18. * Sunt tamen qui in eo loco Martialis legant *Saburra*, quæ vox significat arenam illam crassiorem viliorem que, qua naves onerari solent apud Virgil. lib. 4. Georg.

——— *Et sæpe lapillos,*
Ut cymbæ instabiles fluctu jactante saburram,
Tollunt. ———

Et Plin. lib. 10. c. 29. Sed non video quod in hac significatione accipi possit locus ille Martialis.

COLERUS.

* Menianus, Glossis est ἐξώστης. Et alibi ἐκθέματα. *Protectus, Aggrunda.* Nonius in Meniana.

TIRAQUELLUS.

4 *Nam & sphinctæ.*] Sphinges meretriculæ vocabantur, & Sphinctæ cinædi, & molles dicebantur, ut dicit Suidas.

5 *Casalvades.*] Græcis enim *κασαλβὰς* & *κασαύρα*, dicitur scortum, *πόρνη*, *κασωρίς*, meretrix, & *κασάλβιον*, lupanar, *πορνεῖον*. Aristophanes autem in Equitib. *κασωρεῖα* ponit pro lupanari, cum scribit:

Ἐν κασωρείοις λείχων τ' ἀπόπτυστον δρόσον.

Sed & apud Antiphanem, *κασαύρα*, & *κασωρὶς* meretrix dicitur. Unde & *κασωρεῖος*, meretricarius & scortator dicitur.

6. *Lecastriæ.*] *Lecastriæ* legendum est, *λαικάστρια* enim meretrix ab indecoro ornatu dicitur. Nam *λα*, intendit, & *κάζειν*, ornare est. Hinc *λαικάς*, scortum, cynædus: *λαικάζω*, scortor.

7 *Apud Latinos lupæ.*] Livius 1. Decad. lib. 1. post princ. *Sunt, inquit, qui Laurentiam vulgato corpore lupam inter pastores vocatam putent.* Et ita vocatur Plauto in Epidico, act. 3. sc. 3.

Devortunt mores virgini longe, ac lupæ.

8 *Postea secuti Cæsares.*] Tacitus libro 17. *Postquam id Romæ compertum, M. Aponius Mœsiam obtinens, triumphali statua: Fulvius Aurelianus, & Julianus Titius ac Numisius Lupus legati legionum consularibus ornamentis donantur.* Plin. epist. 7. lib. 2. *Heri à senatu Vestritio Spurinæ, principe auctore triumphalis statua decreta est.*

1 Namque

triumphali statua donavere. Quod à Macedonibus antea fuit usurpatum; [1] namque Alexander Macedo centum viginti equites, qui in campis Adrastæis ceciderant, propter multa belli decora, equestribus statuis donavit: illorumque filios patrum stipendia ferre jussit. [2] Illud tamen haud indignum est quod annotetur, quòd viri triumphales, qui triumphalia ornamenta meruissent, præcipuo honoris privilegio, eadem ipsi dona aliis fortiter dimicantibus lege militari impartiri poterant: [3] quodque vigente hoste, & & nisi debellato, dona militaria duces largiri non solebant. Et licet milites in castris perexiguo ad vescendum argento uterentur, militarique disciplina horridus miles non celatus auro & argento, sed ferro & animis deberet esse munitus: tamen ejusmodi dona, quibus virtutis gratia miles donabatur, veluti invitamenta virtutum, permulcendis militum animis tanti fuere, itaque animos ad res magnas acuebant, ut his honoribus aucti & confirmati, quisque suum decus faceret, [4] destinarentque animis vincere aut mori, mortemque potius quam ignominiosam servitutem præoptarent, vitam denique & quæcunque pericula nihili penderent.

Alia dona militaria. Ornamenta virtutis militaris ferebant in castris.

1 *Namque Alexander Macedo.*]Sed & ad id, quod de equestribus statuis dicit, adde quod apud Romanos quoque L. Furio, C. Mœnio Coss. triumpho additus est honos (ut tradit Livius 1. Decad. lib. 8.) ut statuæ equestres eis (rara illa ætate res) in foro ponerentur.

2 *Illud tamen haud indignum.*] Suetonius Augusto, cap. 25. *Solos triumphales, quamquam & socios expeditionum, & participes victoriarum suarum, numquam donis impertiendos putavit: quod ipsi quoque jus habuissent tribuendi ea quibus vellent.*

3 *Quodque urgente hoste.*] Gellius lib. 5. cap. 6. in Oratione Catonis. *Nam principio, quis vidit corona donari quemquam, cum oppidum captum non esset? aut hostium castra non incensa essent?*

4 *Destinarentque animis.*] Livii verba 4. Decad. lib. 9.

CAPUT

CAPUT XIX.

Delusiones dæmonum malorum à multis expertas fuisse, qui diversis imaginibus homines delusere.

NOn est profecto fabulosum, quod apud sanctos viros auctores memorant, ut cum tetris spiritibus, quos dæmones vocant, congressum habuerint, illosque diversis imaginibus, ac multiplici specie prope deluserint: siquidem nostra quoque memoria id evenisse compertum est. Nuper amicus meus summus, ingenio & fide singulari, rem dictu admirabilem, hæc prodentibus nobis, sibi evenisse enarravit: quod quum credi vix posset, illam multorum testimonio comprobavit: se quum apud conjunctissimum & sibi familiarem Neapoli diverteret, & noctis silentio clamantis de via, & opem implorantis vocem hominis audisset, quum accenso lumine accurrisset, ut quid rei esset inquireret, ibi dæmonem, & dirum quoddam numen, tetra & horribili specie conspexisse, qui juvenem quempiam clamantem, & reluctantem, in via infestis manibus invadere quærebat. Quo conspecto, quum miser ille ad ipsum quem prope videbat accurrisset, & ne apprehenderetur, quanto poterat nixu ipsius vestem & manum apprehendisset, se, divino sæpius advocato numine, quum multum diuque frustra fuisset reluctatus, vix tandem dæmonem abegisse: quo demum abacto, quum juvenem animo consternatum in domum recepisset, nunquam quod se dimitteret, aut pallium relaxaret, efficere quisse: tantaque eum torpedo invasit, ut mente evicta, sui compos non esset quum sibi prorsus repræsentari & ante oculos obversari illa species videretur. Tandem ad se redditus, rem quo pacto se habuerat, enarravit. Constabat enim pravis illum moribus & incivilibus cum Dei contemptu diu vixisse, in parentesque tunc jurgatum, contumelias & intoleranda probra dixisse, devotionibus execrationibusque diris ab his agitatum abiisse. Sed ne cui hæc

vana

vana vel ficta sermonibus videantur, auctor est Thomas monachus, homo minime malus, cujus ego fidem probitatemque pluribus in rebus expertus didici, qui serio mihi retulit, quod quum in monasterio & sacris ædibus, quæ in Lucanis montibus sunt, cum pluribus jurgatus foret, & post immodica convicia & rixas, animo perturbato inde se proriperet: quum per nemora iter solus intenderet, speciem hominis vultu tetro, nigra barba, promissis tunicis, vultu aspectuque deformi & sævo obviam habuisse: quem quum compellaret, quid ille solus per devia errabundus incederet, dixit, equum quo vectabatur amisisse, atque in proximos campos illum evasisse credere: cumque per sinus invios equum una quæsitum pergerent, ad profluentem, in cujus alveo gurgites magni & formidabiles redundabant, devenisse. Et quum monachus, ut aquam trajiceret, calceos sibi eximere appararet, illum magnopere coëgisse, & tandem pervicisse, ut super spatulas suas ascenderet, potiusque à se qui corpore major erat, vectaretur: qui acquiescens, quum super illius spatulas, ut succollaretur monachus, ascenderet, illeque jam aquam ingredi appararet, dum vada exquirit, illius pedes non humana, sed tetra & deformi specie conspexit. Quo animadverso, horribili terrore percitus, Deum, ut sibi præsto adesset, acclamavit. Mox dæmonem & diram illam speciem, divino audito verbo, stridore querulo & vi maxima quanta dici potest, ita è conspectu abiisse dicit, ut imminentem quercum ingenti impetu colliserit, ac perfractis ramis funditus everterit, ipseque consternatus atque exanimis diu jacuerit. Credebat enim, quod à vero non abhorret, nisi prævidisset, illum in rapidissimos vortices & voragines fluminis præaltas se fuisse necaturum. Sed præ omnibus quæ audiverim aut viderim, res est admiratione digna, quam recenti memoria evenisse comperimus Romæ. Quippe nota res est, quum apud Gabios quidam infimæ sortis & obscuris natalibus adolescens,

vesa-

vesanus & furiosus, cujus pravi mores & vita facinorosa fuerat, in parentem gravibus jurgiis conviciatus foret, post jurgia immodica, quum furiis agitatus, advocato dæmone, cui se devoverat homo ille improbus & impurus, furore cæcus & amens discessisset, & Romam petere cœpisset eo consilio, ut aliquod dirum facinus in patrem moliretur: dum iter faceret, dæmonem facie hominis truculenta, sordida barba & capillo, vesteque obsoleta & squalida, obviam habuisse: quò quum simul pergerent, illum interrogasse juvenem, quem animo anxio & solicito videbat, quid tam tristis incederet: atque ille, quum quid sibi jurgii cum patre fuisset, quodque aliquid scelesti facinoris patrare cuperet, respondisset: dæmonem illum se quoque simili casu percitum fuisse dicere: proinde pergerent, & suas injurias ultum irent. Cumque nocte appetente, ad urbem applicuissent, in proximo hospitio divertisse, atque in cubiculum, quod à caupone utrique exhibitum fuit, haud multo post cubitum ivisse: cumque una cubarent, pestem illam immanem, cum illum somno oppressum videret, infestis manibus jugulum hominis apprehendisse, ut elisis faucibus necaret, quem jam oppressisset, nî expergefactus ille, Dei opem & auxilium advocasset: quo audito, furiam illam teterrimam stridore & tumultu maximo, tantoque impetu cubiculum, unde evasit, dicitur collisisse, ut tigna & tectum everterit, tegulasque penitus perfregerit: quo strepitu cum magister hospitii excitatus surgeret, & quid ruinæ & strepitus esset inclamaret, allato mox lumine, rem sicuti erat, adolescens ille quem solum & seminecem invenerat, enarravit: tectumque collisum & perfractum, unde dæmon è conspectu abiit, demonstravit: quo malo perterritus, cum suæ turpitudinis, & anteactæ vitæ non solum pigeret, sed puderet: divino afflatus spiritu, perosus scelera, boni exempli & procul à populari tumultu, vitam egit. Multas quoque malorum dæmonum illusiones persæpe apud sanctos

ctos viros fuisse legimus, quas nostra non semel vidit ætas. Quibus salutaribus exemplis admonemur, ut præmuniti adversus illorum insidias simus, qui nobis inimici infestique sunt, & tanquam in specula in insidiis stant: neve desides & ignavi, concepta opinione populari, illorum qui ista minime credunt, in aliquod discrimen dilabamur.

TIRAQUELLUS.

HOc caput nihil aliud quam miras quasdam dæmoniorum delusiones & præstigia sui temporis enarrat.

CAPUT XX.

Quando dies tam apud Romanos quam exteras gentes incipiat: & qui dies atri, quive fausti sint.

Ægyp. & Athenienses. PErvulgatum [1] fere est, Ægyptios & Athenienses diem à Solis occasu facere, & ad alterum occidentem terminare: ita ut quod spatii inter duplicem occasum fuit, integrum diem putarent. *Persæ. Babylonii.* Persæ & Babylonii contra: nam diem ab ortu Solis incipere, & ad alterum terminari dixerunt. *Umbri. Hetrusci.* Umbri & Hetrusci, à sexta hora ad alterius sextam. *Romani.* Romani, à media nocte ad mediam sequentem, ita ut quod inter duas dimidiatas noctes temporis fuit, [2] integrum diem facerent. *Vulgus.* Vulgus omne ab oriente luce ad tenebras: *Galli. Germani.* Galli & Germani ita sunt metiti diem, ut temporum spatia, non dierum numero, sed per noctium vicissitudines computarent, noctesque diebus anteferrent. Ipsi enim noctes ante diem fuisse arbitrati sunt. *Solon.* Fertur Solon Atheniensibus suasisse, ut non ad solis, sed lunæ meatum dies & tempora denumerarent. *Thebæi.* Thebæi vero contra: nam dies non ad lunæ, sed solis cursum metiti sunt. Fuitque tam Græco-

TIRAQUELLUS.

1 *Pervulgatum.*] Hæc ex Plinio libro 2. cap. 27. Plutarch. probl. c. 84. Gellio lib. 3. c. 2. de Diei initio. Censorino in lib. de Die natali. Macrobio lib. Saturn. cap. 3. Servio in lib. 5. Æneid. & nos quoque de hoc latissime diximus in tract. Retractuum tit. 1. §. 1. gloss. 2. in verbo, *Et diem*, num. 1. & multis seq.

COLERUS.

2 *Integrum diem facerent.*] Etiam *Meridiem*, mediam noctem vocabant τὸ *μεσονύκτιον*. Sicut & Æquidiale, pro æquinoctio. Varro Marcipore apud Nonium.

1 *Quibus*

Græcorum quam Siculorum mos, in primis curare, ut sui dies mensésque cum solis & lunæ ratione congruerent: & si quid discreparet, tunc unum diem aut biduum ex singulo mense adjicere, vel adimere. Dierum vero quidam fausti & agendis rebus felices, quidam atri, & tristi omine infames habiti; [1] quibus aliquid moliri, [2] aut novæ rei inceptare, eventus exitialis erat. [3] In his exercitum conscribere, legiones educere, manus cum hoste conserere, sponsalia inire, peregre proficisci, aut quicquam publicæ vel privatæ rei moliri, inceptu fœdum & exitiale æstimarunt. Observatumque fuit, ut qui hostes bello tentare, vel acies eo tempore comittere curarent, rem in non mediocre periculum discrimenque adducerent, magno postea exitio consequuto. [4] Fuisse autem atros duxere dies, post Idus Quin-

Græci & Siculi.

Dies fausti & infausti.

Dies atri.

TIRAQUELLUS.

1 *Quibus aliquid moliri.*] Livius 1. Decad. lib. 6. post princ. cujus verba non multo post adducemus.

2 *Aut novæ rei inceptare.*] Gellius lib. 4. c. 9.

3 *In his exercitum conscribere.*] Macrob. libro 1. Saturnal. cap. 16. de his diebus loquens, *Propterea*, inquit, *non modo prælium committi, verum etiam delectum rei militaris causa habere, ac militem proficisci, navem solvere, uxorem liberûm quærendorum causa ducere, religiosum est.* Festus Pompejus & de his item loquens lib. 11. *Hos*, inquit, *dies religiosos judicaverunt, eam ob causam quod iis diebus ea, quæ occulta & abdita religionis deorum Manium essent in lucem adducerent, nihil in ea in Remp. geri voluerunt. Itaque per hos dies non cum hoste manum conserebant, non exercitus scribebantur, non comitia habebantur, non aliud quicquam nisi quod ultima exigeret necessitas administrabatur.*

4 *Fuisse autem atros.*] Plutarch. in Lucullo. Gellius lib. 5. cap. 17. Macrob. lib. Saturnal. 1. cap. 16. & ante hos Livius d. 1. Decad. lib. 6. paulo post princ. cujus hæc verba sunt: *Tum de diebus religiosis agitari cœptum, diemque ad 15. Calendas Sextiles, duplici clade insignem, quo die ad Cremeram Fabii cæsi: quo deinde ad Alliam cum exitio urbis fœde pugnatum: à posteriore clade Alliensem appellarunt, insignemque nulli rei publicæ privatimque agendæ fecerunt.* Corn. Tacitus, *Funesti*, inquit, *ominis loco acceptum est, quod maximum Pontificatum adeptus Vitellius, de ceremoniis publicis 15. Cal. Aug. edixisset, antiquitus infausto die Cremerensi Alliensique cladibus.* Dionys. Halicar. libro 9. ubi eadem prope dicit. Et de hac quoque die Cicero ad Atticum libro epistol. 9. epist. 4. *Majores*, inquit, *nostri funestiorem diem esse voluerunt Alliensis pugnæ, quam urbis captæ, quod hoc malum ex illo: itaque alter religiosus etiam nunc dies, alter in vulgus ignotus.* Fest. Pompejus lib. 1. Plutarchus problem. cap. 24. Plinius Secundus, si is est, in lib. de Viris illust. c. 23. Et ex Poëtis Ovid. lib. in Ibin,

Hæc erat in fastis cui dat gravis Allia nomen.

Et lib. 1. de Arte,

Tu licet incipias, qua flebilis Allia luce
Vulneribus Latiis sanguinolenta fuit.

Quintiles, ad quintumdecimum calend. Sextiles, duplici clade insignes, quo ad Cremeram Fabii cæsi, & quo ad *Alliam fœde Romani à Gallis fusi fugatique fuere: quibus graviter afflicta, & in extremum discrimen adducta Romana res fuit. [1] Quare Vitellio pontificatum maximum adepto, quod diem ad quintumdecimum calend. Sextiles cæremoniis publicis sacram concilio edixisset, dirum omen fuit: qua calamitate doctus populus Romanus, illum diem nullius publicæ vel privatæ rei insignem & notabilem fecit. [2] Cujus exemplo etiam postridie Calendas, Nonas, & Idus mensis cujusque, religiosos & ominales ac infaustos putavere: propterea quod maximis cladibus & infandis contumeliis populum Romanum tunc affectum fuisse liquet. [3] Dies quoque manibus sacros, quum mundus patére

Dies manibus sacri.

Et lib. 1. de Remedio.

— *Nec te peregrina morentur*
Sabbata, nec damnis Allia nota suis.

Silius Italicus lib. 8. ad fin.

Major & horrificis sese extulit Allia ripis.

Lucanus lib. 7.

Et damnata diu Romanis Allia fastis,
Tempora signavit leviorum Roma malorum.

Et ante hos Virgilius libro 7. Æneidos,

Quosque secans infaustum interluit Allia nomen.

1 *Quare Vitellio.*] Corn. Tacitus libro 17, Cujus verba adduximus supra lib. 2. Et Suetonius in vita ipsius Vitellii c. 11. *

COLERUS.

* Idem Tacitus lib. 2. Histor. *Funesti ominis loco acceptum est, quod maximum Pontificatum adeptus Vitellius, de ceremoniis publ. XV. Kal. Aug. edixisset, antiquitus infausto die, Cremerensi Alliensique cladibus.*

TIRAQUELLUS.

2 *Cujus exemplo etiam postridie.*] Livius ubi supra, qui ad ea verba, quæ eo ex adduximus, hæc addit, *Quidam, quod postridie Idus Quintiles non litasset Sulpitius Trib. militum, neque inventa pace deûm post diem tertium objectus hosti exercitus Romanus esset, etiam postridie Idus rebus divinis supersederi jussum: inde ut postridie Calendas quoque ac Nonas eadem religio esset, traditum putant.* Et de his quoque diebus postridianis Gellius, Verrii Flacci auctoritate d. lib. 5. c. 17. Plutarchus etiam ubi supra, alias ejus rei rationes adfert. Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 15. in fin. & 16. auctoritate Gellii lib. 15. Annalium & Cassii Heminæ lib. 2. Historiarum.

3 *Dies quoque Manibus sacros.*] Hæc usque ad clausul. *Etiam mense Majo,* sunt Festi Pomp. lib. 11. *

COLERUS.

* Gell. lib. 13. cap. 18. & *l. 2. §. 38. in fin. ff. de reg. jur.* Et *l. 4. §. 1. ff. de verbor. oblig.* Varro apud Macrob. cum Festo dicit: *Mundus cum patet, deorum tristium atque inferûm quasi janua patet. Propterea non modo prælium committi, verum etiam delectum rei militaris caussa habere, ac militem proficisci: navem solvere uxorem liberûm quærendorum caussa ducere religiosum est.*

1 *Etiam*

tère dicitur, quibus occulta deorum manium sacra apparent, plerique omnes veluti atros & ominosos observarunt: illosque veluti fœdi exitus & ancipitis fortunæ detestati sunt. Hi fuere dies postridie Vulcanalium, & ante tertium Nonas Octobris, & ante sextum Idus Novembris. [1] Etiam mense Majo dies quibus Remuria celebrantur, ut occisi Remi umbra placaretur: [2] & Nonis Julii, quæ Caprotinæ dictæ sunt, qua die Romulus apparere desiit. [3] Et dum Feralia seu Parentalia diis manibus fiunt, [4] ac impuris diebus, quibus ancilia nondum condita in templo Martis erant, tam nuptiis quam itineri ominosos, exitiales & evitabiles duxerunt. [5] Et qua ante quartum Nonas Sextiles populus Romanus ardente Punico bello ad Cannas insignem cladem passus fuit, etiam ante quartum Nonas, Calendas & Idus cujusque mensis, veluti tristi eventu infelices, pari superstitione devitarunt. [6] Feriis quoque Latinis statis, vel communibus, aut Saturnalibus, ac diebus festis & sacris, ludisque publicis, licet fausti

Remuria.

TIRAQUELLUS.

1 *Etiam mense Majo.*] Ovid. lib. 5. Fastorum.

Romulus obsequitur lucemque Remuria dixit
Illam, qua positis justa feruntur avis.
Aspera mutata est in lenem tempore longo
Littera, quæ toto nomine prima fuit.

Et paulo post,

Fana tamen veteres illis clausêre diebus,
Ut nunc ferali tempore operta vides.
Nec viduæ tædis eadem, nec virginis apta
Tempora, quæ nupsit non diuturna fuit.
Hac quoque de causa, si te proverbia tangunt,
Mense malas Majo nubere vulgus ait.

Plutarchus alias afferens rationes cur eo mense uxores non ducantur, probl. 86. Porphyrion interpres Horatii lib. epist. 2. epist. quoque 2. ad fin. Cui cum Ovidio & nostro auctore convenit. Hanc tamen rem, ut superstitiosam, decidit D. Augustinus de Civit. Dei lib. 5.

2 *Et Nonis Julii, quæ Caprotinæ.*] Vide omnino Macrob lib. 1. Saturn. cap. 11. & Dionys. Halicarnassæum, & Plutarchum in Romulo, & Varronem ling. Lat. l. 2. aut aliorum computatione, 6.

3 *Et dum Feralia.*] Ex Ovidio libro 5. Fastorum, cujus verba in eam rem adduximus supra lib. 2. c. 5. non longe à fin.

4 *Ac impuris diebus.*] Idem dicit supra dicto lib. 2. cap. 5.

5 *Et qua ante 4. Nonas Sext.*] Macrob. d. lib. 1. cap. 16. auctoritate Q. Claudii Annalium lib. 5.

6 *Feriis quoque Latinis.*] Hæc usque ad clausulam, *Præter hos*, sunt Macrobii, Varronis auctoritate, lib. 1. Saturn. cap. 16.

fausti felicesque forent, tamen prælium committi, vel rei militaris delectum haberi, aut quoquam peregre proficisci, tanquam piaculari die, ominosum erat, dirum atque pestiferum. Præter hos fuere dies profesti, fasti, intercisi, & præliares: [1] quia feriis publicis quibusdam hostem lacessere vetabatur. Quippe divisa tempora voluptatis & laborum, remissionum & curarum, Romani veteres habuere. [2] Profestis enim diebus, quasi procul à religione, rempubl. & privatam gerere licet, quia comitiales, comperendinos, & præliares continent. [3] Comitiales fuere, quibus cum populo agi licebat, concilio coacto, nisi si quæ feriæ conceptæ essent, quibus non liceret. Comperendini, quibus vadimonium dicere & vadare permissum: fuitque animadversum, in profestis etiam fastos contineri, [4] quibus fari jus erat. [5] Festi vero dies, diis dicati fuere, in quibus forensibus negociis omissis, sacrificia, ferias, ludos, epulasque sollennes celebrare, ac inter vota & sacra, faustaque omnia versari, verbisque prophanis abstinere convenit. [6] Intercisi autem dicti, in quibus deorum simul atque hominum res agere licet; nam mane & vespere fari inhibetur, medio tempore inter cæsam hostiam & porrectam fari permittitur. Fasti etiam dies, in quibus jus fatur, id est, dicitur: [7] nefasti, in quibus non redditur jus, nec

Dies profesti, fasti, intercisi, & præliares. *Profesti dies.* *Comitiales dies.* *Comperendini dies.* *Fasti.* *Festi.* *Intercisi.* *Fasti.* *Nefasti.*

1 *Quia feriis publicis.*] Varro in Augurum libris, & ex eo Macr. ubi supra.

2 *Profestis enim diebus.*] Fest. Pomp. lib. 14. Nonius Marcellus in differentiis dictionum.

3 *Comitiales fuere.*] Macrobius ubi supra. & Festus Pompejus lib. 3.

4 *Quibus fari jus non erat.*] Scilicet fastis diebus ex Varrone lib. 5. linguæ Latinæ non semel. Cicerone in Orat. pro Murena. Ovidio lib. 1. Fastor.

Fastus erit, per quem lege licebit agi.

Et Prisciano lib. 8. c. 2. quo tractat de significationibus & generibus verborum.

5 *Festi vero dies.*] Macrob. ubi supra, & Plutarch. problem. cap. 14. Festos autem & fastos, ne id nescias, eosdem esse dicit Festus Pomp. lib. 6.

6 *Intercisi.*] Varro & Macrobius ubi supra.

7 *Nefasti.*] Varro, Macrobius, & Priscianus ubi supra, Plutarchus in Camillo. Festus Pompejus lib. 6. *Nefasti, inquit, dies N [illegible] notabantur, per quos dies ea verba fari jus non est: & si prætores ea fati sint, piaculum faciunt.* * Et hinc est illud Ovidii Fastorum libro 1.

Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur.

Tria autem verba hæc appellat, Do, Dico, Addico. *Do* quidem dicebant, cum dabant potestatem citandi aliquem:

nec fas licet. [1] Profestos etiam dies, qui erant ante fastos, nonnulli dictos volunt. [2] Idus quoque Martias, quod illis C. Cæsar conjuratorum manibus cæsus occubuit, placuit parricidium vocari, ideo inter atros & ominosos receptæ. *Idus Martiæ.* [3] Quotiesque incurrente anno dies cœpit, qui adjectus nundinis foret, totum annum luctuosis casibus, & diro eventu infelicem incurrere opinati sunt. Proditum tamen memoriæ est, statos dies anni, infelices aut fortunatos, apud varias gentes pro multiplici eventu, non una ratione observati. *Apud cæteros.* Siquidem Chalcedonii cujusque mensis vigesimam primam diem funestam & portentosam habuere, quod illa Darii præfectus ipsorum pueros castravit, & in Persidem misit. *Chalcedonii.* [4] Parthi diem qua Arsaces Seleucum vicit, tanquam initium libertatis, faustum felicemque observarunt. *Parthi.* [5] Cyrus diem qua Scythas & Sacas clade afflixit, adeo felicem habuit, ut eam Sacam appellarit: *Cyrus.* [6] sicut Asiani festam diem Mutiam nuncuparunt, quod Q. Mutius Asiam singulariter rexerat: *Asiani.* [7] Athenienses quartam Hecatombæonis, qui mensis erat soli sacer, duplici victoria insignem, velut fortunatam, observandam præceperunt, qua ad Leuctram & Gerestum feliciter pugnatum est. *Ἑκατομβαιών.* [8] Iidem quartam decimam Boëdromionis, aut secundum Bœotios, sextam & vigesimam Panemi mensis, quod Artabazum & Persas è Græcia fugarunt, felices habuere: qua die liberatori Jovi victimas cædunt, & sacrum faciunt. *Βοηδρομιών. Πάνεμος.*

Persæ

quem: *Dico*, cum pronunciabam sententiam, in causa, quam cognoverant. *Addico* vero, cum quis in jure cedebat. De quibus Asconius Pedianus in Ver. act. 3.

COLERUS.

* Vide tamen, ut Scalig. ista verba examinat & emendat.

TIRAQUELLUS.

1 *Profestos etiam.*] Profesti dies, teste Nonio, dicuntur, qui vacui sunt à festivitate.

2 *Idus quoque Martias.*] Suetonius in Cæsare, cap. 88. *Curiam, in qua occisus est, obstrui placuit: Idusque Martias parricidium nominari, ac ne unquam eo die Senatus haberetur.*

3 *Quotiesque incurrente anno.*] Ut patet ex sequentibus.

4 *Parthi.*] Justinus lib. 41.

5 *Cyrus.*] Strabo lib. 11.

6 *Sicut Asiani.*] Asconius Pedianus prima in Ver. actione.

7 *Athenienses.*] Plutarchus in Camillo.

8 *Iidem.*] Id usque ad clausulam, *Persæ vero*, est Plutarchi in Aristide.

Persæ. [1] Persæ vero tertiam & sextam mensis Boëdromionis, tanquam lugubres & defamatissimas devitarunt, quibus diebus in pugna Marathonia, & ad Platæas, & ad Mycalen, à Græcis conflictati, & magnas clades perpessi sunt. [2] Qui etiam diem qua Magi qui regnum occupatant, interempti sunt, tam solennem habuerunt, ut illam Magophoniam, hoc est, Magorum occisionem, appellarent, qua die nulli Magorum extra limen prodire fas est. [3] Mensis quoque Thargelion plerisque manifestum infortunium fecit: in quo Alexander Macedo apud Granicum Duces Regis Thargelionis & Darium clade afflixit: & Carthaginenses à Timoleonte in Sicilia victi, fusi, fatigatique fuere. Contra vero sextus Thargelionis dies, multis auspicatissimus erat. [4] In eo enim Socratis natalis dies proditur fuisse, [5] & Alexandri Macedonis, qui qua die in lucem editus, eadem vita functus fertur: [6] sicut de Magno Pompejo, qui altera post natalem suum die, & Attalo, qui ipso natali die morte sublati fuere, proditum est. [7] Quam diem [8] Philippus Macedo, ut lætam & fortunatam mirifice observavit, quo triplici gaudio delibutus fuit: nam quadrigas suas ea die Olympia vicisse accepit, & Parmenionem ducem hostes fudisse, natumque sibi Alexandrum filium fuisse. [9] Qua nocte

Μαγοφόνια.

Θαργηλιών.

Sextus Thargelionis dies felix.

1 *Persæ vero.*] Plutarchus in Camillo, & Ælianus de Varia hist. l. 2.

2 *Qui etiam diem.*] Herodotus libro 2.

3 *Mensis quoque Thargelion.*] Id usque ad clausulam, *Contra vero*, est Plutarchi in Camillo.

4 *In eo enim Socratis natalis dies.*] Ælianus de Varia historia lib. 2. ubi de sexta Februarii. Apollodorus in Chronicis, & ex eo Laërtius in vita Socratis, ubi tradit, eo die Athenienses lustrare civitatem, Deliosque Dianam natam fuisse tradere.

5 *Et Alexandri Macedonis.*] Ælian. ubi supra.

6 *Sicut de Magno Pompejo.*] Plutarchus in Camillo.

7 *Quam diem.*] Id ei subjungit, quod nuper de Alexandro dixit.

8 *Philippus Macedo.*] Plutarchus in vita Alexandri, & Justinus lib. 12. ad fin.

9 *Qua nocte.*] Cicero lib. 2. de natura Deorum, & lib. 1. de Divinat. Plutarch. in vita Alexandri post princ. *Natus est*, inquit, *Alexander circa Idus Augusti. Ipso natalis die templum Ephesiæ Dianæ concrematum est, sicut Hegesias ille Magnesius vociferatus est, cujus adeo truculenta extitit inclamatio, ac frigida, ut ipsum extinguere debuerit incendium. Jure enim Dianæ templum arsisse ajebat, quæ in Alexandri ortu obstetricando fuisset occupata.* Solinus cap. 43. aut aliorum computatione 53. *Notatur,*

cte deflagrasse templum Dianæ Ephesiæ auctores memorant, [1] ab Herostrato incensum, ut famam nominis scelere propagaret. [2] Qua etiam die iterum Persæ ad Platæas ingenti clade superati traduntur: [3] atque ideo ex voto Milciadis capras trecentas Athenienses quotannis immolare. [4] Ipsi quoque Carthaginenses nonum diem mensis Metagitnionis, pluribus calamitatibus invisum & detestabilem habuere, qua magnis infelicitatibus & infortuniis oppressi sunt. [5] Contra vero Syracusani, quartam supra vigesimam mensis Maii: quem illi Carnium vocant, quod Athenienses cum toto exercitu ad Asinaram flumen memorabili clade profligarant, præcipue felicem habuerunt. In qua re proditum memoriæ est, [6] Timoleontem Syracusanorum ducem præcipuas victorias semper Syracusanis natali suo dedisse, adeo ut ipsius natalis diem omnes Siculi velut multiplicis victoriæ auctorem, festum agerent: sicut de Iulio Cæsare proditur, qui Idus Julii natalem suum fortunatas semper habuit

Carthaginenses. Milciades. Syracusani. Dies natalis Timoleontis. Julii.

tur, inquit, *eadem die conflagravisse templum Ephesi, qua Alexander Magnus Pellæ natus est.* ubi interpres non *eodem die* legendum: sed *eadem nocte* scribit. Idem Arrianus lib. 1. Gestor. Alexandri.

1 *Ab Herostrato incensum.*] Strabo lib. 14. *Cum Herostratus quidam Ephesiæ Dianæ templum incendio consumsisset, aliud præstantius construxerunt, mulierum ornamentis, & multis opibus ad id collatis, refectisque prioribus columnis.* Addit idem Strabo Artemidori testimonio, Alexandrum impensas omnes pro eo templo restituendo fuisse pollicitum, dummodo ipse titulum haberet. Illos autem noluisse. Solinus ubi supra. & Valerius Maximus lib. 8. c. 15. ubi de Cupiditate gloriæ. Gellius l. 2. cap. 6. *Quondam*, ait, *à communi consilio Asiæ decretum est, uti nomen ejus, qui templum Dianæ Ephesiæ incenderat, ne quis ullo in tempore nominaret.*

2 *Qua etiam die iterum Persæ.*] Non intelligit de ea die, qua natus est Alexander, de qua postremo loco locutus est: sed de ea tertia vel sexta mensis Boëdromionis, de qua paulo ante. Nam & altera eorum Persæ devicti sunt ad Platæas, ut scribit Plutar. in Camillo, & Ælian. l. 2. Variæ hist. ubi de sexta Februarii. Octavo Idus ejusdem mensis (scilicet Februarii) ajunt ad Platæas prælium commissum esse, Græcosque superiores evasisse. Persæ enim fusi atque fugati sunt.

3 *Atque ideo ex voto Miltiadis.*] Probus Æmylius in Milciade.

4 *Ipsi quoque Carthaginenses.*] Plutarchus in Camillo dicit Carthaginenses vigesimum primum diem hujus mensis, μεταγειτνιῶνος, tanquam plurimas maximasque omnium clades attulisset, infaustum habuisse.

5 *Contra vero Syracusani.*] Plutarchus in Nicia. *Euricles legem tulit, ut dies quo Nicias captus fuit, festus esset, eoque ab operibus vacantes Asinaria festivitatem solennem celebrarent: fuit is dies 24. Carnii mensis, &c.*

6 *Timoleontem Syracus.*] Probus Æmylius in vita illius.

Xerxis. habuit & felices. [1] Xerxes vero diem, qua rex dictus fuit, tanquam imperii natalem, singulis annis insignem celebravit, qua diademate ornatus, gaudio delibutus, cœnam proceribus dabat, cui Titan dixere nomen: [2] fuitque adnotatum, diem qua Alcibiades Athenas ab exilio remeavit, certissimum illi præsignasse exitium, quod funesta tunc colerentur sacra, qua templi ornamenta deponere, pavimenta tegere, & justitio indicto à negociis quiescere mos erat. *Quintadecima Julii.* [3] Sicut quintadecima Julii mœstissima fuit, qua mulieres Athenis jejunium servant, [4] & cum sacra Adonia celebrant, & apud Romanos sexto calendas Aprilis, quo die cultores matris deum plangere & lamentari incipiunt. *Postridie nundinarum, aut Nonis.* [5] Augustus vero mirum in modum observavit, ne postride nundinarum quoquam proficisceretur, aut Nonis quicquam rei seriæ inchoaret, quod illas infortunatas multis fuerat expertus exemplis. *Cretenses.* [6] Apud Cretenses observatum

1 *Xerxes vero.*] Herodotus lib. 9. Quæ cœna semel quotannis eo die quo Rex creatus est, instruebatur. Cœnæ nomen Persice *Tycta*, Græce *τέλεια*, id est, *perfecta*: in qua Rex solum caput ornatur, Persasque strenis donat. Hic autem constat *Tyctam*, non *Titan* legendum esse.

2 *Fuitque adnotatum.*] Plutarchus in Alcibiade, hæc festa *πλυντήρια* vocat.

3 *Sicut quintadecima Julii.*] Vide supra, ubi de jejunio.

4 *Et cum sacra Adonia.*] Plutarchus in Alcibiade, & Nicia, *Mulieres*, ait, *Athenienses forte Adonii sacra celebrabant, atque idcirco multis in partibus civitatis cadaverum simulachra, & sepulchrorum imagines posita erant, circa quæ plangentium mulierum greges versabantur.*

5 *Augustus.*] Sueton. in vita ipsius, cap. 92. *Observabat*, inquit, *& dies quosdam, ne aut postridie nundinas quoquam proficisceretur: aut Nonis quicquam rei seriæ inchoaret: nihil in hoc quidem aliud devitans, ut ad Tiberium scribit, quam δυσφημίαν ominis.* ubi interpretes *Nonas*, non *Nundinas* legunt. * Vide Macrob. lib. 1. Satur. cap. 13.

COLERUS.

* Primus Beroaldus, *Nonas* legit. Sed ista lectio & receptior & germana magis. Turnebus lib. 24. cap. 15. Omnis *δυσφημίαν* in verbo postridie constituit; quod postridie omnia sera & intempestiva sint: quare & postridiani Calend. Id. & Nonarum dies inominati habeantur. Sed dissentit longum Torrentius, & in re ipsa verboque *Nundinas*, omen latere arbitratur: quod cum fere proficiscantur homines, ut ipsis nundinis intersint; qui postridie iter instituunt præpostere agere, ac veluti post bellum machinas parare, videantur.

TIRAQUELLUS.

6 *Apud Cretenses.*] Horatius lib. 1. Car. Ode 36.

Cressa ne careat pulchra dies nota.

Cressa igitur, id est, *Cretensi*, ut exponit Acron. *Cretensibus enim mos erat, dies lætos albis calculis, nigris contrario numerare, ex lectorum dierum numero,*

nu-

rum est, ut albis lapillis lætos dies, lugubres nigris calculis adnotarent. [1] Idem apud Thraces. [2] Romani quoque quid Thraces. Romani.

una & tempus metiri: malos enim in annorum numerum non ducebant. In id quoque cum locum Horatii citat Cornutus in Commentariis Persii, Sat. 2. initio,

Hunc Macrine diem numera meliore lapillo.

Vide Erasmum in Proverbiis, *Album calculum addere*, & *Creta notare*. *

COLERUS.

* Apud Horatium tamen Jacobus Cruquius legit, ut & alii eruditi, *Threſſe*, pro *Creſſe*.

TIRAQUELLUS.

1 *Idem apud Thraces.*] Plinius l. 7. cap. 40. *Vana mortalitas & ad circumscribendum seipsam ingeniosa, computat more Thraciæ gentis: quæ calculos colore distinctos, pro experimento cujusque diei in urnam condit, ac supremo die separatos dinumerat, atque ita de quoque pronunciat. Quid, quod iste calculi candore illo laudatus dies, originem mali habuit? Quam multos accepta afflixere imperia?* Hactenus Plinius. Hincque ex eo loco Horatii pro *Creſſa* legunt *Threſſa*. Sed in hoc loco nolui prætermittere, alba semper læta & auspicata fuisse credita, ut ex his patet, quæ diximus supra l. 3. c. 5. Sed quibus addes, Atros dies dici infaustos Macrobio libro 1. Satur. cap. 15. in fin. & Nonio Marcello & omnibus qui de atris diebus loquuntur. Ex quo & illud Virgilii lib. 6. Æneid.

—— Ab ubere raptos
Abstulit atra dies.

Et hinc *albos* deorum filios appellabant, ut scribit Plato lib. 5. de Republica. & ex eo Plutarchus in libro de Discrimine adulatoris & amici. Ex quo posset videri Virg. Eclog. 5. Cæsarem candidum vocasse, tanquam deorum filium,

Candidus insuetum miratur limen Olympi.

Candidus, inquit Servius, *id est, deus, ut contra mortuos, nigros dicimus.* Horat. lib. 1. ser. Sat. 4.

Hic niger est, hunc tu Romane caveto.

Sed is locus magis ad animum pertinet, quam ad alia. Nam & Acron & Porphyrion ibi interpretantur *Niger*, id est, *malevolus, malus, venenatus.* Citatque Porphyrion illud Virgilii lib. 4. Æneidos,

—— Nigri cum lacte veneni.

Ubi Servius interpretatur, *Nigri*, id est, *noxii.* Sed quid ad interpretationem Servii, qui nigros appellari mortuos dicit, pertinet? Id certe probat Juvenalis Satyr. 1.

Instituitque rudes melior Locusta propinquas,
Per famam & populum nigros efferre maritos.

Nam & *mortem nigram* * vocat Statius lib. 9. Thebaidos cum dicit,

—— Urgent præsagia mille
Funeris, & nigræ præcedunt agmina mortis.

Verum ut redeamus, sunt, qui eum locum Virgilii eclog. 5. interpretantur, ut per candidum, bonum intelligant: Nam paulo inferius dicit,

—— Amat bonus otia Daphnis.

Et Seneca ad Lucilium epist. 3. *Omnes candidatos viros bonos dicimus.* Et ad hæc quoque spectat illud Horatii epist. lib. epist. 2. ad fin.

Quodque caput vultu mutabilis, albus & ater. **

Id est, ut interpretatur Porphyrion, *bonus & malus*, dicitque id proverbialiter. De quo vide amplissime Erasmum Chil. 1, cent. 6. c. 99. Pythagoras autem dicebat id quod esset colore candido ad boni naturam pertinere, quod atro mali: μὴ γεύεσθαι τῶν μελανούρων, quo prohibet gustari ex his, quibus cauda est nigra. Interpretatur Plutar. in Commen. de Liberis instituendis, *Ne commercium habeas cum improbis, & iis, qui sunt nigris & infamibus moribus.* Hisque etiam convenit illud Adagium

Ephemerides. Annales. Acta diurna. Dierum observatio è quibus contempta.

quid quaque die lucri damnive fecissent, literis designabant, quæ ephemerides dictæ. Nam vetusti moris erat, unumquemque domesticam rationem totius vitæ suæ per dies singulos adnotare. [3] Cæsar autem in consulatu diurna acta senatus & populi publicari mandavit, testantia sive lætum quid, sive triste cecidisset. [4] Fuitque ex dignitate populi Romani, res illustres semper annalibus, quotidianas vero [5] diurnis actis mandare literis. [6] Sed tametsi à rebus

Juvenalis Satyr. 13.

—— *Quia tu gallinæ filius albæ.*

De quo Erasmus Chil. 1. cent. 1. c. 78. Apud Athenienses sacra ob lætitiam quampiam faciens, alba veste induebatur, ut de Demosthene tradit Plut. in vita illius, qui & in Cicerone tradit, Cornelium Lentulum Prætorem, ob facinus conjurationis eo se magistratu abdicare & purpuream vestem deponere, & atram & suæ fortunæ convenientem assumere, coactum fuisse. Nam & rei criminis atram vestem sumebant, quod Cicero delatus à Clodio fecit, apud eundem Plutarch. Quod si quis id non fecisset, id nimiæ gloriæ attribuebatur, ac nonnunquam accusatis obfuit, ut de Milone dicit idem Plutarch. in ejusdem Ciceronis vita. Apulejus lib. 2. Metamor. scribit matronam flebilem fusca veste contectam: veluti id signum esset doloris & fletus. Sed & eodem libro proverbialiter dicit, *Fuscis avibus*, pro *infausto & improspero augurio. Peragratu*, inquit, *cuncta Thessaliæ fuscis avibus, Larissam accessi.* Nam & cornices, corvi, bubones, nigro ac fusco colore aves, inter inauspicatas numerantur Plinio, l. 10. c. 12. Quod miror fuisse prætermissum ab Erasmo, in suis Chil. Cæterum *albedo* omen victoriæ esse, significat Virg. lib. 3. Æneid.

Quattuor hic (primum omen) equos in gramine vidi

Tondentes campum late candore nivali.

Ex quo Servius id annotavit quod diximus. Sed & adde hic quæ supra diximus lib. 3. de voto Thesei.

COLERUS.

* Ipsum ἔτυμον nigri à νεκρὸς est.

** E talibus.

—— *Hic niger est, hunc tu Romane caveto.*

TIRAQUELLUS.

2 *Romani quoque.*] Cicero in Orat. pro Quintio. *Discedens in memoriam redit Quintius, qua die Roma in Galliam profectus sit: ad ephemeridem revertitur, invenitur dies profectionis, pridie Cal. Februarii.* Propertius libro 3. eleg. 22.

Me miserum his aliquis rationem scribit avari,

Et ponit duras inter ephemeridas. *

COLERUS.

* *Ephemeridas* vocat *Calendaria*. Ovid. imitatur Propertium:

Inter Ephemerides melius tabulasque jacerent.

TIRAQUELLUS.

3 *Cæsar autem.*] Suetonius in vita illius, c. 20.

4 *Fuitque ex dignitate populi Rom.*] Tacitus lib. 13. *Cum ex dignitate populi Romani repertum sit res illustres annalibus, talia diurnis actis urbis mandare.*

MERCERUS.

5 *Diurnis actis.*] Hæc ex Tacito, Ann. 13. Diurna acta, non alia quam populi Acta sunt, Doctissimo Lipsio in 5. Annal. Tacit. ubi multa habet de Actis, & senatus, & populi. Horum usum dicitur Jul. Cæsar apud Suet. 20. instituisse. *Inito (inquit) honore, primus omnium instituit, ut tam senatus, quam populi diurna acta conficerentur, & publicarentur.* Nec abnuit eo loco

Tacit.

bus arduis ominosa dies deterreat, nonnulli tamen omnem hanc religionem ludificati sunt: prosperoque eventu contra vulgi opinionem minime observandam censuerunt. [7] C. Cæsar cum admoneretur ne ante brumam copias in Aphricam transmitteret, nulla religionis cura feliciter transmisit. *C. Cæsar.* [8] L. etiam Lucullus cum contra Tigranem duceret legiones, nulla fati religione motus, quin pridie Nonas Octobris (quæ dies atra forte inciderat) contra innumerabiles Parthorum copias prælio decerneret, asserens se ex atro & lugubri felicissimum illum diem facturum. *L. Lucullus.* nec eventus defuit. Nam prælium ingressus, parva manu ingentes hostium copias incredibili felicitate superavit: militesque imperium auspiciumque sequuti suum, memorabili victoria Tigranis regia & regno pariter potiti sunt. [9] Dion quoque Syracusanus, quum contra Dionysium moturus, luna eclipsim pateretur, & tota delitesceret, nullo prodigio aut ostento moratus fuit, quin ejecto tyranno, crudeli dominatu Syracusas liberaret. *Dion.* [10] Quod de Pelopida dum contra Alexandrum Pheræum ducit, & aliis memo- *Pelopidas. Alexander.*

Tacit. Quod si verum est, habes quomodo hunc Alexandri locum debeas intelligere. Ante Cæsarem vero, Annales magna cura perscribebantur. Ea cura pertinebat ad Pontificem maximum. Et hi Annales videntur tum fuisse eo loco, quo postea fuerunt acta illa diurna & populi, & senatus. Nisi quod Annalibus minutissima multa non inserebantur, quæ in acta postea referre mos erat. Prioribus vero illis sæculis, singuli magistratus singula sibi Acta, & diurna ut opinor conficiebant, in quæ referebant minutatim omnia, quæcunque gesserant reipub. nomine. Illa vero religiose tum ipsi, tum etiam posteri servabant, una cum Majorum imaginibus. Videor mihi id meo jure colligere, ex hoc Plinii c. 2. lib. 35. *Tablina codicibus implebantur, & monumentis rerum in magistratu gestarum.* Fitque mihi verisimile, singulas familias, in illa acta retulisse tandem quæcumque in familia digna memoria contigerant. Suspicatus sum olim, Julium Cæsarem hunc morem abolevisse, & voluisse ut pro privatis illis, quæ privatim asservabantur fierent publica totius populi, quæ etiam publicarentur. Nondum tamen nactus sum ullam confirmationem conjecturæ meæ.

TIRAQUELLUS.

6 *Sed tametsi.*] Ut patet exemplis seqq.

7 *C. Cæsar.*] Sueton. in vita illius, cap. 59.

8 *L. Lucullus.*] Id usque ad clausulam, *Dion*, est Plutarchi in Lucullo & Camillo.

9 *Dion Syracusanus.*] Plutarchus in vita illius.

10 *Quod de Pelopida.*] Plutarch. in ejus vita.

1 Roma-

memoriæ proditum est. [1] Romulo quoque, licet felici augurio nato, in ortu tamen & obitu solem defecisse dicunt. [2] Alexander vero Macedo cum ducturus contra Darium, luna eclipsim pateretur, & ob id milites trepidarent, Ægyptios adscivit vates, causasque defectionis expromere jussit: qui dum contra Persas dimicaturus, Junio mense exercitum duceret, quod apud Macedones luctuosum erat, contempta religione feliciter dimicavit, asserens mensem Junium, secundum Majum appellari jussisse. Sunt tamen exempla, Romanis eandem diem luctuosam, & mox felicem intercedentibus annis evenisse. [3] Nam qua die Crassus magno dedecore profligatus à Parthis, cæsus fuit, eadem, licet aliquot decursis annis, Ventidius Pacorum & Parthos singulari victoria magnis cladibus interfecit: [4] & die qua à Cimbris profligato exercitu, Romani cæsi fuere ingenti clade, eadem postea Lucullus contra Tigranem & Armenios, quos magna cæde debellavit, & castris exuit, gloriam tulit insignem. [5] Augusto quoque Octavio, idem dies suscepti imperii primus, & vitæ supremus fuisse traditur. Quinto vero Fulvio contigit, ut qua die priore anno ex prætura triumpharat, eadem postea de Liguribus bello victis triumphans urbem iniret.

Qui eundem diem luctuosum, expertu post felicem habuere.

Græci

1 *Romul.*] Plutarch. in vita illius.

2 *Alexander Macedo.*] Id usque ad clausulam, *Sunt tamen*, est Plutarchi in vita Alexandri.

3 *Nam qua die Crassus.*] Vide Appianum in Parthico.

4 *Et die qua à Cimbris.*] Plutarch. in Lucullo.

5 *Augusto quoque.*] Corn. Tacitus lib. 1. Verum Suetonius in Augusto, cap. 100. aliter dicit, nempe, eundem illi fuisse diem nativitatis & mortis. Quod si uterque verum dicit, fuit illi eadem dies nativitatis, imperii & mortis. Nec longe dissimile est, quod de Sidonio Antipatro ferunt, qui omnibus annis uno die tantum natali corripiebatur febre, & eo consumptus est longa senecta, ut scribit Plinius libro 7. c. 51. in fin. & Val. Maximus l. 1. cap. 8. Ut interim non prætermittam Henrico II. huic Regi nostro eundem fuisse diem & nativitatis & regni. Diem scilicet postremam mensis Martii, eo enim die natus est anno Domini 1518. & mortuus est ejus pater Franciscus anno 1546. quo anno Henricus natus erat annum 28. qui numerus quatuor septenarios, aut si mavis septem quaternarios facit, omnium numerorum auspicatissimum & fortunatissimum, quod & nos aliquando diximus in liminari illa epistola ad ipsum Regem, in nostris Commentariis Nobil.

1 *Græci*

[1] Græci quoque qua die ad Platæas contra Mardonium feliciter dimicarunt, eadem licet intercedentibus annis, ad Mycalen vicerunt. [2] Sed sciendum, populum Romanum quoties hostium vim propulsarent, aut illatam injuriam lacessiti depellerent, quominus arma sumerent, & hostibus obviam irent, nulla religione teneri, atrosque atque evitabiles dies nullos censere, illosque tantum observare, quum inferenda in hostes arma, non propulsanda forent. Feriatis siquidem diebus vim cuiquam inferre piaculare est, propulsare non utique. [3] Illud etiam succurrit, ad octavum calendas Aprilis, Romanos lætitiæ diem colere quem Hilaria nuncupant, quo tempore sol Zodiaci peragrato spatio per omnes signorum stationes, ad nos revertens, longiores noctibus efficit dies, quibus festa solennia, & ludos publicos, ac dies hilares concelebrant: quo mense mulieres Veneri sacrum facere, & myrto coronatas lavare tradunt Athenis, Lunæ hebdomadibus festos agere dies, & juvenes convivari solenne fuit. [4] Apud Indos erat patrius mos, ut quum dies primum augeri incipiunt, rex cum regio comitatu ad flumen lavaturus accedat, equosque & nigros tauros diis immolet, veluti felices & fortunatos. Ipsi enim nigrum albo prætulerunt, & sanctius duxerunt. [5] Quodque Sextilibus calendis

Rom. quandiu atris diebus à re quapiā abstinerent, & contra.

Hilaria.

1 *Græci quoque.*] Ælianus de varia hist. lib. 2.

2 *Sed sciendum pop. Roman.*] Hæc usque ad clausulam, *Illud etiam*, sunt Macrob. Saturn. lib. 1. c. 16. cujus hæc sunt verba, *Sciendum est tamen eligendi ad pugnandum diem Romanis tunc fuisse licentiam, si ipsi inferrent bellum. At cum exciperent, nullum obstitisse diem, quo minus vel salutem suam, vel publicam defenderent dignitatem. Quis enim observationi locus, cum eligendi facultas non superfit?*

3 *Illud etiam succurrit.*] Idem Macrobius lib. 1. c. 21. *Simulatione, inquit, luctus peracta, celebratur lætitiæ exordium ad octavum Calendas Aprilis: quem diem Hilaria appellant, quo primum tempore Sol diem longiorem nocte protendit.* Flavius Vopiscus in Aureliano, & Lampridius in Alexandro.

4 *Apud Indos.*] Strabo lib. 15.

5 *Quodque Sextilibus Calendis.*] Quod plane ostendit Cicero lib. epist. ad Q. Fratrem 2. epist. 2. ad fin. cum scribit, *Domus tibi ad lucum Pisonis Liciniana conducta est: sed ut spero, paucis mensibus post Calen. Quintiles in tuam commigrabis. Tuam in Carinis mundi habitatores Lamiæ conduxerunt.* Et alibi in quadam epistola, *Calendis, inquit, Julii remigrandum est.* Suetonius in Tiberio, cap. 35. *Senatori latum clavum ademit, cum cognovisset sub Calend. Julii demigrasse*

Domibus quando migrarent Romani. *Diebus infaustis etiam in sacris abstinebatur.* *Hordales dies.*

dis ex veteribus domibus migrare, & novas incolere Romani consuerant, illasque veluti boni eventus & fortunatas observarunt. [1] Neque prætererim, diebus atris & infaustis, pontificum jussu, [2] non modo à bellis gerendis, & reipublicæ cura, sed à rebus divinis & sacrificiis deorum supersederi jussum. Quippe diebus inauspicatis & ominosis nullum sacrificium rite fieri pontifices putarunt, nisi hordæ, hoc est, prægnantes immolarentur boves, qui Hordales dies nuncupati. [3] Romanosque à primis originibus ad primum Punicum bellum, ortus tantum & occasus dierum:

demigrasse in hortos, quo vilius post dies ædes in Urbe conduceret. Martialis l. 12. epig. 32. in prin.

O Juliarum dedecus Calendarum,
Vidi Vacerra sarcinas tuas, vidi:
Quas non retentas pensione pro bima
Portabat uxor rufa crinibus septem.

Et hoc quoque probatur in *l. cum in plures.* in prin. *ff. locati.* cujus hæc verba sunt, *Cum in plures annos domus locata est, præstare locator debet, ut non solum habitare conductor ex Calendis Juliis cujusque anni, &c.* id quod nostri interpretes non intellexerunt.

MERCERUS.

Quodque Sextilibus Kal.] Id non arbitror factum, ob ullam religionem, sed quia olim Julius primus anni mensis fuerat. A quo tempore retentus fuerit mos mutandi Domicilii eo mense.

TIRAQUELLUS.

1 *Neque prætererim.*] Varro lib. 2. rei rusticæ cap. 5. *Quæ sterilis est vacca, taura appellatur: quæ prægnans, horda. Ab eo in fastis dies, Hordicalia, nominantur, quod tunc hordæ boves immolantur.* Ex quo intellige, hic Alexandrum atros pro fastis posuisse: quanquam diversi sunt, ut patet ex Varrone lib. 2. aut aliorum computa. 5. de ling. Lat. & his, quæ supra dicta sunt. Sed ut redeamus, Festus Pompejus lib. 8. de hac re ita loquitur, *Horda, prægnans. Unde dies, quo gravidæ hostiæ immolantur, Hordacia dicta.* Sed & de his Ovidius lib. 4. Fastor.

Tertia post Veneris, cum lux surrexerit Idus,
Pontifices forda sacra litate bove.
Forda ferens bos est: fecundaque dicta ferendo.
Hinc etiam fœtus nomen habere putant.

Cui concinens ipse Varro libro 2. aut aliorum computatione 5. *Fordicidia, ait, a fordis bobus. Bos forda, quæ fert in ventre, quod eo die publice immolantur boves prægnantes in curiis complures: à fordis cædendis, Fordicidia dicta.* Columella lib. 6. c. 24. *Post unum concubitum forda non admittit taurum.* Ex quibus vides antiquos auctores fordam & hordam promiscue pro bove prægnante intellexisse.

2 *Non modo à bellis.*] Quod supra dictum est in verbo, *Aut novæ rei*, verbo, In his exercitum conscrib.

3 *Romanosque.*] Plinius lib. 7. c. 60. eodemque ultim. *Duodecim tabulis ortus tantum & occasus, post aliquot annos adjectus est & meridies, Accenso Consulum id pronunciante.* Et paulo post, *Sed hoc serenis tantum diebus usque ad primum Punicum bellum.* Hæc ille. Et hinc utique est versus ille antiquus à Varrone memoratus l. 2. aut, ut dictum est, aliorum computatione 5. non longe à fine.

Ubi primum Accensus clamarit meridiem.

dierum: postea meridiem, Accenso pronunciante, notare consuevisse. Ævo postea subsequente, diem in horas, noctemque in vigilias divisisse, ita ut [1] maximam diem in duodecim, minimam vero in decem horas partirentur. Noctem vero ita metiti sunt, ut modo in horas duodecim, [2] nunc in quatuor vigilias etiam longissimas noctes facili divisione distinguerent: [3] Vesper, conticinium, alias intempestatem, gallicinium, & luciferum: sicut in ternas horas, singulas vigilias pensitarunt. Diem vero in luciferum, mane, ortum, meridiem, & occasum: tametsi diem simul & noctem nonnunquam in horas vigintiquatuor dimensas, veteres observasse legamus. [4] Horamque

Dierum ratio apud Romanos. Noctis partes. Diei partes. Horæ balnei.

1 *Maximam diem in duodecim.*] Aliter Plinius lib. 6. c. 34. eodemque ult. & lib. 18. c. 25. Macrob. lib. 1. c. 3.

2 *Nunc in quatuor vigilias.*] De his quatuor vigiliis Suidas, qui has φυλακὰς vocat. Vegetius l. 3. Rei militaris cap. 8. *Et quia,* inquit, *impossibile videbatur, in speculis per totam noctem vigilantes singulos permanere, ideo in quatuor partes ad clepsydram sunt divisæ vigiliæ, ut non amplius quam tribus horis nocturnis necesse sit vigilare. A tubicine omnes vigiliæ committuntur. Et finitis horis à cornicine revocantur.* Quæ & ipse quoque iisdem verbis scripsit Modestinus in libello de Vocabulis rei militaris, ita ut unus ab altero accepisse videatur. Et certe Vegetius qui tempore Valentiniani Imperatoris, & ad eum scripsit, à Modestino accepit, qui scripsit ad Tacitum Imperatorem, qui longo tempore præcessit Valentinianum. Et idem quoque dicit Divus Hieronymus in Psal. Harum autem vigiliarum sæpe fit mentio à scriptoribus. Et primæ quidem meminit Livius Decad. 3. l. 1. *Hic erit locus,* Magoni ait Annibal, *quem teneas. Delige centenos viros ex omni pedite atque equite, cum quibus ad me vigilia prima venias.* Secundæ, Cicero epist. famil. lib. 7. epist. 3. & de hac intelligitur illud Lucani lib. 5.

Tertia jam vigiles commoverat hora secundos.

Tertiæ, idem Cicero in Oratione 3. in Catilinam. & Cæsar l. 2. belli Gallici. & Apulejus l. 3. Metam. Quartæ, Plinius lib. 10. cap. 21. ubi has vigilias Castrenses appellat. *

COLERUS.

* Adde Censorinum, & hunc ipsum Alexandrum sup. lib. 1. c. 12.

TIRAQUELLUS.

3 *Vesper, conticinium.*] Hæc usque ad clausulam, *Tametsi diem,* sunt maxima ex parte Varronis lib. 2. & 3. aut aliorum computatione 5. & 6. Macrobii lib. 1. Saturn. c. 3. Censorini de die Natali c. 19. & Servii lib. 2. Æneid. in eum locum,

Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono divûm gratissima serpit.

Sed & præterea ad id quod de *intempestate* hic dicitur, vide Servium in illud Virgilii lib. 1. Georg.

Illic (ut perhibent) aut intempesta silet nox
Semper.

Et in illud ejusdem Virg. lib. Æneid. 3.

Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

4 *Horamque balnei.*] Plinius libro epist.

que balnei, hyeme nonam, æstate vero octavam fuisse: [1] ipsamque umbris postea [2] & clepsydris notare consuesse, ita ut tribus clepsydris aut paulo plus, hora finiretur. Horarum quoque duo genera fuere: namque ex his [3] quædam æquinoctiales, [4] isomerinæ dictæ, quæ pro qualitate temporum, licet uniformes essent, diem à nocte dissimili numero variarunt: aliæ temporales seu vulgares, quæ Græcis cæricæ, quibus singuli dies æstu pariter atque hyeme, duodenis horis continentur. [5] Solaria enim antiqui eo libramento habuere distincta, ut sexta diei hora, meridies: noctis quoque sexta hora, media nox designaretur. [6] Quum enim lege naturæ radii solares, alii hyberni, alii æstivi sint, ita umbræ aliæ æquinoctiales, aliæ æstivæ, aliæ hybernæ fuere. Erant enim horologia figurata, & ea finitione descripta, ut æquinoctialis, brumalis, & solstitialis dies, in partes duodecim assidue divisus foret, horasque pro qualitate temporum & dierum, modo majores, nunc minores, nonnunquam crescentes, aliquando breviores ostenderent: [6] quod commentum Anaximenes Milesius excogitasse dicitur primus, quas quidem enunciare Romanis, puerorum munus erat. Sed quia de balneis mentio

Umbra. *Clepsydra.* *Horæ duplices.*

Meridies. *Media nox.*

Horologia.

Quando balneum ingredi licebat.

epist. 3. epist. 1. *Ubi hora balnei nunciata est. est autem hyeme nona, æstate octava: in sole, si caret vento, ambulat nudus: deinde movetur pila vehementer & diu.* Martialis horam nonam indifferenter dicit.

1 *Ipsamque umbris.*] Macrob. lib. 1. Satur. c. 3.

2 *Et clepsydris.*] Ex Plinio libro 2. epist. ad Arrianum epistol. ejus lib. 11. cujus hæc verba sunt, *Dixi horis pene quinque. Nam duodecim clepsydris, quas spatiosissimas acceperam, sunt additæ quatuor*, quanquam nonnulli ibi pro *duodecim* legunt 10. De Clepsydris vide Cælium Rhodiginum libro 18. capite 39. *

COLERUS.

* Et Vegetium lib. 3. cap. 6.

TIRAQUELLUS.

4 *Quædam æquinoctiales.*] De quibus Plinius lib. 18. c. 25.

4 *Isomerinæ.*] Cælius Rhodig. l. 12. cap. 9.

5 *Solaria.*] De his Censorinus de Die natali c. 19.

COLERUS.

Solaria.] Primus solarium M. Valerius ex Sicilia advectum in foro ad rostra in columna posuit. Vide & Varron. lib. 5. de ling. Lat.

TIRAQUELLUS.

6 *Quod commentum Anaximenes.*] Plinius l. 2. c. 72. *Umbrarum hanc rationem, & quam vocant Gnomonicen, invenit Anaximenes Milesius, Anaximandri (de quo diximus) discipulus: primusque horologium, quod appellant Sciotericon, Lacedæmone ostendit.*

mentio facta est. [1] non omittendum, balnea apud majores nocte, aut ante auroram nulli patuisse, utque sine metu cuiquam lavare liceret, à primis tenebris ad auroram, sequentem clausa fuisse: siquidem noctu lavare veteribus interdictum erat. [2] Hadrianus vero Cæsar ante octavam, nisi valetudine laboraret, publicis balneis neminem admisit. [3] Tempusque lavandi à meridie ad vesperam destinavit (quo tempore prostare meretricibus permissum) [4] lavacraque pro sexibus separavit, [5] Alexander postea Severus, ne quid populo incommodaretur, nocturna concessit balnea, oleo pro luminibus præbito. [6] Quæ cum antea promiscua essent viris æque & mulieribus, ipse [7] post Antonium Philosophum lavacra mista summovit, [8] sæpeque cum populo in thermis una lavit: [9] quod de T. Vespasiano legitur, ut plerunque in thermis admissa plebe lavaret. [10] Et licet à primis originibus, cum pauca essent balnea, & nullius cultus, Romani raro lavarent, brachiaque & crura labore fatigati tantum abluerent, & toti nisi in nundinis lavarent: [11] tamen post aliquot ætates balnea & thermæ publicis usibus multimodæ fuerunt, magna mole & sumptu constructæ, Alexandrino & Numidico mar-

Quo tempore meretricibus prostare permissum. *Balnea virorum & mulierum distincta.* *Nundinis toti solum modo lavabant initio.*

1 *Non omittendum, balnea.*] Quod ex sequentibus patebit.

2 *Hadrianus vero Cæsar.*] Ælius Spartianus in vita illius, *Ante octavam,* inquit, *horam in publico neminem, nisi ægrum, lavari passus est.*

3 *Tempusque lavandi.*] Vitruvius libro 4. cap. 10. scribit tempus lavandi maxime à meridiano ad vesperam constitutum esse.

4 *Lavacraque pro sexibus.*] Ælius Spartianus in Adriano. Dion autem etiam in ejus vita, ita de hac re loquitur, *Dona in theatro, & Circo viris atque mulieribus separatim in sphæris dedit: nam & ne mulieres cum viris lavarentur vetuit.*

5 *Alexander postea Severus.*] Ælius Lampridius in vita illius.

6 *Quæ cum promiscua.*] D. Hieronymus in Jovinianum lib. 2. non multo ante fin. Gellius lib. 10. cap. 3.

7 *Post Antoninum Philosophum.*] Julius Capitolinus in vita illius.

8 *Sæpeque cum populo.*] De Alexandro Severo loquitur ex Lampridio in vita illius.

9 *Quod de T. Vespasiano.*] Sueton. in vita ipsius cap. 8. *Ne quid popularitatis prætermitteret, nonnunquam in thermis suis, admissa plebe, lavit.*

10 *Et licet à primis originibus.*] Seneca libro epist. 13. epist. 1. *Nam, ut ajunt, qui priscos mores urbis tradiderunt, brachia & crura quotidie abluebant, quæ scilicet sordes opere collegerant: cæterum toti nundinis lavabantur.*

11 *Tamen post aliquot.*] Ut patet ex seq.

Thermæ à Cæsaribus structæ. Agrippa centum septuaginta balnea struxit Romanis.

marmore, latis specularibus, mira cælatura & arte. Nam [1] præter Agrippinas, [2] Neronianas, [3] Vespasiani [4] & Titi, celebrantur [5] Domitianæ, Alexandrinæ, [6] Gordianæ, [7] Severianæ, [8] Aurelianæ & Constantinianæ, solidissima structura & sumptu profuso. [9] Constatque Marcum Agrippam, ut populo placeret, centum septuaginta balnea seu lacus in provinciarum formam, Romæ gratuita præbuisse: [10] in quibus etsi calida prius abluerent, postea ut à balneis corpora multa frigida stringerent, constitutum ferunt: nec

1 *Præter Agrippinas.*] Martialis libro 3. epigr. 20. & P. Victor, si is est, in 9. Regione urbis, & vide Plinium lib. 35. c. 4. & lib. 36. c. 25.

2 *Neronianas.*] De quibus Martial. lib. 2. epig. 48.

Hæc præsta mihi, Ruffe: vel Butuntis,
Et thermas tibi habe Neronianas.

Et lib. 7. epig. 33. & lib. 12. epig. 84. P. Victor in d. 9. Regione, ubi & has postea dictas Alexandrinas vocatas. Cassiodorus, qui idem dicit in libro Consulum Rom. Lamprid. qui has diversas facit in Alex. Sever. Eusebius Chronographus.

3 *Vespasiani.*] P. Vict. in 8. regione urbis Romæ.

4 *Et Titi.*] Suetonius in vita illius, cap. 7. *Amphitheatro dedicato, thermisque juxta celeriter extructis, munus edidit apparatissimum, largissimumque.* Dion in ejusdem vita. Martialis lib. 3. epig. 20.

*Titine thermis, an lavatur Agrippæ?** Cassiodorus in Consulibus, ubi hos appellat *Titianas.* P. Victor in 3. Regione, & Eusebius, qui & eas *Titianas* vocat in Chronicis Olymp. 217.

COLERUS.

* Idem Martialis,

—— *Decima vel serius hora*
Te sequar Agrippæ cum laveris ipse Titi.

TIRAQUELLUS.

5 *Domitianæ.*] Plutar. in Publicola.

6 *Gordianæ.*] Julius Capitolinus in Gordiano Juniore.

7 *Severianæ.*] Spartianus in vita Severi. P. Victor in 1. Regione, ubi *Severianas* eas vocat. Cassiodorus in Coss. Rom. Eusebius in Chronicis.

8 *Aurelianæ.*] P. Victor in 6. Regione. Sed his adde thermas Trajani & Philippi Cæsaris ex eod. Victore in 3. Regione. & Cassiodoro in Coss. Ro. ubi eas postremas (scilicet Constantinianas) Trajanas appellat. De quibus etiam Eusebius in Chronicis Olymp. 217. Et thermas Olympiadis ex ipso Victore, & thermas Adriani ex eod. in 9. Regione. Et Varianas ibi in 13. Regio. Et Diocletianas ex Fl. Vopisco in Probo Imperat. Et Commodianas ex Cassiodoro in Coss. & Eusebio Chronographo, & Lampridio in vita Commodi. Et Antonini Caracallæ, ex Cassiodoro & Eutropio in ipsius vita, & Eusebio in ipsis temporibus, & Decianas ex ipso Cassiodoro, & Posidianas in Bajano, & Ciceronianas Plinio lib. 31. cap. 2.

9 *Constatque M. Agrippam.*] Plin. lib. 36. cap. 15. De lavacro autem Agrippæ Spartianus in vita Adriani tradit, Trajanum Romæ instaurasse Pantheum, septa, Basilicam Neptuni: sacras ædes plurimas, forum Augusti, lavacrum Agrippæ: eaque omnia propriis & veterum nominibus consecrasse.

10 *In quibus etsi calida prius lavarent.*] Dion tamen in Augusto scribit Mæcenatem omnium primum, balnea calidarum aquarum in Urbe construxisse.

[1] nec prius ungi, nisi lavissent, cumque pro singulis olim [2] daretur quadrans, [3] divus Antoninus ob popularem gratiam balneum sine mercede exhibuit. [4] Commodus vero Imperator tanto studio balnea prosequutus fuit, ut septies atque octies diebus singulis lavaret. [5] Quod de Gordiano [6] & Galeno proditum est, qui æstate quinquies, hyeme vero bis in die lavere. Illud certe [7] satis constat, Carthaginensibus distincta fuisse balnea patriciorum & plebejorum: Moremque prævaluisse, ut in quibus patricii lavabant, ad illa plebeii non accederent. Græcis vero contra: nulla enim distinctio ordinis fuit aut personarum: divites namque cum pauperibus lavare, & patricios cum plebeiis nullo discrimine licebat. In quibus tanta plerumque hominum cujusque ordinis concurrebat turba, ut balneatores, si vulgi major vis ingrueret, pertæsi frequentiam, æramentum quod vertigines facit, carbonibus injicerent, ut tædio

Balneum sine mercede ab Antonino exhibitum. *Imperator balneis deditus.* *Patriciorum & plebejorum distincta balnea apud Carthaginenses.* *Græci promiscue lavabant.*

1 *Nec prius ungi, nisi lavissent.*] Plutarc. Probl. 39. Hincque illud ejusdem Plutarchi in Pompejo. *Cum cœnæ tempus assuisset, & appetivisset gubernator qui tum utebatur, videns Philippus Pompejum absque servorum ministerio se abluere, procurrit, eumque abluit, unxitque.* Et Apuleji lib. 4. Metam. *Nudati & flammæ largissimo vapore recreati, calidaque perfusi, & oleo peruncti, mensas dapibus largiter instructas accumbunt.* Et illud Ennii antiqui poëtæ,

Exin Tarquinium bona fœmina lavit & unxit.

Quamvis alii id ad corpus mortuum trahant, ut & nos alibi diximus. *

COLERUS.

* Seneca lib. 15. epist. 87. ubi plurima habes de balneis.

TIRAQUELLUS.

2 *Daretur quadrans.*] Horatius l. 1. ser. Satyr. 3.

—— Dum tu quadrante lavatum
Rex ibis. ——

Et Juvenal. Satyr. 6.

Cædere Sylvanum porcum, quadrante lavari. Martial. l. 1. epig. 27.

Dat Bajana mihi quadrantes sportula centum,
Inter delicias quid facit ista fames?

Et lib. 10. epig. 70.

Balnea post decimam lasso, centumque petuntur
Quadrantes. ——

Et ex oratoribus, Cicero in Oratione pro Cælio. Nisi forte mulier potens quadrantaria illa permutatione familiaris facta erat balneatori. Et Seneca lib. 13. epist. ad Lucilium epist. 2. & totius operis 86. Balneum rem quadrantariam vocans. *Cur enim ornatus est res quadrantaria, in usum, non in oblectamenta reperta?* sic enim legendum, & non *quadratoria*, ut vulgo legitur.

3 *Divus Antoninus.*] Pius scilicet, ex Julio Capitolino in vita illius.

4 *Commodus vero.*] Ælius Lampridius in vita illius.

5 *Quod de Gordiano.*] Seniore, ex Julio Capitolino in vita ipsius.

6 *Et Galeno.*] Lege, *Galieno* ex Trebellio Pollione in vita illius.

7 *Satis constat Carthaginensibus.*] Val. Maximus lib. 9. c. 5. in fin.

Germani. tædio odoris diffugerent. [1] Germani vero non in balneis, sed fluminibus lavabant. Ideo nandi periti, & summi urinatores habiti. [2] Si quando tamen lavarent balneis, calida abluebantur, lautique vescebantur. *Dardani. Illyrii.* [3] Dardanis & Illyriis ter solum lavare permittitur, primo scilicet natali die, secundo in nuptiis, tertio in obitu cujusque. *Lusitani.* [4] Lusitanis frigida tantum lavare licet, [5] sicut die, Spartanis, quibus calida corpus abluere vetitum est: *Apollonii Tyanei in Spartanos dictum.* [6] quos cum Apollonius Tyaneus molles & unguento delibutos videret, advocatis ephoris balnea interdixit, senectam hominum calida appellans balnea. [7] Cumque Ephesii balneis præpositum lapidibus appeterent, quod illa non calefecisset, summopere restitit, cum frigida lavare satius duceret. Æthio-

1 *Germani vero.*] Herodianus. lib. 7. de Germanorum natandi peritia scribens, *Sunt enim*, inquit, *Germani peritissimi natandi, ut qui tantummodo in fluminibus laventur*, & Cæsar de Suevis, qui & ipsi ex Germanis sunt, lib. 4. belli Gallici, post prin. ita scribit, *Atque in eam se consuetudinem adduxerunt, ut locis frigidissimis neque vestitus, præter pelles habeant (quarum propter exiguitatem, magna est pars corporis aperta) & laventur in fluminibus*, & iterum lib. 6.

2 *Siquando.*] Cor. Tacitus de moribus German. De balneis autem calidis vide Erasm. Adag. Chil. 2. cent. 3. cap. 65.

3 *Dardanis & Illyriis.*] De utrisque Ælianus de Varia historia lib. 12. in princ. & Nicolaus de moribus Gentium, & ex eo Stobæus serm. 1. qui dicunt Dardanos esse gentem Illyriæ.

4 *Lusitanis.*] Strabo lib. 3. Lusitanorum ritus & mores scribens, inquit, *Ad calefaciendum ignitis utuntur lapidibus: & frigida laventur.*

5 *Sicut Spartanis.*] Plutarchus in Alcibiade. Idem autem in Apophtheg. Laconicis: quo loco describit Lacedæmoniorum instituta, tradit eos balneis abstinere. Adde autem quod Carinus Imperator balneis ita frigidis usus est, ut solent esse cellæ suppositoriæ, frigidariis semper nivalibus. Cum hyemis tempore ad quendam locum venisset, in quo fons erat aqua pertepida, ut solet per hyemem naturaliter, eaque in piscina usus esset, dixisse balneatoribus fertur, *Aquam mihi muliebrem præparatis.* Atque hoc ejus clarissimum dictum efferri ibi solebat. Nam ipse alias erat omnibus deliciis & voluptatibus deditissimus.

6 *Quos cum Apollonius Tyaneus.*] Philostratus in vita illius lib. 1. c. 12. ad fin. *Inde*, inquit, *quod satis visum esset, cum illis locutus, secedebat ad balneum aquæ frigidæ, senectam hominum balnea appellans, quibus inclusi Antiochenses vitiis maximis indulgerent.*

7 *Cumque Ephesii.*] Idem Philostratus eod. libro &c. paulo post, *Ephesiis vero*, inquit, *balnearum principem lapidibus cædere volentibus, propterea quod balnea non calefecisset, Vos*, inquit, *Apollonius, balnearum principem accusatis, quia male lavamini: ego autem vos, quia lavamini.* Hispani autem aqua calida lavari post secundum bellum Punicum à Romanis didicere, ut scribit Justinus lib. 44.

[1] Æthiopes Macrobii fonte abluuntur, in quo loti, perinde ac oleo vincti, membris agiles fiunt, & violam olent. [2] Scythæ nullo fonte lavant, sed uxoribus aquam fundentibus corpora scabro lapide conterunt, cupresso, cedro, & thuris ligno confricantes. [3] Assyriis, licet lavare diebus singulis peculiare sit, tamen à coitu & in morte præpræcipuum. [4] Apud Celtiberos vero observatum est, ut in balneis non aqua, sed lotio diu servato lavent, dentesque & gingivas pumicent: quod & Cantabri factitarunt, hanc optimam curationem, & exhaustis viribus mire proficere arbitrati.

Æthiopes Macrobii. — *Scythæ.* — *Assyrii.* — *Celtiberi.* — *Cantabri.*

1 *Æthiopes Macrobii.*] Herodotus in Thalia, qui est lib. 3. *Cum speculatores de numero annorum mirarentur, ad fontem quendam eos deduxit, in quo loti efficiuntur perinde atque inuncti, violam olentes.* Solinus cap. 43. de Macrobiis loquens. *Est & ibidem*, inquit, *lacus, quo perfusa corpora velut oleo nitescunt.* Ex hoc lacu potus saluberrimus.

2 *Scythæ.*] Herodotus lib. 4.

3 *Assyriis.*] Strabo lib. 16.

4 *Apud Celtiberos.*] Hæc usque ad fin. hujus cap. sunt Strab. lib. 3. Sed & adde superioribus. Ægyptiorum sacerdotes lavari quotidie frigida, interdiu ter, noctu bis, ex Herod. lib. 2. Et apud Romanos Mæcenatem primum aquæ calidæ balneum in Urbe construxisse, ut tradit Dion in Augusto.

CAPUT XXI.

Locus Martialis in distichis elucidatur, in quo plerique interpretes Grammatici lapsi sunt.

Nicolaus Perottus Sipontinus præsul, homo fuit accurato ingenio, & lectione multa exercitus: cum Domitius Calderinus, vir, ut in ea tempestate, doctus, & æmulatione doctrinæ, & morum dissimilitudine osum habebat: jurgiisque & conviciis apud suos sectatores plerunque incessebat, sæpiusque apud studiosos in invidiam illum crimenque vocabat: & ut sunt fere ingenia, in explicandis auctoribus si quid in controversiam veniret, uterque potius, quo pacto diversus ab altero dissentiret, quam quid veræ lectionis esset, rimabatur. Cum autem in scholis Romæ eodem tempore Martialis apophoreta

Nicolai Perotti & Domitii Calderini hallucinatio.

publice

publice lectitarent, [1] cujus hoc distichon fuit:

In precio scopas testatur palma fuisse,
Ocia sed scopis nunc analecta dabunt.

Perottus in Cornucopia versus interpretatur, quem hic accusitat.

Ita istos versus uterque interpretatus est, ut post multa deblatterata verba, vix aliquem sensum illorum ex dictis elicere queas, cum modo mendum in versu postremo fuisse alter asseveret, & pro ocia, [*] precium poni oportere, modo asarota, non ab à privativa, sed intentiva dicta esse affirmet: alter ita pleraque nugalia jurgiis & maledictis plena effundat, ut equidem singula enarrare & referro pigeat. Qui versus si pensitati recte fuerint, absque multo verborum volumine plani expeditique fient. Cum enim analecta reliquias esse ciborum qui è mensa cadunt in pavimentum, nemo dubitet, ipsaque purgamenta cœnæ, quæque everri solent in pavimentis, veluti ibi relicta essent, è parvulis minutisque testulis per calculos colore distinctos, opere lithostroto ita effingi, ut vera videantur, [2] Plinius auctor sit: atque ideo asarota quasi inverribilia dicta: quippe cum σάρον Græce scopa dicatur: non ab re, ipsa nunc analecta seu purgamenta, ocia scopis dare auctor affirmat: cum ea in pavimento è parvis testulis effictà, talia forent, ut scopis everri nullo modo valeant, & ideo ocia scopis dare necesse sit, cum his everrendis nullus scoparum usus foret. Ipsi vero pertinaci odio dissidentes,

Analecta.

Asarota.

TIRAQUELLUS.

1 *Cujus hoc distichon est.*] Lib. scilicet 14. epig. 82. & adde eundem lib. 7. epig. 19.

Colligere longa turpe nec pudet dextra
Analecta quicquid & canes reliquerunt.

Et quod Analectes, qui colligit aut verrit ipsa analecta dicitur apud Senecam lib. epist. 3. epist. 27. * paulo ante fin. per translationem in eos, qui minutissima quæque colligunt, ex auctoribus, *Suasit illi, ut Grammaticos haberet Analectas.* De Calvisio enim Sabino loquitur, qui servos literatos in conviviis ad pedes habebat, ut versus, quos referret, suggererent. Vide etiam ubi loquitur de Satellio Sabino Quadrato, & de Achille & Ulysse.

COLERUS.

* De Analectis vide præterea Cæl. Rhodig. lib. 13. cap. 31. & Junium Hadrian. in Nomenclatore.

TIRAQUELLUS.

2 *Plinius auctor sit.*] In l. 36. c. 25. Atque etiam, ut hoc illi addas, Statius lib. 1. sylvar. syl. 3.

—— Varias ubi picta per artes
Gaudet humus, superatque novis asarota figuris.

1 *Quod*

dentes, non quæ effingi solebant purgamenta cœnæ, cogitarunt: sed de veris analectis & reliquiis cœnarum disceptantes, quæ cadunt è mensa, in assequendo auctoris sensu multipliciter laborarunt. Depicta ergo purgamenta cœnæ, ita solo hærere dixit, ut ocia scopis dare necesse foret, quem sensum ita expositum, aperte liquere, neminem fallit.

CAPUT XXII.

Exempla legis Juliæ & Papiæ, quibus, quæ lege Julia indulta erant, lege Papia fuere prohibita.

Lex Julia de maritandis ordinibus.

Sexagenariis & supra eam ætatem uxorem ducere prohibebatur.

QUod [1] lege Julia de maritandis ordinibus apud veteres cautum fuit, ut hi quibus vigor juvenilis foret, primo flore ætatis ad uxores ducendas liberosque educandos, propagandamque sobolem non solum præmiis invitari, sed pœna deterriti, [2] cogerentur, id [3] lege Papia & Pompeja certo ætatis gradu interdictum erat: quippe sexagenariis & supra eam ætatem ducere uxores, fuit hac lege vetitum. Turpe enim visum est, & fœdissima res senectuti, ut quibus ad eam ætatem sors liberos non dedisset, aut cælibes vixissent, his quasi emeritis, ætate affecta, aliunde liberos quærere libido foret. [4] Hanc postea

TIRAQUELLUS.

1 *Quod lege Juliæ de maritandis.*] Hæc lex omnibus invisa & præcipue equestri ordini, ab Augusto emendata est, atque restituta. Tranquil. in Aug. cap. 34.

MERCERUS.

2 *Cogerentur.*] Vellem aperuisset quem annum nuptiis præscripserint tum Juliæ tum Pappiæ leges. Pubertatem certe in fœminis anno duodecimo: in maribus decimoquarto declaraverunt, sed iis annis non obligarunt cives Romanos, vel ad Uxorii pensionem, vel ad conciliandas nuptias. Et in eo anno præscribendo, indulgentiores etiam dicuntur fuisse leges Juliæ, quam Pappia. Tertul. Apolog. *Nonne vanissimas leges Papias, quæ ante liberos suscipi cogunt, quam Julias matrimonium contrahi, &c.*

TIRAQUELLUS.

3 *Lege Papia & Pompeja.*] Legendum est *Pappia Poppea*, & vide omnino quæ scripsi in nostris legibus Connubialibus l. 6. num. 20. incip. *Ideoque lege Pappiæ Poppea.*

4 *Hanc postea legem Claudius Cæsar.*] Sueton. in Claudio, c. 23. *

COLERUS.

* De moderanda lege Papia Popp. aliquid etiam sub Tiberio relatum fuit, ut testatur Tacitus l. 3. De Claudio vero Lactantius l. 1. Divin. instit. cap. 16. ex Seneca scribit his verbis: *Quid ergo est, quare apud Poëtas salacissimus*

stea legem Claudius Cæsar abrogavit nam sexagenarios & ultra, liberos gignere, & prolis causa ad conjugium admitti, decere arbitratus est. [1] Rursus quod eadem lex Julia cavit, quod liberta quæ patrono nupsit, eo invito, ab eo divertisset non modo post divortium alii nubere, invito patrono, prohibetur: sed patroni conjugium ita lex tutata est, & ratum habuit, ut eo etiam volente, alterius conjugii facultatem eripuerit. [2] Id etiam lege Papia inhibitum fuit: siquidem senatorem ejusque liberos libertinas ducere uxores, perpetua constitutione prohibuit, ita ut inter virum senatorium & libertam, aut libertini status mulierem nullum matrimonium censuerit esse, senatorium videlicet sanguinem libertino admistum, quasi contagio pollui arbitrata. [3] Eademque lege Papia, certa delatoribus præmia constituta sunt, nam quum facinorosi & perditi homines clandestina facinora admitterent, quæ ad aliorum perniciem & commune tendebant exitium, utileque videretur, plures delatores esse, qui offensas specularentur in principem, ne quid impune perditissimi homines moliri possent, delatoribus certa præmia constituit: eaque quum dimidium illatæ mulctæ antea fuissent, Nero princeps delatorum licentiam volens comprimere, eadem præmia ad quartas revocavit: [4] quare quadruplatores dicti, quod quartam partem de proscriptorum bonis, quos detu-

Delatoribus præmia lege Papia constituta.

Quadruplatores unde dicti.

stimus Jupiter desierit liberos tollere? an eum sexagenarius factus est, & illi lex Papia fibulam imposuit? An impetravit Jus trium liberorum?

TIRAQUELLUS.

1 *Rursus quod eadem lege Julia cavit.*] Ex *l. in eo jure. ff. de rit. nupt.* in princ.

2 *Id etiam lege Papia.*] Ex *l. lege Papia.* & *l. si quis in senatoris*, & *l. lege Julia.* & aliis compluribus. *ff. de rit. nupt.*

3 *Eademque lege Papia.*] Suetonius in Nerone, cap. 10. *Præmia*, inquit, *delatorum Papia lege ad quartas redegit, divisit populo viritim quadringenos nummis.* Corn. Tacitus lib. 4 sic scribit, *Plebeis congiarium quadrigeni nummi viritim dati.* Delatores istos in universum sustulit Trajanus, auctore Plinio in Panegyrico, Uldericus Zazius, in catalogo legum antiquarum.

4 *Quare quadruplatores dicti.*] Asconius Pedianus 1. in Ver. act. itemque 4. Quadruplatores eos vocari tradit, qui eo quæstu se tuebantur, ut eas res persequerentur, quarum ex legibus quadrupli actio erat. Quæ fuit etiam sententia Festi Pompeji lib. 15.

I Tibe-

detulerant, consequerentur. [1] Tiberius vero Cæsar, causa præcipui quæstus, tantum delatoribus tribuit, ut nemini fidem abrogaret, sive quid veri, sive vani referrent. [2] Nam ebriorum sermo excipiebatur, simplicitas jocantium, & quodcunque dictum capite & fortunis luebatur, [3] adeo ut capitale esset, circa Augusti simulacrum servum cecidisse, vestem mutasse, [4] effigiemque impressam nummo vel annulo, latrinæ aut lupanari intulisse, dictum factumque ejus aliqua æstimatione læsisse, ita ut primores senatus, & magna hominum vis infimas delationes exercerent. *Imperatores qui delatoribus auscultarunt.* [5] Cumque senatus de præmiis accusatorum abrogandis aliquando agendum putaret, Tiberius dictitans jura subverti, si custodes legum amoverentur, tantum licentiæ delatoribus dedit, ut plerique criminis postulati, ante judicium supplicium prævenerint. [6] Vitellius quoque delatos mathematicos, inauditos capite punivit. [7] Domitianus

1 *Tiberius vero Cæsar.*] Corn. Tacitus lib. 5. Sueton. in vita illius c. 61.

2 *Nam ebriorum sermo.*] Verba sunt Senecæ de hoc ipso loquentis libro tertio, de Beneficiis cap. 26.

3 *Adeo ut capitale esset.*] Sueton. in eo. Tiberio, cap. 58.

4 *Effigiemque impressam.*] Et hoc quoque est Senecæ dict. lib. 3. de Beneficiis, & Sueton. ubi supra proxime.

5 *Cumque Senatus.*] Id usque ad clausulam, *Vitellius*, est Taciti lib. 4.

6 *Vitellius.*] Suetonius in vita illius cap. decimo quarto.

7 *Domitianus.*] Sueton. in ejusdem vita, cap. 12. Unde & de eo loquens Plinius Secundus in Panegyrico ad Trajanum, *Vidimus*, inquit, *delatorum judicium, quasi grassatorum, quasi latronum.* Quanquam Martialis l. 1. epig. 4. scribit Domitianum initio principatus delatores gravissima pœna affecisse, his verbis,

Turba gravis paci, placidæque inimica quieti,
Quæ semper miseras sollicitabat opes,
Traditca Getulis, nec cepit arena nocentes:
Et delator habet quod dabat exilium.
Exulat Ausonia profugus delator ab urbe,
Impensis vitam principis annumeret.

Idem scribit Tranquillus in ejusdem Domitiani vita cap. 9. *Fiscales calumnias magna calumniantium pœna repressit: ferebaturque vox ejus: Princeps, qui delatores non castigat, irritat. Sed neque in clementiæ, neque in abstinentiæ tenore permansit: & tamen aliquanto celerius ad sævitiam descivit, quam ad cupiditatem.* Nam (auctore eodem Tranquil. cap. 12.) *nihil prorsus habuit, quin prædaretur omni modo. Bona vivorum ac mortuorum usquequaque, quolibet & accusatore & crimine corripiebantur. Satis erat objici qualecunque factum dictumque adversus majestatem Principis, &c.* Hinc est, ut conqueratur Juvenalis sat. 1.

—— Et post hunc magni delator amici,
Et cito rapturus de nobilitate comesa
Quod superest, quem Massa timet, quem munere palpat
Carus & à trepido Thymele summissa Latino:

nus dum rapinis intendit animum, ita aures delatoribus patefecit, ut nihil cuiquam tutum esset, delatorque delatorem timeret, & causidici causarum actionibus posthabitis, ad delationes se conferrent. [1] Quod de Constantino traditur, ut delatores omni tempore admitteret, eosque ingenti studio foveret. [2] Non sic Vespasianus & Titus, qui adeo illos insectati fuerunt & odio prosequuti, velut publico exitio destinatos, ut flagellis cæsos per Amphitheatri arenam spectandos traducerent, ut pœnis coërciti, à noxiis deferendis abstinerent. [3] Pius vero Antoninus delatores, si non probarent, capitali pœna affecit: si probarent, oblato præmio dimisit infames. Idem factum memoratur [4] de Opilio Macrino Imperatore, ut delatores minime admitteret, sed undique conquisitos, pœnis & damno mulctaret. [5] Fuitque veteri sanctione constitutum, ut neque mulieri, neque damnato criminis, neque militi, aut veteranis, neque viris clarissimis ob dignitatem criminosum deferre licitum esset. [6] Fertur Dionysius tyrannus cum

Qui Imperatores delatores aversati.

Et satyra 4.

Unde fit ut malim fraterculus esse gigantum.

Ejus crudelitatem taxat iterum Plin. in Panegyr. Trajani. *Quum nuper immanissima belua, velut quodam specu inclusa, nunc propinquorum sanguinem lamberet, nunc se ad clarissimorum civium strages cædesque proferret, &c.*

1 *Quod de Constantino.*] Pomponius Lætus in vita illius, & Ruffinus Ecclesiasticæ historiæ libro 19. Adde & de Maximo apud Herodianum libro septimo.

2 *Non sic Vespasianus & Titus.*] Suetonius in vita Titi, c. 8. ad finem, & Dion in ejusdem Titi vita.

3 *Pius vero Antoninus.*] Julius Capitolinus in vita illius. Eusebius historiæ Ecclesiasticæ lib. 4. c. 9. Idem præstitit Aurelius Cæsar, ut scripsit idem Eusebius d. lib. 4. cap. 19.

4 *De Opilio Macrino.*] Julius Capitolinus in vita illius, Herodianus l. 5. sic scribit, *Delatores autem & servi omnes, quicunque dominos detulerant, patibulo affixi, totaque urbs, atque adeo Romanum imperium sceleratis hominibus perpurgatum, partim suppliciis affectis, partim exilio mulctatis.* Adde quod Plinius in Panegyric. laudat Trajanum, quod idem factitaverit, quod delatores, quos impunitos reliquerat Nerva, punivérit, quorum turba insulas complevit, quorum supina ora retortaque cervices spectavere Romani, cum velut piaculares victimæ ad supplicia ducerentur. Sed & Pertinax (auctore eod. Herodiano lib. 2.) delatores urbe exegit, & ubi ubi invenirentur puniri imperaverat: cavens ne cui de vanis criminibus periculum conflaretur. Gordianus item eos omnes exilio affecit, ut scribit idem Herodianus lib. 7.

5 *Fuitque veteri sanctione.*] *L. deferre. ff. de jure fisci.* & C. *de delat. l. ult.* lib. 10.

6 *Fertur Dionysius tyrannus.*] Cælius

cum in cives nullo placatiore animo esset, Sagogidas dispositos habuisse, qui singulorum dicta factaque referrent. [1] Circa patroni quoque ad bona liberti admissionem, & patronatus jura, eadem lex satis commode providit: nam si libertus, cui centum millium sestertiorum census fuisset, duos, unumve liberos post obitum reliquisset, ad virilem bonorum partem patronum admittebat: si verò tres aut ultra haberet filios superstites, nihil ex bonis liberti hac lege patrono debebatur. [2] Fuere quoque & alia legis Papiæ salubriter constituta, inter quæ ut viginti Vestales virgines, quæ sacri & æterni ignis perennem curam agerent, pontificis maximi scitu ad sacerdotium eligerentur, & cooptarentur. [3] Vtque nemo ad honores magistratusve admitteretur, nisi civis effici, aut civitate donari antea meruisset. [4] Propterea Marco Perpennæ probrum objectum fuit, falsoque consul fuisse creditus est, quod contra legem Papiam, priusquam admitteretur ad civitatem, consul factus fuit. Procedente mox tempore, cum jus civitatis passim & sine delectu etiam infimæ sortis hominibus daretur, idque fœdum, neque ex imperii majestate visum foret, lege Papia cautum, ut peregrini urbe Romana uti prohiberentur, ad eamque alienigenæ non admitterentur. [5] Sed quamvis lex Julia libertinarum conjugia priori constitutione admiserit, lapsis postea temporibus eadem lex libertinas, & ludicram aut scenam exercentes, senatorio viro admisceri gravi pœna interdixit, videlicet, ne senatorius

lius Rhodiginus libro Antiquarum lectio. 22. cap. 17. ad fin. scribit Dionysium habuisse Prosagogidas, impios homines, quorum opera emissitia captabat, quod quisque de tyranno vel sentiret, vel loqueretur. Hos Plutar. in libro de Curiositate ad fin. vocat ὠτακουστάς, id est *auscultatores*. Vide Erasmum in proverbio *Midas*.

1 *Circa patroni quoque.*] L. 1. & l. *si libertus prætorito*, §. ult. *ff. de bon. damnat.* & alibi eod. tit.

2 *Fuere quoque & alia.*] Gellius libro 1. c. 12.

3 *Vtque nemo ad honores.*] Tranquillus in Augusto, cap. 47. & Dionysius Halicar. lib. 2.

4 *Propterea M. Perpennæ.*] Valerius Maxim. lib. 3. cap. 4.

5 *Sed quamvis lex Julia.*] Hæc omnia usque ad clausulam, *Post aliquot*, sunt Pauli Jurisconsulti in *l. lege Julia.* in princip. *ff. de rit. nupt.* ubi & verba ipsius legis, ut hic posita sunt.

1 *Aniz-*

torius ordo contagio libertinarum pollueretur. Verba ex ea lege hæc sunt: Qui senator est quive filius, neposve ex filio, pronepsve ex filio natus, cujus eorum est, eritve, ne quis eorum sponsam uxorem nesciens dolo malo habeto libertinam, aut eam quæ ipsa, cujusve pater materve artem ludicram facit fecceritve, sponsa nuptave sciens dolo malo esto. Neve quis eorum, dolo malo sciens, sponsam uxoremve habeto. Hactenus lex Julia. Post aliquot vero ætates, [1] Aurelianus Cæsar constitutiones legis Papiæ velut vanissimas induxit & abrogavit. [2] Claudius vero Cæsar adeo liberarum mulierum, quæ servis nubunt, conjugium odio prosequutus fuit, ut præter legem ingenuitatis, præterque instituta majorum, filios inde editos, non ingenuæ conditionis, sed libertinos esse, juraque libertorum nancisci, & ingenuitatis amittere, lege sanciverit: ipsaque, si maritus ignorasset, serva esset: si autem conscius fuisset, liberta. [3] Divus vero Vespasianus statuit edicto, ut libera quæ se alieno servo junxisset, ancilla haberetur: [4] contra vero alia constitutione cavit, ut si serva mulier hac lege væniret, ne prostitueretur: si contra legem venditionis prostituta foret, ut esset libera: prostituensque jus patronatus non haberet. [5] Ægyptiis autem nullus ex serva genitus, habetur servus, aut illegitimus

Lex Papiæ ab Aureliano abrogata.

Claud. lex in liberas servis nubentes.

Vespasiani edictum.

Ægyptii quos servos æstimarint.

1 *Aurelianus Cæsar.*] Vopiscus in vita illius.

2 *Claudius vero Cæsar.*] Corn. Tacitus lib. 5.

3 *Divus vero Vespasianus.*] Sueton. in vita illius, cap. 11. Repertor hujus relationis fuit Pallas ille libertorum potentissimus. Nam si turpis domini existimatur concubitus cum ancilla, longe turpior videri dominæ consuetudo cum servo: quoniam, ut inquit Quintilianus in quinto, *non idem est, dominum cum ancilla coisse, quod dominam cum servo.* Apud Jureconsultos *tit. ad legem Juliam de adulteriis*, tractatur de servo adulterii accusato: jubet lex eos servos, de quibus quæstio adulterii habita sit, publicos esse. Apud Ægyptios mulier deprehensa naso mutilabatur, ut ea parte mulctaretur, qua maxime facies exornatur: in adulterio deprehensus virgis ad mille plagas cædebatur. Diodorus auctor in secundo Bibliothecæ c. 3.

4 *Contra vero alia.*] Vide *l. Divus Vespasianus. ff. de jure patron.* quæ de hac re loquitur, sed paulo aliter, & *l. sed si hac. §. 1. ff. de in jus vocan.* & *l. si quis sub hac pacto. ff. de contrah. empt.* & *l. Titius. vers. quod si prior. C. de ser. export.* & *l. 1. & 2. C. si mancip. ita venie. ne prostit.*

5 *Ægyptiis autem.*] Idem Diodorus ibidem paulo post ad fin.

1 *Pericles*

timus: quia solum patrem ingenuitatem & genus præstare, matrem vero natalibus nihil conferre putabant. [1] Pericles autem Athenis auctor fuit, ut qui ex serva, aut non legitimo conjugio nati essent, vel turpi nota affecti forent, civium non haberentur numero, sed externorum. *Pericles.*

1 *Pericles.*] Plutarchus in vita illius, de quo & nos alibi diximus.

CAPUT XXIII.

Quod jus, quæve potestas dictatoris Romæ & exteris fuerit, & à quibus dici & quanto tempore debuerit.

QUI de creando dictatore exploratum jus habuere, hoc quoque adnotarunt, dictatorem dici, qui [1] apud veteres magister populi vocabatur: [2] idque libris auguralibus extare, magno argumento, quod ab eo magister equitum dicitur. [3] In eo enim jus majestatis & totius imperii fuit, cujus ductu & auspicio sæpe respublica & imperium stetit, [4] quem magistratum ex Albanis deductum autumant, plerique à Græcis, quos illi [5] αἰσυμνῆτας, [6] aut, à Lacedæmoniis, quos ἁρμοστὰς, [7] Thessali archos dixere, qui parem regiæ dignitati potestatem habent, [8] Hedui vergobretum, summum magistratum, qui vitæ necisque imperium tenet: Iberi, Ibem vocant: [9] Pœni suffetem, *Dictator quis.* *Vergobretus. Ibis. Suffetes.*

Ægyptii

TIRAQUELLUS.

1 *Apud veteres magister populi.*] Cicero lib. 3. de finibus, & in lib. de Republ. & ab eo Seneca Epistolarum ad Lucilium lib. 19. epistola ejus lib. 1. & omnium 108. & Varro lib. 1. aut aliorum computatione 4. Vide Cælium Rhodiginum Lect. antiq. libro 12. capite 17.

2 *Idque libris Auguralibus.*] Seneca ubi nuper citavimus.

3 *In eo enim jus majestatis.*] Hæc probantur ex iis, quos infra citabimus.

4 *Quem magistratum ex Albanis.*] Dionysius Halicarn. lib. 5. non longe ante fin.

5 *Αἰσυμνῆται.*] Αἰσυμνήτας scribendum ex Dionysio in eodem loco, & vide infra in verbo, *Hi vero Æsymnetæ.*

6 *Aut à Lacedæmoniis.*] Dionysius ibi. Sed tu vide quæ dicam inferius libro 6.

7 *Thessali Archos dixere.*] Dionysius item ibi.

8 *Hedui Vergobretum.*] Cæsar libro primo belli Gallici.

9 *Pœni suffetem.*] Livius 3. Decad. lib. 8. atque item 10. & iterum 4. Dec. lib. 4. ad fin. Festus Pompejus lib. 17. *Suffes*, ait, *consul lingua Pœnorum. Claudius, Senatus*, inquit, *consuit referentibus Suffetis.*

2 Ægyptii

Diœcetes. Megistanes. Chiliarchus. Hipparchi. Asiarchæ. Magnetarchæ. Diorigius. Demiurgus. Archinus. Medix.

[1] Ægyptii diœcetem, qui post regem totius regiæ curationem habet: [2] sicut apud Persas megistanes [3] & chiliarchus. [4] Hi vero æsymnetæ veluti tyranni quandoque imperitarunt, [5] qualem Mitylenæi Pittacum elegêre: [6] & hipparchi apud eosdem, & [7] Trallianis asiarchæ: [8] Apud Magnetes magnetarches: [9] ab Achæis diorigius & demiurgus, [10] à Thebanis archinus, [11] ab Oscis medix, summi magistratus appellati: [12] apud Carthaginenses dionysiarchus, [13] Capuæ media-

1 *Ægyptii Diœcetem.*] Cicero in Orat. pro C. Rabirio Posthumo in duobus locis. Latine *dispensator* dici potest.

2 *Sicut apud Persas Megistanes.*] Ammianus Marcellinus tradit, apud Persas neminem consiliorum esse conscium præter *Megistanes*. Vide omnino in nostris Commentatiis Nobilitatis cap. 37. num. 30. incip. *Magnates*. Id etiam adde & apud Armenios ex Cor. Tacito lib. 15. Sed, ut non omittas, quod scribitur Marci cap. 6. Herodem in natali suo *megistanas* adhibuisse: Erasmus vertit, *primates*, sive *primores*.

3 *Et Chiliarchus.*] Probus Æmylius in Conone. Strabo lib. 4. ubi dicit, Reges ita vocari veluti potentes. Herodotus autem lib. 7. dicit Chiliarchas apud Persas dici, qui mille, ut myriarchæ qui decem millibus præerant. At Servius enarrans illud Virg. lib. 9. Æneidos,

— *Ast illos centeni quemque sequuntur*
Purpurei cristis juvenes. —

Ex numero, inquit, *militum, qui eos sequuntur, gradus dignitatis apparet ex more Romanæ militiæ. Unde & milites dicti à mille: & tribuni militum dicti sunt χιλίαρχοι.*

4 *Hi vero Æsymnetæ.*] Aristoteles lib. 3. Politicôn cap. 10. & eundem vide cap. seq. & iterum lib. 4. c. 10.

5 *Qualem Mitylenæi Pittacum.*] Dionys. Halic. lib. 5. paulo ante fin. sæpius auctoritate Theophrasti in commentario de Regno.

6 *Et Hipparchi apud eosdem.*] Scilicet Mitylenæos, atque etiam apud Athenienses ex Julio Polluce libro 7. cap. 35. & Halicarnasseo lib. 6. in princip. & Pausania lib. 1. Est autem hipparchia præfectura & quasi magisterium equitum.

7 *Trallianis Asiarchæ.*] Strabo libro 14.

8 *Apud Magnetes Magnetarches.*] Livius 4. Decad. l. 5. in duobus locis.

9 *Ab Achæis diorigius & demiurgus.*] Livius 4. Decad. lib. 2. statim post orationem Aristheni prætoris Achæorum, *Tum inter magistratus gentis (demiurgos vocant: decem numero creantur) certamen nihilo segnius, quam inter multitudinem esse*, & iterum ejusdem Decadis libro octavo.

10 *A Thebanis Archinus.*] Paulus Æmylius in Pelopida dicit *Pesiarchon*, nisi ibi mendum sit.

11 *Ab Oscis Medix.*] Ennius de Oscis, Italiæ populis, loquens,

Summus ibi capitur Medix, occiditur alter.

Et ex eo Festus Pompejus lib. undecimo non multo ante finem.

12 *Apud Carthaginenses Dionysiarchus.*] Hic idem magistratus apud Parchios Siciliæ populos summus erat, ut tradit Cic. in 6. in Verrem actione.

13 *Capuæ Mediastuticus.*] Legendum *Mediastuticus*, ex Liv. 3. Decad. lib. 4. iterumque 6. *Mediastuticus*, inquit, *qui summus magistratus apud Campanos est, eo anno Seppius Lesius erat, loco obscuro, tenuique fortuna ortus.*

1 Neapoli

mediatuticus, [1] Neapoli Demarchus, [2] Tarenti Democrates, [3] in Cappadocia satrapes, [4] in Paphlagonia Dynastes, [5] apud Longobardos exarchus, [6] Cretensibus cosmi fuere, qui

Meddiatuticus. Demarchus. Democrates. Satrapes. Dynastes. Exarchus. Cosmi.

1 *Neapoli Demarchus.*] Ælius Spartianus in vita Adriani, ita scribit, *Apud Neapolim Demarchus in patria sua quinquennalis fuit, Athenis Archon.* Dicitur autem δήμαρχος princeps populi & Tribunus plebis.

2 *Tarenti Democrates.*] Envoriar ni Alexander hic lapsus sit. Democrates enim proprium nomen fuit ejus, qui primum præfectus classis Hannibalis fuit: deinde ab eo præpositus præsidio Tarentinorum, ubi fortiter dimicans interemptus fuit. Livius 3. Decad. lib. 7.

3 *In Cappadocia Satrapes.*] Strabo libro 12. post princ. sic scribit, *Macedones Cappadociam in duas satrapias à Persis divisam accipientes, partim spontanei, partim inviti, ex satrapiis in regna redegerunt.* Constat etiam satis ex Trebellio Pollione in Gallienis & aliis multis scriptoribus Satrapes Persarum fuisse. Nam & ea dictio proprie Persica est. qua sæpe usi sunt Curtius & Plinius.

4 *In Paphlagonia Dynastes.*] Probus Æmylius in Datamis vita post princip. Sed & adde aliorum quoque fuisse hunc magistratum sive imperium, ut patet ex Strabone lib. 9. & Eusebio de Temporibus, dum loquitur de Ægyptiorum politia & dynastia. Dynastarum meminit Cic. in epist. ad Attic. lib. 2. epist. 9. ejus lib. & 25. totius operis: *Etenim quantum augeantur, erit nobis idem cum iis Dynastis in gratia,* & Philippica 2. *Itemque si cæteri Reges Tetrarchæ, Dynastæque fecissent.* Cæsar lib. 3. belli Civilis, ubi tradit Pompejum magnam vim auri imperasse Asiæ, Syriæ, Regibusque omnibus, & à Dynastis & Tetrarchis, & liberis Achaiæ populis pecuniam maximam exegisse. Hirtius lib. 4. belli Alexandrini tradit Cæsarem Reges, Tyrannos, Dynastas provinciæ, qui ad eum concurrerant, in fidem recepisse. Sueton. in Tiberio c. 26. *Ac ne Augusti nomen, quanquam hæreditarium, ullis nisi ad Reges ac Dynastas epistolis addidit.* Græci (auctor est Strabo) vocant Dynastas dominos ac potentes, & Dynastiam ipsam vim & principatum, propterea quod plurimum possunt, pollentque, & populos, quo velint, aut vi, aut persuasione perducant. Meminit & horum Josephus Antiquitat. lib. 19. cap. 7. eodemque ult. non semel, & lib. 20. c. 1. ad fin. & cap. 2. & alibi sæpe.

5 *Apud Longobardos Exarchus.*] Volaterranus Geographiæ lib. 4. ubi de Gallia Togata, sic scribit, *Hæc sedes quondam Exarchatus, qui magistratus cœpit anno 620.* à Justino primum excogitatus, ut Imperatoris quodammodo vicarius in Italia foret, eaque fuit auctoritate, ut Pontifex Romæ creatus ab eo probaretur. Duravitque annos 164. Sed his adde apud Samothraces Theondam summum magistratum fuisse, Liv. 5. Dec. lib. 5. post princ. Arabes, Arabarches habent, * de quo Juvenalis sat. 11.

Atque triumphales inter quos ausus habere,
Nescio quis titulos Ægyptius aut Arabarches.

Ex quo Cic. Attico lib. 2. epist. 17. & totius operis 33. ad fin. Pompejum Arabarchen appellat, quod eam Arabiæ partem, quæ Syriæ conjuncta est, domuisset: quanquam sunt, qui hanc Ciceronis appellationem ad M. Antonium referant: & inter cæteros Alciat. Prætermissorum lib. 1. & Cælius Rhodiginus lib. 18. cap. 35. in fin. In nostris etiam legibus *Arabarchiæ* fit mentio, in *l. usurpationem, C. de vectigal.* ubi ita scribitur, *Iidem A.A. eidem Comiti sac. largit. Usurpationem totius licentiæ submovemus circa vectigalia Ara-*

Platæensium princeps. Persarum rex per vitam regnabat. Argi. Atheniensium democratia. Lacedæmones.

qui vice regum imperitarunt: quibus in usu erat, ut nunquam caput rasitarent, sed barbam capillumque summitterent: [1] sicut Platæensium princeps, ferrum tangere, aut aliam vestem quam candidam induere, perpetua lege vetabatur. [2] Persis unus Rex summæ potestatis perpetuo præerat, & nunquam nisi morte mutabatur. Argis licet unus foret, tamen annis singulis amoveri servatum est. [3] Athenienses quum regali antea regerentur imperio, postea regio dominatu abrogato, libertatem tuentes, popularem statum delegere. [4] Apud Lacedæmonios vero, qui summum gerebat imperium, aliquando Rex fuit, qui ex Heraclidarum genere eligebatur, ex quo novissimi Spartæ regnarunt imperio illibato, aut ex Euricionitidis & Agidis fami-

*lia Arabarchiæ per Ægyptum atque** Augustamnicam constitutum.* Ex quo potes intelligere Arabarchen dictum fuisse eum, qui præfectus esset hujusmodi vectigali. Apud Rhodios *Prytanis*, Livio 5. Dec. lib. 2. *Hegesilus, cum in summo magistratu esset (Prytanym ipsi vocant) multis rationibus perpicerat Rhodios ut, &c.* Apud Bœotios *Bœotarches* eidem Livius 4. Dec. l. 3. & 5. Decad. lib. 2. uti etiam apud Thebanos Æliano variæ historiæ lib. 13. ubi de Epaminunda. Apud 12. populos Tusciæ, fuerunt & 12. Lucumones, scilicet singulos singuli, qui lingua Etrusca Reges sunt: ut scribit Servius lib. 2. Æneid. in eum locum.

— *Quæ circum plurima muros*
Accepit patrios. —

COLERVS.

* Fallitur certe Tiraquellus. Neque enim *Arabarches* habent Arabes, neque Arabarches uspiam recte legi, verum est. Juvenalis igitur & Cicero, Itemque *l. 9. C. de vect. & Com.* emendanda est. & legendum (sic enim restituit optime optimus Jurisconsultorum) *Alabarches*, & *Alabarchia*. Justinian. Edict. XI. τῷ κατὰ καιρὸν Ἀλαβάρχῃ, & paulo post: παρασχὼν Ἀλαβαρχίαν. Alabarchia autem est vectigal, quod pro transductione pecorum infertur. ἀλαβα est *scriptura* sive argumentum, quo scribimus, ut ait Phavorinus. Sic Latine vectigaliorum ratio *scriptura* dicta est, & vectigalibus præpositus magister scripturæ sive *Alabarches* qua ratione Cicero M. Antonium Alabarchen vocat, quod multa vectigalia exegisset Ægypto, non Arabarchen quod dominisset Arabiæ partem. Hæc Cujacius lib. 6. Observat. cap. 37.

** Vide, num (*atque Augustamnicam*) legendum.

TIRAQUELLUS.

6 *Cretensibus Cosmi fuere.*] Aristot. lib. 2. Politicôn cap. 8. dicit Cosmos apud Cretenses eandem vim & potestatem habuisse, quam Ephori apud Lacedæmonios, nisi quod Ephori tantum quinque erant, Cosmi autem decem. Et quod illi ex omni populo eligebantur, hi ex certis quibusdam familiis.

1 *Sicut Platæensium princeps.*] Plutarchus in Aristide.

2 *Persis unus Rex.*] Herodotus libro 3.

3 *Athenienses.*] Ælianus in lib. de Politiis. Plutarchus in lib. de tribus repub. generibus.

4 *Apud Lacedæmonios.*] Pausanias lib. 3.

1 *Præcl-*

familia, sæpius duo ex stirpe [1] Procli & Euristhenis, prognatis Herculis, ex quarum altera in alteram transire non licebat: [2] qui tamen non ut reges summum jus habebant, quia juris omnis publici potestas penes senatum erat. Sic in Papho ex Cinirasorum gente, [3] & Athenis ex Erichthei magistratus ad sacra Cereris fiebant. [4] In Ionia quoque nisi ex Codri progenie Rex esse nemo poterat: & apud Milesios nisi ex Scamandri Hectoris filii, & Ascanii Æneæ. [5] Idem apud Marcomannos [6] & Quados, ex Marobudui & Tudri genere, [7] exemplo Rheginorum, quibus princeps ex Messeniorum stirpe fit. [8] Persici quoque reges ex Achemenidarum familia soli fiunt. Et apud Siculos ex Teline prognati, inferorum deorum longo tempore sacrificuli erant, qui à duobus quæstoribus regi solebant summæ potestatis, uno Lilybætano, altero Syracusano. [9] Etiam Corinthi

Paphii. Athenienses. Iones. Milesii. Marcomanni. Quadi. Rhegini. Persæ. Siculi. Corinthi.

1 *Procli & Euristhenis.*] Euristhei legendum est ex Herod. lib. 5. ubi de Anaxandride Spartanorum Rege loquitur. Sed hic tamen eundem vide l. 7. ubi Leonidæ Regis Spartani genealogiam declarat. Et lib. 8. ubi etiam Leonthychidis Spartanorum Regis genealogiam describit, ubi inter cæteros Procli meminit.

2 *Qui tamen non ut Reges.*] Idem Herodotus libro 6.

3 *Et Athenis ex Erichthei stirpe.*] Homerus lib. 2. Iliados in Catalogo post princ. Athenas populum Erichthei appellat.

Οἳ δ' ἄρ' Ἀθήνας εἶχον ἐϋκτίμενον
πτολίεθρον,
Δῆμον Ἐρεχθῆος.

Et Virgil. in Cyri post princ.

Qualis Erichtheus olim portatur Athenis.

Hunc autem fuisse Regem Athenarum constat ex Herodoto lib. 8. & Pausan. lib. 1.

4 *In Ionia.*] Ex Herodoto lib. 1. & Strabone lib. 4. in principio.

5 *Idem apud Marcomannos.*] Tacitus in lib. de Moribus Germanorum, & Strabo lib. 7.

6 *Et Quados.*] Idem Cornel. Tacitus eod. lib.

7 *Exemplo Rheginorum.*] Strabo libro 6. *Quocirca Rheginorum Principes usque ad Anaxilai tempora semper Messeniorum stirpe constituti fuere.*

8 *Persici quoque Reges.*] Herodotus lib. 3. & Plato in libro de Natura hominis, & hinc Persarum Reges *Achæmenii* vocabantur. Claudianus de Raptu Proserpinæ libro tertio:

Cessit Achæmenio Regi indubitatus
Accessit tremebundus eques.

Sedulius etiam de Persarum Rege loquens,

Cujus Achæmeniam subito ascenderat iram
Plus fornace sua.

9 *Etiam Corinthi.*] Strabo libro 8. ubi de ludis Isthmicis, qui Corinthi celebrabantur loquens, sic scribit, *ipsi quoque Bacchiadæ annis ferme ducentis urbem dominatione tenuerunt, & tyranni locupletissimi & numero plurimi & genere clari residentes, & emporii ipsum ademptum metu fructuosum possedere. Cypselus autem hisce destructis, tyrannidem*

rinthi Bacchiadum familia annis ducentis imperitavit, quos Cypselus tyrannus postea exegit, cujus factionis Demaratus & Tarquinius domo ejecti, regnum Romæ tenuerunt. Nonnunquam seniores & nobilissimi popularium, Lacedæmoniis amplissimum gessere magistratum.

Parthi. Parthi quandoque ex duobus collegiis, cognatorum scilicet & magorum binos reges crearunt.

In Meroë. [1] In Meroë nemo summum gerebat imperium, nisi qui prævalido corpore cæteris antestaret.

Gordii. [2] Gordii regem quam obesum & præpinguem esse voluere, quod ex corporis mole animi indolem dijudicarent.

Medi. [3] Apud Medos, nisi qui viribus excelleret, præcipuoque robore cæteris emineret, jure gentis nemo Rex eligitur,

Libyes. & in Libya solum qui citissimo cursu valeret, pro rege imperitavit:

Cathei. [4] sicut apud Catheos Indicam gentem, qui insigni corporis forma cæteris anteiret: [5] in quo traditur mirum, ex tot millibus armatorum, quos Xerxes in Græciam duxit, neminem sibi corporis magnitudine aut specie præstitisse.

Æthiopes. [6] Æthiopes quoque si quando regiæ stirpis vir deesset, maximarum virium, quique opibus

---

occupavit, ejusque domus divitias, oblatum Olympico templo Cypseli donum testatur, &c.

1 *In Meroë.*] Nam & Automolæ, qui & ipsi sunt ex iis, qui Meroëm habitant, pulchri forma, æqui corporis, parumque veneratiores, veluti optimarum alumni virtutum: in illis mos est, cui potissimum pareant, specie ac viribus legere. Ex Pomponio Mela libro 3. cap. 10.

2 *Gordii.*] Zenodorus in proverbio νόμος καὶ χώρα, ubi etiam tradit, Syracos ei coronam deferre, qui proceritate corporis reliquos antecellat, atque, ut quidam narrant, cui caput sit longissimum.

3 *Apud Medos.*] Strabo libro undecimo, *Medorum hoc,* inquit, *est, quanquam non omnium, sed montanorum, eum in Regem eligere, qui fortissimus sit.*

4 *Sicut apud Catheos.*] Strabo l. 16. & Diod. Siculus l. 17. Cæteri autem Indi, si quando non essent suis regibus liberi, qui in regno succederent, tum unum aliquem inter se virtute præstantem deligebant, ut scribit Arrianus Gest. Alexandri lib. 8.

5 *In quo traditur mirum.*] Herodotus lib. 7. loquens de numero exercitus ipsius Xerxis, qui prope infinitus erat, *In quo,* ait, *cum tot virorum millia essent, nemo aut specie aut magnitudine corporis erat, qui cum Xerxe ipso posset contendere, tanquam dignior esset, qui illud imperium obtineret.*

6 *Æthiopes.*] Hic omnino vide, quæ scripsi in legibus Connubialibus lib. 2. num. 44. incip. *sed ut redeamus,* & præterea Herodotum lib. 2. Verum aliter horum Reges creari dicit Diodorus libro 4. c. 1. ut inibi videre poteris, & aliter Herod. lib. 3.

1 Sido-

bus & robore præcelleret, regem eligebant. [1] Sidonii contra: nam nisi regia stirpe ortus foret, neminem dominari sinunt. *Sidonii.* [2] Sabæis post constitutum regem, primus ex nobilioribus jure gentis ad successionem adspirat regni, *Sabæi.* [3] cui hoc proprium est, ut extra septa prodire non audeat, quo venerationis plus inesset: quod si extra regiam conspicitur, lapidibus impetitur. [4] Fuitque observatum in Taprobane, *Taprobani.* ut qui liberos haberet, in regem assumi non posset, ne regnum hereditario jure sibi vendicaret: [5] & apud Germanos, *Germani.* ut ex generis nobilitate rex fieret, dux vero ex virtute. [6] Apud Persas vero, ut Rex fiat nemo, nisi qui magorum *Persæ.* disciplinis imbutus esset, [7] quibus nefas erat, illegitimum tenere regnum, si legitimus superviveret. [8] Utque in regem sumptus, in principio dominatus quodcunque optaret à populo donum ferat. Proditumque memoriæ est, [9] Sitonum gentibus juxta Suevos & Germanos, vetusto *Sitones.* more,

1 *Sidonii contra.*] Q. Curtius l. 4. rerum gestarum Alexandri.

2 *Sabæis.*] Vide num hic dicat *Sabæis* pro *Chatramotitis*, de quibus Strabo lib. 16. *Succedit apud eos*, inquit, *in regno non filius patri: sed qui primus è nobili genere post constitutum Regem nascitur. Nam simul ac aliquis in imperio constitutus est, omnes nobilium virorum uxores prægnantes conscribuntur, & custodes apponuntur, qui observent quæ prima pepererit, nam ejus filius ex lege assumitur, & ad regni successionem regaliter educatur.* Paulo autem ante Strabo de Sabæis locutus fuerat, quod causam errori Alexandro præbuit. Nam & aliter Sabæi Reges habebant, scilicet, ex generis successione, eos quibus multitudo honores distribuit bonis malisque immixtos, ut scribit Diodorus Siculus l. 4. c. 3. non adeo longe à fin.

3 *Cui hoc proprium est.*] Scilicet Sabæis ex Strabone & clarius ex Diodoro Siculo ubi supra.

4 *Fuitque observatum in Taprobane.*] Plinius lib. 6. cap. 22. Solinus c. 66. aut aliorum comput. 56. & Martianus Capella lib. 6. ubi de India.

5 *Et apud Germanos.*] Corn. Tacitus de Moribus Germanorum.

6 *Apud Persas.*] Cicero lib. 1. de divinat. & lib. 5. de Finibus bon. Sed & is continuo quam in Regem assumptus esset, sacris à sacerdotibus initiabatur, ut tradit Plutarc. in Artaxerxe, ubi ita de eo loquitur, *Nec ita multo post Darii mortem Rex Pasargadas profectus est, ut à Persarum sacerdotibus, more regio, sacris initiaretur.*

7 *Quibus nefas erat illegitimum.*] Herod. l. 3 post princ. Et satis quoque intelligi potest ex Plutarc. in Artaxerxe. Sed nec apud Phryges ex genere regio esse censebatur, nisi qui esset ex legitimis uxoribus, ut scribit Dares Phrygius in libro de Excidio Trojæ non multo post princ.

8 *Utque in Regem sumptus.*] Herodotus lib. 3. & Plutarchus in Artaxerxe: ubi tamen non simpliciter dicit à populo, sed ab eo, qui Regem constituisset.

9 *Sitonum gentibus.*] Corn. Tacitus de Moribus Germanorum.

Regium nomen diu invisum.

more, non virum, sed fœminam dominari: [1] Regiumque nomen tam Græcis [2] quam Romanis longo tempore invisum fuisse, [3] à nullisque in Græcia usurpatum, [4] nisi à Philippi & Alexandri posteris. Atque ex Alexandri ducibus [5] Eumene vivente neminem regium nomen sibi vendicasse: sed præfectos appellari solitos, donec Eumene defuncto, [6] Athenienses Antigono & Demetrio immodice obsequentes, inter plurimos honores regium illis nomen, velut altius fastigium, detulere: [7] licet Sicyoniis primum Ægialeum regnum in Græcia tenuisse, multi asseverent.

Socii. Amici.

[8] Romani quoque socium atque amicum, nisi benemeritos & ma-

1 *Regiumque nomen tam Græcis.*] Præterquam Atheniensibus & Lacedæmoniis, qui priscis temporibus parebant legibus, ut dictum est supra.

2 *Quam Romanis.*] De quo vide supra lib. 1. cap. 18. & quam regni nomen Romanis invisum fuerit, utpote libertati inimicum, disces ex Cicerone Anton. 1.

3 *A nullisque.*] Intellige posteaquam Athenienses & Lacedæmonii sub regibus esse desierunt. Codrus enim Atheniensium ultimus Rex fuit, qui pro republica se devovit. Cujus filius primus Archon Athenis fuit, qui magistratus postea summus fuit, ut alibi dictum est. Codri autem & Medontis testis est Vellejus Paterculus libro secundo. Quis autem fuerit Lacedæmoniorum Rex ultimus disce ex Pausania in Laconicis.

4 *Nisi à Philippi & Alexandri posteris.*] Justinus lib. 15. & Plutarchus in Demetrio, ubi dicit Lysimachum & Seleucum ex Alexandri successoribus diademata primos ferre cœpisse, Cassandrum autem pene solum id nomen regium neglexisse.

5 *Eumene vivente.*] Probus Æmylius in vita illius ad fin.

6 *Athenienses.*] Plutarch. in Demetrio. Contra autem Lacedæmonii legatum quendam, quem ad Antigonum, ipsius Demetrii filium, miserant, mulctavere quod illum accepissent Regem eum vocasse, licet singulos tritici medios singuli in magna frumenti penuria ab rege ipso accepissent: auctor Plutarchus in Apophtheg. Laconum.

7 *Licet Sicyoniis.*] Pausanias lib. 2.

8 *Romani quoque.*] Livius 4. Decad. lib. 1. *Vermina*, inquit, *filio Syphacis Regis per legatos petenti, ut Rex sociusque & amicus ab Senatu appellaretur, responsum fuisse, Pacem illi prius petendam à populo Romano esse, quam ut Rex sociusque & amicus appelletur: nominis ejus honorem pro magnis erga se Regum meritis dare populum Romanum consuesse.* Idem 5. Dec. lib. 5. *Sociis & amicis dare & alia comiter atque hospitaliter præstare Romanos & Senatum consuesse: Rhodios non ita meritos eo bello, ut amicorum sociorum numero habendi sint.* Cæsar quoque l. 1. belli Gallici scribit Ariovistum magno beneficio fuisse affectum, quod amicus à Senatu appellatus esset. Et iterum paulo post: Cæsar initio orationis, sua Senatusque beneficia commemoravit, quod Rex appellatus esset, quod amicus, quod munera amplissime missa. Quam rem & paucis contigisse, & à Romanis pro magnis hominum beneficiis consuevisse tribui docebat. Erat autem, ut constat ex eodem Livio 5. Decad. l. 3. certa forma, qua alii reciperentur in socios Romanorum. Nam ibi Lampsacenis

& magnis officiis devinctos, nullos appellarunt. [1] Et tametsi democratiam, hoc est, popularem potentiam, aliqui præcipue commendarint: & alii aristocratiam, id est optimatium regimen: tamen unius imperium pietate & religione inclytum, sub quo non gravis dominatus, sed justum & legitimum imperium esset, omnium consensu præferretur cæteris. [2] Eum ergo dictatorem primo, [3] vel ab uno ex consulibus [4] auctoritate patrum, [5] etiam sine populo, [6] vel ex senatusconsulto, [7] aut ex scito plebis à populo, vel à consulibus jussu populi, [8] & si inter consules non convenit, sortiri eum qui dicat, [9] vel à tribunis militum consulari po-

Ἀριστοκρατία. *Δημοκρατία.* *Imperium unius laudatum.* *Dictatorem qui dicerent.*

sacenis petentibus, ut in eorum amicitiam reciperentur, eos in sociorum formulam referre jussus est à Senatu Q. Mævius, Prætor: & alibi quoque ejusdem Decad. lib. 4. *Ea*, inquit, *introductus in Senatum cum memorasset, Senatus in formulam sociorum eum referri jussit.*

1 *Et tametsi.*] Vetus est quæstio & à multis seculis longius repetita, ut videre licet apud Herodotum lib. 3. ubi post multas rationes in id discessum est, ut monarchia esset potior: & Arist. sæpe in Politicis & Plutarchum in Marcello.

2 *Eum ergo dictatorem.*] Ad Romanos & privatim ad Dictatoris magistratum longo veluti postliminio redit. Id autem in Marcello Plutarchi.

3 *Vel ab uno ex Consulibus.*] Livius 1. Decad. libro 4. ubi de Cincinnato dictatore creato. Et libro 9. ubi de Fabio Ambusto. Et 3. Decad. lib. 9. ubi de Q. Cæcilio Metello. & alibi sæpe.

4 *Auctoritate patrum.*] Livius 1. Decadis libro 7. ubi de creatione Titi Manlii Torquati. Et ejusdem Decad. libro 8. ubi de Æmylii Mamerci creatione.

5 *Etiam sine populo.*] Ut patet exemplis prioribus. Vel etiam ab ipso populo auctoritate Senatus apud Livium 3. Decad. lib. 4. ubi de creatione Q. Fulvii dictatoris.

6 *Vel ex Senatusconsulto.*] Livius 1. Dec. libro 4. *Dictator*, ait, *ex Senatusconsulto dictus est, Q. Servilius Priscus.*

7 *Aut ex scito plebis à populo.*] Quanquam Livius 3. Decad. lib. 2. scribit quod populus dictatorem creare non poterat, tradit tamen Plutarchus in Fabio Maximo, illum nova exemplo populum Romanum dictatorem dixisse, cum Consul Servilius Romam venire non potuisset, omnibus viis obsessis.

8 *Et si inter consules.*] Livius 1. Dec. lib. 4. *Sors*, ait, *ut dictatorem diceret (nam ne id quidem inter collegas convenerat) T. Quintio evenit, is A. Posthumium Tubertum, socerum suum, severissimi imperii virum, dictatorem dixit.* Et diximus in nostris Commentariis Primigeniorum quæst. 17. in 1. opin. num. 49. incip. *Apud ipsum.*

9 *Vel à tribunis militum.*] Livius ejusdem 1. Decad. libro 4. ubi scribit Mamercum Æmylium dictatorem creatum fuisse ab A. Cornel. Tribuno militum Consulari potestate. Et rursum eodem libro, ubi tradit P. Cornelium dictatorem dictum ab Hala Servilio, etiam Tribuno militum consulari potestate.

Dictatorem quis diceret, & quo loco.

ri potestate, [1] nonnunquam à prætore dici mos erat. Quotiesque alteri ex consulibus dicendi dictatorem potestas fuit, semper illi [2] qui fasces haberet, [3] & nisi virum consularem, [4] & in foro Romano, [5] oriente nocte, [6] & silentio dicere

1 *Nonnunquam à Prætore.*] Nam & Cæsar lib. 2. belli Civilis scribit se dictatorem dictum fuisse à M. Lepido Prætore.

MERCERUS.

Nonnunquam à Prætore.] Negare id videtur Cic. 9. Epist. ad Attic. Epist. cujus initium est, *Cum dedissem. Valet enim credo Senatusconsultum facere. Valet Augurium decretum. Rapiemur, aut absentes vexabimur: vel ut Consules roget Prætor, vel dictatorem dicat. Quorum neutrum jus est. At si Sylla potuit efficere, ut ab interrege diceretur, &c.* Quod si mos majorum tulisset, ut Prætor dictatorem diceret, quare Pop. Romanus non jussit aliquem è Prætoribus dicere Dictatorem, eo anno quo Q. Fulvius à Populo dictator est creatus? Tum enim populus obstinate Dictatorem volebat dici: Consules dicere nolebant. Aut cur non dictator, sed Prodictator appellatus est Q. Fabius, qui hunc honorem à Populo accepit? Aut cur apud Livium lib. 4. Populo Rom. eli gio videtur obstare, ne Dictator non possit nisi à Consule dici? non item à Tribunis militaribus consulari potestate? Eorum certe major erat potestas, quam Prætorum. Forte id induxit in errorem Alex. quod Julius Cæsar à M. Lepido Prætore sit renunciatus Dictator. At hic modus dicendi Dictatorem, extraordinarius erat, & contra leges Romanas. Sed nec proprie Lepidus dixit Cæsarem Dictatorem. Habuit enim solum comitia, quibus Cæsar à populo Dictator est creatus. Quod vero addit Alexand. Prætores ante consulatum dictos dictatores, nescio an sit probandum Certe lex de Dictatore creando jubebat consularem dici. Livius lib. 2. *Consulares legere. Ita lex jubebat de creando Dictatore lata.* Quod vero nonnulli, ut est apud Livium lib. 2. contendunt primum Dictatorem fuisse, M. Valerium, M. Filium, qui nondum Consul fuerat, non placet ipsi Livio. Sed & Prætor non fuerat. Alios ante consulatum dictatores fuisse non legi. Fortasse potuit Alex. in eos auctores incidisse, in quos ego nondum inciderim.

TIRAQUELLUS.

2 *Qui fasces haberet.*] Livius 1. Decad. libro 8. *Æmylius, cujus tum fasces erant, collegam dictatorem dixit.*

3 *Et nisi virum consularem.*] Livius 1. Decad. libro octavo de dictatore & magistro equitum loquens. Apud veterrimos tamen auctores T. Largium dictatorem primum, Sp. Cassium magistrum equitum creatos invenio. *Consulares legere ita lex jubebat de dictatore creando lata, &c.*

4 *Et in foro Romano.*] Adverte tamen dictatorem C. Julium in Castris creatum apud Livium 1. Decad. lib. 7. Sed & extra terram Romanam dictum fuisse testatur Livius Dec. 1. l. 5. in creatione Camilli, & Decad. 3. l. 9. ubi de Q. Cæcilio Metello dictatore. Vide autem, num & in agro Romano dicere debuerit Alexander. Nam sic ait Livius 3. Decad. lib. 7. de Q. Fulvio dictatore: *Patres extra Rom. agrum (eum autem in Italia terminari) negabant dictatorem dici posse.*

5 *Oriente nocte.*] Livius 1. Dec. l. 4. ubi de creatione A. Servilii, & iterum ubi de creatione P. Cornelii, & lib. 8. ubi de creatione M. Marcelli, & lib. 9. ubi Fabius L. Papyrium dictatorem dicit, & 3. Decad. lib. 3. ubi de creatione M. Fabii Buteonis.

6 *Et silentio.*] Livius 1. Dec. lib. 8. ubi supra.

1 *Tametsi*

dicere licuit. [1] Tametsi consularem sive collegam dixisse, & prætores ante consulatum sæpe dictos fuisse compertum sit. [2] Poteratque secundo, tertio, & deinceps idem dictator dici. [3] Inde quia dictus esset, non creatus, nec comitiis electus, ut reliqui magistratus, dictatorem dici volunt: qui non apud Romanos tantum, [4] sed Carthaginenses, [5] Fidenates, [6] Lavinienses, [7] Albanos, [8] Tusculanos, [9] Samnites, [10] & omne fere Latium, multæ erat potestatis, & summi imperii. [11] Is autem dictator [12] simulatque dictus

Dictatorum summa apud diversas gentes potestas.

1 *Tametsi consularem.*] Halicarnass. ad fin. lib. 5.

2 *Poteratque secundo.*] Nam Mamercus Æmylius ter dictator creatus est, teste Liv. 1. Decad. lib. 4. & Camillus quater & quinquies apud eundem 1. Decad. lib. 6. L. Quintus Cincinnatus bis Plinio Secundo de Viris illustribus cap. 17. C. Marius septies consul Valerio Max. lib. 8. tit. 16.

3 *Inde quia dictus.*] Varro lib. 1. aut aliorum computatione 4. de lingua Latina. Plutarc. in Marcello. Alii ita dictum volunt quod ejus dicto omnes audientes essent, vel quod futuros dictare magistratus solitus sit. Fenestella lib. de Magistratibus, & Zasius in *l. 2. ff. de origine juris.*

4 *Sed Carthaginenses.*] Cælius ex origine M. Catonis apud Gellium libro 10. cap. 24. *Igitur*, inquit, *dictatorem Carthaginensium magister equitum monuit, Mitte mecum Romam equitatum, die quintâ in Capitolio tibi cœna cocta erit.* Livius 3. Decad. lib. 3. ubi dicit dictatorem Carthaginensium cum Magone in Hispaniam præmissum ad adducendum exercitum, & Justin. lib. 19. ubi de Hasdrubale.

5 *Fidenates.*] Macrob. Saturnal. lib. 1. cap. 11. ubi loquitur de Postumio Livio eorum dictatore.

6 *Lavinienses.*] Vide num. seq.

7 *Albanos.*] Dionysius Halicarn. Antiquitatum lib. 3. post princip. in duobus locis, ubi loquitur de Cluilio & Metio Suffetio Albanorum dictatoribus, Livius 1. Decad. lib. 1. ubi de eodem Metio Suffetio dictatore, & paulo ante dixerat ab Lavinio Albanos esse oriundos, ut verisimile sit & Lavinii ante dictatores fuisse.

8 *Tusculanos.*] Livius 1. Dec. lib. 3. Dionys. Halicar. lib. 10. ubi loquitur de L. Manilio dictatore Romanis auxilium ferente. Et iterum idem Livius ejusdem Decad. lib. 6. *Dictator*, ait, *Tusculanis ita verba fecit.*

9 *Samnites.*] Nescio an acceperit à Livio 3. Dec. l. 2. quo loco loquitur de Mamerco Samnite, qui jussu dictatoris octo millia peditum, & equites ducentos addidit in castra Romanorum. Sed, ni fallor, non intelligit de dictatore Samnitum, sed de Q. Fabio Maximo tum Romanorum dictatore.

10 *Et omne fere Latium.*] Nam Spartianus in vita Adriani Imperat. scribit per Latina oppida fuisse Dictatorem. Et de Sabinis privatim testis est Livius 1. Dec. lib. 2. Sed & adde apud Syracusanos ex Diodoro Siculo l. 13. non adeo longe à princ.

11 *Is autem dictator.*] Livius 3. Dec. lib. 3. & alibi sæpissime: & Aurelius Arcadius Jurisconsultus in *l. 1. ff. de offic. præf. præt.* Aliquando tamen creatus fuit Dictator sine Magistro militum ex Senatusconsulto: cujusmodi fuit M. Fabius Buteo apud eundem Livium eodem lib. Licet Dionysius Halicarnasseus lib. 5. ad fin. dicat Dictatorem ad suam usque ætatem nullum creatum fuisse sine Magistro militum.

MERCERUS.

12 *Simulatque dictus erat.*] Observat

Magister equitum una cum dictatore dictus.

ctus erat, magistrum equitum velut imperii socium nominabat, cui summa rei bellicæ dabatur. Tametsi à senatu [1] vel populo una plerumque dictos inveniamus. [2] Titum Largium bello Latino quum in ancipiti terrore esset senatus, dictatorem, & una Spurium Cassium magistrum equitum dixit, qui velut magister consiliorum dictatori aderat, atque ad ipsius præscriptum parere oportebat, [3] ita ut si quando abesse contingeret, ejus vices gerere & munia obire posset. [4] Et licet ante Quintum Fabium Maximum, neminem nisi à senatu vel consule dictum inveniamus: tamen secundo Punico bello, quum acerrimo prælio & maximo respublica afflictaretur, novo exemplo populus sine patribus (quod nunquam factum antea) eundem Fabium dictatorem, & Quintum Minutium magistrum equitum dixit. [5] Cumque à principio patricii tantum & consulares dicerentur, haud longis post temporibus plebejos dictos compertimus. Cum enim omne nomen Hetruscum, Tarquiniensibus & Faliscis ducibus, infesto exercitu in Romanos copias admoverent, adversus tantam belli molem, primus de plebe dictator dictus Cajus Martius Rutilius fuit, qui magistrum equitum Cajum Plautium de plebe hominem sibi cooptavit: [6] & exinde jus arbitriumque dictatoris crean-

Dictator à populo sine patribus dictus.

Plebeii dictatores.

Onuphrius semel, secundo bello Punico Dictatorem fuisse, sine magistro equitum.

TIRAQUELLUS.

1 *Vel populo.*] Ut patebit infra.

2 *Titum Largium.*] Livius 1. Decad. lib. 2. dicit hunc T. Largium primum dictatorem, Sp. Cassium Magistrum equitum creatos fuisse, * nec tamen aperit an simul à populo aut Senatu creati fuerint. Halicar. verum ita scribit d. lib. 5. ad fin. *Mox ut magistratum* (Largius scilicet, primus Dictator) *iniit, equitum Magistrum creavit Sp. Cassium, qui consulatum gesserat Olympiad. 7*?.

COLERUS.

* Anno nono post reges exactos.

TIRAQUELLUS.

3 *Ita ut si quando.*] Polybius lib. 3. loquens de Q. Fabio Maximo Dictatore, & M. Minutio Ruffo ipsius Magistro equitum. *Qui, inquit, magistratus imperio Dictatoris subjectus est, tenetque in exercitu ejus locum, si quando abesse illum necessitas cogit.*

4 *Et licet.*] Livius 3. Decad. lib. 2. Plutarchus tum in vita Fabii Maximi, tum Hannibalis. Sed Livius non Dictatorem illum, sed Prodictatorem creatum fuisse, dicit.

5 *Cumque à principio.*] Hæc usque ad clausulam, *Et exinde*, sunt Livii 1. Decad. lib. 7.

6 *Et exinde.*] Hæc usque ad clausulam, *Quo exemplo*, sunt Plutar. in Sylla.

1 *Dicta-*

creandi, senatui populoque tributum est, donec procedente tempore, Cornelius Sylla, qui victam armis rempublicam in dominationem vertit, contra mores institutaque majorum, [1] dictatorem seipsum dixit, illiusque imperium in annos centum sibi prorogavit. [2] Quo exemplo Cajus Cæsar perpetuæ dictaturæ munus sibi vendicavit. [3] Erat igitur summum dictatoris imperium: [4] nam & capite mulctare, & [5] consulatu dejicere, [6] honoresque aliis abrogare, aliis conferre poterat. [7] Qui tantæ potestatis erat, ut liceret ei sine senatus aut populi consilio Romanos cives in vincula conjicere, atque indemnatos morte afficere: nam salus civium universorum, jus de tergo vitaque, leges, judicis libertas, aræ, foci, & dii penates, insuper bona conjugis, & liberorum pudor, pudicitia, ejus tutelæ, potestati fideique credebantur: cognationes quoque capita rerum habere, in exilium agere, bonis interdicere, capite mulctare, bellum, pacem, fœdera societatesque etiam injussu populi facere & dirimere, sui arbitrii & juris erat. Nam si quid collibuisset, sive delectum habere, sive ad hostes ducere, aut aliquos auxilio juvare, ipsius dicto parere oportebat, cujus erat arbitrium pro numine, [8] nullique provocare licebat.

Cornelius Sylla dictatorem seipsum dixit.

Dictatoris summum imperium & potestas.

MERCERUS.

1 *Dictatorem seipsum dixit.*] Ab interrege dictum esse putavit. Cic. loco supra citato. Idem confirmat Appianus.

TIRAQUELLUS.

2 *Quo exemplo C. Cæsar.*] Plutarch. in vita illius, & Sueton. c. 77.

3 *Erat igitur summum.*] Polybius loquens de creatione Q. Fabii Maximi in Dictator. lib. 3. Livius 3. Dec. l. 2. & Aurelius Arcadius in *l. 1. ff. de offic. præf. prat.* & Pomponius Jurisconsultus in *l. 2. §. populo. ff. de orig. juris.*

4 *Nam capite mulctare.*] Pomponius Jurisconsult. ubi supra, & Fenestella in lib. de Magist. & alii.

5 *Consulatu dejicere.*] Sic L. Quintius Cincinnatus Dictator L. Minutium abdicare se Consulatu coëgit apud Livium 1. Dec. lib. 3.

6 *Honoresque aliis abrogare.*] Ut factum est à Cincinnato (ut diximus proxime) & à L. Papyrio Cursore, qui Q. Fabium Maximum Rutilianum Magistrum equitum vetuit quicquam pro magistratu agere, ut habet Livius 1. Dec. lib. 8.

7 *Qui tantæ potestatis.*] Plutarch. in Fabio Max.

8 *Nullique provocare licebat.*] Livius 1. Decad. lib. 3. Pomponius in d. *l. 2. §. populo ff. de orig. juris.* & alibi diximus.

MERCERUS.

9 *Nullique provocare.*] Alexandro repugnat Festus, verbo, *Optima lege. Postquam*, inquit, *provocatio ab eo magistratu ad Populum data est, quæ antea non erat, desitum est dici, ut optima lege*

cebat. Neque enim ut in conſulibus, qui pari ſunt poteſtate, & iiſdem auſpiciis creati, alterius auxilium ſperare licebat. [1] Denique dictatore creato omnium juriſdictio ceſſat & connivet: conſules, prætores, ædileſque & magiſtratus ſub illius imperio conticeſcunt, præter tribunos plebis. [2] Illique non duodecim faſces, ut conſuli, ſed quatuor & viginti lictores cum ſecuribus faſcibuſque apparebant: [3] qui etiam tantæ majeſtatis erat, ut ſi quando in conſulis provinciam iret, ut ſupremus ordo notaretur, ſine lictoribus, aut aliquo inſigni honorum, conſul veritus majeſtatem viri, ſolus procedebat, privatuſque ubi dictator erat, & ſine magiſtratu cenſebatur. Et quia maximum dictatoris imperium, poteſtaſque imperioſa erat, [4] pactiones vel fœdera injuſſu ſuo inita, nullarum virium fuiſſe liquet: illaque ſuo juſſu abrogari poterant & induci. Sed quamvis eo excellentiæ creverit dictator, ut ſummum teneret imperium, præcipuaque majeſtate polleret, [5] ipſi tamen equo vehi minime jus erat. Id enim veteri lege exceptum fuerat: ſcilicet, ut inhibita nimia poteſtate, tantus honor aliquo fine præſcriptus, populi ſuffragio indigeret. Ideo ſi quando in expeditionem eques ire vellet, ut equum ſibi aſcendere liceret, [6] ad populum ferebat, exque permiſſu populi

Dictatori equo vehi non licebat.

utpote imminuto jure priorum magiſtratuum. Et certe in hoc, Feſto fidem habendam eſſe cenſeo. Etſi quod prius dixerat Manium Valerium primum Dictatorem fuiſſe, Livius non probet.

TIRAQUELLUS.

1 *Denique Dictatore creato.*]Hæc uſque ad clauſulam, *Illique non*, ſunt Livii, ubi nuper citavimus & Polybii libro 3. & Plutarch. in Fab. Max. & in Antonio, & problem. c. 81. & alibi dictum eſt ſupra.

2 *Illique.*] Dionyſius Halicarnaſſ. libro decimo, ubi loquitur de L. Quintio Cincinnato dictatore. Plutarchus in eodem Fabio Maximo, & Polybius dict. libro tertio, & alibi quoque dictum eſt.

3 *Qui etiam tantæ majeſtatis erat.*] Plutarch. ibi, & Livius 3. Dec. lib. 2.

4 *Pactiones vel fœdera.*]Nam & Furius Camillus Dictator, fœdus initum à Senatu cum Gallis, qui urbem ceperant, quod non juſte factum fuiſſet, irritum fecit, apud Livium 1. Decad. lib. 5.

5 *Ipſi tamen equo vehi minime jus erat.*]Livius 3. Decad. lib. 3. ubi de M. Junio Dictatore loquitur. Plutarch. in Fabio Max. ubi tamen dicit ipſum Fabium à Senatu impetraſſe, ut id ſibi liceret.

MERCERUS.

6 *Ad populum ferebat.*] Id jus primo conceſſum eſt Q. Fabio, quem Pop. Prodictatorem creavit, ut annotat Plu-

populi equo vehi poterat. [1] Quod tamen Cato Junior, licet in summo esset magistratu, minime curavit. Nam maxima itinera & longas vias pedibus semper, nonnunquam cantherio sarcinis adoperto, obivit expeditus, [2] sicut de Agesilao proditur.[3] Cumque ad sex menses dictaturæ munus antea præfinitum foret, multos debellatis & domitis hostibus & munere absoluto, [4] citra mensem dictatura excessisse comperimus: nonnullis etiam ultra annum, per denos vicenosque dies, prorogatum fuisse: alios oblatum dictaturæ munus renunciasse, sicut [5] de Terentio Varrone, qui ad Cannas insigni strage profligatus fuit, proditum est. [6] Alios cum dictatura simul consulatum gessisse, [7] quod de Sylla [8] & Cæsare legimus. [9] Quotiesque se abdicare & munere absolvi volebat, prius magistrum equitum abire magistratu necessum erat, ne dictatore desito, equitum magister, qui proximum gerebat imperium, in summo solus honore aliquid moliretur. [10] Neque ante dictatura se abdicare illum sinebant, quam jussu patrum prius consulibus creatis, qui reipublicæ præessent, imperium dimitteret: [11] quo dimisso, postquam honore abiit, pauca & modice

Dictatura tempus præscriptum.

tat Plutarch. Concessum tamen à Populo, non à Senatu autor est Plutarchus.

TIRAQUELLUS.

1 *Quod tamen Cato Junior.*] Plutar. In vita illius.

2 *Sicut de Agesilao proditur.*] Plutarch. in Agesilao.

3 *Cumque ad sex menses.*] Livius 3. Dec. lib. 3. in Dictatura M. Fabii Buteonis, & Plutarchus in Camillo. Pomponius in d. l. 2. §. *populo ff. de orig. juris.*

4 *Citra mensem.*] Livius 1. Decad. lib. 3. & 9. Nam & L. Quintius Cincinnatus dictator, intra sextum decimum diem, ex quo magistratum acceperat, profligato hoste, summam potestatem, quam in sex menses acceperat, statim deposuit, teste Dionysio Halic. lib. 10. & Plinio secundo, si is est, de Viris illustribus c. 17.

5 *De Terentio Varrone.*] Livius 3. Decad. lib. 2. Plutarch. in Fab. Maximo & Hannibale. Val. Max. lib. 4. capite 5.

6 *Alios cum dictatura.*] Quod probat duobus exemplis sequentibus.

7 *Quod de Sylla.*] Appianus Civilium bellorum libro 1.

8 *Et Cæsare.*] Sueton. in vita ipsius cap. 76.

9 *Quotiesque se abdicare.*] Nam apud Livium 1. Decad. lib. 4. *Mamercus Dictator jussit primum Magistrum equitum se magistratu abdicare, moxque se abdicavit.*

10 *Neque ante.*] Livius 1. Decad. lib. 8.

11 *Quo demisso.*] Idem Liv. 1. Dec. lib. 2. ubi de M. Valerio Dictatore, Volusii filio loquitur.

1 Nisi

modice loquutus, à populo & primoribus patrum frequenti amicorum officio stipatus, cum gratulatione & gaudio domum deducebatur. Quod fere omnibus magistratibus commune fuit, [1] nisi quod Cicero discessurus consulatu, de rebus à se gestis, à Quinto Marcello prohibitus est concionari. [2] Proditum tamen memoriæ est, quosdam deposita dictatura se consules dixisse (quamvis pessimo exemplo) & cum collega consulatum gessisse. Quod malum ne serperet latius, tam consulto senatus, quam tacito consensu sublatum fuit. [3] Illud certe convenit inter omnes, dictatorem sine magistro equitum creari non licere. [4] Sicut enim à prima antiquitate tribunus Celerum Regi aderat, cujus ope Rex nitebatur, [5] & legatus consuli, [6] ac prætori quæstor auxilio & adjumento erant: [7] sic dictatori magister equitum [8] & Imperatori præfectus prætorio. Quibus absentibus, hi quasi suffecti, honori præsidioque erant: ut si quan-

Tribunus Celerum adest regi. *Legatus consuli aderat.* *Quæstor prætori.* *Magister equitum dictatori.* *Præfectus imperatori.*

1 *Nisi quod Cicero.*] Nam & ipse Cicero id scribit in Oratione in L. Pisonem, *Ego*, inquit, *cum in concione abiens magistratu, dicere à Tribuno plebis prohiberer, quæ constitueram: cumque is mihi tantummodo, ut jurarem permitteret, sine ulla dubitatione juravi, Remp. atque hanc urbem mea unius opera esse salvam.* Quem locum enarrans Asconius, *Diximus*, ait, *jam antea à Q. Metello Nepote Trib. pleb. Ciceronem Consulatu abeuntem prohibitum esse concionari de rebus, quas in eo magistratu gessisset.*

2 *Proditum tamen memoriæ est.*] Livius 1. Decad. libro 7. ubi de L. Furio Camillo: *Simul dictatorem increpabant, qui legis Liciniæ spretæ auctorem consulatum privata cupiditate, quam publica injuria fœdiorem, cepisset, ut se ipse consulem dictator crearet.*

3 *Illud certe convenit.*] Livius 3. Decad. lib. 2. Sed vide quæ diximus supra in verbo, *Is autem Dictator.*

4 *Sicut enim à prima antiquitate.*] Pomponius Jurisconf. in d. *l.* 2. §. *quod ad magistratus*, & §. *populo. ff. de orig. juris.*

5 *Et legatus consuli.*] Ulpianus in *l. solet. ff. de offic. procons. & legat.*

MERCERUS.

Legatus Consuli.] Ne arbitreris legatum Consuli semper datum. Id factum est tantum, quando foris bellum Consul gereret.

TIRAQUELLUS.

6 *Ac Prætori Quæstor.*] Cicero in Verrem act. 1. ita scribit: *Sic enim à majoribus nostris accepimus, Prætorem Quæstori suo parentis loco esse oportere: nullam neque justiorem, neque graviorem causam necessitudinis posse reperiri, quam conjunctionem sortis, quam provinciæ, quam officii, quam publicam muneris societatem.*

7 *Sic Dictatori.*] Id usque ad clausulam, *Quibus*, est Aurelii Arcadii in *l.* 1. *ff. de offic. præf. præt.* & Pomponii in d. *l.* 2. §. *populo ff. de orig. jur.*

8 *Et Imperatori præfectus prætorio.*] Aurelius Arcadius & Pomponius ubi supra, & Budæus in *tit. de offic. præf. præt.* & Cic. ad Q. Fratrem Asiæ Proconsulem.

si quando abesse, aut graviori morbo laborare contingeret, ipsorum vicem gererent, & munia obirent: ac quædam inter eos societas & conjunctio imperii, virtutis & ignaviæ cujusque testes forent. [1] Apud Lacedæmonios à Lycurgo institutum ferunt, ut octo & viginti seniores regi adessent, ac duo propinquiores, & contubernales, quos ipse elegerat, qui phytii appellantur, ut si quid casurum foret, animadverterent, ipsiusque munia & officium obirent. [2] Nonnunquam ephori in expeditionem profecto regi custodem & imperii socium dedere, [3] tametsi augur perpetuus regum assessor foret. [4] In Meroë Rex quadraginta rectores accipit. [5] Getæ cogeonum qui regi adesset fecere. Qui tantæ dignationis erat, ut divina mente præditus haberetur. [6] Apud Abateos, qui intimus regi præsto aderat, frater dicebatur, qui prudentia antéibat cæteris. [7] Sed quod est de præfecto prætorio dictum, animadvertendum, temporis cursu procedente, ex longo intervallo à Cæsaribus fuisse institutum, ut qui senator esset, ad præfecturam prætorii evehi non posset: qui quum per senatum antea eligeretur, Augustus Cæsar habitu suffragiorum suspecto, statuit ut præfectus prætorio, de numero prætorum sorte eligeretur. [8] Cui, dum assumitur, Princeps gladium præcingit pro imperio & potestate. [9] In quo fertur egregium Trajani verbum, dum præfecto prætorio ensem

Octo & 20. seniores regi Lacedæmoniorum adsunt. *Φύτιοι.* *Augur regum assessor.* *In Meroë.* *Getæ.* *Præfectus prætorii.* *Cæsarum institutum.*

1 *Apud Lacedæmonios.*] Plutarchus in Lycurgo. Herodotus in Erato, ubi de Pytiis, quos Phytios vocat Alexander.

2 *Nonnunquam Ephori.*] Idem Plutarch. in Cleomene.

3 *Tametsi augur.*] Livius 1. Decad. lib. 1. de Accio Navio loquens, *Auguriis certe sacerdotioque augurum tantus honos accessit, ut nihil belli domique postea nisi auspicato gereretur.*

4 *In Meroë.*] Id de Meroë non meminii me legisse: sed de Taprobane apud Solinum cap. 66. aut aliorum computatione 56. iisdem verbis, quibus hic Alexander utitur, ut constet aperte ab eo id sumpsisse: ait enim, *Quadraginta ergo rectores accipit, ne in causis capitum solus judicet.*

5 *Getæ.*] Strabo lib. 7.

6 *Apud Abateos.*] *Nabateos* voluit, aut certe debuit dicere, ex Strabone; qui id de illis refert lib. 16.

7 *Sed quod est de Præfecto præt.*] Ex Julio Capitolino in vita Pertinacis.

8 *Cui dum assumitur.*] Quod patet ex proximo exemplo.

9 *In quo fertur egregium Trajani verbum.*] Dion in vita illius, & Cassiodorus lib. Variarum 8. incip. *Sceomos.*

1 *Cumque*

sem cingeret, ut si juste imperaret, pro se, sin injuste, contra se illum sumeret, admonentis. [1] Cumque antea unus foret, [2] Commodus Imperator, velut nimiæ potentiæ, duos esse voluit, eam potestatem velut in partes divisam, tutiorem arbitratus: [3] quo etiam tempore tres præfecti prætorio fuere, [4] donec Severus Alexander Imperator, ne non senator de senatore judicaret, præfectos prætorio senatores jussit esse. Ad eos enim senatorum cognitio, & judicium, jusque & animadversio spectavit. [5] Heliogabalus vero adeo præfecturam inquinavit, ut saltatorem, & histrionicam professum, præfectum prætorii faceret.

Præfecti prætorio.

1 *Cumque antea unus foret.*] A tempore Claudii Cæsaris, qui duos ad unum redegit, teste Tacito l. 11. Nam ante Augustus duos crearat, ut tradit Dion in vita illius.

2 *Commodus Imperator.*] Herodianus lib. 1.

3 *Quo etiam tempore.*] Ælius Lampridius in vita ipsius Commodi.

4 *Donec Severus Alexander.*] Idem Lampridius in vita illius.

5 *Heliogabalus vero.*] Idem quoque Lampridius in ejus vita. Alia autem quæ ad dictaturam pertinent, vide supra lib. 1. c. 6.

CAPUT XXIV.

Quid mina, quid drachma, quid assis, denarius, sestertium & talentum apud gentes diversas valuerit.

IN ἑαυτὸν τιμωρουμένῳ Terentii comici, Chremes Menedemo consilium dans, ut amanti filio, quam minimo dispendio consulat, ipsum his verbis affatur:

Et tibi perdere
Talentum hoc pacto satius est, quam illo minam.

Putabant nonnulli studiosi, minam modicæ summæ monetam fuisse, ita ut vix denarii pondus æquaret: quod fere ex sensu verborum constare videbatur: sed cum in pleraque non ignobilium auctorum lectione versaremur, invenimus minarum diversa genera, qualitatesque multiplices, ita ut nummorum inexplicabiles species perscrutati in magnis versaremur angustiis, cum summa esset dissensio, nihilque explorati animadverti diffinirique posset.

Minæ diversæ.

set. [1] Nam minarum quasdam ex drachmis septuaginta quinque constare legimus, quasdam Atticas, quarum sexaginta parvum talentum efficiunt: aliquam ponderis majoris quæ ex centum fere & viginti denariis fit: [2] aliam apud Athenienses septuaginta trium drachmarum numero taxari: [3] nonnullas Euboicas, quarum septuaginta Babylonicum efficiunt talentum. Ex quo judicare licet, non tam modici valoris minam apud priscos fuisse. [4] Ea enim μνᾶ dicitur Græce, quæ tum nummi, tum libræ nomen habet: [5] apud quos siclis sexaginta communi æstimatione appendebat, qui obolos mille ducentos pariunt. *Siclus.* [6] Nam viginti obolos siclum efficere haud dubium est. [7] Drachmarum quoque multiplicia fuere genera, ex quibus aliquæ denos efficiunt asses, aliquarum duæ & dimidiata integrum sestertium: *Drachmarum diversa genera.* [8] constititque drachmam Atticam & argenteum denarium Romanum paris æstimationis fuisse: nummumque drachmam & de- *Denarius Romanus.*

TIRAQUELLUS.

1 *Nam minarum quasdam.*] Vide Plinium lib. 21. cap. 34. Budæum de Asse, & Georgium Agricolam, ut supra, hujus lib. 1. c. 20.

2 *Aliam apud Athenienses.*] Plut. in Solone tradit eum centum drachmarum minam constituisse, cum ante septuaginta trium fuisset.

3 *Nonnullas Euboicas.*] Herodotus lib. 3. Valet autem Babylonicum talentum 70. minas Euboicas.

4 *Ea enim μνᾶ.*] Cælius Rhodiginus libro antiq. lect. 10. cap. 2. minæ, sive minæ dimidium hemimnæum appellari scribit. *

COLERUS.

* Adde Isidorum lib. 16. cap. 24.

TIRAQUELLUS.

5 *Apud quos sexaginta.*] Siclus didrachmum est, id est, nummus continens duas drachmas, quarta pars stateris argenti 1. Reg. c. 9. Iosephus Antiquit. lib. 3. ait, Hebræorum numisma esse, quatuor drachmas Atticas valens, Budæus lib. 5. de Asse.

6 *Nam viginti oboli.*] Exodi 30. cap. ita legitur, *Siclus viginti obolos habet, media pars sicli offeretur Domino.*

7 *Drachmarum quoque.*] Vide Pollucem lib. 9. & Servium enarrantem illud Virgilii lib. 5. Æneid. *Auri argentique talenta*, ubi talentum secundum varias gentes, varii esse ponderis dicit. *

COLERUS.

* *Talentum*, inquit Isidorus, *summum esse pondus perhibetur in Græcis. Nam nihil est Chalco minus, nihil talenta majus.* Idem ait apud Romanos talentum esse LXXII. librarum, sicut Plautus ostendit, qui ait, dico talenta esse CXLIV. libras.

TIRAQUELLUS.

8 *Constititque drachmam Atticam.*] Livius 4. Decad. lib. 4. *Tetradrachmum*, inquit, *vocant* (de Atticis autem loquitur) *trium fere denariorum, in singulis argenti est pondus*, & Plinius lib. 21. c. 34. *Drachma*, inquit, *denarii argentei habet pondus.* Budæus lib. de Asse, paulo post princ.

1 *Quod*

& denarium idem valuisse: quamvis alii contra, qui duas drachmas & dimidiam, decem nummos nostrates efficere contendunt. Dion vero drachmas pro assibus accipit: centumque drachmis, centum denariis argenteis æquari censuit, qui libram efficiunt, [1] quod Plutarchus & alii testati sunt. [2] Communi tamen æstimatione, drachma sex obolis, aut æreis signatis appendebat, qui singuli quaternis quadrantibus valebant. [3] Obolus vero sex siliquas. [4] Siliquamque & scrupulum idem esse opinati sunt, [5] drachmamque in ponderibus partem unciæ octavam fecisse, continere enim scrupulos tres, siliquas vero octodecim: [6] nam singulos scrupulos, sex siliquas habere constitit. [7] Drachma tamen Æginensium major Attica, decem obolis permutabatur. [8] Denariorum quoque diversa fuere genera: nam & denos asses singulos pondo denarios efficere legimus; [9] quod æs grave dicebatur, [10] unde ex decem æreis denarius: [11] duosque cistophoros, denarii pondus pendere. [12] Nonnulli denarium ex siliquis viginti-quatuor

Obolus. *Siliqua.* *Scrupulus.* *Drachm. Æginensium.* *Denariorum genera.*

1 *Quod Plutarchus.*] In Catone majore.

2 *Communi tamen æstimatione*] Plinius lib. 21. cap. 34. quem hic omnino vide.

3 *Obolus vero sex siliquas.*] Servius ubi supra, ex Varrone, dicit obolum continere sex æra. *

COLERUS.

* Obolus siliquis tribus appenditur, habens ceratos duos, chalcos quatuor. Fiebat enim olim ex ære ad instar sagittæ. Unde & nomen à Græcis accepit, hoc est, sagitta.

TIRAQUELLUS.

4 *Siliquamque & scrupulum idem esse.*] Priscianus, aut quisquis est, in eo libro de Ponderibus & mensuris post princ.

Semina sex alii siliquis latitantia curvis
Attribuunt scrupulo.

5 *Drachmamque in ponderibus.*] Vide Budæum in libro de Asse, Julium Pollucem lib. 9.

6 *Nam singulos scrupulos.*] Plinius libro 33. c. 3.

7 *Drachma tamen Æginensium.*] Budæus lib. 4. de Asse post princ. ex Polluce.

8 *Denariorum quoque.*] Idem Budæus ibid.

9 *Quod æs grave dicebatur.*] Liv. 1. Decad. l. 4. *Patres, inquit, bene coeptam rem perseveranter tueri, conferre ipsi primi: & quia nondum argentum signatum erat, æs grave plaustris quidam ad ærarium convehentes, speciosam etiam collationem faciebant.* Æris gravis meminit Plinius lib. 33. cap. 3.

COLERUS.

* Adde Festum, in *Grave æs*, & *Sextantarium*.

TIRAQUELLUS.

10 *Unde ex decem æreis.*] Plutarch. in Camillo.

11 *Duosque cistophoros,*] Cælius Rhodiginus lib. 10. cap. 7.

12 *Nonnulli denarium.*] Philippus Beroaldus

quatuor confecere, alii ex octodecim, [1] drachmamque & denarium idem esse, [2] sexque millia denariorum integrum solidum efficere, [3] & hoc esse talentum Achaicum arbitrati sunt. [4] Primo tamen Punico bello populus Romanus, cum ærarium laboraret, asses unciales fecit, placuitque æreum denarium sedecim assibus permutari, quinarium octonis, sestertium vero quaternis assibus valere, ita ut sestertius nummus drachmas quaternas faceret. [5] Notaque denariorum, bigæ & quadrigæ fuere: quare bigati & quadrigati dicti. [6] Postea vero lege à Papyrio lata, asses semiunciales facti. [7] In militari vero stipendio, denarius pro assibus decem militibus dabatur, [8] antea vero libralis assis, & dipondius æque appendebat. [9] Quo autem tempore decemviri legum ferendarum causa imperitarunt, Romani librariis assibus usi fuere: [10] tametsi Quintus Fabius Maximus asses triunciales fecisse dicatur. [11] Cumque secundo Punico bello librarii asses fierent, ut populus ære alieno non magno incommodo levaretur, debitaque exsolverentur, ex singulis assibus librariis senos percussere, ita ut ex librariis sextarii fierent, qui demptis tribus unciis, tantundem valerent. Plerumque tamen compertum est, denos asses pondo singulas libras efficere. [12] Sed tamen assem minorem esse monetam & haud multo æstimari, argu-

Solidus integer. Talentum Achaicum. Asses unciales. Asses semiunciales. Libralis assis. Dipondius. Asses triunciales. Assis minor moneta.

toaldus in Caligula, cap. 46. dicit denarium sedecim assibus permutari solitum, ut quinarium octonis.

1 *Drachmamque.*] Budæus in libro de Asse non uno loco: quamvis Agricola in lib. de Ponderibus, hoc putet interesse inter denarium & drachmam, ut septem denarii octo drachmas, sive unciam expleant.

2 *Sexque millia denariorum.*] Fest. Pompejus l. 18. Atticum (non Achaicum) sex millium denarium.

3 *Et hoc esse.*] *Atticum* legendum ex Festo, ut proxime diximus.

4 *Primo tamen.*] Plin. d. l. 33. c. 3.

5 *Notaque denariorum, bigæ.*] Plin. ibi, & ibi supra eodem lib. c. 13.

6 *Postea vero.*] Plinius ibi.

7 *In militari stipendio.*] Budæus auctoritate Vitruvii lib. 5.

8 *Antea vero.*] Plinius ubi supra, & vide Varronem lib. 4. de lingua Latina, & Jurisconsultum in *l. item*, ut Sabinus ait, §. *ult. ff. de hereditibus inst.* & §. *esse plures unciæ. Instit.* eod. tit.

9 *Quo autem tempore.*] Gellius l. 20. cap. 1.

10 *Tametsi Q. Fabius.*] Plinius d. libro 33. c. 3.

11 *Cumque secundo bello Punico.*] Festus lib. 17. ubi de sestertariis assibus. vide tamen Plinium ubi supra.

12 *Sed tamen.*] Quod in sequentibus probat.

Obolus. Stipes. Chalcus. Semiobolus. Diobolus. Triobolus. Quadrantes. Dichalci. Oboli unde dicti. Sestertiorum genera. Minor sestertius. Minimus sestertius.

argumento est, quod in mulcta à prætore irroganda [1] bos centussibus æstimabatur, ovis vero decussibus.[2] Hos tamen asses Græci obolos, alii stipes dixere, quos exigui valoris fuisse haud dubie constat. Nam singuli quaternis assibus valebant, & octo chalcis: [3] tametsi Plinius decem chalcis obolum æstimari dixerit.[4] Tres enim obolus frequens continet siliquas, nonnunquam sex: ea enim quadragesimam supra centesimam partem unciæ facit.[5] Eratque semiobolus, diobolus, triobolus, qui etiam quadrantes, dichalca & trichalca dicti. Oboliqué nomen tulit, [6] quod vetus Atheniensium nummus obeliscum incussum habuit. [7] Sestertiorum vero quidam majores, quidam minores fuerê: qui ex quaternis assibus constabant. [8] Erat enim is sestertius quarta denarii pars, quo tempore decussis valebat: [9] ex quibus apparet, ex sedecim quoque assibus denarium constare, duasque drachmas & dimidiam, sestertium conflare. [10] Alii ex duobus assibus & tertio semisse sestertium efficiunt, quem minimum appellant, quia non duos asses tantum, sed semissem quoque tertii assis continebat. Fuit enim illius multiplex variaque natura. Ejusmodi sestertios fuisse opinamur,

1 *Bos centussibus.*] *Centussi* (inquit Varro lib. 4.) *minus æris vocabulum non est.* De centussi vide Budæum in dicto libro de Asse in duobus locis, & Pompejus Festus lib. 1. *Æstimata pœna ab antiquis ab ære dicta est, quod eam æstimaverunt ære: ovem decussis, bovem centussis, hoc est decem, vel centum assibus.**

COLERUS.

* Vide eundem Fest. In mulctam, Ovibus, Peculatus: & Gellium lib. 11. cap. 1.

TIRAQUELLUS.

2 *Hos tamen asses.*] Donatus in Andriam Terentii act. 2. scen. 2. Vide Varronem lib. 4. de ling. Lat.

3 *Tametsi Plinius.*] Lib. 21. c. 34.

4 *Tres enim.*] De hac rei nummariæ ratione Budæus lib. 5. de Asse.

5 *Eratque semiobolus.*] De his vide omnino Pollucem lib. 9.

6 *Quod vetus.*] Imo vero Lacedæmoniorum, ex Plutarch. in Lysandro.*

COLERUS.

* Aliud etymon oboli ex Isidoro supra adscripsi.

TIRAQUELLUS.

7 *Sestertiorum vero.*] Budæus.

8 *Erat enim.*] Festus Pompejus d. lib. 17.

9 *Ex quibus apparet.*] Denarium argenteum fuisse, & denis assibus valuisse, scribit Budæus in lib. de Asse 1. in princ.

10 *Alii ex duobus assibus.*] Sestertium statim ab initio duos asses & semissem valuisse scribit idem Budæus d. lib. 2. & Plinius d. lib. 33. c. 3.

1 *Quot*

namur, [1] quos Julius Cæsar novissimo testamento suo viritim trecentos populo legavit, cum amplioris summæ neque erogari potuissent, & ad exhibendum singulis tantam pecuniam vix ullius sufficerent facultates. Major vero ex centum drachmis Achaicis seu denariis constabat. Romani vero ex argenti libra, aut paulo infra, tria efficiunt sestertia, ita ut centum sestertia libris triginta argenti appenderent. [2] Alii sestertium ex dipondio & semisse conficiunt, qui duas libras & dimidiam facit. Quare vigintiquatuor sestertia talentum Atticum efficere relatum est, quod (teste Varrone) sexaginta argenti libris taxabatur: quo fit, ut ejusmodi sestertius nummus duas libras & dimidiam contineat. Sunt qui putent ex auri libra quadraginta millia ærium signari, [3] quod & Plinius arbitratus est. Mille quoque sestertiis unum aureum computari, novissimis Cæsarum temporibus, à Jureconsultis legem Papiam interpretantibus, relatum accepimus: is autem aureus chrysius dicebatur: quorum septuagintaquinque in singulas expendebant libras. [4] Præter quos fuere stateres aurei, qui mina permutabantur: alii argentei, quorum decem chrysium efficiunt. [5] Talentum quoque veteribus multiplex fuisse invenimus, nec unius generis, sed aliud Atticum, sex millium denariorum: aliud Alexandrinum, duodecim: Neapolitanum sex: Syracusanum trium summam

Vide Tranquillum in vita Julii circa finem. Major sestertius. Romani. Talentum Atticum. De aureo vide Alc. lib. Dispunct. 3. c. 9. & in l. fistum aureos. ff. de verb. signif. Aureus. Chrysius. Stateres.

Talentum multiplex. Atticum. Alexandrinum. Neapolitanum. Syracusanum.

1 *Quos Julius Cæsar.*] Sueton. in vita illius, c. 83. *

COLERUS.

* Ibi Plutarchus 75. drachmas vertit, hoc est, totidem denarios. Nam quatuor sestertii denarium faciunt.

TIRAQUELLUS.

2 *Alii sestertium.*] Vide Gellium lib. 3. c. 17. & lib. 5. cap. 2. & Budæum in lib. de Asse.

3 *Quod & Plinius.*] Lib. 33. c. 3.

4 *Præter quos.*] Pollux lib. 9. c. 6.

5 *Talentum quoque veteribus multiplex.*] Multiplicium talentorum genera videbis apud Pollucem, ubi supra, & Festum Pompejum lib. 18. Servium lib. 5. Æneid. ubi supra & l. 9. in eum locum,

—— *Auri duo magna talenta.*

Ubi Virgilius enumerat Ascanii dona pulcherrima, quorum spe ad memorabile facinus faciendum adolescentes, Euryalum & Nisum, alioqui per se satis paratos, invitat. Et omnium copiosissime & scientissime Budæum in libris de Asse.

Euboicum. *Achaicum.* *Ptolemaicum.* *Syrium.* *Antiochenum.* *Babylonium.* *Talentum parvum & magnum ex Prisciano.* *Sestertium Romanum.*

mam non excessit. [1] Euboicum vero quatuor millium Romanæ monetæ, [2] & Achaicum etiam sex millium fuisse asserunt: præter quod fuit [3] Ptolemaicum, Syrium, & Antiochenum, [4] & Babylonium, quod duabus minis Atticis taxabatur. Erantque talentorum species multimodæ, ita ut sicut libra & pondo non æqua omnibus, ita dissimilia talenta fuerint. Est tamen proditum memoriæ, ex mille sestertiis talenta Attica paulo minus quadraginta effici, ex qua adnumeratione fit, ex vigintiquinque sestertiis talentum Atticum conflari: communi tamen æstimatione, talentum decuplo majus mina taxabatur. [5] Auctor idem est Priscianus, talentum parvum minarum sexaginta: magnum vero, octoginta trium, & unciarum quatuor: Atticum vero magnum talentum, octoginta libras Romani ponderis pendere: parvum vero, sexaginta minis Atticis taxari. [6] Procedente mox tempore talentum Atticum vigintiquatuor sestertiis Romanis æstimatum fuit. Ea summa est vigintiquatuor nummorum millium: siquidem mille nummi, Romanorum quoque sestertium efficiunt. Quinetiam Atticum talentum quandoque sexdecim sestertiis taxari, [7] Varro significat, [8] Ægyptiumque octoginta ponderibus pendere. [9] In tributorum vero taxatione

1 *Euboicum.*] Festus Pompejus l. 5. & de hoc Livius 4. Decad. lib. 7. *Pro impensis*, inquit, *deinde in bellis factis 15. millia talentûm Euboicorum dabitis, quingenta præsentia, &c.*

2 *Achaicum.*] Idem Bud. ubi supra.

3 *Ptolemaicum.*] Plin. d. l. 33. c. 3.

4 *Et Babylonium.*] Id Herodotus libro 3. scribit valere 70. minas Euboicas. Ælianus autem de Varia historia lib. 1. tradit id talentum conficere 72. minas Atticas.

5 *Auctor est Priscianus.*] Is in libro de Ponderibus & mensuris, id tantum scribit de talento,

Cecropium super est post hæc docuisse talentum,
Sexaginta minis, seu vix sex millia drachmis,
Quod summum doctis perhibetur pondus Athenis.

6 *Procedente mox tempore.*] Gell. libro 3. c. 17.

7 *Varro significat.*] Apud Plinium lib. 35. c. 15.

8 *Ægyptiumque.*] Idem Varronis auctoritate lib. 33. c. 3. & Servius d. lib. 5.

9 *In tributorum vero.*] Hæc usque ad clausulam, *Idemque in vectigalibus*, sunt Livii 4. Decad. lib. 8. cujus hæc verba sunt, *In fœdere ipsius Antiochi, Argenti probi Attici talenta 12. millia dato intra 12. annos pensionibus æquis, talentum ne minus pondo 80. Romanis ponderibus pendat.*

1 In

tione adhibitum Romanis talentum, haud minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendebat. Cujus generis talenta, cum leges pacis Antiocho datæ sunt, Romanis æquis pensionibus exhibita fuere. Idemque in vectigalibus & portoriis servari comperimus. [1] In qua quidem re fuit memoriæ proditum, Romanos victis gentibus nationibusque tributi nomine argentum, non aurum, indixisse. Sunt tamen exempla, centum talenta nonnunquam duodecim pondo Romanis ponderibus effecisse. [2] Pondo autem idem esse quod libra, omnes consentiunt. Quod quidem talentum plerunque non ex pecunia percussa, sed ex massa argenti [3] aurive, aut eboris, ferri quoque & aluminis, [4] aut ebeni, quod tributi loco ab Æthiopibus & Persarum regibus appendebatur, constare volunt. [5] Legimus singula millia talentûm thuris annua Arabes regibus Persarum pensitasse: [6] ipsosque Æthiopes vicenos dentes elephantorum eisdem pendere consuesse: [7] Romanosque à Corsis centum millia pondo ceræ, tributi nomine exegisse: Cappadoces, Persis quingentos equos, & mulorum duo millia annua dedisse. Plerunque ex pecunia percussa, quod frequens fuit: nam ex tribus aureis etiam talentum constare. [8] Pollux auctor est, quod aureis tribus Atticis valebat. [9] Aureum autem duabus drachmis Atticis taxabatur, argenteum vero minis Atticis sexaginta. Babyloni-cum

Pondo.

Talenta non ex pecunia percussa.

Ex pecunia percussa.

Aureum.

Argenteum.

1 *In qua quidem.*] Ut videre licet ex eo loco Livii, & ex Gellio l. 6. c. 5.

2 *Pondo autem.*] Quintil. l. 6. c. 4.

3 *Aurive aut eboris.*] De his duobus Herod. lib. 3. qui Thalia inscribitur, ubi de talento Babylonico & muneribus & tributis, quæ Persarum regibus quotannis afferebantur, & Plinius libro 12. cap. 4.

4 *Aut ebeni, quod tributi loco.*] Herodotus & Plinius, ubi supra.

5 *Legimus.*] Apud Herodotum dict. lib. 3. & ejus auctoritate Plinium l. 12. cap. 17. ante fin.

6 *Ipsosque Æthiopes.*] Herodotus d. lib. 3. de Æthiopibus eorumque finitimis loquens, sic scribit, *Portantque usque ad meam memoriam binos semodios auri rudis, & ducenos fustes ebeni & quinos Æthiopes pueros, & vicenos grandes elephantorum dentes*, & ab eo Plinius d. lib. 12. c. 4.

7 *Romanosque à Corsis.*] Livius 4. Decad. lib. 2. dicit ducenta millia pondo. Hanc autem ceram Corsicam habere vim quandam medicaminis, quoniam ex buxo fit, scribit Plinius l. 21. cap. 14.

8 *Pollux auctor est.*] Lib. 9.

9 *Babylonicum autem.*] Herod. d. l. 3.

cum vero, sæpe duo millia & septingentas minas Atticas effecisse volunt.[1] Ipsum tamen Romanum talentum quam sæpissime septuaginta librarum fuit. Apud alios vero minimæ summæ, & parvi æstimabatur,[2] Homero teste, qui in ludis funebribus Patrocli, cum primus victor bovem accepisset donum, ultimus duo talenta præmium tulit.[3] Hoc quoque ex auctoribus constat, quod à condita urbe ad Pyrrhum Regem populus Romanus argento signato minime usus fuit, rudi enim ære appenso, non numerato, utebantur, postque percussam monetam placuit denarium pro decem libris æreis, quinarium pro quinque, sestertium pro dipondio, & semisse computari.[4] Fuisseque in veteri nummo æreo altera parte Janum bifrontem, altera proram navis exsculptam, & in antiqua moneta, bovis ovisque

Talentum Romanorum. *Iliad. 23.*

A condita urbe ad Pyrrhum nullæ monetæ fuerunt.

1 *Ipsum tamen Romanum.*] Servius auctoritate Plauti in lib. 5. Æneidos eo loco,

Auri argentique talenta.

Et lib. 9. ibi,

Auri duo magna talenta.

2 *Homero teste.*] Idem Servius d. l. 5. ubi imitatione Homerica munera ante oculos ponit, à quo Alexander id accepit, sed uterque aberravit. Neque enim tunc cum bovem ante proposuisset præmii loco, postea ultimo duo talenta præmii loco data sunt: sed ἡμιτάλαντον, id est, *semitalentum*. Ejus id carmen est ex lib. 23. Iliados,

Δευτέρῳ δ' αὖ βοῦν θῆκε μέγαν ϗ πίονα δημῷ,

Ἡμιτάλαντον δὲ χρυσοῦ λοισθῆϊ' ἔθηκε.

Sed alium locum ejusdem Homeri vide eo ipso libro 23. in quo neutiquam bos, neque aurum, neque aliarum rerum præmium fuit, sed alia quæpiam. Ejus in eam rem hi versus sunt,

Ἱππεῦσιν μὲν πρῶτα ποδώκεσιν ἀγλά' ἄεθλα

Θῆκε γυναῖκα ἄγεσθαι ἀμύμονα ἔργ' εἰδυῖαν,

Καὶ τρίποδ' ὠτώεντα δύω ϗ εἰκοσίμετρον

Τῷ πρώτῳ. αὐτὰρ αὖ τῷ δευτέρῳ ἵππον ἔθηκεν

Ἑξέτε', ἀδμήτην βρέφος ἡμίονον κυέουσαν.

Αὐτὰρ τῷ τριτάτῳ ἄπυρον κατέθηκε λέβητα,

Καλὸν, τέσσαρα μέτρα κεχανδότα, λευκὸν ἔτ' αὔτως,

Τῷ δὲ τετάρτῳ θῆκε δύο χρυσοῖο τάλαντα.

Sed is tamen locus satis probat, quod Servius & Alexander probare voluerunt. Nam si tertio, qui hunc præcedebat, pro præmio datus est novus lebes quatuor metrarum, satis consequens, ut sequens tam magnum acceptisset præmium, scilicet, duorum auri talentorum. Ex quo fit quod dicit Servius, ut talentum minimum quid significet. Et eum postremum Homeri locum in id quod diximus expendit ipse Servius lib. 9. ibi,

Auri duo magna talenta.

3 *Hoc quoque.*] Id totum usque ad versi. *Fuisseque in veteri*, est Plinii libro 33. c. 3.

4 *Fuisseque in veteri nummo.*] Sed & hoc, usque ad versicul. *Neque omittendum*, est Plinii ubi supra, & præterea Plutarchi probl. c. 40.

ovisque imagines: quæ res, Romanos gregibus olim & pecudibus valuisse, argumento fuit, quare pecunia dicta est. Jani autem bifrontis nota, & navis prora, ideo insculpta feruntur, ut priscos Latinos tunc efferum genus, cum pastoritiam vitam agerent, è fera agrestique vita legibus & omni rerum affluentia, quæ illuc terra marique importabantur, à Jano, qui cultioris vitæ modum invenit, excultos denotaret. [1] Neque omittendum quod Plinius naturalis historiæ retulit, Serviliorum familiam trientem sacrum coluisse, illique statis diebus nova religione sacrum fecisse: qui quum varia specie & forma dissimili videretur, modo accessionem & fortunæ incrementa, nonnunquam damna familiæ præsignabat. Illud quoque admonitu non inutile dixerim, [2] Lugduni Romanos Imperatores argentum aurumque, & monetæ omne genus signare consuesse: sive quod prompta ibi ad cudendum metalli copia foret, seu quod munitissimus locus, & accessu difficilis ad confluentes, quod ibi Rhodano Arar commiscetur, esse censebatur.

Nota & imagines nummorum apud veteres Romanos.

Serviliorum familia trientem coluit. *V. de Plin. l. 34. c. 13. natur. histor.*

Lugduni omne monetæ genus à Rom. cudebatur.

1 *Neque omittendum quod Plinius.*] Lib. 34. cap. 13.

2 *Lugduni Rom.*] Id usque ad fin. est Strab. lib. 4.

CAPUT XXV.

** Quæ theatra Romæ fuerint, & qui circi, quorumque extent vestigia, & quæ penitus conciderint.*

IN conventu eruditorum, præsente me, sermo haberi cœptus est de [1] theatris, quæ multa in urbe fuere, cur paucorum vestigia extent, cum plurima legamus fuisse, Roma-

COLERUS.

* *Quæ theatra Romæ fuerint.*] Vide Justi Lipsii Amphitheatrum, & Tertulliani lib. de Spectaculis. Martialem libro Spectaculorum sive de Amphitheatro & in illum libellum doctiss. commentatorem, Theodorum Marcilium.

TIRAQUELLUS.

1 *De Theatris.*] De his in universum vide Vitruvium lib. 5. c. 3. & 6. & Plinium lib. 36. cap. 15. Et ex recentioribus Andream Fulvium Sabinum libro 4. de Urbis antiquitat. capite 2. & seq. titulo, *de Theatris & amphitheatris.*

Romanosque bellis confectis, adeo spectaculis deditos: ut illa apparatissime exhibentes, quovis magistratu aut honore dignos ducerent. Cumque ex his quidam [1] Populum Romanum pedibus stantem, sine scena diu spectasse asserent, [2] mox sub tabernaculis ligneis, aut arundine fultis, [3] quod senatusconsulto intra urbem, propiusve mille passus theatra habere, aut ludos nisi stantem spectare non liceret: ideo rara fuisse, illorumque substructiones & diruta vestigia nunc extare: plures tamen fuere, qui plurimorum, quæ sequutis temporibus extructa sunt, non species modo, sed ne ruinas quidem apparere dicant. [4] Licet enim post secundum Punicum bellum, P. Cornelius Nasica, cum à censoribus locatum spectandis ludis theatrum extrueretur, velut publicis moribus nociturum demoliri fecerit, populusque stans aliquandiu spectaverit: [5] & Augusti tempore tria theatra solum, & amphitheatrum Romæ fuerint: tamen subsequente ævo, quin theatra, circi & porticus ingentis operis plura & celebria Romæ fuerint, nemo dubitavit: nunc maxime cum urbs Roma eo excellentię & felicitatis crevit, ut ędificiorum magnitudine ad summum majestatis fastigium devenerit. Constat enim veterum monumentis, [6] Marcelli theatrum operis sumptuosis-

P. Cornelius Nasica theatrum demoliri fecit.

Marcelli theatrum.

1 *Populum Romanum pedibus stantem.*] Cornel. Tacitus lib. 14. ubi de Quinquennali Ludicro, quod Romæ institutum est, Nerone quartum & Cornelio Cosso Coss. & ex eo idem Fulvius ubi supra, & Bartholomæus Marlianus Topographiæ urbis Romæ libro tertio, cap. decimo septimo, tit. *de Circo.*

2 *Mox sub tabernaculis ligneis.*] C. Curio, qui bello Civili in Cæsarianis partibus obiit, theatra duo juxta fecit amplissima è ligno, cardinum singulorum versatili suspensa libramento. Plinius lib. 36. c. 15.

3 *Quod Senatusconsulto.*] Valerius lib. 2. tit. de Institutis antiquis ad fin. cap. de usu velitum primo reperto.

4 *Licet enim post secundum bellum Punicum.*] Plinius lib. 36. cap. 15. Florus Epitome lib. 68. & Divus Augustinus de Civitate Dei, libro primo, cap. 31.

5 *Et Augusti tempore.*] De tribus Romæ theatris Strabo libro 5. ubi de Campo Martio & ejus amœnitatibus & Amphitheatro, & Ovid. de Arte amandi lib. 3.

Visite conspicuis terna theatra locis.

6 *Marcelli theatrum.*] Plin. l. 7. c. 36. & lib. 8. c. 17. Tacitus lib. 3. Plutarch. in Marcello in fin. & in lib. de Industria animalium. Asconius Pedianus in Orat. Cicer. pro M. Scauro. Lampridius in Alexandro, Suetonius in Augusto, cap. 29. Servius in libro 7. Æneid.

ptiosissimi, ad infimum Argileti, juxta templum Pietatis, conditum fuisse, quod Augustus Marcelli nomine inscripsit. [1] Octavia vero mater, Augusti soror, ejus memoriæ bibliothecam addidit præcipui sumptus. [2] Hic est enim ille Marcellus, cui cum filiam Augustus desponsasset, haud multo post egregius adolescens acerbo funere sublatus fuit. Et theatrum Scauri, quod in ædilitate fecerat, triplici scena trecentarum sexaginta columnarum, signisque æneis tribus millibus conspicuum, cujus cavea [3] (ut auctor Plinius est) supra hominum octoginta millium capax erat. [4] Aut Curionis, qui post homines natos theatrum versatile & temporaneum mirabili commento construxit, operum longe maximum & conspiciendum. [5] Primus enim Lucius Mummius, exacto Achaico triumpho, theatrum temporaneum, & scenam lignea compage posuisse fertur. [6] Cumque apud Fidenas theatrum memorabili casu cum magna hominum pernicie & ingenti strage corruisset, senatusconsulto cautum fuit ne quis in posterum theatra nisi solidæ firmitatis extrueret. [7] Antea enim Pompejus Magnus perpe-

Bibliotheca Octaviæ.

Scauri theatrum.

Curionis theatrum.

Theatrum temporaneum.

Theatrum apud Fidenas lapsum.

Pompeii theatrum.

Æneid. Virgilii, ibi,

Sunt geminæ belli portæ (sic nomine dicunt)
Religione sacræ.

Ubi & id dicit, Numam Pompilium illud sacrarium, de quo ibi, fecisse circa vicum Argiletum, juxta theatrum Marcelli. Ex quo Alexander hic ansam accipit, ut diceret Marcelli theatrum fuisse ad infimum Argileti, quod tamen aliud est. Dion historiæ Romanæ lib. 43. & 54. scribit, Theatrum Marcelli Marcellianum dictum fuisse.

1 *Octavia vero.*] Plutarchus in Marcello, Sueton. in Augusto c. 29.

2 *Hic est enim ille Marcellus.*] De quo Virg. lib. 6. Æneid. ad fin.

Heu miserande puer, si qua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris.

Et Suet. in August. cap. 63. & Plinius lib. 19. c. 1. ad fin.

3 *Ut auctor est Plinius.*] Libro scilicet 36. c. 15.

4 *Aut Curionis.*] Plinius ubi supra.

5 *Primus enim L. Mummius.*] Corn. Tacitus lib. 14. & ex eo idem Fulvius Sabinus lib. 4. cap. 1.

6 *Cumque apud Fidenas.*] Corn. Tacitus lib. 4. non adeo longe ante fin. & aliquid Paulus Orosius lib. 7. c. 2. paulo ante fin.

7 *Antea Pompejus Magnus.*] Id ex Cornel. Tacito est, lib. 14. cujus hæc verba sunt, *Quippe erant qui Cn. quoque Pompejum incusatum a senioribus ferrent, quod mansuram theatri sedem posuisset. Nam antea subitariis gradibus & scena in tempus structa, ludos edi solitos: vel si vetustiora repetas, stantem populum spectavisse: si consideret, theatro dies totos ignavia continuaturum.* Idem paulo post, *Sed & consultum parsimoniæ quod perpetua sedes theatro locata sit,*

perpetuo mansurum solida materia ædificavit primus: [1] in cujus dedicatione ludos dedit in circo & elephantorum pugnam: quod illi fuit vitio & crimini datum, cum antea ligneis gradibus scena fieret: quod à Pompejo magna ex parte cœptum, [2] Caligulam perfecisse, [3] Neronemque in adventu Tyridatis Armeniorum Regis inaurasse legimus. [4] Juxta quod Jovis statua visenda magnitudine, [5] cui arcus marmoreus à Claudio Cæsare Tiberio dicatus, proximus erat: [6] cujus exemplo [7] Julius Cæsar molem amphitheatri ingentem, in campo Martio substructionibus maximis erexit: quam postea Augustus mausoleum ædificaturus (teste Tranquillo) demolitus fuit. [8] Et Cornelii Balbi theatrum, cui quatuor columnæ ex ophite lapide pro miraculo

Amphitheatrum à Jul. Cæs. extructum. Corn. Balbi theatrum.

potius quam immenso sumptu singulos per annos consurgeret ac strueretur. De hoc Pompeji theatro Plutarch. & Dion in vita Pompeji, Cicero in Pisonem, & ibi Asconius Pedianus, Plin. lib. 7. c. 3. Sueton. in Nerone, cap. 46. Appianus bellorum Civilium l. 2. Lucanus l. 7. in princ. ubi de somnio Pompeji.

Nam Pompejani visus sibi sede theatri
Innumeram effigiem Romanæ cernere plebis.

Cassiodorus Variarum lib. 4. epist. ult. ubi dicit Pompejum ob id theatrum à se constructum Magnum fuisse appellatum, quod vix alibi reperies. *

COLERUS.

* Perpetuum theatrum Pomp. condidit primus, an. urb. DCLXXXIX. ante subitaria erant, & censorum arbitrio obnoxia. Tertul. de Spectac. Donec ipsi Censores extruxerunt. Val. Maxim. lib. 2. cap. 4. Et Appianus Civil. bell. lib. 1. De subitariis, Ausonius intelligendus, in illo Judicio septem sapient.

Ædilis olim scenam tabulatam dedit
Subito excitatam, nulla mole saxea.

TIRAQUELLUS.

1 *In cujus dedicatione.*] Asconius & Dion ubi supra.

2 *Caligulam perfecisse.*] Suetonius in vita illius, cap. 21.

3 *Neronemque.*] Plinius lib. 33. c. 3.

4 *Juxta quod Jovis statua.*] Plinius lib. 34. cap. 7. Talis in campo Martio Jupiter à Claudio Cæsare dicatus, qui vocatur Pompejanus à vicinitate theatri. *

COLERUS.

* Hujus Jovis opinor meminit Sextus Rufus in nona regione Urbis, ubi vocat Jovem Pompejanum.

TIRAQUELLUS.

5 *Cui arcus marmoreus à Claudio Cæsare.*] Suetonius in vita Claudii Cæsaris, cap. 11. sic scribit, *Tiberio marmoreum arcum, juxta Pompeji theatrum, decretum quidem olim à Senatu, verum omissum peregit.*

6 *Cujus exemplo.*] Scilicet Pompeji.

7 *Julius Cæsar.*] Cornel. Tacitus scribit primum à C. Cæsare in Campo Martio constitutum fuisse. Tranquillus in eod. cap. 44. destinatum fuisse duntaxat, atque apparatum omnem ab Antonio in Mausolei dedicatione disjectum. Dion in Julio scribit, theatrum quod à Julio Cæsare extructum erat, amphitheatrum postea appellatum fuisse, quod sedes absque scena undequaque haberet.

8 *Et Cornelii Balbi.*] Plin. l. 36. c. 7.

culo fuere, quorum nulla prorſus veſtigia cernimus. [1] Et Pompeji amphitheatrum ampla magnitudine & mole: quippe tam profuſi ſumptus fuit, ut hominum XL. millia commode ſedibus acciperet. [2] Necnon amphitheatrum Tauri ſumma impenſa extructum: nec minus caſtrenſe, quod in Exquiliis fuit: [3] & Neronis, cujus ne imago quidem extat. Cæſaris vero theatrum juxta Capitolium, cujus tantum ſemiruta veſtigia videmus: tanti ſplendoris fuit, ut urbem atque imperium honeſtaret. Quantæ autem admirationis fuiſſe amphitheatrum urbe media credimus, [4] mirificum opus à Veſpaſiano fundatum, cum ipſius fere demoliti nunc ruinas ſolidiſſima ſtructura demiremur? In quo extruendo omnes Imperatores Regeſque magnificentia anteceſſit, quibus monumentis illud decus majeſtatis & imperii, quo urbs Romana floruit, facile eſt conjectari. [5] Quid de theatro lapideo, juxta quod ædem equeſtris fortunæ fuiſſe memorant, cujus ne veſtigium quidem reli-

Pomp. amphitheatrum. Tauri amphitheatrum. Caſtrenſe. Neronis. Cæſaris. Veſpaſiani. Theatrum lapideum juxta ædem Veneris.

1 *Et Pompeji amphitheatrum.*] Plin. eod. lib. 6. c. 15.

MERCERUS.

Et Pompeji Amphitheatri.] Hoc ſumptum eſt ex Plinii lib. 36. cap. 18. Hiſtoriæ tamen nullibi mentionem faciunt hujus Amphitheatri. Vide ergo an probanda Correctio Lipſii ſit legentis eo loco apud Plin. *Et Pompejani theatri.* Quomodo cum Plinio erit emendandus Alex.

TIRAQUELLUS.

2 *Necnon amphitheatrum Tauri.*] Scilicet Statilii Tauri, ex Suetonio in Caligula, cap. 18.

COLERUS.

* De quo theatro præterea Suetonius Auguſto cap. 29. & cap. 43.

MERCERUS.

3 *Et Neronis.*] Neronem crediderim non unum, ſed plura theatra, temporanea tamen extruxiſſe. Siquidem tradit Xiphil. Neronem in honorem matris Ludos dediſſe, modo quinque, modo ſex theatris ſimul; idque per plures dies. Eo autem tempore, tria tantum erant Theatra firma, & manſura in urbe. Nempe Theatra Pompeji, Marcelli, & Balbi.

TIRAQUELLUS.

4 *Mirificum.*] Suetonius in vita illius, cap. 9.

5 *Quid de theatro lapideo.*] Sed & fuere alia theatra Romæ, videlicet id quod à Trajano extructum fuit, quod poſtea ab Adriano eſt deſtructum, ut ſcribit Spartianus in vita ipſius Adriani. Aliud in pratis Vaticanis inter pontem Milvium & molem Adrianam, de quo Procopius. Guilielmus Poſtellus in libro de Magiſtratibus Athenienſium, c. 18. ſcribit ſe vidiſſe theatri, ſicut & hippodromi reliquias Conſtantinopoli, in foro Theodoſii. *Locus,* ait, *latus eſt circiter centum paſſus ſeſquialtera, aut ampliori longitudine: in extrema parte erat theatrum, in medio aliquot columnis, cum obeliſco Ægyptiaco.*

1 *Circum*

Circus maximus Tarquinii. relictum est? [1] Circum vero maximum celebratissimum trium stadiorum longitudine, à Tarquinio Prisco locum spectaculis designatum, ubi Iunonis & Dianæ templa erexit, & mox à Cæsare dictatore mirifico opere instauratum videmus, illiusque adhuc vestigia extare: [2] ubi Veneris ædes, quam Fabius ex mulctatitia pecunia faciendam curavit, [3] Liberique & Liberæ, [4] Iuventutis [5] & Cereris: quas Aul. Posthumius dictator voverat, [6] atque Herculis phanum, [7] Solisque [8] & Mercurii, [9] Bellonæ [10] & Floræ ædes fuere:

1 *Circum vero.*] De Circis in universum vide Varronem lib. 1. aut aliorum dinumeratione 4. de ling. Latina. Vitruvium lib. 5. cap. 3. & Ovidium lib. 2. Fastorum, his versibus:

Hic ubi nunc fora sunt, lintres errare videres,
Quaque jacent valles Maxime Circe tuæ.

Et Livium 1. Decad. libro primo, in Tarquinio Prisco post princip. his verbis, *Tum primum circo, qui nunc maximus dicitur, designatus locus est, loca divisa patribus equitibusque, ubi spectacula sibi quisque facerent, fori appellati.* Vide præterea Dionysium Halicarn. lib. 3. & Plinium lib. 36. c. 15.

2 *Ubi Veneris ædes.*] Scilicet Gurges ex Livio, cujus verba ex 1. Decad. libro decimo, hic adscribimus, *Eo anno Q. Fabius Gurges Consulis filius, aliquot matronas ad populum stupri damnatas pecunia mulctavit, ex quo mulctatitio ære Veneris ædem, quæ prope Circum est, faciendam curavit.*

3 *Liberique.*] Tacitus lib. 2. *Isdem temporibus deum ædes vetustate aut igni abolitas, cœptasque ab Augusto, dedicavit Libero, Liberæque & Cereri juxta Circum maximum, quas A. Posthumius voverat.* At id ipsum prius dixerat Diodorus Siculus lib. 6. non longe à fine.

4 *Juventutis.*] Livius 4. Dec. lib. 6. *Item Juventatis ædem in Circo Maximo C. Licinius Lucullus duumvir dedicavit, voverat eam sexdecim annis ante M. Livius Cos. quo die Asdrubalem exercitumque ejus cecidit. Idem censor eam faciendam locavit M. Cornelio & P. Sempronio Coss.* Hujus ædis Juventutis meminit Plinius duobus in locis, nempe lib. 29. c. 4. in prin. & lib. 35. c. 10.

5 *Et Cereris.*] Jam diximus supra in verbo, *Liberique*, ex Cor. Taciti lib. 2. & Plin. lib. 35. c. 12.

6 *Atque Herculis phanum.*] Hoc templum in Aventino constructum fuisse, scribit Bartholomæus Marlianus, redditque causam, quare nunc D. Alexio dedicatum sit à suis majoribus. Fuit & aliud templum Herculis Custodis, ubi nunc D. Luciæ templum est, in aditu Circi Maximi, vel (ut aliis placet) Flaminii, de quo Ovid. Fastorum lib. 6.

Altera pars Circi custode sub Hercule tuta est,
Quod Deus Euboico carmine munus habet.

Multæ fuerunt ædes Herculis Romæ, quarum ea, cujus nunc meminit Ovid. condita est ad Circum Maximum, à L. Sylla, monitu carminis Sibyllini, & pridie nonas Junii dedicata. Huic idem Sylla decimas obtulit, auctor Plutar. in Sylla.

7 *Solisque.*] Cornelius Tacitus libro 15.

8 *Et Mercurii.*] Ovidius libro Fastorum 5. Mercurii templum spectasse eundem Circum Maximum ait his verbis:

Templa tibi posuere patres spectantia Circum
Idibus, ex illo est hæc tibi festa dies.

9 *Bellonæ.*] Templi Bellonæ aucto-

rem

fuere: [1] ibique Lupercal, [2] & circum Flaminium vidimus aliquando, quorum vix semiruta vestigia licet inspicere. Atque hic circus Flaminius est, [3] quondam prata Flaminia, [4] juxta quem Apollinis ædes [5] inter ipsum & olitorium forum, [6] in qua senatus haberi consueverat, [7] ac Iovis Statoris templum, [8] licet alterum in Porticu Metelli, & ter-

rem Appium Claudium fuisse ait Ovidius lib. 6. Fast.

Hac sacrata die Tusco Bellona duello
Dicitur, & Latio prospera semper adest, &c.

Titus Liv. 1. Decad. lib. 10. sic scribit, *Dicitur Appius in medio pugnæ discrimine, ita ut inter prima signa manibus ad cælum sublatis conspiceretur, ita precatus esse, Bellona si hodie victoriam duis: ast ego templum tibi voveo.* Erat autem & aliud templum Bellonæ extra urbem ad portam Carmentalem, in quo dabatur Senatus Coss. & aliis qui provinciis debellatis triumphum petebant & legatis aliarum nationum, de quo nos alibi diximus.

10 *Et Floræ.*] Tacitus lib. 2. ubi loquitur de ædibus Liberi & Liberæ, ut supra diximus, continue de æde Floræ hæc subjungit, Eodemque in loco ædem Floræ ab Lucio & Marco Publiciis ædilibus constitutam. Hæc à Græcis χλωρὶς dicitur. Ovid. 5. Fast.

Chloris eram, quæ Flora vocor, corrupta Latino
Nominis est nostri littera Græca sono.

1 *Ibique Lupercal.*] Servius in illud Virgilii Æneid. 8.

Ergo iter inceptum celerant rumore secundo.

Ficus, inquit, Ruminalis, ad quam ejecti sunt Remus & Romulus, fuit ubi nunc est Lupercal in Circo. Hac enim labebatur Tyberis, antequam Neptuno sublatis sacrificiis averteretur. Dionys. Halicarnassæus lib 1. *Cæterum,* ait, *Arcades acceptis sub colle sedibus* (de Aventino loquitur) *ædificatis more patrio domiciliis, templa quoque construunt, primum Lycæo Pani, jubente Themide (Arcadibus enim antiquissimus & honoratissimus est Pan) in loco quem Romani Lupercal nominant, nos Lycæum dicere possumus.*

2 *Et Circum Flaminium.*] De quo Cicero epist. ad Attic. l. 1. & in 3. in Ver. act. & ibi Ascon. Pedianus. Varro lib. 4. ling. Lat. Vitruvius lib. 4. cap. 7. Livius 1. Decad. lib. 3. & 3. Decad. l. 8. Martialis lib. 12. epig. 76. Plutarch. probl. c. 66. Jul. Florus epit. Livii l. 20. Festus Pomp. lib. 6. Plin. lib. 34. c. 3. & lib. 36. c. 5. & P. Victor in 9. Urbis regione, & Jul. Obsequens c. 114.

3 *Quondam prata Flaminia.*] Livius 1. Decad. lib. 3. *Et omnia in pratis Flaminiis concilia plebis acta, quem nunc Circum Flaminium appellant.* Vide in seq.

4 *Iuxta quem Apollinis ædes.*] Idem Livius d. lib. 3. sed alio loco, *Itaque inde Coss. ne criminationi locus esset, in prata Flaminia, ubi nunc ædes Apollinis est (Circum jam tum Apollinarem appellabant) avocavere Senatum.*

5 *Inter ipsum.*] Ascon. Pedianus in 4. in Ver. act.

6 *In qua Senatus.*] Scilicet æde Apollinis, ut constat ex loco posteriori in verbo, *Iuxta quem Apollinis ædes.*

7 *Ac Iovis Statoris.*] Macrobius lib. 3. Saturn. c. 4. post princ. auctoritate Varronis lib. 8. rerum Divinarum. Dionys. Halicarnass. libro 2. *Extructis quoque templis aras consecraverunt Diis, quibus in pugna voverant, Romulus Iovi Statori, apud portam Mugoniam ducentem à via sacra ad palatium, quod exercitum ipsius fugientem Deus post preces stare fecisset & uti viribus.*

8 *Licet alterum.*] Vitruvius l. 3. c. 1. ubi de Periptero æde differit. Hæc ædes ad finem Circi Flaminii fuit à Q. Metello

[1]& tertium in radice Palatii fuisse legamus, quod à Romulo in pugna cum Tatio & Sabinis votum esse dictitant. [2] Fuit quoque Neronis circus in Vaticano, [3] & circus Floræ juxta ipsius templum: [4] & intimus, quem juxta urbis murum fuisse Varro significat; cujus licet intermortua memoria sit, tamen figulos ibi proximos, & myrtetum, à quo sacellum Veneris Myrteæ, quæ Murtia dicta est, [5] & illius aram sub Aventino antiquissimam legimus. Hoc quoque non in postremis fuerit, prioribus seculis non modo spectaculis & ludis publicis veteres theatra habuisse frequentia, sed quum conciones, aut populi concilium haberi, vel toti plebi aliquid exhiberi vellent, id in theatro, ubi concionantem exaudire, & quo convenire frequentius possent, ex alto suggestu sedentibus & silentibus cunctis, facere consuesse: [6] idque Græcis præcipuo in more fuisse, licet Athenis theatrum locus legitimæ concionis non esset: [7] quo malo vetus

Circus Neronis. *Circus Floræ.* *Venus Murtia.* *Theatra non modo ludis & spectaculis serviebant.* *Græcorum theatra.*

tello Macedonico facta, de qua Vellejus Paterculus lib. 2. Fuit & aliud Jovis Statoris templum in radicibus Palatini, ubi nunc ædes D. Mariæ de Pœnis inferni.

1 *Et tertium.*] Scilicet templum Iovis Statoris ex Livio 1. Decad. lib 1. & Plutarch. in Romulo. Dion. Halicarn. lib. 2.

2 *Fuit quoque Neronis Circus.*] Plinius lib. 36. c. 11. & hic est, ut opinor, quem idem Plinius Circum Vaticanum vocat lib. 16. c. 40.

3 *Et Circus Floræ.*] De æde Floræ juxta Circum Maximum diximus. An autem fuerit alius Floræ Circus juxta ipsum templum, nunc non recordor me legisse, nisi quod P. Victor, si is est, collocat Floræ templum & Circum in sexta Urbis regione.

4 *Et intimus.*] Scilicet Circus ex Varrone, cujus hæc omnia, usque ad clausulam, *Et illius aram*, sunt lib. 4. de lingua Latina. Sed & id quod dicitur de Venere Myrtea, quæ & Murtia dicebatur, vide Plinium lib. 15. c. 29. & Plutar. probl. c. 19. in fin.

5 *Et illius aram.*] Plinius ubi supra, *Ara*, inquit, *vetus fuit Veneri Myrteæ, quam nunc Murtiam vocant*, sed is non dicit eam fuisse sub Aventino: verum id satis innuere videtur Livius 1. Dec. lib. 1. cum scribit, *Tum quoque multis millibus Latinorum in civitate acceptis, quibus ut jungeretur Palatio Aventinus ad Murtiæ datæ sedes.* Festus autem Pompejus lib. 11. *Murtiæ deæ sacellum erat sub monte Aventino, qui antea Murtius dicebatur.*

6 *Idque Græcis.*] Valer. Max. lib. 2. cap. 1. ubi de constantia legatorum Roman. *In theatrum (ut est consuetudo Græciæ) introducti, legationem quibus acceperant verbis, peregerunt.*

7 *Quo malo.*] Strabo libro 3. alias causas eversionis veteris Græciæ scribit. Sed superioribus addas fuisse & Athenis theatra & inter cætera Dionysiacum ex Thucydide l. 8. & Odæum dictum à cantilenis (quasi catilenarium dicas) ex Pausania in Atticis, in cujus vestibulo Ægyptiorum Regum sunt statuæ.

1 *Infe-*

tus illa Græcia concidit, in quorum theatris concilio populi indicto, ubi rudes & ignavi promiscue consederant, confusa populari & militari turba, variis & dissonis clamoribus insanæ concionis, bella suscipiebant, cives proscribebant, prætores eligebant, præmiaque bene meritis civibus, interdum pœnas circumductis urnulis, inferebant.

CAPUT XXVI.

Qui fuerit medius unguis, & infamis digitus, quibusque digitis quæ fuerint qualitates & nomina.

PErsuasum habent plerique, in versu Juvenalis decimæ, dum inquit: *Juvenalis locus Satyr. 10.*

quum Fortunæ ipse minaci
Mandaret laqueum, mediumque ostenderet unguem:

per hæc verba id notari, quod vulgo omnes contumeliis conciti faciunt, ubi interjecto pollice inter medios proximos digitos, obscœnum in modum, probrum objiciunt: quo argumento illum fastidire & despicere ostendunt, quod tamen longe secus in veteri usu fuisse apparet: quippe [1] infamis digiti objectu, qui medius est, ipsum in quem objicitur, infamem notari duxerunt. [2] Fuit enim prisci moris, ut si quos floccipenderent, aut insigni contumelia vel deformi convicio afficerent, id objectu medii digiti protenti, non autem compressi, denotarent: quod est à Græcis usurpatum, ut contractis reliquis digitis, medium ignominiæ causa protenderent, quod [3] σκιμαλίζειν dixere. σκιμαλίζειν enim, prætentare est digito an gallinæ ova conce- *Σκιμαλίζειν.*

TIRAQUELLUS.

1 *Infamis digiti.*] Persius satyra 2. hunc infamem appellat,

Infami digito & lustralibus ante salivis
Expiat.

Et impudicum auctor Priapejorum quisquis is fuit,

Derides quoque fur: & impudicum
Ostendis digitum mihi minanti.

Martialis lib. 9. epig. 69.

Ostendit digitum, sed impudicum,
Alconti, Dasioque Symmachoque.

Qua autem ratione, intelliges ex Diogene Laërtio in Diogene Cynico.

2 *Fuit enim.*] Vide infra eod. c.

3 *Σκιμαλίζειν.*] Rhodiginus l. 17. cap. 12.

1 *Sunt*

Ἀθερίζειν. Καταπύγων. Voces ignominiosæ apud diversos.

ceperint: [1] sicut ἀθερίζειν, ubi quempiam floccifacere ostendunt. [2] Quare ab Atheniensibus medius catapygos, quasi cinædus & scortum, adnominatur, quod infamiam incuteret, & convicium faceret. [3] Apud Græcos sycophanta aut hodidocos, quasi obsessor viarum & latro, vel propudium, convicium censebatur maximum: [4] sicut Persis, mulierem virum ignaviorem appellare, nulla insignior contumelia fuit. Apud Ægyptios, asini nomen objectare, magnum est ingerere probrum, quod Typhonis hostis Osiridis colorem ferret. [5] Quare quum Persarum Regem Ochum summi dedecoris loco Ægyptii asinum appellarent, in tantum exarsit, ut diceret: Faciam ut hic asinus vestrum bovem depascatur, qui haud multo post, ingenti coacta manu, occupata Ægypto, Apim immolavit. In quo annotare succurrit, [6] quod tradit Herodotus, quod quum Scytharum equitatus, quo præcipue valent, in Ægyptios irrueret, rugitu asinorum & mulorum insolito (quippe quum apud Scythas nulli sint, Ægyptiis vero frequentes) adeo equos Scytharum fuisse consternatos, ut protinus fugam fecerint, Ægyptiisque insignem victoriam dederint: [7] Id quoque à Martiale non inscite ostensum est:

Rideto multum, qui te Sextile cinædum
Dixerit, & digito porrigito medium.

Velut eo argumento virum improbissimæ nequitiæ designaret. Ex quinque enim digitis, [8] quos sacros Minervæ religio sanxit, cuique suum nomen inditum fuit, & qualitas, neque ab re nominati sunt. [9] Pollex enim primus, quia

Pollex.

aliis

1 *Sicut ἀθερίζειν.*] Idem Rhodiginus lib. 26. c. 21.

2 *Quare ab Atheniensibus.*] Rhodiginus l. 15. c. 11. & l. 17. c. 11.

3 *Apud Græcos Sycophanta.*] Vide omnino Athenæum Dipnosophistarum lib. 3. cap. 3. Rhodig. lib. 18. c. 9. ad fin. Erasmum in proverbio *Sycophanta.*

4 *Sicut Persis.*] Herod. lib. 9. de quo & nos diximus in nostris legibus Connubialibus lib. 9.

5 *Quare cum Persarum Regem Ochum.*] Rhodiginus lib. 30. cap. 21.

6 *Quod tradit Herodotus.*] In Melpomene, qui est liber 4.

7 *Id quoque à Martiale.*] Lib. scilicet 2. epig. 78.

8 *Quos sacros Minervæ.*] Servius in 7. eclog. Virgil. & alibi dictum est.

9 *Pollex enim.*] Macrob. lib. 7. Sat. cap. 13.

1 *Apud*

aliis major & longe princeps est, quodque reliquis antestat, & prope dominatur, dictus, quippe cujus adjumento reliqui reguntur: itaque non immerito is [1] apud Græcos *ἀντίχειρ*, quasi altera dicebatur manus, quum in unaquaque re socius & adjutor sit. [2] Hunc premere antiqui jubent, quum alicui bene precantur & propitii sunt, bonum omen & efficaces preces futuras interpretari: [3] utrunque vero pollicem jungere, vehementius laudare est: [4] vertere autem pollicem, male precari. [5] Cumque pollex monocondylus sit, reliqui fuere dicondili, id est, duplicis commissuræ: [6] ubi vero in digito non erat flexus, phalanx dicebatur. In pedibus autem, pollici scandenti proximum, à saliendo [7] halluci dixere nomen. [8] Reliqui in pedibus digiti, monocampi, hoc est, unius flexus fuere. In qua qui-

ἀντίχειρ. Pollicem premere. Pollicem utrumque jungere. Pollicem vertere. Pedum digiti. Hallucus.

1 *Apud Græcos ἀντίχειρ.*] Macrob. ubi supra, & Pollux lib. 2. Onomasticôn.

2 *Hunc premere.*] Plinius lib. 28. cap. 2. *Pollices*, inquit, *cum faveamus, premere etiam proverbio jubemur. Antiquitus in pollice erat favoris studiique significatio: qui faveret, pollicem premebat, qui contra male alicui cuperet, pollicem convertebat.* Erasmus in proverbio, *Premere pollicem, convertere pollicem.*

3 *Utrunque vero.*] Horatius lib. epist. 1. epist. 8.

Consentire suis studiis qui crediderit te,
Fautor utroque tuum laudabit pollice ludum.

Et ibi Acron & Porphyrion interpretes. Erasm. ubi supra.

4 *Vertere autem pollicem.*] Juvenalis Satyr. 3.

— Et verso pollice vulgi
Quemlibet occidunt populariter.

Et Prudentius in heroico carmine adversus Symmachum in fine libri posterioris,

Et quoties victor ferrum jugulo inserit, illa
Delitias ait esse suas, pectusque jacentis
Virgo modesta jubet converso pollice rumpi.

5 *Cumque pollex.*] Aristot. lib. 1. Animalium cap. 15.

6 *Ubi vero in digito.*] Φάλαγξ enim est internodium in digitis, id est digiti pars rigida, & quæ non flectitur, quæ inter duos articulorum nodos est, ut τὸ τῶν δακτύλων καμπτικὸν sit κόνδυλος, τὸ δ' ἄκαμπτον φάλαγξ.

7 *Halluci dixere nomen.*] Festus Pompejus lib. 1. *Allex*, inquit, *pollex scandens digitum proximum, quod velut insiluisse in alium videatur, quod Græce dicitur ἅλλεσθαι.* *

COLERUS.

* Legitur tamen apud Festum in quibusdam libris, *Allus*. Et ita Glossæ: Allus ὁ τοῦ ποδὸς μέγας δάκτυλος. Contra Glossæ Isidori, *Allex, pollex in pede.*

TIRAQUELLUS.

8 *Reliqui in pedibus digiti.*] Gaza ex Aristotele, ubi supra proxime, *μονόκαμπτοι* (inquit) *dicuntur omnes digiti pedum, qui unico inflexu adducuntur.*

 Pyrrhi.

Pyrrhi pollex pedis. Lamisci tertius digitus pedis lupinus. Artaxerxes Macrochir. Index.

quidem re memoriæ proditum est, [1] Pyrrhi pollicem dextri pedis divinam vim habuisse, ut splene laborantibus præsentissimo remedio succurreret: [2] qui etiam in pyra cum reliquo corpore absumi nequivit: [3] sicut de Lamisco proditur, qui apud Lucanos regnavit, cui tertius digitus pedis lupinus erat. [4] Et de Artaxerxe, qui manu altera longior, Macrochir nomen tulit. [5] Proximus vero à pollice, indicis nomen habet, [6] qui etiam salutaris vocabatur: [7] quo ori admo-

1 *Pyrrhi pollicem.*] Plutarchus in vita illius, post princip. Plinius libro septimo, cap. secundo & libro 28. cap. 4.

2 *Qui etiam in pyra.*] Plutarchus & Plinius in eisdem locis.

3 *Sicut de Lamisco.*] Heraclides in Politicis.

4 *Et de Artaxerxe.*] Plutarchus in vita illius in princ. & in Apophtheg. ejusdem. Et idem quoque de Dario, ut id cognominis assequutus sit à brachiorum & ulnarum longitudine, quæ tanta erat, ut genua contingeret, scribit Strabo lib. 15. ad fin. Est autem μακρόχειρ tanquam dicas Longimanus. In hac autem pollicis tractatione non est prætermittendum, olim milites pollicibus elevatis, sacramentum militare elevare solitos. Ideo, qui militiam detrectare volebant, sibi pollices amputabant, ne ad sacramentum adigi possent. Propterea Augustus equitem Romanum, quod duobus filiis adolescentibus, causa detrectandi sacramenti, pollices amputasset, ipsum bonaque ejus hastæ subjecit, ut scribit Suetonius in vita ipsius Augusti capite 24. Hanc enim rationem pollicis amputandi afferunt; sed ego malo cum aliis eam esse, quod pollicibus amputatis inutiles & minus idonei ad arma tractanda redderentur. Apud Fortunatianum autem Acromos hujusmodi est de decem militibus accusatis læsæ reipublicæ, quod tempore belli pollices sibi amputassent. Ammianus Marcellinus libro 15. ad finem, scribens de moribus Gallorum sic ait, *Nec eorum aliquando quisquam, ut in Italia, munus Martium pertimescens, pollicem sibi præcidit, quos jocalariter Murcos appellant.* *

COLERUS.

* Cujacius lib. 15. Obser. cap. ult.

TIRAQUELLUS.

5 *Proximus vero à pollice.*] Horat. lib. Serm. 2. Satyr. 8. eademque ult.

— *Quid si quid forte lateret,*
Indice monstraret digito.

Ubi Porphyrion interpres. Plinius lib. 28. cap. 2. ad fin. sic scribit, *Ungues resecari nundinis Romanis tacenti atque à digito indice, multorum pecuniæ religiosum est:* Quintilianus autem lib. 11. cap. 3. qui de Pronunciatione est, id ei nomen ab indicando datum tradit.

6 *Qui etiam salutaris vocabatur.*] Sueton. in Augusto, cap. 80. Martianus Capella de Nuptiis Philologiæ. *Quidam*, inquit, *redimitus puer ad os compresso digito salutari, silentium commonebat.* Trebellius Pollio in vita Marcii Septimii, cujus verba paulo post adducemus. Et hunc ita vocari putat Beroaldus interpres Suetonii, quod silentium indicet: nam sermoni parci, ut inquit eleganter, & vere Plinius, multis de causis salutare est.

7 *Quo ori admoto.*] Id jam patet ex illo loco Capellæ: Sed & ex eo Apulejus lib. 1. Metam. *At ille digitum à pollice proximum ori suo admovens,*

admoto, silentium indicimus: scilicet nil sanctius ad salutem, oris silentio æstimantes. [1] Ideo sacellum Angeronæ, quæ dea præsul silentii, obsignato ore effingitur, ac inter antiquissimas religiones Romæ colebatur. [2] Hoc digito salutari Martium Septimium, qui ex fabro ferrario imperium tenuit, tantum valuisse dicunt, ut currus ex adverso nitentes repulerit, & fortissimum quemque colliserit. [3] Tiberius quoque articulis ita firmis fuisse fertur, ut recens malum salutari digito terebraret. [4] Quod de Claudio secundo Cæsare traditur, qui digitis ita validis fuit, ut ictu digitorum aut pugno sæpe equi dentes excusserit. [5] Contra vero Augustus illo persæpe laboravit, ita ut vix cornei circuli supplemento, scripturæ admoveret. [6] Hoc etiam indicamus, quare indicis nomen tulit: [7] exprobramus, [8] & minas inferimus. [9] Tertius, qui medius & reliquis major est,

Angeronæ. Qui digitis valuerunt.

vens, & in stuporem attonitus, Tace, tace, inquit. Is digitus in exprobrando & indicando, unde ei indicis nomen est, plurimum valet. Quo usum esse optime Crassum oratorem, Cicero lib. 2. de Orat. Quintilianusque lib. 11. cap. 3. notificant. Hucque nonnihil pertinet illud Juvenalis Satyr. 1.

—— Digito compesce labellum,
Accusator erit, qui verum dixerit, hic est.

Atque illud Ovidii lib. Metam. 9. non longe à fin. ubi Harpocratem silentii significat, qui digito ad os apposito pingebatur,

Quique premit vocem digitoque silentia suadet.

1 *Ideo sacellum Angeronæ.*] Plinius lib. 3. cap. 5. Solinus cap. 1. C. Sempronius in lib. de Italiæ divisione. Macrobius lib. 1. Satur. cap. 10.

2 *Hoc digito salutari M. Septimium.*] Trebellius Pollio in vita Septimii. *Nullius*, inquit, *manus vel ad feriendum, vel ad impellendum fortiores fuisse, cum in digitis nervos videretur habuisse, non venas. Nam & carros venientia digito salutari repulisse dicitur: & fortissimos quosque uno digito sic afflixisse, ut quasi ligni, vel ferri obtunsioris ictu percussi dolerent.* Hæc ille, qui & illum fuisse fabrum ferrarium dicit.

3 *Tiberius.*] Suetonius in vita illius cap. 68.

4 *Quod de Claudio Secundo.*] Trebellius Pollio in vita illius, *Digitis*, ait, *usque adeo fortibus fuit, ut sæpe equis & mulis ictu pugni dentes excusserit.*

5 *Contra vero Augustus.*] Suetonius in vita illius cap. 80.

6 *Hoc etiam indicamus.*] Supra dictum est. Nam & ab indicando dictus est, ut etiam scribit Quintilianus lib. 11. cap. 3. quod de pronunciatione est.

7 *Exprobramus.*] Vide supra ibi, *Quo ori admoto.*

8 *Et minas inferimus.*] Quintilianus ubi supra de manibus in universum loquens, sic scribit, *An non his poscimus? pollicemur? vocamus? dimittimus? minamur? supplicamus? &c.*

9 *Tertius.*] Dictum est supra.

est, famosus habetur, petulans & libidinosus, [1] cujus objectu (ut modo significavi) probrum objectamus, alteriusque famam lædimus & detestamur: & quia deses & ignavus in medio situs, nulli rei adjumento est, idcirco despectissimus habitus: [2] Qui etiam verpus dicebatur: namque Judæis usque eo eviluit, ut interanea exulcerata, & putrescentia viscera, illo reconderent & foverent. [3] Fuitque adnotatum apud veteres Græcorum, ut qui medio digito tanquam per indicem aliquem ostenderent, arguerentur insaniæ. Quare verbum Diogenis proditur, multos per digitum insanire, quod medio digito se philosophantes peregrinis demonstrarent. Cumque reliquos auro gemmisque insignirent, [4] hunc prisci Romani nudum & honore destitutum reliquere, veluti infami contumelia notaretur. [5] Galli vero & Britanni medio tantum annulos adjiciunt, illum præcipuo honore excolentes. [6] Proditum;

Digitus infamis seu verpus.

Diogenis dictum.

1 *Cujus objectu.*] Nam, ut scribit Diogenes Laërtius, *Diogenes ille Cynicus peregrinis quibusdam videre Demosthenem cupientibus, medium huic intendens digitum, Hic ait, vobis est ille Atheniensium orator.* Innuens scilicet, Demosthenem esse mollem & effœminatum.

2 *Qui etiam verpus.*] Medius digitus *verpus* à verrendo podice dicitur, quod protensis duobus aliis utrinque proximis complicatis digitis, inguinis speciem quandam referat.* Ob quam etiam causam *infamis* à Persio, ubi supra num. 1. & *impudicus* à Martiale appellatur. Quo fit ut Judæi peculiari vocabulo *Verpi* dicantur, qui præscripto legis præputium pueris præcidunt. Martialis Epigram. lib. 7. Epigr. 81.

Dum ludit media, populo spectante, palæstra,
Delapsa est misero fibula, Verpus erat.

Juvenal. Satyr. 14.

—— *Eadem nisi sacra colenti,*
Quæsitum ad fontem solos deducere Verpos.

COLERUS.

* Glossarium: Verpus Ἀσελγός, ὁ μέσος δάκτυλος τ̃ χειρὸς λέγεται καὶ ὁ καταφερός.

TIRAQUELLUS.

3 *Fuitque adnotatum.*] Id totum usque ad clausulam, *Cumque reliquos,* videtur fuisse sumptum ex illo loco Laërtii nuper à nobis supra ibi, *Cujus objectu,* adducto: sed aliter Diogenes retulit.

4 *Hunc prisci Romani nudum.*] Ut satis intelligitur ex Plinio lib. 33. c. 1. dum scribit, eos primum gestasse digitis, qui sunt minimis proximi, postea proximis pollici, postremo & minimis.

5 *Galli vero & Britanni.*] De utrisque Plinius d. lib. 33. cap. 1.

6 *Proditumque est memoriæ.*] Plinius lib. 28. cap. 6. *Plerique annulum è sinistra in longissimum dexteræ digitum transferre, &c.* ibi loquitur de sternutamento.

1 *Græ.*

ditumque est, annulum è sinistra in longissimum dextræ transferri, sæpe singultus & gravedines levare. [1] Græcis verò medius, non famosi nomen habet, sed medici. Digitis enim apud illos hæc indita nomina fuere, ἀντίχειρ, δεικτικὸς, ἰατρὸς, δακτυλιώτης, ὠτίτης, ac si dicas, pollex, index, medicus, annularis, auricularis. [2] Apud Pollucem hæc fuere nomina: Micros, hoc est, parvus, deinde paramesos qui sequitur, postea mesos, deinde lichanos, demum antichir aut megas. [3] Romani verò proximum minimo, annularem seu medicum nuncupant. [4] Illo enim, quum veniam poscimus à diis, locum Nemeseos ([5] quæ dea ultrix malorum fuit, fautrix verò bonorum) post aurem dextram obsignamus. Ipsa enim Rhamnusia dicta, ibi locum venerationis habet. [6] Rhamnes enim à Marathone haud plus sexaginta stadiis abest, [7] ubi Nemesis phanum memoratu præcipuum, ab Adrasco ædificatum, [8] cujus simulacrum altera

Medicus. *Annularis.* *Nemesis.* *Nemesis simulacrum.*

1 *Græcis vero medius.*] Sic annotavit Jac. Tusanus in suo lexico, in dictione ἰατρὸς.

2 *Apud Pollucem.*] Lib. scilicet 2. cap. 4. & iterum cap. 50.

3 *Romani.*] Gellius lib. 10. cap. 10. Macrob. lib. 7. Saturn. cap. 13. Porphyrion in Horatium lib. Sermon. 2. Satyr. 8. eademque ult. ubi ita omnes digitos nuncupat, *Pollicem, indicem, famosum, medicum, minimum.*

4 *Illo.*] Plinius lib. 11. cap. 14. *Est post aurem æque dextram Nemeseos, quæ veferimus tacto ore proximum à minimo digitum, veniam sermonis à diis ibi recondentes.*

5 *Quæ dea.*] Catullus Epigr. 47. ad Licinium,

—— Precesque nostras
Oramus cave despuas ocelle:
Ne pœnas Nemesis reposcat à te.

Et Ovidius lib. Tristium 5. eleg. 9.

Exigat ut dignas ultrix Rhamnusia pœnas
Imposito calcas qui mea fata pede.

Idem Ovidius *Nemesin* appellat libro 14. Metamorph. quod ulciscitur superbos, cum ait,

—— Memoremque time Rhamnusidis iram.

Ammianus Marcellinus hoc graphice describit lib. 14. in fin.

6 *Rhamnes enim à Marathone.*] Pausanias in Atticis, qui est lib. 1.

7 *Ubi Nemesis phanum.*] Antimachus poëta Græcus, ex quo, atque etiam ex Strab. l. 13. his verbis,

Est dea quam Nemesim dicunt, dea magna potensque,
Quæ bona cœlestum concessa cuncta deorum
Possidet: huic primus sacratam condidit aram
Fluminis Æsepi gelidas Adrastus ad undas:
Atque ibi nunc colitur, fertque Adrastia nomen.

Intelligis hic non *Adrasco*, sed *Adrasto* legendum esse. Nam & ipse Strabo hanc Nemesim Adrastiam nuncupatam fuisse tradit. Vide Ammian. Marcel. ubi supra.

8 *Cujus simulacrum.*] Pausanias in Atticis & Suidas in Rhamnusia.

altera manu fraxineum ramum, altera phialam gestat: [1] quem locum qui eam venerantur attingunt, quum in ipsa aure memoriæ locus foret. [2] Eundemque minimo proximum in sponsalibus annulo exornamus, quia tenuissimam venam inde ad cordis ima penetrare arbitrantur. Hunc Ægyptii tanquam sacrum multis odoribus delibutum habere assuerant: habuisseque hoc proprium ferunt, ut complicatus, [3] senarium, qui perfectissimus est, numerum designaret. *Minimus sive auricularis.* Minimum vero, quia omnibus minor, minus officii habet, quodque ejus ope minus indigemus, propterea dici autumant: [4] cui etiam auriculari nomen est, quod illius ope aurium sordes, quæque in his incommoda sunt, adimimus & levamus: tarditatique aurium, aut si quid in eis putidi fuerit vel purulenti, succurrimus. *Minimo aurem dexteram scalpere.* [5] Fuitque literis proditum, crebro scabere aurem dextram minimo, furoris signum esse: [6] ejusque tinnitum crebriorem, morbum corpori adactum præmonstrare. [7] Si quem tamen dimicationi vel

1 *Quem locum.*] Plinius l. 11. c. 45. ex quo hunc locum corriges.

2 *Eundemque minimo proximum.*] Gellius lib. 10. cap. 10. Macrob. lib. 7. Satur. cap. 13.

3 *Senarium.*] Macrobius d. lib. 7. cap. 13. ubi reddit causam, cur annulus in digito eo geratur, qui in sinistra manu minimo est proximus. *Complicatus enim*, inquit, *senarium numerum digitus iste demonstrat, qui omnifariam plenus, perfectus atque divinus est.*

4 *Cui etiam auriculari.*] Nam & Græcis ὠτίτης & digitum minimum & aurem significat.

5 *Fuitque literis proditum.*] Ex Apulejo libro 6. cujus hæc verba sunt, *Quam ubi primum inductam, oblatamque conspexit Venus, latissimum cachinnum extollit, & qualem solent furenter irati: caputque quatiens & adscalpens aurem dextram, &c.* *

COLERUS.

* Fuit etiam indicium mollitiei, digito caput scabere. Sic Pompejus olim à Cinna Poëta perstrictus fuit:

Fasciolâ qui crura tegit, digito caput uno
Scalpit: quid credas hunc sibi velle? virum.

De quo idem narrat Marcellinus l. 17. Seneca lib. 7. epist. 53. *Impudicum incessus ostendit, & manus mota & relatus ad caput digitus.* Et lib. 7. Controvers. 4. de Calvo. dicit de Pompejo: *digito caput uno Scalpit: quid credas hunc sibi velle? virum.*

TIRAQUELLUS.

6 *Ejusque tinnitum.*] Consule medicos.

7 *Si quem tamen dimicationi.*] Horatius lib. 1. Serm. Satyr. 4. in princ.

Crispinus minimo me provocat, accipe si vis,
Accipe jam tabulas: detur nobis locus, hora,
Custodes: videamus uter plus scribere possit.

Ubi Acron & Porphyrion interpretes dicunt,

vel pugnæ veteres lacessebant, minimo provocante invitabant. [1] Est quoque animadvertere, quod qui minimo gestatur annulus, achates dicitur: quo vero index ornatur, coriannos. [2] Latini autem levis materiæ annulum, qui minimo gestatur, æstivum nuncupant. [3] In auctionibus & locationibus attollere digitum, se emptorem & conductorem: [4] in certamine & pugna, deditionem: [5] manum vero protendere, pacem peti, significabant: quibus in usu erat, ritu prisco, ut qui forensia stipendia auspicabatur, brachium extra togam exerere non auderet.

Minimus provocare. Achates. Coriannos. Annulus æstivus. Digitum tollere.

dicunt, eos solere minimo digito alios provocare, qui volunt ostendere, plus esse virium in suo minimo digito, quam in alterius toto corpore.

1 *Est quoque.*] Id usque ad clausulam, *Latini autem*, est Pollucis l. 5. cap. 16. quo tractat de ornatu muliebri. Ex quo intelliges hic legendum *acanes*, non *achates*: & *corianon*, non *coriannum*.

2 *Latini vero.*] Cælius Rhodiginus lib. 6. cap. 12. sed quo auctore non magis prodit quam Alexander. Non recordor autem me alibi legisse. Vide tamen interpretem Juvenal. Satyr. 1. ibi,

Ventilat æstivum digitis sudantibus aurum.

3 *In auctionibus & locationibus.*] Cicero 3. in Verrem act. *Ne multa*, inquit, *loquuturum se esse confirmat.* & paulo post, *Locare incipit non proscripta, neque edicta die, alienissimo tempore, ludis ipsis Rom. foro ornato.* *Itaque renunciat Rabonius illam decisionem tutoribus: accurrunt tamen ad tempus tutores, digitum tollit Junius patruus.*

4 *In certamine & pugna.*] Persius Satyr. 5.

Nil tibi concessit ratio? digitum exere, peccat.

Nam & ad id eum locum trahit Erasmus Chil. 3. cent. 4. cap. 14. Atque etiam illud Divi Hieronymi in dialogo Luciferiani & Orthodoxi, *En tollo manum, cedo, vicisti.* Sunt tamen qui eum locum Persii aliter intelligunt. de quo vide ibi interpretes, & quæ diximus supra eod. lib. cap. 7.

5 *Manum vero protendere.*] Quintil. lib. 11. cap. 3. quod est de Pronuntiatione, *Fit & ille habitus, qui esse in statuis pacificator solet, qui inclinato in humerum dextrum capite, brachio ab aure protenso, manum infesto pollice protendit.* Quamvis sunt qui ibi *extendit* legunt, quod tamen non longe abest.

FINIS TOMI PRIMI.

vel pugnae [illegible], minimo provocando [illegible] talem. Illi [illegible] quod qui [illegible] gellatur [illegible]; quo [illegible] cationes. [illegible] autem levis naturae [illegible], qui [illegible] gellaret, [illegible]. In actionibus [illegible] cationibus [illegible] digitum, & comprecem & [illegible] in [illegible] & pugna, [illegible] praetendere, [illegible], significabantur [illegible] diei, ritu [illegible], ut qui forent [illegible] subjicabantur, [illegible] extra [illegible] non [illegible].

[illegible]

Finis Tomi Primi.